

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Digitized by Google

24
A
14
1077
17
Rot A. 532

Digitized by Google

Voor de platen cf.

Eeghen (P. v) en Kellen (J. Ph.)
Het werk van Jan en Casper Luyken p. 189 en vlg

01 1994 1722 UB AMSTERDAM

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JOODSE OUDHEDEN,

Ofte

VOOR-BEREIDSELEN

Tot de

BYBELSCHE WYSHEID.

Digitized by Google

VERKLARING
Van de
TITEL-PRINT.

Aanmerkt aandachtige Beſchouwer, dat uw Moſes hier ſlechts in een Tafereel word afgeſchilderd, om dat hy een Bedienaar der Wet is geweeſt, welke alleen de Schaduwen der toekomende Goederen, en niet het Ware Beeld der Saken ſelfs vertoonde: houdende niet alleen de Tafelen van de Wet der Tien Woorden in de hand, (in welke Godt beloofde Iſraels Godt te zijn;) maar hy vertoond daar by ook een Staf; om aan te wijſen dat de Ceremoniele Wet, als een Tucht-meeſter, om de Overtredinge wille, by de Belofte gevoegd is. Waar toe deſe Wet-gever dan ook hier, met een Ernſtig en Straf Weſen geſien word, om aan te duiden, dat de Wet, Toorn Werkt. En gelijk Chriſtus in tegenſtelling van deſen Middelaar, de Middelaar van een veel beter Verbond genoemd word, (als namelijk, door wiens Geeſt, de Wet des Heeren, niet in Steene Tafelen, maar in de Herten der Geloovige, ſou Ingeſchreven worden;) alſoo en werd dan ook hier geene uitwendige Inſchrijving op deſe Tafelen geſien. Ter Rechterhand, ſietmen Chriſtus aan de zijde van het Dach-licht geplaarſt: den welken, om dat hy de Propheet is, die Moſes aan Iſraël beloofd heeft, uit hare Broederen te ſullen verwekt worden; het Dekſel van Moſes Aangeſicht afs licht, op dat hy als de Groote Leer-meeſter, aan Joden en Heidenen ſou doen ſien, de Wonderen der Goddelijke Wet. Doende ſulks ook met een Bly Gelaat, en als een aanbrenger van Goede Boodſchap, belovende de Volkomene Vergeving der Sonden en een Jok dat licht om draagen is. Hy is ook Verheerlijkt met den Glants der Sonne, om dat Hy is het Licht der Weereld en de Sonne der Gerechtigheid; houdende een Lees-rolle in de Rechterhand, tot betuiging, van dat Hy waarlijk dien is, van wien in de Rolle des Boeks geſchreven ſtaat; en uit welk Recht Hy tot den Joden eertijds ſeide; *Indien Gy Moſes geloofdet ſoo ſoud gy My geloven, want Hy heeft van My geſchreven.* Ter Linker-hand vaard een uit de Engelen ten Hemel; als de welke nu met haar gantſche menichte, hier beneden hebben uitgediend; want God en heeft de toekomende Weereld, namelijk de Tijden van het N. Teſtament, den Engelen niet onderworpen; alhoewel het hem belieft heeft, den Sone des Menſchen, van wegen het Lijden des Doods, een weinig tijds minder te maken dan de Engelen, en daar na met Eere en Heerlikheid te Kroonen, dewijl hy het Zaad Abrahams, en niet de Engelen aan neemt. Den Hoogen Prieſter, onderſchragende het Tafereel van Moſes, beteekend, dat het Geeſtelijk Oog-punt van de Wet der Schaduwen onder Moſes getrouwe Dienſt, vaſt ſtaat, door alle de Tijden der Kerke, en byſonderlijk ook den Joden tot een Getuige moet blijven. Den ſelven vertoond mede de Groene Tak van een Amandel-boom, hoedanigen Dorren-Staf, eertijds Bloeide, tot beveſtiging van de Hooge-Prieſterlijke Waardigheid in 't Stam-huis van Aaron. Doch gelijk die Bloeiſems eertijds hebben konnen vermanen, dat het Prieſterdom van Aaron tijdelijk was, en eens na ſeekre Volheid der Dagen, als een Bloeme afvallen en niet meer geſien ſou worden; alſo en ſietmen hier geene Bloemen, maar volwaſſe Vruchten, om aan te duiden, dat het Prieſterſchap van Chriſtus, na de Ordening van Melchizedek, volmaakt, en tot in eeuwigheid is. Want gelijk ons dien Hoogen-Prieſter, ſonder Geſlacht-rekening in de H. Schrift is voorgeſteld, alſo en ſchijnd het niet billik dat de Vrucht-dragende Tak, die Chriſti Prieſterſchap hier verbeelden moet, met eenige Bloeiſems, als Voorzaten des Geſlachts, geſien word. Waarom dan hier ook alleen dry volwaſſe Vruchten vertoond zijn; op datſe ons te bet de Dryerlei Ampten van Chriſtus ſouden aanwijſen; zijnde Geſalfd met Vreugden-Olye, verre boven ſijne Mede-genooten: hoedanigen ongemeenen Zalving hier Wederom ſeer wel door de Amandelen word afgeſchilderd; als die, behalven haar Voortreffelijk Voedſel, ook een Heilſame Olye ter Geneſing van Smerte uitleveren: Gelijk Chriſtus ook Waarlijk Spijſe is, en onſe Krankheden op ſich genomen heeft; zijnde een Hoogen Prieſter uit den Menſchen, op dat hy medelijden ſoukonnen hebben met onſe Swakheden. Den Aaroniſchen Prieſter, ſtaande in ſijn H. Kleederen, houd ook een Brandende Lamp in de hand; om aan te wijſen, dat den Geeſtelijken Zin van de Betekende Saaken, te vooren onder de Ceremonien der Offerhanden, en Reinigmakingen des Vlees, omſwachteld, door haare vervullingen ons toelichten, en doen ſien, dat Chriſtus het Einde der Wet is. De Rijk-gekleede Vrouwe, ſtaande voor de Chriſtus, verbeeld ons hier de Kerke, de Waarheid en de Tijd. Sy ſtaat een weinig lager en beneden Chriſtus, om dat Hy het Hoofd van ſijn Gemeente is: zijnde niet alleen met het Dach-licht des Euangeliums verklaard, en met een onverwelkelende Kroone gekroond, maar ook met de Sonne op de Borſt, als verlicht van de kenniſſe Gods, en openbaring van het middel der Zaligheid; waar door haar hert gedurig brand van Liefde tot de Waarheid, ſiende de Schriften geopend. Den Boeſem is haar met het Borſt-harnas des Geloofs beſchermd, dat uit vele Schobben, als ſoo veele Schilden der Helden, met de gantſche Wapenrustinge van alle de H. Schriften, wel dicht te ſaam geklonken is: Zulks dat ſchoon ſy elders aan eenig deel des Lichaams, van het opkomende Beeſt, beſeerd of geword werd, niemand haar echter de Hart-Ader af-ſteeken ſal; hebbende de Belofte, van dat de Poorten der Hellen, haar niet en ſullen overweldigen. Deſelve is ook byſonderlijk na vooren, met ruime Kleederen toegedekt; om dat de Naaktheid der Menſchelijke verdorvenheid, niet geſien word der gener, welkers Sonden, door 't Geloove in d'aangebrachte Gerechtigheid van Chriſtus, toegedekt zijn: alleen ſietmen haare Voeten bloot, doch rein gewaſſen; op dat haar Geloove, uit hare Werken, dat is, uit haren Reinen Wandel, aan yder ſoude openbaar worden; waar op de Saligmaker ſcheen te ſpeelen, als hy tegen Petrus ſeide; *die Gewaſſen is, heeft niet vanmooden dan de Voeten te Waſſen.* Datſe met de Rechterhand op de Staf van een Zeiſſen leund, beteekend, dat gelijk Godt tot den Akkerbouw der Kerke, ſeekere tijden beſtemd heeft, in welke eenige opmerkelijke veranderingen ſouden voorvallen; de ſelve ruſtende in ſijne Voorſienigheid, de Uitgangen daar van, met geduld afwacht. Boven dien heeftſe ook twee Sleutelen, die hier van verſcheide Beteekenis konnen zijn: als namelijk de Sleutelen des Hemel-rijks, die de Kerk aanbevolen zijn: ook de Sleutelen der Kennis, openende de Verborgentheden van beide de Teſtamenten Gods; deſelve niet verbergende als eertijds de Joodſe Schriftgeleerde, maar die dragende in 't openbaar: Ook paſſen die ſeer wel op de Tijd, als die ons de vervullinge der Prophetien Leerd verſtaan. En gelijk vele Gods-geleerde de Tijden der Kerke, gemeenlijk door VII *Perioden* of Groote Tijd-beurten afbakenen, alſoo ſietmen deſe Zeiſſen ook niet te vergeefs met dat ſelve Getal gemerkt. Achter deſe Vrouwe, ſietmen een Samenkoppeling van Banden en Boeijen, verachtelijk henen geworpen; hoedanige ons ſeer wel de Vervolgingen der eerſte Kerke in de Martelaaren onder 't Rijk van den Rooden Draak, vertoonen konnen; zijnde hier ſlechts onge-acht en achter-rugge geſmeten, om datſe van de Standvaſtige Bloed-getuigen, alleen voor haaſt voorby-gaande Verdrukkingen geacht zijn, in tegenſtelling van de Martel-kroon die den Volſtandigen Beloofd word, APOC. 2: 10. Voor de reſt, beveeld ſy door een Onderwijſende Raad-geving, aan de Geleerdheid, datter dagelijks aan de Uitlegging der H. Schriften gearbeid word; en verſchaft haar door de Tijd, de Sleutel ter hand, om de God-ſpraken der Propheten, te ontſluiten: waar toe haar dan ook de neerſtigheid der Geleerden, met de Penne van een veerdig Schrijver, eerbiedig voor de Waarheid neder-buigt; en hare Veder de ſelve gewillig onderwerpt; terwijlſe aan de andere zijde, de Heilig overgeleverde Boeken in haar Grond-Tale omhelſt, en door getrouwe Overzettingen, dien Schat aan alle Tongen ſoekt mede te deelen: Hebbende den Boeſem ontdaan van de beſwachteling der Voor-oordeelen, op dat de Waarheid haar ongemiddeld beſtralen mach. De Stok-Oude Jood, die ſich anders geern met ſijn verſtokte Geloofs-genooten, onder de Schaduwe van een Bygeloovige Hulledoek, in ſijn ydele verwachting der lang voorby-gegaane dingen, ſoekt te trooſten, ſietmen hier aan de Beſchaduwde zijde des Tafereels geplaarſt; doch echter ſoo, dat hem de Verlichting van Moſes, het Aangeſicht beſtraald, en als Jaloers geworden, over het Licht dat den Heidenen ſederd der Joden verwerping, in de Kennis van JEHOVAH is opgegaan, met een twijffelmoedige verwondering ſchijnd te vragen; Waar zijn nu onſe Wijſe? waar zijn onſe Schrift-geleerde? waar zijn de Onderſoekers deſer Eeuwe? Den Rotſteen van der Vaderen verwachte Heil, welke onſe Bouw-Lieden verworpen, en buiten de Poorten van onſe Moeder-Stadt Jeruſalem op Golgotha gekruiſt hebben, heeft door het invoeren van de Wet des Geloofs, het Tucht-Meeſterſchap van het Oude Verbond te nicte gedaan, en alles Nieuw gemaakt. En ſoo ymand mochte vragen, wat doch hier het Gouden Vat ſtaande op de Aarde, te beduiden heeft, en waarom het ſelve met de Boek-Rolle der Wet, als overdekt is? dien mach ſich hier bedenklijk te binnen brengen; dat, gelijk Godt Iſraël 40 Jaren in de Woeſtijne met Brood uit den Hemel geſpijſt en daar neffens betoond heeft dat Hy haar door het Beteekende van den Sabbath Heiligde; ook alſoo de Geloofbaarheid van Moſes ingeſtelde Wetten, Grootdeels op het ſien van al ſulke Wonderdaden heeft konnen ruſten: als uit welk een inſicht ook belaſt is, een Goude Kruike gevuld met dit Manna, in het Heiligdom nevens het Wet-Boek en de Arke des Verbonds te ſetten; om daar als een Onderpand des Geloofs, voor de Geſlachten Iſraëls bewaard te werden EXOD. 16. En ſoo het ymand luſt hier op voort te gaan, daar ſullen hem ongetwijffeld noch verſcheide andere bedenkingen invallen, die wy om de beknoptheid der plaatſe, zijn voorby gegaan, en dat wy des Beſchouwers aandacht, ook geern wat ruimte wilden overlaaten.

Digitized by Google

by WILHELMUS GOERRE, 28 de Leidse Straat.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOOR-BEREIDSELEN
Tot de

BYBELSCHE WYSHEID,

en Gebruik der

HEILIGE en KERKLIJKE

HISTORIEN:

Uit de Alder-Oudſte Gedenkkeniſſen der

HEBREEN, CHALDEEN, BABYLONIERS,
EGIPTENAARS, SYRIERS, GRIEKEN
en ROMEINEN;

Tot een merkelijke verligting der Goddelijke Boeken,
en veel andere voortreffelijke Geſchriften, by-een vergaderd, en door meer dan Honderd *naauwkeurige* Print-verbeeldingen *Opgehelderd.*

Vervat in twee Deelen.

Waar van dit Eerſte, handeld van den Oorſprong der Tale en Letteren der HEBREEN. Van de Autheuren en getrouwe Bewaringe der H. SCHRIFTEN. Van den Staat der Iſraelitiſche KERK onder de wiſſelvallige Rijks-bezittinge der Aardſche MONARCHIEN. Van de PROPHETEN, haar Ampt, Goddelijke Geſichten en Geloof baarheid. Als ook van het N. TESTAMENT; en dat JESUS van NAZARETH, de Ware MESSIAS is na de Schriften:

AGTERVOLGD,

Door deſſelfs gantſche Leeftijd tot aan ſijn Kruis-rol, Dood en Begraving: als mede 't Leven der H. APOSTELEN, met den Ondergang der Joodſche Republijk, en Vervolging der eerſte Chriſten-Kerke in de MARTELAREN, tot op

CONSTANTIN DE GROOT.

Door een Liefhebber der Joodſche Oudheden.

Men vindſe te Koop, Tot AMSTERDAM,

By WILHELMUS GOEREE, op de Leidſe Straat, tuſſchen de Keiſers en Prince-Gragt, M. D. C. XC.

Digitized by Google

Digitized by Google

OPDRAGT

AAN DE

Eerwaarde en ſeer Geleerde Heeren,

de Heeren Hoog-Leermeeſters en Gods-geleerde Leeraren in de beroemde Opper-Oeffen-Schoolen en Bloeijende Gemeenten hier na genoemd:

Als met namen;

de Hr. CAMPEGIUS VITRINGA;

Hoog-Leeraar der H. God-geleerdheid in de vermaarde Opper-Land-Schoole tot FRANEKER.

de Hr. GUILIELMUS ANSLAAR;

Veel geagt. en Getrouw Bedienaar des H. Euangeliums in de Groote Gemeente die Chriſtus vergaderd werd tot AMSTERDAM.

de Hr. GERBRANDUS van LEEUWEN;

Volveerdig Mede-arbeider in de Bedieninge van het Goddelijke Woord, en Hoog-Leermeeſter der H. God-geleerdheid in de DOORLUGTE SCHOOLE der voornoemde Aanſienelijke STADT.

Midsgaders,

de Hr. HIERONYMUS GUILIELMUS SNABELIUS;

Wel-Geleerd en yverig Verkondiger van 't Woord der Genade, in zijn Ed. Seer geliefde Gemeente tot DEVENTER.

Eerwaarde en Hoog-geleerde Heeren,

MYN HEEREN;

WAnneer wy ons ſelven uit het gemeen Erfgerucht der Aal-Oudheid, te binnen bragten, hoedanig eertijds de Heidenſe Prieſters onder de waan-wijſe Egiptenaars, van Oordeel waren, dat de Geheimeniſſen der Goddelijke ſaaken, alleen aande Kerk-Geheiligde Mannen moeſten toege-eigend blijven; ſoo heeft ons ſulks wel van verre, en als in de ſchemering Afgebakend, dat het niet t'eenemaal onvoegſaam ſou zijn, een Boek van duſdanigen Samenſtel, aan Uw. Eerwaarde Perſoonen op te dragen; maar geenſinds ingeboeſemd, dat Uw Ed. ooit met afgunſtige Oogen ſoud aanſien, dat de Weetgierige onder 't geſuiverde Chriſtendom, (by-aldien 't haar anders onmogelijk ware, den toegang tot den vollen Diſch, in te ruimen,)

Digitized by Google

ten minſten met de Opgeraapte Kruimelen, welke van der Geleerden Tafel afgevallen waren, eenigſinds Verzadigd wierden. Want behalven dat het tegendeel daar van, aan al de Weereld kenbaar is, en de Bloeijende Gemeenten Gods, benevens de Hooge Schoolen, die de Plantzoen-Hoven der Kerke zijn, in het openbaar Getuigen konnen, met hoe Rijkvoerigen Talent van Wijsheid, Geleerdheid en Yver, Gy-Lieden dagelijks, navolgens de bedeeling van elks Ampt en Gaven, de Verborgentheden der Bybelſche Godgeleerdheid, voor de Ooren van het Volk des Heeren, en derſelver Aanquekelingen, open legd, en als Voorreffelijke Schriftgeleerde in het Koningrijk van den Heere Jeſus onderweſen, te gelijk, Oude en Nieuwe Dingen, uit den Schat van beide de Teſtamenten, te voorſchijn brengd: Soo hebben wy daar-en-boven ook noch in 't byſonder, Uw Ed. ſeer minnelijk Navragen, en Beurt-wijſe Aanrading over onſe beneerſtiging, voor ſoodanigen blijk van Ongeveinsde toegenegentheid opgevat, dat we onſe eigen onbequaamheid aan een zijde gezet, en van Uw Ed. beſcheidentheid over 't hoofd geſien zijnde, ons des te meer aangemoedigd gevonden hebben, om in weerwil van ontelbare ſtribbelingen, daar in te volharden; op dat we, ten minſten ſoo veel wy konden, den Eiſch der gener, die wy door Belofte verſchuldigd waren, ſtukswijs voldeden.

Alle 't gene wy dan onder de Goddelijke byſtand, in onſe ſwakheid dus ver volvoerd hebben, en met een diepe Eerbiedigheid, uit de Beſorging en Arbeid onſer handen, aan Uw Eerwaarde hier komen Op te Dragen, dat ſal buiten twijffel uit ſich ſelven, aan Uw Ed. genoegſaam vermanen te gedenken, Dat, Soo de Man is, ook alſoo ſijne kragten zijn. Soo nochtans, dat ons ſulks geenſinds van ons ſtuk verzet noch belet heeft, dat de Eer-genieting van Uw Ed. toegenegene verwagtinge, ſich ſelfs niet genoegſaam verklaard, noch ſou hebben ſchijnen aan te wijſen, wat ons in deſen te doen ſtond? Als geenſinds wrakende, dat de vrymoedigheid deſer Op-Offering, in diervoegen, als een Vrugt van Uw Ed. eigen Zaaiſel, wederom mogt tot ſijn Oorſprong keeren, dat wy daar in een middel ſchenen gevonden te hebben, om met alle dankbaarheid, dat gene verder op te Bouwen, dat Gy-Lieden ſelfs alreede ſoo gunſtig in ons had beginnen te Grondveſten. Derhalven ſtaat de beurt nu aan onſe Pligt, Uw Ed. af te bidden, dat gelijk wy deſe twee Boek-Deelen uit een gulhertige opregtigheid des gemoeds, aan uwe Beſcheidentheid overgeven, deſelve ook alſoo niet onaangenaam, noch overlaſtig mogen vallen, om ſe in Uw Ed. goede beſcherming te nemen; als die niet alleen ſeer wel geleerd zijd, een Werkſtuk na de deugdelijkheid der grootſte Klomp, en niet na het Bywerk te waardeeren; maar ook gewoon zijd de Twijffelachtige Dingen, die gemeenlijk twee Hand-vatſels hebben, na de beſte zijde aan te grijpen. Het gene, by-aldien het ons ook alſoo in deſen mag komen te gelukken, ons doet vertrouwen, dat de welriekende Olie van Uw Eerwaarde Namen, met welk dit Werk aan het Voorhoofd Gezalfd is, een ſoo lieflijken Geur daar aan ſal byzetten, dat alle ſmeur en vieſe logt, die'er

uit

Digitized by Google

uit de Menſchelijke hoedeloosheid en onvermogen des Uitgevers, in mag overgelaten zijn, daar door t'eenemaal verdwijnen ſal: als den welken hier opentlijk voor Uw Ed. belijd, alle deſe dingen, onder veelerlei hulpmiddelen, tot een Uitſpanning ſijner Beroeping, en oorbaar verzet van een aanklevend Hertzeer, alleen ſlegts in ſoo nedrigen geſtalte is magtig geweeſt uit te voeren, datſe ongetwijffeld veel eer, alleen voor den Ongeleerden Nederlander, en die, welk den toegang tot veele ſchoone dingen niet ten ruimſten open ſtaat, als wel voor de Doorletterde Verſtanden ſullen ſchijnen ter Weereld gebragt te zijn. Doch het zy hier mede ſoo als het wil, en ſoo als elk van Uw Ed. deſelve na ſijn beſcheiden Oordeel ſal gelieven af te wegen. Wy hebben een Boek ter Weereld gebragt, en uit de Stoffe die'er in verhandeld werd, goed-gedagt het ſelve met den Naam te Doopen, van Voorbereidſelen tot de Bybelſche Wijsheid, en Gebruik der Heilige en Kerklijke Hiſtorien: hoedanig wy het Bewerp daar van, uit de Aal-Oudſte Gedenkkeniſſen der Hebreen, Chaldeen, Babyloniers, Syriers, Egiptenaren en andere, die by de keur der Geleerde Schrijvers van verſcheide Eeuwen gevonden worden, hebben te ſamen gebragt; met byvoeging van onſe Bouwkundige Oeffening over de Pragtige Tempel-Bouw van de Groote Koning Salomon: op dat we betoonden, in hoedanigen Gelijkzijdigen Stand van Beſchouwinge, de Opperſte Wijsheid eertijds haar Huis gebouwd, en in alle ſijne Formen en Ordinantien, en Ingangen en Uitgangen, te midden van het Dienſtbaar Jeruſalem, tot een Heiligdom geſteld had. En daar mede onſe eigen verluſtiging, tot de reſt ſoodanig te ſamen knoopten, dat het alles te gelijk, onſen Naaſten te nutte konde zijn. Zijnde by ons ſelven ſeer wel verſekerd, van de voorkennis, waar door Uw Ed. weet, van hoe grooten voordeel de Uitpluiſingen der Oudheden en de Kundſchap der Konſt-handelingen zijn, en wat voorname Deelen der H. Schriften, d'alderbeſte Uitleggers, gemeenlijk daar door hebben ſoeken op te Helderen en te Verklaren. Voor de reſt meenen wy niet anders, of onſen toeleg is in dit Werk kennelijk genoeg, derwaards henen geſtrekt, om met veele Staaltjes te doen blijken, dat wy onder de meenigte der ſaken, die'er uit d'Oudheid in opgehaald zijn, ook de Suiverſte Gronden van de Bybelſche Leere der Saligheid, niet vergeten hebben vaſt te houden: Alhoewel wy, ongemoeid eenige twijffelagtige mistaſtingen en langwijlige ſtribbelingen, by-na te ſchaam-agtig zijn, opentlijk te bekennen, hoe ſeer wy niet wel aangaande de Print-Tafereelen, met de onkunde der Konſtenaars geworſteld hebben, eer wy deſelve noch in dusken verminkten geſtalte, alſſe Uw Ed. hier mogelijk de Oogen verdrietig ſullen vallen, haar hebben konnen uit de handen wringen: en daarom biddenwe, datſe doch met eenige Oogluiking de monſtering paſſeeren, en wy geen verder verwijt daar over mogen hooren; gemerkt we boven alle onſe vlijt en overgroote Bekoſtiging, door ons eigen Hertzeer en kommer daar ontrent, alreede deswegen genoegſaam meenen Geſtraft te zijn. Doch daar is miſſchien noch Trooſt overig; Want die het Goede

Zaad

Digitized by Google

OPDRAGT.

Zaad draagd dat men Zaaijen ſal, ſegd de Kerk-zanger Pſalm cxxvi. gaat wel al Gaande en Weenende ; maar voor ſeker, hy ſal met Gejuig wederkeeren, Dragende ſijne Schooven. Of het nu ook Godt verder believen ſal, ons afgaande leven, tot het vol-einden van noch een ander Voornemen, uit te rekken? ſtaat ons al vry wat twijffelmoedig af te wagten ; nadien het ons toeſchijnd, datwe door een vaſtgezette Droeſſem der Droefheid, ſoodanig ſelfs van het overige onſer Dagen beroofd worden, datwe reeds van de voorby-gegane uit den cxix Pſalm mogen ſeggen; Indien de Wet des Heeren niet en ware geweeſt al onſe vermakingen, wy waren al lange onder den laſt des Druks vergaan. Doch gelijkwe nu nog in 't leven zijn, alſoo roemen wy in het midden der tegenſpoeden, ook deſe Waarheid ondervonden te hebben, Dat den Menſche niet alleen by Brood en leeft. En daar op met geduld gewapend zijnde, hebben wy onder de Goddelijke byſtand, de bedreigingen des Ongeluks nu en dan het Punt des Verſtands toegekeerd, en al dikmaal een Eentje gezet. Vertrouwende dat Godt onſe Onnooſelheid en ſtillen wandel, van 't Onverſtand der Hooveerdige, niet geheelijk en ſal laten onderdrukken; want onſe Ziele is de veragtinge en den ſpot der Geruſten, al veel te zat geworden. En om dat wy mede in deſe tuimelzieke dagen, het goede voor den Staat des algemeenen Vaderlands verhoopen, ſoo willen wy ook met de Geloofs-genooten bidden, dat wy na alle gedreigde Samenſpanningen tegen onſen Godsdienſt, den Vyanden der waarheid, eenmaal die Belijdenis mogen uit den hals geperſt zien, dat ſy Godt en het Lam dat op den Throon zit, geenſinds en hebben konnen Overwinnen. En dit aldus in oprechtigheid geſegd hebbende, willen wy aflaten Uw Eerwaarde Ooren, met eenige langer bewoording laſtig te vallen, maar deſe Opdragt tot Borg en Gijſelaar ſtellen, voor de achting, welkwe voor Uw Ed. Perſoonen en ongemeene Gaven, in onſen boeſem omdragen; en Godt daar-en-boven bidden, dat hy in yder van Uw Ed. ſijn toevertrouwd Talent, meer en meer wil toebereiden en bequaam maken, om den Onkundigen te leeren, de Dwalende te ſchutten, en vele ware Geloovige het Koningrijk van Jeſus toe te brengen; op dat ſy met ons en wy met haar, mogen overgezet worden in den Staat der Eeuwige Saligheid. Dit wenſt hy, die ten Oorkonde van alle 't gene hy dus ver al ſtamelende geſegd heeft, met veel Eerbied daar by betuigd, te zijn

Der Eerwaarde en ſeer Geleerde Heeren,

Haar Onderdanigſten Dienaar

WILHELMUS GOEREE.

Digitized by Google

VOOR-REDEN

Aan den beſcheiden en ſeer

GODVRUGTIGEN LEZER,

En in't byſonder aan onſe Lands-genooten, de goede Burgerſchap der Stadt Middelburg in Zeeland.

Beminde LEZER &c.

GElijkerwijs de Levitiſche Prieſters in de Babyloniſche Gevangenſchap, eens ſeiden van Jeruſalem, die groote Kerk-bewaardſter des Joodſchen Godsdienſt; alſoo mag ik ook van mijn Geboorte-plaats ſeggen; Indien ik u vergete ô Stadt mijnes Vaderlands, ſoo vergeet mijn rechter-hand haares ſelfs; en ik zy van nu aan by uw, als onder de Dooden gerekend. Denk dan niet waarde Landsgenooten, dat wy uit een aangebooren haat, of opzettelijke wrok, onſe inwooninge onder uwe Burgerſchap, verachtelijk de ſchop gegeven hebben; want wat welgebooren Menſch en ſiet niet geern den rook in ſijn Vaderland na den Hemel opgaan? Maar gelijk een trouwhertig Man te mets ſijn aangeſicht verbergd, op dat hy de laatſte Doodſnikken van ſijnen ſtervenden Vriend niet en ſou verplicht zijn aan te ſchouwen; alſoo word ook een omſichtig Menſche, door een donkere Wolke, wel geraaden, tijdelijk na een goede ſchuil-plaats om te zien. Wy en twijffelen geenſinds, of alle die ons, gedurende den tijd onſer inwooninge onder u-lieden, gekend, of naauwkeurig omgegaan hebben, heugd het mogelijk wel, dat wy beneffens een ſtil en Burgerlijken wandel, ons doorgaans beneerſtigd hebben, om den meeſten tijd, diewe machtig waren, als ledige uuren van onſe beroeping af te knijpen, te beſteden tot het verſaamelen van verſcheide dingen, waar van wy de hoop by ons meenden te vinden, om ter tijd datſe ſouden rijp geworden zijn, onſen Naaſten daar mede dienſt te doen; en wy ſouden ongetwijffeld verſcheide volwaſſe Vruchten van alſulke Zaaiſels, met een veel minder traagheid hebben voortgebracht, indien wy, nevens de ontbering ſommiger voorname hulp-middelen, niet ſoo grooten gebrek aan goede hand-havers onder onſe Lands-luiden hadden ontwaar geworden. Want niet tegenſtaande het wel waar is, dat een voordeftig Huis, door Wijsheid gebouwd, en door Verſtand beveſtigd word; ſoo behooren daar nochtans ook veelerhande Konſt-handelingen toe, ſouden de Binne-kameren met aangename Cieraadien vervuld, en bevallig aan het oog van den Beſchouwer geſteld worden. En nadien onſen toeleg al van overlang geſtrekt lag, om allengskens eenige Voorraad tot het opmaaken van veelerlei Bybelſche Oudheden by-een te ſaamelen; en wel voornamelijk ſulke, welke den omſlag van de Godsdienſt des Ouden Verbonds, en het leven der eerſte Vaderen aangaan; (en onder deſelve in het byſonder die ſoort van Bybelſche Wijsheid t'ontſwagtelen, welke ons ſoo in de Bouwinge van Noachs Arke, als den Tabernakel van Moſes, en naderhand den Tempel van Salomon, en derſelver herbouwing in de latere tijden, volgens het Geſichte van Ezechiel voorkomen;) ſoo zijn ons onder die oeffening niet alleen veele andere fraaje dingen in de hand gevallen, welke boven die der Hebreeuwſche, ook de Oude Zeden der Chaldeeſche, Syriſche, Egiptiſche, Phœniciſche en andere Volkeren eigen ſchenen, en door veele toevallen met het Volk Iſraels en de Joodſche Godsdienſt, doorgaans in de H. Boeken gemeenſchap hebben; maar die ons ook volkomentlijk afvorderden, datwe deſelve niet volſwierig, ſonder behulp der Tecken en Schilderkunde, tot het byvoegen van Print-Taſereelen ſouden konnen uitvoeren. Invoegen wy ons dan ook hier door vermaand vonden, na bequame hulp-middelen om te zien; dewijl het gebrek daar aan, onſe voornemens merkelijk deden vertragen. En ter tijd dat ons het geluk in veelen ſcheen beternis te beloven, en onſe toeleg in het byſonder door raad en daad van wijſe en geleerde Mannen, onder de toenemende welvaard van uwe Stadt, ſcheen geſteven te ſullen worden; ſiet daar, ſoo quam een Dwerrel-wind te midden uit uwe Kerke opgereſen, die, na dat ſommige uit de Geeſtelijken elkanderen in haare Vergaderingen en op den Predik-ſtoel een wijle tijd, over het Oud-nieuws, als raſende Katten hadden in het hair gezeten, ten laatſten ſoo hevig over Hof en Raadhuis henen braveerde, dat ook ſelfs de nieuw-geopende Deur van uwe Hooge School, eens-klaps daar door wierd toegebonſt. Doe ſeiden wy in ſtilligheid by ons ſelven; Immers iſt nu uit met onſe verwachtinge, en de hoop die leid'er toe, LAAT ONS VAN HIER GAAN. Dus ſtapten wy dan herwaards over, en quamen in deſe groote Stadt Amſterdam; daar wy wel een tamelijk aantal van goede Raadsmannen en konſtige mede-helpers ontwaar wierden, maar naauwlijks een half-handvol goede bekende vonden, en de reſt onſer nabeſtaande alleen nagelen aan onſe Doodkiſt waaren: en Godt beterd, ook

Digitized by Google

ſoodanig wel zijn ſullen, tot dat wy het Bedde in het Graf gemaakt hebben, en de Spa over ons geveegd ſal zijn. En alhoewel onſe ziele over der ſelver reddeloos gedrag, en ſchaamteloose Eer-kreuking, ſoo grooten verdriet gehad heeft, dat het verre het bereik van alle vertroosting ſchijnd te boven geſtegen te zijn; ſoo heeft ons ſulks noch wel het meeſte geſmert, in die dagen, in welkwe als een eenſaame Moſſe op het dak, ons brood gelijk een ſmakelooſe aſſche gegeten, en onſen drank niet ſelden met Tranen hebben gemengd: En Godt weet, waar en wanneer noch eens de moetwil der gener die ons alleenig ſmaden, om 't geen wy het alderprijſſelijkſt achten, haar leſten ſteen geleid ſal hebben. Doch dewijl alle deſe dingen vergaan, en ymand wel ſeer laag ſou moeten beneden ſich ſelven verzonken liggen, die niet verre boven een geleden leed ſou konnen ſtreven; alſoo hebben wy dan ook onſe alderdiepſte bekommeringen, op de Goddelijke Voorſienigheid gewenteld, om de reſteerende uitgangen daar van, in ſtilligheid af te wachten; wetende dat'er doch kant noch wal te bezeilen is met ſulke, welke de Grendelen van eer en ſchaamte doorgebeten, en 't gemoed onder tijd-winninge, ſoo dik en bol met Weeuw en Weeze-ſmeer omſwagteld hebben, dat'er noch verdienſte, noch verſtandelijke reden, noch beklag, noch verwijting, noch bedreiging, nochte miſſchien ook geen Gerichts-dwang meer op hegten wil. En ſulks moet niemand wonder doen: want Melaatsheid en een ongevoelige huid, wierd eertijds van de vroomſte onder de Joden geloofd, een rechtveerdige ſtraffe te zijn, van fopsheid en over-beeſtagtige Ondankbaarheid: gelijk ons de Geleerde uit de fraaje Schriften van den vermaarden Maimonides hebben aangeteekend. Sulks dat ons in dusken noodweer niet anders te doen ſtaat, dan Godt en onſe Hooge Overheden te bidden, dat doch ſulken uit-ſchot van Menſchen, die, na datſe ſelfs als 't ware, haar eigen Ouderen genoegſaam by levenden lijven Ontvoogd, en haare mede-Erfgenamen, niet anders als offe aan een Boom gepiſt waren, een ſoort van Baſtaardie aan 't been geklampt hebben, ook noch toeleggen, om derſelver nakomelingen tot den Bedelſak te brengen; dat die ſeggen we, doch nooit de Beſcherm-Heeren van onſe Ouderlooſe Weezen mogen zijn; want ſoo dat gebeurd, ſoo ſtaat het vaſt, dat het die onnooſele Schapen in haar hart ſpijten ſal, dat een vroeger dood, haar voor dien ongelukkigen dag niet en heeft in 't Graf geſleept: en daarom ſchamen wy ons geenſinds, dat duſdanigen voornaam Hoofd-deel, van ons Uiterſte-Wil, voor al de Weereld ten toone ſtaat: noch ook dit niet, dat wy ons geen van alle ſulke rampſpoeden ſoo ſeer hebben willen bekreunen, dat we van opſet ſouden geworden zijn, om van dat padt, welkwe dus verr, deugdelijken meenen bewandeld te hebben, een hair-breed af te wijken; veel min dat wy ſouden nagelaten hebben, ons gering vermogen tot nut van onſen naaſten aan te leggen. Om waar van dan nu wederom eenig kennelijk proefſtuk onſer beneerſtiging, en niet heel-geringe bekoſtiging te geven, wy onſen Godvruchtigen Lezer deſe twee Boek-deelen, tot een Voorbereidſel der Bybelſche Wijsheid en gebruik der Heilige en Kerklijke Hiſtorien, willen ter hand ſtellen: ſonder dat wy nochtans aan onſe zijde, van voornemen zijn, eenige Naam of Roem daar by te willen opſteken; ten zy mogelijk, een geringen Opperman, die weltoebereide Kalk en Steen heeft aangebracht, t'eeniger tijd ſou mogen ſeggen, ook aan het Huis gebouwd te hebben. Echter willen wy het niet geheel buiten verwachtinge houden, of alle die uitgeſogte, en niet heel gemeene ſtoffe, welkwe daar in uit de aaloudſte gedenkenis der Volken, en geleerde Schriften die de Eeuwen hebben uitgeleverd, door veelerlei hulp-middelen, tot een Ornament der Heilige Boeken hebben te ſaamen gebracht, ſullen ten minſten aan onſen Land-aard, en aan alle die de toegang tot veele ſchoone dingen geſloten ſtaat, aangenaam en nut zijn; nadien wy ons laten voorſtaan, dat'er weinig in ſal gevonden worden, dat ten minſten niet fraai te weten is; alhoewel wy ook geenſinds en twijffelen, of alles ſal elk en een yder van onſe Lezers, niet even wel gevallen: en daar ſullender mogelijk ook geen ontbreken, welk als door een heimelijke afgunſt, duſdanigen ſoort van Boeken, niet geern in de Taal, en in de hand des gemeenen Volks overgeleverd zien. Doende daar in niet anders, als offe vergeten hadden, dat Godt het gantſche Menſchelijk geſlacht, uit eenen Bloede gemaakt, en van den beginne met eenerlei ſprake begaaft heeft; op datſe haare gedachten malkanderen lichtvoerig ſouden konnen openbaar maaken. En nadien die Menſchelijke pligt als noch niet en heeft uitgediend, ja dat deſelve daar-en-boven allenskens met noch veel andere pligten van gemeenſaamheid is verſeld geworden, ſederd dat de Aarde in veele Spraken en Taalen geſplitſt is; alſoo heeft ons ſulks aangeraden, deſe Bybelſche Voorbereidſelen, met den Oorſprong der Spraak en der Taalen te beginnen.

Voorwaar men behoorde te weten, dat de Spraak en de Reden den Menſche buiten de gemeene Scheppinge, die hy uit der Aarden Aards bezit, den Menſche by ſonderlijk gegeven is; en dat hy geenſinds een verſtandelijke Taal, van naturen uit hem ſelven, als uit ſijn eerſte maakſel ſpreekt, gelijk de ervarentheid geleerd heeft; nadien anderſinds ook alle Menſchen ten minſten twee Taalen ſouden ſpreken; een die hem natuurlijk aangebooren waare, en een die hem ſijn opvoedinge leerde. En derhalven moet men de eerſte Taal niet alleen van een Goddelijke afkomſt, maar ook van groot nut achten, dat den Menſch boven de Reden die hem van Godt op gewin gegeven is, een bezitter van een of meer verſtanelijke Taalen is. Sulks dat dan de droomen der Heidenſche Schrijvers te belacchen

zijn,

Digitized by Google

zijn, welke de Menschen even als de Beesten hielden; en meenden datse de Spraak by toeval, en niet door instellinge gekregen hadden. En alhoewel wy uit Moses meenen te leeren, dat'er voor en na de Zondvloed, tot aan de Verstroojing der Volken, maar eenerlei Taal is geweest, welke na alle waarschijnelijkheid de Hebreeuwsche was, en die groote Wetgever Israels, met andere H. Mannen, ook in die Taal geschreven hebben; soo en moeten wy nochtans niet meenen, dat'er terstond op de Babylonische Stadt en Tooren-bouw, geheel-nieuwe Taalen voortgekomen zijn; maar wel dat de verstroojinge des Volks, die door de on-eens-gesindheid der gemoederen op de baan quam, de wortel-oorsaak der verscheide Taalen geweest is; die allengskens ingekomen, en met'er tijd meer en meer van de eerste of aal-oude Hebreeuwsche Taale afgedwaald en verbasterd zijn. Al't gene wy wel eenigsinds twijffelachtiger, navolgens de gedachten van sommige fraaje Godsgeleerde, in ons Eerste Deel hebben opgesteld, op datwe niet al te klakkeloos daar van en schenen te verschillen; doch in het Tweede Stuk, met meerder uitvoerigheid nader onderzogt, en aan de waarschijnelijkheid getoetst hebben. Voorts heeft ons Moses wel de afkomst van 70 Volken uit de Sonen van Noach, navolgens haare Huisgesinnen en Spraaken beschreven; en daar by aangewesen, dat de Verdeelinge der Aarde in de dagen van Peleg geschied is; doch nergens heeft hy de bysondere Spraaken der Stamhuisen selfs, met soodanigen onderscheid verhaald, dat men daar uit soude meenen, dat'er juist 70 verschillige Spraaken te sijnen tijde bekend, en uit de Babylonische verwerringe voortgekomen waaren, daarder mogelijk geen 30 verscheide in het gantsche Oude Testament zijn geweest. Ook heeft hy wel aangeteekend, met hoe veel Zielen den Aards-vader Jakob in Egipten gegaan, en daar uit vermenigvuldigd is geworden, Exod. 1:5. doch hy en heeft niet de minste blijk achtergelaten, waar uit de Joden, juist 70 Taalen aan de 70 Soonen Israels souden konnen toepassen; gelijk eenige nochtans uit Deut. 32: 8, 9. drijven; en daar uit leeren droomen, dat het Joodsche Sanhedrin eertijds in 70 Taalen geoeffend was, om yder in sijn Taal te konnen hooren en recht doen. Dus zijn dan alle Taalen, van de een eenige Taal door veelerlei reden en toevallen, van Verstroojing, Overheering, verval in Godsdiensten, en slordigheid der tijden, by de Volken afgewisseld. Onder welke het eene Volk vry meerder dan het ander gepoogd heeft haar Taal breed uit te zetten, en op te bouwen: hoedanige voornamelijk de Romeinen te achten zijn, die sulks ook in alle haare Gerechts-handelingen wilden in acht genomen hebben, niet tegenstaande ook de Griekse Taal by hen seer gemeen was: 't geen de Hebreen noch de latere Joden, uit een bysondere af keerigheid van andere geslachten, nooit be-yverd, maar veel eer selfs tegengestaan hebben. En nadien Gods Voorsienigheid gewild heeft, dat alle de H. Boeken des Ouden Verbonds, in de Oude en eerste Taale beschreven souden worden, gelijk die alsoo in deselve van Moses begonnen waaren; en dat die, welke tot den Bundel van het Nieuwe Testament behoorden, ons oorspronkelijk in het Grieks souden ter hand komen, ten zy mogelijk dat Mattheus sijn Euangelium in't Hebreeuws geschreven heeft; alsoo moet men gelooven, dat de kennis der Taalen, van een onwaardeerlijk nut is; om soo wel de oorspronkelijke, als de Oversettingen van die Schriften, welk oud en van overlang in de Kerk aangenomen zijn, te doorgronden, en de suiverheid der oude Taal, en naauwkeurige bewaringe der saaken in die Boeken, aan yder te verseekeren, en de kennis der Goddelijke Schriften, aan alle Natien door noch andere getrouwe Vertaalingen, voort te zetten. Gelijk daarom ook het Kruis van de Saligmaaker Jesus, niet sonder verborgen uitsicht, met de Drie voorname Hoofd-taalen der Weereld beschreven was; en naderhand op Jesus Hemel-vaard, in de Apostelen, door de Gave der Taalen achtervolgd is: op dat het de eerste Kerk aan geen wettige getuigenissen haperde, die betoonden, dat desselfs Leere van den Hemel was, en de Soone des Menschen nu verheerlijkt, als de Soone Gods met macht heerschende, aan sijne rechterhand gesien wierd, komende op de Wolken; gelijk hy staande voor den Joodschen Raad, voorseid hadde, Matth. 26: 64. En nademaal wy door den tijd genoegsaam ontwaar geworden zijn, dat niet alleen de geschreve Boeken, de voornaame Schatkisten der voorledene saaken, maar ook de Bewaardsters der Taalen zijn; alsoo moet men waarlijk de Letter-vindinge, van een overgroote nuttigheid agten: als met welk men door een seer kleen getal bekende Figuren, alles kan in't geheugen houden, wat'er ooit by de Menschen gesproken, gedacht, gedaan en voorgevallen is. 't Geen van de wijste onder de Heidenen aangemerkt zijnde, haar de vindinge der Letteren, niet den Menschen, maar de hoogste God heeft doen toeschrijven: gelijkse deselve ook seer verre boven de Tooverkonst quamen te achten. Doch gelijk het vry onseker is, wie men voor den eersten vinder der Letteren te houden heeft; alsoo hebben de Joden ook veel dwaalsieke Fabelen bygebracht, daar inse twijffelen, of Moses of Abraham deselve aldereerst in gebruik gebragt heeft? Maar nadien men uit veele gissingen de Letteren seer Oud, en mogelijk wel van Adam af, sou mogen stellen; soo willense eenige de Assyriers toegewesen hebben; om datse meenen, dat den Mensch aldaar geschapen is; En Origenes ook gedenkt aan een Boek, de Openbaringen Adams genoemd. Op welke gissingen men weing staat te maaken heeft, wanneer men aanmerkt, dat de Landschappen voor de Zondvloed, van wegen de onverbroke gestalte des Aardkloots, niet soodanig als naderhand, in verscheide naamen en Rijken verdeeld is geweest, en de Aardkring waarschij-

ſchijnelijk door de Zondvloed ontmaakſeld, en t'eenemaal van ſtands-gelegentheid der bewoonbare deelen veranderd is; en derhalven dat men te vergeefs op deſe Aarde, na het Paradijs, en na het Landſchap Aſſyrien ſoekt, dat voor de Zondvloed ſou geweeſt hebben: 't Gene wy tegen het gemeen gevoelen, in ons Tweede Boek-deel, uitvoeriglijk ſullen afdoen. Maar nadien wy evenwel voor hebben, de herkomſt der Letteren na te ſpooren, ſoo ſullen wy daar in niet alleen een kennelijke ſweem in derſelver over-erving en afwiſſeling der Formen ontwaar worden; maar ook ſchijnen te ervinden, dat de oude Hebreeuwſche Letteren, die men thans Samaritaanſche noemd, de Oudſte zijn, en in achting blijven van wegen haar oorſprong. Waarom eenige meenen, dat de H. Wet-boeken, met deſelve Letteren geſchreven, de Oudſte en ſuiverſte zijn, en aldernaaſt met het hand-ſchrift van Moſes over-een komen. En gelijk met'er tijd, de Letteren ſoo wel als de Taalen eenige verandering hebben ondergaan; alſoo is ook al van ouds de Schrijf-wijſe ten aanſien des Aanvangs en des Eindigens, verſchillig geweeſt: want eenige begonden van de rechter na de ſlinker, andere van de ſlinker na de rechter-hand te ſchrijven; en daar zijnder ook geweeſt, die in recht-neergaande Kolommen, en ook ginds en weder ſchreven, even als de Oſſen ploegen. Maar gelijk de beſte en alderkortſte wijſe, van door een weinig getal van onderſcheide Letteren te konnen ſchrijven, ons te gelijk met de rijke ſchat der Goddelijke Schriften, ſeer gelukkig is ter hand gebleven; alſoo ſullen wy door de beſchouwing van alle die dingen, lichtelijk bemerken, van hoedanigen nut en lichtvoerige oeffening onſe gewoone Letteren zijn, ten aanſien van die ontelbare, langwijlige en laſtige Schrijf-wijſe der Chineſen, en de ongewiſſe Beeldſprakige Teekenen der Egiptenaren; die waarſchijnelijk nooit tot het gebruik des gemeenen Volks konnen overgaan, en ſelden meer dan ſtuks-wijſe, ſelfs van de aldergeleerdſte Prieſters en Schriftgeleerde onder hen, gekend en verſtaan worden. Om waar van dan aan onſen weetgierigen Lezer eenige blijken mede te deelen, het ons geen oncieraad ſcheen, de gewaande Alphabêten van Enoch, Abraham en Salomon, de oude Samaritanen, de latere Hebreen, of liever het Chaldeeſche van Ezdras; de Phœniciſche, Egiptiſche, Armeniſche, en meer-andere Schrijf-letteren, met haar eigen ſweem en beeldnis te vertoonen; en daar toe noch eenige der voornaamſte, in vergelijking tegen malkanderen te ſtellen; op dat elks minder of meerder afwiſſeling, tegen haar aal-Oude eenvoudige oorſprong, lichtelijk ſou konnen afgewogen worden. En nadien de Egiptenaren van ouds op de vindinge der Letteren, en de Zin-teekenen daar uit ſy gevonden ſouden zijn, roem gedragen hebben, en het eenige Oudheid-lievende Mannen geluſt heeft die dingen met veel ſweetens uit te pluiſen; ſoo hebben wy onſen Lezer geen van alle die vermaakelijke giſſingen willen onthouden; op dat men ten minſten bedenkelijk weten mocht, van welk een Beeld der ſaake, de meeſte Letteren, ſoodanigen form en gedaante bekomen hebben, als ſy door over-erving van de oude Egiptenaren, Phœniciers, Grieken en Romeinen, tot onder ons op heden hebben behouden. Waar toe wy dan ook geenſinds de ſtoffe, waar op men van ouds de Letter-maaking, dat is het ſchrijven oeffende, hebben willen vergeten; op dat men daar door niet alleen weten mocht, waar van daan wy de Naam-woorden, van Papier, Bladen, Vellen, Boeken, Rollen, Tafeletten, en diergelijke behouden hebben; maar dat ons daar door ook de ſpreekwijſen in de H. Boeken en andere oude Geſchriften, ten uiterſten klaar om verſtaan ſouden weſen: en wy en zijn ook niet te ſpaarſaam geweeſt, eenige oude formen daar van, beneffens de Stiften, Griffen, Priemen en Pennen, met welk men van ouds plagt te Schrijven en te Graveeren, in een Printverbeelding te vertoonen. En nadien wy dit alles voor-af geſonden hebben, om daar mede tot de H. Bybel-ſchriften, en haar oorſpronkelijkheid over te gaan; alſoo ſcheen ons den draad der ſaake als doen af te vorderen, de Oude herkomſt van den naam der HEBREEN na te ſpooren, en bedenkelijk te houden, of deſelve niet van wegen Abrahams Overtogt der Rieviere, mach op de baan gekomen zijn? nademaal men nergens by Moſes, voor ſijn overgang, de Hebreen genoemd vind. Daar ook te onderſoeken ſtaat, of de Hebreeuwſche Taale alleen ſuiver in het Huis van HEBER gebleven is, en offe wijſſelijk en wel doen, die de HEBREEN daar van willen genoemd hebben. En ſal de oudheid van de Hebreeuwſche Taal duidelijk genoeg ſchijnen door te ſtraalen, wanneer wy aanmerken, dat Moſes niet dan enkel Hebreeuwſche Naamen aan de Oudſte en eerſte dingen gegeven heeft; 't geen hy waarlijk niet als een Overſetter, alleen in beteekenis, uit eenige andere ouder Taale, in het Hebreeuws heeft overgebracht, tegen den ſtijl van alle goede Hiſtorie Schrijvers. Hoedanig ons ook niet duiſterlijk ſal konnen blijken uit den eigen naam Gods JEHOVAH, en uit alle de Steden en Volken der Canaaniten, die alle Hebreeuws zijn, en ſeer gemeenſaam voor Iſraels intogt, met deſelve geſproken hebben; ja de Bybelſche Taale, ook de Taale Canaans, in de H. Schrift genoemd word, Jeſaia 19: 18. Gelijk dan ook dit, namelijk dat de Phœniciſche Taal, van ouds daar mede een en deſelve was, ons niet langer en ſal doen vreemd ſchijnen, dat veele Griekſe woorden louter Hebreeuws zijn; gelijk aan eenige ſtaaltjes blijken ſal. Waar toe veel ſal helpen, door eenige ſchemerachtige bedenkingen aan te wijſen, in wat Linie der eerſte Volken na de Zondvloed, de Hebreeuwſche Taal bewaard; en hoeſe naderhand, ſederd Moſes Schriften, alleen ſuiver in het Oude Teſtament behouden is. Welke Taal, om datſe de eerſte is geweeſt, en ook aan Adam in het Paradijs

en

Digitized by Google

'en Staat der Rechtheid gegeven is, ſommige geleerde Mannen heeft doen denken, dat men in het Eeuwige Leven, alleen deſelve Hebreeuwſche Taal ſal ſpreken. Gelijk den Staat der Gelukzaligheid ons ook niet ſelden in de H. Boeken, onder het naam-woord van PARADYS, te vooren komd. Maar nadien het Joodſche Volk na alle waarſchijnelijkheid, t'eeniger tijd een verandering in haare Schrijfletteren heeft ondergaan; ſoo en moet men niet denken, dat alle deſe dingen, ſoodanig van yder geweten, en even-eens aangenomen zijn, dat'er niet veel en verſcheide gevoelens der Geleerden, over en zijn ter baane gekomen; op dat men eenmaal te recht weten mocht, te wat tijd, en om welke noodige reden, de Joden haar oude Hebreeuwſche Letteren verlaten, en volgens Hieronymus getuigenis, de Chaldeeſche aangenomen hebben; daar ſy doch ten aanſien der Bybel-ſchriften ſelfs, de ſuiverheid der Oude Taal behouden hebben? Waar toe ſommige, veel geleerde Mannen weten in te brengen, welke daar willen, dat de hedensdaagſe Joden, noch deſelve Letteren van Moſes hebben. Doch gelijk Morinus, I. Voſſius, Walton en andere Taal-geleerde, deſe Letter-wiſſeling tot de tijden van der Joden wederkeering uit Babel brengen; in welke Lxx Jaarige Ballingſchap, de Joden, de Oude Hebreeuwſche Schrijf-wijſe der Letteren, ontleerd, en de Chaldeeſche allengskens aangenomen hebben; alſoo houden ſy, dat de Schriftgeleerde Ezdras, de H. Boeken, die te vooren met de oude Hebreeuwſche Letteren (die nu Samaritaanſche genoemd zijn,) beſchreven waaren, met Chaldeeſche Letteren afgeſchreven heeft; en dat die ſederd onder hen tot op heden alſoo behouden zijn. Doch dat den ſelven Ezdras alleen de Letteren, en niet de Taal der Chaldeen is nagevolgd, blijkt eenigſinds ſchemerachtig uit Neh. 8:9. daar het Oude Wet-boek in 't Hebreeuws den Volke voorgeleſen wordende, 't ſelve in het Chaldeeſch werd uitgeleid; om datſe niet alleen de Letteren, maar ſelfs ook de ſuiverheid der oude Hebreeuwſche Taal, grootdeels ontleerd, doe meeſt de Chaldeeſche gewoon waren te ſpreken, en mogelijk beſt verſtonden. Waar tegens niet veel en doed, dat ſommige uit Neh. 13:24. inbrengen, dat de wedergekeerde Joden voor de ſuiverheid van haar eigen Taal yverden; en Nehemias niet en wilde dulden, dat de Kinderen der vremde Wijven, die half Aſdodiſch ſpraken, onder haar woonen ſouden; nadien ſulks in wat later tijd ſchijnd geſchied te zijn, en onder de dingen moet gerekend worden, die tot de Reformatie dienden; waar in men ſoo wel de Oude Taale, als de Zeden des Joodſchen Volks, allengskens in haar ouden ſtand ſogte te brengen. 't Geen dan ook wel meeſt het gemeene Volk, en niet ſoo ſeer de Prieſterlijke Mannen, de Oudſten en de Schriftgeleerde aanging; om dat die ongetwijffeld de Hebreeuwſche Taal, beter bewaard hadden. Gelijk ook de Propheten, Haggai, Zacharias en Malachias, na de wederkeering, haare Prophetien in 't Hebreeuws hebben opgeſteld: blijvende altijd de Taale Canaans in de Kerke. Maar nadien eenige dit ſtuk in twijffel trekken, en daar by willen, dat de hedensdaagſe Hebreeuwſche Letteren, de rechte, oude en onveranderde zijn, met welke de oorſpronkelijke Wet en andere Heilige Boeken eertijds geſchreven zijn; alſoo hebben wy veele getuigeniſſen opgeſogt, op dat wy de waare Oudheid en rechte form der Heilige Letteren, uit de Opſchriften van Hebreeuwſche Penningen en Graf-ſteenen, ten minſten waarſchijnelijk maakten; en beſagen hoe en op wat grondſteun de geleerde Mannen, haare bewijſen voor de Letter-verwiſſeling gebouwd hebben. En gelijk wy een goed-aantal van heele, halve, drie en vierlingen van Hebreeuwſche Sikelen, in afbeelding hebben te ſaamen gebracht, alſoo ſullen wy behalven de kundſchap der oude Samaritaanſche en Chaldeeſche Letteren, verſcheide opmerkelijke zin aanduidingen, in derſelver Opſchriften ontwaar worden, die ons de tijden en voorvallen wanneerſe geſlagen zijn, als mede de eigenſchap van de benamingen der Los en Offer-penningen, ſullen aanwijſen: Niet tegenſtaande wy ook al werk hebben moeten over-hoop haalen, om te toonen, hoe en waarom duſdanige Penningen van ſommige verdacht gehouden worden; dewijl het ſeker is, dat'er veele van alſulke Oudheden, den Menſchen voor waarlijk Oud en goed in de hand geſtopt worden, die t'eenemaal valſch en verſierd zijn. Onder welke Penningen, dan ook die voornaamelijk als bedriegelijk te boek ſtaan, welke met het Tronie-beeld van Moſes, van Salomon en diergelijke te berde gebracht worden; nademaal het maaken van Menſch-beelden, den Joden eertijds niet gemeen en ſchijnd geweeſt te zijn; waar toe wy het oordeel van ervaren Penning-verklaarders en Oudheid-kenners, te rade genomen, en de ſpits hebben laten afbijten; op datwe daar uit ſouden leeren, hoe veel de Geleerde doorgaans met de getuigeniſſen der Oude Penningen op hebben, en hoe verr men derſelver geloof baarheid betrouwen mach. Doch dit en iſſet noch niet al dat tot dit ſtuk behoord; nademaal ſoo wel tot de Oudheid der Heilige Letteren, als tot die der eerſte Taal, ook den oorſprong der Klank-ſtippen, die men Punkten noemd, als mede de toevoeging der Byklanken, in aanmerking komd: als dewelke van ſommige Taal-geleerde alleen voor een nieuwe vindinge van ettelijke honderd jaaren na Chriſtus gehouden word; en niet datſe van Ouds, natuurlijk aan de Hebreeuwſche Letter-maaking en Schrijfwijſe van Moſes, zijn eigen geweeſt. Sulks dat deſelve Klank-ſtippen, eerſtelijk daar ſouden bygezet zijn, wanneer men de Taal, waar in men de Heilige Boeken oorſpronkelijk had, voor inkomend verval heeft poogen te behoeden; op datſe daar door niet alleen in haare rechte leſing en uitſpraak behouden wierd, maar ook des te gemakkelijker en netter aan andere Volken ſoude konnen over-geleerd

worden:

Digitized by Google

worden: Gelijk ook gebeurd is, en aan andere Taalen, door byzetten van eenige Lees teekenen, noch gebeurd. Hoedanigen nieuwigheid der Klank-ſtippen, grootdeels hier door ondersteund ſchijnd te worden, dat de Samaritanen, welke de eerſte of oude Hebreeuwſche Letter-vorm, alderſuiverſt bewaard hebben, als nog geene Punkten en kennen; en de Joden ſelfs, de Wet als nu nog met Chaldeeſche Letteren, ſonder Punkten in hare Synagogen leſen; en volgen buiten twijffel daar in, de oudſte gewoonte: Gelijk ook alle de beſte en oudſte Afſchriften des Bybels, ſonder Punkten zijn. Ook en word'er in den Joodſchen Talmud, nochte by de eerſte Chriſten Kerk-vaders, van de Punkten geen gewag gemaakt; alhoewel in beide nogtans genoegſame gelegentheid daar toe voorkomd. Waar by mede komd, dat ook geen minder verſchil over de later byvoeging van de Punkten der Arabiſche en andere Ooſterſche Taalen gevonden word. En gelijk de geleerde Morinus, Kapellus, I. Voſſius, Walton en den Vader Simon, met eenige andere, haar wel meeſt van dit gevoelen hebben willen betoonen te zijn; alſoo ontbreekter ook geen groot aantal van geachte Mannen, welke beneffens de jonge Buxtorf, het tegendeel beweeren; onder welke ook nu noch onlangs eenen Joſephus Cooper by de Engelſchen, ſich dapper voor de Oudheid der Punkten in de bres geſteld, en veele getuigeniſſen van Joden en Chriſtenen tot ſijn bewijs-redenen heeft bygebracht; die alle daar op uitloopen, dat de Klank-ſtippen, even als de Klinkers aan alle Taalen, natuurlijk eigen aan de Hebreeuwſche Taal, en derhalven tijd-genooten en even oud met deſelve zijn. En daar toe veele bedenkingen en voorbeelden bygebracht hebbende, ſchijnd hy echter de ſaak niet ſoo geheel afgedaan te hebben, dat'er niet veele nieuwe Twiſt-vragen over en ſouden konnen op de baan komen: nademaal het eenige ſeer bedenkelijk ſchijnd, waarom de eerſte Inſteller deſer Taal (het zy men de Klank-ſtippen oorſpronkelijk van Godt, of van Moſes, of met veele Joden, van Ezdras aanmerkt,) liever verſcheide klanken aan een en deſelve Letteren heeft willen opdragen, en die door Lees-teekentjes kenbaar maaken, dan eenige weinige onderſcheide Letteren met ſoodanige noodige klanken begiftigen, dat alle dobbelſinnigheid en twijffelachtige leſing, die door byvoeging van Stippen kon inkomen, achter bleve? Gelijk we immers zien, dat in veel andere Taalen, Letteren tot alle klanken zijn, of ten minſten door ſamen-voegen van twee of meer Letteren, konnen gemaakt worden. Doch gelijk eenige daarom de Klank-ſtippen niet geern voor een uitvindinge der Mazoreten van Tyberias willen gehouden hebben; op dat de rechte leſing der H. Schrift, ten minſten niet van ſulke Menſchen ſou ſchijnen af te hangen, die alſinds betoond hebben, Vyanden van 't Chriſten-geloof te zijn; en wy als dan daar over ſeer in 't onſeker ſouden zijn, of de Joden Punkteerders, ons wel de rechte en waare leſing hebben overgeleverd? (nademaal het niemand onbekend behoorde te zijn, dat de verzetting der Punkten, in ontelbare voorvallen, een geheel andere en verſchillige leſing en zin uitleverd;) ſoo en ſchijnd nochtans die ſwaarigheid, door 't geloof aan de oude oorſprong der Punkten, niet weg-genomen te worden. Want nadien wy zien, dat de Joden al van ſeer oude tijden, Boeken ſonder Punkten hebben gebruikt, en veel van de oudſte Exemplaren daar van ontbloot zijn; ſoo hebben de gepunkteerde Afſchriften die men gevolgd is, ſoo wel qualijk konnen gepunkteerd zijn, als dat de Joden dieſe nieuwelijks tot behoud der rechte leſing hebben uitgevonden, deſelve voordachtelijk of onwetende, daar qualijk ſouden bygevoegd hebben. Doch gelijk wy de oprechte trouwe der Joden in dit ſtuk, niet onwaarſchijnelijk ſullen doen doorſtralen; alſoo hebben ſommige ſich echter daarom wel het meeſt tegen deſe byvoeging der Punkten aangekant, om dat de leſing met de oude Griekſe Overzetting ſoodanig verſchillig is, dat der Joden valsheid daar in genoegſaam openbaar word: gelijk wy elders ſullen zien, dat de Heer I. Voſſius den Joden, inſonderheid in de Jaar-rekeningen te laſt leid, op dat ſy de tijd van de komſte des Meſſias te rug mochten zetten. Maar nadien deſe Man ſulks wel het meeſt heeft bygebracht, om de Griekſe Overzetting der Lxx, ſchoonſe ſelfs nergens geheel ſuiver, en niet ſonder tegenſtrijdigheid met haar ſelven gevonden word, boven de Hebreeuwſche Text, op den Throon te zetten; alſoo ſcheen ons hier de richtdraad der ſaake, genoegſaam aan te wijſen, hoe wy van de Letteren en Heilige Taale, met eenige welvoegſaamheid tot de Bybelſche Afſchriften ſelfs, konden overgaan: Hoedanige Schriften, de Joodſche Kerk van ouds waaren toevertrouwd. Namelijk die, welke te vooren en tot de tijden van den Schriftgeleerden Ezdras bekend waaren, en ten overſtaan van het Joodſche Sanhedrin en ſommige Propheten, als Zacharias, Haggai, en mogelijk ook Malachias en Daniel, na de Babyloniſche wederkeering uit derſelver bedorve Afſchriften en verſtrooide ſtukken, door overſieninge en vergelijking, wederom tot een ſuiver en volkomen Afſchrift zijn gemaakt. Hoedanige korts daar op, in XXIV. en naderhand in XXII. Boeken, of Lees-rollen, navolgens de XXII Letteren van 't Hebreeuws Alphabêt, waren afgedeeld. Waarom men geen geloof moet geven, aan die, welke meenen, dat alle de Oude Afſchriften des Ouden Teſtaments, in de Babyloniſche wegvoeringe, door den brand des Tempels, t'eenemaal vergaan zijn, en dat Ezdras deſelve geheel en als eigen Autheur, van nieuws ſoude herſteld hebben. Gelijk het onſes achtens, ook niet ſonder reden is, dat de overige Boeken die den naam van Ezdras dragen, en waar in dit aldus ſeer fabelachtig verhaald word, deswegen voor Apokrijf gehouden zijn. Waar toe wy dan ſullen aanwijſen, dat ſulken boven-gemeen middel der Schrift-herſtelling, t'eenemaal ongerijmd

word

word ingevoerd; nadien wy genoegsaam waarschijnelijk sullen toonen, dat alle de voorige Afschriften niet en zijn konnen verlooren gaan. En hoe sou doch Ezdras de Schrijver van alle de H. Boeken konnen zijn, daar immers het Historie-boek, dat na Nehemias genoemd word, sich eenige jaaren na Ezdras leef-tijd, schijnd uit te strekken. Gelijk het dan ook wel sou konnen zijn, dat Malachias na Ezdras tijden eerst gepropheteerd heeft; om dat hy na de herbouwing van de Stadt en Tempel schijnd te spreken. Maar wanneer wy zien, dat ter tijd als Ezdras met de gevange Joden uit Babel wederom te Jerusalem aangekomen was, men terstond het Wet-boek van Moses voor-las; soo moet sulks uit een van de oude Afschriften geschied zijn, of het moet uit dat gene geschied zijn, welk Ezdras te voren uit sijn eigen gedachten (zijnde noch in Babel) hadde opgesteld? nadien sedert des Volks uitgang, tot de tijd deser voorlesing, welk in de sevende Maand geschiede, geen tijd genoeg overig was om sulks te konnen doen. Maar behalven dat Ezdras dan als een seer trouweloos Man, alle de oude Schriften gantsch quaadwillig had moeten verduisteren, op dat het ten minsten niet openbaar wierd, wat hy'er uit sijn fantasie onder gelapt had; soo valt het ook swaar te gelooven, dat alle de verstandige Mannen, de Priesters, met de Vorsten, en Oudsten des Volks, de Hoofden der Vaderen, en eenige Propheten, Ezra 5: 1. (die alle wel wisten, dat Moses Deut. 4: 2. geseid had; Gy en suld tot dit woord dat ik u gebiede, niet af, nochte toedoen,) soo gek souden geweest zijn, dat sy Ezdras eigen opgeraapte droomen, haar voor Moses eigen Boeken souden hebben laten in de hand stoppen. Gelijk'er ook geen reden is te denken, dat het instellen der H. Schriften, door een Politike samenspanning geschied is; nadien het onmogelijk vald te gelooven, dat men soo voorspoedig sou hebben konnen liegen, dat alles wat eenige hadden opgestemd, om van Gods Geboden, Wetten, Aanspraken, Verschijningen, 't maaken van een Volk en Republijk, een vermaarde Stadt en Tempel &c. met waarheid te schrijven en te spreken, en sulks van geslachte tot geslachte, in 't geloove der nakomelingen, uit den mond der gener die 't gesien en gehoord hadden, te doen stand houden, sonder dat ooit het Complot of Saamensweering, van soo groot en algemeenen leugen, soude uitgeleekt zijn? Te min waarschijnelijk, als wy zien, hoe veele dingen ten aansien van haar lastige onderhouding en Dienstbaarheid, dit Volk selfs tegen de borst, ja ondraaglijk swaar zijn geweest. En dewijl'er ook geen geleerde Mannen ontbreken, welke Ezdras voor den Schrijver van de Boeken der Kronijken houden, (want de laatste woorden van die Boeken, zijn 't begin van Ezdras Boek, en hangen derhalven seer wel te gaar,) en dat 2 Kron. 32: 32. geseid word, dat het overige van den Koning Hiskia, geschreven staat in 't Gesichte van den Propheet Esaias; soo blijkt immers niet duister, dat het Boek van dien Propheet, doe in tijd, voor de Schrijver der Kronijken, met dien naam bekend stond? Vergelijkt mede 2 Kron. 36: 21. met Jer. 25: 12. en kap. 29: 10. Ook stooren wy ons weinig daar aan, dat eenige de Boeken der Kronijken, wel 200 jaar na Ezdras stellen geschreven te zijn; en selfs nochtans achten, dat Ezdras alle de Boeken geschreven heeft, die wy onder de naam van H. Schrift hebben; om dat het sich selven omstoot. Sulks het te gelooven is, dat Ezdras uit de voorige Afschriften der H. Boeken, alleen door suivering, een nieuw Afschrift sal toegesteld hebben, om naderhand andere na te konnen verbeteren of van nieuws afschrijven. 't Geen ons dan ook gelegentheid gaf, om andere Kopyen des Ouden Verbonds, die na dat gesuiverde van Ezdras, afgeschreven zijn, op te haalen. Als waar in dan ook blijken sal, welke en hoe veel Boeken van ouds voor Heilige en geloofbare Boeken geacht, en welke Afschriften daar van de beste zijn. Onder welke dan ook het Afschrift van Rabbi Hillel by de Joden vermaard is. En gelijk'er eenig onderscheid tusschen de oude Bybel-boeken van Ben-Ascher, en Ben-Naphthali gesteld word; alsoo acht men, dat alle de gedrukte Exemplaren der Hebreeuwsche Bybels, na dat van Ben-Ascher gevolgd zijn; niet tegenstaande het de Oosterse Joden, liever met de lesing van Ben-Naphthali houden. Doch wat oude Afschriften by de Christenen in achtinge zijn, en welke de eerste en beste Druk-uitgevingen der Hebreeuwsche Bybels zijn; hebben wy met andere omstandigheden van die nature, beknoptelijk aangewesen.

Maar nadien de gantsche Aarde seer verdeeld is, en veele verschillige Spraken onder de Menschen al van overlang in gebruik waren, was het ten hoogsten noodig, dat de H. Boeken uit de Oude oorspronkelijke Taale, overgezet wierden; gelijk het ook in veeler manieren geschied is; op dat'er in de laatste tijden, niemand van dat Heiligdom versteken, noch uitgesloten mochte blijven. Waar ontrent men waarlijk niet sonder opmerking moet over het hoofd zien, dat de Bybel alreede ruim 270 jaaren voor de komste van den Saligmaaker, in de Griekse Taal overgezet, en seer wijd en breed, selfs onder de Joden in gebruik was; gelijk wy omstandelijk tot een weg-bereiding van de kennisse Gods, onder de Heidenen, en schemer-licht voor de aannaderende komste van den Messias, hebben aangewesen: alhoewel eenige dese Overzetting, alleen voor de V. Boeken Mosis opnemen. Waar toe wy dan ook meenen, dat de Gave der veelerlei Taalen aan de Apostelen verleend, de volgende noodwendigheid van de Overzettinge der H. Boeken, niet duisterlijk heeft afgeschaduwd. Ook isset wel een aandachtige opmerking weerdig te zien, dat de H. Schriften, door de veelerlei vertalingen uit het oorspronkelijk, niet alleen voor vervalschinge zijn konnen bewaard worden; maar ook, dat de Griekse Overzettinge, die

Digitized by Google

door laſt van de naauwkeurige Koning Ptolomeus Philadelphus, dus lang voor Chriſtus geſchied was; heeft belet, dat ook de Joden naderhand, uit eenig boos-aardig opzet tegen 't Chriſten-geloof, de H. Schriften niet en hebben konnen vervalſchen; ſelfs ook niet door de byvoeging der Klank-ſtippen. By welke gelegentheid wy dan ook hebben aangeweſen, wat men van de vermaarde Griekſe, Samaritaanſche, Syriſche, Æthiopiſche, Armeniſche, Koptiſche, Arabiſche, Perſiſche, Latijnſche, Franſche, Engelſche en Nederduitſche Overzettinge, te houden heeft; en hoe en te wat tijd het Bybel-drukken, in onſe Moeder-taal, kort voor en na de Reformatie heeft in ſwang gegaan, en wie de beſorgers daar over zijn geweeſt; op dat men onder andere kundſchap in deſen, ten minſten ook ſulke ſoude weten te antwoorden, die niet ſelden met een ſchor geluid daar tegen kraajen; als ook die botte laſter der Roomſch-geſinde den mond te ſnoeren, welke gemeenlijk ſeggen, *Dat de Geuſen den Bybel vervalſcht hebben*. Doch al wie aanmerkt, met hoedanigen Bolwerk, de Voorſienigheid Gods, door ontelbare Afſchriften en Overzettingen, die het oorſpronkelijk Boek be-amen, de H. Boeken omtuind heeft; ſal ook haaſt gelooven, dat de Bybel niet en is konnen vervalſcht worden: want ſoo lang het oorſpronkelijk Boek in weſen is, blijft alle onderneming daar tegen, de pas afgeſneden. En wy achten, dat dan ook onſe Nieuwe Overzetting, geenſinds door ſulke beſchimpingen gekreukt word; alhoewel de Reformatie nooit ſoo ſtout geweeſt is, datſe een Overzettinge voor Heilig en ſoo onfeilbaar als de Grond-Text ſelfs, verklaard heeft; gelijk nochtans de Opper-Kerk-vergadering van Trenten, aan de oude gemeene Latijnſche Vertaalinge ſchijnd gedaan te hebben; alhoewel men niet recht en weet, van wien en te wat tijd, deſelve mogelijk uit verſcheide ſtukken en ſtollen is te gaar gelapt. Het gene echter den Vader Richard Simon, hier mede heeft pogen goed te maaken, dat het geſeide Concilie, alleen gewild heeft, dat men die Overzetting onder andere, van wegen haar gemeen gebruik, voor de beſte te houden had. Voorwaar de Reformatie houd alle Overzettingen voor een Menſchelijk werk, waar in kan gemiſt zijn; doch het is wat anders een feilbaarheid te ſtellen, en wat anders aan te wijſen, dat'er waarlijk gefeild is. En dat onſe Overzetters het ook ſoo verſtaan, blijkt uit de verſcheide Schriftmatige uitleggingen, en verſchillige meeningen, die ſy op de kant aanteekenen; en by ons ook als ſoo veelerlei Overzettingen moeten aangemerkt worden. En al die ſoo openhertig en rond gaan, toonen genoegſaam, datſe niemand een vervalſcht Boek willen in de hand ſtoppen: veel min elks gewiſſe en oordeel aan den band leggen; maar toonen veel eer, datſe alle Schriftmatige uitlegging, die met de ſaamenhang des Geloofs over-een ſtemd, plaats inruimen. Dus dwalen ſy dan ook aan de ander zijde, welke onder ons, de Menſchelijke hoedeloosheid eener Overzetting, al te hard tegens een nader uitvorſching van den rechten zin, poogen ſtaande te houden; en ten blijkt ook nergens, dat die arbeidſame Mannen ſulks van haar begeerd hebben.

Maar nadien'er voor de Druk-konſt, geen ander middel voor-handen was, dan de Bybel-ſchriften door afſchrijven gemeen te maaken; alſoo en ſchijnd het niet wel anders te konnen geſchied zijn, of de Exemplaren die men hier en daar voor goed heeft aangenomen, zijn op ſommige plaatſen verſchillig in haare leſinge geworden; en ſulks is ſoo wel het Nieuwe als het Oude Teſtament overgekomen; gelijk de geleerde Mannen over beide hebben aangeweſen; en de Joden ſtemmen haar ſulks ook geern toe. Maar nadien daar by ook openbaar is, dat alſulke verſchilligheden, wel het meeſt in dingen van kleen belang zijn ingeſlopen; alſoo heeft de neerſtigheid der Taal-geleerde, door vergelijking van veele en verſcheide Afſchriften, de een uit de andere genoegſaam konnen verbeteren en te recht brengen, om echter een regel te blijven van alle Overzettingen. Waar toe wy dan hebben aangeweſen, hoedanig deſe Schrijf-fouten, ſoo wel uit de eigenſchap der Hebreeuwſche Taal en Letter-vormen, (die eenige elkander ſeer na gelijk zijn,) als uit de on-achtſaamheid der uitſchrijvers is konnen gebeuren; als ook dat ſulks alderminſt door quaad-aardigheid of bedrog der Joden geſchied is, ſchoon het eenige nochtans willen. Hierom en moet men ſoo dwaas niet zijn en meenen, dat eenige ingeſlopen Schrijf-fouten, de achtbaarheid van een Schrijver wegneemd; immers ten minſten dan niet, wanneer daar meer Exemplaren zijn, die min en meer daar van beſmet zijn, daarſe na konnen verbeterd worden: want ſoo dat ſou gelden, was het uit met alle de goede Boeken, die de Geleerdheid omhelſt. Doch nu ſal het blijken, dat'er geen Boeken minder bedorven, noch verſchillig zijn, dan de H. Boeken die den Bybel vervat, hoe ſeer daar op ook mach toegeleid zijn. Hoedanigen oeffening ons dan ook ſcheen te verſekeren, dat niemand daar over bekommering hoefd te maken, als of de naſporing van alle die dingen, de achtbaarheid der H. Schriften ten achteren zette; nadien de grondige kennis daar van, ons veel eer ſchijnd in de mond te leggen, wat men een Bybel-vitter en Pluis-pens te antwoorden heeft, wanneer hy in de H. Schrift, (even als de Sterrekijkers aan den Hemel droomen,) veele Monſters en Bullebakken meend te vinden, die met Godt noch met de H. Schrift ſelfs, geen gelijkheid hebben. Ten ontbreekt waarlijk aan geen hulp-middelen, om in de grootſte aangelegentheid, de waare leſing te erkennen; als waar in ons de H. Schrift ſelfs, door ontallijke gelijk-luidende Texten, en de eenſtemmigheid des Geloofs, als ook de aanhalingen der Apoſtelen, en na hen, de eerſte Oud-vaders, en alle de oude Overzettingen, en vergelijking veeler Exemplaren, volkomen konnen geruſt ſtellen. Waar toe

wy

Digitized by Google

wy uit de gedachten der geleerdſte Mannen, eenige fraaje regelen hebben opgeſteld. Alles op dat onſen Lezer de reden mochte zien, waar uit doch het onderſoek over de ſuiverheid der H. Text, onder de Geleerde op de baan gekomen is. Waar in wy dan ook niet vergeten hebben aan te wijſen, hoedanig ſommige de H. Schriften door haare vertalingen, in veele plaatſen bedorven hebben; waar onder voornamelijk eenen Aquila, Theodotion en Symachus in het oog loopen. En om dat men dit voor deſen ook van eenige Schriften des Nieuwen Teſtaments geloofde, (gelijk men van elders ontwaar word, dat eertijds een verminkt Hebreeuws of Chaldeeſch Euangelium van Mattheus, by de Nazareen en Ebioniten in gebruik was,) alſoo durfde den Bedrieger Machomet in ſijnen tijd voorgeven, dat hy geſonden was, om de bedorve Schriften van Joden en Chriſtenen te herſtellen. Doch hoe hy ſulks gedaan heeft, mach men in ſijn Alkoran naſien. Voorwaar de Joden ſchijnen altijd getrouwelijk voor de bewaring der H. Boeken gewaakt te hebben, en de Chriſten-Kerk heeft ſulks ook van tijd tot tijd gedaan; en ten blijkt nergens, dat de Joden deſelve ooit uit quaadaardigheid vervalſcht hebben; om datſe het niet gedaan hebben, daarſe meeſt tegens haar was. En hoe of te wat tijd ſou doch dit Volk in ſoodanigen ſtaat geweeſt zijn, dat ſy alle even quaadaardig geworden zijnde, met uitroejing van alle voorige Afſchriften en Oude Overzettingen, tot verderving van de H. Schriften ſouden hebben konnen ſamen ſpannen? Nochtans ontkennen wy niet, datſe onder de verſchillige leſingen, die geern volgen, die het Chriſtendom minſt begunſtigd. En ſchoon de geleerde Mannen, Morinus en I. Voſſius, met eenige uit de Rooms-geſinde, ſommige plaatſen tot beſwaarenis van der Joden valsheid inbrengen; ſoo is doch haar getuigenis verwerpelijk, om datſe ſelfs niet onderling eenparig zijn. De reſt meenen wy ſoodanig ver-effend te hebben, dat men ten minſten die niet en ſal willen aanhangen, welke de Hebreeuwſche Text, na de Lxx Overzetters willen verbeteren; daar die immers in ſich ſelven onſeker en ſeer bedorven is; gelijk de Heer I. Voſſius ſelfs bekend. En ſoo hy deſelve alleen ſuiver bezeten, ofte gemeend heeft eenmaal ongeſchonden te ſullen aan den dag brengen, gelijk het gerugt gewild heeft; ſoo iſſet waarlijk een groote onbarmhertigheid van die geleerde Man geweeſt, Joden en Chriſtenen ſoo lange na de rechte Bybel te laten wagten, en dien ſchat alleen bezeten te hebben: Doch hy ſelfs leid'er toe, en ongetwijffeld ook alle verwachting. En gelijk wy uit den ſelven tamelijk breed genoeg ſullen bybrengen, hoe en waar in hy meend, dat de Joden onder anderen, de Jaar-rekening des Bybels voordachtelijk vervalſcht hebben; (want hy wil de Weereld uit de Griekſe Text, meer dan Veertien honderd jaaren ouder gemaakt hebben, als de Hebreeuwſche Boeken uitleveren;) alſoo meenen wy dan ook, dat men de overgroote bottigheid van Spinoſa, die de H. Schrift haar eige Autheuren te ſchendig ontneemd, genoegſaam ſal ſien bloot liggen. Want behalven dat dien Menſche ſchijnd toegeleid te hebben, om alle waare Godsdienſt en achting der H. Schriften, uit der Menſchen herten weg te nemen; alſoo ſpreekt hy ſich ſelven met een ſeer botte laſter tegen, wanneer hy nu eens ſeid, dat inſonderheid de Prophetiſche Boeken, haar verſcheide Stijl en inhoud ontleend hebben, van de Schrijvers, na datſe van een ſlegte of Adelijke opvoedinge, en van een droevig of vrolijk inborſt waren: en daar na wederom beweerd, dat alle de Boeken, die wy thans onder de naam van H. Schriften hebben, door een eenig Menſche, namelijk door Ezdras geſchreven zijn. Voorwaar een plompe laſter, van een Man die men meend dat van niemand kan op ſtroo geleid worden; en nochtans ſoo achteloos ſich ſelven vergeet, dat hy, om niets ongeſchonden te laten, de Kronijken niet alleen ſegt geſchreven te zijn lang naar Ezdras, en mogelijk wel 200 jaaren later, (te weten, na dat Judas Macchabeus den Tempel uit de woede van Antiochus Epiphanes gered had;) maar ook ſelfs wil, dat Ezdras en Nehemias haar eigen Boeken niet geſchreven hebben: wie kan dit alles aan malkander knoopen? Maar op dat'er blijken mochte, op wat grond ſoo veel werks van de Lxx Overzetters gemaakt word, hebben wy de gantſche Hiſtorie daar van, wat nader onderſogt; en beſien, door hoedanigen beſtel de Egiptiſche Koning, deſe vermaarde Overzetting heeft laten doen. Waar ontrent haar ook de geleerde Mannen, te mets van veele beuſelingen hebben laten bekruipen, aangaande de Seventig Cellen, in welke die genaamde Joodſe Overzetters, als in een Conclave ſouden gezeten hebben: die wy dan ook aangaande derſelver onverſchillige uitſlag, beneffens de af beelding van die Cellen, op het Erfgerugt hebben bygebragt. Als waar toe wy ook niet en zijn konnen voorby-gaan, het oud gebruik dat deſe Overzetting eertijds by de Joden had, en hoe ver men deſelve van de Saligmaaker en de Apoſtelen vind goed-gekeurd; niet tegenſtaande daar geen Rabbijnen ontbreken, die ons willen wijs maaken, dat het Joodſche Sanhedrin daar in een valſch Afſchrift, met voordacht is nagevolgd, op datſe de H. Boeken niet dan bedurven, in de handen van de Heidenen ſouden overleveren. En alhoewel haar dit hedensdaags weinig kan helpen, nu de Chriſtenen niet alleen veele andere Overzettingen hebben, maar de Bybel ſelfs ook in haar eige Taal verſtaan; ſoo hebbenſe nochtans een andere vond bedacht, om haar dat Heiligdom uit de hand te rukken, ſeggende; Dat de geſchreve Wet niemand te nut is, dan die daar by ook de mondelinge verklaringe na de Overleveringen der Rabbijnen heeft; welkſe willen, dat van Moſes tijden af, tot haar overgekomen is. En ſchoon die nu ook al grootdeels in haaren Talmud beſchreven zijn, ſoo denkenſe dat ſulks in een alten donkeren ſtijl en Barbariſche Taal gedaan is, om van de

Chri-

Digitized by Google

Christenen verstaan te worden. Maar nadien dese ook al met groote deelen ontdekt is, en 't voornemen leid, dat de gantsche Talmud sal overgezet worden; soo sal misschien dit den Joden, als de uiterste toevlugt, tot het Euangelium brengen; gelijk ons Hoseas van de laatste dagen voorseid heeft. En nadien in dit Voorbereidsel ook blijken sal, dat de Saligmaaker en de Apostelen, soo wel de Hebreeuwsche, als de Griekse Text hebben aangehaald; soo bewijst sulks ten minsten genoeg, dat men de Griekse dan niet boven de Hebreeuwsche Bybel stellen moet. Daar het ons dan ook te besien stond, hoedanigen neerstigheid de Joodsche Mazoreten, door het overnoestig tellen der Verssen, Woorden en Letteren &c. tot bewaringe van de suiverheid der H. Text hebben aangewend. Want alhoewel sy daar in niet geheel en al zijn vry geweest van in veelen vergeefs te arbeiden; en sommige viese en bygeloovige Geheimenissen daar ontrent te versieren, (ja somtijds mede wijser dan de H. Geest hebben willen zijn;) soo is nochtans daar uit eenig algemeen nut voortgekomen. Voorwaar dit Volk dwaald seer, wanneer sy de meeste van haare Overleveringen en Kant-teekeningen als onfeilbaar van Moses, tot op Ezdras, en van daar tot de later tijden af halen; en dat haare Kabbalisten, soo ver het spoor bijster zijn, datse deselve te gelijk met de versieringe van haar mondelinge Wet, die Moses op Sinai sou ontfangen hebben, neffens, ja boven de H. Schrift stellen; niet tegenstaande eenige onder haar, de Kabbala, een Tooverkundige uitwerking toe schrijven. Hoedanige seldsame dingen, wy ook deswegen uit haar eerste afkomst, gebruik en misbruik, en veel bygeloovige geheimenissen der Joden, hebben willen byhalen; om datse waarlijk hier en daar, niet geheel van fraaje gedachten ontbloot, en tot noch toe onder het gemeen, niet opentlijk bekend zijn. Onder welke men voornamelijk die Leere der Geheimkunde niet verachtelijk moet aansien, welke de herstellinge van den gevallen Mensch door den Messias insluit; en die ons uit het aal-oud geloof der Joden sal doen zien, hoedanig eertijds in de hoope der Versoeninge, ook de eerste grondslag van de Kabbaalse Geheimkunde gevestigd lag. En niet tegenstaande de Joden dit alles met seldsaame Fabelen omswagteld hebben, soo schenen ons nochtans daar onder soo veele ongemeene waarnemingen van belang voor te komen, datwe geensinds op ons verkrijgen konden, die geheel en al na te laten. Als waar in ons ook niet onfraai te besien sal staan, hoedanig de Joden achten, dat de Belofte aan Adam gedaan, van tijd tot tijd uitgesteld, en eindeling daar uit dese Kabbaalse Geheimkunde, en verklaringe der Wet, tot de Propheten, en Lxx Oudsten des Volks, en alderlaast tot de Rabbijnen gekomen is. Die dan ook na haare viese gewoonte, hier mede tot de Letteren, en derselver getal, eigenschappen en verzettingen, om geheimen daar uit te droomen, seer seldsaam zijn in de bogt gesprongen. En nadien sy aan dusdanigen kundschap seer groote wonderen toe schrijven; en daar uit gelooven, dat de Heilige Mannen eertijds daar door hare Mirakelen gedaan hebben; ja dat ook onder anderen, Jesus van Nazareth deselve verstaan, en sijn wonder-daden door uitgewrogt heeft; alsoo hebben wy deswegen alle sulke waan-wijse gedachten, t'eenemaal ver-ydeld en uitgewischt.

Doch gelijk wy dit alles slegts tot een Voorbereidsel van de kennis der goed-gekeurde Bybel-schriften, hebben bygebracht; alsoo zijn wy van daar tot de Heilige Boeken selfs, overgestapt; op datwe de Naamen en de Autheuren daar van, ten waarschijnelijksten naspoorden, en besagen, in wat tijd sy geschreven, en tot den Bundel der H. Boeken versameld zijn; als ook haar inhoud en oogmerk; nadien men niet en moet meenen, dat dese Schriften by deelen, of in haar versameling, van ouds-her den naam van Wet-boek, van Verbond, van H. Schrift en van Testament, Woord Gods, en diergelijke, sonder reden gedragen hebben: en sulks wel ongetwijffeld in 't bysonder, om dat de gantsche H. Schrift, soose daar leid, den gevallen Mensche, van Gods wege, een Verbond der Genade voorsteld; welk in 't Oude en in 't Nieuwe Testament, eens in beide zijn wezen en oogmerk is; doch verscheidentlijk voorgehouden na den staat der Kerke; waar van de eene de Belofte hadde onder een Wet der Dienstbaarheid, de ander meer en meer de vervulling deelachtig word, onder de Vrymaking van de Wet des Geloofs. Want het Euangelium is in het Oude Testament genoegsaam afgeschetst, om te weten, hoedanig het Volk Gods den Messias te verwagten had; en de Propheten hebben het Geloove der Kerke daar mede doorgaans ondersteund. Invoegen de H. Schrift niet daarom, den naam van Gods Woord en Gods Wet draagd, om dat die van Godt handeld; maar om dat die op een bovengewoone wijse, de Schrijvers derselve soodanig is bekend gemaakt, dat het niet hare, maar Gods woorden zijn, diese geschreven en gesproken hebben; en sy worden ons ook als soodanig in de H. Schrift voorgehouden: en de Schrijvers zijn mede in die selve meeninge. Waarom ook die Menschen dapper dwaalen, welke drijven, dat de H. Schrift alleen maar soo lang Heilig is, en haar reden Goddelijk blijft, als de Menschen deselve daar voor houden, en haar tot Godvrugtigheid opwekt; dog dat deselve Heiligheid ophoud, wanneer de Menschen nalaten vroom te zijn, of de Schrift Heilig te houden; even gelijk de Heiligheid van den Tempel, de Arke des Verbonds en diergelijke, buiten gebruik geraakt zijnde, in haar selven nu geen Heiligheid meer en hebben. Dog dit is alles seer slegt: Want behalven dat de Vreese Gods geen Gebod moet zijn, dat enkel door des Menschen gewoonte bevestigd is, Jes. 29:13. soo moet daar immers groot onderscheid gemaakt worden, tusschen de Ceremonieele Heiligheid, die

tot

tot sekere tijd bepaald is, en die, welke altijd duurd, en uit Gods Eeuwige Wille vlóeijen, en in haar selven Heilig zijn: want niet den Onderhouder, maar den Gebieder en Autheur, maakt dat een Boek of Wet Heilig is. Waarom men sich ook wel moet wachten, van door Gods Woord, de ingeschapen Godsdienst te verstaan, welke alle Menschen ingeboesemd is; gelijk ons Paulus duidelijk heeft leeren onderscheiden, Rom. 2. In hoedanigen zin dan ook de Wet, Gods Wet genoemd word; om datse Godt soodanig tot een nader aanwijsing van sijnen Wille, aan Moses gegeven heeft; ten zy men hem voor den grootsten Bedrieger wil gehouden hebben. Wy weten wel, dat seker Philosoof, die wy nu al meer genoemd hebben, in twijffel trekt, of Godt den Mensch ooit een Wet als Wetgever voorgeschreven heeft? Maar indien hy sulks wil geloochend hebben, soo had hy moeten seggen, op wat wijse hy dan de Natuurlijke Wet heeft ingedrukt, dien hy selfs nochtans niet en ontkend? Want te seggen, dat Godt dit niet als een Wetgever gedaan heeft; soo sal'er volgen, dat hy sulks dan ook sonder oogmerk gedaan heeft; 't geen t'eenemaal sot is; nadien hy den Mensch deselve Wet niet en heeft konnen inscheppen, als om dat hyse wilde onderhouden hebben: want het Gebod der Wet is in de herten ingeschreven, OM TE DOEN, Deut. 30: 14. En derhalven heeft Godt sulks dan als een Wetgever gedaan. En soo ymand met dese Man hier tegen inbrengd, dat Godt dit alsoo uit noodsaakelijkheid van sijn Natuur gedaan heeft, en derhalven niet vrywillig als een Wetgever; soo sal hy dan ook niet als door noodsaakelijkheid de Schepper zijn; en de waarheid der dingen, sal voor de kennis derselve, in Godt moeten plaats hebben. Doch al wie op het verstand van Adam let, sal ligt konnen zien, dat hy Gods Gebod als een Wet, en niet als een Eeuwige Waarheid, die uit noodsaakelijkheid van Gods Natuur vloeide, heeft aangemerkt. En schoon het laatste al waar was, soo sou'er echter uit volgen, dat Adam dit Gebod, als een Wet heeft aangemerkt. En wy zien, dat ook de Schrijvers van het Nieuwe Testament, doorgaans toeleggen, om de vervullinge der Wet, en alle de Prophetische voorseggingen, als soodanig geopenbaarde dingen aan te wijsen. Maar gelijk'er van die, geene andere H. Schriften aangehaald worden, dan die in den bekenden Bundel der H. Boeken gevonden worden; alsoo blijkt daar uit niet alleen, dat ons alle de Heilige Schriften, die van de Joodsche Kerk ooit erkend zijn, ter hand gekomen zijn, en geen ontbreken; maar ook, dat de andere die om veele reden, on-egt of Apokrijf gehouden zijn, nergens van de H. Schrijvers, noch van de Saligmaaker in 't Nieuwe Testament worden aangehaald, sulks geeft over deselve een groot tegenbedenken. Ook word de Leugen-taal van die openbaar, welke schrijven durven, dat de Apostelen geen Goddelijke last hebben gehad om te schrijven: want behalven dat onder meer andere, Paulus sijn Brieven dikwils begind, van sijn Apostelschap, geroepen zijnde van Jesus Christus, en Godt den Vader; soo wil hy niet alleen door die betuiging aanwijsen, dat het gene hy schrijft, hem door Goddelijke openbaring is bekend gemaakt; maar hy spreekt ook van desselfs gesag en nuttigheid, als te sien is, Ephes. 3: 3, 4. en 2 Thess. 2: 15. Gelijk mede in de Openbaringe van Johannes, de Saligheid aan 't lesen van die Schriften word vast gemaakt. En zijn ons alle de Schriften des Ouden Testaments, thans in XXXVIII. bekende Boeken ter hand gebleven: doch hoe die na sommiger meening, eertijds seer welvoegsaam in XXII. Lees-rollen afgedeeld waren, is te rechter plaats aangewesen. En alhoewel sommige meenen, dat men de Historische Boeken niet soo Heilig als wel de andere achten moet; en eenige ook willen, dat het slegts beknopte Uit-trekssels van grooter Boeken zijn; nochtans schijndse de Saligmaaker van deselve waarde met de andere Schriften te houden, die haar eigen Autheuren hebben van der Joden toevertrouwde tijd, gelijk we sullen toonen. Maar even alsser na de versameling der H. Boeken, die onder Ezdras gedaan schijnd, sonderling geene Schriften meer tot den Bundel des Ouden Verbonds zijn bygevoegd, dan alleen waarschijnelijk het Boek van Nehemias, en misschien de Prophetie van Malachias, die sich tot wat later tijd uitstrekken; alsoo is de Kerk daar altijd by gebleven, en deselve zijn van tijd tot tijd, telkens na de suiverste Exemplaren, met de hand moeten afgeschreven worden; waar toe de Joodsche Kerk ook altijd haare eige Beampt-schrijvers heeft gehad; soo dat het elk en yder een niet geoorlofd was de hand daar aan te slaan. Als waar toe wy dan ook sullen bybrengen, hoedanige verscheide soorten van wettige Schrijvers de Joden hadden, en waar over yders besorging ging, en deswegen ook met onderscheide naamen in de H. Schriften genoemd worden: Gelijk mede de hedensdaagse Joden noch eenige onder haar hebben, die werk maaken, de Wet-boeken af te schrijven, en te overlesen. En wy en meenen niet, dat dese naauwkeurigheid onnut sal zijn, in 't verklaren van sommige plaatsen, en wat men van de versameling der H. Boeken te achten heeft; met byvoeging van de gewoone lesing der Wet op elken Sabbath, volgens de LIV. PARASCHAS, of groote deelen der Wet, die anders ook maar LIII. geteld worden: Gelijk sulks mede ten tijde der Apostelen, en nu noch, onder hen in gebruik is. Hoedanigen gewoonte, de wreede Antiochus Epiphanes, den Joden ruim drie jaaren uit de hand rukte, tot haare saaken door Judas Macchabeus, te gelijk met den ontheiligden Altaar, hersteld wierden. Alle welke vermaarde voorvallen der Joodsche verdrukking, wy niet ontsien hebben, door Printverbeeldingen in gedachten te houden, en de by sonderste saken der Kerke aan te teekenen, om te doen zien, hoe en waar ontrent de voorseggingen van Daniel, daar in uitgeloopen zijn. En gelijk we meenden, dat tot

Digitized by Google

het getal der H. Boeken, mede derſelver Inhoud in aanmerking quam, hebben we deſelve ook van Boek tot Boek beknoptelijk afgebakend; en daar in over de Vijf Boeken Moſis, voornamelijk de Wetten der Hebreen, in driederlei benden leeren onderſcheiden; op dat men weten mogt, welke tot de Wet der Ceremonien, tot de Wet der Zeden, en tot die der Rechten behooren; waar van eenige het algemeene Menſchdom, andere alleen den Joden in het byſonder aangaan, en met den ondergang van haare Republijk hebben uitgediend; alhoewel derſelver voorbeeldige zinbeduidingen altijd ſtand houden: En daar en konnen onder het Nieuwe Teſtament geene alſulke Ceremonien meer ingevoerd worden, om dat de voorgaande alleen ſoodanig waaren ingeſteld, datſe op ſekeren tijd ſagen, in welkſe ſouden afgeſchaft worden: en op duſdanigen grondſlag der hoope, zijnſe ook aan Iſrael alleen maar voor ſekeren tijd te nutte geweeſt; ſonder dat wy nochtans met Spinoſa uit derſelver ophouding meenen, dat de Wet der Ceremonien alleen heeft gediend, om de Heerſchappie van de Joodſche Republijk, en de gemeene ruſte des Volks vaſt te ſtellen. Want nadien wy uit Moſes vernemen, datſe van Godt zijn ingeſteld, en van hem niet alleen ſoodanig worden voorgehouden, datſe tot de Goddelijke Wet behooren; maar dat ons de Apoſtelen deſelve ook als ſoodanige voorbeelden hebben verklaard, dat de meeſte hebben geſien en gediend tot op de Tijden der Verbetering; om aanleiding te geven tot de Saligheid, die geopenbaard ſou worden in Chriſtus; (alhoewelſe in haar ſelven de Saligheid niet en gaven:) ſoo is ſulks te loochenen, waarlijk niet anders dan Moſes voor een openbaren Leugenaar, en de Apoſtelen voor onwetende Bengels uitmaaken. En ſulks betoonenſe waarlijk te doen, die de voortreffelijkheid der voorgeſchreven Wet, als wat Vreemds en onnut achten, Hoſea 8: 12. En daarom beſluiten wy, dat by-aldien de gantſche Wet tot Chriſtus leid, de belofte des Eeuwigen Levens dan ook aan Iſrael in 't Oude Teſtament gedaan is. En ſchoon waar is, dat de Ceremonien met de verſtooring van Jeruſalem hebben opgehouden; ſoo blijft echter haar uitſicht in de vervulling van haar tegenbeeld en beduiding: en de ondergang van der Joden Republijk, is niet eigentlijk de reden van haar ophouden; nadien immers de Propheten van tijd tot tijd voorſeid hebben, dat die eenmaal in de Volheid des Tijds ſouden ophouden, Dan. 5:25,26,27. Invoegen men niet ſeggen moet, dat de Ceremonien alleen haar opſicht op de uiterlijke verkieſinge der Hebreen hadden, en datſe niet tot onderwijſing der Saligheid en behooren; noch ook niet loochenen, dat Godt Iſrael tot een byſonder Volk heeft aangenomen, Exod. 19: 5. Pſalm 147: 19. Waar tegen gantſch niet en ſtrijd, dat Godt ook een Godt der Heidenen is: Want gelijk Godt alleen in de opkomſt der Iſraeliten, haar gunſtiger is geweeſt, met deſelve eerſt aan te nemen, doeſe noch ongewaſſen in haaren Bloede op den Velde lagen, Ezech. 16. gevonden zijnde, als Druiven in de Woeſtijne, Hoſea 9: 10. alſoo is hy nochtans onder de toeſegging, en de verſchijninge van den Meſſias, ook der Heidenen Godt beweſen te zijn; als in welker vervullinge, de byſondere voordeelen, die 't een Volk boven 't ander had gehad, ſouden ophouden; om dat Godt dan Een ſou zijn; gelijk doorgaans van de Propheten voorſeid was, en Paulus verklaard, Rom. 3:29, 30. want de Belofte behoorde ook tot de Heidenen, Gen. 12: 3. en ſy moeſten Chriſtus ten Erve gegeven worden, Pſalm 2: 8.

Het Moſaiſche Wet-boek word gevolgd van het Boek na Joſua genoemd, en de andere Heilige Hiſtorie-Boeken, der Richteren, Samuels, Koningen, Kronijken &c. die te gelijk van Moſes af, in tijd en ſekerheid alle de Heidenſche Boeken overtreffen, en in haar volg-reeks ſeer wel te gaar hangen; daar andere oude Boeken der Heidenen, doorgaans niet alleen met malkanderen verſchillen, maar ook van de fabelachtige Eeuwen ſoodanig beſmet zijn, dat 'er van de eerſte tijden niets ſekers in te vinden is. En hier moeten wy ons weinig bekreunen, dat eenen Thomas Hobbes, en ſijn Leerling Spinoſa, met veel ſweetens hebben poogen te beweeren, dat de Vijf Boeken der Wet, niet ſelfs van Moſes geſchreven zijn; en daar toe voornamentlijk inbrengen, dat hy veelſinds van hem ſelven als in de derde Perſoon ſpreekt, en dat hy ook ſijn dood niet ſelfs kan beſchreven hebben, &c. Maar ei-lieve! wie is doch ſoo ſlegt die ſegd, dat Julius Cæſar geen Schrijver van ſijn Commentarien is, om dat hy doorgaans van hem ſelven in de derde Perſoon ſpreekt? Of wie ſoo ſtout, dat hy by Joſephus de plaatſen, daar hy even ſoo ſpreekt, durft uitſchrabben, en bewijſen datſer van een ander zijn bygeſlanſt? Ook en heeft Moſes ſulks niet doorgaans gedaan, maar hy ſpreekt ook ſomtijds in ſijn eigen Perſoon, als te ſien is, Deut. 1: 9 20. en elders. Hoedanig geen ander kan ſpreken als de Schrijver van dat Boek. Immers ſal niemand die een Hiſtorie beſchrijft van dingen, welk eenige honderden van jaaren voor hem geſchied zijn, de voornaamſte Perſoon van ſijn Boek doen ſeggen; Ik ſeide; Tot My wierd geſeid; Aan My wierd bevoolen &c. 't geen nochtans Moſes doed. En derhalven konnenſe niet lang na ſijn dood, van Ezdras of ymand anders, maar van hem ſelfs geſchreven zijn. En behalven dat al de Schrijvers des Ouden Teſtaments, Moſes voor den Autheur daar van erkennen; alſoo hebben Chriſtus, de Euangeliſten en Apoſtelen ſulks ook volmondig toegeſtemd: En wy en ſien ook gantſch geen ſwarigheid om te gelooven, dat de Prieſter Eleazar of liever Joſua, in Moſes voetſtappen getreden zijnde, het ſlot aan Moſes Vijfde Boek geſchreven heeft; en dat men overſulks het 34. kapittel, niet voor het einde, maar liever voor een aanhangſel van Moſes laatſte Boek te houden heeft; als

waar

Digitized by Google

waar toe wy zien, dat Moſes ſelfs ſijn Boek met de twee laatſte verſſen van kapittel 33. heeft opgeſloten. Gelijk dan ook het Boek van Joſua, on-afſcheidelijk met Moſes dood, ſijn aanvang neemd; en daar op verder ſoodanig van de Hiſtorie der Richteren gevolgd word. Het gene, om dat het met een kleen gedeelte op het laatſte van Joſuas Boek, aan het tweede kapittel begind, wederom bewijſt, dat het laatſte Boek, van een ander en later Schrijver geſchreven is. Hoedanige Boeken wy alle tot op de latere tijden zijn doorgeloopen; en hebben daar by aangeweſen, onder welke Regeeringe der Koningen van Iſrael en Juda, en in wat Land de Propheten gepropheteerd en in geſchrift hebben opgeſteld. En ſoo ymand begeerd te zien, voor hoedanigen Propheet des Ouden en Nieuwen Teſtaments, den Man Moſes te achten is? hy leſe het Boek dat de Heer Coccejus over deſſelfs Laatſte woorden geſchreven heeft; en hy ſal gewiſſelijk ontwaar worden, dat hy ſulks als een goed Schriftgeleerde in 't Koningrijke Gods onderweſen, ſeer prijswaardig uitgevoerd, en beide Oude en Nieuwe dingen, uit den ſchat der waare Godtgeleerdheid, daar toe heeft weten voor den dag te brengen. Boven dit meenen wy dan ook den verkeerden waan van die gene weg te nemen, welke meenen, dat onder vele andere dingen, inſonderheid de Geſlacht-regiſters, van geen nut in de H. Boeken zijn, ofte datſe ons aldaar gantſch verward, onſeker, en tegenſtrijdig worden opgeſteld. Voorwaar het onderhouden der Geſlagt-regiſters is den Joden eertijds van groote noodſakelijkheid geweeſt; en ſy zijn niet ſonder hoogdravende reden, naauwkeurig by haar onderhouden; dewijl'er Joden en Chriſtenen ſou aangelegen zijn, om in der tijd onfeilbaar te weten, dat den Meſſias ſekerlijk uit het Bloed-verwandſchap van den Huiſe Davids voortgekomen, en de Belofte waarachtig geworden was: gelijk men onder anderen ook byſonderlijk van den Euangeliſt Mattheus in acht genomen ziet; en van veele gehouden word, dat hy ſijn Hiſtorie-Boek, in 't Hebreeuws geſchreven heeft, voor die gene, welke uit het Jodendom, het Chriſten-geloof aannamen. En om dat deſelve Regiſters na de komſte van onſen Saligmaaker, niet langer noodig hadden bewaard te worden; alſoo is den Joden ook door de verwoeſting van Jeruſalem en haare verſtrooijing, t'eenemaal de pas afgeſneden, datſe deſelve niet meer en hebben konnen achtervolgen; maar verlooren zijn, en ook wel verlooren ſullen blijven; alhoewel ſy nochtans gelooven, dat de Meſſias als hy komd, deſelve Regiſters wederom herſtellen ſal. 't Geen waarlijk ſeer dwaalſiek is: want hoe ſal hy doch na ſijn komſte dat gene herſtellen, 't welk ſelfs voor ſijn komſte, door een ongekreukte bewaringe, het onfeilbaar kenteeken moeſte zijn, waar uit men ſijne waare afkomſte ſouden konnen ontwaar worden? En alhoewel bekend is, dat de geloofbare Hiſtorien des Bybels, eigentlijk eindigen met het Boek van Nehemias; alſoo moet men daar by nochtans in acht nemen, dat het Boek, welk na de Koningin Eſther genoemd is, het ſelve en dat van Ezdras, in tijd (ten minſten een groot gedeelte) voorgaat; zijnde waarſchijnelijk van Mordechai geſchreven, ofte wel van Ezdras, als een byſonder verhaal uit deſſelfs geſchreven Boek uitgetrokken; ofte mogelijk gekopieerd uit de Kronijken van de Perſiſche Koningen, Eſth. 10: 2. En gelijk ongetwijffeld daar in weinig van den waaren Godt gerept was, alſoo vind men die ook nergens daar in vermeld; alhoewel het tot ſekerheid der Hiſtorie geſchreven is; op dat de gedachtenis van die opmerkelijke verloſſinge des Joodſchen Volks, voor eeuwig in de Kerk bewaard wierd. Want gelijk we zien, dat op het einde van dat Boek, een Feeſtdag ter geheugenis onder het Joodſche Volk ingeſteld wierd; alſoo houden de Joden het ſelve ook noch met ſoo grooten vreugde, dat het by andere, van wegen haare Bras- en Drink-maaltijden ter ſelver tijd, der Joden Vaſten-avond genoemd is. Doch ſulks overſlaande, mogen wy in 't voorby-gaan tegen ſommige andermaal aanmerken; Dat by-aldien alle de H. Boeken van een eenigen Schrijver geſchreven waren, wy ongetwijffeld de geſeide Hiſtorie, als mede die van 't Boek Ruth, als dan wel op ſijn plaatſe en tijd, tuſſchen die der Richteren ſouden ingelaſt vinden: want ſulks had het werk van dien Hiſtorie-Schrijver geweeſt, die anders doorgaans ſeer wel in de Volgreeks van tijd aan malkanderen hangen; en zijn derhalven uit verſcheide oorſpronkelijke Schriften ingeſteld. Hoedanig nu verder deſe Hiſtorie-Boeken, ſeer welvoegſaam van 't Boek Jobs, de Pſalmen, Spreuken en andere die geen Hiſtoriſche rang konnen houden, gevolgd worden; hebben wy door derſelver inhoud, met goede reden beveſtigd; en getoond, waarom de Volgreeks, en het verder toevoegen of verſamelen van Heilige Boeken, met den ondergang der Perſiſche Monarchie, heeft beginnen op te houden; en hoe Malachias als de laatſte der Propheten, wanneer Jeruſalem en den Tempel wederom herſteld waren, den Bundel des Ouden Verbonds, opgeſloten en vol-eindigd heeft. Doch gelijk men van de Heilige Hiſtorie-Boeken niet anders te denken heeft, als datſe geſchreven zijn; om de volgdraad van den ſtaat der Hebreeuwſche Kerk, door alle de Rijks-verwiſſelingen der Aardſche Machten, bekend te zetten; alſoo ſiet men deſelve reeks van ſaaken daar in ook achtervolgd, van de Zondvloed aan, tot de wederkeeringe der Joden uit Babel, en de herſtelling van hare Republijk. Want niet tegenſtaande wel een opene Breſſe, aangaande de volgelijke Rijks-bezitting der eerſte Aſſyriſche en Chaldeeſche Koningen gevonden word; ſoo hinderd ſulks echter niet aan de Kerklijke Hiſtorie des Bybels; om dat de geſeide verſwegen Rijksbezittingen, en 't verloop van eenige Eeuwen, Exod. 12: 40. onder welke Iſrael als vergeten in Egipten woonde, geenſinds gemeenſchap met de Hebreeuwſche Kerk hadden. Waarom men dit voor de

Digitized by Google

reden te achten heeft, dat men sederd het beginsel van Nimrods Rijk in Babel, niet sonders van de volgende Koningen, dan alleen eenige van de Egiptische, die aldaar met de gemeene naam van Pharao genoemd zijn, in de H. Boeken aangeteekend vind: maar eerst wederom aan de Assyrische Koningen beginnen te gedenken, lange na dat Israel het Land Canaan ingenomen, en onder de Richteren en eenige haarder Koningen, aldaar gewoond, en de Vorsten van Sardanapalus, Arbaces en Astyages met andere, een tijd lang om de Alleen-heersching gevogten hadden, en het Rijk der Babyloniers ten laatsten onder Pul, Tiglat-Pileser, Sennacherib, Merodach, Nebukadnezar, Evilmerodach en Belzasar, het hoofd weder opbeurde. Van welke de Hebreeuwsche Kerk dikwils benaauwd, en alsoo groote gemeenschap in de H. Historien bekomen heeft. Gelijk ook de voorige alleen van de Tijd-verbeteraars uit den ouden Schrijver Manethon, te regt gebragt worden, en met veel onsekerheid vermengd blijven: 't geen wy over den Ouderdom der Weereld, hebben aangeteekend. Egter hebben wy niet nagelaten, al daar wy konden, den gedurigen Staat der Israelitische Kerk, onder de Assyrische, Persische en Griekse Monarchie door te loopen, en onder die Volgreeks veele opmerkelijke dingen in acht te nemen, die tot grondige kennis der Heilige en Kerkelijke Historien schenen te sullen dienen. Als waar in wy dan ook eenige mistastingen van oude en nieuwe Schrijvers verbeterd, en de onsekere getuigenissen, uitgewist sullen zien. Ook is den draad der H. Historie onder de Richteren daar aangehegt, en met sommige Vertoogschetsen, aangaande die dingen ondersteund, welk men gemeenlijk beter met de oogen als met de gedachten bevatten kan. Onder welke wy egter niet denken konnen, datwe juist den Ephod, welke Gideon te Ophra oprichte, na de meeste waarschijnelijkheid in manieren van der Ouden Zegenteekenen, als een buitensporig Tusschen-las, hebben afgebeeld; en by die gelegentheid mede uit de Oudheid hebben opgehaald; voor hoedanige Juweelen men de Voorhoofd-Cierels, en Oor en Arm-ringen der Hebreen te houden heeft; en hoedanige en om wat reden deselve en diergelijke, van de oude Volken gedragen zijn, welk ons in de H. Boeken hier en daar voorkomen, en gelegentheid aanboden, verscheide niet heel gemeene dingen by te halen; sonder dat ons sulks nogtans de samenhang vande Historie der Israelitische Kerke, onder haare eigen Koningen, en derselver Wisselvalligheden scheen te beletten, tot aan de Babylonische Gevangenschap te besien, en na te spooren, wanneer deselve Lxx Jarige Ballingschap recht begonnen, en onder de Persische Monarchie volgens Daniel ge-eindigd is: als ook in wat staat en wedervaren, de Joodsche Kerk aldaar geweest en geregeerd is. Onder welke beschouwing ons waarlijk geen geringe veranderingen der Weereldse Macht-hebbingen door de Persische Oorlogen en opkomst der Griekse Macht te vooren komen; waar van Alexander de Groot, een machtigen Hoorn betoonde te zijn: en wel voornamelijk de vrylating der Joden, en herstel van haare Republijk, door den Koning Cyrus vergund, en van sijn navolgers, Kambyses, Darius Nothus, Xerxes of Hasueros, en andere voltrokken. Bysonderlijk in dat voornaam stuk, de herbouwinge des Tempels, en de Stadt Jerusalem, waar van ons Ezdras en Nehemias de gedachtenis behouden hebben: zijnde desen Tempel te vooren, als de Stadt geslagen was, ook aan Ezechiel in de Gesichten Gods vertoond; op dat hy het Huis Israels, alle desselfs Uit en Ingangen, en alle Formen, en Ordinantien, tot de herbouwing, en herstel der Godsdienst, in Bouwkundige Modellen soude afteekeningen. En gelijk tot dese betooging veele dingen in aanmerking komen, op dat men te recht sou mogen zien, dat aan Ezechiel geen anderen Tempel vertoond is, als die te vooren van Salomon gebouwd was; en dat men derhalven de Bouwgestalte van de een, aldervoegsaamst door de andere verklaren kan; alsoo hebben wy sulks in ons Tweede Boek-deel uitvoerig genoeg door de Bouwkundige beginselen afgedaan; alhoewel wy wel weten, hoe seer de meeste uitleggingen der Godsgeleerde, daar tegen liggen aangekant, en eenige voorname Mannen daar onder, met hand en tand verdedigd worden. Maar gelijk de Joden de herbouwing des Tempels, niet sonder tegenstribbelingen volvoerden, en selfs daar in ook traag en yverloos waren; (gelijkwe onder anderen by den Propheet Zacharias en Haggai ontwaar worden, die de Vorst Zerubbabel met de Oudsten des Volks, daar toe genoodsaakt wierden een hert onder de riem te steken;) alsoo sullen wy daar in besien, hoe de Joodsche Kerk onder veele Wisselvalligheden, tot aan de opkomst van de Griekse Monarchie gesukkeld heeft, en ten laatsten ook noch niet geheel ombekommerd bleef, onder de Rijks-bezitting der Syrische Koningen. Want na dat Alexander de Groot het Rijk der Grieken, door een schielijke loop, hoog in top gevoerd had, en de Persische Koning Darius, ten laatsten van hem geslagen was, is hy selfs plotseling afgesneden, en het Rijk door de Heerschzugt sijner Princen, volgens Daniels voorsegging, in vier Hoornen gesplitst: sulks dat de Heerschappie sederd aan Syrien, Macedonien, Klein Asien en Egipten quam. Doch gelijk onder dese vier Rijken, Syrien en Egipten, sich door haare Oorlogen en Verbonden, wel het meest schijnen vermaard gemaakt te hebben, en dat de Joden tusschen hun beiden ingelegen waren; alsoo ist gebeurd, dat ook haare saaken met de gevallen van Syrien en Egipten, dikwils gemeenschap zijn onderhavig geworden: en men moet het ook voor de reden houden, dat de Propheten, en de Historische vertellingen by deselve, als ook de Boeken der Macchabeen, deswegen wel het meest aan die beide Koningrijken gedenken. Van hoedanigen Rijk der Syriers, eenen Seleukus Nikator, de eerste Koning na Alexanders

dood

Digitized by Google

dood geweest is. En gelijk desen een tamelijke reeks van navolgers in het Rijk, en ook eenige naamgenooten daar onder had; alsoo vind men dese Rijks-bezitting, het Rijk der Seleuken by de Historie-Schrijvers genoemd; doch in de Boeken der Macchabeen, met de naam van't Rijk der Grieken bekend; als het welke ook waarlijk daar uit opgekomen was. En dewijl Daniel veel van dese Rijks-bezitting, (waar van wy geen onfeilbare Historie-Boeken hebben,) voorseid heeft, en het Jodendom dapper door dese Trotse Koningen, die haar dikmaal God lieten noemen, is geplaagd geworden; hebben wy 't leven van dese Koningen in haar Volgreeks te saamen geschakeld, en de voorvallen der Joodsche Kerk, daar onder aangeteekend. Als waar in wy ook sullen ontwaar worden, dat andere den draad deser saken, merkelijk hebben te kort gedaan, wanneer sy het getal deser Koningen, slegts tot 17 of weinig meer optellen; daar wy deselve in een on-afgebroke reeks van ontrent 27, met haare geloofbare afbeeldingen, uit de Oude Penningen hebben bygebracht: namelijk tot dat dit Rijk met Tigranes (die om de Tweespalt der Vorsten neer te leggen, uit Parthen ingeroepen wierd,) ge-eindigd is. En schoon dese laatste tijden, buiten de omtrek der geloofbare Historien gaan; soo meenen wy nochtans, dat de saamenhang van alle die dingen, ons een seer goed Voorbereidsel verstrekken sal, om de voorgaande Tijd-rekening der H. Boeken, (ja ook die, welk na de Macchabeen genoemd zijn,) tegens de lasterlieke Bybel-vitters, staande te houden. Want gelijk sommige hebben toegeleid, om door eenige tusschen-verhaalen, die'er somtijds gevonden worden, de Tijd-Ordening des Bybels verdacht te maaken, (ja haar niet ontsien hebben te seggen, dat de H. Schriften gantsch achteloos en haastig uit eenige stukken en brokken van grooter Historien zijn te gaar geraapt;) alsoo brengense onder andere inwerpselen, dit als een voornaam staaltje by, dat 1 Kon. 6. geseid word, dat Salomon den Tempel begon te bouwen, in 't 480 Jaar na den uitgang der Kinderen Israels uit Egipten: Alwaar sy meenen, dat uit de jaaren der Historien, onder die bepaalde tijd voorgevallen, een veel grooter reeks gevonden, en wel 100 jaaren gemist word. En gelijk Spinosa ook dese rekening, door een valsche opstel heeft poogen aan te wijsen; alsoo achten wy seker, dat hy sulks soodanig niet en heeft konnen doen, dan na dat hy te vooren sijn Conscientie als met een Brand-yser had toegeschroeid: want sulks blijkt voornamelijk daar in, dat hy de jaaren, in welke Israel nu en dan, gedurende haar staat onder de Richteren, aan haare Vyanden is Cijnsbaar geweest, (als namelijk onder Kuschan Ritschataim, Hoglon, de Philijstijnen, &c.) als bysondere jaaren steld, tot de loopende jaaren van Israels Regeering, in welkse moeten ingewikkeld, aangemerkt worden: gelijk dat klaar genoeg blijkt, wanneer men alle die jaaren, welke de H. Historie, t'elkens van Israels onderdrukking aanwijst, te gaar brengd. Immers behoord men te weten, dat Israel onder de loopende jaaren der Tyrannen, haar eigen Regeering en Richters hadde; hoedanige ook alleen de draad der H. Historie moeten volmaaken: De rest zijn inlassingen van saaken, en geen aanhangsels van loopende jaaren: want als'er van Othniel geseid word, dat hy Israel richte 40 jaaren, en dat Israel 8 jaaren Cijnsbaar was aan Kuschan Ritschataim; soo zijn die 8 jaaren, onder de 40 jaaren ingetrokken: en soo wy tot die 8 jaaren, de 18 jaaren van Hoglon, de 20 jaaren van Jachin, de 7 jaaren onder Midian, de 13 onder de Philistijnen, en noch andere 20 jaaren die men aan deselve, onder Samuel waarschijnelijk moet geven, toevoegd; sy sullen t'samen 91 jaaren maken. Waar toe de 9 jaaren gerekend, die men over Josua in geschil is (want eenige stellen die 26 of 27, andere 17.) soo zijnder 100 jaaren gevonden, welke van 580 afgetrokken, net 480 overlaten; gelijk de H. Historie aanteekend, en met groote onbeschaamdheid word verdacht gemaakt. En daarom gaan wy andere beuselingen voorby, daar gemelde Schrijver soo wat mede soekt te Spinnevoeten; als met namen die tegenstrijdige ouderdom van Ahazia, 2 Kron. 22: 2. vergeleken met 2 Kon. 8: 26. alwaar in de eerste 42, en in de laatste maar 22 jaaren gesteld word, als hy Koning wierd, &c. Maar ei-lieve! wat kan een Schrijf-fout van een letter of anderhalf, doch voor kreuk aan de achting van een Boek zetten, dat door een Geschrift van 't selve gesag, kan verbeterd worden? En hoe licht dusdanigen Letter-fout, van wegen het kleen onderscheid dat tusschen 42 en 22 by de Hebreen is, kan insluipen, dat heeft Polus genoegsaam aangewesen; en daar zijn veele Afschriften en oude Vertaalingen des Bybels, daar in beide Texten, 22 gevonden word; en de draad van de Historie stemd dat getal ook toe.

Maar gelijk korts na het verval van de Syrische Rijks-bezitting, de komste van den Messias, navolgens de voorsegging, doe al meer en meer aanving te naderen; soo begon sich ook de gedaante van de Joodsche Republijk daar toe al van ver te bereiden, en door verval in veele saaken, geheel Bouwvallig daar uit te zien. 't Geen om sulks te netter onder een welvoegsaam Voorbereidsel van verre, en als in den vroegen Morgenstond te sien opdagen, wy niet en hebben willen nalatig zijn, ons Boek met een Tijd-Tafel der Syrische Koningen te vercieren, en daar in de jaaren voor Christus, by alle voorvallen, die den Joden onder de reeks deser Koningen overgekomen zijn, aan te teekenen. Waar in dan ook de opmerkelijke Oorlogen der Syrische Koningen, en Houwelijks-verkoppelingen aan Egipten, door een groot aantal Oude Penningen, en de Tijd-rekening uit haare Opschriften, tot verlichting van veele moeijelijke en onbekende saaken sullen gesien worden, die ons de klove, welke tusschen de Historien van de Boeken des Ouden en des Nieuwen Testaments open staat, eenigsinds sullen konnen

Digitized by Google

aanvullen. En gelijk ons dit moeite en koſten is geweeſt, ſulks beknoptelijk by malkander te halen; alſoo meenen wy geen on-aangenamen dienſt aan den Nederlander gedaan te hebben, met hem de deure tot inſieninge van veel opmerkelijke dingen daar door open te zetten.

Na dat dan de Heerſchappie der Syriſche Koningen ten einde geloopen, en grootdeels van de Roomſche Veldheeren, Lukullus en Pompejus waren afgeſneden; zijn ook ten laatſten de Joden niet vry gegaan; en ſy ſelfs haar eigen Koninglijke Regeering meer en meer wars geworden, zijnſe met het opkomen van de Mogendheid der Roomſche Keiſeren, niet weinig onder derſelver Jok geraakt; welkers ingeſtelde Magthebbers, Koningen en Vier-Vorſten, ook ſeldſaam genoeg, met het Joodſche Hooge-prieſterdom, en Raads-vergaderingen hebben omgeſprongen: gelijk ten laatſten mede het Stamhuis van de Herodeſſen, ſich ſoo t'eenemaal Meeſter daar van maakte, dat den ſtaat der Joden nooit grooter verandering als in die dagen, overgekomen is. Hoedanige tijden, ons dan ook ſoo veel te overvloediger ſtoffe in de hand reikten, om veele voorvallen onder het Jodendom naauwkeurig uit te pluiſen. En gelijk'er nu gebrek aan Propheten in de Joodſche Kerk was, en dat'er onder 't ſtilſwijgen der Goddelijke Orakelen, verſcheide Secten onder hen waren opgekomen, die elk haaren aanhang hadden; ja dat het Jodendom ten laatſten, ook Schatting aan den Roomſchen Keiſer moeſte betalen, die ſulks door haare Stadhouders, Smalheeren en Rentmeeſters deden invorderen, en dikwils groote onluſten en Oproeren baarde, gelijk te ſien is, Actor. 5: 36. en de Kant-teekening uit Joſephus aldaar bygehaald: alſoo ſcheen ſulks niet duiſterlijk den ondergang van haare Republijk af te bakenen; en haare Wijſen en Schriftgeleerden, die op den Stoel van Moſes zaten, hadden ſulks ook voor kennelijke Teekenen der Tijden, behooren op te nemen: van welker nalatigheid en onkunde de Saligmaaker Jeſus, hen ook naderhand beſtrafte, als die navolgens de betragting der geloovige Vaderen, niet meer en onderſogten, op hoedanigen tijd de Chriſtus komen moeſte. Maar op dat deſe kennelijke tijden voor Chriſtus, niet ſonder blijk van ſijn aannaderende komſte ſouden ledig ſtaan; ſoo hebben wy den Kerklijken en Weereldlijken Staat der Joden, daar toe genoegſaam ontdekt; en doen zien, dat de beloofde tijd voor handen was, dat'er volgens Moſes, een Groot Propheet uit het midden van dit Volk moeſt opſtaan, om gehoord te worden, Deut. 18: 15. Joh. 6: 14. Als waar toe dan de Schriftgeleerde voornamelijk het neerſtig inſien der Prophetiſche Schriften, had konnen te bate komen; terwijl de Kerke immers doe een genoegſame ſtilſtand van Wonderen en Propheten vergund was, die een tijd-lang voor Chriſtus, niet geſien wierden. Dog wat iſſer gebeurd? ſy wilden moetwillens blind, en ſelfs Leids-luiden der Blinden zijn; en de Geeſt der Prophetien voor altoos onder hen weg-genomen zijnde, zijnſe elk om 's eerſt blind, en met een dekſel op 't hert gebleven tot op heden; Want des Heeren Dag, is haar Duiſterniſſe geweeſt, Amos 5: 18. en Jeſus is ook gekomen, om die waanwijſe Schriftgeleerde, die meenden te zien, Blind te maaken, Joh. 9: 39. uit Jeſ. 6: 10. Sulks dat ſy ellendiger geworden zijn, dan ooit onder de Verdrukking van Egipten, en in haare Lxx Jaarige Gevangenſchap in Babel. En terwijl ſy waarſchijnelijk nu die tijd beleven, in welkſe ſouden Hongeren in't Land om Jehovah te hooren ſpreken, waar van gerept word Amos 8: 11. ſoo trooſten ſich deſe arme Menſchen hier mede, dat de Geeſt der Prophetie ophoud, wanneer een Volk in Vervolging en Ballingſchap leefd. Doch ſoo en iſſet hen in Babel niet gegaan, gelijk ons de H. Schriften leeren; want de Goddelijke Geeſt, laat ſig in geen boeijen ſluiten. In de beſchouwing dan van de Tijden kort voor Chriſtus, ſullen wy een digten drom van onwetendheid, onbeſchaamdheid, hardnekkigheid, en valsheid, vermengd met boos-aardig geveinſtheid, onder de Joodſche Schriftgeleerde, Pharizeen, Sadduceen, Eſſeen, en die van haaren Suurdeeſſem beſmet wierden, ſien te voorſchijn komen; en in haar dwaas gedrag ontrent den Perſoon van Jeſus, ontwaar worden, hoedanig deſe Leermeeſters, de H. Schriften door veele ſlinkſe uitleggingen verduiſterden, op dat de Hemelſche Leere van de Saligmaaker, niet door en brak; en ſulks wel ſoo veel te onbeſchaamder, als ſy bemerkten, dat hy enkel en alleen toelei, om Moſes en de Propheten, die van hem getuigden, van haare valſche Gloſſen te ontheffen. Waarom men het hier waarlijk voor een woord van opmerkelijke beteekenis moet houden, wanneer Jeſus deſe Menſchen verwijt, datſe den Sleutel der kenniſſe weg-genomen hadden, en ſelfs een dwaas en onwijs Volk geworden waren, Deut. 32: 6. en derhalven ſeer verre afgewcken van de uitſpraake, welke Godt te vooren over haar gedaan had, kapittel 4: 6. Waar toe, op dat het herte der Kinderen, tot het Geloove der Vaderen mochte wedergebracht worden, Malach. 4: 6. Johannes de Dooper in de kracht van Elias geſonden is, op dat hy van nieuws een bereidinge van den weg tot des Heeren komſte maakte, Jeſ. 40: 3. Maar op dat niemand echter en denke, dat den Wijngaard des Heeren te deſen tijde, ſoo gantſch en gaar bedorven was, datter niets goeds meer in deſelve overgebleven was; alſoo hebben wy deswegen ook aangeweſen, welk en hoedanige dingen, daar noch als een Zaad des Geloofs, tot een goed voorbereidſel, aangaande de verwagting, in de Joodſche Kerk waren bewaard; 't geen voornamelijk hier in beſtond, dat de Afgoderie meer dan ooit, het Jodendom was uitgebannen, en den eenigen waren Godt met uiterlijke Offerhanden gedient, en door de leſinge der Wet en de Propheten in haare Synagogen, geleerd en verkondigd wierd. Waar door ſy dan ook doe ter tijd, noch onſe getrouwe bewaarders der H. Boeken zijn geweeſt:

Digitized by Google

weest: en ons, die door haare schade verrijkt geworden zijn, genoegsaam verplicht hebben, die overgroote Barmhertigheid Gods, soodanig te gebruiken, dat sy door ons tot Jaloersheid mogen verwekt worden. En gelijk het ons ten uitersten oorbaar scheen, alle die voorname Kerk-veranderingen, en opmerkelijke dingen, met noch een ander deftig voorbereidsel t'ondersteunen; hebben wy den inhoud, en het algemeen oogmerk van alle de Prophetische Schriften, beknoptelijk aangewesen; op dat we weten mochten, onder wat achting men deselve te houden en haar Ampt en Zalvinge aan te merken heeft: als 't geen ons ook een bysonder nut en aanleiding verschaft, om daar uit niet alleen het onderscheid in de persoonelijke benaming der Propheten en Leeraren, uit de Joodsche waarnemingen te verstaan, dewijlse dikwils over het hoofd gesien of qualijk onderscheiden worden; maar ook om net af te wegen, voor hoedanigen Propheet onsen Heere Jesus Christus te achten zy, schoon hy geene uiterlijke Zalve, is deelachtig geweest. Waar ontrent wy dan ook der Joden laatdunkende gedachten, niet ontsien hebben in te toomen; op dat'er blijken mogt, datse dwalen, wanneerse David en Daniel, geern van onder het getal der Propheten souden willen uitschrabben. En schoon sy vast stellen, dat de Geest der Prophetering, niet in een droevig Mensch vald, en ook onder hen niet vernomen word, (wantse moeten immers dagelijks over den Ondergang van Jerusalem en haaren Tempel treurig zijn, en des morgens het hoofd deswegen als een Biese krommen,) soo mag het ons echter genoeg zijn, dat onsen Saligmaaker, haaren Ondergang soodanig al weenende voorseid heeft, dat wy'er de waarheid, en sy'er de smerte van ontwaar geworden zijn; en daar onder ook wel blijven sullen, tot dat het Dekssel, waar mede sy Moses op haar herte lesen, eenmaal weg-genomen, en sy, die de Geliefde des Heeren zijn om der Vaderen wille, in het laatste der dagen bekeerd sullen worden. Maar gelijk haar alle dese rampen niet sonder opmerkelijke waarschouwing overgekomen, en in seer leersame Parabelen te vooren afgeschetst zijn; soo hebben ook haare hoovaardige Leermeesters, die van ouds geern met de Eertijtelen van Wijsen, van Schriftgeleerde, van Ondersoeker, en van Rabbi pronkten, den Dooverik gespeeld. Doch soo moestense doen, die alleen de Eere van de Menschen, en de voor-aansittingen in de Synagogen in 't oog hadden; en dat gesag niet geern verliesen wilden, daar men niet dan langs veele trappen toe geraken konde. Als waar toe wy dan ook het bysonder onderscheid deser Meesters, en 't gedrag harer Leerlingen in de Synagogen, tot verlichting van eenige twijffelachtige plaatsen des Nieuwen Testaments, naauwkeurig hebben aangewesen; op dat den opmerkenden Lezer de middel ter hand had, om verstandelijk allerlei soorten van Schriftgeleerde Schrijvers en Leermeesters, van die waare Propheten te onderscheiden, welkers Geschriften in de Kerke behouden zijn, om datse door den Geest van Christus gesproken hebben, gedreven zijnde van Gods Geest, 2 Petri 1:21. En derhalven isset valsch, wanneer men segd, dat elk Propheet na sijn eigen Geest, droeve of blijde dingen voorsegd heeft: want niet het Menschelijk gemoed van de Propheten, formeerde de Openbaringe tot Voorseggingen, maar de Goddelijke Openbaringe formeerde het gemoed der Propheten tot vrolijke of droevige dingen; en de saaken en konden anders niet na den wille Gods, maar na die van de Propheten geschieden; en Godt soude sich ook na de gesindheid van een Mensch moeten laten bewegen hebben, om heele Landen, Steden en Volken te bederven, en den Schepper sou alsoo een oorsaak om te werken, van sijn Schepsel hebben moeten ontfangen; 't geen t'eenemaal ongerijmd is. En van dusdanige Openbaringen, hebben de Propheten op verscheide wijsen sekerheid gehad; en met haar vroom leven betoond, datse niet als door overtuiging en last die dingen spraken; en sulks ook niet selden met gevaar van haar leven: waar van wy voorbeelden sien konnen in Micha, die de dood van Achab voorsei, in weerwil van 400 Propheten, 1 Kon. 22. en in Bileam, Num. 22. &c. Nochtans en ontkennen wy niet, dat gelijk de Propheten geen grooter verlichting in 't verstand kregen, als voor soo veel'er diende tot voortbrenging van de Prophetie, (en buiten dat, even als andere Menschen in veele dingen konden feilen,) het nochtans ook gebeurd is, dat wanneer Godt sijn last aan een Adelijk Persoon, by voorbeeld aan Jesaias, openbaarde; ofte dat hy sulks aan eenen Boersen Amos dede, den eersten nochtans uit sijn veel meerder ervarendheid en Statelijker opvoeding, de saaken met een veel gezetter verstand en netter bewoording, dan den anderen heeft konnen voorstellen. In hoedaniger manieren wy ook vernemen, dat de weldoorleerde Paulus, sijn Leerstukken met een grooter welsprekendheid en konstig-ingestelde bewijsreden voorsteld en aandringd, als Petrus, Jakobus ofte andere gedaan hebben. En daarom heeft het de Geleerde in de tijden der Apostelen, ook een groot wonder geschenen, te zien, dat eenige onwetende Galileesche Vissers, tot de verkondiging van groote saaken waren bequaam gemaakt. Maar gelijk ons de Propheten tweederlei in de H. Schrift voorkomen, te weten Gemeene en Boven-Gemeene; alsoo quamen de eerste door de onderwijsing tot het Leer-ampt; en hadden haare Schoolen in welkse van hare Vaderen, namelijk de Propheten wierden geleerd; waar van dan desulke, Sonen der Propheten genoemd zijn, 2 Kon. 2: 3, 5. Doch de laatste quamen altijd met een bysondere last en met uitwendige teekenen, waar van Israel genoegsaam tegen alle bedrog gewaarschouwd was, als te sien is, Deut. 13. vers 1. tot 5. en kap. 18: 21, 22. Door hoedanigen betooging wy dan ook soo veel te meer, de versierde Orakelen, en de Afgodische Waarseggerien der Heidenen, te schande sullen gemaakt zien, als Godt

door

door sijne Propheten sich daar over beroemd, en deselve uitgetart heeft; om datse niet dan ydelheid en bedrog voortbrachten. En nadien de Saligmaaker dikwils tot het onderſoek deſer Propheten, heeft aangemaand, als die van Moſes af, door alle de Boek-rollen, in haar gantſche oogwit van hem getuigen, en hy deſelve ook geensinds heeft te niete gedaan; alſoo heeft hy en de Apoſtelen, daar door genoegſaam aangeweſen, dat het onderſoek van derſelver Schriften, tot op heden duurd, en duren ſal, tot dat hy komd: want sijne Leere is daar op gebouwd, en het Getuigenis van Jeſus, is de Geeſt der Prophetie, Apoc. 19: 10. Immers is de Kerke onder het N. Teſtament, een voornaam deel van Gods Huis en Huishouding? Indien dan Moſes daar in gantſchelijk getrouw en tot een getuigenis is geweeſt van de dingen die naderhand door Chriſtus en de Apoſtelen ſouden geſproken worden; ſoo moet men achten, dat dan ook sijne Leere sich doorgaans in het ſelve Huis, dat is de Kerke des N. Teſtaments, uitſtrekt; en men kan niet ſeggen, dat Moſes en de Propheten, den Joden alleen tot op Chriſtum hebben aangegaan: want ſulks meenen wy uit de aan-een Ordening der dingen onder 't N. Teſtament, beknoptelijk aangeweſen te hebben. Gelijk dan ook onder anderen, het Prophetiſche Lied van Moſes, ten minſten duren moet tot de laatſte Bekeeringe der Joden; nadien het tot een getuige tegen haar ſou zijn, lange na dat Iſrael afgevallen, en den Rotſteen des Heils ſou verſmaad hebben, Deut. 31: 21. En daarom houden wy deſulke ook t'eenemaal van 't waare ſpoor der geſonde uitlegging afgeweken, die de aanhalingen der Propheten in 't Nieuwe Teſtament, alleen voor zinſpelige toepaſſingen houden: Ja het iſſer vol-ſtrekt de gek mée geſchooren, als men de aanduidende woorden van de Groote Leermeeſter Jeſus, en ſijn Apoſtelen, (ſeggende; Dit is geſchied, op dat vervuld ſoude worden gelijk'er geſchreven ſtaat, &c.) in ſulken waggelſieken zin opneemd; nadien ſy immers de uitkomſte der dingen gewoon zijn, op de kracht Gods te veſtigen; die deſelve ſoodanig alſſe gebeuren, door de Propheten voorſegd heeft. Waar by dan ook licht te ſien is, dat de Propheten doorgaans toeleggen, om den Menſche, Gods wegen en gangen in ſijn Heiligdom, bekend te maaken; op datſe alſinds door de vertrooſtinge der Schriften, mogten hoope hebben. Maar op dat wy dit ſtuk ook niet van een goed Voorbereidſel ſouden ontbloot laten, mach het onſen Lezer niet verdrietig vallen, aangaande den Stijl en de Tijd-rekening der Propheten, eenig naricht te geven; als mede te overſien, op hoedanig en verſcheide wijſen de Propheten, haare Openbaringen en Goddelijke Geſichten ontfangen hebben; en wat doch de reden is, datſe deſelve veelſinds onder Sinnebeelden en verbloemde ſpreekwijſen voortbrengen. Onder welke opmerkelijke Geſichten, wy het eerſte dat aan Ezechiel vertoond is, (in welke hy de Heerlijkheid des Heeren onder een Stormwind, in 't midden der Wolke, met Vuur en den Regenboge en de gedaante van vier Dieren aan de Rieviere Chebar ſag,) eenigſinds ruimweidig hebben uitgehaald; om dat ons daar in niet alleen veele opmerkelijke ſaaken tot breeder verſtand der H. Schriften ſchenen voor te komen; maar dat ons ſulks ook dacht een ſeer goed Voorbereidſel te ſullen verſtrekken, om daar mede ingeleid te worden tot de Prophetiſche Schriften, en betoogingen van dat de JEHOVAH ſou Menſch worden en dat dien ſelven ſ u weſen, Jeſus van Nazareth, en te gelijk de ware Meſſias na de Schriften. En gelijk wy dit hoogdravend Geſicht, ook vrymoediglijk onder een Printverbeelding vertoond hebben; alſoo achten wy den Beſchouwer daar door, aangaande ſommige qualijk-opgevatte meeningen, te ſullen uit den dut helpen; en wel inſonderheid, de waanſchape denkbeelden, die men op het dwaalſpoor der Joden, van de gedaante der Cherubinen heeft, verbeteren en te recht brengen: Hoedanige tegenbedenkingen ons aan veele fraaje uitſichten en ſchaduwachtige aanduidingen des Ouden Teſtaments, ſullen doen gedenken. Gelijk ook onder die diepe inſieninge der Verborgentheden, ſich veele opmerkelijke dingen ſullen ontdekken, die neffens de Menſch-werdinge van den Sone Gods, op de verloſſinge der Kerke zien: als waar door dan de Godt Iſraels, die ſich ſelven genoemd heeft, IK SAL ZYN, geworden is, dien hy is en was; en deswegen te vooren, als ſoo veele voorſchaduwen, ſeer veel Heerlijke Namen onder ſijn Volk aangenomen hadde: die alle den Saligmaaker in der tijd ſijn eigen geworden, om dat hy met den Vader EEN was, Joh. 10: 30. Waar ter plaatſe het dan ook billik ſcheen te toonen, dat den ſelven door alle de Schriften des Nieuwen Teſtaments, in geen ander Perſoon als ſoodanig voorkomd. Als welke Schrijvers in haare Euangelien daar toe ſeer omſtandig ophaalen, ſijn Hemelſe Ontfangenis en Menſchelijke Geboorte-tijd, en Geſlagte na den Vleeſche; als ook ſijn driederlei hoogwaardige Ampten; op dat als door drie Getuigen openbaar wierd, dat de vervullinge met de voorſegginge, in bei de Teſtamenten van eenen inhoud zijn. Waar door wy in 't voorby-gaan vermaand blijven, dat men in het verdedigen van de Leere der Waarheid, niet ſlegts met kleene ſtukjes en brokjes, maar met de gantſche Wapenruſting der H. Schriften, moet te Velde komen; als mede dat de Schrijvers van het Nieuwe Teſtament, het Oude in alles niet ſoodanig geheel en al aangehaald, en ten uiterſten verklaard hebben, datwe het reſtant daar van, met ſommige krankzinnige Menſchen, voor onnut en als een uitgemergeld Kaf, ſouden komen aan te merken. Dus was ons dan ook hier gelegentheid in de hand gevallen, om op de voorlichtinge der Prophetiſche Schriften, van Jeſus Geboorte en Opvoedinge, door de reeks van ſijn gantſche Leeftijd, tot aan ſijn Lijden en Dood, henen te wandelen, en beide ſijn vernederden ſtaat, als de Sone des Menſchen,

en

Digitized by Google

en ſijn Eeuwige Generatie, als de Eenig-gebooren Sone Gods, met veele blijken te betoogen. En nadien ons alle die dingen, om geen andere reden in het Euangelium zijn verhaald, als op dat wy ſouden gelooven, Joh. 19: 35. ſoo is het Geloove der H. Hiſtorien, waarlijk van groote noodſaakelijkheid: Want gelijk Godt gewild heeft, dat de grondveſten van veele dingen, die wy te gelooven hebben, ſoodanig van aardt ſouden zijn, datſe niet altijd, en aan alle en een yder van ons, maar alleen op ſekere tijden, en aan eenige byſondere Perſoonen en plaatſen, zijn konnen gegeven, en vertoond worden; alſoo zijn wy verplicht die Hiſtorien te gelooven, waar aan wy geen klaare reden vinden te twijffelen. En dus ſullen wy dan licht bemerken, dat immers de Geboorte, met het Leven en Sterven van de Saligmaaker Jeſus, niet altijd en op alle plaatſen, en aan alle Menſchen, is konnen vertoond en ſichtbaar gemaakt worden? En daarom, of die ſchoon ſeker zijn, welke het met haare oogen geſien en met haare handen getaſt, en ons bekend gemaakt hebben, Joh. 20: 29. ſoo en zijn wy niet onſekerder ſulks te gelooven, als wy gelooven, dat'er elders een Stadt Roomen, en een Parijs &c. in de Weereld is, ſchoon wy deſelve niet en mogten geſien hebben; om dat we geen grondige reden van ons ongeloof of twijffeling konnen vinden. Men moet verder aanmerken, dat alle de Euangeliſten, voornamelijk hebben toegeleid, om uit de Leere van Jeſus te betoonen, dat deſe waarlijk de Propheet uit de Broederen was, die Moſes voorſeid had, Deut. 18. als wiens waare Meſſiaſſchap door veele Teekenen en Wonderen, moeſte openbaar worden: zijnde de Prediker der Goddelijke Gerechtigheid, die daar toe door inſieninge in de gedachten der Menſchen, leerde als Magthebbende over de Gemoederen en Conſcientien, en niet als de Schriftgeleerde, die ſlegts een bevelende macht, uit het geſag van Moſes Stoel hadden: 't geen van ſommige Uitleggers niet alte wel in acht genomen, geweldig heeft aan het ſweeten geholpen, om te betoonen, waarom Jeſus te mets ſchijnd buiten propooſt geſproken te hebben. Maar nadien Jeſus openbare werken en Wonder-daden, in het geneſen van Siekten en Krankheden, genoegſame getuigenis van hem gaven, en hy ſich ook niet ſelden daar op beroepen, en de laſterſieke Joden den mond geſtopt heeft; alſoo is hy ook deswegen door het voldoen der Schriften, die ſulks van den Meſſias voorſeid hadden, van Bedrog en Tooverie vry gepleit: en daar en is ſederd in veele honderd jaaren, geen de minſte ſchemering geſien, om de Joden te konnen trooſten, en wijs te maaken, dat haare Bouwlieden, dien Hoekſteen met recht verworpen hebben. Den welken dan ook, na dat hy door de Opſtandinge uit den Dooden, krachtelijken had beweſen de Sone Gods te zijn, geene Kranke meer na den Lichame geneſen heeft. En dat deſen als de Meſſias ook moeſte Godt zijn, ſulks en was niet alleen openlijk van de Propheten voorſeid, maar hy ſelve is ook voor die waarheid geſtorven, doende eene goede belijdenis voor den Rechter Pontius Pilatus, 1 Tim. 6: 13. Gelijk dan ook de Joden, ter tijd dat Jeſus de werken van ſijnen Vader dede, en ſich de Sone Gods noemde, ſeer wel verſtaan hebben, dat hy hem ſelven ſoodanig niet by Gelijkenis of Naamdigting, maar in Wezendheid, Godt noemde. En het blijkt uit Joh. 5: 18. klaar, dat ſy hem daar over (ſeggende dat Godt ſijn eigen Vader was) als over een bovenmaten Godslaſteringe hebben willen dooden: als ſeer wel begrijpende, dat hy ſich daar mede Godt even gelijk maakte. En derhalven dient een van tween hier te gelden, namelijk; of dat de Joden de woorden van Jeſus in haar rechten zin verſtaan, en daar uit beſloten hebben, dat de meening was, dat hy ſich van Nature en Wezendheid Godt noemde; ofte dat ſy deſelve niet ten rechten verſtaan, maar ſoodanig opgenomen hebben, als of den zin daar van was, dat Jeſus alleen een genaamden Godt, dat is, een die daar toe verhoogd was, dragende dien Eernaam ſlegts by toe-eigening of ſchenking, en niet door natuurlijke herkomſt; hoedanig den aanhang van Socinus gevoeld. Maar by-aldien het alſoo gelegen is, men ſou billijk mogen vragen; Waarom Jeſus deſe Joden niet met een woord ſprekens uit den dut geholpen, en van die valſche meeninge afgetrokken heeft; ziende dat ſijne woorden in dien zin, haar in ſoo grooten dwalinge leide, of ten minſten in leiden konde? En by-aldien dit ſoo egter is, ſoo ſou'er volgen, dat Jeſus dan geſtorven is, om dat hy de laſtering, waar aan de Joden ſlegts verkeerdelijk meenden dat hy ſchuldig was, door niet een eenig woord van ſich afgeweerd heeft: het welke, om dat het bovenmaten ongerijmd is te denken, doed blijken, dat ſy Jeſus woorden te recht en klaar verſtaan hebben; en datſe ſoo verſtaan zijnde, ook waaragtig zijn geweeſt; nademaal de Joden deswegen met de Verwerping geſtraft zijn, niet willende de waarheid aannemen, dat is, Jeſus niet voor die gene erkennen, die hy ſelve betuigde dat hy was. Hoedanigen Val der Joden dan gelegentheid verſchaft heeft, dat de Heidenen de Saligheid bekomen hebben; gelijk Paulus leerd Rom. 11. Maar gelijk we verder ontwaar worden, dat Jeſus ook onder het Zegel van ſijne onmiddelijke Geſondmaaking en Opwekking der Dooden, ſijn Godheid door het vergeven der Sonden, tegens de Schriftgeleerde beveſtigd heeft; alſoo konnen wy onder andere waarnemingen, ook daar uit het byſonder onderſcheid tuſſchen ſijn Geeſtelijk Hooge-prieſterlijk Ampt, en het ſchaduwachtige van Aaron afgeſchilderd zien: als welken na de laatſte Ordening, onder het Oude Teſtament, geene Dooden mochte aanraken, om dat hy ſelve niet machtig en was van den dood te verloſſen. Maar Chriſtus Jeſus, die niet alleen verre boven de macht des Doods was, en die ſelfs te niet kon doen; maar ook den Dooden het Leven konde weder geven, die ſeggen we, en wierd geenſinds van de aan-

Digitized by Google

raking der Dooden besmet. En na dat hy, als de Borge van het Testament der Genade, voor de schuld der Sonden, door sijn Lijden en Dood, aan de Goddelijke Gerechtigheid genoeg gedaan hadde, en met sijn eigen Bloed in het Heiligdom ingegaan, een Eeuwige Verzoeninge te wege gebracht had; heeft hy daar door ook betoond, de Middelaar te zijn van een veel beter Testament: zijnde gekomen, om het Serpent den Kop te vermorsselen, dat is, de Macht des Doods, en het Rijk des Satans te verbreken, en den weg tot het Heiligdom open te zetten, sprekende Vrede tot de Heidenen, Zach. 9: 10. die haar souden zegenen in Godt, en roemen in sijne Gerechtigheid, Jer. 4: 2. Waarom het ook voor een onbeschaamde laster der Joden aangeteekend staat, alsse seiden, dat Jesus de Duivelen door den Duivel uitwierp. Maar gelijk dit hardnekkig Volk voor het Regthuis van Pilatus, over Jesus Vonnis had uitgeroepen, Sijn Bloed sy op ons en op onse Kinderen; alsoo hebben ook eenige van haar vermaardste Leermeesters, naderhand opentlijk bekend, dat desen Jesus, de grondvest geleid heeft, waar op Israel door het Sweerd gesneuveld, en haar Vaderland verwoest is, en sy als Ballingen swerven tot op desen dag. En het gene mede opmerkelijk is, is dit, dat sommige Joden, van de Babylonische Gevangenschap getuigen, datse daar mede gestraft zijn, wegens haare Afgoderie, Bloedschande en Doodslag; doch dat haar de Romeinsche verdelging overgekomen is, wegens vergeessen Haat. Maar wel te regte; want sy hebben Jesus alsinds gehaat sonder oorsaake, Psalm 69: 5. Maar immers hadden Moses en de Propheten dit alsoo van dit Volk, dat sich aan Jesus ergeren soude, voorseid; en hy selfs had Israels verlating genoegsaam verkondigd, als hy seide; Siet uw Huis word u woest gelaten. Echter bast dit Volk in haaren Talmud ook noch al tegen sijne heilsame Leere, waar door hy haare Kinderen als een Klokhinne haare Kuikens wilde vergaderen: Lasterende voornamelijk die weldaden in haare Boeken, die Jesus op den Sabbath gedaan heeft. En hoe sou men klaarder konnen zien, dat sy volgens de voorsegging van Moses, den Rotsteen haares Heils gesmaad hebben; als hier in, dat, daar de Propheten den Messias als eenen Wonderdoenden Heere beschrijven, sy nu ten laatsten beginnen te leeren, dat den Messias niet en sal komen in Wonderen? op datse selfs het minste goede zaadje dat noch elders by de weg gevallen, en in eeniger oprechten verwachting, mocht overig gebleven zijn, verstikken mochten. Behalven het doen van veele Wonderen, heeft Jesus ook alsinds de Ceremonieele Schaduwen verlicht, en de Geestelijke zin der Wet verklaard; op dat hyse van het lastige Jok der Vaderlijke Overleveringen ontheste. En gelijk hy onder het aannaderen van sijn Ure des Lijdens, sijne Discipelen sijn Dood verkondigde; alsoo sprak hy selden daar van, sonder haar ook van sijne weder-opstandinge te versekeren; wetende hoedanig het in den Raad des Vredens stond, en dat hy macht hadde het leven af te leggen en wederom aan te nemen. Om alle welke dingen, tot den draad van een Voorbereidsel der Bybelsche Wijsheid aan te hegten, ons verpligte dit Geheimstuk des Nieuwen Testaments; namelijk de Kruis-rol van de Saligmaaker Jesus, geheellijk door te loopen, en veele opmerkelijke voorvallen der Euangelische Historien, uit de Oudheden op te helderen. Als waar toe ons veel sal helpen, door Vertoogschetsen ook de mistastingen der meeste Schilders aan te wijsen, en uit de gewoontens, en spreekwijsen der Hebreen en H. Schrijvers te toonen, hoedanige Ceremonien en Levensgedrag onder die Volken gebruikelijk waren; om dat ons sulks een opmerkelijk nut kan aanbrengen, in 't wel verstaan van 't gene de Euangelisten, wegens Jesus Salving, en sijn laatste Pascha, Gerichts-handel en Kruis-straffe, tot aan sijn Begravinge hebben aangeteekend. En nadien men geensinds twijffelen moet, of Jesus heeft niet sonder een verborgen insicht, het Pascha der Joden, tot den dag van sijn Lijden verkosen; alsoo weet men nochtans, dat'er eenig geschil over onder de Geleerden is; en dat sommige meenen, dat hy sulks een dag voor den gewoonen tijd gedaan heeft; en pogen sulks ook door een naauwkeurige uit-rekening der Nieuwe Maane vast te stellen. En schoon wy beide dese meeningen hebben bygebracht; soo schijnen ons nochtans veele aanmerkelijke bedenkingen te verplichten, die gene toe te vallen, welke het Paasch-maal van Jesus, op den rechten tijd en dag van der Joden Pascha stellen: waar toe wy meenen door het omstandig verhaal der Euangelisten, genoegsaam ondersteund te worden; als dewelke Jesus selfs ook soodanig van den rechten tijd des Paasch-feests doen spreken, als den Joden en ook sijne Discipelen, uit de gemeene vast-stellinge bekend was, seggende; Gy weet dat het na twee dagen Pascha is, &c. Ook meenen wy, dat sulks genoegsaam blijkt, uit de Ceremonien van Jesus laatste Maaltijd, in welke hy niet alleen een gedachtenis van sijn Dood te houden, heeft ingesteld; maar dat hy daar in ook alle de gewoone plegtigheden van der Joden Pascha, van 't begin tot den einde toe, gehouden heeft; gelijkwe omstandelijk hebben uitgehaald, sonder te willen vergeten, wat onvoegsaamheden ontrent het verklaren en afbeelden deser opmerkelijke Historie, door het valsch Erfgerugt worden begaan. Hoedanigen ruwen schets hier voor af te geven, den aandachtigen Lezer lichtelijk kan te binnen brengen, dat men sich in desen, van een dichten drom opmerkelijke saken belemmerd vind, op dat men uit de Ceremonien van der Joden aal-oude Paasch-maal, Jesus ingesteld Avondmaal onder Brood en Wijn, ten uitersten net en klaar sou mogen open leggen. Hoedanige ons dan alle uit de Oudheid by een te halen stonden; terwijle wy een uit de Tafel-gasten van Jesus, namelijk den verraderssen Judas, vast besich zagen, om sijn Heer en Meester voor een handvol Geld,

aan

Digitized by Google

aan den Joodſchen Bloed-Raad over te leveren. In welke laatſte daad van Jeſus Avondmaal, ons dan ook genoegſaam ſal te beſien ſtaan, dat hy niet alleen met de grootſte wijsheid, ſijn Lichaam Brood, en den Wijn ſijn Bloed genoemd heeft; maar dat hy van den Drinkbeker geſeid heeft, dat die was het Nieuwe Teſtament in ſijnen Bloede, ſulks is waarlijk alle aandachtige opmerkinge weerdig: Want gelijk de Wet door de Sonde wel niet te niete gedaan was, maar echter wel beletten konde, datſe door het Vleeſch krachteloos gemaakt zijnde, niet meer tot het Leven inleiden konde; alſoo ſchijnd Jeſus hier den naam van TESTAMENT, ſeer opmerkelijk voor het VERBOND in te voeren, dat nu van NIEUWS met den Menſche wederom ſou opgeregt worden, door de Dood van den Middelaar des veel beteren Verbonds: als het welke, om dat het den Menſche, de verkrijginge van de Erffeniſſe des Eeuwigen Levens toeſeid, ook waarlijk een TESTAMENT is; gelijk dien Grooten Uitlegger van beide de Teſtamenten, aan de Hebreen op 't achtſte en negende kapittel, ſeer ſchoon geleerd heeft: ſpelende voornamelijk daar op, dat het Oude Teſtament ook niet ſonder Bloed is ingewijd. Jeſus dan in den ſelven Paaſch-nacht, van de Joodſche Overprieſters, door de hulp-wagt der Romeinſche Krijgsknegten gevangen, en voor den Joodſchen Raad, in 't Huis van den Hoogen-prieſter Cajaphas te Recht geſteld zijnde, heeft ons ſulken voorval, tot veele omſtandigheden ingeleid; op datwe ter deugden beſagen, onder hoedanigen jaarlijkſe Beurtwiſſeling, de Hooge-prieſterlijke waardigheid, in die haaſt ten einde geloopen tijden, gevallen was; en uit welke ſoort van Raadsheeren en Overprieſterlijke Mannen, het Joodſche Sanhedrin doe beſtond, en in wat voegen en plaats ſy hun Vergadering hielden. Waar ontrent wy ook voornamelijk dat hoog-gaande geſchil ondernomen hebben te beantwoorden; namelijk, of de Joden ten deſen tijde, de macht van Hals-geregt te doen, geheel en al quijt waren? en of ſy uit dien hoofde ſeiden, Dat het haar niet geoorlofd en was ymand te dooden. En gelijk dit by ſommige niet ongeleerde Mannen, voor de eenige grondveſt gehouden word, op welke Jeſus van den Joodſchen Raad, aan den Roomſchen Stadhouder Pontius Pilatus overgeleverd is, en daar onder geleden heeft; alſoo hebben wy nochtans veele redenen meenen by te brengen, die het tegendeel beweeren: en ons daar ontrent, inſonderheid aangekant, tegens de geleerde gedachten van den Heere W. Goes, in ſijn Boek, PILATUS JUDEX, voorgeſteld: als den welken wel ſeer waarſchijnelijk, uit de Oudheid en getuigeniſſen der Profane Hiſtorien beweerd heeft, dat het der Romeinen gewoonte was, het Hals-geregt eigen te maaken aan de Stadhouders en Landvoogden, welk de Roomſche Keiſers in de verwonne Landſchappen ſonden, om de Overheerde Volken in toom en onder ſchatting te houden; maar daar in ſchijnd gemiſt te hebben, dat hy geenſinds de afgeſonderde Staat en eigen Regeering der Joodſche Republijk, verknocht aan haaren Godsdienſt, van alle andere Heidenſche Volken heeft believen te onderſcheiden; hoedanige Volken deswegen geene verandering, dan alleen in de Overheerſching leden. Doch met de Joden was het anders geſteld, als die ſoodanig onder Tribuit van de Roomſche Mogendheid zaten, datſe noch haar eigen Regeering, Raads-vergadering, Wetten, Regters en Godsdienſt hadden en behielden, om na deſelve te leven; 't geenſe waarlijk niet en hadden konnen doen, ſooſe geen macht hadden die Wetten te doen handhaven, en de Overtreders te ſtraffen; nadien ons niet en moet onbekend zijn, dat de Joodſche Godsdienſt, op een byſondere wijſe, aan 't Gericht verbonden was; en eenige Wetten alleen eigen aan haar Republijk, bevalen de Overtreders te ſtraffen; waar van geen tweede, die buiten haar was, kon Rechter worden, en ſy echter volkomen geſeid worden, na haar eigen Wetten te leven? En of ſchoon de Koninglijke Scepter al te vooren, van Juda mocht geweken zijn, echter moeſt de Wetgever niet wijken, voor dat de SILOH, of Vredemaaker ſou gekomen zijn: tot op welke tijd wy zien, dat alle de Propheten, den Stoel van Moſes hebben vaſt-geſteld; en Jeſus te ſijnen tijde nog erkende, Matth. 23: 2. Maar waar toe dog langer aan der Joden Hals-geregt getwijffeld, daar ons immers den Euangeliſt Johannes, de nette verklaring uit haar eigen mond, te voorſchijn brengd, ſoo wanneer hy voordachtelijk aanteekend; dat de Joden alleen ontkenden haar geoorlofd te zijn ymand te dooden, Op dat vervuld ſou worden, 't gene Jeſus geſproken hadde, beteekenende hoedanigen Dood hy ſterven ſoude. Maar welken dood ſou dat doch zijn? Deſe, dat hy ſou Gekruiſt worden; en alſoo vervullen, 't gene van hem te vooren in de verhooging van de Kopere Slange was afgeſchaduwd. Welke, om dat die den Joden voorgehouden is, op het verachtelijk walgen van het Manna, Num. 21: 5, 3. ook genoegſaam van verre heeft aangeweſen, datſe eenmaal de Hemelſche Gave van den Sone Gods, het ware Brood, dat uit den Hemel nedergekomen is, verſmaden ſouden, Joh. 6. Hier toe dan, moeſt Jeſus niet alleen aan den Roomſchen Stadhouder overgeleverd worden, (want die had hem licht een andere dood konnen aandoen;) maar Jeſus moeſte ook met ſulken Misdaad beklad en aangeklaagd worden, die de Kruis-ſtraffe na der Romeinen wijſe, voor de Rechtbank van deſſelfs Stadhouder ſoude afvorderen. Gelijk dan ook de Heilige Hiſtorie ſegd, dat de Joden duſdanige beſchuldigingen, tegens hem hebben ingebracht; ſeggende, dat hy een Quaad-doender was, die het Volk beroerde, en leerde Schattinge te weigeren aan den Keiſer; ja ſich daar en boven ook noch ſelfs voor een Koning der Joden opwierp. En vermids de Joden, niet ſonder een trotſe verwerping van Jeſus Geeſtelijk Koningrijk, en 't geen haar Zacharias kap. 9: 9. vermaand had, opentlijk betuigden, geen anderen Koning

Digitized by Google

te erkennen, als den Keiser; alsoo scheen dan Jesus door die beschuldiging, genoegsaam tegens derselver Machthebbing, misdaan te hebben; en behoorde derhalven tot de Rechtbank van des Keisers Recht-beforger, en niet tot die van den Joodschen Raad, in welke sy alleen dusdanigen besluit over hem schijnen gemaakt te hebben, wanneer sy in den vroegen morgenstond, voor de tweedemaal deswegen sijn vergaderd geweest, Matth. 27: 1, 2. vreesende het Volk, die hem voor een Groot Propheet hielden; gelijk ons Paulus seer opmerkelijk in de Handelingen der Apostelen wil leeren, als hy seid; Datse geen oorsaake des Doods vindende, hebben begeerd, dat hy van Pilatus soude gedood worden. En wy hebben veele andere bedenkelijke blijken daar toe bygebracht, die ons dit stuk aldus uit de Goddelijke Voorsienigheid en de handeling der Joden, leerden verklaren: Ten welken einde wy ook een voornaam gedeelte van de Heer W. Goes tegenbedenkingen, aan den Nederlander hebben medegedeeld; op datwe na het verhandelen en afbeelden van alle de gewoone Dood-straffen der Joden, en haare Gerechts-handelingen, souden mogen zien, met welk een waarschijnelijkheid, wy onse aanmerkingen daar hebben bygevoegd. Tot al 't gene, op dat onsen Lezer niet onbereid mogte overgaan, wy de gantsche Gerechts-handeling van Pilatus over Jesus, sederd der Joden aanklachte tot de uitspreking van het Vonnis des Doods (hem overgevende om Gekruist te worden,) naauwkeurig sullen insien; op dat'er blijken mocht, hoedanig Jesus is aan het Kruis geraakt. In welke overweging wy meenen veel opmerkelijke dingen, belangende der aal-ouden Kruis-straffe, uit veeler gevoelen en aanmerkingen by te haalen. En gelijkwe daar toe ook niet te karig zijn geweest, alle die dingen door Printverbeeldingen op te helderen; alsoo sullen wy daar in dan ook de gemeene mistastingen der Schilders en sommige Uitleggers, merkelijk verbeterd zien; niet tegenstaande de aangenome waan, soo diepe wortelen door het Erfgerucht en on-eindig voorhouden der Schilderien en Kerk-beelden, in de gemoederen geschoten heeft, datse naauwelijks uit te roeijen zijn: invoegen daar naauwelijks yts gemeender is, dan in dese Historische verbeeldingen te dwaalen. Ten is de meeste Schilder-meesters niet genoeg, Jesus staande voor den Joodschen Raad, Cajaphas met een kaal-geschooren Kin, tegen het verbod van de Wet, Levit. 19:27. te verbeelden, noch Pilatus eenen ruigen Hair-bos om de wangen aan te smeeren, daar het de Romeinsche Zeden van die tijden, anders vermaanen; maar Jesus selfs, moet aan een vervaarlijk-hooge Kruis-stenge, ver boven de behandeling der Menschen opgehangen schijnen, en van een Paard-Ruiter, met een lange Spies, de Zijde doorsteken worden; wy swijgen noch van het Avondmaal, daar men seer verachtelijk de Honden onder de Tafel, ziet aan de Beenen knagen, terwijl het Paasch-lam, aan welk de Wet verbied, eenig Been te breken, noch geheel op den Disch gesien word. Daar men dan ook noch den Lieveling Johannes, niet anders als eenen die van den Wijn bedwelmd is, seer onvoegsaam in den schoot van Jesus gelegen ziet. 't Geen te grooter wanschik heeft, om dat men daar toe ook noch dese Maaltijd, doorgaans qualijk, al-zittende verbeeld. Hoedanigen misslag wy dan ook genoegsaam uit de Historie van Jesus Salvinge, door een Vrouwe welke aan sijne voeten stond, in een tamelijk fraai afbeeldsel van der Ouden Eet-wijse op de Tafel-beddekens aangelegen, verbeterd en opgehelderd hebben. En gelijk men ziet, dat veele na dusdanige valsche verbeeldingen, haar uitleggingen en geloove komen te leesten; alsoo heeft men ons verhaald, dat sekere Vrouwe in het doen van hare Gelooss-belijdenis, seide, dat Jesus onder de instellinge van het Avondmaal, aan yder van sijne Discipelen, een geheel Brood gegeven heeft: 't Geense waarschijnelijk nergens uit geleerd kon hebben, als dat sy Jesus, tegens de oude gewoonte van der Joden platte Paasch-koeken, met een rond verheven Brood in de handen om het selve te zegenen, in een Tafereel gesien hadde: gelijkse ten laatsten ook noch selfs beleed, een soodanigen Schilderie in haar eigen huis te hebben. Maar gelijk de eene dwaaling de andere voortbrengd, alsoo werd men ook niet weinige seldsaame formen van Kruissen ontwaar; als waar toe men voornamelijk vervallen is, sederd dat men het Teeken des Kruisses, met eenig Eer-bewijs heeft beginnen te omhelsen: waar van dan ook soo vremde grillen te mets gemaakt zijn, dat men selfs allerlei viese sweemsels, voor aal-oude Kruis-teekenen heeft beginnen aan te zien, waar van selfs de maakers nooit de gedachten hadden: En wy verwonderen ons te zien, dat den Roomschen Casalius, sich selven ook tot over de ooren toe, in dese dwaaling gedompeld heeft. Sy missen ook niet alleen in de verbeelding van Jesus Kruis-draging; maar dat men dusdanige Tafereelen, tot een Treur-gesicht in de Kerken invoerd, sulks dunkt ons vlak tegen Jesus eigen bevel aan te loopen; als den welken niet gewild heeft, dat men dit als een stuk van uiterlijke droefheid soude opnemen; namelijk, wanneer hy, gebukt onder de Kruis-galg na buiten gaande, tot de Dochteren van Jerusalem seide; En weend niet over my. En wat behoeven wy verder de fabel-achtige vertellingen van den Snuitdoek van Veronika, pronkende met het afdruksel van Jesus Aangesichte; en Maria staande aan de rechter-zijde van het Kruis, ontfangende Water en Bloed in haare handen, of diergelijke wonderen gewag te maaken; nadien sy misschien nergens toe souden nut zijn, als om eenige onvaste gemoederen, te doen verwonderen over de nalatigheid der H. Euangelisten, die alsulke seldsaame dingen (by-aldiense waar zijn,) soo achteloos vergeten hebben. Doch nu hebben wy na het uitgedrukte voorbeeld der H. Schrijvers, tot geen ander einde willen betoonen, op wat wijse Jesus van Nazareth, op Golgotha Gekruist is, als op

dat

Digitized by Google

dat wy daar by ook ſouden verſekerd zijn, Dat hy, die ſoodanig na ſijn voorſegging onder Pontius Pilatus geleden, en aan het ſmadelijke Kruis den Dood geſtorven is, ook wederom Opgeſtaan is, volgens de Schriften; na dat hy te vooren in ſijn dood, Gezalfd en in koſtelijk fijn Lijnwaat geſwagteld, na der Joden ſtatelijke wijſe van den vroomen Joſeph begraven, en alſoo by den Rijken in ſijn dood geweeſt is; ſchoon het voornemen der booſe Joden, ſijn Graf-ſtede by den Goddelooſen geſteld hadde; dat is ongetwijffeld, geſind waren, hem op 't Galgeveld, en onder den blauwen Hemel met een weinig aarde te beſtulpen; op dat ſy hem een Ezels begraaffeniſſe toebrachten, Jer. 22: 19. 't Geen haar door de voorbede van den Rijken Joſeph ontſchietende, hem ſelfs ook noch door de Romeinſche Lijf-wagten, in het Graf poogden te kluiſteren, doe den verworpen Rotſteen haares Heils, alreede in de nieuw-uitgehouwen Rotſteen, van deſen Raadsheer, genoegſaam buiten haar macht begraven lag. Doch hoe hy wederom van den Dooden opgeſtaan is, ſulks hebben wy al te vooren tot bewijs van ſijn ware Meſſiasſchap bygebracht; als een grondveſt, op welke de Apoſtelen na ſijn Hemelvaard, dit Euangelium verkondigd hebben. En gelijk de Heidenſche Schrijver Tacitus met andere, ook aan deſe dingen gedenkt, nochtans heeft hy niets daar by aangeteekend, waar uit blijkt, dat men ooit eenige bewijſen tegen Jeſus Opſtandinge heeft weten in te brengen. Waar op dan de Ballingſchap der Joden gevolgd zijnde, Godt heeft doen blijken, dat Iſrael na Moſes voorſegging, nu haaren Rotſteen verworpen hadde: want Jeruſalem met den ſchoonen Tempel is verwoeſt, en de Joodſe Republijk van de Roomſe Mogendheid uitgehouwen, en als een brandenden Berg in de Zee geworpen: Om den Joodſchen Raad eenmaal te doen ontwaar worden, dat JEHOVAH de hooge Boomen vernederd en verdord heeft; op dat de drooge Boomen ſouden Bloeijen, Ezech. 17: 24. Waar van haar Johannes de Dooper waarſchouwde, dat te ſijnen tijde, de Bijl al aan de wortel lag, Matth. 3: 10. ziende mogelijk op Jeſaia 10: 33. Gelijkſe dan ook in deſe tijden genoegſaam hebben gemerkt, dat Jeſus onſchuldig Bloed, met heele ſtortvlagen op hunne Koppen heeft beginnen te regenen; en het nieuw-ingevoerde Chriſtendom, dat doemaals met de Joden veelfinds voor een Volk doorging, ſoodanig onder de Vervolging raakten, dat veele van die, de Overblijffelen van Jeſus Lijden, als ſijne Bloed-getuigen, hebben vervuld. Hoedanige Vervolgingen onder de Keiſer Nero begonnen, ſeer hevig door veele ſijner navolgers in 't Rijk, zijn voortgezet. En gelijk'er onder deſe woeden, nu en dan een weinig ademtogt quam; alſoo teld men gemeenlijk Tien nieuw-aangevangen Vervolgingen in de Kerkelijke Hiſtorien op; in welke tijden veele Chriſtenen door een grouwelijke dood, Martelaren geworden zijn: waar van wy de Straf-wijſe tormenten en onmenſchelijke behandelingen, ook in een Print-Tafereel hebben vertoond; op dat wy onſen opmerkenden Lezer, in veele ongemeene dingen te hulp quamen, en betoonden, hoedanigen Rieviere van Vervolginge, den Rooden Draak, ſiende de Overſte deſer Weereld veroordeeld, over de gantſche Aarde, achter de Kerke heeft uitgeſpogen. Tot dat deſelve eindeling, eerſt onder Conſtantius Chlorus, en fluks daar op onder Conſtantijn de Groot, een aanmerkelijke ruſte bequam. Welken laatſten geen mede-maat in het Rijk willende dulden, het Chriſten-geloof aannam; en den Dwingeland Maxentius in den Tyber gebonſt hebbende, kregen de Chriſtenen de borſt ruim, om uit den negenden Pſalm te zingen; De Heidenen zijn gezonken. Met hoedanigen punt des Tijds, wy dit ons Eerſte Boek-deel hebben laten eindigen; om dat de dingen daar in voorgevallen, eenigſinds tot den draad der Bybelſchriften, en 't leven der Apoſtelen, ſcheenen te behooren. En alhoewel ymand mogelijk dit eenig wan-orden kan ſchijnen, dat wy na de afdoening van die ſtoffe, ons Tweede Boek-deel, met de Scheppinge der Aarde beginnen; en dat wy van daar zijn overgegaan tot de Timmerkundige Bouwinge der Arke, de vervaarlijke Zondvloed, de Herſtellinge der Weereld, de Babyloniſche Stadt en Toorenbouw, de Verdeelinge der Aarde door Bevolking der Landſchappen uit de nakomelingen van Noach; beneffens den Oorſprong en Voortgang der Afgoderien, welke ons in de Bybel-ſchriften onder de Chaldeen, Hebreen, Syriers, Egiptenaren, Grieken en Romeinen voorkomen; en ten laatſten met de overprachtige Tempel-bouw van Salomon eindigen; ſoo en ſcheen ons echter geen andere ordentlijkheid te begunſtigen, om dat wy alle die dingen, als byſondere Hoofdſtukken en groote verſchijnſels der H. Schriften hebben aangemerkt, die ſulk een eigene verhandeling wel waardig waren; terwijl wy in het Eerſte Deel, voornamentlijk hebben werk gemaakt te toonen, voor hoedanige voortreffelijke Boeken men de Bybel-ſchriften te houden heeft, en hoe wy aan de Goddelijke Wet, de Heilige Hiſtorien, Propheten en het Euangelium gekomen zijn. Maar gelijk wy daar toe dan ook alwaar het eenigſinds pas gaf, de grondſlag en ſamenhang van het Chriſten-geloof, ſoodanig meenen beveſtigd te hebben, dat wy van de beſte Godsgeleerde daar in konnen goed-gekeurd blijven; alſoo ſou het miſſchien wel konnen zijn, dat wy aangaande eenige weinige dingen, in ons Tweede Deel, niet ſoo algemeenen toeſtemming erlangen ſullen: niet om dat wy daar in van ſinnen veranderd, of onſen ouden padt verlaten hebben, geenſinds; maar wel voornamelijk daar in, dat wy mogelijk de Scheppinge, dat is de voortkominge van Hemel en Aarde, navolgens een nieuwe en noch niet heel gemeene wijſe, uit Moſes en de natuurlijke beſchouwinge hebben geſogt te verklaren. Doch nadien wy veele dingen daar in, alleen op de leiding van ſommige algemeen-bekende kundigheden, ſlegts bedenkelijk

Digitized by Google

hebben voorgeſteld; en dat wy ons lieten voorſtaan, dat duſdanigen uitleg veel eer tegens de gemeene verklaringe, als miſſchien wel tegens Moſes komd aan te loopen; ja dat wy daar by meenden, dat deſe wijſe van verklaringe veel minder ſwarigheden inſluit, dan wel de meeſte aangenomen gevoelens; ſoo en zijn wy niet te beſchreumd geweeſt, die dan ook voor den dag te brengen; nadien wy ſulks niet gedaan hebben, dan na dat wy onder het uiten van eenige proefſtukjes hadden gemerkt, dat veele van geſond oordeel, hier in ſouden behagen hebben: en ſulks wel ſoo veel te meer, als het haar ſeer gemakkelijk en klaar aan de bevatting ſcheen, en de deure open zette, om door de redelijke beſchouwing van de natuurlijke aan-een ordening der dingen, wat dieper als voor henen, in de geheimen van de uitgangen der Goddelijke Voorſienigheid in te zien. Alles onder dat beding nochtans, dat wy de geſonde reden, als een Talent, welk ons van Godt tot geen ander inſicht gegeven is, dan op dat we ons gewin daar mede ſouden doen, wel mogen gebruiken. 't Geen wy ook verhoopen te doen, wanneer wy de reden voor ſoodanigen uitlegſter der H. Schrift houden, dat de Schrift ſelfs, ons altijd de leidſter zy, waar na wy onſe reden konnen beſturen. Het gene wy genoeg achten, om niet alleen te doen zien, datſe ongelukkig arbeiden, die in de H. Schriften ſoeken, 't geen de H. Schrift ſelfs tegen de borſt is; maar datmen ook geen andere Raadsluiden in deſen, dan die beide verſchuldigd is het Oor te leenen; nadien ſy beide niet anders konnen voor hebben, als waarheid te leeren; want de H. Schrift ſpreekt nergens ſoodanig tegen de reden, dat'er reden overblijſt te vragen; Of wy gehouden zijn de H. Schrift, als ſy tegen de reden ſpreekt, met of ſonder reden, te gelooven? Waarom wy achten, dat het de Heer Coccejus hier wel geraden heeft, als hy elders ſegd; Dat het de ſekerſte uitleg van Gods woorden is, welke uit de Daad en het Werk Gods gehaald word.

En nadien dan Godt gewild heeft, dat deſe Aarde ons tijdelijk Woonhuis ſoude zijn, Pſal. 115:16. en den Apoſtel Petrus die gene niet alleen heftig beſtraft heeft, welke onwetende in de ſamenſtellinge van deſe en de voorgaande Hemel en Aarde waren, maar dat ook de Groote Man Moſes, het H. Wetboek, met de Hiſtorie van de Scheppinge der Weereld begind; ſoo en moet niemand denken, dat derſelver onderſoek, een onnutte beſigheid is. Doch gelijk het doorgaans blijkt, dat deſen Schrijver deſelve niet Natuurkundig ingeſteld, maar alle het geſchapene tot de Geloof-wijſe kennis, uit het magtige Woord Gods, als uit ſijn eerſte Oorſaak, uitgeroepen heeft, op dat hy de Afgodiſche Menſchen van de gedachten der tweede Oorſaak aftrok, en ten eerſten leerde gelooven, In Godt den Vader den Almachtigen Schepper des Hemels en der Aarde; alſoo is hy doorgaans van de Wijsbegeerige inſieningen afgeweken, en heeft de eerſte dingen by na, niet als onder on-eigentlijke manieren van ſpreken voorgeſteld; die ons in een grooten Doolhof ſouden omleiden, by-aldien wy deſelve alle na haaren Letter-zin ſouden willen opnemen te verklaren. Voorwaar ten ſcheen niet noodig, dat Godt, die ook een inſteller der Nature is (en deſelve langs die Orden en Wetten ſchijnd voortgebracht te hebben, als hy gewild heeft datſe ſouden beſtaan,) die dingen, welke hy in de Nature ſelfs geopenbaard heeft, of t'eeniger tijd openbaren ſou, andermaal door H. Orakel-ſchriften, den Menſchen in te ſtampen; even als of hyſe ſoo duiſter en onkenbaar in de eene Brief (dat is in de Wetten der Natuur) hadde opgeſteld, dat'er noch een tweeden moeſt komen, om de eerſte van meta-aan, verſtaanbaar te maaken.

Wy weten dan dat het gemeen gevoelen wil, dat deſe Aarde van den beginne, met duſdanigen geſtalte alſſe nu heeft, voortgekomen is; en de Uitleggers hebben Moſes Hiſtorie ook na die leeft, tamelijker wijſe verklaard; om dat ſy hem niet alleen ſoo ſchijnen op te vatten, maar dat hy ſich ook in veelen van de tegenwoordige verſchijnſels deſer Aarde bediend heeft, om de ordening der Schepping daar na te reguleeren; alhoewel niet ſoo algemeen, dat wy daar over niet eenige andere gedachten ſouden mogen opnemen, die ons deſen aangaande, merkelijk ſullen verlichten, om te doen zien, met hoedanigen wijsheid en Goddelijke reden, Moſes hier in van de Wijsbegeerte is afgegaan, en woorden gebruikt heeft, dien hy ſelfs van de verſtandigſte, geenſinds eigentlijk wil opgenomen hebben. 't Geen ons niet donker ſal ſchijnen, als wy zien, hoedanig hy al van den aanvang, op een Menſchelijke wijſe van Godt ſpreekt: daar hy immers ſelfs ſoo duidelijk verboden heeft, eenig Menſchelijk denkbeeld van Godt te maaken, dat wy het voor een openbare laſter te houden hebben, als Spinoſa leerd, dat Moſes en ſommige Propheten, een verkeerd denkbeeld van Godt hebben gehad; ja dat den eerſten ſou geloofd hebben, dat'er neffens hem, noch andere Goden waren. Dus achten wy dan, dat wanneer Moſes ſegd; Godt ſeide, Daar zy Dit of Dat, Godt maakte dit en dat &c. (of Godt heeft Geſeid, en Godt heeft Gemaakt, als ſommige hier doorgaans overzetten,) men ſulks ſoodanig moet opnemen, dat de voortkoming van eenig Ding heeft doen blijken, dat Godt gewild heeft, dat Dit ſoo of ſoo ſou zijn; als die het Spreken Gods, in diervoegen, uit de verſchijnſels der geſchapene dingen, heeft afgeleid. Waarom ook mogelijk het Zien, na de uitlegging van Philo de Jode, voor Hooren Spreken genomen word, Exod. 20:22. Oordeelende dat de dingen die Godt ſpreekt, veel eer Werken dan Woorden zijn. En 't ſoude ſeer wel konnen weſen, dat gelijk Johannes ſegd, dat door het Woord alle dingen gemaakt zijn, den Apoſtel deswegen aande Hebreen, ook geſeid heeft, dat de Goddelijke Perſoon dien hy daar beſchrijft, Alle Dingen draagd door 't Woord ſijner Kragt: gelijk de Saligmaker ook ſijn Spreken, door ſijn Goddelijke Werken wilde beveſtigd hebben.

Maar

Digitized by Google

Maar hoe welvoegsaam en net ook de Uitleggers, Hemel en Aarde, door een klakkelooſe voortkoming, uit de Letter-zin van Moſes hebben meenen te verklaren, nochtans hebben haar de beſte niet ſelden bedraaid gevonden, aangaande eenige dingen, die of Moſes verſwegen, of tegen de ordening heeft ſchijnen aan te teekenen: als by voorbeeld, Dat hy geen gewag maakt van de voortkoming der Bergen, die immers ſoo machtige verſchijnſels zijn, en hy ſelfs wel aan de minſte Gras-ſcheutjes gedenkt? als ook inſonderheid, dat hy de Schepping des Lichts, eenige Dag-keeren voor de Sonne ſteld, en andere dingen voorby gaat, dien hy geenſinds welvoegsaam uit de duiſtere modder-klomp der Aarde, konde ontwikkelen: ſonder dat we noch van de Schepping der Engelen, noch haaren Val, noch ook de naam-geving der Viſſen, noch de uitgangen der vier groote Rievieren in het Paradijs, daar Moſes ook van ſchijnd te ſwijgen, eenig ontijdig gewag maaken. Waar by dan verder komd, dat men tot noch toe, wegen veele ongerijmdheden, op geenerlei wijſe de Zondvloed, volgens de hedensdaagſe ſtand des Aardkloots, ſoo algemeen over de gantſche Aarde heeft konnen verklaren, dat deſelve voor ſchrandere verſtanden, en die de nature der dingen hebben ingeſien, konnen proef houden. Die dan ook om geen gantſche omkeering hier in tegens haar te doen, hebben beginnen te gelooven, dat deſe Watervloed, ſlegts over eenig groot bewoond gedeelte der Aarde gegaan is; en ſulks wel ſoo veel te ſekerder, alſſe gebrek aan water in de gantſche geſchape klomp deſer Locht en Aardkring vonden. Derhalven meenen wy dan, dat men om de algemeene Zondvloed volgens Moſes vaſt te ſtellen, na een andere voortkoming en geſtalte der eerſte Aarde moet omſien; namelijk na ſoo een ſaamgeſtelde Aardkloot, in welke kan blijken, dat deſelve door tuſſchen komen der Zondvloed, eene geheele andere geſtalte gekregen heeft; die nu alſoo weinig duſdanigen onderdompeling kan onderhavig worden, als deſelve uit haar eerſte Teel-wijſe ſamenſtel en effene Aardkorſt, een algemeene Zondvloed, t'eeniger tijd was onderdanig gemaakt. Invoegen wy dan daar door verhoopen te doen zien, dat deſe tegenwoordige Aardkloot, alleen een verbroken Overblijfſel der Zondvloed is; zijnde de eerſte geſtalte van Hemel en Aarde, in de Zondvloed vergaan, en aldus ten alderſekerſten voor een algemeene Watervloed kan gehouden worden. In welke betooging wy dan ook water genoeg ſullen vinden, wanneer wy volgens Moſes, den Grooten Afgrond, ſoodanig met volle gulpen, over de ingeſtorte Aardkorſten ſullen ſien henen bruiſſen, dat'er geen water te kort ſal komen, noch daar toe van nieuws ſal moeten geſchapen, of van boven de Sonne en Sterren-Hemel, tegens alle mogelijkheid afgehaald worden. Ook meenen wy heel lichtvoerig te ſullen aanwijſen, wat doch de Sluiſen des Hemels, dat zijn de Zuid- en Noorder Damp-geweſten, in de eerſte ſtand der Aarde, uit haaren voorraad, in deſe Daad der Zondvloed hebben toegebracht, ſonder onſen toevlugt tot verſierde Mirakelen te nemen; waar van ons Moſes, door het ſtellen van twee natuurlijke oorſaaken, genoegſaam ontheven heeft. En op dat wy dit alles klaar aan het verſtand van onſen Lezer ſouden voorſtellen, ſullen wy onder ſekere Teel-wijſe ſchifting, een Aardkloot, ſoodanig uit een waterachtige Slijk of vloedigen Dras, doen te voorſchijn komen, datſe in haar eerſte form noodwendig, onder een effene Kring, ſonder Bergen en Dalen, of opene Zee-kolk, maar met een gladde en bewoonbare Korſt, op ſekere Afgrondiſche wateren, ſal ſchijnen geveſtigd te liggen; waar van den Apoſtel Petrus ons de verklaring geeft, als hy ſegd, Dat de eerſte Aarde In het water en Door het water beſtaande, door deſelve wateren vergaan is. Het gene wy door verſcheide betooglijke afbeeldingen ſullen aanwijſen; op dat men daar uit niet alleen mocht ontwaar worden, hoedanig in deſe ſamenhangende Aardkring, echter Rievieren zijn voortgekomen, en hoeſe haaren uitgang ontrent de Verzengde Streek, by wijſe van opſlurping in de drooge Aarde hadden; maar ook door hoedanigen voortkoming, en in wat tijd de eerſte Schepſelen, van Boomen, Planten, Dieren en Menſchen, uit de Baarmoeder der eerſte Aarde voortgekomen zijn? en waarom Moſes ons ſulks alles in 6 Dagen bepaald heeft, ſchoon yder derſelve ſoorten na ſijnen aardt, ſeer waarſchijnelijk in den ſchoot der Aarde, een ſoo langen tijd zijn moeten gekoeſterd en voldragen worden, als die, welke ſederd door Generatie, en Zaajen en Planten, gewoon zijn ter Weereld te komen. Gelijk daar by dan ook te beſien ſtaat, of Moſes Hiſtorie, waarlijk op de Schepping van het Heel-al ziet, dan of men alleen deſe Aarde, en Locht-Hemel die tot deſſelfs Kring behoord, daar voor te houden heeft. Hoedanigen laatſte bedenking, niet heel onvoegſaam met deſelve H. Schrijver ſchijnd over-een te komen: want alswe aanmerken, hoedanig hy in de eerſte byſondere werkdaad der Schepping, met de voortkoming van het Licht begind, ſchiftende het ſelve van de Duiſterniſſe; en daar na van de Wateren en 't vaſt-ſtellen der Aardkring ſpreekt; men ſou mogen denken, dat men ſulks ſeer wel op de ſcheidinge der Grove deelen van de Fijne, ſou mogen paſſen; als waar door de dikke Afgrondiſche Aarde, van de Wateren, en de Wateren van de Logt, afgeſcheiden zijn: in welkers laatſte dunmaaking, de Aard-achtige Veſelen, als een naleſing, op de boven-vlakkige Wateren afgedaald, en in deſſelfs Oly-achtige of vette Room, verſtrikt blijvende, door de warmte der Sonne, eindelijk vaſt gebakken en bewoonbaar geworden zijn, en de Aarde uit dat maakſel ſoodanig op de Wateren geveſtigd is, datſe ten laatſten door de warmte der Sonne, op veele plaatſen ook geſcheurd, en als een noodwendige uitgang der Goddelijke Voorſienigheid, op ſekere tijd door het inſtorten der

****

groote

Digitized by Google

groote Aard-breuken, en opborrelen van den Grooten Afgrond, een algemeene Zondvloed ondergaan heeft. Waar in dan ook onmogelijk yts kon behouden worden; nademaal niemand de ſtandsgelegentheid kende, of wiſt hoedanig ſy uit haar eigen forme, na een ſchielijke inval haaſte. Uit welke betooging het ons dan niet alleen ſal ſchijnen te blijken, dat de Aarde in duſdanigen ſtand, als we deſelve nu in Bergen en Dalen, groote Zee, Eilanden, Onder-aardſche Grotten en Klippen, verſtrooid en gebroken zien, uit haar eerſte Schepping, geenſinds ſoodanig is konnen voortkomen; maar ook, dat deſelve in den aanvang geheel anders en gelijkzijdig tot de Sonne geſtrekt lag; genietende een gedurige Somer en Lente, die nooit door Winter-beurten, noch Zaaiſoenen van Koude en Hitte, Stormwinden, of Donder en Blixem. en Regen-buijen, afgebroken of opgeſchort wierden; nadien alle ſoodanige dingen de Aarde en de Schepſelen daar op ſouden belet hebben te voorſchijn te komen. Soo dat het een gantſche Paradijs-aarde was, op welke de Menſchen van wegen de eenparige gematigtheid des Hemels, een ſeer lang en gelukkig leven genooten. Maar deſe toeſtand der Aarde, welke door een aannaderende inval van haar bovenvlakte, ſtond gevolgd te worden, aan eenen Noach bekend gemaakt zijnde, (Vermaand wordende van de dingen die doe noch niet geſien wierden, Hebr. 11: 7. namelijk, van dat de bedekte Wateren uit den Afgrond eens opbreken, en over de ingeſtorte Berg-klonten, en allerlei gedaanten der Aarde henen ſtroomende, ſich in een openbare Zee ontdekken ſouden;) ſoo is hy daar door bevreeſt geworden, en heeft ſich van een houten Vaartuig voorſien, om daar door niet alleen het Menſchdom in die, welke van ſijn eigen Huisgeſin waren; maar ook van alle de Dieren des Velds en des Lochts, een Zaad voor de tweede Weereld te behouden. Hoedanigen Bouwgevaarte wy dan ook ondernomen hebben, Timmerkundig te verklaren, en met verſcheide Vertoogſchetſen en fraaje opmerkingen aan te wijſen; op datwe betoonden, dat de opgegeven maten by Moſes, na de gemeene Elle-maat, een genoegſame hoegrootheid van Beſtek en Forme uitleveren, om alle geſlachten van Dieren, beneffens haar Levensonderhoud, te konnen ſtallen. Al het welk wy met derſelver inlading en Reis-togt op de wateren, genoegſaam meenen afgedaan te hebben, om den ongeloovigen te voldoen. En gelijk wy daar in veele dingen uit goed gevolg hebben vaſt-geſteld, waar van juiſt Moſes niet opſettelijk gedenkt; nochtans meenen wy, dat onſe waarnemingen, ſoo ontrent de noodige ontlaſting van de vuilnis der Dieren, als de meenigte Aaſſem-gaten en Venſter-lichten der Arke, niet onwaarſchijnelijk uit Moſes ſullen opgevat zijn: en wy hebben ontrent de Spijs-verſorging, en het inſchepen van allerlei Planten, Pooten, Enten, Boomen, Wijngaarden, Zaaden, Werktuigen, en Voorraad van allerhande Stoffen tot bekleedſelen, uit de reeds gevonde Konſten, ook genoegſame voorſorge gedaan, als die niet min noodwendig, als de ſobere leeftogt ſchenen; op datwe de Nieuwe Weereld en Moſes verhaal, van veele moeijelijkheden en aal-weerdige inwerpſelen ſouden vry pleiten. Maar gelijkwe dit alles tot de behoefte van een tweede Weereld hebben bygebracht, waar van Noach in ſijn geſlacht, een Volkplanter ſtond te worden; alſoo hebben wy mede de Herſtellinge der Weereld na deſelfs uitgang, daar volgelijk aangehegt; op datwe na het afzakken der wateren, wederom een ruim veld kregen, totde beſchouwing van veele opmerkelijke ſaaken, die de grondveſt der Kerkelijken, Weereldlijken en Huishoudelijken Staat aangaan. Als waar toe wy dan ook in een fraai voorbereidſel ſullen zien; hoedanig Noach de Nieuwverſchenen Weereld, door een geloovig Brand-Offer ingewijd, en veele verborgentheden daar in ſchijnd opgeſloten te hebben, die de volgende Offerhanden onder de inſtelling der Moſaiſche Wet, en te gelijk de een eenige van Chriſtus, tot het geloove der Kerke, ſeer treffelijk verklaren konnen. Ter welker plaatſe het ons dan als van ſelfs ſcheen in de hand te vallen, om de verſchijninge van den Regenboog, en de Beurt-wiſſeling van Somer en Winter, Koude en Hitte, Zaaijing en Oogſt, als nieuwe ſaaken, en gevolgen van de Zondvloed, te verklaren: waar ontrent men de Uitleggers te mets ook al niet weinig verlegen vind. Want alhoewel wy achten, dat den Regenboog na de Zondvloed, tot een Teeken van Gods Verbond, aangaande de niet-verdrinkelijkheid deſer Aarde geſteld is; (wantſe is nu in ſtaat gevallen om te verbranden, 2 Petri 3: 7.) nochtans en meenen wy niet, dat deſelve voor de Zondvloed geſien wierd; om dat namelijk de Beurt-wiſſeling van Somer en Winter, Onweders en water-ſtortende Regen-wolken te dier tijd, van wegen de effene grondvlakte der Aarde, die ſonder Bergen voortgekomen was, geen plaatſe konden hebben; gelijk wy uit onſe eerſt vaſtgeſtelde Aard-Teeling hebben doen volgen. En die hier overdenkt, wat twijffelmoedige vragen te mets van de Geleerde voortgebracht zijn, aangaande de aangebooren Verdorventheid en Erfzonde; den Ouden Vloek der Aarde; het Vleeſch-eten voor de Zondvloed; de Uitſondering des Bloeds in de geoorlofde Spijſen; de Onderwerping der Dieren; het Recht der Straf-vergelding ontrent Doodſlag en ſchendinge van Gods Beeld; het gebruik der Altaren en Offerhanden; de vaſt-ſtellinge van den Oogſt-tijd in Canaan; de Verbrandinge der laatſte Weereld, en veel andere hoogdravende dingen meer? dien ſeggenwe, ſal geenſinds buiten propooſt achten, datwe in duſdanigen Voorbereidſel, ook aan veele van die Hoofdſtukken hebben gedacht.

Maar op dat wy de Herſtellinge der Weereld, te bet in de uitbotting van haare nieuwe Bevolking ſouden afgebeeld zien, leerde ons de orden van Moſes verhaal, dat wy den weg tot de Verdeeling der

Aarde,

Digitized by Google

Aarde, door eenig goed voorbereidsel afbakenden; als dewelke ons na een tamelijke vermenigvuldiging der Menschen, in den tijd van ruim Honderd jaaren, seer waarschijnelijk ter hand komd in die Menschelijke raadslag, der gener die tegen het Ooſten optogen, en in de leegte van den Lande Sennaar, een Stadt en Tooren wilden bouwen; opdatse niet verstrooid, maar een Naam en algemeene Machthebbing mochten oprechten, van welk alle andere Staten en Gesag-hebbingen, souden afhangen. In welk wy dan niet alleen het Rijk der Aarde, onder den Geweldhebber Nimrod, sullen opgejaagd zien, maar ook gelegendheid hebben, om de onderneming van soo grooten Tooren te bouwen, onder het wederspreken van veele ongerijmde gedachten, uitvoerig te verhandelen; en de Hand-dadige Bouwing, met de toebereiding der Ouden Tichel-vorming, uit de grond op te halen en te verbeelden; als waar ontrent tot noch toe, van de Uitleggers veel vergeten is. En gelijk'er by-na on-eindig verschillende gedachten en Erfgeruchten over de Verwerringe der Spraaken in swang zijn; waar onder niet weinige meenen, dat dese Menschen door een Mirakeleuse straffe, met nieuwe Taalen soodanig wierden aangedaan, datse d'een d'ander niet meer verstaan konden, en deswegen genoodsaakt wierden in de Verstrooijing te gaan, en een ander Vaderland te soecken? Soo heeft sich de saake nochtans ten grootsten deele, geheel anders toegedragen; en de afwisselinge der Taalen, is eerst allengskens op de Verstrooijing des Volks ingekomen. En hoedanig de verwijdering des Volks, door on-eenigheid der gemoederen, uit dese algemeene onderneming, lichtelijk is konnen inkomen, meenen wy niet onvoegsaam door een Printverbeelding aangewesen, en met Moses verhaal over-een gebracht te hebben. Waar in ons veel sal schijnen te helpen, wel aan te merken, dat de Verstrooijing des Volks niet op eenen tijd geschied is, schoon Moses sulks op de naam-geving van Peleg schijnd te passen; nadien men de Dagen van Peleg sonder ongerijmdheid, voor sijn gantsche leeftijd, dat is voor 239 jaaren opnemen kan. Gelijk dan ook in dit Voorbereidsel blijken sal, dat men de tweede Weereld te desen tijde, met I. Vossius en Morinus, niet eenige honderd jaaren oud behoefd te stellen; noch ook, dat'er in ruim honderd jaaren, uit de drie Sonen van Noach, geen Menschen genoeg, tot dusken onderneming zijn konnen gebooren worden; en daar toe de Dekmantel van een veel later Mondigheid aan de langlevende Vaderen, willen omgehangen hebben; op datse de Jaar-rekening der Lxx Overzetters, deden stand houden, schoon sy Mathusalem wel 15 jaaren na de Zondvloed in het leven houd. Van welke misslag ook de Samaritaansche Bybel niet vry is, die selfs van de Schepping tot aan de Zondvloed maar 1307 jaaren teld. En dewijl Moses hier op de Bevolking der gantsche Aarde, uit de drie Sonen Noachs, in het tiende kapittel van 't Boek Genesis verhaald; alsoo hebben wy, het selve spoor volgende, uitvoeriglijk aangewesen, wat Volken uit de Sonen van Sem, Cham ende Japhet voortgekomen zijn, en wat behulp ons daar toe de benamingen derselve, aan de Natien, Landschappen, Steden, Rievieren en eigen aardt der Volken toebrengen; om deselve te deser dagen, en doorgaans in de oude Historien, door veele opmerkelijke waarnemingen, te recht thuis te brengen. Over welke vermaakelijke arbeid, wy geensinds en twijffelen, of sy sal onsen Lezer veelerlei genoegen konnen geven; siende daar door seer veele donkere plaatsen in de H. Historien en Prophetische Schriften, merkelijk opgehelderd. En sulks noch wel soo veel te nutter van gebruik, als wy niet ontsien hebben, de Weereld soo alsse in de H. Schrift en oude Historien bekend staat, in een Land-Tafereel te brengen; op datwe de Volken by Moses opgeteld, haar rechte Vaderland toewesen: Ten einde men als op de leiding van sulk een Reis-kaart, lichtelijk kan ontwaar worden, van wien en waar de Assyriers, Babyloniers, Chaldeen, Syriers, Egiptenaren, Mooren, Indianen, Lybiers, Arabiers, Sabæen, Lydiers, Canaaniten, Phœniciers, Capthoriten, Philistijnen, Hethiten, Jebusiten, Amoriten, Heviten, Arvaditen, Arkiten, Hamatiten, de oude Schyten of Tartaren, de Turken, Phrygen, Parthen, Meden, Persen, Colchers, Tracen, Grieken, Latijnen, Italianen, Spanjaarden, Franschen, Engelschen, Duitschen, en die de Eilanden bewoonen, met veele andere, voortgekomen, en hun zitplaats genomen hebben. En gelijk het niet onwaarschijnelijk is, dat de Afgoderie in de eerste Weereld ook al plaats gevonden heeft; alsoo verneemd men dat deselve straks na de Zondvloed, niet lange verschoolen gebleven is; en dat de Menschen sich in het kort, tot de sienelijke dingen van het Heir des Hemels gewend, en de Sonne en Maane, en het Gesternte, en voornamelijk seer vroeg, de Planeten ge-eerd hebben. Als van welker Seven-getal sy geloofden, dat yder, beurtwijs eenen dag regeerde; 't geen ongetwijffeld de eerste en alderoudste grondvest is, op welk men de Dagen na deselve Planeten, niet alleen heeft beginnen te noemen, maar ook de tijden, door Seven Dagen, als by Weken, heeft beginnen te rekenen. Hoedanigen Dag-rekening, ook al lang voor de instellinge des Sabbaths, onder Israel moet gehouden worden, bekend geweest te zijn; gelijk men sulks eenigsinds schemerachtig uit de Historie van het Manna, by Moses afnemen kan. Doch datse mistasten, welke hier uit meenen, dat de Heiliging van een Sevenden dag, van de Schepping aan, als een Gebod onder Gods Volk sou bekend geweest zijn; dat hebben nu al vele Schriftgeleerde bewesen: en soo'er ymand nog aan twijffeld, hy lese boven alle 't gene gemeenlijk word bygebracht, het negende kapittel van Nehemias; en hy sal in de optelling, welke de Leviten doen in een treffelijk Belijdenis-Gebed van Gods daden, sederd de roeping Abrahams, tot de aankomst van Israel voor Sinai en verder, licht ontwaar worden, dat

Digitized by Google

de oude Joden, nooit uit Geneſis 2: 2, 3. geloofd hebben, dat den Sabbath aan Adam gegeven is; maar wel, dat deſelve als de inſtellinge van een nieuwe ſaake, aldereerſt door Moſes is bekend gemaakt, Exod. 16: 26. alhoewel wy gelooven, dat ook de tellinge der Weken van Seven dagen, lang te vooren by d'oude Hebreen in gebruik was: 't Geen dan mogelijk ook de reden is, welke Tacitus heeft doen ſchrijven, Dat de Joden haaren Sabbath, ter eeren van de Planeet Saturnus houden. Ondertuſſchen ſién wy hier ook den ouderdom der Afgoderie ontrent de Sonne, Maane, Sterren en al het Heir des Hemels, daar in beveſtigd, dat deſelve ook de eerſte is, welke met uitgedrukte woorden, in de Wet verboden word, ſiet Exod. 20. en ſeer net Deut. 4: 19. &c. waar van Job ſich ook verontſchuldigd, kap. 31: 26, 27. Hoedanigen Eer-bewijs, dan mede ſeer haaſt van de Hemelſche Lichamen, tot de Aardſche is overgegaan, en een onnoemelijk getal van Goden met'er tijd heeft voortgebracht, die by de Chaldeen, Egiptenaren en Syriers, met allerlei uitbundigheden gediend en in haare Beeldniſſen ge-eerd zijn. En nadien wy doorgaans in de H. Boeken zien, dat ook de Hebreen daar van zijn beſmet geworden, ja ſomtijds daar in de Heidenen ſelfs zijn te boven gegaan, gelijk van des Konings Manaſſes tijden getuigd word, 2 Kon. 21: 9, 11. als mede, dat veele van der ouden Afgoden en Dienſt-bewijſingen, door afwiſſelinge van Zeden en benaamingen, tot de latere Grieken en Romeinen overgegaan zijn; alſoo ſcheen het ons een misſtand aan deſe Voorbereidſelen te ſullen geven, indien wy daar in nalieten aan te wijſen, voor hoedanigen Herkomſt, Benaming en Eer-bewijs, men die Goden, en derſelver Goude, Silvere, Kopere, Steene en Houte Beeldniſſen, en Waarteekenen te achten heeft, welk ons in de Bybelſche Schriften, en de Oudſte Boeken, onder den naam van Teraphim, van Baal, van den Moloch, den Dagon, den Aſtharoth, den Kyun of Remphan, en diergelijke voorkomen. En daar by ook betoonen mochten, door hoedanigen beſmetting mogelijk Iſrael, nieuwlijks uit Egipten geleid, (alwaar men den vermaarden Os Apis eerde,) den Kalver-dienſt wederom is in 't zin gekomen: als mede, wat het was den Thammuz door de Wijven te beweenen; en in wat voegen de Babyloniſche Dochteren in den Tempel van Venus, door een onkuiſſe bekenning, op de proef zaten. Een oeffening die ons waarlijk in veele gevallen, achter den rechten zin van ſommige moeijelijke plaatſen der H. Schriften ſal doen geraken; die anders als ſonder nut van de gemeene Man geleſen worden: indien wy anders eenige waan-wijſe daar mede niet getergd ſullen hebben, datwe het Pit der Geleerdheid, en de oude herkomſt veeler Zeden en gewoonten, (die ſommige grouwelijk en ongelooflijk, andere vuil en ſchaamteloos zijn of vol bedriegerien en gewaande Duivels-konſten ſteken,) al te naakt voor yder hebben bloot geleid. Maar nadien wy daar in ook ſullen ontwaar worden, dat de Propheten niet ſelden, de Afgodiſche Prieſters, Toovenaars en Beſweerders, die alle onder Iſrael verboden waren, komen te beſpotten en uit te lacchen; alſoo vermaand ons ſulks niet heel twijffelagtig, dat men dan ook de meeſte van die voorvallen, niet na het gemeen gevoelen, maar voor enkele leugenſprekingen en bedrog te agten heeft: En het ſoude ſeer wel konnen zijn, dat mede de Toovereſſe te Endor, geen andere rol met den verlaten Saul geſpeeld heeft; alhoewel'er eenige ſwarigheid in maaken, om datſe haar te veel aan de Menſchelijke ſpreekwijſen der H. Hiſtorie ſchijnen te vergapen. Doch gelijk wy deſe bedenkingen alleen hebben bygebracht, om daar mede het hek der verfoeijelijke Afgoden te ſluiten; alſoo zijnwe van daar tot een veel heerlijker Voorbereidſel overgeſtapt, namelijk tot de beſchouwing van den vermaarden Tempel, welke de groote Koning Salomon, uit de overmachtige voorraad des Rijks, te Jeruſalem gebouwd heeft; en aan welker Bouwkundige uitvoeringe, wy ons ſelven door belofte hadden ſchuldig gemaakt. 't Geen om ſulks ten uitvoerigſten af te doen, van geen kleene omſlag is; en ons derhalven niet alleen verplichte, dat Voorbereidſel een weinig van verre uit de ſuiverſte regelen der Bouwkonſt op te halen; maar ook aanrade, ons doorgaans daar aan vaſt te houden; om dat wy meenden dat'er blijken ſal, dat ons de Heilige Schrijvers, en wel inſonderheid Ezechiel, daar in alſoo zijn voorgegaan. Want gelijk'er nu alreede veele dit ſtuk ondernomen hebben, alſoo zijn ſy nergens om verder van malkander, en van de waarſchijnelijkheid afgeweken, als om dat'er weinige onder die, dat padt hebben getragt te bewandelen: maar groot geloof aan de Joodſche Schrijvers gevende, hebbenſe de Letter-texten der H. Schrift, buiten betrekking der Bouwkundige inſichten, al te eenvoudig verklaard, en daar door meeſtdeels dingen voor den dag gebracht, die geheel en al met een verſtandige Bouwkonſt, niet over-een te brengen zijn; veel min datſe ſouden ſchijnen in te ſluiten of te konnen dulden, die Dienſtbaarheid en dat gebruik, datter de Joden, en alſulke Uitleggers nochtans ſelfs van ſchijnen voor te geven; 't geen waarlijk veel eer een afbreken, dan een Bouwen is. En zijn wy in dit gevoelen ſeer verſterkt, wanneer wy ontwaar wierden, dat de weinige dingen, welke ons van de Bouwgeſtalte des Tempels, by de H. Schrijvers aangeteekend zijn, niet alleen ſeer wel met de Bouwkundige regelen over-een ſtemmen, maar dat deſelve ons ook ſoo vaſte en onfeilbare beginſelen ter hand ſtellen, dat het onmogelijk ſchijnd, eerſtelijk in de Bouw-Orden van deſen Tempel te konnen miſſen; gelijkwé met ſoo veele blijken meenen getoond te hebben, datmer niet meer aan twijffelen mach. En ten ware wy deſe onwrikbare grondveſt, van overlange by ons ſelven met groot vermaak beſchouwd hadden; ten ſou ons waarlijk nooit geluſt hebben, tijd en Papier aan dit Voorbereidſel verſpild te hebben. Doch gelijk de waarheid iemand vrymoedig

maakt

Digitized by Google

maakt om yts te ondernemen, alſoo zijn wy in de verder uitvoeringe, met ſoo veele fraaje getuigeniſſen onderſteund, dat wy dikmaal gewenſt hebben, onſe gantſche leeftijd, in die beſchouwinge beſich te mogen zijn: ſiet, ſoo uitſtekend wijſſelijk verkoſen, en ſoo verſtandig ſchoon en volmaakt gemoduleerd, ſcheen ons de Bouw-Orden, uit welke dit groot en over-heerlijk Gevaarte, in alle ſijne Ordinantien, en Uit en Ingangen, tot het beſtel van deſſelfs dienſt-gebruik gereguleerd is. En ſeker, die ſlegts aanmerkt, dat dit Goddelijk Gebouw, de eenige Tempel was van de gantſche Republijk der Joden; en bedenkt, uit hoedanigen rijke bekoſtiging deſelve onder de Bloei-tijd van het Koningrijk Iſraels gebouwd is? Ja dat hy daar by acht geeft, op de breede omſlag der Schaduwachtige Godsdienſt, in welke veele Dag-Ordens van Levitiſche arbeiders, de handen dagelijks vol werk hadden; benceffens de algemeene verſchijninge der gantſche Joodſche Manſchap op de Groote Jaar-Feeſten; en dat ook alle Beſtuur des Volks, met de Schatten des Rijks en der Godsdienſt, als mede de groote Vergaderingen, Reken-kamers en Schoolen, met den voorraad die tot den Offer-dienſt behoorde, en honderd andere dingen aldaar moeſten plaats hebben; die en kan noch en ſal geen ander denkbeeld van deſen Tempel maaken; of alles wat wy van de Grootheid en Heerlijkheid deſſelfs ſullen ſeggen, ſal met de waarheid en noodſakelijkheid, t'eenemaal ſchijnen over-een te komen.

En op dat wy de Schoonheid van Salomons Bouw-Orden, te kennelijker mochten betoogen, hebben wy deſelve door de ontſwagteling van alle de bekende Bouw-Ordens der Grieken en Latijnen, uit Salomons vermaarde Kopere Kolommen, met eenige uitvoerigheid aangeweſen, en alle de plaatſen die van derſelver maakſel en proportie ſpreken, Bouwkundig ontleed: waar toe het grondig beſef van Ezechiels ſeer wijſſelijk verkoſen Meet-riet, ons de Sleutel in de hand reikte, om alle de verborgene ſchatten der Bybelſche Bouwkunde in deſen Tempel opgeſloten, te ontſluiten, en veele moeijelijke geſchillen der geleerde Uitleggers, te ver-effenen. Inſonderheid ook om die gene te voldoen, welke daar op het gelei van ſommige groote Schrijvers meenen, dat aan Ezechiel een geheel anderen Tempel vertoond is, als die, welke te vooren onder Salomon gebouwd is; en daar uit beſluiten, dat men de laatſte niet tot verklaringe van den eerſten bybrengen moet; als ook, dat den Tempel onder Zerubbabel gebouwd, in ſijn aanleg, heel verſchillig van den eerſten is geweeſt; (alhoewel ons mogelijk de H. Hiſtorie daar van alleen ontbreekt, om dat den ſelven Tempel ſoo uitvoerig by Ezechiel afgebakend was:) 't Geen de Uitleggers ſoo gul en groot niet en ſouden gedaan hebben, indienſe te recht hadden geſien, van hoe grooten vermogen de Bouwkunde in dit ſtuk te achten is. En hoe ſoude doch deſen Tempel, ooit een andere Bouwgeſtalte uit de fantaſie der Menſchen zijn onderworpen geworden; daar Godt immers ſelfs van dit Huis geſeid had, Dat ſijn Ooge en ſijn Herte daar van niet en ſou afwijken, 1 Kon. 9: 3? Waar tegen niets en doed, dat korts daar op, een verlating gedreigd word, indien Iſrael ſich tot de Afgoden keerde; want ſulks was te vooren van Salomon in ſijn Gebed al afgebeden, 1 Kon. 8: 46-49. en het blijkt ook uit de H. Hiſtorie, dat deſe verlating ſlegts voor een tijd, en om de overtredinge Iſraels is geweeſt. Ja eenige, en die het noch al tamelijk met ons eens zijn, en ſchijnen hier ook noch niet vry van: want alhoewel ſommige willen, dat men de Hoogte der Tempel-gebouwen, nergens ſeker en net bepaald vind, en dat Ezechiel die ook niet en ſchijnd te hebben ſien afmeten; ſoo meenen wy nochtans door de kundſchap van des Tempels Bouw-Orden, geen dingen ſekerder, dan de Hoogte van de Gevel-gebouwen der Voorhoven, en van de Voorhuiſen der Poorten, en van alle de Verdiepingen der Kameren en Gallerien, met het Voorhuis des Tempels en Heiligdommen daar aan gebouwd, te konnen bepalen; en derhalven dat men met de Joden niet en behoefd te ſeggen, dat Elias of de Meſſias moet komen, om ons de vermindering van de Verdiepingen der Kameren, de een boven de ander, te verklaren: Nochte ook dit niet, dat we met Kapellus, de H. Hiſtorie een Schrijf-fout behoeven aan te plakken, om dat ſe het Voorhuis des Tempels, tot 120 ellen ophaald. Want gelijk ons de middel-dikte der Kolommen, de benedenſte Bouw-Orden der Voorhoven, tot 25 ellen leerd ſtellen, en volgens een goede vermindering, de Tweede tot 20, en de Derde tot 15 ellen brengd, en wy daar uit met den Engel Ezech. 40: 14. Poſten van 60 ellen konnen maaken; alſoo vinden wy het Voorhuis ook van Drie Bouw-Ordens, en deſſelfs Pylaſters 4 ellen breed. 't Geen ons aldus heeft leeren redenkavelen; Soo 2 geven 25, ſoo geven 4 na deſelve regel, 50 ellen voor de benedenſte Hoogte des Voorhuis; en by gevolg voor de Tweede 40, en de Derde 30. en ſoo ſien wy de Gevel na een evenredige proportie van de vermindering der Drie Bouw-Ordens, tot 120 ellen opgehaald. En daar en blijft geen ſwaarigheid over, om daar uit het Heiligdom des Tempels, met 90 ellen te bepalen; alhoewel'er Kapellus ſeer mede in den dut is, om dat hy den Tempel ook met 30 ellen gemeten vind, en ſulks ſeer ongerijmd voor de gantſche hoogte des Huiſes opneemd. En ſal ons voornamelijk de proportie van deſe Bouw-Orden, toegepaſt aan het gegeven Beſtek, en betamelijke doorgangen tot den Brand-Altaar, en alle de opene Gallerien, klaar doen zien, waarom de groote Tempel-bouwer Salomon, geſeid heeft, dat de Opperſte Wijsheid, SEVEN PYLAREN uitgehouwen heeft. Hoedanigen wijsheid wy meenen uit het Meet-riet van Ezechiel, gepaſt tot des Tempels Bouw-Ordening en gantſche Beſtek, ſoo on-afſcheidelijk aan malkanderen verknocht te zijn, dat ſe als een drievoudig Snoer van niemand ſal konnen gebroken worden;

**** ****

want

Digitized by Google

want daar en sal aan het gantsche beslag van dit Gebouw, geen deel gevonden worden, dat dese waarheid niet ten vollen toestemd. Waarom wy ook meenen, dat al die dese uitnementheid sal ontwaar worden, by sich selven of beschaamd, of overtuigd sal staan, by-aldien hy ooit met al te geringe gedachten daar ontrent is besich geweest. En gelijk wy ook nu niet meer en twijffelen, of veele geleerde Mannen weten wel, dat den grooten Bouwkundiger Villalpandus, in de voorige Eeuwe, veel arbeids gedaan heeft, om alle dusdanige waarheden, van de grond-af op te halen; en ons daar door de middel verschaft heeft, om op sijne gedachten, omsichtelijk voort te gaan; alsoo heeft onder anderen ook, de straks-genoemde Kapellus van des Mans seer gelukkige onderneming getuigd, dat het onmogelijk schijnd, dat dat Menschelijk vernuft, van dese opgegeven saak, met soo veel konstige en volmaakte besluiten, sou hebben konnen spreken, en echter de waarheid misgeloopen zijn. En de Heer Vitringa, heeft in sijn fraaje bedenkingen over Ezechiels Tempel-gesichte, dese beide ook met veele redenen, in achtinge gehouden; niet tegenstaande hyse nochtans in sommige dingen tegen vald; en sich ook niet ontsien heeft, Kapellus in het ongelijk te stellen, daar hy Villalpandus niet wel en schijnd gevat te hebben, en uit dien hoofde wel meest heeft tegen-gesproken, aangaande sijn meening over de niet-gelijkheid van Salomons en Ezechiels Tempel; welk gevoelen, de Heer Vitringa doorgaans in hem en in de Heer Coccejus, soo bevallig en bescheiden wederleid, dat wy niet genoeg seggen konnen met hoe grooten vermaak, wy des Eerwaarden Mans Boek gelesen hebben; en wy meenen, datse wel sullen doen, die het selve met ernst tot de waarheid van dese stoffe, aandachtelijk overwegen: als waar toe wy het ook niet selden hebben aangehaald. En nadien wy soo veel ons mogelijk was, gesogt hebben, de gelijke Bouwgestalte van Ezechiel en Salomons Tempel, uit de eige grond der saake selfs, namelijk uit de Bouwkunde te betoogen; alsoo hebben ons de by sondere noch de algemeene tegenbedenkingen der vermaardste Uitleggers, daar in, geensinds van ons stuk verzet; dewijl het doch nergens en blijkt, dat die geleerde Mannen, sich van de Bouwkunde hebben bediend; maar veel meer hebben toegeleid, om dit Tempelgesicht geheel Geestelijk en Prophetisch, en niet als van een stoffelijk Gebouw te verklaren. 't Geen ons ook vrymoedig heeft gemaakt, om de Heer Coccejus Tempel, voor soo veelse echter als een Gebouw en tamelijk nauwkeurig na de letter by hem betoogd word, in veeler manieren te wederspreken; sonder dat wy daar door, noch ons selven, nochte onsen Lezer, eenige kreuk aan des Grooten Schriftgeleerdens goede agtinge willen ingeboesemd hebben: Sulks ons dit niemand en moet qualijk afnemen. Wy voegender by, dat schoon mogelijk ymand, aangaande dese tegen-bedenkingen, ook tegens het Boek van de Heer Vitringa sal bestaan te schrijven, wy ons dat niet en behoeven aan te trekken; nademaal alles het geen d'Heer Coccejus uit de Bouwkunde bybrengd, hy sulks sig selven genoeg ontrokken, en hem daar in bekend van een andere bediend te hebben: doch waar in hy ook noch al tot sijn ongeluk misleid is: gelijk onder anderen te sien is, wanneer hy tot betooging van Salomons Kopere Kolommen, (schoonse onses bedunkens in sijn Ezechiels verschillige Tempel niet en schijnen te passen,) een regel uit de Bouwkonst bybrengd, die nergens te vinden, nooit geoeffend, noch in geene voorbeelden gesien word. En soo gaat het dikwils, wanneer men door den draad van samenhangende saaken, in dingen vervalt, die men door eens anders Bril moet zien; en het sal ons ongetwijffeld elders ook al uit desen hoofde overgekomen zijn. Doch wy zijn altijd van gevoelen geweest, dat men uit de ontdekking van eens anders Menschelijke hoedeloosheid, sich geensinds behoorde te laten voorstaan, dat men sonder mistastingen is, maar wel, dat wy na evenredigheid van onse minder bequaamheid, leeren bekommerd zijn, te denken, hoe meenigmaal wy aan onse zijde, wel niet en mogen gedwaald hebben?

Wanneer wy nu ook verder hadden aangemerkt, dat de Uitleggers schijnen te missen, die een tweederlei Elle-maat in de H. Boeken vast-stellen, (gelijk we uit vergelijking van 1 Kon. 7: 16. met 2 Kron. 3: 15. onwedersprekelijk tegens de Kant-teekeningen bewesen, en de Bybelsche Bouw-wijsheid daar door merkelijk hebben doen stand houden,) en dat wy daar by seer onderscheiden en klaar gesien hadden, dat het Meet-riet van Ezechiel, de eenige algemeene Modulus of Maatzet is, waar mede de gegeven voorstel van Salomons Tempel, alleen ten uitersten schoon kan geproportioneerd worden; soo hebben wy stoutvoerig weg, voor vast-gesteld, dat Ezechiel navolgens sijn eigen opgegeven maten en deelen, geen anderen Tempel kan gesien hebben, nochte ook gesien heeft; en wy en meenen niet, dat der Godsgeleerde tegen-bedenkingen (schoon eenige wel fraai en aannemelijk zijn, ten aansien der gesonde Leering diewe geern omhelsen,) voor soo onwrikbare betoogingen te houden zijn, datwe deswegen het Zeil souden moeten strijken. En soo ymand boven dit dunkt, datwe alles wat tot dit stuk behoord, in dit ons Boek noch niet ten uitersten hebben afgedaan; dien steld sich selven een goede Taaks voor, om ook een endje levens daar aan te verspillen; op dat hy de Man mach zijn, die de rest van desen Oogst insameld. Echter en twijffelen wy niet, of wy sullen door het doen van een aandachte Wandelinge door den Tempel, aan eenige opmerkende Lezers, wegens de fraaje Bouwgestalte en aan-een ordening derselve, veel gevorderd hebben, om datwe die soodanig tot haar Grondvlakte in een doorsichtkundige Opstal ontworpen hebben, datwe alle de deelen van de Uit en Ingangen der Voorhoven, Gevel-gebouwen, Voorhuisen der Poorten, Gallerien, Boog-welven, Kamer-vertrekken, Kolommen,

Trap-

Digitized by Google

Trappen, Venſters, Vloeringen, en Kelder-kamers, met beide de Heiligdommen en deſſelfs Voorhuis en Zijd-kameren, en wat'er meer om en aangebouwd, en binnen de wijde ſtrekking der Ring-muur gelegen was, als met de oogen en gedagten ſullen konnen na gaan. Gelijk wy daar ter plaatſe ook aan den Beſchouwer, met een byſondere Voorreden vermaand hebben, wat men van die afbeeldingen te houden heeft, die alleen in bloote Linien en Grond-teekeningen beſtaan, en allerhande uitleggingen dulden; ſonder dat mer egter eenig deugdelijk begrip van wegdragen kan. Doch om dat'er werk aan vaſt is, een goede Opſtal ſoodanig tot ſijn ontworpen Grond te maaken, dat ſe met alle het gebruik der ver-eiſchte ſaaken, en het geen'er van gedacht en geſeid word, volmaaktelijk over-een ſtemd; ſoo zijn'er weinig tot die vrymoedigheid gekomen, het ſelve beide Bouwkundig te doen. Selfs en heeft den Grooten Villalpandus, wiens voetſtappen wy met groot vermaak geern gevolgd zijn, geen doorſichtkundige Opſtal tot ſijn Tempel durven maaken; dien hy nochtans ſoo volmaakt ſchoon in de Grondvlakte ontworpen, en uit ſoo deftigen Bouw-Orden, in verſcheide Stand-teekeningen der deelen, heeft afgebeeld, en daar by ook ſeer wel wiſt, dat al de Weereld daar na verlangde.

Maar gelijk wy aanſtonds vermaanden, dat Villalpandus aangaande ſijn Afbeeldingen des Tempels, van de geleerde Kapellus ſeer gepreſen word; alſoo en is dien Man echter aan de andere zijde niet beſchroomd geweeſt, Villalpandus wijd-uitgeſtrekten Voorhof der Heidenen t'eenemaal uit te wiſſen; waar in hy ook nu noch nieuwelijks van de Heer Vitringa achtervolgd is: en ſchijnen beide (behalven het verſwijgen van die benaming in de H. Schriften,) in dat gevoelen voornamelijk beveſtigd te zijn, door de minder hoegrootheid des Tempel-bergs, welk men by Joſephus noch by de Talmudiſten, niet van ſoo ruimen ommeſwaai ſchijnd te vinden, als deſelve wel van Villalpandus tot ſijn Voorhof der Heidenen is uitgerekt. Doch nadien wy geſien hebben, dat de getuigeniſſen der Joden, gantſch verſchillig zijn, en dat ſy daar by van de Bouwgeſtalte des Tempels, ſeer onkundig ſpreken, hebben wy reden gegeven, waarom wy ſoo heel lichtvoerig, ons Zegel aan dien bekrompen Tempel-berg niet gehangen hebben. Want die den ſelven Heuvel ſlechts van 500 ellen aan alle zijden ſtellen, bedraajen haar in ſwaarigheden daar men ſich niet wel uitwikkelen kan; nadien deſelve ook niet heel ſpaarſaam zijn in het gemeen toe te ſtaan, dat de Voor-gevel van den Voorhof Iſraels, aan alle zijden, met de breedte van 500 ellen heeft henen geloopen; waar by men noch een Buiten-ruim ſtelt van 50 ellen, en alſoo de Tempel-grond, ten nauwſten genomen, tot 600 ellen in 't voor-aanſien brengd. Maar ſoo de Grondvlakte van den Berg Moria, ſelfs volgens der Joden meeſt-uitgerekte maate, dat is, ter nauwer nood, maar 500 ellen is geweeſt; Hoe vragen we, iſſe dan ook 600 ellen geweeſt? En ten doed hier waarlijk niet met allen toe, uit der Joden dwaalſieke gedachten te ſeggen, dat de Gevel-muuren van den Voorhof Iſraels, aan het Ooſten en Zuiden, dicht aan den Oever van den Berg gelegen hebben; nadien hier door niet alleen het vaſt-geſtelde Buiten-ruim van 50 ellen, grootdeels in het riet loopt; maar dat ook hier mede de regulierheid des Tempels, en de gantſche Bybelſche Bouw-wijsheid, te ſchande gemaakt word. En wat ſchik ſou doch een Gevel-gebouw uit Drie Bouw-Ordens, tot meer dan 60 ellen opgehaald, op de uiterkant van den Tempel-berg gehad hebben, die ſelfs met ſware Muuren en ſtevige Drommers, van diep uit de grond, ſeer hoog opgehaald was? Voorwaar geene altoos: maar hier paſte waarlijk een Buiten-ruim, of ſoort van een Voor-plein, of Voorhof, dat men miſſchien giſſelijk, een Voorhof der Heidenen ſou mogen noemen: die dan rondſom de Buiten-gevel van den Voorhof Iſraels geſtrekt liggende, het Heiligdom des Bergs, met 500 ellen, van de reſt der Grondvlakte, in 't vierkant afpaalde, Ezech. 45: 2. En by-aldien het Heilige van't Onheilige, door een Muur of Gevel-gebouw van 500 ellen in het voor-aanſien, moeſt afgeſcheiden zijn, volgens Ezech. 42: 20. ſoo heeft'er waarlijk eenige plaats buiten het ſelve moeten liggen, die afgeſcheiden wierd, en niet ſoo Heilig was. En dus ſien wy dan ook, dat Ezechiel waarſchijnelijk uit eenige ſtand-plaatſe, langs ſeker Plein van 't Noorden, tot de Trappen aan de Ooſt-zijde van den Voorhof Iſraels, gekomen en ingeleid is; 't geen niet had konnen geſchieden, by-aldien de Gevel op den boord des Bergs gelegen heeft, en geen Voorhof met een Wandel-plein daar voor henen geloopen hadde. Hoedanige Trappen, wy dan ook daar toe in 't ſelve buitenſte Voorhof-plein na buiten uitgaande hebben aangemerkt, en niet binnen de dikte der Muuren ingeſneden, als de Heeren Coccejus en Vitringa deſelve ſtellen. Want nadien Ezechiel, de Voor-poſten van den Ingang, en derſelver opening na de buiten-zijde, ſeer waarſchijnelijk heeft ſien meten, na dat hy de Trappen opgeklommen was; ſoo heeft hy ſulks niet konnen doen, by-aldien hy langs deſelve ingeſneden Trappen, alreede binnewaards de opene Deur der Voor-gevel, ingegaan was. En even ſoo meenen we ook, dat den Engel, de lengde of breedte van de Voorgevel-muur niet en heeft konnen meten, ſtaande in den Voorhof Iſraels, gelijk eenige vaſt-ſtellen; maar dat hy buiten deſelve in eenig andere opene plaatſe geſtaan heeft, die voor deſelve henen liep. Hoedanige bedenkingen, ons dachten veel eer de Plaatſe, als den Naam van eenen Voorhof der Heidenen aan te wijſen: En wy hebbenſe ook ſoodanig alleen maar op het gelei van Villalpandus fraai-bedachte welſtand, ter ver-eiſchte plaatſe vertoond; op dat, by-aldienſe ymand mogt mishagen, of met de geleerde Kapellus en Vitringa wil uitgeveegd hebben, wy elk de vryheid daar toe, maar des te ruimer ſouden open zetten. En ſoo wy voor de reſt, alleen ſoo

Digitized by Google

veel hebben uitgevoerd, datwe ten minſten ſtukwijs hebben vervuld het geen'er ontbrak, en wy ons door belofte verſchuldigd hadden, ſoo ſullenwe onſe gedanen arbeid niet alleen boven maten rijkelijken beloond achten; maar het goed gerugt van des Lezers genoegen daar over, ſal ons een gedurige ſpoore blijven tot verdere neerſtigheid; en onder andere voornemens ons voornamelijk doen genoopt vinden, om ſoo Godt ons noch wat in 't leven ſpaard, en gy volhard met genoegen in duſdanigen ſtof te ſcheppen, ook noch de gantſche Bedieninge des Tempels, in haar vollen omſlag, en ſoo als deſelve aan de Bouwkundige Ordinantie van alle de Ingangen en Uitgangen, die wy vertoond hebben, waren eigen gemaakt, op den ſelven trant af te doen. Neemd dan dit voor het tegenwoordige, als uit den arbeid onſer handen, in dank aan; en verwacht noch met de naaſte gelegendheid, twee Vervolgjes op de Republijk der Hebreen; waar in uw den Kerklijken en Weereldlijken Staat der Joden, ſederd haare Verſtroojinge, met eenige naauwkeurigheid ſal aangeweſen zijn. Alleen bidden wy uw, ons in het een noch in het ander niet te willen overhaaſten, nochte u ſelven met die Menſchen te vermengen, welke gewoon zijn, haar jeukende nieuwsgierigheid, het verſtandelijk geduld verre te laten voor-uitloopen; nadien wy geenſinds en twijffelen, of het zijn alleen deſulke, welke alreede eenige tijd herwaards gemeend hebben, datwe met de uitvoering van dit Werk, veel te lang gezukkeld hebben. Doch gelijk dit ſommige alleen uit enkele onkunde van onſe onderneming, andere mogelijk uit waan-wijsheid is overgekomen; alſoo houden wy ons verſekerd, dat indien het oorbaar was, elk en een yder breedſprakig te verhalen, met hoe on-ophoudelijken neerſtigheid, beſorging en overleg, wy in onſe ſwakheid daar ontrent zijn beſich geweeſt, en met welke toevallige verachteringen wy te mets niet wel geworſteld hebben, aangaande de dingen die buiten onſe eigen macht en behandeling waren; daar ſouden ten minſten eenige, ſich veel eer over de korte, dan over de lange tijd-ſpilling te verwonderen hebben. Inſonderheid zijn wy in 't maaken van ſoo veele Print-Tafereelen niet vry geweeſt, van nu en dan, een weinig van ons ſtuk verzet te worden; en hebben met ſommige van onſe voorname ontwerpen, heele en halve jaaren moeten Talmen, en van den eenen tot den anderen overſteken, op datwe ons te bet van elks Talent bedienden. In welke beſorging, wy dan ook ſomtijds eerſt by den derden of vierden Man, noch maar ſoberlijk te recht quamen. Waar toe het dan mede een verſtandig Menſche licht om te denken vald, dat wy elks handen juiſt niet altijd hebben ledig gevonden, om ons voor anderen te dienen: Ja wat ſeggenwe? het heeft ons ook aan geene ontbroken, die geheel geenen tijd voor ons overig hadden, ſoo langſe ſelfs maar de hoop van yts voor een ander te arbeiden, by haar vonden. Maar gelijkwe deſulke wel durven tot getuigen roepen, van dat de achterhouding haarder belooning, geenſinds daar van de wijt te geven is; alſoo hebben wy liever de ſchuld op onſe geringheid overgenomen; als die ſlegts ſoo kleenen Rol op dit Tooneel des Weerelds hebben af te ſpelen, datwe mogelijk onder de veel en groot-ſprekende Perſonadien, nauwlijks geſien noch gehoord worden. Doch hier over danken wy Godt, dat hy onſen Geeſt ſoodanig beteugeld, dat wy wel be-oogen willen het gene eerlijk en prijſſelijk is, maar geenſinds na ſoodanige Hooge dingen tragten, die ons ſouden aanſetten, om ons voor wat Groots uit te geven. En daarom biddenwe dat hy, die de Broosheid der Menſchelijke Zinnen kend, ons tuſſchen de Klippen der verheffende Rijkdom, en droef-maakende Armoede, met een nedrig en vernoegd herte wil onderſteunen; en dat wy daar by alleen vermaak mogen hebben ſoodanig te leven, dat al onſe beneerſtiging, Godt ter Eeren, en onſen Naaſten mag te nutte komen. Dit is onſen wenſch, dit is onſe hope, ja dit is de eenige Kroone onſer belooninge: want alles wat wy in duſdanige poogingen ſoeken, meenenwe hier in te vinden, datwe onſe gantſche leeftijd, aan uw Godvruchtige Lezer ten goede, met'er daad hebben mogen betoonen, datwe zijn

Uwer allen ſeer volveerdigen Dienaar

WILHELMUS GOEREE.

Digitized by Google

HET EERSTE BOEK
Van de
VOOR-BEREIDSELEN
Tot de
BYBELSCHE WYSHEID,
En gebruik der Heilige en
KERKLIJKE HISTORIEN.

EERSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

ONderſcheid tuſſchen Menſchen en Beeſten. *Nut der* Menſchelijke Spraak, *en hoedanig* Adam *van Godt ingeſchapen. Dat de* Spraak *de menſchen niet natuurlijk eigen, noch by toeval aangekomen is. Wat* Taal *de* Beeſten *ſpreken.* Taal der Engelen. *Datter voor de Zundvloed maar* eenerhande Spraak *was, en hoe die kon bewaard worden. Door wie en hoe en waarom de* Verwerring der Talen *in den* Babiloniſchen Toorenbouw *geſchied is. Of in die* Verwerring *d'Oude* Hebreeuwſe Taal *geheel vergeten is. Verſchillige gedachten der Geleerden over de* Verwerring der Spraaken, *en of'er een menigte geheel* Nieuwe Talen *teffens op-gekomen zijn? Of de verdeeling der* Gemoederen *niet genoeg was, tot de* Verſtroying des volks? *Verandering der Talen, ſchijnd aan ſommige allengskens en niet teffens geſchied te zijn, met eenige bedenkkingen die het tegendeel ſchijnen te beveſtigen. Hoe Gods* Wijsheid *daar in wonderlijk ontdekt werd. Uyt wat inſigt den* Tooren van Babel *ondernomen wierd te Bouwen; en hoe veel Talen uyt die Verwerring voortquamen. Dat* d'Hebreeuwſe Taal *waarſchijnelijk de* Oudſte Taal *is. Hoe veel* Talen *daar zijn; en welkmen* Oorſpronklijke *kan noemen. Afwiſſelingen en* veranderingen der Talen, *waar uyt ſy ontſtaan, en ſulks met voorbeelden beveſtigd.* Romeynen *wilden alleen* Latijn *in de* Gerigtsſprakelijke *verhandelingen geſprooken hebben. Onderſoek of* Pilatus *oock* Latijn *in't Hals-gerigt van de* Saligmaker *geſprooken heeft; met een ſchoone waarneming, over een* letterverletting, *van ſijn Vrage aan de* Saligmaker. *Kennis der* Oude Talen, *van wat nut ontrent de* Godgeleerdheid. *Waarom* 't Kruis van Chriſtus *met* een Opſchrift van drie Talen *moeſte pronken, en noch eenige geleerde aanmerkingen die fray zijn, aangaande het nut en* noodſakelijkheid der Taalkunde.

DAar zijn twee voorname beginſelen der Menſchelijke doeningen, door welke hy van al de andere Dieren onderſcheiden werd: namelijk de Reden, die de bevattingen der ziele vormd, en de Sprake, die als een Dienaar en werktuig der Reden, de bevattingen aan andere menſchen openbaard. Hierom ſeiden Democritus en Epicurus, dat *de Sprake de Riviere van de Reden was:* om datſe namentlijk, van de

Wat de menſch van de dieren onderſcheid.

Digitized by Google

bevatting der Reden afvloeid, doende de Reden soodanig op de Tong druppen, datse als een stok de logt slaande, Woorden voortbrengd, die de bevattingen der Reden uitdrukken. Ook is'er soo nauwen verbinding tusschen dese twee, datse de Hebreen en Grieken beide door een en't selve woord uitdrukken namelijk de Hebreen door het woord DABAR, en de Grieken door het woord LOGOS. De Sprake is als een postbode der onsterflijke ziel, die de geheimen der selve uit het binnenste der Borst openlegd, en in de zielen van andere menschen overvoerd. De wijse Plato seide: *dat de Sprake daarom gegeven was, op dat'er teekenen van onderlinge genegentheid onder de menschen by de hand souden zijn.* Soo dat de Sprake de voorname band der menschelijke Geselligheid is, sonder welke geen gemeensaamheid onder de menschen, en geen verquikking des levens sou konnen genooten werden: Ja yder soude, volgens Augustinus, liever met sijn eigen Hond verkeeren, als met een Mensch van een onbekende Taal. Ook soude het na het seggen van Postellus, slegts een kleine saak geweest zijn, dat Godt de mensch, als een kleen voorbeeld der gantsche natuur, deelagtig aan de Godlijkheid en de eeuwige Besitting des aardrijks had gemaakt, indien hy ook niet de Sprake, om soo een groote weldaad uit te roepen, daar had bygevoegd: want soo kon hy alleen uit den naam van alle Schepselen, God als de eerste oorsaak roemen, en sijn nakomelingen de grootheid van soo een weldaad en konstig bestuur, van hand tot hand overleveren. En nadien wy dan in dese verhandeling voor hebben te spreken van de voornaamste Talen, in welke de Heilige Schrijvers, door ingeven des Heiligen Geests, hebben geschreven, en door besorging der Oude Vaders tot de Latere is overgekomen; soo agten wy het onsen pligt te zijn eenige dingen, die den Aart, den Oorsprong, de Verwerring, het Getal, de Verandering, de Bewaring en het Gebruik der oude Talen aangaan, hier ruwelijk af te schetsen en te ontwerpen.

Nut der Sprake.

Dus stellen wy dan eerstelijk, dat den Mensch van den beginne aan met de Reden en met de Spraak is voorsien geweest: gelijk ook de Hebreen den Mensch daarom een Sprekend-Dier, en de Grieken een Redenerend-Dier hebben genoemd; 't welk op den Mensch geensins soude passen, ten ware den alwijsen Schepper hem, behalven de Reden, ook een werk-tuig had gegeven, door welk hy de redelijke bevattingen kon uitdrukken: want sonder het werk-tuig der Spraak soude hy geen Burgerlijk of gesellig dier konnen zijn: ook soude hy niet konnen gesegd werden, na het Beeld Gods geschapen te zijn, indien hy de Goddelijke Geest, sich door woorden en uitwendige teekenen uitdrukkende, niet gelijk en was. *Voor de sesde weldaad* segd Syrach, *heeft God den mensch het vernuft geschonken, en voor de sevende, de Sprake, welke is een Uitdrukking sijner werken,* Kap. 17. 5. En na dien den eersten Mensch buiten twijffel volmaakt in ziel en lighaam geschapen is, en dat met alle de gaven en bequaamheden van een Manlijken Ouderdom, sonder voortgang der aanwassing, gelijk Augustinus spreekt, (en de Schrift getuigd dat hy de Stemme Gods in den Hof verstaan heeft) wie sal loochenen dat in Adam de Sprake, beneffens de Reden, ook ingeschapen is? Soo dat het seer vals is, 't gene sommige onder de Heidenen hier van hebben geschreven. Diodorus Siculus en Vitruvius verhalen, dat de menschen in den beginne in bosschen en in holen als beesten hebben geleefd, sprekende alleen ongeschickte en verwarde woorden, tot datse eindelijk door vreese te gaar getroept, haar gemeensame gedaante hebben beginnen te kennen, en de woorden allenskens hebben gebogen: versierende van de dingen onderlinge tekenen diese haar selfs nader door verklaring van die teeke-

De Spraak is van God gegeven.

Spraak is met Adam teffens ingeschapen.

Droomen der Heidenen daar over.

nen,

Digitized by Google

nen, hebben kundig en verſtaanbaar gemaakt. En nadien die vergaringen hier en daar door de Weereld verſtroid zijn, ſoo is daar door gebeurd datſe alle niet de ſelfde Tale hebben gehad, dewijle yder by geval de dingen verſcheide namen toepaſte. Doch deſe droomeryen zijn uit de Heidenſche onkunde der ſchepping voortgekomen, en Euſebius heeft die in ſijn Euangeliſche Voorbereidſelen al lang wederleid.

Taal of Sprake is den menſch niet natuurlijk, maar noodig.

Niet minder ſeker is het dat'er geen Taal den menſch natuurlijk is, maar datſe of door Godlijke of door menſchelijke inſtelling, (waar van hier na) ſoo wel de eerſte Taal in de Schepping, als de andere in de Verwerring na de Sond-vloed, zijn voortgekomen: Want indien eenige Taal natuurlijk was, ſoo ſoude die moeten aangeboren zijn, niet tegenſtaande iemand een andere Taal leerde, en ſoo ſouden alle menſchen noodſakelijk Twee-Talig zijn: Ook ſou de eerſte Taal ligter konnen geleerd werden, dewijle wy daar toe meer geneigd ſouden zijn: doch het tegendeel is openbaar: want wy bevinden in ons geen meerder bequaamheid tot de Hebreeuwſche Taal, (diewe agten de eerſte te zijn) als tot eenige andere. Vorders, indien den menſch van naturen eenige Taal eigen was, ſoo ſouden alle menſchen over den ganſchen aardbodem ook die Tale ſpreken en verſtaan; en niemand ſoude door ongewoonte die konnen vergeten: want 't gene van naturen is, is over al, by alle en alijd een en 't ſelfde. Ook blijkt het dat de Talen niet van een blinde drift der natuur, maar van een verſtandig weſen alles konſtig beſchikkende, zijn voort gekomen; namelijk, uit de Regelen der Talen, daar door ſommige woorden tot Grondwoorden, en andere daar van afgeleid, zijn geſteld: als ook uit de Vorming der Naam-en Werk-woorden, en haar onderſcheiding volgens Perſoonen, Geſlagten en Getallen. Eindelijk werd dit ook beveſtigd door het voorbeeld van de Egyptiſe Koning *Pſammetichus*, en van *Melabdin Echebar*, Koning van Indoſtan, dieſe den grooten Mogol noemen. Deſe Koningen hebbende eenige Kinderen belaſt op te voeden, geheel afgeſonderd van alle menſchelijk geſelſchap, (om te onderſoeken wat Taal haar van de natuur ſoude ingegeven werden, zijn in hare hoope geheel bedrogen geworden: want de Kinderen zijn ſtom bevonden, ſonder een onderſcheiden woord of beſchaaft geluid voort te konnen brengen. Doch dat ſommige van die Kinderen *Bee, Bee*, uit-riepen, hebbenſe mogelijk geleerd, of van de Geiten dieſe hoorden en ſagen, of van de Herders, of van andere dieren. En gelijk Poſtellus wel aanmerkt, de woorden *ba, be, bi, bac, bec*, &c. die meeſt in de lippen beſtaan, zijn ook gemeen aan de ſtomme menſchen, en ſelfs aan de kinderen van twee of drie maanden oud.

Taal is niet by toeval opgekomen.

Door een voorbeeld beveſtigd.

Talen worden door inſtelling of door navolging geleerd.

Daar en is dan geen Taal den menſch natuurlijk, maar alle Talen zijn of door Inſtelling of worden door Navolging geleerd: de eerſte Taal is noodſaaklijk van de Godlijke of menſchelijke inſtelling afgevloeid. Want men moet niet volſtrekt loochenen, dat'er niet eenige Taal van de inſtelling der menſchen ſoude konnen voortkomen: nadien den menſch alle de werktuigen der Spraak van naturen heeft, en God hem ook de Reden heeft verleend, door welke hy met langheid van tijd de onderſcheiden geluiden kan waarnemen, en uit de verſcheide beſturing der ſtem, de letters door de tong onderſcheiden; als ook uit der ſelver ſtand en verbinding de woorden en redenen te gaar leeren ſtellen: en dus ſoo ſien wy geen ſwarigheid om te meenen dat onder eenige te gaar woonende menſchen, volgens een onderling verdrag, de eerſte beginſelen van een Taal, als uitwendige teekenen, ſouden konnen bedagt werden. Men ſiet ook dagelijks dat'er nieuwe woorden in alle Talen van de Geleerde worden geſmeed, die

Of'er nieuwe Talen konnen gemaakt worden.

Digitized by Google

die in gemeen gebruik gebragt, by alle voor teekenen der inwendige bevattingen gehouden werden. Soo werden ook in alle nieuwgevonde konſten nieuwe konſtwoorden bedagt: en daarom ſienwe geen reden, waarom uit een ſtilſwijgende of uitgedrukte overcenſtemming der menſchen, niet een volkomen nieuwe Tale ſoude konnen voortkomen. Doch wilmen niet onderſoeken wat mogelijk is, maar wat geſchied is in den eerſten oorſprong der dingen, ſoo is uit de Hiſtorie der Schepping genoegſaam openbaar, dat de eerſte Taal van de Godlijke inſtelling is voortgevloeid, en dat de gene die de zielen der eerſte menſchen niet als ledige Tafereelen, maar met wetenſchap voorſien, heeft geſchapen, ook de eerſte Taal in haar geſtort heeft, ſonder welke de wetenſchap nauwlijks eenig gebruik ſoude gehad hebben. Waarom Onkelos, Geneſ. 2. (daar wy leſen: *dat Adam is geworden een levende ziele*) niet oneigen, *een ſprekende geeſt*, heeft overgeſet. Daar-en-boven de eerſte menſchen hebben kort na haare Schepping met malkander, met God, en met de Slange geſproken, en Adam heeft de Dieren namen gegeven: welke dingen klaarlijk bewijſen, dat haar Tale niet uyt haar over-een-ſtemming of eigen inſtelling, maar van God te gelijk met haar geſchapen is: 't gene de Godlijke goedheid betaamde, gelijk een geleerd man in de Voor-reden van ſijn Spraak-konſt wel heeft aangemerkt. Soo is dan de eerſte Taal Adam van God gegeven, van wien de ſelfde door het gebruik en navolginge, aan allen is overgebragt.

Eerſte Tale is noodſakelijk van God ingeſchapen.

Dat nu het onderwerp, welk de Spraak of Tale paſt, de verſtandige natuur is, blijkt uit het geſegde: want de Spraak is een bode der ziele, en ſpreken is een verſtandelijke doening, die aldus geſchied: Wanneer in de ziel de bevatting is gemaakt, die de Reden door de wil gebied met de woorden uit te drukken, ſoo werd de logt uit de Long opgaande, en door de Strot tot het Verhemelte gebragt, van de Tong en de Lippen, en de Tand en en 't gebod der Reden, ſoodanig gebogen en geſchikt, dat'er welgeſtelde woorden voortkomen. Al het gene dan de Poëten en andere van de Talen der Beeſten, der Vogelen, en voornamelijk der Olifanten verſieren, daar van ook Geſnerus, Waſerus, Plinius en Acoſta wonderlijke dingen verhalen, dat bekreunen wy ons hier geenſinds. Want gelijk de Beeſten ſlegts een ſchaduw der Reden hebben, ſoo hebbenſe ook maar ter nauwer nood, een ſchim of ſweemſel der Sprake. De geluiden dieſe geven zijn alleen teekenen van haar natuurlijke driften, die in de Beeſten van de ſelfde ſoort, en op de ſelfde wijs aangedaan, altijd de ſelfde zijn. Den Auteur van de laatſte Joodſe *Targum*, verhaald wel in Eſther, dat Salomon de Taal der Vogelen heeft verſtaan, en dat hy een Vogel, namelijk een wilden Haan, met eenige beveelen na de Koningin van Æthiopien heeft geſonden. Doch wy houden 't van de ſelfde waarde 't geene we leſen in den ALKORAN AZOR, dat Salomon ſoude geſegd hebben, *O menſchen verſtaat der Vogelen welſprekendheid:* En dat een van de Vogelen, namelijk de *Upupa* of *Tuin-Hopje*, aan Salomon het gerugt van de Koningin van Saba ſoude gebragt hebben: doch wy willen ons niet ophouden met Joodſe beuſelingen, nog met de uitſporigheden van den valſchen Propheet Machomet. Plato en Homerus gedenken ook van een *Spraak der Goden:* En deſe verſieren eenige Godlijke en eenige menſchelijke woorden, daar van ons voornemen niet en is te ſpreken. De School geleerde twiſten ook over de Tale der Engelen. Den Apoſtel onderſteld ſoetelijk, datter een Taal onder de Engelen is, 1. Cor. 13. 1. als hy ſegd, *Indien ik de Taalen der Engelen ſprak.* De Engelen ſpreken ook onder malkander, gelijk blijkt uit

Hoe de Spraak in de Menſch gemaakt werd.

Beeſten hebben maar een ſchaduw der Reden en Sprake.

Leugenachtige en Poëtiſche verſierſelen.

Wat Taal de Engelen ſpreken onder malkander.

Zach. 2.

Digitized by Google

Zach. 2. en 3. Openb. 7. en 9. Jud. ℣. 9. en elders, daar uit men kan ſeggen, dat de Engelen onder malkander haar gedagten en raadſlagen op een Geeſtlijke wijſe, (gelijkſe Geeſten zijn, Hebreen 1. 14.) gemeen maken; nogtans niet door Zinlijke teekenen, gelijk de Menſchen haar bevattingen aan andere uitdrukken; of maar door betooningen der gedaanten, gelijk de verſtandigſte Schoolgeleerde ſtellen, en Suarez in 't breede toond. Dog ons onderſoek en gaat thans daar over niet, maar houden ons te vreden, dat wy uit de Heilige Schrift geleerd werden, dat ook de Engelen met Menſchen Tale geſprooken hebben, wanneerſe als Gedienſtige Geeſten uitgeſonden, onder de Menſchen hebben verkeerd. Sulks den Apoſtel in d'aangehaalde plaatſe, ſchijnd te ſien op de voordeftigheid en menigte der Talen, die de Engelen ſouden konnen gegeven worden te ſpreken, wanneerſe by de Menſchen zijn. Dus keeren wy dan weder tot den draad van onſe voorgenomen Taakx.

Voorwaar de Heilige Hiſtorie, Geneſ. 11. 1,6. leerd ons genoeg, dat alle Menſchen eenerley Sprake hebben gehad: want alhoewel het waar is dat daar geſprooken werd van Noachs Nakomelingen na de Sond-vloed; egter is ligt te bewijſen dat de ganſche tijd voor de Sond-vloed onder Adams Nakomelingen, maar eenerley Taal is in gebruik geweeſt: want nadien het gantſche Menſchelijk geſlagt van een eenige algemeene wortel is voortgeſprooten, en de eerſte Voorouders een Tale van God was ingeſtort, ſoo kan niet geloochend werden datſe die eene en de ſelve Taal aan haare Kinderen hebben geleerd: dewijle de Kinders hun Taal alleen van de Ouders ontfangen. En nadien het geheele Menſchelijk geſlagt ſich ſelfs als maar een Huisgeſin door onderlinge t'ſaamleving en verſelling vermaakte, wie kan twijfelen of ſy hebben alle ook een en de ſelfde Tale als een gemeene band van haar verſelling ge-oeffend. Daarom ſchrijft Maimonides, in *More Nevochim*, *p.* 3. *c.* 50. Datſe alle een Tale hadden, was betamelijk, dewijle ſy alle een Mans Sonen waren. Onder de Heidenen zijnder mede geweeſt die ſulks ook hebben toegeſtemd. Joſephus gewaagd van ik weet niet welke Sibylle aan 't eerſte Boek tegen Appion; daar van hy deſe woorden verhaald: *Als de Menſchen van een en de ſelfde Tale waren, hebbenſe een Tooren gebouwd.* En uit Abydenus brengd Euſebius ons dit voort: *Alsſe van eenerley Tale waren, iſſer verſcheidenheid der Talen van de Goden toegeſonden.* En gelijkwe niet en leſen, dat'er voor de Sond-vloed door Gods oordeel eenige verdeeling onder de Menſchen is geſchied, ſoo kanmen geen oorſaak bedenken, waarom datter een nieuwe Tale ſoude ingevoerd zijn; daar van ook het minſte blijk niet en is, maar wel van het tegendeel: want indien dat'er eenige verandering was geſchied, die ſoude voornamelijk in 't Huisgeſin van Kain zijn voorgevallen: Nogtans ſoo halen de eigen Namen der Nakomelingen, Geneſis 4. haren oorſprong uit het Hebreeuws. Egter willen wy niet loochenen dat'er niet wel verſcheide uitſpraken ſouden geweeſt zijn. Daar-en-boven is het leven der Aardsvaderen ſoo lang geweeſt, dat Noach, die lang na de Verſtroying nog geleefd heeft, leer ligtelijk de eerſte Taal heeft konnen bewaren: want hy is gebooren ontrent honderd en twintig jaren na de dood van Adam, en hy heeft op de ſelfde tijd met de andere Oppervaderen, uitgeſonderd Seth en Henoch, die gelijklijk met Adam in weſen waren, geleefd. Daarom teekendmen uit den Talmud aan, dat'er maar twee Menſchen tuſſchen Jacob en Adam zijn geweeſt, namelijk Methuſalem en Sem: want Methuſalem heeft in 't leven van Adam twee honderd drie-en-veer-

Voor de Sond-vloed was maar een Taal in gebruik.

Babels Tooren-bouw uit de getuigenis van de Sybille beſchreven.

De eenigheid der Sprake is lange onder de Vaderen bewaard.

Digitized by Google

tig jaren geleefd, Sem agt-en-tnegentig jaren in 't leven van Methuſalem, en Jacob vijftig jaren in 't leven van Sem. Hier uit blijkt dan klaar dat de eerſte Taal ſeer makkelijk is konnen bewaard werden tot de Babyloniſche Verwerring; ja 't is nauwlijk mogelijk geweeſt, dat die Taal eenige verandering ſoude geleden hebben, en derhalven moetmenſe geen gehoor geven die daar beweeren, dat'er verſcheide Talen voor de Babelſche Verwerring geweeſt zijn. Onder deſe is Rabbi Eliéſer, de welke ſegd, dat de Bouwers van den Babelſchen Tooren LXX Talen hebben geſprooken. Onder de Chriſtenen gevoeld Philaſtrius, dat voor de Babelſchen Tooren wel een groote verſcheidenheid van Talen is geweeſt, dog ſoo nochtans datſe, alle malkander hebben verſtaan, en dat het ſlegts maar een Taal is geweeſt, niet uit het gebruik van de ſelfde woorden, maar uit het ſelfde verſtand der toehoorders en ſprekers. Dit wil Philaſtrius dat men voor vaſt moet gelooven; dog het blijkt uit het geſeide, dat'et een ydel verſierſel is, en dat wy 't met regt verwerpen mogen.

Voor de Babelſche Verwerring is geen verſchillige Taal geſprooken.

Nu ſtaat'er nog te onderſoeken hoe en door wien de Verwerring der Talen is in gekomen. Voorwaar niemand kan ligt gelooven, dat'et van de Menſchen is gedaan. Want (gelijk Ambroſius ſegd) daar en kan geen genoegſame reden gegeven werden, waarom de Menſchen de Tale die ſoo veel eeuwen gebruikelijk was, en waarlijk tot de t'ſaam-leving ſoo noodſakelijk ſcheen, ſouden willen veranderen hebben, en haar ſelfs van ſoo grooten voordeel berooven: En of ſchoon ſy al gewild hadden, ſy ſouden niet ſoo veele verſcheidene Talen hebben konnen nieuwlijks maken, ſoo dat ſommige de Babelſche, andere de Ioniſche, eenige de Egiptiſche Taal, &c. ſouden hebben verkooſen. Ook is deſe Verandering niet geſchied van de Engelen, gelijk het Origines en de Rabbinen heeft toegeſcheenen: want het gaat de magt der Engelen ver te boven, ongemiddeld in de ziele en de wille der Menſchen in te vloeyen: ſoo datſe de eerſte gedaanten der dingen in vergetenis brengen, en weer nieuwe ſouden konnen indrukken.

Door wien de Verwerring der Talen is geſchied.

Uit de Heilige Schrift is genoegſaam ſeker, dat de Engelen een Menſchelijk Gedaante en Menſchelijke Taal konnen aan-nemen; dog ſy konnen de ſelfde in den Menſch van nieuws niet ſcheppen nog ook veranderen: Het is alleen God die de Talen kan ſcheppen en verandering doen aan-nemen, gelijk Lutherus ſegd over Geneſ. 11. Seker de kennis der Talen die de booſe Geeſten ſommige onkundige menſchen hebben ingeblaſen, is niet een duurſame Taal, maar een ſoodanige geweeſt, datſe niet de beſetene ſelfs, maar de booſe Geeſten door haar (God ſulks toelatende) hebben geſprooken; daarom ſy ook tot haar ſelfs komende, ook weder tot haar voorgaande onkunde gekeerd zijn; gelijk Cornelius à Lapide ſchrijft over Geneſ. 11. De woorden, *Komt laat ons nederdalen en hare Sprake verwerren*, geven genoeg te kennen, dat God alleen dat oordeel van de Verwerring der Talen, gelijk ook alle andere oordeelen niet als met berading en regtveerdig heeft over de Menſchen gebragt. God ſpreekt dikmaal van hem ſelven op de wijſe der Koningen en Grooten, gelijk veel van de Rabbinen die plaatſe ſoo verklaren, en van Buxtorf werden bygebragt in ſijn Verhandeling van de Verwerring der Talen. En ſchoon men al toeſtond dat God met die woorden, de Engelen aanſpreekt, ſoo ſoude egter daar uit niet anders volgen dan dat Godt, nederdalende om deſe ſtraffe te oeffenen, de Engelen tot ſijn Dienaren had medegebragt, met welke hy verſeld zijnde, ſijn byſondere tegenwoordigheid had getoond: om welke redenen ook de Engelen in de Heilige Schrift vaak geſegd werden,

Engelen konnen Menſchen Talen aan-nemen: en Godt kan alleen Talen ſcheppen en veranderen.

Digitized by Google

werden, die woorden te ſpreken die Godt ſpreekt. Invoegen het dan ook na het gevoelen van veele Godsgeleerde, voor ſeker gehouden word, dat de Verwerring der Taalen, ongemiddeld van Godt is te weeg gebragt; en dat de woorden Geneſis 11: 9. *De Heere Verwerde hare Spraake*, ſulks nadrukkelijk leeren. Maar alhoewel ſommige hier by ook meenen, dat deſe Verwerring ſeer haaſtig, en als in een oogenblik geſchied is, even gelijk de Gave der Talen op den Pinxter-dag, door een Wonderdaad Gods, aan ongeleerde Menſchen wierd mede-gedeeld; (gelijk onder anderen, Mercerus, Bochartus, Walton, Buxtorf en Alapide van dat gevoelen ſchijnen te zijn;) ſoo ſullen wy nochtans in ons Tweede Boekdeel, de vryheid nemen, om ſulks nader te onderſoeken; en uit Moſes verhaal, veele andere bedenkingen bybrengen, die ons ſullen doen gelooven, dat de ſtraffe der veelerlei Spraken, niet ſchielijk noch eigentlijk voor de Verſtroojing des Volks, (die waarſchijnelijk uit de *Verwerring*, dat is, uit de On-eens-geſindheid haarder gemoederen, ſijn begin nam,) maar eerſt naar de Verſtroojing, en allengskens ingekomen is; ja dat de Verſtroojing ſelfs, de eenige grondſlag tot de veelerhande Taalen geleid heeft; gelijk wy daar omſtandelijk ſullen toonen: en nu voor-af alleen werk maaken, het een en het ander, uit het gemeen gevoelen van ſommige by te brengen; op dat'er blijken mogt, dat de meeſte Uitleggers, de *Verwerring der Spraake*, van de *Verwerringe der Lippe*, of *Tale*, niet geheelijk ſonder verwerringe, en hebben weten te onderſcheiden. En gelijk'er nu en dan ook al naauwkeurige vragen gedaan zijn, om te weten, wat doch de Sonde deſes Volks mag geweeſt zijn, die Godt ſou bewogen hebben, duſdanig ſeldſaam te ſtraffen? alſoo werd onder andere bygebragte redenen, het gevoelen van Toſtatus en Aben-Ezra, gantſchelijk verworpen; als die willen, dat de Babyloniſche Tooren-bouwers, aan geen byſondere Sonde zijn ſchuldig geweeſt, om dat ſoo wel de Verſtroojing als de ſpliſſing der eenige Taale, tot een ſeer groot nut van het Menſchelijk geſlacht is uitgevallen. Doch dit en is geen reden, nadien men deſe goeden uitſlag, ſeer ligt op de Goddelijke Wijsheid kan wenden, als dewelke uit de duiſternis het licht, en uit het quade, niet ſelden het goede heeft weten voort te brengen. En ſeker als men aanmerkt, dat de eenigheid *der Spraake* en *der Lippe*, een ſeer groote weldaad Gods was; namentlijk een vaſte Band der Menſchelijke ſaamen-wooninge, waar van de Verſtroojing en afwiſſeling der ſelve, gantſchelijk het tegendeel invoerde; ſoo ſchijnd men deſe uitgang der Goddelijke Voorſienigheid, niet anders, als voor een Straffe van eenige hoog-gaande Sonde, te konnen opnemen. Waar toe wy dan ook de hoedanigheid deſer Sonde, verſcheidentlijk vinden nageſpoord. Voor anderen, meend Joſephus, dat deſe Tooren-bouwers, haar ſelfs ſouden hebben geſogt te verſekeren tegen een andere Zondvloed, indien'er noch eene mocht over de Aarde komen. Maar ſy konden ſulks immers niet vreeſen, dewijl Godt beloofd hadde, de Wateren niet meer te ſenden om de Aarde te verdelgen: ook konden ſy door duſdanigen Gebouw, op geenerlei wijſe verſekerd zijn, nadien geen Gebouwen tegen ſoo geweldigen Vloed konnen beſtaan; en ſy ſulks dan ook niet in een leegte tuſſchen twee groote Rievieren, onderhavig aan de overſtrooming, maar veel liever op een hoogen Berg of Rotſe ſouden gebouwd hebben. Gelijk het ook noch minder waarſchijnelijk is, datſe de toekomende Verbranding der Weereld voorſiende, (waar van men ook by de Poëten leeſt,) met dit Gebouw haar tegen dien Brand, ſouden getracht hebben te verſekeren: want wie ſou ſich ſelfs konnen inbeelden, in een algemeene brand der Weereld,

't Gemeen gevoelen der Uitleggers over de Verwerring der Tale.

De reden waarom de Babylonieis den Tooren onderna-men te bouwen, onderſogt.

Digitized by Google

Weereld, door eenig Gebouw, van het vuur bevrijd te blijven? Doch alderverſt wijkenſe van de waarheid af, die willen, datſe deſen Tooren gebouwd hebben, om daar langs henen in den Hemel op te klimmen, en Godt van ſijn Throon te ſtooten; nadien haar ook niet onbekend was, hoe verr den Hemel van de Aarde ſtaat. Moſes heeft ons Gen. 11. tweederlei oorſaken van deſen uitſinnigen Tooren-bouw aangeweſen; namelijk eerſt, op datſe haar een NAAM ſouden maaken; dat is, datſe mogelijk de Eere van ſoo een Gebouw, by haare Nakomelingen wilden hebben. En ſulks was een klaar bewijs van haar hooveerdig gemoed roemende tegens Godt, haar eigen, doch niet Gods Eere ſoekende: hoedanigen trotsheid, als een Erfſonde, den Babyloniers is eigen geweeſt; gelijk wy Dan. 4: 30. den herſteller van Babel, hooren ſnorken, *Is dit niet het Groote Babel dat ik Gebouwd hebbe?* De tweede oorſaak is geweeſt, op datſe niet en ſouden VERSTROOID worden: want daar Godt wilde en beſloten hadde, dat de Menſchen de Aarde ſouden vervullen, en overal ſijn Magt, Goedheid en Wijsheid, dankbaarlijk erkennen, daar gingen de Menſchen deſe Stadt en grooten Tooren bouwen; om niet Verſtrooid te werden; even als offe Gods Raad en Voornemen wilden ver-ydelen. Daarom heeft Godt de ſtraffe haarer dwaasheid over haar gebracht, en alſoo verricht het gene daar ſy voor vreeſden: op datſe ſouden leeren, dat de voornemens Gods vaſt zijn, en dat tegen Hem geen raad noch wijsheid en geld, Proverb. 21: 30. Dus en ſchijndmer dan niet aan te mogen twijffelen, of deſe Tooren-bouwers hebben door het maaken van een NAAM, eenige hoogdravende dingen in den zin gehad? Ja veel Godsgeleerde zijn van oordeel, dat ſulks voornamentlijk ſou ondernomen zijn, om daar door, beneffens het Weereldlijk Beſtuur, ook een algemeen Geſag in en ontrent de Godsdienſt op te rechten; om daar door de Leere en Overleveringen der Vaderen te bewaren, en ſoodanig onder hen vaſt te planten, dat alle de Nakomelingen ſich ſouden verplicht vinden, die van daar, als van eenen onfeilbaren Stoel af te halen; ſulks dat alle Menſchen waarſe ook woonden, van haren Mond en Taal ſouden af hangen. En dit meendenſe dat door het oprechten van een NAAM, dat is een alvermogende Raads-vergadering, die in Babel zitten en Wetten voorſchrijven ſou, ſou konnen uitgevoerd worden. En ſou deſen vreeſſelijk-hoogen Tooren, de Vuurbaak of opgeſteken kenteeken zijn, vande algemeene bewilliging deſes NAAMS. Waarom ook ſeer welvoegſaam in de Openbaring, op dit Babel geſpeeld word, wanneer daar in, de Magt en het Geſag des Antichriſts, ſeer gelijkformig aan dit Babel, voorgedragen word, gelijk ſommige fraaje Godsgeleerde dat uitvoerig hebben getoond.

De Babyloniers zijn altijd trots en hoogmoedig geweeſt.

Hoe Godt het voornemen der Babyloniers verydeld heeft.

Wat het oprechten van een NAAM in den Torenbouw ſeggen wil.

Maar niet tegenſtaande Godt door ſijn Nederkomen, dat is, door het toebrengen van de gemelde ſtraffe, deſe onderneming deed in het riet loopen, nochtans ſiet men daar in de Goddelijke ſagtmoedigheid, wijsheid en macht, vermengd met ſijne rechtveerdigheid: want hy heeft haar een ſtraffe, die waarlijk op de begane misdaad paſte, toegebragt, wanneer hy de Sprake, waar door ſy onder anderen, ook deſen trotſen Tooren hebben ondernomen te bouwen, een rechtveerdig merkteeken van een altijd-durende Wraak, heeft ingedrukt. Hy toonde ook ſijn macht, als hy den aanbouw ſonder eenige werk-tuigen, alleen door het verwerren der gemeene ſamenſprake belette. Ook ſietmen de Goddelijke goedheid en wijsheid, vermengd met ſijn regtveerdigheid, dat hy dit Menſchelijk werk niet door den Blixem verteerd, noch door het opſperren der Aarde verſlonden, noch door een Aardbeving heeft omgekaatſt; maar het werk alleen door

Gods oordeel in deſen, hoedanig met wijsheid gemengd.

Digitized by Google

door Verwerring heeft doen ophouden ; latende haar Gebouw blijven tot een langdurig gedenkteeken van haar opgeblaſen ydelheid , en van de Godlijke Wrake. Hy heeft de Menſchen niet van 't Verſtand , noch Reden , noch Geheugen beroofd , noch de treffelijke Werktuigen der Sprake ontnomen : maar heeft de Reden als bekneld , en de Sprake , die te voren Een was ; in verſcheide verdeeld ; ſoo dat de ſelfde woorden verſcheidelijk te gaar geſteld , alle niet meer het ſelfde onder allen ſouden beteekenen. Ook heeft hy yder Menſch geen byſondere Taal gegeven , want dat had het Menſchelijk Geſlagt een onvermijdelijken ondergang toegebragt ; dewijle noch in de Huisgeſinnen , noch in de ſaamgetroepte Steden door verſchilligheid der Talen , de onderlinge dienſten niet en hadden konnen ge-oeffend werden. En dat ſoude geen middel geweeſt zijn om de vergaringen en t'ſaam-levingen der Menſchen te vermenigvuldigen , maar omſe alle van den anderen af te ſcheuren , gelijk Salianus wel aanteekend. Dus heeft God dan met de grootſte wijsheid en lof van billijkheid yeder groot Huisgeſin een byſondere Taal gegeven , ſoo dat de gene dieſe verſtonden haar egter te ſaam hielden tot een geſelſchap ; om geſamentlijk een verblijf-plaats op te ſoeken , daarſe te gaar ſouden leven. En nadien God de gantſche aarde aan de Kinderen der Menſchen te bouwen en te bewoonen had gegeven , ſoo heeft Hyſe op die wijſe in alle Landſchappen verſtroid ; op datſe over al in de Werken en Schepſelen , de Goddelijke Wijsheid , Magt en Goedheid beſchouwende , met een aangename eenſtemmigheid aller Talen , ſijn lof ſouden verkondigen : invoegen dat uit die Verdeeling der Talen , een groot nut voor de menſchen , met de eere Gods te ſaam gaande , voortgekomen is.

De Verwerring der Talen is egter ordentlijk geſchied , en dat tot nut van't Menſdom.

Waarom egter noch yeder menſch niet een geheel andere Spraak hadde.

Daar werd van de Geleerde ook onderſogt , of in de Babelſe Verwerring , de Talen ſoo wijd van de Oude Hebreeuwſe Moeder-Taal der Tooren-bouwers afgewiſſeld zijn , dat daar door een geheele vergetenis der ſelve ſou ingekomen zijn , en datter een gantſch nieuwe hebbelijkheid tot andere Talen , met wraking van de vorige , in het verſtand der menſchen ſou ingeſtort zijn geworden ? dan of'er ſlegts ſchielijk en door een Wonderdaad Gods een geheel andere buiging en draying van de Woordklanken der oude Tale ontſtaan is ? God daar toe hare Sinnen en Spreektuigen ſoodanig beroerende , datſe deſelve woorden met verſcheide geluiden en onder afgewiſſelde galmen , ſchielijk begonden uit te ſpreken ; ſoo datſe langer malkander niet verſtaan , noch d'een des anderen meening niet meer vatten konden. En dit meenen ſommige niet onwaarſchijnelijk uit de Heilige Hiſtorie ſelfs te blijken , als'er geſeid word ; *dat hare Lippe verwerd is :* Invoegen dat wel hare *Lippe* , dat is de uitſpraake van hare Tale , ſnellijk is veranderd , maar niet haar Tale geheel is vergeten. Soo dat die verandering noodwendig een verſcheidenheid van uitſpraken heeft na ſich geſleept , die onder de verdrayingen der woorden eenmaal met vremde klanken ingevoerd , allengskens wijder uitgedegen , ja tot veel en in verſcheide Talen geſchift is. Ook meendmen dat hier toe veel geholpen heeft , dat dit meeſte volk , wiens uitſpraak nu verwerd was , en daar door van elkanderen verſtroiden , waarſchijnelijk met den eerſten de geburige Landſchappen ingeſtoven zijn , daar ſy met der tijd aangrociende , al verder tot andere Landſtreken en Volken ingeboord zijnde , eindelijk de geheele bewoonde Aarde vervuld , en ſoodanige Talen hebben geſprooken , die van de Oorſpronkelijke Hebreeuwſe Taal , alleen voor 't meeſte gedeelte verſcheelden in de verdraying en toe-en afdoen der Woordgrepen , en verſtelling der Letteren ; gelijk als

Of in de Verwerring der Talen , de oude Hebreeuwſe Taal t'eenemaal is onder gegaan of vergeten.

Wat de Verwerringe der Lippe is.

Hoe men eigentlijk de Verwerring der Talen , en hare voortplanting ſou konnen opnemen.

Digitized by Google

daar zijn de Syriſche, Kaldeeſche, Arabiſche, Ætiopiſche, Schijtiſche, Egiptiſche en diergelijke Talen: welke buiten alle twijffel die vreemde Talen van het begin af ſouden behouden en in haar nieuwe Wooningen overgebragt hebben, by aldien datſe van ſtonden aan geheel verſcheide Talen hadden beginnen te ſpreken: alhoewel het God alſoo weinig onmogelijk is geweeſt dat te doen, als op den Pinxter-dag ſijn Apoſtelen, met veelerhande Talen te doen ſpreken, dieſe noyt geleerd hadden. En van dit gevoelen zijn vele van onſe Godgeleerde; invoegen het ſoo geheel klaar niet en blijkt, (alhoewel het ſommige voor vaſt meenen,) dat God hier ſoo ſchielijk eenige geheel nieuwe en van den anderen verſcheide Spraken, heeft doen voortkomen. Voorwaar het is wat anders, dat God hare Sprake verwerde, en wat anders dat hy een Verwerring gaf der Spraken, even als of'er vele Spraken nieuwlijks op de baan gekomen waren: Want eene Sprake te vewerren, verſcheeld vry veel van geheele nieuwe Spraken in te voeren; 't geen geſchied zijnde, in aller manieren de Wonderdaad op den Pinxter-dag, ver ſou overtroffen hebben. En meenen ſommige dat deſe Babelſe Verwerring ſeer waarſchijnlijk kan geſchied zijn, door een Verwerring van hare menſchelijke gedagten, die te vooren wel gemoed, en Eens-geſind waren, nu niet meer malkanderen verſtonden, maar vol twiſt en twedragt geraakten over het bouwen van die Hooft-ſtadt, en vreeſlijk Toorengevaarte: en daarom kondenſe niet voort bouwen, maar moeſten'er als men ſeid, de Spa by ſteken; gelijck de Heilige Text ook ſegd; *Sy hielden op de Stad te bouwen; en de Heere verſtroideſe van daar over de gantſche aarde:* 't geen dan ook het oogmerk was van deſe Verwerring. Hoedanige Verwerringen hier en ook meermaal de grondoorſaken zijn geweeſt van nieuwe Spraken. Want als deſe Babiloniers aldus gedwongen wierden van een te ſcheiden, ſoo hebbenſe ook ligtelijk konnen afwennen van de Vaderlijke Tale, die het Stam-Huis van Noach eigen was; en alſoo zijn dan ook allengskens, onder elke Volkplantinge, verſcheide Spraken, na de afwiſſeling der Land en Hemelſtreek, daarſe ſich neerſloegen, uit de verbaſteringe der eerſte Tale ontſtaan. Gelijkmen ſulks mede daar uit kan ontwaar worden, dat de Gebuur-volken, die naaſt aan Babel gelegen waren, minder en de ver-afgelegenſte Volken vry meer van de eerſte en aal-oude Hebreeuwſe Taal afgeweken en vervreemd zijn.

By aldien men noch egter hardnekkig wilde ſtaande houden, dat in de Babelſe Verwerringe, teffens en op een oogenblik, nieuwe Spraken onder 't volk uitgeſtroyd zijn, voorwaar de reden ſou ons ſchijnen te leeren, dat de Volken, die naaſt aan Babel gelegen waren, en ongetwijffeld de meeſte Belhamels van dit vermetel ſtuk waren, ook de grootſte verandering in hare Sprake ſouden geleden hebben; ja met een geheel nieuwe Taal ſouden overgoten zijn geweeſt; daar wy nu de waarſchijnelijkheid der ſake vlak tegens aangekant vinden. 't Gene wy egter ſoo volſtrekt niet en moeten opnemen, als of daar beneffens de verwerring van der Babiloniers raadſlagen, ook niet te gelijk hare Spraak en konde verwerd zijn geweeſt: dewijle na ſommiger Geleerde Mannen oordeel, den Name BABEL, niet en ſchijnd afgekomen te zijn van de Verwerring des Raadſlags, maar van de Sprake die aldaar Verwerd wierd. Doch daar en ontbrekender mede geen, die dit ſtuk egter alſoo niet geheel willen gewonnen geven, maar ſeggen; dat dewijl deſe Verwerring der Spraken, ſoo wel kan verſtaan worden van een Verwerring der ſelve die ontſtaat uit misverſtand des gemoeds, als door een dadelijke veranderinge der

Sprake

Datter waarſchijnelijk geen menigte heel nieuwe Talen in deſe Verwerring opgekomen zijn.

Verſtroying der gemoederen, voor Verwerring der Tale genomen.

Hoe door de verſtroying de oude Moeder-Taal meer en meer verbaſterd is.

Die naaſt aan Babel Gebuurvaſt waren, zijn minſt van de Oude Taal afgeweken.

De Verwerring der Gemoederen en der Talen hebben eenigſinds konnen ſamen gaan.

Digitized by Google

Sprake ſelfs; men het niet voor geheel wis moet houden, dat de Verwerring der Sprake even op die wijſe geſchied zy, welke daar ſou beſtaan in een geheele verandering der Talen, die veel waarſchijnelijker eerſt eenige tijd na de verſtroying ſchijnd doorgebrooken te zijn. Ofte ſoo ſy al in deſe Verwerringe heeft beginnen uit te botten, ſy naderhand al meer en meer aangegroid en toegenomen heeft; alhoewel het andere geheel anders verſtaan. Ja d'Heer Walton en andere groote Schriftgeleerde onder de Chriſtenen, meenen, dat ook alle de verſchillige Talen niet oorſpronkelijk uit het Hebreeuws afgewiſſeld zijn, maar dat alleen ſommige ten deele door buiging der Hebreeuwſe woorden, en andere geheel nieuwe en op haar ſelven beſtaande Spraken, opgekomen zijn; 't geenwe terſtond nader moeten ondertaſten. De Heer Burmannus ſegd: God heeft hare Sprake, door welke ſy tot dit werk te ſamen ſpanden, en door welke een algemeene heerſchappy in Kerk en Burger-beſtuur kon ingevoerd werden, verdeeld en verward; ſtraffende haar na datſe ſondigden. Ja hy heeft gewild dat de Eere van dit ſijn oordeel altijd duuren ſoude: want dien vloek was niet alleenig voor dien oogenblik, maar duurd noch, en ſal duuren tot aan het einde der weereld. Doch wanneer daar Geneſis 11. ỳ. 8. geſegd word; *Datſe verſtroid wierden, en ophielden de Stadt te bouwen;* ſoo is ſulks voornamelijk te verſtaan van die gene, welke na andere Woon-plaatſen heen trokken: Want naderhand is die Stad door dien geweldigen Drijver of Jager Nimrod, aangebouwd, gelijkmen uit Geneſis 10. ỳ. 9. eenigſinds afmeten kan. Dus zijn dan noch eenige Huisgeſinnen daar met'er woon gebleven, die de Stad bebouwden, en een Republijk hielpen opregten: de reſt heeft ſich herwaards en derwaards na een goed heen komen begeven, en heeft elk ſijnen weg verkoſen. Want malkander nu niet meer verſtaande, hebbenſe veele dingen van elkander voor ſpot en raaskallery opgevat; waar uit ſekerlijk twiſt en gekijf ontſtond, en 't werk ongedaan moeſt blijven: En aldus verſtroyden ſy haar, niet door het lot, maar door een heimelijke neep van den Geeſt die hare Sprake verwerde, en hare drijften daar toc gaande maakte. En zijn uit deſe Verſtroying de meeſte kinderen van Cham, na Afrika gegaan; die van Japhet in Europa, en Sems Nazaten zijn in Aſien gebleven: Waar van wy uitvoerig genoeg in een ander Boek ſullen handelen; en hoe de Hebreeuwſe Taal ſuiver en ongeſchonden midden onder alle deſe Verwerringe en Verſtroyinge der Volken is konnen bewaard blijven, dat ſullen wy in het derde Hooftſtuk van dit ſelve Boek niet vergeten af te doen.

Verwerring der Talen, niet teffens, maar allengskens doorgebroken.

Daar zijn eenige te Babel gebleven, die de Stad en Republijk gebouwd hebben.

Waar de Nakomelingen van Noachs drie Soonen meeſt heen geſtooven zijn.

Over het getal nu der Talen kan onderſogt worden, hoe veel de ſelfde korts na deſe Babelſe Verwerring geweeſt zijn; of hoe veel Talen tegenwoordig in de weereld zijn. Eerwe van het eerſte ſpreeken, diend voor-af overwogen, of alle Talen uit de Hebreeuwſe Tale zijn voortgekomen? invoegen dat de andere Talen ſlegts verſcheide buigingen van de Hebreeuwſe ſouden zijn, gelijk ſommige willen. En ſulks heeft Daviſius getragt te bewijſen van de Walliſe Taal (die Boxhorn toond de ſelfde te zijn met de oude Engelſe en Franſe) en van de Deenſe Tale den geleerden Wormius; van de Hoogduitſe, Claudius Mitilerius, en andere; doch ſy hebben alle te vergeefs geſweet. De Hebreeuwſe is wel ſekerlijk de Oudſte van alle, als welkers overblijfſel in de Hebreeuwſe ſelfs gevonden werd. Sommige Talen hebben ook groote gemeenſchap met de Hebreeuwſe, byſonder die in de Gebuur-landen van Babel plegen geſprooken te werden, als de Chaldeeſche, Arabiſche, Ætiopiſche, Syriſche en andere,

Hoe veel Talen korts na de Babiloniſe Verwerringe geweeſt zijn.

Of alle Talen niet van 't Hebreeuws oorſpronkelijk zijn.

't Hebreeuws is waarſchijnelijk de Oudſte Taal.

Digitized by Google

daarom ſy des ſelfs Dogters niet oneigentlijk mogen genoemd werden; egter zijn 't eigentlijk andere Talen, daar van de een ſonder de andere kan verſtaan werden: want dat ſoude, volgens de Heer Waltons gevoelen, de ſwaarheid der ſtraffe wegnemen, welke ſoodanigen verſcheidenheid heeft toegebragt, datſe met malkander niet konden ſpreken, en datſe uitgeſonderd eenige weinige woorden, met de Hebreeuwſe Taal niets gemeen hadden: God ſoude anderſinds ſijn oogmerk ook niet bereikt hebben, om de Bouwers van haar werk te doen ophouden, en te dwingen andere woonplaatſen te ſoeken. Vorders als God de Apoſtelen de gave der Talen vergunde, ſoo ſprakenſe niet alleen verſcheide uitſpraken, maar verſcheiden Talen. Seker daar zijn veel woorden in verſcheide Talen, die het ſelfde geluid, ja de ſelfde beteekenis hebben: egter zijnſe niet van eenerley oorſprong, noch de eene werd van de andere niet afgeleid. Camerarius heeft veel duiſend woorden vergaard, die in 't Hoogduits en in 't Grieks het ſelfde beteekenen. Joſephus Scaliger, en andere, hebben menigte Hoogduitſe en Engelſe woorden aangemerkt, die de ſelfde met de Perſiſe zijn. Poſtellus en Boxhorn hebben verſcheide woorden te ſaam geraapt, die in 't Hebreeuws, Grieks, Hoogduits en Frans t'eenemaal de ſelfde zijn. Ja Hornius betuigd, dat'er in de nieuw-ondekte Weereld, voetſtappen van de Hebreeuwſe Taal zijn beſpeurd, namelijk, in nieuw Engeland en in nieuw Nederland, daar het woord *Arguada*, Aarde beteekend: En de naam *Joſeph* werd ook by de Hurones gevonden; egter werd daar uit geenſinds getoond dat die Talen niet verſcheiden zijn: want deſe gelijkenis van eenige woorden kan by toeval geſchieden, gelijk wel veel Menſchen ſomtijds eenerley aangeſigt hebben en malkander gelijken; ſonder datſe daarom van malkander zijn voortgekomen. Daar is nauwlijks een Tale, die van andere niet eenige woorden ontleend heeft, uit de onderlinge omgang, volk-planting en andere oorſaken: Soo ſietmen dat de meeſte Indiaanſe Mooren by de Europers Indiaanſe Namen hebben gekregen. Het zy dan vaſt en ſeker, dat'er in de Babelſe Verwerring waarlijk verſcheide Talen zijn geweeſt, en niet ſlegts verſcheide Uitſpraken van de eerſte Taal; en noch veel min datter geheel geen verandering in de Taal geſchied zy; maar datmen, als ſommige willen, door 't Verwerren der Sprake alleen verſtaan moet, Verwerring in hare Raadſlagen; ſoo datſe wel elkanders Woorden, maar niet elkanders Pogingen, Oordeel en Goedvindinge wilden toeſtemmen, maar alsmen ſegd, ſeer oneenig en tweeſpaltig wierden, alswe vooren hebben bygebragt. Dit ſchrijft gemelde Heer Walton, en legd hier in dwers tegens alle de meeſte der vorige gevoelens aangekant. Wy voor ons deel houden 't liefſt met die gene, welke beyde de toevallen, namelijk dat de Verſtroying en de Verwerring der Gedagten en Sprake, oorſaak van de veel Talen is geworden, en dat de laatſte noit ſoo geheel en al van haar eerſte beginſelen zijn konnen afdwalen, dat'er niet eenige voetſpeur meer in ſou konnen te vinden zijn. Anders agten wy Walton ſeer veel.

Hoe d'Apoſtelen verſcheide Talen hebben geſproken.

Hoe de Talen uit verſcheide andere Talen ſamen geſteld zijn.

Hoe de woorden uit verſcheide Talen malkander ſeer gelijk konnen zijn.

Over 't getal der Talen verſchillen de Oude en de hedendaagſe Schrijvers ook ſeer veel. De meeſte der Oude, ſtellen het getal van LXX. De Hebreen insgelijks, volgens het getal van Noachs Neven; om datſe ſchijnen uit Geneſis 9. 18. en Kap. 10. ſoo veel verſcheide Hoofden der Huisgeſinnen te reekenen: namelijk 14. van Japhet, 30. van Cham, en 26. van Sem: want na het optellen deſer Huisgeſinnen volgd, *Dat van haar de Landen verdeeld waren volgens hare Talen.* En Deut. 32. 8. *Dat*

Hoe veel Talen datter zijn.

14
30
26
70

de

Digitized by Google

de Alderhoogſte de Palen der Volken geſteld hadde volgens het getal der Sonen Iſraëls. De Sonen Iſraëls met hem aftrekkende in Egipten zijn LXX in getal geweeſt. En daar van leeſtmen gemeenlijk by de Joodſe Schrijvers, dat'er 70. Engelen zijn, die over yder Volk des Aardrijks opſigt hebben: En deſe drie dingen knoopenſe onafſcheidelijk aan malkander, 70. Talen, 70. Volken en 70. Engelen: Sy tellen ook 70. Namen der Wet, en 70. Godlijke Namen, die te vinden zijn by *Juſtinianus* over Pſalm 119. Daarom ſeggen de Joden in den Talmuth, Dat de Regters van 't Sanhendrim of groote Gerigtkamer te Jeruſalem, ervaren moeſten zijn in 70. Talen; op datſe uit alle deelen der Aarde voor haar een twiſt-ſaak hebbende, ſonder Vertaler ſouden konnen verſtaan en oordeelen, en dat haare Vonniſſen geen dwalingen ſouden onderworpen zijn.

Speling op 't getal 70.

Waarom de Raads-Heeren van 't Sanhedrim te Jeruſalem alle Talen moeſten verſtaan.

De oude Chriſtenen, ſoo Grieken als Latijnen, en de meeſte hedendaagſe Uitleggers over Gen. 11. tellen gemeenlijk Twee-en-tſeventig eerſte Talen, volgens de LXX Overſetters, die Eliſa onder de Sonen van Japhet, en Cainan onder de Sonen van Sem ſtellen: die noch in de hedendaagſe Hebreeuwſe Text, noch in de Chaldeeſe Text gevonden worden. Auguſtinus leeſd in ſijn Boek, Eliſa de agtſte Sone Japhets; welke leſinge, ſchoonſe van veel Griekſe Boeken verſchild; egter in 't Vatikaanſe Exemplaar, dat in de Griekſe Bybel van Engeland gevolgd is, voorkomd. Doch andere voegen twee Cainans daar by; de eene Sems Sone, ℣. 23. de andere Arphaxad Sone, ℣. 24. die in al de Griekſe Boeken zijn. De gene die deſe twee nalaten, voegen daar by om het getal van 72. vol te maken; de Philiſtiners, die van de Chaſſucheen afkomſtig zijn, uit Geneſis 10. 14. Van dit gevoelen zijn Clem. Alexandrinus, Euſebius, Auguſtinus, Hieronymus, Epiphanius en Proſperius; die behalven de geſeide Schriftuur-plaatſen, veel andere, doch veel ſwakker redenen bybrengen. En alhoewel het geſag der oude Kerk-Vaders by ons groote agting heeft, en wy niet dan ongeern van haar verſchillen, 't en zy in ſaken daar het ons geoorloft zy; ſoo omhelſen wy liever het gevoelen der gene die meenen, dat het getal der Talen in de Heylige Schrift niet bepaald en is, noch ook niet ſeker geweten kan werden: Onder welke zijn Franciſcus Junius, Bonfrerius, Cornelius à Lapide, Bochartus, Buxtorff en andere: Hun voornaamſte redenen zijn eerſt, dat daar veel meer Nakomelingen van Japhet en Cham ſchijnen te weſen, als die in 't Boek Geneſis werden opgeteld: want haar Stam-Huis werd alleen uitgeſtrekt tot het derde Geſlagt, doch dat van Sem tot het ſesde. Ten tweeden, onder de opgetelde ſijner vele die geen verſcheide Huisgeſin, en derhalven ook geen verſcheide Tale konnen ſtellen: want hoe ſouden de Vaders afſonderlijke Volken of geheel verſcheide Huisgeſinnen konnen maken? Of wie ſal gelooven datſe afgeſonderd van haar Sonen hebben geleefd, of haar Nakomelingen van haar hebben weg-geſonden? Daarom à Lapide, uitwiſſende de Namen der Vaderen, die geen onderſcheiden Huisgeſin van haar Sonen konden maken, verminderd het getal tot vijf-en-vijftig. Het is van geen belang, 't geen Salianus bybrengd en ſeid, dat de Vaders byſondere Huysgeſinnen konden hebben door andere Sonen behalven de gene die in de Heilige Text genaamd werden: want dat werd ſonder grond geſegd. En of ſchoon waarſchijnelijk is, dat de Vaders veel meer Sonen hebben gehad dan in 't Boek Geneſis genaamd werden; ſoo kan nogtans ſulks niet werden voorgewend van die gene, die uit de Namen der Vaders en der Sonen,

72 Talen; van wien geſteld.

Dat het getal der Talen beſwaarlijk kan geweten werden.

De Vaders en Talen op 55 geminderd.

Digitized by Google

Daar zijn niet juist soo veel Talen, als eerste Vader-stammen geweest.

in den Text voorkomende, besluiten dat'er net soo veel Volken en Talen zijn geweest, geen meer noch min. Doch willense volgens de Sonen, welkers Namen niet gedagt werden, het getal der Talen stellen, soo zijnse seer onseker, dewijle haar getal gantsch onbekend is. Ten derden is 't mede seer waarschijnlijk dat de Voor-Vaders van Phaleg, namelijk Arphaxad, Sale en Heber in den Tooren-bouw met de andere niet

Datter eenige vrome Familien de eerste en oude Taal sonder Verwerring hebben bewaard.

en hebben t'saamgespannen; voornamelijk niet Heber, in welkers Huisgesin de meeste willen, dat de ware Gods-dienst met de eerste Taal, is overgebleven; en daarom zijnse de straf van de Verdeeling der Talen niet onderhavig geweest. Ten vierden, vele die als Voor-Vaders der Huisgesinnen gesteld werden, hebben een en deselfde Tale gehad; namelijk, de meeste Sonen van Chanaan, die het Land Chanaan bewoonden: welkers Tale met de Hebreeuwse de selfde was, of daar van alleen in uitspraak verscheelde, gelijk eens geseid is en nader sal betoond werden: want al de Namen der Plaatsen zijn enkel Hebreeuws. Vorders, indien men'er de drie Sonen Noachs by voegd, soo sullender meer dan Twee-en-tseventig zijn. Ten zy men met Salianus wil versieren, dat dese selfs ook verscheide Talen hebben gehadt; namelijk de eerste, diese van haar Vader Noach hadden geleerd, en een andere, daar in sy haar Kinderen onderwesen en heilsame vermaningen gaven; gelijk Torniellus gevoeld. Eindelijk merkt Bochartus aan dat Javan en Elisa de selfde Taal in Griekenland hebben gehad; in Egipten Misrajim en Patrasius, inwoonders van Thebaidus; in Syrien Aram en Hus; in Arabien de

De Talen op min als 30 verscheidene gebragt.

meeste Sonen Chus met de Jectanen &c. En soo laat hy, al dese afgesneden zijnde, nauwlijks dertig Talen over. Hier uit werd noodsaaklijk besloten, dat de Oorsprong-Talen veel weiniger geweest zijn als men gemeenlijk oordeeld: te meer, dewijler hedendaags noch weinig gevonden werden, en dat de meeste uit vermenging voortgekomen zijn.

Voorwaar het is God genoeg geweest, in den Tooren-bouw van Babel, soo grooten Verandering te weeg gebragt te hebben, datse malkander niet konden verstaan, en in 't werk niet voort en gingen. Ook is het

Waarom Moses alle de Talen niet en heeft beschreven.

Moses voornemen niet geweest, al de Talen en Volken van de gantsche Weereld te tellen; maar alleen de voornaamste, die de Joden, voor welke hy doe schreef, naburig waren. En daarom beschrijft hy het Volk

Canaan van Moses seer nauw beschreven.

van Chanaan seer nauwkeurig: en haar enge Landpalen werden net aangeteekend, om dat de Israëliten dat Land souden besitten. Doch andere, schoon seer groote Volken, heeft hy, of t'eenemaal verswegen, of alleen met een woord aangewesen. De woorden van Moses, Genesis 10. 31. *Dit zijn Sems, Chams en Japhets Sonen, na hare Huisgesinnen, na hare Spraken, na hare Landschappen, na hare Volkeren: En van dese zijn de Volken verdeeld op de Aarde na den Vloed:* geven alleen te kennen, dat die Volken en Huisgesinnen van die Voor-Ouders geboren zijn, en verscheide Talen hebben gehad; doch niet dat yder een eigen en van den

Aanmerking over Esth. 8. 9.

anderen verschillige soude hebben gehad. Insgelijks als'er Esth. 8. 9. gesegd werd, dat de Overste van Ahasueros hebben geschreven tot de 120 Landschappen, *volgens de Tale en de Schrift van yder Landschap*, soo kan daar uit alleen getrokken werden, dat'er verscheide Talen der Landschappen zijn geweest, en verscheide wijsen van schrijven; maar geensins, dat yder Landschap juist een bysondere Tale of wijse van schrijven soude toekomen. Ook kan uit de plaats, Deut. 32. 8. *Dat God de Palen der Volken heeft gesteld volgens het getal der Engelen,* (soo segd de Griekse Text; maar, *der Sonen Israëls* staat in de Hebreeuwse) niet besloten

werden

Digitized by Google

werden dat het getal der Talen net 70 of 72 is geweeſt: dewijle ons het getal der Engelen onbekend is, en over het getal der Sonen Iſraëls ongetwiſt werd. Maar daar uit blijkt alleen, of, dat God de Landen en Rijken door de Engelen beſtuurd, gelijk vele uit Daniel beſluiten; of dat Hy de Aarde onder de Menſchen verdeelende, ſoo een Landſchap voor Iſraël bewaard heeft, als hy tot hare Wooning dienſtig oordeelde, gelijk Bochartus ſeer wel verklaard. Het gene nu ſommige bybrengen van de 70 Diſcipelen, en van de 70 duiſenden Engelen &c. nadien ſulks ſlegts enkele giſlingen zijn ſonder eenig bewijs, ſoo behoeven wy die ook niet te beantwoorden.

Om dat de Soonen Iſraëls onſeker zijn, is 't getal der Talen ook onſeker.

Soo hebben wy dan nu beweſen, dat de Hoeveelheid der eerſte Talen niet net en kan bepaald werden: En dat het getal der gene die van de eerſte zijn voortgekomen noch onſekerder is, dat toond de oneindige vermenging en verandering der Talen, die noch dagelijks aanwaſt. Plinius verhaald, dat Mithridates de Koning van Pontus, 22 Talen heeft geſprooken, en dat hy ook even over ſoo veel Volken heerſchte. Homerus ſchrijft dat'er Volken van veel verſcheide Talen in den Trojaanſen Oorlog zijn t'ſaamgevloeid. Van de Koopſtad der Colchen, Dioſcaria genoemd, (welke nu woeſt is,) ſegd Temiſtokles, datſe eertijds ſoo uitmuntend geweeſt is, dat'er 300 Volken, verſcheide Talen ſprekende, te gaar plagten te komen om te handelen: En daar van verhaald Plinius, dat den handel daar gedreven is door 120 Vertalers. Indien'er ſoo veel verſcheide Talen geweeſt zijn van de Volken digt by deſe Stad, hoe veel moetmen denken dat'er in de gantſche Weereld geweeſt zijn? Daar is een die de Talen der geheele Weereld brengd tot het getal van 400, doch hy ſlaat'er ſeer vele over, en vele die maar in uitſpraak verſchillen, ſteld hy als verſcheiden Talen. Dat'er dagelijks veel Talen van nieuws te voorſchijn komen, die te voren niet geweeſt zijn, merkt Garopius Becanus aan. In Europa, alleen het minſte deel der Weereld, zijn veel Talen van nieuws voortgekomen: geheel Griekenland met al ſijn Eilanden, Spaanjen, Vrankrijk, Engeland en Italien met haar naburige Eilanden gebruiken nieuwe Talen, die opgekomen zijn na de verdeeling van 't Roomſe Rijk, door vermenging of verwerring met andere Talen, of uit andere oorſaken. Daar werden dagelijks noch vele Volken ontdekt, behalven de gene die onbekend blijven, welke ſoo verſcheiden zijn in Talen, als de eene Aſpunt des weerels van de andere afgelegen is. Hoe veel Volken zijner in de Atlantiſe weereld en by de Zarmaten? Wie ſal ons durven ſeggen hoe veel Talen daar zijn in de onbekende Zuider weereld, en in andere onbekende plaatſen? Wy beſluiten dan met de woorden van den ſelven Becanus en ſeggen; *dat of ſommige durven bepalen hoe veel Talen dat'er eertijds geweeſt zijn, of noch zijn, wy egter meenen dat'et niemand bekend is; en dat'er ons ook aan't getal niet heel veel gelegen leid.*

Mithridates ſprak 22 Talen, over welke hy heerſchte.

Daar zijn ongetwijfeld veel Talen geweeſt.

400 Talen.

Veel Talen in Europa.

Niet te min, de Geleerde agten dat'er onder de Talen die ons bekend zijn, eenige moeten gehouden werden als Oorſpronklijke Talen, van welke de andere zijn voortgekomen. Eerſt de Hebreeuwſe, van welke afgekomen zijn de Chaldeeſche of Syriſche, de Chanaaneſche, de Puniſche, de Arabiſche (die heden alderwijdſt door de Weereld is verſpreid) de Armeniſche, de Ætiopiſche, en ten deele de Perſiſche. Ten tweeden de Griekſe, met haar verſcheide Uitſpraken, ſoo de vijf gemeene bekende, als ook andere, die door verſcheide Steden en Volken, na by Griekenland en daar het Griekſe gebied te vooren bloeide, met andere gemengd, ver-

Watmen voor oorſpronkelijke Talen moet houden.

De Hebreeuwſe, en Griekſche Taal.

Digitized by Google

Egiptiſche Taal. verſcheide Talen heeft voortgebragt; gelijk de hedendaagſe Egiptiſche, die meeſt uit de Grieckſche en uit de oude Egiptiſche of Coptiſche geboren is. Ten derden, de Latijnſche Tale, onder welke behooren de ver-ouderde Taal der Volſcen, Samniters, Hetruſcen &c. Als ook de Taal die ten tijde van Cicero, Cæſar, Plinius en andere, in haar toppunt was: Inſgelijks de hedendaagſe verdorvene Talen, die door de overſtrooming der Gotthen en andere Barbaren geſchied is; als de Italiaanſche, Spaanſche, Franſche &c. Ten vierden de Hoogduitſche Tale, waar uit voortgekomen zijn de gemeene Hoogduitſche, de Switſerſche ſeer na by de oude Hoogduitſche komende; de Swabiſche, Weſtphaalſche, Ooſtenrijkſche, Nederlandſche en Cimbriſche; onder welke de Sweedſche, Deenſche, Noorweegſche, Engelſche en Gottiſche gereekend werden. Ten vijfden de Slavoniſche, ſich ſeer wijd door Europa en Aſia uitſtrekkende; onder welke behooren de Dalmatiſche, Moskoviſche, Wandaliſche, Kroatiſche, Boheemſche, Poolſche, Littauſche, en andere der ſelfde uitſpraken. Geſnerus teld in Mithridates tſeſtig Volken die deſe Taal gebruikten. Ten ſesden de Tartariſche Taal, die wijd en breed door het Noorden gebruikt werd; daar toe veel oude Europiſche en Aſiatiſche Talen moeten gebragt werden, indienmen Boxhornius mach gelooven; alsde oude Franſche en Engelſche, welkers overblijfſels men in Walles en in de oude Spaanſche en Turkſe noch vind &c. Ten ſevenden, eenige voegen hier by de Chineſche Taal, onderſcheiden van alle andere Talen des Weerelds, ſoo in woorden, die alle een-ſyllabig zijn, als ook in Characters of Schrijf-beelden, die geen Letters of Letterkundige woorden, gelijk in andere deelen des Weerelds, maar de ſaken ſelfs aan 't verſtand vertoonen: waarom ook haar getal van ſommige, over de honderd duiſend werd uitgebreid. En of ſchoon deſe Taal in verſcheidene verdeeld is, ſoo dat de Inwoonders der eene Provincie de andere niet konnen verſtaan; egter gebruikenſe alle de ſelfde ſchrijf-teekens, dieſe ook alle, om datſe van de ſaken ontleend zijn, verſtaan konnen, ſelfs die dingen die in een onbekende Tale ten opſigt van haar geſchreven zijn; dewijle ſy het gebruik harer Schrijf-beelden, volgens ſekere en ontwijffelbare overblijffelen der Hiſtorien, van ontrent de Sond-vloed afleiden; want ſy overtreffen de Joden uitgeſonderd, alle andere Volken in ſekerheid en oudheid hares volks. En nadien ſy nauwlijks eenige vermenginge van Tale of Zeden met andere Volken hebben (want volgens een oude Land-wet vermijden ſy alle omgang met andere menſchen) ſoo ſchijndmen daar uit te moeten afnemen, dat haar Taal een van de Talen is, die tſedert de Babelſche Verwerring overgebleven is: ten zy men deſe met ſommige, voor een geheele nieuwe vinding wilde houden, die niets met andere gemeen of daar van ontleend heeft; dat moeyelijk om bewijſen is.

Latijnſche Taal.

De Hoogduitſche Taal.

Slavoniſche Taal.

Tartariſche Taal.

Chineſche Taal.

Schrijf-teekens der Chineſen van groot getal.

Chineſen gedenken van ſeer oude tijden in hare Jaarboeken.

Oudheid der Chineſche Taal.

Nu gelijk alle Ondermaanſche dingen in een gedurige verwiſſeling zijn, ſoo is niets meer verandering onderworpen als de Talen: want ſy dwalen gelijk Lipſius ſchrijft, die geſtadigheid ſoeken in een ongeſtadig ding: Egter erkend hy eenige geſtadigheid door de Letteren ingevoerd te werden, als zijnde de eenige getrouwe bewaarſters der dingen: want dat de Hebreeuwſche, Griekſche en Latijnſche Talen volherden, geſchied door de Boeken en Letteren. Doch dat daar in nochtans, ſoo ten opſigt der buiging, uitſpraak en beteekenis der woorden; als ook in het maakſel en t'ſaam-koppelen der Letteren, merkelijke verandering is geſchied, ſal die gene ligtelijk ontwaar werden, die de oude affchriften,

Gedurige afwiſſeling der Talen.

Boeken zijn de bewaarſters der Talen.

voor-

Digitized by Google

voornamelijk van over duiſend jaren geſchreven, met de hedendaagſche beſchreve of gedrukte Boeken vergelijkt, en dat ſienwe heel ligt in de voornaamſte Talen. Hoe de netheid der Hebreeuwſche Taal verminderd is kan daar uit afgenomen werden, datſe in de tſeventig-jarige gevangenſchap ſoodanig met het Chaldees is vermengd, datſe niet meer de Moeder-Taal was, maar door vermenging en buiging in de Syriſche ontaard is: daarom werd nergens, als alleen in't Oude Teſtament, ſuiver Hebreeuws gevonden. Doch na dat de Joden onder de Grieken en Romeinen gekomen, en in verſcheide Landen verſtroid en weghgevoerd zijn, ſoo is de Hebreeuwſche Taal door woorden van byna alle Talen bedorven en vermengd, gelijk blijkt uit die verwerden meſt-hoop der Rabbiniſche Taal, en voornamelijk uit den Talmud, welkers ſtijl wanſchouwelijk en by na uit alle Talen vermengd is, en geen gelijkenis nauwlijks met die van den Bybel heeft.

Hebreeuwſche Taal, hoe en waar verbaſterd.

Joodſche Talmud van ſlegte ſtijl en taal.

Alle het gene wy van de Hebreeuwſche Taal geſegd hebben, kan ook van de Griekſe geſeid worden; namelijk datſe veel van haar oude ſuiverheid heeft verlooren, en in velen Barbaars is geworden: Soo dat de gemeene man de Lithurgien van Baſilius en Chryſoſtomus, die openbaar in de Kerken geleſen werden, niet en verſtaat; gelijk ook de Geleerde, die het oude Grieks gewoon zijn, met het gemeene Grieks groot ſpel hebben om te verſtaan. Hoe veel de oude Griekſe ſchrijving van de hedendaagſche verſcheeld, toonen de ſeer oude hand-ſchriften; gelijk de verſſen van Callimachus, welcke Angelus Politianus heeft uitgeſchreven. En het Alexandrijns afſchrift van de Griekſe Overſetting, met Letters van een duim-breed geſchreven, ſeer veel van de hedendaagſe verſchillende: en dat ſonder eenige onderſcheiding der woorden, of lees-teekenen, diewe in de Scholen, aſpiratien en accenten of by-klanken gewoon zijn te noemen. Den Geleerden Breerwodus merkt uit Cruſius en andere aan, dat'er verandering is geſchied niet alleen uit een vermenging van vremde woorden, maar ſelfs in de oorſpronklijke en meeſt eigene woorden; en dat ook in de Boeken van Cedrenus, Nicetas en andere Geleerde Grieken lang voor den inval der Turken, teekenen van woeſtaardigheid zijn. Doch ſulks is niet ontſtaan uit de overſtrooming der Gotthen, die nergens in Griekenland getoefd hebben, nochte aldaar met eenig volk zijn vereenigd; maar ten deele uit de verwiſſeling van alle dingen, die de verteerende tijd in de Talen allengskens te weeg brengd: ten deele uit de vervoering der Rijks-ſtoel, die veel Latijnſche woorden in Griekenland heeft overgebragt. En voornamelijk ook uit ſlordigheid der Grieken ſelfs en veranderluſt, de woorden verkortende, verwerrende, de Klink-letteren en Diphtongen of twee-klanken anders uitſprekende, en de lees-teekenen of byklanken verplaatſende.

Griekſe Taal is ook niet ſuiver gebleven.

Hoe de Griekſe Taal ook is konnen vermengd worden.

Dat nu ook de Latijnſche Tale 't ſelfde lot gekregen heeft, blijkt uit Quintilianus, welke ſegd dat de verſſen der Saliſche Prieſters van Numa te gaar geſteld, nauwlijks te verſtaan zijn. Inſgelijks betoonen de Wetten der XII Tafelen, die Fulvius Urſinus heeft vergaard en met de eige woorden der Tien Mannen en Koningen verhaald, hoe ver de oude Latijnſche Tale van de nieuwe is afgeweken. Polybius getuigd dat de Beding-regelen van 't verbond tuſſchen de Romeinen en Karthaginenſers gemaakt korts na de afſchaffing der Koningen, nauwlijks konden verſtaan worden van de Geleerde ſijnes tijds: want ſchoon ſy lief hebbers der oudheid waren, egter waren'er nauwlijks dry-honderd vijftig jaren tuſſchen beiden verloopen. Men kan heden te Romen noch een Kolom in 't Kapi-

Sukkeling der Latijnſche Taal.

Bewijs in ſekere Kolom te Romen.

Digitized by Google

tolium ſien in 't Huis der Bewaars-Heeren, de *Gebekte* genaamd, van wegen de Schips-Nebben met welke ſy vercierd is ter gedagtenis van Druſilius Rooms Burgermeeſter, die in den eerſten Puniſchen Oorlog, de Zee-ſtrijd tegen de Karthaginenſers won, en niet meer als honderd vijftig jaren voor de tijden van Cicero gemaakt is, wanneer de Latijnſche Taal in haar meeſte bloei-tijd was, die nochtans ſeer verſchillig is van Cicero, gelijk uit haar vergelijking blijkt, en by Breerwodus aangeteekend is. Men ſiet daar dat de Letteren met malkander verwiſſeld werden, ſtellende C. voor G. E. voor O. en voor U. en ſomtijds voor E. En de D. werd aan het einde der woorden toegeworpen. Doch in het Boek van Jacobus Laurus, genaamd *De Glans van de Oude Stad Romen*, werd het ſelve Opſchrift volkomener geſchreven, beneffens de regte afbeelding der Kolom, als mede in andere Boeken die van de Roomſche Oudheden en Bouwpralen handelen.

Oorſprong van verandering in de Latijnſche Taal.

Seker geleerd Man wil de oorſaken van de groote verandering in de Latijnſche Tale, welke korts na datſe tot haar top-punt was geſteigerd, gevolgd is, ten deele afhalen van de menigte Slaven, die de Burgers dikmaal in getal hebben overtroffen, en welke beneffens veel vremdelingen uit alle Provincien te gaar vloeyende, volgens het getuigenis van Iſidorus, veel uitheemſche woorden hebben medegebragt: ſoo dat Tertullianus (die onder Septimus Severus leefde) de Romeinen verweet, datſe haar Voor-vaders Taal hadden de ſak gegeven: doch niet alleen uit vermenging der volkplantingen, maar voornamelijk door de Gotthen en andere Volken, die in de vierde Eeuw als een ſtroom Italien en andere Weſterſche deelen des Rijks hebben overloopen: door welke vermenging de Latijnſche Taal, te vooren al van haar ſuiverheid afgeweken, noodſaaklijk verbaſterde. Wat ramp de geleerde Talen is overgekomen, werd in andere Talen veel klaarder geſien: gelijk de Duitſche, Franſche, Engelſche &c. die in de tijd van drie of vier honderd jaren ſoo grooten verandering hebben ondergaan, dat ſonder lang onderſoek of hulpe van een aanteekenaar, niemand de oude Gedenk-ſchriften des Vaderlands verſtaan kan. En indien yemand nu ſoo ſprak gelijk onſe Voor-vaders voor weinig eeuwen geſprooken hebben, hy ſoude buiten twijffel uitgelacchen werden.

Oorſaak van de verandering der Talen.

De Geleerde Bodinus wil dat deſe verandering ontſtaat uit driederlei oorſaak. De eerſte is in 't verloop der tijden ſelfs, daar door niet alleen de Talen, maar ook alle andere dingen veranderen. De tweede is de vermenging der Volken en Volkplantingen: tot bewijs hier van diend Italien en Griekenland, welcke ſoo veel eeuwen de ſuiverheid der Talen hebben behouden: doch hedendaags zijnſe ſoo ver afgewiſſeld, dat noch de Latijnſche, noch de Griekſe Taal ooit op die plaatſen ſchijnen geweeſt te zijn. De derde oorſaak is gelegen in de oord des Landſchaps: en het luſt ons deſe algemeene oorſaken, (tot welk al de andere eenigſinds konnen gebragt werden) wat verder uit te halen. Eerſtelijk dan gelijk alle dingen, ſoo veranderen ook de Talen. De Menſchen veranderen, de Zeden, de Spreekwijſen, de Gemoederen en de Kleeden veranderen. De eenvoudigheid der Talen, en de oude eenvoudigheid der Woorden in alle ontmoetingen veranderen. De ſinlijkheid der menſchen walgd aan de gewoone woorden, even als de Tong aan de dikwils genoote Spijs; en daarom ſnakkenſe na verſcheide en nieuwe woorden. En nadien de Taal in de eenſtemmigheid en 't gebruik der Volken beſtaat, daarom werdſe om veelerlei oorſaken, gelijk de gemeene man veranderlijk is,

Menſchen zijn ſeer tot verandering genegen.

ook

Digitized by Google

ook veranderd. Want niemand kan, gelijk Bibliander ſegd, het Volk een Wet ſtellen om dus of ſoo te ſpreken. Daar op paſt het ſeggen van Pomponius: *Gy Cæſar kond de menſchen het Borger-regt wel geven, doch niet de Woorden:* Beſtraffende de vleying van Atejus Kapitonus, die geſeid had; *Dat Cæſar de ongerijmde en on-Roomſche Woorden tot goed Latijn konde maken.* Daarom ſegd Cicero in ſijn *Orator* of Reden-voerer: *Het gebruik van ſpreken heb ik het Volk toegeſtaan, maar de wetenſchap heb ik voor my bewaard.* En de Poëet: *Daar werden veel woorden herbooren, die vergaan waren, en ſullen vergaan die nu in agting zijn, wanneer het gebruik ſal willen, by welke de magt en het regt en de rigtſnoer van ſpreken is.* Het is ſeker, dat de woorden gelden gelijk de penningen, alleen door het gebruik. En nadien in 't geluid en in de uitſpraak der Letteren niet weinig is misgetaſt, voornamelijk van de gemeene man, ſoo werden de woorden ligtelijk veranderd: Want van een quade uitſpraak ontſtaat een quade ſchrijving, en een quade ſchrijving ſet de miſgreep aan de nakomelingen ligtelijk over. Hier op paſt het ſeggen van Quintilianus; namelijk, *Dat de Letterkunde de gewoonte diend en daarom dikwils veranderd werd.* De Zeden en Verſtanden brengen ook groote verwiſſeling in de Talen: de nieuw-gevonde dingen, tot ſelfs een nieuwe ſnof van Kleeding toe, moeten nieuwe woorden toegepaſt werden: ook is'er noodſaak en naukeurigheid in gelegen om in konſten en wetenſchappen eigene woorden uit te vinden. En of ſchoon het getal der woorden eindig en ſeker is, egter is het getal der ſaken onbepaald. Hier uit is in de Griekſe Taal, die de woorden-rijkſte van allen is, (egter ſonderen eenige noch de Arabiſche uit) ſoo een groote verandering ontſtaan. Geen wonder dan dat het ſelfde lot de Latijnſche, die enger en met meer armoede beladen is gelijk Seneca ſpreekt, ook overgekomen is, welkers woorden vijf honderd duiſend van Varro opgeteld zijn, daar de Taalkundige nauwlijks meer als vijf honderd wortels der Hebreeuwſche Tale tellen.

Voortſetting en noodſaak der verandering in de Talen.

De tweede en ware oorſaak der Taal-verandering werd door de dagelijkſche ervarenheid van meeſt alle Talen beveſtigd: want ſy geſchied door de naburigheid van andere Volken, door Volk-planting, door Godsdienſt, door vordering in de Konſten, en voornamelijk door de overwinnende Wapenen. Het is openbaar dat door die dingen niet alleen groote verandering in de Talen is ontſtaan, maar ook dat'er nieuwe Talen, verſchillig van de voorgaande, daar door op de baan gekomen zijn. Duitsland heeft tot ſijn naburen de Italiaanen, Franſſen, Dalmaters, Iſtren en Slavonen, uit welkers woorden de Duitſche Taal is te ſaam geſteld: ſoo dat de meeſte die een vermengde Taal ſpreken, niets en ſchijnen te ſpreken. De Volk-plantingen der Tuſcen die door de Franſſen Italien waren uitgebonſt, en der Franſſen die in Duitsland zijn vertrokken, hebben een derde ſlag van Tale ingevoerd, die van haar beiden verſchillig was. Spaanjen, dat van de Romeinen, Mooren en Gotthen overwonnen en bewoond is, heeft een Taal uit al die Talen te gaar gemengd. Soo is het hedendaags Frans een mengel-moes van het oude Frans en Latijn. Wilhelm den Overwinnaar van Engeland, heeft met ſijne beheerſching de Franſſe Taal in Engeland gebragt, en belaſt, dat de Wetten en Gerigts-gedingen daar in ſouden beſchreven en uitgevoerd werden. Soo dat de Engelſche Taal uit het Latijn, Deens, Saxiſch en Noormans te gaar geſteld, van Geſnerus voor allermeeſt gemengd gehouden werd. Ja het is ook meeſt alſoo gebeurd, dat d'overwinnaars met hun gebied ook hare Taal de overwonnene hebben opgedron-

Tweede oorſaak der Taal-verandering.

Invoering van nieuwe Talen.

Franſche Taal, hoe in Engeland geraakt.

D'Overwonnene zijn van de Zegenpralende ſomtijds een nieuwe Taal opgedrongen.

Digitized by Google

drongen: meenende geen heerſchappy over deſelve te hebben, indienſe ook niet over de Talen heerſchten. De Grieken zijn hedendaags menigte van woorden aan hare Heeren de Turken verſchuldigd. De Egiptenaars hebben van Alexanders tijden de Griekſe Taal met de hare vermengd, als ook het Grieks A B C, aangenomen, met byvoeging van eenige weinige harer Letteren, om dingen uit te drukken, daar toe de Griekſe Letters te kort ſchooten. En niet alleen der Grieken overwinning, maar ook hare Volk-plantingen en de oeffening der Konſten en Wetenſchappen hebben haar Taal wijd en zijd verſpreid: ſoo dat het gantſche Ooſten, volgens Hieronymus, de Griekſe Taal gebruikte: welke nochtans na de overſtrooming der Saracenen over al of bedorven of t'eenemaal vergaan is. De Romeinen waren volgens Auguſtinus, t'eenemaal daar op uit, om teffens haar Taal en haar Gebied uit te breiden: want alle Beſendingen, Appelleringen, Pleidoyen en andere Onderhandelingen der Landſchappen in den Raad, moeſten in de Latijnſche Taal geſchieden. Dion Caſſius verhaald dat in Griekenland een aanſienlijk man door Claudius uit het getal der Regters is uitgeſchrabd, om dat hy geen Latijn en kon. Gelijk mogelijk ook dien Pleitvogel Tertullus daarom van den Hoogen-Prieſter Ananias, en de Oudſten des Joodſchen Volks tot een Taals-man genomen wierd, om den verklaagden Paulus voor den Roomſchen Stadhouder Felix in de Latijnſche Tale te beſchuldigen, als men leſen kan Hand. op 't vier-en-twintigſte Kapittel. Door 't welke, by aldien het algemeen waar is, dan ook die gene in haar gevoelen geſtijft worden, welke daar meenen, dat den Roomſchen Rigter Pontius Pilatus (die in Judea als Stadthouder van den Keiſer Tiberius geſteld was, en ſittende binnen Jeruſalem over het Hals-gerigt van den Saligmaker Jeſus, die de Joden van kant wilden hebben) geen andere dan de Latijnſche Taal in dat Pleidoy geſprooken heeft; ſchoon hy hem mogelijk wel anders en buiten de Vierſchaar met de Joodſche, Syriſche, of liever Griekſe Spraak van die tijd, behielp: invoegen dat dan deſelve Pilatus, wanneer hy op de betuiging die Jeſus voortbragt, namelijk *Dat hy in de weereld gekomen was, om van de waarheid getuigenis te geven*, Joan. 18. 37. hem ernſtig afvraagde, *Wat is waarheid?* Hy ſulks in de Romeinſche Taal, niet waarſchijnelijk anders heeft konnen voorſtellen, dan met deſe woorden, QUID EST VERITAS? Welke woorden in de Evangeliſche Hiſtorie ſoo aangeteekend, van eenige ſchrandre verſtanden, dieper ingeſien, hebben aan den dag gebragt, datſe door Letter-verſchikking, en ſonder een eenige by of af te doen, ook deſe woorden uitleveren; EST VIR QUI ADEST; dat is, *Het is een Man die daar* (tegenwoordig) *is*; namelijk Jeſus, die daar voor den Rigter ſtond om veroordeeld te worden, was DE WAARHEID; even gelijk hy op een ander tijd van hem ſelfs getuigd had; dat hy was *de Weg, de Waarheid en het Leven.* Wie ſag ooit aardiger de geſogte Waarheid in de mond geloopen, of een Letterverſetting ſoo gelukkig tot de ſaak uitgevallen? Den Heidenſchen Pilatus vraagd domſinnig weg, *Wat is Waarheid?* en ſiet hy antwoord te gelijk onwetende hem ſelve en ons, met de eige Letteren die tot volkomen woorden geſchakeld betuigen, dat het deſen JESUS was, die voor hemſtond: 't geen een opmerkend gemoed nader by hem ſelven mach overwegen.

Dat nu ook de Romeinſche Hopmannen, en Krijgs-Overſten, de Griekſe Taal in eenige der bemagtigde Landſchappen geſprooken hebben, ſchijnd te blijken uit Actor. 21. 37. daar den verklikten Paulus, die

Griekſe Taal, hoedanig wijd verſpreid.

Romeinen leiden dapper toe om haar Taal aan de weereld bekend te maken.

Of den Stadhouder Pontius Pilatus in 't hals-gerigt over Jeſus Chriſtus ook Latijn geſprooken heeft.

Wonderaardige Letter-verſetting op Chriſtus toegepaſt.

De Roomſche Amptenaren en Krijgs-Overſte hebben ook de Griekſe Taal verſtaan.

Digitized by Google

die anders een Hebreer of Joods Man van Tarſen was, den Overſten der Roomſche beſetting, in de Griekſche Taal aanſpreekt; waar over hy ſich als verwonderd houdende, (om dat hy hem voor eenen anderen Egiptiſchen Muit-maker aanſag) hem afvraagd; *Kond gy Grieks?* Waar uit dan ook ſommige willen beſluiten, dat den Voorſpreker Tertullus, waar boven van gerept is, niet in de Latijnſche; maar in de Griekſe Tale, den gevangen Paulus by den Stadhouder Felix aangeklaagd heeft. Andere wederom houden dat deſen Tertullus een Rooms Regts-geleerde zijnde, immers Latijn geſprooken heeft, volgens de gewoonte in de Romeinſche Vierſcharen gebruikelijk. Doch dat de Romeinen anderſinds ſoo geheel vies van de Griekſe Taal niet en zijn geweeſt; blijkt ſelfs uit eenige Roomſche Penningen en Pronk-Beelden, die ons met Griekſe Opſchriften voorkomen. En ook is het Opſchrift boven het Kruis van den Saligmaker in de Hebreeuwſche, Griekſe en Latijnſche Talen geſchreven, om dat die drie Talen in 't Roomſche Gebied de bekendſte waren, en niemand binnen Jeruſalem was, of hy verſtond ten minſten een van deſelve. Of nu egter uit het begin van 't gemelde voorval af te nemen ſtaat, dat de Romeinſche Bevelhebbers weinig of niet in de Joodſche Spraak ervaren zijn geweeſt, voorwaar dat ſoumen eenigſinds twijffelagtig mogen houden: want als Paulus, ſtaande op de trappen van 't Kaſteel daar de Roomſche beſetting lag, ſijn verantwoordelijke aanſpraak tot de Joodſche Schare in 't Hebreeuws dede, ſoo en ſchijnd het niet dat den Overſten ſulks heeft konnen verſtaan; want het volk met grammen gemoede tegen Paulus uitvarende, riepen onder het afleggen van hare Kleederen, en onſinnig ſmijten en werpen, dat hy ter dood moeſt; waar op den Overſten goed vond hem na binnen te doen leiden, en met ſpannen en geeſſelen, de reden van deſen oploop uit te perſen: welke voorbarige ſtraffe Paulus egter ten deele op ſijn Burgerſchap afkeerde. En ſoude na ſommiger gevoelen, deſen Overſten duſdanigen harden behandeling op 't onſeker, ſoo ligtvoerig tegen Paulus niet ondernomen hebben, by aldien hy de waarheid van ſijn miſdaad, uit ſijn eigen aanſpraak tot de Joden, ſelfs hadde konnen afmeten. Dus iſſet dan noodig geweeſt dat Paulus, na ſoo veel ſukkelings niet konnende door den Joodſchen Raad, by de Roomſche Bevelhebbers genoegſaam gedoodverwd worden, eindelijk door gemelden Tertullus, die den Joden als een Tolk diende, voor den Stadhouder Felix, verklaagd wierd; op dat dien Regter goede kennis van alles ſoude konnen hebben: gelijkmen uit den gantſchen draad deſer opmerkelijke geſchiedenis in de ſeven laatſte Hooftſtukken van de Handeling der Apoſtelen, niet duiſterlijk kan afnemen. En of ſchoon wy uit vers 40. van Kapittel 21. hebben geſeid, dat Paulus tot den Joden in 't Hebreeuws ſijn aanſpraak dede; egter meenen de Geleerde Uitleggers, dat hy in 't Syriſch geſprooken heeft, daar alleen d'Hebreeuwſche genoemd, om datſe daar mede groote gemeenſchap hadde; en overſulks voor eene Taal gehouden wierd. Want het Joodſche Volk na de Babiloniſche gevangenſchap door het gewoonlijk omgaan met de Syriers en Aſſyriers, hadden de ſuiverheid van de Hebreeuwſche Tale, t'eenemaal bemorſt en vermengd; alswe elders uitvoeriger hebben aangeteekend. Vorders ſoo blijkt hier ook eenigſinds uit, dat de Romeinen egter de Talen der eige Provincien niet geheel hebben konnen uitroeyen, dewijle in Europa, behalven het Latijn, noch veerthien Talen over gelaten zijn, die Scaliger de Moeders van de Europiſche Talen noemd, en die van de Romeinen

Romeinen weinig of niet in de Joodſche Taal ervaren.

Paulus heeft waarſchijnelijk Syris geſprooken.

Digitized by Google

waarlijk niet veel verandering geleden hebben; namelijk de Yerſche Taal, de Kantabriſche, de Arabiſche, de Finlandſche, de Teutoniſche, de Couchiniaanſche, de Slavoniſche, de Illyriſche, de Griekſe, de oude Epirotiſche, de Hungariſche, de Tartariſche en diergelijke. Ja het is ſeker dat al deſe Talen (uitgeſonderd het Arabiſch, en ſoo ſommige willen het Hongers) geweeſt zijn in Europa, en wel de meeſte binnen de Palen van 't Roomſche Rijk, ſelfs doen dat noch in ſtand was.

De Talen zijn ook verandering door de Gods-dienſt onderworpen geworden.

Vorders is openbaar dat de Talen niet alleen veranderd zijn, door geweld van Wapenen, maar ook door de Gods-dienſt en eerbiedigheid der Heiligdommen: want men ſiet dat met de Mahumedaanſche bygeloovigheid de Arabiſche Taal door gantſch Aſien en een groot gedeelte van Europa en Africa verſpreid is. De Ruſſen en andere Volken, die de Chriſtelijke Gods-dienſt van de Grieken hebben ontleend, hebben beneffens de Griekſe Letters, gelijk uit het A B C van Cyrillus blijkt, ook veel Griekſe woorden by haar Taal gevoegd: doch al waar de oorſaken der Taal-verandering niet en zijn, daar ſietmen ook dat de Inwoonders haar oude Taal ſonder merkelijke verandering behouden; namelijk daar de Vremdelingen en Koopmanſchappers, by gebrek van Waren, niet genoodigd werden, gelijk in woeſte en onbebouwde Landen, daar de Volken onkundig in de Konſten en Wetenſchappen zijn. En daar van is 't dat het Bergagtig gedeelte van Spaanjen, 't welk van de Romeinen, Carthaginenſers en Mooren nooit is overwonnen, noch de oude Cantabriſche Taal gebruiken. Het ſelfde verhaald Thucydides van de Atheners en van de Arcaders: Waarom ſy haar ſelven ook Eigenlanders, en de andere die in Taal afgewiſſeld zijn, Baſtard-landers of vermengde noemen. De Inwoonders der Epiriſche Bergen behouden noch de oude Epiriſche Taal. En de Wals-Engelſchen of Cambro-Brittannen van de Saxen op het onbebouwd Gebergte gedreven, hebben de ſeer oude Brittanniſche Taal onvermengd bewaard, gelijk Cambdenus ſchrijft. Ja ſy beelden ſich in dat haar Taal nooit ſal vergaan, gelijk uit de verſlen van Teleſinus blijkt: hedendaags nochtans door haar gemeener omgang met de Engelſchen, en door de opvoeding harer Kinderen in Engeland, beginnenſe meer te neigen na de Engelſche Taal, en vermengen veel Engelſche woorden onder de hare.

De Cambro-Brittannen hebben d'oude Spraak behouden.

Derde oorſaak der Taal-verandering, geſchied door het Climaat of Hemelſtreek,

De derde oorſaak der Taal-verandering werd beveſtigd door de gene die volgens de gelegentheid des Lands, en gematigheid des Logts, haar uitſpraak veranderen: want het is aan alle Volken eigen, hoe meer ſy na het Noorden gelegen zijn, te ſpreken met de Conſonanten of medeklink-Letteren, ſeer ruwelijk te gaar te pletteren ſonder de Vocalen uit het binnenſte harer Borſt, en door vake uitblaſingen te onderſcheiden: en ſulks komt van de groote kragt der geeſten en het geweld der geperſte warmte. Want de Saxen, en al de Inwoonders aan de Ooſt-Zee, ſpreken by na altijd middel-letters voor dunne, geaſpireerde voor middel-letters; duſdanig zijn deſe woorden, *Pibimus ponum finum*, in plaats van, *Bibinus bonum vinum*. De Ooſterſche Volken, namelijk de Hebreen, Syriers en Arabers, breken de woorden in haar keel. Doch de Weſterſche, namelijk de Spanjaarts en Italianen, brijſelen die tuſſchen haar tanden. De Zuiderſche Volken, welkers warmte ſeer matig is, ſpreken ſeer ſagt. De Noordſche en Duitſche Volken vormen haar woorden in de Borſt: de Franſche in de Keel, in 't Verhemelte en in de Borſt: Daarom ſegdmen gemeenelijk; de Italianen ſpreken hoofdig, de Duitſchen huil-agtig, de Franſſen ſingende, en de Engelſche juichende. In't

Verſcheide manieren in't uitſpreken by de Volken.

Boek

Digitized by Google

Boek der Rigteren Kap. 12. ℣. 8. werd verhaald, dat de Ephraimiten de Hebreeuwſche Letter *Schin* niet en konden ſpreken, ſeggende *Sibboleth* voor *Schibboleth*: daar over Kimchi ſegd, dat mogelijk de Logt des Lands oorſaak is geweeſt, datſe die Letter niet en konden uitſpreken: gelijk hedendaags de Lieden van Sarphat (dat is Vrankrijk) de *Schin* niet konnen ſpreken, maar bijten deſelfde af, even of 't een *Thau Raphatum* was: Bodinus brengd andere voorbeelden by, gelijk van Narbonne, daarſe alle met een beſlabberde Tong babbelen: Als ook in 't Taurins *Valedoca*, daar ſeiden de oude Sabiners *Fœdum* voor *Hœdum*, *Fircum* voor *Hircum* gelijk Varro ſchrijfd. Inſgelijks by de Vaſconers ſegdmen *Hocus* voor *Focus*, *Hilius* voor *Filius*. De Pariſianen en Orlienſers ſeggen volgens de wijſe der oude Hetruſcen, *Valeſius* en *Fuſius* voor *Valerius* en *Furius*. Doch al genoeg van de Verandering der Talen; wy willen hier noch eenige dingen by voegen, die de nuttigheid en 't gebruik der Talen raken.

Waarom de Ephraimiten geen Schibboleth konden ſeggen.

Met andere voorbeelden bevestigd.

Dat de kennis der Talen een groote weldaad Gods is, blijkt daar uit, dat de Verwerring der Sprake een groot Oordeel was van den vergramden God: dewijle daar door de geſelligheid van eenerlei menſchen en de t'ſaamleving wierde geſcheurd; 't welk door de kennis der Talen eenigſinds werd verbeterd. *Want de verſcheidenheid der Talen vervremd* (volgens het ſeggen van Auguſtinus) *de eene menſch van de ander: en de ſtomme Beeſten van verſcheiden aart ſullen makkelijker met den ander verſellen, als menſchen van verſcheide Talen: Soo dat den menſch liever met ſijn hond verſeld is, als met een menſch van een andere Taal.* En hier mede ſtemd ook Plinius over een. Vorders hoe veel de kennis der Talen doet tot de t'ſaamleving, blijkt uit den Koophandel, dewijl een Land niet alles voortbrengd: ook uit de Verbonden en Geſandſchappen tuſſchen Vorſten, als ook uit de verre Reiſen; welke dingen alle ſonder kennis der Talen niet en konnen verrigt werden. Voor al is de kennis der Talen noodig tot de Konſten en Wetenſchappen, de Wijs-begeerte, Genees-konſt &c. en byſonder tot voortplanting der Gods-dienſt en regt verſtand der Heilige Schrift: Ja de kennis der Talen is als een ſleutel, daar door men de deure opend tot de verborgenſte Schatten der Wijsheid aller Volken. Want alle wetenſchappen hebben de kennis der Talen, in welke deſelve beſchreven zijn, tot een voorlooper: invoegen de gene, die de Talen veragt, alle Studien den oorlog ſchijnd aan te ſeggen. Daarom hebben Pythagoras en andere der Ouden, onder welke laatſte geweeſt zijn Plato, Eudoxus, Cnidius en Euripides, in Egipten, Chaldeen, Indien en andere Landen gereiſd, op datſe eerſt de Talen, daar na de Wetenſchappen ſouden leeren, en dan beladen zijnde met de Wetenſchappen van die Volken, ſoo keerdenſe weder na haar Vaderland om dat daar mede te verrijken: want het Ooſten heeft Mannen gehad uitſtekende in allerlei Wetenſchappen, van welke nu noch meeſt alle de wijsheid tot ons werd overgebragt. En of ſchoon haar meeſte Boeken in 't Latijn &c. zijn overgeſet, egter hebben de Talen in welke de Wetenſchappen eerſt beſchreven zijn, yets byſonders, het welk in de Latijnſche of andere Taal niet kan overgeſet werden: *want de wateren ſmaken alderſoetſt uit haar eerſte Born-ader opgehaald.*

Eenigheid der Taal; van wat nut.

Kennis der Talen; van wat nut.

Waar toe de Oude Wijſen de verſcheide Talen leerden.

Overſettingen doen de dingen van haar eerſte weſen wat verlieſen.

Hoe veel de kennis der Talen doet tot voortſetting der Chriſtelijke Gods-dienſt en verſtand der Heilige Schrift, geeft ons het opſchrift boven het Kruis des Saligmakers genoeg te kennen: welk geſchreven was, niet ſonder verborgenheid, in drie Talen, en dat met Griekſe, Romeinſche en

Kennis der Talen, hoe nut tot de voortſetting der ware Gods-dienſt.

Digitized by Google

Het Kruis Christi, waarom met drie Talen beschreven.

en Hebreeusche Letteren, Luce 23. 38. welke Talen doe alderwijdst door de Weereld verspreid waren, daar door God die Talen als geheiligd heeft, om sijn Euangelium door de Weereld eerst voort te setten. Daarom is den Apostelen ook de gave der Talen medegedeeld: met welk Hemels Wapen-tuig dese onervare en ongeletterde menschen de weereld onder de gehoorsaamheid van Jesus hebben gebragt, en de verstrooide Schapen van Christus, die van de Joodsche stalle niet en waren, tot een Kudde vergaderd. En het gene de onsinnige Tooren-bouwers van Babel tot een straffe was, soo datse dat trots gevaarte niet konden voltrekken, is aan de eerst-beginnende Kerk een groote weldaad geweest; de Godlijke Voorsienigheid de saak soo beschikkende, dat met hulpe der verscheide Talen Gods eeuwigdurend Huis, welkers top-punt tot boven de Hemelen moet reiken, is gebouwd geworden. En na dat de ongewoone Gaven hebben opgehouden, soo zijn de Oude en Nieuwe Kerk-Leeraars niet nalatig geweest de Heilige Schriften in verscheide Talen over te setten, daar van noch verscheide Vertalingen in wesen zijn: want daar hebben nooit Taalkundige Mannen ontbrooken, ervaren in 't Hebreeuws en Grieks (ofse schoon alle Eeuwen, door Schriften niet ruim bekend, noch soo overvloedig daar in als nu zijn geweest) door welkers neerstigheid de Heilige Schrift is bewaard en overgeset. Daarom heeftmen noch seer veel oude Boeken met de hedendaagsche over-een-komende, soo Hebreeuwse als Griekse: gelijk onder andere werd bewesen van Hottingerus, Simon de Muis, Bonfrerius, Driedo, Joseph à Costa &c. Daar zijn wel meer Latijnse en andere Oversettingen, diemen ten regten mach groot agten, egter komener in de Grond-Text soodanige dingen voor, die in andere Talen nauwlijks soo volkomen konnen werden uitgedrukt: want gelijk alle, soo heeft ook voornamelijk de Hebreeuwse Taal haar aardigheden en bysondere eigenschappen, die on-uitdrukbaar zijn voor andere Talen. De Heilige Geest heeft'er ook als 't ware sijn eigen voetstappen en merkteekenen van gesag en vermogen ingedrukt, die geen Uitlegger na het leven kan na bootsen. Hierom is den genen die andere de Leerstukken des Geloofs verklaren, en voor de saligheid der zielen hebben aangenomen te waken, de kennis der Grond-Talen ten hoogsten noodig en seer voordeelig. Want nadien het waar en seker is, dat God sijn Heilig Woord heeft belieft te laten schrijven in een Tale die wel de eerste Vaderen des Verbonds gewoon was, maar ons van nature en opvoeding geheel onbekend is; siet even daarom isset noodsakelijk geworden, dat wy alle die Tale met neerstigheid leeren, of ten minsten dat wy ons van Tolken of Taals-Mannen, die deselve Schriften in onse Moeder-taal overbrengen, bedienen; op dat niemand van de toegang tot het verstand der Heilige dingen, die 't gantsche Menschdom tot leering en onderwijsing geschreven zijn, afgesneden blijft. Voorwaar men moet het voor een groot Cieraad en Voor-regt der eerste Apostolische Kerk houden, dat haar uitgesondene Leeraren met veelerhande Talen spraken; en dat *soo, als de Heilige Geest haar gaf uit te spreken*, Actor. 2. 4. sulks datse in een oogenblik Taalkundig en bequaam wierden, om in andere Talen die sy nooit geleerd en hadden, God te verheerlijken, en sijn groote Daden te verkondigen. 't Geen ook van haar in die tijd selfs tot den Heidenen, die in Christum geloofden overging, als te sien is Actor. 10. 44-46. welke werking des Heiligen Geestes, die de Saligmaker na sijn Hemelvaard, als de belofte des Vaders gesonden hadde, een tijd-lang de eerste Kerk waarlijk is bygebleven;

Aardige tegenstelling van Babels Tooren, en den opbouw der Kerke Christi.

Oversetting der Heilige Schriften.

Hoe veel Oversettingen van de Oorspronkelijke Talen verschillen.

Kennis der Talen, waarom aan de Leeraren noodig.

De Taalkunde in de eerste Apostolische Kerke, een Gave des Heiligen Geestes.

Digitized by Google

ben; want de Discipelen van Joannes wierden door oplegging der handen Pauli ook de selve Gave binnen Efesen deelagtig, volgens 't geenwe lesen Actor. 19. 6. waar uit wy dan klaarlijk konnen sien dat Christus door dese ongehoorde Wonderdaad wilde betoogen, dat de Geest des Heeren nu sou gaan woonen onder alle de gene die sijnen Name souden belijden; en het Euangelium snellijk sou konnen uitgaan tot alle Natien en Tongen. Want aan dese nieuwe Kerke en mogten geen van die Gaven ontbreken, die tot haren opbouw dienden, of dat sy hier in minder luister dan eertijds de Joodse Kerke en hare Scholen genieten soude. Voorwaar wy hebben gehoord dat de Joden roemden datmen onder de Raads-Heeren van 't Sanhedrim, de kennis van tseventig Talen vond, en juist soo veel als van haar geloofd word, datter in de Babilonische Verwerring gebooren zijn. Sy weten ook veel te seggen van de *Ansche Batlanim*, hoedanig sy daar tien in alle Synagogen hadden, en sich t'eenemaal bemoeiden met het werk der stigtinge; en dat eenen onder haar een Taal-kundige was, diese *Methurgeman* of *Oversetter* noemden, hebbende bequaamheid om de Wet Mosis in de bekende Land-Taal daarse woonden, te vertolken. 't Scheen dan de Koning Jesus niet betamelijk te zijn sijne Kerke met minder Gaven te versorgen als haar nut en noodig was: onder welke de Gave der Talen, tot verspreiding van de Wet des Geloofs, die voornamelijk op de voldoening van Gods geregtigheid in den Saligmaker Jesus Christus gebouwd lag, geene van de minste weldaad kon geschat worden. Dus reikte Hy dan sijne Apostelen in een oogenblik en op een wonderdadige wijs dat gene ter hand, dat anderfinds met lange tijd en veel sweetens moet gehaald worden. En waarom doch dit anders, dan op dat dit als een kragt Gods aangemerkt zijnde, het Euangelium sijn goede getuigenis selfs uit den Hemel soude medebrengen. Dies en mogt de Kerke dan selfs niet in haar begin aan eenig ding gebrek hebben, van 't geen ooit in haar aanwas en volheid, het voornaamste sou konnen genoemd worden: want dusdoende wierd het Euangelium aanstonds aan alle uithemers, Schijten en Barbaren verkondigd; de bekeerde in de Leere van Jesus bevestigd, en dat door aanwijsing van de kragt der Grond-spraken; en de Kerken wierden magtig om alle gemeenschap door de gantsche weereld op een onderlinge wijse te oeffenen. Wanneer nu naderhand de H. Geest dese Gave der Talen niet meer door soo snellen verligting mede deelde, soo bleef egter noch de noodsakelijkheid der Taal-kunde in de Kerk; en het was ten hoogsten nut datmen door neerstige onderfoeking versogt wat zegen God daar over geven wilde. En heeft de Christen Kerk sich in alle verstel ook altijd geern gered met soodaniger Mannen Oordeel, die tot t'samenstemming der Geloof-saken, uit en met de kragt der Grond-Talen konden spreken: en door sulken beneerstiging zijn ook al tijdelijk verscheide Oversettingen der Heilige Schrften in allerlei Spraken uitgewrocht; op dat elk dat woord in sijn eigen Tale (als eens op den Pinxter-dag de Apostelen tot Parthers en Meders en menigte andere Actor. 2. spraken,) soude konnen hooren spreken, en selfs lesen en onderfoeken; want hier door soude die geslotene deure des Heiligdoms ontslooten en aan alle Volken open geset worden. Aldus zijn dan korts na der Apostelen tijden de Bybelsche Boeken van beide Verbonden, in de Syrische, Moorsche, Arabische en Latijnsche Spraken gebragt. En soo wy Chrysosthomus en Theodoretus mogen gelooven, heeftmen daar de Egiptische, Indiaansche, Persiaansche, Armenische, Schijtische

Waar toe de Taal-kunde in de eerste Kerk soo noodig was.

Taal-kunde der Joodsche Kerkversorgers.

Nut van de Gaven der Talen.

De naspooring der Talen altijd noodig voor de Kerk.

De Talen zijn noodig om Gods Woord aan alle Volken te konnen oversetten.

Digitized by Google

en Sarmatiſche vertalingen by te voegen. En dus is in de Chriſten Gods-dienſt aanſtonds wijds en zijds verſpreid; en had by veelen mogelijk dieper konnen inbooren en vaſter wortelen ſchieten, ſoo men ook niet al vroeg de Gave der Talen verſuimd en als voor dood had laten begraven liggen: Ja ſoo datmen in wat later Eeuwen niemand mogelijk dan Origenes en Hieronymus onder de Kerk-Vaderen van die tijden vond, die de Hebreeuwſche Spraak ter deugden verſtond. Sulks de Geleerde Mannen ook hebben aangemerkt, dat door deſe nalatigheid geen kleine misſlagen ontrent de Uitlegging der H. Schriftuur voor den dag gekomen zijn. En ſchoon eenige der Latere Pauſen noch yets tot de voortſetting van de Ooſterſe Talen hebben ſchijnen toe te brengen, ſoo is egter de onkunde onder de vorige Eeuwen door 't Pauſdom ſelfs niet weinig beſwaard; ſoo dat die tijden als in een Egiptiſche duiſternis vervielen. Doch wanneer God door het licht der Reformatie den Dagh des Euangeliums weder begon op te klaren, en dat d'ondekking der dwaling noodwendig haar begin groot-deels uit de Taal-kunde afhalen moeſte, als die het regt verſtand van Gods Woord alleen voort brengen kon; ſoo heeftmen die oeffening wederom beginnen te omhelſen en aan te queeken, en de Kerk heeft daar door tot op heden van nieuws haren meeſten bloei en aanwas bekomen. Soo datmen begonnen heeft te ſeggen; *Datmen de Heilige Schrift niet Godgeleerdelijk kan verſtaan, ſoomenſe niet Taalgeleerdelijk en verſtaat.* Gelijkmen duſdanige redenen Melanthon toeſchrijft. Deſelve verſtandige Man en ſijn tijdgenood Lutherus ſeiden; *Dat ſy de kennis der Hebreeuwſche Taal, hoe weinig ſy die ook verſtonden, en ſlegts met het uitterſte der lippen geproeft hadden, voor al de ſchatten van de Weereld niet verwiſſelen wilden.* Wy moeten 't ook met een ſchuldige dankbaarheid erkennen, dat God ſederd de hervorming der vervalle Gods-dienſt, Mannen verwekt heeft van onvermoeiden yver; en haren onophoudelijken arbeid ſoodanig heeft believen te zegenen, datſe door hun groote kennis en geleerdheid in de Heilige Talen, te gelijk ook ſeer diep tot de kennis der Goddelijke Saken, die de grondveſt van 't Geloof betreffen, zijn ingeboord, en ons als brave Schriftgeleerde in 't Koninkrijk der Hemelen wel onderweſen, daar door uit hare Schatten, Oude en Nieuwe dingen hebben weten voor den dag te halen; ſulks dat indien den yver niet en verkleumd (dat God wil ſchutten) wy groote reden hebben te hoopen datter voor onſe nakomelingen noch al meer ſal toegetakeld werden. Want dat onſe tijden nu alreede niet alleen ſoo veel treffelijke Vertalingen in allerlei Spraken, maar ook ſoo geleerde en Schriftmatige Aanteekeningen daar nevens beſitten, zijn niet anders als gewenſchte vrugten van de voorgaande en deſe loopende Eeuw: en de beſte Latijnſche, Italiaanſche, Spaanſche, Franſſe, Engelſche, Hoogduitſe en Nederduitſe nieuwe Overſettingen zijn ons door vlijt van onvermoeide Mannen ter hand gekomen, waar van wy hier na in 't byſonder ſullen ſpreken. Doch het gene hier toe noch diend aangemerkt te werden, is dit, dat men geenſinds in de voortſetting der Taal-kunde behoorde te vertragen, en niet en moeſte gedoogen dat andere, die buiten onſe Kerk zijn, ons daar in met haar voorbeeld ſouden voorby ſtappen. Want alhoewel het onder de Roomsgeſinde nooit veel opgenomen heeft; egter zijnder blijken genoeg dat in de groote Kerk-Vergaderingen nu en dan voor nuttig geoordeeld is, het oog daar op te houden. Dus wierd in 't Concilie van Vienne onder Clemens de Vijfde beſloten, datmen in de Hooge Schoolen Opper-

Taal-kunde tot groot nadeel der Kerk agter de bank geraakt.

Taal-kunde wanneer in de Kerk wederom levendig geworden.

Waardye der Heilige Talen door Melanthon en Luther afgeſchetſt.

Sonder de Taal-kunde ſouden wy vele fraeye Overſettingen miſſen moeten.

Digitized by Google

per-Meesters in de Hebreeuwsche, Griekse en Arabische Talen sou stellen; om het Geloof voort te planten, en wel te beschermen tegen de Joden, en de opkomende dwalingen. Gelijk ook hierom Paus Paulus de vijfde in den Jare 1610. by gelegentheid van den Persischen Koning *Xo Aba*, heeft ingesteld, dat onder de Godgeleerde, Hoog-Leeraars in de geseide Talen souden zijn; daar by ook belastende datmen aldereerst de sulke tot Ampten invoeren soude, die in de Oosterssche Spraken ten minsten soo verre waren gevorderd, datse andere daar in konden onderwijsen. Na dese voorbeelden heeft Gregorius de XIII. beneffens de Groot-Hertog van Florencen en andere, selfs Boekdrukkeryen van Oosterse Talen opgeregt, en Lees-Meesters in de Hooge Schoolen daar toe gesteld, en met Jaarlijkse Dienst-gaven besorgd. Gelijker ook eenige Geleerde Mannen niet en hebben ontsien lange en gevaarlijke reisen te doen, om kennis van de Oosterse Talen te bekomen, als in hare levens verhaald werd.

Eenige Pausen hebben de Oosterse Talen willen voortsetten.

TWEEDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

OUdheid, *nut en vermogen der* Letter-vinding. *Joodse Fabelen van den* Eersten Schrijver. *Dat de* Sterrekunde *en Wetenschappen der* Handgrepen, *eer by de Assyriers dan by de Egiptenaren zijn geweest. Of ook de Sterrekunde door* Abraham *in Egipten gebragt kan zijn?* Beeldsprakige Letters, *waar eerst gevonden. Hoe, door wie, en in wat vorm de* Letters *tot de* Grieken *gekomen zijn. Of* Moses, *of* Abraham, *of liever de* Assyriers *de* Letters *gevonden hebben, en of'er ook* Letters voor de Zondvloed *in gebruik waren. Dat* Adam *buiten alle twijffel ook* Letters *heeft gehad. Of'er ook eenige* Steene Kolommen *voor de Zondvloed met* Inschriften *opgerigt zijn als de gemeene roep gaat.* Regte en linkse Schrijf en Lees-wijse *sommiger Volken. Vremde* Afwisseling der Letter-teekenen. *Watter van de veel geagte* Sinbeduidende Beeld-Letters der Egiptenaren *te houden zy.* Chinesche Character-kunde, *hoe grooten geleerdheid onder hen. Of'er ook* Algemeene Letters *souden konnen gevonden worden; en of men eertijds door dat middel de* Verwerring der Talen, *in de Babilonischen Tooren-bouw niet en had konnen beletten. Als mede yets frays over de ligtigheid der* Europische Letteren *ten opsigt van de* Chinesen, Egiptenaren *en diergelijke. Voorbeelden van eenige oude* Vermaarde Alphabetten, *met eenige aanmerkingen over de* Schrijf-gereedschappen *der Ouden.*

HEt is voorwaar wat groots en een saak die by den Wijsgragen in waarde diend gehouden, de Letters te besitten en wel te kennen. Want of het schoon de onkundige een gering-geagte saak schijnd, egter vloeid door middel der selve alle wetenschap tot ons af, en door de Letters werden alleen de groote Mannen ver-eeuwd. De vinding der Letters heeftse alle in verwondering weg-gerukt. Door deselfde werden niet alleen de deftige daden onsterflijk gemaakt, maar ook de onsienlijke kragten der zielen voor de eeuwigheid afgeschilderd: want de Boeken zijn uitstekende Ligten en Spiegels des gemoeds; Getrouwe bewaarsters der verkregen Eere; Luid-roepende Verkondigers der Deugden, en onwrikbare Gedagtenis-teekens der deftige Handelingen. Daarom

Nut der Letter-vinding.

En der Boeken.

Digitized by Google

ſegd Seneca tot ſijnen Vriend: *Indien gy door Eerſugt geraakt werd, mijn Brieven ſullen u bekender maken als al 't gene dat gy betragt en waarom gy gevierd werd.* Wat is'er wonderlijker ſegd Voſſius, als dat in de Afbeeldinge van weinig Letters alles begrepen is, dat van de Godsdienſt, van 't gemeen of van ymands byſondere dingen, geſegd of gedagt kan werden? Hoedanig ſouden de geſtalten der Steden en Landen en des gantſchen Menſchelijken Geſlagts geſteld zijn, als deſe bewaarſter der Daden Konſten en Wetenſchappen, Verbonden en diergelijcke, weggenomen was. Want door de Letters komt de Menſchelijke reden te voorſchijn, ſchilderd haar ſelfs af en legd haar in de kiſt der Boeken in bewaring, en ſet ſig over in de gemoederen der gene welkers Lichaamen, door ſeer groote tuſſchen ruimte van tijd en plaatſe, van den anderen afgeſcheyden zijn. Cicero ſchrijft de vinding der Letteren God toe, gelijk ook Plato: Want de ſcherpſinnigheid als ook de nuttigheid deſer vinding, ſcheen hen 't Menſchelijk bereik verre te overtreffen. Hoe ongelooflijk ſchynd het, de woorden die anders alleen hoorbaar zijn, door hulpe van weinige Letters, gelijk door een betovering, ſigtbaar te maaken: en geen Konſt is nog ſo verre gekomen datſe ſulks ontrent de andere Sinnen heeft konnen doen. Dog de nuttigheid aangaande, wie kan de ſelfde genoeg uitſpreeken? Want door middel der Letteren konnen wy onſe ſaaken in ver afgelege Landen overſenden, en ſonder een voet uit ons huis te ſetten, met ver-af-zijnde Vrienden te ſamen ſpreeken: hier door werd tot ons overgebragt alles wat van 't begin der Wereld tot nu toe is geſchied, even of wy daar by waren geweeſt: ſo datwe al de Geleerde Mannen als uit de graven kunnen op roepen en met haar raad-plegen. Invoegen de Letter-vinding waarlijk een grooter konſt is als ons van al de Toovenaars geſegd word oyt geſchied te zijn. De Letterlooſe Amerikanen, ſiende dat de Spaanjaards door Brieven haar gedagten malkanderen konden toe ſtuuren, hebben haar voor Goden of Duivels gehouden. Ja de ſeer ſchrandere Chineſen (die daar ſeggen datſe haar Letters, welke de ſaaken ſelfs, en niet de woorden uitdrukken, kort na de Sond-vlòed gehad hebben) waren verbaaſd, alſſe ſagen dat haar woorden met Romeinſche Letters geſchreven, van de Europers, die nog de Chineſe Taal nog de Characters niet en kenden, geleſen en uitgeſprooken wierden: niet konnende begrijpen, hoeſe de klanken der woorden door ſoo weynig Letters uitdrukten. Soo dat wy mogen beſluiten met het ſeggen van den grootſten Wis-konſtenaar deſer eeuwe, Galilæus, *De alder-uitnemenſte vindinge, is de innigſte gedagten van ſijn hert te konnen bekend maken aan de gene die verr van ons af zijn, ja ook naderhand aan die, die nog niet geboren zijn en mogelijk eerſt over duiſenden van jaren ſullen geboren worden. En ſulks met ſeer weinig omſlag, namelijk met* XXIV. *Characters of Schrijf-teekens, verſcheidelijk op 't Papier t'ſaamte voegen: Sulks dit waarlijk het ſlot of Zegel is van al de Menſchelijke uitvindingen.*

Groot vermogen der Letteren.

Vinding der Letteren, van vele aan God toegeſchreven.

Letter-vinding meer dan de Toverkonſt.

Chineſen ſtaan over onſe Letterkunde verbaaſt.

De Schrijvers verſchillen ſeer veel over de eerſte Vinding der Letters. Eenige als Plinius, ſtellen het gebruik der Letters altijd by de Aſſyriers geweeſt te zijn. En alhoewel dit gevoelen op die valſche grond ſteund, dat de Weereld is eeuwig geweeſt, egter kanmen toeſtaan dat 'er eenige waarheid in is; namelijk dat de Menſchen nooit ſonder Letters zijn geweeſt, en datſe van de Aſſyriers tot andere Volken zijn overgebragt. De Joden verſieren ook dat 'er thien dingen op den Avond des Sabbaths zijn geſchapen; namelijk de Regenboog, het Manna, de Put der

Wie mogelijk de eerſte Letters gevonden heeft.

Digitized by Google

der Rotſe; de Vuur en Wolk Kolom; de Schrift of Letteren; de Wet of Tafelen, en de Staf Aarons, gelijk Munſterus verhaald over Geneſis. Van deſelfde waardie iſt mede, 't geen ons R. Abraham uit den Talmud verteld, namelijk dat Adam een Boek ſou geſchreven hebben van de Godheid. Maſius over Joſua, verhaald ook dat Abel eenige dingen ſoude hebben geſchreven: en het Boek der Schepping; willenſe dat van Adam in geſchrift is opgeſteld. Doch deſe dingen behoeven niet wederlegd te werden.

Joodſe Fabelen over de eerſte Schrijvers.

Andere ſchrijven de Egiptenaars de Eer der Lettervinding toe; gelijk uit den ſelfden Plinius blijkt; want geſegd hebbende, dat de Letteren altijd by de Aſſyriers zijn geweeſt, ſoo voegd hy'er by, dat andere willen, datſe by de Egiptenaars door Merkurius, en andere, by de Syriers ſouden gevonden zijn. Van Merkurius verhaald het ſelfde, Diodorus Siculus, Plutarchus en Cicero. Plato gedenkt ook, dat'er by de Egiptenaars een ſeker God is ge-eerd, Teuth genaamd (van andere Τααυτ genaamd) die aan de Egiptenaars, behalven veel andere Konſten, ook de Letters ſoude geleerd hebben. Men wil dat deſen Teuth, Merkurius geweeſt is, dieſe Triſmegiſtus by-noemen: Ja Kircherus ſchrijſt, dat yder Vorm der Letters van deſen Taautos ſoude gevonden zijn, beſtaande meeſt in Beeld-vormen die ontleend zijn, uit de deelen van Ibis-vogelen, Oſſe-koppen, Rams-hoofden, Haviks-bekken, Slangen en diergelijke: waar van wy kort hier na, de Beeldnis met der ſelver uitleg en vermogen, niet en ſullen achterhouden. Maar dat Kircherus uit die wil bewijſen, dat de Griekſe Letters van deſe Vormen ontleend zijn, dat ſullen wy aanſtonds nader onderſoeken. Philo Biblius de verklaarder van Sanchoniaton, die de Phenicíſche dingen ontrent de tijden van Semiramis beſchreven heeft, gelijk uit Euſebius blijkt, gewaagd van eenige Schriften van de Eere der Goden, die deſen Taautos ſoude geſchreven hebben, als ook van eenige Heilige Schriften, daar in hy de Slang een Goddelijke natuur toe paſt. Ja dat het getal van de Boeken welke deſen Taautos van de Hemelſche Goden geſchreven heeft, ongelooflijk ſoude zijn, ſulks verhaald ons Jamblichus in ſijn Werk van de Geheimen der Egiptenaren, diens woorden, Marſilius verklaard. Nochtans en is dit niet waarſchijnelijk; want daar heeft niemand behalven Philo, van deſe Boeken van *Teuth* of Taautos, gewaagd; en van over veel Eeuwen iſſer niets dan de bloote naam deſer Boeken bekend geweeſt. Ook iſſer reden genoeg, om Jamblichus getuigenis verdacht te houden: want hy verhaald in't begin van het gemelde Boek, dat de Egiptenaars de gewoonte hadden, hare Boeken en Konſten aan Merkurius toe te ſchrijven. Doch daar zijn Geleerde Mannen die reden meenen te hebben, om al de dingen van Merkurius Triſmegiſtus voor beuſelachtig te houden: gelijk te ſien is by den ſeer Geleerden Conringius. Voorder houd men ſeker, dat Aſſyrien lang voor Egipten is bewoond, en Konſten en Wetenſchappen heeft geoeffend: alhoewel juiſt niet, om dat de eerſte Menſchen daar geſchapen zijn, maar veel eer dat het Menſchelijk geſlacht na de Zondvloed daar voort geſet, en de eerſte Heerſchappie is opgerecht. Ook getuigd Proclus, dat de Aſſyriers lang voor de Egiptenaars de Sterre-kunde hebben geoeffend, 't geene ſonder de kennis der Letters niet en heeft konnen geſchieden. Ja dat door Abraham en derhalven door de Chaldeen, de Cijffer-konſt en de Sterre-konſt eerſt in Egipten is gekomen, ſulks ſchrijft Nicolaus Damaſcenus, een ſeer geloofweerdige getuige by Joſephus, als ook Eupolemus en Artabanus. Men leeſt mede by Simplicius, dat de Sterre-kundige waarnemingen, die Kalliſthenes door Ariſtoteles laſt uit Babel over ſond, wel 1903. Jaren oud zijn

Of de Egiptenaren de eerſte vinders der Letters zijn.

Getuigeniſſen van oude Schrijvers.

Aſſyrien heeft eer dan Egipten in Konſten gebloeid.

Sterrekunde by de Aſſyriers ſeer oud.

Sterrekunſt mogelijk door Abraham en ſijn nakomers in Egipten gebragt.

Digitized by Google

geweeſt, die Porphyrius verhaald tot de tijden van Alexander de Groot bewaard te zijn: zijnde der ſelver begin, korts voor den Tooren-bouw van Babel, en ontrent 200 Jaaren voor Abraham. Doch het is wel mogelijk en misſchien ook waarachtig, dat de Beeldſprakige Letters, aldereerſt by de Egiptenaars zijn in gebruik geweeſt; en ſulks ook maar alleen by de Egiptenaars, 't en zy men de Chineſe Schrijf-teekens, de Beeld-ſprakige der Egiptenaars ſeer gelijk wilde ſtellen. Doch deſe beteekenen niet de Letters van't A B C, maar de Saken ſelfs, en daarom behoorenſe niet tot dit geſchil. Pſammetichus de Koning van Egipten die ontrent 100 Jaaren voor de eerſte Olympias heeft geleefd, is de eerſte geweeſt die de Menſchen van een vreemde Taal, en wel van de Griekſe, in Egipten heeft ingang gegeven: ſederd welke tijd ook de Grieken, eerſt met de Egiptenaars gemeenſchap hebben gehouden: want Diodorus Siculus getuigd, dat Egipten te vooren, voor de vremdelingen ontoeganklijk was, en dat die'er echter aan-quamen of gedood of tot Slaven gemaakt wierden; en derhalven hebben de Egiptenaars, de Letteren niet gegeven aan de Volken met welkſe niet en wilden omgaan. Thomas Goodwin heeft in ſijn Burgerlijke en Kerklijke gewoonten der aal-oude Hebreen, ook yets van deſe Stoffe aangeroerd, en is van meeninge, dat het Schrijven door Letteren, in geen Natie teffens tot ſijn volkomenheid geraakt, maar allengskens en by trappen is aan den dag gekomen; alhoewel hy ook geern toeſtemd, dat de meiningen der Ouden, nopende de eerſte vinding der Letteren, oneindig van malkanderen ſchijnen te verſchillen: want uit Plinius ſegd hy, wilmenſe ſekerlijk Cadmus onder de Grieken aan plakken; en Servius meend dat het Palamedes is geweeſt. Alexander en andere, brengenſe door eenen Rhadamanthus in Aſſyrien; of door Memnon in Egipten; door Herkules in Frygien; en door Carmenta in Italien. Ja ook werden die van Phenicien aangeteekend, als de eerſte die de kennis der Letteren en haar gebruik hebben opgevat, gelijkwe aanſtonds nader ſullen hooren. En 't geen het minſt geloof verdiend, is dit, dat eenige uit Diodorus Siculus beweeren, dat men de Lettervinding aan de Mooren dank moet wijten. Doch deſelve Goodwin meend, dat men op veel ſekerder grond gelooven mag, dat Moſes indien niet den eerſten vinder, ten minſten alder-eerſt het gebruik der Letteren, aan het Iſraelitiſche Volk geleerd heeft; en dat die van Phenicien, die naderhand Gebuur-landers der Hebreen of Joden wierden, deſelve van hen hebben geleerd, en datſe van daar onder de Grieken gemeen geworden zijn; gelijkwe alreede hebben beginnen aan te merken, en nu noch wat nauwkeuriger te ondertaſten ſtaat.

Beeldſprakige Letterkunde waarſchijnelijk eerſt by de Egiptenaars gevonden.

Egiptenaars hebben de Letters niet aan andere Volken gegeven.

Gevoelen van Thomas Goodwin.

Den Schrijf-ſieken Athanaſius Kircherus, tragt in ſijn Egiptiſchen OEdipus te bewijſen, dat de Egiptiſche Letters, de eerſte zijn geweeſt, die Cadmus in Grieken-land heeft overgebracht: invoegen de Letteren der Grieken, deswegen deſelfde ſouden zijn met de Egiptiſche, waar van hy de afbeeldingen bybrengd in ſijn derde deel. Doch hy bouwd op gantſch loſſe gronden, en brengd Autheuren by, die recht tegen ſijn meeninge aanloopen. Eerſt ſteld hy de hedendaagſche Egiptiſche of Coptiſche Letters voor, van welke hy droomd dat de Griekſe afgeleid zijn: daar nochtans de namen en de afbeeldingen, leeren dat de hedendaagſe Egiptiſche, haar oorſprong aan de Griekſe ſchuldig zijn: want niemand kan twijffelen of Ptolomeus heeft na de overwinninge der Grieken, de Griekſe Taal met de Griekſe Letters in Egipten ingevoerd: Te meer waarſchijnelijk, als men ſlegts aanmerkt, dat de Boeken der Egiptenaren, doorgaans met Griekſe woorden zijn vervuld, en dat men daar by de Letters met malkander vergelijkt. Hy leid ook ſeer werk-

Of Cadmus de Letters uit Egipten tot de Grieken gebragt heeft.

De hedendaagſe Egiptiſche Letters, zijn van de Griekſe herkomſtig.

Digitized by Google

werksaam de Figuur der Letteren af, van de Vormen der Dieren by de Egiptenaars voor Heilig gehouden; namelijk de Ibis, de Hond, de Sperwer, de Os. &c. Dese noemd hy gemeene of Pharaonische Letters, en meend datse gediend hebben niet alleen om Brieven en andere gemeene dingen te Schrijven, maar ook tot hare Beeld-sprakige geheimen. Vorders segd hy dat ook dese Letters, sonder de Vormen der Dieren na het gemeen gebruik geschikt, door Cadmus in Grieken-Land gebragt zijn: daar toe hy de woorden van Herodoot in Terpsichore bybrengd, die de Griekse Letters noemd, *Geluid-gevende Letters van Cadmus*. Eindelijk beweerd hy uit Hieronymus, dat Cadmus en sijn Broeder Phœnix, Egiptenaars zijn geweest, en dat'et waarschijnelijk is datse ten tijde van Othniel in Griekenland zijn gekomen; dog dat Cadmus, latende sijn Broeder in Phœnicien dat daar van zijn naam heeft, in Grieken-Land is overgesteeken; daar hy geen andere Letteren dan die hy in sijn Kindsheid geleerd hadde, namelijk de Egiptische, en konde brengen. Ja hy besluit dat niemand daar aan kan twijffelen. Dog daar tegen valt wel degelijk veel te seggen; want wie kan gelooven dat de gemeene Brief-Letters sijn te gaar gesteld geweest uit de gedaanten der Dieren of harer deelen, dewijle soo een slag van Schrijven al te lastig en voor het gemeen gebruik onbequaam soude geweest zijn; want ieder had dan wel behooren een Schilder of Teekenaar geweest te zijn: Welke Konst nogtans volgens 't seggen van Petronius, wel meest vande oude Egiptenaars, in voet-zand geholpen is. Ten zy ymand wilde seggen, datse tot soodanige Beeld-Letteren niet veel en behoefden te kunnen; gelijk alle haare Obelisken en Graf-spitsen met Beelden van slegte Teijkening pronken; alhoewel het nog te veel sou zijn, te seggen dat Jan-Alleman onder hen soo veel gekonnen heeft. Ook werden in de oudste Obelisken en Mummien van hem selfs by-gebragt, soodanige Letters niet gevonden, uitgesonderd de laatste *Tau*, die verscheidelijk na de gedaante van een Kruis is geschreven, vertoonende klaarblijkelijk de Samaritaansche of de oude Hebreeusche T. En in sommige laater Gedenkteekenen, de eerste Letter A. die nogtans meer gelijkt na de Ionische of Phœnicische als na de Coptische of Egiptische. Ook segd Herodoot niet dat Cadmus de Egiptische Letters in Grieken-land heeft gebragt, maar het tegendeel: want hy Schrijft dat'et geweest zijn de Phœnicische Letters, die de selfde waren met de Cananeesche of Hebreeusche, gelijck uit Scaliger, G. Vossius en Bochartus openbaar is. Hieronymus segd van de Letters niet met allen of 't Phœnicische of Egiptische zijn geweest: En Scaliger loochend dat Cadmus en sijn Broeder Phœnix Egiptenaars zijn geweest. Phœnicien is wel van Phœnix benoemd, dog eertijds Canaan genaamd geweest. En dat Phœnix geen Egiptenaar is geweest bewijst hy, om dat'et strijd tegen de seer oude Jaar-Boeken der Phœniciers, die Philo Biblius in 't Grieks overgeset en uitgegeven heeft; daar-en-boven soo is de naam Phœnix Hebreeusch, of Phœnicisch: en Phineas is sonder eenige verandering het selfde dat Phœnix is, alsmen slegts de Vocalen of Klinkers verset.

Pharaonische Letters.

Of Cadmus de Letters uit Egipten onder de Grieken heeft gebragt.

Met Beeld-Letteren te Schrijven is niet algemeen geweest.

Wat Letteren Cadmus in Grieken-Land gebragt heeft.

Andere dan brengen alswe terstond seiden, de Oorsprong der Letters tot op Moses of op Abraham. Moses werden die toegepast van Eupolemus; dog sulks werd wederlegd, soo om dat de Letters by de Assyriers lang voor Moses zijn geweest, gelijk wy boven getoond hebben; als ook om dat de Wet door Gods Hand in de Steene Tafels was geschreven. En Numer. 21. gedenkt Moses aan een Boek der Oorlogen des Heeren:

Of Moses of Abraham de Letters gevonden hebben.

Digitized by Google

ren: waar uit blijkt dat de Letters eerder in gebruik geweeſt zijn. Dat Moſes de Letters ſoude veranderd hebben, gelijk eenige drijven die hem der ſelver vinding niet toe en ſchrijven, heeft geheel geen grond: want nadien de Tale der Iſraëliten in Egipten, deſelfde was die ſy te voren in 't Land Canaan hadden gehad, waarom ſoude Moſes de Letters veranderd hebben, daar dit Volk geen andere Tale nog Letters kende? En daarom ſteld Suidas, Abraham een vinder ſoo der Hebreeuſche Tale als ook der Letters: dog hy dwaald onſes agtens in beide, dewijle wy alreede getoond hebben dat de Letters by de Aſſyriers ſijn in gebruik geweeſt voor Abrahams geboorte. Ook heeft hy de Hebreeuſche Tale niet 't ſaam geſteld, maar ſijn Nakomelingen die gene nagelaten die hy van ſijn Voorvaders of van de Canaaniten geleerd hadde. Hierom ſtellen vele de Phœniciers de eerſte vinders der Letteren. Soo verhaald Plinius; *De Phœniciers hebben de eere vande vinding der Letters, vande Sterre-kunde, vande Schip-vaard en den Krygs-handel.* Het ſelfde getuigd Curtius, ſeggende: *Indienmen het gerugt mag geloven ſoo hebben de Phœniciers de Letters eerſt gevonden en geleerd.* Gelijk ook den Digter Lucanus in deeſe Vaarſen Zingd:

Misſlag van Suidas die Abraham een vinder der Hebreeuſche Taal en Letteren ſteld.

Indienmen mag geloof aan 't oud geruchte geven,
Het was den Fenicier die door een ſtoute vond;
De uitgeſprooken Stem deed blijven in het leven,
Door ſtomme Letter-trek, al wat oyt ſprak de Mond.

En Critias by Athæneus ſegd; dat het Schrijven tot hulp der Stem, te Tyrus gevonden is: hierom beteekend by Heſychius het woord *Phœnicieren* ſoo veel als Leſen: en Plutarchus ſegd; dat de Zee de Letters tot een hulp-middel tegen de vergetenheid uit Phœnicien heeft gebragt. Dog of ſchoon de Grieken de Letters vande Phœniciers hebben en de Latijnen vande Grieken, egter ſijnſe vande Phœniciers niet gevonden, maar ſy hebbenſe van de Aſſyriers of Chaldeen, onder welke Abraham geboren en opgevoed is, volgens het gemeen gevoelen der God-geleerde; 't geene de voornaamſte Heidenſche Schrijvers ook beveſtigen. Diodorus ſegd; de Syriers hebben de Letters gevonden, van wien de Phœniciers die ontfangen hebbende, aan de Grieken hebben mede gedeeld: en dat zijn die geene geweeſt die met Cadmus in Europa zijn overgeſcheept. Hier uit en uit andere dingen beſluit Euſebius, dat Cadmus den Phœnicier, aan de Grieken de eerſte gronden der Letter-kunde heeft verſchaft; daarom de Oude de Letters ook Phœnicierſche genoemd hebben. De Syriers die Letters gevonden hebben ſijn de Hebreen: daarom ſegd Lucianus; *Hy ſprak eenige onbekende woorden, hoedanig Hebreeuſche of Phœniciſche zijn.* En Charilus ſegd vande Solymers, *Sy ſpraken met haaren mond Phœniciſche woorden.*

Of de Letters vande Phœniciers voortgebragt zijn.

Aſſyriers ſijn waarſchijnelijk de vinders der Letteren.

Maar of ſchoon de Aſſyriers en onder haar de Hebreen, de eerſte gedagt werden die na de Sond-vloed de Letters hebben gehad (dewijle ſy het eerſte Rijk hadden, van waar de Letteren gemakkelijk tot de naburen konden werden overgebragt) egter twijffelen wy nauwelijks of de Letters zijn voor de Sond-vloed en van 't begin der Wereld in gebruik geweeſt. Soo dat het ſeer waarſchijnlijk is, dat Adam de Letters gevonden heeft, van wien Seth die geleerd heeft en vervolgens aan andere tot op de Verwerringe der Talen; als wanneer met de nieuwe Spraken mogelijk ook nieuwe Letters zijn uitgevonden; de oude egter in gebruik blijvende by de geene die de eerſte Taal bewaarden. Kircherus in ſijn *Pamphiliſche Obeliſcus* beweerd

Of de Letters voor de Sond-vloed in gebruik waren.

Adam heeft de Letters gevonden.

de

Digitized by Google

de Gedenk-teekenen der Latijnen, Grieken, Hebreen, Chaldeen, Arabiers, Samaritanen, Æthiopers en Egiptenaars, uit welkers Boeken hy veel getuigeniſſen aanhaald. Suidas ſteld dat Adam de Letters en de Konſten heeft gevonden. Bibliander meend, dat'et betamelijk de reden en de waardigheid des eerſten Menſche is geweeſt, dat hy ſijn gedagten en 't geheugen der dingen met Letters heeft beſchreven. Want wic ſalmen anders houden voor dien God of Goddelijken Menſch, die gelijk Plato ſpreekt, de Letters eerſt ſoude gevonden hebben? Bonfrerius agt het waarſchijnlijk, dat'er voor de Sond-vloed Letters geweeſt zijn, niet tegenſtaande men geen blijk daar van en heeft: want ſy waren ſeer noodſaakelijk tot het leeven der Menſchen, tot de onderlinge omgang en tot de overlevering, om de gebeurde dingen aan de Nakomelingen over te ſetten. Ook en is het niet te vermoeden dat ſoodanig wel afgerigte Luiden in de Natuur en over-Natuur-weet, van ſoo een nut Hulp-middel zijn ontbloot geweeſt. Salomon Geſnerus gebruikt om ſulks te beveſtigen de volgende reden ſeggende, dat ſonder hulp der Letteren de nette reeks der Jaren nog de woorden van Enoch niet en konden bewaard worden; namelijk ſijn Prophetie waar van Judas ſpreekt in ſijn Brief op het 14. vers. Ja Origenes getuigd dat Enoch veel Prophetiſche Boeken heeft geſchreeven. Het ſelfde gevoelde ook Tertullianus. dog wy weten ook wel dat'er veel beuſelingen van Enochs Schriften verſierd werden. By Epiphanius werd ook gewaagd van een Boek *De Openbaringe Adams*, als God op hem een diepen Slaap liet komen. De Hebreen gedenken mede aan een Boek van *de Geſlagten Adams*, datſe willen van God ingeſteld te zijn. Men vind ook by Duretus en andere, de gedaante der Letteren Adams, Seths, Enochs, Noachs en andere: die ſommige voor verſierd willen gehouden hebben; dog met alſoo weinig ſekerheid, als dieſe voor waar hebben aangebragt. Immers ſullenwe aanſtonds eenige by brengen, die den ſelven uit Theſeus Ambroſius en andere onder de verſcheide weſentlijke Alphabêten komt te tellen. En alhoewelſe by dees en geen verdagt gehouden worden, nogtans laten ſommige onder die niet na, eenige voet-ſpeuren der aal-oude bekende en hedendaagſe algemeene Lettermaking des Weerelds te laten ſien. Waaromſe niet geheel onnut nog onvermaakelijk te beſchouwen zijn. Auguſtinus gedenkt ook aan een Boek, genaamd *de Geſlagt-boom en de Bekeering van Adam:* 't welk Paus Gelaſius Apokrijf verklaard heeft. Egter is uit den Brief van Judas ſeker, dat Enoch Gepropheteerd heeft, en dat'er tot de tijd der Apoſtelen een dèel van die Prophetie nog in weſen of in Erfgerucht is geweeſt. En byaldien het verhaal van Joſephus waaragtig is, dat de Menſchen voor de Sond-vloed de geſchiedeniſſen op twee Kolommen hebben geſchreven, daar van'er ten ſijnen tijde nog een in weſen was, ſoo kan'er niet aan getwijfeld werden, of daar zijn voor de Sond-vloed Letters geweeſt. Dit werd te waarſchijnlijker, om dat Adam met ſoo grooten kennis is begaafd geweeſt en ſoo lang heeft geleefd; ſoo dat hy de Koning, de Vader en de Prieſter der Menſchen ſijnde, die gantſche tijd niet als een ledigen aanſchouwer der dingen heeft doorgebragt: maar genoodſaakt is geweeſt de eerſte beginſelen der Konſten aan andere over te leeren, en de Letters uit te vinden om de geheugenis der dingen te bewaren. In de beſchrijving der Vaticaanſche Boek-zaal gewaagd Angelus à Roccha, en Laurentius Schraderus onder andere Italiaanſche gedenk-teekens, van de agſte Kolom der Letters in die ſelve Boek-zaal; alwaar boven het Hoofd van Adam ſeer oude Letters ſtaan, en aan ſijn Voeten deeſe woorden: *Adam van*

Het was betamelijk dat Adam eerſt de Letters had.

Noodwendigheid der Letteren.

Boek van Adam.

Enoch heeft Gepropheteerd.

2 Kolommen voor de Sond-vloed opgeregt van wat geloof.

Digitized by Google

ABC van Adam.

God geleerd, de Vinder der Letteren en Wetenſchappen. En Bonaventuur Hepburn teld onder de LXX. ABC te Romen uit gegeven, ook die van Adam.

Wat Letters d'eerſte geweeſt zijn.

En alhoewel wy ſtellen dat de Letters van de eerſte Menſchen tot Noach en ſijn Nakomelingen zijn overgebragt, egter meenen wy niet dat de hedendaagſche Hebreeuſche Letters de eerſte zijn geweeſt; maar liever de Samaritaanſche, met welke de H. Boeken eerſt geſchreven zijn die by de Joden in gebruik waren, eer Eſdras na de Babyloniſche gevangenſchap de ſelfde in de Aſſyriſche veranderde; gelijk wy in onſe afbeeldingen der oude Letter-maaking vertoonen. Ook meenenwe dat de Letters niet korts na de Babelſche verwerring by alle Volken zijn aangenomen of bedagt, maar by ſommige eerſt na verloop van lange tijd: gelijk wy van de Griekſe en Latijnſche en andere kortelijk ſullen toonen. Voorwaar de Grieken bekennen geern datſe haar Letters van elders hebben, en dat de Ioners eerſt van Cadmus Phœniciſche Letters hebben gekregen, dieſe volgens Herodoot, met eenige verandering hebben gebruikt. Daarom werdenſe van Timon by Sextus Empiricus, *de Phœniciſche Teekenen van Cadmus* genoemd. het ſelfde getuigd Callimachus met ronde woorden ſeggende; *Cadmus, van wien Grieken-Land de geſchreven Boeken heeft.* Gelijkmen by Plutarchus, Critias, Clemens Alexandrinus, G. Voſſius, Grotius, Scaliger, Bochartus en andere breeder verhandeld ſiet.

Andere oorſprong der Griekſe Letters.

't Is ons wel bekend en wy hebbent boven nog eens uit Goodwin aangehaald, dat'er Schrijvers zijn, die de Griekſe Letters eenen Palamedes toe ſchrijven; andere eenen Linus de Leer-meeſter van Hercules, en andere Cecrops den eerſten Athener Koning, daar voor Voſſius eenige fraaje redenen by-brengd: Want Cecrops was ouder als Cadmus, en een Egiptenaar (by welke de Letters lang voor de Grieken in gebruik waren) dieſe een *Dobbel-Man* noemden, om dat hy de Egiptiſche en de Griekſe Taal kende. Dog de dringredenen voor Cadmus zijn ſoo klaar, datmen de klem daar van niet en kan ontworſtelen: want Herodoot ſegd een Oog-getuige te zijn van ſommige opſchriften (in Griekenland wel voor haar aller-oudſte geagt) welke ontrent Theben in den Tempel van Apollo waren: die met Cadmiſche Letters, de Ioniſche meeſt gelijk, waren geſchreven op eenige Drie-voeten. De eerſte was van Amphytrio, de agter Neef van Cadmus, ontrent de tijd van Lajus: de andere van Hippokoon, Soon van Lajus: de derde van Laodamantis, Soon van Eteoklis. Vorders beweerd Scaliger dat de Ioniſche of oude Griekſe Letters in figuur of ſchrijf-trek weinig verſchillen vande Phœniciſche of aal-oude Hebreeuſche, heden Samaritaanſche genaamd: uitgeſonderd dat de Phœniciers van de regter na de ſlinker-hand, dog de Grieken van de ſlinker na de regter-hand leſen. De Opſchriften ſelfs met oude Ioniſche Letters uitgedrukt, kanmen ſien by Scaliger, die ook de deſelve heeft doen drukken ten deele met Ioniſche Letters geſneden in twee Kolommen, die in 't 441. Jaar der Stad Romen van Appius Claudius waren geſteld, en welke hy in de Hooven der Farneſianen heeft ſien overbrengen. Wy ſeggen alleen ten deele Ioniſche Letters; want alhoewel Scaliger vrymoedig ſtaande houd, dat het gantſche Opſchrift uit Ioniſche Letters is te gaar geſteld, egter ishet gevoelen van Voſſius en Salmaſius waarſchijnlijker, namelijk dat het Opſchrift is gemengd uit Griekſe en Latijnſche Letters; gelijk de Grieken gewoon waren te Schrijven na datſe haar vryheid verloren hadden en onder de mogendheid der Romeinen gebukt ſaten. Den ſelfden meend ook datſe de Grieken namaals hebben veranderd in ſoodanige

Grieken wanneerſe gemengd geſchreven hebben.

Digitized by Google

ge alſwe nu hebben, niet door een berading, maar door het gedurig gebruik en langheid des tijds: het gene wy niet en willen loochenen, dewijlmen ſiet dat de wijſe van Schrijven by alle Volken yder Eeuw allenskens veranderd; 't welk eerſt na veel Eeuwen gemerkt werd. Het is openbaar dat de Grieken de ſtand der Phœniciſche Letters verkeerd hebben, dewijle ſy van de Slinker en niet van de Regter-hand beginnen te Schrijven: Want daar door zijn verſcheide Letters anders-om, dat is in een omgewende ſtand geſchreven geworden. Immers is dit ſeker, het zy dan dat Cadmus of Cecrops ſoo een deftige vond toekomd, dat de Hebreen voor de Grieken, Letters hebben gehad: 't gene blijkt, om dat de namen der Griekſe Letters door een ligte buiging van de Hebreeuſche werden afgeleid. Het gene ook de Grieken hebben geweten, gelijk uit Plutarchus blijkt, daar hy reden geeft waarom de *Alpha* voor al de andere Letteren werd geſteld; namelijk, om dat de Phœniciers den OS ſoo noemen. En men leeſt by Varro dat de Letter-namen *Alpha*, *Bêta*, &c. niet voor Griekſe maar voor Uitheemſche of Barbariſche werden gehouden. Behalven de Figuren en Namen, ſoo toond de Orden des Alphabêts dat de Griekſe en Hebreeuſche Letters den ſelfden oorſprong hebben. Want de Orden van het Hebreeuſche Alphabêt (diens oudheid uit den vijf-en-twintigſten en andere Pſalmen, als ook uit de Klaag-Liederen en uit het derde en vierde Kapittel van Jeremias, en 't laatſte Kapittel der Spreuken blijkt) is geheel de ſelfde met de Griekſe: want voor de ſeſde Hebreeuwſche Letter *Vau* hebben de Grieken de groote Letter *Bau* (Σ) en de groote *Coppa* (G) dat in 't Hebreeuſch *Coph*, en Σάντι dat met de Hebreeuſche *Tſade* over-een-komt; alleen dat de Orden is verkeerd.

Omkeering inde Schrijf-en-Lees wijſe.

De Hebreen hebben voor dé Grieken Letteren gehad.

Dat dit eertijds Letters geweeſt zijn, bewijſt Bochartus tegens Voſſius en Scaliger. En offe ſchoon 't ſederd ontrent de 600. Jaaren alleen gediend hebben om getallen aan te wijſen, en in de meeſte Alphabêten werden overgeſlagen, nogtans werdenſe van Rabanus en andere na hem in 't Alphabêt geſteld. Want in 't Latijnſche Alphabêt dat van het Griekſe afvloeid, is de groote Letter *Bau*, die eertijds by de Æolers een *Vau* Conſonant of Mede-klinker was, in een F, en de *Koppa* in de Q. veranderd. Het ſelfde blijkt uit het Coptiſche of Egiptiſche Alphabêt; dat ook van het Griekſe is afgedaald, gelijk de Orden, namen en figuuren der Letters kennelijk maken, na volgens datwe boven hebben aangeweſen: Want de ſeſde *SO*. houden de Copten nog voor de S. als ook de *Kabba* R. voor de K. en *Zida* voor Z. En gelijk deſe Letters vande Grieken ontleend zijn, ſoo toonenſe ook dat de ſelfde voor deſen by de Grieken zijn in gebruik geweeſt. Soo getuigen ook de oude Schrijvers, dat de Latijnen de Letters van de Grieken hebben ontfangen: want het zy men volgens Plinius en Solinus ſteld dat de Letters in Italien zijn gebragt vande Pelaſgers (die ontrent 150. Jaaren na Cadmus aankomſt in Griekenland, na Italien zijn gereiſd) of van de Arcaders onder haar Overſten Evander, van welke Tacitus ſegd dat de Aborigines de Letters hebben geleerd, en 60 Jaaren na de Pelaſgen in Italien zijn gekomen; ſoo ſtemmenſe egter daar in over een, dat de Latijners de Letteren van de Grieken hebben geleerd, en datſe van de Ioniſche weinig verſchilden. Dionyſius van Halicarnaſſen ſegd uitdrukkelijk, dat de Arcaders alder-eerſt het gebruik der Griekſe Letteren in Italien hebben ingevoerd. Tacitus beweerd dat de gedaante der Latijnſe Letters met de oude Griekſe de ſelfde zijn. Het ſelfde bewijſt Plinius uit een oud Koper Tafereel van Delphos dat doen in 't Paleis te ſien was; zijnde een geſchenk der Vorſten aan Minerva toegewijd, pronkende in de Boek-zaal met dit

Voorbeelden van verwiſſelingen der Letteren.

Aborigines een volk in Latium. Siet Tacitus XI. Jaar-boek.

Latijnen hebben hun Letters van de Grieken.

Digitized by Google

Opschrift; Ναυσικράτης Τισαμένου Ἀθηναῖος. Scaliger betoond dit Opschrift met de oude Ionische Letteren geschreven te zijn; daar by-voegende dat de Letteren der Phœniciers, Syriers, Maroniten, Grieken en Latijnen eertijds een en de selfde geweest zijn, of ten minsten van den selfden oorsprong: En dat ook de Romeinsche slegts door een kleene verandering uit de Griekse zijn opgemaakt, sulks wil ons Vossius leeren.

Aangaande nu de Arabiers, Syriers, Æthiopers en andere Oostersche Volken; dat die ook haar Letters van de Assyriers of Hebreen hebben blijkt van selfs: En het sou mede ligt te bewijsen zijn, dat de meeste Europische Volken haar Letteren of van de Grieken of van de Romeinen door hare Volk-plantingen en overwinningen, of met haar Bekeering tot het Christendom hebben ontfangen; als mede dat veele haar Letters eerst seer laat hebben gekregen: Want Ælianus verhaald dat Androtion Schriftelijk heeft nagelaten, dat by de Thracers en by andere Barbaren een diepe onkunde der Letteren was: soo dat niemand der oude Thracers de Letteren kende: Ja de oude Europers rekenden het haar selfs voor schande die te gebruiken. Waarom sommige ook getwijffeld hebben of de Fabelen van Orpheus door hem of door andere zijn te saam-gesteld, dewijle hy een Thracer was. Socrates Schrijft van Ulphila Bisschop der Gotthen, die ontrent het Jaar 370 bloeide, dat hy de Gottische Letters gevonden en de H. Schrift in de Gottische Taal overgeset heeft: daar van noch exemplaren overig zijn. Olaus Magnus segd wel dat de Gotthen de Letters gehad hebben voor de Latijnen of 1200 Jaaren voor Christus Geboorte, dog daar in verdiend hy geen geloof; om dat de Noorder Volken soo ver afgelegen zijn van de Oostersche daar de Letters en Konsten gevonden zijn. En hierom hebbense gelijk de Godsdienst en Konsten, alsoo ook de Letters waarschijnelijker later gekregen. Aventinus verhaald dat de Sclavonen de Letteren van den Filosoof Methodius hebben gekregen ten tijde van de Keiser Ludovicus die Lotharius volgde. Doch of de Franssen die onder Pharamond en Marcomerus Gallien hebben over-meesterd, Letters hebben gehad de Griekse in Vorm niet ongelijk, daar over twijffeld Vossius seer, alhoewel het Agrippa schrijft. Dat Hieronymus de Dalmaters, Letteren na de Griekse swemende met de Oversetting des Bybels, in haar Taal heeft toegediend; en andere van Cyrillus gevonden aan die van Illyrien, dat betuigen haare Boeken met de Letters geschreven, die nog hedendaags na haare vinders, *Hieronymiaansche* en *Cyrilliaansche* werden genaamd.

Van wien sommige Volken haar Letteren hebben.

Gotthen hebben haar Letters later gekregen dan men segd.

Nopende de Letters der Chinesen, die hebben meer gelijkenis met de Beeld-spraakige Lees-teekens der Egiptenaren (waar van sy nogtans verschillen gelijk beneden sal gesien worden) als met onse Letteren die de gereguleerde geluiden der Menschen stem uitdrukken. En nadien de Chinesen veel stoffen op de oudheid harer Letters, soo is geen wonder datse haar selfs ook voor de eerste vinders opwerpen. Sy houden dat haren eersten Keiser Fohy, voor wiens tijden sy bekennen niet sekers te hebben, de Letters eerst gevonden heeft. Desen soude na het Schrijven van Mirander, in China en Europa geregeerd hebben 2847. Jaaren voor Christus geboorte; namelijk 500. Jaaren voor de Sond-vloed, volgens de gemeene reekening: dog Alvarez Semedo in sijn Chinesche Historie in 't Italiaans beschreven, leid den oorsprong haarder Letteren wel af van Fohy, egter teld hy van hem tot op Christus niet meer als 2060. Jaaren. Nogtans matigen de Chinesen haar selfs dese Eer te vergeefs aan, dewijle volgens onse voorgaande betooging waarschijn-

De Chinesche Letters sijn eigentlijk Beeld-Letters.

Digitized by Google

ſchijnlijker is dat de eerſte Menſchen de Letters zijn bekend geweeſt, en door Noachs nakomelingen tot de Aſſyriers en andere Volken zijn overgebragt. Wy gelooven dat de Chineſen alſoo wel als andere volken na de Babelſche verſtroying eerſt ſonder Letters zijn geweeſt, dewijle haar Leesteekens verſchillen van al de geene, die de Aſſyriers aan andere Volken hebben toegediend. Ja het is onſes agtens ſeer waarſchijnlijk, dat de Chineſen door een Land-Wet weerhouden werdende gemeenſchap met andere Volken te hebben, ſelfs een nieuwe ſoort van Letters hebben verſonnen, dieſe tot den dagh van heden min of meer veranderd bewaren. En dit zy voor-eerſt genoeg geſeid over den oorſprong der Letteren.

De wijſe van Schrijven van ouds verſchillig.

Soo ſien wy ook dat de wijſe van Schrijven eertijds veelderley is geweeſt en hedendaags nog is. De eerſte en de oudſte is van de Regter na de Slinker-hand; en ſoodanig Schrijven de Hebreen, en die ſulks van haar hebben ontleend, namelijk de Chaldeen, Syriers, Arabiers en de meeſte Volken van 't Ooſten. En dat de Egiptenaars, en ten deele de Grieken voor deſen ook ſoo hebben geſchreven is uit de oude Schrijvers bekend. Van de Egiptenaaren betuigd ſulks Herodoot, en het is waarſchijnlijk datſe ſulks veranderd hebben ontrent de tijd van Alexander de Groot, wanneerſe beneffens het gebied der Grieken ook haar Taal genoodſaakt wierden aan te nemen. En alhoewel de Grieken de Letters, dieſe van Cadmus hadden ontfangen, omkeerden, gelijk te vooren is geſegd; egter zijnſe ten deele de Schrijf-wijſe der Ooſterſche gevolgd: want alſſe een regel vol-eind hadden, ſoo ſchrevenſe van die ſelfde zijde na de Slinker-hand, en dan weer na de Regter en vervolgens weer na de Slinker-hand om en weer, tot dat de zijde vol was: en deſe wijſe was genaamd Βυστροφηδὸν, dat is, gelijk de Oſſen ploegen heen en weer. De tweede Schrijfwijſe is vande Slinker na de Regter-hand, die de Gricken, Latijnen en andere Europiſche Volken gebruiken, en onder de Ooſterſche, de Armeners, de Egiptenaren en de Æthiopers: en deſe Schrijf-wijſe ſchijnd wel meeſt Natuurlijk. De derde Schrijf-wijſe is, diewe Βυστροφηδὸν genaamd hebben, die verrigt werd even als de Oſſen de Akkers ploegen, beginnende de tweede regel daar de eerſte eindigd, gelijk Heſychius dit verklaard. En Pauſanias gedenkt ook aan deſe Schrijf-wijſe. Iſidorus Schrijft datſe gemeenlijk genaamd werd *Verſus*: de Boeren noemen de omgeploegde Akkers *Verſus*, dat is *Voren*. Op die wijſe waren de oude Wetten van Solon geſchreven, volgens het getuigenis van Euphorion by Didymus; en uit hem Suidas. De vierde Schrijf-wijſe is datmen boven aan de zijde of blad begind en in een dunne-kolom regt neder daald, 't geneby de Chineſen doorgaans in gebruik is: de eerſte regel ſtellenſe aan de regter-zijde, volgens Alvarus Simoneta, Trigaultius, Kircherus en andere die de Chineſche dingen verhandelen, en volgens de Boeken op haar wijſe gedrukt, hier van de Portugijſen gebragt. Gerhardus Voſſius, ſegd het ſelfde by de Ooſt-Indiaanen plaats te hebben. Diodorus Siculus getuigd dit ook by de oude geweeſt te zijn ſeggende; dat de Inwoonders van 't Eiland Taprobana eertijds aldus geſchreven hebben; namelijk van boven na beneden. Feſtus ſegd dat de Grieken deſe wijſe van Schrijven genoemd hebben *Tapocon*, welk woord Voſſius vermoed de Grieken ontleend te hebben van de Phœniciers en dat'et ſou af komſtig zijn van 't Hebreeuſch woord *Hepach*, dat is *Omkeeren*. En ſchoon wy geenſins loochenen dat'er niet meer Schrijf-wijſen ſouden konnen zijn, egter zijn deſe de voornaamſte, en daarom ſcheiden wy daar te ligter af.

Ooſterſche Schrijf-wijſe.

Wetten van Solon hoe geſchreven.

Om nu ook van al de gedaanten der Letteren in de Weereld gebruik- Figuuren der Letteren.

Digitized by Google

lijk te ſpreeken, voorwaar dat en laat de toeleg deſer verhandeling niet toe; Viretus en andere hebben dat ruim genoeg gedaan, en wy ſullen op ſijn geſag en andere geleerde giſſingen, eenige daar van korts hier na by brengen, op datwe ook aangaande dien, niet geheel nalatig by den naaukeurigen Leſer mogten ſchijnen. Dus merken wy hier in 't algemeen aan, dat'er voornamelijk tweederlei gedaanten of ſoorten van Letteren zijn: eene die de welgeregelde geluiden der Menſchelijke ſtem uitdrukt; de andere die de ſaaken ſelfs aan 't Verſtand vertoond. Van de eerſte ſlag zijn de Letteren, namelijk de Hebreeuſche, Arabiſche, &c. Van de tweede zijn de Beeld-ſprakige teekenen der Egiptenaars en Chineſen, daar ſommige de Mexikaanſche by voegen. By de Egiptenaars zijn van aal-oude tijden de Beeld-ſpraakige Letters in gebruik geweeſt, beſtaande uit afbeeldingen der Dieren en andere dingen, die voornamelijk gebruikt wierden ontrent de geheiligde ſaken, om de geheimen voor de gemeene-Man te verbergen. *De oude Egiptenaren*, ſegd Ammianus Marcellinus, *hebben niet geſchreven gelijk wy nu Schrijven, met een gereed en gemakkelijk getal van Letters, alles uitdrukkende dat het Verſtand des Menſchen bevat; maar yder Letter diende haar voor een woord, en met een woord beteekenden ſy ſomtijds een ganſche ſin.* Het ſelfde getuigd Tacitus ſeggende, dat deſe ſeer oude gedenk-teekens des geheugens in Steenen waren ingehouwen. Als ook Lucanus, en Diodorus Siculus. Dog Rhodiginus en Volateranus ſeggen dat de Egiptenaars deſe Schrijfwijſe van de Ætiopers hebben ontleend; daar over wy ſeer in twijffel zijn, dewijle 't waarſchijnelijker is dat de Æthiopers die van de Egiptinaars hebben als dat deſe van gene zijn voortgeplant. Apuleius ſegd het ſelfde van de Egiptiſche Letters: en Clemens Alexandrinus geeft daar van ook een voorbeeld: *In het Dioſpolitaans Egipten*, ſegd hy, *in het Heilig huis genaamd Pylon, is een Jongeling tot een Sinnebeeld der Voorteling afgebeeld, dog een Oud-man als een Sinnebeeld des Stervens: Een voorbeeld van God is de Havik, dog de Viſch een Sinnebeeld van den Haat; en de Krokodil van de Onbeſchaamdheid: En dit geheele Sinne-beeld te ſamen ſchijnd te ſeggen; ô gy die geboren werd en ſterft, God haat de onbeſchaamdheid.* Gelijkmen daar over Clemens Alexandrinus en andere naleſen kan. Pignorius, Pererius, Herwartus en andere, hebben ſeker Tafel van Isis in de voorgaande Eeuw ondekt, getragt te verklaren: En Athanaſius Kircherus heeft aan duſdanige ingehouwene Schriften, die duiſend Jaaren verborgen gelegen hebben, een ſeer groot ligt gegeven, en deſelve in verſcheide van ſijn uitgegeven Boeken aan de Wereld medegedeeld; alwaar hy de afbeeldingen en verklaringen van ſeer veel Obeliſcen, Mumien, Tafelen en andere oude Egiptiſche Opſchriften die ergens te vinden zijn, heeft opgeſteld. Voorſeeker een werk van grooten arbeid en Geleerdheid van dien Auteur, als dewelke daar in door ſoo veel deftige oude gedagteniſſen by een verſameld, alle Geleerde aan hem veel verſchuldigd heeft. Doch of hy in de verklaringen de verwagting van allen voldoet, laaten wy andere oordeelen. De Heer Iſaak Voſſius plagt van hem te ſeggen; *Hy heeft geſchreven wat hy konde dog niet wat hy moeſte.* Deſelve Kircherus verhaald uit ſeker Arabiſch Auteur vier ſoorten van Egiptiſche Letters: dog ſy werden ſoo verward en on-onderſcheidelijk van dien Auteur voorgeſteld, dat wy niet en konnen verſtaan hoedanig die geweeſt zijn. Ordentlijker Schrijft Clemens, dat'er drie-erlei ſoorten van Letters onder haar in gebruik zijn geweeſt: De eerſte ſoort noemd hy de *Brief-ſchrijvige*, daar mede de Brieven en andere

Hieroglifiſche of Beeld-ſpraakige Letteren der Egiptenaren.

Hoedanigheid der Egiptiſche Letteren.

Voorbeeld van een Sin-beduiding der Egiptiſche Beeld-Letteren.

Drie ſoorten van Egiptiſche Letters of Schrijf-wijſen.

ge-

Digitized by Google

gemeene dagelijkſche dingen wierden geſchreven. De tweede ſoort noemd hy de *Prieſterlijke*, die de Prieſters en Heilige Schrijvers in dingen raakende de Gods-dienſt, in gebruik hadden. De derde ſoort *Hieroglyphicon*, dat is de Heilige-Schrijf-wijſe by ons gemeenlijk Beeld-ſpraakelijke genoemd; dienende om te ſnijden in de Obeliſcen, Altaren, Tafelen, &c. Gelijk wanneer ſy de Son Schrijven, ſoo makenſe een kring, de Maan door de afbeelding der ſelfde. Dog hoe de Brief-Letters van de Prieſter-Letters verſchilden, offe een ander Alphabêt hebben gehad, dan offe gelijk de Beeld-ſpraakige uit Afbeeldingen beſtonden, en waar in de een van de andere verſchilden, ſulks en is niet klaar uit ſijn woorden. Vele twijffelen ook of de Egiptenaars van den beginne andere Letters gehad hebben behalven de Beeld-ſpraakige, 't gene van ſommige werd geloochend, onder deſe is Mercerus, tegen welke Kircherus handeld. Dog als hy de oude Letters der Egiptenaren meend de ſelfde te zijn met de hedendaagſche Coptiſche (welke van de Griekſe afkomſtig zijn, gelijk uit hare namen en afbeeldingen Sonne-klaar blijkt) ſoo bedraaid hy ſig in de ſelfde ſwaarigheden, met welke ſijn gevoelen van de Griekſe Taal, die hy van de Egiptiſche afleid, ſeer bevogten is. Ja welk gevoelen hy, ſiende dat'et als openbaar vals van alle geletterde Mannen uit-geſtampt wierd, openhertig heeft her-roepen. Dat hy nu ook voor geeft dat na Cambyſes geen Egiptiſche Letters meer gebruikt en zijn op de Obeliſcen, nog op de Mummien (daar uit hy beſluit dat al de Obeliſcen, Mummien &c. in welke de hedendaagſche Coptiſche Letters geſien werden voor Cambyſes tijden zijn geweeſt, om alſoo de oudheid der hedendaagſche Egiptiſche Letters te bewijſen) ſoo en vorderd hy ook niets: Want wie kan gelooven, dat door de haaſtige inval van Cambyſes en ſijn korte geweldenarie, de oude Zeden der Egiptenaaren, haar Gods-dienſt en Wijsheid t'eenemaal zijn vergaan? Ja het is uit de Hiſtorien ſeker dat veel Eeuwen na Cambyſes, haar Zeden en by-geloovigheid ſelfs tot de tijden des Keiſers Theodoſius zijn gebleven; door wiens laſt eerſt haare Tempels omgekeerd en haar by-geloovigheden uitgeroeid zijn. Daar uit ons klaarlijk toe-ſchijnd, dat de Obeliſcen en andere Gedenk-teekenen, in welke de hedendaagſche Letteren met Beeld-ſprakige Figuuren vermengd geſien werden, ten minſten later zijn als Pſammetichus, die eerſt met de Griekſe Volkplantingen de Griekſe Letters heeft in Egipten gebragt.

Of de Egiptenaren ook andere Letteren hebben gehad als de Beeld-Letters.

Indienmen ons nu ook vraagd wat van de Beeld-ſprakige Schrijf-wijſe en de oude wijsheid der Egiptenaren, die van vele hoog geroemd en onder ſoo een dekſel verſchuild, te houden zy? Wy antwoorden met de woorden van den ſeer deftigen Conringius, die in ſijn Boek vande oude Hermetiſche Genees-kunde ſegd: *Dat ſoodanige Letters wel te overdenken, een ſaak is van grooten arbeid en langduurige tijd, als ook van geen gemeene Geleerdheid*; en dat al die ſelfde dingen vereiſcht werden om ſulks te leeren: en alsmen die al geleerd heeft, ſoo ismen ſonder voorgaande betooging, nog niet verſekerd van de regte ſin en meening. Invoegen ſoo veel tijd moet beſteed werden om die Letters te bedenken of te leeren, dat'er weinig over blijft tot onderſoek der waarheid. De ruwheid der Schrijvers heeft de leer-wijſe nog ſwaarder gemaakt; wanneerſe in plaats van Letters ſoodanige afbeeldingen hebben gebruikt, die weinig of geen gelijkenis met de ſaken hebben, of datſe van eenige dingen dwalende gevoelens hebben gehad: want dan kan de geleerdſte en ſcherpſinnigſte Man haar meening ſonder een levendig Leer-meeſter geenſinds uitvinden. Dat de Beeld-

Watmen van de Egiptiſche Beeld-Letters te houden heeft.

ſpra-

Digitized by Google

ſprakige Letters der Egiptenaren in deſe dingen gebrekkig zijn geweeſt, toonen de gedenk-teekenen van Horapollin en andere: want in die is ſelden yets te vinden, dat een regte over-een-komſt en gelijkenis met de ſaken heeft. Het blijkt ook hier uit dat de Egiptenaars ſoodanige dingen ſoo vande teekenen als de beteekende ſaak geloofd hebben, die ſeer vreemd en ver van de waarheid af zijn. Daar uit ook openbaar is datſe mis-taſten, die behalven de verklaringen welke voorkomen in Horapolline, Clemens, Ammianus en andere, nog beſig zijn om op te ſoeken de verklaringen uit de mond der Egiptenaars gehoord, of ſelfs eenige uit te vinden. Het zijn en ſullen altijd blijven den Latijners onbekende Letters, om met Ammianus te ſpreeken. Wy weten ook dat de Raadſels van die Sphijngen, niet en ſullen opgeloſt werden door Kircherus, al heeft hy na ſijn eerſten nog een nieuwen OEdipus beloofd. En al was het beter als die Beeld-ſprakige ſchat, welke de Vader Herwartus met groote neerſtigheid heeft vergaard; die veel belovende Tafel van Bembus, en alles wat'er nog van de Beeld-ſprakige geleerdheid overig is, ſal door OEdipus geen vaſte geleerdheid verſchaffen, ſoo veel uit Horapolline en andere is af te nemen; want het is niet waarſchijnlijk dat hier beter dingen onder verborgen zijn. Het gene Conringius ſegd van dat-'er in de Beeld-ſprakige Teekens weinig gelijkenis met de beteekende ſaak is, ſullen wy met eenige voorbeelden uit Horapolline bewijſen. Egipten wijſenſe aan door een brandende Wierook-vat en daar boven een Hert; om dat gelijk het herte van een jaloerſchen in een geduurige heete vlam is, alſo ook Egipten, om dat'et onmatig heet is, geduurig de dingen die in haar zijn bezield en voort-teeld. Dog wie kan raden dat door ſoo een teeken liever Egipten als eenige andere deelen van Afrika, die nog heeter zijn, aangeweſen werd? Alſſe willen aan wijſen een Menſch die nooit buiten 's Moeders Keuken is geweeſt, ſoo teekenenſe *Onocephalus*: Sy geven'er deſe reden van, om dat hy nooit Hiſtorien heeft gehoord, nog weet wat'er by andere Volken te eeten is: is dat niet ſcherpſinnig? Seker ſulks konde door alle onredelijke Beeſten, ja beter door een leven-looſe Steen werden afgebeeld. Alſſe Stil-ſwijgendheid willen aanwijſen, ſoo ſchrijvenſe ſoo veel dagen alſſer in drie jaaren zijn, namelijk 1095. dog waarom ſulks? om dat een Kind voor het derde jaar niet ſpreekende is of het ſchoon een Tong heeft, daar door aangeweſen werd dat'et van Spraak is beroofd geweeſt. Wie ſiet niet dat dit ſeer ver geſogt is? En dat ſulks ſonder de levende Stem van een Leer-meeſter niet te verſtaan is? Voorwaar indien ymand hedendaags ſoodanige dingen voor geheimen wilde verkoopen men ſoude hem wel dapper uitlachen.

De Beeld-ſprakige Schriften zijn ſeer onſeker.

Met voorbeelden bevestigd.

Dwaſe geleerdheid in de Beeld-ſpraak der Egiptenaren.

De Chineſche Letters ſchijnen de Egiptiſche Beeld-ſprakige ſeer wel gelijk te zijn, egter verſchillenſe daar in, dat de Egiptiſche niet alleen een enkele ſaak beteekenen, maar ook geheele verborgen bevattingen: gelijk de Torre, niet alleen dat Dier, maar ook de verborge werkingen der Son in de ſigtbare Weereld en des Scheppers in de verſtandige Weereld aanwijſt. Dog de Chineſche Letters dienen alleen om de enkele bevattingen der dingen aan te wijſen; ſonder dat'er eenige verborgendheden onder ſchuilen: uitgeſonderd nogtans eenige, die weinig van de Egiptiſche verſchillen. daar en boven de Chineſche zijn aan alle-Man gemeen, dog de Egiptiſche waren ſlegts eigen aan de Prieſters en Grooten, die na het Prieſterdom of Koninkrijk ſtonden: of aan de geene die ſulks door Burgerlijke inſtelling was toegelaten.

Onderſcheid tuſſchen de Egiptiſche en Chineſche Beeld-Letters.

Egiptiſche Beeld-Letteren waren niet algemeen.

De

Digitized by Google

De Chineſche Letters zijn met het volk even oud, gelijk uit Alvares Semedo en andere blijkt; want ſy tellen van der ſelver vinding, tot op de tijd dat deſen Schrijver ſijn Geſchiedenis heeft geſchreven, namelijk het Jaar onſes Heeren 1640. 3700. Jaren, of ſchoon andere dit getal nog ſeer begrooten, gelijk boven geſien is. En alhoewel ſy Chineſche Letters genaamd werden, egter zijnſe in de Naburige Rijken, Japan, Corea, Cochin &c. ook in gebruik: en yder volk drukkenſe uit met een eigen ſpraak-klank, gelijk by ons Europers de Cijffers en Hemel-teekens. Den eerſten vinder ſtellenſe eenen *Fohi* een van haar eerſte Koningen; waar van Athanaſius Kircherus in ſijn oudheden van China aldus ſchrijft: Volgens de ſamenſchakeling der Chineſche Jaar-boeken ſegd hy, is de vinding der Letteren by hen ontrent drie honderd Jaren na de Sondvloed, welker eerſte inſteller en Koning de naam van *Fohi* heeft gevoerd. Zijnde by na in deſelfde tijd, als Noachs Soonen 't gebied over de Aarde hadden en de heerſchappy over de Grenſen van de Weereld uitbreiden en voortplanten; ſulks deſen *Fohi* de Letteren ſonder twijffel van Noachs Stam ontfangen heeft. Het blijkt uit hun Tijd-boeken genoeg, dat de oudſte deſer Volken, hun geſchrift niet uit de ſamenſetting der Letteren, maar uit de beelden van Natuurlijke dingen ſamengevoegd, hebben gemaakt, welke met ſoo veel verſcheide Teekens over een quamen, als ſy bevattingen van dingen hadden. En in deſer voegen vond dan deſen eerſten Keiſer *Fohi* ſeeker ſlag van Merk-letteren, uit Slangen en Draken gemaakt, die hy tot de Wiskundige en Sterrekundige dingen gebruikte; waar van een Boek onder hen is, het *Boek der Draken* genoemd. En in duſdanigen maniere hebben d'oude Chineſen wel ſeſtien verſcheide geſtalten der Merk-letteren gehad, die ſy yder een byſonderen vinder toe ſchrijven. Want gelijk de geſeyde geſtalte der Draken by *Fohi* gevonden is, alſoo ſtellenſe een tweede van den Keiſer *Xim Num*, zijnde de beeltenisſen genomen uit de dingen die den Land-bouw aangaan; daar den ſelven ook een Boek van ſchreef met ſoodanige beeldniſſen. De derde ſoort van een ander Keiſer gevonden, beſtaat uit verſcheide ſtanden van Vleugels, Schagten en Wieken; die den ſelfden gebruikte om van de Vogels te ſchrijven. De vierde beſtond uit Schulpviſſen en Wormtjes; dienende om van ſulke ſaken te ſchrijven, gelijk het Boek van den Keiſer *Chuen Kim* aanwijſt. De vijfde geſtalte deſer Merk-letteren, beſtaat uit Wortelen en Kruiden, en diende om Brieven en gemeene Boeken te ſchrijven. De ſeſde geſtalte was uit de voetſporen van Vogelen genomen; daar ook Boeken mede geſchreven zijn. De ſevende was uit Schildpadden genomen; de agtſte uit Vogelen en Pauwen, daar Hiſtorien mede beſchreven zijn. De negende was uit Kruiden, Vleugels en Bundels genomen. De tiende uit Wormen en Krinkelige Krollen. De twaalfde uit Planten en Sterren. De dertiende wederom andere diemen nauwlijks t'huis brengen kan. De veertiende geſtalte van Merken, beteekende Letters van Ruſt, Blijdſchap, Wetenſchap, Redenering, Duiſterheid, Klaarheid &c. De vijftiende was uit Viſſen ſamengeſet. De ſeſtiende uit regtlijnige breede Striemen verſcheidelijk door malkanderen gehaald, diemen nog niet en kend. En dits de geſtalte der Letteren by de oude Chineſen: hier wat nauwkeuriger aangeweſen, om dat alle die Schrijf-wijſen en Lettermakingen, binnen de enge omtrek van onſe Alphabêt-ſteenen niet en konden ingeſloten worden: en daar is ons ook hier ſoo heel veel niet aangelegen.

Chineſche Letter-teekenen.

Schrijf of Letter-beelden by de Chineſen ſeer oud.

Voorts hebben de hedendaagſe Chineſen in haar Taal ſeer weinig woor-

Digitized by Google

den, en die nog alle een-Syllabig: daar onder niet meer als 326. Naamwoorden zijn, en in 't geheel niet over de 1228. woorden; door 't welk sy in groote verlegentheid van gelijk-namigheid zijn. Dog sy hebben nu by na ontelbare Characters; sommige tellen'er tot 60000. andere tot 80000. en eenige tot 120000. die alle geschreven zijn in haar groot Woorden-boek datse *Halpier*, dat is, Oceaan of *Groote Zee* noemen, (met welken naam den vermaarden Arabischen Woorden-boek-schrijver *Camus*, sijn *Lexicon* heeft vercierd) welke na de Beeld-letters opgekomen zijn. Die nu by haar tot de hoogste Geleerdheid begeerd te komen, moet al dese Characters of de meestendeel van buiten konnen: dog tot het gemeen gebruik onder de Konstwerkers en Handelaars en andere uit de gemeene Man, zijn 8000. of 10000. genoeg. Daarom werden uit de geletterde verkoren, de gene, die de bestuuring des Rijks waarnemen: want sy werden niet sonder grooten arbeid geleerd, en sy besteden een groot deel van haren leef-tijd om al die Characters te leeren: en 't gene wonder is, om al dese verscheide Letters te vormen, gebruikense slegts negen verscheide strepen. En nadien de selve uit haar klein verschil niet souden genoeg zijn tot soo veel duisenden woorden, soo voegense veel Letters te gaar, uit welkers vermenging nieuwe te voorschijn komen, die van de enkele in beteekenis verschillen. Dog nadien haar woorden soo dobbelsinnig zijn, dat een woord twintig of dertig verscheide dingen beteekend (welke dobbelsinnigheid alleen door de uitspraak werd verbeterd, en de Chinesen van jongs af dese Tale gewend geheel ligt, dog de Uitlanders seer swaar valt) daarom hebben de Jesuiten die in China gesonden waren om het Geloof te verbreiden, op dat'er een makkelijker weg tot leering deser Taal mogte gebaand werden, vijf teekens uitgevonden, met welke boven de Letters gesteld, sy even als met Musijk-noten, de verheffing der Toonen uitdrukken. Dese teekenen zijn de volgende ʌ — V v. en daar door werd aangewesen, dat een woord by voorbeeld *ya*, met onse Letters geschreven soo geteekend, verscheidendlijk moet werden uitgesproken en verscheide dingen beteekend; gelijk uit de volgende voorbeelden blijkt: *yâ* God, *yã* een Muur, *yà* Uitnemende, *yǎ* Verbaastheid, *yă* een Gans. Dus sietmen dan hier, wat men te oordeelen heeft van dat vermaarde geschil; namelijk of'er een Algemeene-Letter tot dienst van de gantsche Weereld sou konnen bedagt werden? Voorwaar daar is aan de mogelijkheid deser saak niet te twijffelen, dewijlwe sien dat daar Characters bedagt zijn, die soo veel Landen gemeen zijn, datse Europa in groote overtreffen; Waarom soude sulks voor de gantsche Weereld niet konnen geschieden? Vossius bevestigd sulks met de volgende redenen; Eerst segd hy, Wy hebben teekenen van alle de woorden, verschillende volgens de Talen. Ten tweeden; de meeste Volken zijn eenstemmig in de Cijffer Letters en in de Teekenen des Hemels, of schoon yder de selfde in sijn eigen Tale uitspreekt. Ten derden; Nadien de Menschen, bysonder de jonge, welkers geheugen kragtigst is, in korte tijd veel Talen leeren; waarom en souden in soo een tijd de Characters ook niet konnen geleerd werden, als zijnde Lees-teekenen van een gemeene Taal. Want daar souden geen meer Teekenen van saaken noodig zijn, als'er nu Teekenen van woorden in yder Tale vereischt werden. Daar uit die Geleerde Man besluit, dat ongetwijffeld de Toren-bouwers te Babel, na de verdeeling der spraaken, indiense een gemeene en aan allen bekende Character om te schrijven hadden gebruikt, malkanders meening seer wel souden hebben verstaan. Daar bygevoegd diend, dat die Bouwers, offe schoon voor de

Character-Boek der Chinesen.

Al de Chinesche Characters wel te verstaan is by hen de grootste Geleerdheid.

Vorming der Chinesche Characters.

Moejelijk voor den Uytlander om te leeren.

Klank en uitspraak-teekens.

Datter algemeene Letters souden konnen bedagt werden.

Of eenige algemeene Characters de verwerring der Talen by de Tooren-

Digitized by Google

de verwerring een gemeene Tale en algemeene Characters hebben gebruikt, malkander egter niet en hebben konnen verſtaan, om datſe door de ongemiddelde Godlijke invloed, ſoo wel de Characters als de Tale hebben vergeten; daar ſommige ſeer aan twijffelen, alswe geſien hebben. bouwers ſou konnen beletten hebben.

Over de Letters der Mexicanen, dieſe gevonden hebben door de leiding der Natuur en der Reden ſonder voorbeeld van andere Volken, (dewijle ſy van de overige Weereld afgeſcheiden waren) onderſoeken ſommige, of die een derde ſoort van Letters uitmaken, ofte datſe die in d'overſcheping hebben met haar geſleept. Onder al de Volken der nieuwe Weereld, waren de Mexicanen wel de Burgerlijkſte; ſoo datſe ook eenige Letters hadden om de gedagtenis der gebeurde dingen te bewaren. De Mexicaanſe Tale begonde ook gewoon te werden aan andere Volken tot 1200. Mijlen, gelijk by de Europers de Latijnſe en by de Ooſterſe de Arabiſche Talen. *Purchas* heeft in ſijn reiſen een gantſche Maxicaanſche Kronijk met deſſelfs verklaring; dewelke door den onder-Koning van nieuw Spaanjen geſonden was aan Karel de vijfde. Dog van de France Roovers onderſchept, is 't geſchrift aan Thevet gekomen, na wiens dood het gevallen is in de handen van eenen Hackluitus, van wien Purchas dat verkrijgende het ſelfde heeft gemeen gemaakt. Een werk ſegd Hornius, wel waardig dat het de lief-hebbers der oudheid inſien: want daar uit werden veel dwalingen van Acoſta ondekt. Het beſtaat in verſcheide afbeeldingen harer Koningen, als ook hare daden en andere dingen, die waardig geoordeeld werden de Nakomelingen over te leveren: want de aankomſt der Spaanjaarden, verbeeldenſe door een gebaard Man in een rood kleed, daar door ſy hare Wreedheid aanwijſen. De Koning Tizokik drukkenſe uit door een doorboorde Neus, om dat hy ſoo een Neus hadde. De reiſe van het Meir Navat, verbeeldenſe door ſeven Spelonken, met even ſoo veel Menſchen daar uit voortkomende. Deſe Beeld-teekens, offe ſchoon beſtonden uit de afbeeldingen van verſcheide Dieren, Planten en Werktuigen, gelijk te ſien is by Purchas en Kircherus; egter zijnſe niet als de Beeld-ſpraakige Letters geweeſt, om datſe geen verborgen beteekenis hebben. Ook vertoondenſe geen onderſcheide geluiden der Menſchelijke ſtemme, maar de geſchiedenis der ſaaken als een Schilderye voor yders oogen, die ſtraks van elk ſonder eenig onderwijs konnen verſtaan werden; Waar uit blijkt dat deſe Schilderyen geen eigendlijke Letters zijn. En dit ſal dan genoeg zijn van de Oudheid der Letteren, en deſſelfs verſcheide maaking onder de Volken. Reſteerd alleen, datwe eenige van de voornaamſte derſelve, op het gerugt der Ouden en getuigenis van Geleerde Mannen, gaan affchetſen, op datwe onſe Lezers bedenkingen, door ſienelijke Beeldniſſen eenigſinds ondersteunen mogen. Watmen van de Letteren der Mexicanen moet houden. Mexicaanſche Kronijk. Hoedanig by ſommige geagt.

Van het eerſte Aal-oude Hebreeuwſch Alphabêt datwe u hier vertoonen, word ons door een Joodſch Erfgerugt geleerd, dat het ſelve onder deſe gedaante aan den Aards-vader Abraham gegeven is, ter tijd dat hy Ur der Chaldeen verlatende, over den Eufrat trok, om in 't Land Canaan te gaan woonen. De Hebreen verſeekeren ons ook, dat de Namen der Stammen Iſraels aan den Oever van de Jordane, met duſdanige Letteren op ſeekere Gedenk-ſteenen ingeſneden, gevonden zijn. Als dewelke aldaar ter gedagtenis harer ingang in Canaan opgeregt waren volgens Joſua 4. En dat die Steenen daar waarſchijnelijk lang zijn in weſen gebleven, ſulks kanmen uit de voorſegging en 't oogmerk van die Steenen, buiten alle tegenſpreeken afnemen uit vers 6. daar Joſua deſe opmer- Alphabêt van Abraham. Siet de volgende afbeelding.

Digitized by Google

Steenen aan de Jordane waar toe opgeregt.

merkelijke woorden ſpreekt: *Op dat dit een Teeken zy onder u lieden; wanneer uwe Kinderen morgen vragen ſullen; Wat zijn u deſe Steenen?* Daar kon voorwaar niet klaarder geſprooken worden, om ons te doen gelooven, dat deſe H. Gedenk-teekenen ten minſten ſoo lang in eeren gehouden zijn, als de Joodſche Republijk gebloeid heeft; Ja waarſchijnelijk veel langer, voor ſoo veel immers de getrouwe overlevering aanging; als ontrent welk de Joden altijd, ſelfs tot overgeloovigheid toe, zijn ſorgvuldig geweeſt. En of ſchoon van hare Schriftgeleerde daar veele grollen te mets zijn bygelapt, egter moetmen ſulks minder van die dingen gelooven, welk haar eerſten aanleg uit het geſag der H. Boeken ontleenen. En dus agten wy dan ook, dat niet alleen 't geſeide Erfgerugt der Gedenk-ſteenen, maar ook ſelfs de eigene Aaloude Schrijf-wijſe der Letteren onder hen is konnen bekend blijven. Cieraads-halve, vertoond onſe afbeelding, Abrahams overtogt over den Eufrat; van welke overgang de Iſraeliten *Hebreen* genoemd zijn, alswe in 't volgende Hooftſtuk breed genoeg toonen ſullen. De latere, en met namen de Romeinen, hebben deſe Rieviere duſdanig op hare Penningen afgebeeld; dus ſietmen nu dan hier, na de gewoone verbeelding der Rievieren en Stroomen, een ruiggebaarden Ouden Man, die Water uit een Kruik ſtort, hebbende een Oever-riet in de regter, en in de ſlinkerhand 't Roer van een Schip; neffens hem dobberd een Bootje, even als of daar door de overſcheping of bevaarbaarheid van die Rieviere, van ouwelings wierd te kennen gegeven: Want dat deſe verbeelding niet ſoo ſeer op de Togten van Trajanus en ſiet, ſchoon hy den Eufrat ſelfs ſoodanig op ſijn Penning vertoond; ſulks ſoumen daar uit mogen beſluiten, dat dien Keiſer ſelfs daar nevens op een Brug ſtaande over den Stroom gebouwd, geſien word; werdende van eenige ſijner Lijfwagten gevolgd. Dog dit behoord tot een andere beſchouwing; namelijk de bemagtiging der Landſchappen en Volken, waar van op ſijn tijd.

Iſraeliten van Abrahams overtogt Hebreen genoemd.

't Alphabêt van Enoch.

Het tweede Alphabêt vertoond de Aaloude Schrijf-teekens of Boekſtaven, die voor de Sondvloed by Adam en ſijne Kinderen in gebruik waren; en worden byſonderlijk Enoch toegepaſt, die van God weg genomen is volgens Gen. 5. 24. Men ſegd dat deſe Letteren uit een oud Opſchrift genomen zijn, welk te Jeruſalem geſien wierd, ten tijde dat de Chriſten Princen van Italien tegens de Mahumedanen Oorloog voerden: verſchillende alsmen ſien kan van meeſt alle de andere oude Hebreeuwſche Letteren. Dog waarom de Letteren in 't ſelve, op 't geloof van de aanbrengers, van onderen na boven beginnen; en in drie regelen, yder van negen Letteren geſien worden: voorwaar dat en hebben wy tot nog niet konnen wijs worden. De benedenſte regel begind van de regter na de ſlinkerhand, als alle de Hebreen leſen, en de middelſte of tweede regel, van de ſlinker na de regter, vlak tegens de gewoonte der Hebreen aangekant: en de derde of bovenſte, wederom van de regter na de ſlinker: ſoo dat de laatſte Letter boven en voor aan ſtaat, en de de eerſte onder aan op 't end of begin aan de regterhand, volgens de leſing der Hebreen. Maar het gene ſommige in dit Aaloude A B C verwonderd, is dit, dat de ſeſde Letter van de benedenſte regel, zijnde de *Vau* de volkomen gedaante van een Kruis heeft, en een Sweemſel toond, van de Samaritaanſche *Vau*; welkers Alphabêt wy agter 't volgende hedendaagſche Joodſche van Ezdras, vertoonen ſullen. Sommige hebben in deſe *gekruiſte Vau* een geheimenis geſogt, als of die de Kruicing des Saligmaakers van verre afgeſchaduwd hadde; om dat, gelijk

Of'er een geheim in de gekruiſte *Vau* ſteekt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

lijk deſe Letter de ſeſde in Orden van 't A B C is; Chriſtus alſoo ook op den ſeſden dag der weeke, namelijk op den Vrydag geleden en ter ſeſder uure van den dag den Geeſt gegeven heeft, volgens Luc. 23. 44, 46. 't geen ons geheel onſeker of ten minſten vry ver geſogt ſchijnd. Men meend dat deſe Letteren de oudſte en eerſte der Weereld zijn, en dat Adam en Enoch deſe gebruikt hebben, om veele dingen, d'opkomſt der eerſte Weereld raakende, aan te teekenen. Gelijk ook de oudſte Joodſche Meeſters ons willen wijs maaken, dat *Seth* Adams Soon, alle de dingen die van de Schepping en de Hemels-loop en andere Wetenſchappen voor de Nakomelingen dienſtig te weten waren, op die twee vermaarde Steene Kolommen, daar Joſephus van gedenkt, met duſdanigen maakſel van Letteren uitgehouwen heeft; ten einde door een Watervloed ofte ander ongemak niet en ſoude te loir gaan, dat gene datſe tot nu toe malkander in 't Stamhuis van Adam, van hand tot hand overgeleverd hadden. Want de Joodſche Rabbinen, inſonderheid die door de Cabaalſche Leeringen wel meenen onderweſen te zijn, ſeggen voor vaſt; dat Adam met een volkomene kennis der Schepping geſchapen is, en dat hy die aan ſijne Kinderen geſtadig, eerſt by monde, daar na by geſchrifte heeft voortgeplant. Want ſy ſeggen anderſinds niet wel te konnen begrijpen, hoe de kennis van de Sterre-loop, die ten tijde Abrahams op 't hoogſte by de Chaldeen bloeide, in de tijd van drie honderd Jaren, die na de Sondvloed tot op Abraham verloopen zijn, ſoo ſterk ſou doorgebrooken zijn, by aldien die Wetenſchappen van Seth en Enoch en mogelijk andere, op ſoodanige Steenen uitgehouwen, niet en waren behouden gebleven; dewijl tot de nette kundſchap van die dingen, een veel-eeuwige waarneming van den loop des Hemels noodig ſchijnd. Dit zijn hare gedagten daar ontrent. En wy hebben te vooren ook nog yts over Noachs Schriften, uit den Brief van Judas, die van Enochs Prophetie gewaagd, aangemerkt. Ook mogenwe hier in 't voorbygaan aan ſeeker geſchreven Boek van Enoch gedenken, dat by de de Ethiopers in ſeer groote waarde en als voor een Goddelijk Schrift gehouden werd.

Sterrekonſt ten tijde van Abraham ſeer doorgebrooken.

De derde Letter-ſteen vertoond het Alphabêt, datmen hedendaags, Hebreeuwſch noemd; en in welke wy ook de Bybel van de Joden ontfangen hebben. Wy noemen deſelve ook 't Alphabêt van Eſdras; om dat dien vermaarden Schriftgeleerde, de Bybel-ſchriften volgens 't gemeen gevoelen, na de Babyloniſche gevangenſchap, onder 't Opſigt der Oudſten Iſraels, onder welk ook eenige Propheten waren, met ſoodanige Letteren (diemen Chaldeeſche, Aſſyriſche of Babyloniſche noemd) afgeſchreven heeft; zijnde te vooren met ſulken Letter geſchreven, alsmen tans gewoon is Samaritaanſche of oude Hebreeuwſche te noemen; nadien deſe d'oude Letteren, ſelfs na de wederkeering uit Babel, behouden hebben; gelijk wy hier vooren hebben geſeid, en op ſijn plaats de reden daar van ſal aangeweſen worden. Datwe nu by onſe Letterſteen, eenige ſchrijvende Beelden vertoonen; voorwaar dat heeft geen ander inſigt, als om den Lezer te doen gedenken aan de ſeldſame Hiſtorie, diemen in 't vierde Boek Eſdræ aan 't 14. kapittel leeſt: daar hem belaſt worden vijf Mannen die ras in 't ſchrijven waren, te verkieſen, om de verbrande Wet wederom van nieuws aan t'ſaam te brengen; dien hy dan ook volgens die vertelling in veertig dagen van buiten voor ſey. Dog is dat verhaal neffens veele andere dingen die in dat Boek voor-komen, van de Regtſinnige Kerk om veel reden voor Apocryf

Hedendaags Hebreeuwſch Alphabêt met Chaldeeſche Letteren.

De Hiſtorie van Eſdras uit het vierde Boek cap. 14.

Digitized by Google

verklaard geworden; gelijk wy in 't vervolg ruim genoeg aanhalen, en wederleggen ſullen; als zijnde t'eenemaal aangekant tegens 't gene wy in de Canonijke Boeken, van Eſdras en Nehemias leſen. En wie ſal ons wijs maaken dat alle de Copyen van de H. Schriften, zijn te ſoek geweeſt, daar de Joden de gewoonte hadden van in alle Synagogen afſchriften te hebben, en die te leſen, na het voorbeeld van Nehemias, die ſulks in den Voorhof op eenen Houten-ſtoel gedaan heeft; en dat ook alle de Koningen en Vorſten, ſoo dra ſy aan de Regeering quamen, 't Wet-boek moeſten afſchrijven, volgens Deut. 17. 18. alswe elders breeder hebben geleerd. Wy ſullen aanſtonds ook het oude Chaldeeſche Alphabêt beſchouwen, hoedanig dat van Eſdras wel deſelve benaming kan dragen; dog daar van men de Letteren ſeer veel ſal ſien verſchillen: 't Geenmen de verwarring en verſtroying der Volken dankwijten moet; want daar door ſietmen ook d' hedendaagſche Chaldeeſche of Aſſyriſche Letteren, van de Oude eenigſinds afgewiſſeld.

Strijd tegen de Canonijke Boeken.

De vierde ſoort van Boek-ſtaven, noemen wy met groote waarſchijnelijkheid de Samaritaanſche of oude Hebreeuwſche Letteren, met hoedanige men geloofd dat de H. Boeken van ouds, tot na de Babyloniſche gevangenſchap, in de Hebreeuwſche Taal geſchreven zijn geweeſt. En welke Eſdras, alswe geſeid hebben, op 't geſag des Joodſchen Kerkenraads, in Aſſyriſche of Chaldeeſche veranderd heeft; blijvende egter deſelve Hebreeuwſche Taal; even alsmen hedensdaags Hoogduitſche of Latijnſche Boeken met Hebreeuwſche Letteren by de Joden vind. Dog om wat reden Eſdras ſulks heeft gedaan, daar ongetwijffeld nog van de oude afſchriften voor handen waren; dat ſullen wy in een ander Hooft-ſtuk afdoen. Daar wy dan ook uit de Opſchriften van de oude Sikelen der Hebreen, ſullen toonen, dat deſe Letteren, die enkel Samaritaanſch zijn, de oudſte en oorſpronkelijke Letteren der Hebreen zijn, in welke ſweem van Letteren de Samaritanen, die de vijf Boeken Moſis, en een groot gedeelte der andere H. Boeken, voor Goddelijke Schriften aannamen, altijd onveranderd hebben bewaard: Want de Letteren op de geſeide Sikelen, komen nog met de hedendaagſche Samaritaanſche Letteren tamelijk over een. En daar zijn nu nog Joden in Syrien die Samaritanen genoemd worden, welke duſdanige Letteren gebruiken. Het is uit de H. Schrift bekend, dat de Joden van ouds een onverſettelijken haat tegen de Samaritanen, van wegens de Gods-dienſt hebben gehad, en geen gemeenſchap met hun wilden houden, volgens Johan. 4. 9. Want ſy en waren de meeſte niet van 't Egte Iſraelitiſche Bed, maar een ras van Volk dat de Koning van Syrien uit de Chutteers, Babyloniers, Chamateers, en uit ſchuim van allerlei Land-aard ſaam geraapt, en na Samarien tot Volk-plantingen geſonden had, na dat de Iſraeliten, die van de Joden afgevallen waren, in verſcheiden plaatſen, als Ballingen om-ſworven, en veelderhande Afgoderyen invoerden, volgens 2 Reg. 17. Welken haat nog te bet aangroeide, doe Sanaballat op den Berg Gerazim, die de hoogſte van Samaria was, een Tempel hadde gebouwd, op dat ſijn Schoon-ſoon Manaſſes, die den waren Altaar te Jeruſalem ontſeid was, daar ſou Hoogen-prieſter zijn. Uit deſen hoofde hebben de Joden, de Samaritanen doorgaans met veele laſteringen beklad, en grouwelijke dingen op hare reekening geſet, daarſe waarlijk geen ſchuld toe en hadden: Ja het ging ten tijde van de Saligmaaker nog ſoo grof, dat het by na d'hoogſte veragting was ymand een Samaritaan te noemen: Dus ſeiden de Schriftgeleerde, ſelfs om een beuſe-

Samaritaanſch of oud Hebreeuwſch Alphabét.

Waarom Eſdras de oude Hebreeuwſche Letteren in Chaldeſche veranderd heeft.

Ouden haat der Joden tegen de Samaritanen.

De naam Samaritaan tot een laſter en

ling

Digitized by Google

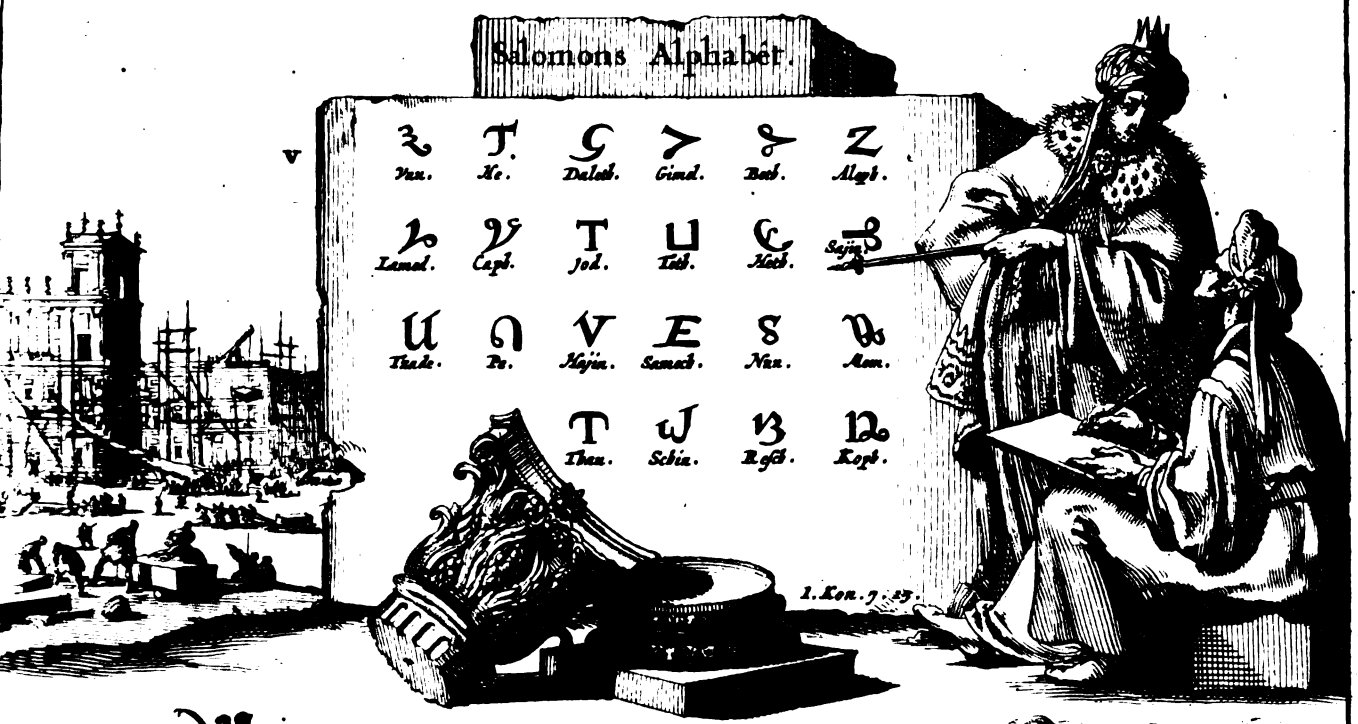

Digitized by Google

Digitized by Google

ling tegen de Saligmaaker by Johannes op 't 8. kapittel: *En ſeggen wy niet wel, dat gy een Samaritaan zyd en den Duivel hebt?* Siet ook hier ter ſne de onderhandeling van Jeſus met de Samaritaanſche Vrouwe, die met de Meſſias twiſte over 't regt der aanbidding, namelijk ofmen ſulks moeſte doen op deſen Berg ofte te Jeruſalem. Dog of Eſdras na de wederkomſte uit Babel, uit die ſelve af-keerigheid, de Heilige Bybel-Schriften, met Aſſyriſche of Chaldeeſche Letteren verſchreven heeft, op dat de wedergekeerde Joden niets met de Samaritanen gemeens ſouden hebben, dewijl ſy doe door d'ingevoerde Afgoderyen dapper beſmet waren, dat blijft ons ſeer bedenklijk. En alhoewel wy hier over nog eenige andere en waarſchijnelijker reden ſullen bybrengen, egter ontbrekender geen Geleerde Mannen die dat gevoelen omhelſen; ondersteund wordende uit het 17. kapittel van 't tweede Boek der Koningen hier boven aangepreſen: en gelijk daar ter plaats een ſoort van gemengde Gods-dienſt onder de Samaritanen voorkomd, ſoo ſal den Lezer wel doen de geſeide Hiſtorie aandagtelijk te overwegen. Voorwaar de Joden zijn ontrent de verandering der Letteren niet alte eenig: Want ſommige ſeggen dat de Goddelijke Wet aan Iſrael met Hebreeuſche Letters in de Heilige Taal (ſoo genoemd, om datſe Adam van God ingeſtort is) overgegeven is: welke Wet ten tijde van Eſdras veranderd is, in de Arameſche Taal met Aſſyriſche Letteren geſchreven; na *Aram*, Sems vijfde Soon den oorſprong der Syriers, alſoo genoemd, Gen. 10. 22. Dog naderhand meenenſe, hebben de Schriftgeleerde, behoudende de Aſſyriſche Letteren, deſelve wederom in de Heilige of oorſpronklijke Hebreeuwſche Tale afgeſchreven, latende de Arameſche Taal voor 't gemeene Volk; waar over Rabbi Hiſta, haar ſchandelijk brandmerkt, als hy van haar ſegd, *Datſe wel eenige Eerbied ſchenen voor den waren God te hebben, maar neffens dien ook tot de Afgoden liepen.* Dit ſegd dien Jode, en het ſou ons wonder doen, ſoo hy ons hier door de Samaritanen niet en wou afſchilderen, daar wy ſoo even by na 't ſelfde van geſeid hebben. Andere Rabbinen loochenen dit en meenen dat de oorſpronkelijke Wet met de hedendaagſche Hebreeuwſche Letteren geſchreven is, welke Letteren wel voor een tijd wat verandering zijn onderworpen geweeſt, namelijk in den afval der tien Stammen en andere onheilen die de Joodſche Republijk getroffen hebben; dog dat naderhand, wanneer het Jodendom ter deeg over ſijn miſdaad gelouterd en geſtraft was, de Heilige Boeken wederom door hulp van Goddelijke Mannen, in haar eigen oude Letteren en voorige ſuiverheid der Taal gebragt zijn; en dat het die ſelve zijn, die Joden en Chriſtenen tans beſitten. Dit wil Rabbi Simeon Ben-Eleazar geenſinds toeſtaan, maar beweerd uit al ſijn magt, dat de Heilige Boeken, nog in Taal nog in Letter eenige afwiſſeling of verandering ondergaan hebben; maar datſe van ouds her tot nu toe door alle tijden een en deſelve zijn geweeſt: dog van dit gevoelen hebben wy nu alreeds het tegendeel getoond, en de reſt onſer reden, diewe een andere plaats ingeruimd hebben, ſal dat ook verder konnen onderſchragen.

ſcheldwoord by de Joden gebruikt.

Of Eſdras uit afkeerigheid tegen de Samaritanen de Letteren der H. Schrift veranderd heeft.

Oneenigheid der Joodſche Meeſters ontrent de verandering der Letteren.

Voor 't vijfde Letter-ſtaal, vertoonen wy hier ſeeker Hebreeuwſch Alphabêt dat Theſeus Ambroſius, den Koning Salomon als een eigen Letter wil toegepaſt hebben; waar van hy nog een tweede bybrengd; dog ſoodanig van malkanderen verſcheiden, dat d'een om d'ander ons doet gelooven datſe beide verſierd zijn: waarom wy die dan ook geen meerder agtings hebben toegedragen als om cieraads halve met een derſelve, onſe vertoog-ſchets te vervullen. Gemelden Autheur en ſegd ook niet

't Alphabêt van Salomon.

Digitized by Google

niet uit wat blijk of glimp men deſe Letteren, den naam van Salomons Alphabêt geven kan: dus en gelooven wy niet dat Salomon meer een eigen afgeſcheiden Hebreeuwſch Alphabêt voor hem ſelven heeft gehad, als wy die Letteren aannemen, welke Apollonius Theaneus toegeſchreven worden, en welkmen by Duretus op 't 132. blad verbeeld ſiet. Voorwaar het ſchijnd ons toe, dat gelijkmen wonderlijke Mirakelen, en mogelijk ook Toveryen, van gemelden Theaneus verteld; de verſierders van die vertellingen hem mogelijk ook daar toe een byſondere Schrijfletter (als of daar yts verborgens in opgeſloten lag) hebben aangeplakt; en alſoo kan het ook door een valſch Erfgerugt van de Wijſe Salomon voortgeſpat zijn, datmen hem heeft nagegeven, dat hy verſcheiden heimelijke Konſten en beſweeringen by hem hadde, die niemand dan hem gemeen waren: en dus paſten dan ſoodanigen ook een Schrift dat niemand dan hem bekend was. Welke voddige gedagten, veel min de beveſtiging van ſulke leugenen, wy in ſpijt van Joſephus, hy zy ſoo veel geagt als hy kan, van dien ſchoonen Tempel-bouwer geenſinds willen voort geſeid hebben. Voorwaar de Koning Salomon is volgens de Wet Deut. 17. vers 18. wel verpligt geweeſt een dobbel afſchrift van de Goddelijke Wet te ſchrijven ſoo haaſt hy de Kroon en 't beſtuur des Volks aanvaarde; dog daar toe en hadde hy geen andere Letteren van noode dan die, met welke de Wet Gods alreede geſchreven was, en hy alleen te Kopyeeren hadde.

Dat Salomon een eigen Alphabêt van 't gemeene afwijkende gehad heeft is niet waarſchijnelijk.

Het ſeſde Alphabêt vertoond de Letteren der oude Chaldeen; van wien geloofd word datſe de eerſte en ouſte Letteren hebben. Welke Letteren ook de Oude Vaders ſchijnen gehad te hebben, dewijl ſy uit dat Land herkomſtig waren, als uit de roeping Abrahams genoegſaam openbaar is. Men geloofd ook datſe aan Adam gegeven zijn, en datſe tot aan de verwerringe van Babel ongeſchonden bewaard zijn, als wanneer de eenige Taal ſoo men meend, in meer dan t'ſeventig verſcheide ſpraaken geſchift wierd; alhoewel de oude Hebreeuwſche Taal en Letteren by de Heilige Linie, onder wien de regte Gods-dienſt altijd huisveſte, bewaard ſchijnd, tot na de Babyloniſche gevangenſchap: ten zy dan datſe, als eenige meenen, ook vervallen zijnde ten tijde van Moſes als God de Wet op Sinai gaf, weder op een nieuw herſteld is. Andere meenen dat de Wet aan Moſes gegeven en beſchreven is in die ſelve Taal, die de Iſraeliten in Egipten altijd hebben behouden; 't gene het waarſchijnelijkſte is. En hoe de regte Hebreeuwſche Taal ſuiver is konnen bewaard worden ter tijd dat'er veel vermenging in de ſpraken en Letteren op quamen, dat hebben wy op een ander genoeg betoogd. Belangende de Gods-dienſtige oeffening diemen in onſe Print-verbeelding aangeweſen ſiet, die raakt alleen d'aanbidding der Vuurs ter eeren van de Sonne; voornamelijk by de Chaldeen van ouds aangebeden; alswe onder de verhandeling der Afgoden, door veelerlei waarnemingen die fraai en nut te weten zijn, ſullen ontwaar werden.

Chaldeeſch Alphabêt.

De ſevende Vertoog-ſchets, ſchilderd ons de Letteren af die wy gemeenelijk Syriſche noemen; een Taal die met het Hebreeuwſch en Chaldeeſch ſeer groote gemeenſchap reekend, en ook van de regter na de ſlinker zijde geſchreven word. Gy ſiet hier twee verſcheide Alphabetten, de eerſte vertoond Groote of Kapitale Letteren, de tweede, de kleine of gemeene loopende Letter, ſoo alsmen met die gewoon was de Boeken te ſchrijven. 't Geen byſonder over dit Alphabêt moet aangemerkt worden is dit, dat de Kinderen in 't leeren van 't ſelve A B C. ge-

Syriſch Alphabêt.

Digitized by Google

Digitized by Google

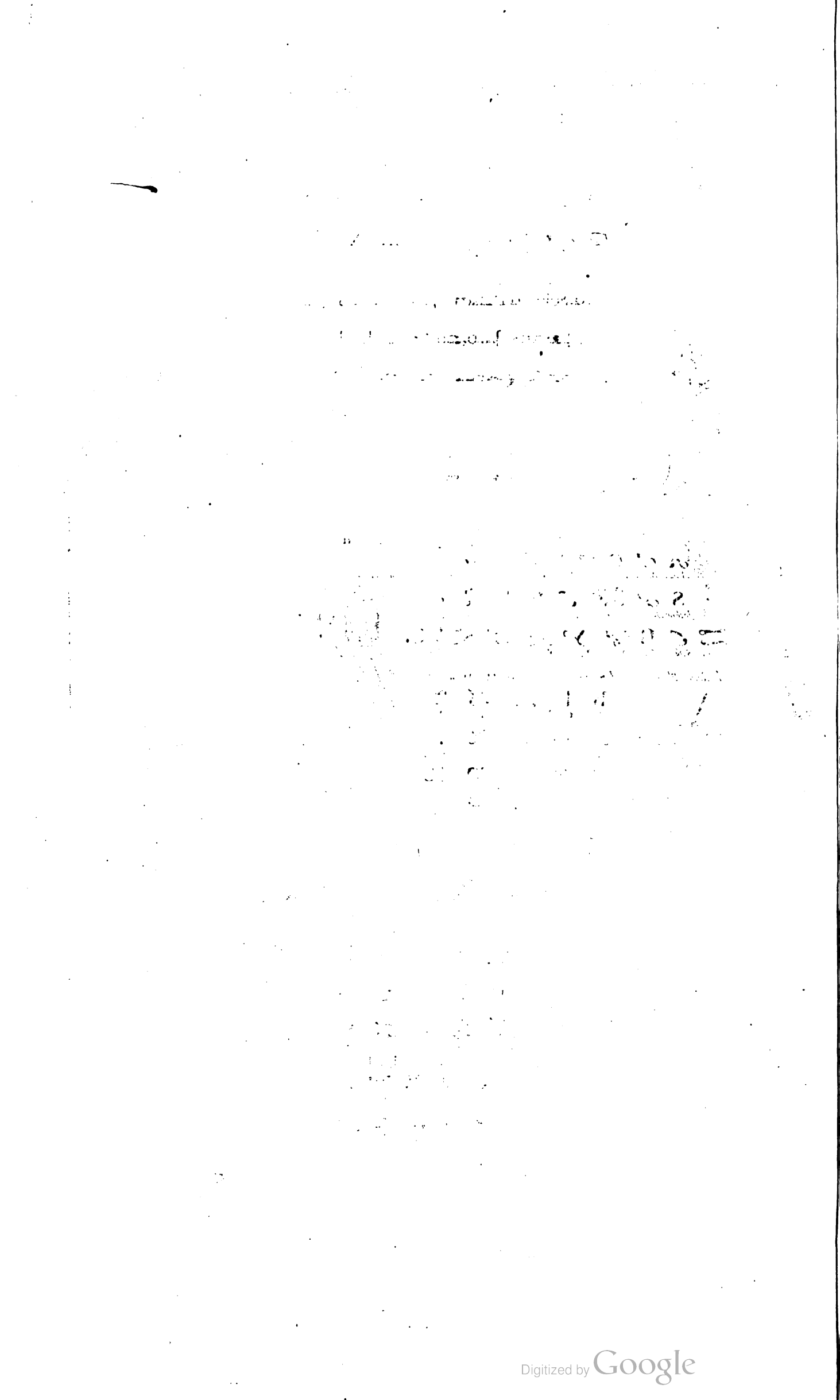
Digitized by Google

Digitized by Google

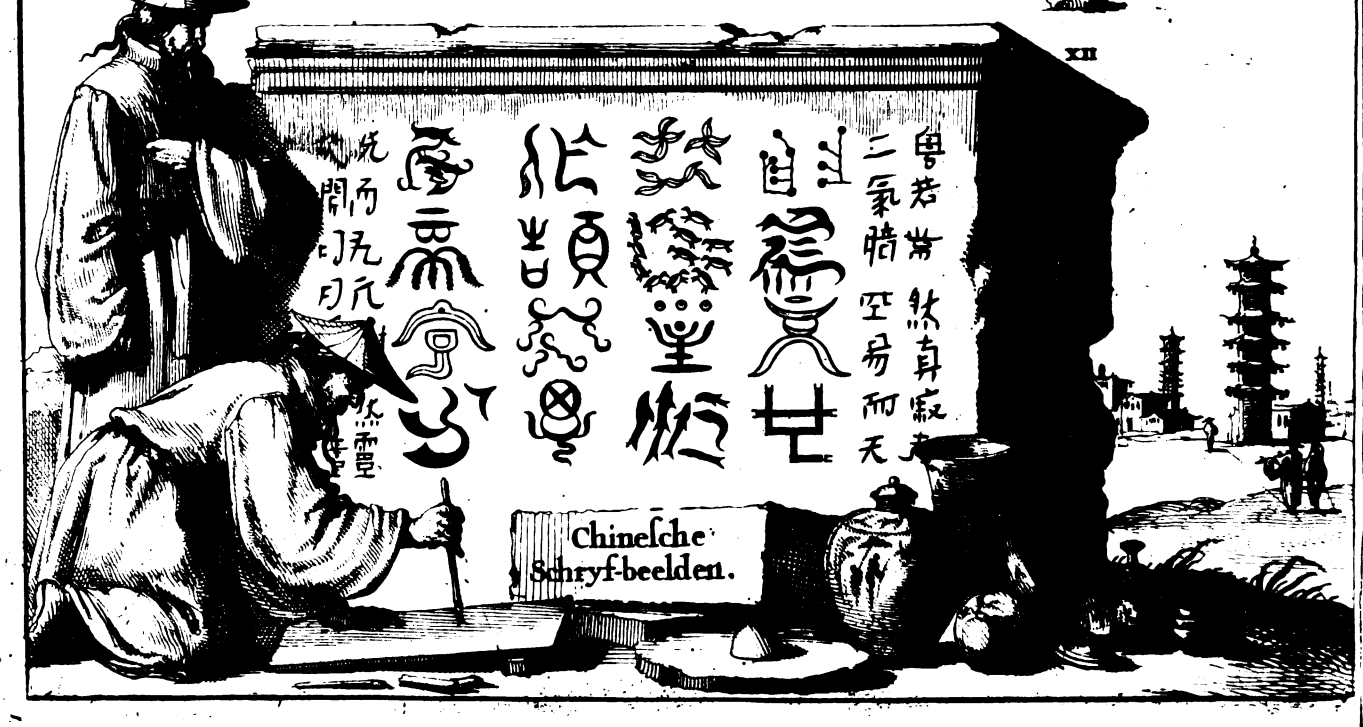

Digitized by Google

gemeenlijk een ſin-rijk woord, beginnende met een Letter van 't A B C, te gelijk met de Letteren ingeſcherpt wierden; welke woorden ſaamen gevoegd, ſeeker Formulier of Voorſchrift van een Gods-dienſtig Gebed uitmaakten. Als by voorbeeld, A. Olaph, *Aloho* God. B. Beth, *Baruio* Schepper. G. Gomal, *Gaboro* Almagtig, en ſoo voorts met de reſt. En gelijk Syrien een groot en wijdſtrekkend Land is geweeſt, dat nu ruim dan met eenige by-naming dikwils enger by de Schrijvers genomen word, ſoo is 't geen wonder dat'er verſcheide Syriſche Letteren gevonden worden.

Men ſiet nog twee andere Alphabêten, onder den ſelven naam by ſommige bekend; dog om datſe van de ſlinker na de regterhand geſchikt ſtaan, ſoo ſchijnenſe veel eer Phenisiſche Letteren te zijn, die volgens de Griekſe en Latijnſche rang ſoo na malkander volgen. Gelijkwe ook alreeds hier vooren hebben getoond, dat Cadmus de Letteren waarſchijnelijk uit Phenicien tot de Gricken heeft overgebragt. Waarom wy alleen het voornaamſte van die twee, hier in de agtſte Vertoog-ſchets aanwijſen. Phenisiſch Alphabêt.

't Geen daar aan volgd, vertoond niet alleen 't Egiptiſche Alphabêt met welkmen Brieven, Boeken en de gemeene ſaaken plagt te ſchrijven, maar ook d'aanwijſing der Beeld-ſpraakige Letteren, die in Figuren van Havikken, Slangen, Torren en andere Dieren beſtaande, op de Grafnaalden, Mummien, en onder de voetſtallen der quaad-afwcerende Afgoden-beelden en Sphingen plagten geſchreven te worden, ontbreekter niet. En gelijk deſe laatſte meeſt alleen by de Prieſters tot de geheime dingen der Gods-dienſt gebruikt wierden, ſoo hebben wy hier vooren genoeg daar van tot een ſtaal van deſe ondoongrondelijke waan-wijsheid der Egiptenaren bygebragt. Het daar aan volgende Alphabêt, behoord ook tot de Schrijf-letteren der Egiptenaren, maar ſoo eenige willen van een ouder ſoort, gemeenlijk Coptis of oud Egiptiſch, na ſeekere Stad Coptus alſoo genoemd: Hebbende XXXII. of XXXIII. Letteren, daar 't voorige alleen vier-en-twintig heeft; dog watmen van beider oudheid moet houden, hebbenwe alreede hier vooren gehoord. Egiptiſch Alphabêt.

In de elfde Vertoog-ſchets ſiet gy een Armeniſch Alphabêt na de gemeene Schrijf-wijſe afgeſchetſt. Daar is by Duretus nog een ander met Capitalen of groote Hooft-letteren te ſien, dat getrokken is uit een oud Gevel-ſpits, van 't Kaſteel te *Curchò*, dat wel in veelen van dit verſcheeld, dog de ſweming der Letteren konnen egter twijffelagtig van d'een tot d'ander overgebragt worden. Armeniſch Alphabêt.

Uit de Chineſche Letteren, of liever Lees-teekenen, kannen geen welvoegſaam A B C. vormen, gemerkt die alleen teekens uit verſcheide ſaamgeſette ſtreepkens hebben, en dus van meeſt alle Talen verſchillen; waarom wy u hier ſlegts eenige weinige proefjes geven, om van de reſt diemen tot 100000. teld, te konnen oordeelen. De andere maniere van ſchrijven die gy daar neffens ſiet, beſtaat in Beeld-letteren die van verſcheide figuren der Schepſelen ontleend zijn; dog daar in egter van de Egiptiſche Beeld-letteren verſchillende, datſe alleen de enkele ſaaken uitdrukken, daar de andere verborge Raadſelen behelſen; beide hier vooren net genoeg tot ons oogmerk uitgepluiſt: gelijk het bygevoegd Beeld-werk, hier ook nergens toe en diend, als om u de Schrijf-wijſe der Chineſen (die met duſdanigen handgreep de Penceel vatten om haare Lees-teekens te haalen) daar door op het gevoegelijkſte af te maalen. Chineſche Lees-teekenen.

In de volgende Vertoog-ſchets konnenwe klaar genoeg de Letter-beeldniſſen der Egiptenaren ontwaar worden, ſoo alsmen voorgeeſel dat de

Digitized by Google

Eerſte Letteren van Mercurius Triſmegiſtus.

ſelve in de eerſte Eeuwen, van TAUTUS of *Taautos* gemeenlijk *Mercurius Triſmegiſtus* genoemd, uit de deelen van Dieren en voornamelijk uit die van den Vogel Ibis gevonden, en by de Egiptenaren ingeſteld zijn. En ſiet daar, wy ſullen deſelve volgens haar bygeſtelde Tal-letteren, ordentelijk gaan verklaaren; de Letteren van 't Grieks A B C. daar nevens voegende, om de ſweem deſer Sinnebeeldige Letteren daar in overgebleven te ſien. Gelijk ook eenige willen dat de Grieken hunne Letteren van de Egiptenaren hebben ontleend. Dog dat dit niet van de hedendaagſche of latere Egiptiſche kan zijn, is vooren nu al beweſen. Waarom wy houden dat deſe Sin-beeldige figuuren, veel eer alleen in de Hieroglijphiſche of Beeld-ſpraakige Letteren der Egiptenaren, met veelerlei byvoegingen voort geplant zijn; en dat de reſt, raakende de vorm der Griekſe Letteren, uit een toevallig ſweemſel, of een laater uitſlag der ſaaken tot malkanderen ſchijnende te paſſen, enkel verſierd is. Kircherus die met duſdanige dingen na te vorſſchen ſeer geſweet heeft, ſegd dat de eerſte Letter namelijk de *Alpha* gevonden is, uit de wijd-openſtaande beenen van den Egiptiſchen Serpent-Eter IBIS, die ſijnen langen bek tuſſchen deſelve door ſteekt: gelijk u 't eerſte beeld vertoond. In welke begin-letteren meer andere der volgende ſchuilen, en daar ook ligtelijk uit voortkomen: waarom dit Sin-teeken of Letterbeeld, ſeer volkomen en veel geagt, Ja de *Hieralpha* of Heilige A. genoemd wierd: waar van de figuur uit drie takken ſaamgeſet, veelſinds in de Afgodiſche Omgangen en Feeſten der Egiptenaren voor aan gedragen wierd. Gelijkmen ook onder de bewaarde Oudheden eenige Afgodiſche Pronk-beelden der Egiptenaren ſiet, welke deſe *Hieralpha* of Heilige Letter A. in de hand dragen; waar van u in onſe Vertoog-ſchets een ſtaal getoond word. En gelijk onder de volgende Sin-teekenen, het agtſte ſal geſien worden in de gedaante van een Oſſen-hoofd; afſchaduwende in ſijn Beeld-ſchim de Griekſe Ω. *Omega*, welkers Beeld-ſprakige Sin-beduiding de ſaamen-voeging van Son en Maan by de Egiptenaars te kennen gaf; alſoo hebben ſommige hier over in bedenken genomen, of in de Openbaringe niet op de af-komſte der Griekſe A en Ω, ten aanſien der Sin-beteekenende beeldnis geſpeeld word, wanneer de Saligmaker ſoodanig van hem ſelven ſprekende werd ingevoerd, ſeggende: *Ik ben de Alpha en de Omega;* 't ſelve drywerf, in 't gemelde Boek herhalende, even als of hy daar wilde betuigen, dat hy was de *Hieralpha*, de Heilige A. of beginſel van 't woord des Levens, en de *Omega*, de Sonne of Ligt der Weereld, die onder de laatſte dagen in de donkerheid der ondermaanſche Weereld welk in de duiſternis zat, ſijn ligt doen ſchijnen heeft; gelijk Johannes ſoo ſpreekt, in den aanvang van ſijn Euangelium. Wy voor ons deel meenen, dat ſchoon wy elk de vryheid gunnen dit verder na te vorſſchen, onſe Uitleggers genoeg doen, alſſe deſe ſpreek-wijſe paſſen op het Griekſe A B C. waar van de geſeide Letteren *het Begin en het Einde* zijn; gelijk in de Text uitdrukkelijk door deſe woorden, *de eerſte en de laatſte*, ſchijnd verklaard te worden: vergelijkt cap. 1. 8. &c. met cap. 22. 13. Voorts beteekende dit eerſte Sin-teeken by de Egiptenaars ſoo veel als *Goeden Engel*, zijnde ſaamgeſet uit de Begin-Letteren A. *Alpha* en Δ. *Delta* of D. Want wanneermen de Griekſe Δ. te weer zijden na onder verlengd, ſoo komd'er ſekerlijk een A. *Alpha* uit; en bevat alſoo Een-letterig in haar ſelven A. *Alpha* en Δ. *Delta:* En word deſe Beeld-ſprakige Letter of *Hieralpha*, by na in alle Egiptiſche Opſchriften en voornamelijk op de Graf-naalden en andere Steene gevaartens gevonden. Gelijkmen met de Barberijnſche, Lateranenſche, Flaminiſche en andere *Obeliſcen* betuigen kan.

Wat van deſe Sin-teekenen en Letter-ſweem te houden zy.

I. Sin-teeken der Letter A.

Hieralpha of Heilige A. waar van ſoo genoemd.

Bedenking of Apoc. 1: 8. en cap. 21: 6. 22: 13. op deſe Alpha geſpeeld word.

Hoe de A. uit de verlengde Δ, gebooren word.

Het

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Het tweede Sin-teeken, noemen de Egiptenaars in haar Taal GAMAT, een *Winkel-haak* of *Regel-maat*, en drukt met ſijn figuur eigentlijk de Griekſe Γ. *Gamma* of G. uit. Beduidende in de Beeld-ſpraak der Egiptenaren niet anders dan de goede ledenſtemming aller dingen en deelen tot het Heel-al. Waarom men ook dit Sin-teeken doorgaans in de hand van den Afgod HORUS, als den beſtuurder der gevoelige dingen, verbeeld ſiet; dewijl hy ook voor de Sonne gehouden is. Want even gelijkmen door een Winkel-haak of Maat-rye, alle deelen eenes gebouws, verſtandelijk en evenredig tot ſijn geheel beſlag reguleerd; alſoo ſchikt, en bediſſeld ook de Geeſt van 't Geheel-al, 't getimmerte der Groeyige dingen na een regte Maat en gewigt. Het derde Sin-teeken, word op 't Egiptiſch *Goeden Akker* genoemd, na ſekere Landſtreek of gedeelte van Egipten, *Delta* geheeten; om dat het een der geſondſte en vrugtbaarſte geweſten voor de Inwoonderen des Lands is: zijnde ontdekt ſooſe waanen, uit de voetſpeuren van den Ibis Vogel, die daar overal huisveſt. En overmids den overvloed van alle die goederen van een eenigen Opperſten Magthebber in die beneden deelen uitgeſtort worden, daarom agtmen datſe die weldaad niet qualijk door een ſpits-opgaande Letter, die uit de wijd van een geſchaarde beenen van den Vogel Ibis genomen zijn, hebben uitgedrukt; gelijkwe in de derde Beeldnis konnen affien.

II. Sin-teeken.

Winkel-haak of Maat-ſtok hoedanigen Sin-teeken in de hand van Horus.

En hoe op de Son gepaſt.

III. Sin-teeken.

En deſſelfs beduiding.

Uit het vierde Sin-teeken ſienwe, hoe de Serpent-eter IBIS door de opening des Beks, die de Egiptenaars een werktuig des Paſſers noemden, gelegentheid verleend heeft, om de Letter Y. te vinden: als met welk Sin-teeken ſy de voortkoming der benedenſte dingen tot de bovenſte welvoegſaam betoonden; namelijk gelijk uit een Paſſer de omtrek uit deſſelfs middelpunt voortkomt. Want nadien de Oude neerſtig ſchijnen geweeſt te zijn om de doeningen der Dieren nauwkeurig waar te nemen; ſoo hebbenſe t'eeniger tijd afgeſien dat deſe Ibis vogel, het eene gedeelte des Beks in 't Sand vaſt hegtende, met het andere, de trek van een kring beſchreef. Waar uit dan ſonder eenige wonderdaad of byſondere ſchranderheid, het werk-tuig des Paſſers, en door ſulk eene beweegdaad, den omtrek evenwijdig des middel-punts gefatſoeneerd, waarſchijnelijk gevonden is. De Egiptenaars noemen het vijfde Sin-teeken, met een woord, dat ſoo veel als, *Heer van de ronde der Aarde* beteekend. En is grootdeels gelijk aan de Griekſe o. diemen *Micron* of de kleine o. noemd: dewijl de geſeide Vogel nu en dan den hals ſoodanig houd of draagd, dat hy een kring daar mede ſchijnd te maaken. Dog waarom dit Teeken, *Heer van de ronde der Aarde* genoemd wierd; voorwaar dat blijft ons vry duiſter. Kircherus ſegd dat de Egiptenaars deſe hals-wringing aanſiende, haar ſelven door een overgeloovigheid hebben wijs gemaakt; dat hun van Mercurius, die in de Vogel Ibis veranderd was, een byſondere verborgendheid aangekondigd wierd, en datſe hem daarom dien naam gegeven hebben. En meend den ſelven Schrijver dat Plutarchus hier op ſpeeld, wanneer hy in ſijn Boek van Iſis en Oſiris, den naam *Omphis*, of *Optha* verklaard.

IV. Sin-teeken.

De Y. hoe gevonden.

Vinding van de Paſſer: 't midde-punt en de kring.

V. Sin-teeken.

De Letter O. waar van ontleend.

Het ſeſde Sin-teeken datwe hier met dit getal in d'afbeelding aangeweſen ſien, wierd van ouds by de Egiptenaren LABDA genoemd: en van de verklaarders aangemerkt als den tegen geſtelden van de voorgaande Beeldletter. Want gelijk door dien de voortgang van het Benedenſte tot het Opperſte; alſoo vertoond deſe de voortgang van het Opperſte tot het Benedenſte. Zijnde dit Sin-teeken wederom gemaakt uit de wijd van elkander ſchrijdende voeten van den Vogel Ibis: Uit welkers pas in 't voetzand

VI. Sin-teeken.

Digitized by Google

Maat of Elle-ſtok hoe gevonden.

zand ingedrukt, de Egiptenaars eerſtelijk de maat van hun Elle-ſtok uitgevonden hebben, als uit veele Oude getuigeniſſen beweſen werd. En is ook mogelijk wel waar, dat ſijn voetſtap ſeer wel aan de lengde van een menſchen Elleboog, na welk de Elle van ouds gemeten is, heeft, over een gekomen: En datmen alleen uit bygeloovigheid deſe Maat aan dien geheiligden Vogel heeft vaſt gemaakt, op dat het Sin-teeken tot de Beeld-ſpraak, eenig meerder geheim mogt ſchijnen in ſig te hebben. Gelijk dan ook Kircherus getuigd dat dit Sin-teeken nu en dan in de uitgehouwen Hieroglyphiſche Beeld-ſpraaken gevonden word: En datmer een waaragtig ſweemſel der Griekſe Letter Λ. *Lambda* in ſien kan, ſal niemand ontkennen die de beide tegens een houd. En ſoo by-aldienmen nu ook deſe Beeld-letter, met de voorgaande, diewe aanſtonds de vierde noemden, te gaar knoopt, ſiet daar ſoo komter een ſaam-geſet *Tien-tallig Letter-beeld* uit; of om netter te ſpreken, een getal van *Tienen* voort; by de Grieken en Romeinen gemeenlijk voor een X. genomen. Die ook de ſevende Beeldnis beſiet ſal ligt ontwaar worden, dat hem den Vogel Ibis hier al wederom geheel en gantſch voorkomd, dog ſtaande op ſijn wijd uitgeſchaarde Pooten, 't lijf agterwaards gekeerd, den hals omgewrongen en met den Bek opwaards kleppende; en dat daar door de geſeide figuur vande X. uitgedrukt werd. Waar van Kircherus tamelijk breed geſproken heeft in ſijn Beeld-ſprakige Telkonſt. Gelijk den ſelven ook getuigd, dat d'Egiptenaars door dit Sin-teeken, navolgens eenige gewoonten van den Ibis vogel, de voortgang van de Ziele der weereld, opwaards en nederwaards gewoon waren af te ſchaduwen.

VII. Sin-teeken.

VIII. Sin-teeken.

Het agtſte Sin-teeken verbeeld een Oſſekop, en beduide by de Egiptenaars ſoo veel als de Letter Σ. of liever de Coptiſche *Sigma:* alhoewel andere ook deſe voor de groote Ω. *Omega* of *Ou* nemen. Kircherus egter oordeeld het eerſte gevoelen beter, om dat de Coptiſche *Sigma* een veel netter ſweming van den Oſſekop heeft. Het Sin-teeken ſelfs, geeft eigendlijk de ſamenvoeging van Son en Maan te kennen; dog ſoo nogtans, dat de Oſſekop de Sonne, maar de Hoornen de Maane beduiden. Beſiet ook hier toe ſoo 't u geluſt, watwe ſoo even te vooren over de *Hieralpha* of Heilige A. hebben aangemerkt, en houd ons ten goeden datwe u aan onſekere giſlingen meer dan eens doen gedenken. Het negende Sin-teeken, vertoonende 't hoofd van een Havik of Valk, word by d'Egiptenaren *Siening* genoemd. Na welke de oude Coptiſche Letter σ. *Sigma* eenige gelijkenis draagd. Dog datmender ook de vorm der Griekſe Σ. van afleiden wil, daar in ſienwe niet alten grooten over-eenſtemming. Dit mogenwe egter eenigſinds waarſchijnelijk ſeggen; dat nadien deſe Vogel byſonder ſnel en ſcherp van geſigt is, ſy niet onvoegſaam deſe Letter aan de Sonne geheiligd hebben, om dat die Godheid door ſijn klaar geſigt, alle de ſchuilhoeken der weereld doorſiet: gelijkſe ook alle dingen door 't uitſenden harer ſtraalen, bezield en koeſterd. Het tiende Sin-teeken uit een Rams-hoofd ontleend, noemden de Egiptenaren AMUN, dat is *Vrugtbaarheid* en ook een *Rams-kop* geſeid. En terwijl deſen het Waarteeken is van de vrugtbaarheid, werd hy te regt verbeeld met een Rams-hoofd, waar aan de Hoornen na de ſweem van de Letter B. ſchijnen t'ſaam gekromd. Sulks eenige daar uit hebben beſloten dat den naam BAMUN te ſaam geſet is, uit B. en AMUN, als ofmen ſeide: B. *de Letter van* AMMON. En hoedanig men den Afgod JUPITER AMMON van ouds, Ja ook ſelfs MOSES, op ſommige verſierde Joodſche Penningen, met duſdanige Rams-hoornen verbeeld heeft, is veele genoeg bekend. Alhoewel ons de herkomſt daar van onſeker en verſchillig by de Schrijvers voorkomd.

De Sonne en Mane door één Oſſekop aangeduid.

IX. Sin-teeken.

Den Haviks-kop op de Sonne gepaſt.

X. Sin-teeken.

Het

Digitized by Google

Het elfde Sin-teeken dat onſe Vertoog-ſchets aanwijſt, noemen de Egiptenaars ZEUTA, dat is *Leven:* want de Slang is doorgaans in de Heilige Beeld-ſpraake der Egiptenaren, het Waarteeken of uitgedrukte Letter-beeld van 't LEVEN geweeſt; alsmen op veele Graf-naalden en by derſelver verklaarders ontwaar word. Die deſe vorm tot de Griekſe Letteren brengen, poogen de ſweem van de Z. daar van af te leiden. XI. Sin-teeken.

Voorts ſietmen het *Leven der Weereld*, in het twaalfde Egiptiſch Sin-teeken daar aan volgen, by hen van ouds TAUT, dat is de Letter *Tauti* ⊖. genoemd; zijnde wederom d'af-beelding van een Slang dog binnen een kring beſlooten; afſchaduwende t'eenemaal de Griekſe Letter ⊖. *Thêta*. En word in de geſtalte van de geſeide uitbeelding, tot d'uitdrukking van de Ziel der weereld, ſeer dikmaal in de Beeld-ſpraakige Opſchriften der Egiptiſche Gedenk-ſteenen gevonden. XII. Sin-teeken.

Aanmerkt wijders dat uit het voorgaande Sin-teeken, ook het volgende dertiende voortgeſproten is; 't geen de Egiptenaren PHYLO dat is, *Liefde* noemen: Vertoonende door ſijn vreemde ſaamenſtel, dat alle de leden der weereld, door het algemeen leven in de liefde worden verknogt: en daarom van ſommige, *de Kring der Liefde* genoemd. XIII. Sin-teeken.

De Letter Φ. *Phi*, ſweemd ſeer wel na derſelver Vorm alsmen in d'afbeelding kan ontwaar worden. Het veertiende Sin-teeken, dat door ſijn Beeldnis de ſtrooming des waters uitbeeld, noemden ook de Egiptenaars *Water*. XIV. Sin-teeken.

En was onder hen ook daar van het regte en gemeene Waarteeken of Symbolum: Komende in ſijn Beeldnis tamelijk over een met de Coptiſche, Griekſe en Romeinſche M. Het vijftiende Sin-teeken, XAPUTI, dat is een *Ketting* by de Egiptenaren genaamd, zijnde met ronde Schakels als een Ketting ſaamgevoegd; was van ouds het voornaamſte Waarteeken van de Keten of Saamenknooping der Goden: gelijk Pſellus in ſijn uitlegging over de Wijs-begeerte van Zoroaſter leerd: over-een-komende met de Letter ξ *Xi*. XV. Sin-teeken.

Het volgende Sinnebeeld, namelijk het ſeſtiende, verbeeldende de Letter N. beteekend door ſijn op en nederwaardſe trek, de voortgang der hoofdſtoffelijke en groeyige dingen, na boven en na beneden, dat is mogelijk de Op en Ondergang: door ſijn figuur een regte en een omgekeerde Graf-naald aanwijſende: Gelijk Kircherus in ſijn Pamphiliſche Grafnaald, op de 387. Blad-zijde in 't breede verklaard. XVI. Sin-teeken.

Het ſeventiende Sin-teeken, vertoonende een Coptiſche en Griekſe P. dat is *Rho* of R. r. hielden de Egiptenaars als een voornaam Waarteeken van een *Haak*, gelijk het ook die figuur grootdeels uitdrukt; namelijk ſoodanigen Haak, waar mede ſy geloofden dat het lichaam van Oſiris, dat Typhon in den Nyl geworpen had, door Iſis uitgetrokken is. Gelijkmen dan ook ſommige Egiptiſche God-beelden ſiet, die ſoodanigen Haak in de hand voeren: Ook waarſchijnelijk in de vermaarde Tafel van Iſis, door die kromgeboge Spieſſen aangeweſen: alhoewel ſommige verklaarders dit voor de Spies van Typhon ſelfs nemen. XVII. Sin-teeken.

Het agtiende Sin-teeken, kanmen buiten verder verklaring genoegſaam door beide ſijn afbeeldingen verſtaan; zijnde deſe de ſeer groot geagte Waarteekenen der Sonne en Maane: en ſoo veel als de Letter O. en de Coptiſche C. Men ſiet deſe Letteren in een ſeer oud verbroken overblijfſel, van den Geleerden Nicolaus Pereiſcus, een Man van onſterffelijke gedagtenis by de Oudheid-lievers, eertijds na Roomen overgeſonden: Vertoonende vier ſtaande Beelden binnen de omtrek van een Slang: verſeld met het Sin-teeken ⊕ en in 't midden OC. 't geen met onſe uitleg overeen-ſtemd. XVIII. Sin-teeken.

De Letteren diewe voor 't negentiende Sinbeduidings-beeld verbeeld ſien; noemen de Egiptenaren TABTHA, dat is, *Thoth* of *Mercu-* XIX. Sin-teeken.

Digitized by Google

rius geſeid. En komd volkomendlijk met de Hebreeuwſche *Thau*, of Griekſe en ook Romeinſche T. over een. Hier drieſinds aangeweſen: en werden ſeer dikmaal in de handen van de Egiptiſche Afgoden, en in de Beeld-ſprakige Opſchriften geſien; als een Waarteeken dat den God *Tautes*, byſonderlijk paſt, gelijk Pignorius en Kircherus verhaalen. Den ſelven gevoeld ook, dat deſe genoemde, de XXII. Letteren zijn, welke van ouds gebruikt zijn om de dingen die tot de gemeene ſaamenleving der Menſchen behoorden, daar mede aan te teekenen: dog dat de Grieken hun Letteren daar van ſouden ontleend hebben, dat hebbenwe voren uit Walton en andere genoeg wederſproken. Maar datſe wel konnen gebruikt zijn, in de Hieroglyphiſche of Beeld-ſpraakelijke Opſchriften, alswe nu meermaal hebben vermaand; ſulks ſchijnd daar uit openbaar te werden, datſe uit een ſaamenvoeging beſtaan die veel diepe geheimeniſſen inſluit, door welk veel ſinnebeeldige dingen en benamingen wonderlijk konden uit opgeſmukt en tot de Beeld-ſpraakige Opſchriften ingevoerd werden. Ja dat ook de bekende Teekenen der ſeven Planeten, van deſe vormen ontleend en tot de Stofſcheiding-konſt der Egiptenaren betrokken zijn, beneffens de XII. Teekenen van den Hemel-kring, by de Sterreloop kenners bedagt; ſulks wil Kircherus ons in ſijn Oedipus omſtandelijk aanwijſen. Datwe nu niet verder willen onderſoeken, maar ſcheiden van de Letteren af, om datwe ook nog een handvol woorden hier by te voegen hebben, aangaande de Stoffe op welke en de werktuigen waar mede de eerſte Letter-vinders plagten te ſchrijven.

De *Thau* hoedanigen teeken van het *Kruis*, &c. ſal op een ander plaats uit Ezech. 9.4. aangeweſen werden.

Eerſte ſchrijf-ſtoffe.

Het is uit veele getuigeniſſen openbaar dat de Schrijfſtoffe ſeer verſcheiden is geweeſt: Sommige hebben geſchreven op Baſten van Boomen; waar van Th. Goodwin meend dat *Liber*, beteekenende oorſpronkelijk de binnenſte baſt of gladde ſchil van een Boom, hedendaags een *Boek*, genoemd is, om datmer ook in ſchrijft of ſchrijven kan. Dog andere leiden dit onder de Duitſchen van't *Boeken-hout* af, alswe terſtond uit Kircherus van nader by beſien ſullen. De Oude hebben ook ſekere breede bladen van Riet, zijnde een Oever-gewas van den Nyl, en 't geen by na nergens dan daar gevonden word, gebruikt om te ſchrijven: En gelijk die ſoort van Riet-bladen, van ouds *Papyrus* genoemd is, en Ovidius die Rieviere ook daarom *Papier-drager* ſchijnd te heeten; ſoo is 't van wegen de groote gelijkmatigheid onſer hedendaagſche Schrijf-bladen, dat den naam *Papier* by ons overgebleven is. Het geenmen ook van wegen de Oever-bladen en Palm of Dadel bladen, op den naam van *Blad* of *Bladen Papier*, betrekken kan: Even gelijkmen een blad Papier, ook een *Vel* en een *Vel-papier* noemd, in navolging van de Beeſte-Vellen, of bereide Pergamenten, op welkmen voor de vinding des Papiers meer dan nu plagt te ſchrijven: van welke Vellen wy aanſtonds nader ſullen ſpreken. Kircherus gedenkt ook aan ik en weet niet wat voor een gewoonte by de Atheners, wanneer eenige uit den Raad geſchopt wierden, diens namen als doe op bladen van Boomen geſchreven waren. 't Gene ſy *Ekphyllophoreſis*, dat is, *Uitblaadering* noemden. Even gelijk het ſchrijven van de naamen des Volks die de Stad moeſten ruimen op Slek-huisjes Schulpen of gebakke Tichels geſchiedende, *Oſtraciſmus*, dat is, *Verwijſing uit de Stad*, of *geheele Land* genoemd wierd; als by Pollux en Harpocration te ſien is. Diogenes Laartius leerd in 't leven van Cleanthis, datmen ook op Tichel-ſteenen met een Been in ſtè van een Penne plagt te ſchrijven. Siet mede Ezech. 4. 1. Ook is het ſchrijven op houte gewaſchte Tafelkens gemeen onder d'Oude en ook den Joden genoeg bekend

Boek waar van daan ſoo genoemd.

Papier waar van ſoo genoemd.

Het ſchrijven der Oude op Bladen van Boomen en Oever-riet, heeft den naam van *Blad*, aan ons Papier overgelaten. Ook van *Vel* &c.

Andere ſpreekwijſen van deſe Schrijf-bladen afgehaald.

Houte Schrijf-tafelkens by d'Oude.

Digitized by Google

kend geweeſt, als te ſien is Luce 1. 63. *Ende als hy* (namelijk Zacharias) *een Schrijf-tafelken geëiſcht hadde.* En Jeſ. 30. 8. *Schrijft deſe dingen op een Tafel.* Daar de LXX. Overſetters ſoodanig vertalen, als of'er van Busboomen Tafelkens geſproken wierd; waar van ook in 't vierde Boek Ezdre kapittel 14. een voorbeeld te ſien is. En gelijk deſe van tijd tot tijd by d'Oude zijn in gebruik geweeſt, ſoo zijnder ook nog andere van verſcheide Schrijvers genoemd, die wy niet onvoegſaam hier konnen by voegen. Kircherus ſpreekt daar van in ſijn Egiptiſchen Oedipus in duſdanige manieren: Alle ſchrijving ſegd hy, is t'allen tijden op tweederlei wijſe voleind geworden, namelijk of door Graveren, of door Schilderen, dat is Schrijven: Men heeft daar in van ouds twee dingen aan te merken: namelijk het werktuig waar mede de Letteren gemaakt wierden; en dan de ſtoffe waar op of waar in deſelve geſchreven of ingeſneden wierden. Het werktuig is of Natuurlijk of Konſt-tuigig: Het Natuurlijke is de Hand, die ook ſelfs nu en dan in plaats van een Griffie, Stift, Pen, Penceel of Schrijf-priem gediend heeft; gelijk'er doorlugtige voorbeelden zijn, die bewijſen dat alleen met deſelve geſchreven is: dus kanmen de ſchrijvende hand aan den Muur van Belzazars Eet-zaal Dan. 5. aanmerken: en de Saligmaker over de miſdaad der Overſpelige Vrouwe, gevraagd zijnde, ſchreef het vonnis met de vinger in het ſtof van de Tempel-vloering, als te ſien is by Johannes op 't agtſte kapittel. Men verhaald ook van ſeker Gevangen, die nog Penne nog Inkt hebbende met ſijn lang uitgewaſſen Vinger-nagelen, en Doovekoolen met ſpog of pis gemengd, een Brief aan ſijn Vrienden geſchreven heeft. Het konſt-tuigig gereedſchap tot de ſchrijving is de Griffie of Pen; die in de eerſte Eeuwen van Yſer, ofte uit eenig ander hard Metaal gemaakt; diende om in groote Steenen, Kopere of Loode Platen, gewaſchte houte Tafelen, Leyen en diergelijke te ſchrijven; gelijk by Job aan 't 19. kapittel te ſien is. Welk Boek, om dat het een der alderoudſte is, en de eerſte tijden van na by geſien heeft, verdiend datmen billijk daar uit de Schrijf-wijſe der Ouden beveſtigd. Aldus ſpreekt dan deſelve H. Man; op 't 23. vers: *Och of mijne woorden dog opgeſchreven wierden? Och ofte in een Boek ook wierden ingeteekend? datſe met een Yſere Griffie, ende Lood voor eeuwig in een Rotze gehouwen wierden.* Andere, en die daar uit alle de manieren van ſchrijven onder de Menſchen gebruiklijk, willen afgenomen hebben; leſen die plaatſe duſdanig: *Wie ſal my geven, dat mijne redenen geſchreven worden? Wie geeft my datſe gegraveerd worden in een Boek met een Yſere Griffie, en op eene Loode Plaate; of met een Graveer-yſer in harden Steen ingehouwen werden?* Waar in de Geleerde Uitleggers vier verſcheide wijſen van ſchrijven meenen aangeteekend te vinden: Eerſt een gemeene en wel byſondere maniere als hy ſegd; *Wie ſal my geven dat mijne reden geſchreven worden?* Ten tweeden een maniere die vaſter en geduurſamer is, dienende tot de openbare Gedenk-ſchriften, in deſe woorden; *Wie geeft my datſe gegraveerd worden in een Boek?* Hoedanigen ſchrijf-wijſe ſchijnd te ſien op de aanteekening van dingen die voor vaſt en ſeker, en tot een opentlijke gedagtenis geſchreven worden; als daar zijn de Wetten en Ordinantien der Overheden en Burger-regten, die ſy in geduurſame en bekende letteren willen onderhouden hebben: waarom ook de Chaldeeſchen Uitbreider hier meend beter te leſen, als hy ſegd; *Wie geeft my een Schrijf-tafel op dat mijne redenen daar in opgeteekend worden?* Ten derden ſpreckt Job van een *Loode plaate*, of eenige Metaale ſtoffe, *met een Yſere Griffie;* want aldus ſtaat'er, namelijk met *een Yſere Stift in loot,* tot

De oude Schrijf-gereed-ſchappen van Kircherus opgehaald.

Natuurlijk ſchrijven.

Nieuwe Schrijf-konſt van een Gevangen uit nood bedagt.

Konſttuigig ſchrijven.

Allerlei Schrijf-wijſen van Job beſchreven Cap. 19.

De woorden van Job aangaande vier Schrijf-wijſen der Ouden nader verklaard.

Loode platen op welkmen eertijds met Yſere Grif-

Digitized by Google

fien in ſchreef.

tot een *Getuigeniſſe;* of gelijk andere vertaalen, *voor Eeuwig, met een Yſere Penne.* Alhoewel'er ook geen Uitleggers ontbreken, die meenen dat Job hier ſpreekt van geſmolten Lood, dat in de uitgehouwen Letteren gegoten, deſelve beter en duidelijker buiten de Steenrotſen, ſou doen uitblinken. Ten vierden in harde Kei-ſteenen of Rotzagtige en harde ſtof, daarmen met het Yſer in graveren of houwen kan. Met alle welke ſpreek-wijſen Job ſchijnd te ſpeelen, op allerlei ſchrijf-wijſen ſijnes tijds. En wil Kircherus de eerſte en tweede gebragt hebben tot de gemeene, en van elk een doe gebruikelijke maniere van ſchrijven, namelijk op bladen van Dadel-boomen; hoedanigen Boek hy getuigd, dat de Vatikaanſe Boek-zaal nog vertoond, dat met een ſeer ſcherpe Yſere Griffie, in vreemde Malabaarſe Letteren is geſchreven. En de derde en vierde ſchrijf-wijſe ſietmen in Steene en Metaale plaaten: en wel voornamelijk in de groote Graf-naalden, en andere gedagtenis-teekenen by d'Oude opgeregt. En nadien vaſtelijk geloofd word, dat de eerſte Menſchen al vroeg de Letteren hebben gehad, en ſelfs voor de Sondvloed geſchreven is, als uit Enochs Prophetie beweſen werd, Jude vers 14. ſoo is hen niets ligter geweeſt dan een ſtoffe te vinden, op welke ſy de meeningen hares gemoeds uitdrukten. Dus word het voor ſeer waarſchijnelijk gehouden, dat de Menſchen aldereerſt op glad-geſlepe Leyen of dun gekliefde ſchobben van Rotzen geſchreven hebben; van welk Aſſyrien, de woonplaats der eerſte Vaderen, groote overvloed hadde: Gelijk ook de Wet der Tien Woorden, in ſteene Tafelen geſchreven, op Sinai aan Moſes tot tweemaal overgegeven is, Exod. 31. 18. en kap. 34. 1. Maar om dat den laſt van ſoodanige ſteene Boeken of geſchaafde ſchrijf-Leyen, ſeer ligt te veel heeft konnen vermeerderen, ſoo hebben ſy, volgens het getuigenis van Iſidorus, bladeren van Dadel of Palm-boomen gebruikt. En na deſelve zijn de baſten van Boomen op de baan gekomen; namelijk niet de buitenſte ſchors die ongaaf is, maar het binnenſte-deel dat tuſſchen de Opper-ſchorſſe en het egte hout zit. En wierden daar toe volgens Plinius, gemeenlijk de Linde-boomen, Berken-boomen en de Olm-boomen gebruikt. De Linde-boom ſegd Suidas, is een ſoort van Boomen, die een baſt heeft gelijk Papier-bladeren. En by Herodianus aan 't eerſte Boek leeſtmen deſe woorden: *Kommodus neemd een boekje in de hand, ſeer dun gevouwen van baſten van Boomen, over malkander aan twee zijden toegeſlagen; waar in hy opſchreef allen den welken hy in dien nagt geſchikt had te laten dooden.* Waar mede ook Xiphilinus, Martianus Capella, en Ulpianus over-een-ſtemmen. Boven de baſten van Boomen zijn ook de Houte Leyen of houte Schrijf-tafelkens, die met Was overſtreeken waren, ingevoerd; gelijk Iſidorus met deſe woorden beveſtigd: *Eermen Papier en Pergament gebruikte, wierden de ſaamenſpraaken der brieven, geſchreven op glad-geſchaafde houte Schrijf-tafelkens.* En hier van daan meend Kircherus dat het Latijnſe woord *Codex* (datmen een *Boek* verduitſt, als ofmen *Caudex* ſeide, dat is de Stam of blok van de Boomen) ſijn oorſprong genomen heeft: namelijk om dat de houte Tafereelkens daarſe op ſchreven, meeſt uit de ſtammen en blokken der Boomen gemaakt wierden. En gelijkmen deſe Tafelkens eertijds in de Noordſche Landen meeſt uit Boeken-boomen-hout plagt te maken; daar van hebben de Hoogduitſchen en wy van haar tot op den huidigen dag, *Liber* een Boek en *Libri* Boeken genoemd. Gelijkſe ook uit deſelve reden, *Fagus* een Boeken-boom noemen. Eenige daar na ſiende dat deſe houte Tafelkens niet ſeer bequaam waren, om geheel groote ſchriften daar op te

Een Boek op Boom-bladen beſchreven te Roomen in de Vatikaanſe Boek-kamer.

Waar op men eerſtelijk geſchreven heeft.

Het ſchrijven op ſteene Tafels en Leyen heeft haaſt konnen verveelen.

Schrijven op baſten van Boomen.

Gewaſchte houte Schrijf-bordekens.

Codex of Boek-gaard, waar van ſoo genoemd.

Boeken en Boeken-boom van de Schrijf-tafelkens alſoo genoemd.

ſchrij-

Digitized by Google

ſchrijven, om datſe ten breeden beſlag maakten, hebben eindelijk een maniere van gevouwe Lijnwate Boeken beginnen te gebruiken. Gelijk Livius en M. Capella getuigen. En volgens Plinius wierden de heimelijke aanteekeningen der Raads-vergaderingen in de Hof ſchrijf-kamers, op dunne Linne Vouw-doeken of op Pergament geſchreven. Symachus ſegd ook dat de Cumaniſche Godſpraaken der Sybillen, op geweven Linnen geſchreven waren. En by Flavius Vopiſcus in 't leven van Aurelianus, leeſtmen deſe woorden: *Ik hebbe onlangs in de Ulpiaanſe Boek-kamer een Brief van D. Valerianus onder de Lijnwate Boeken gevonden.* En alhoewel Turnebius hier voor *Linteos* (Linnen) *Luteos* (Geele) geleſen heeft, ſoo oordeelen de meeſte dat hy qualijk geleſen heeft. Kircherus betuigd uit de Perſiaanſche Gedenkeniſſen, datſe eertijds hare daden op Zijde-Stoffen geſchreven hebben, die buiten twijffel daar toe gegomd of met eenige vaſte Lijm-gom of Was zijn beſtreken geweeſt. Men ſiet ook nog Chineſche Boeken, welke op een ſoort van Zijde-Taff by na als Papier gedrukt, en geſchreven zijn. En men heeft ſig niet te verwonderen, dat d'Oude het Lijnwaat tot het beſchrijven hebben konnen bereiden, nadien wy weten dat de laatere Konſtenaars daar uit ongetwijffeld het middel hebben leeren aſſien, om het hedendaagſch Papier uit geen andere ſtof dan uit Linnen te maaken. Soo datwe ook nu nog de meeſte Ja alle onſe geſchreven en gedrukte Boeken in Lijnwaat beſitten; en nergens van de Oude dan alleen in de bereiding der Papier-ſtof en verſchillen. Dat nu de Oude wonderlijk met het Linnen hebben weten om te ſpringen, ſoo met Weven, Twernen, Keperen, Gommen en beſchilderen; ſulks kan onder andere blijken ook daar uit afgenomen worden, dat de Egiptenaars gelijk Plinius verhaald, Linne-doeken wiſten te beſtrijken, die ſy ſlegts eenmaal in een Verw-ketel indoopende, met verſcheiden Verwen en Beeldniſſen beſchilderd, na een oogenblik tijds daar weder uithaalden. Waar door wy agten datmen die moeyelijke plaats van Petronius verklaren kan, als hy ſegd; dat de ſtoutheid der Egiptenaren, de Schilder-konſt, door 't uitvinden van een korten weg, in 't voet-zand geholpen heeft. Eenige houden het waarſchijnelijk dat de eerſte Menſchen in plaats van Lijnwaten Pergamenten van Vellen gebruikt hebben, om datſe met Beeſte Vellen plagten gekleed te werden: hare ſlaapſteden daar mede beſpreiden, en ook hare woon-hutten tegen den regen en koude bedekten, deſelve mede in plaatſe van Tapeeten gebruikende, gelijk de Oudheden getuigen. Hoedanige Vellen ook tot Dek-kleeden van den Tabernakel onder Moſes in de Woeſtijne opgerigt gebruikt zijn, Exod. 25. 5. &c. Rabbi Meyr over Job 19. ſegd dat de Rabbinen doorgaans leeren, dat de eerſte Menſchen, de aanteekening van haare Geſchiedeniſſen in Boeken van Vellen, en in hout en in ſteenen geſchreven hebben. *De Groote Livius* ſegd Martialis, *word ſaam gevat in kleine Vellen.* Den ſelven ſegd ook dat Homerus Boek van Trojens Ondergang, met Ulyſſes, den Vyand van Priaams Koningrijken, in veelvoudige Vellekens te ſaamen ingewonden liggen, namelijk in Boeken of Boek-rollen die in of op Vellen beſchreven zijn. Den Schrijver Etheſias, word by Diodorus Siculus gepreſen, als den welken bekend dat hy ſijne ſchriften gekregen heeft uit de Koninglijke Pergamenten, op welke de Perſianen eenige Geſchiedeniſſen en Wetten der Ouden hadden te ſaamen gedragen. Ook waren het Pergamente Boeken die de Joodſche Overprieſter Eleazar aan Ptolomeus Philadelphus ſond; als by Joſephus te zien is. Want dat ook de Hebreen veel op bereide

Linne Schrijf-boeken.

Perſianen hebben ook op Zijde ſtoffen geſchreven.

Wy ſchrijven en drukken nu nog op Lijnwaat.

Duiſtere plaats in Petronius verligt.

Het ſchrijvén op Vellen of Pergament waarſchijnelijk oud.

Door Vellen moetmen bereide Pergamenten verſtaan.

Joſephus Joodſche Oudheden XII. Boek.

Digitized by Google

Vellen van Beeſten, die wy Pergament noemen, geſchreven hebben; meenen ſommige datmen uit Paulus Brief klaar kan afnemen, daar hy Timotheus beveeld, boven de *Boeken, voornamentlijk de Pergamenten* mede te brengen, 2 Tim. 4. 13. Alwaar eigentlijk in 't Grieks ſtaat *Membranas*, dat zijn Vellen van Beeſten, die ſoo dun als vlieſen uitgerekt, gedroogd en bereid waren om te ſchrijven; *Pargament* genoemd na de Stad Pergamus, daarmen ſegd dat het bereiden der Beeſte Vellen, tot een ſtof om op te ſchrijven, eerſt gevonden is. Waarom ſommige ook liever *Pergament* dan *Parkement* alsmen ſomtijds ſpreekt, willen geſeid hebben. Gelijk mede eenige daar uit hebben beſloten dat het geen Hebreeuwſche, maar Griekſe beſchreven Pergamenten zijn geweeſt, welke Paulus van ſijnen Timotheus ontbied, 't geen ſonder ſekerheid gemeend word; nadien uit de ſtraks aangehaalde plaats van Joſephus ſchijnd te blijken, dat de Grieken het Pergament veel eer van de Hebreen ontleend hebben, gelijk Kircherus geern ſchijnd toe te ſtemmen: ten zy dan dat het lange aan beide is gemeen geweeſt, ofte dat de Joden hier in de Landwijſe der Grieken hebben willen waarnemen. Voor de vinding der Druk-konſt, is het Boek-ſchrijven op Parkement, ſelfs in deſe Landen veel en lange in gebruik geweeſt, om dat die ſtoffe ſeer bequaam, en tamelijk duurſaam in de behandeling is; gelijk ſulks de ervarenis en d'overgebleven Boeken getuigen konnen. En iſſet buiten alle twijffel hier van voortgekomen dat uit inſigt der geduurſaamheid, alle Verbands-brieven, en die door bezegeling der Overheden gewettigd worden, niet op ligt verſlijtelijk Papier, maar op Pergament geſchreven worden.

Pergamenten die Paulus te Troas gelaten had,

Pergament waar van ſoo genoemd.

De Grieken ſchijnen het Pergament van de Hebreen te hebben.

Waarom Verbandbrieven op Pargament geſchreven worden.

Nu gelijk'er in de Heilige Boeken ook dikmaal van *Rollen, Schrijfrollen, Rolle des boeks &c.* werd gewag gemaakt; ſoo meendmen dat ook deſelve of uit ſoodanige te gaar gehegte Pergamente Vellen, ofte uit gewaſcht Linnen hebben beſtaan. Dus leeſtmen Jeſ. 8. 10. *Neemd u een groote Rolle en ſchrijft daar op.* de Vloek-rolle, die Zacharias ſag was tien Ellen breed, en twintig lang, Zach. 5. 2. En daar zijnder buiten twijffel van een andere grootte en proportie by de Hebreen geweeſt. Wederom ſchijnd ook de Wet, een Rolle genoemd, Pſal. 40. 8. *In de Rolle des boeks is van my geſchreven.* Daar onſe beſte Godgeleerde de vijf Boeken van Moſes verſtaan. Duſdanige Rollen noemen de Joden *Megilla* van *Galal*, dat is *Rollen* of *Rond'-omgaam.* Waar van by de Latijnen *Volumen*, een Boek-deel van *Volvo*, Rollen, af-komſtig is: alhoewel ſommige nog liever *Volumen*, een Boek-rol, overgeſet ſien. En hierom willen ook eenige de plaatſe Luce 4. 17. niet geleſen hebben, *Als Jeſus het Boek open gedaan hadde;* maar, *Als hy 't ont-rold had.* Gelijk wederom vers 20. *Ende Jeſus het boek toedoende gaf het den Dienaar.* Eigentlijk meend, *Oprollende*, te weten het Boek of de Leesrolle des Propheten Jeſaia, die hem vers 17. gegeven was. Siet ook Jeremia 36. 2. Waar over men moet aanmerken dat het woord SOPHER, dat daar en op veel plaatſen voor een Boek genomen word, ook heeft een ſeer gemeene beteekenis, van allerlei Geſchriften, Brieven, Patenten, Kaarten en diergelijke: waar vanmen voorbeelden ſien kan Jerm. 32. 11, 12. Deut. 24. 1. 2 Reg. 5. 5. 6. gelijk dan ook deſe maniere van ſpreken Jeſ. 34. 4. *De Hemelen ſullen toegerold worden als een Boek* (vergeleken met Apoc. 6. 14.) niet duiſterlijk ſijn af-komſt ſchijnd te belooven. Deſe Lees-rollen waren niet met een geheel agter-een-volgende geſchrift geſchreven, maar in perken, in kolommen, en tuſſchen-ruimten afgedeeld, by na alsmen de Kruid of Bloem-bedden van een Thuin ſig

Schrijfrollen in ſtè van Boeken by de Oude Hebreen &c. gebruikt.

Waar van een Boekdeel *Volumen* by de Latijnen genoemd is.

Nader verklaring over Luce 4. 17. 20.

Hoedanig de Leesrollen beſchreven waren.

ſou

Digitized by Google

ſou mogen verbeelden: en waren deſe volſchreve perken in plaats van ſoo veele blaaden in een boek: want ſoo moeten wy verſtaan 't geenwe leſen Jer. 36. 23. *Als Jehudi drie ſtukken ofte vier geleſen hadde verſneed hyſe met een Schrijf-mes, en wierpſe in het vuur dat op den heerd was; tot dat de gantſche Rolle verteerd was.* Alwaar die ſtukken niet anders, dan Zijden of Perken beteekenen, welke als in Kapittelen of Hoofd-ſtukken waren afgedeeld, op ſoo een Rolle als Baruch uit de mond van Jeremias beſchreven hadde, en welke Jojakim met een Penne-mes aan riemen ſneed en verbrande; alsmen in 't gemelde kapittel kan naleſen. De Joden bewaren de Wet als nog op ſoodanige Rollen en met deſelve tuſſchen-ſpatien geſchreven, en leſen uit deſelve in hare Synagogen de Wet opentlijk voor het Volk tot op deſen dag.

De plaats Jer. 36. 23. ligt toegebragt.

Lees-rollen hoe by de Joden nog in gebruik.

't En ſchijnd ook niet dat van ouds onſe gewoone Schrijf-veders, die wy *Pennen* noemen, zijn in gebruik geweeſt; immers niet ſoo langmen de gewoonte had, van op Tafeletten, of met Was en Harſt bereide bordekens, Tichels, of mogelijk wel een ſoort van Leyen of Schaaljeſchubben, en Loode plaaten te ſchrijven of te ſchrabben; maar ſy deden ſulks met ſeker hand-tuig of ſpitſige ſteek-priemen van Yſer of Staal gemaakt, by d'Oude Latijnen *Graphium* en *Stylus* genoemd. Zijnde ſommige aan het een eind ſcherp, om de ſchrijving der Letteren in te drukken; dog een weinig breed aan 't ander einde tot de afſchraping of uitwiſſing van 't gene geſchreven was: Waar van het ſpreek-woord, *Invertere Stylum;* weder roepen 't geenmen geſegd heeft, ofte uitwiſſen watmen geſchreven heeft, by de Taalkundigers afgeleid word. En van duſdanigen Stift of Schrijf-priem ſchijnd'er geſproken te worden, Jeſ. 8. 1. *Schrijft met een Menſchen Griffie.* Gelijk mede eenige Uitleggers willen, dat Aaron Exod. 32. 4. met ſulken Steek-priem, of Yſere Penne eerſtelijk het Gulden Kalf ontworpen en afgeſchetſt heeft, op dat hy ſulks het Volk ſou konnen vertoonen, en mogelijk afvragen, of haar ſulken Model ſou behaagen. Dog andere nemen deſe Griffie voor een Boetſeer-priem, of Steek-beitel, met welk Aaron het laatſte optoyſel des Kalfs uitvoerde, om het ſelve door eenige kennelijke Graveeringen met den Egiptiſchen God Apis, of geheiligde Os, des te meer gelijkformig te maaken: Welk gevoelen Seldenus eenigſinds begunſtigd; waar van wy in een ander Boek ook breed genoeg ſullen ſpreken. Maar gelijkwe korts hier na ſullen hooren, dat ook deſe *Stylus* of Yſere Schrijf-priem, by eenige om bloed te vergieten misbruikt is; ſoo behoefdmen geenſinds te twijfflen, of de Moord-priemen diemen *Styletten* noemd, hebben van deſe Yſere Griffien of Schrijf-priemen, haaren naam en quaad gebruik ontfangen. De Grieken en de Tuſcanen ſegd Iſidorus, hebben eertijds geſchreven met Yſer op Was, namelijk alswe geſeid hebben op Houte Tafelkens met Was beſtreken. Chiffletius die de gevondene Goude Schrijfkoker van den Koning Childericus onder andere gedenkeniſſen voor den dag brengd, noemd duſdanige Yſere Schrijf-griffie uit d'oude benaming ook *Graphium*, een Griffie of Penneken; die ſomtijds by andere *Stylus* genoemd, enkel, en ſomtijds in een beſlagen Koker gedragen en uit en in geſet konde worden alsmenſe gebruiken wilde. Waar op Martialis ſchijnd te ſien, als hy ſegd: *Indien gy deſe Schrijf-koker gewapend met haar Yſere Griffie, aan een Jongeling ſchenkt, het ſal geen geringe gifte zijn.* En gelijk gemelde Chiffletius ſegd, dat deſe Schrijf-penne van Childericus, door den roeſt ſeer opgeknaagd was; ſoo voegd hy daar by, dat hy naauwkeurigheids-halven eenen nieuwen heeft doen maaken; om door deſſelfs

Wat ſoort van Schrijf-pennen d'oude gebruikten.

Menſchen Griffie.

Bedenking over de Griffie van Aaron. Exod. 32 4.

Yſere Griffie of Schrijfſtift.

De Schrijfkoker van Koning Childericus.

Digitized by Google

af-beelding te leeren, dat dusdanige Yſere Griffien niet alleen gebruikt zijn om op de gewaſchte Tafelkens te ſchrijven; maar dat ook die om haare ſcherpte gebruikt zijn, om te moorden en bloed te vergieten, regt draads tegen de Zeden van Minerva, die alleen een voorſtandereſſe der geleerdheid is. Op dusdanigen wijs is Antillus volgens Plutarchus met Yſere Griffien doorſteken. En Caſſius is van Cæſar ook door ſoo een Moordtuig geſneuveld, gelijk Suetonius aanteekend. Den ſelfden verhaald ook in 't leven van Cajus, dat als hy beſloten had ſeker Raadsheer te laten verſcheuren, hy eenige quanten op het Raadhuis beſtelde, die hem eerſtelijk voor een openbaren Vyand uitriepen, doe aanvielen en met Yſere Griffien doorſtaken, en aan andere om hem te verſcheuren overleverden. Soo ſegd ook Seneca in ſijn Boek van de ſagtmoedigheid: Het Volk heeft in onſe dagen, den Roomſchen Ridder Erixon, op de volle Markt met Schrijf-pennen gedood, om dat hy ſijnen Soone met geeſſelen het leven benomen had. En wat kander klaarder van het boosaardig misbruik dusdaniger Schrijf-priemen en Yſere Griffien geſeid worden, dan 't gene by Prudentius en eenige Kerklijke Schrijvers, van den Roomſchen Schoolmeeſter en Martelaar Caſlianus geleſen word. 't Welk A. Mellinus ook in ſijn groote Kerkelijke Hiſtorie by na op de volgende wijſe verhaald: Caſlianus de Biſſchop van Brixien ſegd hy, in Italien onder de Vervolging van Diocletiaan, om 't Geloof na *Forum Cornelii*, thans Imola genoemd, vertrokken, en aldaar Schoolmeeſter geworden zijnde, is eindelijk voor een Chriſten aangeklaagd; en niet in ſijn Geloof willende waggelen veel min daar van afvallen, is van den Regter geweſen, dat dien *Geeſſelaar* (ſoo noemde hem den Tyran) van ſijn Schooljongens met Yſere Griffien of Schrijf-priemen, en al watmen meer in ſijn School gebeſigd heeft, ſou dood geprikkeld worden. Dus wierd dan Caſlianus op dat ſchrik-vonnis naakt uitgekleed, handen en voeten gebonden, en aan ſijn boosaardige en tegens hem aangeſarde Jongens overgeleverd, om hem na haar welgevallen, en ſoo elk meende dat ſijn Meeſter aan hem verdiend had, te prikken, te ſnyen, de oogen uit te bolſteren, en te ſlaan ſoo ſy wilden. Surius verhaald uit een oud Schrijver, dat de Jongens haare Schrijf-tafelkens, en Busboomen-houte gewaſchte Leyen, onder liet onlijdelijk priemen met de Schrijf-griffien, op ſijn hoofd aan ſtukken ſloegen. Hem daar en boven met ſoo veel bittere woorden beſchimpende, datſe naauwlijks, ſonder deel aan des Martelaars lijden te gevoelen, konnen aangehoord werden. Gelijk dan ook gemelde Prudentius, deſe loſgelaten bengels aldus ſmaadelijk ſprekende heeft ingevoerd, ſeggende: Meeſter waarom beklaagd gy u over ons, gy hebt ons immers ſelfs deſe Griffien en Priemen gegeven, en onſe handen daar mede tegens u ſelven verſtandelijk gewapend; ſiet daar nu ſtellen wy u betaald die meenig duiſend teekenen die wy al ſlaande en ſchrey-ende ontfingen terwijl gy ons leerde. Zijd niet gram dat wy dus yverig u lichaam beſchrijven, gy plagter ons toe te vermaanen, en wou noit ſien dat onſe hand ſtille was. Hebt gy nu de konſt, verbeterd eens als onſen Meeſter onſe Gedigten en Rijmen, die wy op u naakte lijf geſchreven hebben; en toond waar in onſe hand traag is, of onſe ſchranderheid gemiſt heeft. En indien 't ſoo is, toond uw geſag over ons, ſtraft ons nu vry ſoo wy 't ergens in verkorven hebben: want wy en eiſchen nu geen Speel-dag, nog Heilig-avond, die gy ons ſoo vaak geweigerd hebt &c. Aldus dan is den vroomen Caſlianus, na ſoo veel hoon en ſmaad boven een langdurig aanvallen van duiſend dooden, eindelijk afgemat en billik onder 't getal der Bloed-getuigen van

Je-

De Yſere Schrijf-Stiften dienden ook om te Moorden.

Aanmerkelijk voorval ontrent het misbruik der Yſere Griffien.

De Schooljongens van Caſlianus tegens hem ſprekende van Prudentius ingevoerd.

Digitized by Google

Digitized by Google

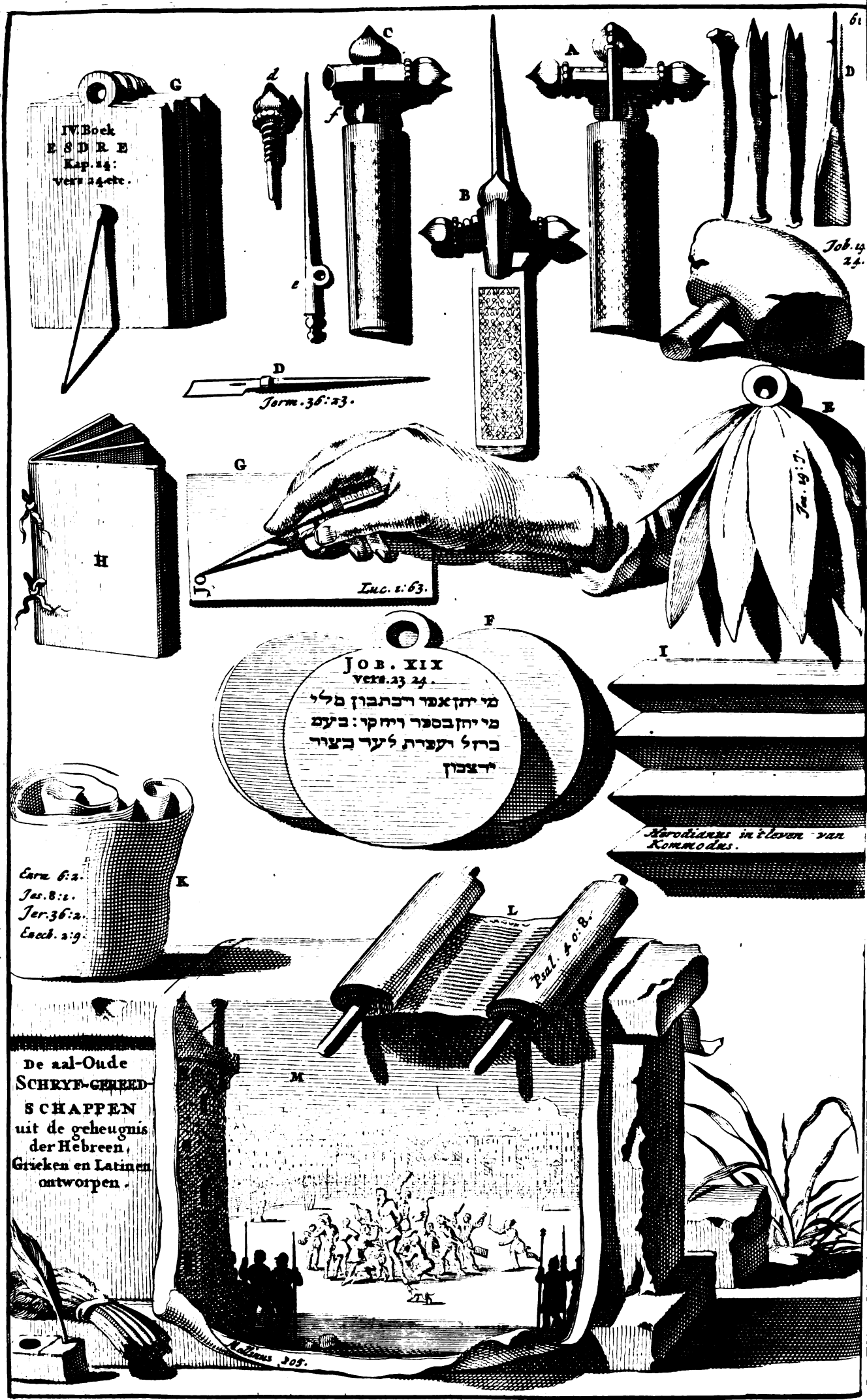
IV. Boek
ESDRE
Kap. 14:
vers 24. etc.
Jerm. 36:23.
Job. 19
24.
Luc. 1:63.
Jes. 49:7.
JOB. XIX
vers. 23 24.
מי יתן אמר ויכתבון מלי
מי יחן בספר ויחקו: בעם
ברזל ועפרת לעד בצור
ירצבון
Herodianus in't leven van Kommodus.
Esra 6:2.
Jes. 8:1.
Jer. 36:2.
Ezech. 2:9.
Psal. 40:8.
De aal-Oude
SCHRYF-GEREED-
SCHAPPEN
uit de geheugnis
der Hebreen,
Grieken en Latinen
ontworpen.
Libanus 305.

Jesus Christus aangeteekend. Hoe lange nu het schrijven met dusdanige Griffien in gebruik gebleven is, is t'eenemaal onseker; alleen is waarschijnelijk datse met het nalaten der Schrijf-tafelen en 't invoeren van 't Papier en Ganse-veders agter de bank zijn begonnen te raaken. Zijnde de Metale Priemen, daarmen op de Tafelatuur-bladen op schrijft, en de Schaalje Griffien tot het gebruik der Leyen, Schrafel-blaar-boekjes; beneffens de Pot-lood Pennen, als affetsels deser oude manieren by ons overgebleven. Gelijk ook de naamen van *Griffie*, dat is Stads-schrijf-kamer; en *Griffier* de Gerigts-schrijver, en diergelijke uit de oude Latijnsche benaaming *Graphium*, een Schrijf-griffe, en *Grapheus* of *Graphiarius* een Griffier, tot op huiden onder ons en by de Franssen niet uitgestorven zijn. Dog datmen de Ysere Griffien en de gewaschte Tafelkens ook nog gebruikt heeft na dat de hedendaagsche Schrijf-pennen, en het Papier by eenige al bekend waren, schijnd uit seker Fransch Poëet die in 't Jaar 1376. bloeide, eenigsinds afgenomen te konnen worden, als hy segd:

Les uns se prennent à Escrire, *Les autres suivant la coustume,*
De Greffes en Tables de Cire; *De former Lettres a la Plume.*

Ten overvloed, en om den Lezer die sig mogelijk beter met de oogen dan met de inbeelding ontrent alle de geseide dingen behelpen kan, merkelijk te verligten; hebben wy niet te spaarig willen zijn, om daar van een Printverbeelding hier in te lassen, van welk wy meenen datmen deselve genoegsaam volgens dese aanwijsing kan verklaard zien.

A. B. C. Vertoond de over-Oude gevondene Schrijf-koker met de Schrijf-griffie, van den Koning *Childericus*. Waar van d'eerste af-beelding (A) de Griffie omgekeerd en in de Koker gesteken aanwijst: by de oude Latijnen *Graphium* of *Stylus*, dat is een *Griffie* of *Priem* genoemd.

B. De Schrijf-koker volkomen toegesteld, dat is gewapend met haar Griffie of Schrijfpriem; in hoedanigen gestalte deselve ook tot een kort-geweer of Moord-priem dienden, alswe uit de Historien hebben aangehaald.

C. Deselve Schrijf-koker geopend, en van de Schrijf-griffie ontdaan en bezijden gesteld. Alwaarmen ligtelijk siet hoedanig deselve door de knoop *d.* en de Oog *e.* in 't Hol van het dwars-stuk des hand-vats vast geschroefd word, wanneer die in de Keep *f.* ingelegerd is. Zijnde voorts aan het Heft of Handvat aardig met kruisjes en perkjes in Goud ingeleid, en waarschijnelijk Gebrand-schilderd; by de Konst-oeffenaars *Amouseeren* genoemd. Gelijk mede de hand daar nevens genoeg aanwijst, hoemen dese Griffie tot de schrijving op de gewaschte Schrijf-tafelkens bestuurde.

D. Een andere soort van Ysere Schrijf-griffien, eigentlijk *Stylus* genoemd. Waar van de meeste aan 't een einde scherp aan 't andere eind wat breed, en Beitelsche-wijs, ook wel Mesagtig waren, om 't geschrevene op de gewaschte Tafelkens wederom af te schrapen of uit te wissen alsmen wilde. De swaarder Ysers daar nevens dienden om in Steenen en in Graf-naalden, d'Opschriften, en Beeld-letteren in te houwen. Hoedanige sommige ook meenen datmen de Griffie van Aaron moet opnemen, Exod. 32. 4.

E. Saamgehégte Bladen van Dadel of Palmboomen, daarmen met de voorseide Ysere Griffien op plagt te schrijven; waar van noch soo een model in de Vatikaansche Boek-zaal te Roomen gesien word. By welkmen kan toevoegen, de breede Riet-bladen die aan den Oever van de Nyl wassen, *Papyrus* genoemd; op welk de Egiptenaren plagten te schrijven: en ons *Papier* en *Blad-papier* sijn naam van ontleend heeft.

F. Loode Plaaten daar opmen met de geseide Ysere Griffien schreef of in Graveerde, volgens Job 19. 24. alwaar sommige verstaan gesmolten Lood dat in de Groeven der Letteren, welke in de Steenen met de Ysere Griffie uitgegraven waren, ingegoten wierd. En heeftmen dusdanige Plaaten ook van Kooper gehad: van welk Graveeren in Kooper ons *Plaatsnijden*; beneffens de benaming van 't *Graveer-yser* met welkmen dat doed niet duisterlijk afgehaald schijnd.

G. Schrijf-tafelkens met Was bestreken, uit dun geschaafde Panneelkens of gladde Spanen, van Berken, Holmen of Boeken-hout gemaakt: op welkmen met een Ysere Griffie of Priem kon schrijven. Waar vanmen eenig overblijfsel of liever na-aping in onse gelijste en ongelijste Leyen en Gelag-borden, sien mag. En van dusdanige gewaschte Schrijf-tafelkens moetmen verstaan Luce 1. 63. en de Bus-boome Schrijf-tafelkens, in't vierde Boek Ezdre Kap. 14. vers 24. &c.

H. Diergelijke soort van gewaschte Tafelkens, in de gestalte van een Boek aan de agter zijde met doorgesteken Snoerkens by beurten vast gehegt. Waar van eertijds een overblijfseldjen te Roomen wierd gesien in de Studeerkamer van Angelomus. En soomer waarschijnelijke na-beelden wil van

Digitized by Google

ſien, men kan deſelve in de hedendaagſche Leye Tafel-boeken ontwaar worden.

I. Een ſaamenvouwend Boek van gegomd Schrijf-linnen, by na als Papier. Gelijk thans ook 't Papier van Linnen gemaakt word. En moetmen ſig ook de Schrijf-bladen die by d'Oude uit Baſten van Boomen gemaakt wierden (alwe uit Herodianus hebben aangeteekend) duſdanig verbeelden.

K. Boek-rollen, uit Linnen of Pergamente Vellen te gaar gehegt, waar vanmen nog eenige oude overblijſſelen ſien kan in de Pauſſelijke Boek-kamer. Hoedanige Vellen ſomtijds ook Boeks-gewijs aan den anderen geregen; of ſlinks en regts uit veel ſtukken aan een genaaid, gevonden wierden, als van de Linne Schrijf-boeken geſeid is.

L. Pergamente Boek of Lees-rollen, op welke de Hebreen de Wet plegen te ſchrijven; Ja de gantſche H. Schrift in XXII. ſulke Rollen hadden afgedeeld; als op ſijn plaats ſal geſeid worden. De H. Schrift was daar op in perken afgedeeld: van de Saligmaaker *De Rolle des Boeks*, en mogelijk elders in 't N. Teſtament de *Pergamenten* of beſchreven Vellen genoemd. En van duſdanige Boek-rollen houdmen voor vaſt, dat een *Boek-ſtuk* of Deel, by de Latijnen *Volumen* van *Volvo*, Rollen, genoemd is. De hedendaagſche Joden leſen in haare Synagogen de Wet Moſis ook nog uit ſoodanige Rollen, die met de zijde van het begin en met het einde, elk aan een ronde ſtok vaſt zijn, daarſe van wederzijds tot malkander om opgerold worden; invoegen de ſtok altijd in 't midden van elke Rol komd. En dat de meeſte oude Lees-rollen ook by andere ſoodanig plagten te zijn, ſchijnen eenige daar uit af te nemen, om datmen ook het af leſen van een gantſche Rol of Boek, noemde, *ad Umbilicum*, dat is tot den Navel, of midden, om dat het einde der Lees-rollen aan de ſtok der Rolle altijd als de Navel in 't midden quam: en dit ſeimen alsmen met leſen ten einde gekomen en 't werk afgedaan was. Even alsmen eertijds de miſdadigers, of Martelaren beval, te Pijnigen, te Villen, en 't lichaam op te ſcheuren *tot aan den Navel*, dat ſoo veel geſeid was, als tot de Dood; of dat de Beulen ophielden, om dat het als dan ſekerlijk met de ſulke gedaan was.

M. Vertoond het ſmaadelijk Martelen van den vroomen Biſſchop Caſſianus, die Schoolmeeſter geworden onder de vervolging van Diocletiaan, om 't Chriſten Geloof van ſijn Schooljongens met Yſere Schrijf-griffien, en Priemen jammerlijk mishandeld, en dood geprikkeld wierd.

DERDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

Wanner en van wien de HEBREEN *haren naam ontfangen hebben. Dat niemand voor* Abrahams Overtogt, *een* HEBREER *genoemd is. Of de* Hebreeuwſche Taal *te gelijk met de* waare Godsdienſt *in't Stamhuis van* HEBER *bewaard is?* Hebreen, Iſraeliten *en* Joden *wanneer aan dien naam geraakt. Wat* Taal *de* oudſte *is; en of die nog elders ongeſchonden te vinden is. Blijken die de* oudheid der Hebreeuſche Taal *beveſtigen.* Chaldeeſch *en* Hebreeuwſch *van wat onderſcheid. Wat* overblijſſelen *der* Hebreeuwſche Taal *in andere ſpraaken te vinden zijn. Hoe het Hebreeuwſch* ſuiver *is konnen blijven ter tijd dat andere Taalen* vermengd *zijn. 't* Hebreeuwſch *kan niet van't* Chaldeeſch *afgekomen zijn. Waar door ongetwijffeld eenige woorden van 't* Hebreeuwſch *verlooren zijn. Dat de* Heilige *of* Hebreeuwſche Taal *meeſt in* Sems geſlagt *gebleven is.* Drie voornaame dingen *by d'Iſraeliten in Egipten bewaard.* Hebreeuwſche Taal *is nergens* ſuiver *als in 't* Oude Teſtament *te vinden. Hoe deſe* Taal *na de Babyloniſche gevangenſchap geſteld was. Ofmen ook in't* Eeuwig leven Hebreeuwſch *ſpreken ſal, en ofmen die Taal de* Moeder aller Taalen *mag noemen.* Nuttigheid der H. Taale, *en hoe ligt te leeren. Hoe de regte* Hebreeuwſche Letters *verlaten, en de* Chaldeeſche *in de plaats gekomen zijn. Of de* Samaritaanſche Letters *de oude Hebreeuwſche zijn. Dat* Ezdras *de H. Boeken in 't* Hebreeuwſch *met* Chaldeeſche Letters *afgeſchreven heeft, en waarom.* Joden *waar in niet veel te vertrouwen.* Seldſaame ſchrijving *van de* Wet der Tien Woorden. *Oudheid der* Samaritaanſche Letteren *uit de* Hebreeuwſche Penningen *beweſen; en watmen voor geloofbaarheid aan ſulke bewijſen heeft toe te ſchrijven.*

Digitized by Google

ven. Opmerklijke verklaringen ſommiger Hebreeuwſche Sikelen: *En of 'er onderſcheid tuſſchen den* Gemeenen Sikel *en die* des Heiligdoms *geweeſt zy. Onderſoek of het de* Joden *ook geoorlofd zy geweeſt de* Beeldnis van een Menſch *op hare* Geld-penningen *te brengen, met eenige fraye bedenkingen daar over.* Oudheid der Punćten *of Klank-ſtippen; offe van* Goddelijk geſag *zijn: met eenige fraye gedagten van* Schaliger *daar over.* Wet Moſis *die in de Joodſche Synagoge geleſen wierd, hoedanig geſchreven. Wat ſoort van* Kant-teekeningen *de* Keri *en* Ketib *op de Hebreeuwſche Bybel zijn. Bewijs dat de* Punćten *niet ſeer oud zijn. Dat alle Taalen haar* Natuurlijke klanken *in 't uitſpreken niet ontbeeren konnen. Hoe de* Leſing des Bybels *voor de* Punćten, *egter onveranderd is konnen blijven. Wat de* Maſoreten *in 't by ſetten van de* Punćten *waargenomen hebben. Wat groot-agting de verſaameling der H. Schriften door* Ezdras *gedaan, by ons behoorde te hebben: als mede dat het niet waarſchijnelijk is dat alle de* afſchriften des Bybels, *met den Brand des Tempels vergaan zijn.*

OVer den Oorſprong van de naam der HEBREEN zijn twee gevoelens, die beide groote Voorſtanders vinden. Dog het derde gevoelen, namelijk dat de ſelve afleid van Abraham, als ofmen ſeide ABRAHEEN, is al overlang uitgeſtampt; om dat het alleen uit onkunde der Hebreeuwſche Taale voort komd. Veel Geleerde willen dat de *Hebreen* ſoo genaamd zijn van Heber de Na-neef van Sem, en de Neef van Arphaxad, de ſoon van Sale: want ſy meenen dat van 't woord *Heber* ligtelijk het woord *Hebreen* afgeleid word: en van dit gevoelen is Joſephus en ſommige andere. Het tweede gevoelen is, dat het woord ſoude af-komen van *Overgaan:* want Abraham werd van de Canaaniten genaamd HEBRÆUS, dat is *een Overgaander*, Gen. 14. 13. om dat hy uit het Land aan geen zijde den Euphrat was over de Rieviere gegaan in Canaan. Want door de Rieviere werd by uitnementheid in de H. Schrift, den Euphrat verſtaan, Exod. 23. 31. ſetten de LXX. Overſetters over, *Van de Woeſtijne tot de groote Rieviere Euphrates.* Hier toe dienen ook de woorden Joſ. 24. 2, 3, 14. BE-HEBER over de Rieviere. ſiet ook 2 Sam. 10. 16. 1 Chron. 19. 16. De LXX. Overſetters vertaalen de plaats Gen. 14. 13. *Die boodſchapte Abraham den Over-rievierigen.* Ook vertaald het Aquila en de Chaldeeſche Uitbreider: *Hy boodſchapte het Abraham* OVER, dat is die van over de Rieviere gekomen was. Dit is het gevoelen van veele in de Hebreeuwſche Taale ſeer ervaren onder de oude en nieuwe Schrijvers. En wat ons aangaat, wy meenen dat voor het ſelve vry kragtige reden zijn: Abraham was na Heber het ſeſde geſlagte; egter is niemand van Hebers Nakomelingen voor Abraham een *Hebreer* genaamd: ſelfs Abraham niet voor dat hy over de Rieviere was getrokken. Daar is geen genoegſame reden, waarom hy meer na ſijn ſoo veer afgelegen Voor-vader Heber, van welkmen niets byſonders leeſt, ſoude genaamd werden, als na ſijn eigen Vader, of ymand anders der Voor-vaders. Ook iſſer geen reden, waarom Hebers Nakomelingen voor Abraham geen *Hebreen* ſouden genaamd zijn. En alſſer al op de eerſte Oorſprong moeſte geſien werden, ſouder meer reden zijn om dien naam van Sem te ontleenen. Dog als de naam gehaald werd van Over de Rievier te trekken, dan is de reden openbaar; dewijle Abraham is over-getrokken, en de andere Nakomelingen van Heber zijn aan de ander zijde der Rieviere gebleven. En ſeggen de Joden dat Abraham doen een Hebreeuwſch Alphabêt is ter hand geſteld; datſe

Hebreers na wien ſoo genoemd.

Waarom Abraham een Overganger genaamd is.

Niemand is voor Abrahams overgang een Hebreer genoemd.

Digitized by Google

onder de vier oudſte ſoorten van Lettermaking rekenen; alswe in onſe oude Letter-ſteenen hebben angeweſen. Vorders is bekend dat de Canaaniten, die Abraham eerſt ſoo ſchijnen genaamd te hebben, het oog hadden op de Overtogt over de Rievier, komende met een groot Huiſgeſin, daar in hy ook als een Vorſt was: dog Heber was haar onbekend, hebbende mogelijk noit van hem gehoord. Daar is geheel geen klem in het gene hier tegen werd ingebragt uit Gen. 10. 23. daar voor de optelling des Geſlagt-booms van Sem geſegd werd, dat deſe was de Vader van al de Kinderen der Hebreen: want by aldien deſe woorden tot Heber behooren, ſoo kan Moſes deſe Voorreden voor-af laten gaan, om dat de Nakomelingen van Heber volkomener werden opgeteld als der gener die voor hem waren uit Sem voortgekomen. Anderſinds konnen deſe woorden ook beteekenen, dat Sem is de Vader geweeſt van alle de Over-rievierige: want Moſes eerſt opgeteld hebbende de Nakomelingen van Japhet en Cham (waar van Japhets Nakomelingen in de Eilanden en in Europa haar wooningen hadden, dog Chams Nakomelingen in Canaanan en in andere Landen aan dees zijde den Euphrat) ſoo iſſet dat hy tot Sems Nakomelingen komende voor af ſegd, datſe over de Rieviere d'Euphrat hebben gewoond. Daar werd ook tegen-geworpen dat de eerſte of Hebreeuſche Taale met de waare Gods-dienſt in 't Huisgeſin van Heber is bewaard, en dat Heber ſelfs, die tot Abrahams tijden leefde, Abraham de Heilige Taale heeft geleerd en als een byſonder Kleinood aan de Nakomelingen overgeleverd. Dog dit werd meeſt ſonder bewijs geſeid: want men leeſt nergens, dat Abraham in 't Huisgeſin van Heber is opgevoed, nog dat de Hebreeuwſche Taale alleen en ſtip by Heber is gebleven; dewijle ſeker ſchijnd, dat de ſelfde Taale by de Canaaniten is in gebruik geweeſt, gelijk uit de eigen naamen, die enkel Hebreeuwſch zijn, af te nemen is. Het kan ook niet beweſen werden, dat de waare Gods-dienſt enkel en alleen in 't Huisgeſin van Heber is gebleven, of dat hy met de andere Menſchen in den Tooren-bouw geheel niet ſoude hebben t'ſaam geſpannen, of dat al de Nakomelingen van Cham Afgoden-dienaars en vervloekt ſouden geweeſt zijn: dewijle de H. Schriftuur het tegendeel ſegd, Joſ. 24. namelijk dat de Voor-vaders der Iſraeliten, eer Abraham uit Ur der Chaldeen ging, Afgoden-dienaars zijn geweeſt: En in Canaan was Melchizedek een Prieſter des Alderhoogſten: ook was'er een openbare Godsſpraake, daar Rebekka ging om over de Tweelingen te vragen. Seker Geleerd Man brengd ook nog deſe tegenwerping voor, dat het trekken over de Rieviere ſoo een opmerkelijke ſaak niet en was, dat daar van het Heilige Volk dat egter Gods Eigendom was, een Naam, die by alle ſoude duuren, ſoude gegeven werden. Dog wy antwoorden, dat dit Overtrekken immers een ſeer opmerkelijke ſaak, en een kragtig blijk van Abrahams geloof was: want die daad behaagde God ſoodanig, dat hy ſijn Nakomelingen het Land Canaan beloofde, en dat in ſijn Zaad alle geſlagten der aarde ſouden gezegend werden, Gen. 12. En ſoo ſpreekt ook den Goddelijken Schrijver in den Brief tot de Hebreen over deſe daad van Abraham, kap. 11. 8. Dus agten wy dan het laaſte gevoelen veel waarſchijnelijker. Indien ymand verder tegenwerpt, dat alle Abrahams Nakomelingen geen Hebreen zijn genaamd, offe ſchoon alle Over-rievierig waren, maar alleen de Kinderen van Iſaak en Jacob: ſoo ſeggenwe, dat die tegenwerping ook is tegen het eerſte gevoelen. Om dan deſe ſwaarigheid op te loſſen, ſoo diend aangemerkt, dat of ſchoon die naam eerſt behoord tot al de gene die met Abraham waren over den Euphrat getrokken,

Waarſchijnelijkheid van 't gemelde gevoelen.

Of de Hebreeuwſche Taale met de Godsdienſt in 't huis van Heber is bewaard.

Canaaniten hebben ook de Hebreeuwſche Taal gehad.

Abrahams Overtogt hoedanigen opmerkelijken ſaak.

Digitized by Google

ken, ſoo iſſe egter alleen gebleven by ſijn geheiligd Geſlagt, de andere haar met de Inwoonders van Canaan vermengende. Het is aanmerkelijk, dat gelijk de *Hebreen* niet genaamd werden voor Abraham, alſoo ook niet de *Iſraeliten* voor dat Jacob de naam ISRAEL had ontfangen, en de JODEN niet voor dat de X. Stammen van Juda waren afgevallen. De Hebreeuwſche Taale is mede ſoo genaamd van de Griekſe Joden, die de Griekſe ſpraak gebruikten, om op die wijſe van de andere Joden onderſcheiden te worden.

Wanneer de Hebreen, de Iſraeliten en de Joden hare naamen hebben ontfangen.

Wegens de Oudheid deſer Taale zijnder ſommige die de Chaldeeſche veel ouder ſtellen; gelijk onder de Kerk-vaders, Theodoretus een Syrier en aanſienlijk door ſijn Geleerdheid; en onder d'hedendaagſche de Maroniten van den Berg Libanon: welkers opmerkelijke Redenen Georg. Amira, ſeer ervaren in deſe Taale, voorſteld in ſijn Voorreden van de Syriſche Spraak-konſt: en na hem Myriçeus in de Voorreden van ſijn Chaldeeſche Letter-konſt. Erpenius in ſijn Reden over de Hebreeuwſche Taale ſegd; dat het geſchil nog niet ver-effend is, nadien de eerſte Menſchen in 't Ooſten geſchapen, en vermeenigvuldigd zijn in Aſſyrien, daar de Chaldeeſche en Hebreeuwſche Taalen eertijds gebruikelijk waren; ſoo moet noodſaakelijk een van beiden de oudſte zijn. Becanus, beweerende (meer ſoo 't ſchijnd tot bewijs van ſijn ſcherpſinnigheid als tot betooging van de waarheid) dat de Cimbriſche of Vlaamſche Taale de oudſte is, werd billik van alle Geleerde uitgelachen, en hy is niet weerd wederlegd te werden. Grotius meend dat de eerſte Taale nergens meer is, maar datſe in de verwerring is verlooren, en ſlegts eenige overblijffels in alle Taalen zijn gebleven: welk gevoelen met de deſelfde redenen werd wederlegd, als dat van de Syriers.

Wat Taal de Oudſte en eerſte is.

Of d'eerſte Taale wel ergens is.

Voor de Hebreeuwſche Taale werd het kragtigſte bewijs gehaald van de eige Naamen die aan de Menſchen en plaatſen gegeven zijn, van 't begin der Weereld tot de Babelſche Verwerring, die alle van Hebreeuwſche woorden afgeleid werden, dog geenſinds van andere Taalen; gelijk deſe weinige tot een proef konnen dienen: *Adam* is ſoo genaamd van ADAMAH, dat is *van Aarde gemaakt*, Gen. 2. 7. *Eva* van HAJAH *leven*, Gen. 3. 10. *Cain* van KANITHI, dat is *Ik heb verkregen*, Gen. 4. 1. *Seth* van SCHOUTH *Stellen*, Gen. 4. 25. *Hanoch* van HANOACH *Toewyen*, *Phaleg* van PILLEEG *Verdeelen*, Gen. 10. 25. *Noah* van NACHAM *Vertrooſten*, Gen. 5. 29. *Iſcha* Manninne, om datſe MAISCH *Uit de Man is*. *Eden* van ADAN *Sig vermaaken*, NOD *Aarde der ballingſchap*, om dat Cain NOUD daar *balling* of in omdooling is geweeſt, BABEL *Verwerring* &c. En deſe reden werd ook bygebragt van Georgius Amira, om daar mede de Oudheid der Chaldeeſche Taale te bewijſen: Niet tegenſtaande ſommige Taal-geleerde, alle die bygebragte voorbeelden niet eenparig toeſtemmen. Onder andere ſegd I. Voſſius, dat Gen. 4. 16. *En Kain ging uit en woonde in 't Land Nod, tegen 't Ooſten van Eden*, niet en moet verſtaan worden, dat het Land NAID of *Nod* ſoodanig van wegen Kains omdooling of ſwerving genoemd is: want die ſulks doen ſegd hy, om Hieronymus te volgen, willen liever met Hieronymus dwaalen, dan met de LXX. Overſetters de waarheid erkennen: En ſoo die dwaalen laatſe dan ook Joſephus beſtraffen die deſe Overſetters gevolgd is: daar en boven, wie kan deſe ſtamelende woorden verſtaan; *Ende Kain heeft gewoond in 't onſtantvaſte en ſwervende Land?* Want waarlijk, die en woond nergens, die over al ſwerfd en omdoold. Dit ſegd Voſſius. Men kan voorts niet loochenen, of de Hebreeuwſche en Chaldeeſche Taalen hebben met malkander ſoo grooten gemeenſchap, dat veele woorden de ſelfde zijn; dog

Blijk van de Oudheid der Hebreeuwſche Taal.

Andere ſin van I. Voſſius over Gen. 4. 16. bygebragt.

Digitized by Google

Onderscheid tusschen Chaldeesch en Hebreeus.

niet alle; soo dat de Chaldeen in veelen verlegen zijn. Een Vrouw is in't Hebreeuwsch ISCHSCHA, af-komstig van't woord ISCH, een *Man*; dog in 't Chaldeesch is een Vrouw ITTA, een Man GEVAR of BAAL; tusschen welke woorden immers geen gelijkenis is. De eerste Mensch werd ook in 't Chaldeesch ADAM genoemd, dog in die Taal is geen woord ADAMAH *Aarde*; waar van't woord *Adam* soude afgebragt zijn; maar Aarde seggen sy AREGNA, daar *Adam* niet kan afgeleid werden. De Chaldeen hebben ook de eigen naam SETH; maar in plaats van SCHETH *Stellen* seggense SCAVI, het selfde verneemdmen ook in andere Taalen.

Of Moses de Eige naamen uit het Chaldeesch in 't Hebreeuws heeft overgeset.

Om dese redenen kragteloos te maaken seggen sommige (en onder die Grotius) dat Moses de eige naamen uit de eerste Taale in't Hebreeuwsch heeft overgeset, op dat haar kragt van de Hebreen soude konnen verstaan worden. Gelijkmen by Curtius siet, die eenige Persische woorden in 't Grieks overset in desselfde beteekenis: even als of ymand de Historie der Schepping in 't Latijn oversettende den eersten Mensch TERRA noemde, om dat hy uit de *Aarde* genomen is: EVA *Vivifica*, dat is *Levendmaakster*, om datse de Moeder aller Levende is: De Vrouw VIRA, *Mannin*, om datse uit de Man genoomen is: En dusdanige dingen komen by de Historie-schrijvers dikmaal voor. Dog dit werd sonder genoegsaame grond ingebragt: want of schoon de Historie-schrijvers of Oversetters die de Daden van andere Volken beschrijven of in haar Taale oversetten, somtijds de Bedieningen, waardigheden en eige Naamen, in welke eenige nadruk is, in haare Taale verklaaren; egter loochenen wy sulks door een gantsche Historie geduurig te geschieden, bysonder niet wanneer den Historie-schrijver of Oversetter sijn Lezer daar van niet en waarschouwd: en soodanigen Historie-schrijver kan'er niet genoemd werden. De Grieken hebben de Oorlogen der Persen tegen de Grieken beschreven, egter behoudense meest de eige Persische naamen. Voor *Artaxerxes* of *Xerxes* seggense niet *Een Ligt:* nog voor *Darius* seggense niet *Onderzoeker*. De Roomsche Schrijvers den Cartagischen Oorlog beschrijvende, seggen niet, in plaats van *Carthago*, de *Nieuwe Stad;* nog voor *Byrsa;* het *Carthagis Kasteel*; nog voor *Asdrubal*, den *Heer tot den Oorlog omgord;* of schoon die woorden soo konnen overgeset werden: maar sy geven yder sijn eigen naam, gelijk *Hannibal* &c. Het soude voorwaar seer ongerijmd zijn de eige naamen, daar mede de dingen binnen en buitens Lands bekend zijn, te verwaarloosen, en andere na believen te versieren, en alsoo d'eige naamen in gemeene te veranderen: want dat soude zijn een Historie van, ik weet niet wie beschrijven, en het oogmerk der Historie gantsch niet besorgen.

De eige naamen zijn meest altijd van d'Oversetters behouden.

Het selfde betoonen ook de oude naamen der Volken, die meest een Hebreeuwsche Oorspong hebben, dog in andere Taalen niets beteekenen: gelijk by Grotius en voornaamelijk by Bochartus in 't eerste deel van sijn Phaleg overvloedig is getoond; dewijle de Soonen van Sem, Cham en Japhet de Volken hebben benaamd: gelijk ASSUR de Assyriers, ELAM de Elamiten dat zijn Persianen en soo voorts. Soo werd de Oudheid der Hebreeuwsche Taale ook beweesen uit de oude naamen der Heidensche Afgoden: die uit de Hebreeuwsche Taale voortgesprooten en van de Nabuurige Volken tot de Assyriers en Grieken overgebragt zijn, volgens Vossius in sijn Boek van de Afgoderien en Beelden-dienst der Heidenen. Sy stellen JAPETUS de Soone van den Hemel, en de Aarde, de Vader van Atlas, Prometheus en Epimetheus: over welkers regte

Bewijsen die 't voorgaande bevestigen.

D'Oudheid der Hebreeuwsche Taal nader beweesen.

Oor-

Digitized by Google

Oorſprong de Grieken, door onkunde der waare Geſchiedenis, ſeer haſpelen. Het is openbaar dat deſe Japetus deſelfde is met JAPHET de Vader der Noordſche Volken, ſoo in Aſien als in Europa. Saturnus werd afgeleid van 't Hebreeuwſch woord SOTHAR, dat is *Verſchuilen*, daar van de naam *Latium* in 't Latijn ſoude komen, om dat Saturnus voor Jupiter vlugtende ſig in Italien verſchuilde. Jovis leiden veele af van 't woord JEHOVA. Belus of Baal van 't Hebreeuwſch BAHAL, *Heer*, met welke naam de Phœniciers veele van hare Goden hebben genoemd, alswe op zijn plaats ſullen ſien. Vulkanus van TUBAL-CAIN, die het gebruik van Yſer en Koper gevonden heeft. Ceres moet niet afgeleid werden van 't Latijnſch woord *Serere*, Sayen, maar van 't Hebreeuſch GERESCH, dat is, *uitgeſtoote Vruchten door de invloed der Mane*; daar van niet veel verſchild het Griekſch woord *χῆρυς* daar Scaliger *Ceres* van af brengd, als Voſſius, Bochartus, Seldenus en andere dat aanmerken.

Andere reden tot het voorgaande.

Daar is nog een reden die de overblijfſels der Hebreeuwſche Taale verſchaffen, en word van de Geleerde in alle andere Taalen aangemerkt: Voornamelijk in de Taalen om en aan Babel gebuur-vaſt; die, alsmen de Hebreeuwſche wel verſtaat ligter geleerd werden, even als ymand de Latijnſche Taale verſtaande, de Franſche, Italiaanſche en Spaanſche Taalen leerd; gelijk Poſtellus ſegd; die een gantſche Lees-rol heeft opgeſteld van de Woorden die in de meeſte Taalen voorkomende, na het Hebreeuwſch aarden. Als ook Daviſius in ſijn geſchreven Woorden-boek volgens Boxhornius: dewelke ſegd, *dat'er ſoo merklijke overblijfſels der Hebreeuwſche Taale in andere Taalen zijn, dat ſommige woorden daar in t'eenemaal met het ſelfde geluid en beteekenis voorkomen:* Waar van Bochartus vele voorbeelden heeft by gebragt. Onder andere toond hy ook, dat de oude Gallen veel Phœniciſche of Hebreeuwſche woorden hebben gehad uit de naamen der Goden, Waardigheden, Bedieningen, Oorloogs-wapenen, Kleedingen, Planten, Dieren, Plaatſen en diergelijke. Welke naamen ofſe ſchoon geenſins toonen dat de oude Taale der Gallen deſelfde niet en is geweeſt met die der Phœniciers (want ten tijde van Hannibal ſprak een der Gallen Koningskens met de Carthagenenſers door een Taal-man) egter blijkter uit dat'er tuſſchen de Gallen en Phœniciers, het zy door gemeenſame om-gang, of door gemeene Oorlog, of liever door Volkplantingen, die de Gallen wijd en zijds verſonden, geen groot verſchil is geweeſt. Het ſelfde getuigd Uſſerus van Wals-Engeland: ſeggende, *Cair* ſoude in de Trojaanſche Taale een Stad beteekenen, en by de Cambers een Muur: ſoo dat gelijkſe *Kir* een Muur, en en *Keria* een Stad ſeggen, alſoo ſoude by de Brittanners een woord van klein verſchil een Muur en een bemuurde Stad aanwijſen. Laat ons hier ook nog by voegen de ſuiverheid en eenvoudigheid der Hebreeuwſche Taale, tot bewijs datſe voor andere Taalen is geweeſt: want alle Taalen ontleenen eenige woorden van de Hebreeuwſche, maar de Hebreeuwſche van geen andere. Dog wy loochenen niet dat'er Chaldeeſche ſpreek-wijſen en Letter-teekenen in de H. Schrift voorkomen, ſoo door de nabuurigheid der Chaldeen, als ook om dat de H. Schrijvers van de Chaldeeſche ſaken handelen, als Eſai. 14: 4. Pſal. 74: 6. en voornamelijk in de Boeken na de Babyloniſche gevangenſchap geſchreven. Dog in de andere Boeken ſeer weinige, en die ſommige nog met reden in twijffel trekken. Daar-en-boven werden dikwils ſeer veel Chaldeeſche woorden verſcheiden van beteekenis tot een Hebreeuwſche wortel gebragt. Soo dat Joſ. Scaliger ſegd, *Dat'et een groote onkunde is te ſeggen dat de Syriſche Taale ouder is als de*

Overblijfſels der Hebreeuwſche Taal in andere Spraken.

Suiverheid der Hebreeuwſche Taal.

Hoe egter vermengd met het Chaldees.

Digitized by Google

Syriſche Taal is niet ouder dan 't Hebreeuwſch.

Hebreeuwſche, even als ofmen het hedendaagſch Italiaans ouder ſtelde dan het Latijn of Romeins.

Eindelijk luſt'et ons ook nog hier de twee bewijs-redenen of liever opmerkelijke giſſingen van Cajetanus by te klampen: Waar van de eerſte genomen is uit de naam JEHOVA, die Godt alleen eigen en weſendlijk, als ook ſuiver Hebreeuwſch is, ſonder in eenige andere Taale voor te komen, of uitgedrukt te werden. Het is van geen aangelegentheid, dat *Amira* hier tegen inbrengd, dat in de Syriſche Taale ook Naamen Gods van vier Letters voorkomen: want de kragt der reden ſteekt niet in 't Vier-tal, hoedanig de Naamen *Teòs* in 't Grieks en *Deus* in 't Latijn, Ja ook in 't Duitſch, Franſch en mogelijk in andere ook zijn, maar daar in, dat de Naam JEHOVA Gods eigen Wezen uitdrukt, en in geen andere Taale kan werden overgeſet. Dog het Syriſch woord dat GOD beteekend, werd afgeleid van 't Hebreeuwſch ELOHIM. En het woord *Heere* hebbenſe uit navolging der LXX. Overſetters, die voor JEHOVA ſetten *Kurios*, en de Joden, die daar voor leſen ADONAI, ten zy het woord *Adonai* daar nevens ſtaat, want dan leſenſe om niet tweemaal *Adonai* uit te ſpreken, *Elohim*. Die gewoonte was al voor de LXX. Overſetters by de Joden ſoo diep ingeworteld, datſe de Naam JEHOVA onder groote ſtraffe niet uit en ſpraaken, ten ware de Prieſters alſſe het Volk in den Tempel zegenden. En dewijle door de verwoeſting des Tempels niemand meer geoorlofd is geweeſt die Naam uit te ſpreken, ſoo is deſſelfs regte uitſpraak ook verlooren: want wy toonen elders datſe miſſen, die deſen Naam Gods door JEHOVA uitſpreken. De tweede giſſing van Cajetanus is gehaald uit de Hebreeuwſche Naam BABEL, welke in alle Taalen is behouden. Behalven deſe redenen, konden wy nog ook bybrengen het getuigenis van meeſt alle verklaarders der H. Schrift, dog deſe twee zijn ons genoeg: Auguſtinus ſegd, de Hebreeuwſche Taale is gebleven als de Volken door de andere Taalen zijn verdeeld; en daarom iſſe waarſchijnelijk de Hebreeuwſche genaamd: op datſe met een eigen Naam als noodſaakelijk van de andere wierde onderſcheiden. Want wanneer'er maar een Taale onder alle menſchen gemeen was, ſoo wierdſe maar *Menſchen-taale* genaamd. Hieronymus ſegd: De gantſche Oudheid leerd ons, dat de eerſte Taale de Hebreeuwſche is, in welke het Oude Teſtament beſchreven is. Het ſelfde getuigen al de Grieken en Latijnen, uitgeſonderd Theodoretus.

Bewijs voord'oudheid der Hebreeuwſche Taal uit de naam JEHOVA.

Hoe het Hebreeuws gebleven is als d'andere vermengd zijn.

Nu zijn onſes agtens de redenen van Amira voor de Chaldeeſche Taale, ſeer ligt te beantwoorden: Want eerſt ſegd hy, de Hebreen zijn uit de Chaldeen af-komſtig, derhalven is haar Taale ook laater. Hy beveſtigd ſulks uit Juſtinus Martyr, die uit Plato en Joſephus bewijſt, dat Moſes uit het geſlagt der Chaldeen is. Maar wy antwoorden dat de naam *Hebreen* wel eerſt gegeven is, na dat Abraham uit Ur der Chaldeen was getrokken, en dat hy ook met ſijn Voor-ouders wel in Chaldeen heeft gewoond, maar egter met de Chaldeen niet en is vermengd, maar de eerſte Taale met de regte Godsdienſt heeft behouden. Want Sem heeft volgens de gemeene reekening ten tijde van Abraham en Iſaak nog geleefd: die onder ſijn Nakomelingen de eerſte Taale gemakkelijk ſoo lang konde bewaaren. Daar-en-boven, de Hebreeuwſche Taale was de ſelfde met de Canaaneſche, dog de Canaaniten zijn niet af-komſtig uit Chaldea, maar uit Canaan. Ten tweeden brengd Amira een reden by uit Jer. 5. daar de Chaldeen genaamd werden een *Oud Volk*, of een Volk van de Eeuwe; dog wat doet ſulks tot de Eerſtheid der Taale? Seker ſy waren een Oud Volk van de tijd der verwerring der Taalen: en andere Volken zijn

Bewijs dat de Hebreeuwſche Taal niet van 't Chaldeeſch afkomſtig is.

van

Digitized by Google

van die ſelfde oudheid; dog wy beweeren dat de Hebreeuwſche Taale lang voor die tijd en van 't begin der Schepping geweeſt is. Ten derden ſegd Amira waarſchijnlijk te zijn, dat de eerſte en algemeene Taale in dat Land-ſchap is overgebleven, daar de verdeeling geſchied is; dog ſulks is niet ſeer geloofbaar, want dan ſoude den begonnen Tooren-bouw ligt konnen vol-trokken zijn geworden. Soo dat de Chaldeeſche Taale eerſt lang daar na door ganſch Aſſyrien met de overwinningen is door gedrongen. Dus verre van de Oudheid der H. Taale.

Nu moeten wy ook kortelijk handelen over haar gemeenſchap met andere Taalen: En daar ontrent voor eerſt aanteekenen, dat ſommige de Hebreeuwſche Taale de ſelfde ſtellen met de Syriſche of Chaldeeſche: waar tegen wy alleen Jer. 5. 15. inbrengen, daar de Chaldeen of Aſſyriers geſeid werden een Volk, diens Taale Iſrael niet en verſtaat: dog van de Canaanitiſche of Phenicíſche Taale, moet breeder geſproken werden. Eenige niet ongeleerde Mannen maaken groote ſwaarigheid te ſeggen, dat de Heilige Taale, in welke God ſijn wille aan 't menſchelijk geſlagt heeft geopenbaard, by het Godlooſe en vervloekte geſlagt van Cham ſoude overgebleven zijn: 't Gene nogtans van de grootſte en Geleerdſte Mannen werd gedreven, als Joſ. Scaliger, Voſſius en byſonder Bochartus en andere. Want dit werd kragtig beveſtigd uit de eige Naamen der Menſchen, Steden en anders in Canaan, eer de Iſraeliten de Canaaniten verdreven hadden. Want dat al deſe naamen ſuiver Hebreeuwſch zijn, werd onſes wetens van niemand geloochend: gelijk *Hiericho*, *Salem*, *Sichem*, *Bethlehem*, *Segor*, *Cariath-Arba*, en andere Steden van de Canaaniten ſoo genaamd. Het ſelfde blijkt uit de naam *Beerſeba* van *Abraham* aan de Canaaniten met gemeene toeſtemming gegeven, Gen. 21. Vorders de naamen *Melchizedek*, *Adonibezek*, *Abimelech* &c. zijn niet alleen in beteekenis, maar ook in t'ſaamſtelling, uitgang en uitſpraak, Hebreeuwſch. Fullerus ſtaat dit gevoelen wel toe, egter loochend hy, dat die naamen van de Canaaniten gegeven zijn, maar van de Hebreen in haare plaats komende. Dog dat verſierſel is boven genoegſaam wederlegd; en wy voegen daar nog by, dat in Joſua veele plaatſen en naamen voorkomen, met welke die bekend waaren eerſe de Iſraeliten in haar beſitting hadden, die ſuiver Hebreeuwſch zijn; als Joſ. 15. 15. 49. *Kiriath-Sepher*, Boek-ſtad; *Kiriath-Sanah*, Stad der Leering. Num. 15. werd uitdrukkelijk geſegd, dat Caleb de Inwoonders van Debir verdreven heeft, te vooren genaamd *Kiriath-Sepher*, en vers 49. werd de ſelfde Stad genaamd *Kiriath-Sanah*, die geweeſt is Debir. Jud. 1. 10. werd geſegd dat Juda is opgetrokken tegen de Canaaniten, die in Hebron woonden, te vooren genaamd *Kiriath-Arba*, dat is de Stad van *Arba* den Bouwer van 't geſlagt der *Enakim*. Bochartus merkt ook aan, dat'er Num. 32. 38. als yts byſonders van Moſes is aangeteekend, dat de Rubeniten de Steden van haar gebouwd nieuwe naamen hebben gegeven, namelijk *Nebo* en *Baalmeon*, welkers naamen ſy veranderd hebben. Waarom ſoude Moſes dit hier hebben bygevoegd, als om dat de naamen van al de Steden niet en zijn veranderd, maar de ſelfde by de Canaaniten en Iſraeliten waren? Daar-en-boven waren'er verſcheide Steden, over welke de Hebreen niet te ſeggen hadden; welkers naamen nogtans Hebreeuwſch zijn; als *Tzidon*, *Tzoar* of *Tyrus*, *Tzarepthah* &c. Ja de Hebreen ſpraaken met de Canaaniten ſonder Vertaaler; namelijk de Verſpieders met de Hoere Rahab; als ook de Geſanten der Gibeoniten tot Joſua, en andere van Joſua tot de Canaaniten geſonden. Dus leſen we ook

of 't wel waarſchijnelijk is dat de H. Taal by de Goddelooſe Linie gebleven is.

De naamen der Steden en Volken onder de Canaaniten zijn alle Hebreeus.

Bewijs dat voor de ingang der Hebreen de Hebreeuwſche benaamingen in 't Land Canaan gemeen waren.

De Hebreen hebben in den aanvang harer aankomſt en te voor met de Canaaniten geſproken.

Jeſaia kap. 19. 18. *In dien dag ſullen vijf Steden zijn ſprekende de Taale Canaans.* Daar de Propheet de bekeering der Egiptenaars tot Chriſtus voorſegd, en de Taale der Joden, de *Taale Canaans* noemd. Het ſelfde beveſtigen ook klaarblijklijk de overblijffels der Puniſche of Carthagiſche Taal die in de oude Schrijvers voorkomen. Het is by yder bekend dat de Carthaginenſers haar Taal en naam hebben van de Volkplantingen der Pheniciers in Africa. En daar is niet gemeender by de Schrijvers als de reis van Dido na Lybien, daarſe Byrſa in Carthago gebouwd heeft. En dat digt by Carthago de Libi-Phenicers, een ſoort van menſchen uit de Punen en Africanen te ſaam gemengd, gelegen zijn, is te ſien by Juſtinus. Diodorus Siculus verhaald ook, dat als Tyrus van Alexander belegerd was, de Tyriers meeſt op haar en de Carthaginenſers vertrouwd hebben. Livius getuigd dat Hannibal te Tyrus komende als van een ander Vaderland ontfangen is. Auguſtinus en andere ſchrijven, dat de Pheniciſche Taal van 't grootſte deel der Africanen is gebruikt. Dat de Pheniciers van de Canaaniten af-komſtig zijn, ſoude ligt konnen getoond werden uit de Naamen, Steden, en haar oude Taale: en ſal ons in de Tempel-bouw van Jeruſalem, aangaande Salomons H. Bouw-orden, 't een en 't ander in de hand vallen, dat dies aangaande opmerkelijk is. Voorts is'er mede op te letten dat de Lxx. Overſetters de naamen Pheniciers en Canaaniten door malkander gebruiken, gelijk blijkt uit de volgende plaatſen, tegens den anderen en met de Hebreeuwſche Text vergeleken; Exod. 6. 15. met Gen. 46. 10. en Exod. 16. 35. Joſ. 5. 12. daar de Lxx. Overſetters voor het Land Canaan ſtellen het Land der Pheniciers. Lucianus van af-komſt een Syrier, maakt de Pheniſiſche Taale met de Hebreeuwſche een en de ſelfde; als ook Chœrilus. Het is mede bekend, dat de Pheniciſche woorden by de Schrijvers voorkomende, of Hebreeuwſch of weinig daar van verſchillen. In Sanchoniathon de oudſte Jaar-ſchrijver der Pheniciers, die van Philo Biblius in 't Grieks is overgeſet (daar van Euſebius ons eenige ſtukken en ſtollen heeft bewaard) vindmen Βελσάμην verklaard, door *Heer des Hemels*, Ζοφασήμην, *Beſchouwer des Hemels*, Σαδὶκ, *Regtveerdig*, Μὼθ, *Dood*. Soo werd in Heſychius Ἄδωνες overgeſet *Heer*. By Plutarchus Ἄλφα, een *Os*. By Porphyrius, Μάλχος, *Koning*. By Athæneus Ναῦλα, een *Muſijk Inſtrument*; alle welke woorden Hebreeuwſch zijn. En deſe ſeer groote over-een-komſt der Puniſche of Carthaginenſe Taale met de Hebreeuwſche, toond Bochartus met ontelbare voorbeelden uit alle Schrijvers opgeſogt: en daar yts te willen by doen, ſoude ſoo veel zijn, als ofmen de ſchatten van Crœſus, met een Duit vermeerderen wilde. Auguſtinus (die onder de Puniſche is Biſſchop geweeſt in 't 3900. Jaar na dat de Pheniciers eerſt in Libyen zijn gekomen, en die kennis van haar Taale behoord gehad te hebben) ſchrijft dat de Boeren ontrent *Hippo* gevraagd zijnde, van waar ſy af-komſtig waren? in 't Puniſch antwoorden *Canani*, dat is van de Canaaniten. Hy ſegd ook dat de Hebreeuwſche, de Puniſche, en de Syriſche Taale groote gemeenſchap met den anderen hebben. Het ſelfde ſegd mede Hieronymus uitdruklijk op veel plaatſen. En alhoewel Auguſtinus elders ſijn onkunde in de Hebreeuwſche Taale betuigd, egter wil hy daar mede alleen ſeggen, dat hy in die Taale niet ſeer was ervaren, ſonder nogtans te ontkennen, dat hy ſe genoeg verſtond, om de over-een-komſt deſſelfs met de Puniſche Taal af te wegen; gelijk Bochartus, Seldenus en andere dat fraay hebben aangeweſen. In Plautus vindmen meer dingen in de Puniſche Taale als tegenwoordig, ergens voorkomen, dog ſeer bedorven en verward door onkunde der Boek-

De Pheniciers zijn van de Canaaniten af-komſtig.

By veele voor een Volk gehouden.

Voorbeelden van Griekſe woorden die Hebreeuws zijn.

Digitized by Google

Boek-ſchrijvers, de Puncten daar bygevoegd hebben: Want gelijk Petitus ſeer wel aanmerkt, het was te vooren, gelijk alle Hebreeuwſch en Punis ſonder Puncten geſchreven. Deſe Verſen van groote misſlagen geſuiverd, heeft ons deſelve Petitus en Bochartus met eenige verandering, ſoo in de Puniſe leſing als in de vertaaling verſchaft. Onder welken arbeid ons de leſing en verklaaring van Bochartus beſt behaagd, als naaſt over-eenkomende met de woorden van Plautus. In 't geheel zijnder ſeſtien Verſen, welker ſes laatſte het ſelfde willen als de eerſte; gelijk Bochartus en Grotius meend. Soo dat de ſes laatſte in een andere Taale, namelijk in de oude Libyſche, ſchijnen beſchreven. En daarom heeft Plautus ſlegts de tien eerſte vertaald.

Hebreeuſche en Phenicifche Taal een en deſelve.

Soo is dan de Hebreeuwſche Taale eerſt de ſelfde met de Phenicifche geweeſt. En het moet niemand vremd dunken dat de Puniſche Taale in de tijd van 1900. Jaar van de Hebreeuwſche eenigſinds verbaſterd is: want alle andere Taalen zijn in veel minder tijd vry meer ontaard, gelijk te voren getoond is. Het ſelfde ſietmen ook in Engeland en elders. En in't Land Canaan hebben de Iſraeliten alle niet eenerlei uitſpraake gehad, alsmen ſiet Jud. 12. 6. in 't woord SCHIBBOLETH. En in laater tijden ſpraaken de Joden anders in Galilæa als te Jeruſalem; ſiet vryelijk na Matth. 26. 73. Marc. 14. 70. De Puniſe Taale is ook ontaard door de vermenging der oude Libyſche woorden, als ook der Egiptenaars, Arabers en andere. Vorders is waarſchijnelijk dat'er veel Hebreeuwſche woorden verlooren zijn, dewijle alle woorden van die Taal in 't O. Teſtament (welke het eenig Boek is dat het ſuiver Hebreeuwſch bewaard heeft) juiſt niet en zijn konnen ſaamgetaſt weſen. Dog dat I. Voſſius wil dat de ſuiverheid van de gantſche Hebreeuwſche Taal thans verlooren is, en dat ſelfs nog de Rabbinen en veel min de Chriſtenen, de regte leſing en zin niet meer en weten, en de Hebreeuwſche Bybel ſtom is; ſulks dunkt veel omſigtige Mannen vermetel en ſtout geſproken: Want of ſchoon men ſulks met de Voorbeelden van ſommige woorden, waar van de Joden ons nu niet meer de ſekerſte beteekenis konnen geven, ſou meenen te bewijſen; ſoo is het niet te min hard ja ongerijmd datmen daarom de gantſche Taale in 't onſeker en als in de uiterſte duiſternis werpen ſou. Men heeft onſes agtens de onſekerheid ſommiger woorden, veel eer te wijten aan onſe onkunde en verval der tijden, dan op 't verderf der gantſche Taale ſelfs: dewijl ook dit grootdeels is konnen inkomen, door den Ondergang der Joodſche Republijk, die veele dingen ſoodanig buiten gebruik geſtelt heeft, dat de Joden in alle haar verſtroying en on-ophoudelijke ſukkelingen niet magtig geweeſt zijn, ſelfs de benaamingen en beteekeniſſen eeniger woorden, langer te bewaaren. En het is meer geſien, dat gelijk de woorden en benaamingen opkomen met de dingen, datſe ook alſoo met deſelve ondergaan. De waarſchijnelijkſte reden waarom God in Canaan de eerſte Taale heeft laaten overblijven, is, om dat de Patriarchen daar moeſten woonen en met de Inlanders omgaan; als ook, om dat God dat Land aan Iſrael na ſijn belofte wilde geven, tot een Erffenis en pand der Hemelſche Goederen, in welke ſy den Meſſias, dien Grooten Propheet die uit haare Broederen ſou verwekt worden, moeſten afwagten. Gelijk ook het beſmetten van haare Vaderlijke Taale, en invoeren van een vremde, den Joden als een ſtraffe by de Propheten gedreigd word, die ſy ſederd de Babyloniſche gevangenſchap tot nu toe met de derving van dat Land, Republijk en Tempel, onder't Euangelium lijden. Hoedanigen algemeene beſmettinge geenſinds op de Taal van de oud-

Hoe de Taalen verbaſteren.

Daat zijn veel Hebreeuwſche woorden verlooren, om dat alle de woorden in den Bybel niet en konden vervat worden.

Gen. 12. 7.

Deut. 18. 15.

oudſte Hebreeuwſche Bybel-boeken betrekkelijk moet gehouden worden. En konnen ontrent de eerſte bewaaring der Hebreeuwſche Taale, volgens verſcheide Perioden van tijd, ook verſcheide dingen in aanmerking komen. Eenige ſtellen dat na de Babelſche verwerring tot op Abraham onder de Nakomelingen van Sem in Aſſyrien, en van Cham in Canaan de Hebreeuwſche Taale in gebruik gebleven is: dog datſe in Aſſyrien door de naauwe omgang met andere Volken en veranderingen der gemeene ſaak; in de Chaldeeſche is veranderd, die Abraham alleen verſtaan heeft eer hy over de Rieviere trok, en dat hy in Canaan de Canaanitiſche ſoude geleerd hebben, die namaals van ſijn Overtogt de Hebreeuwſche genaamd is. Dog het is niet waarſchijnelijk, dat deſe Taale door geheel Aſſyrien ſoude in gebruik geweeſt zijn, en dat Abraham die van de Canaaniten ſoude geleerd hebben: Want SEM heeft waarſchijnelijk niet mede geſtemd in den Tooren-bouw, en daarom is de Heilige Taale hy hem en ſijn Nakomelingen, dat is by de Heilige Linie alleen ſuiver gebleven, alswe nader ſullen toonen: Maar niet in dat groot Landſchap van geheel Aſſyrien: want dan haddenſe met den Tooren-Bouw ligt konnen voortgaan.

Hoe de Hebreeuwſche Taal bewaard is.

De Heilige Taale is meeſt in Sems geſlagt gebleven.

Het is dan alder-waarſchijnelijkſt dat de Hebreeuwſche Taale, onder de Nakomelingen van Sem, als ook by eenige van Cham in Canaan is in gebruik gebleven tot op Jacob. Wanneer nu Jacob in Egipten is getrokken, ſoo hebben ſijne Nakomelingen daar de Hebreeuwſche Taale ſuiver bewaard, en van daar weder in Canaan gebragt. En daarom ſeggen de Joden, dat de Iſraeliten deſe drie dingen in Egipten niet veranderd hebben, namelijk haare Taale, haare Kleederen en haare Naamen. De reden dat de Iſraeliten ſoo langen tijd in Egipten haare Taale ongeſchonden bewaard hebben (daar nogtans die in veel minder tijd in de Babelſche gevangenſchap is verbaſterd) is hier in gelegen, datſe in Egipten digt by malkanderen en in eene Landſtreek woonden, dog in Babel warenſe wijds en zijds onder veel Heeren van den anderen verſtroid: Gelijk de hedendaagſche Joden ook de Taalen leeren van de Volken, onder welke ſy woonen. Dat nu de Egiptiſche Taale van de Hebreeuwſche is verſcheiden geweeſt, blijkt daar uit, dat Joſeph als een Egiptenaar met ſijn Broeders door een Taal-man heeft geſproken; als ook uit de Pſalmen, daar geſeid word, dat als Iſrael in Egipten was, dat het aldaar een vremde Taale heeft gehoord. En dat de Iſraeliten, de Canaaniten grootdeels verdreven hebbende, haar Taale ſuiver hebben bewaard, betuigen de Heilige Boeken voor de Babyloniſche gevangenſchap: 't gene geſchied is ten deele door de Goddelijke Voorſienigheid en ten deele door de Zeden en Levens-wijſe der Iſraeliten; want daar door zijn ſy van vremde Houwelijken weerhouden, en by na van allerlei naauwe gemeenſchap met andere Volken. Gelijk dit ook de reden is dat de Chineſen en andere Uithemers, haare Taale ſoo veel Eewen onvermengd bewaren. Dog na de Babyloniſche gevangenſchap is de Hebreeuwſche Taale door de Chaldeeſche, ſeer verbaſterd. En daarom leeſtmen ook Nehem. 8. 7. 8. dat Ezdras en Nehemias de Wet voorleſende, de ſelfde hebben verklaard, namelijk in de doe gewoone Taale, op dat het gemeene Volk, dat nu het ſuiver Hebreeuwſch ontwend was, die ſoude verſtaan. De Joden hebben de Chaldeeſche ſpraak, met welke haare Hebreeuwſche Taale verbaſterd was, niet alleen geſproken, maar ook van die tijd met de ſelve vermenging haare Boeken beginnen te ſchrijven: invoegen dat hedendaagſch de Hebreeuwſche Taale nergens ſuiver te vinden is, als alleen in 't O. Teſtament; gelijk Kimchi ſulks ook opentlijk ſegd. Sommige

En ook mogelijk in Chams Nakomelingen.

Drie voornaame dingen by de Iſraeliten in Egipten bewaard.

Hebreeuſche Taal is van 't Egiptiſch vry verſcheiden geweeſt. Gen. 42. 23.

Hebreeuſche Taal wanneer verbaſterd.

Hebreeuſche Taal is nergens ſuiver als in 't O. Teſtament.

Digitized by Google

ge brengen hier tegen in, dat de Hebreeuwſche Taale nog ſuiver is gebleven in de tijd van de Perſiſche en Griekſe Monarchien, en datſe niet voor de tijden der Aſmoneen, in de Syriſche veranderd is, om dat de Propheten na de Babyloniſche gevangenſchap haar Prophetien in de Hebreeuwſche Taale hebben geſchreven, en niet waarſchijnelijk is, dat God ſijn Volk in een vremde Taale ſoude hebben doen aanſpreken: het gene ſy daar uit beveſtigen, dat'er geen *Paraphraſes* of uitbreidingen over zijn geweeſt voor Onkelos en Jonathan, die korts voor of in de tijd van Chriſtus hebben geſchreven. Dog deſe tegenwerping is onſes agtens van geen groot belang: want het is niet waarſchijnelijk, dat de Hebreeuwſche Taale onder de Mogendheid der Grieken in de Chaldeeſche of Syriſche veranderd is; om dat de Grieken, volgens de gewoonte der overwinnende, veel eer haar eigen Taale, als een vremde ſouden hebben ingevoerd. De Joden hebben van de Chaldeen ook de naamen der Maanden ontleend, dieſe te vooren noemden, de *Eerſte, Tweede, Derde* &c. Dus meenen wy niet; dat aanſtonds op de weerkeering uit Babel, de Hebreeuwſche Taale by alle Joden ſoo geheel heeft opgehouden: want by de Prieſters en Oudſte iſſe ten minſten nog overgebleven: ook warender veele die, als de grondveſten des tweeden Tempels verbeterd wierden, haare traanen met de Vreugde-teekenen der jongelingen vermengden. Ook hebben veele haare Kinderen die Taale geleerd, niet tegenſtaande by de gemeene Man, de Chaldeeſche in gebruik raakte. Het is ſeker dat ook veele van de voornaamſte Joden, de Hebreeuwſche Taale altijd hebben onderhouden: Ja dat'er ook altijd eenige overblijffels by de gemeene Man hebben ſtal gehouden; dewijle ſelden een volkomen Taale ſoo t'eenemaal vernietigd werd. Het is dan geen wonder, dat de laater Propheten in 't Hebreeuwſch geſchreven hebben, dewijl al de andere Boeken des Ouden Teſtaments in die Taale geſchreven zijn. En het gene van de Paraphraſis of uitbreiding geſegd werd, kan tegen de tegenwerpers ſelfs werden omgekeerd: want van die tijd datſe ſeggen dat de Hebreeuwſche Taal veranderd is tot op Jonathan, zijnde 200. Jaren, is'er geen *Targum* of *Uitlegging* geweeſt. Ja veele ſtellen Onkelos en Jonathan vry laater.

Hoe het Hebreeuſch geſteld was na de Babyloniſche gevangenſchap.

Over de duuring deſer Taale onderſoeken ook eenige ſeer nauwkeurig, of de ſelfde mede de laatſte ſal zijn, namelijk der Salige Menſchen in den Hemel? Om hier op te antwoorden, willen wy de beuſelingen der Joden, en Duiſend-jaar-drijvers, die een Aardſch Koningrijk van Chriſtus voor de algemeene Opſtanding verwagten (daar in ſy met Chriſtus over alle Volken ſullen heerſchen, en daar de Hebreeuwſche Taale ſal geſproken werden) ongemoeid voorby gaan, en wegens onſe meening in deſen ſeggen, dat het wel ſeker is, dat de Geloovige na de Opſtandinge een eenige Taale ſullen hebben, om met eenen mond te gelijk Gods Lof in eeuwigheid te verkondigen: want haare Lichamen ſullen volmaakt zijn, en ſy ſullen al de werktuigen tot de ſpraak hebben; gelijk wy in 't opgeſtaane Lichaam van Chriſtus konnen ſien. Dat nu deſe Taale, de Hebreeuwſche ſoude zijn, dat tragten ſommige te bewijſen uit de volgende plaatſen, Jeſ. 19. 18. Zeph. 3. 9. Zach. 14. 9. Pſal. 146. 6. dog dat bewijs gaat ſeer onvaſt; dewijle die plaatſen ſpreken van de bekeering der Heidenen tot den Koning Jeſus. Ook werden de volgende redenen nog tot beveſting van dit gevoelen bygebragt; namelijk, om dat deſe Taale de eerſte is geweeſt, daarom ſalſe ook de laatſte overblijven. Daar-en-boven om dat de ſelfde den eerſten menſch van God is medegedeeld. Dog daar ſteekt onſes agtens weinig kragt in die reden: want het volgende

Of de Hebreeuwſche Taal ook de laatſte ſal zijn.

Of men in 't Eeuwig leven ook Hebreeuſch ſal ſpreken.

Digitized by Google

Salige leven overtreft ſeer veel het leven van Adam in 't Paradijs, ja onſe bevattingen ſelfs, dewijle het nog niet geopenbaard en is wat wy zijn ſullen, 1 Joh. 3. 2. Vorders de verborgenthêden der Chriſtelijke Godsdienſt, die alles dat voor Chriſtus komſte in de Hebreeuwſche Taale was beſchreven, te boven gaan, heeft Chriſtus eerſt aan ſijn Apoſtelen in de Syriſche Taale bekend gemaakt, en daar na in 't Grieks laten beſchrijven. Het is veel waarſchijnelijker dat de Geloovige in den Hemel de Taale der Engelen, daar van Paulus gewaagd 1 Cor. 13. 1. ſullen ſpreken; dewijle den Heere Chriſtus uitdrukkelijk ſegd, datſe ſullen weſen als de Engelen. Ja het is te vermoeden, dat gelijk God in de eerſte Schepping den menſch een Taale heeft ingeſtort en in 't begin des Euangeliums verſcheide Taalen heeft mede gedeeld, hy ook alſoo in den Hemel haar een nieuwe Taale ſal byſetten; die mogelijk alle andere in Sin-rijkheid en ligtigheid van uitſpraak ſal overtreffen; beſtaande, na de meening van Eſpeires, alleen uit een-Syllabige woorden, die yder een Sinſpreuk zijn, gelijk de woorden voor Beltzazar aan de Wand geſchreven. Dog nadien deſe ſaak in Gods vrye wille beſtaat, ſoo kan daar van niet ſekers bepaald werden, en wy en moeten ook niet wijs willen zijn boven 't gene van God geopenbaard is.

Hoe in 't Eeuwig leven der Engelen Taal ſal geſproken werden.

Voorts ſeggenwe dat de Hebreeuwſche Taale met regt de Moeder aller Taalen mag genaamd werden; niet om dat juiſt alle andere Taalen daar uit zijn voortgekomen, maar om datſe ten minſten de eerſte en oudſte van alle is. Ook blijkt de volmaaktheid deſer Taale uit de Suiverheid en uit de kragt en Cierlijkheid der woorden: want ſy heeft geen vermenging van vremde woorden: ſy leid haar woorden niet af uit de Wortel-woorden van andere Taalen: maar alle, ten minſten de meeſte haarer werk-woorden, beſtaan uit drie Letters, zijnde een volmaakt getal, hebbende een voornaame beteekenis, van welke al de andere aardig werden afgeleid. Sy drukt ook de ſaaken ſoo gevoeglijk uit, dat geen andere Taale met haar daar in te vergelijken is. Ook geeftſe door de verſcheide buigingen der werk-woorden de verſcheide beteekenis ſoo kort te kennen, datſe de t'ſaamſtelling der Grieken en Latijnen ver overtreft: dewijle deſe Taalen veel meer Letters en Syllaben of woord-grepen noodig hebben dan de Hebreeuwſche; die ook haar eigen Cierlijkheid heeft, die in geen andere Taale uit te drukken is of daar in kan overgaan. Daarom ſegd Lutherus: *De Hebreeuwſche Propheten te doen ſpreken in het Duitſch of in een andere Taale, is ſoo veel als ofmen den Nagtegaal ſijn ſoet geſang deed verlaten, en dwong als den Koekoek te roepen.*

In wat opſigt het Hebreeuſch de Moeder van alle Taalen mag genoemd worden.

Volmaaktheid der Hebreeuwſche Taal.

Voorwaar de nuttigheid en de regte kennis der Hebreeuwſche Taale is ſeer groot: dewijl de verklaaring der Goddelijke Verborgentheden, uit geen ding ſoo wel kan gehaald werden, als uit de kennis der Grondtaalen. Daarom behooren de gene die aan andere deſe Verborgentheden ſullen verklaaren, niet ten minſten eenige, maar groote kennis daar van te hebben. Hoe ongerijmd is'et niet wel, dat een Geſant de geboden ſijns Konings niet en verſtaat, en dat hy ſelfs een Tolk noodig heeft. Van Themiſtokles werd verhaald, dat hy willende yts van de Koning der Perſen af-eiſchen en met hem ſpreken, hy een Jaar beſteed heeft om de Perſiſche Taale te leeren, op dat hy geen Taal-man ſoude noodig hebben. Voorwaar, de gene die alleen vertaalingen gebruiken, zijn niet een hair beter dan het gemeene Volk, die geen toegang tot de Heiligdommen hebben: Maar die de H. Schriften in de Grond-taale verſtaan, die zijn als de Prieſters, hebbende vryheid om ſelfs de aldergeheimſte vertrek-

Nut der H. Taalen.

Bybel verklaarders behoorden in de H. Taal ſeer wel ervaren te zijn.

ken

Digitized by Google

ken te doorſnuffelen. Daarom ſeide Luther, dat hy ſijn kleine kennis van de Hebreeuwſche Taale, met al de ſchatten der gantſche Weereld niet verwiſſelen wilde. De Hebreeuwſche Taale is niet alleen noodig om de verſcheide leſingen te onderſoeken, maar ook om dat in de ſelve ſomtijds wel een woord meer of dubbelſinnig is of ſoo ſchijnd (want wy en mogen die Joden niet toeſtemmen, welke ſeggen dat de H. Schrift LXXII. ſinnen kan lijden) 't gene de Vertaaler in een enkele ſin heeft vertaald. Egter kan 't gebeuren dat beide beteekeniſſen, om reden die een overſetting paſſen, moeten behouden werden. In tegendeel gebeurd het dat een woord in de Grond-text maar een bepaalde beteekenis heeft, 't welk de Overſetter dubbelſinnig vertaald: by voorbeeld Pſal. 110. 3. NEDABOTH hebben de Grieken overgeſet, *Het Beginſel*, 't gene volgens Walton beter ſoude zijn, *De Heerſchappye*, dat wy Voſſius laten verantwoorden. Vorders de woorden, die in de Grond-taale klaar van beteekenis zijn, werden ſomtijds duiſter overgeſet: gelijk de Spreekwoorden, en woorden die aan eenige konſt eigen zijn, of die van ergens werden overgebragt, 't gene in andere Taalen ſoo niet gelukken wil; waar van wy veele voorbeelden in de Bouw-orden van Salomon en de beſchrijving van ſijn pragtigen Tempel, beneffens de Geſigten van Ezechiel ſullen ontwaar worden. Daar zijn nog veel andere voordeelen in deſe Taale: die dit ook eigen heeft, datſe ligtelijk kan geleerd werden, Ja in een tiende deel tijd welk vereiſcht werd tot het leeren der Griekſe of Latijnſche Taale. Twee of drie Maanden ſegd Amama, zijn genoeg om een tamelijke kennis van die Taale te verkrijgen; en daar werd geen Jaar vereiſcht om alle deſſelfs moejelijkheid te boven te komen.

Hoe kort de Hebreeuwſche Taal kan geleerd worden.

Het ſal mede niet onvoegſaam zijn eenige dingen hier by te voegen, nopende de oude Hebreeuwſche Letteren en van de bygevoegde Puncten of Klank-ſtippen. Het is 't gemeenſte gevoelen der Geleerde, dat de Letteren, diemen Samaritaanſche noemd, met welke ook de Samaritaanſche vijf Boeken Moſis in de Bybel, diemen de *Polyglotta* noemd, gedrukt ſtaan, de eerſte Letteren der Hebreen zijn geweeſt, met welke de Wet en de Propheten oorſpronkelijk geſchreven zijn: en dat deſelfde aan de Samaritaanen en Joden voor de Babyloniſche gevangenſchap gemeen zijn geweeſt: en dat Ezdras, die de Heilige Boeken na de weerkeering uit Babel heeft overſien, deſelfde met Chaldeeſche Letters, de Joden doen bekender, heeft herſchreven, en de andere Letters aan de Samaritaanen, die de Joden erger als Honden hielden, heeft laten blijven: om alſoo te betoonen ſoo eenige willen, datſe niets met haar wilden gemeen hebben. Joſephus Scaliger houd aan dit gevoelen der oude Letteren ſeer vaſt, en vaard heftig uit tegen de gene die het tegendeel beweeren. En waarlijk hy en ſtaat in dat gevoelen niet alleen, maar vind ſig genoeg daar in ondersteund, van Voſſius, Druſius en veel andere Mannen van naam; alhoewelſe billik tegen ſpreken dat Ezdras deſe verandering uit haat tegens de Samaritaanen ſou gedaan hebben; alswe nader ſullen ſien.

Hoe de Hebreeuwſche Letters verlaten en Chaldeeſche in plaats gekomen zijn.

Dog nadiender ook geen Geleerde Mannen ontbreken, die hetſtrijdige gevoelen voorſtaan (oordeelende dat de hedendaagſche Letters die vierkante genaamd werden, de oude Letteren van Moſes zijn, met welke de Wet en de Propheten geſchreven zijn) ſoo ſullen wy de voornaamſte dringredenen die het tegendeel ſchijnen te bewijſen, gehaald uit de oude Opſchriften der Hebreeuwſche Sikelen, als ook uit de Schriften der Joden en Chriſtenen, voortbrengen; en daar na op alle de tegenwerpingen antwoorden. De eerſte en voornaamſte Reden dan voor de Samaritaanſche Letters

Of de Samaritaanſche Letters de oude Hebreeuwſche zijn.

ters is ontleend van de Opſchriften der oude Sikels en Penningen, die voor de Babyloniſche gevangenſchap gemunt zijn, ja ſelfs voor de afſcheiding der X. Stammen, gelijk beneden blijken ſal uit de opgegrave Puin van Jeruſalem. Al deſe Opſchriften beſtaan uit Letters, die de hedendaagſche Samaritaanſche ſeer na gelijk zijn. En al deſe Sikels wegen even vier Dragmen, gelijk Joſephus van de Sikkels ſijnes tijds ook ſegd. Aan de een zijde hebbenſe de Goude Kruik met Manna: op ſommige is de *Aleph* en de *Schin* beneffens andere Lees-teekenen, met dit Opſchrift in Samaritaanſche Letters, DE SIKEL VAN ISRAEL. Aan de andere zijde de Roede van Aaron dragende Amandelen met dit Opſchrift in Samaritaanſche Letters, HET HEILIG JERUSALEM. Andere Penningen hebben wel een verſcheiden Opſchrift, dog ook met Samaritaanſche Letters; waar van wy de af-beeldingen, beneffens eenige andere bedenkingen daar over, korts hier na ſullen by brengen. Arias Montanus een ſoodanigen Penning verkregen hebbende, hield deſelve in groote waarde, als die hem ontrent het Gewigte en Munte der Joden veel ligt heeft verſchaft. Poſtellus, tot verwonderens toe in de Taalen afgerigt (niet tegenſtaande hy in ſijn Ouderdom door de Rabbiniſche ſotternyen betooverd wierd) heeft de ſelfde agting voor die Penningen, en ſegd dat de Joden, die de Samaritaanen als de peſt haaten, deſe Penningen daarom hoog waarderen, om datſe als een gedagtenis zijn van haar voorgaande bloejenden ſtaat, en gemunt zijn voor de afſcheuring der Thien Stammen; dewijle die Penningen in de Puin van Jeruſalem werden gevonden, en het bekend is, dat de Samaritaanen t'ſederd de afſcheuring niet te Jeruſalem, maar op den Berg Gerazim hebben geofferd. Ook hebben ſy Jeruſalem niet voor de Heilige Stad gehouden, nog ooit beſeten. Vorders blijkt uit een ander Opſchrift, DE SIKEL ISRAELS, datſe gemunt zijn doen de naam ISRAEL nog gemeen was aan al de XII. Stammen: als ook uit het eenvoudige maakſel der Letteren, van welke de hedendaagſche Samaritaanſche Letters allenskens (om raſſer te ſchrijven) ſchijnen afgeweken; alswe aanſtonds in een Vertoog-ſchetsje ſullen ſien. Eindelijk werd ſulks ook hier uit beveſtigd, dat die Penningen van verſcheide luiden, en op verſcheide tijden gevonden zijn. Behalven deſe reden, die de aller ſtijfſinnigſte behoorde over te haalen, hebbenwe ook nog het getuigenis der oude Chriſtenen en Joden by te ſetten. Van de Chriſtenen behoefd niemand bygebragt dan Euſebius en Hieronymus, dewijle ſy de Geleerdſte zijn van die tijden, en niemand der Oude het tegendeel heeft voorgeſteld. Euſebius ſegd: *Ezdras is de aldergeleerdſte Meeſter van de Goddelijke Wet der Joden geweeſt, die uit de gevangenſchap zijn weergekeerd: Hy werd geſegd de Goddelijke Schriften van buiten opgeſteld te hebben, en op datſe met de Samaritaanen niet en ſouden vermengd werden, de Joodſche Letters veranderd te hebben.* Voorwaar de tegenſtrevers verſinnen veel dingen om de kragt van deſe getuigenis te ontwijken, dog ſonder grond. Hieronymus ſpreekt nog klaarder, ſeggende: *Het is ſeker dat Ezdras andere Letters heeft gevonden, namelyk die wy nu hebben: daar tot die tijd de Samaritaanſche en Hebreeuwſche Letters deſelfde zijn geweeſt.* Dog het gene hy ſegd van 't vinden der Letters, moet alleen in ſoo een ſin opgenomen werden, dat hy die Letteren ſlegts eerſt onder de Joden ingevoerd, maar niet geheel nieuw gevonden heeft. Het ſelfde gevoeld ook den Eerwaarden Beda.

Blijken uit Joodſe Penningen.

Siet ook de Letterſteen hier vooren aangewеſen.

Getuigeniſſen van Euſebius en Hieronymus.

De Talmudiſten en de laatere Rabbinen ſtemmen dit mede toe: want in den Babyloniſchen Talmud, *Tract. Sanhedr. Sect.* 2. leeſtmen het volgende:

In

Digitized by Google

In den beginne is Iſrael de Wet in Hebreeuwſch geſchrift en in de Heilige Taale gegeven: Daar na in de dagen van Ezdras iſſe haar gegeven in de Aſſyriſche Schrift, en in de Syriſche Taale: daar na hebben de Iſraeliten verkooren de Aſſyriſche Schrift en de Heilige Taale, en hebben aan de ongeleerde, de Hebreeuwſche Schrift en de Chaldeeſche Taale gelaten. Wie zijn deſe ongeleerde? R. Chaſda antwoord, de Cuthæen. En welke is de Hebreeuwſche ſchrift? Chaſda antwoord wederom, De Libonæeſe ſchrift. Door de Libonæeſe Schrift verſtaanſe de Samaritaanſche; en door de Cuthæen de Samaritaanen, nogtans moet dit alleen maar ſoo ver werden uitgeſtrekt, dat Ezdras de Schrift in de Hebreeuwſche Taale, dog met Chaldeeſche Letters heeft geſchreven. En van dit gevoelen zijn de oudſte en de vermaarſte hedendaagſche Joden; alhoewel ſy eenigſinds onder den anderen verſchillen: want daar zijnder, die meenen dat de Chaldeeſche Letteren voor de Babyloniſche gevangenſchap, en ſelfs al ten tijde van Moſes ſouden in gebruik zijn geweeſt om de Heilige dingen te beſchrijven: dog de Samaritaanſche voor den gemeenen en dagelijkſen omgang: en dat Ezdras de eerſte ook ſoude hebben gemeen gemaakt; 't welk een enkel verſierſel is; alhoewel'er Kircherus ook ſijn Zegel aangehangen heeft. Soo brengen mede eenige Rabbinen en Chriſtenen tegen de voorgaande dring-redenen in, dat de Schrijf-wijſe met welke Ezdras de Heilige Boeken heeft geſchreven, ASCHOURITH genaamd werd, niet van Aſſyrien, maar van ASCHAR *Gelukſalig maaken;* om dat deſe Letters ſoo deftig zijn, datſe alle van malkander verſchillen en niet te gaar hangen: dog dat is een ydel voorwendſel; want daar en is geen grond om dat woord in dien ſin te nemen. Vorders zijn egter verſcheide Letters malkander heel na gelijk, en het is ook ſeer blaauw, daarom eenige Letters Gelukſalig of Heilig te noemen. Ten anderen werd tegen de voorgaande dring-redenen ingebragt, dat'er tweederlei Taale by de Joden voor de Babyloniſche gevangenſchap ſoude in gebruik geweeſt zijn: dog ſulks werd wederom ſonder eenige grond voorgewend; dewijle niemand onder d'oude daar van gewag gemaakt heeft, en 't tegendeel ſal haaſt nader blijken. Dog wy moeten nog eenige andere dring-redenen der tegenſtrevers kortelijk overloopen. Eerſt werd'er voortgebragt het getuigenis der Oude en laater Rabbinen, die ontrent de ſaaken van haar Volk by vele groot geloof verdienen. Dog wy antwoorden; De Joden zijn niet ligt te vertrouwen ontrent ſaaken die tot de eere van haar Landsvolk ſtrekken, dewijlſe niet ontſien alles te verſieren. Zijnde daar-en-boven ook door de meenigvuldige verſtrojingen, Vremdelingen in haar eigen Geſchiedeniſſen geworden. Te meer dewijle de deftigſte onder haare Rabbinen met ons van een gevoelen zijn. Men brengd ook eenige Penningen voor met Chaldeeſche of hedendaagſche Hebreeuwſche Letteren beſchreven. En ſegd Schikhardus ook ſoodanige geſien te hebben, geſtempeld met de naam en af-beelding van Salomon aan de een zijde, en aan de ander zijde met den Tempel; gelijkwe aanſtonds verbeelden ſullen; daar Kircherus een grooten knoop tegen ons gevoelen mede meend toe te halen. Dog daar op diend voor af tot antwoord, datwe niet ontkennen dat'er Penningen met de hedendaagſche Hebreeuwſche Letters konnen geſlagen zijn na de Babyloniſche gevangenſchap, hoedanige wy ſelfs meenen geſien te hebben. Dog dat ſtrijd geheel niet tegen ons gevoelen. Wat belangd de Penning daar Salomons naam en af-beelding op ſtaat, hoedanig eenen, Walton ſegd gehad te hebben; het is openbaar, dat die verſierd en nagebootſt is, dewijle de Joden ongeoorlofd was eenig Beeld te maaken. Gelijk'er ook een Heiligen Sikel, met een Wierook-vat, en Amandel-Roede met Aſſyriſche of

Ezdras heeft de H. Schrift in 't Hebreeuwſch met Chaldeeſche Letters geſchreven.

Joden en mogen in dingen die tot haar lof ſtrekken niet ligt geloofd worden.

Valſche Penning van Salomon.

Digitized by Google

hedendaagſche Hebreeuwſche Letteren geſien word, gemeenelijk voor den *Silverling* genomen, voor welker dertig, de Geld-ſugtige Judas ſijnen Heere verklikte, Math. 26. 15. Zach. 11. vers 12. 13. by Kircherus den *Sikel des Heiligdoms* genoemd. Als mede nog andere daarwe terſtond van ſpreken ſullen. Gelijk ons ook hier na ſal te onderſoeken ſtaan of Judas juiſt dertig Silvere Penningen van duſdanigen Munt, en niet mogelijk andere die alleen de waarde van dertig Sikels uitmaakten, heeft ontfangen. Ten derden haalenſe een bewijs uit eenige Opſchriften van Graf-ſteenen; hoedanige de fabel-agtige R. Benjamin, die geleefd heeft ontrent het Jaar 1170. in ſijn Reiſe verhaald. Want hy ſegd de Graf-ſteden van Abraham, Iſaak en Jacob, als ook van Sarah, Rebecca en Lea geſien te hebben, beſchreven met de hedendaagſche Hebreeuwſche Letteren. Wy antwoorden dat deſen Schrijver ſeer beuſelagtig is: gelijk de Heer l'Empereur in ſijn aanteekeningen over hem ondekt heeft. Ook ſegd Benjamin niet dat de Opſchriften waaren geſchreven met de hedendaagſche Hebreeuwſche Letters, maar dat al de Graf-ſteden waren verzegeld met ingeſnede Letters. Maar indienſe al geſchreven waren met ſoodanige Letters, wie kan ons verſekeren, dat ſulks niet en is geſchied van de laatere Joden, die gewoon waren de Graaven der Propheten te vercieren, en geduurig wederom nieuw te overplaaſteren; gelijk de Saligmaaker haar dat aardig onder de neus duwd, Matth. 23. 27. 29. Ook en ſegd hy niet dat deſe deſelve Graf-ſteden waren, der gene welkers naamen ſy droegen, maar dat de daar woonende Chriſtenen die hebben opgeregt om de Reiſigers te toonen, en veel Geld daar voor af te prachen. Seker indien die Graven van oude tijden daar geweeſt waren, de Joden ſouden daar van gewaagd hebben. Daar werd nog een dring-reden van de ſelfde kragt gehaald uit R. Moſes Schim Toff, die geleefd heeft ontrent het Jaar 1480. hy ſegd in Spaanjen te Valencien geſien te hebben het Graf van AMAZIA den Koning van Juda, op de top eenes Bergs, met dit volgende Opſchrift in de Hebreeuwſche Taale en Letters op een Steen ingehouwen: GEEFT GEWEEN, MET EEN BITTERE STEMME, VAN GOD WEG GENOMEN ZYNDE. Het overige is uitgeſleten door de ouderdom. Dog aan 't einde ſtaat het woord AMAZIA. Van deſe Graf-ſtede heeft Villalpandus een lange beſchrijving gegeven; en alhoewel hy het Opſchrift een weinig anders verhaald, egter blijkt uit de over-een-komſt des tijds en der plaats, dat'er deſelfde Steen is. Villalpandus voegd'er by dat deſe woorden met Hebreeuwſche Letters op een Graf-ſteen ſtonden: DIT IS DE GRAF-STEDE VAN ADONIRAM DE DIENAAR DES KONINGS SALOMON, DIE GEKOMEN IS OM SCHATTING TE VORDEREN, EN GESTORVEN IS DEN DAG. . . . . Het overige is door de tijd uitgeknaagd. Dog hoe kragteloosen bewijs uit ſoodanigen verhaal genomen werd is ligtelijk te ſien: want de naam AMAZIA is immers niet alleen eigen geweeſt aan de Koningen van Juda. En wat gemeenſchap is'er ook geweeſt tuſſchen Judæa en Spaanjen. Het is waarſchijnelijker dat ten tijde als de Mauritanen in Spaanjen heerſchten en veel Joden daar heen vlugten, dat daar een Jode begraven is, de Dienaar van een Mauritaanſchen Koning AMAZIA genaamd. Het gene vorders van Adoniram daar bykomd is openbaar valſch, en ſtrijdig tegen de H. Schrift, die getuigd dat Adoniram van Rehabeam geſonden om de afvallige te ſtillen, geſteenigd en te Sichem begraven is. Vorders, hoe ſoude dog Spaanjen aan Salomon Cijnsbaar zijn geworden? By deſe Opſchriften werd nog gevoegd het gene dat God Exod. 36. 37. belaſt op de Goude Plaat aan 't hoofd des

Bedrieglijke Graf-ſteden met Hebreeuwſche Opſchriften.

Amazia is te Lachis gedood, en te Jeruſalem begraven. 2 Reg. 14. 19. 2 Kron. 25. 27. 28.

Of eenen Amazia van de Joden in Spaanjen is begraven.

Wie deſe Amazia is geweeſt.

Adoniram is te Sichem begraven. 1 Kron. 12. 18.

Digitized by Google

des Hoogenprieſters te ſchrijven, namelijk de naam JEHOVAH: daar op wy ſeggen, dat'er geen blijken zijn, dat die naam met de hedendaagſche Hebreeuwſche Letters ooit by d'Oude Hebreen geſchreven is. En hoemen die eertijds met Samaritaanſche plagt te ſchrijven, vertoonenwe hier in de volgende Vertoogſchetſen.

Soo werd ook uit de Figuur of Letter-trek nog een andere dring-reden tegens ons opgehaald, namelijk uit de plaats Matth. 5. 18. daar Chriſtus ſegd: dat'er niet een JOTA nog *Stip* van de Wet ſal voorbygaan. Daar uit men beſluit, dat de *Jod* de kleenſte der Hebreeuwſche Letters is: 't gene in de hedendaagſche Hebreeuwſche Letteren wel waaragtig is; dog geenſinds in de Samaritaanſche, daar de JOD eerder een van de grootſte Letters is. Deſe dring-reden houd Schik-hardus voor de voornaamſte, en beſluit daar uit, dat de Samaritaanſche Letters by de Joden niet in gebruik en zijn geweeſt. Dog het is te verwonderen dat veel luiden ſoo grooten gevoelen van dat bewijs hebben, nadien het de ſaak, tegens welke ſy aangaan, in het minſt niet en wederlegd: want geſteld zijnde (ſonder datwe nogtans ſulks behoeven toe te ſtaan) dat Chriſtus geſproken heeft van de kleenſte Letter van 't A B C. ſoo kan daar uit ten hoogſten genomen, niet anders beſloten werden, als dat de *Jod* de minſte is geweeſt onder de Letters, die doen ter tijd by de Joden in gebruik waren; 't gene niet geloochend werd. Vorders brengen die luiden ook tegen, dat de TAU, volgens het getuigenis van Origenes en Hieronymus, eertijds de gedaante heeft gehad van een Kruis (van ouds by de Egiptenaars het Waarteeken of Symbolum van 't toekomende leven ſoo Lipſius wil) dog de hedendaagſche TAU heeft daar mede niet de minſte gemeenſchap. Daar op geantwoord werd, dat die verandering is geſchied door de agteloosheid en haaſtigheid der Schrijvers. Ook werd'er nog tegengeworpen, dat de *Mem* Geſloten voorkomd in 't midden eenes woords, Eſ. 9. 7. en Open op 't einde eenes woords, Neh. 2. 13. daar in de Joden als ook ſommige Chriſtenen, groote geheimen weten te vinden. Grotius antwoord beneffens veel aanſienlijke Godsgeleerde, dat ſulks eerſt geſchied is door agteloosheid der uitſchrijvers, en dat de Joden in 't vervolg des tijds daar in verborgentheden hebben geſogt. Daar werd nog een tegenwerping gehaald van de Steene Tafelen der Wet, die na het ſeggen der Joden ſoo zijn beſchreven geweeſt, dat de Letters dwars door de Tafels heen waren gegraveerd, en ſoo wierde de geſlote *Mem*, als ook de *Samech*, geen ſteunſel hebbende, door een wonderdaad Gods in de Tafels vaſt gehouden. Dog indien de Wet met Samaritaanſche Letters had geſchreven geweeſt, ſoo ſouder geen gelegendheid geweeſt zijn tot dit wonderwerk. Maar daar is in 't minſt geen grondveſt in de H. Schrift, om ſoo een wonderdaad in de Letteren der X. Woorden te verſieren. Eindelijk brengenſe ook nog een tegenwerping uit het woord VAVIN *(Haakskens)* ſoo genaamd van de gedaante der Letter *Vau*, Exod. 27. 10. 11. En daarom meenenſe dat de *Vau* ten tijde van Moſes deſelfde gedaante heeft gehad, als hedensdaagſch. Wy antwoorden dat'er geheel geen blijk in die plaats is die ons ſulks kan doen gelooven; want Moſes ſiet daar niet op de Hebreeuwſche *Vau*, die mogelijk aan een ander veel eer een Spijker als een Haak ſchijnd te verbeelden. En indien hy al op eenige Letter had ge-oogd, ſoo ſou ſy mogelijk beter op de Samaritaanſche *Vau* konnen gepaſt werden. En wat aangaat het gevoelen van Fullerus, dewelke tegenwerpt dat de groote meenigte der Joden veel makkelijker haare Letteren hebben konnen bewaaren, als de weinige Samaritaanen in een enge hoek der weereld

Andere tegenwerping uit Matth. 5. 18.

Bedenking over de verandering ſommiger Letteren.

Hoe de Wet is geſchreven geweeſt.

Fullerus gevoelen wederleid.

Digitized by Google

reld beſloten: daar op ſeggen wy, dat het geſchil niet en is, wat'er konde geſchieden, maar wat'er waarlijk geſchied is. De Joden hebben haare Letters van Moſes tijden tot op de Babyloniſche gevangenſchap meer als duiſend Jaaren bewaard: en ſy ſoudenſe langer hebben konnen bewaren, indien 't Ezdras haar Overſte, dienſe een tweeden Moſes noemen, niet en had goed gedagt deſelve te veranderen, niet door nalatigheid of luſt tot nieuwigheid, maar gelijk ſommige meenen, om andere oorſaaken; namelijk eerſt, om dat de Joden in haar t'Seventigjaarige gevangenſchap alreede aan die Letters gewend waren. Ten tweeden tuſſchen de Joden en Samaritaanen was een doodelijke vyandſchap, ſoo dat de gene die met een Samaritaan brood at, al ſoo ſeer ſondigde als of hy Swijnen vleeſch had gegeten. Ten derden, deſe verandering is niet ſonder Gods byſondere voorſienigheid geſchied, om aan te wijſen, dat de tijd van de Meſſias aanſtaande was, die alle Volken de genade en waarheid ſoude verkondigen: aldus gevoeld en ſchrijft de geleerde Walton. En het ſou onſes agtens ook genoegſaam zijn tot bewijs van de oude en eerſte Hebreeuwſche Letteren, indienwe ons onder 't aanbrengen van ſijn gevoelen niet verpligt en hadden, ook een weinig van die Penningen, welkmen van overlang elkander voor waare Oude en oorſpronkelijke Geld-munten der Hebreen in de hand geſtopt heeft, te ſpreken. Daar ons dan ook in 't voorbygaan nader ſal t'onderſoeken ſtaan, of Ezdras de eerſte Hebreeuwſche Letteren, uit haat tegen de Samaritaanen of om andere reden in Chaldeeſche veranderd heeft. Laat ons dan voor een oogenblik van ons dus ver betreden voetpad ter zijden afgaan, en beſien welke en hoedanige Penningen ons van de Geleerde tot beveſtiging van 't een en 't ander, Ja ſelfs van de tegenſtrijdige gevoelens, worden bygebragt; op datwe uit ſoo veele onſekerheden, en bedwelmde giſſingen waar mede elk het ſijne poogd ſtaande te houden, ten minſten ſchemeragtig, de Oudheid der Samaritaanſche Letteren by de Hebreen, boven die der Chaldeeſche mogen ſien uitblinken. En hoedanige bedriegerien en miſtaſtingen ſoo in 't maaken als in 't aanbrengen der oude Penningen nu en dan gepleegd zijn, dat ſullen wy hier en daar, en voornamelijk op 't einde van deſe verhandeling, in d'opmerkelijke reden van een doorſigtig Man en lang ervaren Penning-verklaarder aangeweſen zien.

Hoe lang de Joden haar Letters bewaard hebben.

Waarom Ezdras de oude Joodſche Letters veranderd heeft.

Het is ſeker datmen in de Oeffen-plaatſen en Studeer-kamers vande grootſte Lief hebbers der Oudheden, verſcheide Silvere en Koopere Penningen, met Hebreeuwſche Opſchriften vind, die den naam van SIKELS in de wandeling draagen; en de geleerdſte Schrijvers pronken ook met derſelver afbeeldingen dikwils in haare Boeken. Onder welkmen die van Villalpandus, Waſerus, Kircherus, Morinus, Walton, Hottingerus en eenige weinige andere, als de voornaamſte ſou konnen ſtellen. De ſelve Kircherus ſtoft in ſijn Egiptiſchen Oedipus ſeer op den goeden voorraad deſer Heiligdommen, welke ſijn Bondgenoot Villalpandus eertijds uit Spaanjen na Roomen bragt. Als mede die welke te ſijnen tijde in de Juweel-kaſſen van de Heeren Gualdi, Angelomi en Gotthofredi bewaard wierden. Onder welke mede eenige zijn die Rabbi Salomon Azubi uit d'Ooſterſche Landſchappen mede gebragt heeft. Dog dat dien neerſtigen Schrijver, ongemoeid het bedrog dat aan ſommige gepleegd is, meend, dat ſoo wel de Hebreeuwſche Penningen diemen onder deſelve met Chaldeeſche Letteren, als met d'oude Samaritaanſche ſiet, in eenerlei tijd ſouden geſlagen zijn, en geenſinds de verwiſſeling der Joodſche Letteren na de Babyloniſche gevangenſchap betoogen konnen, ſulks dunkt

De Oudheid-beminners en geleerde Mannen hebben van ouds veel opgehad met de Hebreeuwſche Penningen.

Oogmerk van Kircherus in 't bybrengen der Hebreeuwſche Penningen.

Digitized by Google

dunkt ons geen gevoelen, dat op de grootſte waarſchijnclijkheid gegrondveſt is. Dog laat ons hem in 't verklaaren van deſe Penningen ſelfs hooren ſpreken, en het ſal uit het gene wy onder de beſchouwing van die af-beeldſels hier en daar ſullen in agt nemen, openbaar worden, waar het hem, en die hem te onbeſonnen nawandelen, haperd. Dog het gene van de benaamingen der Hebreeuwſche Sikelen, en haar gewigt en gebruik te ſeggen valt, moet op een andere plaats uitvoeriger afgedaan worden.

I. Soort van Hebreeuwſche Penningen.

Tot ontleding dan van de Opſchriften en Sin-teekens, diemen hier op den Penning van de eerſte ſoort onſer Vertoogſchets afgebeeld ſiet, diend aangemerkt, dat de Letteren ſoodanig t'eenemaal Samaritaanſch zijn, datſe ſelfs van de nog hedendaagſche Hoofd-letteren nauwelijks verſchillen. Men leeſter op d'eene zijde, ISRAEL SCHEKEL, op d'andere, KEDOSCHA IRUSALEM, *Sikel Iſraels; Heilig Jeruſalem.* De beeldnis op d'eerſte zijde des Pennings, vertoond de ſchets van een opene Kruik, Emmer of Vat, dat een volle Maat of Homer Manna hield, in navolging van die Kruike, welke in de oprigting des Tabernakels, door de beſorging van Moſes, in het Heiligdom voor Gods aangeſigte belaſt wierd te ſetten, tot bewaaring voor de Iſraelitiſche geſlagten; volgens Exod. 16. 33. De Letter F. (of liever die de ſweem van onſe F. heeft) welke boven 't gemelde Vat geſien word, is deſelve van de Hebreeuwſche Letter א *Aleph*, en beteekend den Eerſten en Volkomen Sikel. Op d'andere zijde moetmen ſig de Amandel bloejende Roede van Aaron verbeelden, door welke het God behaagde, het Prieſter-ampt aan ſijnen Huiſe opentlijk voor den Volke te wettigen en vaſt te maaken. Num. 17. 8. En dat beide deſe Hieroglyphiſche of Heilig-verbeeldſels, geen andere Sin-beduiding hebben, ſulks beveſtigen ons ook de meeſte Joden. Onder alle welke getuigeniſſen wy alleen die van R. Ramban hier niet en mogen agter houden. Den ſelven ſchrijft, *In Peruſcha Miſnæ*, deſe opmerkelijke woorden: *Ik hebbe* ſegd hy, *te Acco, dat is Ptolomais, in de handen van de Oudſten des Lands, een Silvere Munt geſien, die Zegels-gewijs gedrukt was. Aan de een zijde ſagmen de Beeldnis van een Boom-tak met Amandelen, en aan de andere de gelijkenis van een Kruik of Fles. Aan beide zijden was een Letter-kring duidelijk genoeg uitgedrukt. Deſe aan de Cuthæen vertoond, wierden aanſtonds geleſen: want het was Hebreeuwſch geſchrift, waar van de ſchrijf-wijſe by de Cuthæen overgebleven is; gelijk verhaald word*, in Sanhedrin. *En ſy laſen aan de eene zijde*, SIKEL DER SIKELEN, *en op het ruggeſtuk*, JERUSALEM DE HEILIGE (of als andere vertaalen, *'t Heilige Jeruſalem*) *Sy ſeiden ook datſe d'eene verbeelding hielden voor de bloejende Roede Aarons, en de andere voor de Kruik met Manna.* Dit ſegd Kamban. Daar is nog een ſtuk van een Samaritaanſche Hiſtorie, in de Vatikaanſche Boek-zaal, daar in ook dit met d'oorſpronkelijke Letteren geleſen word: *Wy hebben nog eenige overgebleven Munt-penningen, met Samaritaanſche Letteren, van de Koningen Iſraels geſlagen; die de Roede Aarons, en het Vat met Manna niet onkenbaar in haaren Stempel laten ſien.* Hier uit beſluit Kircherus, dat deſe Silvere Penningen geſlagen zijn van de Koningen Iſraels, ter tijd als de ſchrijf-wijſe der Samaritaanſche Letteren algemeen was. Dog gelijk dit ſeer voordeelig aan ons voorgeſtelde gevoelen is, ſoo ſtrijd het egter tegen 't geen gemelden Autheur kort hier na poogd te beveſtigen. Het is ook ſoo ſeker, vervolgd hy verder, dat deſe Penningen geſlagen en niet uitgegraveerd of gegoten zijn, dat al de gene die het ſouden meenen te konnen loochenen, ſekerlijk ſouden betoonen, datſe de geſlagene, van de

Haar beeldnis en Opſchrift.

En beduiding derſelve.

Opmerkelijke getuigenis van Rabbi Ramban.

Cuthæen behooren onder de Samaritaanen; een Volk vande Aſſyriſche Koning derwaards gebragt, volgens 2 Kon. 17.

Bewijs uit een Samaritaanſch geſchreven Boek in des Paus Boekkamer.

Dat dien Penning geſlagen en niet gegoten is &c.

Digitized by Google

gegote of op een andere wijſe gemaakte Penningen, niet en weten te onderſcheiden. Maar ik houde dat het Vat met Manna, beneffens de Roede Aarons, te gelijk met de ſtempel van 't gemelde Opſchrift, door de Koningen Iſraels, tot dien einde zijn ingedrukt geworden, op dat de Hebreen door het dagelijks beſchouwen van deſe gewoonlijke Landmunte, indagtig ſouden zijn de weldaden Gods; die haar XL. Jaaren in de Woeſtijne met Hemels-brood geſpijſt, en door vele Wonder-teekenen tot ſijn Volk en Prieſterdom beveſtigd had: en voornamelijk datſe behoorden tot het Burgerſchap van 't Heilige Jeruſalem, daar ſy den Tempel en waaren Godsdienſt als een band van haare Republijk hadden, afgeſonderd uit alle de Steden van de Weereld. En gelijk haar alle deſe dingen, als ſchaduwen en voorbeelden overgekomen zijn; ſoo gelooven ſommige, dat in deſe verbeelding des Sikels, geenſinds den Heere Jeſus Chriſtus en kan vergeten worden, die den waaren Hoogenprieſter en het waaragtige brood is dat uit den Hemel nedergedaald is; welken eeuwigen Prieſter eens om vijf Sikelen in den Tempel geloſt, onſen Verloſſer en Randſoen voor onſe ſonden, tot zaligheid geworden is. Ja ik ſoude meenen ſegd Kircherus, dat God ſijn Volk om geen andere reden bevolen heeft den *Sikel des Heiligdoms* in hoog-agting te houden, dan om datſe door haare Munt-beelden vertoonden die dingen, die wy daar van geſeid hebben. Dit ſoumen Kircherus eenigſinds konnen toeſtemmen; maar dewijl hy daar na gevoeld, dat den Sikel met Chaldeeſche Letteren, den afgeſonderden Sikel des Heiligdoms geweeſt is, op welkmen niet het Vat met Manna, maar een Wierook-vat ſiet; ſoo ſchijnd deſe waarneming tegen ſijn eigen meening eenigſinds aan te loopen. Dog laat ons ook de tweede ſoort der Hebreeuwſche Penningen beſien.

Kircherus noemd deſe Sikels, de *Gemeene Land-munte* tot onderſcheid van andere Sikels, die Chaldeeſche Letteren droegen, en den *H. Sikel* of des *Heiligdoms* genoemd wierden.

Of Jeſus als de Meſſias ook op de Penningen gedagt is.

II. Soort der Hebreeuwſche Penningen.

Den Penning diewe als een tweede ſoort hier verbeeld zien, is, uitgenomen eenige weinige verandering, t'eenemaal de voorgaande gelijk. Men ſiet'er boven 't gemelde Manna-vat twee Samaritaanſche Letteren, waar van de eene na onſe Romeinſche W. aard, en d'ander by na uit anderhalven Driehoek gevormd is, bekleedende de plaats, daar in wy op den voorigen Penning de ſweem van onſe F. geſien hebben. En gelijk door die de voorſte Letter of Hebreeuwſche א *Aleph*, den Eerſten en volmaakten Sikel beduid wierd; alſoo geven deſe twee Letteren ſoo veel te kennen, als *Den Sikel Davids*. Om dat de *Schin* en *Daleth* de begin-letteren zijn van die benaaming, en datſe van David of ſijn naſaaten geſlagen zijn. Het Opſchrift ſelve, leſen de Taalkundige aan d'eene zijde, ISRAEL SCIEKEL, en aan d'andere, HAKKEDOSCHA IRUSALEM, den *Sikel Iſraels*, *'t Heilige Jeruſalem;* ofte gelijk andere willen geleſen hebben, *Jeruſalem de Heilige Stad.* Dat nu gemelde twee enkele by-letteren, *Den Sikel Davids*, te kennen willen geven, poogdmen te bewijſen uit de Hieroſolymitaanſche ſpraakwijſe, JERUSCIALIMAH KADOSCIA: Want men getuigd van de Jeruſalemmers datſe gemeenelijk aan 't einde van de woorden, de Letter H. plagten aan te hegten, gelijk Rabbi Simeon en Nachman in den Talmud van Jeruſalem, *Tract. Meghilla*, geſeid worden te leeren; namelijk datſe voor Jeruſalem, *Jeruſolimah*, en voor Tſapon, *Thaphonah*, en voor Thimon, *Thimonah* &c. ſchreven, ſonder daar op te letten. Ik weet wel ſegd Kircherus, dat de H. hier aan d'uitgang van *Jeruſalem* aangehangen, van ſommige aan 't volgende woord *Hakkedoſchah* gevoegd word, als of daar geſeid wierd, *Jeruſalem de Heilige Stad.* Dog om datmen 't beide kan ſeggen, laten wy yder 't beſte daar van opnemen. Den ſelven meend egter uit aanmer-

Wat de Merk-letteren daar op beduiden.

Dat nader onderſogt word.

Ongeagte Schrijfwijſe der Jeruſalemmers.

Digitized by Google

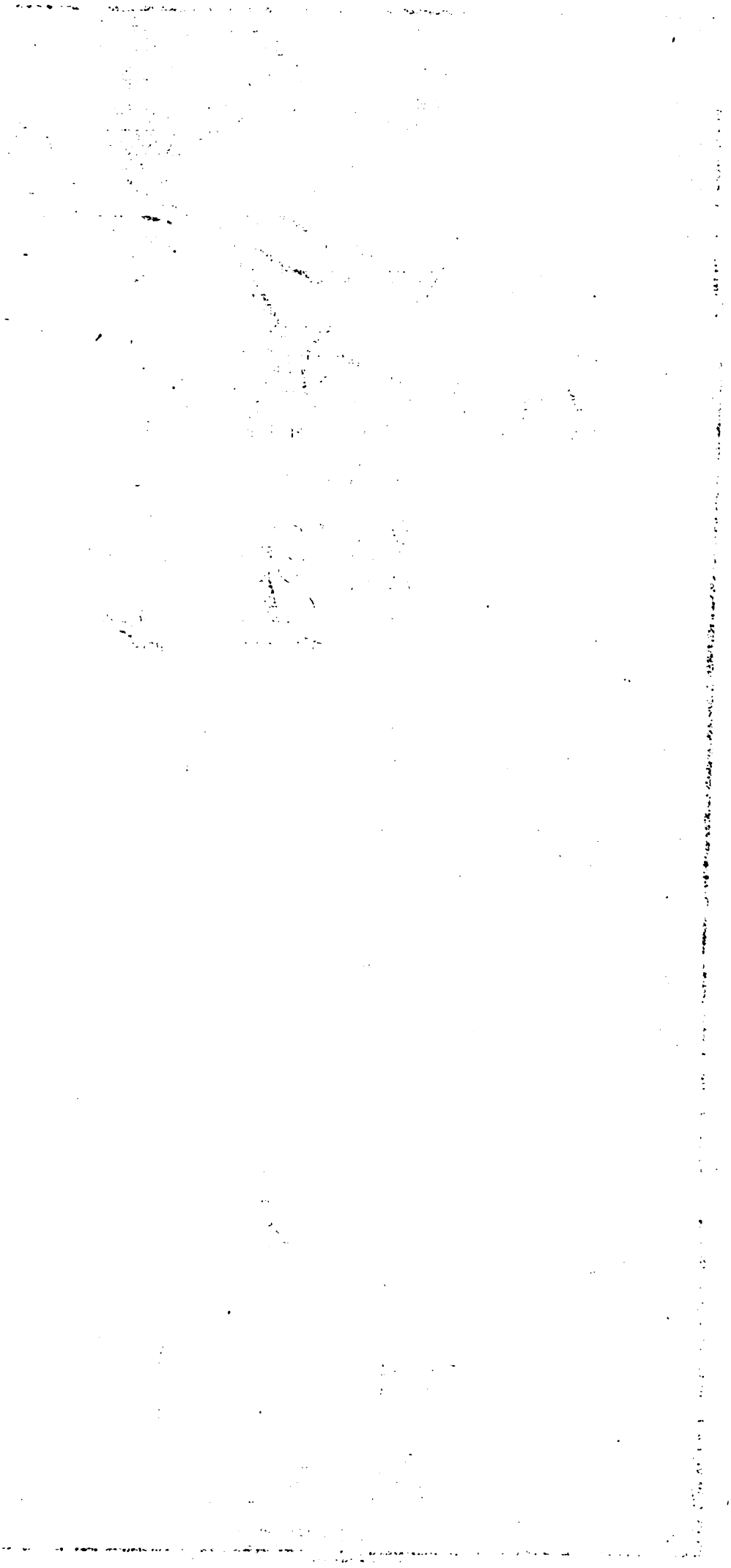

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

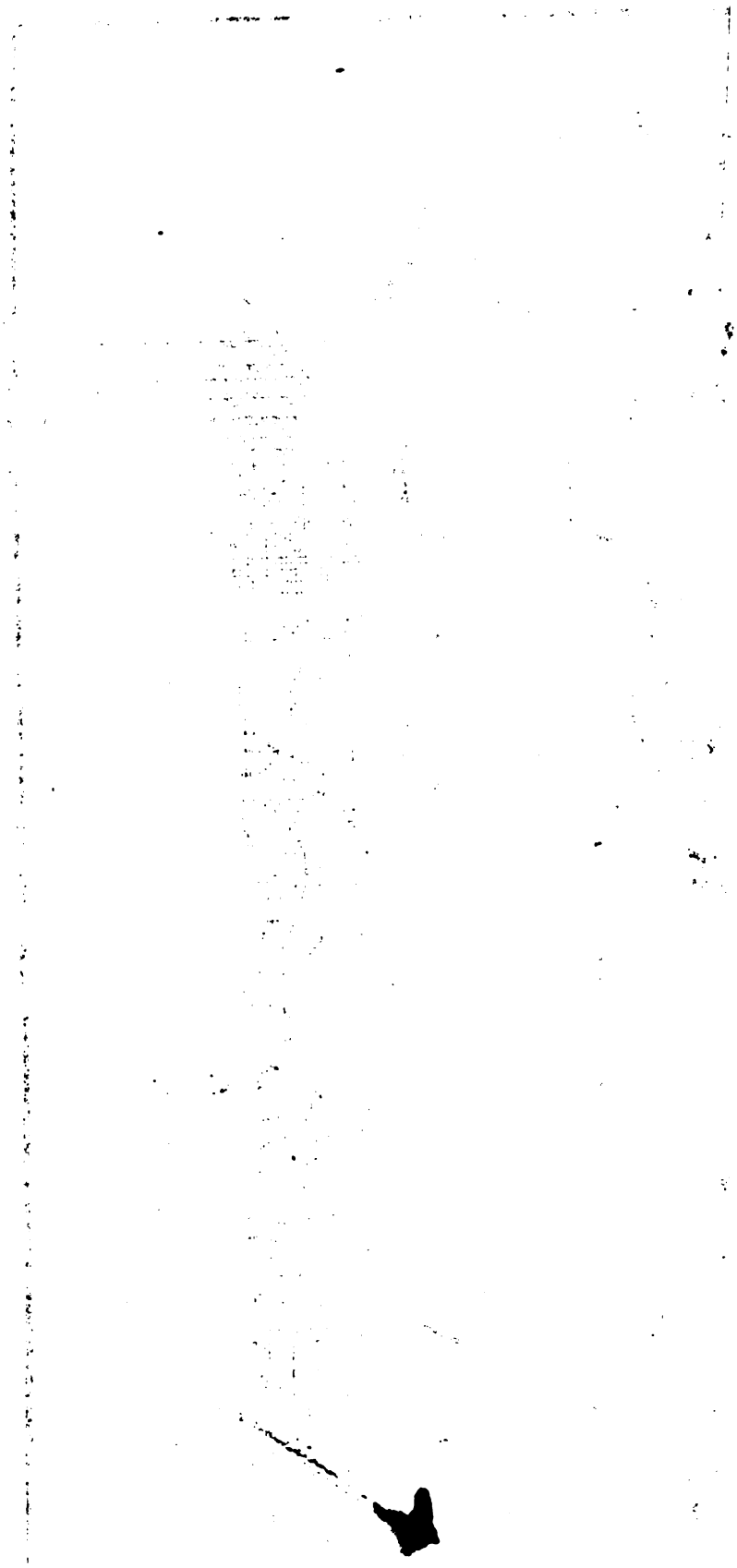

Digitized by Google

merking van de geſeide ſpreekwijſe, en den naame Davids daar op door gemelde Letter uitgedrukt, dat deſen Penning ſelfs binnen Jeruſalem geſlagen is; maar de voorgaande elders anders, om datſe de Letteren van Davids Sikel nog deſelve ſpreekwijſe niet en heeft. 't Geen wederom (indienmen anders op de waare Oudheid des Pennings ſelfs ſtaat maaken mag) ons gevoelen beveſtigd, namelijk dat de Samaritaanſche Letteren ook binnen Jeruſalem en ten tijde Davids, en waarſchijnelijk doorgaans by de Hebreen, de oudſte en gewoonlijke Letteren van haare Kerk en Republijk zijn geweeſt: dewijl het niet te denken is, dat de Hebreen in haaren bloei-tijd andere Letteren op haare Sikels en Geld-munten (die ook met geheiligde Zin en ſchaduw-beelden, haarer Geloofs-ſaaken geſtempeld waren) hebben gebruikt, als die in haare Wet-boeken gebruikt waren. 't Geen wel moet in agt genomen werden tegens die welk van een ander gevoelen zijn.

En datſe waarſchijnelijk te Jeruſalem geſlagen is.

Blijk voor de algemeenheid der Samaritaanſche Letteren by d'oude Hebreen.

Voor den Derden Penning, vertoonenwe een halven Sikel; gelijk uit ſijn Opſchrift, SCIEKEL CHATSAH, KEDOSCHA IRUSALEM, *Een halven Sikel, Heilig* (is) *Ieruſalem*, blijkt. Sy verſcheeld niet van den eerſten dan alleen in den prijs, dewijl hy ſlegts de geregte helfd geld. Uit de gelijkheid der Zinbeelden of Waarteekenen die daar op geſien worden, meendmen datſe in deſelve tijd geſlagen zijn. 't Geen ons al mede het gewoon gebruik en Oudheid der Samaritaanſche Letteren by de Hebreen aanwijſt. Dog het ſal nog nader blijken.

III. Soort of een halven Silveren Sikel.

Daar word ook nog een halven Kooperen Sikel gevonden; en wy vertoonen hem hier voor de vierde ſoort: men agtſe de alderoudſte van alle de Hebreeuwſche Sikels te zijn: en zy is ook ſeer naar en ſelden te bekomen; niet tegenſtaande ſy van ſommige geagte Mannen boven maten verdagt, ja voor valſch en verſierd gehouden word. Kircherus ſegd dat hy deſe nergens heeft konnen opſpeuren, dan by groot geluk in de Penning-laade van 't Roomſch Collegie. Men ſiet op ſijn eerſte zijde de Wortel van een Balſem-gewas, met een Opſchrift in Samaritaanſche Letteren: MULETH, dat is, *Ter tijd van de Beſnijdenis*. Op d'ander zijde heeftſe een Palm-boom, van ouds-her het bekende Kenteeken der Ooſterſche Landen, en met naamen van Syrien, Judea, Phoenicien en andere daar aan gebuur-vaſt; alswe elders ſullen toonen. Uit het Opſchrift onder aan, leeſtmen MENGHABO, *Van de Vettigheid*. Dog moetmen bekennen, dat deſe Letteren in haar maakſel eenigſinds van de voorige ſchijnen af te wiſſelen, gelijkmen in de af-beelding kan ontwaar worden. Kircherus oordeeld uit dit Opſchrift, *Ter tijd van de Beſnijdenis, Van de Vettigheid*, als ook uit de Stempel-beelden ſelfs, dat dien Sikel ten tijde van Joſua geſlagen is. Want het en ſchijnd niet ſegd hy, dat dit van een anderen tijd kan verſtaan worden, dan van die, waar van in 't Boek Joſua aan 't vijfde kapittel geſeid word: *Maakt u ſteene Meſſen, en beſnijd wederom de Kinderen Iſraels ten tweedenmaale, op den heuvel des Voorhuids*. Dog de af-beelding van de Balſem en Palm-boom, beteekend het Land der Beloften, daar in de Kinderen Iſraels nu ſouden gebragt werden, overvloedig bloejende van deſe Boomgewaſſen; gelijk Tacitus elders daar van getuigd. Sulks de *Vettigheid* des Lands door deſe Munt wierd te kennen gegeven, om te doen gedenken aan de goedheid, welke God na ſijn belofte, aan het Iſraelitiſche Volk gedaan heeft; haar brengende in een Land vloejende van Melk en Honing. 't Schijnd ook dat Rabbi Moſes Alaſcar, van deſe Sikels geſien heeft, als hy ſegd: *Weet dat my ter hand gekomen zijn verſcheide ſoorten van hegle en halve Sikels; op ſommige*

IV. Soort of halve Koopere Sikel.

Diemen voor de oudſte agt van alle.

Wanneer deſen Penning waarſchijnelijk geſlagen is.

Zin-beduiding van de Beeldniſſen deſes Pennings.

Verſcheide Penningen van Rabbi Alaſcar geſien.

mige ſietmen uitgedrukt; In 't Jaar van ſoodanigen vertrooſtinge Zions: In ſoodanigen Jaar; Van ſoodanigen Koning &c. *Ook heb ik op eenen geſien, de Beeldnis van een Palm-boom als in een bondelken ſaam gedoſt: en van een Citroen-appel.* Waar over wy moeten aanmerken, dat dien Jode, in de beſchouwing van deſen Sikel, of door de oudheid der uitgeſleten Stempel, of door onkunde der Beeldnis, miſleid zijnde, den Balſem-wortel, voor een Citroen-appel heeft aangeſien. Maar laat ons nu ook de vijfde verbeelding beſien, en (behalven d'aanmerking dat al de Joodſche Sikels van Silver waren, deſe ons van Kooper voorkomd) over den vooriгen in gedagten houden, dat ſoo by aldien hy of d'oorſpronkelijke daar hy na gemaakt is, ſijn oorſprong van Joſuas tijden heeft; hy wederom een deftig bewijs verſtrekt voor het oude gebruik der Samaritaanſche Letteren onder Iſrael; dewijl daar geen redenen konnen bedagt worden, waarom Joſua en die hem kort volgden, andere Letteren als de gemeene bekende van Moſes, op de Sikels ſouden gebragt hebben. Dit ſoumen mogen denken, ten ware de Heer Hottingerus en andere, de deugdelijke oudheid deſes Pennings, den Joden t'eenemaal uit de handen poogen te wringen; alswe hier na oogenſchijnelijk ſullen ontwaar worden.

V. Soort der Sikels.

Duſdanigen Hebreeuwſchen Penning als de vijfde afbeelding aanwijſt, was eertijds in de Konſtkamer van den vermaarden Menedrius. Kircherus getuigd dat hy diergelijke geſien heeft binnen Konſtantinopelen by eenen Rabbi Sal. Azubi; en men meend datſe de tweede plaats, aangaande de oudheid van tijd (ſoo niet van bedrog) bekleed; om dat hy volgens 't Opſchrift, BETSOM NEGALTHA NAUI SCIAMUEL, *Gy zijt verloſt in het vaſten des Propheten Samuels*, ten tijde van Samuel geſlagen ſchijnd. In welk Samaritaanſch Opſchrift, van ſommige aanmerkens waardig geagt word, dat de Letter *Thau* de gedaante van een Kruis of van onſe Romeinſche X. heeft. 't Geen Kircherus ook in andere Sikels ſegd waargenomen te hebben. Dog hier vooren hebben wy ook de Letter *Vau*, in de gedaante van een Kruis of Romeinſche X. in 't ABC. van Enoch geſien. De Beeldnis op den ſelven Penning agtmen wederom het Vat met Manna op de eene, en op d'ander een Bundel met Kooren of Vrugten te zijn; neffens welke wederzijds een Vat geſien word, zijnde ongetwijffeld het eene een Olye-Kruik, en het andere een Wijn-fles.

Penning in den tijd van Samuel geſlagen.

Beeldnis en Zin-beduiding van dien Penning.

Niet anders voorwaar als of deſe Geldmunte door het eerſte de overgroote weldaaden Gods aan ſijn Volk in de Woeſtijn-reiſe beweſen; en door de tweede Beeldnis, den milden overvloed des Beloofden Land Canaans, daarſe nu ingeleid waren, wilde te kennen geven.

VI. Soort van Hebreeuwſche Penningen.

In de Juweelkas van den Kardinaal Boncompagni, en den voornoemden Menedrius, ſagmen voortijds duſdanigen ſoort van Hebreeuwſche Penningen, als wy hier tot een Seſde voorbeeld afteikenen: en welke den overneerſtigen Villalpandus, en Kircherus ook hebben te berde gebragt in haare Boeken. Sijn beide Opſchriften en Zinrijke Beeldniſſen, worden opmerkelijk gehouden, en daar zijn veel geletterde Mannen, die haar bemoeid hebben, met deſelve wel te verklaaren. Men leeſt op deſelve wederom met Samaritaanſche Letteren, IRUSALEM LACHRUTH SCHEMEN GHETH, *Te Jeruſalem geſneden na de Schrift, ter tijd der ſalvinge.* Andere leſen, *Na de beſchrijving.* Villalpandus meend dat deſen Penning ten tijde des Konings Joſias geſlagen is; en onderneemd ſulks te bewijſen, uit het getal dat onder de Letter-verbeelding binnen de omtrek van een dobbel door elkander geſlingerde Ketting of Koninglijke hals-band, begrepen is. Want ſoomen de getallen, door een

Aanmerklijk Opſchrift van gemelde Penning. En wanneer geſlagen.

ge-

Digitized by Google

gelijke rekening uit de Chaldeesche Letteren opsoekt en soodanig te gaar ſteld, alsmen hier op de kant-zijde aangeweſen ſiet, ſoo ſullenſe geſamentlijk het getal van 860. uitmaaken. En juiſt ſoo veel als'er Jaaren verloopen zijn van de Uitgang der Kinderen Iſraels tot op de Regeering van Joſias. Gelijk'er beweſen word uit de Heilige Schriftuur; 't geen wy aan nader onderſoek over laaten. Kircherus meend dat deſe ter tijd van Salomon gemunt is, als wanneer gantſch Paleſtina in de hoogſte Gelukzaligheid zat; en welke tijd de Rabbinen *Den Tijd der Vettigheid* noemen, van wegen den overvloed aller dingen die in de bloei-tijd der Hebreeuwſche Republijk geſien wierd. Rabbi Radak over de woorden van den vierden Pſalm: *Wanneer haar Kooren ende haaren Moſt vermeenigvuldigd zijn:* verklaard die plaatſe niet on-eigen tot dit oogmerk, ſeggende; *Ter tijd van* SALOMON, *is waarlijk de tijd der Vettigheid, de tijd der Moſt en aller Goederen geweeſt, in welke het Volk in goeden vrede geſeten heeft.* En dit ſouden ook de Zin-bediedende Beeldniſſen des Pennings ſchijnen toe te ſtemmen; alwaarmen op d'een zijde den Olyf-tak als 't Merkteeken van Vrede, en de Schenk-kan in d'Offerhanden gebruikelijk, voor de pleging der Godsdienſt nemen kan: ten zy datmen 't liever op den Overvloed, waar mede die tijden t'elkens met een rijken Oogſt van Kooren en Moſt overgoten wierden, paſſen wil. Gelijk dan ook uit het Opſchrift, (NA DE SCHRIFT of BESCHRYVING TE JERUSALEM, of als andere willen leſen; GESNEDEN TE JERUSALEM, en aan d'ander zijde midden in een Koninglijke Hals-band blinkende van Edel geſteente, TER TYD DER VETTIGHEID, of *der Salvinge*) niet duiſterlijk ſchijnd te moeten beſloten worden, datſe geſlagen is ter tijd als het Goud en het Silver en allerhande Rijkdom te Jeruſalem naauwlijks meer telbaar was. Waar van genoeg te leſen ſtaat in 't eerſte Boek der Koningen op het tiende kapittel, en elders. 't Geen dan door deſen Cierlijken Hals-band ſchijnd afgeſchaduwd te zijn.

ℵ *Schin* 300
ב *Mem* 40
נ *Nun* 50
י *Hajin* 70
ת *Thau* 400
860

Andere meeninge van Kircherus.

Pſalm 4. vers 8. van Rabbi Radak verklaard.

Andere meening over de Zin-beduiding des voorgaanden Pennings.

2 Kron. 9. 27.

Waſerus, die een geheel Boek over de Hebreeuwſche Munten geſchreven heeft, brengd noch vier Penningen van verſcheide waardie te berde; namelijk eenen volkomen Sikel, een halven, een derde of Dryling, en een Vier-ling van een Sikel. Kircherus ſegd in ſijn Oedipus, dat hyſe duſdanig nergens geſien heeft, alhoewel ook de eerſte met de gewoonelijke Beeldniſſen en Opſchriften, een en deſelve zijn met onſen eerſten Sikel. De tweede verſcheeld niet in de Beeld-ſtempel, maar het Op-ſchrift ISRAEL SCIEKEL CHATSI KEDOSCHA IRUSALEM, *Iſraels halven Sikel, Heilig* (is) *Jeruſalem.* Wijkt daar van af; ook ſietmen boven het Vat met Manna een Samaritaanſche D, in Figuur by na als anderhalven Dry-hoek; hoedanig wy vooren op den Sikel van David; of tweede ſoort van Penningen hebben geſien. De derde Penning is wederom al de ſelve in Beeldnis of merkteeken, alleen datter een 3, boven op 't gemelde Vat geſien word, en dat het Opſchrift, ISRAEL SCIEKEL SCHELISCHA *Iſraels Sikel, derde Deel*; ſijn geregte waardie te kennen geeft. Gelijk ook de Vierde geen ander onderſcheid laat blijken, als datmen uyt ſijn Opſchrift weten kan, dat hy 't geregte vierde part eenes Sikels is. Men ſiet'er ook de Samaritaanſche D, in de voorgaande geſtalte boven de Kruyk met Manna uytgedrukt: als of dit ook *de Vierde* te kennen gaf. En dus oordeeld Waſerus; en wy hebbenſe om de groote gelijkheid met vele onſer verthoonde, niet in ons Tafereel afgebeeld. Maar laat ons nu ook eenige Hebreeuwſche Penningen, met Chaldeeſche of Aſſyriſche Letteren,

VII. Soort van Hebreeuwſche Penningen uit Waſerus.

Halven Sikel van Waſerus.

Derde deel van een Sikel.

Vierde deel.

Digitized by Google

Sikels met Chaldeesche of hedendaagsche Hebreeuwsche Letteren.

ren, diemen 't hedendaags Hebreeuws noemd gaan beſien; op datwe daar uyt ervaren mogen of ook uyt der ſelver waarneming ons eenig nut aankleven kan, wegen 't geen wy vooren over 't verſchil der Oudheid en algemeen gebruik der Samaritaanſche Letteren hebben bygebragt, en noch verder bybrengen ſullen, wanneerwe in 't vervolg deſes Hooftſtuks ook van de Oudheid der Punten, of Klank-ſtippen der Hebreen, ſullen ſpreeken.

VIII. Soort van Hebreeuwſche Penningen, en d'eerſte met Chaldeeſche Letteren.

Gy ſiet dan wederom in onſe Print-verbeelding een Penning diewe de Agtſte ſoort noemen, op datmenſe ſonder verwerring beſchouwen mogt, alhoewelſe de eerſte is met duſdanige Letteren. Het is na 't gemeen gevoelen een Silveren Sikel; wiens Opſchrift in Chaldeeſche Letteren (diemen nieuwe Hebreeuwſche of Heilige-Letteren van Ezdras ſou mogen noemen als eenige onder de Joden doen, om dat de Bybel met deſelve geſchreven is, of om datſe by ſommige gehouden worden, alleen op den Sikel des Heiligdoms gebruikt te zijn) niet anders te kennen geeft als *Sikel Iſraels, Jeruſalem de Heilige*, of *Heilig Jeruſalem*. Op d'eerſte zijde ſietmen een ſtaande Vat of Kelk gebeeld, uyt het welke een Rook op gaat; gelijk het eenige daarom ook een Wierook-vat noemen. D'andere zijde vertoond de gewoone Roede Aarons, doch twijffelagtig ſonder Bloeiſem of Vrugt, by aldien immers de ſlordigheid der Muntſtempel, of de ſlegte Teiken-kunde der Beeldnis, het oog niet en verbijſterd: 't geen eenige willen duyden op de later tijd, namelijk ſederd de wederkeering uyt Babel, en d'Opbouw des tweeden Tempels; als wanneer de Joden doorgaans ſeggen, dat onder de vijf voornaame Heiligdommen die in den tweeden Tempel vermiſt wierden, ook de Roede Aarons niet en was. Sulks dat het Prieſterdom wel als voorhenen dat Ampt bekleede; dog het ſienelijk teeken daar van, door het bloejen van Aarons Staf beveſtigd, en was niet meer voorhanden. Even gelijkmen op deſen Penning wel de Amandel-roede ſiet, dog als ſonder vrugten of duidelijk bloeiſem. En gelijk de Joden ook het Vat met Manna onder de vermiſte Heiligdommen tellen, ſoo ſietmen op deſen Penning een Wierook-vat in derſelver plaatſe geſteld. Sulks datmen deſen Penning door het miſſen van de Waarteekenen deſer Heiligdommen, des te minder voor den Sikel des Heiligdoms ſchijnd te moeten houden; alhoewel het ſommige egter met geweld poogen ſtaande te houden; alswe aanſtonds ſullen hooren: want andere deſe waarnemingen over 't hooſd ſiende, of in ſtilte voorby gaande, deſelve niet tot ſoo breeden zinſpeling konnende uit-rekken, hebben daar andere gedagten over. Kircherus die geenſinds genegen is, de Samaritaanſche Letteren, ouder dan de Chaldeeſche, maar ten naauwer nood van ouds beide van gemeen gebruik by de Hebreen te ſtellen; meend dat deſen Penning, onverlet de vierkante Letteren des Opſchrifts, voor geen van alle de andere in oudheid behoefd te ſwigten: en datmer geheel niet uit en kan afnemen, dat hy van laater Eeuwen als de voorige of vervalſt ſou zijn. Gelijk hy dan ook met het verklaaren deſes Pennings aldus voortvaard: Het Rook-vat ſegd hy, is een waar kenteeken des Prieſterdoms, even als den Amandel-tak het Merk-beeld des Prieſterlijken Stamhuis affchaduwd; gebruikt zijnde van de Nakomelingen, wegens d'aanſienelijke beveſtiging des eerſten Hoogenprieſter Aaron. Gelijk Rabbi Bechai, wanneer hy van de groenende Staf Aarons, ruim genoeg geſproken heeft, ſijn reden eindelijk over Num. 16. aldus beſluit, ſeggende: *Daarom gebruikten de navolgende Prieſters van 't Huis des Heiligdoms een Amandel-tak in haare Feeſten.* Waar uit ik,

En derſelve Beeldnis en Opſchrift.

Waarom mogelijk deſe Amandel-tak geen bloeiſen nog vrugt ſchijnd te draagen: datmen miſſchien de onſekerheid der afbeelding wijten moet.

Andere gedagten van Kircherus over de Zin-beduiding deſes Sikels.

Digitized by Google

ik, vervolgd Kircherus, vaſtelijk beſluite dat dit den ſelven Penning is geweeſt, daar van wy elders geſegd hebben, datſe den *Sikel des Heiligdoms* genoemd is, tot onderſcheid van de gemeene Sikels die de Hebreen hadden: zijnde de Heilige of Kerk-Sikel geordineerd tot d'Heilige dingen, te weten tot den Bouw des Tabernakels of des Tempels, en alle verder volmaaking en bediening der Heiligdommen: als mede om de Verſoening en yders Loſling daar mede te doen. Want met duſdanigen Penning te betalen, betuigden ſy opentlijk dat ſy Gods eigendom waren, en geenen anderen Koning of Heere en hadden dan God alleen, aan wien ſy haar hadden overgegeven: en daarom werd het Volk ook *Heilig Iſrael*, en deſen Penning, *het Geld der Loſſing*, of *het Geld der Verſoeninge*, en ſoo voorts in de H. Schrift genoemd. Dog den gemeenen Sikel was na ſijn meening, ſonder onderſcheid tot allerhande Burgerlijk gebruik geordineerd; 't geenwe aanſtonds wat dieper ſullen uithaalen; alhoewelwe hier van de Letteren, en niet van de waardie en gebruik der Hebreeuwſche Penningen handelen.

Wat door den Sikel des Heiligdoms en Los-penning wierd te kennen gegeven.

Kircherus meend verder uit de Merkteekenen op deſen Sikel, verſekerd te zijn, dat het Joodſche Volk deſen Penning t'elkens aan 't Heiligdom opgeofferd heeft, als ſy haar Gode heiligen wilden: Want ſegd hy, het Wierook-vat, dat eenen dikken rook opſend, kan niet anders dan den ſoeten reuk der Offerhanden en Brand-offers te kennen geven. En de Amandel-tak en zijn waarſchijnelijke bloeiſſem en vrugten, wat beduiden ſy anders, dan een opneming uit het onvrugtbare weereldſe geſeldſchap, tot de vrugtdragende verſelling der deugden en goede werken? En daarom hebbe ik geen berouw dat ik deſen Sikel oordeele dien te zijn, die ik boven voor den *Heiligen Sikel*, voor het *Silver*, of *Geld der Verloſſing*, en voor het *Geld der Verſoening* hebbe aangeteekend; namelijk die door de Wet bevolen was te geven tot Verſoeninge Gods, en ygelijks Loſſing en Heiliging. Dit is ſijn gevoelen. Dog andere meenen niet onwaarſchijnelijk, dat deſen Sikel niet ſoo ſeer van wegen ſijn Waarteekenen welk hy droeg, als wel van wegen ſijn wettige waardie en gewigt, den *Sikel des Heiligdoms* genoemd werd: en dat wel voornamelijk, om dat God in ſijn Wet deſelve ſoodanigen waardie gegeven hadde; even gelijk de *Heilige Elle* van wegen die goedkeuring tot de Heilige Gebouwen, alleen haar naam, dog niet uit haar onderſcheide Maat gekregen heeft: maar nu dus, dan ſoo genoemd werd, door een ſpreekwijſe welke met het voorval der ſaak eenige over-een-ſtemming heeft: even gelijk by de Romeinen, de Maat *Amphora Capitolina* genoemd, niet grooter was dan andere gemeene *Emmers;* maar dien naam droeg om datſe aan Jupiter Kapitolinus geheiligd was, op dat niemand die ſou beſtaan te ſchenden; alswe verder in den Tempel-bouw van Salomon ſullen uitpluiſen: en nu over 't geſeide alleen aanmerken, dat volgens deſe meening alle de voorgaande Silvere volwigtige Sikelen, ten aanſien van haare Waarteekenen en Opſchriften, in 't gebruik der Loſſing, den *Sikel des Heiligdoms* zijn konnen genoemd worden, als een Geld-gewigt dat het Heiligdom ter Offerhande en verſoening volgens de Wet toequam. En hier van hebbenwe een fray voorbeeld. Exod. 30. 13. *Dit ſullen ſy geven, al die tot de getelde overgaat, de helfd eenes Sikels, na den Sikel des Heiligdoms; deſen Sikel is twintig Gera. De helfd eenes Sikels is een Hef-offer den Heere.* En wederom Levit. 27. 25. *Al uwe ſchattinge nu ſal na den Sikel des Heiligdoms geſchieden.* En van de twee honderd drie en t'ſeventig overgeſchoten Leviten die gecloſt moeſten worden; Num. 3. 47. werd geſeid:

Waarom deſen Penning den Offer-penning zy geweeſt.

En Sulks uit de Zinbeduidſelen der Stempel beelden beveſtigd.

Sikel des Heiligdoms waarom ſoo genoemd.

Digitized by Google

Gy ſult voor elk Hoofd vijf Sikels nemen; na den Sikel des Heiligdoms ſult gyſe nemen; die Sikel is twintig Gera: vergelijkt Kap. 18. 16. Waar uyt wel niet duiſterlijk ſchijnd te moeten verſtaan worden, dat de halve, en de heele Sikels, na de juiſte en volkomene gewigt of waardie des Wettigen of Heiligen Sikels die xx Gera deed, moeſten gereguleerd zijn; maar niet datſe van een andere Munt, of Stempel of Opſchrift moeſten zijn. De Wet alleen den *Heiligen Sikel* voorſtellende of daar byvoegende, op dat niemand die uyt baatſugt of lijnkernie ſou vergrooten of verminderen, gelijk de Propheet Amos van ſijnen tijd klaagd, Kap. 8. 5. Den voornoemden Schrijver verder over die ſtoffe voort varende, brengd eenige ſwarigheden by, dien hy onſes dunkens niet al te bondig beantwoord. Maar hier ſullen ſegd hy, de Oordeel-kundige, my aanſtonds op 't Lijf vallen en tegenwerpen, dat deſe meeninge t'eenemaal aanloopt tegens de waare Oudheid; aangeſien geen andere oude Hebreeuwſche Penningen gevonden worden, dan alleen Sikels die met Samaritaanſche Letteren gemunt zijn. Doch ik vraage wie haar dat geopenbaard heeft? En hoe ſullen ſy bewijſen dat deſen Sikel met Kaldeeſche Letteren niet in de ſelve tijd van de andere Sikels die Samaritaanſche Letteren hebben, geſlagen zijn? Doch ik wilder niet halſterrig over twiſt-reden, om dat ik ſeer geern elk de vryheid overlaat om van de ſaak ſoodanig te oordeelen, als hyſe meend wel ingeſien te hebben. Ook hebbe ik deſe verſcheide Penningen neerſtig tegens malkander gehouden, en daar uyt leeren beſluiten, dat deſen onſen by gebragten Sikel met de Kaldeeſche of Aſſyriſche Letteren, den *Heiligen Sikel* is: gelijk wy ook daarom voor goed keuren de Tafelen der Wet, met duſdanige Letteren uyt de Rabbinen geteekend; op welkmen mijnes oordeels, in deſe ſaak, ſeer veel agt behoorde te geven. Dus meenen wy dan ook dat de andere Sikels die de gemeene Samaritaanſche Letteren voeren, alleen de gemeene Land-munte geweeſt zijn, geordineerd tot den Burgerlijken Koophandel en de gemeene Hanteeringen. Datmen ons verder het Geloof van Hieronymus tegen werpt; welke ſegd, dat Ezdras de Wet-geleerde, na de herſtelling van den Tempel onder Zerubabel, andere Letteren uytgevonden heeft, die wy nu gebruiken, overmids tot aan de ſelve tijd de Letteren der Samaritaanen ook aan de Hebreen gemeen geweeſt zijn: Daar op antwoorde ik, datmen Hieronymus geenſinds ſoo verſtaan moet, als of hy ſeide dat Ezdras geheel andere en verſcheiden ſoort van Letteren uitgevonden, en de Wet daar mede beſchreven heeft: maar alleen dat hy een beter maniere om de Letteren te verbeelden uitgevonden heeft; namelijk waar door hy de Wet voor 't on-ervaren Volk beſcheidendlijker en cierlijker beſchreef. Want dat de Chaldeeſche of Aſſyriſche en de Samaritaanſe Letteren ter ſelver tijd zijn in gebruik geweeſt, ſulks meend Kircherus datmen door het tegens eenhouden van die beide ligt ontwaar worden. kan Dog hoe ver ſulks ſeker gaat in de gelijkſtaltigheid eeniger trekken, ſulks kan in derſelver af-beelding groot deels afgeſien worden. Maar hier uit te beſluiten, de Chaldeeſche Letteren zijn grootelijk gelijkformig aan de Samaritaanſche, derhalven zijnſe in eenen tijd by de Hebreen in gemeen gebruik geweeſt: voorwaar dat dunkt ons vry op loſſe ſchroeven te ſtaan. Dog ten overvloed, en op dat niemand ſou meenen datmen hem de waarheid daar van te vernemen uit karigheid onthield, of het een of 't ander gevoelen met geweld overdringen wilde, ſiet daar, ſoo ſtellen wy hier een Tafereel ter neder, waar in de eerſte en oudſt bekende vormen der Ooſterſche Letteren, uit d'Opſchriften van Steenen, Penningen en andere

Tegenwerpingen van Kircherus.

Reden van Kircherus gevoelen.

De meening van Hieronymus over de Letteren van Ezdras door Kircherus verklaard.

Wat Ezdras na Kircherus meening ontrent het veranderen der Letteren gedaan heeft.

Beſiet de volgende Tafel der oude Letteren.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Letteren van Mosea, zyn de Wet na de Rab. hinse gelengenis. etc.
Aleph.
Beth.
Gimel.
Daleth.
He.
Vau.
Sajin.
Heth.
Teth.
Jod.
Caph.
Lamed.
Mem.
Nun.
Samech.
Ajin.
Pe.
Tz.
Kop.
Resch.
Schin.
Thau.
TAFEL
Waar in d'Alderoude
Letter-vormen
Godelyke
Den onuytsprekelyken
NAAME GODS

Digitized by Google

dere Aal-oude overblijffelen, op 't getuigenis der ge-agtſte Schrijvers, tegens malkander geſteld worden: vertoonende door eenige Kenteekenen haarer voet-ſpeuren, waar in ſy elkander gelijk, en na 't gevoelen ſommiger Geleerde Mannen, d'een van d'ander, Ja waarſchijnelijk alle van een eenige wortel af-komſtig zijn. Dog gelijk deſe gelijkheid alleen in ſommige Letteren, opmerkelijk het hoofd opſteekt; ſoo en bewijſt ſulks geenſinds algemeen, dat de Samaritaanſche Letteren met de Chaldeeſche te gelijk by de Hebreen en Joden in gebruik geweeſt zijn; want behalven datmen in vele een ſeer groot verſchil ontwaar word, ſoo ſoumen het ſelve ook van andere ſweemſels der bygevoegde Letteren konnen ſeggen. En wie ſal gelooven, dat indien ſlegts ſoo kleenen verſchil tuſſchen de beide is geweeſt, datſe dan al van ouds met ſoo grooten onderſcheid van *Heilig* en *Burgerlijk* gebruik, gebeſigd zijn? Gelijk het dan ook van kleen belang ſou geweeſt zijn, dat Ezdras die veranderde. 't Geenmen ſal konnen oordeelen alsmen onſe Vertoogſchets aandagtelijk beſchouwd. Dog dat ſommige, tot voorſtand van 't oud gebruik der Chaldeeſche Letteren bybrengen, de Oudheid haarer benaamingen die van de beteekenis haarder Figuur ontleend ſchijnen, ſulks blijkt maar in eenige, datmen aan het toeval ſou mogen toeſchrijven: en ſommige houdend voor een uitvinding der Cabaliſten; daar vanwe elders yts ſullen toonen. De Heer I. Voſſius heeft aangaande de Oudheid der Samaritaanſche Letteren, ſijn meening ook openhertig ge-uit; welkers woorden, om datſe ons gevoelen eenigſinds begunſtigen, wel waardig zijn dat wijſe hier inlaſſen. De ſelve ſchrijfd in ſijn Boek van de God-ſpraaken der Sibyllen deſe opmerkelijke reden: Wat belangd ſeid hy, de oude Hebreeuwſche Letteren, met welke eertijds en voor de tijden van Ezdras en de Babyloniſche gevangenſchap, de Heilige Boeken beſchreven waren, daar ontrent konnen wy niet beters doen, dan die gene welke ontkennen datſe de Samaritaanſche zijn geweeſt, een beter verſtand toewenſchen. Want behalven alle de blijken die wy nu en dan daar van hebben bygebragt, en behoordemen geenſinds de getuigeniſſen van Joſephus en Ariſtæus te verwerpen: als dewelke ter plaatſe daar ſy handelen van de Overſetting der Heilige Boeken inde Griekſe ſpraak, genoegſaam belijden, dat in deſe ſaak geen geringe ſwarigheden voorkomen. Want alhoewelmen in 't gemeen geloofd dat de Joden deſelve Letteren, en deſelve ſpraakwijſe gebruiken, welke andere Syriers gemeen zijn; ſoo is 't nochtans geheel anders met de ſaak gelegen; nadien ſy byſondere Letteren en een byſondere Spraakwijſe hebben: namelijk datſe Chaldeeſe Letteren gebruiken, en een Spraakwijſe of Tongval hebben, die van wegen de Oudheid der Schriften ſeer veel van de Syriſche der ſelve tijd verſcheeld. En ſoo ymand luſt de woorden van Ariſtœus en Joſephus neerſtig te overwegen, die ſal onſes agtens bevinden, datſe niet anders konnen verklaard worden: ook iſſet ſeeker dat als Euſebius elders ſpreekt van de *Eerſte Hebreeuwſche Letteren*, met onderſcheid van de *Letteren der Joden*, hy daar de Samaritaanſche en geenſinds de Chaldeeſe wil verſtaan hebben. Doch dat de Joden meenen dat Ezdras na de wederkeering uyt Babel, enkel uyt haat tegens de Samaritaanen, de Syriſche, in Aſſyriſche omgekeerd of verwiſſeld heeft, ſulks is gantſch niet waarſchijnelijk: want de Ellendige Hebreen, hadden al te veel goede dingen, ja ſelfs het ligt moeten derven, indienſe niets gemeens met de Samaritaanen hadden willen hebben. Dus gelooven wy veel eer dat ſelfs de verandering der Letteren, door 't aanraden van het voordeel datter voor 't gemeen der Joden inſtak geſchied is, dewijl haare

Gevoelen van Iſaakus Voſſius over het tweederlei A B C by de Hebreen.

Het was den Joden nuttig de Chaldeeſche Letters aan te nemen.

Digitized by Google

gemeene toeſtemming kon ruſten, op de bequame Koop-handel met de Aſſyriers, onder welkers Regeering ſy leefden; daar en boven dat ſy ook wel verſeekerd waren dat Abraham, eer hy na Syrien verhuiſde, ook deſelve Letteren gebruikt heeft. Dit ſoo zijnde, wie ſou ſich niet verwonderen, dat ſelfs noch in deſe Eeuwe Menſchen opſtaan, welke in weerwil van ſoo openbaaren waarheid, een tweederlei of dobbel A. B. C. verſieren, daar van het eene tot Heilige, het andere alleen tot de Burgerlijke dingen ſou dienen? En op datſe duſdanige Uitbroedſels en Herſſen-ſchimmen onder eenige verglimping voor Wettig ſouden doen doorgaan, ſoo halenſe ik weet niet wat voor Oude Penningen met Rabbiniſche Letteren omſchreven, uyt den Hoek; doch de welke yder, dieſe met een weinig omſigtigheid beſchouwd, vals bevinden ſal. Voornamelijk wordender Sikels van haar getoond daar op de Beeldnis van Moſes, en van Salomon uitgedrukt ſtaat. Maar ſien deſe verdwaalde Menſchen niet datſe liegen, wanneerſe beweeren dat duſdanige Penningen van een oorſpronkelijke Oudheid, en van 't egte Bed af-komſtig zijn? of hebben de Oude Joden dan eertijds Gods gebod ſoo ſchoon vergeten gehad, dat ſy op hare Penningen, ook Menſchelijke gedaanten of Beeldniſſen hebben uitgedrukt? Indien ons egter ymand vraagd hoedanig doch de Hebreeuwſche Sikelen, die na de Babyloniſche gevangenſchap in gebruik waaren, geweeſt zijn? dien antwoorden wy; dat'er of geheel geen nieuwe gemaakt zijn; om datſe in de eerſte plaatſe, de Chaldeeſche; daar na de Griekſe, en ten laatſten de Romeinſche Munte voor gangbaar Geld hebben moeten houden; dewijlmen geſien heeft, en het gemeenlijk noch ſoo gebeurd, dat het regt van Geld-ſlaan altijd overgaat aan de Oppermagt, en aan die by welke de overwinninge ter hand blijfd. En of ſchoon na de wederkeering uyt Babel, al eenige magt om Geld te ſlaan by de Joden waare gebleven, ſoo ſullenwe egter de Sikels met Chaldeeſche Letteren ſeer gewillig toelaten. Doch wy hebbender tot noch toe geen geſien, die de regte Kenners en Opſoekers der Oude Penningen, voor Echte durven opveilen. En genomen daar wordender eenige gevonden, hoe ſullenſe bewijſen, datſe voor de Babyloniſche gevangenſchap Gemunt zijn, gelijk de andere met Samaritaanſche of liever Syriſche Opſchriften, die hier en daar gevonden worden, en welke alleen noch wel de ſekerſte Oudheid vertoonen? 't Geene die immers behoorden te toonen, indienſe wilden dat haare ontkende verſiering van 't Heilig en Burgerlijk A. B. C. onder eenige aannemelijke ſchijn van waarheid de Monſtering paſſeerde. Ja hoe ſullenſe ook bewijſen datſe alleen met Heilige Letteren geteekend zijn, en d'andere met die van 't Burgerlijk gebruik? nademaal de Oude Hebreen die in Chaldea woonden, de Chaldeeſche, maar die onder de Syriers woonden, Syriſche of Canaaneſche Letteren gebruikt hebben. En waarom nu deſe eene Letter Heiliger ſy dan d'ander, dat mogenſe nu ook verantwoorden ſoo ſy beſt konnen. Maar het is ligt te ſien waar deſe luiden heen willen: Sy meenden hier door te grondveſten, dat de Heilige Boeken, noch met de Chaldeeſche, noch met de Syriſche Letteren beſchreven zijn; om dat God de Letteren der Heidenen niet en gebruikte, maar aan Moſes eenige byſondere Letteren ter hand geſteld heeft, die alleen by de Heiligen in den Hemel gebruikelijk zijn. Van welke beuſelagtige dingen wy onſe gedagten ſeer geern ontſlaan. Dit ſegd Voſſius.

De Penningen van Moſes en Salomon ſchijnen niet regt oud te zijn, om dat de Joden geen Beelden mogten maaken.

Van de Hebreeuwſche Penningen met Chaldeeſche Letteren kanmen beſwaarlijk bewijſen datſe voor de weerkeering uit Babel gemunt zijn.

Wederom werptmen ons tegen ſegd Kircherus, datter tot hier toe nog geene andere Sikels met Chaldeeſche Letteren, dan deſen gewaanden

of

Digitized by Google

of onderſtelden Penning voor den dag gekomen zijn: maar dat dunkt ons van kleen belang, dewijl dit niet ſeker gaat; ik hebber geen geſien, derhalven is'er geen; en daarom moet deſe een verſierden of laater in de hand geſtopte Penning zijn. Dog Kircherus gevoele wat hy wil, wy voor ons deel houden het daar voor, dat de mindere blijken, in geval van duiſtere of ſchemeragtige dingen, voor de meerdere en grooter getal van getuigeniſſen, het hoofd behoorden onder te haalen. Gelijkwe ook de Joodſche fabelen van de uitgehouwe Wet, met haar wonderdadige hangende Letteren, en de Opſchriften eeniger verſierde aal-oude Graf-ſteenen, hier vooren al van ſeer groote Mannen, hebben hooren uitſtampen.

Kircherus meend dat de weinig Penningen met Chaldeeſche Letteren juiſt niet onwrikbaar bewiiſen datter geen meer gemaakt zijn.

Datter nu ook meer andere Penningen van de Hebreen met Chaldeeſche of Aſſyriſche Letteren waargenomen zijn; ſulks poogd gemelden Autheur verder uit Waſerus te bewijſen. Onder welke hy'er een vertoond die met duſdanigen Opſchrift en Bouw-praal te voorſchijn komd, als wy u hier voor de IX. ſoort vertoonen. Men ſiet op d'eerſte zijde des Pennings, 't Gebouw van een open Poort met drie Tooren-ſpitſen daar op; dat eenige voor 't af-beeldſel van den Tempel willen aangeſien hebben: dog die ons ſeer armſalig afgebeeld ſchijnd. Te wederzijds en onder aan ſietmen een Opſchrift met Aſſyriſche Letteren, JERUSALEM DE HEILIGE STAD, en aan d'andere zijde ſonder eenig Beeld-ſtempel deſe woorden: DAVID DE KONING EN SYN SOON DE KONING SALOMON. Voorwaar ſegd Kircherus (dog ſeer twijffelagtig) indienmen uit het Opſchrift des Pennings ſijn Oudheid mag afmeten, men ſou mogen giſſen dat deſen Penning korts na de tijden van David, ter gedagtenis van de Bouwing des Tempels te Jeruſalem, geſlagen is. Ja wie ſou 't gelooven, indien ons ymand verhaalde, datter een Penning gevonden is, op d'een zijde met Samaritaanſche en Hebreeuwſche Letteren, en d'andere met Griekſe beſchreven, indien 't Rabbi Moſes Alaſcar ons als een oog-getuige niet in ronde woorden beleed. Dog hy oordeelden dat deſelve gemaakt was, ten tijde dat ſijn Bondgenooten de Grieken dienden; waar doormen waarſchijnelijk de tijden van Alexander de Groot verſtaan moet. En uit deſe en diergelijke getuigeniſſen meend Kircherus datmen behoorde voor ſeker te houden, datter nog ſeer vele Penningen elders zijn, die elk niet gegund en worden te ſien; en datmen de onbekende die ons hier en daar mogten voorkomen, ſoo ligt niet als verſierde, valſche of ondergeſteken Penningen brandmerken moet. 't Geen ons niet dan lautere giſſing van dien Man ſchijnen, die ons in 't onſeker laaten.

IX. Soort van Hebreeuwſche Penningen, of tweede ſlag met Chaldeeſche Letteren.

Penningen met Samaritaanſche en met Griekſe Letteren.

Den Tienden Penning die wy vertoonen, heeft den vermaarden Man Franc. Gottifredi Burger van Roomen, neffens de ſes daar aanvolgende uit ſijn Juweel-kas mildelijk aan den voornoemden Kircherus medegedeeld, ter tijd als hy beſig was ſijn Egiptiſchen Oedipus toe te takelen. Den eerſten geteekend A. is uit de Orden der tweede en derde ſoort onſer eerſt vertoonde Penningen; alhoewel de verſcheidendheid der Letteren klaar bewijſt, datſe niet in deſelve tijd gemunt is: Op d'een zijde ſietmen een Vat Kelks-gewijs op een breeden voet; en midden boven het ſelve, het Driehoekig Samaritaanſch Letter-teeken van de D. beneffens de Romeinſche W. of Samaritaanſche *Schin*. Welke beduiden datſe een heele of liever halve Sikel Davids is. Want ſoo ſchijnd het Opſchrift, CHATSI SCHEKEL, dat is *Halve Sikel*, te leeren. D'ander zijde heeft de bekende Amandel-bloeiſſem met deſe woorden; IRUSALEM KEDOSCHA, *Jeruſalem de Heilige*. Die daar aan volgd met B. geteekend, heeft op d'eer-

X. Vertoogſchets van Hebreeuwſche Penningen met gemengde Opſchriften, daar van nog ſes volgen.

De tweede met B. geteekend.

Digitized by Google

d'eerſte ſijde een Balſem-blad, het Op-ſchrift beteekend JERUSALEM, doch de tijd heeft twee van de laatſte Letteren, en 't volgende woord KEDOSCHA gants uitgewiſcht. Op d'ander ſijde ſietmen een Palm-boom, met eenige twijffelagtige Letteren, die SAMUEL ſchijnen te beduiden; de reſt is door Ouderdom verſleten. De derde in onſe vertoogſchets met C. aangeweſen; vertoond wederom een Balſem-blad, doch d'overgebleven Letteren, zijnder alleen uyt giſſing by gemaakt, om datſe door den ouderdom onkennelijk waren: Kircherus meend egter uit de ſchemering der ſelver voetſpeuren te leſen; *Geſlagen te Jeruſalem.* Op d'ander zijde leeſt men neffens een Palmboom SCHEMEN GHET, *Ter tijd der Salving;* ſeer wel over-een-ſtemmende met dien Penning welkwe onder de ſeſde ſoort boven aangeweeſen hebben. Den vierden Penning, met D. geteekend; vertoond op d'een zijde een Harpe, of Aal-oude Hebreeuwſche Lier, met een By-ſchrift; *Tot de Schrift* of *beſchrijving van Jeruſalem.* En dus verre ook ſeer gelijk aan de gemelde Penning van de ſesde ſoort. Op d'andere ſijde ſietmen een grooten Wijn-tros aan haare Ranke vaſt; en men leeſt'er in Oude bedorven Letteren; SAMUEL, door de Harpe, of *Pſalter,* werd ongetwijffeld afgeſchaduwd; dat het Volk dagelijks behoorde indagtig te zijn, om God te loven en te prijſen; waar van in de Pſalmen dikmaal vermaan gedaan word, even als wy terſtond ſelfs ook op eenen anderen Penning ſullen uitgedrukt ſien. Gelijk mede door den Tros Druiven, het Beloofde-Land, ſeer eigentlijk Afgebeeld is; ſiende ongetwijffeld op de voorname Vrugt welke d'uitgeſondene Verſpieders uyt dat Land tot Moſes en d'Oudſten Iſraels bragten, Num. 13. 23. Op de vijfde Penning hier met E geteekend, ſietmen wederom een Gebouw, dat ſommige een Afdrukſel des Tempels noemen; doch wy achten 't beter alleen voor een ſtuk Galderie van de Voor-hoven des Tempels, tuſſchen welker Kolommen men ſchemeragtig den Altaar, of liever het groote Waſch-vat, de Kopere Zee genoemd, henen ſiet; ons mogelijk af-geſchaduwd, door de Water-baaren die aan de Voet of Dorpel des Gebouws heenen ſchijnen te ſtroomen; ten ſy dan datmen dit Gebouw voor de Gevel des Heiligdom nemen moet; aan welkers Ooſterſe Voor-drempel Ezechiel de Wateren nederwaards ſag af-daalen, van 't Zuiden des Altaars, Kap. 47. 1, 5. waar op in de Openbaringe van Johannes Kap. 22. ſchijnd geſpeeld te worden. En gelijk de Propheet die Wateren een Vrugtbaar-maakende kragt toeſchrijft, ſoo datſe Boomen en Blader gewaſſen deeden uitſpruiten: alſoo ſietmen ook op deſen Penning d'uitſpruiting van eenig Kruid aan den Oever des ſtroomenden Waters aangeweſen. Ja men ſou op deſen Voet voortgaande, mogen denken dat ons in duſdanige ſchemering noch eenig Ligt toegediend word, uyt de Letteren des Op-ſchrifts, die *de Koning Salomon* te kennen geven. Hottingerus brengd waarſchijnelijk deſelve Penning een weinig anders en vry wat netter in ſijn Teiken-kundige trek te voorſchijn: vertoonende 't Voorportaal van een Gebouw op vier Kolommen, met een ruime opening des Ingangs, en een plat Dak of Balonſter Baalje boven 't ſelve Bouwgevaarte, volgens de Wet, Deut. 22. 8. Doch men ſiet'er geheel geen gewag op van eenige Water-ſtrooming; of Kruid of Boom gewas, maar wel een Star boven den Wandel-trans des Gebouws uitgedrukt; ſoo datwe ons hier t'eenemaal bedremmeld vinden, niet wetende ofwe deſe voor eenen anderen Penning te ſchatten hebben, of datwe onſe voorige Sin-ſpeeling willen in 't Riet jagen, of die beide op reekening der Joodſche bedriegers te ſetten hebben? d'Ander ſijde des Pennings vertoond een

De derde Penning met C geteekend.

De vierde Penning met D. geteekend.

Wat de Beeld-ſtempels op deſe Penningen konnen beduiden.

De vijfde Penning met E. geteekend.

En wat'er op verbeeld word.

Bedenklijk op het geſigte van Ezechiel Kap. 47. gepaſt.

Digitized by Google

een Cierlijke Kruik of open Vat, met verſcheide dingen opgevuld; en ſulke mogelijk als tot d'Offerhanden dienden, 't geenmen uyt de twijffelagtige nevens gevoegde Tak van Hyſop eenigſinds ſou mogen beſluiten; ten ſy het te ſaamen een eenigen opgehoopten Schat wil te kennen geven. Ook leeſtmer JERUSALEM op, waar van d'eerſte Letter met de reſt door de tijd uitgewiſt is. Verſcheelende wederom in Beeld-ſtempel en Opſchrift veel van dien welke de Heer Hottingerus waarſchijnelijk voor den ſelven by brengd; waar over wy terſtond d'aanmerkelijke reden van een onſer veel geagte Vrienden ſullen te rade nemen. Den volgenden Penning met de Letter F. geteekend; vertoond wederom een Hebreeuwſche Lier of Pſalter, met het Opſchrift in gemengde Letteren; *Lofzingd* (of Pſalmzingd) *den God der Heirſcharen onſen God.* Op het Rugge-ſtuk ſietmen een Lauwrier-krans, en een regt opſchietende Palm-tak midden in de ſelve; met het byſchrift, *Simeon de Vorſt Iſraels.* De laatſte daar aanvolgende met G. geteekend; draagd het hoofd of d'af-beelding van Salomon, gelijk ſulks dit Opſchrift, *Salomon de Koning*, dat eensdeels Aſſyriſch anderdeels Samaritaanſch is, overvloedig te kennen geeft. D'andere zijde vertoond ſoomen agt, het Gebouw des Tempels, maar onder een dwaal-ſieke gedaante; dog het byſchrift verſtrekt de ſelve tot genoegſaame verklaaring. Van hoedanigen geſag het bewijs deſes Pennings by d'omſigtigſte Mannen is, ſulks hebbenwe boven uit de Wet die den Joden verbied Beelden te maaken, alreede ſchemeragtig aangeweſen, om te giſſen watmen van deſe en diergelijke bewijſen te houden heeft. En gelijk wy deſe Penningen van Salomon, beneffens vele andere der nu genoemde, al van overlang niet voor al te pluis gehouden hebben (niet tegenſtaande ſy ons, door eenen Gabriel Simon en andere, ongetwijffeld op 't geloof der Joden, voor regt Oud en geloof baar in de hand geſtopt worden) ſoo naamen wy ontrent den uitgang van den Jaare 1675. de vrymoedigheid om over der ſelver geagtheid, door eenen Send-brief aan den naauwkeurigen Oudheid doorſnuffelaar Joachim Oudaan, onſen veel geagten Vriend, ſijn oordeel af te ſmeeken; die dan ook na ſijn aangeboorne openhertigheid, ons verſoek met duſdanigen aangenaamen ruimweidendheid voldede, alswe hier uit ſijn antwoord, tot deſen propooſte dienende, met ſijn eigene lieftaalige bewoording bydoen. Om nu ook „ mijn oordeel te geven ſeid hy, van dien Hebreeuwſchen Penning, die „ op de naam van Salomon, met d'uitbeelding van des ſelfs Tempel, „ by Gabriel Simon gevonden word; hier in ſal ik my al wederom in „ ſoodanigen bedremmeltheid bedraid vinden, ſelf op den voorgang ee„ niger Geleerden die van d'oploſſing deſer ingewonde onſekerheden haar „ werk gemaakt hebben, dat ik naauwlijks ſoude weten, wat beſluit van „ ſekerheid hier in te nemen ſoude zijn: Om dit wat klaarder te doen „ bevatten, ſal ik het ook wat ontwinden; dog voor af mijn bewijs ont„ leenen van een voorbeeld, dat onder my ſelf beruſt, en my in mijn „ eigen perſoon wedervaren is. Ik bewaar onder mijn prulletjes, eenen „ Kooperen Penning, ontrent ter groote van een Schelling, en drie of „ viermaal ſoo dik; hier ſietmen op d'eene zijde, twee hoofden met de „ nek na elkanderen toe gekeerd, en eenige vreemde Letter-ſtrik of „ Characters daar boven; aan d'ander zijde, iſſe vol van ſoodanig Cha„ racter-ſchrift: deſen heb ik, om'er eenige bediedenis van te mogen uit„ vorſchen, t'eeniger tijd in handen geſteld van de Heer Jacobus Gool, „ in ſijn leven Profeſſor in d'Ooſterſche Taalen, in de Academie tot Lei„ den; den ſelven, na datſe ontrent een half jaar aldaar was verbleven,

De ſesde Penning met F. geteekend.

De ſeveńde Penning met G. geteekend.

Oordeel van Joachim Oudaan over de geloofbaarheid der Hebreeuwſche of Joodſche Penningen.

Digitized by Google

„ wederom halende, ſeide my gemelden Heer, datſe hem uitermaten „ veel werks, en hy'er ſig meenigmaal ſeer moede over had gemaakt, „ eer hy had kunnen uitvinden, uyt hoedanige Letter-print dit Opſchrift „ beſtond, 't zy Oud Perſiaanſch ('t geen ik'er van geoordeeld had, en „ dat de twee Hoofden, de Koningen Syroës, en Koſroës, Vader en „ Soon die t'evens de Regeeringe van Perſie in handen hadden, ontrent „ den tijd dat de Chriſten Keiſer Heraklius het Kruis, ſoo men wil, van „ de Perſianen wederhaalde; mogten beteekenen:) ofte Oud Arabiſch, „ gelijk hy eindelijk beſloot, doch dat het ſonder Punten was geſchre- „ ven, en daarom des te laſtiger om uyt te vorſſchen; doch dat hy niet „ en wilde, of dit voorwerp waar hem voorgekomen, om dat het hem „ ſoo merkelijken, en door den arbeid behaachelijken ſtoffe van oeffening „ had verſtrekt: waar door hy nu meenende klaar te kunnen ſien hy hier „ van duſdanige verklaaring, volgens ſijne leeſing, gaf: boven de Hoof- „ den DEO INTEGRITAS ET SALUS, *Gode volmaaktheid en Saligheid:* „ aan d'ander ſijde, QUI AUGEATUR HONORE REX ARSELAN FILIUS „ BADELAN, *Koning Arſelan, de Soon van Badelan, die in Eere ver-* „ *meerderd worde.* Dit ſchijnd kort en beknopt: deſen ſelven Penning „ in handen ſtellende aan eenen Abraham Carpentier, die veel van ſijne „ bedrevenheid in vremde Taalen voorgaf, ontfang ik van den ſelven „ eenige tijd daar na duſdanige verklaaring: Het Opſchrift boven de „ Hoofden, REX CONFOEDERATORUM DEMISSE PACIS, *De Koning der* „ *Vereenigden van uitgelaate Vreede:* aan d'ander ſijde CUM HOMO SE „ IMPLICAT, &c. Was dit de ſin: *Als een Menſch ſich in hooge en die-* „ *pe dingen inwikkeld, dan is ſijn waardigheid gelijk den ſtaat der geener* „ *die omher ſwerven; of als een Vrouw, die ſonder aanſichts bedekking* „ *uitgaat, of als een Geſlacht dat van ſijn Ouders vlucht.* Ter ſijde ſtond MUNDUS EST TYRANNUS. *De Weereld is een dwingeland.* En dus verre de gemelden Carpentier: ſie hier een Verklaring die van de voor-gaande als Hemel en Aarde verſchild, en die door geenderleie toe-paſſing over een te brengen is: daar ſtond ik tuſſchen beiden, en had aan elk evenveel; alleen dat ik de verklaring van de Heer Gool vry wat meer toevertrouwde: hier van dan d'opening aan den tweeden Verklaar-der gevende, ſtond die evenwel op ſijn ſtuk, gelijk het gemeenlijk gaat; wel eenigſinds ſijne eerſte meening wat intrekkende, maar die van de Heer Gool vry ſeer beſtrijdende, en wederſpreekende: Ik ben dan gekomen tot een derden, die tot Leiden de vermaartheid van Uitlandſe of *Exotiſche* Taalen (ſoo menſe noemd) vry bedreven te zijn, verkreegen, en de Turkſche, Arabiſche, en Afrikaanſche Land-geweſten doorreiſt had; deſe oordeelde dat het was van een Koning van Marokko, dien hy my noemde, en my nu vergeeten is, ontrent honderd en vijftig Jaren Oud; dat my ſeer onwaarſchijnlijk ſcheen, om dat de Penning ſelf een veel meerder Oudheid ſchijnd te vertoonen, mede om dat de Schrift-ſtrikken van dien tijd ſoo niet buiten kenniſſe ſouden zijn, als eindelijk om dat de Turken en Mahomethaanen een af-keer hebben van alle Uit-beeldin-gen: ſoo dat ik noch even onſeeker blijf als te vooren; en wel gedagt heb, indien daar toe goede gelegentheid mogt hebben, d'Af-beelding des ſelfs eens aan A. Kircherus tot Romen over te ſenden. Dit dan voor af hebbende laten gaan, tot een ſeeker bewijs van d'onſeekerheid der Uit-leggers ſelfs, over d'ingewikkelde duiſterheden der voorledene eeu-wen of ſtands-gelegentheden, ſoo gemoet my noch eenen Koperen Pen-ning, den Hebreen toegeſchreven, waar op aan d'een ſijde, een Balſem-

blad,

Digitized by Google

blad, met het Opſchrift- *Ten tijde der Beſnijdinge*; namelijk van Joſua, ſeggenſe, doen hy op de Overtogt der Jordaan in het Beloofde Land, geboden wierd, zijnde dit de tweedemaal, de Kinderen Iſraels te beſnijden: op d'ander zijde ſtaat een Palm-boom, met het byſchrift; *Pinguedo ejus*, Sijne Vettigheid, te weten van het Beloofde Land, daarſe nu in traden: dus word het Hebreeuwſch, ofte 't zy hoedanige Opſchrift, eenparig verklaard van Villalpandus en Kircherus, die 't hier in met malkanderen ſtaan en eens zijn: Na hen beiden komd Hottingerus, en verwerpt en beſtrijd deſe meening ten hoogſten, in ſijn Werkje *De Cippis & Nummis Hebreorum*, en meend aan te kunnen wijſen, ſoo uit de eigenſchap van de Taal, het gebruik van ſchrijven, als ook het gebruik der Penningen by de Iſraeliten van dien tijd, 't welk ſoo hy ſeid meer in Goud en Silver, en niet in Kooper beſtond, dat dit niet anders dan voor een Samaritaanſch maakſel, van veel laateren tijd, en tot een *Amuleet*, ſoomen 't noemd, dat is een kragthebbend tegenmiddel tegen eenige beſweeringen, en daar voor om den hals gedragen, toegeſteld, ſoude te houden zijn: Hoedanige *Amuleten* men wil datter van latere tijden, by de Baſilidiaanſche Ketters toegeſteld, verſcheiden gevonden worden: waar van by eenen Joannes Macarius een ſeer geleerde verhandeling geſchreven, dewelke van eenen Joannes Chifletius met aanteekeningen verrijkt, en uit de Drukkery van Moretus in 't ligt gegeven is. By deſen Hottingerus dan, als ook by Kircherus, in ſijn *Egyptiſchen Oedipus*, *Tom.* 2. *p.* 102. vinde ik d'afbeelding van deſen Penning van Salomon; dien my nooit by Gabriel Simeon gebeurd is te ſien, als welken Schrijver ſelf tot nog toe nooit tot mijner kenniſſe gekomen is; dog by Hottingerus word my beveſtigd, dat het deſelve Penning is, die by gemelden Simeon gevonden word: Kircherus vertoondſe enkelijk in een ruwe ſchets, met vermelding van 't Opſchrift; *Den Koning Salomon*, en *Den Heiligen Tempel;* ſonder hier verder een enkel woord meer by te doen, als dat de Characters ten deele Aſſyriſch, en ten deele Samaritaanſch zijn, gelijk hy (ſegd hy) die d'eene met d'andere vergelijkt, bevinden ſal: dat hy'er dan dus afſcheid, geloof ik dat is om dat hy weinig geloofs aan deſen Penning gegeven heeft; en ſulks op de voorgang van Villalpandus; want hoewel die den ſelven niet vertoond, ſoo ſpreekt hy'er egter in ſijn derde ſtuk, op 't 396. Blad aldus van: Nu ſoudenwe niet oordeelen, datwe hier nog yts verder by te doen hadden, wantwe ſchijnen meer dan genoeg van de form der Hebreeuwſche Penningen geſproken te hebben, ten zy'er ook nog yts te ſeggen overig was, van die Penningen diemen geen Hebreeuwſche noemen mag, al iſt datſe met Hebreeuwſche Letteren geſchreven zijn: En om kort te zijn, ſal ik'er maar een tot een voorbeeld bybrengen, die de keur-wet van alle d'anderen ſal konnen aanwijſen: Ik heb by Fulvius Urſinus geſien ſekeren Kooperen Pennning, op het gewigt van een Dragma, die van d'eene kant vertoond het hoofd van Marcus Antonius, met duſdanig Opſchrift; SELOMOH MELEC, dat is, *Koning Salomon:* aan d'andere zijde verbeeldſe een ruwe en wanſchikkelijke gedaante van een Tempel, met het Opſchrift, HAHECAL SELOMOH, dat is, *Salomons Tempel:* waar van wat deſelve Fulvius gevoele, ſal ik in 't kort voorſtellen, aangeſien die Man, van uitſtekende geleerdheid, ſig ſelven veel geſags en geloof baarheids verkrijgt: Hy meend dan, dat deſe Penning van Herodes Agrippa geſlagen is, die, om Antonius te vleien, hem de naam van SALOMON en de glory van den herbouwden Tempel, toegeſchreven heeft: dit gevoe-

Digitized by Google

voelen word door veele geen verwerpelijke giſſingen beveſtigd; want de Tronie, diemen op den Penning ſiet, is, buiten alle twijffel, die van Antonius, als die met alle andere Penningen over-een-komt, die des ſelfden Antonius Naam en Weeſen dragen: De Letteren zijn t'eenemaal deſe gelijk, diewe voortgebragt, en betoond hebben van Ezdras gevonden te zijn; weshalven deſe Penning noodſaakelijk voor laater, dan van Ezdras tijden, moet gehouden worden: Eindelijk deſen Tempel heeft niet alleen niet yts met Salomons Tempel, maar ook niet met eenigen Tempel, die van de Heidenen Wijſſelijk en Bouwkonſtig is gewrogt, gelijk; en derhalven vertoontſe niet yet anders dan de onwetenheid van den Werk-meeſter die dien Penning-ſtempel heeft gemaakt: weshalven, ſoo achtenwe, datme en deſe, en eenige andere, die deſen gelijk is, welke'er ſou mogen gevonden worden, voor geen Hebreeuwſche, maar voor een vreemde Uitheemſche te houden heeft; als geſlagen zijnde van Herodes, een onbillijk Vorſt, die ſich wel uiterlijk geheel en al voor een Hebreër uitgaf, maar geen ding minder behertigde dan ſich de Wetten en Inſettingen der Hebreen te onderwerpen, die het voor Goddeloos, en vervloekelijk houden, eens Menſchen Beeldnis, 't zy om welke reden, ofte te welker oorſaak, uyt te werken. Dus verre Villalpandus. Eer Hottingerus tot het uiten komt van ſijn gevoelen, over deſen Penning, doet hy voor af gaan eenen Brief van ſeekeren ſeer beroemden Antiquarius, ſoo hy hem noemd, met hem in gemeenſaamheid gewiſſeld; waar in we deſe woorden vinden: Ik hebbe ook deſe dagen ontfangen van N. N. de af-beeldingen, die in het Boekje der Graf-ſteenen en Penningen ſullen gebragt worden, daar ik grooten dank voor zeg: En dewijl my bygeval ter hand was eenen Silveren Penning van Salomon, in het ſelve geſondene Tafereeltje uitgedrukt, onder andere diergelijke my van Lyons geſonden, dewijl ikſe nu al hadde in mijn Laadjes, ſoo heb ikſe gedagt U voor een tegen geſchenk toe te ſenden; miſſchien Water in Zee, doch het zy hoe 't zy, ik verſoek dat gy 't voor lief beliefd te nemen. Van de oprechtheid, en authentijkheid deſes Pennings (op dat ik dit woord gebruike) weet ik tot noch toe niet yet ſeekers noch beſtendigs vaſt te ſtellen; twijffelagtig maaken hem, Eerſt, de niet Samaritaanſche, maar een nieuwe vierkante Letter; welke Penningen ik niet en weete of wel genoegſaame getuigenis in d'Oudheid vinden, of indienſe 'er vinden, of deſe Letter al van ſoodanige Oudheid is. Ten tweeden, het gewicht van een Dragma, 't geen eenen Roomſchen Denari te kennen geeft. Ten derden, het aangeſigt, 't geen dat van Marcus Antonius naauwkeuriglijk uitdrukt: Ende ten laatſten, de Stralekroon om 't Hoofd; welke ſoort van Kroonen ofte ten tijde van Salomon al in gebruik zy geweeſt, daar aan twijffel ik grootelijks; ofte indiens 'er geweeſt is by de Heidenen, ſoo is nochtans niet waarſchijnlijk, dat dien Koning, die ſoo wel door de Goddelijke Geboden onderweſen was, aan deſe Heidenſche overgeloovigheid, hoedanige dit ſlag van Kroonen te kennen geeft, plaats ſoude hebben willen geven: Want deſe ſoort van Kroonen (op dat ik dit van wat hooger ophale) ontleend ſijn beginſel en naam van de Son ſelf, wiens heerlijk Hoofd, &c. Deſe dingen, ſegge ik, zijn onder anderen my tot een bewijs, datmen deſen Penning aan Salomon, offe ſchoon ſijnen naam draagd, niet toe-ſchrijven mag; maar datſe of ten gevalle van Antonius, dien door vleiſugt de naam van Salomon toegepaſt word, ofte wel van de Nakomelingen, miſſchien d'Overſten by de Romeinen geſteld, ter gedagteniſſe van Salomon, en ſijnen

nen Tempel geſlagen zy geworden; 't geen by de Romeinen ſeer gebruikelijk was: als te ſien is aan ſommige Penningen. Nog heb ik eenen Gouden Penning, met de naam van David, en ſijnen Soon Salomon, met den Tempel, wegende vier dragmas in 't gewigt, welken Waſerus vertoond en uitlegd. Deſen Schrijver ſchijnd in 't gevoelen, aangaande d'aanſigts afbeelding van Antonius, en by gevolg van de niet waarigheid van den Penning, in alles met Villalpandus over een te komen; hoewel hy den ſelven niet en noemd, en van een Silveren, gelijk den anderen van een Kooperen, gewag maakt: Eerwe 't gevoelen, en de wederantwoord van Hottingerus hier tegen-kanten, moet ik hier nog aanhegten het uit-trekſel van eenen anderen Brief, by den ſelven te vinden, en eenes aldergeleerdſten Mans geleerden Brief genoemd; zijnde van de Heer Conringius, waar in hy, naar een wijdluftige uitweiding, aldus ſeid: Op dat ik weder tot de Hebreeuwſche Penningen kome, ik ſal u niet verbergen eenige mijner Vaſt-ſtellingen: d'eerſte is, dat'er eertijds nooit Penning der Hebreen met de naam van *Sikel* genoemd geworden is, die niet van Silver zy geweeſt: de tweede, dat'er geenen Penning, die de Beeldenis eenes Menſches draagd, van den egten bedde is; en derhalven dat deſe met Salomons en Moſes Beeldeniſſen geteekend, en ſooder nog eenige diergelijke zijn, inſonderheid deſe die de Beeldenis van onſen Saligmaaker vertoond, alle voor baſtarden te houden zijn. De derde, dat geenen Penning, met Hebreeuwſche Characters voorſien, van goeden merk, of groote Oudheid zy. De vierde, datmen met geen ſeeker kenteeken toonen kan, dat de Penningen, die een Samaritaanſch Opſchrift hebben, ouder zijn dan de Babyloniſche gevangenſchap. De vijfde, dat alle deſe Penningen geſlagen zijn ten tijde van de Aſmoneen, en de Herodeſſen, en wel na dat de ſelven van Demetrius de magt bekomen hadden om Penningen te mogen Munten &c. Hier ſienwe al een goed aantal, en inſonderheid van Mannen van oordeel, en ervarentheid in deſen, dat geen gering gewigt toebrengd, die deſen Salomonſchen Penning van onwettigheid betijgen, indien niet overtuigen: Laat ons mee eens ſien wat Hottingerus hier tegen voor de wettigheid des ſelfs te berde brengd: op de redenen in den eerſten Brief vermeld, antwoord hy aldus: De bewijs-redenen, uit de Oudheid ſelf ontleend, ſouden ligtelijk te weeg brengen, dat aan deſen Penning, dienmen van nieuwigheid voor regt roept, 't bekleedſel der Oudheid benomen wierd; gelijk baarblijkelijk is, dat Villalpandus voor deſen van deſen Penning dus geoordeeld heeft, datſe namentlijk, in laater Eeuw, van Herodes Agrippa, ter eeren van Marcus Antonius, diens Beeldnis zy ſeer naauwkeurig vertoond, ſoude geſlagen zijn; 't geen nochtans nu al over lang aan den ſeer Geleerden Schikhardus heeft mishaagd; waar van beſiet ſijn Geſprek van de Hebreeuwſche Penningen: Van deſen Silveren Penning (want dat'er ook Koopere, hoedanige een de Roomſche Urſinus geſegd word gehad te hebben, te Jeruſalem worden uitgegraven, heeft Schikhardus aangeteekend) beken ik, dat ik'er tot nog toe geenen met Hebreeuwſche Letteren geteekend geſien hebbe, die een ſekerder en waarſchijnelijker gedaante van Oudheid voor ſig brengd: 't is, beken ik wel, geen Samaritaanſch Opſchrift; maar hier van ſienwe geen volſtrekte noodſaakelijkheid, inſonderheid in de Heilige of Zinnebeeldelijke Penningen. Gelijk het belang des gewigts verſcheiden is geweeſt, ſoo en ontrekt het niets aan d'Ouheid, 't zyſe van eenen enkelen, ofte van eenen dubbelen Dragma bevonden worde. Het wezen

Digitized by Google

is bedriegelijk, inſonderheid in 't Kooper ingeſneden. De Straal-kroon, alhoewel niet buiten overgeloovigheid, ſie ik niet datmen de Joden af te wijſen heeft. Geheelijk dan oordeele ik, dat deſen Penning de voetſpeuren van geen verwerpelijke Oudheid heeft; en ik en meen niet, dat'er eenige met Aſſyriſche Letteren ouder ſal gevonden werden; immers ſy wind het verder van de Sikels die met Hebreeuwſche Letteren geteekend zijn. Dus veel antwoord hy alhier; en op den tweeden Brief, nog dit volgende: Nu tot uwe Vaſt-ſtellingen, ſooſe u beliefd te noemen, daarwe vooreerſt ſoo veel te ligter toekomen kunnen, als het in de H. Schriftuur ſelf ſeer gebruikelijk is, dat'er een Sikel voor een Silveren Penning, en wederom een Silverling voor een Sikel geſteld word; gelijkwe boven geſegd hebben: ten zy dat hier een klaare plaats tegen was, namentlijk 1 Kron. 21. 25. alwaarmen uitdrukkelijk leeſt, dat David aan Arnan gaf ſes honderd Goude Sikelen van gewigte. De tweede Vaſt-ſtelling, na haare ſtelling aangemerkt, ſchijnd het gebruik der Joden naauwlijks toe te laten: Ik weet wel, dat'er voornaame Mannen zijn welke ſchrijven, dat het daarom den Joden te ſwaarder heeft gevallen, ſchatting aan de Romeinen te betaalen, om datſe, boven het verlies van 't Silver, verder genoodſaakt waren des Keiſers Beeld te ſoeken, met haar handen aan te raaken, en hem eindelijk toe te brengen; daarſe ſelf, des Goddelijken Wets gedagtig, van alle geſnedene, en van alle Beeld een afkeer hadden: maar van anderen, en voornamentlijk van Seldenus, word beweſen, dat de Joden ſig van Schilderyen en ſnijdwerk, ſoo van Beeſten, als van een Menſche, niet volſtrektelijk onthouden hebben; ja datſe ſelf niet het Geld der Chriſtenen, met het Kruis geteekend, verwerpen: Ik agte dan niet, dat'er yts in de weg is, waaromwe de oude Joden minder ſouden toeſchrijven de Penningen met verſcheiden, ſelf ook Menſchen-beelden geteekend; in de onderſtelling egter zijn de Penningen, die het Beeld van Moſes, en van onſen Saligmaaker dragen, al te baarblijkelijk verdagt, ja van on-egtelijkheid overwonnen: van den Penning van Salomon hebbenwe onſe oordeel boven gegeven. Eindelijk beſluit hy, Het gebruik der Penningen is by den Hebreen ſeer oud, en geduurig geweeſt, waarom ſoumen dan niet ſeggen mogen, dat'er eenige, uit de Jeruſalemſche Puinhoopen, 't zy van de verwoeſte Stad, of van den verbranden Tempel, voor de Nakomelingen, die de ſelve met naarſtigheid naſpeurden, overgebleven zijn? Van de Romeinſche en Griekſe, en ſelf die d'alderoudſte zijn, ſullen d'Oudheid-kenners niet ligt toeſtaan, datwe ſullen mogen twijffelen; waarom ſoudenwe dan alleen van de Hebreeuwſche wanhoopen? d'Opſchriften ſelf van eenigen, gelijk als daar is die van Salomon, welken Penning ik niet weinig toe vertrouwe, brengen meenigmaal een grooter Oudheid mede. Eerwe hier afſcheiden, ſullenwe nog in 't midden ſtellen, 't geen hy aangaande deſen Penning nog elders anders ſeid: Schikhardus, in verſcheide verhandelingen over de Hebreeuwſche Penningen, betuigd, dat'er te Jeruſalem oude Koopere Penningen opgegraven worden, met de naam van Salomon, doen het Rijk nog bloeide geſlagen, en die aldus veel ouder zijn dan ſelf de Oorſpronk der Samaritaanen, of dan Ezdras is, die van d'eene kant de Beeldenis des Konings, van d'andere den Tempel, beideſins met gemeene Letteren vertoonen: ſoodanig een word geſegd datter de Roomſche Fulvius Urſinus gehad heeft; en deſen ſegd Villalpandus (gy hoord de woorden van Schikhardus) tegen het ſeer klaare Opſchrift, aan, enkelijk om ſijn vooropgevatte meening niet ter neer te werpen,

dat

Digitized by Google

dat in later tijd van Herodes Agrippa, ter eeren van M. Antonius, diens beeldenis ſy ſeer wel uytdrukt, geſlagen ſoude zijn. Sie hier nu, daar ik kort meende te zijn, een geheel uyttrekſel van afſchriften, welke ik achte uw' Ed. veel eer vermoeyen, dan vermaken ſullen; gy kunt'er aan ontwaar worden, hoe gewillig ymand loopt, wanneer hy als op zijn eigen veld is, en daar die hem ſoo behaachelijke verſlingering den prikkel als in ſijn hand heeft, en hem onder 't loopen t'elkens als met ſpooren noopt: dog ik heb liever aldus door de mond van anderen, dan uit mijn eigen kleine ervarenis, en kennis, willen ſpreken; hoewelwe ons ook aldus even ſeer op een drieſprong bevinden, en van de regte toegang tot het Orakel der onfeilbaarheid, noopende deſen Salomonſchen Penning, by na even onſeker blijven: want tuſſchen ſoodanige ten werenzijds vermaarde, en alderbedrevenſte Mannen, wie vermeet ſig een regtmatig oordeel te kunnen vellen?

Non opis eſt noſtræ, lites componere tantas.

Soo groote twiſten te beſligten,
Dat is geen laſt voor ons gewrigten.

Om hier evenwel nog een woord van mijn eigen bedunkelijkheid by te doen, ik ſoude my in deſen mede al ſeer op het geſigt beroepen, en indien Fulvius Urſinus (wien ik in deſen deele al byſonder veel toe vertrouwe, hoewel my niet onbekend is dat hy ook in eenige dingen ſijne misſlagen heeft gehad) als ook dien Antiquarius, met wien Hottingerus ſijne Brieven wiſſeld, en daar hy ſelfs ſoo grooten getuigeniſſe van achting, en kenniſſe, van Geeſt, enkelijk op het geſigt geoordeeld hebben, ſoo van den Silveren als den Kooperen Penning, dat de Beeldnis met die van M. Antonius ten uiterſten over een quam; ſoo ſoude ik my ook ſeer ligtelijk daar heenen laten neigen, dat deſen Penning geen Ouder herkomſt dan ontrent van deſe tijden heeft gehad: want wat belangd het oordeel uyt het Opſchrift der Letteren, en ook of dus of ſoodanig Opſchrift yets tot de uitvinding der rechte Oudheid doet, ik ſie dat hier wederom in beiden d'oordeelen niet over een komen: en gelijk ik hier in Hottingerus geenſinds ſou willen tegen ſpreeken, als welks gegrondveſte Letter-en Taal-kunde ik genoeglaam van een onverwrikbare ſtandſaamheid agte te zijn, ſoo geloove ik evenwel, dat ſijne bedrevenheid, ontrent de rechte Oudheid der Penning-kunde, niet ſoo beſlepen is, als die van die alder-geoeffendſte Roomſche Oudheid-kenners, beminners, opſoekers, en naſpeurders; gelijk ik ſie dat hy ook flaauwelijk deſe aanmerking ontrent de af-beelding beſtrijd: de Strale-kroon meen ik niet dat aan d'een of d'andere kant veel gewigts ſou kunnen toebrengen; want hoewel de gebruikelijkſte gewoonte der Oudſte en meeſte Ooſterſche Vorſten is geweeſt, enkelijk den Koninglijken Hairband te dragen, ſoo wordenwe evenwel uyt de BybelſcheSchriften van het tegendeel overtuigd, daar 1 Kron. 20. 2. geſegd word, dat David de Kroon van het Hoofd Hanuns des Konings der Ammoniten nam, die een Talent Gouds in 't gewigt woeg, en met Edele geſteente beſet was; daar onſe Uitleggers al een ſeer groot, en onnatuurlijk gewigt, aan toe-ſchrijven; dat deſe met ſtraal-takken uitgewerkt geweeſt kan zijn, ſoo wel als op eenige andere wijs, kan van niemand geloochend worden, die niet het tegendeel door bondiger bewijs ſou weten vaſt te ſtellen; en dat'er David, om eenig Heidenſch overgeloof, niet van af-keerig is geweeſt, leerenwe

Digitized by Google

uyt de gewagmaking datſe op ſijn Hoofd geſet wierd. 't Zywe nu hier uyt beſluiten, dat deſe Penning, of, van Salomon ſelf herkomſtig ſoude mogen weſen, of, dat menſe ten minſten aan de tijden der Herodeſſen ſou toe te ſchrijven hebben, ſoo en ſie ik niet wat hier uyt veel tot ſtandhebbing van den Jeruſalemſchen Tempel, op te Bouwen, of te verwerpen ſoude zijn, na een Schets, die gelijkwe uyt de af-beelding ſelf ontwaar worden, ſoo gering, ſoo verneken, ſoo konſteloos, en ſoo on-eigentlijk aan den dag komt; want ſchoon van Herodes Agrippa gemaakt, ſoo had die evenwel het ontwerp van ſijnen vernieuwden Tempel voor ſich, een werk in ſig ſelven ſoo groot en heerlijk, dat'er niet alleen Chriſti Diſcipulen, als tot een uiterſte verwondering de Steenen van toonden, maar dat de Keiſer Titus ſelf, voor en onder hare verwoeſting, daar mede ten hoogſten begaan, en onder 't branden ſelf beſien hebbende, ten uiterſte over opgetrokken was: en ei-lieve, wat ontleend nu duſdanig Gebouw van ſoo armhertig geſtel, alswe op de Penning ontwaar worden? of wat kan duſdanig geſtel van ſoo uitſteekende gevaarte voordragen? ten zy men ſeggen wilde dat hier eenigſints de Schetſe van den ouden Tabernakel, die ſelf tot een Voorſchets van den Tempel ſchijnd verſtrekt te hebben, ware nagevolgd. Nu bevind ik nog by den ſelven Hottingerus, als ook by Kircherus, eenen Penning, die my dunkt by beiden de ſelve te zijn, hoewel by Hottingerus wel een weinig ſinlijker uitgebeeld, daarmen aan d'een zijde eenen Tempel, ofte liever het Voor-portaal met vier Pilaren, een wijde open Poort, en een plat Dak: en aan d'ander ſijde, eenig Gebloemte, of een Vat daar Bloem-werk boven uitſteekt: ſiet hier leeſt Kircherus wederom, op d'eene ſijde, *Koning Salomon*, en op d'andere, *Jeruſalem*; Hottingerus poogt'er aan d'een ſijde de naam van SCHIMEON, of *Simeon*, en aan d'andere 't Opſchrift, *Des Jeruſalemſchen Vryheids*, uyt te halen; en oordeeld, datſe ten tijde der Machabeen, onder den Hooge-prieſter, en Overſte van dien Naam, ſoude Gemunt zijn: hoewel hy'er by doet, dat de Geleerden Schraderus, die den ſelven Penning met ſijne af-beelding en verklaring in het Ligt heeft gegeven, hier uyt meende te kunnen leſen, *Na de Beſchrijving* (te) *Jeruſalem* aan d'eene, en aan d'andere ſijde, nevens den Tempel, Hier is het goed, ſoo dat ik wederom ſie, dat het ſelf met de aldergeleerdſte Luiden dikmaal ten uiterſte los, en onſeeker gaat; en my dunkt niet te onrecht het Voor-ſpel van mijnen Kooperen Penning, en de ongewiſſe uitlegging des ſelfs, hier vooren by gebragt te hebben: vorder, dewijl ik ſie, wat voor bedriegerien dat'er t'elkens, in het na-maaken ſelf der bekende Roomſche en Griekſe Penningen, onder nomen worden, en waar van men voor deſen de Joden voor verdagt heeft gehad; ook dat'er de Penningen van Chriſtus, en Moſes met Hoornen, als een tweeden Ramhoorenigen Jupiter Ammon, met Hebreeuwſche Opſchriften aan den dag gekomen zijn; ſoo ſoude het my geenſinds wonder geven, als waar dit bedrog ook ontrent de meeſte der Hebreeuwſche Penningen te werk gelegt: want ook van een Penning van Samuel, daar Villalpandus, en Kircherus groot werk van maken, ſie ik dat Hottingerus dit ſelve gevoelen heeft; ofte ten uiterſten genomen, dat hyſe tot een geheel andere leeſing poogd te betrekken. En dus ver gaat d'opmerkelijke waarneming van dien Man, in ſijnen Brief in 't begin van den Jaare 1676 aan ons geſchreven. Nu willen wy ook noch afdoen 't geene van de Oudheid en 't Geſag der Hebreeuſche *Punctten* of Klank-ſtippen te ſeggen is.

Ee-

Digitized by Google

Eenige ſtellen de Puncten by de Hebreen even oud met de Letters: andere brengenſe tot Moſes: ſommige tot Ezdras en de groote Synagoge: andere tot de Tiberienſe Maſoreten, die de ſelfde ontrent het Jaar van Chriſtus 500. by de H. Text ſouden gevoegd hebben. Onder die welke de Oudheid der Puncten beweeren, ſeggen ſommige, datſe door 't dagelijks ſonder Puncten te leſen, ſouden in vergetenis geraakt zijn, en maar alleen by de Géleerde bekend gebleven zijn, tot datſe naar het t'ſaamſtellen des Talmuds weer in gebruik zijn gebragt; dog ſy twijffelen of de Oude de Puncten ſoo hebben geteekend alswe die hedendaags hebben. Andere willen dat de Puncten van Moſes by de H. Text, niet ſchriftelijk, maar mondeling ſouden overgeleverd zijn, en datſe van Ezdras daar na by de Text ſouden geſteld zijn. En dit is het meeſte gevoelen der Joden. Andere erkennen Ezdras alleen ſelfs voor den eerſten vinder der Puncten, en ſeggen datſe daarom van Godlijk geſag zijn. Dog de meeſte Geleerde deſes tijds, ſtellen de Maſoreten die eenige eeuwen na Chriſtus ſouden geleefd hebben, voor de eerſte vinders der Puncten. En alhoewel dit geſchil enkel Letter-knibbeling is, egter kanmen ſeggen dat het ſijn Oorſprong uit de Bybelſche Godgeleerdheid heeft: want ſommige vreeſen dat, indien de Puncten van geen Goddelijk geſag zijn, de Rooms-geſinde een Deur ſal geopend werden om de ſekerheid en 't geſag der Heilige Schrift onder de voet te werpen; als welkers regte leſing, dit toegeſtaan zijnde, t'eenemaal onſeker word; en derhalven ſoude de Schrifture ten opſigt van ons, van het geſag der Kerke af hangen. Hierom willen ſommige dat gevoelen, ſchoon valſch, ſterk ſtaande houden, om dat'et ons in 't geſchil over het geſag der Heilige Bybel-Schriften, wel meeſt ſchijnd te begunſtigen. Dog de waarheid heeft de voorſpraak der leugenen niet van nooden, en ſy moet niet verborgen werden, ſchoon eenige de ſelfde misbruiken. Daar zijnder ook die meenen, dat de Hebreeuwſche Text, door het byſetten der Puncten in veele plaatſen bedorven is; en dat ſulks van de Rabbinen, en vyanden van 't Chriſten Geloof gedaan zijnde, te weeg heeft gebragt, datmen gantſch daar niet op vertrouwen mag; maar de ſekere leſing uit de Lxx. Griekſe Vertaalers halen moet, om datſe gemaakt is, eer de Joodſe Rabbinen de hand daar aan hebben geleid; en de Hebreeuwſche Taal nog in haare bloei-tijd gekend en verſtaan wierd: van welk gevoelen d'Heer I. Voſſius is; alswe hier na uit hem ſelfs breed genoeg ſullen aanhalen.

Van wat Oudheid de Puncten of Lees-ſtippen zijn.

Of Moſes de Puncten alleen mondeling heeft bekend gemaakt.

Ofmen de Puncten van Goddelijk geſag moet houden.

Eer wy de voornaamſte dring-redenen deſer gevoelens bybrengen, ſoo luſt'et ons eerſtelijk nog de getuigeniſſen van eenige uitſtekende Mannen tot verſterking van het gevoelen, dat wy voor waaragtigſt houden, voor te ſtellen. Joſephus Scaliger ſegd in ſijn Brief aan den Taalkundigen Buxtorf: Het ſchijnd my t'eenemaal ſeker dat de Puncten der Hebreen nieuw zijn, en datſe miſleid werden, die de ſelfde ſoo oud agten als de Taale ſelf: want de Letterkundige regels van eenige Taale werden dan gegeven, niet als die Taale in gemeen gebruik is, maar als de ſelfde is buiten gebruik geraakt. Soo zijn de Puncten der Arabiſche Taale eerſt gevonden lang na de dood van den Bedrieger Mahometh: egter leeren de Kinderen der hedendaagſche Mahometanen ſonder Puncten leſen. Soo leſen ook de Samaritaanen en de Joden in haar Synagogen de Wet ſonder Puncten. Te vergeefs werd ons tegengeworpen de plaats uit het Boek ZOHAR, want dat Geſchrift is jonger als den Talmud. Wy hebben veel meer bewijs-redenen uit de Overſetting der Lxx. om te bewijſen dat de Joden eertijds geen Puncten hebben gehad, die ſulks alleen uit weinig plaatſen des Targums

Fraye gedagte van Scaliger over de Oudheid der Hebreeuwſche Puncten.

Voorbeelden die de Oudheid der Puncten om verwerpen.

Digitized by Google

konnen bewijſen. En diergelijke fraye getuigeniſſen vindmen by ſeer veel Geleerde Mannen. Dog nu willen wy gaan bewijſen dat de Puncten of Klank-ſtippen ſoo oud niet en zijn, als vele willen.

Bewijs dat de Puncten niet ſoo oud zijn als de Taal.

Onſe eerſte bewijs-reden nemen wy van de Samaritaanſche Letters, die wy te vooren overvloedig getoond hebben, de ſelfde te zijn met de Oude of Eerſte Hebreeuwſche Letters. De Samaritaanen kennen geen Puncten in haare Handſchriften nog op haare Sikels: maar leſen haare Boeken met hulpe der Letteren, die ſy *Moeders der Leſing* noemen. En uit deſe oorſaak is tuſſchen haare Boeken en de Hebreeuwſche, geen onderſcheid ontſtaan. Uit de Heilige Hiſtorie is bekend, dat na het wegvoeren der Tien Stammen en het inbrengen van nieuwe Volken in haar plaats (als wanneer de ſelfde van de Leeuwen geplaagd wierden om datſe de waare Godsdienſt onkundig waren) van den Koning een Prieſter geſonden is, die haar in de regte Godsdienſt ſoude onderwijſen. Nu is het niet bedenkelijk dat deſen Prieſter een ander Wet-boek heeft mede gebragt, als met ſoodanige Letters, die by de Iſraeliten in gebruik waren, en met welke de Wet van Moſes geſchreven was: want het is ſeker dat deſe Samaritaanen eindelijk de Afgoden verwerpende, de waare Godsdienſt hebben aangenomen, ſig met haaren Tempel-bouw alleenlijk van de Joden afſcheurende: gelijk niet duiſterlijk uit het geſprek van de Saligmaaker met de Samaritaanſche Vrouwe af te nemen is. Ten tweeden werd het ſelfde beweſen uit de ſeer oude gewoonte der Joden in haare Synagogen; daar de Exemplaren dieſe het Volk voorlaſen ſonder Puncten, ſonder Accenten of Bygalmen en onderſcheiding van Verſen waren geſchreven; om alſoo het Eigen-ſchrift van Moſes na te bootſen: want ſy hebben gemeenlijk in yder Synagoge ten minſten een Rolle in een koſtelijk vercierde Kiſt met groote eerbiedigheid bewaard, dieſe om te leſen daar uithaalden, en wederom inbragten. Het is ook by de Joden een gemeen gevoelen, dat de Wet in den beginne ſonder Puncten en ſonder onderſcheiding van Verſen is geſchreven: Ja ook het Boek van Eſther, datſe op een ſekeren dag gantſch uitleſen. By Walton was voor deſen ſoodanigen Boek van Eſther, beſtaande uit veel te ſaamgenaaide Pergamenten in bewaaring. Buxtorf bewijſt dat een Boek met Puncten van de Joden voor onheilig werd gehouden, ſelfs ſchoon de Puncten waren uitgewiſt. Dit werd verder beveſtigd uit de Hiſtorien van China, daar in de Jeſuiten verhaalen, dat'er eenige Joodſche Synagogen zijn ontdekt, by welke een Hebreeuwſch Wet-boek gevonden werd meer als over 600. Jaaren geſchreven, dat ſonder Puncten is. Welke Joden van Chriſtus nooit gehoord hadden, en ook niet en wiſten van de naam JODEN, haar ſelfs Iſraeliten noemende. Waar uit te vermoeden is, dat deſe luiden eenige overblijffelſs zijn van de Tien Stammen. Dog de Voorſtanders van het tegendeel brengen hier tegen in, eerſt dat die Boeken ſonder Puncten zijn geſchreven om den arbeid der Schrijvers te verligten: dog dat is ſeer ſlegt; want het is niet waarſchijnelijk, dat ontrent het afſchrijven der Heilige Schriften agt op een weinig arbeid der Schrijvers gegeven is. Ten tweeden werpen ſy tegen, datſe tweederlei Exemplaren hebben, een ſonder Puncten met de gemeene letteren. Dog wy hebben te voren dat verdigtſel van de tweederlei letters verworpen. Ook is niet waarſchijnelijk dat het Boek in de Synagogen met de gemeene letters en de andere voor de gemeene man met de heilige letters ſouden geſchreven ſijn. Ten derden werpen ſy tegen, dat deſe dring-reden alleenlijk bewijſd, dat by Moſes eigen ſchrift geen Puncten geweeſt ſijn, maar geenſinds dat het af-

Hoe de Samaritaanen leſen.

Hoe de Wet die in de Joodſche Synagoge geleſen wierd geſchreven was.

De Joden agten de Boeken met Punten ſeer weinig.

Joden in China.

Overblijffels uit de Tien Stammen.

't Afſchrift van Moſes en van Ezdras is ſonder Punten geweeſt.

Digitized by Google

afschrift van Esdras daar van is ontbloot geweest. Wy antwoorden dat het beide in dese dingreden openbaar is: want indien de Joden gewetten hadden, dat het afschrift van Esdras en van de Groote Synagoge onder welke eenige Propheten waren, met Puncten was voorsien geweest, sy souden niet na-latig geweest zijn, sulks in haare Synagogen na te volgen. Gelijk vele der geleerdste Joden ons 't selve geern toestaan. En soo ymand van meening is dat de getuigenissen der Joden hier in van weinig kragt zijn, dewijle 't in haar eige saak is, en alles soeken by te brengen, watter dienen kan om haar geslagt te vereeren: soo zijn nochtans haar getuigenissen voor dit gevoelen van groot belang en meer te achten dan honderd anderen. Een der Geleerdste Letter-kundige onder de Joden, namentlijk Elias Levita, beweerd niet alleen, maar hy bewijst het ook met veel reedenen die klem hebben, dat de Puncten niet van Ezdras, maar van de Tyberische Masoreten hun oorspronk hebben; en hy brengd andere Rabbinen by die van 't selfde gevoelen zijn; namelijk dat de Puncten ontrent het Jaar 500 eerst gevonden zijn.

De Puncten sijn maar ontrent over de 500. Jaar oud.

In de Vierde plaats werd het selfde bewesen uit de oude Talmudisten en Kabalisten: want in den gantschen Talmud, *Mischna* en *Gemara* werd geen gewag van de Puncten gemaakt; waar uit een kragtig bewijs genomen werd om te besluiten, dat de t' saamstellers van die groote Boeken, de Puncten t'eenemaal sijn onbekend geweest: te meer dewijl'er op veel plaatsen noodsaak was om waarlijk van de Puncten te moeten spreeken; en met namen als'er geschil was over de lesing van eenig woord, dat met verscheide Puncten verscheidelijk kan gelesen werden: hoedanige plaatsen seer veel voorkomen. Het is waar dat 'er in den Talmud wel gewag gemaakt werd van de MASORA: dog men moet weten dat de *Masora* niet alleen ontrent de Puncten, maar ook ontrent de Letters en de Woorden besig is: want de gantsche *Masora* is niet op eenen tijd gebooren, maar op verscheide tijden voor en na den Talmud van verscheide Schrijvers te gaar gesteld. Van de Kabalisten werd ook aangemerkt, datse haar geheimen, diemen liever Oude-Wijfs Fabelen mogt noemen, alleen uit de Letters en geensinds uyt de Puncten noch Accenten haalen: 't geense ongetwijffeld souden gedaan hebben, by aldien de Puncten doen hadden in wesen geweest, of van haar voor Godlijk erkend waren.

Den Talmud spreekt van geen Puncten.

Het Vijfde bewijs voor ons gevoelen, werd gehaald uyt de KERI en KETIB, 't welk Aanteekeningen zijn op de kant van de Hebreeuwsche Bybel: die ongetwijffeld seer oud zijn; doch niet van den Berg Sinai, gelijk de Joden ons willen wijs maken: maar navolgens de verscheide Leesing voortgekomen. Dese Kant-teekeningen zijn de eene alleen besig ontrent de Letters, d'andere ontrent de Puncten; in welke nogtans meer verscheidenheid kan vallen als ontrent de Letters. Daar staan ontrent dese *Keri* en *Ketib* noch de volgende dingen aan te merken: eerst de Puncten die by *Ketib* (dat is het *Woord*) in den Text gevoegd werden; die hebben haar eigen Puncten niet by haar gevoegd, maar die Puncten die tot de *Keri*; dat is tot het *Kant-woord* behooren. Waar door den Lezer vermaand werd, dat het Kantwoord moet gelesen werden, dog met de Puncten des Textwoords. 't Gene geensinds betamelijk schijnd, de H. Geest toegeschreven te werden; als die de woorden met haar eigen Puncten liever in de Text soude hebben laten stellen. Ten tweeden de Masoreten merken aan, dat'er vijf woorden in de H. Text zijn, die niet gelesen werden, om datse overtollig zijn; waarom sy ook geen Puncten hebben: gelijk Jer. 51. 3. &c. Vorders vindmen in seven plaatsen een ruimte in de Text opengelaten, daar geen Let-

Hoemen de *Keri* en *Ketib* tot nutte maakt.

Digitized by Google

Letters maar alleen Puncten ſtaan, als Jer. 31. 34. en op de kant ſtaat het Woord, dat met de Puncten in de Text moet geleſenwerden. Ten derden in de Text komen ſommige woorden voor als van den anderen geſcheiden, die de Kant-teekening ſegd, dat als Een woord moeten geleſen werden; en ſoo ook in tegendeel, gelijk als Jer. 6. 29. 2 Kron. 34. 6. Ten vierden, in de Text ſijn veel woorden, die aan de Joodſche Meeſters (welke ſchijnen wijſer te willen zijn als de H. Geeſt) niet Kuiſch genoeg ſchijnen, en daarom ſtellenſe daar andere Puncten by, te weten van de woorden die op de kant ſtaan, die met die Puncten moeten geleſen werden, als 2 Kon. 18. 28.

Joden hebben ook tot de Text meenen beter woorden te verſieren.

Ten ſeſden, uit het Getal, Dienſt, Gebruik en Naamen der Puncten en Accenten, haald Capellus verſcheide redenen tegen der ſelfder Oudheid op: dewijle daar uit openbaar is, dat die dingen uitgevonden zijn, na dat de Hebreeuſche Taale buiten gemeen gebruik geraakt is, om de Text door dat hulp-middel te gemakkelijker te leſen. De verſcheidenheid der Puncten is de Oude ook onbekend geweeſt, en ſy konden niet dienen om 't Rijmloos van de Vaarſen te onderſcheiden. Vorders by de oude Maſoreten vindmen geen naamen der Puncten, als alleenlijk ſederd ontrent 500. of 600. Jaaren. En hoe is gelooflijk, dat'er van Ezdras tijden af, Puncten ſonder naamen ſouden zijn bekend geweeſt, daar de Letters over 3000. Jaaren deſelfde naamen hebben gehad, dieſe nu nog draagen? Daar-en-boven de naamen der Puncten zijn geen Hebreeuwſch, maar Chaldeeſch, tot bewijs datſe eerſt gevonden zijn, na dat de Chaldeeſche Taale by de Joden is in gebruik gekomen. Aben-Ezra en de Letter-meeſters van ſijnen tijd, erkennen niet meer dan ſeven Puncten, dieſe *Koningen* noemen, en aan de Tiberienſe Maſoreten toeſchrijven; namelijk de *Cholem*, *Schurek*, *Chirek*, *Patach*, *Sægol*, *Kamets* en 't *Zere*. Vorders de Puncten *Raphe*, *Dages* en *Mappick*, offe ſchoon den onkundigen Lezer in 't leſen helpen, zijn den Ouden onbekend geweeſt. De Letteren *Beth*, *Gimel*, *Daleth*, *Caph*, *Pe*, *Thau*, ſeggen de Letter-meeſters, met de Punct *Dages*, moeten niet uitgeblaaſen, dog ſonder die Punct, met een uitblaaſing geleſen werden: Egter werden de drie eerſte by de Lxx. Overſetters altijd als niet uitgeblaſen aangemerkt; dog de drie laatſte als uitgeblaaſen in ontelbare plaatſen. Hier uit blijkt dat de Puncten lange tijd na Ezdras zijn gevonden: het ſelfde kan ook van de Accenten of Byklanken geſegd werden. De Letter-meeſters zijn over der ſelver getal niet eenſtemmig: eenige tellen'er xx. andere xxx. daarder nogtans natuurlijk niet meer dan drie onderſcheiden van Byklank of Tong-val zijn. Maar waarom hebben de Hebreen dan ſoo een groot getal mogtmen vraagen? Men ſegd, om de Poëtiſche Schriften in den Tempel te ſingen. Dog hier tegen ſtrijd, dat de andere Schriften, ſelfs de Kapittels, daar in alleen eige naamen komen, deſelve Accenten hebben. Soo dat de Accenten ook eerſt na de Babyloniſche gevangenſchap zijn ingevoerd, om de H. Text Singens-wijſe in de Synagogen te leſen, tot dat Rabbi Ben Aſcher, die 1000. Jaaren na Chriſtus heeft geleefd, de laatſte hand daar aan gelegd heeft. Onlangs heeft ymand een Boek geſchreven, even als of hy door een byſondere beſtuuring des H. Geeſt al der ſelver geheimen ondekt hadde, verdeelende de felfde in Koningen, Hertogen, Graven, Dienaars &c. Dog dien armen Letter-knegt heeft in plaats van ligt, duiſternis voortgebragt. Seker daar zijn maar weinig Lees-teekenen noodig, de andere zijn overtollig. Indien de Oude Hebreen Accenten hadden gehad, het is waarſchijnelijk dat de Grieken, die haar Letters van de Hebreen ontleend hebben, de ſelfde niet en ſouden hebben ontbeerd: dog nu is het uit de oude Opſchriften en Hand-ſchriften openbaar, dat de Grieken

Wanneer en waar toe de Puncten gevonden zijn.

De Hebreeuwſche Letters hebben nog haar eige Aal-oude naamen.

Naamen der Punten of Leesſtippen.

Wat Puncten geaſpireerd of uitgeblaaſen worden.

Waarom de Hebreen ſoo grooten getal van Accenten hebben.

Digitized by Google

ken als ook de Latijnen van ouds geen Accenten hebben gehad, maar die alleen hebben bekomen, na dat die Taalen buiten gemeen gebruik geraakt zijn. Egter kan niet ontkend werden of de Maſoreten hebben met de Accenten uit te vinden, en daar door de leeſing te verligten een goed werk gedaan: niet te min zijnſe in ſommige dingen te overtollig, en in andere wederom te mager, want ſy hebben de Teekenen van Vragen, van Verwonderen en ſoo voorts, nagelaten, 't geen wel had noodig geweeſt.

Griekeh en Latijnen hebben van ouds niet altijd Accenten of Lees-klank-teekens gehad.

De Sevende dringreden werd ons van de Chaldeeſche, Syriſche, Griekſe en andere Overſettingen in de hand gereikt; als waar uyt te ſien is, dat by gebrek der Puncten, ſommige woorden dubbel-ſinnig van beteekenis zijn; en daarom verſcheidelijk zijn overgeſet: gelijk in veel plaatſen blijkt. Hier tegen werd ingebragt, dat de exemplaren met Puncten eertijds ſeer raar waren, en dat de LXX Overſetters met voordagt geen goed exemplaar hebben gebruikt, om datſe dat werk als gedwongen deden. Doch dit ſchijnen Loutere verſierſels, want wie ſal ſulks gelooven, daar ſoo veel Joden doe ter tijd in Ægypten waren, die van de getrouwheid der Overſetting konden oordeelen; en dat ook de Overſetting der LXX in de Synagogen geleſen, als ook naderhand van de Saligmaker en de Apoſtelen is gebruikt, om datſe doe gemeen en bekend was; en deſwegen nu van veel geleerde boven de Hebreeuwſche Text der Joden geagt word; dewijle daar in meer Schrijf-fauten en vervalſingen van haar in vermoed werden, alswe hier na uyt den Heer J. Voſſius ſullen bybrengen; niet tegenſtaande die Geleerde Man, de agtbaarheid der LXX Overſetting, tot nederwerping van 't Geſag der Hebreeuwſche Text, om geen andere reeden veel te hoog ſchijnd in Top gehaald te hebben, als om dat hem de Rabbijnſche Puncten in de weg zijn, dien hy wil uitgeſchrapt hebben; en dan meend hy datmen de Hebreeuwſche Text met de Samaritaanſche en Griekſe Overſetting der LXX, haaſt ſal over-een gebragt ſien. En gelijk den ſelven ook een verhandeling uyt gegeven heeft over den regten Ouderdom des Werelds, in welke hy tot veeler verwondering beweerd, datmen de ſelve veel ſekerder uyt de Griekſe Bybel der LXX Overſetters en de genoemde Samaritaanſche Bybel, dan uyt de hedendaagſche Hebreeuwſche Text haalen kan; ſoo heeft den Vertaalder in de Voor-reden van 't gemelde Boek, ook den Heer Voſſius genoegſaam daar in willen voorſpreeken, ſeggende: *Wanneer* d'Heer Voſſius *van den Samaritaanſchen Bybel en deſſelfs Oudheid ſpreekt, en moetmen ſijne meening ſoo niet opvatten, als of hy van ſins was dien op den Altaar te ſetten, en den gemeenen Hebreeuwſchen Text agter de Bank te werpen; O neen, hy houd deſen in ſijne behoorlijke waarde, en miſſchien agt hyſe vry hooger dan vele andere, die den ſelven dapper hoog willen ſchijnen te ſtellen. En dit hebben wy uyt ſijn eigen Mond: Want gelijk ik ſijn Boekje eerſtmaal doorleeſende, in den beginne ook van die meeninge was, nam de vrymoedigheid om daar over met hem ſelfs te ſpreeken; wiens beleefdheid en vriendelijkheid ik niet genoeg prijſen kan. Den Samaritaanſchen Text dan daar hy van ſpreekt, is een en de ſelve met den hedendaags-genoemden Hebreeuwſchen Bybel, niet dan maar alleen in de forme van de Letteren van malkander verſchillende; zijnde de eerſte geſchreven en gedrukt, noch met die Oude Letteren die de eerſte Joden gebruikt hebben voor de Babyloniſche gevangenſchap, en waar mede Moſes ſijne Boeken geſchreven heeft, en die Bybels als noch gedrukt worden, diemen met waarheid den Samaritaanſchen Bybel noemd, om dat de Samaritaanſche Joden die Letteren behouden en bewaard hebben. Den anderen daar*

Bewijs voor de nieuwheid der Puncten uit de Chaldeeſche, Syriſche en Griekſe overſetting.

D'Heer Voſſius gevoelen omtrent de Hebreeuwſche Text beſchermd.

Digitized by Google

en tegen is veel eer geſchreven, en werd nu gedrukt met Chaldeeſe Letteren, daar de Joden in Chaldea vervoerd zynde, hen toe gewend hadden: invoegen dat het buiten twijffel is, dat Moſes ſelve, indien hy nu eens opſien mogt, den nu genoemden Hebreeuwſchen Bybel niet en ſou konnen leeſen: anderſinds komen die met malkander in woorden over-een: want in beide word even eens geleeſen, en beginnen in klank en woorden, BERESCHIT BARA ELOHIM, *&c.* In den beginne Schiep God, *en ſoo voorts. Het misverſtand ontſtaat daar uyt, dat gemeenlijk voor den Samaritaanſchen Text genomen word, niet den Ouden Samaritaanſchen, ofte om beter te ſeggen, den regten Hebreeuwſchen Bybel, die by weinige bekend is, maar een ander Af-ſchrift ofte Overſetting, die veel eer een uitbreiding dan een regt Af-ſchrift of goede Overſetting is.* Dit ſegd den Vertaaler van den Heer Voſſius Boek over den Ouderdom der Weereld. Hieronymus, Origines en andere Oude Kerk-Vaders, en maken ook in het minſte geen gewag van de Puncten, daar hen nochtans menigmaal goede gelegentheid voor gekomen ſchijnd te zijn, om daar van te moeten ſpreeken; als voornamelijk in veel plaatſen van Hieronymus blijkt; die ſeer Geleerd in de Hebreeuwſche Tale is geweeſt. Hier tegen ſegtmen wel dat Hieronymus, mogelijk nooid een exemplaar met Puncten (om datſe in ſijn tijd raar waren) heeft geſien. Doch dewijle dit ſonder bewijs werd geſegd, ſoo kan 't ook niets bewijſen, maar ligtelijk geloochend werden. Vorders is niet bedenkelijk, dat in 500 Jaren na Chriſtus geboorte, geen van al de Griekſe noch Latijnſche Vaders, van de Puncten ſouden gerept hebben, indienſe in gebruik geweeſt waren, daar ſelfs de Joden ſoo gemeenſaam met de Chriſtenen omgingen. 't Is waar dat hier tegen werd ingebragt dat Hieronymus dikwils van de Stippen der Hebreen gewaagd: maar wy antwoorden daar op, dat die gene die dit tegen-werpen Hieronymus niet wel geleeſen hebben: want hy verſtaat door het woord *Apex*, niet de Vokaal-puncten of Klank-ſtippen, maar alleen de bovenſte Streepjes aan de Letters, gelijk in menigte plaatſen openbaar is. Men ſegd ook dat Hieronymus dikwils gewaagd van de Accenten: Wy antwoorden dat hy door de Accenten verſtaat, niet haar Figuuren of Schrijf-wijſe, maar haar geluid of Tong-val ſelfs, die door het gebruik genoegſaam bekend waren, dewijl'er geen Taal ſonder Klanken noch By-klanken kan uitgeſprooken worden. Ten laatſten kanmen ook een bewijs haalen uit de Ooſterſe Taalen, die met de Hebreeuwſche Taale groote gemeenſchap hebben, en welke haare Puncten eerſt onlangs hebben verkreegen, of daar van noch ontbloot zijn: gelijk in de Arabiſche Taale blijkt. Nadien dan deſe Taalen haare Puncten niet te gelijk met de Letters hebben ontfangen, ſoo is het ſelfde ook waarſchijnelijk van de Hebreeuwſche Taale: en duſdanige reden agten wy genoeg om onſe meeninge vaſt te ſtellen.

Dat de Griekſe en Latijnſche Oud-vaders van de Puncten geen gewag maaken.

Andere Ooſterſche Taalen hebben haar Puncten niet van ouds.

Nu ſtaat ons noch te overwegen 't geene van andere hier tegen werd ingebragt: Want eerſt ſeggen ſommige dat de natuur van alle Taalen mede brengd, dat haar Letters in Klinkers en Mede-klinkers beſtaan: dewijle de Klinkers als de Ziel der Mede-klinkers zijn, en ſonder welke ſy t'eenemaal ſtom zijn. Wy antwoorden waaragtig te weſen, dat'er geen Taale ſonder Vokalen of Klinkers gevonden werd, en dat'er ook geen woord ſonder Vokalen kan werden uitgeſprooken. Doch hier in werd de Oudheid der Hebreeuwſche Puncten geenſinds beweſen. Voorwaar de Hebreeuwſche Taale heeft van den beginne haar Klinkers en Mede-klinkers gehad ſoo wel als eenige andere Taalen: want de *Aleph*, *Vau* en *Jod*, zijn de

Sonder Vokalen of Klink-letteren kan geen Taal uitgeſproken worden.

't Hebreeuwſch heeft voor de Puncten

Digitized by Google

de voornaamſte, en dikwils ook de *He*; en gelijk Hieronymus wil ook de *Hajin*, die heden beide voor Mede-klinkers werden gehouden. Origines heeft heele Hebreeuwſche Boeken met Griekſe Letters geſchreven, ſonder nieuwe Vokalen te verſieren. Het ſelfde heeft ook Hieronymus gedaan in eenige woorden en verſſen met Latijnſche Letters, en geſchied noch dagelijks van de Geleerde. Seeker het A. B. C. der Hebreen ſoude ſeer onvolmaakt zijn, indien 'er geen Klinkers in waren, die de voornaamſte Letters zijn, en om welkers wille de Mede-klinkers zijn gevonden: want dan ſoud'et ſlegts een vergaaring van Letters zijn, met welk niets ſou konnen uitgeſproken werden. Ja de Bybel ſou als Voſſius ſegd, een ſtom Boek zijn. Het ſoude ook geheel ongerijmd zijn te meenen dat *a, e, i, o, u*, niet en ſouden konnen uitgeſproken worden, ten zy door hulpe van andere Letteren; gelijkmen ſiet dat hedendaags by de Letter-konſtenaars geſchied, die *a* door אָ en אַ: *o* door אֹ: *u* door אוּ uitſpreken, want deſe Letteren ſouden niet klinken ſonder Puncten. Daar kan anderſinds wel een Taale ſonder Klink-letteren geſchreven, doch niet geleeſen werden, om dat den Leeſer de Klinkers daar by moet voegen, en in ſulker manieren werden noch hedendaags de Rabbinen, als ook van ſommige, de Bybel-Text geleeſen.

van ouds ook ſijn Klinkers en Mede-klinkers gehad.

Men kan ſonder Vokalen wel ſchrijven maar niet leſen nog ſpreken.

Wederom werd'er ingebragt; dat de Hebreeuwſche leſing by gebrek van Puncten ſeer ſwaar en onſeeker werd: want geſteld dat de Letters *Aleph, He, Jod, Vau*, in plaatſe van Klinkers geweeſt zijn, egter is de leeſing dan onſeker, om datſe ſomtijds voor de eene en ſomtijds voor de andere Klink-letters genomen kan werden: namelijk de *Vau*, voor *o*, of *u*, de *Jod*, voor *i*, of *e*, en ſoo voorts. Als ook om dat'er veel woorden in de Hebreeuwſche Text voorkomen, die geen van deſe Vier Letters hebben. Ja neemd ſeggen ſommige, dat de regte leeſing der Hebreeuſche Text ſonder Puncten is konnen bewaard werden ſoo lang de Hebreeuſche Taale in gemeen gebruik was, egter is ſulks niet wel mogelijk geweeſt van de tijden van Ezdras tot de op Tyberienſche Maſoreten eenig honderd Jaren na Chriſtus geboorte? Wy antwoorden, dat die leeſing onder de Geleerde door het dagelijks gebruik, en door neerſtig onderwijs is konnen bewaard werden; gelijk daar voorbeelden van zijn, ſelfs onder de Joodſche kinders. En op wat wijſe uit de *Aleph, He, Vau, Jod*, en ſommige andere dienſtbare Letteren eenige weinige algemeene Regels, om de Hebreeuwſche Text ſonder hulp der Puncten te leeſen, konnen gemaakt werden: dat leerd de Geleerde Capellus in 't breede. Het is niet noodig voor yder vers of woord ſoo veel verpooſing of uitſpraak van byſondere Klinkers van buiten te leeren: dewijle waarſchijnlijk is, dat Ezdras de Verſen met tuſſchen-ruimten, en niet met Stippen heeft onderſcheiden: het geene door den aard en eenſtemmigheid der Taale, als ook door overlevering der Oude en onderwijs der Geleerde, met hulp van weinige algemeene Regels niet moejelijk is gevallen: gelijk geſchied is in de Chaldeeſche en andere Taalen, die geen Puncten hebben gehad voor de Hebreeuwſche Taal, en egter onveranderd zijn gebleven: byſonderlijk in de Samaritaanſche Taale, die immers tot nog toe geen Puncten heeft. En hoedanig I. Voſſius hier van gevoeld, ſullen wy uit hem ſelfs tegens den Vader R. Simon, hier na bybrengen. Soo ſienwe mede dat de Griekſe Taale van Plato en Ariſtoteles tijden af, de ſelfde is gebleven, of ſchoon de Accenten of Bygalmen eerſt lange tijd daar na gevonden en by de Letters geſteld zijn. En dat wel meeſt in die tijden als andere Volken die hebben begonnen te leeren, op datſe die na den regten aart en Tong-val van die Taal ten eerſten regt en in haar eigen klanken ſouden konnen leeren uitſpre-

Swarigheid in 't leſen ſonder Puncten.

Hoe de leſing ſonder Puncten onveranderd is konnen blijven.

De Griekſe Taal is ſonder Accenten lang onveranderd konnen blijven.

Digitized by Google

ken. Vraagd nu ymand verder, om wat reden de Hebreen die gewoonte hebben gehouden, van in 't midden der woorden de Klinkers na te laten, daarse nogtans de selfde altijd in 't begin en in 't einde stellen? Wy antwoorden, dat wy in desen Morinus niet toe en stemmen; welke meend dat Moses sulks gedaan heeft in navolging der Egiptische Priesters, die met haare Beeldspraakige Letters soodanig schreven, om de geheimen voor 't gemeene Volk te verbergen. Maar voorwaar dat en is hier niet waarschijnelijk: want God heeft Israel doorgaans soeken in te boesemen datse niets gemeen met de Egiptenaren moesten hebben. Doch dit schijnd de waare reden te wesen, dat de Hebreen als ook de andere Oosterssche Volken die dit met de Hebreen gemeen hebben, haare Taale soo niet en hebben opgebouwd, en soo naauwkeurig niet geweest zijn in de geluiden der Vokalen net te onderscheiden, om datse mogelijk uit een verwaande ingekropen bygeloovigheid, niet van voornemen waren die met yver aan andere Natien voort te leeren, als wel de Grieken, Latijnen en andere Europers, schijnen gedaan te hebben.

Waarom de oude Hebreen Vokalen in 't midden der woorden agter laten en die egter voor en agter stellen.

Verder werd ook nog tegengeworpen, dat wanneermen de Puncten van geen Goddelijk gesag steld te zijn, den Sin der H. Schrift dan seer onseker is; als konnende yder een deselve dan als een Wasse-neus na sijn meening buigen en fatsoeneeren; ten sy datmen sijn toevlugt tot het Gesag der Kerke neemd: 't welk regt Paaps is, en seer wel over-een komd met het gene den voornoemden Richard Simon, in sijn onlangs uitgegeven *Oordeelkundige betwisting over 't Oude Testament*, voor heeft te betoogen; maar hy boud groote dingen op een swakke grondvesting, en sijn oogmerk ontrent het gesag der Kerk en des Paus over de lesing en uitleg der H. Bybel-schriften, kan geen waar Lid der Gereformeerde Kerk smaakelijk zijn. Dog die sijn toeleg in de grond verstaat, sal wel sien waar dien Man heen wil. Het sijn slegts Molokken die opgestooken worden om de Gemeen-geleerden verveerd en schrikkig te maaken; of die niet verre siende zijn wat zand in 't gesigt te werpen: gelijk ook in veelen sijn harden tegenstrever Vossius doet, met de Rabbijnse lesing des Bybels uit te wissen, en de stomme Bybel alleen door de mond der LXX. Oversetters sprekende te maaken; waar van hier na. Wy merken dan ongemoeid deser gevoelens, tegens de geseide swaarigheid aan, dat die dingreden sou gelden tegen de Geleerdste Voorstanders der Puncten en die Ezdras derselver Autheur stellen: dewijle den gantschen tijd tusschen Moses en Ezdras, in welke de Text sonder Puncten is geweest, de selfde onsekerheid heeft plaats gehad. Want is de Sin voor Ezdras seker konnen zijn, waarom ook niet na hem, tot op de tijden der Masoreten? Vorders merken wy aan, dat de Tegenwerpers de saak der Roomsgesinde vry meer begunstigen, alsse stellen; dat de Sin der H. Text sonder Puncten onseker is: om dat het hen en ons seer ligt valt te bewijsen, dat de Puncten van geen Goddelijk gesag zijn. Maar of schoon de bysondere woorden sonder Puncten konnen twijffelagtig zijn; egter werd de Sin in de gantsche reden door de voorgaande en volgende woorden genoegsaam bepaald en seker gesteld. En sooder dan nog al eenige dubbelsinnigheid overblijft, soo werd sulks opgelost door de gewoonte der Taalkunde, en Overlevering, en Saamenkeetening der saaken en Geloofs-beginselen. Eindelijk werd ook alle twijffeling weg genomen door verscheide afschriften en Oude Boeken. Een opmerkelijk Voorbeeld komd ons voor Exod. 18. 15. *Ende Moses seide tot sijn Schoon-vader*. Alwaar yder woord op sijn selfs, door ondersetting van verscheide Puncten, een geheel andere Sin kan

Indien-men voor de tijd der Puncten de Text seker heeft konnen lesen, waarom ook niet daar na?

Hoe men egter seker van den Sin kan zijn, schoon de woorden verscheiden konnen gelesen worden.

Digitized by Google

kan lijden, als VAJOMER, *en hy ſeide*, of VAJEAMAR, *en daar wierde geſegd*, MOSCHE, *Moſe*, of MASCHA, *hy heeft uitgetrokken*. LECHOTHENO, *tot ſijn Schoon Vader*, of LECHATANO *tot ſijn Schoon Soone*. Maar of ſchoon ieder Woord op ſig ſelfs dubbelſinnig is, egter werd deſe dubbelſinnigheid door de t'ſamenſtel der reden opgeloſt, en daar kan duidelijk uitgeſien worden hoe en welke onderſtelling der Puncten de ware zin konnen geven. En duſdanige voorbeelden konnen er vele voorkomen. Voorwaar alsmen wel aangemerkt heeft, dat de Maſoreten de geluiden der vocalen, die ſoo oud als de Tale ſijn, niet nieuw gevonden, maar die alleenlijk volgens de gebruikelyke leſing welke de H. Mannen door Gods Geeſt was ingegeven, hebben bepaald, ſoo en kanmen Voſſius in't Verdagt maken der Puncten ſoo heel grooten gehoor niet geven: want dat de Maſoreten de rechte Puncten by de text geſet hebben is daar uit openbaar, om dat de Puncten meeſt overeen komen met de oude Overſettingen, namelijk de Griekſe, Chaldeeſche en Syriſche, die ouder ſijn dan de Puncten. Het blijkt ook daar uit, om dat ſoo wel de Joden als de Chriſtenen de gepuncteerde Text geern aan-nemen en voor goed keuren. De voorgaande tegenwerping is der-halven kragteloos: want of ſchoon de Puncten ten opſigt harer Figuren maar een menſchelijke vond zijn, egter volgd daar uit geenſins, dat de Sin der H. Schrift onſeker is: dewijle het gene door de Puncten betekend word, namelijk het geluid der Vokalen, in ſich ſelven even oud als de Taal is, en derhalven van Goddelijk geſag is. En alhoewel Voſſius in't ſtellen der regte Vokalen eenige quaad-aardige vervalſching van groot belang meend begaan te zijn, ſoo keurd hy nochtans ſelfs alle die plaatſen welke Richard Simon qualijk van de LXX Overſetters vertaald, tegens hem inbrengd, voor goed en regtzinnig met de Hebreeuwſe Leſing: en derhalven, hebben de Maſoretiſche Rabbinen de regte Vokalen daar ten minſten in die plaatſen by geſet; en ſoo niet, het hadde waarlijk veel eer ſijn plicht geweeſt ſulx aan te wijſen, dan alle de bygeſtelde Puncten te willen uitwiſſen.

Voorbeeld van verſcheide byſetting der Puncten.

Dat de Maſoreten de waare Puncten tot de regte en waare leſing by de woorden hebben geſteld.

Daar werd ook noch een tegen-werping opgeſocht uit het Boek ZOHAR de oudſte der Kabaliſten, daar in gewaagd werd van de Puncten met deſelve naamen dieſe nog dragen. Den Auteur van dit Boek werd geſegd Rabbi *Simeon* te ſijn de Soon van *Jochai*, die geleefd ſoude hebben 120. jaaren na Chriſtus. Wy antwoorden, dat de Voorſtanders der Puncten ſelfs dit Boek voor veel jonger houden, namelijk van ontrent het jaar 1200. En dat de eene of de andere Joodſche bedrieger dit Boek met ſoo een oude Titel heeft vereerd, om de Puncten meer geſag te geven. Het is ſeekerlijk te denken dat indien dit Boek ſoo lang voor den Talmud had geſchreven geweeſt: de Talmud ook eenig gewag van de Puncten ſoude gemaakt hebben. Aangaande nu de plaatſen die uit den Talmud werden bygebragt, om dat aldaar van de Accenten en Verſen gewaagd werd; daar op konnen wy antwoorden, dat uit het geſegde blijkt, dat deſe tegenwerping van kleene klem is; dewijle wy geern erkennen dat de Hebreeuwſche Text voor de vinding der Puncten even met de ſelfde Vocalen is geleſen geworden, als daar na: ſoo dat de Maſoreten de Hebreeuwſche Text niet na haar eigen believen en ſin hebben Gepuncteerd, maar volgens de leeſing van de Oude Vaders van tijd tot tijd overgeleverd: invoegen de Maſoreten alleen de Figuuren der Accenten en Puncten hebben gevonden, om de oude Leeſing te bewaren. En nu wy die eens op haar geſag voor goed ontfangen hebben, is de Leeſing aan ons ſeeker, en daar en is geheel niet noodig om na een geſag of Authoriteit van de Kerk, om te

Wat van het Boek Zohar ten opſigt der Puncten te houden zy.

De Maſoreten hebben de Puncten na d'oude leſing en niet na haare Phantaſie geſtelt.

Digitized by Google

sien die ons de Leesing sal moeten voorschrijven, als de Rooms-gesinde ons willen wijs maken. Ook hoeven wy Vossius geen Ooren te leenen, als hy segd dat de regte Leesing der Hebreeuwsche Text, alleen op de mondelinge overleevering der Joodsche Rabbinen steund, die selfs geen regt Hebreeuws meer en verstaan: want wy hebben alreede noch andere bewijsen gehoord, daar hy ook selfs eenige van toestemd, hoewel mogelijk ongeern. Vorder is het bekend dat de meeste Taalen soo de oude als de hedendaagse, oorspronkelijk geen teekenen van Accenten hebben, egter weten de Taal-kundige welke Syllaben hoog of laag, sagt of hard, kort of lang moeten uitgesprooken werden. Het selfde kan ook op de afdeeling der Versen gepast werden. In het Alexandrijns af-schrift dat tot de Engelsche Biblia Polyglotta gebruikt is, sietmen geen onderscheiding der Woorden noch Versen; maar alleen van eenige groote af-deelingen. Egter konnen de Geleerde seer wel de Woorden en de Versen onderscheiden. Uit de Talmud werd noch voorgebragt, dat'er vijftien Woorden van boven gepuncteerd zijn; in welke de Joden eenige geheimen stellen, die niemand tot nog toe heeft konnen verklaaren. Wy antwoorden, dat de tegenwerpers selfs moeten bekennen, dat daar niet een tittel van de Geluid-gevende Puncten gerept werd. Wat nu ook belangd de tegen-werping uit de *Masora* selfs bygebragt: (daar meenigmaal van de Puncten en Accenten werd gewaagd, en aanmerken dat'er veel Woorden niet volgens den gemeenen Regel gepuncteerd zijn; en derhalven dat de Masoreten dan geen vinders der Puncten zijn.) Daar op seggen wy als vooren, dat de Masora niet op een tijd noch van de selfde Persoonen; maar op verscheide tijden, en van verscheide Mannen is te gaar gesteld: En soo hebben de eerste de Puncten konnen vinden, en de volgende haare Aanteekeningen daar over maken. Want wy zijn met Walton van gevoelen, dat de eerste Masoreten en vinders der Puncten door onkunde, of door onbedagtsaamheid onder soo veel duisenden Woorden eenige hebben over het hoofd gesien, of door het gesag harer Meesters bewogen zijn om die tegen de Regels der Lees-en Letterkunde te Puncteeren: welke de volgende, agtende dat haar Voorgangers alles hadden wel gedaan, niet en hebben durven veranderen, maar alleenlijk haar aanteekeningen daar over hebben gemaakt. Hierenboven werden ook nog eenige swarigheden gemaakt uit de geschiedenissen der Joden. Want eerstelijk blijkt daar uit, dat'er te Babel 1000. Jaren na de verstooring der Stad Jerusalem, Schoolen beneffens haar bestuurders zijn geweest: en daar en werd geen gewag gemaakt van de Tiberiensche Schoolen, uit welke 340 Jaren na Christus de Masoretische Puncteerders te voorschijn souden gekomen zijn. Ten anderen, in de Joodsche Historien werd niet gerept van soo een wonderlijke vond als die der Puncten is: 't geene ongetwijffeld soude geschied zijn van de geene die de Autheuren en de tijd van beide de Talmudden aan-teekenen. Ten derden, de Babelsche Leer-meesters, die in grooter aansien waren als die van Palestina, souden de Tiberiensers dese eere ontnomen hebben. Ook en is daar geen bewijs, dat dese vond der Puncten door een gemeene toestemming is aangenomen en goed gekeurd. Doch hier op antwoorden wy kortelijk, dat de Joden door haare verstroyingen, in haar eigen Historien t'eenemaal Vreemdelingen zijn, en na de verwoesting van Jerusalem, met welk hare Republijk t'eenemaal onder ging, hebbense naauwlijks eenig geloofwaardig Histori-schrijver meer gehad. In den Talmud vindmen hier en daar wel eenige schemeragtige dingen, doch met veele beuselingen vermengd. Het geense seggen van de Babylonische Schoolen, en van de volg-

In de Joodsche geschiedenis Boeken word van de Masoretische Puncteerders geen gewag gemaakt.

Joden hebben na het ondergaan van haare Republijk weinig of geen geloofbare Historieschrijvers gehad.

Digitized by Google

volg-reeks der Rabbijnen werd by de Geleerde seer verdagt gehouden: te meer om dat de Autheuren die sulks verhalen niet Oud en zijn, en selfs geen genoegsaam bewijs uit de Oudheid bybrengen. Daar is ook niet aangelegen of men segd dat de Tiberiensche Meesters de Puncten gevonden hebben, of dat sulks van andere is geschied, mits datmen stelle, datse na de Talmudisten gevonden sijn, 't geenwe boven meenen getoond te hebben. En daarom is 't geen wonder dat in den Talmud van de Tiberiense Schoole geen gewag gemaakt is. Dat 'er nu soo een Tiberiense Schoole geweest is, blijkt uit de Christen Schrijvers, die van de tegenstrevers selfs niet geloochend werden, maar bekennen dat dese Tiberiensers de Puncten hebben oversien en in soodanigen orden geschikt, als wyse nu hebben: 't gene ook geschied is van R. *Ben Ascher*, die geleefd heeft in Palestina in 't Jaar 1000 na Christus. Waarom ook alle de westerse Joden zijn lesing hebben gevolgd. Daar zijn voorwaar veel deftige dingen gevonden waar van de Vinders onbekend zijn: gelijk het Kompas, de Druk-kunst, de Vergroot-glasen, de Accenten in de Griekse Tale, de Commaas, de verdeeling des Texts in versen en diergelijke. En soo ymand hier noch tegen wilde inbrengen dat de Poëzie sonder de accenten niet en heeft konnen gesongen werden; en dat de Saligmaker Matth. 5. 18. spreekt van de Stippen der Wet: Ja dat de Joden uitgesonderd *Elias Levita*, eenstemmig 't gesag der Puncten beweeren: Soo agten wy datwe hier te vooren daar op genoegsaam hebben geantwoord, om van dese stoffe af te laaten, en des Lesers aandagt niet verder af te matten, dewijlwe noch andere dingen in 't volgende Boek voor hebben, die van grooter belang zijn.

HET TWEEDE BOEK
Van de
VOOR-BEREIDSELEN
Tot de
BYBELSCHE WYSHEID,
En gebruik der Heilige en
KERKLIJKE HISTORIEN:

EERSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

DAt Gods Wet *en* Wil *noodsaakelijk door* Schrift *tot den gevallen Mensch moest komen. Het* Oudste Affschrift des Bybels *van wien afkomstig; en of 't ook nog elders in wesen is.* Getal der Heilige Boeken *by de* Joodsche Kerk. *Wie opsigt over 't* Samensetten der Heilige Boeken *hebben gehad. Wat de* Joodsche Priesters *in vervalle tijden, ontrent het weder versamelen der* Bybel-schriften, *gedaan hebben. Hoe* verdurve Af-schriften

we-

Digitized by Google

wederom by de Kerk *zijn konnen* verbeterd *werden. Wanneer de Boeken des* Nieuwen Teſtaments *geſchreven zijn. Vermaard* Af-ſchrift des Bybels *van den Jode* Hillel *en andere. Wat* Af-ſchrift *men in alle* Bybels *gevolgd heeft. Verſcheide* Druk-uitgevingen des Bybels, *en welke de Beſte zijn. Waarom de* Chriſtenen *nu geen waarſchijnelijke* fauten *in den* Hebreeuwſchen Bybel *mogen verbeteren: met een fraay Voorbeeld daar van in* Bombergens Hebreeuwſche Bybel *voorgevallen. Als mede eenige Dingen die niet gemeen zijn.*

EVen gelijk het een onuitſprekelijk bewijs is van Gods liefde tot het Menſchelijk geſlagt, dat hy ſijnen Wille ontrent des Menſchen Saligheid heeft laten beſchrijven, op datſe t'allen tijden in bewaaring bleef; ſoo is de Goddelijke Voorſienigheid ook niet nalaatig geweeſt om te verſorgen, dat na den Ondergang der Oorſpronkelijke Geſchriften, in die Heilige Boeken, die nu van dwalende menſchen dikmaal moeſten uitgeſchreven werden, geen misſlagen ſouden inkruipen. Daarom zijn in de Kerk die de Woorden Gods zijn toevertrouwd, en die een grond-ſteen is der waarheid, aan welke God beloofd heeft tot den einde des Werelds by te zijn, altijd Geleerde en Godvrugtige Mannen geweeſt, die alle mis-ſlagen welke door nalaatigheid of ſtoutheid der Uit-ſchrijvers en mogelijke hoedeloosheid der Kerk-beſtuurders, waren ingeſloopen, te Verbeteren en uit te Suiveren, door een vergelijking der verſcheide Af-ſchriften met malkander, en door andere ſeer welvoegſame middelen. Om deſe reden dan ſijnder in de laatſte tijden ſeer veel Af-ſchriften en Af-drukken verſorgd, voornamelijk in deſe en de voorige Eeuwe, in welke alle moeite is aangewend, om deſen koſtelijken Schat ſoo ſuiver in 't ligt te geven, als de ſelfde van God den Menſchen is bekend gemaakt. Waarom ook ons voornemen is in dit Boek eerſtelijk te ſpreeken van de verſcheide Af-ſchriften in de Oude Ooſterſche Taalen, en daar na van de vermaardſte Overſettingen in andere Taalen.

Gods Wet en Wil moeſt noodſaaklijk in geſchrift tot den menſch komen ſoudſe altijd ſonder afwiſſeling konnen behouden worden.

Het eerſte en meeſt geagſte Af-ſchrift des Ouden Teſtaments is dat van Ezdras en het Groote Sanhedrim der Joden te Jeruſalem: want dewijle de ganſche tijd der Babyloniſche gevangenſchap alle de H. Schriften niet te naauwkeurig waren bewaard, om dat de eigen oorſpronkelijke Schriften met de verwoeſting des Tabernakels en Tempels waren vergaan: ſoo heeft Ezdras met ſijne Raadsmannen en Ouderlingen der Joodſche Republijk en Kerk, alle de Oudſte Exemplaren tot een Boek vergaderd, en geſuiverd. Welke daad van Godlijk geſag moet gehouden werden; om dat in die Vergadering ook geweeſt zijn de Propheten, Zacharias, Haggai en Malachias, en gelijk ſommige meenen, ook Daniel. Deſe Schriften zijn eerſt verdeeld in XXIV Boeken, en daar na om gemakkelijker te onthouden in XXII volgens 't getal der Hebreeuwſche Letteren: en werd dit getal van veele Chriſtenen en Joden aangenomen. Sommige Joden houden egter noch het getal van XXIV, 't geen eenige Chriſtenen navolgen, om dat'er XXIV Ouderlingen in de Openbaringe voorkomen. Eenige ſtellen ook het getal van XXVII volgens de 27 Joodſche Cijffer-letters, te weten als 'er de Vijf Eind of Uitgang-letters by de andere XXII gevoegd werden; gelijk Sixtus Senenſis in 't breede verhaald. De bekende Apocrijphe Boeken wierden hier onder niet gereekend: alhoewelſe ook neffens de Canonijke geſteld, en in de Synagogen ſomtijds geleeſen wierden. Doch de Oude verſtonden by Apocrijphe Boeken, die geene die verſierd en vals waaren. En wy en houden de ſelve ook niet voor Goddelijke Schriften, om datſe de

't Ouſte Af-ſchrift des Ouden Teſtaments hoe van Ezdras afkomſtig.

By t'ſamen ſtellen en overſien der Heilige Boeken zijn ook waare Propheten geweeſt.

Getal der H. Boeken by de Joodſe Kerk.

Apocrijphe Boeken.

Jo-

Joden, aan wien de Woorden Gods waren toebetrouwd, Rom. 3. 2: nooit voor Kanonijk gehouden hebben. Ook hebben Chriſtus en de Apoſtelen ſulks ſtilſwijgens toegeſtemd, en het Volk alleen tot de Schriften geſonden die haar bekend waren. Joh. 5. 39, 46, 47: Luc. 16: 29. 24: 27: Gelijk ook opmerkelijk is dat nooit een eenige plaats in 't N. Teſtament, daar uit is bygebragt, daar d'andere Boeken meeſt alle werden aangehaald. Daar en boven zijnſe ook van de eerſte Kerk verworpen tot veel Eeuwen lang; Ja eerſt in 't Concilie van Trenten in 't Jaar 1546. voor Kanonijk verklaard. Sy zijn ſeer laat en eerſt na Malachias tijden geſchreven; die immers Cap. 4. den Regel van 't Oude Teſtament ſchijnd te ſluiten: en volgens 't getuigenis der Joden, heeft den Geeſt der Propheten ſederd opgehouden. Ook zijn de Apocryphe Boeken waarſchijnelijk in de Griekſe en Latijnſe Taale geſchreven, daar God eertijds alleen het Hebreeuſch als de Taale Canaans, tot ſijne eigen Taale verkooren hadde; en de Heidenſche Taalen den Joden alleen tot een ſtraffe ſouden gemeen worden, als by de Propheten voorſeid was; waar van hier na breeder moet gehandeld worden.

Of alle afſchriften der Heilige Boeken met den Brand des Tempels zijn vergaan.

Voorts ſoo is van deſe Boeken des Ouden Teſtaments het gevoelen ſommiger Oude, dat al de Afſchriften in den Brand des Tempels zijn vergaan: en datſe van Ezdras door ingeven des H. Geeſts weer herſteld zijn. 't Geene ſy uit het 14. Capittel van het vierde Boek Ezdre, dat by meeſt alle voor Apocryf werd gehouden, tragten te bewijſen. Als ook uit Baſilius. En van dit gevoelen zijn mede geweeſt Clemens en Tertullianus. En om dat in 't gemelde Hoofd-ſtuk ſeer veel opmerkelijke dingen hier ter ſnè voorkomen, agten wy 't niet onnut het ſelve in ſijn gantſchen ſaamenhang hier in te laſſen. *Het geſchiede* ſegd Ezdras, *aan den derden dag, daar ik ſat onder een Eike, datter een ſtemme uit een Doorne Boſch tot my quam, ſeggende; Ezdra Ezdra. Ende ik antwoorde, Hier ben ik Heere; en ſtond aanſtonds op myne voeten, ende hy ſeide tot my: In den Doorn-boſch ben ik Moſe verſcheenen, en hebbe met hem geſproken ter tijd dat mijn Volk in Egipten dienſtbaar was. Ende ik hebbe hem tot hen henen geſonden, en myn Volk door hem uit dat Land uitgeleid; 'k hebbe hem gebragt op den Berg Sinai, en hem aldaar veele dagen by my gehouden; hem vertellende en vertoonende veele wonderheden en verborgentheden die het einde der Tijden aangaan; en gaf hem beveelen, ſeggende; Deſe woorden ſult gy openbaar maaken, en deſe ſult gy verbergen. Dog nu ſeg ik u: De Teekenen die ik getoond hebbe, en de Droomen die gy geſien hebt, met de verklaaringen die gy gehoord hebt, die ſult gy in uw herte weg leggen; want gy ſult weg genomen worden van onder alle, en ſult na deſen verkeeren met mijnen Raad, en met uws gelijk, tot dat de tijden ge-eindigd zijn. Siet de Weereld heeft haare Jeugd verlooren, en de dagen genaaken datſe verouderd; de Eeuwe is in twaalf deelen verdeeld, en de tiene met de helfd van een tiende-deel zijn voorby gegaan; dus iſſer alleen overig 't geen na het tiende en een half volgd. Beſchikt dan nu uw Huis, beſtraft u Volk; Dog vertrooſt de vernederde onder haar, en laat al wat verderven kan, varen. Doed de ſterffelijke gedagten van u weg; ontrekt u ſchouderen de Menſchelijke laſten, en ſchud de ſwakke Natuur als een Kleed uit, en haaſt u om uit deſe tijd te verhuyſen. Want alle het quaad dat gy hebt ſien geſchieden, ſal dag by dag erger worden. Want ſoo veel de Weereld ſal verſwakken door Ouderdom, ſoo veel ſal ook het quaad vermeenigvuldigd worden over de gene dieſe bewoonen. De waarheid is veel verder als oit, afgeweken, en de leugen is dapper genaderd, en 't Geſigte dat gy geſien hebt ſal nu haaſt komen. Hier op antwoorde ik, en ſeide, Heere laat het*

Digitized by Google

ſlegts voor u aangenaam zijn; want ik wil hene gaan gelijk gy my bevolen hebt, beſtraffende het tegenwoordige Volk: Dog wie ſalſe vermaanen, die hier na ſullen gebooren worden? Want overmids uwe Wet verbrand is, ſoo ligt de weereld in duiſterniſſe, en die daar in woonen zyn ſonder ligt: en niemand en weet die Dingen die van u gedaan zyn, nog de werken die geſchieden ſullen na deſen. Soo ik dan nu genade by u gevonden hebbe, ſoo ſend my uwen Heiligen Geeſt, en ik ſal alles ſchrijven wat van 't begin des weerelds aan daar in geſchied is, nopende de ſaaken, die in uwe Wet geſchreven waren, op dat de menſchen den weg mogen vinden, en dat de geene die in de laatſte tijden ſullen begeeren te leven, ook leven mogen. En de Heere antwoorde my, ſeggende; Gaat en verſameld het Volk, en ſegd haar datſe u in veertig dagen niet en ſoeken; en bereid u veel Busboomen Schrijf-tafelkens, en neemd met u Saream, Dabream, Salemiam, Echamum en Aſiël, deſe vijve, die afgerigt zijn om veerdig te ſchrijven. Komd alsdan hier, ſoo ſal ik in u herte een ligt des verſtands ontſteeken, dat niet en ſal uitgebluſcht worden, voordat alles dat gy begonnen ſuld hebben te ſchrijven, ſal voleindigd zijn. Als dit dan ſal gedaan zijn, ſoo ſult gy ſommige dingen openbaar maaken, en ſommige ſult gy alleen den Wijſen heimelijk overgeven. Doed ſoo, want morgen te deſer uure ſult gy beginnen te ſchrijven. Ende ik ging terſtond henen, gelijk my bevoolen was; ik vergaderde 't Volk ende ſeide; Hoord Iſrael deſe woorden: Onſe Vaders waren van het begin vreemdelingen in Egipten, en zijn daar uit verloſt geworden; en hebben de Wet des levens ontfangen, die ſy niet en hebben gehouden: En die gy lieden ook niet ongeſchonden hebt gelaten. Het Land Zion is u tot een Erfdeel gegeven; en uwe Vaders en gy hebt onregt gedaan, niet wandelende op den weg die d'Alderhoogſten bevoolen hadde. En dewijl hy een regtvaardigen Rigter is, ſoo heeft hy ook op ſijnen tijd weg genomen 't gene hy u gegeven hadde. Soo gy nu uwe gemoederen gehoorſaam aanſteld, en u verſtand laat onderwijſen, ſoo ſult gy levendig behouden worden, en na de dood barmhertigheid verkrijgen. Soo en komt dan heden niemand tot my nog en vrage niet na my in veertig dagen.

Dus nam ik dan eindeling de vijf Mannen tot my, gelijk de Heere my bevoolen hadde, ende wy gingen na het Veld en bleven aldaar. Ende het geſchiede des anderen daags dat een ſtemme my riep, ſeggende; Ezdra doed uwen mond open en drinkt 't gene ik u te drinken ſal geven. Doe dede ik mijnen mond open en ſiet eenen vollen Beker wierd my toegereikt; zijnde vol als van water, dog de verwe geleek na vuur. Deſe nam ik en dronkſe uit, en aanſtonds wierd mijn herte vervuld met wetenſchap, ſoo dat de wijsheid in mijne borſt aanwies, en mijn Geeſt en Geheugenis wierd merkelijk ondersteund en verſterkt; ſoo dat mijne mond opengaande niet weder geſloten wierd. Inſgelijks gaf d'Alderhoogſten de vijf Mannen verſtand, dat ſy de dingen die van my in verrukking der ſinnen geſeid wierden, ſchreven; alhoewel ſy deſelve nogtans niet en wiſten. Des nagts nu aten ſy, dog des daags ſprak ik, en des nagts en hield ik niet op. Soo datter in veertig dagen geſchreven zijn twee honderd en vier Boeken. Ende als de veertig Schrijf-dagen geëindigd waren, geſchiede het dat d'Alderhoogſte tot my ſprak en ſeide: de Eerſte dingen die gy geſchreven hebt ſtelt in 't openbaar voor, en laatſte waardige en onwaardige leſen. Maar de laatſte t'ſeventig Boeken, ſult gy behouden op dat gy die den Wijſen onder 't Volk overleverd; want in deſe ſchuild de Bron-ader des verſtands en de Fonteine der Wijsheid en Wetenſchap. Dus ver het verhaal van Ezdras.

Voorwaar indien dit al waaragtig was, het ſoude egter de Godlijkheid

der

Digitized by Google

der H. Schrift niet verminderen: doch wy weten dat het Boek van Ezdras ſeer beuſelagtig is, ſpreekende gelijkwe ſien, in dat ſelfde Kapittel van geheime Boeken, die een volmaakter Leere bevatten, even als de Joden gewoon zijn van haare Kabale en oude Overleveringen te ſpreeken: En daarom werd ook dat gevoelen van Bellarmijn en andere tegen geſprooken. Te meer, om dat'er ongetwijffeld nog ſeer veel exemplaaren onder de Prieſters, en Vorſten en 't Gemeene Volk zijn geweeſt: Ja men agt dat yder Jode of Vader van een Familie, ten minſten een exemplaar der Wet, of door hem ſelfs of door een ander afgeſchreven, in handen moeſte hebben. Jeremias, Haggai, Zacharias, Malachias, Ezdras en andere Godvrugtige Mannen hebben ten minſten Af-ſchriften gehad. Van Daniel werd uitdrukkelijk geſegd Kapittel 9. dat hy uit de H. Boeken het getal vande Jaaren der Gevangenſchap verſtaan heeft. Vorders als het Volk van Ezdras begeerde, dat hy het Wet-Boek van Moſes ſoude te voorſchijn brengen, ſoo ſchijnen ſy te onderſtellen, dat dat Boek noch in weſen was, en niet als of het van Ezdras doe van nieuws aan te ſaamen geſteld was. Chryſoſtomus ſegd dat Ezdras de Schrift uit de Overblijffels weder heeft te ſaamgeſteld. Hilarius wil dat Ezdras alleen de Pſalmen vergaderd, en uit de ſelfde een Boek gemaakt heeft. Theodoretus ſegd dat de Schrift in de gevangenſchap door 't af-ſchrijven bedorven, door Ezdras is herſteld geworden. En in dien ſin konnen de getuigeniſſen der andere Oud-Vaders ook genomen werden. Doch daar zijnder die niet onwaarſchijnelijk gelooven dat Ezdras de behoude exemplaren, die deſe en geene in handen hadden, getrouwelijk heeft nageſien, en daar uit ſoo wederom een goed, naauwkeurig en volkomen Af-ſchrift heeft te ſamen geſteld: even gelijkmen uit vergelijking van bedurve en ſtuksgewijſe verlooren Boeken, een compleet en volkomen Af-ſchrift kan opmaken. Want als'er verſcheide Af-ſchriften van een Boek by den anderen gebragt worden, ſoo kan, ſchoon datſe alle bedorven of gebrekkig zijn, daar uit ligtelijk een exemplaar goed gemaakt worden, om dat het ongeval ſelden ſoo wreed is, datſe alle de Boeken op een en de ſelve plaatſe aantaſt; want dat ſoude voorwaar wel een groot en onbarmhertig Mirakel zijn.

Niet waarſchijnelijk.

Bewijs dat al de Af-ſchriften niet en zijn ondergegaan.

Hoe verdurve Boeken te regt konnen gebragt worden.

Eenige ligt geloovige Menſchen willen dat het eigen Af-ſchrift van Ezdras noch te Bononien in de Kerk van den Heiligen Dominicus in weſen ſoude zijn. En eenen Finus ſegd, dit exemplaar op veel plaatſen bedorven te zijn door de Joden, aan welke de Stad het ſelfde voor Geld Verpand hadden. Doch dit en is niet waarſchijnelijk, dewijle de Oude Joden en Chriſtenen daar van niet het minſte gewag maken. Diergelijk is ook het verſierſel van Rabbi *Azar*, en van het exemplaar van Ezdras te Cabilien aan de Rivier Arar; (mogelijk te Chalon in Vrankrijk aan de Rivier Saöne) en dat Maimonides uit Ægypten na Cabilien ſoude gekomen zijn om het Wet-boek met dit exemplaar te vergelijken. Na deſe oorſpronkelijke Af-ſchrijving van Ezdras, tellen ſommige noch andere die Geſag hebben ſederd de tijden van Antiochus gemaakt. Genebrardus ſteld twee Af-ſchriften: het eerſte onder den Hoogen-Prieſter Eleazar, in de Vergadering die te Jeruſalem aangerigt wierd over het Vertaalen der Heilige Schrift, daar nog een andere Kanon der Goddelijke Boeken ſoude gemaakt zijn; voegende by de XXII Boeken ook het Boek van Tobias en 't Boek van Jeſus Syrach. Het ander Af-ſchrift ſteld hy op de tijden van Hyrkanus, doender een Vergadering was aangeſteld om de Phariſeen te beveſtigen: in welke Vergadering ook Gekanoniſeerd ſoude zijn, het Boek Judith, Tobias en andere; als ook de Boeken der Machabeen.

Of het Afſchrift van Ezdras nog in weſen is.

Wat aanſienelijke Afſchriften nog na dat van Ezdras zijn.

Digitized by Google

Doch 't geen van deſe verſcheide Kanons geſegd werd ſijn enkele giſſingen; die alleen op de getuigenis der Oude geveſtigd zijn. Het is wel waar dat Joſephus de woorden Eccleſ. 42. 14. bybrengd als uit de Goddelijke Wet, en dat de Rabbinen in beide de Talmuds, als ook in eenige andere Boeken ſommige Spreuken uit die Boeken bybrengen: maar het is onder-en-tuſſchen ook ſeker dat deſe Boeken ſoodanigen geſag niet en hebben gehad als de andere Kanonijke Boeken: gelijk de ſelve Joſephus tegen Appion uitdrukkelijk ſegd, daar van tot reden gevende; datſe niet door Propheten zijn geſchreven: ſoo datſe nu en dan ongetwijffeld van Joſephus en van de Talmudiſten, alleen als wel bekende Schrijvers, maar niet als Goddelijke en Onfeilbare Schrijvers aangetrokken worden. En alhoewel Ruffinus beweerd datſe eertijds *Kerkelijke Boeken*, genaamd zijn, ſoo is ſulks alleen geſchied om de ſelfde daar door van de Kanonijke te onderſcheiden. Hieronymus en Nazianzenus noemen die wel degelijk Apocrijphe Boeken. Bonfrerius durft alleen ſeggen datſe noch eenig geſag hebben, doch dat yder daar van mag gevoelen wat hy wil. Het is wel waarſchijnlijk dat na de ſwaare tijden van Antiochus Epiphanes, die al de Exemplaren der Heilige Schrift belaſte te verbranden, en onder ſtraffe des doods, verbood de ſelfde te leſen, (daar uit de leſing der Propheten, *Haphtaroth* genaamd, ſchijnd voort gekomen) de Hooge-prieſter met de andere Prieſters de Heilige Boeken hebben overſien, en ſoo'er eenige fauten waren ingeſlopen de ſelfde hebben verbeterd: dog datſe een andere Kanon ſouden gemaakt hebben, of andere Boeken in den eerſten Kanon betrokken hebben, kan met de minſte ſchijn uit geen Hiſtorie-ſchrijver beweſen werden, nadien het boven de magt der Kerk is, nieuwe Kanonijke Boeken te ſtellen, als alleen die van Goddelijke Mannen en door vervolg van tijd daar voor erkend zijn. En nadien 't ſeker is dat de Joden deſe Boeken ſoo grooten geſag niet en hebben opgedragen; ſoo is t'eenemaal onmogelijk dat de Chriſten-kerk de ſelfde in hooger agting kan hebben, als dewelke de Heilige Boeken die hen vertrouwd waren, uit haare hand heeft ontfangen.

Wat Boeken van ouds minder geſag hebben gehad.

De Prieſters hebben in en na verval der tijden, de Heilige Boeken wel van fauten geſuiverd, maar geen nieuwe Kanons gemaakt.

Als na Chriſti Hemelvaard de Apoſtelen overal hadden gepredikt, ſoo hebbenſe eindelijk ook haare Leere in Geſchrift geſteld, dog niet alle te gelijk, als de Kerkelijke Geſchiedeniſſen aanwijſen. Johannes heeft het laatſte ſijn Openbaring beſchreven, die niet aanſtonds van alle Kerken in den Kanon is aangenomen: maar over de ſelfde, als ook over eenige andere deelen des Nieuwen Teſtaments, is eenige eeuwen getwijffeld: tot datſe eindelijk veel meer door een ſtilſwijgende eenſtemmigheid aller Kerken, als door eenig beſluit zijn aangenomen: gelijk ook tuſſchen de Concilien en Oud-vaders hier over eenig verſchil is. Doch nadien ons oogmerk in dit Hoofd-ſtuk niet en is te ſpreken van de ſchrijving of aanneming der Heilige Boeken; maar alleen van haar voornaamſte en geloofwaardige Afſchriften; ſoo ſcheiden wy hier af, om datwe daar van hier na met opſet ſullen handelen. Na Chriſtus hebben de Joden en de Chriſtenen verſcheide uitſtekende nette Afſchriften des Ouden Teſtaments gehad, waar van de uitmuntenſte, die van de Tiberienſche Maſoreten is, die tot ligt-voeriger leſing en ook om de regte leſing der Oude te bewaren, ontrent het Jaar 500. de Puncten en Accenten by de Text hebben gevoegd, gelijkwe hebben getoond. Ook hebben de Rabbinen in verſcheide eeuwen ſeer veele Bybel-boeken met groote ſorge en neerſtigheid laten af-ſchrijven, volgens welke de overige Exemplaren konden verbeterd werden. Duſdanige zijn geweeſt het Boek van *Hillel* dat *David Kimchi* dikwils aantrekt. En Rab. *Zacuth* in *Juchaſin*, ſchrijft daar van in 't Jaar des Weerelds 4956. als'er

Wanneer de Apoſtelen de Boeken van 't Nieuwe Teſtament hebben geſchreven.

Wat Afſchrift na Chriſtus de meeſte agting heeft.

Digitized by Google

Digitized by Google

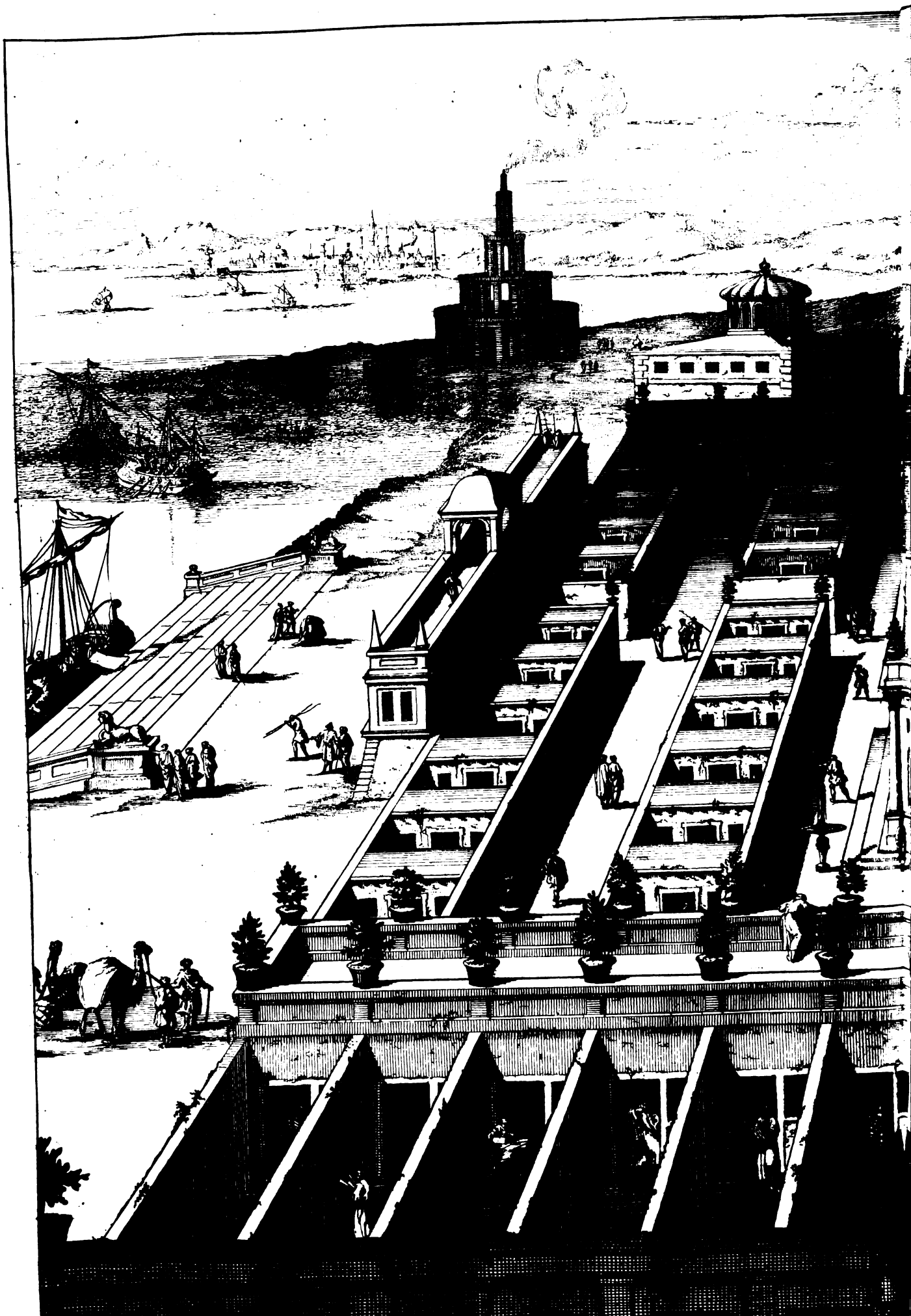

De LXXII Cellen, (in welke d'Egiptiſche Koning Ptolomeus Philadelphus, op het Eiland I
het oude erfgerugte

Digitized by Google

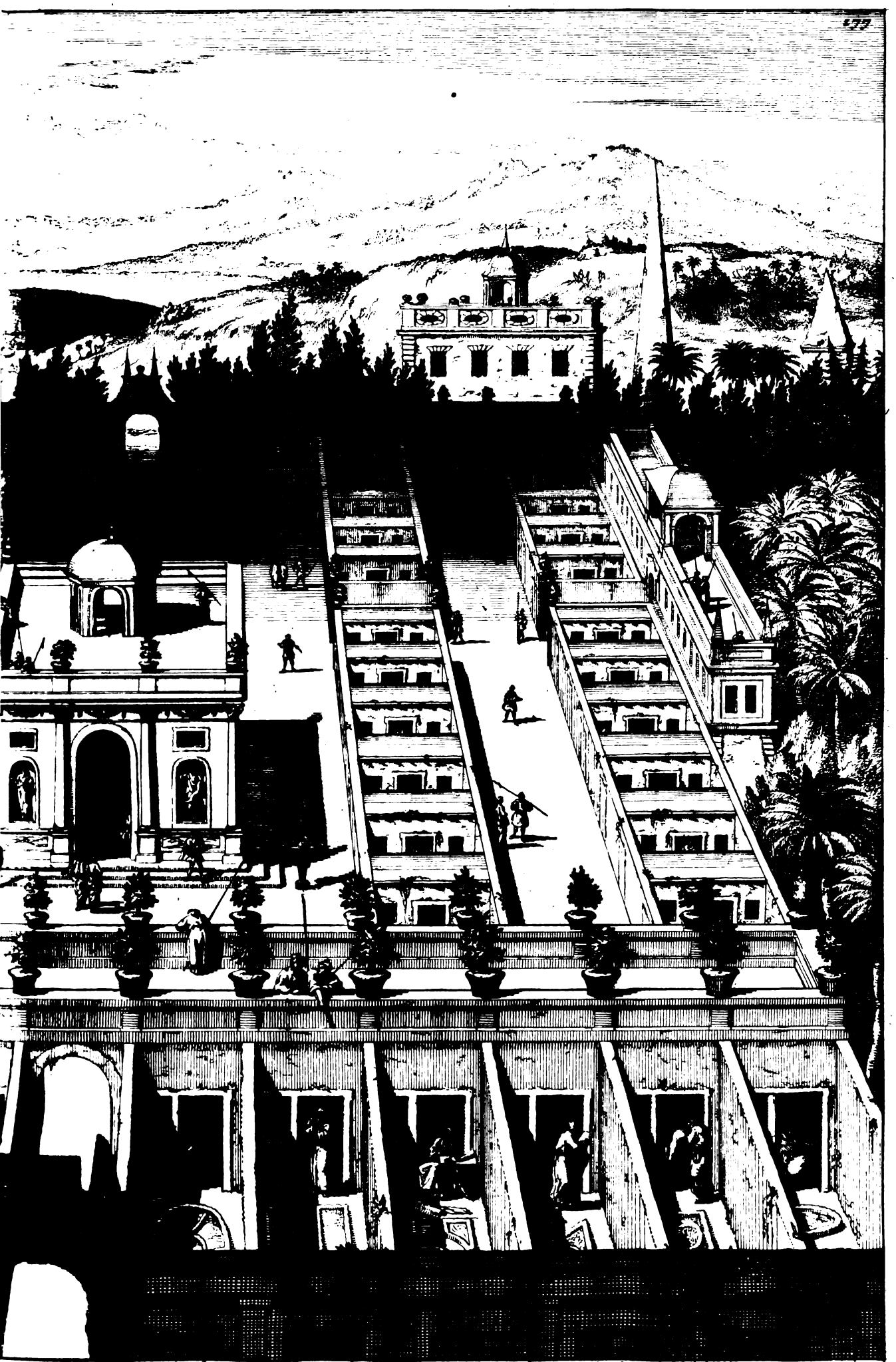

iaros, de Hebreeuwſe Bibel door de Joden in het Griex dede Over zetten,) volgens
na giſſing Ontworpen.

Digitized by Google

Digitized by Google

als'er een groote afval geſchiede in het Spaanſche Legionenſe Rijk, wanneer het Boek van Hillel werde voortgebragt, na 't welke ſy al de Affchriften der Heilige Boeken verbeterden: Hy getuigd ook daar van een gedeelte geſien te hebben, dat in Africa verkogt wierd, zijnde doen ter tijd 900. Jaaren oud. Kimchi ſegd dat Boek te Toledo te zijn. En dewijler verſcheide *Hillels* geweeſt zijn, ſoo werd'er onderſogt welke van die dit Boek heeft doen ſchrijven. Eenige willen dat'et dien vermaarden is geweeſt, die geleefd heeft ontrent de tijd van Chriſtus: dog ſulks is niet waarſchijnelijk, om dat'er geen bewijs van kan werden bygebragt. Andere willen dat hy geleefd heeft ontrent het Jaar 340. die Chriſten geworden is: doch het is niet te vermoeden dat de Joden deſes Mans boek dan in ſoo grooten agting ſouden gehouden hebben: ook en ſouden de Maſoreten en andere Rabbinen haare Boeken na dat Exemplaar dan niet verbeterd hebben, alsmen nochtans voorgeeft. Daarom is het bedenkelijker dat dat Boek is van een jonger Hillel, die ontrent over 500. Jaaren geleefd heeft. Morinus ſchrijfd van een Hebreeuwſch Affchrift, daar in de twee Vaarſen Joſua 21. 36, 37. wel geſchreven maar uitgeſchrabd waren, met deſe Aanteekening op de kant: *Wy vinden deſe twee Vaarſen niet in de Hilleliaanſche Exemplaren:* Dit Affchrift ſoude in 't Jaar 1208. geſchreven zijn. Doch wil ymand dit ouder ſtellen, wy hebben daar niets tegen. De reden dat'er geen ouder Hebreeuwſche Exemplaren zijn dan 500. of 600. Jaaren (alhoewel'er Buxtorfius betuigd geſien te hebben, van 700. of 800. Jaaren) is, om dat na de Aanteekening der Maſoreten, al de Exemplaren daar van verſchillig zijnde, van de Joden verworpen zijn. Dog Griekſe Exemplaren zijn'er van 1200. Jaaren. Gelijk het Vatikaanſche en het Affchrift der Lxx. Overſetters, dat gevolgd is in de Engelſche Biblia Polyglotta, van welke Overſettinge wy hier na ſullen ſpreken.

Vermaard Affchrift van Hillel.

Welke van de verſcheide Hillels die zy geweeſt.

Blijk van verſchillige Affchriften.

Daar zijn ook nog de Bybel-boeken van *Ben-Aſcher* en *Ben-Naphtali*, beſtuurders van de Hooge Schoolen, en in haar tijd vermaarde Maſoreten en Groote Wijſen genaamd. Ben-Aſcher is van Tiberias geweeſt; daar uit blijkt dat te Tiberias lange tijd na de vinding der Puncten, Schoolen en Leeraars geweeſt zijn. Ben-Naphtali werd gehouden voor een Babylonier; waarom al de Ooſterſche Joden ſijn leſing ook volgen. Sy hebben beide gebloeid ontrent het Jaar van Chriſtus 1034. en ſeer gearbeid om de Bybel geheel ſuiver uit te geven. Daar is egter onder haar eenig verſchil, doch niet over geheele woorden of Letters, maar over de Puncten en Accenten, voornamelijk de kleene. Haar verſcheide leſingen zijn aangeteekend in de Veneetſche en Baſelſche Bybel, dog ſeer verward en ſonder aanteekening der Kapittels en Vaarſen. 't Gene Walton ſegd alleen in onſe Bybels geſchied te zijn. Al de gedrukte Bybels werden geſchikt na het Exemplaar van Ben-Aſcher; dat ook het *Ægyptiſche* genaamd werd. Daar is ook het *Sinaiſche Boek;* dat is het Verbeterde, gelijk R. Elias ſchrijft; die bekend den Autheur daar van niet te weſen. Soo mede het Wet-boek van Jericho; daar van den ſelfden Elias ſchrijft, dat'et niet en handeld van de Accenten, gelijk 't *Boek Sinai*, maar van de volle en gebrekkige woorden. Hy noemd'et *Chumaſch Jericho*, Het allerbeſte Exemplaar van Jericho gebragt.

Ooſterſe Joden volgen de leſing van Ben-Naphtali.

Na wat Exemplaar alle de Bybels gevolgd zijn.

Exemplaar van Jericho.

Boven deſe Handſchriften die onder de Joden vermaard zijn, ſoo zijnder hedendaags in de Boek-zaalen der Chriſtenen ook noch eenige ſeer oude te vinden. Arias Montanus ſchrijft, dat hy'er ſommige gehad heeft die hy uit de wijſe van ſchrijven vermoed 400 jaren oud te zijn. En dat'er in de Complutenſe Oeffenſchool, noch andere zijn; doch te Bononien

Wat oude geſchreve Bybels by de Chriſtenen zijn.

Digitized by Google

en te Milanen de aller-oudſte. Te Cantelberg, ſoo Walton getuigd, is een ſeer oud affchrift, daar aan de vijf Boeken Moſis ontbreken: het heeft dit eigen, dat de KERI niet gelijk in andere Exemplaren, maar in de Text ſtaat. Deſelve getuigd ook een Handſchrift gehad te hebben dat eertijds Johannes Seldenus toebehoorde, over 350 jaren geſchreven, met verſcheide leſingen der Ooſterſe en Weſterſe Exemplaren van Ben-Aſcher en Ben-Naphtali: daar uit eenige dingen in gemelde Biblia Polyglotta vervuld zijn, die in de Veneetſe en Baſelſe ontbreken. Het heeft eertijds toebehoord eenen *Leon de Modena*, en is geſchreven in 't Jaar 1304. Morinus gewaagd ook van verſcheide Handſchriften, onder andere van een dat in 't Jaar 1208. geſchreven is: En een ander in 't Jaar 1300. In de Heidelbergſe Boekzaal is ook een ſeer oud Handſchrift, diens geſag Junius meer achte als de gemeene Boeken. Buxtorfius ſegd dat'er eenige Exemplaren ouder als 800. Jaren zijn. Doch de oudheid van het Exemplaar des Mark-Graafs van Baden, dat eertijds Reuchlinus heeft toebehoord, en ten tijde der Machabeen ſou geſchreven zijn, achtmen verſierd te zijn.

Behalven de Hebreeuwſe Affchriften der Joden, vindmen naaulijks eenige van de Chriſtenen in 't ligt gebragt voor de naaſtvoorgaande eeuwe, uitgeſonderd die van Origenes: die na ſijn *Tetrapla* uit vier verſcheide Griekſe Overſettingen te gaar geſteld is, namelijk die der LXX Overſetters, die van Symmachus, van Theodotion en van Aquila, daar hy noch de Hebreeuwſe Text heeft bygevoegd met Hebreeuwſe en met Griekſe Letters geſchreven; waarom het *Hexapla*, dat is, ſesvoudig is genaamd: Een werk van grooten arbeid en geen minder nuttigheid, dog 't gene tot groote ſchade der Kerk, door de ondraaglijke nalatigheid der Grieken is vergaan: want indien 't noch in weſen was, daar uit ſouden veel hedendaagſe geſchillen ontrent de Grond-text en leſing konnen ver-effend werden. Ja de Heer Voſſius ſoude over d'agting der LXX Overſetters (dien hy boven al de Hebreeuwſe Texten met Rabbiniſe Vokalen ſteld, om datſe na ſijn meening allen op d'overlevering van dwaalſieke menſchen daar zijn bygeſet) haaſt in ſijn gelijk of ongelijk geſteld zijn. Gelijk mede Richard Simon hèm ſelven met ſijn Kerkelijk geſag over de regte leſing der Heilige Schrifture, wel haaſt ſou mogen wech pakken, en ſien dat hy een Oordeelkundige verlooren arbeid gedaan had.

Verloren Affchrift van Origenes.

In de naaſtvoorgaande en in deſe loopende eeuwe zijn verſcheide uitgevingen des Bybels ſoo van de Joden als van de Chriſtenen gedrukt. Wy ſullen de voornaamſte alleen tot eenig narigt kortelijk opſtellen. Eerſt tellen wy by de Hebreen de Complutenſer Bybel, die op die ſelfde tijd is t'ſaam geſteld van de eerſte Veneetſe uitgeving in 't Jaar 1515. op koſten van den Kardinaal Franciſcus Ximenius Aard-Biſſchop van Toledo, gedrukt onder 't opſigt der God-geleerde van de Complutenſe Hooge School. Hier in is begrepen de Hebreeuwſe Text met de Griekſe Overſetting der LXX; de Gemeene Latijnſe, en de Chaldeeſche Boeken Moſis, en het Grieks Teſtament ſonder Accenten en Aſpiratien, doch met de Vertaling in't Latijn daar nevens. Daar na zijnder vier Veneetſe Drukken uitgegeven: de eerſte begonnen in 't Jaar 1515. en ge-eindigd in 't Jaar 1517. door arbeid en koſten des vermaarden Drukkers Daniel Bombergen. Over dit Werk heeft Felix Pratenſis opſigt gehad, door wiens aanleiding en vermaning gemelde Bombergen eerſt de Hebreeuwſe Tale door den druk wonderlijk heeft voortgeſet. Deſen Druk bevat de Hebreeuwſe Text, de *Targum* en verſcheide verklaaringen der Rabbinen. Aan het einde is daar bygevoegd de *Targum van Jeruſalem* over de vijf boeken Moſis; en de tweede

De Complutenſer Bybel.

Veneetſen Bybel by Bomberge gedrukt.

Targum

Digitized by Google

Targum over 't Boek Eſther: De Tafelen der volmaaktheden des Wets en der Prophetiſe leſingen; de XIII. Artikelen des Joodſchen Geloofs; de gebiedende en verbiedende Geboden, en 't Boeksken van de Accenten of Byklanken door *Ben-Aſcher*; de verſcheide leſingen tuſſchen *Ben-Aſcher* en *Ben-Naphtali*; met noch eenige Maſoretiſche Aanteekeningen, tegen welke Rab. Elias dapper uitvaard, om datſe niet van een Jode daar zijn by gevoegd: ſeggende dat de gene dieſe daar by geſet heeft, tittel of jota in de Maſora verſtaan, maar gelijk een blinde in de duiſternis omgetaſt heeft. De tweede Veneetſe Druk is begonnen in 't Jaar 1523. en ge-eindigd in 't Jaar 1528. door den ſelven Bombergen, die gebruikt heeft *R. Jacob Ben-Chajim*, voor een groote ſomme gelds daar toe gehuurd. Voor het Werk is eerſtlijk de Voor-reden van R. Jacob geſteld: handelende van de *Keri* en *Ketib*; van de verſchillen tuſſchen de Talmudiſten en Maſorethen; van de 18 plaatſen dieſe noemen, *De Verbeteringen der Schrijvers en de Ordening der groote Maſora.* Daar na de Bladwijſers der Kapittelen, der Afdeelingen, der Ordens en der deelen der gantſche Schrift volgens de Maſoreten. Ten derden de Voor-reden van *Aben-Ezra* over de vijf manieren om de Schrift te verklaren. Daar is ook noch bygevoegd de *tweederlei Maſora*, de Kleine op yder blad aan de kant; en de Groote ten deele volgens het A. B. C. aan het einde, met het onderrigt van *Ben-Chajim*, ten deele op alle zijden boven en onder de Text. Eindelijk zijn daar noch by de verſcheide leſingen der Ooſterſche en Weſterſche van *Ben-Aſcher* en *Ben-Naphtali*, en het Boeksken van de Accenten. En deſe Druk prijſt R. Elias ongemeen, hebbende daar op ook een Lof-digt gemaakt. De derde Veneetſe Druk is van 't Jaar 1618: zijnde wel deſelfde met de tweede, doch ſuiverder, en egter ſegd Buxtorfius, dat de Overſienders naaulijks het twintigſte gedeelte hebben aangemerkt van 't gene te verbeteren ſtond. De vierde Veneetſe Druk is uitgekomen in 't Jaar 1623. zijnde al deſelfde met de voorgaande, doch veel ſlegter van Druk en Letter. Sixtinus Amama verhaald uit de mond van Druſius gehoord te hebben, dat ter tijd als deſen vermaarden Drukker Bombergen, een van ſijn Hebreeuwſe Bybels onderhanden had, deſelve getragt heeft in die bekende plaatſe Pſalm 22. 17. (daarmen waarſchijnelijk leeſt; *ſy hebben mijne handen en voeten doorgraven*) het woord CAARI na eenige oude en mogelijk ſuiverder Exemplaren in CAARU te veranderen; om datter van de Chriſtenen geloofd word, dat de Joden ons deſe duidelijke voorſegging van Chriſtus Kruiſſing door een verandering hebben ſoeken te ontſtuſelen. Gelijk dan ook dien geleerden Jode, die het verbeteren van de Proef-bladen deſes Bybels op ſig genomen hadde, den gemelden Bombergen ſoodanigen verandering niet alleen hooglijk afraade, maar ook wel ſcherpelijk dreigde; dat ſoo hy't deed, te weeg ſou brengen, datter niet een Exemplaar van aan eenig Jood en ſou verkogt worden. Siet daar de reden waarom niet alleen deſen, maar ook andere Chriſten Druk-uitgevers niet in 't minſte van de Joodſe Text-leſing zijn konnen afwijken, ſchoon ook andere afſchriften beter en van meer geſag voor handen waren. Want daar word genoegſaam van Geleerde Mannen beweſen, datter ten tijde van de Maſoreten in de gemelde Text geſtaan heeft CAARU, *Sy hebben doorgraven*; en op de kant CAARI, *Als een Leeuw*; als of de ſin was; *als een Leeuw mijn handen en mijn voeten.* Woorden voorwaar ſonder ſin en die niets en konnen beteekenen, maar t'eenemaal te kennen geven, datter yts meer moet onder verſtaan worden. Gelijk ook den Chaldeeſchen Overſetter ſulks geroken hebbende, daar het woord *Bijten* aan-

Waarom van Rabbi Elias verſagt.

Tweede Veneetſe Druk van Bomberge.

Van Rabbi Elias ſeer gepreſen.

Derde en vierde Veneetſe Druk.

De plaatſe Pſal. 22. 17. waarom in Bombergens Bybel niet veranderd na een beter Exemplaar.

Digitized by Google

Slegte uitleg van Sal. Jarchi over Pſal. 22. 17.

aangehangen heeft: 't geene ook ſeer blaauw, en kinderlijk van Sal. Jarchi uitgeleid is, als hyſeid; *Even als een Leeuw mijn handen en mijn voeten*, is te ſeggen; *datſe als verbrijſeld waren door de muil van een Leeuw*. Wie hoorden ooit dat wreede Leeuwen een 's menſchen handen en voeten vernielen, en niet het gantſche lichaam aantaſten om te verſlinden? Doch waar toe meer woorden bygebragt; daar Rabbi *Jacob Ben-Chajim* in de *Groote Maſora* dien hy aldereerſt te Venetien in den Druk uitgegeven heeft, ſelfs bekend, dat hy in verſcheide net afgeſchreven Exemplaren CAARU in de Text, en CAARI alleen in de Kanteekening gevonden heeft. En deſe ſouden de Chriſtenen veiligſt in alle de tegenwoordige Bybels volgen, by aldien het om geſeide reden en om de groote opſtand der Joodſche Meeſters, niet nagelaaten wierd.

Waarom de Chriſtenen geen Letteren of plaatſen na ouder en beter Afſchriften in de Hebreeuwſche Bybels mogen verbeteren.

Na deſe ſtellenwe de BIBLIA REGIA, of Koninglijke Bybel, ſoo genoemd om datſe door het geſag, en op de bekoſting van Philippus de Tweede, in agt groote Boek-deelen op groot Papier tot Antwerpen is gedrukt; met de Plantijnſche Letter in 't jaar 1571. Over dit groot werk heeft Arias Montanus het oog gehad, en overtreft in veelen de Bybel der Complutenſen, ſoo in ſchoonheid van Letter en Papier, als ook dat'er veel dingen in komen, die in d'andere ontbreken: als eerſt de geheele Chaldeeſche Uitbreider met de Latijnſche Overſetting. Ten tweeden de Hebreeuwſche Text des Ouden, en de Griekſe Text des Nieuwen Teſtaments, met een tuſſchen gelinieerde Overſetting van Sanctus Pagninus. Ten derden, de Boeken des Nieuwen Teſtaments in 't Syriſch met Syriſche en Hebreeuwſche Letters, van *G. F. Boderianus*. En ten vierden, een groote Voorbereiding, daar in verſcheide toetaakelingen tot verſtand der Heilige Schrift gevonden worden. Tot deſe Druk voegen wy die van Seb. Munſterus, welke ook in 't jaar 1534. de Hebreeuwſche Bybel uitgeven heeft met ſijn eigen Latijnſche Overſetting; alwaar eenige aanteekeningen der Rabbinen tot verligting van ſommige duiſtere woorden bygevoegd zijn. Na deſe is de Hebreeuwſche Bybel van Elias Hutterus tot Hamburg in 't Jaar 1587. met groote Letters gedrukt; welke dit tot gemak der leerlingen heeft, dat daar in de Dienſtbare Letters van de Wortelletters, als ook de Ruſtende Letters onderſcheiden zijn. Na deſe voegen we de Bybel van Robertus Stephanus, die gemeenlijk genoemd werd die van Vatablus, Hoog-leermeeſter der Hebreeuwſche Taale tot Parijs: daar in behalven de Grond-text met de Griekſe Overſetting uit de Complutenſe Bybel begrepen is: als ook de Gemeene Latijnſche met noch een nieuwe Latijnſche Overſetting. Sy is eerſt in Groot Quarto uitgekomen in drie ſtukken, beneffens het Nieuwe Teſtament: daar na in Folio in drie ſtukken 1586. uit de Santandreaanſe Drukkery; met Aanteekeningen, die ſommige Vatablus toe-eigenen; doch daar en is geen Voorreden by: en uit het gantſche werk is niet af te nemen, wat Geleerd Man deſe Uitgeving heeft beſorgd, en wie den Autheur van de Overſetting is. Maar dat Stephanus den Autheur is van die Aanteekeningen, die hy ſelfs in 't Jaar 1545. eerſt heeft uitgegeven, bewijſt Ar. de Boot. Egter kend Stephanus de ſelfde zediglijk Vatablus toe, om dat hy eenige van die uit ſijn Leſſen gehaald had. Doch Vatablus is ſeer misnoegd dat hem de ſelfde werden toegepaſt, en wel meeſt om dat'er veel dingen in zijn, die na de Gereformeerde Religie ſwemen, daar Vatablus ſeer af keerig van was.

Koninglijke Bybel van Plantijn.

Bybel van Seb. Munſterus.

Bybel van Hutterus.

Bybel van Rob. Stephanus.

De Hebreeuwſche Bybel van Buxtorf.

De Hebreeuwſche en Chaldeeſche Bybel van Johannes Buxtorf in 't Jaar 1618. te Baſel uitgekomen, is met de groote en kleene Maſora,

als

als ook de beſte Aanteekeningen der Rabbinen voorſien; daar in ook veel fouten van andere uitgevingen verbeterd zijn: en gelijk deſe Druk wel de aldernaauwkeurigſte is, ſoo heeft ook d'Heer Walton als den Uitgever van de Engelſche *Biblia Polyglotta*, deſelve in de Chaldeeſche Uitbreiding gevolgd, verbeterende daar in noch eenige dingen die van Buxtorf over het hoofd geſien waren.

Biblia Heptaglotta.

Aangaande die groote Bybel diemen de *Heptaglotta* noemd, op koſten van Michael de Jay, onder 't opſigt van Gabr. Sionita Maronita, Joh. Morinus en Abr. Ecchellenſis in 't Jaar 1645. op 't aldergrootſte Papier te Parijs in Tien ſtukken uitgegeven; daar van overtreffen de Letters en het Papier de Koninglijke Bybel van Antwerpen. En behalven de Texten en Overſettingen in de Koninglijke, ſoo zijn hier op nieuws bygevoegd, de Samaritaanſche vijf Boeken Moſis met de Samaritaanſche Overſetting en deſſelfs Latijnſche Overſetting, met de Syriſche Overſetting des Ouden Teſtaments, en de Arabiſche ſoo des Ouden als des Nieuwen Teſtaments, die inde Antwerpſe ontbraken. Doch het is te beklagen, dat de Voorbereidſelen, en de Aanhangſelen der verſcheide leſingen met de Blad-wijſers en Tafels en andere nutte dingen tot voltojing des werks ſeer nodig, door twiſt der Opſigt-hebbers daar hebben moeten aan ontbreken: en datſe geen naaukeuriger Uitgevingen dan de Koninglijke ende Complutenſe hebben nagevolgd: wy ſwijgen noch van de nalaatigheid der Overſienders. Soo dat die Bybel door ontelbare fouten veel van ſijn luiſter en lofwaardigheid verlooren heeft. En gelijk dit werk ook waarlijk de grootſte agting niet waardig is, ſoo hebben de bekende miſtaſtingen den aftrek van dat groote Boek; ook dapper opgeſchort: ſulks dat ſelfs de beſitters der Exemplaren, na een langwijlig ſtil-liggen goed vonden, om die by party aan d'Hollanders op te veilen; doch niemand de handen gereed hebbende om toe-te-taſten; vonden d'Aanbieders egter eenige Amſterdammers die met malkander verdroegen, om by wijſe van een Verſoek-ſchrift door welgeſiene van den Pauſlijken Stoel, by Alexander de VII te weeg te brengen; datmen een Bybel in ſoo veel Taalen en deelen aan ſijn Heiligheid, onder de naam van BIBLIA ALEXANDRINA, mogt opdragen; met beding dat deſelve Paus ſoude maaken dat alle de voornaamſte Kloofters en Hooge-ſchoolen, een Exemplaar op 't uitkomen deſes Bybels, 't haaren koſten ſouden verpligt zijn te koopen: (want dat ſcheen de toeleg te zijn daar den aftrek uit ſou gevonden worden.) Dit beviel waarlijk Alexander niet qualijk; en daar eenigſinds genoegen in toonende, bragtmen die van Amſterdam ſoo ver, datſe een Exemplaar met het Masker van een konſtig geſchilderd Voor-hoofd, en nieuw gedrukte Letter-Titelen voor alle de andere ſtukken, op 't pragtigſte ingebonden na Roomen ſchikten; alwaarſe wel ontfangen, doch kort daar op met des Paus dood verzegeld wierd, en de gantſche toeleg in 't riet liep: niets overlatende dan dat de gewaande Drukkers van deſe vermomde of nieuw gedoopte BIBLIA ALEXANDRINA, de gedaane onkoſten aan haar been hadden, en de reſt der Boeken tot Parijs als vooren vernageld bleven. Doch het gene den Paus noch tot eenige vertroofting na liet, was dit, dat hy ter naauwer nood voor ſijn hene vaard, verſorgd had, dat een Goude Medalie van ontrent ſeſtig Gulden waarde, pronkende met ſijn beeldnis, tot vergelding van dat Bybel-geſchenk, na Amſterdam overgeſonden wierd: welken Penning hoe ſchoon van Stempel, d'ontfangers egter geen ander Denk-beeld in drukte, dan dat door 't ſchielijk overlijden, de overige mildadigheid des Paus, in ymands grijpzieke handen was blijven hangen. Doch 't gene in deſen Parijſſen By-

Miſlukte toeleg van een Biblia Alexandrina.

Digitized by Google

bel te nalaatig was over 't hoofd geſien, heeft den overneerſtigen Man, Brianus Walton in ſijnen uitgegeven Bybel, dien hy de POLYGLOTTA noemd, en welke in ſes groote Boek-deelen gedrukt tot Londen in den Jaare 1657. voor den dag quam, merkelijk verbeterd; met byvoeging van vele dingen, die het gebruik der Ooſterſche Taalen, d'Overſettingen, de H. Tijd-reekeningen, de verſcheide leſingen en veel andere dingen, tot gebruik der Heilige Bybel-ſchriften dienende, aangaan. Van welken grooten arbeid en aanſienelijke Uitgeving men thans van voornemen is, een kort begrip toe te takelen; waar van den werkmeeſter geen goed-vriend van d'Heer Waltons Bybel ſchijnd te zijn; die noemende den Herkookten Koninglijken Bybel van Parijs, in welke veele onnutte en oneindige herhalingen zijn die wel mogen uitgewiſcht worden. Dus ſpreekt hy'er van. Men heeft in deſelve POLYGLOTTA, behalven de oorſpronkelijke Samaritaanſche Wet-boeken van Moſes met de Chaldeeſche en Griekſe vertaalinge, ook de geheele Bybel-text in 't Samaritaanſch, in 't Grieks, Chaldeeſch, Syriſch, Arabiſch, Æthiopiſch, Perſiſch en in de Gemeene Latijnſche Taal.

Verſcheide Editien van Hebreeuwſche Bybels in kleene Forme.

Behalven de geſeide Uitgevingen zijn'er noch veel andere Hebreeuwſche Bybels in kleender Forme met en ſonder Puncten, door verſcheidene in de weereld gebragt; die hier ongetwijffeld alle moejelijk en ſonder vrugt ſouden opgeteld werden. Een naauwkeurige Hebreeuſche Bybel met ſeer ſchoone Puncten en Letters, als ook met *Keri* en *Ketib* op de kant, heeft Manaſſe Ben-Iſrael in 't Jaar 1635. tot Amſterdam in Quarto uitgegeven. En een ander in Agten 1639. daar van het Oude Teſtament niet alleen in ſijn geheel, maar ook met verſcheide ſtukken in 't beſonder uitgegeven is, namelijk de Conſtantinopolitaanſche vijf Boeken Moſis van de Joden gedrukt in 't Jaar 1551. en de Pſalmen op verſcheide tijden en plaatſen, en meer andere: Onder welkmen ook tellen kan de laaſt uitgegeven Bybel by den Jode Atthias, tot Amſterdam gedrukt, en tot welkers overſieninge d'Heer Joh. Leuſden, Hoogleeraar in H. Taalen binnen Utrecht, het goede beſt gedaan heeft; thans in tamelijk gebruik. Men ſegd van deſelve, dat een groot gedeelte der eerſt uitgegevene Exemplaren, minder misſlagen hebben dan de laatſte, uit oorſaak, datmen de eerſte doorgaans ſelfs met de Pen, inſonderheid aan de Puncten of Lees-ſtippen neerſtig verbeterd heeft; welke naauwkeurigheid allengskens nagelaaten ſchijnd.

Geheel nieuwe Editien van't Nieuwe Teſtament heeft niemand ondernomen uit te geven.

En alhoewel veele der Oude over het Nieuwe Teſtament Aanteekeningen hebben gemaakt, egter heeft onſes wetens niemand een nieuwe Uitgeving des gantſchen Nieuwen Teſtaments aangevangen, uitgeſonderd Hieronymus, die door laſt des Roomſchen Biſchops Damaſus; die de gemeene Latijnſche Overſetting met de Griekſe Overſetting heeft vergeleken en overſien. Doch daar en hebben evenwel nooit oude Afſchriften diemen naſien kon ontbroken, wanneer'er over de leſing geſchil was, of dat de Ketters de Grond-text elders in ſogten te verderven. Maar in deſe tijd zijn'er ontelbare Editien uitgegaan, daar van de voornaamſte zijn, eerſt die van Eraſmus: Ten tweeden de Complutenſe: Ten derden die van Robertus Stephanus, die ook wel de aldernaauwkeurigſte is. Ten vierden die van Beza; welke ſommige ook ſeer naauwkeurig ſchijnd: egter heeft hy ſomtijds te vrymoedig geweeſt om op de grond van eenig Boek, de Gemeene leſing te verlaaten. De eerſte gedrukte Uitgeving des Bybels in 't Latijn, is in 't Jaar 1472. te Ments uitgekomen. Doch van andere vertaalingen ſullen wy in 't volgende Hoofd-ſtuk ſpreken.

TWEEDE

Digitized by Google

TWEEDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

Waarom de Bybel *in veelerlei Taalen moeſt* Overgeſet *worden. Dat de* Verſcheide Overſettingen *ſeer weinig in de dingen die tot het* Geloof *behooren, verſchillen. Hoedanigen agting de* Grieksche Overſetting der LXX. Oudſte *by de* Ooſterſche *en* Weſterſche Kerken *hebben gehad. Van de* Samaritaanſche Overſetting, *en wie de* Chaldeeſche Uitbreidingen *gemaakt heeft. Als mede van de* Syriſche, Etiopiſche, Egyptiſche, Perſiſche, Gottiſche, *verſcheide* Latijnſche *en andere Overſettingen des Bybels; En met namen van de laatſte* Nederduitſche Vertaaling, *door laſt der* Hoog-Mogende Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden *uit gegeven. In hoedanigen* agting *men een* Overſetting *moet houden. Wat een* Goed Overſetter *alleen kan doen. Hoedanig men de* verſcheide Kant-leſingen *moet aanmerken ook tot die* Overſetting *te behooren daarſe bygevoegd ſtaan. Dat onſe* Nederduitſche Overſetters *haar nooit hebben laten voorſtaan, datter geen* Beter *ſou konnen gemaakt worden. Dat het* Geſag der Overſetters *niet tot nadeel van de* Waarheid der Grond Text *noch Over-een-ſtemming des Geloofs moet ſtaande gehouden worden.* Mistaſtingen *van vertrouwde* Vertaalers *moetmen nooit voor* Ontrouw *of* Quaad-aardige Verdrai-ingen *opnemen. Als mede een* Onderſoek *of ook de* nieuwe Vertaalingen der Heilige Schriften, *Gods Woord op loſſe Schroeven ſteld, als ſommige voorgeven,* &c.

DAar is voorwaar een groote verſcheidenheid van Taalen, in welke God de Geheimen der Saligheid heeft bekend gemaakt: want ſulks heeft Hy aangeweſen wanneer hy ſijn Apoſtelen met de gave der Taalen uit den Hemel heeft mede gedeeld, tot vervulling van Eſa. 45. daar geſeid word; *alle Knie ſal my geboogen werden, alle Tonge ſal God belijden.* Soo dat God, de Menſchen eerſt door verſcheidenheid van Taalen verſtroid hebbende, nu wederom door der ſelver verſcheidenheid tot ſijn Kerke vergaderd. Doch nadien deſe gave na de tijden der Apoſtelen heeft opgehouden, ſoo is noodig geweeſt dat de Heilige Schrift in verſcheide Taalen wierd Overgeſet: Want volgens het Schrijven van den Koning Ptolomæus aan den Joodſchen Hoogen-Prieſter, zijn alle Verborge en Verſegelde Schatten, ſonder gebruik. Soo leeſenwe by de Oud-Vaders dat de Heilige Schriften in de eerſte Kerke en vervolgens ten allen tijden, in veel Taalen zijn over gebragt. Soo dat'et niet geheel nieuw is dat elk de H. Schrift in ſijn Moeders Taale beſit. Paus Johannes de agtſte, die ontrent het Jaar 880. bloeide, ſegd ſelve dat'et niet en ſtrijd tegens het regt geloove, de Miſſen, de Euangelien en de andere Leſſen des Ouden en Nieuwen Teſtaments in de Sclavoniſe Taale te ſingen: om dat den genen, die de Drie voornaame Taalen gemaakt heeft, ook al de andere heeft geſchapen tot ſijn Lof en Eere. En Morinus wil ook, dat ſulks t'eenemaal dienſtig is om door vergelijking van verſcheide overſettingen, de regte ſin der H. Schrift beter te vatten. Soo werd ook de nuttigheid der oude overſettingen daar uit afgenomen, datſe dienen tot bewijs van de ongeſchondenheid der H. Schrift, en tot de Saligheid der Volken. De Taalen in welke de H. Schrift eerſt geſchreven is, zijn doen aan het Volk gemeen geweeſt. De vertaalingen komen ook wonder wel met mal-

Waarom de Bybel in veelerlei Taalen moeſte overgeſet worden.

Verſcheide getuigeniſſen tot het voorgaande.

Digitized by Google

Dat de verſcheide overſettingen veel netter overeen komen in de Geloofs-ſtukken; dan in dingen van minder belang.

kander over-een in de dingen die de Saligheid en 't Geloof betreffen: en meeſt alle de verſcheidenheid loopt over dingen van minder belang. En deſe eenſtemmigheid (die de Duivel en veel booſe Menſchen altijd hebben getragt weg te nemen) is geen kleen bewijs van de Goddelijkheid der H. Schriften. De vertaalingen zijn ook dienſtig tot regt verſtand van de Sin, alſſe met malkanderen vergeleken werden. En onder deſe wel byſonderlijk de Ooſterſche, om dat die Taalen groote gemeenſchap hebben met de Hebreeuwſche Taal; ſulks datſe konnen dienen als verklaaringen van deſelve. En hierom agten ook de Joden de Chaldeeſche Uitbreidingen alſoo waardig als de H. Schrift. En de Syriſche overſetting heeft door gantſch Ooſten groot geſag. Walton ſegd mede, dat de Griekſe overſetting der Lxx. (die Iſaak Voſſius alleen meend geloofbaar te zijn, om datſe van de Lxxii. Oudſten of Joodſche Sanhedrim vertaald of goed gekeurd is, doe de Hebreeuwſche Taal noch ſuiver onder hen was; en d'hedendaagſche alleen volgens de Rabbijnſe overlevering geleſen word) van 't begin der Kerke in het Ooſten en Weſten in ſoo grooten aanſien geweeſt is, dat hy naauwlijks voor een Chriſten geagt wierd, die daar ſlegts tegen durfde kikken.

Wat nut de vertaalingen aan 't verſtand des regten Sin geven.

Agting van de Lxx.

Overſettinge in de Ooſterſe en Weſterſe Kerken.

En alhoewel daar ſeer veel overſettingen zijn, ſoo en is egter ons voornemen niet deſelve hier alle op te tellen; maar het ſal genoeg zijn ſlegts de Oudſte en de voornaamſte der Nieuwe te noemen. De eerſte of Oudſte is die der genoemde Lxx Overſetters, die ten tijde des Konings Ptolomæus Philadelphus, ontrent 277 Jaar voor Chriſtus, niet ſonder Gods byſondere beſturing in de Griekſe Taale is overgeſet; zijnde het Grieks doe ter tijd allerwijds en zijds door de Weereld verſpreid: om ſoo een ſtraal aan alle de Volkeren te geven, van de haaſt opkomende Sonne der Geregtigheid. En dus meenen dan ſommige datſe mis-taſten welke willen dat'er voor deſe Overſetting, noch een andere is geweeſt, of dat de Lxx Overſetters maar de vijf Boeken van Moſes ſouden overgeſet hebben; of dat die overſetting ſoude verlooren zijn: tegen welk gevoelen wy d'Heer I. Voſſius in ſijn Antwoord aan Richard Simon, hier na dapper ſullen hooren uitvaaren.

Samaritaanſche overſetting.

De tweede is de Samaritaanſche overſetting: Want behalven de Boeken van Moſes in de Hebreeuwſche en in de Samaritaanſche, dat is in de Oude Hebreeuwſche Taale geſchreven, hebben'er de Samaritaanen ook een in de gemeene Samaritaanſche Taale overgeſet: welke in de Parijſſe en in de Engelſche *Polyglotta* Bybel, te vinden zijn. Deſe Overſetting is ongetwijffeld voor de geboorte van Chriſtus gemaakt: Ja Morinus brengdſe tot de tijden van Ezdras; waar van breeder in 't vervolg.

De Chaldeeſche Uitbreidingen.

De derde is de Chaldeeſche Uitbreiding, van verſcheide Autheuren, en op verſcheide tijden te gaar geſteld: de vijf Wet-boeken heeft *Onkelos* ontrent de tijden van Chriſtus overgeſet. De eerſte en laatſte Propheten *Jonathan Ben-Uziel* de Leerling van dien vermaarden *Hillel:* en heeft geleefd ontrent dertig Jaaren voor Chriſtus; alhoewel deſe beide van andere vry laater geſteld worden.

Wie die gemaakt hebben.

Deſen paſſenſe ook noch een andere Uitbreiding over de Boeken van Moſes toe: doch wy ſullen hier na toonen, datſe van een veel laater Autheur is. De overſetting der *Hagiographi*, dat is der *Heilige Schrijvers*, zijn Joſephus Cæcus toegekend. Doch Buxtorf oordeeld datſe niet ouder en is dan ſederd het Jaar 600. na Chriſtus. De Hieroſolymitaanſe *Targum* verklaard de gantſche Wet niet, maar alleenlijk eenige deelen, houdende ſomtijds op in 't midden van een Vers, en die deſelfde tot de tijden der Apoſtelen willen brengen, dwalen onſes agtens ſeer: want ſy ſchijnd veel laater te zijn, en de oude Joodſche Schrijvers ſwijgen daar ook van: daar-en-boven loopen'er veel Barbariſche of Uitheemſche woor-

woorden onder. De TARGUM MEGILLOTH, of der *Vijf Boeken*, die soo om byſondere reden genaamd werd, namelijk 't Hooge-lied Salomons, Klaagliederen, Ruth, de Prediker en 't Boek Eſther: als ook de *Targum* volgens Eſther, zijn laater dan de Talmud, gelijk onder andere blijkt uit Cant. 1. 2. Klaag-lied. 2. 19. De vierde is de Syriſche Vertaaling des Ouden en Nieuwen Teſtaments: van welk 't gemeen gevoelen is datſe niet lang na der Apoſtelen tijden is gemaakt. En deſe Overſetting werd in 't Ooſten in de Kerken geleſen; ſy volgd meeſt de Hebreeuwſche Text, uit welk de Overſetting des Ouden Teſtaments is gemaakt. Sy noemen deſe de *Oude* en *Eenvoudige* tot onderſcheiding van de *Nieuwe* uit de Griekſe der LXX Overſetters gemaakt. Voor de vijſde ſtellen wy de Æthiopiſche Vertaaling die veel ouder is als Joſephus Scaliger meend: en Chryſoſtomus gewaagd ook daar van. In't Oude Teſtament volgtſe meeſt de Griekſe: en in 't Nieuwe Teſtament komtſe ſeer na over een met de gemeene Latijnſche leeſing; niet om datſe uit de ſelfde gemaakt is, maar om datſe waarſchijnelijk beide de ſelfde Griekſe Boeken hebben gevolgd. Walton ſegd ook van oog-getuigen verſtaan te hebben, dat de gantſche Schrift in 't Armeniſch overgeſet is: en dat hy de vier Euangelien in 't Armeniſch heeft. Doch op veel plaatſen ſoo bemorſt, datſe ſonder hulpe van een volmaakter exemplaar niet ſouden konnen gedrukt werden. De meeſte meenen ook dat die overſetting van Chryſoſtomus is gemaakt, als hy van den Keiſer naar Armenien gebannen was. Ja Angelus à Rocca ſchrijft, dat Chryſoſtomus de hedendaagſche Armeniſche Letters heeft gevonden. Doch de Armeners ſelfs, brengen in de Hiſtorie van haare Kerk, onlangs in 't Latijn en Armeniſch uit gegeven, haare overſetting en bekeering tot haaren eerſten Patriarch Georgius: dieſe willen, dat na verloop van 266 Jaren in de Stoel van de Apoſtelen Bartholomæus en Thaddæus gevolgd is.

De Syriſche Overſetting.

De Æthiopiſche Overſetting.

Of 'er Armeniſche vertaalingen des Bybels zijn.

Voor de Sevende heeft Origines in ſijn *Tetrapla* en *Hexapla*, geſteld de Griekſe overſettingen van Aquila, Theodotion en Symmachus. Aquila die tot de Joden is overgevallen, heeft ſijn overſetting gemaakt ontrent het Jaar van Chriſtus 130. Theodotion ook een afvallige ontrent het Jaar 180. Symmachus een Jodegenoot ontrent het Jaar 200. Deſe overſettingen die enkel van afvallige menſchen gemaakt zijn om de Joden te vleien en de overſetting der LXX te veragten, hebben de Oude wel in haare Schriften gebruikt, egter ſijnſe nooit van de Kerken in 't gemeen aangenomen: en daarom zijn de ſelfde ook ligt verdweenen, uitgeſonderd eenige ſtukken, die de Geleerde uit ſommige Schriften der Ouden hebben ſaam gegaderd; gelijkſe in laatſte 't ſtuk van de Biblia Potyglotta voorkomen. En ſoo is't ook gegaan met de twee andere overſettingen, die te Nicomedien en te Jericho gevonden zijn, en die Origines in ſijn *Octapla* geſet heeft. De Heer Voſſius meend ook, dat de Joden ontrent de tijden van Aquila of korts te vooren de Hebreeuwſche af-ſchriften hebben beginnen te vervalſchen, en ſelfs in de Jaar-reekeningen der Aards-Vaderen ontrent twee duyſend Jaar hebben ingekrompen, om daar door de merk-palen tot de uitreekening van de komſte des Meſſias te rug te ſetten: 't geene wy hem ſelfs hier na ſullen laten verantwoorden.

Andere Griekſe Overſettingen van den afvallige Theodotion Symachus en den Jodegenoot Aquila.

Ten agſten is de Coptiſche of Ægyptiſche overſetting na de giſſing van Kircherus gemaakt ontrent de tijd van het Niceenſche Concilie. Doch des ſelfs exemplaren zijn ſeer ongemeen geworden t' ſederd dat de Ægyptenaren onder de Turken zijn geraakt. Kircherus gewaagd ook van een Coptiſch vijf Boeken Moſis en eenige andere Boeken des Ouden Teſtaments in de Vatikaanſche Boek-kamer. Morinus getuigd mede dat te Pa-

De Coptiſche of Egiptiſche Overſetting.

Digitized by Google

rijs in de Boek-kas der Oratoren, de Euangelien in 't Coptiſch geſchreven zijn: die daar egter niet meer gevonden werden, gelijk de Heer Walton ſegd van een Vriend verſtaan te hebben, dieſe daar te vergeefs uit ſijnen naam geſogt heeft. Men heeft ook Arabiſche overſettingen ſoo der Joden als der Chriſtenen. De Vijf Boeken Moſes der Joden, zijn van Rabbi *Saadi*, die ontrent het Jaar 900 heeft gebloeid. Deſe overſetting komd in de Conſtantinopelſche Hebreeuwſche Bybel, daar van hier boven geſegd is. Deſe Jode heeft ook de overige Boeken des Ouden Teſtaments overgeſet, waar van ſommige Hand-ſchriften in handen van Pocockius zijn. De tweede is die van de Joodſche Mooren, die Erpenius heeft uitgegeven. Daar werd ook van een Arabiſche overſetting door een Biſſchop van Sivilje, gewaagd, ontrent het Jaar 717. daar van onſes wetens niets meer overig is. Egter zijn'er noch twee Arabiſche overſettingen der Chriſtenen: de Antiochiſche, die Walton ſegd noch niet geſien te hebben, en de Alexandrijnſche: welke Gabriel Sionita over veel Jaren bekomen hebbende, in de Parijſche Bybel is uitgegeven: 't geene op veel plaatſen verbeterd ook in de Biblia Polyglotta komt. Theodoretus en andere getuigen dat'er eertijds een Perſiſche overſetting is geweeſt: Doch of 'er noch eenige overblijffels van in weſen zijn, daar aan werd ſeer getwijffeld. Egter hebbenwe verſcheide overſettingen der Euangelien. Abraham Whelocus heeft'er een uitgegeven volgens het Cambritſche exemplaar. Een ander heeft Walton in ſijn Bybel na een Hand-ſchrift van Pocock uitgegeven, dat over 300 Jaren geſchreven is. Men vind ook twee overſettingen der Pſalmen die onlangs van de Jeſuiten in Perſien gemaakt zijn, doch die niet waardig en zijn onder de oude overſettingen geplaatſt te werden: alhoewel het egter dienſtig ſoude weſen datſe in 't ligt quamen, om de Perſiſche Taale te leeren, daar inmen noch weinig gedrukte Boeken vind.

Arabiſche Overſetting.

Perſiſche Overſetting des Bybels.

Daar is ook een oude Gotthiſche Overſetting van den Biſſchop Ulphila gemaakt, die de navolger was van Theophilus, welke ook in 't Niceens Concilie is tegenwoordig geweeſt. Van deſe overſetting ſpreken Socrates en Sozomenus en andere. Gruterus gedenkt ook aan een Gotthiſche overſetting der Euangelien over 1000 Jaren gemaakt, die elders bewaard werd, en een gedeelte ſchijnd van de overſetting van Ulphila. Wy hebben ook van geloofwaardige luiden verſtaan dat deſe Gotthiſche overſetting of een deel des ſelfs, eertijds in de Boek-kas van de Koningin van Sweden is geweeſt. De Geleerde Franciſcus Junius gaf over eenige Jaren de vier Euangelien, na de oude Gotthiſche en Engels-Saxiſche vertaaling in 't ligt; welke uitgeving na verſcheide oude Gotthiſche Hand-ſchriften, overſien en op-geholpen ſchijnd, door eenen Thomas Marſchal; die ook eenige ſijner waarnemingen daar heeft bygevoegd. Ook zijnder van gemelde Junius eenige uitleggingen in de Gotthiſche Taal agter aangehegd, tot het welke hy een kort onderrigt over de Gotthiſche, Runiſche en Engels-Saxiſche Spraak heeft laten voor afgaan. Voorts magmen hier byvoegen de Dalmatiſche overſetting van Hieronymus, die geſegd werd de Dalmatiſche Letters gevonden te hebben; werdende nu gebruikt in Liburnien, Iſtrien, Moravien, Sileſien, Bohemen en Polen. De Sclavoners hebben een andere laater Hieronymiſche overſetting in de Moeder Taale van eenen Cyrillus, die geleefd heeft ontrent het Jaar 860. Deſen Cyrillus heeft een ander Illyris A. B. C. gevonden, heden gebruikelijk in Bulgarien, Moldavien, Ruſſien, Moſcovien en andere Landen die de Sclavoniſche Taal gebruiken. Datter nu ook eertijds ontelbare Latijnſche overſet-

Gottiſche Overſetting.

Dalmatiſche Overſetting.

Verſtaat een andere Cyrillus als die van Alexandrien of Jeruſalem.

tin-

tingen uit het Grieks geweest zijn, sulks getuigd Augustinus: want die maar een weinig Grieks verstond, ondernam aanstonds een Oversetting. Den selven prijst boven al die, diemen de Gemeene of Italiaansche noemd, als zijnde de duidelijkste, die hedendaags de Oude werd genaamd, en daar uit te vermoeden is datse ouder is dan al de andere; Ja die sommige brengen tot de tijden der Apostelen. Hieronymus heeft de Heilige Schrift tweemaal in 't Latijn overgeset: eerst uit de Griekse Lxx Oversetters: Ten tweeden uit het Hebreeuwsch; doch de Latijnsche Oversetting des Nieuwen Testaments, heeft hy op 't aanraden des Paus Damasus met de Griekse Grond-text alleen vergeleken en verbeterd, maar niet van nieuws overgeset. Dese nieuwe Oversetting des ouden Testament uit het Hebreeuwsch, heeft veel tegensprekers gehad, om dat het scheen dat de Oversetting der Lxx daar door niet weinig verkleend wierd. Ook werd het noch van eenige Rooms-gesinde staande gehouden, dat hy niet regt van de oude oversettingen afgeweken is; waar van d'Heer Simon een wil zijn: 't geen Vossius seer behaagd, en noch meer lof by hem verdiend sou hebben, by aldien hy had geseid, dat Hieronymus nergens in regt van de Oude Oversetters afgeweken was. Augustinus en heeft ook niet gewild dat sijn oversetting uit het Hebreeuwsch, in sijn Bisdom soude gelesen werden: Egter zijnse beide gaar, 200 Jaaren daar na in gebruik geweest. Tot dat eindelijk uit die de hedendaagsche gemeene oversetting is te gaar gesteld: waar van de tijd en den Autheur verswegen werd. t'Sederd is ontrent de Oversettingen niets ondernomen tot op het Jaar 1500. en 1600. Lyranus en P. Burgensis hebben de gemeene Latijnsche vertaaling wel veel verbeterd, doch geen nieuwe aangevangen. Isidorus Clarius, die ontrent het Jaar 1540 bloeide, heeft ook de gantsche Schrift in 't Latijn overgeset. Sanctus Pagninus is de eerste, die na Hieronymus een nieuwe Oversetting uit het Hebreeuwsch heeft ondernomen door aanrading des Paus Leo de Tiende; zijnde daar over xxv Jaren besig geweest, en is gedrukt in 't Jaar 1523. Dese oversetting is daar na gedrukt in de Koninglijke Bybel door Arias Montanus, hebbende die hier en daar, volgens de eigenschap der Hebreeuwsche woorden veranderd: 't gene sommige egter misprijsen, om dat hy veel eer Uitheemsche dan Latijnsche woorden heeft in plaats gebragt. Doch men kan hem daar in eenigsinds vry spreeken, om dat hy de woorden van Pagninus heeft op de kant geset. Daar na zijn'er noch veele oversettingen in 't ligt gekomen, als de Complutense, volgens de Griekse; de Oude Gemeene, die voor Hieronymus tijden in 't gebruik was, en die na datse al 1000 Jaaren gelijk verstorven was, uit de Schriften der Latijnsche Vaders, door een onbedenkelijken arbeid weer is opgewekt van Flaminius Nobilius; over-een-komende met de Griekse uitgeving van 't Vatikaans Exemplaar te Roomen. Vorders zijn'er veel andere laater Oversettingen uit de Hebreeuwsche en Griekse Grond-texten gemaakt, die niet breed behoeven opgehaald te werden, om datse ons meest alle bekend zijn. Onder dese egter steekt de Engelsche en Fransche uit: als mede de laatste Nieuwe Oversetting in onse Duitsche Moeder-taal; volgens last der Hoog Mog. Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden uitgegeven. En gelijk wy t'eenemaal van oordeel zijn, dat deselve Duitsche vertaaling wel meest de Nederlandsche Kerk in 't bysonder aangaat, en de naauwkeurigheid onser vroome Land en Geloofs-genooten niet ongeern de waare geschapenheid daar van sou willen agterhaald sien; Soo agten wy het onsen pligt te wesen, ook van dat loffelijk werk (dat na seer veel arbeids sorg en vlijt eenemaal volgens de Ordre van de Hoog Mog.

Latijnsche vertaalingen.

De Gemeene Latijnsche vertaaling.

De nieuwe Duitsche Oversetting.

Digitized by Google

Mog. Heeren Staten Generaal en 't beſluit der Opper-Kerk-vergadering, uit de Landſchappen der Geloofs-genooten binnen Dordrecht aangelegd, gelukkig ten einde gebragt, en eerſtmaal in den Jaare 1637. door den Druk is gemeen gemaakt) een weinig met omſlag te ſpreeken.

Waarom ſommige van de eerſte Duitſche Bybels geen goede noch getrouwe Overſettingen konden zijn.

Tot de laatſte Nieuwe overſetting toe, had de Nederlandſche Kerk haar in 't openbaar beholpen met overſettingen die geenſinds uit d'oorſpronkelijke Bybel-Taal, maar uit andere vertalingen en ſpraaken waren opgemaakt; waar van d'eerſte in den Jaare 1477. dat is ontrent 27 Jaar na dat de Druk-konſt in deſe Landen doorbrak, in 't ligt quam; gedrukt zijnde tot Delft in Holland, by Jacob Jacobſz en Maurits Ymands van Middelburg: Behelſende alleen de Boeken des Ouden Teſtaments. Daar na quam een andere Bybel uit, tot Antwerpen by Nicolaas de Grave in 't Jaar 1516 gedrukt; op welkers Titel-blad ſtond; *uit den Latijnſchen en Walſchen getranſlateerd.* Daar uit wierd in 't Jaar 1523, het Nieuwe Teſtament binnen Amſterdam uitgegeven, gedrukt by Doën Pieterzoon in Engelenburg; 't gene men oordeelde eenigſinds na de Griekſe Text vertaald te zijn, nadien het op veele plaatſe van de Gemeene Latijnſche vertaaling afweek: doch met een al te breed-ſpraakigen ſtijl, en niet weinig gebrekkelijkheid verſeld: niet tegenſtaande daar ſeer Loffelijke Voor-redens op de Euangelien, en de Brieven van Paulus en andere Apoſtelen; beneffens eenige beknopte aanteekeningen, in welk den uitgever ſijn byſonderen yver tegen die van de Roomſche Kerk betoonde, waren bygevoegd: ſulks dit Teſtament eenige heeft doen gelooven, dat der ſelve vertaalinge en uitgeving, door Mr. Cornelius Honius, Wilhelmus Gnapheus, Johannes Rhodius en andere, die doe ter tijd in dat verſtand waren, voortgeſet is. Soo beveſtigd ook het Plakkaat-boek van Vlaanderen, dat t'ſederd de gemelde tijd, het drukken der Duitſche Bybels vry yverig ter herten genomen wierd. In 't Jaar 1528. quam een Bybel uit, by Willem Vorſterman, die ſoo grooten ingang en aftrek onder 't Neerlands Chriſtendom nam, datmen deſelve in 't Jaar 1534, 1544, en 1545. t'elken-maal herdrukken moeſt. Ook quam 'er in 't Jaar 1541 een Bybel in 't ligt, by Hendrik Peterſen gedrukt; en 1542 een by Jacob van Liesveld; wiens uitgeving doe wel de grootſte agting by de Gereformeerden had, en waar aan ſy haar ook, als de beſte van die tijden, eenige Jaren hielden: te meer om datſe met *Gratie en Privilegie* (alsmen doe voor goed Neerduits ſchreef) tot Antwerpen gedrukt, en in veele plaatſen getrouwelijk was verbeterd. Waarom ſy d'hervormde Kerk ook van grooten dienſt was in de geſchillen tegen het Pausdom. Daar na alsmen in den Jaare 1580 een Gunſt-brief bequam van de H. H. Staten van Braband en Holland, op de Druk-uitgeving van Gillis van der Erven, oulings binnen Embden in 't Jaar 1559 gedrukt: ſoo heeftmen ſich in de openbare Kerken van Nederland daar aan gehouden, tot op die tijd datmen uit de beide Grond-talen een volmaakter en naauwkeuriger werk daar van heeft opgemaakt. Het Oude Teſtament was genomen uit de Hoogduitſche Text van M. Luthers overſetting, ſoo die eerſtmaal in 't Jaar 1534 te Wittenberg, en korts daar na in de Ooſt-Vrieſche ſpraak overgebragt, tot Maagdenburg gedrukt was: werdende deſe door een Ouderling van de Kerk binnen Embden, na dies tijds gelegendheid, in de Nederlandſche Spraak vertaald: doch met ſoo grooten onvolkomenheid, dat onſe Kerken ſederd die tijd, al meer en meer begeerig begonden te worden, om van Meta aan, een eigene vertaalinge uit te werken. 't Gene dan ook ontrent het Nieuwe Teſtament, by eenen Jan van Uitenhoven, Vlaams

Eerſte Duitſche Bybel wanneer gedrukt.

En verſcheide andere.

Anno 1528 het Bybel Drukken in Neerland ſterk voortgeſet.

Liesveldſe Bybel.

Begeerte om een nieuwe Overſetting uit de Grond-text te maaken.

Edel-

Digitized by Google

Edelman van Gent, maar in de Studien wel ervaren, onderschraagd van Johannes à Lasco, Martinus Mikron en beide de Delenen ondernomen, uitgevoerd en met verlegging van Luthers Testament aangenomen is. Gelijk het ook in 't Jaar 1556. by den voornoemden Gillis van der Erven eerstmaal tot Embden gedrukt, en korts daar na agter het Oude Testament, uit Luthers vertaalinge voortgevloeid, in 't Jaar 1559. gevoegd is. Doch de Taalkunde met de Reformatie allengskens aanwassende, heeftmen dese Bybel met de Grond-texten beginnen te vergelijken; en deselve seer gebrekkig vindende, tragtemen lange tijd het wraakbare, door een verbeterde vertaaling te vervullen. Onder dese toeleg, verrijkte eenen Petrus Hakkius Leids Predikant, dese Bybel met sommige aanteekeningen, dien hy uit de Geneefse Bybel nam; daar byvoegende eenige Tijd-reekeningen, en andere nutte dingen. En terwijl nu van tijd tot tijd, veel meer een geheel nieuwe vertaaling gewenst, dan sekerlijk verwagt en noch min verkregen wierd, heeft Abrahamus Dooreslaar, uit Junius aanteekeningen, dat gene met noesten arbeid overgebragt, dat hy oordeelde nut te zijn, om die vertaaling daar mede te vercieren, en de Kantteekeningen te verbeteren. Sixtinus Amama gaf deselve ook met sijn Aanteekeningen in 't ligt; verbeterende door sijn Bybelsche vergelijkingen, de grofste mistastingen daar in. En gelijkmen door alle dese neerstigheid, langs soo meer de gebreken der vooriger oversettingen ontwaar wierd, en elk braaf Man sig doe genegen toonde om met vlijt den weg te bereiden op datmer meer aan vorderde; soo ismen waarlijk veel aan de sulke verpligt, die tot de laatste vertaaling, dat is aan onse Nieuwe Oversetting, de hand niet en hebben ontrokken, maar deselve seer deftig verbeterd en uit de Grond-text selve hebben overgeset. Want indien het oorbaar is, dat gene hoog te agten, datmen met moeite en sweet bekomd, voorwaar wy vinden (ongeagt de beknibbelingen sommiger laster-tongen; of die meenen datmen in plaats van de Hebreeuwsche Text de Griekse Lxx. Oversetters had moeten volgen) stof genoeg om ook dit pand ter deugden in waarden te houden. Wat en isser niet wel vergeefse moeite en raadslagens aangewend, eer dat het verkregen is? en hoe is dien arbeid niet wel te mets van d'een schouder op d'ander geschokt, onder de toevallen der tijden en quastige uitvindingen van eigen glorie, die'er nu en dan maar al te menschelijk ondersloop; op dat het goede voornemen van vroome en welgeleerde Mannen vertragen mogt; of alsmen seid, het werk een beendje geset wierd. En dat misschien wel, om dat sommige selfs den Eeren-krans daar van geern hadden willen weg draagen: gelijkwe ook de Geleerde Amama aanstonds daar over heftig sullen hooren uitvaren. De Vaders des Vaderlands hadden al in den Jaare 1594 in Wijn-maand, een besluit genomen om dit werk by der hand te vatten; en verkooren daar toe de seer vermaarde en doorgeleerden Man, Philips Marinix, Heere van St. Aldegonde, diese met een Jaarlijkse Dienst-gaaf van ontrent 1800 Gulden boven alle behulp-middelen die hem aan sijn woonplaats tot Leiden verschaft wierden, ver-eerden. Van dese dan verwagte de Kerk dit gewenste werk; en sy soudet waarschijnelijk ook bekomen hebben, ten waare een onverbiddelijke dood, hem het leven en dien nutten arbeid op den vijftienden van Winter-maand des Jaars 1598 had afgesneen. En alhoewel de Geleerde Drusius, benessens Warnerus Helmichius, gemelden Marnix in den Jaare 1596. waren toegevoegd, en dat beide de laatste na d'Heer Marnix dood, in dat werk noch doende waren; soo zijn'er egter geene uitvoerige Proef-stukken van voor den dag gekomen, dan ter naauwer

D'oude Oversetting met eenige Aanteekeningen door Petrus Hakkius verrijkt.

Bybel met Aanteekeningen van Sixtinus Amama.

Loffelijke onderneming der nieuwe Oversetting.

Ook al door Jalousie verhinderd en uitgesteld.

Besluit der Staaten tot een nieuwe Oversetting Ann. 1594.

En aan de Heer Philips Marnix aanbevolen.

Doch door de dood belet.

Drusius en Helmichius tot noodhulp van Marnix gesteld.

Digitized by Google

Pſalmen van Aldegonde.

nood de Pſalmen, en eenige Liederen van d'Heer Marnix, die ook door den Druk gemeen gemaakt zijn. Nochtans ſchijnd het, ſoo wy Amama geloof mogen geven, dat'er meer in de ſaak gevorderd was alsmen de weereld doe wilde wijs maaken; want hy ſegd van hen volmondig uit; *'t En heeft noch aan hem noch aan de ſijne gehaperd, dat de Nederduitſche Kerken 't nut van dien arbeid niet genooten hebben: Maar 't moet aan eenige Stijfkoppen geweten worden, die geen ding voor regt keuren, als 't geen ſy ſelve doen.* Doe nu de ſaak aldus in 't riet liep, en men een goede uitkomſt, maar al te lang voor niet hadde afgewagt, beſloten de Staaten in 't Jaar 1600 de gemelde Druſius, onder een wedde van 400 Gulden boven ſijn Jaarlijkſe dienſt-gave te verpligten, tot een vergelijking van de Chaldeeſche, Griekſe en Latijnſche Oude en Nieuwe vertaalingen; op dat het mogt een Voorbereidſel zijn, om te dienen wanneer 't groote werk eens hervat wierd. Doch den Kerklijken aanhang van die, diemen de Remonſtantſche noemd, daar met ik en weet niet wat tuſſchen komende, bleef dit werk ongedaan, tot datter een Opper-kerk-vergadering uit de Landſchappen der Geloofs-genooten binnen Dordrecht ſaamen geroepen wierd. Alwaarmen dan dat lang voorgenome en dikmaal geſtaakte werk, op een nieuw beſloot te hervatten; niet tegenſtaande het eerſt na tien Jaaren begonnen wierd. In 't Jaar 1628 vingen Johannes Bogermannus, Wilhelmus Baudartius en Gerſon Bucerus het Oude Teſtament aan; en Antonius Walæus, Feſtus Hommius en Jacobus Rulandus begonden het Nieuwe Teſtament een Jaar daar na; en bragten dit loffelijk werk ook ten einde, en in handen van de geordineerde Overſienders, om getoetſt en onderſogt te werden in 't Jaar 1633. Alleenlijk hadden Gerſon Bucerus en Jacobus Rulandus onder de Vertaalers, het leven terwijlen afgeleid, en 't reſtant van haare Taaks aan de voornoemde Mannen overgelaten. En aldus quam de Kerk eindeling aan dat lang gewenſt en algemeen dienſtig werk: van het welke ook veele Geleerde en Godvrugtige Mannen, ſederd dat het is in 't ligt gekomen, niet dan met de grootſte lof geſproken hebben. En ſoo wy ook ſonder eenzijdigheid des gemoeds de Mannen aanmerken die deſen arbeid hebben afgedaan: voorwaar men kan ſig niet anders dan wat goeds verbeelden; nadien het Luiden zijn geweeſt, die behalven haare lang beproefde vroomigheid en trouwe, ook doe in de Taalkunde uitſtekende Ligten zijn geweeſt; ſulks ſy daar door bequaam waren, om met een groot en geſond oordeel dat werk te behandelen. Gelijk ook de Godgeleerde Cocceus niet 't onregt van deſe Overſetting alſoo getuigd heeft. En 't gene deſe Mannen niet weinig onderſtand gedaan heeft, was dit, datſe voor haar hadden, ſoo veele vreemde Buitenlandſche en Uitheemſche vertaalingen; en datſe boven dien over de alderſwaarſte woorden-koppelingen konden raadplegen, met ſoo veel Taal-geleerde Mannen, als het vermaarde Leiden doenmaal roem op dragen kon: haar in deſen ook grootdeel bedienende van 't gene Druſius, Marnix en Helmichius, te vooren uit den Hebreeuwſchen bolſter ontdaan, en tot onſe Taal hadden beginnen te bediſſelen. Onder welke behulp-middelen, men ook geenſinds en behoorde te vergeten, 't gene hen uit de Bybelſche vergelijking van Amama, en de geleerde aanmerkingen van Lodewijk de Dieu en andere Helden is te baat gekomen. Men heeft ook reden dit werk in eeren te houden, van wegen deſſelfs voordeftige uitſlag: want na dat het van ſoo veel Geleerde Mannen naauwkeurig overſien was, iſſet van Vriend en Vyand genoegſaam op de Toets gebragt, en daar na van de aldergeleerdſte de Gemeenten ten hoogſten aangepreſen; als dewelke voor haar tot noch toe, niet

Bedenkelijke vertraging over d'Heer Marnix ondernomen vertaaling.

Druſius tot vergelijking der Chaldeeſche, Griekſe en Latijnſche Text verkoſen.

D'Overſetting op 't Synode beſloten weder om te hervatten.

Wie het Oude en 't Nieuw Teſtament tot de Nieuwe Overſetting by de hand naamen.

Dat ſeer gelukkig Anno 1633 volbragt wierd.

En van veel Geleerde Mannen gepreſen.

Behulp-middelen tot de Nieuwe Overſetting.

Blijken die de deugdelijkheid der Nieuwe Overſetting beveſtigen.

Digitized by Google

niet alleen geen beter, maar ſelfs geen ſoo goed geſien hadden. Want men ondervond alſinds datſe daar toe ſoodanigen vlijt hadden geoeffend, als 't uiterſte top-punt der Geleerdheid van die tijd bereikte: ook werdſe daar in gepreſen, datſe den aart der Grond-taal in onſe Vaderlandſche Spraak, grootdeels ſeer gelukkig hebben aangetroffen, en de kragt der redenen, nergens de t'ſamenſtemming der Geloofs-leden tegenſtrijdig, met een deftige ſtijl, hoedanige de H. Geeſt in haare Taal veelſinds laat blijken, op eene prijſſelijke maniere hebben uitgedrukt. Gelijk het ook geenſinds den roem deſer vertaaling verminderd, dat ſelfs niemand buiten de gemeenſchap der hervormde Kerk, deſelve ooit in 't hert heeft durven beſtaan aan te taſten: want dat ymand hier eenen onbeſchaamden Bengel, die eertijds onder den naam van een Vlaamſche Boer ſijn laſterrol ſpeelde, ſou willen te berde brengen, om dat hy deſelve van verre en met een onbeſchofte Pen, als een redenloos menſch aanbaſte; ofte ymand der Armijns-geſinde uit den hoek ſou willen haalen, om dat hy voor deſen uit hekelſugt, 't een en 't ander woord, of Kanteikening daar ſijn ſmaak af walgde, wat beſchrolde; voorwaar die ſoude meer bewijs voor haar deftigheid en trouw, als yts tot beſwalking van haar luiſter by brengen. Dus mag ſig dan hier ook wel weg pakken, ſeker onbeſchaamden Schrijver, welke, daar hy ſelfs buiten de Ooſterſche Taalkunde was uitgeſloten, onſe Overſetters te laſt leid, datſe alleen de Latijnſche Overſetting van Junius en Tremellius in plaats van de Grond-text, als een onfeilbaar baaken nagevolgd zijn, en datſe de Kerk die in de hand geſtopt hebben. Voorwaar wy gelooven veel meer de getuigenis die onſe wettige Oppermagten, de Hoog Mog. Heeren Staaten der Vereenigde Nederlanden, in haaren Aanſpraak-brief van den Jaare 1637 over deſe Overſetting gegeven; hebben: daar het haar geliefd heeft de Gereformeerde Kerke met deſe openhertige woorden aldus aan te ſpreken: DE STAATEN GENERAAL *der Vereenigde Nederlanden, allen den genen die deſen ſullen ſien ofte hooren leſen,* SALUIT, *Doen te weten: dat wy van den aanbeginne der Reformatie af in deſe Landen ter herten genomen, ende met alle vlijt en ſorgvuldigheid getragt hebben te beſorgen, alles wat tot goede welſtand en voortplanting van de Opregte, Waare Chriſtelijke Gereformeerde Religie, en den Suiveren Godsdienſt heeft mogen ſtrekken ende noodig was: En onder anderen mede dat Gods Heilig Woord na den regten zin, oogmerk en verſtand, van den Grond-text ende Spraake, daar in God de Heere Almagtig genadelijk geliefd heeft ſijne Leere ende Godsdienſt, door ingeven des Heiligen Geeſts te openbaren, mogte werden uitgeleid, geleerd ende gepredikt, op dat daar door de Saligheid der zielen, ende het eeuwig welvaren, meer ende meer gevorderd ſoude worden. Doch aangemerkt zijnde, dat nooit eenige Overſetting van de Heilige Schrifture uit den Oorſpronkelijken Text in de Nederlandſche Spraake was gedaan, hadden wy al over lange verſogt ende bevel gegeven eenige voornaame Geleerde Mannen, Godgeleerde ende Dienaren van de Gereformeerde Kerken, om een nieuwe Nederlandſche Overſetting der Heilige Schrifture, uit de Oorſpronkelijke Taale te voorſchijn te brengen; by de welke dit werk van tijd tot tijd loffelijken begonnen weſende, is de voortgang daar van nochtans door haar Luiden ontijdig afſterven, tot noch toe verhinderd geworden. Waaromme, op dat dit ſoo noodig en Goddelijk werk eindelijk eens uitgevoerd, en deſe onſe Chriſtelijken yver en voornemen voldaan mogte worden, hebben wy na volgens het voorbeeld der eerſter Kerken, by de tijden der Oud-vaderen, als ook op 't Exempel der naburige en andere Gereformeerde Rijken,*

De Nieuwe Overſetting is van niemand in 't hert aangetaſt te wederſpreken.

Betuiging van de Hoog Mog. Heeren Staaten, over de Nieuwe Overſetting des Bybels.

ken, Furſtendommen en Republijken, goed gevonden gehad, die van de Synode Nationaal in den Jaare 1618 ende 1619 tot Dordrecht vergaderd, te verſoeken, Authoriſeeren en gelaſten, de voorgeſeide Overſetting by der hand te nemen, ende daar toe, als ook tot de weder-overſiening van dien, eenige Geleerde en ervare Theologanten af te ſonderen. Ende de Overſetting door den genadigen zegen van God Almagtig by de voorſchreve treffelyke Mannen in de Hebreeuwſche en Griekſe Taalen ervaren, ten einde gebragt, en door andere Geleerde Theologanten nader overſien zijnde, hebben het bedenken ende goed vinden der ſelver doen hooren, ende daar uit bevonden hebbende, dat in deſe Overſettinge alles was bygebragt, dat de Waarheid, de Eigenſchap van de woorden en den zin derſelver kan vereiſchen. Soo Ist, *dat wy na rype berading, ende hier op gehad hebbende het goedvinden van den Rade van Staate deſer Vereenigde Nederlanden, en andere Ryken en Landſchappen onder onſe gehoorſaamheid behoorende, moge worden aangenomen ende gebruikt, ende dat dien volgens alle Kerkelijke Vergaderingen, Kerken-dienaren, Profeſſooren, en Doctoren in de Heilige Theologie, Regenten van Collegien: ende voorts allen ende een ygelyken die dit eenigſinds aangaan mag, in 't oeffenen van deſelve Dienſten en Bedieningen, haar daar na mogen reguleeren, omme alſoo de Eenigheid, Welſtand ende Dienſt der gemelde Nederlandſche Gereformeerde Kerken en Schoolen meer ende meer te vorderen: Daar toe God Almagtig genadelyk gelieve ſijnen zegen te verleenen.* Dus ver den laſt en getuigenis der Hoog Mog. Staaten Generaal, aangaande de Nieuwe Nederlandſche Overſetting des Bybels.

Doch niet tegenſtaande ons dit voordeftig werk niet alleen van d'Oppermagten, maar ook van veele Geleerde en ſeer geagte Mannen, aanbevolen werd in eeren te houden, en als de beſte vertaaling die voorhanden is te gebruiken; nochtans en moeten wy niet nalaten daar ontrent eene Chriſtelijke beſcheidenheid en reden te gebruiken; op datwe een Menſchelijke Vertaling niet en leeren blindeling met die der oorſpronkelijke Text gelijk ſtellen; of boven deſelve komen aan te merken. Ook en moet niemand meenen dat de Vertalingen welke by deſe Overſetting, aan de kant aangeteekend ſtaan, van minder waarde zijn, als die welke in de Text ſelve gevonden worden; even als of ſy enkel en alleen, daarom ſlegts by de Annotatien, als byloopers waren toegevoegd. Want behalven, dattet den Overſetters onmogelijk is geweeſt, en ook t'eenemaal onvoegſaam was, meer dan een eenige Vertaling in de Text te geven; ſoo is het ook niet raadſaam geweeſt, alles eerſt door redenweging en over-een-ſtemmende oordeelen uit alle de verſchillige Vertalingen, onwederſprekelijk de beſte te kieſen en in den Text te ſetten; want ſulks had een on-eindigen tijd verſpild, en de Overſetting had onmogelijk ſoo vreedſaam niet konnen ten einde loopen. Dus was 't dan raadſaam om de pas tot alle Geding en twiſt-reden, teffens af te ſnijden, geenſinds daar aan te tillen; maar in de Text ſoodanigen zin-rijken Vertaling te geven, als men beſt kon, en de reſt daar verſchil over hing, aan de kant te brengen; op dat alles waar toe men gekomen was, de Kerk tot ſtigting wierd voorgehouden, en 't beſt daar uit, elkers verkieſing en Chriſtelijk oordeel tot de ſaamen-ſtemming van 't Geloof, over gelaten wierd. Waarom ook de beſcheidenſte van de hedensdaagſche God-geleerde van oordeel zijn, dat een Leeraar of Schrijver die na deſe of geene Kant-leeſing, een Text aantrekt, geenſinds en moet geagt worden deſelve anders of ongehoord aan te halen, als die in de Nieuwe Overſetting gevonden word; dewijl niet alleen de beſte Vertaa-

lingen

D'Overſettingen hoe getrouw en goed moeten als een menſchelijk werk ten goede van de Kerk aangemerkt worden.

't Was noodig verſcheide vertaalingen op de kant te ſetten.

Digitized by Google

lingen ſomwijl aan de Kant ſtaan, maar ook moeten geagt worden tot de Nieuwe Overſetting te behooren: als in geenen deele elkanders glans noch deugdelijkheid te kreuken. Men moet verder ook van de Overſetters gelooven, datſe geenſinds door de Haare, alle andere en van haar verſchillende Vertaalingen hebben willen buiten ſluiten, of de weg afdammen dat'er geen andere op een welvoegſame wijſe van ymand ſou mogen gemaakt of voor den dag gebragt worden; want ſulks waare de Gave des Heiligen Geeſtes uit de Kerke bannen; als die gewoon is ſijn Wijsheid aan deſelve by trappen mede te deelen, op dat haaren wasdom openbaar worde. Ja daar door ſouden ook veele deftige Werken, die nu al reede de goedkeuring der Geleerdſte Mannen hebben doorgeſtaan, t'eenemaal veroordeeld worden. Ja de navorſching der Heilige Taalen, ware als dan meer dan tijd de Weereld uitgejaagd; want men behoefde ſig niet meer te beneerſtigen, om verder agter 't regt verſtand ſommiger ſchemeragtige dingen in Gods Woord te komen. Wy en gelooven ook niet dat de Mannen Overſetters van die laatdunkende gedagten zijn geweeſt; maar veel eer dat ſy onder 't bekennen van haare onvolmaaktheid, de ſaak met de uiterſte uitputting van haar vermogen dus ver hebben gebragt, als datſe haar hebben ingebeeld, de ondoorgrondelijke Bron der Goddelijke Wijsheid, tot den bodem toe te hebben uitgeleedigd. Invoegen wy dan daar uit onbekommerd mogen beſluiten, dat het geenſinds de Glorie van dit Werk verduiſterd, te ſien, dat het getal van fraaie aanmerkingen en regtſinnige Geloofs-toeſtemmende Vertaalingen, dagelijks noch aanwaſt; maar dat ſulks den vooriger arbeid niet dan een meerder luiſter, nut aan de Kerk en volmaaktheid der kennis byſet. Ja wy agten dat de ſulke ook met Lof en Eer onſer God-geleerdheid, op een welvoegſame wijſe behoorden tot de voorige toegevoegd te werden. En op datwe met meerder bequaamheid hier van wel ſouden konnen oordeelen, ſoo en moetenwe ons voor alle dingen geenſinds laten voorſtaan, dat dit Loffelijk Werk nergens yts Menſchelijks ſoude overgekomen zijn, dat nooit door verbetering en ſoude mogen herſteld worden: dewijl daar immers in dit geval geen Voorregt kan ge-eiſcht worden, als voor de Grond-Taal ſelfs, en alle Menſchelijke arbeid, de hoedeloosheid en 't gebrek onderworpen is: en het ſelden gebeurd dat niet hier en daar wat gemiſt word. Dus weetmen dan ook daar uit dat niemand ons een werk dat gebrekkig is, voor onverbeterlijk kan aanprijſen, ſonder de Waarheid en Opregtigheid te verſaaken. Want die alle verbetering willen uitgewiſt hebben, moeten een van tween voor vaſt ſtellen; of dat het gedaane werk volmaakt, en derhalven onverbeterlijk is, of datmen om de Eer van Menſchen op te houden, ook ſelfs de Doolingen en Miſtaſtingen elkander, ja de gantſche Kerk voor goed en Goddelijk mag in de hand ſtoppen. Het eerſte ſtrijd t'eenemaal tegen d'ondervindinge, en het tweede is God beter te beklagen, om datmen ook hedendaags noch Pleit-vogels in de Kerk vind, die de Menſchelijke gebreeken en ſwakheden, door welk te mets de ſuiverheid van Gods Woord niet onbeſmeurd gelaten word, met wiek en bek poogen te verdedigen: meenende datmen nergens in kan of mag reden geven, waarom men hier en daar van de openbare Overſetting verſchild, om dat ſulks, ſoo ſy waanen, ſou gedyen tot verſmaading van 't Talent der Overſetters, waar door haaren dienſt dan met te minder agting ſou in gebruik gehouden worden: doch het is een ſeer ſlegte en armſalige bekommerniſſe, nadien ſulks op de alderzedigſte en welvoegſaamſte wijſe kan geſchieden; en de aanwijſingen van gebrekkelijkheid in een Over-

De Kantleſingen der Nieuwe Overſetting behooren ook in haar aart tot de Overſetting ſelve.

D'Overſetters hebben met haare vertaaling geenſinds alle andere willen uitbannen.

Wat het agtbaar maaken van een Overſetting voor onheil kan naſlepen.

D'Overſetters hebben ongetwijffeld haar beſt gedaan dog niet gemeend datſe het onverbeterlijk voor de toekomende tijd gemaakt hebben.

Men moet niet twijffelen dat in de Overſetting ook eenige menſchelijke hoedeloosheid begaan kan zijn.

Men moet een menſchelijk werk of voor volmaakt of voor eenigſinds gebrekkig houden.

De gebreken der Overſetters moeſtmen niet verdedigen tot nadeel der aanwas in kennis.

Digitized by Google

Misslagen van trouwe en neerstige Mannen moesten niet aan eenige ontrouw geweten worden.

Oversetting niet altijd, Ja nimmermeer van vroome Mannen, aan haar ontrouw of onbequaamheid toegeschreven moet worden; gelijk d'uitnemenste der Godgeleerde onser tijden door haare Voorbeelden met soo veel deftigheid nu al veelmalen hebben gedaan, datter niemand dan een ongeseggelijke Geest, tegen schrollen kan. Tot desen propooste heeft een braaf Godgeleerde onlangs seer wel geseid; datmen de misslagen der vooriger Oversettingen, alleen aan de menschelijke verhaasting, of bedwelmde aandagt, of het stuk-wijs propheteeren, of aan't lot van die tijd toe schrijven moet, die de volgende aanwas der kennis wel hoopen, maar juist niet ten klaarsten voorsien konde. Want soo doende kan haar eere bewaard worden, sonder dat ymand ter weereld haar werk kan verwerpen: en sulks buiten alle tegenspreking soo veel te meer, als wy haar bevinden alle de andere voorgaande verre te overtreffen. Die Mannen dan die van dit gevoelen zijn, worden te bijster mishandeld, wanneermen haar te last legd, datse de openbare en goedgekeurde Oversetting des Bybels in veragting poogen te brengen, wanneerse haaren arbeid aanleggen om dat werk van noch eenige onvoorsiense misslagen te onthesten, en nader te voltoyen. Want soo dit gelden mag, soo en sien wy geen kans om ook de laatste Oversetters selfs, die de voorige verbeterd hebben, van die selfde laster-kladde af te wassen. Immers belijden de verdagte Mannen in desen, tot roem der laatste Vertaalers, datse ontallijke plaatsen, die in de oude Oversetting qualijk gelesen wierden, getrouwelijk hebben hersteld; de manieren van spreken met een vloejender Taal verduits hebben, om den nadruk en kragt der Sin des te beter uit te drukken; de gesonde Leere alomme over-een-stemmende. Dus houden wy de dingen dan daar in mogte gemist zijn, voor sulke alleen, diemen ingesloope fouten noemen mag; welke voor den aandagt der Mannen Oversetters, te mets het hoofd hebben ondergehaald, en haar ontdoken zijn: ofte dat het saaken zijn die doe noch soo niet ontdekt of gevonden waren; of immers haar met die aanmerking soo niet en zijn voorgekomen: Want aldus past het ons de faalgrepen van het goede te onderscheiden, het laatste houden wy in eeren, het eerste moetmen met lijf en ziel poogen te verbeteren. Want gelijk die Geleerde Mannen die sulks op een zedige wijse poogen te doen, hen noodsaakelijk altijd geerne op de Grond-text selfs beroepen; soo en kan sulks van niemand tegengesproken worden, als met wraaking van de Goddelijke waarheid selfs. Wy weten wel dat sommige weckgebakke Yveraars hier tegen in brengen, dat de niet vast-stelling van eene Oversetting, Gods Woord aan 't gemeen schijnd op losse schroeven te setten, en veel verwerring in de Kerk en der gemeene leering veroorsaakt, en swakke menschen ergeren kan: doch dit is die oude en lang verslete klagte der Rooms-gesinde, die sulks ook voortbragten, om haare Gemeene vertaaling, die van misslagen krielde, tegen andere nieuwer en die beter waren, staande te houden. Doch die van Amesius uit Augustinus seer wel beantwoord en getroost zijn als hy segd: *Dat de veelheid der vertaalingen, het verstand der Heilige Schrifture veel meer hadden gevorderd dan verhinderd.* Seker Godgeleerde segd seer wel (en wy willen dese verhandeling, aangaande de agting der nieuwe Oversetting des Bybels ook daar mede besluiten; om datwer mogelijk alreede te lang in hebben besig geweest) dat alle waare Christenen die wijsheid soeken in de Woorden Gods, haar bedienen moeten van alle Gaven, alle Eeren, door alle soeken te vorderen, en alles beproevende, van elks het goede behouden: Laat ons dan segd hy

Bescheidene reden van een Geleerd Man onses tijd.

Mishandeling diemen in 't beschuldigen sommiger regtsinnige Mannen inbrengd wedersproken.

Hoe en waar door alle dingen niet op eenen tijd even volmaakt gesien noch gevonden worden.

Of het verbeteren der Oversettingen de H. Schrift kan op losse schroeven setten.

Wat elk in 't algemeen hier ontrent te doen staat.

Digitized by Google

hy verder, niet ſien hoe veelmaalen de eene Taalkundiger van de andere verſchild, maar hoe grondig en met wat fondament van redenen; ſoo ſal de waarheid die wy ſoeken, van ons ſekerlijk gevonden worden.

DERDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

VAn de Verſcheide Leſingen *der Heilige* Bybel-ſchriften, *en verbetering der* Schrijf-fouten. *Waar de* verſcheide Leſingen *van daan gekomen zijn. Ofmen ook met nut en ſtigting van de* verſcheide Leſingen *ſpreken kan. Dat de Ingeſlope* Schrijf-fouten *en* verſcheide Leſingen *geenſinds de agtbaarheid der* Heilige Schriften *konnen weg nemen. Dat de* Grond-text *ſelfs niet geheel ſuiver bewaard is; en hoemen die egter* verbeteren *en de* Beſte Leſing *uit alle kennen kan. Wie oorſaak van de geſeide* misſlagen *zijn, en hoe die van tyd tot tyd zijn konnen inſluipen. Wat eigentlijk een* Verſcheide Leſing, *en wat een* Overletting *is; als mede hoemen wel van deſelve ſal konnen oordeelen, en wat* misſlagen *voornaame* Godgeleerde *daar ontrent hebben gehad.*

DAt'er verſcheide Leſingen zijn, ſoo in de Hebreeuwſche Text des Ouden als in de Griekſe Text des Nieuwen Teſtaments, is genoegſaam openbaar; en ſulks is ook van de Geleerde Mannen aangeteekend. Soodanig zijn de KERI en KETIB van de Maſoreten vergaderd in 't Oude Teſtament. Als ook de verſcheide Leſingen der Ooſterſche en Weſterſche, die tuſſchen de Boeken van *Ben-Aſcher* en *Ben-Naphtali* werden aangemerkt, en die in de Veneetſche, Baſelſche en in Waltons Polyglotta Bybel gedrukt zijn. Robertus Stephanus heeft ſoodanige verſcheide Leſingen 2384 in 't Nieuwe Teſtament, uit ſeſtien Exemplaren die ſeer oud waren, aangeteekend; behalven noch 280 gebrekkige plaatſen, welke hy met Sterretjes heeft aangeweſen. In Waltons Bybel zijn'er noch veel meer uit andere oude Exemplaren aangemerkt. Uit de Latijnſche Boeken hebben het ſelfde gedaan Stephanus in ſijn Groote Bybel, Heutenius en andere Lovenſe Godgeleerde in de Bybel van haar uitgegeven. Doch voor al zijn daar ontrent twee Taalkundige en Godgeleerde Mannen beſig geweeſt, namelijk Lucas Brugenſis en Lodowijk Capellus. Die ook van R. Simon in ſijn Oordeelkundige betwiſting gepreſen word.

Daar worden ſekerlijk verſcheide Leſingen in de Bybel-texten gevonden.

En nadien de oorſpronkelijke Schriften der H. Schrijvers verlooren zijn, en dat al de Afſchriften van menſchen geſchreven zijn die dwaalen konden, en God niet beliefd en heeft Schrijvers te gebruiken die onfeilbaar waren, ſoo kan van niemand getwijffeld werden, of daar moeten eenige misſlagen ingeſlopen zijn, het zy dan dat het geſchied is door nalatigheid, of onwetenheid, ofte wel door ſtoutheid der Uitſchrijvers en Drukkers: Egter heeft de Goddelijke Voorſienigheid daar voor alſinds ſoodanig geſorgd, dat'er ontrent de dingen die tot de Saligheid noodig zijn, geen opmerkelijke misſlagen ingeſlopen zijn, of indien'er al yts ingekropen was, ſoo heeft'et aanſtonds konnen gemerkt en ligt verbeterd werden. Dit onderſcheid tuſſchen de dingen ter Saligheid noodig en niet noodig, heeft den Geleerden Capellus breed genoeg aangeteekend: betuigende daar by, dat ontrent de eerſte dingen geen misſlagen van belang, maar ontrent de andere eenige ſonder ge-

Waar uit de verſcheide Leſingen der Heilige Schriften onſtaan zijn.

In de dingen van belang zijn de minſte misſlagen ingeſlopen.

vaar

Dat ſelfs in de Hebreeuwſche Text eenige ſchrijffouten konnen ingeſlopen zijn en egter de Autentijke Text blijven.

vaar konnen ingeſlopen zijn. En dit werd ons toegeſtemd van de aldergeleerdſte Godgeleerde, die in de Hebreeuwſche en Griekſe Text wel ervaren zijn geweeſt; Ja van de hevigſte Voorſtanders der Hebreeuwſche Text. Sixtinus Amama ſegd ook; Ik ſoude niet durven ontkennen dat door verloop des tijds en verſuim der uitſchrijvers, in de Hebreeuwſche Text niet eenige misſlagen ingekropen zijn, nochtans blijftſe de Autentijke Text en de regel van alle Overſettingen: En daar en kan van al de verſcheide Leſingen niet een eenige werden voortgebragt, die hinderlijk is aan de ſaamenhang van het Algemeen Geloof, of aan de Godvrugtigheid. Dat nu de boosheid der Joden hier van geen oorſaak is, blijkt daar uit, om dat uit al de verſcheide Leſingen niets tot voorſtand van der Joden ongeloovigheid, kan werden bygebragt. Want ſoo de Joden hadden toegeleid om de Grond-text elders met voordagt te vervalſchen, ſy ſouden het ten minſten in die plaatſen aldereerſt gepoogd hebben te doen, welke vlak tegen haar gevoelens aangekant liggen; en die de Chriſtenen gewoon zijn tegen haar by te brengen. Ten anderen ſoo kanmen den oorſprong en aanleiding der verſcheide Leſingen ſeer wel aanwijſen, ſonder ſeker de Joden van ſoo grooten Kerkſchenderie, als I. Voſſius wil gedaan hebben, te beſchuldigen. Het is wel ſeker dat de voornaamſte Oorſprong der verſcheide Leſing ontſtaat uit de gelijkheid van't geluid ſommiger uitblaſingen, of de gelijkheid van de figuur des Conſonanten, of ook de overeen-komſte des Sins: want daar zijn veel plaatſen, in welke beide de ſinnen ſoo wel paſſen, dat geen Letterkundige noch Redenkundige, wanneer hy de woorden van den gantſchen draad af ſcheurd, ſoude konnen aanwijſen, welke Sin de beſte of de waare was. Doch dat ſommige Joden hier by doen, dat de Hebreeuwſche Text, LXXII verſcheide ſinnen lijden kan, ſulks houden wy voor leugenagtig; en wy ſouden met d'Heer Voſſius haar billik mogen afvragen; hoe de Hebreen met malkanderen hebben konnen ſpreken, by aldien de eigenſchap van die Taal mede bragt, ſoo veel ſinnen te konnen dragen. 't Is waar God had wel konnen de Uitſchrijvers tegen deſe misſlaagjes bewaaren; doch wy konnen hem geen paal ſtellen; het moet ons genoeg zijn dat hy ſijn Woord ons ſoodanig heeft medegedeeld, dat'et tegen alle merkelijk verderf ongeſchonden is bewaard: 't geen een groot bewijs is van Gods voorſorge en voorſienigheid. En ſoo ymand hier tegen al yts heeft ondernomen te doen, ſoo is hem ſulks doch miſlukt, en door de Ouder en veelerlei Leſingen te ſchandig betrapt. Geneſis 3. 15. word in al de Exemplaren geleſen *Hy*, doch een Schelmſe hand heeft ſulks in een ge-interlinieerde Uitgeving van 't Jaar 1572, getragt te veranderen in *Sy*. De Geleerde Bochartus ſpreekt hier ſeer wel van: *Of ik ſchoon* ſegd hy, *de Uitſchrijvers de ſelfde onfeilbaarheid niet toe en kenne van de eerſte Schrijvers; egter volgd daar uit niet, dat'et met het Geloove en met de Leere der Saligheid t'eenemaal gedaan is: dewijl immers ſoodanigen redenering ontrent andere Uitſchrijvers in't minſt niet en ſoude gelden:* Want wat wijs menſch ſal aldus ſijn beſluit maaken; In de Schriften van Livius en Suetonius komen eenige misſlagen voor, derhalven is in de Roomſche Hiſtorie niet ſekers? De Griekſe Text van Ariſtoteles is op ſommige plaatſen met fouten, derhalven kanmen niet ſeker weten, wat hy van de Philoſophiſche dingen geſchreven heeft? Indien dan ſelfs ymand al met d'Heer Voſſius of andere geloofde, Ja bewees, dat de Joden yts in de laater Hebreeuwſche Affchriften vervalſt, uitgeſchrapt of veranderd hebben, gelijk mogelijk wel elders in geſchied is; ſoo en kan ſulks ons geenſinds daar toe brengen, dat wy daarom de geheele Hebreeuwſche Text ver-

Ingeſlopen ſchrijffouten nemen d'agtbaarheid van een Schrijver geenſinds weg.

dagt,

Digitized by Google

dagt, en een taamelijk goede Overſetting, boven d'oorſpronkelijke Taal ſouden agten, gelijk gemelde Autheur yder geern van de vertaaling der Lxx wil wijs maaken; nadien wy ſien datſe de voornaamſte bewijſen tegen haar, ongemoeid gelaten hebben; en dat die plaatſen daar inſe vermoed worden een quaaje part geſpeeld te hebben; uit de verſcheide Leſingen der Affchriften en ſaamenhang der reden, als mede eenige ſeer goede en oude Overſettingen, genoegſaam te redden zijn, om de waarheid voor het Chriſtendom ſtaande te houden. Doch gelijkwe terſtond van de weereldſche Schrijvers ſeiden, ſoo heeft ook de Goddelijke voorſienigheid noch veel meer voor de H. Schrift geſorgd: als Hugo de Groot, Lod. de Dieu, Heinſius, Buxtorfius, Uſſerius, de Boot, Bellarmijn, Bannes, Sixt. Senenſis en veel andere met ons gevoelen. En wy brengen de getuigeniſſen deſer Geleerde Mannen tot geen ander einde by, als om de vreeſe van die gene te benemen, die uit on-ervarentheid in 't vergelijken der oude Exemplaren, kommer hebben, dat hier door het geſag der H. Schrift verminderd en ons Geloof op loſſe ſchroeven geſteld werd: en daarom meenen dat'et beter waare van de verſcheide Leſingen te ſwijgen, om geen ſwaarigheid in 't gemoed der ſwakke te verwekken. Doch wy agten deſe vreeſe ſeer ydel te zijn, en ſeggen dat de verſcheide Leſingen groote nuttigheid hebben, en ſeer dienſtig zijn om de regte Leſing uit te vinden. Want de wonderlijke eenſtemmigheid van ontelbare Boeken in de dingen die tot het weſen des Godsdienſt behooren, die beveſtigd ſeer de Goddelijke waarheid, en toond Gods byſondere voorſienigheid ontrent deſe Boeken; als die aan der menſchen nalatigheid, onkunde en ligtveerdigheid wel heeft toegelaten de Huid der H. Schrift met ligte wonden te quetſen, maar geenſins de Doodſteek te geven. Dog de gene die voorgeven dat'er geen de minſte veranderingen in de Grond-texten zijn ingeſlopen, die bedraajen haar ſelven in onlosbare ſtrikken, en ſtellen haar ſelfs aan de Godlooſe, die in deſe eeuw ſeer veel zijn, t'eenemaal beſpottelijk: want uit vergelijking van 2 Kon. 22: 8. met 2 Kron. 22: 2. blijkt dat van Joràms Ouderdom verſcheide dingen geſegd werden: daar uit een Bybel-vitter wil beſluiten dat'er geen ſekerheid inde H. Schrift is. Waar op wy nu ligtelijk konnen antwoorden; dat die verſcheidenheid voortkomd niet uit de eerſte Affchriften, maaruit de Kopyen. Dus geven dan de verſcheide Leſingen den Lezer der H. Schrift, het ſelfde gebruik, dat de Schippers hebben van de afwijking der Magneet-naald in 't midden der Zee, daar door ſy veele Klippen en Sanden weten te vermijden.

Ofmen met nut eñ ſtigting van de verſcheide Leſing ſpreken mag.

Misſlag van die meenen dat de gantſche Grond-text ongeſchonden is gebleven.

Vorders diend'er aangeteekend, dat'er ook ſekere middelen zijn om de waare Leſing te erkennen: namelijk de eenſtemmigheid des Geloofs, de Schriften en Verklaaringen der Oud-vaders, de Oude Overſettingen en de vergelijking der voorige Schriften, en byſonderlijk de H. Schrift ſelfs, daar in aanmerkende de voorgaande en de volgende dingen. Gelijk ook de Vergelijking van gelijk-luidende plaatſen veel doed tot het regt verſtand derſelve. En indien na d'overweging van alle deſe dingen noch yts twijffelagtig over blijft, ſoo moet yder daar ontrent ſijn oordeel vry houden, dewijle 't geen ding van groot belang kan zijn, dat door de voorgenoemde waarnemingen niet en kan ondekt worden. Voornaamelijk wanneer daar blijken zijn, dat beide ſinnen konnen waaragtig zijn, of een mogelijkheid inſluiten: Doch niet gelijk Morinus ſegd, beide even Autentijk of Geloofbaar; om dat de Heilige Mannen maar op een wijſe en in eenen ſin konnen geſchreven hebben: waarom ook de Joden billik uitgeſtampt mogen worden, die meer dan t'ſeventig geloofbaare ſinnen aan de H. Schrift toe-eigenen. Ontrent de verſchillende Boeken ſtaan deſe regelen waar te nemen: eerſt

Hoemen de beſte of waare Leſing der Text uit de verſcheide kan ontwaar worden.

Digitized by Google

Regelen om de beſte Leſinge der Bybel-text te kennen.

dat de Leſing der oudſte Exemplaren de beſte is, om datſe de naaſte zijn aan de oorſpronkelijke Schrijvers. Ten tweeden, de Leſing die met de meeſte en beſte Boeken over-een-komd is te agten boven de andere. Ten derden, de Leſing die de beſte en makkelijkſte ſin geeft, en met het voorgaande en volgende meeſt over-een-komende is, en met de Boeken van 't ſelfde geſag beveſtigd werd, dat is de beſte. Ten vierden, als de Leſing volgens de geſegde regels onderſogt, bevonden werd gelijk te zijn, ſoo ſcheeld het weinig welk van beiden gevolgd werd. Ten vijfden, men moet niet ligtvaardig van de gemeene Leſing afwijken, en niets veranderen ſonder toeſtemming der Algemeene Kerk-beſtuurders, die Chriſtus de beſorging der zielen uiterlijk heeft aanbevolen: maar men moet beſcheidentlijk ſijn reden en giſſingen voorſtellen en het oordeel der Kerke afwagten; die niet ſtraks alles dat verbeterd diend fluks verbeterd, maar te mets eenige dingen voor een tijd laat onverbeterd blijven om des Volks ſwakheid en aanſtoot te vermijden. En by aldien men de geboden der Vorſten niet en mag veranderen, men behoorde ſulks veel min ontrent Gods Woord ligtvaardiglijk te ondernemen.

Het is waarlijk te vergeefs over de oorſaaken der verſcheide Leſingen veel woorden te maaken: want het is ſeker dat de ſchuld by de Heilige Schrijvers niet en moet geſogt werden. En wy en ſtemmen ook geenſinds toe, de gene die ſeggen, dat de Heilige Schrijvers in ſommige geringe dingen haar ſelfs ſouden vergeten hebben. Maar houden t'eenemaal voor vaſt en ſeker, dat de eige Schriften deſer H. Schrijvers alſoo ſuiver van dwaalingen zijn geweeſt, als haaren Leidſman de H. Geeſt, die niet heeft konnen dwaalen. Waar uit dan noodſaakelijk volgd, dat al de misſlagen of van de Uitſchrijvers of van d'Overſetters zijn onſtaan. De Uitſchrijvers hebben dikwils geen kennis genoeg gehad om de dingen wel van malkander te onderſcheiden, en ſommige zijn ſoo ſtout geweeſt, datſe de dingen van de kant in de Text hebben ingedraid: En eenige hebben ſomtijds voor fouten gehouden dat geen fouten en waren. Hier van klagen de oude Kerk-vaders dikwils, dat de Ketters haar Kerk-roovige handen aan de H. Schrift hebben geleid om haare dwaalingen te beveſtigen. De Overſetters hebben ook te mets door onkunde of door nalaatigheid eenige dingen qualijk overgeſet. Daar diend ook aangemerkt dat den aard der Hebreeuwſche Taale eenigſinds aanleiding tot duſdanige misſlagen heeft gegeven: eerſt door de gelijkheid der Letteren *Beth* en *Caph*, *Daleth* en *Reſch*, *Vau* en *Jod*, &c. die beſwaarlijk van malkander onderkend werden, byſonder in Boeken met ſeer kleene Letters geſchreven, hoedanig een van Hieronymus is geweeſt, dat by het Keersligt niet en konde geleſen werden, en by de glans der Sonne de oogen verduiſterde; welk gebrek voor de vinding der Druk-kunſt veel meer dan na de ſelve heeft in ſwang gegaan, als daar in de Letteren doe haar vaſte Trek en Form hadden, en de toevallige loſligheid des Schrijvers hand (die in 't Vormen yts by of af kan doen) niet meer onderworpen waren. Ten anderen zijn veel Letters by na van eenerlei uitſpraak, gelijk de *Teth* en *Heth*, *Sin* en *Schin*, *Hajin* en *Sajin*, &c. Ten derden door de verſettinge der Letters, die ligt de een voor d'ander werden geſteld. Ten vierden door de dobbelſinnigheid der Woorden, alſe ſonder Puncten zijn. Dus betekend by voorbeeld het Woord דבר volgens de verſcheide Puncten de *Dood*, de *Peſt*, en een *Woord*. En alhoewel waar is dat in een t'ſaamgeſchakelde Reden gemeenlijk de dobbelſinnigheid werd weg genomen, egter blijft 'er noch dikwils yts overig. Gelijker ook ten laatſten een dobbelſinnigheid kan ontſtaan uit de verſcheide verdeeling en t'ſaamſtellinge der Woorden.

De Uitſchrijvers en vertaalers en niet de Heilige Schrijvers zijn oorſaak der misſlagen.

Hoe de misſlagen in de Heilige Schriften konnen ingeſlopen zijn.

De gelijkheid ſommiger Hebreeuwſche Letters heeft d'onervare Uitſchrijvers ſomtijds doen dwalen.

Nu

Digitized by Google

Nu ſtaat'er noch te onderſoeken waar van daan doch de verſcheide Leſingen moeten afgehaald werden: over welk de Geleerde ſeer verſchillig zijn. De Heer Walton en wil geenſinds dat hier alle de verſchillen der Boeken ſouden verſtaan werden; maar alleen die geene, diemen niet bewijſen kan, dat uit verſuim van deſe of die Uitſchrijver, of Overſetter, ontſtaan zijn. Welke verſcheidenheden waarlijk Verſcheide Leſingen zijn; die met den anderen vergeleeken de regte Leſing en Sin aan den dag konnen brengen. Ook is het ſeker dat de allerveiligſte verſcheide Leſingen uit de Hebreeuwſche Text des Ouden, en de Griekſe des Nieuwen Teſtaments gehaald werden. Uit de Overſettingen konnen ook verſcheide Leſingen gehaald werden; gelijk van eenige ſeer Geleerde Mannen is geſchied, alhoewel andere daar yverig tegen-ſtreeven. Doch daar en is op deſe verſcheidenheid ſoo veel ſtaat niet te maken, als op die der Grond-taalen.

Waarmen de verſcheide Leſingen moet van daan halen

Wat eigentlijk verſcheide Leſingen zijn.

Dat'er waarlijk uit de Vertaalingen verſcheide Leſingen te halen zijn blijkt voor eerſt uit de volgende voorbeelden, Gen. 47. het laatſte Vers, ſetten de LXX Overſetters aldus over: *aan het Opperſte ſijnes Stafs.* En ſoo werden deſe woorden ook Hebr. 11: 21. aangetrokken, en de Syriſche Overſetting heeftſe even ſoo. Doch nadien het woord מטה volgens de verſcheide Puncten, beteekend of een *Staf* of een *Bed*, ſoo ſettend andere over volgens de hedendaagſche Puncten; *aan het Opperſte van ſijn Bed.* Joſ. 15. 47. hebben de LXX Vertaalers geleſen, *en de Groote Zee:* doch heden werd geleſen, *en de Zee der Eind-paalen:* deſe verſcheidenheid ontſtaat alleen uit de verwiſſeling der Letteren *Daleth* en *Beth.* Exod. 21. 8. hebben de LXX geleſen; *die Hem beloofd was;* doch heden werd geleſen; *Hy heeft haar niet beloofd* of *ondertrouwd.* Het verſchil ontſtaat uit de verſcheidenheid der woorden לו *Hem*, en לא *Niet*, Hoſ. 11. 10. ſetten de LXX Overſetters, *Wateren*, doch met de hedendaagſche Puncten werd'et geleſen, *de Zee.* Hab. 1. 5. werd nu geleſen, *ſiet in de Heidenen*, doch de LXX Overſetters hebben geleſen; *ſiet gy Veragters*, welke Leſing den Apoſtel volgd Actor. 13: 41. Het verſchil komt door de verwiſſeling der Letters *Vau* en *Daleth.* Pſal. 145. beginnen alle Verſen met de Letters van't A. B. C. doch tuſſchen het 13. en 14. Vers ontbreekt een Vers dat van de *Nun* moeſt beginnen. Welk Vers de Geleerde meenen eertijds in ſommige Boeken geweeſt te zijn, om dat in de Overſetting der LXX deſe Woorden komen: *Getrouw is de Heere in al ſijn Woorden, en Heilig in al ſijn Werken.* Als dan het Hebreeuwſch woord *Getrouw*, eerſt geſteld werd, ſoo is'er het gantſche Hebreeuwſche A. B. C. in. En by deſe voorbeelden konnen gevoegd werden de getuigeniſſen van veel Geleerde, die geen ſwarigheid gemaakt hebben uit de Overſettingen ook verſcheide Leſingen te haalen.

Voorbeelden van verſcheide Leſingen uit vertaalingen.

Soo leerd ook de Reden uitdrukkelijk, dat uit een Overſetting ſekerlijk de meening des Overſetters kan verſtaan werden, namelijk, hoe den Overſetter geleſen heeft. Daarom als men bevind dat verſcheide Overſetters, die kennis en opregtigheid hebben gehad, een en de ſelfde woorden verſcheidelijk Overſetten, ſoo kanmen beſluiten, datſe verſcheide Exemplaren hebben gehad. En het is onſes agtens van geen belang hier tegen te ſeggen, dat dit maar giſſingen en geenſinds betoogingen zijn: want daar konnen by ons in allerlei ſaaken juiſt altijd geen wiskundige betoogingen zijn, maar wel ſoodanige, als de natuure der ſaake mede brengd. En de dingen worden genoeg wiskundig beweſen, als men klaar betoond datſe uit haar eigen natuur niet anders konnen betoogd werden. Doch dit ſeggende, willen wy egter al de verſcheidenheden der Overſetters voor geen Verſcheide

Hoemen van de Overſetters kan oordeelen.

Digitized by Google

Leſingen gehouden hebben, gelijk de Boot al de geene die van ons gevoelen zijn, verkeerdelijk tragt aan te wrijven: want daar konnen veelverſchillen ontſtaan uit een misſlag des Overſetters, en met namen als hy in de Leſing de eige Sin en de regte beteekenis der Woorden niet wel en verſtaat. Hy wil ook ſomtijds voor Verklaarder ſpeelen; voegende eenige woorden daar by, of latende eenige na, die hem niet noodſaaklijk ſchijnen. Hierom en zijn ook de misſlagen der Uitſchrijvers in 't minſte voor geen verſcheide Leſingen te houden. Dus beſluiten wy dan, dat verſcheide Leſingen te willen verſamelen, alleen uit giſſingen, en ſonder grond van verſcheide Boeken of Overſetters, en enkel om dat door een weinig verandering der Stippen of Letters, of anders een beter Sin ſchijnd te vloeien, ſulks en is onſes agtens niet veilig; of ſchoon groote Godgeleerde dat hebben ondernomen te doen; gelijk Brentius Pſalm 8: 4. 2 Kron. 2: 40. Oſiander Pſalm 53: 6. Muſculus Eſa. 49: 24. Pellicanus Pſalm 2: 6. 35: 16. &c. Want ſulks algemeen toegeſtaan zijnde, ſou de deure geopend zijn aan alle dertele verſtanden, om de Heilige Schrift te doen ſeggen wat elk wil. En indien het niet en is geoorlofd alſoo te handelen met Menſchelijke ſchriften, veel min mag men ſoo doen met de Heilige Schriften.

Alle verſcheidentheden der Overſetters moetmen niet voor verſcheide Leſingen houden.

Misſlag van ſommige voornaame Godgeleerde.

VIERDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

VAn de Suiverheid *der* Hebreeuwſche *en* Griekſe Bybel-text; *en waar uit, en ſederd wanneermen daar ontrent heeft beginnen onderſoek te doen. Wie de* H. Schrift *door* vertaalingen *jammerlijk bedorven hebben. Dat de* Hebreeuwſche Boeken *de ſuiverſte zijn en alderkragtigſt der* Chriſtenen Godsdienſt *beveſtigen. Dat de* Joden *altijd trouw voor de* bewaaring *van haar* Wet *geweeſt zijn; en hoe de* Chriſtenen *haar daar in noodſaakelyk zijn nagevolgd. Wat* Text *of Afſchrift de* Joden *in een* tweederlei Leſing *alderliefſt volgen. Van ſekere plaats die de* Joden *met voordagt ſouden* veranderd *hebben. Dat het den* Joden *onmogelijk is geweeſt* de Bybel te vervalſchen. Oordeel der Joden *over eenige* plaatſen *die nu anders als voorhenen geleſen werden. Eenige voorbeelden van* verſetting *en* andere Leſing. *Wat verandering* Ezdras *op een goede grondſlag heeft konnen doen. Dat'er geen verandering in de* Bybels *gevonden word, die voor noch tegen de Chriſtenen is. Hoe'er ook* Verſcheide Leſingen *in 't* Nieuwe Teſtament *zijn gekomen. Waar door de* Bybel *nu noch te vooren niet en is konnen* bedorven *worden. Van wien en wanneer de* Gemeene Latijnſche Overſetting *ſijn geſag ontfangen heeft. Welk eigentlijk een* Autentijke Text *kan genoemd worden; en hoe ver het* Geloof der Chriſtenen *op een* Overſetting *ſteunen mag. Reden waarom* I. Voſſius *de* Lxx Overſetting *thans boven de geloofbaarheid der* Hebreeuwſche Text *ſtelt. Dat den* Vader R. Simon, *te veel agting voor de* Rabbinen *heeft. Hoemen de* Hebreeuwſche Boeken *met de* Griekſe *kan over-een-brengen. Dat de* Bybel-text *geen* Lxxii *verſcheiden* Sinnen *toelaten kan als de Joden droomen. Wat* I. Voſſius *door* Propheten *en* Prophetien *in de H. Schrift wil verſtaan hebben. Of de* Lxx Overſetters *ook* Propheten *konnen geweeſt zijn. Valſch gevoelen van* R. Simon *over de Verſierde ſchriften van* Ariſtæus. *Dat al de* Heilige Boeken *van de* Lxx Overſetters *vertaald zijn. Het woord* Wet *van hoedanigen uitſtrekking.* Joodſche leugenen *tegen de* Lxx Overſettingen,

Digitized by Google

gen, *waarom bedagt. Of het* Joodſche Sanhedrim *de* Vertaalers *of de* Goedkeurders *der* Lxx Overſetting *zijn geweeſt.* Origenes *te onregt van* R. Simon *beklad. Wat de* Tetrapla *en* Hexapla *van Origenes zijn, en hoe die geſteld waaren.* Oude Hebreen *hebben met de* Samaritaanſche Letteren, *de* Joden *met de* Chaldeeſche *geſchreven. Dat de* Bybel der Lxx Overſetters *ſeer goed* Grieks *is, ſchoonmen mogelijk eenige ongewoone* Spreek-wijſen *daar in ontmoet. Waarom de* Griekſe Boeken *na* Voſſius *gevoelen, minder misſlagen konnen hebben dan de* Hebreeuwſche. *Wie de* Jaar-rekeningen *der Oud-vaders in de* Hebreeuwſche Text *waarſchijnelijk vervalſt heeft.* Joodſche Sanhedrim *hooglijk van* R. Simon *beſchuldigd.* Joſephus *ſtemd in de* Jaar-rekeningen *met de* Griekſe Text *beſt overeen. Wat de* Joden *ontrent de agting van* Daniels Boeken *hebben gedaan. Waarom ook de* Samaritaanſche Boeken *vervalſt zijn. Waar uit men kan weten dat de* Lxx Overſetting *getrouw is. Of de* Lxx Vertaalers *meer lof toekomd als andere vertaalingen; en hoe die door de* verſcheide Leſing *geenſinds haar geſag verlieſt. Waarom* Voſſius *meend datmen uit de* Hebreeuwſche Text *geen netter* Overſetting *maaken kan. Hoe ver 't verſtand der H. Schriften van de* Joden *aan de* Chriſtenen *is overgegaan.* Rabbinen *ſchrijven ſelden de waarheid. Dat de* Joodſche Rabbinen *veel dingen uit de* Euangeliſche Schriften *en* Oud-vaders *haalen, en waarom men egter met de* Joodſche Rabbinen *moet raad plegen.* Hieronymus *is d'eerſte volgens* Voſſius *gevoelen, die van de* Lxx Overſetting *afgeweken is. Het dikwils* Overſetten der Bybel *na de* Hebreeuwſche Text *van* Voſſius *miſpreſen.* Ligtfoodt *van* I. Voſſius *doorgeſtreken, om dat hy de* Euangelien *door de* Rabbinen *poogd te verklaaren. Dat de* Lxx Overſetting *ook in de* Joodſche Synagogen *geleſen is. Dat de* Joden *van 't* Sanhedrim *de Uitlandſche Joden geen valſche Overſetting in de hand geſtopt hebben, als veele meenen. Ongerijmdheid van* R. Simon *in 't verdagt maaken der* Lxx Overſetters. *Verkeerd gevoelen der* Joden, *welke meenen dat den* waaren Sin der H. Schrift *in geen* Onheilige Taal *kan geſchreven worden. Hoe ver men de ſekerheid der* Hebreeuwſche Taal *hebben kan volgens* Voſſius *meening.* Griekſe *en* Latijnſche Taal, *watſe tot bewaaring van de* Grondtexten *hebben toegebragt. Nut van de* Sin-teekenen *der* Sineſen. *Waarom de* Overſettingen *ſoo weinig ſtand houden: en hoemen ſig voor* Joodſche bedriegeryen *moet wagten. Gevoelen onſer* Godgeleerde *over de* Lxx Overſetters, *en of deſelve de Eerſte en* Oudſte vertaaling *is. Onder wien deſelve geſchied is, en* Gods Voorſienigheid *daar ontrent.* Griekſe Taale *wanneer algemeen. Of'er ook* Lxxii, *of maar* v, *Perſoonen met de Overſetting zijnbeſig weeſt; met een* Joodſche vertellinge *der* Lxxii Cellekens *op 't Eiland* Pharos. *Of'er ten tijde van* Ezdras *een* Chaldeeſche vertaaling *was, daarmen de* Hebreeuwſche Wet *door* uitleide. *Of ook de* Lxx Overſetters *de Hebreeuwſche of een andere Text* overgeſet *hebben. Hoe en waarom de* Joden *deſe* Overſetting *hebben konnen verſmaaden, daarſe ſelfs van haar voortgebragt was en veel mede hebben opgehad; en of de Overſetters de* Text *ook* vervalſt *hebben als ſommige ſtaande houden. De plompe meeninge van* Baronius *daar over beſtraft; met een opmerkelijke waarneming onſer* Godgeleerde *over de* ingekropene verſchilligheid *derſelve. Hoedanigen geſag door* Chriſtus *en* d'Apoſtelen *aan de* Lxx Overſetting *gegeven is, en hoe ſy die aangehaald hebben. En eindelijk hoe deſelve* Overſetting *in haar ſelven eenigſinds is konnen* verdorven *voortkomen, en allengkens verder door* d'Uitſchrijvers *verdorven is geworden.*

Digitized by Google

Waar uit en wanneer het onderſoek over de ſuiverheid der Heilige Text ontſtaan is.

NU moet'er noch gehandeld werden van de ſuiverheid der Hebreeuwſche en Griekſe Text, en daar na van des ſelfs Geſag en Oorſpronkelijke geloofbaarheid. Dit onderſoek is wel meeſt ontſtaan na het beſluit van 't Concilie van Trenten, daar de Gemeene Latijnſche Overſetting voor Geloofbaar of Heilig verklaard is: waarom ſommige de ſelfde willen ſtellen voor of boven de Grond-text: en om ſulks eenige glimp te geven, ſoo ſeggenſe, dat de Grond-texten bedorven zijn. Doch andere in tegendeel ſeggen met meerder ſchijn van waarheid, dat de Gemeene Latijnſche Overſetting de ergſte en bedorvenſte van alle is, en houden de Grond-texten voor geheel ſuiver en ongeſchonden: alhoewel'er ook zijn die het tegendeel beweeren. Onder de Oude ſchijnen veele de Jode te beſchuldigen en uit te maken voor vervalſers des Grond-texts, als Juſtinus Martyr en andere aanteekenen: alhoewel Bellarmijn haar ſoo verklaard, datſe niet tegen de Joden in 't gemeen, maar tegen de Griekſe Vertaalders Aquila, Theodotion, en Symmachus aanloopen, die de Heilige Schrift met haare Overſettingen ſouden bedorven hebben. Onder de latere Schrijvers, doch weinige voor het Trentſche Concilie ſouden ſulks gedaan hebben; Lyra en diergelijke: en na het Concilie veel meer eenen Canus; doch de Heer I. Voſſius is niet bekommerd opentlijk te Schrijven, dat de Joden de Hebreeuwſche Text merkelijk en op veele plaatſen verdurven hebben: Ja hy wil de gantſche Leſing volgens de Rabbijnſche Vokalen verworpen hebben, en ſig alleen aan de LXX Overſettingen houden, om dat die volgens de ongeſchonde Leſinge, en niet na die der laater Rabbijnen gemaakt is; alswe hier na hem ſelfs niet dan al te vrymoedig daar van ſullen hooren ſpreeken. Mahomet beſchuldigde eertijds de Joden datſe het Oude, en de Chriſtenen datſe het Nieuwe Teſtament verdorven hadden, en dat hy van God geſonden was om alles te regt te helpen. Wat hier van ſy daar over ſullen wy ons gevoelen kortelijk voorſtellen. Het is ſeker dat de Joden voor de komſte van Chriſtus, de Heilige Schrift niet quaadwilliglijk hebben vervalſcht: Want de Heere Chriſtus en ſijn Apoſtelen ſouden ſulks in haar ſcherpelijk beſtraft hebben: doch de Saligmaaker wijſt de Menſch tot de Schriften, Joh. 5. 39. En tot de Schrift-geleerde en de Phariſeen, Matth. 23. 2, 3. die ſulks immers niet en ſou gedaan hebben, by aldien hyſe voor vervalſchers der ſelve Schriften gehouden hadde: en ſoo ymand had konnen bevoegd weſen haar daar over te beſchrobben, voorwaar de Saligmaaker ſoude ſulks niet onderlaten hebben, als die haar wel over dingen van minder aangelegentheid beſtraft heeft. En ſchoon ſommige dit nemen tot beveſtinge van de Overſetting der LXX, om dat Chriſtus en ſijn Apoſtelen die veelſinds hebben aangetrokken, ſoo hebbenſe die daar door wel volgens 't gemeen gebruik voor goed gekeurd, doch geenſinds boven de Hebreeuwſche Text geſteld, dewijl'er Voorbeelden worden by gebragt, datſe beide de Texten gebeſigd hebben. Waarom wy Voſſius hier in niet geheel konnen toeſtemmen. Dat nu ook de Joden de Heilige Schrift na de tijden van Chriſtus niet quaadwilliglijk hebben verdorven, ſulks bewijſt Bellarmijn, en andere Roomſche Schrijvers met de volgende ſeer kragtige redenen: eerſt dat wy de plaatſen van Chriſtus en de Apoſtelen aangetrokken, noch heden ſoo in onſe Boeken vinden: ten tweeden, indien de Joden uit haat tegen de Chriſtenen de Heilige Schrift hadden verdorven, ſy ſouden ſulks ten minſten gedaan hebben in de voorſeggingen van Chriſtus en in de plaatſen die van de voornaamſte geheimen der Chriſten Gods-dienſt ſpreeken, alswe

Wie de H. Schrift door vertaalingen bedorven hebben.

Mahomet gaf voor dat hy geſonden was om de verdorven Schrift van Joden en Chriſtenen te verbeteren.

Of de Joden de Bybel quaadwillig vervalſt hebben.

Digitized by Google

alswe hier vooren noch eens hebben aangemerkt. Doch sulks en is niet geschied: dewijlmen siet dat de plaatsen in welke de Hebreeuwsche Boeken vande Latijnsche en Griekse verschillen, van seer kleen belang zijn; Ja de Hebreeuwsche Boeken zijn menigmaal de Joden meer tegen als de Griekse of Latijnsche: by voorbeeld Psam 2. lesen de Grieken en Latijnen; *Neemd onderwijs aan op dat den Heere niet vergramd*: in 't Hebreeuwsch staat; *Kusset den Soone op dat hy niet gram werde*. Dese Lesing is immers meer voor Christus de Soone Gods, dan de eerste. Ten derden, de Joden hebben niet willen noch konnen de Schrift bederven: want sy hebben altijd soo grooten yver tot de Wet gehad, en sy hebbense noch, datse liever souden sterven, als een Stip veranderen. Ja het is ook niet mogelijk, en het kan in niemands gesond verstand vallen te denken, dat al de Joden door de gantsche Weereld verspreid, te gelijk daar in souden hebben te gaar gestemd, of ten minsten, dat sulks niet en soude aan den dag gekomen zijn. Sy willen ook geen Boeken bewaaren, ten sy die sonder fouten zijn: en daar meer dan vier fouten in zijn, seggen sy datse met eenige deugdsame Menschen moeten begraven worden. Het strijd ook tegen de Godlijke Voorsienigheid, toe te laten, dat de Boeken dien hy door Menschen met sijn Geest begaafd, heeft doen beschrijven om een middel tot de Saligheid der Menschen te zijn, soodanig souden bedorven worden, datse tot dat Werk gantsch onbequaam souden zijn. Voorwaar God heeft wel anders voor sijn Kerke gesorgd, en heeft de Joden als Boek-bewaarders der Woorden Gods door de gantsche Weereld laten wandelen, om indien de Heidenen de Christenen niet en wilden gelooven ontrent de Voorseggingen van Christus, datwe haar als dan tot onse vyanden, namelijk tot de Joden souden konnen senden.

Joden zijn altijd seer trouw voor de bewaaring van de Wet geweest.

Het soude ook strijden tegen de sorg der Christen Kerk, die God tot een Pylaar en Vastigheid der Waarheid heeft gemaakt, aan welke hy sijne God-spraaken heeft toevertrouwd. De Boeken des Nieuwen Testaments hebben de Apostelen gegeven aan de Christen Kerk, die de selfde ook getrouwelijk heeft bewaard. De Hebreeuwsche Boeken des Ouden Testaments behooren ook tot de sorg der Christen Kerk t'sederd dat God de Joden een Scheid-brief in desen heeft gegeven: gelijk veele Roomsche Schrijvers met ons erkennen, seggende; dat'er onder de Christenen altijd eenige Geleerde Mannen zijn geweest, om de quaade ondernemingen der Joden te konnen ondekken. En dus ver agten wy dat d'Heer Vossius wel schrijfd, wanneer hy segd; datmen by die Joden, van welke den Apostel getuigd dat God sijn Woorden toevertrouwd heeft, niet en moet verstaan de laatere Rabbinen; welke God veel eer alle verstand in de Heilige Boeken schijnd benomen en aan de Heidenen gegeven te hebben, omse daar nu wederom van daan te haalen. Doch dat de onbesmette waarheid der Hebreeuwsche Text sou opgehouden hebben, sederd datse door toedoen der Lxx Oversetters en de Apostelen den Heidenen is gemeen gemaakt; voorwaar daar in en sien wy geensinds eenig gevolg. Vorders hebben de Joden die Boeken niet wel konnen vervalschen, die alreede in de Boek-kassen der Christenen bewaard, en van de bekeerde Joden daar selfs gebragt en gebleven waaren, dewijl sulks aanstonds had openbaar geworden. En wy souden ten minsten yts daar van by ymand aangeteekend vinden. Maar of schoon de Joden de Text niet quaadaardig hebben vervalst, egter isset waarschijnelijk, dat alwaar tweederlei Lesing is, sy die niet en hebben gevolgd, welke de Christenen meest begunstigde; en sulks bewijst eenen Espieres uit die vermaarde plaats Psalm 22: 17. daar eertijds in de Text heeft gestaan

De Christen Kerk heeft altijd gepoogd d'aangenomen Schriften getrouw en onvervalst te bewaren als haar fondament op welk datse gebouwd was en staande kon blijven.

De Joden volgen in een tweederlei Lesing altijd die Text die de Christenen minst begunstigd.

CAARU,

Digitized by Google

CAARU, *Sy hebben doorgraven*, en op de kant CAARI, dat is, *Gelijk een Leeuw*. Doch de laatere Joden hebben het Kant-woord in de Text gevoegd, ſonder daar nevens yts aan te teekenen. Het eerſte woord werd beveſtigd uit de Maſora Num. 24: 9. daar in de kant Maſora geleſen werd, dat כרי viermaal voorkomd, tweemaal met een *Kamets*, tweemaal met een *Patach;* en in de Text Maſora werd'er bygevoegd כרי, en ſoo is't tweemaal te vinden. Als Num. 24: 9. *Hy is nedergelegen als een Leeuw*, en Pſal. 22: 17. CAARI *Sy hebben* (mijn handen en voeten) *Doorgraven*. Doch in de laatſte plaats is geſchreven CAARU, het welk dan volgens het getuigenis der oude Maſoreten is in den Text geweeſt. Het ſelfde getuigd Ben-Chajim in de *Maſora Finalis*, agter de Veneetſche Bybel, onder de Letter *Aleph*. Indien ymand tegenwerpt, dat de Maſoreten de beſte Leſing in de Text hebben geſet, dewijlſe in 't gemeen ſtellen de Kant-leſing de beſte te zijn: Wy antwoorden, dat de *Keri* en *Ketib* meenigmaal door malkander geplaatſt werden, volgens het getuigenis van R. Elias, Lindanus en Felix Pratenſis: Welke ſeggen, ſeer veel oude Exemplaren geſien te hebben, daar op de kant ſtond כארו. Dat nu de Joden deſe verandering met opſet hebben gemaakt, meend Walton met ſommige, uit de hedendaagſche Exemplaren te beveſtigen, daar niets op de kant is aangeteekend, en uit het getuigenis van R. Moſes Hadderſon. En werd dit gehouden voor de eenige waarſchijnelijke verandering des Text. En dat'et alleen geſchied is uit haat tegen de Chriſtenen, bewijſen eenige uit de verklaaringen van R. Salomon, Aben-Ezra en R. David en andere; die in meeſt alle plaatſen de alderminſte dingen uitpluiſen, doch op deſe plaats geen gewag van de Leſing כארו maaken; niet tegenſtaande haar die genoegſaam bekend was uit de Maſora. Daar diend ook aangeteekend, dat of ſchoon de laatere Joden CAARI ſonder Sin verklaaren, *Gelijk een Leeuw*, dat haar egter ſeer wel bekend is uit Text Maſora Num. 24. dat dit woord Eſa. 30: 13. ſoo moet verklaard werden, maar geenſinds Pſal. 22: 17. daar de Lxx Overſetters, Aquila, Hieronymus en al de Vaders כארו vertaalen, *Sy hebben doorgraven*. En CAARU komd in geen Druk-uitgevingen voor dan alleen in de Complutenſche. Doch waarom de beroemde Veneetſche Drukker Bomberge, dit woord na de waarſchijnelijkſte Leſing niet en heeft durven veranderen, ſulks hebben wy hier vooren breed genoeg verhaald. Gelijk wy dan ook hier niet vergeten mogen aan te teekenen, dat de Heer Jacobus Altingius deſe ſwaarigheid t'eenemaal weg genomen heeft; wanneer hy ſelfs uit de Hebreeuwſche Letterkunde tegens alle beweſen heeft, dat beide gemelde Leſingen niet alleen even eens konnen, maar ook ſoo moeten vertaald worden als de Chriſtenen die in haare Text hebben overgeſet; gelijk d'Heer Vitringa in ſijne Waarnemingen, 't ſelve ook als een ſaak van belang aangeteekend en in dien Man gepreſen heeft.

Een byſondere plaats van de Joden met voordagt veranderd.

Een merkelijke ſwaarigheid door Altingius weg genomen.

Diſſert. Philolog. V.

Nu ſtaat ons noch te antwoorden op de voornaamſte uitvallen ſommiger Rooms-geſinde, namelijk daar mede ſy tragten te bewijſen, dat de Joden de Hebreeuſche Text met voordagt ſouden bedorven hebben. Morinus poogd te toonen op wat wijſe de Joden, hoe ſeer ook verſpreid, hebben konnen t'ſaamenſtemmen om de Text te veranderen; om datſe meend hy, te Babel en in Paleſtina een Raads-vergadering hadden, aan welke ſy alle moeſten gehoorſaamen. Ook ſegd Moſes Ægyptius, dat by aldien deſen Raad onder ſchijn van verbetering de Boeken had willen verderven, een Jode egter niet een Letter anders ſoude durven ſchrijven hebben. Wy antwoorden, dat Morinus egter ſelfs bekend, dat de Joden haare

Boe-

Digitized by Google

Boeken niet hebben verdorven. En voegd'er by, dat, of ſchoon ſoo een gehoorſaamheid plaats hadde, ſy egter niet en hebben gekonnen. Want voor eerſt, het is ſeer onwaarſchijnelijk, dat het gantſche Sanhedrim, uit Rabbinen van allerlei Land-aard beſtaande, daar toe ſoude hebben te ſaamen geſtemd. Ten tweeden, daar waaren doe alreede verſcheide Exemplaren in de handen der Chriſtenen, die duſdanigen vervalſing ligtelijk ſouden gemerkt, en de Joden daar van overtuigd hebben. En of ſchoon de Joden ontrent de verklaaring der H. Schrift veel dwaaſe uitleggingen hebben, egter zijnſe ontrent de woorden en Letters, die ſlegts de ſchors der H. Schrift zijn, altijd tot bygeloovigheid toe, ſeer vaſthoudend en onverſettelijk geweeſt. Aangaande de plaatſen die Bonfrerius, Canus, Salmeron en andere als bedorven of veranderde Texten by brengen; die zijn voornaamelijk deſe; Geneſis 8: 7. alwaar in 't Hebreeuwſch ſtaat, de *Rave ging uit en keerde weder*, daar leſen de Lxx Overſetters en de Gemeene Latijnſche Text met alle de Oud-vaders; *Sy keerde niet weder*. Ten tweeden Geneſis 49: 18. voor *Hy is geſonden*, leſenſe *Schilo*, ſonder eenige Sin. Ten derden Pſal. 19: 5. voor *Haar ſtemme*, leſenſe *Haar Linie*. Ten vierden Pſal. 22: 17. voor *Sy hebben doorgraven*, leſenſe *Gelijk een Leeuw*. Ten vijfden Eſa. 9: 5. voor *Hy ſal genaamd werden*, leſenſe *Hy ſal noemen*. Als mede Jer. 21: 6. voor *Sy ſullen roepen*, hebbenſe *Hy ſal hem noemen*. Daar op wy antwoorden voor eerſt, dat deſe Luiden niet welte gaar en ſtemmen, in't aanwijſen welke plaatſen der H. Schrift ſouden mogen verdorven zijn. Ten anderen, of ſchoon in de Grond-text deſe plaatſen al verdorven waren, egter ſoude daar uit niet mogen beſloten werden, dat ſulks door de gantſche H. Schriften en in de Geloofs-gronden was geſchied. Te meer dewijle in de Gemeene Latijnſe Overſetting voor de verbetering van Sixtus de v. of Clemens de VIII. eenige duiſenden fouten ingekropen zijn, en noch veel meer overig zijn, daar van veele verſaameld zijn door Lucas Brugenſis. En egter is die Overſetting door het Trentſe Concilie noch al voor Autentijk verklaard. Daar is ook niet ligt te bewijſen, dat deſe plaatſen door de Joden boosaardiglijk ſouden vervalſt zijn: maar het is veel meer waarſchijnelijk, dat ſulks door de misſlagen der Uitſchrijvers is geſchied. Onder de Roomſche ſelfs zijn eenige, die loochenen deſe plaatſen verdorven te zijn, uitgeſonderd Pſal. 22: 17. 't gene egter van de oude Joden niet en is geſchied, maar van de latere alleen uit miſverſtand qualijk ſchijnd verklaard. En aangaande de byſondere plaatſen hier boven aangeweſen, daar op werd aldus geantwoord: Bellarmijn ſegd, dat'er geen Latijnſche Exemplaren hebben ontbrooken, in welke Gen. 8: 7. geleſen wierd volgens de Hebreeuwſche Text. Vorders de Hebreeuwſche Woorden, *Hy ging uit, uitgaande en weerkeerende*, &c. betekenen niet dat de Rave weer in de Arke is gekeerd, maar datſe heeft gevlogen rontom de Arke gaande en komende, vindende mogelijk op de uitſtekende Bergen doode Krengen, tot dat de Wateren opgedroogd waren. En ſoo kan de Overſetting der LXX hier mede over-een gebragt werden, datſe *uitging en niet weerkeerde in de Arke*. Invoegen dat hier mogelijk een verſcheide Leſing en niet een voorbedagte vervalſing te vinden is. Op de tweede plaats werd geantwoord; dat daar het Woord *Schilo*, voor de Meſſias genomen werd van de drie *Targums*, namelijk Onkelos, de Jeruſalemſche, Jonathan en Kimchi: waar uit blijkt dat de Joden die plaats niet bedorven hebben, om de komſte des Meſſias te loochenen. Op de derde plaats ſegd Johannes Iſaacus, dat het Woord עמ, onder andere ook betekend, *Haar Stemme*. Andere ſeggen dat de LXX Overſetters en Hieronymus geleſen hebben עמך: maar dat de *Lamed*

De Joden hebben wel de Leere des Bybels met veele bygeloovigheden beſoeteld, maar zijn by na overgeloovig trouw ontrent de Woorden en Letteren der Schrift geweeſt.

Wat plaatſen bygebragt worden die de Joden ſouden vervalſt hebben.

Dat deſe plaatſen niet door der Joden boosheid zijn verdorven.

Antwoord op de gemeende vervalſing der boven aangehaalde plaatſen.

Digitized by Google

daar na verlooren is. Doch andere ſeggen waarſchijnelijker, datſe geleſen hebben קום: En datſe meer lettende op de Sin, als op de Woorden, het ſelfde hebben Overgeſet, *Haar Stemme*. Op de vierde plaats is alreede geantwoord. Op de vijfde plaats Eſa. 9. 5. bekend Calvinus beneffens andere, dat de Joden voor hadden die plaatſe door een quade Vertaling te vervalſchen, op datſe niet en ſoude dienen tot bewijs van Chriſti Godheid; egter hebbenſe de Woorden niet veranderd: want het Woord ויקרא kan volgens de verſcheide Puncten in een werkende en in een lijdende beteekenis genomen worden. Lijdende is 't genomen van de LXX Overſetters, Symmachus, Aquila en andere. Doch de Maſoreten hebbend werkwijſe Gepuncteerd, mogelijk om dat ſulks de Chriſtenen alderminſt begunſtigde. En nadien nochtans al de Exemplaren onder de Chriſtenen gedrukt, deſe Puncten behouden, ſoo behoefdmen ſijn toevlugt daar toe niet te nemen, want het is gemeen onder de Hebreen, de Werkende woorden te ſtellen in een Lijdende beteekenis: gelijk Bonfrerius aantekend over een gelijke plaats Deut. 15. 2. En daarom werd dit ſelfde Woord van de LXX Overſetters en andere veeltijds ſoo overgeſet: en de welvoegſaame Sin van deſe plaats, dwingd ons ook alſoo te leſen. Op de ſesde plaats diend onſes agtens niet anders geantwoord, als 't geene alrede geſegd is op de voorgaande. En ſoo konnen meer andere plaatſen, van ſommige bygebragt, vry gepleit werden.

Hoe de Joden ſpreken van de plaatſen die eertijds anders geleſen wierden.

Ten laatſten werden daar noch bygebragt de getuigeniſſen der Joden, die bekennen dat eertijds eenige plaatſen anders geleſen zijn, dan de hedendaagſche Boeken hebben; die van haare Schrift-geleerde veranderd zijn en genaamd werden, TIKKUN SOPHERIM, dat is de *Verbeteringen* of *Schikkingen der Schrift-geleerde*. De Text Maſora verhaald deſe plaatſen in 't begin van Numeri en Pſalm 106. agthien in getal, of liever maar 16. in welke 18 Woorden werden veranderd. Galatinus en andere ſtellen een grooter, doch Eſpieres en andere een veel kleender getal, die wy hier alleen ſullen op ſtellen. Gen. 18. 22. daar eertijds geleſen wierd: *De Heere ſtond noch voor Abraham:* daar hebben de Schrift-geleerde geſteld: *Abraham ſtond noch voor den Heere*. Numer. 11. 15. in plaats van, *U quaad*, is geſteld, *Mijn quaad*. Num. 12. 12. in plaats van *Onſe Moeder*, is geſteld, *Sijn Moeder*, en voor *Ons Vleeſch*, *Sijn Vleeſch*. 1 Sam. 3. 13. voor, *Myn*, is geſteld, *Sy Lieden*. 2 Sam. 16. 12. voor, *Haar Quelling*, is geſteld, *Mijn Quelling*, en op de kant, *tegen Mijn Oog*. 1 Reg. 12. 16. voor, *tot U Joden*, leſenſe, *tot U Tenten*. Ezech. 8. 17. voor, *tot Mijn Neus*, leſenſe, *tot Sijn Neus*. Hab. 1. 13. voor, *Gy ſult niet ſterven*, is geſteld, *Wy ſullen niet ſterven*. Mal. 1. 13. voor, *en Gy hebt My geſtraft*, leſenſe, *Gy hebt Hem geſtraft*. Zach. 2. 8. voor *Mijn Oogen*, is geſteld, *Sijn Oogen*. Jer. 2. 11. voor, *Mijn Eere*, is geſteld, *Sijn Eere*. Job. 7. 20. voor, *op U*, is geſteld, *op My*. Hoſ. 4. 7. voor, *Mijn Eere*, leſenſe, *Sijn Eere*. Job. 32. 3. voor, *God*, is geſteld *Job*. Klaagl. 3. 20. voor, *op U*, is geſteld, *op My*. Pſalm. 106. 20. voor, *Mijn Eere*, is geſteld, *Sijn Eere*. In deſe 16 plaatſen zijn 18 Woorden veranderd. By deſe plaatſen voegd Porchetus noch Mich. 1. 10. daar voor, *Bewind my*, geſteld is, *Bewind uw:* en Hoſ. 9. 12. daar voor, *Mijn Vleeſch*, geſteld is, *als Ik ſal geweken zijn*. Johannes Eſpieres voegd'er by Deut. 28. 30. *Hy heeft haar bekend*, daar voor geſteld is, *Hy lag in Haar*. En Galatinus ſegd dat diergelijke plaatſen byna on-eindig zijn.

XVI Voorbeelden van verſetting en verſchillige Leſing.

Wat nu de bewijs-reden aangaat die uit deſe plaatſen getrokken word; wy loochenen wederom dat de Joden daar ontrent eenige quaadwillige ver-

Digitized by Google

verandering hebben gemaakt, ſchoon wy met Bellarmijn, Buxtorf en andere niet en twijffelen, of die verandering is waarlijk geſchied: want dat is gedaan door Ezdras en het Groote Sanhedrim gegrond op 't geſag van Exemplaren. In deſer voegen ſegd de *Kant-Maſora*, Num. 12: 12. een van de verbeteringen van Ezdras te zijn: ſoo dat ſulks niet na Chriſtus Geboorte is geſchied. Vorders zijn die plaatſen aan de Chriſten-Godsdienſt geenſinds nadeelig noch voordeelig, en derhalven hebben de Joden in die verandering niet quaads konnen beoogen. Maar dit bekennen wy geern, dat'er egter eenige fouten door het dikwils uitſchrijven ingeſlopen zijn; gelijk ſulks alle oude Boeken gemeen is; en 't werd ook ſelfs van de Joden beveſtigd, gelijk wy te vooren hebben getoond. Daarom leeſtmen in den Talmud; *Sy hebben drie Boeken gevonden by Ezdras, in den Voorhof des Tempels: het geenſe in de twee geſchreven vonden hebbenſe behouden, verwerpende het derde, om dat het op ſommige plaatſen daar van verſchillende was.* 't Gene ons mede van andere Joden en van vele Chriſtenen beveſtigd werd: onder de Oud-vaders kan het getuigenis van Hieronymus voor alle verſtrekken: Die ſommige willen dat gemeend ſoude hebben, dat de Hebreeuwſche Text geen verſcheide Leſing toelaat; doch ſonder grond: want over de woorden Galat. 3. (*Vervloekt is een yder die aan't hout hangd*) ſegd hy; Het ſchijnd my toe dat in de oude Hebreeuwſche Boeken anders heeft geſtaan als nu; of dat den Apoſtel meer den Sin, dan de eigen woorden aanhaald: of liever dat na de dood van Chriſtus in de Hebreeuwſche en in onſe Boeken ymand den naam Gods daar heeft bygevoegd, om ons alſoo die ſmaad aan te doen, datwe ſouden gelooven in Chriſtus van God vervloekt. En alhoewel wy deſe giſſing van Hieronymus gantſch niet toe en ſtemmen (om dat wy gelooven dat daar uit openbaar is, dat Chriſtus den Vloek voor ons heeft weg genomen, uit vergelijking van Deut. 21: 22, 23. met 1 Petr. 2: 24.) Egter blijkt uit die woorden, dat hy van gevoelen is geweeſt, dat'er in de Grond-text verſcheide Leſing kan zijn. Hy ſegd over dat ſelfde Kapittel op de woorden, *Vervloekt is yder menſch die niet en blijft in alles* &c: Dat het onſeker is, of de Lxx Overſetters daar by gevoegd hebben, *Yder menſch*, of dat'et in de oude Hebreeuwſche Text heeft geſtaan en van de Joden daar is uitgeſchrabd. Over Pſal. 35: 10. ſegd hyop deſe woorden, *Alle mijn beenen ſeggen Heere*, dat hy in de overſetting der Lxx tweemaal *Heere* leeſt. Daar na voegd hy'er by, dat'er veel Hebreeuwſche Exemplaren zijn, die niet eens *Heere* hebben; doch hedendaags hebbenſe het eens. En met deſen Hieronymus ſtemmen meeſt over een alle die in de Oude Bybel-boeken ervaren zijn; en erkennen dat in ſommige plaatſen Verſcheidenheid is, en voornamelijk in de Getallen en Eigen Naamen: gelijk te vooren breeder getoond is.

Dat Ezdras die verandering op goed fondament gedaan heeft.

Dat die verandering noch voor noch tegen het Chriſtendom is.

De verſcheide Leſing der Hebreeuwſche Text van Hieronymus toegeſtemd.

Het gene nu tot hier toe van de Hebreeuwſche Text geſegd is, kan ook op de Griekſe Text des Nieuwen Teſtaments gepaſt werden. Deſe Verſcheide Leſing des Nieuwen Verbonds is niet ontſtaan, gelijk Sixtinus Amana meend, by gebrek van een Maſora, dewijle de Concordantien veel beter zijn om de Text ſuiver te houden, maar om dat de Griekſe Exemplaren overvloediger zijn uitgeſchreven, en onder meer Volken, als wel de Hebreeuwſche Text, die te vooren by na alleen onder de Joden is geweeſt. Daar en boven ſoo heeft daar veel toe gedaan dat die Taale ſoo gemeen niet en is geweeſt, als wel de Griekſe. En is deſe meenigte van Exemplaren een waaragtig middel geweeſt om te beletten, dat de H. Schrift met opſet van de Ketters nergens is konnen vervalſt werden. Maar of ſchoon uit

Waar uit de verſcheide Leſing des Nieuwe Teſtaments ontſtaan is.

De meenigte Afſchriften des Nieuwe Teſtament

Digitized by Google

de Ketters van ouds belet de Text te vervalſchen.

het geſegde blijkt, dat de Grond-texten Autentijk zijn en alleen geſag hebben, om daar aan alle Geloofs-geſchillen en Overſettingen te toetſen: nochtans om dat veele dit geſchil met het voorgaande verwarren, daarom dunkt het ons niet onvoegſaam 't ſelfde hier afſonderlijk te verhandelen.

De gemeene Latijnſche Text heeft ſijn geſag van 't Concilie van Trenten ontfangen.

Dit geſchil is eerſt voortgeſtooven uit het beſluit van 't Trentiſche Concilie, daar in de Gemeene Latijnſche Overſetting, voor gantſch Autentijk verklaard wierd: van welkmen op geenerlei voorgeven, ſou hebben af te wijken. Doch voor dit Concilie ſchreven de Autheuren daar van met meerder vryheid, en ſy hielden 't meeſte part, alleen de Grond-texten voor Autentijk. En van dit gevoelen ſchijnd ook den Vader R. Simon te zijn, die daarom een andere en beter Overſetting uit de oorſpronkelijke Grondtext wil gemaakt hebben: doch gelijk hy dit niet en kan begeeren dan met wraaking van het Concilie van Trenten en d'agting der Gemeene Latijnſche Overſetting; ſoo heeft hy ook tot noch toe by ſijn Geloofsgenooten daar over kleinen dank behaald.

Wat eigentlijk een Autentijk Geſchrift of Text is.

In 't voorbygaan mogen wy hier aanteekenen dat de God-geleerde het woord *Autentijk* ontleend hebben van de Regts-geleerde, die daar door verſtaan, *een Schrift dat uit ſig ſelfs in Regten Geloof heeft*, en van het hoogſte Geſag is; ſoo dat het van niemand verworpen noch in twijffel getrokken mag werden. Daar ſtaat ook aan te merken, dat eigentlijk de oorſpronkelijke Schriften der Vorſten *Autentijk* werden geſegd; doch de af-ſchriften niet verder, dan voor ſoo veelſe met de eerſte over-een-ſtemmen: welke over-een-ſtemming door Zegels, getuigeniſſen en andere dingen moet blijken. Soo zijn de eige Schriften der Propheten en Apoſtelen Eigentlijk *Autentijk*: en de Af-ſchriften voor ſoo veer alsſe daar mede over-een-komen. Doch de Overſettingen zijn niet Eigentlijk *Autentijk*; hebbende al haar geſag van de Grond-texten. Dat nu de hedendaagſche Hebreeuwſche en Griekſe Texten met de eerſte Schriften over-een-komen, blijkt, behalven de inliggende bewijs reden, uit het allerſekerſte getuigenis naaſt God, namelijk der algemeene Kerk. De Hebreeuwſche Text heeft haar geſag uit het getuigenis van Chriſtus en der Apoſtelen, die daar mede haare Leere hebben beveſtigd. De Originele of Oorſpronkelijke Boeken des Nieuwen Teſtaments zijn als waardige Juweelen veel eeuwen na de tijden der Apoſtelen bewaard: waar van Tertullianus ſegd, dat by ſijn tijd noch eenige in weſen waaren. Ja het eigen Euangelium van Johannes ſelfs geſchreven, ſoude ten tijde des Keiſers Honorius noch in de Epheſiſche Kerk bewaard zijn geweeſt. Vorders blijkt uit de aanwijſingen der Oude Schrijvers, dat onſe Boeken naauwkeurig over-een-komen met de Originele Schriften. En alhoewel dat in veel eeuwen de eige Schriften van Plato, Seneca &c. van niemand geſien zijn, egter werd op 't getuigenis der Heidenſche Schrijvers niet getwijffeld, of onſe Boeken komen daar mede over-een. Dus houden wy dan voor vaſt en ſeker, dat alleen de Grond-texten *Autentijk* zijn. En hier tegen ſtrijd niet, dat'er eenige kleene fouten door de Uitſchrijvers ingekropen zijn, dewijl'er de beſte Overſettingen noch ongelijk meer hebben, dat wel moet aangemerkt worden tegen die gene welke ons d'een of d'ander Vertaling boven de Grond-text in de hand willen ſtoppen. En dat de Grondtext eertijds wanneerſe de Kerk is toevertrouwd, *Autentijk* is geweeſt, werd van alle toegeſtemd, ſelfs ook van de Rooms-geſinde. Derhalven is'er geen reden om te twijffelen of d'afſchriften der hedendaagſche Grond-texten zijn ook *Autentijk*: ten ware dat'er onwederſprekelijk getoond wierd op wat tijd en op wat wijſe die verdorven zijn. Nu blijkt de Autentijkheid ook uit

Afſchriften konnen door eenige blijk eenig Autentijk geſag hebben maar geen Overſettingen.

Hoe de Hebreeuwſche en Griekſe Text haar geſag hebben en behouden.

Waar en wanneer de Autentijke Schriften des Nieuwen Teſtaments noch in weſen zijn geweeſt.

Onſe Boeken komen met d'oude getuigeniſſen overeen.

In de Grond-text word een algemeene Autentijkheid toegeſtemd.

de

Digitized by Google

de Naam, om datſe de Fonteine genaamd werd: en de Fonteine ſuiver en niet beroerd zijnde, ſoo iſſe ſeer ver te agten boven de Riviertjes. Gelijk dan ook de Oude Kerk-vaders van dat gemeen gevoelen zijn geweeſt; byſonder ook Auguſtinus, Hieronymus en Ambroſius. Ja de Geleerdſte Rooms-geſinde, en onder die ſelfs eenige die in het Concilie van Trenten hebben geſeten, zijn ook van dit gevoelen: ſeggende dat het Concilie geenſinds beoogd heeft, de Latijnſche Overſetting te ſtellen voor de Grondtexten; maar alleen de ſelfde vry te keuren, van Ziel-verderflijke misſlagen.

Hoemen aangaande d'ingeſlopen ſchrijffouten, met d'Overſetting ſal handelen.

Maar nadien daar egter door de ſlordigheid der Uitſchrijvers eenige mis-ſlagen ſelfs in de Grond-texten zijn konnen inkruipen, ſoo is'er te onderſoeken hoe die in de Overſettingen te verbeteren zijn? Wy antwoorden datmen uit vergelijking van verſcheide Exemplaren eerſt de Grondtext ſoo volmaakt moet ſien te krijgen als mogelijk is, en daar na de Overſettingen verbeteren. Bellarminus ſtaat ons toe datmen in de navolgende gevallen van de Overſettingen tot de Grond-text moet komen: eerſt als'er in de Latijnſche Text een mis-ſlag der Uitſchrijvers voor komt: ten tweeden, als de Overſettingen verſchillen: ten derden als'er een Woord of Spreuk dubbelſinnig is: ten vierden, om de kragt en eigenſchap ſommiger Grond-woorden beter uit te pluiſen. Melchior Canus voegd hier by ten vijfden, als men met Ketters twiſt-redend: ten ſesden, als'er een nadruk in't Grond-woord ligd: ten ſevenden, om meer Sinnen wel uit te halen: ten agſten, om te verſtaan de Grond-woorden die in de Latijnſche Overſetting zijn gebleven. Doch Walton agt datter noch meer gevallen zijn in welkmen ſijn toevlugt moet nemen tot de Grond-texten: en daarom ſteld hy tot een algemeenen Regel, datmen altijd ſijn toevlugt tot de Grond-text nemen moet, ten ſy in ſoodanige plaatſen, diemen verſekerd is bedorven te zijn. Doch het en is niet genoeg datmen ſegd de Grondtexten verdorven te zijn, maar ſulks moet in't byſonder klaar getoond werden; anderſinds kanmen ſulks ligtelijk loochenen. Hier tegen werden eenige redenen met een ſchoonen ſchijn ingebragt; als eerſt, dat de Hebreeuwſche Text ſonder Puncten ſeer onſeker is, Ja gelijk I. Voſſius ſegd; datſe genoegſaam ſtom is, en niet en ſpreekt dan door de mond der Joodſche Rabbinen, die'er de Puncten of Klinkers bygeſet hebben: ſoo datſe ſelfs daar over in verlegendheid zijn, en bidden en roepen dat doch haaren Meſſias mag komen, en haar het geſlotene en ſtomme Boek Opene en ſprekende maakt. By voorbeeld, het woord דבר beteekend, volgens de verſcheide Puncten, daar mede het geleſen kan werden, wel agt verſcheide dingen. Hier op werd geantwoord, dat de beteekenis uit de nevensgaande woorden, uit de ſaamenhang en uit het gebruik ſekerlijk kan bepaald werden. Vorders ſoo en geld deſe tegenwerping gantſch niet ontrent de Griekſe Grond-text des Nieuwen Teſtaments. Ten anderen werd'er tegengeworpen, indien de Overſettingen niet *Autentijk* zijn, dat dan het Geloove der gene, die de Taalen niet en verſtaan, geen ſekere Grondveſt heeft. Doch daar op dient geweten, dat het Geloof alleen kan ſteunen op het Woord Gods ons genoegſaam op veel wijſen bekend gemaakt; alleen dat elk verpligt is te ſien hoe en op wat wijſe hem ſulks werd toegediend: en ofmen ſchoon daar in dwaalen kan, egter konnen wy ook ſoo van veel ſaaken verſekerd zijn, datwe wel weten niet te dwaalen. Daar is noch een verſchil overig, namentlijk of de Overſettingen altijd uit de Grond-texten moeten verbeterd werden, of dat ook ſomtijds de Grond-texten uit de Overſettingen te verbeteren zijn? Doch

Datmen in alle gevallen tot de Grondtext moet gaan.

Grondtexten moeten niet ligt geoordeeld worden elders in bedorven te zijn.

Tegenwerpingen beantwoord.

Of het Geloove der Chriſtenheid wel op een Overſetting kan ruſten alsmen de Autentijke Taal niet en verſtaat.

Digitized by Google

hier op is in de voorgaande verhandeling eenigsinds geantwoord: En wy houden het voor het sekerste te stellen dat de Grond-text de Fonteine is en blijft, van welke de Oversettingen al haar Waarheid en Gesag ontleenen: alhoewel daar ook geen Geleerde Mannen ontbreken, welke de hedendaagsche Hebreeuwsche Text, selfs na de Griekse Oversetting der Lxx Oudsten van Jerusalem, willen verbeterd hebben. Onder dese hebben wy nu al dikmaal d'Heer I. Vossius genoemd; welke daar van opentlijk genoeg geschreven heeft: beweerende dat de laatere Joodsche Rabbinen de Hebreeuwsche Text niet alleen door het bysetten der Puncten, volgens 't gesag der mondelinge Overleveringen hebben bedorven; maar die ook met voordagt, en als Vyanden van 't Christen Geloof; in de Jaar-rekeningen der eerste Vaderen en anders hebben vervalst, op datse de tijden van de komste des Messias verdonkeren of te rug setten souden. En gelijk de meeste onser Godgeleerde van oordeel zijn, dat die geleerde Man soodanige quaade handelingen der Joden alleen breed ophaald, om de Oversetting der Lxx boven de Hebreeuwsche Text te verheffen; en dat hy nu onlangs in seker Verantwoord-schrift tegen den Vader R. Simon, wederom daar van geschreven heeft; soo agten wy het de pijne waard te zijn, schoonwe geensinds noch tot sijn gevoelen konnen over gaan, datwe om veele fraye en opmerkelijke dingen die daar in voorkomen, sijn gantsche reden tegen gemelden Heer Simon, van woord tot woord hier by doen: sonder dat wy nochtans willen op ons nemen hem in alles te wederleggen, of sijn gevoelen onder eenige streeling ymand aan te prijsen. Gelijk dan ook onse openhertigheid daar ontrent genoegsaam blijken sal, wanneer wy het gemeen gevoelen onser voornaamste Godgeleerde, niet vergeten sullen op het einde sijner Redenering, daar by te voegen. D'Heer I. Vossius spreekt dan in sijn verantwoording aldus: Onlangs seid hy, isser uitgegaan een Boek van den Vader R. Simon, een uit de Orden der Oratooren: vervattende een *Oordeelkundige betwisting over het Oude Testament*. Het Boek heeft ons in 't doorloopen voornamelijk behaagd, om dat hy de hedendaagsche Oversetters weinig, maar nochtans de eerste seer veel agting toe schrijft. Ook behaagd ons daar in seer dat hy de Aanmerkingen van Capellus prijst, en dikwils bevestigd dat Hieronymus niet regt van de Oude Latijnsche Oversetters afgeweken is: doch hy sou ons noch meer behaagd hebben soo hy gesegd had, dat Hieronymus nergens regt van de oude Oversetters afgeweken was. Gelijk wy ons ook verwonderen over sijne neerstigheid in het opsoeken der Rabbijnsche Geschriften. Doch dat hy meend, dat in de verklaaringe der hedendaagsche of nieuwe Rabbinen en haare Overleveringen, die slegts op 't gehoor, dat is mondeling voortgeplant zijn, yts vast en sekers te vinden is; Ja daaren-boven niet eens in twijffel trekt, om haar versieringen hooger te agten dan de Oversetting der Lxx Vertaalers; daar in en sal hy noch ons noch eenig verstandig Man tot sijn gevoelen brengen. De Overleveringen die alleen door 't Erfgerugt en van mond tot mond voortgeset worden, plegen selden twee of drie Eeuwen stand te houden; en die de Jaar-boeken der Volkeren doorloopt, sal niet een eenig voorbeeld vinden, om te bewijsen, dat de geheugenis der menschelijke doeningen, veel eeuwen, sonder behulp der Letteren of Boeken, heeft konnen behouden worden. Sonder dese voorwaar, souden Alexanders noch Cæsars naamen meer overig zijn; en de menschen souden ook niet hebben het geense liegen: en daarom werden alle dusdanige mondelinge Overleveringen, gelijkmense noemd, van alle die wijs willen zijn

Vossius wil de Hebreeuwsche Text na de Lxx verbeterd hebben.

I. Vossius in sijn antwoord tegen den Vader Richard Simon heeft de Lxx Oversetting boven de gepuncteerde Hebreeuwsche Text gewaardeerd.

Dat R. Simon na Vossius meening te veel agting voor de Rabbijnse Overleveringen heeft.

De Letteren zijn de sekerste getuigen der voorlede dingen.

Digitized by Google

zijn verfoeid. Nochtans, die het geheele Boek van d'Heer R. Simon wel in ſiet, ſal ligtelijk ontwaar worden, dat dien Man alleen door deſe Joodſche Erfgerugten bewogen is, te gevoelen, datmen een nieuwe Overſetting des Ouden Teſtaments behoorde in te ſtellen, die den regten Sin der Hebreeuwſche Schrift naauwkeurig, en tot in 't merg open legd: niet anders als of die Overſetting, welke de meeſte oude Hebreen, en ſelfs ook Chriſtus en de Apoſtelen, en alle de oude Chriſten-Kerken voor goed gekeurd hebben, een dwaalſieke of onegte Vertaaling was; en dat nu ten laatſten, en na verloop van twee duiſend Jaaren, de Sin der Heilige Schrift moeſt gehaald worden, uit een ſtom Boek dat niemand regt leſen noch verſtaan kan: namentlijk dat ten halven deele verminkt, en met geen andere Klink-letteren geſtoffeerd is, als de Vyanden van het Chriſten Geloof daar hebben bygeſet. Evenwel vaard de geleerde Man heftig tegens ons uit, in de Voorreden van ſijn Boek en elders, om dat wy alſoo gevoelen; ons dwingende na het uiterſte te gaan, daar hy ſelfs belijd dat het middel-pad, het ſekerſte kan betreden worden. Dit ſchijnd hy te doen om dat hy meend, dat wy al te ſeer na de Lxx Overſetters hellende, de Hebreeuwſche Boeken groot ongelijk aandoen. Doch wy ſchieten die pijl aldus te rugge, en ſeggen; dat niemand te deſer tijd een regt gevoel van de Hebreeuwſche Boeken heeft, ten zy hy ook een regt gevoel heeft van de vertaaling der Lxx Overſetters: nadien uit de ſaamenſtemming deſer beide, de waarheid alleen te voorſchijn komd. Laat ons ſlegts de Klinkers of Lees-puncten, te gelijk met de Rabbijnſche Overleveringen weg werpen, en de Lxx Overſetters toelaten, ſoo ſal deſe overeen-ſtemming haaſt openbaar worden: en by aldien nochtans deſelve ons in eenige plaatſen te leur ſteld, laat ons het ſelve op de bederving der Exemplaren, of op onſe onwetenheid ſchuiven. Immers agten wy het geheel noodig dat de geleerde R. Simon dit ook toelaat; dewijl hy reeds veele dwaalingen, ſoo wel in de Hebreeuwſche als in de Griekſe Exemplaren, erkend begaan en voortgeplant te zijn door de hoedeloosheid der Boek-uitſchrijvers. Gelijk hy daar-en-boven ook niet en ontkend de onſekere verklaaring der Hebreeuwſche woorden van wegen het gebrek der Klinkers; en dat daar van voortgekomen is, dat de Rabbinen ſeggen, dat de Hebreeuwſche Boeken een aangeſigt van LXXII meeningen of ſinnen hebben. Hy ſelve mag dan toeſien, en alle die alſoo gevoelen, welke Overſetters men meer te vertrouwen heeft, of de Lxx die een eenigen eenvoudigen Sin gegeven hebben, of die de woorden der Schrifture LXXII ſinnen toepaſſen; even als of de waarheid beſtaan kon alwaar ſoo veel verſcheide Sinnen gevonden werden. En nademaal den gantſchen ſtaat des geſchils is over de Lxx Overſetters, en openbaar is, dat indien men deſelve toelaat, alle twiſt ophoud; ſoo kan het niet onvoegſaam aan ons voornemen paſſen, datwe de bewijs-redenen, waar mede R. Simon deſe Overſetting poogd te wraken, kortelijk overwegen.

Uit wat reden R. Simon een Nieuw Oſetting begeerd.

Waarom de Heer Voſſius meend dat de Hebreeuwſche Boeken ſtom zijn.

Voſſius meend dat niemand een goed gevoel van de Hebreeuwſche Boeken kan hebben die de Lxx Overſettinge veragt.

R. Simon ſtaat de misſlagen in bei deſe Texten toe.

Ongerijmd gevoelen der Rabbinen over de veelerhande Sin der H. Text.

De waarheid kan niet beſtaan in een geſchrift van veel en verſcheide meningen.

Wanneer hy dan eerſtelijk Hieronymus bybrengd, om te toonen dat deſe Overſetters geen Propheten, maar alleen Vertaalers zijn geweeſt, ſoo vermoeid hy ſig te vergeefs: Want ſoo ſy de H. Schrift regt hebben uitgelegd, ſoo zijnſe waarlijk Propheten geweeſt niet alleen volgens de getuigenis des Apoſtels, 1 Kor. 14. daar hy alle Uitlegging der Heilige Schrift, Propheteeren noemd; maar ook van Chriſtus ſelfs in 't laatſte Kapittel van Lucas, daar hy de Diſcipelen de Gave geeft om de Schrift te verſtaan. En aldus hebben Philo, en al de Oude Joden geoordeeld, om dat by hen een Propheet ſoo veel was als een Verklaarder, of Overſet-

R. Simon van d'Heer Voſſius onderſogt, aangaande 't Geſag der Lxx Overſetting.

Digitized by Google

ſetter, en Propheteren ſoo veel als Overſetten. Ook hebben de Grieken niet anders geſproken, wanneer ſy μάντις, en 't geen daar uit gemaakt is, *Vates*, voor een en 't ſelve nemen. Ja de Letter-konſtenaars beuſelen, wanneer ſy dit Woord van de Raſerneie af-leiden, nadien het afkomt van 't Woord dat *Beduiden*, of *Verklaaren*, beteekend. Soo dat Feſtus gelijk heeft als hy ſegd, dat de Propheten van de Oude, *Uitleggers der Gods ſpraaken* genoemd zijn: invoegen men aan Hieronymus geen Ooren moet leenen, wanneer hy den Apoſtel tegen ſpreekt en ſegd; *Wat anders is een Propheet; en wat anders is een Uitlegger of Vertaalder*, vlak tegen Paulus aan, die in meer plaatſen *Propheteren* voor *Verklaaren* neemd. Gelijk ook Plato *in Timæo*, en elders, opentlijk alle Oordeelders der Godsſpraken en Getuigeniſſen der Waarheid, Propheten noemd. Ja wy weten uit ontelbare getuigeniſſen, dat niet alleen by de Grieken, maar ook by de Egiptenaren, de Uitleggers der Droomen, en Dief-ſtallen, en diergelijke, Propheten zijn genoemd geworden: en ſoo ymand de toeſtemming der Heidenen in deſen niet dulden wil, die behoord ten minſten te ruſten, in 't geſag der Oude Joden, Apoſtelen en Euangeliſten; nadien dit Woord doorgaans in de Heilige Schriften, den Prieſters en de beſorgers der Heilige dingen toege-eigend word. En wierden niet alleen die welke toekomende dingen voorſeiden, Propheten genoemd; maar ook die welke voorledene en tegenwoordige ſaaken Verklaarden, of Leerden. Hierom werd ook Adam, om dat hy raadc, of Waarſeide dat ſijn Wijf uit ſijne Beenderen gemaakt was, onder de Propheten geteld; en Jeſus wierd verſogt te Propheteren, wie hem ſloeg. Den Apoſtel noemd ook Epemenides, den Kretenſer Propheet; en van Cajaphas word geſeid, dat hy een Propheet was, om dat hy des ſelven Jaars, daar in Jeſus leed, Over-Prieſter was. En dewijl dan de benaming der Propheten, en Propheteren, ſoo breed by de Hebreen genomen is, ſoo moetmen die niet toe laaten welke ontkennen, dat de LXX Overſetters Propheten geweeſt zijn, als die daar waarlijk zijn geweeſt de voornaamſte Prieſters van het Joodſche Volk; en niet alleen Uitleggers van de voorledene, maar ook van toekomende dingen. Hieronymus dwaald ook ſeer, wanneer hy wil dat Epimenides ſpots-wijſe een Propheet van den Apoſtel genaamd werd. Ook zijn de beuſelagtige en verſierſel-rijke Rabbinen, en al de Chriſtenen die haar navolgen belachelijk, die ik en weet niet wat voor Trappen van Propheten en Propheteringen bedenken; even als of hen geopenbaard en toegelaten was, de Gave des Heiligen Geeſtes, aan elke ſoort van Propheten uitgedeeld, met een Meet-ſnoer af te paſſen of als in een Wage af te wegen. Immers heeft God ſelfs de Quaad-aardige Af-godendienaars, dikwils de Gave van Propheteren verleend: en ſoo wy de Sottigheden der Rabbinen, en Rabbiniſten wilden opvolgen, voorwaar men ſou de Heiligheid van Balaam, en de Wijſen die ten eerſten Chriſtus na ſijn Geboorte gekend en aangebeden hebben, meer moeten agten dan Moſes of eenige der Propheten.

En ſulks met voorbeelden uit d'Heilige en Weereldſe Schrijvers beweſen.

Adam ook een Propheet genaamd.

Dat de Lxx Overſetters ook Propheten konnen genaamd worden.

Voſſius wil geen trappen van de Gaven des H. Geeſt afgemeten hebben na ons goed dunken.

Maar wanneer nu deſelve R. Simon ſchrijfd, dat Chriſtus niet daarom de Griekſe Overſetting gevolgd is, om datſe beſt met de Waarheid over-een quam, maar om datſe doe ter tijd in 't gemeen gebruik aangenomen was, daar van hebbenwe nu al dikwils op een ander plaats geſproken. Doch het ſal onſes agtens wonderlijk zijn, by aldien hy een regtſchapen Chriſten kan wijs maken, 't geene hy daar ſoo dadelijk neffens plakt; namelijk, dat de eerſte Martelaar Stephanus, ſijn laatſte Predikatie niet in de Griekſe of gemeene Syriſche Taal, maar in het Hebreeuws ſou gedaan hebben; en

een

Digitized by Google

een anderen Sin dan den Euangeliſt ſteld, uitgedrukt heeft. Hadde dan het gemeene Volk ten tijde der Apoſtelen kennis van de Oude Hebreeuwſche Spraak? of heeft den Euangeliſt gelogen? Wat ſalder ten laatſten noch ongekreukt in de Euangelien overblijven, indien wy ſoodanige uitſporige verſierſelen toelaten? Wanneer hy nu ook de Hiſtorie der Lxx Overſetters een Joodſche fabel van Ariſtæus noemd, ſoo mag hy onſenthalven ſijn oordeel wel genieten, en ſig in 't geſelſchap van andere Dwaalers begeven. En indien hy meend dat de bewijs-redenen dien hy by brengd om het geſag van Philo, Joſephus en d'alderoudſte Joden te vernietigen, genoeg zijn, ſoo iſſer niets meer overig dat hem niet gelukken ſou: en hy ſal nooit een harden Tegenpartijder vinden, ſoo lang hy dus met ſig ſelven alleen twiſt en fabelagtig noemd, al wat met ſijn reden niet over-een komd. Wie ſou niet verſet ſtaan over de bewijs-redenen, waar mede hy vermetelijk onderneemd te betoogen, dat het geſchrift van Ariſtæus verſierd is, om dat de Joden altijd gewoon zijn ongelooflijke dingen te bedenken en te ſchrijven, als offe niet min geloofſelijk waaren, dan de dingen die in de geſchriften van Moſes en de Propheten ſtaan? En wie ſal ook verduwen konnen, 't gene hy ſegd doch in niet een plaats en bewijſt, dat Ariſtobulus dien Origenes prijſt, en welkers voordeftige overgebleven ſtukken by Euſebius te vinden zijn, onder de on-egte en vervalſte Schrijvers behoorde geſteld te worden; om dat hy juiſt het ſelfde met Ariſtæus verhaald heeft: namelijk dat de Boeken Moſis in 't Grieks zijn overgeſet geworden, eerſe van de Lxx Overſetters vertaald zijn? Voorwaar indien dit bewijs geld, ſoo ſullen ook Philo en Joſephus on-egte Schrijvers zijn, dewijl ſy ſelfs Ariſtæus hebben nagevolgd. Hy ſegd ook dat Ariſtæus hier in tegen hem ſelven is. Doch op dat gy ſulks wel verſtaat; Hy voegd daar een reden by diemen veel eer blaauw dan frai mag noemen: te weten, dat de Griekſe Overſetting welke ouder is dan die van de Lxx vertaalers, hem onbekend en derhalven fabelagtig is. Wy ſettender by, datmen op ſulken wijs ook de meeſte Boeken, van welkmen ſelfs in de H. Schriften leeſt, voor fabelagtig houden moet, om datſe R. Simon niet geſien en heeft. Maar op dat wy deſe Man met een ſcherper ſpoor berijden; ſoo wilden wy wel dat hy ons eens toonde, waar van daan doch Demetrius Phalerius ſijn Hiſtorie van de Koningen der Joden gehaald heeft, by aldien datter by ſijnen tijd geen Overſetting der H. Schrift geweeſt is; het zy die der Lxx, ofte de andere die ouder was dan die? dewijl niet alleen Clemens en Euſebius de Schriften van deſen Demetrius geſien hebben, maar dat ook Joſephus deſelve prijſt, en van hem getuigd, dat hy de waarheid ſeer na getroffen heeft. Hier moeten wy noodſaakelijk een van beiden toelaten; of dat de meeſte Boeken der H. Schriftuure van de Lxx Overſetters vertaald zijn, of dat daar een andere Overſetting die ouder is, geweeſt is, die Demetrius Phalerius gevolgd heeft. Indien nu R. Simon geen van beiden toeſtaat, ſoo moetmen noodwendig ook de Schriften van Demetrius voor on-egte Schriften, of Joſephus voor een Leugenaar houden. En nadien beide deſe dingen ſeer ongerijmd zijn, ſoo reſt ons alleen te gelooven waaragtig te zijn, het gene gemelde Ariſtæus, Ariſtobulus en Joſephus van de oude Overſetting der H. Boeken geſchreven hebben; alhoewel ons die nochtans met minder omſlag en naauwkeurigheid aangeweſen is, als die welke uit laſt en op de bekoſting van Ptolomeus gemaakt wierd. En Joſephus en Ariſtæus ſpreken daar van een en 't ſelve. Wie ſou hem niet verwonderen, dat in deſe Eeuw ſulke ſtoute menſchen gevonden worden, die voor valſch dur-

De ongegronde meeninge van R. Simon door Voſſius open gelegd.

D'Heer Simon heeft ſonder bewijs en goede grond veel geagte oude Schrijvers verdagt ſoeken te maken om ſijn gevoelen door te dringen.

D'Heer Simon inde engte van ſijngevoelen benepen.

Digitized by Google

De ſtoutheid van R. Simon aangeweſen.

ven uitkrijten, 't geen van ſoo veele en groot ge-agte getuigen onderſteund word; en die of in de tijd tegenwoordig geweeſt zijn, of ten minſten naaſt aan die tijden geleefd hebben doe het geſchied is? Vraagd ons ymand welke Overſetting deſen Demetrius Phalerius heeft willen aanwijſen; wy antwoorden fluks, dat hy ſonder twijffel de Overſetting van de Lxx gevolgd heeft, om datſe de naauwkeurigſte is. Want dat de Hiſtoriſche en de Prophetiſche Boeken, ook van de Lxx Overſetters in 't Grieks vertaald zijn, daar aan en twijffelen wy nu gantſch niet meer; alhoewel wy eertijds daar ſoo ſeker niet in en waaren. Want wat kan'er klaarder zijn dan de getuigenis van Ariſtobulus, als hy ſegd dat alle dingen na de Wet door de vlijt van Phalerius in 't Grieks zijn overgeſet? Het ſelve blijkt ook uit de Voorreden van Syrachs Soon. Maar wat Joſephus aangaat in de Voorreden over ſijn Boeken van de Joodſche Oudheden, die eertijds Hieronymus, en na hem tot nu toe ſeer veele miſleid heeft, die moet waarlijk geheel anders als 't gemeenlijk geſchied, opgenomen worden. Want op dat Ariſtobulus en de andere met Joſephus, en Joſephus met hem ſelven ſou over-een-komen, ſoo is't gantſchelijk noodig dat Joſephus, wanneer hy ſegd dat de Lxx Overſetters de geheele Hiſtorie van 't Joodſche Volk niet in 't Grieks vertaald hebben, maar alleen *De* woorden *der Wet*. Of gelijk Ariſtobulus heeft; *alle de* woorden *in* of *door de Wet:* men ſulks verſtaan moet van alle Prophetiſche Schriften; nadien ook in de Euangelien door het woord *der Wet*, alle de Boeken des Ouden Teſtaments begrepen worden. Indien wy deſe geſonden uitleg volgen, ſoo ſullen wy alles effen vinden en ſeer ligt verſtaan, dat Joſephus niet alle die Beſchrijvingen gelijk hy ſelfs ſpreekt, uit die Heilige Boeken die de Lxx Overſetters vertaald hebben, heeft konnen haalen; maar alleen die dingen die hy in de eerſte elf Boeken ter hand geſteld heeft. En dat hy de overige dingen, ſijner negen Boeken der Oudheden gehaald heeft, eensdeels uit vreemde Schrijvers, anderdeels uit de Boeken die in den Tempel bewaard wierden, die ook *Heilig*, doch van minder geſag waaren (gelijk hy ſelfs ſoo ſpreekt tegens Appion) dan die welke voor de tijden van Artaxerxes geſchreven zijn; en dat van wegen de onſekere Volgreeks der H. Propheten. En dat wy hier den regten Sin van Joſephus wel getroffen hebben, blijkt niet alleen uit het gene wy geſegd hebben, maar ook ſelfs uit de woorden van Demetrius Phalerius, welke Joſephus aantrekt, in 't XII Boek aan 't tweede kapittel: alwaar hy getuigd dat'er veel Boeken by de Joden voor handen zijn, die de Griekſe Overſetting wel waardig, en in de Koninglijke Boek-zaal behoorden geſteld te worden. Niemand ſal immers hier ſeggen dat alleen de *Vijf Boeken* Moſis, *veel Boeken* zijn. Indien ymand egter ſoo ſtijffinnig is, en met kragt de woorden van Joſephus alleen van vijf Boeken wil verſtaan; dien en ſal evenwel niet meer dan een eenig ſluiphol over houden; te weten indien wy ſeggen dat de Lxx Overſetters de overige Boeken des Ouden Teſtaments niet overgeſet en hebben, om dat ſy te vreden waaren met de oude Overſetting daar van wy geſproken hebben. Maar gelijk het met de ſaamenſtemming der oude Schrijvers ſtrijd, alſoo en komd het ook met de goede reden geenſinds over-een: Want het en is niet waarſchijnelijk dat de Lxx Overſetters een ondeugende vertaaling goed gekeurd, of ſoo veele dagen alleen ſouden verſpild hebben, aan 't overſetten van de vijf Boeken Moſis: want indien dit waaragtig was, ſoo ſoude ſekerlijk blijken, datſe op elken dag geen enkel vers en hebben afgedaan. Doch de Rabbinen de ſnof van deſe ongerijmdheid in de neus krijgende, hebben als ſeer bequaame werk-

Dat de Lxx Overſetters waarſchijnelijk alle de H. Boeken vertaald hebben.

Duiſtere plaats van Joſephus door de Heer Voſſius nader verklaard.

Het woord WET van hoedanige breeden uitſtrekking.

Nader bewijs dat de Lxx Vertalers de gantſche Bybel in 't Grieks gebragt hebben.

Digitized by Google

werktuigen om fabelen te ſmeden, verſierd, dat'er niet Lxx, maar ſlegts vijf Overſetters mede zijn beſig geweeſt, die alleen de vijf Boeken Moſis vertaald en afgeſchreven hebben. Indien wy dan wijſſelijk deſe beuſelingen willen verlaten, en de getuigeniſſen van Joſephus en andere geagte Schrijvers voldoen en aannemen; ſoo moetenwe geheelijken vaſt ſtellen, dat de Lxx Overſetters alle de Boeken des Ouden Teſtaments overgeſet, ofte ten minſten, de ouder Overſetting verbeterd hebben; 't geen even ſoo veel te agten is, als of ſy die ſelfs overgeſet hadden.

Verſierſel der Rabbinen tegen de Lxx Griekſe Overſetters.

Het gene onſen Schrijver kort op het voorgaande doet volgen, om te betoonen waar van daan doch de Griekſe Vertaalinge, den Lxx Overſetters toege-eigend is geworden; ſulks is voorwaar niet minder verwonderlijk dan ſlegt: te weten, hy meend dat dit geſchied is, om datſe is goed-gekeurd geworden van de Lxx Rigters die het Groote Sanhedrim van Jeruſalem uit maakten, en niet datſe van ſoo veel Overſetters toegetaakeld is. Maar eilieve doch, ſegd ons eens; indienſe van 't geheele Sanhedrim is goed gekeurd, hoe kanſe dan noch vol fouten zijn, of waarom ſalmenſe niet liever voor heel naauwkeurig houden? en wat ſalder verhinderen dat ook niet deſe Goedkeurders, Overſetters geweeſt zijn? Waarlijk ſoo wanneer deſe geleerde Man de waarheid deſer Overſetting door duſdanige aanvallen meend te verpletteren, ſoo beveſtigd hy deſelve veel meer met ſeer kragtige bewijs-redenen. In ſijn volgende Hooftſtuk, en by na overal ſegd hy, dat Origenes ſeer veel plaatſen in de vertaaling der Lxx Overſetters veranderd en bedurven heeft: welke vertaaling hy in ſijne *Hexapla* en *Tetrapla* ſal ingevoegd hebben. Maar Origenes ontkend dit ſelfs, wanneer hy beveſtigd dat hy deſe Overſetting in ſeer veel plaatſen ongeſchonden en getrouwlijk afgeſchreven heeft voortgebragt. En dat dit waar is, betuigen ſeer veel oude Affchriften, die noch overig zijn, doorgaans met Sterretjes en den naam *Origenes* geteekend; in welkmen altijd de minſt bedurvene Overſetting der Lxx Vertaalders vooraangeſteld vind, met een bygevoegd teeken, by aldien yts in de Overſetting voorkomd, dat in 't Hebreeuwſche Boek niet en ſtaat: of ook wel met een Sterretjen aangeweſen, by aldien eenige woorden uit andere Overſetters, en voornaamelijk uit Theodotion daar by geſet zijn, diemen in de Hebreeuwſche Boeken en niet in de Griekſe vind. Ja wy houden datmen niet een eenige Letter ſou konnen toonen, die Origenes of uitgelaten of veranderd heeft. Daar na dwaald R. Simon ook dapper in den naam, en in de geſteldheid van Origenes *Tetrapla* en *Hexapla*: want die en hebben haren naam niet van vier of ſes Kolommen; maar ſy dragen den naam van *Tetrapla* en *Hexapla*, om dat de eerſte is een *viervoudige Overſetting*, en de laatſte; om datſe een *ſesderlei Overſetting* bevat: en op deſelve wijs dwaald hy ook ontrent de *Octapla*, ſig ſelven tegenſprekende terwijlen hy ſijn Leidsman Epiphanius volgd. Want Origenes heeft nooit eenige *Octapla* geſchreven: Dewijl het Hebreeuwſche Boek met Joodſche, of Samaritaanſche, of ook Griekſe Letteren afgeſchreven, niet onder de Overſettingen en kan genoemd worden. Derhalven noemd Origenes de eerſte Kolommen, den Hebreeuwſchen Grond-text, als het Fondament aller Overſettingen. Hierom waren in de *Tetrapla* ſes Kolommen, en in de vijf Boeken Moſis ſeven, om datter het Samaritaanſche Boek neffens gevoegd was, met * de Eerſte of aal-Oude Hebreeuwſche Letteren; gelijkſe Euſebius en Africanus noemen, uitgedrukt: en om dat dit alleen in de vijf Boeken Moſis geſchiede, daarom ſeidemen dat de *Tetrapla* doorgaans alleen ſes Kolommen hadde; even op gelijkewijſe als in de *Hexapla*: want alhoewel

Slegte reden van R. Simon aangaande de afkomſt der befaamde naam der Lxx Overſetting.

Soo die van het Jeruſalemſe Sanhedrim de Goedkeuders der Griekſe Overſetting zijn, konnenſe ook na Voſſius meening de Overſetters genoemd worden.

Origenes te onregt van R. Simon betigd.

En waar uit ſulks blijkt.

Misſlag van R. Simon aangaande de geſchapenheid van Origenes *Tetrapla* en *Hexapla*.

Hoe deſe *Tetrapla* en *Hexapla* waarlijk geſteld waren.

* De eerſte Hebreeuwſche Letteren zijn Samaritaanſe geweeſt:

Digitized by Google

in de Pſalmen, ook de ſevende Overſetting by quam, nochtans heeftſe de naam van *Hexapla* behouden, om dat die ſevende Overſetting aan de andere Boeken ontbrak. Soo onder-en-tuſſchen ymand liever wilde gelooven, dat Origenes niet een geheel volkomen Samaritaanſch Boek in ſijn Hexapla en Tetrapla heeft ingevoegd; maar alleen verſcheide Leſingen heeft aangeteekend, ſoo en ſullen wy ons daar niet hard tegen aankanten. Want nademaal daar geene Oorſpronkelijke ſtukken van overig zijn, of immers dat'er geen Affchriften van de *Hexapla* noch *Tetrapla* tot noch toe gevonden zijn, ſoo ſou het voorwaar een groote ydelheid zijn, indien men hier te heftig over twiſten wilde. Nochtans volg ik liever de eerſte meening: want waarlijk dat Origenes een Samaritaanſch Boek gehad heeft, is niet alleen uit Euſebius klaar, maar ook uit Origenes ſelfs; en voornaamelijk uit de *Griekſe Ketenen*, waar in de Leſing van de Samaritaanſche vijf Boeken Moſis, dikmaal aangehaald word: en welke nergens dan uit de *Tetrapla* en *Hexapla* konnen genomen zijn. Doch datmen de Eerſte of aal-Oude Hebreeuwſche Letteren daar Euſebius van gerept heeft, van andere, dan Samaritaanſche meend te konnen verklaaren, is van alle reden verbaſterd; overmids Africanus en uit hem Syncellus, het Samaritaanſche Boek noemen; *Het eerſte en waaragtig aal-Oude Hebreeuwſche:* Maar het andere dat de Joden gebruiken, *Het Hebreeuwſche na de wijſe der Joden.* Maar dat R. Simon meend, dat de verſcheide Leſingen der Samaritaanſche vijf Boeken Moſis, niet uit de *Tetrapla* of *Hexapla* van Origenes getrokken zijn; maar uit een byſondere Griekſe Overſetting, welke de Samaritaanen gebruikt en Origenes niet geſien ſal hebben; voorwaar dat ſteund noch op geſag noch op reden. Het is ſeker dat de Samaritaanen, gelijk als nu, alſoo ook voor deſen, even als andere Joden niet alleen Overſettingen hebben gehad, maar ook Boekskens of Tafelkens die de Hebreeuwſche woorden met haare Klinkers vervatten; want ſonder deſelve hadden ſy de Joodſche Boeken noch leſen noch verſtaan konnen. En het is ſeker dat ſoo eenig Chriſten die geſien heeft, ſoo heeftſe ten minſten ook Origenes geſien en ook gehad; als die daar toe de mildadige bekoſtinge van Ambroſius, ruimvoerig t'ſijner baat hadde. Het is ook geheel ongerijmd te gelooven, dat Africanus een Samaritaanſch Affchrift ſou gehad hebben, en ſijnen vriend Origenes niet. Dus ſegdmen dan te vergeefs dat de verſcheide Leſingen van het Samaritaanſch Boek, van elders anders afgehaald zijn, dan uit de *Tetrapla* of *Hexapla* van Origenes: En ſoo miſt dan ook de geleerde Man hier in, wanneer hy ſchrijft dat wy den ſin van Euſebius en Syncellus woorden niet gevat hebben; want hy ſal 't nooit daar toe brengen dat de geſeide Letteren by Euſebius geen Samaritaanſche zijn: en Euſebius ſoude ſig openlijk tegen ſpreken, by aldien hy 't van de gemeene Chaldeeſche Letteren der Joden verſtaan hadde; dewijl hy het tegendeel in ſijn Kronijk geſchreven heeft. En wat behoefdmen veel om-wegen, daar de woorden van Euſebius ſulks klaar uitwijſen, als hy ſegd dat hem Origenes ook die Schriften verſchaft heeft die met de Oudewetſe of Eerſt-eeuwige Letteren der Hebreen geſchreven waaren? Τὰς τε παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα ἐμφερομένας πρωτοτύπους αὐτῆς Ἑβραίων στοιχείοις γεγραφὰς, κτῆμα ἴδιον πεποιῆσθαι. Want datmen aldus regter leeſt dan 't gene in 't gemeen ſtaat πρωτοτύπους, ſiet elk een ligtelijk. En welke daar meenen datmen Φερομένας voor ἐμφερομένας moet leſen, die miſſen; want het is een en 't ſelfde. En ſoo ymand onſe getuigenis wraakt, laat hem ten minſten den Griekſen Letter-konſtenaar Heſychius en andere gelooven; dewijl het uit de ſulke

kan

Het gemeen gevoelen is, dat de oude Hebreen met de Samaritaanſche Letteren geſchreven hebben; als vooren overboodig genoeg geſien is.

Prototypus, meend een *Eerſte beeld of Opperbeeld.*

Digitized by Google

kan blijken, dat ἐμφερομένας het selfde is met φερομένας of περιφερομένας. Dien Man dwaald ook wanneer hy over al voor vast steld, dat de Vertaaling der Lxx Oversetters alleen van die Grieken aangenomen is, diemen *Hellenisten* noemd; nadien deselve van alle Joden, soo wel Jerusalemsche als andere door de gantsche weereld verspreid, gelesen en goed gekeurd is. Ja hy sal niet een eenige getuige konnen uit den hoek haalen, tot op de tijden van Aquila, die tegens dese Oversetting heeft durven kikken. Daar-en-boven weet hy ons ook niet te seggen, welke Grieken dese Hellenisten geweest zijn; en wy hebbender voor desen genoeg van gesprooken. Dit alleen moetenwe hier ter sne hem noch toevoegen; dat van hem de Hellenistische Spraak, die van geleerde Mannen verworpen is, niet regt t'huis gebragt word, wanneer hy die als nieuwlijks verwarmd en opgepronkt, voor een Taal wil doen de monstering passeeren, die in de Synagogen sou gebruikelijk geweest zijn; even als of deselve een bysondere Taal waare, die noch Grieks noch Hebreeuwsch was. En dit versierssel heeft hem daarom te bet behaagd, om daar door van de Lxx Oversetters te doen gelooven, datse noch Grieks noch Hebreeuwsch gekonnen hebben. Maar God dank den arbeid der Lxx Oversetters is noch voor handen, en die Grieks verstaan konnen getuigen datse niet geschreven is in een verbasterde Taal, maar die soo geheel suiver Grieks is, datse niet beter zijn konde. Eenige seggen wel, dat dese Oversetting veel eer in de Alexandrinsche dan in de Griekse Spraak geschreven is; doch die soo spreken weten niet wat de Alexandrinsche Spraak geweest is. Doch dat sy haar seer beneerstigd hebben de Atheniensche Spraak te volgen, mag uit Irenæus of Pacatus de Letter-konstenaar blijken, die eertijds in seker Boek getoond heeft, dat de Alexandrinsche Spraak deselve met de Athenienssische was: want de spraakwijse der Alexandrinen, is uit het Land der Athenienssen voort gesproten, gelijk Suidas getuigd. En genomen datter in dese Oversetting en in de Euangelien eenige Spreekwijsen en Sin-uitdruksels gevonden worden, die by andere Schrijvers van soo gemeenen gebruik niet en schijnen, soo kanmen, alles ten ergsten opgevat, daar uit niet anders besluiten, dan dat dese Oversetters daar in niet haare, maar den Sin des Hebreeuwschen Text getrouwelijk overgeset hebben, en datse selfs ook de eige Hebreeuwsche Spreekwijsen daar door hebben willen uitdrukken. Indien ymand anders gevoeld, die mag daar by ook wel meenen, dat alle Latijnsche of Franse Oversettingen, noch Latijn noch Fransch zijn, maar in een bysondere, dat is, gelijk R. Simon segd, in de Spraak der Synagogen geschreven zijn. Wy en prijsen ook geheel niet dat hy segd, dat het Hebreeuwsche Boek en de Griekse Oversetting in veel plaatsen gebreklijk is; Ja dat hy durfd schrijven, dat de Griekse Oversetting noch wel het meest bedorven is. Want hoe kan dit waar zijn, daar weg genomen zijnde, de mistastingen der Boek af-schrijvers, de geheele Griekse Overseting noch voorhanden is, voltoid en opgeschikt met alle hare Letteren: en dat in het Hebreeuwsche Boek ontbreeken het meeste deel der Klinkers, en voor soo ver slegts voor half volmaakt kan gehouden worden. Doch 't geene de Heer R. Simon doet volgen behaagd ons beter, wanneer hy segd, dat de Hebreeuwsche Exemplaren van de Griekse Oversetting niet en moeten afgescheiden worden: Dewijl uit het tegens een-houden en over-een-stemmen der Griekse Vertaaling met het Hebreeuwsche Boek, de waarheid blijkt. Want gelijk het stomme enby na doode en van niemand verstaanbare Hebreeuwsche Boek, sonder Tong en Ziele is, soo word het geheel en al van de Griekse Oversetting bezield, en

R. Simon dwaald in sijn gevoelen aangaande de agting der Lxx Oversetting die hy alleen den Grieken toepast.

Misluk oogmerk van R. Simon.

Dat de Lxx Oversetting seer suiver en goed Grieks is.

Waarom mogelijk eenige ongewoone spreek-wijsen by de Lxx Oversetters gevonden worden.

De Griekse Text van misslagen vry gesproken.

En waarom de Hebreeuwsche Boeken konnen minder volmaakt geagt worden.

Digitized by Google

Wat nut de Hebreeuwſche Text uit de Griekſe vertaaling ontfangd.

verſtrekt een ſekere getuigenis van de waarheid derſelve. Want daar is nooit Dochter haar Moeder ſoo gelijk geweeſt, noch daar is nooit ſoo grooten Eendragt in eenig verbond geweeſt, als'er is tuſſchen de Hebreeuwſche Afſchriften, en de Vertaaling welke ons de Lxx Overſetters agter gelaten hebben; ſoomen ſlegts de Rabbinen en haare navolgers buiten dat Hek ſluit. Daar na gaat de geleerde Man ook over tot de onderſoeking onſer Tijd-reekening: doch met eerbiedigheid van hem geſeid, hy is in dat ſtuk niet gelukkiger dan in ſijn voorgaande Oordeelkundige betwiſting. Hy ontkend dat de Joden met opſet de H. Schrift vervalſt hebben: maar nademaal daar egter een openbare vervalſinge gevonden

Onderſoek wie de Jaar-reekening der Patriarchen in de Bybel mag vervalſt hebben.

word in de Jaaren der Aards-vaderen die voor en na de Sondvloed geleefd hebben, en dat ſulks niet geſchied en is by toeval noch door onagtſaamheid der Boek-afſchrijvers, maar met voordagt; ſoo is 't ſeker dat of de Lxx Overſetters, of de andere Joden hebben dit feit gedaan. Doch d'Heer Simon wil alderliefſt deſe miſdaad op den hals der Lxx Overſetters ſchuiven; en ſegd'er by, dat het van hun geſchied is, om datſe geloofden dat de

Waarom de Lxx Overſetters dat ſouden gedaan hebben, volgens R. Simons gevoelen.

weereld ouder was, dan Moſes geleerd heeft: Dus hebbenſe dan de Heilige Boeken vervalſt, en ſoo veel Jaaren daar bygevoegd, alſſe wilden dat haare Overſetting de Hebreeuwſche getallen te boven ſou gaan. Het ſtaat ons wel voor dat'er eenige andere geweeſt zijn die by na alle't ſelve ſchreven, Ja noch veel klaarder ſeiden dat die Overſetters daarom haare Vertaaling, met meerder eeuwen hebben uitgerekt, op datſe des te nader aan de Oudheden derChaldeen en Egiptenaren mogten genaken. Maar ſoo dit waar is,

Welk gevoelen van Voſſius onderſogt en wederſproken word.

ſoo moeſten de Moſaiſche Tijd-rekeningen niet ſlegts met veertien honderd Jaaren, maar met meer dan dertigmaal tien duiſend Jaaren vermeerderd zijn geworden. Voorwaar men behoorde niet te meenen dat het genoeg is, de Lxx Overſetters ſlegts met een misdaad te bekladden, maar men moeſte een regtvaardige en wettige reden deſer vervalſchinge bygebragt hebben. Indien wy nu al met R. Simon vaſt ſtelden, dat de Overſetting

Het Joodſche Sanhedrim van R. Simon hooglijk beſchuldigd.

die men de Lxx toe-eigend, niet alſoo genoemd is, om dat ſy ſoo veele Overſetters gehad heeft, maar om datſe van 't Jeruſalemſche Sanhedrim is goed gekeurd; ſoo en ſou egter de miſdaad daar mede niet weg genomen, maar eens-loefs op de ſchouderen van 't Sanhedrim overgebragt zijn, als die ſoo trouwlooſen Vertaling hebben toegeſtemd. Wederom wanneer hy ontkend dat de Joden de Heilige Schriften vervalſt hebben, hoe ſegd

D'Heer Simon in ſijn gevoelen verſtrikt.

hy dan dat of de Lxx Overſetters, of het Sanhedrim de ſelve vervalſt hebben, of ten minſten deſe vervalſching hebben toegeſtemd? nadien dat immers deſe beide, Prieſters des Joodſchen Volks waren: zijnſe dan ook niet Joden geweeſt? Hy moet gewis niet meenen, dat het een minder miſdaad is geweeſt, de Griekſe dan de Hebreeuwſche Schriften te vervalſchen; want by God is geen minder aanneming der Spraken, dan der Perſoonen.

Nu dewijle uit ſeer veele en ſekere getuigeniſſen openbaar is, dat de

Voſſius meend dat de Joden lang nader Apoſtelen tijden de Jaarrekeningen in de Bybel veranderd hebben.

langer Tijd-rekening der Lxx Overſetters, niet alleen toegelaten, maar ook voor goed gekeurd is, ſoo van de Jeruſalemſche als van alle andere Joden die voor de tijden der Apoſtelen geleefd hebben, en naderhand geene geweeſt zijn die voor de dagen van Aquila eenig gewag gemaakt hebben van die korter Tijd-rekening; wie ſoude hier op agt gevende, niet aanſtonds erkennen willen; dat deſe miſdaad van geen andere Joden heeft konnen begaan worden, als van die welke na der Apoſtelen tijden geweeſt zijn? namelijk om dat ſy van de Chriſtenen, ten aanſien van de tijd in welke de Chriſtus moeſte verſchijnen, te ſeer bekneld wierden,

en

Digitized by Google

en voor haar geen uitvlugt noch ontſnappen, meer open ſtond, by aldien de Tijd-rekening volgens de Heilige Boeken vaſt bleef: dus hebbenſe ſig dan niet ontſien uit haat tegens het doorbrekend Euangelium, de Hebreeuwſche Boeken te vervalſchen: hopende door ſulk een bedrog het des te veiliger tegens de Chriſtenen uit te harden, wanneerſe uit de Hebreeuwſche Afſchriften beweſen, dat het Sesde duiſend jaaren noch niet ten einde liep, en de tijd van den Meſſias noch niet gekomen was. En wy ſouden ſekerlijk met een opmerkelijk voorbeeld konnen toonen, dat'er geen verſierſel den Joden voordeeliger is geweeſt dan dit, voornamelijk in Spaanjen en elders. Sy hadden aldaar veele honderd jaaren over de Chriſtenen met deſe bewijs-reden gezegenpraald, om dat uit de Sibylliniſche en veel andere Oude God-ſpraken openbaar was, dat eindelijk in 't Sesde loopende of voleindende duiſend Jaaren, den Meſſias ſou komen. Dus bragten ſy dan uit haare Schriften, tot aan de tijden onſes Saligmakers, alleen Vier duiſend jaaren by; en beweerden ſtandvaſtelijk daar nevens, dat'er noch Twee duiſend jaaren overig waaren, eer de waare Meſſias komen ſou. En heeft dit verſierſel ſoo kleinen tegenſtand in ſijn voortgang gevonden, dat de Joden daar door in Spaanjen, ontrent duiſend Jaar het Chriſtendom onder de voet gehouden hebben, en hun in haare onwetenheid voor het Jaar van Chriſtus Geboorte, de Joodſche Jaar-reekening in de hand geſtopt, ja genoegſaam opgedrongen hebben; beginnende van Herodes: het zy om dat ſy geloofden dat hy de Meſſias was, of om dat ſy meenden dat ſy de Jaaren haarer Ballingſchap van de tijd daar in den Scepter van Juda weg-genomen is, behoorden te beginnen. Maar gelijk wy elders geſegd hebben, dat deſe Jaar-reekening in 't Jaar van Chriſtus CCCCIX met gemeene toeſtemming der Joden, die 't gebied van Spaanjen in handen hadden, is ingevoerd geworden: alſoo is ook openbaar datſe door algemeene Plakkaten der Spaanſche Koningrijken, is afgeſchaft geworden. Eerſtelijk tot Valencia, en naderhand in den Jaare MCCCLXXXIII. En al ſchaamen haar de Spaanſche Hiſtorie-ſchrijvers de waare oorſaak hier van te verhaalen, nochtans verheugen ſy hen daar in dat deſe Jaar-reekening met gemeene toeſtemming der Chriſtenen, den Joden wederom ontfutſeld is, en datmen de Jaaren naderhand heeft begonnen te tellen na Chriſtus Geboorte. Te vooren is'er egter ook noch geen gebrek aan Mannen geweeſt, die deſe Joodſche Jaar-reekening gantſchelijk mishaagde. De eerſte die van deſe goede bende ons ter hand gekomen is, was Julianus Pomerius (mogelijk Juliaan de Kerkvoogd tot Toledo) in die Boeken welk hy in 't Jaar na Chriſtus DCLXXXVI tegen de Joden ſchreef; daar in hy oordeeld dat de Tijd-reekening der LXX Overſetters, beter is dan de Rabbiniſche. En daar en is ook geen twijffel aan of ſijn arbeid ſou een gelukkiger voortgang gehad hebben, by aldien dien Man de waare oorſaak en de tijd om en in welk dit Joodſche bedrog geſmeed was, wat dieper ingeſien, of ſelfs nader verklaard had. En nademaal de twiſt-ſtrijd, tuſſchen de Joden en Chriſtenen, alleenig over de Tijd gaat, gelijk Hieronymus wel vermaand heeft, ſoo moetmen geheelijk daar op aandringen, dat de Joden ten tijde van Aquila of korts te vooren, de Hebreeuwſche Afſchriften vervalſt en een tijd van ontrent Twee duiſend jaaren uitgeveegd hebben; op datſe een grondſlag hadden, om te betoogen dat de Meſſias noch niet gekomen en was.

En waarom ſy ſulks hebben ondernomen te doen.

Hoe voordeelig dit den Joden tegen de Chriſtenen is geweeſt.

Wanneer de Joden deſe valſche Jaar-reekeninge hebben doorgedrongen en waar die is afgeſchaft.

Waaroni het gevoelen na de Lxx vertaalers het veiligſte voor het Chriſtendom is.

By aldien nu ook ymand wat naauwkeuriger begeerde te weten, in wat tijd de Joden de Hebreeuwſche Afſchriften hebben vervalſt, of ten minſten hebben beginnen te vervalſchen, ſoo meenenwe datmen deſe ruimte des tijds, mee-

Wanneer de Joden de Hebreeuwſche Boeken waarſchijnelijk hebben beginnen te vervalſchen.

meeſtdeels binnen d'omtrek van twee- en-twintig jaaren kan bepaalen. Want nademaal Egnatius in ſijnen Brief aan die van Philadelphia geſchreven, beveſtigd, dat hy ſommige heeft hooren ſeggen; *Indien 't gene in de Euangelien ſtaat, ook niet in de oude Gedenk-boeken of Affſchrift-gaarden gevonden word, ſoo en wilden ſy het ſelve ook niet gelooven;* daar op hy heeft geantwoord, *Ja, datmend'er vond;* doch ſy hebben 't ontkend: derhalven is daar uit openbaar, dat de Joden van doen aan, haare Affſchriften vervalſt hebben; of ten minſten datſe doe al afgetreden waaren van den Sin die de Lxx Overſetters overgeleverd hebben. Nu dewijle Joſephus, die uit de Hebreeuwſche Affſchriften deſelve Tijd-reekening en deſelve uitlegging met de Lxx Overſetters doorgaans uitdrukt, en ſijn Boeken van de Joodſche Oudheden in 't negen-en-t'negenſte jaar Chriſti, heeft voleindigd; maar Egnatius in 't jaar CXXI Martelaar geworden is, ſoo werd daar uit ſeer gevoegſaam beſloten, dat de Joden binnen dien tijd, de woorden en den Sin der Heilige Schriften vervalſt hebben. Gelijk mede Egnatius regt antwoorde; *Dat hem Jeſus Chriſtus in ſtede was van de ſuivere en onvervalſte Schrift, en datmen hem als den Overprieſter meerder behoorde te gelooven dan andere Prieſters.* En wy maaken hier van ſoo veel te lievер eenig ruimweidig gewag, om dat alleen deſe verkeerde reekening, gemaakt heeft dat de Joodſche Religie, nu ſoo veel honderd jaaren in de weereld ſtand gehouden heeft. En ſoo wanneer nu deſe Tijd-reekening te niet gedaan word, 't geen ſeer ligt om doen is, ſoo ſullen daar met toeſtemming niet alleen van Joſephus, maar ook van alle de Joden voor hem; mitſgaders de reekening welke de Lxx Overſetters overgegeven hebben, geene Joden meer in de weereld overig zijn. Maar de Heer Simon neemd hier een uitvlugt; en meend dat by aldien de Joden de Boecken van Moſes vervalſt hebben, ſy veel meer ook de Prophetien van Daniel hadden moeten vervalſchen. Doch wie twijffeld daaraan? Wie en weet niet dat ſy ſelfs Daniel geheel uit het getal der Propheten hebben uitgewiſt? Dit ontkend evenwel de geleerde Man, en beweerd in ſeer veel plaatſen dat de Joden een en 't ſelfde met de Chriſtenen van Daniel gevoelen, en dat de ſtrijd tuſſchen hun alleen gaat over den Naam. Maar indien de twiſt alleen leid over den Naam, wanneer daar gevraagd word of Daniel een Propheet geweeſt is of niet? ſoo ſal ook dit verſchil; namelijk of onſe Saligmaaker de waare Meſſias geweeſt is, alleen van den Naam zijn; en daar en ſal niet een eenig geſchil meer in menſchelijke of Goddelijke dingen overig zijn, daar vanmen niet met groot regt betwiſten kan, dat het alleen den Naam raakt. Voor welk en hoedanigen Prophetiſchen Boek de Joden dat van Daniel houden, dat hebben wy elders ruim genoeg getoond. En met hoedanigen haat dit Volk tegen deſen Propheet ingenomen is, is hier uit openbaar, dat daar hy voortijds de middel-rang der Propheten hadde, hy nochtans daar na uit afkeer van de waarheid, op 't einde, en als in den agterſten hoek van 't Hebreeuwſche Boek, onder de half-heilige Boeken verſteken is: en ſy ſouden hem wel overal en voor eeuwig uitgeroeid hebben, by aldien 't alleen aan haar geſtaan hadde. Ja dat wy ook in deſen Propheet niet de geheele Overſetting der Lxx gelijk die der andere Heilige Boeken, maar alleen de opgepoetſte van Theodotion hebben, ſulks is ons alleen van haare quaade parten overgekomen.

Joſephus heeft deſelve Tijd-reekening der Lxx gevolgd.

Waarom dit noodig aan te merken is.

Algemeen middel om 't Jodendom van ſelfs te doen inſtorten.

Of de Joden ook de Boecken van Daniel vervalſt hebben.

Ongerijmdheid in d'Heer Simons gevoelen.

Haat der Joden tegen 't Boek van Daniel.

De Joden zijn oorſaak datmen in de Lxx Overſetting het gantſche Boek van Daniel niet ſuiver en heeft.

Hier na beroept ſig gemelden Schrijver op het Samaritaanſch Affſchrift; en op dat hy ons gevoelen beſchimpen mogt, ſegd hy dat het Hebreeuwſche Boek, aangaande de Jaar-reekening der Aard-vaderen, van het Sama-

ri-

Digitized by Google

ritaanſch Affchrift beveſtigd word. Maar nademaal tuſſchen die beide Boeken ſoo grooten verſchil is alsmen ſou konnen bedenken, ſoo verwonderen wy ons niet weinig dat hy ſulks ſchrijven durfd. Indien hy de bewijs-reden hier van daan neemd, dat beide Boeken een korter reekening bevatten, dan de Lxx Overſetting aanbrengd, ſoo beveſtigd hy ſeer wel onſe reden; want het kan ligt openbaar worden, dat beide die Volkeren, ſoo Joden als Samaritaanen, om datſe Chriſtus niet erkennen wilden, de Tijden verkort hebben. Doch om dat ſy niet alleen de Chriſtenen, maar ook elkander van ouds onderling plagten te haaten, ſoo hebben ſy ſelfs in de vervalſching haarer Boeken, verſcheide wijſen gebruikt. En alhoewel ſy verre van malkander afgeweken zijn, ſoo brengd niet te min deſelve verſchilligheid der Hebreeuwſche Boeken, groot nut aan, om te beveſtigen dat de Lxx Overſetters de waarheid hebben voorgeſteld. Daar na ſegd hy, dat Africanus, Euſebius en Syncellus wel de verſcheidendheid der Leſing aangeteekend hebben, maar dat ſy ſeer verre van onſe meeninge zijn verſchoven geweeſt, als die daarom den Joden, of Samaritaanen de ſmette van vervalſching aangewreven hebben. Maar mogtmen vragen, wat zijnder veel woorden noodig, daar de verſcheidendheid het Feit ſelfs toond, en niet een toevallige, maar een openbare vervalſchinge inſluit? Men ſtelle dan deſe reekening ſoomen wil, de miſdaad ſal altijd op de Lxx Overſetters, of op de Joden komen. En nademaal de ſtellinge der Lxx Overſetters op ſeer veel en ſekere getuigen, ja daar-en-boven op de toeſtemming der Oude Joodſche Synagoge ſteund; doch de korter Tijd-reekening niet een eenige getuige heeft die ouder is dan Aquila; ſoo ſoude het waarlijk een bewijs van een ſeer ongelukkig oordeel zijn, indienmen voor ſoo opentlijken bewijs, niet en wilde in ſijn oordeel waggelen. Evenwel dwaald R. Simon, wanneer hy hem beroept op de voorgemelde Schrijvers, als of ſy de Joodſche vervalſching niet gekend en hadden. Africanus en uit hem Syncellus beveſtigen opentlijk, dat de Hebreeuwſche Boeken niet over-een en komen, en veel wanſchiklijkheden begrijpen, welke hy eerſt verhaald, en daar na in ronde woorden daar byſet, dat billik alle Tijd-reekenaars de Overſetting der Lxx Vertaalers navolgen; als dewelke gemaakt is, eer de Hebreeuwſche Affchriften voorquamen en vervalſt wierden. Ja hy en ſegd niet alleen in deſe plaatſe, maar ook elders klaar genoeg dat de Getallen der jaaren in de Hebreeuwſche Boeken vervalſt zijn. En aldus gevoeld ook Origenes van veel plaatſen die de Joden met voordagt bedurven hebben.

Wat blijken datter zijn omde Griekſe Jaar-reekening der Lxx boven die der Hebreeuwſche Text te ſtellen.

Getuigenis voor de agting en trouw der Lxx Overſetters.

In de volgende Hooftſtukken brengd Richard Simond eenige ſtaaltjes uit de Overſetting der Lxx by, daar van hy meend, datſe ſomwijlen in gemiſt, of ten minſten den Sin niet alte welvoegſaam en net vertaald hebben; niet tegenſtaande hy deſelve Overſetting nochtans in ſeer veele plaatſen prijſt. Doch wy ſien daar in dat hyſe dikmaal van dubbelſinnigheid en onſekerheid beriſpt; maar tot ſijn ongeluk: want om dat hy de Hebreeuwſche woorden ſelfs niet en heeft durven van dubbelſinnigheid beſchuldigen, ſchoon datſe waarlijk ſoo zijn, ſoo moeten wy ſijn beriſpen der Lxx Overſetters alleen voor een bewijs van haare goede en getrouwe Vertaaling houden. Van de reſte houden wy, dat hy ſeer weinig in 't Grieks ſou moeten ervaren zijn, die niet en ſou weten, dat R. Simon om ſijn beriſping over Geneſis 3: 14, 15. en Kap. 4: 16, 26. en Kap. 6: 14. &c. en Pſalm 22: 2. en weinig andere, voor te brengen, t'eenemaal vergeefs geſweet heeft. En of het andere al gelukkiger van de hand geſchoten is, laaten wy alle, die diep in de Griekſe en Hebreeuwſche Taalkunde ingeboord

Voſſius bewijſt dat R. Simon vergeeſſe moeite gedaan heeft met aan te wijſen dat de Griekſe Overſetters gemiſt hebben in de nettigheid der ſin.

Digitized by Google

boord zijn, geern oordeelen. Wy prijſen egter noch des Mans beleefdheid daar in, dat hy deſe Overſetting ſeer hoog agt; en niet van die bende is, welke daar gevoelen, datſe uit het Werk-huis van den Satan voortgekomen is. Niet anders voorwaar als of die ſchrift, welke Chriſtus en de Apoſtelen ons agtergelaten, en met haar voorbeeld aangepreſen hebben, den Duivel tot een Autheur kon hebben. En betwiſten deſe menſchen de ſaak even ſoo, als of het ſlegts door een ſlaafſe en Godvrugtige verootmoediging geſchied waare, dat Chriſtus ſoo een quaade en dwaalſieke Overſetting toegeſtaan hadde. Maar weg met deſe Godvrugtige ſlavernie en dit verbond met den booſen Geeſt: men ſou ligter een gantſche Steenrots met de hielen omver ſmijten, dan datmen in deſe Heilige Overſetting yts onregt geſchreven, of quaalijk vertaald ſoud vinden; alleen de menſchelijke Schrijf-fouten der Boek-uitſchrijvers, die ook alleen tot de Heilige Boeken door Gods toelaating konnen ingeſlopen zijn, uitgeſonderd. Hierom en heeft het noch Hieronymus noch ymand anders tot hier toe wel gelukt, wanneer ſy yts onregt vertaald in de Overſetting der Lxx hebben gepoogd aan te wijſen: 't gene wy genoeg hebben getoond, en als 't den nood vereiſt, ſoo ſullen wy het eenmaal breed genoeg uitvoeren. Derhalven en moet d'Heer Simon niet onverduldig zijn, datwe in ſijn oordeel over de Lxx Vertaalers niet en ruſten. Ook en moet hy niet meenen, dat wy de waarheid verlaatende ons geheel na ſijn enkel goed-dunken ſullen ſchikken. Hy dwaald boven maten ſeer, wanneer hy gevoeld dat het met ons gedaan is, en een middelweg voorſchrijft; namelijk, datwe de Lxx niet meer dan andere Overſetters toeeigenen moeten; en dat, om dat ſy ſoo wel als andere hebben konnen dwaalen. Doch dit geſchil behoord ſoo lang ſtil te zijn, tot dat het klaar en openbaar is, dat ſy ſekerlijk gedwaald hebben. En dit ſal als dan eerſt geſchieden, wanneer hy de getuigeniſſen van Chriſtus en de Apoſtelen, uit deſe Overſetting genomen, ſal beſpotten, en betoonen, dat alle de oude Joden daar de Spraak doe noch van overig was, geen Hebreeuwſch gekonnen hebben. Voorwaar indienmen letten moet op de waarheid, ſoo moetmen met de twijffelaars niet de middelweg inſlaan, maar den regten Koninglijken Voetpad houden: en die ſullen wy dan ook houden, wanneer wy in de voetſtappen van de Saligmaaker Jeſus en ſijn Apoſtelen tredende, ook deſelve Overſettinge volgen; welke ſy als de eenige wettige en getrouwe gevolgd hebben: die anders doet, ſoekt als een ſwerver na het voetpad, daar het voor ſijn neus ligt. Onder de dingen die van eenerlei geſlagt zijn vindmen een middel; maar tuſſchen goede en quaade Overſetters, en tuſſchen Chriſtus en der Rabbinen Meſſias, een middel te willen ſoeken, is t'eenemaal uitſinnig worden. En overmids ſoo wel in onſe als in de voorige eeuwe ſoo veel Overſettingen uitgegaan zijn, welke nochtans de ſeer geleerde Simon billik verdoemd: wat behoefdmen dan noch de dwaalingen te vermeerderen, en nieuwe uitleggingen te verſieren, of een nieuwe Overſettinge te maaken, dewijlwe de waaragtige hebben, gelijk ons Chriſtus ſelfs toond. En al en hadden wy ſoo grooten getuigenis niet, ſoo doet egter de waarheid deſer Overſetting ſig met ſoo klaare bewijs-reden op, dat een wijs Man diens gemoed met geen nieuwe Joodſche voor-oordeelen beſoeteld is, hy wil of hy wil niet, moet bekennen, dat noch de woorden noch den ſin beter of getrouwelijker hadde konnen gegeven worden, dan van deſe Overſetters is geſchied. Ook en moet ſig niemand daar aan ſtooten, of wonderlijk dunken, dat na ſoo veel verloopen eeuwen eenig verſchil in de Leſing inge-

Onverſchoonelijke misſlag van ſommige in 't quaalijk oordeelen der Lxx Overſetting.

Misſlag van R. Simon om dat hy de Lxx Overſetters alleen neffens andere vertaalingen wil geſteld hebben.

Van wien de Lxx Overſetters groot geſag ontleenen.

Aardigen ſlinger van I. Voſſius tegen Simons aangeweſen middelweg.

Indien alle de laatere Overſettingen uit 't Hebreeuſch vol dwalingen zijn, hoefdmen geen andere dan uit die der Griekſe te maaken.

Digitized by Google

gekomen is; maar men moet ſig veel meer daar over verwonderen, dat aangemerkt de handen der Boek-ſchrijvers onvermijdelijk ſlibberagtig zijn, en ligtelijk miſſen konnen; dat ſeggen wy, na verloop van twee of drie duiſend of meer Jaaren, een ſoo grooten ſaamenſtemming tuſſchen de Griekſe en d'Hebreeuwſche Boeken behouden is: hoedanigen behoudenis men naauwlijks vind onder de Afſchriften, die ſlegts ſederd weinig honderd Jaaren zijn begonnen voortgeplant te worden. En ſoomen vraagd, wat voor getuigeniſſen der waarheid in de Hebreeuwſche Boeken overig zijn? Daar zijn tegenwoordig Lxx Prieſters, en even ſoo veel getuigen alſſer Overſetters zijn. Hierom, indien wy nieuwe Overſettingen der H. Schrifttuur willen inſtellen, ſoo laat ons deſe Leidsmannen volgen die alleen den regten weg aanwijſen; want wy dwaalen van de waarheid af, ſoo dikwils als wy van deſelve afwijken. Het Hebreeuwſche Boek is ſtom, en ten halven deel verminkt, gelijk de Rabbinen ſelfs toeſtaan, om dat het ſijn ſekere of waaragtige Klinkers niet en heeft. En al waaren ſy noch voor handen, ſoo en kan egter niet een ſoodanigen Overſetting daar uit gemaakt worden, om dat het vermogen der woorden, en het grondige verſtand des Sins, gantſchelijk is uitgeveegd. De Joden ſelfs en ontkennen ook deſe ſwaarigheid in het overſetten geenſinds; en daarom verwagten en roepen ſy om haaren Meſſias, op dat hy kome en haar het geſlotene en ſtomme Boek opene en doet ſpreken: op datſe alſoo haare Propheten mogten leſen en verſtaan. Maar wat voor een ſlaapſugt of uitſinnigheid heeft ons, wy die den waaragtigen Meſſias erkennen en de waare uitleg der Goddelijke uitſpraaken hebben, doch betoverd, dat wy den ſekeren Leidsman verlaatende, de blinde Wegwijſers gelooven; en van die welke God van overlang geheel en al het verſtand benomen heeft, de verklaaringe der H. Schrift ootmoedig af-bedelen? God heeft eertijds den Propheten, en 't Oude Prieſterdom ſijne uitſpraaken toebetrouwd; maar na dat door de Lxx Overſetters en de Apoſtelen, de erffeniſſe der Woorden Gods, overgegaan is tot de Heidenen; ſoo is teffens alle wetenſchap en verſtand midden uit het Jodendom weg genomen en aan de Heidenen overgeleverd, gelijk de Propheten voorſegd hebben. Indien dan de Joden haare Heilige Boeken verſtaan willen, ſoo moeten ſy van de Heidenen, die weldaad die ſy hun eertijds overgegeven hebben, wederom af-eiſchen. En deſe ſullen ook williglijk wederom geven, en de Joden geern deelagtig maaken van ſoo een heilſaame bylage die beiden is toebetrouwd geworden. Want waarlijk gelijk eertijds de zaligheid gekomen is van de Joden, alſoo ſullen ook nu de Joden behouden worden door de Heidenen, als den welken geene andere toevlugt der zaligheid overig is, dan dat ſy haar begeven tot de Kerke van Chriſtus, en daar in leeren de verborgentheden Gods, welke haare Voorvaderen eertijds den Heidenen overgeleverd hebben.

Fraye aanmerking van Voſſius.

Waarom Voſſius in 't overſetten, de Lxx gevolgd wil hebben.

Voſſius meend datmen uit het Hebreeuſch geen nette Overſetting doen en kan.

Misſlag der Chriſtenen die liever de blinde Joden dan de Lxx Overſetting volgen.

Het verſtand der H. Schriften is van de Joden op de Chriſtenen overgegaan.

De Joden moeten nu de kennis der Heilige Schrift van de Chriſtenen, de Chriſtenen niet van de Joden afbedelen.

De redenen dan die onſen geleerden Man bewogen hebben te meenen, datmen een nieuwe Overſetting behoorde in te ſtellen, welke met het Hebreeuwſche Boek naauwkeurig over-een ſou komen, zijn t'eenemaal deſelve, welke eertijds Hieronymus, en nu ſeer veele Chriſtenen, om het ſelfde te doen, hebben beweegd; te weten ſy oordeelen, datmen elk een in ſijn konſt dien hy oeffend, behoorde te gelooven; en ſoo willen ſy ook datmen de Rabbinen, die haar gantſche leeftijd aan de Hebreeuwſche Taal beſteden, haare geloofwaardigheid niet en moet ontrekken. Laat het zijn ſeggen ſy, dat ſy veele dingen verſieren, egter liegen ſy niet altijd. Maar wie is doch ooit ſoo leugenagtig geweeſt, die ook niet wel door toeval en altemet en ſelfs by ongeluk de waarheid geſproken

Op wat grond en reden R. Simon een nieuwe Overſetting drijfd.

Digitized by Google

Vossius houd de waarheid een seldsaam ding in de Rabbijnsche Schriften.

heeft? nochtans agten wy de waarheid in de Rabbinische Schriften soo een vreemde saak te zijn, datwe tot noch toe niemand gevonden hebben die deselve daar heeft konnen uithaalen. Want al soekt mense door en door men sal niets vinden als 't verlies van den tijd. Ja daar word soo grooten onwetentheid, en Barbarie, en ruimen aantal versieringen en toebereidselen tot nieuwe leugenen in haar Schriften gevonden, dat'er niets waaragtiger is dan 't gene de Schimp-digter van haar segd:

——— De Jood verkoopt seer mild
Sijn Droomen voor klein Geld, hoe dwaas dat gy 's ook wild.

De Joden getuigen selfs dat haar oorspronkelijke Taal vergaan is.

Maar indienmen de Joden in eenig ding behoord te gelooven, waarom en gelooven wy haar ook hier niet in, als sy selfs bevestigen, dat de Hebreeuwsche Taal vergaan is, en dat sy over de gantsche Aarde ballingen gemaakt zijnde, het Hebreeuwsch nu niet meer en verstaan? Dus word'er dan te vergeefs gesegd, datmen elk in sijne konst behoorde te gelooven; want soo wy ons tot die keeren, welke opentlijk bekennen dat sy selfs niet en weten 't gene sy leeren, soo sullen wy alleenig dit bevorderen, dat wy haare dwaalingen indrinken, en met haar aan een en deselve onwetentheid deelagtig worden. En schoon wy hier de waarheid schrijven, egter en ontbrekender geen ge-agte noch seer geleerde Mannen, welke daar noch vechten en strijden voor de Rabbinische Schriften, als of deselve seer veel tot het regt verstand der Heilige Schriftuur konden toebrengen; en datmense daarom ook neerstig moeste hooren en insien. En op datmen sig des te meer verwonderen en sien sou hoe diep ook de Rabbijnsche dwaalingen, de gemoederen van sommige Christenen heeft ingenomen, soo behoefdmen alleen aan te merken, dat het in dese onse Eeuwe niet aan Mannen gehaperd heeft, dewelke selfs over de Euangelien, Rabbinische verklaaringen geschreven hebben; wringende en draajende daar in by na alle enkele woorden, niet na de Griekse, maar na de Rabbinische spreek-wijsen: ook brengense uit den Talmud eenige Ceremonien en gewoonten voor den dag, op welke Christus en de Apostelen souden gesien hebben. Voorwaar de Republijk der Christenen sou onses agtens, sulke Oversetters en Geloofs-beschermers veilig missen konnen. Want alsmen de sulke haare Euangelische verklaaringen wel insiet, soo en zijnse niet Grieks, maar Hebreeuwsch; en men heeft reden om'er uit te besluiten, datse noch Grieks noch Hebreeuwsch verstaan en hebben. Doch wat aangaat eenige gebruiken en Ceremonien, soo weten wy ook dat de Rabbinen misschien met geen minder neerstigheid de Euangelien lesen dan de Christenen; want of sy schoon Christus niet aan en nemen, nochtans pluimen sy de Ceremonien der oude Hebreen uit de Euangelien en Apostolische Geschiedenissen, en brengen die over in haare Verklaar-boeken. Wanneer dan de Christenen dese Ceremonien lesen, soo vergaderen sy deselve op, als Edel-gesteenten, en meenen wel degelijk dat de gedagtenis derselve van de Rabbinen is bewaard geworden uit een langdurige Overlevering van hand tot hand. Daar het nochtans seker is, dat'er geen Hebreeuwsche of Rabbinische Schriften overig zijn, die ouder zijn dan de MISNA en den TALMUD: soo dat'er selfs een ruimte in haare Schriften open staat, van Artaxerxes tijden af, tot op die des Keisers Justiniaan: tusschen welke ontrent duisend Jaaren verloopen zijn: van welke tijd sy niets of weinig sekers hebben, datse selfs met leugenen voor goed en gangbaar stoffeeren konnen, gelijk Morinus wel heeft aangemerkt. Derhalven indienmen weg neemd, 't gene sy uit de Euangelien, uit Aristæus, Philo, Josephus en

Hoe gevaarlijk het Vossius houd met de Joden te raad plegen.

Verkeerde meening sommiger Godgeleerde.

Hier wil Vossius den vermaarden Ligtfoot hekelen, die anders by onse Godsgeleerde in groot-agting is.

Vossius meend dat selfs de Joden veele van haar dingen uit de Euangelien rapen.

De Rabbijnsche Schriften hebben geen volreeks en zijn veel later dan de Euangelien.

Digitized by Google

en de Jaar-boeken der Heidenen te gaar gesleept hebben, soo salder geheel niets van die gantsche tijd in haare Geschriften overig blijven, dan 't gene enkel versierd is. En soo'er al yts waaragtigs in haare Boeken gevonden word van Rabbi AKIBA, HILLEL en andere, dat hebben sy alles van Origenes; en voornamelijk van Hieronymus; waar van in den Talmud dikmaal gerept werd. En sonder dese souden sy selfs niet eens de voorige naamen weten. Want waar van daan souden het dese ellendige menschen gehaald hebben, daar sy doch geene Schrijvers van die tijden hebben, en dat'er in haare Historie soo een groote kloove openstaat, datse met geene vonden, noch Brieven noch Registers, noch yts anders dat tot aan de Daaden haarer Voor-ouders reiken kan, kan aangevuld worden. Ja by aldien de Gedenk-boeken der Heidenen, en door die welke onder de Volken in Christus geloofd hebben, niet behouden en waaren, de Naamen van Moses, of Abraham en soude niet eens meer overig zijn: Ja sy souden den Joden, Samaritaanen en Saracenen; alsoo onbekend zijn, als de Inwoonders die midden in Brasilien leven. Gelijk mede sijn toevlugt te nemen tot mondelinge Overleveringen, niet anders en is dan opentlijk sot zijn; en sy worden selfs van de omsigtigste Rabbinen verfoeid. Nochtans en seggen wy dit niet, om datwe de Rabbinen geheel willen agter de bank gesmeten hebben, maar wy prijsen het onderzoek derselve veel meer aan, en houden veel van die welke haare Schriften te raade nemen. Doch niet om dat'er yts sekers uit te haalen is, maar om dat valsche onderstellingen; somtijds tot de kennis der waarheid niet alleen nut, maar ook dikmaal noodsaakelijk zijn: gelijk die gene weten die in de Meet en Rekenkonst eenigsinds gevorderd zijn. De deugdelijkheid der waarheid is wel groot, doch sy werd te mets door de boosheid der menschelijke poogingen, twijffelagtig gemaakt, of t'eenemaal overstulpt. En op dat ons dit niet en overvalle, soo moetmen deselve reden en deselve weg inslaan, die de voorsigtige Regters gewoon zijn in te gaan; namelijk de getuigen van beide partyen, toelaaten en onderzoeken. Want dewijl de waarheid altijd eenvoudig en met haar selven standvastig is; en de quaad-aardigheid van haare bestormers, naauwlijks door eenig sekerder behulp-middel betrapt word, dan wanneer sy verscheide en dikwils onderlinge tegenstrijdige getuigenissen bybrengen; soo sal het sekerlijk geschieden dat aldus de waarheid sal zegenpraalen: want hoe veel meer onregtveerdige en valsche getuigen gehoord worden, soo veel meer ligt werd'er opgesteken, om de valsche getuigenissen te konnen ontdekken. Wel aan laat dan de getuigenissen van beide de partyen voor den dag komen. Die voor de waarheid der oude Oversetters getuigenis gegeven hebben, zijn eerstelijk de Lxx Vertaalers selfs, de meeste onder malkander over-een komende, en in de Hebreeuwsche Spraak die doe noch gebruiklijk was, seer ervaaren: alle oude Joden die soo wel in Syrien als in andere Landschappen woonden: daar na ook Christus en de Apostelen en de volgende Synagogen der Joden tot op de tijden van Aquila: eindelijk heeft de geheele weereld in dese Oversetting toegestemd, en daar en wierd niemand gevonden die daar tegen durfde kikken. Indienwe nu dese getuigen te berde brengen, beneffens die gene die daar tegen strijden; en in 't aanhooren van die beide uitsluiten, de Rabbinen die lange na de voornoemde getuigen geleefd hebben, als mede haare Leerjongers Aquila, Symachus, Theodotion en alle Vyanden der Christenen, in de Hebreeuwsche Spraake alsoo onwetende als haare Meesters; soo salder alleen Hieronymus in de geheele Oude Kerk overig zijn, die hem van de Joden

Het gene by de Joden ouder is dan den Talmud en de Misna, dat hebbense selfs van de Christenen.

De omsigtigste Rabbinen en steunen niet seer op de mondelinge Overleveringen.

Waarom men egter de Joodsche Rabbinen mag en moet insien.

Middel om in desen wel te handelen.

Wat getuigenissen de Lxx Oversetting heeft.

Digitized by Google

Hieronymus is alleen de eerste die van de Joden verleid is om van de Lxx Oversetting af te wijken.

liet verleiden, om van de Lxx Oversetters af te wijken, en een nieuwe in te stellen. En die Origenes ook hier onder tellen, voorwaar die missen grootelijks, als die doorgaans betuigd, dat hy aan de Oversetting der Lxx vast houd; en dat hy de Joodsche verklaaringen alleen ten dien opsigt in sijn *Tetrapla* en *Hexapla* gevoegd heeft, op dat de Christenen souden sien, hoe de Joden na de tijden van Christus, de H. Schrift verklaaren: Waar voormen mede de nieuwer Christenen, die ook selfs tegens de Lxx Oversetters den mond durven open doen, en daar-en-boven noch willen aangesien worden voor seer kundig in de Hebreeuwsche Taale, daar sy haare Meesters de Rabbinen volgens haar eigen bekentenis niet en verstaan, behoorde te houden. Nu vraagen wy, indien dese getuigen en dese Oversetters onderstogt en vergeleken worden met de eerste, wat'er voor een sekerder bewijs-reden kan gegeven worden om de waarheid uit te haalen, en de valsche beschuldiging den mond te snoeren, dan de over-een-stemming van dese, en het onderling verschil der andere Oversetters? Waarlijk daar de waarheid is daar is ook Eendragt; doch de Tweedragt is het sekerste teeken van de leugen, En om hier Hieronymus voorby te gaan, die als den eersten der Christenen, met sijn Rabbinische Oversetting te maaken; andere om het na te doen als een Vaandraager is voorgegaan, soo zijn misschien daar na van de Joden en Christenen, duisend Oversettingen gemaakt; en nochtans salmen in soo groot getal geene vinden, die met een andere, in woorden of in sin, over-een-stemd; Ja daar is naauwlijks een die sig maar inbeeld yts in de Hebreeuwsche Taal gevorderd te zijn, die de H. Schriftuur niet op duisenderlei wijse wringd en draaid. En al zijn sy bereid alle en yders uitleg aan te nemen, soo word nochtans den sin der waarheid welke ons Christus geleerd heeft, met gelijken gemoede verfoeid. Sommige durven met de Rabbinen vast-stellen, dat den sin der H. Schriftuur veelvoudig is, en datse wel Lxxii of meer aangesigten of sin-beduidingen lijd. Indien dit waar is, soo moetmen nu ook seggen, dat de Heilige Boeken niet meer een eenig enkel Boek of lichaam uitmaaken, maar dat wy nu soo veel Heilige Schriften hebben, alsser Oversettingen zijn, en niet alleen twee-en-t'seventig, maar oneindige. Maar by aldien alle dubbelsinnige reden in ernstige dingen, by alle Volken voor ondeugdelijk gehouden word, wat salmen dan eindelijk van deselve oordeelen, welkers Spraake soo seer twijffelagtig en dubbelsinnig is, datse niet alleen een tweevoudigen, maar ontallijke sinnen begrijpt? Soudemen die niet voor on-ervaren en dwaas houden, die een Grieks of Latijnsch Schrijver wilde verklaaren, en in alle enkele plaatsen soo veel meeningen versierde als thans de Heilige Schrift, van de Oversetters verdeeld word? En nochtans dringen eenige daar op, en bevestigen dat de Hebreeuwsche Taale van soodanigen aard is, en daar toe gelegentheid verschaft. Indien dit soo is, soo wilden wy wel weten, hoe de Oude Hebreen eertijds met malkander hebben konnen spreken, en d'een den ander onderling heeft konnen verstaan. Lieve God, laater doch ten minsten een maate in 't liegen zijn, en de Christenen eenmaal ophouden, van op sulke Joodsche fabelen te betrouwen: want ook die gene behooren Christus en d'Euangelien meer te gelooven, dan de Vyanden der waarheid, welke het Christendom poogen te bevestigen uit den Talmud en de Rabbinische Schriften. En d'Heer Simon behoorde ook af te laaten om een nieuwe Oversetting der Heilige Schrift te smeeden, even als of 't noodsaakelijk was, dat'er een suiverder en opregter Schriftuur ingevoerd wierd, dan die is, welke Christus

Scherpe Taal van Vossius over het gulle nawandelen der Rabbinen.

De Oversetting der Lxx op de proef geset.

Het veel en gedurig Oversetten des Bybels na de Hebreeuwsche Text, van Vossius geroskamd.

Ongerijmd gevolg op 't seggen der Joden dat de Heilige Schrift wel Lxxii Sinbeduiding lijden kan.

En sulks van Vossius op sommige Godgeleerde gepast.

Ongerijmdheid van die een netter of beter Bybel soeken dan die Christus selfs gebruikt heeft.

Digitized by Google

Christus en d'Apostelen ons overgeleverd hebben. Indien hy meend dat wy niet kennis genoeg en hebben van de Hebreeuwsche Taale, en daarom onsen goeden raad niet en wil aannemen, soo sullen wy hier in met de geleerde Rabbinen geerne onse onwetendheid bekennen: maar agten onder-entusschen dat het gene wy daar in gevorderd zijn, genoeg is, om ons niet te laaten bedriegen, van de gene die daar meenen datse ervaaren genoeg zijn in een doode en onlangs verdorven Taale; en haar bemoejen om ons de verbasterde en versierde Taal der Rabbinen, voor de waare, wettige en oorspronkelijke Taal der Hebreen in de hand te stoppen. En by aldien ymand hier maatigheid vereischt, en meend dat wy met al ten grooten eenzijdigheid aan de kant der Lxx Oversetters hellen; soo bekennen wy die misdaad, by aldien men het een misdaad mag noemen, wanneermen bemind 't gene seer goed is; of dat de alten grooten liefde voor de waarheid, ook voor een ondeugd mag te Boek geset worden. Och dat d'Heer Simon hem doch niet tot schrijven begeven hadde, met een gemoed dat van de Rabbinen ingenomen was, en hem onthouden had, van 't geen hy by brengd, aangaande d'onsekerheid van 't Oude Testament; daar in hy even doed, als den Jode Spinosa, dien hy nochtans billik verdoemd; als een Ongeleerden, die met al te ydele bewijs-redenen by na alle de Boeken der H. Schriftuur haar Autheuren ontneemd, aan welke sy van Ouds en altijd toege-eigend zijn. Maar alhoewel de maatigheid een schoone saak is in de onderhouding der vriendschap en alle pligten die de menschelijke saamenleving betreffen; nochtans waar de onregtvaardigheid d'overhand neemd, en de waarheid vertreden en bedolven werd, aldaar word de matigheid billik verfoeid. Die de boose niet genoeg en haat bemind de goede niet. God vereischt yver en ernst, en hy bemind niets dat middelmaatig is; en daarom werd'er van Christus in d'Openbaaring gesegd, dat hy de laauwe uit sijnen mond spouwd. Doch soo ymand met onsen Schrijver meend, dat dese onsen ernst niet en is na Wetenschap of waare Wijsheid, gelijk den Apostel spreekt, en dat hy daar door, d'hedendaagsche Rabbinische Wetenschap verstaat, soo gevoeld hy regt: want wy en volgen niet de Rabbinen, maar Jesus onsen Meester, en berusten in deselve Oversetting dien hy heeft goed-gekeurd. En soo ymand meend dat onsen Messias hier in gedwaald heeft, die mag met de Rabbinen, ook den Rabbinischen Messias verwagten.

Betuiging van d'Heer Vossius voor sijn gevoelen.

Spinosa in 't voorby gaan gestraald.

Waar de maatigheid uitgesloten blijft.

Mannelijke reden van Vossius.

En alhoewel wy meenen, dat dit genoeg kan zijn om de Lxx Oversetters te beschermen, en de hartnekkigheid van sommige te vermurwen: nochtans nadien ons te deser stond een Geschrift ter hand komd van een seer geleerd Man, onder d'Engelsche genoeg bekend; vervattende een Rabbinische en Talmudische uitlegging des eersten Briefs aan die van Corinthen, met een wonderlijke en een Christen onbetaamelijke afscheiding van de Lxx Oversetters: Soo meenen wy dat het niet te wijd buiten den omtrek van ons voornemen sal gaan, indien wy ook yts daar van seggen; op dat onsen opmerkenden Lezer sie, wat voor vrugten de Christenheid uit de overmaatige lesing des Talmuds weg draagd: Ja in wat voor verwerde en on-oplosbaare futsel-knoopen en draai-kolken sy haar in werpen; welke de Rabbinen, dat zijn de Vyanden van 't Euangelium, tot Verklaarders van 't Euangelium maaken. En alhoewel ook selfs het Opschrift des Boeks ons verbaasde, en toeschijnd dat ymand minder sou misdoen, die uit den Alcoran, dan die uit den Talmud d'Euangelien verklaarde; soo heeft ons dit nochtans boven alles met verwondering bevangen, alswe verstonden dat daar in, den Talmud niet alleen boven Philo, Josephus

Het schijnd dat Vossius hier wederom den vermaarden Ligtfood meend.

Misslag van die de Euangelien uit de Rabbinen poogen te verklaaren.

en

Digitized by Google

en alle Oude Joodſche Schrijvers voor die, maar ook ſelfs boven de Euangelien het Opper-geſag gegeven word; en dat niet alleen in d'uitlegging der H. Schriftuur, maar ook in de dingen der Hiſtorien, waar van een gedurige ſaamenhangende volg-reeks van ontwijffelbaare gedagteniſſen by die Schrijvers overig is; welke alſſe geſchieden ſelfs Tijd-genooten daar van zijn geweeſt, of daar aan korts geleefd hebben: daar in 't tegendeel de meeſte ſaamenrapers des Talmuds, ten minſten duiſend Jaaren laater geweeſt zijn. Ja die niet alleen in de vreemde, maar ook in haar eige dingen ſoo onervaaren zijn geweeſt, dat'er nergens ſoo grooten onwetentheid noch Barbarie dan in haare Boeken op veele plaatſen voorkomd. En nochtans vermoeid ſig deſen Talmudiſchen Verklaarder wel dapper, om uit die blinde donkerheid, de Schrijvers van 't Nieuwe Teſtament groote hulpe toe te brengen: niet anders voorwaar, als of het Euangeliſche ligt klaarder wierd, wanneer het met de Rabbiniſche nevels beſwalkt wierd. Wy ſlaan noch over het gene hy heeft van de Tien Stammen Iſraels, diemen van over de twee duiſend Jaaren geſogt heeft en altijd te vergeefs ſoeken ſal; welke hy uit den Talmud voort brengd, en beſchrijft de Steden, Plaatſen en Zee-havens, daar gelijk hy ſpreekt, het ſuiver bloed der Hebreen, en de hoope Iſraels noch 't Gebied voeren, en voeren ſullen, tot dat de Meſſias komd: welke volgens der Joden geloove, uit dit Volk voortkomen moet, en niet uit dat ſeer ſlegt gedeelte des Joodſchen Volks, dat Ezdras nagevolgd is, en waar onder den Chriſten Meſſias is gebooren. Ook gaan wy voorby ſijn uitlegging van de Twaalf Stammen, by den Apoſtel gedagt, als of 'er Chriſtenen geweeſt waaren voor Chriſtus, en dat'er een bekeering der Heidenen, voor ſijne komſte geſchied waare. Wy en willen ook niet naauw doorſiften het gene hy ſegd van Petrus, die het Euangelium den Tien Stammen Iſraels gepredikt heeft, en dat ſulks ook billik en betaamelijk geſchied is, om dat deſe Hebreen van 't ſuiverſte bloed der Iſraeliten waaren; vaſt ſtellende dat Ezdras alleen het ſchuim van 't Volk agter ſig na Jeruſalem geſleept heeft. Ja het ſoude vry ruim en breed uitloopen, indien wy alle ſijne beuſelingen in 't byſonder wilden verhaalen: want hoedanig ſlegt is dit, dat hy tegens alle oude Schrijvers ontkend, dat de vertaaling der Lxx Overſetters eertijds in de Synagogen der Joden, van de Oude Hebreen geleſen is; nadienmen met ſekere bewijſen vaſt ſtellen kan, dat de *Paraphraſis* of Uitbreiding die Jonathan en Onkelos na haar meening beuſelagtig toege-eigend worden, om datſe die ouder agten, niet boven de ſeven of agt honderd Jaaren oud zijn. Doch laat ons beſien wat hy van de Lxx Overſetters ſchrijft. Hy ontkend datſe ſoo veel in getal geweeſt zijn, doch hy beveſtigd onder de getuigenis van den Talmud, dat het maar vijf Prieſters geweeſt zijn, welke voor den Koning Ptolomeus Philadelphus, de Wet afgeſchreven hebben; en dat Ariſtæus, Ariſtobulus, Philo en Joſephus gelogen hebben, alſſe het tegendeel ſchrijven. Hier toe verſchaft hy ſig ſelve een ſchoone gelegentheid, die hy aldus te werk ſet: Soo men de CCCCLX Talenten ſeid hy, die uitgeleid wierden om de gevangenen te loſſen, toevoegd tot het beloop des prijs welke deſelve Koning verſchoten heeft, om den Tempel te herſtellen; en eindelijk daar by doed, de Giften die ontrent Eleazar en de Lxx Overſetters aangeleid zijn, ſoo ſalder ten minſten een beloop van duiſend Talenten volgens Joſephus en Ariſtæus gevonden worden. Hier op ſegd hy, dat de geheele Alexandrijnſche Boek-ſchat, ſoo veel niet gekoſt en heeft: Ja dat de gantſche Jaarlijkſe Tol-ſchatting van Egipten, naauwlijks ſoo veel heeft konnen opbrengen. Doch die alſoo

Waarom de boven geſeide misſlag te grooter is.

D'ongerijmde dingen van dien Schrijver door Voſſius overgehaald.

Misſlag van die meenen dat de Lxx Overſetting nooit in de Joodſche Synagogen geleſen is.

Digitized by Google

ſoo ſchrijven, die en weten voorwaar niet wat Egipten is, noch hoe groot de Rijkdommen van deſen Ptolomeus geweeſt zijn. Want ſoo wy deſelve wilden over-reekenen, wy ſouden mogelijk wel een Jaarlijks Inkomen van Vijftig duiſend Talenten vinden. Doch om dit geſtand te doen, ſal genoegſaam zijn aan te merken, dat de Koningen van Egipten, alleen uit Judea, Cœleſyria, Phenicien en Samaria, Jaarlijks Agt duiſend Talenten gebeurd hebben: en ten tijde van Joſephus, Tobias Soon, noch eens ſoo veel, gelijk Joſephus leerd. En derhalven moet de mildadigheid van Ptolomeus ontrent de Joden, niet voor al te groot worden aangeſien; nadien hy haar een groote weldaad ſou gedaan hebben, indien hyſe ſlegts de Tol-ſchatting van twee maanden in 't Jaar quijtgeſcholden had. Daar-en-boven weten ook verſtandige Koningen wel, dat het Geld datſe aan haare Onderdaanen uitdeelen, op goede Rente geſet word. Doch onſen Rabbiniſt en wil deſe mildadigheid des Konings, hoe die ook zy geweeſt, geenſinds toelaten, om dat'er in den Talmud geen gewag van gemaakt en word. Doch wat behoefdmen ſig daar over te verwonderen, nadien ook de fabelen van Eſopus daar van ſwijgen. Daar na voortvaarende begind dien geleerden Rabbiniſt, eenige Talmudiſche God-ſpraaken, uit te gieten; en verhaald een ſaak die waarlijk nergens beter dan op een Rabbiniſche ſcherpſinnigheid paſt: te weten, dat deſe Vijf of Lxx Overſetters of Prieſters, de Heilige Boeken niet in de Griekſe Spraak hebben overgeſet, maar alleen de Wet voor den Egiptiſchen Koning Ptolomeus afgeſchreven hebben: dat is, gelijk hy 't ſelf uitlegd; dat deſe Overſetters de Hebreeuwſche Boeken ſlegts afgeſchreven hebben. Maar gelijk hier ymand billijk ſou konnen vraagen; waar van daan en uit welk een werk-huis dan doch de Griekſe Overſetting voortgekomen is? ſoo antwoord hy ſeer geſwind; datſe te ſaamgeraapt is, van 't Jeruſalemſche Sanhedrim; daar by voegende, dat, alhoewel hy ſulks alleen gevoeld, hy daar egter groote reden toe heeft om ſulks te gelooven. En ſoo hem ymand verder vraagd; of deſe Overſetting, nadienſe van ſoo veel aanſienelijke Mannen is afgedaald, niet en is een getrouwe en waaragtige Vertaaling? ſoo antwoord hy ſonder ſig te lang bedenken; dat ſy geenſinds opregt, noch waar noch getrouw is; om dat alle de Prieſters van 't Jeruſalemſche Sanhedrim, daar in met malkanderen waaren over-een gekomen, en te ſaamen geſpannen hadden, om de Heidenen, en andere Joden die onder de Heidenen woonden, een valſche en onregte Overſetting der H. Schrift in de handen te ſteken: terwijl ſy haar lieten voorſtaan, datmen de geheimeniſſen Gods, geenſinds aan de Heidenen moeſte openbaaren. Vorders dat deſe wel een goede Griekſe Overſetting ge-eiſt hadden: maar dat de Prieſters om dat verſoek te voldoen, hen alleen deſe trouwlooſe Overſetting toegetaakeld, en de vreemde Joden en Heidenen, als een pand van opregte waarheid en geloove opgedrongen hebben. Hy ſegd ook dat deſe Overſetting niet gemaakt is na den regel der waarheid, maar met de grootſte liſtigheid te ſaamen geraapt, om de Heidenen te bedriegen. Ook meend hy datmen ſig niet en behoefd te verwonderen over Philo en Joſephus, nademaal ſy in deſe valſche en bedriegelijke Overſetting ook hebben toegeſtemd, en geen behoorlijke ſorge voor de waarheid hebben gedraagen, om datſe alleen voor de Heidenen en niet voor de Hebreen geſchreven hebben. Hierom meend hy behoord men vaſtelijk by den Talmud en de Talmudiſten te blijven, en dat om deſe ſchoone reden; dat ſy voor haare Geloofs-genoten, maar Philo en Joſephus voor de Heidenen geſchreven hebben. Doch nadien niet alleen de gemelde Schrijvers de Overſetting der Lxx

Groot inkomen van Egipten.

De Thalmudiſche verdigtſelen aardig van Voſſius geſtreken.

Of de v of Lxx Overſetters de Boeken in't Gricks of in't Hebreeuwſch voor Ptolomeus afgeſchreven hebben.

Dat de Joden en Mannen van 't Sanhedrim de Heidenen en Uitlandſche Joden een valſche vertaaling met voordagt ſouden in de hand geſteken hebben is niet waarſchijnelijk.

Of Philo en Joſephus in dat bedrog hebben toegeſtemd.

Digitized by Google

volgen, maar ook Chriſtus en de Apoſtelen in 't Nieuwe Teſtament; en overal met uitſluiting van alle andere, door den mond der Lxx Overſetters ſpreken; ſoo is 't ligt de pijne waard dat wy eens beſien, hoe ſchoon hy ſig ook uit dit warre-gaaren redden kan. Hy verſwijgd de getuigeniſſen en de Naamen van Chriſtus en de Apoſtelen, en ſegd dat de afſchrijvers van 't Nieuwe Teſtament ſig ſoo wat na de zijde der Lxx Overſetters gevoegd hebben: even als offe andere woorden en eenen anderen zin onderſteld hadden, dan Chriſtus en de Apoſtelen, of geſchreven of geſproken hebben, en datſe op ſulken wijs het geheele Euangelium beſmet, en omgekeerd hebben. Dit ſoo geſteld zijnde ſegd hy; ſoo iſt den Chriſtenen niet ſwaar geweeſt met Heidenen en Joden te twiſt-reden. Want met de Heidenen die in de Hebreeuwſche Spraak on-ervaaren waaren, en alleen de Griekſe Overſetting te raade naamen, is geheel geene ſwaarigheid geweeſt: Maar de Joden die daar mede de ſpot dreven en ſeiden, dat de woorden en den zin anders in haare Boeken geleſen wierd, dan ſy in de Euangelien bevat wierden, hadden de Chriſtenen ſeer geſwind konnen ontmoeten, en ſeggen dat dit de eigenſte Overſetting was, welke haare Voorvaders geſchreven, en als de waaragtige aan de gantſche weereld voorgeſteld hadden om te leſen. En dit meend deſen geleerden Man noch al bedagtſaamelijk geſchreven te hebben uit enkele liefde tot de waarheid, en niet om daar mede met ymand te twiſten. Maar wie is hy doch die ſulke fabelen kan hooren vertellen, ſonder te meenen dat hy onder de Tooneel-ſpeelders is? Wy en twijffelen geenſinds of daar zijnder veele die haar verwonderen over ſulke ongeſchikte en vreemde gedagten in een Chriſten te vinden; en wy meenen datſe die ook billik verfoejen ſullen. Maar die, welke alleen Rabbinen leſen en de Overſetters volgen; en welke den Talmud met de Euangelien te ſaamen voegen, die en konnen naauwlijks anders ſchrijven of gevoelen. Doch het Chriſtendom had minder quaad te lijden, indien'er ſlegts weinige aan deſe ſiekte krank lagen: maar die Peſt neemd in onſe dagen ſoo ſeer de overhand, dat indienmen Godgeleerde met Godgeleerde wilde vergelijken, datmer veel meer ſou vinden die Moſes en de Propheten liever uit den Talmud, dan uit de Euangelien ſouden willen verklaaren. O dat ſig doch ook den Vader Simon, met deſe niet beraaden hadde, noch hem als een medemakker ſoo ligtvaardig niet vaſt gekoppeld had, aan het geloof van dat gewaande verſierſel, van de Overſetting der H. Schriftuur, welke van het geheele Jeruſalemſche Sanhedrim ſou t'ſaam gelapt zijn, om 't gantſche menſchdom daar mede te bedriegen: dewelke nochtans, gelijk ſy ook willen, Chriſtus en d'Apoſtelen genoegſaam onderſchreven hebben. Waarom en ſeggen nu ook niet ſulke, welke haar ſelfs geern van alle Religie ontſlaan; indien de meeſte Prieſters onder het Joodſche Volk over-eengekomen zijn, om een valſche Overſetting der Heilige Schriftuur voort te planten, ſoo hebben ſy ook ligt konnen ſaamenſtemmen, om alle de Heilige Boeken na haaren luſt en believen te verſieren en te vervalſchen; nadien doch onſen Heer Simon alreede voorgeeft, dat deſelve ſeer veel veranderd en opgepotſt is? Maar indien wy alſoo gelooven, wat ſal dan eindelijk ongeſchonden overig blijven, of wat ſalder als een waarheid vaſt ſtaan, indien wy alſoo waggelen en twijffelen in het gene de over-een-ſtemming aller Eeuwen vaſt geſteld heeft; en dat wy nu niet meer gelooven willen de Schrijvers die ſelfs by de geſchiede dingen tegenwoordig waaren? Indien ooit in eenige Eeuwe, ſoo wordender in onſe ſeer veele gevonden, die ſoodanig in haar gemoed geſteld zijn, datſe niets toe en laaten, dan het ge-

Ongerijmden handel van gemelden Autheur om de Lxx Overſetters verdagt te maaken.

Ongerijmde gevolgen die uit het voorgeſtelde ontſtaan.

Digitized by Google

gene met haare zinnen over-een komd. Doch daar is niets Heiliger by d'ongeleerde dan de zinnen; en ſchoonſe die by na geheel niet en hebben, ſoo bidden ſyſe nochtans alleen aan, en meten eens-loefs weg, alle dingen met die korte maat af.

Maar gelijk uit veel hoofden veel meeningen voortkomen, en dat'er menſchen gevonden worden, die alle droomen en ſottigheden, door het getuigenis der zinnen vaſt ſtellen; ſoo is de vermetelheid van ſulke niet alleen ydel, maar ook dwaas te agten, welke met een geringe, of geheel geene ervaarendheid der Hiſtorien gewapend, haar als Regters opwerpen, van die dingen, welkers geheele waarheid alleen van 't onderſoek der getuigen, en veelvoudige kennis, en geenſinds van de zinnen af-hangd. Egter zijn die gene noch wijſer die de zinnen, dan die de Rabbinen volgen, dewijlſe volſlagen Vyanden van ons Geloof en van den waaren zin der Heilige Schrift zijn. De zinnen bedriegen wel ſeer dikwils, nochtans geloofdmen haar veiliger dan valſche getuigen die altijd bedriegen. Sou ymand wel ſoo dwaas zijn, dat hy dien geloofd, welke op ſijn eigene bekentenis dat gene niet en verſtaat, dat hy by andere met ſtoute kaaken durfd vaſt ſtellen? Daar zijn ſeer weinig Overſettingen der Joden in 't ligt gekomen, en nochtans iſſer geene die ſy goed-keuren, overmids ſy opentlijk ontkennen, dat de Heilige Schriftuur noch kan noch mag met een Heidenſche Taal uitgedrukt worden. Want nademaal de Heilige Schrift volgens haar ſeggen, t'ſeventig en meer bevattingen of meeningen toelaat, ſoo en kander niet een menſch raaden wat of welken zin de waare zy. Maar wat ſalmen gelooven van de Chriſtenen die egter den ongeloovigen Rabbinen gelooven, en in de voorige en deſe onſe Eeuwe ſoo veel Overſettingen uitgegeven hebben, datmenſe naauwlijks tellen kan; en die nochtans alle uitgedrukt zijn na het goed-dunken der Rabbinen; of gelijk ſy ſelfs ſpreken, na de Hebreeuwſche waarheid: doch ſoo ſeer verſchillende, dat R. Simon der geene goed-keurd; en meend men moet een andere inſtellen, die met de waarheid nader of beter over-een komd, en daar in wy veilig beruſten konnen. Maar indien men eenige Overſetting behoorde aan te nemen; ſegd eens, welke kander beter voortgebragt worden, dan deſe welke Chriſtus en de Apoſtelen en alle de Joden voor hen gevolgd hebben? Niet te min dringen ſy daar op, datſe dwaalingen heeft en bedriegelijk is. Maar laat het zijn gelijkſe willen, dat alle de Prieſters der Joden over-een gekomen zijn om de Heidenen te bedriegen, dien ſy de waarheid verdonkeren wilden; wie ſal dan van de hedendaagſche Rabbinen verwagten, dat ſy de Chriſtenen de waare zin der Heilige Schrift ontdekken? Eindelijk, op wat wijſe ſullen wy van hun de Uitlegging der Heilige Schrift begeeren, welke bekennen dat ſyſe niet en verſtaan; en welke gelijkerhand beveſtigen, dat de Hebreeuwſche Boeken niet alleen donker en onder malkander ſtrijdig, maar ook geheel blind en ſtom zijn, en van niemand konnen uitgelegd worden, ten zy miſſchien, door mondelinge Overleveringen, welke alleen op d'erfgerugten voortgeplant zijn: waar van ſy ſelfs ſeggen datſe ſeer onſeker en ſlibberagtig zijn, en wy daar-en-boven ſekerlijk weten datſe ydel en verſierd zijn. Voorwaar men behoorde ſig te ſchaamen, d'openbaare waarheid tegen te gaan; en ſoo wy ook noch Chriſtus noch de Apoſtelen willen gelooven, laat ons ſlegts de zinnen gelooven; want die ſullen ons overvloedig leeren, dat de Overſetting die gemaakt is, doe de Hebreeuwſche Taal noch in haar bloei-tijd was, waaragtiger is, dan andere Overſettingen, welk noch met ſig ſelfs over-een komen, noch van ervaare Overſetters gemaakt

Het is groote dwaasheid de zinnen te volgen in dingen welkers ſekerheid van de oude getuigeniſſen af-hangd.

De Joden meenen dat den waaren zin der H. Schrift in geen onheilige Taal mogt overgeſet worden.

Daar word na Voſſius meening vergeefs een beter Overſetting dan de Lxx geſogt.

Soo de Joden eertijds de Heidenen met de Griekſe vertaaling bedrogen hebben, wie verwagt van haar nu een beter?

Digitized by Google

zijn. Ofte laat ons de Rabbinen ſelfs gelooven, wanneer ſy bekennen dat de Hebreeuwſche Spraak vergaan is, en de Vokalen of Klinkers een nieuw verſierſel zijn. En ten laatſten, ſoo wy ons niet geheel ongeſchikt en belachelijk willen aanſtellen, laat ons gelooven, dat de bevattingen ſoo des Ouden als des Nieuwen Teſtaments, door de weldaad der Griekſe en Latijnſche Spraaken, op ons zijn voortgeplant; en dat ook ſelfs de Hebreeuwſche Boeken, ſeer heldere en ſekere getuigen zijn van deſe waarheid, indienmen alleen de bygeſette Klinkers der Rabbinen weg doed: want indien dat geſchied, ſoo ſalmen den ſelven zin bevinden die de Lxx Overſetters geſteld hebben; en men ſal de Heilige Schrift haaſt van het bedrieglijk blanketſel der Rabbinen afgewaſſchen ſien. Doch ſoo ymand ontkend dat de kennis der Heilige Schrift door de weldaad der Griekſe en daar na der Hebreeuwſche Spraak tot ons overgekomen is, die toone een andere Taal, of weg of wijſe, die wy te volgen hebben, om de meeninge der Heilige Schrift te verkrijgen. Het en is gantſch niet wijſſelijk ſig te beroepen op de Hebreeuwſche Spraak, nademaalſe vergaan is. En ſoo daar noch al eenige brokken en kruimelingen van overig zijn, ſoo zijn deſelve door den dienſt der Griekſe en Latijnſche Taal, bewaard en aan ons overgebragt. Indien ymand de gantſche weereld doorwandelde en met alle de geheugeniſſen der Heidenen raadpleegde, hy ſal'er gantſchelijk geene vinden die tot drie of vier honderd Jaaren behouden zijn. Voorwaar dat de Jaar-boeken der Sineſen ſoo veel duiſend Jaaren beſtaan, ſulks en geſchied niet door den dienſt der Spraake, welke ſoo wel by hun als by andere Volken onſtandvaſtig is geweeſt; maar door der Sineſen Zin-uitdrukkende Schrijf-teekens die de ſaaken en niet de woorden verklaaren. Alleen zijn de Griekſe en Latijnſche Taal dit ongeluk meeſt ontdoken, waar van deſe van over twee duiſend, gene de gedagtenis heeft van ontrent drie duiſend Jaaren. Indien deſe twee Taalen weg genomen wierden; voorwaar daar ſou ons geen middel over zijn, om tot aan de dingen der oude tijden te reiken. Dan en ſou'er geen Hector of Achillis zijn, geen Cæſar noch geen Alexander, geen gewag van Moſes of Salomon, geen Oud of Nieuw Teſtament; Ja geheel geene Konſten noch Wetenſchappen noch gedenkeniſſen der voorledene dingen meer overig zijn; en alles ſou lang den bodem ingevallen zijn, en niet dan een Ont-aarde Barbarie gevonden werden: want het zijn alleen de Griekſe en Latijnſche Boeken, door welk de geſeide dingen voortgeplant worden. Maar ſoo lange worden alleen de Konſten en Wetenſchappen voortgeplant, als de Spraaken in ſtand blijven, en de Boeken verſtaan worden. De Spraak der Sineſen is wel niet altijd duurende, nochtans hebben ſy gelijkwe geſegd hebben, altijd-duurende Schrijf-teekenen of Zin-letteren, en verſtaan de Boeken die by na over vijf duiſend Jaaren geſchreven zijn. En van duſdanigen nooit afgebrooken gebruik der Letteren iſſet voortgekomen dat de Konſten en Wetenſchappen, by hun hooger geklommen zijn dan by eenige andere Heidenen. Maar nademaal de Zin-letteren der Sineſen niet dienſtig zijn tot het verſtand der Heilige Schriftuure, ſoo moeten wy gantſchelijk onſes toevlugt nemen tot de Griekſe en Latijnſche Taal, welke weg genomen zijnde, ſal te gelijk ook weg genomen zijn alle Wetenſchap der voorledene dingen. Daarom en konnen wy ons niet genoeg verwonderen dat in deſe onſe Eeuw ſommige gevonden worden, die deſe Taalen, in welke alleen de geheele geſchiedeniſſe der Oudheid bewaard word, agter aan ſetten en veragten, en geerne voor deſelve haare ongeſchikte Moeder-taale, die haaſtelijk te niet gaat, willen

Hoe wy egter in deſen van een goede Text mogen ſeker zijn,

Hoe ver wy de ſekerheid der Hebreeuwſche Taal maar en hebben na Voſſius gevoelen.

Waarom de Geheugboeken der Sineſen ſoo lang ſtand houden ſonder verandering.

Dat ſonder de Griekſe en Latijnſche Taal alles ſou in vergetenis gevallen zijn.

De Zin-teekenen der Sineſen zijn oorſaak dat haare dingen lange bewaard worden.

Digitized by Google

len opdringen. Te weten, sy seggen, dat de Griekse en Latijnsche Schrijvers meest in onse Land-taale overgeset zijn, als welke in 't Hoog en Neerduitsch, Fransch en Engelsch vertaald zijn; en datwe derhalven de Griekse en Latijnsche Taalen wel missen mogen. Maar wat dunkt u indien dese Oversettingen geensinds goed waaren? En genomen datse in dese tegenwoordige Eeuw al goed schijnen, nochtans en sullense geen ouderdom draagen; nadien wy uit on-eindige proeven ontwaar worden, dat dese Oversettingen alle honderd Jaaren vernieuwd worden, ten zy dat sy in 't Latijn geschreven worden; overmids de andere in wat voor Spraaken sy ook geschreven worden, naauwlijks de during van het een of het ander honderd Jaar uitstaan. Hierom word Karel de Groot gepresen, die of uit liefde tot de geleerdheid, of om liever een Koning der Romeinen als der Barbaren te schijnen, de Gottische, Saxische, Frankische en andere Land-aardsche Spraaken der Duitschen agter de bank geset, en te gelijk met het Gebied, de Roomsche Spraak aangenomen heeft; doende deselve niet alleen in de Kerkelijke Godsdiensten, maar ook in alle onderhandelingen der menschen, de voornaamste plaats inruimen. En waarlijk soo de Latijnsche Taal niet behouden waar, soo en soude ook Karel de Groots Naam niet meer bekend zijn. Daar is geen Volk in Europa dat yts weet van de dingen die voor drie of vier honderd Jaaren geschied zijn, als door den dienst der Latijnsche Taal. Ja ook de Arabiers, schoon sy breed uitgestrekt woonen, en neerstig genoeg ontrent haare Taal geweest zijn, hebben geheel geen ervarendheid der oude dingen, die sy niet uit de Boecken der Grieken geput hebben. Selfs ook de Indiaanen, soo sy yts weten van Alexander de Groot, soo hebbense het selve van de Arabiers, die nochtans bekennen dat sy 't van de Grieken hebben. Daar zijn door gantsch Oosten wel oude Marmer-steenen, en Gedagtenissen in sommige Opschriften met d'eigen Inheemsche Letteren voorhanden, doch welke niemand lesen veel min verstaan kan. Nademaal het dan Sonneklaar is, dat de geheele klomp der Wetenschappen, en Oude dingen alleen besloten ligt in de Griekse, en de daar uit Latijnsch gemaakte Boeken; wat voor een rasernie isset dan dat wy ons souden omkeeren tot de Rabbinen, die maar voor weinig Eeuwen gebloeid hebben, en die geen kundschap van saaken, of woorden of Historien hebben, ten zy sy 't van de Grieken of Latijnen hebben: en soo dikwils sy daar van afwijken, soo sprekense niet dan enkel leugen en verbijsterde grillen. En noch volgen de Christenen van onse Eeuwe by na alleen de sulke: en dikwils hoe minder sy daar van kennis hebben, hoe meer sy haar daar over verwonderen. Maar nademaal ook die welke in de Rabbinische Schriften wel bedreven zijn, sien dat de Talmudische verdigtselen met geen bewijsreden noch oude getuigenissen konnen ondersteund worden; soo vervallen sy in dese dwaasheid, datse haar toevlugt tot de ydele Overleveringen nemen: want sy seggen, God spreekt niet als door de strot der Rabbinen, welke hy alle ervarendheid van voorlede en toekomende dingen ingestort heeft; en dienvolgens dat sy alleen zijn de Bedienaars der waarheid, als aan welke God alleen sijn woorden toebetrouwd heeft: even als ofmen de woorden des Apostels, van dese Quanten die alle wetenschap ontnomen is, moeste verstaan; en geensinds die aal-Oude Hebreen, die God eertijds behaagden. Het is hier niet noodig breed te verhaalen, hoe veel menschen in dese en in de voorige honderd Jaaren, door dese ydele strooking, van de Joden jammerlijk zijn bedrogen, die hen nochtans daar na en by ontdekking des bedrogs, over sulken ligtgeloovigheid geschaamd heb-

Waarom de Oversettingen soo weinig stand houden.

De Latijnsche Taal van Karel de Groot in geruimd.

De geheunis der meeste dingen is door de Griekse en Latijnsche Taal in geheugen gebleven.

Men moet niet meenen dat God de laatere Joden sijn Woord alleen toevertrouwd heeft.

Digitized by Google

Voorbeelden van Christenen die berouw over 't vertrouwen der Joden hebben gehad.

hebben; waar van Picus Mirandula, Reuchlinus, en sijn Leerling Forsterus getuigen zijn. En die de Voorreden des laatsten over het Hebreeuwsche Woorden-boek tot Basel gedrukt, doorleest, die sal terstond bekennen, hoe veel hy eerstelijk van de Joden gehouden heeft, en hoe seer het hem naderhand berouwen is, als hy geen ligt noch waarheid in de Boeken der Rabbinen vond; en datse soo wel als in alle andere dingen ook selfs onwetende in de Hebreeuwsche Taal waaren. En nochtans heeft desen Man naauwlijks het minste deel der Joodsche verleidingen gevat: En hy soude hem daar vry gelukkiger in aangesteld hebben, indien hy de Rabbinische Klinkers geheel en al de sak gegeven, en alleen de Griekse Oversetting gevolgd hadde, om de Hebreeuwsche waarheid daar uit te vertaalen. Egter prijsen wy sijn goeden wille, en sy sullen haar alle ontrent de Heilige Schriftuure wel quijten, welke met dien Man de Rabbinen laaten vaaren, en dien weg die hy of niet geagt, of tot sijn ongeluk mis geloopen is, ingaan; namelijk dat sy agterlaatende de Klinkers of Vokaal-puncten, alleen den selven zin goed-keuren welke de Lxx Oversetters overgeleverd hebben, en na het goed-dunken van dese, maar niet na der Rabbinen bedriegelijke en slibberagtige zinnen, de kragt en beduidenis der Hebreeuwsche woorden en spreek-wijsen oversetten en verklaaren. Doch soo ymand egter soo verhard of onbandig van Geest is, dat hy noch voor soo sekere getuigenissen de Ooren niet en wil intrekken, wy moeten 't dulden, datse dan haaren eigen zin volgen. Doch wy, die andere maar vermaanen te doen wat regt is, sullen ons daar mede troosten, datwe de toestemming der Eeuwe, veel meer verdiend dan verkregen, en alleen den ongeleerden mishaagd hebben. En dit schrijft d'Heer Isaakus Vossius in sijn Verantwoording tegen den Vader R. Simon, tot verdediging van sijn gevoelen over de hedendaagsche Hebreeuwsche Bybel-text, en geagtheid der Lxx Oversetters; met welke die geleerde Man nu al veele Jaaren als met een welgeliefde Speel-pop omgesprongen, en sig vermaakt heeft. Laat ons nu, sonder sijne meening in 't bysonder te wederleggen, eens besien wat eenige onser voornaamste Godgeleerde van dese vertaaling houden, en hoe deselve daar van en van de agtbaarheid der Hebreeuwsche Text spreken; en dan eindelijk ook eens ophaalen, wat de Joodsche Rabbinen, diemen Masoreten noemd, niet al werk en moeite hebben aangewend, om de regte Lesing der Hebreeuwsche Text suiver en ongeschonden te bewaaren. Op dat wy de geschapenheid der saake eenigsinds onder een beter houding en stand van beschouwing mogten gebragt sien: alhoewel wy geern bekennen, dat de Heer Vossius daar ontrent niet geheel onwijsselijk 't een en 't ander heeft ingebragt, dat bedenkelijk sou mogen gehouden worden. Doch dit laatste stuk werks, raakende de Masoreten, sullen wy in 't volgende Hooftstuk afdoen.

Aanrading van de Heer Vossius.

En sijn besluit.

Griekse Oversetting d'eerste en oudste vertaaling.

Onder wien de Lxx Oversetting geschied zy.

Na het gemeen gevoelen dan onser Godsgeleerde, houdmen dat de Griekse vertaalinge des Bybels, diemen de Oversetting der Lxx Oudsten noemd; de eerste Oversetting der Heilige Schrift is, die in een vreemde Taale overgebragt is. Ook meendmen dat deselve geschied zy onder den Egiptischen Koning Ptolomeus Philadelphus, de Soon van Ptolomeus Lagus: Welk gevoelen seer gesterkt word, door de getuigenis van Aristæus, een der Oudste Schrijvers die van dese Oversetting gewag maaken, en welke onder gemelde Ptolomeus Philadelphus geleefd heeft. En al-hoewel de getuigenis van Irenæus hier eenigsinds tegen aangekant ligt, om dat hy deselve Oversetting aan Ptolomeus Lagus toeschrijft; eg-

Digitized by Google

egter meendmen dat ligt te konnen vereffenen, nadien Ptolomeus Philadelphus een wijle tijd met ſijnen Vader te gelijk geregeerd heeft; namelijk ontrent 270 of 280 Jaar voor Chriſtus. Men agt voorts dat deſen Ptolomeus, door de vertaaling van dit vermaarde Boek, dat hy door langheid van tijd meer en meer vernomen hadde by de Joden in groot-agtinge te zijn; ook ſijn Rijkvoerige Bibliotheek dien hy te Alexandrien opgerigt had, en dagelijks met alle fraaye Affchriften deed aanwaſſchen, begeerde te vermeerderen; gelijk hy ook daar in metter tijd uit alle hoeken des weerelds, ontrent 70000 Boeken te gaar geſaameld heeft. En kanmen dit ſeer ligt voor het menſchelijk inſigt van Ptolomeus opnemen; doch het verborgen oogmerk van God heeft metter tijd openbaar gemaakt, dat ſijn beſtuurende hand ook daar byſonderlijk onder geſpeeld heeft. Want gelijker doe ter tijd, al vry een groot aantal van Joden door gantſch Egipten, Griekenland en een groot gedeelte van Aſien verſpreid waaren, welke metter tijd de Vaderlijke Taale der Hebreen ontwiſſeld, en aan de Griekſe waaren gewoon geworden, als Philo heeft aangeteekend; alſoo heeft God door duſdanigen Overſetting, het middel verſchaft, dat de Joden de Heilige Schrift van doen aan in de Griekſe Taale, in haare Synagogen konden voorleſen. Gelijk dan deſe Griekſe Overſetting ook gediend heeft tot een welvoegſaame voorbereiding van de bekeering de Heidenen, welke in deſe tijd al vaſt naderde. Daar toe men ook aanmerken moet, dat de Griekſe Taale t'ſederd de bloei-tijd van Alexander de Groot, als de gemeenſte onder alle Taalen geſproken wierd; gelijk Cicero in ſijnen tijd bekende, en ſelfs ten tijde van Hieronymus noch kon toegeſtemd worden. Sulks men ſig niet en moet verwonderen, dat de meeſte Boeken des Nieuwen Verbonds waarſchijnelijk in de Griekſe Taal geſchreven zijn. Ja het ſchijnd ſegd ſeker geleerd Man in ſijn Kerkelijke Hiſtorie, als dat God, die gemeenlijk het grootſte nut voor ſijn Kerke door ſijne Vyanden uitvoerd, deſe ſoo groote Boek-luſt den Koning Ptolomeus enkel en alleen op deſe tijd ingeboeſemd heeft, op dat ook deſe Overſetting des Ouden Teſtaments van hem ſou behertigd werden. Die dan ook van te meerder nut en geſag is, om datſe ſoo veele Jaaren voor Chriſtus gemaakt is; dewijl ſulks de Chriſten-Kerk een opmerkelijk voordeel heeft toegebragt: want by aldien deſelve laater, of van de Apoſtelen gedaan waare geweeſt, de Joden hadden ſoodanigen vertaaling, met eenige glimp konnen verdagt maaken; of de Hebreeuwſche Boeken ſelfs vervalſchen, of t'eenemaal verbergen: waar toe haar deſe Overſetting nu de pas affneed. Hoedanig nu, en door hoe veel geleerde Joden deſe Overſetting uitgevoerd en voor den dag gebragt is, voorwaar daar over zijn ſeer verſchillige gevoelens, die elk ook haare aanhangers vinden. Het is uit alle blijken klaar genoeg, dat deſen Ptolomeus Philadelphus een over-groot Beminnaar der Geleerdheid, Regtvaardigheid en Vrede geweeſt is; want door hem is voornamelijk de Geleerdheid en Wetenſchap, die te vooren alleen onder de Egiptiſche Prieſters, en in haare Land-aardſe Taale geſchreven, verborgen gehouden wierd, in de Griekſe Taale overgebragt; waar toe hy dan van alle kanten de geleerde Mannen deed opſoeken, en na Alexandrien liet komen, om daar als in de Groote Schoole van ſijn Rijk, de geleerdheid voort te planten en gemeen te maaken: verſaamelende daar toe met ongelooffelijke koſten, een over-groote ſchat van Boeken, die uit alle oude Geſchriften en Gedenkeniſſen der bekende Volken met neerſtigheid opgeſogt wierden. Onder welke vlijtige naſporing het dan ook gebeurd is, dat deſen Koning kennis kreeg, van 't Aal-oude en vermaarde Boek der Joden, by haar en ons de H. Schriftuur ge-

Oogmerk van Ptolomeus in 't doen overſetten des bybels.

Dat die Overſetting niet ſonder Gods byſondere Voorſienigheid en nut der Kerke geſchied is.

De Griekſe Taale was ten tijde van Ptolomeus ſeer gemeen.

Wat de Overſetting der Lxx een algemeene agting heeft konnen geven.

Door wat toeval en tuſſchen komen de Overſetting des Bybels in de Griekſe Taal voortgekomen is.

Digitized by Google

genoemd. Ptolomeus dan ook hier toe geen verkleumde begeerte hebbende, ſond hy eenige Heilige Vaaten des Tempels, die te vooren in de Oorlogen den Joden afgenomen waaren, beneffens andere geſchenken na Jeruſalem aan Eleazar de Hooge-prieſter, verſoekende daar by van hem eenige geleerde Mannen, om het Joodſche Boek in de Griekſe Taal over te ſetten. Gelijk dan op dat Koninglijk verſoek, hem LXXII Mannen na Alexandrien toegeſonden wierden, die de Bybel, dat zijn alle de Boeken des Ouden Teſtaments, gelijkſe Ezdras in den Kanon der Hebreeuwſche Heilige Boeken opgeſloten hadde, uit haar oorſpronkelijke Taal, in 't Grieks ſoodanig deugdelijk overgebragt hebben: dat de Saligmaaker noch d'Apoſtelen ſig niet geſchaamd en hebben deſelve meeſtdeels te gebruiken. En alhoewel de meeſte en voornaamſte onder de Rooms-geſinde Schrijvers, het dus ver met veele onſer Godgeleerde eens zijn; egter verhaalen ſy daar noch verſcheide andere dingen by: ſy ſeggen onder anderen, dat Ptolomeus deſe geleerde Mannen voor af door ſeer veWat de Rooms-geſinde van de LXXII Overſetters verhaalen. le en verſcheide Godgeleerde en Staatkundige vraagen getoetſt en onderſogt heeft; en na dat ſy op deſelve met alle wijsheid en deftigheid wel geantwoord hadden, heeft den Koning haar na Pharus, een Eiland dat ſlegts ſeven Stadien en genoeg in't geſigt van Alexandrien af gelegen was, doen overſchepen; alwaarſe LXXII Cellekens ſoodanig ordentlijk gebouwd vonden, datſe yder daar in geheelijk van den anderen afgeſcheiden, hun verblijf konden hebben, om de vertaaling uit te voeren. 't Gene Ptolomeus aldus verſorgd Waarom Ptolomeus na ſommiger gevoelen deſe Overſetters elk byſonder ſette. had, om dat hy bekommerd was, dat by aldien ſy luiden by den anderen tot dit werk ſouden ſitten, ſy mogelijk door eenige ſaamenſtemming of Complotterie alsmen ſegd, den zin der Heilige Schrift in 't overſetten verbergen ſouden. Nu nadien den uitſlag geleerd heeft ſoomen ſegd, dat ſy alle LXXII geheelijk met den anderen in gevoelen, woorden en Orden over-een quaamen; ſoo heeft men geagt dat deſe Overſetting door een ſonderlinge byſtand des Heiligen Geeſtes, en niet ſonder groote wonderdaad Gods, vry van alle dwaaling geſchied zy: de Overſetters niet een woordeken van malkander verſchillende. Soo datſe veel eer Propheten dan Overſetters geweeſt zijn: Gelijk d'Heer Voſſius in ſijn voorgaande Redenering, om d'Heer Simon wat te hekelen, deſe Overſetters ook Propheten wil genoemd hebben. Voorts voegen eenige daar by, dat deſe Oudſten gemelde Overſetting in 72 dagen ten einde gebragt hebben; en datDat deſe Overſetters in alle omſtandigheden overeen geſtemd hebben, ſweemd ſterk na een verſierſel. ſe niet alleen de vijf Boeken van Moſes, maar ook alle de Boeken des Ouden Verbonds hebben afgedaan. Welke Overſetting in goude Letteren geſchreven, door de Vertaalers aan de Koning Ptolomeus ſoude overgeleverd zijn; en hebben daar voor groote geſchenken, beneffens de vrylating veeler gevangen Joden in Egipten, van dien goedadigen Koning met haar na Jeruſalem geſleept. Gelijker ook getuigd word dat deſelve Ptolomeus wel 100000 Joden, die van de Perſen gevangen waaren, met ſijn eigen Geld gerandſoeneerd en na haar Vaderland geſonden heeft. Deſelve Roomſche Leeraars ſeggen ook, dat die Overſetting lange tijd van een Goddeilijk Geſag gehouden is, doch datſe naderhand door ſlordigheid en bedrog van Aquila, Symachus, Theodotion den andere, dieſe door haare Overſettingen veranderd hebben, ſeer bedorven is geworden: doch welke Paus Sixtus de V. in ſijn uitgegeven Griekſe Overſetting, wederom ſoodanig ſou herſteld en geſuiverd hebben, datmenſe onbekommerd voor de waare Overſetting der Lxx Oudſten ſelve, of die ten minſten die ſeer naby komd, te agten heeft. En deſe en diergelijke onwaarſchijnelijke en ten deele valſch-verſierde dingen ſchrijven ſommige voornaame Autheuren der Roomſche Kerk. Ja Juſtinus

Dat Paus Sixtus de vijfde de verdorve Overſetting der Lxx herſteld heeft werd ook van andere Rooms-geſinde geloochend.

Mar-

Digitized by Google

Martyr een der oudſte Kerk-vaders gedenkt ſelfs de overblijffelen van de oude Cellekens, in welke deſe LXXII Overſetters ſouden geſeten hebben, geſien te hebben, welke hem de Joden van Alexandrien te ſijnen tijde noch toonden, en hem uit overlevering haarer Voor-ouderen ſulks verſekerden: als dewelke ook doe noch een Jaarlijks Feeſt ter gedagtenis deſer Overſetting hielden. Epiphanius verhaald alleen van ſes-en-dertig Cellekens, waar in yder twee van de Oudſten deſe Overſetting afgedaan hebben: waar uit ongetwijffeld Baronius meend wel te beſluiten, als hy ſegd; dat deHeilige Schrift alleen ſes-en-dertigmaal overgeſet is. En alhoewel het verhaal deſer LXXII of mogelijk maar XXXVI Cellekens, by vele groot geloof gevonden heeft; en dat wyſe deſulke alleen te geval, hier ook in een Printverbeelding ontworpen vertoonen, ſoo wil nochtans Hieronymus datmenſe belachen ſal die ſulks gelooven: Ja hy houd dat die vertelling een enkel verſierſel der Joden is, waar mede de vroome Juſtinus Martyr bedrogen is. Gelijk den ſelven ook meend, dat alle deſe Overſetters niet in verſcheide Kamerkens, maar in een eenige Zaal by den anderen geſeten hebben. Datſe nu ook deſe Overſetting in LXXII dagen geheel ſouden ten einde gebragt hebben, als ſommige ſeggen, moetmen geenſinds voor waarſchijnelijk agten; by aldien immers het geheele Oude Teſtament van haar overgeſet is. Want gelijk ſommige naauwkeurig overſlagen hebben, ſoo is het twee-en-t'ſeventigſte deel daar van, ontrent ſoo veel als de veertien eerſte kapittelen van 't eerſte Boek Moſis: Welke ſtoffe ruim genoeg is om de vaardigſte Schrijver een goeden dag op te houden, hoe veel meer dan een opmerkenden Overſetter. Waarom men dit of voor geheel valſch houd, of datmen 't alleen van de vijf Boeken Moſis te verſtaan heeft. Gelijk dit ook voor een fabel der Griekſe Joden aangeteekend word, datſe in niet een woord en ſouden verſchillig bevonden zijn; verſierende ſulks alleen om deſe Overſetting een Goddelijke glimp aan te ſmeeren: 't geenſe na ſommiger giſſing door een ſlinkſe uitlegging ſchijnen ontleend te hebben uit Exodus 24: 9, 11. alwaarſe *De afgeſonderde der Kinderen Iſraels*, paſſen op de LXXII Overſetters in de gemelde Cellekens afgeſcheiden: mogelijk daar in noch geſtijfd wordende door de Griekſe Vertaaling ſelfs, in welke vers 11. ſtaat: *Dat onder deſe uitgeleſene der Kinderen Iſraels; daar niet eenen en verſchilde van den anderen:* Voorwaar een ellendige verklaaringe. En alhoewel onſe Godsgeleerde deſe Overſetting in veelen hoog waardeeren, en van deſelve gelooven, datſe niet ſonder eenige ſtaatelijkheid en naauwkeurige ſorge geſchied is; nochtans en meenen ſy niet dat ſulks door een onmiddelijke ingeving van den H. Geeſt volbragt is; haare handen en ſinnen ſoodanig beſtuurende, dat geene menſchelijke hoedeloosheid daar heeft konnen onderſluipen. En derhalven datmenſe in haar ſelven niet van een Goddelijke onfeilbaarheid, of als van Propheten voortgebragt, houden moet; maar datſe ook als een Overſetting en als het werk van menſchen handen onder de toetſe der Hebreeuwſche Text, mag en moet gebragt werden: niet tegenſtaande de meeſte der Griekſe Kerk-vaders deſelve een meerder geſag opgedragen hebben: 't geen Hieronymus alder eerſt heeft beginnen tegen te ſpreken; alhoewel ſijn tijdgenoot Auguſtinus, van een ander gevoelen was. Gelijk wy ook boven geſien hebben, dat d'Heer Iſaak Voſſius de vertaaling der LXX om veele redenen geheel niet onder, of nevens andere, of als een Overſetting wil te Boek geſteld hebben.

Daar en ontbreken ook geen Godgeleerde welke meenen, dat voor deſe Overſetting, noch eene andere veel oudere Vertaaling ſoude geweeſt zijn,

36 Cellekens der LXXII Overſetters by Epiphanius verdagt.

En van Hieronymus uitgeſtampt.

De Overſetting der gantſche Bybel is in geen 72 dagen konnen afgedaan worden alhoewelmen ſulks ſchrijft.

Joodſche verdigtſels over deſe Overſetting uitgebroed.

Men kan de LXX Overſetting niet voor een Goddelijk werkſtuk agten.

Hieronymus heeft aldereerſt het groot geſag der LXX Overſetters beginnen tegen te gaan.

Digitized by Google

Of er voor de Lxx Overſetting een andere geweeſt zy.

ten minſten van de vijf Boeken Moſis; uit welke ſommige onder de Heidenſche Wijsgeeren en Digters, veele Spreuken der Heilige Schrift ſouden aangetrokken hebben: gelijk d'Heer Voſſius hier vooren uit Ariſtæus heeft ſchijnen te beweeren. Maar behalven dat ſulke voorbeelden ſeer dun en mager, ja noch ſeer verminkt voorkomen, ſoo en hebbenſe egter tot deſelve geene Overſetting der Heilige Boeken noodig gehad; om datſe ligtelijk zijn konnen afgehaald worden van ſulke Heidenen, die alreede van de Joodſche ſaaken geſchreven hadden, ofte die ſulks uit den mond der Joden, die nu al lang onder de Heidenen hadden verſtroid geweeſt, hadden gehoord. Waarom voor vaſtgehouden werd, dat voor deſe Overſetting geene andere der Heilige Schrift geweeſt is, dan de oude Chaldeeſche, diemen al voor de tijden van Ezdras meend gemaakt te zijn. Want ſulks ſchijndmen te moeten afnemen uit Nehemia 8. daar vers 3, 4. geſeid word; dat Ezdras de Schriftgeleerde, en mogelijk ook eenige Leviten, de Wet voor het Volk duidelijk laſen: *Den zin ſoodanig verklaarende, datmen die verſtaan konde*, vers 9. Door welk verklaaren van den zin, de Joden meenen datmen verſtaan moet, een verklaaring van den Hebreeuwſchen Text, door de Chaldeeſche Overſetting: invoegen de Leſing der Wet wel geſchiede uit de Hebreeuwſche Text, maar het duidelijk leſen en verklaaren, geſchiede uit het voorleſen van de Chaldeeſche Overſetting. Want nadien de Joden ſederd de Babyloniſche gevangenſchap, het Chaldeeſch veel beter dan het Hebreeuwſch verſtonden, ſoo hebbenſe van Ezdras tijden af eenige Loon-trekkende Uitleggers der Wet gehad, die den Hebreeuwſchen Text op de Sabbatthen in de Synagogen, wanneer ſy van de gewoonlijken Lezer voorgeleſen was, uitleiden en verklaarden in de bekende Taale, die doe de Chaldeeſche was; aan welke Overſetting ook de Uitleggers gehouden waaren. 't Gene ook by eenige van onſe voornaame Godsgeleerde voor geheel waarſchijnelijk gehouden word. Doch dat de Joden ſeggen, dat dit verklaaren der Wet, geſchiede tuſſchen het leſen van elk vers, ſulks is ſeer bedenkelijk, nadien met regt getwijffeld word, of de verdeeling der Verſſen al van ſulken ouderdom is; gelijkwe op een andere plaats nader hebben onderſogt: ten zy dan datſe eenige groote deelen of Perken die op de Boek-rollen afgedeeld waaren, daar door verſtaan. Voorts ſoo ſpreken ſommige der Oud-vaders dikmaal van een Griekſe Overſetting der Samaritaanen; waar uit eenige giſſen dat die wel mogt ouder zijn dan die der Lxx, overmids die gehouden word, onder Alexander de Groot geſchied te zijn; welken Vorſt de Samaritaanen ſeer toegedaan was. Daar zijnder ook die willen, dat de Overſetting der Lxx Oudſten, alleen geſchied is uit een Syriſche of Chaldeeſche vertaaling, en niet uit de Oorſpronkelijke Hebreeuwſche Text; 't geene niet gelooflijk is. Want alhoewel de hedendaagſche Overſetting der Lxx, inſonderheid in de Boeken Moſis, veel verſcheeld van den Hebreeuwſchen Bybel, maar ſeer wel over-een komd met de Samaritaanſche Boeken; ſoo houdmen nochtans dat deſe Griekſe Overſetting daarwe van handelen, alleen met der tijd vervalſt is, uit de Samaritaanſche Boeken: het zy dan dat het de Joden in Egipten gedaan hebben, die meer gemeenſchap met de Samaritaanſche dan met de Hebreeuwſche Spraak hadden: ofte dat het door Origenes is geſchied, die andere Overſettingen uit het Samaritaanſch met deſe vertaaling der Lxx, by een gevoegd, en door malkander ſou gebrouwen hebben: onder welke ook die geteld word van den Samaritaanſchen Symachus; alswe aanſtonds nader ophaalen ſullen. Andere vaſt houdende

Of er voor Ezdras een oude Chaldeeſche vertaaling in gebruik was.

Joodſche aanmerking over Ezdra 8: vers 3, 4, 9.

Verklaaring der Wet geſchiede in 't Chaldeeſch maar de Leſing in 't Hebreeuws

Dat de Lxx Overſetters een Syriſche of Chaldeeſche vertaaling gevolgd hebben is niet aanneemelijk.

Andere gevoelens die tegen 't voorgaande aanloopen.

aan

Digitized by Google

aan 't gevoelen der gener die agten dat deſe Overſetting geſchied is, van de Alexandrijnſche Joden ſelfs; meenen, datſe niet uit den Hebreeuwſchen, maar uit den Samaritaanſchen Bybel gemaakt is; en datſe deswegen beter met den ſelven dan met den Hebreeuwſchen over-een ſtemd. 't Geene eenige ſchijn heeft uit de oude Hebreeuwſche Letteren die Samaritaanſche zijn, en dat de hedendaagſche Hebreeuwſche Bybel-letteren, Chaldeeſche zijn; hier vooren overbodig genoeg uit de Hebreeuwſche Sikelen, en andere getuigeniſſen beweſen. Waar uit dan ook eenige hebben willen beſluiten, dat de Boeken Moſis die wy nu hebben, vervalſt zijn geworden, en dat den Text der Lxx veel ſuiverder gebleven is; van welk gevoelen wy nu genoegſaam d'Heer I. Voſſius hebben gehoord.

Hoe veel Overſetters aan deſe Griekſe vertaaling hebben beſig geweeſt.

't En is ook niet alte klaar bekend, om net aan te wijſen, welke en hoe veel deſe Overſetters in getal geweeſt zijn; want daar werden veele en verſcheide reden en meeningen uit den hoek gehaald, waarom men die de Vertalinge van de Lxx of Lxxii Overſetters noemd. Eenige houdend daar voor dat deſelve hebben beſtaan uit xii Oudſten van yder Stamme afgeſonden, welke by Ariſtæus ook genoemd worden; gelijk mede ſommige den Hoogen-prieſter Eleazar daar nevens tellen: doch Baronius en andere nemen het Joodſche Sanhedrim ſelfs voor de Lxxii Overſetters; als welkers ampt het was de Heilige Schrift uit te leggen: en dat die tot deſe Overſetting van Jeruſalem na Alexanderien ſouden getrokken zijn. Doch dit en word niet waarſchijnelijk gehouden. Want behalven dat het ſwaar om te gelooven is, dat den gantſchen Grooten Raad der Lxxii Oudſten, den Stoel van Moſes, en 't beſtuur van Land en Kerk ſoo lang laaten drijven, en na een vreemd Land ſouden getrokken zijn, om ſoo eene uitvoerige Overſetting des Bybels te doen; ſoo werd'er ſelfs getwijffeld, of'er ook wel Lxxii Mannen van Jeruſalem geſonden zijn, en of deſe Overſetting niet wel van de Griekſe Joden, die in meenigten in Egipten en te Alexandrien woonden, gedaan is; en datſe naderhand, om deſelve Overſetting een meerder aanſien by te ſetten, den naam van Lxx daar omgehangen hebben. Want de Jeruſalemſche Joden hebben deſe Overſettinge niet alleen veragt, maar ſelfs ook verfoeid: ſoo datmenſe niet wel voor de opmaakers derſelve houden kan. Sy noemen deſelve in den Talmud alleen, de Overſetting der vijf Oudſten; als gemaakt zijnde van vijf Mannen uit den Grooten Raad: en datſe nergens om de Overſetting der Lxx genoemd is, als om dat die vijf van de Lxxii afgeſonden waaren. Waar uit ſchijnd te blijken, dat den haat der Hebreeuwſche Joden tegen deſe Overſetting, grooter geweeſt is by de laatere dan by de oude Joden; en datmen d'Heer Voſſius in deſen deele eenigſinds ſou konnen byſpringen, als hy ſegd, datſe ten minſten van het gantſche Sanhedrim goed gekeurd en gewettigd is: alhoewel'er groot geſchil onder de Geleerde over is. Gelijk het ook noch niet uitgetwiſt is, hoe ver ſig deſe Overſetting uitgeſtrekt heeft. Eenige oude en nieuwe Godsgeleerde willen, dat alleen de vijf Boeken Moſis in 't Grieks gebragt zijn; 't geenſe daar uit ook meenen vaſt te maaken, datſe ſeer wel met de Samaritaanſche Boeken over-een-ſtemmen. Als mede datſe na het voorgeven ſommiger getuigen ook ligt in 72 dagen zijn konnen afgedaan worden; maar niet alle de Boeken des Bybels, die eerſt een weinig tijd daar na van de Alexandrijnſche Joden overgeſet zijn. Doch hoe het daar mede zy, wy houden het geenſinds aannemelijk, dat d'andere Boeken des O. Teſtaments ten minſten niet voor de tijden van Aquila (die eerſt een ruimen tijd na Chriſtus, den Hebreeuwſchen Text in 't Grieks overgeſet heeft) en ſouden overgeſet zijn geweeſt. Wy hebben voorwaar

Om wat reden deſe Overſetting de naam der Lxx draagd.

Of ook het Joodſe Sanhedrim deſe Overſetting gedaan heeft.

Voor niet waarſchijnelijk gehouden.

Waarom de Joden egter deſe Overſetting verſmaad hebben.

Of de geheele Bybel of alleen de vijf Boeken Moſis van de Lxx overgeſet zijn.

Digitized by Google

Ptolomeus heeft waarschijnelijk de gantsche Bybel begeerd.

groote reden te gelooven, dat ja alle de Kanonijke Boeken des Ouden Testaments, gelijkelijk overgeset zijn: want sulks en sal niet ligt geloochend werden, wanneermen wel aanmerkt datse geschied is door last en op 't ernstig versoek van Ptolomeus; nadien dien Koning soo groote bekostiging alleen om de vijf Boeken Mosis, sonder ook de Histoorische en Prophetische Boeken te mogen besitten, niet ligt aangewend soude hebben. Gelijk sulks ook niet min geleerd dan waarschijnelijk, hier vooren van d'Heer Vossius uit Aristæus en Josephus, daarse de gantsche H. Schrift de WET noemen, aangewesen is. Vorders komd'er ook noch by veele in bedenken, of dese Oversetters niet eenige plaatsen des Ouden Testaments met voordagt vervalst, ofte anders hebben overgeset als de Hebreeuwsche Text inhield. Dewijle voor desen sommige Oud-vaders geloofd hebben, dat de Joden om den Koning Ptolomeus niet te vergrammen, en egter de verborgentheden des Geloofs, niet alte klaar aan de Heidenen voor te stellen, uit sekere Godvrugtige omsigtigheid, eenige plaatsen veranderd en bedeemsterd hebben; hoedanigmen tot dertien opteld: als die van haar of willens en wetens uitgelaaten, of anders zijn overgeset; om datse van Christus of de Heilige Drie-eenheid spreken. Ja Baronius gevoeld openlijk, datse veele dingen, diese waanden dat den Heidenen aanstoot geven konden, overgeslagen, en de bresse met andere dingen vervuld hebben: namelijk die door Moses aan de Lxx Oudsten, van mond tot mond overgeleverd waaren: ofte ook uit die, welk haar Gods Geest instorte, om daar by te setten. Tegen welke ongegronde en lasterlijke gevoelens, Vossius niet geheel sonder reden heftig is uitgevaaren. Gelijk het ook niet op sijn koten staat, dat de Joodsche Oversetters sulks om de wille van Ptolomeus souden gedaan hebben, die sijn gantsche toeleg was, dat Boek volkomen en niet verminkt noch stukswijs te hebben. Ofte by aldien sy het alsoo door den Heiligen Geest gedaan hebben, soo en behoefden sy niemands ondank te vreesen. Waarom dan veele onser Godsgeleerde besluiten, dat al waar dese Oversetters van de Hebreeuwsche Text afwijken, of anders oversetten, sy sulks als menschen, door onwetendheid of swakheid, en niet door ingeven van Gods Geest gedaan hebben: gelijker ook voorbeelden gevonden worden, daarse als goede Verklaarders yts schijnen tot den zin der Text bygevoegd te hebben; om datse oordeelden, datmen de Hebreeuwsche Lesing soo opnemen moeste: waar van wy eenige staaltjes in de Bouw-Orden van Salomon en de Tempel-gesigten van Ezechiel ontwaar schijnen te worden. Doch het gaat vry ver dat de Heer Vossius de Hebreeuwsche Text met de hedendaagsche Lees-puncten, na dese Oversetting der Lxx wil verbeterd hebben. Gelijk'er mede eenige van gematigder zinnen zijn die meenen, dat dese Oversetting niet in alle die plaatsen van de Hebreeuwsche Text verschild, daarse schijnd te verschillen; maar gehouden moet worden, datse als wijse en verstandige Oversetters de meininge des Heiligen Geestes seer wel hebben aangetroffen. Dat nu d'Heer Vossius ook segd, dat de Saligmaaker en d'Apostelen, door haar voorbeeld, met deselve Oversetting doorgaans aan te haalen, een onwedersprekelijk gesag gegeven hebben, sulks en konnen de meeste onser Godsgeleerde niet voor soo algemeen noch soo breed opnemen, als die geleerde Man daar mede doordrijven wil: en waar in hy grootdeels met veele Rooms-gesinde eens schijnd te zijn. Het is waar dat de Heilige Schrijvers van het Nieuwe Testament, dikwils dese Oversetting aanhaalen en gebruiken; doch sy en doen sulks niet doorgaans, maar daar seer wel op te letten staat, alleen voornamelijk dan, wanneer die

Of dese Oversetters ook verdagt mogen gehouden worden van vervalsing of quaadaardige vertaaling.

Uit wat insigt Baronius meend datse hier en daar de zin der Heilige Schrift verduisterd hebben.

Opmerkelijke waarneming onser Godgeleerde over de verschilligheid der Hebreeuwsche en Griekse Text.

Over-

Digitized by Google

Overſetting of met de Hebreeuwſche Text over-een komd, ofte datſe met het oogmerk der Euangeliſten en Apoſtelen, een ſeer goede ſaamenſtemming had: Ja ook wel wanneer ſy goed vonden, en de ſaak in ſommige ligte dingen het lijden konde, haar ſelven eenigſinds na de Griekſe Joden of reeds bekeerde Heidenen te voegen; als dewelke wonder veel met die Overſetting op hadden, en geen ergernis ſogten te geven, in dingen van klein belang, ſchoon ſy van de Hebreeuwſche Text verſcheelde. Ook ſietmen dat de Euangeliſten en Apoſtelen, doorgaans meer op d'eigenſte zin dan op de bloote vertaaling der woorden gelet hebben, ſonder nochtans daar in een beſtemde regel waar te nemen: want ſy haalen ſomtijds den Hebreeuwſchen Text, daarſe van deſe Overſetting verſcheeld, uitdrukkelijk en met opſet aan, als by voorbeeld Matth. 2: 15. met Hoſea 11: 1. Joh. 19: 37. met Zach. 12: 10. Matth. 2: 18. met Jer. 31: 15. Matth. 9: 13. met Hoſea 6: 6. vergeleken. Wederom ſchijnenſe met opſet de Lxx Overſetting aan te haalen, daarſe van den Hebreeuwſchen Text verſchild; als namelijk Luc. 3: 36. met Gen. 11: 12. Actor. 13: 41. met Hab. 1: 5. Rom. 9: 33. met Jeſ. 28: 16. Actor. 15: 16. met Amos 9: 11. Hebr. 11: 21. met Gen. 47: 31. vergeleken; byſonderlijk ook Hebr. 2: 7. met Pſal. 8: 6. Hebr. 10: 5. met Pſal. 40: 7. daar den Apoſtel deſe Overſetting tot ſijn oogmerk opvat, om datſe hem beter dan den Hebreeuwſchen Text daar toe ſcheen te dienen: invoegen deſe Exempelen ſoo wel tegen als voor d'Heer Voſſius gevoelen zijn; alhoewel hy'er ſeer vaſt mede meend in ſijn ſchoenen te ſtaan. Daar zijn ook voorbeelden, datſe ſomtijds eenige Spreuken uit het Oude Teſtament aantrekken, die noch in de Grond-text noch in deſe Overſetting, alſoo niet te vinden zijn; waar van ſiet Matth. 2: 6. tegen Mich. 5: 1. Rom. 11: 8. met Jeſ. 29: 10. Waar uit ſommige hebben gemeend, dat de meeſte Apoſtelen, uitgeſonderd Paulus, in de Hebreeuwſche Taal geſchreven hebben: invoegen hier in de Grond-oorſaak deſer verſchilligheid ondekt word: want d'Apoſtelen d'aanhaaling der Schriftuur-woorden uit het Hebreeuwſch gedaan hebbende, zijn die woorden, door deſelve woordelijke verklaaring, in 't Grieks verſchillig konnen overgeſet worden. En ſoo moetmen ook oordeelen van de Aanwijſingen uit de Griekſe Overſettingen. Alhoewelmen de Brieven van Paulus daar van moet uitſonderen. De Heer Voſſius beweerd tegen R. Simon, dat de Taal en Stijl der Lxx Overſetters ſoo goed Grieks is, als in de beſte Schrijvers gevonden word. Doch andere ſeggen, dat wel de Stijl Grieks is, doch datſe ſlegt en eenvoudig en doorgaans vermengd is met Hebreeuwſche Spreek-wijſen; Ja ook veele woorden gebruikt die van de Hebreen genomen zijn. Invoegen dat of ſchoon de Taal of de woorden goed Grieks zijn, den Stijl of Trant van ſchrijven egter t'eenemaal na de ſweem van 't Hebreeuwſch ontleend is. Doch hier uit wil ook d'Heer Voſſius de deugdelijkheid en getrouwheid der Lxx Overſetters opgehelderd hebben. Eenige Taalkundigers getuigen mede, datſe ſomtijds de woorden der oude Grieken en Macedoniers gebruikt hebben, die nu veelſinds onbekend zijn geworden; Ja die derhalven maar alleen in deſe Overſetting te vinden zijn. Men kan voorts niet loochenen, of de regtſinnige Joden en Chriſtenen hebben voortijds ſeer veel van deſe Overſetting gehouden, inſonderheid de Griekſe Joden in Egipten en elders; die deſelve niet alleen in haare huiſen, maar ook in haare Synagogen geleſen hebben: Gelijk ſelfs noch in 't Jaar 552 na Chriſtus gedaan wierd; als wanneer daar over ook eenige twiſt onder de Joden ontſtond: want ſommige door 't weder invoeren van de Hebreeuwſche Bybel, hebben de Griek-

Voorbeelden hoedanig Chriſtus en d'Apoſtelen de Hebreeuwſche en de Griekſe Texten aanhaalen.

Voorbeelden van plaatſen die geheel anders in beide Texten gevonden worden alſſe aangehaald zijn.

En waar uit ſulks ſchijnd ontſtaan te zijn.

Wat van't goed of ſlegt Grieks en den Stijl deſer Overſetters te houden zy.

Digitized by Google

Onluſten onder de Joden ontſtaan over't gebruik der Lxx Overſetting.

ſe Overſetting pogen de ſak te geven, of ten minſten de Lees-ſchoolen uit te boenen: ſulks de Keiſer Juſtinianus daar tuſſchen komende, oordeelde dat alwaar Griekſe Joden waaren, ſy den Griekſen Bybel mogten gebruiken, gelijk hy ook den Latijnen de Latijnſche Bybel toeſtond: vergunnende ſelfs hun ook de Griekſe Overſetting van Aquila te gebruiken, ſchoon die tamelijk veel van die der Lxx Oudſten verſchilde. En gelijk haar dit van dien Keiſer toegeſtaan wierd, om datſe het Grieks beter dan het Hebreeuwſch verſtonden; alſoo zijn ook die Landen wel meeſt en alderlangſt by het gebruik der Griekſe Bybels gebleven. Hier mogtmen nu billik vraagen, waar van daan doch den haat ſommiger Joden, tegen deſe Griekſe Overſettinge op de baan gekomen is? Doch wy antwoorden, dat

Hoe de Griekſe Overſetting van de Joden is konnen gelaſterd worden daarſe nochtans ſoo veel met deſelve ſchijnen op gehad te hebben.

het waarſchijnelijk aldus met de ſaak gelegen is: De laatere Hebreeuwſche Joden, namelijk die geen Grieks en verſtonden, hebben al van overlang uit wangunſt niet alleen af-keerig van deſe Overſetting geweeſt, maar ook deſelve gelaſterd; ſiende nu haare verborgentheden, in een Afgodiſche Taal, ſoo ſyſe noemden, ontdekt en opengelegd: ſulks dat de Jeruſalemmers, die de Griekſe Joden ſpotswijs, *Egiptiſche Lezers* noemden, van nijd en ſpijt uitſtroiden, dat'er terwijl deſe Overſetting opgemaakt wierd, een duiſternis van drie dagen op der Aarde was; en dat'er tot dien einde een droevig vaſten op den agtſten dag der Maand *Tebeth*, of Winter-maand ingeſteld was, om deſe Overſetting te betreuren. Ja (ſiet wat de menſchen niet al en verſieren) ſy ſeiden dat den dag deſer Overſetting alſoo ſwaar als den dag van het Goude Kalf voor Iſrael was. En hebben ſommige uit deſe overgroote af-keerigheid beſloten, dat de Overſetting der Lxx alleen by de Alexandrijnſche Joden, aangenomen en gebruikt is

De laatere maar niet de oude Joden zijn afkeerig van de Lxx Overſetting geweeſt.

geweeſt. Doch het word veel waarſchijnelijker gehouden, dat het alleen de laatere Joden zijn geweeſt, die ſig ſoo hard daar tegen gekant, en deſe Vloek-miraakelen verſierd hebben: gelijk ſulks genoegſaam openbaar word, uit het gemeen gebruik ten tijde des Saligmaakers en der Apoſtelen. Sulks wy vaſtelijk te gelooven hebben, dat de oude Joden, deſe Overſetting grootelijks gewaardeerd hebben, want ſonder dat ſoudenſe nooit toegelaaten hebben, datmenſe in de Synagogen, en onder de Joden die ſelfs het Hebreeuwſch niet alte fix en verſtonden, ſoude voorgeleſen hebben. Ook is deſe Overſetting veele Eeuwen onder de Chriſtenen in gebruik geweeſt; alhoewel hunne Afſchriften na verſcheide Exemplaren gevolgd waaren,

Andere Overſettingen die uit de Lxx gemaakt zijn.

die yder Landſchap voor de beſte verkooſen had. En heeft onder die tijd de Latijnſche Kerk, verſcheide Eeuwen lang, een Latijnſche Overſetting gebruikt, welke uit deſe Griekſe vertaald was: waar van ook Auguſtinus getuigd, dat'er in ſijnen tijd verſcheide waaren, onder welke hy voornamelijk de Italiaanſche Overſetting prijſt, gemeenlijk anders de VULGATA of *Oude Gemeene* genoemd; tot dat Hieronymus ontrent 400 Jaaren daar na, ondernam een nieuwe uit het Hebreeuwſch te maaken. Voorts is deſe Lxx Overſetting ſoodanig in agting geweeſt, datmen in plaats van uit d'oorſpronkelijke Taale, men ook Syriſche en Arabiſche

Waar van daan de Overſetting der Lxx by eenige Vaders voor een Goddelijke Text gehouden is.

Overſettingen uit deſelve toegeſteld heeft. Waar uit dan voortgekomen is, dat veele Oud-vaders, inſonderheid de Griekſe, deſe Overſetting ſoo wel als den Hebreeuwſchen Text voor een Goddelijk Schrift gehouden hebben. Alhoewel ſommige ſig daar in vry omſigtiger gedragen hebben. Doch het zy hoe het ook eertijds met deſe Overſetting zy geſchapen geweeſt, ſoo zijn egter onſe voornaamſte Godsgeleerde van oordeel, dat de Griekſe Overſetting der Lxx die wy thans hebben, grootdeels bedorven en verbaſterd is; en datſe niet alleen ſeer veel van den Hebreeuwſchen Text

ver-

Digitized by Google

ſcheeld; maar ook van haar eigen eerſte ſuiverheid in welke gemelde Lxx Oudſten, deſelve hadden overgeleverd. Van welke verſchilligheid verſcheide redenen in bedenken komen. Want eerſtelijk iſſer verſchilligheid tuſſchen haar en d'oorſpronkelijke Text konnen vallen, by aldien datſe mogelijk geen geheel ſuivere of beſte Hebreeuwſche Exemplaren gebruikt hebben; of die ten minſten niet ſoodanig als die van Ezdras en de Groote Synagoge, van alle misſlagen en Schrijf-fouten uitgeſuiverd waaren: ofte ook wel datſe door dit of dat middel of inſigt, de Vokalen, of Klinkers en Byklinkers, anders geleſen hebben, als nu in onſe Bybels waarſchijnelijk wel geleſen word. Hier-en-boven is niet onwaarſchijnelijk, dat deſe Overſetters haar niet doorgaans beſtipt aan de woorden gebonden hebben; en mogelijk ook alle niet even grondigen kennis van de Hebreeuwſche Taale gehad hebben; gelijkmen ſulks te meer bedenkelijk ſou konnen houden, by aldien het klaar genoeg beweſen waar, dat deſe Overſetting door eenige Alexandrijnſche Joden gedaan waare: Waar by ook aangemerkt word, dat het eene Boek vry beter en met meerder over-een-ſtemming dan het andere overgeſet is: onder welke getuigd word dat het Boek van Eſaias, wel een van de ſlegtſte Overſetting is. Waarom het ook niet te verwonderen is, dat een en deſelve ſaak en reden, in verſcheide Boeken verſchillig vertaald word gevonden: 't gene ook klaar doed ſien dat'er verſcheide Mannen mede zijn beſig geweeſt; en dat elk na ſijn bequaamheid, ſijn Taaks beter of ſlegter afgedaan heeft. Invoegen door deſe en diergelijke toevallen, deſe Overſetting ſeer ligt in haar ſelfs niet alte ſuiver en volkomen is konnen zijn. Ten tweeden iſſe ook door de tijd in haar ſelfs niet onbedorven gebleven: waar toe de onwetendheid der uitſchrijvers met het een voor het ander te ſtellen, al van ouds niet weinig geholpen heeft; gelijkmen ſiet dat alle oude geſchreven Boeken, 't ſelve lot onderdanig zijn geweeſt, en dat ons daar door verſcheide Leſingen verſchaft worden. 't Verval in deſe Griekſe Text heeft noch te meer konnen toenemen, wanneer daar andere Griekſe Overſettingen lang na deſelve voor den dag quaamen; als namelijk die van Aquila, Symachus en Theodotion, drie afvallige Chriſtenen die Joodſch geworden zijn. Want deſe vertaalingen met de Overſetting der Lxx vermengd wordende, kon niet anders dan een verderving van deſelve ter weereld brengen. En is deſe dan al wederom van de uitſchrijvers verder bedorven geworden: want de Exemplaren van deſe of gene Lezers te mets op de kant met eenige Aanteekening of verſchillige Leſing uit een andere Overſetting verrijkt zijnde, ſoo is 't een en 't ander, van een laater uitſchrijver by toeval in de Text geraakt. Gelijk mede niet onwaarſchijnelijk is, dat de Joden en eenige Griekſe Ketters, ſommige plaatſen quaad-aardig hebben vervalſt of eenen ſlinkſen draai gegeven hebben. Onder welke mishandelaars ſelfs Origenes van ſommige niet geheel vry geſproken word. Deſe vermaarde Man in ſijnen tijd alreede veel bedorven Boeken ſiende, heeft, op datmen de faal-grepen daar in des te beter mogt ontwaar worden, Bybels gemaakt die hy *Tetrapla*, *Hexapla* en *Octapla* noemde, om dat hy in deſelve 4. 6. of 8. verſcheide Texten des Bybels in Kolommen neffens malkander ſtelde; alswe boven uit Voſſius hebben aangeteekend: namelijk den Hebreeuwſchen Text tweemaal, eens met Hebreeuwſche en eens met Griekſe Letteren: daar na de Overſetting der Lxx, en dan vervolgens in orden die van Aquila, Theodotion en Symachus, als ook die van Jericho, en ten laatſten die van Nicopolis; ten einde men die tegen malkanderen vergelijken mogte. Doch het is te beklagen dat dien ſchat verloo-

Op wat wijſe die Overſetting van de Hebreeuwſche Text is konnen verſchillig voortkomen.

Waar door de Griekſe Overſetting in haar ſelfs gebrekkig en onſuiver kan voortgebragt zijn.

D'Uitſchrijvers en verſcheide andere Griekſe vertaalingen hebben die der Lxx ſeer beſmet gemaakt.

Neerſtigheid en overgroote arbeid van Origenes.

Digitized by Google

looren of elders moetwillig verduisterd blijft. Behalven desen arbeid, maakte hy tot een kort behulp, noch dese saamensetting: hy voegde de Oversetting der Lxx, en die van Theodotion, met verscheide waarnemingen by malkander; of gelijk andere met meerder nettigheid verhaalen: hy voegde in sijn *Hexapla* de Oversetting der Lxx met die van Theodotion, die vers op vers tusschen malkander in mengende; daar by doende eenige Teekenen, om het eene uit te doen, en 't andere by te voegen, en om dit en dat te onderkennen. Dese Teekenen naderhand van de Afschrijvers nagelaaten, heeft niet alleen het nut van dien arbeid doen te loir gaan; maar heeft ook te wege gebragt dat die andere Oversettingen, insonderheid die van Theodotion met die der Lxx, jammerlijk zijn vermengd geworden; sulks dat Hieronymus in sijn tijd met regt over de verscheidendheid der Exemplaren klaagde. En onse Godgeleerde meenen hier uit dan ook niet geheel ongerijmd te besluiten, datmen de Oversetting der Lxx, thans niet anders dan vry bedorven moet aanmerken; en dat wy van haar oude oorspronkelijke Text, slegts groote overblijfselen hebben. Om van welke verschilligheid een voorbeeld te hebben, wy sien, dat selfs in de Tijd-reekening der Aards-vaderen voor de Sondvloed, een bresse van 586 Jaaren tusschen de Hebreeuwsche en Griekse Text gevonden word: stellende de eerste maar 1656. de Griekse wel 2242 Jaaren. Welk verschil d'Heer Vossius wil datmen uit de Griekse Oversetting der Lxx verbeteren moet, als die minder bedorven is dan de Hebreeuwsche: en hoedanig hy sulks bewijst, sullen wy hier na uit hem selfs laaten hooren. De Rooms-gesinde bekennen wel dat de Lxx Oversetting sederd Christus komste door d'uitschrijvers bedorven is, doch dat deselve van Origenes, neffens den Martelaar Lucianus en Hesychius, uit het oorspronkelijk Exemplaar van Alexandrien wederom gesuiverd en hersteld is. Die ook gelijk Baronius verhaald, tot beter onderscheid, eenige Teekenen van streekjes en sterrekens, uit Theodotion gesteld hadde, die daar na wel vermengd wierden met den Text, en deselve bedorven, maar dat Hieronymus die misslagen weder gesuiverd heeft: daar-en-boven dat hy de Teekenen uit Theodotion, die Origenes daar by geset hadde, behouden heeft. Gelijk hy ook verder, om alle twist die wegen de verscheide Oversettingen oprijsen konde, voor te komen, den Bybel uit het Hebreeuwsch selfs heeft overgeset. Dit segd Baronius. Dat nu ook de Roomsche Meesters voorgeven, dat Paus Sixtus de V. uit een Exemplaar der Lxx Oversetters, dat ruim 1200 Jaar oud was, deselve wederom soodanig suiver aan de weereld overgeleverd heeft als sy van ouds geweest is; daar in en staan sy het met malkander niet eens: want sommige uit haare bende bekennen selve, dat'er noch meenigte en onverdraagbare misslagen in gevonden worden. Soo datwe met veele bescheidene Mannen besluiten mogen, dat de Griekse Bybels die wy nu hebben, wel niet soo suiver zijn als sy eerst geweest hebben; doch dat sy egter niet geheel en al verlooren, maar noch deselve Griekse Oversetting is, die in die tijden gemaakt is; alleen van haar oude suiverheid grootdeels afgewissseld zijnde. Doch d'Heer Vossius houd, behalven 't gene wy hier vooren uit hem tegen R. Simon hebben bygebragt, met lijf en ziel staande, dat niet alleen dese Oversettinge van Origenes niet en is veranderd uit den Hebreeuwschen Text, doch wel verbeterd en met Teekenen is verklaard uit de oude Boeken; maar ook, dat alhoewel voor desen de Joden en Origenes dese Oversettinge hebben getragt te verbasteren, en sy ook veele Exemplaren besmet hebben (namelijk de

Jo-

Wat het qualijk gebruiken of afschrijven van dese Boeken veroorsaakt heeft.

Wat onse Godgeleerde van de suiverheid der Lxx Oversetting houden.

2242
1656
586.

De Rooms-gesinde houden niet eenparig staande dat Sixtus de V. dese Text van nieuw suiver gegeven heeft.

Hoe ver wy de Lxx Oversetting voor goed hebben.

Van de Heer Vossius wedersproken.

Digitized by Google

Joden door vermenging met de Overſetting van Aquila, en Origenes door die van Theodotion) Gemelden Heer nochtans durſd vaſt ſtellen, dat deſe Overſetting van Ptolomeus tijden af, tot heden ten dage, opregtelijken tot ons overgekomen is; en dat de verandering die in deſelve door den tijd ingekomen is, van ſoo kleinen belang is, dat wy met veel meerder verſekering konnen roemen, de opregte Overſetting der Lxx te hebben, als wy vertrouwen de eigen Schriften van Virgilius of de *Officia Ciceronis* (diemen voor ſeer ſuivere Boeken houd) thans in handen te hebben. 't Welk hy beloofd heeft eenmaal de weereld breed genoeg te ſullen toonen. 't Gene ook, gelijk d'Heer Burmannus wel ſegd, t'eenemaal wenſchelijk waare, op dat ſoo twijffelagtigen ſaak eenmaal aan een goeden uitſlag geraakte. Nu willen wy ook gaan beſien, wat de Joodſche Rabbinen diemen Maſoreten noemd, ſederd Ezdras tijden, al neerſtigheid hebben aangewend, om de Text en regte Leſing van den Hebreeuwſchen Bybel ongeſchonden te bewaaren.

VYFDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

WAt eigentlijk de Maſora *of Joodſche* Overlevering *is; en wie daar wel van geſchreven hebben. Wat de* Maſoreten *ontrent de* Bybeltext *en* Vokaal-puncten *hebben gedaan. Eenige vergeefſe moeite en ydele geheimeniſſen by de Joden verſierd.* Groote *en* Kleine Maſora, *van wat onderſcheid. Wat voor luiden de* Maſoreten *geweeſt zijn. Van wat nut men de* Maſora *moet houden.* Letter-telling *der Maſoreten waar in van geenen dienſt.* Bygeloovigheden *die onder de* Maſora *ingeſlopen zijn. Wat ſoort van Kanteikening de* Keri *en* Ketib *der Joden zijn, en van hoedanigen gebruik. Of de regte* uitſpraak van Gods Naam *by de Joden verlooren is. Waar ontrent de* Keri *en* Ketib *meeſt is beſig geweeſt, en op wiens geſag die waarſchijnelijk is voortgebragt. Dat de* oude Jooſche Kanteekeningen *niet van Moſes noch van Ezdras gemaakt konnen zijn. Met noch eenige fraaye aanmerkingen raakende de* Leſing. *Van de Joodſche* Cabala, *en van de* Geſchreve *en* Ongeſchreve Wet. *Hoe de* Cabala *by veele Joden boven de H. Schrift geſteld word. Merkwaardige dingen uit de* Cabala *ontrent de* Verborgentheid van den Meſſias. *Van de* Tooverkundige uitwerking der Cabala. *Joodſche meeningen aangaande de* Wonderdaden van Chriſtus. *Oorſprong der* Cabala *volgens de meeninge der* Cabaliſten: *beneffens derſelver voorname* Grond-regelen &c.

Wie vant de Maſora en Maſoreten wel geſchreven hebben.

VAn de MASORA en den overnoeſten arbeid der MASORETEN heeft Elias Levita, Petrus Galatinus, Johannes Morinus, Joh. d'Eſpeires, Thomas Goodwin en andere tameljik fraai geſchreven: Doch aldernaauwkeurigts Buxtorfius in ſijn Tiberias; welke mede by ſijn Hebreeuſche Bybel gedrukt en ook in 't byſonder in een minder forme is uitgegaan. Wy ſullen daar van eenige der noodigſte ſaaken uitkippen, en handelen alleen kortelijk van de volgende dingen: als I. Van den Naam. II. Van de Stoffe ontrent welke de *Maſora* beſig is. III. Van de verſcheide wijſen op welke die eerſt geſchreven en nu gedrukt is. IV. Van deſſelfs Autheuren. En ten V.

Digitized by Google

Wat eigentlijk de Masora is.

Van haar dienst en gebruik. MASORA dan is een Hebreeuwsch woord, dat verscheidelijk geschreven en afgeleid werd van een Wortel-woord dat *Overleveren* beduid; soo dat'et een *Overlevering* beteekend, *van de Ouders tot de Kinders ontrent de regte Lesing der H. Schrift:* zijnde een werk van de grootsten arbeid, de minste dingen ontrent de Verssen, Letters en Puncten op te merken, en daar over een oordeel te vellen; al de Letters te tellen &c.

Wie de Masoreten waaren volgens Thomas Goodwin uit Buxtorf.

Gelijk gemelde Goodwin over de beteekenis en herkomst der *Masora* dit volgende geschreven heeft: Nopende de *Masoreten* seid hy, wy moeten weten, dat MASAR beteekend *Tradere*, Overleveren; en MASORA een *Traditie* of Overlevering, van hand tot hand aan de Nakomelingen sonder geschrift: even gelijk de Pythagoreen en de Druiden gewoon waren te doen: Doch door de figure *Synecdoche*, beteekend het dese *Nota Critica, aut Scholia*, dat is *Berispagtige Aanteekening*, ofte korte uitlegging, geschreven op de kant van den Bybel. En die de Autheuren of Opstelders van dese Berispagtige Waarnemingen waaren, wierden *Masoreten* genaamd. Wie nu eigentlijk dese Autheuren geweest zijn, daar van is tweederlei gevoelen: Buxtorf teekend uit Aben-Ezra aan, dat eenige die houden voor sekere geleerde Joden, die sig in de Stadt Tiberias onthielden, gemeenlijk *De Wijse van Tiberias* genoemd. En dese

Of de Wijsen van Tiberias voor de Masoreten te houden zijn.

Wijsen agtmen dat de Kant-teekeningen op den Hebreeuwschen Bybel saamen gesteld hebben; namelijk eenige tijd na de vol-eindinge van den Babylonischen Talmud, dat is ontrent het Jaar onses Heeren 506. gelijk Rabbi Elias Levita aanteekend. Doch men houd dit gevoelen om dese twee reden niet seer waarschijnelijk: eerst, om datmen in de Historien niet en vind, een soo langen geduursaamheid van eenige vergadering of School binnen Tiberias, maar veel eer dat de waardigheid der leeringen daar al binnen de 400 Jaaren na Christus Geboorte, heeft beginnen op te houden.

Dat by Goodwin niet waarschijnelijk gehouden word.

Ten tweeden, gelijk Buxtorf aanmerkt, dat in beide de Talmuds geen gewag van de Masora noch van de dingen die'er in begrepen worden, gemaakt word. Derhalven seggen andere mogelijk waarschijnelijker, dat de Masoreten waren die Kerkelijken Raad die gehouden is by Ezdras, Haggai, Zacharias, Malachias en verscheide andere Godvrugtige en hoogverligte Mannen, tot hervorming der Joodsche Kerk-saaken na de wederkomst uit Babel te saamen vergaderd; somtijds *Mannen van de Groote Synagoge* genoemd.

Thomas Goodwin houd Ezdras en den Grooten Raad der Joden voor de Masoreten, doch Walton en andere zijn van een ander gevoelen.

Desen Raad duurde ten minsten veertig Jaaren: want Simon Justus, welke met sijn Priesterlijk gewaad uitging, om den Grooten Alexander te bevredigen, wanneer hy sijn Vyandelijke aankomst op Jerusalem gemunt had, was de laatste van dien Raad; 't geen niet veel boven de drie honderd Jaaren, voor de komste onses Saligmaakers geschied is.

Ezdras was President van de Joodse vergadering en in groote agting by de Joden.

Ezdras was de voor-aansitter of Opperste van dese Raads-vergaderinge; en van sulken agting onder de Joden, dat sy hem by niemand dan by Moses wilden vergeleken hebben. Seggende van hem: *Dat hy waardig was, dat de Wet door sijne hand aan Israel gegeven was geworden, by aldien hem Moses niet voorgekomen waare geweest.* Vorder staat'er aan te merken, het werk dat dese Groote Synagoge, namelijk de waare of eerste Masoreten, verrigt hebben. En kan sulks bequaamelijk tot ses aanmerkelijke dingen gebragt werden. Want eerst, als desen Raad vergaderd was; (onder welke Ezdras de Opperste zijnde, ondersteund wierd door Gods Geest) soo bepaalden sy wat Boeken Kanonijk, en welke Apocryph waaren.

Wat desen Raad tot de verbetering des Bybels volgens Goodwin verrigt heeft.

Ten tweeden, wierden de oorspronkelijke en Kanonijke Boeken (dat is die haar eigen geloofwaardigheid van ouds door sig selfs hadden) van alle misslagen en Schrijf-fouten, die in de Text ten tijde haarer ge-

van-

Digitized by Google

vangenschap en verblijf in Babel ingeslopen waaren, gesuiverd. Ten derden verdeeldense 't Oude Testament in twee-en-twintig Boeken, volgens 't getal der Hebreeuwsche Letteren. Deselve onderscheidende in groote verdeelingen, en mogelijk ook in minder Verssen: want alhoewel de Wet niet en was soo on-ordentlijk, en sonder eenige tusschen-spatien, of af-breking tusschen de woorden, datmen het voor een gedurig Vers, of een eenig samenhangend woord sou aangesien hebben; nochtans en was sy doc alsoo niet onderscheiden in verdeelingen en Veerssen, gelijk wy die nu hebben. Ten vierden, sy voegden daar by haare berispelijke aanmerkingen aangaande de on-ordentlijkheid van veele woorden, en dat wel meest ten opsigt der Klinkletteren, en By-galmen diemen tot de regte uitspraak in 't lesen waarnemen moest. Ten vijfden, sy telden de Verssen, woorden en Letteren van elk Boek, om alle mogelijke verdervinge der Text, in de toekomende tijden voor te komen. Ten sesden, teekenden sy ook aan de verscheidene schrijvinge, en verscheidene Lesinge: van welke, op datmen 't wel verstaa, wy moeten weten, dat in de Hebreeuwsche Text veele woorden geschreven worden, met meerder, en veele met minder Letteren, dan sy uitgesproken worden. Gelijk sy ook Agt woorden tellen, die hoewel in den Text geschreven, niet uitgesproken worden &c. Op de kant word het onderscheid uitgedrukt; welk onderscheid in de Text sy noemen KETIB, dat is *Schrijvinge*. En het onderscheid op de kant noemen sy KERI, dat is *Lesinge*, om datse lesen volgens 't geen op de kant staat. En werd dit onderscheid by sommige Joden voor een wettige verbeteringe des Bybels gehouden; gemaakt uit de bysondere Afschriften der Heilige Boeken; zijnde sulks ook na haar meening als van Goddelijk gesag, vervattende veele verborgentheden aan Moses bekend, en aan de Propheten vervolgens geopenbaard, alhoewel veele derselve in onse eeuwe onbekend zijn. Doch dat dit niet en was eenige verbetering der Oorspronkelijke Text selve; (dewijl dat sulken onderscheid niet opsettelijk was voorgenomen by de Propheten en Heilige Schrijvers der Schrifture) blijkt klaarlijk uit de verscheide Lesinge in deselve Boeken, welke in die tijd geschreven zijn van Haggai, Zacharia, Malachia, Daniel en Ezdras: want die Autheuren zijnde van haar eigen Boeken, hadden geen verbetering in die tijd van nooden, om dat sy selve tegenwoordig waaren; maar daar was in de voorige Boeken alleen eenig verval gekomen onder de 70 Jaarige gevangenschap: gelijk ook in die laater Schriften wel verscheide Lesingen gevonden worden, doch die eerst naderhand in de Afschriften ingeslopen zijn. Dit segd Goodwin. Doch wy moeten alle dese dingen uit den geleerden Walton en andere noch nader uitpluisen. En belangende alle de bovengenoemde aanteekeningen, deselve zijn te vinden in de Veneetsche en Baselse Hebreeuwsche Bybel, ten deele op yder blad-zijde aan de kant en tusschen-kolommen, en ten deele agter aan. Of nu ook desen arbeid van soo grooten nuttigheid is, en of daar door verhoed is, dat de Hebreeuwsche Text t'sederd niet en is konnen verdorven werden, gelijk sommige meenen, dat sullen wy hier na, niet vergeten te onderssoeken.

Hoe de H. Schrift eertijds in XXII Rollen afgedeeld was, sal hier na geseid worden.

Wat *Keri* en *Ketib* by de Hebreen is.

Of men die voor een verbetering van de Bybel moet houden.

De Stof der Masora, alswe gehoord hebben, bestaat dan in een Oordeelkundige aanteekeninge over de Verssen, over de Woorden, de Letters, de Puncten en de Accenten: dus hebben dan de Masoreten al de verscheide Verssen des Hebreeuwsche Texts geteld, en aan het einde van yder Boek aangeteekend: eerst met Tal-letters, en daar na met een Teeken-woord, welkers Letters het selfde getal uitmaaken: sy hebben ook het middelste Vers van yder Boek aangewesen. Alle de Verssen des Ouden Testaments

Digitized by Google

tellenſe tot 23206. Ook hebbenſe aangaande de Verſſen in de tweede plaats ontrent derſelver woorden aangeteekend: dat een Vers in de gantſche Schrift, (by voorbeeld Jer. 21: 7.) beſtaat uit 42 woorden en uit 160 Letters. Daar zijn'er maar twee in de Wet, die beginnen van de Letter *Samech*, namelijk Exod. 32: 8. Num. 14: 19. en diergelijke ontelbare dingen meer. Ten derden hebbenſe ontrent de Verſſen aangeteekend, dat'er ſommige zijn, die yts gebrek hebben, ſoo dat'er yts tot vervullinge van den zin moet bygevoegd werden. Deſe plaatſen werden van ſommige 25. van andere 28 geteld, daar toe in ſommige Boeken een ledige plaats werd opengelaten. Ten vierden, ontrent de Verſſen hebbenſe ook aangeteekend, dat'er 18 van de Schriftgeleerde zijn veranderd, gelijkwe in een ander Hooftſtuk hebben getoond. Hier toe behoord ook voor het vijfde, het wegnemen van de Letter *Vau* uit vijf woorden, Gen. 18: 5. en kap. 24: 55. Num. 12: 14. Pſal. 68: 26. 36: 7. Eindelijk hebbenſe ontrent de Verſſen aangemerkt, datſe in vier Boeken het laatſte Vers op een na, herhaalen, namelijk in Jeſaia, de Klaagliederen, Malachia en den Prediker: tot reden hier van gevende, dat die alderlaatſte Verſſen eenige droefheid of ſtraf inhouden, doch de laatſte op een na, eenig goed of zegen toeſeggen; 't welk herhaald dient op dat de Lezers niet bedroefd en ſouden weggaan. Andere leiden haar reden af van de waardigheid des laatſten Vers op een na, het welk daarom dikwils moet herhaald werden.

Beuſelagtige aanteekeningen der Joden.

Ontrent de woorden hebben de Maſoreten de volgende dingen aangeteekend: eerſt de verſcheide Leſingen en andere dingen onder de naam van KERI en KETIB; daar van hier namaals met opſet moet geſproken werden. Ten tweeden hebbenſe eenige woorden aangeteekend die *Vol*, of *Gebrekkig* geſchreven werden. Vol zijnſe, wanneer de ruſtende Letters *Vau* en *Jod* werden uitgedrukt daarſe niet altijd gewoon zijn uitgedrukt te werden: of als de overtollige ה *He* gevoegd werd by de tweede Perſoon des voorleden tijds, of by deſſelfs aanhangſel. *Gebrekkig* werden de woorden geſchreven, wanneer de *Jod*, *Vau*, *Aleph*, en de eindigende *He* buiten gewoonte werden nagelaten. Egter hebbenſe niet op alle yts aangeteekend, maar alleen op de gemeenſte. Wanneer de Volle woorden meer zijn dan de gebrekkige, dan hebbenſe de Gebrekkige geteld, en ſoo ook in tegendeel. Ten derden, ſy hebben ook eenige dingen aangeteekend ontrent de ſchikking of plaats der woorden: namelijk datſe zijn in 't begin, midden of einde van een Vers. Ten vierden hebbenſe ook yts aangeteekend ontrent de dobbelſinnigheid: gelijk als Gen. 19: 8. dat het woord את agt reiſen genomen werd in ſijn gemeene beteekenis als een *Pronomen* of Voor-naam, zijnde anderſinds een van de Goddelijke Naamen. Eenige zijn van oordeel, datſe hier mede hebben willen verhoeden, dat niemand de ſtoutheid en ſou hebben yts in de Grond-text te veranderen: of gelijk andere ſeggen, om haar eigen giſſingen voor te ſtellen. Ten vijfden teekenen ſy aan, de ſaamenſtelling ſommiger woorden; wanneer eenig woord met een ſekeren Naam of met eenige dienſtbare Letters buiten gewoonte werd ſaamgevoegd. Ten ſesden, de Maſoreten hebben ook noch veel woorden geteld, namelijk hoe dikwils deſelfde in 't O. Teſtament werden gevonden: als Jonæ 3: 6. dat het woord ויעבר negen reiſen in de Bybel voorkomd: doch de plaatſen waar, dat en teekenen ſy niet altijd aan. Ten ſevenden hebben ſy ook vijftien woorden aangeteekend, die boven op met een of meer Puncten zijn geteekend: van welk'er Tien zijn in de Wet, Vier in de Propheten en Een in de *Hagiographi* of Heilig-geſchreve Boeken. Deſe Puncten zijn geen Teekens van Vokalen, maar om eeni-

Wat de Maſoreten ontrent de woorden der Hebreeuwſche Text hebben in agtgenomen.

Hoe en wanneer de woorden vol of gebrekkig geſchreven werden gevonden.

Naauwkeurige aanmerkingen en arbeidſame neerſtigheid der Maſoreten.

Digitized by Google

nige verborgentheden, na haar ſeggen, aan te wijſen; die door de veelvuldige verſtrojing der Joden in vergetenis zijn geraakt. Het is wel ſeker dat deſe Puncten ſeer oud zijn, dewijle den Talmud daar van gewaagd. Egter is niet te bedenken datſe van Ezdras daar zijn bygevoegd, maar datſe veel eer by geval, of met voordagt van ymand anders daar zijn bygevoegd. Aangaande de geheimen die de Maſoreten daar uithaalen, die zijn ſeer belachelijk, Ja ook de H. Geeſt onbetamelijk: by voorbeeld in de plaatſe Gen. 16: 5. werd in het woord בינך *En u Soone:* op de laatſte *Jod* een Punct gevonden: en dit woord werd in de gantſche Wet met geen twee *Jods* geſchreven als op deſe plaats, en dat om geen andere reden, als om na der Joden ſeggen, deſe ſchoone verborgentheid aan te wijſen; dat Sarah met de mond tot Abraham en met het herte tot Hagar ſoude geſproken hebben. Daar na ook Gen. 18: 9. en ſulke teld'er Walton tot 15. op.

Ontrent de Letters zijn by na oneindige dingen aangeteekend, diewe niet alle mogen ophaalen. De groote Letters maaken in de Wet het ABC. die ſommige egter twee of drievoudig geſteld worden. De Naam-lijſt deſer Letters verhaald de Maſora aan 't begin van 't Boek Geneſis, en aan 't begin der Kronijken, doch met eenig verſchil in ſommige Letters. De tijd wanneer deſe Letters in de Text zijn ingekomen is onſeker, egter werd in den Talmud daar van yts gerept. Wat geheimen de oude Rabbinen daar in geſien hebben, is niet noodig hier te onderſoeken, en de hedendaagſche Joden zijn daar ontrent vry beuſelagtig. By voorbeeld, Levit. 13: 33. גמגח willen ſy dat de groote Letter *Gimel* is tot gedagtenis der Drie die geſchoren moeſten werden, namelijk de *Nazareen* de *Melaatſche*, en de *Leviten* van dertien Jaaren &c. Deſe Letters werden in alle Bybels niet gevonden: dog Munſterus heeftſe in ſijne uitgeſchrabd. Walton meend dat deſe groote Letters, als ook de kleene omgekeerde Letters, met de Eindigende hangende Letters, alleen by geval en verſuim zijn in de Text gekomen, en dat de laatere bygeloovige Joden, daar in eenige verborgentheden hebben geſogt, op datſer niet voor een Doe-niet ſouden ſchijnen te ſtaan.

Wat de Maſoreten ontrent de Letters der Heilige Text hebben waargenomen.

Voorbeeld van verſogte geheimen by de Joden.

Sy hebben ook de kleender Letters aangeteekend tot het getal van 33. Doch in ſommge Boeken zijnſe niet te vinden: in eenige ook meer, en in andere minder. Volgens de meening der Rabbinen ſoudenſe de geringheid en veragting der ſaake beteekenen daar van gehandeld werd. Sy werden opgeteld in 't begin van Leviticus, en in 't begin van de *Groote Maſora*. Van gelijke hebbenſe aangeteekend eenige hangende Letters, en een Letter namelijk de *Nun*, die omgekeerd is. De hangende Letters werden aangeweſen in de *Maſora* Judic. 18: 30. en Pſal. 80: 14. De *Nun* werd omgekeerd gevonden in negen Texten, onder welke plaatſen Numerorum 10: 35. נסע *in het reiſen* (der Arke) de Rabbinen willen, dat door de omgekeerde *Nun* aangeweſen werd, dat alſoo alle Iſraels Vyanden te rug gedreven ſullen werden: Wie verwonderd ſig niet over diergelijke beuſelingen? Doch daar zijn eenige plaatſen in welke de *Nun* niet omgekeerd gevonden werd. Over de *Mem* en de *Nun* hebbenſe ook aangeteekend, dat de Eindigende *Mem* op ſommige plaatſen in 't midden voorkomd; en ſoo ook in tegendeel: en ſoo ſeggen ſy mede van de *Nun*; daar over te vooren genoeg is gehandeld alswe van de Oude Hebreeuwſche Letters ſpraaken. Sy hebben ook de middelſte Letter van yder Boek aangeteekend. Ook hebbenſe de Letters van yder Boek geteld, gelijk uit eenige overblijfſels blijkt: want men moet weten dat de helft van de *Maſora* in de gedrukte Boeken niet te vinden is. Ook hebben ſy geteld, hoe dikwils elke

Wat de kleine Letters beduiden.

Wat hangende en omgekeerde Letters beduiden.

Digitized by Google

Letter van 't ABC. in 't gantsche Oude Testament komd: en rekenen die soodanig als de volgende Taafel aanwijst.

א *Aleph.* 42377.	ה *Heth.* 23437.	ס *Samech.* 13580.	ת *Thau.* 59343.	
ב *Beth.* 38218.	ט *Teth.* 11052.	ע *Hajin.* 20175.		Soo dat de gantsche
ג *Gimel.* 29537.	י *Jod.* 66420.	פ *Pe.* 22725.		tellinge van alle de Letteren des Bybels, beloopt een getal van 815130. of gelijk Walton heeft opgeteld 815280.
ד *Daleth.* 32530.	כ *Caph.* 48253.	צ *Tzade.* 21882.		
ה *He.* 47554.	ל *Lamed.* 41517.	ק *Koph.* 22972.		
ו *Vau.* 76922.	מ *Mem.* 77778.	ר *Resch.* 22147.		
ז *Sajin.* 22867.	נ *Nun.* 41696.	ש *Schin.* 32148.		

42377. 38218. 29537. 32530. 47554. 76922. 22867. 23437. 11052. 66420. 48253. 41517. 77778. 41696. 13580. 20175. 22725. 21882. 22972. 22147. 32148. 59343.

Somma 815130.

Doch daar werd getwijffeld of dese getallen ook opregt zijn, en met reden, dewijle niet wel mogelijk is deselve heel net te tellen. Eenige hebben sulks willen doen met al de Letters van yder zijde te tellen, en dan volgens het getal der Blad-zijden de Letters te vermeenigvuldigen. En zijn de Arabiers en andere Mahumedanen de Joden in 't tellen van de Letters des Alkorans nagevolgd. Als ook sommige Christenen van 't Nieuwe Testament. Ontrent de Puncten of Klank-stippen hebben de Masoreten veel en seer nutten arbeid aangewend. Namelijk eerst in de Puncten te vinden, waar door de regte Lesing des Texts tegen vervalsing is beschermd. Vorders hebbense veel dingen ontrent de Puncten aangetekend, daar in eenig verschil van de gemeene regel is; gelijk te vooren van ons is getoond. 't Geen wy dus ver moesten seggen van de Stoffe der *Masora*. Aangaande nu haar form of byschikking, diend aangemerkt, datse eertijds anders is geweest dan nu: want sy stond doen niet nevens de Text, maar wierden op bysondere Briefjes of Ceedels geschreven, diese haar Leerlingen voorlasen of verklaarden; doch die met'er tijd soo aangroeiden, datse de Bybelse Text ver begonnen t'overtreffen. Vorders is de *Masora* niet op een tijd noch van deselve Luiden, maar van verscheide te gaar gesteld; die t'elkens wat by het voorgaande hebben toegevoegd; soo datse dagelijks noch aanwast. Datse de *Masora* eertijds op soodanige afgesonderde Briefjes geschreven hebben, blijkt uit de seer oude Hand-schriften en Pergamenten die by de Joden zijn, uit welke R. Jacob Ben-Chajim de *Masora* in de Veneetsche Editie heest t'saamgesteld: alleen na latende 't gene hem van geen belang scheen. Soodanigen *Masora* heeft Capnio ook gekregen van de Keiser Maximilianus, die over eenige eeuwen, en voor Aben-Ezra met seer kleine Letters geschreven was: zijnde niet met Linien, maar als met Troepjes van verscheide dieren beschilderd; het welke Schikhardus segd gesien te hebben, en nu by den Mark-Graaf van Baden is. Doch wanneer daar verscheide Exemplaren van de *Masora* in 't ligt quamen, hebben de Joden om de gunst des Volks en Geld te krijgen deselve in de Text, aan de kanten boven en onder beginnen te schrijven, daar door veel verwarring en misslagen zijn ontstaan. Walton segd soo een Afschrift te hebben van over 300 Jaaren oud, dat met soo kleine Letters geschreven is, datse niet konnen gelesen werden. De *Masora* is dan eerst in de Veneetsche Druk gesteld, doch met veel fouten, die Buxtorfius in sijn Bybel voor een groot gedeelte heeft verbeterd. Dese *Masora* is tweederlei, een in de Text en de andere aan 't einde: de *Text Masora* werd ook onderscheiden in de *Groote* en *Kleine*. De laatste is uit de groote t'saamgetrokken: en werd aan de binnenste zijde, of indien 't de stoffe vereist, aan de buitenste zijde met Getal-letters, in afgekorte woorden, en met Teeken-letters kortelijk geschreven. De Schriftuur-plaatsen werden hier niet aangewesen, ten zy het woord maar twee reisen voorkomd: want

Wat de Masoreten ontrent de Puncten gedaan hebben.

De Masora was eertijds op Briefjes geschreven.

Voorbeelden en overblijffelen der oude Masora.

Groote en kleine Masora van wat onderscheid.

Digitized by Google

want dan werd de eene plaats met een of twee woorden by de Letter ב *Beth* verhaald. Het grootſte getal werd ſomtijds door Teeken-woorden in 't Chaldeeſch uitgedrukt. De Maſoretiſche aanteekening behoord tot het woord dat in de Text met een Cirkelken is geteekend; en als'er meer zijn, ſoo paſſen de aanteekeningen daar vervolgens op. Doch als het Cirkelken midden tuſſchen twee of meer woorden ſtaat, ſoo behoord de aanteekening tot al die woorden geſamentlijk. De Groote *Text-Maſora* is, die in yder Blad-zijde boven en onder de Text, als ook aan de zijden werd geſchreven, wanneer de Rabbiniſche aanteekeningen de geheele ruimte niet en beſlaan. Hier in werden de woorden voornamelijk verhaald en de plaatſen opgeteld. Eerſt ſtellenſe het woord des Texts, daar na het getal hoe dikwils dat het gevonden werd: eindelijk worden de plaatſen aangeteekend, die ſomtijds met *&c.* werden overgeſlagen tot op een andere plaats. Met twee Puncten eindigen de Maſoretiſche aanteekening, en twee Teekens wijſen de woorden aan van *Ben-Chajim*, die de *Maſora* in Orden geſchikt heeft. Hier toe behoord ook de *Voor-afgaande Maſora*, die in 't begin van ſommige Boeken ontrent het eerſte Groot Woord voorkomen; welkers aanteekeningen ſoo ſeer niet tot die Text in 't byſonder behooren, als wel datſe eenige algemeene dingen bevat by gelegentheid van die Text. De *Groote Maſora* ſtaat aan 't einde des Bybels op de Order van 't A B C. en heeft onder andere veel dingen, die in de *Text-Maſora* om de engte niet konden geplaatſt worden. Sy ſteld de woorden voor volgens de twee eerſte Grond-Letters des woords: eerſt werden eenige algemeene dingen voor af geſonden, die tot ſoodanigen Letter en haar gemeene aandoeningen behoord; dan gaatſe over tot de woorden ſelfs volgens de vorm des wortels: egter ſlaanſe veeltijds mis, dewijlſe de woorden niet volgens haar wortel onder een vreemde Letter brengen, daar uit groote verwarring is ontſtaan: daar-en-boven verhaalenſe noch het Boek noch het Kapittel, maar ſtellen ſlegts eenige woorden uit het Vers; gelijk Buxtorf heeft aangewеſen.

Hoe de Maſoretiſche aanteekeningen op de Texten en teekens paſſen.

Waar de groote Maſora geplaatſt is.

Over de Autheuren der *Maſora* is verſcheide gevoelen. Eenige brengenſe tot Moſes tijden en de Overlevering aan den Berg Sinai; gelijkſe ook met veel van haare andere beuſelingen en droomen doen. Doch ſulks is ſeer dwaalſiek, dewijle naauwlijks het vierde deel des Bybels van Moſes is geſchreven: en de *Maſora* immers nu over al de Boeken des Ouden Teſtaments aanteekeningen heeft. De meeſte Joden erkennen Ezdras en de Mannen der Groote Synagoge voor Autheuren der *Maſora*. Andere brengenſe tot de *Tiberienſche Maſoreten* ontrent het Jaar 500. Doch die op verſcheide tijden, van verſcheide Perſoonen zijn vermeerderd. Walton gevoeld ſeer wel tegen Goodwin en veel Joden, dat de *Maſora* van verſcheide Rabbinen op verſcheide tijden is te gaar geſteld. 't Gene onder andere ook daar uit blijkt, datſe in een Groote en in een Kleene is onderſcheiden. Het is ook ſeker, dat'er eenige Maſoretiſche aanteekeningen zijn gemaakt voor den Talmud, en derhalven kan de gantſche *Maſora* aan de Tiberienſers niet toegekend werden. Het is mede niet bewijſſelijk, dat Ezdras of ymand van de Groote Synagoge de *Maſora* geſchreven heeft: Ja veel dingen bewijſen het tegendeel. Want de Puncten waaren doen noch niet gevonden, als nu al getoond is; en egter is de *Maſora* meeſt beſig ontrent de Puncten. Het is mede niet bedenkelijk, dat de Heilige Schrijvers verſcheide Leſingen in haar eige Boeken ſouden hebben opgegaderd. Ook ſouden dan de laater Rabbinen by de voorgaande *Maſora* niets hebben durven byvoegen, noch yts veranderen, gelijk nochtans is geſchied en noch dagelijks gepleegd werd. Doch het is egter wel waarſchijnelijk, dat de *Maſora* begonnen is korts

Wie de Autheuren van de Maſora zijn tegen Thomas Goodwin.

na

na Ezdras ten tijde der Machabeen, als wanneer de Joden in Secten verdeeld, ontrent de schors des Texts begonden besig te zijn.

Wat men van het nut en gebruik der Masora te houden heeft.

Wy komen nu ook tot het gebruik der *Masora*, die sommige soo wonderlijk bedagt schijnd, datse seggen, het onmogelijk te zijn, dat sederd eenige verandering in de Hebreeuwsche Text heeft konnen komen. Dog andere in tegendeel houden het voor een ydel en noodeloos werk van menschen die weinig besigheid hadden. En soodanigen gevoelen vindmen soo wel by de Joden als by de Christenen. Den Autheur van het Boek *Cosri*, en den wijsen Aben-Ezra vergelijkt de Masoreten by de gene, die al de bladen der Geneesboeken teld; daar door niet een eenige siekte genesen werd. En alhoewel seker geleerd Man in sijn Hebreeuwsche Oordeelkunde, de *Masora* wel tot Ezdras tijden brengd, egter en agt hy deselfde hedendaagsch niet veel: en van dat gevoelen is ook Morinus. Jacob Ben-Chajim die de *Masora* in de Veneetsche Druk heeft gesteld, bekend dat de Boeken uit welke hy die gehaald heeft, seer verward zijn geweest. R. Elias die de *Masora* seer verheft, bekend selfs dat'er ontelbare fouten in zijn. Buxtorfius beschuldigd de Joden van nalaatigheid: en of hy schoon een heel Boek geschreven heeft van de misslagen der *Masora*, egter segd hy, dat'er mogelijk noch veel meer in te vinden zijn. Doch andere waardeeren de *Masora* ongemeen. R. Elias sig selfs tegensprekende, segd dat na de *Masora* geen verandering in de Grond-text is konnen gemaakt werden. En dit werd van meest al de hedendaagsche Joden en seer veel Christenen toegestemd, bysonder sulke die de saak niet al te naauwkeurig overwegen. Dus roept Schikhardus uit: *O! ongelooffelijke neerstigheid selfs ontrent de alderminste dingen! O bysondere weldaad Gods! O verwonderlyke en zalige eenstemmigheid van soo veel Exemplaren door de gantsche weereld verstroid!* En besluit'er over dat nu de minste verandering in de Text niet en kan komen, of datse door middelvan de *Masora* aanstonds ontdekt kan werden. Doch wy meenen dat'er d'Heer Walton bescheidentlijker van spreekt, seggende; dat'er moet onderscheid gemaakt werden tusschen de Deelen der *Masora*. Men kan niet wel loochenen of in de *Masora* zijn seer veel dingen, die dienen om de Text ongeschonden te bewaaren: Egter is ligt te toonen, dat'er veel overtollige en onnutte dingen inkomen: want de Masoreten hebben nooit haar werk ten einde gebragt, maar daar is noch altijd yts aan gebrekkig gebleven; invoegen dat of schoon die woorden, over welke sy yts hebben aangeteekend, ongeschonden konden blijven, soo waren nochtans de overige daar door niet bevrijd. Vorders heeft de ondervinding geleerd, dat niet tegenstaande de *Masora*, daar egter eenige fouten in de Text ingekropen zijn; gelijk te vooren is aangeteekend. Daar zijn ook veel dingen die de Masoreten niet en hebben konnen aanteekenen, dewijle sy alle Exemplaren niet in handen gehad hebben. Ook is de *Masora* geschreven in 't Chaldeesch, met afgekorte woorden en Tel-letters, daar doorse ligtelijk is konnen bedorven werden, en seer swaar om lesen is. Hierom bekend Elias Levita geern, dat hy twintig Jaaren heeft besteed om de *Masora* te verklaaren; hy is ook de eerste geweest die sulks gedaan heeft; alhoewel Ben-Chajim voor hem deselve in de Veneetsche Druk heeft in Orden gebragt. Buxtorf is de eerste Christen geweest, die in die Oeffening wat diep is ingedrongen. Daar is ook eenig verschil tusschen de groote en kleine *Masora*, als ook tusschen de groote met haar selfs. Indien dan de *Masora* haar selfs niet van fouten heeft konnen bewaaren, hoe soudse dan de Heilige Text bewaard hebben? Voorts soo is onses agtens den arbeid der Masoreten ontrent het tellen der Letters en der woorden onnut, als ook welk de mid-

Dat de Masora de Text niet algemeen ongeschonden heeft konnen bewaaren.

De Masora is selfs niet heel suiver van fouten.

Digitized by Google

middelſte Letter is, dewijle die telling niet en kan dienen om de Grondtext te bewaaren: want daar kan veel verandering in geſchieden met behouding van 't ſelfde getal der Letters, als ook met de ſelfde middelſte Letter. Ook hebben de Joden haar nooit bediend als'er geſchil over de Leſing was van deſe Telling. De Chriſtenen hebben ſonder ſoodanigen Tellinge het Nieuwe Teſtament wel konnen bewaaren; en de Concordantien zijn beter om de Text te behouden, als al die tellingen, en onder andere de Concordantie van Buxtorf. In de *Maſora* komen ook eenige dingen voor, die na de Joodſche bygeloovigheid ſwemen: gelijk als de geheimen dieſe haalen uit de *Groote*, uit de *Hangende* en uit de *Omgekeerde Letters*. Mogelijk hebben de Oude Joden wel geweten wat daar door beteekend wierd, doch de verklaaring der laater Rabbinen zijn t'eenemaal beuſelagtig. Het is ook ongegrond datſe eenige woorden, als niet kuis genoeg hebben verwiſſeld, even of de Heilige Geeſt niet en had geweten hoedanige woorden behoorden gebruikt te werden. Daar zijn egter, alswe geſeid hebben, eenige nutte dingen in de *Maſora*, en onder andere de Punćten, die veel doen tot de regte en makkelijke Leſing: als ook haar aanteekeningen ontrent de verſcheide Leſingen, en de woorden die *Vol* of *Gebrekkig* zijn geſchreven: het gene wy ſeggen wilden van de MASORA in 't gemeen. Nu ſullen wy van haar voornaamſte deel namelijk de KERI en KETIB handelen.

Onnutte Tijd-quiſting der Maſoretiſe Letter-telling.

Joodſche bygeloovigheid in de Maſora ingeſlopen.

Keri en *Ketib* hoedanigen voornaam deel van de Maſora.

Het is bekend dat door KERI beteekend werd het *Geleſene*, en door KETIB het *Geſchrevene*. Op de Kant der Bybels ſtaat in plaats van het woord *Keri* des ſelfs eerſte Letter ף *Koph*: daar door de Lezer vermaand werd, dat het woord onder ף *Koph* op de Kant geſchreven, moet geleſen werden in plaats van het woord, dat onder een Cirkelken in de Text ſtaat, doch met de Punćten des Texts. Hier over teekenen de Joodſche Rabbinen de volgende dingen aan: eerſt dat het Kant-woord en niet het Text-woord moet geleſen werden. Ten tweeden, dat het Text-woord niet ſijn eigen, maar des Kant-woords Punćten heeft. Ten derden, wanneer de Punćten des Kant-woords meer zijn, dan de Letters des Text-woords konnen draagen, ſoo werd dikwils een Text-letter met verſcheide Punćten geteekend: in tegendeel, wanneer daar minder Punćten zijn dan Text-letters, dan werd ſomtijds een Letter ſonder Punćten gelaaten. Siet'er voorbeelden van Jer. 42: 8. 2 Kon. 19: 23. Ten vierden, als'er twee woorden op de Kant zijn, en maar een in de Text, ſoo werden de Punćten van beide de Kant-woorden by het eene Text-woord gevoegd. Ten vijfden, het tegendeel geſchied, als'er twee woorden in de Text en maar een op de Kant zijn. Over deſe Kant-teekening werd onderſogt, haar verſcheide ſoorten, haar getal, en haare eerſte uitvinders. Wegens haar ſoorten meend S. Amama datſe is voortgekomen of uit eenige Godsdienſtigheid der Joden, of uit misgreep der uitſchrijvers. Tot de Godsdienſtigheid behoord de uitſpraak der Naam JEHOVA, voor welk de Joden leſen *Adonai*. En alhoewel dit eigentlijk tot de *Keri* en *Ketib* niet en behoord, egter luſt'et ons daar van ook een weinig te ſpreken. Wy merken dan daar over aan, dat de gemeene hedendaagſche uitſpraak des Naams JEHOVA niet goed en is, en by de oude Joden en Chriſtenen t'eenemaal aldus onbekend is geweeſt: want lang voor Chriſtus komſte is de uitſpraak deſes Naams onder ſwaare ſtraffe ongeoorloofd geweeſt, dan alleen de Prieſters, wanneerſe in den Tempel het Volk zegenden, uit Num. 6: 24. Invoegen dat na de verwoeſting des Tempels niemand geoorloofd was deſen Naam uit te ſpreken; welkers regte uitſpraak ook daarom haaſt verlooren is; doch niet

Verſcheide aanmerkingen over de Kant-Teekening Keri en Ketib.

Onderſoek of den Naam JEHOVA hedendaagſch wel uitgeſproken word.

Digitized by Google

Dat de hedendaagsche Joden de regte uitspraak van Gods Naam *Jehova* verlooren hebben.

sonder Gods bysondere bestuuring, volgens de aanmerking van sommige Godsgeleerde: soo dat de Joden met de waare Godsdienst ook de regte uitspraak van Gods eigenste Naam hebben verlooren; dewijl'er met de verwoesting des Tempels, als een Scheid-brief aan de Joden is gegeven. Dat dese Naam door ADONAI of ELOHIM uitgedrukt werd, wanneer *Adonai* daar nevens staat, blijkt uit de Joodsche Schrijvers; en uit het Nieuwe Testament, daar de Apostelen voor JEHOVA seggen KÚRIOS, *Heere;* als ook uit de Oud-vaders, die het woord JEHOVA nergens gebruiken. en of het schoon in eenige laatere Afschriften van Hieronymus voorkomd, egter blijkt uit de oude exemplaren, dat'et van de uitgevers voor JAO daar ingelast is. Het blijkt ook uit de Puncten die onder JEHOVA gesteld werden, wanneer 't met eenige andere woorden verknogt werd: want die Puncten zijn dan soodanig, dat'er niet JEHOVA, maar *Adonai* moet gelesen werden. De eerste die JEHOVA gelesen heeft, is geweest Galatinus in 't Jaar 1520: want in Paulus Brugensus en in Dionysius Carthusianus, die voor Galatinus geleefd hebben, is 't woord JEHOVA van ymand ingelast. Hier tegen werd wel gesegd; dat in 't woord JEHOVA onder de *Jod* een enkele *Scheva* staat, doch in ADONAI onder de *Aleph* een t'saamgestelde *Scheva.* Daar op men antwoord, dat de natuur van die Letters soodanige verscheidenheid van *Scheva* vereist, sonder dat sulks verandering in 't geluid geeft. En dat seker geleerd Man hier tegen inbrengd, dat de Joden onder het woord JEHOVA geen andere Puncten souden hebben durven stellen, is van geen belang; dewijle klaar is, dat wanneer *Adonai* neffens JEHOVA staat, sy onder JEHOVA hebben gesteld de Puncten van *Elohim.*

Hoe de Naame Gods *Jehova* moet of behoord uitgesprooken te worden.

Om nu ook net te bepaalen, hoe de Naam JEHOVA moet uitgesprooken werden, is ons niet wel mogelijk; egter is het gevoelen van Capellus en andere Geleerde Mannen waarschijnelijk, dat beter JAHVO als JEHOVA gelesen werd: om dat de Naam JAO, JEUO, JAOTH of JAOH, met welke de Heidenen de God Israels noemden, daar mede meerder over-een komd; gelijkwe op sijn plaats, daarwe van de Goden der Chaldeen en Syriers handelen, waarschijnelijk sullen ontwaar worden. Maar om weer tot de *Keri* en *Ketib* te keeren, soo seggen wy kortelijk, dat deselve voornamelijk gaat ontrent de woorden en Consonanten, en geensinds ontrent de Puncten. Te weten ontrent de woorden die gelesen en niet geschreven werden, en soo ook in tegendeel. De eerste vindmen niet in de Text, maar voor deselve een ledige ruimte of des woords stippen met dese Hebreeuwsche Kant-teekening: *Het werd gelesen doch niet geschreven.* En dusdanig zijn'er dertien. Die nu geschreven en niet gelesen werden, hebben wederom dese Kant-teekening: *Het werd geschreven doch niet gelesen;* en daar werden geen Puncten onder geset: dese plaatsen zijn vijf. Eenige woorden werden in de Text als een woord te gaar gesteld, die de *Kant-keri* vermaand dat onderscheidelijk moeten gelesen werden: en dese woorden teldmen gemeenlijk elf; doch de kleine Masora heeft'er vijftien. In tegendeel werden agt woorden onderscheidelijk geschreven, die te saam werden gelesen. Daar zijn tien woorden, die de viese Joden niet kuisch genoeg en schenen, voor welke de Rabbinen andere kuischer hebben gesteld. En alhoewel sy diergelijke viesigheden seer veele hebben gehad, en dikwils Heiliger hebben willen schijnen dan de Wet, nochtans en hebbense geene daar van opentlijk in Moses Schriften veranderd, maar daar wel yts by gedaan met haare Insettingen en Praktijk-oeffening: by voorbeeld, daar Gods Wet beveeld den Sabbath te heiligen, daar hebben sy belast deselve een Uur

Ontrent Wat dingen de *Keri* en *Ketib* gaat.

Onkuische woorden na der Rabbinen meening veranderd.

Voorbeelden van verandering en versetting der Letteren.

vroe-

Digitized by Google

vroeger te beginnen, en een Uur laater te eindigen dan de Wet afvorderde. Daar God verbied te Eten 't gene den Afgoden geofferd is, daar verbieden sy alle spijs-nutting met de Heidenen, om dat het twijffelagtig is, of het den Afgoden geofferd is of niet. Daar de Wet beveeld tegen de tijd van het Paasch-feest den Suurdeessem uit haare huisen weg te doen; daar en wilden sy selfs den naam daar van niet in haaren mond nemen soo lang het Feest duurde. God heeft haar het Swijnen vleesch verboden te Eten, doch sy en hebbend selfs in haar gemeene saamenspraaken niet willen noemen; en als 't egter gebeurde dat de benaaming van 't *Swijn* daar uit moest, soo seidense, DABAR ACHAR, *Een ander Ding*. De Wet beveeld den quaad-doender die slagen verdiend heeft, met Veertig slagen te kastijden: doch de Joden gavender in haare swaarste geessel-straffen maar negen-en-dertig. Waar uit men de plaatse 2 Cor. 11: 24. *Van de Joden hebbe ik veertig slagen min een, vijfmaal ontfangen*, seer waarschijnelijk verklaard siet. Voords soo zijn daar elf woorden, die door versetting van een Wortel-letter by de Joden veranderd werden. Door byvoeging of verandering der Letteren, werden LXII Verscheide Lesingen van de *Masora* aangeteekend. Seer veel Verscheide Lesingen zijnder ontrent de Letters *Aleph*, *He*, *Vau* en *Jod*: soo om dat dese Letters somtijds beweegd werden en somtijds rusten, als ook om datse de Moeders der Lesing, en ook in geluid en figuur malkander gelijk zijn. *d'Aleph* is overtollig in 't midden eens woords op 45 plaatsen. De *He* in 'tbegin, midden en einde op 33 plaatsen. De *Vau* op 35. De *Jod* 147. Sy zijn gebrekkig, de *He* op 44 plaatsen, de *Vau* op 30. de *Jod* op on-eindige plaatsen. Doch over het getal deser verscheidenheid is groot verschil. Gelijk ook over het getal van al de Verscheide Lesingen, die op de kant door *Keri* werden geteekend. Elias Levita segd, dat hy'er 848 geteld heeft: namelijk in de Wet 65. in de Propheten 454. in de *Hagiographi* 329. doch dese telling is niet seer naauwkeurig, ten minsten niet algemeen in alle Bybels: Capellus heeft in de voornaamste Bybels deselve met malkander vergeleken, en in een Tafel gebragt, daar in het getal is der woorden geteekend met *Keri*, als ook veel woorden, in welke de Letters *Aleph*, *He*, *Vau* en *Jod* overtollig zijn; en eenige in welke die selve ontbreken. Arias Montanus segd wel, dat dese Kant-teekeningen een en deselve in alle Boeken zijn gevonden, en van alle eeuwen onveranderd zijn gebleven: en van dit gevoelen zijn veel andere Geleerde; doch sy tasten waarschijnelijk mis. De Jonge Buxtorf heeft een geheel Boek te saamgesteld van al de Verscheide Lesingen uit verscheide exemplaren, soo gedrukte als met de hand geschreven: een werk voorwaar van geen Christen tot noch toe soo arbeidsaam ondernomen. Ja eenige meenen, dat in de laater uitgevinge, het getal deser Verscheide Lesingen is aangegroeid, die uit vergelijking met de *Masora* te onderkennen zijn: want in de laatere Kant-teekeningen zijn Puncten, doch in de Oude niet.

Wat verscheide Lesingen door *Keri* werd aangeteekend.

65.
454.
329.
848.

Over de Autheuren deser Kant-teekeningen verschillen soo wel de Joden als de Christenen: Daar zijnder diese brengen tot de Overlevering van Moses op den Berg Sinai: doch die moetmen eer belachen als wederleggen: om dat Moses immers over de gantsche Schrift, die doen noch niet geschreven was, geen Kant-teekeningen heeft konnen maaken. Ook heeft Moses sulks over sijn eigen Boeken niet behoeven te doen; om dat hy de woorden des Heiligen Geests wel heeft geweten, en derhalven konder geen Verscheide Lesing vallen. Daarom erkennen andere liever Ezdras en de Groote Synagoge der Joden voor de Autheuren, die de Verscheide Lesing uit verscheide exemplaren souden hebben aangeteekend. Doch

Wie de Autheuren van de Kant-teekeningen *Keri* mogen geweest zijn.

Digitized by Google

de Joden willen, dat in deſe Kant-teekeningen groote geheimen verſchuilen, door de *Cabala* uit de hand van Moſes overgeleverd. Sommige ſchrijven die toe ten deele aan Ezdras, ten deele aan de Maſoreten. Hier tegen is Walton van meening, dat Ezdras en ſijn metgeſellen de Autheuren van die Aanteekeningen niet en zijn; maar datſe lang daar na ten deele voor den Talmud, ten deele daar na van de Maſoreten zijn aangeteekend. Want eerſt, behalven Ezdras en Nehemias, waaren ook de Propheten Haggæus, Zacharias en Malachias; in welkers Boeken ook *Keri* en *Ketib* gevonden werden, 't gene door haar niet en kan geſchied zijn: dewijle ſy, alswe nu meer geſeid hebben, de meening van Gods Geeſt ten minſten in haare eigen Schriften hebben geweten en ter neer geſtelt. Ten anderen, het onderſcheid tuſſchen de Ooſterſche en Weſterſche Boeken bewijſt het ſelfde: want indien die Kant-teekeningen van Moſes en Ezdras af-komſtig waaren, ſoo ſouden de Ooſterſche en Weſterſche Joden niet van malkander verſchillen, gelijk nu op ſeer veel plaatſen beſpeurd werd. En ten derden, ſoo ſouden deſe Aanteekeningen ook van Goddelijk geſag zijn, en de Joden ſouden deſelve niet vermengd hebben met de Aanteekeningen van de laater Maſoreten. Daar-en-boven is 't by de Joden een vaſten regel, dat de Kant-leſing de beſte is, die daarom altijd ſoo in de Synagogen als in 't byſonder van buiten geleſen werd, dewijlſe in de Synagoog-boeken niet geſchreven is. Doch het ſchijnd wel ſeker, dat de Lxx Overſetters, en de Chaldeeſche Uitbreider Onkelos en Jonathan, ja ſelfs Aquila, Symachus en Theodotion, in haare Overſettingen ſomtijds de Kant-teekeningen ſomtijds de Text volgen; waar uit blijkt datſe ſoo geleſen hebben; en datſe de voorverhaalde regel der Joden niet en hebben erkend: alhoewel ſommige geen Chaldeeſche Uitbreider ſoo oud willen geſtelt hebben, als de Overſetting der Lxx is. Ten vijfden, in de *Miſna*, dat als de Text des Talmuds is, noch in de *Gemara*, dat als een Aanteekening op den Talmud is, en niet voor het Jaar na Chriſtus 500 is geſchreven, werd van de *Keri* en *Ketib* niet gewaagd. Alleen teekenen ſy agt woorden aan die geleſen en niet geſchreven, en vijf die geſchreven en niet geleſen werden; daar in de Maſoreten noch van den Talmud verſchillen. Uit het Boek *Sanhedrim* werd tegen geworpen, dat Hag. 1: 8. geleſen werd ואכבדה doch geſchreven ſonder ה *He*. Waar op Walton antwoord, dat hier niet gewaagd en werd van *Keri* en *Ketib*. Ten ſesden, ſelfs by Origenes, die ſeer tot Allegorien of Gelijk-ſpreuken genegen was, en veel geheimen in de woorden ſogt, werd ook van de *Keri* en *Ketib* niet gerept; noch by den Hebreeuwſchkundigen Hieronymus, of ymand der Oude Kerk-vaders: ook niet by Joſephus nog Philo, die beide ſeer naaukeurige opviſſers der Joodſche Oudheden zijn geweeſt; ſelfs niet alſſe van de Heilige Boeken handelen, en die tegen de Vyanden der Joden beſchermen. Dus volgd dan hier uit, dat de Maſoreten ten deele voor en wel meeſt na den Talmud, de Autheuren van de geſeide *Keri* en *Ketib* zijn.

Ezdras en is waarſchijnelijk geen Autheur van de geſeide Aanteekeningen.

Waarom de Kant-teekeningen der Joden niet van Moſes noch van Ezdras konnen zijn.

Bewijs dat de Kant-teekeningen niet heel oud en zijn.

Of de Joden op haar eigen geſag of uit de verſcheide Leſing de *Keri* en *Ketib* hebben opgeſteld.

Daar werd ook noch onderſogt, of de Maſoreten de *Keri* en *Ketib* hebben geſtelt uit de Verſcheide Leſing van verſcheide exemplaren? Of datſe op haar eigen geſag hebben geoordeeld, welke woorden geleſen of niet geleſen moeten werden? Hier over moet onderſcheidelijk geantwoord werden: want de verandering der gemeende onkuiſche woorden, is alleen geſchied door een bygeloovigheid en eigen geſag der Rabbinen; om dat niet te denken is dat de Heilige Schrijvers woorden hebben geſchreven, dieſe niet en wilden geleſen hebben. De overige Leſingen, uitgeſonderd עיר een *Meisken*, en ירושלם *Jeruſalem*, zijn ontſtaan uit de vergelijking van verſcheide Boeken; durven-

vende in den Text niets veranderen, en ſettende op de kant datſe meenden te moeten geleſen werden. Dit is het gemeen gevoelen der meeſte Geleerde. Doch van deſe gemeene regel werd uitgeſonderd יהוה om dat mogelijk dit woord op 21 plaatſen in de Wet ſonder ה *He* gevonden, en egter met een ה *He* geleſen werd; dewijle de Oude beide ſoo ſchijnen geſegd te hebben. En 't woord יהושׁע komd maar vijf reiſen voor met een *Jod*, en daarom is niet te vermoeden, dat de *Jod* op andere meenigte plaatſen door verſuim der uitſchrijvers is nagelaaten, maar liever dat het eertijds ſonder *Jod* is geweeſt: doch na dat in de laater tijden de Stadt begon als dubbeld te zijn, en onderſcheiden wierd in een bovenſte en benedenſte Jeruſalem, ſoo hebbenſe beginnen te ſchrijven *Jeruſalaim*, doch alleen in die Boeken die ontrent en onder de Joodſche gevangenis zijn geſchreven. Gelijk mede de vinders der Puncten over al, ook de ſelfde Puncten daar hebben ondergeſteld, om aan te wijſen dat'er doorgaans een en deſelve Stadt beteekend werd. Na ons gevoelen iſſer ook weinig aangelegen, welke Leſing daar genomen werd, nadien beide ten minſten een waaragtige en welvoegſamen zin geven. En of ſchoon de Joden hedendaagſch de Kant-leſing voor de beſte houden, egter ſchijnen de Lxx en andere Oude Overſetters ſomtijds deſe en ſomtijds gene gevolgd te hebben. De vermaarſte Hebreeuwſche Uitgevingen des Bybels zijn meeſt eenſtemmig; egter werd van de eene wel een *Keri* aangeteekend, die de andere voorby gaat. De laatere Overſettingen ſoo de Latijnſche als de Moedertalige, volgen ſomtijds de *Keri* en ſomtijds de *Ketib*. Daar werd by ſommige ook aangemerkt, dat de laatſte Neerduitſche Overſetting dikwils *Ketib* en ſelden *Keri* volgd.

Wat Leſing men voor de ſekerſte mag houden.

Behalven deſe *Keri* en *Ketib*, die de Joden houden voor de alderoudſte Verſcheide Leſingen, werden noch twee ſoorten van Verſcheide Leſingen aangemerkt: namelijk tuſſchen de Ooſterſche en Weſterſche, als ook tuſſchen de Boeken van Ben-Aſcher en Ben-Naphtali. Door de Ooſterſche werden verſtaan de Babyloniſche en door de Weſterſche de Paleſtijnſche Joden: want in deſe plaatſen zijn na de verwoeſting van de Stadt en Tempel (hoewel eenige ſonder grond ſeggen na de Babyloniſche gevangenſchap) veel vermaarde Schoolen, Rabbinen en meenigte Leerlingen geweeſt. Uit deſe verſcheide Schoolen zijn eenige verſchillen gereſen, daar op volgens de exemplaren een verſcheide opſtel van Verſcheide Leſingen is ontſtaan. Over de Oudheid deſer verſcheidenheid is geen ſekerheid: De eerſte dieſe heeft gemeen gemaakt is geweeſt Felix Pratenſis in de eerſte Veneetſche Druk des Bybels, daar der 210 geteld werden; ontrent welke egter eenige misgrepen zijn. Doch van waar Pratenſis deſelve gehaald heeft, is ſeer onſeker: egter ſchijnen ſy ouder dan de *Maſora*, dewijle ſy alle beſig zijn ontrent de Letters en geenſinds ontrent de Puncten. Over d'opſtel deſer Verſcheide Leſing werden ook noch de volgende dingen van de Geleerde aangeteekend. I. Datſe de Leſing der Weſterſche ſeer verſcheiden voorſteld op veel plaatſen van de hedendaagſche gedrukte exemplaren: 't Gene geſchied is of door nalaatigheid der uitſchrijvers, of door verſchilligheid der Boeken. II. Dat in de gantſche Wet Moſes geen Verſcheide Leſing gevonden werd. 't Gene veele onwaarſchijnelijk houden, of ſchoon den Autheur van dat Regiſter ons ſulks tragt wijs te maaken: want nadien'er verſcheidenheid gevonden werd ſelfs tuſſchen de Weſterſche Boeken, hoe is gelooflijk dat ſulks tuſſchen de Ooſterſche en Weſterſche niet ſoude weſen. III. Dat deſe verſcheidenheid niet alleen is in die woorden, daar de Weſterſche maar eene Leſing erkennen, maar ook daarſe tweederlei erkennen; en deſe plaatſen tellenſe 53. waar van de Ooſter-

Ooſterſche en Weſterſche verſcheide Leſing boven de *Keri* en *Ketib*; hoedanig.

Oorſprong van de opſtelling der verſcheide Leſingen.

Miſtaſtingen in en ontrent de Regiſters der verſcheide Leſingen.

Digitized by Google

ſche in 20 verſchillen. Ten laatſten merken de Geleerde ontrent dit Regiſter aan, dat de verſcheidenheid tuſſchen de Ooſterſche en Weſterſche; (even gelijk wy over de *Keri* en *Ketib* hebben geſegd) ook gaat over de woorden en over de Letters. En dat'er vorders weinig onderſcheid is welke Leſing gevolgd werd. Wegens de Verſcheide Leſing van Ben-Aſcher en Ben-Naphtali ſtaat aan te merken, dat den eerſten gehouden werd een Opper-leeraar der Hooge-ſchool te Tiberias, den anderen te Babel geweeſt te zijn: deſen volgen de Ooſterſche, genen de Weſterſche. Sy ſouden geleefd hebben ontrent het Jaar 1034. doch Galatinus ſegd vroeger. Haar beſigheid is geweeſt ontrent de Puncten en Accenten: en ontrent een woord Cant. 8: 6. en niet over deſſelfs zin: Ben-Aſcher houd het voor Een woord, maar Ben-Naphtali voor Twee. Haar verſcheidenheden worden geteld tot 864. de oorſaak is veel ligt geweeſt een na-yver, om dat yder liever ſijn eigen verbeterd exemplaar heeft willen uitgeven, als datſe met malkander ſouden hebben over-een gekomen, om alles geſamentlijk naauwkeurig te verbeteren.

Hoedahigheid van de Leſing van Ben-Aſcher en andere.

Van de Joodſche Cabala.

Welk de geſchreve en ongeſchreve Wet zy.

Na de *Maſora* komen wy tot de CABALA; dat is *Aanneming*, van het Grond-woord alſoo genoemd. Deſelve wetenſchap werd by de Joden CABALA en MASORA genaamd: doch gemeenlijk noemen de Joden niet alle Overlevering *Cabala*, maar alleen de *Ongeſchreve Wet*, doch niet alle ongeſchreve, maar alleen die ontrent Verborgentheden beſig is. De *Ongeſchreve Wet* ſoude van Moſes mogelijk zijn overgeleverd, en ſy ſtellen die tweederlei: De eerſte is een breeder verklaaringe der Geboden en Ceremonien des Wets, begrepen in de *Miſna* en *Gemara*, de Deelen des Talmuds die niet te verwerpen zijn, wanneerſe niet tegen het geſchreve woord ſtrijden, en niet van Goddelijk geſag gehouden werden. Het tweede deel, der mondelinge Overlevering gaat over de Geheimen der Wet, en werd eigentlijk CABAL genaamd. Die daar in ervaren zijn werden veel meer geagt, als die in de geſchreve Wet zijn afgerigt: want deſe vergelijkenſe by den Artzenye-bereider, die de Genees-middelen, volgens het voorſchrift des Genees-meeſters toemaakt, ſonder de kragten te weten: doch de Cabaliſten by den Genees-heer. De H. Schrift vergelijkenſe by een kleen Keersje, datmen voor een Quadrant Penning koopt, doch de Cabala, vergelijkenſe by een koſtelijke Peerel die met dat aangeſteke Keersje gevonden werd. Het gemeene Volk heeft de Cabaliſten in ſoo grooten agting, dat indienſe ſeiden de regter hand de ſlinker te zijn, men dat ſoude moeten gelooven. By de oude Kerk-ſchrijvers is een diep ſtilſwijgen van de Cabala, of ſchoon Hieronymus ſomtijds gewaagd van ſekere *niet Geſchreve Overleveringen*. J. Picus Mirandula, en na hem Galatinus hebben by de Chriſtenen eerſt de natuur der Cabala verklaard. Galatinus en andere ſtellen drie ſoorten deſer Cabala. De eerſte is van de gene die voor Chriſtus geleefd hebben, welke Picus Mirandula uit de Boeken der Joden eerſt aan de Chriſtenen heeft geopenbaard. Sy bevat een verborgen zin der H. Schrift, door mondelinge Overlevering niet aan een yder, maar alleen aan de Wijſe. En ſy ſoude niet veel verſchillen van de verborgen verklaaring, die ſommige Chriſtenen gebruiken. Deſe Cabala ſoude Moſes eerſt van God op den Berg Sinai ontfangen en overgeleverd hebben, aan Joſua, en deſe weder aan de LXX Oudſten, die deſelve aan de Propheten hebben medegedeeld; en van de Propheten ſoude Ezdras en de Groote Synagoge die hebben ontfangen; en uit haare hand ſouden de Rabbinen en hedendaagſche Joden die hebben verkregen. Tot deſe Cabala brengen ſommige de woorden van 't vierde Boek Ezdræ kap. 14: 46, 47. hier voo-

Seldſaame gelijkenis der Joodſe Wetgeleerde.

De *Heilige Schrift* minder dan de *Cabala* van de Joden geſteld.

Cabaliſten by de gemeene Joden hoog-geagt.

Drie ſoorten van Cabala.

ren

Digitized by Google

ren in haar gantſche beſlag aangehaald; doch het welk ſeer waarſchijnelijk, een beuſelagtigen Schrijver is. De Oude Joden hebben gemeend, dat door de Cabala veele dingen van den Meſſias, en de heerlijke herſtelling aller dingen met d'oprigting van ſijn Rijk, konden uitgevonden en aan den dag gebragt worden; Ja de Cabaliſten of geheimkundigers hebben ſelfs geleerd, dat den gantſchen oorſprong der Cabala niet anders is, dan de Openbaring der Belofte, die den Voorvaderen gedaan is in den Meſſias. Welke beginſelen wy aanſtonds, om datſe waarlijk niet geheel ongerijmd, maar ten deele fraai zijn, wat nader uit haar eigen Leermeeſters ſullen bybrengen; niet tegenſtaande wy de reſt haarer beuſelingen, en oneindige bewindſelen, waar mede ſy hunne verdere droomen beſwachteld hebben, niet waardig agten, datmenſe met de uiterſte toppen der vingeren aanraakt: want wy meenen, dat behalven de verklaaringen van Chriſtus en de Apoſtelen in 't Nieuwe Teſtament ons nagelaaten, uit de Joodſche Schriften dies aangaande, weinig goeds te haalen is. Egter moetmen bekennen, dat de plaatſen die van Chriſtus en ſijn Rijke handelen een Letterlijken en ook een Allegoriſche en hoog-dravende zin hebben. Gelijk Grotius over Matth. 1: 22. naauwkeurig genoeg verklaard; meenende dat den Apoſtel 1 Cor. 10: 11. uitdrukkelijk ſegd, dat al de dingen onder het Oude Teſtament, figuurlijk geſchied, en beſchreven zijn tot onſer vermaaning op wien de einden der eeuwen gekomen zijn. Hierom werd de tijd van Chriſtus genaamd Gal. 4: 4. De Volheid der Tijden, Eph. 1: 10. Invoegen dat niet alleen de inſtellingen der Wet zijn geweeſt een ſchaduwe van Chriſtus, volgens Hebr. 8: 5. 10: 1. Col. 2: 17. maar ook de geſchiede ſaaken, byſonderlijk de opmerkelijkſte. Dit beveſtigd Grotius met de Oud-vaders; en met verſcheide voorbeelden uit de H. Schrift. Onſes agtens moetmen over deſe Allegoriſche zin aanmerken: I. Dat'et yder na zijn believen niet geoorlofd is, over-al een figuurlijken zin te ſoeken: maar datmen tot een grondſlag behoord te hebben of de Heilige Schrift ſelfs, of de algemeene Overlevering van de tijden der Apoſtelen: waar tegens van de Joden en van veele Chriſtenen vaak geſondigd werd. II. Het is de Heilige Schrift eigen de figuurlijke zin onder de Letter-ſchors te verbergen; invoegen de Letterlijke zin de eerſte en openbaarſte is. III. Daar is groot onderſcheid tuſſchen de Schrijvers des Nieuwen Teſtaments, beneffens de regtſinnige Oudvaders en de Cabaliſten in 't voor te ſtellen van den figuurlijken zin: want de Cabaliſten ſtellen haar geheimen met ſoo duiſtere woorden voor, datſe van de gemeene Man niet te verſtaan zijn: doch het tegendeel doen de andere. De tweede ſoort van Cabala noemenſe *Werk-dadig*; doch die van yder voor ongeoorlofd en Tooverig werd gehouden, als met dewelke door het verdraajen eeniger woorden of Letters van de Heilige Schrift, de Joden haar inbeelden, wonderlijke dingen te konnen doen. Een voorbeeld verhaald R. Moſes Ben-Nachman van een Misdadiger, die wegens een vuile Hoererye ſullende verbrand werden, door deſe Cabala wiſt te weeg te brengen, dat een Peerd in ſijn plaats gebrand wierd. Hy ſegd ook van hem ſelfs, dat hy door kragt des Naams JEHOVA, te Barcelona in tegenwoordigheid des Konings, een Schip van 't Land in Zee geholpen heeft, daar de Scheepbouwers geen raad toe wiſten. Sy verſieren ook, dat Chriſtus ſijn wonderen, dieſe niet konnen loochenen, door de kragt deſes Naams ſoude verrigt hebben. Doch wy vraagen haar, waarom ook hun Prieſters, die ſoo lang de Tempel ſtond de Naam JEHOVA wiſten te ſpreken, geen wonderen deden?

De derde ſoort van Geheimkunde werd by de laater Joden de Eigentlijke Ca-

De Joodſche Cabala heeft behalven veele beuſelingen ſommige fraaje dingen ontrent de verborgentheid van Chriſtus.

Dat de H. Schrift veel figuurlijke dingen heeft.

Hoedanig men de Allegorien behoorde te maaken.

Hoe de figuurlijke zin onder de Letter-ſchors verborgen ligt.

Ongeoorlofde en Tooverige Cabala.

Tooverkundige uitwerkinge door de Cabala.

Digitized by Google

Cabala genaamd, houdende ſig meeſt beſig ontrent de Letters, Puncten, Accenten en woorden der Heilige Schrift, trekkende uit derſelver t'Saamenvoeging, Figuur, Verkorting, Tal-kragt &c. meeſt ydele en bygeloovige Geheimeniſſen: en deſe konſt werd van de Joden dieſe verſtaan, mogelijk ook daarom ſeer geheim gehouden. Elias Levita, die onder haar de geleerdſte Lettermeeſter van ſijn tijd werd gehouden, bekend dat hy deſe wijsheid niet genoeg kan verklaaren, en dat hy van wegen de ſmette ſijner Sonden, die wetenſchap der Heiligen, niet en heeft konnen verkrijgen. R. Bechari Bar-Aſcher, die daar in vry ver gevorderd was, belaſt ſijn Lezers ernſtig, dat, ſooſe eenige Geheimen geleerd hebben, ſy die niet ligtveerdig ſouden gemeen maaken. Plinius ſchijnd egter daar van yts vernomen te hebben, ſtellende deſelve onder de ſoorten van Tooverye, doch met een verkeerde naam; want hy noemdſe *Jochabela*. Om deſe *Cabala* beter te verſtaan, ſullen wy alle deſſelfs ſoorten overwegen. De eerſte ſoort noemdmen GEMATRIA: een woord dat van Griekſe af-komſt is; beſtaande in de telling der Letters, invoegen de woorden, welkers Letters het ſelve getal uitmaaken, malkander verklaaren: waar van ſeer veele voorbeelden zijn; als Zach. 3: 8. *Ik ſal mijn knegt toebrengen;* alwaar door het woord *t'Semach* van ſommige de *Meſſias* werd verſtaan: om dat onder de Naamen die de Meſſias van de Talmudiſten werd toegekend, ook MENACHEM een *Vertrooſter* is: en de Letters van beide deſe woorden, *t'Semach* en *Menachem*, maaken het ſelfde getal; namelijk 138: &c. En hier toe brengen ook ſommige de konſt om uit de Gebouwen des Tempels, Noachs Arke en andere, verborgentheden te trekken: gelijk als Gen. 6: 15. de Arke geſegd werd lang 300 ellen, 30 hoog en 50 breed, ſoo verdeelenſe de lengte door de breedte, daar dan 10 uitkomd, 't welk over-een komd met de Letter *Jod:* daar na voegenſe by dit getal de lengte 300. welk getal aangeweſen werd door de Letter *Schin*. Eindelijk verdeelenſe dit door de breedte 50. en daar komen 6 uit, dat aangeweſen werd door de Letter *Vau*. Daar uit dan vergaard werd de Naam des *Saligmaakers* יש"ו: want ſoo noemenſe hem door veragting in plaats van de regte Naam יהו"ה. De tweede ſoort werd genaamd NOTARICON of *Notariaat-ſchrijverie:* wanneer al de Letters van eenig woord ſoo veel woorden aanwijſen, die met deſe Letters beginnen of eindigen: gelijk Gen. 1: 1. *In den beginne*, daar van ſy maaken, *In den beginne heeft God geſien, dat de Iſraeliten de Wet hebben aangenomen.* De derde ſoort is de Verwiſſeling; beſtaande daar in, dat de Letters van eenige woorden verplaatſt en op een andere Orden verſchikt werden, of met andere verwiſſeld werden. Daar werden noch meer andere ſoorten geſteld die tot deſe konnen gebragt werden. Voorts diendmen te weten, dat de uitvinders deſer *Cabala* niet Moſes noch eenige der andere Heilige Schrijvers, of Aal-oude Vaders zijn, gelijk de Cabaliſten egter ſchijnen voor te geven; maar dat de beuſelagtige Rabbinen, deſelve van tijd tot tijd hebben uitgevonden en aangequeekt: gelijk ook haare verklaaringen daar over niet alleen vol ydelheid ſteken, maar ook dikmaal niet na en laaten ſelfs Godslaſterlijk te zijn.

Van de Joden hoog gewaardeerd.

Eerſte ſoort van Cabala.

Vermogende kragt der Cabala.

Voorbeelden hoe de Joden de Cabala gebruiken.

Tweede ſoort van Cabala.

Derde ſoort.

Moſes noch de Heilige Vaders, maar de Rabbinen zijn vinders van de *Cabala*.

De Heer Cunæus is van gevoelen, dat'er al in den beginne van de Hebreeuwſche Republijk een *Cabala* of *Leering der Geheimeniſſen* is geweeſt; waar van den Grooten Raad of Sanhedrim, de Sleutel en Oppermagt in de hand had; beſiet het twaalfde Hooftſtuk van ſijn eerſte Boek. En het ſoude onſes dunkens heel wel konnen zijn, dat de Hiſtorie hier vooren uit het vierde Boek van Ezdras bygebragt, uit ſoodanigen oud gevoelen verſierd is: overweegd met aandagt het 26. met het 45, 46. en 47. vers van 't 14. kapit. Doch wat gemelden Heer voor een waaragtige *Cabala* houd, die ook den Apoſtel

Pau-

Digitized by Google

Paulus bekend was, en van hem op een Goddelijk-verligte wijs gebruikt is, daar van ſpreekt hy na ſijn gewoonte vry genoeg ſijn meening uit; in het agtſte Hooftſtuk van ſijn derde Boek over de Republijk der Hebreen; 't gene om dat het alreede in veeler menſchen handen geraakt is, ons vermaand af te houden van ſijn eigen woorden, (alhoewelſe kort en fraai zijn) hier verder op te haalen. Ja wy ſouden geheel van deſe dwaalſieke dingen ſtil geſwegen hebben, byaldien ons niet ingevallen was, hoedanig ſommige weetgierige menſchen, hoorende van de *Joodſche Cabala* en van de *Cabaliſten* ſpreken, dikmaal jeukerig door begeerte worden, om te weten wat doch van deſe Geheimkunde mag zijn. Deſulke dan te geval zijn wy alleen te raade geworden een kort ontwerp van den Oorſprong der Cabala op te ſtellen, gelijk ons deſelve van de waanwijſe Cabaliſten aan de hand gegeven word: daar byvoegende deſſelfs Grond-wortelen, die in de Letteren van 't Hebreeuwſch Alphabêt beſtaan; waar van wy boven alreeds yts gerept hebben. De Joodſche Geheimkundigers ſpreken dan daar van op duſdanige wijſe:

Wat voor een waare en Heilige Cabala de Heer Cunæus meend dat de Oude Joden gehad hebben.

Waarom wy yts van de Joodſe Cabala ophaalen.

Na dat Adam ſeggenſe, als den Eerſt geſchapen van 't Menſchelijk geſlagt, ſeer ongelukkig tegen het gebod Gods, van de verboden Vrugt gegeten had, en de gantſche volg-reeks ſijner Nakomelingen, van wegen de ſonde der ongehoorſaamheid, te gelijk met hem in 't verderf geſleept had, ſoo en waſſer niets voor handen, dat die ſchade en het verlies van de gemeenſchap Gods, herſtellen en boeten konde; *Als dien, welke den Alderhoogſten God gelijk is;* invoegen dat de Goddelijke openbaring geheel noodſaakelijk wierd om een kragtig Genees-middel te zijn, tegen de aanſtaande wanhoop. Derhalven op dat God als een algenoegſaam Schepper, ſijn gevallen ſchepſel, niet en ſoude ſchijnen ſonder hoope van geneſing te verlaaten; ſoo heeft hy hem een ſekere ſoort van een beſtendig vertrouwen ingeboeſemd: namelijk dat in de toekomende tijd, die ſeer groote misdaad, welke dag by dag door d'Erfſonde noch ſou vergroot worden, door eenen Menſche die hem in maakſel gelijk ſou zijn, vergeven en afgedaan ſou worden. En nadien de ſwakheid des menſchelijken gemoeds, tot de ongenaakbaare hoogte van deſe Geheimenis, en ondoorſoekelijken Raad der Goddelijke wijsheid geenſinds opklimmen konde; ſoo heeft God ſijnen Engel geſonden; door wiens onderwijſing den menſch de toekomſtige herſtelling van die ſoo grooten Val, volkomentlijk ſou konnen bevatten. Dit ſtellen de Cabaliſten voor vaſt: gelijkſe ook willen, dat de Oude Vaders, te weten de Leidsmannen en Voorteelders van 't eerſte menſchelijk geſlagt, yder een Engel tot haar Gelei-geeſt en Leermeeſter hebben gehad; ſprekende daar van met deſe woorden: *Daar zijn voorwaar bekende Leermeeſters van onſe Vaderen geweeſt: Den Engel* Raziel *was de Leermeeſter van Adam.* Jophiel *van Sem.* Tzatkiel *van Abraham.* Raphael *van Iſaak.* Peliel *van Jakob.* Mitraton *van Moſes.* Michael *van David* &c. Deſe *Raziel* dan aan Adam van God tot een Leermeeſter beſteld, heeft aan hem alle de wijſen en manieren van de Verſoeninge en vergeving der ſonde verklaard, en den weg langs welke de wederbrenging der zaligheid inkomen ſou, aangeweſen; hem vertoonende dat dit Goddelijke woord, door een Allegorie of gelijk-ſpreukige zinſpeling, van tijd tot tijd ſou aangenomen worden. 't Gene de Cabaliſten met deſe duiſtere en ingewikkelde woorden voorſtellen: *God hadde* ſeggenſe, *na de Schepping der Eeuwen, en de voleinding des Hemels, een groote Opening of ledige plaatſe tegen 't Noorden gelaaten: waar over de Soonen Gods haar verwonderende, ſeiden; O Heere, waarom laat gy doch in het Noorder-deel een ſoo grooten misſtand en leelijkheid aan u Geſchep?*

De Goddelijke Openbaring van 't herſtel des gevallen menſch in den Meſſias op te rigten, is de eerſte wortel der Cabala.

De hoope der verſoening een ground der Cabaalſche Geheimkunde.

De eerſte Vaders hebben volgens de Cabaliſten elk een Engel tot een Leermeeſter gehad.

Wat den Engel Raziel aan Adam geleerd heeft.

En hoe 't ſelve van de Cabaliſten duiſterlijk voorgeſteld word.

Digitized by Google

En waarom en ſtoffeerd gy ook dat vak niet met Geſternten, gelijk de andere deelen der Hemelſtreken? God antwoorde; deſe kloove en ſal niet konnen geſloten worden, ten zy dat dien kome die my gelijk is; dien ſal deſe breſſe ſluiten, en alle ontbrekend vercierſel daar aan herſtellen. Wat ſalmen hier verſtaan mogtmen billik vraagen? Niet anders voorwaar, als datmen voor den *Sterredragenden Hemel*, de Engelen; en het opengelaaten Hol in 't Noorder-deel, den Val der onſtantvaſtige Engelen onder haaren verwaten Leidsman *Lucifer*, opnemen moet: als den welken geſeid hadde; *Ik ſal myn ruſte ſtellen in het Noorden en ſal den Hoogſten gelijk zyn.* Waar over hy afgeſtooten is tot in den afgrond der aarde: daar hy ſig aanſtonds tot Adam begaf, en verleide hem tot de ſonde; van waar de geheele Val des menſchelijken geſlagts ingekomen is. Dit ſeggen de Cabaliſten; en ſchijnen met de reſt der voorige leering genoegſaam aan te wijſen, datmen door den Herſteller van de geſeide opening in den Noorder-hoek des Sterren-hemels, en *dien den Alderhoogſten gelijk is*, niemand dan den Eenig-gebooren Soone Gods, den waaren Meſſias, Chriſtus onſen Saligmaaker moet verſtaan; die in deſe weereld nedergedaald en met vleeſch overkleed is; en door ſijne verdienſten en lijden het Noordſche Hol geſtopt, met geſternten gecierd, en vervolgens de geheele Val des menſchen herſteld heeft; op dat alwaar de Dood veroorſaakt was, het Leven opgaan mogt. Derhalven ſeggen de Cabaliſten, heeft den Engel Raziel, den bedroefden Adam met duſdanige trooſtelijke woorden aangeſproken: *O Adam beſwykt niet uit wanhoope, noch overmatig ſugten; want uit uwen zaade ſal een regtvaardig en vredelievend Menſch gebooren worden, wiens naam ſal zijn* JEHOVA: *deſe ſal ſijne hand uitſteken en nemen van het hout des Levens; welkers vrugt niet anders is, dan de hoope der zaligheid.* Door deſe woorden ſeggenſe, is Adam ſeer geſterkt geworden, en door het vertrouwen op die belofte, is hy als van nieuws ſoodanig met een liefde tegen ſijnen Schepper ontſteken geworden, dat hy de genade der Goddelijke barmhertigheid verkregen heeft. En dit is de eerſte CABALA of *Geheimkundige Overlevering van de eerſte boodſchap der zaligheid* geweeſt: Ja deſe is de alderheiligſte en hoogſte Openbaring, tot welke alle andere Overleveringen der Goddelijke uitſpraaken betrokken, en uit welke alle onderwijſingen der Hemelſche dingen, en voorſeggingen der Propheten, en bedenkingen aller Leermeeſters moeten opgeloſt werden: ſoo datſe met regt het kort begrip en einde van alle Cabaalſche bevattingen, mag genoemd werden. Doch gelijk de Schoolgeleerde meenen, dat alle Openbaring in haar eigen en eerſte weſen donker is, alſoo heeft ook Adam, als niet geheel net wetende, wie dien ſoo doorlugtigen Menſche ſou zijn, welke met ſoo groote bevelen en uitvoeringen ſou bezaligd worden, allengskens beginnen te meenen, dat hy den ſelven ſou zijn: waarom de Cabaliſten voor ſeker houden, dat Adam den eerſten is geweeſt die om deſer oorſaak wille, een jongen Os geofferd heeft; als tot een Symboliſch Geloofs-teeken, van de verwagte ſterkte. Maar als hy daar na verſtaan hadde, dat hy ſelfs de Man niet en was, maar eenen die uit ſijn zaad voort gekomen ſou zijn; en dat hy deſe Geheimenis aan ſijn Wijf Eva geopenbaard hadde; ſoo meenden ſy dat Kain, welk ſy ontfangen hadde, de Saligmaaker der weereld ſou zijn: waarom ſy dan ook, ſoo dra ſy hem gebaard had, van blijdſchap uitriep: *Ik hebbe verkregen een Man de* JEHOVAH, of van *vier Letteren.* Doch dit was een ſeer quaad menſch: derhalven ſoo haaſt ſy Abel gewonnen hadde, meendenſe dat het dien ſou zijn. Maar deſe van Kain dood geſmeten, ſteldenſe

de

En derſelver waarſchijnelijke verklaring.

Lucifer heeft om ſijnen Val te wreken den menſch in 't Paradijs verleid.

Chriſtelijke opvatting der Cabaalſche Geheimkunde.

Trooſtelijke aanſpraak van den Engel Raziel tot den gevallen Adam.

En dat ſulks een kort begrip van de Cabaalſche Geheimkunde mag genoemd worden.

De meening van Adam aangaande de verloſſing.

De belofte door Adam aan Eva bekend gemaakt heeft haar doen meenen dat KAIN den Meſſias was.

Digitized by Google

de hoope der Belofte op Seth; en daar na op Enos, *Doe men*, gelijk de Heilige Text ſegd, *den Naam des Heeren begon aan te roepen.* Of gelijk de Cabaliſten overleveren, *Doe is hy*, (namelijk Enos) *verwagt om aangeroepen te worden, door de Letter* SCHIN: welke Letter, volgens de wetten der Cabala, ſoo veel beteekend als *in Ontferming*: en de Letter *Mem*, beteekend volgens de Cabaalſche Notariaat-ſchrijverie, ſoo veel als *Van 't Middel*, te weten der *vier Letteren* יהוה JEHOVA, als of de Heilige Text wilde ſeggen; *Doen wierd hy verwagt om aangeroepen te worden, door* SCHIN *van 't Middel* יהוה JEHOVA. Doch hier heeft haar ook de hoope bedrogen, tot datſe eindelijk in Enoch beveſtigd wierd. Maar als die weg genomen was, en egter de Overlevering van Adam op de Nakomelingen voortgeplant bleef; ſoo wierd Noach een regtvaardig en volmaakt Man in ſijn leeftijd, volgens de meening van alle, gehouden voor den Herſtelder der zaligheid; die door de Vrugt des Houts, dat is den verboden Boom in 't Paradijs, verlooren was. Maar alſoo na de Sondvloed van wegen Noachs dronkenſchap, eenige verwerringen en hinderpaalen tuſſchen quaamen, ſoo hadmen hoop dat ſijn Soon Sem de herſtelling van deſen Val, op ſig nemen ſou. *Want het is lang bekend geweeſt* ſegd Rabbi Moſes Gerundenſis, *dat hy een Dienſtknegt Gods en een herſteller der Belofte ſou zijn.* Doch den Engel *Jophiel* verklaarde hem de ſaak geheel anders: en ſoo is de herſtelling weder tot op Abraham verſchoven; als den welken van ſijn Leermeeſter den Engel *Zadkiel* onderweſen wierd, dat uit ſijnen zaade dien ſou gebooren worden, in welke alle geſlagten der Aarden ſouden gezegend worden. Hier uit giſtenſe dat het ſijnen Soon Iſaak ſou zijn, die den Boom des Levens verkrijgen, en het behoud des menſchelijken geſlagts beſorgen ſou: waar van daan Abraham hem dan ook het Brand-hout met groote vreugde op ſijne ſchoften lei, en volkomen geſind was hem na Gods bevel te Offeren; vertrouwende in volle verſekerdheid ſijnes gemoeds, dat na den volbragten wille Gods in de op-offering ſijnes eenigen Soons, de beloofde zaligheid ſou volgen. Doch *Raphael*, Iſaaks gelei-Engel, onderwees hem anders; en *Peliel*, Jacobs Engel leerde hem ook anders: ſoo dat de hoope wederom uitgeſteld is tot op Moſes; die van wegen ſijn ſeldſaame behoudenis in een Bieſe Wieg of Kisje, en ſijn Hoflijke opvoeding, beneffens ſijn wonderbaare beproeving Gods, tot d'uitleiding van Iſrael uit Egipten; d'uitvoering van meenigte wonderdaden; de verkondiging en beveſtiging van de Wet in de Woeſtijne, groot wierd; van alle gehouden is geworden voor den Herſteller, van welkwe ſoo even geſproken hebben. Maar nadien den Engel *Mitatron* anders toonde, ſoo is de hoope al wederom opgeſchort geworden tot op David en Salomon; welken laatſten ſy, om dat hy van God uitverkooren en een wijs en vreedſaam Koning en d'eerſte Bouwer des Tempels was, voor den beloofden Vredevorſt en Herſteller der weereld hielden: doch al te vergeefs. Derhalven is van Salomon den Bouwheer des aardſchen Tempels, de verwagting der algemeene zaligheid tot op den Koning Joachim, by de Vergadering aller Propheten, in den toekomſtigen Meſſias vaſt geſteld, van Jeſaias tot aan Malachias; wanneer hy ſeide: *Terſtond ſal den Heerſcher, den Heere dien gy ſoekt tot ſijnen Tempel komen.* Na de Propheten is de verwagting van de zaligmaakende toekomſt des Meſſias; beneffens de gantſche kundſchap of oeffening der Joodſche Cabala, die ſy tot de eeuwige verloſſing van den Meſſias, voornamelijk betrekken, tot de Schriftgeleerde der Wet en de Lxx Oudſten des Volks, dat zijn *de Mannen van den Grooten Raad* of *Sanhedrim*, overgegaan, en vervolgens ook ontfangen van Ezdras; welke deſe Cabaalſche Geheim-

De belofte uitgeſteld op SETH.

Van daar op ENOS.

Van Enos op NOACH.

Van Noach op ſijnen Soon SEM.

De beloofde herſtelling van Sem op ABRAHAM verſchoven.

Van Abraham op ISAAK.

Van Iſaak en Jacob uitgeſteld tot op MOSES.

De hoope van Moſes tot op DAVID en SALOMON uitgeſteld.

Hoe de Cabaalſche Geheimkunde tot de Propheten en de Lxx Oudſten of Grooten Raad, Sanhedrim overgegaan is.

Digitized by Google

kunde heeft overgeleverd, aan Simeon den regtvaardigen, een Over-prieſter en Overſte van de Synagoge; van wienſe ſijn Diſcipel Antigonus met ſijn geſellen ontfangen heeft; onder welke *Zadok* en *Bethus* waaren; de wortel-oorſprong der Ketterſche *Saduzeen* en *Bethuſai*, gelijkmen leeſt by Judas Levita in 't Boek *Aleozer:* daar na Joſeph de Soon Joëzer, ende Joſeph de Soon Johannan. Doch deſe hebbenſe overgeven aan *Nitæus Arbolenſis* en *Jeſus* de Soone *Barachiæ*. En van deſe hebbenſe Tibæus ende Simon de Soone Satæ ontfangen; welke Joſephus aan 't eerſte Boek ſijner Joodſche Oudheden gedenkt. Van deſe heeftſe wederom Samaja en Abtalion gekregen; dieſe aan Hillel en Samai, een Meeſter van veel duiſend Leerlingen hebben overgeleverd: van wienſe wederom ontfangen is by Rabbi Jonathan Ben-Zachai, die vijf Diſcipelen had; namelijk, Eliezer de Soon Hierkani; Joſua de Soon Hananiæ; Joſeph Cohen; Eleazar de Soon Arach, en Simeon de regtvaardige, de Soon Nathanaël, welken 't geluk heeft gehad het Kindeken Jeſus in ſijn armen te omhelſen; wiens Soon was Juda Nagid, anders ook *den Heiligen Meeſter* genoemd; op welken de Soon Gamaliel door aanneming gevolgd is. Deſe zijn wederom gevolgd van andere Overſten der Cabaliſten; namelijk Hananias Aruſius Soon; Abba Saul; Rabbi Tarphon; Acabia Mahahelels Soon; Hananias d'Over-prieſter; Hanina Thradions Soon; Nechomia de Soon van Haccana; Helaphta; Janni Duſchais Soon; Hanina de Soon van Duſa; Doſa Harchinas Soon. Rabbi Akiba, diemen ſegd den Autheur van 't Boek *Jezirah* te zijn. Eleazar de Soon Hazariæ; Eleazar Haſma; Rabbi Levitan; Rabbi Jonathan de Soon Baroca. Na hem Simeon, Zadok, Joſa, Iſmael; Rabbi Meir en ontelbare andere die wy overſlaan. En hebben alle deſe met en door haare Schriften, ſoo voor als na Chriſtus geboorte, die Cabaalſche Geheimkunde van den Meſſias of Saligmaaker der weereld, ſeer deftig ſoo ſy meenen, verklaard. Waar van breed genoeg te leſen is in haare Boeken; en voornamelijk in *Pirke-aboth*, dat is de Hooftſtuk-deeling der Vaderen. En in *Baba Bathra*, dat is de agter Poorte genoemd. En in *Seder Hakabulah*, dat is het Boek van de Cabaalſche Geheimkunde. En in *Seder Ngholam*, dat is de Ordening der weereld. En noch andere die wy niet verder willen ophaalen; om dat wy neffens de Joodſche ook noch eenige ſtaaltjes van de grondſlag der Cabala moeten by brengen, welke ſommige der Oude Chriſtenen en Kerk-vaders uit navolging der Joodſche Cabaliſten in het A B C. en ſekere verborgene Ordening derſelve Letteren weten op te ſtellen: waar van Kircherus in het tweede ſtuk van ſijn Egiptiſchen Oedipus dit volgende voor af uit Hieronymus (die met ſommige der andere Oud-vaders tamelijk veel agting voor deſe Geheimkundige verklaaring ſchijnd gehad te hebben) aanteekend: betuigende daar by uit ſig ſelven dat de Letteren van het Hebreeuwſche Alphabêt boven andere ſeldſame dingen ook dit hebben, dat alle haare Merkteekenen of Schrijf-beelden, ik weet niet wat Goddelijks en wonderlijks in ſig ſchijnen te bevatten: gelijk Hieronymus in ſekeren Brief betoond; wanneer hy aldaar eenige grond-regelen der Cabaalſche Geheimkunde by brengd, en alle de Letteren van het Hebreeuwſch Alphabêt in het byſonder tot ſeker verborgen zin verklaard; gelijkwe in de Ontleding deſer navolgende Saamenknoopingen duidelijk aangeweſen ſien.

En hoe al verder voortgeplant.

Simeon die het Kindeken Jeſus om-armde heeft ook de Cabaalſche Geheimkunde gehad.

Overſte der Cabaliſten die de voorige Geheimkundigers gevolgd zijn.

Boeken der Cabaalſche Leeringen.

Wat Cabaalſche Geheimen Hieronymus als een Chriſten uit de verborgentheid der Hebreeuwſche Letteren haald.

Sa-

Digitized by Google

Saamenknooping van 't Hebreeuwſche Alphabêt: in welkers XXII Letteren de eerſte grond der Cabaalſche Geheimkunde, tot een voorbereidſel van de de verborgene Ordening der Letterſchikking, volgens de meening van Hieronymus ontleed en aangeweſen word.

De eerſte Saamenknooping.

(א *Aleph*, dat is Leere. ב *Beth*, Huis. ג *Gimel*, Volheid. ד *Daleth*, Tafel of Poorte) geeft te kennen, dat de Leere der Kerke, die Gods Huis is, gevonden word in de volheid der Goddelijke Boeken.

De tweede Saamenknooping.

(ה *He*, deſe. *Vau*, ende. ז *Sajin*, die. ח *Heth*, het Leven) geeft te kennen; Deſe Leere en dit Leven: want wat voor een leven kander zijn, ſonder de wetenſchap der H. Schriften; door welke ſelfs Chriſtus, als het Leven der Geloovige, erkend word te zijn.

De derde Saamenknooping.

(ט *Theth*, goed. י *Jod*, het Beginſel) geeft te kennen, dat alhoewel wy nu alle dingen die geſchreven zijn weten; wy nochtans alleen maar ten deele erkennen, en ſlegts ten deele Propheteren. Doch wanneer wy ſullen waardig geagt worden, met Chriſto te zijn, dan ſal de Leere der Boeken ophouden, en wy ſullen het goede begin ſien van aangeſigte tot aangeſigte.

De vierde Saamenknooping.

(כ *Caph*, Hand. ל *Lamed*, Leertugt of Hart) geeft te kennen, dat gelijk door de handen de werken worden verſtaan; ſoo ook door het Hart en de Leertugt, de zin en het verſtand: want wy en konnen niets verſtandelijk doen, ten zy dat wy te vooren weten't geen dat'er ſal gedaan worden.

De vijfde Saamenknooping.

(מ *Mem*, uit Hun. נ *Nun*, Eeuwig. ס *Samech*, Hulpe) geeft te kennen, dat den menſche uit de Heilige Schriften de middel en byſtand ter hand gereikt werden om het Eeuwig leven te verkrijgen.

De ſesde Saamenknooping.

(ע *Hajin*, Fonteine of Ooge. פ *Pe*, mond, צ *Tzade*, Geregtigheid) geeft te kennen, dat de Heilige Schrift, de Fonteine of de Ooge van de Mond der Geregtigheid is; die den Oorſprong van alle de werken der geregtigheid bevat, welke door den mond Gods geſproken en ingeſteld zijn.

De ſevende Saamenknooping.

(ק *Koph*, Roeping. ר *Reſch*, Hooft. ש *Schin*, Tanden. ת *Thau*, Teeken) geeft even ſoo veel te kennen, als ofmen ſeide de Roeping of ſtemme des Hoofts is een Teeken of opening der Tanden: want door de opening der Tanden word een wel verdeeld woord voortgebragt, en door deſe Teekenen komdmen tot het Hooft van alle, 't welk is Chriſtus, en tot ſijn Eeuwig Koningrijk, &c.

En dit is kortelijk de verklaaring van de Geheimen des Hebreeuwſchen Alphabêt, na volgens den zin die Hieronymus deſelve heeft willen geven: daarmen onſes agtens niets meer uit afnemen kan, als datmen weet wat en hoe veel ook eenige der eerſte Kerk-vaders van duſdanige Geheimkundige verklaaringen gehouden hebben. Doch de Joodſche Cabaliſten, hebben daar-en-boven uit de Ordeninge der Letteren ſekere verborgentheid van Driederlei Weerelden weten op te viſſen; namelijk een Weereld der Engelen, een Weereld der Geſternte, en dan ten laatſten een Weereld der Elementen of Hooftſtoffen; die ſy op deſe wijſe uitvinden: van de א *Aleph* tot de י *Jod*, meenenſe worden de Ordeningen of Vergaderingen der Engelen getoond: welke haare Wijsgeeren, Afgeſonderde verſtanden, en Onlichaamelijke vormen noemen, die ontlaſt zijn van alle uitgeſtrektheid, en onmiddelijk uit de ſuivere kragt Gods voort-vloejen: en deſe noemenſe *De weereld der Engelen.* Daar na van de Letter כ *Caph* tot de צ *Tzade*, worden beteekend de Ordening der Hemelen, welke van de kragt Gods, als den Schepper gevormd zijn, en door de invloejing der Engelen geregeerd wor-

De Cabaalſche Leere tot drie Weerelden uitgeſtrekt.

I. Weereld der Engelen wat die is.

II. Weereld der kringen,

Digitized by Google

worden: en deſe noemenſe *De Weereld der Ronden* of der *Kringen*. Van de ץ *Tzade* tot aan de ת *Thau*, vindenſe vier Hooftſtoffen met haare Vormen, die tot het Zijn en het Leven invloejen; doch ſy worden beſtuurd van de invloejing der Engelen en der Hemel-Kringen: en dit noemenſe, alswe ſtraks ſeiden, *De Weereld der Elementen*. Indienwe nu deſe dingen volgens de gronden der Cabaliſten, wat nader tot de reden der Geheimkunde verklaaren willen; voorwaar wy ſullen ligtelijk bevinden, dat de Joodſche Geheimeniſſen veel meer met die der Afgodiſche Egiptenaren, dan met de wijsheid die het Volk Gods betamelijk is, over-een-ſtemmen.

III. Weereld der Elementen of Hooftſtoffen.

I. Voorbeeld hoe de Cabaliſten de Geheimenis uit de Letteren van 't Hebreeuwſche Alphabêt afleiden of toepaſſen.

I. De Letter א Aleph, *Leere*, is by hun een Merkteeken van den Goddelijken Naam הוא Hu. Vertoonende het ontoegankelijke ligt van 't Goddelijk Wezen: 't gene te verſtaan gegeven word door ENSUPH, dat is *Oneindig:* welkers Merkteeken de eerſte *Sephiroth* of Getal is, dat genoemd word KETHER, *Kroone:* zijnde het Teeken van de Edeldſte dingen; die beſtaan door de eerſte invloejing der Goddelijke goedheid; namelijk der Engelen, die genoemd worden HAIOTH HAKODESCH, *Heilige Dieren*. En meendmen datſe door deſe waarlijk de *Seraphinen* verſtaan. Ten

II. Voorbeeld uit de Letter *Beth*. Exod. 3:14.

II. ב Beth, *Huis;* is een Merkteeken van den Goddelijken Naam אהיה *Ehie*, behoorende tot de Goddelijke Wijsheid; en die ook een *Wezen*, welk alle dingen ſijn Wezen geeft, genoemd werd. Over-een-ſtemmende met de tweede *Sephira*, welke CHOCHMA, dat is *Wijsheid*, genoemd word. Tot dewelke uit de Engelen behooren de OPHANIM, de *Vormen* of *Raders*, die met de *Cherubim* deſelve zijn, En worden door de voorgaande verſtaaning of kundſchap in de tweede plaats, van de kragt Gods afgeleid; en vloejen van daar nederwaards in de aardſche of benedenſte dingen. Ten

Toepaſſing op de Cherubinen Ezech. 1. 15, 16. &c.

III. Voorbeeld uit de Letter *Gimel*.

III. ג Gimel, *Wedergeving* of *Vergelding*, is een Merkteeken van den Goddelijken Naam אש *Eſch*. En drukt het Vuur der liefde of den *Heiligen Geeſt* uit: paſſende op de derde *Sephira* of *Telling*, welke BINAH, *Voorſigtigheid* genoemd word: vertoonende uit het getal der Opperſte Wezens, ſekere Engelen, die ARALIM, dat is *Groote*, *Dappere* en *Sterke Engelen* genoemd zijn; afdaalende uit de derde Ordening der Goddelijke Goedheid. Sy worden verligt met de kragt Gods door de tweede kundſchap, en vloejen ook te gelijk met hen in de benedenſte dingen. Men houd deſe voor de *Throonen*. Ten

En wat'er door verſtaan word.

IV. Voorbeeld uit de Letter *Daleth*.

IV. ד Daleth, de *Poorte*, is het Symbolum of Waarteeken des Goddelijken Naams אל *El*. En beteekend de vierde *Sephira* of *Telling*, חסד dat is *Genade* of *Barmhertigheid:* welke toege-eigend worden HASCHEMALIM, en komen overeen met de Heerſchappyen, welke door de kragt Gods, by middel van de derde kundſchap worden ingeſtort, en door deſelve kragt haare invloejing hebben. Ten

V. Voorbeeld uit de Letter *He*.

V. ה He, *Siet*, is 't Merkteeken van den Goddelijken Naam אלהים *Elohim*. En de vijfde *Sephira*, die PACHAD, dat is *Strafheid*, *Oordeel*, *Geſtrengheid*, de *Linker zijde* of *Sweerd Gods*, genoemd is. Welke volgens de meening der Hebreen ook aan de *Seraphim;* of ſoo andere Regtſinniger gevoelen, aan de *Kragten*, toege-eigend worden: want ſy worden ingeſtort van de kragt Gods door het middel der vierde kundſchap, en vloejen door deſelve in de benedenſte dingen. Ten

VI. Voorbeeld uit de Letter *Vau*.

VI. ו Vau *een Haak*. Vertoond de geheimenis van den Naam Gods אלוה *Eloah*. Toekomende de ſesde *Sephira*, TIPHERETH dat is *Schoonheid*, *Cieraad* en *Opper-hemelſche Sonne* genaamd: over-een-ſtemmende met de MELACHIM of *Magten*. Welke door de kragt Gods ingeſtort worden door het middel der vijfde kundſchap, en vloejen door derſelver kragt in de benedenſte dingen. Ten

VII. Voorbeeld uit de Letter *Sajin*,

VII. *Sajin*, *Wapentuig*. Bevattende den Naa-

me

Digitized by Google

me Gods ZEBAOTH, dat is, *des Gods der Heirſcharen*, over-een komende met de ſevende *Sephira*, NETSACH, dat is, *Overwinninge* genoemd. Hier mede ſtemmen over-een de Engelen *Elohim* of Vorſtendommen: en worden ingeſtort van de kragt Gods door de Engelen der ſesde Ordening, en vloejen door deſelve kragt in de benedenſte Schepſelen. Ten VIII. ח Heth, beteekend den Naam Gods ELOHE ZEBAOTH, en te gelijk de agtſte *Sephira*, welke de Hebreen חוד dat is *Lof* noemen. Tot welke de Engelen BENELOHIM, *Soonen Gods* genoemd, behooren. En deſe zijn een met de Aards-Engelen, welke door de kragt Gods ingeſtort worden van de Engelen der ſevende Ordening, en door deſelve alſoo haare invloejing hebben in de benedenſte dingen. Ten IX. ט Teth, *Afbuiging, Afwijking* of *Ontvlieding:* Vertoonende den Naame Gods SADAI, zijnde deſe negende *Sephira* by de Hebreen ſoo veel als de *Grond* of *Fondament* genoemd. Tot deſe behooren de CHERUBIM of *Engelen*. En worden ingeſtort van de kragt Gods door middel van de kundſchap der agtſte Ordening, en door deſelve kragt vloejen ſy in de benedenſte Schepſelen. Ten X. י Jod, *Begin*, vervat den Naam Gods ADONAI MELECH, *de Heere is Koning;* over-een komende met de tiende *Sephira;* welke de Hebreen *Koningrijk* noemen. Ende uit de Engelen ISCHIM, *ſterke Mannen;* zijnde uit de Heilige Ordening der onderſte; en worden door de kragt Gods verligt door de negenſte Ordening, en vloejen door derſelver kragt in de menſchelijke kennis en wetenſchap der dingen en ſeldſaame neerſtigheid derſelve. En hier mede eindigd de Cabaalſche *Weereld der Engelen*.

VIII. Voorbeeld uit de Letter *Heth*.

IX. Voorbeeld uit de Letter *Teth*.

X. Voorbeeld uit de Letter *Jod*.

Ten XI. de כ *Caph* Kapitaal (of *Groote Hebreeuwſche Caph*) de *Vlakke* of *Volle hand*. Drukt de *Eerſte beweging van ſig ſelve*, ELSCADAI uit: als zijnde onmiddelijk van de eerſte oorſaak beweegd: welkers kundſchap MITATRON SERAPHANIM, *Prince of Vorſt der aanſchouwing* word genoemd. Zijnde het verſtandig werken der gevoelige weereld, die alle benedenſte Schepſelen, door een diep invaaren tot de vormen, het leven toereikt; en vloeid derhalven door de Goddelijke kragt in alle 't gene beweeglijk is. Ten XII. de *Caph* Finale (of de *Eindigende Caph*) komd over-een met de Kring der vaſte Sterren, die in XII Teekenen van den Zodiak onderſcheiden is: By de Hebreen GALGAL HAMMAZILOTH, *de Kring der Teekenen* genoemd. Door deſen moetmen den Engel *Raziel* Adams Leermeeſter of Gelei-geeſt verſtaan, en word van de kragt Gods ingeſtort door middel van de kundſchap des Engels *Mitatron* Moſes Leermeeſter; en vloeid door deſelve in de benedenſte dingen. Ten XIII. de ל *Lamed*, beteekend den Hemel van Saturnus: De eerſte en voornaamſte Kring der Planeten of Sweef-ſterren, die de Hebreen *Wandelaars* noemen. Doch Saturnus ſelfs noemenſe SCHEBTAI, en ſijn kundſchap SCHEBTAIEL. Wordende van de kragt Gods door gemelde *Raziel* ingeſtort tot invloejing der benedenſte dingen, gelijk de Cabaliſten leeren. Ten XIV. de מ *Mem Kapitaal*, beteekend den Hemel van Jupiter, by de Hebreen *Tſedek* geheeten; welkers kundſchap ſy TSADKIEL noemen. En word door de kragt Gods van de verſtaaning SCHABTAIEL ingeſtort tot ſijne invloejing; welken Naam *Tſadkiel* hier vooren aan Abrahams gelei-geeſt of Beſcherm-Engel toegepaſt is. Ten XV. de Eindigende *Mem*, beteekend den Hemel van Mars, welk de Joodſche Cabaliſten MAADAIM noemen. Sijn kundſchap is CAMAEL, alſoo genoemd van de hitte, en vloeid door deſelve kragt in de benedenſte dingen door welk ſy uitgeſtort word. Ten XVI. de נ *Nun* Kapitaal, beteekend den *Hemel der Son-*

Tweede Cabaalſche Weereld.

XI. Voorbeeld uit de groote Letter *Caph*.

XII. Voorbeeld uit de Eindigende of kleine Letter *Caph*. Job 38: 32.

XIII. Voorbeeld uit de Letter *Lamed*.

XIV. Voorbeeld uit de groote Letter *Mem*.

XV. Voorbeeld uit de Eindigende Letter *Mem*.

Digitized by Google

XVI. Voorbeeld uit de Kapitaal Letter *Nun*.

XVII. Voorbeeld uit de Eindigende *Nun*.

XVIII. Voorbeeld uit de Letter *Samech*.

XIX. Voorbeeld uit de Letter *Hajin*.

Sonne, by de Joden SCHEMESCH genoemd: ſijn kundſchap is den Engel *Raphaël* de Leermeeſter van Iſaak: en vloeid van de kragt Gods door middel van de voorige kundſchap CAMAEL in de benedenſte dingen. Ten XVII. de *Eindigende Nun*, vertoond de Kring van *Venus*, NOGA by de Hebreen genoemd. Haare kundſchap is HANIEL, *Verſoendereſſe der Genade:* en word door de kragt Gods ingeſtort door middel der kundſchap Raphaels, en vloeid door deſelve kragt in de Aardſche dingen. Ten XVIII. de ס *Samech*, toond den Hemel van Mercurius, COCHAB, dat is *Sterre* genoemd: Wiens verſtaaning of kundſchap is *Michaël*, en word ingeſtort door de kragt Gods, en 't middel der kundſchap *Raphaels* door welk ſy haare invloejing tot de benedenſte dingen heeft. Ten XIX. de ע *Hajin*, vertoond den Hemel van de *Maane*, JAREACH, *het ſlinker Oog der Weereld* genoemd; ſijne kundſchap is *Gabriel;* en word van de kragt Gods ingeſtort door het middel van de kundſchap *Michaëls* door welkſe tot de benedenſte dingen invlocid. En hier mede eindigd de Cabaalſche *Sterre-Weereld.*

XX. Voorbeeld uit de groote Letter *Pe*, als mede de XXI. uit de Eindigende *Pe*.

XXII. Voorbeeld uit de Letter *Tzade* Kapitaal.

XXIII. Voorbeeld uit de Eindigende *Tzade*.

XXIV. Voorbeeld uit de Letter *Koph*.

XXV. Voorbeeld uit de Letter *Reſch*.

XXVI. Voorbeeld uit de Letter *Schin*.

XXVII. Voorbeeld uit de Letter *Thau*.

Ten XX. de פ *Pe* Kapitaal, vertoond de verſtandelijk Ziele. En word van onderſcheidene kundigheden beſtuurd, volgens de meeninge der Hebreen. Ten XXI. de Eindigende *Pe*, vertoond alle Dierige Geeſten; die beſtuurd worden van de bovenſte kundigheden, uit de kragt en het bevel Gods. Ten XXII. de ץ *Tzade* Kapitaal; vertoond ſoo wel de verſtaanbaare Hemelſche ſtoffe, als die der gevoelige Elementen aller ſaamgeſette dingen: doch ſy worden beſtuurd van de Goddelijke kragt, door onderſcheide kundigheden, en door haare eigene vormen of gedaanten. Ten XXIII. de Eindigende *Tzade*, vertoond de gedaante der Elementen; als Vuur, Logt, Water en Aarde: en worden niet ſonder Goddelijke kragt, door ſekere Engelen, en kragten der Hemelen, en der eerſte ſtoffe, die de Fonteine en Oorſprong aller Elementen is, geregeerd. Ten XXIV. de ק *Koph*, is een teeken der ongezielde dingen, der Bergwerken, en diemen Hooftſtoffelijke, en gemengde noemen mag. Deſe worden beſtuurd van de Goddelijke kragt, door de Hemelſche Kringen en onderſcheide eigene kundigheden. Ten XXV. de ר *Reſch*, vertoond alle ſelfſtandigheden der groejige kreatuuren, Boom en Veld-vrugten, Kruiden, Aardgewaſſen en diergelijke; als ook van de Hemelſche lichaamen, die door de kragt Gods ingeſtort worden, en een byſondere kundſchap hebben; waar van de Cabaliſten deſe uitſpraak geven: *Daar en is geen Kruid hier beneden, 't welk niet een invloejing heeft die tot het ſelve ſegd; Vermeerderd u.* Ten XXVI. de ש *Schin*, vertoond alle ſelfſtandigheid van de gevoelige Natuur, als daar zijn de Dieren, ſoo kruipende als gaande, de Viſſchen en de geſlagten der Vogelen, en alles wat een levende beweging heeft. Haar invloejing ontfangen ſy door de kragt Gods van de Hemelſche lichaamen en de onderſcheide kundigheden. Ten XXVII. de ת *Thau*, is een Symbolum of Waarteeken der *Kleine Weereld*, dat is den *Menſche;* welke Letter, gelijk ſy is het einde der Hebreeuwſche Letteren, alſoo is ook den Menſch het einde, het laatſte en volmaakſte aller Schepſelen: en word van God beſtuurd door de hoedanigheden der eerſte ſtoffen, volgens d'invloejing der geſternten; als mede door de byſondere dienſten der Engelen, welke de Hebreen ISCHIM, *ſterke Mannen* noemen: welke even op ſoo een wijſe het einde van de *Weereld der Engelen* zijn, als den Menſch het laatſte Schepſel in de algemeene Weereld is. En dit is het vermaarde Cabaliſtiſche Alphabêt der Hebreeuwſche Geheimkundigers, ſoo als het ſelve niet ſonder arbeid getrokken is, uit

de

Digitized by Google

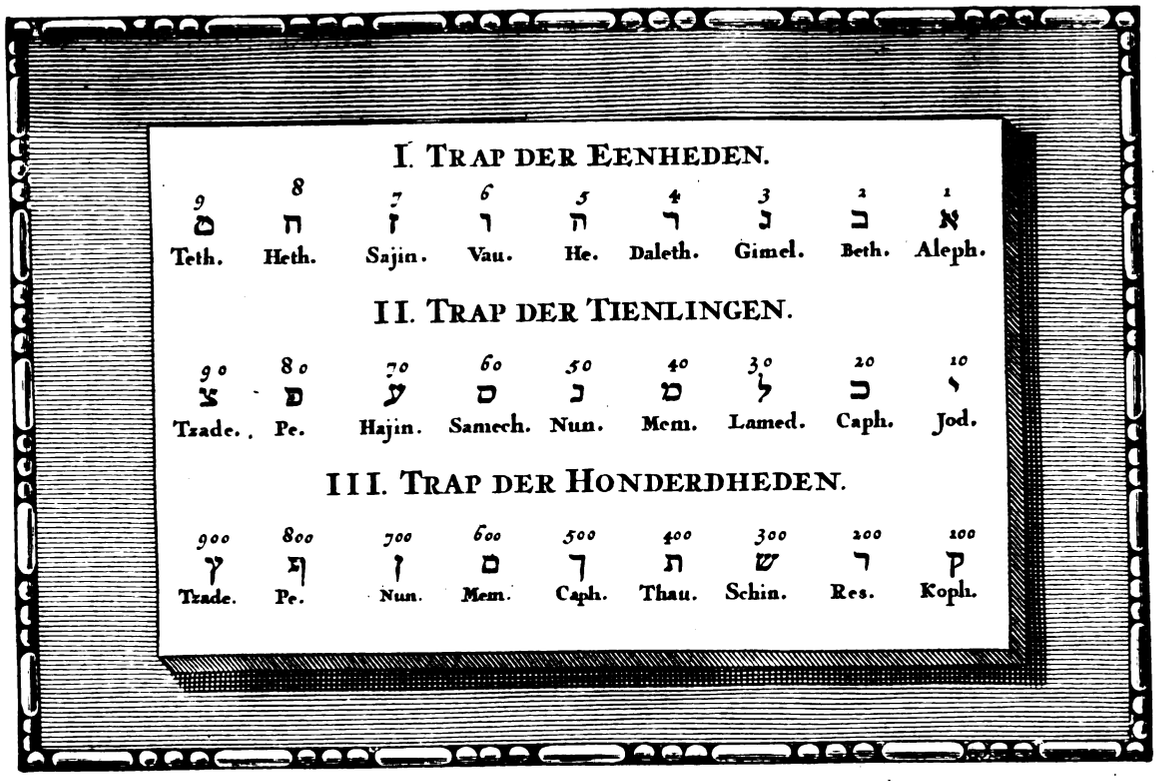

I. TRAP DER EENHEDEN.

9	8	7	6	5	4	3	2	1
ט	ח	ז	ו	ה	ד	ג	ב	א
Teth.	Heth.	Sajin.	Vau.	He.	Daleth.	Gimel.	Beth.	Aleph.

II. TRAP DER TIENLINGEN.

90	80	70	60	50	40	30	20	10
צ	פ	ע	ס	נ	מ	ל	כ	י
Tzade.	Pe.	Hajin.	Samech.	Nun.	Mem.	Lamed.	Caph.	Jod.

III. TRAP DER HONDERDHEDEN.

900	800	700	600	500	400	300	200	100
ץ	ף	ן	ם	ך	ת	ש	ר	ק
Tzade.	Pe.	Nun.	Mem.	Caph.	Thau.	Schin.	Res.	Koph.

de Schriften van *Rabbi* AKIBA, in welke de Ordening der geheele verſtandelijke en gevoelige Natuur afgeſchilderd werd: want God als de aller eerſte Oorſaak aller dingen, word daar in vertoond door de א *Aleph* als die met ſijn verſtand alle dingen op een uitſtekende wijſe begrijpt, regeerd en beſtuurd door de tweede oorſaaken, en door de tweede de derde; welke de Heilige Magten en Vorſtendommen zijn; die van de eene Ordening tot d'andere invloejen, by trappen van vervolg. Daar-entegen vloeid de Oorſpronkelijke magt door de kundigheden der Hemelen in alle Geſlagten der Wezens, gelijk geſegd is, en den Heiligen Dionyſius in 't breede leerd, in ſijn Hemelſche Kerkvoogdyſchap, en andere die het uit hem genomen hebben; niet tegenſtaande alle die dingen grootdeels over-een-ſtemmen met de Drievoudige Weereld der bygeloovige Egiptenaren. Reſteerd nu datwe ook noch beſchouwen het GETAL, of de Natuur der Telling, welke uit de geſeide eerſte beginſelen, of Alphabêt-Letteren, voorgeſteld worden.

De Joodſche Meeſters en Cabaliſten verdeelen deſelve gemeenlijk in drie Trappen van Getallen: waar van de eerſte begrijptde Enkele of Eenheden: de tweede de Tienlingen; de derde de Honderdheden. De eerſte Trap des Alphabêts word geteekend van de א *Aleph* tot de ט *Teth* daar mede ingeſloten. De tweede vertoond de Ordening der Tienlingen; en bevat de Letteren des Alphabêts van de י *Jod* tot de צ *Tzade* daar mede ingeſloten. De derde is die der Honderdheden, ook uit negen Letteren beſtaande, van de ק *Koph* tot de ת *Thau* gelijkmen in dit Tafereel aangeweſen ſiet. Invoegen datmen, navolgens de wijsheid der Cabaliſten, in negen eenvoudige Eenheden, de verſtaanelijke Weereld voorgeſteld vind: als mede hoe de geſtalte der Gevoelige of Sterrige Weereld, in de tweede Ordening door negen Tienlingen uitblinken. Gelijk ook eindelijk de Hooftſtoffelijke Weereld en derſelve geheele verderving door negen Honderdheden werd afgemaald. Als waar uitmen ontwaar word, dat hoe meer ſy van de Een-

Cabaalſche Telkunde van wat gebruik.

Cabaalſch Geheim der Drie-eenheid.

Digitized by Google

heid afwijken, hoe sy des te onvolmaakter werden, door de vermenging der veelheid. En dit houdense voor de Drievoudige *Drie-Eenheid;* welke niet alleen van de Egiptenaren en Chaldeen, maar ook van de Pythagoristen en Platoos Scholieren, soo seer is aangepreſen geworden: gelijk sulks by Kircherus en andere over de Beeld-spraakige Reden-konst, in 't breede geleerd word: uit wiens wortel van 't Drietallig-vierkantig-negental, hier een Seven-en-twintigvoudigen Teerling door het getal XXVII. aangewesen word: vervuld zijnde met ontallijke verborgentheden, die daar in, als in het volmaakste voorbeeld des Heel-Als, en de bysondere dingen in 't selve begrepen worden. Na welkers omwenteling wy wederom keeren tot de groote ℵ *Aleph* die een Waarteeken is van het Duisend-tal, boven het welke alle dingen den staat van oneyndigheid besitten. En dus veel dagten wy van de Geheimkunde der Joodsche Cabalisten by te brengen; op dat'er gesien mogt worden, wat het voor een Speel-pop is, die de Rabbinen nu al vry een ruime tijd soo sorgvuldig hebben opgepoetst, gepresen, en van sommige met soo een yverige begeerte nagewandeld is. Doch indien ymand deselve met de Weegschaale der gesonde reden afpast, die sal (eenige weinige dingen uitgesonderd) dese leeringen niet alleen sekerlijk voor grillen en droomen houden, maar billik agten, datse in de Oeffen-schoole des Satans bearbeid en uitgebroed zijn. En alhoewel in de gantsche Leere der *Cabala* niets ter Weereld voorkomd dat op een betooglijke reden steund, of dat door deselve verstandelijk kan beschermd worden; nochtans willen de Hebreen, de gantsche Wijsbegeerte, soo wel de Goddelijke als de Menschelijke, met de Cabaalsche Merkteeken-kunde inwikkelen, en onder de Letteren en Woorden, en Getallen, soo seldsaam verborgen houden, datse noch door reden noch door ondersoekingen, maar alleen door Bypassing en Betrekking konnen en mogen voorgesteld en agterhaald worden. En hier door isset dat dese verdwaalde menschen haar selven valschelijk inbeelden, dat in de bloote Letteren, en haar Figuuren, Naamen, Elementen, Stipkens, Regels, Puncten en watter voorts noch kleender om en aan de Hebreeuwsche Taal is, een seer groote verborgentheid en wonder heilsaame leeringen steekt, die veele en groote dingen beteekenen. Sy seggen met stijve kaaken, dat voor dien die dese geheimen wel verstaat, niets en is verborgen; want hy weet en voorweet alle dingen: hy heersht over de Natuur, en alle de Schepselen gehoorsaamen hem. Dit durvense seggen, selfs tegens die gene, die door lange ervarentheid ondervonden hebben, datse het liegen, en dat het geensinds waar is. Immers ondervindmen dagelijks, dat'er geen onkundiger noch leuijer soort van menschen, selfs onder de Hebreen, dan de Cabalisten gevonden worden. Wie staat niet verwonderd alsmen haar hoord seggen, dat Moses door de kundschap der Cabaalsche onderwijsing, alle sijn wonderen in Egipten en in de Woestijne onder Israel gedaan heeft. Ja Josua, Elias, Eliseus, Jesaias, Jeremias, Daniel, Samuel, en soo veel als'er groote wonderen gedaan hebben, die zijn na haar seggen, alleen overredet van de Cabaalsche kundschap: want sy houden seker, dat de naamen welke God door Adam, aan alle dingen volgens yders aart en eigenschap doen geven heeft, Hebreeuwsche benaamingen zijn geweest, door welke elkers hoedanigheid kon uitgedrukt worden. En hier uit hebben de Cabalisten dit waangeloove opgevat, dat sig terstond alle dingen onderwerpen, en haar geheel gehoorsaam aanstellen, aan die, die de Natuurlijke dingen met dese naamen aanspreekt; en sulks uit kragt van die eerste benaaming. Het is waarlijk onbegrijpelijk, hoe en op wat wijs het heeft konnen geschieden, dat menschen van een gesond verstand, dus-

Ydelheid der Cabaalsche Leeringen.

Dwaase gedagten der Cabalisten.

Opsnyerie der Cabalisten.

Seldsaam voorgeven der Cabalistische kundschap en vermogen.

Ongerijmd oordeel der waangeloovige Cabalisten ontrent haare ydele Geheimkunde.

Digitized by Google

duſdanige beuſelagtige droomen, ooit hebben durven aannemen of goedkeuren: want wie van haar die eenig oordeel heeft, kan gelooven, dat de Sonne, de Maane, 't Geſternte, d'Elementen en d'Aard-gewaſſen, die noch reden noch verſtandelijk gevoelen hebben, met deſe Cabaalſche kragt, welke haar alleen in woorden uitlaat, hebben konnen aangedaan of beweegd worden na het goedvinden der menſchen? En genomen dat eenige Natuurlijke dingen deſe kragt al kenden; moeten ſy dan dadelijk door de toeroeping van ſoodanige naamen, beweegd worden en uit haar Orden gaan? Indien ons ymand ſoodanige vreemde naamen toe mompelde, ſoudenwe daar door wel ſoodanig konnen aangedaan worden, dat wy alle goeddunken en eigen poogingen afleggende, terſtond ſouden verrigten wat ſoo eenen wilde? Voorts indien alleen eenige weinige menſchen, na dat ſy eerſt ſeer lang in de Cabaalſche Leering geoeffend zijn, de verborgentheid en de kragt der Hebreeuwſche woorden verſtaan; hoe ſal het mogelijk zijn, dat de domme Beeſten; en de Schepſelen die noch waar gevoel noch leven noch reden hebben, deſelve konnen kennen en gevoelen? Wy leſen wel dat Moſes de Zee van elkanderen geſcheiden, en de Steenrots doen water ſtorten heeft: en dat Joſua de Sonne ſoodanig heeft doen ſtille ſtaan, als of God de ſtemme van een ſterffelijk menſch gehoorſaamde: Ook wetenwe dat Elias en Elizeus dooden hebben opgewekt, en vuur van den Hemel hebben doen afdaalen: gelijk ook openbaar is, dat Daniel droomen heeft uitgeleid: doch datſe ſulks door eenige kundſchap der Cabaalſche Leering ſouden hebben gedaan, daar van vindmen niet alleen een diep ſtilſwijgen, maar ſelfs het tegendeel in de Heilige Boeken. En indien daar ſoo grooten vermogen in deſe Geheimkundige Magie is, datſe ſelfs de Hemelen gebied, de Zee verdeeld, de Steenrotſen opend, de dooden opwekt, de Rievieren inſlurpt, en met een woord de geheele Natuure na haar welgevallen herſchept; waarom en hebben de Cabaliſten, die deſe geheimenis ſoo hoog waardeeren, en daar in roemen ſoo wel afgerigt te zijn, duſdanige dingen dan nooit gedaan? Of waarom en konnenſe deſelve als noch niet doen? Voorwaar het is te gelooven, dat by aldien de hedendaagſche Rabbinen yts van diergelijke konſten verſtonden of wiſten te oeffenen, de Chriſten Weereld ſou nergens ſeker zijn: want ſy ſouden die ten minſten gebruiken, om het Jok haarer langduurige ſukkeling, dat hun nu al ruim 1600 Jaaren gedrukt heeft, over al van den hals te ſchudden. Ydel en beuſelagtig zijn dan alle haare Geheimen, die ſy onſes agtens veel eer Goddeloos dan Vroom uit de Naamen Gods en die der Engelen verſieren. Ja ydel zijn dan ook alle de vreemde Leeringen en ſprookjes die ſy van de geſchreven Halsdraagende Genees-middelen daar uit ſaamgeſet, komen voor te geven: die een Fonteine zijn van ontelbaare bygeloovigheden; welk te gelijk met alle de reſt van ſulke Oude-wijfs fabelen, van de waare Kerke verworpen, en billik onder de verfoejelijke Tooverkonſten gereekend worden.

De wonderen die de Heilige Mannen eertijds gedaan hebben zijn niet door de Cabaalſche Leering geſchied.

De Cabaliſtiſche Geheimkunde op de toets geſet en vals bevonden.

Digitized by Google

HET DERDE BOEK
Van de
VOOR-BEREIDSELEN
Tot de
BYBELSCHE WYSHEID,
En gebruik der Heilige en
KERKLIJKE HISTORIEN:

EERSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

BYBEL, *waar van soo genoemd.* Bybelsche Boek-verſaameling *seer oud.* Nieuwe Teſtament *waar het sijn benaaming van ontleend. Van 't* Verbond *op* Sinai *opgerecht.* Verbond der Genade *hoe verscheidentlijk na den* Staat der Kerke *voor gehouden. Van het* Teſtament *der* Beloſte *en* Teſtament *der* Vervulling. *Hoedanige belofsten van den* Meſſias *gedaan zijn, en waarom die moeſten voorsegd zijn.* Nieuwe Teſtament *hoedanigen* Vervulling *der* Prophetien. Boeken des Ouden Teſtaments *hoedanig van ouds in* groote *en* kleene Deelen *onderscheiden. De* XXXVIII Boeken der Heilige Schrift, *hoese eertijds in* XXII Boek-rollen *afgedeeld waren. Wat andere* Kerkelijke Schriften *niet tot den Bundel der* Kanonijke Boeken *en behooren. Wie* verandering *in de* Orden der Bybel-boeken *gemaakt heeft.* Daniel *van de Joden uit de rang der* Propheten *gemonſterd. Wat Boeken gemeenlijk* Hagiographi *genoemd worden, en waarom van* Iſaak Voſſius *beriſpt. Nutte aanmerking over d'Oude verdeelinge der* Heilige Boeken. *Datmen alle de* Heilige Boeken *niet voor kleine* Uit-trekſels *van beter of* grooter Heilige Boeken, *die de Kerke eertijds beſat, moet houden. Van wien de* Bybelſche Hiſtorie-boeken *konnen geſchreven zijn. De agting der* Hiſtorie-boeken *door de* Saligmaaker *en* Euangeliſten *bevestigd. Hoe ver* Moſes *de eigen ſchrijver van sijn* Boeken *moet gehouden worden. Joden hebben 't* Wet-boek *altijd boven d'andere* Heilige Boeken *gewaardeerd. De Wet Moſis hoe in* LIV Paraſchas *verdeeld, en op yder Sabbath geleſen. Swaare tijden der* Joden, *onder de Syriſche Koning* Antiochus Epiphanes: *sijn wreedheid en mishandeling; en hoedanigen* afval *door het* verbranden *der* Wet-boeken *en verbod der* beſnijding, *onder 't* Jodendom *geſchiede.* Herſtel *van den ſtaat en Godsdienſt der Joden onder* Matthatias *en* Judas Machabeus. *Onſekerheid ſommiger verhaalingen in de* Boeken der Machabeen. Daniels *voorsegging hoe in* Antiochus Epiphanes *vervuld.* Sabbatiſche *Leſing der* Paraſchas, *hoe ten tijde der* Apoſtelen *noch in gemeen gebruik.* Verdeeling *der Heilige Schriften in* Kapittelen *en in* Verſſen, *van wat agting. Het* eerſte Boek Moſis *hoe van de Hebreen genoemd.* Schepping *waarom ook van* Moſes *beſchreven. Dat het* verſtaan *der* Schepping *tot het* Geloof *en niet tot de* Reden *behoord. Hoe het* Boek der Schepping *ook tot de* Wet *behoord.* Offerdienſt *wanneer goed gekeurd.* Tweede, Derde, Vier-

Digitized by Google

Vierde *en* Vijfde Boek Moſis *hoedanig by de Joden genoemd. Vijfde Boek waarom* Deuteronomium *of de* Herhaalde Wet *geheeten.* Inhoud *der* vijf Boeken Moſis. Geſchiedeniſſen des Ouden Teſtaments *hoedanig als voorbeelden aan te merken.* Wet Moſis *van de Joden in* 613 geboden *geteld.* Wet Gods *in* drie Hooftdeelen *onderſcheiden, en van hoedanigen* ſaamenhang: *van de* Saligmaaker *fraai verklaard en opgehelderd. Wat ſaaken Joden en Chriſtenen van de* Wet Moſis *aangaan en duurſaam zijn; en welke noodſaakelijk* afgeſchaft *zijn.* Wet der Ceremonien *van hoedanigen aard. Waarom geen* Ceremonien *onder 't* Euangelium *plaats vinden. En tot wat nut egter deſelve aan de Joden gegeven zijn. In wat zin de* Wet *een* Tugtmeeſter *genoemd word.* Oudheid *en* nut *der* Heilige Hiſtoriſche Boeken: *beneffens haare* Saamenſchakeling *en* Volg-reeks. *In welke tijd en onder wat* Koningen *de bekende* Propheten *gepropheteerd hebben. Wien het* Boek van Joſua *geſchreven mag hebben. Of* Ezdras *de meeſte* Bybelſche Hiſtorie-boeken *te gaar geſteld of van nieuws geſchreven heeft. Dat alle* Heilige Boeken *niet van die* Autheuren *geſchreven zijn; wiens naam ſy draagen. Waar uit de* getrouwheid der Heilige Hiſtorie-boeken *kan afgenomen worden. Dat* Moſes *ſelfs veel oft' meeſte van ſijn* Boeken *geſchreven heeft.* Rigteren Iſraels *hoedanige Mannen. Het* Boek van Ruth *van wat oogmerk en waar het moet ingelaſt worden. Van de* Boeken Samuels. *Of de* Bybelſche Hiſtorie-ſchriften *elders qualijk af en aangehegt zijn. Van de* Boeken der Koningen *en haaren Inhoud. De* Boeken der Kronijken, *en de* Geſlagt-regiſters *in deſelve, waar uit opgeſteld zijn. Dat de* Geſlagt-regiſters *voornamelijk dienden om den* Meſſias *te kennen. Hoe die nu verlooren zijn, en wat ongerijmd gevoelen de* Joden *daar van hebben. 't* Boek Ezra, Nehemia *en* Eſther *van hoedanigen inhoud. Het* Feeſt Purim *of Joodſche* Vaſten-avond; *waar van afkomſtig, en of dat ook een waar* Feeſt *of* Heilige-Dag *der Joden is. Dat het* Boek van Job *een waare* Hiſtorie *en geen* verdigtſel *is. Van de* Pſalmen *en van wien gemaakt. De* Spreuken, *'t* Hoogelied *en den* Prediker, *hoedanigen ſoort van ſchriften, en waarom aan de* Jonkheid *der Joden,* verboden te leſen. *En eindelijk wat* ſaamenloop *de* Weereldſche Heerſchappyen *met de* Hiſtorien der Kerke *hebben; en hoe veel ligt daar door aan de* Voorſeggingen *der* Propheten *en de* Heilige Geſchiedenis-boeken, *word toegebragt.*

Tot hier toe dan eenmaal genoegſaam geſproken hebbende van de Aal-oude Letteren en Taalen, in welke de Heilige Boeken eertijds geſchreven, en van tijd tot tijd in de Joodſche en Chriſten Kerke getrouwelijk bewaard, en in veelerhande Taalen uit het Oorſpronkelijk overgeſet zijn; moeten wy ook noch eenige dingen afdoen, die tot noch toe geen welvoegſaame plaats konden ingeſchikt werden; en onder die voornamelijk niet vergeten, 't gene wy aangaande de Benamingen, en Verdeelingen, en den Inhoud, en Oogmerk der Heilige geſchriften by te brengen hebben; op dat we ons niet alleen aan de ſchors, dat is met de Joden aan de doode Letteren vergapende, ſloffig ſouden ſchijnen in de beſchouwing van de Geeſtelijkheid der Goddelijke Wet. Het ſchijnd onſes agtens wel ſeker, dat wanneermen onderſoekt, waarom doch den gantſchen Bundel der Heilige geſchriften, BIBLIA ofte *Bibel* genoemd word, wy ſulks moeten agten by de Oude geſchied te zijn, van wegen de Oorſpronkelijke uitnementheid, en voordeftige Inhoud daar in aangeteekend;

BIBEL waar van ſoo genoemd.

Digitized by Google

als waar mede sy oordeelden alle andere geschriften en Boeken te overtreffen: zijnde om soo te spreken, als *het Boek der Boeken*, om dat het veele en verscheide Boeken als in een Boek-kas of Lade bevat; welke Boeken begonnen zijn te schrijven van die tijden af, van welkmen niet bewust is, dat'er andere Boeken of versaamelingen van geschriften, in sulker voegen bekend waaren. En gelijk de eerste Bibel-schriften begonnen zijn het eerste Boek of Boek-versaameling te zijn, die naderhand zijn aangewassen; soo en isser geheel geen onvoegsaamheid in, dat sy ook dien naam als een eigen Erf-regt, en seer wel op haar Oorsprong passende, behouden heeft; en dat wy voortaan, ongemoeid sekere bladen, Boom-schillen of Schrijf-vellen, die de Oude mogelijk *Biblen* of *Bybels* noemden, (en van sommige tot dese uitnemende versaameling der Heilige bladen, als een af-komst des naams *Bibel*, betrekken willen) op het voorhoofd van alle derselver uitgevingen, schrijven, BIBLIA, *dat is de gantsche Heilige Schrifture, vervattende alle de Canonijke boeken des Ouden en Nieuwen Testaments*. Met welk By-schrift dan ook den Inhoud des Heiligen Boeks of Bybelsche Boeken, nader beschreven word. Gelijk mede eenige oude Schrijvers daarom het woord BIBLIOTHECA, soo veel als *Bibliorum Liber*, het BOEK DES BIBELS verklaaren, daar onder verstaande alle de Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments: ontleend zijnde van een gelijk-naamig woord, dat by de Grieken een plaats beteekend, in welkmen Boeken met eenige orden plaatst of opset; by ons gemeenlijk voor een Boek-zaal of Boek-kas genomen. En heeft Hieronymus het *Boekdeel* of BIBEL, in welk de Boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds te saamen vergaderd waaren, ook den selven naam toegepast. Andersinds moetenwe niet vergeten aan te merken, dat het woord BIBEL in sijn algemeene beteekenis genomen, slegts een *Boek* te kennen geeft: gelijk de Oversetters Genesis 5: 1. de Hebreeuwsche woorden SEPHER THOLADOTH, en Matth. 1: 1. de Griekse, BIBLOS GENESEOOS vertaalen, *Het Boek der Geslagten*, of der *Wording* of *Voortkoming* &c. Niet tegenstaande het Hebreeuwsch woord SEPHER, en't Griekse woord BIBLOS, als de LXX Oversetters en de Griekse Text van Mattheus leest, veelsinds eigentlijk voor een *Lees-rol* of *Register van Geslagt-telling* genomen word. Voorts soo werd in't bysonder, door het Latijnsche woord *Testament* seer bequaamelijk het Griekse woord DIATHEKE verklaard, waar van de Griekse Oversetters haar hebben bediend, om het Hebreeuwsche woord BERITH, dat is *Verbond*, eigentlijk uit te drukken. En word daar door niet anders verstaan, dan dat Verbond, 't welk God selve met den mensch gemaakt heeft, om haar op sekere Voorwaarden het eeuwige leven te geven. Welk Verbond wy dan ook gewoon zijn tweesinds aan te merken; namelijk het Oude en het Nieuwe Verbond. Het Oude is dat gene,'t welk God gemaakt heeft met den eersten Mensch voor den Val, waar in het eeuwige leven beloofd word, onder beding van een volkome gehoorsaamheid en onderhouding der Wet; en daarom met regt het Verbond der Wet genoemd: het welke God aan sijn uitverkoren Israel wederom op een nieuw voorgehouden heeft by Sinai, na dat het gantsche Menschdom alreede d'eerste voorwaarde geschonden en overtreden had, en alle vleesch kragteloos tot derselver onderhouding geworden was. Op datse daar uit souden leeren verstaan, datse haare zaligheid nu niet in de voorige Wet als een Wet der Werken konnende vinden, deselve in een ander Verbond moesten soeken: namentlijk in een Verbond der Genade; 't welk daarom ook het Nieuwe genaamd werd. Gelijker ook geen ander, selfs niet in 't geven van de Wet op Sinai, kan aangemerkt worden alsmer wel op let; hoe seer sig ook eenige Godgeleerde daar tegen schijnen te

Bybelsche Boek-versaameling seer oud.

De Bybel schijnd van de verscheide Boeken die daar in vervat worden BIBLIA genoemd te zijn.

Nieuwe Testament waar van soo genoemd.

Oude en Nieuwe Verbond van wat Inhoud.

Op Sinai is een Verbond der Genade en geen ander opgerigt.

Digitized by Google

te kanten. Dit Nieuwe Verbond nu beſtaat daar in, dat God uit ſijn louter welbehagen en algenoegſaamheid, waar door hy weder een God van den Sondaar konde en wilde worden, ſijnen eenigen Soone tot een Middelaar verordineerd heeft, en uit kragt van ſekeren Raad des Vredes by hem ſelfs onderling genomen, het eeuwig leven voorſteld, onder beding van in ſijne geregtigheid, (die hy in den tijd aan den eiſch der Wet, welke by hem ſederd den Val Adams, open ſtond, voldoen ſoude) te gelooven. En daarom met de aldervoegſaamſte benaaming, het Verbond der Genade genoemd; waar van wy Iſrael geenſinds mogen uitſluiten: want daar moet wel aangemerkt worden, dat ſelfs ook dit Verbond, ten aanſien van de verſcheide bedieninge deſſelfs aan den menſche (geſchikt na den ſtaat der geloovige) beide *Oud* en *Nieuw* genoemd word. Het Oude beſtaat in de bedieninge deſes Genaden Verbonds voor de komſte des Middelaars, die aan Abraham en ſijne Nakomelingen uit ſijnen zade, beloofd is; en welke door veelerhande Ceremonien van Offerhanden en andere plegtigheden, die Moſes beſchreven heeft, afgeſchaduwd en verbeeld is; ſoo datſe wel blijken waaren, van dat de ſonde noch gedagt wierd ('t geen d'Offeraars met de oplegging haarer handen op d'Offer-beeſten die in haare plaatſe gekeeld wierden, t'elkens als met hun eigen Handſchrift onderteekenden) maar egter niet na en lieten den menſche tot het Geloove in de Verſoeninge en de genade Gods, die in den Meſſias eens ſou geſchonken worden, op te leiden. Het *Nieuwe Teſtament* is de bedieninge des ſelven Verbonds na dat de Soone Gods, de Middelaar deſes Verbonds, in het vleeſch gekomen is, en de Verſoeninge des menſchen, door 't weg nemen des Handſchrifts dat haar tegen was, met God heeft te wege gebragt. Deſe Verbonden zijn dan eenerlei ten aanſien van haar weſen; dewijl dat in beide de Vergeving der Sonden, met de zaligheid of het Eeuwig leven beloofd word; namelijk onder beding van in den Middelaar Jeſus Chriſtus te gelooven: doch men moetſe wel onderſcheiden ten aanſien van de bedieninge van die beide; als die ſig in 't Nieuwe Verbond veel klaarder en ſonder ſchaduwen en voorbeelden, tot alle Volken uitſtrekt: daar ſulks te vooren alleen de Iſraelitiſche of Hebreeuwſche Kerk aanging, en de Heidenen noch vervremd waaren van de Teſtamenten der genade en 't Burgerſchap Iſraels. Hierom hebben veele van onſe Godgeleerde, het Oude Teſtament, *het Teſtament der Belofte* genoemd: en het Nieuwe, *het Teſtament der Vervullinge*. Waarom dan ook gemeenlijk door het *Oude* en *Nieuwe Teſtament*, de voornoemde Bybel-boeken verſtaan worden, als in welke d'opregting en bedieninge deſer beide Verbonden beſchreven worden: gelijk ook het woord *Nieuwe Teſtament*, op alle de uitgevingingen des Nieuwen Verbonds, aan 't voorhoofd uitgedrukt, ſoo moet genomen worden; als geſteld zijnde tegens de Boeken der Heilige Propheten, in welke de Middelaar deſes Verbonds beloofd en net beſchreven word: namentlijk uit wat geſlagte, en wanneer hy ſoude menſch worden; en wat hy ſoude doen en lijden om den gevallen menſch weder met God te verſoenen, en haar d'eeuwige zaligheid toe te brengen; alswe hier na betoogen ſullen. Gelijk dan ook in de Schriften des Ouden Teſtaments te vooren genocg voorſegd en afgeſchaduwd was, dat den Meſſias, ofte Middelaar van een Nieuw en beter Verbond, en die den menſch met God verſoenen ſoude, de Eenig-gebooren Soone Gods ſoude zijn, eeuwig en waaragtig God met den Vader en den Heiligen Geeſt, volgens Pſal. 45: 8. en 110: 1. Jeſ. 9: 5. Jer. 23: 6. en 33: 2. Mich. 5: 1. Malach. 3: 1. en dat dien ſelven in de Volheid des Tijds de waare menſchelijke natuure ſoude aannemen, uit een Vrouwe die een Maagd ſou zijn, Gen. 3: 15. Jeſ. 7: 14. en dat uit den geſlagte Abra-

Waarom het Verbond een Verbond der Genade genoemd word.

Hoe het Verbond der Genade verſcheidentlijk is voorgehouden ten aanſien van den ſtaat der Kerke.

Het Oude en Nieuwe Verbond is eens in weſen en oogmerk.

Waar in nochtans beider onderſcheid geleſen is.

Teſtament der belofte en Teſtament der vervullinge.

Het Nieuwe Teſtament geſteld tegen de Boeken der Propheten, en waarom.

Watter van den Meſſias onder t'Oude Verbond, gedurende de Prophetie, de Kerke beloofd is.

Digitized by Google

Het Euangelium in de Propheten des Ouden Teſtaments afgeſchetſt.

brahams, Iſaaks, Jakobs, Juda ende Davids, Gen. 21: 12. en 22: 18. en 49: 9, 10. 2 Sam. 7: 12. Jeſ. 11: 1. Jer. 23: 5. Dat hy gebooren ſou worden te Bethlehem, Mich. 5: 1. ten tijde als de Scepter van Juda ſou weg genomen zijn, Gen. 49: 10. Jeſ. 11: 1. Dan 9: 24. Dat hy gebooren zijnde na Egipten ſoude vlugten, Hoſea 11: 1. en van daar wederkeerende opgevoed ſou werden te Nazareth, Jeſ. 11: 1. en dat hy eenen Elias ſou hebben tot een Voorlooper, die in de Woeſtijne predikende hem den weg ſoude bereiden, Jeſ. 40: 3. Malach. 3: 1. en 4: 5. Dat hy de Leere des Euangeliums ſou beginnen te prediken in Galilea, Jeſ. 8: 23. en 9: 1. Dat hy ſijne Leere met veele Wonderteekenen en kragten ſoude beveſtigen, Jeſ. 35: 5. Dat hy rijdende op een Eſelinne binnen Jeruſalem ſijn Intrede ſoude doen, Pſal. 118: 25. Zach. 9: 9. Dat hy door een van ſijne Diſcipelen ſoude verraden worden, Pſal. 41: 10. en 45: 14. en voor den prijs van Dertig Silverlingen verkogt worden, Zach. 11: 12. Dat hy Gegeeſſeld, beſpot en beſpogen ſoude worden, Jeſ. 50: 6. Dat hy als een Misdadiger ſou gehandeld worden, Jeſ. 53: 12. en dat hy ſulks om onſer ſonden wille lijden ſoude, Jeſ. 53: 3, 4. Dat hy in ſijne Ziele d'uiterſte beangſting lijden ſoude, Pſal. 22: 2. Jeſ. 53: 11. Dat hy aan een Kruis-hout genageld en opgehangen ſou worden, Deut. 21: 23. Pſal. 22: 17. en dat hy aan 't ſelve Hout ſou beſpot, en met Edik en Galle gedrenkt worden, Pſal. 22: 8. en 69: 22. Datmen over ſijn afgeleide kleederen het Lot ſmakken ſou. Pſal. 22: 19. Dat ſijn Beenderen niet en ſouden gebroken worden, Exod. 12: 46. Pſal. 34: 21. Dat hy een geweldige Dood ſou ſterven, Jeſ. 53: 10. Daniel 9: 26. Dat hy van een Rijk en aanſienelijk Man ſou ten Grave beſteld worden, Jeſ. 53: 9. doch dat hy in 't Graf des doods geen Verrotting ſoude ſien, Pſal. 16: 10. maar ten Derden dage ſou Opſtaan uit dien Dood, Jeſ. 53: 10. Jona 1: 17. en 2: 10. Dat hy van de Aarde ſou Opvaaren ten Hemel en aldaar ter Regter-hand Gods ſitten, Pſal. 68: 19. en 110: 1. en van daar ſijnen Heiligen Geeſt ſou ſenden, Joël. 2: 28. en diergelijke dingen meer, heeft God door de Propheten ſijne Kerke laaten aanſeggen; op dat wanneer deſelve beloofde Meſſias eens ſou gekomen zijn, en in hem alle deſe dingen ſouden vervuld worden, het de weereld aan geen Kenteekenen ontbreken ſou, om Jeſus van Nazareth voor den waaragtigen Meſſias te erkennen, welke van den beginne door Moſes, en alle de Propheten en Pſalmen, ſoodanig de Kerke afgeſchilderd was. 't Welke dan ook buiten alle twijffel de reden is, waarom ſoo dikmaal by d'Euangeliſten aangeteekend word, dat die dingen geſchied zijn na de Schriften: gelijkwe hier na uit de Boeken des Nieuwen Teſtaments, de vervullinge tegens de voorſeggingen der Prophetiſche Schriften afgewogen, klaar genoeg betoogd ſullen ſien, om'er na deſen niet meer aan te twijffelen. Nu voor-af noch 't een en 't ander ophaalende, dat de Schriften des Ouden Teſtaments eenigſinds in 't byſonder aangaat.

Waarom alle deſe dingen voorſegd zijn.

De Schriften des Nieuwen Teſtaments zijn daar op uit om de vervullinge der Prophetien te toonen.

Die H. Boeken die van ouds den Joden toebetrouwd zijn geweeſt, en welke de Chriſtenen van haare hand ontfangen hebben, beſchreven in d'Oorſpronkelijke Hebreeuwſe Taale, en die nu in meeſt allerhande Spraaken overgeſet zijn; plagten van overlang in Twee-en-twintig Boeken onderſcheiden te worden; die de Hebreen ouwlings in drie Groote Hooftdeelen afdeelden, namelijk in de WET, de PROPHETEN en PSALMEN, ofte leerſaame Boeken: en gelooven daar van met vele Chriſtenen, dat deſe Verdeeling aldus van den Propheet en Schriftgeleerden Ezdras gemaakt is. Gelijkmer immers niet aan twijffelen kan, datſe nu ten minſten by na 1700 Jaaren oud is, en datſe ten tijde des Saligmaakers, ook van hem ſoodanig erkend en aangenomen is, als blijkt by

Hoe de Boeken des Ouden Tements van Ouds plagten verdeeld te werden.

De Heilige Boeken in drie groote Deelen onderſcheiden.

Digitized by Google

by 't verhaal van den Euangeliſt Lucas, kap. 24: 44. daar Jeſus aan deſe Drie Hooftdeelingen gedenkende, betuigd; *Dat van hem geſchreven ſtond, in de Wet, in de Propheten en in de Pſalmen.* Welke Ordening, ſoo de Heer I. Voſſius meend, de Joden naderhand veranderd hebben. En gelijk den ſelven ons naauwkeurig heeft meenen aan te wijſen, in wat voegen alle de Boeken der Heilige Schrift, eertijds in Twee-en-twintig Boeken, of liever, Groote Lees-rollen zijn verdeeld geweeſt, ſoo ſullen wy ſijne eigen woorden, hier tot den draad van onſe reden inlaſſen: Het is ſegd hy, uit de getuigeniſſen onſes Saligmaakers klaar, dat alle de Boeken des Ouden Verbonds, eertijds onder een algemeenen naam van WET, ſijn vervat geworden; ofte ook wel, *de Wet en de Propheten:* ofte in wat ruimer benoeming, *de Wet, de Propheten en Pſalmen.* En deſe laatſte Deeling ſtemd ook Joſephus toe in het eerſte Boek tegen Apion; wanneer hy deſe Boeken, als van meerder getrouwigheid en onfeilbaarheid, dan die, welke na de tijden van Artaxerxes geſchreven zijn, ſchijnd af te ſonderen; en deſelve deeld in de Wet, de Propheten en Lofzangen, begrijpende de Geboden des Levens. Deſelve beveſtigd ook, dat de meeſte deſer Heilige Schriften, in Twee-en-twintig Boeken, na het getal der Hebreeuwſe Letteren zijn gedeeld geworden; namelijk de Vijf Boeken Moſis; de Dertien Prophetiſche, en Vier Boeken van Lofzangen of Vermaningen. Doch nadien wy deſe elk in 't byſonder aftellende, geen Twee-en-twintig, maar Acht-en-dertig Boeken in de Hebreeuwſche Schriften vinden; ſoo mach men billik vraagen; op wat wijſe dan deſe, welvoegſaam in XXII Boeken zijn konnen verdeeld worden? Want indien men het Boek Ruth, het Hoogelied Salomons en alle de kleine Propheten in het byſonder onderſoekt, men ſal het nooit daar toe brengen, datſe yder met eenige welvoegſaamheid een geheel Boek uitmaaken. Daar-en-tegen, ſoo men de Pſalmen onderſteld in een enkel Boek te zijn geſchreven; ſoo ſullen ſy waarſchijnelijk gevaar loopen, om van wegen haare grootte en ſwaarte niet wel te konnen behandeld worden: want het is ſelfs uit de Heilige Schrift openbaar, dat de Oude Hebreen, gelijk ook andere Volkeren, eertijds niet in Boeken, 't geen eerſt veel laater ingevoerd is, maar in Rollen en lang aan-een-gehegte Pergamenten of Vellen, haare Geſchriften geſchreven hebben. En dit geſteld zijnde, agten wy dat men de Boeken der Heilige Schrift, ſeer bequamelijk aldus afdeelen kan: De Vijf Boeken Moſis, maaken Vijf Rollen uit: De Dertien Prophetiſche of Hiſtoriſche Boeken, (nademaal ook de Hiſtoriſche by de Prophetiſche behooren geteld te worden, om datſe meeſt van de Propheten geſchreven zijn;) kan men aldus vinden: Joſua, de Richteren en Ruth, maaken te ſaamen Een Rol uit. De Twee Boeken Samuels, met die der Koningen, en de Twee der Kronijken, maaken Ses Rollen uit. Ezdras, Nehemias en Eſther maaken ſaamen Een Rol uit. Jeſaias, Jeremias, Ezechiel en Daniel, yder een gantſche Rolle. Soo men nu tot die, de Twaalf Kleine Propheten toevoegd, welke te ſaamen een eenige Rolle uitmaaken; ſoo heeft men Dertien Rollen der Prophetiſche Boeken; in welke bevat worden alle de Daden en Geſchiedeniſſen van het Joodſche Volk, ſederd de dood van Moſes tot op de tijden van Artaxerxes, gelijk Joſephus leerd. Nu zijnder noch overig de Lofzangen en de Boeken die de leerſame Geboden des Levens begrijpen, als Job, de Pſalmen, de Spreuken, den Prediker en het Hoogelied: die men alſoo moet onderſcheiden, dat Job Een Rol, de Pſalmen Twee, en de reſterende Boeken Salomons, de Vierde Rolle maaken. En aldus mach men waarſchijnelijk gelooven, dat alle de Boeken der aangenomen H. Schriften, in Twee-en-twintig Rollen zijn gedeeld geweeſt: waar van men de nette Ordening, als met een opſlag der Ooge in het neven-

En van de Saligmaaker goedgekeurd Luc. 24:44.

Hoe de Heilige Boeken eertijds in XXII Leesrollen verdeeld zijn geweeſt.

De twee Boeken Samuels worden ſomtijds onder de Boeken der Koningen geſteld; te ſaamen vier uitmakende.

Digitized by Google

Andere Heilige Boeken die onder de XXII niet aangenomen zijn.

ſtaande Tafereel, niet onvoegſaam beſchouwen mach. Want alhoewel daar ook noch andere Joodſche Boeken zijn die op deſe Heilige Schriften volgen, en welke na de tijden van Artaxerxes geſchreven en ſeer hoog te agten zijn, ſoo en zijnſe nochtans niet van gelijke geloofbaarheid met de voorige, en dat van wegen de mindere ſekerheid der Prophetiſche achtervolging, waar van ook Joſephus gedenkt. En heeft deſe Afdeeling geduurd tot op de tijden van den ſlordigen Overſetter Aquila; ſederd wien een gantſch ondeugende afdeelinge der Heilige Boeken, uit een opgevatten haat der Joden, (of mogelijk wel door Aquila ſelfs) tegen de Weken van Daniel, den Chriſtenen is in de hand geſtopt: in welke ſy den Zin en de Ordening der Schrifture verkeerd, en met een Nieuwe verdeeling hebben ingevoerd; namelijk van de *Wet*, van de *Propheten*, en de *Heilig-geſchrevene*, die men *Hagiographa* noemd: en hebben Daniel by na in de laatſte plaats onder de *Hagiographa* of Heilig-geſchrevene Boeken, verſtooten. En wy verwonderen ons ten hoogſten, dat de Chriſtenen dit bedrog niet geroken hebben: doch ſy laaten haar van niemand liever dan van de Joden bedriegen. Indien men nu ook vraagd, wat HAGIOGRAPHA zijn? Niemand en ſal het ons lichtelijk konnen ſeggen, overmids het een onvoegſaam woord is, dat ſaamen geſet is tegen de nature der Griekſe Spraak; even als HIEROGRAPHA, *Heilig-geſchrevene*. Doch Aquilaas Overſetting is vol getaſt van ſulke ydele woorden. De Joden noemenſe CHETUBIM, of eenvoudig henen, *Boekjes*. En nochtans worden der luiden gevonden, die deſe Joodſche Verdeeling na volgen en goedkeuren; ſeggende dat ook de Rabbijnen bekennen, dat deſe Boeken geſchreven zijn door aanblaaſing van den Heiligen Geeſt: doch wanneer ſy de Rabbijnen te raade nemen, dan ſullen ſy lacchen, als die wel weten wat ſy door den Heiligen Geeſt verſtaan. Dit ſegd Iſaakus Voſſius. En wy hebben ten overvloed, en op dat de geſeide verdeeling der Heilige Boek-Rollen in geheugen bleef, deſelve hier neffens afbeeldenſche-wijſe by geſteld, en Cieraadshalve de leſing der Wet, uit Nehemia aan het achtſte kapittel, daar by gevoegd; op dat de plaats niet ledig, en des beſchouwers Ooge niet ſonder eenige opmerking dat Tafereel voorby-ſlaan mocht: want daar door ſal hem ook lichtelijk invallen konnen, dat deſe Verdeeling ſeer waarſchijnelijk aanwijſt, dat alleen alle de genaamde Boeken, en geene minder, noch geene meerder, van de Joodſche Kerk dier tijden aangenomen zijn, als de hedensdaags bekende Boeken: ſulks datmender ſekerlijk in mach beruſten, en geheel geen Ooren moet leenen aan die, welke daar meenen, dat'er of veele van de Heilige Boeken zijn verlooren, of datmen die, welkwe thans onder den naam van Apocryphe Boeken beſitten, ook onder de Geloofbaare en Heilige Boeken te tellen heeft. Gelijk'er ook geene en ontbreken die willen, dat de meeſte der Heilige Boeken, (onder welke ſommige echter altijd de Vijf Boeken van Moſes uitſonderen) ſlechts korte Aanteekeningen, of liever korte Uittrekſelen en Regiſters van groote Oorſpronkelijke Boeken zijn, die de Levitiſche Schrijvers daar hebben uitgehaald. Welk gevoelen den Geleerden Vader Simon niet ſonder veele bewimpelingen, van echter eenig geſag of onderſteuning van Gods Geeſt, aan alſulke uitſchrijvers toe te ſtaan, ook flauwlijk ſchijnd te omhelſen: ſijn meening onder anderen ook daar op grootelijks veſtende, dat'er nu en dan in de Boeken der Koningen en der Kronijken geſeid word; *Dat het gene* die of die *gedaan heeft, geſchreven is in het Boek der Kronijken der Koningen Iſraels:* waar van men voorbeelden ſiet 1 Kon. 14: 19. en elders. Doch dit dunkt ons onder verbetering, vry ſchraal en ſlegt: want behalven dat men uit die aanwijſing wel ſiet wat ſaaken

Wie deſe Orden of verdeeling veranderd heeft.

De Joden hadden Daniel geern uit het getal der Propheten gemonſterd.

Siet de verdeeling der XXII Boek-rollen in deſe Printverbeelding

Wat men uit deſe verdeeling in acht te nemen heeft.

Of de meeſte H. Boeken maar Uittrekſels zijn.

Digitized by Google

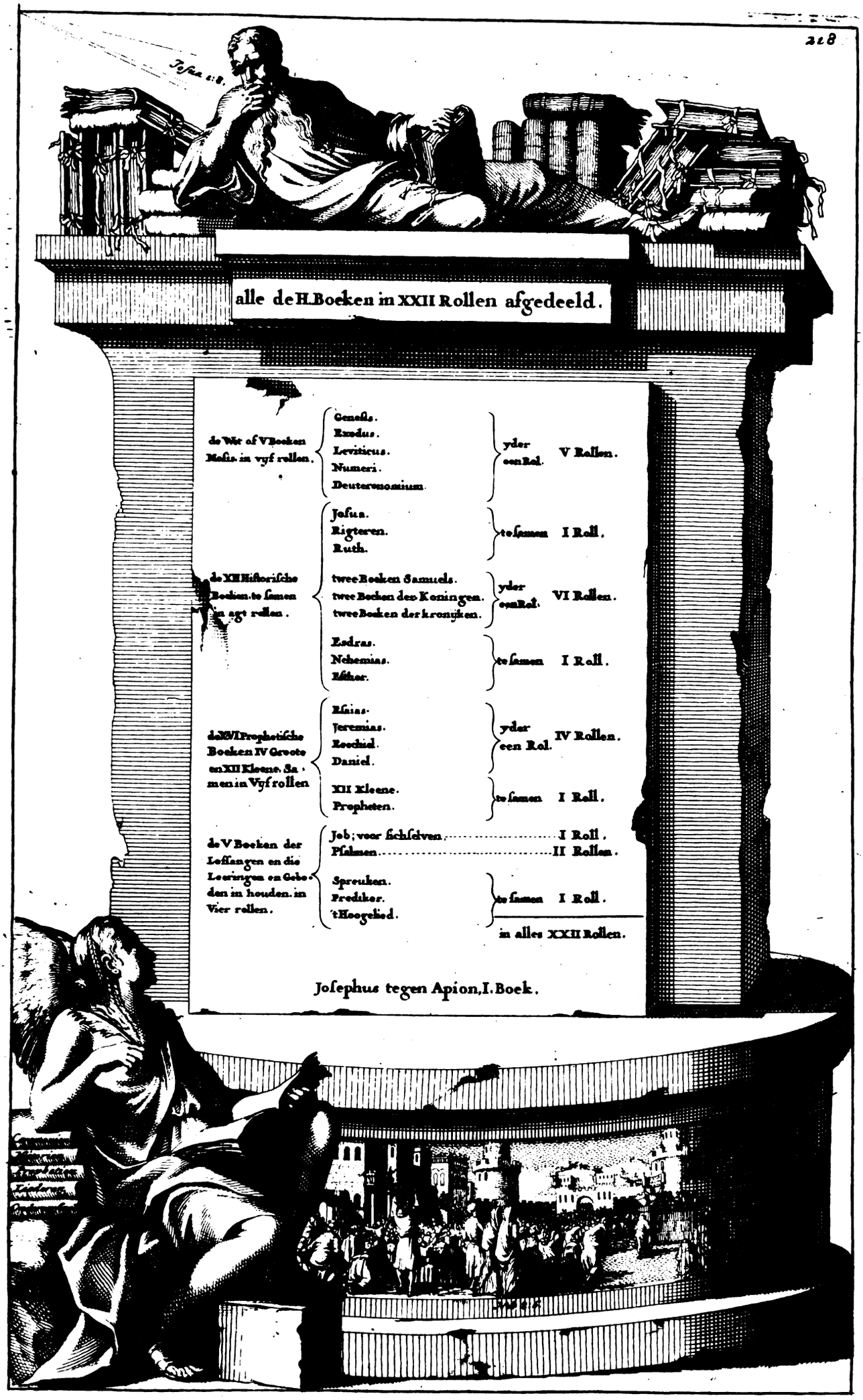

Digitized by Google

Digitized by Google

ken in ſulke Kronijken aangeteekend konnen geweeſt zijn, namelijk d'omſtandigheden der Krijgs-uitvoeringen en Staatkundige beſturingen der Rijks ſaaken; ſoo en blijkt daar uit geenſinds volſtrekt, dat de Heilige Boeken die wy nu hebben, ſy zijn dan ſoo alſſe zijn, alleen Uit-trekſelen zijn van die groote Regiſters die in de Treſoiren der Koningen plagten bewaard te werden; alhoewelſe daar toe ook konnen gebruikt en nageſien zijn; gelijk alle Hiſtoriſche dingen van dien aard zijn: daar uit dan ſoo veel tot de Heilige Schrift is ingelijfd, als de H. Geeſt oordeelde de Kerk en 't oogmerk Gods noodig te zijn. Daar-en-boven ſoo ſchijnd het veel klaarder, dat ſoo wel de hedendaagſche Heilige Hiſtoriſche Boeken, als die der Propheten van ouds deſelve zijn, die de Joodſche Kerk t'allen tijden, als tot haare Kerkelijke Hiſtorie behoorende, aangenomen heeft: gelijk ſulks niet alleen uit de boven aangenomen verdeeling der XXII Boek-rollen en haare benamingen, maar ook uit de agting die deſelve ſederd Ezdras of ten minſten al lang voor de tijden van de Saligmaaker, en ook ſederd die tot nu toe hebben gehad, kan blijken. En zijn deſelve ook van de eerſte en regtſinnige Joden altijd onder de Prophetiſche Schriften, en als van Propheten geſchreven, gehouden; gelijk wy agten, dat d'Heer Iſaak Voſſius wel heeft aangemerkt. Te meer gelooven wy ſulks om dat het Boeken zijn daar ſeer veel aanmerkens-waardige ſaaken in verhaald worden, die de Mannen Gods, de Kerk, de Propheten, de Voorbeelden en Geſlagt-reekeningen tot de komſte van den Meſſias aangaan; en noodig hadden datſe eeuwig in geheugen bleven, ſonder dat'er een Tittel van te loir ging; alswe in 't aantrekken derſelve, uit de mond van de Saligmaaker en d'Euangeliſten en ſijn Apoſtelen niet duiſterlijk konnen ontwaar worden. En ſchoon genomen het waare ſoo, dat mogelijk Ezdras en de Oudſten des Volks (onder welkwe weten dat ook Propheten waaren, en dat God na de Huishouding van die tijden, ſijn woorden aan het Joodſche Kerk-geſag toevertrouwd hadde) de Boeken der Koningen en der Kronijken, en mogelijk ook die der Rigteren en Samuel, uit de Koninglijke Aanteekeningen en Jaar-boeken verſaameld en kort te ſaamen geſteld hebben (gelijk de nature van alle goede en waaragtige Hiſtorie-ſchriften mede brengd, datſe uit Oorſpronkelijke Aanteekeningen en Koninglijke Regiſters uitgetrokken worden) ſoo en verlieſenſe egter geenſinds daar door eenige agting; noch men kan ſulks geheel niet tot eenige van de andere Heilige Boeken betrekken die haare eigen Autheuren hebben, alhoewel het ſommige egter ſchijnen te doen. Wy en moeten niet ondernemen in deſe ſaak wijſer te willen zijn, of beter te oordeelen dan de Mannen Gods, Ja als ſelfs de Saligmaaker in ſijnen tijd gedaan heeft; nadien ſy van de deſelve met veel geſag ſpreken, en de tijden nader by geweeſt zijn. En wie ſal gelooven, dat de Prieſters, de Propheten en Oudſten Iſraels, die 't beſtuur der Godsdienſt en Republijk in handen hadden, het ſchrijven van ſoodanige Boeken alleen aan haare Schrijvers toebetrouwd en na haare fantaſien uit de ruimweidige Aanteekeningen der Joodſche gemeene Staat en Kerk-ſaaken, ſouden laaten uit-trekken hebben: of indien ſy ſulks uit ſloffigheid toegelaaten hebben, 't geen niet en blijkt, om dat het waarſchijnelijk Statelijk en met goed opſigt geſchied is; ſoo ſal het ſwaar vallen van haar te denken, datſe die Uit-trekſels noch ſelfs voor Heilige of Goddelijke Boeken gehouden hebben. Ook en zijn de Heilige Boeken van ſoo grooten getal niet, om het ſaamenſtellen daar van aan de ſulke te moeten overlaaten, alhoewel ſulks in 't meervoudig afſchrijven daar na, plaatſe kan gehad hebben. Immers ſienwe dat in 't Nieuwe Teſtament, de oude Hiſtorien en Geſchiedeniſſen, van de Saligmaaker en ſijn Apoſtelen,

Niet voor waarſchijnelijk gehouden.

De XXII genoemde Boeken van ouds voor al de H. Schriften gehouden.

Van wie de Hiſtoriſche Boeken ſouden konnen ſaam geſteld zijn.

Digitized by Google

De Saligmaaker heeft van de Historie-boeken als van H. Bocken gesproken.

op geen andere wijse uit de gemelde Historie-boeken worden aangehaald, als uit sulke, die voor volkomen Heilige Boeken in die tijden by de Joodsche Kerk en de Schriftgeleerde en Pharizeen waaren aangenomen. En aldus spreekt hy'er dan ook met haar van, als hy segd; *En hebt gy niet gelesen &c.* Matth. 12: 3. daar hy een Historisch voorval uit 1 Sam. 21: 1-6. van David by brengd; sonder nochtans het Boek te noemen, dewijl hy met sulke menschen handelde, die de Schriften wisten, en dagelijks de Heilige Boeken doorsnuffelden: en derhalven in de Heilige Historie-boeken wel gelesen hadden, dat van David verhaald word, dat hy uit hongersnood van de Toon-brooden gegeten heeft, die hem niet geoorlofd en waaren te Eeten. En 't geen ons seggen te meer schijn van waarheid by-set, is dit, dat de Saligmaaker kort daar op, en als in eenen Adem, en met deselve spreekwijse vraagd; *Of en hebt gy niet gelesen in de Wet?* Sprekende in beide die redenen, als met een en 't selve Gesag van sulke Boeken, die voor Heilige Schriften by hem en by de Joden gehouden wierden; invoegen, dat hoe het ook daarom zy, wy klaarlijk sien, dat ook de Heilige Historie-boeken, soo der Rigteren als die van Samuel, met die der Koningen en Kronijken &c. van de Saligmaaker voor soodanige erkend zijn, als wy deselve nu geern willen gehouden hebben. Gelijk dan ook sulks verder bevestigd word uit de Samaritaansche Oversetting; en voornamelijk de Griekse der LXXII. die daar mede ingetal der Boeken over-een-stemmen: 't Geen ten minsten niet en soude bevonden worden, by aldien daar eenige laatere Schriften by gekomen waaren. Ook blijkt dit uit het meenigvuldig verhaal, dat'er in de Boeken des Nieuwen Testaments alleen uit alle die bekende Boeken, en uit geen andere gedaan word. En in sulker manieren spreekt den Apostel Jakobus ook van het Boek Jobs, kap. 5: 11. En Hebr. 11: 30. word het innemen van Jericho onder Josua, uit kap. 6: 20. aangehaald. De voorbeelden van ongeloovigheid die Christus te Nazareth predikte, zijn uit de Boeken der Koningen ten dage des Propheten Elia ontleend. Siet Luce 4: 25, 26. &c. vergeleken met 1 Kon. 17. als ook van Elizeus en Naman uit 2 Kon. 5. Soo datwe met den Apostel, Hebr. 11: 32. mogen besluiten en seggen; *Wat sullenwe meer ophaalen, van Gedeon en Barak, en Simson en Jeptha, en David en Samuel ende de Propheten: want de tijd soud ons ontbreken.* Laat'er ons alleen by aanmerken, dat den Euangellst Mattheus, het Geslagt-register van de Saligmaaker, niet alleen grootdeels ophaald, maar genoegsaam grondvest, op de geloofbaarheid der H. Historische Boeken, die doe in de Joodsche Kerk volkomen aangenomen waaren: want met de Stamhuisen die alleen daar in bekend stonden, aan te trekken, en niet die elders in de Kabinetten der Koningen, en onder de verslenste Prullen en Papieren te soeken waaren, gaat hy door Driemaal Veertien Geslagten sederd Abraham, Matth. 1: 17. bewijsen, dat Jesus van Nazareth uit den geslagte Davids is. Siet met aandagt kap. 1. tot aan vers 17. En merkt vers 11. dat dese Geslagt-reekening Davids, na de Babylonische wegvoering in Jechonias niet en is loir te gegaan noch afgesneden, als sommige door een quaade uitlegging van Jer. 22: 30. willen besluiten, om dat hy ons daar kinderloos schijnd voort te komen. Want behalven dat het tegen dese Text van Mattheus en 1 Kron. 3: 17, 18, 19. aanloopt; soo en wil Jeremias daar niet anders seggen, als dat'er niemand van sijn eigen Kinderen in 't Koningrijk volgen sou: gelijk sulks dese woorden; *Daar en sal niemand van sijnen zaade voorspoedig zijn, om te sitten op den Throon Davids, en te heerschen in Juda;* genoegsaam te kennen geven. Dat nu ook eenen Hobbes en sijn alderbesten Disci-

cipel Spinoſa geleerd hebben, dat de meeſte Heilige Boeken geen eigene of ſekere Autheuren hebben, en alſoo niet en zijn voortgekomen van die hand welkers naam ſy draagen; (dewijl daar in ſommige dingen op het einde eeniger Boeken geſeid werden, of benamingen opgedraagen worden, die een laater tijd vereiſchen; of dat'er elders in de naam van een ander perſoon geſproken word;) daar in hebbenſe waarlijk het Geſag der Heilige Boeken onregtmatig ſoeken te kort te doen: en wel voornamelijk daar mede, datſe moetwillens zijn voorby-gegaan, of niet en hebben willen aanteekenen, van wien en by wat voorval, en in wat tijd die dingen, die ſy met eenige waarſchijnelijkheid waanen van de eige Schrijvers niet en zijn konnen geſchreven worden; (gelijk openbaar is, dat Moſes ſijn eigen Dood en Begraving niet beſchreven heeft,) daar bygevoegd zijn. Doch ſy hebben wel gevoeld, dat ſy ſoo doende, ſig van haaren eigen Angel ſouden geſteken vinden: Voorwaar een groote onbeſchaamdheid. Ten zy dan datſe uit wangeloof of bottigheid niet en hebben aangemerkt, dat God tot op Ezdras en tot weinig honderd Jaaren na op de tijden van de Saligmaaker, een on-ophoudelijke Volg-reeks van Propheten en prophetering in de Joodſche Kerk heeft gehad, die de voorige in 't opſigt en 't behandelen en 't Geſag van ſchrijven en van de reeds geſchreven Heilige Schriften, toebetrouwd was. Welk toevoegen en ſchrijven van Nieuwe Boeken, niet alleen ook in de Joodſche Kerk heeft beginnen op te houden, ſoo haaſt de bovengewoone Prophetien ophielden, maar ſelfs ſederd dat Ezdras den Kanon der Heilige Schriften toegeſloten heeft: gelijk blijkt aan de laatere of Apocryphe Boeken, die in 't Grieks en Latijn geſchreven en van de Joodſche Kerk nooit tot den Bundel der voorige gekaſte Boeken, om veele reden aangenomen zijn; gelijkwe in een ander Hooftſtuk uitvoeriger ſullen afdoen. Dat Moſes den Schrijver van ſijn eigen Boeken is, en voornamelijk van de Goddelijke Wetten, en de weſentlijke dingen die het gantſche Huis Gods aangaan, betuigen ſijne Schriften ſelfs, die ook t'ſederd ſijn leeftijd ontwijffelbaar by de Joden, van tijd tot tijd daar voor gehouden zijn. Gelijk de Saligmaaker hem ſulks ook heeft toegekend, Joh. 5: 46. Want hy heeft tot Getuigenis geſchreven van die dingen die naderhand ſouden geſproken worden, Hebr. 3: 5. alswe hier na breeder moeten aanwijſen. Voorwaar indien alles aan Moſes Schriften moeſte getoetſt worden, en dat de Joden verpligt waaren die te onderſoeken, om dat in deſelve van den Meſſias geſchreven ſtond, hoe ſchoon ſou ſulks uitgevallen zijn, byaldien de Schriften diemen Moſes toekend, van andere feilbaare menſchen, Boek-ſchrijvers, Uitſchrijvers, Klerken en botte bengels, ſaamgeraapt of t'elkens na het welgevallen der Joden verhanſſeld, dat is uitgeſchrabt of met inlaſſen vermeerderd waaren? Sulks dat wy t'eenemaal ongerijmd agten, alles watmen ook hier tegen ſou beſtaan in te brengen. Maar nadien ons verſcheide ſoorten van Beampt-ſchrijvers in de Heilige Boeken en Joodſche Gedenkeniſſen ſchijnen voor te komen, ſal het de pijne waard zijn dat wy de waardigheden der Burgerlijke en Kerkelijke Schrijvers onder de Hebreen, een weinig nader onderſoeken; en te gelijk voornamelijk beſien, wat en hoedanigen Schrijver en Schriftgeleerde, doch de vermaarde Ezdras geweeſt is, aan wien ſoo groote en gewigtige uitvoeringen, ten dienſte van de Kerk en herſtel der Joodſche Republijke, worden opgedragen. Men heeft dan aan te merken, dat'er eertijds verſcheide *Schrijvers* by de Joden waaren; daar onder men ook de geringe School-meeſters der Kinderen tellen moet. Dus waaren'er die haar Ampt ontrent de Staatkundige dingen, en het Burger-beſtuur hadden; waar van de laatſte aan te merken zijn, als by ons de Notariſen of

Wanneer het vermeerderen der Heilige Boeken in de Joodſche Kerk heeft opgehouden.

Verſcheide ſoorten van Beampt-ſchrijvers by de Oude Joden.

Digitized by Google

Weereldlijke Schrijvers.

Beampt-ſchrijvers, als die onder het Hebreeuwſche Volk allerlei onderhandelingen en Verbinteniſſen opmaakten en ſlooten. d'Andere van een hooger trap, dienden de Koninglijke en Geſaghebbende Magten, om de Geſchriften, Regiſters, en de dingen die d'Inkomſten des Lands, de Schattingen, de Gerigts-houdingen en Renten aangingen, te beſtellen. Daar van ſy dan als Griffiers en Sekretariſſen waaren, die noch haare Klerken of Schrijf-genooten onder haar opſigt hadden. Voor hoedanige Schrijvers men SEJA of SERAJA, 2 Sam. 20: 25. en SEBNA, 2 Kon. 12: 10. en kap. 19: 2. en SAPHAN, kap. 22: 3. te houden heeft. Boven deſen waaren daar ook Beampte Kerkelijke Schrijvers, welkers werk was; dat ſommige haar beneerſtigden, om als *Critici* of Oordeelkundigers, de Heilige Boeken der Schrifture te overſien, en te verbeteren van ingeſlopen Schrijf-fouten, deſelve na te tellen en op te ſoeken: gelijk de Taalkundige ons ook leeren, dat het woord SOPHER mede brengd: en duſdanig eenen *Schrijver en Schriftgeleerde* is de vermaarde Ezdras geweeſt, en de laater Maſoreten naderhand; alswe hier vooren ruimweidig hebben aangeweſen. Alhoewel Ezdras, levende als in een byſondere tijd en voorval, in de ſaaken die de verbetering der Heilige Boeken doe ter tijd aangingen, van een boven gemeene roeping Gods, en daar toe byſonderlijk begaafd, moet aangemerkt worden; en van de Joden ook altijd ſoo aangemerkt is: dewijl niemand na hem, en ſijn Tijd-genoot Nehemias met de Propheten die doe waaren, ſijn gedane werk, ſoo in de verſaameling als in het by-voegen der Heilige Boeken, heeft durven aanvangen te vervolgen, te veranderen, of yts toe of af te doen: God alſoo deſen Man; als een bequaam werktuig onder de Joodſche Schrijvers en Wetgeleerde, uitkippende, om in dat verſtel der Kerke, de verſaameling der Heilige Boeken, door het toevoegen van eenige noodige dingen, te verzegelen. Onder duſdanigen ſoort van Schrijvers moetmen ook die Joodſche Leeraars tellen, welkers werk was de Heilige Schrift dagelijks te overdenken, uit te leggen, en tegen alle verdrajingen te beſchermen, en die in den Tempel openbaar voor het Volk te leſen en te verklaaren. 't Gene gemelden Ezdras ook gedaan heeft; waar van daan hy ook met andere een *Wetgeleerde* en *Schriftgeleerde* genaamd is: hoedanige beide benamingen dikmaals in het Nieuwe Teſtament voorkomen, en veeltijds d'een voor d'ander genomen worden; als te ſien, Matth. 22: 25. Marc. 12: 28. en Luc. 5: 17. en 7: 30. Sulks dat veele onſer beſte Godgeleerde willen, dat duſdanige Mannen by de Joden even ſoo veel geagt waaren, als eertijds de MAGI of *Wijſen* by de Perſen, en de QUINDECIMVIRI of *Vijftien-Mannen* by de Romeinen, welke de Godſpraaken der Sybillen uitleiden: ofte als ſommige aanmerken, gelijk de KANONISTEN by de Rooms-geſinde. En Alhoewel de *Pharizeen* dikmaal te ſaamen met de *Leeraars der Wet* genoemd worden, als in gemelde plaatſen te ſien is; egter moetmen de Pharizeen onder de Joden, even als de Schoolſche Leeraars onder de Roomſche aanmerken: want gelijk de Schriftgeleerde en Wetgeleerde Joden, ſig wel het meeſt beſig hielden met de Text der Heilige Schrift ſuiver te bewaaren en te leeren; daar waaren de Pharizeen meeſt doende ontrent de Overleveringen der Ouden; alhoewel de Schriftgeleerde ten tijde van de Saligmaaker daar ook ſeer aan vaſt waaren; gelijk af te nemen is uit de beſchuldiging van beide tegens de Saligmaaker, Matth. 9: 3, 11. waar by men ook aan te merken heeft, dat de naam *Schriftgeleerde*, geenſinds de naam van een Secte, maar van een Ampt was, dat de Joden uit allerhande Secte bedienen konden, en derhalven onderſcheiden van de benamingen der Pharizeen en Sa-

Kerkelijke Schrijvers en Schriftgeleerde by de Hebreen.

Ezdras de Wetgeleerde hoedanig aan te merken.

Niemand is Ezdras in ſijn Ampt volkomen nagevolgd.

't Werk van andere Schrijvers die tot de voorige ſoort behooren.

Onderſcheid tuſſchen de *Pharizeen* en *Leeraars der Wet* of Schriftgeleerde.

Digitized by Google

Saduceen &c. die daar door als een Secte van den anderen onderſcheiden wierden. Ook en zijn alle deſe Schriftgeleerde niet juiſt uit de Stamme Simeons genomen, als ſommige Rabbinen gantſch qualijk uit ſekere plaatſe in 't Boek Geneſis beſloten hebben. Nochte ook niet alle uit het Stamhuis van Levi, gelijk deſen Ezdras was; maar ſy konden na veeler meening uit alle Stammen genomen, en tot dit Ampt aangeſokt worden: alhoewel men uit 1 Kron. 24. eenigſinds anders ſou mogen beſluiten; ten zy dán dat'er naderhand eenig verval ingekomen is, gelijk in meer dingen geſchied is. Ook en moeſtenſe niet alle te Jeruſalem haar verblijf hebben, maar door geheel het Joodſche Land: immers ten minſten daar Synagogen waaren: gelijk Matth. 15: 1. de Jeruſalemſche van andere ſchijnen onderſcheiden te werden. Alwaar dan uit de woorden van de Saligmaaker kapitel 20: 18. ſchijnd afgenomen te moeten worden, dat haar agting en Geſag ſoo groot was, datſe mede de mágt van te Oordeelen en te Dood-vonniſſen hadden. Sommige houden haare af-komſt ſoo oud als de Wetgeving op Sinai; andere ſtellen haar begin ván de tijden des Koning Davids, uit 1 Kron. 23. en 24. ofte wel van de tijden Joſaphats, uit 2 Kron. 17: 7, 8, 9. daar waarſchijnelijk genoeg geſien word dat deſe Leeraars uit de Leviten waaren. Andere wederom willenſe alleen ſederd de leeftijd van de twee vermaarde Rabbinen, Hillel en Schammai ingeſteld hebben. Doch andere meenen met meerder waarſchijnelijkheid, dat dit Ampt van Ezdras Oorſpronkelijk is: als den welken te gelijk een *Prieſter en Leermeeſter der Wet* genoemd word, in het Apocryphe of derde Boek Ezdre kap. 8: 9. Gelijk hy mede in 't Kanonijke Boek, aan 't ſevende kap. vers 6. voor een *vaardig Schriftgeleerde in de Wet van Moſe*, aangeteekend ſtaat: Siet ook met opmerking vers 10. daar klaar genoeg van deſen braven Man geſeid word; *Dat hy ſijn herte gerigt hadde om de Wet des Heeren te ſoeken; ende om in Iſrael te leeren de Inſettingen en de Regten.* Want dat deſen Ezdras niet alleen groot geſag ontfangen, maar ook uitgevoerd heeft, blijkt onder állen uit het bevel des Konings Arthaſaſtha vers 21, 25. &c. En hierom werd hy op een goeden grond van de voornaamſte der geleerde Joden en Chriſtenen, gehouden voor het Opſigthebbende Hooft van die aanſienelijke Vergadering der LXXII Oudſten onder de Joden, anders ook de Groote Synagoge of Sanhedrim genoemd: beſtaande die Kerkelijke Vergadering doe uit ſommige der laatſte Propheten, als Haggai, Zacharias, Malachias en andere Heilige en Schriftgeleerde Mannen, die van Ezdras na de wederkeering uit Babel, te Jeruſalem ſaamgeroepen waren, om de dingen die de Kerk, dat is de Gemeinte Gods en den Godsdienſt aangingen, door een goede Ordening op alles te ſtellen, te Reformeeren. Hoedanigen Vergadering men meend, dat in ſulken ſtaat ten minſten geduurd heeft tót op de tijden van Jaddus, die in het Over-prieſterlijk gewaad, de gramſtorige aankomſt van Alexander de Groot, te gemoet ſtapte, en Jeruſalem daar door verſchoonde. En dat Simeon de Regtveerdige, de laatſte van dat geſelſchap is geweeſt. Wat verrigtingen Ezdras nu onder de hulpe en toeſtemmen deſer Groote Vergadering gedaan heeft, ſoo ontrent de Heilige Boeken, als andere Kerk-beſturingen; ſulks hebben we hier en daar op ſijn eigen plaats genoegſaam aangehaald, om'er hier niet verder van te moeten ſpreken.

Schriftgeleerde konden uit alle Stammen genomen worden.

Ezdras in ſijn Perſoon en Ampt beſchreven.

Ezra. 7. 21, 25.

De Joden hebben van over lange tijd, doch niet ſonder eenige bygeloovigheid, dat gedeelte der Heilige Boeken, datmen eigentlijk de WET GODS of de WET MOSIS noemd, verre boven d'andere Boeken in hoogagting gehouden; ja daar ontrent ſoo overgeloovig geweeſt, datſe het

voor

Digitized by Google

voor een misdaad hielden, wanneer ymand de Deelen of Boek-rollen der Propheten of Pſalmen, of eenige van die te gelijk op de Wet-boeken quam te leggen: doch het was hen wel geoorlofd, de Boeken der Wet op eenige der andere Heilige Schriften te leggen. Sy hadden eertijds de Vijf Boeken van de Wet ſoodanig niet afgedeeld in Kapittelen en Verſlen, als nu onder ons in de Overſettingen, maar in LIV Deelen, dieſe *Paraſchas* noemden; van welk een Deel op yder Sabbath geleſen wierd het gantſche jaar door: welke gewoonte ſy ook hebben onderhouden tot op de Tyrannie van Antiochus Epiphanes, Soon van Antiochus de Groote, die te Roomen Gijſelaar geweeſt was, 1 Mach. 1: 11. Welk Booſwigt, beneffens veele grouwelen dien hy aan 't Jodendom pleegde, de Wet-boeken deed verbranden en den Joden het leſen derſelve in de Synagogen verbood. Na welk ongeval de Joden een tijd lang, alleen uit de Propheten ſommige Texten hebben geleſen, die met den zin der Paraſchas eenigſinds over-een quamen. Naderhand door de dapperheid der Machabeeſche Helden, van die ſlavernie vry gevogten, hebbenſe het leſen van de gewoonelijke Paraſchas der Wet, wederom aangevangen; daar by voegende die Texten uit de Propheten, welkſe onder de berooving van de Wet, gewoon waaren geweeſt te leſen.

Het Wetboek in 54 Paraſchas verdeeld.

Gewoone Leſing der Paraſchas by de Joden op den Sabbath.

Voorwaar 't Jodendom heeft voor ſijn laatſte verwoeſting onder Titus, nooit ſwaarder tijden geſien, als onder gemelde Antiochus Epiphanes, die gemeenlijk voor den Vierden van dien naam, en d'agtſte der Syriſche Koningen gehouden werd; welken Vorſt ontrent 176 jaaren voor Chriſtus 't Gebied in handen kreeg. En gelijkwe goed vonden deſſelfs Beeldnis uit eenige ſijner Oude Penningen getrokken, hier nevens by te voegen, op datmen beſien mogte, welke en Geeſſel-roe God ter hand genomen heeft, om ſijn afvallig Volk te Tugtigen; willen wy ook niet nalatig zijn, een kleine ſchets van het woeden deſes VERAGTEN en SONDIGE SPRUITE; (want ſoo werd hy genoemd Daniel 11: 21. 1 Mach. 1: 11.) uit de Hiſtorie-boeken der Machabeen en andere Joodſche en Griekſe Schrijvers te geven; op datmen ook vervuld ſie 't gene Daniel van deſen en andere der Syriſche Koningen die dit Deel der Griekſe Monarchie in handen hadden, voorſegd heeft, kap. 11. Ons verſekerd houdende, dat elk die met aandagt de Grouwel-ſtukken deſes wreed-aardigen Menſche overpeinſen ſal, ligtelijk by ſig ſelven ſal denken, wat mag doch deſen Antiochus Epiphanes voor een Schrik-dier geweeſt zijn, en hoe mag'er dien Bloed-hond en Menſch-moorder uitgeſien hebben? Doch dat ſullen uw een kort Verhaal, beneffens ſijn Beeldnis, en ſommige verwaande Opſchriften ſijner Penningen, eenigſinds konnen aanwijſen. Van ſijn onmenſchelijke Regeering, werd aan 't begin van 't gemelde Boek der Machabeen by na op deſe wijſe gewag gemaakt: Ter tijd, ſegd d'Hiſtorie-ſchrijver, dat Antiochus Epiphanes, in het honderd en ſeven-en-dertigſte jaar der Griekſe Mogendheid, het Gebied over Syrien aanvaarde, ſtonden in Iſrael ſommige boos-aardige Mannen op, die veele de Ooren vol bliefen, en verlokten om heenen te trekken en een Verbond te maaken met de Naburige Heidenen: voorgevende dat het afſcheiden van deſelve, hun Republijk, ramp op ramp had over den hals gebragt. En gelijk'er een groote meenigte hier door gaande wierden, ſoo trokken'er ook veele heenen tot den Koning van Syrien; die haar, om allerlei Heidenſche Inſettingen te plegen, ſoodanig den Toom los-liet, datſe niet alleen ſelfs binnen Jeruſalem Afgodiſche Synagogen bouwden; maar ook haar ſelven, om weder Onbeſneden te ſchijnen, Voorhuiden maakten; en t'eenemaal van Gods Heilig Verbond afvallende, haar ſelfs als verkogten om quaad te doen. Als nu het Koningrijk van Antiochus in Syrien eenigſinds ſcheen pal te ſtaan, poogde hy

Joden hebben ſwaare tijden onder Antiochus Epiphanes beleefd.

Daniel 11: 21. 2 Mach. 6: vers 12.

1 Mach. kap. 1: 11.

Joodſche afvalligheid.

hy ook over Egipten te heerſchen, en Koning van twee Rijken te zijn. Hy ſpat daar op niet ſonder een groote Krijgs-magt van Wagenen, Elifanten en Ruiters, beneffens een ontſachelijke Scheeps-vloot, derwaards, om Ptolomeus den Koning van Egipten, die hem vreesde en de vlugt nam, te beſtooken; 't geen hem ook onder een groote neerlaag van Ptolomeus Soldaten, en zegepraal over veele ſterke Steden, met het bekomen van grooten buit, gelukte. Hier op keerde hy weder na Judea, en quam met een groot Heirleger te Jeruſalem; en ſloeg ſijn ſchenſieke pooten met groote trotsheid aan den God-gewijden Tempel: en in het Heiligdom in drommende, rukte hy alle de Goude Vaten en Cieraden die het Huis des Heeren aanſienelijk maakten, daar uit; en voerde den Gouden Reuk-Altaar, de Kandelaars, de Tafel der Toon-brooden, de Spreng-bekkens, en wat hy in de verborge ſchat-kameren van Goud en Silver vond, met ſig na ſijn Land. Doende daar by ſeer veele menſchen moordadig mishandelen en om den hals brengen: invoegen het gantſche Land beefde en geheel Iſrael over deſen ſlag, als in een Treurgewaad gedooken zat. Na twee Jaaren ſond Antiochus, Schatting-gaarders in de Steden van Judea: en hy ſelfs na Jeruſalem weerkeerende, quam onder vleyende woorden en ſchijn van Vreede en goede beloften, met ſeer veel Krijgs-volk daar binnen, die hem eilaas tot hun verderf te ligt geloofden. Antiochus het voet-padt open ſiende, verſuimde geen tijd, maar ſijn kans waarnemende, viel andermaal onvoorſiens in de Stadt, ſloeg de Burgerſchap en haare weinige beſettelingen met een groote neerlaag, en vernielde veel Volk in Iſrael. Ook plonderde hy de gantſche Stadt, en verbrandeſe grootdeels; en 't geen het Vuur aan de Bouwgevaarten en vaſte Muur-werken overliet, deed hy rond'om ter neder bonſen: Vrouwen en Kinderen en al haar Vee gevangen nemende. Daar na de Stadt Davids tot een vaſte Burgt opgeworpen hebben-

Toeleg van Antiochus om de Joden tot het Heidendom te brengen.

Antiochus komd te Jeruſalem en beroofd den Tempel.

Verwoeſt de gantſche Stadt.

Digitized by Google

de, hield hy de Stadt en den Tempel met een ſterke beſetting, onder ſijn geweld: ſoo dat de overige Inwoonders Jeruſalem verlieten, en de Stadt een woonplaats der Onbeſnedene en vreemdelingen wierd; ja haar koſtelijk Heiligdom in een Woeſtenie; haare vrolijke Feeſt-dagen in treurigheid; de Sabbatthen tot ſmaadheid; en de Glorie van haare Republijk en Godsdienſt in veragtinge wierd omgewend. Hier-en-boven beval Antiochus, dat'er in ſijn gantſche Rijk maar een Volk en een Religie ſou zijn; en derhalven, dat elk ſijn aangenomen Godsdienſt, Wetten en Levens-wijſe, teffens afleggen, en ſijn Heidenſche voorſchriften aannemen moeſt. Dit Gebod des Konings, fluks ook aan 't overſchot van Jeruſalem overwayende, wierd van veele Joden, om dat ſelfs eenige van 't Prieſterdom een welgevallen aan ſijnen Godsdienſt hadden, omhelſt; ſulks ſy ook den Afgoden Offerden, en den Heiligen Sabbath de ſak gaven. Dus vielenſe dan haaren en haarer Vaderen God af, en agteden billik deſen Heidenſchen Koning te gehoorſamen; die haar beval de Moſaiſe Offerhanden uit het Heiligdom te weeren, de Sabbatthen en d'Heilige-Inſettingen op allerhande wijſe te ontheiligen; Altaren, Boſſchen en Afgodiſche Tempelen te bouwen; Swijnen-vleeſch en onrein Vee te ſlagten en te Eten: Haare Soonen onbeſneden te laaten; de Goddelijke Wetten te vergeten en alle ſijne Regten te veranderen: En die ſulks niet en deed, moeſt het met een harden dood beſuuren. Alle welke grouwelijke bevelen van die gene, die de Goddelijke Wet verlieten, ſoo ver ingewilligd zijn, datſe ook ſelfs alle de Boeken der Wet dieſe vinden konden, aan ſtukken ſcheurden en verbranden: Ja ſy vervolgden uit dit Gebod des Konings, ſelfs hunne vroome Geloofs-genooten die ter naauwer nood de Affchriften der Wet-boeken poogden te verbergen, tot in de dood; en deden alſoo in haar eigen Land een ongeloof baar quaad: ſoo dat de Joodſche Kerk hier door klein en dun geworden, het overſchot ſig in hoolen en heimelijke ſchuilplaatſen verbergen moeſte. Nu en ſcheen'er niemand meer ſeker in de Steden te konnen woonen: want ſelfs de geloovige Vrouwen die haare Kinderen lieten Beſnijden, wierden gedood; en men rukte de Suigelingen van 's Moeders borſten af, en hingſe op aan de halſen van die haar met ſorge gedragen en ſmerte gebaard hadden. Maar hoe ongebreideld ook de verwoedheid van Antiochus over Iſrael uitſpatte, egter wierdender noch vele gevonden, die in 't Geloove der Vaderen geſterkt, vaſt hielden aan d'Oude Inſettingen van Moſes: en onverſettelijk voorgenomen hebbende niet te Eten dat Onrein was, noch Gods Verbond te ontheiligen, zijn kloekmoedig in hun gedreigde Dood geſtapt. Onder de gene die al deſe Bloedige bevelen eerſt beſtonden te wederſtreeven, heeft den Overſten en Prieſter Matthatias uit de Stamme Levi, met ſijne vijf Soonen, Johannes, Simon, Judas Machabeus, Eleazar en Jonathan, en ſommige ſijner vroome Geloofs-genooten, uitgeblonken, en een beginſel gemaakt van de Beſcherming der Joodſche ſaaken; doende uit yver tegens d'ingedrongen Afgodendienſt, eenen afvalligen Jood, beneffens den Geſant des Konings, voor hem ſneuvelen; omwerpende, den Afgodiſchen Altaar. En onder het geroep op de ſtraaten van Modin, eenige Mannen tot vaſthoudinge van de Wet, een hert in 't lijf geſproken hebbende, is hy na het gebergte met ſijne Soonen gevloden; gevolgd wordende van ſommige Godvrugtige Mannen, tot welke hy deſe Mannelijke woorden geſproken hadde; ſeggende: *Een yder die luſtig en ruſtig is, om te yveren voor de Wet, en het Verbond Gods vaſt houd, die trekke uit agter my na.* Deſe dan van veele gevolgd tot in een bygelege Woeſtenie, wierden daar van de Beſettelingen die Antiochus te Jeruſalem gelaten had, beſprongen; doch de Joden ſig uit een alte geſtrengen Godsdienſtigheid, niet willende ver-

wee-

2 Mach. 6: 7.

doed in 't algemeen de Heidenſche Wet aannemen.

Boosheid der afvallige Joden.

Slegte toeſtand der Joodſche Kerk.

Joodſche Martelaars onder Antiochus Epiphanes.

Matthatias wederſtreeft des Konings bevel.

Digitized by Google

Digitized by Google

bofd den Tempel, verbrand de Wet-boeken

Digitized by Google

boek 1, voerd d'afgoderie in en laat vele Joden

Digitized by Google

Digitized by Google

weeren, om dat het op den Sabbath was, zijn meeſt ellendig omgekomen. Maar deſe misſlag naderhand willende verbeteren, namen voor, geen Tijd noch Dag aan te ſien, om haar tegens hunne Vyanden aan te kanten. Gelijk Matthatias ſig ook met de Aſideen verſterkt hebbende, die geleden ſchade met een tamelijke zegen vergoede. Dus ſmeet hy dan over al d'Heidenſe Altaren en Afgoden om, en voerde de Beſnijdenis aan d'onbeſnede Joodſe Kinderen door gantſch Iſrael wederom in. Welken klockmoedigen Man, ſtervende, ook aan ſijne Soonen, en byſonder aan Judas Machabeus, dien hy tot Krijgs-overſte in ſijn plaats ſtelde, het yveren voor de Joodſche Wet, met een deftige aanſpraak inboeſemde; bezegelende ſijne reden met deſe voorſeggende woorden: *Vreeſt niet voor het Gebod des Goddeloozen Konings; want ſijne heerlijkheid ſal tot drek en wormen worden.* Men meend dat deſe Helden, na datſe begonden Vorſten te worden, en daar na Koningen der Joden wierden, als de Vorſten uit de Stamme Juda in Janna Hirkanus opgehouden hadden; MACHABEEN genoemd zijn, van ſekere vier Hooft-letteren; welke haare Soldaten tot een Veld-teeken in hare Vaandelen voerden: namelijk M. C. B. I. zijnde de Begin-letteren van de Hebreeuwſche woorden die Exod. 15: 11. gevonden worden: *O Heere wie is als gy onder de Goden?* Ook zijnſe HASMONEEN of ASSAMONEEN genoemd; dat ſoo veel in 't Arabiſch beteekend, als *Overſte* of *Voorſtanders*, en *Eerwaardige*. Men ſiet ook van haar af-komſt 1 Mach. 2: 1. eenig gewag gemaakt; als mede 1 Kron. 24: 7. Op hoedanigen Manhafte wijſe nu de gemelden Judas Machabeus met ſijne Heldhaftige Broeders, de vervallene ſaaken der Joden, door 't vervolgen van Apollonius en Sera, de Veld-Overſten van Samarien en Syrien, en andere ſijner Vyanden, opgerigt, Jeruſalem hernomen, den Tempel, Altaar en Godsdienſt in haar voorige ſwier herſteld, en veele Steden bemagtigd, en het Antiochus ſeer bang gemaakt heeft, ſulks werd ons breed genoeg in 't Derde, Vierde en Vijfde Hooftſtuk van het eerſte Boek ſijner Daden verhaald. Sulks dat deſen Held, die ſig nooit dan onder 't Gebed in 't Gevegt begaf, een Man geweeſt ſchijnd, door welk God ſijnen Toorn, en de ſmaadheid van ſijn Volk Iſrael heeft willen afwenden, kap. 3: 8. En dat hy ook van ſeer groot vertrouwen op den Heere geweeſt is, blijkt uit ſijne woorden, als hy ſeide; Dat'er geen onderſcheid voor den Hemel en was, te behouden door Veele of door Weinige: Ja dat het beter was in den ſtrijd des Heeren te ſterven, dan de Elenden des Vaderlijken Volks en 't verval des Heiligdoms met koelen moede aan te ſchouwen. Voorts ſien wy in deſelve Geſchiedeniſſen, dat de Zegepralende Joden, de Wet-boeken, die de Heidenen overal neerſtig opſogten; om haare Afgodiſche Beelden in deſelve te ſchrijven, of die te verbranden, weder door nieuwe Affchriften hebben vermeenigvuldigd: waar uit blijkt, dat alle de Exemplaren in die verwoeſtingen niet en zijn verwaarlooſt. Antiochus onderwijlen van Oorloogs-middelen uitgeput, poogde de overrijke Stadt en koſtelijke Tempel te Elymas in Perſien te plonderen, om ſig met dien ſchat te ſtijven; 't geen miſlukkende, hem deed na Babylon keeren; daar hy vernomen hebbende ſijn neerlaag in Judea hem door den dapperen Judas Machabeus aangedaan, krank te Bed viel; en daar van niet ſonder knaging ſijner geweten, over het quaad dat hy byſonderlijk Jeruſalem en het gantſche Jodendom toegebragt had, rampzalig ter zielen voer. Sijn Rijk aan ſijnen Soon Antiochus Eupator nalatende. Over welk verhaal wy in 't voorby gaan moeten aanmerken, dat den Schrijver deſer Joodſche Hiſtorie, ſig in veelen niet gelijk en is; want in 't tweede Boek der Machabeen kap. 1: 16. ſegd hy, dat Antiochus in den Tempel van

Joden worden geſlagen om datſe op den Sabbath niet vegten wilden.

Matthatias laatſte woorden.

Judas de Machabeer tot Krijgsoverſte der verdrukte Joden geſteld.

Machabeen waar van ſoo genoemd.

Judas Machabeus heeft den Joden groot heil toegebragt.

Daar zijn in deſe verwoeſting waarſchijnelijk eenige Affchriften der H. Boeken behouden.

Antiochus Epiphanes ſterft van ſpijt.

Digitized by Google

Tegenstrijdigheid in de Historische Boeken der Machabeen ontdekt.

Diana Nanea, van de Prieſters geſteenigd is: en wederom kap. 9. dat hy in het gebergte, uit Perſien komende, den Geeſt gegeven heeft &c. Hoedanige tegenſtrijdigheden in die Boeken ſeer vele voorkomen; alswe kort hier na ruim genoeg betoonen ſullen. Doch konnenwe in deſe Hiſtorien de vervulling van Daniels voorſeggingen met levende Verwen afgeſchilderd ſien: wanneer hy kap. 11: vers 21. van deſen Antiochus (die op Seleucus Philopator of Soter volgde, en de Joden Schatting eiſte, vers 20.) aldus ſpreekt; ſeggende:

Vervulling van Daniels Prophetie kap. 11: 21.

Daar na ſalder een veragte in ſijnen ſtaat ſtaan, den welken men de Koninglijke waardigheid niet en ſal geven; doch hy ſal in ſtilligheid komen, ende het Koningrijke door vleyingen bemagtigen. Ende de armen der overſtroominge ſullen overſtroomd worden van voor ſijn aangeſigte, ende ſy ſullen gebroken worden, ende ook de Vorſt des Verbonds. Ende na de vereeniginge met hem, ſal hy bedrog plegen, ende hy ſal optrekken, ende hy ſal met weinig Volks geſterkt worden. Met ſtilheid ſal hy ook in de vette plaatſen des Landſchaps komen, ende hy ſal doen, dat ſijne Vaders, noch de Vaders ſijner Vaderen, niet gedaan en hebben: Roof, en Buit, ende Goederen, ſal hy onder haar uitſtroyen: ende hy ſal tegen de vaſtigheden ſijne gedagten denken, doch tot eenen ſekeren tyd toe. Ende hy ſal ſijne kragt, ende ſijn herte verwekken tegen den Koning van 't Zuiden, met eene groote Heirkragt: ende de Koning van 't Zuiden ſal ſig in den ſtrijd mengen met eene groote ende ſeer magtige Heirkragt: doch hy en ſal niet beſtaan, want ſy ſullen gedagten tegen hem denken. Ende die de ſtukken ſijner ſpijſe ſullen eten, ſullen hem breken, ende de Heirkragt des ſelven ſal overſtroomen, ende veele verſlagene ſullen vallen. Ende beider deſer Koningen herte ſal weſen om quaad te doen, ende aan eene Tafel ſullen ſy leugen ſpreken, ende het en ſal niet gelukken, want het ſal noch een einde hebben ter beſtemder tijd. Ende hy ſal in ſijn Land wederkeeren met grooten goede, ende ſijn herte ſal zijn tegen het Heilig Verbond, ende hy ſal het doen, ende wederkeeren in ſijn Land. Ter beſtemder tijd ſal hy wederkeeren, ende tegen 't Zuiden komen, doch het en ſal niet zijn gelijk de eerſte, noch gelijk de laatſte reiſe. Want daar ſullen Schepen van Chittim tegen hem komen, daarom ſal hy met ſmerte bevangen worden, ende hy ſal wederkeeren, ende gram worden tegen het Heilig Verbond, ende hy ſal het doen: want wederkeerende ſoo ſal hy agt geven op de verlaters des Heiligen Verbonds. Ende daar ſullen armen uit hem ontſtaan, ende ſy ſullen het Heiligdom ontheiligen, ende de ſterkte, ende ſy ſullen het gedurige Offer weg nemen, ende eenen verwoeſtenden grouwel ſtellen. Ende die Godlooſſelijk handelen tegen het Verbond, ſal hy doen huichelen door vleyingen: maar het Volk die haren God kennen, ſullen ſy grijpen, ende ſullen het doen. Ende Leeraars des Volks ſullender vele onderwyſen, ende ſy ſullen vallen door 't ſweerd, ende door vlamme, door gevangeniſſe, ende door beroovinge, veele dagen. Als ſy nu ſullen vallen, ſullen ſy met eene kleine hulpe geholpen worden: doch veele ſullen ſig door vleyinge tot haar vervoegen. Ende van de Leeraars ſullender ſommige vallen, om haar te louteren ende te reinigen, ende wit te maaken, tot den tijd des eindes toe, want het ſal noch zijn voor eenen beſtemden tijd. Ende die Koning ſal doen na ſijn welgevallen, ende hy ſal hem ſelven verheffen, ende groot maaken boven allen God, ende hy ſal tegen den God der Goden wonderlijke dingen ſpreken: ende hy ſal voorſpoedig zijn, tot dat de gramſchap voleind zy, want het is vaſtelijk beſloten, het ſal geſchieden. Ende op de Goden ſijner Vaderen en ſal hy geen agt geven, noch op de begeerte der Wijven, hy en ſal ook op geenen God agt geven: maar hy ſal ſig boven alles groot maaken. Ende hy ſal den God Mauzzim

in

in ſijne ſtandplaatſe eeren, namelijk den God welken ſijne Vaders niet gekend en hebben, ſal hy eeren met Goud, ende met Silver, ende met koſtelijk geſteente, ende met gewenſchte dingen. Ende hy ſal de vaſtigheden der ſterkten maaken met den vreemden God; de gene die hy kennen ſal, ſal hy de eere vermeenigvuldigen, ende hy ſalſe doen heerſchen over veele, ende hy ſal het Land uitdeelen om prijs. Ende op den tijd van het einde, ſal de Koning van 't Zuiden tegen hem met hoornen ſtooten; ende de Koning van 't Noorden, ſal tegen hem aanſtormen, met Wagenen, ende met Ruiteren, ende met veele Schepen; ende hy ſal in de Landen komen, ende hy ſalſe overſtroomen, ende doortrekken. Ende hy ſal komen in het Land des cieraads, ende veele (Landen) *ſullen ter neder geworpen worden: doch deſe ſullen ſijne hand ontkomen, Edom ende Moab, ende de Eerſtelingen der Kinderen Ammons. Ende hy ſal ſijne hand aan de Landen leggen: ook en ſal het Land van Egipten niet ontkomen. Ende hy ſal heerſchen over de verborgene ſchatten des Gouds ende des Silvers, ende over alle de gewenſte dingen van Egipten; ende die van Lybien, ende de Mooren ſullen in ſijne gangen weſen. Maar de gerugten van Ooſten, ende van Noorden ſullen hem verſchrikken: daarom ſal hy uitrekken met groote grimmigheid om veele te verdelgen, ende te verbannen. Ende hy ſal de Tenten ſijnes Paleis planten tuſſchen de Zeen aan den Berg des Heiligen Cieraads: ende hy ſal tot ſijn einde komen, ende en ſal geenen helper hebben.* Vergelijkt deſe woorden aandagtiglijk met de voorverhaalde Hiſtorie, en 't gene wy hier na in de Volgreeks der Syriſche Koningen en verdere Staat der Kerke, daar van met meerder welvoegſaamheid aanteekenen ſullen.

Ondertuſſchen taſte Judas de Machabeer de Vyandlijke Burgt te Jeruſalem aan, en poogde des ſelfs Muurgevaarten, door Storm-tuigen en allerlei geweld, tot puin te beuken; daar in hy door 't af-komen van een groot Leger des Konings verhinderd wierd. En hoedanig het verder gegaan is onder Demetrius Seleucus, die mogelijk deſen Antiochus met Lyſias om den hals bragt; en het verbond dat Judas Machabeus met de Romeinen gemaakt heeft; beneffens de reſt der voornaamſte Joodſche Oorlogen, eerſe onder de Roomſche Mogentheid geraakten, kanmen in 't vervolg des eerſten Boeks der Machabeen ſien. 't Gene in het tweede Boek als in een kort-begrip of uit-trekſel, uit een grooter Hiſtoriſch-verhaal, dat eenen Jaſon van Cyrenen in vijf Boeken geſchreven heeft, (als dien Schrijver betuigd op 't 24. vers van het tweede kapittel des ſelven tweeden Boeks) wederom van de Joden, met eenige byſondere voorvallen in een Brief herhaald word. Welkmen met een beſcheiden Oordeel diende te leſen; dewijle daar in niet weinig verſierde, tegenſtrijdige en ongelooffelijke dingen, die ook tegen de waare Bybel-ſchriften aanloopen, gevonden worden. Waarom wy dan ook de reſteerende wreede handelingen van Antiochus Epiphanes, die de Joodſche Sabbath-houders verbrande, den Tempel te Jeruſalem en te Gerazim aan d'Heidenſche Goden toewijde; de menſchen die geen Swijnen vleeſch, noch d'Ingewanden der Afgoden-Offers wilden eten, liet Verminken, Villen, Branden en Braden, (waar van een grouwelijk ſchouw-ſpel, in ſeven gebroeders met haare Moeder kap. 7. van 't tweede Boek geſien word) hier niet verder willen ophaalen, om datmen deſelve ook groot-deels in dit Schrik-Tafereel ontworpen kan ſien. Waar toe wy agten dat ook die dingen met groot nut verder in de Machabeeſche Hiſtorien en Joſephus mogen nageleſen worden. Doch om dat veele van die ſaaken daar in wat verwardelijk ſchijnen voor te komen, ſullen wy op de Volgreeks der Aardſche Monarchien, een korte Tijd-

Over-groote wreedheid van Antiochus Epiphanes.

Digitized by Google

Tafel der Syriſche Koningen doen volgen, en t'elkens op de Jaaren aanteekenen, wat onder deſe en gene Koning voorgevallen is; beginnende met Seleucus Nicator, die de eerſte in Syrien was, na het verdeelen van Alexander de Groots Rijk, dat in vier hoornen geſchift wierd, volgens Dan. 8: 8-22. Welk Rijk der Seleuciden, in de Boeken der Machabeen, *het Rijk der Grieken* genoemd word; 't geen wy verhoopen dat groot ligt toebrengen ſal. Dus keeren wy dan wederom tot onſe voorige ſtoffe, namelijk de gewoone Sabbattiſche Leſing der Wet, navolgens de Joodſche verdeelinge, daar van het Jodendom onder de gemelde verdrukking eenige Jaaren verſteken, en wy ſoo aanſtonds van den rigtdraad onſer reden, voor een oogenblik waaren afgeweken.

Men kan buiten alle twijffel de Weekelijke Leſing der Wet, duidelijk genoeg ontwaar worden uit de Handelinge der Apoſtelen, daar ons in 't 13. kapittel aan 't 14. vers, van Lucas aldus verhaald werd: *Ende ingegaan zijnde in de Synagoge op den dag des Sabbaths, ſaten ſy neder; ende na het leſen der Wet ende der Propheten, ſonden de Overſte tot haar &c.* En wederom aan 't 17. vers: *Deſe niet kennende, hebben ook de ſtemme der Propheten die op elken Sabbath geleſen werden*, (hem) *veroordeelende vervuld.* En nergens nauwkeuriger aangeweſen als in 't ſelve Boek kap. 15. vers 21. daar aldus geſeid word: *Want Moſes heeft'er van Oude tijden in elke Stadt die hem prediken, en hy word op elken Sabbath in de Synagogen geleſen.* Welke gewoonte noch huiden ten dage by de Joden onderhouden word. En alhoewel by de Joden deſe Liv. *Paraſchas* of Verdeelingen der Wet, en mogelijk ook eenige plaatſen dieſe uit de Propheten daar plagten by te voegen, in Perken en tuſſchen-ſpacien ſchijnen onderſcheiden geweeſt te zijn; alswe boven over de Boek-rollen der Oude Hebreen hebben aangemerkt: egter iſſet ons noch niet ten klaarſten gebleken, wie aldereerſt de Wet-boeken en d'andere Heilige Schriften des Ouden Teſtaments, hebben begonnen in Kapittelen en Verſſen af te deelen en te onderſcheiden, gelijk wyſe nu hebben: alhoewel'er geen te ſoeken zijn, die het voor een werk der Maſoreten houden. En daar zijnder ſommige die gelooven, dat Ezdras ſulks als in een ruig ontwerp door gemelde tuſſchen-ſpacien heeft gedaan; alswe vooren hebben aangeteekend. Doch van de hedendaagſche verdeeling, meenen ſommige laatere Godgeleerde, dat daar ontrent de aldergrootſte nauwkeurigheid niet en is waargenomen; om dat den draad der reden en ſaaken hier en daar ſomtijds afgebroken ſchijnd, daarſe beter aan den anderen gelaten waare; waar van wy nu geen voorbeelden ſullen ophaalen, om ons uit dat geſchil te houden: te meer alſoo de Geleerde die het luſt daar over te twiſten, ſig met de Grond-taalen ligtelijk redden konnen. En belangende de Verdeeling der Verſſen in 't Nieuwe Teſtament, 't ſelve ſchijnd aldereerſt van den vermaarden Drukker Robbertus Stephanus aan de Oorſpronkelijke Griekſe Text geſchied te zijn: gelijkmen van deſelve Geleerde Man getuigd, dat hy ſulks op de reis van Parijs na Lyons zijnde, te Paardrijdende gedaan heeft; waarom het ook niet te verwonderen is, datmen daar in de aldergrootſte nauwkeurigheid niet waargenomen ſiet. Doch men diende te weten, dat den gantſchen arbeid, welke aangeleid is om alle de Boeken der Heilige Schrift dus in Kapittelen en Verſſen af te deelen, alleen het makkelijk aanwijſen en opſoeken der aangehaalde Texten heeft bevorderd; daar inmen de eerſte, om alle verwerring te ſchutten, genoodſaakt is geweeſt te volgen; ſonder dat ſig ymand behoefd in te beelden, dat eenige Reden, of ſamenhang, of afgeſcheide ſaaken, daar door

eenig

Ten tijde der Apoſtelen was het leſen van de *Paraſchas* noch in gebruik.

Wie de Bybel in Kapittels en Verſſen heeft onderſcheiden.

Digitized by Google

eenig meerder geſag of verbinding van gevoelen bekomd, dan of deſelve Heilige Schriften noch Onverdeeld en in haar eerſten Oorſpronkelijken ſamenhang gebleven waaren.

Het Boek Geneſis hoedanig van de Hebreen genoemd.

De Hebreen noemen het eerſte van de vijf Boeken der Wet, BERESCHIIT, dat is, *In den Beginne;* om dat het ſelve Boek met die woorden begind: waarom de Joden dan ook de eerſte *Paraſcha* of Sabbattiſche Lees-deeling, *Paraſcha Bereſchÿt* noemen: en houden met d'andere vier Boeken Moſis deſelve Orden. De Grieken hebben dit eerſte Boek niet oneigentlijk GENESIS, dat is, *Het Boek der Generatien* of *Schepping* geheeten, om dat in 't ſelve het Beginſel en ſchepping aller ſienelijke dingen verhaald word. En gelijk dat Boek met de onbegrijpelijke voortbrenging van 't Heel-al ſijn aanvang neemd, en dat wy, gelijk den Apoſtel ſpreekt, door het Geloove alleen verſtaan konnen, dat de Dingen die wy ſien, uit Niet gemaakt zijn, Hebr. 11: 3. Daarom wilden de Joden van Ouds, dit eerſte kapittel van niemand geleſen hebben, voor dat hy Dertig jaaren oud was. Het ſchijnd voorwaar als of Moſes met deſe woorden, *In den beginne ſchiep God Hemel en Aarde*, niet alleen alle de vieſe droomen der Heidenen, van de Eeuwigheid der Weereld, (mengende het maakſel met den Maaker) t'eenemaal heeft willen uitwiſſen; maar daar door ook ſekerlijk heeft willen bekend maaken, dat alles dat'er geſien word, een Aanvang en Begin genomen heeft van te Zijn, ſonder dat'et te vooren was. En moeſte dit van God ſelfs aan ſommige Heilige menſchen door ſijnen Geeſt geopenbaard worden, 2 Petr. 1: 21. dewijl niemand 't ſelve geſien heeft, noch heeft konnen verſtaan, hoe uit Niet, Yt kan voortkomen: waarom het dan ook niet ongerijmd van den Apoſtel, tot het verſtand des Geloofs betrokken word: want indien de Weereld uit andere of voorgaande Stoffe geſchapen waare, de reden ſou ſulks geheel ligt konnen bevatten; en ten ſoude gantſch niet noodig zijn, dat het Geloove daar toe gebragt wierd. Aldus heeft dan God de Schepping der Weereld aan Moſes, die een getrouw Man in het gantſche Huis des Heeren is geweeſt, Num. 12: 7. Hebr. 3: 5. op verſcheide wijſen konnnen bekend maaken; het zy dan gemiddeld door Oude en waaragtige aanteekeningen van Adam, Enoch, Noach of andere vroome Vaderen die met God wandelden, en ſoo van hand tot hand in de Kerke bewaard, en als een getrouw woord tot Moſes overgekomen zijn: ofte het zy dat God ſulks aan Moſes ſelfs als een Propheet die geen weerga noch gelijke navolger had, van mond tot mond geopenbaard heeft: want de Prophetiſche Schriften en zijn niet uit den raadſlag des menſchen voort gekomen, 2 Petr. 1: 21. Dit Boek bevat drie groote en aanmerkelijke Deelen; namelijk I. den Oorſprong der Weereld en Kerke tot de Sondvloed. II. De herſtelling derſelver na den Vloed, met de verſtroojing der Volken. En ten III. de wederoprigting van de Belofte en het Verbond der Genade, met het Leven der beroemde Aards-vaderen, Abraham, Iſaak en Jakob. En alhoewel de Wet eerſt ontrent 430 jaaren na Abrahams leeftijd op den Berg Sinai gegeven is, volgens Galaten 3: 17. ſoo werd nochtans dit Boek der Schepping, van ouds af, ook onder de Boeken der Wet gereekend; om dat in 't ſelve de beginſelen en gronden liggen van alle de Moſaiſche Wetten: want het is ſeker dat de Heilige Vaders niet alleen geleefd en haare ſaaken gerigt hebben, na de ingebooren Wet en ligt der Natuure, maar ook veelſinds na eenig byſonder ingeven van Gods Geeſt: gelijkmen behalven haare deftige voorſeggingen kan afnemen, uit de Offerhanden, welke, ſchoonſe doe noch door geen uitgedrukt bevel Gods gedaan ſchijnen te zijn, egter in den Geloove gedaan

Waarom de Schepping der Weereld van Moſes beſchreven is.

Dat de Schepping der Weereld tot het verſtand des Geloofs en niet tot de reden behoord.

Het Boek Geneſis bevat drie groote Saaken.

Exod. kap. 19. en 20. &c.

De Vaderen voor de Wet hebben niet alleen na de bloote natuur geleefd.

Digitized by Google

daan zijn, terwijl het Menschdom alreede onder de sonde en vloek lag, en Gode niet en hebben konnen aangenaam zijn, gelijk Cain uit den booſen Offerde on-aangenaam was; ten zy hy haar daar toe eenige byſondere neiging ten goeden inſtorte: gelijk ook de goedkeuring Gods met de Offerhanden door Vuur van den Hemel aan te ſteken, hen voor een aangenaam gebod verſtrekken kon. Dus meenen wy dan dat dit de reden is, waarom God namaals ontrent het geven van ſijn Wetten en inſtellingen der Joodſche Godsdienſt, van deſe beginſelen der Godvrugtige Mannen, niet ſoo geheel heeft willen afwijken, dat hy de Godvrugtigheid der eerſte Vaderen wrakende, daar door een gantſche omkeering in ſijnen Dienſt ſoude geſchenen hebben te doen. Welke dingen daarom ſeer aardig van den Apoſtel Coloſſenſen 2: vers 8. genoemd worden; *De eerſte beginſelen der weereld.* Gelijk in het tweede Vervolg of derde Deel van de Republijk der Hebreen, breedſpraakig getoond is. Voorts kanmen niet ontkennen, dat in het eerſte Boek Moſis, behalven een Hiſtoriſch-verhaal van ruim 2300 of 2369 jaaren; verſcheide zedelijke, Geregtsſprekelijke en Kerk-dienſtige Wetten, voorkomen; en onder alle die, ook het Regt der Eerſt-geboorlingen en diergelijke: Welke Wetten God daar na, wanneer hy na ſijn belofte de Hebreen, dat is het zaad Abrahams, tot een afgeſonderde Kerk en Prieſterlijke Republijk begon te maaken, niet alleen voor goed gekeurd en beveſtigd heeft; maar die ook vernieuwd, en met veelerhande uitkieſingen vercierd, en tot voorſchaduwing veeler hoogdravende dingen vermeerderd heeft; die door ſijnen getrouwen dienſtknegt Moſes, de Leidsman Iſraels, latende beſchrijven en aan ſijn Kerk overleveren. Waarom ook dat Boek, billik onder de Boeken der Wet geteld is; hebbende een en deſelve Schrijver en Autheur.

Offerhanden der eerſte beginſelen der Weereld.

In't Boek der Schepping vindmen ook verſcheide gronden van allerhande Wetten.

Den Offer-dienſt wanneer van God voor Wettig en goed gekeurd.

Het Tweede Boek Moſis noemen de Hebreen VEELLEH SCHEMOTH, dat zijn de *Woorden* of *Naamen;* om dat dat Boek alſoo begind. De Grieken en daar na de Latijnen, hebben 't EXODUS, dat is *Uitgang* genoemd; om dat die benaming t'eenemaal over-een-ſtemd, met het gene daar in verhandeld werd: namelijk de Uit-togt der Kinderen Iſraels uit het dienſtbaar Egipten: Begrijpende een Hiſtoriſch-verhaal, van 't gene ſederd de dood Joſephs tot d'oprigtinge des Tabernakels, na giſſing in 140 of 144 jaaren, onder Iſrael voorgevallen is. Van gelijken noemenſe het Derde Boek der Wet, na de woorden des aanvangs, VAJIKRA, *En hy riep.* Doch de Grieken en Latijnen hebben 't ook na de voornaamſte ſtof die'er in verhandeld werd, namelijk den Ceremonieelen Dienſt en het Ampt der Prieſteren en Leviten, die beide uit de Stamme Levi geſprooten zijn; LEVITICUS genoemd: Begrijpende waarſchijnelijk; in alle het gene daar in verhaald word voorgevallen te zijn, een ſeer korten tijd; Ja ſoo ſommige reekenen, alleen de tijd van een Maand. En om dat de Ceremonien van den Levitiſchen Godsdienſt, met grooten omſlag in dit Boek beſchreven zijn, daarom plagten ook eertijds de Jongelingen en de Jeugd onder de Joden, het leſen der Heilige Schrift, van Hier, en niet van Geneſis of Exodus te beginnen; dewijle het ſelve ſoo in den Tempel-dienſt, als in 't Huis-beſtuur, het meeſte gebruik tot de Praktijk-Oeffening had: Vervattende de Offerhanden, d'Inwy-ing des Prieſters en veele Ceremonieele Wetten. Het vierde Boek noemen de Hebreen VAJEDABBER, *Ende hy ſprak:* gelijk dat Boek ook in onſe Duitſche vertaling aldus begind; *Vorder ſprak de Heere tot Moſe in de Woeſtijne Sinai &c.* De Grieken hebben 't ARIHTMOI geheeten, 't geen de Latijnen, die onſe Vertalers daar in na volgen, NUMERI, dat zijn *Getallen* of

Tweede Boek Moſis, hoe van de Joden genoemd.

't Boek Exodus waarom ſoo genoemd.

Het derde Boek Moſis.

Vierde Boek Moſis.

Digitized by Google

of *Tellingen*, overſetten; om dat het ſelve niet alleen op Gods bevel met de Tellinge des Volks Iſraels begind, maar dat ook, behalven de Reiſen Iſraels door de Woeſtijne, ſederd haar Optogt van den Berg Sinai tot aan de vlakke Velden Moabs, (daarſe haar ſchrap ſetteden om over de Jordane Canaan in te trekken, en andere opmerkelijke voorvallen hadden) noch verſcheide Tellingen daar in begrepen zijn. Het vijfde of laatſte Boek Moſis, noemen de Hebreen ELLEH HADDEVARIM, *Dit zijn de Woorden;* ſiet het begin van Deuteronomium: doch de Rabbinen noemen 't MISNE, dat is *Iterata Lex*, of de *Vernieuwde* of *wederhaalde Wet*. Hierom ſchijnen de Grieken, en mogelijk wel eerſt de Lxx Overſetters, het ſelve DEUTERONOMIUM, dat is de *Tweede Wet*, te noemen; niet als of dit een andere Wet was, maar om dat in dit Boek, de Goddelijke Wetten in de voorgaande Boeken beſchreven, kortelijk herhaald, en het Volk nader en andermaal met groote betuiging ingeſcherpt werden. Ofte men kan ſeggen, dat deſe herhaling der Wet, voornamelijk gedaan is aan de Jonge Manſchap, die ſederd de eerſte af-kondiging van de Wet, nu opgewaſſen, of te vooren noch niet gebooren, of ten minſten onbequaam waaren om de Wet te verſtaan. En heeft deſe Verniewing der Wet, buiten twijffel van grooter ingang by het Volk, dan wel de voorige konnen zijn, wanneermen aanmerkt, datſe nu al vry getemd, en door meenigvuldige kaſtijdingen mat en gedwee geworden waaren: als mede dat de meeſte Murmureerders en de grootſte Belhamels onder de wederbarſtige Pijpeſtellers, die uit Egipten met Moſes uitgetrokken waaren, nu al aan een kant en geſtorven waaren. Soo datmen niet onvoegſaam dit Boek mag aanmerken als een beknopte Inhoud van de drie voorgaande Boeken: In welkmen niet vreemd moet denken, dat veele van deſelve Wetten, daar in onder andere woorden voorkomen; dewijl ſulks kan geſchied zijn, om een en deſelve Geboden des te nadrukkelijker, en tot klaarder verſtand van 't gene eerſtmaal bevolen was, bekend te maaken; gelijkmen gewoon is te doen ontrent de belaſtingen diemen wel in agt-genomen en bewaard wil hebben. En dit zijn dan die vermaarde Vijf Boeken van Moſes, die de Joden geſamentlijk SEPHER THORA, dat is het *Wet-boek* noemen: ofte anders ook wel CHAMISCHAH CHOMSCHE, *Wet van vijf Boeken:* en daarom van de Grieken PENTATEUCHUS genaamd, als ofte *van Vyven* of *Boek van Vijf Boeken* ſeiden. En dus ver alreede ook niet veel verſchillende, van 't gene wy even-te vooren over 't woord BIBEL, als een *Boek der Boeken*, hebben aangemerkt.

Vijf Boeken Moſis hoe verſcheidentlijk by de Hebreen en Grieken genoemd.

Deſe Vijf Boeken of WET MOSIS, bevatten twee voorname dingen; namelijk een Hiſtoriſch-verhaal van de kragtige Voortkoming of Schepping aller ſienelijke Dingen; beneffens het leven der eerſte Vaderen, met de oprigting der Hebreeuwſche Republijk: en dan een algemeene beſchreven Wet, die ſig eensdeels uitſtrekt tot het Hebreeuwſe Volk in 't byſonder, onder de Huishoudinge Gods van die Tijden; anderdeels over 't gantſche geſlagt der menſchen in de laatſte dagen, en tot aan de Voleindinge der Weereld. En begrijpen alle de Hiſtorien welke in de Vijf Boeken Moſis gevonden worden, te ſamen de H. geſchiedeniſſen van ontrent 2489 jaaren: namelijk van de Schepping af, tot op de dood van de Goddelijke Wetgever Moſes; met welk het Boek Deuteronomium eindigd: het zy dan dat de Prieſter Eleazar of Joſua, die 't Opper-gebied des Volks aanvaarde, ofte Samuel de eerſte Propheet na Moſes, Actor. 3: 24. uit de voorige aanteekeningen, Moſes dood beſchreven en tot het einde van dit vijfde Boek aangevuld heeft. Voorts ſoo vervat dit Wet-boek of Boek van vijf Boeken; dat ſom-

Inhoud der Vijf Boeken Moſis.

Digitized by Google

tijds ook wel MOSES genoemd word, behalven den Oorſprong der ſienelijke dingen; de verſcheidene Huishoudingen Gods ontrent den menſche, ſoo in d'uitvoeringe gedurende de Beloſte voor en onder de Ceremonieele Wet; als in de voorſegging van de betere dingen, in die Wet afgeſchaduwd, en welke onder het Nieuwe Teſtament door den beloofden Meſſias tot vernieting van die ſchaduwen ſouden aangebragt werden. Want Moſes heeft ook geſchreven tot Getuigenis der dingen die daar na ſouden geſproken worden, Hebr. 3: 5. Actor. 26: 22. Aldus verhaald dan Moſes ſeer welvoegſaam voor af den jammerlijken Val des menſchen, en ſijn weder Oprigting in't Goddelijk beloofde Zaad der Vrouwe. Dan de rampzalige ondergang der eerſte Weereld door de Sondvloed, met de herſtelling der Nieuwe door de bevolking van den behouden Noachs Soonen. De Roepinge Abrahams, met de getrouwe beloften hem en ſijnen Zade gedaan; de gelegentheid van Iſraels aankomſt in Egipten; haar vermeenigvuldiging benepen onder ſlavernye; en ſtoutmoedige uitgang uit het ſelve onder den Leidsman Moſes; haare wondertogt door de Roode Zee; en veertig-jaarige ſukkeling in de Woeſtijne van Arabien; met de Veldſlagen tegen d'Heidenſche Volken; de Goddelijke Wetgeving op Sinai; d'oprigting van hun tijdelijk Heiligdom of Tabernakel. En wat omſlag verder tot het beſtel van het Iſraelitiſch Gemeene-beſt behoord, werd in die Boeken ruimweidig verhaald. Alle welke dingen waarlijk niet ſlegts als bloote vertellingen en geſchiedeniſſen moeten aangemerkt worden; maar ſoo, datſe Iſrael overgekomen zijn, om daar-en-boven meeſtdeels te hebben een verborgene en Geeſtelijke beduidinge, om yts van het toekomende voor af te ſchaduwen: ſulks ſy dan daar door, behoudens de waarheid der Hiſtorie, op betere dingen en volmaakter Goederen van het Nieuwe Teſtament hebben geſien. En in deſen zin is de Sondvloed en Ondergang der eerſte Weereld, Geneſis 7: 17. een voorbeelding van de Afwaſſchinge der aangebooren Sonden, in het Bloed van Chriſtus, welkers tegenbeeld is den Heiligen Doop, 1 Petr. 3: 21, 22. 1 Cor. 10: 2. Melchizedek, de Koning van Salem en Prieſter des Alderhoogſten God, Geneſis 14. is een nette verbeelding van den Koninglijken Prieſter Jeſus Chriſtus geweeſt, Pſal. 110: 4. Hebr. 7: 2. &c. Hagar en Sara voorſchaduwden de twee Verbonden, of het Oude en Nieuwe Teſtament: Hagar is den Berg Sinai in Arabien, en beduid het dienſtbaar Jeruſalem, welke was onder de Knegſchap van de Wet der Ceremonien: en Iſmael haaren Soone, verbeelde alle die deſe Wet onderworpen waaren, namelijk de Joden voor en buiten de Chriſtus, die geopenbaard ſou worden. Sara was een voorbeeld des Hemelſchen Jeruſalems dat vry is onder 't Nieuwe Teſtament, vol Genade en Vergevinge der Sonden, door d'aangebragte Geregtigheid tot Verſoeninge, niet in het Bloed der Kalveren ofte Bokken, maar in en door het Bloed Chriſti. Iſaak de Soone van Sara, is een voorbeeld onſes Heeren Chriſti; waarom ook de geloovige, *Kinderen Iſaaks* genoemd werden; gelijk den Grooten Paulus daar van duidelijk genoeg ſpreekt, Galaten 4. Het Manna of Hemels-brood, tot ſpijſe voor het lichaam aan Iſrael in de Woeſtijne gegeven, Exod. 16. heeft Chriſtus als een Geeſtelijke ſpijſe en Goddelijk Brood voor de ziele, afgebeeld, volgens Joh. 6: 32, 33, 35. als ook de gaven des Heiligen Geeſtes, Apoc. 2: 17. daar Chriſtus het *Verborgen Manna* genoemd werd. De Steenrots in Horeb, en ſijn uitvlietend water, Exod. 17. is een voorbeeld des Lichaams Chriſti en ſijn vergoten Bloed, van Paulus de *Geeſtelijke Steenrotſe* genoemd, 1 Cor. 10: 4. De Metale Slange door Moſes in de Woeſtijne opgerigt, ter aanſchou-

Hoemen veele geſchiedeniſſen des Ouden Teſtaments moet aanmerken.

En ſulks met voorbeelden beveſtigd.

Sondvloed.

Melchizedek.

Hagar en Sara.

Het Manna.

De Steenrots in Horeb.

De Metale Slang.

Digitized by Google

ſchouwing en geneſing van alle die van de Vierige Slangen geſteken waren, Num. 21: 9. ſchilderde Jeſus Chriſtus af in ſijn verhooging aan het ſmadelijk Kruis-hout, door welke alle de ſijne geneſen worden, die van den Prikkel der Oude Slange geſteken zijn: gelijk de Mond der waarheid deſe gelijkenis daarom ook op ſig ſelven paſt, Joh. 3: 14, 15. ſeggende: *Gelijk Moſes de Slange in de Woeſtijne verhoogd heeft, alſoo moet de Soone des Menſchen verhoogd werden, op dat een ygelijk die in hem geloofd, niet en verderfd, maar het Eeuwig leven hebbe.* En duſdanige doorlugtige en heerlijke voorbeelden zijnder in de genoemde Boeken Moſis, behalven de geſchrevene Wet of Wet Gods, ſeer veele te vinden. En alhoewel de meeſte dingen die tot het tweede voornaam Deel, namelijk het Boek der Wet, behooren, niet in een ſamenhangende Volgreeks, maar door alle de Boeken Moſis verſpreid gevonden worden; egter hebbenſe de Joden tot een getal van 613 byſondere Wetten opgeviſt: namelijk in 365 Verboden, dat is, in welk God yts Verbied te doen. En in 248 Geboden, dat is daar in de Wetgever yts Gebied te doen. Invoegen dat de Verboden met de dagen van het Jaar; en de Geboden met het getal der menſchelijke Ledematen over-een-ſtemmen. De reden is, leeren de Rabbinen, op dat we uit het eerſte getal, het gantſche jaar door, dat is alle de dagen onſes levens, ſouden leeren Gods Wet voor oogen te hebben: het tweede, op dat den menſch daar door onderweſen wierd, Gods Geboden met ſijn gantſche lichaam en uit alle de kragten van ſijn leden te onderhouden. Voorts ſchijnd het, dat de getrouwe Wetgever Moſes, deſe Wet Gods in drie groote Deelen onderſcheiden heeft; waar van de Hebreen 't eerſte noemen MISVOTH, dat zijn *Wetten*. Het tweede CHUKKIM, dat zijn *Zeden*. En het derde MISCHPATH dat zijn *Regten*. Welke onderſcheiding genomen ſchijnd te worden uit Deuteronomium aan 't 6. kap. aan 't begin: *Dit zijn dan de* Geboden, *de* Inſettingen, *ende de* Regten *&c.* De Oude Latijnſche Overſetting heeft voor *Chukkim*, hier en Pſal. 89: 32. *Ceremonien* vertaald; 't welk in de Duitſche Paapſche Bybel nagevolgd is. En Lyranus en veel Rabbinen, als Kimchi, Rabbi Salomon en andere ſchijnen van 't ſelve gevoelen. Waarom ſommige Schriftgeleerde deſe 613 Geboden, aldervoegſaamſt na de deeling van Moſes, in deſe Drie Hooftſtukken onderſcheiden; namelijk in een *Wet der Zeden*, in een *Wet der Regten* en *Burger-beſtuur*, en ten laatſten in een *Wet der Ceremonien*, of een *Wet der Kerkpligt en Godsdienſt*. En zijn deſe Wetten niet ſoo geheel enkel op haar ſelven beſtaande, dat ſommige leden daar van niet eenigſinds gemengd en aan den anderen vermaagdſchapt ſouden moeten aangemerkt worden: want ſommige Moreele Wetten, zijn ten deele ook *Judiciel* of Geregtſprekelijk, en mede eenigſinds Ceremonieel: wederom zijn eenige Geregts-ſprekelijke en Burgerlijke Wetten, eenigſinds Moreel en Ceremonieel. De Moreele of Zedelijke Wet is begrepen in de Tien Woorden, met de vinger Gods geſchreven in twee Steene Tafelen; tot welke ook behooren alle de andere geboden, leerende den ſchuldigen pligt tegen God en des Naaſten. Dus is deſe dan een algemeene Wet, gegrond op de Wet der Nature en der Billikheid, rakende daarom alle menſchen, Joden, Heidenen en Chriſtenen: zijnde onveranderlijk en altijd durende: ook en houd ſy met de komſte van Chriſtus geenſinds op, maar is veel meer door hem vervuld en volmaakt geworden. Waarom dan ook de Saligmaker, op dat hy de Wet volmaaktelijk ſou leeren, verbied niet alleen na de Letter, uitwendige Doodſlag, Overſpel en andere ſonden, maar ook ſelfs de Begeerte en Neiging tot deſelve: betuigende ten

613 Wetten van de Joden in de Boeken Moſis geteld.
365.
248.
613.

En wat de Joden daar door aanwijſen.

De Wet Gods in *Wetten*, *Zeden* en *Regten* onderſcheiden.

De Wet Moſis in *Moreele*, *Judicieele* en *Ceremonieele* Wetten onderſcheiden.

En hoedanig deſe Wetten aan den anderen verknogt zijn.

De Wet der Tien Woorden.

De Wet Gods van de Saligmaker

Digitized by Google

nader vervuld en opgehelderd door sijn verklaringen als de Propheet die sijn Volk sou leeren.

dien einde van sig selven, dat hy niet en was gekomen om de Wet en de Propheten te ontbinden, maar om die te vervullen: en datse soude duren soo lang Hemel en Aarde stand hield. Sulks de Saligmaaker door sijne Goddelijke verklaringen der Wet, ook kragtelijken heeft beweesen de Soone Gods, en de Christus, dat is de Messias te zijn; voor wiens tijden niemand soo gesproken hadde; alswe aanstonds nader sullen betoogen. Voorts moetmen over dese Wet ook aanmerken, dat voor soo veel eenig gebod derselve sou mogen Ceremonieel zijn, dat het selve niet alleen geensinds algemeen noch altijd-durende is; maar dat het ook alleen het Joodsche Volk heeft aangegaan, soo lang den schaduwagtigen Godsdienst, en den Joodschen Tempel en Republijk in stand was. Voorwaar het geduursame der Moreele Wet, begrijpt alleen de Wet der Liefde; en daarom werdse van de Saligmaaker ook tot alle betrokken, ja boven alle de geboden gewaardeerd, Matth. 22: 40. en dat niet alleen om datse de Liefde Gods en des Naasten behelst, maar om dat aan haar ook hangd de gantsche Wet, dat is Moses en de Propheten: dewijl daar in alles, als in een kort begrip ingesloten is, wat in de Wet-boeken en Propheten des Ouden Testaments ooit geleerd en voorgeschreven is: want alles watmen daar in vind, rakende het Verbond of Testament der Genade, dat siet of op de belofte, *Ik sal uw God zijn;* ofte het siet op onsen pligt, waar mede wy verbonden zijn, God en onsen Naasten in sulken opsigt lief te hebben; gelijk Paulus aan de Romeinen schrijft: *De Liefde en doet geen quaad: soo is dan de Liefde de vervullinge der Wet*, kap. 13: 10. En al wat niet en vloeid uit dit gebod, en is geen gebod van God, *Want God is Liefde.* Waarom eenige in dese Twee Geboden willen aangemerkt hebben; den eisch van de Wet der Nature, den Eisch van de Wet des Geloofs, en den Eisch van de Gehoorsaamheid aan den Wetgever; die Jesus als onse Borge voldaan heeft. Daarom dan ook dese geboden de voor-rang boven alle andere Deelen der Wet toekomd; en wel voornamelijk boven die der Ceremonien; welke sekerlijk voor dese, en geensinds dese voor gene wijken moeten: want dat is de grondslag, waar op sy vast en ongekreukt blijven in 't Nieuwe Testament, voor soo veelse de gehoorsaamheid en onderdanigheid aangaan: en niet alleen dese, maar selfs ook dat gene 't welk daar geestelijk in eenig Ceremonieel gebod opgesloten leid; onder welkmen voornamelijk den Sabbath moet tellen. Ook en blijft den vloek der Wet geensinds over in den staat des Nieuwen Testaments, om dat die door de Dood van Christus weg genomen is, om ons door 't geloove in sijne geregtigheid, tot vrywillige gehoorsaamheid der Wet te brengen.

Het Ceremonieele der Wet gaat alleen het Jodendom aan voor de komste des Messias.

Hoe de Wet der Liefde boven alle de Wetten het hoofd opsteekt.

De Geestelijke zin der Ceremonieele Wet is altijd durende.

Hoedanigheid der Judicieele Wet.

De Geregtsprekelijke Wet, of die het Burger-bestuur des Volks aangaat, is als een nuttig aanhangsel der Moreele Wet; wapenende de wettige Opper-magten, tegen de Overtreders derselve, gelijk te sien is Deuteronomium aan 't vijf-en-twintigste kapittel: 't gene den Apostel Rom. 13: 4. fraai verklaard. Waar uit wy dan ook sien dat dese Wet algemeen en altijd-durende is; alhoewel veele dingen en omstandigheden onder het Nieuwe Testament, niet soo streng, maar met meerder Barmhertigheid in aanmerking van Liefde, daar na moeten uitgevoerd werden. Gelijk ook alles wat in dese Mosaische Geregts-sprekelijke Wetten, Ceremonieel is geweest, als namelijk het regt van twee of meer Vrouwen, den Scheid-brief, de Tienden aan de Priesterlijke geslagten, de Eerst-geboorenschap, en wat daar meer van sou konnen opgehaald worden, sulks heeft alleen tot de Joodsche Republijk behoord, en eindigen ook met het sloopen van deselve. En soo ymand begeerig is te weten, waarom egter sommige dingen den Joden alleen als eige

Wat dingen in de Mosaische Wet te niete gedaan zijn.

Ge-

Digitized by Google

Gerigts-wetten belaſt, dog aan geen andere Volken gegeven zijn? de Saligmaker heeft'et ons met een fraai ſtaaltje aangeweſen, als hy met de hardnekkige Joden en haare Schriftgeleerde over den Scheid-brief handelde, Matth. 19: 7, 8. welk voorregt haar Deut. 24. toegelaten was; ſeggende: *Moſes heeft van wegen de hardigheid uwer herten, u toegelaten uwe Wyven te verlaten, maar van den beginne iſſet alſoo niet geweeſt.* Derhalven leerd de Saligmaaker, dat dit Gebod van toelating tot de Burgerſchappelijke Wetten onder 't Euangelium geen plaats vinden moeſt; dewijl Moſes daar in veel meer de wrevelige imborſt der Joden, dan de billijke inſtelling van ~~Gods~~ eerſte Huwelijks-Wet in agt genomen heeft; alsmen klaar uit Matth. 19. vers 4, 5. (ſiende op Geneſis 1: 27. en 2: 24.) betoogen kan, en wy hier ook voor hadden aan te wijſen.

Door 't voorbeeld van den Scheid-brief.

De Wet der Ceremonien, was een Wet der Kerk-pligten en Godsdienſt: vervattende ſoodanige Inſtellingen, Verkieſingen, Ordens en Zeden, alſſer tot den Godsdienſt der Hebreen behoorden. En deſe waaren of uiterlijk ſchaduwagtig en alleen de Joden rakende, ſoo lang haar Republijk het hoofd op beurde; of ſy waaren Geeſtelijk in geloove en kragt, beide aan Joden en Heidenen gemeen, ten aanſien van haar opſigt: en derhalven ook altijd durende. Den Joden alleen ging den ſtoffelijken Tabernakel, Tempel, Heiligdommen, Offerhanden, Waſſingen, Beſnijdeniſſe, Feeſt-dagen, Spijs-wetten, en alle andere Ceremonien en Reinigmakingen des vleeſch aan; en hielden op met den ondergang van de Joodſche Mogendheid; als wanneer ook de Wetgevers van Moſes Stoel wierden afgeſchopt, om dat de Silo de groote Wetgever ſelfs verſchenen was; aan wien, volgens de voorſegging van Jakob, Geneſis 49: 10. de Volkeren ſouden gehoorſaam zijn. Doch de verborgentheid, en 't geen Geeſtelijk in den ſchaduwagtigen Godsdienſt afgebeeld en onderſcheiden moeſt worden, ging doe alreede, en gaat nu noch alle Volkeren en Natien aan, en duurd Eeuwig. Want gelijkſe Figuren en Voorbeelden waaren van die dingen, die in den Meſſias moeſten volbragt worden, daarom moeſten de Schaduwen verdwijnen, wanneer het voorgebeelde Lichaam ſelfs, namelijk Jeſus de Chriſtus verſchenen was; en derhalven konnen'er geen ſchaduwen in 't Nieuwe Teſtament meer plaats hebben, om dat de Sonne der Geregtigheid door het heldere ligt des Euangeliums, alle die nevelen der Wet, in welke de ſonde door het dagelijks Offer t'elkens gedagt wierd, verſlonden en opgeklaard heeft. Sulks dat die Ceremonien niet dan met ſchending van het Euangelium Chriſti, wederom navolgens de Wet Moſis konnen ingevoerd worden: 't Gene Paulus ons ook duidelijk genoeg poogd te leeren; wanneer hy Galaten 5: 2. tegens de gene dien hy van het Jok der Wet ontheffen wilde, aldus uitvaard: *Siet ik Paulus ſegge u, ſoo gy uw laat beſnijden dat Chriſtus uw niet nut ſal zijn. Want in Chriſto Jeſu en heeft noch Beſnijdenis eenige kragt, noch Voorhuid: maar 't geloove door de liefde werkende.* En ſoo ymand meerder wil, hy beſie Coloſſ. 2: 16, 17, 20. en den Brief aan de Hebreen (van welkwe om veele redenen niemand groot genoeg onder de Heilige Mannen des Nieuwen Teſtaments erkennen een Autheur te zijn, dan Paulus) het agtſte en tiende kapittel. Dus heeft dan Jeſus Chriſtus komende in de weereld, de Wet vervuld, alswe even te vooren ſeiden, maar geenſinds te niete gedaan in haar Geeſtelijk oogmerk, dat alleen ten leven leid. Jeſus heeft ſelfs van 't begin ſijns levens tot aan ſijn dood, eerſtelijk na de uitwendige letter alle de Ceremonien en geboden der Wet onderhouden en beleefd; gelijk hy van hem ſelven ſeide, dat hem betaamde alle geregtigheid te vervullen, Matth 3: 15.

Den aard van de Wet der Ceremonien.

En derſelver afſchaffing.

En waar in altijd durende.

Waarom geen Ceremonien onder 't Euangelium meer konnen ingeſteld worden.

Bewijs dat ſulks door de Chriſtus te weeg gebragt is.

Digitized by Google

Ten anderen heeft hy in ſijn Lijden en Dood, als een eenig Offer aan het Hout des Kruices de Wet vervuld; gelijk den Euangeliſt betuigd, alles in ſijne dood volbragt te zijn, dat in de Wet afgeſchaduwd was; ſoo dat ſelfs, wanneer Jeſus aan 't Hout hangende, den Geeſt gaf ſonder dat een eenig Been aan hem gebroken wierd, geſeid word, ſulks geſchied te zijn, op dat ook daar in de Schrift vervuld ſou worden, Joh. 19: 36. Paſſende alſoo de woorden der Wet, aangaande het Paaſch-lam Exod. 12: 46. *Gy en ſult ſijn* (des Paaſch-lams Beenen) *niet breeken*, op het lichaam Chriſti, het waare Paſcha dat voor ons geſlagtet is, 1 Cor. 5: 7. Soo is en blijft dan deſe Letterlijke Wet der Ceremonien afgeſchaft, om haar ſwakheid en onprofijtelijkheid wille: want de Wet en kon geen ding volmaaken, maar wel een aanleidinge zijn tot een beter hoope, door welkwe tot God genaken, Hebr. 7: 18, 19. En derhalven en konnen dan ook niet geregtveerdigd worden door de Wet die door Moſen gegeven was, maar alleen door Jeſus die de Chriſtus ſou zijn, Actor. 13: 39. En daarom alles dat door de Wet onmogelijk was, om datſe het vleeſch had kragteloos gemaakt, dat heeft God gedaan ſijnen Soone ſendende. Waarom dan ook de Wet alleen in dien zin van 't uiterlijk beſtel der Ceremonien, genoemd word; *Leeringen en Geboden die niet goed en zijn, en Regten en Inſettingen daar de Joden niet eeuwig door leven konden*, Ezech. 20: 25. Doch na den tweeden of verborgen zin, Geboden en Regten, door welke een menſche die deſelve doed, kan leven; als in 't ſelve kapittel op 't elfde vers geſeid word. En dat is waarlijk die Wet, welke den Propheet David ſoo heerlijke getuigeniſſe geeft in den 19. en 119. Pſalm. Van de eerſte Ceremonieele Inſettingen der Wet, die voornamelijk in de Offerhanden beſtonden, heeft God ſelfs een walge en misnoegen gehad, als te ſien is by Jeſaias op 't eerſte kapittel, en Jer. 7: 21. hy doed mede een ſcherp verwijt daar over, eldersby Hoſea Doch de Nieuwe Wet, endat Verbond dat God met den Huiſe Juda en Iſrael maaken woude, Jer. 31: 31. Hebr. 8: 8. en ſou niet zijn even als het beriſpelijk Verbond dat hy met haare Vaderen maakte, als hyſe uit het Dienſthuis van Egipten uitleide, beſtaande in Waſſingen, Offerhanden en Reinigingen des vleeſch: maar hy ſoude ſijne Wet in haare herten ſoo inſchrijven, datſe door alle die ſchaduwen henen ſiende, hem alle ſoude kennen; en dat hy haare ſonden ſoo vergeven ſoude door d'eenige Offerhande en waſſinge in 't Bloed van Chriſtus, dat hyſe nimmermeer gedenken ſoude. Soo zijn dan deſe Ceremonien alleen in haar ſelven aangemerkt, den Joden onnut en onprofijtelijk geweeſt; doch van wegen het gebod Gods hebbenſe haar gediend tot verſcheide opmerkelijke dingen: want ſy hebben eerſtelijk door de Beſnijdenis en uitkieſing der geboden Offerhanden, als door een byſondere Godsdienſt van God ingeſteld, konnen Onderſcheiden zijn van andere Volken, die God in haar eigen wegen liet wandelen; die hun dan alſoo tot een uiterlijk merkteeken van Gods uitverkooren Gemeente en Kerke waren. Ten anderen diendenſe om dit Volk Gods, af te trekken van d'Afgoderien, en alle eigene verſierde Godsdienſt der Heidenen, tot welkſe boven maten genegen waaren. Ten derden om haar daar door te houden tot de Eenigheid des Geloofs en Broederlijke liefde: om welke reden ook God alleen maar een eenigen Tabernakel, eenen Tempel, en eenen Altaar geordineerd heeft. Ten vierden, om hen-lieden door deſen Offerdienſt meer en meer te oeffenen tot een Heilige gehoorſaamheid: welke God alleen behaagde en niet d'Offerhanden, ſonder de geſeide en vereiſte dingen. In welken deele dan ook de Wet kan aangemerkt worden geſteld te zijn, als

De Ceremonieele Wetten moeſten noodſakelijk afgeſchaft wor-

Aanmerking over het oogmerk en weder afſchaffing der Ceremonieele Wetten.

Tot wat nut de Ceremonien aan de Hebreen gegeven zijn.

Hoe de Wet een Tugtmeeſter genoemd word.

Digitized by Google

als een *Tugtmeester* tot op Christus, die de Wet des Geloofs door sijnen Geest invoeren sou: gelijk Paulus dat met een aardig woord heeft afgeschilderd. En ten laatsten, en wel bysonderlijk om hen-lieden door de Schaduwen en Voorbeelden, die gantsch wijsselijk tot Gods oogmerk uitgekosen en ingesteld waaren, aanleiding te geven tot het geloove in Christi lijden en sterven, en alle de verdere beloofde goederen des Euangeliums, die geopenbaard souden worden. Soo dat wy dese reden als met een voortreffelijke Stempel van den Apostel Paulus, in sijnen Brief aan de Galaten op 't derde kapittel, verzegeld sien, seggende: *Dat de Wet is by de Belofte gesteld om der overtredingen wille, tot het Zaad soude gekomen zijn, dien het beloofd was: en sy is door de Engelen besteld in de hand des Middelaars. Ende de Middelaar is niet* (Middelaar) *van eenen; maar God is een. Is dan de Wet tegen de Beloftenissen Gods? Dat sy verre: Want indien daar een Wet gegeven waare, die magtig was levendig te maaken, soo soude waarlijk de regtveerdigheid uit de Wet zijn. Maar de Schrift heeft het al onder de sonde besloten, op dat de Belofte uit den geloove Jesu Christi, den Geloovigen sou gegeven worden. Doch eer het Geloove quam waaren wy onder de Wet in bewaaringe gesteld, en zijn besloten geweest tot op het Geloove dat geopenbaard sou worden. Soo is dan de Wet onse Tugtmeester geweest tot op Christum, op dat wy door dengeloove souden geregtveerdigd worden: doch als het Geloove gekomen is, soo en zijn wy niet meer onder den Tugtmeester. Want gy alle zijt Kinderen Gods, door het geloove in Christo Jesu. Want soo veele als gy in Christum Gedoopt zijt hebt gy Christum aangedaan. Daar in en is noch Jode noch Griek: daar in en is noch Dienstbare noch Vrye: daar in en is geen Man ende Wijf; want gy alle zijt een in Christo Jesu. Ende indien gy Christi zijt, soo zijt gy dan Abrahams zaad, en na de beloftenisse Erfgenamen.* En dus veel hadden wy te seggen aangaande Moses of de Boeken der Wet. Nu volgen de Historische Boeken welke gesamentlijk de Volgreeks van de dingen, die de Hebreeuwsche Republijk, en de Kerke in haare Kindsheid aangaan, sederd de dood van Moses tot ontrent het einde van de Monarchie der Persen verhalen: alwaar ook het Boek van Esther en Nehemias eindigd: begrijpende ongeveer een tijd van 947 Jaaren. En siet-men in deselve Boeken de geschiedenissen vry hooger en sederd het Jaar der Weereld 2553 opgehaald, dan in alle andere Boeken der Heidensche Schrijvers, die eerst van den Troojaanschen Oorlog haar aanvang nemen: want of schoon eenige dingen voor deselve bekend schijnen, soo hebben de Heidenen selfs, sulks egter alleen onder de fabelagtige en verduisterde Eeuwen gerekend, daarmen niets sekers van en weet.

Van Paulus bevestigd.

De Heilige Historische Boeken.

De Heilige Historien overtreffen in ouderdom van saken alle de Heidensche Boeken.

Alsmen den Inhoud dese Heilige Historien en d'Orden in welke sy malkander volgen, aandagtig beschouwd, voorwaar men siet ligt datse met een bysondere en meer dan menschelijke voorsienigheid, sederd de Beginselen der Weereld, tot aanwas der Kerke onder de verwagting van den beloofden Messias, tot bewijs van haar eigen Goddelijkheid beschreven, en van tijd tot tijd bewaard zijn. Gelijk dan ook sulks niet duisterlijk en schijnd bevestigd te worden in alle die meenigte spelingen, welke in het Nieuwe Testament op alle de handelingen en voorvallen, die tot voorbeelden van beter dingen, den Hebreen overgekomen zijn, werden gemaakt: welke dingen geensinds opmerkens waardig by de Saligmaaker noch by de Apostelen en souden geweest zijn, by aldien sy met sommige uitsinnige menschen geloofd hadden, dat de Historische Boeken des Ouden Testaments van geen Goddelijk gesag, en slegts on-geagte uit-trekssels waaren, die sommige

De Heilige Historie Boeken hangen seer wel te gaar in haare Volgreeks.

Digitized by Google

mige Joodſche Hiſtorie-ſchrijvers na haare bequaamheid, by den anderen geraapt hadden. Hoedanige menſchelijke Schriften ook d'Opſienders der Joodſche Kerk en d'Oudſten des Volks haar ſelven niet ligt voor Heilige Boeken ſouden laaten in de hand ſtoppen hebben. Dus geloofdmen dan beter, datſe niet alleen door Livitiſche Schrijvers (die eenige te vergeefs tot verglimping egter de leiding van Gods Geeſt toe ſchrijven, dewijlmen ſulks ligtelijk op allerlei Schrijvers paſſen kan, om dat'er niet buiten Gods algemeene Voorſienigheid geſchied) maar ſelfs van Propheten en geroepene Mannen Gods geſchreven zijn; alhoewel juiſt alle haare naamen niet ſoo ſeker als van eenige andere Boeken bekend zijn: waarom dan ook deſulke beter doen, die de H. Hiſtorie-boeken mede onder de Prophetiſche Schriften willen gerekend hebben. Want behalven dat'er uit de H. Hiſtorie-boeken blijkt, dat'er meer Sienders en Propheten Gods in de Hebreeuwſche Kerk geweeſt zijn, die konnen geſchreven hebben, als welkers Prophetiſche Voorſeggingen de Heilige Geeſt noodig geoordeeld heeft, dat voor de Kerk in geſchrifte bewaard ſouden worden; ſoo is ook genoegſaam bekend, welke van de Propheten onder deſe en gene der Koningen Iſraels en Juda geleefd, en in wat tijd ſy eenige van de Hiſtorie-boeken hebben konnen te ſaamen ſtellen. Uit welke geſchriften Ezdras, die na de wederkeering uit Babel met Nehemias de Joodſche Republijk en Godsdienſt herſtelde, alles heeft behouden, dat tot den Kanon der Heilige Schriften voortaan behooren ſou; ſulks niet doende ſonder opſigt en toeſtemmen van de Groote Synagoge die doe de woorden Gods toebetrouwd was. Want het en moet geenſinds ſonder opmerking voorby geſlagen worden, dat de Propheten, welkers prophetien wy in handen hebben, meeſt van de latere tijd der Hebreeuwſche Republijk, en alleen kort voor en veele in en na de Aſſyriſche wegvoering geleefd hebben, en Jonas buiten Moſes ons waarſchijnelijk als de oudſte beſchreven prophetie voor komd. Dus heeft Jeſaias onder de Koningen van Iſrael en Juda, Uzia, Jothan, Achaz en Hiskias; tegen Babel, Damaſcus, Egipten, Arabien en Tyrus gepropheteerd. Jeremias ſederd de Aſſyriſche wegvoering onder de Koning Joſias, rakende de ſaaken van Gods Volk in Judea, in Egipten, en in Babel: als ook veele voorſeggingen tegen de Vyanden Gods in Babel, Egipten, Moorenland en Paleſtina. Ezechiel propheteerde onder de Babyloniſche gevangenſchap, ten goede van Gods Volk in Chaldea, tegen Egipten en Moorenland, Moab, Ammon, Edom en de Philiſtijnen. Waar in ſeventien voorname geſigten, en ſeer veel diepſinnige dingen voorkomen die ſwaar om verklaren zijn, en den Uitleggers niet weinig te doen gegeven hebben: waar vanwe hier na, inſonderheid over de wonderbare lijfs-geſtalte der Cherubinen, neffens welke den Propheet de Heerlijkheid des Heeren ſag, kap. 1. en 10. en de Tempel-geſigten, kap. 40. &c. eenige nieuwe en niet gemeene bedenkingen ſullen by brengen. Daniel propheteerde van gelijke onder de gevangenſchap, en de Bloeytijd der Perſiſche Monarchie, aangaande 't Volk Gods in Babel, en wat'er geſchieden ſoude in den Kerkelijken en Weereldlijken Staat tot aan het einde der Weereld: inſonderheid ook wat'er voor de komſte van den Meſſias voor onheilen over 't Jodendom ſouden komen onder Antiochus Epiphanes en andere Syriſche en Egiptiſche Koningen: als kap. 8. en 11. te ſien is; waar van hier na onder de Monarchien. Hoſeas heeft met Jeſaias onder de voornoemde Hebreeuwſe Koningen gepropheteerd. Joël bloeide onder Manaſſe de Koning van Juda, na de Aſſyriſche wegvoeringe. Amos onder Jeroboam en Uzias. Obadja heeft ook ſederd de Aſſyriſche wegvoering, tot op Nebucadneſars eerſte Optogt, tegen Edom gepropheteerd. Jonas heeft voor

de

Dat d'andere Propheten welkers Schriften wy niet en hebben, hun prophetien waarſchijnelijk niet geſchreven hebben.

In wat tijd en onder wat Koningen van Juda en Iſrael de Propheten gepropheteerd hebben.

Digitized by Google

de gevangenſchap in 't Rijk van Samaria tegen Ninive onder *Pul* gepropheteerd. Micha onder de bovengenoemde Koningen Jotham, Achas en Hiskia. Onder welken laatſten Koning men ook houd dat Nahum gebloeid heeft; alhoewel het niet in de H. Schriften bekend ſtaat; voorſeggende ontrent 90 Jaaren na Jonas, den ondergang van Ninive en den val van den Koning van Aſſyrien, die ſijn Hof-houding te Ninive had; om het Volk Gods te trooſten met de aanſtaande verloſſing uit de hand des Aſſyriers. Ook propheteerde Habakuk ten tijde des Konings Manaſſe, na de Aſſyriſche wegvoering. En Zephania te gelijk met Jeremias onder den Koning Joſias. Haggai en Zacharias propheteerden beide als de eerſte na der Joden vrylating door 't bevel van Cyrus, in haar eigen Vaderland, onder de Regeering van de Perſiſche Koning Darius, en haaren Prieſter en Schriftgeleerden Ezdras: 't Volk doorgaans aanmoedigende tot den opbouw des Tempels; als dewelke met de Heerlijkheid des Heeren ſou vervuld worden, en de roeping der Heidenen geſchieden moeſt, Hagg. 2. Daar na heeft eindelijk Malachias, die ſommige voor Ezdras houden, onder de Perſiſche Koning Arthaſaſtha als de laatſte gepropheteerd: ſluitende de Rang der Propheten, het Volk Gods tot de Schriften wijſende van Moſes. Beloovende dat'er een Propheet in de kragt van Elias ſou komen, namelijk Johannes de Dooper de Voorlooper van Chriſtus: gelijk in 't Euangelium vervuld is, volgens de verklaring van de Saligmaaker, Matth. 11: 14. en elders. Doch gelijk'er van overlang veele bedenkingen over alle de waare en eige Schrijvers der Heilige Boeken zijn gevallen; ſoo en is het verſchil daar over onder de Geleerde, inſonderd over de Hiſtoriſche Boeken, noch niet uitgepleit. En ſchijndmen de meeſte van die, geenſinds die Mannen of Schrijvers toe te konnen eigenen, welkers naam ſy dragen; om dat (het gene niet en kan ontkend werden) in de ſelve ſommige dingen verhaald worden, die alleen een veel laater tijd toepaſſelijk zijn; alhoewel de ſchikking der Hiſtoriſche Boeken ſeer wel in Orden van tijd, op malkanderen volgd. Dus agten wy het genoegſaam openbaar, dat den vromen Joſua, den Leidsman Moſes op de hielen is geſtapt; na dat hy te vooren van hem ſeer wel in het beſtuur des Volks en 't handhaven der Godsdienſt, onderweſen was: invoegen wy in dat Boek de Hebreeuwſche ſaaken ſoodanig wederom vinden opgevat, alſſe Moſes met ſijn dood ontruimd had. Doch wie den Schrijver van dit en de volgende Geſchiedenis-Boeken is, ſulks ſchijnd aan veele duiſter en onſeker. Eenige meenen dat Joſua ſijn Boek ſelfs geſchreven heeft, andere de Prieſter Eleazar. Ook ontbrekender geen voorname Godsgeleerde die waarſchijnelijk houden, dat Samuel, diemen uit Actor. 3: 24. voor den eerſten Propheet na Moſes houd, dit Boek, en dat van de Rigteren en Ruth ſoude geſchreven hebben: namelijk dat hy door ingeven Gods uit de gemeene en uit de byſondere Handſchriften; als mede uit de bekende Overleveringen van de lippen der Oudſten Iſraels, alle die dingen ſamengebragt, en tot den Bundel der Wet-boeken ingelijſd of liever aangehegt heeft. Andere houden met veele welvoegſame bedenkingen ſtaande, dat de dingen die tot de geſchiedeniſſen behooren, ſoo wel van Moſes als van de andere Heilige Mannen, elk in haar tijd voorgevallen, ſelfs geſchreven, of ten minſten uit haaren laſt en onder haar opſigt geſchreven zijn; en dat deſelve Aanteekeningen naderhand na haare dood, niet door beampte of gewoone Schrijvers, hoedanig een *Saphan* was, 2 Kon. 22: 8. maar door Propheten of Godverligte Mannen, in goede Orden ſaamen gebragt, en in ſoodanige Boeken verſameld en onderſcheiden zijn, alſſe

Over de Schrijvers der Heilige Boeken is groot geſchil.

't Boek Joſua volgd ſeer wel op het laatſte der vijf Boeken Moſis.

Digitized by Google

haare naamen nu noch dragen: gelijk onder andere duſdanigen beneerſtiging aan Nehemias toegeſchreven word: ſiet 2 Mach. 2: 13. als mede aan Judas Machabeus in 't volgende vers. Doch d'Heer Burmannus, houd met veel andere geleerde Mannen niet geheel onwaarſchijnelijk te zijn, dat mogelijk de Prieſter en Schriftgeleerde Ezdras, het zy alleen, of met hulpe ſijner Tijdgenooten, Propheten en andere wijſe en vroome Mannen na de Babyloniſche weerkeering, dit Boek en de volgende Hiſtorie-boeken, uit verſcheide Jaar- en Dag-regiſters, die de Heilige Mannen van tijd tot tijd geſchreven hadden, te ſaamen geſteld, en in Orden gebragt heeft: want ſulks ſegd hy, ſchijndmen te moeten afnemen uit dien, dat ſomtijds de Orden van het verhaal der geſchiedeniſſen, door inlaſſingen wat verrukt ſchijnd: als mede dat'er dingen in verhaald worden, die naderhand eerſt voorgevallen zijn: om, waar van eenige voorbeelden te ſien, men alleen Joſua 15: 13-19. met Judic. 1: 10-15. en Joſua 16: 10. met vers 29. van 't gemelde kapittel in 't Boek der Rigteren mag vergelijken: gelijk dan ook Joſua 24. niet alleen Joſuas dood, maar ook 't gene na ſijn dood gebeurd is, verhaald word. Doet'er by dat'er kap. 10: 14. geſeid word; *Daar en was geen dag deſen gelijk, voor hem noch na hem, dat de Heere de ſtemme eenes Mans* (alſoo) *verhoorde: want de Heere ſtreed voor Iſrael.* Welke waarlijk in geenen zin, dan ſeer lang na Joſua kan geſeid worden. Van diergelijken bewijs moetmen ook houden, de plaatſen daar geſeid word yts gebleven te zijn, *Tot op deſen dag:* want ſulken ſpreekwijſe kan met geen verglimping gepaſt worden op den ſelven, maar wel op een ander en laater tijd of dag, als in welk eene ſaake geſchiede. Soo datmen in ſoodanige reden klaar genoeg ſiet, dat'er een ouder geſchiedenis verhaald word: Alhoewel Burmannus met ſommige andere gevoeld, dat die woorden ſomtijd alleen maar ſien, op tijden die voor de Babyloniſche gevangenſchap geweeſt hebben, en by gevolg niet van Ezdras geſchreven zijn: vergelijkt Joſua 16: 10. 1 Kon. 9: 20, 21. en Judicum 1: 21. met 2 Sam. 5: 6-9. Joſua 8: 28. met Nehem. 11: 31. Hoedanige bedenkelijkheden meer in de Boeken van 't Oude Teſtament konnen vallen; gelijk onder allen over 1 Sam. 9: 9. by eenige aangeteekend word; om ten minſten daar uit te doen ſien, dat die Hiſtoriſche Boeken naderhand van Heilige Mannen, het zy in 't verſamelen of overſien, met inlijving van eenige woorden en redenen die noodig waaren, vermeerderd en opgehelderd zijn. Waar ontrent wy wel moeten aanmerken, dat by aldien ſulke Mannen, daar in hadden getragt trouwlooſlijk te handelen, en de waarheid der ſaaken te kort te doen, of hunne Nakomelingen en ons te bedriegen, ſy ſoo gek niet ſouden geweeſt hebben, hare inlaſſingen ſoo openbaar en ſoo ligt kenbaar aan yder, daar by te doen, als ſy nu wel aan eenige ſchijnen gedaan te hebben: want ſy ſouden deſelve ſeer ligt ſoodanig hebben konnen verbergen, datſe nooit en hadden konnen openbaar worden. 't Gene wy agten dat alle Bybel-ſiftige argwaan ontrent haare getrouwheid, behoorde uit te wiſſchen. Te meer noch, alsmen wel aanmerkt, hoe ſulks ſeer waarſchijnelijk, maar eenmaal Wettelijk geſchied is, namelijk in d'Oorſpronkelijke verſameling en Ordening der Heilige Boeken, als wanneer deſelve onder Ezdras, ofte te vooren door de Propheten, Hooge-prieſters en Oudſten Iſraels, tot eenen vaſten Kanon of Schriftmatige Regel-ordening geſteld zijn: want dat ſulke Verſamelingen, Toevoegingen, Inlaſſingen en anders, ſederd in de Joodſe Kerk hebben opgehouden en niet doorgaans, nog van tijd tot tijd en zijn geſchied, is aan allen openbaar, en kan van niemand beſtreden worden. En nadien het niet en blijkt dat ſulks door het toedoen van menſchen is belet, maar ſelfs uit de nature

Of Ezdras de meeſte Hiſtorie-boeken des Bybels te gaar geſteld heeft.

Voorbeelden die bewijſen dat alle de Heilige Boeken niet geheel van die Autheuren konnen geſchreven zijn, wiens naam ſy dragen.

Waar in de getrouwheid en waarheid der Heilige Boekſchrijvers ſelfs in het byvoegen en inlaſſen openbaar word.

Digitized by Google

ture van de Heilige Schriften en Gods Voorsienigheid over deselve, afgevloeid schijnd, soo is sulks onses agtens geen kleen bewijs voor de volkomenheid en Goddelijkheid der Heilige Schriften, die wy uit de hand der Joodsche Kerk, aan wiense eertijds toevertrouwd waaren, ontfangen hebben.

Dat dan dit eerste Historische Boek na Moses Schriften, den naam van JOSUA draagd, is, om dat in het selve voornamelijk de Inneming van het Beloofde Land Canaan, met d'Uitdeeling desselfs aan de XII. Stammen, onder het beleid en Opper-gesag van Josua verhaald word. Gelijk den selven Josua ook kort na de Intogt, tusschen de Bergen Ebal en Gerazim, de Hebreeuwsche Republijk, onder Zegen en Vloek Inwijde en bevestigde, volgens het bevel dat hem Moses nagelaten hadde, Deuter. 27. en 't verhaal Josua 8. Waar uit niet alleen en blijkt, dat doe de geschriften van Moses in die selve Orden alreede by de Hebreeuwsche Kerk wierden bewaard, maar datse ook dienden, om de gantsche Republijk in alle voorvallen na de woorden van dien getrouwen Dienstknegt te rigten: en datse derhalven bewaard en voor Heilige Schriften gehouden moesten werden. Siet mede een opmerkelijk voorbeeld daar van Nehem. 13: 1. Daar in het Boek van Moses gelesen wierd voor het Volk, om haar aan te wijsen, hoese haar van de Heidenen moesten afscheiden, om datse daar in geschreven vonden, dat de Ammoniten en Moabiten nooit in de Gemeente Gods en souden komen. Soo geloofden dan het Volk dat de Wetgever Moses dit Boek ook geschreven hadde. En in desen zin kanmen dan ook verstaan, dat Moses getrouw is geweest in het Huis Gods, aangaande de dingen die daar na souden gesproken worden: welke getrouwigheid geensinds had konnen blijken, by aldien hy selfs sijne Boeken of immers het meestedeel, niet geschreven en hadde; ja men sou nooit van hem geseid konnen hebben, dat hy geschreven heeft tot Getuigenis van 't gene naderhand sou gesproken en geschreven worden. Soo dat alle die Moses Schriften haar waaren Autheur ontrekken, den Apostel vlak in 't aangesigt wederspreken. En schoonmen hier tegen wilde inbrengen, dat *Moses* somtijds voor de *Schriften*, en wederom de *Schriften*, somtijds *Moses* genoemd schijnen te worden, soo zijnder egter plaatsen genoeg, die bewijsen dat'er ook van sijn persoon, als van den eigen Schrijver der Wet-boeken gesproken werd: want sulks betuigd de Saligmaaker Johan. 5: 46: genoeg: en Exod. 24. met Deut. 31. en meenigte andere plaatsen bevestigen dat gevoelen. Maar gelijk dese groote Wet-gever op 't laatste van 't veertigste Jaar der Uittogt, dit Aardsche leven voor het Hemelse verwisselde; alsoo begind ook het Boek van Josua met het een-en-veertigste jaar, en eindigd het verhaal van Israels Staat en Krijg tegen de Canaanitische Koningen, in ontrent vijf-en-twintig of wat min jaaren voorgevallen, met de dood van dien Held. Als wanneer belast wierd, dat Juda in sijne plaatse sou optrekken, om den Krijg des Heeren tegen de Canaaniten te volvoeren: waar mede dan ook het Boek der Rigteren Israels die Josua volgden, begind. Dese Rigteren waaren geen gemeene Rigters die het dagelijks Regt des Volks bedienden, maar meest boven gewoone Mannen en Helden, die nu en dan als 't den nood van Israels Republijk vereiste, van God uit dese en gene Stamme geroepen wierden, om het Hebreeuwsche Volk met wijsheid en kloekmoedigheid voor te gaan, en voornamelijk om de gemeene saaken als Krijgs-Oversten tegens de Vyanden staande te houden en van Dwingelandie te verlossen: gelijkse soo genoemd worden, kap. 2: 16. als mede kap. 3: 15. daar Ehud den naam van *Verlosser* gegeven word. Gelijkse dan ook Israel dikmaal verlost en gered hebben van de Dienstbaarheid onder Cuschan, Sisera, Eglon, Jabin, de

Waarom het eerste Bybels Historie Boek her Boek Josua genoemd word.

Blijk dat Josua sig na Moses Schriften gedragen heeft.

Dat Moses het meeste van sijn Boeken selfs geschreven heeft.

Hoedanige Mannen de Rigteren waren.

Digitized by Google

Van wat Inhoud de Boeken der Rigteren zijn.

Moabiten, Midianiten, Ammoniten, Philiſtijnen en andere der overgebleven Vyanden. Begrijpende dit Boek een reeks van geſchiedeniſſen, die ſederd de dood van Joſua tot op het Prieſter en Rigterſchap van Eli, voorgevallen zijn, in den tijd van ontrent 300 jaaren. Tot welkmen ook verpligt word het Boek van Ruth de Moabitiſche, als een aanmerkelijk voorval, dat waarſchijnelijk onder de Rigters geſchied is, inlaſſen moet; gelijkmen uit kap. 1. onwederſprekelijk afnemen kan: alhoewel het onſeker blijft in wat tijd en onder wien van de Rigters, deſelve Hiſtorie geſchied is. Sommige meenen onder Ehud, andere onder Debora, of Gedeon, of alderwaarſchijnelijkſt onder Thola. De Joden ſeggen met Joſephus onder Eli, die Prieſter en Rigter was. Doch andere deſe Hiſtorie met de tijd en 't aanhaalen van het geſlagte Davids, Matth. 1: 5. vergelijkende, vindenſe ontrent 137 jaar na de beſitting van Canaan, dat is ontrent drie jaar na de dood van Ehud. Invoegen men de Hiſtorie van Ruth tuſſchen het derde en vierde kapittel van 't Boek der Rigteren niet qualijk ſou mogen inſchikken. Alsmen het Oogmerk en den Inhoud van dit Boek overweegd, men moet waarlijk bekennen, dat het niet dan met groot nadeel en onſekerheid voor 't Geſlagt-regiſter van de Saligmaaker Jeſus, en had konnen onbeſchreven blijven: beſiet met aandagt kap. 4: 17. tegen Matth. 1: 5, 6. Want daar in ſietmen op wat wijſe deſe Ruth ſoo wonderbaarlijk de Over-Groot-moeder van David geworden is: Trouwende aan Boaz de Bethlehemiter, van wien ſy Obed de Groot-vader van David gebaard heeft, uit welke Chriſtus de Meſſias na den vleeſche moeſte verwagt worden; en ook waarlijk gekomen is, volgens de Schriften. En gelijk dit een opmerkelijke ſaak is, ſoo hebben ook veele deftige Godsgeleerde haar beneerſtigd om daar uit verſcheide Godvrugtige bedenkingen over de zaligheid van Joden en Heidenen te nemen: waar van ſiet d'Heer Burmannus, Momma en andere. Of nu dit Boek van Samuel geſchreven is, als ſommige voor vaſt meenen, ſouden wy niet durven verſekeren; alleen ſienwe in de volgende reeks der Hiſtorien en Heilige Boeken die ſijnen naam dragen, dat hy op 't laatſte van ſijn leven, en na den ondergang van 't Huis Eli, ſijne Soonen tot Rigters in Iſrael geſteld heeft: doch die ſijne voetſtappen verlatende, Iſrael om een Koning deden janken, dien haar ook van Samuel gegeven wierd. Invoegen wy daar in ligtelijk de grond-oorſaaken ontwaar worden, hoe en wanneer de Republijk der Hebreen onder haare Koningen geraakt is. Als mede hoe dat David, by geval van de ſwaare Oorlogen tegen de Philiſtijnen, aan de Kroon quam. Welke goeden ſamenhang der Hebreeuwſche Hiſtorien, de Groote Prediker Paulus te Antiochien in de Synagoge, uit deſe en de voorige Heilige Boeken, ſederd de Uittogt uit Egipten, tot op David, (uit wien de Meſſias moeſt gebooren werden) met een groote ſekerheid en geloofbaarheid ophaald, Actor. 13: 17. &c. Daar hy geheel geen bekommering maakt, dat de Affchrijvers der Heilige Boeken, de verſtrooide ſtukken en ſtollen of beſchreven Vellen, die by ongeval verwardelijk door malkanderen gevallen waaren, qualijk tot den rigtdraad en ſamenhang der ſaaken hebben aan-een gehangen en vervolgd; als ſommige Oordeelkundigers onſes tijds met heel weinig ſekerheid voorgeven. Want ſchoon ſulks al waaragtig in eenige Affchriften geſchied waare, gelijk het wel mogelijk is, ſoo en iſſet egter niet waarſchijnelijk dat het in alle Exemplaren op een en deſelve wijſe geſchied is: en ſoo het niet in alle is konnen even eens geſchieden, en datter ook ſekerlijk eenige van ſijn vry gebleven; ſoo ſou het verſchil niet alleen elders geſien en openbaar geworden, maar ook wel haaſt konnen verbeterd geweeſt zijn: gelijk het mogelijk ook wel nu of dan ſekerlijk geſchied is.

Het Boek Ruth waar in te laſſen.

Oogmerk en nut van 't Boek Ruth.

Of het Boek van Ruth door Samuel geſchreven is.

De Boeken van Samuel.

Of d'Affchriften ook qualijk afen aangehegt zijn.

De

De Joden agten dat de twee bekende Boeken Samuels van den Propheet Jeremias geſchreven zijn; en men vindſe in het Concilie van Frankfort ook onder dien naam aangehaald. Dus ſchijnen ſy alleen den naam van Samuel te voeren, om dat niet alleen in deſelve ſijn geboorte en opkomſt ruimweidig beſchreven word; maar wel voornamelijk, om dat daar in de Daden van de twee eerſte Koningen der Hebreen, die Samuel op Gods bevel geſalfd heeft, verhaald worden. Waarom dan ook de Oude Griekſe en Latijnſche Overſetters deſe twee Boeken met de twee volgende, voor Vier agter-een-volgende Boeken der Koningen gehouden hebben: gelijkmen in de Op-ſchriften van gemelden Bybel doorgaans waargenomen ſiet; 't geen door het aanhalen van ſommige Schrijvers die die Orden volgen, meenigte in dut geholpen heeft, en d'onkundige die nooit van een Derde of Vierde Boek der Koningen gehoord hebben, zijnder noch niet vry van; alhoewel d'Oude daar in geen ander opſigt hebben gehad, dan datſe oordeelden, dat in die Boeken alle de Daden der Koningen Iſraels en Juda, van 't begin tot het einde der Koninglijke Regeering, geſamentlijk verhaald worden; en derhalven ſeer welvoegſaam ſamen hangen. Dus ſietmen in het Eerſte volgende Boek der Koningen de Hiſtorie van David vervolgd op't laatſte van Samuel, beginnende met ſijn Ouderdom en Dood: en bevat met het tweede Boek een volkomen Hiſtorie der Koningen tot op de Babyloniſche wegvoeringe. Op de Dood van David, werd de grootheid van Salomon, ſijn Tempel-bouw en het ſcheuren van ſijn Rijk na ſijn dood verhaald; in welkmen den Oorſpronk der tweederlei Koningrijken, Iſrael en Juda, of mogelijk Hebreen en Joden, ontwaar word. Ook hoedanig de Iſraelitiſche Koningen, den Hebreeuwſen Godsdienſt wel meeſt door Afgoderie bemorſt en verdorven hebben, gelijk in Jeroboams Kalverdienſt en ſijn Nakomelingen blijkt, inſonderheid in Achab. En alhoewel Juda en een groot deel van Benjamin, nu en dan ook niet onbeſmet gebleven is; en de Scepter te mets waggelde en herwaards en derwaards ſcheen te ſukkelen, nochtans hadſe de meeſte vaſtigheid aan Juda, door dien de waare Godsdienſt onder deſelve tamelijk pal ſtond: en ſulks wel voornamelijk door den dienſt der H. Propheten. Soo dat in deſe Boeken de wiſſelvalligheid der Kerke Gods, die onder alle tuimeling nooit van de onafwiſſelbare trouwe des Alderhoogſten geheel uitgeroeid is geworden; als in een Tafereel afgeſchilderd kan geſien worden. Voornamelijk word in het tweede Boek verhaald, hoe eindelijk de Afgodiſche Iſraelitiſche Koningen geſtraft, en de Stamme Nepthali, door Tiglath Pileſer na Aſſyrien gevoerd is. Ook hoe Salmanaſſer Samarien drie jaar benauwd, inneemd en d'Iſraeliten na Aſſyrien gevangelijk weg ſleept; een einde maakende van dat Koningrijk, dat ſederd de ſcheuring der Stammen ontrent 262. jaaren geſtaan had. Als wanneer ook door't invoeren van Afgodiſche Volk-plantingen een vuile vermenging onder de Joodſche Godsdienſt ingekomen is. Ten laatſten is het ook Juda en 't overſchot van Benjamin, onder welk de ſuivere Joodſche Godsdienſt en Tempel tot noch toe Huisveſte, om veeler afvalligheden, niet beter gegaan: want Nebukadnezar heeft haar Erf-land verwoeſt; Jeruſalem ingenomen, haren Tempel beroofd en door 't Vuur jammerlijk ontmaakſeld, en 't Volk na Babel weggevoerd, na datſe ontrent 395 jaren van de X. Stammen waren afgeſcheurd. Maar gelijk de Hebreen lange tijd gemeend hebben, dat deſe Boeken van Jeremias geſchreven zijn: ſoo willen egter ſommige onſer voorname Godgeleerde liever gelooven, datſe van verſcheide Propheten beſchreven zijn, die in verſcheide tijden der Koningen geleefd hebben: als Nathan, Ahia en Iddo, 2 Kron. 9: 29. en kap. 12: 15. daar na Jehu, de Soone

Van wien de Boeken Samuels geſchreven zijn.

De Boeken Samuels by d'Oude ook voor Boeken der Koningen gehouden.

Boeken der Koningen.

Wat die beſchrijven.

Van wien de Boeken der Koningen beſchreven zijn.

Digitized by Google

Hanani, 2 Kron. 20: 34. daar na de Propheet Jeſaias de Soon van Amos, 2 Kron. 26: 22. en ongetwijffeld andere die niet genoemd en worden. En zijn buiten twijffel deſe Schriften naderhand van Ezdras en de Prieſters overſien en tot den Bundel der Heilige Boeken verſameld, dat is op haar Orden ingelaſt, alswe nu meermaalen hebben geſeid.

De Boeken der Kronijken.

Beide de Boeken der Kronijken by de Hebreen, *De woorden der Dagen* genoemd, zijn na ſommiger meening van de Oude Joden maar voor Een Boek genomen; alhoewelſe veele in de verdeelinge der XXII Boek-rollen, yder voor een byſondere Rol aanteekenen; doch die egter tot malkander behooren, even gelijk de Boeken van Samuel, de Koningen, en de twee Rollen der Pſalmen. Deſe Kronijk-boeken, zijn van de Grieken niet on-eigentlijk PARALEIPOMENA, dat is, *Nagelatene dingen* genoemd; nadien in deſelve veele Dingen verhaald worden, die in de voorgaande Heilige Boeken, of geheel nagelaten, of overgeſlagen zijnde, egter wel waardig waaren, datſe tot nut en narigt der Kerke Gods, aangeteekend en in geheugen gehouden wierden. Invoegen niemand die voor enkele herhalingen of onnoodig opgeteekende dingen agten moet. Joden en Chriſtenen houdenſe ook niet onwaarſchijnelijk van Ezdras, uit veele ruimweidige aanteekeningen van geagte Mannen en Propheten, die nooit tot onſe noch onſer Vaderen handen gekomen zijn, als mede uit de voorige Boeken, t'ſamen gebragt te zijn: want ſulks ſoumen onſes agtens niet onvoegſaam mogen beſluiten uit dien, dat in deſe dikmaal van d'een of d'ander Koning geſeid word; *Het overige nu ſijner woorden, ofte Daden, ſtaat geſchreven in't Boek van Gad, van Iddo, Jeſaia &c.* Voor welke dikmaal aangetooge Kronijk-boeken der Koningen Iſraels en Juda, men deſe Boeken niet en moet opnemen, dewijle die doe ter tijd noch niet geſchreven waaren, en ook alle die dingen niet en verhalen die daar geſeid worden in die Kronijken beſchreven te zijn. Invoegen datmen die aangehaalde Kronijken, moet houden voor Burgerlijke Tijd-beſchrijvingen der Koningen Iſraels, uit het welke ons de Heilige Geeſt alleen heeft nagelaten, wat hem goed en de Kerke noodig dagt; latende de reſt ſonder ſchade van de Heilige Boeken te looir gaan; alhoewel uit het laatſte kapittel ſchemeragtig ſchijnd te blijken, dat in deſelve aan eenige noch behoude Boeken van Samuel gedagt word.

Inhoud van de Boeken der Kronijken.

In de negen eerſte Hooftſtukken ſietmen d'afkomſten en Stamhuis-rollen, van Adam tot op Abraham; en daar na der Affettelingen Abrahams tot op Jakob in verſcheide Stammen afgedeeld, en van daar tot na de Babyloniſche gevangenſchap. 't Gene in geen van de voorige Heilige Boeken ſoo wijdloopig geſchied is. Waarom ook eenige Joden hebben geloofd, dat Ezdras ſekere groote Boeken der Geſlagt-reekeningen ſoude gevonden hebben, uit welke hy dit Boek heeft te ſamen geſteld: overſlaande 't gene daar in gebrekkig was: waar uit na haare meening alle die onverſtaanbare moejelijkheden, die ſy noch niemand ſooſe meenen, oploſſen kan, ontſtaan zijn. Doch andere willen, dat Ezdras de Boeken der Geſlagten geenſinds gebrekkelijk overgedragen heeft, maar dat na ſijn dood die Boeken, uit welke hy ſijn Geſlagt-regiſters genomen heeft, vergaan zijnde, te weeg hebben gebragt, datmen gantſch onwetende in de Geſlagt-reekeningen geworden is; ſoo datmen niet naſporen kan, waarom alles in deſe en diergelijke Geſlagt-reekeningen des Bybels, dus of ſoo geſteld is, ſchoon dat deſelve nochtans wel en regt geſteld zijn. Van Nehemias word ook getuigd, dat hy het Geſlagt-regiſter vond, van de gene die in de eerſte Optogtonder Zerubabel waaren uitgetogen; als te ſien is kap. 7. vers 5, 6. &c. En alhoewel dit Geſlagt-regiſter ſchijnd te verſchillen van

Waar uit Ezdras de Geſlagt-reekeningen in de Boeken der Kronijken heeft te ſamen geſteld.

't gene

Digitized by Google

't gene dat by Ezdras kap. 2. geſien werd; ſoo moetmen daar over aanmerken, dat het Regiſter by Ezdras in Babylonien opgeſteld is, en de ſulke bevat, die ſig aldaar aangaven om mede op te trekken; onder welke Reis-vervaardiging waarſchijnelijk eenige van ſinnen veranderden, ſtierven, of om andere beletſelen daar gebleven zijn. Invoegen het Geſlagt-regiſter by Nehemias, eerſt na haare aankomſt in Judea gemaakt ſchijnd, often minſten wederom overſien is. En gelijker mogelijk ook eenige noch naderhand goed vonden op te gaan, ſoo iſſet noodſakelijk moeten geſchieden, dat in dit Regiſter eenige min en andere meer geſteld zijn, als in 't voorige aangeteekend waaren. Voorwaar men moet de nuttigheid van deſe en alle andere oude Geſlagt-regiſters der Joden, geenſinds kleen in de Heilige Boeken agten, nademaal God deſelve voortijds met een byſondere ſorge, en om verſcheiden oorſaken heeft laten beſchrijven en bewaren: want behalven datmen t'allen tijde daar in de waarheid van de Schepping en het begin des Menſchelijken geſlagts, met den voortgang der Weereld door alle voorname voorvallen der geſchiedeniſſen, konde ontwaar worden, ſoo dienden deſelve voornamelijk om Gods Volk buiten vermenging der Heidenen wel onderſcheiden te houden: gelijkſe ſulks ook ſeer ligt konden doen elk in haare Stam. Ook gaven deſe Geſlagt-regiſters groot behulp in de geſchillen der Erffeniſſen, Schattingen, Houwelijken en anders: waar van voorbeelden te ſien zijn, Ezra 11: 59, 62. Nehem. 7: 5. tot 64. Gelijkmen in d'hedendaagſche Burgerlijke Geregts-ſaken, dikmaal door 't opſoeken van een Geſlagt-boom, ymands geregtigheid toewijſt. Ook hadde de bediening des Prieſterdoms, de Geſlagt-reekening ten hoogſten noodig, op dat men weten mogt, wie uit de Stamme Levi was en tot den Altaar mogt naderen: Ja God lietſe noch te noodſakelijker beſchrijven om des Meſſias wille, op datmen die wel kennen en onderſcheiden ſou konnen, uit Juda geſproten te zijn: waar op den Apoſtel ſiet Hebr. 7: 14. En den Euangeliſt Mattheus ook met geen ander inſigt ſijn Euangelium van deſe H. Geſlagt-reekening begind, als om te bewijſen dat Jeſus van Nazareth uit den geſlagte Davids en van Abrahams zaad was. En zijn niet alleen duſdanige Geſlagt-regiſters van yder in 't byſonder met groote vlijt beſchreven en bewaard tot gedagtenis en volmaaking ſommiger Familien; maar daar ſijn ook openbare of groote algemeene Geſlagt-reekeningen gemaakt, die in de gemeene Staats bewaar-Kaſſen, en buiten twijffel in den Tempel ordentlijk geplaatſt waaren: uit welkmen in alle verlegentheid, buiten argwaan van vervalſing, alle twijffelingen gemakkelijk weg nemen kon. Hoedanige Geſlagt-rekeningen men moet agten alleen tot het Oude Teſtament te behooren, en nu in het Nieuwe geen plaatſe hebben konnen: want dewijl alle die dingen voornamelijk ſagen op Chriſtus, en de XII. Stammen daar toe niet alleen van malkander onderſcheiden, maar dat ook gantſch Iſrael van alle de Heidenen onvermengd moeſte blijven; ſoo heeft ſulks noodwendig beginnen op te houden met de komſte van den Meſſias, die het Geſlagt-boek als 't waare verzegeld heeft. Gelijk dan ook de geheele Ondergang der Joodſche Republijk, en d'on-herſtelbare verſtrojinge des Volks daar op volgende, te weeg heeft gebragt, datſe hare Stammen niet meer en hebben konnen onvermengd bewaren: waarom ſy dan ook ſelver leeren, dat de Meſſias, als hy komd, onder veel andere heilſame dingen, ook de vervalle Geſlagt-regiſters herſtellen ſal. Doch ſien deſe menſchen niet datſe dwalen? Want hoe nu? Sy verwagten immers den Meſſias ſekerlijk uit den geſlagte Davids? Hoe ſullen ſy hem dan kennen, daar ſy ſelve wel weten dat Davids geſlagte niet meer te vinden is: en niemand onder hen ſijn

Hoe het Geſlagt-regiſter van Nehemias van Ezdras kan verſchillen.

Nut van de Geſlagt-regiſters in de Heilige Boeken.

De Geſlagt-regiſters waren ook voornamelijk om de Meſſias te kennen.

Waarom de Joden haar geſlagten niet langer hebben konnen bewaren.

Joodſche ongerijmdheid.

Digitized by Google

ſijn eigen Vaderlijke Stamme meer en kend: Ja dat na haar eigen ſeggen, de Meſſias ſelfs haar de verloorene Geſlagt-regiſters, daarſe hem uit kennen ſullen, eerſt na ſijn komſte ſal moeten herſtellen en verniewen? Maar hoe ſouden doch deſe verlaten menſchen, hare geſlagten langer konnen vinden; die behalven de vermenging van ſoo veele Stammen, eerſt in de Aſſyriſche, daar na in de Babyloniſche gevangenſchap, en doe onder de Syriſche Koningen, en ten laatſten in de uiterſte rampen door de Romeinen geleden, nu al ſoo veele Eeuwen, onder Heidenen en Chriſtenen ſonder Tempel en Offer, verdrukt en buiten haar Vaderland verſtroid zijn geweeſt; en dat onder die Staat-verwiſſelende tijden, hare Vrouwen en Dochters door de baldadigheid der uitheemſche Soldaten, ſoo vaak geſchonden, misbruikt en bevrugt geworden zijn, dat onder hen veele Kinderen uit Baſtaardie gebooren zijn. Daarmen dan klaarlijk uit de nature der ſake ſiet, dat God d'agtervolging deſer Geſlagt-reekeningen door ſoo opmerkelijke voorvallen heeft doen uitſchrabben; behoefdmen na geen verder oorſaken om te ſoeken: alhoewel ook ſommige der Ouden, daar van reden hebben poogen te geven. Dus meendmen uit Euſebius, dat Herodes de Joodſche Geſlagt-regiſters over al nauwkeurig opgeſogt hebbende, deſelve verbrand heeft, op dat hy ſijn geringe af-komſt daar door bewimpelde. Ofte gelijk ook andere meenen, om daar door te beletten, dat'er niemand uit de Stamme Juda of den Huiſe Davids het hoofd mogt opbeuren, om eenig regt aan de Kroon af te vorderen. En alhoewel Joſephus ſulks in ſijnen tijd niet en wilde geloofd hebben; egter weten wy door een veel-eeuwige ervarentheid, dat, het zy door welke rampen ook deſe Geſlagt-regiſters vernietigd en uitgewiſt zijn, datſe immers nu niet meer voor handen zijn; en dat'er al ten tijde der Apoſtelen, Ja ſederd de Babyloniſche gevangenſchap, ſelfs onder de Joden veele verſchillen en twiſt-vragen over zijn geweeſt; die van Eeuw tot Eeuw vermeerderden en tot het on-eindig voortliepen: ſoo dat, hoe groote Boeken ſy daar over maakten, daar egter geen doorkomen meer aan en was. Waarom dan ook Paulus alle die uitgediende dingen, neffens de dwaſe en ydele verdigtſelen wil geſteld hebben: ſchrijvende aan Timotheus; dat hy *ſommige beveelen ſoude, haar niet te begeven tot fabelen en on-eindige Geſlagt-reekeningen, welke meer twiſt-vragen voortbrengen dan ſtigtinge Gods*, 1 Tim. 1: 4. Ja hy belaſt Titus dat hy ſig aankanten ſou, *tegen de dwaſe vragen en Geſlagt-reekeningen*, Tit. 3: 9. Waarom wy dan ook op de vermaning des Apoſtels van deſe ſtoffe willen af-laten. In de volgende xx kapittelen des eerſten Boek der Kronijken werden ons de voorvallen onder David, en inſonderheid den overſchat-rijken voorraad tot den Tempel-bouw, dien Salomon uitvoeren ſou, beſchreven: als mede hoedanige Ordinantien, David ontrent de Godsdienſt en 't beſtuur der Republijk gegeven heeft. Dat nu met dit en 't volgende Boek, de Boeken van Samuel niet verkort of geenſinds ten agteren geſet worden, ſulks meenen ſommige dat in de woorden van den H. Schrijver ſchemeragtig geſien word; wanneer hy vers 29. van 't laatſte kapittel des eerſten Boeks, daar David ſterft, ſegd; *De geſchiedeniſſen nu des Koning Davids, de eerſte en de laatſte, ſiet die zijn geſchreven in de geſchiedeniſſen Samuels des Sienders, en in de geſchiedeniſſen des Propheten Nathans, en in de geſchiedeniſſen Gads des Sienders.* Welke Mannen, die ook in 't leven van David in weſen waren, van ſommige voor de regte Schrijvers of Autheuren van de Boeken Samuels, gehouden worden. Het tweede Boek vervolgd onafſcheidelijk het eerſte, en bevat na ſommiger reekening tot op de wederkeering uit de Babyloniſche gevangenſchap, ontrent 472 Jaaren. Men kander niet duiſterlijk

Waarom Herodes de Joodſche Geſlagt-regiſters ſou verbrand of aan een kant geholpen hebben.

Geſlagt-rekeningen des Ouden Teſtaments behooren ook tot de afſchaffing der Ceremonieele dingen.

in

Digitized by Google

in ontwaar worden, dat Ezdras, diemen de waarſchijnelijke Schrijver houd, voornamelijk voor heeft, om de geſchiedeniſſen onder Salomon en naar hem, den voortgang en einde der verdere Koningen van Juda naukeurig te verhalen; niet tegenſtaande ook in het ſelve nu en dan van de Koningen Iſraels, ſederd datſe van Davids Huis waren afgevallen, gerept word; waar van het laatſte met het Boek van Ezdras gemeen is. De reden van ſulken breeden verhaal kanmen giſſen deſe te zijn; namelijk dat gelijk den waren Godsdienſt alderſuiverſt onder Juda bewaard was, ſelfs naar dat d'andere Stammen al naar Aſſyrien weg-gevoerd waren, den Meſſias ook daar uit moeſte verwagt worden: ſulks dat boven de Geſlagt-regiſters, ook de Daden in en onder de Koninglijke Bloedverwantſchappie van David, neerſtig in de Kerk moeſten aangeteekend blijven; op dat de beloften Gods eenmaal in der tijd, ſouden waaragtig bevonden worden. Dus ſietmen dan daar in de Volg-reeks der Koningen van Juda, ſederd Rehabeam Salomons Soon, onder wien de ſcheuring geſchiede; en hoe Jeroboam tot Koning der x. Stammen Iſraels verkoren wierd. Welke Koningen van Juda in Orden gevolgd zijn; ABIA, ASA, JOSAPHAT, JORAM, AHAZIA, JOAS, AMAZIA, UZZIA, JOTHAN, ACHAZ, HISKIA, MANASSE, AMON, JOSIA, JOTHAZ, JOJAKIM, JOJACHIN en ZEDEKIAS: overſlaande ATHALIA, een ſlordige en Tyrannige Vrouwe, welke AHAZIA in het Rijk volgde. Onder welke Koningen wel veele afvallige Afgodendienaars geweeſt zijn, doch andere wederom de ware Godsdienſt yverig toegedaan waren: gelijk in Aſa, Joſaphat, Joas, Amazia, Uzzia, Jothan, Hiskia en Joſia geſien word. En alhoewel ſommige der goede Koningen te mets afgevallen, en wederom eenige weinige der quade, tot het goede bekeerd zijn, waar onder Manaſſe geteld word; nochtans hebbender maar drie derſelve by de Hebreen, de getuigenis van een volkomen lof weg-gedragen, als te ſien is in 't Boek van den Prediker; daar kap. 49: 5. geſeid word: *Uitgeſonderd David, Hiskias en Joſias, hebben ſy alle mishandelinge begaan. Want ſy hebben de Wet des Alderhoogſten verlaten: de Koningen van Juda zijn beſweken.* En heeft God in alle deſe tuimeling aan ſijne zijde, nooit nalatig geweeſt ſijn Volk door den dienſt der Propheten en Heilige Mannen te ondersteunen, en tot den waren Godsdienſt ernſtig te laten vermanen: gelijk van de tijden Elia en Eliſeus af tot op Ezechiel en Daniel toe, te ſien is. En gelijk deſe Mannen eindeling van de meeſte der Grooten in Iſrael, veel eer beſpot dan gehoord begonden te worden, ſoo heeft hen God ook ten laatſten den Babyloniſchen Nebukadnezar op't lijf geſonden, en de Joden als een verlaten en overwonnen Volk na Babylonien doen wegvoeren, daarſe Lxx Jaren gebleven zijn; tot dat Cyrus, die de Babyloniſche Monarchie aan de Perſiſche Kroon hegte, hen vryheid gaf om na haar Land te keeren; gelijk in de volgende Boeken van Ezdras en Nehemias te ſien is. Uit welkers begin wy dan ook ontwaar worden, dat het Boek van Ezdras, onafſcheidelijk volgd op den uitgang van 't laatſte der Kronijken: als waar in ons dien Schriftgeleerden Man, de Soon van Azaria, derſelver wonderbare verloſſing uit die gevangenſchap en wederkeering, beneffens het herſtel der Joodſe Godsdienſt en Burger-beſtuur, ſeer net aangeteekend heeft. Gelijk hy dan ook vaſtelijk voor den eigen Schrijver van dit Boek gehouden werd. En zijn alle die verhaalde ſaken den Joden over 't hoofd gekomen, gedurende de Perſiſche Monarchie, welke onder Cyrus haar begin nam; alhoewel'er over de Volg-reeks der Perſiſche Koningen die in deſe Boeken voorkomen, eenig verſchil by de Geleerde is, doch die geenſinds van heel groot belang zijn; als onder de vertooning der vier

Koningen van Juda.

't Boek van Ezdras.

Wat tijd en geſchiedeniſſen in 't Boek van Ezdras voorkomen

Digitized by Google

Monarchien ſal geſien worden. Gelijk mede de volgende Hiſtorie van Nehemias de Soon van Hachaljah; ſijn begin neemd van het twintigſte Jaar des Konings Arthaſaſtha den Tweeden, wiens Overſte-ſchenker deſe Nehemias was. Welk Boek hy ook ſelfs geſchreven ſchijnd te hebben; alsmen uit veele plaatſen ſou konnen betoogen. Sommige hebben dit Boek, het *Tweede Boek van Ezdras* genoemd, om dat het de geſchiedeniſſen en Daden begrijpt die te gelijk onder Ezdras en Nehemias voorgevallen en gedaan zijn: Waarom de Hebreen en Grieken ook deſelve voor een Boek gereekend hebben. Gelijk wy dan mede hier vooren hebben geſien, datſe met het Boek van Eſther, te ſamen een van de XXII Aal-oude Boekrollen der Joden uitmaken. Ja het ſchijnd ook op dien grondſlag te ſteunen, dat eenige Griekſe of Latijnſche Schrijvers, aan het Derde en Vierde Boek Ezdre (datmen met groot regt onder de Apokryphe Boeken uitſteekt) ſoodanigen naam-getal opgedragen hebben. Doch den aanvang derſelver Boeken, toond genoegſaam, datſe noch op Ezdras, noch op Nehemias eenig gevolg hebben: als beginnende ſelfs voor de Babyloniſche gevangenſchap. Daarwe ook ſien dat dien Schrijver het Vierde Boek, noemd, *Het Tweede Boek des Propheten Ezdre*, ſiet kap. 1. En alhoewel by Nehemias op het twaalfde kapittel, van Darius Codomannus, die de laatſte der Perſiſche Monarchen was, welke van Alexander overwonnen is, gewag gemaakt werd; egter ſchijnd het dat de Hiſtorien des Ouden Teſtaments, voor ſoo veel die in de Kanonijke Boeken aangeteekend zijn, met dit Boek een einde nemen; namelijk onder de Regeering van Artaxerxes Mnemon, die de VII. der Perſiſche Koningen was: 't gene ſeer ligt kan ingeſchikt worden, alsmen aanmerkt dat de drie laatſte ſlegts 33 Jaren het Gebied in handen hebben gehad. En alhoewel Nehemias Boek van het Boek Eſther gevolgd word, egter moetmen de Hiſtorien daar in verhaald, aanmerken, het Boek van Nehemias, en een gedeelte van Ezdras, in tijd voor te gaan; 't gene genoegſaam uit Ezra 4. vers 6. daar van de Koning AHASUEROS (dat is waarſchijnelijk de vermaarde XERXES) gewag gemaakt word. En werd deſe Hiſtorie het *Boek van Eſther* genoemd, om dat die ſelve Koningin, daar in de voornaamſte Perſoonaadje, en de grootſte Rol ſpeeld. Men verneemd in het ſelve een verhaal van den Staat der Joden die na de Babyloniſche gevangenſchap in Babel en elders gebleven waren: want deſe Eſther van Ahaſueros, in plaatſe van ſijn verſtooten Wijf Vaſthi, tot Koninginne verheven zijnde; lei eenen hoovaardigen Haman toe, om uit ſpijt tegen Mordechai die hem ſijn vlei-ſugt weigerde, alle de Joden uit te delgen; 't gene hem door Gods Voorſienigheid en 't beleid van Eſther miſlukte, en met ſijn tien Soonen aande Galg hielp. Men houd voor vaſt dat deſe Hiſtorie ook van Ezdras geſchreven is, ofte mogelijk wel ſelfs van Mordechai; want ſulks ſoumen ſchemeragtig mogen afnemen uit kap. 9: 20, 32. Of het ſchijnd ten minſten datſe uit een Boek van Mordechai genomen is: 't gene egter het geſag des ſelfs geenſinds verminderd: want het is niet om de Hiſtorie des Perſiſchen Konings beſchreven, maar om deſe Joodſche Hiſtorie in de Kerk te behouden; zijnde alleen tot verſekering en om de waarheid daar van aan haar en ons geſtand te doen, meeſtdeels getrokken uit de Kronijk-boeken der Koningen van Meden en Perſen, gelijk den Schrijver kap. 10: 2. aanteekend. Waarom men ſig niet al te ſeer en moet verwonderen, dat daar in den Naame Gods niet gedagt en word; alhoewel'er ſommige ſig aan ge-ergerd hebben. Doch het is ſeker genoeg dat het de Joden t'allen tijden ſeer hoog geagt, en ſelfs neffens Moſes en boven alle de andere Schriften gewaardeerd hebben: Ja ſchoon

't Boek van Nehemias.

Neh. 12. 22.

De Kanonijke Hiſtorien des Ouden Teſtaments eindigen met Nehemias.

Het Boek van Eſther.

Het Boek van Eſther is waarſchijnelijk van Mordechai geſchreven.

ſy

Digitized by Google

sy gelooven, dat veele der Prophetische Boeken in de dagen van den Messias sullen afgeschaft worden, soo vertrouwen sy nochtans dat het Boek Esther, en de Vijf Boeken Mosis sullen behouden blijven.

En gelijkwe uit het einde deser Historie ontwaar worden, dat'er een Jaarlijks Feest ter gedagtenis deser wonderbare verlossinge der Joden, ingesteld wierd, die geen einde en soude nemen in haren zade; alsoo onderhouden deselve ook noch twee Vier-dagen, op het Feest datse *Purim* noemen; van den naame *des* PURS, dat op 't Persisch soo veel is, als *des Lots*, welke Haman hadde geworpen om al de Joden om den hals te brengen. Dit Feest plagten de Joden van ouds volgens dese instellinge, te houden op den 14 en 15 dag der Maand ADAR: Makende vreugde Maaltijden, en oeffenden de sendinge van Tafel-gerigten aan malkander, en uitdeeling aan d'Arme: diergelijke *Sending van Deelen* Nehem. 8: 11, 13. gesien werd. Thans onderhouden sy het selve noch seer sorgvuldig, doch meest met brassen en suipen. Sy lesen het Boek Esther in hare Synagoge geheel door, en roepen onder dies meenige Vloeken tegen Haman, en veele Zegeningen over Esther uit. En 't gene haar tot drinken en swelgen niet weinig aanset, is mogelijk dit, dat in haren Talmud geleerd word, dat een mensch gehouden is, sig op het Feest Purim soo dronken te drinken, dat hy tusschen Vloek en Zegen geen onderscheid meer en kend. Gelijkse dan ook noch heden de oude gewoonte van sendinge aan malkander, en de gaven van spijse of Geld aan de Armen onderhouden. Besluitende met dusdanigen Smul-avond, alle de Feesten van 't gantsche Jaar; dewijl het haar laatste Feest is tot aan het Paascha. Geloovende daar by, dat alle Feesten in de dagen van den Messias sullen afgeschaft worden, behalven het Feest *Purim* en den Grooten Versoen-dag: Want dat de *Dagen Purim* geen einde nemen sullen, besluiten sy uit kap. 9: 28. Maar gelijk dit Feest ingesteld wierd van Mordechai, kap. 9: 20, 21. en dat het selve ook, *Den Feest-dag van Mordechai* genoemd word, 2 Mach. 15: 37. alsoo dwalen die menschen seer, welke uit dese Historie meenen te grondvesten, dat dit Feest tot het Jodendom behoord, en dat het een laater Insetting van de Groote Joodsche Synagoge, en alsoo ook een Feest des Ouden Testaments is: willende daar mede leeren, dat de Kerke een algemeene magt heeft, om nieuwe Ceremonien en Feest-dagen in te setten, diemen verpligt is te Heiligen en te onderhouden: Daar dit Feest wel ingesien, van de Joden alleen by wijse van aanrading aangenomen, en Burgerlijk ter blijder gedagtenis harer verlossing, geern onderhouden is. Gelijker ook geene voorbeelden zijn die bevestigen, dat de Joden dit Feest met eenige Godsdienstige Ceremonien, Offerhanden, Heilige Ruste of diergelijke vereerd hebben. Schikkende selfs desen Veertienden dag soodanig, datse nooit op een Sabbath heeft konnen vallen; waar vanwe nu niet verder sullen spreken, om dat onse Godsgeleerde sulks breed genoeg tegen die van de Roomsche Kerk uitgehaald en bewesen hebben. Gelijkwe ook hier niet willen ophalen, wat van de geloofbaarheid van het Apokryphe Aanhangsel des Boeks Esther te houden is; 't welke in 't Grieks geschreven, en seer verschillig, ja tegenstrijdig met het Hebreeuwsche Kanonijke Boek gevonden word; om datwe met opset in een ander Hooftstuk over alle die afgesonderde Schriften spreken sullen. Gelijkwe ook alle de Grillen, met welke d'hedendaagsche Joden dit Feest vieren, ongemoeid voorby gaan. En of wel sommige deser Historie-boeken tot den volgenden Rigt-draad der Joodsche Historien schijnen te behooren; gelijk de Boeken der Machabeen beginnen kort op het eindigen der Persische Monarchie, en begin

Feest-dag ter gedagtenis van de verlossing der Joden.

Joodsche Vastel-avond.

't Feest Purim hoe alleen by de Joden aangenomen.

Digitized by Google

der Griekſe onder Alexander de Groot, na wiens dood het Rijk in vier Hoornen verdeeld wierd, volgens Dan. 8. Nochtans verpligt ons de Rang der Heilige Bybel-boeken deſelve noch voor een oogenblik over te ſlaan; op datwe die veel-geagte geſchriften, welkwe tuſſchen 't Kanonijke Boek van Eſther en de Propheten, ingeſchikt vinden; namelijk het Boek van Job, de Pſalmen, de Spreuken, den Prediker en het Hoogelied Salomons, onder de Goddelijke Schriften geenſinds mogten vergeten. Want om dat deſe Boeken eigentlijk geene Hiſtorien bevatten, nochte deſe Schrijvers geheel en al niet onder de Prophetiſche Boeken geteld zijn, ſchoon in de Pſalmen en 't Hoogelied voorname prophetien gevonden worden, daarom ſchijnenſe van over lang deſe Rang gegeven te zijn: niet tegenſtaande dat de ſelve in een vroeger tijd dan veele der voornoemde, voortgebragt zijn. Waarom dan ook ſommige deſe voor een ſoort van Heilige Boeken houden, die voornamelijk tot de Geboden en Voorbeelden des Levens dienen; alhoewel het Boek van Job, t'eenemaal ook als een waaragtig Hiſtoriſch voorval, moet aangemerkt worden.

Het Boek van Job vervat een ware Hiſtorie en geen verdigtſel als ſommige meenen.

Dat nu het Boek van Job geen Poëtiſch verdigtſel is, daar in dien Man alleen tot de Zede-leer ingevoerd word, gelijk Thomas Hobbes en eenige meenen; blijkt behalven de getuigeniſſe van den Apoſtel Jacobus kap. 5: vers 11. uit Ezechiel 14. want hy ſpreekt daar vers 14. met deſelve ſekerheid van Job, als hy van Noach en Daniel ſpreekt. Ook geven de ſekere benamingen, van Perſoonen en Volken en Landſchappen, daar in genoemd, geen kleen bewijs aan deſe waarheid. Ook werd'er niet onwaarſchijnelijk gegiſt, dat deſen Man geleefd heeft, ontrent de tijd dat Iſrael in Egipten woonde, of in hare Uit-togt was onder Moſes. En meenen ſommige dat Geneſis 36. van Jobs Maagſchap of Voor-ouders eenig gewag gemaakt word. Ja daar ontbrekender geen die Moſes ſelfs voor den Schrijver van dat Boek houden; alhoewel wy met geen ſekerheid ons zegel daar aan ſouden durven ſteken. Doch wie het ook geſchreven mag hebben, immers en wil Hobbes niet gedoogen datmen Job ſelfs voor den Schrijver houd; om dat meend hy, het ſelve in Gedigten opgeſteld zijnde, niet en ſchijnd toe te laten, dat een Man met ſoo veel ſmerten geſlagen, noch luſt tot de Digt-kunſt ſoude gehad hebben; doch dat is ſeer blaauw: want hy ſouw het immers naderhand, en wanneer hy wederom overvloedig in zegeningen, en in Kinderen en lankheid van dagen is gekroond geworden, en alles overwonnen hadde, gerijmd konnen hebben. En datmen hier tegen inbrengd, dat Job te mets tot ſijn eigen lof ſpreekt (gelijkook van Moſes en andere opgehaald word van de Bybel-vitters) ſulks doet weinig ter ſaak; want ſy halen ook hare feilen en ſonden op, waar af men de voorbeelden van beide in de Pſalmen niet loochenen kan. Daar-en-boven moetmen de Boeken van de Goddelijke Mannen geſchreven, niet aanmerken alleen uit menſchelijk brein of wil en oogmerk voortgekomen te zijn: want die ſoo doet, maakt ſig onbequaam om daar wel en verſtandelijk van te oordeelen. Overleeſt ook met aandagt het Berigt dat onſe Overſetters voor dat Boek gegeven hebben.

't Boek der Pſalmen.

Het Boek der Pſalmen is van alle tijden met ſoo veel heerlijke benamingen genoemd, dat'er niets by te voegen is, en de latere Godsgeleerde moeten daar van met regt bekennen, dat de Kerke dien ſchat nooit genoegſaam heeft weten te roemen: Als in de welke niet alleen veel heilſame leeringen en Geboden des Levens, maar ook de eigenſchappen Gods en des Meſſias, in veele Prophetiſche Voorſeggingen, openbaarlijk aangeweſen zijn. Men vind ook in deſelve ontelbare Geboden, Lofzangen, Dankſeggingen en

ver-

Digitized by Google

verheerlijkingen van Gods Deugden. Waarom het de Joden TEHILLIM of TILLIM, dat is *Lofzangen* of *Prijſingen* noemen. En zijn ons de Pſalmen ook meer dan eens van de Saligmaker aanbevolen te onderſoeken, als Schriften en Liederen in welke van hem te leſen ſtond. Sy dragen volgens de Griekſe vertaling den naam van *Pſalmen*, na ſeker ſoort van Geſangen diemen veelſinds op Muſijk-tuigen van dien naam, door het toetſen der vingeren, eertijds in den Tempel en by d'Oude plagt te ſingen; alswe in de Tempel-bouw nader ſullen afgebeeld ſien. Ook dragenſe den naam van *Davids Pſalmen*, om datſe wel meeſt van hem gemaakt zijn: gelijk hy ook 2 Sam. 23: 1. geroemd word; *Lieflijk geweeſt te zijn in de Pſalmen Iſraels*. Daar hy dan ook ſelfs getuigd, dat God hem daar toe door ſijnen Geeſt gaande maakte, vers 2. De reſt zijn van andere Propheten en Mannen Gods, als Moſes, Aſaph &c. gemaakt: als mede ſommige van Ezdras, en mogelijk eenige Godverligte Leviten na de Babyloniſche gevangenſchap; gelijk ſommige uit Pſalm 137. beſluiten. Welke Ezdras mogelijk ook wel de gantſche verſameling aller Pſalmen gedaan heeft; ſonder datter nochtans agt gegeven is, op de orden van tijd. De Joden hebbenſe in 't geheel in vijf Deelen of Boekjes afgedeeld; het eerſte eindigd met den 41. Pſalm. Het tweede met den 72. Het derde met 89. Het vierde met 106. En het laatſte met den 150. Doch de Saligmaker noemd het alleen, *Het Boek der Pſalmen*, Luc. 20: 42. En wy hebbenſe hier vooren onder de XXII Boeken des Ouden Teſtaments in twee Boek-rollen afgedeeld geſien. Voorts en kan niemand ontkennen, of het Boek der Spreuken vervat ontelbare Zedeleſſen, tot betragting van ware wijsheiden deugd, dat is, Wellevendheid en Vreeſe Gods; gelijk de Inleiding aan het begin haaſt openbaar maakt. Sulks daar in door ontknoopte beknopte Zin-ſpreuken, Deugd en Ondeugd, Wijsheid en Dwaasheid, als in een Evenaar nauwkeurig tegens malkanderen afgewogen worden. Sy ſchijnen meeſt alle van Salomon voortgebragt; of gelijk onſe Overſetters in den Inhoud voor dat Boek ſpreken; het ſchijnd dat Salomon ſelfs deſe Spreuken, na ſijn leerrijke Voorreden der negen eerſte Hooftſtukken (die vol zijn der Hemelſche wijsheid in 't gemeen, en in 't byſonder van Jeſus Chriſtus, de Eeuwige Wijsheid, en ſprekende Woord des Vaders) van het tiende tot het vijf-en-twintigſte Hooftſtuk beſchreven heeft. En dat de volgende tot aan het dertigſte, uit laſt van den vroomen Hiskias, ter tijd dat hy 't vervallen Rijk herſtelde, uit Salomons eigene kladden of andere Heiliger Mannen Aanteekeningen en Memorien, uitgeſchreven en t'ſamen geſteld zijn. In 't dertigſte Hooftſtuk werden de woorden van Agur de Soone van Jake vervat, alsmen uit het begin ontwaar word. En in 't laatſte, de leeringen van Bathſeba Salomons Moeder, die hy aangenomen; opgeteekend en de Kerke Gods tot onderwijſing nagelaten heeft. En gelijk ſijn Hoogelied van ſommige niet en is konnen onder 't getal der Heilige Boeken opgenomen worden; wanende dat het ſelve ſlegts een menſchelijk gedigt is, dat Salomon, of ymand anders uit vlei-ſugt, dien Koning te geval, ter eeren van ſijn Bruid gemaakt heeft; nochtans hebben andere die verder ſien, al van ouds met meerder Godvrugtigheid, als ſommige ſpotters, ja ſelfs als de ernſtige Grootius, 't ſelve voor een diepſinnige Prophetiſche ſamenſpraak tuſſchen Chriſtus en de Kerke opgenomen, en ook ſeer welvoegſaam tot die ſaak verklaard. Even gelijkmen ſoo ook den 45. Pſalm opnemen moet: Want daar in werden onder verbloemde ſpreekwijſen, ſeer aardig de gelegentheden der Kerke in verſcheide Staaten aangeweſen. En om dat in 't ſelve Boek ſommige uitdrukkingen voorkomen, die een

Luc. 20: vers 42.

Van wien de Pſalmen gemaakt zijn.

Het Boek der Spreuken.

Het Hoogelied hoedanig van ſommige qualijk opgenomen.

Salomons andere Schriften.

Digitized by Google

dertel gemoed ligt een ſlinkſe beduidenis ſou konnen aandrajen, ſiet daarom hebben de Joodſche Rabbinen (alhoewel niet ſonder over-Godsdienſtigheid) gewild, dat niemand dit Lied van Salomon, nochte het begin noch einde des Propheten Ezechiels leſen ſoude, voor dat hy den Ouderdom van dertig Jaaren had. Alhoewel ſy daar in ſeer wel geoordeeld hebben, dat alle die dingen een Mannelijk verſtand, en een vaſt gemoed vereiſchen, omſe buiten alle verkeerde herts-togten, met nut en ſtigtinge te overwegen. Dus ver van de Heilige Boeken die in den Rang der Heilige Schriften op de Hiſtorie-boeken volgende, ons als met de hand tot die der Propheten hebben ingeleid; doch van welkwe een weinig hier na ſullen ſpreken; om datwe in 't volgende Hooftſtuk noch een Hiſtoriſch-voorbereidſel hebben op te maken, dat ons niet alleen tot het wel verſtaan der Bybelſche Hiſtorien, ſoo veel die met de Weereldſche Heerſchappyen en wiſſelvalligheden der Monarchien ſamenloopen, ſullen konnen afrigten; maar ons ook tot een welvoegſame toetakeling ſal verſtrekken, om veele Prophetiſche voorſeggingen, rakende de tijden van de komſte des Meſſias, en den Staat der Kerke voor den Ondergang der Joodſche Republijk, in haar eigen draad en tijd, verſtandelijken t'huis te brengen. Gelijkwe daar door ook alle die verwarringen in de Joodſche ſaken, ſederd twee of drie honderd Jaaren voor Chriſtus, voornamelijk onder de Syriſche en Egiptiſche Koningen voorgevallen, uit de Hiſtoriſche Boeken der Machabeen en den Propheet Daniel, door een nette Volgreeks deſer Gebied-hebbers, (van welk eenen *Seleucus Nicator* na de dood van Alexander de Groot, neffens drie andere Hoornen of Koningen, de Griekſe Monarchie, verdeeld in handen kregen) ontwarren, en tot een merkelijke verligting der Bybel-ſchriften en der Joodſche vergetelheid, uit veele bewindſelen ontſwagteld ſullen ſien. 't Selve daar toe van verre, en als van het uiterſte begin der Aſſyriſche, of eerſte Monarchie der Weereld, onder welke de Heilige Patriarchen gebloeid hebben, ophalende; tot dat de Joden ten laatſten met het ondergaan van de Griekſe Monarchie, onder de Romeinen gekomen, en geheel Syrien niet alleen tot een Provintie of verwonnen Landſchap van Lucullus, Pompeus en Cæſar gemaakt is; maar ook tot de tijd dat het Joodſche Volk, na dat haren Raad, Jeſus van Nazareth de waare Meſſias gedood hadden, door een onverſettelijk Oordeel Gods geſtraft, en onder veelerlei rampſpoeden en elenden jammerlijk ondergegaan en verſtroid geworden zijn tot op den huidigen dag.

Dat den Op- en Ondergang der Aardſe Monarchien grootdeels met de H. Hiſtorien ſamenloopen.

TWEEDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

WAnneer den Bundel der Heilige Boeken *opgeſloten, en de onfeilbare* Bybelſche Hiſtorien *geëindigd zijn. Nut der* Apokryphe Boeken *en* Joodſche Hiſtorie-ſchrijvers. *Om wat reden alleen ſommige der* Aardſche Koningrijken *in de Heilige Hiſtorien gedagt worden; en hoedanigen* Duiſterheid *het ſtilſwijgen der Goddelijke Schriften, aan de* Oudſte geſchiedeniſſen der Weereld *heeft te weeg gebragt.* Eerſte Monarchie der Weereld, *by wien opgerigt.* Nimroth *wanneer hy* Babel *kan gebouwd hebben. Van* Seven Koningen *die uit de* Chaldeen *en* Arabiers *ontrent* 440 *Jaaren voor* Nimroth *geregeerd hebben.*

Aſſy-

Aſſyriſche Rijk *wanneer begonnen; en ofmen voor de* Bouwing van Babel *alleen in* Tenten *woonde.* Kinderen der Menſchen *wie die waren, en hoe-ſe ſig van 't* Volk Gods *of de* Kerke *hebben afgeſcheiden. Dat'er voor de* Sondvloed *waarſchijnelijk* Steden *geweeſt zijn. Dat* Moſes *meeſt werk gemaakt heeft, de Dingen van de* Kerk *omſtandelijk te verhaalen. Waarom* Nimroth *ſoo genoemd kan zijn; en of hy ook* Ninive *gebouwd heeft.* Aſſyriſche Monarchie *waarom mede de* Babyloniſche *genoemd. De* Monarchie *onder* Chams geſlagte *opgerigt, hoe en wanneer aan de* Nakomelingen van Sem *overgegaan; met een opmerkelijke verklaring over* Noachs prophetie. *Onſekerheid der* Heidenſche Schrijvers *ontrent de* Hebreeuwſche *en* Joodſche *ſaaken.* Ninive *en* Babylon *hoedanig van de beſte* Griekſe Schrijvers *onder-een verward. Dat* Semiramis *de* Stadt Babel *niet waarſchijnelijk gebouwd heeft, tegen 't gemeen gevoelen: als mede yts van de overeldſame Bouwgeſtalte der* Hangende Hoven. Pronk-beeld *en Opſchrift van* Semiramis. *Stands-gelegentheid van* Ninive *en hare hoegrootheid, letterlijk met* drie Dag-reiſen *uitgereekend. Vermaarde Grootsheid en Kloekmoedigheid van de Koninginne* Semiramis: *Haar navolger* Ninias; *en gantſche* Volgreeks der Koningen *tot op* Sardanapalus. Iſraeliten *wanneer eerſt in het Land Canaan tot* Afgoderie *vervallen zijn.* Prieſterlijken Ephod, *in wat voegen van* Gedeon *tot een* Gedenk-teeken in Iſrael *opgerigt. Hoe en wat de* Voorhoofd-cierſelen, Oor-*en* Arm-ringen *der Hebreen, Iſmaeliten en andere Ooſterſche Volken zijn geweeſt. Waarom God gewild heeft dat d'afgaande* Monarchie, *ſchoonſe* Vyanden van Iſrael *waaren, wederom ſterk en magtig wierden. Hoedanig* Phul Belochus *als d'eerſte Monarch in de* Heilige Schrift *voorkomd.* Verwijſdheid van Sardanapalus: *en Twiſt onder ſijn Nazaten om* d'Heerſchappye. Nebukadnezar *waarom* Groot *en het* Hoofd des Gouden Beelds *genoemd.* Hebreeuwſche geſchiedeniſſen *onder de laatſte* Koningen van Babel *voorgevallen. Koning* Hoſea *van* Salmanaſſer *gevangen. Waarom na de Regeering van* Merodach *alleen van 't* Babyloniſche, *en niet meer van het* Aſſyriſche Rijk *gewag gemaakt word.* Ben-Merodach *is ſeer hard tegen de* Joden. Nebukadnezar *hoe d'eerſte uit de* Babyloniers, *en of'er ook Twee van dien naam geweeſt zijn. Verſchil over de* Lxx Jaar-rekening *der* Gevangenſchap Iſraels in Babel. Tweede, Derde *en* Vierde Monarchie *hoe van* Daniel *uit* Nebukadnezars Beeld-geſigte *voorſeid.* Jojakim *en ſijn Soon* Jojachin *van* Nebukadnezar *na* Babel *gevoerd.* Naamen *van* Daniel *en ſijn* Metgeſellen, *waarom miſſchien in* Afgodiſche naamen *veranderd.* Babyloniſche gevangenſchap *onder* Zedekia, *en of de* Scepter van Juda *met deſe gevangenſchap* geweken *is. Hoedanigen* Eigen Regeering *en Staat de* Joden *in* Babel *hadden. De Stadt* Babylon *onder 't* Nagt-banket *van* Belſazar, *door* Cyrus *ingenomen. Den aanvang der* Perſiſche Monarchie *op de* Voorſegging *der* Propheten *gepaſt. En waarom die Monarchie het* Rijk der Meden en Perſen *genoemd word.* Cores *of* Cyrus *geeft den Joden* vryheid, *en trekken met ſommige uit de* Stammen Iſraels *na* Jeruſalem. *Sukkelinge der Joodſche* Tempelbouw *onder de volgende Perſiſche Koningen; met ſommige onſekere giſſingen daar ontrent. Dat den* Tempel *onder* Zerubabel, *den* Tweeden *en* laatſten Tempel *is geweeſt die van geen* Derde *gevolgd is. De* Lxx Weken van Daniel, *ſederd de wederkeering tot op de* Meſſias *uitgerekend. Waarom in de* Herbouwing *het* Tempel-geſigt *van* Ezechiel, *waarſchijnelijk niet voldaan is. Dat de* Perſiſche Koningen, *ſederd* Ezdras *dood, ſig de Joodſche ſaaken meeſt ontrokken hebben.* Staat der Joden *voorſpoedig onder* Darius Nothus *en* Artaxerxes Mnemon. *Onheilen in de* Joodſche Kerk

over

Digitized by Google

over 't Hooge-prieſterdom *ontſtaan.* Philippus van Macedonien *word groot in* Griekenland, Alexander de Groot *begind de* Derde *of* Griekſe Monarchie *op te rigten, en ontſlaat de Joden van 't* Sevende Jaar Tol-ſchatting: *ſterft en laat het* Rijk *aan ſijne* Vorſten, *die daarom Oorlogen, en 't ſelve eindelijk in* vier Hoornen *of* Koningrijken *verdeelen. Joodſche ſaaken waarom veelſinds met de* Syriſche *en* Egiptiſche Oorlogen *gemengd.* Seleukus Nicator *d'eerſte Koning over* Syrien *na* Alexanders *dood, en welke uit het* Stamhuis der Seleuken *hem gevolgd zijn, met hunne Daden en Oorlogen, onder veelerhande Rijk en Staat-verwiſſelingen.* Antiochus Epiphanes *handeld de Joden ſeer wreed-aardig.* Matthatias *en na hem ſijn Soon* Judas Machabeus, *verloſſen de* Joden *van der* Syriers *Dwingelandie: met een onderſoek of deſelve* Judas *ook te gelijk* Vorſt *en* Over-prieſter *geweeſt is.* Hirkanus *binnen Jeruſalem van* Antiochus Sedetes *belegerd.* Edomiten, *hoe en wanneer ook* Joden-genooten *geworden; en ſpeling der Propheten daar op.* Secten der Joden *wanneer opgekomen.* Swaare tijden *der Joden onder d'Egiptiſche Koning* Ptolomeus Lathyrus. *De Vorſt en Hooge-prieſter* Alexander Jannæus *laat* 800 *voorname* Joden, *over Oproer tegens hem, binnen Ieruſalem aan* Kruiſſen *ſlaan.* Tygranus *Koning van Armenien, in 't Syriſch Rijk aangenomen, word van* Pompejus de Groot *overwonnen, en* Syrien *onder de* Roomſche Mogendheid *als een verwonnen Landſchap gebragt.* Tijd-tafel *der* Syriſche Stoel-beſitting, *met de voorvallen onder deſelve tegen de* Joden *en* Egiptenaren, *ſchemeragtig door* d'Oude Penningen *verklaard.* Pompejus *geeft het* Hooge-prieſterdom *aan* Hirkanus *en ſmijt de* Muuren van Jeruſalem *om; ſonder egter der Joden* Eigen-regeering *ſeer te kreuken. Of* Judea *te deſe tijd waarlijk van de* Romeinen *ook tot een* Provintie *gemaakt is. 't* Eigen Burger-beſtuur *der Joden, van den Roomſchen* Gabinius *merklijk beſnoeid.* Ariſtobulus *uit ſijn gevangenſchap verloſt, valt in* Judea, *en poogd door hulp van* M. Craſſus *den Tempel te berooven.* Alexander *van* Gabinius *gevangen.* Antipater *van* Cæſar *over* Judea *geſteld.* Hirkanus *word de* Ooren *afgeſneden en na Parthen vervoerd.* Herodes *na Roomen gevlugt, word onverwagt* Koning over Judea *verklaard; en is in 't beſitten Overdadig in Pragt, Wreed en Bloed-dorſtig. Hoedanig hy kan geſeid worden een* Jode *te zijn; en waarom hy van de Joden ſoo ſeer gehaat was. Of in hem als in een* vreemden Koning, *de* Scepter van Juda *geweken is. Verval der* Joodſche ſaaken. Herodes *matigd ſig het op en afſetten der* Joodſche Hooge-prieſters *aan, waar in hem ſommige der Roomſche Bevelhebbers navolgen; blijvende 't Prieſterdom egter aan de* Stamme Levi. *Hoe en door welke blijken de* Joodſche *Politie zig nu tot den* Ondergang *haaſte.* Joodſche Kroone, *hoedanig* Driewerf omgekeerd, *en wat* Teekenen der Tijden, *de* komſte van den Meſſias *moeſten voorgaan, &c.*

'T EN moet voorwaar niemand wonder doen, dat de Volg-reeks der Heilige Hiſtorien by de Goddelijke Schrijvers, met den Ondergang der Perſiſche Monarchie heeft beginnen op te houden; en dat'er geene Onfeilbare Schrijvers lange na de Joodſche wederkeering uit Babel, en 't herſtel des Tempels gevonden worden: want nadien wy ſeer waarſchijnelijk geſien hebben, dat Ezdras, verſeld met de Groote Synagoge, de laatſte hand aan de Heilige Boek-verſameling geleid heeft; en dat ſijn Tijd-genoot Malachias, welke begonnen heeft te propheteeren, wanneer den Tempel

Waarom de Heilige Hiſtorie Boeken met Nehemias ophouden.

en

en Jeruſalem onder de geſeide Mannen wederom opgebouwd wierd, de Boek-rolle der Propheten voleindigd en opgeſloten had; ſoo heeft het verder toevoegen der Heilige Boeken ſederd die tijd, noodwendig in de Joodſche Kerke beginnen op te houden; en daar en zijn na die, tot op de Euangeliſten en Apoſtelen, geene andere onfeilbare geſchriften geſchreven, die de Kerk de agting van Goddelijke Boeken heeft opgedragen: alhoewel daar noch verſcheide Griekſe, en ook mogelijk Latijnſche Uit-trekſelen of korte Hiſtoriſche Aanteekeningen, van ſommige geleerde Joden gemaakt zijn, die van over ſeer lange tijd wel als Half-heilige, doch egter ook alleen voor menſchelijke Hiſtorien gehouden zijn, die haar nut hadden, om de agter-eenvolgende rigtdraad der Joodſche geſchiedeniſſen, tot op de laater tijden en na by den Ondergang der Joodſche Republijk, te konnen naſporen. Waarom ſy dan ook nooit onder den Bundel der Heilig-goedgekeurde Boeken, maar als Apokryphe, of niet volſtrekt geloofbare Schriften, aangenomen zijn; waar in de Chriſten-Kerk de Joodſche billik is nagevolgd. En gelijk egter eenige deſer Schriften ſeer veel ligt ontrent de duiſtere en verwarde tijden der Joden konnen geven, welke daar ſederd d'ophouding der prophetien tot kort op de komſte van den Meſſias in de Goddelijke Hiſtorie-boeken ſchijnen open gebleven te zijn; ſoo vindmen deſelve wederom vervolgd of anderdeels aangevuld, van den Joodſchen Hiſtorie-ſchrijver Flavius Joſephus, die deſelve ten minſten brengd tot de laatſte verſtrojinge des Volks door de Romeinen. Dus moetmen dan over de gewagmaaking die ons in de Heilige Boeken, aangaande de Weereldlijke Heerſchappyen, en de Oorlogen, en ſeldſame Op- en Ondergang der Monarchien voorkomd, aanmerken, dat deſelve enkel en alleen daar in zijn aangeteekend; om dat haare wiſſelvalligheden dikmaal een grooten ſamenloop met den opbouw van Gods uitverkooren Volk en Kerke gehad hebben: als welkers magtigen Arm en Bloed-dorſtige poogingen de Goddelijke regtvaardigheid doorgaans gebruikt heeft, om ſijn Volk over veelerlei afvalligheden te tugtigen en in Toom te houden; gelijk ons de volg-draad der Hebreeuwſche Kerke-geſchiedeniſſen, door alle de Rijk-verwiſſelingen, aanwijſen ſal. Dus beginnen dan ook de Heilige Schrijvers al kort na de Sondvloed, als wanneer de nieuwe bevolking der Aarde noch in haare Kindsheid was, te ſpreken van d'eerſte Monarchie, die onder NIMROD in den Lande Sinear te Babel opgerigt wierd, Geneſis 10: 10. alhoewel ſy kort daar na een gantſche reeks van Eeuwen overſlaan, ſonder aan de volgende Monarchen te gedenken; alhoewelſe ſeer veele opmerkelijke dingen der Heilige Aards-vaderen, die onder haare Stadthouders en Vorſten in Egipten en elders, die ook Koningen in de Heilige Schrift genoemd worden, aanteekenen: dewijle die Schriften alleenig voor Gods Volk; dat is voor de Kerk, waar in Moſes eerſtelijk als een getrouw Dienſtknegt uitgeblonken heeft, geſchreven zijn. Gelijk mede deſelve in veele Eeuwen, en onder de tijd dat Iſrael in Egipten was, met de Monarchien en 't Weereldlijk Gebied, niets te doen hadden. Doch in wat laater tijden, als wanneer Iſrael nu al in Canaan woonde, en de Monarchie van Babylonien en Aſſyrien, ſederd dat de Vorſten van Sardanapalus, Arbaces, Aſtyages en andere om 't Rijk lang gevogten hadden, eindelijk onder Pul, Tiglat-peleſer, Senacherib, Merodach, de Groote Nebukadnezar, Evilmerodach en Belſazar, wederom opgerigt ſcheen; en dat Iſrael verſcheidentlijk van deſelve beſprongen en benauwd is geworden: ſiet even daarom iſſet, datmen in de Heilige Hiſtorie-boeken, wederom op een nieuw ſoodanig aan deſelve gedagt vind,

Het toevoegen en maaken van Heilige of Goddelijke Boeken wanneer opgehouden.

Joodſche Hiſtorie-ſchrijvers en Apokryphe Boeken van wat gebruik.

Tot wat einde in de Heilige Hiſtorien ook aan de Koningen en Monarchen der Weereld gedagt word.

Digitized by Google

Daar de Kerke met de Aardſe Koningen wederom gemeenſchap krijgd daar gedenkt de H. Schrift wederom aan deſelve.

als offe een grooten ſamenloop met malkanderen hadden gehad. Dus iſſer dan van wegen de eerſte Oudheid der Tijden en diepe ſtilſwijgentheid der Heilige Schrijvers, een dikke duiſternis over de Heerſchappyen der Eerſte Monarchen ingekomen, diemen alleen uit ſommige verwarde en twijffelagtige ſchemeringen der Heidenſche gedenkeniſſen aan den dag brengen, en niet dan onder veele onſekere giſlingen, ordentlijk aan-een ſchakelen kan. En ten waare de reeks der laatere Monarchien, welke ons by d'Heilige Schrijvers aan de hand gelaten is, eenig ligt en ſaamenhang van de voorige ſcheen te ontleenen; men ſoude veele van de eerſte vertellingen, billik onder de Fabelen der eerſte Eeuwen mogen te Boek ſetten. Dus houdmen dan na het gemeen gevoelen voor vaſt, dat d'eerſte Monarchie, diemen d'Aſſyriſche en Babyloniſche noemd, door NIMROD opgerigt is, gelijk ſulks uit Geneſis 10: 10. ſchijnd te blijken, alſſer van hem geſeid word; *Dat het beginſel ſijnes Rijks was Babel &c.* namelijk, om dat hy geweldig begon te zijn op Aarden, en Babylon en andere Steden die Moſes daar opteld, bouwde. Doende deſen mogelijk door allerlei geweld, het menſchelijk Gebied en de gantſche Regeering aan ſich alleen komen; en de Vaderlijke Heerſchappye, die ſederd Noach van de Hoofden der Stamhuiſen hadde afgehangen, te niet loopen. Ten waare dat ymand met ſommige Geleerde Mannen liever geloofde, dat ſulks al eenige Eeuwen te vooren door andere Koningen voor Nimrod, ingepalmd was. Want alhoewel Moſes de bouwing van de Babyloniſche Stadt en Tooren in 't volgende elfde kapittel beſchrijft, en ſommige aanteekenen, dat gemelde Nimrod door een Stormwind onder den Tooren dood gevallen is; egter ontbrekender geene die daar meenen, dat Nimrod doe ter tijd noch niet en is konnen gebooren zijn: ſtellende met eenige waarſchijnelijkheid dat den Tooren in de dagen van Peleg begonnen is, of als hy nu even gebooren was, namelijk 101 jaar na de Sondvloed. Invoegen deſen Tooren niet onder Nimrods leef of Regeertijd gebouwd ſchijnd: Want gelijk op den Tooren-bouw de verſtrojing volgde, ſoo en hadde Nimrod de Mogendheid des Rijks te Babel niet konnen inhouden, maar hy ſoude noodſaakelijk ook verſtroid geworden zijn. Dus heeftmen dan veel eer te gelooven, dat hy naderhand dit verſtoorde werk opgevat, en de Stadt Babylon tot een Hoofd-ſtadt van ſijn Rijk gemaakt heeft; 't gene mogelijk eerſt eenige honderd jaaren daar na gebeurd is: ten zy dan dat d'onderneming van deſen Tooren en de eerſte aanleg der Stadt Babel ook laater geſchied zy danmen gemeenlijk ſteld. Want om dat het ſwaar valt te denken, dat het menſchdom in de tijd van honderd jaaren na de Sondvloed ſoo ſeer ſou vermeenigvuldigd geweeſt zijn, datſe ſoo een over-magtige Stadt en Tooren ſouden konnen bouwen; en dat de verwarring der Spraaken, volgens de Text der Lxx Overſetters, eerſt meer dan 500 jaaren na de Sondvloed geſteld werd, als wanneer Sem even geſtorven, en Noach al ruim 150 jaaren dood was; daarom brengen ook eenige Geleerde Mannen noch verſcheide Koningen uit d'oudſte Schrijvers by, die in deſe tuſſchen-tijd, namelijk ſederd de Sondvloed, tot dat Nimrod of Ninus en Semiramis een Monarchie in Babel en Aſſyrien oprigte, het Weereldlijk Gebied in handen hebben gehad. En om dat de Tijd-reekening deſer Koningen ſeer wel met de Jaar-reekening der Griekſe Bybel over-een-ſtemd, daar uit wil ook d'Heer Voſſius een kragtig bewijs genomen hebben, dat de Weereld ſoo veel ouder is, danmen uit de Hebreeuſche Boeken ſchijnd te moeten afnemen. Dus meend deſen Geleerden Man, dat niet Nimrod, en na hem Ninus of liever

Dat de H. Hiſtorie de eerſte Monarchie niet ordentlijk verhaald, heeft in vele dingen duiſterheid gegeven.

Volgens de H. Hiſtorie ſchijnd Nimrod de eerſte Monarchie of Rijk des Weerelds opgerigt te hebben.

Verſcheide gevoelens over d'eerſte Heerſchappye des Weerelds.

Nimrod heeft mogelijk Babel na de verſtrojing eerſt beginnen op te bouwen.

Te wat tijd de Tooren van Babel mag gebouwd zijn.

Sommige ſtellen de Weereld ouder als men volgens de Hebreeuwſche Texten vind.

Aſ-

Digitized by Google

Assur, Genesis 10: 11. den eersten in 't Assyrische Rijk geweest is; maar hy haald derselver beginsel veel hooger op, en steld uit Africanus, dat voor deselve noch Seven Chaldeesche, en daar na noch Ses Arabische Koningen, vier honderd en veertig jaaren geregeerd hebben: namelijk dese onder de Chaldeen;

Seven Koningen die uit de Chaldeen en Arabiers 440 Jaaren voor Nimrod en Assur geregeerd hebben.

I. EUECHOUS (die veele t'onregt voor Nimrod nemen) heeft geregeerd 6. jaaren en 8. Maanden.	III. PORUS.	35.	} Jaaren.
	IV. NECHUBES.	43.	
	V. ABIUS.	48.	
II. CHOMASBOLUS 7. jaaren en 6. Maanden.	VI. ONIBALLUS.	40.	
	VII. CHINZIRUS.	45.	

En dese Koningen hebben te samen 225 Jaar en twee Maanden geregeerd. Na hen hebben de Arabiers het Rijk van Babylonien in handen gehad: namelijk

I. MARDOCENTES heeft geregeerd.	45.	} Jaaren.	IV. NADIAS.	37.	} Jaaren.
II.	40.		V. PARANNUS.	40.	
III. SISIMORDACUS.	28.		VI. NARBONNADUS.	25.	

215.
225.
440.

Invoegen deser Gebied na d'Heer Vossius meening, geduurd heeft 215 jaaren tot op Belus of Nimrod: welken Belus ook eenige voor de Soon van Nimrod houden, den Koning der Assyriers; die de Arabiers verdreven hebbende, het Babylonische Rijk vijf-en-vijftig jaaren ingehad heeft; na wiens dood, eerst Ninus in sijn plaatse sou gevolgd zijn; en dat'er alsoo van Euechous d'eerste Koning der Chaldeen, tot op Ninus of Assur 495 jaaren moeten geteld worden. En dien volgende datmen het begin van het Assyrische Rijk eerst op het 631 jaar na de Sondvloed, dat is in 't jaar der Schepping 2887 brengen moet: 't welk even honderd jaar na het bouwen van den Babylonischen Tooren en de verstrojinge der Volken geschiede, die ondernomen wierd ontrent de tijd dat Phaleg gebooren wierd, gelijk de Heilige Schrifture volgens de Lxx klaar genoeg leerd. Doch andere liever de Hebreeuwsche Jaar-reekening volgende, meenen, dat de bouwing van Babel en haaren Tooren, veel nader aan de Sondvloed moet gebragt worden; en seggen daar toe, dat het geheel en al niet noodig en was, datter soo grooten meenigte van menschen alsmen voorgeeft, de hand aan leenden; dewijl het een werk sou zijn van lange tijd; en een kleine bevolking der Aarde genoeg was, om ten minsten den eersten aanleg van een Stadt te beginnen, en daar hun wooningen in te nemen, en soo een begin van een Heerschappye op te rigten; van waar sy naderhand vermeenigvuldigende, haare Volk-plantingen na andere gewesten konden uitsenden, en elders nieuwe Steden bouwen. Doch het zy hoe het ook daar mede mag gelegen zijn, eenige schijnen egter uit de H. Historie Genesis 11. te mogen besluiten, datse doe ter tijd noch maar in Valleyen en in Tenten woonden; en haar toenemen bemerkende, daarom beraadslaagden een Stadt te willen bouwen; alhoewel het niet volstrekt noodig schijnd, datmen juist daar het gantsche menschelijk geslagt verstaat. Dus sou dan Babel en den vermaarden Tooren seer wel van dit Volk begonnen, en na desselfs verstoring eerst verder opgebouwd, en alsoo het beginsel van Nimrods of Ninus Rijk en dese Monarchie geweest konnen zijn, schoon hy den eersten Grondvester van die Stadt niet en was: gelijk immers veel Eeuwen na hem, Nebukadnezar durfde seggen; *Is dit niet het groote Babel dat ik gebouwd hebbe?* schoon die Stadt mogelijk doe veel geringer was dan te vooren:

440.
55.
495.

Assyrische Rijk wanneer begonnen.

Verscheide gevoelen over de tijd dat de Babylonisen Tooren gebouwd is.

Voor de bouwing van Babel en den Tooren schijnen de Volken meest in Tenten en Valleyen gewoond te hebben.

Digitized by Google

want sulken roem is den Grooten van ouds gemeen geweest, en de Roomsche Keisers hebben selfs noch na het gedurig afnemen van haare Mogendheid, altijd voor *Vermeerderaars des Rijks*, willen gehouden zijn. En dewijl uit Genesis 11: vers 5. schijnd te blijken, dat'er maar een gedeelte des Volks, namelijk, *De Kinderen der Menschen*, dat zijn de ongeloovige, die al van die tijd aan niet tot Gods Volk of Kerke en behoorden, dese Stadt en Tooren begonden te bouwen; soo meenen sommige niet onwaarschijnelijk, dat veele niet in desen bouw hebben toegestemd; als namelijk niet de Kinderen van Sem, die daarom ook niet verstroid; noch de suiverheid van haare Moeder-taale verlooren hebben; alswe vooren breed genoeg hebben aangewesen. Dus konnen dan wel de Kinderen der Menschen tegen 't Ooſten in de leegte van Sinear opgetogen zijn, om datse uit trotsheid haar selven van Gods Volk afscheiden wilden; doch andere in haare Landpalen gebleven en Steden gebouwd en bewoond hebben. Ja dat'er ook voor de Sondvloed eenige manieren van Steden of Buurtschappen van behuisingen geweest zijn, is uit de Stadt die Kain boude Genesis 4: 17. genoegsaam openbaar. In welke hy van sijne Nakomelingen ongetwijffeld tot op de Sondvloed eenigerwijse sal nagevolgd zijn. Soo dat Babel geensinds d'eerste Stadt en moet gehouden worden; alhoewel Moses ons die, om het opmerklijk voorval van de verstrojing der Volken, die daar op onder de Kinderen der Menschen gevolgd is, soodanig schijnd te beschrijven. Want Noachs Nakomelingen konnen eenige overgeblevene Gebouwen, die voor de Sondvloed waaren, weder opgered en tot bewooninge bequaam gemaakt en ingenomen hebben: alhoewel de meeste waarschijnelijk door den Vloed overhoop gesmeten en weg gespoeld zijn geworden; waar door het woonen in Tenten en ligt verplaatselijke Hutten den Aards-vaderen lange gemeen geweest is. Doch indien men de Jaar-reekening der Lxx Oversetters volgd, en steld dat Abraham kort na het begin van Ninus Regeering gebooren is; soo salmen niet alleen meenigte Steden by de Chaldeen, maar ook veele der Canaanesche en andere Volken haast ontdekt vinden; die dan of ten deele voor de Sondvloed, of in dien tijd van 630 jaaren, die tusschen de Sondvloed en de Assyrische Monarchie onder Nimrod te Babel opgerigt of hersteld, verloopen zijn, van nieuws konnen gebouwd zijn. Moses derselver grondvesting sig soo veel te minder aantrekkende, als deselve meer behoord tot de Kinderen der Menschen, dat is niet tot de Kerke, maar tot die, die sig van de Soonen Gods hadden afgescheiden, God verlaten en nu al een Heidendom hadden opgerigt; als in de Goddelijke Roeping van Abraham, die het Afgodische Ur der Chaldeen verliet, Genesis 12. &c. te sien is. Insonderheid wanneermen daar mede de geslagten van Noachs drie Soonen, en de bevolking der Aarde door derselver Nakomelingen Genesis 10. aandagtelijk overweegd: alhoewelmen met sommige sou konnen aanmerken, dat het Sondige geslagt van Cham veel eer sijn Rijk en bewoonde Steden heeft gehad, dan die van Sem of Japhet, die een wijle tijd in Tenten gewoond hebben. Soo dat, schoon Nimrod de Soone van Cus by Moses beschreven word, als een die het eerste Rijk opgerigt heeft, men sulks niet onvoegsaam soo sou konnen opnemen, dat hy de eerste was, welke uit de Goddelooſe Linie in die tijden over het Volk Gods soodanig met geweld heeft beginnen te heerschen, vers 8. Gelijk hy ook mogelijk daarom NIMROD, dat is een *Wederspannigen*, genaamd is geworden. Waarom ook eenige hier den eersten Trap tot den Muur des Afscheidsels willen gesteld hebben: in welke de Belofte alleen bepaald word tot de Heilige Linie van Sem,

Daar zijn voor Babel waarschijnelijk Steden gebouwd.

De Kinderen der Menschen hebben haar van de Kerk afgescheiden.

Voor de Sondvloed zijn Steden geweest.

Waarom Moses de saaken van de Goddelooſe Linie sig minder aantrekt.

Nimrod waar van mogelijk soo genoemd.

met

Digitized by Google

met uitſluiting van Japhet en Canaan, die meer en meer afweken en ſig tot Fabelen en Afgoderyen begaven. Konnende alſoo egter voor deſen Nimrod; de boven-genoemde dertien Koningen ongemoeid Moſes verhaal genoegſaam toegeſtaan worden, wanneermen namelijk, den aanvang van dit Rijk ſoo veel ouder ſteld als de Hebreeuwſche Boeken ſtellen. Dus heeft dan Nimrod het Rijk door geweld en liſt, en ſoo eenige meenen, onder ſchijn van de Vaderlijke Godsdienſt voor te ſtaan, een Nieuwe beginnen in te voeren, en de Stadt Babylon in den Lande Sinear t'eenemaal heerlijk beginnen op te bouwen, na datſe nu al lange door de verwarringe der Spraaken en verſtrojinge des Volks t'onder gebleven was. Gelijk ook uit Geneſis 10: 10. geſien word, dat hy meer Steden bouwde of verheerlijkte, en aan ſijn Alleenheerſching vaſt maakte. Ja hy word van ſommige ook geſegd Ninive gebouwd te hebben: want alſoo willen eenige vers 11. overgeſet hebben; namelijk, dat Nimrod van Babylonien is voortgegaan tot Aſſur, dat is Aſſyrien, en heeft aldaar ook Ninive gebouwd, die noemende na ſijnen Soone Ninus; alhoewel het aan veele duiſter blijft, of onder dien Ninus, welke by d'Heidenſche Schrijvers de bouwing van 't overgroote Ninive toegeſchreven word, Nimrod ſelfs niet en moet verſtaan worden. En gelijk'er vers 11. en 12. noch andere Steden genoemd worden dien hy ſoude gebouwd hebben, ſoo meenen ſommige hier uit te beſluiten, dat Nimrod hier door twee Rijken te gelijk opgerigt en beheerſt heeft: namelijk dat van de Chaldeen te Babel, en dat van Aſſyrien te Ninive. En dat het hier van daan voortgekomen is, dat deſe Monarchie ſomtijds genoemd word de *Aſſyriſche*; dewijl dat'er verſcheide Monarchen haare Hof-houding en Zetel binnen Ninive gehad hebben: en ſomtijds wederom de *Babyloniſche*, om dat het begin en einde haarer Hof-houdinge in Babel geweeſt is. Die dan ook om geen andere reden dikmaal de *Chaldeeſche Monarchie* genoemd word, als om dat Babel in Chaldea gelegen was. En gelijk deſe Monarchie lang in 't Afgodiſche geſlagte van Cham gebleven is, ſoo iſſe egter daar na ook tot de Nakomelingen van Sem en Japhet overgegaan; namelijk wanneer de Monarchie aan de Meden en Perſen quam: Zijnde de eerſte uit Japhet, Geneſis 10: 2. en de laatſte uit Sem: als uit vers 22. af te nemen is. Doch de Nakomelingen Japhets, die uit de Meden Regeerden, hebben de Monarchie ſeer haaſt aan Sems Nakomelingen overgegeven, namelijk aan Cyrus den Perſiaan; alswe op ſijn tijd niet vergeten ſullen aan te teekenen. Gelijkwe ook hier noch in agt te nemen hebben, dat de twee laatſte Monarchien, namelijk de Griekſe en Romeinſche, tot op de komſte van den Meſſias, alleen gebleven is aan de Nakomelingen van Japhet; 't gene door Gods Voorſienigheid een middel is geweeſt, dat van haar de Griekſe Taal, die de Taale der Eilanden was, en de Taale des Nieuwen Teſtaments ſoude zijn, aan 't uitdyen is geraakt, en Japhet alſoo eindelijk mogte uitgebreid worden, om te woonen in de Tenten van Sem; gelijk Noach over de Nakomelingen van Japhet (afſchaduwende dat de Japhetiten eerſt tot de gemeenſchap der Kerke ſouden geroepen worden) voorſegd hadde, Geneſis 9: 27. Gelijk ook de Eilanders, van welk Eſaias kap. 42: 4. ſegd, datſe de Wet van Chriſtus eerſt ſouden aannemen, Nakomelingen van Japhet zijn geweeſt. En alhoewel d'Aſſyriſche Monarchie een lange reecks van Eeuwen geduurd heeft; en datſe van Nimrods tijden tot op Sardanapalus wel 39 of meer Koningen heeft gehad, egter vindenwe geene van alle die in de Heilige Boeken vermaard; dan lange na die tijden, eenen Salmanaſſer en Senacherib by de Aſſyriers, en Nebukadnezar en Belſazar onder de Babyloniers; niet tegenſtaande dat

Geneſis 10. vers 11. een beter zin gegeven.

Waarom de eerſte Monarchie nu de Aſſyriſche en dan de Babyloniſche genoemd word.

De Monarchie onder Chams geſlagte hoe en wanneer tot de Nakomelingen van Sem en Japhet overgegaan.

Fraye waarneming over den Op- en Ondergang der Monarchien tot de bekeering der Heidenen, volgens de Prophetie van den Aards-vader Noach, Geneſis 9: 27.

Digitized by Google

Welke Vorſten of Koningen der Aſſyriſche Monarchie in de Heilige Schrift alleen gedagt worden.

ſederd de Monarchie onder de Vorſten van der verwijfden Sardanapalus ſeer vervallen was, en ſijne Stadthouders Arbaces, Aſtyagas en Belochus om 't Gebied en de ſchatten van 't Rijk vogten; korts daar na van Pul en Tiglat-Pelezer; als Koningen van Aſſyrien en Babel, gewag gemaakt word; alswe aanſtonds in haare reeks ſullen ontwaar worden. Onder welke laatere Monarchen ook aldereerſt de Hebreen en Joden, om veeler ſonden en afvalligheden in 't Land Canaan begaan, byſonderlijk geſtraft en beſogt zijn geworden. Soo datwe daar in klaarlijk konnen ſien, dat,

De dingen die de Aardſche Rijken aangaan worden ons alleen om haar ſamenloop met de Kerk by de Heilige Schrijvers aangeteekend.

gelijkwe geſeid hebben, de meeſte dingen die ons van de Aardſche Monarchien by de Heilige Schrijvers nagelaten zijn, enkelijk en alleen verhaald worden, voor ſoo veel ſy behooren tot den ſamenloop van de Hiſtorie der Kerke en wedervaren van Gods Volk; en geenſinds om ons de Oorlogen, en 't Op- en Ondergaan der Heidenſche Monarchien ſelfs daar in nauwkeurig voor oogen te ſtellen: alhoewelmen daar in ook veele Staatkundige leſſen en leerſame voorbeelden, die de regtvaardigheid Gods grondveſten, aan te merken heeft. Hier uit iſſet dan noodwendig voortgeſtoven, datmen ſeer veele geſchiedeniſſen, die by de Heilige Hiſtorieſchrijvers overgeſlagen zijn, uit de aangeteekende Erfgerugten der Heidenſche Schrijvers onder de Grieken en Latijnen haalen moet: ſchoon datwe daar in veelſinds ontwaar worden, datſe onder een geſtadige byvoeging van fabelen en verſieringen voortgeplant zijn. In welker naſporing men ook de ſaaken te mets ſoo ver van de waarheid afgewiſſeld ſiet, datmen vaak d'eene vertelling in d'andere herſchapen vind. Gelijkmen met de voorbeelden der dingen die ſy te mets met de verhaalingen der Heilige Schrijvers, gelijkelijk hebben aangeteekend, genoegſaam bewijſen kan. Siet Tacitus, Juſtinus en andere, die ſomtijds van de Joodſche ſaaken oordeelen als een Blinde van de Koleuren. Dus iſſet dan ook wel te vermoeden, dat het alleen hier van daan ingekomen is, dat ſelfs veele der Oudſte en beſte Griekſe Schrijvers, de vermaarde Steden, Ninive en Babel, verwardelijk onder een gemengd hebben: welke vermenging na d'Heer Voſſius meening, hier uit ontſtaan is, dat de meeſte Grieken, wanneer Ninive van Nebukadnezar en Cyaxar geſloopt lag, geen andere Hooftſtadt van Aſſyrien, dan Babylon hebben erkend: waanende daar by, dat NINUS (dat is *Ninive*) niet de naam van een Stadt, maar van een Koning was; en dat de Stadt Ninus voor geen ander als Babylon moeſt gehouden worden. Doch het is bekend genoeg uit Geneſis 10: 11. dat niet NINUS, maar ASSUR deſe Stadt gebouwd heeft: waarom Schaliger ook niet qualijk geoordeeld heeft, dat'er geen Koning van dien naam geweeſt is, noch dat niet NINUS, maar ASSUR de Egte Man van SEMIRAMIS geweeſt is. En indien 't al waar is, ſegd deſelve Geleerde Man, dat Aſſur niet de naam van een Man, maar van een Volk in de Heilige Schriftuur is; ſoo ſal egter de ſaak gelijk uitkomen: want Ninive beduid waarlijk een Huis of Wooning by de Oude Hebreen; gelijk ſy 't ſelfs verklaren. En hier van daan is dan ook die algemeene leugen voortgekomen, dat Semiramis Babylon ſou gebouwd hebben, ofte dat ſy die Stadt met ſoo overvloedig veele Toorens en andere grootſe Bouw-pralen, van ſekere hangende Hooven, door ongelooflijke koſten ſoude verbeterd hebben; waar in Beroſus de Grieken opentlijk beſpot heeft. En gelijk'er groot geſchil over den Stigter van duſdanige Bouwgevaarten by d'oude en nieuwe Schrijvers is, ſoo ſietmen ook dat de Printverbeeldingen diemen daar van bedenkt, dat is alsmen ſeid, uit de Geeſt na 't leven voortbrengd, ten aanſien van deſſelfs Stands-gelegentheid niet alleen gantſch onſeker zijn, maar dat ook

De overgeſlagen dingen by de Heilige Schrijvers moetmen by de Heidenſche Autheuren haalen.

De Heidenſche Hiſtorieſchrijvers hebben ſeer verward en ſlegt van de Joodſche Natie en haar Godsdienſt geſchreven.

Dwaling der oude Griekſe Schrijvers ontrent de Stadt Babylon en Ninive.

Semiramis heeft Ninive en niet Babel gebouwd.

Hangende Hoôven te Babel niet van Semiramis gebouwd.

de

de Uitgevers daar van haar ſelven niet en verſtaan: want daarſe het ſelve Hof-gebouw in de grondvlakte der Stadt Babel aan geen zijde over den Euphrat plaatſen; daar verbeeldenſe het ſelve in de eigentlijke Gebouw-af-beelding aan dees zijde der Riviere; als te ſien is by Kircherus in ſijn Boek van Babels Tooren op het 52 en 58 Blad. 't Gene waarlijk met al te kleinen omſigtigheid nieuwlijks in de aanteekeningen op Quintus Curtius, van een geleerd Man uitgegeven, nagevolgd is. Gelijk dan ook deſe Semiramis ſelfs alle duſdanige getuigeniſſen heeft ſchijnen te willen wraaken; wanneerſe onder in den Voet-ſtal van haar eigen Pronkbeeld, ſig noemd, niet een Koninginne van *Babel*, maar van *Ninus*, dat is Ninive, ſtellende: IK DIE OVER NINUS REGEERE. Waar van de reſte by Polyenus in ſijn VIII. Boek te vinden is. En alhoewel dit Opſchrift klaar genoeg is, nochtans hebben de laatere Grieken dit niet van de Stadt, maar van de Koning Ninus verſtaan; over wien ſy waanden ſdat Semiramis heerſchte. Invoegen het te vermoeden is, dat ook hier uit fabelagtig voort-geſeid is, dat Ninus van Semiramis om den hals gebragt is. Gelijk d'Heer Voſſius ſig ook niet weinig verwonderd, dat ſeker geleerd Man, in ſijn deftige aanmerkingen over dien Schrijver uitgeven, meend, datmen in dit Opſchrift moet leſen; IK DIE NA NINUS REGEERE. Doch men behoorde meer geloof aan de getuigenis te geven van Iſidorus Characcenus, gebooren te Suſan aan den Perſiſchen Inham, als die met groote geloofwaardigheid ſchrijft, dat het Pronkbeeld van Semiramis te ſijnen tijde noch in weſen was. De vermaarde Suidas is al mede de dwaaling der Oude Grieken nagewandeld, ſeggende; dat NINUS van Semiramis is BABYLON genoemd geworden. En gelijk d'een dwaaling d'ander voortbrengd, ſoo hebben ſommige geſchreven, dat Ninive aan den Euphrat gelegen heeft; waar toe ſelfs de groote Diodorus Siculus tot aller verwondering vervallen is. Gelijk Athanaſius Kircherus deſelve ook gantſch qualijk ſoodanig gelegen, in ſijn Boek van den Babyloniſchen Tooren-bouw verbeeld. Doch dat eenige Ninive aan de Tiger-vloed, andere aan de Riviere Lycus plaatſen; daar in moetmen geen verſchil ſoeken, want beide hebben ſy de waarheid geſeid: nadien die groote omtrek der Stadt de gantſche grondvlakte beſlagen heeft, die tuſſchen den Tigris en den Lycus gelegen heeft. Men kan dan waarlijk van niemand de Stands-gelegentheid deſer Stadt, beter af-eiſchen dan van Ptolomeus, die de ſelve aan den Tiger-vloed ſteld; ontrent vijftig duiſend ſchreden van die plaats alwaar de Lycus met de Tyger vereenigd. Doch nadien hy de kronkel of kromme loop van de Lycus niet en heeft aangeteekend, maar ſig vernoegd heeft met de Fonteinen, en de plaatſe daar d'eene ſtroom d'andere aandoed, aan te wijſen, ſoo kanmen uit hem de hoegrootheid der Stadt, met haare Voorſteden niet net bepalen. Maar indien deſe Rivier meer regt uit dan krom loopt, ſoo ſullen wy de tuſſchen-ruimte van bei de Oevers ontrent van Veertig of Vijf-en-veertig duiſend ſchreden vinden. Nu iſſet bekend, dat de Voor-ſteden van ſeer groote en magtige Steden, veelſinds by na ſoo veel plaats beſlaan, als 't gene binnen de Muuren beſloten is; Ja deſelve te mets noch overtreffen. En dewijl dan Ninive binnen de Muuren honderd en vijſtig ſtadien lang geweeſt is, en tuſſchen de genoemde twee Rivieren in gelegen heeft; ſoo en iſſet niet geheel ongelooflijk dat haare Voorſteden niet alleen tot aan de Oevers van beide Kivieren uitgedegen zijn geweeſt, maar datſe ook over derſelver boorden hebben geſtrekt gelegen. Doch ſoo ymand de lengde deſer Stadt, egter niet op duſdanigen wijſe wil aangemerkt hebben, en meend datmen met meerder welvoeg-

En ſulks door het Pronkbeeld van Semiramis beveſtigd.

Andere gevoelens hier tegen van Iſaak Voſſius doorgeſtreken.

Dwaling van Suidas.

misſlag der gener die meenen dat Ninive aan den Euphrat gelegen heeft.

Standsgelegentheid van Ninive.

Giſſing over de hoegrootheid van Ninive.

ſaam-

ſaamheid haar eigene uitſtrekking ſteld van de Tigris boord tot derſelver ſamenvloejing met de Lycus op de ruimte van vijftig duiſend ſchreden, als Ptolomeus ſteld; ſoo ſullen wy ſeer gemakkelijk een Reiſe van drie dagen vinden, als by den Propheet Jonas geſeid word, kap. 3. vers 3. En het en ſal geheel niet noodig zijn, datmen de woorden aldaar op den omloop der Stadt paſt. Gelijk het ook waarſchijnelijk ſal zijn, dat Ariſtoteles (die Babylon ook gantſch qualijk voor Ninive hield) verhaald dat als de Stadt ingenomen wierd, de Burgerſchap in 't afgelegentſte deelderſelve niet voor den Derden-dag en wiſten datſe ingenomen was: alhoewel mogelijk van den Propheet Jeremias op Babels grootheid geſien word, als hy kap. 51. vers 31, ſpreekt van de Loopers of Boodſchappers die 't Innemen van Babel verkondigen ſouden. En gelijk'er ſeer dikwils aan de over-groote omtrek van Babylon by de Schrijvers gedagt word, en Plinius inſonderheid daar dapper van heeft opgeſneen; ſoo moetmen hier wel aanmerken, dat hy Herodotus volgende, ſeer gedwaald heeft; en dat hy, gelijk d'Heer Voſſius fraai heeft aangemerkt; de maate der Stads-muuren van Ninive, en niet van Babel, die hy nochtans voorgeeft, geſteld heeft. Doch ſoo hy had konnen ruſten in de omtrek welke Cteſias daar aan heeft toegepaſt, hy ſoude wel geſien hebben dat Roomen binnen ſijn Muuren, by na een ſesde deel grooter dan Babylon geweeſt is. Alhoewel niet ſeker kan geſeid worden, of Babylon ten tijde van Cteſias wel ſoo groot geweeſt is als te vooren; gelijk het ook niet al te ſeker is, offe juiſt onder Nebukadnezar grooter is geweeſt, ſchoon hy op ſijn vermeerdering ſtofte; alswe hier vooren hebben aangemerkt. Doch wanneer wy Ninive, ſoo ver de Stadt met Muuren omvat was, met de grondvlakte van 't Oude Roomen vergelijken, namelijk ſoo als die met Muuren en den Tyber-ſtroom beſloten was; ſoo ſalmenſe bevinden van XI $\frac{1}{IV}$ Deelen; waar van Roomen VIII Deelen gehad heeft: hoe veel dan Ninive grooter dan Roomen is geweeſt. Maar indien wy ſtellen, dat haare Voorſteden die van Roomen gelijk geweeſt zijn, ſoo meend d'Heer Voſſius, datmen niet miſſen en ſou, alwaar 't datmen Ninive ten minſten het derde part grooter dan Roomen agte geweeſt te zijn. En egter iſſe met de Glorie der Weereld ſoo t'eenemaal ondergegaan, datmen twijffeld of haare voetſpeuren wel meer te vinden zijn. Alhoewel Kircherus de uitgeſtrektheid deſer Stadt, uit de Oog-getuigeniſſen van ſommige Reiſigers (die daar van overvloedig veele Puinhoopen en Muuragien ſeggen ontdekt te hebben) meend te konnen aanwijſen. Maar niet tegenſtaande men by de Schrijvers der Egiptiſche Oudheden en andere, van ſommige ſeer groote Steden gewag gemaakt vind, en dat'er thans noch eenige overgroote gevonden worden; nochtans en ſietmen onder die geene ſoo groot als Ninive. En gelijk by den Propheet met een ongemeene ſpreekwijſe, van deſe Stadt geſeid word; *Ninive was een groote Stadt Gods, van drie dagen reiſen:* of gelijk in 't Chaldeeſch ſtaat; *Een groote Stadt voor den Heere:* alſoo hebben ſig ook de Uitleggers ſeer gepijnigd, om de grootte deſer Stadt wel te verklaren: waar van het dan ook is voortgekomen, dat ſy de Drie-daagſe door-reiſe van Jonas, ſeer verſcheidentlijk hebben verklaard: want ſommige nemen, alswe terſtond ſeiden, voor de Drie-daagſe reiſe den Omloop der Stadt: en andere willen, datmen in Drie dagen alle de ſtraaten en wegen der Stadt beſoeken en doorwandelen konde: doch deſe miſſen ſeer, nadienmen ligtelijk drie dagen kan 't ſoek maaken met de Stadt Roomen door te loopen; welkers omtrek men nochtans in ſes Uuren begaan kan. Ook en kanmen de geſeide Drie-daagſe reiſe geenſinds verſtaan van de reiſe die daar

Jonas kap. 3. vers 3. na de letter verklaard.

Plinius heeft in 't beſchrijven van Babel de hoe-grootheid van Ninive geſteld en gedwaald.

Vergelijking van Roomen en Ninive.

Ninive grooter dan het bloejende Roomen geſteld.

Ninive is de alder-grootſte Stadt des Weerelds geweeſt.

Waar uit de Schrijvers den Propheet Jonas kap. 2. vers 3. ſoo verſcheidentlijk hebben verklaard.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

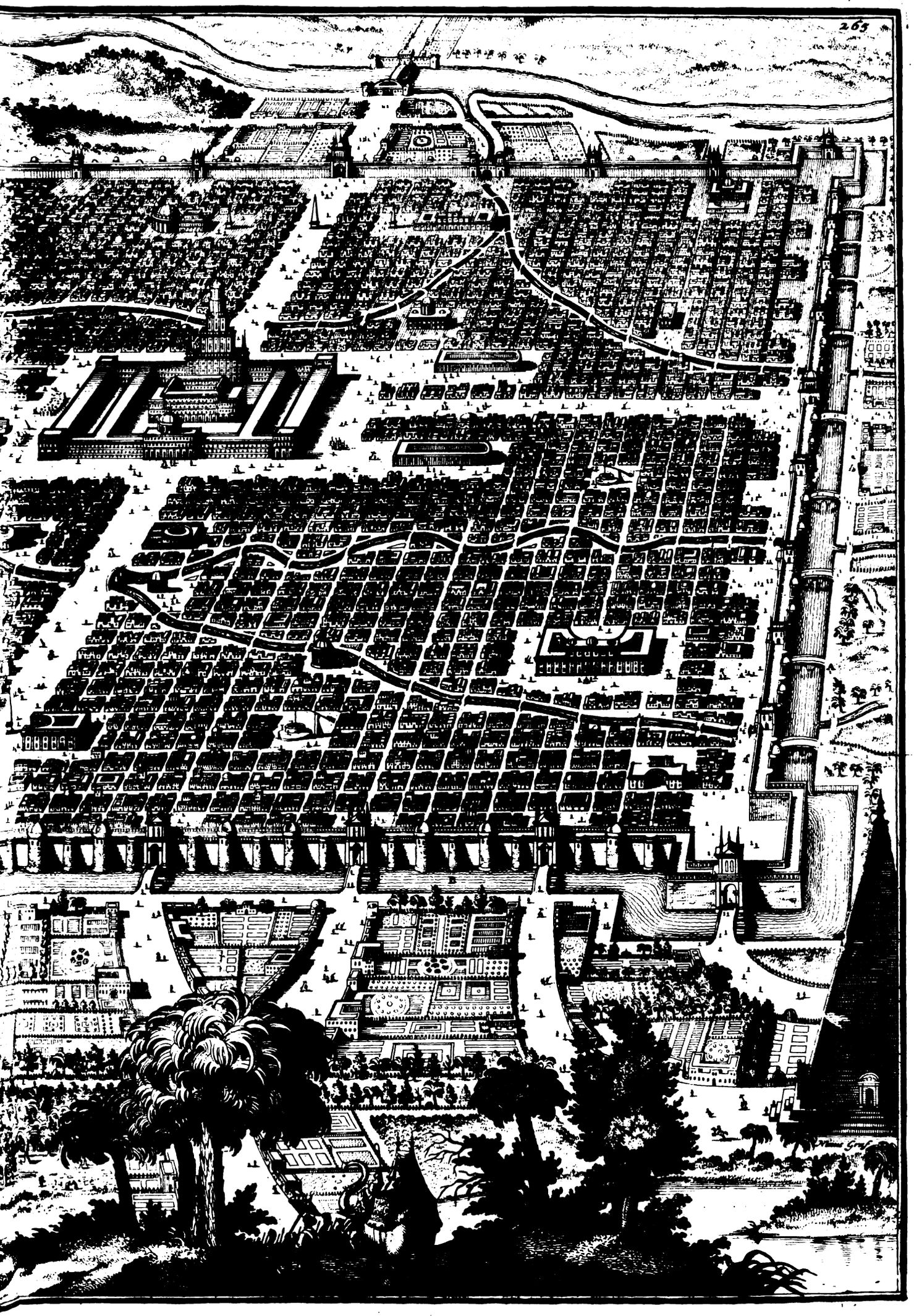

Digitized by Google

Digitized by Google

daar lag van de Syriſche Zee af, daar Jonas van den Viſch te Land geworpen wierd, tot Ninive toe; nadien de Phenicíſche ſtrand ontrent negen honderd Italiaanſche Mijlen van Ninive afgelegen is. Waar ontrent de Rabbinen ook eenige vieſe gedagten voortgebragt hebben: ſeggende, dat Jonas ontrent den Oever van de Roode of Erythræſche Zee uitgeworpen is, op dat hy ſoo veel nader aan Babylonien ſou zijn; 't geen wy voor onnutte klap houden: want nadien de Phenicíſche en Erytræſche Zee, ten opſigt van de Griekſe woorden even eens luiden, en ſy de kragt der ſelve niet gevat hebben; ſoo en moetmen haar die dwaalinge, van wegen haar gewoonelijke onwetendheid, niet euvel afnemen. Te ſekerder zijn wy hier in, om dat alle deſe meeningen ook vlak tegen den Text aanloopen; daar geſeid word: *En Jonas begon in de Stadt te gaan een Dagreiſe &c.* Invoegen datmen de Drie-daagſe reiſe moet verſtaan, van den tijd diemen aan de lengde der weg verſpillen moeſt, met de Stadt regt door te gaan en af te meten. Hoedanig hy ſoo dadelijk geſeid word, van ſijn eerſte intrede af, een dag-reiſe gevorderd te hebben; *De Stadt ingaande &c.* En ſoo regt uitgaande deſelve in drie dagen heeft doorgereiſt. Namelijk in de middellijnige vlakte van 't geleg der Stadt regt midden door te gaan. Gelijk Rabbi Ralbag wel en duidelijk genoeg ſegd: *Ninive was een Stadt drie dagen reiſen groot van 't een einde tot het ander.* 't Welk ſeer wel over-eenſtemd, met het gene ſommige van de Form en Standsgelegentheid deſer Stadt hebben opgeviſt. Dus houdmen dan, dat Ninive een Stadt was, door verſcheide ſtraaten en wijken afgedeeld, in welkers voornaame deel twee over-grootſe ſtraaten in de lengde en breedte doorgaande, den aanloop tot de voornaamſte Gebouwen en Paleiſen verſchaften; alwaar voornamelijk de Hof-houding des Konings, en de wooningen der Groote Heeren waaren: even gelijkmen te Roomen die lange ſtraat, in welke de voornaamſte Schouwſpeelen der Stadt waaren, en de Intrede der Geſanten en Princen met pragt plagten te geſchieden; daarom CURSUS, dat is *Loop*, genoemd wierd, om dat deſelve als den doorloop en toegang tot de geſeide plaatſen was; hoedanig in meer Steden geſien is. En dus meendmen dat ook is geweeſt de groote ſtraat in de Stadt Ninive van drie dag-reiſe; deelende de Stadt in twee deelen; waar langs Jonas, als den voornaamſten weg der Stadt, geſeid word, een dag-reiſe ingegaan te zijn, om den Niniviten de bekeeringe te prediken; van waar het gerugte (gelijk gemeenlijk wonderlijk-voor-komende dingen en nieuwe tijdingen, eenigſinds voor-uit loopen) ligtelijk en inderhaaſt in 't Hof en tot den Koning van Ninive is konnen komen, gelijk'er in de Heilige Hiſtorie aangeteekend word. Hoedanige gedagten wy eenigſinds met meerder vaſtigheid ſchijnen te konnen beveſtigen, wanneer wy het hier de moeite waard agten, de Standsgelegentheid deſer overmatige groote Stadt in haar grondvlakte, na de beſte meeninge ſommiger geleerde Mannen ontworpen, te willen inſien: want daar uit ſalmen derſelver lengde en breedte, alhoewelſe vierkantig geſtrekt leid, na deſe volgende waarneming grootdeels gereguleerd vinden. Aanmerkt dan in dit Print-Tafereel, dat de lange zijde met A. geteekend, volgens Diodorus Siculus is lang geweeſt 150 ſtadien, dat is 18750 ſchreden; yder ſtadie op 125 ſchreden geſteld. Derhalven konnen 18750 ſchreden, door duiſend gedeeld, 18 Mijlen en 750 ſchreden uitleveren. Aanmerkt vorder dat de kleine zijde der Stadt met B. aangeweſen, volgens den ſelven Schrijver geweeſt is 90 ſtadien, dat is 11250 ſchreden of 11 Mijlen; die te ſamen gebragt met de lange zijde A. ſal Ninive 480 ſtadien in haaren omloop geweeſt zijn:

Joodſche gedagten over Jonas reiſe na Ninive.

Dat de Drie-daagſe reiſe der Stadt Ninive tot de hoegrootheid derſelve behoord.

Waarſchijnelijke beſchrijving van Ninive.

En uit de Heilige Hiſtorie opgehelderd.

150.
125.
750.
300.
150.
18750.

Digitized by Google

De hoegrootheid der Stadt Ninive Meetkundig ontworpen.

welke met malkander tot eenen inhoud vermenigvuldigd zijnde, een grondvlakte van 198 Mijlen uitleverd; eenige kleenigheden uitgesonderd. Waar uit blijkt, dat Ninive niet alleen een groote, maar ongetwijffeld de aldergrootste Stadt der Weereld is geweest; en datse ten dien opsigte ook daarom in de Heilige Schrift genoemd word, *Een Groote Stadt Gods*.

Waarom Ninive een Stadt Gods in de Heilige Schrift genoemd word. Psal. 36: 7. en 68: 16. en 104: 16. Gen. 13: 10. 1 Kron. 11: 22. &c.

Met hoedanigen grootsen bynaam, de Hebreen gewoon zijn doorgaans de grootste en uitstekenste dingen te noemen: gelijk de *Bergen Gods*, de *Boomen* of *Cederen des Heeren &c.* meest altijd in de Heilige Schriften de *Grootste Bergen*, en de *Hoogste Boomen* te kennen geven. Dus heeft dan Ninive een groot stuk van het Landschap Assyrien binnen haare Muuren besloten; behalven noch haar seer groote Voorsteden, waar vanwe boven alreede gesproken hebben. Doch dat Kircherus segd, dat dese Voorsteden van den Euphrat af, dwars door Mesopotamien tot aan Ninivè gereikt hebben; Ja datse sig ook over den Tyger-vloed, aan welk Ninive lag, tot aan de Grensen van Meden en Elymas heeft uitgestrekt, daar in schijnd hy eenigsinds de dwaaling van Diodorus Siculus gevolgd te zijn; alswe uit de boven aangehaalde reden van d'Heer Vossius zijn ontwaar geworden. Doch d'overgrootheid deser Stadt, sal ons te min ongeloof baar zijn, wanneermen aanmerkt dat Ctesias by Sabellicus verhaald, dat Ninus heel Asien te saamen preste om Ninive te bouwen. Deselve dwong d'Assyriers daar te woonen; en gaf aan alle andere Natien vryheid. Uit gemelde Diodorus en Strabo verneemdmen, dat de Stadt doorwaterd wierd van sommige Beken die uit de Tiger-vloed met Gragten door de Stadt vloeiden; hoedanige mogelijk sig elders in de Lycus-stroom ontlast hebben. Men getuigd ook, dat'er 1500 Tooren-gebouwen in geweest zijn; namelijk, soo die ten deele op de Stadts Muuren als door de Stadt en aan de Pronkgebouwen, en mogelijk ook wel in de Voorsteden wierden gesien: want soo sy alle op de Stads-Muuren hebben gebouwd geweest, soo hebbense volgens onsen overslag, slegts 32 voeten van den anderen konnen staan, dat niet geloof baar is. En dit agtenwe meer dan ruim genoeg gesproken te zijn van Ninive de Groote Stadt Gods: tot welkwe die van de Stadt Babylon niet verder sullen ophaalen; want wy hebben daar van alreede genoeg geseid, om ons te doen bemerken, datmen van wegen de Oudheid der dingen en onsekere gissingen, selfs der beste Griekse Schrijvers, niet al te klaar door alle die bedeemsteringen kan heenen sien; en datwe na de waarheid veeler Oude geheugenissen als in den donker moeten omtasten: sulks dat selfs de wesentlijkste dingen, welke wy noch met eenige schijn van waarheid, aangaande de Eerste Monarchie der Weereld, en de lange reeks van haare Rijks-besitters, aangeteekend vinden, meest lautere gissingen zijn; die eerstelijk een wijl op het Erfgerugt, veele Eeuwen voortgeplant, naderhand by de Schrijvers als waare en sekere Historien, verscheidentlijk aangeteekend zijn. En hier kan het dan ook van daan gekomen zijn, dat soo dikwils in de naamen der Aal-oude Koningen en andere vermaarde Mannen gemist, en d'een voor d'ander, Ja Goden voor menschen, en menschen voor Goden genomen zijn. Aldus is NIMROD, de Soon van Cus, Genesis 10: 8, 10. waarschijnelijk BELUS en ook SATURNUS by sommige Heidenen genoemd. Doch andere hebben Belus de Soon van Nimrod en Rhea gesteld. Ook schrijftmen opentlijk van Nimrod, dat hy door een storm-wind onder den Tooren van Babel dood gevallen is, als hy ontrent 56 Jaar geregeerd had. 't Gene met sommiger gevoelen eenigsinds over-een-stemd, alsse meenen, dat gemelden Tooren niet onder het bouwen, maar na dat sy lange volbouwd gestaan had,

Ninive heeft overvloedig in Tooren-gebouwen geweest.

Duisterheid en onsekerheid in de Eerste Heerschappyen der Weereld.

door

Digitized by Google

door de hand Gods verwoeſt is. 't Gene niet ſeer aannemelijk is, en ook eenigſinds tegen de Heilige Text ſchijnd aan te loopen. Deſe Nimrod dan omgekomen zijnde, is hy na 't gemeen gevoelen gevolgd van Ninus; alhoewel Juſtinus deſen Ninus voor den eerſte ſtigter der Aſſyriſche Monarchie houd. Ook hebbenwe alreede geſeid, dat hem de bouwing der Stadt Ninive toegeſchreven word; ſchoonmen volgens de Heilige Text d'eer daar van aan Aſſur ſchuldig is. Ten zy datmen liever daar verſtaan wil, dat Nimrod uit het Land Sinear is uitgegaan na Aſſyrien, en aldaar de Stadt Ninive gebouwd heeft: invoegen daar niet eenen Koning, maar het Volk of het Land moet verſtaan worden; alswe aanſtonds hebben aangemerkt. Men getuigd voorts van deſen Ninus, dat hy een Leger had van 1700000 Menſchen, en 10600 Wagens. Gelijk hy ook een groot gedeelte van Aſien, en Zoroaſter den vinder der Tooverkonſt en Koning der Bactrianen bemagtigd heeft: doch ſelfs eindelijk van ſijn Vrouw, de beroemde SEMIRAMIS, met liſtigheid om den hals gebragt is; alhoewel het eenige voor een Fabel houden; waar van wy den oorſprong nu al hebben aangeweſen. Gelijk ook veele niet Ninus, maar Aſſur den Man van Semiramis willen gehouden hebben. Men ſegd, dat deſe Semiramis ſeer Held-haftig, Groots en Staatſugtig van gemoed zijnde, van Ninus af-bad vijf dagen den Scepter met volle magt in het Rijk te ſwaajen; 't geen hy haar dwaaſſelijk en tot ſijn ongeval toeſtaande, binnen die korte tijd met de dood moeſt beſuuren. Aldus regeerde Semiramis dan als Weduwe het Aſſyriſche en Babyloniſche Rijk; welk Rijk van Aſſyrien, ſy volgens Ælianus, voor haar Houwelijk met Ninus aangegaan, alreede bemagtigd hadde, en als een Houwelijks-goed aan 't Babyloniſche Rijk van Ninus ſou vaſt gehegt hebben; voerende een Leger van dertig honderd duiſend te voet en vijftig duiſend te Paard, met welk ſy veel groote en Mannelijke Daden deed. Gelijk ook Juſtinus veel van haare Held-haftige ſtukken ophaald; en aanteekend, datſe Babylon geſtigt en met Muuren omringd heeft: ook werden haar de bouwing van die vermaarde hangende Hooven, en diergelijke pragtige werken te Babylon toegeſchreven. Doch wy hebben alreede uit haar Opſchrift getoond, dat ſy veel eer Ninus, dat is Ninive, en niet Babel ſchijnd verbeterd te hebben. Ook getuigdmen, dat ſy Weduwe zijnde ſoo geil van aard was, datſe ſelfs van haaren Soon Ninias begeerde beſlapen te zijn; hoedanigen toeleg hy niet alleen met een weigerſlag afkeerde, maar dien brand tot weervraak van ſijn vermoorde Vader, en ſtraf veeler andere ſchand-ſtukken, door een ontijdige dood heeft doen uitbluſſchen: als wanneer ook de Glorie van het Aſſyriſche Rijk, volgens veele getuigeniſſen, allengskens onder de volgende Koningen heeft beginnen de Hoorens in te haalen; de Vorſten haar meeſt in Dertelheid, Welluſt, baldadige Braſſeryen en ledigheid des levens vergetende, tot op de tijden van Sardanapalus, dien het noch wel het alderſlordigſt, en met hem grootdeels een einde van deſe Monarchie maakte, na datſe ontrent ruim 1300 Jaaren geſtaan had. Aldus volgde Ninias ſijn vermoorde Moeder in 't Rijk; regeerende ſoomen ſegd, ontrent 38 Jaaren; zijnde ſoo laf hartig van Geeſt, dat het ſcheen of hy alle Mannelijken aard tegen ſijne Moeder verwiſſeld had, ofte datſe met haare dood begraven was: want hy vernoegd zijnde met ſlegts d'Heerſchappy van ſijn Moeder ge-erfd te hebben, bragt tot in den grijſen Ouderdom, ſijn tijd in 't geſelſchap der Vrouwen door; daar in hy van ſijne Nakomelingen meer dan al te getrouw is nagewandeld. Sulks dat het te verwonderen is, hoe egter deſe Heerſchappye ongekreukt aan ſijn Stamhuis is

Groote magt van Ninus of Aſſur.

Grootsheid en Mannelijke Daden van Semiramis.

Semiramis wil van haar eigen Soon beſlapen zijn, die haar onkuiſche drift met de dood boeteugeld.

NINIAS komd aan't Rijk en is laf hartig.

Digitized by Google

komen vaſt gehegt blijven, tot op Sardanapalus; gelijk Oroſius daar over heeft aangeteekend. En meenen ſommige Tijd-reekenaars, die de Hebreeuwſche Text volgen, dat Noach onder de Regeering van Ninias geſtorven, en Abraham korts daar na uit Ur der Chaldeen getrokken is. Arius, Ninias Soon, volgde ſijn Vader in 't Rijk, en bemagtigde de Bactrianen een groot Rijk der Schyten; waar van Herodoot gedenkt. Deſe wierd gevolgd van ſijn Soon Aralius of Analius, en na hem ſijn Soon Baleus, anders ook Xerxes toegenaamd: die wederom van ſijn Soon Armathrites of Armanites in 't Rijk gevolgd wierd. Na deſe quam ſijn Soon Belochus, bygenoemd Priſcus, aan de Monarchie; onder wiens tijd, volgens de gemeene reekening, den Aards-vader Iſaak den zegen aan Jakob gaf en Eſau ſig daar over verbolgen aanſtelde, Geneſis 28. Belochus wierd gevolgd van ſijn Soon Baleus de Tweede; die hem, volgens Beroſus en Sleidanus, het Rijk van Indiën onderdanig maakte. Gelijk mede onder deſen Monarch den Aards-vader Jakob ſijn twaalf Soonen geboo-ren zijn: namelijk, Ruben, Simeon, Levi, Juda, Iſſaſchar en Zebulon, uit Lea. Dan en Napthali uit Bilha de Dienſtmaagd van Rachel ſijn Huisvrouw. Gad en Aſer uit Zilpa, de Dienſtmaagd van Lea. En ten laatſten, Joſeph en Benjamin, uit Rachel Jakob Huisvrouw, Geneſis 30. Baleus de Koning van Aſſyrien afgeleefd, wierd van ſijn Nazaad Altades gevolgd. En die wederom van ſijn Kind Maminthus; welke van ſijn Soon Mancaleus wierd op d'hielen geſtapt, ter tijd dat den Hebreer Joſeph noch bloeide, en groot in Egipten was, ſtervende 110 Jaaren oud, Geneſis 50: 26. Daar ſijn dood lichaam ook na de Egiptiſche wijſe gebalſemd, en veele Jaaren voor 't verderf bewaard wierd, gelijk gebleken is, wanneer het ſelve ruim 150 Jaaren daar na onder Iſraels Uittogt, mede na Canaan gevoerd en aldaar in het Graf van Abraham beſteld is, gelijk hy in ſijn uiterſte wil begeerd had, Geneſis 50: 24, 25. Na Mancaleus volgde Uſpherus of Saphrus in 't Rijk; verbeterende veele ontſtelde dingen der voorige Monarchen. Deſe na 22 Jaaren gevolgd wordende van ſijn Soon Manylius, zijn onder ſijnen tijd gebooren Moſes en Aaron, welkers behoudenis en opvoeding te ſien is, Exod. 2. Alhoewel andere deſer geboorte onder den Vader van deſen Monarch ſtellen. Ook bloeide Memphis in Egipten ten tijde van Manylius. Op hem volgde Sparethus, onder wiens langduurige Heerſchappye gemeenlijk de Watervloed van Deucalion geſteld word: waar op een grooten Brand in Ethiopien volgde. welke Watervloed egter andere onder den volgenden Monarch Aſcadates ſtellen. Men wil ook dat de vermaarde Wijsgeern Mercurius Triſmegiſtus in deſe tijd gebloeid heeft. Doch Calviſius en Mercator meenen, datmen hier de Uittogt der Kinderen Iſraels, onder den Leidsman Moſes, brengen moet. Naar Aſcadates volgde Amynthas; onder wiens Regeering Moſes en Aaron geſtorven zijn, en Joſua 't beſtuur van de Hebreeuwſche Republijk aanvaard, en d'inleiding in Canaan uitgevoerd heeft; regeerende 17, of als andere reekenen 25 Jaaren; ſtervende 110 Jaar oud, Joſ. 24: 29. als wanneer Belochus de Tweede, ſijn Vader Amynthas in het Rijk van Aſſyrien gevolgd was. Onder wiens Regeer-tijd het eerſte Jubel-jaar der Hebreen begon. Deſe wierd gevolgd van ſijn Soon Bellopares of Balatores; in wiens laatſte leeftijd ſijn Dogter Actoſa, als een tweede Semiramis, het Rijk ſeven Jaaren beſtuurde. Ontrent welke tijd de Kinderen Iſraels de Baals, en de Boſſchen der Syriers in 't Land Canaan begonden te dienen: ſoo datſe van God daar over beſogt, en agt Jaaren lang onder de dienſtbaarheid van CUSCHAN RITSCHATAIM, de Koning van

Noach onder de Regeering van Ninias geſtorven.

Arius volgd ſijn Vader Ninias,

Belochus komd aan de Monarchie.

Den Aardsvader Jakob XII. Soonen gebooren.

Monarchen die op Belochus en Baleus zijn gevolgd.

Joſeph bloeid in Egipten.

Manylius komd aan de Monarchie en Moſes en Aaron worden gebooren.

Sparetus.

Watervloed van Deucalion. ſiet Ovidius Herſchepping in het eerſte Boek.

Iſraels Uittogt.

Moſes dood.

Actoſa de Dogter van Bellopares regeerd in't Aſſyriſche Rijk ſeven Jaaren.

Digitized by Google

van Mesopotamien, gebukt saten, Judic. 3: 8. Bellopares wierd van sijn Soon Lamprides gevolgd; en regeerde, na het seggen van Africanus, 32 Jaaren. Na desen quam sijn Soon Sosares aan 't Gebied; onder wiens tijd de Kinderen Israels dienstbaar waaren aan Eglon de Koning der Moabiten; van welkse door Ehud de vierde Rigter in Israel, die Eglon met een slinkse trek in de buik stekende de reist gaf, Mannelijk gered zijn. Siet Judic. 3: 14. en Josephus aan 't vijfde Boek. Nu volgde Lampares sijn Vader in de Monarchie; die wederom van sijn Soon Pannias, en dese van sijn Kind Sosarmus wierd nagestapt; ter tijd dat Debora en Barak in Israel bloeiden, Judic. 4: 6. en kap. 5. Welke Propheteſſe en Rigtereſſe, den Held Sisera deed sneuvelen. Nu volgde Mitreus in de Assyrische Monarchie, die het in den Tebaanschen Oorlog, tegens seven Koningen geen kleinen tijd uithield: wanneer ook het sondig Israel wel seven Jaaren onder de hand der Midianiten getugtigd wierd, Judic. 6. Welk Jok haar Gideon ontheffe, kap. 7. en 8. haar twee Koningen Zeba en t'Salemuna soo Mannelijk overwinnende, dat hy ter gedagtenis van soo verkregen zegen, een overkostelijke Lijf of Wapen-rok, waarschijnelijk in maaksel en sweem den Hoogen-priesterlijken Ephod of Goude Lijf-rok gelijk, als een Zege-teeken of Wapen-standaard, te pronk sette, uit den roof die Israel op de Vyanden behaald hadde. Dit voorval nam sijn oorsprong uit dien, dat de Manschap in Israel siende, hoe Manhaftig haar Gideon uit de hand der Vyandige Midianiten verlost had, als uit een mildadige vergelding en erkenning deser zegen, het gantsche Gebied over haar, aan Hem en sijn Stamhuis erflijk wilden opdragen; seggende: *Heerscht over ons, soo gy als uwen Soon en uwes Soons Soon, dewijl gy ons van der Midianiten hand verlost hebt*, Judic. 8: 22. Hoedanigen eigenwilligen aanbieding hy haar eens-loefs af-sloeg, en dat waarschijnelijk seer wijsselijk; dewijl God doe na de Tijds gelegentheid van Israels Republijk, de Regeering over sijn Volk genoegsaam op hem genomen had; bestuurende 't selve wel uiterlijk door de sigtbare hulpe der LXX Oudsten: doch in bysondere noodvallen, verwekte hy hen Helden, Rigters en Groot-gezielde Mannen, die als Krijgs-overste en Voor-vegters, voor Israel te Velde stooven: even als het tot hier toe in de voorige Rigters, sederd Moses gebleken is; en ook volharde in de volgende tijden, tot aan de Régeering der Koningen toe. Gelijk dan ook dusdanig van God geroepene Rigters, na de verlossinge des Volks, sig eenigsinds minder met het bestuur der gemeene saaken hebben bemoeid, en dikwils in stilte een gemeen leven hebben geleid: hoedanigmen ook twijffelagtig van Gideon sou mogen besluiten, uit dese Heilige Historie, alsser vers 29. geseid word; *En Jerubbaal ging heenen en woonde in sijnen Huise*. Sulks dat sommige hier uit vastelijk gemeend hebben, dat hy sederd dese overwinning, de Regeering over Israel sig ontrokken heeft: doch andere meenen, dat hy door het weigeren van d'opgedragen Regeering, alleen heeft willen aanwijsen, dat hy Israel wel als Rigter volgens sijn Goddelijke roeping wilde dienen, doch dat hy geensinds Koning over haar en wilde zijn: om dat hy wel sag, dat Israel dit onbedagt, en sonder Gods bevel uit eigen verander-lust poogde te doen. Gelijk hy ook kan bedugt geweest zijn, dat hem de Ephraëmiten, welke te vooren tegens hem de Hoorens hadden opgesteken, de voet souden dwars geset hebben. Dus vond Gideon dan raadsaam, om in plaats van d'Opper-magt te aanvaarden, een Dank-offer uit den verkregen Beuit van 't Volk af te eischen; namelijk, dat een ygelijk hem uit den roof soude opbrengen een Gouden Voorhoofd-cier-

Israel dienstbaar onder Eglon de Koning der Moabiten.

En van Ehud gered.

Josephus Joodsche Oudheden v. Boek. kap. 8.

Debora en Barak.

Israel door Gideon van de Midianiten verlost.

Gideon rigt een Ephod ter gedagtenis sijner overwinning op.

Israel wil de Regeering aan Gideon en sijn Huis erflijk opdragen.

En van Gideon wijsselijk afgeslagen.

Jud. 8:29.

Hoe sig dese boven gemeene Rigters na de verlossing des Volks droegen.

Gideon eischt een gifte van 't Volk uit den beuit op de Midianiten behaald.

Digitized by Google

sel: hoedanigen Juweel sommige seer waarschijnelijk nemen voor Goude Oor-ringen of Goude Baggen, die de Midianiten en Ismaëliten na haare Landwijse, gewoon waaren in de Ooren te dragen: ook by de Hebreen van ouds in gebruik, als te sien is Exod. 32: 2. &c. als mede by meest alle de Oosterssche Volken: van wiense tot d'Afrikanen en Morisken overgegaan zijn: gelijkwe aanstonds breeder sullen toonen; dewijl ons dusdanige Oor-cierselen, met die der Arm-ringen, Hals-banden, Kettingen en andere Pronkernyen der Ouden, meermaal in de Heilige Boeken voor komen, die een nader opmerking verdienen. Dat nu in de aangehaalde Historie vers 24. dese Oor-ringen aan de Ismaëliten toegeschreven worden, die te vooren Midianiten genoemd waaren, geschied misschien wel niet alleen om datse een vermengd Volk waaren, maar voornamelijk, om datse beide van Abrahams Soonen, namelijk van Midian uit Kethura, en van Ismael uit Hagar, afkomstig waaren: als uit Genesis 25: 1, 2. en kap. 37: 28. schijnd afgenomen te worden. Dese dan segd d'Heilige Historie, *hadden Goude Voorhoofd-cierselen gehad, dewijl sy Ismaeliten waaren*, Jud. 8: 24. Dit versoek slaan d'Israeliten geensinds af, maar seggen gulhertig Gideon toe: *Wy sullense geerne geven: En sy spreiden een Kleed uit, en wierpen daar op een ygelijk een Voorhoofd-ciersel van sijnen roof. En het gewigt der Voorhoofd-cierselen, die Gideon begeerd hadde, was duisend en seven honderd Sikelen Gouds.* Dat is na de gemeene reckening ontrent seventig Ponden gewigt, yder Sikel gegist op een halve Once. En was dit noch, *sonder de Maankens, Ketens en Purpere Kleeden die de Koningen der Midianiten aangehad hadden, en sonder de Hals-banden der Kemelen*, vers 21, 26. *En Gideon maakte daar van eenen Ephod en stelde die in sijne Stadt te Ophra: en gantsch Israel hoereerde aldaar den selven na; en het wierd Gideon en sijnen Huise tot eenen valstrik*, vers 27. Onses agtens konnen daar veele en verscheide bedenkingen over desen Ephod opgenomen worden; en dat soo ten aansien van de wijse en maniere, na welke desen Ephod of Priesterlijken Lijf-rok, toegesteld en opgerigt is geworden; als tot wat voor gebruik en oogmerk Gideon deselve soo plegtelijk in sijne Stadt heeft doen ten toon stellen; dat Israel daar mede Hoererie, dat is Afgoderie heeft konnen bedrijven? En dewijl ons niet bekend is, dat ymand dusdanigen Ephod, die wy mogelijk niet onvoegsaam een Priesterlijk Zege-teeken konnen noemen, tot noch toe ruim genoeg verklaard, veel min deselve oog-sienelijk in afbeelding heeft aan den dag gebragt; lust het ons hier een ontwerp daar van na onse beste bevattinge voor te stellen: op datwe gelegentheid mogten hebben, die uit verscheide meeningen en sweemsels van Aal-oude blijken, des te beter verklaard te sien. Alsser dan in de Heilige Historie geseid word, dat Gideon een Ephod of Priesterlijken Lijf-rok oprigte, soo verstaan wy daar door niet onvoegsaam, dat'er een geheele Priesterlijke toestel, te saamen gekoppeld, en in de rouwe gestalte van een mensch, elders aan eenig Stronk of Zuil of Stijl vast gehegt is geworden; waar vanmen een schim of schemeragtig Model sou mogen soeken in de Griekse en Romeinsche Wapen-standaars; van ouds TROPHEA of *Zege-teekenen* geheeten. By welken toestel of saamenhooping der Priesterlijke Kleederen, men ook alle gereedschappen des Priester-ampts, als een geheel Heiligdom sou mogen toevoegen. Nadien hier niet alleen genoegsaame voorraad van Goud in de genaamde Oor-cierselen gevonden wierd; maar dat'er ook noch veel toe is konnen verorberd werden, uit de Maankens der Kemelen en de Ketens en kostelijke Kleedingen, die de Koningen der Midianiten gedragen hadden.

Ge-

Ismaëliten en Midianiten waarom als een Volk genoemd.

Met wat statie en gewilligheid de afgeeiste Oor-cierselen worden opgebragt.

En hoe veel gewigt aan Goud sulks uitleverde.

Bedenkingen over desen Ephod.

Den Ephod van Gideon tot noch toe van niemand verbeeld.

Watmen hier door den Ephod te verstaan heeft.

Dat'er uit de Giften van den roof meer dan een Priesterrok is konnen gemaakt worden.

Digitized by Google

270

den EPHOD welke Gideon uit de Oorcierſelen der Midianiten te Ophra oprigte. *Iud. 8: 27.*

Digitized by Google

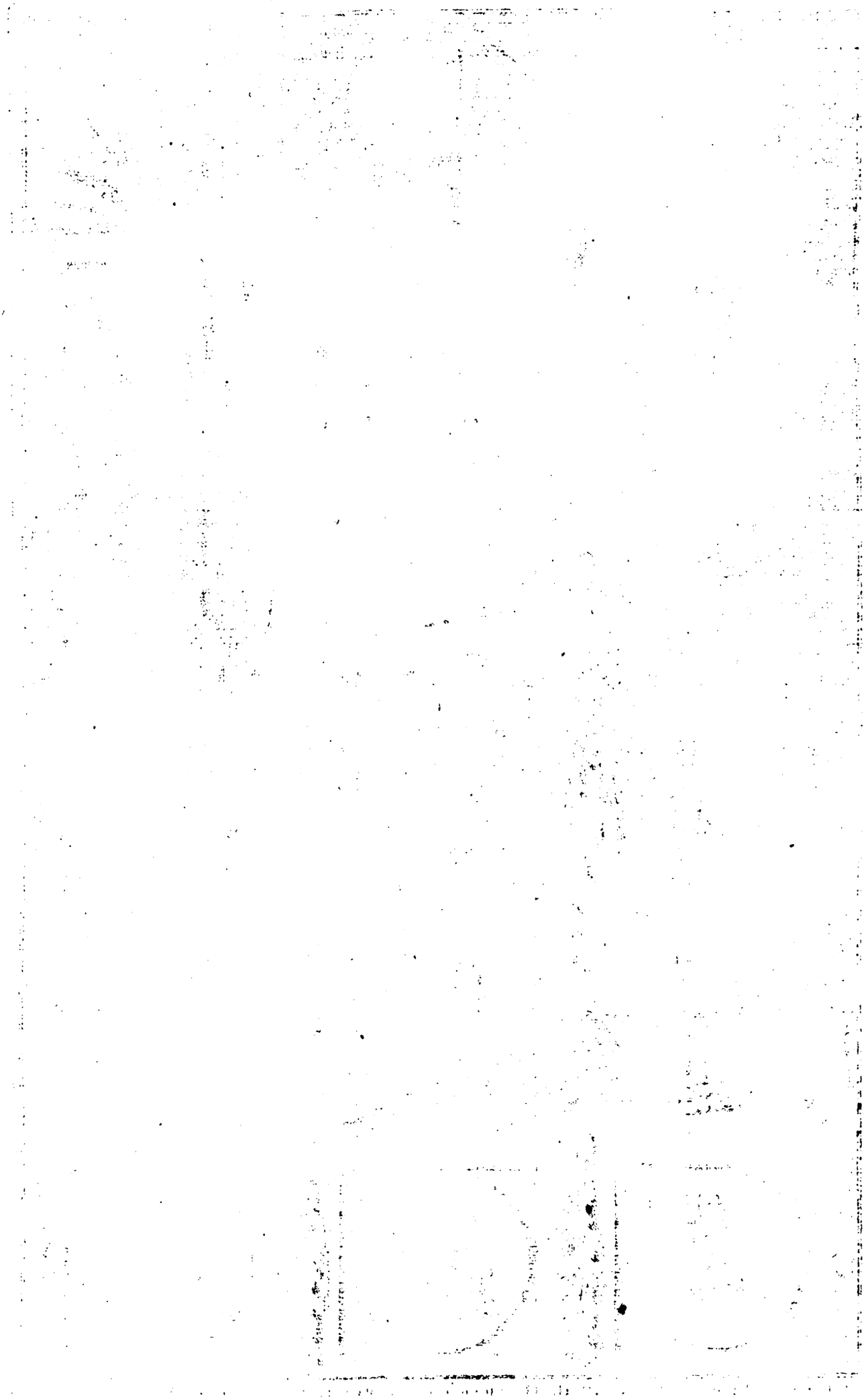

Digitized by Google

Gelijkmen uit vers 26. ſou mogen beſluiten: te meer om dat de Hiſtorie het toeſtellen des Ephods ſoodanig daar op doed volgen, datſer ook toe betrokken konnen worden. En hier en ſchijnd geheel niet tegen aan te loopen, dat'er alleen ſlegts van een Ephod, ſonder eenig verder toeſtel of bywerk gemaakt werd, als ofmen daar door alleen den Prieſterlijken Lijf-rok of Gouden Opper-kleed te verſtaan had; dewijl de omſtandigheid der ſaak en den uitſlag des gevolgs ſchijnd te leeren, dat den Ephod hier ſlegts als het voorname en weſentlijk deel des Prieſters kleed genoemd word, 't geen alle de andere heiligde; dewijl ook ſommige andere Kleedingen den gemeenen Prieſteren eigen waaren: en over ſulks hier als de romp en groote klomp van het lichaam des Prieſterdoms-kleed moet opgenomen worden. 't Welk wel voornamentlijk door den Borſt-lap, en d'ingevatte Urim en Thummim wierd volmaakt; maar in de oprigting van duſdanigen Heilig-Teeken, ook verder verſeld kan aangemerkt worden, met de onderhoorige deelen des Prieſterdoms. Sulks datmen de algemeene geſtalte van deſen Ephod, niet ſonder reden mag vergelijken by die der Romeinſche Wapen-zuilen, welke eertijds uit den verkregen Beuit der verjaagde en overwonne Vyanden, opgerigt wierden; als in welkers maakſel men doorgaans de Lijf-kolders, Borſt-wapens of Panſieren, in't midden der Stam opgehangen, en met de reſt der Wapentuigen, Schilden, Swaarden, Helmetten, en Spieſſen, van bezijden, van onder en van boven verſeld en overſchaduwd ſiet. Waarom wy dan ook grootelijks in bedenken houden, ofmen den Ephod van Gideon, ten aanſien ſijner algemeene Stands-gelegentheid, niet ſeer wel door duſdanige Wapen-ſtandaards verklaren kan: alhoewelmen daar in dit onderſcheid waar te nemen heeft, dat de Griekſe en Romeinſche Zegen-Teekenen veelſinds uit de eige ſtukken des roofs opgerigt wierden; daar hier alleen het Goud, en mogelijk eenige koſtelijke geſteenten en geroofde ſtoffen, tot het toeſtellen deſes Ephods genomen wierde. Anderſinds weetmen ook dat de Zege-teekenen der Oude, dikmaal alleen in gelijkenis en ſweem der verkrege Wapenen, ook wel van Steen en van Kooper en andere ſtof uitgehouwen wierden, gelijk de Romeinſche overblijfſelen getuigen konnen. En derhalven zijnſe niet altijd uit den eigen roof toegeſteld, maar hebben alleen een affchaduwing daar van vertoond, en egter den naaam van TROPHEA of *Zege-teekenen* gedragen. En heeft deſen Ephod te bet in duſdanigen toeſtand, ook de ſweem van een Borſt-wapen gehad, wanneer men aanmerkt, dat den Prieſterlijken Lijf-rok van Aaron belaſt word te maaken, met een ſtevig omgeboord Hals-gat, na de maniere van een Panſier, ſiet Exod. 28:32. Dat nu al het gegeven Goud niet welvoegſaam aan deſen Prieſterlijken Lijf-rok en ook mogelijk de Borſt-lap verorberd is, ſoumen niet alleen mogen giſſen uit het gewigt van 1700 Sikelen, maar ook uit noch veel ongewogen Goud der bovengenoemde Maankens en Kettingen &c. Soo dat'et geen ongeſchiktheid is te gelooven, dat'er, gelijkwe terſtond ſeiden, veel andere dingen, die een Heiligdom des Prieſters konden volmaaken, zijn toegevoegd; dewijl ſulks tot de oprigting van duſdanigen Prieſterlijken Zege-teeken geen kleine Pragt en Statie aangebragt heeft. En aldus behoefdmen dan ook met ſommige geen ſwaarigheid te maaken, dat deſen Lijf-rok van wegen het gewigte des Gouds, onbequaam ſou geweeſt zijn om den Prieſter-dienſt daar mede te konnen doen; dewijl het nergens en blijkt, datſe met dat oogmerk gemaakt is, of ooit daar toe van ymand aangetrokken of gebeſigd is; gelijk ook deſe woorden, namelijk, *Dat Gideon deſen Ephod in ſijn Stadt te Ophra ſtelde*, niet duiſterlijk willen te kennen geven, dat hy den ſelven aan een yer-

Den Ephod Gideons heeft by na de geſtalte der Romeinſe Zege-ſtander gehad.

Onderſcheid tuſſe de Wapenzuilen der Romeinen en Gideons Ephod.

Waar in den Ephod na een Krijgsmans Panſier of Lijf-kolder aarde.

Digitized by Google

verheve plaats, op een ſtok of ſtenge tot een Gedenk-teeken ſtelde, gelijk onſe Kant-teekenaars ook ſeer wel over vers 27. hebben aangemerkt. Ja ſchoon ymand al ſtijfzinnig wilde ſtaande houden, dat'er niets tot deſen Ephod gemaakt is, als ſoodanigen Prieſterlijken Lijf-rok; ſoo kan egter ſeer veel Gouds daar toe gebeſigt zijn: want wie ſal ons in dit geval beletten te denken, dat hy wel geheel kan van Goud, het zy konſtig van Draad-werk gewrogt, ofte van digt of vaſt Goud gegoten of geboetſeerd kan zijn geweeſt; gelijkmen wel Kleeden, Beelden, Wapenen, Helmetten, Ja alle dingen in Hout, in Steen, Metaal en Klay uithouwen kan; welke nochtans doorgaans niet den naam van de ſtof, maar van de ſaak dieſe verbeelden, behouden. Gelijk dan ook de rijkheid van 't Goud te gelijk met de groote en ſwaarte, geen kleine luiſter en Glorie aan dit Gedenk-teeken heeft konnen toebrengen: roemende Gideon niet ſoo ſeer in de af beeldinge der verwonne Wapenen en Goude Maankens der Kemelen en Oor-cierſelen, en Purpere Kleeden, den Midianitiſche Koningen en haar Volkje ontnomen en uitgeſchut, als wel in de hervormde pragt des geroofden Gouds, dat hy Gode hier onder de geſtalte van een Prieſter-kleed, toewijde en heiligde; als die door ſijn hand het Volk van Iſrael verloſt had: gelijk hy ook door den Prieſter-dienſt in duſdanigen kleeding gediend, en met het ſondig Volk door de Offerhanden dagelijks volgens de Wet wilde verſoend werden. Gelijk Gideon ook ſelfs eenige Prieſter-dienſt ſchijnd gedaan te hebben voor ſijn overwinninge: bouwende den Heere een Altaar, daar hy op offerde, kap. 6: 24,25. Deſe en diergelijke dingen ſoumen mogen denken. Waarom wy het des te ſekerder houden, dat deſen Ephod voor een geheele toetakeling des Prieſterdoms moet genomen werden: welke, alswe terſtond ſeiden, in de geſtalte van een Wapen-ſtandaard in Gideons geboorte Stadt Ophra (daar hy te vooren van God, door eenen Engel van den Dorsvloer, tot een Voor-vegter van Iſrael geroepen was) ter gedagtenis deſer overwinninge opgerigt is. Sulks dat het dan ook hier uit ſeer ligt is konnen gebeuren, dat het dwaallieke Iſrael, uit een misvatting over d'oprigting van dit Gedenk-teeken, heeft begonnen daar voor eenige Goddelijke agting te krijgen; die dagelijks toenemende, ten laatſten, en waarſchijnelijk wel meeſt na Gideons dood, tot een Afgoderie uitgebroken is: ſoekende mogelijk door de Godſpraak der Urim en Thummim, dieſe daar ten minſten ook konnen geloofd hebben te zijn, alhoewelſe hier niet genoemd word, als door de oude bygeloovige zede der Teraphim, geholpen te worden. Deſelve ongetwijffeld ſoo agtende, als van Micha geſeid word; dat hy een Godshuis of Kapel had, daar hy een Ephod en Teraphim in maakte, Jud. 17: 5. en kap. 18: 5, 14. Alle welke eerbewijſingen tegen Gods gebod aanliepen; die in ſijn Wet een eigen en vaſt geſteld Prieſterdom hadde verkoren, door welk hy wilde uitvoeren 't gene wegen den menſche by hem te doen ſtond. Dat nu ook Gideon ſelfs deſen Ephod ſoude misbruikt hebben, om Godt door deſſelfs Urim en Thummim ſomtijds raad te vraagen, of dien Lijf-rok aan te ſchieten, en als Prieſter daar mede te offeren, gelijk hy voor dit geval ſonder die wel gedaan had, Judic. 6: 24. daar aan twijffelen ſommige; en wy houden het ook geheel niet waarſchijnelijk; dewijl hy korts te vooren ſelfs ſoo yverig de Afgodiſche Altaren omgeworpen, en de Boſſchen op Gods bevel uitgeroeid had: ten zy dan dat hy namaals ſijn pligt en vroomheid vergetende, eenig misdrijf daar mede begaan heeft. Anderſinds ſoumen uit veele omſtandigheden konnen denken, dat Gideon dit alles ter goeder meeninge, en verre buiten Afgodiſche gedagten gedaan heeft; ſtellende deſen Ephod om Godt als 't waare door een ſigtbaar Teeken te danken; meenende dat ſulks onder 't ſweemſel van dusken Heiligdom,

Hoe den Ephod heeft konnen geheel van Goud zijn.

Waarom Gideon tot dit gedenkteeken juiſt een Ephod verkoren kan hebben.

Hoe deſen Ephod aan Iſrael heeft konnen aanleiding geven tot Afgoderie.

Dat Gideon ſelfs Afgoderie met deſen Ephod gepleegd heeft, is niet heel waarſchijnelijk.

Wat Gideons goed oogmerk in deſen kan geweeſt zijn.

Digitized by Google

dom, alderbeſt tot de geheugenis der Nakomelingen ſoude overgaan. Gelijk'er ook Geleerde Mannen gevonden worden, welke meenen, dat Gideon deſen Ephod in een afgeſonderde Kapel of Gods-huis geſteld heeft; daar in hy voor ſig ſelven den Heere dikmaal, als in een byſonderen Tabernakel gediend heeft; Ja ook wel ſou van meeninge geweeſt zijn, God aldaar om raad te vraagen: 't welk, by aldien hy 't gedaan heeft, niet alleen, on-aangeſien ſijn goede meening, tegen Gods Gebod heeft aangeloopen, die geenen Tabernakel noch Prieſterlijken Ephod, neffens ſijn eenig ingeſteld Heiligdom dulden wou; maar ſulks heeft ook ongetwijffeld een ſeer quaad voorbeeld aan Iſrael gegeven; als 't welke eerſtelijk ter liefde haarer verloſſing, ſijne voetſtappen mogelijk onbedagtelijk na wandelende, tot Afgoderie met deſen Ephod, vervallen zijn. Deſelve miſſchien even ſoo dienende, alſſe daar na deden met de Koopere Slange, waar van te ſien is 2 Kon. 18: 4. Of nu de Heilige Hiſtorie ſeggen wil, dat d'Iſraeliten agter Gideons Ephod eerſt opentlijk na ſijn dood hebben beginnen te Hoereeren (als wanneerſe mogelijk van deſen Ephod walgende, ook tot den dienſt van Baal-Berith vervielen: doende mede geene weldadigheid meer aan den Huiſe Jerubbaals, dat is Gideon vers 33, 35.) ofte dat ſulks reeds ſoo gemeen binnen ſijn leeftijd inkroop, dat Gideon en ſijn Huis daar door als in een Val-ſtrik van ſonde en ſtraffe verwarde; dat blijft by ſommige twijffelagtig: alhoewel hy niet ſonder hier aan eenige ſchuld te hebben, voornamelijk in ſijne Kinderen, geſtraft ſchijnd: ſoo dat ſijn Huis en Naam, ſchoon hy LXX Soonen na liet, door de Moordadige hand van ſijn Soon Abimelech, onder een regtvaardig oordeel Gods, by na geheel uitgeroeid wierd: gelijk in 't negende kapittel van 't Boek der Rigteren ruim genoeg aangeteekend is. Daar wy dan ook ligtelijk ſien, dat God het quaad dat Abimelech ſijn Vaders huis door 't ombrengen van ſijn Broeders aangedaan had, op ſijn eigen kop doed wederkeeren; verpletterende ſijn Herſſen-pan door een ſtuk Molenſteen uit de hand eener Vrouwe van den Tooren te Thebetz geworpen. Soo datmen ſig niet en moet verwonderen, dat de Iſraeliten tot misbruik van deſen Ephod vervallen zijn; daarſe ſig na Gideons dood geheel en al van God afwiſſelden, en den BAAL-BERITH, dat is de *Godinne des Verbonds*, tot eenen God ſtelden, vers 33. welkers Tempel te Sichem was, kap. 9: 4. Want dat deſen Baal een Godinne was, werd van veele waarſchijnelijk ſtaande gehouden; en het is bekend, dat het woord BAAL, ook dikmaal in 't Vrouw-geſlagt genomen werd. Gelijk dan ook deſe Godinne ſoo genoemd ſchijnd, na het Verbond dat die van Sichem met Abimelech in deſſelfs toegewijde Kapel gemaakt had: als in de ſtraks aangehaalde plaatſen te ſien is. Ofte men ſou mogen giſſen, dat deſe de *Godinne des Verbonds* genoemd is geworden, om dat het Afgodiſche Iſrael, deſe Godinne eerde in de plaats van den waaren God, die ſijn Verbond met haar by Sinai opgerigt hadde. Doch andere meenen, dat BAAL-BERITH een Godinne was die te Beritus een Stadt in Phœnicien tuſſchen Byblus en Sidon, gediend wierd: zijnde de geboorte Stadt van den vermaarden Sanchoniaton, de oudſte Schrijver der Phœniciſche Gedenkeniſſen; diemen ook meend dat Gideons Tijd-genoot geweeſt is, en onderlinge vriendſchap met hem gehouden heeft: hoedanigen gemeenſchap tot deſe Afgoderie, niet weinig kan geholpen hebben. En alhoewel eenige willen, dat Sanchoniaton wat laater dan Gideon geleefd heeft, ſoo heeft hy nochtans, ſoo Porphyrius getuigd, veele dingen van Gideon ontleend. Gelijk onder anderen hier uit ſchijnd te blijken, dat Porphyrius den ſelven JEROMBAL of IROMBAL, en ook HIEROMBALUS noemd; zijnde

Verſcheide meeningen over 't gebruik van Gideons Ephod.

Iſrael heeft waarſchijnlijk eerſt na Gideons dood openbare Afgoderie met ſijn Ephod bedreven.

Welk den Valſtrik van Gideons Huis zy geweeſt

Baal-Berith hoedanigen Afgodinne.

En Waarom ſoo genoemd.

Of de oude Schrijver Sanchoniaton een Tijd-genoot van Gideon geweeſt zy.

Digitized by Google

Wie door Hierombaal verſtaan word.

by hem een Prieſter des Gods JEUO of JAO. Door welkmen waarlijk geen anderen naam dan die van JEHOVA of den God Iſraels te verſtaan heeft: gelijkmen mede door deſen JEROMBALUS ſeer waarſchijnelijk Jerubbaal, dat is Gideon, verſtaan moet: die by hem mogelijk een Prieſter Gods, van wegen deſen Ephod genoemd is. Vergelijkter mede Judic. 8: 29, 35. En op dat die gene, welke gewoon zijn haar ſelven, in niet heel gemeene dingen, beter met de Oogen dan met de Sinnen alleen te behelpen, des te meerder nut in de beſchouwing deſes Ephods in ons Print-Tafereel ſouden hebben, ſiet daarom zijnwe ook te raade geworden met een woord hier noch aan te wijſen, in wat geſtalte en manieren eertijds de TROPHEA of *Wapen-zuilen*, dat zijn de vermaarde Zege-ſtandaards by de Grieken en Romeinen plagten opgerigt te werden; terwijl wy nu al meer dan eens geſeid hebben van meening te zijn, datmen den Ephod van Gideon daar door merkelijk kan verklaard ſien. Ja dat de maniere van duſdanige Wapen-zuilen en Zege-ſtandaards op te rigten, in de Bybel-ſchriften niet onbekend, maar van een oude herkomſt zijn, leeren ons de voorbeelden van Saul en Abſalon; namelijk, na dat den eerſten de Amalekiten verſlagen hadde, 1 Sam. 15: 12. En den tweeden, na dat hy baldadig het Koningrijk ſijns Vaders bemagtigd had, 2 Sam. 18: 18. Gelijk mede in de Boeken der Machabeen geſien word, dat Jaſon en Nikanor ſig ook van deſe Glorie hebben bediend.

Dat het oprigten van Wapen-zuilen en Zege-teekenen van ouder gebruik en ook in de H. Schrift bekend is.

Zege-teeken waar van *Trophum* genoemd.

Belangende de ZEGE-TEEKENEN der Oude, deſelve zijn by de Romeinen TROPHEA, van het Griekſe woord τρέπω, *Ik Keere*, genoemd: waarom Caſaubonus met andere wil, datmen niet *Trophæum*, maar *Tropæum* behoorde te ſchrijven. Gelijk dan ook van veele, buiten de blijken die ons daar van in de Heilige Schrift voor komen, ſtaande gehouden werd, dat de TROPHEA of *Zege-teekenen* wel de oudſte herkomſt van de Grieken ſchijnen te hebben: als dewelke gewoon waaren haare overwinnende Veld-overſten, door het oprigten van ſekere Zege-teekenen, te vereeren. En deden deſelve dit gemeenlijk door het planten van een Boomſtam, die van ſijn Telgen geknot was, aan welkſe eenige der voornaamſte Wapen-ſtukken, die de vlugtende en overwonne Vyanden uitgeſchud en afgenomen waaren, in een twijffelagtige geſtalte van een menſchen lichaam ophingen. Welke maniere, van de Grieken tot de Romeinen is overgegaan; als die duſdanige Wapen-zuilen veelmaalen hebben toegeſteld; en daar ſoo wonder-veel mede hebben opgehad, dat het alſoo grooten ſchen-daad onder hen gereekend wierd, deſe Zege-teekenen (alwaar 't ſelfs ook die der Vyanden) om te werpen ofte weg te nemen, als de Goden te ſchenden. Gelijkſe ook in veele voorvallen niet ſonder bygeloovigheid aan de opperſte Goden geſchonken en geheiligd wierden. Als onder veele andere voorbeelden uit de woorden van Tacitus af te nemen ſtaat; als hy ſegd: *Dat Germanicus Cæſar, de overwinnende Soldaten pligtelijk gepreſen hebbende, een Wapen-ſtandaard bouwde met een trots Opſchrift; 't geen te kennen gaf, dat de Heirkragt van Tyberius Cæſar, op d'overwinning der Volkeren tuſſchen den Rijn en d'Elve, deſe Gedenkteekenen aan Mars, en Jupiter, en Auguſtus toegeheiligd had.* En alhoewel duſdanige Zege-teekenen meeſt aan de ſtammen van Olijf-boomen opgehangen wierden, om datſe van ouds Pallas toegewijd is, en volgens Rodeginus en Paſchalius ook een Teeken van overwinninge was; ſoo blijkt het egter datſe ook andere Boomen, en voornamelijk den Eik daar toe gebeſigt hebben. Doch naderhand, als de Pronk en Praal te gelijk met de Roomſche Mogendheid opſteeg, heeftmen de Zege-teekenen niet ſlegts

Hoo de Zege-teekenen of Wapen-zuilen van ouds wierden opgerigt.

De Wapen-ſtandaars mogten van niemand omgeſmeten worden om datſe aan de Goden geheiligd waren.

aan

Digitized by Google

aan een hout, noch uit de eige verkrege Wapenen ſelfs opgeſtapeld; maar men heeftſe, alswe ſtraks ſeiden, ook aan ſteene Kolommen opgebonden, of in Muurvakken geſet; Ja gelijk van de Keiſer Auguſtus geſeid werd, zijnſe ook geheel en al uit Kooper gemaakt. Men getuigd van hem, dat hy verſcheide Zege-teekenen op het Alpiſche gebergte, en Pompejus voor hem, op de Pyreneeſche Heuvelen opgerigt heeft. En gelijkwe boven het Zege-teeken van Gideon uit Goud hebben geſien, verhaald ook Florus; dat Flaminius van de Hals-cieraden, die de Soldaten onder den Beuit gekregen hadden, een TROPHÆUM of Zege-teeken van Goud ter eeren van Jupiter opgerigt heeft. Siet daar waarlijk een navolging van Gideons Ephod, uit de Goude Oor-cierſelen der Midianiten gemaakt. En gelijk het verkrijgen en oprigten van duſdanige Zege-teekenen voor het hoogſte goed en de meeſte Glorie van den Oorlog plagt gehouden te worden (gelijk Gideon deſe eere ook boven d'aangeboden Heerſchappye ſcheen te ſtellen, by aldien immers daar niet een andere Goddelijke beſtuuring onder ſpeelde) daarom heeft het hen ook betamelijk geſchenen, die wel meeſt aan de Goden, wienſe de Overwinninge dank wilden wijten, op te dragen. Hoedanigen ydelen Eerſugt de Schimp-digter Juvenalis genoegſaam ten toon heeft geſteld, wanneer hy deſelve te gelijk met den toetakeling deſer Zege-teekenen, in deſe verduitſte Vaarſen beſpot:

Een Gouden Zegenteeken van de Romeinen opgerigt.

De Oude ſtelden 't verkrijgen van een Zegenteeken boven alle eer des Oorlogs.

Des Oorlogs overſchot, een Kolder of Helmet,
Gehakkeld en geblutſt, ten Stander opgeſet;
Een Roer of Stukkeſpriets, beſteken tuſſchen bei'en
Met Vlag en Wimpels van veroverde Galeyen;
Met een gevangen Man op 't hoogte van de Boog
In treurige geſtalt, dat's heerlijk in 't Oog?

Van Juvenalis beſchimpt.

Alwaar ligtelijk geſien word, dat den Digter daar niet alleen ſpreekt van de Wapen-ſtandaards, die ſlegts uit de geroofde Wapenen te Prijk geſteld wierden; maar ook van die, welk in navolging van die uit Marmer of Kooper of ander Boetſeer-werk opgerigt, en ook wel in Muurvakken en boven de Zege-bogen geſteld wierden: want dat leerdmen uit dien, dat hy daar ſpreekt van gevangenen met d'armen op den rug gekneveld, neffens de Wapen-zuilen te vertoonen. Als mede datmen eenige onderſcheid te maaken heeft, in de Zege-teekenen der overwinningen te Lande, en die te Water behaald wierden. Gelijk die ook wel uit beide gemengd waaren. In de Scheeps Zege-teekenen ſagmen gemeenlijk een Scheepsroer, en Ankers, en Steven of Nebben; alhoewelſe in de reſt met de andere over-een-quamen: Hoedanige ſoort van Scheeps-nebben men aan een Koopere Pylaar, als een der oudſte overblijffelen van Roomen, van Cajus Diullius opgerigt ſiet. Gelijkmen dan ook de Wapen-zuilen na gewoone verbeelding, op ſeer veel Penningen der Roomſche Keiſeren ſiet: en ſoomen tot die noch een netter ſchets der Roomſche Wapen-zuilen, na het leven afgeſchilderd begeerd, de ſoetvloejende J. Oudaan heeftſe ons uit de Latijnſche Vaarſen van Virgilius, (ſprekende van den Eiken-Boom die Eneas tot een Wapen-ſtandaard optoide) duſdanig ontworpen:

Beſcheidentlijke waarneming daar over.

Hy ſteld een ſwaaren Tronk van al ſijn Loof geknot
Op een verheven bult, en doed den Eiken praalen
Met d'uitgeſchudden roof, de Wapens rijk van ſtraalen,
Van Vorſt Mezentius; tot eene Zege-zuil
En Stander, voor God Mars: den Veder-boſch, noch vuil

De Wapenſtandaard van Virgilius na de Romeinſe wijſe levendig afgeſchilderd.

Digitized by Google

En druipende van Bloed, ontluikter over henen;
Gebroke werp-geweer des dooden, 't Borſt-panſier,
Vry meer dan twaalfmaal door-regen, en ſoo hier
Soo daar gebeukt, geblutſt, verſiet den Stam in 't ronde;
Waar aanmen ſiet den Schild van Kooper vaſt gebonden
Ter ſlinker zyde, en 't Swaard in ſijn Tvore Kas;
Hy ſeid dan (daar in 't rond om hem geſloten was
De drang der Overſten) en moedigd ſijn vertrouwden:
Dat was het ſwaarſte ſtuk! en 't geenwe noch behouden,
O Mannen, ban de vrees: Sie hier den eerſten Beuit
Van dien Hoovaardigen, den Wapen-roof hem uit
Getogen; dit's Mezents, het Werk-ſtuk van mijn handen.

Zege-teekenen wierden meeſt op verheven plaatſen geſteld.

Uit Florus verneemdmen, dat de Zege-teekens gemeenlijk op een verheven plaatſe geſteld wierden; gelijk hy verhaald, dat Viriatus op het ſlaan van Claudius Unimanus, de Staat-teekens, namelijk de Purpere geſtikte Tabbers en de Staat-buſſels van de Prætores op ſijne Bergen, tot Zege-teekenen opgerigt heeft. Gelijk ook ſommige Volken, de Puikſtukken uit den roof op de Vyanden behaald, aan de Poſten of Kolommen haarer Tempelen plagten op te hangen, om daar erffelijk te blijven.

Ook aan de Kolommen der Tempels en Poſten der Huiſen.

Gelijk Horatius getuigd, dat hy de Wapenen, die ſonder Bloed-ſtorten den Vyand ontnomen waaren, in de Puiniſche Tempelen heeft ſien te pronk hangen. En Virgilius beſchrijvende aan ſijn ſevende Boek, de Kerk van de Koning Latinus, ſegd, dat'er veel Krijgs-tuig en geweer aan de Heilige Stijlen hing. Ja 't ſelve is ook eertijds al by de Egiptenaren in gebruik geweeſt, alsmen uit Diodorus Siculus ontwaar word. Livius ſpreekt mede breed genoeg van derſelver oud gebruik, als hy van Romulus verhaald, dat hy d'uitgeſchudde roof der verwonne Vyanden, op een pragtige Draagbaar na den Kapitolynſen Heuvel deed voeren, aan Jupiter op-offerde en die een eigen Tempel toewijde; op dat die daad niet alleen een voorbeeld, maar een Wet voor de Nakomelingen verſtrekken ſou. En dat eindelijk ook de Zegepraalende Veld-overſten hunne Zege-teekenen, in haare Huiſen en aan de Poſten der Ingangen plagten te ſtellen (gelijk miſſchien Gideon ſijnen Ephod, in ſijn Stadt te Ophra deed; ten ſy dan dat hy daar toe een byſondere Kapel doen maaken heeft) ſulks vindmen by Cicero van Pompejus aangeteekend; daar hy over de onbeſchaamde vrypoſtigheid van Antonius uitvarende hem afvraagd; Hoe hy ſoo koen dorſt zijn, dat hy de Drempels durfde betreden van de Huiſen die door de opgehangen Beuit der Vyanden geheiligd waaren? En op dat duſdanige Zege-teekenen lange in eer en agting bleven by de Nakomelingen; wasmen gewoon op deſelve te ſchrijven, op wat dag en tijd, en door wien de overwinninge van dien Beuit verkregen was: gelijk Tacitus onder anderen een ſtaaltje hier af van Tiberius verhaald. Hoedanige voorbeelden wy niet verder mogen ophaalen, om datwe ook noch moeten afdoen 't geenwe hier vooren van de Goude Voorhoofd-cierſelen, en Oor- en Arm-ringen der oude Hebreen, hebben begonnen aan te raaken. Want nadien wy tot hier toe meermaal hebben geſeid, dat de Overſetters dikmaal verſchillig zijn in 't benoemen deſer Cieraden, als die ſommige voornamelijk ook in d'aangetoge plaatſe Judic. 8. *Voorhoofd-cierſelen* aan de Midianiten en Iſmaëliten toepaſſen, daarwe ſekerlijk een ſoort van *Oor-cierſelen* of *Oor-ringen* dienden te verſtaan die by Mannen en Vrouwen gedragen wierden; en dat'er meermalen aan diergelijke vercierſelen, ſoo

der

Digitized by Google

der Hebreen, als andere Oosterſche Volken, in de Heilige Boeken gedagt word; ſoo luſt het ons uit de Oudheid, haar verſcheide Benamingen, Fatſoen en Gebruik een weinig verder uit te haalen. De Geleerde Merçerus wil de *Oor-cierſelen*, die by de Hebreen LECHASCHIM genoemd worden, van LACHASCH, *Mompelen*, *Prevelen* of *Stillekens ſpreken*, afgeleid hebben; hoedanigen gewoonte eertijds de Toovenaars in 't beleſen of beſweeren hadden; invoegen de Vrouwen van ouds haare Ooren met een ſoort van Goude Cierſels van Ringen, Peerlen, Geſteenten en diergelijke ſogten te beſchermen tegen ſoodanige beleſingen. Deſelve oordeeld ook, dat het vercierſel NESEM by de Hebreen, (dat mogelijk een *Neus* of *Voorhoofd-cierſel* beduid, 't welk van 't Voorhoofd neerwaards tot naby de Neus hing, alswe terſtond nader onderſoeken ſullen) door een Letter-verſetting van SANAH, *Hy heeft gehoereerd*, behoorde afgehaald te worden: even als of het een Ring-ſnoer, Band of Ketting-cieraad was, dat aan het Voorhoofd, aan de Ooren, en aan de Neuſe quam om het aangeſigt te vergoelijken: 't gene ſommige mishaagd en qualijk van een onkuiſch woord afgehaald ſchijnd; nadien het ook den Heiligen Vrouwen tot een eerlijk Cieraad gedient heeft. Doch ſoo giſſingen gelden mogen ſegd Bartholinus, ſoo kan het veel bequamer afgeleid worden van het vermaagſchapte woord SAMAM, dat *Toomen* of *Halfſteren* beteekend. Waar uit men ſou mogen giſſen, dat NESEM ſekere ſoorte van Cieraad is, dat met een *Toom* of *Halfſter* der Paarden, eenige gelijkheid heeft. Gelijk dan ſulks eenigſinds ſchijnd beveſtigd te worden, door de Latijnſche Vertaaling der Chaldeeſche Uitbreider, die het woord *Semamim* in de Text, in welk geſeid word: *Dat de woorden der Wet aan Iſrael gegeven zijn, gelijk als* (SEMAMIM) *Toomen in haare Kinnebakken, op datſe van den regten weg niet en ſouden afwijken*; overbrengd; *gelijk als Oorgeſmijden*; om dat hy een vermaagſchappye in beider oorſprong erkende. Verder, om dat ſommige van deſe vercierſels eenigſinds rondagtig ſchijnen geweeſt te zijn, ſchijnenſe NEGANIL genoemd te worden, beteekenende een *Raderken* of *Kringetje*, Num. 31: 50. en Ezech. 16: 12. Gelijk het ook om geen andere reden, als om dat die ſoort van Cieraden eigentlijk tot de Ooren behoord, van de Grieken ENOTE, of ENOTION genoemd is; 't geen het ſelve is waar door de Latijnen INAURIS, en wy *Oor-ringen* of *Oor-cierſelen* gewoon zijn te verſtaan. En ofmen wel onder ons deſelve benaming laater aan alle Cieraden, die aan of ontrent de Ooren gedragen werden, gegeven heeft; egter is de oudſte herkomſt ſoo genoemd van de gaten der Oor-lellen, waar innen de Goude Ringen en Geſteenten ongemiddeld afhing: ſiet'er verſcheide manieren van in onſe Printverbeelding met A A A. &c. geteekend. Want om dat LOBOS het *Oorlapken*, een deel van de Oor is, daar van zijn ook de Oor-cierſelen by de Grieken ELLOBIA genoemd; by wien de Jongvrouwen deſelve in beide Ooren, doch de Jongelingen alleen in 't regter Oor gedragen hebben. En of wel verſcheide andere benamingen by de oude Letter-meeſters gevonden worden, ſoo zijn die evenwel met ſoo veer van wegen de plaats daarmenſe droeg, als wel van wegen haar fatſoen en maakſel hier van verſchillig. Dus vindmen de Oor-cierſels ook *Botrydia* genoemd van *Botrys*, dat een Druiftrots beteekend, om dat die Form, door een t'ſaamenhooping van Peerlen, Korallen of Geſteenten, daar mede over-een-ſtemde. Ook *Triglena Hermata*, om datſe de gedaante hadden van drie Oog-appels. Waar uit Bartholinus beſluit, dat de Grieken *Triglena* genoemd hebben, 't gene de Latijnen *Tribaca* heeten; zijnde een Oor-cierſel dat uit drie nevens-malkan-

Oor-cierſelen waar van by de Hebreen genoemd.

Andere afkomſt van de benaming der Neus of Voorhoofd-cierſels.

Oor-cierſelen hoe by de Grieken genoemd.

Oor-cierſelen aan Mannen en Vrouwen eertijds gemeen.

Wat *Triglena* en *Tribaca* voor Oor-cierſelen zijn.

Digitized by Google

kander hangende of saamengevoegde Peerlen of lange Gesteenten gemaakt is. In onse Vertoog-schets onder A. B. aangewesen. Hoedanige sweemsels der Oudheid, wy sekerlijk in onse herwaardse Landwijsen, aan de Oor-peerlen en Pendanten, buiten verder verklaringe, overgekomen sien. Gelijk de oude Modellen, B. en H. die by de Liefhebbers bewaard worden, aanwijsen. En dat'er in de meeste plaatsen des Ouden Testaments van diergelijke Cierselen gesproken word, die in en aan de Ooren en veelsinds op 't Voorhoofd na by den Neuse hingen; (schoon het woord NESEM te mets oneigentlijk *Voorhoofd-cierselen* vertaald word; om dat die na by de Neus hangende soo konnen geagt worden, daarwe terstond af spreken moeten) sulks willen ons de Taalkundigers leeren, wanneer sy de volgende Texten aldus willen gelesen hebben: by voorbeeld, Genesis 24: 22. word van Abrahams knegt geseid: *Den Man bragte voort een Gouden* NESEM, *het gewigt daar af was een halve Sikel.* Hier vertaalen het eenige, *Voorhoofd-cierſels;* Doch Arias Montanus en de gemeene Latijnsche, *Oor-ringen.* En vers 30. *Als Laban de* Nesem *sag:* en vers 47. segd de Knegt in deselve Historie: *Ende ik sette* of dede *de* Nesem *boven haaren Neuse, ende Arm-ringen om haare handen.* Wederom Genesis 35: 4. word van Jakobs Huisgesin aangeteekend: *Ende sy gaven Jakob alle de vremde Goden die in haare hand waaren, ende de* Nesamim *die in haare Oore waaren.* Dus seide ook Aaron, doe hy Israel een Gouden Kalf wilde maaken, Exod. 32: 2, 3. *Ruk af de Goude* Nisme *welke zijn aan de Ooren van uwe Wijven, en uwer Soonen en Dogteren, en brengd-se tot my. En sy namen de Goude* Nisme *die aan haare Ooren waaren, en bragtense tot Aaron.* Siet mede kap. 35: 22. *De Mannen en de Wijven en alle vrywillige van herten, bragten Haakskens ende* Nesamim, *ende ende Ringen, ende Arm-banden &c.* En in onse voorgenome woorden, Judic. 8: vers 24, tot 26. *Gideon seide tot hen, geeft my een ygelijk de* Nesem *van sijnen Roof; Want sy hadden Goude* Nisme, *dewijl sy Ismaëliten waaren. En sy seiden, Wy sullense willig geven; en sy een kleed uitspreidende, wierpen daar op een ygelijken den* Nesem *sijner Roof. En het gewigt der Goude* Nisme *was* 1700 *Sikelen.* En in deser voegen worden ook aan Job van sijn Vrienden, *elk een Gouden* Nesem *gegeven.* Siet kap. 42: 11. Wederom Proverb. 11: 22. *Gelijk een gouden* Nesem *in de Neusgaten van een verken, alsoo is een schoone vrouwe die van de Reden afwykt.* En by den selven op 't 25. kap. vers 12. *Een wijs bestraffer by een hoorende Oore, is als de* Nesem *van Goud, en een Hals-cieraad van 't fijnste Goud.* En by Jesaias op 't derde kapittel word de *Nisme der Neuse*, onderscheidentlijk van die der Ooren, onder de vercierselen der Jerusalemsche Dogteren aangeteekend. Ezech. 16. 11. staat, *Ik hebbe de* Nesem *boven uwen Neuse, en de Oor-ringen in uwe Ooren gegeven &c.* En Hosea 2: 12. *Ik sal over haar besoeken de dagen Baals, daar in sy gerookt heeft, en haar vercierde met haare* Nismah &c. Alle welke plaatsen der Heilige Schrift met malkanderen nauwkeurig te vergelijken: wy aangaande dese Vercierselen verscheide dingen aan den dag gebragt sien, die ons te vooren waarschijnelijk duister of ten minsten eenigsinds verward schenen. Dus sienwe dan eerstelijk, dat NESEM een versierſel is geweest, dat wel meest den Vrouwen eigen, doch ook van de Mannen is gedragen geworden. Gelijk bevestigd word uit Exod. 32. en 35. Judic. 8. en Job 42. Ten anderen wordenwe ontwaar dat de stoffe by de Hebreen en veel Oosterſche Volken van ouds is Goud geweest; en dat het gebruik, of de plaatse daar dese vercierſels gedragen zijn, eerstelijk by de Vrouwen aan

Voorbeelden daar in de Heilige Schrift van Voorhoofd-cierſels en Oor-ringen gesproken word.

De Voorhoofd-cierſelen van die der Ooren onderscheiden.

Nesem hoedanige Oor of Neus-cierſels by de Hebreen.

De Oorcierselen by de Hebreen zijn meest van Goud geweest.

Digitized by Google

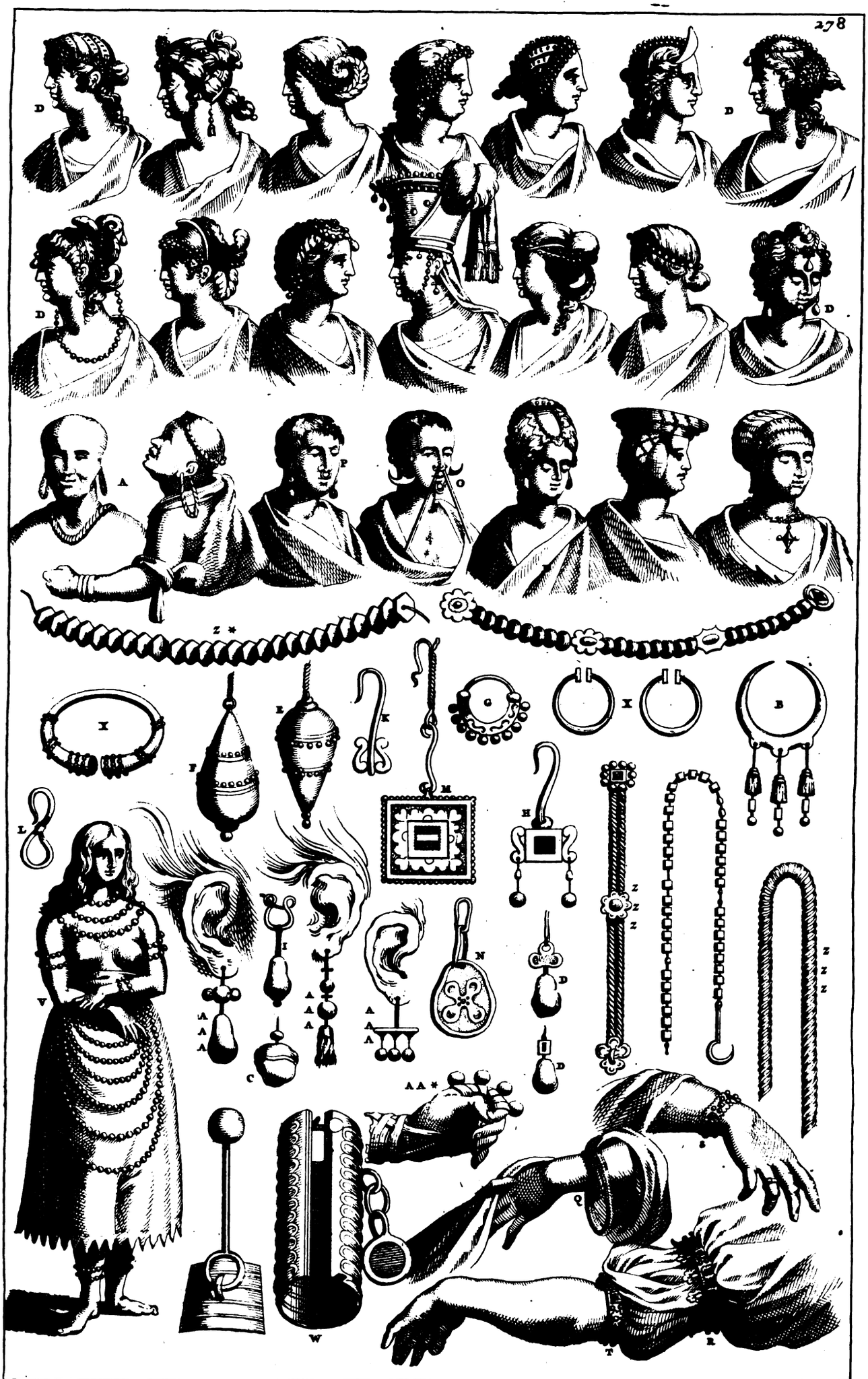

de Voorhooft-Cierſels en Oor en Arm-Ringen der Ouden

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

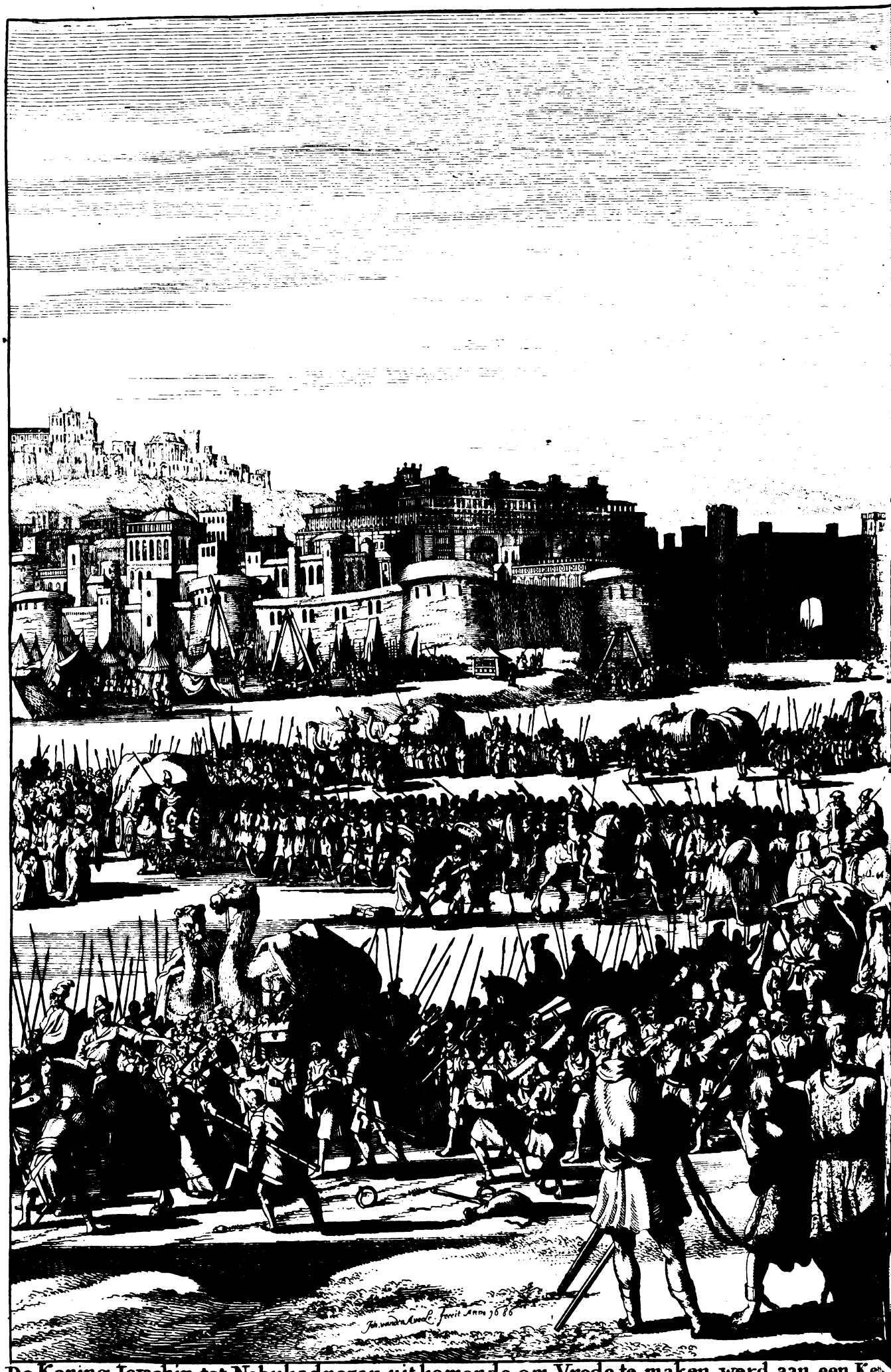

De Koning Jojachin tot Nebukadnezar uit-komende, om Vrede te maken, werd aan een Ke
ſte Werk-Volck met haar Gereedſchap en grooten Roof uit den Tem

Digitized by Google

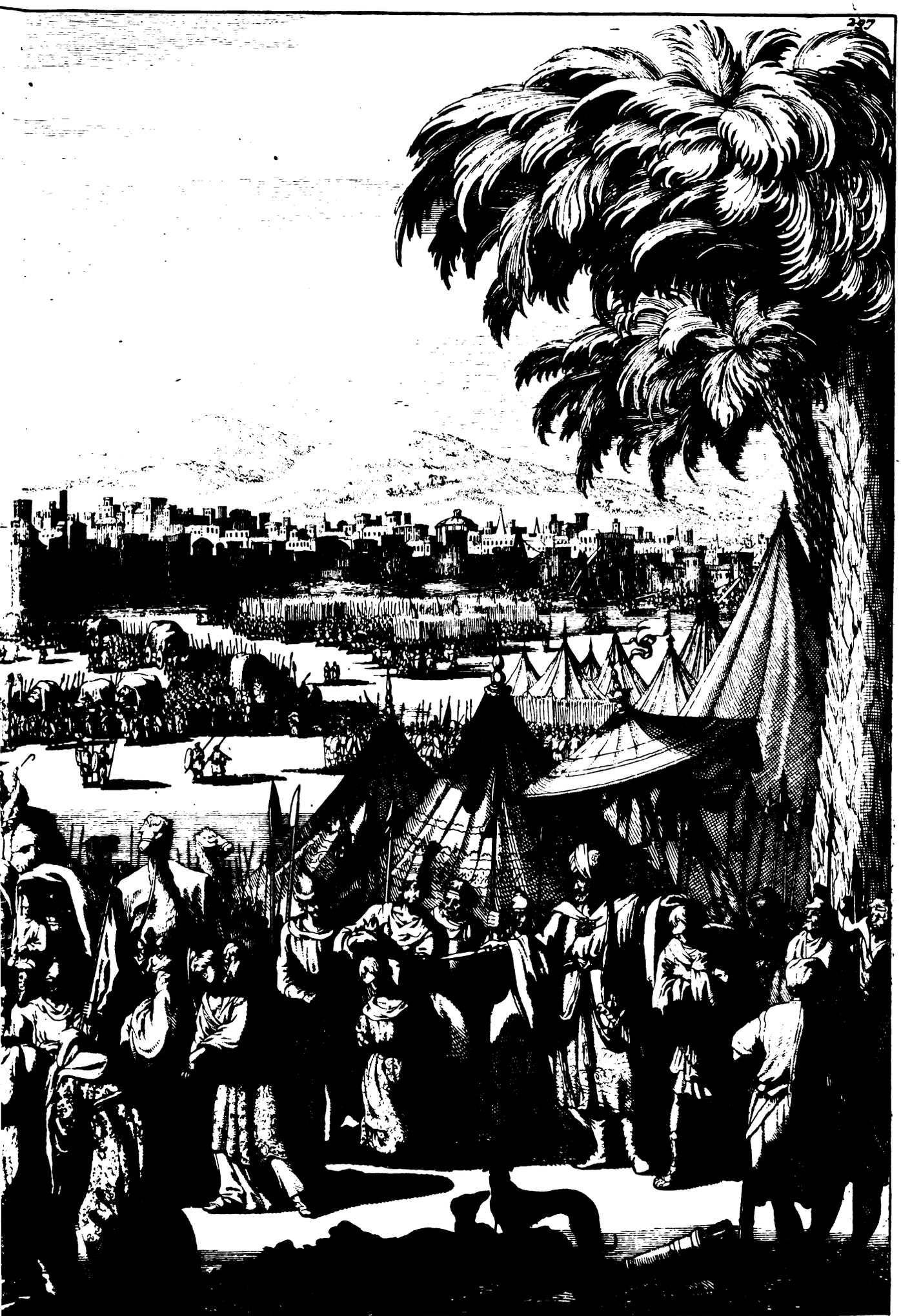

Koning geboyd; en met syn Moeder en Wyven, en Hovelingen, en d'Edele des Lands, en t'voor naam-
Jerusalem, na Babel gevoerd; terwyl Zedekia Koning in zyn plaatse word. 2 Kon. 24.

Digitized by Google

Digitized by Google

aan of ontrent den Neuſe is geweeſt, als Geneſis 24: 47. Prov: 11: 22. Jeſ. 3: 21. Ezech. 16: 12. En daar na ook wel voornamelijk aan de Ooren, volgens Geneſis 35: 4. Exod. 32: 2, 3. Hoedanig wy agten, datſe ſoo ook in 't byſonder by de Iſmaëliten of Arabiers in gemeen gebruik geweeſt zijn, Judicum 8: 24. Daar de gemeene Latijnſche vertaaling en Arias Montanus ook *Oor-ringen*, en niet *Voorhoofd-cierſels* als onſe ſetten, vertaald hebben: want hoe ſoude doch de Voorhoofd-cierſelen in maniere als hier by D D D. aangeweſen word, den Mannen gepaſt hebben? Maar gelijk d'Overſetters in alle de bygebragte plaatſen verſchillen, diendmenſe hier ten minſten als in 't voorby gaan te hooren. De Lxx Vertaalers hebben over al ENOTION, *Oor-cierſel* of *Oorgeſmijde* vertaald, behalven Job 42: 11. daar ſy leſen; *Ende een gouden vier-Dragmen ſtuk, een eenig ongemunt*. Doch Symachus heeft'er een *Neus-vercierſel*, by na als onſe Duitſche een *Voorhoofd-cierſel*, en de gemeene Latijnſche, een *Oorcierſel* van gemaakt. Gelijk de laatſte Prov: 11: 22. ook leeſt: een *Goude Kring*; en Jeſ. 3. *Edel-geſteente aan 't voorhoofd afhangende*: ſiet de verbeeldingen D D D. en Ezech. 16: 12. *Een Oorgeſmijde op uwen Mond*. En Geneſis 24: 47. *Ik hebbe haar Oor-ringen aangehangen om haar aangeſigte te vercieren*. Over welke Overſettingen Bartholinus meend, dat het ongerijmd ſchijnd, dat de Grieken en Latijnen, het vercierſel der Ooren, aan de Neuſe ofte aan het Voorhoofd ofte aan de Mond hebben willen toepaſſen. Voegende daar by, dat dit van hun niet gedaan is volgens de eigene beteekenis des woords, maar door een misbruik; om dat hun geen beter of eigener woord te binnen quam. Waar van daan dan ook de laatere 't ſelve door een gemeender woord, *Bagge* of *Hals-cieraad*, beter hebben meenen over te ſetten. En hier van iſſet mede dat Hieronymus over Ezechiel 16. aldus geſchreven heeft: *Het Hebreeuwſche woord* NESEM ſegd hy, *hebben alle Overſetters, uitgeſonderd Symachus, een* OORGESMYDE *of* OOR-CIERSEL *vertaald; niet dat de Oor-cierſelen, die ſoo genoemd worden om datſe van de Ooren afhangen, aan de Neuſe gedragen worden, maar om dat de kring, die gemaakt is na de gelijkenis der Oorgeſmijden, met het ſelve woord genoemd word: gelijk tot op heden, onder de Vrouwelijke vercierſelen de goude Kringen, Ringen of Hoepen, van't voorhoofd neerhangende nade Mond en na by de Neus komende, plegen gedragen te worden*. Sulks dat de benamingen ENOTIA en INAURES, *Oor-cierſelen*, niet eigentlijk ſien op de kragt des Grond-woords, maar ten deele van wegen gebrek van een beter woord, anderdeels om de gelijkheid met de Oorringen gebruikt worden. Gelijk ook Lutherus niet regt verklaard, wanneer hy Judic. 8. en Prov. 25. *Spangen, Ooren-ſpangen en Stirnband* ſteld. En Prov. 11. *Gouden Hairband:* en Jeſ. 3. *Stirnſpang*. Want het en zijn niet de *Stirnbanden* noch *Hairbanden* ſelfs geweeſt; maar *Kringen* of *Ringen*, die daar van af hingen, gelijkwe nu al geſien hebben, en met ſommige onſer dragten eenigerwijs over-een komen. Doch de Joden hebbenſe in haare Hoogduitſe overſetting *Naſeband* genoemd. De Chaldeeſche Vertaaler ſet KODASCHAJA, als ofmen *Monilia* of *Bruid-baggen* ſei, by veele voor *Voorhoofd-cierſels* genomen; hoedanige een Bruidegom gewoon was ſijn Bruid te geven. Gelijk mede NESEM in den Talmud van Jeruſalem, uit de plaatſe Jeſ. 3. verklaard word, voor yts dat boven den Neuſe geſet word. Aben-Ezra ſchrijft over Geneſis 24: 22. dat NESEM een Vercierſel is, dat ſoo wel aan of ontrent den Neuſe, als aan de Ooren geſet word. Waar mede den Autheur van het Boek *Chaskúni* over-een-ſtemd. Wanneermen nu aanmerkt, dat een en deſelve benaming dikwils ſoo wel aan de Oor-

Verſchilligheid der Overſetters in deſe vercierſelen te verklaren.

Misſlag ſommiger Overſetters.

Verſcheide meeningen over de Oor-ringen en Voorhoofd-cierſels.

cier-

Hoe en waar de Neus-cierſels gehangen wierden.

cierſelen, als aan die der Neuſe gegeven worden; en dat wy ſien dat in de plaatſen daar van beide te gelijk gewag gemaakt word, d'een van d'ander onderſcheiden word, ſchoonmen ſekerlijk te gelooven heeft, dat NESEM eigentlijk een *Neus-vercierſel* beduid; ſoo ſoumen met regt over deſe Neus-vercierſelen mogen vraagen, waar die doch gehangen wierden? Hier op heeft Hieronymus voor ons geantwoord, namelijk; dat het Cieraden der Vrouwen zijn, beſtaande in Kringen of Ringen, die van het Voorhoofd na den Mond af hangen, en de Neuſe genaken om te vercieren. Hoedanigen getuigeniſſe Bartholinus grootlijks in dien Man wil gewaardeerd hebben, om dat hy die eige Landwijſe te ſijnen tijd noch by gewoond heeft. Hy ſegd ook, dat de Moorſche Vrouwen, Oorgeſmijden aan de Neus hebben. De NESEM der Neuſe ſegd Aben-Ezra, hangd af van een draad of bandeken dat aan 't Voorhoofd vaſt gebonden is. Hoedanigen band de groote van Goude Kettingen of Peerlen hadden. Don Iſaak Ababenoi, over Jeſ. 3. ſegd, LECHASCHIM zijn *Ringen*, *Baggen* of *Pendanten* der Ooren: TABBAOTH zijn Cieraden der vingeren aan de handen. Doch de NISME (waar van wy hier eigentlijk ſpreken) zijn Cieraden of Baggen, welke ſy voegden aan haaren Neuſe, of liever af hingen van de Mijter of Hair-kuif des Hoofds aan een bandeken; waar van daan ſy tot naby den Neuſe afdaalden; dit ſegd dien Spaanjaard. Waar mede dan ſommige plaatſen der Heilige Schrift (daar volgens de vertaaling der gemeene Latijnſche Text, van een *Goude Ring der Neuſe*, of van een *Edel geſteente hangende aan 't voorhoofd*, of van een *Oorgeſmijde boven de Mond*, ſchijnd geſproken te worden) konnen vereenigd of wel onderſcheiden worden; om datſe meer van wegen de gelijkheid der gedaante, als der verſcheide plaatſen daarmenſe droeg, met eenerlei woord genoemd worden. Want de *Edel-geſteenten aan 't voorhoofd hangende*, hingen aan een Huive die om 't voorhoofd ging daarſe van af hingen: En ook *boven de Mond*, om datſe tot aan en naby de Mond hingen; alhoewelmen dit van de Oorcierſelen, die groot en breed na vooren hingen, ruim ſoo voegſaamſou konnen denken. En ten laatſten diendenſe alle om het *Aangeſicht te vercieren*; nadien dit het algemeen oogmerk daar van was. Gelijk danook de feverſcheidendheid niet weinig vermeerderd is door de dubbelſinnigheid van het Hebreeuwſche woord AF of APH, dat gemeenlijk voor het *Aangeſigt* of het *Gelaat* of *Gedaante* genomen word; en ſomtijds alleen den *Neuſe*, als een groot deel van 't geheel, beteekend. De voornoemde Bartholinus vertoond eenige Modellen van Aal-oude Oor-cierſelen, die eertijds binnen Roomen te ſien waaren in de Bewaar-kas van Lælius Paſchalinus. Waar vanmer eene ſiet uit Kooper in onſe Printverbeelding met B. geteekend: vercierd met drie tamelijk lang-af hangende Glaas-agtige Steenkens. Als mede by C. een ſoort die de Grieken STALAGMIUM, of *Druppelgeſmijde* noemden, na de gedaante dieſe hadden; want *Stalagmos* heet een *Druppel* by de Grieken: gelijk deſe dan ook uit een ongeſlepen Amathiſt beſtaande, de Form van een druppel of hangende Peerel in Goud gevat, gelijkt. Siet'er ook noch andere Modellen van geheel uit Goud, en ook geheel met Peerlen beſet ontrent G. en andere, die niet veel van de hedendaagſche en verſchillen. Sommige waaren uit Albaſtere en andere Steenen, die Peersgewijs boven ſcherp, na onder breed-rond; andere ſpits na onder, en boven breed-rond waaren; gelijk deſe Kriſtallen in de Goude Bandjes gevat by E. F. konnen aanwijſen; die ſommige by kleine Albaſtere Flesjes of Kegels of Graf-ſpitjes willen vergeleken hebben. Het is wel ſeker dat men de Oor-cierſelen van ouds uit verſcheide ſtof gedragen heeft; waar van

Getuigenis van Hieronymus hier over.

Nader verklaring der Neus-cierſels.

Modellen van oude Oor-cierſeken.

de

Digitized by Google

de Peerlen by de magtige en dertelmoedige Luiden de voorrang hadden. Die ook somtijds d'een voor d'ander gereekend worden, om datse of derselve Form, ofte derselve waardie hadden. En alhoewel de Peerlen te mets sonder eenig Cieraad enkel en alleen in de Ooren afhangende, het zy een eenige groote alleen, en somtijds meer te saamen gevoegd gedragen zijn, als A D. soo waarense egter ook dikmaal met Goude Tuigen saamen gehegt of vast geset en aangehangen. Die dan ook wèl om strijd in grootheid, in bei de Ooren gedragen wierden; maakende egter buiten alle Cieradie van Goud, de Peerlen alleen de pragt des geheelen Oorciersel. En om datse dikmaal seer groot en met veele te saamen getast, of noch met gesteenten versteld, gedragen wierden, daarom segd Seneca van sulke Vrouwen, datse veel eer beswaarde dan vercierde Ooren hadden. Doch de H. Schrift spreekt alleen meest van Goude Oorciersels alswe nu al in seer vele plaatsen hebben gesien. Egter konnense ook met Peerlen en Gesteenten beset gedragen hebben; die alleen Goude genoemd worden, na de Ringen, Banden, Kettens, Plaatjes of anders daarse in of aangehegt waaren. Gelijkmen uit de verscheide beteekenissen, die de Oversetters aan de grondwoorden geven, bedenkelijk kan houden. Men geloofd ook, dat de Oorciersels mede van Silver, Kooper, Hout, Yvoir en van Leer, de dragt van minder staat, en van d'arme Luidjes is geweest. Gelijkmen sulks nu noch onder de Brasilianen siet. Deselve booren in de Oor-lellen soodanige groote gaten, dat'er wel een vinger door kan; hier stekense veelsinds een been in van een Meerkat, datse *Nambipaya* noemen: of sy dragen daar een houtje in op de groote van een vinger, en bewinden dat met Kattoene draaden op hunne wijse tot een dubbel Klosje. En dat ook eenige de Ooren eertijds met Bloemen vercierd hebben, word uit Atheneus aangeteekend: Een wijse voorwaar die noch heden by de gemeene Bloememelkers en sommige Landluiden seer gemeen is. Gelijk het ook sou konnen bedenkelijk gehouden worden, dat uit alle die verscheide wijsen der Ouden, eenige te saamen gebragt zijn, die tot onse hedendaagsche Pendanten, en Peerelmaantjes, overgegaan zijn; die niet alleen noch de algemeene Driehoekse Form van een Fles-Kegel hebben, en op Goude Plaatjes met gesteenten na de voor-zijde beset zijn; maar ook na de agter zijde met Bloemen en Loofwerk gebrandschilderd zijn. Gelijk ook de af hangende Peerlen aan deselve noch in gebruik zijn by 't gemeenste Volk, die aan Goude Esjes en Stiften gedragen worden, waar van u hier ontrent H. J. K. L. de oude sweemsels werden aangewesen. De twee seer Antijke met M. N. geteekend; bekend d'Heer Bartholinus, dat hem uit de geheimschat van d'Heer Smetius door een sijner Vrienden ter hand besteld zijn; waar van het grootste van Goud, met een rauwen Granaad-steen pronkt. Hier te Lande draagdmen alleen selden de Oor-ciersels in de Oorlellen selfs, doch de meeste der Ouden hebbense soo gedragen. Daarse ook waarschijnelijk haaren oorspronkelijken naam van behouden hebben; en dat mogelijk wel, om dat d'Oude dit deel des lichaams seer hoog waardeerden. Dus seide Klemens, dat de aanraaking der Ooren, de goedgunstigheid der Ouderen tegen de Kinderen plagt te beteekenen: gelijk het ook eertijds een wijse van doen was, dat de Kinderen de Vaders kussende, haar met eenen aan beide Ooren plagten te vatten; vertoonende daar door te gelooven, datse van haar Vader geliefd, en altijd ten goeden gehoord wierden; soo dat hy haar geen Steen voor Brood, noch geen Slange voor een Visch sou geven: gelijk de Saligmaaker daar op dikmaal schijnd gespeeld te hebben: Siet behalven Matth. 7. vers 9-11. ook Johan. 14. en 15. kapittel. Het onderdeel der Oore was

Peerlen van ouds 't voornaamste in de Oor-ciersels.

Doorboorde Ooren tot de Oorciersels.

Het Brandschilderen der hedendaagsche Pendanten aan de agter zijde waar van afkomstig.

Oor-ciersels na de gaten der doorbootde Ooren genoemd.

De Oore by de Oude als een eerbiedig lidt aangemerkt.

Digitized by Google

aan de vrygeboorne tot de doorbooring en aanhanging der Verciering; maar het boven deel der Oore wierd den Quaad-doenders tot een ſchandelijk Brandmerk, afgeſneden. En om dat de groote Luiden haar inbeelden, dat het doorbooren der Oore ongemakkelijk viel, en geern fraai en ſonder Lidteeken wouden geneſen worden, ſoo waarender die de Vrouwen voor haar en voor haar Dogters tot Paleerſters en Oorvercierſters hielden, die haar op die konſt ſonderling verſtonden. Voor hoedanigen ſoort van dienſt men by ons de Kamenieren, de Vlegtſters, Kapſters, Kopſters, hair Frizeerdſters en diergelijke teujereſſen reekenen kan. Johannes de Laat vermeld, datſe in Virginien de Ooren op drie plaatſen doorbooren. Ook heeftmen de Oor-cierſelen ſonder onderſcheid van Manlijk en Vrouwlijk geſlagt, of ſlinker of regter Oor gedragen: want ſy vercierden, of een van beide of alle beide de Ooren te gelijk. Alhoewel Iſidorus deſelve netter bepaald, en ſegd, datſe de Meisjes aan bei de Ooren, maar de Jongelingen alleen aan 't regter Oor gedragen hebben: gelijkwe boven van de Grieken hebben geſeid. Alleen is het te giſſen, datſe doorgaans by de Vrouwen koſtelijker en op veelerlei wijſen van maakſel gedragen zijn. Voorwaar, Auguſtinus misbruikt het woord *Oor-cierſel* ſeer, wanneer hy elders over Geneſis ſegd; dat het by de Mooren een gebruik is, dat de Vrouwen ook Oor-cierſelen in den Neuſe draagen. Doch het ſchijnd dat hem het regte woord met welk het Cieraad der Neuſe beteekend word, niet in den ſin gevallen is. Ook hebben de Lxx Overſetters gemiſt, wanneer ſy Geneſis 24: 47. *Tà Enotia*, aan den arm ſetten: want Pollux en Heſychius vermanen genoegſaam, datmenſe niet aan de handen, maar aan de Ooren hangd. En wy hebben nu al meer dan eens geſeid, dat NESEM by de Hebreen niet altijd het Cieraad der Oore alleen; maar dat het ook dikmaal voor een Neus of Voorhoofd-cierſel genomen word, om datmen 't aan Voorhoofd vaſt maakte en tot na by de Neuſe af hing: Voor welk de Grieken, EPIRRHINON, *Neus-vercierſel* hebben geſeid. Hoedanigen afkomſt der benaming Druſius geeft over Prov. 11: 22. *Een Gouden Neus-cierſel* (Neſem) *aan een Verkens ſnuite:* daar de Lxx gelijk ook elders, ENOTION *Oor-cierſel*, en andere met gelijke dwaaling *Hals-ketting* overſetten. 't Gene Bartholinus beter agt gedaan te zijn van Pagninus en Cajetanus, die daar *Neus-ringen* vertaalen. Hieronymus over Ezech. 16: 12. ſegd; *Noch heden dragen de Vrouwen Goude Ringen aan 't voorhoofd na de Mond afhangende, die digt aan den Neuſe genaaken.* Aben-Ezra over Geneſis 24: 22. meend, dat het ſoo wel tot den Neuſe als aan de Neuſe ſelver paſt. Doch wy en vinden niet dat de Hebreen eigentlijk Ringen in den Neuſe of in de Lippen gedragen hebben. Rodius getuigd uit Barboſa, dat in 't Koningrijk Narſinga, de Vrouwen een doorgeboorde Peerel, of Robijn of Turkois aan de Neus hebben, als een Oor-cierſel afhangende; en aan of in een van de Neus-gaten, een grooten Ring die van Edel-geſteenten glinſterd. En het is ook by de Mannen in Braſyl gebruiklijk, dat ſy in de onderlip, die in haar Jongheid doorboord is, diergelijke dingen dragen. Eenen Aloyſius Muſtus ſegd, dat ſommige Mannen en Vrouwen aan het middelſchot der Neus-gaten, groote Gouden Ringen dragen, die ſy afnemen als ſy eten willen: waar vanwe hier voorbeelden ſien konnen by de Letter O P. daarmen ook Goude lange Blikken of Nagels, als Mes-lemmers in den Neuſe geſteken, en groote halve Maanen aan de Ooren ſiet hangen; ons uit een oorſpronkelijke af-teekening, na d'Indianen van S^t. Matheo, aan de Riviere d'Eſmeralde gedaan, mede gedeeld. De reſte der bezadigde Vrouwen Hoofd-cierſels, Hulzels en Antijke Kapſels konnen uit ſommige

Misſlag der Lxx Overſetters over Geneſis 24: 47.

Ringen in den Neuſe, Ooren en Lippen by wien gedragen.

Digitized by Google

ge deſer Vrouwelijke Tronie-beelden buiten verder verklaaring, afgeſien worden. Aan welke manieren Strabo en veel Indiaanſche Reis-boeken ook gedenken. Soo dat de Oor-cierſelen aan Mannen en Vrouwen van ouds zijn gemeen geweeſt, en by d'Indianen noch zijn. Dat het eertijds den Mannen in 't Ooſten Cierlijk geſcheenen heeft, Goud in de Ooren te dragen, daar van wil Plinius getuige zijn. En Curtius ſegd mede van de Koningen in Indiën, datſe glinſterende en groote koſtelijke Steenen aan de Ooren hadden. Waarom eenige meenen, dat het van de Koningen tot de mindere Heeren, en ſoo tot het gemeene Volk overgekomen is. Gelijk dan ook het dragen van Goud en Edel-geſteente, te mets aan de Mannen is verboden geworden; als Lampridius gedenkt dat Alexander Severus gedaan heeft; ſeggende, dat de Edele Steenen den Mannen geheel niet nut en zijn; maar dat voornamelijk de Koninglijke Moeder-vrouwen, ſig behoorden te vernoegen met een Hairkap, een Oor-cierſel, en een gepeerelde Hals-band. Waarom Ulpianus ook de Oor-vercierſels onder de pronkeryen teld, die alleen aan de Vrouwen toegelaten zijn. Ja wanneer de hoogmoed der menſchen, de maat en eerbaarheid ſomtijds te boven ſteeg, ſoo is het gebruik der Peerlen dikmaal aan ſommige Perſoonen ontſeid, en alleen maar aan eenige, en dat ſlegts op ſommige Hooge-dagen, toegelaten geworden: gelijk Suetonius in Julius Cæſar verhaald. By de Romeinen wierd het een verwijftheid der Mannen geagt, vercierſels aan de Ooren te dragen; als uit Tertullianus blijkt. De Huis-moeders gaven de Oor-cierſels dikmaals aan haare Dogters, om haar daar mede bevallig in de oogen der Vry-ers te maaken. Waar op Homerus ſpeeld, als hy ſegd, dat Juno ſulks deed om Jupiter aan te lokken. 't Selve ſietmen ook in Judith kap. 10. Zy waaren ook gebruiklijk in de Houwlijks-beloften, alsmen ſien kan aan de daad van Abrahams Knegt ontrent Rebekka, Geneſis 24. Welke maniere noch onder ons niet geheel uitgeſtorven is. De Vrienden plagten onder andere giften ook Oor-cierſelen aan de nieuwgetrouwde Luiden te geven: als mede op Geboorte-vermaaningen, gelijk by Plautus te ſien is. Maar behalven het Koninglijk-cieraad, wierden de Oor-cierſels ook voor een Teeken des Adels gehouden; waar onder voornamelijk de Bagge op de Borſt hangende, gereckend wierd. Welk onderſcheid van ſtaat noch in ſwang is, en wat meer dan de Burger-dragt beloofd. Doch gelijk het doorbooren der Oore, en 't inhangen van koſtelijke Oor-cierſelen, by trappen ymand heerlijk en geagt kon maaken; ſoo hebben eenige daar over wel meenen aan te merken, dat de Oor-ringen aan de Slaven of Dienſtknegten, eertijds een tegenſtrijdig gebruik hadden van die der Heeren en vrye Vrouwen; om datſe in haar ſelfs een Merkteeken hadden van dienſtbaarheid; als eenige uit de Wet Exod. 21: 1-6 en Deut. 15: 15. daar van het doorbooren der Oore eenes vrywilligen Dienſtknegt bevel gegeven word, willen waarſchijnelijk maaken. Even als of de Dienſtknegten daar uit moeſten aanmerken, dat de gehoorſaamheid alſoo weinig van haare Oore moeſte afwijken, als het lidt-teeken van het ingeboorde gat, door d'ingehangen Oor-ring, haare Oor-lel on-afſcheidelijk vaſt kleefde. 't Gene van ſommige verder tot de Zede-leer is betrokken; en geleerd hebben, dat de nieuwgetrouwde Vrouwen, door de Oor-cierſelen dieſe van haare Mannen tot een Bruidloft-ſtuk gekregen hadden, dagelijks tot gehoorſaamheid vermaand wierden: *Neemd ter Oore mijne ſtemme gy Wijven Lamechs*, Geneſis 4: 23. Voorwaar Petronius ſchijnd uit geen andere aanmerking de Arabiers, *Doorboorde Ooren*, aangenaaid te hebben, als om datſe Slaven by de Romeinen waaren:

Plin. hiſt. Nat. lib. 2. kap. 37.

Oor-cierſelen by wat roeval aan de Mannen verboden.

Aan de Vrouwen alleen toegelaten.

Romeinen veragten de Oor-cierſels der Mannen.

Waar toe de Oor-cierſels ſomtijds gegeven zijn.

1 Mach. 10: 89.

Baggen op de Borſt van wat gebruik.

De doorbooring der Ooren een Merkteeken van dienſtbaarheid.

Digitized by Google

Oorcierſels ook tot Offerhanden en H. Giften by de Hebreen gebruikt.

want de doorgeboorde Ooren waaren by de Romeinen een af keerig Brandmerk der dienſtbaarheid. Doch dat de Oor-cierſelen by de Hebreen, behalven een eerlijk Cieraad, ook by voorval, een gedenkwaardig en Heilig gebruik gehad hebben, ſietmen Exod. 35: 22. alwaar na de Inſetting des Sabbaths, het Volk onder de Eerſtelingen en andere geſchenken, ook Oorcierſelen hebben geofferd. Siet mede een diergelijke Offer ter verſoeninge, Num. 31:50. Ja dat de Oor-cierſelen ook by ſommige tot aan de Beeſten overgegaan zijn, daar van getuigen de Hiſtorien, dat het aan de Olyphanten, Herten, Oſſen, Honden en andere geſchied is, die wy hier niet en willen ophaalen: want wy ſouden ons hier dan ook ligtelijk verpligt vinden, om aan die, welke aan de Houte, Steene en Metaale Beelden der Afgoden gehangen zijn, te gedenken; waar van ſiet den Brief van Jeremias, in 't Boek van Baruch, kap. 6. en de getuigeniſſen der Heidenſche Schrijvers. Ja wy ſouden ook by de dooden in de vermufte Graven mocten nederdalen: want men vindſe daar al mede van de Schrijvers aangeteekend. Ook en willen wy niet heel breedweidig verhaalen, hoedanig de Joden de Beſetene plagten te geneſen, door een Ring in den Neuſe te ſteken, waar van Joſephus gedenkt; om dat wy ſulks meeſt voor bedriegerie en leugentaal houden. Waarom wy van de Oor-cierſelen affcheidende, nu ook yts van de Arm-ringen en Braſeletten der handen willen ſeggen; dewijl daar van in de Heilige Schriften dikmaal geſproken word, en uit de gedagtenis der Griekſe en Latijnſche Schrijvers hier konnen opgehelderd worden.

Oorcierſels tot de Beeſten overgegaan.

En ook tot de Afgoden en Dooden.

Arm-ringen waar van ſoo genoemd.

De Arm-ringen zijn van ouds by de Romeinen *Armillæ* genoemd geworden; om dat de Oude den Schouder te gelijk met de Armen, ARMOS noemden: van welke niet alleen de Wapenen die of daar van af hangende, of aan vaſt gehegt gedragen wierden, ARMA, *Wapenen;* maar ook ſelfs de Cieraden en Goude aanbindſels, die der ſelver plaatſe bekleeden, en te mets wel ſelfs daar boven op gedragen zijn, ARMILLÆ, *Arm-ringen* of *Arm-banden* genoemd zijn. Welke benaaming ook tot de Goude loſſe Kettingen, Snoeren en Braſeletten, die beneden aan de voorhand gedragen wierden, om de gelijkheid des maakſels en dienſt, is overgegaan. Waar uitmen moet vaſt ſtellen, dat'er twee plaatſen en tweederlei aart der Arm-ringen moeten betragt worden; namelijk d'eene voor den Schouder of opper-arm, en d'ander voor de Hand, of onder-arm. Gelijk van de laatſte te ſien is Geneſis 24: 22, 30. daar Rebekka Arm-ringen aan haare handen krijgt. En Ezech. 16: 11. leſenwe: *Ook vercierde ik u met Cieraad en dede Arm-ringen aan uwe handen en een Keten om uwen hals.* Vergelijkter mede kap. 23: 42. en onſe Printverbeelding Q R S. dieſe drieſinds; namelijk de Arm-ringen tweeſinds, boven den Elleboog, en d'andere onder, het zy dan digt om de voorhand toegeſloten, of ook los af hangende vertoond, ſiet Q S. Gelijkmen dan ook de Arm-ringen der Schouders van de geſeide die aan de handen gedragen wierden, en by ons eigentlijk Braſeletten ſouden heeten, onderſcheiden ſiet 2 Sam. 1: 10. *Ik nam de Kroone van ſijn hoofd, en het Armgeſmijde dat aan ſijn arm was.* De Romeinen hebben hier ook altijd onderſcheid in gemaakt: want de *Dextralia* behoorden tot de handen, en de *Armillæ* bedekten de ſchouders of boven-armen. By Livius vindmen de Arm-ringen *Brachialia* genoemd, van BRACHIUM, een *Arm.* Daarmen ons onduits woord *Braſelet* in 't gemeen van afleid. In een oude Noorweegſche Kronijk vindmen aangeteekend, datmen d'Arm-ringen eertijds regt boven de vouwing van den Elleboog gedragen heeft: ſiet de Figuur by T. Doch Johan de Laat vertoond die midden op de Schouder van een Amerikaanſche Maagd: hoedanig wy niet weinig met Korallen

Tweederlei Arm-ringen.

aan

Digitized by Google

aan hals en armen, handen en beenen; Ja de gantſche buik tot na by de knyen bepeereld ſien, in het voorbeeldeken onder v. afgeſchilderd. Rhodiginus beweerd, dat de Arm-banden (by de Griekſe Overſetters PSELLIA genaamd) aan 't opperſte gedeelte der armen plagten gedragen te worden; waarſchijnelijk met dien naam genoemd, om dat de Dorianen den opper-arm *Pſellion* noemden: 't gene ſy dan deden om de geſondheid, vermoedende daar een ſeker Slag-ader te zijn, die door 't aanraaken des Gouds, de welſtand des herten bevorderde. En gelijkſe ook geloofden, dat de ſlag-aderen van de Voor-hand meerder gemeenſchap met het Herte dan de vingeren hadden; ſoo hebbenſe de Goude Braſeletten of benedenſte Arm-ringen, hier toe met meerder opſigt dan de Vinger-ringen gedragen. En alhoewel de Arm-ringen, ſoo wel by Mannen als Vrouwen, aan beide armen gedragen zijn; ſoo was het egter een meerder Cieraad en Staat, defelve alleen aan den regter Arm te dragen: gelijk de ſpreekwijſe Eccleſ. 21. vers 24. *(De Tugt is den voorſigtigen Man gelijk een Gouden vercierſel, en gelijk een Arm-band aan de regter-arm)* niet duiſterlijk te kennen geeft: want den regter arm is van ouds voor het Merk-teecken der Mannelijke dapperheid gehouden: doch de Sabiners droegenſe alleen aan de ſlinker arm. Nu nadien Geneſis 24: 22. en Ezech. 16: 11. &c. klaar genoeg geſien word, datſe ook aan beide handen gedragen zijn; ſoo ſchijndmen deſe daar door van de Arm-ringen, diemen of aan de ſlinker of aan de regter ſchouder, en de Ringen diemen aan de vingeren gedragen heeft, genoegſaam onderſcheiden te ſien: want aldus leſen ook ſommige de woorden Geneſis 24: 30. *Als hy ſag de Oor-ſpangen en de Arm-ringen aan ſijn Suſters handen;* en niet *Voorhoofd-cierſel &c.* als veele vertaalen. Alhoewel by Ezech. kap. 16. de Oor-ringen van de Voorhoofd-cierſelen onderſcheiden opgeteld worden; ſeggende vers 11, en 12. *Ik dede Arm-ringen aan uwe handen, en een Keten aan uwen hals; deſgelijks een Voorhoofd-cierſel aan uw aangeſigte, en Oor-ringen aan uwe Ooren &c.* Ten zy dan datmen voor het *Voorhoofd-cierſel*, de Oorſpangen of Ringen te gelijk moet nemen met de Oor-cierſels, die aan deſelve gehangen wierden; gelijk by ons de *Goude Stifjes* of Goude of Silvere Oor-yſers der Vrouwen van ſoodanigen gebruik zijn. Van hoedanige Goude Spangen men ſchijnd te leſen in 't Hoogelied kap. 1: 10, 11. die ontrent de wangen gedragen worden: *Uwe wangen zijn lieffelijk in de Spangen, uwen hals in de Peerel-ſnoeren; Wy ſullen u Goude Spangen maaken met Silvere Dopjes.* De Taalkundigers leeren ons, dat het Grond-woord dat d'onſe hier *Spangen* overſetten, eigentlijk een *Tortelduif* beteekend; als Levit. 12. en elders: doch dat het in 't Hoogelied, een Cieraad der Vrouwen beduid, dat de ſweem heeft vande Hals-ringen of Bandekens, waar mede de Tortel-duiven gemeenlijk aan den hals vercierd zijn. Waarom mogelijk de gemeene Latijnſche Vertaaler leeſt; *Schoon zijn uwe wangen als een Tortel-duive, uwen hals is gelijk Hals-cieraden.* Anderſinds meend het woord *Spangen* by de Vlamingen een *Windſel* of *Swagtel;* en ſoo ſou het een *Hals-band* konnen zijn; maar ſulks en paſt op de wangen ſoo heel wel niet. Doch by andere is *Spange* ook wel een *Haak* of *Geſpe:* en aldus ſou het ſeer wel tot de Haaken of Hangereelen der Oor-cierſelen konnen betrokken worden. Gelijk de Hoogduitſchen die ook een *Oorſpang* noemen. By Feſtus vindmen noch van ſekere *Geſpe* gewaagd die de Vrouwen boven aan den ſlinker arm droegen; welk Cieraad de Uitleggers ſeer verlegen maakt, niet wetende hoedanig 't ſelve mach geweeſt zijn, om datſe by den Digter Plautus wederom van de Arm-ringen of Arm-banden onderſcheiden worden. Onſes agtens

Arm-ringen waarom by de Oude van Goud aan den Arm gedragen.

Braſeletten voor Arm-ringen genomen.

De Arm-ringen zijn van de Mannen aan den regter Arm gedragen.

Arm-ringen van de Braſeletten der handen onderſcheiden.

Digitized by Google

ſoumen mogen denken, dat deſe *Geſpe* of Riem van de gemeene Vrouwen gedragen is, om de afhangende Mouwen opgeſchort en de armen bloot en vry te houden: doch waarom ſulks alleen den ſlinker en niet den regter ſou noodig hebben, is duiſter om te raden: en Bartholinus die hier met opſet van geſchreven heeft, ſtaat'er ook over verſet. By de Franſche Herauten of Adelijke Wapen-beſorgers, werd een *Geſpe* en een *Ring*, door een en 't ſelve woord *Anneau* beteekend. 't Schijnd mede dat diergelijke Arm-banden eertijds aan de beenen en voeten gedragen zijn; waar vanmen een navolging in onſe hedendaagſche geborduurde Kouſſe-banden mag ſien, namelijk diemen onder de knie draagd. Hoedanige men getuigd dat van ouds de dragt der *Lakeyen* of Volg-knegten was. En van deſe ſchijnenſe overgegaan tot de Honden, namelijk in haare Hals-banden; die min en meer pragtig hen voor een Armgeſmijde, en ook tot beſcherming aan den hals dienden. Tot welken inſigt ſy niet alleen ſtevig of met Goud of met Silver, maar ook met Koopere Ringen, Schellen, Yſere Pinnen, Doppen, Starren en anders vercierd en voorſien wierden. Doch dat eenige van hier de Arm-ringen of Hals-banden tot de Kaken; Neus of Lippen der Kinnebakken overbrengen, ſou mogelijk ymand konnen vremd dunken; en egter meenen ſommige dat ſulks in 't Boek Jobs gedaan word, alſſer kap. 40. vers 21. van den Leviathan gevraagd werd: *Kond gy hem een Ring in de Neus-gaten doen; ofte met een Arm-ring ſijn Kake doorbooren?* Alwaar onſe Overſetters leſen: *Sult gy met een Doorn ſijn Kake doorbooren?* Doch ten ſal niet vremd zijn dit alles op een Hals-band ofte liever op de Neus-ringen te paſſen, die van ouds niet alleen om den hals, maar ook gebruikt wierden om de lippen, en ſnuiten der Dieren te doorbooren, enſe daar door te temmen; als te ſien is in de hiergebragte Beeren en diergelijke, die de menſchen ſeer gemakkelijk daar mede omleiden: doch dit is buiten ons beſtek; en wy hebben alreede van de Oor en Neus-ringen genoeg geſeid; gelijkwe beneden noch yts van de Goude Hals-banden en gewronge Kettingen ophaalen ſullen. De ſtof aangaande waar uit de Arm-ringen gemaakt wierden, was voornamelijk Goud. want behalven de blijken uit de Heilige Boeken, daarſe t'elkens neffens de Goude Hoofd en Hals-cieraden voorkomen, verhaald Livius, dat de Sabiners in 't gemeen Goude Arm-geſmijden, en groote Ringen met Edel-geſteenten aan den ſlinker arm gehad hebben. Van welke Goude Ringen aan de armen, de oude Gallen, *Goud-dragers* by Strabo genoemd worden. Doch enwaaren deſe Arm-banden niet altijd uit vaſt of digt Goud, maar ook uit Getrokken Draad-Goud, datmen Weven, Naajen, Vlegten of Borduuren kon. Ook waarender van geringer ſtof, als van Silver, Kooper, Yſer, Yvoir en aardig van hout gemaakt. Papirius beſchenkt by Livius ſijn Ruiters met Silvere Arm-banden, maar d'aanſienelijkſte gaf hy Goudene. Scylax verhaald, dat de Moorſche Vrouwen haar Armgeſmijden uit Yvoir gemaakt hebben. En Scribonius Largus en Petronius gedenken ook aan deſe ſoort. Bartholinus getuigd'er ſeer oude van Kooper geſien te hebben, die voor 't ſlegte Volkje hadden gediend, en nu in de vermaarde Bewaar-kamers tot Malta en te Baſel te ſien zijn. De Vrouwen der Trogloditen maakten haare vercierſelen en Hals-banden uit ſeker ſtruikgewas, dat het Koral-boomken niet ongelijk is: en het ver-armde Volk maaktenſe uit Dadel-keernen; in manieren als d'hedendaagſche Bid-kralen diemen *Paternoſters* noemd. En op dat deſe ſlegte Arm-banden noch eenige ſwier en cier ſouden hebben, plagtenſe die te vergulden, en dikmaal met ſnot en quijl te overſtrijken: niet omſe daar door te verniſſen of te lijmen, als ſom-

Kouſſe-banden van ouds by de Lakeyen gedragen.

Hals-banden tot de Honden overgegaan.

Neus-ringen tot betemming der Dieren.

Arm-ringen veelſinds van Goud.

En van Silver, Kooper, Korallen &c.

Digitized by Google

ſommige qualijk hebben gemeend, maar om datſe geloofden dat ſulks de Tooverſche beleſing afkeerde. De Edelen hadden Arm-banden van Brandſteen; en ſommige van Geſteenten of Peerlen. Cant. 1: 10. vindmen ook aan de Peerel-ſnoeren van den hals gedagt, daar andere *Gewronge Kettingen* overſetten. Curtius ſegd van de Kleedingen der Indiaanſche Koningen, dat de Pantoffelen met koſtelijke Steenen geborduurd, en de ſchouders en armen met Peerlen gecierd waaren. Hoedanigen toeruſting ook aan de Perſianen eigen was. By de Romeinen hebben de Goude en koſtelijke Kouſſebanden, boven andere dertele pragt ook uitgeſteken. En men vind van alle deſe en noch veel meer andere pragt, by den Propheet Jeſaias kap. 3. een gantſche Lees-rol opgehaald; beſtraffende voornamelijk den Tooy der Joodſche Vrouwſchap onder deſe woorden: *In dien dag ſal de Heere wegnemen het Cieraad der ſchoenen, ende de Maankens, en de Hals-banden, en de Borſt-cieraden, en de Arm-ringen, en de Hoofd-keuvels, en de Hairſcheidſels, en de Been-cieraden, en de gewronge Kettingkens, en de Oor-ringen, en de Peerlen op 't Voorhoofd hangende, en de Cierlijke Overkleederen, en de Mantelkens, en de Linnen Doeken, en de Hair-naalden, en de Spiegels, en de Sweet-doeken, en de Huiven, en de Krul-yſers &c.* Want alſoo vinden wy de Text woorden by ſommige vertaald. Doch d'Overſetters verſchillen doorgaans van malkander, van wegen d'onſekerheid eeniger beteekeniſſen. Vergelijkt ook onſe Duitſche Overſetting met de Kant-teekeningen. Nu moeten wy noch yts van 't Fatſoen der Arm-ringen en Braſeletten ſeggen; want daar is ons aangelegen dat wy 't weten. 't Gene dan aan de Armen een Arm-ring of Geſmijde is, ſegd Bartholinus, dat kan ook na gelegentheid een Ring aan de hand en aan de vinger zijn. Dus was dan de Form der Arm-banden wel rondagtig, doch niet juiſt als een Kring, maar na beneden een weinig langwerpig uitgerekt, dat is langrondig. Ook waarenſe tweederlei, namelijk heel nauwe, die onbeweeglijk om de hand of arm ſlooten: ſiet s. T. En dan waarender wijde die daar van af of neerwaards doorhingen, als de Braſeletten by Q. En ook die door een aanbindſel afhingen, van hoedanige wy geen waar afbeeldſel vinden. Alleen brengd Olaius Wormius een ſeer oud Armgeſmijde van Kooper te berde, dat niet veel Jaaren geleden in Denemarken uitgegraven is. Beſtaande uit twaalf uitwaſſende beweeglijke Kringen die om den arm gaan, en met twee Beugel-doppen kan digt geſloten worden. Men oordeeld dat het ſoo wel beneden als boven aan den arm is konnen gedragen worden, door dien datmen 't enger en wy'er maken kan: overſiet met aandagt d'af beelding daar van by de Letter w. aangeweſen. Tot deſe konnen ook noch de Goude Arm-kettings of Braſeletten met tuſſchen geſette ſtukjes gevoegd worden, die thans by ſommige nog in gebruik zijn: als mede van Korallen Peerlen &c. Bartholinus meend, datmen de Arm-ringen die met Geſteenten bralden, tot de groote of wijde Arm-ringen alleen moet brengen; als dewelke meeſt na de Kettingen geleken, daarmen yts mede binden en opſchorten kan. Doch de ernſtige Cyprianus heeft deſe in ſijn Boek van de Kleedingen der Maagden, van eenerlei gebruik gehouden; ſeggende: *Laat aan u doch een ongeſchonden Aangeſigt geſien worden; met een ſuivere nek en nette geſtalte. De Ooren en behoeven niet doorboord te worden: noch koſtelijke Kettingen of Arm-banden uwe halſen of armen te boejen.* De ſlegte Luiden onder de Sabiners, ſoo Livius getuigd, hadden ſelfs Goude Arm-banden die ſeer ſwaar van gewigt waaren. Hoedanigen overdaad de gemelde Kerk-vader ook niet onbeſtraft en heeft gelaten. Rebekka kreeg twee Goude Arm-ringen aan haar handen, namelijk

Alle de Wijve Toiſels van Jeſaias in een Lees-rol opgeteld.

Gedaante en Fatſoen der Arm-ringen.

Een vremd Armgeſmijde uit Kooper in Denemarken gevonden.

Digitized by Google

lijk Braſeletten die tien Sikels, dat is ontrent vijf Oncen ſwaar woegen. Arngrimus verhaald, dat by de oude Yſlanders een Silvere Arm-ring pleegd bewaard te worden, die twintig Oncen woeg: en datſe de gewoonte hadden ſoodanigen tuig aan te raaken, wanneerſe eenen Eed deden. De wijde Armbanden hadden een ſlot of ſaamenvoegend aanbindſel, welk niet als een deel, maar als een aanhangſel des Arm-bands moet aangemerkt worden: dit was een Goude Band of een Haak, om de einden der Armgeſmijden by een te vatten. Hoedanige men ſou konnen beſluiten uit die, welke Antonius Auguſtinus uit de oude Penningen heeft voorgeſteld; en ſonder de geſeide bedenklijke Haakens binnen haar omtrek niet konnen geſloten zijn. Diergelijke heeft ook Gruterus in ſijn verſaameling der oude Opſchriften aan den dag gebragt, hier by x. vertoond; hoedanige byna van Kooper nu noch veel na d'Eilanden verſonden, en aan de Negers verhandeld worden. Zijnde dit deſelve ſoort van Ringen die met Haakskens, Geſpen of Kringen aan malkander gehegt wierden, daar van ook by Petronius gedagt word. De loſſe of buigelijke Arm-ringen wierden veel met Knoopen in Oogjes gevat: hoedanige wy mogelijk *Knippers* of *Sluitelingen* ſouden noemen. En nadien de huid en 't bloote vleeſch voor ſoodanige Ringen en Haaken niet wel en heeft konnen veilig zijn; iſſet gelooffelijk dat ſommige deſer Ringen niet als de Braſeletten op den blooten arm; maar boven over de Mouw, om de meeſte vaſtigheid gedragen zijn: 't Gene Iſidorus met klare woorden van de wijde Arm-ringen geleerd heeft; alhoewel het de Indianen doen. Gelijk dan ook ſommige Kleedingen met Oogen of Neſtelgaten aande boven-mouw gemaakt waaren, om de Arm-ringen met Haakskens in te hegten: en aan ſommige Mannelijke ſagmen op de ſaamenhegtſels konſtig geboetſeerde Tronien van vermaarde Mannen. Hoedanige tamelijk digt ſluitende mendan ook aan de voorhand met Geſteente, Peerlen en anders gedragen heeft. Van welke veel ligt het boorden der Mouw opſlagen met opſtaande Lubben, Goude Franien en diergelijke kan overbleven zijn. En alhoewel de Cieraden der armen aan Vrouwen en Mannen gemeen waaren; egter moetmen de Armgeſmijden, voornamelijk den Vrouwen aan d'armen en handen toepaſſen: want ſy wierden of van de Mannen aan de Vrouwen, of van de Moeders aan de Dogters gegeven; Ja wel byſonderlijk by Erfmaaking, door uiterſte wil geſchonken: als dingen die alleen tot de pronk en dertelheid der Vrouwen-ſmuk behoorden: niet tegenſtaande ſy waarſchijnelijk by de Grieken en Romeinen van de Mannen, en alswe ſeiden van de Wapenen des ſchouders, eerſtelijk voortgekomen zijn; welke ook daar na tot onderſcheid VIRILIA, *Mans Armgeſmijden;* en de *Vrouwelijke*, VIRIOLÆ genoemd zijn. By de Hebreen zijn de Armgeſmijden of Braſeletten niet waarſchijnelijk van de Maagden gedragen; om datſe onder hen als kenteekenen van de Bruids-beloften gehouden wierden: als te ſien is, Geneſis 24. Hoedanigen getuigenis-pand van liefde eenige ook meenen te vinden in de Hiſtorie van Juda en Tamar, Geneſis 38: 18,25. Doch daar onſes agtens den Zegel-ring der hand, veel meer bewijſt dat die doe alleen maar van de Mannen, en niet gemeen van de Vrouwen gedragen is. Siet mede Geneſis 41: 42. Num. 31: 50. 1 Kon. 21. en Eſth. 3: 10, 12. en 8: 2. Den Bruidegom vereerde een Arm-pand aan ſijn beloofde Bruid, tot een Armgeſmijde: en ſy behield ſulks ook van doen aan in eigendom, ſchoon den Bruidegom quam te ſterven; als een Koninglijke Gods-penning of hand gift, by de Oude *Arra Regia* genoemd. Waarom dan ook de getrouwde Vrouwen haare Trouw-belofts Armbanden boven andere Kleenodien in haare Juweel-kasje of Stoffeerſel-laade, ſeer ſorgvuldelijk

Yſlanders ſweeren by een Armring.

Verſcheide formen van Armringen.

By de Hebreen wierden de Arm-ringen van de Bruidegom aan de Bruid geſchonken als een teeken van belofte.

D'Armgeſmijden als een Gods-penning des Houwlijks gegeven.

Digitized by Google

delijk bewaarden. Gelijk'er ook ſommige geweeſt zijn, die begeerden, dat haar dus verkregen Arm-cierſel, ter eeuwiger gedagtenis haarer aangeboden Trouw-belofte, te gelijk met haar in 't Graf geleid wierd. Behalven deſe gewoonten hebben de Armgeſmijden noch andere gebruiken gehad, voornamelijk in geval van ſchenkadien: want boven datmen de Geſanten daar mede beſchonk, en te mets ook aan de Soldaten, als prijſen wegen haare dapperheid, uitdeelde; wierdenſe ook elkander op de Geboorte-vermaningen vereerd. In de Ringſteek-ſpeelen en Ridder-oeffeningen, gafmen d'Overwinnaars ook Cierlijke Arm-banden. Sulks datwe daar uit klaarlijk ſien, dat het alſoo wel Eer-giften, als dertele Pronk-cieraden zijn geweeſt; alhoewel ſy ongetwijffeld van de Vrouwen veelſinds gebruikt zijn tot voordeelige gereedſchappen der Hoovaardie, en om de oogen der Mannen daar mede te beguichelen; waar van wy een voorbeeld ſien in 't Boek Judith kap. 10. vers 3, 4. daarwe die Held-haftige Weduwvrouw, dus opgepaleerd ſien voor den dag komen: *Sy wieſch haar lighaam geheel met water; en ſalfde dat met koſtelijke dikke Salve: en ſy vlegte het hair van haar hoofd, en ſette een Huive daar op: en dede hare vreugde Kleederen aan, waar mede ſy bekleed was in de dagen van haaren Man Manaſſe. En ſy deed Pantoffelen aan de voeten, en dede haare Arm-ringen aan, ende Hals-banden, ende Ringen, ende Oor-ringen en al haar Cieraad: ende vercierde haar ſeer tot bedrieging van de oogen der Mannen, ſoo veele haar ſouden aanſien.* Arias Montanus wil de Arm-ringen ook aan den Ephod van Aaron, en by gevolg ook aan dien van Gideon toegepaſt hebben. Siet deſe, *Schouder-banden* genoemd, Exod. 28: 12. en kap. 39: 4. die van Goud geweeſt zijn met gevatte Steenen daar in. De Iſraeliten hebben ook Arm-ringen tot een Offerhande ter verſoeninge gegeven, als te ſien is Num. 31: 50. En wy hebben geſien dat den Arm-ring van ouds by d'Yſlanders het Waarteeken van den Eed geweeſt is: en daar van ſal het ligt gekomen zijn, dat Frotho de Groote Koning der Denen, Arm-ringen aan de Drie-wegen, en voorby-loopen, aan hooge klippen deed ophangen, om ſijn Onderdanen tot getrouwheid te vermanen. En in deſen zin ſoumen ook de Braſeletten, die een Hebreer eertijds aan ſijn Bruid tot een Beloft-ſtuk gaf, konnen aanmerken, als banden en Boejen der liefde waar mede ſy nu aan haaren ondertrouwden Man vaſt gebonden, en verpligt wierd getrouwelijk aan de hand te gaan. Eindeling heeftmen ook aan deſe Arm-ringen en Bſraſeletten uit bygeloovigheid, eenige Genees-kragt en andere vermogens beginnen op te dragen: want men ſeide, datſe het Geld in de Kas vermeerderen, de ſmerten der Vrouwen ſtillen, en de beten der dolle Honden geneſen, en de liefde der Mannen tot de Vrouwen opwekken konden. Waar toe mogelijk de afkomſte en oud 't gebruik deſer Arm-ringen, dit waangeloove niet weinig ſal onderſteund hebben: want gelijk Bartholinus ſeer wel aanmerkt, ſoo ſchijnen ſommige deſer Arm-ringen van ouds een Oorlogs-gereedſchap geweeſt te zijn; dat aan den arm, en mogelijk ook aan den hand gedaan wierd, om de ſelve ſterkte en vaſtigheid te geven in 't ſlaan. Waar van wy miſſchien een overgebleven ſweemſel ſien konnen, in de Arm-banden, waar mede de Italianen en Franſſen haare armen gewoon zijn te bewaaren, om in 't *Ballonſpel*, de opgeblaſe Wind-ballen te ſterker voort te drijven. Men getuigd ook, dat wanneer de oude Mannelijke Arm-ringen met de hand geſchud wierden, ſy een geratel gaven; 't geen niet dan door het maakſel en ſaamenſtel der verſcheide Kringen of afhangende Ringen ſal geſchied zijn: en door ſulk een geluid wierden de gemoederen der Krijgs-lieden tot den

Armgeſmijden tot vereeringen en ſchenkadien uitgedeeld.

Arm ringen by de Joodſche Vrouwen eertijds voor de grootſte Pronk gehouden.

D'Arm-ringen ook aan den Prieſter-rok toegepaſt.

Arm-ringen ter gedagtenis en vermaning der getrouwigheid opgehangen.

Leerrijke ſpeeling op de Braſeletten.

De Braſeletten en Armringen zijn uit bygelovigheid ook een ſoort van geneſing toegeſchreven.

De Armringen der gewapende van wat nut.

Digitized by Google

ſtrijd op gewekt, of de Vyanden door het geknars verſchrikt. Tot welke ſoort van Arm-banden Bartholinus ook de Tiſſaken en Ledere Hand-ſchoenen wil betrokken hebben: welke waaren Koopere Plaaten, met Riemen aan de handen en den onder-arm gebonden, daar aan verſcheide Doppen of Nagelhoofden, van Yſer of Lood waaren; gelijk by Mercurialis en andere breed te ſien, en hier ſlegts met een ſtaaltje by AA * aangeweſen is. Soo dat het gene eerſtelijk een Wapen-tuig geweeſt is, van wegen ſijn gebruik en dienſt, naderhand niet ſonder opſigtelijke afkomſt der benaming, tot een Cieraad geworden is; dat ligtelijk aan de Vrouwen is overgegaan, wanneerſe duſdanige naſweming van Arm-ringen en Hand-ſchoenen, als een Mannelijk geſchenk tot een Waarteeken haarer Trouw-belofte van den Mannen ontfingen, die haar ook beloofde te beſchermen, en te houden als een Cieraad aan ſijnen arm gebonden, datſe hen niet ligt en lieten afſtroopen. En het kan ook geloofd worden, dat de Vinger-ringen, kleine affettelingen van de groote zijn: hoedanige by de Hebreen en veel Ooſterſche Volken meeſt den Mannen, en onder die noch wel meeſt de groote Heeren en Koningen toegeſchreven worden. Dienende voornamelijk tot verzegeling van haare bevelen en ſchriften: ſiet de boven aangehaalde plaatſen. Nu moetenwe tót de oude dragt der Arm-ringen, ook de Hals-banden of Goude Hals-cieraden en Kettingen gedenken; gemeenlijk by de Romeinſche Schrijvers TORQUES genoemd, om datſe *Tortæ*, dat is *Gedraaid* of *Gewrongen* waaren, waar aan ook Virgilius gedenkt in ſijn vijfde Eneas. De gemeene Latijnſche Vertaaler heeft in 't Hoogelied kap. 1. vers 11. geleſen: *Wy ſullen u Goude gewrongen Ketens maaken, geſchakeerd met Silver.* De *Torques* of gewronge Hals-banden ſegd Iſidorus, zijn Toeren van Goud, hangende om den hals tot op de borſt. De oudſte waaren volgens Schefferus, niet met Schakels of Ringen, als d'hedendaagſche Kettingen aan een gehegt, maar uit een of meer draden in malkander gedraaid: en in diervoegen eenigſinds verſchillende van de *Catellæ* of kleine Kettingkens, die uit loshangende Schakels beſtaan: gelijkwe van de *Torques* of gedraaide Goude Banden, in onſe Vertoogſchets ontrent ZZZ. eenige konnen beſien, die buiten verder verklaring haar oud maakſel genoegſaam afſchilderen. Tot welkmen ſig ook die by Z * vertoond word, uit ſeskant geſlepe ſteenen, Kriſtallen, ſtukken Goud, Korallen, Gitten of diergelijk verbeelden moet. En alhoewel deſe Hals-banden gemeenlijk van Goud waaren; ſoo zijnder ook van ander Metaal en ſtof, als ook van verſcheide gewigt en grootte geweeſt: want nadienſe veelſinds als prijſen tot vergelding van dienſt gegeven wierden, wierdenſe ook na de waardigheid des perſoons en de verdienſte, grooter of kleinder, ſlegter of koſtelijker uitgedeeld: die dan ook in 't begraven van de ſulke voor-aan in haare Lijkſtatien gedragen wierden. Deſelve Schefferus meend, dat duſdanige Goude Hals-banden, van ouds de dragt der Koningen en groote Heeren was; en dat hier van daan ſommige Koningen den naam van ANAKIM by d'oude Hebreen gekregen hebben. En gelijk volgens Pancyrollus, duſdanige Goude Hals-banden by de Præſidenten der Provincien gedragen wierden; alſoo plagtmen ook in 't affetten of vernederen van ſulk een Amptenaar, hem den Gouden Hals-band eerſt en voor-al af te doen. De wel of Edelgeboore Kinderen plagten ook Goude Hals-banden te dragen; 't geen de ſlegte Luidjes van leer na-aapten. Welk gebruik der Goude Hals-banden ſoo oud is, dat deſſelfs oorſprong verlooren is; gelijk ook geſien word datſe al ten tijde van Moſes bekend waaren. En dus ver dagt het ons goed, de volg-draad onſer opgeſtelde ſtoffe, door d'inlas van Gideons Ephod,

De Hals-banden der Oude.

Verſcheide ſoorten van Kettingen.

en

en de Oor en Arm-vercierſelen der Ooſterſche Volken een weinig uit te rekken; doch geenſinds daar mede af te breken. Dus vervolgen wy dan wederom de Reeks der Aſſyriſche Monarchie, die wy onder de Koning Mitreus gelaten hebben; den welken van ſijn Soon Tautanes in 't Rijk gevolgd is; wanneermen giſt dat Thola het Rigterſchap over Iſrael in handen hadde; die na Abimelech Gideons Soon opſtond, volgens Judic. 10: 1. Gelijk mede aangeteekend word, dat de Hiſtorie van Ruth en Boaz; om deſe ſtreek en tijd voorgevallen is. Op welke Rigter, Jair de Gileaditer is gevolgd, Judic. 10: 3. Gelijk ook veele Tijd-reekenaars, den Trojaanſchen Oorlog in deſe dagen vaſt ſtellen. Na Tautanes quam Tantæus aan de Monarchie, die gevolgd wierd van Thinæus. Alhoewel Schaliger over Euſebius, tuſſchen deſe twee noch vier andere Aſſyriſche Koningen inlaſt; namelijk Arabelus, Chalaos, Anabos en Babias; die te ſaamen ontrent honderd Jaaren de Monarchie ſouden ingehad hebben. Geduurende de Regeering van Tautanes, heeft Iſrael andermaal, agtien Jaaren onder 't Jok der Afgoden-dienaars moeten ſugten; als wanneer de ſtrijdbare Jephta van God geroepen is, om hun van de Ammoniten te verloſſen. Gelijk hy ook Iſrael ſes Jaaren rigte, en ſtervende van Ebzan gevolgd is, Jud. 12. die ſommige Joden voor Boaz houden. Na Ebzan volgde Elon, Jud. 12: 11, 12. en Abdon, de Soone van Hillel de Pirhatoniter, vers 13. En doe Eli, die ook Hooge-prieſter was, 1 Sam. 1: vers 9, 12. In welke tijd Iſrael ontrent veertig Jaaren van de Philiſtijnen dapper geplaagd wierd, Jud. 13: 1, 2. doch van welke haar de ſterke Simſon begon te verloſſen, volgens de toeſegging van den Engel aan Manoachs Huisvrouw gedaan: welke verloſſing verder onder Samuel, Saul, en byſonderlijk van David, is begonnen voltrokken te worden, ſederd dat hy dien ongetemden Snorker Goliath, met een Slinger-ſteen voor de kop geklonken, en in 't voetzand had doen nederploffen. Ontrent den ouderdom van David, giſtmen dat Dercylus, ſijn Vader Thinæus in de Aſſyriſche Monarchie gevolgd is. In welke tijd ook Salomon op Davids bevel van den Prieſter Zadok, tot Koning geſalfd is, 1 Kon. 1: 34. Die dan ook in 't vierde Jaar ſijnes Rijks, ſijn vermaarden Tempel te Jeruſalem begon te bouwen, 1 Kon. 6: 7. Nu volgde Eupales in 't Aſſyriſche Rijk; en de Koningin van 't Rijk Arabien, uit Sceva, een Landſchap Zuidwaards van Canaan, na een der Soonen Cus alſoo genoemd, Geneſis 10: 7. ſpoede ſig na Jeruſalem om Salomons Wijsheid en Rijkdom te vernemen. En is dit Vreedſaame Rijk en die wijſſelijke Regeering, kort op Salomons afval tot de Sidoniſche en Moabitiſche Afgoderie en Vrouweluſt, onder ſijn nazaad Jeroboam jammerlijk in twee hoopen geſcheurd; ſoo dat'er twee Koningrijken uit die ſpliſſing voortquamen, onderſcheiden in Koningen Iſraels en Juda, 1 Kon. 11: 31, 32. Gelijk het dan ook korts daar op gebeurd is, dat Siſach de Koning van Egipten, Jeruſalem overvallen en geplunderd heeft. Na Eupales volgde Laoſthenes in d'Aſſyriſche Monarchie, en na hem Pyritiades, die van Ophrateus en Aſcrazapeus is nageſtapt. Ontrent welke tijd ſommige reekenen dat Jonas na Ninive geſonden wierd, om die groote en geheel in ſonden verſopen Stadt, tot bekeeringe te roepen; doch andere ſtellen hem met meerder waarheid onder Pul of Pul-Belochus. Na deſen Monarch is eindelijk ſijn Soon Sardanapalus aan 't Rijk gekomen, diemen gemeenlijk voor den laatſten ſteld, als onder wien de Monarchie jammerlijk vervallen, en de Mogendheid van die alleen-heerſchappye geſcheurd en als in twee Rijken verdeeld is; namelijk der Meden, waar onder ook de Perſianen zijn; en

Vervolg van de Aſſyriſche Monarchie.

Iſrael onder de Rigter Thola.

Hiſtorie van Ruth en Boaz.

Vier Aſſyſche Koningen tuſſchen Tantæus en Thinæus van Schaliger ingelaſt.

Iſrael gedrukt, word van Jephta verloſt.

Iſrael van de Philiſtijnen verloſt.

De twee Koningrijken Iſrael en Juda hoe opgekomen.

Digitized by Google

der Babyloniers, die de Heilige Schrift *Aſſyriers* noemd. Welker regte Koning na Sardanapalus geweeſt is Phul-Belochus, die anders ook Belelus, en in de Heilige Hiſtorien PUL genoemd word, 2 Kon. 15: 19. Sederd welke tijd ſeer ſwaare Oorlogen tuſſchen de Aſſyriers en Joden ontſtaan zijn: want God liet dit Volk, na veelerlei tuimelingen onder malkander gehad te hebben, wederom van nieuws aanwaſſen en ontſaggelijk worden, om een roede in ſijne hand en werktuigen ſijner regtvaardige verbolgentheid te zijn, Jeſ. 8: 7, 8. en kap. 10: 5-15. en 13: 5, 6. Alle de Hiſtorien zijn vol van de overgroote verwijſtheid van gemelden Sardanapalus; die door ſijne onmannelijke omgang met Hoeren en ligte Vrouwen alle de ſaaken des Rijks liet verlooren gaan: Ja ten laatſten ſoo ver buiten 't ſpoor holde, dat hy van Arbaces, ſijn Stadthouder in Meden, ſelfs midden onder de ligte Vrouwen aan de Spin-rok gevonden wierd. Hoedanigen laf hertigen Tijd-verdrijf de Mannelijke Arbaces in een Vorſt die den laſt van ſoo grooten Gebiedſchappye te torſſen had, niet konnende gedoogen, heeft langs ſoo meer met Phul-Belochus, die Stadthouder in Babylonien was, beginnen aan te ſpannen: en hebben deſe door 't berokkenen van Binnelandſche Oorlogen, Sardanapalus de voet over al dwars geſet; ſoo dat hy in der yl overwonnen, en ſoo in 't nauw gebragt is, dat hy ſig ſelven als een radeloos en verlaten menſch, te gelijk met een ſaamgetaſten hoop der Rijks-ſchatten in ſijn Paleis deed verbranden; op dat hy met duſdanigen ſchandelijken dood de hand ſijner wederſtrevers ontquaame: Het welke dan de Mannelijke uitgang was van dien Vrouwen-vorſt, die ſijn gantſche leven door gebragt hebbende in onmannelijke zeden, alleen in ſig ſelven om den hals te brengen, wou betoonen een Manmoedig herte gehad te hebben. De Glorie der Monarchie nu met Sardanapalus grootdeels in d'aſſe gedompeld, hebben de Landvoogden Arbaces en Phul-Belochus lange om de Alleen-heerſching en de ſchatten des Rijks gevogten, tot ſy ten laatſten, op dat de welſtands des Rijks niet geheel verwaarlooſt wierd, de Beheerſching in tween deelden, namelijk in een Rijk der Meden, waar onder ook de Perſen waaren; en een Rijk der Babyloniers; in de H. Schrift, het *Rijk der Aſſyriers* genoemd: als welkers Koningen ook te Ninive meeſt haare Hof houding hadden. Gelijk mede Arbaces nu Koning van Meden geworden zijnde, ſijn Zetel van Ninive opruimde en na Ectabana de Hooftſtadt in Meden overbragt, op dat hy die plaats voor den Stoel van 't Aſſyriſche Rijk verſchafte, die Phul-Belochus als Koning te beurt gevallen was. En heeft dit Rijk der Meden onder de navolgende Koningen, Mandanes, Soſarmes, Articarmes, Arbianes, Arſaces, Phraortes, Cyaxar en Aſtyages &c. noch geſtaan ontrent 287 Jaaren; namelijk tot Darius en Cyrus toe, die het Babyloniſche Rijk onder Belſazar inſlokte en de gantſche Monarchie aan dat Rijk overbragt. Wat Koningen nu ook ſederd deſen Phul-Belochus, het Aſſyriſche Rijk tot op Merodach, die den Stoel deſer Rijks-beſitting uit Aſſyrien na Babel in Chaldea overvoerde; dat ſullen wy in den Volgdraad haarer regeering, (onder welke den Kerkelijken ſtaat der Hebreen een grooten ſaamenloop had) aanſtonds ontwonden ſien. En alhoewel het Aſſyriſche Rijk ſederd deſe ſpliſſing veel van ſijn eerſte luiſter ſcheen verlooren te hebben; nogtans iſſet namaals, wanneer de Babyloniers 't Gebied wederom in handen kregen, als van nieuws met Glorie overgekleed geworden; namelijk onder Nebukadnezar, die op Ben-Merodach gevolgd is. Waarom hy ook van Daniel *Groot* en een *Koning der Koningen* genoemd word, kap. 2: 37. en kap. 4: 22. daar hy niet anders voorkomd als den eer-

Pul of Phul Belochus aan de Monarchie.

Waarom God deſe afgaande Monarchie wederom heeft groot gemaakt.

Verwijſtheid en ſlordige Regeering van Sardanapalus.

Sardanapalus de Monarchie ontweldigd.

Sardanapalus brengd ſig ſelven om.

Sijn Stadhouders twiſten en vegten om d'Alleen-heerſchappye.

Rijk der Meden en Aſſyriers.

Digitized by Google

eerſten Monarch der Babyloniers, die het Gouden Hoofd was van het Beeld, door welke de volgende Monarchien afgeſchaduwd waaren. Genoegſaam aanduidende dat mogelijk Nebukadnezar de verdeeling, die ſeder de Landvoogden Arbaces en Phul-Belochus ingekomen was, wederom als tot een Hoofd en groote Alleen-heerſching brengen ſou. Soo dat'er ſou konnen geſegd worden, dat *Babel het Cieraad der Koningrijken, en de Hoogheid der Chaldeen was*, Jeſ. 13: 19. met Daniel kap. 4. vergeleken: gelijkwe verder in ſijn groote Daden, hier na ſullen ontwaar worden. En aldus ſietmen dan ook dat in de Heilige Hiſtorien aan gemelden Pul of Phul-Belochus, aldereerſt na Sardanapalus, den Eer-naam van *Koning van Aſſyrien* gegeven word, 2 Kon. 15: 19, 20. en 1 Kron. 5: 26. Wiens navolgers niet alleen Koningen van Aſſyrien, maar ook van Babel waaren. Voor den tweeden noemd de H. Hiſtorie Tiglat-Pilezer de Soon van Pul, die de Iſraeliten na Aſſyrien wegvoerde, 2 Kon. 15:29. 2 Kron. 28: 20. &c. voor den derden Salmanaſſer Puls Kinds-kind, 2 Kron. 17: 3. &c. En den vierden Sennacherib, Puls Kinds-kinds-kind, 2 Kon. 18: 13. Den vijfden Aſſerhaddon, die ook uit het Stamhuis van Pul was, 2 Kon. 19. Daar na Merodach-Baladan, 2 Kon. 20: 12. En ten laatſten ook Ben-Merodach, 2 Kon. 21. en 2 Kron. 33. Na welke de Monarchie onder Nebudknezar wederom aan de Babyloniers quam. Diewe met de voorgenoemde der Aſſyriers, in haare Volgreeks tot op Belſazar (met wiens dood, de Monarchie der Perſen onder Cyrus het hoofd opſtak) aldus aan een geſchakeld vinden. Het ſchijnd wel ſeker, dat Pul 2 Kon. 15. die by de Heidenſche Schrijvers Phul-Belochus genoemd werd, de navolger van Sardanapalus geweeſt is. En word na veeler meening in de H. Hiſtorien PUL genoemd, om dat ſulks by de Hebreen en Chaldeen ſoo veel beteekend als een *Afſcheider* of *Onderdrukker*. Waarom gegiſt word, datmen PUL voor ſijn eigen, en BELOCHUS voor ſijnen bynaam te houden heeft; zijnde die ontleend van de Prieſterlijke dienſt van den Baal ſijnen Afgod. Doch by Zonaras en Diodorus Siculus heeft hy wederom eenen anderen naam: doch gelijk ſijn naam is, alſoo is hy ook de eerſte verſtoorder en vervolger Iſraels geweeſt; en heeft den Hebreeuwſchen Koning Menachem Cijnsbaar gemaakt, 2 Kon. 15: 18, 19. Hem doende eene groote Brandſchatting betalen; welke dien Koning uit de Gemeente moeſt putten, op dat hy ter nauwer nood in 't Rijk ſtaande bleef. Aldus wierd hy dan geſtraft over ſijne uitbundige Tyrannie: want hy hadde Sallum de Koning doen ſneuvelen, en de Sadt Thipzag met al dat'er in was geſlagen, en de ſwangere Vrouwen in ſtukken doen houwen, 2 Kon. 15: 16. Doch hy ſtierf en ſijn Soon Pekahia wierd Koning in ſijn plaatſe. Na Pul volgde Tiglat-Pilezer in 't Aſſyriſche en Babyloniſche Rijk, 2 Kon. 16. die ook daarom Tiglat Pul-Aſſur de Koning van Babel in de Heilige Hiſtorien genoemd werd, 1 Kron. 5: 26. Deſe vatte den Oorlog op tegen Reſin de Koning van Syrien, en Pekah de Soone van Remalia Koning van Iſrael; inſlokkende de Landſtreken Gilead, Galilea en de Stamme Naphtali; ſlepende het meeſte Volk gevangen na Ninive de Hooftſtadt van Aſſyrien, 2 Kon. 15: 29. Welke wegvoering by veele voor de eerſte Aſſyriſche gevangenſchap opgenomen word. Ter welker tijd ook ſelfs Pekah van Hoſea doorſtoken en Koning in ſijn plaatſe geworden is, vers 30. Ook heeft Tiglat-Pilezer tegens de Koning van Juda geoorlogd; ſtraffende des Konings en des gemeenen Volks afval en Afgoderie; niet tegenſtaande hy hem te vooren tot ſijn noodhulpe geſmeekt had. Na deſen volgden Salmanaſſer, een van Tiglat-Pilezers Soonen in 't Aſſyriſche Rijk; die

Waarom NEBUKADNEZAR Groot en het Gouden Hoofd des Beelds by Daniel genoemd word.

PHUL-BELOCHUS hoe d'eerſte der Koningen van Aſſyrien in de Heilige Hiſtorien genoemd.

PUL d'eerſte vervolger Iſraels.

Menachem de Koning Iſraels over ſijn Tirannie geſtraft.

Tiglat-Pilezer komd aan de Aſſyriſe Monarchie en plaagd Iſrael ſeer.

Salmanaſſer komd aan Aſſyriſche Monarchie.

Digitized by Google

die ook by vernoeming Salman, en Asnapper en Asser-Haddeus in de Heilige Boeken geheeten word. Mogelijk by Ptolomeus en andere Schrijvers Nabonassar genoemd. Doch die gantsch qualijk van Cedrenus met Sardanapalus, en van Eusebius met de Historie van Senacherib vermengd word. Men vind verscheide Oorlogen van desen Salmanasser aangeteekend. In de eerste kreeg hy Hosea de Koning van Israel gevangen, 2 Kon. 17. Ter welker tijd ook de Propheet Jesaias in 't leven was. Daar op swolg hy na een tienjaarig beleg der Stadt, ook geheel Samarien in, en voerde de x Stammen Israels gevangelijk na Assyrien, en verstrooidese soodanig in de Medische Landschappen en elders, dat'er weinige van weder in haar Vaderland gekomen zijn, 2 Kon. 17. D'andere Oorlogen heeft hy volgens Nicephorus en Zonaras, tegens de Tyriers gevoerd. Gelijk hy ook de Meden op 't lijf gevallen is, en onder 't Jok gebragt heeft, volgens 2. Kon. 18. Op Salmanasser volgde sijn Soon Sennacherib in de Monarchie: alsoo Bloed-dorstig en wreed van aard, als sijnen naam was; die een hoovaardig en bitter mensch, of scherpsnijdend Swaard of felle Krijgsman beteekende: anders word hy ook Sargon genoemd, Jes. 20: 1. Dese dan Egipten en Ethiopien met den Oorlog aangrijpende, bemagtigde vele Volken, en vervoerdese onder veel jammers en elenden in gevangenschap: gelijk het over hem aan den Joden seer nadrukkelijk te vooren afgeschilderd was, op datse doch hun vertrouwen op de magt van die Koningen niet en souden setten, door den Propheet Jesaias; seggende: *Gelijk mijnen knegt Jesaias naakt en barrevoets wandeld drie jaaren, tot een teeken ende wonder over Egipten en over Moorenland: alsoo sal de Koning van Assyrien voortdrijven de gevangene der Egiptenaren, en de Mooren die weg gevoerd sullen werden; jonge ende oude, naakt ende barrevoets, en met bloote billen, den Egiptenaren tot schaamte &c.* Siet kap. 20: 3. 4. Deselve Assyrische Koning verwoeste ook de geheele en van ouds beroemde Hoofdstadt *No*, en brak den Tempel van Serapis af, die in de selve vermaard was, volgens Jerem. 46: 25. Ezech. 30: 14, 15. Welke Glorie-rijke Stadt, naderhand *Alexandria* genoemd wierd, na Alexander de Groote diese uit de puinhoopen weder opbouwde. Welkers voorgaande luister en hoegrootheid haarer voortreffelijke Stands-gelegendheid, ons den Propheet niet duisterlijk heeft willen afschetsen; wanneer hy tegens Ninive sijne Godspraaken uitboesemde, deselve afvraagd; *Zijt gy beter als No, de Volkrijke, gelegen in de Riviere? Die rond'om henen water heeft? welkers Voor-muur de Zee is?* Nahum 3: vers 8. Daar na heeft Senacherib tegens Hiskia de dertiende Koning van Juda den krijg gevoerd; verscheide Steden bemagtigd; en ten laatsten ook door sijnen snooden Veld-overste en Gods-lasteraar Rabsake, Jerusalem trouweloosselijk doen belegeren; niet tegenstaande Hiskias, selfs met d'uitputting der Tempel-schatten, sijn gunste door het betalen van een groote Brandschatting gekogt hadde. Hoedanigen verbond-breking de Godt Israels dan ook verdroot, en niet ongestraft heeft laaten voorby gaan; maar het Heirleger van Senacherib op het kragtig Gebed van Jesaias en den Koning Hiskia, in eenen nagt 185000 Man door de hand van eenen Engel heeft afgeslagen. Onder welke vervloekte Neerlaag het selfs Rabsake niet en heeft konnen ontsnappen; doch die vry quamen braken op, en hielden 't voor geluk, datse met de rest van 't Leger onverrigt na Ninive mogten spatten. Alwaar Senacherib uit weerwraak deser mislukte aanslag, Godt als willende in 't aangesigt spouwen, ongehoorde wreedheid pleegde: doch waar van hem geen andere belooning, dan een ontijdige dood door sijn eigen Soonen t'huis gesson-

Hosea de Koning Israel van Salmanasser gevangen.

Voerd ook de x Stammen Israels weg.

Salmanasser van Senacherib in 't Rijk gevolgd.

Prophetische voorsegging over dien Monarch tegen Egipten.

De Stadt No naderhand van Alexander ALEXANDRIA genoemd.

Senacheribs Leger van God geslagen.

Senacherib lasterd Gods oordeel en komd om.

Digitized by Google

ſonden, en ſijn Rijk van de jongſte Broeder Aſſarhaddon ingenomen is. Merodach neemd het Gebied aan terwijl de andere Broeders daar om vegten.
Deſe dan met ſijn twee andere Broeders in twiſt en Oorlog bedraaid, wierd van Merodach de Stadthouder van Babel onder ſchijn van dit Oorlogs-vuur te dempen, geſlagen en 't geheel Aſſyriſche Rijk ontweldigd, en onder de magt van Merodach gebragt; boetende alſoo met verlies van 't Rijk, ſijn Vaders dood; alhoewel hy'er gantſch geen ſchuld aan en hadde. En aldus is deſe Merodach, die ook Merodach Baladan, de Soone Baladans genoemd word, Jeſ. 39: 1. 2 Kon. 20: 12. aan de Monarchie gekomen. Gelijk veele ook meenen, dat niet Nebukadnezar, welke na deſen ſijn Soon Ben-Merodach aan 't Rijk quam; maar deſen Merodach den Aſſyriers overwonnen, en wederom eerſt onder 't Rijk van Babel gebragt heeft: ſijn Koninglijk Hof in Babel houdende. Waarom het dan ook buiten alle twijffel geſchied is, dat'er ſederd de Regeering van Merodach geen gewag meer van het Aſſyriſche, maar alleen van het Babiloniſche Rijk, in de Heilige Boeken gemaakt word. Want gelijk deſen en ſijn Nazaten nu haaren Throon in Babel hadden beveſtigd; ſoo hebben de voorige ſulks binnen Ninive als de Hooftſtadt van Aſſyrien gehad; invoegen het daar van daan ook de Monarchie of het Rijk van Aſſyrien genoemd word. Gemelde Merodach heeft ſoo groote gemeenſchap met Hiskia de Koning van Juda gehouden, (hem op d'herſtelling ſijner geſondheid, geſchenken ſendende, Jeſ. 39: 1. en 2 Kon. 20: 12.) dat hy daar over trots en hoogmoedig werdende, ſijn ſchatten aan Merodachs Geſanten toonde: doch van Jeſaias daar over beſtraft, en ſijn ondergang en gevangenſchap voorſpeld wierd, kap. 39: 6. Gelijk ook Jeremias aan d'andere zijde wederom Babels ondergang tegen Merodach gepropheteerd heeft, kap. 50: 2. Na Merodach volgde ſijn Soon Ben-Merodach, anders ook Xiladanus genoemd, in 't Babyloniſche Rijk: zijnde geheel vremd en ontaard van de voorige vriendſchap met d'Iſraeliten. Deſe deed Manaſſes de Koning Hiskias Soon, gevangelijk na Babel voeren, en tien geheele Jaaren in een ſtinkend Hol opſluiten, 2 Kon. 21. en 2 Kron. 33. Hoedanigen wegvoering volgens Jeſaia 39: 5, 6, 7. de eerſte byſondere Babyloniſche gevangenſchap der Joden gereekend word: alhoewel andere de gevangenis van Manaſſe ook onder de Regeering van Merodach ſtellen, waar van beneden. En gelijk de Heerſchappye van de Aſſyriers met Merodach en deſen ſijn Soon Ben-Merodach een einde genomen heeft, gaande 't Gebied nu aan de Babyloniers over; ſoo is volgens 't gemeen gevoelen, Nebukadnezar ook den eerſten Monarch in Chaldeen of Babel geweeſt. Eenige ſtellen twee Nebukadnezars, waar van den eerſten na Ben-Merodach by Joſephus Nabopolaſſer genoemd word, die met Pharao Necho geoorlogd heeft; doch den tweeden willen ſommige dat *Nebukadnezar de Groote*, van wegen ſijne veelvuldige overwinningen ſoo genoemd, ſoude geweeſt zijn. Maar nadien dit alles in de Heilige Schrift geen grondveſt heeft; en dat d'andere Hiſtorien daar in ſeer onwis gaan; ſoo meendmen dat'er geenen anderen dan deſen Nebukadnezar de Groote, die op Ben-Merodach als de eerſte Monarch van Babel gevolgd is, in de H. Hiſtorien te vinden is. Die 43 Jaaren regeerende, in ſijn tweede Jaar een Droom of Nagt-geſigt hadde, daar over ſijn geeſt verſlagen zijnde, van niemand dan van Daniel den regten uitleg vernemen kon: want den Droom ſelfs hem ontvallen zijnde, was het boven 't bereik der menſchelijke wijsheid, die den Koning wederom indagtig te maaken: ſulks dat Nebukadnezar de Toovenaars en Wijſen der Chaldeen van ongeduld deed om den hals brengen; doch de Goddelijke uitleg van Daniels lippen omhelſde: die den ſelven Droom dan ook onder een Wonder-beeld, dat van Goud, van Silver,

Waarom na de Regeering van Merodach geen gewag meer van het Aſſyriſche, maar alleen van 't Babyloniſche Rijk gemaakt word.

Ben-Merodach volgd ſijn Vader in 't Babyloniſche Rijk, en is hard tegen Iſrael

Nebukadnezar den eerſten Monarch uit de Babyloniers.

Dat'er twee Nebukadnezars zijn geweeſt, is niet ſeker.

Nebukadnezars Droom.

Wonder-beeld van Nebukadnezar door Daniel uitgeleid.

Digitized by Google

ver, van Kooper, Yſer en Leem ſaamgeſet was, de Vier Monarchien of groote Rijken, die ſederd Nebukadnezar in de Weereld ſouden zijn, verklaarde, kap. 2: 32. paſſende het Gouden Hoofd deſes Beelds op Nebukadnezar, die doe in kragt de Eerſte Monarchie der Babyloniers door alle ſijne overwinningen heerlijk maakte: ſoo dat nu ook Iſrael of de Hebreeuwſche Kerk onder ſijne magt gebukt zat, Dan. 2: 38. als hier na ſal geſien worden. Want alhoewel het Aſſyriſche en Babyloniſche Rijk nu alreede veele Eeuwen geſtaan hadde; egter ſchijnd de Heilige Schrift alleen van deſe tijd, de Monarchie van Babel te beginnen, om dat de ſaaken van Gods Volk daar mede voornamentlijk begonden vermengd te worden; hoedanig die te vooren ſoo niet en waaren. Uit dit Beeld-geſigte dan voorſegd Daniel verder, dat'er naar dat Rijk een ander opſtaan ſou; namelijk de Monarchie der Meden en Perſen, als te ſien is, wanneermen kap, 5: 20. en kap. 8: 3. met deſe voor-aangehaalde plaats vergelijkt. Doch dat Rijk en ſou ſoo voorſpoedig noch ſoo heerlijk niet zijn als de Heerſchappye doe was: waarom het dan ook alleen door de Silvere Borſt en Ermen verbeeld was, kap. 2: 32, 39. Waar na den Kooperen Buik en de twee Dyen volgen; die de Derde of Griekſe Monarchie van Alexander de Groot, en ſijne Vorſten verbeelden; die het Rijk na ſijne dood in vier Hoornen ſplitſten: waar van wy hier na de Rijken van Egipten en Syrien, als twee ſterke Dyen te wederzijds het Joodſche Land gelegen, de voornaamſte ſullen ſien: zijnde de Heerſchappye deſer Monarchie hard en ſtreng als Kooper, en ſig wijd en breed uitſtrekkende, volgens 't gene Daniel daar van ſeid, vers 39. Onder welke reeks van Regeer-tijd dan ook die van de Romeinſche Land-aard aangewaſſen, en de hand in de verwarde Syriſche ſaaken ingeſteken hebbende, en Vierde Monarchie hebben beginnen op te rigten, die alles als met Yſere Schenkelen vertreden en vermaalen moeſte, vers 40. Alhoewel dat Rijk naderhand ook is verdeeld geworden, gelijk vers 41. voorſeid word: waarom de voeten des Beelds ook van Yſer en Leem te gaar geſien worden. Want de Roomſche Monarchie is in den aanvang niet anders dan geheel van Yſer geſien, namelijk onder de Afgodiſche Keiſers; in d'Openbaring gemeenlijk het *Rijk van den Draak* genoemd, ſiet kap. 12. en 13. als ook een Mogendheid die den Antichriſt heeft wederhouden, 2 Theſſ. 2: 7. Doch daar na, als deſe Monarchie geveinsdelijk het Chriſtendom aannam, en dat'er een ander Beeſt, dat is den Antichriſt het hoofd opſtak, ſoo is dit Rijk verdeeld geworden, namelijk in een Weereldlijke magt van Yſer, en in een Geeſtelijke Vierſchaare van modderige Leem, die niet ſaamen hegten konden, alhoewelſe door menſchelijk zaad vermengd waaren; en de Geeſtelijke uit de Weereldlijke wierden uitgebroed: ſoo datmen hier ook heel waarſchijnelijk de tien Toonen aan de Voeten, Daniel 2: 40-43. voor Tien Koningen nemen kan; die Apoc. 17: 12. door Tien Hoornen verbeeld worden. Dus is dan deſen Nebukadnezar billik de GROOTE genoemd geworden; nadien hy ook waarlijk Groot wierd, en alles onder ſijne magt gedrukt heeft, Jer. 50: 22. en kap. 51: 20. over al Tol-ſchattingen afvorderende, Jer. 46: 2: En ſelfs ook Jojakim de Koning van Juda drie Jaaren lang Cijnsbaar gemaakt heeft, 2 Kon. 24: 1. Van welke eerſte onderwerping en dienſtbaarheid der Joden, ſommige de Lxx Jaaren der Babyloniſche gevangenſchap willen beginnen te reekenen, Jerm. 25: 10-12. Die eenige egter met meerder nettigheid ſederd de wegvoering van ſijn Soon Jojachin beginnen; alhoewel die ſoo kort daar op gevolgd is, dat ſulks geen of weinig verſchil in de Tijd-reekening ſchijnd te konnen toebrengen. Andere wederom willenſe volgens de Hei-

Waarom de Heilige Hiſtorie de Monarchie als van Meta aan met Nebukadnezar begind.

Een Twede Monarchie die der Perſen ſou zijn uit het Beeld van Nebukadnezar voorſeid.

Derde Monarchie die der Grieken ſou zijn.

De Vierde en laatſte Monarchie die der Romeinen was.

Hoedanig in de Prophetie van Daniel afgeſchilderd.

Nebukadnezar met regt Groot genoemd.

Verſchil van waar men de Lxx Jaarige gevanſchap reekenen moet.

lige

Digitized by Google

lige Schrift, van Zedekias gevangenſchap gereekend hebben. Doch als deſe Jojakim ſijn woord niet en hield in het opbrengen der afge-eiſchte Schatting, maar van Nebukadnezar afviel, en ſig te onbedagt op de by-ſtand van den Egiptiſchen Koning verliet; heeft Nebukadnezar om hem te dwingen, in het derde Jaar ſijner regeering, Jeruſalem belegerd en ingenomen, en Jojakim met ketenen gebonden na Babel gevoerd, daar hy ſonder Koninglijk aanſien ſtervende, als een Eſel veragtelijk begraven is na de voorſegging van Jeremias kap. 22: 13-19. ſtervende ſoomen meend op den weg na Babel, 2 Kron. 36: 6. Nu volgde Jojachin of Jechonias, die ook Chonia genoemd word, Jer. 22: 24, 30. ſijn Vader in 't Rijk van Juda, die 't ſelve ſlegts drie maanden en tien dagen inhield, 2 Kon. 24: 8. en 2 Kron. 36: 9. Want Nebukadnezar wederom verbolgen over deſen nieuwen Koning na Jeruſalem komende, heeft hy hem te gelijk met alle de Goude Vaten en Heiligdommen des Tempels, Vorſten, Edelen en het puik der Burgerſchap, in gevangenis na Babel gevoerd; volgens de voorſegging van Jeremias kap. 20: 5. Gelijk ons dan ook de geheele toeſtand deſer wegvoeringe in 't gemelde Boek der Koningen met deſe omſtandige woorden verhaald word: *Jojahin was agtien jaaren oud als hy Koning wierd, en regeerde drie maanden te Jeruſalem; ende ſijne Moeders naam was Nehuſtha, een Dogter Elnathans van Jeruſalem. En Jojachin dede dat quaad was in de oogen des Heeren, volgende de voetſtappen van ſijnen Vader. Ter ſelver tijd trokken de Krijgsknegten des Konings van Babel op na Jeruſalem en belegerden de Stadt. Selfs quam ook Nebukadnezar af om ſig tegen de Stadt te kanten. Hier op trok Jojachin de Koning van Juda uit tot den Koning van Babel, verſeld met ſijne Moeder, en ſijne knegten, en Vorſten en Hovelingen: en de Koning van Babel nam hem gevangen, in het agtſte jaar ſijner Regeering. Ook dede Nebukadnezar van daar uitbrengen, alle de ſchatten van het Huis des Heeren; en de ſchatten van het Huis des Konings; en hy dede alle Goude Cieraden, die Salomon de Koning Iſraels in den Tempel des Heeren ſeer pragtig gemaakt had; van de wand afrukken, en uithouwen, na het woord dat hy daar over geſproken hadde. En hy voerde de gantſche Burgerſchap van Jeruſalem weg, midsgaders alle de Vorſten, en alle de ſtrijdbare Helden ten Oorlog afgerigt, Tien Duiſend gevangenen. En alle Timmerlieden en Smeden; niemand en wierd overgelaten, dan het arme Volk des Lands &c.* Beſiet hier tegen aandagtelijk onſe Printverbeelding, en vergelijkt'er mede 't gene 2 Kron. 36. van den ſelven Koning aangeteekend word. Daarmen ſchijnd te moeten aanmerken, dat de agt Jaaren ouderdoms die deſe Jojachin toegeſchreven worden als hy Koning wierd, moeten verſtaan worden, van den tijd dat hy onder en met ſijnen Vader aan 't Koningrijk was; die elf Jaar regeerde: en overſulks dat de agtien Jaaren, 2 Kon. 24: 8. van den tijd dat hy alleen en na ſijn Vaders dood het Gebied in handen hadde, moeten gereekend werden. Hoedanige voorbeelden meer gevonden worden. In deſe wegvoeringe des voornaamſten Volks, zijn dan ongetwijffeld ook geweeſt de vermaarde Mannen; Daniel, Hanania, Miſaël en Azarias, wiens naamen Nebukadnezar deed veranderen, en haar liet onderwijſen in de wijsheid der Chaldeen, Dan. 1: 6, 7. alwaar het ſchijnd of deſe ten tijde van Jojakim al na Babel gevoerd waaren. Alhoewel in de Boeken der Koningen en der Kronijken geen gewag gemaakt word van eenige wegvoering des Volk ten tijde van Jojakim; maar wel dat Nebukadnezar eenige Vaten uit den Tempel roofde en dat hy Jojakim met kettingen geboeid deed weg leiden. Vergelijkt 2 Kon. 24. met 2 Kron. 36. en Daniel kap. 1. Belangende de ſtraks geſeide verandering

Jojakim van Nebukadnezar na Babel gevoerd, die op den weg ſterft.

Jojachin word Koning in ſijn Vaders plaatſe.

2 Kon. 24: 8.

En ook na Babel gevoerd.

Jojachin gevangen in 't agtſte Jaar van Nebukadnezars Regeering.

Jojachins Regeer-tijd en ouderdom van tegenſtrijdigheid geſuiverd.

Welke vermaarde Mannen in de Babyloniſche gevangenſchap onder andere zijn weg gevoerd.

Verandering der naamen van een oud gebruik.

der Naamen, deſelve plagt eertijs by d'Oude Volken om verſcheide reden te geſchieden: en wel meeſt van de Koningen geoeffend tot een teeken van haar Heerſchappye over ſulke Perſoonen. Dus veranderde Pharao, Joſephs naam, Geneſis 41: 45. En Pharao Necho de naam Eliakims, 2 Kon. 23: 34. 24: 17. Gelijk God ſulks ook gedaan heeft aan Abraham en Jakob, Gen. 32: 38. en kap. 35: 10. 't Gene de Saligmaaker mede nagevolgd is; gevende twee van ſijne Diſcipelen, en mogelijk meer andere, eenige zin-uitdrukkende toenamen, Marc. 3: 17. Over de vernoeming van Daniel en ſijn Metgeſellen, merken ſommige aan, dat ſulks ſou geſchied zijn uit eenigen haat van den Naame des waaren Godt, welke in de klank van de naamen deſer Jongelingen gehoord wierde: namelijk EL en JAH. Op datſe alſoo waar 't mogelijk des te eerder den waaren God vergeten, en ſig ſelven de naamen der Afgoden te ligter ſouden gemeen maken: te weten wanneer ſy haar naamen gaven, in welkers klank een kennelijke ſweem na die der Afgoden gehoord wierd. Dus houdmen dat DANIEL ſoo veel is als, *God is myn Rigter*. CHANANIHA, *God heeft my genade gedaan*. MISAEL beteekend ſoo veel als, *Die den Heere aangrijpt*. AZARIAH, *De hulpe des Heeren*; of *die God helpt*. Maar BELTHAZAR, beteekend eenen die *Bels* ſchatten weglegd en bewaard. SADRAH, eenen die invloejing krijgd van den Koning der Planeten, namelijk de *Sonne*. MESACH, eenen die de Godinne *Sacha* toebehoord. ABEDNEGO, den *Afgod des Vuurs*. En ſietmen tuſſchen den naam van Daniel en den Koning Belzaſar, die na Evilmerodach regeerde, maar eene Letter onderſcheid namelijk de T. want gelijk deſe genoemd word BELSCHAZAR, alſoo krijgd Daniel den naam van BELTSCHAZAR, Dan. 1: 7. 't Gene Nebukadnezar ook ſelfs ſchijnd te willen verklaren, Dan. 4: 8. want ſprekende van de Toovenaars en Wijſen die ſijnen Droom niet en hadden konnen uitleggen; ſegd hy: *Tot dat Daniel voor my quam wiens naame Beltzaſar is, na den naame mynes Gods:* waar van breeder in de verhandeling der Syriſche en Babyloniſche Goden ſal geſproken worden. Maar gelijk de vernoeming deſer Godvrugtige Jongelingen, na een Afgodiſche klank aarde, alſoo heeft God daar-en-tegen betoond, dat hem ſulks geenſinds en behaagde: want wanneerſe over de niet aanbidding van Nebukadnezars opgerigt Beeld, tot den vuurigen Oven veroordeeld waaren, zijnſe ook alleen door de wonderdaad Gods, die Nebukadnezar poogde te wraken, van de vlamme ongeſchonden gebleven, Dan. 3. Nu ſtelde Nebukadnezar, Zedekias, die te vooren Mattania genoemd wierd, tot Koning in Jechonias plaatſe: Sederd welke tijd de Heilige Schrift de Babyloniſche gevangenſchap der Joden ſekerlijk ſchijnd te reekenen: want het veertiende Jaar na de verbrandinge Jeruſalems, is het vijf-en-twintigſte Jaar van de gevangelijke wegvoeringe, Ezech. 40: 1. Welken Propheet in 't ſesde Jaar van Jechonias wegvoeringe, begind te Propheteeren, Ezech. 1: 1, 2, 3. als wanneer d'overgeblevene in 't Land ſig onder deſe tijd noch yts goeds beloofden; gelijk uit den ſelven Propheet, kap. 11: 15. te ſien is; daar eenen Chanajach tegen Jeremias dorſt aan Propheteeren, volgens Jer. 28. Soo dat d'onmagtige Zedekias de Ooren vol geblaſen, ondernam tot den Koning van Egipten over te vallen, om met d'omliggende Koningen geſamentlijk tegen Nebukadnezar op te ſtaan, Jer. 27: 1-6. Ezech. 17: 16. &c. en kap. 31: 30. Waar op Nebukadnezar elf jaaren na de eerſte wegvoering, met een magtig Heir wederom na Jeruſalem quam; gelijk te ſien is in 't tweede Boek der Koningen aan 't 25. kapittel. Daar de Heilige Hiſtorie-ſchrijver aldus verteld: 't Geſchiede in het negende jaar van Zedekias regeering, dat Nebukadnezar de Koning van Babel, met ſijn gantſche Heir tegen Jeruſalem

Om wat reden Nebukadnezar de naamen van Daniel en ſijn Metgeſellen veranderde.

Wat de eigen of eerſte naamen van Daniel en ſijn Metgeſellen beteekenen.

En wat de veranderde naamen beteekenen.

Blijk dat God Jaloers is, en geen gemeenſchap met d'Afgoden wil hebben.

D'hoovaardie van Zedekias ingetoomd

Digitized by Google

Digitized by Google

n Silvere Vaten des Tempels, en 't voornaamste
Mueren van Jerusalem; naar dat Zedek
te Ri

Digitized by Google

ornaamſte overſchot des Volks van Juda, neffens
-dekia te Ribla gegrepen en ſyne Sonen vande K

Digitized by Google

Digitized by Google

ſalem quam, en bouwden daar Stormgevaartens rondſom: ſoo dat de Stadt in belegering geraakte tot in het elfde jaar des Konings Zedekia: Als wanneer de Stadt op den negenden der vierde maand doorgebroken wierd, en alle het Krijgsvolk des nagts door den weg der Poorte, tuſſchen de twee Muuren, die aan des Konings Hof waaren, de vlugt nam, en de Koning ſelfs door den weg des vlakken velds daar uit trok: doch de Chaldeen jaagden hem na, en agterhaalden hem in de Velden van Jericho; aldaar grepen ſy den Koning, en bragten hem opwaards tot den Koning van Babel na Ribla; daar ſy een oordeel tegen hem ſpraaken. Hier op ſlagteden ſy de Soonen van Zedekia voor ſijn oogen; en hy ſelfs werd het geſigte verblind. Ook bondmen hem met twee koopere Ketenen, en deed hem na Babel voeren. Daar na in de vijfde maand, quam Nabuzaradan, den Veld-overſten des Konings van Babel binnen Jeruſalem; en verbrande het Huis des Heeren, en het huis des Konings, midsgaders alle voorname huiſen der Edelen van Jeruſalem met vuur: ook viel het Heir der Chaldeen op de Stadts-muuren aan, en braken die rondſom af. Het overige nu des Volks dat in de Stadt overgelaten was, ende de afvallige die tot den Koning van Babel gevallen waaren, voerde de Veld-overſte Nabuzaradan, met de reſte der meenigte gevangelijk weg. Doch uit de armſte des Lands liet hy eenige overig blijven, tot Wijngaardeniers en Akkerluiden. Voorts braken de Chaldeen de koopere Pilaren die in het Huis des Heeren waaren, en de Stellingen, en de koopere Zee die in het Huis des Heeren was, en ſy voerden het kooper na Babel: ook namen ſy de Potten, en de Schoffelen, en de Gaffelen, en de Rookſchalen, en alle de koopere Vaten, daarmen dienſt mede deed. Ook nam de Veld-overſte weg de Wierook-vaten, en de Sprengbekkens, en al wat geheel van Goud en van Silver was. Ook nam hy Seraja den Hoofdprieſter, en Zephania den tweeden Prieſter, ende de drie Dorpel-bewaarders: als mede den Hooveling die over de Jeruſalemſche Krijgs-lieden geſteld was, en vijf aanſienelijke Mannen, die des Konings aangeſigte ſagen, die in de Stadt gevonden wierden; midsgaders den Overſten Schrijver, die het Volk ten Oorlog opſchreef; en t'ſeſtig Mannen van 't Volk des Lands, die in de Stadt gevonden wierden. Deſe bragtmen tot den Koning van Babel na Ribla. En de Koning van Babel ſloegſe en doodeſe aldaar; alſoo werd Juda uit ſijn Land gevangelijk weg gevoerd, &c. Vergelijkt hier mede 2 Kron. 36. en Jer. 32. 37. en 52. kapittel. En oordeeld uit de beſchouwing van onſe Printverbeelding, met hoe veel ligts wy den omſlag deſer geſchiedenis opgehelderd en aangewefen hebben.

Babyloniſe gevangenſchap onder Zedekias.

Zijnde deſe wegvoeringe voorgevallen ontrent het agtiende jaar van Nebukadnezar; met welke de 390 jaaren van Iſraels ongeregtigheid, Ezech. 4: 5. ſederd de ſcheuring der x Stammen onder Jeroboam, ſchijnen te eindigen. Sulks wy geenſinds daar aan te twijffelen hebben, of deſe dubbele wegvoering is die eigentlijke Babyloniſche gevangenſchap van Gods Volk, die ſoo vermaard in de Heilige Boeken en Prophetiſche Schriften gedagt word: als met welke laatſte overval ook de Scepter van Juda ſcheen te wijken, en de Joodſche Kroone voor de eerſtemaal aan 't wankelen geraakte, Ezech. 21: 26, 27. want daar en is na deſen geenen eigen Rijk-ſtaf uit Juda meer geſien; dog wel eenen uit Edom: (namelijk Herodes) als een Vloek die Juda aantreffen ſou, Deut. 30: 1. gelijk het voorſpeld was, Geneſ. 49: 10. Invoegen Jeremias met regt hier over ſeggen mocht: *De Kroone uwer Heerlijkheid is nedergedaald.* Gelijk den ſelven ook kap. 22: 30. van Jechonias ſegd: *Schrijft deſen Man Kinderloos; daar en ſal niemand van ſijn zaad voor-*

Of de Scepter met de Babyloniſche gevangenſchap van Juda geweken is, na de voorſegging. Jer. 11:16. en 13:18. Jer. 36:30. Ezech. 17: 9, 10. en kap. 19:14.

ſpoedig zijn, zittende op den Throon Davids, en heerſchende weer in Juda. Soo dat'er doe aan Juda geen ſterke roede meer en ſcheen te zijn tot een Scepter om te heerſchen: want ſoo hadde ook Ezechiel kap. 21: 26. geſeid: *Doet dien Hoed weg. En heft die Kroone af. Deſe en ſal deſelve niet zijn; tot hy kome die het regt heeft.* Namelijk Chriſtus de Meſſias. Siet ook Micha 4: 8, 9. Want de Chriſtus moeſte dan eerſt komen als Davids Hutte vervallen was, Amos 9: 11. namelijk alſſer alleen Vorſten in Juda waaren, Micha 5: 1. Matth. 2: 6. Ja hy moeſte als een Rijsken voortkomen uit den afgehouwen Tronk van Iſai, Eſaia 11: 1. Welke dingen wy in de betooging van Jeſus Meſſiaſſchap nader ſullen ontſwagteld ſien. Gelijkwe ook op ſijn plaatſe niet nalaten ſullen, het gevoelen ſommiger voorname Godgeleerde (die den Scepter onbeſweken aan Juda willen vaſt gehouden hebben, tot den laatſten ondergang der Joden) beſcheidentlijk voor te ſtellen; om dat haare goede reden bedenkelijk zijn. Ook agtmen billik datmen van de eerſte wegvoering onder Jojachin de Babyloniſche gevangenſchap reekend, die Lxx jaaren geduurd heeft; beginnende met het agtſte jaar van Nebukadnezar. Sulks dat hy mogelijk het Volk Gods noch ontrent 36 jaaren in die Ballingſchap geſien heeft, als uit 2 Kon. 25: 27. kan gegiſt worden. Hoedanigen gevangenſchap van Jeremias al in 't eerſte jaar van Nebukadnezars Regeering voorſeid was, kap. 25: Welken Propheet van Nebukadnezar verſchoond en toegelaten was, om in Juda met het overſchot des Joodſchen Volks te blijven. Maar het Volk on-eens wordende, en ſig de vermaaning die hen Jeremias deed niet aan en trokken, maar hun na Egipten begaven; is hy eindelijk ook derwaards getroond. Daar hy ook noch gepropheteerd heeft, volgens kap. 43: 44. tot hy, ſoomen geloofd, omgebragt is van den Koning Apryes of PHARAO HOPHRA ſoo den Propheet hem noemd, kap. 44: 30. zijnde volgens Herodotus, een Soons Soon van Pharao Necho. Gelijk ook het meeſte van 't ander Volk van honger en quaad onthaal der Egiptenaren verſmolt. In het vijfde jaar der wegvoering Jojachins, heeft Ezechiel onder de gevangen Joden met welk hy in Chaldea weg gevoerd was, van deſe gevangenſchap beginnen te propheteeren, Ezech. 1: 1. 2. 3. voorſeggende alſoo ſes jaaren te vooren van deſe gevangenſchap in Chaldea, terwijl Jeremias daar van noch Propheteerde in Judea. Aldus was dan dit Iſrael te deſer tijd uit ſijn Erfdeel daar het geplant en groot geworden was, verſtooten, en Balling in een vremd Land, verſtrooid en onderworpen aan veele en verſcheide Heeren, die ſy moeſten dienen, namentlijk Lxx jaaren; hoe veel den raad des Heeren over haar uitgeſproken hadde. Zijnde ſulks wel als een ſwaar oordeel over de Hebreeuwſche Kerk aan te merken; doch in het welke egter ſeer veele blijken van Gods Goedheid, Trouwe en Voorſienigheid na te ſpeuren zijn: onder welke menvoornamelijk diend in agt te nemen, datſe doe niet van malkander, maar in een Landſchap en als in een Tugt-huis deun by den anderen gehouden wierden; en niet in alle oorden des Weerelds verſtrooid waren als heden ten dage: terwijlen de gramſchap des Heeren haaſt ſou voorby gaan, en haar als dan niet min genadelijk dan wonderlijk verloſſen woude. Dus is dan onder 't verloop van ſoo veele jaaren, het booſe en ſtraf-waardige Volk meeſt geſtorven; en het Land heeft binnen dien tijd, aan ſijne Sabbatthen een welgevallen gehad, 2 Kron. 36: 21. Levit. 26: 34, 35. God als 't waare na evenredigheid des tijds, de verwaarlooſte Sabbath-jaaren, met een Seventig jaarige gevangenſchap aan ſijn XII Stammig-volk beſoekende; dat nu al ruim twaalfmaal ſeventig jaaren 't Beloofde Land Canaan beſeten hadde: want dat deſe Gevangenſchap niet alleen de Stamme Juda raakte

Wanneer de Meſſias komen moeſt.

Babyloniſche gevangenſchap van waar eerſt moet gereekend worden.

Jeremias na Egipten gelokt.

De gevangenſchap moeſt Lxx Jaaren duuren.

Het quade en ſtraf-waardig Hebreeuſe Volk is meeſt in de Babyloniſche gevangenſchap geſtorven.

Digitized by Google

raakte, blijkt daar uit, dat veele Iſraeliten te vooren haar by Juda vervoegd hadden, volgens 2 Kron. 31: 1. welke dan ook hier gevangen, en met deſelve, ten minſten in haar nakomelingen zijn wedergekeerd, Neh. 9: 1, 2, 3. als mede eenige uit Meden, als Joſephus getuigd. Gelijk'er ook aangemerkt werd, dat ontrent de tijd deſer verloſſing of korts daar na, den naam van JODEN eerſt opgekomen, en die der *Tien Stammen* in vergetenis geraakt is. Doch in allen deſen heeft God geenſinds toegelaten, dat'er eenige vermenging tuſſchen de Joden en de Chaldeen geſchiede, of dat de Iſraelitiſche Geſlagt-regiſters in de Stamme Juda niet bewaard en wierden; maar beſorgd datſe ongekreukt weder-om met het Volk in 't Beloofde Land gebragt zijn, op dat de Meſſias te ſijner tijd en volgens Gods belofte, daar uit ſou konnen bekend worden gebooren te moeten werden: En dat even ſoo, gelijk hy van de Vaderen van tijd tot tijd verwagt was. 't Gene dan onder hen noch des te beter ſtal heeft konnen houden, nadien ſy noch altijd ſoo veel vryheid hebben gehad, datſe haare eige voorſtanders, die als Hoofden der gevangenen waaren, hebben gehad; zijnde ſoo elk in ſijne Stamme niet geheel ontbloot van alle magt, Ezdr. 1: 5. en kap. 8: 16. en 9: 1, 2. Die daarom dan ook kap. 9: 1. *Vorſten* genoemd worden. Gelijk mede in 't Boek van Nehemias te ſien is. Waar by men ook dit moet aanmerken, dat eenige onder de weg-gevoerde van Adelijken en goeden huiſe, niet ſonder Gods wonderlijke Voorſienigheid, ſelfs opgetrokken zijn, tot aanſienelijke ampten, en Voogdieſchappen van het Land Babel; 't Geen nietdan ten beſte van Gods gevangen Volk geſchied is: gelijk blijkt in Daniel en ſijne Metgeſellen, en ongetwijfeld in meer andere. Tot de bewaaring haarer Godsdienſt, en beſcherming der Goddelijke Boeken, heeft God ſijn Volk ook in deſen ſtaat niet ontbloot gelaten van Propheten: want onder hen zijn ongetwijffeld geweeſt Ezechiel, Daniel, Ezdras, Nehemias, Malachias, en mogelijk meer andere Godverligte Mannen: die het Volk Gods dagelijks met trooſt ondersteunden, en ſig met gebeden als Middelaars tuſſchen God en ſijn verlaten Volk in de Breſſe ſtelden. Soo dat ſelfs hier door (alhoewelſe ook jammerlijk over haar verlaten ſtaat getreurd hebben; als te ſien is in de Klaagliederen van Jeremias, diemen meend twintig jaaren na ſijn Prophetie ſaamengeſteld te zijn;) niet alleen de hoope der Joden opgewekt is tot een onkreukbaar vertrouwen op haare verloſſinge; maar dat ook ſelfs veele Heidenen door de gemeenſchap der Joden, tot de kenniſſe van den waaren God Iſraels gekomen zijn: ſoo dat ſelfs de Monarchen en groote Koningen, die van naturen anders in een verbaſterd Heidendom verſopen lagen, merkelijk ontrent de kennis van God zijn verligt geworden; waar van wy de voorbeelden hier in Nebukadnezar vinden, en daar na in Evilmerodach, en in de Koning Cyrus, Darius, Artaxerxes Langimanus en in meer andere ſullen ontwaar werden. Waarom dan veele onſer Godgeleerde ſeer wel hebben aangemerkt, dat de geheele Staat der Hebreeuwſche Kerke in Babel, een levendig voorbeeld is, van de Geeſtelijke gevangenſchap der Chriſten Kerk onder het Roomſche Babel. Daar wy te liever van afſcheiden, om dat het alreede van veele Geleerde Mannen niet onprijſſelijk aangeweſen is. Dus vervolgen wy dan met meerder welſtand, de Loopbaan van Nebukadnezars verdere Daden, tot de Kerkelijke Hiſtorie der Hebreen: als welken Koning een wijle tijd, na de voorige overvallen, ook noch 745 zielen, welke onder 't opſigt van Gedalia in Judea waaren overgebleven, deede wegvoeren, Jer. 52: 30. 2 Kron. 25. Doch de reſt des Volks ſig na Egipten begevende, wierd het Land open gelaten aan de omliggende vyandige Volken: die wel alles plat liepen, en

Joden hebben in de gevangenſchap haare Wet en eigen Regeering gehad.

Eenige weg gevoerde Joden zijn ſelfs tot Opſienders des Lands Babel verkoren.

Joden zijn in haar gevangenſchap merkelijk door de Propheten geſterkt.

Ezech. 34: 11, 12. en kap. 24: 27. en 29: 21. Hab. 1: 12.

De Joden hebben in haar gevangenſchap veel Heidenen tot de kenniſſe Gods gebragt.

Nebukadnezar raapt ook noch het overblijffel van Judea weg.

Digitized by Google

sig verheugden in d'elenden van Jerusalem; maar die in 't einde selfs met den droessem van dat sop overgoten wierden: want Nebukadnezar sijn opgevatten Krijg in Palestijnen korts hier op volvoerende, bragt ook de Moabiten, Idumeërs, Philistijnen, Tyriers en Sydoniers, onder sijne Mogentheid. Van daar spatte hy na Egipten, en keerde ook dat Rijk het onderste boven. Betemmende de toomeloose Mooren, en die van Pud en Lud, Arabien en Cuba, met al de rest der Noordsche Koningen. Sulks dat Nebukadnezar de Monarchie van Babel en Assyrien als tot haar hoogste toppunt deed steigeren; en waarlijk een Monarch geleek inkragte die door het Gouden Hoofd seer welvoegsaam afgeschaduwd was van Daniel kap. 2: 37, 38. Gelijk dan ook daarom Babel doe ter tijd het Cieraad der Koningrijken; en de Hoogheid der Chaldeen genoémd is geworden. Siet Esaia 13: 19. en Daniel 4: 10-12. 20-22. Doch gelijk den hoogmoed voor den val gaat, alsoo is ook Nebukadnezar, vergetende de openbaring die hem Daniel over sijnen Droom in 't tweede jaar sijns Rijks gedaan hadde, kap. 4. op soo veele Zegepralingen trots en opgeblasen geworden: latende sig een Gouden Kolos-beeld van sestig ellen oprigten, dat hy wou geëerd en aangebeden hebben. 't Selve daar toe door sijne Vorsten, plegtelijk onder 't gedreun van klinkende Blaas-tuigen en Snaren-spel, doende Inwy-en en Heiligen; op dat sig elk tot de Eering desselven Beelds verpligt sou vinden om daar voor neder te vallen, Dan. 3. Doch in welken Godvergeten voorval ook het geloove der goede en Godlievende, openbaar geworden en als door 't vuur beproefd is geworden: gelijk in de Historie van den voornoemden Sadrach, Mesach en Abednego gebleken is; schoon sy luiden tot groote Eerampten van dien Koning opgetrokken waaren. Maar hoedanigen oordeel Gods, volgens Daniels uitleg, over desen pochenden Tyran gevallen is, werd ons by den Propheet Daniel in dese woorden levendig afgeschilderd: *Als Nebukadnezar* seid hy, *op het Koninglijk Paleis van Babel was wandelende; sprak de Koning: Is dit niet het groote Babel dat ik gebouwd hebbe tot een Huis des Koningrijks door de sterkte mijner magt, ter eeren mijner Heerlijkheid? Dit woord noch in des Konings mond zijnde, viel'er een stemme uit den Hemel, U, O Koning Nebukadnezar word geseid, het Koningrijk is van u weg-gegaan. Men sal u van de menschen verstooten, en u wooning sal by de beesten des Velds zijn: Gras sal u te smaaken gegeven worden als de Ossen, en daar sullen seven Tijden over u voorby gaan, tot dat gy bekend dat de Alderhoogste over de Koningrijken der menschen Heerschappye voerd, en dat hysé geeft wien hy wil. En ter selver ure wierd dat woord over Nebukadnezar vervuld: want hy wierd uit de menschen verstooten, en hy at Gras als de Ossen, en sijn lichaam wierd van den dauw des Hemels nat gemaakt, tot dat sijn hair wies als der Arenden Vederen, en sijne nagelen als der Vogelen.* En hoedanig den selven na 't einde van seven jaaren wederom tot sijn verstand, en bekentenis van de Oppermagt des Godt Israels quam, en in sijn voorige waardigheid hersteld is; werd ons als uit sijn eigen mond, by den Propheet Daniel van vers 34. tot het einde des vierden kapittels verhaald. Sommige stellen dat Nebukadnezar maar tweemaal tegen Jerusalem opgetrokken is; namelijk eerst tegen Jojachin, dien hy met 10000 menschen na Babel gevangen voerde, volgens 2 Kon. 24: 14, 15. En voor de tweedemaal, wanneer hy elf jaaren daar na de Koning Zedekias met het overschot des Volks weg sleepte, en 't Heiligdom en Jerusalem byna geheel verwoeste, 2 Kon. 25. Doch wy meenen dat hy drie reisen Jerusalem bestooken heeft; als namelijk eerst ten tijde van Jojakim, de Vader van Jojachin, dien hy

Ezech. 36: 4, 5. Jerem. 25. Jesaia 15. Amos 2.

Jesaia 20. Jerem. 25.

Nebukadnezars verdere overwinningen.

Nebukadnezar word vermetel en trots.

Rigt sig een Gouden Kolosbeeld op dat hy wil aangebeden hebben.

Dan. 4: vers 29.

Nebukadnezar in sijn opgeblasentheid van God gestraft en verstooten tot de Beesten.

Nebukadnezar is wel driemaal tegen Jerusalem opgestaan, maar heeft slegts twee gevangenschappen aangerigt,

Eijns-

Digitized by Google

Cijnsbaar gemaakt hebbende, en daar over tegens hem rebelleerde, in 't elfde jaar gevangen nam, en met Koopere Kettings deed boejen, om na Babel gevoerd te worden, volgens 2 Kron. 36: 6. Doch men leeſt niet uitdruklijk, dat hy in die Togt eenige Inwoonders van Jeruſalem mede genomen heeft: alhoewel in de Boecken der Kronijken van eenige Tempel-vaten geſproken word, die Nebukadnezar na Babel voerde. Tot welkmen ook mag overwegen, 't geenwe hier even te vooren over de wegvoering van Daniel, uit kap. 1. in bedenken genomen hebben. Waarom men ook dan met regt de Babyloniſche gevangenſchap, alleen van Jojachins wegvoering begind te reekenen, als wy nu al meermaal vermaand hebben.

Evilmerodach word na Nebukadnezars dood, Koning van Babel.

Na deſen Nebukadnezar quam ſijn Soon Evilmerodach in ſijne plaatſe; ſoo genoemd 2 Kon. 25: 27. Jer. 52: 31. die veele meenen dat in het Boek van Baruch Balthaſar geheeten word: *Bid voor Nebukadnezar en ſijnen Soone Balthaſar &c.* kap. 1: 11, 12. En alhoewel deſen by ſommige Weereldſche Schrijvers anders genoemd word, ſoo komd ſijne benaaming doch meeſt met de Chaldeeſche benoeming des Bybels over-een.

Verſchil over deſen ſijn perſoon.

By Herodotus en Metaſthenes ſchijnd het, dat deſe Evilmerodach eenen Soon Beltſazar (waar van wy aanſtonds ſullen ſpreken) by ſijn Huisvrouw Nitocris gewonnen heeft: daar andere Schrijvers vry van verſchillen; en willen uit Dan. 5: 2. Nebukadnezar, de Vader van Belſazar geſteld hebben.

Is goedertieren tegen de Joden die in de gevangenſchap waaren.

Uit de H. Hiſtorie verneemdmen ook, dat Evilmerodach met veel meerder beleefdheid en ſagtmoedigheid regeerde dan ſijn Vader Nebukadnezar; ontſlaande niet alleen in ſijn eerſte jaar Jojachin, dat is Jechonia de Koning van Juda, die ſijn Vader nu al veele jaaren, beneffens Daniel en andere groote Mannen van Koninglijke Bloede, in de gevangenſchap gehouden hadde; maar hy onthaalde die ook dagelijks aan ſijne Tafel na haare waardigheid, 2 Kon. 25: 27. Jer. 52: 31. Met welke Hiſtorie, de Boeken der Koningen en Kronijken eindigen. Joſephus verhaald, dat de goed-dadige Evilmerodach ten laatſten noch van ſijn Swager Regaſſar vermoord is; ſiet ſijn eerſte Boek tegen Appion. Ja ſommige meenen, dat Evilmerodach door de goede ommegang en ſagte behandeling der Joden, ook kennis van den waaren God gekregen heeft; en dat hy daarom van de Heidenen, op datſe hem des wegen beſchimpten, EVIL-MERODACH, dat is de *Sotte Merodach*, genoemd is geworden.

Gemeende Koningen die tuſſchen Evilmerodach en Belſazar werden ingelaſt.

Sommige Hiſtorie-ſchrijvers ſtellen tuſſchen deſen Evilmerodach en den volgenden Belſazar, noch twee andere Koningen van Babel; namelijk Niglaſſar (mogelijk de gemelde Regaſſar) en eenen Labaſſar, die Metaſthenes voor twee Soonen van Evilmerodach opneemd. Doch andere meenen met meerder waarſchijnelijkheid uit de Heilige Hiſtorie-Boeken te konnen betoogen, dat'er ſederd de Babyloniſche gevangenſchap tot het einde van die Monarchie, niet meer dan drie wettige Koningen van Babel geweeſt zijn; haar grondſteun veſtende op de voorſegging van Jeremias kap. 27: 5, 6, 7. Alwaar deſe Beheerſching aan Nebukadnezar, en ſijn Soon Evilmerodach, en ſijn Soons Soon Belſazar, klaar genoeg bepaald word: want na dien laatſten ſou de Tijd van haar eigen Land komen; en andere groote Volken, namelijk de Meden en Perſen, ſouden ſig van hem doen dienen. Sulks datmen ten hoogſten genomen, de gemelde Regaſſar en Labaſſar, alleen voor kleine, of van ter zijden ingekropen Koningjes, en geenſinds voor Monarchen te agten heeft.

Belſazar word Koning in Evilmerodachs plaatſe.

Gelijk ook Daniel Nebukadnezar, Belſazars VADER, dat is ſijn Grootvader noemd, Dan. 5: 2. Dus is dan Belſazar ſijn Vader Evilmerodach in 't Rijk gevolgd; een Vorſt die in alles uit-bundig en dertelmoedig was; hebbende veele Wijven en By-wijven, met welk hy dagelijks drinkkerien, Koninglijke Banketten en Braſſeryen hield.

Digitized by Google

Dan. 5: 1. hield. Gelijk by Daniel ook een voorbeeld ſijner brood-dronke Maaltijden in deſe woorden afgeſchilderd werd: *De Koning Belſazar maakte een groote Maaltyd voor ſijne duiſend Geweldigen; en hy dronk Wijn voor die duiſend. En als hy dien geſmaakt hadde, ſeide hy; datmen de Goude en de Silvere Vaten voortbrengen ſoude die ſijn Vader Nebukadnezar uit den Tempel van Jeruſalem weg geroofd hadde: op dat den Koning en ſijn Geweldige, en ſijne Wijven en Byſitten, uit deſelve dronken. Doe bragtmen de Goude Vaten diemen uit het Huis des Heeren weg gevoerd hadde; en de Koning en zijn Geweldige, en zijne Wijven en Bywijven dronken daar uit, en preſen onder dit geſuip, de Goude en de Silvere en de Koopere, en de Yſere en de Houte en de Steene Goden.* Maar gelijk deſen Trots-aard dit niet en deed ſonder den Godt Iſraels te ſmaden; en de vroome onder d'Aanſienelijkſte der Hebreeuwſche Gevangelingen, een ondraaglijke ſpijt aan te doen; (braverende daar-en-boven ook ſijne Vyanden, die Babel doe na alle ſchijn belegerd hadden) alſoo en heeft ook God ſig niet lange laten beſpotten; maar met ſijn oordeel deun-by zijnde, deed hy dien verwaten menſche op deſelve Drink-maaltijd, door 't ſigtbaar-teeken van een ſchrijvende hand, ſijn onverbiddelijk dood-vonnis, volgens d'uitleg van Daniel onder veele ſchrik-ſtuipen aanhooren. In welke quaad-voorſpellende-Godſpraak; Belſazar aangeſeid wierd, dat hy gewogen en te ligt bevonden was; en dat nu de ure vaſt naderde, in welke hem het Rijk ontrukt en aan de Koningen van Meden en Perſen ſou gegeven worden. Dit ſchrik-vonnis was nauwlijks uitgeſproken, of ſiet d'uitvoeringe ſtapt het ſelve in der yl op d'hielen; en Belſazar word in dien ſelven nagt in ſijn Paleis overvallen en om den hals gebragt; na dat hy ſeventien jaaren geregeerd hadde: het zy dan dat ſulks ſoomen meend, door eenen Gobia en Gadata ſelfs geſchied zy; ofte dat het de Soldaten van Cyrus gedaan hebben, die van deſe twee Bevelhebbers daar toe aangevoerd wierden, ter tijd als Babel onverſiens ingenomen wierd, volgens Jeſaia 21: 5. en Jer. 51: 39. dewijl daar nauwlijks aan getwijffeld word, of Belſazar heeft deſe Maaltijd gehouden, wanneer Babel van Cyrus de Koning van Perſien belegerd was; 't ſelve Bras-maal voornamelijk aanrigtende, om voor ſijne Hovelingen en magtige Stadhouders te betoonen, dat hy met ſijne Vyanden lagte. Doch den uitſlag heeft hem te ſpa geleerd, dat den hoogmoed gemeenlijk voor den val gaat; en dat de gedagten des Heeren (die hy in deſen door ſijn Propheten had bekend gemaakt) vaſt ſtaan, en verre verſchelen van die der menſchelijke overleggingen. Gelijk dan ook deſe woorden niet geheel qualijk op Belſazar toepaſſelijk konnen gehouden worden: *Drinket en word dronken; en ſpouwet en vald neder dat gy niet weder op en ſtaat; van wegen het ſweerd dat ik onder u ſende.* Aldus heeft dan met deſen Belſazar, die de derde uit de Groote Nebukadnezars Stamhuis was, de Babyloniſche Monarchie het hoofd ondergehaald; na datſe ſederd de verſtooringe Jeruſalems, ſeventig jaaren gebloeid hadde. Met welkers ondergang ook de gevangenſchap der Joden moeſte eindigen, na de voorſegging van Jeremias, kap. 25: 11. *Deſe volken ſullen den Koning van Babel dienen Seventig jaar; maar het ſal geſchieden als de ſeventig jaaren vervuld zijn, dan ſal ik over den Koning van Babel, en over dat volk, ſpreekt de Heere, haare ongeregtigheid beſoeken; midsgaders over het Land der Chaldeen; en ſal dat ſtellen tot een verwoeſtinge der eeuwigheid &c.* Soo dat dan ook hier eensdeels het geſigte van Daniel vervuld is; namelijk het gene hy ſag in het derde jaar van Belſazar, kap. 8: 1. van den Ram met twee Hoornen, dat is het Rijk der Meden en Perſen; dat na Belſazar de Monarchie na veele

Belſazars Maaltijd met een Schrik-banket geeindigd.

Belſazar in ſijn Nagt-feeſt gedood.

En de Stad Babel van Cyrus ingenomen.

Jer. 25: 27.

Met Belſazars dood eindigen ook de jaaren der Babyloniſche gevangenſchap, volgens de voorſegging.

Voorſegging van den Ram met twee Hoornen vervuld.

ſtoo

ſtooten inſlokte, alswe aanſtonds ſullen ſien: op welk geſigte den Geiten-Bok, ofte het Rijk der Grieken verſcheen; hebbende een grooten Hoorn tuſſchen de Oogen, namelijk Alexander de Groot die daar na de Monarchie aan de Grieken bragt; doch groot geworden zijnde verbrak hy: en daar quamen vier kleinder Hoornen in ſijne plaatſe, kap. 8: 8. namelijk de Koningen van Macedonien, Egipten, Syrien en Aſien, na de vier Winden des Hemels. Dus hebben dan de Meden en Perſen, of Madai en Elam (want de Perſianen zijn van Elam afkomſtig, Geneſis 10: 22. Actor. 2: 9.) na de dood van Belſazar, als een Ram met Hoornen beginnen te ſtooten, volgens Dan. 8. Eſaia 13: 17. en 21: 2. Want Elam is in Chaldea en Madaim in Babylonien getrokken, die by Zach. 6: 6-8. door ſwarte Paarden afgeſchaduwd zijn: alwaarmen den Perſiſchen Cyrus als den tweeden Smit moet aanmerken, Zach. 1: 20, 21. dewelke voornamelijk het Babyloniſche Rijk den rugge heeft ingebeukt, Babel geheel onverwagt en als een Blixem innemende door het aftappen van den Euphrat, volgens 't gene Jeremias voorſpeld hadde. De Tijd-reekenaars giſſen dat dit Rijk der Perſen ontrent 200 of 206 jaaren geſtaan en XIII Koningen gehad heeft; van welke de gemelde Cyrus de eerſte, en Darius Codomannus de laatſte was; alhoewel'er veele niet boven de X weten op te tellen. Namelijk I. Cyrus, welkers beheerſching over deſe Monarchie 7 jaaren werden toegepaſt. II. Cambyſes, die 8 jaaren regeerde. III. Darius Hyſtaſpis 36 jaaren. IV. Xerxes 21 jaaren. V. Artaxerxes Longimanus 40 jaaren. VI. Darius Nothus 19 jaaren. VII. Artaxerxes Mnemon 43 jaaren; met wien de Kanonijke Hiſtorie-boeken eindigen in het Boek van Nehemias: alhoewel daar ook kap. 12: 22. van Darius Codomannus de laatſte Monarch, eenig gewag gemaakt word. VIII. Artaxerxes Ochus 23 jaaren. IX. Arſames 3 jaaren. X. Darius Codomannus 6 jaaren. Voorwaar alsmen aanmerkt dat'er van Daniel kap. 5: 28. voorſeid word, dat het Rijk van Belſazar verdeeld en aan de Meden en Perſen gegeven is; ſoo en valt het niet moejelijk om te verſtaan, hoe deſe nieuwe Monarchie in twee Koningrijken beſtaan heeft; namelijk der Meden onder Darius, en onder Cyrus de Koning der Perſen: zijnde alſoo dubbel en als uit twee Armen beſtaande, volgens 't geſigte des Beelds dat Nebukadnezar ſag, Daniel 2: 32. En alhoewel deſe Monarchie eenigſinds minder was dan de eerſte, volgens Dan. 2: 39. nochtans waſſe heerlijk als van Silver, vers 32. en ſterk en met twee Armen, of twee Hoornen voorſien, als een Throon der Koningrijken; hebbende onder haare Mogendheid, die na de vier Winden des Hemels, tot in Aſien, Syrien, Paleſtina, Griekenland, Schytia en Egipten uitgebreid was, 120 Landſchappen, Dan. 8: 4. van welke Suſan in 't Ooſten van Judea in Aſien gelegen, de Hooftſtadt was, Dan. 8: 2. Wanneer nu Cyrus het Babyloniſche Rijk bemagtigd hadde; gaf hy het ſelve voor een wijle tijd over aan ſijn Schoon-vader Darius de Meder, met wiens hulpe hy 't ſelve verkregen hadde, ter tijd dat hy ontrent ſeſtig jaaren oud was, Dan. 6. Cyrus onderwijlen na Perſien trekkende, om de ſaaken van ſijn Rijk in goeden ſtand te brengen. Darius ondertuſſchen ſtervende, heeft Cyrus, die de Heilige Hiſtorie Cores noemd, het Babyloniſche Rijk weder aanvaard, en met het ſijne tot een Gebied en Monarchie gebragt, na dat ſijn Schoon-vader Darius het ſelve met hem een jaar beheerſcht hadde. En hier van daan is het dan ook voort gekomen, dat de Hoovelingen en Stadthouders van Darius, die het Gunſtgenoodſchap van Daniel poogden te kreuken, ſoo ruimborſtig durfden ſpreken, van de *Wet der Meden en Perſen die niet en mogt herroepen worden*, kap. 6: 9. En

Opkomſt der Perſiſe Monarchie.

En hoe die op de voorſeggingen der Propheten paſt.

Jer. 50: 38. en 51: 31.

Welke Koningen 't Gebied der Perſiſe Monarchie gehad hebben

7.	
8.	
36.	
21.	
40.	
19.	
43.	
23.	
3.	
6.	
206.	

Hoe en waarom deſe Monarchie het Rijk der Meden en Perſen inde H. Boeken genoemd word.

Cyrus de Koning van Perſien aanvaard weder het Babyloniſche Rijk van ſijn Schoon-vader Darius.

Digitized by Google

Cyrus hoe als het Hoofd der tweede Monarchie.

alhoewel Darius in den aanvang deſer Monarchie, 't Gebied een wijl in handen had; nochtans moetmen Cyrus voornamentlijk als het eerſte Hoofd deſer tweede of Perſiſche Monarchie aanmerken: gelijk ſulks ook uit ſijn eigen woorden en Koninglijk Plak-ſchrift af te nemen ſtaat; als hy in ſijn uitſchrijf-brief ſegd: *Soo ſeid Cores de Koning van Perſen; De Heere de God des Hemels heeft my alle Koningrijken der Aarde gegeven &c.* Ezra 1: 2. En gelijk het God beliefd heeft door deſen Cyrus ſijn Volk Iſrael uit de Babyloniſche gevangenſchap te verloſſen; alswe aanſtonds ſullen hooren; (en daarom mogelijk by Jeſaias; *Gods Herder* genoemd word, *Die al des Heeren welgevallen doen, en tot Jeruſalem en den Tempel ſeggen ſou, word gebouwd,* kap. 44: 28. en 45: 1, 2, 3.) alſoo ſchijnd het dat God deſen Monarch al van verre, tot dit groot en goed werk bereid, en dus hooge tot deſe waardigheid opgetrokken heeft: waarom het ook wel waardig is ſijn opkomſt hier aan te laſſen. Dus verhaaldmen van hem, dat hy de Soon was van Cambyſes een Perſiaan en een on-Edel-man, die getrouwd was met Mandane de Dogter van Aſtyages Koning der Meden: welken Aſtyages door Droomen aangeſet zijnde, om over de toekomende grootheid van Cyrus bedugt te zijn, deed hy hem in ſijn eerſte kindsheid te vondeling leggen; ſulks dat hy gevaar liep om van honger en dorſt te moeten ſterven: doch de Goddelijke Voorſienigheid daar over het oog houdende, beſorgde door middel van een goeden Vee-herder, dat hy gevonden, en ſoo lange ſlegt opgevoed wierd, tot hy Groot en Grooter geworden, ſijn Jaloerſchen Groot-vader heeft weten te beknellen, en hem gevangen nemende, allengkens ſijn eigen Rijk in Meden en Perſen heeft begonnen. Gelijkmen ook van hem ſegd, dat hy ontrent 20 of 28 jaaren in Meden met Cyaraxas de Soon van Aſtyages, (welke Daniel, Darius de Meder de Soone van Ahaſueros noemd, Dan. 6: 1. en 29. en kap. 9: 1.) geregeerd heeft Welkers medehelper en Bondgenoot hy was in de Oorlogen, tot hy naderhand noch te gelijk ſijn Dochter en het Rijk der Meden kreeg: als in welkers mede Regeering hy van Darius aangenomen wierd: en overſulks, gelijkwe gehoord hebben, te gelijk ſijn Oom en Schoon-vader was; tot dat hy naderhand Babylon ingenomen, en den Koning Belſazar gedood heeft, Dan. 5. Op welke tijd hy het Rijk der Aſſyriers of Babyloniers, dat is de Monarchie der Weereld, aan de Perſen heeft overgebragt. Regeerende daar in naderhand noch ſeven Jaren, als wanneer hy op 't laatſte een noodelooſen Oorlog tegen de Schytiſche Maſſageten opvatte, in welke hy van de Koninginne Tomyris, ſoo men verhaald, gevangen en gedood wierd: doende deſelve Koninginne ſijn afgeſlagen hoofd onder duſdanige ſtraffe woorden in een vat met bloed indoopen: *Word nu ſeidſe, verſadigd van bloed, gy die ſoo gulſig na bloed gedorſt hebt.* Dit ſchrijftmen: doch ſoomen Xenophon ſal gelooven, ſoo is Cyrus geruſtelijk op ſijn Bedde geſtorven. En Jeſaias heeft van hem voorſeid, dat hy de Man zijn ſou, die het gevangen Volk van Juda in Babel ſou oorlof geven. Gelijk dan ook de Heilige Hiſtorien getuigen, dat Cores, dat is Cyrus, in 't eerſte jaar ſijner Regeering door een byſonder ingeven Gods, aan de gevangen Joden verlof heeft gegeven, om na haar Vaderland te trekken, en haar verlaten Stadt en verbranden Tempel wederom te gaan opbouwen, volgens de voorſegging van Jeſaia 44: 28. en meenigte andere plaatſen; breedſprakig beſchreven van Ezras aan 't begin van ſijn Boek: dewijle doe ter tijd, de beſtemde Lxx jaren vervuld waaren, en het woord der Propheten niet wankelen mogt; alhoewel deſelve Koning door d'aanſtoking ſijner Vlei-ers die de Joden hatig waaren, ſijn bevel kort daar op weder introk, alswe by Ez-

Seldſaame opkomſt van Cyrus of Cores de Koning van Perſien.

Cyrus geeft de Joden vryheid uit de gevangenſchap te gaan.

Deut. 30: 3-5. Pſal. 79: 9. &c. 106: 44: 1. 22: 5, 6. en 129. Jeſaia 40: 1. 45: 13.

dras

dras kap. 4. konnen vernemen: hoedanigen ſtremming der Joodſche Stadt en Tempel-bouw ook noch al onder de volgende Perſiſe Koningen ſtand hield, als in d'aangehaalde plaatſe te ſien is. Het is waarlijk niet heel vremd te denken, dat de Koning Cyrus tot ſijn eerſte bevel, grootdeels is aangeſet geworden, uit de bekendmaaking van de Prophetien van Jeſaias en Jeremias; daar hy duidelijk met naamen genoemd word: 't gene hem ongetwijffeld van Daniel, dien hy Landvoogd van Suſan in Perſien gemaakt hadde, en ſeer gemeenſaam met hem was, is bekend gemaakt; en beneffens die voorſegging buiten twijffel ook te gelijk de kennis van den waaren God. Want gelijk ſelfs de Heidenen gewoon waaren naauw agt op de Godſpraken te geven, ſoo is ook Cyrus gaande geworden, om dien God, van wien hem yts goeds voorſeid ſcheen, te believen, ſijn Volk te verloſſen, en haaren Tempel te laten bouwen. Haar tot dien einde wedergevende een meenigte van Heilige Vaten en Schatten, die Nebukadnezar te vooren uit Jeruſalem geroofd en in Zegepraal weg geſleept hadde. Gelijk dan ook door d'aanrading der voornaamſte onder de Joden, namelijk de Hoofden der Vaderen van Juda en Benjamin, het gemeene Volk ſig aanſtonds liet bewegen tot deſen optogt, en ongetwijffeld geſamentlijk met vele andere van de Stammen Iſraels die ſig daar onder mengden, heenen na Jeruſalem gegaan zijn, 1 Kron. 9: 2, 3. en volgens Jer. 3: 14. 33: 12: 13. Krijgende de Joden in deſe vryheid ook wederom haare eige Overſten en Regeerders; waar van Zerubabel de eerſte ſederd haar ontſlaking ſchijnd geweeſt te zijn; als den draad der H. Hiſtorie ſchijnd aan te wijſen: gelijkſe ook eindeling daar na wederom Koningen hebben gehad, alhoewel niet uit Juda; dewijl de ſienelijke Scepter met deſe gevangenſchap geweken ſcheen, doch de Wetgevers bleven noch: als mede hare Prieſters die in't tweede kapittel van Ezdras Boek genoemd worden. Welk geheele Boek ook tot geen ander oogmerk ſchijnd beſchreven, als om het gantſche gedrag deſer vermaarde wederkeering uit Babel, en den opbouw van den Tempel; (begrijpende ook eenige tijden van benauwdheid) omſtandelijk te verhaalen. Alwaar dan klaar genoeg geſien word, onder hoedanigen ſtaat de Republijk der Hebreen of Joden na deſe wederkeering geſteld was; welke ſtaat van ſommige, tot op de komſte van den Meſſias, drieſinds geſteld word: namelijk 1. onder Vorſten en Hoogepriesters; 11. onder Vorſten en Haſmoneeſche Koningen; en ten laatſten onder Herodes en ſijne Soonen. Van welke Vorſten wy alswe ſeiden, gemelde Zerubabel de eerſte houden, Hag. 1: 1. Regeerende met de Hoofden der Vaderen, en den Hoogen-prieſter, Ezra 3: 2, 8. &c. Welkers eerſte Hooge-prieſterſchap, van Joſua de Soone van Jozadak bediend is, als in de gemelde plaatſen blijkt. Den welken ook by Zacharias als een opmerkelijk voorbeeld van Chriſtus aangeteekend word; ſiet kap. 3. En gelijk'er ſommige Joden in deſe optogt waren die ſchenen te ſammelen, en geen grooten haaſt tot den optogt maakten; of dat ook eenige ſig ſoo fluks van alles niet en konden losmaaken, of ook vrees-agtig van geeſt geworden waaren; alſoo liet God haar boven het vrygelei des Konings, noch aandrijven, en vermanen uit Babel te gaan, en uit Chaldea te vlieden; met bedreiging van indienſe bleven, ſy het onreine ſouden eten. Siet Jeſ. 48: 20. en Hoſea 9: 3, 4. Alwaar wel te letten ſtaat, dat'er niet alleen van de Joden of de Stamme Juda en Benjamin, maar ook van de andere Iſraeliten der x. Stammen die voor deſe in Chaldea en elders vervoerd waren, geſproken word. 't Geen men moet aanmerken tegen de Joden en ſommige Chriſtenen, die noch al met opene oogen droomen, van de Tien geheele Stammen Iſraels, die elders tot op de verſchijning van den Meſſias verborgen leven. Maar hoe ſouden doch juiſt deſe Tien geheele Stam-

Jer. 4: 14. 23: 3. 24: 6. 29: 10. 30: 3. 32: 37. 46: 27. Ezech. 11: 17. 13: 9. 20: 34. 28: 25. 34: 12. 13. en kap. 37. Hoſ. 1: 7. Dan. 9: 25. 10: 13, 21. Joël 2: 18. Zach. 4: 6.

Waar door Cyrus tot deſe vrylating kan aangemoedigd zijn.

De Joden kregen met deſe vrylating wederom een Politie en eigen Regeering onder Vorſten en Hoogeprieſters.

Staat der Joodſche Republijk na de wederkeering.

Hag. 1: 12. en 2: 3.

Joden worden aangepord om uit Babel te gaan op bedreiging.

Dat'er met de Joden ook veele uit de andere x. Stammen Iſraels opgetogen zijn.

Digitized by Google

men agter gebleven zijn, daar ſelfs de omliggende Volken ontrent Judea als d'Ammoniten, Moabiten, Idumeen, Paleſtiners en andere, in verſcheide overvallen, vervoerd, weder in haar Land en Erffenis gebragt zijn, volgens Jerem. 12: 14, 15. Dus hebben dan de Joden op haar aankomſt te Jeruſalem de Stadt en Tempel, onder 't opſigt van haren Vorſt Zerubabel en andere Hoofden, begonnen op te bouwen; een Altaar opgerigt, geofferd, en het Loofhutten-Feeſt gevierd met groote vreugde: alhoewel ſommige oude Joden, Prieſteren, Leviten en Hoofden der Vaderen, over de vernieuwde ſtand des begonnen Tempels, weenden; om dat hy mogelijk ſlegter en min heerlijk in haar oogen ſcheen dan den eerſten, Ezra 3:11,12. Doch die daar in van den Propheet Haggai door een grootſe toeſegging onderſchept, en een Mannelijk hert onder de riem geſteken wierden; ſeggende: Zijd ſterk O Ze- „ rubabel; Zijd ſterk O Joſua gy Soone Jozadaks de Hoogeprieſter; ja zijd „ ſterk alle Volk des Lands, en houd de hand aan 't werk: want ik ben met u „ ſpreekt de Heere der Heirſcharen, met het Woord in welke ik met u lie- „ den een Verbond gemaakt heb doe gy uit Egipten ging, ſtaande met mij- „ nen Geeſt in 't midden van u; dus en vreeſt dan niet: want alſoo ſeid „ de Heere; Noch een weinig tijds ſal 't zijn, en ik ſal de Hemelen, en „ de Aarde, en de Zee en het drooge doen ſchudden; Ja ik ſal alle de „ Heidenen doen beven, en ſy ſullen komen tot den wenſch aller Hei- „ denen; en ik ſal dit Huis met Heerlijkheid vervullen, ſpreekt de Hee- „ re der Heirſcharen. Alle het Silver is mijne, en al het Goud is mijne; „ doch de Heerlijkheid deſes laatſten Huiſes ſal grooter worden, dan des „ Eerſten, ſeid de Heere der Heirſcharen. Verſtaande ſulks van de komſte des Meſſias, die als de Heerlijkheid des Vaders verre boven Salomon verheven, Matth. 12: 42. in deſen Tempel verſchijnen ſoude na die dagen: gelijkwe op een ander breeder ſullen uitgevoerd ſien. De Koning Cyrus overleden zijnde, is van ſijn Soon Cambyſes in 't Rijk gevolgd; die een Goddeloos menſch, een Broeder-moorder en een Bloedſchender was; brengende na de overwinningen op Pſammenitus behaald, Egipten onder Perſien. Welken Vorſt hy ook tot de dood dwong, na dat hy hem Stieren-bloed te drinken gegeven had. Men verhaald van den ſelven, dat hy den onregtvaardigen Rigter Siſamnis, levendig de huid deed afſchillen: en dat hy om ſijn ongemeene wreedheid, van alle menſchen gehaat, op het laatſt ook noch ſijn eigen Beul wierd: want ſijn Sweerd onvoorſiens uit ſijn ſcheede vallende, bragt hem ſonder Nakomelingen agter te laten, de dood-ſteek aan, na dat hy ſeven of agt jaaren geregeerd had. Uit Herodotus en Plutarchus ſchijnd het, dat Cambyſes ſeer genegen is geweeſt, om de Beeſtagtige Afgoderie der Egiptenaren allerwegen te beſpotten; gelijk onder andere voorvallen, in 't dooden van haaren God Apis of Heilige Os gebleken is: want als hy op de neerlaag van ſijn Krijgsmagt, gemelijk wederom te Memphis quam, daarmen doe ter tijd deſen Apis deed verſchijnen; en d'Egiptenaren yder om beſt gekleed en rijkelijk uitgedoſt, onder veele vreugde teekenen hier over Feeſt hielden, geliet hy ſig in te beelden, dat dit vreugd-bedrijf geſchiede om den quaden uitſlag van ſijn onderneming te beſchimpen, en haare Goden daar voor te danken. Dus ontbood hy daar op de Overſten van Memphis voor hem; haar afvragende: *De-wijl ſy duſdanigen omſlag nooit gedaan hadden, wanneer hy voortijds te Memphis quam; waarom datſe het nu deden, nu hy ſoo grooten ſmeet aan ſijn Soldaten geleden hadde?* Sy antwoorden; *Dat nadien nu haaren God verſchenen was, die maar na een lange tuſſchen-poos van tijd plagt te voorſchijn te komen; alle Egiptenaars hier over duſdanige plegtelijke vreug-*

Joden van Haggai getroost over de toeſtand van de herbouwing des Tempels.

Cyrus word van Cambyſes in 't Perſiſche Rijk gevolgd.

Cambyſes is wreedaardig en komd om.

Cambyſes heeft alſinds toegeleid om de Egiptiſe Goden te beſpotten.

de

Digitized by Google

Digitized by Google

Kambyſes te Memphis d'Egiptiſche Afgoderie beſpottende, Dood den V

Digitized by Google

l den Vermaarden Godt APIS; en doed desselfs Feest in een Bloed-Bad eindigen.

Digitized by Google

Digitized by Google

de bedreven. Hier op ſeide Cambyſes, dat ſy 't logen; en hebbende de Prieſters, uit welk hy dit verſtaan hadde, doen voor hem komen, ſeide hy tot haar; *Dat ſoo byaldien daar eenigen weldoenden God den Egiptenaren verſchenen waare, het geheel niet betamelijk was, dat hy voor hem verborgen bleef.* En ſoo ſprekende belaſte hy met eenen, datmen den God Apis voor hem brengen ſou. Wanneer nu de Prieſters ſulks aanſtonds deden, trok Cambyſes ſijn Swaard, en willende Apis in den Buik ſtooten, quetſte hy hem in de Dye; en in een grooten lach uitbarſtende, ſeide hy tot de Wichelaars; *O gy Sottebollen, zijn dit Goden, die met vleeſch en bloed voorzien zijn, en van het ſtaal getroffen worden? Voorzeker een waardigen God voor d'Egiptenaren; doch dat gy met ons geſpot hebt ſal u ſoo wel niet bekomen &c.* En dit geſeid hebbende, beval hy de Prieſters wel digt te geeſſelen; en d'Egiptenaars diemen in vreugde vond, het Feeſt van deſen God met hun eigen dood te eindigen. Siet d'uitvoering van dit voorval nader in ons Print-Tafereel. De gequetſte Apis onder dies in den Tempel gebragt, ſtierf aldaar aan ſijn gekregen wonde; en wierd ſoo Herodotus verhaald, buiten kundſchap van Cambyſes, door de Prieſters heimelijk in 't Graf geſtopt. Doch Plutarchus ſegd; dat Cambyſes hem deed in hutſpot kappen en 't vleeſch op de ſtraat liet werpen; van welk Aas ſig alle Dieren onthielden, behalven de Honden: waar door derſelve Aal-oude eerbewijſing en aanbidding geen kleine krak onder d'Egiptenaars kreeg. En duſdanige beſpotting der Afgoden heeft Cambyſes meer gepleegd; als met namen in den Tempel van Vulkanus, daar hy het dwerg-agtig Beeld opentlijk uitlachte: gelijk hy ook uit den Tempel der Kabiriers, de Beelden deed rooven en verbranden, ſchoon daar niemand in mogt komen dan de Prieſters. Ja hy wiſt onder het beſchimpen deſer Goden, egter door deſelve d'Overwinning voor ſig in te palmen: want ſiende in 't beſtormen der Stadt Peluzium dat het ſijn Volk door de digt geworpen Pijlen der Egiptenaren te quaad kreeg, ſtelde hy Honden, Katten, Schapen, Iben en diergelijke Goden, voor de aan-naderende Slag-ordens; waar op d'Egiptenaren van ſchieten ophielden. Dit verhaaldmen van Cambyſes: en ſijn laater navolger Artaxerxes Ochus heeft in ſijnen tijd, by na deſelve rol met Apis geſpeeld; alswe te ſijner plaats ſullen aanteekenen. Wanneer nu na ſommiger meening, het geſlagt van Cyrus met Cambyſes uitgeſtorven was, is Darius Hyſtaſpis gevolgd; die, na dat hy de Toovenaars gedood had, door loosheid van ſijn dienſtknegt, en 't gebrieſch van ſijn Paard, aan 't Rijk quam en Koning wierd; regeerende 36 jaaren, in welke hy veele Oorlogen voerde; deelende het Rijk van Perſien in twintig Provincien. Gelijk ook in 't einde van ſijne Regeeringe de Tijden der Benauwdheid onder de Joden, van veele begonnen werden te reekenen; als wanneer ook Jojakim de Soone van Joſua aan 't Hooge-prieſterſchap quam. Het is ook deſen Darius geweeſt die in den aanvang ſijner Oorlogen Babylon innam, door de trouwe dienſt van Zopyrus; alhoewel hy gantſch ongelukkig tegen de Schyten en Athenienſers geoorlogd heeft: als waar van d'Hiſtorien aanteekenen, dat 11000 Grieken tegen 600000 Perſen in 't Maraſontſe Veld elkander op 't lijf komende, twee honderd duiſend daar van geſlagen hebben. Naar Darius volgde de magtige Xerxes, die voor ſijn ouder Broeder in het Rijk geſteld wierd. Zijnde deſe de vierde Monarch na de drie eerſte die volgens Daniel in 't Perſiſche Rijk ſouden opſtaan, kap. 11: 2. regeerende 21 jaaren. Deſen heeft ſwaare Oorlogen tegen de Grieken gevoerd; na dat hy ſig volgens Daniels voorſegging ſeer magtig had gemaakt.

Cambyſes brengd den Egiptiſchen God Apis om, en beſpot de Prieſters.

En doetſe geeſſelen en 't Volk dooden.

De Honden ſederd de dood van Apis by d'Egiptenaren minder geeerd.

Darius Hyſtaſpis volgd Cambyſes in 't Perſiſe Rijk.

Sijn Daden

Xerxes volgd Darius Hyſtaſpis in 't Perſiſche Rijk.

Digitized by Google

Sijn Daden en dood.

Doch hy is ten laatſten, ſoo te Water als te Landen met ſoo ſwaare neerlagen aangetroffen, dat hy niet alleen gedwongen wierd te vlugten; maar ook uit weerwraak van ſijn eigen Volk, om ſijne wreed-aardigheid, om den hals gebragt is. Ook is den Staat der weergekeerde Joden onder ſijne Regeering vry ſlegt geweeſt: want terwijlen hy uitlandig was, en ſijn magtige Inkomſten in den Oorlog verſpilde, heeft hy geenſinds de aam-agtige Joden met eenige hulpe konnen byſpringen, noch aan den Tempel-bouw voordeelig zijn; ſulks dat het werk dagelijks agter uit liep, en de Vyanden der Joden daar over in de vuiſt lachten. Gelijk dan ook de nieuw opgeheve hand des Joodſchen Volks meer en meer verſlapte, en ſig alleen hun Burgerlijk welvaren behertigden; latende den plegtigen Godsdienſt op d'ingeſtelde Vaſten-dag afryen; waar over ſy ook niet onbeſtraft en zijn gelaten van den Propheet Haggai, kap. 1: 1-12. En niet alleen dit, maar het werk wierd ſelfs ten laatſten ook noch door Xerxes, dat is na aller giſling de Koning Ahaſueros, geſchort: als te ſien is in 't Boek van Ezras kap. 4: 6. Ja de gantſche Hebreeuwſche Natie die in Babel gebleven was, wierd belaſt door eenen Haman uitgeroid te worden; hoedanigen bloeddorſtigen aanſlag ook ſekerlijk waare uitgevoerd, indien het de nieuw-verhevene Koningin Eſther onder Gods wonderlijk beſtuur niet geſchut en had; gelijk in 't Boek van deſelve groote Vrouwe te ſien is. Soo dat deſen Xerxes, of mogelijk deſen ontſaggelijken Haman, als den derden Hoorn, Zach. 1: 18-21. den Joden niet weinig is laſtig geweeſt, volgens kapit. 6: 6. Doch Xerxes is, alswe geſeid hebben, door de Grieken onder Themiſtokles, de derde Smit by Zacharias kap. 1: 21. genoemd, beteugeld; en ten laatſten in den ſlag by Mycalen verjaagd en overmand: en Haman aan de Galg gewaaid. Gelijk ook uit Dan. 10: 20. aangemerkt word, dat de ſaaken der Perſiſche Monarchie ſederd hebben beginnen agterwaards te gaan; die anders onder hem al ſeer groot en breed was uitgedegen; heerſchende over 127 Landſchappen: gelijk in de Heilige Hiſtorie van Eſther en Ahaſueros aangeteekend ſtaat, kap. 1. vers 3. Want datwe deſen Xerxes voor den Perſiſchen Koning Ahaſueros ſtellen, die te Suſan regeerde, Eſther kap. 1. ſulks werd van veele voor vaſt en ſeker gehouden; alhoewel'er noch over getwiſt en getwijffeld werd. De Joden gelooven dat uit Eſther die Ahaſueros in plaats van ſijn verſtooten Wijf Vaſthi ter Vrouwe nam, de Koning Darius geteeld is, onder wien in 't tweede jaar ſijner Regeeringe, den Joodſchen Tempel-bouw wederom voortging. Doch andere nemen hem voor Darius de Soone van Hyſtaſpis, wiens Vrouw een Dochter van Cyrus was; dien Herodotus mogelijk Atoſſa noemd, welke ſommige met Hadaſſa, dat is Heſter, over-een-brengen. Alhoewel'er ook geen gemiſt werden die willen, datmen de Byzit van Darius, die Herodotus Areſtona noemd, voor Eſther nemen moet; en dat de gemelde Atoſſa ſijn Vrouw Vaſthi geweeſt is, dien hy verſtiet. Op deſen Xerxes volgde Artaxerxes Longimanus of Lang-hand, ſoo genoemd om dat ſijn regterhand langer was dan ſijn ſlinker. Welke naam *Arthaſaſta* of *Artaxerxes*, in 't Perſiſch ſoo veel beduid als *Meel en Melk*. Van de Magi of Wijſen der Perſen eerſt alſoo genoemd; die te vooren in deſelve Taal BAGMAN DARAS-DAST of *Lang-hand* genoemd was, alswe terſtond ſeiden. Gelijk naderhand dien naam Artaxerxes aan de Perſiſche Koningen ſeer gemeen geworden is. Deſen Arthaſaſta is dan dien vierden Hoorn of Smit, Zach. 1: 18. tot 21. geweeſt, die in groot-agting by de Perſen was: In de Heilige Hiſtorien ook *Arthaſaſta* genoemd, Ezra 4: 7, 8. die mede den Tempel verbood te bouwen; alswe ter ſelver plaatſe ontwaar worden.

Staat der Joden is ſlegt onder deſen Xerxes geweeſt

Tempel-bouw veragterd en de Joden worden traag.

Tempel belet en de Joden die in Babel en elders gebleven waren belaſt uit te roejen.

Dat deſe Xerxes waarſchijnelijk de Koning Ahaſueros is.

Verſcheide meeningen over deſe Perſiſche Koningen.

Artaxerxes Longimanus volgd gemelde Xerxes.

Waar van Artaxerxes *Longimanus* of Lang-hand genoemd was

Deſe

Deſe regeerde veertig jaaren, en wierd in d'Oorlogen met de Grieken, onder Cimon tot Vrede gedwongen, onder wiens tijd ook Eliazib Hooge-prieſter wierd, Nehemias 3. welke weder van Jojada gevolgd wierd, kapit. 12: 10, 11. Daar en word waarlijk niet ſonder reden getwijffeld, ofmen voor deſen Artaxerxes Longimanus, niet dien Koning Arthaſaſta nemen moet, van wien de Koninglijke Schenker Nehemias met een treurig gelaat oorlof verſogt, om ſijne Vaderlijke verbrande Stadt weder te gaan bouwen, Nehem. 2. namelijk in 't twintigſte jaar ſijner Regeering? dan of het den anderen Arthaſaſta den tweeden van dien naam geweeſt is: te weten Artaxerxes Mnemon, die eerſt na Darius Nothus gevolgd is. 't Gene eenige niet en meenen onmogelijk te zijn; om dat Nehemias bequamelijk heeft konnen leven van het twintigſte jaar deſes Konings tot de Regeering van Alexander de Groot; zijnde ontrent 55 jaaren. Gelijk uit kapittel 12. ſchijnd te blijken, dat hy ſoo lange geleefd heeft; daar hy aan Jaddus gedenkt, die ten tijde van Alexander de Groot Hooge-prieſter was: 't gene hy waarſchijnelijk niet en had konnen weſen, by aldien hy onder gemelde Artaxerxes Longimanus geleefd had; dewijl deſe wel 59 jaaren vroeger bloeide. Doch andere egter willen hier Artaxerxes Longimanus met veele reden invoeren; om dat ſeggenſe, gemelde Jaddus wel ten tijde van Nehemias kan geleefd hebben, maar doe noch geen Hooge-prieſter is geweeſt: invoegen Nehemias niet waarſchijnelijk geleefd heeft tot de tijden van Alexander de Groot, maar alleen tot Darius Nothus die deſen Longimanus in 't Perſiſche Rijk volgde. En hoedanig Jeruſalem onder deſen Koning by de Joden begonnen is te bouwen, en door Saneballat is opgeſchort geworden, ſulks ſietmen in het 3, 4, 5. en volgende kapittelen van Nehemias Boek. Daar wy dan ook aan 't vijfde kapittel ligt ontwaar worden, hoedanig Nehemias ſelfs tot Landvoogd geſteld wierd; alhoewel hy ſig niet altijd binnen Jeruſalem onthield, maar hem eenige jaaren na ſijne verrigting van daar maakte: ſulks hy voor de tweedemaal van Arthaſaſta verſogt derwaards te gaan, om op alle vervalle ſaaken Orden te ſtellen, kap. 13: 6. &c. hoedanige bedraaidheden der Joden, die veel verwarring in den draad der Heilige Hiſtorie ſchijnen te geven, wy aanſtonds wat ordentlijker ſullen ontwonden ſien. Na deſen Longimanus quam dan Darius Nothus aan de Regeering, die ſeer vreedſaam leefde; en onder wien de Joden ook wat adem ſchepten en tamelijk voorſpoedig waaren, ſoo dat haar Land in ruſte zat, Zach. 1: 11. Krijgende in het tweede jaar deſes Konings volle vryheid, om met den Tempel-bouw ſoodanig voort te varen, als uit het opgeſogt Verlof-ſchrift van Cyrus, dat in de Koninglijke Schrijf-kamer gevonden was, opgeleſen wierd, Ezra 6. En of wel de Landvoogd Thathnai met ſijnen aanhang het werk weder ſogt te ſchorten; ſoo is egter op der Joden Verſoek-ſchrift, ſig geheel op Cyrus eens gegeven bevel beroepende, met het werk onophoudelijk voort geſtooven; gevende Darius ſelfs daar toe eenige Penningen uit ſijn inkomende Cijnſen; met bevel dat dien die het werk ſou poogen te verhinderen, een Balk ſou uit ſijn Huis gerukt worden tot een Galg om hem daar aan te knoopen; Ja datmen ſijn wooning tot een puinhoop ſou maaken. Hoedanigen bouwing dan ook in het ſesde jaar voltrokken wierd, na datſe nu al waarſchijnelijk ruim 46 jaaren daar mede geſukkeld, en nu en dan alleen ſtukswijs daar aan gebouwd hadden. Gelijk het mede te gelooven is, dat de Joden op deſen tijd ſien alſſe Joh. 2: 20. tegen de Saligmaaker wel ſpijtig ſeggen; *Ses-en-veertig jaaren is over deſen Tempel gebouwd &c.* Dus ſprakenſe dan van deſen tweeden Tempel onder Zerubabel herbouwd, in welke Haggai voorſeid hadde

Is waarſchijnelijk Artaxerxes Longimanus geweeſt

Nehemias tot Landvoogd geſteld.

Joden varen met de herbouwing des Tempels dapper voort.

Dat deſen Tempel den tweeden Tempel is geweeſt.

Digitized by Google

de dat de Meſſias verſchijnen ſoude, kap. 2: 10. Soo dat Herodes geen nieuwen of derden Tempel gemaakt, maar alleen een verbeterden daar hy ſlegts agt jaren aan gebouwd heeft. Sulks dat de Joden geenſinds alleen de langdurige bouwing van Zerubabels Tempel hebben by gebragt, om dat Herodes de ſijnen die doe noch heerlijk ſtond, in korter tijd gebouwd had; als d'Heer Burmannus onſes agtens hier van niet alte klaar ſchijnd te willen ſeggen: maar om datſe geloofden dat dit den ſelfden tweeden Tempel was die door Zerubabel gebouwd was, en Herodes vercierd had. Want ſoo ſy in haare reden alleen op de langheid der jaaren hadden geſien, de agt jaaren van Herodes hadden voorwaar genoeg konnen zijn, om tegen de drie-daagſe opbouwing daar Jeſus van ſprak, aan te kanten. En wy agten ook datmen 't ſoo diende te verklaren, ſou de voorſegging van gemelde Propheet ſtand houden: 't Gene de Joden dan hier beveſtigen en wel verklaren. Doch moetmen in de Tijd-rekening deſer langdurige bouwinge, de Tijd der Benauwdheid en Wederſtreving affonderen. Want den geheelen tijd in welkmen met dit werk is beſig geweeſt tot in het ſesde jaar van Darius Nothus, onder wien het op eenige kleenigheden na voltrokken is, ſchijndmen met 117 jaaren te moeten bepalen: welke ten kleenen deele zijn beſteed in het bouwen, en ten meeſtendeele in 't ſtilſtaan zijn verloopen. In het ſtilſtaan zijn ontrent 68 of 70 jaaren voorby gegaan; over-een-komende met de 70 jaaren des Vaſtens, daar Zacharias van ſpreekt. Hoedanigen tijd ook voorſeid was by Daniel kap. 9. vers 25. *De Straten en de Gragten ſullen weder gebouwd worden, doch in benauwdheid der tijden.* En nadien den Tempel-bouw alleen 40 volle jaaren onder Artaxerxes Longimanus heeft ſtil geſtaan; ſoo ſchijnd het dat onder Cambyſes, en Darius de Soon van Hyſtaſpis, en Xerxes ſederd Cores, met pooſen nu en dan gebouwd is: namelijk in alles ontrent ſeven Jaar-weken, dat is 49 of ten minſten 46 jaaren. Hoedanige 7 Weken mede gehouden worden te behooren tot de Lxx Weken van Daniel, welke haaren uitgang in de komſte van den Meſſias hebben. *Weet dan ende verſtaat* ſegd de Propheet, *van den uitgang des woords, om te doen wederkeeren, en om Jeruſalem te bouwen, tot op Meſſiam den Vorſt zijn 7 Weken en 62 Weken &c. En na die 62 Weken ſal de Meſſias uitgeroyd worden.* Waar in geſien word, dat God de 490 jaaren tot op den Meſſias, in drie deelen afdeeld, namelijk in 7 Weken en 62 Weken, en dan 1 Weke. Dus leerd hy dan van den uitgang des woords Cyri 7 Weken afſcheiden, in welke tijd de Stadt en den Tempel ſou volbouwd worden. En daar na 62 Weken, in welke de Straten en Gragten ſouden opgeredderd worden, dat is dat de Stadt bloejen ſou, hoewel met eenige tuſſchen-loopende tijd van Benauwdheid. Invoegen de Lxx Weken ſeer wel in de bouwing der Stadt en Tempel konnen uitgereekend worden: want 7 Jaar-weken geven 49, en 62 Jaar-weken 434 jaaren. En als Jeruſalem ſoo lang ſou geſtaan hebben, dan ſou de Meſſias in de laatſte Weke uitgeroeid worden. En hier en ſtrijd niet tegen dat de Joden in de boven-aangehaalde plaats alleen van 46 jaaren des Tempel-bouws ſpreken: want nadien ſy die korte deelen des tijds, in welk na Artaxerxes Longimanus daar aan gebouwd is, niet daar by gereekend hebben; ſoo hebben ſy alleen het langſte deel des tijds in een getal van 46 jaaren bepaald: om daar door te betoonen, dat de woorden van Jeſus, die ſy gantſch qualijk verſtonden, laſterlijk waaren. Met hoedanigen vreugde nu deſen voltooiden Tempel ingewijd, en 't Paſcha met vrolijkheid gevierd wierd. (Gelijk ſoo ook d'inwijding des Tabernakels geſchiede, Exod. 40. &c.) daar van ſietmen Ezra 6. een ruimweidig verhaal: ſoo datmen van doe aan de gantſche Godsdienſt en Prie-

Herodes heeft geen nieuwen Tempel gemaakt.

Hoe de 46 Jaaren des Tempel-bouw Joh. 2: 10. moeten gereekend worden.

70 ſtilſt.
46 Bouw.
116. Jaren.

Zach. 1:12. en 7: 5.

't Selve nader onderſogt.

Dan. 9: 25, 26.

70 Weken van Daniel na gedagt.

70.
7.
490.

De 70 Weken van Daniel uitgereekend en wel uitgevonden.

49.
434.
7.
490.

Joh. 2:20.

Digitized by Google

Prieſterdom en Heilige Boeken, te gelijk met het Burger-beſtuur in Iſrael van nieuws herſteld ſag: alhoewel de laatſte volmaaking van eenige kleine dingen des Tempels, eerſt onder den volgenden Koning Artaxerxes Mnemon, Darius Nothus Soon, ſchijnd geſchied te zijn. De Stadt dan nu wederom met haaren Tempel verheerlijkt werdende, ſoo trok waarlijk Jeruſalem haare Cierlijke Kleederen aan, gelijk Jeſaias geſeid hadde, kap. 52: 1. In hoedanigen Groote en Bouwgeſtalte nu deſen Tempel gebouwd wierd, en hoe veel die van Salomons Bouwgevaarte en het Tempel-geſigte van Ezechiel verſcheelde? ſulks ſal ons op een andere plaatſe in de hand vallen. Dus merken wy alleen in 't voorby gaan aan, dat nadien de Joden den Tempel onder Zerubabel grootdeels na het bevel van Darius moeſten bouwen, ſy daar in alleen haar eigen oogmerk maar ten deele hebben konnen bereiken: en dat ſy buiten twijffel, deſelve anderſinds wel geheel en al na het ontwerp van Ezechiel, dat met Salomons gebouw over-een-ſtemde, ſouden gebouwd hebben. 't Gene wy uit veele giſſingen ſeer waarſchijnelijk agten te zijn; alhoewel ons niet onbekend is, dat de meeſte Godgeleerde van een ander gevoelen zijn: want het ſchijnd ons klaar, dat het gantſche Geſigte van Ezechiel, geen ander oogmerk heeft gehad, dan een Model te zijn van deſe weder-opbouwing. Doch God heeft ſulks beſnoeid, en regtvaardig doen beletten, om de meenigte der misdaden, waar over het Huis Iſraels niet alleen niet genoegſaam ſchaamrood geworden was, maar ook ſig noch ſelfs voor en na de wederkeering hadden ſchuldig gemaakt met verbode Houwelijken, en ſlappigheid der Godsdienſt; waar van Ezdras en Nehemias een groote hervorming invoerde, en de Propheet Haggai niet weinig daar over geklaagd heeft.

Speling van Jeſaias op den herbouw der Stadt en Tempel.

Hoe en waar door deſen tweeden Tempel het geſigte van Ezechiel niet en heeft konnen voldoen.

En ſulks uit eenige bedenkelijke bewijſen vaſt geſteld.

Ezra 8. Hagg. 1.

Naar Darius Nothus volgde dan de voornoemde Artaxerxes Mnemon, die ook *Arthaſaſta* genoemd word, Nehem. 2: 1. Regeerende 43 jaaren, en onder die tijd eenige jaaren te gelijk met ſijn Vader; van wien wy ſoo even te vooren in twijffel trokken, of het deſen of den eerſten van dien naam geweeſt is, aan wien Nehemias oorlof verſogt. Van deſelve word getuigd, dat hy Griekenland in Vrede, en Candia onder ſijn geweld gebragt heeft. Doch na ſijn Oorlogen t'huis komende vond hy ſig ongelukkig, en ſtierf van hartzeer. Gelijk den ſelven Arthaſaſta ook de laatſte Monarch is, met wien de Heilige Hiſtorien eindigen, namelijk het Boek van Nehemias. Veele houden voor vaſt, dat God in deſen ſijn ſevende jaar, veele Joden opwekte om met Ezdras de Schriftgeleerde weder uit Babel te keeren, kap. 7: 6. Zach. 2: 6, 7. agter ſig trekkende een groote ſleep van Prieſters, Leviten en Sangers, kap. 8: 15. Gelijk Ezdras ook bevel van Arthaſaſta kreeg, om na Jeruſalem te gaan opſigt nemen of alles wel toeging, als ook om Rigters te ſtellen; invoegen ligt te ſien is, dat Ezdras te deſen dage, een groot Man was. En hoedanigen Reformatie hy dan ook deed aangaande de Houwelijken met Heidenſche Vrouwen; en onvermoeide voorleſing der Wet, in welk hy de Hebreeuwſche Text in 't Chaldeeſch van de Leviten deed verklaren en uitleggen voor 't gemeene Volk, dat ſietmen by Nehemias aan 't agtſte en negende kapittel omſtandelijk verhaald. Onder deſen Arthaſaſta werd ook gemeenlijk den Propheet Malachias geplaatſt, zijnde de laatſte, en ook dien, welke de Reeks en het Boek der Prophetien van het Oude Teſtament verzegeld. Ter welker tijd ook Reſa Menſullam die ook Moſella en Rieſa genoemd word, de Vorſt Zerubabel gevolgd was, en Jaddus Hoogeprieſter wierd, Nehem. 12: 11. namelijk die geleefd heeft tot de dood van Alexander de Groot, werdende doe van Johanna Ben-Reſa gevolgd. En nadien men van deſen Artaxerxes Mnemon, dat is Arthaſaſta de twee-

Artaxerxes Mnemon volgd Darius Nothus in 't Perſiſche Rijk.

Sijn Daden en dood.

Ezra 7: 25-28. ctl kap. 8.

Daden van Ezdras.

Jaddus de Hoogeprieſter.

Digitized by Google

de, niet en leeſt dat hy na de dood van Nehemias (die hy tot Landvoogd over Judea geſteld hadde, volgens Nehem. 5.) ymand in ſijne plaatſe tot Opſigthebber der Joodſche ſaaken heeft verkooren; noch dat ook ſulks de volgende Perſiſche Koningen niet bevorderd hebben: ſoo ſchijnd het t'eenemaal waaragtig te zijn, dat de Joodſche Republijk ſederd wederom heeft begonnen op haar eigen beenen te ſtaan; brengende het beſtuur des Joodſchen Volks aldus geruſtelijken over aan Joodſche Landvoogden, Vorſten en Hooge-prieſters, die ſy ſelver verkooren: ſoo nochtans datſe daar in het beſtel en dien uiterlijken ſtaat, waar in de Perſiſche Koningen haar gebragt hadden, behielden. Want dus haddenſe een Landvoogd; gelijk onder Cyrus was Zerubabel, Ezra 1: 8. daar na onder Artaxerxes, Nehemias, kap. 5: 14. Neffens welke men de Hoofden der Vaderen, als Heeren en Vorſten aanmerken kan; namelijk de Hoofden der Stammen, 2 Kron. 5: 2. die ſomtijds by de Hebreen *Witten* of Edelen genoemd worden, om datſe reine of witte Kleederen droegen, Ezra 8: 29. en kap. 9: 2. en ſeer nauwkeurig by Nehem. 4: 14. Hoedanige Hoofden hier waarſchijnelijk wederom het Sanhedrim van Lxx Raadsheeren uitgemaakt hebben. Tot welke ſy dan ook noch haare onder-Overheden, of Oudſten of Ouderlingen hadden, Ezra 10: 4. Opſigt hebbende over het Burger-beſtuur in yder Stadt. Ook waarender Rigters geſteld, Ezra 10: 14. die over de Gerigts-ſaaken en Dingtaalen zaten. Hoedanige Leden van Iſraels Burgerſtand, meeſtendeel in het tiende kapittel van Ezdras genoemd worden; ſiet ook Nehem. 5: 7. Daar Nehemias als Landvoogd, ſelfs twiſt met de Edelen en de Overheden, over de verdrukking des Volks, die hy niet konnende met haar afdoen, deſelve brengd voor een grooter vergadering, op dat de twiſt mogt by-geleid werden. Invoegen met de wederoprigting der vervalle Muuren Jeruſalems, ook te gelijk het beſtuur des Joodſchen Gemeenen-beſt, wederom herſteld is; vervullende de aanmerkelijke woorden van Jeſaias; die geſeid had: *Schuddet u uit den ſtof, maakt u op, zit neder O! Jeruſalem, en maakt de banden van uwen halſe los, gy gevangene Dogter Zions*, kap. 5: 2. Artaxerxes Mnemon alswe geſeid hebben, ten laatſten van droefheid geſtorven zijnde, is hy van ſijn Soon Ochus in 't Rijk gevolgd, die ontrent 23 jaar regeerde, na dat hy ſijn Broeder Arſames om den hals gebragt, en 't Gebied met geweld ingenomen had: gelijk ook ſijn andere Broeder Ariaſpis, uit ſchrik voor ſijn moordadige handen, liever ſijn eigen Moordenaar geworden is. En gelijk deſen Ochus ſeer wreed was, is hy ten laatſten noch van ſijn gelubden Kamer-dienaar Bagoas vergeven; of immers van hem op een andere wijſe om den hals gebragt; daar toe getergd zijnde door den hoon welke Ochus aan Bagoas Vaderlijke Goden gepleegd had. Want gelijkwe even te vooren hebben geſien, dat Cambyſes den God Apis uit beſpotting te Memphis gedood, en ſijn Feeſt in een Treurſpel had doen eindigen; alſoo lei Ochus ſulks mede in 't werk, uit weerwraak dat d'Egiptenaars hem een EZEL genoemd hadden; ſeggende: *Dat dien Ezel haaren Os te ſterk ſou vallen.* Waar op hy dan Apis deed ſlagten en een Ezel in plaats ſtelde; willende datſe dien ſouden eeren. En dit was de reden dat hem Bagoas alswe ſeiden, vermoorde, werpende 't Lijk voor de Katten om verſcheurd te worden; op dat door het ſelve Dier, dat aan Iſis geheiligd was, het ongeluk datſe in Apis leed, gewroken ſou worden. Gelijd dan ook deſelve Bagoas niet beter en deed aan Arſames de Soon van Ochus, die hem in 't Rijk volgde, om over de misdaad aan ſijn Vader begaan, niet geſtraft te worden. De Joden die nu onder Darius Nothus en Artaxerxes Mnemon

De Perſiſe Koningen ſchijnen ſederd Ezdras geenſinds haar met de Joodſe Regeering meer bemoeid te hebben.

Hoedanig de Joodſe Politie te deſer tijd geſteld was.

Artaxerxes Ochus volgd ſijn Vader Mnemon in 't Perſiſe Rijk.

Word vermoord van Bagoas.

Digitized by Google

mon tamelijk voorſpoedig hadden geweeſt, en onder de gemeene ruſte van haar eigen Vijgeboom wederom begonden dertel te worden; zijn dag op dag ſoodanig verbaſterd en in ſwaare ſonden vervallen, datſe daar over de ſtraf van Gods hand hebben moeten dragen. Aldus iſſet dan dit wederbarſtig Volk over gekomen, dat wanneer Artaxerxes Ochus, Egipten ingenomen hadde, en hy in de nabuurige Landſchappen van Phænicien en Judea ſijn overwinningen naſpoorde, ſy ook niet weinig zijn gedrukt geworden: haar beroovende van de vryheid die Artaxerxes Mnemon aan de Tempel-dienders mildelijk geſchonken had: wegnemende niet alleen de Jaarlijkſe Inkomſten, die den ſelven Koning en Cyrus lang te vooren tot onderhoud en dienſt des Tempels gegeven hadden; maar hy lei de Joden daar-enboven noch nieuwe Schattingen op denhals. Ook ſloopte hy alle de Steden en vaſtigheden die hem in den weg lagen, en vervoerde veele Huisgeſinnen na de Caſpiſche Zee in ballingſchap, met een geweldhebberie die ſeven jaaren duurde. Hier toe rokkende de moetwil en het quaad gedrag der Joden, hun ſelven ook niet weinig van deſe rampen op den hals: want ter tijd dat Johanan de Soons Soon van Eliazib, Hooge-prieſter was, Neh. 12: 23. ſoo ontſtond'er groot geſchil tuſſchen hem en ſijn Broeder Jeſus: als dewelke ſtout op 't Vriendgenootſchap met Bagoſis de Krijgs-overſte van Ochus, met alle liſt ſijn Broeder de voet ſogt dwars te ſetten, op dat hy hem het Prieſterdom ontdraaide, en voor ſig ſelven weg ſleepte. En hier toe dan al voorens den Tempel met geweld ſoekende in te nemen; ſoo is hy eindelijk van ſijn Broeder Johanan daar in gedood. Maar God ſig hier over verbolgen toonende, hitſte Bagoſis tegen Jeruſalem op; die in 't korte derwaards ſpatte, en den Tempel niet alleen ontheiligde, maar ook niet onberoofd en liet. En alhoewel duſdanigen vermetelen Kerkroof, van Johanan genoegſaam gewraakt en tegen geſproken wierd; ſoo gaf hem Bagoſis egter weinig gehoor, hem onder veel ſmadige woorden toe ſnaauwende; dat hy een Prieſter Gods zijnde, noch veel Godlooſer ſtuk begaan had, beſpattende den Tempel met ſijn Broeders warm bloed: ſulks dat de Joden ſederd deſe tijd gantſch qualijk onder de Regeering van Ochus gehandeld zijn; tot datſe daar na van Alexander de Groot, op ſijn aankomſt te Jeruſalem, Vrede, en haar eigen Regeering en vryheid met quijdſchelding des Tribuits verkregen hebben. Onder deſe Artaxerxes Ochus, begon ook Philippus Koning van Macedonien de Vader van Alexander de Groot te regeeren; die met een ſonderlinge loosheid allengskens de Heerſchappye der Grieken inpalmde. Bereidende alſoo 24 jaaren lang den weg, voor die groote Heerſchappye welke ſijn Soon Alexander de Groot naderhand bequam. Want als de Phocenſen den Tempel van Apollo te Delphos geplunderd hadden, en daar uit een Oorlog tuſſchen haar en de Thebaners oprees, ſoo is deſe Philippus van deſelve tot hulp geroepen, die de Phocenſers onder 't Jok en 't Oppergebied van Griekenland aan hem ſelven bragt: waar door dan ook het Rijk van Macedonien, niet alleen ſeer wijd quam uit te dijgen; maar ook gelegentheid gemaakt wierd, om de Monarchie, die nu al by de Perſen aan 't gijpen geraakte, meer en meer te bemagtigen, en aan de Gricken over te brengen; gelijk'er van Daniel voorſeid was, uit het geſigte van den Geiten-bok, kap. 8: 8. Hier by quam noch dat Philippus, na dat hy de Grieken meeſt in ſijn geweld gekregen hadde, Veld-overſte tegen de Perſen wierd gemaakt; doch hy ſelfs t'huis blijvende ſond alleen ſijn Heirlegers in Aſien. Hy heeft onder anderen ook de Stadt Krenides tuſſchen Tracien en Macedonien gelegen, ingenomen, en na ſijnen naame *Philip-*

Joden verwaarlooſen haar gelukkigen ſtaat te deſer tijd.

En worden geſtraft.

Toevallige ootſaak der Joodſche onluſten te deſer tijd.

Johanan d'Hooge-prieſter dood ſijn Broeder Jeſus in den Tempel.

Den Tempel daar over van Bagoſis geplunderd.

Philippus de Koning van Macedonien begind ſijn Regeering.

Bereid door veel Oorlogen den weg tot een der de Monarchie.

Digitized by Google

pus-ſtadt hernoemd; waar van daan den Apoſtel Paulus de Gemeente aldaar, *Philippenſen* genoemd heeft. Onder deſen Philippus bloeiden ook de vermaarde Xenophon, Demoſthenes en Plato: als mede Ariſtoteles dien hy ſijn Soon Alexander tot een Leermeeſter gaf. Doch om weder tot de Perſiſche Koning Artaxerxes Ochus te komen; ſoo is, na ſijn dood, door Bagoſis, eenen Codomannus een Vorſt uit Armenien, in 't Perſiſche Rijk ingedrongen, die ſes jaar regeerde, en den naam van Darius aannam. Maar als deſen te magtig in Bagoſis oogen ſcheen te worden, lei hy toe om hem door Fenijn van kant te helpen; welke boos-aardige aanſlag van Darius ontdekt zijnde, hem dwong het vergift ſelfs te gelijk met den loon van deſe daad en ſijner voorige Schelmſtukken in te drinken. En alhoewel Darius dit gevaar met liſt ontdook, ſoo is hy egter naderhand door eenen Beſſus de Landvoogd der Bactrianen, in Meden omgekomen; als waar heenen hy gevlugt was, doe hem Alexander de Groot voor de derdemaal geſlagen had, en daar mede van de Mogendheid der Perſiſche Monarchie een einde maakte. Andere Schrijvers ſtellen, dat tuſſchen Ochus en deſen Codomannus, noch eenen Arſames als Koning der Perſen drie jaaren geregeerd heeft; als wanneer ook Judas Hirkanus een Vorſt der Joden wierd: alhoewel deſen Koning van ſommige overgeſlagen word, om datſe meenen, dat hy tuſſchen beiden ook van Bagoſis omgebragt is; of dat het de Broeder van Ochus geweeſt is, die gedood wierd, op dat Ochus het Rijk hebben ſou: invoegen hy voor deſen Ochus ſou moeten Koning geweeſt zijn. Ook verhaaldmen, dat Philippus van Macedonien, deſe Perſiſche Koning Arſames in een Veldſlag by Chæronen geſlagen heeft. Soo dat hy waarſchijnelijk voor Artaxerxes Ochus kan aan de Regeering geweeſt zijn. Doch het zy hoe het daar mede is, wy ſien egter dat Darius Codomannus voor de laatſte der Perſiſche Koningen moet gehouden worden. Gemelde Philippus eindelijk van eenen Pauſanias ſijn Hellebaardier, uit wraak van regtweigering gedood zijnde, is ſijn Soon Alexander, gebooren uit Olympias in ſijne plaats gekomen. Deſen dan ook de Griekſe Krijgsmagt in handen gekregen hebbende, rukte in 't tweede jaar ſijner Regeering Aſien in, en ſloeg de Perſiſche Koning Darius byde Phrygiſche Vloed Granicus voor d'eerſte, en daar na in 't volgende jaar voor de tweede reis by Iſſus in Cilycien; daar hy Darius Moeder en Vrouw en Dogteren gevangen kreeg, en geheel Koninglijk onderhield. Daar op bemagtigde hy in 't vierde jaar de groote Steden, Sidon, Tyrus en Gaza, en trok met groot misnoegen over de Joden, Judea in; ſeer geſtoord zijnde op dit Volk, om datſe hem ſcheenen tegen te vallen, en geſeid hadden, datſe hem te geval niets tegen den Koning van Perſien wilden ondernemen, terwijle ſy ſeer veele weldaden van de ſelve hadden ontfangen. Dus gebeurdend dat de Hooge-prieſter Jaddus, of als Thomas Goodwin ſchrijft, Simon Juſtus, in Prieſterlijk gewaad, verſeld met een ſtoet van Prieſters en Oudſten des Volks uit-trok, om Alexanders toornige aankomſt buiten de Poorten te onderſcheppen, en ſijn gramſchap onder het afbidden van Vrede, te verſoenen. Gelijk dan ook Alexander op ſoo demoedigen aanval, niet alleen van ſijn opſet af ſtond; maar ook ſijn voornemen tegen de Joden in een genadige weldadigheid omkeerde; haar na het afſtijgen van ſijn Paard, met veele bewijſen van Eerbied voor den Hoogen-prieſter, onder duſdanigen ſeldſamen aanſpraak den Vrede toeſeggende: betuigende, dat hy voor den Oorlog noch in Macedonien zijnde, in den ſlaap geſien hadde in ſulk een Kleed, een diergelijke gedaante der Godheid, die hem vermaande den Krijg in Aſien tegens de Per-

Darius Codomannus komd voor Ochus aan 't Perſiſche Rijk.

Eenen Arſames van ſommige als Koning tuſſchen Ochus en Codomannus geſteld.

Alexander volgd ſijn Vader Philippus in 't Macedoniſche en Griekſe Rijk.

Slaat Darius een en andermaal.

Trekt misnoegd over de Joden na Judea en tegen Jeruſalem.

De Hooge-prieſter gaat Alexander met ſtacie buiten Jeruſalem te gemoete.

Alexander beloofd den Joden Vrede.

Digitized by Google

Perſen aan te nemen; beloovende de overwinninge met de uitgeſtrekte regterhand: en dat hy nu ook geloofde dat hy van den God deſes Volks geholpen wierd; en vertrouwde dat dit geſlagte aangenaam by God was. &c. Op welke grootſe betuiging hy gantſch plegtelijk van de Joden ontfangen wordende, hun ontſloeg van het ſevende jaar Tol-ſchatting, die Artaxerxes Ochus hen op den hals geſmeten had: daar toe bedwong hy ook de Samaritanen, van wien de Joden dagelijks ſeer bekneld wierden; latende de Joodſche Regeering niet alleen in Judea aan haar eigen Land-aard blijven; maar ſtond ook toe dat ſulks geſchiede onder de Joden die in Babylonien en Meden verſtrooid woonden: Ja ook onder die, welke als hulp-troepen met hem ten Oorlog uit-trokken. Joſephus verhaald ook, dat den gemelden Hooge-prieſter de voorſegging van Daniel aan Alexander ſou bekend gemaakt hebben; als in welke kap. 2: 39. en kap. 8: 5, 21. meer dan 200 jaaren te vooren door geſigten van hem gepropheteerd was: waar in Alexander een ſonderling genoegen ſcheppende, t'eenemaal voornam om dit Volk wel te willen: ſoo dat de Joden met d'ondergang der Perſiſche Monarchie, en d'opkomſte der Griekſe onder Alexander de Groot, (ſoo genoemd na ſijn veelvuldige overwinningen en Groote daden) tamelijk geruſt en in vryheid hebben geſeten. In welke tijd men ook meend, dat haare Regeering meeſtdeels heeft afgehangen van den Hoogen-prieſter, die neffens hem een Hoofd over het Sanhedrim ſtelde. Hoedanigen vreedſamen ſtaat ſchijnd geduurd te hebben tot ontrent de tijden van Antiochus Epiphanes de agtſte Koning van Syrien, na Alexanders dood. Doch gelijk de menſchen hun ſelven ſelden binnen d'omtrek van haar verkregen voorſpoed konnen houden, alſoo ontſtond'er te deſer tijd geſchill onder de Joden op, over het Hooge-prieſterſchap te Jeruſalem: want als de Perſiſche Monarchie door de onverwinnelijke Wapenen van Alexander na haaren ondergang ſpoede, gebeurdend dat Manaſſes de Broeder van den Hooge-prieſter Jaddus, getrouwd was aan Nikoſa de Dogter van Saneballat, welken Darius tot Landvoogd van Samarien geſteld hadde, en van wegen dusken Uitheemſch Houwelijk, benepen wierd om van 't Hooge-prieſterſchap af te ſtaan, of ſijn Wijf een Scheid-brief te geven; ſoo heeft Saneballat, die na 't onderbrengen van Darius niet alleen tot Alexander was overvallen, maar ook ſijn Landgebied over welk hy geſteld was, uit vleiſugt aan Alexander overgegeven had ter tijd dathy Tyrus bemagtigde, met ſmeekingen verkregen; dat ſijn Schoon-Soon Manaſſes eenen Tempel na de ſweem van den Jeruſalemſchen, op den Berg Garizim in Samaria mogte bouwen; gelijk het ook geſchiede, op dat Manaſſes daar in Hooge-prieſter wierd. Op welker vaſt-ſtelling, ook veele Joden die hem in zeden wilden gelijk zijn, van Jeruſalem derwaards trokken, hun ſelven neerſloegen, en haare Godsdienſt, alhoewel niet geheel ſonder afwiſſeling ſommiger oude Inſettingen, na de manieren van Jeruſalem oeffenden, tot op de tijden van de Saligmaaker; als te ſien is uit het voorval Joh. 4: 20. Na alle de voorgemelde overwinningen, bragt Alexander in 't volgende jaar ook Egipten onder ſijne Heerſchappye, daar hy de Stadt Alexandrien, eertijds *No* geheeten, ontrent het Eiland Pharus, by den uitval van den Nyl, herbouwde. Daar na trok hy met groot gevaar over den Eufrat en den Tiger in Syrien, en ſloeg Darius ten derdemaale by Arbela, innemende Babylonien, Suſan en Perſepolis. Darius op deſe neerlaag ſchandelijk vlugtende, trok na Meden, daar hy van eenen Narbazanes en Beſſus verradelijk gedood; doch van Alexander beſchreid en met een Koninglijke Lijkſtacie begraven wierd: gelijk hy ook deſe Konings-

Aangeſet door ſijn Droom in Macedonien.

Ontſlaat de Joden van de ſeven jaarſe Tol-ſchatting.

Alexander uit de voorſegging van Daniel onderweſen.

Staat der Joden tamelijk voorſpoedig.

Geſchil over het Hooge-prieſterſchap te Jeruſalem.

Manaſſes verkrijgd door ſijn Schoon-vader Saneballat van Alexander verlof om op den Berg Gerazim een Tempel te bouwen.

Darius van Alexander ten laatſten maal geſlagen neemd de vlugt en word in Meden van kant geholpen.

Digitized by Google

ning-moorders geenſinds ongeſtraft heeft gelaten; doende Beſſus door neergebogen Takken van Boomen, levendig van malkander ſcheuren. En aldus heeft eindelijk Alexander in ſijn ſesde jaar de Perſiſche Monarchie overwonnen, en uit Aſien in Europa tot de Griekſe Mogendheid overgevoerd: in welke hy als Monarch noch ontrent ſeven jaaren heerſchte, en veele gelukkige Oorlogen tegens te vremde Volken voerde; overwinnende die by 't gebergte Caucaſus, de Bactrianen, Schyten, Sogdianen en alle haare Paal-genoten. Gelijk ook daar na ſijne Wapenen niet min gelukkig in ſijn Togt na Indiën waaren; van welke hy wederkeerende, ſig begaf tot de lief kozerie der Perſiſche Vrouwen, en verviel door deſelve in hoogmoed en welluſt. Aldus dan dertelmoedig ſijn leven aanſtellende, quam hy ten laatſten te Babel, daar hy van eenige quade voorſpellingen aangetroffen wierd; onder welke hy in een Drink-maaltijd van een harde Koorts overvallen, na weinige dagen uit-had en ter zielen voer: waar op ſijn doode romp niet ſonder verdagt gehouden te worden, dat hy wel mogt vergeven zijn, na Alexandrien vervoerd wierd om begraven te worden. En dit was het einde van deſen Grooten Alexander, d'eerſte ſtigter van de nieuwe Monarchie der Grieken; die te vooren in Nebukadnezars Beeld-geſigte door den Buik en Dyen van Kooper vertoond was, volgens de voorſpelling van Daniel kap. 2: 32. zijnde een geweldig Koning, en een aanſienelijken Hoorn tuſſchen de Oogen des Geiten-boks, die ſeer ſterk wierd, kap. 8: 5, 8. welke na dat hy ſeven jaaren geſtaan had, in 't midden van ſijn kragt en loop ſijner overwinningen verbroken is. Vergeleken met kap. 11: 4. ſtervende onverſadigd in overwinningen, en ſonder een wettigen navolger in ſijn Rijk te ſtellen: waar door dan ook het Gebied der Grieken geſplitſt en in vier Hoornen of Koningrijken der Heidenen onder ſijne Vorſten verdeeld is, volgens Dan. 8: 8-22. Namelijk na dat Aridæus in 't ſesde jaar ſijner Regeering van Olympias Alexanders Moeder, gedood was. Waar op mogelijk de Propheet Haggai, kap. 2: 23. geſien heeft; gelijk de Volgdraad deſer Hiſtorie ligtelijk ontdekken ſal. Want als Alexander geſtorven was, ſoo is na een langdurige Rijks-betwiſting onder de Vorſten, gemelde Aridæus, Alexanders halve Broeder, die ſijn Vader uit Lariſſa een Danſſereſſe gewonnen had, verkoren. Doch deſen met geen ſoo grooten ziel begaafd zijnde, als het beſtuur van ſulk een Heerſchappye afvorderde, wierd by de Vorſten der Landſchappen goed gevonden, hem Perdikkas, Alexanders Vriend-genoot (aan wien hy ook voor ſijn laatſten doodſnik ſijn Zegelring met de warme-hand geſchonken had) tot een Ruggeſteun toe te voegen: ſchiftende en verdeelende onderwijlen het Rijk meer en meer onder de keur van Alexanders Krijgs-overſten. Die ſig elk om beſt van den tijd en 't geluk bedienende, 't geſag der Monarchie by ſtukken en brokken reeds ingepalmd hebbende, allengskens ſtouter wierden; ſulks ſy ten laatſten ook den Koninglijken Hoofdband, op hoope van de Monarchie geheel aan ſig te trekken, yder om 's eerſt aannamen. In duſdanigen toeſtand van ſaaken regeerde Aridæus ontrent ſeven jaaren, na welke tijd hem Olympias deed omkomen. Ondertuſſchen raakten de ſaaken der Griekſe Monarchie, door den twiſt deſer groot geworden Vorſten, niet weinig overhoop: want als Caſſander de Soon van Antipater in Aridæus plaats geſtapt was, heeft hy Olympias de Moorderſſe van Aridæus weder omhals gebragt; beneffens de twee Soonen van Alexander dien hy by Roxane en Barſine gewonnen had, op dat hy des te geruſter 't Rijk beſat. De andere Vorſten nu ter tijd ook met hun verkregen Heerſchappye niet vernoegd zijnde, vielen elkanderen

Begin der Griekſe Monarchie

Alexander valt na den loop ſijner overwinningen in dertelheid en welluſt.

Hoedanig deſe Monarchie van Daniel voorſegd is.

Aridæus word in Alexanders plaats verkoren.

Maar te ſwak van gemoed krijgd Perdikkas tot mede makker.

De Vorſten des Rijks palmen de magt om 's eerſt in.

Olympias Alexanders Moeder doed Aridæus ombrengen.

Olympias door Caſſander van kant geholpen.

Digitized by Google

ren met ſwaare Oorlogen op 't lijf. Onder deſe ſpatte Perdikkas de noodhulp van Aridæus als de ſtevigſte eerſt uit; en met al ſijn kragten na de gantſche Monarchie ſtrevende, verſogt hy een Houwlijk met Cleopatra de nagelaten Suſter van Alexander aan te gaan: en onder ſulk voorwendſel een Oorlog tegens Ptolomeus gerokkend hebbende, ſogt hy hem Egipten afhandig te maaken: doch Ptolomeus wapende ſig door een verbond met Antipater, de Vader van Caſſander aan te gaan; wien Macedonien te beurt gevallen was. Perdikkas egter op ſijn toeleg na Egipten komende, poogde hy 't over den Nyl te ſetten; daar hy ſoo grooten aantal ſijner braafſte Hopmannen liet zitten, dat hem de reſt van ſijn Krijgs-volk verliet, en hy ſelfs door eenige Ruiters des nagts uit wraak van ſijn wreedaardigheid, wierd neergemaakt. Niet beter ging het ook Eumenes, een ander van Alexanders Vorſten, tot wien Paphlagonien, Cappadocien en d'aangrenſende Landſchappen, van Perdikkas overgevallen waaren, en daar door den haat der andere op den hals gekregen hadden. Deſen viel eindelijk in het geweld van Antigonus de ſpeel-ſoon van Philippus, Alexanders Vader, welke hem ook deed ſneuvelen. En hier op Caſſander geſlagen hebbende, ſtond hy na de alleen-heerſching. Onder deſen trok hy op na Syrien om Seleukus te beſtooken; die met ſijn aankomſt verbaaſt, ſig na Egipten en onder de beſcherming van Ptolomeus begaf: waar door hy de grondveſt lei, dat'er nieuwe onluſten tuſſchen Ptolomeus en Antigonus ontſtonden: die ten laatſten in een ſwaaren Oorlog uitbarſten; en ſoo lang hevig voort geſet wierd, tot d'onruſtige nazaten van Alexander eens van krijgen afgemat, geſamentlijk een verdrag maakten, en de Griekſe Monarchie in vier groote Hoofd-deelen of Rijken geſchift bleef: want alſoo moeſte het geſchieden, volgens de Goddelijke uitſpraak van den Propheet Daniel. Aldus viel dan't Gebied van Europa aan Caſſander; Seleukus behield Syrien, Ptolomeus Egipten, en Antigonus wierd het geſag over Aſien toegeweſen. En alhoewel dit viervoudig verbond, door onderling opkomende onluſten, niet heel lang ſtand hield; egter heeftmen uit dat groot aanſienlijk Hoorn, namelijk de Macedoniſche Monarchie van Alexander de Groot, volgens de gemelde Godſpraak van Daniel, vier Hoornen dat zijn vier Rijken na de vier Winden des Hemels zien opkomen. Want in het Ooſten, gelijkwe geſeid hebben, is Syrien en Babylonien onder Seleukus: in 't Weſten Macedonien onder Antipater en ſijn Soon Caſſander: in het Noorden kleen Aſien onder Antigonus, en in het Zuiden Egipten onder Ptolomeus gekomen. Doch Antipaters geſlagte uitgeroeid zijnde, is Macedonien van Antigonus Nakomelingen ingeſwolgen; tot dat die eindelijk onder den Koning Perſeus van de Romeinen bemagtigd zijn. En hebben ſederd die tijd, twee van de gemelde Koningrijken, by uitnementheid in magt en Glorieuſe Oorlogen, ſig in de Joodſche en Heidenſche Hiſtorien vermaard gemaakt; en tamelijk lange ſtand gehouden: namelijk Egipten onder het Stamhuis van Ptolomeus: en Syrien onder de Nazaten van Seleukus. Die ten laatſten noch de Nakomelingen van Ptolomeus, met het Rijk van Aſien en Macedonien overwon, tot datſe daar na eenmaal door Lukullus en Pompeus de Groote, onder de Romeinen gebragt zijn; gelijk wy aanſtonds uit de Volgreeks haarer Koningen ſullen ontwaar worden. En gelijk het Joodſche Land, tuſſchen de twee magtige Rijken Syrien en Egipten ingelegen was; ſoo en iſſet geenſinds te verwonderen, dat het Jodendom door ſoo veele twiſten, en bloedige Oorlogen alſſer tuſſchen deſe Koningen gedurig aan de gang waaren, van die Volken nu en dan jammerlijk is geplaagd geworden; ſulks datſe ook dikmaal groo-

Perdikkas ſtrijd om de geheele Monarchie.

Schiet tegen Ptolomeus te kort en komd om.

Eumenes komd door Antigonus om.

Caſſander van Antigonus geſlagen.

Antigonus jaagd Seleukus uit Syrien.

Dan. 8: 8.

De Macedoniſche Monarchie of Rijk der Grieken volgens Daniel in vier Rijken of Hoornen geſplitſt.

De vier Hoornen van Daniel verklaard.

Syrien en Egipten hebben ſig ſederd deſe verdeeling boven andere Rijken magtig en vermaard gemaakt.

Hoe en waar door de Joodſe ſaken met de Oorlogen der Syriſche en Egiptiſe Koningen ſoo grooten ſa-

menloop hebben gehad.

groote en ſwaare overvallen daar van, en niet ſelden om haar eigen ſchuld, en ſaamenſpanningen met d'een of d'ander hebben moeten doorſtaan. Hoedanige beſoekingen der Joodſche Kerke ook al van de Propheten voorſeid waaren; alswe nu al meermaal hebben aangeteekend. Waar uit dan ook de reden openbaar werd, waarom deſe twee Koningrijken in de Heilige Hiſtorien en Propheten meeſt werden gedagt, terwijl d'andere by na geheel vergeten zijn. Vertoonende ons in den draad der Hiſtorie, de reſterende wiſſelvalligheden en toeſtand der Joodſche Kerke en Republijk, die in deſe tijden meer en meer verviel; ſoo dat ſelfs ook de ſchaduwagtige Godsdienſt, door veele Teekenen en aanblikken van de toekomſte des Meſſias, allengskens begonden te verdwijnen. En wanneer wy d'Oorlogen tuſſchen deſe twee magtige Koningrijken wel ſullen ingeſien hebben, ſoo ſullen wy mogelijk met ſommige Godgeleerde grootelijks in bedenken houden, of niet alle deſe wonderlijke tuimelingen ons onder de twee Voeten des Beelds, die van Yſer en Leem gemengd geſien zijn, met levende kleuren afgeſchilderd worden. Want gelijk ons deſe Rijken wel door Houwelijken verbonden, en andere verwandſchappyen, als een menſchelijk zaad met malkander vermengd ſullen voorkomen; ſoo zijn deſelve nochtans, door gedurige Oorlogen, Jalouzie en tweedragt jammerlijk verdeeld geweeſt: alhoewel het ſommige ook ſeer welvoegſaam op het Rijk paſſen, welk onder de Monarchie der Romeinen, in d'opkomſte des Antichriſts gevolgd is: waar van hier na. Dus agten wy dan billik, dat de Koningen van Aſien en Macedonien, om datſe vry een kleinder rol in de Hiſtorie der Joodſche Kerk hebben, in minder aanſien dan de Rijken van Syrien en Egipten gehouden worden: want Seleukus heeft de Soon van Antigonus het Rijk van klein Aſien ontnomen, Dan. 11: 5. Soo dat'er nu maar drie van de geſeide Koningrijken waaren; waar van ook dat van Macedonien, dat ſederd Caſſander noch negen Koningen had, onder Antiochus Epiphanes van P. Emylius overwonnen en onder de Romeinen vernietigd is. Dus willen wy ons dan te liever ſchikken om de Joodſche ſaaken onder deſe twee voornaamſte Rijken, namelijk Syrien en Egipten, en hoe ſy ondergaan zijn in de Volgreeks haarer Koningen, aan te teekenen: en daar op in een Tijd-tafel voornamelijk vaſt-ſtellen, de Stoel-bezitting der Syriſche Koningen: tot welke wy de voorvallen der Egiptiſche, voor ſoo veelſe ook het Volk Gods betreffen, op ſijn tijd en plaatſe ſullen aanwijſen: en nu voor af om veele redenen wat ruimweidiger van de Syriſche Koningen ſpreken; terwijl wy ons verſekerd houden, dat ſulks geen kleen ligt ſal toebrengen, om de Joodſche Hiſtorien na het ſluiten der Kanonijke Boeken, uit die der Machabeen, en Flavius Joſephus, beter dan mogelijk eertijds te verſtaan.

Hoe en waarom in de Heilige Hiſtorien en Propheties Schriften meeſt aan de Koningen van Syrien en Egipten gedagt word.

Dan. 2: 40-43.

Waarom de Koningen van Aſien en Macedonien minder aanſien in de Heilige Hiſtorien hebben.

I. SELEUKUS de eerſte Koning van Syrien na Alexanders dood.

Staande dan de Griekſe Monarchie in duſdanigen geſteltenis, ſoo is Seleukus Nicator, de eerſte Koning van Syrien na Alexanders dood geweeſt, na wien 't Gebied der volgende Koningen gemeenlijk *Het Rijk der Seleuken*, of volgens de Hiſtorie-Boeken der Machabeen, *Het Rijk der Grieken* genaamd is: hoedanige Koningen ſommige alleen tot 18, en wy tot 27 optellen. Welkers op en ondergang wy te gelijk met haare Tronye-beelden uit de oude Penningen opgeſogt, nu beſien willen. Het was dan de Heerſchſugtige Seleukus, die alle voorgaande tuimelingen der Vorſten verduurd, en behalven het Rijk van Syrien en Babylonien, een grootdeel van Aſien van den Berg Taurus af tot Jonien toe vermeeſterd hadde, in den ouderdom van 77 jaaren, noch toelei om Macedonien en Griekenland te gelijk met de gantſche Monarchie te krijgen: doch met dat voornemen den Krijg in Europa tegen Ptolomeus Ceraunes opvattende, die doe in Ma-

ce-

Digitized by Google

De XIII eerste KONINGEN van SYRIEN.

I.

SELEUKUS NICATOR.

II.

ANTIOCHUS SOTER.

IV.

III.

ANTIOCHUS THEOS.

SELEUKUS KALLINICUS.

V.

SELEUKUS CERAUNUS.

VII.

VI.

ANTIOCHUS MAGNUS.

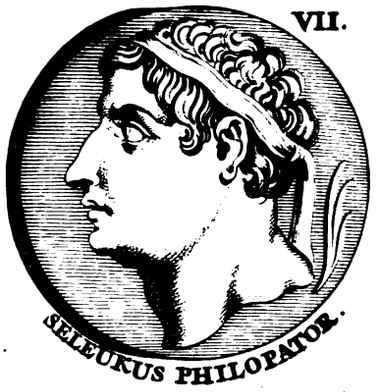
SELEUKUS PHILOPATOR.

VIII.

ANTIOCHUS EPIPHANES.

X.

IX.

ANTIOCHUS EUPATOR.

DEMETRIUS SOTER.

XI.

ALEXANDER EPIPHANES.

XII.

DEMETRIUS NICATOR.

DEMETRIUS REDUX.
of die uit Parten wedergekeert was.

XIII.

ANTIOCHUS THEOS EPIPH. etc.

Digitized by Google

Digitized by Google

cedonien regeerde, wierd hy ſelfs geſlagen, en moeſte midden in ſijn Heerſch-ſugt ondergaan, na dat hy ſeven maanden te vooren over Lyſimachus gezegepraald en dertig jaaren geregeerd had. Gelijk van den ſelven ook getuigd word, dat hy Antigonus overwonnen en gedood heeft; gelijkwe in onſe volgende Tijd-Tafel der Syriſche Stoel-beſitting, uit de bygeſtelde jaaren ſeer welvoegſaam konnen zien: waarom wy de Regeer-tijd der volgende Koningen niet meer noodig agten hier aan te teekenen. Na deſen Seleukus volgde ſijn Soon Antiochus Soter, aan wien Seleukus, Stratonica de Dogter van Demetrius Poliorcetes Koning van Macedonien, ten Houwelijk gaf; welke Seleukus te vooren ſelfs getrouwd had, maar aan deſen Soter over gaf, om dat hyſe ſoo onverſettelijk beminde. Na hem quam ſijn Soon Antiochus Theos aan 't Rijk; welke gewonnen was by deſe Stratonica ſijn Stiefmoeder en getrouwde Vrouwe. Deſen Antiochus getrouwd zijnde met Laodice de Dogter van Ptolomeus Philadelphus, kreeg daar by twee Soonen, namelijk Seleukus Kallinicus, en Antiochus Hierax. Na deſe gaf hem Ptolemeus noch ten Houwelijk ſijn andere Dogter Berenice; om welkers wil Antiochus, Laodice verſtiet: doch gelijk deſe Bloedſchande begaan wierd tot een nader verbinteniſſe, ſoo miſlukte dien aanſlag, en wierd een oorſaak van droevige Oorlogen en Bloedvergietingen. Soo dat ſelfs ook Berenice door de hand van haaren Neef Seleukus Kallinicus omquam. Gelijk Daniel ſeer net te vooren had afgeſchetſt; ſeggende: *Op het einde nu van ſommige jaaren ſullen ſig de Koningen met malkanderen bevrienden: en de Dochter des Konings van het Zuiden ſal komen tot den Koning van het Noorden, om billijke voorwaarden te maaken; doch ſy en ſal de magt des Arms niet behouden, daarom en ſal hy noch ſijnen arm niet beſtaan: maar ſy ſal overgegeven worden, en die haar gebragt hebben, en die haar gegenereerd heeft, en die haar geſterkt heeft in die tijden, &c.* Siet kap. 11. vers 6, 7, 8. Waar mede de Hiſtorie ſeer wel over-een-ſtemd: want als deſe Berenice niet lang in de gunſt van Antiochus bleef, en Laodice weder herſteld wierd; ſoo heeft Seleukus Kallinicus door haare aanhitſing, Berenice ſijn Moeje en Stiefmoeder met haar klein Knaapje, verraderlijk om den hals gebragt, ſoo haaſt ſijn Vader Antiochus ter zielen was. Waar door hem haar Broeder Ptolomeus Evergetes met een Oorlog op 't lijf gonsde, en een groot deel van Syrien ontrukte; ſoo dat hy ſelfs als Koning van dat Rijk de Kroon torſte, en te gelijk Koning van Syrien en Egipten was: 't ſelve ſoo lang inhoudende, tot dat Kallinicus met hulpe van ſijn Broeder Hierax uit Aſien geſteven zijnde, het Rijk van Syrien weder in kreeg, en Vrede met Ptolomeus trof: doch Hierax hier over misnoegd, viel ſijn Broeder op 't lijf, en boende hem ſoo lang Syrien uit; tot dat Hierax van Ptolomeus Soldaten den bek gebroken wierd; en Kallinicus, om dat mogelijk hun onregtvaardigen Broeder-twiſt geen beter verſoeninge ſcheen te paſſen, by ongeval van ſijn Paard, voor dood ter aarden plofte. Terwijlen dan de Nazaten van Seleukus aldus onderling over-hoop lagen, wierd hen het Rijk van Babel ontheven; welkers Gebied Arbaces de Pather aanvaarde; een Man vermaard wegen ſijn dapperheid, regtvaardigheid en weldadigheid tegen ſijn Onderdanen. Ook wierd haar Bythinien afgenomen, dat ſederd van eenen Attalus, een Gunſtgenoot der Romeinen, beheerſcht wierd. Men meend dat onder deſen Kallinicus den Hoogenprieſter Simon geleefd heeft, de Schrijver van het Derde Boek der Machabeen; 't geen ook daarom voor de twee eerſte in orden behoorde te gaan. Gelijk yder dieſe met aandagt tegen malkanderen leeſt, ſal kon-

II. ANTIOCHUS SOTER volgd Seleukus in 't Syriſche Rijk.

III. ANTIOCHUS THEOS komd aan't Syriſche Rijk.

Trouwd twee Dogters van Ptolomeus.

Berenice door Kallinicus vermoord, na de voorſegging van Daniel.

En verdere tuimelingen daar over voorgevallen.

IV. SELEUKUS KALLINICUS.

Hierax en Kallinicus komen beide om.

Arbaces neemd het Rijk van Babel in.

Digitized by Google

V. SELEUKUS CERAUNES volgd Kallinicus in 't Syriſche Rijk.

nen bemerken. Naar Seleukus Kallinicus volgde ſijn Soon Seleukus Ceraunes in 't Rijk; welke tegen de Veld-overſte van Ptolomeus Evergetes in Syrien geoorloogd heeft; doch als hy dagelijks by gebrek van Geld-middelen, ſwak van kragten wierd, en 't Leger niet langer kon op de been houden, is hy van ſijn eigen Hoovelingen door vergift omgekomen. Na hem volgde ſijn Broeder Antiochus Magnus, of de GROOTE bygenaamd, om dat hy veele Oorlogen en Groote daden deed: van welke twee gebroeders Daniel ſpreekt, overleeſt kap. 11: 10-20. Daarwe dan ook ligt ontwaar worden, dat deſen Antiochus Magnus den Egiptenaren en Romeinen, niet alleen is laſtig geweeſt; maar dat ook de Joden, die ſederd de dood van Alexander de Groot tot nu toe, ruim honderd jaaren in een tamelijke ruſt geſeten hadden, mede niet vry en zijn gegaan: want ſtaande den Oorlog tegen Ptolomeus Epiphanes, heeft den Egiptiſchen Krijgs-overſte Scopas Samarien en verſcheide Steden van Judea ingenomen, en de Joden ſeer benaauwd. Doe nu Antiochus Leger, dat van Scopas, by de Jordane geſlagen had; ſoo heeft hy die Steden weder onder ſijn geweld gebragt; en na Jeruſalem trekkende, kogten de Jeruſalemmers ſijn gramſchap met een Brand-ſchatting en een Verbond af; den ſelven heerlijk inhaalende: ſoo datſe veele vryheid en gunſte verkregen, gelijk verhaald word 2 Mach. 3. alwaar Seleukus Philopator de Koning van Aſien, dat is Syrien, den oudſten Soon van Antiochus de Groot, ſeer gepreſen word, over de goeddadigheid van Vſijn ader Antiochus, welk hy ook tegen die van Jeruſalem en den Tempel agtervolgd had; niet tegenſtaande Apollonius de Landvoogd van Seleukus in Cœle-ſyrien en Phœnicien ſeer gedraafd had, om door loosheid van eenen Simon een Benjamiter, die wel een Overſte des Tempels, doch een geſlagen Vyand van Onias d'Hooge-prieſter was, hem daar van af te wenden. In het beſtoken van Ptolomeus Philopator is Antiochus vry minder voorſpoedig geweeſt; wordende van hem overwonnen en tot Vrede gedwongen, als te zien is 3 Mach. 1: 1-7. Na deſen ſijn dood, vergat Antiochus ſijn Eed en Trouw, en ſogt wederom een Oorlog tegens ſijn Soon Ptolomeus Epiphanes te berokkenen; dien hy geveinsdelijk ſijn Dogter Cleopatra gaf, op dat hy hem verſchalkte. Doch Epiphanes van ſijn Vader de Romeinſche Mogendheid aanbevolen zijnde, is hy ook genoegſaam van haar beſchermd geworden: ſulks dat Antiochus ſig nu niet alleen met Egipten, maar ook met de Romeinen in een ſwaaren Oorlog bedraaid vond: gelijk hy noch van haar overwonnen, en uit het beſte deel ſijns Rijks, namelijk van Jonien af, tot aan den Berg Taurus, uitgeſchopt en tot Vrede gedwongen wierd: gevende tot oorkonde en pand van dien, ſijne Soonen tot Gijſelaars; onder welken ook Antiochus Epiphanes was; by Daniel mogelijk daarom den *Ver-agten* genoemd; dewijl hy van daar als een Schelm weg liep; alswe aanſtonds nader ſullen ontwaar worden, wanneer hy ſijn beurt tot de Koninglijke Stoel-bezitting van Syrien ſal krijgen. Na dat deſe ſtormbui Antiochus de Groote over 't hoofd gewaaid was, ondernam hy om ſijn ſchade te verſetten, den Tempel van Belus in Syrien te berooven; doch hy wierd van het Volk dat in meenigte toeliep om den ſelven te redden, den hals gebroken; en ſijn Soon Seleukus Philopator, anders ook Soter genaamd, volgde hem in 't Rijk, die niets byſonders uit-regte, als ſijn Volk on-ophoudelijk te ſchatten en te ſcheeren: onder welke belaſtingen den Joodſchen buidel ook niet weinig uitgeklopt wierd. Maar als deſe niet rijklijk genoeg betaalden, poogde hy ſulken karigheid met het berooven van den Tempel te Jeruſalem, door ſijn Rentmeeſter Heliodorus,

VI. ANTIOCHUS MAGNUS regeerd als Koning in Syrien.

Komd na Jeruſalem en word met een Brandſchatting gepaid.

Antiochus Magnus is tegen Ptolomeus Philopator ongelukkig

Vind ſig ook naderhand met de Romeinen in Oorlog bedraaid.

Dan. 11: vers 21.

VII. SELEUKUS PHILOPATOR. komd aan't Rijk, en voerd niets uit dan ſchattingen te vorderen.

te

Digitized by Google

te vergoeden, als te zien is 2 Mach. 3: 3. Van welken Heliodorus hy noch ſelfs uit vleiſugt tot ſijn Broeder Antiochus Epiphanes, die uit ſijn Gijſelinge van Roomen vlugte, door een liſtige trek en ſonder Toorn of Oorlog wierd omgebragt. Hoedanig het ſelve ſeer net van Daniel voorſeid was op het 20. vers van ſijn elfde kapittel. Dus quam dan na deſen den gemelden Antiochus Epiphanes, door behendigheid in ſijn Broeders plaatſe; zijnde de vierde van dien Naam; bygenaamd EPIPHANES, dat is den *Doorlugtigen*, of den *Verſchenen*; ook wel van andere EPIMANES, dat is den *Onſinnigen* genoemd; 't geen waarlijk veel beter op de overgroote wreed-aardigheid van dit ſchrik-dier ſchijnd te paſſen. Anderſinds vindmen van hem voorſeid, dat hy door vlei-ingen, en onder de ſchijn-titel van Beſcherm-heer buiten regt aan 't Rijk gekomen is, Dan. 11: 21. Zijnde deſen dien kleinen Hoorn, die ſtijf van aangeſigte en raadſelen verſtaande, is Groot geworden, Dan. 8: 9, 23, 24. En dewijl deſen Antiochus voornamelijk onder de Syriſche Koningen, ten aanſien van de benaauwde dagen der Joodſche Kerk onder ſijn Regeeringe, voorkomd; daarom hebben wy hier vooren ſijn woeden onder 't Jodendom, uit Joſephus en de Boeken der Machabeen breed genoeg aangeteekend, alswe ſpraaken van de Sabbattiſche Leſing der Wet, die deſen Vervolger het Volk Gods verbood, en hare Wet-boeken deed verbranden. Reſt dan hier alleen, om de reeks deſer Koningen on-afgebroken vol te houden, den op en ondergang ſijner Regeering en Oorlogen, tot den rigtdraad onſer reden met weinig woorden aan te hegten. Soo haaſt dan Antiochus Epiphanes als Koning in 't Rijk van Syrien meende pal te ſtaan; ondernam hy uit loosheid niet met allen tegen de Romeinen, om dat hy hare magt meende wel te kennen; doch hy trok tegen Egipten op, onder voorwendſel van de Voogdieſchap, die hem over Ptolomeus Philometor, de Soon van ſijn Suſter Cleopatra by Ptolomeus Epiphanes gewonnen, toe quam, te aanvaarden. Hier op verſloeg hy d'Overſte van Egipten met de Voogdieſchaphebbers van Ptolomeus Philometor, en ſmeet als Voogd ſijn Krijgs-bezetting binnen Memphis en andere Steden van Egipten; tot dat de Egiptenaars naderhand, als Philometor wat meerder jaaren telde, deſelve daar uit bonsden. 't Gene gemeenlijk voor de eerſte Togt van Antiochus in Egipten gehouden word. Deſe dan voor de tweede-maal hervattende, kon Philometor hem van wegen ſijn verraderſe Vorſten niet wederſtaan; ſoo dat hy met hem moeſt Vrede maaken; die, om datſe wederzijds geveinsdelijk geſchiede, eer lang in een bloedigen Oorlog omkeerde. Hoedanigen tweeden Togt Daniel aanteekend, kapit. 11: vers 25 - 28. vergeleken met de Hiſtorie 2 Mach. aan 't 5. en 6. kapittel. Antiochus nu rijkelijk met den roof geladen uit Egipten wederkeerende, verkogt hy aan Jaſon, dat is Jeſus de Broeder van Onias, het Joodſche Hooge-prieſterſchap voor een goede ſomme Gelds. Daar op nam hy gelegentheid om na Jeruſalem te komen, en den Tempel te berooven, gelijk hy waarlijk deed. Te welker tijd nu ook Jaſon om ſijnent wil veelerhande Heidenſche Ceremonien invoerde, en veele menſchen dood ſloeg. Jaſon ontrent drie jaaren Hooge-prieſter geweeſt zijnde, wierd van ſijn jongſten Broeder, eerſt Onias daar na Menelaus genoemd, uit ſijn ampt geſtooten, die Balling in Arabien geworden zijnde, aldaar is omgekomen. Deſe Menelaus was tien jaaren Hooge-prieſter, en bragt te weeg dat ſijn oudſte Broeder Onias, terwijl hy afweſig was, omquam. Hy ſelve wierd ook naderhand van deſen Antiochus Soon, wiens wreedheid hy nu dus ſchelms onderſteunde, den hals gebroken, 2 Mach. 13: 4. &c. 't welk het einde was van die twee Hooge-prieſters, die Moordenaars en Metgeſellen der Heidenen geworden waaren. Twee jaar na

VIII. ANTIOCHUS EPIPHANES komd in ſijn Broeders plaats.

Wie deſen Antiochus was, volgens Daniel.

Siet van deſe Antiochus onmenſchelijke handelingen het voorgaande Hoofdſtuk.

Antiochus trekt na Egipten onder ſchijn van de Voogdieſchap over Philometor.

Dan. 11: 22, 25.

Philometor maakt met Antiochus Epiphanes Vrede.

Antiochus verkoopt het Hooge prieſterſchap aan Jaſon.

Jaſon en Onias komen om.

Digitized by Google

deſen deed Antiochus een derde Togt na Egipten tegens Philometor; die ook den Joden vry erger dan de voorige op 't lijf quam: want overmids Philometor de Romeinen aan ſijn zijde gelokt hadde, vond Antiochus hem fluks beloopen van Popilius Lænas, die hem uit naam des Roomſchen Raads gelaſte aanſtonds Egipten te ruimen; doch hy dobbelzinnig antwoord gevende, ſchreef Popilius een kring op de grond daar Antiochus ſtond, met beding niet buiten dien omtrek te ſtappen, ſonder Ja of Neen te ſeggen, of ſig den Roomeinſchen Oorlog te getrooſten. Waar op Antiochus bevreeſt wordende, beloofde te gehoorſamen. Dus heeft hy dan uit Egipten te rug trekkende, ſijn Toorn tegen het Heilig Verbond gekeerd, dat is tegen Jeruſalem; gelijk Daniel van deſen derden Togt (in welke hy veel grooter wreedheid tegen 't Volk Gods ſou oeffenen dan te vooren) gepropheteerd had, kap. 11: 29, 30. Gelijk hy dan ook onder de Tweedragt der Joden en hulpe veeler afvallige Hebreen, Jeruſalem bedriegelijk innam, den Tempel beroofde, den Altaar ontheiligde, en onmenſchelijke wreedheden pleegde; hoedanige wy hier vooren ruim genoeg aangeteekend en afgebeeld hebben. In welke overval ook het Weekelijk leſen der Goddelijke Wet, en het gedurig Offer in den Tempel, ontrent drie jaaren en ſes maanden heeft opgehouden. Na welke tijd ſig Matthatias, en na hem voornamelijk ſijn Soon Judas Machabæus de Joodſche ſaaken heeft begonnen ter herten te nemen; ſlaande Appolonius de Veld-overſte van Antiochus, en Jeruſalem wederom bemagtigd hebbende, herſtelde hy den Tempel; alswe daar te gelijk met het rampzalig einde van deſen Bloeddorſtigen menſche genoeg gezien hebben. Alle hoedanige voorvallen van voorname Godgeleerde worden aangemerkt, als nadrukkelijke voorbeelden van de vervolgingen en herſtellingen die de Kerke Gods onder het Nieuwe Teſtament ſoude te wagten hebben. Gelijkwe dan ook tot hier toe hebben uitgeſteld, den Mannelijken yver die Judas Machabeus getoond heeft ontrent de herſtelling des Tempels, en het reinigen van den Altaar, die de wreede Antiochus Epiphanes door het Afgodiſche Beeld van Jupiter ontheiligd had, breed uit te haalen; om datwe voor hadden deſelve hier ſtukwijs in deſe Printverbeelding af te ſchetſen; en over de reſt alleen te vermanen, datmen ſijn gantſche uitvoering aan 't vierde kapittel van 't eerſte Boek der Machabeen ordentlijk naleſen kan. Dus is dan op Antiochus Epiphanes gevolgd zijn Soon Antiochus Eupator; die 'tgantſch korte maakte: hy trok wel op om Judas Machabeus te bekrijgen, maar hy wierd verhinderd door eenen Philippus die hem opgevoed had, en heimelijk ſogt het Rijk te ondraajen: ſulks dat hy met de Joden een bedriegelijken Vrede maakte. Hy onderwijlen met ſijn Krijgs-overſte Lyſias te Antiochien zijnde, quam Demetrius, de Soon van Seleukus Philopator uit ſijn Gijſeling van Roomen gevlugt, en nam het Rijk in, en hielp Antiochus Eupator van kant, 1 Mach. 7: 1. Na deſen quam Demetrius Soter aan de Regeering, die de Joden groote overlaſt deed, gelijk te zien is 1 Mach. kap. 7. 9. 10. Haar plagende en benauwende; tot dat hy eindelijk van Alexander Epiphanes, de Soon van Antiochus Epiphanes, overwonnen en gedood is, 1 Mach. 10: 50. En wierd in het tweede jaar van deſen Demetrius Soter, Judas Machabeus verſlagen, in wiens plaatſe ſijn Broeder Jonathan met gemeene toeſtemming des Volks aangenomen wierd, 1 Mach. 9: 10, 31. Hy ſtelde ook eenen Alcimus tot Hooge-prieſter, in de plaatſe van den overleden Onias of Menelaus; buiten twijffel van hem gevorderd, om dat hy een Goddeloos menſch en een geſlagen Vyand der Joodſche Kerke was, 1 Mach. 7: 9. en 2 Mach. 14: 13. En gelijk deſen ſijnen Prieſter uit ſijn ei-

Antiochus door Popilius Lænas vertſaagd.

Antiochus Epiphanes onverrigt uit Egipten komende wreekt hem aan Jeruſalem.

IX. ANTIOCHUS EUPATOR volgd ſijn Vader Epiphanes in 't Syriſche Rijk.

X. DEMETRIUS SOTER komd aan 't Rijk in Eupators plaatſe.

Judas Machabeus verſlagen.

Alcimus tot Hooge-prieſter geſteld.

Digitized by Google

Digitized by Google

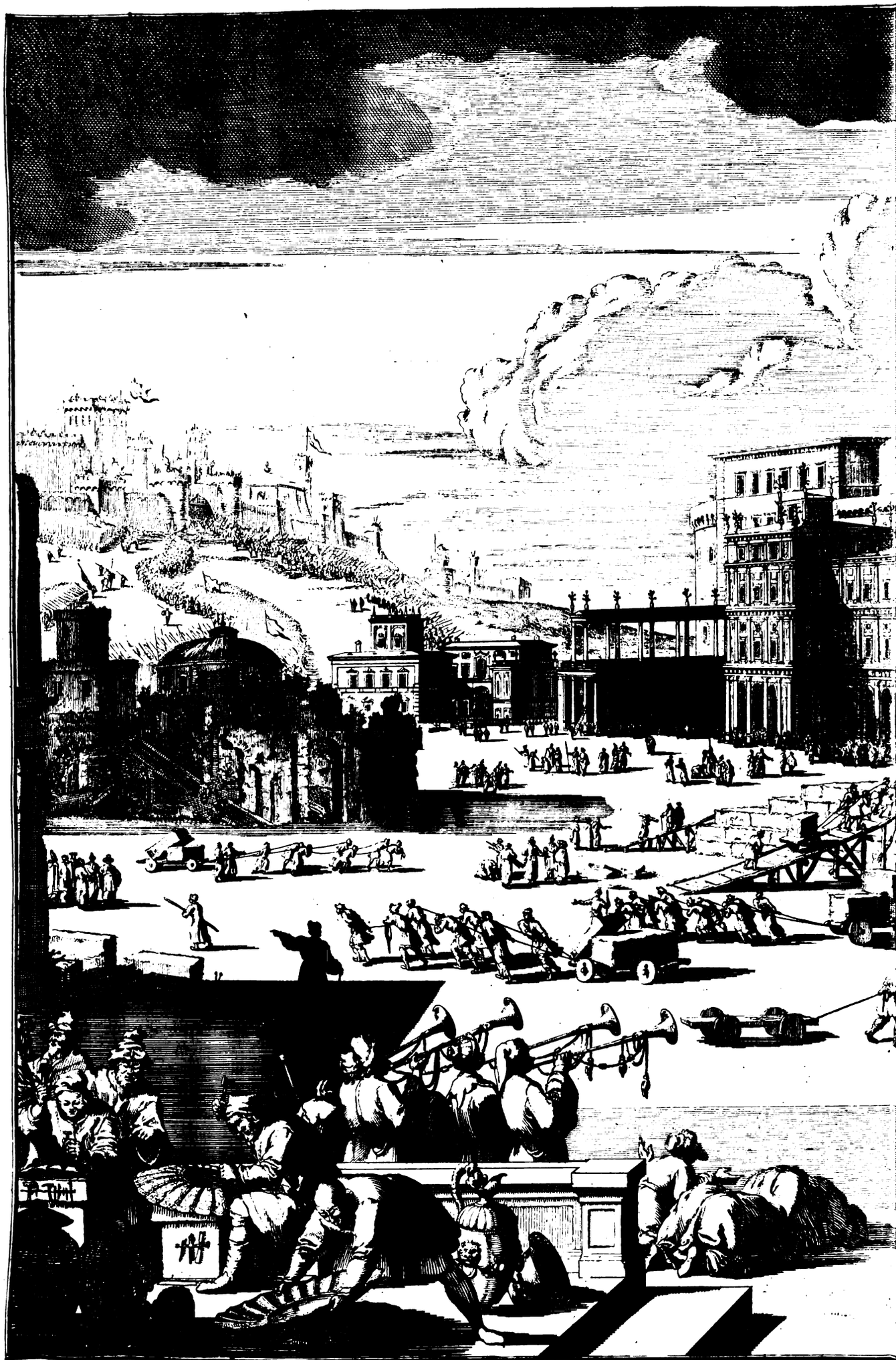

Judas Machabeus herſteld den Tempel met den Brand-Altaa

Digitized by Google

Altar, die Antiochus Epiphanes ontheiligd hadde. *1 Mach. 4:38.*

Digitized by Google

Digitized by Google

eigen wrevel belaſte den Muur van het binnenſte Voorhof des Tempels neer te bonſen; ſoo is hy ook van God met ſulk een ſchielijke beroerte in ſijn lichaam aangevallen, dat hy trooſteloos ſijn ziel uit-aamde, na dat hy vier jaar het Prieſter-ampt dus onwaardig bediend had, 1 Mach. 9: 54, 56. Na wiens dood verhaald word, dat het Prieſterſchap ſeven jaaren ledig geſtaan heeft. En alhoewel Joſephus ſegd, dat het gemeene Volk der Joden, het Hooge-prieſterſchap doe ter tijd aan Judas Machabeus opgedragen heeft, en dat hy ſulks ook drie jaaren ſoude behouden hebben; ſoo ſchijnd het nochtans uit 1 Mach. 9: 18, 54. te blijken, dat de Prieſter Alcimus noch na Judas Machabeus geleefd heeft, en derhalven in ſijn plaatſe niet en heeft konnen volgen. Doch men wil het ſoo verklaren, dat Judas het aangeboden Prieſterſchap in die tijd wel niet en verwierp, maar alleen ophield tot dat'er een ander mogt verkoren worden: gelijk hy ook door de dagelijkſe beroerten en Oorlogen verhinderd het ſelve te konnen ofte te willen bedienen, ofte uitvoeriglijk aannemen; ſig vernoegende de ſaake van Gods Volks met den Krijg te hand-haven. Haar alſinds ſoekende te redden, gelijk ook blijkt uit het verbond dat hy na het vierde jaar ſijner beſtuuring, met de Romeinen maakte: als Juſtinus en het eerſte Boek der Machabeen kap. 8. verhaalen. Alwaar gemelde Hiſtorie-Schrijver aanteekend, dat de Joden onder Demetrius Soter, de Koning van Syrien afvielen, en de bondgenootſchappie der Romeinen aanſogten: en datſe ook de eerſte waaren, welke onder alle de Ooſterſche Volken, haar verwaarloosde vryheid wederkregen, om dat de Romeinen doe ter tijd geheel mild waaren in het weg-ſchenken van andere luiden goederen. Judas Machabeus ſig dan ſes jaaren Held-haftig en vroom voor het Jodendom en de Vaderlijke Godsdienſt in de Bres geſteld hebbende, vegt eilaas ten laatſten eenmaal ongelukkig tegen Bacchides, de Veld-overſte van Demetrius Soter, en word geſlagen, 1 Mach. 9: 18. Gelijkwe ſoo even geſeid hebben, en in onſe Tijd-Taſel der Syriſche Koningen op ſijn plaats aanwijſen. En gelijk dit het eerſte voorval is geweeſt dat het Jodendom met de Romeinen door verbonden hebben gemeenſchap gekregen, en van haar in 't Oude Teſtament gerept werd; ſoo merken veele Schrijvers daar over aan, dat God deſe handeling niet en heeft gezegend; alsmen uit de dood van Judas Machabeus, ſoo kort daar op gevolgd, eenigſinds ſou mogen alſoo beſluiten: even als of de Goddelijke magt daar door ſijn Volk hadde willen leeren, dat de benauwde Kerk haar nooit en moeſt verlaten op menſchen, en veel min noch op de Heidenen, die God niet en kenden noch en dienden, maar alleen op hem, die haar tot ſijn Volk ondertrouwd had, en nu door uitheemſche verbonden afweken en overſpelig wierden. Gelijk ook ſederd die tijd de Mogendheid der Romeinen over Syrien en Paleſtinen ſoodanig aangewaſſen is, dat het gantſche Koningrijk en de Republijk der Hebreen, van haar eindelijk geheel is te niete gedaan. Na Demetrius Soter volgde Alexander Epiphanes in 't Syriſche Rijk; die van ſommige Alexander Bala en ook Theopater en Evergetes genoemd word; en gehouden wierd voor de Soon van Antiochus Epiphanes, 1 Mach. 10: 1. Deſe trouwde met Cleopatra de Dogter van Ptolomeus Philometor de Koning van Egipten: welke Vrouw als hyſe ontrent vier jaaren beſeten hadde, van haar Vader hem weder afgenomen, en aan Demetrius Nicator gegeven wierd; die een Soon was van Demetrius Soter, welke uit Creta gekomen was: en onder ſchijn van Alexander te helpen, trok Ptolomeus met een groot Leger Syrien in en bemagtigde het ſelve. Ook maakte hy met Demetrius een verbond, hem gevende ſijn Dochter Cleopatra, Alexanders Vrouw, op dat Alexander alſoo met een dobbele

Dat Judas Machabeus niet waarſchijnelijk het Prieſterdom bediend heeft.

Waarneming van Juſtinus.

Joden ſchijnen onder Judas Machabeus d'eerſte gemeenſchap met de Romeinen gekregen te hebben.

XI. ALEXANDER EPIPHANES volgd Demetrius Soter in 't Syriſche Rijk.

Word van ſijn Vrouw beroofd.

Digitized by Google

slag te gelijk van sijn Rijk en Vrouw soude beroofd zijn. By welke rampspoed het noch niet en bleef: want Alexander als verwonneling na Arabien vlugtende, wierd het hoofd afgeslagen, en aan Ptolomeus toegesonden, 1 Mach. 10. en 11: 17. Naar hoedanigen Schrik-geschenk Ptolomeus slegts drie dagen leefde: en welkers ontrouw en dood ook noch met het Bloed sijner beste besettelingen door de regtvaardige wrake Gods bezegeld wierd. Men vind ook aangeteekend, dat wanneer gemelde Alexander Epiphanes met Cleopatra Trouwde, dat Jonathan Machabeus, dat Koninglijke Trouw-maal heeft by-gewoond, 1 Mach. 10: 60. Gelijk de selve Koning hem ook Hooge-priester maakte, na dat hy agt jaaren een Vorst der Joden geweest was, 1 Mach. 10: 20. 't Geen hy scheen te doen, op dat hy hem van Demetrius Nicator aftroonen en aan sijn zijde lokken sou: invoegen desen Jonathan den eersten schijnd geweest te zijn, die sederd de Babylonische gevangenschap, te gelijk Vorst en Hooge-priester is geweest; schoon het sommige uit Josephus ook aan Judas Machabeus voor desen willen gegeven hebben: doch gantsch onseker, alswe terstond seiden. Want het en blijkt nergens dat deselve Judas het Priester-ampt bediend heeft; gelijk het tegendeel van Jonathan klaar genoeg verhaald word, 1 Mach. 10: 20, 21. als die het selve op het Loofhutten-Feest heeft waargenomen. Ook is onder Jonathan, de Joodse Eigen-wettigheid of Selfsregeering, die Antiochus Epiphanes onder de voet getrapt hadde, volkomen hersteld geworden. Hier by quam noch dat Jonathan niet alleen dus ver van Alexander Epiphanes gevorderd was; maar dat hy ook daar-en-boven met seer groote beloften onderschraagd wierd van Demetrius Soter, die doe het Rijk van Syrien in handen had, by aldien hy sijn zijde kiesen wou, 1 Mach. 10: 3. Gelijk hy ook daar na, als Demetrius Nicator, de Soon van Demetrius Soter, het Rijk wederom alleen bezat, de *Autonomie* of Selfs-heersching der Joden, niet alleen goed-gekeurd en bevestigd, maar die ook met grooter vry-igheden en vermogen beschonken heeft; gevende aan Jonathan drie Gerigts-banken, en schold haar den jaarlijksen Tribuit quijt, 1 Mach. 11: 28, 33, 34. Ook ligte hy de besettelingen uit de Burgt van Jerusalem. Hoedanige voorregten en weldaden Jonathan ook verkregen heeft van den volgenden Koning Antiochus Theos of Entheos, de Soon van Alexander Epiphanes, en van Triphon sijn Bescherm-heer, 1 Mach. 11: 53, 56. die sommige stellen als of hy eenige tijd alleen of met desen Antiochus te gelijk als Koning geregeerd heeft, alswe aanstonds sullen hooren. En op dat Jonathan het Joodsche Land-bestuur te ligtvoeriger sou konnen in stand houden en beschermen; vernieuwde hy het verbond met de Romeinen en Lacedemoniers, uit sijnen naam als Hooge-priester, en den Raad des Volks, en der Priesteren, en des Gemeenen Joodschen Volks, 1 Mach. 12: 6. Soo dat de Politie en Burger-staat der Joden volkomen onder hem hersteld scheen; schoonse meer na een Volk-heersching of Adel-regeering, dan na een Koningrijk geleek: alhoewelmen niet en kan ontkennen, dat deselve naderhand wederom geheel na een Koninglijke beheersching heeft beginnen te sweemen. Want gelijk de voorgemelde vryheid niet alleen duurde en tamelijk toe nam tot onder Simon de Broeder van Jonathan, 1 Mach. 13: 36. 4: 20, 28. alsoo begon ook de magt en het aansien onder Simon dagelijks hooger op te stijgen: gelijkmen uit sommige blijken kan ontwaar worden. Want men begon selfs in de opentlijke Handschriften, en Koophandelingen de jaaren te reekenen; *Na het eerste (en tweede &c.) jaar dat Simon de Groote Hooge-priester was, ende Veld-overste en Leidsman der Joden*, 1 Mach. 13: 42. Gelijk ook in 't volgende kapittel van hem ge-

Alexander vlugt na Arabien en verliest sijn hoofd.

Jonathan de Machabeer te gelijk Vorst en Hooge-priester.

Alexander Epiphanes is de Joden seer gunstig.

XII. DEMETRIUS NICATOR.

XIII. ANTIOCHUS THEOS regeerd als Koning in Syrien.

Jonathan vernieuwd het verbond met de Romeinen.

Wat gedaante de Joodse Republijk te deser tijd had.

De Joodse Regeering krijgd onder Simon wederom de schijn van een Koninglijke Regeering.

Digitized by Google

Digitized by Google

De XIV laatste KONINGEN van SYRIEN.

XIV

TRYPHON.

XV

ANTIOCHUS EVERGETES of SIDETES.

XVII

desc van syn Moeder Cleopatra omgebragt, wort niet op de Penningen gevonden.

SELEUKUS de VYFDE oudste Soon van DEMETRIUS NICATOR en CLEOPATRA.

XVI

ALEXANDER ZEBINNA.

XVIII

ANTIOCHUS EPIPHANES of GRYPHUS.

XX

SELEUKUS EPIPHANES NICATOR.

XIX

ANTIOCHUS PHILOPATOR of CYZICENUS.

XXI

ANTIOCHUS EUSEBES PHILOPATOR.

XXIII

PHILIPPUS EPIPHANES PHILADELPHUS.

XXII

ANTIOCHUS EPIPHANES PHILADELPHUS of DYDIMUS.

XXIV

DEMETRIUS PHILOMETOR EVERGETES KALLINIKUS.

XXVI

TIGRANES Koning van ARMENIE.

XXV

ANTIOCHUS EPIPHANES DIONYSUS.

XXVII

ANTIOCHUS ASIATICUS ook COMMAGENUS genoemt.

Digitized by Google

geſeid word, dat hy door het eenparig toeſtemmen der Joden en der Prieſteren geſteld was, tot Overſte des Volks en Hooge-prieſter, en tot Veld-Overſte, vers 42, 47. Soo dat hy alſoo het Opper-gebied over de Kerk en 't Burgerbeſtuur gehad heeft: onder welke de magt der Joden ook ſoo heeft toegenomen, datſe het Jok der dienſtbaarheid van haaren hals hebben afgeſchud, 1 Mach. 13: 41. En nu vervuld hebben geſien, 't gene Eſaias over haar Propheteerende, voorſeid had: *Maakt u los van de Banden uwes hals, gy gevangene Dochter Zions.* Jeſ. 52: 2. En of ſchoon den ſtaat der Joodſche Republijk onder Hirkanus, Simons Soon, door de belegering van Antiochus Sidetes de vijftiende Koning van Syrien, een ſwaare krak kreeg; ſoo heeft nochtans Hirkanus dien overval ſoodanig afgekeerd, dat hy de Landpalen van Judea wijd en breed heeft uitgebreid; ſulks dat de magt der Joden naar gemelden Antiochus Sidetes, ſoo groot was, datſe na deſen geenen Koning der Macedoniers meer verdragen wilden; en Syrien ſelfs op haar eigen regeering, lange en dikwil met Oorlogen hebben onveil gemaakt: gelijkmen by Juſtinus vind aangeteekend in 't eerſte Hooftſtuk van ſijn XXXVI Boek. Soo is dan Demetrius Nicator op Demetrius Soter gevolgd; die ontrent agt jaaren, of als ſommige willen eigentlijk maar twee jaaren geregeerd heeft. Daar tuſſchen by doende, drie jaaren van Antiochus Theos, de Soone van Alexander Epiphanes, die van ſijn Overſten Tryphon wierd Koning gemaakt, 1 Machab. 11: 39. maar daar na van hem gedood is, 1 Mach. 12: 30. en kap. 13: 31, 32. Invoegen Tryphon ſelve drie jaar geregeerd heeft, tot hy ook omquam. Demetrius Nicator onder wijlen naar Meden trekkende, op dat hy ſig van hulp-troepen tegen Tryphon voorſag, ofte miſſchien om Arſaces te beoorlogen, als Joſephus verhaald; ſoo is hy van Arſaces gevangen genomen, 1 Mach. 14: 1. Doch na de dood van Antiochus Sidetes ſijn Broeder, die middelerwijl ontrent negen jaaren regeerde, wierd hy van Arſaces ontſlagen: en quam wederom aan ſijn Rijk, dat hy naar veeler meening noch vier jaaren beheerſchte. Na welke tijd hy om ſijn quade nukken in den haat geraakt, van Alexander Zebinna, de Soon van ſijn Broeder Sidetes overwonnen, en in den Tempel van Tyrus, daar hy meende veilig te zijn, den bek gebroken wierd. Gelijk ook Jonathan Machabeus met ſijn twee Soonen onder deſen Demetrius Nicator, van Tryphon verraderlijk gedood zijn, 1 Mach. 12. 13. kap. In wiens plaatſe ſijn Broeder Simon quam, die een verbond met Demetrius aanging, 1 Mach. 13: 36. regeerende agt jaar; tot dat hy ook wierd omgebragt van Ptolomeus ſijn Schoon-ſoon, dien hy tot een Overſte van Jericho geſteld had, 1 Mach. 16: 11. Na dat Demetrius van Arſaces ontſlaakt was, is Antiochus Sidetes, die het Rijk bezat geduurende Demetrius gevangenſchap, van Tryphon daar uitgebonſt en overwonnen, 1 Mach. 15: 1, 25. In welke Krijg hy een doortogt van den Hoogen-prieſter Simon kreeg; maar hoedanigen weldaad hy naderhand door ſijn Veld-overſten Cendebæus, ſeer ondankbaarlijk heeft ſoeken te vergelden: doch hy is van Johannes Hirkanus en Judas, beide Soonen van Simon, verſlagen, 1 Mach. 16: 1. Na de dood van Simon, maakte Antiochus Vrede met Hirkanus; en ſtreed met Arſaces die hem overwon en doode; waar door ſijn Broeder Demetrius Nicator weder aan ſijn Rijk quam, als boven verhaald is. En gelijk in het derde jaar van Antiochus Sidetes, Simon Machabeus gedood is; alſoo eindigd ook het eerſte Boek der Machabeen met den ſelven: 't geenmen uit Joſephus aan 't 15 kapittel van ſijn XIII Boek der Joodſche Oudheden, vervolgen kan. Dus is dan de bovengenoemde Johannes Hirkanus, ſijn Vader Simon gevolgd; die ook ſijn dood niet ongewroken liet; regee-

Hirkanus breid het geſag der Joden wijd en zijd uit.

XIV. De Veldoverſte TRYPHON heeft ſelfs eenige tijd als Koning geheerſcht.

XV. ANTIOCHUS SIDETES regeerd.

Demetrius Nicator van Alexander Zebinna gedood.

Einde van het eerſte Boek der Machabeen

Digitized by Google

Hirkanus van Antiochus Sidetes binnen Jeruſalem belegerd verſoekt ſtilſtand op 't Loofhutten-Feeſt.

geerende ontrent 31 jaaren. In welkers aanvang hy van Antiochus Sidetes binnen Jeruſalem belegerd wierd: onder welke tijd als de Joden het Loofhutten-Feeſt ſouden houden, Hirkanus ſoo lang ſtilſtand van Wapenen aan Antiochus verſogt; die hem het ſelve niet alleen vergunde, maar daar beneffens ook een Stier met vergulde Hoornen tot een Offerhande aan de belegerde ſond. Hoedanigen geſchenk gelegentheid gaf, dat Hirkanus met Antiochus Vrede maakte, de belegering opbrak en den Parthen ging beſpringen, daar hy ſneuvelde. Waar op Hirkanus na Syrien trok, innemende ſommige Steden, en onder die ook Sichem en Samaria, welke Stadt, en Tempel op 't gebergte van Gerazim, hy ſloopte, en te gelijk de Edomiten bemagtigde: haar ſoo ver onder de Joodſche Wetten brengende, datſe de Beſnijdenis en de meeſte van hare Ceremonien aannamen. Waar door het dan ook eerſtelijk bygekomen is, dat de Edomiten met den Joden vereenigd, en den naam van Joden gekregen hebben: uit welk niet lang daar na het geſlagte van Herodes is opgeſtaan. Soo datmen deſe beſitting of Erffenis Edoms, aanmerken kan als een omſtandig voorval en voorgaande Teeken van het aan-naderende Rijk des Meſſias, tegen welke de magtige Steden noch Rijken niet en ſouden konnen ſtaan: gelijk eenige Godgeleerde ſeer wel uit de Prophetie van Bileam meenen te beſluiten, als hy Num. 24: 18, 19. ſeid: *Ende Edom ſal een Erffelijke beſittinge zijn; ende Seir ſal ſijne Vyanden een Erffelijke beſittinge zijn: doch Iſrael ſal kragt doen. En dan ſalder een uit Jakob heerſchen, en hy ſal d'overige uit de Steden ombrengen.* Waar uit wy ontwaar worden, dat Edom in deſe tijd met ſijne Soonen, die nooit Een-Volk met de Soonen Jakobs wilden zijn, nu Een-Volk met haar ſouden worden, in het laatſte der tijden; als uit de Prophetie van Amos kap. 9: 12. kan afgenomen worden: 't gene ons dan ook de oogen opend om te zien en te verſtaan, waarom Jeſaias en Malachias, dat ſelve Iſrael, dat Chriſtus gekruiſt heeft, en daar na hartnekkig het Euangelium met het Koningrijk der Hemelen verworpen hebben, EDOM genoemd hebben: namelijk om dat ter tijd als deſe dingen geſchieden, de Iſraeliten en Edomiten Een-Volk waaren, die beide onder eenen Koning, namelijk Herodes ſtonden, welke uit Edom geſproten was. Voegd'er by dat dit geſlagte Iſraels, ook de onheilige voetſtappen Eſaus nawandelden: Chriſtus den Meſſias niet willende erkennen voor haaren Koning, noch de Erffenis van 't Rijk der Hemelen hooger agten dan het Aardſche; ſchoon dat hun ook het Euangelium eerſt verkondigd wierd, om datſe Kinderen der Propheten en der Belofte waaren. Sulks dat hen dan ook niet alleen regtvaardig den naam Iſrael hier door als ontſeid ſchijnd, maar ook het Koningrijk der Hemelen ontnomen, en aan andere gegeven is, op dat de laatſte de eerſte wierden, in de gelijkenis van Jakob, die voor ſijn ouder Broeder Eſau, het regt der Eerſtgeboorte heeft weg-geſleept, Heb. 12: 16. Maar om weder tot de Rijks-bezitting der Syriſche Koningen te komen, ſoo iſt gebeurd; dat wanneer de meergemelde Demetrius Nicator van Alexander Zebinna, de Soon van den Syriſchen Koning Antiochus Sidetes verſlagen was; ſoo heeft Antiochus Gryphus, de ſoon van Demetrius, gemelde Zebinna ook in een ſlag overwonnen en gedood, na dat hy ontrent twee jaaren als Koning van Syrien geregeerd had; waar door het Rijk aan Gryphus quam. Wanneer nu ſijne Moeder Cleopatra, die te vooren haar eigen Man Demetrius verraden, en haar andere ſoon Seleukus vergeven had; toe-lei om ook deſen Gryphus op deſelve wijs van kant te helpen; deed hy haar dat ſelve toebereidſel, ſelfs indrinken, tot een ſtraf-belooning haarder trouwloosheid. Welken Seleukus by ſommige

De Edomiten wanneer Jódegenoten geworden.

Hoedanig een voorteeken ſulks was.

En dat volgens de Prophetie van Bileam.

De later Joden die Chriſtus gekruiſt hebben waarom van de Propheten EDOM genoemd.

Jeſ. 34: 6. 63: 1, 2. Mal. 1: 3. 4: 5.

Toepaſſing op d'eerſte geboorte van Eſau die aan Jakob quam.

XVI. ALEXANDER ZEBINNA Koning van Syrien.

SELEUKUS de V. als de XVII Koning overgeſlagen.

XVIII. ANTIOCHUS GRYPHUS komd aan't Syriſe Rijk.

mige ſonder eenige by-naam, als de XVII Koning van Syrien aanteekenen, doch van geen of weinig regeering; gelijkwe ook ſijn Tronie-beeld op de Penningen niet en vinden. Gryphus nu in 't Rijk beveſtigd zijnde, ſtond Antiochus Cyzicenus, ſijn halve Broeder, die Cleopatra by Antiochus Sidetes gewonnen hadde, tegens hem op: (want Cleopatra heeft twee Broeders ten Manne gehad; namelijk Demetrius Nicator, en de genoemde Sidetes, uit welken ſy Gryphus gebaard had:) Sulks dat hy grootelijks verhinderd wierd yts tegen de Joden te ondernemen. Doch deſe Broeders met malkander overhoop liggende, is Gryphus ſtaande die beroerten, van Herodianus om-hals gebragt. Men teekend ook over deſe tijden aan, dat'er nu onder de Joden eenige verdeeldheden en Secten begonden d'Ooren op te ſteken; waar vanmen te vooren niets gehoord had, vermids ſig de Schriftgeleerde tot noch toe onverdeeld gehouden hadden. Gelijkmen ook geenerhande verſchillige gevoelens of Ketterien onder de Joden heeft zien voortkomen, ſoo lang d'onfeilbare Propheten en Godſpraaken in de Kerk ſtand hielden: maar als die hebben begonnen op te houden, zijn daar vele Twiſt-vragen, en uit die, Secten en verdeelde gevoelens op de baan gekomen; om datmen nu niet meer over deſelve den Propheten kon raadvragen; gelijk de Heer Cunæus ſeer wel heeft aangemerkt. Onder deſe Secten worden ons voornamelijk genoemd, die der Phariſeen, Sadduceen en Eſſeen; van welke de eerſte ſoort wel de ſchranderſte en beſcheidenſte waaren, en in 't kort ſoo grooten aanſien by 't Volk hadden, datſe ſelfs ongeſtraft den Hoogen-prieſter durfden tegenſpreken. Gelijk dan ook door die en d'andere Secten, de ſuiverheid der algemeene Joodſche Kerk-leere grootdeels verdonkerd, en het Burger-beſtuur des Volks dikmaal niet onberoerd gelaten wierd: waar van ſelfs Hirkanus te ſijnen tijde een gevaarlijk voorval tuſſchen de Pharizeen en Sadduceen had, dat hy voor ſijn dood noch in ruſte bragt. Waar door het dan ook gebeurd is, dat den toeſtand van het Joodſe Gemeene-beſt dag by dag ver-ergerde, en al vroeg tot Inlandſe Oorlogen, Burger-krijg en onderlinge Broeder-moorden tuſſchen de Kinderen van Hirkanus uitgeborſten is: want als Hirkanus geſtorven was, is hem eerſtelijk ſijn ſoon Ariſtobulus in 't Prieſterdom en Vorſtendom gevolgd: doch met die Eer-titels niet vergenoegd zijnde, greep hy ook den Koninglijken Naam aan, en was daar in alſoo den eerſten na de Babyloniſche gevangenſchap; als wanneer nu de Joodſche Regeering al ontrent 480 of 486 jaaren van dien Eer-Naam had ontbloot geweeſt. Deſelve Ariſtobulus was een wreed en gantſch Bloed-dorſtig menſch: en vreeſende dat ſijn Moeder en ſijn Broeder Antigonus, die een braaf Man was, na ſijn Rijk ſtonden, gelijk ſijn Wijf Salome hem uit valsheid in d'Ooren blies, deed hy haar beide om den hals brengen. Welkers onſchuld Ariſtobulus maar al te ſpa ontwaar wierd: want daar over in ſijn gemoed met een on-ophoudende knaging aangegrepen zijnde, liet hy ſig niet ſonder beangſte hertkloppingen, op ſijn Broeders Moord-plein brengen, daar hy onder een jammerlijk gehuil en Bloed-kodſen uit de keel, als een rampzalig menſch ſijn geeſt uitblies, na dat hy ſlegts een jaar geregeerd had. Na ſijn dood regeerde ſijn jongſte Broeder Alexander Jannæus, die 't Gebied ontrent 27 jaaren inhield; in wiens dagen de Joden verſcheide moejelijke overvallen hadden; onder welke die ellendige onder den Egiptiſchen Koning Ptolomeus Lathyrus, waarlijk niet kleen te agten is. Want als deſen Koning Balling was, is hy op 't aanhitſen ſommiger nabuurige Zee-ſteden, met een ſterk Leger tegen deſe Joodſche Koning Alexander Jannæus ſoon aangekomen; en heeft wel 30000 Joden neer gemaakt; doende derſelver Vrouwen en Kinderen

Gryphus van Herodianus om-gebragt.

Nieuwe Secten die te deſer tijd onder de Joden opſtonden.

Actor. 26: 5.

Pharizeen de voornaamſte Secte.

Joodſche Secten hebben de Religie met veele dwalingen beſmet.

Ariſtobulus volgd ſijn Vader Hirkanus in 't Vorſt en Prieſterampt en neemd de Koninglijke eer-titel aan.

En brengd uit agterdogt ſijn Moeder en Broeder om hals, en ſterft ſelfs ellendig.

Alexander Jannæus komd naar Ariſtobulus aan de Regeering der Joden.

Ptolomeus Latyrus handeld grouwſaam met de Joden.

Digitized by Google

in ſtukken ſnijden, Braden en koken, en de Vaders en Vrienden, van ſulke gerigten eten; tot dat hy eindelijk in ſulken raſernie van ſijn Moeder Cleopatra, dien hy verdreven had, en nu Alexander te hulp quam, geſtut wierd. Hier by en bleef het onder de Joden niet: want behalven dat de gebroeders Ariſtobulus en Antigonus tegens Alexander, door onderlinge doodſlagen, groot ſpel gemaakt hadden; ſoo geraakte door 't aanblaſen der Pharizeen, nu ook het gemeene Volk, dat een af keer van de Koninglijke Regeering had, gaande; verwijtende hem ſijn voorgaande gevangenſchap onder ſijn Broeder Ariſtobulus; ſulks hy meende genoodſaakt te zijn eenige Belhamels by de kop te vatten, en ontrent 6000 Joden dood te ſmijten. Dit hielp'er meer op de been, ſoo dat ſijn Onderdanen daar over een Burger-krijg tegens hem opvatten; doch hy haar te magtig zijnde, deed om de reſt door een Straf-exempel te temmen, 800 van de voornaamſte Joden dien hy overweldigd had, binnen Jeruſalem in ſijn geſigt aan kruiſſen ſlaan, terwijlen hy op een verheven plaats, gelijk ons Print-Tafereel duidelijk genoeg aanwijſt, ſijn Maaltijd deed. En op dat hy haar deſe oproerigheid te bet inpeperde, deed hy, terwijl de opgehangen Joden noch aan de Kruis-houten leefden, haare Vrouwen en Kinderen, op allerhande wijſen, die te grouwlijk om verhaalen zijn, worgen en ombrengen; tot dat hy ſelfs eindelijk door dronkenſchap ziek geworden, aan ſijn einde quam. En gelijk deſen ſijn Wijf Alexandra, by uiterſte wil, op ſijn overlijden in de Regeering plakte, en ſeer wel wiſt hoedanigen vyandſchap hy met de Pharizeen gehad hadde, beval hy haar, dat ſoo ſy geruſt regeeren wilde, ſy t'eenemaal na het goedvinden der Pharizeen moeſte heerſchen. 't Geen ſy deede, en bequam daar door wederom de gunſte des Volks; regeerende negen jaaren in alle ſtilte. Na welke tijd de looſe Pharizeen, ziende nu datſe ſelfs Koningen over deſe Koningin geworden waaren, en de klem der Regeering genoegſaam onder den duim hadden, geen geringe ſtraffen begonden te oeffenen over ſommige, die Alexander tot het kruiſſigen van die 800 Joden hadden aangeſet. Waar door wederom geen kleine twiſt tuſſchen de nagelaten Soonen van Alexander, namelijk de jonge Hirkanus en Ariſtobulus ontſtond: want als Ariſtobulus d'oudſte Broeder, volgens 't Sterf-bevel van ſijn Vader, Hoogen-prieſter en ſijn Moeder Koninginne was, wiens plaatſe hy na haar dood bekleden ſou; begon Ariſtobulus uit vreeſe hem al tijdelijk te beoorlogen, en nam op 't einde van ſijn Moeders leven, te gelijk het Rijk en 't Hooge-prieſterſchap in; als wanneer ſelfs ſijn Broeder Hirkanus na des Moeders dood, het Rijk nu al drie maanden ſekerlijk meende beſeten te hebben. Maar alſoo Ariſtobulus ſeer in den haat was by Antipater de Vorſt der Edomiten, ſoo wierd Hirkanus van hem bygeſprongen; als mede van Aretas de Koning van Arabien, die Ariſtobulus verſloeg, en hem ſelfs te Jeruſalem in den Tempel beſtreed; waar van wy het uit-einde ſtraks hier na ſullen beſien; en nu onſen korts afgebroken draad der Syriſche Koningen weder aanhegten. Als dan Antiochus Gryphus door Herodianus omgekomen was, is Antiochus Cyzicenus, die met Gryphus meenige kans gewaagd had, Koning in ſijn plaats geworden: die ten laatſten ook noch moeſte ſneuvelen door Seleukus de Soon van Antiochus Gryphus, welke lange met ſijn Oom Cyzicenus gevogten had. Terwijl deſen Antiochus Cyzicenus noch regeerde, quam Hirkanus de Soon van Simon Machabeus te overlijden, na dat hy ruim dertig jaaren een gelukkig Vorſt en Hooge-prieſter hadde geweeſt: Gelijk mede Joſephus hem voor een Propheet erkend; als die door Goddelijke openbaring ſou voorſpeld hebben, dat ſijn Soonen niet lang na hem

Alexander Jannæus krijgd het gemeen aan den hals.

Laat 800 Joden kruiſſigen.

En Vrouwen en Kinderen in haar geſigt worgen.

Ariſtobulus boend Hirkanns uit ſijn Moeders Erf-rijk.

XIX. ANTIOCHUS CYZICENUS Koning in Syrien.

in

Digitized by Google

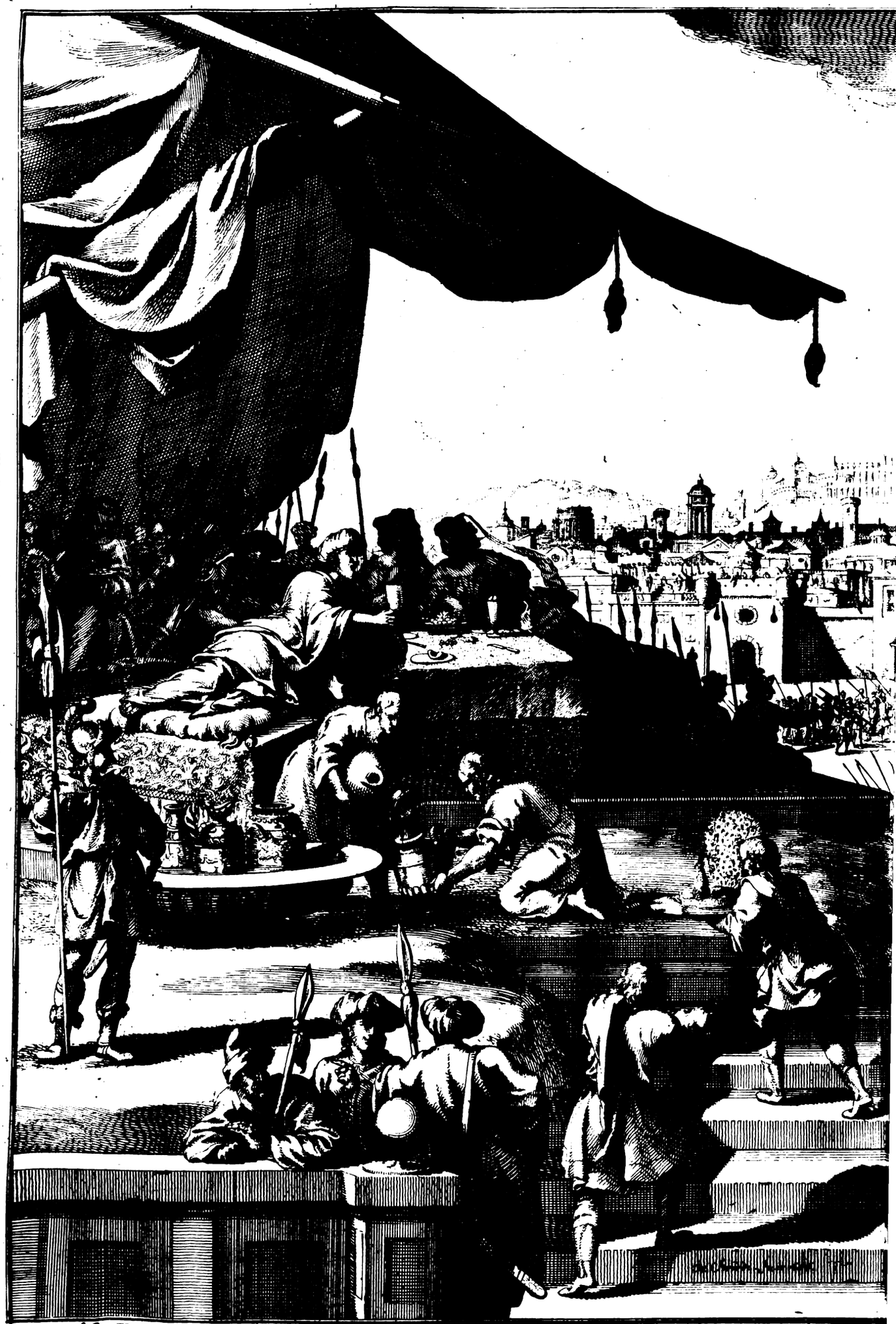

De Joodſe Koning Alexander Jannæus, een Machabèer, doed agt-honderd voorname Joden o
ſlaan; terwyl hy dat Grouwel-ſtuk van een verheven plaatſe, daa

Digitized by Google

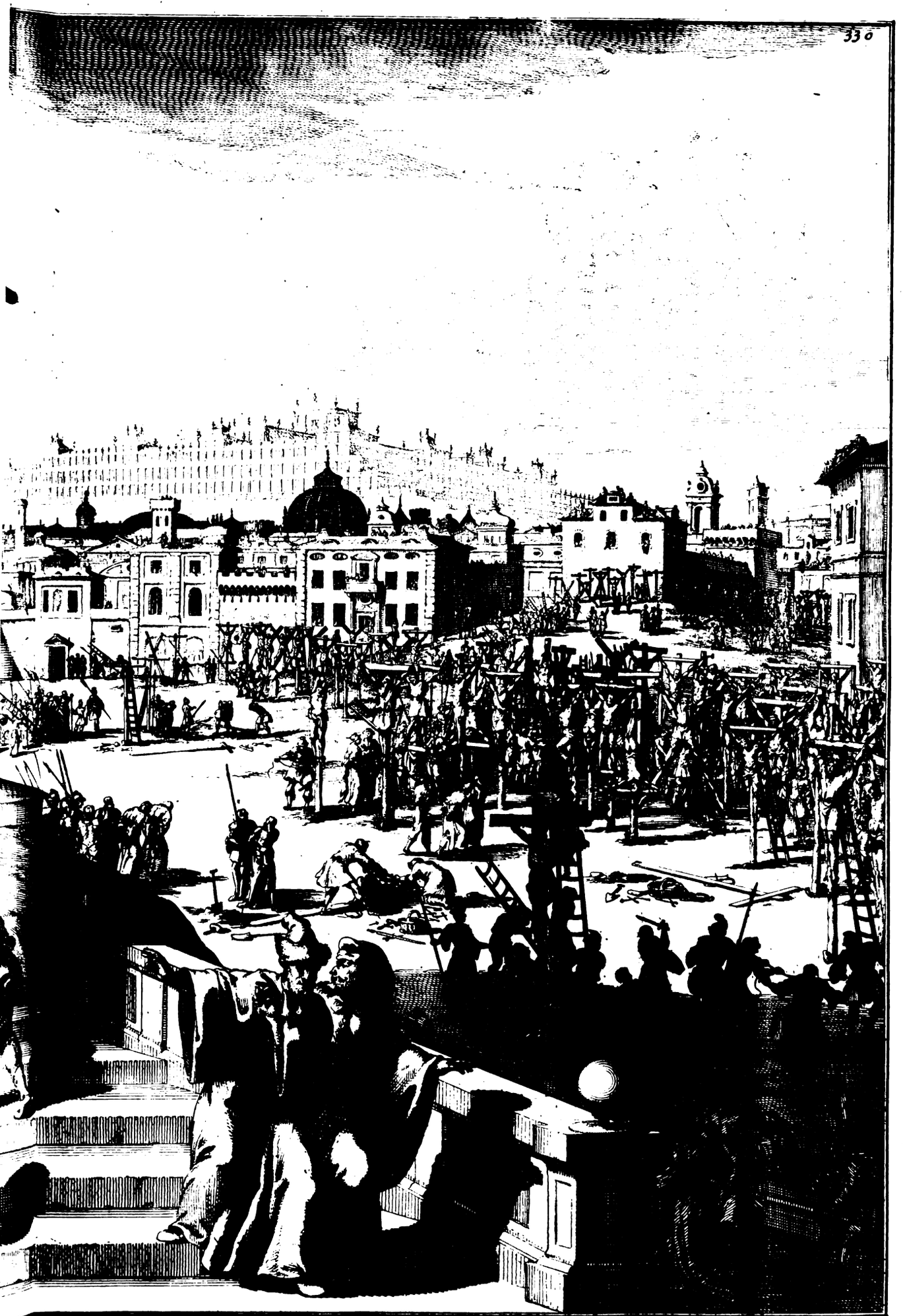

Jodenover Oproerigheid tegens syn Koninglyke regeer-zugt binnen Jerusalem aan Kruissen
le, dar hy met syn Wyven de maaltyd houd; met vermaak aansiet.

Digitized by Google

Digitized by Google

in de Regeering ſouden blijven; gelijkwe aanſtonds vervuld hebben gefien. Na de dood van Cyzicenus hebben ſijne Soonen met die van Gryphus noch ettelijke jaaren onder malkander geoorlogd; waar van men niet heel veel ſekers aangeteekend vind: alleen hebben wy der ſelver benaming en afbeelding uit d'oude Penningen ter naauwer nood opgeſpeurd, om in korte woorden ſommige van haare Daden aan te teekenen, ſchoon ook deſelve onder de uitgaande Reeks der Syriſche Koningen, van de meeſte Schrijvers werden overgeſlagen. Dus ſchijndmen dan volgens de beſte naſpoorders te moeten ſtellen, dat na de dood van Gryphus ſijn Soon Seleukus, die by eenige Seleukus Epiphanes Nicator genoemd word, ſlegts in een groot gedeelte van Syrien geheerſcht heeft, terwijl Antiochus Cyzicenus 't ſelve mede ſtukswijs inhad; doch deſen van kant geholpen, heeft Seleukus alleen 't Gebied in handen gehouden. Deſe mede omgebragt, is Antiochus de x van dien Naam, bygenaamd, Euſebes Philopator of *Pius*, Koning van Syrien geworden. Maar als deſe van Antiochus Philadelphus of Dydimus, de Broeder van Seleukus, om 't Rijk beſtoken wierd; en ſoo ver quam dat hy den Koninglijken Hooftband aannam, is hy van Antiochus Pius omgebragt; als wanneer des overledens Broeder Philippus Epiphanes de derde ſoon van Gryphus, het ſwaard en des vermoordens ſaak opvatte. Gelijk ook onder deſe tuimeling Demetrius Philometor, Gryphus vierde ſoon, door de gunſte van Lathyrus, Koning te te Damaſcus wierd gemaakt. Welken Demetrius met ſijn Broeder Philippus, Antiochus Pius op 't lijf vielen, hem overwonnen en tot de Parthers deden ſijn toevlugt nemen. Gelijkwe mede geſeid bebben, dat Demetrius de Joodſche Koning Alexander Jannæus Hirkanus ſoon, overwon. Antiochus Pius onderwijlen ſig geſterkt hebbende, keerde uit Parthen weder, en rukte Philippus 't Rijk dat hem ontnomen was, weder uit de hand. Onder welken krijg Antiochus Dionyſus, de vijfde ſoon van Gryphus, die Koning te Damaſcus geworden was, van de Arabiers geſlagen en ſelfs gedood wierd: gelijk wy kort en klaar genoeg in onſe volgende Tijd-Tafel hebben aangeteekend. Soo dat deſe Syriſche Vorſten, door duſdanigen op en ondergaande Gebiedſchappie'en Oorlogen, ten laatſten het gantſche Rijk ſoodanig afgemat en verdeeld hebben, datſe te gelijk van Geld, en Volk en moed uitgeput, genoodſaakt wierden eenen Tigranes, de Koning van Armenien tot haaren Koning in te roepen. Antiochus Pius onderwijlen van Magadates verjaagd werdende, hield hem in Commagenen ſtil. Gelijk ook korts daar op Antiochus Pius en Ptolomeus geſtorven zijn. Tigranes nu eenige tijd in Syrien geweeſt zijnde, deed Selene, de Weduw-Koningin van Antiochus Pius, om 't leven brengen. En was voorts ongelukkig in 't Oorlogen tegen den Roomſchen Lukullus; die hem, na dat hy ontrent 17 of 18 jaaren het Rijk tamelijk met ruſte beſeten had, overmande; en korts daar na met Pompeus de Groote, Lukullus navolger Vrede maakte: En daar op de beſcherming van Syrien en Cappadocien afſtaande, behield hy alleen Armenien. Maar gelijk onder de Krijgs-onluſten tuſſchen Lukullus en Tygranes, Antiochus Aſiaticus de Koning van Commagenen, het Rijk van Syrien ſtukwijs had begonnen in te palmen; alſoo wierd nu ook deſen, onder d'Ooſterſche overwinningen van Pompejus, van dat Rijk beroofd; alhoewel hy hem noch Commagenen liet behouden. Waar mede Pompejus het Koningrijk van de Seleuken een einde deed nemen, en Syrien tot een Provincie of verwonnen Landſchap der Roomſche Mogendheid maakte: als wanneer ook de Joden veel van haare vryheid verlooren hebben, en t'eenemaal Cijnsbaar aan de Romeinen

Duiſterheid en onſekerheid in de laatſte Rijks-bezitting der Syriſche Koningen.

XX. SELEUKUS EPIPHANES NICATOR Koning in Syrien.

XXI. ANTIOCHUS PIUS.

XXII. ANTIOCHUS DYDIMUS.

XXIII. PHILIPPUS EPIPHANES.

XXIV. DEMETRIUS PHILOMETOR Koning.

XXV. ANTIOCHUS DIONYSUS Koning.

XXVI. De Syriſche Vorſten lang genoeg om 't Rijk gevogten hebbende roepen in de uiterſte nood TIGRANES voor haren Koning in.

Raakt het Rijk van Syrien quijt

XXVII. ANTIOCHUS COMMAGENUS in Syrien.

Digitized by Google

geworden zijn; alhoewel Pompejus haar soo ver hunne eige regeering, en Hoogen-priesterschap liet behouden, datse na haare eige Wetten en Vaderlijke Insettingen konden leven. Maar gelijk te deser tijd de Griekse Monarchie ten einde liep, en de onverwinnelijke Wapenen van Pompejus gantsch Oosten bemagtigden; soo heeft sulks niet alleen te weeg gebragt, dat nu de Joodsche Republijk onder d'overheersching der Romeinen gebukt zat, maar dat ook daar mede de grondvest van de vierde en laatste Monarchie, namelijk de Romeinsche geleid wierd; zijnde dat vierde en schrikkelijke Dier, welk Daniel uit de Zee sag opkomen, met Ysere Tanden, Etende, Verbrijselende en Vertredende alle het overige met sijne Voeten: want het vierde Koningrijk sou Hard zijn gelijk Yser, Dan. 2: 40. Soo dat dit waarlijk de Schenkelen en de Voeten des Beelds geweest zijn, die Nebukadnezar sag, vers 33. En hoedanigen voorspel dese harde Schenkelen en Voeten tot die vertredinge gemaakt, en onder anderen ook met sterke Paarden Judea doorwandeld hebben, Zach. 6: 6. op dat dat Beest eens op eene plaats sou mogen nederliggen, en nochtans met sijn Ysere Tanden door de geheele Weereld sou konnen Eten en Verbrijselen; sulks konnen wy niet duisterlijk ontwaar worden, uit seker Opschrift, dat ter gedagtenis van Pompejus groote Daden, in een kopere Tafel te Roomen noch voorhanden is; waar in men dese woorden leest: *Pompejus Sicilien wedergekregen, en geheel Afrika bemagtigd hebbende, heeft daar van den naam* DE GROOTE *aangenomen; tot der Sonnen ondergang voortgestooven, in het Pyreneische gebergte Zege-zuilen opgerigt, van de Alpen tot de eindens van Spaanjen agt honderd en ses-en-tachtig Steden weder gebragt hebbende; heeft Sertorius betemd; den Burgerlijken Oorlog uitgebluscht hebbende, heeft hy Roomsch Ridder, andermaal den Zegewagen gemend, daar na tot alle Zeen, en tot den opgang der Sonne doorgeboord, heeft te gelijk hem selven en sijn Vaderland gekroond.* Gelijk mede Plinius den Inhoud van een ander Opschrift, dat eertijds in den Tempel van Minerva te Roomen stond, gedenkt; waar in de schielijke overheersching der Griekse Monarchie door de Romeinsche Wapenen, onder desen Pompejus soo naakt en klaar werd uitgedrukt, dat het een misstand dreigde te geven, by aldienwe het selve ook niet te gelijk met sijn Tronie-beeld, beneffens dat van sijn voorlooper Lukullus, hier voor oogen stelden: alhoewel tot geen ander oogmerk, als op datwe daar in niet alleen de vervullinge der voorgaande Godspraken souden zien; maar ook gelegentheid mogten vinden, om, naar datwe alle de voorgaande wisselvalligheden der Joodsche Kerk onder de Rijks-bezittinge der Syrische en Egiptische Koningen, in de volgende Tijd-Tafel sullen afgebakend gesien hebben, ook den staat des Joodschen Volks, gedurende de overheersching der Romeinsche Monarchie, tot d'aankomste van het Rijk des Messias, die alleen het regt tot den Scepter en de Kroon van Juda had; daar op welvoegsaam te laten volgen.

Einde der Griekse Monarchie met 't aanblikken van de Roomsche Mogentheid.

Vierde Monarchie of 't Rijk der Romeinen hoe van Daniel voorseid.

Zegepralend Opschrift ter gedagtenis van Pompejus *de Groote* in een Kopere Tafel gehouwen.

Besiet het nevenstaande Print-Tafereel.

TYD-

Digitized by Google

KNEJUS POMPEUS DE GROOT, GEBIEDER EEN OORLOG VAN DERTIG JAAREN TEN EYNDE GEBRAGT; TWINTIGHONDERD-DUISEND EN DRY-ENTACHENTIG DUYSEND MENSCHEN VERSTROYT, VERJAAGD, GEDOOD, IN OVERGAAF ONTFANGEN; AGTHONDERD SES-ENSESTIG SCHEPEN IN DE GROND GEBOORD OF GENOMEN; DUYSEND VYFHONDERD AGT EN DERTIG STEDEN EN STERKTEN IN ONDERWERPING AANVAARD; DE LANDEN VAN 'T MEOTISCHE MEIR TOT DE ROODE ZEE 'T ONDER GEBRAGT HEBBENDE, VOLDOET VERDIENSTELYK SYN KERK-BELOFTE AAN MINERVA.

NA DAT HY DE ZEE-KUST VANDE ROVERS GESUYVERD, EN 'T GEBIED VAN DEN OCEAAN DEN ROOMSCHEN VOLKE HERSTELD HADDE, HEEFT VAN ASIA, PONTUS, ARMENIE, PAFLAGONIE, KAPPADOCIE, SILICIE, SYRIE, SCYTHIE, DE JODEN, DE ALBANEN, DE IBEREN, HET EYLAND KRETA, DE BASTERNEN, EN DAAR-ENBOVEN VANDE KONINGEN MITHRIDATES EN TIGRANES GEZEGENPRAALD.

Pompeus Geboorte-Dach, Zegepraal en Sterf-uur, viel op den xxx van Herfst-maand. *Plin. 32. en 37. Boek. Kap. 2.*

Digitized by Google

TYD-TAFEL
DER SYRISCHE KONINGEN.

Welke begonnen hebben te regeeren, wanneer het Rijk der Grieken na de dood van Alexander de Groot, volgens Dan. 8: 8. in vier Hoornen verdeeld is; en dat eerſtelijk SELEUKUS NICATOR over Syrien; CASSANDER over Macedonien; PTOLOMEUS LAGIS over Egipten, en ANTIGONUS over Aſien het Koninglijk Gebied met onderling verdrag hebben aangenomen.

't Jaar der Olympiſche ſpelen.	't Jaar voor Chriſtus.	't Jaar der Syriſe Koningen.	
117.	312.	1.	1. SELEUKUS de I. toegenaamd NICATOR, of *Overwinnaar*, vangd
	311.	2.	2. ſijn Rijk aan ontrent 12 of 13 Jaren na Alexander de Groots dood; ter tijd dat
	310.	3.	3. Ptolomeus Lagis in het Zuiden, dat is in Egipten, het Gebied aanvaard hadde,
	309.	4.	4. en ſeer ſterk was, volgens Dan. 11: 5, 6. Hoe lang hy en de volgende Syriſche
118.	308.	5.	5. Koningen geregeerd hebben, wijſen de Jaren op deſe nedergaande Reeks
	307.	6.	6. vervolgens van yder aan: Dus vind gy van deſen 30 Jaaren. Van den volgen-
	306.	7.	7. den Antiochus Soter 20 Jaaren, en ſoo vervolgens kanmen d'andere hare

	305.	8.	8. Regeer-tijd afnemen. Het Tronie-beeld datmen van Seleukus op deſe Pen-
119.	304.	9.	9. ningen I. II. ſiet, moet van wegen den Leeuwen huid op 't hoofd, geenſinds
	303.	10.	10. aan Herkules toegepaſt worden, als ſommige qualijk hebben gemeend: want de-
	302.	11.	11. ſen na de verdeeling van Alexanders Koningrijk, Stigter van 't Koningrijk Syrien geworden zijnde, heeft daar in het Stamhuis der Koningen van Macedonien nagevolgd, die hun af-komſt van Herkules rekenden. 't Geen ook de reden is, datmen Amyntas, Philippus en Alexander de Groot, met den Leeuwen huid ſiet. Sulks dat Seleukus dan ook door deſe Beeldnis heeft willen betoonen, dat hy de naaſte en wettigſte Erfgenaam aan Alexanders waardigheid was. Het Jupiters Beeld op 't Ruggeſtuk van den eerſten Penning geſlagen, beveſtigd ook het ſelve; om dat Alexander ſig voor een Soon van Jupiter uitgaf: den ſelven over-al op ſijn Penningen verbeeldende. En dat Jupiter hier al zittende met het Overwinning Beeldeken op de hand, en een omgekeerde Spies geſien word; leerd datmen na de Overwinninge eens behoorde te ruſten. Den ſtootigen Os op d'averegtſe zijde van den Penning II. ſchijnd te ſpelen op de beklonkenheid van Seleukus groot en kloek lichaam; als 't welk ſoo ſterk was ſegd Appianus, dat hy een dollen Stier by de Hoorens pal hield. Den Penning III. vertoond een gelouwerd Jupiters hoofd; gelijk veel Penningen der volgende Syriſche Koningen de Beeldniſſen der Goden dragen, die hier geen breede plaats hoeven te beſlaan: maar wel die, welke de hoofden der Koningen ſelve vertoonen, om datſe aan veelen tot noch niet ouderſcheidendlijk bekend zijn. Den Zege-wagen met Olyphanten, vertoond de magtige bezitting die Seleukus van dit Dier had. Gelijk van hem geſegd word, dat hy tegen Antigonus Oorlogende 480 Olyphanten uit Aſien bragt. Ook wierdender hem 500 in 't Vre-verbond met Sandrokottus de Koning van Indien geſchonken. Gelijk ook de gedagtenis ſijner Overwinningen,

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			door de strijdende Pallas op den Wagen, niet duisterlijk te kennen gegeven word.
	301.	12.	12. Seleukus slaat met Antigonus, dien hy overwind en dood.
120.	300.	13.	13.
	299.	14.	14.
	298.	15.	15.
	297.	16.	16.
121.	296.	17.	17.
	295.	18.	18.
	294.	19.	19.
	293.	20.	20.
122.	292.	21.	21.
	291.	22.	22.
	290.	23.	23.
	289.	24.	24.
123.	288.	25.	25.
	287.	26.	26. Demetrius POLIORCETES, of *Stadt-winnaar*, Soon van Antigonus de Koning van
	286.	27.	27. Macedonien, word overwonnen; en uit sijn Leger-ordening vlugtende, geeft hy
	285.	28.	28. sig over aan Seleukus.
124.	284.	29.	29.
	283.	30.	30. Seleukus is na sijn Overwinningen ten laatsten van Ptolomeus Ceraunus gedood. Ptolomeus Philadelphus komd na de dood van sijn Vader Ptolomeus Lagis aan 't Rijk en regeerd als Koning in Egipten: Zijnde een lief hebber van de geleerdheid en regtvaardigheid: onder wien ook de Bybel in 't Grieks vertaald is: en veele gevangen Joden uit Persien door sijn eigen Geld vry gekogt zijn: gelijk hy mede de Griekse Taal sterk dede doorbreken.
	282.	31.	1. ANTIOCHUS de I. bygenaamd SOTER, regeerd na de dood van
	281.	32.	2. sijn Vader Seleukus, in Syrien. Dese trouwde sijn Stief-moeder Stratonica tot

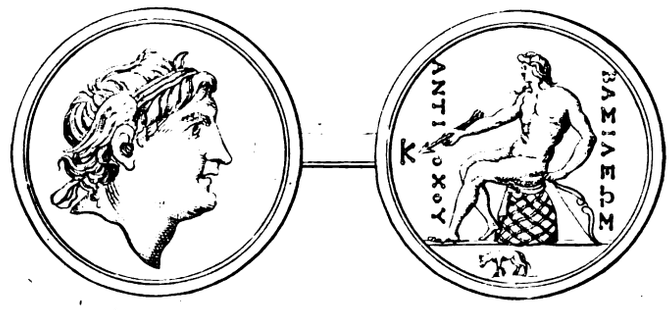

125.	280.	33.	3. sijn Huisvrouw, de Dochter van Demetrius Poliorcetes, die eerst Seleukus selve
	279.	34.	4. getrouwd had, maar verliet en aan sijn Soon overgaf om dat hyse soo seer bemin-
	278.	35.	5. de. Desen Penning schijnd aan te wijsen, dat hy met den Koninglijken Hairband
	277.	36.	6. te vreden zijnde, maar alleen met den blooten naam van KONING ANTIOCHUS
126.	276.	37.	7. heeft willen pronken. Veragtende den bynaam SOTER, dat is *Behouder*, die hem
	275.	38.	8. nochtans op 't slaan der Gallen, toege-eigend was. Boven aan het Oor van An-
	274.	39.	9. tiochus sietmen een Vleugel; hoedanig eertijds de hoofden der Koningen dik-
	273.	40.	10. maal plagt bygevoegd te worden, tot betooninge van Magt en Waardigheid; gelijk
127.	272.	41.	11. ook de Hoornen der Dieren aan de Helmen der Helden waren, om den Vyan-
	271.	42.	12. den schrik aan te jagen: en het is onses agtens niet buiten spoor bedenklijk te
	270.	43.	13. houden, of by den Propheet Daniel in desen zin, niet onder de benaming van
	269.	44.	14. Hoornen en Beesten met Hoornen gespeeld word, wanneer hy van opkomende
128.	268.	45.	15. Rijken en magtige Koningen gesproken heeft, ziet kap. 8. Gelijk ook schemer-
	267.	46.	16. agtig kap. 9: vers 27. door dien *Grouwelijken* of ontsaggelijken *Vleugel* (Benden die nu
	266.	47.	17. voor God een grouwel waren) *over welk een verwoester sou komen*, seer wel de Joodsche
	265.	48.	18. Krijgsmagt, die haar voor desen en nu als met een Vleugel wou dekken en beschermen,
129.	264.	49.	19. staande op den Tempel-berg, kan verstaan worden; welke door de Ro-
	263.	50.	20. meinen onder Titus Vespasianus t'eenemaal verwoest is geworden: want dat sulks soo diend verklaard te worden, agten wy genoegsaam van de Saligmaaker aangewesen, Matth. 24: 15. vergeleken met Luc. 21: 20. Schoon het veele Godgeleerde, navolgende de gemeene Kant-teekeningen, anders hebben uitgeleid; om datse mogelijk na de lesse van de Leer-meester Jesus, in 't lesen van Daniel, daar niet aandagtig genoeg op gemerkt hebben. Den zittenden Apollo op desen Penning, is ter gedagtenis van Antiochus Vader geslagen, diemen voorgaf van Apollo af-komstig te zijn; om dat sijn Moeder mogelijk gedroomd had, van dien God bevrugt te zijn; als Justinus elders aanteekend.
	262.	51.	1. ANTIOCHUS de II. die THEOS, dat is GOD bygenoemd word,
	261.	52.	2. Regeerd in sijn Vader Soters plaats als Koning in Syrien, Zijnde geboren uit de gemel-

Digitized by Google

Olimp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.		
130.	260.	53.	3.	melde Stratonica de Stief-moeder van Antiochus Soter. Onder de Penningen
	259.	54.	4.	die van deſen Koning gevonden worden brengd d'Heer Spanheem eenen te voor-

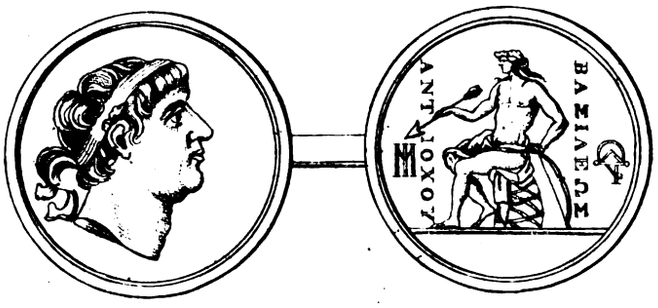

	258.	55.	5.	ſchijn met het Opſchrift; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΘΕΟΥ, Koning Antiochus God.
	257.	56.	6.	Die ſommige verdagt houden, oft en minſten van een anderen Koning in Syrien
131.	256.	57.	7.	agten; om dat ſooſe meenen, niemand dien hoovaardigen naam gebruikt heeft
	255.	58.	8.	voor Antiochus de IV. welke hem van de Samaritanen gegeven wierd. En of
	254.	59.	9.	eenige uit Appianus beweeren, dat de Mileſers deſen Antiochus de II. ook de
	253.	60.	10.	naam van GOD toege-eigend hebben, om dat hy haar van den Dwingeland Ti-
132.	252.	61.	11.	marchus verloſt had; ſoo iſt egter ſeer twijſtelagtig, of hy die ooit op ſijn Penning-
	251.	62.	12.	gen gevoerd heeft: immers zietmen hem in deſen en andere dat hy met het eenvoudig Opſchrift, ANTIOCHUS DE KONING, en den zittenden Apollo, ſijn Vader Antiochus Soter, nagevolgd is. Gelijk het ook ſchijnd, dat in 't begin deſer Opperhoofdigheid, de onderſcheiding des Toenaams ſoo noodſaakelijk niet gehouden wierd; om dat de Vader en Soon by 't gemeene Volk ligtelijk uit malkander gekend wierden. Doch de latere Koningen hebben ſulks beter in agt genomen.
	250.	63.	13.	Ontrent deſe tijd vallen de Parthers onder den Veld-heer Arſaces, af van de Syri-
	249.	64.	14.	ſche Koningen.
133.	248.	65.	15.	Antiochus Theos word van ſijn Vrouw Laodice met Fenijn omgebragt.
	247.	66.	1.	SELEUKUS de II. anders bygenoemd CALLINICUS, regeerd als Koning in Syrien; welken ſijn Stief-moeder Berenice met haren kleinen Soon ge-

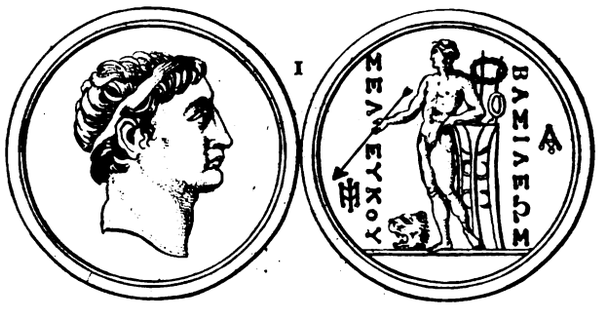

dood heeft. En alhoewel den Bynaam CALLINICUS op geen van deſen Seleukus Penningen gevonden word; om dat de Koningen van Syrien, in den aanvang des Rijks ſig weinig bekommerden, om by de navolgers door ſekere Toenamen onderſcheiden te zijn; nochtans vindmen dat ſijn Broeder Antiochus hem eenen heeft opgedragen, wanneer hy volgens de Siciliaanſche Jaar-boeken, CALLINOPOLIS, of *Kallinicus-ſtadt*, in Meſopotamien hem ter gedagtenis gebouwd heeft: niet tegenſtaande men meend, dat hy ſchimps-wijſe CALLINICUS, dat is *Schoonwinner* genoemd is, om dat hy geene Overwinningen ooit gehad heeft. Op 't Ruggeſtuk van den Penning I. leund Apollo op een Drie-voet, met een Lauwrier Kroon boven der ſelver Treeft; hoedanig van ouds aan Apollo byſonderlijk geheiligd is ter gedagtenis van Daphne, gelijk bekend is. Den Leeuwe-Kop beneden, toond dat hy van de Seleuken is. De Penning II. vertoond wederom Apollo leunend op ſijnen Booge, deſen Koning ter eeren binnen Antiochien geſlagen, daar Apollo byſonderlijk

Digitized by Google

Olimp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			lijk gediend wierd, en Callinicus die Stadt seer verbeterd had. En gelijk de Syrise Koningen, van Macedonien gesproten waren, en seer veel van goede Paarden hielden, als die ook in dat Koningrijk uitstekende waren, en op de meeste Penningen der Macedonise Steden ook Paarden gezien worden; alsoo vertoond hier den III. Penning van Callinicus een Paard, om sulks aan te duiden; ofte om dat het Paard by de Macedonise Syriers, voor een Waar-Teeken der Dapperheid ten Oorlog was. Gelijk het ons soo ook schijnd afgeschilderd te wôrden in het Boek van Job kap. 39: 22-28. daarwe uit het midden van v. 23. na onse meening lesen: De pragt van 't ge- „snuif des Paards is een verschrikkinge. Het graafd in den grond; en uitrekkende „den gewapenden te gemoete, is het vrolijk in sijn kragt. Het belagt de vreese, en 't „en word niet ontsteld, nog en keerd niet te rugge van wegen het glinsterende „sweerd. Tegen sijn lanke roteld de Pijlkoker, 't vlammende Yser der Spiesse en der „Lance. Door sijn draven schijnd het de aarde in te slokken, die onder sijne voeten „verstuifd: Ja in 't volle geklank der Basuinen seid het He-Heach; riekende den „krijg, en de donderende stemme der Vorsten met het gejuig der Benden van verre. Ptolomeus Evergetes de derde Koning regeerd na sijn Vader Ptolomeus Philadelphus dood in Egipten.
	246.	67.	2. Ptolomeus ontweldigd Seleukus Callinicus by na geheel Asien, om het ongelijk
	245.	68.	3. van sijn vermoorde Suster te wreken, Beroovende sijne Tempelen &c.
134.	244.	69.	4. Die van Smyrna en Magneten maaken in dese tijd een verbond met SELEUKUS.
	243.	70.	5. Antiochus Hierax overwind sijn Broeder Seleukus in een Veldslag.
	242.	71.	6.
	241.	72.	7. Seleukus overwind in dit en volgende Jaar wederom sijn Broeder Antiochus.
135.	240.	73.	8.
	239.	74.	9.
	238.	75.	10.
	237.	76.	11.
136.	236.	77.	12.
	235.	78.	13. Antiochus Hierax word na veel geluk en ongeluk van eenige Moordenaars overval-
	234.	79.	14. len en gedood.
	233.	80.	15.
137.	232.	81.	16.
	231.	82.	17.
	230.	83.	18.
	229.	84.	19.
138.	228.	85.	20. Na dat Seleukus Kallinicus van Ptolomeus de Koning van Egipten, uit Syrien; en van Arsaces uit Babylonien; en van Eumenes uit Bythinien gebonst was; is hy na 't weder innemen van Syrien, van sijn Paard vallende omgekomen.
	227.	86.	1. SELEUKUS de III. bygenaamd CERAUNUS, regeerd na sijn Va-
	226.	87.	2. der Seleukus dood in Syrien. Men meend datse desen Seleukus den Bynaam CE-

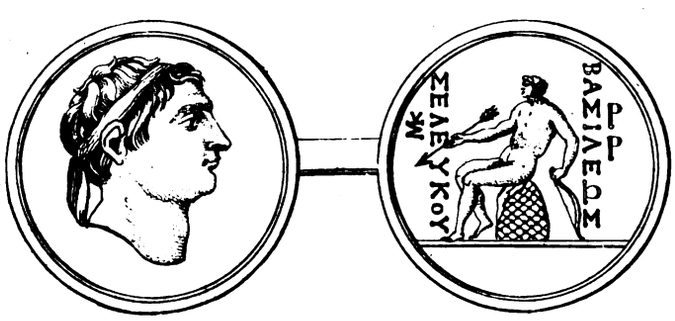

			RAUNUS, dat is *Donder-straal*, toegevoegd hebben, om dat hy de Parthers die sijn Vader gevangen hielden, met een Heirleger verschrikken wilde. Doch desen Penning, die van de kenders onder de raarste gehouden word, en gedenkt als noch met alle de voorige, aan geenderlei Toenaam. Ook word hy hem alleen uit gissing opgedragen. Doch de resterende kanmen beter of door den Toenaam, of door eenige Tal-letteren die de Jaren te kennen geven, onderscheiden.
	225.	88.	3. Seleukus word van Ptolomeus Evergetes door d'Oorlogen afgemat, in sijn derde Jaar met Fenijn om den hals geholpen. Of als andere schrijven, is hy in den overgang van den Berg Taurus, van sijn eigen Volk doorsteken. Tot noch toe hebben de Joden sederd Alexander de Groots dood, tamelijke ruste, sig meest na de Koningen van Egipten houdende.
139.	224.	89.	1. ANTIOCHUS de III. toegenaamd MAGNUS, regeerd als Koning
	223.	90.	2. in Syrien. En heeft Joden en Romeinen, door Oorlogen seer vermoeid; doch
	222.	91.	3. van Ptolomeus Philopator overwonnen, wierd geperst den Vrede te soeken.

Ver-

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			verlieſende in den Oorlog tegen de Romeinen aan dees zijde van den Berg Taurus, gantſch Aſien; alswe hier aanteekenen; Dan. 11: 10-12. Deſe ſijn Penningen dragen noch geen kennis aan den Bynaam MAGNUS de *Groote*. Maar J. Faber heeft'er twee in ſijn verklaringen over de Tronie-beelden van Fulv. Urſinus bygebragt, van welke de eene gezien word met het Opſchrift, *De Groote Koning Antiochus*. Die by veele verdagt van nieuwigheid gehouden word; welke bedenkelijkheid ook door de ongewoone tuſſen-ſetting *De Groote*, voor *Antiochus*, ſeer geſtijft word. Anders weetmen dat hy van wegen ſijne treffelijke Oorlogs-daden dien naam verkregen heeft. Men ziet aan deſelve Penningen ligtelijk datſe in ſijn eerſte tijd geſlagen zijn: want hy quam aan't Rijk met ſijn vijftien Jaren. En dus jong en ſpigtig van Neus zietmen hem op Silver en op Koper; beide ſeer raar te krijgen. De eerſte wederom met Apollo, en het halve roei-ſchip op 't Ruggeſtuk der twee andere, komd ons doorgaans in de volgende Syriſche Penningen voor, als het Waar-teeken der Scheeprijke Tyriers; gelijk we uit het Opſchrift hier na ſullen zien; hier Antiochus de Groote ter gedagtenis toegepaſt, als die Tyrus de Hooftſtadt van Phenicien en Ptolomais met veertig Schepen, onder 't beleid van den Egiptiſchen Zeevoogd, ingenomen had op 't vijfde Jaar ſijns Rijks. De Getal-letteren P I Z. op den Penning 11. geven de Jaar-reekening van 't Rijk der Seleuken te kennen, namelijk het 117 Jaar, welk het 28 Jaar ſijner Regeering was. Soo datmen te agten heeft, dat deſe Letteren een groot ligt in de verwarringen der Antiochuſſen, en de Tijd-wortel der Seleuken geven konnen; gelijk in meer voorbeelden blijken ſal.
	221.	92.	4. Ptolomeus Philopator, by d'Hiſtorie-ſchrijvers den *Ontmenſchten* genoemd, regeerd na de dood van ſijn Vader Ptolomeus Evergetes in Egipten. Welken na veel Oorlogen tegen Antiochus Magnus gevoerd te hebben, Daniel 10: 10-12. en meenigte van ſchelm-ſtukken den Joden in Egipten aangedaan, vergeven is. Siet van ſijn grouwelſtukken en wreedheden het derde Boek der Machabeen: en merkt wel aan dat het ſelve Boek voor het eerſte in orden diende te gaan.
140.	220.	93.	5. ACHÆUS neemd de Koninglijke Hoofdband aan, en onderwind in Aſien te regeeren, aan dees zijde van het Tauriſche gebergte. Siet een Penning van hem een weinig hier beneden.
			De Joden lijden groote aanvallen door de Oorlogen tuſſchen Antiochus de Groote en Ptolomeus Epiphanes; dewijl ſy als tuſſchen die twee Rijken inlagen.
	219.	94.	6. In deſe tijd was Simon, de waarſchijnelijke Schrijver van 't derde Boek der Macha-
	218.	95.	7. been, Hoogen-prieſter der Joden. Welk Boek in orden voor de twee eerſte
	217.		8. Boeken moeſt gaan: want te deſer tijd waren de Machabeen noch niet op de been,
		96.	en daar en word ook niet een woord van haar in 't ſelve Boek vermeld.
141.	216.	97.	9. Ptolomeus overwind Antiochus by Raphia, en vermeeſterd wederom te gelijk de
	215.	98.	10. Steden van Cœleſyrien.
	214.	99.	11. ACHÆUS te Sardis belegerd; en door verraderie van Bolis aan Antiochus overge-
	213.	100.	12. leverd, werd het hoofd afgeſlagen. Op een fraajen Penning zietmen Achæus als een tweeden Alexander Seleukus, met de Leeuwen-huid, tot teeken van dapperheid; gelijk den Arend aan de andere zijde niet alleen het geduurig Waarteeken der Regeering vertoond; maar de Kroone dien hy tot teeken van Overwinninge draagd, ſchijnd te ſpeelen op die, welke hem de Volken al ſtrijdende opdroegen, na dat hy de doodſlag van Seleukus Philopators Bloed-vriend, treffelijk gewroken hadde; welke eer hy onder ſoo een ſchielijk ſteigeren, naderhand

Digitized by Google

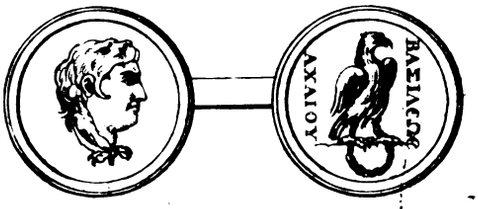

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.		
				hand, ruim soo veel te hoovaardiger en eergierig opvatte, als hyse te vooren Mannelijk afgeslagen hadde. 't Geen hem aan een verraderlijke dood hielp.
142.	212.	101.	13.	Antiochus onderneemd een Veld-togt tegen Arsaces den Koning der Parthen.
	211.	102.	14.	
	210.	103.	15.	
	209.	104.	16.	
143.	208.	105.	17.	
	207.	106.	18.	
	206.	107.	19.	
	205.	108.	20.	
144.	204.	109.	21.	Ptolomeus Epiphanes regeerd in Egipten, na de dood van sijn Vader Ptolomeus
	203.	110.	22.	Philopator; onder wiens Regeering Judea van scheuringen gestild, en de Godsdienst der Joden tamelijk bloeide, Dan. 11: vers 10. tot 19. Desen kreeg van Antiochus Magnus Judea, dat hy tot hier toe een schatting opgelegd had, tot Houwelijks-goed met sijn Dochter Cleopatra.
	202.	111.	23.	
	201.	112.	24.	Onias de III. de Soon van Simon, word ontrent dese tijd Hooge-priester der
145.	200.	113.	25.	Joden. En alhoewel hem andere onder Ptolomeus Philometor, Epiphanes Soon
	199.	114.	26.	stellen; soo is sulks alleen aan te merken na sijn vlugt van Jerusalem; en dat hy op toesegging van een Tempel binnen Alexandrien te bouwen, veel Joden derwaards sleepte.
	198.	115.	27.	Antiochus bemagtigd wederom Cœlesyrien en Phœnicien, en laatse naderhand
	197.	116.	28.	onder de bezittinge der volgende Koningen van Syrien.
146.	196.	117.	29.	
	195.	118.	30.	Hannibal uit vreese der Romeinen, wijkt van Karthago en vlugt tot Antiochus.
	194.	119.	31.	
	193.	120.	32.	
147.	192.	121.	33.	
	191.	122.	34.	
	190.	123.	35.	Antiochus in een groote Veldslag van de Romeinen overwonnen, werd gedron-
	189.	124.	36.	gen sig na Asien op dees zijde van het Taurus gebergte te begeven.
148.	188.	125.	37.	Antiochus Magnus sterft na sijn 37 Jaar-regeering.
	187.	126.	1.	SELEUKUS de IV. bygenaamd PHILOPATOR en SOTER, regeerd
	186.	127.	2.	na sijn Vader Antiochus dood, als Koning in Syrien. Men segd dat hy PHILO-

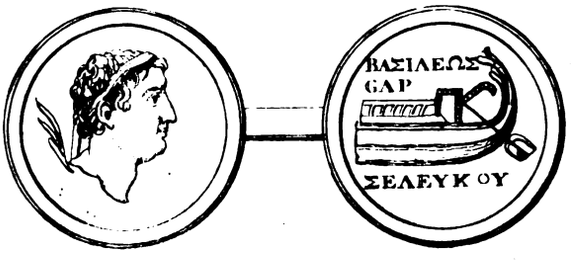

	185.	128.	3.	PATOR, dat is *Vaderlief* genoemd is geworden, van wegen sijn Godvrugtigheid te-
149.	184.	129.	4.	gen sijn Vader beweesen; om dat hy hem Koning genoemd hadde voor sijn afreise in de bovenste Landschappen. Doch Josephus noemd hem SOTER, *Behouder*, van wegen sijn weldadigheid tegens den Tempel. Alhoewel andere van hem seggen, dat hy niets uit en regte dan sijn Volk en de Joden schatting af te vorderen. Desen Penning vertoond geen van beide de geseide By-naamen; doch de getalletteren CAP. die het 136. Jaar van 't Rijk der Seleuken aanduiden, betoonen datmen hem sekerlijk aan Seleukus de IV. van dien naam, toepassen moet, 't gene dan het elfde Jaar van sijn Regeeringe is. De Galei is, gelijkwe meer

ge-

Digitized by Google

Olymp. Spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			geseid hebben, het Waarteeken der Stadt Tyrus; op welk men ook de Palmveder ziet.
	183.	130.	5. In dit of in het volgende Jaar heeft sig Hannibal, om niet in handen der Romeinen
	182.	131.	6. te vallen, met vergif omgebragt.
	181.	132.	7. Ptolomeus Philometor regeerd na sijn Vader Epiphanes dood in Egipten, ontrent
150.	180.	133.	8. 35 Jaren. Onder welke tijd Antiochus Epiphanes in Syrien heerschte, als hier onder gezien word: En Onias de Hooge-priester voor Antiochus Magnus van Jerusalem na Egipten gevloden zijnde, en in groote twist daar over met de Joden van Judea geraakte, kreeg hy onder smeekingen van dien Koning verlof, een Tempel binnen Alexandrien te bouwen; beloovende onder 't misbruiken van de voorsegging Esaia 19: 18, 19. meenigte Joden uit Jerusalem na Egipten te troonen, gelijk geschiede. Welken Tempel veel Jaren en tot op de tijden van Vespasianus gestaan heeft.
	179.	134.	9. Perseus de laatste der Macedonische Koningen begind in dit Jaar na de dood van
	178.	135.	10. Philippus te regeeren. Hy is onder Antiochus Epiphanes van P. Emylius overwonnen en onder de Roomsche magt gebragt.
	177.	136.	11. In dese tijd wierd Heliodorus de Syrische Rentmeester van eenen Engel geslagen; om dat hy de Schatkiste te Jerusalem berooven wilde; 2 Mach. 3. daar sommige Tijd-rekenaars in verschillen.
151.	176.	137.	1. ANTIOCHUS de IV. bygenoemd EPIPHANES, regeerd in Syrien na sijn Broeder Seleukus dood. Het Rijk onder vley-ing als Bescherm-heer innemende, Dan. 11: 21. Zijnde dien kleinen Hoorn die stijf van aangesigte, en raadselen verstaande, groot wierd, Dan. 8: 9, 23, 24. wanneer Heliodorus met de sijne verbroken waaren, kap. 11: 22. als elders gezien is. Gelijk ook het eerste Boek der Machabeen met dese begind. Den selven is van de Syriers EPIPHANES;

den *Edelen*, of als sommige verklaren, den *Verschenen*, bygenoemd geworden; om dat hy volgens Appianus, de Tyrannen uit het Vaderlijk Koningrijk verdreven had, en hun als een Inlandsch Koning Verschenen was. Men ziet hem ook doorgaans met desen Bynaam op de Penningen, doch altijd verseld met de benaming GOD: van waar dit woord gebragt werd, tot die Verschijning, welke de Heidenen haare Helden toeschreven, die in 't getal der Goden verheven

Olymp. spelen. | J. voor Christ. | Syrise Kon.

wierden, om datse groote weldaden van hen ontfangen hadden. Sulks datmen geloofd, dat de Samaritanen, door deselve vlei-sugt bewogen, hem in 't 145 Jaar van 't Rijk der Seleuken, desen hoovaardigen naam, *Den geopenbaarden en verschijnenden God*, hebben opgedragen; op dat sy hun selven van de vervolging der Joden, welkers Bloed-vrienden sy genoemd wierden, vry maakten. En op dat'er aan desen hoovaardigen naam niets ontbreken mogt, heeft hy boven den Koninglijken Hairband, noch d'alder-eerste der Syrische Koningen, de Straal-kroon in navolging der Goden aangenomen, gelijk den Penning II. aanwijst; daar den schietenden Apollo op het Ruggestuk verkondigd, dat hy een ygelijk die hem tegen streefd, met sijn Pijlen verderven wil. Voegd hier toe den III. Penning; daar Jupiter half naakt met de Donder of Blixem-straal gezien word; zijnde het bekende Waar-teeken van 't hoogste Gebied. Het Opschrift van den Penning IV. vertoond dat hy ook sonder den Eer-naam *Den verschenen God*, gezien word; 't geen waarschijnelijk is geschied in het begin sijner Regeering, eer de Samaritanen hem deselve in 't 145 Jaar der Seleuken opgedragen hebben, Dat nu ook den volgenden V. Penning desen Antiochus toekomd, wijsen de Tal-letteren ΔΜΡ. uit, die agter sijn hoofd staan, beteekenende het 144 Jaar der Seleuken. Het Ruggestuk wil door het Roei-schip en 't Opschrift te kennen geven, datse van de Tyriers geslagen is; als die ook tot de Togt, welke Antiochus na Egipten deed, veele Schepen uitgerust hadden. Op den VI. Penning word hy weder met de Straal-kroon gezien; daar de Olympische Jupiter met een verheven Arm een Kroone torst; betuigende Antiochus Overwinninge op de Joden behaald; wiens Beeld hy op den Altaar te Jerusalem geplant had. Gelijk sulks ook de volgende Penning VII. bevestigd, daar de naam der Stadt ANTIOCHIA, aan het water *Kallirhoë*, in 't Heilige Land gelegen, (zijnde de agtste uit de sestien Steden van desen naam) op gevonden word; en ons vermaand te gedenken, dat dese Joden neffens andere op 't bevel van Antiochus, haaren Godsdienst verlaaten, nu het Beeld van Jupiter eerden, hoedanig nu in haren Tempel stond; 't geen sy hier op desen Penning erkennen. Een ander Antiochien ontrent Ptolomais, werd ons hier op den VIII. Penning bekend gemaakt; schoon dese Stadt by de Aardbeschrijvers verswegen blijft. Men gist datse in Phænicien ontrent de Grensen van 't Beloofde Land gelegen heeft, welke desen Penning ook met Jupiters staande Beeld, als des Konings Antiochus Bescherm-God, hem en sijner voorvaderen gedagtenis, schijnd te willen aanwijsen. En alhoewel Seleukus Nicator doorgaans de Griekse Spraak door heel Syrien had ingevoerd, en bevolen hadde, datmense in opentlijke schriften gebruiken sou; nochtans betuigen eenige Penningen, dat de oude Land-taale somwijlen is behouden, als te zien is op de Penningen van Sidon en Tyrus, en ook op desen laatsten Penning IX. Over welke d'Heer Vaillant segd, datmen een Oedipus verwagten moet, die ons de verborgene dingen uitleggen kan.

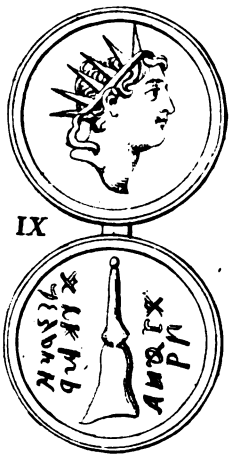

IX

	175.	138.	2. Jason of Jesus verkrijgd het Opper-priesterdom der Joden voor een somme Geld van de Koning Antiochus, Dan. 8: 13. 11: 30.
	174.	139.	3. Ontrent dese tijd begon Jason de Joden tot d'Afgodische bygeloovigheden der
	173.	140.	4. Grieken te trekken, Dan. 8: 13.
152.	172.	141.	5. Menelaus een verloochenaar van de God Israels als Jason, ligt Jason de voet en verkrijgd onder hulpe van sijn Broeder Lysimachus, van Antiochus het Hoogepriesterlijk-ampt der Joden, 2 Mach. 4. Antiochus daar op den Joden alle eige Regeering ontnemende.
	171.	142.	6. Antiochus onder schijn van de Voogdieschap aan sig te trekken, neemd het Rijk van Egipten in. Alhoewel hy Philometor in vriendschap aanneemd, Dan. 11: 25, 26, 27. &c.
	170.	143.	7. Ptolomeus Evergetes de eerste met sijn Broeder Philometor word van de Alexandriners tot Koning gemaakt.
	169.	144.	8. Janna de tweede, bygenaamd Hirkanus, is na veeler meening ontrent dese tijd gestorven. Zijnde de XV. Vorst der Joden na de Babylonische gevangenschap; en de laatste der Vorsten uit het Stamhuis van David.
153	168.	145.	9. Den Tempel te Jerusalem word van Antiochus Epiphanes ontreinigd, en het Afgodisch Beeld van Jupiter Olympicus op den Altaar gesteld; de Joden seer mishandelende: soo dat Gods Volk moeste sugten en om verberging omsoeken, Dan. 8: 10-15. 11: 30, 31-33. alswe op sijn plaatse breed genoeg hebben gezien.
	167.	146.	10. Matthatias met sijn Soonen en aanhang sig met d'Afgodische Offerhanden niet willende besmetten, vlieden na het gebergte, en kant sig de eerste tegen Antiochus, om de Joden te herstellen, 1 Mach. 2.
	166.	147.	11. Judas Machabeus word na sijn Vader Matthatias dood tot Veldheer over de Joden gesteld, 1 Mach. 3. Als wanneer men den tweeden staat der Joodsche Kerk na de Babylonische gevangenschap, moet aanmerken te beginnen: komende nu het Priesterdom, en daar na ook het Rijks-gebied aan de Asmoneen of Helden. Zijnde Judas Machabeus de eerste aan wien 't Volk naar Alcimus den Hoogenpriester dood was, het Priesterdom heeft opgedragen; alhoewel andere, Alcimus na Judas leef-tijd stellen.
	165.	148.	12. De Heidenen of Syriers nu overwonnen, en het Afgodisch Beeld van Jupiter Olym-

Digitized by Google

Digitized by Google

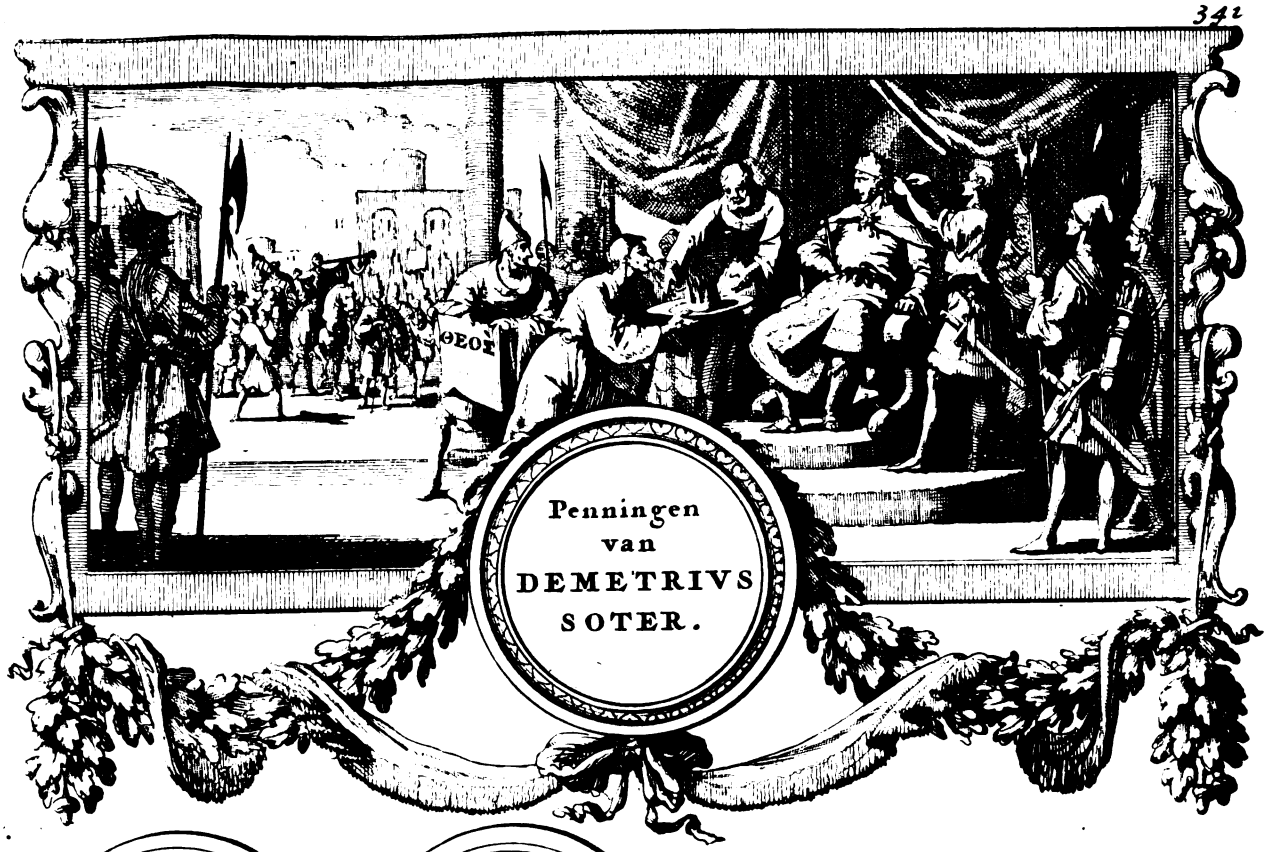

Penningen van DEMETRIVS SOTER.

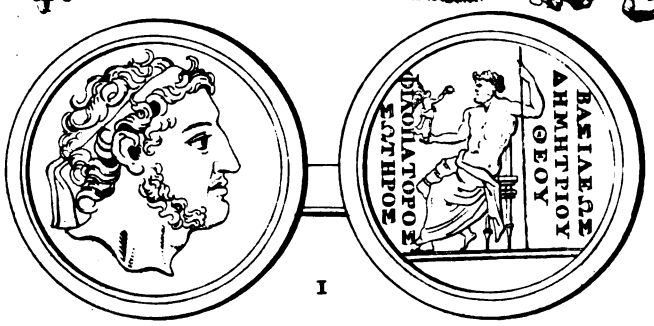

I

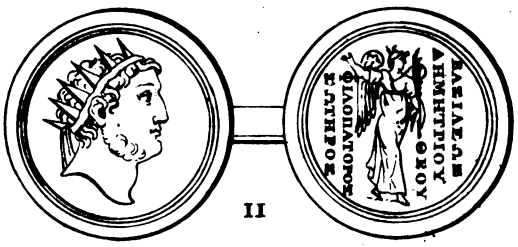

II

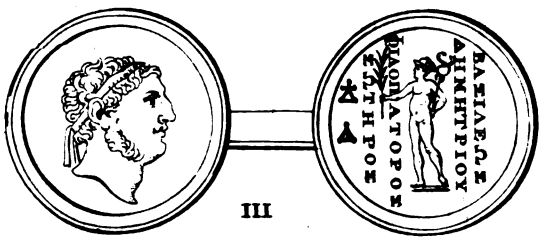

III

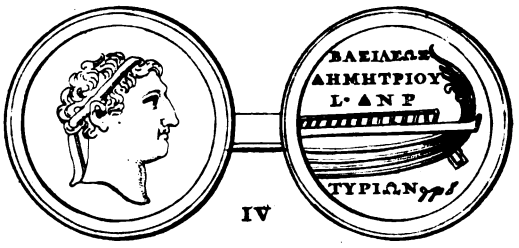

IV

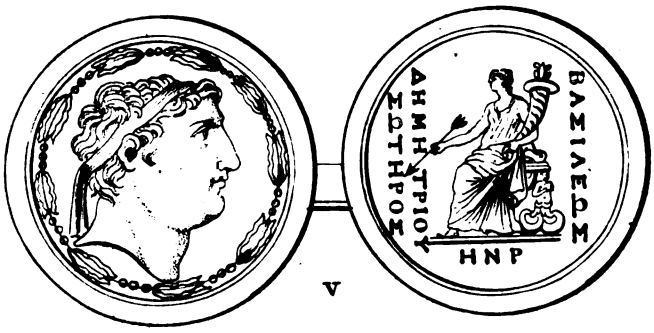

V

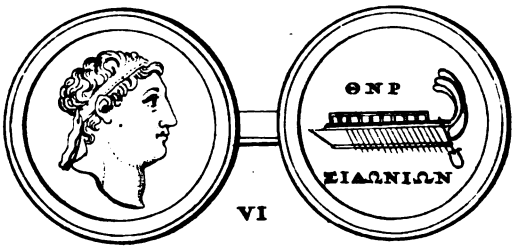

VI

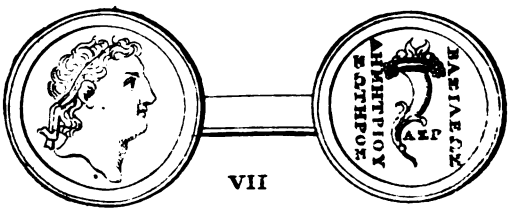

VII

VIII

Digitized by Google

Olymp. Spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			Olympicus vernield zijnde, reinigd Judas Machabeus den Tempel te Jerusalem.
154.	164.	149.	1. *Antiochus Epiphanes* sterft, of komd om den hals en aan sijn einde, volgens Dan. 11: 45. en sijn Soon ANTIOCHUS de V. die bygenaamd is EUPATOR, komd in sijn Vaders plaatse. Van welkers dood de Boeken der Machabeen tegens malkander strijden. Doch Daniel voorsegd van hem, dat hy sonder hand sou verbroken worden, kap. 8: 25. Dese Eupator is van Demetrius sijn Oom, Seleukus Philopators Soon, die het Rijk van Syrien innam terwijl hy met Lysias te Antiochien was en Vrede met de Joden had gemaakt, om den hals gebragt, 1 Mach. 6. en 7. en Josephus XII. Boek der Joodsche Oudheden, kap. 14: 15, 16. Uit 1 Mach. 6: 17. en Appianus verneemdmen, dat Lysias desen jon-

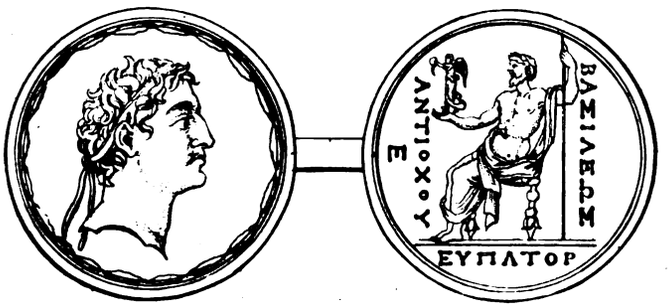

			gen Antiochus den Bynaam EUPATOR, dat is, *Vaderlief*, gegeven heeft, van wegen de deugd sijnes Vaders, als zijnde gelukkig dat hy soodanigen Vader gehad hadde. Hoedanigen Opschrift des Bynaams ook desen Penning vertoond: En welke om sijn groote en schoonheid seer gewaardeerd, en nergens dan in de Kabinetten der grootste Heeren gevonden word. Jupiter zittende op d'andere zijnde, draagd het Overwinning-beeldeken op de hand, ter gedagtenis van de Overwinning, dien hy tegen den rebelligen Philippus bequam, doen hy hem in den slag gedood heeft. Siet van desen Antiochus 1 Mach. 6.
	163.	150.	2: De Hooge-priester Menelaus op 't bevel des Konings gedood zijnde, werd de Goddeloose en bittere Alcimus in sijn plaatse gesteld: zijnde een Vyand der Kerke, 1 Mach. 7: 9. en 2 Mach. 14. 13.
	162.	151.	1. DEMETRIUS de I. toegenaamd SOTER, de Soon van Seleukus de IV. neemd het Koningrijk in, na dat Eupator en Lysias gedood waren. Drukte het Jodendom seer, 1 Mach. 7. en maakte dat Alcimus Hooge-priester wierd, 1 Mach. 7: 8. en 2 Mach. 14. Onder desen nemen de Romeinen den Joden op versoek van Judas Machabeus, als Bond-genooten aan, 1 Mach. 8. Welk verbond versterkt is ontrent seven Jaaren na Christus dood, en in 't veertigste Jaar weder verbroken is. Siet aandagtelijk Dan. 9: 27. Zach. 11: 10. en de waarschouwing des Saligmaakers, Matth. 24: 6. 7. In welk voorval men de eerste Tijdwortel vind, in welk de Joodsche saken met de Romeinsche vermengd geworden zijn. Men vind verscheide seer fraaie Penningen van desen Demetrius, die sommige hem in volwassen ouderdom vertoonen. Polybius schijnd te willen dat hy 23 Jaar oud is geweest als hy volgens 1 Mach. 7: 1. in 't 151 Jaar des Rijks, uit Roomen na Syrien trok; die hem naderhand den Bynaam SOTER, *Behouder*, op droegen, om dat hy Heraclides verjaagd en sijn Broeder Timarchus den Oversten van Babylonien, gedood had. Op de II. en de volgende Penningen voerd hy noch andere Eer-naamen en Titels; waar aan de Schrijvers geheel geen kennis dragen. Gelijk hy ook den uitsinnigen naame GOD, met groote eergierigheid op veele Penningen schijnd begeerd te hebben. Op den selven Penning voerd hy de Straal-kroon, met het selve Opschrift; tusschen welk d'Overwinning den Palm-tak draagd, ter gedagtenis van de Overwinninge des Vaderlijken Koningrijks, dat hy gemakkelijk innam, om dat de Syriers geloofden, dat Demetrius van den Roomschen Raad daar toe gesonden was; sulks daar niemand dan Lysias, en de Koning Antiochus Eupator, den hals by inschoten. Hoedanigen geruste tijd, hier op den Penning III. door Merkurius, voerende den Palm-tak in de regter, en de Vrede-staf in de slinkerhand, vertoond word. Zijnde soomen geloofd, in een van de Phænicische Koopsteden geslagen, om door desen God der Koopmanschappen, de goede en rijke Inkomsten aan het Koningrijk beloofd, te kennen te geven. De Getal-letter ΘΝΡ. op den IV. Penning, betoonen het 154 Jaar der Seleuken; en datmense derhalven Demetrius Soter toe-eigenen moet; onder wien het Joodsche Land twee Jaaren ruste van den Oorlog, volgens 1 Mach. 6. Den volgenden Penning V. bevestigd door de Letteren H N P. datse in het 158 Jaar des Rijks geslagen is. Van welke tijd de Boeken der Macha-

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Chriſt.	Syriſe Kon.	
			been niets en gedenken, om dat'er mogelijk weinig in voorgevallen is. Den zittenden Apollo in Vrouwe kleedingen, vertoond ſoo door hem ſelfs als door den Hooren, de bevrugting en overvloed der aarde. Op den VI. Penning ziet-men Demetrius met een Galey-ſchip, daar de Getal-letteren het 159 Jaar der Seleuken aanwijſen. Datſe van de Sidoniers geſlagen is, wijſt het Schip en het Opſchrift uit: gelijkmen van de Sidoniers ſegd, datſe d'eerſte Galeyen uitgevonden hebben. Zijnde deſe ſeer oude Stad van de Phæniciers SIDON naar de meenigte der Viſſen genoemd: want SID of SAID, beteekend in haare Taal een *Viſſer*. Den VII. Penning heeft Goltzius onregt aan Demetrius den II. of Nicator toege-eigend: want de Letteren ΑΞΡ. vertoonen het Jaar daar in Demetrius Soter met een groot Leger tegen den nijdigen Alexander Bala quam; namelijk gelijk de Hiſtorie 1 Mach. 10: 1,2. &c. met deſe woorden verhaald: In het hon-„derd en ſeſtigſte Jaar trok op Alexander de Soone van Antiochus, toegenaamd „Epiphanes, (*de Edele*) ende nam in Ptolomais, en ſy ontfingen hem, en hy re-„geerde daar als Koning, en de Koning Demetrius dat hoorende, vergaderde „een groote Krijgsmagt, en trok hem tegen om te ſtrijden &c. Den overvloeds-Hooren beteekend de Volheid des Tijds; alhoewel het Land met een Tyran geplaagd was. 't Geen Faber op de overdadigheid van Demetrius wil gepaſt hebben, om dat hy daar toe ſeer genegen was. Den VIII. Penning, geteekend met de Letteren ΒΞΡ. geeft waarſchijnelijk te kennen, dat Demetrius Soter eerſt in het twaalfde Jaar ſijns Koningrijks, in de tweede ſlag, van welk alleen de Hiſtorie der Machabeen ſpreekt, omgekomen is: want hy heeft in't 151 Jaar beginnen te regeeren, en is hier in het 162 Jaar noch in 't leven.
	161.	152.	2. Judas Machabeus ſneuveld in een Veldſlag tegen Bachides, de Veld-Overſte van Demetrius Soter: en ſijn Broeder Jonathan komd als Vorſt en Prieſter in ſijn plaatſe, 1 Mach. 9: 18.
155.	160.	153.	3. De Hooge-prieſter Alcimus, de Muur des Tempels Voorhof belaſt hebbende te ſloo-
	159.	154.	4. pen, word van God geſlagen; ſterft, en niemand word van ſijnen huiſe in ſijn plaatſe tot het Hooge-prieſter-ampt verheven. Of als andere ſtellen, ſoo is hy voor Judas Machabeus geſtorven, en 't Prieſterdom is op Judas en ſoo aan de Aſmoneen of Helden gekomen; alhoewel ſommige verhaalen, dat het Hooge-prieſterdom naar Alcimus dood, ſeven Jaaren heeft opengeſtaan. Siet van Alcimus dood, 1 Mach. 9: 54, 55, 56.
	158.	155.	5. Jonathan, Judas Broeder, maakt na eenige ſchermutſeringen, Vrede met Bachi-
	157.	156.	6. des, en word in ſijn Landvoogdieſchap beveſtigd, 1 Mach. 9: 30, 31, 70. doen-
156.	156.	157.	7. de het Sweerd ruſten in Iſrael.
	155.	158.	8.
	154.	159.	9.
	153.	160.	10. Alexander Bala of Epiphanes; de Soone ſoomen meend, van Antiochus Epiphanes
157.	152.	161.	11. 1 Mach. 10: 1. geeft het Hooge-prieſterdom, na dat Ptolomais ingenomen was, over aan Jonathan. Die doe alder-eerſt met den Prieſterlijken Ephod bekleed wierd; doch andere geven die voor hem, aan Judas ſijn Broeder. Siet van Jonathan, 1 Mach. 9: 30, 31. en kap. 10: 20.
	151.	162.	1. *Demetrius Soter* overwonnen zijnde word van gemelde ALEXAN-
	150.	163.	2. DER BALA gedood, die het Koningrijk van Syrien door hulpe van ſijn Schoon-
	149.	164.	3. vader Ptolomeus Philometor inneemd. En alhoewel deſen Alexander den ſelven is die 1 Mach. 10. de Soon van Antiochus Epiphanes, en by Joſephus BALLES, en BALAN by Strabo genoemd word; nochtans moetmen dien Toenaam geenſinds op de Penningen ſoeken: als op welken hy gemeenlijk voorkomd onder de naam van ALEXANDER THEOPATER EVERGETES. THEOPATER, is ſoo veel geſeid, als *Een die God tot een Vader gehad heeft*; 't geen hy deed op dat hy alle agterdogt ſijnes oorſprongs weg-nam: gelijk hy ook EVERGETES, dat is *Weldadig* genoemd wilde zijn, op dat hy daar mede de gemoederen der Volken tot hem trok. De Letteren ΒΞΡ. op deſen eerſten Penning, beteekend het ſelve van den voorgaanden Demetrius Soter, namelijk het 162 Jaar der Seleuken: als wanneer Demetrius gedood en Alexander de Regeering aanvaarde, 1 Mach. 10: 50, 51. Waarom hy ook ter gedagtenis deſer Overwinninge, eenen zittenden Jupiter op deſen Penning heeft doen vertoonen. Den volgenden Penning II. vertoonende de hoofden van Cleopatra en Alexander, ſchijnen in den uitgang van 't 162 Jaar geſlagen. Ontrent welke tijd de Hiſtorie 1 Mach. 10: 57,58. het Houwelijk en de Bruiloft met Cleopatra aangegaan; in deſe woorden verhaald: Ende Pto-„lomeus trok uit Egipten, hy ende ſijne Dochter Cleopatra; en ſy quamen te „Ptolomais in het 162 Jaar. Ende de Koning Alexander ontmoete hem, en „Philometor gaf hem ſijne Dochter; en men hield haare Bruiloft tot Ptolomais. 't Schijnd ook dat Alexander, erkennende dat hy behalven ſijn Dochter ter Vrouwe gekregen te hebben, door haar Vader Ptolomeus hulpe het Koningrijk van Syrien in handen gekregen hadde, Cleopatra aan de waardigſte zijde geplaatſt heeft; haar vertoonende met een Hoofd-dekſel en een Koren-Maat of Schepel op de kruin, op dat hy haar door die teekenen eenige geſtalte der Godinnen gave. Op den Penning III. komd Alexander wederom voor met het ſelfde Opſchrift. Alleen

Digitized by Google

Penningen van
ALEXANDER
THEOPATER.

I. Mach. 10.
57: 58.

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

Digitized by Google

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			leen wijsen de Letters ΓΞΡ. het 163 Jaar der Seleuken aan; zijnde dit het tweede Jaar sijner Regeering; waar van d'Apokryphe Boeken stil zijn. En men kan uit geen ander bewijs dan dese Letteren ΓΞΡ. die hier ook op den IV. Penning gezien worden, beter bevestigen, dat hy ook tot desen Alexander Theopator behoord; nadien de voorige By-naamen daar niet gevonden worden. Den Adelaar als een Waar-teeken der Egiptische Koningen, heeft hy daar op te gevalle van Cleopatra vertoond; vercierende die met een Palm-tak, om te erkennen, dat hy sijn Overwinning aan Ptolomeus dank te wijten had. In den volgenden Penning V. vertoond Alexander Pallas als een Bescherm-Godinne; door welkers hulpe hy de Overwinninge tegen Demetrius bekomen hadde. Op den VI. vertoond hy uit naar-yver van Alexander de Groots naam, eenen zittenden Jupiter: ten zy dan dat Jupiter in de Stadt daar desen Penning geslagen is, voor een Bescherm-God gehouden wierd. Diergelijke navolging zietmen van den selven op desen VII. Penning, daar hy een Leeuwen-huid op 't hoofd heeft; waar van de afkomst onder de Macedonische Koningen boven is aangewesen. Door welke Goltzius en sijn verklaarder Nonnius, dapper misleid zijn: Den eersten om dat hy hem aan Alexander de Groot heeft toegepast; den laatsten, dat hy den zittenden Apollo op 't Ruggestuk voor Venus opgenomen heeft. Den VIII. Penning word seer opmerkelijk gehouden, om datse Alexander als een tweeden Mars met een Helmet op 't hoofd vertoond; in hoedanigen stand geene van de Syrische Koningen gezien worden: Siende wederom op den strijd tegen Demetrius Soter; vertoonende d'Overwinninge ook aan d'andere zijde, door een verheven Kroone ter eeuwiger gedagtenis. D'Heer Vaillant meend dat de Letter A. hier beteekend, dat den Penning te Antiochien geslagen is. Ook soumen mogen twijffelen, of desen IX. Penning ook tot Alexander Theopator behoorde; by aldien de Letteren die het 174 Jaar der Seleuken aanwijsen, alle bedenkelijkheid niet weg en namen. Men ziet'er Jupiter op, doch niet met den Arend, maar met een Nagt-Uil, die sijn Dochter Minerva toegewijd was. En om dat dese Godinne bysonderlijk te Chyrrus, een Stadt in Syrien aan de Riviere Marsias gelegen, daarse by Samosaten in den Euphrat loopt, geëerd wierd; daarom wilmen dat desen Penning daar geslagen is: want Strabo getuigd, dat Minerva daar een Tempel hadde, waar vanse de *Chyrrestische Minerva* genoemd wierd. Gelijk het Opschrift van desen X. Penning ook aanwijst, dat sy van de Apameners, aan de Rieviere Orontes in Syrien, geslagen is. Welke stroom veel naamen gekregen hebbende, onder anderen soo genoemd is, naar eenen die'er een Brug over sloeg; die anderssinds van Seleukus Nicator, Axius genoemd is: gelijk hy meer Steden Griekse en Macedonische naamen gegeven heeft. Op den XI. Penning zietmen wederom Alexander met een zittenden Neptunus; volgens het Opschrift te Laodicea aan de Zee, geslagen. In Syrien komen twee Steden met den naam Laodicea voor; d'een aan den Oever van de Phænicische Zee, ontrent de voet van den Berg Casius; de andere in Coëlesyrien aan den Lybanon, beide van Seleukus Nicator gebouwd. Tot het eerste Laodicea behoord onsen Penning; alwaarmen voornamelijk den God Neptunus eerde; mogelijk om datse aan de Zee woonden: gelijk hem ook om geen andere reden den Dolfijn toegepast word, als om dat die van ouds het Waar-teeken van de heerschappye der Zee toegepast is: tot welkmen den Drie-Tand, niet anders als den Scepter van sijn Rijk aanmerken moet. Den XII. Penning is wederom den selfden van de Tyriers, boven voor den vierden verklaard; doch hier wijsen de Letteren, datse in 't 166 Jaar des Rijks geslagen is, tot gedagtenis haarer getrouwigheid aan Alexander: want 1 Mach. 11. word verhaald, dat Demetrius de Soon van Demetrius Soter, van Creta tegen Alexander Theopator in 't 165 Jaar der Grieken uit-geseild is, om het Vaderlijk Koningrijk wederom te krijgen: als wanneer Alexander uit Phænicien na Antiochien trok om Krijgsvolk tegen Demetrius op de been te brengen: Durende desen Krijg tot het 166 Jaar, alswe in desen Penning zien. Die dan ook te gelijk bevestigd, dat Demetrius niet voor het 167 Jaar aan't Gebied gekomen is. Cilicia hadde gerebelleerd, en Coëlesyrien was aan Demetrius gunstig door haaren Veld-oversten Apolonius die haar toegevallen was; Doch Phænicien was voor Alexander, tot dat sijn Schoon-vader Ptolomeus, onder glimp van hem te helpen, 't selve ten goede van Demetrius innam, om dat hy doe sijn vriendschap sogt te omhelsen.
158.	148.	165.	4. Demetrius, Sooh van Demetrius Soter, trekt in Cilicien tegen Alexander te Velde.
	147.	166.	5. Ptolomeus Philometor de Koning van Egipten, neemd Antiochien in Syrien in: is gunstig aan Demetrius, maar gestoord op Alexander: te weeg brengende dat hy van sijn Vrouw en te gelijk van 't Rijk beroofd word.
	147.	167.	1. DEMETRIUS de II. bygenaamd NICATOR, regeerd in Syrien, na dat Alexander in dit Jaar overwonnen was. Alsmen de Penningen van Demetrius wel beziet, en in den Eersten derselve aanmerkt, dat de Getal-letteren ΡΞΖ. het 167 Jaar der Seleuken te kennen geeft; soo zietmen eerst regt, hoe wel dit Jaar met de aanteekening van 1 Mach. 11: 19. over-een-stemd: Want staat'er, De-

Digitized by Google

Olymp. spelen. | J. voor Christ. | Syrise Kon.

„ metrius wierd Koning in 't honderd en seven en t'sestigste Jaar. Sulks sy ook tot geenen anderen Koning dan aan desen Demetrius de II. toepassel ijk is. Dat den Arend met d'eene voet op een Scheeps-nebbe staat, geeft te kennen datse van de Tyriers geslagen is; hoedanige wy hier meer ontmoeten. Op het Ruggestuk van den Penning II. vindmen alle de By-naamen of Titels van Demetrius uitgedrukt: want na dat hy het Vaderlijk Koningrijk gekregen had, heeft hy sig ook GOD genoemd. Ook schijnd hy den naam PHILADELPHUS, *Broeder-vriend*, aangenomen te hebben, van wegen de bysondere vroomheid sijns Broeder Antiochus, die misschien alle sorge aangewend hadde om 't Koningrijk weer te krijgen; hoedanigen liefde aan Demetrius gantsch niet ydel is geweest. Want na dat hy lang by de Parthers had gevangen geweest, is hy ten laatsten door de Wapenen van sijn Broeder Antiochus verlost geworden. Het Anker op desen Penning, bewijst den Oorsprong der Seleuken, van wien Demetrius sijn af-komst roemde; in dit Stam-huis tot een Teeken gebleven; om dat volgens Justinus, Seleukus Nicator, met de Figuur des Ankers aan sijn Dye gebooren was. Den III. Penning wil wederom van de Tyriers geslagen zijn, in 't Jaar des Rijks 168. Op datse haare getrouwigheid aan Demetrius betuigden: als die hem in 't 165 Jaar uit Cilicien komende, om de Naam-genoodschap sijns Vaders, aangenomen hadden: en geene gemeenschap wilden hebben met die van Antiochien en Apamenen, die Demetrius afvielen. Dat nu ook desen vierden Penning tot Demetrius behoord, betuigen de Letteren BA. AH. dat is, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. De KONING DEMETRIUS. Het Ruggestuk vertoond de Godinne ASTARTE of VENUS, de Godinne der Sidoniers, die den Penning voor hem geslagen hebben. Deselve Astarte komd wederom op den Penning V. te voorschijn, staande op een Galeye, het Waar-teeken der Stadt Sidon; in welker Spraake dese Godinne ASTAROTH genoemd word. Doch of dese onbekende Letter-teekenen desen naam te kennen geven, weetmen niet seker. Den VI. Penning vertoond door de Letteren OP. datse in 't 170 Jaar des Rijks geslagen is. In welk Jaar de Joodsche Hoogepriester Simon door Gesanten, vrylating der Schattingen van den Demetrius verkregen heeft, volgens 1 Mach. 13:36. Waarom dan ook vers 41. en 42. geseid word; Dat in het 170 Jaar, het Jok van Israel weg-genomen is; en dat het Volk „ Israels begon te schrijven in haare Handschriften en Koophandelingen; In het „ eerste Jaar dat Simon de Groote Hooge-priester was, ende Veld-Overste, en- „ de Leidsman der Joden &c. Gelijk ook gemelden Penning van de Sidoniers, betuigd, dat de meeste Steden van Phænicien doe aan de zijde van Demetrius waaren; hoedanige Tryphon nooit onder sijn magt heeft konnen brengen. Hier toe diend ook de getuigenis van desen VII. Penning, die volgens de Letteren ΔΟΡ. in 't 174 Jaar des Rijks geslagen, schijnd aan te wijsen, dat Demetrius maar in 't begin van dit Jaar van de Parthen gevangen genomen is. Alhoewel men uit de Historie 1 Mach. 14: 1. meend te moeten besluiten, dat hy in 't 172 Jaar na Meden om hulpe tegen Tryphon trok; en korts daar op van Arsaces Veld-overste gevangen wierd: ten zy datmen stelle, dat'er eenige tijd met Oorlogen of anders heeft tusschen beiden geloopen. Doch hoe 't hierom is, wy zien egter Demetrius op den volgenden VIII. Penning vry veranderd van gedaante, namelijk met een langen Baard, na dat hy nu uit sijn gevangenis weer-gekeerd was; den welken hy mogelijk of na de maniere der Parthers, of tot Rouw-gedagtenis van sijn afgestorven Broeder Antiochus, een wijle tijd had laaten wassen. Voerende egter noch den voorigen Titel van GOD en OVERWINNAAR. Doch de Letteren ΔΠΡ. zien op het 184 Jaar, in welk desen Penning van de Damasceners geslagen is: gelijk uit de bygevoegde aanvang Letter Δ. gemeend word. Beziet hier toe ook den IX. Penning, die desen, uitgenomen d'ontbrekende Jaar-letteren, gelijk is. Op den X. Penning ziet de Beeldenis van Apollo, wederom op den Oorsprong der Seleuken; op dat Demetrius de Syriers vermaande, dat hy haaren natuurlijken Koning was, en verpligt wierden de zijde van hem en sijner Soonen te kiesen tegen den Tyran Tryphon. Waarom hy hier ook noch volhard, sig selven GOD en OVERWINNAAR te noemen, als of hy sijn Vyand daar door verschrikken en verslaan wilde. De Jaar-letteren ΕΠΡ. hier op den Penning XI. worden voor seer opmerkelijk gehouden; beteekenende het 185 Jaar der Seleuken: op welke tijd Demetrius een deel des Rijks, dat den Tyran ingenomen had, poogde weder te krijgen. Alwaar ook de begin-letter M. ziet op de Marathenen, een wel bekend Volk in Phænicien, welke in de getrouwigheid aan Demetrius volharden, terwijl die van Antiochien en andere tegens hem oproerig waaren; en aan de zijde van sijn Partie helden. Op den XII. Penning komd Demetrius sonder Baard te voorschijn; vertoonende door de Letteren ΕΠΡ. dat hy die in 't laatste van 't Jaar 185 afgeleid heeft. Zijnde desen van de Tyriers geslagen, ter gedagtenis der weldaden die sy van sijn Broeder Antiochus ontfangen hadden. Den XIII. Penning, dragende het Teeken van 't 186 Jaar der Seleuken, is wederom van de Tyriers geslagen: 't geene bewijst, dat hy voor dit Jaar niet gedood en is; dewijlmen verhaald, dat hy nochtans in dese Stadt, dien hy volgens dit Opschrift, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. ΤΥΡ. ΙΕΡ. ΑΣΥΛ. ΣΠΡ. voor een Schuil-plaats hield, om-quam, 't Geen ongetwijffeld op 't einde van dit Jaar door bedrog sijner Vyanden sal geschied zijn.

2. I. Pto-

DEMETRIVS NIKATOR.

I

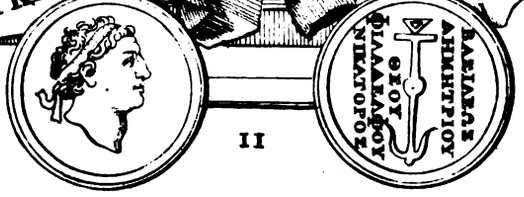

II

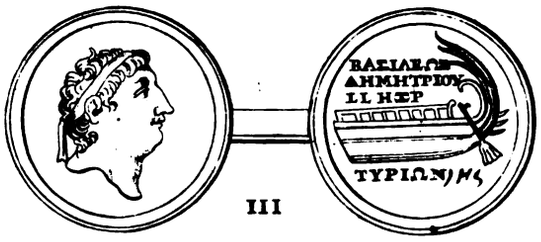

III

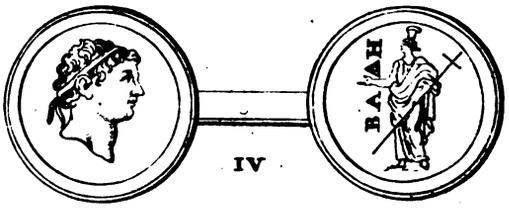

IV

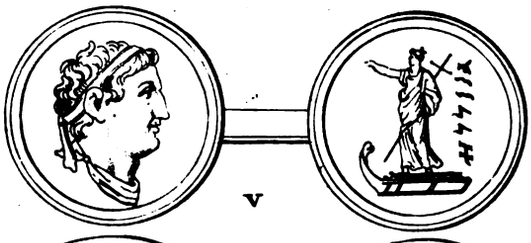

V

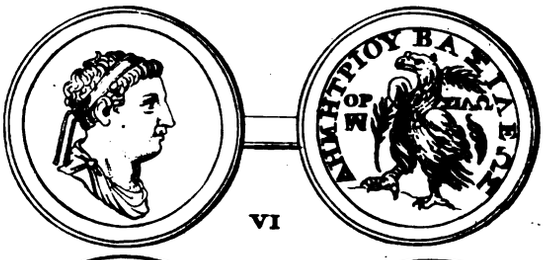

VI

VII

VIII

IX

X

XI

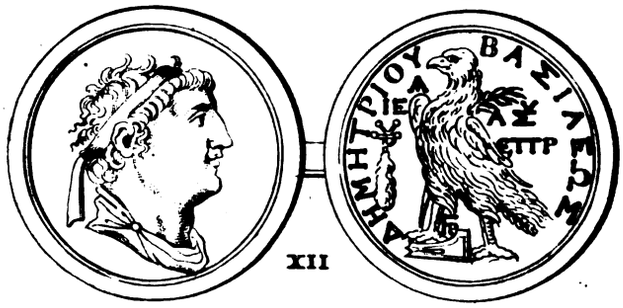

XII

XIII

Digitized by Google

Digitized by Google

145.	168.		2. 1. Ptolomeus Evergetes de tweede van dien Naam, die anders ook PHYSCON genoemd word, regeerd na sijn Broeder Philometors dood, alleen in Egipten, overtreffende alle sijn Voorgangers in dertelmoedigheid.
			ANTIOCHUS de VI. Soon van Bala, overwind met hulpe van Tryphon, Demetrius, en neemd Antiochien in. Een fraajen Penning van hem

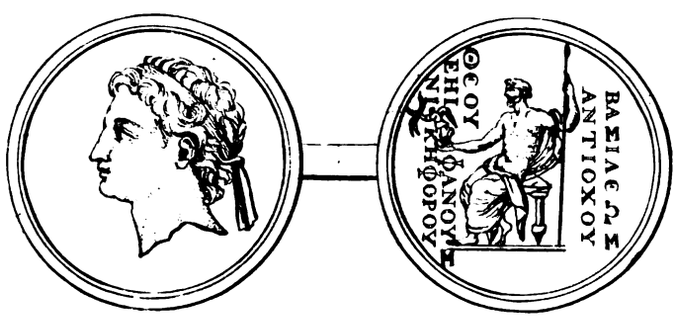

Olymp. Spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			betuigd genoeg, dat hy ook den Bynaam GOD, en EPIPHANES, *Den Edelen*, gevoerd heeft, en dat seer waarschijnelijk tot gedagtenis van Antiochus de IV. dien hy Groot-vader noemde. Naderhand is hy ook NICEPHORUS genoemd, van wegen dat hy Demetrius in 't 168 Jaar der Seleuken overwonnen en verjaagd had. Gelijk het Opschrift deses Pennings duidelijk aanwijst.
159.	144.	169.	3. 2. Demetrius behoud doorgaans de Regeering in eenige Steden van Syrien en Phænicien.
			Jonathan met sijn twee Soonen door list van Tryphon gedood zijnde, werd Simon sijn Broeder tot Vorst en Hooge-priester der Joden gesteld, 1 Mach. 13: 1.
	143.	170.	4. 1. DIODOTUS TRYPHON, sijn Wees-kind Antiochus aan een kant geholpen hebbende, werd te Antiochien voor Koning uitgeroepen. Hoedani-

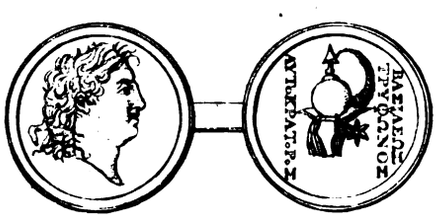

			gen Titel hy gesogt heeft te voeren, wijst desen Penning aan; betoonende door de Bynaam AUTOCRATOR, dat hy 't hoogste gesag in den Oorlog en Vrede had. Den grooten Hoorn die hier aan den Helm gehegt schijnd; vertoond na d'oude wijs, de schrik der oude Helden; en de Sterre daar beneffens, werd voor het gewoone merk-teeken der Stadt Aradus in Phænicien gehouden; alhoewel dikwils alleen de Begin-letters der Steden daar de Penningen geslagen waaren, zijn gesteld geworden. Daar werden verscheide Penningen van Tryphon gevonden, die alle verscheide merken der Steden vertoonen. Als namelijk den Hoed der Bescherm-Goden CASTOR en POLLUX, by de Tripolitanen. Den Overvloeds-hoorn by die van Antiochien te Ptolomais. De Scheeps-steve by de Sidoniers. De Palm-tak by die van Laodicea &c.
	142.	171.	5. 2. Simon Machabeus wind in dees tijd de Burgt te Jerusalem stormenderhand, en verlost de Joden van het Jok der Heidenen, volgens 1 Mach. 13. &c.
	141.	172.	6. 3. Demetrius Nikator trekt op in Meden om tegen de Parthen te krijgen.
160.	140.	173.	7. 4.
	139.	174.	5. 1. Demetrius van de Parthen gevangen zijnde, neemd sijn Broeder Antiochus, den Oorlog tegens Tryphon aan.
	138.	175.	2. ANTIOCHUS de VII. Demetrius Soters Soon, gemeenlijk Si-
	137.	176.	3. DETES en EVERGETES genoemd, regeerd alleen in Syrien, na dat Tryphon ge-
161.	136.	177.	4. dood was. Onder welkers tijd den staat der Joden gelukkig scheen. Hoe veel sekerheid en ligt de oude Penningen te mets aan de Historien konnen geven, kan eerstelijk desen van Antiochus Evergetes grondvesten: op den welken de Letteren AOP. het 174 Jaar der Seleuken aanwijsen; stemmende t'eenemaal overeen met het Verhaal-schrift 1 Mach. 15: 10. daar geseid word: In het honderd en „vier en t'seventigste Jaar, is Antiochus opgetrokken na het Land sijner Vade-

Digitized by Google

Olymp. spelen. | J. voor Chriſt. | Syriſe Kon.

„ren, en alle de Krijgsmagten quamen t'ſamen by hem, ſoo dat'er weinige by „ Tryphon waaren &c. Het Opſchrift daar boven IE. AΣ. word op de Heilige Vry-ſtadt Tyrus gepaſt, gelijk in deſe tijd aan de Tyriers van Antiochus Evergetes toegeſtaan was, van wegen de byſondere hulpe in 't begin ſijnes Koningrijks hem beweſen. Sederd wanneer dan ook de Tyriers deſe haar Tijd-wortel der Vryheid gerekend hebben. Waar uit Euſebius en andere konnen verbeterd worden, die deſelve in't 187 Jaar brengen, na dat Demetrius Nikator binnen Tyrus al gedood was; dewelke na die Stadt getrokken was om ſig te beſchermen door de Godsdienſtigheid des Tempels, als Juſtinus ſegd. Soo dat daar uit niet alleen openbaar is, dat Tyrus doe al een Vrye-vlugt-plaatſe was; (gelijk we ſulks ook op Demetrius Penningen, na ſijn ontſlaking uit Parthen, hebben gezien) maar ook dat deſe Vryheid te Tyrus met het eerſte Jaar van deſen Antiochus Rijk. haar aanvang genomen heeft. Deſen II. Penning heeft d'Heer Patin gemeen gemaakt. En alhoewel hy twijffeld welken Antiochus hy moet toegekend worden; ſoo noemd Porphyrius nochtans by Euſebius, Antiochus de Broeder van Demetrius, ten regten EVERGETES; welke Joſephus, SOTER en EUSEBES noemd. Doch de Penningen maaken alleen van de By-naam EVERGETES gewag. De meeſte Schrijvers noemen hem SIDETES; om dat hy ſeer tot de Jagt genegen was: want SID beteekend in de Phæniciſche Taal *Jaagen*, hoedanigen naam, als minder Cierlijk, geheel niet op de Penningen gevonden word. De Overwinninge gaande met een Kroone en Palm-tak in de hand, ziet ongetwijffeld op de Overwinning tegen Tryphon. Den Penning III. vertoond een Egiptiſche Lotus-Bloem, in de gelijkheid van een Heulbol, uit welke de Bloem, de Steel en de Vrugt voortkomen; waar onder Kooren-airen uitſpatten: zijnde de gewoone Teekenen van de vrugtbaarheid des Lands, gelijk ſulks veelſinds op de Egiptiſche, Mauritaanſche en Ciciliaanſche Penningen gevonden werd. De Tal-letteren ΣOP. beteekenen hier het 176 Jaar des Rijks, en het derde van't Antiochus Regeering. En men ziet'er meer

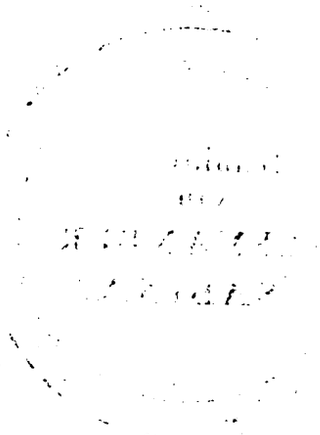

Digitized by Google

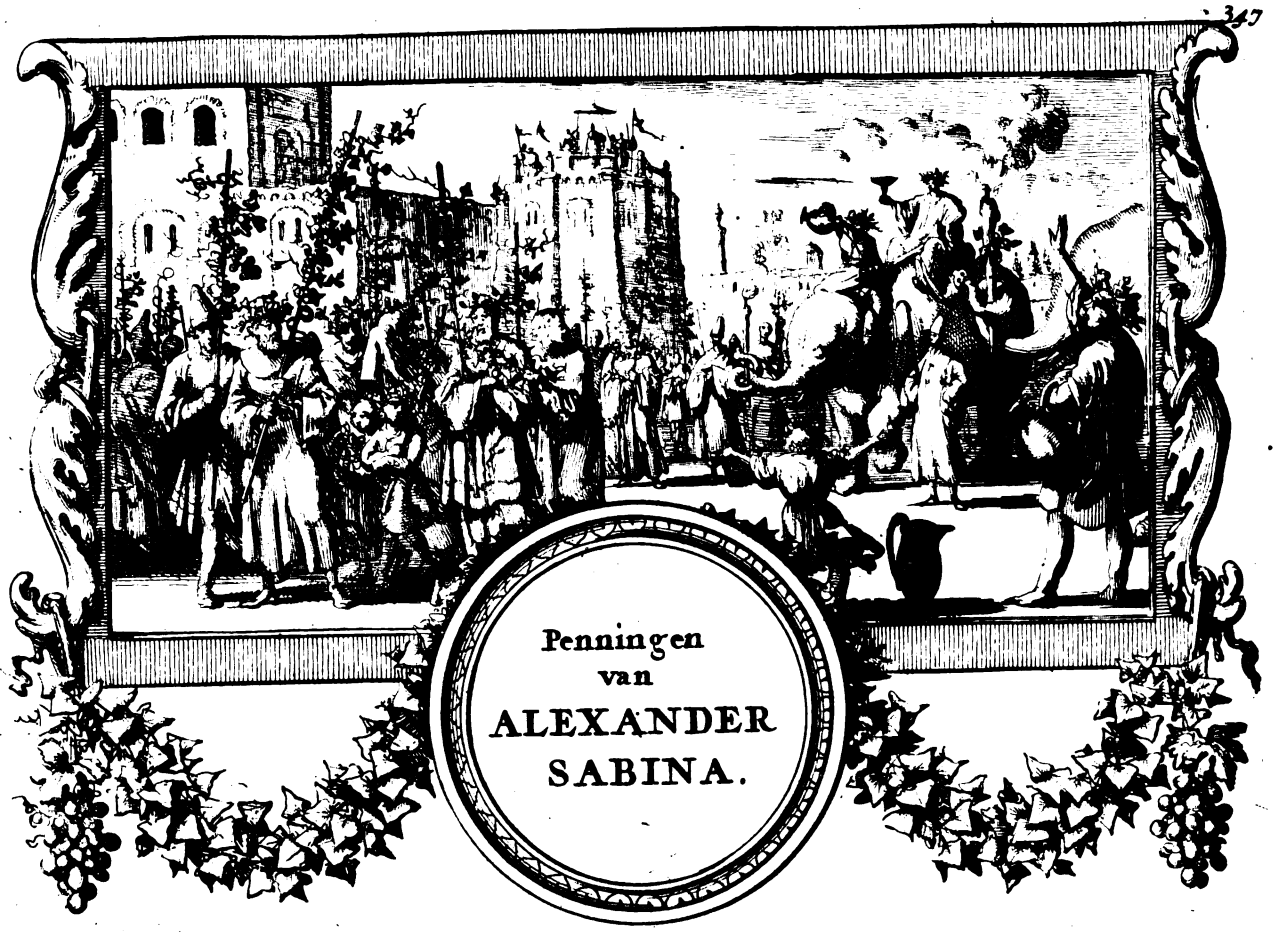

Penningen van ALEXANDER SABINA.

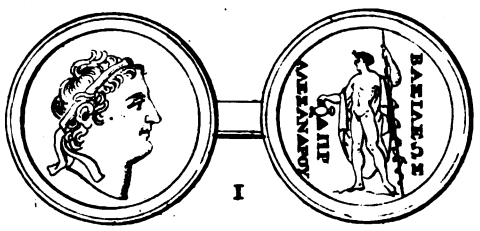

I

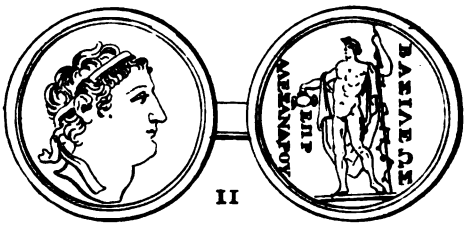

II

III

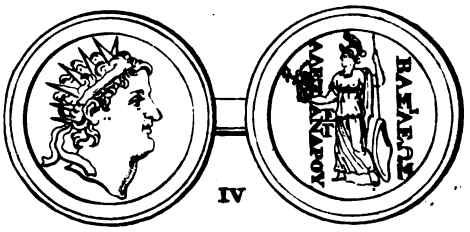

IV

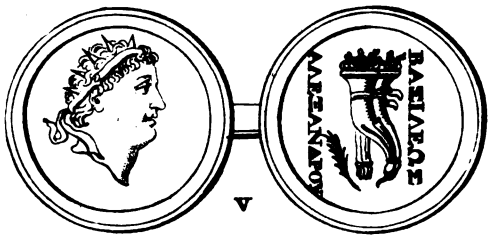

V

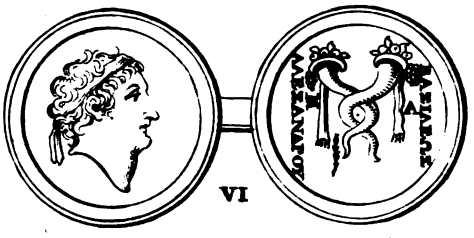

VI

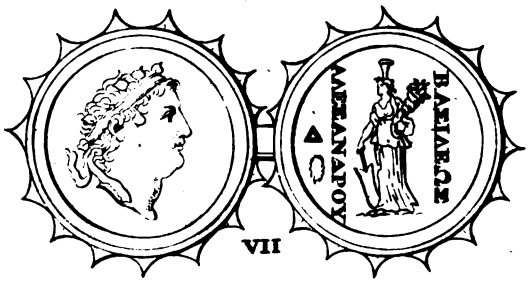

VII

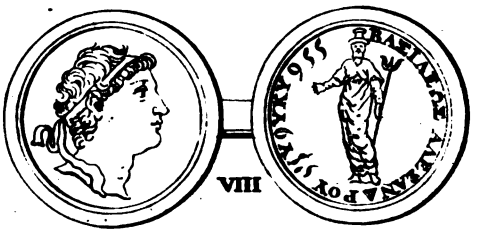

VIII

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Chr. St.	Syrise Kon.	
			meer met dese Beeldnis; doch in verscheide Jaaren des Rijks geslagen: gelijk hier den Penning VIII. ook aanwijst in 't Jaar 182 geslagen te zijn. Desen IV. Penning is wederom van de Tyriers geslagen: bevestigende, als vooren, de vryheid haarer Stadt door de Letteren IE. AΣ. boven in den eersten Penning aangewesen. Daar de Tal-letteren HOP. het 178 Jaar des Rijks, en de Galey, het Waar-teeken der Tyriers te kennen geven. Den V. Penning schijnd ons aan te wijsen, dat gelijk de Sidoniers, Demetrius Nikator als wettig Koning van Syrien, altijd getrouwelijk tegen Tryphon aanhingen, als boven over haaren Penning geseid is; alsoo hebben deselve ook niet geweigerd, sig aan desen sijn Broeder Antiochus Evergetes Regeering t'onderwerpen, na dat hy den Tyran gedood en 't Koningrijk ingenomen had; daar van het Opschrift deses Pennings ANTIOCHUS DE KONING, getuigenis draagd: gelijk de Tal-letteren ΘOP. ter zijden sijn hoofd, het 179 Jaar des Rijks, en 't sesde sijner Kegeering aanwijsen. Diergelijke voorbeeld hier ook van de Tyriers, op den Penning VI. gesien word, in het 180 Jaar des Rijks geslagen. Den Arend komd hier wederom soodanig als het Teeken van Egipten te voorschijn, als wy die te vooren in de Tyrische Penningen van Alexander Theopator en Demetrius Nikator. ter eeren van de Gemalinne Cleopatra, om de Egiptische Stam te gedenken, hebben gezien: als door welker hulpe sy het Koningrijk van Syrien ingenomen hadden: sulks dat sy nu met Antiochus haar Mans Broeder getrouwd zijnde, schoon hy noch leefde, het billik scheen, dat den Arend hier wederom te voorschijn quam, ter eeren van den nieuwen Bruidegom. Den Penning VII. volgens de Lettren AΠP. in 't 181 Jaar des Rijks geslagen; vertoond Minerva als de Voorstanderesse des Oorlogs; dragende d'Overwinning op de hand: spelende op den Oorlog, welke Antiochus gelukkig tegen Tryphon en de Joden gevoerd had; en nu sig ook in dit Jaar gereed hield, om tegen Phraätes de Koning der Parthen, door de bestuuring deser Godinne, d'Overwinninge te verkrijgen. En geen wonder: want nadien de Syrische Koningen haar af-komst van de Macedoniers haalen, daar Minerva boven andere Goden gediend wierd; en van den Grooten Alexander met Tempelen begiftigd was; ziet daarom roept Antiochus deselve Godinne ook aan, als Behouderesse van sijn Krijgsmagt tegen Phraätes: hy steldse in sijn Vaandelen en slaatse op sijne Penningen.
	135.	178.	5. In 't begin van dit Jaar wierd Simon in een Maaltijd van Abubus gedood, en sijn
	134.	179.	6. Soon Johannes Hirkanus volgde hem, 1 Mach. 16: 15, 16. met welke het eerste Boek der Machabeen eindigd. En nemen sommige desen voor Johannes Hirkanus, die Nikator uit het Rijk verdreven heeft; en Josephus voor een Propheet erkend: en hoe desen binnen Jerusalem van Sidetes op 't Loof hutten-Feest belegerd wierd, is op sijn plaatse aangewesen.
	133.	180.	7. Antiochus trekt op tegen de Parthen, om sijn Broeder Demetrius wederom te krijgen.
162.	132.	181.	8. In dees tijd send Phraätes Koning der Parthen, den gevangen Demetrius Nikator weder na Syrien.
	131.	182.	1. Antiochus word in den strijd tegen Arsaces by de Parthen omgebragt, en den ontslagen DEMETRIUS NIKATOR regeerd wederom in Syrien.
	130.	183.	2. Johannes Hirkanus Soon van Simon Machabeus, verstoord den Tempel der Samaritanen te Gerazim, en schud tot wraak van sijg Vaders dood, het Jok der Joden meer en meer af, als Jeremias voorsegd had, kap. 24: 6. soo datse grooter als haare Vaderen wierden, Deut. 30: 5. en kap. 32: 15. 't Gene sederd dese tijd tot op de komste van den Messias heeft stand gehouden. Haare Volk-plantingen uitsettende verre buiten Palestinen, in Asia, Africa, de Middellandsche Zee, Griekenland, Italien, Spaanjen en Egipten. Onder hem is ook een groot Oproer tusschen de Pharizeen en Sadduceen ontstaan, dien hy stilde. Gelijk ook door sijn toedoen de Edomiten tot het Jode-genootschap gebragt zijn.
	129.	184.	3. 1. ALEXANDER de II. ZEBINNA bygenaamd, de Soon van An-
163.	128.	185.	4. 2. tiochus Evergetes, werd van die van Antiochien, door toedoen van Ptolomeus Physcon Koning van Egipten, tot Koning gemaakt, tegens Demetrius Nikator. Onder de Penningen die van desen Alexander gevonden worden, is desen eersten van groote nuttigheid ontrent de Tijd-rekening der Syrische Koningen te agten: vertoonende door de Letteren ΔΠP. het 184. Jaar der Seleuken: en datse waarlijk tot Alexander de II. nu aangekant tegen Demetrius Nakator, behoord: en dienvolgende ook bewijst dat desen Tyran in dit Jaar van de rebellige Syriers voor Koning verklaard is: gelijkmen hem hier tot bewijs en erkentenis der saake ook met den Koninglijken Hairband ziet. Den Bacchus op de averregtse zijde met een Staf die met Wijngaard-ranken of Klim-bladen omwonden is, geeft niet alleen te kennen hoe seer de Koningen van Syrien desen God eetden; maar doet ons ook gedenken aan het Feest dat de Syriers ter eeren van Bacchus gewoon waaren te houden: als op welk wy 2 Mach. 6: 7. aangeteekend vinden, dat Antiochus Epiphanes den Joden dwong met Klimmer-kransen, als in een Ommegang desen God ter eeren, om-te-loopen. Gelijk dan ook deselve Wijn-God op desen tweeden Penning een Jaar laater geslagen, voorkomd. Op

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			beide zietmen hem met een Een-ge-oorde Schenk-kan in de hand; hoedanigen Vat volgens Athenæus, in den dienst van Bacchus voornamelijk gebruikt wierd. Den III. Penning met den zittenden Jupiter, schijnd van de Damascener geslagen in 't 186 Jaar des Rijks, ter eeren van Alexanders Overwinninge tegens Demetrius Nikator: want sy schijnd geslagen als de slag tusschen hun beiden ontrent Damascus voorgevallen is; daar Demetrius verjaagd, en Alexander van de Damascener voor Koning uitgeroepen wierd. Inde twee volgende Penningen IV. en V. zietmen Alexander met de Straal-kroon praalen, het hoogste Cieraad der Syrische Koningen: d'eene met een Pallas, d'andere met een dobbele Overvloeds-hoorn op 't Ruggestuk. De Letter E. op de Penning IV. geeft de Stadt EMISA te kennen, gelegen aan den Libanus ontrent Damascus, alwaar Porphyrius verhaald dat de strijd deser Koningen geschied is. De Pallas schijnd als Voorstanderesse des Oorlogs hier vertoond, om te gelooven, dat Alexander door haare hulpe, Demetrius overwonnen hadde. De dobbele Hoorn van Overvloed wil niet anders dan de gulle meenigte aller dingen onder Alexanders Regeer-tijd, aanwijsen. En dat de Tyriers ook dese Godinne met de grootste eere gedient hebben, is boven over de Penningen van Antiochus Evergetes, of de VII. van dien naam, aangemerkt. De Begin-letteren ΑΠ. op den V. Penning beteekenen de Apamensen, die na de Antiochiensers van Demetrius afvielen. Den Penning VI. vertoond wederom een dobbele Overvloeds-hoorn, doch anders van onder saamen gewrongen. Aan welke Begin-letteren ΣΑ. de Samosaten te kennen zijn; namelijk de Hooftstadt van Comagenen, daar desen Penning geslagen is; en de Kooren-air tot een Waar-teeken voerde; gelijk hier onder gezien word. Nu isset ons sekerlijk noch indagtig, dat wy Bacchus soo even op twee Penningen van Alexander gezien hebben, en derhalven de moeite waard, datwe hier ook den selven Koning als eenen tweeden Bacchus op den Penning VII. wel Cierlijk met een Krans van Klim-bladen om 't hoofd, verbeeld zien. Het Ruggestuk wil de Godinne Isis vertoonen, met een Roer-spadel en Hooren van Overvloed; dragende een Schepel of Kooren-maat op 't hoofd: hoedanig Osiris, de Soon of de Broeder of Man van Isis plagt te dragen. Maar nadien Osiris by Herodoot, deselve met Bacchus is; soo en ist geen wonder, dat de Damascener aan d'eene zijde Bacchus, aan d'ander zijde Isis verbeeld hebben. By Macrobius en Servius is Isis de Aarde of de Natuure der dingen. Osiris by Plutarchus de Sonne: de Aarde leid onder de Sonne, en derhalven is aan Isis de Schepel te gelijk met den Hoorn gegeven, als het Merk-teeken der Vrugten en den overvloed derselve. Ook voerdse de Roer-spadel, om datse 't eerste gebruik daar van gehad heeft, na datse de eerste uit-vindster der Zeilen aan de Schepen geworden was. De Penningen met dusdanige uitgekapte Tand-boorden, schijnen Zaag-penningen genoemd te zijn; hoedanige de Silvere te mets plagten gemaakt te worden, tegen 't vervalschen of schroojen, en de Koopere, Cieraads-halve. Doch de Penning-verklaarders zijn over dese haar maaksel en herkomst nog geheel onseker en verlegen. Voorts heeft den Penning VIII. den Verklaarders ook genoeg verset gemaakt: want of wel het Grieks Opschrift de gewoonelijke Titel van Alexander de II. is; soo blijven doch de overige Phænicische Letteren in het duister bedommeld. En nadiense onses agtens op de eigenschap des Beelds zien, soo blijft het deswegen ook onseker, tot welk een Godheid men 't selve t'huis te brengen heeft. Den Drie-Tand en ruige Baard, soude ons wel om Neptunus doen denken; doch hy en pleegd nooit gemutst, noch gerokt of gekleed te voorschijn te komen: waarom eenige gissen, dat het een ander van de Syrische Goden is, van welkmen een goed aantal by de Schrijvers aangeteekend vind; die ons sekerlijk elders in de hand sullen vallen.
	127.	186.	3. Demetrius van Alexander Zebinna overwonnen, werd korts daar na te gelijk met sijn oudste Soon SELEUKUS de V. gedood. En't Rijk van Syrien is wederom aan Antiochus Gryphus gekomen. Het Tronie-beeld van Seleukus werd niet gevonden.
	126.	187.	4. 1. Cleopatra de Gemalinne van Demetrius, maakt haaren jongsten Soon ANTIO-
	125.	188.	5. 2. CHUS de VIII. mede-genoot van 't Vaderlijk Koningrijk; en kant hem tegens Alexander. Men zietse tot bevestiging hier van ook op de Penningen; gelijkwe onder die van haar Soon beneden vertoonen.
164.	124.	189.	6. 3. Ptolomeus Physcon of Evergetes, send ter liefde van sijn Suster Cleopatra, eenige hulp-troepen aan sijn Neef Antiochus.
	123.	190.	4. ANTIOCHUS de VIII. gemeenlijk GRYPHUS, en op de meeste Penningen, EPIPHANES bygenaamd, regeerd na de dood van Alexander. 't Gene wy boven van Cleopatra desen Antiochus Moeder hebben aangeteekend, bevestigd waarlijk desen Eersten Penning; alwaar de twee saamgevoegde hoofden en dobbel Opschrift, Cleopatra met haar jongste Soon Antiochus de VIII. (somtijds ook Gryphus genaamd) vertoonen; en niet Antiochus Evergetes of Sidetes haaren Bloedvriend en Egte Man, als sommige qualijk hebben geoordeeld: want sulks bewijsen hier de Getal-letteren ΡΜΓ. die het 187 Jaar der Seleuken beteekenen. In welke tijd Cleopatra, rasende om selfs te heerschen, haaren Man Demetrius, die overwonnen en vlugtig was, heeft laaten dooden: Ja korts hier

Digitized by Google

ANTIOCHUS
GRYPHUS

I

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XIV

XV

Digitized by Google

Digitized by Google

Olymp. ſpelen.	J. voor Chriſt.	Syriſe Kon.

hier op, als ofſe door deſe daad in het doodſlaan onderweſen was, ook Seleukus haaren oudſten Soon met haar eigen hand gedood, en deſen Soon tot Koning geſteld heeft, op dat hy met haar heerſchte. Waarom deſen Penning hem ook met den Koninglijken Hair-band vertoond: en ſchoon haar Tronie-beeld op den Penning de eerſte plaats bekleed, ſoo werd egter haar Soons Naam op d'ander zijde als Koning voor-aan geſteld. Gelijk ook den Arend als het Teeken van Egipten, bewijs ſchijnd te geven, van de geheele magt der Regeering die doe by haar was. Den Penning II. met de Tal-letteren HΠP. geteekend, bewijſt het 188 Jaar des Rijks, in welk Antiochus het Koningrijk Syrien, van Alexander poogde weder te krijgen. En't geen opmerkelijk is, is dit, datmen wel Antiochus Tronie-beeld hier alleenig ſonder ſijn Moeder ziet; doch geenſinds ſonder haaren Naame op d'ander zijde; op dat bleek dat het hoogſte Gebied by haar was. De Lotus-bloem met de Kooren-airen hebben wy boven verklaard een Teeken van Overvloed te zijn: gelijk ongetwijffeld de waſſende Maan daar onder op ſekere Stadt ziet. Den Penning III. vertoond deſelve Beeldnis; doch de Letteren ΘΠP. geven het 189. Jaar des Rijks te kennen. Hoedanigen byſetting der Jaaren en By-naamen deſen Antiochus ſorgvuldiger dan Alexander ſchijnd waargenomen te hebben. De Letteren qP. op deſen Penning IV. en't gewoonlijk Opſchrift van Antiochus wederom met ſijn Moeder Cleopatra, geven te kennen, datſe in't 190 Jaar des Rijks geſlagen is. q. is hier de Koppa der Ouden, beteekenende het getal van 90. welke de Latinen tuſſchen de P. en R. geplaatſt hebben. Doch de laatere Grieken hebben voor de Getal-letter q. de Σ. geſteld. Den Nagt-Uil op de nederleggende Wijn-kan met twee Ooren, vertoond wel het Waar-teeken der Atheners: maar hier heeftſe Antiochus op ſijn Penning vertoond ter gedagtenis der Stadt Athenen, in welke hem ſijn Moeder een wijle hadde ter Hooge-ſchool beſteed. Dus vertoond den Uil de geheiligde Vogel van Minerva, die als de Beſcherm-Godinne van Athenen, aldaar haaren Tempel hadde: gelijk de nederliggende Wijn-kruik ziet op de koſtelijke en konſt-aardige Vaten, die te Athenen eerſt uit-gevonden en ſeer fraai gemaakt wierden. Men ſegd dat deſen Penning ook gezien word met twee Hoeden beneden aan, diemen voor de Waar-teekenen van Caſtor en Pollux houd; welke by na in alle Zee Steden ge-eerd wierden, om datſe de Zeen en Winden ſtilden; hoedanigen Godheid voornamelijk Tripolis een Stadt in Phænicien geeerd wierd, als de Penningen uitwijſen. Gelijk dan ook het Reis-ſchip daar Paulus mede van Alexandrien vertrok, het Teeken van deſe Beſcherm-Goden droeg, Actor. 28: 11. Op den Penning V. komd Cleopatra met haren Soon Antiochus niet alleen wederom te voorſchijn; maar het hoovaardig Opſchrift, DE KONINGIN CLEOPATRA GODINNE, toond de grootſte ſugt om te regeeren; gelijk ſy ook de eenigſte is die deſen By-naam onder de Syriſche Koninginnen aangenomen heeft. Vertoonende mogelijk hierom de Overwinninge als een Godinne; hoedanig men van ouds gevleugeld heeft afgebeeld; als ſig ſpoedende van den Hemel neder te komen, tot den genen dieſe met Overwinninge wild bekroonen. De Sterre houdmen te beteekenen, dat den Penning te Antiochien geſlagen is, namelijk tot gedagtenis van de Overwinninge, welke Antiochus de VIII. door hulp van Ptolomeus Philometor of Phyſcon, op Alexander de II. bekomen hadde. Hier in de Tijd-Tafel op't Jaar des Rijks 189 aangeteekend. Hoedanigen Overwinninge Alexander niet konnende verdragen, heeft hem ſelven met Fenijn omgebragt. Den Penning VI. is deſelve met den IV. alleen wijſen de Letteren Aqp. het 191 Jaar des Rijks aan. En het Opſchrift der Koninginne Cleopatra vermaand, datſe niet voor het einde of uitgang deſes Jaars geſtorven is. 't Gene door den volgenden Penning VII. ſchijnd beveſtigd te worden, als welke door de Letteren Bqp. ons leeren, datſe in't 192 Jaar des Rijks geſlagen is; namelijk na dat Antiochus nu ſijn Moeder Cleopatra door 't Fenijn datſe voor hem bereid had, ſelfs had doen omkomen; terwijlſe bedroefd en nijdig over Antiochus Overwinninge, meende dat haar Glorie hier door beneveld wierd. Voerende Antiochus nu den By-naam EPIPHANES op deſen Penning. Waar uit Porphyrius moet verbeterd worden, welke de Alleen-heerſching van Antiochus de VIII. in't 190 Jaar des Rijks aanteekend; daar wy op den voorigen Penning klaar genoeg gezien hebben, dat Cleopatra in't 191 Jaar noch in't leven was. Den Adelaar met een Palm-tak op deſen en den volgenden Penning VIII. daar wy't Ruggeſtuk alleen van vertoonen, is het gewoone Merk-teeken der Egiptiſche Koningen; hoedanig miſſchien Antiochus hier als een Teeken van't Moederlijk regt tot dit Koningrijk heeft willen aanhouden: ten zy dan dat hy ſulks gedaan heeft ter liefde van ſijn Gemalinne Tryphæna, Ptolomeus Evergetes Dochter. De Letteren rqp. of het 193 Jaar, wijſen klaar genoeg datſe een Jaar na den voorgaanden geſlagen is. Gelijk mede de Getal-letteren Δqp. op den Penning IX. het volgende 194 Jaar des Rijks te kennen geven. Van welke tijd by de Schrijvers geſwegen word; daar ook de Begin-letteren AP. ARADUS, de Zee-ſtadt in Phænicien te kennen geven. Het Teeken-beeld is een gelouwerden Jupiter, naakt en met een Son in de regter en een Werp-Spies in de ſlinker hand, boven 't hoofd een waſſende Maan. Hoedanige twee Hemelſche Ligten het Jaar beteekenen: dat by de Oude

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			tweederlei was: het Natuurlijk Jaar werd afgebeeld door de Sonne in Jupiters hand; als in wiens geweld de dagen en Jaaren zijn: het andere door de Maan aangewesen, is het Burgerlijke Jaar; dienende om de Feesten te vieren; Overheids-Ampten te bekleeden, en andere dingen te doen. Op alle welke Sinnebeeldige beduidselen ook in de Openbaring van Johannes schijnd gespeeld te worden. Den Penning x. werd hier alleen bygebragt, om dat haar Tal-letteren E q P. het 195 Jaar des Rijks beteekenen; welke Tijd by de oude Schrijvers geheel ledig van Geschiedenissen gelaaten word. Even hier boven hebben wy Jupiter op den IX. Penning naakt gezien; hier komd hy met deselve Waar-teekens op den Penning XI. gekleed te voorschijn, en met het selve Opschrift, en blijk dat hy ook te Aradus geslagen is. Alleen geven de ♐ q p. het 197 Jaar des Rijks te kennen. En den Mantel der Godheid beteekend de vernieuwing des Jaars ter tijd des Evennaars, wanneer de Sonne in 't Hemel-teeken van den Ram gaat. Dat desen Penning XII. tot Antiochus de VIII. behoord, geeft sijnen gebochelden of krommen Neus, en het Opschrift EPIPHANES te kennen. Doch om dat de Jaar-letteren daar in ontbreken, weetmen niet seker wanneer hy geslagen is. De Blixemstraal met Vleugelen ziet op derselver snelheid; en haar Beeldnis selfs, volgens de beteekenis op de Penningen van Antiochus Philopator, op de Seleuciers die aan den uitloop van de Riviere Orontes woonden. Want dat hy dese meermaalen heeft willen gedenken, schijnd den volgenden Penning XIII. te grondvesten, die een Drie-voet vertoond; welk Waar-teeken op Apollo ziet, van wien Seleukus den eersten Stigter van 't Syrische Koningrijk, sijn af-komst rekende, en Antiochus ook ook uit die Stam gesproten was: gelijk het mede bedenkelijk gehouden word, offe niet door die van Antiochien, die in haar Voorstadt een vermaarden Tempel van Apollo hadden, ter eeren van Antiochus geslagenis. De Louwerier-takken op de kruin van den Drie-voet, behooren tot het voorige Teeken, als welkers Boom, Apollo ter gedagtenis van Daphne geheiligd is. Men meend dat desen Penning XIV. te Rhosus, een Zee-stadt in Syrien ontrent Seleucia aan de uitval van de Riviere Orontes, geslagen is. En d'Heer Vaillant schijnd door de Steene Vaten of Kannen op desen Penning verbeeld, in die gissing ook seer gesterkt te worden; nadien ons Plinius leerd, dat die van Rhosus gewoon waaren seer veel fraaje Aarde Vaten na Roomen te senden. En gelijk wy boven op twee Penningen hebben gezien, dat Antiochus den Uil zittende op een twee-oorige Wijn-kan verbeeld heeft, ter gedagtenis van Athenen, daarmen voorgeeft de eerste Cierlijke Aarde Vaten gevonden te zijn; soo kan het geschied zijn, dat dese Koning sederd daar in vermaak genomen hebbende, te Rhosus een Werk-huis daar toe heeft laaten oprigten; hoedanigen besorging de Inwoonders van die Stadt indagtig zijnde, ook dusdanige Vaten tot sijner eere op hare Penningen hebben gebragt. Den Penning XV. vertoond een dobbelen Hooren van Overvloed; die hier vooren tot een Teeken van Vrugtbaarheid en Welvaard verklaard is; alhoewelmen ligtelijk kan gelooven, dat dit het Waar-teeken van sekere Stadt is. Die door gebrek van By-schrift ons niet genoeg bekend is om sekerlijk aangewesen te worden.
	122.	191.	5. De Koningin Cleopatra, Moeder van Antiochus de VIII. is ontrent den uitgang van dit Jaar door Fenijn gestorven.
	121.	192.	6. Antiochus sijn Moeder Cleopatra omgebragt hebbende, regeerd nu alleen in 't
165.	120.	193.	7. Rijk, als uit sijnen Penning gezien is.
	119.	194.	8.
	118.	195.	9.
	117.	196.	10. In dit of in 't volgende Jaar, is Antiochus de Jonge, bevreest voor de lagen van sijn Broeder Antiochus de Koning, na Cyzicum gevlugt, waar van daan hy sederd CYZICENUS genoemd is.
166.	116.	197.	11. Ptolomeus Lathyrus met sijn Moeder Cleopatra, regeeren na Physcon in Egipten. Onder wien de Joden een harden stoot doorstaan, brengende 30000 daar van in Ballingschap jammerlijk om; dwingende, behalven 't schenden en ontmaagden der Vrouwen en Dochteren, de Ouderen selfs haare Kinderen te Eten.
	115.	198.	12. Ontrent dese tijd ontstonden by gebrek van Propheten, eenige Secten onder de Joden op; namelijk de Pharizeen, Sadduceen en Essen. Doch andere stellen d'opkomst derselve ontrent 120 Jaren voor Christus.
	114.	199.	13. I. ANTIOCHUS CYZICENUS (anders de IX. doch op de Penningen PHILOPATOR genoemd) d'halve Broeder van Gryphus van 's Moeder zijde, neemd in dees tijd na veele Oorlogen om 't Rijk tegen sijn Broeder, een deel van Syrien in. Datmen het begin van desen Antiochus Regeering, als Koning van Syrien, met regt in dit Jaar brengd, bewijst klaarlijk desen eersten Penning door de Letteren ♑ q p. die het 199 Jaar des Rijks te kennen geven. Voerende daar op den doorlugtigen By-naam PHILOPATOR. Doch dat hy anders gemeenlijk CYZICENUS genoemd is, heeft, gelijkwe aangeteekend hebben, sijn oorsprong genomen dat hy in de Stadt Cyzicum opgevoed is. De Donder-straal beteekend dat desen Penning van de Seleucers, die aan den uitval van den Orontes woonden, geslagen is. Op den Penning II. word de-

selve

Olymp. ſpelen.	J. voor Chriſt.	Syriſe Kon.	
			ſelve Pallas als Voorſtandereſſe des Oorlogs gezien, die wy op dien van ſijn Vader Evergetes gevonden hebben. De voor-letter A. ſchijnd op Antiochien te zien, daarſe in 't begin deſes Konings Regeering geſlagen is, als die altijd op Philopators zijde helde. Gelijk dan hier den Penning III. met de Palm-dragende Pallas, door de Begin-letter H. wil aanwijſen, datſe van de Heliopolitanen, ontrent den Libanon woonende, ter gedagtenis van Antiochus Overwinninge tegen ſijn Broeder, geſlagen is. Antiochus ſelfs zietmen hier ongebaard, doch met de Straal-kroon na de wijſe van ſommige voorige Koningen gecierd. Maar in de twee voorige werd hy d'alder-eerſte onder de Koningen van Syrien met een ruig-bewaſſen Kin gezien: als mede ſoo in den volgenden Penning IV. Het Ruggeſtuk meendmen dat Bacchus wil vertoonen, van welkers byſondere eer-bewijſing en dienſt by de Koningen van Syrien gebruikelijk: als mede vande Een-oorige Wijn-kan, wy boven, over de Penningen van Alexander de II. op het 184 Jaar des Rijks, genoeg geſeid hebben. De Begin-letter E. ziet op Emiſa een groote Binnelandſche Stadt in Phænicien ontrent den Libanon, ſoo Ammianus Marcellinus aanteekend. En nadien Jupiter ſeer gemeen op de Syriſche Penningen gezien word, en in meeſt alle Steden van Syrien ge-eerd wierd; vald het ſwaar te raden, aan welke Stadt deſen v. Penning toe te paſſen is.
	113.	200.	14. 2. Alexander de Broeder van Ptolomeus Lathyrus, word van Cleopatra Koning van Cyprus gemaakt.
167.	112.	201.	15. 3. Gryphus van ſijn Broeder Cyzicenus overwonnen, vlugt na Aſpenda in Lycien.
	111.	202.	16. 4. Gryphus van Aſpenda wedergekeerd zijnde, neemd Syrien, Cœle-ſyrien en Phænicien in.
	110.	203.	17. 5. Hirkanus de Vorſt of Prins der Joden verſtoord in dit Jaar Samaria.
	109.	204.	18. 6. In dees tijd kregen de Seleucienſers 't Gebied in handen.
168.	108.	205.	19. 7.
	107.	206.	20. 8.
	106.	207.	21. 9. Hirkanus ſterft en ſijn Soon Ariſtobulus, een Bloed-dorſtig menſch, volgd hem, en ſet ſig ſelfs niet alleen als de eerſte onder de Aſmoneen de Kroon op; maar is ook de eerſte Koning der Joden, ſederd de wederkeering uit Babel. Doch het Prieſterdom ſchijnd al van Judas Machabeus tijden, aan deſelve geweeſt te zijn. Hy ſtierf wel ſijn eige, maar egter een rampzalige dood.
	105.	208.	22. 10. Alexander Jannæus word van Salome, de Gemaalin van Ariſtobulus, na ſijn dood in deſſelfs plaatſe geſteld. Die om het verwijt ſijner gevangen-

ſchap

Digitized by Google

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			schap onder sijn Broeder Aristobulus, 800 voorname Joden laat kruisigen.
169.	104.	209.	23. II. Sederd dese tijd quamen de Ascalonitersaan de Regeering.
	103.	210.	24. 12.
	102.	211.	25. 13.
	101.	212.	26. 14.
170.	100.	213.	27. 15. Alexander word van Cleopatra Koning van Egipten verklaard, als Lathyrus ver-
	99.	214.	28. 16. jaagd was.
	98.	215.	29. 17.
			Gryphus komd na veele Oorlogen tegen sijn Broeder Cyzicenus; door de lagen van Herodianus om den hals.
	97.	216.	30. 1. SELEUKUS de VI. bygenaamd EPIPHANES, regeerd na sijn Vader Gryphus dood, in een groot gedeelte van Syrien. Dat desen Seleukus

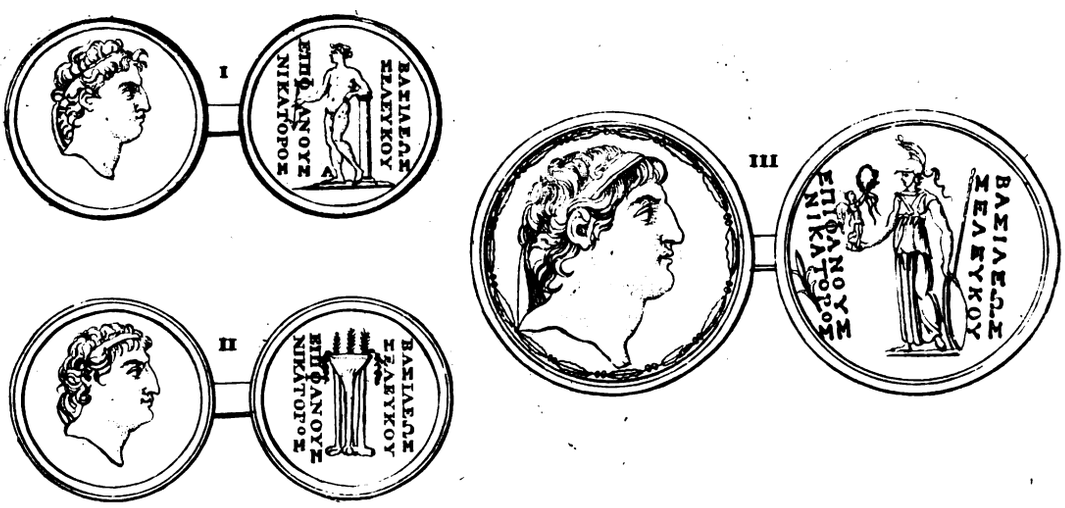

niet alleen den By-naam EPIPHANES tot gedagtenis sijns Vaders aangenomen; maar ook NIKATOR tot een Gedenk-teeken sijner Overwinningen van sijn Vaders Broeder, heeft willen genoemd zijn; werd door het Opschrift dese eersten Pennings bevestigd. De Begin-letter A. ziet op die van Antiochien; als mede het Beeld van Apollo, die seer dikmaals op haare Penningen gezien word, als die bysonderlijk onder hen ge-eerd wierd. Gelijk den Penning II. met het selve Opschrift om geen andere reden met den Drie-voet en de Louwerier op desselfs Boord gezien word; als om de Eer-bewijsing van Apollo, die te Antiochien geschiede, te vertoonen; gelijkwe over de Penningen van sijn Vader hebben aangeteekend. Den III. Penning werd waarlijk van Tristan en Patin, onvoorsigtig aan Seleukus Nikator den eersten Seigter van 't Syrische Koningrijk, toege-eigend; doch Spanheem heeft met meerder waarschijnelijkheid hem tot een van Seleukus Navolgers betrokken; oordeelende dat sulks het Opschrift, door de tusschen-setting des By-naams EPIPHANES, genoegsaam openbaar maakte. Dus passen wy hem dan desen toe, en gelooven, dat de Overwinning-dragende Pallas, hier wil aanduiden, datse t'eenemaal behoord tot de Overwinninge die Seleukus de VI. tegen Antiochus Philopator (die ook CYZICENUS genoemd word) behaald heeft.

171. 96. 217. 2. Seleukus regeerd alleen, na dat Antiochus Cyzicenus gedood was.

95. 218. 1. ANTIOCHUS de X. bygenaamd EUSEBES of PIUS en PHILOPATOR, regeerd in Syrien na dat Seleukus aan-een kant gemaakt was. Dat hy beide dese By-naamen (somtijds gescheiden, somtijds te saamen gevoegd) gedragen heeft, betuigen dese drie Penningen. Op den eersten schijnd hy alleen den By-naam EUSEBES of PIUS te dragen van wegen de vroomigheid tegen sijn Moeder. En het Overwinning-beeldeken draagd de gedagtenis sijner Zegenpraling over sijn Neef SELEUKUS de IV. EPIPHANES NIKATOR bygenoemd; dien hy in eenen slag heel Syrien uitboende. Doch op den Penning II. heeft Antiochus den By-naam PHILOPATOR tot sijn voorigen Eer-titel toegevoegd, ongetwijffeld ter liefde van sijn Vader Antiochus de IX. van wien Josephus verhaald, dat hy van Seleukus Epiphanes Nikator gevangen en gedood is. Den Jupiter in dese gestalte op 't Ruggestuk zittende, komd als het gewoone Zin-teeken der Seleuken op de Penningen voor, alswe nu al meermalen hebben gezien. De twee Sterren op de Hoeden of Helmetten op 't Ruggestuk van desen III. Penning, zien op Castor en Pollux; by de Oude, *Broeders met Hoeden* genoemd.

Men

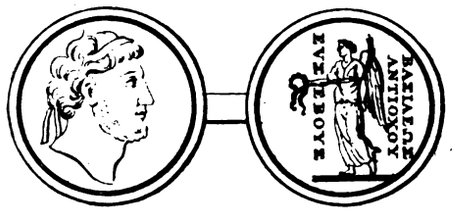

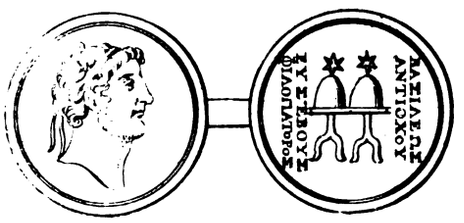

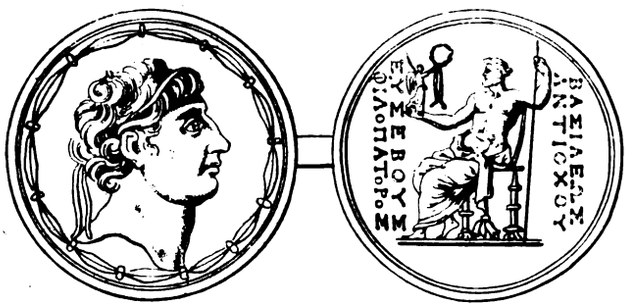

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syri. Kon.	
			Men meend dat deſelve van de Tripolitanen aan de Phæniciſche Zee, geſlagen is, ter tijd dat Antiochus volgens Joſephus, te Aradus aanquam: want Tripolis is een Volk-planting van Aradus, die het ook altijd met Euſebes gehouden heeft. Waarom dan niet ſonder reden de Hoeden van Caſtor en Pollux, dat haar eigen Waar-teeken was, op deſen Penning geſlagen is: gelijkmen ook de hoofden van Caſtor en Pollux, of haare Helmen met Sterren gecierd, op verſcheide Penningen der Roomſe Keiſers met het Opſchrift TRIPOLITΩN geſlagen vind.
	94.	219.	2. 1. ANTIOCHUS de XI. de Broeder van Seleukus, neemd de Ko-
			2. ninglijke Hoofd-band aan; en word van Antiochus Pius gedood. Sijn Penning

			die wy hier vertoonen word voor ſeer fraai gehouden; en hy werd door de rijkheid des Opſchrifts van de andere Antiochuſſen genoegſaam onderſcheiden, om te bekennen, dat hy tot Antiochus de XI. van dien Naam, en de tweede Soon van Antiochus Epiphanes behoord: want alhoewel hy den By-naam EPIPHANES, even als ſijn Broeder Seleukus tot gedagtenis ſijns Vaders behouden heeft; alſoo heeft hy, om met ſijn Vader noch met andere van dien By-naam vermengd te werden, den Naam PHILADELPHUS daar bygevoegd; en dat van wegen de byſondere liefde tegen ſijnen Broeder Philippus: als de welke in eene geboorte met hem ter Weereld gekomen, en haare Krijgsmagt tegen Antiochus Euſebes of Pius te ſaamen gevoegd hadden. De Begin-letter Φ. toond dat den Penning te Philadelphen in Cœle-ſyrien geſlagen is.
	93.	220.	3. Na Antiochus de XI. volgd aanſtonds ſijn Broeder PHILIPPUS,
			de derde Soon van Gryphus, toegenaamd EPIPHANES PHILADELPHUS. Uit de

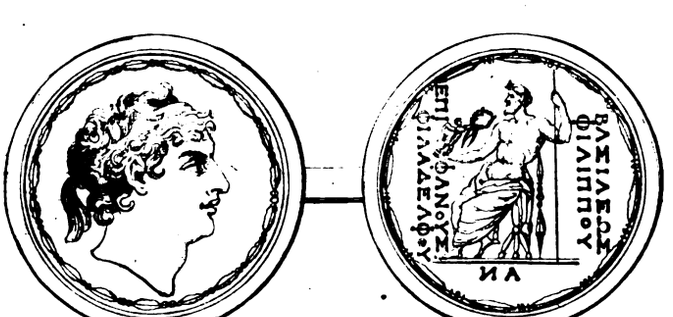

Olymp. ſpelen.	J. voor Chriſt.	Syriſe Kon.	
			Penningen die van deſen Philippus te bekomen zijn, leerdmen dat hy den Bynaam EPIPHANES en PHILADELPHUS aangenomen heeft; en niet EVERGETES, als Goltzius heeft meenen wel bekend te maaken. De Begin-letteren A N. ſchijnen te leeren, dat deſen Penning te Antiochien geſlagen is; ter tijd dat Philippus, Antiochus Euſebes of Pius geſlagen en op de vlugt na Parthen gedreven hadde, wanneer Antiochien van hem ingenomen was.
172.	92.	221.	4. 3. 1. DEMETRIUS de III. de vierde Soon van Gryphus, bygenaamd PHILOMETOR EVERGETES KALLINICUS, word door gunſte van Lathyrus, Koning te Damaſcus gemaakt. De Heer Spanheem heeft deſen Penning van Demetrius met duſdanigen Driewerfſe By-naaming gemeen gemaakt. En daar werd by ſommige getwijffeld, tot welken Koning Demetrius hy waarlijk behoord. Daar werden in de Volgreeks der Seleuken ſekerlijk drie Koningen, met den naam DEMETRIUS gevonden: d'eerſte, alswe gezien hebben, bygenaamd SOTER, daar na ſijn Soon NIKATOR; en den derden, namelijk deſen Soon van GRYPHUS, werd volgens Joſephus en Appianus gemeenlijk EUKAIRUS bygenoemd; doch om dat mogelijk die beide Toe-naamen van Vader en Soon, GRYPHUS en EUKAIRUS t'eenemaal oncierlijk zijn, vindmenſe niet op de Penningen gedagt. Alleen vertoond onſen Penning hier deſſelfs doorlugtige bynaamen, DEMETRIUS PHILOMETOR EVERGETES KALLINICUS. En overmids de Donder-ſtraal het Waarteeken van de Seleucenſers was, alswe meermaals vermaand hebben; ſoo kan 't ongetwijffeld gehouden worden, dat deſen Penning met ſoo veel doorlugtige By-naamen, Demetrius de III. ter eeren geſlagen is, wanneer hy van Ptolomeus Lathyrus, tot Koning van Damaſcus opgetrokken was. Hy ſchijnd PHILOMETOR bygenoemd te zijn, van wegen ſijn byſondere vromigheid ontrent ſijne Moeder. EVERGETES, dat is *Goed-doender*, op dat hy de goedwilligheid der Volkeren verkreeg. En KALLINICUS van wegen de Overwinningen, ſoo die hy met ſijn Broeder Philippus, tegen Antiochus Pius, als tegen Alexander Jannæus de Koning der Joden bekomen heeft, gelijkwe hier beneden aanteekenen.

	91.	222.	5. 4. 2. Alexander ſijn Moeder Cleopatra omgebragt hebbende, en de vlugt nemende, word Egipten van Lathyrus weder ingenomen.
	90.	223.	6. 5. 3. Antiochus Pius van ſijn Broeders Demetrius en Philippus overwonnen zijnde, vlugt na de Parthen.
	89.	224.	7. 6. 4. Demetrius overwind Alexander Jannæus, Soon van Hirkanus, de Koning der Joden.
173.	88.	225.	8. 7. 5. Antiochus Pius van de Parthen wedergekeerd, verkrijgd wederom het Koningrijk dat Philippus ingenomen hadde.
	87.	226.	9. 8. 1. Als Demetrius van de Parthen gevangen was, regeerde ſijn
	86.	227.	10. 9. 2. Broeder ANTIOCHUS de XII. bygenaamd EPIPHANES DIONYSUS, en Gryphus vijfde Soon, tot Damaſcus. Gelijk ook de Damaſceners hem de Cierlijke By-naam EPIPHANES ter gedagtenis ſijnes Vaders op deſen haaren Penning I. uit byſondere toegenegentheid gegeven hebben; die ſoo groot is geweeſt, dat ſy hem als een ſienelijken Bacchus, DIONYSUS bygenoemd, en kennelijk genoeg daar op verbeeld hebben. Aan welke benaaming ook Joſephus aan 't XIII. Boek der Joodſche Oudheden, kap. 23. kennis draagd. Het ſelve beveſtigd mede deſen Penning II. op den welken Antiochus Dionyſus, behalven de voorige Straal-kroon, ſelfs met een Krans van Klim-bladen als een tweeden Bacchus gezien word. Het Ruggeſtuk vertoond een Olyphant, welke een brandende Fakkel in de Snuit draagd; hoedanige Dieren en Fakkel-ligten, tot het Feeſt van Bacchus behooren. Gelijk ook de Klimmerkranſſen op ſijn Feeſt plagten gedragen te worden, als te zien is 2 Mach. 6. vers 7. Ook is het Panther-dier onder de Syriers een ſeker Waar-teeken van Bacchus geweeſt; als het welke dien God tot een Reis-geſel toegevoegd en geheiligd was; waar van deſen Penning III. de getuigenis draagd. Doch of de Letteren ΣΤΑ. die op deſen en op meer Penningen van Antiochus Dionyſus ge-

Digitized by Google

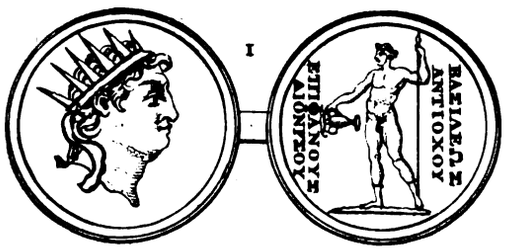

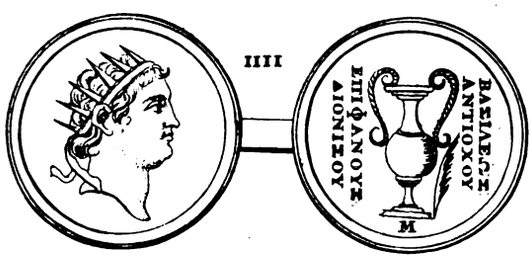

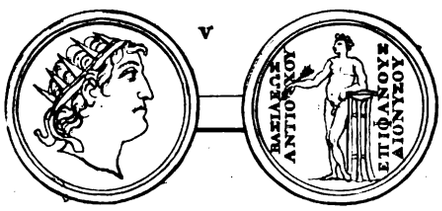

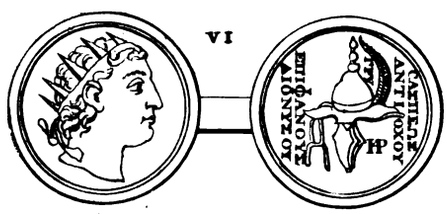

Olymp. spelen.	J. voor Christ.	Syrise Kon.	
			gevonden worden, zien op de Stadt daarse geslagen zijn, ofte op de Jaaren des Rijks, sulks blijft ons met veele twijffelagtig. Den Penning IV. behoord wederom tot Bacchus, gelijk uit de groote Wijn-kan sou konnen besloten worden. Alhoewel de Een-ge-oorde Pint-kan eigentlijk Bacchus toekomd. Doch de Oude hebben verscheide Drink en Schink-vaten aan Bacchus geheiligd; namelijk de Pint-kan, en den hoogen Drink-pot; de Drink-schaal, den Kop of Wijn-nap, en ook den Stoop; die sommige meenen, dat by de Latijnen CANTHARUS genoemd is, na sekeren Pottebakker van dien Naam. En daar zijnder die in bedenken houden, ofmen hier van daan een Drink-winkel by sommige Vlamingen niet CANTHINE genoemd heeft. Hoedanigen Wijn-pot dan hier ongetwijffeld Bacchus en desen Koning ter eeren, op onsen Penning verbeeld kan zijn. Den Palm-tak daar nevens komd'er als het Waar-teeken der Stadt Apamea te voorschijn; waar vanwe meermaal gewag hebben gemaakt. Op den Penning V. komd Apollo leunend op sijnen Drievoet wederom voor: aan welken, alswe gesegd hebben, de Syrische Koningen dikmaal op haar Penningen gedenken; om datse roemden van Seleukus den I. en Stigter deses Rijks, af-komstig te zijn: als de welken Apollo voor sijn oorsprong hield. Antiochus dan van de Damasceners DIONYSUS toegenaamd, volgd deselve hier in na op sijnen Penning; het zy dan om daar mede sijn oorsprong te kennen te geven; ofte om dat hy een en den selven Apollo of Bacchus gelijk wesen wilde: want het blijkt uit Macrobius, dat Apollo en Bacchus saamengevoegde Goden geweest zijn; als dewelke de Sonne en Bacchus voor een en deselve houd. Dat de Oude veelsinds Hoorens op de Helmen droegen, tot een schrik der Vyanden, is bekend en elders van ons aangeteekend. En men ziet het hier wederom in desen VI. Penning bevestigd: want Antiochus hem te sijner tijd opgemaakt hebbende, om de Arabiers, die Cœle-syrien dapper plaagden, uit te royen, heeft een Boks-hooren op sijn Helmet gedragen, op dat hy sijne Vyanden verschrikkelijk scheen; waar van hy de gedagtenis hier in desen sijnen Penning heeft willen bewaaren. Gelijk ook de Penning-verklaarders de Letteren TPY. op den Helm gepast willen hebben.
	85.	228.	11. 10. Antiochus Dionysus werd van de Arabiers geslagen en selfs gedood, terwijl Antiochus Pius en Philippus om het Rijk vegten.
174.	84.	229.	12. 1. De Syriers door de Oorlogen haarer Koningen afgemat, geven het Rijk aan TIGRANES den Armener: die Magadates met het Krijgsheir tot bescherming van Syrien gesteld, en twee Koningen verjaagd heeft.
	83.	230.	13. 2. Antiochus Pius van Magadates verjaagd, houd hem in Cilicien of Commagenen stil.

Digitized by Google

Olymp. ſpelen.	J. voor Chriſt.	Syriſe Kon.	
	82.	231.	14. 3. Ptolomeus Lathyrus geſtorven zijnde, volgde hem ſijn Dochter Cleopatra in 't
	81.	232.	15. 4. Rijk; in wiens plaats aanſtons, op 't bevel van Sylla den Opper-geſaghebber,
175.	80.	233.	16. 5. Alexander, de Soon van den voorigen Alexander, geſteld word.
	79.	234.	17. 6. Na Alexander Jannæus dood, regeerd ſijn Wijf Alexandra door raad der Pha-
	78.	235.	18. 7. rizeen in Judea te Jeruſalem, en Hirkanus de oudſte Soon word tot Hooge-
	77.	236.	19. 8. prieſter verkoren.
176.	76.	237.	20. 9.
	75.	238.	10. Ontrent deſe tijd meendmen dat Antiochus Pius geſtorven is; nalatende twee
	74.	239.	11. Soonen, namelijk Antiochus en Seleukus, dien hy by SELENE gewonnen hadde:

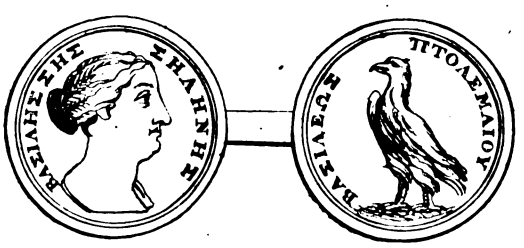

	73	240.	12. Van welke SELENE d'Heer Vaillant deſe ſeer fraajen en raren Penning heeft ge-
177.	72.	241.	13. meen gemaakt: oordeelende datſe niet in Syrien, maar in Egipten geſlagen is,
	71.	242.	14. ter tijd datſe met Lathyrus haar Broeder en Egte Man, Koningin genaamd wierd. Gelijk uit het Opſchrift, en den Arend, die het Waar-teeken der Egiptiſche Koningen is, ſchijnd afgenomen te moeten worden.
	70.	243.	15. TIGRANES de Koning van Armenien in 't Syriſche Rijk geroepen, dood de Koninginne Selene, Gemalinne van Antiochus Pius. Wy bren-

gen twee ſeer rare Penningen van Tigranes te voorſchijn; op welken eerſten hy alleen den Eer-naam van KONING voerd. Zijnde ſijnen tamelijk hoogen Hoed, ook met den Koninglijken Hair-band na de Armeniſche wijſe omcingeld; een vercierſel dat by Plutarchus CYDARIM genoemd word; ſwemende den Hoed anderſinds ſeer na de hooge TIAREN der Parthen. De Vogelen diemen op den ſelven gemaald ziet, houden ſommige met Spanheem voor Valken; alhoewel 't waarſchijnelijker Arenden zijn. Op den volgenden Penning zijnſe nagelaten, en men ziet'er alleen de Sonne; het Waar-teeken van Antiochien daarſe geſlagen is. En alhoewel deſen Penning het ſelve Ruggebeeld van den eerſten draagd; ſoo ſchijnd nochtans het Opſchrift, TIGRANES DE KONING DER KONINGEN, niet eerſtelijk van Tigranes, uit ſijn eigen hoovaardige gedagte daar op gebragt te zijn; dewijlſe al lang te vooren van Arſaces gebruikt, en van ſijn afkomelingen daar in agtervolgd was, na dat hy veele Koningen met den Oorlog beſtoken had: de Vrouw met het Toorenhulſel op 't hoofd, zittende op een Heuvel of Steenrots, beteekend den Beſcherm-Godin der gemelde Stadt; gelijk veel Penningen, met het Opſchrift ANTIOCHIA, beveſtigen. Daar ook de Palm-tak het gewoone Waar-teeken van Syrien, en het Toorenhulſel, het Zin-aanduidend Teeken van een Groote Stadt, dat is Antiochien wil te kennen geven. Waar toe dan ook deſe Vrouw op een Heuvel of Rots zit, om de Stands-gelegentheid derſelve Stadt af te ſchaduwen. Het Man-gelijke Beeld, dobberende in 't Water, wil niet den Euphrat noch den Tiger-vloed, als de Heer Spanheem en ſommige meenen; maar de Rieviere Orontes, die uit den

Digitized by Google

Olymp. ſpelen.	J. voor Chriſt.	Syriſe Kon.	
			den Libanon ontſpringende door Antiochien heen loopt, te kennen geven.
	69.	244.	16. 1. Lukullus Oorloogd gelukkig tegen Tigranes, die Magadates
178.	68.	245.	17. 2. uit Syrien wederom ontbied: onder welke tijd ANTIOCHUS de XIII. Soon
	67.	246.	18. 3. van Antiochus Pius en Selene, die de laatſte Koning van Syrien was, (gemeenlijk ASIATICUS en COMMAGENUS genoemd) het Koningrijk van Syrien poogd

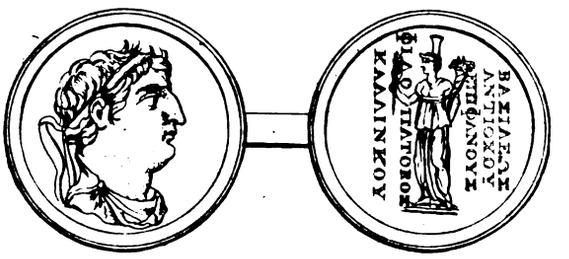

in te nemen. Gelijk hy ook op deſen Penning den naam van KONING draagd; pronkende met de fraaje By-naamen ſijner Voor-vaderen, EPIPHANES PHILOPATOR en KALLINICUS. Op 't Ruggeſtuk zietmen de Schuts-vrouw der Stadt Antiochien met een Palm-tak in de hand; en een Schepel of Kooren-maat als een tweede Iſis op 't hoofd, Gelijkmen ook oordeeld, dat den Vrugt-hooren in de ſlinker-arm den Overvloed aller dingen te kennen geeft, die te gelijk verwagt wierd, met de herſtelling van deſen haaren wettigen Koning. Doch diens Rijk met dat van Tigranes door de Roomſche Mogendheid haaſt een einde nam.

Hirkanus regeerd na ſijn Moeder Alexandraas dood in Judea, wanneer ſijn Broeder Ariſtobulus van Pompejus overwonnen was: want hy trok Jeruſalem in, betrat het Heiligdom, en voerde Ariſtobulus weg, en ſtelde gemelde Hirkanus tot Koning in ſijn plaatſe. Onder welke laatſte overheerſching van Syrien, de Romeinſche Monarchie is begonnen opgeregt te worden.

	66.	247.	4. Tigranes verkrijgd Vrede van Pompejus de Groote, de Navolger van Lukullus. Hy
	65.	248.	5. ſtaat de Beheerſching van Syrien en Cappadocien af, en behoud Armenien.
179.	64.	249.	6. POMPEJUS Overwinnaar van 't Ooſten, beroofd Antiochus Aſiaticus van 't Koningrijk, ſchoon hy ſchuld bekende en om gunſte bad: latende hem alleen Commagenen behouden.
	63.	250.	7. Het Koningrijk der Seleuken neemd een einde, en Syrien word van Pompejus tot een PROVINCIE of overwonnen Landſchap der Roomſche Mogendheid gemaakt.

TErwijlen dan Pompejus noch in Armenien tegen Tigranes beſig was, ſond hy ſijn Overſten Scaurus in Syrien, alwaar Tigranes 't Gebied had aangenomen: daar hy van Ariſtobulus omgekogt wierd, om Aretas de Koning van Arabien, die ſijn Broeder Hirkanus en Antipater te hulp gekomen was, 't Land uit te boenen. Pompejus korts daar op na Damaſcus komende, wierd de twiſt-ſaake van Hirkanus en Ariſtobulus voor hem gebragt: die ook noch van een derde uit het Geſantſchap des gemeenen Volks beſwaard wierd; verſoekende dat Pompejus haar wederom onder 't geſag van een Hoogen-prieſter wilde brengen; overmids deſe ſoort van nieuwe Koningen, de gedaante der Joodſche Republijk te gelijk met de Regeer-wijſe al te ſeer na hun eigen zin veranderd en omgekeerd hadden. Dit geſchil hield de ſchrandere Pompejus onge-oordeeld, en voor ſig alleen, tot ſijn aankomſte in Judea; een Togt dien hy uit de toeſtand der ſaaken, noodig agte niet heel lang uit te ſtellen. Dus quam hy dan met een Leger na Jeruſalem; en de Stadt ligtvoerig ingenomen hebbende, ging hy naauwkeurigheids-halve, tot binnen in het Heilighdom des Tempels, en viel met eenige gunſt Hirkanus toe, hem de Regeering en het Prieſterdom gevende; met beding dat hy Tribuit betalen en geenſinds den Koninglijken

De twiſt-ſaake van Hirkanus en Ariſtobulus komd voor Pompejus.

Joden verſoeken alleen wederom onder een Hoogeprieſter te ſtaan en haten den Koninglijken Titel.

Hirkanus van Pompejus tot Hoogeprieſter geſteld.

Digitized by Google

Eer-titel voeren ſou. Daar op ſmeet Pompejus de Muuren van Jeruſalem ter neer; en voerde Ariſtobulus met ſijne twee Soonen, Alexander en Antigonus, neffens ſijn twee Dochteren, in een opentlijke Zegeſtacie gevangelijk na Roomen. Hoedanigen onderwerping der Joodſche ſaaken aan deſen Heidenſchen Rigter, de Wortel-oorſaak mag genoemd worden, dat de Joden haare vryheid grootdeels quitgeworden, en onder 't jok der Romeinen gebragt zijn; die ook ſederd in veler manieren alder-eerſt over de Joden hebben beginnen te heerſchen: doch ſoo, dat Pompejus den Joden egter niet alle vryheid van eigen-heerſchappye benomen heeft. Gelijk ook ſommige meenen, dat Judea in deſe overheerſching, geenſinds door Pompejus tot een PROVINCIE of verwonnen Landſchap gemaakt is; dewijl hy geen PRESIDENT of Opper-bevelhebber daar over ſtelde; gelijk hy over Syrien dede, daar Craſſus en Gabinius ingevoegd waaren: doch in Judea heeft hy 't Gebied aan Hirkanus bevolen, die Hooge-prieſter was, en, alswe terſtond ſeiden, een Koninglijke magt hadde, alhoewel ſonder Titel. Doch dat ſommige hier vragen, waarom dan egter de Opper-bevelhebbers van Syrien, haar ook nu en dan met de ſaaken van Judea bemoeid hebben? Dien kanmen antwoorden; dat ſulks waarſchijnelijk gekomen is door de on-eenigheden der gebroeders uit de Aſſamoneen. Ja daar en ontbrekender geen die meenen, dat Judea eerſt tien jaaren na Chriſti geboorte tot een Provincie gemaakt is; als wanneer Archelaus de Soone van Herodes in Ballingſchap na Viennen in Vrankrijk verjaagd wierd. Want na dat Gabinius, Alexander de Soon van Ariſtobulus t'onder gebragt had, onderwierp hy het Burger-beſtuur der Joden, noch veel meer aan de Roomſche Mogendheid; alhoewel hy haar ook noch een forme van Eigen-regeering overliet: want hy bragt Hirkanus wederom na Jeruſalem, ſtelde hem over den Tempel, en deelde Judea in vijf Gerigten; alswe terſtond ſullen hooren. En gelijk de toeſtand deſer regeering al een wijle tijd ſtand hield, quam Hirkanus onder dies allengskens wederom tot eenigen trap van ſijn oude waardigheid: hebbende neffens het Hooge-prieſterſchap, de Opperhoofdſchappye der Joden in Judea: ſoo datſe niet ſoo ſeer en ſchenen onder 't Gebied der Romeinen te ſtaan, als wel dat ſy haare Bondgenooten geworden waren; en alſoo veel eerder mede-vegters, als Opper-heeren en Voorvegters der Joden waaren geworden. God alſoo ſijn Volk onder deſe vreemde Volken noch een wijle tijds in ſtilte en onder de Moſaiſche Godsdienſt houdende, op datſe voor de komſte van den Meſſias niet verſtrooid noch ſonder Wetgever leven ſouden. Gelijk dan ook ſulks niet heel lang voor de komſte van de Saligmaaker geſchiede, als onſe Tijd-Tafel kan aanwijſen; alhoewel'er eenig geſchil onder de Tijd-rekenaars over gevonden word: want ſommige ſtellen dat Pompejus ontrent ſeſtig jaaren voor Chriſtus ſoo wel Judea als Syrien, tot een Provincie gemaakt heeft. Terwijlen dan de Joodſche ſaaken nu dus ver onder 't Roomſche jok gebogen lagen, is Ariſtobulus uit ſijn gevangenſchap van Roomen ontkomen; doende uit raſende ſpijt daar op eenige invallen in Judea. En nader kennis gemaakt hebbende aan M. Craſſus, die doe 't Roomſch-geſag in Syrien voerde, ſtookte hy hem aan, om den Tempel te Jeruſalem te berooven; hoedanigen Kerkſchendigen raadſlag de Geld-gierige Craſſus hem ligtelijk inwilligde. En na het Heiligdom ſpattende, ligte hy ontrent de waarde van ſeſtig Tonnen-Gouds daar uit, die Pompejus uit een Edelmoedige Manhaftheid en Eerbied voor die God-geheiligde ſchatten, niet en had durven aantaſten. Doch gelijk de ſtraf billik na de misdaad afgewogen word; alſoo is ook Craſſus die Kerk-roof niet al te wel bekomen, maar hy

Ariſtobulus gevangen na Roomen gebragt.

In wat voegen de Romeinen te deſer tijd over de Joden heerſten.

Bedenking of Judea van Pompejus tot een Provincie gemaakt is.

En hoe egter de Bevelhebbers van Syrien ſig met Judea hebben bemoeid.

Bedenkelijke waarneminge die 't voorgaande gevoelen ſchijnd te ſtijven.

Ariſtobulus komd uit ſijn gevangenſchap van Roomen.

M. Craſſus ligt een groote ſomme Geld uit den Joodſchen Tempel.

Digitized by Google

hy heeftſe met een wakkere neerlaag en met ſijn eigen leven in 't ſelve jaar, by de Parthen geboet. Ook wierd Alexander van Gabinius d'Opper-geſaghebber van Syrien, gevangen; die op dat voorval een hervorming in de Joodſche Staats-beſtuuring invoerde: ſtellende vijf verſcheide Land-Gerigten, die yder haare eigene en byſondere Rigters hadden. Daar na (op datwe nu den draad der Joodſche ſaaken noch met een hand-vol woorden vervolgen) wanneer Cæſar in den Burgerlijken Oorlog tuſſchen hem en Pompejus, Ariſtobulus en ſijn Soon los-liet, en met twee Legers na Judea ſond, om Pompejus die hem te groot wierd, in den loop ſijner overwinningen te ſchutten; is hy op den weg van Pompejus Soldaten, met vergif omgebragt; en ſijn Soon Alexander gevangen nemende, hebbenſe hem na Antiochien gebragt; alwaar hem Scipio, Pompejus Schoonvader met een Bijl het hoofd deed afſlaan. De Burger-krijg tuſſchen Cæſar en Pompejus ten einde geloopen, en d'Alleen-heerſching aan Cæſar gebleven zijnde, (terwijl Pompejus op ſijn neerlaag na Egipten vlugtende, uit laſt van Ptolomeus in een Schip doorſtooken wierd, op den eigen dag dat hy gebooren was) verſogt Antigonus den anderen Soon van Ariſtobulus, aan Cæſar, dat hy hem het Rijk, welk Pompejus aan Hirkanus ſijn Oom gegeven had, wederom wilde in-ruimen; hoopende dat Cæſar ſulks ten minſten uit wangunſt tegen Pompejus doen ſou. Doch Cæſar Antipater beter daar toe begaafd oordeelende, ſtelde hy hem tot Beſcherm-heer over Judea; om dat hy ſijn trouw in het byſpringen van ſijn Oorlogen tegen Alexandrien reeds ervaren had: ſchenkende hem ook in het doortrekken van Syrien en Judea, het Burger-regt van Roomen. Doch na de dood van Cæſar en Antipater, bragt Antigonus de Parthen in Judea en Paleſtina, om dat de Joden liever wilden ſtaan onder Antigonus dan onder Antipater; en ſneden ſijn Oom Hirkanus de Ooren af, op dat hy dus ontmaakſeld het Hooge-prieſterlijk-ampt niet meer en ſou konnen bedienen: doende hem noch boven deſe ſchennis in ſijn hooge jaaren, heel na de Parthen voeren. Na welke tijd Antigonus drie jaar regeerde; tot hy eindelijk van Antonius binnen Antiochien gedood wierd; gelijkwe terſtond ſullen hooren: zijnde deſen den laatſten die uit de Stamhuiſen der Machabeen tot de Koninglijke waardigheid der Joden is verheven geworden. Herodes d'Aſcaloniter, die nu ter tijd een van de Vier-Vorſten in Galilea was, onder deſe tuimelingen na Roomen gevlugt zijnde, wierd aldaar op ſijne meenigvuldige klagten, gantſch onverwagt tot Koning over Judea uitgeroepen; en Antigonus voor een Vyand van 't Roomſche Volk verklaard. Deſen daar op ſonder lang te marren, met een Krijgsmagt na Judea trekkende, belegerde onder de byſtand van twee Legioenen hulptroepen, die hem den Overſten Socius verſchafte, Jeruſalem, en nam de Stadt op den ſesden Maand als Koning in. Doch daar binnen en aan de Rijks-beſitting gekomen zijnde, handelde hy ſeer wreed-aardig, en vergoot veel Bloed. Ook deed hy Antigonus, die nu, alswe terſtond ſeiden, drie jaaren geregeerd had, binden en gevangen na Antiochien tot Antonius voeren; die hem als een Vyand des Roomſchen Volks door de Bijl deed ſneuvelen, op dat Herodes des te veiliger regeerde. Hier op ontbood hy onder valſche beloften d'ontmaakſelde Hirkanus (die het eenig overſchot uit het Koninglijke geſlagt der Joden was) wederom na huis, om hem ter gelegener tijd van kant te helpen; ſendende daar toe geſchenken aan den Koning der Parthen op dat hy hem ontſloeg. t'Huis gekomen zijnde, hield Herodes hem door eenige bediening een wijle tijd in eeren, ſonder nochtans dat hy hem in het Prieſterdom herſtellen kon, dewijl hy ſijn

Betaald ſijn Kerkdiefte met een neerlaag en ſijn dood.

Gabinius doet eenige hervorming in de Joodſche Politie.

Ariſtobulus en ſijn Soon van Pompejus Soldaten omgebragt

Antipater van Cæſar over Judea geſteld.

Hirkanus word de Ooren afgeſneden.

Herodes word te Roomen Koning over Judea uitgeroepen.

Komd in het Rijk en handeld wreed en Bloed-dorſtig.

Herodes ontbied den oude Hirkanus uit ſijn Ballingſchap, op dat hy hem deed omkomen.

Digitized by Google

ſijn Ooren miſte; en geen geſchondene, volgens de Wet der Hebreen, dat ampt bedienen mochten: Tot dat Herodes ſijn ſlag waarnemende, deſen ſijnen, en ſijns Vaders ouden Vriend, welke als Koning en Hooge-prieſter altijd een Voorſtander van ſijn Vaders Stamhuis geweeſt was, deed ombrengen, als hy nu ontrent 80 jaaren oud geworden was: en ſoo te gelijk met hem de laatſte Wortel-tak der Aſſamoneen of Machabeen uit-roeide. Doe nu Herodes ſijn Rijk dus verre veil had, en d'oproerigheden meeſt ontworſteld ſcheen, taſte hy, ſoo de Hebreen verhaalen, ook het Sanhedrim der Joden of den Grooten Raad der LXXII Oudſten aan; voor wien hy te vooren, als hy noch Vier-vorſt over Galilea was, had te regte geſtaan. Deſe ſchrijftmen, deed hy alle om den hals brengen, uitgenomen eenen Sameas, tot vergelding van dat hy eertijds in ſijn voordeel geſprooken had: Doch die egter onbequaam was, om Wettelijk andere Raads-heeren te konnen maaken; door dien d'Oplegging der handen ten minſten door twee, drie of vijf Perſoonen moeſte geſchieden. Dit vindmen wel in de Joodſche Boeken verhaald: doch het werd by veele voor niet waarſchijnelijk gehouden, dat Herodes het gantſche Sanhedrim weg-genomen heeft; maar wel dat hy onder de LXXII Oudſten, die gene welke na het ſeggen der Joden noch uit den Huiſe Davids en de Stamme Juda in deſen Grooten Raad zaten, weg-genomen heeft; om dat hyſe verdagt hield, en bekommerd was, datſe hem als een onwettigen, zijnde een Edomiter, de Rijks-beſitting betwiſten mochten. Stellende in haare plaatſe andere die van lager af-komſt waaren; of uit die welke uit de Proſelijten genomen wierden, gelijk ſommige ſchrijven; alhoewel daar geen Proſelijten in 't Sanhedrim komen mochten, ten waare datſe ten minſten van een Jodinne geboren waaren. Anderſinds bevindmen in het Nieuwe Teſtament, dat'er ten tijde van de Saligmaaker, gelijk als twee Sanhedrims waaren; namelijk die in een Kerkelijke, en in een Geregt-ſprakelijke Vergaderinge beſtonden, en ſomtijds in hoog-wigtige of gemengde ſaaken, by malkander quamen, en als tot een lichaam wierden: gelijk uit de voorbeelden Matth. 26:59. Marc. 14:55. 15:1. Actor. 22:30. ſchijnd te blijken. En derhalven is deſen Grooten Raad geenſinds door Herodes van kant geholpen. Onder ſijn verdere Bloedvergietingen bragt hy ook Alexandra, Hirkanus eenige Dochter, en ſijn eigen Schoon-moeder om den hals; als mede Mariamne ſijn Nigte en Vrouw, die een roem der ſchoonheid, en van hem te vooren ſoo kragtelijk bemind was. Gelijk mede ſijn Vrouwen Broeder Ariſtobulus, die Hooge-prieſter en gebooren was uit Alexander de Soone van Ariſtobulus Hirkanus Broeder, niet vry en quam. Welken Alexander, Alexandra de eenige Dochter van den ouden Hirkanus getrouwd, en uit haar Mariamne gewonnen had. Ook doode hy ſijn Oom Joſeph, en ſijnen Vriend Sohem met veele andere; ſelfs ſijn twee Soonen Alexander en Ariſtobulus, uit Mariamne gebooren, na dat hy haar te Roomen in de Vrye-konſten had laten onderwijſen, moeſten met een Worg-ſtrop hun Vaders wreedheid ſmaaken. Ja men verhaald, dat hy vijf dagen voor ſijn dood, ten laatſten ook noch ſijn jonger Soon Antipater, liet ombrengen. Sulks men in die tijd waarlijk van hem heeft mogen ſeggen:

Herodes taſt ook het Sanhedrim aan.

Dat Herodes het heele Sanhedrim weg-genomet heeft is niet waarſchijnelijk.

Herodes verdere Bloed-vergietingen.

't Is beter Hond of Swijn,
Dan Herodes Soon te zyn.

Gelijk Macrobius een Heidenſch Schrijver verhaald, dat de Keiſer Auguſtus diergelijke reden over deſen Kinder-beul liet uit de mond vallen, als hem ter hooren quam, dat hy onder de Zuigelingen, welke hy had doen

Digitized by Google

doen ombrengen, ook ſijn eigen Soon gedood had. Schimpende hier mede alſoo aardig op het Joden geloof dat niet toe en liet Swijnen vleeſch te Eten; en de Verkens deswegen van haar en van Herodes keel-mes vry gingen. Voorwaar Herodes heeft door geene wreede Daad, de geheugenis een on-uitwiſſelijker Brand-merk ingedrukt, dan wanneer hy door de Wijſen die van 't Ooſten quamen, gehoord hebbende dat Jeſus, diemen den nieuwen Koning der Joden noemde, gebooren was, d'onnooſele Kinderkens op dat gerugt te Bethlehem deed ombrengen, op dat hy ook het Kindeken Jeſus vinden en dooden mocht, Matth. 2: 13. Soo dat'er doe waarlijk een ſtemme in Rama gehoord wierd, met veel geween, geklag en gekerm: want Rachel haare Kinderen beweenende, wilde haar niet laten vertrooſten, om dat Jeſus niet meer en ſcheen te weſen, terwijl hy na Egipten gevlugt was, en daar verbleef tot de dood van deſen Kinder-moorder; gelijk het geſchieden moeſt na de Schriften. Sulks dat deſen menſche hem ſoo gehaat maakte by de Joden, dat ſy naar allerhande dreygementen en pijnigingen, nooit daar toe konden gebragt worden, datſe hem haaren Koning noemden. Ja ſy ſouden hem waarſchijnelijk noch veel meer gehaat hebben, by aldien ſy de Volheid des Tijds, uit de Propheten wel in agt genomen hadden, om te verſtaan en te bemerken, hoe ſelfs ook deſen wreeden Koning toelei, om het nieuw-gebooren Hebreeuwſche Knegtje, dat alleen regt tot deſe Kroon had, op dat hy haar als ſijn Volk heerſchte, ook ſogt van kant te helpen. Tot den voorigen haat hielp ook ſeer veel, dat hy niet en was van een Koninglijke af-komſte, en daar-en-boven een Edomiter van geboorte; alhoewel de Edomiters doe ter tijd al ontrent een Eeuwe lang, de Joodſche Ceremonien en de Beſnijdenis hadden aangenomen; gelijkwe vooren uit de voorſegging van Bileam hebben aangeteekend. Sijn Vader was Antipater een Overſte van Aſcalon; waar van daan hy ook den *Aſcaloniter* genoemd word. Wiens Voor-ouders nu ook al lang de Heidenſche Religie en den Vaderlijken Afgod Cozan, die te vooren onder d'Edomiten gediend wierd, de ſchop gegeven, en de Joodſche Godsdienſt omhelſt hadden; ſoo datſe ook *Proſelyten* of *Jode-genooten* genoemd wierden. En gelijk Herodes nu mede getrouwd was met Mariamne, die uit den geſlagte der Aſſamoneen, en een Dochter van den Ouden Hirkanus was; alſoo dede hy ook ſelfs belijdenis van de Joodſche Godsdienſt; noemende de Joden ſijne Stam-genooten: 't geen hy des te meer ſcheen te willen laten blijken, wanneer hy den Tempel te Jeruſalem ſoo merkelijk verbeterde. Alle welke dingen ſijn geſlagte niet alleen eenigſinds by de Joden verglimpen konden; maar ons ook vermanen te gelooven, dat wanneer Joſephus ſegd, dat Herodes van wegen ſijn ſlegte af-komſt veragtelijk by de Joden was; men ſulks alleen verſtaan moet, van wegen dat hy niet en was van Koninglijken of Hooge-prieſterlijken Huiſe; buiten welke de Joden yder onwaard en als onder de *Private* of het Gemeene Volk quamen te agten. Mogelijk gelijk te Roomen yder ſoo een *Privatus* genoemd wierd, uitgenomen den Keiſer. Doch ſoomen ymand *Privatus* noemd, die geen Eer-ampten bediend heeft; ſoo en waſſet egter deſen Herodes niet, wiens Ouderen in haar Vaderland immers Eer-ampten bediend hadden: en Herodes ook ſelfs te vooren Viervorſt in Galilea was geweeſt. En hier uit meenen ſommige te beſluiten, datmen Herodes niet als de Joden, voor eenen vremden Koning moet houden; noch verſtaan moet, dat in hem de Prophetie van Jakob Geneſis 49: 10. ſou vervuld zijn; namelijk, dat nu den Scepter van Juda en de Wetgever van tuſſchen ſijne voeten ſou weg-genomen zijn geweeſt: even gelijk korts voor dat Herodes eenige uit de

Kinder-moord te Bethlehem.

Jer. 31:15. Hoſea 11:1.

Joden wilden Herodes om ſijn Bloedgierigheid nooit haren Koning noemen.

Herodes beleed de Joodſche Religie.

En was aan de Aſſamoneen getrouwd.

Waarom Herodes veragt by de Joden kon zijn daar hy haar Godsdienſt omhelſde.

Dat Herodes geen *Privatus* is geweeſt.

Of ten tijde van Herodes den Scepter van Juda niet al geweken was?

Digitized by Google

LXXII Oudſten doode, en de Romeinen haar alle uit het Paleis te Jeruſalem gedreven hadden, ſy Treur-ſakken aan-deden, en aſſche op haare hoofden ſtrojende, uit een misverſtand riepen: *Wee onſer, om dat den Scepter van Juda is geweken, en de Wetgever van tuſſchen ſijne voeten; en noch en is de Soone Davids niet gekomen.* 't Geen ſommige Godgeleerde meenen gantſch qualijk van haar verſtaan te zijn; om dat ſeggenſe, behalven dat den Scepter noch bleef by Herodes die nu een Jode was, door den Scepter niet juiſt verſtaan en word de Koninglijke magt; maar in 't algemeen de magt der Staatkundige beſtuuring: welke, ſchoonſe nu ſeer beſnoeid was door de Romeinen, egter noch voor een groot-deel by de Joden bleef, die nu noch haar eigene regeering en Republijk hadden; tot dat die van Titus Veſpaſianus ſoo geheel wierd weg-genomen, datſe geen Volk meer en waaren: ſulks dat den Scepter van Juda doe eerſt is weg-genomen, doe de Silo alreede gekomen was, volgens Geneſis 49: vers 10. alhoewel'er ook geen andere fraaje Godgeleerde en ontbreken, welke meenen, dat de Scepter, voor ſoo veel die aan de Stamme van Juda toegeſeid was, in de Babyloniſche gevangenſchap al is weg-genomen geweeſt; als wanneer geene nazaten meer uit Jechonia, die Kinderloos aangemerkt word by den Propheet, op den Throon Davids geſeten hebben, na de voorſegging: gelijkwe hier vooren ruim genoeg getoond hebben, en wy 'er hier niet hard over twiſten willen, om datwe van oordeel zijn, datmen beide deſe meeningen door een welvoegſaame inſchikking kan doen ſtand houden, ſonder aan de waarheid ſchade te doen. Want wanneermen den Scepter aan de Stamme van Juda en het Koninglijk Bloed van David alleen na de letter wil vaſt-maaken; ſoo ſchijnd die waarlijk na de klaare woorden van den Propheet, met de Babyloniſche gevangenſchap geweken te zijn: doch den Scepter genomen voor het Gebied der Joden, dat nu noch onder haar, voornamelijk in de Stamme van Juda, daar de Godsdienſt en den Tempel bewaard was, en als 't lichaam van Iſrael uit alle verſtrojingen der Stammen vertoonde, noch overig was, en alle Gebied in Kerk en Politie door de gantſche Republijk van haar af hing; ſoo kanmen agten, dat voor ſoo ver, den Scepter te dees tijd noch onder de Joden was. Doch om weder tot Herodes te komen deſelve beleed wel uiterlijk, alswe ſeiden, de Joodſche Religie, doch ſy ging hem weinig ter herten, en droeg innerlijk meer genegendheid voor de Grieken als voor de Joden. Waar door dan ook de Burger-tugt dapper onder hem verviel, gelijk de Joden van dien tijd klagen. En ſoekende den Roomſchen Keiſer ſeer te vleyen, die hem in dit Rijk te Paard geholpen had, ſchoeide hy alle dingen op de Roomſche Leeſt. Gelijk dan ook de Romeinen te ſijnen tijde Judea door de laf heid der Joden, ſoodanig onder haare ſweep hadden, dat het twijffelagtig was, of dit Land op ſijn Joods of op ſijn Romeinſch geregeerd wierd. Hy bouwde, en vernoemde niet alleen Steden, ſterkten en Luſthuiſen, na des Keiſers naam; maar hy ſtelde ook hem ter eeren Vijf-jaarige Schouwſpelen aan: bouwende daar toe een ronden Schouwburg, welke hy, behalven veele Pronk-beelden, rondſom vercierde met Keiſerlijke Eer-titelen en Roomſche Zegeſtandaards: door hoedanige dingen, die den Joden meeſt een grouwel waaren, te mets een onmenſchelijk Bloed-bad aangeregt wierd. Gelijk het ook niet beter af liep met dien Gouden Arend, welke Herodes ter eeren van den Keiſer, boven de Groote Poort des Tempels ophing, en van de Joodſche yver-genoten afgerukt wierd. Ook ſegtmen dat hy den Tempel te Samarien wederom pragtig opbouwde; alhoewelſe de Jeruſalemſche Joden altijd een grouwel-

Misvatting der Joden.

Schemeragtige blijken voor het eerſte gevoelen.

Hoemen deſe ſtrijdige gevoelens vereffenen kan.

Herodes vleid den Roomſen Keiſer ſeer met pragtig te bouwen.

't Geen de Joden ſeer tegens hem verbitterd.

ſtuk

Digitized by Google

ſtuk geſchenen had. Hy maakte ſig ook voorts geheel Meeſter over 't Prieſterdom; 't ſelve vergevende aan onwaardige Perſoonen, die hy affette, aan-nam en verwiſſelde als 't hem goed dagt; niet tegenſtaande elk die het wettig ontfangen hadde, 't ſelve volgens de Wet, voor ſijn leven moeſt behouden. Gelijk hy eindelijk ook ſelfs een Bewaarder wierd van de Goude Kleederen of Prieſterlijke Rok, dien hy t'elkens tot hem liet brengen. In de plaatſe van den verjaagden Hirkanus en die uit de Aſſamoneen aan 't Hooge-prieſterſchap waaren, ontbood hy eenen Ananelus, een geringen Jode uit Prieſterlijken geſlagte van Babylonien, dien hy Hooge-prieſter maakte. Maar als ſijn Schoon-moeder Alexandra dat qualijk nam, om dat ſulks haaren Soon Ariſtobulus erffelijk toequam, ſette hy Ananelus af, en maakte ſijn Swager Ariſtobulus, een jongeling van XVIII jaaren, Hooge-prieſter; dien hy naderhand, als den laatſten uit het Aſſamoneeſche Huis, in een Baad-kolk, onder ſchijn van een tijd-korting deed verſuipen. Naar Ananelus gaf hy 't Prieſter-ampt aan Jeſus de Soon van eenen Phabes, dien hy 't weder ontnam, en aan Simon de Soon van eenen Alexandriner, Boëthus gaf: waar in hy niet anders voorhad, als om deſſelfs Dochter die ſeer ſchoon was, in ſijn Bed te ſlepen, na dat hy ſijn Vrouw Mariamne had omgebragt. Doch deſe by hem verdagt geworden zijnde van met vergif te ſpelen, verſtiet hy de ſchoone Deerne van ſijn Bedgenootſchap en te gelijk haar Vader van 't Prieſterdom, en gaf ſijn ampt aan eenen Matthias de Soon van Theophilus een Jeruſalemmer; dien hy wederom de ſchop gaf, ſoo dra hy vernomen had, dat hy ook ſijn hand geſteken had in 't afwerpen van den Gouden Arend, welk hy boven d'Ingang des Tempels hadde geſet: het Prieſterdom ſchenkende aan Joazarus de Broeder van Matthias Huisvrouw. Soo dat Herodes met het Prieſterdom Gods, als met ſijn eigen ſaak in de bocht ſprong ſoo hy wilde; en door veele voorteekenen aanwees; dat het Joodſche Prieſter-ampt ſoo doende na ſijn ondergang haaſte. Gelijk de tijd niet heel lang daar na geleerd heeft, wanneer het Joodſche Volk te gelijk met de ſlag en den ondergang van haare Republijk en Heiligdom gewaarſchouwd wierd. Terwijlen dan nu Herodes al veele quade nukken, tot groot hertſeer der Joden een tijd lang gepleegd had; poogde hy egter onder dies de ſmette van ſijn quaden naam weder af te waſſchen: en willende niet geern van ſijn Geloofs-genoten een Tyran gedoopt zijn; lei hy toe, om boven 't geweld dat hy over het Hooge-prieſterſchap ingepalmd had, ook de gunſte des gemeenen Volks aan de hand te krijgen. Dus ondernam hy in 't agtiende jaar ſijner regeering den Tempel te verbeteren, en met ſommige Deelen die ongetwijffeld onder de bouwing van Zerubabel, van wegen veele tegenſtribbelingen dier tijden, nagelaten waaren, te vergrooten. Gelijk hy ook noch eenen nieuwen Voorhof daar om heen bouwde: doende aldus een verbeteringe die negen en een half jaar duurde: van welke tijd hy alleen anderhalf jaar aan het Heiligdom of het Huis des Tempels beſtede. Waar uit onſes agtens openbaar is, dat de Joden alſſe Joh. 2: 20. van den Tempel ſeiden, dat'er 46 jaaren over gebouwd was, ſy ſulks niet van Herodes, maar van Zerubabels Tempel-bouw ſpraaken, alswe vooren nu al breeder hebben aangeweſen: want dat ſommige drijven, dat van het agtiende jaar van Herodes Rijk, tot de tijd in welk de Joden dit tegen de Saligmaker inbragten, juiſt 46 jaaren ſouden verloopen zijn; namelijk in welk hy inſonderheid, ſederd dat hy deſelve eens ter deugden, geduurende de gemelde negen jaaren verbeterd had; de Tempel egter noch boven die tijd ſoo veel jaaren met eene geſtadige handhaving en reparatie verbeterd en ver-

Herodes maakt ſig Meeſter van 't Prieſterdom.

Herodes ſoekt de gunſt des Joodſchen Volks en verbeterd den Tempel.

Hoe lange Herodes aan den Tempel bouwde.

Digitized by Google

nieuwd is geworden; ſulks agten wy voor een ſeer blaauwe reden, die geenſinds kan bygebragt worden in een geval daarmen van een geheele af-breeking, en weder-opbouwing des Tempels ſpreekt. Hoedanigen herbouwing of verbetering wy dan ook geenſinds voor een Derden Tempel willen gehouden hebben, ſchoon het ook van ſommige Godsgeleerde geſchied. Want nademaal de Joden waarſchijnelijk verpligt waaren, om den Tempel onder Zerubabel navolgens het bevel van den Koning Cyrus te bouwen, en niet boven de 60 Ellen op te haalen; ſoo iſſet ſeker datter aan deſen Tempel, die den Tweeden genoemd wierd, ontrent 60 Ellen ontbroken hebben, om die met het eerſte Beſtek van Salomon en het geſigte van Ezechiel gelijk te ſtellen: 't gene dan ongetwijffeld Herodes met het optrekken van dat ſelve onder-bleven werk heeft poogen te vervullen: gelijk Joſephus daar van ook in ſulker voegen ſpreekt. En derhalven is Herodes Tempel niet een Derden in plaatſe van den afgebroken Tweeden, maar een verbeterden Tempel, en den ſelven van Zerubabel gebleven: daar in dan ook de Chriſtus, volgens de Prophetie van Haggai, verſchenen is. En hier en doet gantſch niet tegen, dat gemelde Joſephus ontrent deſe verbetering ſegd, dat Herodes de oude grondveſten opruimde, en den Ouden Tempel af-brak: want behalven dat deſe woorden van veele niet ſonder reden verdagt gehouden worden; ſoo en kanmen die geenſinds op het geheele Fondament des Tempels paſſen, dat hy ſou weg-genomen hebben; maar wel dat hy eenige gedeelten die verſwakt waaren (gelijkmen gewoon is ontrent oude Gebouwen, diemen repareerd, te doen) doen ontgraven, en tot het nieuwe werk verſekerd heeft. Gelijk hy ſoo ook den Opſtal des Huiſes alleen van boven, heeft moeten af-breken, om het ſelve hooger op te haalen; en niet dat hy het gantſche gebouw daar toe noodig had onder-de-voet te ſmijten, 't geen men nergens leeſt. Gelijk dan ook de Joden den Tempel van Herodes altijd voor den Tweeden, en voor het Huis van Zerubabel gehouden hebben; 't ſelve noemende, BETH HASCHENI, *Het tweede Huis.* Doch hier van te gelegener tijd eens breeder, in den uitvoeriglijken Tempel-bouw van Salomon. Ontbreekt hier alleen, eer wy Herodes den ſcheid-brief geven, noch af te doen 't geen wy aan te merken hebben over de verſcheide Herodeſſen, die ons in de Euangeliſche en Kerkelijke Hiſtorien des Nieuwen Teſtaments voorkomen; nadien het ons niet onbekend moet zijn, dat eenige ſig te mets daar in verwarren. Dus vindmen wel van drie Herodeſſen gewag gemaakt; namelijk I. HERODES ASCALONITA of de GROOTE bygenaamd; waar van wy tot hier toe geſproken hebben. II. HERODES ANTIPAS, en ten laatſten HERODES AGRIPPA. Onder Herodes de Groote, de Soon van Antipater een Edomiter van Aſcalon, is de Saligmaaker geboren, Matth. 2: 1. van wegen ſijn geboorte-plaats een Aſcaloniter genaamd: zijnde den eerſten vreemden Koning, die van den Roomſchen Keiſer over de Joden geſteld wierd. Een Man die, gelijkwe geſeid hebben, ſoo wreed-aardig regeerde, en ſoo bekommerd voor de benadering van ſijn Rijk was, dat hy op 't enkel gerugt van een nieuw-gebooren Koning der Joden, een algemeene Kinder-moord te Bethlehem aanrigte. Soo dat ook het Kindeken Jeſus voor ſijn Bloedig bevel na Egipten moeſt vlugten; en de Vrouwſchap van Rachel een trooſteloose ſtemme des geweens daar over in Rama, daar Rachel de Moeder Joſephs en Benjamins, in Barens-nood geſtorven en begraven was, moeſt laten hooren; tot dat Jeſus na de dood van deſen Herodes, die korts hier op haaſtig en ellendig aan ſijn einde quam, ontrent een jaar na ſijn vlugt wederkeerde, Matth. 2: 17-20.

De verbetering van Herodes moet voor geen Derden Tempel gehouden worden.

't Stamhuis van Herodes.

Herodes de Groote ook Aſcaloniter genoemd.

Gen. 35: 16, 17.

Digitized by Google

2: 17-20. Daar wy dan ook vers 22. aangeteekend vinden, dat Archelaus de Oudſte ſoon van deſen Herodes, in ſijn Vaders plaatſe Koning wierd: als mede kap. 14: 1. dat ſijn andere Soon HERODES ANTIPAS Viervorſt in 't Rijk was geworden: hebbende 't Gebied over een Vierde gedeelte des Rijks. Want men meend dat de Keiſer Auguſtus het Joodſche Rijk; na de dood van Herodes de Groote, onder ſijn Soonen verdeeld heeft. Waar van Archelaus by-na de helft beſat; namelijk Judea, Samaria en Idumea. Doch deſe Herodes Antipas, hadde 't Geſag over een ander Vierde-part, namelijk Galilea en 't Land aan gene zijde der Jordane. En het laatſte Vierde-deel, namelijk Iturea en Trachonitis, beſat Philippus de jongſte ſoon van Herodes, als te zien is Matth. 2: 22. Luc. 3: 1. en Joſephus Joodſche Oudheden XVII Boek kap. 15. Ofte als ſommige willen, ſoo was ſulks door Herodes de Groote, by Uiterſte-wil, onder de goedkeuring van den Keiſer Auguſtus gemaakt. Hoedanige Viervorſten te mets ook Koningen worden genoemd, om datſe als Koningen regeerden: waar vanwe voorbeelden zien, Matth. 14: 9. Marc. 6: 14. en Actor. 25: 24. En om dat Archelaus niet min wreed-aardig dan ſijn Vader Herodes was, trokken Joſeph en Maria met het Kindeken Jeſus, in haar wederkeeren niet na Judea noch na Jeruſalem, maar na de deelen van Galilea, en gingen woonen te Nazareth, daar Herodes Antipas als Viervorſt regeerde, en van een beter inborſt was als Archelaus, voor wienſe bevreeſt waaren, Matth. 2: 22. Het was ook deſen Herodes Antipas, die Herodias, de Vrouwe van ſijn Broeder Philippus, zijnde de Dochter van Ariſtobulus, en de Suſter van Herodes Agrippa, een geile Prye, tot ſijn Wijf nam; en daar over van Johannes den Dooper beſtraft zijnde, heeft hy hem laten vangen, Matth. 4: 12. en op ſijn Rijks-dag, of liever Geboorte-viering, door liſtigheid van dit Bloedſchendige Wijf, om 't verſoek van hare Dochter Salome, en ſijn roekelooſen Eed te voldoen, heimelijk het hoofd doen afſlaan, Matth. 14: 6-12. Doch eenige tijd daar na het gerugte van Jeſus gehoord hebbende, vreesde hy dat Johannes van den dooden verreſen was, Matth. 14: 1, 2. En zijnde lange tijd begeerig geweeſt om hem te zien, Luc. 23: 8. ſoo heeft hy hem ten laatſten ook te zien gekregen, doe hy van den Joodſchen Raad aan den Roomſchen Stadhouder Pilatus overgeleverd, tot hem geſonden wierd, om dat hy uit ſijn Gebied was; Luc. 23: 1, 8. doch die niets met hem uitvoerde dan hem te beſpotten en te veragten, en met een Koninglijken Mantel wederom ſond, vers 11. Doch hoedanigen voorval egter de grondveſt lei van haar beider nieuwe bevriending, dewijl ſy te vooren onderling over-hoop gelegen hadden, vers 12. Het was mede deſelve Herodes Antipas, van wiens wegen de Pharizeen aan Jeſus geveinsdelijk verſogten, op datſe hem quit wierden, dat hy doch vertrekken wilde, of dat Herodes hem anders ſou ſoeken te dooden: Waar op de Saligmaaker haar met deſe boodſchap te rug ſond: *Gaat henen en ſegget dien* VOS; *Siet ik werpe de Duivelen uit, en maake geſond, huiden en morgen, en ten Derden dage worde ik vol-eind*, Luc. 13: 31, 32. Maar wat mag het doch te beduiden hebben, dat de Saligmaaker Marc. 8: 15. ſijne Diſcipelen ſoo ernſtig vermaand, haar te wagten van den SUURDEESSEM of dwalingen HERODIS: deſelve aldaar neffens de Pharizeen voegende, als een byſondere Secte: in welkers plaatſe Matth. 16: 6. de SADDUCEEN genoemd worden; 't Geenwe ſekerlijk dienden te onderſoeken; nadien wy in de Euangeliſche Hiſtorien meermaal aan de HERODIANEN gedagt vinden. Daar is waarlijk over deſe Factie geen kleen geſchil onder de Geleerde; en men weet naauwlijks ter deug-

Herodes Antipas een Viervorſt.

't Rijk van Herodes de Groot in Vieren verdeeld.

Herodes Antipas neemd ſijn Broeders Wijf.

Aardig en Scherp antwoord van Jeſus aande Pharizeen die hem dreigden dat Herodes hem wou dooden.

Matth. 22: 16. Marc. 3: 6.

Digitized by Google

Onderſoek of de Herodianen een Politijke Factie of een ſoort van Ketters in Religie zijn geweeſt.

deugden, ofmen deſe Herodianen voor een Politijke of Burgerlijke Factie, ofte voor een Secte of ſoort van Ketters in haar Godsdienſtig gevoelen, te houden heeft. Die haar onder de laatſte ſoort tellen, ſeggen dat haar ketterie voornamelijk in deſe twee dingen heeft beſtaan: als eerſt dat ſy Herodes de Groote voor den beloofden Meſſias hielden; terwijle dat met ſijn Rijk, om dat hy een vreemdeling was, de Scepter van Juda geweken ſcheen, en derhalven de beloofde tijd van de komſte des Meſſias nu voor de hand was. Ten anderen wierd Herodes met veele over-Godsdienſtige plegtigheden ge-eerd, voornamelijk op ſijn Geboorte dag. Van welke Dag-vieringe de Schimp-digter Perſius mogelijk elders geſegd heeft: *Wanneer de Feeſt-dag van Herodes ſal gekomen zijn, en de Cierlyke Lampen haar vette Oly in de geſalfde Venſters ſullen uitgedampt hebben; dan ſal den Tonijn-viſch al ſwemmende ſijn ſteert roeren, en de lang-gehalsde Kruike van Wijn ſchijnen op te ſwellen, &c.* Doch hoedanigen Zin-ſpeeling men niet ſonder de grootſte onſekerheid op Herodes de Groote ſou konnen paſſen; nadien men nergens van de Geboorte-dag-viering van deſen Herodes gewag gemaakt vind: doch wel van Herodes Antipas ſijn oudſte ſoon, die alswe ſeiden, een Vier-vorſt in Galilea was, Matth. 14: 1, 6. Marc. 6: 21. En alhoewel daar veel geagte Schrijvers gevonden worden, welke ſtaande houden, dat de Herodianen, Herodes als haaren Meſſias aanſagen; ſoo hebben egter veele andere niet ſonder reden, aan de waarheid daar van getwijffeld: want by aldien deſe Herodianen, Joden geweeſt zijn; gelijkſe ſeer waarſchijnelijk daar voor te houden zijn; hoe ſal het mogelijk konnen geweeſt zijn, datſe ſig hebben konnen of durven inbeelden, dat Herodes, een vremdeling en een Edomiter, uit d'affſtellingen van Eſau, de Meſſias heeft geweeſt? Daar yder Schriftgeleerde, ja elke Jood uit de openbare Prophetien, en langduurige verwagtinge der Vaderen, niet onbewuſt kon zijn, dat de Meſſias een natuurlijken Jode en uit de Stamme Juda, en den Huiſe Davids moeſte voortkomen? Gelijk ook hier ontrent niets ter Weereld heeft konnen helpen, dat de Edomiten nu ter tijd Jode-genoten geworden waaren, en Herodes Belijdenis van de Joodſche Godsdienſt deed; alswe vooren hebben aangemerkt. Hierom is den geleerden Beza van meeninge, dat de Herodianen ſekere pluimſtrijkers in het Hof van Herodes waaren, die alleen uit vlei-ſugt veele hooftpunten van haaren Godsdienſt bogen, verwiſſelden en veranderden na den Heidenſche Suurdeeſſem van Herodes haaren Koning. Doch Hieronymus, ſchrijvende over Matth. 22: 17. is van gevoelen, dat de Herodianen een Politijke Factie waaren, die boven andere ſeer hard drongen, op de wettigheid der Schattinge, die den Joden te deſer tijd van den Roomſchen Keiſer opgeleid was te betalen. En voorwaar het betaamde de Herodeſſen, die door deſen Keiſer aan 't Koninglijk Gebied geraakt waaren, t'eenemaal te yveren voor de invorderinge des Keiſers ſchattinge: want ſulks waarenſe niet alleen verpligt te doen by wijſe van beleefde erkentenis haarer bevordering; maar ook uit een Staatkundig inſigt; dewijl de Glorie en de geduurſaamheid haarer Rijks-bezitting over het Jodendom, alleen van de Roomſche Mogendheid af hing; en alſoo-ligt uit het Gebied konden uit-geſchopt worden, als 't den Keiſer ſou konnen goedvinden. Nu nadien het ſeker is, dat Herodes Antipas en ſijn Vader, de Saligmaaker Jeſus hebben ſoeken te dooden; en dat des Konings Vlei-ers en Tol-gaarders, namelijk de Herodianen, te gelijk met de Pharizeen tegens hem raad pleegden, op datſe hem van wegen het betalen der Keiſerlijke ſchatting mochten agter-haalen, en voor den Roomſchen Regter,

Het is niet waarſchijnelijk te gelooven dat eenige Joden Herodes voor den Meſſias gehouden hebben.

Waarom Herodes en de Herodianen voor de Roomſchen ſchatting moeſten yveren.

Bank-

Digitized by Google

Bank-vaſt maaken, Matth. 22: 16, 17. ſoo ſoumen konnen giſſen, dat Jeſus hier op geſien heeft, als hy Marc. 8: 15. vermaand; *Wagt u van den Suurdeeſſem der Pharizeen, en van den Suurdeeſſem Herodis.* Als of hy haar wilde waarſchouwen van der Pharizeen geveinsde en beſmettelijke leere; en van der Voſſen-gelijke loosheid der Herodianen. Gelijk'er ook geene en ontbreken die meenen, datmen de Herodianen voor Sadduceen moet houden, om dat de laatſte woorden van Matth. 16: 6. *Wagt u voor den Suurdeeſſem der Pharizeen en Sadduceen*, by Marcus veranderd of omgeſet zijn in deſe; *Wagt u van den Suurdeeſſem Herodis.* Waar uitmen ſou mogen giſſen, dat eenige van Herodes Antipas Hovelingen, uit de Sadduceen genomen waaren, en daarom Matth. 22: 16. *Herodianen* genoemd zijn geworden. Maar gelijk de Pharizeen ſelfs met de Herodianen in geſchil ſtonden, over het betalen der ſchattinge, ſoo namen deſe linkers ſommige van haare ſnoodſte Diſcipelen, die Lucas met regt *Verſpieders* noemd; en ſonden die verſeld met deſe Sadduceeſche Herodianen tot Jeſum, op datſe hem over dit ſtuk verſogten; haar inbeeldende nu gelegentheid te hebben om hem te verſtrikken: want by aldien hy het gehouden hadde met de Herodianen, die het Hoofd-geld van de Joden invorderden, ſoo had hy niet alleen tegens de gemeene bewilliging des Volks, de ſchatting toegeſtaan; maar hy ſou ook voor een openbaren Pluimſtrijker der Grooten, en een verrader van de Joodſche Vryheid en de ſaake Gods by de Schaare en de reſt des gemeenen Volks, gehouden zijn geworden: en daar door ſou hy dan niets minder dan de Chriſtus of de waare Meſſias geleken hebben; dewijl ſy van hem verwagtende waaren, dat hy haar ſou vry-maaken van het jok haarder Vyanden. Ofte by aldien hy antwoorde voor de vryheid van ſijn Volk, en de ſchatting tegen-geſproken en ongeoorloft verklaard had; ſoo hadden de Dienaars van den Gerigte, op d'aanklagt deſer Herodianen, aanſtonds billike vat op hem gekregen, om hem by de kop te grijpen, en als een Op-roermaaker en ſchender van de Hooge-magt, in hegtenis te ſmijten: want men hield de ſulke voor muitmaakers; gelijk te zien is in den eerſten opſtand van dit geſchil, namelijk die ontrent de beſchrijving geſchiede onder Quirinius, alswe terſtond uit Act. 5. ſullen aanteekenen. Doch wat gebeurd hier op? *Jeſus kennende haare boosheid*, ſeide tot haar; *Gy geveinsde, wat verſoekt gy my, toond my den Schatting-penning.* En ſy bragten hem eenen Penning, een DENARIUS of *Tienling*, namelijk van Silver, die gelijk eenige meenen, een Atheenſche Dragma woeg; houdende de waarde van 6 ½ ſtuiver: alhoewelmen hier niet hard op ſtaan mag; om dat het in de Euangelien klaar genoeg is, dat de benaaminge DENARIUS of *Tienling*, dikmaal on-onderſcheidentlijk voor een Penning in 't gemeen gebruikt word, ſonder op de hoedanigheid van den prijs opſigt te nemen. Waarom ſommige van gevoelen zijn, dat deſen Schatting-penning aan Chriſtus vertoond, deſelven zy geweeſt die op een andere plaats DIDRAGMA of *dobbelen Dragmen* genoemd word; waar van twee een STATER deden, ziet Matth. 17: 24, 27. om dat deſe gelijk bekend is, een Schatting-penning was die den Joden hooft voor hooft tot dienſt des Tempels opgeleid was, Exod. 30: 13. 2 Kron. 24: 9. Nehem. 10: 32. Wegende ſoomen meend, ontrent een half-lood Silver; en quam derhalven ſeer wel over-een met den halven Sikel, waar van in d'aangehaalde Wet geſproken word: gelijk de plaatſe van Matth. 17: 24. by de Godgeleerde ook ſoo werd verklaard. Doch het ſou eenigſinds konnen twijffelagtig gehouden worden, ofmen deſe Didragmen, van welke de Schatting-gaarders, Petrus te Kapernaum afvraagden, offe ſijn Mee-

Loosheid der Pharizeen en Herodianen.

Andere meeningen over de Secte der Herodianen.

Loosheid en valsheid der Pharizeen, waar in openbaar.

Bedenking over de waarde der Schatting-penning.

Digitized by Google

Meester ook betaalde? niet van de Romeinsche Schatting-penning op te nemen heeft; wanneermen de woorden wel aanmerkt, welke de Saligmaaker on-afscheidelijk op dat voorval laat volgen; seggende: *Wat dunkt u Simon; de Koningen der Aarden, van wien nemense Tollen of Schattinge?* Nadien sulks geheel en al niet en schijnd gevraagd te konnen worden van den halven Sikel, die de Joden navolgens de Wet Mosis betaalden; maar seer wel van de schattinge of het Hooft-geld dat nu de Romeinen, als Overheerschers des Joodschen en Syrischen Lands, den vreemden Volken afvorderden: gelijk 2 Mach. 4: 28. volgens de gemeene Latijnsche Text, de invordering der schattinge, het betalen der Didragmen genoemd word: vergeleken met kap. 10: 20. Doch gelijk eenige uit Josephus meenen te bewijsen, dat dit wel van de Joodsche schattinge, die ter Godsdienst was, schijnd gesproken te worden; maar de Romeinen deselve naderhand aan haar getrokken hebben, (ofte misschien sulks nu al van over-lang gedaan hadden) soo soumen mogen denken, dat Jesus hier het oog op hebbende, den Joden over 't geschil des Keisers schattinge, alleen heeft willen leeren; dat of schoon den Keiser haar nu soo een Hooft-geld afvorderde, gelijkse altijd gewoon waren tot dienst des Tabernakels en Tempels, als een Offerhande aan God te geven; sy egter tot teiken van onderdanigheid aan beide, *Den Keiser moesten geven dat des Keisers is, en Gode dat Gods is*, Matth. 22: 21. Dewijl namelijk den Keiser alleen sijn eigen Munt, en niet den halven Sikel des Heiligdoms, die Gode toequam, haar quam af te vorderen; en sy niet meenen moesten, dat dit een omkeering van d'een schatting in d'andere was. 't Gene wy agten eenigsinds bedenkelijk te konnen gehouden worden; alhoewel wy aanstonds noch eenige andere Zin-spelige meeningen sullen bysetten. Het is verder den Romeinen gewoonte geweest, haare schattingen in Silver-geld, en van haar eige Keisers Munte in te vorderen, en dat voornamelijk tot een teeken van haare Overheerschinge: Even gelijk de Joden de Hooft-schatting des halven Sikels, in een eigen soort van Geld en Inlandsche Munt gewoon waaren te heffen, en daar toe selfs ook Wissel-banken op den Tempel-berg hadden opgerigt. Want dat'er tot het betaalen der schattingen bysondere Penningen by de Romeinen gemaakt wierden; sulks heeft ons Baronius, uit de Roomsche Schrijvers in dese woorden willen vast maaken: *De Romeinen* seid hy, *hadden de gewoonte, dat'er na't beloop van de schatting of Chijns, Penningen van de Keisers geslagen wierden; welke niet altijd op eenerlei gestalte bleven, maar na verhooging of vermindering der schatting, veranderd wierden: invoegen de Schattingpenningen hier in van 't Geld des gemeenen Volks onderscheiden bleven, om dat dit altijd van eene waarde bleef, daar d'andere Penningen t'elkens na de hoedanigheid der schatting quamen te veranderen: gelijker na gelegentheid derselve ook wederom andere van nieuws geslagen wierden.* Doch welke en hoedanige Silvere Penningen verder by de Romeinen voor openbaar gangbaar-geld, of alleen voor Schenk-penningen gemaakt zijn; daar van heeft J. Oudaan in 't eerste gesprek van sijn Roomsche Mogendheid, verscheide aanminnige bedenkingen opgesteld, diemen met nut mag overwegen. Jesus nu dese Versoekers verder over den Schatting-penning willende af-rigten, stapte haar met dese vraag te vooren, seggende; *Wiens is dit Beeld, ende het Opschrift?* Ende sy seiden, *Des Keisers.* Doe antwoorde hy tot haar; *Geeft dan den Keiser dat des Keisers is, ende Gode dat Gods is.* Doch als sy dit hoorden, verwonderden sy haar van dusdanigen onverwagten en doorsigtigen antwoord: en ziende haare geveinstheid

Bedenking over Matth. 17: 24, 25.

Vergelijkt dit met de woorden Matth. 22: 19. *Toond my den Schatting-penning.*

't Geval over den Schatting-penning nader uitgehaald.

voor

voor het Volk bloot geleid en ver-ydeld, zijn ſtommeling weg-gedropen. En was deſe ſchatting een ſeker Hooft-geld, dat de Romeinen na haare gewoonte over de vermeeſterde Volken, nu ook van de Joden eiſten. Vorderende deſelve, volgens d'aanteekening van Ulpianus, door geheel Syrien van alle Man-volk af, boven de veertien, en van 't Vrouw-volk boven de twaalf jaaren oud. En dewijl daar geen ſchatting was, die den Joden den halfſter der dienſtbaarheid kragtiger heeft konnen uitbeelden, dan die op haar hoofd geſet was; ſoo is haar ook geen ding meer tegen de borſt geweeſt dan deſe. Wanneer wy verder den tijd aanmerken in welke dit voorval geſchiede; het ſchijnd wel ſeker dat het onder de Regeering van den Keiſer Tiberius is geweeſt: als in wiens vijftiende jaar ſijner Rering, Johannes de Dooper begonnen heeft te prediken, volgens Luce 3: 1,3. Waar uitmen dan ook te beſluiten heeft, dat den Penning, welke hier aan de Saligmaaker vertoond is, de Beeldnis des Keiſers Tiberius-

Hoe eh wat deſen Schatting-penning was.

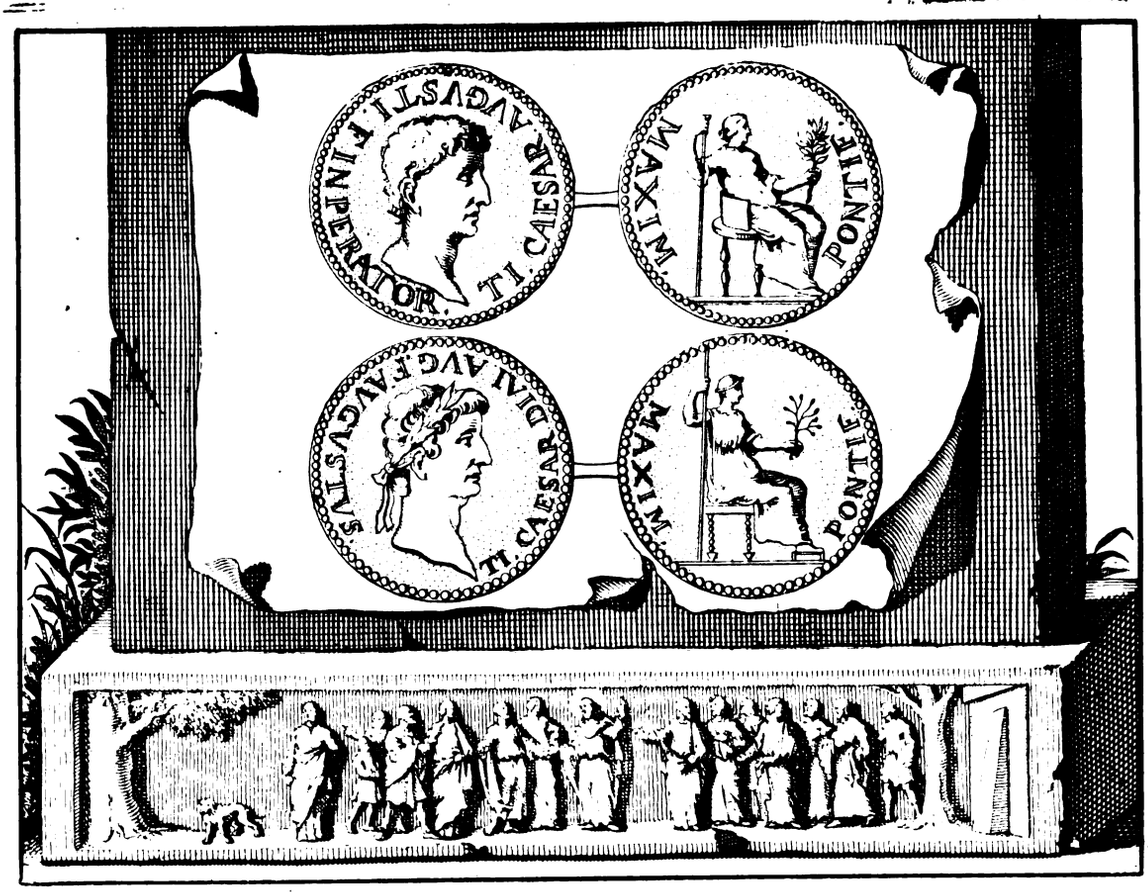

gedragen heeft: gelijk de Roomſche Keiſers in navolging van andere Opper-magten, haare Beeldniſſen doorgaans gewoon waaren op hun Geld en Pronk-Penningen te doen ſlaan: en dat wel inſonderheid in de bemagtigde Landſchappen, en daarſe nieuwlijks d'erkentenis van haare magt wilden ingevoerd hebben. 't Gene voornamelijk dan ook uit het regt der Munte, en de Beeldnis des Konings of Keiſers gekend wierd; en niemand vry-ſtond te oeffenen, als die het van den Opper-magthebber Staatelijk vergund wierd: gelijkwe 1 Mach. 15: 6. zien, dat de Koning van Syrien, den Joden het regt van Munte te ſlaan wederom toeſtond, dat hen door ſijn Voorzaaten ontnomen was. Waar op dan ook de Groote Leermeeſter Jeſus het oog ſchijnd te hebben; als hy ſeid: *Geeft den Keiſer het ſijne;* dewijl het immers ſijn Geld is, dat gy nu onder u Volk als gangbare Munt hebt aangenomen, en deswegen erkend datje ſijne Onderdanen zijd

Dat op de Schatting-penningen waarſchijnelijk het Beeld van den Keiſer Tiberius heeft geſtaan.

Bedenking op Jeſus antwoord Matth. 22. vers 21.

Digitized by Google

geworden: want hy en eischt geensinds uwe Munte, noch uwen Joodschen Sikel, die gy Godsdienst-'s halven schuldig zijd te betalen. En dat ook doende, sult gy beide Gode en den Keiser het haare geven. Gelijk Paulus naderhand vermaande, Rom. 13: 7. En dit soumen met sommige mogen denken, dat den eenvoudigen zin van Jesus antwoorde in dit voorval geweest zy; by aldien het ons niet toe-en-scheen, datmer noch een hooger en veel aardiger bedenklijkheid over soude konnen opnemen. Want wanneer de Saligmaaker over desen Penning vraagd; *Wiens is dit Beeld, ende het Opschrift?* soo schijnd hy niet tweesinds na een en 't selve, maar naar twee verscheide dingen te vragen; namelijk 1. na het Beeld des Konings of Keisers, die 't regt der Munte en de bevordering der schatting had; en daar naar eenig Waar-teeken of Symbolum, dat met een Zinuitdrukkend Opschrift, aan 't Ruggestuk gestempeld was: hoedanig wy weten dat meest alle 't Munt-Geld en de Schenk-penningen der Romeinen geslagen zijn geworden: het zy dan dat sulks sag op den tijd ofte op het Keiserlijk gesag selve. Want nadien het Opschrift, om des Keisers Tronie-beeld heen geschreven, sekerlijk den selven Man moeste te kennen geven, die de Stempel des Beelds vertoonde; soo schijnd het geheel overtollig geweest te zijn, noch te vragen na de beduidenis des Opschrifts, nadien 't waarschijnelijk alreede uit de Beeldnis selve bekend was, wie of welk eenen Magthebber daar op gemunt stond. Als dan nu de Saligmaaker gevraagd had, *Wiens is dit Beeld?* en dat sy geantwoord hadden, *Het is des Keisers;* soo was sulks alsoo veel als of sy geseid hadden, *Het is Tiberius Beeld.* En dus was'er na geen ander Opschrift te vragen, als 't geen mogelijk op het Ruggestuk te vinden was. Doch nadien den Euangelist niet en segd, datse des Keisers naam genoemd of het Opschrift nader verklaard hebben, maar datse alleen seggen, *Het is des Keisers Beeld;* (mogelijk om dat het aan allen bekend was dat het Tiberius Beeld was die doe regeerde) soo meenen sommige, dat de vraag hier is gevallen, eerst over den Opper-heerschappye-hebber in 't algemeen, daar na over den Naam in 't bysonder: maar dit en schijnd niet wel op de vraag te passen, om dat sulks even-eens was of hy Keiser of Koning of Vorst of Stadthouder was, als hy slegts 't regt der Munte en der schatting heeft gehad. Waarom het bedenklijk sou konnen gehouden worden; dat, nadien wy verscheide Penningen van Tiberius vinden, op welke hy met desen sijn gewoonen Eer-titel rondsom sijn Beeldnis pronkt: TI. CÆSAR. DIVI. AUG. F. AUGUSTUS. Op d'ander zijde PONTIF. MAXIM. *Tiberius Cæsar, Augustus, des vergoden Augustus Soon, Opperste-priester;* de Saligmaaker mogelijk soo wel het oog heeft gehad op het Opschrift des Pennings aan d'averegtse zijde uitgedrukt, PONTIFEX MAXIMUS, *Opperste-priester;* als op het Beeld en omschrift des Keisers selfs: en daar uit misschien gelegendheid heeft willen nemen, om de Pharizeen en Herodianen, in tegenwoordigheid der Joodsche schaare, beneffens de gehoorsaamheid aan den Keiser, ook aan den eenigen waaren God en sijnen dienst te doen gedenken; onder dies haar heimelijk waarschouwende van het gesag dat de Roomsche Keisers en haare Stadthouders en Schatting-gaarders, sig begonden aan te matigen over veele dingen die den Godsdienst in 't algemeen aangingen. Gelijk dan ook de Sadduceesche Herodianen alreede eenige Heidensche gewoonten met die der Joden, ten gevalle van haaren Koning Herodes, hadden poogen in te voeren: want even als de Saligmaaker het Beeld des Keisers op desen Schat-penning aanmerkt, als een onwedersprekelijk teeken van het regt der Schatting-eisch; alsoo kon ook hier het byschrift op 't Ruggestuk,

Andere bedenking over Jesus antwoord op den Schatting-penning.

Nader bedenking over het Opschrift des Schatting-penning.

En in 't bysonder over 't Ruggestuk.

Op-

OPPERSTE-PRIESTER, als het uiterlijk ſweemſel van eenige Geſag-hebbing over de Godsdienſt aangemerkt worden; die alleen God toekomd. En kon deſe Zin-ſpeling ſoo veel te beter ingang by den Joden nemen, als ſy wel wiſten hoedanig by haar den wettigen Hoogen-prieſter gehouden wierd; namelijk als een Middelaar van die dingen, welke van wegen den menſche by God te doen waaren: ontfangende des Volks gegeven Offerhanden, om voor haar te offeren, en het Bloed door beſprenging, met Gebeden ter Verſoening haarer ſonden, in 't Heiligdom voor God te dragen. In welke plegtelijke overbrenginge en Gifte aan den Hoogen-prieſter, de Joden door den geloove alleenig op God moeſten zien, als tot welke den Geeſtelijken Zin der Offerhanden, alleen gerigt was: alhoewel ſy uit kragt van het vleeſchelijk Gebod, ſulks ook Ceremonielijk en na de Letter den Prieſter ſchuldig waaren te geven: Waar toe men dan ook ligtelijk het Hooft-geld van den Joodſchen halven Sikel des Heiligdoms, dieſe als gekogte des Heeren betaalden, brengen kan. Soo waarenſe dan dit alleen aan Gode en den Prieſter ſchuldig; en ſy en vermogten geene van die dingen aan eenig menſch op te dragen; het zy dan hoedanigen Heerſchappye ſig ook ymand over deſe Goddelijke inſtellingen, aanmatigde. Doch dit begonden nu de Roomſche Keiſer te doen: gelijk het ook te vooren al van de Koningen van Syrien, die haar dikmaal GOD lieten noemen, is begonnen ingevoerd te worden; in welk haar de Herodeſſen nu ter tijd onder de Roomſche Mogendheid, ſoo verre na wandelden, datſe ſig als Meeſter van de ſucceſſie des Hoogenprieſterſchaps hadden gemaakt, deſelve op en affettende als 't hen gelegen quam. Ja op 't laatſt dat ampt ſoo ver inpalmden, datſe ſelfs Bewaarders van de Goude Kleederen des Prieſters wierden. En wat de Heidenſche en gemengde Godsdienſt aangaat; het was te deſer tijd ſegd Zoſimus, de gewoonte by de Romeinen, dat na dat ymand het Opper-keiſerlijk Gebied ontfing; ſoo wierd hem ook te gelijk het Prieſterlijk-kleed van den Prieſteren t'huis gebragt; en aanvaarde den Titel van *Opperſte-prieſter*. Waar op mede het ſeggen van Dionyſius ſteund, als hy van Tiberius verhaald; dat hy *de Opperſte of Grootſte Prieſter* genoemd is, *om dat hy een Rigter was der Grootſte dingen, die tot de Heiligdommen en den Godsdienſt behooren: Ja een Oordeeler was van Goddelijke en Menſchelijke ſaaken.* En alhoewel het genoegſaam openbaar is, dat deſen Roomſchen Keiſer met de Godsdienſt gaar weinig ophad; dewijl hy alles aan 't beſtuur des Nood-lots wou opgedragen hebben, nochtans heeft hy ſig ook van deſe Goddelijke waardigheid ſoeken te bedienen, op dat hy hem na de ſleur en het voorbeeld van andere, daar door niet alleen van de gemeene menſchen uitſonderen, maar hem ook voor de aanvallen van haare woorden en werken, ongenaakbaar ſoude mogen maaken. Hoedanigen waardigheid eerſtelijk ingevoerd ſchijnd van Numa, en van Tiberius Nakomelingen gedurig is onderhouden tot op Conſtantijn; of als andere hebben aangemerkt, tot op Gratianus: tot dat hem het ſelve van Paus Damaſus, (onder voorgeven dat deſen Titel, te veel ſwemende na der Heidenen bygeloovigheid, geen Chriſten Vorſt en paſte) afgetruggeld wierd, op dat hyſe te ligtvoeriger ſou konnen voor hem ſelven nemen. Dat nu ook het Beeld van de Keiſer Tiberius boven andere der Keiſers voor ſeer Heilig gehouden is, ſulks betuigd Philoſtratus in 't leven van Apollonius Tyanæus. En belangende den Stempel deſes Pennings, daar in is men niet al te ſeker; alhoewelwe deſelve hier ſoo even op 't aanbrengen van Caſper Waſerus en Marquardus Freherus, vertoond hebben. Gelijk'er ook noch andere Penningen van Tiberius gevonden worden;

2 Mach. 4.

Wat regt de Roomſche Keiſers over de Godsdienſt meenden te hebben.

Waarom de Roomſche Keiſers ook het Hoogeprieſterſchap aannamen.

Tot hoe lang de Romeinſche Keiſers den naam van Opperſte Prieſter gedragen hebben.

Siet de gemeende Schatting-penning in de voorgaande afbeelding.

Digitized by Google

doch die maar seer weinig in haar Opschrift verschelen. Op den eersten die we vertoonen, en werd het woord DIVVS, *Vergoden* niet gevonden; alswe vooren volgens het Opschrift des tweeden Pennings gelesen hebben. Ook zietmen Tiberius in den eersten Penning sonder Louwrier-krans om 't hoofd, die hem op de rest sijner Penningen niet soo gemeen is, als wel de volgende Keisers. Doch dat hy egter ook met den selven gezien word, kan desen tweeden Penning genoegsaam waar-maaken. Ook schrijft Suetonius van hem, dat hy nooid in quaad-weder sonder Louwrier-krans uitging, om datmen geloofde dat dese Bladen van den Blixem niet geraakt en wierden. Op beide de Ruggestukken zit een Beeld in maniere als een Vrouw, die sommige voor de Godinne Vesta houden, de Bewaarster des Gemeenen-best, en Eeuwige Vuur: hebbende in d'eene hand een Spies die op de grond geplant staat, en in de andere een Olijf-tak. 't Geenmen eenigsinds van desen eersten sou mogen waarschijnelijk houden: doch wy en zien geen reden, waarom dese Beeldnis niet ten minsten op desen tweeden Penning, voor een Manne-beeld, in Priesterlijk of Gabijns-gewaad zittende, sou konnen genomen worden: op wien het Hoofd-hulsel en het Opschrift ook beter dan op Vesta schijnd te passen. Waar van wy de verder nasporing yders neerstigheid willen aanbevolen laaten, om datwe mogelijk alreede niet dan maar al te lang in dese dingen zijn besig geweest. Dat'er nu ook in dese tijden te mets muiteryen over het invorderen deser Uitheemsche Schatting ontstaan zijn, daar van word ons een aanmerkelijk staal of twee, van den bescheiden Gamaliël, een Pharizeer Wetgeleerde, Actor. 5: 36, 37. verhaald; namelijk van eenen THEUDAS, die onder de Keiser Augustus of mogelijk onder Tiberius geleefd heeft: als mede van eenen JUDAS GALILEUS, by Josephus GAULONITES bygenoemd. Welkers aanhang en Factie na hem GAULONITEN genoemd zijn. En van desen segd de gemelde Gemaliël, dat hy *Opstond in de dagen der beschrijvinge.* Welke beschrijvinge niet en moet opgenomen worden voor de Eerste algemeene Beschrijving, dien de Keiser Augustus liet doen, Luc. 2: 1, 2. maar voor een Tweede bysondere, welke geschiede door Cyrenius de Stadthouder van Syrien, welke in de Romeinsche Historien Quirinus genoemd word: zijnde van den Keiser uit Roomen herwaards in Syrien en in Judea gesonden, alwaar doe ter tijd, eenen Coponius Stadthouder was, om des Keisers schattinge in-te-vorderen. Want dat dese Beschrijvinge sekerlijk een andere is als daar Lucas van gedenkt, blijkt daar uit, dat dien Euangelist deselve aldaar noemd; *De Eerste beschrijvinge:* op dat hy ons daar door ook aan een Tweede Beschrijvinge sou doen gedenken. Beide ongetwijffeld wel geschied onder Augustus, doch daar in verschillig, dat d'Eerste algemeen over 't geheel Roomsch-gebied ging, en mogelijk wel ter tijd van Herodes de Groote; maar dese Tweede alleen over Syrien en Judea, als wanneer Archelaus de Soone van Herodes, na dat hy negen jaar geregeerd had, afgeset, en in Ballingschap na Vienne vertrokken was, en Syrien met andere Landschappen in Provincien onderscheiden waaren. Waarom dan ook de fraaiste der hedensdaagsche Uitleggers, de plaatse Luc. 2: 2. aldus willen vertaald hebben: *Dese Eerste beschrijvinge geschiede eer Cyrenius over Syrien Stadthouder was.* En wy prijsen haare naauwkeurigheid; om dat desen zin beter met de waarheid der Historie over-een-komd. Want die Tweede Beschrijving is ontrent elf jaaren daar na geschied; en voldoet seer wel de voorsegging van Jesaias, kap. 7: 8. namelijk dat Damascus de Hoofdstadt van Syrien niet en sou wesen, als na dat de Messias sou gebooren zijn:

Onderscheid deser twee Penningen.

Onlusten over 't vorderen der Schattingen ontstaan.

Voorbeelden van muitmaakers die tegen de Schatting opstonden.

Luc. 2: 1, 2.

De plaatse Luc. 2: 2. een beter zin gegeven.

Josepus Joodsche Oudhed. 17. Boek laatste kap. en 18. Boek kap. 1. 10. &c.

Digitized by Google

zijn: want soo meenen voorname Godsgeleerde datmen 't behoorde uit te leggen. Maar om nu ook yts van den Oorsprong der Gauloniten te seggen; ist gebeurd, dat wanneer desen Cyrenius nu gekomen was om de Schattinge te ligten, en dat hy onder anderen ook het Goed van Archelaus, Herodes Soon aantaste; soo stond de gemelde Judas Galileus tegens dese Schattinge op, en maakte veel Volks agter hem afvallig, Actor. 5: 37. 't Volk over-al inboesemende, dat het betaalen deser Schattinge een openbaar Brandmerk van dienstbaarheid en slavernie was; en datse niet gehouden waaren ymand haaren Heere te noemen, als God die een Heere der Heeren was. En alsoo hy veele hier door kittel-oorig maakte en grooten aanhang queekte, wierden alle die van sijn gevoelen waaren, GAULONITEN, en mogelijk ook wel GALILEERS genoemd. Want het is seer waarschijnelijk dat het ook van dese Galileers zijn geweest, welkers Bloed Pilatus met de Offerhanden vermengde, Luc. 13: 1. dewijl het eenigsinds klaar is, dat Pilatus over dese geheele Natie, of het gemeene Volk der Galileers, geen magt of gesag had. Want gelijk dese Gauloniten haar tegen de Rooomsche Schatting aankanten; soo en wilden sy ook niet dulden datmen Offerhanden voor het Roomsche Rijk, of de behoudenis des Keisers offerde: waar over Pilatus vergramd wordende, haar sloeg terwijlmen met de Offerhanden besig was. En dit zy genoeg van de Gauloniten en Herodianen. De derde HERODES vindenwe toegenaamd AGRIPPA, zijnde de Soon van Aristobulus, Herodes de Grootens Broeder. Welken Herodes de Vader was van dien Koning AGRIPPA, voor wien Paulus sig soo deftig, in tegenwoordigheid van den Roomsen Festus verantwoorde, dat hy hem byna bewoog een Christen te worden, Actor. 26. Doch sijn Vader Herodes Agrippa, is een harden vervolger van de Gemeente Gods geweest: want hy doode Jakobus en smeet Petrus in de gevangenisse, en mishandelde veele, Actor. 12: 1. Maar als hy daar na trots op het Vreè-verbond met de Tyriers en Sidoniers, geworden was, en dat hy het gejuig des gemeenen Volks sig selven alte Godvergeten liet aan hem leunen, heeft hy die korte Glorie met de straf van een veragte Bedelaarsziekte moeten boeten; en is als een half-opgeknaagde Luis-pook, rampzalig daar heenen gevaaren; Actor. 12: 23. Van dese Koning Agrippa verhaalen de Joden, dat alhoewel het gewoonlijk voorlesen der Wet waarlijk het eigen-ampt der Priesteren en Leviten is geweest, dat egter de Koningen sulks ook wel plagten te doen, op de hooge Feest-dagen. En dat sulks noch lange na de Babylonische gevangenschap, ja selfs onder de Herodessen en haare Nakomelingen is in gebruik geweest. Waar toe? op datse sulks niet sonder eenige schijn van waarheid souden schrijven, sy seggen dat Agrippa, gemelde Herodes Soon, op sekeren Feest-dag in het Wet-Boek lesende, de plaatse ontmoete, daar Israel belast word, geenen vreemden tot Koning te kiesen, maar eenen uit haare Broederen; en dat hy seer bedroefd en weenende is geworden, om dat hy een vreemdeling en geenen af-komeling van den Aards-vader Jakob en was. Doch waar van hy sig haast liet onderrigten en trooste, soo wanneer de Joden hem seiden, dat hy immers haaren Broeder was, dewijl sijn Moeder eene Jodinne was. Voorder soo en heeft d'ontheiliging van het Hoogenpriesterschap met de Herodessen alleen geen einde genomen; maar de volgende Vorsten en Romeinsche Stadthouders, wiens baat-sugt daar nut uit wist te trekken, hebben door misbruik van haare magt sig daar ook Meester van gemaakt. En gelijk in verval van saaken d'een ongeregeldheid uit d'ander gebooren word; alsoo getuigd Josephus ook, dat de Ko-

Wie en wat de Gauloniten waren.

Gauloniten ook Galileers genaamd na Judas Galileus Actor. 5, 37.

Actor. 12: 1.

Herodes Agrippa.

Is een vervolger van de Gemeente Gods.

Sterft aan de Luis-ziekte.

Wat de Joden van de Koning Agrippa verhaalen.

Die Herodes in 't Rijk volgen heerschen ook over 't Priesterdom.

Digitized by Google

ning Agrippa, die mede uit het geslagte van desen Herodes was, eenige tijd na desen, met toestemmen van het Sanhedrim, aan de Levitische Sangers vergund heeft, soo wel Linnen Kleederen als de Priesters te dragen. Gelijk mede de Hooge-priesters om vuil-gewin een nieuwe rol begonden te spelen, en de gemeene Priesters haare wettige Thienden onthielden; soo datmen sig boven maten te verwonderen heeft, hoe midden onder alle dusdanige verwerringen en verloop van saaken, egter het wesen der Godsdienst, en de vastgestelde regeeringe der Kerk, na de Handvestwetten van Moses zijn konnen behouden worden: ten zy men geloove, dat de Goddelijke voorsienigheid, hier over, tegen alle wisselvalligheden gewaakt, en het uiterlijk bestel des Hooge-priesterdoms, en Priesters, Leviten, Schrift-en-Wetgeleerde, noch in staat gehouden wierden, om neffens d'Oudsten des Volks op de Zeden van het gemeen agt te geven, en de Kerkelijke Tugt, volgens d'ingestelde Ceremonien en Offerhanden, als de grootste deelen des Joodschen Godsdienst voor te staan en in gebruik te houden; tot datse eens teffens souden weg-genomen worden. En alhoewel Herodes de Groote, de Wettige Volgreeks der Hooge-priesters, na sijn fantasie boog, en somtijds af-brak, nochtans zijn'er geen blijken, dat hy ooit andere gesteld heeft, dan die ten minsten uit de Stamme Levi en van 't geslagt der Priesteren waaren. Soo dat'er onder alle de Priesters, die na de Assamoneen tot de laatste verwoesting des Tempels, dat ampt bediend hebben, niet eenen gevonden word, die niet uit de Stamme Levi of Priesterlijk geslagte zy geweest; 't zy dan datse van Herodes of sijn Nazaten, ofte eigentlijk van de Romeinen daar toe zijn verheven geworden; gelijk het ook soo beloofd was, Jer. 33: 20-22. Soo datmen vastelijk te gelooven heeft, dat den staat der Joodsche Republijk soodanig gesteld was, dat (het zy men agt dat de Scepter van Juda eigentlijk met de Babyloniſche gevangenschap gewankeld heeft; ofte datmen wil dat de Scepter alleen zy de Politijke magt, die hier aan Juda noch grootdeels in wesen wierd gezien) de Wetgever egter noch van tusschen de voeten der Oudsten, Vorsten of Koningen, soo als die dan hier waaren, niet en was afgeweken; maar datse noch hadden haare Overheden en Vaders des Vleesch, die met Magt en Gesag voorsien, op den Stoel van Moses zittende, de Wet konden gebieden en voorstaan; alhoewel dien Joodschen Hemel door veele blijken gereedschap scheen te maaken, om opgerold en weg-genomen te worden, en dat haare Goden als de Vorsten souden vallen: terwijle de tijd vast naderde dat de Silo komen moeste, en de Kroon aan dien sou gegeven worden die daar toe regt had; en welke God selve uitdeelen en geven soude, volgens de Prophetie van Ezechiel kap. 21: 26, 27. *Doet dien Hoed weg en heft die Kroone af, dese en sal deselve niet wesen; ik sal verhoogen dien die nedrig is, en vernederen dien die hoog is. Ik sal de Kroone Omgekeerd, Omgekeerd, Omgekeerd stellen. Ja sy sal niet zijn, tot dat hy kome dien daar toe regt heeft, en dien ik dien geven sal.* Alwaarmen door die Drie-werfse Omkeering, schijnd te moeten verstaan, dat God de Joodsche Kroon driemaal tot op Christus Omkeeren, en te niete doen soude. Hoedanigen Omkeering eerstelijk gesien is in Juda in het Huis Davids: daar na in Aristobulus en 't Stamhuis der Assamoneen, die Kroonen aannamen, en Omgekeerd zijn en te niete gingen. Ten laatsten in Herodes die ook Koning in Juda wierd, maar wiens Kroone ook Omgekeerd en te niete quam; doch Christi Kroone en Koningrijk sou in eeuwigheid staan: want hy sou over 't Huis Jakobs Koning zijn in der Eeuwigheid; en sijn Koningrijk sou geen einde hebben,

Dat in al dit op en affecten des Hooge-priesters men egter altijd in 't Priestergeslagt gebleven is.

Hoe de Wetgever noch te deser tijd in Juda was.

Laatste blikken en doodsnikken van de Joodsche Republijk.

Hoe de Joodsche Kroon Drie-werf is omgekeerd.

Luc.

Digitized by Google

Luc. 1: 33. Hoedanigen toeſegging dan ook kort hier op in de Volheid des Tijds gekomen en geopenbaard is, in de Dagen dat Jeſus de Koning der Joden te Bethlehem, van Maria uit den geſlagte Davids, ontrent het 37 jaar van Herodes Regeering, gebooren is; als wanneer Auguſtus ontrent 40 jaaren was Roomſch Keiſer geweeſt; en de Weereld, die nu door een algemeene beſchrijving Cijnsbaar aan die Mogendheid gemaakt was, Luc. 2. 1. van alle voorige tuimelingen vermoeid en afgemat, in ſtilte zat, en Janus Tempel te Roomen toegeſloten ſtond. Doch ſoo, dat egter onder-en-tuſſchen de Bijl der Roomeinſche Krijgs-magt, nu al aan de wortel der Joodſche Boomen, of Overheden en Magten geleid was, om haar in't kort ter neer te hakken, en door 't Vuur van Gods oordeel uit te roejen; gelijk de Voorlooper van Jeſus, niet lang hier na haar waarſchouwde, Matth. 3: 10: En gelijk'er voorde lang-gewenſte Geboorte-tijd van deſen nieuwen Koning, niet weinige aanblikken, en kennelijke Teekenen ſijner komſte; ſoo in het Kerk en Burger-beſtuur der Joden, als in den Ceremonielen Godsdienſt, dieſe van ouds beleden en geoeffend hadden, waren voorgegaan, en noch dagelijks gezien wierden, op dat de Wijſe en verſtandige onder de Wet-geleerde, navolgens de toeſeggingen der Propheten, daar uit ſouden konnen af-peilen, op welken en hoedanigen Tijd de Chriſtus komen moeſt: alſoo kan het de moeite waard zijn deſelve hier tot een opmerkelijk Voorbereidſel ſijner komſte in den vleeſche, wat nader te overwegen. Sommige zijn wel van gedagten, datmen de Volg-reeks van de Gebiedſchappye in den Huiſe Davids, uit de opmerkelijke plaatſe Jer. 33: 20. ſoo moet opnemen, dat den Scepter van Juda, by aldien niet in deſſelfs Koninglijk Stamhuis, of in ſijn Bloed-verwandſchap; ten minſten moeſte blijven aan die, welke door een opentlijke aanneming van de Godsdienſt der Joden, het zy dan onder de Stamme Juda, of uit andere Stammen aan Juda ingelijfd waaren. Doch nadien vers 24. van 't ſelve kapittel dit gemeen gevoelen der Joden en Heidenen wederſproken word; ſoo dunkt ons dat elk in deſen ligt van zinnen veranderen kan, en liever gelooven ſal, dat den Propheet aldaar ſtaroogd op het Rijk van de Saligmaaker Jeſus; namelijk die SPRUITE die God verwekken ſou; en die als de Soone en Navolger van David, van den Huiſe Davids niet en ſou afgeſneden worden. Waarom wy ook geheel wel lijden mogen, datmen vers 15, 16, 17, en 18. met een kalm gemoed overweegd. Deſen dan het regt tot de Kroon hebbende, moeſte die te gelijk met den Scepter van Juda op-vatten, en den twiſt daar over wegnemen: 't geen van de Joodſche Wetgevers ten tijde van de Saligmaaker Jeſus qualijk verſtaan, hun ook als een plompe misſlag verweten word; niet konnende onderſcheiden hoedanig de Meſſias de Soone Davids en nochtans deſſelfs Heere ſoude zijn. Gelijkſe haar ſelven dan ook geheel onkundig in de ſeekere Ken-teekenen der Tijden aanſtelden; daar ſy ſelfs wel naauw agt gaven op het onſeker geſtel der Wolken aan den Hemel. Waarom wy hier ligtelijk mogen beſluiten, dat de Saligmaaker de Joodſche Meeſters dit verwijtende, ongetwijffeld het oog heeft op alle de voorverhaalde tuimelingen der Joodſche ſaaken, die ſig te deſer dagen, als ſoo veele Teekenen der Tijden, aan den Joodſchen Hemel opdeden. Gelijk deſelve dan ook tot dien einde alſoo te vooren van God beſteld, en door het woord der Propheten van verre, ja al van Moſes tijden af, getrouwelijk voorſpeld waaren. Belangende nu de Joodſche Politie, of de uitwendige geſtalte haarer Republijk; ſoo moetmen ſeker agten, dat dit onder andere rampen, aan deſelve een boven-maten groote krak gaf, datſe ſederd het einde van de Syriſche Koningen, namelijk wanneerſe onder Simon, en Hirkanus

En wie die moeſt op-nemen na de Prophetie.

Wanneer de Saligmaaker gebooren is.

Teekenen der Tijden voor de komſte des Meſſias.

Bedenking over Jer. 33: 20. &c.

Hoe de Chriſtus de Heere des Rijks en de Soone Davids is.

Misſlag der Joodſe Schriftgeleerde,

Wat Teeken der Tijden de Saligmaker heeft willen in agt genomen hebben.

en

Digitized by Google

Geſtalte der Joodſe Republijk voor de komſte des Meſſias.

en haare Navolgers wederom vry geworden waaren, allengskens door haare eige on-eenigheden en ſondige nukken, onder 't geweld van vreemde Natien, namelijk onder de Romeinen gebragt waaren; als die haar ettelijke jaaren voor Chriſtus, door de Wapenen van Lukullus en Pompejus, Cijnsbaar maakten; ja miſſchien tien jaaren na de uitbanninge van Archelaus, al tot een Provincie of verwonnen Landſchap hadden geſteld. Gelijker ook geen en ontbreken die meenen, dat ſulks al voor de geboorte des Saligmaakers geſchied is: invoegen datſe als gereed ſtonden, om op de minſte oproerigheid, ſoodanig van deſe magt overmand en uitgeroeid te worden, datſe geen Volk meer en ſouden zijn. Nochtans, niet tegenſtaande al dit verſtel van ſaaken, ſoo was'er egter noch ſeer veel goeds in het Gemeene-beſt des Joodſchen Volks te vinden; en men kan met het ſelve wel aan te merken, genoegſaam ontwaar worden, dat God niet alleen eenig weſentlijk goed onder ſijn Volk bewaard hadde, maar dat hy ook onder alle die afwiſſeling der tijden, ſijn Beloften, van Ouds door Moſes en de Propheten, aangaande veelerhande uitwendige zegeningen, gedaan, in haar vervulde; haar uit ſeer kleine beginſelen na de Babyloniſche gevangenſchap, in 't Land Canaan wederom vermeenigvuldigende en magtig maakende boven haare Vaderen; gelijk van haar voorſeid was, Deut. 30: 5. 't Gene dan ook van veel Geleerde werd aangemerkt, te deſer tijd, in het Joodſche Volk vervuld te zijn: als die nu onder den Tweeden Tempel vry meerder geworden waaren dan ſy te vooren waaren onder den Eerſten: zijnde nu buiten alle ſpliſſing der Stammen, een Republijk die als nieuwelijks opgeregt was, uit alle de XII. Stammen Iſraels, welke te vooren gelijkelijk onder Salomon ſtonden. Hier en boven waarenſe ook nu meerder in getale en boven hare Vaderen ſoodanig uitgedegen, datſe behalven de bewooning van Judea, en de beſitting van het geheel omliggende Land Canaan dat aan Abraham beloofd was, nu ook noch ſeer veele Volk-plantingen in de verſtrojingen en elders hadden; namelijk in Babylonien, Aſſyrien, Meden, Perſen, Aſien, Arabien, Syrien, Egipten, Afrika, Griekenland, Italien en Spaanjen, ja door de geheele bekende Weereld verſtrooid: in welke ſy vryheid van verblijf, en Godsdienſt en haare Synagogen hadden. Tot welke men niet en moet vergeten by te voegen, dat boven-groot getal der Proſelijten of Jodegenooten, die aankomelingen waaren, welke uit de Heidenen gewonnen wierden, en een voorloopende aanblik gaven, van de toekomſtige bekeeringe der Heidenen; gelijkmen ſchemeragtig uit Actor. 2: 5-11. ſou mogen beſluiten. Wat nu vorder den Godsdienſt en den Kerkelijken ſtaat der Joden aangaat, daar ontrent was ook een groot verval en ſchandelijke afwiſſeling: En men ſag daar in maar ſommige dingen ten deele wel maar vele t'eenemaal qualijk geſchapen. Want of wel het weſentlijk deel der Godsdienſt noch behouden ſcheen; ſoo hadſe doch ſeer veel van haar Oude glants en heerlijkheid, ten aanſien van ſommige Goddelijke gaven en het miſſen der inwendige ſuiverheid en volmaaktheid haarer af-komſt verlooren: zijnde ook nu al ſeer wijd van de Oude Leere der Vaderen en Propheten, en haaren dienſt afgewiſſeld. Onder welke berooving wy voornamelijk deſe voor de kennelijkſte konnen ſtellen: eerſt datſe nu de Wonder-teekenen en de Propheten quijt waaren: gelijk de laatſte Wonderdaad onder hen in 't Oude Teſtament aangeteekend, de verloſſing van Daniel uit den kuil der Leeuwen ſchijnd geweeſt te zijn, kap. 6: 22, 23. Ook en leeſtmen van geen andere Mirakelen, als het wonderdadig geneſen door het Bad-water te Bethesda, welk door de beroering eenes Engels op ſekeren tijd geſchiede, Joh. 5: 2, 3, 4. Alhoewelmen niet en weet ſederd wanneer of van hoe lange

Wat'er in het Joodſe-Gemeene-beſt noch wel geſteld was.

Hoe de Joden te deſer tijd boven haare Vaderen vermeenigvuldigd waaren.

Wijd uitgeſtrektheid der Joden voor de komſte des Saligmaakers.

Hoe het met de Joodſche Kerk en Godsdienſt te deſer dagen geſteld was.

De Joodſe Kerk onbloot van Propheten en Mirakelen.

Digitized by Google

lange die geneſing door ſulken indaling in't ſelve Water, plaats gevonden heeft. Doch men diend aan te merken, dat na de laatſte Wonder-daad van Daniel, en de wederkeering uit Babel, een ruimen tijd, geduurende de Perſiſche Monarchie, God egter noch de Gave van Prophetie in de Joodſche Kerk heeft laaten opvolgen, den tijd, ſoo ſommige giſſen, van ontrent 130 jaaren: in welkſe verſcheide Propheten, als Haggai, Zacharia, Maleachi &c. hebben gehad: als ook ſommige Heilige Schrijvers; gelijk daar was Ezdras en Nehemias, beneffens de Mannen van de Groote Synagoge; waar van ſy ſelfs Simon den Regtvaardigen, die lang na Alexander de Groot geleefd heeft, den laatſten rekenen. Agter wien de Joden ook geern bekennen, datſe geen Propheet noch Prophetie meer en hebben gehad; als alleen dat'er ſomtijd een Goddelijke Openbaring gehoord wierd, dieſe een *Dochter der ſtemme* noemden: zijnde dit na haar ſeggen, een minder ſoort van Prophetie. Waar uit wy beſluiten mogen, dat de Prophetie een ruimen tijd langer in de Joodſche Kerk heeft ſtand gehouden dan de Mirakelen. Gelijk ſommige Godgeleerde ſoodanigen Huishoudinge, in meer van de voorige Eeuwen of Omloopen der Kerk-verwiſſelingen, willen aangemerkt hebben. Dus ſietmen dat tuſſchen de Schepping en de Sondvloed, wel verſcheide Goddelijke Openbaringen aan de Aards-vaderen gedaan zijn; doch by welke geene Wonder-daden geſchied zijn, dan alleen de Hemelvaard van Enoch. Soo datmen te agten heeft, dat God de Prophetie en de Openbaringe t'allen tijd van meerder nut voor de Kerk, dan de Mirakelen ſchijnd gehouden te hebben: en dat hy die ook daarom langer in deſelve heeft laaten blijven. Gelijk'er dan ook veelſinds in de voorige tijd geſien is, datſe beide in de Kerke bloeiden: want ter tijd dat God Mirakelen dede terwijl de Hebreeuwſche Kerk onder de Babyloniers en elders in gevangenſchap zat; als in de verloſſing der Jongelingen in den vuurigen Oven, en de ſeldſaame verandering van Nebukadnezar, gebleken is. En ſoo is ook de Prophetie door Ezechiel en Daniel onder hen behouden. Gelijk mede Daniel in ſijne Prophetering noch volharde onder de Perſiſche Monarchie, Dan. 9: 1. en kap. 10: 1. Daar in van andere gevolgd wordende tot aan het einde van die Mogentheid, alswe terſtond ſeiden. Welke beide gaven ſederd de opkomſt der Griekſe Monarchie, ſchoon die 300 jaaren geſtaan heeft, ſoo geheel hebben gehouden, dat'er in al dien tijd geen Mirakel geſchied noch geen Propheet tot op de tijd des Nieuwen Teſtaments aan de Kerk gegeven is geworden. God de Kerk alſoo door het berooven van dit Ligt en derving deſer gaven, een middel verſchaffende om ernſtig te verlangen, na dien Grooten Propheet die Moſes beloofd had, dat God uit haare Broederen verwekken ſou, Deut. 18: 15. En dat in die meer en meer opkomende duiſternis, de Sonne der Geregtigheid eens over haar mogte opgaan. Gelijk dan ook op den ondergang der Griekſe Monarchie, met het opkomen der Vierde, namelijk de Roomſche Mogendheid, Chriſtus verſchenen, en te gelijk met hem de weg-geweken Mirakelen en de opgeſchorte Prophetie, wederom aan de Kerk gebragt zijn: die ook van doe aan tot aan het beſluit des Nieuwen Teſtaments geduurd hebben. Soo nochtans, dat egter de Joden ſederd dien tijd tot op deſe Uure, zijn geweeſt en blijven, ſonder Prophetie; en deswegen vry ellendiger dan eertijds in de onderdrukking van Egipten en de gevangenſchap van Babel, daarſe niet van de Prophetie en zijn ontbloot geweeſt. Waar door dan ook dit Volk als in het aangeſigt wederſproken word, wanneerſe tot hun verſchooning en uitvlugt deſer hedendaagſche beſoeking ſeggen:

De Prophetie heeft eenigſinds langer dan de Mirakelen in de Kerk ſtand gehouden.

Bybelſche waarneming aangaande het nut der Prophetie.

Waarom God de Prophetie en de Mirakelen eenige tijd lang voor Chriſtus heeft doen ophouden.

Chriſtus heeft de Prophetie en de Mirakelen wederom in de Kerk gebragt.

Slegte toeſtand van 't hedendaagſe Jodendom.

Digitized by Google

Joodsche dwaling openthlijk aangewesen.

dat den Geest der Prophetie ophoud, als ymand in vervolging leeft, en wel voornamelijk onder de Heidenen. Maar hoe nu toe? Is dit geslagte dan vergeten, of lesense in de Heilige Schriften niet meer, hoe veele Propheten, de gave van Prophetering in haare voorige vervolging, en gevangenschap en veelerlei andere verdrukkingen hebben gehad? Of sou het voorbeeld datmen leest van Joseph, Genesis 40: 8, 12. &c. en van Daniel, kap. 2: 19. en van Jeremias, kap. 32: 26. en 33: 1. en Ezechiel, die doorgaans in Babel gepropheteerd heeft: en Elias, 1 Kon. 19. en van Micha, 1 Kon. 22: 27, 28. en Amos, kap. 7: 10. en andere nu maar Fabelen geworden zijn, om dat haare hardnekkigheid deselve niet en wil aannemen. Doch tot welk wy als Christenen, ook noch die van het Nieuwe Testament waarschijnelijk genoeg mogen toevoegen: ziet van de Apostelen Actor. 5: 18, 19. en kap. 12: 7. en kap. 16:25. als mede de Openbaring van Johannes. Welke Mannen alle in soodanigen staat, Goddelijke Openbaring hebben gehad. Voorwaar men moet soo dwaas niet zijn en meenen, dat de gevangenissen en de vervolgingen, de Prophetie konnen doen ophouden: want Gods Geest en laat sig nooit aan boejen leggen, noch van de Macht der Tyrannen beteugelen: gelijk dan ook d'Aardsche Overheden, nooit d'onmiddelijke openbaringen hebben konnen beletten aan den genen, die voor d'Eere van Gods Naam, in lijden zijnde, deselve als doen voornamelijk van nooden hebben gehad. Doch indien het slaauwe Jodendom eenmaal begeerig word, om de waare oorsaake en den regten tijd te weten, waarom en wanneer het *Gesigte* en den *Propheet* verzegeld is geworden; laatse met een rein gemoed lesen en regtsinnig poogen te verstaan, 't gene haar die nette Tijd-ramer Daniel, (diese soo geern uit het getal der Propheten souden willen uitgeschrabd hebben) uit de woorden des Engels vast-gesteld heeft: *t'Seventig Weken* seid hy, *zijn bestemd over u Volk, ende over uwe Heilige Stadt, om de overtredingen te sluiten, ende om de sonden te verzegelen, ende om de Ongeregtigheid te versoenen; en om een Eeuwige geregtigheid aan-te-brengen, en om het Gesigte ende de Prophete te verzegelen; ende om de Heiligheid der Heiligheden te salven.* Tot welke wy hen ook seer welvoegsaam de voorspelling van Hoseas kap. 3: 4, 5. mogen in bedenken geven. Soo dat dan d'Openbaring, en Prophetie en Mirakelen in de Joodsche Kerk gemist moesten worden, tot op Messiam den Vorst, volgens de Schriften: en derhalven dat dese dingen opmerkelijke ken-teekenen der Tijden souden zijn, die niet en konden verduisterd worden. Soo was'er, ten tweeden voor de komste van den Messias, ook een groot verval onder het Joodsche Priesterdom, dat na de ontbering der Propheten en Wonder-daden, by-na alleen onder dit Volk noch geheel in wesen was: doch 't geene nu geheel onwettelijk en onsuiverlijk van Goddeloose menschen, schelmen en Moordenaars bediend wierd. Want sederd dat na de verdrukkingen onder de Syriers en Egiptenaren, de Koningen van Syrien, daar over hadden beginnen magt te krijgen, begostense met dat selve ampt eenen schandelijken koop-handel te drijven; 't selve dikmaal overgevende aan dien, die het meeste Geld daar voor gaf, sig niet ontsiende andere daarom uit te schoppen: gelijkwe boven onder de Syrische Rijks-besitting uit 2 Mach. 4. en 1 Mach. 7, hebben aangeteekend. En is sulks niet alleen geschied onder dese Heidensche Koningen, maar dit Priesterdom is selfs onder Herodes, die als een Proselijt noch de Joodsche Godsdienst wilde omhelsen, door kunsten en streken en om groot Geld verkogt geworden; ja soo dat'er niemand dan door Geld en Gaven aankomen kon. Waarom het ook niet anders heeft konnen gebeuren, of daar zijn door

Dat de verdrukking noch de magt der Tyrannen de Geest der Prophetie nooit heeft konnen inbinden.

Dan. 9: 24.

De Joden tot Daniel gewesen.

Verval onder 't Priesterdom te deser tijd.

't Hoogepriesterdom voor Geld te koop.

dus-

duſdanige Geeſtelijke-Ampt-kooping, Goddelooſe en gantſch onwaardige Perſoonen ingedrongen; die het ook even ſoo bedienden, als ſy daar waaren aangekomen. En heeft de ſchendinge van dit Eerwaardig Ampt, ſederd het verval der tijden onder Antiochus Epiphanes; geduurd tot onder de Roomſche Stadthouders, die de voorige om vuil-gewin, daar in niet on-geern navolgden. Tot dat God eindelijk het reſtant van dit verwelkerende Prieſterdom met den ſchoonen Tempel, en eertijds Glorie-rijke Heiligdom, teffens onder de Puinhoopen van het verwoeſte Jeruſalem doen begraven heeft. Maar gelijk een doolenden Herder ſekerlijk de dwalinge der Kudde na ſig ſleept; alſoo kon het niet minder zijn of daar moeſte onder dit verval, ook een groote onwetendheid by het Gemeene-Volk inkruipen. Gelijk het ten tijde van de Saligmaaker niet alleen onder 't Gemeen, maar ſelfs ook onder de Leids-luiden en Schriftgeleerde al doorgebroken was; die ongetwijffeld het Gemeen daar in waaren voor-uit geſtapt. Gelijk het in alle voorvallen ſoo gebleken is, daar Chriſtus met deſe Meeſters over den zin en de leere der Wet gehandeld heeft. Betuigende daar by, dat de Wetgeleerde den Sleutel der kenniſſe het Volk ontnomen hadden; en haar daar door verhinderden om door het geloove en de onderwijſinge der Vaderen, klaar te verſtaan, hoe en op wat tijd de Meſſias moeſte komen; haar den weg alſoo toedammende datſe niet en konden ingaan, Luc. 11: 52. Ja het was met dit Volk al ſoo ver, dat de Over-prieſters, en ſelfs de Pharizeen, die noch wel de ſchranderſte onder alle Wetgeleerde ſchenen te zijn, volmondig uitlapten, *Dat het Gemeene-Volk de Wet niet en verſtond; en vervloekt was*, Joh. 7: 49. Doende ſulks mogelijk ſoo veel te vryborſtiger als ſy wel wiſten, hoe weinig ſorge ſy voor de Goddelijke Wet gedragen, ſig alleen maar bemoeid hadden; een deel vieſe Leeringen en laſtige Geboden van menſchen, met heele vragten op den ſchouderen des Gemeenen-Volks te leggen; die ſy nochtans ſelfs met geen vingeren aanraken wilden. Nu gelijk de Secten der Joden eerſt opgekomen zijn, na dat de Propheten hadden beginnen op te houden; (want men had doe in alle oprijſende geſchillen den mond Gods door deſelve altijd raad gevraagd) ſoo waaren ook de Leermeeſters deſer Secten, door de dagelijks-aangroejende geſchillen en Twiſt-vragen, al meer en meer van de woorden Gods, en den Geeſtelijken zin der Wet afgedwaald; ſoo datſe meeſt een verkeerd geſlagte, en een Adderen gebroedſel vol nijd en twiſt waaren geworden. Alhoewel het ook waar is, dat'er ontrent de tijden van de Saligmaaker wel eenige vermaarde Leeraars in haare Schoolen waaren; gelijk onder anderen in die dagen vermaard blijven, Rabbi Hillel en Schammai; doch die egter met hun beiden in een geduurige twiſt leefden, over Agtien Stelregelen, daar ſy, noch haare Leerlingen, de ſaak niet eens in konden worden: want ſy hielden elk haare ſtreng ſoo hartnekkig vaſt, dat ſelfs de Propheet Elias, dieſe nochtans uit Malach. 4: 5. wagten voor de komſte des Meſſias, om alles te herſtellen, haar niet en ſou konnen tot een-gevoelen gebragt hebben. Waar van mogelijk eenige ſchemering te zien is Matth. 11: 14. en 17: 10. met Luc. 1: 17. en Johan. 1: 21. vergeleken. Welke Schriftgeleerde driften ook te mets by ſommige ſoo vinnig quamen uit de barſten, datſe in gevaar waaren elkander aan 't lijf te komen, en den bek te breken. En wat wonder dat hier de menſchelijke Geeſt ſoo ſeer den meeſter ſpeelde, daar meeſt alle hunne hevigſte verſchillen niet gebouwd en waaren op het Fondament des geloofs, noch de Geeſtelijkheid der Goddelijke Wet, die geen uitleg duld dan die Geeſtelijke dingen met Geeſtelijke te ſaamen voegd; maar geheel ſteunden op de menſchelijke In-

Onwetendheid by 't Joodſche Gemeene Volk.

Onbeſchaamdheid der Joodſche Schriftgeleerde ten tijde des Saligmaakers.

Verval der Joodſche Schriftgeleerde is door de Secten grootdeel ingekomen

Vermaarde Leermeeſters der Joden.

Hardnekkige drift der Joodſe Sectariſen.

Digitized by Google

De Joodsche Secten moesten met drift staande gehouden worden, om datse alleen op menschen Insettingen en niet op de Wet Gods gebouwd waaren.

settingen en Overleveringen der Ouden; beswagteld zijnde met de Rabbijnsche glossen en dwase uitleggingen, die elk ter Eerbied van sijn Meester met stijve kaken staande hield. Sulks datse onder dies het suivere Woord Gods, jammerlijk met Fabelen hebben beginnen te vermengen: volgens 't gene van haar voorseid was, Jer. 8: 8, 10. Malach. 2: 1. 5. 6. 7. 8. Gelijk het selve ook klaar genoeg bevestigd word uit het eigen Geloofs-Onderwijs deser Schriftgeleerden, in welk sy de voornaamste Geboden der Wet, door haare menschelijke Insettingen alleen na de uiterlijke schors der eigen-geregtigheid verkeerdelijk uitleggen: waar van Matth. 5. eenige aanmerkelijke staaltjes gevonden worden; de Saligmaaker haar daar in bestraffende, als een ding van de grootste verkeerdheid in haare Leere: besiet tot d'aangehaalde plaatse ook kap. 15: 3. en Luc. 11: 42. daar Jesus de Pharizeen en Schriftgeleerde op de proef zet, en uit-suiverd van die verkeerde glossen, waar mede sy de Heilige Schrift bemorst hadden. Gelijk van hem voorseid was dat hy doen soude, Malach. 3: 2, 3. *Hy sal zijn als het Vuur eenes Goudsmits, ende als de Zeepe des Vollers: Ende hy sal zitten louterende en het Silver reinigende, ende hy sal de Kinderen Levi reinigen, en hy salse doorlouteren als Goud en als Silver.* Ja de Joden selve spreken in haaren Talmud van dusdanigen verval onder de Leeraaren, dat ten tijde van de Messias zijn sou; seggende: in de Eeuwe als de „ Soone Davids komen sal, sal de onbeschaamdheid de overhand nemen, „ en de ge-eerde luiden sullen bedrog en guiterie plegen. Alle Rijk sal toe„ gedaan zijn aan de overgeloovigheid en verkeerde gevoelens, en daar en „ sal niemand zijn diese bestraft. En hoe soumen de tijden die kort op Jesus onsen Messias gevolgd zijn, netter na waarheid konnen afschilderen, dan sy selve met dese levende kleuren doen; alsse seggen: dat van doe aan haare Wijsen zijn geworden als de Schriftgeleerde; en de Schriftgeleerde als de Discipelen; en Discipelen al het slegte Volk; en het slegte Volk is meer en meer vervuild geworden, terwijl niemand agt gave om 't selve te onderwijsen. En hier van sprekense op meer plaatsen een ronde Taal. Voorwaar de verdeeldheid der verscheiden Secten, namelijk de Pharizeen, Sadduceen, Essen en Assideen, die doe al een wijle tijd, en sederd daar geene Propheten na de Babylonische wederkeering noch Afgoderie in Israel, ruim 140 jaaren voor Christus gepleegd wierd, in swang gegaan hadden, en elk nu stijf op sijnen droessem geset was, heeft niet weinig den ellendigen staat der Joodsche Kerk bevorderd: want daar door wierd deselve verdeeld en herwaards en derwaards gedreven: beneerstigende yder meer sijn Factie en aanhang met nieuwe Insettingen te stijven, dan de waarheid en de regte Leere der geloovige Vaderen tot de Kerke inte voeren. Waar door het dan allengskens opgekomen is, dat de Prophetien der Propheten, die insonderheid van den Messias spreeken, versuimd en onverstaanbaar onder hen geworden zijn: niet meer ondersoekende, alswe aanstonds seiden, hoe en op welken tijd de Christus komen moeste. Welk verstandig ondersoek daarom ook met regt de Sleutel der kennisse, die de Schriftgeleerde weg-genomen hadden, van de Saligmaaker genoemd word, Luc. 11: 52. Gelijk het ook gebleken is, dat Jesus van Nazareth nergens anders door onbekend aan dit Volk gebleven is, als door het missen van desen Sleutel. En soo ymand, behalven de voor-gedagte Factien der GAULONITEN en HERODIANEN, ook noch d'eerste opkomst met het levens-beleid en de Geloofs-belijdenisse deser Joodsche Secten begeerig is na te spooren; Thomas Goodwin, d'Heer Burmannus en sommige andere hebben deselve tamelijk naauwkeurig beschreven. Dus merken wy dan alleen

Dat Jesus de Heilige Schrift van de valsche glossen der Joden heeft soeken te ontheffen.

Joodsche getuigenis van dese tijden.

Wat Jesus de Sleutel der kennisse noemd.

Digitized by Google

leen in 't voorby-gaan aan, dat God egter in alle deſe vervallen tijden na ſijne goedheid (voorhenen dikmaal betoond) ook noch de waare Leere door een geloovig Zaad, als een overblijfſel in de Kerk bewaard heeft. Want aldus heeftmen te dier dagen noch gevonden eenen Ouden Simeon, verwagtende de vertrooſtingen Iſraels; en een Anna de Propheteſſe; en Zacharias en Elizabeth, de Ouders van Johannes de Dooper; als mede Maria en Joſeph, de Ouders van Jeſus; en ongetwijffeld ſeer veel andere: gelijk overbodig gebleken is aan de goede verwagting en kundſchap by veele ontrent het aannemen en gelooven in den Meſſias, ſoo haaſt hy gebooren was, volgens de Schriften. Siende buiten alle twijffel dat het nu den regten Tijd was, in welke de Prophetiſche voorſeggingen ten einde liepen; daar-en-boven dat ook alle de Teekenen van het vervallen Koningrijk, en ſoo ſeer ontheiligd Prieſterdom, en de verdraajing der Goddelijk Wet, met uitgeſtrekte armen om verandering en verloſſing riepen; op dat hy quame van den welken moeſt geſeid worden: *De Heere is onſe Rigter, de Heere is onſe Wetgever, de Heere is onſe Koning, hy ſal ons behouden*, Jeſ. 33: 22. God hier toe ook ſommige vroome Iſraeliten met ſijnen goeden Geeſt verligtende; waar vanmen voorbeelden zien kan, Luc. 2: 25. en elders. Hier-en-boven was dit noch in de Joodſche Kerk tamelijk wel geſteld, dat dit Volk ſederd de Babyloniſche wederkeering, alleen den waaren Gods haares Verbonds gediend, en een grouwel hadden gehad van allerhande Afgoderie; tot welk nochtans haare Voorvaderen eertijds met de grootſte uitbundigheid en raſernie genegen waaren: willende nu niemand onder hen de minſte gemeenſchap met de Godsdienſt der Heidenen hebben; gelijk doorgaans gebleken is, in de oproeren en ontſteltenisſen die over de opgerigte Beelden, en Tropheen der Romeinen, onder hen ontſtaan zijn: inſonderheid wanneer eens naderhand de Keiſer Cajus ſijn Pronkbeeld in den Tempel wilde ſetten. En wat een grouwel eertijds de regtſinnige Joden onder de Syriſche Koningen hadden, over d'ontheiliging van den Brand-Altaar, op welke Antiochus Epiphanes het Beeld van Jupiter geplant had; en den Gouden Arend die Herodes lang daar na boven de Tempel-poort te prijk ſette; ſulks hebbenwe alreede geſeid daar het behoord. Boven dit hadden de Joden ook noch haare Kerkelijke Vryheid, ſoo in de oeffeningen der Ceremonieele Godsdienſten, als in de Eige-Regeering der Kerkelijke dingen; deſelve grootdeels beſtuurende door het Sanhedrim navolgens de Wet van Moſes. Ook haddenſe te Jeruſalem nu ruim ſoo ontſachelijk dan ooit, een groote gemeenſchap en beſtel over de uitheemſche Joden, die uit de Iſraelitiſche Stammen in de vreemde Landen verſtrooid waaren: ſelfs ook met de Proſelijten der Natien, die alle den Hoogen-prieſter en den eenigen Tempel erkenden; ſoo datſe Jeruſalem, als in 't midden der Aarde gelegen, doe noch voor de Zit-plaats of Zetel der Godsdienſt hielden: en eens' jaars ſig met meenigten na de Feeſten begaven; ofte ten minſten eenige uit haaren naam aldaar lieten verſchijnen, om haare en haares Volks Bondgenoodſchap te beveſtigen. En hier toe haddenſe ook binnen Jeruſalem ſeer veel Synagogen; waar in inſonderheid de Proſelijten van yder Land-aard, ook door ſulke Joden onderweſen wierden: ten einde dat deſelve daar na weg-trekkende wederom elk ſijn eigen Land en Volk ſou konnen onderwijſen. Van hoedanige Synagogen wy meenen datmen leeſt Actor. 6: 9. en kap. 24: 12. alwaar in d'eerſte plaatſe deſe Synagogen der Volken duidelijk van andere onderſcheiden worden. En diergelijke Synagogen of Collegien zijnder voor de laatſte verwoeſtinge wel 480 binnen Jeruſalem geweeſt; in welke de Wet Moſis, en de Inſettingen en Over-

In de Kerk is noch een Heilig en onbedorven Zaad der geloovige midden in alle verkeerdheid gevonden.

Wat'er in de Joodſe Religie nu ter tijd noch wel geſteld was

Joden na de Babyloniſche wederkeering ſeer af-keerig van de Afgoderie.

Hebben groot ontſach over de Uitheemſche Joden.

Synagogen te Jeruſalem en elders.

Digitized by Google

leveringen der Ouden geleerd wierden; tot voortplanting van de Leere der Godsdienſt en de Zedekunde. En alhoewel in de Uitlandſche Schoolen, de Godsdienſt even ſoo als binnen Jeruſalem geoeffend en voortgeſet wierd, ſoo ontbraken nochtans de Offerhanden in deſelve, welke God alleen aan den Altaar van Jeruſalem hadde vaſt-gemaakt; en daar toe de Jaarlijkſe verſchijning derwaards geboden hadde. Doch de kleine Kerkelijke ſaaken, wierden ook in de buiten-gelegen Synagogen verhandeld: maar de Swaarwigtigſte quamen na Jeruſalem; ofte de ſaaken wierden in de ver-afgelegen Steden en Landſchappen, door wiſſeling van Brieven of Beſendingen afgedaan, Actor. 28: 21. 't geen alles geen kleine ſtut en Ruggeſteun voor de eenigheid der Godsdienſt; en band der Joodſche Republijk gaf. Gelijk mede dit van veel Geleerde Mannen als een byſondere weldaad Gods aangeteekend word; dat nu al dus lang de Bybel in de Griekſe Taale was overgeſet: 't geen niet alleen geen kleen behulp voor de Uitheemſche Joden en Jode-genooten verſtrekt heeft; maar ook een Goddelijk middel tot de bekeering veeler Heidenen heeft aangebragt; gelijk hier vooren nu al breed-genoeg van ons is aangemerkt. En dus veel hadden wy te ſeggen van de laatſte gedaante der Joodſche Kerk, tot een Voor-bereidſel van de komſte des Meſſias, om daar mede de Heel en * half-heilige Hiſtorie-boeken des Ouden Teſtaments, tot aan de Salige verſchijninge onſes Heilands en de Blijde-boodſchap der geopenbaarde Saligheid te brengen. Reſteerd alleen datwe nu ook van de Propheten en het Prophetiſche Woord, dat de Kerkelijke Hiſtorie van bei de Teſtamenten aangaat, een weinig ſpreken; en daar in voornamelijk beſien op welke en hoedanigen wijſe ons in het ſelve, Jeſus van Nazareth als de Meſſias en het eenig Oog-punt der Prophetie voorkomd; op dat wy hem in dit volgende Boek daar uit in der waarheid en na de Schriften van Moſes en de Propheten, in d'Euangeliſche Hiſtorien mogen betoogd zien.

Onderſcheid der Synagogen en Godsdienſtige plaats des Offers.

Waar in de Band der Joodſche Republijk gelegen was.

* Verſtaat de Kanonijke en Apokryphe Boeken.

HET

Digitized by Google

HET VIERDE BOEK
Van de
VOOR-BEREIDSELEN
Tot de
BYBELSCHE WYSHEID,
En gebruik der Heilige en
KERKLIJKE HISTORIEN:

EERSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

DAt de Prophetiſche Schriften *een groot en weſentlijk Deel der* Heilige Boeken *uit-maaken; en ook doorgaans in de Joodſche* Synagogen *voorgeleſen zijn.* Propheten en Prophetien, *in wat zin ſomtijds by d'Heilige Schrijvers genomen. Waarom de Propheten ook* Sienders, *en haare Prophetien,* Geſigten *genoemd worden. Van haare* Salving, *en driederlei* Benaming, *die aan haare* Prophetie *gegeven word: met een fraaje waarneming, waarom* Chriſtus *niet geſalfd is, daar hynochtans de* GESALFDE *genoemd word.* Joodſche *waarneming ontrent de* Perſoonlijke benaminge der Propheten. *Wat de* Prophetie *der* Woorden, *der* Wet, *en der* Geſchiedeniſſen *is. Onderſoek of niemand een* Propheet *heeft konnen zijn, als die een* Hebreer *was. Dat de* Hebreen *korts na datſe* Joden *genoemd zijn, geen* Propheten *gehad hebben, alhoewel ſy die in de Opkomſte van het* Chriſtendom, *wel meeſt noodig hadden.* David *en* Daniel *van de Joden niet geern onder de* Propheten *geteld; met een* Beuſelagtige onderſcheiding *daar ontrent. Dat de* Geeſt der Prophetie *op geen menſch die in* Gevangenſchap, *of in* Ballingſchap *of* Slavernie *leefd, of* Bedroefd van Geeſt *of van* Hoogen Ouderdom *is, en kondte ruſten, door verſcheiden naſporingen wederſproken.* Leeraars der Wet, Rabbinen *en* Schriftgeleerde *hoedanig ſomtijds ook* Propheten *genoemd. Wie* Kinderen der Propheten *genoemd wierden.* Propheten, Meeſters *en* Raads-heeren, *hoedanig ook* Vaders *genoemd.* Eerſugtige Titels *der* Pharizeen, *waarom van de Saligmaaker beſtraft, en aan de Diſcipelen verboden. Wat Schriftgeleerde,* Wijſe *genaamd zijn. Van de verſcheide bedieningen der* Schriftgeleerde. *Of de* Joodſche Schrijf-meeſters, *altijd uit de* Benjamiten *moeſten genomen worden.* Wetgeleerde *en* Text-luiden *van wat onderſcheid.* Chriſtus *van hoedanige twee voorname ſoorten van Schriftgeleerde* veroordeeld. Onderſoeker, *hoedanigen ſoort van Schriftgeleerde. Van den Eer-titel* Rabbi, *en langs hoe veel trappen van* School-tugt *men tot die waardigheid opklom. Wat en hoedanig de* Voorgeſtoelten *in de* Synagogen *waaren, die de* Pharizeen *ſoo ſeer beminden.* Drie-erlei *ſtaat en gedrag des lichaams, ontrent het* zitten *der* Meeſters *en* Leerlingen *in de* Synagogen; *met een opmerklijke verklaring der Joden daar over. Datmen de* Wet *altijd* ſtaande las; *doch* neder-

zit-

Digitized by Google

zittende verklaarde: *en hoedanig die gewoonte van de* Saligmaaker *nagevolgd is. Bequaamheden der* Leerlingen, *hoedanig van de Joodſche Meeſters eertijds afgeſchilderd.* Prophetiſche Schriften *konnen niet by toeval noch uit menſchelijke goed-keuring behouden zijn. Door wien de* Prophetien *voortgebragt zijn. Dat* God *ſonder de* Prophetien *niet regt had konnen* gekend *worden. Dat de* Prophetien *van een* altijd-durend *gebruik zijn; en waarom veele dingen daar in* Donker, *en onder* Hoogdravende Geſigten, Zinnebeelden *en* Spreekwijſen *voorgeſteld zijn. Dat* Chriſtus *het algemeen* Oogpunt *der* Prophetien, *met de* Sleutel *van't verſtand der gantſche* H. Schrift *is. Datſe van de gemeene* Leere der Kerke *afwijken, die 't* onderſoek der Prophetien *klein agten. Dat de* Leere *van* Chriſtus *en* d'Apoſtelen *alleen op de getuigenis van* Moſes *en de* Propheten *is gebouwd geweeſt. Dat de* Leere *van den* Dienſtknegt Moſes, *ook over het* Nieuwe Teſtament *gaat, om dat de* Kerk *van dien tijd, ook een Grootdeel van* Gods Huis *uitmaakt. Dat de ſaaken de* Kerke Gods *rakende, in ſulken rang gepropheteerd zijn, alſſe ſekerlijk malkander volgen ſullen.* Teekenen der Tijden, *waar toe geſteld.* Dag des Heeren, *wat die in de Heilige Schrift beduiden wil: en waarom het noodig was dat de* Prophetien *in* Geſchriften *bewaard wierden. Op wat grond ſommige Godsgeleerde de* Tijd-begrijpingen *der Prophetien juiſt met* Seven Perioden *bepalen.* Tijden *wel te* onderſcheiden, *helpt ſeer veel tot het regt* verſtand der Prophetien. *Wat ſoort van menſchen de* Prophetien *in 't Vergeet-boek geſteld hebben. In wat agting en ſekerheid de* Prophetien *van* Chriſtus *en* d'Apoſtelen *aangetrokken zyn. Ongerijmdheid van die ſulks alleen voor* Bypaſſingen *of* Accomodatien *houden. Dat d'eerſte* Chriſten-Kerk *haar ſtuk onmogelijk door* Bypaſſelijke Spreuken der Propheten, *tegen de* Joden *heeft konnen ſtaande houden.* Propheten *hebben toegeleid om den menſch een goed begrip van* Gods wegen *in te boeſemen. Waarom* God veelmaal en op verſcheide wijſen door de Propheten geſproken *heeft: en onder welke een* ſtijl *en* maniere *van* Redeneeringe *en* Tijd-raming *ſy ſulks gedaan hebben. Prophetiſche* Openbaringen, *hoedanig aan de Propheten gedaan. Wat* Prophetiſche Geſigten *de voornaamſte zijn, die Ligt aan de overige en veel donkere dingen in de Heilige Schrift geven konnen; met yts in 't voor-by-gaan over het* Tempel-geſigt van Ezechiel. *Van de* Prophetiſche Zinne-beelden; *en in wat voegen Ezechiel de* Heerlijkheid des Heeren *onder een* Onweder *geſien heeft. Dat de* Cherubinen *waarſchijnelijk niet met* Vier Hoofden *of waare* Aangeſigten *geſien zijn, tegen 't gemeen gevoelen der* Joden *en veele* Chriſten-Godgeleerde; *met een naauwkeurig onderſoek over de geſtalte der* Vier Dieren *en gedaante der* Cherubinen, *die den* Wagen *en* Throon des Heeren *verſelden. Van den* Geeſt *die in de* Raderen *was, en het* gedruis *der* Cherubinen Vleugelen, *met een over-een-komſte van dit* Geſigte, *met* d'Arke des Verbonds, *of* Verſoen-dekſel; *als mede met het* geſigte *van* Jeſaias kapit. 6. *en dat van* Daniel kap. 7. *en* Apocal. 4. *En dat* Moſes *waarſchijnelijk de* Voorbereiding *van dit alles geſien heeft,* Exodus 24: 10. 17. *Wat de* Hebreen *en ſommige* Eerſte Kerk-vaders *van dit* Geſigte *gevoeld hebben. Bedenking of in den Naam* JEHOVA, *ook de geſtalte der* Vier Dieren *afgeſchetſt is: en of die benaming mede niet den Naame* JESUS *beteekend. Dat den* Wagen des Heeren *in dit geſigte niet anders dan de* Zegekoets *van* Chriſtus Jeſus *als de* Meſſias *en* Verloſſer *van ſijn* Kerke *wil te kennen geven: Met een toepaſſing van de* Vierderlei gedaante *der* Cherubinen, *en de* Vier Raderen, *op de* Vierderlei ſtaat *die in* Chriſti Kerke *ſou te vinden zijn, &c.*

Dat

Digitized by Google

DAt de Propheten of de Prophetiſche Schriften, ten aanſien van haare breede uitſtrekking en aangelegentheid, een groot, en voornaam deel van de Boeken des Ouden Teſtaments uitmaaken, kan van niemand, die in deſelve ſlegts ſtuks-wijſe onderweſen is, geloochend worden: en deswegen zijn deſelve ook altijd by de Geloovige gehouden en ſorgvuldig bewaard, voor een koſtelijk geſchenk, dat uit den Naame Gods, tot een regelmaat des Geloofs en trooſtelijke toeſegging van des Heeren belofte in den Meſſias, aan de Kerke overgeleverd is. Gelijkſe ook tot dien einde van ouds altijd opentlijk van de Joodſche Leeraars in den Tempel en Synagogen, Ja van de Saligmaker ſelfs, voorgeleſen en aanbevolen zijn, Luc. 4: 17. Soo datmen uit deſelve ook de Gemeinte Gods ten allen tijden geſtigt en onderweſen heeft; gelijk te zien is, Actor. 18: 24-28. Waarom dien grooten Prediker Paulus ook waarſchouwd, dat doch de prophetien niet en moeten in veragtinge komen, 1 Theſſal. 5: 20. In wat tijd en onder welke Koningen van Iſrael en Juda, de Propheten des Ouden Teſtaments, welkers geſchriften ons ter hand gebleven zijn, gepropheteerd hebben, daar van is vooren ruim genoeg geſproken: en wy hebben daar geſien, datſe Gepropheteerd en Geſchreven hebben in de dagen der Koningen, waar van wy de Hiſtorien hebben; Ja datſe waarſchijnelijk ſommige Hiſtoriſche Boeken ſelfs geſchreven hebben; ofte datſe ten minſten van ſulke Mannen zijn voortgekomen, die haar in deſe gave grootdeels gelijk waaren: alswe met de voorbeelden van Gad, Nathan en andere hebben getoond. Sulks dat ons hier alleen te onderſoeken ſtaat, van hoedanigen aart en oogmerk, en geduurig nut, men de Propheten of haare prophetien, te agten heeft; nadien ons ſulks geen kleen Voor-bereidſel tot de Bybelſche Wijsheid, en de kenniſſe Gods in den Meſſias geven ſal. Te propheteeren of een Propheet te zijn, heeft in de Heilige Schrift verſcheide opſigten en beteekeniſſen: Want ſomtijds word het genomen voor de Boeken en Schriften der Heilige Propheten: gelijk in deſe ſpreekwijſe blijkt, Luc. 16: 29. *Sy hebben Moſes en de Propheten.* Ten anderen werd het ſomtijds genomen voor het geheele Woord Gods; waar opmen mogelijk de ſpreuke ſou konnen paſſen, 2 Petr. 1: 20. *geen Prophetie der Schrift is van Eigener uitlegging.* Ten derden worden ook Propheten genoemd, alle die gene, welke God verwaardigd heeft, hem ſelven genoegſaan aan haar in 't byſonder te Openbaren; alhoewel wy juiſt hare prophetien in geen byſonder Boek breedelijk geſchreven hebben: dus was Abraham een Propheet, Geneſis 20: 7. en Miriam een Propheteſſe, Exod. 15: 20. Hier-en-boven ſoo werden ook de gewoone Uitleggers van Gods Woord, of Leeraars, ſomtijds Propheten genoemd; waar op veel ligt de plaatſe ziet, Matth. 10: 41. *Die een Propheet ontfangd in den naam eenes Propheten.* Gelijk mede Paulus van duſdanige Propheten en propheteeringe dikmaal gewag maakt; ziet onder anderen Rom. 12: 7. 1 Cor. 12. en kap. 14: 29. &c. Ten laatſten word wel alder-eigenſt ſulk een, een Propheet genoemd, die door Goddelijke openbaringe, vermogen ontfangen heeft, om toekomende dingen, die boven en buiten 't bereik der menſchelijke voorſienigheid gaan, te voorſeggen, en aan de Kerke Gods by monde en Geſchrifte te Openbaren. Waarom men niet alleen de Prophetie, een *Hiſtorie voor den Tijd*, ſou konnen noemen; maar wy agten dat het ook geheel welvoegſaam aan het Ampt der Propheten paſt, datſe ſeer dikmaal ZIENDERS zijn genoemd geworden; als te zien is, 1 Sam. 9: 9. gelijk mede daarom haare Prophetien, veelſinds een GESIGTE of GESIGTEN genoemd worden, Jeſ. 1: 1. &c. namelijk, om dat God

Propheti-ſche Schriften maaken een groot deel van de Boeken des Ouden Teſtaments.

Propheten van ouds in de Joodſe Synagogen geleſen.

In wat zin van de Propheten en Propheteeren in de Heilige Schrift geſproken word.

Wie en wat eigentlijk een Propheet of Ziender genoemd word.

Digitized by Google

niet alleen haar verſtand, door ſijnen Geeſt ſoodanig verligte, datſe toekomende dingen, die dikmaal noch door een lange reeks van tuſſchenkomende jaaren, voor de oogen en gedagten der menſchen verborgen waaren, van verre konden zien als tegenwoordige dingen; maar ook om dat aan meeſt alle de Propheten, eenige ſeldſaame Geſigten en Openbaringen vertoond en voorgeſteld zijn; welke ſy ſelve veelſinds gewoon zijn, GESIGTEN of GESIGTEN GODS te noemen. Waar van wy voorbeelden vinden by Jeſaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Zacharias, Hoſea, Micha, Paulus, Petrus, Johannes en mogelijk andere. Dus verſtaan wy dan door de Prophetien gemeenlijk die Schriften, welke wy van ſoodanige Propheten in de Kerk, als een Woord dat ſeer vaſt is, behouden hebben; en tot den H. Bundel van de Boeken des Ouden Teſtaments ingelijfd zijn, en op haar Reeks malkander in onſe Bybel volgen. En wy en zijn met meeſt alle Godgeleerde niet gewoon, eenige andere Leeraars en Uitleggers van Gods Woord, hier onder te rekenen; alhoewel wy ook die, welke boven deſe ook Propheten en Kinderen der Propheten, en Vaders, en Wijſe en Rabbinen en Schriftgeleerde genoemd zijn; tot een merklijk onderſcheid deſer eigentlijke Propheten, aanſtonds ſullen ophalen; op datwe gewoon-worden alle die genoemde, geheel niet te vermengen met ſulke Propheten, welke van ouds Geſalfd en onderſcheiden waaren, van het Ceremonieel-ampt der Prieſteren en Leviten en andere Leeraars der Wet, die hun werk was de Wet dagelijks aan het Volk Voor te leſen en te Verklaren, ofte ook de geſette Offerhanden waar te nemen. Doch de Eigentlijke Propheten waaren boven-gewoone Leeraars, van God onmiddelijk uit allerlei Stammen geroepen; en wel meeſt in ſulke tijden, wanneer daar herſtel in den Godsdienſt, en het Burger-beſtuur, en de Geregts-pleging van nooden was; 't gene dikmaal door d'agteloosheid der Prieſteren, Leviten, Koningen en Raads-heeren, was begonnen tevervallen. Gelijk mede deſe Propheten verkoren, dat is van God geroepen zijn, van hooge en lage ſtaat; namelijk ſommige van den Akker en Vee-hoeding, andere van Koninglijken Bloede: gelijk Jeſaias ſeer waarſchijnelijk een Soon van Amos is geweeſt, de Broeder van Azaria, de Koning van Juda; als mede Daniel die van Koninglijken Huiſe was. En dat de waare en eigentlijke Propheten ook dikmaal geſalfd zijn, en *Geſalfde* zijn genoemd geworden; blijkt niet duiſterlijk uit verſcheide plaatſen en ſpelingen des Ouden Teſtaments. Dus zien wy 1 Kon. 19: 16. dat Eliza geſalfd is om in de plaatſe van Elias te komen. Siet ook 1 Kron. 16: 22. *En taſtet mijne Geſalfde niet aan, ende en doet mijne Propheten geen quaad.* Alwaar Abraham, Iſaak en Jakob ook Propheten ſchijnen genoemd te worden, uit Geneſis 20: 7. en kap. 27. en 49. met Pſalm 105: 14, 15. vergeleken. Voorwaar al iſſet dat den Heere Chriſtus, Jeſ. 61: 1. en Pſalm 2: 2. en 1 Sam. 2: 35. en Habakuk 3: 13. waarlijk den GESALFDEN genoemd word, ja die Geſalfd is met Vreugde-Olie boven ſijne Medegenooten, Pſalm 45: 8. ſoo en moetmen ſig egter niet verwonderen, dat Jeſus de CHRISTUS, dat is de *Geſalfde*, deſe uitwendige Salving der Propheten niet en heeft genooten, ſchoon hem die drieſinds, namelijk I. als Koning, II. als Prieſter en ten III. als Propheet toe-quam: want de Saligmaaker heeft wel alle die Bond-teekenen ontfangen, welke gemeen waaren aan de gantſche Kerke, op dat hy behalven verſcheide andere reden der geregtigheid, ſou betoonen de gemeenſchap die wy met hem hebben; doch de andere uitwendige plegtigheden die alleen aan byſondere Perſoonen eigen waaren; hebben buiten de minſte kreuking van ſijn Ampten, tot ſijn perſoon niet behoord: want eer-

Prophetien waarom dikmaal Geſigten genoemd.

Onderſcheid der eigentlijke geroepene of Geſalfde Propheten, en de Leeraars en Uitleggers der Wet.

Amos 1: 1.

Salving der Propheten.

Waarom Chriſtus niet uiterlijk Geſalfd is, daar hy nochtans Koning, Propheet en Hoogepriester is geweeſt.

Digitized by Google

eerſtelijk ſoo en heeft hy de gewoone Koninglijke Salving niet van nooden gehad, om dat ſijn Rijk niet tijdelijk noch van deſe Weereld was. Ook niet de Prieſterlijke Salving, die voor Aaron en ſijn geſlagte was; om dat Chriſtus geen Prieſter na ſijne Ordening, maar na de Ordening van Melchizedek was. Ten laatſten ook niet de Prophetiſche Salving, die volgens d'aangetoge plaats van 1 Kon. 19. den eenen Prieſter aan den anderen dede, en tot ſijn navolger verklaarde: want deſen als den Grootſten Propheet, ja door welkers Geeſt ook alle de andere Propheten geſproken hebben, en is in niemands plaatſe gevolgd: en derhalven is hy niet uitwendig moeten Geſalfd worden. Waarom ook onſen Chriſtelijken Onderwijſer op de vraage; *Waarom is hy* Chriſtus, *dat is* Geſalfde *genaamd?* ſeer wel antwoord: *Om dat hy met den Heiligen Geeſt geſalfd is, tot onſen hoogſten Propheet en Leeraar, die ons den verborgen Raad, en den wille Gods van onſer verloſſinge volkomentlijk geopenbaard heeft: ende tot onſen eenigen Hoogen-prieſter, die ons met de eenige Offerhande ſijns Lighaams verloſt heeft, en ons met ſijne Voorbiddinge ſteeds voor-treed by den Vader: en tot onſen Eeuwigen Koning, die ons met ſijn Woord en Geeſt Regeerd, en ons neffens de verkregene verloſſinge beſchut en behoed.* Voorts ſoo vinden wy Drie opmerkelijke benamingen aan de prophetien deſer Propheten toege-eigend; namelijk, I. het WOORD DES HEEREN, ten II. een GESIGTE, en ten III. DE LAST. d'Eerſte benaming ſchijnd God ſelfs, ſprekende in-te-voeren: de tweede drukt wel alder-eigenſt de opmerking en de daad des Propheten uit, als een ſaake dien hy ſekerlijk ſag of beſchouwde. Doch de derde word alleenig toegepaſt op de Oordeelen; beteekenende de *Laſtigheid* derſelve aan dat Volk, tegens welke ſy gedreigd worden te ſullen op-komen. Gelijk het ſoo uit Jer. 23: 33. verklaard word, wanneer daar by Jeſaias, kap. 13: 15. 17. en elders by andere der Propheten geſeid word, de *Laſt Babels*, de *Laſt Moabs*, de *Laſt van Damaſcus*, *&c.* Want aldus word'er by gemelden Jeremias geſeid: *Wanner het Volk vragen ſal, ſeggende; Wat is des Heeren* LAST? *ſoo ſult gy tot hen ſeggen, Wat Laſt? dat ik u-lieden verlaten ſal ſpreekt de Heere, &c.* Ook kanmen driederlei ſoort van Prophetie onder 't Oude Teſtament aanmerken; waar in, behalven 't geen de Joodſche Kerk onder het Dienſtbaar Jeruſalem aanging, voornamelijk van de dingen des Nieuwen Teſtaments gepropheteerd werd; namelijk, een *Prophetie der Woorden;* dat is die de Propheten Geſproken, Gepredikt en Beſchreven hebben: ten tweeden een *Prophetie der Wet;* gelegen in de Ceremonien en plegtigheden der Wet; en ten laatſten een *Prophetie der Geſchiedeniſſen;* namelijk de ſaaken en werken Gods, die het Volk Iſraels tot voorbeelden overgekomen zijn, en een veel hooger beduidenis hebben, Galat. 4: 24. En moetmen in deſen de *Prophetie der Woorden*, ſchoonſe de eenvoudigſte is, tot een Grondveſt ſtellen van de Prophetie der Wet en der Voorbeelden, die wel wat nader en meerder opgecierd zijn, doch uit de voorige moeten verklaard en verſtaan worden. Soo leeren ons ook de Hebreen, verſcheide waarnemingen ontrent de Perſoonlijke benamingen der Propheten, in-agt nemen: ſy ſeggen, dat wanneer de Heilige Schrift neffens den Naam van een Propheet ook des Propheten Vader noemd; als by voorbeeld Hoſea 1: 1. *Hoſea de Soone van Beëri*, datmen ſulk eenen voor een Propheet en een Propheten Soon houden moet. Doch wanneer daar gewag gemaakt word van des Propheten Naam, maar niet van ſijn Vader; ſoo moetmen die wel voor een Propheet houden, doch niet voor een Propheten Soone. Somtijds word ook neffens den Propheet, den

De vrage van Chriſti Geeſtelijke Salving ſeer wel van de Catechiſmis verklaard. XII. Sondag. 31. Vrage.

Driederlei benaming aan het Prophetiſch Woord toegeſchreven.

Wat eigentlijk de LAST by de Propheten ſeggen wil. Siet ook Hab. 1: 1. Zach. 9: 1. en 12: 1. Mal. 1: 1. &c.

Joodſche waarneming ontrent de perſoonlijke benaming der Propheten.

Digitized by Google

Naam der Stadt genoemd, daar hy gepropheteerd heeft; en dan meenenſe volgd het, dat ſulk eenen was de Propheet van die Stadt. Maar wanneer daar een Propheet genoemd word met verſwijging van de Stadt, ſoo willen ſy hen ſekerlijk voor een Propheet van Jeruſalem gehouden hebben. Veele van de Joodſche Meeſters hebben ook al van over-lang, wegens haar gevoelen ontrent de eigentlijke Verkrijging en Bedieninge van het Prophetiſch-Ampt, verſcheide quade Grond-regelen vaſt-geſteld; alhoewel ſy onder malkanderen de ſaak daar in niet eens en zijn: Rabbi Menaſſe Ben-Iſrael, ſteld met ſommige andere ouder Rabbinen, in ſijn beradingen over de Vijf Boeken Moſis, voor vaſt, *Dat niemand een Propheet kan zijn, of hy moet een Hebreer weſen.* Doch hoe konnen ſy dit länger ſtaande houden, daar ſy ſelfs met groote verwonderinge geſien hebben, dat de Heidenen de Gave des Heiligen Geeſtes te gelijk met die der Taalen ontfangen hebben, die ſelfs nooit eenig Propheet in 't Oude Teſtament ſoodanig verkregen heeft: want ſoo haddet God immers ſelfs door den Propheet Joël, van dien Tijd voorſeid, kap. 2: 28. namelijk; *Dat hy ſijn Geeſt over alle vleeſch ſou uit-ſtorten.* Derhalven is de Gave van Propheteeren niet erffelijk aan 't Hebreeuwſche Volk vaſt geweeſt. Rabbi David Kimchi, ſchijnd egter een weinig wijſer in deſen, als hy leerd; dat de Propheet Obadja niet uit Iſraels geſlagte, maar een Proſelijt uit de Idumeers was. En hier tegen helpt hun niet te ſeggen, dat de Idumeers af-komſtig van Abraham, ook *Hebreen* door aanneming van Geloof waaren; dewijl de Joden by *Hebreen*, geen andere willen verſtaan hebben, dan die waarlijk Iſraeliten en van den Aards-vader Jakob af-komſtig zijn. Voorwaar het waare deſe menſchen nutter, veel eer aan-te-merken, dat het Jodendom, namelijk ſederd datſe JODEN genoemd zijn, nooit Propheten gehad heeft; gelijk uit de Boeken der Machabeen te zien is, onder de tijden kort na de Babyloniſche wederkeeringe. Gelijk ook gebleken is, dat niemand, ſederd datſe Chriſtus den Rotzſteen haares Heils verworpen hebben, onder hen de Prophetiſche Geeſt heeft konnen deelagtig worden. Daar-en-tegen is het beginſel van het Chriſtendom met dien Geeſt begiftigd, en daar-en-boven verrijkt met de Gave van Geſontmaaking, en vreemde Taalen en haare Uitlegginge, 1 Cor. 12: 9, 10. Soo datmen geſien heeft, dat in plaatſe dat de Geeſt der Prophetie, het Jodendom tegen de Chriſtenen geſterkt ſou hebben, dat de Chriſtenen daar door tegen de Joden geholpen zijn. En ſoo ſy luiden dit niet en willen aannemen, ſoo laat ſy ons ten minſten dan eens ſeggen, waar van daan dat het dan voortgekomen is, dat den Geeſt der Prophetie, in ſoo veel honderd Eeuwen op niet eenen Jood gekomen is, om tegen het Chriſtendom met kragtige blijken te Propheteeren, en beſchaamd te maaken; gelijk als Moſes eens de Egiptiſche Toovenaars voor Pharao deed: daar in hem Elias, tegen Achabs valſche Propheten, en Jeremias en andere, tegens de Bedriegers van haaren tijd, zijn nagewandeld. Voorwaar ſoo het Jodendom ooit Propheten heeft noodig gehad, het is doe geweeſt, doe het Chriſtendom doorbrak en het ſloopen van haaren Tweeden Tempel aan 't naderen was. Doch de Joden, willende het Nieuwe Teſtament geern leugen-agtig maaken, (als in welke David en Daniel duidelijk Propheten genoemd worden, Actor. 2: 30. 31. Matth. 24: 15.) bouwen op de voorgaande valſche Grond-regel, noch een andere, die ruim ſoo ſlegt is alsmenſe ter deugden ondertaſt. Dus ſteld Rabbi Moſes d'Egiptenaar met ſommige andere van ſijn Bende, *Dat David onder de Propheten niet gerekend mag worden, ſchoon hy door den Heiligen Geeſt heeft geſproken.* Want het geene hy 2 Sam. 23: 3.

Sommige Joden willen dat niemand een Propheet kan zijn dan die een Hebreer is.

't Selve uit het Nieuwe Teſtament wederlegd, na de voorſegging van Joël.

Sederd dat de Hebreen Joden genoemd zijn hebbenſe geene Propheten gehad.

Aanmerkinge tegen de Joden.

De Joden hebben de Propheten nooit meer van nooden gehad als in d'opkomſt van 't Chriſtendom doe ſyſe al lang gemiſt hadden en noch miſſen.

Digitized by Google

23: 3. ſegd; *De God Iſraels heeft geſeid; de Rotzſteen Iſraels heeft tot my geſproken:* Sulks verklaard hy ſoodanig als of daar geſeid wierd; dat God hem door eenig Propheet heeft doen aanſpreken. Ook word Daniel by hem en van al de reſt uit de Bende der Propheten verſtooten, ſchoon hy ſelfs belijd, dat hy eenen Engel geſien heeft diens woorden hy gehoord heeft: de reden is meenenſe, om dat, na dat hy de reden geweten heeft waar van'er geſproken was, hy ſulks alleen noch een DROOM genoemd heeft. 't Gene waarlijk beide een groote ſtoutigheid en bottigheid van dien Leermeeſter en ſijne medemakkers is; benemende de hoedanigheid van een Propheet, die ſy ſelfs belijden datſe door een ongewoone werking des H. Geeſtes geſproken, en door de mond der Engelen Onderwijſingen ontfangen, ja ook Goddelijke Droomen en Geſigten uitgeſproken hebben. Maar wie mag haar doch wijs gemaakt hebben, dat God nooit onmiddelijk tot David geſproken heeft? daar hy ſelfs het tegendeel betuigd, 2 Sam. 23: 2. ſeggende; *De Geeſt des Heeren heeft door my geſproken.* En aangaande Daniel, ſal die ook geen Propheet zijn, aan wien ſig God door Geſigten bekend maakt; en die door Droomen tot hem ſpreekt, volgens de toeſegging die God ſelfs beloofd heeft, dat hy aan den Propheten doen ſou, Num. 12: 6? Dit ſchaamd waarlijk ſig ſelven. Daar-enboven ſpreken al de Joden, die hem hier in volgen, haar ſelven tegen; dewijle ſy gemeenlijk ſoodanige voor Propheten erkennen, die in den Droom eenige gelijkenis zien, en daar over met eenen ook de verklaringe bekend gemaakt worden; gelijk Zacharias gebeurd is: want het ſelve is ook Daniel wedervaren, gelijk te zien is kap. 2: 19. en kap. 7. doorgaans. Maar ſommige hartnekkige Rabbinen dit ſtuk egter ſoo ligt niet willende gewonnen geven, ſpartelen en Spinnevoeten noch met veele beuſelingen hier tegens aan; ſy ſeggen, Daniel noemd na den Droom en des ſelfs uitlegging, dat voorval egter noch een *Droom*, Dan. 2: 19. en kap. 7: vers 1. 2. 15. en kap. 8: 27. Maar hoe nu toe? of wat ſal ons hier uit te beſluiten ſtaan? ſal Daniel om dat hy verhaald, dat hy Droomen gehad heeft, in welke God hem wonderlijke en toekomende dingen, ja Nebukadnezars gedagten en de Volgreeks van verſcheide Rijken met der ſelver beurt-verwiſſelende gedaanten, heeft bekend gemaakt, geen Propheet zijn, en ſal hy Daniel, geen Prophetiſche Openbaringen gehad hebben, om datſe hem in den Droom zijn voorgekomen? Of ſullenwe liever oordeelen dat dit Joodſche Droomen en beuſelige onderſcheidingen zijn, die uit het uiterſte vermogen der Joodſche ſchranderheid genepen en uitgeperſt zijn, om de bewijſen tegens haat, aangaande den Meſſias daar mede te wraken? gelijkwe vooren breeder over 't getal der Heilige Boeken hebben aangemerkt. Wy hebben elders en daar het ſcheen pas te geven, met een woord aangeroerd, dat de Joden ook leeren, dat de Prophetie van een menſch afwijkt wanneer hy in Gevangenſchap of in Slavernie of Ballingſchap is; en het valt ons hier ter ſnè van ſelfs wederom in de hand; om dat het by de Joden als een derde Grond-regel die op de twee voorgaande, ſeer wel ſchijnd te paſſen, opgeſteld word: doch het gene wy haar geenſinds willen noch en konnen toeſtaan; om datwe ons met het tegendeel en de waarheid, als met een Schild tegens hen gewapend vinden. Dus en willen wy dan ook niet bekommerd zijn, dat het volgens dit Joods gevoelen, t'eenemaal gedaan is met de gantſche Prophetiſche Openbaring, die het ſlot maakt van het Nieuwe Teſtament; als daar geſeid word, dat Johannes deſelve geſchreven heeft doe hy op 't Eiland Pathmos in ballingſchap was, en als een Gevangen-Man leefde: Maar wy ſullen haar vra-

De Rabbinen willen David en Daniel niet onder de Propheten tellen.

Beuſelagtige onderſcheiding der Rabbinen.

De voorgaande Grond-regelen der Rabbinen onderſogt.

En beſchaamd gemaakt.

d'Uitvlugt der Rabbinen afgeſneden.

Om wat oorſaak alleen deſe uitvlugten bedagt zijn.

De Joden willen dat de Geeſt der Prophetie niet op een menſch komd die in Gevangenſchap of in Ballingſchap of ſlavernie leefd.

Ongerijmdheid in deſe Grond regel der Joden.

Digitized by Google

gen, wie haar geſeid heeft; dat de Geeſt der Prophetie nooit in eenen Gevangen menſche gevonden is? Voorwaar ſy moeten niet meenen dat de Heilige Geeſt dan ook gevangen is: want dat heeft wel anders gebleken doe Joſeph ſelfs in de gevangenis, de Geeſt der Prophetien kreeg, die hy te vooren nooit gehad had, en aan Pharaos Dienaren haar wedervaren voorſpelde: haar ſelfs den juiſten dag daar van aanwijſende. Daniel onder de Babyloniſche gevangenſchap kon Nebukadnezars Droom niet dan door de Prophetiſche Geeſt ont-cijfferen, gelijkwe alreede geſeid hebben. En of ſchoon de Joden door een blaauwe uitvlugt dit tegenſpreken; immers ſullen ſy haar ſchamen, ſulks ook ontrent Jeremias te doen: als die wel weten dat dien Propheet, ſelfs opgeſloten in het Voorhof der Bewaringe, het Woord des Heeren ontfing, waar door hy Propheteerde, kap. 32. 2, 26. tot welkſe ook mogen naleſen kapittel 33. daar hy duidelijk genoeg ſegd: *Het Woord dat tot Jeremia geſchied is van den Heere, voor de tweedemaal, als hy noch in 't Hof Gevangen was, &c.* Dit Woord is immers ſekerlijk een Prophetie geweeſt, aangaande de herſtelling des Volks, die tegens alle ſchijn geſchieden moeſt, na dat den Staat der Joden t'eenemaal verwoeſt en 't Volk na Babel ſou overgevoerd zijn. 't Gene ook geen van de Rabbinen loochenen derfd. Gelijkſe mede dit voor een prophetie moeten houden, wanneer Ezechiel alle die hoogdravende Openbaringen van de Heerlijkheid des Heeren, en ſijn Tempel-geſigten had; en egter als een Balling in de Babyloniſche gevangenſchap woonde. Soo dat noch Gevangenſchap noch Ballingſchap de Goddelijke Openbaring of Geeſt der Prophetie, ooit zijn hinderlijk geweeſt; en derhalven ook niet belet en hebben, dat de Engelen met d'Apoſtelen in de Gevangenis geſproken en haar daar uit verloſt hebben, Actor. 5: 19. en 12: 7. die met veel andere wonderen door haar gedaan, uit kap. 16: 25. mogen vergeleken worden. Den ſelven Rabbi Moſes heeft ook geſteld, dat de Prophetie in den tijd van Vervolging ophoud, inſonderheid ſoo wanneer men aan onheilige of Heidenſche Volken dienſtbaar is. Doch deſe dwaasheid kan door de voorgaande bewijs-redenen, ontdekt en ver-ydeld worden. Zijnde dit voorgeven enkel en alleen uitgevonden, om onſe tegenwerping af te ſnijden, wanneer wy haar voor-leggen, datſe nu geen Propheten meer en hebben, noch in ſoo langen tijd geene gehad hebben; daar haar God nooit te vooren, als ſlegts voor een kleinen tijd, ſonder deſelve gelaten heeft. Doch zien deſe menſchen hier niet datſe grootelijks dwaalen? Want hoe ſal de wrevel der Vervolgers, Gods Geeſt inbinden; en beletten dat hy de ſijne in haare ongelegentheid niet en kan te hulpe komen? daarſe in geen Staat dan in ſulk eenen, der ſelver byſtand op het alderkragtigſte van nooden hebben. En ſoo de Joden ons een voorbeeld hier van af-eiſchen, laatſe na-zien het gene 1 Kon. 19. van Elias aangeteekend ſtaat, ſy ſullen ligt ontwaar worden, dat hy de ſtemme Gods hoorde in Horeb, en van ſijnent wegen de Prophetie ontfing van Hazaël, Eliſea en Jehu, ter tijd dat hy vlugte voor de vervolging van Jezabel. En ſoo dit niet genoeg is, laatſer byvoegen het Exempel van Micha, 1 Kon. 22: 27. 28. En wat'er van Amos voorſegd wierd, ter tijd alsmen hem uit het Landſchap Iſraels bande, kap. 7: 10. &c. Doch ſoo een leerſaam Jood de regte oorſaak van de langduurige ophouding der Prophetien en Geſigten onder hen verſoekt te weten; hy leſe Daniel 9: 24. en 't ſal hem daar geſeid worden, ſoo hy'er ſlegts naauwkeurig op wil merken. Doch de Joodſche Meeſters, hoope hebbende door meenigte grondregelen en onderſcheidingen, in deſen yts te vermogen, hebben liever andere

Voorbeelden van Propheten die in Gevangenis en Ballingſchap geprophe-teerd hebben.

Aanmerkelijk bewijs tegens d'onbeſchaamdheid der Rabbinen.

Dat de Prophetie ophoud in vervolging, is enkel verſierd tegen der Chriſten bewijsreden.

De Joden op haar tegenwerping genoeg gedaan.

Digitized by Google

dere reden bedagt; op datſe de voorige daar mede onderſtcunen ſouden. Dus ſeggen ſy dan ook, dat de H. Geeſt geenſinds en ruſt op een Droevig menſche; maar alleen op eenen die Luſtig en vrolijk is. Hoedanigen grond-regel wel wat ſchijn van waarheid ſou hebben, ſooſe door de Heilige Hiſtorien en getuigeniſſen der Propheten ſelfs, niet leugenagtig gemaakt en wierd. Want hoe ſullen ſy deſe klare betuiging van Ezechiel uitwiſſen, als hy kap. 3: 14. ſegd; *Doe hief de Geeſt my op en nam my weg, en ik ging henen bitterlijk bedroefd, door de hitte mijnes Geeſtes; maar de hand des Heeren was ſterk op my.* Hier was immers de Geeſt der Prophetie op Ezechiel ter tijd dat hy bedroefd was? Was ook Elias niet ſoodanig bedroefd dat hy om de Dood wenſte, wanneer God onmiddelijk met hem ſprak en aanwijſing gaf, 1 Kon. 19. Hoedanigen aanſpraak men waarlijk voor de hoogſte-Trap van Prophetie aan te merken heeft. Voorwaar de Joden ſouden haaſt van zinnen veranderen, by aldien ſy ten regten konden indagtig worden, hoedanig de Soone Gods eenmaal van droef heid over Jeruſalem weenende, van haar, en van hare Stad, gepropheteerd heeft, datſe ſekerlijk van de Vyanden ſouden belegerd en ſoo verwoeſt worden, dat'er van Stad nog Tempel, niet eenen Steen op den anderen ſou gelaten worden. Gelijk dat Schrik-vonnis hen in der tijd, ook even ſoo op den hals gekomen is. Invoegen ſy veel eer reden hebben, om uit dit voorval te mogen beſluiten, dat de alder-opmerkelijkſte Prophetie, en die tot noch toe over hen, haar Roll niet uitgeſpeeld en heeft, in de aldergrootſte Droef heid voortgebragt is. Doch 't gene t'eenemaal openbaar maakt, dat de Joden op den vollen middag blind, of moetwillig bot zijn, is dit, dat ſy ook ten laatſten durven ſtellen; dat de Oude Luiden, onbequaam zijn om den Geeſt der Prophetie te hebben; waanende dat alle de Propheten Jong geweeſt zijn; en niemand dan Moſes en Aaron in haaren Ouderdom gepropheteerd hebben. Onſes agtens, het ſchijnd dat deſe Grond-regel een aanhangſel van de voorige wil zijn; door dien een Oud menſch ſelden vrolijk en luſtig, maar veelſinds drocvig en loom van Geeſt is. Doch deſe ſtelling ſal tegens haaren neus opſtroopen, ſoo haaſt ſy Daniel onder de Ry der Propheten inſchikken willen: want ſy ſullen hem weinig min dan 90 jaaren oud vinden, doe hem die wonderlijke openbaringen der Lxx Weken, met de verwoeſting des Tweeden Tempels, en den ondergang van't Perſiſche Rijk, en den uitſlag van Alexanders Nakomelingſchap, met alle de tuimelingen der Syriſche en Egiptiſche Koningen, en diergelijke, bekend gemaakt wierden: en daar en kan immers over de Tijd-rekening van Daniels Ouderdom, geen verſchil vallen, nadien hy wel als een Jongeling na Babylonien gevoerd wierd; doch hy heeft de geheele 70 jaaren der gevangenſchap doorgebragt, en eerſt drie jaaren daar na, zijnde het derde jaar van Cyrus, die Prophetien voortgebragt; waar van wy kap. 10. 11. en 12. leſen konnen. Waar uitmen dan ſijn Ouderdom ligtelijk optellen kan. En ſeker ſoo Eſaias 45 jaaren lang gepropheteerd heeft, men moet niet denken dat hy een Kind geweeſt is, doe hy ſulks eerſtmaal heeft begonnen. Het ſelve ſoumen heel waarſchijnelijk ook van Hoſeas en Jeremias konnen denken. En dat den Ouderdom van een menſche, de Geeſt der Prophetie, buiten Moſes en Aaron, niet on-overkomelijk geſteld heeft, ſulks blijkt klaar genoeg in die verwonderens-waardige en verre-uitſiende Prophetie, welke den Aards-vader Jakob op ſijn Dood-bed uitſprak, Geneſis 49. ſoo wanneer hy nu al 147 jaaren oud geworden was. En ſoo ymand dit onbeſchaamdelijk voor geen Prophetie wilde erkennen; ſoo weten wy egter dat het Land Canaan 245 jaaren, na dat Jakob geſtorven was, door het Lot uitgedeeld is, en elke Stam-

De Joden houden voor een Grond-regel dat de Heilige Geeſt nooit op een droevig menſche ruſt.

't Geen met voorbeelden wederleid werd.

De Joodſche ondergang is van de Chriſtus in droefheiden alweenende voorſeid.

Luc. 19: 41, 42, 43.

De Joden ſeggen ook dat de Geeſt der Prophetie niet op een Oud menſche komd.

Uit Daniel wederſproken.

20.
70.
90.

20.
45.
65.

Als mede door Jeremias.

En door den Aardsvader Jakob.

Digitized by Google

Stamme na de voorſegging van dien Aards-vader, ſijn geregte Erfdeel verkregen heeft. Gelijk dan ook uit kragt van deſe voorſegging voortgekomen is, dat deſelve Landſtreek, en alle de byſondere gelegentheden en hoedanigheden, elk aan ſijn eige Stamme gegeven is: 't geen ook noch byſonderlijk aan 't Koninglijk Gebied en regt des Scepters in Juda, gebleken is. Soo dat het een ſchandelijke leugen is, waar mede de Joden den Ouderdom der Propheten en vroome Vaderen, Brand-merken, en de Beloften Gods poogen te niete doen; als die nochtans door Joël geſegd heeft: *Uwe Oude ſullen Droomen Droomen, uwe Jongelingen ſullen Geſigten zien,* kap. 2: 28. vergeleken met Num. 12: 6. Hoedanige valſche grond-regelen der Joden, wy hier nu niet verder willen ophaalen, om datwe ook nochvoorgenomen hebben te beſien, van hoedanigen breeden uitſtrekking den naam PROPHEET, by ſommige Joden en Chriſtenen van over-lang gehouden is.

Welke en hoedanige Leeraars, Rabbinen en Schriftgeleerde, nu en dan ook Propheten genoemd zijn.

Dus willen dan eenige onder die, dat ook de Hooge-leeraars en Rabbinen, die de beſorging over d'uitbreiding der Goddelijke Wet in de Synagogen, Schoolen en Collegien hadden, welke binnen Jeruſalem en in verſcheide Steden waren opgerigt, voor een ſoort van Propheten moeten gehouden worden: als welkers Leerlingen en Schoolieren daarom ook *Kinderen, en Soonen der Propheten* genoemd worden, 1 Kon. 20: 35. en 2 Kon. 6: 1. Gelijk daar op van de Saligmaaker ſchijnd geſien te worden als hy by Mattheus kap. 11: 19. ſegd; *De wijsheid is geregtveerdigd geworden van hare Kinderen,* dat is van haare *Leerlingen.*

Welke en wie Kinderen der Propheten genoemd worden.

Hoedanige Leerlingen ook te mets door den Geeſt Gods geſproken hebben, ziet 1 Kon. 20: 35. *Doe ſeide een Man uit de Soonen der Propheten tot ſijnen naaſten, door het Woord des Heeren, &c.* En 't en is ook in 't Nieuwe Teſtament niet vreemd, de Leerlingen *Kinderen* te noemen, Joh. 13: 33. 1 Cor. 4: 15. Philemon vers 10. 1 Joh. 2: 1. En gelijk deſe Diſcipelen in deſer voegen, *Kinderen der Propheten* genoemd zijn; alſoo worden ook met deſelve welvoegſaamheid, de Propheten dikmaal VADER genoemd: En in deſen zin riep Eliza, wanneer hem ſijn Meeſter Elia onder een Onweder met een Vierige Wagen ontſchaakt en ten Hemel opgenomen wierd; *Mijn Vader, mijn Vader,* 2 Kon. 2: 12. 't Geen de Joodſche *Targum* uitleid; *Rabbi Rabbi,* dat is *Mijn Meeſter, mijn Meeſter.*

Propheten ook Vaders genoemd.

Hoedanigen benaming van de Joodſe Schriftgeleerde graag is aangenomen.

Nu gelijk de Joodſche Leeraars of Meeſters, met'er-tijd hoovaardig op deſe Eer-namen wierden; en geern hadden, datmen haar *Vader* en *Rabbi* noemde, ſchoonſe die meeſtdeels niet waardig en waaren; daarom heeft de Saligmaaker Jeſus, ſijne Diſcipelen haar van deſe Eergierige benoemingen willen afmaanen, ſeggende by Mattheus op het 23. kapittel; *Gy en ſuld niet Rabbi genoemd worden: want een is uw Meeſter, namelijk Chriſtus: En gy zijd alle Broeders: noch gy en ſuld niemand uw Vader noemen op der Aarden: want een is uw Vader, namelijk die in de Hemelen is.*

En waarom van de Saligmaker aan ſijn Diſcipelen verboden.

En nader verklaard.

In welke belaſting men voornamelijk moet aanmerken, dat de Saligmaaker wil te kennen geven; dat het Meeſterſchap welk de Rabbinen te ſijnen-tijde ſig aanmatigden, en van 't Gemeene-volk voor levende Orakelen poogden gehouden te werden, als van wiens mond de wijsheid moeſt afgehaald werden; onder 't N. Teſtament voortaan geen plaats meer vinden ſou; en dat ſulken geſag moeſt ophouden, om datſe nu van God, namelijk door Chriſtus de Meſſias, als de beloofden Propheet en Leermeeſter, van ſijn Volk, ſouden geleerd werden, Jeſ. 55: 4. Mich. 5: 1. Gelijk nu ook de Geloovige als volwaſſe Kinderen in deſe Huishoudinge Gods, de vrye toegang door hem tot haaren Hemelſchen Vader ſoodanig onbelemmerd ſouden open vinden, datſe niemand meer op Aarden ſouden behoeven te erkennen met ſoodanigen magt bekleed te zijn, als de Joden nu

Deut. 18: vers 15.

ge-

Digitized by Google

gewoon waaren geworden aan ſulke toe te ſchrijven, die ſy VADERS noemden. Hoedanigen naam van een hooger Trap dan de naam RABBI gehouden wierd: als dewelke ook voornamelijk aan de Hoofden van den Grooten Raad, en aan Mannen van het hoogſte geſag, van wien inſonderheid de Leerlingen moeſten af-hangen, gegeven wierd: agtende dat deſe een volſtrekte magt over de bepalingen der Leerſtukken en de Wetten hadden. Gelijkmen ook in haare Boeken, die van het Sanhedrim handelen, van een *Vader van het Huis des Gerigts* leeſt; welke gehouden wierd voor het tweede Hoofd van den Grooten Raad, zittende naaſt den Voor-Zittenden Raads-hoofdman. Gelijk ook de voornaamſte der Joodſche Leer-Meeſters, welkers Spreuken onder hen tot Grond-regelen geſteld zijn; mede den naam van VADERS gedragen hebben. Waar van daan dan ook ſeker Tractaat in den Talmud, PIRKE ABHOTH, dat is *Hoofdſtukken der Vaderen*, genoemd is. En alhoewel den Eer-titel van WYSE, ook van ouds tot alle Leeraars der Wet in 't gemeen behoorde; ſoo was deſelve nochtans ettelijke jaaren voor de komſte van de Saligmaaker, by de Pharizeen, als een eigen en afgeſonderden Eer-naam aangenomen, en hadden die hun ſelven toegepaſt, met uit-ſluitinge van alle andere: welken naam haare laatdunkendheid allengskens ingepalmd hadde, terwijlen de onwetendheid der meeſte meenigte doorbrak; en dat den Sleutel der kenniſſe, niet ſonder het toedoen der WYSEN ſelfs, te ſoek gemaakt wierd; op datſe onder die opkomende duiſternis van onwetendheid, ſig te gereeder en met meerder aanſien, van deſen Eer-naam ſouden konnen bedienen. Gelijkſe dan ook hier toe noch het Mom-aanſigt, van haare boven-gemeene bedrevendheid, en wijsheid in de onderwijſinge van de Overleveringen der Ouden, aantrokken, en die te bet poogden voort te ſetten, om 't gemeen te blindhokken, en dagelijks nieuwe laſten op de ſchouderen der menſchen te binden: dieſe dan te gelijk met de Inſettingen der Ouden, boven de Goddelijke Wet quamen te ſtellen. Hoedanige WYSEN daarom van de geleerde Druſius uit haar eigen Schriften, niet on-aardig, *Meeſters der Overleveringen* genoemd worden. Ja Rabbi Eliezer, durfde uit haar, ſijn Leerlingen aanraden, dat ſy haare Kinderen de oeffening in den Bybel ſouden verbieden, en haar ſtellen tuſſchen de knyen van haare WYSEN. Eertijds wierd onder de Grieken ook eens dapper geſtreden om den Eernaam van WYSE te bekomen; waar van daan het voortquam dat wanneer de voornaamſte onder hen, het Volk dapper en ongemeen behaagd had, met het voortbrengen van eenige Lof-rede of andere openbare dienſt, datſe alsdan met een overluide toejuiching van WEL-GEDAAN, of WYSELYK-GEDAAN, plagten vereerd te werden: 't gene in gewoonte bleef, tot dat Pythagoras, uit mishagen van ſulke windige Titels, hem ſelven PHILOSOPHUS, of *Liefhebber der Wijsheid* noemde. Hoedanig eene Zedigheid, naderhand ook van de Hebreeuwſche Meeſters, als uit eenige ſchaamte, is begonnen aangenomen te worden. Want op datſe t'eenemaal de agterdogt der laatdunkenheid en hoovaardie weg-namen; weigerdenſe langer CHACAMIM, dat is *Wijſe*, genoemd te worden; maar wilden alleen, *Leerlingen der Wijsheid* heeten. Hier vooren hebben we alreede yts van de Schriftgeleerde gerept, en 't ſchijnd deswegen onnoodig, datwe hier met deſelve, onſe voorgenomen Taaks over de Propheten en Prophetien ſouden breed en wijd uitſtrekken. Reſteerd dan alleenig eene kleene onderſcheiding over deſelve te doen, om datwe daar toe geen beter plaatſe dan deſe, weten in te ſchikken; en datmenſe ook onder ſekere ſoort van PROPHETEN of LEERAAREN tellen kan. Dus ſeggen wy dan, datwe de naam

Wie onder de Joden al VADERS plagten genoemd te worden

De Pharizeen zijn ook Wyſen genoemd.

Wanneer en waar door deſen naam op de baan gekomen is

Stoutheid van de Joodſche Wijſen.

Diergelijke poogingen tot Eer-namen eertijds onder de Grieken.

Eer-titels van Pythagoras afgeſchaft.

En van de Joodſche Meeſters nagevolgd.

Digitized by Google

Schriftgeleerde, aan twee ſoorten van menſchen gegeven vinden; waar van ſommige alleen gelijk, of weinig meer als enkele Leeken, andere Kerkelijke Perſoonen waaren. Het Lichaam van der Leeken Schriftgeleerde, beſtond in die, die de onderwijſing der jonge Kinderen in haare minderjaarigheid aan bevoolen was; en wel byſonderlijk om haar te leeren Schrijven: die dan ook ligtelijk *Schrijvers* of *Schrijf-meeſters* genoemd zijn. Hoedanige Amptenaren de Joden leeren, dat gemeenlijk uit de Stamme Simeon gemaakt wierden. En alhoewelmen in duſdanigen zin van geen Schriftgeleerde in de Heilige Schrift en leeſt; ſoo ſchijnd nochtans dat de grondſlag van haar eerſte Inſtelling, op de woorden van den Aards-vader Jakob gebouwd ſtaat, wanneer hy Geneſis 49: 7. van SIMEON en LEVI ſegd; *Ik ſalſe verdeelen onder Jakob, en ſalſe verſtroojen onder Iſrael.* Invoegen, dat gelijk LEVI geen Deel in d'Erffenis des Lands had, maar verſtrooid woonende onder d'andere Stammen, van den Altaar en de Thienden leefde; alſoo en hadde SIMEON van gelijke geen Deel in 't Gerigte der Hebreen; maar leefden verſpreid onder d'andere Stammen; haar onderhoud krijgende met d'onderwijſing der kleine Kinderen. Doch of dit Ampt haar ſoodanig alleen eigen was, dat het nooit van andere bediend wierd; ſulks ſou nader t'onderſoeken ſtaan. Dit egter wetenwe ſeker uit Joſua 19: 1. dat de Simeoniten ook haar Erfdeel des Lands, door het Lot gekregen hebben: tot welkmen ſou mogen aanmerken, dat de Prophetie van Jakob, aangaande haare verſtroojing, hier in is vervuld geworden; namelijk, dat het Erfdeel der Kinderen Simeons, genomen is van het Erfdeel der Kinderen Juda, vers 9. Gelijk het verder wel ſeker is, dat, indien niet alle Schrijvers, nochtans de Openbare Beampt-ſchrijvers, die gebruikt wierden in de Gerigts-handelingen, en om allerhande Verbinteniſſen en Onderhandelingen te maaken, en uit te trekken, en Voorwaarden te ſchrijven, van wat Stamme ſy ook waaren, *Schriftgeleerde* genoemd wierden. Waar op in den 45. Pſalm vers 2. ſchijnd geſpeeld te worden; *Mijne Tonge is eene Penne eens veerdigen Schrijvers.* Uit de Bende nu van duſdanige Schrijvers, meendmen ook, dat noch andere uitgepikt of verkoren wierden, welke dienden om op de Koninglijke en Staatkundige ſaaken des Rijks te paſſen: als die ook daarom, *des Konings Schrijvers* ſchijnen genoemd te worden, 2 Kon. 12: 10. Hoedanig eenen SEJA was, 2 Sam. 20: 25. en SAPHAN, 2 Kon. 22: 3. Andere waaren om de publijke Hooven en Kerk-vergaderingen te bedienen; welke mogelijk daarom *de Schriftgeleerde des Volks* genoemd wierden, Matth. 2: vers 4. Alhoewel deſe van ſommige geagte Uitleggers, uit vergelijking van Matth. 22: 35. en Marc. 12: 28. voor *Wetgeleerde* genomen worden, die de Schriften van Moſes en de Propheten aan 't Volk uitleiden, Matth. 13: 52. Doch daar en ontbrekender geen, die 't met het eerſte gevoelen houden, en deſe van de *Wetgeleerde* willen onderſcheiden hebben: gelijk 1 Mach. 5: 42. ook van duſdanige *Schrijvers des Volks*, gewag gemaakt word. Dus houdmen dan dat de tweede ſoort van Schriftgeleerden eigentlijk tot de CLERGIE of Kerkelijke Perſoonen heeft behoord: hoedanige waarlijk, Wetgeleerde of Uitleggers der Wet waaren; in de Heilige Schrift gemeenlijk, *Schriftgeleerde in de Wet*, genoemd, Ezra 7: 6. en *Wetgeleerde*, Luc. 7: 30. en een *Leeraar der Wet*, Luc. 5: 17. wiens Ampt was te ſchrijven, de Wet Moſis voor te leſen, en die het Volk te verklaaren: en duſdanig-eenen was Ezdras by uitnementheid, kap. 6: 11, 21. En konden ſulke uit alle Stammen genomen worden. En gelijk het woord SOPHRIM, dat gemeenlijk *Schriftgeleerde* overgeſet word, ook *Tellers*

en

Wat de Leermeeſters der Leeken voor menſchen waaren.

Of de Schrijfmeeſters altijd juiſt uit de Stamme Simeon moeſten zijn.

Waarſchijnelijke giſſing der Joden.

En nader bedenking daar op.

Wat Beamptſchrijvers, Schriftgeleerde in de H. Schrift genoemd worden.

Koninglijke Schrijvers.

Wetgeleerde en Schriftgeleerde.

Digitized by Google

en *Rekenaars* beteekend; alſoo word deſe benaaming niet on-eigen aan de Maſoreten toegepaſt, namelijk om datſe, alswe in 't eerſte Boek ruim genoeg geſeid hebben, hun tijd doorbragten, met de Verſſen en Woorden en Letters der Heilige Schrift, te tellen en op-te-rekenen. Die ſoort van Schriftgeleerde, welkwe hier boven, WYSE genoemd hebben, drongen ſeer hard aan, op 't geſag der Overleveringen; maar deſe SCHRIFTGELEERDE daar-en-tegen, waaren meer geſet op het Beſchreven Woord: waar van ſy ook den naam droegen van TEXT-LUIDEN of *Meeſters van den Text*. En 't gene niet ſonder opmerking moet voorby geſlagen zijn, is dit, dat het ook deſe beide ſoorten van Schriftgeleerden zijn geweeſt, die haar Zegel hingen aan het Dood-vonnis van de Saligmaaker Jeſus: want de *Pharizeen* en *Schriftgeleerden* ſogten hem van-kant te helpen; gelijk klaar genoeg te zien is by Mattheus op 't negende kapittel. Dus waren 't de laatdunkende Schriftgeleerde, die Jeſus beſchuldigden van Gods-laſtering, vers 3. en de geveinsde Pharizeen, beriſpten in hem, het Eten met de Tollenaren en Sondaren, vers 11. Ziende de eerſte op de verbreking van de Wet Gods; de laatſte over de niet-onderhoudinge van de Overleveringe en Inſettingen der Ouden. Men vind ook elders in de Heilige Schrift gewag gemaakt, van den ONDERSOEKER; hoedanige men moet nemen voor een ſoort van Geleerde Luiden, die veel hielden van *Allegogien* of Bypaſſelijke Spreuken; deſelve uitſoekende in verborge uitleggingen van den Text; waarom ſoo eenen DARSCHAN, en ſijn uitlegging MIDRASCH, en haare Oeffen-ſchoole, BETH-HAMMIDRASCH genoemd wierd. De Joden hielden deſelve voor de alderdiepſinnigſte Uitleggers der Wet; als op wien de woorden Pſalm. 84: 8. *Sy gaan van kragt tot kragt*, na deſen uitleg, *Sy gaan van haaren Tempel tot haare Beth-hammidraſch*, gepaſt worden; als of daar geſeid wierde: *Sy gaan van een laager tot een hooger Schoole*. Invoegen dat wy tot hier toe, de driederlei ſoorten van Joodſche Predikers daar Paulus van vermeld, 1 Cor. 1: 20. genoegſaam onderſcheiden zien; als hy ſeid: *Waar is de* WYSE? *Waar is de* SCHRIFTGELEERDE? *Waar is de* ONDERSOEKER? Een CHACHAM of een *Wijſe*, was, alswe geſeid hebben, een Leeraar der Overleveringen. SOPHER of *Schriftgeleerde*, was een Leeraar van den Letterlijken Text. En DARSCHAN was de *Onderſoeker* van de Allegorien en Verborgentheden. Want om dat uit duſdanige Fabelagtige Verklaringen, dikmaal veele Twiſt-vragen en geſchillen voortquamen, ſoo wierd een Uitlegger daar van, een *Onderſoeker* genoemd. Onder het toenemen der Joodſche Eer-titelen die korts voor de komſte van de Saligmaaker op de baan waren, en meer dan al te yverig geſogt wierden, moetmen ook die ſeer gebruikelijke van RAB, RIBBI, RABBI en RABBAN niet vergeten aan te teekenen; dewijl die doe ter tijd byſonderlijk doorbraken en gemeen wierden. Zijnde deſe alle benamingen, diemen by de Hebreen af-komſtig houd, van een woord, dat, *Hy is vermeenigvuldig geweeſt*, beteekend. En verſtaan daar door ſoo veel als, een *Meeſter* of *Leeraar*, die met uitſtekende gaven van kennis en wetenſchap begaafd is. De Joden ſtellen eenige Trappen van minder of meerder waardigheid in deſe Titels: In 't Boek ARUCH ſchrijven ſy, dat RABBI een waardiger Titel dan RAB is; en dat RABBAN noch treffelijker dan RABBI is. Verder dat den blooten naam van een Schriftgeleerde, een Propheet of Leeraar, ſonder eenige Eer-titel of By-naam, als by voorbeeld; ZACHARIAS, MALACHIAS, HAGGÆUS, &c. veel waardiger en aanſienelijker is dan RABBAN. En hadden de Joodſche Leeraars kort voor de tijden des Saligmaakers, ook verſcheide geſette Trap-

Het Ampt der Schriftgeleerde op de Tellers en Maſoreten gepaſt.

De Wyse drongen hard op de Overleveringen.

Jeſus van Nazareth is van tweederlei ſoort van Schriftgeleerde veroordeeld.

Wat ſoort van Schriftgeleerde de *Onderſoeker* genoemd word.

Van den Joodſchen Eer-naam RABBI.

Verſcheide Trappen die daar in geſteld worden.

Digitized by Google

Langs wat Trappen men tot den Titel van RABBI quam.

pen van Tugt, langs welk haare Schoolieren en Diſcipelen, tot de waardigheid van een RABBI of *Schriftgeleerden Meeſter* quamen. Sy merkten de Leerlingen gemeenlijk in drie of vierderlei ſtaaten aan: tot de eerſte behoorden de KATAN of *Jonger Leerling*, en dat ten opſigt van de minderjarigheid, welkers eige Naamen lange tijd verborgen gehouden wierden, heetende alleen, *de Soon van N.* Van de tweede ſoort wierd een Schoolier TALMID, een *Diſcipel*, ten aanſien van ſijn leeringe genoemd. En den derden was een BACHUR of een *Uitgekoſene* of *Uitgeleſene*, ten aanſien van ſijn Aanneming onder 't getal der Diſcipelen. En wanneer duſdanig-eenen Aangenomenen, genoegſaame proeve van ſijn toenemen gegeven hadde, welke hem tot eenige opgang ſcheen waardig te maaken; wierd hy door Oplegging der handen, tot een CHABER of *Medegenoot der Rabbinen* gemaakt. Welke Ceremonie ſy gewoon waaren te doen, volgens 't bevel aan Moſes gegeven, Num. 27: 18. *Neemd tot u Joſua, de Soone van Nun, een Man in welken de Geeſt is; en legd uwe Hand op hem.* In het Op-leggen der handen wierden, gemeenlijk deſe woorden gebruikt: *Ziet ik neme uw in Vergeſelſchapping aan; en gy zijd Vergeſelſchapt.* Even gelijk de Joden op de Inwijding in den Grooten Raad, door de Oplegging der handen gewoon waaren te ſeggen; *Ik legge uw de hand op; en de hand moet u opgeleid zijn.* Soo dra nu ſulk-een *Medegenoot*, waardig geagt wierd wederom andere Schoolieren te leeren, wierd hy RABBI genoemd. En ſijn eigen Naam, die verborgen was gehouden geduurende den tijd ſijner Leerlingſchap, kreeg hy te gelijk weder met de Oplegging der handen; en men noemde hem *N. de Soone van N.* Doch na datmen hem had bequaam geagt, andere te leeren; ſoo wierd hem ten laatſten den Eer-titel RABBI tot ſijnen Naam voor aan gevoegd: namelijk, *Rabbi N. de Soon van N.* Om waar van een klaar voorbeeld by te brengen, wy van ſommige aan de vermaarde Maimonides en eenige weinige andere Rabbinen, gedagt vinden: ſeggende van den eerſten; dat hy in den beginne alleenig genaamd wierd; *Ben-Maimon de Soone van Maimon:* en na dat hy nu een Medegeſel was geworden, noemdemen hem met ſijn eigen Naam, welke by de Naam van ſijn Vader gevoegd wierd: namelijk, *Moſes de Soone van Maimon.* En eindelijk als Meeſter tot de Leering toegelaten zijnde, wierd hy door verkorting (diemen in Kapitale Letteren ſchreef) RAMBAM genoemd; beteekenende *Rabbi Moſes de Soone van Maimon.* Gelijk ſoo mede *Rabbi Levi*, de Soone van Gerſom, in ſijn minderjaarigheid alleen wierd genoemd de *Soone van Gerſom;* daar na, *Levi de Soone van Gerſom;* en ten laatſten ook volgens de geſeide verkorting, RALBAG, dat is, *Rabbi Levi de Soone van Gerſom:* gelijk ſommige breed verhalen. Hoedanige onderſcheide Trappen van *Schoolieren*, *Metgeſellen* en *Rabbinen*, ook ſchijnd beveſtigd te worden uit de Spreuk die Pagius uit een ſeer Oud Rabbin by brengd; ſeggende: *Ik hebbe ſeer veel geleerd van mijne* Rabbinen, *ofte* Meeſters; *en noch meer van mijne* Metgeſellen: *doch wel aldermeeſt van mijne* Schoolieren. Dat nu elken Rabbi eenige Diſcipelen hadde, en ſonder die, qualijk dien Naam kon dragen; als mede dat haare Leerlingen, en die haar gunſtig waaren, of vleiſugtige Eer-bewijſingen deden, haar gewoon waaren RABBI te noemen, ſulks is uit de Euangeliſche Hiſtorien te bekend, dan datmen 't ſou noodig hebben hier aan te teekenen. Judas ſelfs, tot de Saligmaker komende om hem te verraden, ſeide; *Weeſt gegroet Rabbi*, Matth. 26: 49. Gelijk mede Johannes van ſijn Diſcipelen met dien Naam aangeſproken word, Joh. 3: 26. Hoedanig deſelve ook Jeſus al te vooren genoemd hadden, wanneerſe kap. 1: 39. tot hem ſeiden: *Rabbi waar woond*

Eige naamen der eerſte LEERLINGEN wierden by de Joden verſwegen.

De Leerlingen der tweede Trap, DISCIPELEN genoemd.

En die van de derde Trap UITGELESENE.

Siet Cunæus Republijk der Hebreen eerſte Boek kap. 12.

En hoe ſoo een aangenomen den Titel van RABBI kreeg.

Het voorige alles met een voorbeeld of twee verklaard.

Rabbijnſe Titels door verkorting uitgedrukt.

Dat den Titel Rabbi ten tijde des Saligmaakers ſeer gemeen onder de Joden was.

Digitized by Google

woond gy? En alhoewel het niet waarſchijnelijk is, dat deſe groote Perſoonadien, *Rabbi* genoemd zijn, van wegen de voorgemelde Hand-oplegging; ſoo blijkt nochtans, dat de Joden ymand die bequaamheid had te Leeren, of ſig dat met eenige deftigheid aanmatigde; gelijkſe hier ligtelijk aan Jeſus en Johannes ſagen; ſeer gemakkelijk en welvoegſaam den Eertitel van *Rabbi*, *Leeraar* of *Leermeeſter* gegeven hebben: als bekleedende 't ſelve Ampt der gener, die volgens haare Schoolſche Tugt, en langs alle hun bepaalde Trappen, daar toe opgeklommen waaren. Philo de Jode, heeft ook over de manieren der Rabbiniſche Ontmoetingen en Twiſt-redenvoeringen in haare Schoolen en Synagogen, onder andere dingen aangeteekend; dat de Opperſte en meeſt-geagte Rabbinen gemeenlijk in afgeſonderde Geſtoelten zaten; en daar door in waardigheid boven of voor andere in aanſien waaren: hoedanige zit-plaatſen men niet onwaarſchijnelijk voor die *Voorgeſtoelten in de Synagogen*, moet nemen, die de Schriftgeleerde en de Pharizeen alte ſeer bemunden; gelijk Jeſus onder andere laatdunkendheden, dit ook op haare rekening aanſchrijft, Matth. 23: 6. Deſe haare *Metgeſellen* zaten op laager Geſtoelten of geringer Banken; en de *Schoolieren* ſlegts op den vloer neer, en alſoo als de minſte digt aan de voeten haarer Leermeeſters: welkers Geſtoelten mogelijk met laage Bankjes geboord waaren; waar van daan Paulus ſchijnd te ſeggen, dat hy alſoo aan de *Voeten van Gamaliël* opgevoed was, namelijk in de beſcheidenſte Secte der Pharizeen, Actor. 22: 3. Gelijk het ook van die nederige gewoonte ontleend ſchijnd, als'er van Maria geſeid word; datſe zat aan de voeten van Jeſus, Luc. 10: 39. Hoedanige driederlei maniere van Zitten of tegenwoordig zijn in de Synagogen, na geſteldheid en gebeerde des lichaams, geſchikt naar de voornoemde drie verſcheide Trappen, de Joden aldus verklaren: Van een Rabbi ſeggenſe, dat hy is, JOSCHEB, dat is, *een die Zit*. De Metgeſel is MUTHETH, dat ſoo veel beteekend, als op een Denning of Bank of Bedding liggen; mogelijk in maniere van der Ouden aan-Tafel-liggen, daar des eenen hoofd als in de Schoot van den anderen lag: gelijk in dien zin van Johannes, de geliefde Diſcipel en Leerling des Heeren, geſeid word; dat hy lag in de Schoot van Jeſus, Johan. 13: 23. Doch welk gedrag des lichaams onder de Schoolieren van laager ſtaat was als het Zitten. De *Schoolier* MITABEK (namelijk van de jongſte ſoort) lag of kroop tot teeken van ſijn nedrigheid, over langs in het ſtof en als beneden op den Vloer, of mogelijk ſoo alswe gewoon zijn in onſe gemeene Schoolen te ſeggen; *Op de A-B-Bank zitten:* Haar ſelven vernederende en onderwerpende tot de eerſte beginſelen aan de Voeten van haaren Meeſter. En alhoewel de Joodſche Meeſters gewoon waaren in ſekere Geſtoelten al-Zittende de Wet in 't openbaar voor 't Volk of in 't byſonder aan haare Leerlingen te verklaren (gelijk de Saligmaaker uit dien hoofde van de Pharizeen en Schriftgeleerde, in deſen deele ſchijnd te ſeggen, *Datſe gezeten zijn op den Stoel van Moſes*, Matth. 23: 2.) ſoo moetmen nochtans dit onderſcheid daar ontrent waarnemen; dat ſy altijd ſtonden wanneerſe de eigentlijke woorden der Wet ſelve Voor-laſen, en alleen in deſſelfs Verklaringe of uitlegginge neder-zaten: Hoedanigen onderſcheid duidelijk geſien word, Luc. 4: 16. 17. daar geſeid word: *Dat Jeſus te Nazareth quam, en dat hy op den Dag des Sabbaths na ſijne gewoonte in de Synagoge ging, en* Opſtond *om te leſen*. En wanneer hem de Boek-roll des Propheten Jeſaia gegeven was, en die opengedaan of liever Ontrold en de plaatſe geleſen hadde daar geſchreven was, *De Geeſt des Heeren is op my, &c.* en dat hy het Boek wederom toegerold en den Dienaar gegeven hadde; ſoo *Zat Jeſus*

Aanmerking over de voorgaande dingen.

Wat geſag en gedrag de opperſte Rabbinen in de Synagogen en Leesſchoolen hadden.

Wat de Voorgeſtoelten der Synagogen zijn geweeſt, Matth. 23: vers 6.

Joodſche verklaring over de driederlei ſtaat van zitten in de Synagogen en Leerſchoolen.

De Schriftgeleerde laſen de Wet ſtaande en verklaarden die al zittende.

Met een voorbeeld van Jeſus beveſtigd.

Digitized by Google

ſus wederom neder, &c. Waar uit blijkt, dat de Saligmaaker dit ſtaande geleſen heeft; en dat hy het Boek of de Lees-rolle toegedaan hebbende, al-zittende tot het Volk geſproken en haar geleerd heeft, als by den Euangeliſt verhaald word, vers 21. En van deſe gewoone maniere heeft dan ook de Saligmaaker naderhand ligtelijk konnen ſeggen; *Dagelijks zat ik by u leerende in den Tempel.* Namelijk in die voorname Synagoge der Joden, die in den Voorhof des Tempels was, aan welke eene Zale gebouwd was, daar het Volk ſaamen quam om uit de Wet geleerd te worden. Ja dat ook Jeſus doorgaans de gewoonte van Zittende te leeren ofte te Prediken ſelfs buiten de Synagogen onderhouden, en ſulks niet ſtaande gedaan heeft, als thans onder de meeſte Chriſtenen in gebruik is, blijkt uitverſcheide voorbeelden die wy van hem aangeteekend vinden. Dus leſenwe Matth. 5: 1. 2. *Ende Jeſus de ſchaare ziende is geklommen op eenen Berg, ende als hy neder-gezeten was, quamen ſijne Diſcipelen tot hem. Ende ſijnen mond open gedaan hebbende, leerde hy haar.* En wederom kap. 13: 1. 2. 3. *Ende te dien dage uit den huiſe gegaan zijnde, zat by de Zee. En tot hem vergaderden veele ſchaaren, ſoo dat hy in een Schip ging ende neder zat, ende alle de ſchaare ſtond by den Oever, ende hy ſprak tot haar veele dingen door gelijkeniſſen.* En wederom Joh. 8: 2. word van Jeſus geſeid, dat hy 's Morgens vroeg in den Tempel ging, en dat hy neder gezeten zijnde, het Volk leerde. Ja dat ook de Biſſchoppen en voorname Leeraars in den beginne van de Chriſten-Kerke, ook al zittende gewoon waaren te leeren, hebben ſommige uit Klemens, Optatus Melivitanus en andere waarſchijnelijk beweſen. De Joden hadden ook verſcheide Spreekwijſen, met welke ſy gewoon waaren de Natuurlijke bequaamheden van haare Leerlingen af-te-ſchilderen: want die Diſcipelen, welke alles wat haar voorquam, ſonder oordeel, even gretig in ſoogen, vergelekenſe by een Sponſſe; doch die ſonder beſeffen en geheugen, alles d'een Oor in d'ander Oor uit lieten gaan, dat is, die de leering ſoo diep in de hiel als in de ziel ging; matenſe-af, na een Uur-glas. Die niet dan het groftſte en het laſtigſte der leering behielden, en het ſijne en beſte lieten doorvloejen, vergelekenſe by een Wijn-ſak; die na het uitperſſen der Druiven, alleen den Droeſſem behoud. Doch de beſte vergelekenſe by een Wann of Tarw-paard, die in het ſchudden het mis-gewas, met het Kaf en quaad Zaad uitwerpt, en het goede Kooren bewaard. En dit agtenwe meer dan genoeg geſeid te zijn, aangaande de Benaaming en Trappen der Leeraars, Schriftgeleerde en Rabbinen der Hebreen, diemen te mets on-eigentlijk den naam van Propheten opgedragen heeft. 't Sal nu tijd zijn datwe van Stijl en noch veel meer van Stof veranderen, en nader ſpreken van de eigentlijke Godverligte Propheten, welkers beſchreven Prophetien, God, die een *God der Propheten* genoemd word, Apoc. 22: 6. 7. beliefd heeft, tot heil en trooſt van de Kerke des Ouden en Nieuwen Teſtaments, ongeſchonden te laaten bewaaren. 't Getal van deſe Propheten of Prophetiſche Boeken, vindenwe XVI. diemen gewoon is in IV. Groote en XII. Kleine Propheten te onderſcheiden; en welke na alle waarſchijnelijkheid te ſaamen Vijf Boekrollen by d'Oude Joden hebben uitgemaakt; bevattende de IV. Groote Rollen, yder een Prophetiſch Boek; en de XII. Kleine, gelijklijk de Vijfde Boek-rolle: gelijkwe vooren breed genoeg en ten overvloed ſelfs met een Printverbeelding hebben aangeweſen. En by aldien ymand geloofd, dat de Goddelijke voorſienigheid, al ſoo ſeer over het behouden deſer Prophetiſche Schriften, als over het ſenden en mededeelen van den Prophetiſchen Geeſt gewaakt heeft, (want ſoo moeſte het geſchied zijn, ſoude de lee-

Hoe de Joodſche Meeſters de natuurlijke bequaamheid van haar Diſcipelen affchilderden.

Getal der Propheten en Prophetiſche Schriften.

re

Digitized by Google

re van den Messias eens aan Moses en de Propheten konnen getoetst, en de Prophetien net vervuld gesien worden;) die en sal geen Ooren leenen aan sulke plompe Lasteraars, welke daar meenen, dat'er een groote meenigte Propheten, haare Prophetien in geschrifte hebben gesteld, die eeren-s'halve wel geern tot de Versameling der Heilige Boek-Kollen hadden willen ingelijfd zijn; doch dat het getal te groot aan 't Joodsche Sanhedrim scheen, en daarom afgekeurd zijn geworden; nemende alleen die gene daar in aan, welke sy wilden gunstig zijn; of gelijkmen seid, die de beste Vrienden in de Kerkelijke Vergadering hadden, en in 't witte Blaadjen stonden: even gelijk de Oude Digters eertijds met hun gemaakte Treurspelen ontrent de Schouwburgen deden, daar d'eene somtijds uit gunste aangenomen en op 't Toneel geraakte, d'andere daar moeste af blijven. Hoedanigen ongerijmd gevoelen waarlijk, nog op waarheid nog op waarschijnelijkheid, veel min op een eenige getuigenis, tegen soo veele blijken van het tegendeel, gebouwd staat. Gelijk dan ook de sulke, de sekerheid der Prophetien, tommelings over-hoop smijten, ja haar geheele wesen weg-nemen: want by aldien sy toestaan dat de Prophetien door ingeven van den Heiligen Geest voortgebragt zijn; soo sullen sy te gelijk ook verpligt worden te stellen, dat de Goddelijke voorsienigheid dan ook genoeg gewaakt heeft, dat niets van 't geen deselve Geest voorsegd had, en selfs uitwerken moest; agter gehouden, noch min of meer, als tot d'uitvoering van sijn oogmerk stond vervuld te worden, voor de Kerke heeft doen bewaaren. Dewijl het geensinds Gode betamelijk schijnd, den Geest der Prophetie mede te deelen, en daar door eenige opmerkelijke dingen belooven te doen, Ja in teeken der waarheid die noch te laaten beschrijven, om het selve wederom als onnut uit-te-wissen. En hier sullen wy te sekerder in konnen zijn, wanneer wy aanmerken, dat alle de kennelijkste voorseide dingen, soo gesien en gehoord worden, gelijkse te vooren verkondigd en beschreven zijn; dewijl het bedrog en de gissing hier uit gemonsterd blijft; om dat geen mensch hoe vernuftig hy ook is, dusdanige voorseggingen kan versieren. Veel min dan dat eenige Opsienders van de Kerk deselve soo in 't honderd, en uit den hoop alsmend segd, naauwkeurig genoeg, op eenige groote en vermaarde toevallen des tijds passende, souden hebben weten uit te kippen. Dus houden wy dan met de Oude Joodsche, en de Christen-Kerk voor vast, dat alle dese Kerkelijke Propheten, neffens andere Zienders, die wel in haaren tijd gepropheteerd, doch welke geene Prophetische Schriften naargelaten hebben, alle Mannen zijn geweest, die vol van Gods Geest waaren; door welke sy ook haare Prophetien gesproken hebben, namelijk door den *Geest Christi die in haar was*, 1 Petr. 1: 11. en 2 Petr. 1: 21. Invoegen sy dan niet haar eigen, maar Gods woorden hebben gesproken; en dat geheel vrymoedig en sonder schroom voor Koningen en Princen: gelijk sulks in veele plaatse blijkt, daar t'elkens geseid word; *Het woord des Heeren geschiede tot my, &c. Soo spreekt de Heere* HEERE, &c. Hoedanigen waarheid en vertrouwen op de Prophetische Schriften, derhalven t'eenemaal behoord tot het geloove van Joden en Christenen; die dan ook daar uit verpligt blijven, Gods Alwetendheid seeker en onbesweken vast te stellen; en te agten voor een der alder-uitnemenste Eigenschappen die Gode betamelijk zijn, en de grootste eere konnen geven. Want toekomende dingen te voorseggen; en wel bysonderlijk sulke dingen, die God als een weldoenden Vader ten goeden van sijn Volk, soodanig lange te vooren openbaard, dat hyse ook sekerlijk doen sal, en volbrengd; konnen alleen doen blijken, dat gelijk hem alle sijne werken van Eeuwigheid bekend zijn, hy derhalven deselve ook alleen kan voor-

Een botte Lastering wedersproken.

De Prophetien zijn door den Geest Christi gesproken.

Actor. 15: vers 18.

God roemd op sijn Alwetendheid tegen de Afgoden en valsche Propheten. Jesaias 41: vers 22. 23.

voorseggen. Gelijk dan ook God selfs door dit Merk-teeken, de Glorie van sijn Magt en Alwetendheid tegen de valsche Propheten en de versierde Goden der menschen, als in 't openbaar ten toon steld, wanneer hy door Jesaias deselve met dusdanige woorden tart en uitdaagd, seggende: *Laatse voortbrengen ende ons verkondigen de dingen die gebeuren sullen: verkondigd die voorige dingen die geweest zijn, op dat wy het ter herten nemen, en het einde daar van weten, of doet ons toekomende dingen hooren. Verkondigd dingen die hier na komen sullen, op dat wy weten dat gy Goden zijd, ja doet goed ende doet quaad, dat wy verbaast staan en t'saamen toesien.* Invoegen dit, gelijkwe terstond seiden, een aanmerklijk Proefstuk is van Gods Alwetendheid en vermogen; dat hy ook alleenig besit, en ook voor hem alleen behoud. Want of wel de Duivel eertijds door de Heidensche Gods-spraaken en Tooversche Wichelaars, dese waarheid heeft soeken te benevelen; soo is egter doorgaans gebleken, dat hy sulks soo ongelukkig, en soo kreupel en duister heeft gedaan, dat selfs de schranderste onder hen, over het bedrog en onsekerheid, niet weinig geklaagd hebben. 't Geene waarlijk nooit onder de Propheten van den God Israels geschied is. Bileam selfs roemde Num. 23: 23. *Dat'er geen Tooverie tegen Jakob, noch geen Waarseggerie tegen Israel en gold.* En Daniel seid; dat alleen God, en niet de Toovenaars en Wijsen, Droomen en Gesigten kan uitleggen, kap. 2: 27. 28. Doch wie waarlijk voor een regt Propheet van God gesonden, moeste gehouden worden, daar van word ons de proef geleerd Deut. 18: 21. 22. namelijk datse dien, *wiens Woord komd*, van God moesten agten gesonden te zijn. En noch veel naauwkeuriger Deut. 13: 1, 2, 3. (datmen met het voorige vergelijken moet) daar geseid word: *Wanneer een Propheet of Droom-droomer in 't midden van u sal opstaan, en u geven een teeken ofte wonder; en dat teeken of wonder komd, dat hy tot u gesproken hadde, seggende: laat ons andere Goden die gy niet gekend en hebt, navolgen en hen dienen, gy en sult na de woorden van dien Propheet ofte na dien Droom-droomer niet hooren: want de Heere uwe God versoekt u-lieden, om te weten of gy den Heere uwen God lief hebt met u gantsche herte en met u gantsche ziele.* Derhalven indien het seggen van dien Propheet met de Wet en de leere van Moses over-een quam, namelijk dat hy haar tot geen andere Goden, noch Godsdienst heen leide, als God in sijn Kerke door Moses, de Dienstknegt van dat Huis geordineerd had; soo mogten sy, schoon soo een Propheet wat goeds voorseide, de uitkomst wel afwagten: altijd het oog houdende op de Goddelijke Beloften, die in de Wet Mosis gevonden worden; na de waarschouwing van Ezech. 13: 18. Soo dat wy uit dit alles, in 't voorby gaan aanmerken konnen; dat een Prophetie waarlijk niet anders is, dan een waarachtige voorsegginge van Gods Raad-besluit, en Wegen ontrent sijn Volk en Kerke; welke hy door Goddelijke Openbaringe, aan sijne Gesalfde Dienstknegten de Propheten, bekend gemaakt heeft; om na die bysondere Ingeving, door haar aan sijn Volk uitgesproken, dat is Gepredikt, en ten laatsten ook Beschreven te worden; op dat sulks sou dienen tot een altijd-duurend voorschrift van Geloove, Verwagting, Hoope en Godsaligheid. Als mede op dat uit aanmerking van soo een vast Prophetisch Woord, geen twijffel vallen sou over de rest van het beschreven Goddelijke Woord, dat met het Prophetische doorgaans gemengd, en meest van deselve Mannen afgevloeid is. Gelijk Jesaias ook noch een andere reden geeft, waarom God de Prophetien gegeven heeft, kap. 48: 3-5, raakende voornamelijk den Joden, die door Moses by den Vader souden aangeklaagd worden, wanneer sy

De ydelheid der Orakelen en Gods-spraaken tegen de Prophetien Israels afgewogen.

Deut. 18: vers 20. Jer. 28: 9.

Wat een waare Prophetie is.

En waar toe voortgebragt.

Rom. 1: 2.

Chri-

Digitized by Google

Christus souden verſaaken, Joh. 5: 46. 47. Sulks men vaſtelijk te gelooven heeft, datmen buiten de Propheten, niet regt ſou konnen weten, wie of wat God is; dewijl die alleen op veelerleye wijſen, de Wegen des Heeren aan den menſche bekend maaken, Hebr. 1: 1. Waarom wy haar ook ſoo terſtond niet onvoegſaam, *Heilige Hiſtorie-ſchrijvers voor den Tijd*, genoemd hebben. Gelijk ons dan ook den regten aard van Gods Woord hier door word geopenbaard, wanneer het een *Prophetiſch Woord* genoemd word, 2 Petr. 1: 19. En wat eigentlijk *Propheteeren* is, ſulks blijkt ten deele uit Exod. 7: 2. namelijk van God geſonden te zijn, om door ſijnen Geeſt gedreven zijnde, te ſpreken wat hy hem van ſijnen Raad heeft geopenbaard. Sonder welke niemand een Propheet kan zijn, 1 Cor. 2: 10. Gelijk Abraham ſoo een Propheet genoemd word, Geneſis 20: 7. namelijk om dat God hem niets verbergde van 't gene hy dede, Geneſ. 18: 17. Op hoedanigen weldaad aan Gods Volk, Bileam ſchijnd te zien, als hy Num. 23:23. ſeide: *Terſtond word tot Iſrael geſegd wat God onderneemd te doen.* Dat is, dat het haar door Moſes en de Propheten wierd bekend gemaakt. En dewijl daar niemand en kan Propheteeren of Gods Raad kan uitleggen, als die door deſelve Geeſt Gods daar toe gedreven word; ſoo blijkt het waarlijk dat de Heilige Schrift, die een *Prophetiſch Woord* genoemd word, van God is: gelijk d'Heer A. Gulichius in ſijn uitleg-regelen, ſulks kragtelijk beweſen heeft. En hierom iſſet ook dat wy altijd die Godsgeleerde prijſen, welke uit de waarſchouwing van den Apoſtel 1 Theſſ. 5: 20. ernſtig vermaanen, dat de Prophetien niet en mogen in veragtinge komen. Want het ſchijnd ons toe, datwe in en ontrent alle verſtel van ſaaken, geduurig ingeboeſemd worden: *Gy hebt Moſes en de Propheten, die moet gy hooren*; Luc. 16: 29. Immers ſienwe dat Daniel ſoo dede, kap. 9: 2, 3. onderſoekende in de voorſeggingen van Jeremias na het einde der LXX. Jaaren. Ja doen van d'Apoſtelen in de laatere tijden, aan die van Bereen, uit de Prophetiſche Schriften beweſen wierd, dat Jeſus van Nazareth was de Chriſtus, waaren ſy ſoo edel van gemoed, datſe dagelijks in de Heilige Schriften onderſogten, of die Gepredikte dingen alſoo waaren, Actor. 17: 11. Gelijk ook alle de Oude Vaders onder de Hebreen, die op de Meſſias gewagt hebben, alſoo hebben gedaan volgens 't getuigenis van den Apoſtel 1 Petr. 1: 10. 11. Soo datmen in deſen de Prophetie, navolgens haar Exempel, als de grootſte blijk van Gods trouw en ſorge, met die dingen te laaten beſchrijven, moet aanmerken; als dewelke door dus langduurige voorſeggingen en toeſeggingen, de Geloovige in ſijn Kerke, van Kinds-been aan, opgehouden, aangequeekt, en ten laatſten door veele vervullingen ſijner Beloften, als met een vaſter ſpijſe gevoed, tot meerder wasdom heeft willen opleiden. Waar uit dan ook onwederſprekelijk volgd, dat de Prophetien gegeven en beſchreven en in de Kerke Gods behouden zijn, om van alle en een yder geleſen en onderſogt te worden. Gelijkwe niet ſchemeragtig in het bevel dat aan Habakuk gegeven word, kap. 2: 2. aanbevoolen zien: *Schrijft het Geſigte en ſteld het duidelijk op Tafelen op dat daar in leſe* (ſelfs) *die voorby loopt.* En waarom anders, als om dat deſe Geſchriften elk een konnen wijs-maaken tot Saligheid, en overbrengen tot den Rijkdom van de volle verſekerdheid des verſtands. En overſulks moeten wy ons wagten van de Goddelijke Geſigten en Prophetien aan te merken, als een geſloten Boek; gelijk Jeſaias aanteekend, dat ſulks geſchiedende, een groot Oordeel over de Kerk ſou zijn, kap. 29: 11. Het heeft waarlijk altijd den pligt van de Hebreeuwſche of Joodſche Kerke voor Chriſti komſte geweeſt, neerſtig te onderſoeken en

God en ſou buiten de Propheten nooit regt gekend zijn.

Pſal. 46: 9. 64: 10. en 66: 5. Jeſ. 44: 26. Hag. 1: 13. Zach. 7: 12. &c.

Propheten zijn van een altijd-duurend gebruik.

Tot wat einde de Propheten zijn voortgebragt.

Mogen van yder onderſogt worden.

De Prophetien moeten niet onverſtaanbaar gehouden worden.

Digitized by Google

ruim en breed te verſtaan, alles wat de Propheten te vooren geſproken hadden; of de Saligmaaker Jeſus en ſoude onſes agtens, met niet alte grooten welvoegſaamheid te ſijner-tijd van de Schriftgeleerde geſegd hebben; *O gy onverſtandige en trage van herten, om te gelooven al 't gene dat de Propheten geſproken hebben.* En dit ſeide hy waarlijk met regt, om dat de Chriſtus uit deſelve moeſte bekend worden, dewijlſe van hem getuigden, Joh. 5: 39. Gelijk dan ook de Getuigenis van Jeſus, de Geeſt der Prophetien is, Apoc. 19: 10. Ja om dat de Prophetiſche Schriften des Ouden en Nieuwen Teſtaments van ſoo grooten belang zijn; daarom dreigd Johannes Apoc. 22: 19. dat ſoo ymand daar yts van afdoet, ſekerlijk uit het Boek des Levens ſal geſchrabt worden. En hoe meenigmaal de Saligmaaker de Joodſche Leermeeſters over de nalaatigheid in het Onderſoeken der Propheten beſchrobt heeft, dat ſtaat in de Euangeliſche Hiſtorien genoegſaam aangeteekend. De Joden en de Chriſtenen moeten den Meſſias uit de Prophetien leeren kennen; doch wanneer die beide ſouden in ſtaat zijn van ſulks niet te doen; ofte datſe deſelve leſende, daar op niet en ſouden agt-geven, ſoo ſoude dat verval aan te merken zijn als een ſwaar oordeel: gelijk van Jeſaias voorſeid was dat geſchieden en den Joden overkomen ſou, kap. 6: 9-11. En waarom doch dit alles? als om dat het gantſche Oog-wit der geheele Prophetie, niet anders en was, als de Dorſtende Kerke te trooſten, in en met de verſchijninge van den Meſſias als de Saligmaaker der Weereld; gelijkwe aanſtonds nader ſullen aanmerken. Nu even als de Saligmaaker Jeſus, doorgaans het Volk tot het onderſoek der Propheten aanporde, en de ſlofheid daar ontrent, als een oorſaak haarer onkunde in de Teekenen der Tijden, en ſijne komſte in 't vleeſch, aanmerkt; alſoo ſtemd het ook ſeer wel met ſijne Leere over-een, als hy haar en ons verſekerde, dat hy niet gekomen en is om de Wet en de Propheten af-te-ſchaffen ofte te niete te doen; daar door genoegſaam te kennen gevende, dat derſelver Onderſoek noch bleef en altijd blijven ſou; dewijl hy als de Chriſtus, in wien men te gelooven had, gekomen was om de Prophetien te vervullen. En derhalven reſteerd ons datwe nu ook weten, hoe dat Jeſus in alles de Wet en de Propheten vervuld heeft, op dat wy deſelve onderſoekende, daar in ſouden zien dat'er tot daar toe, niet een van Gods beloften en toeſeggingen, is te loir gegaan: gelijk Jeſaias belaſte te doen, kap. 34: 16. *Onderſoekt in het Boek des Heeren, ende leeſt, niet eene van deſe ſalder feilen, het eene noch het ander en ſalmen miſſen: want myn mond ſelve heeft'et geboden:* Vergeleken met kap. 41: 20. Gelijk Hoſeas ook deſe overleggingen, tot beſluit ſijner Prophetie, als de waare en regte wijsheid aanteekend, kap. 14: 10. Want ook het Euangelium des Geloofs, is, en moet door de Prophetiſche Schriften bekend gemaakt worden onder de Heidenen, als den Apoſtel ſoo ſpreekt, Rom. 16: 26. Soo blijft dan het ſelve aan yder Geloovige, van een geduurig onderſoek. En ſoo ymand hier tegen wil inbrengen, dat de meeſte Prophetien twijffelagtig en onverſtaanbaar zijn; die ſal onſes agtens, met deſelve adem ſchijnen te belijden, dat hy een ſeer quaade gedagte van God en den Geeſt Chriſti, door welk de Propheten geſproken hebben, by ſig draagd: en ſig moeten inbeelden, dat Gods Geeſt meeſt onnutte woorden voortgebragt heeft; ofte ſulke ten minſten, die nergens toe en konnen dienen, als om de menſchen te misleiden. Maar dit heeft de Groote Leermeeſter Jeſus, ſijne Diſcipelen even voor ſijn Hemelvaard geheel anders geleerd, als te zien is Luc. 24: 44. 45. Doch ſoo ymand egter het Prophetiſche Woord noch hardnekkig wil duiſter en onverſtaanbaar noemen, die mag dan ook te gelijk wel ſeggen, dat Petrus noch al veel dui-

En ſulks door Chriſti beſtraffing beveſtigd.

Matth. 16. &c.

Nalatigheid in 't onderſoeken der Prophetien als een oordeel over de Kerk aangemerkt.

Matth. 13: 14.

Dat Chriſtus de Propheten niet en heeft te niete gedaan bewijſt dat haar onderſoek noch blijft.

De Prophetien moetmen niet onverſtaanbaar houden.

Digitized by Google

duisterder gesproken, Ja als in de swarte nagt omgedoold heeft, wanneer hy vermaand, datmen op het selve Woord, *agt sal geven, als op een ligt schijnende in een duistere plaatse*, 2 Petr. 1: 19. 20. Prijsende die gene die sulks deden: om dat het niet voortgebragt en is door den wille eenes menschen; maar dat het van de Heilige menschen Gods gesproken is, gedreven door den Heiligen Geest, vers 21. En alhoewel het schijnd, als of God sommige toekomende dingen, door verborgene Gesigten, en donkere afbeeldingen, heeft laaten voorstellen, soo moeten wy ons daar over niet alte seer verwonderen, noch beklagen; maar veel eer uit aanmerking van die dingen, welke ons met klaare en onbetwistbare woorden voorgeschreven zijn, leeren in agt-nemen, dat sulks ten nutte van de Kerk geschied is; namelijk om de neerstigheid der regtsinnige des te meer op te wekken tot der selver onderssoek, en daar in aan te wassen tot spijt, en overwinninge der gener die tot de valsche Kerke behooren: in welke de Soone des Verderfs opkomen, en sig verheffen sou boven al wat God genaamd sou zijn. Ook is sulks waarschijnelijk geschied, om de Grootheid en het gewigte van veele dingen, des te beter aan te duiden: gelijkmen sulks onder andere hoogdravende vertooningen, uit de Gesigten van Ezechiel aan sijn 1. 8. 10. en 40. kapittel afnemen kan. Als mede uit Johannes Openbaringen, in welke veele Plagen en groote Rijks-veranderingen voorkomen, die gemeenschap met de Kerke souden hebben: welke al te naakt en klaarverstaanelijk afgeschilderd zijnde, de Vyanden der waare Kerke, sekerlijk noch tot harder vervolgingen souden aangeset hebben. Waarom dan ook Paulus 2 Thess. 2. handelende van dese selve dingen, namelijk de opkomste van den Antichrist, als voordagtelijk, sommige bedekte wijsen van spreken gebruikt heeft. En om dat Jesus als de Christus, het geduurig en algemeen Oog-punt der Propheten is, alswe terstond seiden, soo kanmen daar op dan ook ligtelijk het on-ophoudelijk Nut en noodsaak van desselfs onderssoek in de Kerk, als op een onwrikbare grondvest vast stellen. Gelijk dan mede tot bewaaring van dit gewigtig Leer-stuk, nu alreede sommige deftige Godsgeleerde, soo fraaje bedenkingen hebben by-gebragt; dat het ons langs-hoe-meer een dwaasheid schijnd, die waarheid noch te willen ontkennen. En hierom heeft ook onses agtens, eenen onder de beste Engelsche Schrijvers, Isaak Ambrosius meenenwe, seer wel hier ter snè vermaand; dat wy doorgaans in 't lesen van de Heilige Schriften des Ouden Verbonds, niemand meer, noch geduuriger en moeten na-oogen, dan Jesus als de Christus; die het uiterste Begin en het Einde, de Alpha en de Omega derselve is. Want hy is het oogmerk der Wet en der Propheten, tot regtvaardigheid een ygelijken die geloofd. Ja deselve Schrijver wil de gantsche Heilige Schriften, niet anders als Geestelijke Leuyren en Windsel-doeken aangemerkt hebben, waar mede het Kindeken Jesus van alle Eeuwen af, omwonden en beswagteld is geweest. Immers segd hy, is Jesus Christus, het wesen en de lichamelijke waarheid van alle Voorbeelden en Schaduwen der Wet? Christus is de Hoofdstoffe en 't Middelpunt van het Verbond der Genade; het zy dan met de Ceremonien beswagteld en eenigsinds bedekt onder de bedieninge van het Oude, het zy ontswagteld en geopenbaard in het Nieuwe Testament, dat door sijn eigen Bloed en Eeuwig Priesterdom Ingewijd is. Hy is ook het wesentlijk Ding en het voorgestelde Lichaam van alle de Beloften, den Vaderen eertijds op meenigerlei wijse gedaan: want in hem zijn alle de Beloften, Ja en Amen. Als zijnde waarlijk de beteekende saak van de dingen die in de Sakramenten des Ouden en Nieuwen Verbonds zijn voorgesteld. Den

Ongerijmd gevolg uit dien die stellen dat de Prophetien duister zijn.

Waarom sommige dingen bedekt in de Prophetien voorgesteld zijn.

Om dat Christus het algemeen Oogpunt der Propheten is, blijft haar onderssoek en voorsegging altijd in de Kerk.

En sulks met veele blijken die opmerklijk zijn bewesen.

Digitized by Google

welken ons ook, op datwe hem immers te regt mogten kennen, in de Oude Geſlagt-regiſters en Tijd-boeken, van langer-hand afgeſchetſt is, om hem in ſijn regte Stam-huis, en Zayſoen-tijd ſijner komſte, onbekommerd te bekennen. Gelijk dan ook het Wet-boek van Moſes een tijd-lang, niet anders als een Tugt-meeſter heeft gediend, om de Kerk onder de toe-ſegging der Propheten, aan-te-leiden en te brengen tot Chriſtus den regten Heere van ſijn Huis. Daar toe men de Wetten der Zeden moet aanmerken, als een Goddelijk Voorſchrift tot verbetering des levens: tot welke ook alle de Moſaiſche Ceremonien uitgekoſen en geſchikt waaren, tot leerſame Onderwijſing ter gehoorſaamheid. Het Euangelium der Heilige Schriftuure, verſtrekt ons als Chriſti afſchijnende ligt, waar door wy hem zien konnen; en ſijne Stemme, is de middel-oorſaak, waar door wy hem als onſen Herder hooren, en als ſijne Schapen navolgen konnen: gelijk wy mede ſijne liefde moeten aanmerken, als Banden waar mede wy tot hem en ſijne gemeenſchap getrokken worden. En is deſe Jeſus ook duſdanig, voornamelijk van de Propheten, op veelerlei-wijſe aan de geloovige Vaderen gepredikt, als te zien is Actor. 3: 18-25. Want alle de Propheten hebben van hem Getuigenis gegeven, Actor. 10: 43. Als zijnde het einde der Wet en het Geloove, Rom. 10: 4. Waarom met de grootſte billikheid de Prophetiſche Boeken, als byſonderlijk vervattende de Leere van Chriſtus, en ſijn komſte in het vleeſch tot onſer verloſſinge, in het Nieuwe Teſtament aanbevolen worden te onderſoeken: gelijk te zien Joh. 5: 39. Luc. 16: 29. en kap. 24: vers 25, 26, 27. Actor. 26: 22. 2 Petr. 1: 19. Zijnde deſen de verſchijninge van des Heeren Heerlijkheid die tot den Tempel ſou naderen, tot de wederoprigtinge en verbeteringe van alles dat daar in vervallen was: Ja dit is dat ſelve Euangelium, dat God te vooren beloofd hadde door ſijne Propheten, tot welkers verkondiging Paulus betuigd, dat hy ook afgeſonderd was, Rom. 1: 1. Soo dat wy met regt Chriſtus voor de Sleutel van de kennis der Heilige Schriften mogen houden: welke Sleutel gemiſt of weg-gelegd, ons t'eenemaal verhinderen kan yts tot heilſaam nut in Moſes of de Propheten opgeſloten, te konnen Ontſluiten, en te doen zien, dat Jeſus Chriſtus den uiterſten Hoekſteen is, op welkers Fondament de Propheten gebouwd hebben; vragende en onderſoekende na de toekomſte ſijner Saligheid, 1 Petr. 1: 10. Gelijk dan ook ſelfs de Joden in haaren Talmud leeren; dat de Propheten uit geen anderen hoofde gepropheteerd hebben, als om de Dagen van den Meſſias te voorſeggen: en hier op paſt mede de ſtellinge van de Saligmaaker, als hy Matth. 11: 13. betuigd; *Dat alle de Propheten en de Wet tot Johannem toe gepropheteerd hebben:* Daar mede willende aanwijſen, dat het Oog-wit der Propheten van doen-aan is begonnen voldaan te worden. En gelijk de Oudſte onder de regtſinnige Joodſche Leeraars; en de Saligmaaker Jeſus met ſijne Apoſtelen, ſig in 't leeren, altijd op Moſes en de Propheten, die Gods Raad in deſen van alle Eeuwen de Kerke verkondigd hadden, beroepen hebben; ſoo en kanmen ſoodanige menſchen, welke daar geheel geen werk maaken van de Propheten, niet anders aanmerken, als ſulke, welke haar van de Leere des Grooten Leermeeſter Jeſus, en d'algemeene toeſtemming der Kerke Gods, komen af te ſonderen. Chriſtus en d'Apoſtelen en hebben ook nooit de Propheten, alleen op het eigen geſag van haar Ampt en Leere, noch als Zede of Burger-leſſen verklaard, maar ſy hebben de vervullinge der gepropheteerde ſaaken, voor af als een onwrikbare grondveſting van haare Leere bygebragt en vaſt geſteld. Gelijk te zien is dat Jeſus in geenen anderen zin Moſes en de Propheten, die van hem ge-

Chriſtus is het oogmerk van de gantſche Heilige Schrift.

Waarom Chriſtus alleen als de Sleutel van de kennis der Heilige Schriften is aan te merken.

En ſulks van de Joden toegeſtemd.

Die het onderſoek der Prophetiſche Schriften kleen agten ſcheiden ſig van de gemeene Leere der Kerke af.

Chriſtus en d'Apoſtelen hebben de Pro-

Digitized by Google

geſchreven hadden, aan ſijne Diſcipelen heeft bygebragt, Luc. 24: 47. En dat ſoo kragtig met openbaarmaaking van de waarheid aan haare Conſcientie, dat haare herten daar van ontſteken en als in den brand vloogen, van wegen het waaragtige Ligt dat'er in haare ziele opging, en bemagtigde om alle die ontſwagtelde waarheden nu gantſch vuuriglijk te omhelſen. Gelijk dan mede dien Grooten Apollos, de Joden daar uit overtuigde, dat Jeſus van Nazareth, de Meſſias en de Chriſtus was, Actor. 18: 28. Ook is dit ſeker, dat Chriſtus en d'Apoſtelen, in alles watſe ſouden leeren en ſpreken, haare volkomene getuigeniſſe moeſten mede brengen uit Moſes, wiens Schriften de eenige Rigt-draad was van alle Prophetie en Leere; zijnde deſen Grooten Dienſtknegt geſteld en voor-af geſonden, om een getrouwen Dienaar in Gods geheele Huis te zijn, tot Getuige van 't gene eens daar na ſou geſproken worden: zijnde meerder dan d'andere Propheten, tot wien God alleen door Geſigten en Droomen, maar met Moſes van mond tot mond ſprak, Num. 12: 6. En by aldien Moſes niet tot Chriſtus geweſen hadde, die deſelve dingen ſpreken ſou; en Chriſtus ſig wederom op Moſes niet beroepen en hadde; ſoo en ſoude Chriſti Leere nooit aan Moſes konnen getoetſt geworden zijn; en Moſes en ſoude ook geen Getuige voor Chriſtus konnen geweeſt zijn, van die dingen die naderhand ſouden geſproken worden. Alhoewelmen tuſſchen het leeren van Chriſtus en de Getuigenis van Moſes, een merkelijk onderſcheid moet ſtellen: want Moſes heeft getuigd als een Dienſtknegt in 't Huis Gods: doch Chriſtus heeft die ſelfde dingen beginnen te ſeggen als de Soone, Hebr. 1: 1. en kap. 2: 3. 3: 6. Moſes en heeft niet konnen ſeggen, *Komd herwaards tot my die vermoeid zijd, en ik ſal u ruſte geven*, Matth. 11: 28. Maar hy heeft wel als een Dienſtknegt en Getuige konnen ſeggen; datter eens een tijd ſou komen, in welke den Heere van het Huis, deſe en diergelijke heilſaame woorden ſpreken ſou: En dat daar uit ſou konnen verſtaan worden, dat die Leere uit God was, Joh. 7: 16, 17. En moeſte dit Woord, niet alleen ſijn kragt betoonen aan de Joden, maar ſelfs ook aan de Heidenen: want of ſchoon waar is, dat God ſijn Regten en Inſettingen, dat zijn de Schriften van Moſes en de Propheten, den Heidenen niet gegeven heeft; maar dat hy die alleen de Sonne en Maane en de Sterren, met de geheele ſigtbare Weereld ſchijnd voorgeſteld te hebben, om offe hem al-taſtende, uit die kennelijke dingen konden vinden; ſoo en kan nochtans de aanhaaling van Moſes en de agtervolgende ſtemme der Propheten, geenſinds ontrent haar twijffelagtig gehouden worden; nadien ons den Apoſtel der Heidenen, die ſwaarigheid duidelijk ſchijnd weg-genomen te hebben, Rom. 16: 26. ſeggende; *Dat de verborgentheid Gods, voormaals verſwegen, nu geopenbaard is door de Propheten, na het bevel des Eeuwigen Gods, tot gehoorſaamheid des Geloofs onder alle de Heidenen.* Te kennen gevende, dat ſelfs de Heidenen, die het beſchreven Woord Gods niet en hebben ontfangen, niets van de Leere van Chriſtus moeten aannemen dan 't gene uit de Prophetiſche Schriften getoond word. En dit moeſte ook ſijn waarheid vinden; nadien de bekeering der Heidenen door de Prediking vaſt ſtond; en Moſes anders geen Getuige ſou konnen zijn, van 't gene tot den Heidenen in hare Roepinge eens ſou geſproken worden. En nadien de Kerke van het Nieuwe Teſtament ten minſten een Groot-deel van het gantſche Huis Gods is, ziet daarom is ook Moſes Dienſt ſoodanig breed uitgeſtrekt, datſe geheel en al tot derſelver heilſaam nut komd. Waarom het al wederom noodig was, dat Moſes ſijne Getuigeniſſen van Gods Wegen, Schriftelijk in de Kerk na-liet; dewijl ſy anders na-

De Propheten altijd tot de grondveſt van haare Leere genomen.

De Leere van Chriſtus en de Apoſtelen moeſt ook tegen Moſes en de Propheten afgewogen worden.

Pſal. 57:10. en 102: 19.

Om dat de Kerk des N. Teſtaments een groot deel van Gods Huis is, daarom ſtrekt ſig ook Moſes Leere over't ſelve uit.

Digitized by Google

maals geen dienſt onder Joden noch Heidenen konden doen. En dit wel aangemerkt zijnde, kan ons leeren, dat de Heilige Schrift meeſtdeels op een betoogelijke wijſe handeld, ten opſigt van de dingen die na Moſes moeſten geſproken worden: want ſoo Moſes waarlijk heeft geſchreven, tot Getuige der dingen die daar-na ſouden geſproken worden; en daar door bevonden ſou worden getrouw te zijn in geheel Gods Huis, dat is in de geheele Kerke, ſoo die was, en ooit weſen ſou; ſoo zietmen ligtelijk dat ſulks ten minſten ſeggen wil, dat de dingen die in 't laatſte ſouden geſegd worden, ſoo vaſt aan 't voorige van Moſes Getuigenis ſouden af hangen, datſe niets en ſouden omhelſen, of het ſou door de Getuigenis van Moſes ſijn kragt en geſag krijgen, om ons de toeſtemming des Geloofs af te perſſen: waar op Chriſtus doeld, als hy de Schriftgeleerde aanſegd: *Indien gy Moſes* (die de grondſlag van mijne Leere geleid heeft) *geloofdet, ſoo ſoud gy my gelooven: want hy heeft van my geſchreven: Maar ſoo gy ſijne Schriften niet en geloofd, hoe ſult gy myne woorden gelooven?* En op duſdanigen trant voortgaande, konnen wy doorgaans leeren, dat gelijk de Saligmaaker ſijne Diſcipelen onder andere dingen, niet alleen uit de Propheten heeft konnen betoogen, het lijden dat op hem komen ſou, maar ook de verheerlijkinge on-afſcheidelijk daar op volgende, namelijk Chriſti zitten ter regterhand Gods, tot dat alle ſijne Vyanden allengskens en by Trappen, geduurende de Dagen van het Nieuwe Teſtament, ſouden onder ſijne voeten vertreden zijn; ſoo blijkt het onſes agtens klaar, dat de Prophetiſche Voorſeggingen gaan door alle de Tijd-verwiſſelingen en Perioden die de Kerke van Chriſtus ooit over het hoofd komen ſouden, tot aan het laatſte Oordeel. En ſulks en blijkt ook niet duiſterlijk hier uit, dat God ſijn Beloften en Dreigementen, door de Propheten gedaan, heeft laaten beſchrijven, en naauwkeurig in de Kerk heeft doen bewaaren; op dat de voorſeide dingen gekomen zijnde, met de Voorſeggingen ſouden konnen vergeleken worden, om daar uit het waare Geloof en de geſonde Leere der waare Kerke, tegen die der afvallige, te mogen onderkennen: 't gene wy tot dien einde met veele blijken en getuigeniſſen beveſtigd vinden: en onder anderen voornamelijk in het Lied van Moſes, Deut. 31: 19, 21. daar God den Man Moſes met deſe opmerkelijke woorden aanſpreekt; ſeggende: *Ende nu, ſchrijft u-lieden dit Lied, en leerd het den Kinderen Iſraels, legd het in haaren mond; op dat dit Lied my ten Getuige zy tegens de Kinderen Iſraels. En het ſal geſchieden, wanneer veele quaden en benaauwdheden het ſelve ſullen treffen, dan ſal dit Lied voor ſijn aangeſigte antwoorden, tot Getuige: want het ſal uit den mond ſijns zaads niet vergeten worden; dewijl ik weet ſijn Gedigtſel, dat het heden maakt, al eer ik het inbrenge in 't Land dat ik geſworen hebbe.* Ziet mede van een ander Lied Moſis Exod. 15: 1. welke Apoc. 15: 3. geſongen word, als een vervullinge van die Voorſegging; namelijk dat de Kerke ſou verloſt worden van den Antichriſt. Invoegen ſijne Liederen ſig ook tot over de laatſte Dagen uitſtrekken; in welke ook de Joden door geen van haare kleenſte benaauwdheden getroffen, en als van God verlaaten zijn, die ſy verlaaten hebben. 't Gene niemand ſal ontkennen die het oogmerk van dit Lied Moſis, uit d'aangehaalde woorden met een kalm gemoed overdenkt. En gelijk deſe Prophetiſche Liederen, alſoo zijn ook veele van Davids Prophetiſche Pſalmen, ſpelende op Chriſtus en ſijne Kerke, die in geſchrifte opgeſteld, eenmaal ſouden dienen, om hem onder de Heidenen van geſlagte tot geſlagte bekend te maaken, Pſal. 45: 18. ziet mede onder andere Pſal. 57: 10. *Ik ſal uw loven onder de Volken, en Pſalm-zingen O Heere onder de Heidenen.*

De Prophetien gaan tot aan het einde van Chriſti Rijk op Aarden.

De Prophetien waaren noodig datſe beſchreven wierden.

Hoe-

Digitized by Google

Hoedanigen getuigeniſſe Davids, Chriſtus door ſijne Regeeringe, onder de Heidenen invoerd. En wederom Pſalm 102: 19. *Dat ſal beſchreven worden voor het navolgende Geſlagte, het Volk dat geſchapen ſal worden, ſal den Heere looven.* Dus heeft God dan de Beloften der toekomende Goederen, met het verhaal van de ſaaken die geſchieden ſouden, willen laaten beſchrijven; en voornamelijk onder die, het ſenden van de Saligmaaker; op dat ſulks een werk-tuig ſou zijn, om den Naame Gods en ſijne betamelijkheid bekend te maaken. En hier toe behoord ook het gebod van te ſchrijven, dat gevonden word, by Jeſaias kap. 30: 8, 9. *Nu dan gaat henen, ſchrijft voor hen op een Tafel, en teekend het in een Boek, op dat het blijve tot den laatſten dag, voor altoos en in Eeuwigheid. Want het is een weder-ſpannig Volk: 't zijn leugenagtige Kinderen: Kinderen die de Wet des Heeren niet hooren willen.* Invoegen daar dan een Beſchreven Woord van noode was, om de waarheid tegens de ongehoorſaame te verdedigen. Gelijk ook Jeremias daarom belaſt word, alle de woorden die God tot hem geſproken hadde, in een Boek te ſchrijven, kap. 30: 2, 3. En waarom anders, als om dat de waarheid t'allen Tijde, en byſonderlijk in de laatſte Dagen, erkend, en een middel ſou worden om de Ongeloovige te bekeeren; ziet en vergelijkt Deut. 30: 6. Ezech. 34: 27. en Dan. 12: 4. Soo dat het Prophetiſche Woord in alle tijden, en tot alle ſoort van menſchen, als van Gods-wegen vermaanen ſou; *Geloofd in den Heere uwen God, en gy ſuld beſtendig zijn; en geloofd ſijne Propheten, en gy ſuld voorſpoedig zijn,* 2 Kron. 20: 20. Indien wy dan nu uit de geduurſaamheid van het Beſchreven Prophetiſche Woord, vaſt ſtellen, dat de Propheten doorgaans ſpreken van Chriſti Rijk en ſijn Regeeringe, ſoo moetmen ook te gelijk vaſt ſtellen, datſe dan ten minſten mede ſpreken van de voornaamſte Uitvoeringen en Bedrijven, in welke de Regeering van den Koning Jeſus, ſou konnen geſien en gekend worden: want ſoo ymand dit ontkend, die ſou te gelijk ook beveſtigen dat de Propheten waarlijk niet met-allen weſentlijks, van Chriſti Koningrijk geſeid hebben; daar ſulks nochtans het eenig Oog-punt van de Propheten is. En wat voor doorlugtige Teekenen van Chriſti Regeeringe ſederd ſijn Hemelvaard in verſcheiden tijden gebleken zijn, dat ſalmen bemerken, wanneermen, (behalven de uitſtorting van den Heiligen Geeſt, en de wonderbare mede-deelinge der Taalen, om het Euangelium deſes Koningrijks door de geheele Weereld aan alle Volken te verkondigen,) aandagtig let, op die geheele en on-herſtelbare Ondergang der Joodſche Republijk, en het doen ophouden van het geduurig Slagt-offer; waar mede de geheele Godsdienſt des Ouden Verbonds verouderd, en teffens den Bodem ingeſlagen is. Laat ons hier toevoegen, de beteugling der woedende Heidenen; het verbreken van het Duivelſe en geweldige Roomſe Rijk: En daar op d'ontdekking des Antichriſts en ſijnen Val, door een Goddelijke Reformatie daar na gevolgd. By welke, wanneermen ook gedenkt, ſekere verwagte en wenſchelijke Oprigtinge aller dingen, waar van Petrus eens ſprak, Actor. 3: 21. ſoo ismen waarlijk verpligt daar door niet anders, dan ſeer groote en voorname dingen te verſtaan, die in het Rijk van de Saligmaaker Jeſus, haaren loop en uitgang ſouden hebben. Alle welke dingen voor een waarheid te ſtellen, niemand en behoorde te verwonderen; dewijlmen niet en kan loochenen, of de Propheten hebben in 't Oude Teſtament, ſeer veele ſaaken voorſeid, die eenmaal in de Kerke des Nieuwen Teſtaments, en tot op de laatſte dagen, ſtonden te gebeuren. Immers zien wy datſe van Chriſti Rijk; van de Verwerping der Joden; de Roepinge der Heidenen; Vrede der Kerke en laatſte

De Propheten ſpreken derhalven ook van de voornaamſte uitvoeringen die in Chriſti Rijk geſien ſouden worden.

Welke die groote veranderingen zijn in de Kerkelijken ſtaat.

Siet Gen. 9: 27. Num. 24: 19. Deut. 32. 21. vervuld, Rom. 10: 19. Pſal. 110. Hoſ. 3: 4, 5. Jeſ. 11: 1, 9.

Digitized by Google

Dat de dingen die in de Kerk te gebeuren ſtonden doorgaans in ſeer nette orden by Moſes en de Propheten aangeteekend ſtaan.

ſte bekeeringe der Joden, met ſeer veel andere dingen, alswe terſtond aantrokken, geſpro ken hebben. En vindmen alle deſe voorſeggingen doorgaans in de Heilige Schriften met ſoo wonder-fraajen Ordening en ſaamenſchaakeling, aan-een geſchikt, datmen deſelve niet beter ſaamen-gelaſt ſou konnen bedenken noch uitvinden: want wanneer wy by Jeſaias leſen, *Die van den Beginne-af het uiterſte bekend maake;* ſoo moetenwe door die woorden niet anders verſtaan, als dat God door het Woord der Prophetie, het Eerſte en het Laaſte, door den loop der Middel-tijd, ordentlijk aan-een ſchakeld: ziet een voorbeeld van deſe Orden, Matth. 24: 8-14.

Jeſ. 46: 10.

En om dat'er in de Oude voorſeggingen van verſcheide benaamde Tijden geſproken word, daar de Propheten 't een en 't ander aan vaſt hegten,

Luc. 21:24. Actor. 3. vers 19.

ziet daarom vindmen in 't Nieuwe Teſtament ook dikmaal van de *Tijden der Heidenen, Tijden der Verloſſinge, &c.* geſproken. En gelijk de Propheten meeſt doelen, om van Gods-wegen eenige groote beloften en toeſeggingen, met het komen van den Meſſias te doen, namelijk het Sondige menſchelijk geſlagte te verloſſen, en met hem te Verſoenen; op dat God ſijn Algenoegſaamheid betoonde: ziet daarom iſſet ook, dat de Goddelijke Wijsheid, de geheele H. Schrift ſeer konſtig tot Een eenig Oog-punt heeft weten te brengen: namelijk den Sondaar het Padt des Levens bekend te maaken, en alle verſekering daar by te ſtellen, dat dien weg alleen van God uitgevonden en geopenbaard is; en dat hyſe ook alle, die ſulks aannemen en na dien Regel wandelen, wil beſchermen, en verdedigen tegen de liſtige raadſlagen, waar mede de Duivel hier tegens ſou aanbieſen. Als in welk herſtel des menſchen, ook voornamelijk de Algenoegſaamheid ter Heerlijkheid des Heeren, geopenbaard is. Ja wy en ſouden het niet verwerpen, alwaare het dat ymand ſeide, dat Chriſtus ons hierom mogelijk op een Zegepralende Wagen op ſijnen Throon geſeten, als een Overwinnaar van de Duivel en de Sonde, in het Geſigte van Ezechiel voorgeſteld en geſien is; alswe op ſijn plaatſe ſullen aanmerken. Dus zietmen dan ook dat de Goddelijke Schrijver en Propheet Moſes, deſe ſelve Orden ſeer wel heeft weten in agt te nemen, wanneer hy op den Val des menſchen, ſoo flux de eerſte Belofte van het Vrouwen-zaad, namelijk Jeſus als de Chriſtus en de HIERALPHA of Heilige Begin-letter van Gods Beſluit, voorſteld: op dat hy den Raad des Vredes en Gods Algenoegſaamheid, tot behoudenis des Sondaars, al vroeg en in den eerſten Dageraad der Weereld, tot trooſt des gevallen menſch ontvouwde. Gelijk hy mede aanſtonds daar op beveſtigd, dat de Geloovige aannemers van die Goddelijke Belofte, ook den Heere behaagd hebben; en dat de Veragters daar van, daar-en-tegen geſtraft zijn, tot waarſchouwende voorbeelden der Nakomelingen. Als mede hoedanig God de grondveſt van die Religie in alle verval weder herſteld en beſchut heeft: gelijk, behalven in het behouden van den Geloovigen Noach, inſonderheid in de Roeping van Abraham gebleken is; hem als by de hand rukkende midden uit het Afgodiſche Vuur der Chaldeen: brengende ook veele jaaren na hem, ſijn vermeenigvuldigd Geſlagte, in een ſchoon Land, gelijk hy hem beloofd hadde; 't ſelve voorſiende met goede Wetten en Inſettingen; die ſoodanig gerigt waaren, datſe navolgens Gods Huis-houding van die tijden, den voorgeſtelden weg ter Saligheid de Kinderen Gods meer en meer konden opklaren; en onder 't verlangen na hare verloſſing opſcherpen: invoegen dat hy haar Canaan niet alleen tot een Erfland, maar ook tot een Pand van die verwagtinge gaf, om daar in woonende, haaren Heiland de Meſſias af te wagten, die in 't midden van ſijn uitverkoren Volk ſou komen Verſoeninge doen. Gelijk dan ook God te vooren,

Dat de gantſche Heilige Schrift alles maar tot een Oog-punt gebragt heeft.

En met voorbeelden uit Moſes Schriften beweſen.

Apoc. 1: 8. &c.

Hoe Gods beloften in orden van hare Reeks vervuld zijn.

En waar toe verſcheide handeling Gods het Volk Iſraels gediend heeft.

wan-

Digitized by Google

wanneerſe na het ſelve Land door de Woeſtijne heenen geleid wierden, Haar, niet tegenſtaande haare meenigte ſonden en afwijkingen dien hy genadig overſag, geſtadig onderſchraagde, en na-by was met ſijnen Geeſt, en veele wonderen, op datſe niet en twijffelden, of dit Land wierd hen ſekerlijk van God gegeven, om hem daar in te dienen na die Wetten van Godsdienſt, welke hy hen op deſen weg, door Moſes aan Sinai voorgeſchreven hadde. Doch van die Wetten nu en dan afdwalende, zijnſe niet alleen door de wrevelige hand haarer Vyanden dikmaal geſtraft; maar ook t'elkens op hare bekeeringe wederom gered: gelijkwe vooren uit de Boeken der Rigteren onder d'Aſſyriſche Monarchie hebben aangeteekend. Gelijk dan mede verder onder de Koningen, David en Salomon geſien is, dat God met ſijn Volk was; en dat hy ſelfs na de ſcheuringe des Rijks, en de tuimeling der Stammen Iſraels, alleen te regt en alder-ſuiverſt binnen Jeruſalem is gediend geworden. En wanneer daar te mets duiſtere tijden op-quamen, die de beloofde dingen en de verwagte Saligheid ſchenen te verdonkeren, of eenigſinds te rug te ſetten, heeft God niet na-gelaten ſijne Propheten te ſenden, en haare Voorſeggingen in geſchrifte doen behouden, om ſijn Volk te verſekeren; dat niet tegenſtaande haare Ontrouwe en Overſpelig gedoen, het voornemen Gods egter pal ſtond, om in het midden van ſijn gramſchap, ſig haarder te ontfermen, en dat hy den Goël haren Verloſſer, niet altijd ſoude laaten vertoeven. Haar voorſtellende eenige Teekenen, waar aan ſy de Tijden van ſijne komſte ſouden konnen onderſcheiden. Gelijk hy onder anderen door Daniel gedaan heeft, in het vaſt-ſtellen van LXX Weken tot op de Meſſias den Vorſt des Levens; hier vooren van ons net-genoeg uitgereekend. Hoedanigen verſchijninge ons dikmaal by de Propheten voorkomd, onder de benaaming van den DAG DES HEEREN; als in welke Genade en Oordeel ſou aangebragt worden. Want ofmen hier tegen wel yts ſou konnen inbrengen, als by voorbeeld Zephania 1: 7. daar na de Wegvoering der x. Stammen geſproken word, van *den Dag des Heeren* die na-by was; ſoo moet ſulks egter ſoo opgenomen worden, dat dien Dag op welke de Soone Gods verſchijnen ſoude, naderde; en dat'er nu al was eenen anderen Dag, tot een Voorlooper en Aankondiger van dien Dag, te weten over de Ongeloovige, tot wegdoeninge van de Ergerniſſen die in die plaatſe waaren, daar de Saligmaaker verſchijnen moeſt: gelijk Moſes en de voorige Propheten voorſeid hadden. Want de verſchijninge Gods in den vleeſche, en d'openbaring van ſijn Koningrijk, voortgaande tot de Erffenis des Weerelds, is dat Groote werk dat de Heere te vooren voorſegd hadde te ſullen werken. En daarom dikmaal genoemd; den *Dag van des Heeren komſte daar in hy verſchijnen ſal*, Malch. 3: 4. En *den Dag van de Wagters Iſraels*, Mich. 7: 4. En om dat in Jeſus Chriſtus, deſen Dag des Heeren haar vervulling heeft, daarom werd'er Apoc. 19: 10. tot een grondſlag en eerſte beginſel van alle waaragtige Prophetiſche verklaring, deſe reden voorgeſteld; namelijk, dat *Het Getuigeniſſe Jeſu Chriſti, is de Geeſt der Prophetie*. Te kennen gevende, dat alles wat de Propheten geſproken hebben, in Jeſus volkomen vervuld is. Als van wien *In de Rolle des Boeks*, dat is in 't geheele Boek, of in alle de Boeken, geſchreven ſtond, Pſal. 40: 8. *Want alle de Propheten geven getuigenis aan deſen*, Actor. 10: 43. Gelijk dan ook God ſig doorgaans aan de woorden deſer Propheten verbonden heeft gehouden; dewijlſe ſijn Getuigen waaren, als te zien is Jeſ. 43: 9, 10. Invoegen datmen ſeggen kan, dat gelijk de Prophetien ons de Teekenen der Tijden aanwijſen, de Teekenen der Tijden, ons ook wederom de Prophetien leeren verſtaan. Waar uit ons dan ook neffens veele andere waar-

De ſonden en ongeloovigheden heeft God wel geſtraft, maar hebben ſijn beloften niet te niete gedaan.

In wat tijd en waar toe de Propheten geſonden zijn.

Teekenen der Tijden voor de komſte van den Meſſias voorgeſteld

Siet na Jeſ. 2: 12. 13. en 13: 6, 19. Ezech. 30. 2, 2. Joël 1: 15. &c. Amos 5: 18, 20. Zeph. 1: 2, 3. en 3: 8. &c. daar het werk Gods ten dien dage werd voorgeſteld

2 Sam. 23. vers 2.

Apoc. 11: 13. Jer. 25: 13. Actor. 3: 21, 24. Jeſ. 16: 13. Pſal. 2: 7. &c.

Digitized by Google

Pſal. 68: 25, 26. Matth. 24: 32, 33. en 25: 26. Luc. 21: 28. 1 Petr. 1: 13. &c.

nemingen in agt-te-nemen ſtaat; dat de Heilige Geeſt door de Propheten, de voorloopende dingen, die de komſte van Chriſtus in 't vleeſch, en 't Rijk der Kerke ſouden voorgaan, ook in ſulken Rang en Orden, agter malkander heeft voorgeſteld, gelijkſe in den tijd ſekerlijk na malkander ſtonden te volgen. En dat dit ook alleen den eigen aard en Kenteeken van de Goddelijke Voorſeggingen is, ſulks geeft de Heilige Geeſt ſelfs genoegſaam te kennen, wanneer hy ſig daar op beroept, en de valſche Leugen-Propheten daar mede beſchimpt; alswe hier vooren hebben aangeteekend: roemende daar van, met uit-daging van alle die ſig ſulks ſouden vermeten, by Jeſaias kap. 46: 10. onder duſdanige woorden: *Ik die van den Begimne aan verkondige het Einde, ende van ouds-af die dingen die noch niet geſchied en zijn: die ſegge, Mijn Raad ſal beſtaan, en ik ſal al mijn welbehagen doen.* Vergelijkt hier mede 't gene by den ſelven Propheet van God ingevoerd word, kap. 41: 4, 22, 23. en kap. 42: vers 8, 9. en kap. 45: 4, 5, 6. met veel andere plaatſen. Roemende tegen de Afgoden, tegen de Beelden, en tegen alle die ſig buiten hem eenige Magt aanmatigden, om met eenige onfeilbaarheid te ſpreken of ſijnen Raad den Volke bekend te maaken. Dus mogenwe dan van de Prophetien onbekömmerd gelooven, datſe te ſaamen in haare Reeks en Orden, een ſoort van een Kerkelijke Hiſtorie Gods, uitmaaken; doch die geſchreven is voor den tijd: vertoonende als in 't verſchiet, alles wat'er van belang volgens Gods Eeuwigen Raad, ordentlijk na malkanderen ſtond en noch ſtaat te gebeuren.

De Prophetien behelſen een Kerkelijke Hiſtorie van verre of voor den tijd.

Nu gelijk de Kerke door haar verſcheide Staten, ſig niet anders dan onder eenige opmerkelijke verwiſſelingen in een verſtandigen beſchouwers oog voorkomd; ſoo hebben eenige doorlugtige Godgeleerde daar uit ſekere kennelijke PERIODEN of Tijd-begrijpingen in agt genomen; en deſelve navolgens de Opening der Seven Zegelen, en 't Blaſen van Seven Baſuinen, en het Uit-ſtorten van Seven Violen, welke ons in d'Openbaring van Johannes voorkomen; niet onvoorſigtelijk in de Propheten met het getal van SEVEN meenen wel te bepaalen. Vaſt ſtellende, dat egter in alle duſdanige verwiſſelingen van ſaaken, het inwendig weſen der Kerke altijd het ſelve blijft. En alhoewel dit gevoelen eenige tijd herwaards, veele beſchimping en laſter heeft geleden, in welke Twiſt ſig ook nu en dan een dom en onbeſchaamd herſſebekken ingeſteken heeft; ſoo agten wy nochtans met ſommige beſcheidene en beter-geſinde Godsgeleerde, datmen uit ſeer veel blijken ſchijnd te moeten gelooven, dat de Heilige Schriften van duſdanige Omloopen of Tijd-begrijpingen niet geheel vreemd zijn; als dewelke daar toe ſelfs eenige Spreekwijſen ſchijnen te gebruiken, die ons in dat gevoelen konnen onderſteunen; waar toé ons dienen konnen, 1 Tim. 4: 1. Actor. 3: 21. als mede Apoc. 12: 6. Matth, 16: 3. Zach. 6: vers 12. en met naamen ook Daniel aan 't 12. kapittel, en veele andere: welke alle opſigt hebben op ſekeren ſtaat, en verwiſſeling van den Staat der Kerke, die volgens de Goddelijke voorſienigheid en Eeuwigen Raad, elk haar bepaalde duuring van Tijd ſouden hebben, om vol-uit te loopen. Want gelijk de Saligmaaker ſelve ſeer dikmaal van ſijn Koningrijk, dat is van de Kerke onder 't Nieuwe Teſtament, door gelijkeniſſen geſproken heeft; en daar in den loop derſelve, by-pooſen en als met paal-ſteenen heeft afgepaſt; alſoo heeft ook Johannes in ſijn Openbaringe die dingen opgeſchreven, welke geſchieden ſouden na den Tijd in welke hy die ſchreef, Apoc. 1: 19. Soo datwe meenen dat d'Heer Coccejus hier wel geſproken heeft, als hy ſegd; *Dat in de Onderſcheidinge en ſchifting der Tijden, het geheele Verſtand der Prophetien gelegen is.* Gelijk dan ook andere

Dat'er in de Prophetien waarſchijnelijk eenige *Perioden* of Tijd-begrijpingen begrepen zijn.

En waarom die aldervoegſaamſt met Seven bepaald worden.

Dat ſelfs in de Heilige Schriften eenige Tijd-begrijpingen of Perioden ſchijnen aangeweſen te worden.

Siet na alle de Parabeſen.

In de onderſcheidinge der Tijden iſt wel verſtaan der Prophetien gelegen.

Digitized by Google

dere dit met deſelve waarſchijnelijkheid niet on-eigentlijk, *Den Sleutel der Prophetien* genoemd hebben. Ja wy zijn ſeer in twijffel, of niet die gene, welke deſe waarnemingen of beſpotten, of met klaauw en bek tegen ſtreven, haar niet ſchuldig maaken aan die misdaad, die de Saligmaaker als een voornaam quaad in de Joodſche Schriftgeleerde, aangeteekend heeft; namelijk datſe den *Sleutel der kenniſſe wegnamen*, Luc. 11: 52. Doch wy meenen, dat ſoodanige ligt van zinnen ſullen veranderen, by aldien ſy met andere omſigtige Mannen, eens willen agt geven en zien, hoedanig wonderlijk dat ſig God doorgaans in ſijne handelingen onder de Kerk des Nieuwen Teſtaments betoond; doende daar in op verſcheide tijden en pooſen, gantſch wijſſelijk en ordentlijk die dingen voortkomen, en ſoo op malkanderen volgen, als hyſe te vooren in ſijne Voorſeggingen door de Propheten toegeſeid hadde. Want met de komſte van de Saligmaaker en het begin des Euangeliums, heeft hy ſijne Kerke van de Eerſte Beginſelen en Kinderlijke bewindſelen der oude Ceremonien, ontſwagteld en los gemaakt, en over-al onder de Heidenen omgevoerd: en 't Euangelium een wijle tijd ſterk met de hardnekkigheid der Joden geworſteld hebbende, heeft de Kerk de onmenſchelijke wreedheid der Heidenſche vervolgingen onder de Roomſche Keiſers, met alle de ſnoode Ketterien en liſtigheden des Duivels, tot op Konſtantijn de Groote, moeten verduuren. Als wanneer ook een groot-deel der Kerke, onder een geveinsde menging tuſſchen haar en het opgekomen Beeſt, aan de gang raakte, en ſoo ſterk doorbrak, dat'er een Antichriſt uit door-brak, die dag by dag meer en meer magt gegeven wierd en kragt kreeg, om Gods Volk onder de kragt ſijner dwalingen, als in een Babel gevangen te nemen: gelijk het geſchiede, tot dat'er voor de Kerke door den weg der Reformatie; een blye uitgang heeft beginnen aan te ligten. Die, hoewel niet ſonder voet-ſchoren en veele tegenſtribbelingen van beproevingen, van onder veele duiſtere Wolken, helder genoeg doorbrak, om met'er tijd, de ſchuddende Val des Antichriſts te openbaren. Met hoedanige tegenheden de Kerke noch ſchijnd te ſullen moeten worſtelen; tot datſe eens in de bekeeringe der Joden ſullen eindigen; en dat het Oordeel ſal gekomen zijn, en uitgevoerd ſal worden door dien Man, welke God daar toe geſteld heeft. Alle welke dingen van verre en lange van te vooren door de Propheten voorſegd zijn, en naderhand in d'Openbaring van Johannes, wat van nader by, afgeſchilderd en uitvoeriger aangeweſen zijn: gelijk de vervulling van veele ſaaken konnen leeren, alsmer ſoo op agt geeft, alsmen doet op een ligt ſchijnende in een duiſtere plaatſe. Immers en kan dit in 't gemelde Boek niet geloochend worden; dat wanneer aldaar van een bezegeld Boek, en van het Openen van een Zegel geſproken werd, dat ſulks wil te kennen geven, dat'er als dan moeſten uitgevoerd worden die dingen, welke Johannes ſag op het openen van dat Zegel; nademaal ſulken Boek daar voorkomd als een Boek van Gods Beſluiten. En hier van daan ſegd Johannes ook t'elkens, dat als dit of dat Zegel geopend was; *Ik ſag en ik hoorde*, dat dit of dat *Geſchiede*, *&c.* En gelijk'er veel oude en getrouwe Leeraars, dikmaal haare onkunde in het verſtand en ordentlijk verklaren der Prophetien, openhertig beleden, en God dikmaal met ſugten gebeden hebben, dat hy de Kerke een meerder ligt ontſteken, en overvloediger kennis daar ontrent wilde verleenen; alſoo en is ook aan d'andere zijde het Prophetiſche Woord door niemand meer in 't vergeet-Boek geraakt, dan door die ſoort van Godsgeleerde, die het ſelve alleen ingeſien en behandeld hebben, om daar uit eenige Zede-leſſen en pligten voor den menſche te haalen, ſonder op het voor-

De Orden der dingen die onder 't Nieuwe Teſtament ſouden voorvallen, beknopt afgeſchetſt.

Actor. 17. vers 31.

Nader aanmerking over 't Boek der Openbaring.

Door wat ſlag van menſchen de Prophetien meeſt in 't vergeten geraakt zijn.

Digitized by Google

ſeggende oogmerk der Hiſtoriſche vervulling in den tijd, agt-te-geven: welk doen, het geheele weſen der Prophetiſche Schriften, verwiſſeld en omgekeerd heeft: Ja 't geen ook noch dikmaal ſoo onbeſonnen bot en onkundig uitſpat, dat het ſigtbaar Ken-teeken van de Goddelijkheid der Prophetiſche Schriften, daar door geheel werd uitgewiſt. Soo dat het gewiſſelijk de ſulke niet en ſullen zijn, die door betooninge haarer wijsheid en welbedrevendheid in het openen der Prophetiſche Schriften, de Joden tot Jaloersheid ſullen verwekken. Ook en ſullen deſe niet ligt betoonen konnen, dat den Antichriſt, volgens de Tijd-raming der Propheten, nu al ingekomen is, tegens die gene, welke uit de Roomſche Kerke drijven, dat wy gantſch qualijk den Roomſchen Biſſchop, den Antichriſt noemen: als den welken nochtans uit de Prophetien moet ontdekt en gekend worden; en na ſijn Val, veele tot een Schouwſpel zijn, Jeſ. 14: 16, 17. Gelijk hy ook door de Prophetien moet wederlegd worden; dewijl God daar in alle Geſag, dat eenigſinds met het ſijne gepaard word, wil ter nederwerpen, Jeſ. 44: 6, 7. &c. Duldende geen Koninglijke Magt, noch Beelden noch Afgoden op Aarden in de Kerk. Want om dat hy alleen toekomende dingen kan voorſeggen; daarom kan hy geenſinds lijden, datmen yts dat daar mede gelijk-geagt word, ſig ſelver verſierd en opwerpt. In weerwil dan van die gene, welke dit in het Prophetiſche Woord, onder vele andere gewigtige ſtukken, verwaarlooſen, agten wy dit nochtans t'eenemaal de waarheid te zijn; dat, gelijkwe aanſtonds over 't openen der Zegelen uit de Openbaringe ſeiden, de Prophetien doorgaans in 't Nieuwe Teſtament, met geen ander oogmerk aangetogen werden, als omſe gewis en ſeker, op ſeker voorval of geſchiedenis toe-te-paſſen, en daar uit te bewijſen; dat Gods hand hier nu dat gene werkt, 't gene ſijnen Raad voor de bekend-maaking der Propheten, te vooren beraadſlaagd hadde. Invoegen, datmenſe moet oordeelen daar t'huis te hooren, waar henen ſy van de onfeilbare Uitleggers in 't N. Teſtament gebragt worden, en geheel niet datſe deſelve alleen by toepaſſing van de bloote woorden der Propheten, van haar waar oogmerk afgeſcheurd zijnde, hebben bediend: alhoewel het ons niet onbekend is, dat ſommige dit maar al te openhertig en met kleene omſigtigheid leeren; en daar door het Euangelium ſelfs, of door andere die hen in deſe onſinnigheid geſteven vinden, verkragten, en aan den Joden ten ſpotte ſtellen; op datwe niet en ſeggen, datſe Chriſtus en d'Euangeliſten en Apoſtelen, als Leugenaars en gantſch ontrouwe Dienſtknegten in de Leere des Euangeliums brand-merken. En op datwe duſdanig geſinde Schriftgeleerde, bemagtigen en van gedagten mogten doen veranderen; ziet daar wy willen hier neffens een gantſche Lees-Tafel met Voorbeelden, als op een duurſaamen Rotzſteen uitgehouwen, ten toon ſtellen; in welkwe agten, dat de aanhaaling der Prophetiſche bewijſen, in haar eigen oogmerk toegepaſt zijn; namelijk de ſulke, van welke de Heilige Schrijvers des Nieuwen Teſtaments, belijden en ſeggen; *Dit is geſchied op dat de Schrift vervuld wierd, &c.* En *dit iſſet daar de Propheten van geſproken hebben, &c.* Ons daar in t'eenemaal verſekerd houdende, dat alle die deſe opgeſtelde bewijſen, alleen voor woordelijke Toepaſſingen, of *Accomodatien* houden (gelijk het ſommige met dit uitſinnig en verwerpelijk woord noemen) die hebben waarlijk een ongerijmd gevoelen van God en het Prophetiſche Woord. Want dat de Heilige Apoſtelen het Euangelium niet by wijſe van Toepaſſing uit de Prophetiſche Schriften hebben betoogd, en overſulks niet ſlegts in de klank van haare woorden en hebben geſpeeld; het ſelve geheel en al buiten der Propheten oogmerk trekkende, om het

En wat nadeel ſulks doet.

De Prophetien worden in 't Nieuwe Teſtament met dat oogmerk aangehaald datſe de vervullinge daar van willen aanwijſen.

Chriſtus noch de Apoſtelen en brengen de woorden der Propheten niet als Toepaſſingen by.

Siet d'aangehaalde Prophetien in deſe Printverbeelding aangewesen.

't Vals gevoelen der gener die de Prophetien by *Accomodatie* meenen aangehaald te worden, ontdekt.

Oor

Digitized by Google

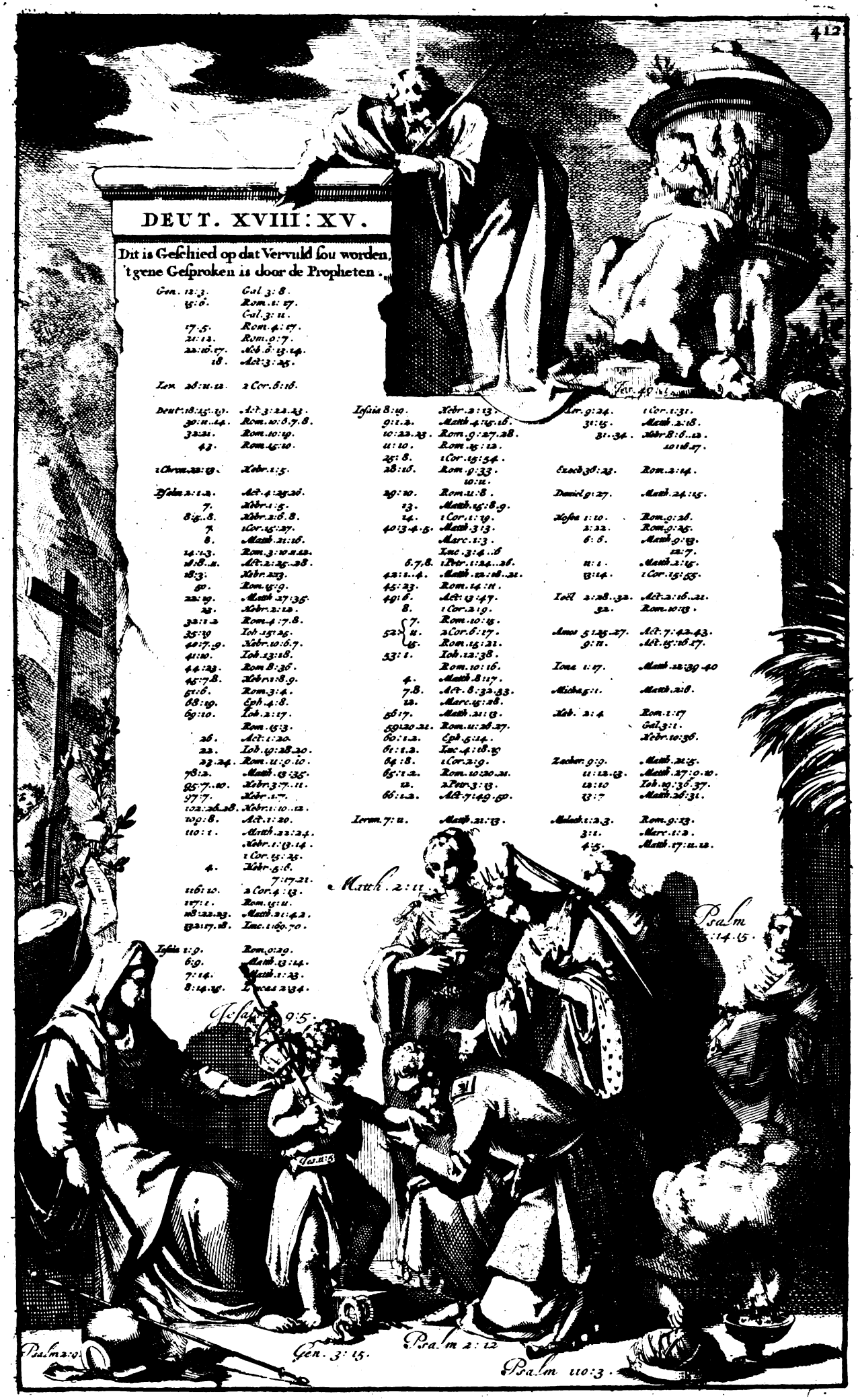

DEUT. XVIII: XV.

Dit is Geschied op dat Vervuld sou worden, 't gene Gesproken is door de Propheten.

Gen. 12:3. Gal. 3:8.
15:6. Rom. 1:17. Gal. 3:11.
17:5. Rom. 4:17.
21:12. Rom. 9:7.
22:16.17. Heb. 6:13.14.
18. Act. 3:25.

Lev. 26:11.12. 2 Cor. 6:16.

Deut. 18:15.19. Act. 3:22.23.
30:11.14. Rom. 10:6.7.8.
32:21. Rom. 10:19.
43. Rom. 15:10.

1 Chron. 22:9. Hebr. 1:5.

Psalm 2:1.2. Act. 4:25.26.
7. Hebr. 1:5.
8.9.8. Hebr. 2:6.8.
7. 1 Cor. 15:27.
8. Matth. 21:16.
14:1.3. Rom. 3:10.12.
16:8.11. Act. 2:25.28.
18:3. Hebr. 2:13.
50. Rom. 15:9.
22:19. Matth. 27:35.
23. Hebr. 2:12.
32:1.2 Rom. 4:7.8.
35:19 Joh. 15:25.
40:7.9. Hebr. 10:6.7.
41:10. Joh. 13:18.
44:23. Rom. 8:36.
45:7.8. Hebr. 1:8.9.
51:6. Rom. 3:4.
68:19. Eph. 4:8.
69:10. Joh. 2:17.
Rom. 15:3.
26. Act. 1:20.
22. Joh. 19:28.30.
23.24. Rom. 11:9.10.
78:2. Matth. 13:35.
95:7..10. Hebr. 3:7..11.
97:7. Hebr. 1:7.
102:26.28. Hebr. 1:10..12.
109:8. Act. 1:20.
110:1. Matth. 22:24.
Hebr. 1:13.14.
1 Cor. 15:25.
4. Hebr. 5:6.
7:17.21.
116:10. 2 Cor. 4:13.
117:1. Rom. 15:11.
118:22.23. Matth. 21:42.
132:17.18. Luc. 1:69.70.

Isaiah 1:9. Rom. 9:29.
6:9. Matth. 13:14.
7:14. Matth. 1:23.
8:14.15. Luc. 2:34.

Isaiah 8:19. Hebr. 2:13.
9:1.2. Matth. 4:15.16.
10:22.23. Rom. 9:27.28.
11:10. Rom. 15:12.
25:8. 1 Cor. 15:54.
28:16. Rom. 9:33. 10:11.
29:10. Rom. 11:8.
13. Matth. 15:8.9.
14. 1 Cor. 1:19.
40:3.4.5. Matth. 3:3. Marc. 1:3. Luc. 3:4..6
6.7.8. 1 Petr. 1:24..26.
42:1..4. Matth. 12:18..21.
45:23. Rom. 14:11.
49:6. Act. 13:47.
8. 1 Cor. 2:9.
52:7. Rom. 10:15.
11. 2 Cor. 6:17.
15. Rom. 15:21.
53:1. Joh. 12:38. Rom. 10:16.
4. Matth. 8:17.
7.8. Act. 8:32.33.
12. Marc. 15:28.
56:7. Matth. 21:13.
59:20.21. Rom. 11:26.27.
60:1.2. Eph. 5:14.
61:1.2. Luc. 4:18.19
64:8. 1 Cor. 2:9.
65:1.2. Rom. 10:20.21.
12. 2 Petr. 3:13.
66:1.2. Act. 7:49.50.

Jerem. 7:11. Matth. 21:13.

Jer. 9:24. 1 Cor. 1:31.
31:15. Matth. 2:18.
31:34. Hebr. 8:6..12. 10:16.17.

Ezech. 36:23. Rom. 2:24.

Daniel 9:27. Matth. 24:15.

Hosea 1:10. Rom. 9:26.
2:22. Rom. 9:25.
6:6. Matth. 9:13. 12:7.
11:1. Matth. 2:15.
13:14. 1 Cor. 15:55.

Joël 2:28..32. Act. 2:16..21.
32. Rom. 10:13.

Amos 5:25..27. Act. 7:42.43.
9:11. Act. 15:16.17.

Jona 1:17. Matth. 12:39.40

Micha 5:1. Matth. 2:6.

Hab. 2:4 Rom. 1:17 Gal. 3:11. Hebr. 10:36.

Zacher. 9:9. Matth. 21:5.
11:12.13. Matth. 27:9.10. Joh. 19:36.37.
12:10 Matth. 26:31.
13:7

Malach. 1:2.3. Rom. 9:13.
3:1. Marc. 1:2.
4:5. Matth. 17:11.12.

Matth. 2:11.

Psalm 14:15.

Psalm 2:9.

Gen. 3:15.

Psalm 2:12

Psalm 110:3.

Digitized by Google

Digitized by Google

Oor der Toehoorders met het ſoet geluit van haare trooſtelijke woorden te ſtreelen; voorwaar ſulks heeft den Apoſtel Paulus met een deftige en rijkvoerige reden, klaar genoeg wederſproken, 1 Cor. 2: 4. ſeggende; *Dat ſijne Predikinge niet en was in beweeglijke woorden, maar in betooninge des Geeſtes en der kragt, op dat ons Geloove niet en ſoude zijn in Wijsheid der menſchen, maar in de kragt Gods.* Dus hebben dan de Apoſtelen de uitkomſt der dingen, op de Voorſegging, tot de eige meeninge des Geeſtes gebragt, en aangeweſen, datſe daar in haare vervullinge hadden, na de Wijsheid en na de kragt Gods, waar in alleen haare vaſtigheid lag: en niet na de uitvinding of toepaſſing die het vernuft der menſchen daar over ſou weten uit den hoek te haalen. En hier en doet geheel niet tegen, datmen voorbeelden uit de Prophetiſche Schriften bybrengd, daar in ſomtijds de redenen ontleend ſchijnen van eenige andere Perſoonen, of gedrag van ſommige Volken; en dienvolgens ſeer ligt op eenige algemeene waarheden konnen gepaſt worden? dewijl'er niet en kan betoogd worden, dat ſulks ook noodwendig in de Hiſtoriſche Prophetien plaats moet ingeruimd worden. En ſullen wy in dit gevoelen meer geſterkt worden, wanneerwe wel aanmerken, in wat verblufte ſtaat de Kerke in 't begin des Euangeliums was, en met hoedanigen magt en betooning van waarheid, ſy noodig te ſtrijden hadde tegens de Joden: want alsdan ſal het ons niet meer ſwaar om verſtaan vallen, datmen doe waarlijk een geheel bondig en onwrikbaar bewijs voor het Meſſiaſſchap van Jeſus van Nazareth, aan dat geſlagte verſchuldigd was: en derhalven dat het ſeer flaauw, ja gantſch ſlegt met de ſaake van de Kerke en het Euangelium des Heeren Chriſti ſou geſtaan hebben, by aldien ſy enkel en alleen met bewijſen uit Toepaſſing en Woorden-ſpelingen, die met het eigen en vaſt oogmerk der Propheten niet over-een quamen, (en de Joden billik hadden konnen uitlacchen) hadde weten by te brengen. Te meer noch alsmen hier by aanmerkt, hoe aan beide zijden vaſt geſtelt wierd; dat alles watmen hier van ſou beſtaan te leeren, aan Moſes en de Propheten moeſte getoetſt worden; gelijk de Apoſtelen getuigen, datſe niets in deſen buiten 't ſelve Woord geſproken hebben, Actor. 26: 22. En ſoo ook ymand onder hen anders gedaan hadde, elk wiſt immers genoeg, dat hy van de Joden met regt voor een verdraajer der Heilige Schriften uitgemaakt, en gehouden ſou geworden zijn: want de Heilige Schriften te verdraajen, en is niet anders, dan de Goddelijke woorden met opſet elders anders op toepaſſen, als de H. Geeſt daar in beoogd heeft. Datſe ſig dan uit het geſelſchap der goede Godsgeleerde weg-pakken, en van onder ons geſigte vlieden, alle die de regtſinnige aangehaalde plaatſen der Apoſtelen, langer voor enkele Toepaſſingen houden: want wy en konnenſe op deſen grondſlag, niet langer onder die bende tellen, die daar poogen te betoonen, wel in het Koningrijk der Hemelen onderweſen te zijn. Doch wy en willen ons niet diep inlaten, verder eenige Regelen en Waarnemingen over de Orden en Maniere van Prophetiſche Uitleggingen, te geven; dat hebben ſommige onſer fraaiſte Godgeleerden beginnen met lof en vrugt te doen; onder welke men de geleerde Mannen, Abrahamus Gulichius, en dien aanminnigen en klaaren Schrijver, Salomon van Till, geenſinds mis-tellen moet. Betoonende, behalven veele opmerkelijke dingen die wy tot hier als een Voor-bereidſel uit haare en andere veel ruimer gedagten hebben aangeteekend; dat alle de Propheten, die van Chriſtus hebben gepropheteerd, te gelijk ook groot werk hebben gemaakt van het Rijk der Kerke, waar inmen Chriſti Koningrijk in't laatſte van deſe dagen ſal zien in ſijn grootſte bloeiſtand. En dat de Pro-

En uit Paulus kragtelijk wederſproken.

Met intooming ſommiger uitvlugten.

Hiſtoriſe Prophetien en die groote verrigtingen van ſaaken behelſen van wat natuur.

Uit de toeſtand der eerſte Chriſten Kerk beweſen dat de aanhaalinge der Propheten niet ſlegts by Toepaſſinge mogten geſchieden.

En ſulks nader aangedrongen.

Soo d'Apoſtelen de Prophetien by Accomodatie of Bypaſſing hadden bygebragt de Joden haddenſe billik voor vervalſers der Heilige Schriften gehouden.

Wat ſommige Godgeleerde van deſe ſtoffe geleerd en geſchreven hebben.

Digitized by Google

pheten daar toe ook de grootſte Staat-veranderingen der Kerke, met de opmerkens-waardigſte ontmoetingen haarer Vyanden, welke noodig geweten moeſten worden, om in de verwagtinge op ſoo groote beloften te volherden; ook ſekerlijk op ſijn plaatſe, elk naar ſijn oogwit, meer of min, in haare Prophetien hebben aangeteekend; blijkt ſoo wel in 't Oude als in het Nieuwe Teſtament. Hierom magmen dan ook vaſt ſtellen, dat God door de Propheten, ons doorgaans een regt begrip van ſijne Wegen heeft poogen in te boeſemen, op datwe daar geen valſche of andere gedagten van ſouden hebben, als die tot ſijne Eere zijn: want de Eere Gods is het einde van alle ſijne werken. Gelijk mede het voorname oogmerk der Prophetien, ſeer wel in agt genomen heeft, hoe alderbeſt de hoope van de Geloovige, konde geſuiverd worden, van alle verkeerde gedagten en ſlinkſe verwagtingen; maar veel eer haar geruſt te ſtellen, wegens de ſekerheid van een goede uitkomſte, in allerhande Staat-verwiſſelingen der Kerke: Ten einde ſy begrijpen mogten, dat God haar ook door deſe wegen wil opvoeren tot het Oog-punt van haare hoope, en door veele goede pligten daar in doen ſeker gaan. Want alles ook wat'er te vooren geſchreven is, dat is geſchreven tot onſer leeringe, op datwe door lijdſaamheid en vertrooſtinge der Schriften ſouden hoope hebben. En daarom zijn de Propheten, behalven haare Voorſeggingen, ook overvloedig beſig in Boet-predikatien, de menſchen tegens alle quaden wandel waarſchouwende, en door vermaaningen aanſettende tot haaren pligt, volgens de getuigenis van Paulus, 1 Cor. 14: 3. En op dat God dit alles wijſſelijk, en eenigſinds geſchikt na de tijden en de veelerlei aart en begrippen der menſchen ſoude doen, ziet daarom heeft hy ſulks niet door eenen, maar door veele en verſcheide Propheten, en onder meenigerlei wijſen van ſpreken en ſtijl van ſeggen gedaan. Want daar de eene on-eigentlijk ſpreekt, daar ſpreekt d'andere eigentlijker. Daar d'een het bepaalde voorſteld, brengd d'andere de bepaling ſelfs te voorſchijn. En dit alles niet anders als om d'een door d'ander te vervullen en te verklaren. Ook ſpreken ſommige Propheten, eenvoudig en klaar, of minder bedekt, andere wederom meerder ingewonden onder Raadſelen en hoogdravende Verbloemingen; op dat, gelijkwe geſeid hebben, ons ſulks niet alleen tot neerſtig ſoeken en naſpooren aanſetten ſoude; maar ook op dat wy eenmaal agter den Rigt-draad der ſaake gekomen zijnde, met meerder agting daar voor ſouden ingenomen zijn; even gelijkmen het Goud en de koſtelijke Geſteenten, om haare ſeldſaamheid en moejelijke verkrijging, waardeerd. Want aldus bevindenwe dat den Geeſtelijken ſtaat van Chriſti Koningrijk, en den waaren Godsdienſt des Nieuwen Teſtaments, behalven ſommige diepſinnige en wonderbare Geſigten en Goddelijke Tafereelen, dikmaal onder ſpreekwijſen beſchreven worden, die ontleend zijn van den Ceremonieelen en uiterlijken ſtaat des Joodſchen Volks: en dat waarlijk met de grootſte wijsheid, om ons daar door ſtilſwijgende tot derſelver Geeſtelijke Zin-beduidinge op te leiden; en te doen verſtaan, dat den zin der Goddelijke Wet, Geeſtelijk is; van welke de uiterlijke Hebreeuwſche Kerk-pligten, alleen de ſchaduwen vertoonden; doch waar van het lichaam, waarlijk Chriſtus is. En ſchijnen deſe ontleende ſpreekwijſen, ook grootdeels daarom tot de Prophetien ingevoerd te zijn; om dat dikmaal de hoegrootheid en de natuure der Geeſtelijk geopenbaarde dingen, vereiſſchen door ſulke Figuuren van Aardſche dingen verklaard te worden, als met de bevattingen en Kindſe Leerregelen der menſchen, aldervoegſaamſt over-een ſtemmen: gelijkmen dan ook de dingen van het Weereldlijk Heiligdom, dat is van het Dienſtbaar

Je-

De Propheten leggen toe om de menſchen een regt begrip van Gods wegen in te boeſemen.

Deut. 32:7.

Het Prophetiſche Woord heeft ſeer wel gelet om alle ſlinkſe gedagten van God af te keeren.

Wat wijſe en maniere van leeringe de Propheten houden.

Heb. 1:1.

Waarom de Prophetien verſcheidentlijk en op veelmaalen voortgebragt zijn.

En waarom dikmaal onder donkere en hoogdravende reden voortgebragt.

Digitized by Google

Jeruſalem, alleen voor Eerſte Beginſelen der Weereld moet aanmerken. God nu, dikmaal moetende ſpreken van groote en verborge dingen, die van een ſwaare bevattinge waaren, en die geen Ooge geſien, noch Oore gehoord hadde, en alſoo buiten 't bereik van onbereide-zinnen waaren; heeft het betamelijk geagt, dikmaal en op veelerlei-wijſe, door Figuuren, Zinnebeelden en Gelijkeniſſen te ſpreken; en alſoo ſijn Volk al ſachjes tot de kennis van die dingen op te leiden, dien hy be-oogde. Invoegen dat'er voor een opmerkend gemoed, verſcheide dingen ontrent den Stijl en de Tijd-raming der Heilige Propheten, in agt-te-nemen zijn, ſonder welkmen waarlijk ſeer ongelukkig in derſelver verklaringe moet zijn. In 't algemeen kanmen van haar ſeggen, datſe doorgaans ſeer rijk en overvloedig zijn in 't uitdrukken der menſchelijke harts-tochten, welkſe onder veelerhande gebaarden, als ſoo veel getuigen van den ernſt van Gods Geeſt, komen te uiten; ſig t'eenemaal bevoegd aanſtellende, om 't gemoed des toehoorders kragtelijk aan-te-taſten. Ook iſſet haaren Stijl ſeer eigen, ſomtijds ſekere Perſoonen van laater tijd, alleen ſprekende, of by beurten Reden-wiſſelende, als op een Goddelijk Schouwburg, in-te voeren; die als van agter de Gordijnen uitkomende, in 't openbaar verhaalen, wat ſaaken dat'er volgens haar bevinding, ontrent Gods Kerke waaren gepaſſeerd en noch paſſeerden; en wat'er volgens Gods Eeuwigen Raad, na deſen noch te gebeuren ſtond. Somtijds werden de menſchen ook ingevoerd te ſpreken, 't geen ſy alleen by haar ſelven maar en denken; ofte ſoo alſſe na haaren ſtaat en gedagten ſouden ſpreken, by aldienſe uit den grond van haare herten ſpraaken: ofte dat het uit het gedrag der menſchen en haar uitkomſt ſchijnd, als offe even ſoo ſeiden; waar van ziet een opmerklijk voorbeeld Pſal. 78: 17-19. met veel andere vergeleken. 't Gene voorts van de Propheten op een menſchelijke wijſe van God geſeid word, moet niet anders dan Gode betamelijk opgenomen worden. Hoedanigen Regel, door geheel Gods Woord moet vaſt gehouden worden; als die op duiſendderlei manieren de verborgen dingen, onder dingen die bekend en openbaar zijn, heeft voorgeſteld. Waar toe altijd ſeer veel ſal helpen, datmen let, in wat Taal, met welke ſpreekwijſe, en in wat Land, en van wat Volk, en aan wat Volk, en in wat Tijd de Propheten ſpreken. Tot voorbeelden hier van vindmen, dat in deſer voegen, door EDOM de Nakomelingen van Eſau, dikmaal het Joodſche Volk verſtaan word, dat ſig aan een gelijke Goddeloosheid, in het verwerpen van haare eerſte Roepinge, heeft ſchuldig gemaakt, Jeſ. 34. Jerem. 49. Ezech. 35. ziet ook Jeſ. 66: 5, 6. Gelijk ook de Meſſias niet en is verſchenen, voor dat Edom met de Joden was ſaamen gemengd, volgens de Prophetie, Num. 24: 18, 19. in het voorige Hooftſtuk nader verklaard. En gelijk hier Edom, alſoo moet ook MOAB genomen worden; verbeeldende de Joden die na de Babyloniſche wederkeering, beſitters van 't Land der Moabiten waaren, en gemeenſchap aan veele bygeloovigheden hadden, en veele Steden der Moabiten onder Hirkanus, het Jodendom aannamen. Want datmen de Moabiten niet doorgaans eigentlijk, by de Propheten, maar veelſinds van de Joden moet verſtaan, is onder andere openbaar uit Jeſ. 16: 5. alwaar geſproken word van een Koningrijk dat in 't Huis Davids ſou beveſtigd worden; 't geen niet anders dan van den Throon van Chriſtus kan verſtaan worden. Voegd'er by, dat Jeſaias vers 13. ſig beroept op de Prophetien, aangaande Moab te vooren gedaan, namelijk door Moſes en David. Nu dewijle God ſeer weinig van de Moabiten voor Jeſaias tijden geſproken heeft; en van Iſrael, bewoonende het Land der Moabiten, heb-

Wat Stijl de Propheten gemeenlijk houden.

Pſal. 12: 5. Matth. 21. 38. en kap. 25: 8, 24.

Vergelijkt Jeſ. 15: 16. Jer. 48.

Digitized by Google

hebbende eenen gemeenen uiterlijken dienſt met het ſelve, en aan deſelve Sonden ſchuldig zijnde; heeft God door Moſes en David even dat ſelve voorſegd, dat Jeſaias aangaande Moab heeft geſproken. 't Selve moetmen ook van EGIPTUS in 't toepaſſen op het Pausdom ſtellen. En dit van ſommige niet alte net en omſigtig in agt genomen, hebben gemeend, dat'er een wanſchikkelijkheid in het beleid van der Propheten reden was, die de Wijsheid Gods niet en ſcheen te betamen. Gelijk'er ook geen ontbroken hebben, die even als den Roomſchen Feſtus eens tegens Paulus ſeide; *Uw groote Geleerdheid brengd u tot Raſernye*, Actor. 26:24, 25. meenden, dat de Propheten ſomtijds als maalende door den overvloed des Heiligen Geeſtes, of bedwelmd van zinnen, moeſten aangemerkt worden. Doch deſe dwaalen ſeer, en verydelen t'eenemaal het Geſag, dat aan de Propheten van de Saligmaaker en d'Apoſtelen op-gedragen is. Als die door haare Getuigeniſſen en Voorbeelden ons de grondveſt geleid hebben, waar op wy gelooven, dat alle de Waarheden en voorſeggende Vertellingen van ſaaken, welke in de Prophetiſche geſprekken en Geſigten voorkomen, woorden zijn van een geſond verſtand; en welke ſoo geſproken zijn, datſe alle ten propooſte komen, en op Gods oogmerk ſeer wel paſſen. Alhoewel wy niet ontveinſen willen, dat'er ſommige dingen van haar geſeid zijn, en Geſigten van haar geſien zijn, van welk ſy waarſchijnelijk ſelfs, den volkomen zin en verklaringe niet en hebben gehad nochte verſtaan: waar van ons het voorbeeld van Daniel kap. 12: 4, 8, 9. (alhoewel hy ſig begeerig toonde om te verſtaan) getuigenis geeft, dat'er veele dingen toegeſloten en verzegeld zijn tot den Tijd des Eindes; in welkers aannadering het veele ſouden naſporen; maar Daniel ſelve en verſtond het niet, vers 8. Doch de Prophetien van het Boek der Openbaringe worden belaſt niet te verzegelen, om dat de Tijd, in welkſe ſouden beginnen vervuld te worden, na-by was, Apoc. 22: 10. Tot de Tijd-raming of Jaarrekening der Propheten diendmen agt te geven, dat volgens haaren Stijl, de Jaaren niet altijd eigentlijk, maar dikmaal met eenige opmerkelijke onderſcheidinge moeten op-genomen worden. Van welke onderſcheiding ons Jeſaias ſchijnd te willen onderrigten, wanneer hy gewag maakt van JAAREN, *als de Jaaren eenes Huurlings;* op dat hy ons leerde, dat'er andere Jaaren by de Propheten geſteld worden, die op ſoo een wijſe niet en moeten verſtaan worden. Hier-en-boven vindenwe, dat een gemeen Jaar in de Heilige Schrift altijd doet 360 Dagen, waar van'er 30 in een Maand gingen: gelijk in de Hiſtorie van de Sondvloed blijkt. Ten anderen dat in de Prophetien ſeer dikmaal eenen Dag voor een Jaar gerekend word, ziet Ezech. 4: 4. en 5. Soo datmen geheel-en-al te gelooven heeft, dat een Prophetiſch Jaar, beſtaat uit 360 Sonne-Jaaren; gelijk tot een voorbeeld uit Apoc. 12: 6, 16. kan afgenomen worden: daar de 1260 Dagen genoemd worden, *Een Tijd der Tijden en de helft eender Tijden;* namelijk 3½ Prophetiſch Jaar; zijnde de 360 Jaaren voor een Prophetiſch Jaar genomen, vergeleken met Dan. 12: 11. Waar uit dan ook een Weke, ſeven Jaaren en de Lxx Weken van Daniel, de 490 Jaaren uitleveren, kap. 9: 25. en ſoo ook een Maand van 30 Dagen, 30 Prophetiſche Jaaren, Zach. 11: 8. Waar uitmen dan de 5 Maanden van de pijniging der Springhanen, met 150 Jaaren bepaalen kan. Doch dit en word doorgaans ſoo niet genomen: want het gebeurd ook ſomwijlen, dat door een Jaar niet verſtaan worden 360 Dagen ofte Jaaren, maar in 't gemeen een grooten omloop van Tijd, namelijk dieſe als ingetrokken door 10 Jaaren ſchijnen te beteekenen, gelijk 7 Jaaren, ſoo veel als 70 Jaaren te kennen geven; ziet Ezech. 39: 9.

De Propheten hebben niet geraaskald noch maalende geweeſt alſſe haar Prophetien voortbragten, alhoewel ſy ſommige niet geheel verſtaan hebben.

Sommige Prophetien zijn belaſt een wijle tijd te verzegelen.

Wat Tijd-raming de Propheten houden.

Wat een Prophetiſch Jaar is.

30.
12.
60.
30.
360.

360.
3.
1080.
180.
1260.

70.
7.
490.

met

Digitized by Google

met Jes. 23: 14. vergeleken. Gelijk na de selve evenredigheid, 7 Maanden, 5 Jaaren en 10 Maanden sullen doen, Ezech. 39: 12. Die hun gedagten hebben besig gehouden om de reden na te spooren, waarom God juist, 360 Sonne-jaaren, voor een Prophetisch Jaar gesteld heeft; die meenen, dat sulks geschied is, van wegen de saamenschakeling der Natuurlijke Omkeering, welke in soo een tijd voorvald. Want volgens de waarneming der Sterrekundigers, soo komd ten einde van 360 Jaaren, en ook niet eerder, het getal van het Maan-jaar, met dat van de Sonne over-een. Doch daar is noch een andere waarschijnelijke gisling, die wy ook moeten bysetten: Onder de Hebreen was het Borgerlijk Jaar, maar van 360 Dagen: en aangaande de vijf Dagen die daar overschooten, die wierden aangevuld of goed-gemaakt, t'elkens in 't sesde Jaar, wanneermen een Maand daar by voegde. Gelijk mede de Uuren die noch boven de 365 Dagen des Jaars waaren, door noch een andere inschikking vol-gemaakt wierden; namelijk ten einde van 120 Jaaren; in welkmen van tijd tot tijd, een, of sommige Dagen tusschen stak. Sulks dat het Gemeene Jaar, bestond uit 360 Dagen; en het Prophetische, uit 360 natuurlijke Jaaren. Hier vooren hebbenwe yts over den Tijd, die *Den Dag des Heeren* genoemd word, aangemerkt; tot welkmen ook de aanwijsinge van sekeren *Grooten Dag*, kan in agt-nemen; vervattende alle de Tijden van het begin der Kerke tot het einde: in welke by de Propheten diend gelet, op sekere algemeene verdeelinge die ligt en gemakkelijk is. Dus vindmen geen Omvattinge van Tijden die het begin en het einde door de tusschen-tijden aan-een knoopen, ofse verdeelen sig voornamelijk in twee groote Tijd-deelen: een dat de *Eerste* of *Eerder Tijd* genoemd word, en een dat de *Laatste* gesegd word, Jes. 8: 23. De Prophetien gewagen ook van *Tijden*, van *Jaaren*, en van *Dagen*; en Paulus meld van *Eeuwen*; waar van'er eene in sijnen Tijd ten einde liep, die hy noemd, *Dese Eeuwe*, 1 Cor. 2: 6, 8. Eph. 1: 21. en de andere die na-by was, noemd hy de *Toekomende Eeuwe*, Eph. 1: 21. Ja hy noemd ook den Tijd dat d'Offerhanden noch geofferd wierden, den *Tegenwoordigen Tijd*, Hebr. 9: 9. En de Kerke van het Nieuwe Testament, in volle vrydom zijnde, de *Toekomende Weereld*. En hoedanig men sig in het tellen en onderscheiden deser Eeuwen, Tijden en Jaaren, door den gantschen loop der Prophetien, in de minder Deelen der Tijden, tot aan het einde der Weereld, gedragen moet, dat heeft d'Heer Gulichius in sijn Prophetische Uitleg-regelen, beter als ymand voor hem, aangewesen. Gelijk dan ook den schrander en opmerkenden Heer Johan. d'Espagne, in 't Twee-de Deel van sijn Werken, seer veel opmerkelijke Over-een-stemmingen der Tijden, volgens de Tijd-raming der Prophetische en Historische Schriften, aangewesen heeft, die met nut en stigtelijk vermaak konnen ingesien worden: en derhalven ons vermaanen af te laaten, met het gene sy-luiden wel en prijsselijk gedaan hebben, verder op te haalen. Resteerd nu alleenig met een woord hier aan-te-hegten, de wijse en maniere door welke God sijn Openbaringen aan de Propheten heeft bekend gemaakt; op datwe van dese Stoffe een welvoegsaam einde maaken.

Waarom God 360 Jaaren voor een Prophetisch Jaar verkoren heeft.

Wat algemeene, Groote en kleine bysondere Tijd-bevattingen by de Propheten zijn.

Wy vinden, behalven de Goddelijke aanspraaken en inboesemíng van het Woord des Heeren in den Geest, twee voornaame wijsen by de Heilige Schrijvers aangeteekend, op welke God tot de Propheten, of gesproken, of sijnen Raad geopenbaard heeft; namelijk door Gesigten en door Droomen; waar van daan de Gesigten dikmaal *Prophetien* genoemd worden, ziet Dan. 8: 13, 17. en kap. 9: 24. Obadja vers 1. Hab. 2: 3. Gelijk Jesaias mede sijn Prophetie, een *Woord* noemd, dat hy *Gesien* heeft over

Van de manieren op welke God sig aan de Propheten geopenbaard heeft.

Digitized by Google

Juda en Jeruſalem, kap. 2: 1. vergeleken met kap. 1: 1. Hoedanige Geſigten, tweeſinds aan de Propheten en Mannen Gods vertoond zijn; namelijk of wakende en wakker zijnde, ofte ook wel ſlapende in Droomen: welke beide wijſen God ook aan Aaron en Miriam beloofde, ſoo wanneer hy Num. 12: 6. Moſes boven de mindere of gewoone Propheten, wilde doen uit-munten, om dat hy met hem, als van mond tot mond ſprak; ſeggende: *Soo daar een Propheet onder uw is; ik de Heere ſal door een Geſigte my aan hem bekend maaken; door een Droom ſal ik met hem ſpreken. Doch alſoo en is mijn knegt Moſes niet, die in mijn gantſche Huis getrouw is.* Siet mede Hoſea 12: 11. En by Joël 2: 28. worden de Geſigten en de Droomen ook beloofd in de laatſte dagen. Dus heeft ſig God aan Abraham door een Geſigte geopenbaard, Geneſis 15: 1. En heeft ook tot Iſrael, dat is Jakob, in den nagt door Geſigten geſproken, Geneſis 46: 2. Waar onder men ook ſijn Ladder in den Droom geſien, kan toevoegen, kap. 28: 12. En voornamelijk ook de verſchijning des Engels in den Droom aan Joſeph den ondertrouwden Man van Maria, Matth. 1: 20. en kapit. 2: 13, 19, 22. En ſoo wanneer God de verleidende Propheten dreigd, dat hyſe ver-ydelen ſal, ſegd hy; *Dat het Nagt voor hen ſal worden van wegen het* Geſigte; *en dat'er duiſterniſſe ſal zijn van wegen de Waarſegginge: ende de Sonne over de* Propheten *ondergaan ſal; Ja dat den Dag over haar ſal ſwart worden,* Micha 3: 6, 7. En vindmen de hoedanigheden en vertooninge van veele Geſigten, welke God aan de Propheten, ſoo lichamelijk als in den Geeſt, haare zinnen bemagtigende, geheel omſtandelijk van haar ſelfs beſchreven; met uitdrukking van den Tijd wanneer, en de plaatſe waar hen deſelve vertoond zijn: dieſe ook ſomtijds verklaard, en ſomtijds verzegeld en voor het onderſoek der laatſte dagen, aan de Kerke overgelaaten hebben: en wel inſonderheid ſulke Geſigten, als'er voornamelijk haare gantſche vervullinge, eerſt onder 't Nieuwe Teſtament verkrijgen ſouden: gelijk onder andere by Daniel te zien is, kap. 12. En daarom hebben ook de Oude Kerk-vaders, de Prophetien die noch te vervullen ſtonden, van een moejelijke en gantſch twijffelagtige uitlegging gehouden: Ja Irenæus ſegd, dat alle Prophetie is als een Raadſel, tot dat ſy vervuld is; doch datſe na haare vervullinge duidelijk verſtaan en ligtelijk verklaard kan worden. Aldus ſag Jeſaias kap. 6: 1. in het Jaar dat de Koning Uzia ſtierf, den Heere zitten op een verheven Throon, vervullende den Tempel met de Zoomen van ſijn Kleed. Ziende de Seraphim of Brandende Engelen boven hem met ſes Vleugelen, doende met d'uitgalming van de Heiligheid des Heeren, de Dorpelen en Stijlen daveren. Onder welk Geſigte den Propheet ook veele dingen hoorde, die van den Heere tot hem geſproken wierden, om deſelve als ſijn Propheet, het Volk Iſraels voor te dragen: gelijk in 't aangehaalde kapittel te zien is. En in deſer voegen heeft Jeremias, behalven de Hiſtorien dien hy verhaald, ook verſcheide Geſigten aangeteekend; dien hy geſien heeft, nu onder de gedaante van een Amandel-Roede; dan in een ziedende Pot, voorſpellende het quaad dat God uit het Noorden, dat is van Chaldeen, ſou doen opkomen: En van twee Vijge Korven, en een Drinkbeker, die aldaar verklaard worden. Gelijk dan mede Ezechiel, boven andere der Propheten, in wonderlijke en boven-gemeene Geſigten, uitſteekt, die ſwaar om te verklaaren zijn, en den Uitleggers genoeg doen ſweeten hebben. En wel voornamelijk ſijn eerſte en ſeer ontſachelijk Geſigte, in welke hem de Heerlijkheid des Heeren onder een Storm-wind van 't Noorden, met Vuur en den Regenboog en de Cherubim en vier Raderen, nevens den Wagen

Onderſcheid tuſſchen Moſes en de andere Propheten.

God heeft ſig veelſinds door Geſigten en door Droomen aan de Propheten geopenbaard.

Waarom de Prophetien over de laater tijden minder klaar zijn.

Geſigten van Jeſaias en Jeremias

Digitized by Google

gen Gods vertoond wierden aan de Riviere Chebar, kap. 1. met kapittel 10. vergeleken; waar van wy aanſtonds, om veele gewigtige reden, eenigſinds uitvoerig ſullen ſpreken; op dat ons ſulks tot een opmerkelijk Voorbereidſel verſtrekken mag, om veele dingen die in de Heilige Schriften aan ſommige wat bedekt ſchijnen, open-te-leggen en te verklaaren. En waarlijk wy mogen met Jeſus Syrag wel ſeggen; dat het Ezechiel is geweeſt, *die een Heerlijk Geſigte ſag*, kap. 49: 10. Van dien Schrijver buiten twijffel aangehaald, als het voornaamſte van alle ſijn andere Geſigten, diemen wel tot ſeventien op-teld. Gelijk ons ook deſe ontſwagtelinge, de Sleutel ſal in de hand geven, om het geſlotene deel des Tempels, dat Ezechiel kap. 40. in een ander ſeldſaam Geſigte ſag, te ontſluiten en de waare gedaante der Cherubim in 't Heiligdom, ſekerder te konnen verklaaren; alhoewel wy ons tot de Tempel-verklaaringe ſelfs, nu geenſinds konnen inlaaten, om dat wy agten, dat tot de hoegrootheid der ſaake en deſſelfs nette uitvoeringe, een veel grooter Voorbereidinge en Omſlag vereiſcht word, als een welvoegſaame inlas hier ſou konnen dulden. Dus laaten wy dan de Toetakeling deſſelfs, by ons als noch beruſten, tot dat de tijd en de gelegentheid ons ſal afvorderen, 't ſelve op deſen arbeid te laaten volgen. Voorwaar alsmen aanmerkt, in wat voegen deſen Propheet van kapittel 8. allengskens door verſcheide Geſigten, tot ſijn laatſte Tempelgeſigten, toebereid en aangeleid word, om, na dat des Heeren Heerlijkheid van boven de Cherubim ſig na den Dorpel des Heiligdoms en de Voorhoven begeven, en Ezechiel veele Prophetien tegen Jeruſalem en de valſche Propheten geſproken hadde, door het beſchouwen van alle de grouwelen die het Huis Iſraels in den Tempel van Salomon gedaan hadde; en dat hy hier toe in den Geeſt opgenomen en na Jeruſalem gebragt word tot de Deure des Voorhuis der Poorte des buitenſten Voorhofs, welke ziet na het Ooſten; ſoo en ſchijnd het niet anders, of alle de Metingen, welke kap. 40. tot 43. van dat Huis gedaan werden, werden nergens anders om van Salomons Bouw-Orden ontleend, als om het Model van dien ſelven Tempel aan het Huis Iſraels nieuwelijks te vertoonen, welke ſy door haare grouwel-ſtukken ontreinigd hadden; en welke God nu beloofde op te bouwen, by aldienſe ter deugden over haare misdaden ſchaamrood wierden: En dit hoopen wy met veele blijken, ongemoeid de hoogdravende verborgentheden, welke daar aangaande de ſtrijdende en Zegepralende Kerke des Nieuwen Teſtaments onder den Meſſias, agter ſchuilen, geſtand te doen. Want dat dit Geſigte waarlijk eene Prophetiſche ſpeling heeft; op de laatere Staat der Kerke, die Geeſtelijk onder het Nieuwe Teſtament ſou zijn; kan uit het vervolg van het 45. kapittel, en mogelijk eerder, genoegſaam af-genomen worden. Gelijk'er ook niet gemeender in de Goddelijke Schriften is, als dat de Kerke des Nieuwen Teſtaments, en deſſelfs Geeſtelijken Godsdienſt, onder het voorbeeld van den Ceremonieelen Tempel afgeſchaduwd word; dewijl de Kerke, niet anders als Gods Huis en Tempel is; alwaar den Altaar Chriſtus, de Prieſters de Geloovige, het Reukwerk de Gebeden, de Lampen de Leeraars, en diergelijke gehouden moeten worden. Doch ſulks en neemd geheel niet weg, dat alle de Maten en proportien deſes Huiſes, daarom niet van Salomons Tempel ontleend zijn; en datmen d'een Bouw-Orden door d'ander verklaaren kan. Want aldus heeft dit Geſigte, affchaduwende de vernieuwing des half-geſloopten, en ſeer ontheiligden Tempels, die van alle het geſeide een voorbeeld was, aldervoegſaamſts het ſelve konnen afbeelden. Gelijk het ook weinig ter ſaake doet, dat de meeſte Godsgeleerde

Uitnementheid van Ezechiels eerſte Geſigte.

Bedenking over Ezechiels Tempelgeſigten.

Het Tempel-geſigt van Ezechiel kan van de ware Bouwgeſtalte des Tempels afgeleid zijn, en nochtans een Prophetie van den Geeſtelijken Tempel onder het Nieuwe Teſtament weſen.

Digitized by Google

d'Ongerijmdheid van dit gevoelen weg-genomen.

meenen, dat deſen Tempel niet op haar eige plaats geſien word: doch men ſal hier niet al-te ſtijf op ſtaan willen, wanneermen kap. 40. wel let, hoe alles bedekt genoemd word, ſonder aanwijſing ſelfs van de Stadt Jeruſalem, noch den Berg Zion, of Moriah ofte yts te noemen; ſpelende na den aard van een Geſigte, onder het woordeken ALS, *Evengelijk, &c. Als het gebouw eener Stadt.* En alhoewel wy dit Gebouw niet voor de Stadt Jeruſalem, maar voor de Tempel ſelfs nemen, in wiens Ingang aan de Zuid-zijde den Engel ſtond, om dat hy yts goeds, namelijk de Oprigting des verbranden Heiligdoms, met alle heilſaame goederen des Nieuwen Teſtaments daar onder afgeſchaduwd, van God te verkondigen hadde; en de plagen en quaden meeſt altijd uit het Noorden gedreigd zijn, kap. 1: 4. en 9: 2. Jer. 1: 14. Soo twijffelen wy egter geenſinds, dat hier deſelve *Stadt*, te weten Jeruſalem, verſtaan word, van welkers verwoeſting den Propheet vers 1. ſijn Tijd-rekening afleid; namelijk als hy ſegd: *In 't veertiende Jaar na dat de Stadt*, dat is Jeruſalem, *geſlagen was.* Waar henen hy dan ook in dit Geſigt gebragt was. 't Gene wy ook ligtelijk ſoo op den Tempel paſſen konnen, die den Propheet aan de Zuid-zijde voorkomd, vers 2. Want dat'er Ingangen aan de Zuid-zijde waaren, blijkt vers 24, 27, 28. Ontmoetende een Man, een Engel aan den Ingang van den Ring-muur, of Balkonie, die buiten den Huiſe omging, die gemeten word, vers 3, 5. En daar binnen gegaan zijnde over het Plein, tuſſchen deſe Heinig-muur, en het buiten-gebouw des Voorhofs, quam hy binnewaard ingegaan, aan de Poorte des Wegs na het Ooſten, vers 6. Welke aanmerking veel ligt geeft in deſe ſchemering; alhoewel'er ſig veele aan den eerſten Dorpel deſes Ingangs geſtooten hebben. Behalven deſe twee voorname Geſigten, heeft Ezechiel noch veel andere gehad, die wy hier niet verder ſullen ophaalen. En alhoewel de Medegeſellen van Daniel, met verſtand en wetenſchap begaafd wierden; ſoo kreeg Daniel egter daar-en-boven noch verſtand in allerlei *Geſigten* en *Droomen*, kap. 1: 17. Gelijk gebleken is, dat God hem in een *Nagt-geſigte*, de verborgentheid van Nebukadnezars Droom te kennen gaf, kap. 2: 19. en kap. 7. het Geſigte van de Vier Dieren: als mede de verſchijning van den Meſſias in een Nagt-geſigte, komende op de Wolken des Hemels, onder de gedaante eenes menſchen Soone, *naderende tot den Ouden van Dagen*, kap. 7. En hoedanige Prophetiſche Geſigten den ſelven geſien heeft, aangaande de Rijks-verwiſſelingen der Monarchien; eerſt onder de vertooninge van Vier Dieren, daar na onder een Ram, en een Geiten-bok, dat ſietmen kap. 8. ſlaande op het Rijk der Meden en Perſen, dat van de Grieken onder Alexander en ſijn Nakomelingen ingeſlokt wierd; waar van op ſijn plaats genoeg geſproken is. Amos heeft ook verſcheide Geſigten gehad; als van Springhanen, van een Verteerend Vuur, van een Pas-loot, van een Korf met Somer-vrugten, en ten laatſten ook van den Heere ſtaande op den Altaar, kap. 7. 8. 9. Van Zacharias vindenwe ook verſcheide Geſigten aangeteekend; en met namen van een Man rijdende op een Rood Paard, ſtaande tuſſchen de Myrthen, agter ſig hebbende Roode, Witte en Bruine Paarden; en van Vier Hoornen, en Vier Smeden: als mede van een Man met een Meet-ſnoer die uitging om Jeruſalem te meten, kap. 2: 1. en kap. 3. 't Geſigte van den Hooge-prieſter Joſua, by hem hebbende den Engel des Heeren en den Satan. Gelijk hy kap. 4. 't Geſigte van den Gouden Kandelaar ziet tuſſchen twee Olijf-boomen, ſpeelende ſoo eenige meenen, op de herbouwing des Tempels die Zerubabel ondernemen ſou. Ook heeft hy 't Geſigte gehad van een vliegen-

Wat het ſeggen wil dat de Propheet in dit Geſigte eenigſinds onſeker ſpreekt.

Ezech. 40: vers 1.

Ziet Ezechiels Geſigten na kap. 1. 2. 3. kap. 4. kap. 8-11. kap. 12-20. kap. 21-24. kap. 25. kap. 27. kap. 29. en 30. kap. 33. en 34. kap. 36. en 37-39. en kap. 40-44. en 45-48.

Daniels verſtand in Geſigten en Droomen.

Geſigten van Zacharias.

de

de Rolle; en van een Vrouwe zittende op een Epha, kap. 5. Als mede van Vier Wagenen met Roode, met Swarte, met Witte en Hagel-vlekkige Paarden, kap. 6. Micha heeft door Goddelijke Geſigten, ontraden tegen de Syriers op te trekken, 1 Kon. 22: 17, 19. Ziende Iſrael op de Bergen verſtrooid als Schapen die geenen Herder hebben, en den Heere zittende op ſijnen Throon met Hemelſche Heirmagten rondſom hem; over-een-ſtemmende met veel andere Geſigten, diewe hier na ſullen ophaalen. Onder het Nieuwe Teſtament, ſag Petrus een Vat in de gedaante van een Linnen Kleed tot hem van den Hemel neer-daalen, in welke allerlei Dieren der Aarde waaren, door welk hem de vryheid om te ſlagten en te Eten gegeven wierd, dewijl de Spijs-wetten van Moſes een einde genomen hadden, en den Reinen alle dingen rein geworden was. Paulus hadde te Troas een Geſigte in der Nagt; ziende eenen Macedoniſchen Man, die hem ſmeekte derwaards over te gaan, Actor. 16: 9. Tot welkmen ook niet vergeten moet, het ſeldſaam voorval ſijner Roepinge, kap. 9: 3. van Paulus ſelfs kap. 22. verhaald. Daar by voegende hoedanig hem den Heere Chriſtus in een vertrekking van zinnen verſchenen is, daar hy in den Tempel was biddende, vers 17, 18. vergeleken met 2 Cor. 12: 1, 2. 3. &c. En eindelijk ook die Seven vermaarde Geſigten van Johannes in ſijn Openbaringen, &c. Waar by men ook noch ſeer welvoegſaam aanmerken kan, ſommige ſeldſaame dingen, die God de Propheten dikmaal tot voorbeelden en ſienelijke Zinne-beelden voor de oogen des Volks belaſt heeft te doen: gelijk onder andere Jeremias, dan eens bevel krijgd om een Gordel te koopen; dan tot den Pottebakker te gaan en een Vat op de ſchijve te ſien Vormen, dat verbroken en andermaal gevormd word. Ofte God doet hem een Kruike tot den Pottebakker koopen, om den Koningen van Juda aan te wijſen, dat God haar als een Aarden Vat ſou ontſtukken ſlaan. Gelijk hem kap. 27. belaſt worden Banden en Jokken aan den hals te doen, en diergelijke aan vijf Nabuurige Koningen te ſenden, &c. Ja hy koopt een Akker-land, en ſteld dien tot Borge voor de verloſſinge der Joden uit Babel. En hoedanig Ezechiel belaſt word, Jeruſalem op een Tichel-ſteen te ontwerpen, betuigd hy ſelfs kap. 3. daar wy dan ook kap. 4. zien, dat hem belaſt word een tijd-lang op ſijne ſlinker, en daar na op ſijne regter zijde te liggen; en Gerſte Koeken met menſchen-drek te bakken, om tegen Iſrael te betuigen, dat ſy haar Brood Onrein ſouden Eten. Ook word hem belaſt ſijn Hoofd en Baard te ſcheeren, en 't Hair in vier deelen te ſcheiden, en verſcheidentlijk daar mede te handelen, tot een af-beelding van de plagen die het Joodſche Volk aantreffen ſouden. Hoſeas wierd belaſt een Hoere te trouwen; by welke hy drie Soonen verwekte, die hy Zinnebeeldige en quaad-voorſpellende naamen gaf: namelijk JIZREEL, LO-RUCHUMA en LO-AMMI; om daar mede aan te duiden, dat God het Koningrijk Iſraels doen ophouden, het Volk wegvoeren en ſig haarder niet meer Ontfermen wilde, om datſe nu ſijn Volk niet meer en waren, kap. 1. Gelijk hy ook daar na belaſt word een Vrouwe te nemen, die van haaren Man bemind, egter een Overſpeeldereſſe was; om Iſrael aan te kondigen; dat ſchoon God haar bemind hadde, ſy egter Overſpeelig waaren geworden en hem verlaaten hadden, kap. 3. En ſoo ſchilderd Amos ook Iſraels Val onder een Klaaglied af, kap. 5. ſeggende in ſijn aanſpraake; *Hooret dit woord, dat ik over uw-lieden opheffe; een Klaag-lied O Huis Iſraels, &c.* Hoedanige voorbeelden wy ongetwijffeld meer ſouden konnen bybrengen indien wyſe in de Heilige Schriften neerſtiger wilden opſoeken. Doch laat ons nu tot de nader be-

Geſigten van Micha.

Actor. 10. vers 11.

Geſigten onder het Nieuwe Teſtament.

Prophetiſche Zinnebeelden.

Jer. 13. en 18. en 19.

Jer. 32.

Plagen Iſraels onder verſcheide Zinnebeelden voorgeſteld door de Propheten.

Digitized by Google

ſchouwing van ſommige Prophetiſche GESIGTEN komen; tot welkers uitvoeriger verklaaring, wy ons hier ſoo even te vooren met een woord hebben ſchuldig gemaakt; ten minſten een eenig voornaam ſtaal daar toe uitkieſende, om in de reſte merkelijk verligt te konnen werden. En hier toe hebben wy aldervoegſaamſt geoordeeld het ſeldſaam en hoogdravend Geſigte, in welke Ezechiel kap. 1. de Heerlijkheid des Heeren ſag; om dat het ſelve niet alleen met de verſchijninge Gods op het Verſoen-dekſel van tuſſchen de Cherubim over de Arke des Verbonds in het Heilige der Heiligen ſchijnd over-een te ſtemmen; maar ook met het Geſigt dat den ſelven Propheet kap. 10. en dat Jeſaias kap. 6. en Daniel kap. 7. en Johannes in ſijn Openbaring kap. 4. geſien heeft, over-een te brengen is; waar van mogelijk de Goddelijke Man Moſes en't Volk Iſraels, ſchemeragtig, de eerſte afſchaduwinge tot een opmerkelijk Voorbereidſel, en toeſtel der Heiligdommen, op den Berg Sinai geſien heeft, volgens Exod. 24: vers 10, 17. en kap. 25: 40. Waar van wy nu luſt hebben, volgens de voorligting des Propheten Ezechiel, met eenige ruimweidendheid te ſpreken. Tot het welke, op dat wy het te welvoegſaamer doen, en wy ons nader aan de waarheid der ſaak mogen vaſt houden, wy ons geduurig aan de Text-woorden ſullen verpligten, op datſe ons niet alleen als ſoo veele Merk-palen en nette ſtap-ſteenen in deſen verſtrekken mogen; maar ook dienen ſouden, om op 't geleide van die, en onſe bedenkingen, dit Wonder-geſigt, in ons Print-Tafereel, ſonder dat wy daar door verhoopen aanſtoot te geven, wat naauwkeuriger ontworpen te zien.

Dat Ezechiels eerſte Geſigte groot ligt aan veel andere geeſt.

Als dan de Propheet Ezechiel aan het eerſte kapittel, voor-af heeft aangeteekend, wanneer en te wat plaatſe hem ſijn eerſte Geſigte door de hand des Heeren overgekomen was, ſoo begind hy vers 4. 't ſelve onder deſe ontſachelijke woorden af te ſchilderen; ſeggende: *Doe ſag ik, en ſiet, een ſtorm-wind quam van het Noorden af, eene groote Wolke, ende een Vuur* (daar in) *vervangen, ende een glands was romdſom die* (Wolke) *ende uit het midden daar van was als de verwe Haſmal, uit het midden des Vuurs.* In welke woorden vier of vijf verſcheide dingen voorkomen, die eerſtelijk tot de reſt, yder op ſig ſelven moeten overwogen worden. De Lxx. Overſetters hebben hier voor *Storm-wind*, een *weg-rapenden Draaiwind*, of *verheffende Wind* geleſen. Daar andere Griekſe Vertaalers weinig van verſchillen. Invoegen het was als een dreunenden Orkaan, een heftige en geweldige Wind, die de gramſchap Gods, en verſchrikkelijke kragt des Opperſte Rigters voor oogen ſtelde. Hoedanig ons Jeremias kap. 23: 19. ſeer klaar in deſe woorden heeft afgeſchetſt: *Siet een Onweder des Heeren is met grimmigheid uitgegaan, &c.* En Jeſaias kap. 30: 27. *Siet de magt des Heeren komd van verre, ſijn Toorn brand, en verheft ſig ſwaarlijk: ſijne Lippen zijn vol gramſchaps, en ſijn Tonge als een verteerend Vuur: ſijn Adem als een overſtroomende Beke die tot aan den hals gaat.* 't Selve vindmen ook noch elders van deſen Propheet by-na op de ſelve wijs uitgedrukt; ſeggende: *Eenen Geeſt ſal van mijn Aangeſigte waajen, en ik ſal Wind voortbrengen.* Dit *Onweder* nu, ſegd Ezechiel, quam van het Noorden; namelijk van de Hemel-ſtreek daar in Babylon, de Vyandinne van Jeruſalem, en wreekſter van de Goddelijke geregtigheid, gelegen was. En welke God als een Roede in ſijn hand had laaten magtig worden; vertoonende niet alleen de gramſchap, maar ook een ſeker en zienlijk teeken van de Goddelijke ſtrengheid; even als of door 't geweld des Noorden Winds, de ongeſtuimigheid der Babyloniers afgeſchaduwd wierd, gelijk ſommige aanmerken. Want om dat van het Noor-

Ezech. 1: 4.

Bedenking over den Stormwind die Ezechiel van het Noorden ſag komen,

VERS IV.

Jer. 1: 13, 14, 15.

Waarom deſe Wind van het Noorden quam.

Digitized by Google

Noorden, het onheil ſou uitbreken over alle die in den Lande woonen; ziet daarom ſag ook Jeremias dien Heet ziedenden Pot van het Noorden af-komen; gelijk het God ſelfs ſoo verklaard, kap. 1: 13, 14. En ſeer duidelijk kapit. 4: 6. daar geſeid word; *Werpt de Baniere op na Zion, vlugtet met hoopen en blijvet niet ſtaan: want ik brenge een Quaad aan van het Noorden, ende een groote Breuke.* Namelijk uit het Land der Chaldeen of Babylonien: gelijk ook kort na het Geſigte deſer Wolke, een groote Stormwind van 't Noorden over 't Heilige Land, van dat Volk gebragt is, wanneer haar Krijgsmagt het ſelve, met de Stadt Jeruſalem, en den Tempel verſtoord, ende een groot deel des Volks daar uitgevoerd heeft onder Zedekia, 2 Kon. 25. Dewijl Ezechiel dit Geſigte ſchijnd geſien te hebben, in 't vijfde Jaar van de Wegvoeringe des Konings Jojachins, kap. 1. 2. zijnde in 't midden der weg-gevoerde aan de Reviere Chebar. Want dat hy ſijne rekening vers 1. van het dertigſte Jaar begind, ſulks kanmen vinden, wanneermen tot deſe vijf Jaaren, toe-doet de elf Jaaren van Jojakims Regeeringe, 2 Kon. 23: 36. en de drie Maanden van Joahaz, 2 Kon. 23: 31. en de veertien laatſte Jaaren van Joſias: ſoo vindmen de dertig Jaaren en drie Maanden, waar van in 't eerſte vers geſproken word; namelijk ſederd de Regeering van Nabopolaſſar, de Vader van Nebukadnezar, by ſommige *Nebukadnezar de Groote* genoemd. Soo dat het ontrent in het midden van de Regeering Zedekiæ was, als wanneer daar valſche Propheten opſtonden, die tegen Jeremias Propheteerden, dat het jok van Babel ſou gebroken worden, en dat Jechonia de Soone van Jojakim ſou wederom gebragt worden: gelijk breed te zien is by Jeremias kap. 27. en 28. Dus heeft het dan waarlijk ſeer wel ſchijnen te paſſen, dat de gramſchap Gods hier geſeid word van het Noorden, dat is van het ſlinker-deel der Aarde op te komen; gelijk het regter-deel na het Zuiden gekeerd ſtaat. Want in de Godgeleerdheid der Chaldeen, beteekende al van ouds de ſlinker-hand, de gramſchap en de kragt Gods, van welke de kaſtijdingen en harde ſtraffen voortkomen. Dog de regter-hand, betekend de Goddelijke hulp en gonſt. En daarom wanneer de Heere is nedergedaald om de Wet te geven en Iſrael t'onder-trouwen, heeftmen hem van 't Zuiden ſien komen: waar op Habakuk ſchijnd te ſpelen, kap. 3: 3. *God ſal komen van't Zuiden.* Want ſoo diendmen daar te leſen alſſer ſtaat; *God quam van Theman, en de Heilige van den Berg Pharan.* En of wel ſommige by *Theman*, een Berg verſtaan, die anders *Seïr* genoemd word, Amos 1: 12. en Obadja vers 9. ſoo lagen dog beide die Bergen tegen 't Zuiden, ten opſigte van Jeruſalem, en het Heirleger Iſraels. Invoegen dat gelijk God het Volk Iſrael van het Zuiden hulpe toeſei, alſoo dreigd hy het ſelve van het Noorden, haaren ondergang. Waarom mogelijk deſen Propheet kap. 40: 2. na de Zuid-zijde tot den Tempel ſcheen gebragt te werden, om dat hem dit Geſigte wat goeds en een Groot werk van de hand Gods voorſpellen ſou. By dit Onweder nu, ziet de Propheet ook *Een groote Wolke.* Het is bekend, dat een opkomende Wolke, de Aarde verduiſteren kan, en dikmaal een dreunende Wind, een digte Hagel-buy mede brengd; invoegen deſe groote en van Wind-opgeblaſe Wolke, het ſelve kan beduiden, daar Zephania kap. 1. vers 15. van gewaagd; ſeggende: *Die Dag ſal een dag der verbolgendheid zijn: een dag der benaauwdheid, ende des angſts; een dag der woeſtheid, &c. Een dag der duiſterniſſe, ende der donkerheid, een dag der Wolke, en der dikke donkerheid.* Doch de Chaldeeſche Verklaarder heeft hier geſteld; *De Wolke hadde de Form van een Wagen Gods.* En ſommige Uitleggers verſtaan niet onvoegſaam door deſe groote Wolke, de Heirlegers der Chaldeen; waar van te zien is, Jer.

5. 11. -3- 14. 30-3. m^d.

't Noorden beteekend in de H. Schrift Gods gramſchap.

Deut. 32: 3.

Wat het Zuiden in de Heilige Schrift beteekend.

Siet het Leger Iſraels om den Tabernakel gekampeerd, op den Tempel en de Stadt gepaſt. Republijk der Hebreen. Eerſte Vervolg. kapittel 2.

Wat de groote Wolke hier wil ſeggen.

4: 13.

Digitized by Google

4: 13. met Ezech. 30: 18. en 38: 9, 16. vergeleken. Ziende daar op de verbrandinge van Jeruſalem en den Tempel. Op welke een droevigen ſtaat des Volks, die vol van Nevel en Donkerheid was, gevolgd is; zijnde in een gevangenſchap van LXX Jaaren: ſoo nochtans, dat niet tegenſtaande dit een donkere Wolke was, agter welke God ſijn aangeſigte voor den Volke als verbergde; hier evenwel een ſekere goedertierne beſcherminge is geweeſt: want de Wolke in dit Zinnebeeldig Geſigt, beteekend ook yts dat hen voor de hitte van Gods gramſchap heeft konnen beſchermen, en verquikking aanbrengen, Jeſ. 25: 5. Gelijk mede geſeid word, dat God ſijn Volk eertijds met een Wolke gedekt heeft. En dit ſalmen noch te beter verſtaan, wanneermen let, dat'er ook een Ingewenteld Vuur binnen deſe Wolke en midden in dit Geſigte des Onweders geſien is; namelijk wiens Vlammen uit het midden der Wolke aan alle zijden wel uitgeſchooten en ſig verbreiden, doch daar in, om en weder keerden of ſchitterden. Hoedanigen beweging des Vuurs, verſcheidendlijk van de Uitleggers verklaard word. Hieronymus meend dat dit Vuur, een vertooninge was van de toekomſtige ſtraffe, en jammerlijke Ballingſchap des Volks, na dat haare Stadt en Tempel ſou verbrand zijn. Waar mede Theodoretus ſchijnd over-een te komen, als hy ſegd; dat de groote en digte Wolke hier niet anders beteekend dan het magtig Heirleger der Spieſſen, en Jagt van digt-geworpe Pijlen, die hen na deſen als een Regen-buy overkomen ſouden. Zijnde deſe Wolke ook aan-te-merken als Gods Wagen, ofte de Grond-vloeringe op welke ſijn Wagen vaard: gelijk in de Pſalmen elders daar op geſpeeld word. Doch het Blixemende Vuur, geeft niet alleen de verbaaſt-maakende ſchrik, maar ook ſeer duidelijk de verbrandinge der Stadt Jeruſalem te kennen. Coccejus heeft'er een weinig andere gedagten over, en meend dat hier door de *Wolke in welke een Vuur omvangen is;* een Vuur moet verſtaan worden, dat ingehouden of beteugeld, en niet uitgeſtort word, om alles aan te ſteken en te verteeren; vertoonende midden in deſe ellendigheden en nakende rampen, dat God, die niet alleen een verteerende Vuur, maar ook Liefde en Licht is, hem hier aan ſijn Volk heeft bekend gemaakt, dat hy niet alleen als een Wreker, maar ook als een Beſchermer, onder haar wilde woonen; intoomende ſijne gramſchap, op dat hy haar, van wegen haare ſonden, niet t'eenemaal en vernielde. Want gelijk in het volgende vijfde vers, van Vier Dieren geſproken word, die uit deſe Wolke en midden des Vuurs te voorſchijn quamen; ſoo meend dien vermaarden Schriftgeleerde, dat die Dieren niet anders beteekenen, dan de Kerke der Verloſten; gelijk het verklaard word Apoc. 5: 8, 9. En derhalven dat tot hier toe den zin van dit Geſigte ſou zijn; dat de Joodſche Republijk in 't korte wel een ſwaare Storm-wind des Oorlogs op den hals ſou krijgen; maar in welke nochtans de overgeblevene, alhoewel in droefheid, van God ſullen beſchermd worden: Ja dat God noch in het midden van haar ſal willen woonen. En ſchoon hy noch niet geopenbaard ſou zijn, ſoo ſou hy nochtans met betooning van ſijn magt en Majeſteit, ſonder haar te verſlinden, haar als een Ligt zijn, om in haar de vlamme der liefde op te wekken; tot dat daar na eens de Volheid van de Rijkdommen Gods, in het dadelijk ſenden van den Engel des Verbonds, ſoude geopenbaard worden, tot betooninge van Regtvaardigheid, Heiligheid, Geregtigheid en Barmhertigheid; als na welke Deugden en Volmaaktheden, God aldermeeſt, als met ſijn eige Eernaamen, alsdan van ſijn Volk by uitnementheid ſou willen genoemd zijn. Voegd'er by, dat God als dan niet alleen wederom de JEHOVAH, en de Verloſſer Iſraels ſou betoonen te zijn; maar ook dat de Kerke van God, le-

Bedenking over de beduiding deſer Wolke.

Wat het Blixemende Vuur in dit Geſigt te kennen geeft.

Jeſ. 42: 8. Exod. 6: 2. &c.

Digitized by Google

levendig ſou gemaakt worden, en in deſelve het Koningrijk van Chriſtus bloejen ſou, onder het toedoen der Heilige Engelen, de Dienaren Chriſti, tot de Gemeinte, tot zaligheid der Uitverkoorne. Hoedanige Heerlijke dingen men doorgaans in de Ontleding van dit Geſigt ſal zien doorſtraalen; niet tegenſtaande ſy meeſt alle ſonder oploſſinge van den Propheet worden voorgeſteld. Dus willen wy dan voortgaan, en zien ofwe de verklaaringe uit de kennelijke ſaaken van het Geſigte ſelfs, en de reſt der Heilige Schrift, konnen vinden. Door 't gemelde *Vuur* dan meenenwe, dat dien *Glands* voortgebragt wierd, die den Propheet ſegd, dat *Rondsom en in die Wolke was*, en deſelve beſtraalde: namelijk tot een teeken dat ſig ook de Heerlijkheid Gods, onder veele trooſtelijke toeſeggingen, hier in de ſtraffe wilde openbaaren. Gelijk God ook ſelfs in de Gevangenis tot de Iſraeliten nedergedaald is met Ligt, dat is met verligtende Genade en vertroolting der Propheten; op datſe van herten tot hem bekeerd wierden, volgens de toeſegging, Deut. 4: 29-31. en Deut. 30: 2. Ofte als Polichronius wild; ſoo leerd deſe Glands ook de tegenwoordigheid Gods, om dat, gelijk d'oude Chaldeeſche Verklaarder wel aanmerkt, den Glands de woonſtede Gods is, als die in een Ontoeganklijk Ligt woond. Doch het Vuur ſelfs ſegd hy, diend tot verſchrikking der Sondaren: gelijk kap. 10: 2: belaſt word; de vuiſten met Vuur van tuſſchen deſe Cherubinen te vullen, en over de Stadt Jeruſalem te ſtroojen; tot een teeken datſe ſou verbrand worden, van de Chaldeen dat zijn de Babyloniers; als te zien is, 2 Kon. 25: 9. *Ende uit het midden*, namelijk van dat *Vuur*, (gelijk het einde van dit vierde vers leerd) *was als de gedaante van* HASMAL; of als andere leſen, als *Speauter*, of liever een ſoort van Metaal, *Electrum* genoemd, beſtaande uit Goud en Silver, hebbende 't koleur van bleek of verblikt Goud. Andere verſtaander, Amber of Brand-ſteen door: ofte gelijk het wel waarſchijnelijk ſou konnen zijn, *Gloejend Kooper* of *Staal*, als *Brandende Koolen*, dat is die ſuiver en ſonder rook ſoo helder glimmen, dat het de Ooge niet naauwkeurig en kan zien, gelijk het is. Villalpandus ſet; *Midden uit het Vuur gelijk een Oog van Speauter*. Doch het OOGE, werd ſomtijds genomen voor het zien, en te gelijk ook ſomtijds voor de ſaak die geſien word: waar van ziet Apoc. 4: 3. daar den Throon Gods voorkomd, *Gelijk het aanſien eenes Smaragds;* en ſoo ook Num. 11: 7. word van de gedaante van het Manna geſeid; *Sijn Ooge*, dat is ſijn *Verwe*, *was als de Ooge*, of Verwe, *van Bedolah:* voor welke ſommige *Kriſtal* leſen: gelijk mede eenige *Bedolah*, voor een ſoort van klaar-doorſchijnige Gomme nemen. In welke plaatſe men moet aanmerken, dat de *Verwe* aldaar de *Ooge* genoemd word, om dat de Koleuren der Verwen, met het Oog geſien worden. De Propheet nu in het volgende vijfde vers, noch aan het Vuur gedenkende ſegd; *Ende in 't midden daar van, was* (of quam) *de gelijkeniſſe van vier Dieren, &c.* Hier diendmen wel te letten, dat den Propheet alleen ſegd; *De gelijkenis van vier Dieren;* en niet de ware, geheele en volkomene Natuure, noch volſchapen Forme van Vier Dieren; maar die naderhand van *Vier gedaanten* genoemd worden. En hier mede zijn waarlijk d'Uitleggers ſeer verlegen; en het vald moejelijker de verklaaring op het alderduidelijkſte en geheel net te geven, dan de waarheid, waarſchijnelijk te toonen: nadien de woorden van den Propheet ſelfs genoegſaam aanwijſen, dat ſijn Oog in 't beſchouwen, als verſet, en ſijn gemoed als van twijffelagtige bedenkingen, vermoeid is geweeſt: want ſulks werd ons eenigſinds daar uit openbaar, dat hy niet rigtig noch eenvoudigweg ſegd, dat hy Vier Dieren geſien heeft; Ja ſelfs ook niet de gelijk-

Wat *Hasmal* hier in het midde deſes Vuurs is geweeſt.

Ooge hoedanig verſcheidentlijk genomen.

Ezech. 1. VERS V.

Wat het beduid dat den Propheet alleen ſegd dat hy de *Gelijkenis* van vier Dieren ſag.

Waarom deſe plaatſe moejelijk is heel net te verklaaren.

Digitized by Google

heid van Dieren; maar alleen yts, *Als de gelijkheid van vier Dieren.* Van hoedanige hy eerſt daar na in een ander Geſigt vernam, *Dat het Cherubim waaren*, ſiet kap. 10: 20. Soo datmen in duſdanige Geſigten houden moet, dat de Goddelijke Propheten, niet ſoo ſeer de waaragtige Natuuren der dingen ſelve geſien hebben, als die ook niet altijd geſien konden worden; maar alleen de Gelijkheid of Sweemſels van haare gedaanten. Sulks dat onſen Propheet ons dan alleen het beſchouwige aanſien van de af-beelding der Figuuren, die hy geſien heeft, heeft konnen of willen verhaalen. God mogelijk veele dingen voor den Godvrugtigen naſpoorder, een wijl-tijd wijsſelijk daar agter verbergende, gelijkwe noch ſullen ontwaar worden. Ook ſoumen mogen denken, dat de Cherubinen in 't algemeen Dieren genoemd zijn, van wegen haare Dierſche gedaante met welke ſy bekleed waaren: want of wel onſen Propheet deſelve daar na verklaard, en ſegd dat het Cherubim waaren; ſoo ſienwe egter datſe Johannes in ſijn Openbaring, ſchoonſe daar als menſchen ſpreken, ook Dieren, van wegen haare verſcheide Dierſche gedaantens, genoemd heeft, kap. 4: 6. en 5: 8. &c. Ofte ſoomen op d'af-komſt van 't Griekſe woord ZOÖN wil agt-nemen, beduid een Dier hier eigentlijk yts levendigs, dat is, dat een levendige beweging heeft, die het laat blijken. En alhoewel wy de beduiding deſer Dieren een weinig uitſtellen, ſoo ſullen wy hier ſlegts in 't voorby-gaan vaſt ſtellen, dat onder deſe Dieren, Engelen of Cherubinen verſtaan konnen worden; gelijk deſelve ook genoemd worden, kap. 10: 15, 20. Alhoewel'er ongetwijffeld menſchen onder gemeend worden, van welke deſe Cherubinen als dienſtbare Engelen, over welke God regeerd, Zinnebeelden zijn: gelijkwe hier na met een fraaje waarneming ſullen toonen. Doch datſe uit het Vuur voortkomen, kan de ſuiverheid van der Engelen oorſpronkelijke Natuure, en de vierigheid en vaardigheid haarder werking beteekenen. Gelijk den naam SERAPHIM ook daar mede ſchijnd over-een te komen; als die *Vuurige Lichamen* genoemd zijn, van SARAPH, Branden, Jeſ. 6: 2, 6. En hoe kanmenſe netter aangeweſen ſien, als by onſen Propheet vers 13. *De gelijkenis der Dieren was als brandende koolen Vuurs, als de gedaante der Fakkelen, &c.* En alhoewel de ENGELEN ſomtijds CHERUBIM genoemd worden, gelijk te ſien is Geneſis 3: 24. egter meend d'Heer Coccejus, dat dien naam niet eigentlijk de Natuure der Engelen uit en drukt: gelijk ook de SERAPHIM by Jeſaias wel genoemd worden, doch niet geſeid word, watſe beteekenen. Maar of ſchoon deſe naamen dikmaal Engelen beteekenen, ſulks en belet geenſinds, dat wy in de Prophetiſche Geſigten, daar door ook niet de Kerke, of de menſchen in welke Gods Koningrijk is, en welke ſijnen wille onder de Regeering van Chriſtus, even als deſe Engelen doen, en ſouden mogen verſtaan worden: Dit ſegd Coccejus. Maar laat ons haar Beeld-gelijke gedaante wat nader uitvorſſchen: en hier van ſegd den Propheet wederom in 't aangehaalde vijfde vers; *Ende dit was haare gedaante; ſy hadden de gelijkenis van een menſche.* Of als andere de laatſte woorden leſen; *De gelijkheid eenes menſchen was in haar.* Hier in konnenſe dan wederom met de Engelen gelijk zijn, voor ſoo veel ſy verſtand en wille hebben. Gelijk de Engelen ook met ſulke Lichamen altijd aan de menſchen verſchenen zijn, en daarom Mannen en Jongelingen in de Heilige Schrift genoemd worden. Dus was dan het geheele Lichaam deſer Vier Dieren, na de geſtaltenis van een menſch geleeſt; alhoewel wy aanſtonds ſullen ſien, datſe ook met ſommige kennelijke teekenen van andere Dieren, bekleed en toegetakeld waaren. Gelijk haar mede menſchen Aangeſigten, Handen en Beenen toegeſchreven worden,

vers 7, 8.

Dat deſe Vier Dieren Cherubinen geweeſt zijn blijkt uit kap. 10.

Dat de Cherubinen Engelen zijn in menſchen gedaante of gelijkenis.

Digitized by Google

vers 7, 8. Ja ook waarschijnelijk haar gantsche menschelijke Lichaamen en Naaktheid; als het welke vers 11. met haar twee benedenste Vleugelen gedekt wierd, tot een Eerbiedige betuiging voor God, ten aansien van haarer gelijkheid des menschen; niet tegenstaande de onsigtbaarheid haarer Hemelsche Natuure en wesen, voor de Aardsche menschen: siet mede van de bedekking der Voeten, of liever Heupen, Jes. 6: 2. En of wel in die plaatse, en Apoc. 4: 8. Ses Vleugelen aan de Cherubinen worden toegeschreven; soo sullen wy beneden toonen, datmen door dit derde paar Vleugelen niet anders dan de Armen verstaan moet; namelijk waar mede sy haare Aangesigten dekten, dat is overschaduwden, van wegen de Heerlijkheid van den glands des Heeren, die geen Schepsel in volle beschouwing verdraagen kan. Dus willen wy het hier, en in 't vervolg van de Aangesigten deser Dieren, met Theodoretus en sommige andere doorsigtige Mannen houden; welke daar gevoelen, dat Ezechiel de Lichamelijke Lijfs-gestalte der Dieren, on-aangesien de Zin-aanduidende bekleedselen der andere Dieren, t'eenemaal onder de gedaante van een volkomen menschgesien heeft: waar mede Apollynaris over-een stemd, en daar by voegd; dat hier de menschelijke gestalte vertoond is, om dat de mensch het Beeld Gods is, en daar mede voornamelijk, de Goddelijke Deugden konnen uitgedrukt werden, om datse ook uitdrukkelijke Beeldenissen van Gods grootste Meester-stuk zijn. Gelijk mede de Engelen ten goede, altijd in menschen gedaante verschijnende, niemand konden verschrikkelijk zijn; als wel aan die, die haar tot straffe en ondergang ontfing. Doch soodanig zijnse meer met haar werkende kragt, als met haar sienelijke gedaante verschenen. Ook word van de menschen geseid, datse in het Eeuwige Leven, de Engelen sullen gelijk zijn, hoewel juist niet in wesen, Matth. 22: 30. Want dat ook dese vier Dieren of Cherubinen veel meer een Zinnebeeld van het menschelijk geslagte, dan van de Engelen selfs zijn, blijkt niet soo seer uit haare menschelijke gedaante, als wel daar uit, datse de Kerke der Verloste door den Goël Jesus beteekenen: gelijk het schijnd verklaard te worden, Apoc. 5: 8. waar van breeder hier na. Dit nu van den Propheet schijnende voor-af geseid te zijn, soo gaat hy daar na ook de gelijkenissen der onredelijke Dieren, dien hy aan deselve gesien heeft, verhaalen; aanwijsende niet haar eigen Natuurlijk wesen des Aangesigts, maar alleen eenige kennelijke Eigenschappen, daar door eenige gelijkformigheid van die Dieren, aan dese Lichamen vertoond wierde. Gelijk dan vers 6. volgd; *Ende elk een hadde vier Aangesigten, en vier Vleugelen.* En om dat dit een van de drie dingen is, die in dit Gesigte swaar om verstaan schijnen, en den Uitleggers veel spels maaken; daarom sullen wy hier een weinig daar op moeten staan, op datwe de geschapenheid der saake wel mogen ontswagtelen, tegen die gene, welke daar met de Joden Droomen, datmen hier vier Monster-dieren met vier Hoofden verstaan moet; namelijk met een menschen Hoofd, en een Leeuwen, een Ossen, en een Arends Kop. Van welke wy hen ook geern aanbevolen laaten te toonen, van wat noodsaak het was, door sulke vreemde wanschepsels, de Goddelijke Deugden en Eigenschappen der Kerke, af te schilderen. Gelijk het ook veel voegsaamer schijnd te denken, dat alleen de Zin-aanduidende opsigten, en niet de Beeldnissen der Dieren selve, aan dese Cherubim gesien zijn, overmids derselver gestalte ook in het Heilige der Heiligen gesien is, aan de Cherubim op de Arke, en die bezijden deselve stonden; als we terstond sullen toonen. Daar wy nochtans weten, dat de onredelijke Dieren geen plaats in den Hemel konnen hebben, waar van het Heilig-

Bedekking der Lichamen betoond de menschelijke gestalte der Cherubinen.

Waarom de Cherubinen menschelijke gedaanten aangenomen hebben.

VERS VI.

De vier Aangesigten in dese Dieren, sijn van de swaarste dingen in dit Gesigt.

De Cherubinen hebben geen viet hoofden noch waare Aangesigten gehad, diemen Tronien noemd.

Digitized by Google

dom een voorbeeld was. En om dat deſe Dieren in d'Openbaring kap. 5. met de XXIV. Ouderlingen voor het Lam nedervallen, en ſeggen; *Want gy hebt ons Gode gekogt met uwen Bloede;* daarom wil Coccejus door deſe Dieren, niet eigentlijk de Engelen ſelfs, maar de Geloovige der Verloſte Kerke verſtaan hebben. Voorwaar ſegd Villalpandus, de Griekſe Vaders ſtellen deſe Dieren veel waarſchijnelijker na de waarheid met een degelijk en opregt menſchen Lichaam; en bekleedenſe daar na alleen met de gelijkheid en ſweemſels van die der geſeide Dieren. Gelijkwe mede op dien grondſlag onſe Printverbeelding t'eenemaal na hem geleeſt hebben. Als'er dan vers 6. geſeid word; *Een ygelijk hadde vier Aangeſigten;* moetmen daar voor *Aangeſigten*, alleen vierderlei *Geſtaltenis* en niet *Hoofden* of *Koppen* verſtaan; gelijk het onſe Uitleggers meeſt ſoo nemen; ſiet d'aanteekening op vers 10. daar ſy, ſoo net als of ſyſe geſien hadden ſeggen; *Dat het menſchen Aangeſigte van vooren, het Arends Aangeſigte van agter; het Leeuwen Aangeſigt ter regter; en het Oſſen Hooſd ter ſlinker zyde ſtond.* 't Geene onſes agtens, een al-te vrypoſtigen bepaaling in ſoo donkeren en twijffelagtigen ſaak is; Ja 't welke veel eer na de dwaalzieke afbeelding der Joden, dan na de waarheid der Heilige Texten ſweemd. Waarom wy ook die verklaaring voor als noch, geen plaats inruimen konnen; om datwe ſonder ſoodanigen ongerijmdheid te begaan, een veel gemakkelijker en waarſchijnelijker uitleg, by den Propheet ſelfs konnen vinden. Want behalven dat wy ſulks aanſtonds uit vers 11. en 12. klaar meenen te konnen wederleggen, ſoo leeren ons ook de Taalkundige, dat *Aangeſigt* in deſe en in meer plaatſen, niet eigentlijk noch altijd en meend, het *Aangeſigt*, dat wy *Tronie* of Voor-aanſien des Hoofds noemen; maar alleen ſoo veel als een *Form, Figuur, Sweemſel, Hebbelijkheid, Aanſien, Gelijkenis, &c.* Gelijk ſelfs hier de gantſche menſchelijke geſtalte des Lichaams, ook maar een *Gelijkenis* genoemd word, vers 5. En derhalven kan ſulks veel meer ſoo genomen worden, ten opſigt van de andere ſweemſels der Dieren, met welke deſe menſchelijke Lichamen hier en daar bekleed en uitgeruſt waaren. Ook worden deſe *Aangeſigten* in de Openbaring, alleen *Gelijkeniſſen* genoemd, kap. 4: 7. En waarlijk wanneer de Propheet vers 9. ſegd; *Elk Wandelde regt uit voor zijn Aangeſigte henen;* ſoo volgd, dat yder maar een Aangeſigte gehad heeft; en niet Viere als 't gemeen gevoelen ſteld. En op deſen grond agtenwe ook, dat deſe Cherubinen gelijk zijn geweeſt met die, welke Salomon in den Tempel dede maaken, na het voorſchrift van Moſes, die Exod. 25: 18-20. belaſt worden op het Verſoendekſel van de Arke des Verbonds te ſetten; welkers Aangeſigten tegenover malkanderen moeſten zijn, neerwaards het Dekſel aanſchouwende, als begeerig daar in te ſien. 't Gene voor-al van geen Vier-hoofdige Dieren geſeid kan worden: ſiet van Salomons Cherubinen, 1 Kon. 6: 23. en 2 Kron. 3. daar vers 13. geſeid word, dat haare Aangeſigten na het Huis, dat is na het binne-deel des Heiligdoms gekeerd waaren. 't Geen waarlijk op geen Vier Aangeſigten paſt. En dat Moſes een voorſpel van dit gantſche Geſigte gehad heeft, ſchijndmen niet alleen uit Exod. 24: 10, 17. te konnen giſſen, maar ook uit kap. 25: 40. blijkt mede, dat Moſes alles doen maken heeft, na het voorbeeld dat hem op den Berg getoond is: 't gene Salomon waarſchijnelijk heeft nagevolgd. Gelijkwe ook op vers 11. van onſen Propheet, over het werk-woord PANAH, dat *Sien* en *Aanſien* beteekend, moeten aanteekenen, dat het eigentlijk de uitwendige geſtalte en ſienelijke boven-vlakte eenes dings wil te kennen geven. Waarom het ook in de Heilige Schrift, en by de Weereldſche Schrijvers, aan levenlooſe dingen

Siet de Printverbeelding.

Wat men door de *Vier Aangeſigten* in de Textwoorden verſtaan moet.

Dat de Kant-teekenaars met weinig ſekerheid Vier waare Aangeſigten bepaald hebben.

kap. 1. vers 6.

Dat de Cherubinen maar een Aangeſigt hebben gehad.

Deut. 33. ver 26.

Digitized by Google

gen toegepaſt word: als Jeſaias 24: 1. *Siet de Heere ſal het Aangeſigte des Lands omkeeren.* Daar onſe Overſetters het on-eigentlijke woord *Aangeſigte*, by wijſe van verklaaringe, in *Geſtalte* veranderd hebben. En ſoo wederom Pſalm 104: 30. *Gy vernieuwd het Aangeſigte* (Gelaat ſettenſe) *der Aarde.* En in ſulken beteekenis word ook het Latijnſche woord *Facies*, van Virgilius gebruikt. En aangaande de Vleugelen die in dit Sesde vers genoemd werden, wy ſullen beneden gelegentheid vinden om daar van te ſpreken. Den Propheet nu vers 7. voortvarende met deſe Dieren te beſchrijven, ſegd; dat *Haare voeten waaren regte voeten, en hare voet-planten, waaren gelijk de voet-planten eenes Kalfs en glinſterende, gelijk de Verwe van Glat-kooper.* Door de *Regte voeten*, moetenwe de Beenen verſtaan, gelijk het de Lxx ook ſoo vertaalen; om dat de Propheet in 't volgende vers, ook *Handen* voor *Armen* geſteld heeft; welke van onder de Vleugelen uit-keken. Invoegen men hier ſekerlijk menſchelijke Beenen moet verſtaan, en geenſinds eenige ſoort van Viervoetige Dieren, die na agteren, kromme of agterwaards-uitbuigende Kny-bogten hebben. Waarom ſommige hier hebben vertaald; *Sonder Knye-bogten en Knyen;* doch geheel qualijk: want om dat in haar de volkomene gelijkheid des menſchen was, haddenſe ook alle de Ledematen en ſulke Knye-bogten, als tot het menſchelijk Lichaam behooren; behalven dat ſy alleen tot gelijkenis of Zin-uitbeelding der Dieren, hadden Kalfs-voeten, Leeuwe Maanen aan de Borſt en Schouder-huid, en Vleugelen van den Arend op den Rug; waar van terſtond. En aangaande de Zin-uitdrukkende beduiding deſer *Regte Beenen;* daar van ſegd de Chaldeeſche Verklaarder, dat ſulks aanwijſt; dat ſy ſtonden met een Dienſtbaar ontſag en vreeſe; namelijk ſoo ſtonden, datſe geenſinds zaten noch ook de Knyen bogen, maar geheel regt-op, ſchrap en vaardig ſtonden, wagtende met een opregt vertrouwen, op de wenk des Grooten Voermans, die op deſen Hemelſchen Zege-wagen zat. Want dien hoovaardigen Engel, die voor God heeft willen zitten, is nedergeſtort, *Als een Blixem die van den Hemel vald*, Jeſ. 14. 15. en Luc. 10: 18. En van dit ſtaan der Engelen, ſegd Raphaël in 't Boek van Tobias kap. 12: 15. *Ik ben een uit de ſeven Heilige Engelen die voor den Heere ſtaan.* En de Koninginne van Sceva, ſegd van Salomons Hoovelingen en Dienſtknegten, datſe Salig zijn, die altijd *voor hem ſtaan:* Om dat het den Trauwanten paſt voor den Prince te ſtaan, maar den Prince ſelfs te zitten: gelijk ook in dit Geſigte, den Heere zittende op ſijn Throon ſal geſien worden. Sulks dat de Regte Beenen, hier te kennen geven, een geduurig ſtaan der Hemelſche Kragten voor God, aangedaan met Vreeſe en Eerbiedigheid. Zijnde ook deſe *Regte Beenen* een Zinnebeeldige tegenſtelling, van de *Slappe* en *Wankelbare Knyen*, daar den Apoſtel op ziet, Hebr. 12: 12. Dat'er nu verder geſeid word; *En haare voet-planten waaren als de vloet-planten eenes Kalfs*, ſulks wil ons het *Aangeſigt*, of de *Geſtalte* des *Kalfs* of eenes *Oſſes* aanwijſen; aan welk in dit Geſigte meer dan eenmaal ſchijnd gedagt te worden, vergelijkt vers 6, 8. met 10. en onſe Printverbeelding. Soo dat deſe Jongelingen geſpleten Klaauwen aan de voeten hadden; vertoonende onder andere bypaſſingen die op de ſtandvaſtigheid en ſekeren wandel der Geloovige ſpelen, een van de vier voornaame Zege-teekenen die tot het Ampt van den Verloſſer Jeſus behooren; namelijk den Dienſt der Offerhande, door welke een Verſoeſoeninge te wege gebragt is, die het menſchelijk geſlagt van de Tyrannie des Duivels verloſt heeft. En gelijk de Reine Viervoetige Dieren, volgens de Wet, van de Onreine wierden onderſcheiden, door de herkaau-

VERS VII.

Hoedanig de regte voeten en de Kalfs-voeten van deſe Dieren waaren.

Speling op de regte Beenen der Cherubinen.

1 Kon. 10, vers 8.

Wat het Aangeſigt des Kalfs aan de Cherubinen was.

Het Aangeſigte des Kalfs is een Zege-teeken van de Offerhande van Chriſtus.

Digitized by Google

winge, en de verdeeling der Klaauwen, namelijk die de voet-planten in tween kliefde, Levit. 11: 3. Alſoo beteekend de herkaauwing, ſeer wel de Overdenking; en de Verdeeling der voet-plante de Vaſte Treede. En deſe beide zijn ſaamengevoegd, om dat de Standvaſtigheid ſonder Overdenking, enkel Hardnekkigheid is; gelijk aan de Joden gebleken is: en Overdenking ſonder Standvaſtigheid, is een groote ligtvaardigheid, ſiet Jeſ. 54: 14. Rom. 11: 20, 22. 2 Tim. 3: 14. 1 Joh. 2: 27. Soo datwe agten mogen, dat door deſe Kalfs-voeten, ook de ſwakheid en wankelbaarheid der menſchen voeten, ſtilſwijgens aangeweſen of verweten word: want om dat de ligt ſtruikelende voet des menſchen niet ſoo bequaam was, om de ſtandvaſtigheid der gang te vertoonen, ſiet daarom worden hier Kalfs-voeten aan menſchen Beenen geſien. Dat nu van deſe Beenen en Voeten, of mogelijk van de Lichamen deſer Cherubinen in 't algemeen, geſeid word, datſe glinſterden als glat Kooper, of als andere leſen; datſe *Spranken van haar ſchooten als gloeijend Metaal;* ſulks ſchijnd verſtaan te moeten worden van het overgroote ligt dat'er uit het geſeide Vuur, als uit een ontſteken Oven, tegens deſe heldere en Hemelſche Dieren aangeſlagen wierd; en in 't beſchouwen, als gloeijend of als gepolijſt Kooper, met ſijn glants daar op afſteuitende, in het Oog viel. En of wel dit volgelijk op de beſchrijving der Voeten geſeid word, ſoo ſchijndmen egter uit de ſaamenhang der reden van vers 5. af, deſe glands op de geheele Lichamen der Jongelingen te moeten paſſen, gelijkwe terſtond maar twijffelagtig ſeiden: *En menſchen handen waaren onder haare Vleugelen aan haare vier zijden, ende die viere hadden haare Aangeſigten en haare Vleugelen.* Andere leſen de eerſte woorden van dit vers, volgens 't Hebreeuwſch: *En menſchen handen onder haare Vleugelen, in Vier vierkantingen,* verſtaat de Vier zijden des Wagens, als uit de volgende verſſen ſal blijken; overdenkt in 't voorby-gaan de Raders aan vier zijden, vers 16. en den Throon of Wagenzetel, vers 26. met onſe Printverbeelding vergeleken, die Jeſus Syrag genoegſaam toeſtemd; als hy kap. 49: 10. duidelijk ſegd; *Het is Ezechiel die een Heerlijk Geſigte ſag, het welke hem de Heere toonde op den Wagen der Cherubim.* Dus verſtaan wy dan de woorden van vers 8. als of daar geſeid wierd; dat elk Dier, 't welk hy ſag aan de Vier hoeken of zijden des Wagens, twee menſchen-armen en twee handen onder de Vleugelen hadde. Hoedanigen verklaaringe de Propheet ons ſelfs leerd kap. 10: 8. ſeggende: *Daar werd aan de Cherubim de gelijkenis geſien van een menſchen hand.* Paſſende deſe ſoort van handen ook ſeer wel op de menſchelijke werken, die hy doet als Gods Beeld. En ſchijnen deſe als onder de Vleugelen te verſchuilen, om aan te wijſen, dat de werken die God door de Engelen uitvoerd, meeſtdeels onſienelijk en voor veele bedekt en onbekend zijn. En deſe Vier Dieren ſtonden en gingen duſdanig aan de vier hoeken des Wagens; om datſe in alle de Vier gedeelten der Aarde, Gods bevel uitvoeren, en ſijn Zegenpraling verſellen. Maar niet datſe aan vier zijden der vier Aangeſigten, dat is vooren, agter en aan bei de zijden tot elk Aangeſigt, twee handen onder de Vleugelen hadden, als ſommige Droomen, en de Joden walgelijk af-beelden: want in deſen zin moeſtenſe ook aan alle zijden vier Vleugelen gehad hebben; daar niets van gerept word. Soo datwe beſluiten konnen; dat, gelijkſe niet meer dan een waar menſchen Aangeſigt gehad hebben, ſy ook maar twee Armen en Handen tot hun menſchelijke geſtalte hebben gehad; en niet Vier-paar, of vier Koppel armen, tot vier Monden of Aangeſigten: want de handen worden duidelijk onder de bovenſte Vleugelen geſien; en derhalven kan het getal

VERS VIII.

Dat door handen hier armen worden verſtaan.

van

De Heerlykheid des Heeren die Ezechiël sag onder een Storm-wind, in't midde der Wolk

Digitized by Google

e, met Vuur en den Regenboge, en de gedaante van vier Dieren, aan de Riviere Chebar.

Digitized by Google

Digitized by Google

van die, ook het getal der Armen bepaalen; nadien de andere twee Vleugelen, een ander gebruik toegeſchreven worden, vers 11. en 23. &c. Sulks dat dit dus ver, een makkelijke zin kan hebben: doch de volgende woorden van dit vers; *Ende die viere hadden haare Aangeſigten en haare Vleugelen;* ſchijnen wat duiſterder te zijn; om dat ſommige de Aangeſigten doorgaans op vier ingebeelde Hoofden, doch gantſch qualijk tot de eigenſchap deſes Geſigts betrekken: Ja hier toe leſen andere noch de geſeide woorden; *En ſy hadden aangeſigten en vleugelen aan vier zyden.* Doch het ſal minder ſwaarigheid hebben, wanneermen daar leeſt, gelijk ook boven in 't Hebreeuwſch ſtaat; *In Vier vierkanten* of *Hoeken;* ſulks dat de zin is, dat yder uit de vier Dieren, gerangeerd na de vier zijden of hoeken des Wagens, hadden de bovengenoemde veelvuldige gelijkenis, of kennelijke Hebbelijkheden der Dieren, die onſen Propheet gemeenlijk *Aangeſigten* noemd; daar by voegende de *Vleugelen*, om datſe die elk Vier hadden; op datmen van hen geloofde, datſe alle even eens met deſe Zin-teekenen bekleed waaren: want om dat het Aangeſigte of de Gelijkenis des Arends alleen twee Vleugelen ſcheen te vereiſchen, en dat'er Vier aan yder Dier geſien worden, ſiet daarom wordenſe mogelijk hier noch boven het getal der vier Geſtalt-aangeſigten beſchreven: gelijk ook daarom de twee benedenſte Vleugelen een andere dienſt in dit Geſigt worden toegepaſt, ſiet vers 11. Soo dat alle dingen, in en aan deſe Dieren gelijk waaren; gelijk als Chriſtus geſeid word te zijn alles in allen, Col. 3: 11. dat is niet alleen in den Grooten, maar ook in den Kleenen, Jer. 31: 34. 1 Johan. 2: 20, 27. Verders werd'er vers 9. geſeid; dat *Haare vleugelen waaren t'ſaamen gevoegd, d'een aan d'ander.* Namelijk de Vleugelen waar mede ſy vlogen; in hoedanigen geſtalte men hier voornamelijk de ſaamenvoeging derſelve moet nemen; te weten, datſe ſaamengevoegd wierden, in haare uitbreiding naar het toe-klappen om te vliegen. 't Gene ſommige paſſen op de ſaamenvoeging der Vleugelen aan de Schouderbladen, of Boven-rugge der Dieren; alhoewel dit navolgens het maakſel van een menſch, ofte van een Vogel, by voorbeeld een Arend, niet eigentlijk geſproken ſou ſchijnen: Ten zy dan dat ymand ſou willen, dat yder benedenſte Vleugel aan een van de bovenſte met haar beginſel gevoegd was geweeſt, als *de Vrouw aan haare Suſter*, gelijk in het Hebreeuwſch ſtaat; ſiet mede vers 23. en Exod. 26, 3, 4. &c. En miſſchien dat de Propheet ſulks aanteekend, om dat hier vier Vleugelen geſien worden, waar van de wijſe der ſaamenvoeging noodig geſeid ſcheen, om dat de Natuurelijke plaatſing der Vleugelen aan de Dieren openbaar bekend was; 't geen wy niet hard betwiſten willen: alhoewel wy onſe eerſt-geſtelde meening uit de gantſche toeſtel deſes Geſigts, voor waarſchijnelijker houden. Andere paſſen deſe ſaamenvoeging, op de aanraking van de uiterſte toppen der Vleugelen, even als de Cherubinen van Salomon deden in den Tempel, 1 Kon. 6: 27. En die welke Moſes op het Verſoendekſel der Arke deed maaken, Exod. 25: 20. Doch de volgende woorden, namelijk, *Sy en keerden ſig niet om als ſy gingen: ſy gingen elk een regt-uit voor ſijn aangeſigte henen;* zijn van de Geleerde verſcheidentlijk verklaard; om dat deſe ſpreekwijſe der *Omkeering*, ſoo wel na alle de vertaalingen, als na de Hebreeuwſche waarheid, twee beduidingen kan hebben: want het eene is eigentlijk *Omwenden, anders-Om keeren;* het andere alleen te *Rugge-gaan.* Doch de laatſte woorden, datſe elk regt-uit voor ſijn aangeſigt henen gingen, leeren genoeg, datmen 't na de tweede beduidenis nemen moet: ſiet ook vers 12. namelijk dat dit viergeſpan niet wederom te rugge noch agterwaards deinsde, als andere Dieren wel

Moejelijkheid en duiſterheid in de ſpreekwijſe des Propheten opgeheldert.

VERS IX.

Bedenking over de ſamenvoeging der Vleugelen vers 9.

Digitized by Google

Hoe het te verſtaan is, dat ſig de Dieren niet om en keerden; maar voor haar aangeſigte hene gingen.

wel plegen te doen, wanneer ſy van wegen den laſt des Wagens gedrukt, en als agterwaards te rugge getrokken of opgehouden wierden. Sulks dat deſe altijd Voorwaards-uit den regten weg hielden, die haar betaamde te gaan; en dat met een onveranderlijken zin in haaren Dienſt, ſonder daar toe geſweept of aangeprikkeld te moeten worden. Soo dat Apollynaris de zin ſchijnd getroffen te hebben, als hy ſegd; de Beweging Gods is onveranderlijk en ſonder berouw; en daarom word hier ſijn Voortgang ſonder afwijking na agteren, aangeweſen: *Want die d'Overwinninge Iſraels is, ſal niet aflaten, noch hem en ſal niets berouwen*, 1 Sam. 15: 29. Hoedanig regt-uit voor haar Aangeſigte te gaan, ook t'eenemaal het gevoelen wederſpreekt, van die hier vier Aangeſigten, dat is Hoofden willen verſtaan hebben: want hoe konnen deſe Dieren een Aangeſigt na agter na vooren en na de beide zijden uitſiende, gehad hebben, en geſeid werden, *Voor haar aangeſigte henen, regt-uit gegaan* te hebben? Souden de andere aangeſigten om ſoo te ſpreken, niet veel meer agterwaards en ter zijden haar aangeſigten gegaan hebben? Invoegen men wel ſiet dat hier waarlijk het Aangeſigt, dat op de menſchelijke gelijkeniſſe paſt, als vers 5. moet verſtaan worden; alswe genoegſaam verklaaren ſullen in 't volgende 10. vers. Soo dat gelijkwe meer geſeid hebben, de andere Aangeſigten alleen op de hebbelijke gedaante, ontleend van de geſeide Dieren, moeten gepaſt worden. Doch het woord *Gedaante*, dat kap. 10: 22. in 't Hebreeuwſch MAREHEM, van Hieronymus *Geſtalte* of *Aanſien* pleegd vertaald te worden, ſchijnd in die plaats noch een andere beduiding te hebben; en men ſou het mogelijk beter na den aart der ſaake, en onſe Duitſe Taal, door *Gelaat*, konnen uitdrukken: want als den Propheet op het einde van dit vers ſegd; *Haare Gedaante, en ſy ſelve, ſy gingen yder regt-uit, voor ſijn aangeſigte henen*; ſoo diendmen daar te verſtaan, dat deſe Cherubinen door het bly en volvaardig gelaat haares aanſchijns, haar ſchenen te ſpoeden na vooren-toe: waarom ook ſulks niet anders als door een dubbele doening, van voorwaards te gaan en egter vrolijk omſiende, in onſe Printverbeelding ſcheen uitgedrukt te konnen worden. En op dat niemand uit het gene den Propheet vers 14. en kap. 1. vers 6. 10. daar van geſeid heeft, misleid worden, of meenen ſou, dat elken Cherub vier Hoofden of waare Aangeſigten hadde gehad; een voor, een agter en een te wederzijds uitſiende: daarom ſegd hy, dat *Yder voor ſijn aangeſigte henen ging*. En ſoo by aldien ſy vier Aangeſigten hadden gehad, ſoo ſou de Propheet veel voegſaamer geſegd hebben; *Sy gingen voor haare Aangeſigten*; nadien daar veel of verſcheide Aangeſigten aan elk ſouden geweeſt zijn. Doch hy en konde dit niet ſeggen, nadien de Aangeſigten niet te gelijk voorwaards henen konden beweegd worden. En daarom beſluiten wy, dat het *Aangeſigte*, in deſe plaatſe de menſchen Tronie, die elk Een hadde, beduid. Doch die in de voorgaande verſſen, en verſcheide plaatſen van kap. 1. alleen *Gedaanten, Gelijkeniſſen, Hebbelijkheden, &c.* beduiden konnen. En om dat dit *Voortgaan*, aan de voorgaande reden van de ſaamenvoeging der Vleugelen gehegt word; daarom ſoumen veilig mogen beſluiten, dat daar op de uitſpreiding der Vleugelen in 't opheffen om te vliegen na boven, geſien word: als mogelijk duidelijker vers 11. En ſal ons deſe waarneming voornamelijk ook in het volgende tiende vers van groot nut zijn, om dat die plaatſe wel meeſt de *Vier-hoofdige Cherubinen*, ſchijnd te begunſtigen; die wy opgenomen hebben te wederleggen. *De gelijkeniſſe nu van haar aangeſigte* (ſegd onſen Propheet vers 10.) *was het aangeſigt eenes menſchen; en het aangeſigt eenes Leeuws hadden ſy viere aan de reg-*

Speling op het geduurig en ſeker voortgaan deſer Dieren.

Bewijs dat dit voorwaards gaan niet op de vier Aangeſigten paſt.

VERS 10.

regter zijde: ende ter ſlinker zijden, hadden die viere eenes Oſſen aangeſigte: ook hadden die viere eenes Arends aangeſigte: Ofte gelijk als andere qualijk leſen; *Een Arends aangeſigte van boven haare viere*, vergeleken met kap. 10. vers 14. Welk woord *van Boven*, niet in de Grond-text, noch in de beſte vertaalingen gevonden word. De ſwaarigheid ſal waarlijk in deſe plaats veel verminderen, wanneermen, behalven 't geenwe terſtond over kap. 10: 14. ſeiden; met de fraaje Hieronymus wil aanmerken, dat de *Regter* en de *Slinker zijde*, hier niet eigentlijk noch naauwkeurig ten opſigt der Aangeſigten in verſcheide plaatſen, of zijden van de Lichamen der Dieren, moet genomen worden; even als of daar een Menſchen en een Leeuwen Aangeſigte ter regter die viere; ende een Kalfs Aangeſigte ter ſlinker die viere, &c. gemeend word; namelijk, dat het eene Aangeſigt of Tronie ter regter, en het andere daar tegen over, na de ſlinker zijde uit-ſag: Maar dat daar alleen geſegd word, datſe alle een gelijke en onderlinge Ordening van ſtandplaats aan de Wagen in haare Kenteekenen hadden; even gelijk de Schriftuure ſegd, kap. 10. vers 14. *Elk een hadde vier aangeſigten: het eerſte was het aangeſigte eenes Cherubs, ende het tweede aangeſigt een Menſchen aangeſigt, ende in het derde een Leeuwen aangeſigt, en in het vierde een Arends aangeſigt.* Alwaar het eerſte, tweede, derde en vierde Aangeſigt, niet door verſcheidendheid van een plaatſelijk regt of ſlinks, maar in een Ordening van Trappen naar de waardigheid der plaatſing beſchreven word. Dit ſegd Hieronymus. En men kan hem ſulks ligtelijk toeſtaan, dewijl het *Eerſte* en het *Tweede Aangeſigt*, en ſoo voort, daar niet en wil te kennen geven, het Eerſte of Tweede Dier; maar het Eerſte Aangeſigt van elk Dier, waar van het eerſte Aangeſigte was als het aanſien van een CHERUB; dat is ſoo veel als het Aangeſigte eens Kalfs: want CHERUB beteekend een *Wagentrekker*. En overmids dit werk eigentlijk den Oſſen in die tijden toequam; alſoo word hier den naam CHERUB, billik aan een Oſſe of Kalf toege-eigend; niet tegenſtaande dien naam ook aan de geheele toeſtel der Cherubinen, die de Zege-koets des Heeren voort-trekken, gegeven word. Daar-en-boven moeten wy in de geſeide plaatſe in agt-nemen, dat de ſpreekwijſe *Ter Slinker* en *Ter Regter*, even ſoo veel is, als of de Propheet ſeide, *Hier* of *Herwaards*, en *Ginds* of *Derwaards*, of Hier door, Daar door; namelijk dat deſe Dieren, door haar verſcheide aanſieningen, met welkſe bekleed en aangedaan waaren, van hier een Menſch, van daar een Leeuw, herwaards een Kalf (welkers gedaante terſtond *Cherub* genoemd wierd) en derwaards een Arend, vertoonden. Want aldus kanmen gemakkelijk verklaaren, dat het aangeſigt des Menſchen, in deſen zin, geſien wierd aan de Mond, Handen en Beenen, beneffens de geheele Hebbelijkheid des opgeregten Lichaams; 't geenſe ook geſeid worden met de benedenſte Vleugelen gedekt te hebben: en ſoo ook van de overige gedaanten der Dieren: gelijk de eigentſchap van de Grond-taal ſulks op meer plaatſen laat blijken. Want ſoo vindenwe Geneſis 13: 9. *Het geheele Land is voor uw; ſoo gy de regter houd, ik ſal tot de ſlinker voortgaan.* Dat is, ſoo gy Herwaards gaat, ik ſal Derwaards trekken. En wederom Deut. 28: 14. *Soo gy daar van niet afwijken ſult ter regter noch ter ſlinker hand.* Dat is, herwaards of derwaards, hier of daar, &c. Soo dat dit ſeer verre afwijkt van het gene onſe Kant-teekenaars na 't gemeen gevoelen der Godsgeleerden, op dit tiende vers hebben aangemerkt: en deſe onſe af-beelding der Cherubinen, verſcheeld ook veel van die, welkmen gemeenlijk in de Bybel-printen verbeeld ziet; maar en laat nochtans niet na, van ons voor de waarſchij-

De zin van vers 10. nader opengelegd.

Deſe plaatſe ſchijnd de Vierhoofdige Cherubim meeſt te begunſtigen.

Digitized by Google

nelijkſte gedaante gehouden te worden. Gelijkſe ook in duſdanigen gedaante, veel beter afgeregt waaren, om ſekere vier Deugden of Volmaaktheden te beteekenen, waar van in deſe Dieren ten minſten een Schets of kennelijk ontwerp geſien wierd; dan of haare Hoofden, die meeſt vervaarlijk zijn: gelijk een Leeuw en een Arend, waaren vertoond geworden: dewijlmen door het Hoofd veelſinds ook gewoon is, het gantſche Lichaam van een Dier, of Perſoon te verſtaan. Dus zijn dan alleen de Leeuwe-Maanen, en de Arends Vleugelen vertoond, en niet haare Hoofden met wreede Muilen, noch haare Pooten met ſcherpe Klaauw-nagelen, om datſe niet om te verſcheuren waaren. Den Menſche was hier geheel, om dat in hem waarlijk is de Reden, de kenniſſe, en de Liefde der Waarheid: want in de Liefde der Waarheid, beſtaat het Beeld Gods. Doch d'andere gedaantens zijn meer Zinnebeeldig dan waaragtig; en deswegen alleen noodig met een kennelijk Veld-teeken, van haaren aart ontleend, in dit Geſigte te verſchijnen. Dus beteekend dan de Leeuwen Mane een onverſchrokken en groot Gemoed, Prov. 28: 1. De gedaante van den Oſſe, de Arbeidſaamheid en Geduldigheid; en ook het puik der Offerhanden: doch de Hoornen beteekenen Sterkte: en ſchoonſe hier niet geſien worden, ſoo behoorenſe nochtans tot dit Dier, waar van hier een *Aanſien* voorkomd; overdenkt Deut. 33: 17. Den Arend, is een Zinnebeeld van de Snelheid in het vliegen; beduidende de verheffende kragt, Jeſ. 40: 31. Ook is dit Dier, ſcherp-ſiende en ſeer graag en vaardig om ſpijſe voor ſig op te ſpeuren, waar op de Saligmaaker ſpeeld, Matth. 24: 28. alwaar onder het doode Lichaam, de Dood van Chriſtus over al gepredikt, moet verſtaan worden. En in dit gevoelen vinden wy ons kragtelijk ondersteund, wanneer wy 't volgende vers ter deugden overwegen; daar geſeid word: *Ook*
VERS XI. *waaren haare aangeſigten en haare vleugelen opwaards verdeeld;* eigentlijk ſtaat'er, *Na boven uitgeſtrekt.* Niemand moet ſig verwonderen, dat hier het Aangeſigte en de Vleugelen, voor een en 't ſelve genomen word: want het woordeken *Ende*, en koppeld de Vleugelen hier niet als een ander ding aan het genoemde Aangeſigte; maar verklaard het voorgaande, als of daar geſeid wierd; het *Aangeſigte der vleugelen;* of de *vleugelen* daar des Arends aanſien door beteekend wierd, waren duſdanig, datſe *Waaren uitgeſpreid na boven.* En dit aandagtig overwogen zijnde, kan niet alleen genoegſaam openbaar maaken, het geenwe aanſtonds van de ſaamenvoeging der Vleugelen ſeiden; maar ook dat de Aangeſigten hier niet doorgaans, waare en eigentlijke Mond-aangeſigten, die wy *Tronie* of *Bakhuis* noemen, te kennen geven: want by aldien men na de gemeene dwa-
Ongerijmdheid uit het voorgaande gevoelen. linge, hier vier Tronien toelaat, en daar by toeſtemd, dat den Propheet hier ſegd, dat haare Aangeſigten na boven uitgeſtrekt waaren; ſoo ſou hy waarlijk niet met-allen ſeggen: want het ſou ſeer in twijffel en in 't onſeker blijven, welk van de vier Aangeſigten na boven uitgeſtrekt waaren; en welke daar en tegen na beneden, en na de ſlinker en na de regter zijde gekeerd waaren: ook ſoude het opheffen van het een, het nederdalen van het andere Aangeſigt vaſt ſtellen. Behalven dat'et ſeer onvoegſaam ſchijnd, van het Mondelijk aangeſigt te ſeggen, dat het uitgeſtrekt word: 't en zy dan dat ymand d'een dwaling op d'ander hoopende, door Aangeſigten, Hoofden of Koppen wil verſtaan, die op haare lange halſen, elk om 's eerſt ſig na boven ſtrekten: gelijkmenſe tot noch toe niet beſchaamd en is geweeſt, by-na ſoodanig te verbeelden. Uit welk de Overſetting, die een verdeeldheid der Aangeſigten en Vleugelen in dit vers ſchijnd te ſtellen, mogelijk aanleiding genomen heeft. Doch laat ons van ſulke uitſinnige dingen ſwijgen,

Digitized by Google

gen; daar de Propheet niet een enkel woord van gerept heeft. En het verwonderd ons dat de Duitſche Overſetters en fraaje Kant-teekenaars dit niet geroken hebben, daarſe ſulks nochtans als in de ſchemering geſien ſchijnen te hebben, wanneerſe over de woorden; *Ook waaren haare aangeſigten &c.* toeſtaan; dat'er volgens de Grond-taal, als met een Voorrede ſchijnd geſeid te worden, *Dit*, of *Soo, waaren haare aangeſigten.* Waar uit dan deſe zin makkelijk volgen ſal; namelijk, dat het aanſien haarer Vleugelen daar mede ſy vlogen, ſoodanig was; datſe ſig na boven uitgeſtrekt vertoonden. En waar toe de andere twee Vleugelen gediend hebben, dat wijſt de Propheet in de volgende woorden van dit ſelve vers; als hy ſegd: *Elk hadder twee ſaamen gevoegd, aan d'andere; en twee bedekten haare Lichamen.* Of gelijk het ſommige vertaalen: *Twee vleugelen vanyder ſloegen te ſaamen, en twee bedekten haare Lichamen.* Hier gedenkt de Propheet niet alleen aan de vier Vleugelen, die hy vers 6. aan deſe Dieren geſien hadde, maar hy verklaard daar mede ook de Vleugelen, van welke hy in dit ſelve vers geſeid hadde, datſe na boven uitgeſtrekt, of opgeheven waaren: kap. 1. vers 11. en ook mogelijk die van welk hy vers 9. geſeid had, datſe ſaamengevoegd waaren, of malkander aanraakten; even als in den Tempel, 1 Kon. 6: 27. op datmen in de tweede plaats niet en ſou meenen, datſe alle vier haare Vleugelen opgeheven hadden. *Twee van Elk*, ſegd hy, waaren uitgeſtrekt; want elk bedekte met de twee andere Vleugelen haare Lichamen. En datſe in 't voortgaan, of in het voortvaren van den Wagen des Heeren, haare twee Vleugelen die om te vliegen waaren, t'elkens ophieven, ſietmen klaar genoeg, kap. 11: 22. *Doe hieven de Cherubinen haare vleugelen op, en de Raders tegens over hen: ende de Heerlykheid des Gods Iſraels was over hen van boven, &c.* Soo dat wy uit het bedekken der Lichamen met de twee benedenſte Vleugelen, ligtelijk ontwaar worden, dat deſe Dieren naakt en niet met Kleederen zijn bedekt geweeſt: want daarom bedekte elk ſijn Lichaam met twee Vleugelen, terwijl ſy gene Kleederen hadden. Hoedanig wy ook meenen, dat de Cherubinen des Tempels in het Heiligdom geweeſt zijn. En dat ſy egter in deſe vierderlei geſtalte, van de Viervoetige Dieren genoegſaam onderſcheiden waaren, ſulks drukt de Heilige Schrift klaar-genoeg uit, Exod. 25. en 2 Kron. 3. vers 13. als mede in dit Geſigte van Ezechiel: ſprekende van regte Voeten en Handen, en menſchen Aangeſigten. De Heer Coccejus heeft hier waarlijk een fraaje gedagte, als hy ſegd; dat deſe Dieren haare Lichamen met twee Vleugelen hebben bedekt, om datſe als Zinnebeelden van de Geloovige, geenen roem in haar ſelven en ſoeken; en datſe ſig ontſien, en als ſchaamen, om in de naaktheid en ſwakheid haares eigen Lichaams kragten, voor God te verſchijnen. En of wel de Geloovige ſeid hy, met het herte en d'uitſtrekking haarer Handen (die ook elders Vleugelen genoemd worden) ſig verheffen tot Chriſtum, gelijk hier de Cherubinen doen door haare twee bovenſte Vleugelen; nochtans bedekken ſy met het ſelve Geloove haare Lichamen, gelijk de Cherubinen met diergelijke Vleugelen, haare benede-deelen doen; tot bewijs dat de Geloovige haare eige Waardigheid en Wijsheid en eige Geregtigheid verloochenen. Doch aangaande de uitſtrekking des Aangeſigts na boven, diendmen aan-te-merken; dat gelijk de Hemelſche Geeſten haare hoofden niet trotſelijk verheffen, gelijk de menſchen gewoon zijn in aanſienelijke Bedieningen te doen; maar in de doeningen daar in ſy meerder tot God genaken, ook meer en meer vernederd zijn, op datſe God Eere geven; alſoo verheft ſig ook de Kerke en alle haare Ledematen, eendragtelijk tot den Throon, om Chriſtus

Om dat de Cherubinen naakt waaren, bedekkenſe hun Lighaam met twee Vleugelen.

De Engelen verheffen ſig niet uit trotsheid in haar aanſienelijkſte Bedieningen.

Digitized by Google

haaren Koning een woonplaats te bereiden. Sommige Uitleggers meenen ook, datſe door deſe uitſtrekking haarer Vleugelen, hun Aangeſigten nedrig overſchaduwden, op dat haare Oogen van dit Goddelijk voorwerp, niet ſterker beſtraald wierden, als het aangeſigt van een dienſtbare Geeſt met Vleugelen bedekt, toegelaaten is te verdraagen. Soo datſe de Heerlijkheid des Heeren alleen op ſeker bepaald Geſigt-punt hebben mogen aanſchouwen; ſchoon datſe ten opſigt derſelver waardigheid, wel begeerig waaren daar dieper in te ſien: waar op den Apoſtel ſchijnd te ſpelen, 1 Petr. 1: 12. En alhoewel Jeſ. 6: 2. en Apoc. 4: 8. Ses Vleugelen aan de Seraphinen toegeſchreven worden; ſoo meenen egter veel Geleerden, dat daar ook de Armen, na een meer gewoone ſpreekwijſe der Heilige Schrift, Vleugelen genoemd worden; en met deſe ſchijnd het, datſe aldaar haare aangeſigten dekten; waar van breeder in de vergelijking van dit Geſigte.

VERS XII. *Ende ſy gingen elk een regt-uit voor ſijn aangeſigte henen: waar henen de Geeſt was om te gaan, gingen ſy. Sy en keerden ſig niet om alſſe gingen.*

De Cherubinen gingen na 't beſtuur van Gods Geeſt

Hier ſchijnd de Propheet andermaal te verhaalen 't geen hy vers 9. ſtukwijſe, namelijk van den regten gang geſeid had: met byvoeging van de kragt des Geeſtes, die deſe Dieren van den Opperſten Voerman ingedrukt wierd, en haar voort-dreef; en haar verſtrekte voor een Geeſſel-ſweep en Toom, om haar egter als een oorſaak haarer beweging te doen voortgaan, te vliegen, ofte ſtille te houden en te ruſten, ſoo als de Geeſt wilde. Want de beweging der Kerke is van den Heiligen Geeſt, die haar leid en beſtuurd. En hoedanig door dit haar regt-uit gaan, blijkt, datſe maar een waaragtig Aangeſigte hadden, is boven aangeweſen. Doch hoe

VERS XIII. het hier te verſtaan zy, datſe *Sig niet Om-en-keerden als ſy gingen*, dat ſal aanſtonds uit vers 14. blijken.

Wat Vurige gedaante deſe Dieren hadden.

Ende aangaande de gelijkenis der Dieren, haare gedaante was als brandende Koolen des vuurs, als de gedaante der Fakkelen: dat ſelve (Vuur) *ging ſteeds tuſſchen die Dieren: ende het vuur hadde een glands, en uit het vuur quam een Blixem voort.* Voor welke woorden, *Dat ſelve* (Vuur) *ging ſteeds tuſſchen die Dieren;* andere vertaalen; *Dit Geſigte liep heen en weder in 't midden der Dieren.* Wat en hoedanig dit Vuur in dit Geſigte te verſtaan zy, ſchijnd deſelve Propheet nader te verklaaren, wanneer hy kap. 10: 7. ſegd; *Doe ſtak een Cherub ſijn hand uit van tuſſchen de Cherubim, tot het vuur dat tuſſchen de Cherubim was, &c.* Waar uit wy beſluiten, dat den Propheet in dit Geſigt, ook een brandenden Oven of glimmend Kool-vuur, als op een Altaar, ontwaar geworden is; welk Vuur ſig uitſpreidende, de Cherubims ontvlamde; ſoo dat de Lugt met een vlammige glands als van den Blixem vervuld wierd: vertoonende als ſommige meenen, den Brand der Goddelijke Wrake, waar van de Engelen, ſnelle en ſchrikkelijke Uitvoerders ſouden zijn, Pſal. 18: 9. en 144: 6. &c. daar brandende Koolen, Gods ſtraffen beteekenen. Doch andere willen 't voor een beteekenis van den Reuk-altaar nemen; en in een volmaakter zin, Chriſti Offerhande aan het Kruis. Gelijk'er ook geen fraaje Godsgeleerde ontbreken, die dit op 't Vuur des Heiligen Geeſts paſſen, welke in de Kerke van Chriſtus woond; genoegſaam aangeweſen door de vuurige Tongen verſchenen op den Pinxterdag, Actor. 2: 3. als het welke de Kerke ſou maaken brandende van Liefde en Yver, en glinſterende door het Woord der Waarheid, en alle Chriſtelijke Deugden. En op deſen grondſlag wil d'Heer Coccejus, dat den Blixem, die uit dit Vuur voort-quam, niet alleen beduid heeft, de Klaarblijklijkheid der Kerke en het Koningrijk van Chriſtus in de Weereld; maar ook den Schrik, die na de Openbaringe des Koning-

Of de Propheet hier ook een Vuur als op een Haardſtede of Altaar geſien heeft.

rijks

Digitized by Google

rijks volgen ſou; even gelijk de menſchen, den Blixem ſiende, ontſteld en ſchrikkig worden; van David Pſal. 18: 15. en 97: 4. levendig afgeſchilderd. En in deſe brandende geſtalte ſegd de Propheet, dat *De Dieren liepen, en keerden weder als de gedaante van een Blixem.* Doch men moet niet meenen, dat hier een andere Taal gevoerd word, ofte dat deſe woorden een tegenſtellinge beduiden van het gene hy te vooren vers 9. geſeid had; *Sy keerden ſig niet-Om als ſy gingen.* Want ſulks beteekend, alswe aanſtonds ſeiden, niet anders, als niet te rugge deinſen, of agterwaards van den arbeid wijken, moede of mat worden, &c. en dat navolgens de tweede beteekenis des woords. Doch in deſe meeninge word het verſtaan na den eerſten zin; namelijk herwaards en derwaards gaan, wenden en ſwenken onder een ſeer ſnelle beweging na het believen van den Toom-voerder. Want wanneer hy deſelve los of ruim gaf, gingen ſy voort; maar wanneer hyſe opkorte, ſtonden ſy ſtil: en wanneer hy ſwenkte, wierden ſy elders henen gewend, ſonder vertragen en altijd even gewillig, om dat de Geeſt des Goddelijken Wagen-menners in haar was, en niet vermoeid kan worden ſijn voornemen uit-te-voeren: gelijk Jeſaias ſegd kap. 40: 28-31. *En weet gy 't niet? en hebt gy 't niet gehoord, dat de Eeuwige God de Heere, de Schepper der einde der Aarden noch moede, noch mat en word? Daar en is geen doorgrondinge van ſijn verſtand. Hy geeft den moeden kragt, en hy vermeenigvuldigd de ſterkte dien, die geen kragten heeft. De Jonge ſullen moede en mat worden, en de Jongelingen ſullen gewiſſelijk vallen; maar die den Heere verwagten, ſullen de kragt vernieuwen; ſy ſullen opvaren met vleugelen, gelyk de Arenden: ſy ſullen loopen en nict moede worden; ſy ſullen wandelen en niet mat worden.* Waarom de Chaldeeſche Verklaarder ook van deſe Dieren ſegd; ſy wierden door de Geeſt Gods, als met een Toom, dan hier, dan daar henen gewend; alles verrigtende met gelijke Eendragt, gelijkſe door eenen Geeſt wierden genoopt. Waar ontrent Apollynaris meend klaarder te ſpreken, als hy ſegd; dat den Propheet daarom tweemaal herhaald, *Sy wierden niet Omgekeerd;* op dat hy ſou te kennen geven, dat de Engelen alle dingen ſonder arbeid en gantſch ligtvoerig, en ſekerlijk met vrugt uitvoeren: en datſe niet en zijn gelijk de menſchen, welke moede gemaakt zijnde, wederkeeren ſonder voordeel. En dit ſegd de Propheet, doen de Engelen ſoo geſwind, *Als de ſchittering van een Blixem;* niet anders, als of het te weinig was geweeſt, haar even te vooren, *Gloejende Koolen* en *Brandende Lampen* genoemd te hebben. En nademaal dit niet alleen dikmaal in dit eerſte kapittel, maar ook meerwerf in het tiende herhaald word; ſoo hebben d'Uitleggers reden meenen te vinden, om verſcheide betragtingen daar over te maaken. Wat mag'er nieuws agter ſteken ſegd Villalpandus, dat de Cherubim niet te rugge keeren, wanneer den Voerman voortgaat? Waarlijk ſeer veel: want onder 't gene wy konden bybrengen ſegd hy, word daar door beveſtigd, des Wagenberijders onwrikbaar voornemen, om de Joodſche Synagoge eenmaal te verlaaten, en tot de Kerk van ſijn Nieuw Teſtament over te gaan. Of ſoo wy dit tot de Chriſtelijke Zedeleere willen overbrengen, ſoo ſullen wy in de noeſte loop der Cherubim, een uitgedrukte af-beelding des Chriſtelijken levens vinden, daar in de Loopbane der Godſaligheid, niet anders voorkomd, als een Reiſe des Wandelaars, en Vreemdelingſchaps, die te Lande en te Water, en door veel gevaaren, beproefd in Vegtſchoolen en Worſtelperken, een goeden ſtrijd te ſtrijden hebben; waar op den Apoſtel ſpeeld 2 Kor. 5: 6, 8. en 1 Kor. 9: 24. Phil. 3: 12, 13. vergeleken met het gene Hebr. 11: 13. van de Geloovige Vaders geſeid word,

VERS XIV.

Dat niet omkeeren en ginds en herwaards gaan niet tegenſtrijdig is.

Wat het te ſeggen is dat de Dieren niet om en keerden alle gingen.

Digitized by Google

die de Belofte niet verkregen hebbende, nochtans deſelve in den Geloove van verre geſien hebben; ſoekende als ſwervende en om-loopende Vreemdelingen, na een Vaderland, namelijk na het Hemelſche Canaan; waar toe haare Nakomelingen het Land Canaan, als een Pand en voorbeeld beſeten hebben, tot op de verſchijninge van den Meſſias; waar van den Propheet hier het voorſpel ſijner uitvoeringen ſag. Men ſou het ook op de geduurige beweging der Kerke konnen paſſen, die nu in de Weereld geen ſoodanigen vaſte plaats meer en heeft, als eertijds onder Iſrael in Canaan: en waar deſe is, daar poogdſe ſig aan alle zijden uit te breiden van het Ooſten na het Weſten, Matth. 24: 27. Wy hebben boven van een *Wagen* in dit Geſigte beginnen te reppen, laat ons deſelve allengskens nader uitvinden. En hier in ſal ons den Propheet niet verlegen laaten; wanneer wy ſijne beſchrijvinge der *Raderen* ſullen overwogen hebben. *En-*

VERS XV. *de* ſegd hy vers 15. *als ik de Dieren ſag, ſiet ſoo was daar een Rad op der Aarden by die Dieren, naar de vier aangeſigten des ſelven.* Het is te verwonderen ſegd Villalpandus, dat dit Rad ſoo grooten moeite aan de Uitleggers gemaakt heeft, in het onderſoeken van derſelver Fatſoen en Maakſel. Gelijk'er ook verſcheide meeningen over zijn: want ſommige hebben gewild, dat het een over alle zijden, Bolle of Klootſe rondheid heeft gehad; gelijk het ſommige ook ſoo in haare Boeken afſchilderen. Andere meenen het heeft uit een Kruis-kring, of Spheer-agtige gedaante beſtaan; ongetwijffeld haar gevoelen veſtende op de woorden van 't volgende

kap. 1: 16. vers: *Ende haar maakſel was als oft waare een Rad in een Rad.* Siet ook kap. 10: 10. En na die meening heeft het ook d'Heer Coccejus op het voorhoofd van ſijn Uitleggingen over deſen Propheet, laaten af-beelden; daar in hem veele waaren voorgegaan. Gelijk dan onſe Duitſche Kant-teekenaars ſeggen, dat elk Rad tweevoudig was, zijnde het eene in het ander over-dwers ſoodanig ingevoegd, datſe door haar zijden een doorlugtige Kloot vertoonden, op datſe van de Engelen na de vier Winden der Aarde ſouden konnen omgerold werden; nu na de een dan na d'andere Oort: dit is haar gevoelen. Doch waar toe al dit beſlag en deſe nieuwe bedenking, daar den Propheet ſelfs en noch een goed verklaarder daar nevens, ons korter en naarder aan de waarſchijnelijkheid brengen kan? Voorwaar het ſchijnd dat Jeſus Syrach deſe twiſt-ſaake voor ons heeft willen opnemen te ver-effenen, ſoo wanneer hy met klaare woorden, alle de geſeide Droomen verydeld, ſeggende: *Ezechiel is 't die een Heerlijk Geſigte ſag, het welke de Heere hem toonde op den Wagen der Cherubim.* Waar uit wy op het alderwaarſchijnelijkſt mogen beſluiten; dat ſoo by-aldien Ezechiel eenen Wagen geſien heeft, dat dan ook de Raders dien hy beſchrijft, de waare geſtalte van Wagen-Raders hebben gehad; en datſe niet Kloots-gewijſe verdubbeld zijn geweeſt, als de bovengemelde Mannen meenen: want anders kon het niet welvoegſaam een Wagen genoemd worden, dewijl'er ook nooit ſoodanigen ſoort of maakſel van Raderen kan zijn, of tot een Wagen konnen gepaſt worden. Gelijk ons ook noch hier in de Taalkundigers by-ſpringen, en ſeggen; dat de beduiding van het woord OPHAN, met welk deſe Raders OPHANIM genoemd worden, geenſinds paſt op een Bol-ronde, maar t'eenemaal op gebruikelijke Wagen-Raderen. Gelijk het ſelve woord elders meer in deſen eigen zin genomen word: ſiet Exod. 14: 25. 1 Kon. 7: 30. En derhalven worden by onſen Propheet geen Kruis-kringen verſtaan, die als Hoepel-ſpheren d'een in d'ander, over-dwers gevoegd waaren. En alhoewel de laatere Joden en de meeſte Chriſtenen agter hen, tot deſe meening vervallen zijn, ſoo is 't ondertuſſchen ſeker, dat de Ou-

de

Bedenking hoe deſe Raderen van maakſel waaren.

De twiſt van deſe Raders door Jeſus Syrach ver-effend. kap. 49: 10.

Dat dit Wage-raders zijn geweeſt.

Digitized by Google

de Hebreen, van beter verſtand geweeſt zijn in haare uitlegging over deſe MERKABAH, dat is, den *Wagen van Ezechiel.* Als mede Hieronymus, die van Villalpandus daar over ſeer gepreſen word. Ook verklaard de Propheet hem ſelven genoeg, wanneer hy hier vers 16. en kap. 10: 9. de Raderen Vier in getal noemd, als die tot den Wagen, op welke den Heere reed, en tot het getal der Dieren, ſeer wel paſſen. En dit iſſet ook dat in den Text van deſe Raderen ſtaat; *Hebbende vier Aangeſigten;* namelijk hebbende ook alle vier hare Gedaante, of na de vier Oorden, Aangeſigten; ofte als in de Grond-text ſtaat: *Aan de vierkanting haarer Aangeſigten.* Dat is aan de vier plaatſen daar de Dieren waaren. Hoedanigen uitleg hy kap. 10: 9. met deſe woorden leerd; *Vier Raders waaren by de Cherubim, een Rad was by elken Cherub.* Doch het gene verder opmerkelijk en tot waarſchijnelijk bewijs van de Wage-wielſe Forme deſer Raderen geſeid word, is dit; dat den Propheet kap. 10: 13. betuigd gehoord te hebben, datſe *Elk voor ſijne Ooren genoemd wierden,* GALGAL. 't Gene ſommige *Om-drajend,* andere *Wiel* vertaalen; als of daar geroepen wierd, *O Wiel.* Te vooren had de Propheet de Raderen OPHANIM genoemd, en de Hebreen meenen dat dit ook een naam der Engelen is; even gelijk CHERUBIM en SERAPHIM: 't gene dan eenigſinds ſou ſchijnen over-een te komen met het gene de Propheet ſegd, *Een Geeſt des Levens* (of zielige-Geeſt) *was in de Raderen.* En ſoo ſy een levende of zielige-Geeſt hadden; ſoo ſchijnen ſy ook verſtandelijke Selfsſtandigheden geweeſt te zijn, even gelijk de CHERUBIM waaren. Waarom eenige haar niet onder de minſte rang der Engelen willen geſteld hebben, nadien ſy Gode hier ſeer na-by zijn, en de Cherubinen volgen, gelijk de Propheet ook ſegd; *Als die gingen ſoo gingen deſe op haar vier zijden.* Indienmen dan met Dionyſius de eerſte Orden der Engelen, uit SERAPHIM, CHERUBIM en THROONEN ſteld; en dat de OPHANIM den Throon Gods voort-trekken, doch deſelve geenſinds uit-en maaken; ſoo ſalmen haar onder de tweede Orden der Engelen moeten tellen, namelijk onder de *Vorſtendommen, Magten* en *Kragten:* welke Paulus op het Grieks ARCHAS, dat is *Vorſtendommen* genoemd heeft; by de Hebreen OPHANIM. Doch voor ARCHANGEL, word gemeenlijk een Overſte der Engelen genomen, hoedanig eenen Michaël is, ſiet 1 Theſſ. 4: 16. en Judæ vers 9. En hierom moet het niemand vreemd dunken, dat deſe Raderen met de ſchim van een menſchen-Tronie aan haar As-kokers of Naven, en met Vleugeldjes aan de Rader-ſpeeken, in onſe af-beelding geſien worden: want ſulks diend alleen om de onſienelijke Geeſt der Dieren, die in de Raderen was, oogſienelijk uit te drukken. Oude en Nieuwe Uitleggers hebben ook 't een en 't ander over de beduidenis van deſe Raders aangeteekend. Origenes brengdſe tot deſe Weereld, die veel verandering en rollingen onderworpen is, met welk wy onder deſelve, in een geduurige omloop zijn. De Chaldeeſche Verklaarder paſt die op de Kring des Jaars, en den omloop der Geeſten, tot agtervolging haarer voorſorge voor de menſchen. Doch dat van de Raders geſeid word, datſe waaren op de Aarde, beduid meenen ſommige, datſe beneden de Dieren ſtonden op den Aardbodem; maar de Dieren met Vleugelen onderſteund, en raakten met haare voetplanten de Aarde niet. Andere hebben de vier Raderen voor Vier Blaſoenen of Veld-teekenen der Kerke genomen; namelijk als vier Merk-teekenen van haaren Verloſſer; om dat het betamelijk ſcheen, dat de Bruid roem droeg over de Overwinningen des Bruidegoms; ſig verheugende in den Beuit welke hy verkregen hadde in haar te Verloſſen: gelijk van Chriſtus geſeid word, Pſal. 68: 19. *Gy zijd opgevaren in de hoogte, gy hebt*

kap. 1: 20, 21. en kap. 10: 17.

Eph. 3: 10 Col. 1: 16.

Wat de Raders na de meening van ſommige beduid hebben.

Vers 15.

hebt de Gevangeniſſe gevangen gevoerd, gy hebt gaven genomen (om uit te deelen) *onder de menſchen Kinderen.* En deſe Giften aan de Kerke, kanmen met deſe vier voordeelen ligtelijk bepaalen: namelijk de *Aanneming tot Kinderen des Geloofs.* De *Vrymaaking van de ſchuld der ſtraffe:* ſiende op de Borgtogt van Jeſus Chriſtus. Het *Heilige Prieſterdom,* of een Verkregen Volk te zijn. En de *Eerffenis van 't Koningrijk der Hemelen.* 't Gene te vooren ſchaduwagtig onder de Verloſſing Iſraels en 't Innemen van 't Land Canaan is afgebeeld geworden: ſpelende alſoo onder deſe Dieren, als de voornaamſte uit alle ſoort van Schepſelen. De Menſch als dragende Gods Beeld. De Leeuw als de Koning en ſchrik der Dieren. Het Kalf of den Oſſe als het nuttigſte ſoo in ſijn Dienſt-gebruik als in de uitgeleſe Offerhanden. En den Arend als de ſnel-ſiende en hoogvliegenſte onder de Vogelen; die daarom ook geſeid worden, ſnel en als een Blixem vergaderd te ſullen worden, daar het doode Lichaam, namelijk Chriſti koſtelijke Dood, ſou bekend gemaakt worden, in ſijne toekomſte tot de Kerke: gelijk de Saligmaaker ſoo ſpreekt, Matth. 24: 28. ontleend uit de Spreuke van Job 39: 33. En was de eerſte Zegening Iſraels hier in gelegen, dat ſy waaren Gods Eigendom, door aanneming van een ſtuks-wijſe mededeelinge der Godheid, door Teekenen en Wonderen, en 't Prophetiſche Woord dat hun toebetrouwd is geworden, om dieper dan andere in den Raad Gods in-te-ſien: 't geen hier door den Arend kan beteekend zijn. Het tweede Voorregt Iſraels was de eige en vrye Republijk, vertoond door het Menſchelijk Aangeſigt: en het derde was het Levitiſche Prieſterdom, bedienende de Offerhanden; waar van het Kalf een Zinnebeeld kan zijn. Gelijk dan ook ten laatſten de Iſraelitiſche Regeering. door een Leeuw als uit de Stamme Juda, beteekend is. Alle hoedanige dingen de Kerke van Chriſtus onder het Nieuwe Teſtament, op een veel doorlugtiger wijſe toebehooren. Nu gaat onſen Propheet de hoedanigheid deſer Raders nader beſchrijven; ſeggende: *De gedaante der Raderen en derſelver maakſel was als de verwe van een Turkois.* In de Grond-text ſtaat, *Als de geſtalte Tharſis.* Gelijk ook in het tiende kapittel vers 9. waar voor Hieronymus volgens Aquila, een *Chryſolyth* vertaald heeft: doch Symachus neemd'er een *Hyacinth* voor, dat Coccejus hier, en in't Hoogelied kap. 5: 14. *Sardonigſteen* vertaald. Het woord THARSIS dat hier, en Dan. 10: 6. en elders meer, voor een Edelgeſteente vertaald word, is ook een eigen naam des Soons Javan, de Soon van Japhet, welk een Soon van Noach was, Geneſis 10. zijnde waarſchijnelijk den oorſprong der Ciliciers, na wien *Tharſis* de Hoofdſtadt van Cilicien genoemd ſchijnd, daar Paulus van geboortig was, Actor. 22: 3. van ouds een vermaarde Koop-plaats, Ezech. 27: 12. en ſeer wel gelegen aan de Zee. Na welke het daarom Jonas gemunt had, als hy van Japha vlugte voor des Heeren roepinge, kap. 1: 3. En hierom meend Villalpandus dat THARSIS hier de groote of Middellandſche Zee beduid: als van welke de *Schepen Tharſis* genoemd worden. Hoedanige in vergelijking geſeid word, dat Joſaphat maakte om na het Goud-brengende Land van Indiën te varen, 't welk de Heilige Schrift aldaar OPHIR noemd: ſiet 1 Kon. 22. vers 49. met 1 Kon. 9: 28. en kap. 10. vers 11. vergeleken. En nadien de Zee een Groenagtig Blaauwe verwe ſchijnd te hebben, ſoo word dit woord overgebragt, om daar door een Zeewater-kleurige Steen te beduiden: gelijk mogelijk onder anderen eenen duſdanigen Steen Tharſis of Turkois, in de Borſt-lap van Aaron geordineerd word te ſetten, Exod. 28: 20. Soo was dan dit het ſienelijk Koleur der Raderen, die onſen Propheet ſegd; datſe *Alle vier eenderlei gelijkenis hadden.* Doch dat andere hier een Wit-

De vier Raderen op de vier voorbeelden van Gods Kerke gepaſt.

VERS XVI.

Wat hier by een Turkois of Tharſis verſtaan word.

heid

heid met Roodheid gemengd, aan toeſchrijven, konnenwe geenſinds inſchikken. Indien ons nu noch indagtig is, watwe ſoo even van de verkeerde af-beeldingen en meeningen deſer Raderen geſeid en beweſen hebben, namelijk datſe alleen een vlakke Wagen-wielſe Kring aan haare Velgen, en niet een Klootſe ronde hebben gehad; ſoo moetenwe ons hier vermaand houden, dat den Propheet niets nieuws noch ongehoord voortbrengd, als hy ſegd; *Haare gedaante en haar maakſel was, als oft waare een Rad in 't midden van een Rad:* op datwe ons daar uit, yts nieuws verſierende, ons ſelven en een ander bedriegen: want den Propheet beſchrijft hier mogelijk een Wiel of Rad des Wagens, in welkers midden een Nave of As-koker was; uit wiens ronde Buik of Klos, de Rader-Speeken of Sporten tot in de Wiel-banden of Velgen gingen. Welken *Nave* in 't midden van yder Wiel-band, men ſou mogen denken, dat den Propheet noemd, *Een Rad midden in het Rad;* om dat aan deſſelfs rond-lichaam de Wiel-banden of groote Kringen der Raders, door middel van de Speeken, daar om henen gingen en vaſt gehouden wierden, en te gelijk in haaren omloop, bewogen wierden; beteekenende als ſommige meenen, dat de Tijd af-hangd van den Tijd. En van dit gevoelen ſchijnd ook Villalpandus eerſtmaal geweeſt te zijn; doch hy is daar na van ſinnen veranderd, en meend; dat deſe Raderen uit kap. 10: 10. beter konnen verklaard worden, alswe leſen; *En aangaande haare gedaanten, die viere hadden eenerlei gelijkeniſſe: gelijk als offe waaren geweeſt, een Rad in het midden van een Rad.* Want ſegd hy, door deſe ſpreekwijſe, *Een Rad als in het midden van een Rad,* (gepaſt op de voorgaande woorden) meen ik, datmen verſtaan moet; dat de Raderen ſoo in Form en Verwe, als in overmaten groote, malkander ſoo naauwkeurig gelijk waaren, dat het ſcheen als of het eene Rad uit het andere, en na deſſelfs Fatſoen gemaakt was; dat is alsmen ſeid, gelijk als offe in eene-Vorm gegoten waren; en derhalven datſe niet en waaren na de gemeene wijſe der Wagen-raders, daar veelſinds de voorſte kleinder dan de agterſte zijn; uit noodſaak der ligter beweging, die hier geen plaats vond, om dat deſelve Geeſt der Dieren in deſe Raderen was, en gingen waar de Dieren gingen; welke door den Geeſt des Voermans voortgedreven wierden; vergelijkt vers 20. en 21. &c. En deſe verklaaring meenen wy dat groot ligt aan de Raders van 't eerſte kapittel toebrengen kan, by aldien ymand met den voorigen uitleg niet voldaan en meende te zijn. En ſchijnd het dat de Propheet deſe Raders, met wat veel woorden heeft poogen af-te-ſchilderen, om dat hy mogelijk door groote vreeſe van dit glinſterend Geſigt, de uiterſte verbeelding en ſchaduwen der dingen die vertoond wierden, niet net genoeg en heeft konnen na-oogen. 't Gene ook al in den beginne van hem ſchijnd beleden te zijn, als hy t'elkens ſegd; *Als, Even ſoo, Gelijk als hebbende de gelijkenis, &c.* Ofte als Villalpandus ſegd; dat gelijk Ezechiel op het aanſien der Figuuren en Geſtalten gade ſloeg; hy van veele dingen niet alte naauwkeurig heeft konnen ſien wat het was; en derhalven dat hy het ook ſoo in 't onſeker in geſchrifte opgeſteld heeft. En blijkt dit eenigſinds uit het tiende kapittel, daar hy in deſen meerder verligt ſcheen te zijn; doe eerſt verſtond en ontwaar wierd, dat deſe Dieren, CHERUBIM waaren. Invoegen hem dat tweede Geſigt tot een verklaaring van het eerſte diende. Want ſegd hy, het waaren *deſelve Aangeſigten die ik by de Riviere Chebar geſien hadde,* vers 22. En *Als ſy* (namelijk de vier Raderen) *gingen, ſy gingen op hare vier zijden, ſy en keerden ſig niet om alſſe gingen.* Andere leſen meer na de Hebreeuwſche ſpreek-wijſe; *Sy gingen gaande door vier deelen.* En verſtaan daar door niet on-eigen, dat de vier Raders door een ſnelle

Nieuwe uitleg over de woorden, een Rad midden in een Rad.

Waarom deſe Raderen van de Propheet ſoo naauwkeurig beſchreven worden.

Ezech. 10: 20.

VERS XVII.

Digitized by Google

beweging voortgedreven wierden aan de vier hoeken of zijden des Wagens. Want deſe verdubbeling des werk-woords met het deel-woord, pleegd doorgaans in de Heilige Schrift, een heftigheid der herts-togt, of de doeningen des werk-woords te beduiden: gelijk by voorbeeld Pſal. 126: 6. *Sy gingen gaande ende weenden, &c. Maar ſy ſullen komende komen.* Dat is, legd' Villalpandus uit; ſy gingen met langſaame ſchreden doen ſy verhuiſden na Babylonien; maar ſy ſullen vrolijk en huppelende wederkeeren in haar Vaderland. Hier hebben de deel-woorden ſegd hy, de beduiding des werk-woords grooter gemaakt, namelijk de herts-togt der droefheid in den eenen, en de blijdſchap in den anderen. En dewijl deſe regt-ſtrijdig zijn, ſoo ontſpringd ook uit deſelve eenen regt-ſtrijdigen zin. 't Geen dan ook verder door de volgende woorden des Propheten verklaard word, als hy ſegd; *Sy en keerden ſig niet om alſſe gingen.* Behalven dat den zin van deſe woorden klaar is, in 't geen wy over vers 12. hebben aangemerkt; namelijk, dat de Raders niet agterwaards en gingen, gelijk dikmaals den Oſſen, en by gevolg de Wagen-raders pleegd te gebeuren. Ofte het ſou konnen bedenkelijk gehouden werden, of mogelijk niet de zin deſe is; dat of ſchoon de Raders alle de deelen van Wagen-raders hadden, namelijk haare Naven, Speeken, en Velgen of Wiel-banden, ſy egter om geen As en draaiden of kring-wijs rond'om liepen, gelijk de Wage-raderen gewoon zijn; maar datſe even als de Dieren zijn voortgegaan. Gelijk mogelijk daarom beneden vers 20. en 21. geſegd word, *Dat de Geeſt der Dieren in de Raders was.* Gelijk het mede opmerkelijk is tot beveſtiging van 't gene dus ver van de Aangeſigten der Dieren geſeid is, datwe kapittel 10. vers 11. leſen; dat de Raderen voorwaards uitgingen, *Waar henen het hoofd der Dieren uit-ſag.* Dit zijn klaare woorden voor ons gevoelen; alhoewel onſe Duitſche Kant-teekenaars, uit haar voorige grondſlag over kap. 1. vers 10. geleid, onſes agtens alte net verklaaren; *Een der vier hoofden;* daar ſy te vooren noch maar *Vier aangeſigten*, dat zijn Tronien gevonden hadden; doch die wy haar ook laaten verantwoorden, tegen 't geen we hier vooren alreede aangemerkt hebben. Gelijk'er ook geen ontbreken, die het *Uit-ſien des hoofds* in deſe plaatſe, op het voorſte aanſien der Raderen, willen gepaſt hebben; als die alle te gelijk, ſonder aarſelen deſelve weg gingen. Nu waaren deſe Raders ook ſeer groot van Kring of Omtrek, gelijk de
VERS XVIII. Propheet vers 18. ſegd; *Haare Velgen* (in 't Hebreeuwſch *Ruggen*, verſtaat Wiel-banden) *waaren ſoo hooge, datſe vreeſſelijk waaren; en haare Velgen waaren vol Oogen rond'om aan die vier* Raderen. Te kennen gevende,

Van de grootheid deſer Raderen.

dat deſe Raders niet alleen van wegen haar ſeldſaam koleur, maar ook van wegen haare groote, dikte en hoogte, verſchrikkelijk om aan-te-ſien waaren: hoedanige Raders hier waarlijk paſſen en betamelijk ſchijnen, aan de grootheid van den Wagen, tot de hoogde des Vier-geſpans, en de pragt des Koninglijken Zege-koets, en tot de Goddelijke waardigheid des Voermans; namelijk, die den Propheet in menſchen gedaante op de gelijkenis des Throons ſag zitten vers 26. En waren deſe Raders na de buiten zijde der Wiel-banden, *Vol Oogen;* gelijkwe in onſe Printverbeeldinge duidelijk genoeg aangeweſen ſien. Sonder datwe nochtans durven bepaalen, of hier waare Oogen, of welke en hoedanige Oogen, den Propheet hier mag geſien hebben; en offe niet liever on-eigentlijk en ſlegts by gelijkenis moeten genomen worden? Doch
Job 34: 21, Pſal. 33: 18. Jer. 16: 17. Zach. 3: 9. en kap. 4. vers 10.
wanneer wy op de aanduidende beteekenis letten, die de Godsgeleerde gemeenlijk daar aan toepaſſen; namelijk, datſe ſien op de Voorſienigheid Gods, die alle dingen op de Aarde ſiet en regeerd: (*Want ſijne Oogen doorloopen de gantſche Aarde*, 2 Kron. 16: 9.) Soo ſoumenſe voor waare menſchen

Oogen

Digitized by Google

Oogen mogen opnemen; alhoewel ons de Taalkundigers leeren, dat het Grond-woord NGAJIN, eigentlijk het *Oog van een Dier* beteekend: Waar over Villalpandus dese bedenkelijkheid genomen heeft: nademaal segd hy, dat in het Oog, de Glands en de seer aangename vermengingen der Verwen, door de stralinge des ligts ontfangen en aan de Sinnen verstaan werden, soo word sulks hier tot de Ooge selfs overgedragen, om de verscheide glinsteringen der gesiene Verwen, die tot het binnenste van het Oog des Beschouwers zijn komen in te loopen, daar door aan te duiden. En dat het hier soo moet genomen worden, sulks bewijst hy uit Rabbi Moses de Egiptenaar, daar hy segd; dat door het Ooge hier verstaan word, de verscheidentheid der blinkende Verwen: hoedanig in dien selven zin van het Manna Num. 11: 7. geseid word; *Syn Ooge* (dat is, 't glansig aansien sijner Verwe) *was als Kristal.* Alwaar Hieronymus seer fraai heeft overgeset, *was van verwe als Bdellion*, of als onse lesen, *Bedolah*; om dat de Verwen door de Ooge gesien worden. Waar uitwe dan niet onvoegsaam met Villalpandus mogen besluiten; dat dese Verwen, die *Oogen* genoemd worden, met die der Paauwesteerten, van seer na-by konnen gelijk geweest zijn; als dewelke met haare vermengde schikking, door middel van het ligt, een vermaakelijke beschouwing geven. Komende dit ook seer wel over-een, met de Zee-blaauwe Verwe der Raderen. Gelijkwe ook vande dingen, in welke vereischt word, datse gepolijsterd, blinkende of glandsig zijn, gewoon zijn te seggen, wanneer sulks daar aan ontbreekt; *Het ding en heeft geen Oog*; dat is, 't heeft geen Glands, geen aansien, geen bekoorlijkheid &c. En alhoewel hier alleen van *Oogen aan de Raderen* gerept word, soo vindmen die nogtans volgens't gemeen gevoelen, ook aan de Cherubinen toegepast, kap. 10: 12. daar onse Oversetters lesen; *Haar gantsche lijf nu* (of vleesch) *ende haare ruggen, en haare handen, en haare vleugelen; mitsgaders de Raderen, waaren vol Oogen rond'om; die viere hadden haare Raderen.* Doch dewijl men twijffeld of in dit vers alleen van de Raders, of van de Cherubinen, of van beide te gelijk gesproken word; diendmen aan eenig waarschijnelijk gevoelen, ten minsten gehoor te geven. Dus houdmen dan dat dese reden veel meer op de Cherubinen, dan op de Raderen passen; dewijl die geen Vleesch, noch Ruggen, noch Vleugelen noch Handen hebben, noch ook van hen, geen Raderen konnen geseid worden te hebben. Doch het gener verder van geseid word; namelijk datse *Vol Oogen* waaren, dat kan op beide in sekere zin, welvoegsaam en toepasselijk gehouden worden: want aan de Wiel-banden en Speeken, flonkerden, als een meenigte van uitgegraveerde Sterren: En het geheele Lichaam der Cherubinen was met diergelijke glinsterende Ligten soodanig geborduurd, dat niet alleen het Uitspansel en de Wagen-koets, maar ook dit Vier-gespan, een uitgedrukt Beeld des Sterren-Hemels was; verkondigende de Heerlijkheid en Eere Gods: gelijk van de Hemelen geseid word, Psalm 19: 2. daarwe niet langer op staan mogen. Gelijkwe ook niet raadsaam vonden dese Lichamen met ware Oogen in onse af-beelding te bezaajen, terwijlse mogelijk maar on-eigentlijk dienen verstaan te zijn; doch in 't midden des Uitspansels, vertoonende den gesternden Hemel, is sulks om 't geseide in agt-genomen. *Als nu de Dieren gingen, gingen de Raderen by hen: ende als de Dieren van der Aarde opgeheven wierden, wierden de Raderen opgeheven.* Even gelijk kap. 10: 16. en seer klaar kap. 11: 22. Te kennen gevende, de vaardige gehoorsaamheid der Raders in allerlei wijse van beweginge. Ofte misschien heeft dit willen aanwijsen, dat alle de rollingen en beurtverwisselingen die in het Koningrijk van Christus, namelijk in sijn Kerke, gesien souden wor-

Wat voor Oogen hier verstaan worden.

Ooge voor de siening der Koleuren genomen.

VERS XIX.

Digitized by Google

worden, volgens Gods voorbeſchikking, door den dienſt der Engelen uitgevoerd ſouden worden, &c. of ſchoon die voor ons alſoo onbegrijpelijk zijn, als deſe Raderen voortgaan door deſelve Geeſt der Dieren, die ſig om hooge ophieven door het ſlaan en roejen van haare Vleugelen, kap. 10: 15. Waar op de Chaldeeſche Verklaarder aanteekend, dat de bepaalingen des Jaars even als deſe Raderen, niet door toeval, noch ydel, noch ſonder de voorſienigheid der Goddelijke beſtuuring en kragt, worden omgewenteld: En een ander Geleerd Man voegd'er toe, dat de bewegingen en beurten der veranderlijke dingen, ten aanſien van den ſtaat der Kerke, niet by Avontuur geſchieden. En gelijk deſe Raderen ſagjes en ſeer gemakkelijk gedreven wierden, wanneer de Cherubim voortgingen, alſoo volgd ook de Gemeente Gods ligtvoerig de Leeraars, die in 't Koningrijk der Hemelen wel onderweſen zijn, en in haaren dienſt gewillig voorloopen, na de vermaaning van den Apoſtel, 1 Petr. 5: 2. *Weidet de Kudde Gods die onder uw is, hebbende opſigt* (daar over) *niet uit bedwang, maar gewilliglijk: noch als heerſchappye voerende over het Erfdeel* (des Heeren) *maar als voorbeelden der Kudde geworden zijnde.* Dat is, haar niet drijvende met ſweepen noch dreigementen, maar noodigende en lokkende door beſcheidentheid en een goed voorbeeld. En ſchijnd de Propheet dit ſeldſaam en gehoorſaam voortgaan deſer Raderen, nader
VERS XX. in 't volgende vers, door een verdubbelde herhaaling te verklaaren; alhoewel de Text-woorden verſcheidentlijk vertaald worden: doch onſe leſen; *Waar henen de Geeſt was om te gaan, gingen ſy; waar henen de Geeſt was om te gaan: en de Raderen wierden tegens over hen opgeheven: want de Geeſt der Dieren was in de Raderen.* Daar mogelijk de gemeene Latijnſche vertaaling wat klaarder geleſen heeft, alſſe ſteld: *Waar de Geeſt henen ging, daar henen wierden te gelijk met de gaande Geeſt ook de Raders opgeheven, en volgden hem: want daar was een Geeſt des Levens in de Raders.* Doch de Lxx hebben voor *Geeſt*, WOLKE geleſen; ſeggende: *Waar henen de Wolke ging.* En op dat de Propheet ons van deſe ge-
VERS XXI. lijke voortgang, ten vollen onderrigten mogte, laat hy in het 21. vers noch niet af daar aan te gedenken; ſeggende: *Als die gingen, gingen deſe, en-*
Vergelijkt kap. 10:17. *de als die ſtonden, ſtonden ſy: ende als die van der Aarden opgeheven wierden, wierden de Raderen tegen over hen opgeheven: want de Geeſt der Dieren was in de Raderen.* Over welke woorden de Chaldeeſche Verklaarder niet on-aardig aanteekend; dat dit geſchiede, op dat de magt des genen die op den Wagen zat, welke door deſe Wolke beduid word,
Wat het zy dat de Geeſt der Dieren in de Raderen was. getoond wierde. Als waarom daar geſeid word, de Geeſt volgde waar henen de Wolke, dat is, den Zittenden wilde: want ſy wierden gedreven na den wille des Konings. Voorwaar ſegd Polychronius, hier word een voortreffelijke Ordening der ſienelijke dingen en der Tijden voorgeſteld, dewelke de Geboden Gods even ſoo gehoorſaamen als offe verſtandelijke ſinnen hadden: want alſoo word ook van de Zee geſeid, datſe haare palen in agt neemd, en die geenſinds en overtreed. Theodoretus gevoeld, dat wanneer hier geſeid word, dat'er een Geeſt des Levens in deſe Raderen was, dat daar door de onſienelijke Ordening der Throonen, aan de bevatting der reden voorgehouden word: even als of de beweging der Raderen, vrywillig en ſonder bedwang was: want de Dieren en waaren niet vaſt gemaakt aan den Diſſel-boom, nochte aan een Jok; doch daar ging een Wolke voor, en een harde ſtooker van een Noorden Wind volgde; dus liep de Goddelijke Wagen van ſelfs, de Dieren gingen voor-uit en de Raders wierden van ſelfs beweegd: dit ſegd dien Oud-vader. Villal-

pandus

Digitized by Google

pandus voegd'er uit Apollynaris by; dat dit Geſigte vertoonde, dat de Engelen Gode onderdanig zijn, als een Wagen die vrywillig onder ſijnen Heere loopt, ſonder Toom of Breidel: Ja dat Godt rijd of vaard boven en over alle Hemelſche Schepſelen, en dat hy ſonder geruis en ſtraf heid heerſcht. Want door den dienſt der Engelen word ſoo wel den Omloop der Hemel-Kringen voortgerold, als de geſteldheid der Tijden vervuld. En op dat niemand en ſou meenen, ſegd de Chaldeeſche Verklaarder, dat de gemeene ſwier der dingen, van de Engelen ſelfs af-hangd; daarom ſag Ezechiel, dat wanneer de *Geeſt ging*, de *Dieren*, dat zijn de *Cherubim*, alsdoen ook *gingen*. Van welk voortgaan en opheffen der Vleugelen en Raderen, de Propheet ook een voorval verhaald, kap. 10: 19. *Ende de Cherubim hieven haare vleugelen op, en verhieven haar van de Aarde om hooge voor mijne Oogen, als ſy uitgingen; en de Raderen waaren tegens over hen. En elk een ſtond aan de Deure der Ooſt-poorte, van het Huis des Heeren, en de Heerlijkheid des Gods Iſraels was van boven over hen.* Mogelijk tot een Voorbeduidſel, dat Godt haaſt eens het Huis Jakobs verlaaten, en de waare Godsdienſt onder de Heidenen doen verhuiſen ſoude; vergelijkt kap. 9: 3. En alhoewel Coccejus in ſijn verklaaring over deſe Raderen, hier van eenigſinds ſchijnd te verſchillen; ſoo wil hy nochtans het voornaamſte van dit geſeg, eigentlijk op de Engelen gepaſt hebben, uit Hebr. 1: 14. Doch die beide met de Raderen, door de Geeſt bewogen worden. Want op dat wy regt de beduidenis van vers 15. tot 21. ſouden verſtaan ſeid hy, diendmen de Raderen op te nemen voor yts dat tot de Kerke behoord; daaren-boven datmenſe redelijk of verſtandig en met deſelve Geeſt der Cherubim begaafd, en beide tot deſen Wagen behoorende verſtaat; doch ſoo, dat de Dieren zijn als de dienſtbare Zuilen des Throons, aan wien de Raderen onderworpen ſchijnen. 't Gene mogelijk niet anders beduid, dan de onderwerping der Kerke voortijds onder 't Oude Teſtament den Magten op den Stoel van Moſes: gelijk ook ſelfs Chriſtus deſelve onderworpen is geweeſt, wanneer hem Godt voor een weinig tijd minder gemaakt had dan de Engelen, van wegen het lijden des doods, Pſal. 8: 6. gelijk den Apoſtel dat verklaard Hebr. 2. 7, 9. Doch na ſijn Verhooging zijn de Engelen en de Magten hem ſelfs onderworpen geworden, en is geſteld tot een Hoofd der Kerke, als te ſien is 1 Petr. 3: 22. Eph. 1: 21-23. Apoc. 19. vers 10. En daarom iſſet geen wonder dat den Propheet ſegd, dat de Raderen te gelijk met de Dieren voortgingen. En nadien het woord GEEST, van wegen de veelvuldige gelijkheid, daar in verſcheide dingen met de oorſpronkelijke beduidenis ſchijnen over-een te ſtemmen, verſcheidentlijk in de Heilige Schrift gebruikt word; ſoo moetmen hier in 't voorby-gaan aanmerken, dat nadien die benaaming voortkomd van 't werk-woord RAVACH, *Ademen, Blaſen*, namelijk met een beroering en beweging *Uitblaſen*; dat dan den naam RUACH, een GEEST, *Blaſing* en *Levendigen Adem*, te kennen geeft; namelijk die daar is in den Neuſe eenes Diers: gelijk het Geneſis 2: 7. van den menſche ſoo genomen word; als'er ſtaat: *God hadde in ſijnen Neuſe een Adem des Levens geblaſen.* En Job 27: 3. ſegd; *Soo lange als mijnen Adem in my ſal zijn, en het geblaas Gods in mijnen Neuſe.* Nu dewijl deſe Beroering en Uit-ademing een uitwerkſel en aanwijſer is van ſeker verborgen hoedanigheid die in het Lichaam of de Natuur verſchuild, en die noch vleeſch noch been kan toegeſchreven worden, en egter door haar beginſel der ademing en des levens, de Leden van ons Lichaam beweegd, ſiet daarom werd ook de *Geeſt* dikmaal genomen voor de *Ziele*: waar op mogelijk Pſalm 104: 29. geſien word: *Neemd gy haaren geeſt weg,*

Wat het woord GEEST hier wil te kennen geven;

1 Kon. 17. vers 17. Jeſ. 2: 22.

Digitized by Google

ſy ſterven en keeren weder tot haaren ſtof. Alwaar onſe Vertaalers voor GEEST, *Adem* geleſen hebben. Vergeleken met Pſalm 78: 39. daar onſe *Wind* voor Geeſt geſteld hebben. En ſoo word het ook overgebragt om alleen het Dierige of gevoelige leven te beteekenen: als waar opmen meend dat de plaatſe ſiet, Job 12: 10. *In wiens hand de ziele is van al dat leefd. Ende de geeſt van alle vleeſch des menſchen.* Doch meenen onſe Uitleggers, dat daar door de *Geeſt van alle vleeſch*, de redelijke ziele verſtaan word; vergelijkende dat met Num. 16: 22. daar Godt, een *Godt der Geeſten alles vleeſch* genoemd word, en veel andere plaatſen. En willen de Taalkundigers dat wanneer het geſteld word met den name CHAJAH, ſoo word het genomen voor een levendigen Adem: als Geneſis 6: 17. *Om alle vleeſch daar in een geeſt des levens is, van onder den Hemel te verderven.* Vergeleken met kapit. 7: 22. In de vierde plaats beteekend het ook een Kragt, een Werking en vermogen dat het vleeſch beroerd, 't geen ſomtijds het Hert of het Gemoed en ook wel de Couragie beduid: als Joſua 2: 11. *Als wy het hoorden verſmold ons Herte in ons.* Ziet mede kap. 5: 1. en 7: 5. en de woorden, 1 Sam. 30: 12. *Sijn Geeſt quam weder en hy wierd verquikt.* Hier na word het woord GEEST, ook overgebragt tot allerhande geweld en kragt, der onſienelijke Natuure; als namelijk voor een *Wind*, Geneſis 8: 1. *God dede een Wind* (eigentlijk GEEST) *over de aarde door gaan.* Pſal. 147: 18. *Hy doet ſijn Wind waajen, en de wateren vloejen daar henen.* Eigentlijk ſtaat'er, *Hy doet ſijn geeſt blaſen.* En Johan. 3: 8. *De geeſt blaaſt waar henen hy wil, &c.* En Pſalm 104: 4. word het voor de Engelen genomen: *Hy maakt ſijn Engelen Geeſten*, of *Winden*, van wegen haare ſnelheid in 't gehoorſaamen, en onwederſtaanbare uitvoeringen: 't geen den Apoſtel Hebr. 1: 7. op de Engelen en niet op de Winden gepaſt heeft. Ten laatſten word het ook genomen voor den Heiligen Geeſt, de derde Beſtaanelijkheid in 't eenig Goddelijk Weſen: als Geneſis 1: 2. *Ende de Geeſt Gods ſweefde op de wateren.* Dat is, koeſterde de Wateren, op dat hy haar een kragt mede-deelde, om voort te Teelen. Alſoo ook by Job; *Door ſijn Geeſt heeft hy de Hemelen vercierd, &c.* Uit alle welke ſpelingen en ſpreekwijſen wy, om wederom tot het Geſigt van onſen Propheet te komen, beſluiten mogen, dat in ons laatſt aangehaalde 21. vers, het woord GEEST, in tweederlei zin gebruikt word: namelijk in het eerſte deel des vers, voor een Kragt en ongeſtuimigheid en magt des Overſten; dat is voor den *Heiligen Geeſt.* Maar in 't tweede deel, voor een *Levendige Blaſing*, en Ziele des Levens: gelijk wy in de derde beduiding geſeid hebben, daar door de Raders bequaam gemaakt wierden, om de invloejingen en beweging van de hooger kragt te konnen ontfangen, wanneer die door alle de Leden des Lichaams uitgeſtort wierd. Doch genoeg van de geſtalte der Vier Dieren en de Vier Raders: wy willen den Propheet verder na-ſtappen, die vers 22. tot andere dingen overgaat; ſeggende: *Ende over de hoofden der Dieren, was de gelijkenis eenes Uitſpanſels, gelijk de verwe van het vreeſſelijke Kriſtal: van boven af haare hoofden uitgeſpreid.* Voor UITSPANSEL diendmen hier een Uitbreiding of uitgeſpannen Verwelfſel, als het Uitſpanſel des Waters te nemen; in hoedanigen beteekenis het ſelve Grondwoord RACHIAGH genomen word, Geneſis 1: 6. *Daar ſy een Uitſpanſel in 't midden der Wateren.* Beteekenende een uit-rekking of dun-maaking der Water-wolken, die in 't begin te ſaamen met dien algemeen Bajaard des Geſcheps vermengd waaren; en welke God door ſijn bevel van de grove Aardſche deelen en benede-water dede afſcheiden; namelijk het Op-

Pſal. 31: 6. en 146: 4. Eccleſ. 12: 7. Luc. 8: 55. en 23: 46. Actor. 7: vers 59. Hebr. 12: 9.

Deut. 1: 28. en 20: 8. Jeſ. 13: 7.

Job 26: 13.

Ezech. 1. vers 21.

Wat het woord GEEST in de geſeide plaatſe beteekend.

VERS XXII.

Vergelijkt eenigſinds kap. 10: 1.

Watmen hier voor Uitſpanſel verſtaan moet.

Digitized by Google

per

per of Logt-water van het Onder of Aardrijks-water, te weten de Wolken die tot haare bevogtiging en ondermaanſe Kring behooren: alſoo *Dat'er een ſcheidinge was tuſſchen het Water onder het Uitſpanſel; en tuſſchen het Water dat boven het Uitſpanſel is*, Geneſis 1: 7. 't Geen de vermaarde Oudvaders, Baſilius, Auguſtinus en Ambroſius met veel andere, ſoo verklaaren; datmen het Uitſpanſel voor de Logt, en de Wateren voor de Wolken nemen moet. En derhalven beſluiten wy dat den Propheet van boven over de hoofden der Dieren, na welke haare opperſte Vleugelen uitgeſtrekt waaren, vers 23. een Uitſpanſel der Logt geſien heeft; dat van *Ooge*, dat is van *Verwe*, geheel doorſchijnende en glinſterende was als Kriſtal. Gelijkwe vooren hebben aangeweſen, dat het aanſien der *Verwe* of *Koleur*, dikmaal het *Ooge* genoemd word, om datmen de gedaanten der Verwen daar mede ſiet. Doch dat onſen Propheet hier by voegd, dat dit Uitſpanſel was van aanſien, *Als de verwe van vreeſſelijke Kriſtal*, ofte als een *Vreeſſelijk Ys*, gelijk het woord KERACH veelmaal voor Ys genomen word; ſulks en ſal ons geen wonder doen, alsmen aanmerkt, hoedanig deſe geſtremde Logt, het zy wy die nemen voor een bevroren Water, of doorſchijnig Kriſtal, ontvlamd en aangeſteken heeft geſchenen, door dat Vuur dat binnen de Wolke omvangen was, vers 4. en alle die Blixem-ſtraalen, die wy in de voorige verſſen verklaard hebben: hoedanigen Hemelſchen Uitſpanſel waarlijk een verſchrikkelijk aanſien aan den beſchouwer moet veroorſaakt hebben. En ſchijnen de Overſetters hier *Kriſtal* geſteld te hebben, om de gelijkheid die het ſelve met het Ys heeft; als zijnde dit als een bevroren heldere Geeſt-vogt die in de klippige Bergen tot een Steen verhard zijnde, ſijn voorige helderheid noch behoud. En dat dit Uitſpanſel niet en is geweeſt de gemeene Logt des Hemels, in den beginne van Godt geſchapen, Geneſis 1: 7. maar eene byſondere vertooninge, blijkt daar uit, dat den Propheet hier ſpreekt van een gelijkenis des ſelven Uitſpanſels; en by gevolg eene vertooning van een ſaake die niet en was, ſoo alſſe ſcheen, noch ook daar na ſoo niet in weſen bleef. Ten zy in haar beduiding, namelijk wanneermen met Coccejus door dit Uitſpanſel verſtaat, de Geeſten der volmaakte Regtveerdige, die in den ſtaat der Gelukſaligheid zijn, en Gode leven in den Hemel. *Onder dit Uitſpanſel*, ſegd hy verder, *waaren haare vleugelen regt op, de een aan d'andere: yder hadder twee, die herrewaards haare Lichamen bedekten; en yder hadder twee, dieſe derwaards bedekten.* Welke woorden uit het gene wy te vooren aangaande het opwaards heffen en ſamenvoegen der twee Vleugelen, en het bedekken der Lichamen, met de twee andere Vleugelen, over het negende en elfde vers geſeid hebben, ſoo wel konnen verklaard werden, datwe hier onſes agtens, daar aan niets toe te voegen hebben. En men mag deſe ſaamenvoeging en verheffing der Vleugelen, als mede het bedekken der Lichamen, ook ſoodanig in onſe Printverbeelding waargenomen ſien. Gelijk mede ſommige Godsgeleerde over het opſteken der Vleugelen na deſen Hemel of Uitſpanſel, ſeggen; dat het beduid de begeerte, en het verlangen der ſtrijdende Kerke, welkers grootſte poogingen tot de Hemelſche wooningen zijn. Doch dat'er ook geſeid word, dat de Dieren de Vleugelen neder-lieten; namelijk wanneer ſy ſtille ſtonden, ſulks kan ſeer welvoegſaam betoonen, dat alſoo den Hemel met ſijnen Throon te gelijk af-klimd, en de Kerke te mets nader komd. Want de Kerke ſomtijds een ruſt-plaatſe hier op Aarden krijgende, ſoo trekt ſy door haare Gebeden, het Hemelſche Jeruſalem na de Aarde. En aangaande de beweging deſer Dieren ſelfs, daar van word ons in 't volgen-

Hoedanig dit Uitſpanſel by den Propheet geſien is.

Wat vreeslijk Kriſtal hier wil te kennen geven.

VERS XXIII.

Vergelijkt hier weder vers 9. en 11.

Digitized by Google

VERS XXIV. gende 24. vers, een goede verklaaring gedaan: *Ende als sy gingen, hoorde ik een geruis haarer vleugelen, als het geruis van veele Wateren, als de stemme des Almagtigen. Als de stemme eenes geroeps, als het gedeun eenes Heirlegers: als sy stonden lieten sy haare vleugelen neder.* Waar in de Propheet te verstaan schijnd te geven, dat hy aan de Cherubim een tweederlei beweging waargenomen heeft: want eerst verklaard hy, dat haar vliegen, gelijk is geweest, aan het vliegen der Vogelen; en daar na dat haar gaan, even was als het gaan der Dieren; doch datse sulks beide seer geswind en met een schrikkelijk gedruis deden: Want wanneer sy haar van de Aarde ophieven segd hy, soo maakten sy door het slaan haarder Vleugelen een schrikkelijk geraas en gekraak, even gelijk het gebulder der rollende Zee-baaren aan de Oevers ruissen; of als den stroom van een snel afloopende Rieviere, tegen een hooge Kei-steen aangekletst wordende, pleegd te doen. Ofte ook wel soo, als het gebrul der Wolken pleegd gehoord te worden; wanneer den Almagtigen Godt op het hevigste Donderd en Blixemd: Want dit noemd hy *De stemme Gods;* volgens 't gene in den Psal. 29:3. 29. Psalm staat: *De stemme des Heeren is op de Wateren, de Godt der Eeren Donderd. De stemme des Heeren is met kragt, de stemme des Heeren is met Heerlijkheid. De stemme des Heeren breekt de Cederen; ja de stemme des Heeren breekt de Cederen Libanons.* Gelijk hierom ook dit geluid, tweederlei beteekenis van de uitleggers gegeven word; namelijk eerst, dat de Oordeelen Gods, dien hy tegens de Goddeloose uitvoerd door de Engelen, verschrikkelijk zijn: en daar na ook de geduurige verblijding en toejuiching der Goddelijke Majesteit. Alhoewel hier misschien doorgaans gespeeld word, op de verschijninge en het neder komen Gods op Sinai, Exod. 19. Daar de voorbereiding sijner komste tot het Volk met het geluid van Donder en Blixem en swaare Wolken, en klank der Basuinen gehoord wierd; soo dat het Volk Israel verschrikte, om dat de Heeren neder-quam onder Rook en Vuur en Aardbeving. Daar wy dan ook vers 19. sien, dat het geluit der Basuine op het hevigste klonk, wanneer Godt nu met een sagter stemme, en niet door den Donder noch verschrikkelijk geluit tot Mose sprak. Gelijk mede het vrolijk juichen en geschalmaaken dikmaal een Teeken was van de aankomste Gods in het Leger Israels; namelijk van de Arke des Verbonds, het sienelijk Teeken van Gods tegenwoordigheid onder Israel, 1 Sam. 3: 4, 5. Want soo word het selfs van de Philistijnen verklaard, wanneer sy vers 6, 7. het gejuich Israels vernemende, seiden; *Godt is in't Leger gekomen.* Op welke tweederlei verschijning, Psalm 68. gespeeld word. Gelijk mede Psalm 89: 16. het Volk Salig gesproken word, die het geklank der toejuiching kend, en op meenigte plaatsen; in 't Tweede Deel van de Republijk der Hebreen, met veele blijken aangewesen. En werd navolgens dese verklaaring van de Chaldeesche uitlegger toegestemd; dat de stemme der Vleugelen die Ezechiel hoorde, een blijde toejuiching der Engelen te kennen gaf. Doch het voortgaan der Cherubim, namelijk wanneer sy ondersteund waaren van haare voetplanten, verwekte door het geruis der schragende Vleugelen, een getier als de beroering of het geroep veeles Volks. Gelijk het woord HAMULLAH, hier en Jer. 11: 16. een gesuis van mompelend Volk beteekend. Waarom het de Lxx Oversetters, een *Stemme der saamensprekende,* vertaald hebben. Ten laatsten vergelijkt de Propheet dit geruisch, niet on-eigentlijk tot de saak, by het *Gedeun van een Heirleger;* nadien dit Vier-gespan na veeler meening een Zinnebeeld is van 't Heirleger Gods. Ofte, alswe meermaal vermaand hebben, van de Kerke; waar

Vergelijkt hier mede kap. 10: 5.

Speling op het gedruis der Engelen in haare beweging.

Ezech. 1. vers 24.

van

van hier na. En dat dit geluid der Vleugelen niet altijd gehoord wierd, blijkt uit de laatſte woorden van dit, en van het volgende 25. vers; daar geſeid word: *Als ſy ſtonden ſoo lieten ſy haare vleugelen neder. Ende daar geſchiede eene ſtemme van boven het Uitſpanſel, het welke boven haare hoofden was, als ſy ſtonden,* (ende) *haare vleugelen nedergelaaten hadden.* 't Gene in maniere van een verklaaring der voorgaande agterſte woorden; by andere, aldus geleſen word: *Want wanneer de ſtemme geſchiede over het Uitſpanſel dat boven haar hoofd was, ſoo ſtonden ſy en lieten haare vleugelen neder.* Even als of daar geſeid wierd; dat, wanneer de Goddelijke Wagen-menner, een Teeken gaf dat ſy ſouden ſtil-ſtaan, ſoo lieten ſy haare Vleugelen neder en ruſten. Sy en gaven niet altijd een geluid van ſig door hun vliegen, ſegd de Chaldeeſche verklaarder, maar ſy ſtonden ook ſtil; om te kennen te geven, dat ſy den Lof en Prijs Gods, met behoorlijke Eerbied uit-ſpraaken, en daar toe ophielden met een Heilige vreeſe; terwijl ſy beide die dingen deden, met liefde en verlangen. Soo dat Theodoretus niet vreemd en oordeeld, wanneer hy dit op de gehoorſaamheid der onſienelijke Magten paſt; waar in haar de Kerke navolgd: Ja met haar ſaamen-ſpand, Apoc. 5: 8, 9. Waar op ook in den 103. Pſalm geſien word; als David ſegd: *Loovet den Heere ſijne Engelen, gy kragtige Helden die ſijn woord doet, gehoorſaamende de ſtemme ſijnes woords.* En derhalven moet ſig hier niemand verwonderen, dat wy deſe Cherubim in ons Tafereel, met een vrolijk aangeſigt vertoonen; keerende met een volvaardige blijdſchap, hare Oogen en Handen, onder een Eerbiedige opheffinge, na den genen die op den Koninglijken Throon zit. Gelijk hier ook gantſch niet tegen en ſtrijd, 't gene wy ſoo aanſtonds uit de gedagten van d'Heer Coccejus hebben bygebragt. Wy noemen deſe Zetel, onbeſchreumd een THROON; om dat den Propheet ons ſoo voorgaat, in 't volgende vers. *Ende boven het Uitſpanſel, het welke was boven haare hoofden, was de gelijkenis eenes Throons, als de gedaante eenes Saphyr-ſteens.* Vergeleken met kap. 10: 1. Boven in het Uitſpanſel, datwe terſtond van vreeſſelijk Kriſtal ſagen, was een Koninglijke Throon van uitſtekende ſchoone glands, namelijk als Saphyr-ſteen, welke van een ſchoon-doorlugtig Hemels-blaauwe Verwe is. Doch dat onſe Kant-teekenaars daar over uit Plinius, of mogelijk eenig gemeen erf-gerugt, aanteekenen, dat de Saphyr-ſteenen met Goude ſtipjes glinſteren; daar in ſchijnen ſy miſleid: want niet de waare Saphyren hebben Goud in, maar word wel in andere veel geringer ſoorten van Blaauwe Steen gevonden: als namelijk in de *Lapis Lazuli* en diergelijke, die niet onder de Juweelen of koſtelijke Geſteenten konnen gerekend worden. Deſelve geven, gebrand zijnde, een ſchoone en koſtelijke Blaauwe Verwe, diemen *Oltremarin*, of *Over-zee-blaauw* noemd: Mogelijk om datſe het koleur van Water en Lugt, in ſchoonheid ſchijnd te tarten. Gelijk dan verder de ſchoonheid der Jongelingen by den Saphyr-ſteen en andere reine Steenen vergeleken word, in de Klaagliederen, kap. 4: 7. *Haare uitgeleſenſte waaren reiner dan Sneeuw, ſy waaren Witter dan Melk: ſy waaren Rooder van lichaam dan Robijnen, gladder dan een Saphyr.* Eigentlijk ſtaat'er; *Haare ſnijding was als Saphyr.* Dat is ſoo gaaf en glandſig van aangeſigt en lighaam, als offe uit een Saphyr geſneden en glat geſlepen waaren. En op dat den Ptopheet ons de waardigheid des Konings mogt te kennen geven, ſegd hy niet ſlegts heen, dat hy eenen Throon ſag, maar de Gelijkenis van een Throon uit Saphyr-ſteenen; op dat hy ons door het aanprijſen van deſen Steen, een Denk-beeld indrukken ſou, van een alderkoſtelijkſten Throon. Theodoretus heeft hier over een wonder-fraaje gedagte gehad,

VERS XXV. Vergelijke kap. 10: 1.

Wat het ſtil ſtaan deſer Dieren te kennen gaf.

Pſalm 103. vers 20.

Waarom de Cherubim in onſe Printverbeelding een vrolijk opſigt hebben.

VERS XXVI.

Waarom den Throon Gods by Saphyren vergeleken word.

Plin. 37. Boek, kapittel 2.

Digitized by Google

wanneer hy ſegd; Dat door deſe gedaante vertoond is, de Onſienelijke en niet de Sienelijke Natuure der Godheid: want al is het dat de Wolken en de duiſterniſſe rond'om hem zijn, en dat hy de duiſterniſſe ſchijnd verkooren te hebben om verborgen te woonen; ſoo woond Godt nochtans waarlijk in een Ontoeganglijk Ligt: doch om dat wy hem van wegen de hoogdravende Trap des glinſterenden Ligts, niet en konnen ſien, noch tot hem genaken, ſoo is ſijn Ontoeganglijk Ligt, ten aanſien van ons ſwak vermogen in de beſchouwing, ons als Duiſterniſſe; gelijk eener van teer geſigt, in den helderen Sonne-ſchijn, ſoo blind als een Mol is. Doch laat ons beſien, wie en welk-eenen, den Propheet op deſen Goddelijken Throon ſag: want daar van ſpreekt hy op 't einde van dit aangehaalde vers, met deſe woorden: *Ende op de gelijkenis des Throons, was de gelijkeniſſe, als de gedaante eenes menſchen, daar boven op zijnde.* Even als of hy ſeide; my docht, of het ſcheen my toe, dat ik de geſtalte van een Menſch of Koning ſag, die op den Throon zat, welke op den Wagen was. Want dat Godt meermaal in de Heilige Schrift geſeid word te Vaaren, of op een Wagen te Rijden, en daar op ſelfs als den Wagen-menner of Voerman voorkomd; daar van ſiet Deut. 33: 26. *Godt die op den Hemel vaard tot uwe hulpe.* Op 't Hebreeuwſch ſtaat eigentlijk, *Voerman;* dat is, die op den Wagen des Hemels vaard. En Pſalm 68: 34. *Dien die daar rijd in den Hemel der Hemelen.* Dat is, die op den Wagen des Hemels rijd en omgevoerd word. Siet ook vers 18, 19. *Gods Wagenen zijn twee millioen tien duiſend de duiſenden verdubbeld, &c.* Dat is ſijn Wagen word gedreven van ontelbare Engelen; en de Heere is tuſſchen haar, en rijd boven haar, komende in Sinai, en blijft in 't Heiligdom. En Habak. 3. vers 8. na ſommige overſettingen: *Gy die op uwe Paarden rijd, uwen Wagen met vieren, is behoudeniſſe.* En duidelijk genoeg tot onſe reden, Pſalm 104. vers 3, 4. *Die van de Wolken ſijn Wagen maakt; die op de vleugelen des Winds wandeld, &c.* Siet mede Pſal. 18: 11. *Godt voer op eenen Cherub, ende vloog; Ja hy vloog ſnellijk op de vleugelen des Winds.* En alhoewel Deſen Wagenrijder kap. 10: 1. duſdanig niet genoemd en word; ſoo ſchijnd den Propheet daar nochtans te reppen van den genen die op deſen Throon verſcheen, om in geheugen te brengen 't gene hy op 't einde van kap. 1. geſeid hadde geſien te hebben. En het is ſeer opmerkelijk dat den Propheet alle het gene hy ſag, niet en noemd met ſekere en eige naamen; maar t'elkens ſegd; *Het was gelijk als;* of *het was aan te ſien als;* namelijk als een *Dier*, als een *Uitſpanſel*, als een *Throon*, als een *Menſche*, *&c.* En dit ſchijnd hy daarom te doen, om dat hy door ſoo grooten glands niet diep genoeg en heeft konnen in-ſien, om een regt beſeffen van de ſekerheid deſer Prophetiſche ontwerpſelen te konnen bereiken, op dat hyſe na waardie en waarheid ſou konnen uitdrukken, en met woorden afſchilderen. Tot welkmen ook diend waar te nemen, dat de Prophetiſche Geſigten veelſinds van dien aard zijn, om datſe toekomende dingen voorſeggende, eerſt in haar vervullinge, van nader-by geſien en gekend worden. Gelijk mede geſien word, dat onſen Propheet ſommige dingen van dit Geſigt, naderhand beter en klaarder heeft beginnen te verſtaan; overdenkt kap. 10: vers 20, 22. En blijkt het onſekere begrip deſes Geſigts, noch te bet uit de volgende reden des Propheten, ſeggende vers 27: *Ende ik ſag als de verwe van Haſmal, als de gedaante van Vuur rond'om daar binnen, van de gedaante ſijner lendenen en opwaards; en de gedaante ſijner lendenen ende nederwaards, ſag ik als de gedaante van Vuur, ende glands aan hem rond'om.* Vergeleken met kap. 8. vers 2. In welke beide plaatſen, de Overſetters het Hebreeuſche woord

Hoe God te gelijk in het donker en nochtans in een Ontoeganglijk Ligt woond.

kap. 10: 1.

Dat God dikmaal als een Wagenrijder in de H. Schrift voorkomd.

VERS XXVII.

HAS-

Digitized by Google

HASMAL, of CHASMAL, on-overgeſet gelaaten hebben, om datmer ſijn regte beteekenis niet van en weet; doch wat'er verſcheide Schrijvers van giſſen, hebben wy boven over vers 4. aangeweſen; namelijk dat het eenige voor Speauter, andere voor een gemengd Metaal van Goud en Silver nemen; by Hieronymus *Electrum* genoemd; van andere een ſoort van doorſchijnig Berg-kôôper, doch qualijk Barnſteen geheeten, &c. Sulks dat de Propheet hier een Man geſien heeft, wiens gedaante was in 't midden van een brandenden Oven, als een gloejend en glinſterend Metaal, of verguld Kôôper. Doch of deſen menſche alleen de Borſt ſoodanig heeft gehad, ofte dat ook de deelen beneden de Lendenen tot aan de Voeten duſdanig waaren; ſulks moetmen nader onderſoeken, om dat de woorden van den Text eenigſinds donker ſchijnen. Want nadien van het boven-gedeelte geſeid word, *Dat het was als de gedaante van Haſmal, als de gedaante van Vuur rond'om daar binnen, van de gedaante der lenden opwaards.* En daar na; *Van de lendenen nederwaards als de gedaante van Vuur, en glands rondom hem;* Soo ſchijndmen te moeten twijffelen, of hier een onderſcheid geſteld word in de Stoffe, ofte in de Glands? Indien in de Stoffe, ſoo ſal dit de zin zijn: Van de Lenden opwaards ſagmen de gedaante van Haſmal of Metaale ſtoffe; en van de Lendenen nederwaards, ſagmen Vuur. Ofte indien het over de Glands is, ſoo ſou deſe zin konnen toegelaaten worden; de Soone des Menſchen ſcheen ontvonkt te zijn als gloejend Speauter of Metaals Goud-Silver; maar met dit onderſcheid, dat de Metaalſche gedaante na boven kennelijker en helderder van Verwe was; maar het Vuur na beneden veel heviger: doch datmen egter een en deſelve gedaante der ſtoffe doorgaans ſag. En dit beſluiten wy te ſekerder, om dat de Propheet anders niet en ſou geſeid hebben, dat hy de gedaante van een Menſch geſien had: 't geen niet en ſou waar geweeſt hebben, ſoo by aldien hy ook niet de Voeten na beneden de Lendenen in het Vuur geſien hadde. Want al waar geen heel Lichaam is, kan ook geen menſch erkend, noch door ſijne Ledematen onderſcheiden worden; 't geen nochtans onſen Propheet doet; als hy ſpreekt van de Lendenen opwaards en nederwaards, &c. En wy agten datmen dit Geſigte der Voeten kan verklaard vinden in een ander Geſigt, datwe leſen Dan. 10: 5, 6. als mede Apoc. 1: 15. daar de Voeten van den Soone des Menſchen geſien worden als blinkend Kôôper, gloejende als in een Oven. Alwaar voor blinkend Kôôper ſtaat, CHALCOLIBANON, dat is, *Metaal uit den Libanon*: ſiet mede van den Engel, wiens Voeten waaren als Pijlaren van Vuur, Apoc. 10: 1. &c. Hier op beſchrijft den Propheet den Glands die rond'om den genen was, die op den Throon zat; ſeggende: *Gelijk de gedaante van den Boge, die in de Wolken is ten dage des plas-regens, alſoo was de gedaante van den glands rondſom.* Het ſchijnd voorwaar als of uit de weerſtuit der ſtraalen in de duiſtere Wolken, deſe Regenboge gemaakt is rond'om den Heerlijken Stoel of Throon die op den Wagen des Heeren was. Wy ſeggen den Wagen des Heeren, om dat den Propheet kort op de verſchijninge van den Regenboge, als met eenen Adem, den gantſchen Inhoud van dit Geſigte in deſe woorden vervat: *Dit was de gedaante van de gelijkenis der Heerlijkheid des Heeren.* Voor welk hy, als hyſe ſag, op ſijn aangeſigte neder viel; het zy dan dat de Propheet ſulks uit ſwakheid en ſchrik, ofte wel uit Eerbied en om aan-te-bidden gedaan heeft. Voorwaar ſegd d'Heer Coccejus, indien'er eene plaatſe in dit Geſigte van Ezechiel voorkomd, die betragtinge noodig heeft; ſoo is het deſe laatſte, in welke de Soone Gods verſchijnd op den Throon of Zege-koets des Heeren, de Verloſſer Iſraels.

In hoedanigen geſtalte Ezechiel den menſche Gods op deſen Wagen-throon geſien heeft

VERS XXVIII.

Ezech. 1. vers 28.

Coccejus gedagten over de drie laatſte verſen van Ezech. kap. 1.

Digitized by Google

Iſraels. En gelijk deſelve Geleerde Man over de drie laatſte verſſen eenige Godgeleerde bedenkingen heeft ter neder geſteld, willen wy het Pit daar uit, hier aanhegten. Godt ſegd hy, en heeft geen menſchen geſtalte, terwijl hy een Geeſt is, Joh. 4: 24. die den Hemel en de Aarde vervuld, Jer. 23: 23, 24. gelijk den Apoſtel redenkaveld, Actor. 17: 24-29. als
Jeſ. 66: 1. die den Hemel en d'Aarde gemaakt heeft; en daarom niet in Tempelen en woond die met handen gemaakt zijn. De menſchen zijn Gods geſlagte, en ſijn Beeld, maar niet de Beeſten. Hier in dragen wy het Beeld Gods, dat wy menſchen zijn; namelijk het onlichamelijke en onſienelijke; gelijk Godt noch Stoffe noch Figuur en heeft; waarom hy ook verbied datmen hem Beelden ſal maaken. Want God een Beeld te maaken, is ſijne Heerlijkheid veranderen; gelijk Pſalm 106. vers 20. van Aarons Kalf geſeid word; en den Apoſtel over het doen der Heidenen aanteekend, Rom. 1: 23: En daarom heeft God gewild, datmen hem geen Beelden met de hand maaken, noch door Denkbeelden ſig ſelven in het gemoed indrukken ſou.

Abarbanel bekend hier, dat den genen die op den Throon zit den Alderhoogſten Godt wil te kennen geven. Ook hebben de Oudſten des Volks Iſraels, den Godt Iſraels geſien, Exod. 24: 10. Hebbende eenen Throon als Saphyr-ſteenen onder ſijne Voeten. Siet mede Jeſaias kap. 6. De re-
Magere gedagte van Abarbanel. den hier van ſegd Abarbanel, is, om dat de menſchelijke gedaante onder alle geſtalten der Dieren, de voortreffelijkſte is; en ten tweeden, om dat door het Zinnebeeld des Konings, het Rijk of de Regeering Gods, beteekend word. Wy voor ons deel, ontkennen niet, dat God door een Zinnebeeld kan beteekend worden; maar indien in dit, of in een ander Goddelijk Geſigt, niets aangemerkt word, dat tot den eigen zin des Geſigts
Coccejus tegen Abarbanel aangekant. en Zinnebeeld diend, om ons dat te verklaaren: ſoo ſullen wy ſeggen, dat'er dan geen oorſaak is, waarom Godt in een ſoodanigen Zinnebeeld beteekend word? Want Godt konde veel bequaamer en met meerder Glorie, als een Koning, ſprekende ingevoerd worden; als die ſig ſelven ook een Koning noemd. Daar-en-boven ſoo ſchijndmen door ſulk een magere verhaaling, Godt ſeer ligt een Figuur of Geſtalte toe te eigenen, en de menſchelijke Form, in Godt goed te keuren of toe te ſtemmen. 't Gene waarlijk door beriſping Ja door beſtraffing moet verbeterd, en uit de gemoederen der menſchen t'eenemaal diend uitgeroeid te worden. Doch het is veel ſekerder en beter met de Goddelijke Wijsheid over-een komende, de gedagte van een Koning aan Godt op te draagen; namelijk van dien, die den Heere Geſalfd heeft over ſijnen Heiligen Berg Zion, Pſalm 2: 6. Dien hy ook alleen ſijnen Soone noemd, en welkers Geboorte hy van Eeuwigheid ſteld: die ook magt heeft om de gantſche Aarde te eiſchen, en de Heidenen te krijgen tot een Erffeniſſe. Ja die ook alle behooren te kuſſen, op dat hy niet Toornig worde: als wiens Toorn haaſt ſal aanbranden. Deſe gedagte paſſen wy op den Soone des Menſchen, die eenen kleenen tijd minder gemaakt zijnde dan de Engelen, met Eere en Heerlijkheid moeſte gekroond, en alle dingen onder ſijne voeten geſteld worden, Pſalm 8: 6. Want vaſt geſteld zijnde, dat de Soone des Menſchen dien is, die het Koningrijk beloofd word; en die toekomd aan de Regterhand Gods te zitten, Pſalm 110: 1. en dat in den Throon des Heeren, Zach. 6: 13. En wien het Gerigte toekomd, Ezech. 21: 27. namelijk de Gerigten Gods, Pſal. 82: 1. Jeſ. 11: 3, 4. Soo ſeggenwe; dat die deſe beloften gehoord heeft, en dit of een diergelijk geſigt leeſt of ter deugden inſiet, die en kan niet anders daar van denken, dan wy daar van geſeid hebben: voornamelijk niet, by aldien hy weet dat hy ook een Prieſter is, Zach. 6: 13. Pſalm 110: 4.

En

Digitized by Google

En datwe ſonder hem niet en konnen Gods Volk zijn, noch tot Godt komen, Jer. 30: 21. En wie ſoo van deſen gedenkt, kan ſig niet anders inbeelden, dan dat dit Geſigte, onſen Propheet en ons voorgeſteld is, op dat wy door allerlei Kenteekenen, de grootheid van deſen Koning en de hoedanigheid vân ſijn Rijk, waarlijk erkennen ſouden. En ſoo ymand hier uit gevoeld, dat dien Koning die Godt geſalfd heeft, in dit Zinnebeeld aldus kan verſtaan worden, die en ſal waarlijk geenſinds misdoen. Ja hy ſal noch te meer in dit gevoelen beveſtigd worden, by aldien hy ook ontwaar word, dat de rede en de Belofte Gods leerd, dat hem deſelve moeten toege-eigend worden: ten minſten immers, indien hy ſiet dat het Euangelium ſoodanige dingen van hem verkondigd: want wie kan de Euangeliſten verwerpen, die een ſulken Koning Iſraels ende der Kerke bekend maaken, als de Propheten geſien hebben? Of een STEEN ver-agten, tot welken alle Oogen moeten heen gewend worden; en in welken *alle ſijne graveerſels ſtaan*, Zach. 3: 9? Voorwaar indien wy hier den Jode Abarbanel navolgden, ſoo wierden wy verpligt dit alles agter rugge te werpen en te vergeten; en alleen maar te gedenken, dat Godt regeerd, die hem in de Heilige Schrift dikmaal pleegd Oogen, Ooren, Neuſe, Mond, Aangeſigte, Armen en Voeten, op een overdragtige wijſe toe te eigenen. (maar egter nochtans nergens de gedaante of geheele Form van een menſche word toegepaſt) En dat hem de Kerke en alle dingen onderdanig zijn, ſonder den Koning Chriſtus. Invoegen na deſe meeninge de gedagte van Chriſtus en ſijn Verdienſten, van de gedagte des Koningrijks Gods, uitgeſloten is; niet tegenſtaande de Propheet met uitdrukkelijke woorden ſegd, dat hy Eenen op den Throon ſien zitten heeft; *In de gelijkheid des Menſchen:* Van den Apoſtel fraai verklaard Philipp. 2: 6, 7. En nademaal dit dan alſoo is, ſoo en behooren wy geenſinds te twijffelen, of door dien, welke hier op den Throon zit, word ſekerlijk Chriſtus verſtaan. Gelijk wy mede door het gene van hem geſeid word, genoegſaam geleerd worden; welke daar is ſijn grootheid, of hoedanig-Eenen hy is. Hy is geheel vuurig van boven, en een ſuiver Vuur; van de Lendenen af na beneden, een Vuur met Blixem. Doch wat is dit anders, dan dat hy ingevoerd word, ſeggende Jeſ. 61: 1. *De Geeſt des Heeren is op my?* Hy is, *Na den Geeſt der Heiligmaaking*, Rom. 1: 4. een ontoeganklijk ſuiver Ligt, aan den Vader alleen volkomen bekend, Matth. 11: 27. En de Eeuwige Liefde. Hy is ook, voor ſoo veel hy hem vernederd, en onder ons woond, Heilig, Suiver en Verligtende. Ofte men kan ſeggen, dat gelijk het Gouden Hoofd van het Beeld dat Nebukadnezar geſien heeft, het eerſte Koningrijk, of beginſel der Koningrijken beteekende; in dit Zinnebeeld ook alſoo kan aangemerkt worden, dat Chriſtus geopenbaard word; eerſtelijk in ſijne Liefde en Genade; daar na ook in ſijne Gramſchap, doch met *Luiſter* en *Glands*. Welken glands wanneerſe vergeleken word met den *Regenboge, die in de Wolke geſien word ten dage des plas-regens:* ſoo word daar door beteekend, dat Godt in 't midden ſijner gramſchap, ook aan ſijn Barmhertigheid gedenkt, Habak. 3: 2. Want den Regen-boge, gelijk bekend is, is een Sakrament des Verbonds, of den Eed Gods, waar door hy ſig met ſijne genade en langmoedigheid, aan het menſchelijk geſlagte beloofd heeft. En daarom kan hier door de Verwen van den Regen-boge, die Hemel en Aarde ſchijnd t'omvatten, deſe Genade ſeer bequaamelijk beteekend worden; als waar in een ſchoone vermenging van Goud-gele en Roode en Groene verwe geſien word; gelijk het Bloed Chriſti maakt, dat de Heiligheid en den Yver, en Gramſchap en de Ge-

d'Onſekerheid des Propheten Geſigte van dien die hy op den Throon ſag zitten van Coccejus fraai verklaard.

Bedenking op den Regen-boge.

Geneſis 9. vers 11-17.

Digitized by Google

regtigheid Gods, niet minder dan ſijn Goedheid en Barmhertigheid worden bekend gemaakt; op dat hy ſig den Sondaar, dien hy noodwendig verſchrikkelijk is, ook lieffelijk en beminnelijk worde. Den Propheet eindelijk dit Geſigte beſluitende, doet ſulks met een ſeer opmerkenswaardig verhaal; ſeggende, wat het was dat hy geſien heeft; namelijk dat het was, *De gedaante van de Heerlijkheid des Heeren:* Derhalven is JEHOVAH verſchenen op den Throon, zittende in de geſtalte van een Menſche. Gelijk die ook ſoo verſcheen, Exod. 24: 10. en Jeſ. 6: 1. *Glorie* of *Heerlijkheid* word gemeenlijk in de Boeken Moſis genoemd, een Heerlijke of Grootmagtige ſaake, welke Gods tegenwoordigheid betuigd. Dus is dit Geſigte dan niet ſlegts geweeſt de vertooninge van een Heerlijke ſaak, hoedanig hier is geweeſt de Wolke, of dit Vuur; maar een ontwerp of afſchaduwing der *Heerlijke verſchijninge van* JEHOVAH *in't vleeſch*, met ſijn *Koningrijk:* gelijk ſoo by Jeſaias kap. 40: 5. geſegd word; *Dat de Heerlijkheid van* JEHOVAH *ſal geopenbaard worden.* 't Gene vervuld is, wanneer Godt geworden is, dat hy was; dat is, wanneer hy alle ſijne Kragt, Genade, Rijkdommen, Magt, Wijsheid en Waarheid in der daad, beweſen heeft door de Menſch-wording of aanneming van het vleeſch; dat is, wanneer Godt geopenbaard is in het vleeſch, 1 Tim. 3: 16. Want doe is ſijne Heerlijkheid geopenbaard: waar op Johannes ſiet als hy ſegd, dat Jeſaias de Heerlijkheid van Chriſtus geſien heeft, kap. 12: 41. Want de Heerlijkheid van Chriſtus, is betoond door de geopenbaarde Heerlijkheid des Vaders; dewijl in Chriſtus de Heerlijkheid des Eenig-gebooren van den Vader verſchenen is, Joh. 1: 14. Nu iſſet kennelijk dat dit geheele Geſigte, als van het voornaamſte, een *Heerlijkheid*, Ja een *Heer-*
kap. 10. *lijkheid des Heeren* genoemd word. Gelijk daar toe ook elders *Heerlijkheid* en *Cherub* onderſcheiden worden. Onder-en-tuſſchen laaten alle deſe dingen niet na, tot de Heerlijkheid van JEHOVAH te behooren. Doch hier word de Soone Gods geſien als het Hoofd, en de Koning met ſijne Broederen, ſoo wel die zalig zijn in den Hemel, als die op der Aarden ſtrijden, en met de Engelen ſijne Dienſtknegten, en mede-dienſtknegten ſijner Broederen; om welker wille ſy geſonden worden. Als nu den Propheet dit alles geſien hadde, is hy van vreeſe en ſwakheid op ſijn aangeſigte gevallen; ten zy mogelijk ook uit Eerbiedigheid en om te aanbidden: gelijk Pſalm 95: 1, 6. belaſt word te doen, dien Godt verſchijnd: daar JEHOVAH, *Een Rotzſteen der Saligheid* genoemd word: eiſchende dat ſy haar voor hem ſullen nederwerpen, als den Heere van alle die ſijne ſtemme ſullen hooren. Doch die *Steenrotſe der Saligheid*, is geen anderen dan dien Grond-ſteen, welke Godt in Zion geleid heeft tot een Hoofd des Hoeks, en tot eenen beproefden Steen: den welken bekend gemaakt zijnde door ſijne Graveerſels, ſoo wiſcht Godt de Sonden uit der geheele Weereld, Pſalm 118: 22. Jeſ. 28: 16. Zach. 3: 9. Tot noch toe hadde den Propheet Ezechiel in dit Geſigte geſtaan en alles aanſchouwd; maar hier op het laatſte, ſcheen daar geen kragt meer in hem, na dat hy het gantſche Geſigte geſien hadde: want ſoo dra alle de geſiene dingen door ſijn Oogen tot ſijn gemoed waaren ingegaan, valt hy neder; doch ſoo en dede hy te vooren niet. Gelijk ſoo ook Daniel ter Aarden ſtruikelde, wanneer hy kap. 10: 8, 9. &c. dat grootvoerig Geſigte doorſien hadde. In den Sondaar is waarlijk geene kragt om te ſtaan voor Godt en ſijn Ligt en Heerlijkheid t'aanſchouwen, ten zy hy door de Geeſt Gods onderſchept en geſterkt word: vergelijkt Ezech. 3: 24, 25. Hier op verhaald de Propheet, *Dat hy eene ſtemme hoorde van eenen die ſprak.* Want het en was Godt niet genoeg, dat

hy

hy aan den Propheet, en het Volk, en ons, dit Zinnebeeld hadde voorgesteld; maar hy heeft ook met hem gesproken van die dingen welke met den zin van dat Gesigte over-een quamen: en dus verre gaat de fraaje bedenking van den Schriftuurlijken Coccejus. Andere haare gedagten mede over 't gesigte van dese verschenen Heerlijkheid laatende gaan, hebben niet geheel onwaarschijnelijk gemeend; dat de uiterlijke toestel, of het Ontwerp deser verschijninge, gantschelijk het selfde is geweest met de Goddelijke verschijninge, welke daar was van boven het Versoendeksel tusschen de Cherubim op de Arke des Verbonds. Invoegen de Arke des Verbonds een stoffelijk voorbeeld hier van, dat is van den Stoel Gods is geweest. Want sulks mogenwe uit deselve benaaminge besluiten, welke den Propheet aan dit Gesigte geeft, namelijk de verschijninge van de *Heerlijkheid des Heeren.* Hoedanigen naam ook aan de Arke des Verbonds gegeven word: als te sien is Psalm 77: 61. vergeleken met Psalm 132: 5, 8. en andere plaatsen, die de tegenwoordigheid van Godt en sijne sterkte aanwijsen. En dit selfde blijkt noch nader uit het 10. en 11. kapittel van onses Propheet, als hy segd; dat de Heerlijkheid des Heeren rijd op de vier Cherubim; gaande nu uit den Tempel, en rustende op den Dorpel; dan wederom in den Voorhof; en daar na wederom in het Heiligdom. En terwijl onsen Propheet in dit tiende kapittel betuigd, dat dit het selve Gesigte was dat hy te vooren kap. 1. aan de Riviere *Chebar* gesien hadde; soo twijffelen wy geensinds of in beide dese Gesigten is de gedaante van de Arke Gods gesien, omringd met de Cherubim. Om het welke, wat naauwkeuriger over-een gebragt te sien; de geleerde Villalpandus wil aangemerkt hebben, dat Ezechiel het Gesigte van kap. 10. in den Tempel gesien heeft; zijnde den Voorhof vol van des Heeren Heerlijkheid, vers 3-5. &c. Daarmen dan ook het geruis van der Cherubinen Vleugelen hoorde. Alwaar segd hy, den Propheet niet alleen de Arke Gods gesien heeft die in den Tempel was, maar ook geheel-en-al deselve toebereiding daar van in dit Gesigte vernomen heeft, die de Cherubim ontrent en boven de Arke in den Tempel hadden. 't Gene ook eenigsinds hier uit bevestigd word, dat Ezechiel kap. 10: 20. segd; *Dit is het Dier dat ik sag onder den Godt Israels by de Riviere Chebar: ende ik merkte dat het Cherubim waaren.* Want in desen zin betuigd hy klaar genoeg, dat de Dieren even als de Cherubim des Tempels waaren: leest hier toe ook de volgende Verssen. 't Gene de voorgemelde Uitlegger, aldus nader meend te betoogen: Men moet vast stellen seid hy, dat de Arke des Verbonds van Moses gebouwd is geworden in de gedaante van een Draag-Baar, bedekt of saamengevoegd met een Zetel-stoel: want de Goude Cherubim die van boven op de Enden van de Arke waaren, hielden het Versoendeksel boven de Arke op, welke was als de Voet-bank Gods: boven welke de twee uitgestrekte Vleugelen, door haare saamenvoeginge, eenen Stoel formeerden boven het Versoendeksel, waar op Godt als 't waare, beliefde te zitten, en van daar wilde antwoorde geven: gelijk ook het Versoendeksel of Genaden-stoel niet een en was met het Lichaam der Arke, maar daar-toe genaakte van boven. Want veele meenen, dat een Houten Tafel-blad met Goud overtrokken de Arke bedekt heeft; en dat het Versoendeksel met de Cherubim geheel uit Goud gemaakt, de Arke van boven als overschaduwd heeft: gelijk eenigsinds klaar uit Exod. 40: 20. af te nemen is: *Hy leide het Getuigenisse in de Arke; en dede de Hand-boomen aan de Arke; en hy sette het Versoendeksel boven op de Arke.* Alwaar te sien is, dat hier soo wel het Versoendeksel als de Draag-Boomen, aan de Arke toegevoegd worden, om datse

Dat dese verschijninge van Gods Heerlijkheid met die uiterlijke gedaante van d'Arke des Verbonds gelijk is geweest.

2 Kron. 6. vers 41. 1 Sam. 4. vers 21.

Ezech. 10. vers 20-22.

Villalpandus meening van de Cherubims ontrent de Arke des Verbonds.

Digitized by Google

datſe niet uit het ſelve Lichaam van de Arke en beſtonden. Gelijk'er mede geen en ontbreken, welke daar meenen, dat de Cherubinen boven op het Verſoendekſel, knielenderwijſe uit het einde deſſelfs te wederzijde uitgegaan hebben; 't ſelve Dekſel vaſt houdende, en met haare vleugelen overſchaduwende. Want of wel Villalpandus met ſommige, de Cherubinen beneden ſtaande, het Verſoendekſel, boven de Arke vaſt-houdende wil geſteld en afgebeeld hebben, ſoo meenen nochtans andere uit Exod. 25. vers 18-20. dat haare geheele Lichamen, boven op het Verſoendekſel, van deſſelfs beide einden uitgaande, geweeſt zijn; geſtijfd wordende uit vers 21. daar belaſt word, het Verſoendekſel met de Cherubinen daar op, rigtig; dat is, on-afſcheidelijk boven-op de Arke te ſetten; namelijk na dat de Wet of het Getuigeniſſe Gods, daar binnen-in geleid was. En niet dat het de Cherubinen daar over henen, de Arke ſlegts van na-by genakende, hebben opgehouden; als begeerig zijnde daar in te ſien, als Villalpandus meend; op dat hy deſelve des te beter met den Throon Gods in dit Geſigte overeen bragte: daar over wy geen groote ſwaarigheid willen maaken; ten zy mogelijk dat het ymand vreemd mogt dunken, dat hy ſonder eenig bewijs van Moſes, noch een ander Dekſel, behalven het Verſoendekſel dat de Cherubinen ophielden, op de Arke paſt; om dat ſonder Dekſel de Arke voor ſig ſelven onvolmaakt waare geweeſt, en het Verſoendekſel by Moſes voorkomd als een werk-ſtuk, dat wel tot de Arke als des Heeren voetbank, doch niet aan de Arke als een deel van die Bond-kiſte behoorde; dat vry bedenklijk is. Waarom wy dan ook deſelve hier verſcheidentlijk hebben doen af-beelden, op datwe daar over des te meerder vryheid aan het oordeel van den opmerkenden Beſchouwer, mogten ſchijnen overgelaaten te hebben. En was deſe Arke van 2½ Elle in haar lengde gebouwd, en draagbaar gemaakt na den ſtaat van Iſrael, reiſende in de Woeſtijne. Doch na dat ſy in 't Beloofde Land Canaan waaren ingebragt, en Godt na veele Oorlogen Jeruſalem verkoren en vaſt geſteld had tot een Hoofdſtadt des Koningrijks en Zetel des Prieſterdoms, ſoo is het eerſte Heiligdom des Tabernakels ſaamen-gevouwen, en daar is onder Salomon een beſtendiger Tempel uit Marmer, Cederen en Goud gebouwd geworden, die veel Heerlijker was dan de Moſaiſche Tente was geweeſt: als wanneer ook tot die draagbare Arke met twee Cherubinen, noch twee groote Cherubinen van 10 Ellen gemaakt wierden, 1 Kon. 6: 23-28. 't Geen men moet houden voor die MERKABAH, dat is, de Karoſſe of Wagen der Cherubim, waar van men 1 Kron. 28: 18. leeſt. Want dat hier geen nieuwe of andere Arke des Verbonds, die grooter dan de Moſaiſche was, moet verſtaan worden, blijkt genoeg uit 1 Kon. 8. Daar Salomon de Oudſten Iſraels doet vergaderen, om de Arke uit de Stadt Davids, dat is Zion, tot den Tempel op te haalen: ſiet mede 2 Kron. 5: 5. alwaarſe David van Kiriath-Jearim hadde doen brengen, 2 Kron. 1: 4. Zijnde dit deſelve Arke die Moſes in de Woeſtijne gemaakt hadde, vers 3. en in welke hy de Tafelen der Wet by Horeb geleid had, 2 Kron. 5: 10. Gelijk dan ook 1 Kon. 8: 6. en 2 Kron. 7. geſeid word; dat deſe Arke in het Heiligdom gebragt en geſteld wierd onder de vleugelen der Cherubim; namelijk de groote van 10 Ellen, welke Salomon hadde doen maken: invoegen daar nu ook vier Cherubim de Arke verſelden, en daarom mogelijk ook een WAGEN, na ſulken Vier-geſpan genoemd, 1 Kron. 28: 18. Doch 't gene hier niet ſonder opmerking diend over 't hoofd geſien te worden, is dit, dat wel alle andere Vaten en Heiligdommen, ſoo van Goud en Silver, als van Kôôper, tot deſen pragtigen Tempel nieuwe-

Verſcheide gevoelens over de ſtand der Cherubinen boven op de Arke.

1 Kon. 6. 2 Kron. 3. vers 10.

Daar is geen nieuwe Arke tot den Tempel gemaakt.

1 Kon. 6. vers 23-28. 2 Kron. 3. vers 10.

Digitized by Google

De Cherubinen die Salomon int Heiligdom maakte van 10 ellen. 1 Kon. 6:23. en kap. 8: 6. 7.
alwaar men uyt vers 8. de Arke anders-om, en de Hand-boomen tegen Villalpandus afbeeldinge, voorwaards-uit stekende, schynd' te moeten aanmerken.

Digitized by Google

Digitized by Google

welijks zijn gemaakt geworden, en veele grooter en meerder in getaale zijn geweeſt, dan die eertijds in den Tabernaakel waaren; als te ſien is 1 Kon. 7: 48-51. en 2 Kron. 4. &c. Doch dat alleen de Arke onder deſe Heiligdommen met de Tafelen der Wet, de Roede Aarons, de Pot met Manna en d'Heilige Salf-Olye, een en deſelve gebleven zijn: hoedanigen Arke Godt aan Moſes na ſijn voorſchrift bevolen hadde te maaken, Exod. 25. om van boven deſſelfs Verſoendekſel te ſpreken, vers 22. Gelijk ook de ſelve Arke, neffens die vier genoemde Heilige Gedenk-teekenen, na dat ſe in de Babyloniſche wegvoeringe te ſoek geraakt waaren, altijd aan het Joodſche Heiligdom ontbroken hebben, gelijk de Joden doorgaans ſelfs leeren. Doch genoeg van de gedaante der Arke, nadien alles wat hier ſchijnd te ontbreken, uit deſe onſe Printverbeelding, eenigſinds kan vervuld worden. Gelijk wy dan ook in de voorgaande Vertoogſchets, een brandend Kool-vuur als op een Altaar vertoond hebben, om datwe dit met ſommige konnen houden voor den Vuur-Oven, welke Ezechiel tuſſchen de Cherubim op den Wagen des Heeren ſegd geſien te hebben; alleen op datmen daar door mogte verſtaan, hoedanigen gelijkheid dit alles heeft met den Reuk-altaar welke ſtond voor de Deure van de plaatſe des Verſoendekſels dat boven d'Arke was: welken Altaar, de Heere hier te gelijk met de Arke des Verbonds, wilde mede gevoerd hebben, wanneer hy van den Tempel verhuisde, agter laatende den Brand-altaar van Kôôper, op welke de Bloedige Slagt-offerhanden dagelijks geofferd wierden. 't Gene dan ongetwijffeld ook de reden is, waarom Jeſaias en Johannes in ſijn Openbaringe, de gelijkheid van deſen Altaar, namaals geſien heeft: ſiet Jeſ. 6: 6. alhoewel onſe verklaarders daar gemeenelijk den Brand-Altaar willen verſtaan hebben, om dat op deſelve altijd vuur brande. Doch Apoc. 8: 3. word den Reuk-altaar duidelijk genoeg, ſtaande voor den Throon Gods, aangeweſen; om mogelijk d'eene plaatſe met de andere te konnen verklaaren. En nadien ons deſe waarneming hier op het einde van de verklaaring over Ezechiels eerſte Geſigte, als van ſelfs in de hand valt, mogen wy niet aflaaten met weinig woorden te ſeggen, hoe veele meenen; dat de gantſche gedaante van dit Geſigt, deſelve is geweeſt, met die, welke Jeſaias en Daniel en Johannes hebben geſien. Want wy konnen het ſelve, met ſlegts een klein Schetsje van elks te geven, ligtelijk ontwaar worden. Als dan Jeſaias kap. 6: vers 1. ſegd; *Ik ſag den Heere zittende op eenen hoogen en verhevenen Throon, en ſijne Zoomen vervulden den Tempel. En de Seraphim ſtonden daar boven, een ygelijk hadde ſes vleugelen; met twee bedekten ſy haar aangeſigte, en met twee bedekte hy ſijne voeten, en met twee vloog hy. Ende de eene riep tot den andere, en ſeide &c.* Soo en moetmen uit eenige weinig verſchillige ſpreekwijſen niet meenen, dat deſe Seraphinen, van de Cherubinen des Tempels, ofte van die welke Ezechiel kapittel 1. en 10. geſien heeft, verſchillig zijn; alhoewel ſommige ſig onnoodig quellen met de Vleugelen te verklaren, die hier, en Apoc. 4: 8. tot Ses opgeteld worden. En kanmen de over-een-komſt in 't Geſigt van Jeſaias hier in ontdekt ſien, dat hy eerſtelijk ſegd, het Aangeſigte Gods, of den Heere geſien te hebben; als mede het gene onder hem was, namelijk de Zoomen ſijner Kleederen vervullende het Heiligdom. En vers 6. dat'er een Seraphim tot hem quam gevlogen, met een gloejende Koole die hy van den Altaar genomen hadde. Waar uit blijkt dat den Propheet meende in den Tempel te zijn als hy dit ſag. Alwaar dan ook den Hoogen en verheven Throon, de zit-plaats Gods boven de Vleugelen van de Cherubim te kennen geeft: welke Seraphim als vier Trouwanten, aan de zijde der zitplaatſe ſtonden: namelijk ſoo veel Seraphim, als ſommige meenen dat in

Of hier den Reuk-altaar verſtaan word.

Andere leſen, *'t Gene daar onder was vervulden den Tempel.*

Dat dit eerſte Geſigte van Ezechiel met dat van Jeſaias en Daniel &c. over-een gekomen heeft.

Digitized by Google

De ſes Vleugelen met de vier voorgaande over-een gebragt.

den Tempel Cherubim waren. *Ses vleugelen* ſtaat'er, *hadde een ygelijk* van deſe. Dat is mogelijk, elk hadde vier Vleugelen en twee Armen; want de Armen ſchijnen hier, Figuurs-wijſe, ook Vleugelen genoemd te worden. En dat deſe maniere van ſpreeken niet ongehoord, noch vreemd in de Heilige Schrift is, blijkt in verſcheide plaatſen; als Pſalm 63: 8. *In de ſchaduwe uwer vleugelen ſal ik vrolijk zingen.* En Pſalm 91: 4. *Hy ſal uw dekken met ſijne vlerken, en onder ſijne vleugelen ſult gy betrouwen.* Daar Gods beſchermenden Arm en de bewaaring onder de magt van ſijn ſterke hand verſtaan word; en noch nader Pſalm 7: 4. *Indien'er onregt in mijne vleugelen*, dat is in mijne *Handen* of *Palmen is*. En elders by Ezechiel; *Slaat hand aan hand*, ſtaat eigentlijk, *Vleugel aan vleugel.* En op deſe wijſe dan kan het zijn, dat Jeſaias en Johannes onder den naam van Vleugelen, niet alleen de vier Vleugelen der Seraphim, maar ook de twee Armen die onder de Vleugelen uitgeſtrekt waaren, verſtaan en verhaald hebben. En dat deſe Seraphim van Jeſaias, even als de Cherubim by Ezechiel &c. ware Armen hebben gehad, blijkt uit het ſelve kapittel; daar geſeid word, dat een van de Seraphim tot den Propheet quam gevlogen, *hebbende een brandende Koole in ſijn hand.* Vergeleken met Ezech. 1: 6, 8. daar elk *Vier vleugelen* en twee *Menſchen handen* toegepaſt worden: als mede kap. 10: 7. Ten laatſten heeft Ezechiel ook het Kool-vuur tuſſchen de Cherubim geſien; 't gene ſeer waarſchijnelijk over-een-komd met den Reuk-altaar, daar Jeſaias van gewaagd, kap. 6: 6. Maar wanneer daar Ezech. 10: 2. geſeid word; *Gaat in tot tuſſchen de Wielen, tot onder den Cherub, en vuld uwe vuiſten met vuurige Koolen van tuſſchen de Cherubim, &c.* ſoo ſchijnd hier een moejelijke vraage te beantwoorden; namelijk, waarom daar belaſt word tuſſchen de Raderen te gaan om de handen met Vuur te vullen, overmids het Vuur tuſſchen de Cherubim en niet tuſſchen de Raderen was? Doch deſe ſwaarigheid kan ligt opgeloſt worden, by aldienmen ſig te regt verbeeld, hoedanig wy tot hier toe, deſen Wagen verklaard en afgebeeld hebben geſien. Want wy hebben volgens onſen Propheet, een Wagen met vier Raderen ſien verſchijnen; voor welkers twee voorſte Raderen, twee Cherubinen gingen, en even ſoo veel voor de agterſte: op den Wagen wierd de Arke des Verbonds als de voetbank des Heeren gevoerd: voor de Arke ſagmen op deſelve Wagen, een Kool-vuur, namelijk den Reuk-altaar, welke de Heere Chriſtus met ſig voerde; en dit Kool-vuur was in 't midden der vier Cherubinen, en in 't midden der Raderen; alhoewel hooger verheven dan deſelve. Hierom paſte het ſeer wel, dat den Man, die de gloejende Koolen nemen moeſt, in 't midden door de Raderen inging, namelijk aan de zijde des Wagens tuſſchen de twee Raderen, dat is tuſſchen het voorſte en agterſte, en reikte alſoo de hand uit tot het Kool-vuur, dat midden tuſſchen de Cherubinen was. En alhoewel eenige voorname Godsgeleerde, in de aangehaalde plaatſe van Jeſaias, niet den Reuk-Altaar, maar den Brand-offer-Altaar willen verſtaan hebben, ſoo ſchijnd egter, alswe terſtond noch eens ſeiden, ſulks uit aanmerking van Apoc. 8: 3. bedenkelijk gehouden te konnen worden, om dat daar van den Gouden Altaar geſproken word, die voor den Throon is, en het Reuk-werk met de Gebeden aller Heiligen, daar op belaſt word te leggen. En derhalven kan het ons niet beletten voor waarſchijnelijk te houden, dat uit alle de geſeide over-een-komſten, het Geſigte dat aan Jeſaias van den Stoel Gods in den Tempel vertoond wierd, met de gelijkenis van de Heerlijkheid des Heeren die Ezechiel ſag, kap. 1. en 10. heeft over-een gekomen. Laat'er ook bygevoegd worden 't Geſigte van Daniel, 't geenmen

Matth. 23. vers 37.

De plaatſe Ezech. 10. vers 2. opgehelderd.

Bedenking of hier den Reuk-altaar of Brand-altaar verſtaan word

leſen

leſen kan, kap. 7. vers 9, 10. En voornamelijk ook het Geſigte van den Throon Gods, welke Johannes geſien heeft, Apoc. 4. en 5. alwaar de zit-plaats Gods in den Hemel, het Verſoendekſel of Genaden-ſtoel der Arke in den Tempel aanwijſt: want wy en moeten niet denken, dat de Heilige Schrift te vies is, om dikmaal den Hemel voor den Tempel, en wederom den Tempel voor den Hemel te nemen: ſiet onder anderen, Jeſ. 14: 13. Tot welke ſommige ook 1 Kon. 8: 30-32. brengen. Voorts ſegd Johannes vers 3. *Ende die daar op* (den Throon) *zat, was in het aanſien den Steen Jaſpis ende Sardius gelyk. Ende een Regenboog rond'om den Throon, in het aanſien den Smaragdus gelyk.* Hier kan de veel-kleurige Jaſpis met de Haſmal, ofte het Goude Berg-kôôper, uit gemengd Goud en Silver beſtaande, en de Sardius die van blinkende Lijf-verwe is, met het rond'om-gaande Vuur dat Ezechiel ſag, vergeleken worden: even gelijk de Glaaſe Zee, Joh. 4. vers 6. als vreeſſelijk Kriſtal, de Voetbank van Gods Stoel vertoond: welke Ezechiel ſoodanig geſien heeft: namelijk in klaarheid van het doorſchijnende Ligt. Want in beide Geſigten, word het glandſig en doorſchijnige Uitſpanſel, ſeer wel met Glas en Ys, en Kriſtal vergeleken. *Ende in 't midden des Throons ende rond'om den Throon vier Dieren, zynde vol Oogen van vooren en van agteren.* Namelijk vier Dieren, gelijk Ezechiel ook uit het midden des Vuurs van HASMAL ſag voortkomen, kap. 1: 5, 10. Dat is Johannes ſag twee Dieren voor den Throon of de Zit-plaatſe des Heeren, en twee na agteren; dog egter ſoo, datſe waren aan de zijden des Throons: doch ſy worden by hem geſeid *In 't midden*, om datſe waaren tuſſchen Johannes dieſe ſag, en tuſſchen den Throon. 't Geene mede ſchemeragtig van hem aangeweſen word, als hy ſegd; *Rond'om den Throon:* want ſulks wil daar, *Aan alle zyden*, of aan de *Vier hoeken* des Throons te kennen geven. En hoedanig hier de Oogen moeten genomen worden, ſulks kan onſes agtens uit onſe verklaaring over Ezech. 1: 12. genoegſaam op haar glinſterende Koleuren en aanſiening gepaſt worden; hoedanige ware Oogen wy egter op de Raderen en in het Kriſtallige Uitſpanſel, (verbeeldende den Sterrigen Hemel,) in onſe Printverbeelding hebben afgeſchilderd. Invoegen deſe vier Dieren, deſelfde zijn, die Ezechiel ſag kap. 1: en die hy kap. 10. eerſt ontwaar wierd, dat het Cherubim, en deſelve Dieren waaren, dien hy te vooren aan de Riviere Chebar geſien hadde, vers 20, 22. Wanneer nu Johannes ſegd; *Het eerſte Dier was gelyk een Leeuw, het tweede een Kalf gelyk; het derde een aangeſigte als een Menſche, en het vierde was een vliegenden Arend gelyk.* Soo en moetmen niet meenen, dat elk Dier een eenige Figuur of Aangeſigt hadde, want ſulks leerd ons het volgende 8. vers klaar genoeg; maar veel eer, dat yder Vier gelijkeniſſen had; by Ezechiel on-eigentlijk *Aangeſigten* genoemd, kap. 10: 14. waar van het eerſte hier by Johannes na een Leeuw geleek. Soo datmen hier ook, als wy vooren ſeiden, verſtaan moet, dat ſy elk hadden een Menſchen aangeſigte, en voorts aan 't Lichaam, met de boven-huid der drie andere Dieren, overkleed of opgecierd waaren. De Seraphim by Jeſaias hadden Vleugelen; de Dieren by Johannes en Ezechiel ook; en ſy riepen dag en nagt, *Heilig, Heilig, Heilig*, vergeleken met Jeſ. 6: 3. Waar uit blijkt datſe een waar menſchen Aangeſigte en een Lichaam en Handen en regte Beenen hadden, dewijlſe hier ſprekende worden ingevoerd. Even gelijk wy by Jeſaias ſien, datſe Armen en Handen hadden om te grijpen, en naakte Lichamen dieſe met haare Vleugelen bedekten. Eindelijk is'er ook een over-een-komſte te vinden in de Boek-rolle die Ezechiel kap. 2: 9. van den Goddelijke Wagemenner, dat is den Heere die op den Throon zat, getoond wierd: verge-

Pſal. 11: 4 en 18: 7. en 29: 9.

Ezech. 1: vers 22.

Apoc. 4: 7.

Apoc. 4: 8. Ezech. 1.

Digitized by Google

lijkt Apoc. 5: 1. En houd ons in de overdenking deſer ſtoffe, veronſchuldigd, indienwe ook uwe aandagt te lang in de beſpiegeling van dit hoogdravende Geſigt hebben opgehouden of vermoeid; op dat het ons en u, niet en mogte verveele, te eindigen met eenige bedenkelijke dingen, waar mede de Oude en Nieuwe Uitleggers, de beduideniſſen van deſe Geſigten hebben poogen te verklaaren. Sommige hebben door deſe vier Dieren, de vier Kragten of Vermogens der kleene Weereld verſtaan: namelijk, door het Menſchdier, het Redelijke in den menſch. Door het Leeuw-dier, de Toorn-agtige; door het Kalf-dier, de Begeerlijke; en door het Arend-dier, de Saamenkoppeling, als die boven d'andere drie, ſnel van geſigt zijnde, de ſelve verbeterd, wanneerſe dwaalen. Origenes en Hieronymus verhaalen, dat ſommige andere, door deſe vier Dieren, de vier Gedeelten der Weereld hebben verſtaan; en door de vier Aangeſigten, ſoo veel Hoofd-ſtoffen in deſelve. En door het Rad in 't midden van een Rad, de vermenging der Hoofd-ſtoffen, tot het maaken aller dingen; ofte ook wel den Kring van de Tijden des Jaars. Doch Hieronymus wil alle deſe dingen liever tot de H. Euangelien overgebragt ſien. De Chaldeeſche Uitlegger, verſtaat door de vier Dieren, de onſienelijke Heirlegers, Vorſtendommen, Magten, Kragten en Heerſchappyen. Doch door haar vierderlei geſtalte toond hy ons de geheele Natuure, of het Heel-al der ſienelijke en onſienelijke dingen, over welke Godt volkomen gebied. Catina een Syriſch Autheur, heeft onder veele bedenkingen, van Ezechiels Geſigte geoordeeld, dat de Twaalf-Stammen Iſraels, die Godt door de Woeſtijne geleid heeft, daar door beteekend zijn. Waar in hy van ſommige Hebreen bygeſprongen word: want daar en ontbreken geene Joodſche Schrijvers, welke meenen, dat deſe vier Dieren, de vier Aards-vaders, of Hoofden van het Leger-Iſraels beteekend hebben; en dat door ſoo veel aangeſigten, ſoo veel Veld-teekens in de Vanen of Banieren der vier groote Legers afgeſchilderd zijn. Gelijk wy ſien dat het Leger Iſraels in vier groote Hoofd-Legers is verdeeld geweeſt, Num. 2. die elk haar Veld-Overſte hadden: ſiet vers 3, 10, 18. en 25. Dus voerde Naheſſon als d'Overſte van Juda, een Leeuw in een Blaauwe Vane, na de voorſegging van Jakob, Geneſis 49: 9. De Overſte van Ruben een Menſch, of Menſchen-hoofd in een Roode Vaane. De Overſte van Ephraim, een Kalf of Oſſen-hoofd in een Goude Vaane, na de ſpreuk Deut. 33: 17. doch andere ſtellen een Swart Veld. En den Overſten van Dan die de vierde Hoofd-baniere had, voerde een Arend in een veelkleurige of Blaauwe Vaane: Dit meenen de Joden. Daar Lyranus vry van verſcheeld, wanneer hy de vier Aangeſigten op de vier Monarchien der Weereld wil gepaſt hebben. Maar gelijk deſe groote Gebiedſchappen, naderhand onder geheel andere Dieren aan Daniel vertoond zijn; ſoo is dien Man ook billik in ſijn gevoelen wederſproken. En gelijk Theodoretus ook geenſinds toeſtaat, dat de Cherubinen met vier Hoofd-aangeſigten zijn geſien, alſoo houd hy het mede daar voor, datſe door haare verſcheide bekleedſel en gedaante, een Zinnebeeldige beduiding zijn geweeſt van de onderdanigheid aller dingen, onder den Grooten Koning Jeſus: als den welken Godt alle dingen onderworpen heeft. Doch gelijk al deſe vermaarde Mannen ſlegts het Oog op eenige algemeene beduideniſſen ſchijnen gehad te hebben, ſoo zijn egter ſommige van een andere beradinge geworden; meenende niet onwaarſchijnelijk in agt genomen te hebben, datſe dapper miſſen, welke haar in duſdanige ſlegte bedenkingen beſig gehouden. Villalpandus verſcheide gevoelens over hoop gehaald hebbende, brengd eindelijk ook het ſijne te berde; 't geen hy dan onder deſe bewoording voorſteld: Op dat wy

Van wat beduidenis dit Geſigte by Oude en Nieuwe Uitleggers is.

Joodſche uitlegging over de vierderlei geſtalte deſer Dieren.

Lyranus heeft deſe Dieren gantſch qualijk op de Monarchien geduid.

ſegd

Digitized by Google

ſegd hy, onſe meeninge over de beduidenis deſer vier Aangeſigten niet en mogten agter houden, ſoo dienen wy de eerſte voorbeelden, met welke alle deſe dingen in of aan Gods Stoel, en volgens dien aan het Verſoendekſel der Arke in den Tempel overgebragt zijn, neerſtig te onderſoeken: want wy meenen, dat de meeſte Uitleggers, die de vier aangeſigten der Dieren, op de algemeene Voorſienigheid Gods paſſen, ſeer ver het ſpoor mis-loopen; nadien ſy waarlijk tot de voorname en wel byſondere Voorſienigheid Gods behooren; als door de welke hy eene uitſtekende en hooggaande weldaad, aan ſijn Volk beweſen heeft. Godt die uit ſijn Koninglijken Stoel van den Hemel af-ſag, heeft ſijn Volk Iſrael, door ſijne voorſienigheid uit Egipten verloſt in 't midden van den nare nagt: daar by was de kragt des ſlaanden en behoudenden Engels, die het Merk-teeken droeg der Heir-vorſten; en den dienſt der Menſchen, welke de Offerhanden geofferd hadden. Hier worden eerſtelijk vier Mannen gehoord, te weten den Koning, den Engel, de Menſch en de Offerhande. De Leeuw verbeeld de Koning en geſtrengen Rigter. Den Arend de Natuure der Engelen; en den Menſch vertoond ſig ſelven, en behoefd na niemand anders afgewogen te worden: doch de Offerhande word ſeer welvoegſaam door het Kalf beduid, als zijnde het voornaamſte onder alle de Slagt-Offerhanden: gelijk uit de ſpreekwijſe blijkt, Pſalm 69: 32. En elders word d'opdraging van Lof en Prijs, *Kalveren der Lippen*, dat is Offerhanden der Lippen genoemd: vergelijkt Pſalm 51: 21. Soo wy nu de Formen deſer Dieren in den Menſch, ofte in den Cherubinen willen te ſaamen brengen; ſoo ſullen ſy duſdanig gekleed zijnde, ſterke Borſten als Leeuwen door derſelver Hairige Maanen; Vleugelen als de Arenden, en geſplete Voeten gelijk de Kalveren hebben. Den Engel ſloeg alle de Eerſtgeboorne der Egiptenaren; de Menſch dede Offerhanden, maar Godt Zegepraalde over ſijne Vyanden, als een Koning, zittende op ſijnen Triomph-wagen, omringd met veel duiſend Engelen; en onder die de vier byſondere Trouwanten ſijnes naams: welkers verſcheide geſtalteniſſen en aanſieningen, ſoo veel Merk-teekenen waren der Goddelijke Overwinningen over de Egiptenaren. In ſulk een Zegenpralende toeſtel, heeft Godt ſig naderhand vertoond aan Jeſaias, Ezechiel en Daniel; van welk hy te vooren aan Moſes bevoolen hadde, dat hy alle deſe Stacie en Majeſteit, naauwkeurig ſou aanmerken, en ſoo veel als doenlijk was, ſulks door Goude Beelden na-Bootſen en voorſtellen in den Tabernakel, daar hy wilde verſchijnen om met hem van tuſſchen die ſelve Beeldniſſen, en tot de Heilige Prieſteren te ſpreken. Daar na heeft hy Salomon geboden, diergelijke Cherubim uit Goud te maaken, die veel Heerlijker of liever grooter dan de Moſaiſche waren; by welke de aangeſigten van de Trouwanten ſijnes Throons, beneffens de Overwinning-teekenen geſien wierden, tot een geduurige gedagtenis van de weldaden die Godt aan ſijn Volk gedaan hadde, haar verloſſende uit de handen haarer Vyanden, en overbrengende in 't Land der Vryheid, den Vaderen toegeſeid en beloofd. Van deſe ſoo groote en magtige verloſſinge nu, heeft Godt niet alleen de geſeide Overwinning-teekenen, en tegenwoordigheid ſijnes Throons onder ſijn Volk willen geſteld hebben, maar hy heeft ook deswegen met veel Heerlijke Toe-naamen onder ſijn Volk willen gekend zijn; gelijk van ouds, de Heirvoerders, van wegen de overwonne Koningen en Volkeren, Eerwaardige By-naamen plegen aan te nemen. Want even gelijk SCIPIO, *Africanus* by genoemd is, van wegen het overwonnen *Africa*; en ſoo ook NERO, *Germanicus*; en TRAJANUS, *Dacius*, *&c.* In ſulker voegen heeft ook Godt willen genoemd zijn; *De* VERLOSSER ISRAELS. Hoedanigen Eer-naam

Villa'pandus gevoelen over de beduidenis van dit Geſigt.

De vier Dieren op Iſraels verloſſing uit Egigten gepaſt.

De gedaante van het Kalf op de Offerhanden gepaſt.

Eerſte Voorbereidſel van dit Geſigte.

1 Kon. 6.

Wat Eernaamen God ſedert de verloſſing Iſraels aangenomen heeft.

Digitized by Google

de Propheten dikmaal in de mond hebben, voornamelijk Jeſaias: als te ſien is kap. 43: 14. *Dit ſegd de* HEERE UW VERLOSSER *de Heilige Iſraels.* En wederom kap. 63: 16. *Gy Heere zijd onſe* VERLOSSER, *van Ouds-af is uwen Naam.* Als of hy ſeide; van de Verloſſinge uwes Volks Iſrael uit de Egiptiſche Tyrannie, hebt gy van uw Volk willen genoemd zijn; DE VERLOSSER ISRAELS. Laat ons hier by voegen, Gods eigen Naam JEHOVAH; Exod. 3: 14. IK SAL ZYN DIEN IK ZYN SAL: want alſoo moeſte Moſes tot de Kinderen Iſraels ſeggen; IK BEN, of IK SAL ZYN, *heeft my tot uw geſonden.* En alhoewel deſen Naame Gods, verſcheidentlijk by de Uitleggers verklaard word; ſoo meenen nochtans ſommige, dat Godt deſen Naam, voornamelijk aangenomen heeft van de toekomende Daad, die hy aande Kinderen Iſraels, een en andermaal doen wilde: als of hy geſeid hadde; IK BEN DIE IK ZYN SAL, Ik ben, dien gy nu ervaren ſult te zijn uw VERLOSSER, en de wreker uwer Vyanden, tot behoud van uwe vryheid, in welke ik nu voornemens ben uw te beveſtigen. Want dat de Naam JEHOVAH niet eigentlijk alleen beduid het Weſen, maar voornamelijk ook de Daad Gods, dat is, niet de Selfſtandigheid alleen naar binnen, maar de Weldaad na buiten, volgens ſijn belofte beweſen, ſulks ſchijndmen te moeten afnemen uit Exod. 6: 1, 2, 3. alwaar Godt aan Moſes eerſtelijk verklaard de Daad, die hy aan Pharao wilde doen; en daar na den Naam die hy daar over wilde aannemen. Gelijk ſulks ook hier uit blijkt dat hy wel aan Abraham, Iſaak en Jakob verſchenen was, als *Godt de Almagtige*, maar nochtans met den Naam JEHOVAH haar niet en was bekend geweeſt; namelijk door geen dadelijke vervullinge ſijner Belofte: want of wel Godt hem ſelven al lange voor deſen, JEHOVAH genoemd hadde, als te ſien is Geneſ. 2: 4. en kap. 17. vers 7. &c. Nochtans meenen ſommige Groote Mannen, dat by aldien deſe Name alleen maar beteekende de Goddelijke Nature, datſe den Aards-vaderen dan ook niet en kan onbekend geweeſt zijn; dewijl ſy immers niet minder kennis van Gods Eeuwigheid, Oneindigheid en Goedheid, konnen gehad hebben als Moſes, Ja dan de Iſraeliten, die volgens 't getuigenis van Moſes, de kragt van deſen Naam verſtaan hebben. Deſelve Schrijvers meenen ook, dat dit mede blijkt uit Pſal. 68: 5. Want al iſt dat daar geſeid word, *Sijnen Naame is* HEERE (in 't Hebreeuwſch ſtaat JAH, van JEHOVAH afgekort) ſoo word nochtans de kragt des Naams, ſluks verklaard door ſijn groote uitwerking, vers 6, 7. *Hy is een Vader der Weeſen, en een Rigter der Weduwen; die de gevangene uitvoerd met ſterkte, &c.* En nadien dan door den Naame JEHOVAH waarſchijnelijk de VERLOSSER ISRAELS beteekend word, en dat deſe Goddelijke Naame, ook die van JESUS beteekend, gelijk de naauwkeurige Taalkundigers ons leeren. Voorwaar ten ſal niet buiten ons beſtek gaan, eens om-te-ſien, of'er ook tot deſe beide benaamingen, niet noch een veel heerlijker en grooter Verloſſinge des menſchen te vinden is, dan die, welke Godt aan Iſrael na den vleeſche gedaan heeft. Want ſeker als wy den Eer-naam betragten, welke Godt verkregen heeft in het verloſſen van het Hebreeuwſche Volk uit Egipten; ſoo ſal ſijnen Naam noch veel grooter worden, wanneer wy aanmerken, dat ſig deſelve Weldaad ook over het gantſche menſchelijk geſlagte heeft uitgeſtrekt. Want het betaamde Godt, die een Vader aller menſchen is, dat hy de ſijne niet alleen verloſte van de Tyrannie des Egiptiſchen Pharao; maar voornamelijk ook van het geweld der Sonde, en van de Duivel en de Dood. En die deſe weg genomen heeft, kan in der daad en met ſoo veel kragt van waarheid, een VERLOSSER genoemd worden; dat het ſchijnd, als of de voorige verloſſinge Iſraels, (waar van Godt ſijnen Naame onder ſijn Volk aan-

En ſulks op den Name Gods JEHOVAH gepaſt.

Bedenking over den Naame Gods Jehovah.

Exod. 5:24. en 6: 5.

De eigenſchap van den Naame Gods JEHOVAH op die van JESUS gepaſt.

Digitized by Google

aangenomen heeft, ſchoon die alleen tijdelijk en na den vleeſche ſcheen) ſlegts een ſchaduwe en een voorbeeld van deſe laatſte verloſſinge, die Jeſus Chriſtus, als de Soone Gods te wege gebragt heeft, gehad hadde, dewijl Iſrael ook noch moeſte verloſt worden, met een Eeuwige verloſſinge, Jeſ. 45: 17. Want ſoo ſpreekt den Engel des Heeren van deſen nieuwen Verloſſer, Matth. 1: 21. *Gy ſuld ſijnen Naame* JESUS *noemen, want hy ſal ſijn Volk verloſſen* (of Saligmaken) *van haare Sonden.* En is deſen Naame JESUACH of JESUS, te vooren begrepen en voorgeſpeld in den eerſten Naame JEHOVAH; even gelijk onſe Verloſſinge in de voorige van Iſrael is voorbeduid geweeſt: want alle die dingen zijn Iſrael overgekomen om te zijn voorbeelden van den tegenwoordigen tijd. Soo dat de Eerſte, namelijk de Verloſſinge Iſraels, is geweeſt als een Raadſel en voorbeduiding van de Tweede; en de tweede, eene verklaaringe van de voorige; openende de Wijsheid en Algenoegſaamheid Gods in den Soone, daar aan de Vader een welbehagen genomen heeft, en den Soone het ook geenen Roof en heeft geſchenen, Gode even gelijk te zijn. En dit wel aangemerkt zijnde, kan ons niet alleen leeren, dat Chriſtus Jeſus ook waarlijk God is, met welke JEHOVAH ſig als de Eerſte, en de Laatſte met deſelve, heeft willen vertoonen, Jeſ. 41: 4. maar ook dat den gantſchen Inhoud van dit Geſigte, niet anders is, als een vertooninge van de Zege-koets en Overwinninge der Kerke, dat is het Geeſtelijk Iſrael, door deſen Verloſſer JESUS; van welken geſeid word; O Jeruſalem gy verkondigſter van goede Boodſchap; ſegd den Steden van Juda, *Siet hier is uwen Godt*, Jeſ. 40: 9. Want of wel veele en groote dingen hier in doorſtralen, die tot de algemeene voorſienigheid en beſtuuringe Gods ſchijnen te behooren, ſoo is nochtans openbaar, dat het ſelve veel meer tot eenige byſondere Zege-ſtacie der Kerke, moet betrokken en uitgeleid worden. Voorwaar Apollinaris heeft onſes bedunkens, hier ter ſnè tameljjk fraai geſproken: *In de Zege-ſtacien* ſeid hy, *wierden de Veldheeren op een Yvoiren Stoel, ſtaande op een Rader-wagen omgevoerd; hebbende rond'om hem Trouwanten en Lijf-wagten, met Partiſanen en Hellebaarden; de overwonne Natien gingen voor-uit; en de Overwinning-teekenen met de verkrege Wapenen, wierden opentlijk ten toon gedragen en opgehangen. Op ſulk-een wijſe vertoond hem Godt, de Overwinnaar van ſijn en ſijns Volks Vyanden &c.* En is deſe maniere van Zegepraling niet nieuw noch eerſtmaal van de Romeinen in de Weereld gebragt, maar ſy is al ſeer oud. Want het Vaaren of rijden op Stacie-wagens is by alle Volken een Waar-teeken van Hoogheid en Heerſchappye geweeſt; gelijk te ſien is aan Joſeph en Salomon. Gelijk ook aan alle hooge Rijders, of die als Wagenvoerders afgebeeld wierden, ſeer dikwils de Regeering des Volks, door hun eigen Wetten, verſtand en goeden raad, plagte toegeſchreven te worden. En hier van daan hebben de Hebreen, en daar na de Griekſe Kerk-vaders, reden meenen te vinden, om door het rijden of Vaaren op een Zege-koets, de Goddelijke Voorſienigheid te verſtaan: daar wy met noch veel meer regt mogen toevoegen, dat het is een voorbeeldig Teeken van de Zege-ſtacie Gods, de Verloſſer Iſraels; die eerſtelijk over de vyandige Egiptenaren Triompheerde; daar na in Chriſto heeft gezegenpraald over de Sonde, en de Duivel die de magt des Doods had, tot onſer Eeuwige behoudenis. En is Jeſus Chriſtus als tot ſoodanig-een Verloſſer eenmaal door de Hemelſe ſendinge uit den Schoot des Vaders in de Weereld ingevoerd, door de menſchelijke Geboorte; en wederom na ſijn opſtaan uit den Dooden verhoogd boven alle Magten, en Schepſelen Gods in Hemel en op Aarde: rijdende op den Goddelijken Wagen, die aldus door de Cherubinen verborgener-wijſe de Kerke of

Hoe Jeſus ook de JEHOVAH en Verloſſer van ſijn Volk geworden is.

Geneſis 41: 43.

Ge-

Gemeinte Gods beduid, welke is ſijn Koningrijk: in het Nieuwe Teſtament, *Het Koningrijke der Hemelen* genoemd, om dat ſijn af-komſt en
Apoc. 21:2. Koning van den Hemel is: gelijk dit Geſigt ook als uit den Hemel op d'Aarde nedergekomen, vertoond word. Op hoedanigen Wagen de Groote Koning Jeſus, ſederd dat hy den Dorpel des Joodſchen Tempels verlaaten heeft, omgevoerd word door alle de Deelen des Weereld; doende ſijn Woord uitgaan en voort-rollen door de *Propheten*, *Euangeliſten*, *Apoſtelen* en *Leeraars*, als op vier Raderen die aan ſoodanigen Wagen paſſen, Eph. 4: 11. Om te volbrengen het getal der Uitverkoorne, en op te waſſen in hem die het Hoofd en den Voerman ſijner Gemeinte is; namelijk Chriſtus. Gelijk ook de vier Cherubinen ronds-om den Wagen Gods, ſoo wel als de Kerke ſelfs, aangemerkt konnen werden, als ſoo veel Beſcherm-Engels van Gods Kerke, of Geſanten Gods, door welke hy ſijn Kerke pleegd te verligten, te beſtuuren, te bewaaren en aan te queeken: Hier ſeer welvoegſaam door Vier Dieren, en vierderlei gedaanten en vier Raderen vertoond; om dat het Lichaam der Kerke uit ſoo veel geweſten tot-Een vergaderd word. Voerende den Propheet, Godt ook nu over-al in, rijdende op de Cherubim; op dat hy de Hoovaardie der Joden te niete maakte, welke meenden dat God alleen in haaren Tempel was: daar op roemende en pochende; den Tempel des Heeren, den Tempel des Heeren. Sulks dat het geheel billik ſchijnd, dat deſe Dieren die de Kerke verbeelden, ook de Overwinning-teekenen van haaren Overwinnaar draagen; als die waarlijk en met alle Wijsheid en Gods betamelijkheid, in Chriſtus Jeſus gevonden worden. Dus vertoond Jeſus den Arend, om dat hy ons de hoogdravende reden van de verborgentheid der Saligheid, welke by Godt opgeſloten was, heeft geopenbaard. Hy is ook waaragtig Menſche, en te gelijk den
Exod. 23. vers 20, 21. Engel des Verbonds, in wiens binnenſte Gods Naam JEHOVAH, dat is JESUS de *Verlaſſer en Saligmaaker*, geleid is. Ook is hy een Leeuw, dat
Actor 7: 30, 36. &c. is een Koning. En eindelijk vertoond hy het Kalf door ſijn eigen Offerhande dien hy als een Eeuwigen Prieſter heeft geofferd. Kort om, hy is dien Vier-vormigen Cherub, in wien alle de ſchatten der Goddelijke Wijsheid, ſelfs ook van dit Geſigt, verborgen liggen. Want ſulks en is niet alleen waaragtig in deſe gedaanten der Cherubinen; maar ook derſelver Ordening en ſchikking, is te ſien in de Saligmaaker Jeſus: want de Kalfsvoeten vertoonen ſijn Vernedering en Dood; de Leeuw ſijn Triomphante Opſtandinge uit den Dooden; de Arends Vleugelen, ſijn Opvaren ten Hemel, en die alles vertoonden ſijn waare Mensheid en Godtheid. Hoedanige vier gedaanten, Jeſaias even met ſoo veel eige Eer-naamen des Saligmaakers beſchreven heeft kapit. 9: 5. ſeggende; men ſal hem noemen; WONDERLYKEN RAAD, dat is het *Woord Gods;* beteekend door den *Arend.* STERKE GODT; die opſtond als een *Leeuw.* VADER DER EEUWIGHEID, als God geopenbaard in 't vleeſch, dat is een *Menſche.* VORST DES LEVENS, of des *Vredes;* namelijk die ons Gode door ſijn Dood verſoend, en uit den Eeuwigen Dood in 't Eeuwige Leven overgebragt heeft, als het geſlagte Lam, Apoc. 5: 9. En heeft hem de Saligmaaker Jeſus ſig ook op den Palm-dag vertoond als een *Menſche*, als een *Arend*, als een *Leeuw*, en als een *Kalf:* gelijk kan afgenomen worden uit Philipp. 2:5-11. Pſalm 110: 1-4. En volgens deſe en diergelijke zin-ſpelingen hebben de eerſte Kerk-vaders de Vier gedaanten der Cherubinen, ook op de Euangeliſten gepaſt, in welke Irenæus wel voor de eerſte gehouden word. En hoewel dit ook ſoodanig vande Schilders en ſommige Geleerde, als prijswaardig van haar gedaan, word nagevolgd, ſco moetmen nochtans weten, dat ſulks alleen

Het Geſigte van Ezechiel op Jeſus Chriſtus gepaſt.

in

Digitized by Google

in een Geeſtelijke en Geheime zin, en niet in een Letterlijke zin moet opgenomen worden. Dit ſegd Villalpandus. Laat'er ons de gedagten van Coccejus neffens plakken; want hy heeft onſes agtens ſijn meening, aangaande de beduiding der vier Dieren, kort en onder opmerkelijke woorden te kennen gegeven. Daar worden in dit Geſigte vier Dieren voorgeſteld ſeid hy, om daar door te ſpelen op de vier Deelen der Weereld, op datmen daar door verſtaan ſoude, dat de Kerke te ſaamen geroepen is uit alle de Heidenen, gelijkwe leſen Apoc. 5: 8, 9. Aldus heeft ook de Heilige Stadt, Vier zijden met haare Poorten, Ezech. 48: 32-35. Doch dat deſe Dieren malkander gelijk zijn, geeft te kennen, dat de Kerke ten opſigte van haare waaragtige en noodſakelijke Forme, Een en deſelve is, en datſe Godt in Chriſto door ſijnen Geeſt, over-al na-by heeft; Ja dat hy in haar leefd en altijd blijft. Niemand wagte van ons, een lang verhaal van andere verklaaringen, welke de Geleerde Mannen voor ons gedaan en genoegſaam bygebragt hebben. Onder welkſe wel niet alle in hun gedagten gemiſt hebben; doch wie kan ſig inlaaten, omſe alle even naauwkeurig te doorgronden: want ons aangaande, wy en hebbender geenen tijd toe: En de naauwkeurig verhaalde dingen van andere, t'elkens weder op te haalen, verwarren meer dan ſy ſtigten; en ſulks doen noch veel meer die, die behooren tegen geſproken of verworpen te worden; alhoewel ſy waarlijk niet alle behoorden tegengeſproken noch uitgewiſcht te worden; dewijl'er ſeer veele gevonden werden die fraai zijn. Wy voor ons deel, nemen altijd de minſte twijffeling over die dingen, die de Geſigten Gods, ten minſten waarſchijnelijk konnen beteekenen, en daar uit weten wy dan of wy deſelve ook regt betragten. En ſoo wy anders doen, ſoo ſal'er in alle andere ſaaken, die wy daar toe brengen, yts ontbreken, waarom het ding, niet aan het Geſigte ſal konnen gelijk zijn. Laat ons derhalven vaſt houden, dat dit eerſte Geſigte en de Prophetering van Ezechiel, voortgekomen is van dien, die voor ſoodanig wil erkend worden, dat hy is de waaragtige Godt; namelijk diens Heerlijkheid door dit Geſigte vertoond word; gelijk te ſien is vers 28. 't Gene klaar genoeg blijkt wanneermen dit Geſigte vergelijkt, met de Belofte en de Schriften van Moſes en de Propheten; als ook met de ſaake ſelfs: Want den waaren Godt is levendig in de menſchen, ſchoon datſe Sondaren zijn; en wel niet anders als met de openbaringe ſijner kragten, en derhalven in Chriſtus. En die Godt deſe Heerlijkheid ontrekken wil, moet noodſaakelijk een *Niet-Godt* ſtellen: want hy kan ſoodanig by den ſijnen, voor geen Godt gehouden worden; om dat hy ſoo doende, niet en kan gehouden worden als de Geregtigheid, noch als de Heiligmaaker, en den Heere van ſijn Volk. Waarom van de Joden die hem niet en kenden geſegd word, *Dat ſy Gode niet geofferd en hebben*, Deut. 32: 17. Ende dat *Sy hem tot yver verwekt hebben, door Niet-Godt.* Het en is voorts geen wonder dat deſe Dieren menſchelijke geſtalten, ten aanſien haarer Lichamen, toegepaſt worden; dewijle wy agten dat daar Menſchen door beteekend worden. Want alhoewel ons hier kan tegen geworpen worden, dat deſe Dieren *Cherubinen* genoemd worden; en dat Cherubim en Seraphim, Naamen der Engelen zijn? Soo antwoorden wy nochtans; dat of ſchoon ſeker is, dat door Cherubim, ſomwijlen Engelen verſtaan worden; gelijk uit Geneſis 3: 24. blijkt, daar Moſes ſegd, dat Godt aan den toegang des Paradijs, *Cherubim* geſteld hadde, om den weg tot den Boom des Levens te bewaaren; ſoo en volgd egter geenſinds daar uit, dat door *Cherubim* nooit de Kerke, of de menſchen in welke Godt woond en ſijnen wille even als deſe Engelen doen, en ſoude afgebeeld zijn geworden. Ook is uit de geſtalte, welke Ezechiel geſien

Coccejus verklaaring over de vier Dieren.

Waarom de vier Dieren eenerlei gedaante hebben.

Opmerkelijke beſcheidentheid in Coccejus.

Wat het voornaamſte in dit Geſigt moet gehouden worden.

Waarom de Cherubinen menſchelijke gedaanten hadden.

Digitized by Google

heeft, klaar genoeg te verſtaan, dat door deſe Dieren eenige beteekend worden, in welke Godt door Chriſtum Regeerd. Doch de menſchelijke geſtalte ſonder *Allegorie* of Byſpreuke, beduid den Soone des Menſchen, welke is in 't Koningrijke Gods. Den welken ook Daniel kap. 7: 13. geſien heeft; beteekenende het *Volk der Hooge Heiligen*, vers 27. Ook kan het niet anders zijn, dan dat de Cherubinen in den Tempel, tuſſchen welke men ſeide dat Godt woonde, te kennen geven, de geregtvaardigde menſchen. Ook en geeft de Naame CHERUBIM niet eigentlijk de Natuure van de Engelen te kennen, gelijk wy met andere over kap. 10. vers 14. aanmerken: want wat het woord SERAPHIM aangaat, dat wy vinden Jeſ. 6: 2. dat beduid wel *Vuurige Lichamen*; doch Jeſaias en ſegd niet watſe beteekenen. Dus verſtaan wy in dit Geſigte voor Cherubim, liever de Menſchen in welke het Koningrijk Gods is. Tot welke gedagte ons eerſt de Form des menſchen Lichaam noodigd. Ten tweeden, Chriſtus Regeerd waarlijk in de menſchen, en werkt in haar alle dingen, die door al 't gene van de Dieren geſeid word, bequamelijk konnen beduid en afgeſchaduwd worden. Ten derden gevoelen wy dit, om dat we ons daar in door de Openbaringen van Johannes, niet weinig onderſteund vinden. Ten vierden, om dat'er in dit Geſigte noch yts anders gevonden word, dat met meerder klaarheid, d'Engelen beteekenen kan. Doch het is bekend, dat wanneer tot het ſelve dat breeder beteekenis voerd, yts by-gevoegd word, dat naauwer beteekenis heeft, datmen dan ook wel het naauwſte plagte te nemen. De vier Dieren konden ook wel Engelen beteekenen; maar nadien de Raderen deſelve beſcheidentlijk aanduiden, ſoo beteekenen de Dieren de Kerke: gelijkſe Apoc. 5. van wegen 't gener van geſeid word, geene Engelen konnen beteekenen. Wy wilden mede geern, datmen in dit Geſigt aanmerkte, dat Vier hoofden niet en konnen genomen worden, als eenige Zinnebeeldige dingen, welke de geſlagten der Dieren voorſtellen, onder, of over welke de Engelen magt hebben; namelijk dat de Leeuw alle wilde, de Os alle tamme Dieren, den Arend alle Vogelen overtreft, en den Menſche, eindelijk den menſche daar ſteld. Want wy en weten niet of de Engelen, op duſdanigen wijſe alle dingen in alle bedienen. En billik ſoude ymand hier de kruipende Dieren en de Viſſen ſien ontbreken, by aldien dit de zin van dit Zinnebeeld was. Gelijk het mede wonderlijk ſal ſchijnen, dat deſe Dieren in 't Heilige der Heiligen zijn ingenomen; nadien de redenlooſe Dieren geen plaatſe in den Hemel hebben, die door 't Heilige der Heiligen afgeſchaduwd wierd. Ten laatſten, hoe ſouden de Stieren, Leeuwen en tamme Dieren konnen ſeggen; *Want gy hebt ons gekogt uit allen Geſlagten ende Taale, ende Volke ende Natie*; Apoc. 5: 9.

Wat de Cherubinen hier beteekenen volgens Coccejus.

Coccejus ſchijnd deſe Dieren ook vier Aangeſigten of Hoofden toe te ſchrijven, hier vooren wederleid.

TWEEDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

ALgemeen oogmerk van de Schriften des Nieuwen Teſtaments. *Voor hoedanigen Perſoon* Jeſus van Nazareth, *in de Euangeliſche Hiſtorien voorkomd. Dat de* Chriſtus *moeſte* Godt *en* Menſch *zijn; en wat'er van ſijn* Driederlei *groote* Ampten *geſeid word. Dat het* Oude *en het* Nieuwe Teſtament, *een en het ſelve* Euangelium *verkondigd. Wat* Prophetiſche *en wat* Hiſtoriſche Schriften *in 't Nieuwe*

Teſta-

Digitized by Google

Teſtament zijn; en welke de Leere der Saligheid, *en der* Algemeene Chriſtelijke Kerke *behelſen. Dat der* Euangeliſten *oogwit is te betoogen, dat* Jeſus van Nazareth *die te Bethlehem geboóren is, de* waare Meſſias *is na de* Schriften; *en hoe ſy ſulks ſeer wijſſelijk elk in een byſondere* Ordening *doen. Waarom inſonderheid* Mattheus, *Jeſus* Geſlagt-regiſter *ophaald. Dat niemands* Geboorte, *dan alleen die van* Jeſus, *door de* Engelen *is bekend gemaakt: met een bedenking, hoe* Jeſus *tegen 't voornemen van ſijn* Voorvaderen *geboóren is, die hem ſelfs lange te vooren hebben geſogt* omte brengen. Kindermoord te Bethlehem, *en* vlugt *na* Egipten, *hoedanige bewijſen voor Jeſus* Meſſiaſſchap. *Hoe* Jeſus, NAZARENUS *is genoemd geworden, daar hy te* Bethlehem *geboóren was. Waarom alleen* Joſeph *belaſt wierd te* vlugten, *en d'andere* Vaders *en* Moeders *der Bethlehemitiſche Kinderen niet. Watmen te houden heeft van* Joſephus getuigenis, *aangaande* Jeſus Perſoon; *en waarom hy de* Kindermoord *onder* Herodes wreede handelingen, *niet aangeteekend heeft. Verſcheide getuigeniſſen voor* Jeſus Meſſiaſſchap, *met een* Joodſche verklaaring *daar op toepaſſelijk. Bedenking over* Jeſus ſtrijd *met de* Duivel. *Wat en hoe gemeen bekend den* Naam MESSIAS *onder de* Joden *was. 't* Goddelijk Soonſchap *van* Jeſus, *hoe in ſijn* vernedering *gebleken. Tot wat* Volk, Jeſus *eerſt moeſte* Prediken. *Dat* Jeſus *alder-eerſt geleerd heeft, dat de* Tijd des Meſſias komſte *verſchenen was; en de* Joodſche ergernis *daar ontrent weg-genomen. Uit wat* ſoort *van* Menſchen, *Jeſus ſijn* Diſcipelen *heeft willen verkieſen.* Deftigheid van Jeſus Leere, *Waar in verre boven de* Schriftgeleerde *en* Pharizeen. *In wat geſtalte de* Oude Joden *den* Meſſias *verwagt hebben. Wat'er van* Jeſus Leere, *door de Propheten voorſeid was: met een toepaſſing van* Moſes onbeſpraaktheid, *op de* Prediking *van* Jeſus. *Dwaasheid en onwetendheid der* Joden, *waar in van* Jeſus *aangeweſen. Hoe en in wat zin* Jeſus geleerd *heeft,* als Magt-hebbende *en niet* als de Schriftgeleerde: *en waarom het ſchijnd dat* Jeſus redenen *te mets niet op het* voorval; *of ſonder oorſaak van 't een op 't ander vallen. Hoe* Jeſus Leere *door ſijn* Werken *zijn konnen* beproefd *worden. Doorlugtige blijken van* Jeſus Godtheid. *Jeſus* Mirakelen *van alle bedenkelijk* Bedrog *en* Tooverie *vrygepleit. Onderſoek waarom* Jeſus *de* Arme Bedelaars *dien hy* genas, *geen* Aalmoeſſen *gaf. In wat zin de* Joden *den* Meſſias, *den* Melaatſen *konnen genoemd hebben. Dat voor* Jeſus *grootſte* Mirakelen, *gemeenlijk eenige* Menſchelijke ſwakheid *in ſijn Perſoon beſpeurd is.* Vergevinge der Sonden, *hoedanigen blijk voor* Jeſus Meſſiaſſchap. *Bedenking over 't gene* Jeſus *in het* Stof des Tempels geſchreven *heeft, aangaande de* Overſpelige Vrouwe. *Bewijs dat de* Meſſias Godt *moeſte zijn; en ſulks op* Jeſus van Nazareth *gepaſt. Hoedanigen* Magt, *tot* d'opwekking der Dooden *ge-eiſt word; en waarom* Moſes *geen* Dooden opgewekt *heeft.* Joden boosaardigheid, *hoe voornamelijk in 't* beriſpen *van* Jeſus Mirakelen *gebleken. Waarom de* Overprieſters *den* opgewekten Lazarus *wilden* ombrengen; *en hoe ſy ſulks doende, een* dobbelen Doodſlag *ſouden begaan hebben.* Uitſendinge der Apoſtelen; *met een fraaje ſpeling der* XII Diſcipelen, *op de* XII Stammen Iſraels. *Hoe de* Joden *ſeggen dat* Jeſus van Nazareth *de* grond-oorſaak *is, van den* Ondergang *haarer* Republijk; *en hoe ſulks door de* Goddelijke Wraak, *op 't verwerpen van den* Rotzſteen des Heils *gevolgd is. Hoedanigen* aanſtoot *de* Meſſias *geven moeſte.* Sondaren, *hoe en welke van* Jeſus *aangenomen zijn. Dat* Jeſus *als de* Chriſtus, *de* Ceremonieele Wetten *afſchaffen moeſt; en wat misverſtand de* Joden *daar ontrent hadden. Of ſommige* Joden *haar waarſchijnelijk aan de* Sonde in den Heiligen Geeſt *hebben*

Digitized by Google

ſchuldig gemaakt. Joodſche Schriftgeleerde *van't Gemeene Volk beſchaamd gemaakt en verbeterd.* Mirakelen *van* Jeſus *met die van* Moſes *vergeleken. Waarom* Jeſus *door* Gelijkeniſſen *geleerd heeft. Hoe en waarom het* Euangelium *aan den Joden* bedekt *moeſt blijven.* Teekenen der Tijden *van de Joden niet wel in agt-genomen noch verſtaan. Op wat geſag* Jeſus *tegens* d'Inſettingen der Ouden *dede.* Waſſchinge der handen, *waar in ſeer fraai van de Saligmaaker verklaard. Phariſeeſche* geveinſtheid *in't afvorderen van een* Teeken uit den Hemel. *Dat* Jeſus *nooit van 't zinne is geweeſt een* Hoofd in de Kerk op Aarden *te ſtellen; met een opmerkelijke* Omkeering, *van de gewaande inſtelling van* Petrus. *Waarom de voorſpelling van* Jeſus Dood, *aan veele een* Wonderſpreuk *geſchenen heeft. Wat het ſeggen wilde, dat* Moſes *en* Elias *verſchenen, ter tijd als Jeſus* verheerlijkt wierd. *Dat* Jeſus *ſprekende van ſijn* Dood, *te gelijk ook van ſijn* Opſtandinge *ſprak. Aanmerking over* Jeſus Intrede *binnen Jeruſalem.* Joodſche Ondergang, *hoe voorſeid na* Jeſus Lijden *te ſullen volgen. Waarom niemand als* Jeſus, *Wonderen in den* Tempel *gedaan heeft.* Avond-maal, *waarom op 't ſluiten van 't* Paaſch-maal *ingeſteld.* Jeſus *als* Dood *en* verbrooken *voorgeſteld in 't* Avondmaal, *kan alle* twiſt *en* dwalinge *daar ontrent, openbaar maaken.* Jeſus *hoedanig van den* Leidsman Judas verraden, *en* gevangen; *en mishandelinge des* Joodſchen Raads *in het* overleveren *tot de* Dood des Kruiſſes. *Veelerlei blijken van* Jeſus onſchuld *in deſe* Regts-pleging: *en hoedanigen Brandmerk den* Akker des Bloeds, *onder andere daar van was. Waarom* Jeſus *voor ſijn* Kruiſſing *geen* gemyrrede Wijn *wilde drinken. Als mede waarom hy in 't uiterſte top-punt des* Lijdens, *moeſt klagen* van Godt, *en niet* van ſijn Hemelſche Vader, *verlaaten te zijn. Hoe* Jeſus *met ſijn* Dood, *veele van ſijn* eigen Doodſlagers *verloſte: met een ſpelinge op de* Wet Num. xxxv. *Dat het* Kruis *of* Vloekhout, *geen* Altaar *genoemd kan worden. Hoedanig* Godt *de ſaak* van Jeſus, *als ſijn* eigen ſaak *opgenomen en gewroken heeft.* Jeſus *hoedanig* na de Schrift begraven en opgeſtaan; *en waarom ſoo omſtandelijk beſchreven. Dat'er niemand als* Jeſus *ten* Derde dagen *opgeſtaan is: en hoe ſijn* Opſtandinge *door alle bedenkelijke ſoorten van* bewijſen, *beproefd en waaragtig getoond is, tot uitwiſſing van alle der* Joden aanſlagen, *waar mede ſy dit* gewigtig Leerſtuk *altijd hebben poogen te wraken: als mede een fraaje waarneming, waarom* Jeſus *ſig* na ſijn Opſtandinge, *niet meer,* de Soone des Menſchen *genoemd en heeft, &c.*

NAdien wy dan tot hier toe klaar genoeg geſien hebben, dat het algemeen Oog-punt van de Schriften des Ouden Teſtaments, en inſonderheid dat der Propheten, niet anders is; dan Jeſus Chriſtus, voor te ſtellen als de Meſſias en het einde van de Goddelijke Wet; om door en in den ſelven, alle de Beloften des Heeren, die door Moſes en de Propheten op veelerlei wijſe waaren bekend gemaakt, te vervullen; op datſe in hem, als in den Soone Gods, Ja en Amen ſouden zijn: wel aan, laat ons nu eens gaan beſien, hoedanig ons dien grooten Perſoon, (na wiens verſchijninge in het vleeſch, de Vaderen van Adams tijden af, verlangd hebben) in de Euangeliſche geſchriften des Nieuwen Teſtaments voorkomd en beſchreven word; op datwe door eene juiſt-vormige over-een-komſte der ſaake met het voorſegde, als door een klaare betooging mogen ſien, dat dien JESUS, die van de Maget Maria te Bethlehem gebooren, en te Nazareth opgevoed, en daar van NAZARENUS genoemd is, de waaragtige

Wat het oogmerk van de Schriften des Nieuwen Teſtaments is.

Digitized by Google

ge en beloofde Messias is na de Schriften. Om het welke met een goed Voorbereidsel en groote nuttigheid te doen; wy voornamelijk te letten hebben, wat'er van sijn Persoon, dat is van sijn Goddelijke en Menschelijke Natuure, en van sijn Geboorte, en van sijn Leven en van sijn aansienelijke Ampten, geleerd en voorseid, en met'er daad gebleken is: op dat ons openbaar worde, dat het Oude en het Nieuwe Testament, beide van eenen Inhoud is, en eenerlei Euangelium verkondigd heeft. Namelijk het eerste een Euangelium der Belofte, voorgesteld en geduurig gepredikt, onder Schaduwen en Zinnebeelden; en het laatste, een Euangelium der Vervullinge. Van JESUS Persoon sullen wy ontwaar worden, dat hy waaragtig Godt, eens Wesens met sijnen Vader, en te gelijk een Waaragtig, en noodsaakelijk Regtvaardig Mensch is: welk Goddelijk Persoonschap wy daar uit sullen ontwaar worden, als hem toegeschreven worden de groote Eernaamen Gods, te vooren onder sijn volk aangenomen, als de JEHOVAH, de *Heere* en *Verlosser Israels*. Waar toe den Messias dan ook JESUS moeste genaamd worden, om dat sijn Heerlijkheid gesien sou worden, als de Heerlijkheid des Eenig-gebooren Soone van den Vader, die een Vorst des Levens, en Heere over alles, en Rigter der Levende en Doode, en Koning der Koningen en Heere der Heeren is: ja die *Sijn volk verlossen* en *Saligmaaken sou van haare Sonden*, Matth. 1: 21. Waar toe wy hem dan ook alle Goddelijke Eigenschappen sullen toegeschreven sien; namelijk Oneindigheid, Alwetendheid en Almagt; blijkende in allerlei Goddelijke werken, van Scheppen en Onderhouden: als mede in het verkiesen ten Eeuwigen Leven; met het instellen der Godsdienstige Kerk-zeden, en Verbond-teekenen: Het senden van den Heiligen Geest; de Vergeving der Sonden met de Wedergeboorte, en de verlossinge uit de magt des Duivels, welke de magt des Doods hadde; en daar uit dan de Opstandinge uit den Dooden, met het Oordeel der geheele Weereld; en sulks onder het Sitten ter Regterhand Gods. Waar toe ons ook sullen voorkomen, sijn meenigvuldige Wonderdaden dien hy door sijn eigen Goddelijke Magt gedaan heeft: Op dat hy d'ongeloovigheid der menschen, van sijne Goddelijke sendinge overtuigde. Want om dat het Menschdom in het boose lag, daarom schijnd het noodig geweest te zijn, haar te leeren door dingen die haar door de Natuure niet en konden geleerd worden: van hoedanigen hoogdravendheid, men voor al, de versoeninge des gevallen Mensch met Godt moet stellen. Gelijk wy dan ook dit alles niet alleen daar in, niet duisterlijk bevestigd sien, dat aan Jesus opgedragen word, alle Goddelijke Eere, Aanbiddinge en Dienst; maar ook dat wy in sijnen Naame Gedoopt, en bevoolen worden, in hem als in den Middelaar Gods te Gelooven. Sijn waaragtige Menschelijke Natuure, sal ons daar in klaar genoeg afgeschilderd werden, wanneer hy ons niet alleen beschreven sal worden, ontfangen te zijn van den Heiligen Geest; maar daar in mede, dat hy ook gebooren is uit de Maget Maria, die uit den geslagte Davids was. En niet alleen dit, maar dat het mede naderhand gebleken is, dat hy een waaragtige Menschelijke Ziele, en een Menschen Lichaam, met alle Natuurlijke Eigenschappen en swakheden des vleesch, doch sonder Sonde, heeft gehad: Want hy heeft gehongerd en gedorst, gegeten en geslapen; ja hy heeft vermoeid geweest; ook heeft hy geweend, en is ontroerd geworden: hy heeft pijne gevoeld, en is vertoornd en bedroefd geweest. En gelijk het hoogdravend Ampt, waar toe hy van de Vader in de Weereld gesonden is, volgens sijn by-naam CHRISTUS, dat is *Gesalfde*, ons driesinds beschreven word; namelijk sijn Prophetisch, sijn Priesterlijk, en sijn

Als hoedanigen Persoon ons Jesus van Nazareth inde Heilige Schriften voorkomd.

Waar uit blijkt dat Christus waaragtig mensch is geweest.

Digitized by Google

Wat van Jesus Ampten in 't Nieuwe Testament al getuigd word.

Koninglijk Ampt; alsoo sullen wy sien, dat hy sijn Prophetisch Ampt bediend heeft door hem selven, en door sijn Apostelen dien hy daar toe verkooren, en sijnen Geest heeft medegedeeld. Hy selve heeft het Euangelium gepredikt en geleerd, namelijk, dat hy de beloofde Messias en Saligmaker was, sijne getuigenis nemende uit de Goddelijke Schriften en Propheten, die ook door sijnen Geest die in haar was, van hem hadden gesproken: Sijne tochoorders voornamelijk dit inscherpende, dat alle die de Saligheid

Wat Jesus moest leeren als Propheet.

wilden verkrijgen, haar tot Godt bekeeren en in de aangebragte geregtigheid van desen Saligmaaker moesten gelooven. Tot welken einde hy dan ook de Wet van Moses Geestelijk verklaard, en alsinds heeft poogen te ontheffen, van alle de valsche verdrajingen der Schriftgeleerde, Pharizeen en Oudsten, die te sijnen tijd op den Stoel van Moses zaten, en de Sleutel der kennis, onder de schors der uiterlijke plegtigheden en menschelijke Insettingen, meer en meer quamen te verbergen. Na sijn Lijden en Hemelvaard, heeft hy sijne Apostelen, niet sonder een rijken invloed van sijnen Geest, en gave der veelerlei Taalen gelaten, maar op den Pinxterdag over haar uitgestort, en in de gantsche Weereld uitgesonden, om het Euangelium Gods en des gekruisten Jesus, te prediken onder Joden en Heidenen; en dat soo wel met de levende stemme, als met haare Schriften en kragtige Sendbrieven aan de Gemeenten over-al toe te senden: welke geschriften ook een grootdeel van de Boeken des Nieuwen Testaments uitmaaken. Sijn Priesterlijk Ampt sullen wy hem opentlijk hier op der Aarden sien bedienen, wanneer hy voor ons, tot wegneming niet alleen van alle die bloedige Slagt-Offerhanden der Schaduwagtigen Godsdienst, maar voor ons ook de straffe in Lichaam en Ziele, aan het Hout des Kruisses, na sijn voorsegging sal moeten Lijden, die wy verdiend hadden, en Godt dus lange met verdraagsaamheid oversien heeft om de deugdelijkheid der Borge, die Jesus als de Soone Gods, door den Eeuwigen Raad des Vredes, op sig genomen hadde. In welk lijden hy dan waarlijk geslagtet en gedood is, tot Een-eenige Offerhande der Versoeninge; het Handschrift onser Schuld uitwissende en aan 't Kruis vernagelende; door welk hy hem selven Gode sijnen Vader, voor ons heeft opgeofferd; en nu als Hooge-priester in 't Heilige der Heiligen, dat is in den Hemel ingegaan is, niet met vremd, maar met sijn eigen Bloed, om aldaar beter dingen voor ons te spreken, dan het Bloed Abels, dat niet als om wrake riep, Hebr. 12: 24. Sulks hy daar gesseten zijnde ter Regterhand des Vaders, aldaar voor ons af-bid die dingen, die wegen den menschе by Godt te doen zijn; namelijk de vergeving der Sonden af te vorderen. Sijn Koninglijk Ampt sullen wy hem sien bedienen eensdeels hier beneden op Aarden, soo wanneer hy de sijne niet alleen uit het geweld haarer Vyanden door sijn Dood verlost, maar ook tegen deselve beschermd en behoud; waar van hy overbodige Proefstukken geeft, wanneer hy de Duivelen en onreine Geesten uitwerpt. Ook wanneer hy als Magthebbende over sijn Huis, de Koopers en Verkoopers, die 't selve ontheiligen, daar uit drijfd: waar bymen sijn Koninglijke Inhulding binnen Jerusalem, onder 't gejuich des Volks, Hosanna Hosanna, niet ongemerkt sullen konnen over 't hoofd sien. Anderdeels sullen wy mede ontwaar worden, hoe deselve nu ook noch boven uit den Hemel, sijn Kerke en Gemeente met sijn Woord en Geest regeerd en bystaat tegen alle geweld der Vyanden, die de Waarheid en Troost der Leere, met geweld en kragt der dwalingen, poogen t'onderdrukken: deselve straffende en meer en meer sijne en haare Vyanden onder sijne voeten werpende. Welke begonne dingen hy dan ook eenmaal hier na ten vollen sal uitvoeren, als hy ten

En wat hy na sijn Hemelvaard sou doen.

Wat Jesus moest doen als Hoogenpriester.

Gen. 4: 8. Matth. 23. vers 35.

Wat Jesus als Koning sou doen.

Oor-

Digitized by Google

Oordeel komende ſijne Gemeinte verheerlijken, en ſijne Vyanden en alle Goddelooſe, in den Eeuwigen Dood verſtooten ſal. En dit is dan den Inhoud van de Schriften des Nieuwen Teſtaments; ja magmen ſeggen, van alle de Heilige Schriften, voor ſoo veel als die van het Oude Teſtament, die van het Nieuwe zijn voorgegaan; op dat alſinds blijken ſou, dat'er maar eenen Godt, een Geloove, en eenen Doop, van den beginne voorgeſteld is. En gelijk de Boeken des Ouden Teſtaments, hier vooren van ons bequamelijk in twee Hoofd-benden afgedeeld zijn geworden, namelijk in Prophetiſche en in Hiſtoriſche Boeken; alſoo mogenwe dat ſelve ook doen, in de geſchriften des Nieuwen Teſtaments. Want in ſommige worden beſchreven eenige geſchiedeniſſen, als namelijk in de Euangelien; en in ſommige werden verhandeld de Leer-ſtukken van de Chriſtelijke Godsdienſt: alhoewel ook in de Hiſtoriſche Boeken nu en dan, eenige Leer-ſtukken met veele deſtigheid worden opgehelderd; en in d'andere ook wel ſommige geſchiedeniſſen worden verklaard, ja die ook niet geheel ontbloot zijn, van Prophetiſche geſchriften: doch ſulks en belet geenſinds, datmenſe op de geſeide grond, egter ſoodanig niet en ſou mogen onderſcheiden, dewijl dat het de voornaamſte ſaaken zijn daarſe van handelen. De Prophetiſche Schriften des Nieuwen Teſtaments ſpreken, of van ſaaken die geſchied zijn, ofte van ſaaken die noch geſchieden moeten; waar voor wy voornamelijk de Openbaring van Johannes te agten hebben, volgens ſijn eigen getuigenis aan 't eerſte kapittel. Als mede d'opmerkelijke Parabelen of Gelijkeniſſen, die de Saligmaker Jeſus, van 't Koningrijk der Hemelen, dat is, den loop des Euangeliums en den opbouw der Kerke, geduurende de laatſte dagen, op veelerlei wijſen geſproken, en aan ſijn Diſcipelen verklaard heeft. De Hiſtoriſche ſaaken worden ook tweefinds beſchreven: namelijk die geſchied of gedaan zijn, van de Saligmaaker ſelfs, gelijk in de Euangelien van Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes: ofte wel die geſchied zijn onder de Apoſtelen, welke den Heiligen Lucas in de Handelingen der Apoſtelen beſchrijft. De voorſeggende Schriften, dat zijn die de ſaaken verhaalen, welke noch in de Kerke van Jeſus, tot de voleindinge der Weereld geſchieden moeten; worden, alswe terſtond ſeiden, in Jeſus Predikatien en in Johannes Openbaringen gevonden. De Boeken die voornamelijk de Kerk-Leer-ſtukken verhandelen, zijn de Brieven der Heilige Apoſtelen, Paulus, Jakobus, Petrus, Johannes en Judas. Paulus die een Apoſtel der Heidenen was, heeft in verſcheide gelegentheden by hem waargenomen, veertien Brieven geſchreven; onder welk ſommige aan byſondere Gemeenten zijn, als aan de Romeinen, aan de Corinthers, aan de Galaters, aan de Epheſers, Philippenſers, Coloſſenſers en Theſſalonicenſers. Sommige wederom aan byſondere Perſoonen; doch ſoo nochtans, dat den Inhoud daar van de gantſche Kerke aangaat; en duſdanige zijnder twee aan Timotheus, een aan Titus, en een aan Philemon. Waar by komt die overdeftige Brief aan de Hebreen, van welke by ſommige met niet alte grooten regt getwijffeld word, offe van Paulus geſchreven is. Waar van onſe Overſetters een goed Tegen-berigt voor den Inhoud deſes Briefs gegeven hebben. Eenige andere Apoſtelen hebben ook aan de Gemeenten Sendbrieven geſchreven, namelijk Jakobus, Petrus, Johannes en Judas, welke met de voorige geſamentlijk genomen, den geheelen Bundel van de Boeken des Nieuwen Teſtaments zijn; enkel en alleen daar toe geſchreven, *Op dat*, gelijk dien Hoogverligten Euangeliſt Johannes verklaard, kap. 20: vers 31. *wy gelooven ſouden dat Jeſus is de Chriſtus, de Soone Gods, door welke wy het leven ſouden hebben in ſijnen Naame.* Hier toe moeſte Jeſus dan

Het Oude en Nieuwe Teſtament zijn van een Inhoud.

Wat de Prophetiſe Schriften des Nieuwen Teſtaments inhouden.

Wat Hiſtoriſche ſaaken de Euangeliſten beſchrijven.

Schriften van Paulus.

De Brief aan de Hebreen met kleene ſchijn betwiſt van Paulus geſchreven te zijn.

Waar toe de Brieven van de Apoſtelen geſchreven zijn.

Digitized by Google

dan te vooren soo net in de Wet en de Propheten afgeschilderd zijn, datmen de Grootheid van sijn Persoon, en de kragt van sijne Hemelsche Leere, en Goddelijke Werken, daar tegen soude konnen afwegen.

Dat de Euangelisten voornamelijk toeleggen om Jesus na de Schriften te betoogen den Messias te zijn.

Dat nu de Euangelische Schrijvers sulks niet en hebben na-gelaaten overbodig te betoogen, voorwaar dat en kan geen wijs noch opmerkend mensch ontkennen, die slegts sijn Neus in de Schriften des Nieuwen Verbonds insteekt: want daar sal hy met den eersten opslag sien, hoe dat de Euangelisten geheel-en-al toeleggen, om te betoonen dat Jesus van Nazareth, *De Christus is*. Dus betoond Mattheus dan 't selve eerstelijk uit sijn geslagte, en geeft neffens d'andere, vervolgens aan den opmerkenden, meer dan honderd preuven die dat konnen ondersteunen. En gelijk alle de Euangelisten ons Jesus van Nazareth, als de waare Messias en Saligmaaker vertoonen, soo doen sy sulks egter elk op een bysondere en seer opmerkelijke Orden. Mattheus begind kap. 1. Jesus oorsprong na den vleesche, van Abrahams tijden op te haalen, op dat hy hem betoonde uit den geslagte Davids te zijn. 't Gene Lucas heeft agtervolgd, te rug tredende tot op Adam, kap. 3. Doch Marcus en beschrijft het Geslagt-register van Jesus niet, maar begind sijn Historie met sijnen Doop. Johannes gaat vry verder, namelijk tot de Eeuwige Generatie van dat *Woord*, dat *Vleesch* geworden is. Invoegen dese Godtverligte Schrijvers, ons door vier verscheiden Trappen, tot het kennen van onsen Heiland en Saligmaker opleiden. By den eersten vindmen hem als den beloofden, af-komstig van Abraham, voorgedragen in sijn geboorte na de Belofte. By den tweeden komd hy ons voor, verkeerende onder de menschen van sijnen tijd, bedienende sijn Ampten. By den derden word hy door alle de geslagten tot op Adam opgeteld, op dat niemand aan sijn waare Mensheid en twijffelde. En ten laatsten vindmen Jesus by den vierden, als in sijn eerste beginsel voor alle Tijd en Geslagt-rekening, in den Schoot des Vaders, dat is in de Eeuwigheid, waar in hy met Godt was. Jesus moeste voornamelijk uit sijn geslagte tegen de Joden beweesen worden, de ware Messias te zijn, om dat sy hem verwagtende waren uit de Stamhuisen van Abraham en David, Genesis 12: 1, 2, 3. Joh 7: 42. Gelijk ook de Joden daarom den Messias die sy wagten, *Messias Ben David* noemen. Daar op werd Jesus Messiasschap ook betoond, uit sijne boven-natuurlijke en Goddelijke ontfankenis: want volgens Esaia 7: 14. moest hy uit een Maagd gebooren worden, Matth. 1: 18. Welke waarheid, op datmer niet aan twijffele, uit de voorsigtige handeling van Joseph, seer wel kan afgenomen worden: op datmen bemerke dat Jesus het beloofde Zaad der Vrouwe is, Genesis 3: 15. Waarom ook by Esaias kap. 49: 1. en elders, wel van sijne Moeder, maar nergens, onses wetens, in't Oude Verbond, van sijn Vader gesproken word. Soo dat hy in sijn geboorte waarlijk als een Spruite aan te merken was, Psal. 132: 17. Esaia 4: 2. Jer. 23: 5. en 33: 15. Ezech. 29: 21. Zach. 3: 8. en kap. 6: 12. De Joden en den Heidenschen Celsus, hebben hier tegen wel sommige versierselen poogen in-te-werpen, doch die van de Oude en Nieuwe Christenen, uit de veel-ouder Joden selve, al lang beschaamd gemaakt en uitgewist zijn. De omstandigheid der tijd en plaatse daar in Jesus moeste gebooren worden, heeft sulks ook konnen grondvesten, als 't geen door menschen en Hemelsche Getuigen is bekend gemaakt: daar toe ook een nooit gesiene Sterre, de Wijsen uit het Oosten, als een Hemelsche Wegwijser na Jerusalem lokte, om den Koning der Joden te gaan aanbidden. Waar uit blijkt dat wanneer dese onder sulken Naam daar na vragen, sy ontwijffelbaar hebben gesogt na dien Messias, die de Joden verwagteden

Wat order yder Euangelist houd.

Jesus uit sijn geslagte betoogd de Messias te zijn.

En uit sijn ontfangenis en geboorte.

Gelijk voorseid was by de Propheten.

na

Digitized by Google

na de Schriften, en waar van sy 't gerugt selfs over-al hadden doen vernemen. Gelijk ook haare begeerte om hem te aanbidden, openbaar maakt dat sy geloofden, dat desen nieuw-gebooren Koning, was Godt geopenbaard in het vleesch. Soo datse uit groot-agtinge Schatten aanbragten, tot Offerhanden van Danksegging. En dat Jesus de grootste Persoonaadje was die ooit op Aarden gebooren is geworden, is daar ook uit konnen afgenomen worden; dat sijn geboorte door de Engelen aan de menschen wierd bekend gemaakt; hoedanigen Goddelijken Eer, aan niemand dan aan de Soone Gods opgedragen is. De geboorte van Ismael, Isaak, Samson en van Johannes de Dooper, is wel door de mond der Engelen voorsegd; doch doe sy ter weereld gekomen waaren, heeft geen Engel ooit haar geboorte verkondigd; om dat die Heerlijkheid alleen voor de Saligmaaker der Weereld bewaard wierd; wiens geboorte niet alleen door den Engel beloofd, maar ook bekend gemaakt en gevierd is, met toejuiching der Hemelsche Heirscharen, loovende en prijsende Godt over sijne verschijninge in 't vleesch, Luc. 2: 9-16. En nadien alle dese dingen van de Euangelisten, seer waarschijnelijk beschreven zijn, wanneerder tot Jerusalem en te Bethlehem noch getuigen genoeg in 't leven waaren, en eenige mogelijk onder de laatste, noch wel het verkleumde Bloed van haare vermoorde Kinderen beweenden, die de Beulsche Herodes had omgebragt; voorwaar dat heeft alle lastering de pas afgesneen, om dese getuigenissen te wraken. Alleen wist d'afvallige Juliaan te seggen, dat'er meer soodanige Sterren verschenen waren, en datse alle 400 jaaren wederom quamen: doch dat heeft d'Ervarenis leugenagtig gemaakt. Ook en moet niemand wonder doen, dat, alhoewel de Heilige Historie gewag maakt, van het Zaisoen des jaars, en van den Dag van Christi Dood en Opstandinge, en van sijn Hemelvaard; sy egter den Dag van sijn Geboorte nergens aan-en-teekend: want sulks en schijnd niet door nalaatigheid, of onkunde der Euangelisten geschied te zijn; maar veel eer om eenige andere reden, die niet onvoegsaam zijn in bedenken te nemen; namelijk datmen aanmerkt, dat het de gewoone Stijl der Heilige Schriftuure niet en is, de Geboorte-dag van eenige menschen te noemen. Jesus nu in sijn geboorte onder de algemeene rang der menschen geteld werdende, soo en is ook van den dag sijner geboorte, als mensche, niet een woord gerept. En of wel dese Jesus de Messias was, die aan de Vaderen des Ouden Testaments beloofd en toegeseid was; soo is hy egter in sijne geboorte seer opmerkelijk voortgebragt tegens de meeninge van de Aards-vaderen die selfs sijne voorzaten waaren: want Jakob beminde Rachel, en hy sou Lea niet gekregen hebben, by-aldien hy niet bedrogen was geweest; en nochtans moeste de Christus van Lea voortkomen. En alhoewel Jakob dit doe ter tijd noch niet bewust en was, soo quam hy dit egter naderhand op sijn Sterf-bedt te weten: Propheteerende, *Dat de Scepter niet en sou van Juda wijken, voor dat de Silo sou gekomen zijn.* Nu was Juda een van Leaas Soonen; doch indien hy geweten had, dat uit haar de Messias sou voortkomen, hy hadde haar boven Rachel konnen agten. Doch Godt heeft willen toonen, dat Jesus geboorte niet voortgekomen is, uit de willekeur en voorsienigheid der menschen; en dat selfs ook niet uit die, uit welke hy nochtans sekerlijk voortkomen moest. Soo dat al wilde Isaak den groote Zegen aan Esau geven, soo quamse egter aan Jakob, om dat die een Voor-vader van de Messias moeste zijn. Gelijk dan ook van sommige aangemerkt word, dat een van Jesus voorzaten, den Messias heeft soeken om 't leven te brengen, veel Eeuwen eer dat hy gebooren was: want Juda, van wien de Messias af-komstig is, wilde Thamar

Jesus Messiasschap betoogd uit de Wijsen uit Oosten.

Niemand dan Jesus geboorte is van de Engelen bekend gemaakt.

Waarom Jesus Geboorte-dag verswegen word.

Hoe Jesus tegen de meeninge van sijn Voorvaderen voortgekomen is

Datmen Jesus lange voor sijn Geboorte heeft soeken om te brengen.

Digitized by Google

doen verbranden, terwijl sy swanger ging. Nu dewijle dat sy den Man droeg, uit wien de Christus moeste voortkomen, namelijk Phares; soo soude, by aldien desen voor sijn geboorte gesmoord waare, de Christus ook in hem vernietigd zijn geworden. Voorwaar, al was de beslaping van Juda en Thamar onkuis, en haar Hoewelijk Bloedschandig; soo wilde Godt egter Koningen uit dat Bedde voortbrengen; namelijk sulke, die eerst het gantsche Volk Israel, en daar na het Rijk van Juda beheerschen soulden; tot eindelijk de Messias, selve daar uit voortkomen sou. Hoedanige dingen ons waarschijnelijk ruim en breed in het Oude Testament verhaald worden; om ons naderhand te doen bemerken, dat de Verlosser Israels, uit het Huis van Juda sou gebooren worden: gelijk den Euangelist Mattheus daarom niet alleen Jesus Geslagt-register ophaald; maar ook de gemelde Vrouwe aanteekend. Want dat hy sulks niet en doet, om daar uit eenige deugdelijke waardigheden, die in dese eerste Vaderlijke Stamhuisen uitblonken, op te haalen, noch ook niet om eenige luister uit den Adeldom tot Jesus geboorte by te brengen; sulks blijkt daar uit genoeg, dat deselve daar in niet te vinden was; nadien sy deselve door soo groote schand-vlekken, geheel en al beneveld hadden. En derhalven beter behoorden in 't Vergeet-boek gesteld te worden; op dat mense nooit verpligt wierde te betwisten. Maar het is veel eer geschied, om daar door versekering te geven, dat de Messias alsulke Sondaren en Sondersen, welke met een Boetvaardige bekeering tot hem komen, niet en soude uitwerpen. De vlugt van Jesus na Egipten, en sijn wonderlijke bewaaring aldaar, geeft ook geen kleine blijk van sijn Messiasschap: want sulks was van hem voorseid, Hosea 11: 1: van Mattheus ook daarom aangehaald; op dat'er bleke dat het Godt was, die dit soo bestuurde, en dat Jesus de hand des Kindermoorders alleen ontging, om te sijner tijd het oogmerk van sijn Mensch-werding te voldoen. Welk Moord-tooneel te Bethlehem, den Euangelist ook bewijst voorsegd te zijn van Jeremias kap. 31: 15, 16. En belangende de geschiedenis selfs, die bevestigen de Joden ook in haaren Talmud, alhoewel sy de naamen eenigsinds bewimpelen. Gelijk soo ook doen, andere on-Christenen: ja het Helsche woeden van Herodes selfs, heeft de waarheid van Jesus komste in de Weereld bevestigd; dewijl'er anders geen reden was, om tegens weereloose Kinderen, sig soo wreed-aardig aan te stellen. Gelijkmen dan ook dese onnoosele Martelaartjes, als de eerste Bloed-getuigen, van den Naame Jesus aan te merken heeft: een saak die soo rugtbaar is geweest, dat selfs de Heidensche Schrijvers daar van gewag maaken; alhoewelmen sig te verwonderen heeft, dat Josephus, die veel andere wreedheden van desen Herodes aangeteekend heeft, dit Moord-tooneel, met de Gordijn van een diep stilswijgen toegeschoven heeft gelaaten. Doch daar worden meer blijken in dien Schrijver gevonden, die openbaar maaken, dat hy met voordagt, eenige vermaarde dingen van sijnen tijd, bedommeld en heeft soeken t'onder te houden. Want of wel in het XVIII. Boek sijner Joodsche Oudheden, eene opmerkelijke getuigenis van Jesus Christus gevonden word; soo hebben evenwel sommige Geleerde Mannen getwijffeld, of het wel mogelijk is, dat soodanigen getuigenis van een Jode, die een Vyand der Christenen was, is konnen voortkomen? Want dien Schrijver daar ter plaatse van Jesus gewag maakende; houd het ten hoogsten bedenkelijk, of het wel betamelijk is, dien JESUS een Mensch te noemen; aangesien de boven-natuurlijke Wonderen dien hy dede. Hy werd ook van sommige geloofd, ter selver plaatse te seggen; *Dat dien Jesus de Christus was.* En dat hy, *Drie dagen na sijn Dood, sig levendig vertoond heeft;* en dat

sulke

Waarom de Bloedschande van Juda en Thamar aangeteekend is.

Siet onse Kant-teekenaars op Matth. 1: 3.

Hoe Jesus Messiasschap uit de vlugt na Egipten blijkt.

Josephus heeft van Herodes Kindermoord geen gewag gemaakt.

Digitized by Google

ſulke en diergelijke Wonderen van hem door de Propheten voorſeid waren. En met deſe getuigenis hebben de Chriſtenen, de Joden van over lange bevogten: doch het en moet de Geleerde Mannen van de voorlede en van den tegenwoordigen Tijd, geenſinds belgen ſegd Johan d'Eſpagne, dat wy ons ſoo ligt niet laaten wijs maaken, dat dien Jode, die nooit eenige ſchijn gaf, dat hy een Chriſten wilde worden, ſoo ſeer tot voordeel van de Chriſtelijke Religie ſou willen ſchrijven hebben. Want hoe ſou hy in ſijn Boek, een geloof ſoo klaar verkondigd hebben, van welk hy nooit geen Belijdenis gedaan en heeft? Immers ſchijnd het verre van hem, dat hy Jeſus voor de Chriſtus ſou erkend hebben, aan den welken de Propheten, de Heerſchappye der Weereld toeſchrijven; nadien hy deſelve aan Veſpaſianus toe-eigend, die een Heidenſch Prins was; hem een Godsſpraak toepaſſende; die niemand als de Soone Gods toekomd: 't gene waarlijk ſeer wijd af is, van Jeſus voor de Chriſtus te erkennen. Dus ſoumen dit daar op konnen ſeggen; dat indien de boven-verhaalde woorden, niet waarlijk van Joſephus ſouden voortgebragt zijn; dat daar ſekerlijk uit volgen ſou, dat dien Schrijver alsdan geheel geen gewag van Jeſus Chriſtus, in ſijn gantſche Hiſtorie gemaakt heeft; dewijl hy nergens daar van en ſpreekt, als op die eenige plaatſe, welke verdagt gehouden word. En by-aldien Joſephus deugdelijk ondernomen heeft gehad, van de aanmerkelijkſte voorvallen van dien tijd te ſchrijven; hoe ſal het gelooflijk zijn, dat hy ſtilſwijgende, die groote Wonderen, die Jeſus gedaan heeft, en die aan al de Weereld bekend waaren, met ſtilſwijgen ſou overgeſlagen hebben. Doch dat en ſal het eenig verſuim niet zijn, datmen in Joſephus vinden kan; als waar onder, alswe terſtond ſeiden, men voornamelijk het ſtilſwijgen, van Herodes Kinder-moord te Bethlehem, niet mis-tellen moet. Soo datmen ſig niet en moet verwonderen, te ſien dat een Jood, die het Chriſtendom nooit is toegedaan geweeſt, met voordagt ook de Wonderdaden, die hem van Jeſus de Nazarener bekend waaren, overgeſlagen heeft. Gelijk mede de Joodſche Prieſters, Chriſti Opſtandinge wel tegengeſproken hebben, niet tegenſtaande ſy van de waarheid genoegſaam overtuigd waaren. Vele nochtans gelooven, dat die plaatſe wel van Joſephus ſelfs geſchreven is; doch datmen, gelijk J. d'Eſpagne wel aanmerkt, eenige woorden daar in veranderd heeft, ten beſte van het Chriſtendom; hoedanig aan meer Schriften waarſchijnelijk gepleegd is, door den alten grooten yver van ſommige in de voorige tijden. Want aangaande Joſephus Boek; de neerſtige Hieronymus, die het ſelve in het Latijn vertaald heeft, en geenſinds vergeten heeft alle de getuigeniſſen te doen gelden, welke Joden en Heidenen van de Chriſtelijke Religie geven; die heeft Joſephus waarſchijnelijker aan de waarheid van ſijn ſelfs meeninge, doen ſpreken: Want hy en doet hem niet ſeggen, aangaande Jeſus, *Dat hy de Chriſtus was;* maar *datmen geloofde dat hy de Chriſtus was.* Invoegen Joſephus alleen verhaald, wat het geloove van andere was; namelijk der Chriſtenen, doch niet dat hy het ſelfs geloofde: want hy en was geen Chriſten; en ſonder dat en kon hy niet ſeggen noch belijden, dat Jeſus de Chriſtus was. Doch of ſchoon dien Jode dit niet en heeft beleden, moetmen niet meenen, dat de Chriſtelijke Godsdienſt daarom yts van hare ſekerheid verlieſt: want de waarheid kan de voorſpraak van haar tegenpartijders ligtelijk miſſen: alhoewel egter de plaatſe van Joſephus met die van Tacitus niet na en laat, ons in een ander ſtuk tegen haar, ſeer dienſtig te zijn. Namelijk hier in, dat ſy betuigen, dat dien Jeſus, van welke de Chriſtenen haaren naam voeren, onder den Roomſen Stadthouder Pilatus is gekruiſt geworden; 'tgeen ook Tacitus ſchrijft; en de Joden looche-

Watmen van de plaatſe in Joſephus houden moet die van Jeſus gewag maakt.

Datmen voortijds deſe plaatſe in Joſephus wat verdraaid heeft

En hoe van Hieronymus opgehelderd.

Tacitus in het xv. Jaar-boek.

Digitized by Google

nen, en ſeggen, dat ſulks wel honderd jaren te vooren geſchied is. Hoedanige geſchillen wy niet alte ver mogen ophalen; om dat wy den Meſſias veel eer uit de H. Schriften, dan uit de betuiging der Joden of Heidenen voorgenomen hebben te betoogen. Sommige Geleerde, hebben over de Kinder-moord te Bethlehem, ook willen onderſoeken; waarom Godt Joſeph en Maria alleen heeft laten waarſchouwen uit Judea te vlugten; en de andere Vaders en Moeders die mede te Bethlehem woonden, niet; daar ſy, indien ſulks geſchied waare, hunne Kinderen ongetwijffeld van de Moordadige handen des wreeden Herodes, hadden konnen bevrijden? Op hoedanigen Vraag-ſtuk de doorſigtige Johan d'Eſpagne, aldus heeft meenen wel te antwoorden: Bethlehem ſeid hy, was de geboorte-plaats van den Meſſias: de tijd van ſijn komſte was verſchenen; indien nu de andere Kinderen die op deſelve tijd gebooren wierden als Jeſus ter Weereld quam, noch geleefd hadden, men hadde dan mogelijk eene derſelve voor den Chriſtus genomen. Want veele minder-weſentlijke omſtandigheden als deſe, hebben namaals tot veele hunne bedrog, eenige ſchijn gegeven, die de Naam van de Meſſias aannamen; namelijk doe de tijd van ſijne komſte uitgeloopen was. Om dan ſoodanige feiten voor te komen, heeft de Wijsheid Gods niet gewild, dat de Kinderen, die ter ſelver tijd en plaatſe gebooren wierden, in't leven ſouden blijven. En op datmen weten ſoude datſe alle geſtorven waaren, ſoo heeft hy beſteld, dat hunne dood door een openbaar middel ſou geſchieden, en bekend gemaakt worden; en agtervolgd met een algemeene rouw der Ingeſetenen. En om dat Joſeph noch Maria, niet tot binnen in de Geheim-kamer van de Tyrannige Herodes konden indringen; ſiet daarom was het noodig haar-lieden, ſulks door eenen Engel bekend te maaken: doch dewijl Joſeph en Maria met het Kindeken Jeſus, op die waarſchouwing ligtelijk na Egipten henen-trekken konden; daarom en iſſet wederom niet noodig geweeſt, dat Godt daar toe de Engelen laſt gaf, om het Kindeken op haare handen te draagen en derwaards te voeren; gelijk eens de Duivel tegen Jeſus ſeide, doe hy hem verſogte om ſig van de hooge Kap-tin des Tempels af-te-werpen. Maar gelijk Godt nooit, of heel ſelden ongewoone middelen gebruikt, daar de gewoone middelen tot ſijn oogmerk haar werking konnen doen; alſoo en waſt ook niet noodig dat Jeſus ſig onnoodig in gevaar begaf, om door een omweg van den Tempel neerwaards te komen: gelijk hier ook de laſt van Jeſus vervoering, aan Joſeph gelaten word, om dat de noodſaak niet en eiſte, dat hem de Engelen op haare handen derwaards brengen ſouden. Naar dit kanmen Jeſus Meſſiaſſchap ook beveſtigtigd ſien in ſijn wederkomſt uit Egipten, en ſijne heimelijke wooninge te Nazareth: 't geen geſchiede, op dat vervuld ſou worden, 't gene door eene der Propheten voorſeid is; namelijk dat hy NAZARENUS ſal geheten worden, Matth. 2: 23. waar op mogelijk van Jeremias kapit. 31: 6. geſien word. Gelijk hy ook als een onbekende van Bethlehem, voor een Nazarener uit Galileen geſprooten, by 't gemeen gehouden is geworden, Joh. 7: 41, 42, 52. En hier van daan ſchreef Pilatus in het Opſchrift boven het Kruis; JESUS DE NAZARENER DE KONING DER JODEN. De dienſt des Voorloopers, namentlijk van Johannes de Dooper, beveſtigd ook het Meſſiaſſchap van Jeſus, Matth. 3: 1. Want dat hy ſoo een Voorbode ſoude hebben, was van Eſaias voorſegd, kap. 40:3. Deſe was dan dien Engel, waar van Malachias geſproken heeft, kap. 3: 1. en nader verklaard, kap. 4. vers 5, 6. Die hier *Elias* genoemd word, om dat Johannes de Dooper ſou komen, *In Geeſt en in kragt van Elias*, Luc. 1: 17. Waarom ook deſe Johannes ruimweidiger van Mattheus beſchreven werd, op datmen niet en ſou twijffelen

Waarom alleen Joſeph en Maria met het Kindeken Jeſus vermaand worden te vlugten.

Waarom Godt de Kinderen te Bethlehem toe gelaten heeft te dooden.

Jeſus hoedanig na de Schrift *Nazarenus* genoemd.

Joh 19: 19.

Johannes de Dooper een blijk van Jeſus Meſſiaſſchap.

Digitized by Google

len of hy was den beloofden Elias: gelijk hy ook voor een Groot Propheet erkend wierd, en ongemeene toeloop had om van hem gedoopt, en als tot een Nieuw-Verbond Gods, ingelijfd te worden. Waar van ook Josephus getuigenis geeft, als hy verhaald, waarom Herodes desen treffelijken Man door 't Sweerd deede sneuvelen. By aldien dan dese Johannes de Voorlooper van de Messias is geweest, soo is dan ook Jesus Messiasschap daar door bevestigd; als van den welken hy Predikte, dat na hem quam de Groote Propheet en Heiland; dien hy Matth. 3: 11. even soo beschrijft, als hy van Esaias kap. 40: 10, 11. Malch. 3: 2, 3. en 4: 1, 2, 3. afgeschilderd was. 't Geen dan ook noch nader van den Euangelist Johannes in dese woorden verklaard word; seggende: *Dese ist van welken ik gesegd hebbe: na my komd een Man, die voor my geworden is, want hy was eer dan ik: ende ik en kende hem niet, maar op dat hy aan Israel sou geopenbaard worden, daarom ben ik gekomen, Doopende met het Water.* En hier mogenwe gedenken aan de Goddelijke getuigenis des Vaders, op Jesus Doop gegeven: want die betoogd genoeg, dat hy de Messias was; als hy door een stemme uit den Hemel seide; *Dese is myn Soone, myn geliefde in welken ik myn welbehagen genomen hebbe*, Matth. 3: 17. 't Geen ook by den Propheet Jesaias, kap. 42: 1, 2, 3. in seer opmerkelijke woorden te vooren afgeschaduwd is, en waardig zijn datmense hier ter snè met een aandagtig gemoed overwege. Maar gelijk alle waarheid in de mond van twee of drie Getuigen bestaat; alsoo heeft Godt ook van sijn zijde, het Goddelijk Soonschap van Jesus, door drie Getuigen van den Hemel: in drie opmerkelijke voorvallen willen betuigen: want sulks is eerst geschied in sijn Geboorte; doe in sijnen Doop; En ten derden in sijne Verheerlijking op den Berg: tot welkmen ook noch de laatste in sijn Dood mag toevoegen: als wanneer door 't verduisteren van de Sonne, de gantsche Aarde in donkerheid zat. En dat de oude Joodsche Kerke, de straks-aangehaalde plaatse van Esaias, eertijds van den Messias heeft verstaan, blijkt daar uit, dat haaren Chaldeesche Vertaaler daar heeft bygevoegd, *Siet myn Knegt* de Messias. En heeft haaren vermaarden Abarbanel, die gene, welke van die uitlegging afweken, niet weinig over den hekel gehaald; daar in tot een ruggesteun hebbende Rabbi Kimchi, en de treffelijke Maimonides. En waar toe meer getuigen, daarwe ons soo merkelijk in dat gevoelen bevestigd sien, Matth: 12. vers 17, 18. Over welke aangetooge plaatsen, men voornamelijk aanmerken moet, dat Godt den Messias soodanig aan de Joden heeft willen openbaren, als sy hem soo lange te vooren verwagt hadden. En hebben de Joden dese benaming MESSIAS, ongetwijffeld uit de Heilige Schriften aangenomen: want soo noemd David in den tweeden Psalm; des Heeren *Gesalfden*, MESSIAS. En Daniel in sijn Tijd-raming der Lxx Weken, spreekt van MESSIAM *den Vorst*. Het gene naderhand verklaard word van Andreas, als hy tot sijnen Broeder Simon segd; *Wy hebben gevonden den Messiam, 't welk is overgeset zijnde, de Christus*, Joh. 1: 42. Gelijk mede in de reden van de Samaritaansche Vrouwe bleek, dat dese naam seer gemeen by de Joden was, alsse segd; *Ik weet dat de Messias komd, die genaamd word Christus*, Joh. 4: 25. Doch op dat Jesus de Joden van haare vleeschelijke gedagten aftrekken soude, dewijlse haar aan sijn geringen staat ergerden, om dat hy niet en scheen te betoonen 't gene sy van den Messias verwagtende waaren; siet daarom heeft hy dikmaal hem selven, de *Soone des Menschen* genoemd. Hoedanigen benaming by de Hebreen gemeenlijk genomen wierd, voor een mensch van een slegte en veragte staat. Waar op Jesus ook gesien heeft, als hy van sijn Lijden seide; *De Soone des Menschen sal over-*

kap. 1. vers 29, 30, 31.

De stemme Gods heeft Jesus ook getuigenis gegeven.

Getuigenis der Joden ten aansien van de zin over Jes. 42: 1. 2, 3.

Dan. 9. vers 25.

Psal. 8: 5, 6. Jes. 53: 2. &c.

Waarom sig Jesus de Soone des Menschen heeft genoemd.

Digitized by Google

geleverd worden om Gekruiſt te worden, Matth. 26: 2. Doch na ſijn Opſtandinge heeft hy ſig nooit meer, de *Soone des Menſchen* genoemd. Jeſus Meſſiaſſchap kanmen ook uit ſijn Overwinninge tegen de liſtige verſoekingen des Satans afnemen, Matth. 4. Daar uit het verhaal breed genoeg geſien word, dat, gelijk hy van de Heilige Geeſt in de eenſame Woeſtijne geleid wierd om verſogt te werden van den Duivel, ſulks alleen geſchiede om gelegentheid te hebben, om ſijn onverwinnelijke Heiligheid te betoonen; op dat hy wel in alle dingen neffens ons ſou verſogt worden, doch dat in hem alleen ſou uitblinken, dat hy ſonder Sonde was; en daar in alſoo ook kragtelijk ſou beweſen worden, de Soone Gods, en de Meſſias te zijn. Voorwaar hier en behoord geen aalwaardig menſch in onſe reden in te vallen, noch by ſig ſelven te denken, dat dit ſlegts een ſchim-gevegt geweeſt is; meenende dat de Duivel (kennende de Soone Gods, tegens welke hy niets en vermogt) ſoo gek niet en was dat hy, afgelegd hebbende den ſchrik voor Godt, Jeſus ſoude durven aandoen, om hem door liſt in de Sonde te ſlepen? Want wy ſouden antwoorden; nadien de Duivel alleen een geſchapen Geeſt is, die geen on-eindig begrip der dingen kan hebben; maar in ſijn quade ſtand, ſlegts een verdorven oordeel beſit, dat ſeggenwe, ſchoon hy een duiſend-Konſtenaar is, meenigwerf van raſende driften vervoerd word, om gantſch radelooſe aanſlagen te ondernemen. Aldus heeft dan deſen Aards-leugenaar als onkundig in de hoogſte Verborgentheden der Saligheid, die ſeer groot is, en waar in ſelfs ook de goede Engelen begeerig zijn om in-te-ſien; deſen menſche Jeſus, die hem hier eenſaam, en arm en verhongerd te vooren quam, en alle ſtraalen van ſijn Goddelijk Soonſchap, agter deſen vernederden ſtaat verſchoolen hield, aangerand, om waare het mogelijk, hem te verleiden. Doch Jeſus het Sweerd van Gods mond en woord te baat nemende, ſlaat deſen Helſchen Kampvegter af; hem beroepende op de Heilige Schriften. Dus is dan hier in grootdeels gebleken, dat Jeſus, als de Soone des Menſchen, even als door de Propheten van de Meſſias voorſegd is; *Voor een weinig tijds minder geworden was, dan de Goden* of *Engelen*, Pſalm 8: 6. Want daar moeſte van hem geſeid konnen worden; dat hy geen gedaante noch Heerlijkheid, noch geſtalte en hadde alsmen hem ſou aanſien, Eſaia 53: 2. ja dit moeſte alſoo geſchieden, op dat hy ook hier in als het Vrouwen Zaad, dat het Serpent den Kop verbrijſelen ſoude, ſou konnen in de Verſſenen geſteken worden; maar namaals door ſijne Opſtandinge, als hy in ſwakheden beproefd en in verſoekingen overwonnen ſou hebben, daar over Heerlijk Zegepralen ſoude; dewijl op hem alle die Goddelijke gaven, waar van wy by Eſaias kap. 11: 2. leſen, ſouden ruſten. Laat'er ook by aangemerkt worden, dat ſelfs in deſen ſtaat der verſoeking, de Engelen zijn gekomen om Jeſus te dienen. Soo dat de Vader ook hier ſijnen Soone niet en verliet; maar hem agte als ſijnen Knegt dien hy onderſteunde, Eſaia 42: 1. En gelijk het blijkt uit Joh. 6: 14. en 7: 40. dat de Chriſtus van de Joden niet anders dan als een Groot Propheet verwagt wierd, die door ongemeene Goddelijke verligting, haar de Geeſtelijkheid der Wet, regtſinnig verklaaren ſou; alſoo werd ook als door een tegen-blijk voor Jeſus Meſſiaſſchap, by d'Euangeliſten aangeteekend, dat hy korts op ſijn overwinninge, ſig tot het Prediken en Propheteeren begeven heeft: Soo dat het Volk dat in duiſterniſſe zat, een groot ligt begon te ſien, gelijk Mattheus uit Eſaias aantrekt. Daar hy dan ook toond uit de Steden en Landſtreken daar Jeſus het ligt des Euangeliums eerſt dede opgaan, dat deſe voorſeggingen vervuld wierden; namelijk in de Landpalen van Zabulon en Nephtalim. En daar worden Oude Joodſche Schrif-

Sijn overwinninge tegen den Duivel.

Bedenking over de ſtrijd van Jeſus met de Duivel.

1 Tim. 3. vers 16. 1 Pet. 1:12.

In Jeſus vernedering heeft Godt blijken van ſijn Goddelijk Soonſchap gegeven.

Digitized by Google

Schriften gevonden; waar inſe door overleveringe ſeggen, dat de Meſſias in Galilea moeſte geopenbaard worden; even als by Mattheus kap. 4. vers 12. en Joh. 4: 3. aangeteekend werd. Deſe was dan de Propheet die Moſes beloofd had, dat Godt uit het midden der Broederen ſou verwekken, Deut. 18: 15. Die daarom ook MESSIAS of de CHRISTUS, dat is, *De Geſalfde* genoemd word, om dat hy tot het Leer-ampt, als een Prediker der aangebragte Geregtigheid, dat is het Euangelium, moeſte Geſalfd worden, Eſaia 61: 1. Joël 2: 23. En dat alſoo blijken ſou, *Dat de mond des Heeren ſprak*, Eſaia 49: 2-5. Nu gelijk'er Deut. 34: 10. voorſeid was, dat'er naar Moſes geen diergelijk in Iſrael ſou opſtaan; en de Joden egter de Meſſias in veelen uitnemender dan Moſes verwagten; ſoo is onfeilbaar uit alle de Wonderwerken die Jeſus van Nazareth gedaan en ſijne Leere mede beveſtigd heeft, gebleken, dat hy de verwagte Propheet en Meſſias was. En ſoo hebben ook de vernaardſte Joodſche Leeraars, Maimonides en Abarbanel de plaatſe Eſaia 52: 13. (*Siet myn Knegt ſal verſtandelijk handelen; hy ſal verhoogd en verheven, ja ſeer hooge werden*) verklaard: *Hy ſal verhoogd werden boven* ABRAHAM, *en verheven werden boven* MOSES, *en ſeer hooge werden boven de dienſtbare Engelen.* En dat de eerſte Apoſtelen met duſdanigen Taal ook van deſen Jeſus ſpreken; ſietmen klaar genoeg, Hebr. 3: 3. Namelijk dat hy ſoo veel meerder Eere dan Moſes is waardig geagt, als den Bouw-meeſter is verheven boven een Huis dat hy gemaakt heeft. En dit is dan ook eerſtelijk de voorname Hoofdſomme van Jeſus en ſijn Voorloopers Predikinge geweeſt: namelijk dat de Tijd van de komſte des Meſſias vervuld, en het Koningrijke Gods na-by gekomen was. Het Jodendom alſinds door veele Gelijkeniſſen voorhoudende, de Teekenen der Tijden uit de Schriften, om die tegen ſijn Leere en Perſoon, omſtandelijk te onderſcheiden: op dat'er blijken mogt, dat hy, in wien Gods Raad oogenſchijnelijk geſien wierd, niet anders Predikte, alſſer van den Meſſias te wagten ſtond; en dat hy derhalven de waare Meſſias moeſte zijn. En op dat ſig ook niemand daar aan ſtooten mogt, dat'er nooit geen Propheet uit Galilea opgeſtaan en was; (en dat de meeſte Joden waanden, dat'et betamelijker was dat de Meſſias te Jeruſalem woonde, daar de groote Leeraars der Wet de voorbeelden van de Meſſias dagelijks onderſogten, en niet onder een onwetend Volk dat in duiſterniſſe zat;) ſiet daarom ſcheen het den Euangeliſt noodig de voorſegging des Propheten Eſaias boven aangehaald, haar naderhand onder oogen te ſtellen, op dat hy betoonde, dat dit een ſlinks opgevatte ergerniſſe was, en datſe dwaalden niet wetende de Schriften. Soo heeft mede in de verkieſing en roeping der Apoſtelen, het Meſſiaſſchap van Jeſus uitgeblonken: want dewijl hy eenmaal van de Aarde vertrekken en ter Regterhand Gods ſou gaan ſitten, moeſtender zijn die na ſijn henenvaard, als getuigen van ſijn Wandel en Lijden, een Euangelium des Koningrijks onder allen Volke ſouden gaan uitbreiden: want ſoo konde in hem en in ſijne navolgers vervuld worden, 't geen'er geſproken was, Eſaia 8. vers 18. en kapit. 52: 7. Pſalm 68: 12. en 16: 3. Dewijle dat dit de Viſſers ſouden zijn, die de Heere ſou ſenden om Iſrael te vergaderen tot het Rijk van Chriſtus, Jer. 16: 16. Immers is dit in Jeſus van Nazareth vervuld: want hy heeft de verborgendheid des Koningrijks niet aan de Wijſe, noch aan de Rijke, maar eerſtelijk aan de geringe en eenvoudige geopenbaard. Jeſus en heeft de Hooge-ſchoolen niet beſogt, om van daar eenige doorſlepe verſtanden, en Wet-geleerde, en die met allerlei voor-oordeel en Pharizeeſchen droeſſem vervuld waaren, af te haalen, om alſoo ſijne Leere met liſt en menſchelijke ſchranderheid, d'eenvoudige in te boeſemen; maar hy heeft on-

De Meſſias moeſt eerſt het Volk Predikken dat in duiſternis zat.

Waar uit bleek dat hy de Propheet was die de Joden verwagtende waaren.

Dat Jeſus eerſt en voornamelijk gepredikt heeft dat de tijd des Meſſias gekomen was.

Hoe en waar in de ergernis der Joden alle regtvaardige grondſteun ontleid is.

Jeſus Meſſiaſſchap uit de roepinge ſijner Apoſtelen gekend.

Digitized by Google

Uit hoedanige slag van menschen Jesus sijn Discipelen verkooren heeft, en waarom.

ongeletterde en gering-geagte menschen, Vissers, Zee-luiden en diergelijke, die Kinderen in 't verstand, en onbesneden van spraak waaren, geroepen, en met sijnen Geest der Goddelijke Wijsheid vervuld; op dat hy te bet aan de Joodse Schriftgeleerde, en de magtige die op den Stoel van Moses zaten; als mede aan de Heidenen, sou doen blijken, dat sijne Leere uit Godt en van den Hemel was: want daar was voorseid: *Uit den mond der Kinderkens en der Suigelingen, hebt gy sterkte gegrondvest, om uwer tegenpartijders wille*, Psalm 8: 3. En alhoewel de Joden hier tegen roemden, met te seggen; *Heeft ymand uit den Oversten in hem geloofd, ofte uit de Pharizeen?* (te kennen willende geven, dat het slegts Luiden waaren uit het Gemeene Volk die Jesus aanhingen, om datse de Wet niet en wisten, Joh. 7: 48.) Nochtans hebbense daar door betoond, datse selfs blind in de Schriften, niet en wisten, dat sulks moeste geschieden, op dat de kragt Gods in swakheid volbragt wierd. Gelijk het ook genoeg in Nicodemus en andere gebleken is, dat het Jesus Leere niet onmogelijk is geweest, een Pharizeer te bekeeren. En Paulus, die onder dese Secte opgevoed was, is naderhand tot een Grooten Apostel en Prediker van Jesus Leere geworden, Actor. kap. 9. en 22. En dat de Joodsche Schriftgeleerde en Pharizeen, ook de kragt van de Leere der Apostelen, niet en hebben konnen verduisteren, blijkt onder allen in haaren Talmud, daar sy van Jesus Discipelen gewag maakende, eenen noemen die in Jesus Naam de Sieken genas. De Discipelen schijnen ook meest Galileers geweest te zijn van Bethsaida, een Stadt aan de Galileesche Zee gelegen; die dan ook dit ligt des Euangelitums onder dat Volk dat in die Landstreek in duisternisse zat, deden opgaan. 't Geen ruim soo wonderlijk in de Oogen haarer Lands-lieden, als rijk van Goddelijke kragt, in haare eigen herten heeft geschenen; als waar door sy haar nu soo geheel overreded en gevangen genomen vonden, onder de gehoorsaamheid Jesu Christi, datse alles verlieten en hem navolgden. Laat ons verder tot een proef-stuk van Jesus Messiasschap, hier noch toe voegen, sijn rugtbaar Prediken, en wonderdadige genesing der Sieken en Bezetene, tot welke het verhaal van den Euangelist Mattheus kap. 4. vers 23, 24. en 25. met andere vergeleken, genoeg is: want Jesus ommeging geheel Galileen, leerende in alle Synagogen, predikende het Euangelium des Koningrijks; genesende alle siekte en alle quale onder den Volke. Soo dat sijn gerugte van daar ook uitging door geheel Syrien; tot hem brengende alle die qualijk gesteld waren; namelijk sieken met pijne bevangen, van den Duivel bezeten, Maan-sieke en Geraakte, dien hy alle genas. Gelijk Lucas van Jesus Leere in de Joodsche Synagogen ook aanteekend, dat hy seer gepresen wierd, kap. 4: 15, 22. hem alle met verwonderinge groote getuigenis gevende, over de lieffelijke en schoone verklaaringen die van sijne lippen afvloeiden. En is dese Mond der Opperste Wijsheid niet alleen geopend in Verborgentheden van Ouds verswegen, maar desselfs Leeringen en Zede-wetten waaren ook verseld met Goddelijke Wonderdaden en blijken van ontferminge. Te vooren was de mond der Wet niet alleen soo verre toegesloten, datse door het vleesch kragteloos was, en niet en konde Regtvaardigen, Rom. 8: 3. maar Godt heeft sulks ook, soo wel in den beginne van de Huishoudinge des Ouden Testaments, als in het einde desselfs, onder eenige verborgene wijsen aangeteekend: want om onder Israel de Wet in te voeren, bediende sig Godt van Moses, een Man die gantsch swaar en moejelijk van sprake was, Exod. 4: 10. Als wanneer hem sijn Broeder Aaron tot eenen sprekenden Mond onder veele beloften Gods toegevoegd wierd. Gelijk dan ook ter tijd dat de Wet der Schaduwen ten einde liep, en dat'er plaats voor een Volmaakter Testament moeste

Jesus uit sijn deftige Leere en groote wonderdaden bewesen de Messias te zijn.

ge-

Digitized by Google

gemaakt worden; de Prieſter Zacharias in den Tempel ſpraakeloos gemaakt wierd, Luc. 1: 20-22. Doch van deſe Groote Leeraar, die met vollen monde de ſijne konde Regtvaardigen en Salig ſpreken, werd'er geſeid; *Ende Jeſus ſijnen mond open gedaan hebbende, leerde hy de Schare,* Matth. 5: 2. Salig ſprekende die gene, welke Geeſtelijk Arm, en Treurig, en Sagtmoedig, en Hongerig, en Barmhertig, en Rein van Herten, en Vreedſaam, en Vervolgd, en Verſmaad om ſijnent wille, en om het Koningrijke der Hemelen ſouden zijn. Sulks dat Jeſus ſig ook in deſen ſoodanig aan het Jodendom opdede, alſſe haaren Meſſias verwagtende waaren: want in haare oude Schriften ſtaanſe genoegſaam bekend, te leeren; dat de Meſſias een uitvoerige Geeſt der Prophetien en Leere, op ſijne lippen ſou voeren; en dat hy als den Engel des Verbonds tot Godt ſou opklimmen, om een Nieuw-Verbond van haarent wege met Godt te maaken; die als dan door de hand van den Meſſias een Nieuwe Wet ſoude geven, welke door hem aan de Volkeren ſou geopenbaard worden. Daar-en-boven dat hy ook groote Wonder-daden doen ſou, die alle de voorige onafmetelijk ſouden overtreffen. En voorwaar hoe kon dien ſonder Wonderen te doen tot ſijn Volk naderen, wiens Naam ſelfs WONDERLYK is, Eſaia 9: 5. Invoegen dit alles ſoo levendig van de Propheten afgeſchilderd is, dat'er niets tot deſſelfs regte beſchouwing, dan het aandagtig inſien van deſe plaatſen toebehoord, Eſaia 61: 1. en 42: 2. Pſalm 22: 23. Ezech. 34: 16. Deut. 33: 3. Eſaia 29: 18. en 35: 5, 6. en 53: 4. En hier van is geheel Syrien, dat groot en wijd-uitgeſtrekte Landſchap, dat doe van menſchen krielde, getuigenis genoeg. Die dan hier-en-boven ook noch aanmerkt, al die trooſtelijke Salig-ſprekingen die Jeſus in ſijn Predikatie op den Berg dede, ſal deſelve in ſoo een digten drom van Prophetiſche getuigeniſſen voorſpeld vinden, datſe veel te ruimweidig ſullen ſchijnen, om hier ingelaſt te worden. Laat het dan genoeg zijn te ſien, dat ſig Jeſus ook daar in niet anders heeft aangeſteld, als den Meſſias betaamde: ſijn Rijk alleen tot verſtooring des Duivels en der Sonde, onder d'oprigting van de waare Deugd, invoerende. Daar toe hy dan alleen de Deure en den Weg tot dat Koningrijk open zet, op dat het regtvaardige Volk mogte ingaan, dat de getrouwigheid ſou bewaaren, volgens Eſaia 26: 2. En hoe ſulken Volk moeſt geſteld zijn, voorwaar dat heeft Jeſus in de geſeide Salig-ſpreking, met naauwkeurige en ſijn uitgeſifte woorden afgeſchetſt. Dus is hy dan waarlijk MENAHEM, dat is een *Trooſter* van ſijn Volk geweeſt: gelijk de Joden, in haare *Gemara Sanhedrim* ſeggen, dat ook de Meſſias ſoo ſou genoemd worden: Sprekende als den HEILAND, *Het Heil des Heeren in de Groote Gemeente*, Eſaia 63: 8. Pſalm 40: 11. Want ſoo had hy van hem ſelven geſegd te doen, Eſaia 61. *De Geeſt des Heeren is op my: om dat de Heere my geſalfd heeft; om uit te roepen het Jaar van het welbehagen des Heeren, en den dag der wrake onſes Gods. Om alle treurige te trooſten: om den treurigen Zions te beſchikken, dat hen gegeven word Cieraad voor Aſſen, Vreugden-Olie voor treurigheid: het Gewaad des Lofs voor een benaauwden Geeſt.* Soo datwe beſluiten mogen; dat wie deſe Leere niet te gelijk met Jeſus als de waare Meſſias kan ontfangen, die en kan ook het woord der Propheten niet aannemen: want hy betuigd ook van hem ſelven, dat hy gekomen is om de Wet en de Propheten te vervullen; en niet om daar van te doen afwijken, of ſijn Volk te ontheffen, Matth. 5. vers 17. ſoo nochtans, dat hy een overvloediger geregtigheid moeſt aanbrengen, als die der Pharizeen en Schriftgeleerde; die ſijn Volk ſoeken moeſte, by aldien hy de ſijne in ſijn Koningrijke ſoude inleiden. Welke ge-

Hoedanig de Joden eertijds den Meſſias verwagt hebben.

Den Meſſias moeſt ſig ook in Mirakelen openbaar maaken.

Hoe Jeſus in de veelvuldige en trooſtelijke Salig-ſprekingen betoond heeft dat hy de Meſſias was

En ſulks uit de voorſeggingen betoogd.

Jeſus de Prediker der Geregtigheid beweſen.

Digitized by Google

regtigheid Jesus genoegsaam in sijn nader verklaaringe aanwijst, datse geensinds tegen de Wet Gods, maar tegens de dwaalsieke Schriftgeleerdheid der Joden aangekant lag; als die de Geestelijkheid der Wet doe ontleerd en 't voornaamste derselve, door misverstand na-lieten. De Pharizeen wisten uit de Schoolsche leeringen der Wet, seer wel, dat tot den Ouden gesegd was, gy en sult niet Dooden; en dat die sulks dede, strafbaar was door 't Gerigte. Doch daar lag meer onder dit en de rest der Geboden ingewonden: en wat dat was, heeft de Saligmaaker haar en ons genoeg ontwagteld en opengeleid, by Mattheus op 't vijfde kapittel: alwaar de groote Wetgever Jesus, als die den zin daar van allervolmaakst verstond, het Gebod van Overspel, Eed-sweeren, Egt-breken en van Gelijke-vergelding; als mede van de Liefde tot sijnen Naasten en andere, seer wijsselijk ontbolsterd heeft; op dat hy den mensche leerde tot de Volmaaktheid opklimmen; haar voorstellende, het voorbeeld van Godt haaren Hemelschen Vader, vers 48. En dewijl de Schriftgeleerden en Oudsten, die 't bestuur des Volks en der Kerk-pligten op den Stoel van Moses besorgden, de Gemeente slegts de schors der Wet, en die noch met menschelijke Overleveringen en Erfgerugten, daarse een groot gevoelen van hadden, bewimpeld en bedommeld in de hand stopten; en na-laatig waaren in 't uithaalen van den waren zin der Goddelijke Wet, en 't Heilig oogmerk des Wetgevers; soo heeft Jesus hier door aangewesen, datse blinde Leids-lieden en seer ontrouw in haare uitleggingen waaren. Sy steunden onder een menschelijke waan met slordigheid verseld, te seer op de belofte van den Vader Jakob, Genesis 49. vers 10. *De Wetgever en sal niet wijken van tusschen Judaas voeten.* Pocchende namaals met een vermetele taal, tegens den Ptopheet Jeremias, seggende; *Kom aan, laat ons gedagten tegen Jeremia denken: want de Wet sal niet vergaan van den Priester, noch den raad van den Wijsen &c.* siet kap. 18: 18. Dus meendense altijd onfeilbaar te zijn. Doch die Jeremias kap. 7: 4. en 3: 12. en 8: 8. en Malach. 2: 8. Mich. 7: 3, 4. en andere der Propheten elders, van het verval hoord klagen, sal ligt afnemen konnen, dat het ten tijde van Jesus komste, vry slegt met de Joodsche Schriftgeleerde stond, en datse de waare Leere door valsche Glossen verdorven hadden. Dusdanige groote dwalingen dan, moeste Jesus, om dat hy de Messias was, sekerlijk bestraffen en verbeteren: want hy wierd verwagt als dien Leeraar der Geregtigheid, Joël 2: 23. die met Israel twisten en haar bestraffen sou, Ezech. 20: 35. Esaia 11: 3, 4. en seer aardig afgeschilderd van Malachias kap. 3: 2, 3. Soo blijkt dan ook hier uit, en uit alle die deftige Leeringen en berispingen der Joodsche geveinstheid, dat hy de Messias was; en alle die den selven na de Prophetische voorseggingen hadden verwagt, konden daar uit wel gissen, dat hy sijn Koningrijk alleen onder een rein Volk sou begeeren op-te-rigten. Dus was het dan noodig, dat hy eenige Rijks-bevelen aan sijn Huis-genooten voorschreef; gelijk hy doorgaans in sijne Predikatien gedaan heeft, welke ook met de voorseggingen over sijn Persoon en Ampt, als twee droppelen waters, elkander gelijk zijn: ja hy heeft daar in selfs de Regelen en Leerstukken van de beste Joodsche Meesters voldaan: gelijk den geleerden Drusius, Grotius, Buxtorf, Cartwrigt Bertramus en andere, uit haare geschriften hebben opgevist. En gelijk hy dan dese sijne Leere invoerende, sijn Kerke waarschouwd tegen de valsche Propheten, soo doet hy sulks wederom tot een blijk van sijn Messiasschap, als een Herder die sijn Volk niet alleen sou leeren, maar ook sou behoeden; en in die Leere haar beschermen, tegen alle vremde leeringe: gelijk voorsegd was van Zacharias en andere. En is ook Jesus Leere niet

De Schriftgeleerde der Joden hoedanig aan de schors der Wet vernageld.

Hoe Jesus als de groote Propheet de Pit van Gods Wet ontbolsterd heeft.

Valsche waan der Joodsche Schriftgeleerde van Jesus aangewesen.

De slegte toestand der Joodse Schriftgeleerden ten tijde van Jesus, hoe van de Propheten voorsegd.

Dat de Messias dit verval als de Groote Leeraar moest bestraffen en verbeteren.

Jesus heeft in 't leeren selfs de regelen der Joodsche Meesters voldaan.

Digitized by Google

niet onvrugtbaar geweeſt, maar heeft gehoor en ingang by veel menſchen gekregen; dewijl hy dien Grooten Propheet was, uit de Joodſche Broederen verwekt, dien gehoord ſou worden volgens de toeſegging van Moſes, Deut. 18: 15. met een bedreiging aan de tegenſtrevers, vers 19. Soo iſſet dan regt by Godt, dat hy de ongehoorſaame onder het Jodendom, die deſen Propheet niet gehoord en hebben, ſoodanig met blindheid beſogt heeft, datſe ſelfs noch heden, de Schriften van Moſes met een Dekſel op 't aangeſigte leſen. Jeſus dan dien Propheet zijnde die verwagt wierd, eiſchte ook ſulken gehoor van ſijn Volk, en heeftſe gepreſen die 't ſelve deden, als te ſien is, Matth. 7: 24. Daar toe hy de leerſaame en geſeggelijke gemoederen ſijner toehoorders ook verpligte, door de overtuigende volmaaktheid van ſijne Leere, die de alderſnoodſte onder de Schriftgeleerde niet en konden omſtooten; maar ſig alleen met vrangen gemoede, en laſter en Muggeſiften, geperſt vonden te redden: want hy leerde als Magt-hebbende, en niet als de Pharizeen en Schriftgeleerde: dat is, hy leerde niet alleen uit het regt van ſijn Meſſiaſſchap dat hy hem aanmatigde, maar ook tot overtuiging dat hy 't waarlijk was; met bemagtiging en openbaarmaaking van de waarheid aan de Conſcientien der menſchen; waar doorſe verſekerd wierden dat ſijne Leere uit Godt was. En dat en deden de Schriftgeleerde alſoo niet; alhoewelſe een oogenſchijnelijker magt en regt hadden om te leeren, dewijlſe op den Stoel van Moſes zaten, en de wijsheid van de mond des Prieſters moeſte afgehaald worden. En dit leerd ons de voorige getuigenis der Euangeliſten, alſoo verklaaren, als wy die even verklaard hebben. Alhoewel het andere, anders opvatten; namelijk dat Jeſus hier ſprak en leerde met Goddelijk geſag, en als den Heere van ſijn Huis, en niet als een Dienaar, maar als hebbende *een Heerſchende Magt*, gelijk de Syriſche Overſetting leeſt, Matth. 7: 29. En die 't aldus verklaaren, brengen daar toe de plaatſe Eſaia 9: 5. en 33: 22. daar wy niet hard over twiſten willen, om datwe het beide ligt konnen plaats inruimen. En hoedanig Jeſus noch op eene andere wijſe heeft betoond, dat hy niet en leerde als de Schriftgeleerde en de Pharizeen, is hier in gebleken, dat hy ſeer dikmaal in ſijne redenvoeringen, van de eene ſaake tot een andere is overgeſtapt, die uiterlijk en volgens den ſtijl van de Schoolſche of Borgerlijke ſaamenſprekingen, geenſinds tot eenerlei rigt-draad ſchenen te behooren; en derhalven gantſch qualijk ſaamengevoegd ſchenen te worden. Over hoedanigen gedrag, ſig ſommige Spotters te mets ge-ergerd, en eenige Geleerde Mannen ſeer geſweet hebben, om de ſaamenknooping van d'eene reden tot d'andere, wel uit-te-vinden: doch waar inſe meeſt verlooren arbeid gedaan hebben; om datſe mogelijk niet wel in agt genomen hebben; dat gelijk in Jeſus alle de ſchatten van Hemelſche Wijsheid opgeſloten zijn, (van welk wy ſlegts kleine brokjes in Aarde Vaten bezitten) hy ook dikmaal een geheel andere ſtijl van ſpreken, heeft konnen houden, als met de gemeene Regelen van Redenering over-een komen. En dit ſal niemand langer voor ongerijmd konnen houden, wanneer hy aanmerkt, dat Jeſus ook de gedagten en de overleggingen der toehoorders, tot welke hy ſprak, doorſag; ſulks dat hy dikmaal na de geſteldheid haarer gedagten, op hare overleggingen, een nieuwe reden paſte, die wel op deſe en gener bedenkingen, doch geenſinds aan den draad der voorgaande reden ſchenen te hegten. Hoedanigen maniere van redeneren alleen een Propheet betamelijk is, die ook te gelijk de Herten en Nieren doorgronden kan. En het is wel ſekerlijk te denken, dat by-aldien een Schriftgeleerde dit voordeel hadde, dat hy ſig veel meer aan de gedagten van ſijn toehoorders, dan na eenige andere re-

Jeſus Leere moeſt ook ingang by veel menſchen vinden.

Bedenking hoe Jeſus geſeid word geleerd te hebben als magt-hebbende en niet als de Schriftgeleerde. Matth. 23. vers 2, 3.

Waarom Jeſus dikmaal buiten propoſt ſchijnd geſproken te hebben.

Digitized by Google

gelen rigten ſoude. En deswegen leerde Jeſus ook als duſdanigen Magt hebbende, verre boven de Pharizeen en Schriftgeleerde.

Jeſus Magt-hebbing blijkt ook tot beveſtiging van ſijn Meſſiaſſchap, in ſijne Wonder-daden en Mirakelen, die niemand waarlijk uit hem ſelven, en ſonder eenige guichelerie en bedriegerie kan doen, als Godt alleen, wien geen ding te wonderlijk is, Geneſis 18: 14. die ook genoegſaam uitgemeten worden, Deut. 4: 32. Waarom ſig Jeſus dan ook vaak op ſijne werken beroepen heeft: ja die hy alleen tot een Proef-ſteen ſtelde, waar aan ſy ſouden weten wien hy was: gelijk ſulks blijkt aan de antwoorde dien hy de Diſcipelen van Johannes gaf, Matth. 11: 3-5. als mede wat hy de Joden toevoegde, Joh. 5: 36. en kap. 10: 37, 38. en 15: 24. en elders meer. En hoe ſeer eenige Joden met ſtijve kaaken Jeſus Wonderen poogden te ver-ydelen, en een ſmette van Tooverie en Duivelskonſt ſogten aan te plakken; ſoo heeft hyſe nochtans ſeer wel konnen afwijſen, en beſpottelijk in haar oordeel geſteld, wanneer ſy ſeiden, dat hy de Duivelen door Beëlzebul uitwierp. Hy overtuigde de Laſteraars ook door 't onmiddelijk geneſen van krankheden, diemen ongeneeslijk hield; waar van de reiniging des Melaatſchen een uitſtekend voorbeeld verſtrekt: dit kon niet geloochend worden, om dat niemand voor Melaats gehouden wierd, voor dat hy de beſchouwing des Hoogen-Prieſters doorſtaan hadde. Gelijk dan ook Jeſus om deſe daad te verrigten, geenſinds den weg der Duivel-beleſers of beſweerders ingaat, die met mompelen en prevelen, en grillen aan te regten, d'aandagt des Volks innemen. Maar *Jeſus alleen ſijn hand uitſtekende raakte hem aan*, ſeggende; *Word gereinigd*, Matth. 8: 3. Dus heeft hy dan even daar door ſijn Goddelijke ſendinge beweſen, als Moſes eens te vooren ſulks voor Iſrael deed, door het ſchielijk Reinigen van ſijn Melaatſche hand; 't geen immers de Joden geern toeſtaan: want daar word getuigd; *Dat het Volk geloofden*, Exod. 4: vers 6, 7. 31. En 't geen opmerkelijk in 't voorval deſes Melaatſchen is, is dit; dat den ellendigen menſche Jeſus niet alleen aanbad, maar ook met een opregte belijdenis van de waardigheid en vermogen des Heeren Jeſu, ſegd; *Indien gy wild gy kond my reinigen.* Dat ſeggen wy, die betuiging als een waaragtige erkentenis van Jeſus, met deſe woorden beantwoord worden; *Ik wil word gereinigd;* en overbodig te kennen geeft, dat dit Wonder-werk deſe waarheid verzegeld, dat Jeſus Godt en de Koning des Hemelrijks en der Aarden is: want den Melaadſchen ſeid; *Gy kond, indienje wild;* en Jeſus vat dat in ſijn eigen Perſoon op en ſegd, *Ik wil;* als toeſtemmende dat hy ook waarlijk die Man was, die dat door hem ſelven even ſoo doen konde, gelijk het van deſen ellendigen geloofd wierd. Waarom hy den gereinigden ook belaſt te Offeren op den Altaar, ter verheerlijkinge Gods, om daar door voor allen te betuigen; dat Jeſus een Goddelijk werk hadde gedaan, en daar voor op den Altaar ſijn Eere moeſte opgedragen worden: want dat willen die woorden des Saligmaakers te kennen geven, als hy Matth. 8: 4. ſegd; *Gaat henen toond uw ſelven den Prieſter, en Offerd de Gave die Moſes geboden heeft, haar* (namelijk die Jeſus noch voor de Chriſtus niet en kenden) *tot een getuigeniſſe.* Hem ook daar toe verbiedende, dat hy voor ſijn vertooning aan den Hoogen-Prieſter, ſijn Reiniging aan niemand en ſou bekend maaken: op dat gelijk den Melaatſchen eerſtelijk door den Prieſter waarlijk Melaatſch verklaard was, hy nu ook ſijne volkomene herſtelling, buiten alle argwaan en voor-oordeel die 't Volk ligt bekruipen kon, beveſtigen ſoude; nadien ſulks de vrugt deſer Wonder-daad grootelijks had konnen ten agteren ſetten. Doch

Jeſus Wonder-daden hoe de Proef-ſteen ſijner Sendinge en Magt.

Die alle wederſprekers den mond ſtopten.

Jeſus Wonder-daden van Tooverie en bedrog vrygepleit.

De belijdenis des Melaatſen van Jeſus als de Meſſias beantwoord.

Waarom Jeſus den gereinigden belaſt te Offeren.

waar

waar toe langer van deſen Melaatſchen geſprooken, daar Jeſus met ſoo veelerlei geneſing, ja (om niet op te haalen, den Geraakten en Koortſige ofte het uitdrijven der Duivelen en diergelijke, volgens Eſaia 49: 24, 25. die hem ook erkenden voor de Soone Gods, Matth. 8: 29. alhoewelſe van hem gepijnigd wierden om te vertrekken) met het geneſen van allerlei krankheden en qualen, volgens de Prophetien, heeft beweſen den Meſſias te zijn. Want gelijk de Joodſche Kerke van ouds in dat verſtand was, dat den Propheet Eſaias in ſijn drie-en-vijftigſte kapittel, den Meſſias vertoond in ſijn Strijd en Zegepraal, (als Salomon Jarchi, Rabbi Moſes Alſchech, Abarbanel en andere Joodſche Meeſters, klaar genoeg hebben geleerd) even ſoo heeft ook daarom den Euangeliſt, die Prophetie op den beloofden Meſſias betrokken, alsmen ſien kan Matth. 8: 17. *Hy heeft onſe krankheden op hem genomen, en onſe ſiekten gedragen.* Ja de Joden hebben om geen andere reden over den naam van den Meſſias geſeid, dat hy den *Melaatſchen* genoemd ſou worden, als om datſe de gemelde plaatſe van Eſaias, ook van de geneſing der lichamelijke krankheden verſtonden. Dus is Jeſus dan ſijn Volk een Heere en Heel-meeſter geweeſt, Exod. 15: 26. Pſalm 103: 3. Daar dan ſoo Goddelijke Wonderen, die die van Moſes verre overtreffen, (als die meer tot het ſtraffen van ongehoorſaame, dan tot Heil der menſchen gerigt waaren) aan ſoo veele ellendige menſchen, en in tegenwoordigheid van geheele Schaaren dagelijks gedaan wierden, daar wierd ook alle gelegentheid tot agterdogt van bedrog afgeſneden; dewijl nooit ſoo veele en verſcheide geſinde menſchen, ſoodanig te gelijk konnen ſaamen ſweeren, om uit eenen mond ſulke leugenen te verdigten, die tegen de waarheid konnen uithouden. En moeſten deſe dingen van den Meſſias gedaan worden, op dat ſoo goed-doenden menſche, die ſelfs de Duivelen uitwierp, niet als met het grootſte onregt ſou konnen gelaſterd en verooordeeld worden; om over eenige misdaad, in de Dood overgegeven te werden. Doch het ſou egter geſchieden, op dat de Schrift vervuld wierd, Matth. 26: 56. Ja hoedanig wonderlijk omſigtig en vry van laſter-ſtof, ſig Jeſus in het geneſen van ongeneeslijke krankheden gedragen heeft, dat is ook hier in gebleken, dat hy nooit aan arme en gebrekkelijke menſchen, dien hy Genas, eenige Aalmoeſſen, ofte behulp van leeftogt toegereikt heeft; alhoewel hy anderſinds ook Aalmoeſſen gegeven heeft; van welke eene ſijner Diſcipelen een uitdeelder was; gelijk af te nemen is uit Joh. 13: 29. Doch als Jeſus den Armen Bedelaar die blind was, Joh. 9: 8. vergeleken met dien Marc. 10: 46. geneſen en Siende gemaakt hadde, ſoo en belaſte hy niet, datmen aan deſelve eenige Aalmoes geven ſoude; daar het nochtans een dubbele weldaad ſou geweeſt hebben; haar neffens het Geſigt, ook yts tot verzadinge van haaren hongerigen Buik ter hand te ſtellen. Maar gelijk ſelfs de alderdoorlugtigſte van Jeſus Mirakelen, wel de grootſte haat en laſter onderworpen waaren; ſoo en ſou het waarlijk in deſen gevalle, Jeſus aan geen leppige Laſter-tongen ontbroken hebben, die de waarheid van duſdanige Goddelijke werken ſouden hebben poogen te ver-ydelen, en tegen te ſpreken; vindende hier een gereed middel, om van deſe menſchen te ſeggen, datſe ſig alleen geveinſt hadden Blind te zijn; en datſe daar toe met Geld omgekogt waaren. Gelijk ook gebleken is, dat de Joden niet en wilden gelooven, dat den Blindgeboornen herſteld was, voor datſe ſulks ſelfs van ſijn Ouders vernamen, en alſoo overtuigd wierden, Joh. 9: 18. Op dat dan Jeſus alle deſe Godslaſteringen de pas affnijden ſou, ſoo heeft hy ſig ongetwijffeld gewagt, eenige Aalmoeſſen aan die Bedelaars te geven. En hierom ſeide ook Petrus te-

Jeſus genas allerhande ſiekten en qualen.

De geneſing der ſiekten en heelen der krankheden is doot de Propheten van den Meſſias voorſegd.

In wat zin de Meſſias by de Joden den Melaatſen genoemd is

Dat Jeſus ſijn Wonderdaden doorgaans voor veel menſchen oogen gedaan heeft neemd alle argwaan weg.

Jeſus goede werken konden geen regtvaardige reden geven om hem te laſteren.

Waarom Jeſus aan de arme Bedelaars dien hy genas, geen Aalmoeſſen uitdeelde.

Digitized by Google

tegen den kreupelen Bedelaar die aan den ingang des Tempels om Aalmoeſſen bad, Actor. 3: 6. *Silver en Goud en hebbe ik niet; maar 't gene ik hebbe dat geve ik uw, in den Naame des Heeren Jeſu Chriſti des Nazareners, ſtaat op en wandeld.* En ſchoon dien Apoſtel al yts gehad heeft om ſijn mildadigheid aan dien Poveren Gezel te kunnen bewijſen; het is te gelooven, dat hy na het voorbeeld van ſijn Heer en Meeſter Jeſus, hem uit voorſigtigheid daar van onthouden heeft. En heeft Jeſus deſe geneſing van menſchelijke krankheden alleen ſoo lange geoeffend, als hy met onſe ſwakheden beladen was; namelijk ſoo lange als hy onder ſijn Predik-Ampt, voor ſijn Opſtandinge onder de menſchen verkeerde. Doch na dat hy geſtorven en opgeſtaan was, heeft hy wel veertig dagen op der Aarden verkeerd, en wel ſommige Mirakelen gedaan; maar hy en heeft geene Kranke meer geneſen. En nadien Jeſus ſulks niet en heeft nagelaaten, om dat nu ſijne kragt verminderd was, (want hy was nu immers magtiger geworden, en had ſelfs de Dood overwonnen,) noch ook dat ſijne liefde tot de menſchen kleinder dan te vooren was; ofte om dat'er in Iſrael doe geene Sieken meer en waaren: ſoo hebben ſommige gevraagd; wat doch de reden hier van mogte weſen? En daar is met deſe waarſchijnelijke waarneming op geantwoord; namelijk, dat hy'er doe geen meer en genas, om dat hy die ſoort van Mirakelen geſchikt hadde naar den tijd van ſijn vernedering: want daarom iſſet dat de Heilige Schrift, wanneer ſy verhaald de geneſing die hy aan verſcheide Sieken beweſen heeft; als by voorbeeld Matth. 8: 17. ſegd, dat ſulks geſchied is, op dat de Propheten ſouden vervuld worden; dewelke ſeggen; *Dat hy onſe krankheden op hem genomen, en onſe ſiekten gedragen heeft.* Want ſy houd het door een maniere van ſpreken, van gelijke kragt, nopende de lichamelijke ſwakheden; *Deſelve te hebben gedragen in ſijn Perſoon;* en *die geneſen te hebben in een ander.* Door dien dat hy deſe Wonderdadige geneſingen niet gedaan en heeft, dan ſoo lange hy nog de ſwakheden ſelfs onderworpen was: En werd dit mede in Jeſus Mirakelen ſeer aanmerkelijk van ſommige gehouden, dat voor ſijne vermaardſte werken en betooninge van ſijn Goddelijke magt, dikmaal eenige Daden ſijn voorgegaan, welke de ſwakheid betuigden, die ſijne Menſchelijke Natuure onderworpen was: want ſtilde hy het Onweder op de Zee, het was naar dat ſijn Oogen van den ſlaap waren beſwaard geweeſt. Herſtelde hy den Dooven het Gehoor, 't geſchiede na dat hy ſijn vinger in de Oore geſteken en geſugt hadde. Dede hy den Vijgeboom verdorren, het was by voorval dat hem den Honger na ſpijſe dede omſien. Wekte hy ſijnen Vriend Lazarus op, 't geſchiede na dat hy over ſijn Dood geweend, en ontſteld was geweeſt. Ja doet hy ten laatſten ook de Grondveſten der Aarde beven, de Steenrotzſen ſcheuren, en de Dooden uit de Graven gaan, het is na dat hy als in de Dood van Godt verlaaten was; of na dat hy ſelfs geſtorven en den Geeſt gegeven hadde. Invoegen dat Jeſus, eer hy nog de alderdoorlugtigſte blijken van ſijn Godheid te voorſchijn bragt, heeft willen betoonen dat hy waarlijk een waaragtig Menſche was. En gelijk als Jeſus ten beſten van andere gekomen was, alſoo heeft hy ook alle ſijne Wonder-daden ten dienſte van andere aangeleid: want het en blijkt nergens, dat hy ooit eenig Mirakel tot ſijn eigen verquikking, of om hem ſelfs te redden, aangewend heeft. Dus ſienwe wel dat als andere drank ontbrak, dat hy het Water in Wijn veranderde: doch als hy ſelfs dorſted, eiſcht hy Water van de Samaritaanſche Vrouwe. Als andere honger hadden, heeft hy de Brooden vermenigvuldigd, en duiſende menſchen verſadigd; maar hy ſelfs hongerig zijnde, keerde hy tot den Vijgeboom, dien hy vrugteloos vond; doch hy

Waarom Jeſus na ſijn Opſtandinge geen Kranke meer genas.

Dat Jeſus veel van ſijn grootſte Mirakelen gedaan heeft wanneer eenige menſchelijke ſwakheden hem bevangen hadden.

Digitized by Google

hy en doetse geen vrugten voortbrengen; alhoewel hem sulks alsoo ligt, als het spijsen der Schaare, in een oogenblik doenlijk was. En soo doorstaat hy ook de vermoeidheid van den weg, soo dat hy aan de Fonteine Jakobs sig moeste uit-rusten, Joh. 4: 6. daar hy hem door de Engelen had konnen laaten draagen; of door den Geest had konnen laaten opbeuren en henen voeren: gelijk waarschijnelijk eens aan Philippus geschiede, Actor. 8: 39, 40. En dit isset ook geweest, dat Jesus sijne Discipelen in dien benaauwden Nagt van sijn gevangen-neming, wilde leeren; als hy seide: *Meend gy dat ik niet en kan mynen Vader bidden, en hy sal my meer dan twaalf Legioenen Engelen, tot myn ontset verleenen.* Doch dit en dede Jesus niet, om dat de Schriften anders niet en konden vervuld worden, welke seiden; *Dat het alsoo geschieden moet*, Matth. 26: 53, 54. Dat nu Jesus ook een Goddelijke Magt over alle Schepselen, en Weder en Wind gevoerd heeft, dat is genoeg gebleken, wanneer hy sig met sijne Discipelen in de nare nagt op Zee begeven hebbende, van een Tempeest beloopen vond: want als selfs dese Discipelen, die stoute Zee-lui waaren, uit angst en wangeloof, de moed ontviel, niet tegenstaande dat sy wel wisten dat Jesus haar redden kon, (want dat bleek alsse riepen; *Heere behoed ons, want wy vergaan,*) soo heeft Jesus haare struikeling fluks ondersteund; haar geensinds, na den wijs der Norsse Zee-lui, toe snaauwende, noch voor domme en ongeloovige beesten uitscheldende; maar als een sagtmoedigen en goedertieren Heere en Opper-stuurman deses Schips, geseid; *Gy klein-geloovige wat zijd gy vrees-agtig?* Als of hy seggen wilde, wat vreest gy dat dit verbolgen Onweder u na den afgrond en in de dood slepen sal, daar gy met den Vorst des Levens gescheept zijd, en niet vergaan en kund? En op datse dit tot herstel van hun gekreukt geloof ontwaar, en Jesus verheerlijkt worden sou, siet daar, hy gebied, en de Wind en de Zee worden stil: want den Hemel en de Aarde moesten hem Eere en Grootheid geven, Deut. 32: 1, 2, 3. en de Stormwinden hem gehoorsaamen, Psalm 148. 't Gene dan Godt alleen daar, en Psalm 89: 9, 10. toegeschreven word, en Jesus hier gedaan heeft, Matth. 8: 26. agten wy een kragtig bewijs sijner Godtheid met den Vader te zijn; hoe seer ook sommige vernuftelingen hier tegen Spinnevoeten. En dat Jesus als de waare Messias, ook Wonderen en Teekenen in den Hemel en beneden op de Aarde doen sou, was van Joël al voorseid; gelijk aan sijn tweede kapittel te sien is. En soo steund het ook op geen andere grondvest, dan op Jesus waare Messiasschap, dat hy ook de Sonden vergaf, en daar toe magt hadde: gelijk hem sulks van Esaias kap. 43: 24. en 53: 11. word toegeseid: want in de daagen van des Messias komste, moest sijnen Naame genoemd worden, DE HEERE ONSE GEREGTIGHEID, Jer. 23: 6. Dus was die SPRUITE, dan dien Engel, die Jakob verlossen sou van alle quaad, Genesis 48: 16. Want *ten sekeren daage* segd Zacharias, *salder een Fonteine geopend zijn voor het Huis Davids, en voor de Inwoonders van Jerusalem, tegen de Sonde, en tegen de Onreinigheid*, kap. 13: 1. En om dat het algemeen Geloove der Joden mede bragt, dat niemand de Sonde kon vergeven als Godt, gelijk de Schriftgeleerde ook billik schenen in-te-brengen; siet daarom hebben alle de Propheten doorgaans van den Messias geseid, dat onsen Verlosser was de JEHOVAH, *de sterke Godt;* sulks dat de grootste dwaaling der Joden hier uit schijnd ontstaan te zijn, datse niet en hebben konnen aannemen, dat de Christus moeste zijn, *Godt geopenbaard in het Vleesch.* En schoon dese verborgentheid noch al by de Socijns-gesinde wedersprooken word; egter sien wy klaar genoeg in alle de handelingen van den Soone

Jesus heeft ook een Goddelijke magt gehad over de Natuure der Schepselen.

Gods daden ook van Jesus gedaan, watse bewijsen.

Dat Jesus ook de Sonde vergaf, hoedanigen bewijs van sijn Messiasschap.

Dat de Messias Godt moeste zijn, hoe van de Propheten voorseid.

des

Digitized by Google

des Menſchen, dat hy voor de waarheid van ſijn *Goddelijk Soonſchap*, geleden heeft en geſtorven is. Voorwaar de Joden hebben hier van genoegſaam konnen overtuigd zijn, wanneer ſy ſagen dat Jeſus door een onmiddelijke inſiening in de gedagten der menſchen, verre boven 't bereik der menſchelijke doeningen ging: gelijk Jeſus dan op haar murmureeringe en valſche bedenkingen haar een vaſte ſluit-reden leerde maaken; namelijk dat de geneſinge aller krankheden onmiddelijk met een woord, en die ſoo fluks als hy wilde te wegen brengen, ('t geen alleen de Goddelijke Almagt toekomd) even ſoo veel is, ja uit een en deſelve Oppermagt geſchied, als de Sonden te vergeven; 't geen immers niemand volgens haar eigen belijdenis, doen kan als Godt. Soo dat het een en 't ſelve is. En wy agten dat deſe redenering van Jeſus, alle tegenſtribbelingen van Socinus en ſijn navolgers behoorden uit-te-wiſſen. Dus beſluiten onſe Godgeleerde ſeer wel, dat die de ſtraffe of de kaſtijdingen weg neemd, aangemerkt moet werden, als eenen die een grond heeft, om hare Verſoeninge en haren Vrede met Godt te verkondigen. Die dan ſulks doet door eigen magt, en door ſijn Opper-magtig bevel, buiten ſig ſoodanig ongemiddeld in de Schepſelen kan doen overgaan, datſe beklijven, die moet erkend worden van ſoo Goddelijken geſag te zijn, dat hy die Vrede ſelfs kan te wege brengen, en alſoo de Vergeving der Sonden uit ſpreken. En dat Jeſus ſig ook dat geſag en regt aangematigd heeft, blijkt klaar genoeg uit ſijn eigen woorden; als hy ſegd: *Doch op dat gy weten moogd, dat ook de Soone des Menſchen magt heeft op der Aarden de Sonden te vergeven; ſoo ſtaat op.* Niet anders als of deſe geneſing, tot geen ander oogmerk van Jeſus aangeleid was, als om te betoonen dat hy magt hadde als Godt de Sonden te vergeven; hier een werk doende dat ſig niemand konde vermeten te doen; om dat het tot de Eigenſchappen van den eenigen Godt behoorde. Laat'er bygevoegd worden het Opwekken der Dooden, als waar van wy voorbeelden ſien in het geſtorven Dogterken, en in Lazarus; 't gene immers niet en kon geſchieden, door het bereik van menſchelijke kragten: want of wel Elias en Eliza, Dooden hebben opgewekt, ſoo geſchiede ſulks egter door de Goddelijke magt die met haar was, alleen op hun Gebed, ſiet 1 Kon. 17: 21. om te betuigen, datſe waaren Propheten van Godt geſonden. En daarom is ook deſe daad van Jeſus, verre boven de Wonderen van Moſes, Elias of Eliza te agten, als die van hem ſelven ſeide en ſeggen mogt, *Dat hy die magt hadde*, uit Deut. 32: 39. *Ik doode en maake levendig.* En om dat de Joodſche Schriftgeleerden en Over-prieſters, deſe Wonderen ook kragtig genoeg aanmerkten, om de menſchen aangaande Jeſus Goddelijke ſendinge en magt te overtuigen; (gelijk ook ſoo geſchiede, doe Jeſus Lazarus opgewekt hadde, Joh. 12: 11.) ſiet daarom beraadſlaagden de Over-prieſters ook om Lazarus aanſtonds van-kant te helpen, en een dubbelen Doodſlag aan hem te begaan; op datſe duſdanig-een doorlugtig en levend Mirakel, onder de aſſe van vergetelheid ſmooren mogten. Wy ſeggen dat deſen Bloed-raad hier een dubbelen Doodſlag wou begaan, om datſe een menſche wederom na het Graf wilden ſenden, die daar uitgekomen was: want gelijk hem Godt tot tweemaal toe het leven gegeven hadde; namelijk eens doe hy gebooren, en nu als hy opgewekt wierd; ſoo was het even ſoo veel, als of ſy hem tweemaal vermoorden, met hem het tweede leven te benemen. Doch het gene ons hier tot een andere niet gemeene bedenking behoorde op te leiden, is dit, dat de Over-prieſters hier ſoo vierig en gereed zijn om een menſche te dooden, daar haar de Wet immers verbood, ſelfs eenen Dooden aan-te-raaken, Levit. 21: 10, 11. En niet alleen dit, maar het

is

En dat Jeſus voor die waarheid geſtorven is.

Jeſus beweſen God te zijn.

d'Opwekking der Dooden is alleen Gods Almagt eigen.

Een uitvlugt daar tegen beantwoord.

Joden wilden met Lazarus te dooden een dubbelen Doodſlag doen.

Digitized by Google

is noch veel opmerkelijker, dat nadien den Hoogen-prieſter, die Jeſus Chriſtus moeſte verbeelden, geen Dooden mogt aanraken, ja ſelfs niet in een Lijk-huis gaan, noch daar over eenige Rouw-teekenen betoonen; dat ſeggenwe, Jeſus ſig doorgaans ſeer ligt, en onbekommerd by de Dooden gedragen heeft: want hy is niet alleen deun by het Graf van Lazarus gekomen om hem uit het Graf uit-te-roepen; maar hy is ſelfs in het Stert-huis van Jairus Dochterken gegaan, en heeft het doode Lijk by de hand gevat: gelijk hy mede de Dood-baar van dien Jongeling aanraakte, diemen na buiten uit-bragt om begraven te worden. Doch men ſal ſig hier niet langer over verwonderen, wanneermen aanmerkt, dat de Onreinigheid die de Wet in de doode Lichamen geſteld hadde, wel een opſigt en wederſteuit op den Hoogen-prieſter konde maaken; door dien hy niet magtig was het verderf van de Dood weg te nemen: doch dat hy, die den Dooden het leven wederom kan geven, noodſaakelijk verre boven die Wet is; en derhalven ook verre boven alle indruk van beſmettinge. Sulks datmen hier een ſeer hoogdravend onderſcheid ſiet: de Wet van Moſes, weerde de Dooden van het Prieſterdom af, en laatſe rotten in haare onreinigheid, dewijlſe doch geen ding volmaaken kan, noch ook tegen de dood geen middel en weet; maar Jeſus als den waaren en Eeuwigen Hoogen-prieſter, die magt heeft de Dooden ſelfs op te wekken, heeft vryelijk onder de Dooden verkeerd; om dat ſijn aanraaken, ja ſelfs ſijn ſtemme, magtig genoeg was haar het leven wederom te geven. Sulks dat wy te gelooven hebben, dat dien, die de Dooden beſoekt in het Graf, ook onſe dorre Beenderen in het ſtof, tot de Salige opwekkinge bewaaren kan. De Geloovige die in haaren ellendigen ſtaat en krankheid Jeſus aanriepen, hebben hem ook op geen anderen grondſlag, de *Soone Davids* en haren *Heere* genoemd, als om datſe hem voor de Chriſtus hielden, die verwagt wierd; en erkenden, dat hy uit dien hoofde, een Goddelijke magt hadde, om te bevelen 't geen ſy van hem in den Geloove afbaden: 't geen Jeſus ook daarom ſekere twee Blinde afvraagde, ſeggende; *Geloofd gy dat ik dat doen kan?* Dus is dan in Jeſus vervuld geworden 't geen Eſaias van hem voorſegd hadde, kapit. 35: 5. *Als dan ſullen der Blinden Oogen, en der Dooven Ooren geopend werden.* Vergelijkt'er mede Pſalm 146: 8. daar de Chriſtus waarſchijnelijk geſteld word tegens de Joodſe Vorſten en Magten die op Moſes Stoel zaten; en dat hy de Heere ſou zijn die de Oogen der Blinde openen ſou. En dat duſdanige Wonder-daden, de waare Ken-teekenen van Jeſus Meſſiaſſchap ſouden zijn, hebbenwe vooren alreede uit het antwoord aan de Diſcipelen van Johannes gegeven, genoegſaam beweſen. Doch hier en konnenwe geenſinds nalaaten in 't voorby-gaan aan-te-merken, de overgroote boos-aardigheid der twiſt-ſieke Pharizeen, die ſiende dat de Wonder-daden van Jeſus alle de voorige van Moſes en de Propheten overtroffen, noch liever met een vertwijffelde uitvlugt wilden ſeggen; dat hy de Duivelen alleen door den Overſten der Duivelen uitwierp, dan hem voor de Chriſtus erkennen: te meer verwonderlijk, om datſe ſulks ſeiden, terwijlen hy opentlijk beſig was om ſelfs het Rijk en de werken des Duivels te verbreken. Gelijk Jeſus daar toe ook verſchenen was; eerſt om ſulks als den waaren Meſſias in ſijn eigen Perſoon te doen, tot beveſtiging van het Euangelium dat hy invoeren ſoude, (om niet alleen de verloore Schapen des Huis Iſrael, maar ook de Schapen die van dien Stalle niet en waaren, dat is den Heidenen te brengen tot ſijne Kerke:) daar na ook door ſijne Apoſtelen die hy verkoos, en als Geſanten uitſond, wel voorſien zijnde van ſijnen Geeſt en magt om Sieken te geneſen, en onreine Geeſten uit te werpen. En dat

Waarom en hoe Jeſus de Dooden mogt aanraken die in de Wet verboden waaren.

En hoe dit alles van Jeſus voorſegd was.

Boos-aardige misduidinge der Schriftgeleerde aangaande Jeſus Mirakelen.

De laſteringe der Pharizeen te ſchande gemaakt.

Digitized by Google

konde hy doen als een Koning van ſijn Rijk, om dat hy ſijn Heerſchappye op ſijne ſchouderen droeg. Dit waaren dan die Herders, die het Volk Gods ſouden weiden met wetenſchap en verſtand, Jer. 3: 15. en die met een blijde Boodſchap des Euangeliums ſouden komen en tot Zion ſeggen; *Uw Godt is Koning*, Jeſ. 52: 7. Deſelve daarom Twaalf in getal verkieſende, op datſe de XII. Stammen Iſraels ſouden wederbrengen; waar van men de waarheid en de ſoete ſpeling daar op, ſien kan Matth. 19: 28. En dus doende is dan ook vervuld geworden, dat aan de Chriſtus beloofd was van de Propheten; namelijk, *Den Throon Davids*, Eſaia 9: 6. Onder wiens Heerſchappye de XII. Stammen Iſraels vereenigd waaren; die naderhand onder Rehabeam, Salomons na-zaad, van elkander ſcheurden. Deſe dan moeſten weder ſaamen gebragt werden; ofte liever, Jeſus moeſte van de Uitverkoorne uit die, gediend en aangenomen werden, en de Geloovige uit de Heidenen inge-entet worden, om te zijn een Nieuw Koningrijk. Sulks dat'er niet ſonder reden, een Geeſtelijk Iſrael als van XII. Stammen Apoc. 7: 4-8. en kap. 21: 12, 14. aangemerkt word: en genoegſaam openbaar maakt, dat alle het wedervaren Iſraels onder het Oude Teſtament, een andere beduidinge had, gelijk den Apoſtel elders alſoo geleerd heeft. Waarom dan ook deſe Apoſtelen niet eerſt tot de Heidenen, noch Samaritanen; maar tot de verloorene Schapen des Huis Iſraels belaſt worden te gaan, Matth. 10: 6. Als of de Meſſias daar in het oog hadde op de voorſeggingen, Jer. 50: 6. Eſaia 53: 6. Ezech. 34: 16: Pſalm 119: vers 176. En dit Euangelium moeſtenſe om niet verkondigen, om dat de Heilige Geeſt aan 't Nieuwe Teſtament een vrywillig Volk hadde toegeſeid, dat van geen ſlaafſe Huurlingen, noch die om winſt het Euangelium te koop ſouden draagen, ſou voortgeſet worden; maar veel eer onder ſmaat, verdrukking en tegenſtand; waar tegen haar Jeſus ook waarſchouwd en met Geeſtelijke Harnaſſen ſterk maakt, by Mattheus op 't tiende kapittel vers 16. Want de Joodſche Bouw-meeſters ſouden doch eerſtelijk deſen Hoek-ſteen Jeſus Chriſtus verwerpen, Pſalm 118: 22. en de Vorſten der Aarde ſouden ſaamen-ſpannen, tegen den Heere en ſijnen Gefalfden, Pſalm 2: 1, 2. En op dat Jeſus Apoſtelen ſouden weten, dat ſy de overblijffelen van ſijn lijden beſuuren ſouden, ſoo ſegd hy; dat hyſe als Schapen in 't midden der Wolven ſond, Matth. 10: 16. Gelijk dan ook den uitſlag der ſaake, Jeſus Goddelijke voorſegging ten vollen heeft beveſtigd, als wy ſien konnen, hoe ſy hier en daar voor de Raads-vergaderingen en Stadthouders gebragt; Gevangen, Gegeeſſeld, ja Gedood zijn: gelijk den Heiligen Lucas in de Handelingen der Apoſtelen, en de oudſte Kerkelijke Geſchied-ſchriften, ja de Joden ſelve verhaalen. Soo dat ook hier in bewaarheid is, dat den Diſcipel niet boven ſijn Meeſter is, als die ook ſelfs ter dood veroordeeld is van den Joodſchen Raad. Maar wiens Dood ook ſoo grooten ſchudding onder 't Gemeene-beſt der Joodſche Republijk gemaakt heeft, dat haar gantſche Land en Tempel verwoeſt, en alhaar toeverlaat tommelings over-hoop geſmeten is. Sulks daar in de Goddelijke Wraake uit den Hemel, om datſe den Rotzſteen haares Heils verſmaad hadden, kragtelijk geopenbaard is. En ſchijnen de gaauwſte onder de Joden ſelfs toe te ſtaan, dat Jeſus een oorſaak is geweeſt, dat Iſrael door het Sweerd geſneuveld, en 't overſchot verſtrooit en ſeer lage vernederd is van ſijn voorigen luiſter; gelijk haaren Maimonides alſoo ſchrijft. Voorwaar indien Godt hier in niet een byſondere ſtraffe over de misdaad der Joden, aan den Meſſias begaan, geoeffend heeft, om ſijn Bloed regtvaardiglijk op haar en haare Kinderen te brengen, gelijk ſy uitgeroepen hadden, doeſe Jeſus van kant wilden hebben; ſoo heeft

De ſending der Apoſtelen, een blijk van Jeſus Meſſiaſchap.

Jeſus beweſen Koning te zijn

Fraaje ſpeling der XII Apoſtelen op de XII Stammen Iſraels.

En hoe die uitſending der Apoſtelen na de Prophetien was

Jeſus heeft ſijn Apoſtelen haar wedervaren in de Weereld te vooren afgeſchilderd.

De Joden getuigen dat Jeſus van Nazareth de grond oorſaak is geweeſt van haaren ondergang.

Je-

Digitized by Google

Jeſus waarlijk geen oorſaak van Iſraels verderf konnen zijn: want noch Jeſus noch ſijne Diſcipelen hebben ooit het Sweerd opgevat, noch de hand in haare Oproeren uitgeſteken; en de Romeinen en hebben haar ook geenſinds de Dood van Jeſus willen betaald ſetten; dewijl ſy alleen tegen de wederſpannige Joden aangekant lagen, om haar onder 't Roomſe Jok te houden. Ook heeft Jeſus haar ſelfs de gehoorſaamheid, en het betaalen van den Schatting-penning aan den Keiſer, tegen welk ſy ſelfs gedurig morden, ernſtig aanbevoolen in ſijne Zede-leſſen. Soo dat hier in ook de ſaake van den Meſſias t'eenemaal geregtvaardigd blijft. En by-aldien de Joodſche Overheid Jeſus heeft veroordeeld, om dat hy en ſijne Apoſtelen, het Volk hebben ſoeken van de Wet af te troonen, en een nieuwe Religie in-te-voeren; ſoo en kan immers Jeſus geen oorſaak zijn geweeſt, dat Godt haare Republijk heeft omgekeerd: want ſoo doende hadde de Joodſche Overheid, die immers met de meeſte meenigte des Volks, nooit in de Leere van Jeſus geloofd hebben; veel meer de beſcherminge Gods, dan haaren ondergang over haar Gemeene-beſt te wagten gehad. Ook en konnen de Romeinen dit niet inbrengen, nadien haaren Stadthouder Pilatus, Jeſus alleen den Joden te geval, en tegen ſijn eigen betuiging tot het Kruis overgegeven heeft, gelijkwe hier na ſullen ſien. Sulks dat de Joden hier in de waarheid tegen wil en dank aan den dag brengen, terwijlſe die poogen te verduiſteren. En op dat niemand meenen ſoude, dat deſe ongeloovigheid der Joden Overheid, voortgekomen is uit eenig gebrek van kragtige overtuiging, maar alleen van wegen d'onverſettelijke hardigheid harer herten, en ſlinkſe verdraajingen der H. Schriften, (die ook genoegſaam deſen averegtſen Geeſt voorſpeld hadden;) ſiet daarom waſſet ſeer noodig dat ook de Euangeliſten betoonden, met hoe groote blijken van Jeſus Meſſiaſſchap, aan haar de Leere des Euangeliums geopenbaard en ingeſcherpt is, tot overtuiginge: waar van wy een voorbeeld ſien by Mattheus aan 't elfde kapittel. Daar Jeſus geen Getuigenis willende nemen van ſijn ſelven, de Joden tot ſijne Werken heen wijſt, op datſe die met het gene van den Meſſias door de Propheten voorſegd was, ſouden overleggen, en tegens malkanderen afwegen. Maar Eilaas ten mogt niet baten by die, aan welke Jeſus een Ergerniſſe was geworden, gelijk geſproken is; *Siet ik legge in Zion een Steen des aanſtoots, en een Rotzſe der ergerniſſe.* Gelijk Chriſtus ook naderhand gepredikt, *Den Joden een ergernis is geweeſt*, 1 Cor. 1: 23. om dat ſy haar geſtooten hebben, *aan den Steen des aanſtoots*, Rom. 9: 32. Soo dat Jeſus, op dat hy de verkeerde driften en voor-oordeelen, waar door de Schriftgeleerde alles ſlinks quamen op te vatten, eens ontdekken ſou, ſig van eenige gelijkeniſſen heeft bediend, op dat hyſe levendig afſchilderde. Dit wederbarſtige Volk was nu ſoo ver van 't regte voet-ſpoor der Salige kenniſſe afgedwaald, dat Jeſus als met een toonſchijnige vertwijffeling over haar uitroept en ſegd; *Waar by ſal ik dit Geſlagte vergelijken?* En Jeſus dan van haar een gelijkenis voortbrengende, paſt deſelve ſoodanig op de Prediking van de Voorlooper Johannes, en de onderhandeling van de Soone des Menſchen: dat'er niets aan ontbreekt, om dit Joodſche Meeſterſchap gedoodverwd te ſien, voor een ondankbaar Volk, dat over goed en quaad, altijd dwars in de ſak lag. De Boet-geſant Johannes had den Duivel in; en Jeſus moeſt een Vraat, ja een Wijnſuiper en een makker van Tollenaren en Sondaren heeten. O groote boosheid, en overbotte dwaalinge: wiſten ſy dan uit de Schriften niet, dat'er van de IMMANUEL, dat Kindeken voorſegd was, dat hy Boter en Honing ſou Eten, Eſaia 7: 15? Immers weten wy, datter van deſe Lieden geſeid is, dat'et als een krom en verdraaid geſlagte,

Soo de Joden Jeſus als een Oproermaker en ſchender van de Wet regtvaardiglijk hadden veroordeeld, ſy hadden waarſchijnelijk gebouwd en niet afgebroken geworden.

De Meſſias moeſt tot een aanſtoot van veele zijn.

Matth. 11: 16.

Pſal. 41. Deut. 32. vers 5, 15. Mal. 2: 11. Zeph. 3: 4.

Digitized by Google

veele laſteringen tegen den Meſſias ſou uitbraken. Het Eten en Drinken van Jeſus, kon waarlijk niet beſtraffelijk zijn, daar JEHOVAH, die Abraham verſchenen is, Geneſis 18. Brood van Meel-bloeme en Boter en Melk, en 't vleeſch van een Kalf gegeten heeft. Even als of van doenaan is afgeſchaduwd geworden, dat eens de Soone Gods de Menſchelijke Natuure aannemende, ook ſoo gemeenſaam in Eten en Drinken met den menſchen verkeeren ſoude. Jeſus en heeft ook niets ſijn Meſſiaſſchap onbetamelijk gedaan, als hy met de Tollenaren en Sondaren at: want hy dedet immers met deſulke, die haare Sonden onder traanen van berouw de ſchop gaven, Luc. 7: 38. en 18: 13. en alſoo de Leere van Jeſus gehoorſaam wierden; om dat hy de gebrokene van herten verbinden moeſt, volgens Eſaia 61: 1. Gelijk den ſelven Propheet te vooren ook van hem geſegd had; dat hy het gekrookte Riet niet en ſou verbreken, noch de rookende Vlas-wieke niet uitbluſſen wilde. En of ſchoon Jeſus een Overſpelige Vrouwe, die op de daad betrapt zijnde, tot hem gebragt wierd, van ſtraffe ſcheen vry te pleiten, en haare misdaad vergaf; ſoo en heeft hy ſulks egter niet dan met de grootſte wijsheid, en blijk van ſijn waaragtig Leeraars-ampt gedaan. Deſe Hiſtorie verhaald Johannes kap. 8: en daar word geſegd, dat Jeſus op de vraage, die de Pharizeen en Schriftgeleerde aangaande deſe ſtraffe voorſtelden, en volgens de Wet aan deſe Overſpeeldereſſe moeſte geoeffend worden, nederbukte en met de Vinger tot twee reiſen in de Aarde, of liever in het Stof van de Tempel-vloering ſchreef. En gelijk dien grooten Euangeliſt niet aan-en-teekend, wat dat Jeſus eigentlijk geſchreven heeft, alſoo hebben ook de Godsgeleerde daar over ſeer verſcheide meeningen gehad. Dus willen ſommige dat het geene Letter-beelden zijn geweeſt die eenige beduidenis hadden, maar ſlegts Linien of Teekens ſonder beteekenis of zin; en dat alleen om de ſtugge onbeleefdheid der Pharizeen af te keeren, en te doen verſtaan, dat ſy alle antwoord onwaardig waaren. Doch ſommige en agten dit niet genoegſaam deftig nog betamelijk aan de Wijsheid van de Soone Gods: en daarom willen ſy liever gelooven, dat Jeſus niet ſonder eenige zin of beduidenis in het Stof geſchreven heeft; alhoewel ſy geern bekennen willen, dat het duiſter om te raden blijft, wat dat Jeſus eigentlijk geſchreven heeft. Dus hebben andere Geleerde dan ook hun verſcheide giſſingen daar over bygebragt; onder welke deſe ons wel de waarſchijnelijkſte dunkt; namelijk, dat nadien de Wet in 't vijfde kapittel van het Boek der Tellinge, belaſt; dat een Vrouwe verdagt van Overſpel voor den Over-prieſter ſal verſchijnen; en dat'er onder verſcheide andere Ceremonien, van het Stof dat op de Vloer des Tabernakels is, ſal gemengd worden in een Vat met Heilig Water; daar na de Vrouwe den Eed afgenomen zijnde, moeſten die Vloeken die ſy haar ſelven onderwierp, op een Ceelken geſchreven worden; welk geſchrift wederom in dit Yver-water uitgewiſt wierd, en aande Vrouwe te drinken gegeven; na dat de Prieſter haar verkondigd hadde, dat deſen drank, by-aldien ſy onſchuldig was, haar geen ſchade aanbrengen ſou &c. Wanneermen nu deſe Wet overbrengd tot de handelinge van Jeſus met deſe Pharizeen, ſoo ſchijndmen waarlijk verſcheide over-een-komſten daar in te vinden: want hier word gehandeld van een Overſpelige Vrouwe; de Pharizeen brengen de Wet Moſes by, en Jeſus wil aanwijſen datſe haar ſelven ſouden onderſoeken. Dus ſchrijft hy dan in het Stof op de Vloer van den Tempel daar hy aangaande dit Feit ondervraagd wierd; als of hy geſeid hadde; Gy ſelfs zijd gy onſchuldig? Soud hy ook dat Stof wel konnen indrinken, het welke met ſig ſleept dit geſchrift van den Eed der Vervloekinge? Wel aan, *Die van u-lieden ſonder Sonden is, werpe den eer-*

Jeſus moeſte als de Meſſias de berouw-hebbende Sonderen aannemen en ſoekende behouden.

Wat Jeſus in het ſtof ſchreef doe hem de Overſpelige Vrouwe voorgeſteld wierd.

ſten

Digitized by Google

ſten ſteen op haar. Soo dat Jeſus hier veel eer de kragt der Wet aan de booſe Pharizeen beveſtigd, dan dat hy deſe Overſpeeldereſſe vry geſproken heeft: want ſulks leerd ons de Hiſtorie, als den Euangeliſt ſegd; datſe uit overtuiging harer Conſcientie, weg-dropen en de Sondareſſe verlieten; dog de Vrouwe, ſtaande nu als opgegeven van hare beſchuldigers, wierd van Jeſus belaſt henen te gaan, en niet meer te ſondigen: 't gene Jeſus haar niet alleen belaſte als een Leeraar, haar aanwijſende den weg tot bekeeringe; maar ongetwijffeld ook als wetende het berouw-hebbend voornemen deſer Vrouwe om haar te bekeeren. Waarom hy haar ook niet en wil veroordeelen, noch ook niet vry-ſpreken, terwijlen het buiten ſijn Ampt was, een Politijk vonniſſe over een misdadiger uit te ſpreken: 't gene ook na alle waarſchijnelijkheid den toeleg der Pharizeen was, waar over ſy hem verſocken wilden, op datſe yts hadden waar mede ſy hem beſchuldigden, vers 6. doch nu haddenſe niet dan ſlegts twee beſchaamde kaaken opgedaan. De Laſter-ſugt en deed den Joden ook nu niet meer aan den Eed des Heeren haares Gods gedenken, en ſy hadden al vergeten dat hy geſegd en geſworen hadde; *Soo waaragtig als ik leve, ik begeere den dood des Godloſen niet, maar dat hy hem bekeere en leve.* 't Geen Jeſus haar ook eenmaal aardig heeft verklaard, ſoo wanneer hy ſeide; *De geſonde en hebben den Medicijn-meeſter niet van noode, maar die krank zijn.* Doch dit was hen een duiſtere reden daarſe niet door henen ſagen; om datſe blind waaren, gelijk Eſaias van dat vleeſchelijk en ongehoorſaam Iſrael en haare Leids-lieden, geſproken had, kap. 42: 18-22. Zijnde *ſiende blind*, en *hoorende doof*, kap. 6: 9, 10. Dus heeft den Apoſtel dan ſeer wel geſeid, dat Godt het dwaaſe en geringe deſer Weereld heeft uitverkooren, op dat hy het ſterke beſchaamen, en geen vleeſch uit waan-wijsheid roemen ſou, 1 Cor. 1: 27. Alhoewel'er ook nu en dan noch eenige van de Pharizeen bekeerd en geloovig geworden zijn; gelijk een voornaam voorbeeld in Nicodemus geſien is: ja den Pharizeeſen Paulus, die de Gemeente van Jeſus ſelfs vervolgd hadde, is bekeerd en tot het Apoſtelſchap verkooren. Doch van de Sadduceen, die ſeer na aande Godtverloochenarie over-helden, en daar uit d'Opſtandinge der Dooden loochenden, en ſchijnd'er niet eenen de Leere van Jeſus aangenomen te hebben; veel min dat'er een uit haar waardig geagt is, Jeſus Diſcipel te zijn. Maar gelijk de quaadwillige Pharizeen doorgaans toeleiden om Jeſus en ſijne Jongeren, door Hekel-vragen en Mugge-ſifterien te verſtrikken; alſoo heeft hy ook hare aanſlagen, door het eenvoudig Sweerd ſijns Monds, Meeſterlijk te ſchande gemaakt, en ſijne Leere uit de Schriften der Propheten gegrondveſt. Sy en konden niet bedenken noch verſtaan, dat alle Wetten van Moſes niet van eenerlei aart en Eeuwigdurendheid en waaren, om datſe haar aan de bloote Letter vergapende, ſig niet en konden inbeelden dat'er met de komſte van den Meſſias, eenige veranderingen, in de Huishouding Gods ontſtaan moeſten; en dat'er ontrent die Wetten, welk niet volſtrekt uit Gods Wezen, maar alleen uit de goed-gekeurde Ceremoniele Wetten, na de Goddelijke inſtelling van Moſes, voortvloeiden, eenige afſchaffing ſou geſchieden, op dat Joden en Heidenen tot een mógten gebragt worden: want dat moeſte de Meſſias konnen doen, als een Heere niet alleen van de ingeſtelde Ceremonien, maar ook als de Soone van het Huis, in welk Moſes alleen als een getrouwen Dienſtknegt des Heeren, gediend had, Hebr. 3: 5. dewijl hy de Groote Propheet ſou zijn, die Iſrael moeſt gehoor geven, Deut. 18: 15. Waar op de Saligmaaker ook ſiet, als hy ſegd; dat de Soone des Menſchen ook een Heere van den Sabbath is. Nu nadien in de komſte van den Meſſias, de reden-oorſaak van de Ceremonieele Wet ſou ophouden; gelijk de Joodſchen Tal-

Jeſus omſigtigheid ontrent de Overſpeeldereſſe.

Jeſus heeft als de Heere ſijn Vyanden door 't Sweerd ſijns monds te ſchande gemaakt.

Waarom de Joden de Wetten van Moſes niet van Gods Wetten konden onderſcheiden.

Hoe en waarom de Meſſias de Ceremonieele Wetten afſchaffen en andere en beter inſtellen mogt.

Digitized by Google

mud ſelfs ook leerd, dat alle de Figuurlijke Heiligdommen gegeven zijn, om Geeſtelijke en verhevene waarheden daar door te verſtaan. Welke volmaaktheid der Wet altijd duurd, en by uitnemendheid onder de Chriſtenen, om dat Jeſus Chriſtus het einde der Wet is. Dus heeft Jeſus dan met de grootſte betooging van ſijn Meſſiaſſchap, deſelve doen ophouden: betoonende door ſijn goede werken op den Sabbath, en het vry-pleiten ſijner Kooren-plukkende Apoſtelen op dien dag, dat ook den Sabbath (ontrent welke het Jodendom uitſtekende naauw, ja overgeloovig was) een Gebod van willekeur was, dat als de Wetgever wilde, afging en ophield. Dit moeſt noodwendig den Joden een ergernis weſen, om datſe niet en wiſten wat het was, *Ik wil Weldadigheid en geen Offerhande*, Hoſea 6: 6. Daarſe nochtans van ouds geleerd waaren, dat de Meſſias ſou komen om een Nieuw-Verbond tuſſchen Godt en Iſrael te maaken: gelijk ſulks ook eenige onder haare Meeſters nader hebben verklaard. Soo heeft Jeſus dan dit gedaan, als de Wet vervullende, maar geenſinds als die te niete doende. De Wet der Schaduwen en Voorbeelden, en die daarmen niet by leven konde, behoorden alleen tot de dorſtende Kerke; doch de afſchaffing door de vervulling derſelve Wet, tot de gedrenkte Kerke; gelijk'er beloofd word, Deut. 29: 18, 19. Het blijkt ook doorgaans in de alder-oudſte Boeken der Joden, datſe eertijds niet alleen een geheel ander geloof, maar ook veel betere gedagten van de Meſſias hebben gehad, alſſe ſig in de dagen van ſijne komſte wel hebben aangeſteld: ja datſe hem, om 't geenſe voortijds van hem geloofden, ſelfs hebben veroordeeld: Soo dat die dan ook daar in haare Rigters konnen zijn. De laatere Talmudiſten ſchijnen in haar Tractaat van den Sabbath, over Jeſus weldaden op den Sabbath gedaan, noch ſoo verbitterd te zijn, dat ſy'er opentlijk in leeren, dat hy Tooverie bedreven, en Iſrael verleid en tot Afgoderie aangepord heeft. Siende daar buiten twijffel op het quaad gerugt dat by de Euangeliſten, over 't uitwerpen der Duivelen, van Jeſus aangeteekend word, Matth. 9: 34. Daarſe volmondig Jeſus nageven, dat hy de Duivelen door Beelzebul den Overſten der Duivelen uitwierp; en dat hy alſoo een Toovenaar en een Bedrieger was die met den Duivel omging: even als eertijds de Heidenſche Egiptenaren van Moſes Wonder-daden oordeelden. Waarlijk hadden deſe menſchen willen uit haare oogen ſien, ſy ſouden immers ſeer ligt begrepen hebben, dat indien een menſch elders duſdanige Konſten en Wonder-daden konde gaan leeren, dat Jeſus die dan niet lang alleen ſou gedaan hebben, maar dat'er meer ſouden gevonden zijn geworden, die door het nadoen van deſelve Wonderdaden, die van Jeſus ſouden ver-ydeld hebben; dewijle daar altijd ligtvaardige menſchen gevonden zijn, die groote begeerte tot het leeren der Swarte-Konſt betoonden te hebben. Soo dat ſig dan hier eenen Simon, en Elymas en andere Duivels-kinders, Actor. 8: 13. en 13: 10. wel mogen weg-pakken of ſig met den eerſten bekeeren. En ei-lieve dog, wat ſou de Duivel geluſt hebben, Jeſus eenige hulpe te bieden, of daar door ſijn geſag te helpen ſteunen, daar hy t'eenemaal toe-lei om ſijne werken te verſtooren, en ſijn aanklagende magt en Rijke ter neder te werpen; ja die ſelfs ſijne Diſcipelen en alle die in hem geloofden, dagelijks leerde bidden; *En leid ons niet in verſoekinge, maar verloſt ons van den Booſen.* Gelijk ſulks ook na ſijn Hemelvaard van de Diſcipelen gedaan is; verbrandende de Toover-boeken, en afſchaffende alle oeffening der ydele konſten, Actor. 19: 19, Sulks dat Jeſus ſeer kragtig tegen de Joden twiſt, en haare gedagten tegen haar ſelven omkeerd, wanneer ſy laſterlijk dreven, dat Jeſus de Duivel door de Duivel uitwierp, ſeggende; *Indien de Satan den Satan uitwerpt, ſoo is hy tegen hem ſelven verdeeld, en hoe*

De plaatſe Deut. 29: 18, 19. verklaard door d'afſchaffing der ſchaduwen.

Joden eertijds beter als ten tijde van Jeſus.

Joodſche gedagtenis in den Talmud aangaande Jeſus Mirakelen op den Sabbath.

Marc. 3: 22. Luc. 11. vers 15. &c.

Bewijs dat Jeſus buiten alle bedenken geen Toovenaar heeft konnen zijn, en dat de Joden ſulks ſonder grond van hem ſeiden.

ſal

ſal ſijn Rijk beſtaan? Soo dat de Joden hier dus rockeloos oordeelende, ſig waarſchijnelijk aan de onvergeeflijke Laſter-ſonde tegen den Heiligen Geeſt hebben ſchuldig gemaakt: gelijk uit de verdere reden van Jeſus af te nemen is, wanneermen den draad der Euangeliſche Hiſtorie ter deugden inſiet. En of dit niet wel die ſwaare misdaad is, welk Godt haar ſou weigeren te vergeven, Deut. 29: 19, 20. blijft ons ſeer bedenkelijk. Ja eenige deſe laſtering noch niet hoog genoeg ſchijnende geſtegen, hebben Jeſus dieper willen verſoeken, op datſe waare het mogelijk al de voorige Wonderdaden ver-ydelen, en voor ſoodanig doen agten ſouden, als ſy die gebrand-merkt hadden: want deſelve booſe Geeſt, door welke haare Vaders Godt dikmaal in de Woeſtijne verſogt hadden, en den Heiligen Iſraels een perk hadden geſet, Pſalm. 78: 40, 41. regeerde noch in haare harde herten; om alſt waare, de Saligmaaker ſelfs na haar hand te ſetten. Dus eiſten ſy dan wederom een Teeken dat Jeſus haar geven ſou: Doch wat ſegd hy op dat verſoek? niet anders, als dat door ſijn weder-Opſtandinge uit den Dooden, kragtelijk ſou beweſen worden, dat hy de Soone Gods was: 't ſelve haar af-bakenende uit de geſchiedenis van den Propheet Jonas. Want gelijk de Joden uit ongeloof en boosaardige beraadſlaging Jeſus als een Toovenaar, en Gods-laſteraar, en Oproermaaker, door den dood ſogten te doen ondergaan; ſiet daarom ſou het ook noodig zijn, dat Godt ſulken onwettigen Vonnis wrakende, hem wederom uit den dood ſou opwekken, tot een openbare betooninge, dat het ſijne ſaake was, waarom Jeſus geleden en veroordeeld was: en dat Jeſus haare magt alſoo uit-trekken, en over haar Vonnis in 't openbaar ſoude konnen Triompheeren, Col. 2: 15. Voorwaar al hadden de Joden een Wet, datſe een Propheet niet ligt en moeſten gelooven, ſchoon hy Wonder-werken dede, Deut. 13: 2, 3. ſoo kon egter ſulks hier niet tegen Jeſus gelden: want hen was belaſt datſe wel neerſtig moeſten agt-geven op ſijne Leere; namelijk of hy het Volk poogde te brengen tot den eenigen waaren Godt van Iſrael, of dat hy hen vremde Goden verkondigde. Nu heeft Jeſus alleſinds het tegendeel betoond, volgens 't gene de Propheten van hem voorſegd hadden: ja hy heeft het ſelve noch met onbegrijpelijke Wonderen beveſtigd. Doch welke van het voor-oordeel der Joodſche Schriftgeeleerde, niet dan met bitsheid, en nijd, averegts opgevat zijn, in plaats van aandagtelijk te overwegen, of de Leere van Jeſus uit Godt was en tot Godt heen leide. Sulks dat'er met waarheid van haar geſeid is, dat de Heidenſche Nineviten, en andere Sondaren, haar in dat ſtuk waaren voorby geſtapt: en dat ſelfs de Koninginne, die van het Zuiden, of Rijk Arabien na Jeruſalem quam, om Salomons Wijsheid te onderſoeken, haar in den dag des Oordeels, van wegen haare onbuigſaame herten, (waar doorſe den Mond der Opperſte Wijsheid, die meerder in Perſoon en betuiging van ſijne Leere dan Salomon was, in 't aangeſigt hadden wederſproken) veroordeelen ſoude. Invoegen het ſlegts Oly in 't Vuur ſou geweeſt zijn, dit ont-aarde Jodendom door grooter Teekenen, ſtoffe tot verder laſteringen te geven; dewijl Jeſus Wonderen alreede dagelijks ſoo groot en veele geſchieden, dat indien ſy alle opgeſchreven waren, de Weereld onbequaam geagt werd, alle die Boeken te konnen vatten, gelijk Johannes alſoo ſpreekt, kap. 21: 25. De Schaare heeft dit ſelfs ook als noch in 't onſeker van haar waggelend geloof betuigd, alſſe onder malkander ſeiden; *Wanneer de Chriſtus ſal gekomen zijn, ſal hy ook meer Teekenen doen dan die, welke deſe* (Jeſus) *gedaan heeft?* Joh. 7: 31, Soo dat de Joden hier verre te kort ſchieten, wanneer ſy alles noeſt opviſſende, de Wonderdaden van Moſes en ſijnen dienſt, tot een getal van ruim

Dat de Schriftgeleerde haar waarſchijnelijk aan de ſonde in den H. Geeſt hebben ſchuldig gemaakt.

Rom. 1: 4.

Waar in der Joden onregtmatige handeling van Godt byſonderlijk openbaar gemaakt is.

Den Joden voorname uitvlugt beteugeld.

De Schriftgeleerde vant 't Gemeene volk der Joden inde kennis des Meſſias veroordeeld

Digitized by Google

Jesus heeft meer en grooter Wonderen dan Moses gedaan, om dat hy den Heere was.

En sulks met tegenstelde voorbeelden bevestigd.

ruim t'seventig begrooten. Hier tegen mag de getuigenis van Paulus, Actor. 10: 37-39. nagesien worden; en men sal bevinden dat Jesus als den Heere van sijn Huis, nergens in minder, maar vry meerder dan sijnen getrouwen Knegt Moses geweest is: want heeft Moses de Zee gekloven; Jesus heeft selfs op de Baaren gewandeld. Heeft hy de Bittere Wateren soet gemaakt, Jesus heeft het Water in Wijn herschapen. Is Israel onder Moses met Manna uit den Hemel gespijst, Jesus spijsigde meer dan eens, een gantsche Schaare met Wijf en Kinderen, door weinige Broodjes en een klein getal Visjes; en dat volzadig en overvloedig, datmen de overgeschoote brokken nauwlijks in twaalf Manden opgaderen kon. Vaste Moses veertig dagen op Sinai, Jesus heeft niet minder in de Woestijne gedaan; en doe noch van honger afgemat, de Duivelsche aanvallen des Satans afgekeerd. Heeft onder Moses dienst, de stemme Gods van Sinai in Israels Ooren geklonken, op datse de Woorden des Verbonds ontfingen; aan Jesus is niet minder geschied, wanneer de stemme Gods uit den Hemel hem verheerlijkte in 't gesigte van de mecnigte, daar hy van Johannes gedoopt wierd aan de Jordane, en den Geest sagen op hem nederdalen. Hoedanigen stemme ook andermaal op Jesus kragtige Beede gehoord is. Gelijk hy ook niet minder op den Berg, door het blinken van sijn aangesigt en het gesprek met Moses en Elias, onder de Goddelijke betuiging van sijn waare Soonschap, verheerlijkt is; als het wonderlijk was, dat Moses aan Aaron, Nadab en Abihu, de Majesteit Gods staande op den Throon, vertoonde. Heeft Godt de sendinge van Moses bevestigd door het versuipen van Pharao in de Roode Zee; en al die Mosen wederstonden, gebrand-merkt; en Miriam met Melaatsheid geslagen; ja den aanhang van Corach in de Aarde verswolgen; hy heeft ook genoegsaam sig verbolgen getoond, over die gene, welke Jesus mishandeld en onschuldig ter dood veroordeeld hebben. De Romeinse Lijf-wagten, die onder het gelei van den verklikker Judas en het Joodse Overpriesterdom, op Jesus afquamen óm hem te vangen, heeft hy door een woord, doen trillen van schrik, en als voor dood ter Aarde gesmeten: en Judas over sijn verraad van een knagende Tyrannie sijner gewisse aangegrepen, heeft sig waarschijnelijk uit wanhoope verhangen, en voor-over stortende, heeft hy sijn Geldgierig Ingewand, door 't opgeborsten Lichaam op de Aarde uitgeschud; ofte hy is als andere meenen, van enkele spijt en wroeging, sonder Worg-strop gestikt; gelijk de Geleerde noch al betwisten willen. Hier-enboven is ook het Stamhuis van de Herodessen, als met een Regen-bui van Vloek en Oordeelen overgooten, gelijk vooren genoeg gesien is. Soo dat de Bloeddorstige Kinder-moord te Bethlehem, en de Gods-lasterlijke bespotting aan Jesus gedaan, en het onthoofden van sijnen Voorlooper Johannes, geensinds ongewroken gebleven zijn: ja het is openbaar genoeg, dat selfs de gantsche Joodsche Mogendheid, als een brandenden Berg, in 't midden van de Zee geworpen is, ter tijd als der Schriftgeleerden Zetel omgeworpen wierd, en dat Jerusalem die Aal-oude Kerk-bewaardster des Joodschen Godsdienst, van de Romeinen ingenomen, en haaren pragtigen Tempel in de assche gedompeld is: en dat alles even soo, gelijk dese Jesus haar voorseid hadde, dat hen ten laatsten op den hals komen sou, wanneer sy den Soone van den Heere des Wijngaards, souden gedood hebben om sijne Erffenis in besittinge te houden, Matth. 21: 33-41. want de schriftgeleerde waanden seer vermetelijk, dat de Wet niet vergaan kon van den Priester, noch den Raad van den Wijsen, gelijkse eens den Propheet trotselijk in 't aangesigt wierpen, Jer. 18: 18. Men kan voorts noch seer veele andere blijken ophaalen, die in Jesus wonderlijk, en verre boven Moses uitblinken. Im-

Josephus getuigd dat Herodes de Viervorst van Caligula uit het Gebied gestoten is, en ellendig in Ballingschap deed omkomen. En van eenen anderen dat hy van de Wormen of Luisen gewreten is. Siet het III. Boek laatste kapittel. en Actor. 12:23.

Digitized by Google

mers is hy uit een Maagd gebooren, en waarlijk een Menſch zijnde, heeft hy de geſtalte van een Dienſtknegt daar door aangenomen; en nochtans ſoodanig betoond de Soone Gods te zijn, dat ſijne Apoſtelen ſijne Heerlijkheid hebben geſien, als de Heerlijkheid des Eenig-gebooren van den Vader. Nergens werd'er van Moſes geſegd, dat hy de Blinde het Geſigte, de Kreupele haaren regtvoerigen gang, den Dooven het Gehoor, noch den Stommen de Spraake gegeven heeft; veel min dat hy de geſtorvene, en de begravene Dooden, wederom levendig gemaakt heeft: doch dit werd alles van Jeſus getuigd. En 't gene daar in opmerkelijk is, is dit, dat de meeſte, ja dat alle ſijne Wonder-werken ſtrekten, tot behoud en welſtand des menſchen, na Lichaam en na Ziele. Daar Moſes Wonder-daden meeſtdeels henen gerigt waaren, tot ſtraffe der Godlooſen; gelijk voornamelijk in de Egiptiſe plaagen, en het dooden der Eerſt-geboorne, en diergelijke gebleken is. Moſes is niet alleen ſelfs geſtorven, en Iſrael heeft hem veele daagen met rouwe betreurd; maar hy en heeft ook onder alle ſijne Wonderen dien hy gedaan heeft, niet een eenige van den Dood opgewekt: doch Jeſus geſtorven zijnde, is wederom opgeſtaan na de Schriften: want hy hadde magt om het leven af-te-leggen en 't ſelve wederom aan te nemen. En niet alleen dit, maar met ſijne dood ſelfs, zijn de Slaap-ſteden der dooden geopend, en vele die geſtorven waaren, zijn opgewekt, Matth. 27: 52, 53. &c. tot een bewijs dat Jeſus de magt des Doods bemagtigd hadde. En gelijk dit te vooren door de Wet niet en konde geſchieden, welke door Moſes gegeven is; alſoo en heeft Moſes ook nooit de magt ontfangen om dooden op te wekken; alhoewel'er geene voorvallen ontbroken hebben, die hem duſdanigen Wonder-werk ſchenen af te vorderen: op dat alſinds bleek, dat de Wet buiten Chriſtus aangemerkt, een doodende Letter is; ja dat de bedieninge van Moſes, een bedieninge des Doods is, 2 Cor. 3: 6, 7. en derhalven dat de Opſtandinge en het Leven elders anders moeſte geſogt worden; namelijk in Chriſtus Jeſus, die geen Dienaar der Sonde is geweeſt, Gal. 2: 17. Het ſchijnd voorwaar als of de laatere Joden, over de onbeſchaamdheid van die, welke ten tijde van Jeſus, ſoo begeerig om Teekenen waaren, ſelfs ſchaamrood geworden zijn; nadien ſy, haar als tot geheel andere gedagten wendende, hebben begonnen te leeren; dat de Meſſias niet en ſou komen in Wonderen noch met groote Teekenen; gelijk Maimonides duidelijk leerd, datmen ſulks van hem niet wagten moet. En dus hebben ſy ook nu en dan eenen valſchen Meſſias aangehangen, ſonder datſe Teekenen en Wonderen van hem ſagen; maar hoe jammerlijk ſy ook bedrogen zijn geworden, konnen ſy ons ſelfs alderbeſt ſeggen.

Jeſus is wonderlijk uit een Maagd gebooren.

Waar in Jeſus ver boven Moſes verheven is geweeſt.

Moſes is geſtorven, maar Jeſus geſtorven is weder opgeſtaan.

De laatere Joden leeren dat de Meſſias niet en ſal komen met Wonderen te doen.

Naar het uitvoeren van ſoo veele Goddelijke Teekenen, heeft Jeſus ook in het Prediken ſijnen Mond beginnen te openen, en de Verborgentheden des Koningrijks, die van ouds verſwegen waaren, ſijn Volk aangevangen, door Gelijkeniſſen te leeren; waar van wy een groot aantal in d'Euangeliſche Hiſtorien vinden aangeteekend. Die dan ook meeſt alle als voorſeggingen, van den wasdom en vrye loop der Kerke onder 't Nieuwe Teſtament, moeten aangemerkt worden: Gelijk nu al vele van onſe doorſigtigſte Godsgeleerde, welke betoonen wel in het Koningrijke der Hemelen onderweſen te zijn, die dingen met veel lof en verdienſte meer en meer hebben beginnen uit te haalen, en tot haare waare vervullinge in den Staat der Chriſten-Kerke, t'huis te brengen. En heeft Jeſus in duſdanigen maniere van leeren, veel voornaame dingen beoogd; namelijk het verſtand der Geloovige op te ſcherpen, tot overlegging van de ſaaken, welke hy haar in 't byſonder verklaarde, gelijk Marcus aanteekend kap. 4: 34. haar leerende de Tecke-

Waarom Jeſus door gelijkeniſſe ſprak en leerde.

Digitized by Google

nen, met de beteekende ſaak vergelijken, en dieper en dieper tot het oogwit van haaren Leermeeſter inbooren; op datſe ſig gewenden aan het onderſoeken van de dingen die het Koningrijk der Hemelen aangingen. En heeft Jeſus hier in egter niet nieuws of ongewoons gedaan, gemerkt van ouds het leeren door Zinnebeelden en Gelijkeniſſen onder alle Wijsheid-lievende in groot-agting is geweeſt: want ſulks, om niet van de Egiptiſche uitvindinge der Raadſelen te ſpreken, werd ook in de Heilige Schrift aangeweſen met veele voorbeelden. Gelijk mede de Joden ſekere ſoort van Leeraars in haare Synagogen hadden, MOSHELIM genoemd, die haare onderwijſingen, onder verbloemde Gelijkeniſſen deden. En dusdanigen maniere van door Gelijkeniſſen te leeren, ſteld ook Hoſea, kap. 12: 11. als een byſondere genade voor: doch het gene aan d'ongeloovige en onleerſaame Joden, niet dan enkel ergernis en onverſtand baarde, niet begrijpende de verborgentheden des Koningrijks, die Jeſus nu verkondigde; om dat het hen niet gegeven en wierd die te verſtaan, Matth. 13: 11. En dat alles, op dat de voorſegging van Eſaias ſou vervuld worden: gelijk Jeſus ook die plaatſe Eſaia 6: 9. alſoo verklaard. Alwaar dan ook blijkt, waarom de Joden, in de Teekenen dieſe nu ſien ſouden, Jeſus Tegenwoordigheid niet en ſouden bemerken. Voorwaar 't en ſchijnd niet dat de Diſcipelen deſen raadſlag Gods, noch de vervulling deſer voorſegging, ten eerſten regt gevat hebben, als ſy Jeſus afvragen, waarom hy tot de Joden door Gelijkeniſſen ſprak? Matth. 13: 10. daar Jeſus dan in ſijn antwoorde toond, dat het den Diſcipelen gegeven was, de verborgentheden des Koningrijks te weten, om datſe nu Jeſus Vrienden en niet meer ſijne Dienſtknegten waaren: de Vyandige Joden alſoo op een aardige wijſe haar ongeloove beſtraffende, en uitſluitende buiten de toegang tot de kennis van de geheimen der Goddelijke raadſlagen; op dat hen-lieden, die niets van de Saligmaakende kennis en hadden, ook eindelijk dat gene ſou ontnomen worden, datſe haar ſelven inbeelden te hebben. Soo dat de maniere van haar het Euangelium dus bedekt te Prediken, een ſtraffe was van haare onbekeerlijke herten; gelijk als de boven aangehaalde Propheet aan haar voorſegd hadde: want dat Eſaias daar van deſe tijd en van dit Volk geſproken heeft, blijkt niet alleen uit de toepaſſinge van Jeſus; maar voornamelijk ook daar uit, dat hy ſpreekt van het Koningrijk der Hemelen dat geopenbaard, en den Heere geſien ſou werden, als geſeten op ſijnen Throon; vervullende den Tempel met de Zoomen van ſijn Kleed. Deſe en is waarlijk geen anderen geweeſt, dan Jeſus de Chriſtus, van welke geſegd was, dat hy ſijnen Mond ſou ontſluiten in Gelijkeniſſen: als den welken alſoo van hem ſelven ſprekende, door een Prophetiſche Geeſt, van Aſaph in den 78. Pſalm ingevoerd werd; ſeggende: *O myn Volk, neemd myne leere ter Ooren, neigd u-lieder Oore tot de redenen mynes Monds; ik ſal myn Mond opdoen met Spreuken, ik ſal verborgentheden overvloedeglyk uitſtorten van Ouds her.* Gelijk ook uit ſommige geſchriften der Joden blijkt, dat de Joodſche Kerke den ophef van die reden, als een aanſpraak van de Chriſtus tot ſijne Kerke heeft opgenomen. En heeft Jeſus niet alleen aan de Schaaren die tot hem quamen, verſeld met Joodſche Schriftgeleerde, deſe dingen gepredikt; maar hy is ook met ſijne Leeringen gegaan, in de Synagogen en Schoolen der Joden, daarſe gewoon waaren op den Sabbath de Wet te leſen en uit te leggen: de Joodſche Schriftgeleerde aldaar ſoodanig onderwijſende, dat ſy haar ontſetteden en met verbaaſtheid geperſt wierden te ſeggen; *Van waar komd deſe die Wijsheid en die kragten?* Doch deſe, Jeſus waarderende na ſijn gering geſlagt en Maagſchap,

Het Euangelium moeſt aan d'ongeloovige Joden bedekt blijven.

Jeſ. 6: 1.

Waar dit van Jeſus voorſegd was.

Jeſus heeft ſijne Leere met verwondering der Joodſe Rabbinen in haare Synagogen ingevoerd.

Digitized by Google

schap, hebben sig liever daar aan vergaapt, en willen ergeren, dan op sijn vermaaning, tot hooger bedenkingen opklimmen. Sy hadden waarschijnelijk uit de Propheten niet wel in agt genomen, dat de Messias niet eer uit den geslagte Davids en sou te voorschijn komen, dan na dat sijn Koninglijk Stamhuis tot de laagste vernedering vervallen was. 't Gene David selfs voorseid hadde, 2 Sam. 23: 5. want hy moeste als een Rijsken voortkomen uit den afgehouwen Tronk van Isai, Esaia 11: 1. Sulks datter geen sterke Roede meer aan den Wijngaard en sou zijn tot een Scepter om te heerschen, Ezech. 19: 14. Daarom dan ook van hem gesegd word, dat hy de vervalle Hutte van David wederom oprigten soude. De Joden die sig dan hier aan den nederigen en ver-armden staat van Jesus geergerd hebben, hebben waarlijd vervuld 't geen van Jesus voorsegd was; namelijk dat hy een Steen des Aanstoots, ja een verworpen Steen sou zijn, Esaia 8: 14. en Psalm 118: 22. Esaia 53: 1-3. Doch dat Volk heeft seer gedwaald, niet wetende de Schriften, noch de kragt Gods. Sy hadden de onbeantwoordelijke Wijsheid in Jesus, moeten erkennen uit Godt te zijn, terwijl hy die immers noch van sijn slegte af-komst, noch van sijn gering onderwijs heeft konnen af-haalen. Sy sagen immers wel, dat hy geen menschelijk onderwijs van nooden hadde, en dat hy alle dingen wist, en niemand en behoefde te vraagen: ja van wien voorsegd was; dat hy, niet tegenstaande sijn slegte gedaante als hy sou aangesien worden, *Vol sou zijn van den Heiligen Geest*, Esaia 11: 2. Dese Rabbinen en Groote Leeraars, hadden behooren indagtig te zijn, dat Moses van desen Propheet (die hier in sijn Vaderland, noch onder sijne Magen, noch in sijn Huis niet geagt en wierd, om datse haar aan sijne bekende geringheid gestooten hadden) voorsegd hadde, dat hy niet uit den mensche, maar de woorden Gods sou spreken, Deut. 18: 15, 18. ja de Joden schijnen hier in versteender geweest te zijn, dan selfs de Goddeloose Herodes, die op het gerugte van Jesus Leere en Wonderen, begon te vreesen, of hy niet wel de verresen Johannes de Dooper was, welken hy van kant geholpen had, en van Godt opgewekt mogt zijn. Stilswijgens alsoo uit vroeging sijner Gewisse, sijn bekommering daar over uitende: als of Godt waarlijk dese Wonderen door Johannes liet doen, om sig door sijne gaven te wreken, en te betoonen dat Herodes swaarelijk gesondigd hadde, met hem ten gevalle van sijn Overspelig Wijfs Dogter, te doen onthoofden: een Man dien hy selfs regtvaardig en Heilig gehouden hadde, en hem geern hoorde Prediken, als Marcus aanteekend, kap. 6: 20. Soo dat hy sulken schendaad sig schaamende, Johannes niet in 't openbaar en op een Schand-Tooneel, gelijkmen een Misdadiger ter dood brengd; maar heimelijk en in de Gevangenis dede ombrengen. Doch 't geen hem naderhand in sijn Ballingschap door de Keiser Caligula genoeg betaald geset wierd. De Bloed-dorstige daad van Herodes, aan Jesus bekend gemaakt zijnde, stak hy te scheep van daar, en ontging voor een wijle de listige aanslagen van dien Vos; te meer misschien, om dat hy van Jesus waande dat hy den verresen Johannes was. Soo dat de Tijden, waar in Jesus gekomen is, en waar in de Christus na de Schriften komen moeste, boven maten verdorven waaren; ja de Vorsten selfs begonden brullende Leeuwen te worden, in 't midden des Volks, gelijk Zephanias kap. 3. seer nadrukkelijk hadde afgeschetst: daarmen Psalm 2: 2, 3. en veel andere voorseggingen die daar opslaan, kan byvoegen. Soo dat Jesus dan ook de verwoedheid van Herodes voor een wijle tijd ontweek, om dat sijn Uure noch niet gekomen was; en dat hy niet en sou gedood worden als te Jerusalem: 't geene hy klaar genoeg te kennen

Joodsche misslag in 't waarnemen van de tijden en Jesus afkomst.

De Messias moest eerst komen als Davids Huis vervallen was.

Jesus wijsheid was bewijs genoeg voor sijn Ampt.

Herodes heeft selfs meer agt op Jesus Wonderen gegeven als de Schriftgeleerde.

Digitized by Google

Waarom Jesus voor een wijl Herodes aanslagen ontweek.

geest, wanneer hy de Pharizeen, die tot hem seiden; *Vertrekt van hier, want Herodes wil uw dooden;* antwoorde: *Gaat henen segget dien Vos, siet ik werpe Duivelen uit, ende maake gesond huiden ende morgen, ende ten derden daage worde ik vol-eindigd: doch ik moet huiden ende morgen, en den volgenden dag reisen: want het en gebeurd niet dat een Propheet gedood worde buiten Jerusalem.* Jesus hier alsoo sijne geweldige dood voorseggende; doch waar over ook die gene, welke sulks door ongeloove en slinks-opgevatte Ergernissen bevorderen souden, uitgeroeid souden worden: gelijk te sien is by Mattheus op 't vijftiende kapittel. Zijnde alsoo die verharding den Joden regtvaardig t'huis gesonden, volgens Esaia 29: 13, 14. Want hy spreekt aldaar van een Volk, dat sig meer op d'Insettingen en Geboden der menschen, waar doorse selfs Gods Gebod overtraden, in stè van het selve te bevestigen, Matth. 15: 3. dan op de waare vreese Gods, sou verlaaten: dewijle sulken Volk en sulke tijden de Roepinge der Heidenen moesten voorgaan. Gelijk dan ook de Joden in haaren Talmud niet anders bekend staan, als of haare Vaderen, daarom de straffe aan Godt hebben moeten boeten, om dat sy haare eigene woorden hadden voortgetrokken voor de Wet. Immers wierd Jesus t'elkens van de Schriftgeleerde aangerand over de niet onderhouding van d'Insettingen der Ouden; en sy vielen hem geduurig lastig, met sijne Discipelen over het Eten met ongewassen handen, en over het plukken van Kooren Airen; ja hem selfs over sijn genesen op den Sabbath, en diergelijke dingen te beschrobben: door welke strikte lasten sy veele menschen deden struikelen in de Wet, Malach. 2: 8. om datse selve door dusdanige visevasen en ydele Insettingen, Esaia 10: 1. van den weg waaren afgeweken. Want dat dese en diergelijke Insettingen niet op eenige Goddelijke beschreve Wetten steunden, blijkt niet alleen uit de kleine agting die Jesus voor deselve heeft; maar het word ook selfs door den Joodschen Talmud bevestigd, dat, (om slegts een staaltje van veelen uit te pikken) de wassinge der handen, van eenen *Schammai* en *Hillel*, twee voorname Rabbinen, die te Jerusalem voor eenige jaren onder de Joden in groot aansien waaren, geordineerd is. Geen wonder dan dat Jesus die selfs een meerder Wetgever was dan Moses, de magt betoonde, om sijne Discipelen van sulke Geboden, die alleen op 't gesag der enkele Leeraaren steunden, te ontslaan; als zijnde dien Propheet die gehoord moest worden, Deut. 18: 15. Die ook daar toe gesalfd was met Olye der Vreugde, boven sijne Medegenooten, Psalm 45: 8. dat is boven die, welke in sijnen tijd op den Stoel van Moses zaten. Gelijk Jesus dan ook seer deftig den zin en meening van de Goddelijke Insettingen die de Reiniging en Wassingen der Schaduw-wetten aangingen, verklaard en genoeg doet sien, dat de Schriftgeleerde niet en verstonden de Geestelijkheid van die Wet, die haar aanduide de Onreinigheid der Ziele; en datse een Heilig Water ter Reiniging van nooden hadden, dat haar van alle misdaad afgewassen voor Godt kon stellen; sulks hen die Wet een Zinnebeeld en Figuur was, waar van het oogmerk alleen tot het Geloove en de waare Godsdienst behoorde. 't Geen van de Schriftgeleerde qualijk verstaan, ook geheel qualijk aan de Godsdienstige oefeningen en plegtige onderhoudingen wierd vast gemaakt. En dit alles heeft Jesus seer nadrukkelijk geleerd en verklaard, als hy seide; dat alles wat den Monde inging den mensche niet en kon verontreinigen, Matth. 15: 17. En hoedanig hy de Reiniging des Herten, door 't Geloove en 't vertrouwen op de toesseggingen Gods in den Messias, boven de Ceremonieele Wassingen stelde, voorwaar dat heeft noch veel meer gebleken, wanneer hy de Canaanesche

Op wat grond Jesus tegen de Insetting der Ouden dede.

De wassinge der handen wonder fraai van Jesus verklaard.

En reinigheid des herten van Jesus afgeschilderd op dat voorval.

Vrou-

Digitized by Google

Vrouwe, die ten aanſien van Gods uitverkooren Volk Iſraels, een onreine Heidin, ja als een Hond geagt was, rein in 't geloove verklaard, ſchoon ſy nooit gewaſſen was na de Inſettingen der Ouden; onder 't Jodendom ſoo hard gedreven. Gelijk Jeſus haare Dogter ook van den onreinen Geeſt verloſt heeft, by Mattheus op 't vijftiende kapittel vers 22-28. Daar door openbaar makende, dat hy niet alleen het Opper-gebied had, over de reiniging der Ziele en Lichaam, maar ook in de onreinigheid te laaten, die in hem die magt niet en ſouden erkennen. Dus ſietmen dan dat de waſſinge der handen, niemand en reinigd na het gemoed, maar dat alleen het geloove het herte kan rein maaken, ſelfs ſonder de werken der Wet, Geneſis 15:6. Rom. 4: 9-16. Soo dat Jeſus hier den Joden als in een voorſpel toond, op wat grondſteun de Heidenen ſouden geroepen worden tot de gemeenſchap der geloovige Kerke; en dat het jok der Ceremonieele Wetten, noch d'Inſettingen der Schriftgeleerden, haar geenſinds en ſoude opgeleid worden; maar dat Joden en Heidenen ſouden ontwaar werden, dat het jok van Jeſus de Meſlias niet ſoo ſwaar om tortſſen was, als 't geen dat haar en haare Vaderen ondraaglijk was; en dat elk die hem na-wandelen wilde, volkomen ruſte voor ſijne Ziele ſou vinden, ſoo datſe ſelfs ſouden konnen roemen in de verdrukking. Hoedanigen ruſte des Gemoeds te vooren in de Wet der Schaduwen (onder welkers plegtige Offerhanden en Reinigmaakingen des Vleeſch, t'elkens de gedagtenis der Sonden ontruſte, en de Onreinigheid afgeſchilderd wierd) niet te vinden was: want alſoo verklaaren wy die plaatſe geern Matth. 11: 28, 29. En op dat Jeſus wat nader aan de Joden, en voornamelijk aan ſijn Diſcipelen ſou beveſtigen, dat alle het gene hy aangaande de onderhouding van de Inſettingen der Ouden, in de Schriftgeleerde hadde wederſprooken, op een goed Fondament geſchiede; ſoo geeft hy daar van een blijk in die groote Wonderdaad, met welke hy voor de tweede reis een ſeer groote meenigte ſijner Volgelingen, ſpijſigd met weinig Brood en Vis. Hy ſelfs het Brood onder dankſegging, met ongewaſſe handen brekende en aan ſijne Diſcipelen overgevende om uit te deelen: vertoonende niet alleen door die over-gulle verzadiging en 't overſchot des voorraads, dat ſijn ſcheppende magt geenſinds kragteloos gemaakt wierd, door 't nalaaten van een menſchelijke Inſetting; maar ook dat hy die de ſpijſe geſchapen heeft, alleen magt heeft om Schaduwagtige en Tijdelijk goedgekeurde Spijs-wetten, af te ſchaffen en te vernietigen. En dit dede Jeſus enkel en alleen, op dat de Joden ſouden ſien en leeren, dat de uiterlijke waſſinge der handen, (in welkers nalaating de Schriftgeleerde een groote overtreding ſtelden) geenſinds yts en deden, tot het Handenwerk dat ymand in den Geloove en tot behoud des Naaſten dede. 't Gene dan ook mogelijk uit een voorgaande Wonderdaad der Spijſiging afgenomen, de meenigte des Volks niet en heeft beſchroomd gemaakt, om ſig aanſtonds op 't bevel van Jeſus, ſonder waſſinge der handen op 't Veld neder te zetten en Spijſe uit Jeſus gezegende handen te ontfangen: gelijkmen niet duiſterlijk kan afnemen uit de Hiſtorie, ſoo alſſe Marcus verhaald, kap. 8. vers 6. Doch de Veins-ſieke Schriftgeleerde, die nergens op uit waaren, als om Jeſus met vraagen en beriſpen verdagt en verſtrikt te maaken, ſprongen al weder alsmen ſegd, van den Os op den Eſel; en begeerden Teekenen uit den Hemel, terwijlſe ſelfs haare Oogen toe deden, voor de Hemelſche Teekenen die Jeſus op de Aarde dede. Doch wat was de reden van deſe blindheid? niet anders ſegd de Saligmaaker, als om datſe nalaatig in haar Ampt en Pligt, de Teekenen der Tijden, ſoo duidelijk in de Propheten afgebakend, niet waar-en-namen: want ſulks doende, haddenſe kon-

Een aardig voorbeeld in de Cananeſe Vrouwe aangaande de reiniging des herten door 't geloof.

Matth. 11: 28, 29. opmerklijk verklaard.

Hoe Jeſus door ſijn daden ſijne Leere wonderlijk heeft betoogd.

De Phariſeen hebben verkeerdelijk van Jeſus, Teekenen uit den Hemel gevorderd.

konnen sien en bemerken, dat het Gesigte der Propheten tot op desen bestemden tijd geduurd had: gelijk hen van Habakuk voorsegd was, kap. 2, 3. Maar gelijk dese soekers van Teekenen, alleen uit geveinstheid en op datse de Leere van Jesus met haaren Suurdeessem verderven souden, en geensinds om die door den geloove aan-te-nemen, tot hem quamen; siet daarom wierdense ook billik afgewesen: 't geen men ligtelijk ontwaar word, als Jesus haar noemd, een Boos en Overspelig geslagte; dat geen ander Teeken dan Een als het grootste sou gegeven worden; namelijk dat Jesus, als hy selfs door haare smaadige vervolgingen tot in den Dood sou verstooten zijn, hy als dan met Glorie en Zegepraal over haare magt, na drie daagen, (als eens Jonas in den Walvis vernagte) verheerlijkt sou opstaan; tot nederwerping van haare Mogendheid, en Regtvaardigmaaking van de sijne: want de Messias moeste haar zijn als een Goël die de sijne sou verlossen, door het werk dat'er by Godt te doen was.

Den boosen Joden sou maar een voornaam Teeken gegeven werden

Petrus eens van Jesus gevraagd zijnde, *Wien segd gy-lieden dat ik ben?* dede een Heerlijke getuigenis uit aller Discipelen naam; seggende: *Gy zijd de Christus, de Soone des levendigen Gods.* Erkennende Jesus alsoo de Rotzsteen op welke sijn geloove gebouwd stond; welke belijdenis Jesus agtervolgende, hem toe-segd, dat hy ook op die Rotzsteen, welk hy beleed de Christus te zijn, sijn Gemeente als levende Steenen soude bouwen, volgens Zach. 6: 13. En dat daar in alles soo vast sou staan, dat'er niets in en sou voorvallen, noch Gebonden noch Ontbonden worden, ofte het soude konnen blijken, dat het te vooren in den Bundel van Gods Raad-besluit, soodanig ingebonden en goedgekeurd lag: en niet dat alles wat de dwaalende Synoden en Concilien in den tijd besluiten souden, als van een onfeilbare en niet dwaalende Kerke, by Godt en den Koning Jesus in den Hemel sou voor goedgekeurd worden; gelijk de Roomsche Kerke niet sonder Geweld-hebberie, met stijve kaaken staande houd. En die dese onse verklaaring met de woorden van de Saligmaaker Matth. 16. aandagtig overleid, sal wel sien dat Jesus oogmerk niet en is, soo groote dingen, dien hy van sijn Gemeinte voorgeeft, op een bloot en sterffelijk mensch te bouwen. En derhalven dat hy hier Petrus geensinds voor een Opper-hoofd sijner Kerke inwijd, die in een langduurige Volgreeks van Pausen dat Ampt bedienen sou. Voorwaar als Jesus segd, dat de Poorten der Hellen, sijn Gemeinte niet en souden overweldigen, soo heeftmen veel eer reden te gelooven, dat hy hier wil te kennen geven, dat'er sig sekerlijk een groote Magt en Heerschappye op Aarden verheffen sou tegen de Kerke, die deselve wel voor haare Bloedige Pleit-bank roepen sou, maar geensinds sou konnen bemagtigen. En die hier in niet het algemeen Rijk des Satans, en de bysondere Magt en pooging van den Antichrist in de Kerk, levendig kan afgeschilderd sien, van dien mag met regt geseid worden, dat hy noch niets, ten minsten seer weinig, van de Heilige Schriften verstaat.

Jesus heeft nooit gedagt een Hoofd in sijn Kerk op Aarden te stellen.

Den Antichrist selfs in de gewaande Instelling van Petrus tot een Hoofd der Kerke, betoond.

Nu gelijk wy Jesus hier vooren hebben hooren seggen, dat'er geen Propheet buiten Jerusalem gedood is; soo heeft hy ook eindeling aan sijne Jongeren beginnen te openbaren, dat hy noodsaakelijk moeste henen gaan na Jerusalem om van de Ouderlingen en Overpriesters en Schriftgeleerde, ter Dood veroordeeld te worden: betuigende in die reden, dat sulks niet by geval gebeuren sou, maar dat het sou zijn na de Schriften, en volgens het besluit in den Raad des Vredes aangegaan, op welke de voorseggingen der Propheten steunden; namelijk dat hy sou komen om den wille Gods te doen: en om een Nieuw-Verbond met den Volke op te rigten. En op dat hy sijne lieve Discipelen daar tegen een hert onder de riem sou steken, soo verseker hyse

Hoedanig Jesus sig tot sijn Lijden heeft geschikt.

Digitized by Google

hyse ook van sijne weder-opstandinge ten derden daage, tot vervullinge van het Teeken van Jonas, dat hy selfs den ongeloovigen Joden ten spijte soude onder oogen stellen. Selfs die Discipelen bestraffende, die sulks door een verkeerden yver hem sogten te ontraden: want daar scheen geen ding meerder tegens de menschelijke gedagten aan-te-loopen, als dat den Eenig-gebooren Soone Gods, het afschijnsel van des Vaders Heerlijkheid, en 't uitgedrukte Beeld sijner Selfstandigheid, die alle dingen draagd door het woord sijner kragt; den Dood sou moeten ondergaan. Het scheen haar waarlijk een harde Taale te zijn, uit Jesus Mond selfs te hooren, dat hy, die andere van 't geweld des Doods verlossen sou, selfs van de Dood sou neergeveld worden: en dat het gewijde Jerusalem, daar den Koning Jesus over het Heilige Zions in Heerlijkheid, dus lang was afgewagt, met Gods Bloed sou ontreinigd worden. Ja het dagt veele onmogelijk te zijn, dat het Volk Gods en 't Wettige Priesterdom, en die, die als Goden des Volks, den Stoel van Moses bekleeden, haare handen aan den Vorst des Levens souden leggen, om hem van 't leven af te maaken; of datse door haar toedoen, den Heere der Heerlijkheid aan een Kruis ophangen en vast nagelen souden. Hierom dan was het noodig, dat Jesus sijne Discipelen van alle die inbeeldingen onthefte; en dat hy haar de Nood-wet daar van openbaarde, door de volbrenging van sijn Verlossers-ampt: door welke, (indienmen slegts alle de voorseggingen, en ook Jesus Goddelijke voorwetendheid daar by-brengd) t'eenemaal de Ergernissen des Kruisses, weg-genomen sullen worden; als overbodig betoonende, dat hem sijne Dood niet als een toevallige of onverwagte ramp is overvallen; of dat de oprigting van sijn Koningrijk daar door te leur gesteld is: want den uitslag heeft veel kragtiger betoond, dat selfs alle dese dingen, een noodsaakelijke voorbereidinge tot d'oprigting van sijn Koningrijk waaren; gelijk hy te vooren door sijne Propheten veelmaal en op veelerlei wijse gesproken hadde. Laat'er ook by-gedaan worden, hoedanig Jesus dit alles voorwetende, 't selve lot nochtans niet en heeft poogen te ontduiken, maar dat gewillig opgenomen heeft met een volkomen gehoorsaamheid, op dat immers den wille des Vaders geschieden mogte; waar toe hy ook bereid was om te doen, gelijk in de Rolle des Boeks van hem geschreven stond, Psalm 40: 8. noch voor-af laatende gaan sijn grootste verheerlijkinge in dit leven op den Berg, onder het blinken als de Sonne, in 't geselschap van Moses en Elias, op dat sijne Discipelen souden konnen getuigen, het gene Johannes, die hier tegenwoordig was, namaals van hem seide: *Wy hebben sijn Heerlijkheid aanschouwd; een Heerlijkheid als des Eenig-gebooren van den Vader.* Joh: 1: 14. blinkende alhier als met de tegenwoordigheid Gods, die onder een Wolke verschool; op dat'er blijken mogt, wie dese Jesus was. Godt ook getuigenis daar van gevende, door eene stemme, die in het Oor der Jongeren soodanigen gedreun maakte, dat sy alle uit der selver ontschelijkheid op haare aangesigten vielen. En is hier Moses, die getrouw is geweest in Jesus geheele Huis, als een Dienaar, ook een Getuige geweest van de dingen die daar na gesproken souden worden, Hebr. 3: 5. Soo was dan dit Gesigte niet alleen een verheerlijking van Jesus; maar het is ook een algemeene bevestiging geweest van sijne gantsche Leere, als die door de verschijning van Moses en Elias betoogd wierd, met Moses over-een te stemmen. Gelijkwe dan ook sien, dat Jesus met dese Groote Mannen (Moses als de Wetgever Israels, en Elias als een der grootste Propheten, in wiens kragt de Voorlooper Johannes gekomen was) hier een saamenspraak gehouden heeft; in welke Jesus buiten twijffel van sijn uitgang heeft geredeneerd, en uit de over-een-stem-

En waarom sulks soo vremd aan veele scheen.

Jesus heeft sijn Lijden niet socken t'onduiken.

Jesus verheerlijkt op den Berg daar van Moses en Elias getuigen waren.

Bedenking over Hebr. 3: 5.

Waarom Moses en Elias verschenen zijn als Jesus op den Berg verheerlijkt wierd.

ming

ming der voorſeggingen betoond; dat de Chriſtus alle deſe aanſtaande dingen moeſte lijden, en alſoo in ſijne Heerlijkheid ingaan: gelijk hy na ſijne Opſtandinge ſoo ſprak op den weg gaande naar Emmaus, Luc. 24: 26, 27. Hoedanigen verheerlijking waarlijk den Diſcipelen, eenigſinds heeft konnen doen moed houden en doen gelooven, dat Godt deſen haaren Meeſter Jeſus niet en ſou verlaaten, ſchoon ſy hem op den Kruis-berg uit dit leven, in de dood ſouden ſien overſtappen: alhoewel wy, niet tegenſtaande deſe ſteunſels, in de Euangeliſche Hiſtorie ſien, dat ſy, wanneer het'er begon op aan-te komen, boven-maten bedroefd zijn geworden, Matth. 17: 23. Soo dat Jeſus haar als aan de hand moeſte belooven, dat hy ongemoeid ſijn henen gaan, haar geen Weeſen ſou laaten, Joh. 14: 18. Soo ſwak waaren ſy in 't beſeffen, dat Jeſus de Grondſteen der voorſeggingen, ſoodanig als hy voorſegd hadde, ſelfs van de Keurmeeſters beproefd, verworpen ſou worden van de Bouwlieden, eer dat hy noch tot een Hoofd des Hoeks ſou konnen werden: gelijk Eſaias van hem voorſeid hadde, kap. 28: 16. 't Geene dan ook de Schriftgeleerden, en die welke den opbouw der Joodſche Kerke aanbevoolen was, op veelerlei wijſe aan Jeſus hebben gedaan; hem van den beginne ſijner Prediking tot het einde ſijns levens toe, met liſtige vraagen verſoekende. En hoedanig Jeſus de proeve van ſijn Meſſiaſſchap voldaan heeft, ſulks werd genoeg aan de Conſcientie openbaar gemaakt, wanneermen de Euangeliſche Geſchiedeniſſen met een kalm Gemoed, tegens de geveinsde lagen der Schriftgeleerden overdenkt: want daar in ſalmen ligt ontwaar worden, dat de Joodſche Bouwmeeſters, Jeſus op allerhande wijſen verſoekende, hy doorgaans getoond heeft, dat hy niet alleen een Groot Propheet was; maar dat hy ook alle de Propheten, op welk ſy ſteunden, aan ſijne zijde, en tot beveſtiginge van ſijn Goddelijk Soonſchap en Leere had; en dat-ſe hem egter als een Godslaſteraar en valſch Propheet gedood hebben. Door welk een onſchuldig lijden, Chriſtus dan ook geregtvaardigd blijft, van alle misdaad; als dingen die t'eenemaal daar henen gerigtet waren, op dat de Schrift vervuld wierde. En niet alleen dit, maar dat ook uitgevoerd wierde de verſoeninge der Weereld; die Jeſus als de JEHOVAH, dat is als de Verloſſer van ſijn Volk, op ſig genomen hadde te doen; op dat Godt ſijn dierbare Gemeente met ſijn Bloed kogte. Van welke Randſoeneeringe in 't Oude Verbond veele voorbeelden waaren geſien; en de Propheten dikmaal op geſpeeld hebben: gelijkmen dat van Paulus in ſijne Brieven ook doorgaans alſoo verklaard vind. Dus ſeide dan Jeſus, ter tijd dat ſijne Uure naakte, tot ſijne Diſcipelen: *Siet wy gaan Op na Jeruſalem, en de Soone des Menſchen ſal den Overprieſteren en den Schriftgeleerden overgeleverd werden, en ſy ſullen hem ter dood veroordeelen; en ſy ſullen hem den Heidenen overleveren, om hem te Beſpotten, te Geeſſelen ende te Kruiſſigen; en ten derden daage ſal hy wederom opſtaan.* Sijne Opſtandinge tot beſluit van alle ſijn vermaadingen daar by voegende, op dat hy aan ſijne uitverkoorne betoonen ſoude, dat hy dit alles gewillig en met een vrolijk Gemoed ſoude ondergaan; en dat'er ook geen Ergernis noch Blaam, van ſijn Kruiſſe noch ſijne navolgeren in 't Lijden, regtvaardig op de hielen ſtappen ſoude. Want daar in ſou de Wijsheid Gods geopenbaard worden, aan de gene die geroepen waaren; alhoewel het den Joden een Ergernis, en den Grieken een Dwaasheid ſoude zijn, gelijk Paulus ſoo ſpreekt, 1 Cor. 1: 23, 24. Voorwaar, heeft Jeſus kort voor ſijn Lijden, langs den weg afgaande van Jericho, twee Blinden op haar ernſtige bede de Oogen geopend; het waare wenſchelijk dat ons ook hier, Oogen des Geeſtelijken verſtands gegeven wierden; om te ſien, hoedanig Godt in Jeſus, alles ſchoon gemaakt heeft op ſijnen tijd; en alles

Matth. 20: 18, 19.

Als Jeſus van ſijn dood ſprak, ſprak hy ook van ſijn Opſtandinge.

heeft

heeft laaten verrigten en vervullen, wat'er van den Meſſias, die de Soone Davids ſou zijn, geſchreven was. En waarlijk ſien wy hier, dat Jeſus op die belijdenis den Ellendigen verhoord heeft; om dat hy voorſeker was de Soone Davids die verwagt wierd. Doch hier zijn noch grooter dingen in Jeſus aan-te-merken, eer wy ſijn Kruis-rolle ſullen afgeſpeeld ſien. Onder deſe tellenwe dan eerſtelijk Jeſus Koninglijke Intrede binnen Jeruſalem, waar van de Euangeliſten getuigen, dat ſulks geſchied is volgens de voorſegging der Propheten; *Verheugd u ſeer gy Dogter Zions, juigd gy Dogter Jeruſalems: ſiet uwen Koning ſal uw komen regtvaardig, ende hy is een Heiland; arm en rijdende op eenen Eſel, en op een Veulen, een Jong der Eſelinnen*, Zach. 9: 9. En op dat deſe Inhuldiging te Glorieuſer, en wijd en zijd door veele getuigeniſſen ſou konnen verſpreid worden, geſchiede dit ter tijd dat'er uit alle hoeken des Weerelds een grooten toeloop na Jeruſalem was, om het Paaſch-feeſt te vieren. Daar hem dan ook de Jeruſalemſche Burgerſchap, by heele troepen te gemoed loopen, ſcheurende de Takken van de Boomen, en op den grond ſtrojende, uitroepen; *Hoſanna Hoſanna, den Soone Davids, Gezegend is hy die komd in den Name des Heeren. Hoſanna in de hoogſte Hemelen.* Soo dat Jeſus hier in het openbaar, voor de Meſſias, en de Propheet die verwagt wierd op de belofte, Deut. 18: 15. uit-geroepen is van het Volk: want dat hoordemen als aan de verwonderaars op haare vrage, *Wie is deſe?* geantwoord wierd; *Hy is Jeſus de Propheet van Nazareth in Galilea.* Hy was ſoo ras niet binnen Jeruſalem ingetreden, of hy begaf ſig terſtond na ſijn Koninglijk Paleis, den Tempel, daar hy als den Heere van dat Huis gediend wierd: want ſoo waſſer van hem voorſegd, door Malachias, kap. 3: 1. Daar hy dan ook door het uitdrijven der Koopers en Verkoopers, de ingeſlopen misbruiken, als een Heere des Tempels, uitſwiepte: en voorts niet nagelaaten heeft, verſcheide groote Daaden en Wonder-werken in den Tempel te doen, die te vooren nooit van ymand in den Tempel geſchied waaren. Waar door hy ook niet duiſterlijk beweſen heeft dien genen te zijn, van wiens komſte Malachias geſproken hadde. Ja het is uit de Euangeliſche Hiſtorien genoegſaam openbaar, dat Jeſus op allerlei wijſen, die op ſijn Ampt en Perſoon paſſen, in den Tempel verſchenen is. Want in ſijn eerſte Kindsheid is hy'er in-gekomen, veertig daagen na ſijn Geboorte; om als een Lidt van Iſraels Burgerſchap, den Heere voorgeſteld te worden, Luc. 2: 22. Daar na is hy'er ingegaan als een Diſcipel, wanneer hy XII. jaaren oud zijnde, de Leeraars aanhoorde en haar ondervraagde, Luc. 2. vers 46. Naderhand is hy'er ingegaan, als een Leeraar; wanneer hy aldaar Predikte, en het Volk leerde. Hy iſſer ook ingegaan als een Verloſſer; als gebleken is, doe hy de Overſpelige Vrouwe, haare Sonden vergaf: ſoekende alſinds te behouden 't gene dat verlooren was. Hy iſſer ook ingegaan als een Heere des Tempels, wanneer hy, gelijkwe terſtond ſeiden, de Joodſche Schacheraars daar uitdreef, om datſe ſijn Bede-huis ontheiligd hadden. Ten laatſten is Jeſus ook in den Tempel gegaan als een Almagtigen Heere, doende Mirakelen en Goddelijke Wonderen: in hoedanigen uitvoeringe, Jeſus waarlijk betoonde, dat hy verre boven ſijne Medegenooten tot een Groot Perſoonaadje van Godt geſalfd was. Hebbende daar door dan ook alleen regt en geſag, om in het Huis ſijnes Vaders Wonderen te doen. Want of wel eenige van Jeſus Medegenooten, Propheten en Leeraars, hier en daar Wonderen hadden gedaan; nochtans en heeft niemand van haar, ſulks als Jeſus in den Tempel gedaan; geneſende Kreupele en Blinde, die met hoopen aldaar tot hem quamen, Matth. 21: 14. Voor-

Matth. 21. 4. 5. &c. Wat in Jeſus Intrede binnen Jeruſalem moet aangemerkt worden.

Jeſus komſte in den Tempel en ſijn verrigting. Matth. 21. vers 12.

Jeſus heeft alleen Mirakelen in den Tempel gedaan.

Levit. 12. vers 2-4.

Digitized by Google

waar men leeſt wel dat'er eenige weinige met een Mirakeleuſe ſtraffin den Tempel overvallen zijn; gelijk Uzzia Melaatſch wierd, 2 Kron. 26: 19. en Zacharias Stom wierd, Luc. 1: 20. doch nooit en iſſer voor de komſte van Jeſus, ymand van eenige quaale of krankheid in den Tempel geneſen geworden: op datmen dit ook onder de Ken-teekenen van ſijn Opperwaardigheid en regt aan dit Huis ſou konnen optellen. Gelijk Jeſus dan ook over het doen van deſe Wonderen, door het toeſtemmende gejuich der Kinderen, die ook mogelijk bequaam waren den Palmtak te ſwenken, in den Voorhof des Tempels verheerlijkt is geworden, als te ſien is Matth. 21: 15. uit Pſalm 8: 3. Want *uit den mond der Suigelingen, wilde Godt dat deſen, alle lof ſou toebereid worden.* Daar hy ook korts daar op, door 't Zinnebeeld van een vrugtelooſen Vijgeboom, die op den Vloek van Jeſus verdorde, den ondergang der Joden, ſeer aardig heeft afgeſchilderd, na de voorſegginge van den Prophete Micha kap. 7: 1. Sig niet ontſiende, hoe ſeer ook de Joodſche Overheden op hem toeleiden, dagelijks in den Tempel te leeren, Matth. 21: 23. De Ouderlingen en Overprieſters des Volks, in haare vraagen, over ſijne Magt, verſtandelijken overtuigende en beſchaamd maakende. En niet alleen dit, maar hy heeft ook de Magten, die 't beſtuur van de Joodſche Republijk in handen hadden, onder de gelijkenis van eenige Land-lieden, aan welke eenen Heere des Huiſes, ſijnen Wijngaard verhuurd hadde; en haare handelingen met den Soone Gods, ſoo naakt ten toone geſteld, datmen namaals aan de vervulling en den ondergang van de Joodſche Mogendheid, in welke het Koningrijke van Chriſtus, den Stoel van Moſes ontnomen is, niet een Jota heeft ſien ontbreken: en daarom wel waardig datmenſe met aandagt overleeſt. En heeft Jeſus alle die dingen, met de grootſte Wijsheid voor ſijn Lijden voortgebragt; op dat ſig niemand aan 't groot geſag van den Joodſchen Raad vergapen, noch aan ſijn ſmaadelijk Kruis ergeren en ſou. Alſinds genoegſaam leerende en Propheteerende, dat den Soone Gods van deſe Land-luiden, aan wien den Heere ſijnen Wijngaard toevertrouwd hadde, ſoude gedood worden, Matth. 21: 39. Daar wy dan ook kap. 22. ſien, hoe door de gelijkenis van een Koninglijke Bruiloft, de verwerping der Joden, en het aannemen der Heidenen, met levendige Verwen afgeſchilderd werd. Jeſus daar ſprekende met volkomene Wijsheid, en Voorwetenſchap van den loop ſijnes Koningrijks; 't ſelve in alle vrymoedigheid voorſeggende, met over-een-ſtemming der Propheten. Sijne Dood in die fraaje Parabel, ſelfs aanmerkende als een ſlagtinge van gemeſt Vee, tot een Voorbereidſel van de vroolijke Bruiloft des Euangeliums; gelijk eenige onſer voornaame Godsgeleerde, uit de ſpelingen in het Hoogelied, en der Propheten, veele fraaje bedenkingen daar over hebben opgegaderd. Sulks dat werwaards wy onſe Oogen of onſe gedagten henen wenden, en de handelingen van Jeſus met de Joodſche Overheden beſien, wy ſullen doorgaans dit ſien uitblinken, dat hy alle haare ſtrikken en laagen, door het Sweerd ſijnes Monds, op een voordeftige wijſe heeft weten af te ſnijden: ja ook ſoo verre ſijne wederpartijders den Mond geſtopt heeft, dat noch de Overprieſters en Schriftgeleerde, noch de looſe Pharizeen en Sadduceen, haar Meeſterlijk aanſien en geſag datſe by het Volk hadden, door vraagen of ondertaſten, ten laatſten niet meer en durfden in de waagſchaal ſetten. 't Gene ook van den Euangeliſt aangeteekend werd, wanneer het Joodſche Meeſterſchap, niet en wiſte te antwoorden, op de vraage; hoe de Chriſtus kon Davids Soone zijn, en nochtans van hem ſijnen Heere genoemd werden? uit Pſalm 110. aan 't begin. Seggende, dat van dien dag aan, niemand Jeſus yts meer durfde

Leerde dagelijks in den Tempel.

Matth. 21. vers 33. &c.

Dat de Joodſche ondergang na Jeſus Lijden ſeker ſou volgen.

Cant. 3: 11. Pſal. 72: 1. Cant. 4. vers 9, 12. en kap. 5: 1. Pſalm 45. 10, 14-18. Hoſea 2: 15, 18, 19. Jeſ. 62: 5. en kap. 65. 1, 2, 3. &c.

Jeſus overwinninge door het Sweerd ſijnes Monds.

Digitized by Google

durfde vraagen. Doch het zy hoe seer ook de laatere en hedendaagsche Joden, tegens de voorsegging van desen Psalm aanloopen, en die met een slinksen draai op Abraham willen gepast hebben; soo blijkt nochtans uit d'aanspraak van Jesus, dat David *in den Geest*, dat is als een Propheet, door Gods Geest, aldaar spreekt van den Messias; in hem erkennende een Goddelijke Persoonschap; als mede, dat de Joodsche Schriftgeleerde van dien tijd, sulks ook hebben toegestaan en geloofd: anders souden sy Jesus aanstonds, en met een seer gereed antwoord, haar tegenstrijdig gevoelen, door eenen anderen uitleg voorgeworpen hebben, en Jesus alsoo verdagt gemaakt hebben, voor een Verdraajer der Heilige Schriften. En die aanmerkt, hoe groote en Heerlijke dingen van het onderwerp deses Psalms geseid worden; als namelijk, gesteld te zijn aan de Regterhand Gods; door een Eed-sweering Priester in der Eeuwigheid te zijn; en dat de Scepter sijner sterkte uit Zion is uitgegaan, en diergelijke; voorwaar die siet ligt, dat alle die dingen in geenen deele, op den Aardsvader Abraham, of op David selfs, of op ymand sijner Nazaten, maar alleen op de Christus konnen betrokken worden. Invoegen wy ons ook ligtelijk konnen laaten voorstaan, dat veele Joden alleen uit nijd en boos-aardigheid, verscheide uitvlugten tegen 't helder Ligt deser Getuigenis hebben bedagt; op datse de klem daar van ontwijken souden. Onder welke bestrijders deser Euangelische Leere, eenen Rabbi Lipman geseid word, sig ook vinnig en leppig genoeg, aangekant te hebben. Indien wy ons dan nu eens indagtig maaken, hoedanig wy tot hier toe beweesen hebben; dat Jesus van Nazareth de waaragtige Messias is, die verwagt wierd; en hier uit den aangetogen Psalm ontwaar worden, dat hy sou zijn *Adon* of *Adonai*, eenen HEERE by uitnementheid; selfs verre boven David, wiens Soone hy soude zijn, na de Geslagt-rekening der Mensheid; (gelijk de Joden met ons bekennen, dat niemand die Naam toekomd als Godt:) soo volgd, dat hy te gelijk meer als een bloot Mensch, ja met den Vader deselve waaragtige Godt moet zijn; nadien den Naam HEERE, sijn kragt heeft uit de grondvesting van den Naam JEHOVAH. Invoegen dat wy daar uit onsen JESUS, t'eenemaal van Godslastering vrygepleit sien. Den welken egter, daar hy de Soone Gods was, en sulks met het grootste regt en billike bewijsen sijner magt en sending betoogd heeft; van het wederbarstig Jodendom vervolgd, en ter Dood veroordeeld is.

Bewijs dat desen Psalm op Jesus past.

Waarom de Joden dat poogen te verdrajen

Van dusdanige boos-aardige menschen, en in soo verwaten, en verlaaten tijd, als Jesus met de Joodsche Kerk te Jerusalem dagelijks handelde, om haar was het mogelijk te vergaderen, als een Hinne haare Kuikens; wierd egter de Messias in haare Synagogen en Oeffen-schoolen, dagelijks noch al voorgedragen, en de Schriftgeleerde Rabbinen, onderhielden wel geduurig noch de gemeene Leere van het Geloove en de Bekeeringe aan het Volk te Prediken: doch het heeft gebleken, dat sy selfs niet en deden, watse andere leerden onderhouden; maar datse Jesus Leere wederstonden met alle bedenkelijk geweld: want hier op sag de vermaaning van Jesus, als hy sijne Discipelen en de Schaare waarschouwd, seggende; en doet niet na haare werken; want sy seggen het en sy en doen het niet: En sy binden de menschen lasten op, die sy selfs niet draagen en willen. Het jok der Ceremonien dagelijks noch met Insettingen beswaarende, en soodanig daar aan verknoopende, dat d'een sonder d'ander niet en konden waargenomen worden. En gelijkse dit met aansien en gesag deden, en 't gemeene Volk ingeswolgen hadden, soo scheen het by na een onmogelijke saake te zijn, dat dese Overste Leeraars, Jesus, indien hy de waare Messias en de Vorst des Levens was, souden gedood hebben. Sulks dat het veele

Hoe de Schriftgeleerde met de menschen leefden in haar de Wetten en Insettingen der Ceremonien te leeren onderhouden.

Digitized by Google

een moejelijke en duiſtere ſaak ſcheen te zijn, wel en grondig van het geſchil dat tuſſchen Jeſus en den Joodſchen Raad lag, te oordeelen. En om deſe Ergerniſſen weg te nemen, iſſet dan ten uiterſten noodig geweeſt, dat Jeſus in alle voorvallen ſig t'elkens op Moſes en alle de Propheten beroepen heeft: gelijkwe tot hier toe overbodig hebben geſien. Jeſus het geſtel der Joodſche Schriftgeleerde en haare geveinſtheid onder het uitroepen van een meenigwerf WEE over haar, Matth. 23: 13-39. onder oogen ſtellende: haar onder allen vergelijkende by de Wit-geplaaſterde Graven, om datſe door een uitwendigen ſchoonen ſchijn, de menſchen bedrogen, en van binnen vol waaren van booſe raadſlagen en quade begeerlijkheid; ja op haar eigen belijdenis, aan te ſien waaren, voor Soonen der gener die de Propheten gedood hadden. Welke mishandelinge ook aan Jeſus gepleegd, en dien hy haar ſelfs voorſegd, datſe plegen ſullen aan ſijne Apoſtelen, genoeg hebben doen blijken, datſe ook de maate van haare Vaderen vervuld hebben, Matth. 23: 32. &c. En daarom ſou dan ook haar Huis; haare Stadt en Tempel woeſt, en niet eenen Steen op den anderen gelaaten worden. Gelijk Jeſus voorſpelde, en te vooren al geſeid was door den Propheet Micha; namelijk dat Zion als een Akker-land ſou geploegd worden, kap. 3: 12. 't Geen Joſephus aanteekend dat ook geſchied is, door de Romeinen; gelijk meermaal haare gewoonte was, de Verbanne Steden tot den grond te ſlegten, en de Aarde met den Ploeg om-te-werpen. Op welke maniere ook mogelijk den Digter Ovidius het oog heeft, als hy ſijn Penelope in haaren Brief aan Ulyſſes, aldus doet ſchrijven:

Hoe Jeſus de Ergernis behoudens het gemeen geſag der Schriftgeleerde heeft pogen weg te nemen.

Actor. 7. vers 52.

Jeruſalems ondergang nadrukkelijk voorſeid.

Daar nu de Winnaar met gevangen Oſſen ploegd.
En Troye eertijds ſtond, moet nu de Zeyſſen ſnijden,
Het Kooren, dat van 't Bloed der Phrygen welig ſpruit;
De Ploeg kan naauw de half-begraven beenders mijden,
De grond der Muuren ſtaat bedekt met Gras en Kruid.

Tot den Ondergang der Joodſche Republijk, voegd Jeſus noch andere voorſeggingen, die ſijne Diſcipelen, en ſijne Gemeenten die uit haar ſouden gebouwd worden, ſekerlijk wedervaren ſouden, geduurende den tijd dat het Euangelium des Koningrijks, ſou gepredikt werden in de geheele Weereld, tot aan het einde, Matth. 24: 14. Waar van een voornaam begin en voorſpel ſou geſien werden, als den Grouwel der verwoeſtinge, daar Daniel van gepropheteerd heeft, kap. 9: 27. ſou ſtaan aan de Heilige plaatſe. En dat de grootſte verdrukking op de Aarde ſou zijn, die'er ooit geweeſt is, of zijn ſal. Waar tegen yder ſig moeſte wapenen, en op ſoodanige Teekenen als Jeſus gegeven hadde, agt-geven: Jeſus niet van deſe ſijne Apoſtelen affcheidende, voor dat hy haar veele Leeringen en Bevelen gegeven hadde; ja niet voor dat hy haar ook onder een ſeer aardig en zinrijk Tafereel, van vijf Wijſe en even ſoo veel Dwaaſe Maagden, de ſorgeloosheid der laatſte tijden in ſijne Kerke, hadde afgeſchaduwd; om haar wakende en op haar hoede te doen zijn: want hy ſoude hem aan ſijn Dienaars gedragen, als eenen Heere, dien ſijne Goederen in verſcheide Talenten verdeeld, aan ſijne Knegten ſou overgeven, om in ſijn afweſentheid daar mede winſte te doen: gelijk als in die fraaje en Prophetiſche Parabel Matth. 25: 14. &c. te ſien is. Ontvouwende daar op de toeſtel en de uitvoeringe van het laatſte Oordeel, in de voleindinge der Weereld: 't gene door dien Man, namelijk Jeſus Chriſtus, die Godt daar toegeſteld heeft, ſoude verrigt worden. Al wie dan tot hier, de Euangeliſche aanteekeningen van Jeſus wandel op Aarden, eenvoudiglijk heeft op de hielen geſtapt; die ſiet nu wel hoedanig

Prophetiſe Parabelen van Jeſus hoe en tot wat einde.

ſijne

Digitized by Google

sijne Uure des Lijdens begind te naderen: immers hooren wy hier de Mond der waarheid tegen de Discipelen seggen, Matth. 26: 2. *Gy weet dat na twee dagen het Pascha is, ende de Soone des menschen sal overgeleverd worden om gekruist sigd te worden.* Daar wy dan ook Jesus korts daar op door een geloovige Vrouwe gesalfd sien, tot een voorbereiding van sijn begraaffenis; en den Gierigaard Judas vast besig vinden, om voor een hand-vol Geld, den Vorst des Levens, (met welke hy in 't houden van 't laatste Pascha, als een Vriend soo digt aan de Tafel gevoegd lag, dat hy met hem sijn Brood-beten in een en deselve Schootel indoopte) heimelijk te verraden en in de dood over te leveren. Jesus aldaar in die Maaltijd, als een deftig Na-banket van het Oude Pascha, in welkers plaatse hy stond geslagt en vernieuwd te werden, tot verdwijninge van het Schaduwagtige; een ander Gedenk-maal instellende, daar in men sijn Lijden en Dood, sou gedenken en verkondigen; gelijk te sien is Matth. 26: 26. &c. en van Paulus getrouwelijk aan de Gemeenten met die Insetting en meening overgeleverd is, 1 Cor. 11. vers 23-29. Sulks dat Jesus by de Instellng van dit Avondmaal, genoegsaam verklaard heeft, hoe en welk het oogmerk was van sijn Lijden, en 't slagten van dit lang voorbeduide Pascha, 1 Cor. 5: 7. noemende den vergoten Wijn, seer welvoegsaam sijn Bloed dat gestort, en het gebroken Brood, sijn Lichaam dat gekruist sou worden; om dat het den Hebreen gemeene maniere van spreken mede bragt, een Teeken te noemen met den naam van de Beteekende saak. Want in dusdanigen zin seiden de Joden ook van haar Paasch-brood: *Dit is het Brood der verdrukking, welke onse Vaders gegeten hebben in Egiptenland.* Waar van wy noch veele andere voorbeelden vinden in de Heilige Boeken. Willende Jesus datmen hem in die instellinge niet anders als Dood en Verbroken soude aanmerken, sijn Bloed daar toe affscheidende van sijn Lichaam; en geensinds levendig, noch veel min als verheerlijkt na sijn Opstandinge, naar welke hy nimmer sterven kan. Soo dat hier door alles om-verre valt, wat ook de menschen sig selven metter tijd hier ontrent verbeelden hebben, van Christi verandering en tegenwoordig zijn in een Hostie; ofte verzelling, In, Om en met het Brood des Avondmaals; en van een Bloedelooze Offerhande en diergelijke. Gelijk mede Christi doode Lichaam en vergoten Bloed, die uit-vlugt te schande maakt, dat een verheerlijkt Lichaam op veele plaatsen te gelijk kan tegenwoordig zijn; nadien ons Jesus Lichaam in dit Gedenkmaal niet als verheerlijkt, noch selfs niet als levendig, maar als Dood en Gebroken toegereikt word. En soo ymand nieuwsgierig is te vraagen, waarom doch Christus ons hier als Gestorven en Verbroken, en niet als Verheerlijkt vertoond word? die vraagd waarlijk na een ding dat hier te snè komd, maar het gene een goed Christen ligt behoorde te zijn, om te beantwoorden: want nadien dit een Sakrament of Bond-teeken is; en dat de Sakramenten ingesteld zijn, met een oogmerk dat diend om ons te verseekeren van eenig Geluk en Saligheid; soo volgd, dat de Saligmaaker dan daar in alleenig dat gene be-oogd heeft, wat op ons, en niet wat op hem selven sag; dat is, dat hy in dese daad, de Heerlijkheid van andere besorgd heeft die hy verwerven soude door dese smaadelijke verbreking aan het Kruisse; en niet voor soo veel hy die buiten dit in sig selven bezat. En alhoewel sijn Verhooging ook is tot onse Saligheid; soo heeft hy die nochtans ontfangen, voor hem en voor ons; doch sijne Dood is geheel voor ons, en geensinds voor hem selven: ja het is alleen uit kragt van sijne Dood, dat sijn Verhooging ons kan voordeelig zijn. Let wel op Hebr. 9: 12. en gy sult bemerken, dat Jesus sig aan ons in 't Avondmaal geeft, als overgegeven voor ons, namelijk in de Dood,

Jesus voorbereiding tot sijn Lijden.

Het Avondmaal hoe in plaats van 't Pascha ingesteld.

Gen. 41. vers 26, 27. Ezech. 37. vers 11. Dan. 2: 38. en 7: 17. 1 Cor. 10: 4. Apoc. 1: 20. Gen. 17. vers 10, 11. Exod. 12: 11.

En hoe sulks alle quade en slinkse gevoelens ontrent het Avondmaal wegneemd.

Digitized by Google

volgens ſijn eige betuiging, Luc. 22: 19, 20. En gelijk de grootſte blijk van liefde daar in leid, dat Jeſus ſig voor ons in de dood begeven heeft; ſiet daarom waſt noodiger ſig als Dood, dan als Verheerlijkt aan ons voorte ſtellen. Men moet hier mede niet vergeten aan-te-merken, hoe grooten onderſcheid daar geſien word, tuſſchen de Inſtelling des Avondmaals, en het Paſcha des Ouden Teſtaments, Exod. 12. Want gelijk het ſelve aldaar ſeer breed en langwijſlig voorgeſteld word; ſoo word nochtans de Geeſtelijke zin van dat ſelve ding, in 't Avondmaal met ſeer weinige woorden bevat: Dit onderſcheid komd voornamelijk daar van daan, dat het Oude Paſcha der Joden, vervatte ſeer veele Ceremonien, die in verſcheide leden beſtonden; daar het andere alleen in een eenvoudige daad beſtaat, die door weinig woorden kan uitgedrukt worden: Op dat ook voornamelijk in deſen openbaar wierd, dat nu de Kerke merkelijk verligt en ontlaſt wierd, van veele Kerk-pligtige onderhoudingen die de Wet der Schaduwen eertijds ge-eiſt hadde. Want het gene de langheid van de Ceremonien, ſoo wel in dit ſtuk, als in alle de andere bevorderd heeft, is dit, dat de inſtellinge van het Paaſch-lam veel meer ſpreekt van het Teeken, dan van de beteekende ſaak. Gelijk geſien word dat Moſes, wanneer hy alles beſchreven heeft dat tot het Paaſch-lam behoorde, hy eindelijk ſeer beknopt dat gene ſegd, wat tot de Beteekende ſaak behoord, ſiet Exod. 12: 26, 27. En dit is ook doorgaans den ſtijl van het Tugtmeeſterſchap der Wet; namelijk langwijlig te zijn in 't verhaalen van de Offerhanden, Waſſingen en Reinigmaakingen des vleeſch; maar ſeer kort te ſpreken van de Geeſtelijke Goederen, die agter deſelve Schaduwen verborgen waaren: gelijk Paulus aardig verklaard, Galat. 4: 3. En daarom moetmen ſig niet verwonderen, dat de Bond-teekenen van de Chriſtelijke Kerke, ons onder ſoo weinig Parade en omſlag, maar wel met veel meerder kragt van leering voorgeſteld worden. Hoe wel-gemoed de Heere Jeſus in deſe verkondiging van ſijn Dood, ſig heeft gedraagen, dat kanmen onder veele andere blijken, ook afnemen uit het zingen van den Lofzang, daar dit dubbel Paaſch-maal mede beſloten wierd. Welke Lofzang ſommige met groote waarſchijnelijkheid, meenen uit den 118. Pſalm genomen te zijn; om dat de Joden de gewoonte toegeſchreven word, dien, en den 113, 114, 115, 116. en 117. Pſalm, al van ouds daar toe in gebruik te hebben gehad. Gelijkmen ſulks noch uit haare Gebede-boeken en die hare gewoonten behelſen, ſien kan. Gelijk het ook noch onder hen in gebruik is, dat ſy in den nagt, op welke ſy haar Paaſch-maal eten, een Lofzang zingen. En alhoewel dit mede op andere tijden, namelijk op het Feeſt der Inwy-inge, op het Pinxter, en ook op het Loofhutten-feeſt geſchied; ſoo doenſe egter ſulks voornamelijk op het Paſcha; en word daar van ook den *Egiptiſchen Lofzang* genoemd; ter gedenkenis haarer verloſſing uit Egipten. En of Hugo de Groot meend, dat Jeſus in dit geval een nieuwen Lofzang gezongen heeft; ſoo gevoeld hy ſulks egter alleen uit andere, die hem daar in met weinig waarſchijnelijkheid, en giſſing uit de woorden van Joh. 17. waaren voorgegaan: want ſoo Jeſus hier een Lofzang voortgebragt hadde, even als die van Anna, Debora, Zacharias of Maria, het ſoude ons wonder doen, dat d'Eangeliſten die ook niet en ſouden aangeteekend hebben. Doch nu ſprekenſe daar alleen van, als van een bekenden Lofzang in dit Feeſt gebruikelijk; ſeggende: *Ende als ſy den Lofzang gezongen hadden*, Matth. 26: 30. &c. Soo dat de Diſcipelen te gelijk ook met Jeſus zongen, 't geen ſy niet en hadden konnen doen, by-aldien hy een nieuwen Lofzang opgeheven hadde. In deſe tijd dan, begon het'er op aan te komen, en de nagt na-

De Wet der Schaduwen was langwijlig maar die des Geeſtes kort.

Chriſtus heeft na de verkondiging van ſijn dood en inſtel des Avondmaals ook den gewoonen Lofzang gezongen.

der-

Digitized by Google

derde vaſt dat veele, ja ſelfs ook ſijne Diſcipelen aan haaren Heere ſouden ge-ergerd worden: 't geen Petrus en d'andere Diſcipelen onmogelijk ſcheen doe de nood noch niet aan de Man raakte. Maar Eilaas! hoe zijnſe in de daad beſweken? en hoe zijnſe niet alle gevlugt doe haaren Herder geſlagen wierd, Matth. 26:56. Petrus ſelfs, die doorgaans de vierigſte Geeſt ſcheen te hebben, verloochende ſijnen Heere al driewerf, eer den Morgenſtond was doorgebrooken, en de Haanen noch niet vol-eindigd hadden te kraajen. Als dan Jeſus ſig kort op de voorverhaalde aanſpraak, met eenige ſijner Diſcipelen in 't Hofken van Gethſemane begeven hadde, is hy teffens en van rond'om met ſoo grooten angſt en droefheid aangevallen; dat hy, van innerlijke benaauwheid geperſt wierd te klaagen; Dat ſijne Ziele geheel bedroefd was tot der Dood. 't Gene dan ook bleek, wanneer hy in deſe beangſtheid en ſtrijd in den Gebede tot den Vader, de Aarde met ſijn benaauwde ſweet nat-maakte, terwijl het als groote droppelen Bloed van ſijn aangeſigte afſtroomde: gelijkmen waarſchijnelijk de plaatſe Luc. 22:44. alſoo verklaaren moet. Alhoewel'er ſommige willen verſtaan hebben, dat Jeſus hier waarlijk, droppelen Bloed geſweet heeft; en beveſtigen ſulks met voorbeelden en Natuurlijke reden; niet tegenſtaande de Taalkundigers, over den zin der Text-woorden, het ſtuk noch niet eens en zijn. Aldus benaauwd dan, bid Jeſus, dat deſen bitteren Drinkbeker des Lijdens van hem mogt voorby gaan, by-aldien het kon mogelijk zijn, behoudens de Eere des Vaders, en het Eeuwig verdrag in den Raad des Vredes aangegaan. Maar gelijk hy, die in de geſtaltenis Gods zijnde, geen Roof geagt en hadde de gedaante van een Dienſtknegt aan-te-nemen; alſoo beſluit hy ſijne Bede ook met een volkomen afſtand ſijner begeerte; ſeggende: *Mijn Vader, indien deſen Drinkbeker van my niet en kan voorby-gaan, ten zy dat ik hem drinke;* (wel aan) *uwen wille geſchiede?* Nadien ik immers als Middelaar des Nieuwen Teſtaments in deſe Uure gekomen ben, om uwen wille te doen: dus wil ik my dan gehoorſaam aanſtellen tot de dood, ja tot de Dood des Kruiſſes; op dat mijn Dood tot het Middelaarſchap deſes tweeden Teſtaments, daar tuſſchen gekomen zijnde, 't ſelve de Verſoeninge van de overtredingen, die onder het Eerſte Teſtament waaren, aan de gene die geroepen zijn, de beloſteniſſe der Eeuwige Erve ſou konnen doen ontfangen, Hebr. 9:15. Terſtond dan, en ſoo als hy opgeſtaan zijnde, ſlegts een woord tot ſijne ſlaap-ſieke Diſcipelen geſproken had; ſiet daar, daar komd Judas ter ſluik met een groote Schaare gewapende Krijgs-knegten, en Dienaars, afgeſonden van de Overprieſters en Hoofdmannen des Tempels en Ouderlingen des Volks; om met Lantcernen en Fakkelen, Spieſſen en Sweerden, Jeſus als eenen quaadwilligen Moordenaar ſekerlijk gevangen te nemen. En op dat deſen aanſlag te ſekerder gelukken ſou, ſoo voegen'er ſig ſommige leden van het Overprieſterdom en Ouderlingen des Volks by: niet om dat ſy Jeſus ſelfs gevangen nemen wilden, maar op dat de uitgeſondene niet onverrigter ſaaken te rug-keeren ſouden; gelijk noch eens te vooren gebeurd was op het Loofhutten-feeſt, Joh. 7:44-47. Endewijlſe deſen aanſlag nu deden onder het ontſag van haare tegenwoordigheid, ſoo paſſen ook de woorden van Jeſus ſeer wel op haar doen, wanneer hy haar aanſprekende ſeide; *Zijd gy uitgegaan met Swaarden en Stokken als tegen eenen Moordenaar om my te vangen? Daagelijks was ik by u-lieden leerende in den Tempel, ende gy en hebt my niet gegrepen; maar dit is geſchied op dat de Schrift vervuld ſou worden.* Dit doen dan de Dienſtknegten op de leus van Judas haaren verraderſſen Leidsman, die ſulks beſteken had, met een Kus te doen. Want of wel Jeſus genoegſaam aan de Overprieſters en Schriftgeleerde van aange-

Jeſus in 't Hofken van Gethſemane.

Jeſus noemd na de wijſe der Hebreen, ſijn Lijden een Drinkbeker. Hoedanig doorgaans in de Heilige Schrift gemeen is, ſiet Pſal. 11:6. en 75:9. Jeſ. 51:17. Jer. 25:15. en 16, 17. Apoc. 14. vers 10. en 16:19. en 18:6.

Jeſus gevangen onder den Leidsman Judas.

Digitized by Google

geſigte bekend was, ſoo en was hy doch ſoodanig niet bekend aan de Roomſe Krijgs-knegten die deſen Joodſen Raad uitgeſonden hadde; en daarom hadde Judas dusken verraderſen kus tot een Teeken aan deſe gewapende Krijgs-knegten voorgeſteld: O! ſchrikkelijke daad; waar toe vervald hier een Dienſtknegt des Heeren? *Weeſt gegroet Rabbi* ſegd hy, *en hy kuſte hem;* niet anders als of hy, terwijl hy ſijnen Meeſter dus ſchelms verraade, noch by hem voor een getrouwen Diſcipel wil aangeſien zijn; hem een kus als tot een uitdrukſel ſijner trouwhertige liefde toeduwende, dien hy ſelfs tot een Teeken van ſijn verraderie, voor deſe ſnoode Quanten hadde opgeſteken; ſeggende: *Dien ik kuſſen ſal, deſelve is't, grijpt hem:* De Lijfwagten als 't waare, daar door alſoo belaſtende, ſnedig op haar Ampt te paſſen; op dat Jeſus mogelijk door ſijne kragten, die hy veele gedaan had, en Judas niet onbekend waaren, hem niet en ontſnapte, en daar op zijn ontfangen Bloed-loon mogte betwiſt worden. 't Gene ook ligtelijk ſoude konnen gebeuren hebben, by-aldien datſe door onkennis van Jeſus Perſoon, en in d'onſekere Maane-ſchijn en misleidende Fakkel-ligten, eene van ſijne Diſcipelen in ſijne plaatſe aan-geprepen hadden. Want dit konde hem voornamelijk bekommeren, nadien hy ſeer Geldgierig was; en daarom ook voor een Dief gebrandmerkt ſtaat, Joh. 12: 6. Doch men ſal ſig over deſe booſe daad, niet alte ſeer verwonderen, alsmen wel aanmerkt, hoe de Heilige Hiſtorie verhaald, dat de Duivel, die een Menſch-moorder van den beginne is geweeſt, na d'onfange Bete, in Judas herte gevaren was, die hem dat ſelve ingegeven hadde, Luc. 22: 3. Joh. 13: 2. En dat ook het kuſſen in het Groeten, ofte op een verſſe of nieuwe ontmoetinge, onder de Joden, en veel andere Volken van het Ooſten, ſeer gemeen is geweeſt, getuigen veele Oudheden: van welk ook de Apoſtelen, en die haar in de eerſte Kerke gevolgd zijn, niet vies en zijn geweeſt: als waar van Paulus en Petrus dikmaal vermaanen, Rom. 16: 16. &c. Gelijk mede dit, dat Jeſus op deſe valſche ontmoetinge Judas, noch een *Vriend* noemd, ſeggende; *Vriend waar toe zijd gy hier gekomen?* moet gehouden worden niet ſonder eenig ſcherp verwijt geſchied te zijn; dewijl ook dit woord tweeſinds van de Saligmaaker gebruikt is: vergelijkt hier mede Matth. 20: 13. en 22: 12. Het gene ook byſonderlijk in Jeſus aanſpraak kan geſien worden, wanneer den Euangeliſt daar byvoegd; *Maar Jeſus ſeide tot hem, &c.* op dat hy Judas ſijn grouwel-ſtuk indagtig maakte. Gelijk het mede ſeer opmerkelijk is, dat deſe gewapende Krijgs-knegten van ſchrik agterwaards deinſen, en ter Aarden ſtruikelen, ſoo haaſt als Jeſus ſig ſelven ſoo vryborſtig aanbied, ſeggende; IK BENT, Joh. 18: 6. Want dat Jeſus deſe ſijn Gevangen-neming noch ſijn Dood niet en heeft ſoeken te ontduiken, blijkt genoeg uit de aanſpraake tot Petrus (die hem fluks op deſe beſpringing, om ſijnen Meeſter te ontſetten, in 't gevegt begaf, en'er begon onder te kappen) ſeggende; ſteekt u Swaard op: want gy moet weten Petrus, dat by-aldien ik mijne vryheid ſogt, en de doed wilde ontſnappen, ik ſoude ligtelijk van mijnen Vader, een gantſch Heirleger van Engelen tot mijne beſchermers konnen afbidden, Matth. 26: 53. Dus ſprak Jeſus, om dat hy wiſte dat de Uure van de magt der duiſterniſſe in deſe nagt gekomen was, Luc. 22: 53. op dat den Raad des Vaders in beſtand bleve, en Jeſus geopenbaard wierd dien Loſſer te zijn, die de Propheten te vooren ſoo vaak hadden aangeweſen. Want hy, die met een enkel woord ſoo terſtond ſijn vervolgers deed overhoop vallen, hadde ſig genoegſaam door ſijn eigen magt konnen redden. Jeſus dan gevangen zijnde, was het tijd dat de Joodſe Overheden, die hem van kant wilden helpen, na eenige ſchijn van Regt op hem te heb-

Bedriegelijke daad en groote geveinſtheid van Judas.

Matth. 26. vers 15.

1 Cor. 16. vers 20. 2 Cor. 13. vers 12. 1 Theſſ. 5. vers 26. 1 Pet. 5:14.

Jeſus kloekmoedigheid in ſijn gevangen-neming.

Digitized by Google

hebben, omſagen: dies ſogten ſy dan valſche Getuigeniſſen tegens hem op, in plaats van eenige voorſpraaken; op datſe beſchuldigingen mogten vinden, die gelijkwigtig waaren, aan de ſtraffe dieſe voor hadden aan Jeſus te oeffenen; want ſy wilden hem dooden: gelijk in de Gerigts-handel van Jeſus ordentlijk verhaald werd by d'Euangeliſten: en van ons in de volgende Hoofdſtukken tot een opmerkelijke verligtinge ſommiger duiſtere dingen, die d'Oude gewoonten der Joden en Romeinen aangaan, wat nader ingeſien moeten worden. Daar wy dan ook genoegſaam ſullen ontwaar worden, dat de gantſche Gerigts-handel des Joodſchen Raad, vlak tegens haare eigene Leere en Wetten aangekant leid. Want behalven datſe in haaren Talmud leeren, datmen in de Regt-ſaaken des Doods, moet beginnen van de dingen, die behooren tot ontſchuldiging des aangeklaagden; en niet gelijkſe hier doen, van de beſchuldigingen welke ſtrekten om Jeſus te veroordeelen: ſoo ſeggenſe ook, dat de Gerigts-ſaaken by den Dag moeten behandeld worden; doch hier heeftmenſe des Nagts in de Zaale van den Hoogenprieſter Cajaphas, over dit werk beſig geſien; om daar mede ſonder uitſtel voort-te-vaaren; handelende alſoo niet na de Wet Deut. 19: 16-19. welke gebied; dat de Rigters ook ſelfs de Getuigen naauw ſullen onderſoeken. Doch hier handeldenſe niet alleen na de alderſtrengſte wijſe, gelijkſe uit Deut. 13: 8. en kap. 18: 20. meenden met een valſch Propheet te moeten doen; *Naar hem niet hoorende:* maar ſy ſoeken ſelfs valſche Getuigen tegen Jeſus op. Belijdende egter deſen Hoogeprieſter in ſijn ondervraaging aan Jeſus, waarſchijnelijk te gelooven, dat de Meſſias of de Chriſtus, de Soone Gods ſou zijn: want ſulks blijkt uit ſijne woorden, als hy ſeide: *Ik beſweere uw by den levendigen Godt, dat gy ons ſegd, of gy zijd Chriſtus de Soone Gods?* Dit ontveinsde Jeſus waarlijk niet, maar hy beleed het rond uit, en ſtelde ſig gereed om die waarheid met ſijn Bloed en Dood te verzegelen. De overvinnige boosheid des Joodſchen Raads, bleek niet alleen in hem dus ongegrond ter dood te verdoemen; maar ook daar in, dat ſy hem verweſen zijnde, van de Gerigtsdienaars noch lieten Beſpotten, Beſpouwen en Kinnebakſlagen geven; 't geen ſelfs niet betamelijk is, dat de Juſtitie toelaat aan eenen Wettigen veroordeelden Misdadiger; als zijnde den Regter ſelfs ja elk beſchouwer verpligt, om aan ſoodanigen menſch, de hoogſte mewaarigheid te betoonen. Doch het moeſte hier alſoo geſchieden, op dat de Schrift vervuld wierde, die geſeid hadde, *Dat het alſoo geſchieden moeſte*, Matth. 26: 54. Gelijk het ook even ſoo geſchiede aan Petrus, dien trouw-geſwooren Apoſtel, die beloofd had met ſijnen Heere liever in de dood te ſtappen, dan hem te verloochenen voor de menſchen. Want gelijk hem Jeſus ſijn ſwakheid en ſchrik voor de dood, voorſpeld had, ſoo is hy de waarheid van ſulken misdaad ook onder veele traanen, maar al-te ſpaa ontwaar geworden. Ja dat ook na het Dood-beſluit van den Grooten Raad der Joden, Jeſus aan den Roomſchen Stadthouder Pilatus overgeleverd ſoude worden, gelijk Mattheus in 't ſeven-en-twintigſte kapittel verhaald; ſulks had ſijn Grondveſt in de Prophetiſche Schriften: want *de Heidenen moeſten tegen hem woeden; en Juda ſou trouwlooſelijk tegen hem handelen.* Welke waarheid van Judas, die Jeſus ſelfs verraden hadde, beleden is, wanneer hy uit kragt van ſijn overtuigd Geweten, tot den Joodſchen Raad wederkeerd, en opentlijk bekend, dat hy geſondigd had, Verradende het ontſchuldig Bloed. Voorwaar indien yts deſe Regters had konnen overtuigen van mishandelinge, dit haddet ten minſten behooren te doen. Doch al heeft deſe getuigenis geen ingang by den Raad gehad, ſoo verlieſtſe nochtans geenſinds haare waardie by ons, als die bemerken, hoe kragtig de Voorſienigheid Gods, Jeſus

Quade handeling van den Joodſchen Raad.

Wat den Overprieſter van den verwagten Meſſias geloofden.

Pſal. 69: 5, 8. en 109: 4. Zeph. 3. Pſal. 41: 8. Jeſ. 3: 8, 9. en 50: 6. &c.

Pſal. 2: 1, 2. Deut. 32. vers 15. Mal. 3: 13. Dan. 9: 26. Jeſ. 53: 9. Dan. 2: 34, en 45. Jeſ. 53: 8. en 41: 9. Ezech 35: 6. Hab. 2: 8. Matth. 20. vers 18, 16.

Digitized by Google

Onnooſelheid door deſen Verrader heeft willen openbaar maaken. Maar, O! Grouwel-ſtuk; de Joodſche Overprieſters en Ouderlingen bekreunen haar ſulks niet eens, om datſe voornemens waaren geen bewijs in voorſpraak van Jeſus aan-te-nemen, maar hem te Dooden, ſoo als ſy beſt konden; al ſouden ook alle de Wetten met voeten vertreden worden: gelijk Zephanias wel van haar geſeid had, kap. 3: 4. ja ſy ſeggen dat het haar niet aan en gaat, ſchuldig of onſchuldig, ſy wilden 't niet verder onderſoeken: even als of het wat gerings was, onſchuldig menſchen Bloed te vergieten; en wel by uitnemendheid een menſch te dooden, van wien ſy niet en konden loochenen, dat hy ſeer veel Goeds in haare Steden en Landpalen gedaan hadde; ja die ſoo kragtig haar in den Tempel en Synagogen geleerd, de Schriften geopend, en de Teekenen der Tijden, in welkſe den Meſſias moeſten te gemoete ſien, hadde aangeweſen. Gelijk ook de aangehitſte Schaare voor het Rigt-huis, een-ſtemmig en gantſch roekeloos uitriepen; *Sijn Bloed zy op ons, en op onſe Kinderen;* als offe ſeiden; Sterft hy Onſchuldig, wy nemen de Schuld op Ons, en wy ſijn Gods wraake daar over wel getrooſt. Hier by komd, dat Judas niet alleen den ontfangen Loon, om welk hy een Schelm geworden was, haar wederom brengende, voor de voeten ſmeet na de Schriften, Zach. 11: 13. (als of hem het ontſlaan van deſen Loon, ook ontſlaan kon van de begane misdaad; of ten minſten ſulks daar mede heeft willen te kennen geven;) maar dat Godt ook deſen verwaten menſch, op de verſſe daad, ſijn Oordeel t'huis ſend; op dat het openbaar wierd voor de gantſche Weereld, dat hy en te gelijk ſijne Makkers met welk hy aangeſpannen hadde, waarlijk onſchuldig Bloed vergoten. Godt alſinds beſorgende dat de waarheid van deſe ſaake geenſinds uitgewiſt noch in vergetelheid geraakte; het werk ſoo beſtuurende, dat'er een Dood-akker, of ſlegte begraaf-plaats voor den vremdeling, voor dien prijs gekogt wierde; welkers benaaming, DEN AKKER DES BLOEDS; als een ingedrukt Brandmerk, die waarheid ſeer lange ſou in't geheugen doen blijven: want ſulks wil ons de Euangeliſche Hiſtorie kragtig genoeg in-ſcherpen, alſſer geſeid word: *Daarom is dien Akker genaamd, den Akker des Bloeds, tot op den huidigen Dag.* Hoedanigen Akker waarſchijnelijk eertijds van eenen Pottebakker geledigd en uitgemergeld was; ſoo dat het een ondeugenden hoek Lands geweeſt is; die ook alderbeſt met deſe daad, en deſen naam heeft over-een gekomen. En dus ſlegten en verlaaten Akker, is dan ook ligt voor dertig Silverlingen konnen gekogt worden. Gelijk deſen prijs mede ſeer wel over-een-ſtemd met de Koop-penningen, diemen gemeenlijk voor een Slave gaf. Op hoedanigen prijs ook een Dienſtknegt in de Wet gewaardeerd ſtaat, Exod. 21: 32. 't Geen, wanneermen ſulks op Jeſus paſt, betoond; dat Hy, die de geſtaltenis van een Dienſtknegt aangenomen hadde, niet ſonder verborgentheid, voor dertig Silverlingen verkogt is, Zach. 11: 12, 13. daar dan ook van deſen Akker des Pottebakkers gewag gemaakt word. Van Mattheus aangehaald, onder den naam van Jeremias, by wien het niet gevonden word; en deswegen van ouds een quel-houtjen der Geleerden is geweeſt, die yder om beſt deſe ſwarigheid hebben ſoeken te verligten. Doch die na veel ſweetens egter daar meeſt op uitloopen, dat op verſcheide wijſen, door de faalgreep der uitſchrijvers, Jeremias voor Zacharias kan ingeſlopen zijn: ofte wel van ymand daar by geſet; daar mogelijk Mattheus te vooren na ſijn meer gewoone maniere, alleen geſeid hadde: *Doe is vervuld geworden het geen geſproken is door den Propheet;* ſonder uitdrukkinge van den naam. Doch het is ons genoeg dat wy het in Zacharias vinden. Indienmen nu ook eens

Jeſus onſchuld in vele blijken geſien.

Aanmerkelijke getuigenis van Jeſus onſchuld, in den Akker des Bloeds.

Actor. 1:19.

Phil. 2:7.

de

de Gerigt-ſpraakelijke Onderhandeling van Pilatus, ontrent den gevangen Jeſus, met die van den Joodſchen Raad, tegens malkander afweegd; voorwaar wy ſullen in dien Heidenſchen Stadthouder veel meer beſcheidentheid, dan in den Joodſchen Raad ontwaar worden. Ja opentlijk ſien, dat hy alleen na veel talmens en moeite met deſe Joodſche Booſwigten, deſen regtvaardigen menſche tegen wil en dank, en veele betuigingen van Jeſus onſchuld, heeft moeten overgeven om gekruiſt te worden; op dat de Stadt, die wegens het Paaſch-feeſt van menſchen krielde, onder de aanſtoking des Joodſchen Prieſterdoms, niet in een Bloed-bad geraakte. Sijn handen waſſende met rein Water, tot een betuiging dat hy onſchuldig wilde zijn, van het Bloed deſes regtvaardigen, Matth. 27: 24. Op hoedanigen laatſte Overleveringe aan den Roomſchen Stadthouder, de voorſegging van Jeſus voornamelijk moet gepaſt worden, als hy ſegd; *Dat hy den Heidenen ſal Overgeleverd worden om gekruiſt te worden*, Matth. 20: 19. Want of wel Jeſus van verſcheidene Overgeleverd is; namelijk van Judas aan de Overprieſters en Oudſten des Volks; en van die aan Pilatus; en van Pilatus aan de Krijgsknegten als uitvoerders van het Hals-vonnis des Kruiſſes; ſoo word egter in de Overleveringe daar Jeſus van ſprak, voornamelijk geſien op die, door welk de Soone des Menſchen van den Joodſchen Raad, namelijk de Overprieſters en Schriftgeleerde, ſou Overgeleverd worden aan den Roomſchen Stadhouder Pontius Pilatus: want ſulks ſchijnd daar uit te blijken, om dat'er by geſeid word, dat dit ſou geſchieden, om Gekruiſtigd te worden: ſiet met aandagt d'aangehaalde plaatſe van Mattheus. En hierom, hoe grooten betuiging deſen Roomſchen Stadthouder voor Jeſus onſchuld deed; ſoo en kon ſulks egter geen vat hebben, op die, die hem tot deſen Dood hadden overgeleverd, noch op de Joodſche Schaare, die vaſt riepen; *Kruiſt hem, Kruiſt hem.* Maar drieſt en dom in haare boosheid voortvarende, wildenſe graag de ſchuld en Vloek op haar nemen, 't zy wat'er ook van komen mogt, gelijkwe terſtond ſeiden. Dus waaren ſy dan ook waardig de ſtraffe te draagen die verdiend wierd, door de moetwil welke de Romeinſche Krijgsknegten den ver-oordeelden Jeſus aandeden: waar van de Heilige Hiſtorie ſegd; dat ſy hem ontkleeden; en na dat ſy hem Gegeeſſeld hadden, ſpottelijk met een Purperen Mantel, en Doorne Kroon op 't hoofd, en een Rietſtaf in de hand, onder ſchimpende gebaarden, ten toon ſtelden, hem ſmaadelijk eerende; *Zijd gegroet Koning der Joden.* Als ſy dan tot walgens toe haaren luſt voldaan hadden, deden ſy hem den Koninglijken Spot-mantel af; en ſijn eigen gewaad aantrekkende, leidenſe hem henen om als een Oproermaaker, en die na het Rijk der Joden ſtond, Gekruiſſigd te werden, en alſoo een einde met hem te maaken. Want alſoo haddet Jeſus ook voorſegd, Matth. 20: 19. Op de Gerigt-plaatſe Golgotha gekomen zijnde, is hy dan na de Romeinſche wijſe aan het Kruis gehegt; weigerende te vooren van den Gemyrreden Swijmel-wijn te drinken, om dat hy niet en wilde ſterven als een bedwelmden van zinnen; maar dat ſijne laatſte woorden, geſproken op den Oever van de Dood, ſouden opgenomen worden, als woorden van een geſond verſtand, dat ſig in 't uiterſte gevaar, ja als hy ſelfs ſou klaagen, dat hem Godt verlaaten hadde, ſou betoonen, voor de Dood, dien Koning der verſchrikkinge, niet verſchrokken te zijn. Dewijl hy, niet tegenſtaande deſen verlaaten ſtaat, in welke hy het walgelijk Grondſop van den Drinkbeker des Goddelijken Toorens moeſte uitdrinken, ſijnen Geeſt in de handen van ſijnen beminden Vader overgeven kon. Dien hy dan ook noch te vooren Gebeden hadde, dat hy ſijne mishandelaars, deſe mis-

Aan wien en hoe dikmaal Jeſus overgeleverd is.

Jeſ. 50: 6.

Pſal. 69: 22.

De Oude gaven de misdadigers die na de dood gingen, gemyrrede Wijn te drinken, om daar door de herſſenen wat te bedwelmen, en als half gek te maa-

Digitized by Google

ken, op dat de Dienaars en Beulen van 't Gerigt, des te gemakkelijker daar mede omspringen souden.

misdaad wilde Vergeven; om datse *niet en wisten watse deden.* Voorwaar een wonderlijke Dood, die selfs de Vergevinge van sijn eigen Doodslagers te wege brengd. Nochtans was sulks ook al te vooren in de Wet van Moses afgeschaduwd: want daar moeste eenen onwetenden Doodslager in een van de Vry-steden vlugten, en daar verblijven tot de dood van den Hoogenpriester, Num. 35: 11-34. En soo ymand mogelijk selfs den Hoogenpriester onwetende gedood hadde, het is waarschijnelijk dat hy aldaar sou moeten verblijven hebben, tot de dood van eenen anderen volgenden Hoogenprieste. Doch Jesus Christus geen navolger in sijn Hooge-priesterschap hebbende, soo en konden sijne Moordenaars geen vergevinge vinden, als in de Dood, die sy selfs te weeg gebragt hadden. Gelijk dan Godt ook veel duisend Joden op den weg der Saligheid gesteld heeft, die Jesus den Heere der Heerlijkheid gekruist hadden; vergelijkt Actor. 4: 4. met kap. 2: 32, 37. &c. en kap. 3: 14, 15. &c. Daar te gelijk gesien word, dat'er een groote meenigte uit het Priesterdom, diemen wist dat aan Jesus Dood schuldig waaren, tot gehoorsaamheid des Geloofs gebragt zijn: soo dat daar in bysonderlijk de vrugten van Gods Barmhertigheid gebleken zijn; dat hyse door dat selve Bloed, datse met de grootste misdaad dus onregtvaardig vergoten hadden, heeft willen Salig maaken. Hier nu met eenige Twistvraagen te onderzoeken, waarom dese genade ook niet aan Pilatus Huisvrouw geschied is, nadien sy soo vlijtig voor Jesus onschuld gepleit hadde? Sulk is hier de plaatse niet; en men sou mogelijk de antwoorde hier in, seer gereed konnen vinden; namelijk dat dese Vrouwe hier toe niet anders, dan door de vreese van gestraft te sullen worden, en geensinds door beweging der liefde en geregtigheid, aangeset is geworden. Gelijk het mede onseker is te seggen, dat Pilatus over dit stuk, sijn eigen Beul geworden is; alhoewel het van sommige geseid word. Jesus is dan eindelijk Naakt uitgeschud zijnde, aan het Kruis-hout opgehangen, en met Nagelen, door Handen en Voeten vast geklonken; op dat hy door een alsulken Heidensche straf-wijse, gelijk ons dese Vertoog-schets navolgens de beste geheugenis der Oudheid, duidelijk afschilderd, een smaadelijke Dood sterven, en den Vloek der Wet voor ons wegdragen sou; want *den Opgehangenen* was Gode eenen Vloek, volgens Deut. 21: 23, Hoedanigen Vloek-hout wy dan ook geensinds, (als sommige selfs in haar Geloofs-belijdenisse gedaan hebben,) den Altaar willen genoemd hebben, op welke Jesus sig selven Gode tot een Versoen-offerhande Opgeofferd heeft: nadien de Saligmaaker ons selfs geleerd heeft, dat den Altaar meerder was, dan de Gave die daar op geOfferd wierd; ja die de Offerhande Heiligen moeste, Matth. 23: 19. Ten zy dan dat ymand alleen soo by gelijkenis spreken wilde. Gelijk dan ook die gene, welke soo veel werk en Heiligdom van het Kruis en het Teeken des Kruisses maaken, behooren te weten; dat schoon de Figuur van een Kruis, ons kan indagtig maaken, dat Jesus sulken Dood gestorven is; het Kruis egter met een Saligmaakende kennis niet en kan leeren, waarom Jesus gestorven is; om dat dit niet tot het Ampt van de Beelden noch Schilderien, maar alleen tot de H. Schriften en de Leere des Euangeliums behoord. En belangende de Kruis-wijse, die in ons Tafereel in veeler manieren afwijkt van de gemeene verbeelding die den Tijd en 't misverstand overgeleverd heeft; daar over sal in het volgende Boek den Beschouwer genoeg gedaan worden, om te gelooven, datse waarschijnelijk dwalen, die het selve tot noch toe anders vertoond hebben. Verder is den Vloek van Jesus Dood ook noch vermeerderd, door seer veele lasterlijke beschimpingen; gelijkmen met groote Letters lesen kon in het Opschrift boven sijn

Hoe Jesus Dood sijn eigen Doodslagers behouden heeft.

't Kruis van Jesus waarom geen Alaar moet genoemd worden.

hoofd

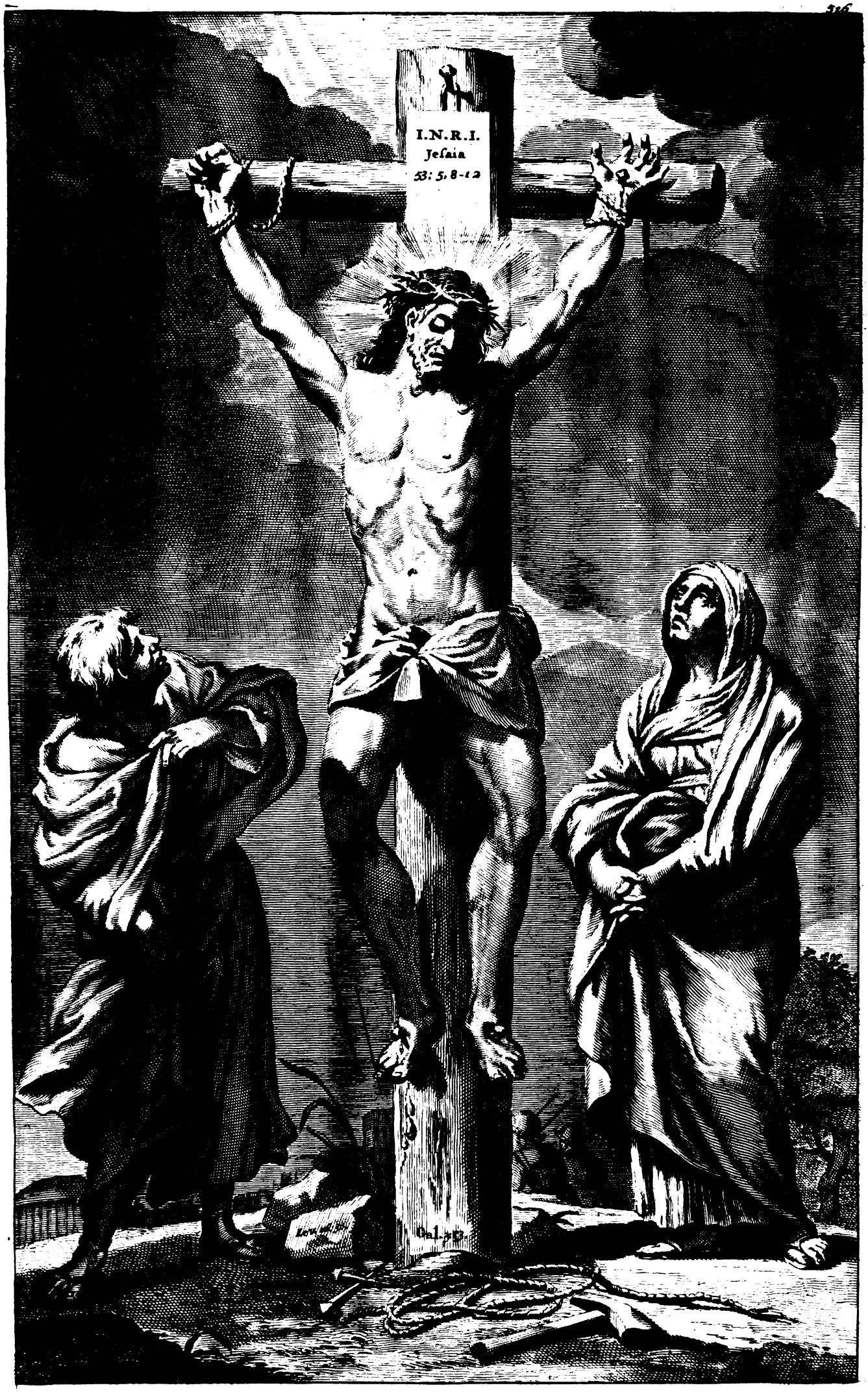

Digitized by Google

Digitized by Google

hoofd geſteld; als mede dat verragtelijk toeknikken en kop-ſchudden der voorby-gangers; behalven de twee Quaad-doenders met welk hy te gelijk, ja als den voornaamſten, in 't midden opgehangen was. De Overprieſters, met de Schriftgeleerde en Ouderlingen en Pharizeen, die dit Schouwſpel dus ver beſteld hadden, en nu ſelfs ook aanſchouwers waaren; ſeggen noch tot ſtijving van 't gemeene graauw, dat vaſt allerlei ſmaad-reden uitbraakten, (O ſchrik! en wie kan de harde woorden ſonder beroering aanhooren;) *Indien hy de Soone Gods is, en de Koning Iſraels, ſoo laat hy afkomen, en wy ſullen in hem gelooven; laat Godt hem nu helpen, op wien hy vertrouwd heeft, en wiens Soone hy geſegd heeft dat hy is &c.* Siende in deſe haare beſpottinge miſſchien op Pſalm 22: 9. daar den Meſſias in ſijn Lijden word voorgeſteld. Hier bleek het dan, dat Godt doe noch in die verſteende herten niet en wilde werken; maar de Sonne aan den Hemel, in haar ligt beſwijkende op den klaaren dag, gaf te kennen; dat de Soone Gods, de Sonne der Geregtigheid, den Joden nu haaſt ſou ondergaan. Want ſoo waſſer van den Propheet Amos ook geſproken, kap. 8: 9. *Het ſal te dien daage geſchieden, ſpreekt de Heere* HEERE, *dat ik de Sonne op den middag ſal doen ondergaan, en het Land by ligten daage verduiſteren ſal.* Gelijk dan ook Jeſus ſou hy konnen ſterven, in de uiterſte verlaatenheid moeſte vallen, en met een verſmagtend Gehemelte, uit de diepen afgrond van ſijn Vernedering uitroepen; *Myn Godt, myn Godt, waarom hebt gy my verlaaten?* Pſalm 22. vers 2. Tot noch toe hadde Jeſus, Godt altijd ſijnen VADER genoemd; ſelfs ook in ſijn beangſtheid in het Hofken van Gethſemane, Matth. 26: 36-43. Doch in deſe uiterſte Tuſſchenval van ſijn Lijden en ſijn Dood, in welke hy tot in de diepſte afgrond ſijner Vernedering geſonken lag; meenen ſommige, dat hy ſig ſelven hield in de rang der Geloovige van het Oude Teſtament, voor welkers overſiene misdaden, Jeſus hier ook aan de Goddelijke Geregtigheid genoeg dede; als die niet ſoo gewoon waaren, Godt met den Naam van Vader aan te roepen: doch tot hoedanigen trooſtelijken Naam Jeſus alleen vryheid gegeven heeft, wanneer hy ons heeft leeren bidden; *Onſe Vader:* waar toe hy ook alleen het voorregt hadde. Welke gedagten wy ſoo algemeen niet en durven toeſtaan; nadien ons verſcheide plaatſen in 't Oude Teſtament voorkomen, daar Godt immers, *Vader* genoemd word, ſiet Job 34: 36. Eſaia 63: 16. en 64: 8. Jer. 3: 4, 19. Malach. 1: 6. alhoewel'er ook niet en kan ontveinſt worden, of ſommige plaatſen ſpreken, van een toekomenden tijd; gelijk mogelijk Pſalm 89: 27. en Jer. 31: 9. &c. Doch hoe het daar mede zy, wy ſien, dat Jeſus ſig daar van heeft onthouden, doen hy in deſe ſijne diepſte Vernederinge was; op dat hy vervulde 't gene in den 22. Pſalm van hem geſegd was. En op dat mogelijk ook in hem ſoude eindigen, dat gene, welke in de Wet het Begin en het Einde was. Want indien wy ſommige Joodſche Verklaarders mogen gelooven, ſoo waaren de Prieſters en de Leviten dagelijks in den Tempel met het aanbreken van den dag, gewoon den 22. Pſalm te zingen. Die ook den naam draagd, van den *Pſalm des Dageraads;* beginnende met deſe woorden: *Myn Godt, myn Godt, waarom hebt gy my verlaaten?* Waar over ſommige aanmerken, dat de eerſte woorden, welke de Prieſters in de eerſte Uure van haare bedieninge begonden, deſelve zijn, die Jeſus heeft uitgeſproken in de laatſte Uure, en in de laatſte daad van de Verloſſinge. Op dat hy betoonde, dat alles volbragt en in hem ge-eindigd was, daar de Prieſters der Wet, hadden begonnen: en dat dierhalven den Tempel en den Tempel-dienſt van haar begin af, ophielden. Doch daar ſcheen noch yts te reſten; op dat de Schrift vervuld

Onvergelijkelijke boosaardigheid en verſteendheid der Joden. Matth. 27. 41. &c.

Waarom Jeſus ſijn Hemelſche Vader in ſijn verlaten ſtaat GODT noemd.

Digitized by Google

wierde; namelijk dit, dat Johannes aanteekend, kap. 19: 28-30. *Want Jesus wetende dat nu alles volbragt was, op dat de Schrift soude vervuld worden; seide,* MY DORST. Want aldus wasser in den 69. Psalm geseid; *In mijnen Dorst hebben sy my Edik te drinken gegeven.* 't Gene Jesus dan ook hier volbragte, om dat de Schrift sulks van hem voorseid hadde. Gelijk Jesus dit ook selfs alsoo aan het Kruis verklaard; seggende na dat hy den Edik genomen hadde, *Het is volbragt,* Joh. 19: 30. Jesus nu ten andermalen met een groote stemme roepende, beval hy sijnen Geest in de handen van dien, die hy nu wederom sijnen Vader noemde; en gaf daar op, het hoofd buigende, den Geest: sijne Ziele alsoo uitstortende in de Dood, Esaia 53: 12. En buiten twijffel veel eerder als sijne Regters en omstaanders verwagtende waaren; namelijk op de Derde Uure van den na-middag, die de Joden de negende des daags rekenden, Matth. 27: 45, 46. in de Wet, gemeenelijk, *de Tijd tusschen de twee Avonden* genoemd: op welke Uure daar alle daag een gewoon Offer voor de Sonde van het gantsche Volk was, volgens Exod. 29: 39. Invoegen dat Jesus sijn leven in die selve Uure op-geofferd heeft, wanneermen het laatste, dat is het Avond-offer van dien dag Offerde na de Wet; op dat hy daar mede alle de Offerhanden sluiten en in de laatste Dood-snik sou konnen seggen, *Het is volbragt,* Joh. 19: 30. Namelijk alle het gene dat van den aanvang sijnes Levens tot sijne Dood, in hem moeste volbragt worden; en niet dat doe noch alles vervuld was, wat door de Wet en de Propheten te vooren afgeschaduwd was; dewijl hy ook noch volgens derselver verbeelding, van den Dooden opstaan en ten Hemel als in het Heiligdom met het Los-geld van sijn Bloed, ingaan moeste, om als een Eeuwigen Priester te verschijnen voor Godt sijnen Hemelschen Vader, tot onser Eeuwiger Versoeninge. En dit was dan het einde van Christi Kruis-rol, die na sijn Opstandinge geprepikt, den Joden een Ergernis en den Grieken eene Dwaasheid soude zijn. Doch in alle omstandigheden niet anders, als na de Schriften geschieden moeste. Jesus hadde een Gebod van sijnen Vader ontfangen, dat hy hier volbragte; namentlijk magt te hebben om het leven af te leggen, en om het selve wederom aan-te-nemen, Joh. 10: 18. 't Gene de Vader dan ook met Wonder-teekenen bevestigd, en het werk van sijnen Soone, voor alle de Weereld regtvaardigd. Sulks die ook van de Heidensche Wijsgeeren, zijn aangemerkt als dingen, die Godt tegens de gewoone loop des Gescheps, als wat groots gedaan heeft. Godt ook wraake doende uit afkeerigheid van het bestaan der Joden, met Storm en Aardbeving, en 't scheuren van den Voorhang des Tempels, en opbarsten der Steenrotzen; soo dat de Dooden levendig wierden en uit hare Graven uitgingen en gesien wierden: en dat'er selfs een groote vreese over de Wagters quam, die het doode Lijk aan het Kruis bewaaren moesten: want doe daverde de Aarde en de gronden der Bergen beroerden sig, om dat hy ontsteken was, Psalm 18: 7, 8. Stervende Jesus als de eerste en eenigste onder alle soort van menschen, die in en met sijn Dood Mirakelen gedaan heeft. De Romeinse Krijgsknegten siende alle dese getuigenissen, voor des gekruistens onschuld pleiten, beleden eenpariglijk dat desen mensche waarlijk was Gods Soone: ja selfs den Hoofdman riep dit volmondig uit, Luc. 23: 47. Gelijk mede sommige aanschouwers van dit Treurspel niet te rugge keerden sonder tot betuiging van Jesus onschuld, op haare Borst te slaan, uit aanmerking dat het Gods hand was; gelijk in den 109. Psalm geseid werd aan het 26, 27. vers. Sulks dat Jesus onschuld op veele, ja op allerlei wijse gebleken is. Judas selfs, die hem immers verraden hadde; was de eerste die sulks openlijk betuigde uit de benepen angst van sijn gemoed, daar in hy geensinds dwaa-

Waarom Jesus aan het Kruis moeste roepen dat hem Dorste

Jes. 53: 4, 5. en 63: 1. Psal. 69: 22. en 22: 17-19, 22. &c.

God heeft in Jesus dood de saak op sig genomen en voor de Weereld getoond.

Digitized by Google

dwaalen kon. Pilatus en ſijn Vrouw betuigden 't ſelve, en waſte daar op ſijn handen in onſchuld. En ſoo deed ook den Hoofdman en veele andere. Waarom Petrus met groot regt op den Pinxter-dag de Joden in 't aangeſigt ſeide; datſe *Jeſus de Nazarener door de handen van de onregtvaardige aan het Kruis gehegt en gedood hadden*, Actor. 2: 22, 23. En gelijk Godt Jeſus niet en liet uit de Weereld ſcheiden ſonder alle duſdanige blijken van ſijn onſchuld en Majeſteit; ſoo en liet hy ook niet toe, dat hy niet aanſienelijk en ſou begraven worden: rijkelijk gezalfd wordende, tot beveſtiging van dat hy nu door de Magt des Doods in de Verſenen geſteken, en waarlijk geſtorven was. Want na de Schriften moeſte hy by den Rijken in ſijn Dood zijn; alhoewel ſijn Graf ter bewaaring der Goddeloose Wagters, en digt ontrent het Galgeveld der Schelmen en Moordenaars, by Golgotha ſou geſteld werden: Gelijk wy de plaatſe Eſaia 53: 8, 9. ſoodanig verſtaan. Want alſoo wilde het Godt, op dat door de goede wagten van Jeſus Vyanden, en genoegſaame verzegeling des Grafs, wy ons namaals volkomen ſouden konnen verſekeren, dat Jeſus doode Lichaam, nooit ſteels-wijſe uit den Grave weg-genomen is: 't geen den Overprieſters en de Pharizeen ook dapper bekommerde, Matth. 27: 62, 63. Want ſy wilden haar eigen gemoed, en ook andere, met kragt en geweld dietsmaken en over-reden, dat Jeſus nooit weder en ſou opſtaan; ſeggende in haare herten, gelijk in den 41. Pſalm ſtaat; *Een Belials ſtuk kleefd hem aan; en hy die ter nederleid, en ſal niet weder opſtaan.* Ja ſy meenden ſoo voorſigtig te zijn, datſe ook ſelfs tegen het bloot gerugt van Jeſus Opſtanding wilden waaken, Matth. 27: 64. Doch wat iſſer gebeurd? Pilatus gund haar hier toe een Wagt, en ſtaat hun toe het Graf te verzegelen, ſooſe beſt konnen: ſy doend; maar waarlijk tot enkel beſchaaming van haar eigen bedrijf aan Jeſus gepleegd. Want Jeſus deed haaſt blijken, dat hy niet alleen begraven, maar ook Opgeſtaan was na de Schriften: gelijk Paulus ſpreekt, 1 Cor. 15: 4. Voorwaar de Joden loochenen geenſinds deſe waarheid, dat Jeſus Gekruiſt, geſtorven en begraven is; maar getuigen 't ſelve opentlijk. Doch dat deſelve Jeſus wederom uit dien Dood is opgeſtaan, daar in waggeld hun geloof alſoo ſeer, alswe ſien datſe ons hier, niet als dapper tegen dat gevoelen aanwoelende, voorkomen. En nadien de Joden dit bewijs als een grondſlag van haare bekeering geeren toeſtaan, ja ſelfs hebben afgevorderd, wanneerſe Jeſus aan het Kruis-hout hangende, hebben beſpot, ſeggende; *Indien hy de Koning Iſraels is, laat hy nu van 't Kruis afkomen, wy ſullen in hem gelooven:* Wel aan, laat ons t'onſer verſekering beſien, wat de Schriften en Jeſus ſelfs, daar van voorſegd hebben; en hoe de ſaak is uitgevallen: want wy weten, dat ſoo Jeſus niet opgewekt en is, dat ons Geloove ydel is, 1 Cor. 15: 14, 15. Maar gelijk yder redelijk menſch wel ſiet, dat de Joden in het Hiſtoriſche verhaal van Jeſus mishandeling, niet anders als ſijne tegenpartijders voorkomen: ja als die gene, welke Jeſus ſoo ſy waanden, regtvaardiglijk na ſijn verdienſte hebben veroordeeld; ſoo en konnen ſy ſelfs in deſen met geene welvoegſaamheid geloofbaarheid afvorderen, in die dingen, welke ſy tegen de Leere van Jeſus Opſtandinge inbrengen. Want nadien de laatere Joden in dat gevoelen haare Voorvaderen nagevolgd zijn, en dat alle deſe ſaaken van een Hiſtoriſche natuure zijn, ſoo en heeftmen geen andere getuigenis daar over by te brengen, als van menſchen die 't ſelve met haare oogen hebben geſien, en met haare handen hebben getaſt, en het ſelve ook in die tijden, als de ſaaken noch vers en aan allen bekend waaren, beſchreven hebben, 1 Joh. 1: 1. Dus komen ons dan eerſt eenige bekende en Godvrugtige Vrouwen, en twee voorname

Apo-

Jeſus na de Schriften begraven. Matth. 27: 58, 59.

Gen. 3: 15. Joh. 19: 33.

Het waken op Jeſus Graf verydeld.

Pſal. 16: 9, 10.

De Joden getuigen wel dat Jeſus gekruiſt en geſtorven is, maar loochenen ſijn Opſtandinge.

De Joden hebben ſig beroepen op 't bewijs van Jeſus Opſtanding

Op wat grond het bewijs van Jeſus Opſtanding moet geagt worden te ſteunen.

Digitized by Google

Apoſtelen te vooren, die Jeſus opgeſtaan hebben gevonden, ter tijd datſe na het Graf quamen, om hem niet alleen te zalven, maar mogelijk ook te beweenen, Luc. 24: 1. gelijk der Joden gewoonte wel was, Joh. 11: 33. Tuſſchen welke aankomſte den begraven Jeſus, Opgeſtaan en onder een Aard-ſchuddinge en Donder en Blixem, uit ſijn Graf-kelder was uitgegaan, 't geen ſig ſoo vreeſſelijk met de tegenwoordigheid van verligtende Engelen, die den verzegelden Graf-ſteen aſwentelden, toedroeg, dat de Roomſche Wagters van ſchrik overvallen, ſig hebben moeten weg-pakken, Matth. 28: 4. Doch de Vrouwen zijn met een antwoorde vol trooſt, en voorſpel van de goede Boodſchap des Euangeliums, afgeregt, en van den Engel en Jeſus ſelfs, na Galileen geſonden; om hem, die nu niet meer in 't Graf te vinden, maar Opgeſtaan was, weder levend aan alle ſijn Diſcipelen, die volgens Joh. 20. met deſe Vrouwen het Graf niet beſien hadden, niet alleen te gaan boodſchappen, maar hem in Galilea te beſoeken. In welke onderneming, ſy ook Jeſus en te gelijk de waarheid daar van ontmoet zijn, Matth. 28: 9. Daarſe hem dan ook uit Eerbied om de voeten vallende, groeten; gelijkſe eerſt van Jeſus gegroet waaren, Joh. 20: 16. Aldus zijn dan deſe bekommerde Diſcipelen, die te vooren noch uit de Schriften niet en wiſten, dat Jeſus van den Dooden moeſte opſtaan, in haar Geloove geſterkt, wanneerſe in het Graf ingegaan zijnde, wel de Dood-windſels en den Hoofd-doek, maar Jeſus niet en vonden. Want de Schriften hadden geſegd, dat Godt niet en ſou toelaaten, dat ſijnen Heiligen de Verderving ſou ſien, Pſalm 16: 9, 10. Hierom moeſte hem voor d'aankomſt der verderving, ja eer hy van de Vrouwen door een Liefde-pligt, tegens 't verderf andermaal noch gebalſemd was, het Padt des Levens bekend gemaakt worden; alhoewel dien Vroomen Joſeph van Arimathea, Jeſus niet ſonder een rijkvoerig mengſel van Speçerien, in het Graf doen leggen had: Gelijkwe in den 16. Pſalm aangeteekend vinden; en van Paulus, dien Apollos in de Schriften, ſeer fraai verklaard word, Actor. 2: 29. tot 32. en kap. 13: 13. Een uitleg voorwaar, die ook van de oude Joodſche Rabbinen ondersteund werd; als zijnde dien Pſalm altijd op de Meſſias gepaſt. Daar wy Jeſus dan vinden opgewekt, om niet meer de verdervinge te ſien, Actor. 13: 35. en dat ten Derden daage na de Schriften, Hoſea 6: 2. van Paulus verklaard, Eph. 2: 5, 6. In Jonas te vooren afgebeeld, en van Jeſus tot een Overwinning-Teeken, aan de ongeloovige Joden opgeſteken, Matth. 12: 40. Jeſus aldus dan door ſijn Opſtandinge, een Eerſteling wordende, der gener die Ontſlapen zijn, 1 Cor. 15: 20. heeft te wege gebragt, dat de ſijne ook levend gemaakt en voor ſijn aangeſigte Leven ſullen. Waar op van de Kerke geſien word in de aangetoge plaatſe van Hoſeas. En dewijl Jeſus het drie-daagſche verblijf van Jonas in den Walviſch, een Teeken noemd, dat den ongeloovigen Joden ſou gegeven worden; ſoo blijkt in Jeſus Opſtandinge, dat het oogmerk Gods is geweeſt, in Jonas een voorbeeld te doen ſien, van Jeſus verrijſenis. Alhoewel mogelijk ook deſe ſtraffe ſeer wel geſchikt kan geweeſt zijn, naar de ſchuld van Jonas; als die weigerig zijnde een drie-daagſe Reiſe door Ninive te doen, op dat ſig dat Volk bekeerde, die misdaad met een drie-daagſe gevangenſchap in den Buik des Viſch heeft moeten boeten. Doch daar uit verloſt wordende, ſtapte hy egter na Ninive toe, en heeft aan dat Sondig Volk, veertig daagen tot bekeeringe voorgeſteld; op dat hy niet alleen een voorbeeld ſou zijn van Jeſus Verrijſenis ten derden daage, maar ook van ſijn Veertig-daagſe verkeering op der Aarden; op dat'er veele behouden wierden, door 't Geloove in ſijne Opſtandinge uit den Dooden. En op dat niemand dit ſlegts een Toepaſſinge noe-

me

Dat'er in Jeſus Opſtandinge veel opmerkelijke dingen voorgevallen zijn.

Jeſus moeſt na de Schrift en ſijn eigen voorſegging niet alleen Opſtaan, maar ook niet lang in 't Graf blijven

Jeſ. 53. vers 8, 10. Jer. 31: 26. Hab. 3: 2. Pſal. 69: 2. Hoſea 6: 2. Pſal. 16: 10.

Waarom niemand als Jeſus ten derden dage opgeſtaan is

me, of denke dat ſulks alleen by geval geſchied zy; ſoo diendmen daar by aan-te-merken, dat ons niemand onder alle die van den Dooden opgewekt zijn, behalven Jeſus, ooit op den Derden dag van ſijn afſterven opgewekt, in de Heilige Schrift voorkomd: en het is wel ſekerlijk te denken, dat, by-aldien het ooit aan ymand gebeurd waare, dat die omſtandigheid, ſoo wel als d'andere die bekend ſtaan, in de Heilige Hiſtorien niet en ſou vergeten zijn. Dus ſienwe dan datſe alle, of voor, of naar den Derden dag opgewekt zijn. De Soone van de Weduwe te Zarphat, en het Dogterken van Jairus, met Eutychus, zijn ten hoogſten waarſchijnelijk opgewekt, op den ſelven dag alſſe geſtorven waaren. De Soone der Sunamitiſche, en die van Naim en Tabitha, en dien Man die in het Graf van Eliza ver-rees, en ſchijnen geheel geen Drie dagen onder de dooden geweeſt te hebben. En aangaande Lazarus, en de Heiligen die uit het ſtof opſtonden, ter tijd dat Jeſus opgewekt was; deſelve zijn na den Derden dag opgeſtaan: ſiet van Lazarus Joh. 11: 17, 39. Waar uit blijkt, dat deſe omſtandigheid van den Derden dag, alleen aan de verrijſenis van Jeſus toegeeigend is; en datſe ook om geen andere reden in het Tijd-regiſter der Propheten aangeteekend is, als op datmen onder de Teekenen, waar doormen hem van andere opgewekte ſou konnen onderſcheiden, ook hier aan ſou konnen erkennen, dat hy ten Derden dage opgewekt is na de Schriften, 1 Cor. 15: 4. 't Gene men niet en ſou hebben konnen doen, by-aldien ook andere op den Derden dag waaren opgewekt geworden. Soo en is dan de Opſtandinge van Jeſus, op geenderlei-wijſe een konſtig-verdigte Fabel, noch geen uitſtroiſel van komeer-agtige Wijven, als den Heidenſchen Celſus eertijds tegens de Chriſtenen uitbraakte; maar een waarheid aan welke ſeer groote en aanſienelijke getuigeniſſen de hand leenen. Immers pleiten alle de omſtandigheden van deſe Hiſtorie voor Jeſus ware Opſtandinge: want de Krijgs-knegten, dien de wagt van het Graf aanbevolen was, en hebben Jeſus doode Lichaam niet geſtolen noch verſteken, nadien ſy 't ſelve naderhand ſeer ligt tegens de Diſcipelen en alle die Jeſus Opſtandinge begonden te Prediken, hadden konnen te voorſchijn brengen, en door dat gereed middel 't gantſche Euangelium den Bodem inſlaan. Ook blijkt uit de bekommering der Apoſtelen en vroome Vrouwen, en haar gantſche ontmoeting, dat deſe het ook niet gedaan en hebben, als die het Graf al-weenende en met verbaaſtheid ledig, en niet dan alleen de Graf-doeken en Dood-windſels daar in uit-geſchut vonden; tot een betuiging, dat Jeſus nu niet meer onder de Dooden moeſte geſogt worden, Luc. 24: 5. maar gedenken ſouden aan het gene hy haar voorſegd hadde, doe hy noch in Galilea was, vers 6. Siende daar buiten twijffel op de vermaaninge te vooren aan ſijn Diſcipelen gedaan, Matth. 16: 21. die als doe noch niet en konden verſinnen, die dingen welke door Jeſus by Godt te doen waaren, vers 23. Maar nu? wat ſietmen ook niet de Joodſche Overprieſters hier verlegen, om 't gerugt van Jeſus Opſtandinge met liſt te bewimpelen, en door valſche getuigeniſſen uit te dempen? de Wagten ſelfs met Geld uitkoopende, om te ſeggen, dat Jeſus Diſcipelen hem hadden weg-genomen, terwijlen ſy geſlaapen hadden. En dat drongenſe haar op onder belofte, datſe voor den Stadthouder over 't gewaande verlaaten van haare Poſt, niet en ſouden ſtraf baar zijn. Welk uitſtroiſel ook aanſtonds voort-liep onder de Joden; en niet alleen hard geloofd wierd tot op den dag dat Mattheus ſijn Euangelium beſchreef, (want ſulks ſchijnen de woorden, kap. 28:15. te leeren;) maar het is ook by de meeſte laatere Joden doorgaans met geweld, ja tot heden magmen ſeggen, ſtaande gehouden. Doch op hoedanigen ſlegten bewijs, en moetwillige

Jeſus Opſtanding heeft als een groot-ſtuk des geloofs, veele getuigeniſſen met ſig gebragt.

Dat de Wagters noch de Diſcipelen Jeſus niet waarſchijnelijk konden ſtelen.

Digitized by Google

Ongerijmd verſierſel des Joodſchen Raad.

ongeloovigheid, ſulks ſteund, dat hebben de Oude en Nieuwe Schrijvers der Chriſtenen, haar overbodig genoeg onder oogen geſteld. En Och arm! wat ſtaat konnen doch deſe menſchen maaken, op ſulke onwaarſchijnelijke droomen? en wie ſal de getuigeniſſen willen aan-nemen van eenige Soldaten, die ſelfs bekennen, datſe het niet en konden weten? Hoe kreupel is het verſierſel en haare leugen, alſſe ſeggen, dat Jeſus Diſcipelen hem geſtolen hebben, terwijl ſy ſliepen. Hoe nu? hebben ſy 't dan geſien of gehoord alſſe ſliepen? of hebbenſe het alleen gegiſt, alſſe wakker geworden waaren? Immers en hangd noch en kleefd dit in geenen deele. Ja wie ſal gelooven, dat de beangſte Diſcipelen, die verſtroid en verſlagen waaren, en nergens aanhang, noch geene magt en hadden, hier ſouden hebben durven t'ſaamen ſpannen, om de Wagten en de gewapende Krijgsknegten aan-te-randen, en met gevaar van hun lijf en leven, 't Graf te ont-zetten, en Jeſus doode lichaam daar uit te haalen, en elders heimelijk henen te brengen, daarmen het nooit meer ſou konnen na-ſpooren? Ja wat menſch van geſond-oordeel ſal gelooven, dat de Wagters hier in de nagt alle by dit Graf ſoo vaſt ſullen ſlaapen; datſe niet alle, of ten minſten niet eenige, onder ſoo veel geſtommel en arbeids alſſer van nooden was, haar dit Lijk te ont-draagen, en ſouden ontwaakt zijn? Hoe hebben de Diſcipelen, magmen vraagen? ſoo on-tilbaren grooten Steen, die ongetwijffeld ſonder werktuigen van geweld, niet te verporren was, ſonder gerugt van het Graf konnen afwentelen? want ſy diende immers op dat het Graf voor Roovers beſorgd ſou zijn, en dat mer ſoo ligt niet ſou konnen by-komen. Hoe hebbenſe by nagte tot ſoo een naare Spelonk, en diep tot een uitgehouwen Dood-kelder konnen inkruipen, en een Dood Lighaam gevoeglijk met malkanderen, ſonder behulp van Fakkelen of Toortsligten, konnen uithaalen, en het ſelve midden door de Wagten die'er by en om en voor laagen, ter ingang uit, en henen weg brengen? En ſchoon haar de ligte Maan daar in behulpig had geſchenen; ſoo kon hen dit egter geenſinds binnen en diep in het Graf ingaande, te baat komen; maar veel eer een middel zijn datſe des te ligter van de Wagters betrapt en vaſt gehouden ſouden zijn. En indienmen egter hier noch al wilde inbrengen, dat den yver en de liefde der Diſcipelen, hen tot deſe ſtoute daad heeft aangeprikkeld; ſoo kanmen ligt antwoorden, dat ſulks wel plaats in ſijn leven kon hebben, gelijk aan Petrus bleek doe Jeſus gevangen wierd, ſijn Swaard uittrekkende; doch nu was hen veel min daar aangelegen, nu haren Meeſter dood was, en datſe ſchenen van hem bedrogen te zijn. Doch het gene de gantſche toeleg der Joden tommelings verraad, is dit; dat deſe Diſcipelen, die hier van een doodwaardige misdaad beklad worden, egter van haar en den Roomſen Stadhouder, ongeſtraft gelaaten worden. 't Geen immers niet en ſou konnen hebben geſchieden, by-aldien den Joodſchen Raad ſelfs geloofd had, het geen ſy onder 't Volk wilden uitgeſtroid hebben. Want dat het weg-nemen van Jeſus Lichaam een groote ſchendaad ſou geagt worden, bleek aan de bekommering en goede ſorge voor't ſelve, dat bewarende met Wagten en verzegeling des Grafs; ſoo dat niemand dan met de daad van Gequetſte Oppermagt, aan deſe Graf-ſteen tillen mogt. Doch gelijk den gantſchen handel des Joodſchen Raad tot een valſch oogmerk aangeleid was, ſoo is het Vat ook eindelijk tot den Bodem uitgelekt: en wel voornamelijk daar door, dat ſy ſelfs de Krijgs-knegten, (die haar eerſtelijk de waarheid in haare Vergadering aangebragt en omſtandelijk verhaald hadden, dat Jeſus met ſulk een gedruis en Aardbeving, en verſchijninge van Blixem-ſtraalen en blinkende Engelen was opgeſtaan, dat ſy het Graf van angſt en dood-ſchrik hadden moeten verlaaten,) met Geld uitkoopen, en tot valſche getuigen maaken, op dat

Den handel des Joodſchen Raad opentlijk te ſchande gemaakt.

haar

haar moetwillige leugen ſtand hield; en ſy dus trouwlooſelijk handelende, hare rol ſouden affſpelen, gelijk die van hen begonnen was, in het opſoecken van valſche Getuigen, op datſe Jeſus beſchuldigen en dooden mogten, Matth. 26: 59. Dit haddenſe dan na haare booſe wil uitgevoerd, en daarom ſogtenſe Jeſus ook op alle wijſen in de dood te houden; 't zy dan door waarheid of door leugen. Gelijkwe ſoo aanſtonds hebben geſien, hoe verre het hen gelukt is: doch waar van ook het tegendeel, uit alle de verhaalde omgerijmdheden van dat verſierſel, ſoo openbaar wierd aan allen, dat de Chriſtenen, 't ſelve ook niet en ontſagen aanſtonds te ſchrijven en opentlijk te Prediken: waar van den Euangeliſt Mattheus een aanſienelijk voorbeeld verſtrekt; zijnde korts op dit voorval, en waarſchijnelijk ſeer weinig jaaren na Jeſus Hemelvaard geſchreven, wanneer de Joodſche Republijk noch ſtond, en alle Joodſche gewoonten haren ouden ſwier noch hadden, ſoo veel immers de Romeinſche Overheerſching toe-liet: 't ſelve voor ſijn vertrek uit Paleſtina na Moorenland, (welk hem te beurt viel om 't Euangelium te Prediken,) den Geloovigen Hebreen als een getrouw Pand en getuigenis der waarheid, agter-laatende; gelijk Chryſoſtomus en Epiphanius van gevoelen zijn. En werd de Oudheid van dit Euangelium, daar uit niet weinig geloofbaarheid by-geſet, dat alle de Eerſt-eeuwige Kerk-vaders hun altijd op dit Euangelium beroepen hebben; gelijk onſe Godgeleerde uit de Kerkelijke Hiſtorien van Clemens Romanus, de Tijd-genoot van Paulus; en Ignatius, Polycarpus, Papias, Juſtinus en diergelijke, daar onder eenige Diſcipelen van den Apoſtel Johannes zijn geweeſt, getuigenis genoeg by-brengen. Paulus getuigd mede naderhand, dat Jeſus na ſijne Opſtandinge, ſelfs op eenmaal, geſien is van meer dan vijf honderd Broeders; waar van de meeſte in ſijnen tijd noch overig waaren, 1 Cor. 15: 5, 6. Hoe veele menſchen immers niet ligt en hebben konnen ſaamen ſpannen, om Jeſus Opſtandinge te verſieren: ſiende Paulus daar waarſchijnelijk op de verſchijning, Matth. 28: 16. &c. En hoedanig ſig Jeſus ſederd ſijn Opſtandinge tot aan ſijn Hemelvaard, ontrent ſijne Diſcipelen gedragen heeft, dat hebben de Euangeliſten, inſonderheid Lucas en Johannes, op 't einde van haar Euangelium aangeteekend: daar wy den Verreſen Jeſus met twee twijffelmoedige Diſcipelen na Emmaus gaande, onder 't openen der Schriften, tot verzegeling van alles dat hem overgekomen was, hooren ſeggen; *En moeſte de Chriſtus niet alle deſe dingen lijden, en alſoo in ſijn Heerlijkheid ingaan?* Haar uitleggende alles wat in Moſes, de Propheten en Pſalmen van hem geſchreven was, Luc. 24: 26, 27. met vers 44. vergeleken. Soo dat wy alſinds ontwaar worden, dat Jeſus ſijne Opſtandinge uit den Dooden, op allerhande wijſen, die daar konden ge-eiſt en gegeven worden, beweſen heeft. Want Opgeſtaan zijnde, heeft hy hem aanſtonds levendig doen bekennen; niet aan een eenigen menſch die liegen, of ſig daar toe kon laaten omkoopen, maar aan verſcheide Perſoonen, Mannen en Vrouwen; ja gelijkwe terſtond met Paulus ſeiden, aan vijf honderd teffens. En dat niet ſlegts eens, maar verſcheide-maal; niet voor een Uur of Dag, maar veertig Daagen lang. Ook niet in een verborgen hoek, of een eenige plaatſe, maar in verſcheide plaatſen; namelijk in de Stadt, op het Veld, in de Huiſen, op de Wegen en op de Bergen. En derhalven, niet van verre of ſchemeragtig; maar van na-by, in de Kameren en beſlote plaatſen: ook niet door Mirakelen alleen, maar door on-eindige taſtelijke en ſienelijke getuigeniſſen voor de zinnen. Want door het Gehoor heeft hy ſijne ſtemme bekend gemaakt: en door het Geſigte, de kennelijke trekken van ſijn Geſtalte, die nu vry kennelijk konden zijn, door het aanraaken en betaſten van ſijne Wonden in Han-

Joh. 20. 19. 30. Luc. 24. &c.

Dat Jeſus Opſtanding door allerhande ſoort van bewijs waargemaakt is.

Digitized by Google

den en Voeten, en in ſijne Zijde. Gelijk hy dan voorts door alle ſijn doeningen van Gaan en Komen, en het Eten met ſijne Diſcipelen; genoegſaam heeft laaten blijken, dat hy waarlijk leefde. En ten laatſten als wy ſeiden, heeft hy ook uit alle de Schriften, beginnende van Moſes, door alle de Propheten beweſen, de noodſaakelijkheid en waardigheid van deſe ſijne Opſtandinge. Voorwaar wy weten wel, dat de H. Schrift van verſcheide menſchen ſpreekt, welke van den dood Opgewekt zijn; doch dat niemand van de Heilige Schrijvers, eenige van die heeft ſprekende ingevoerd, dan Jeſus Chriſtus, ſulks en diendmen niet te meenen, dat ſonder opſigt of by toeval geſchied is: nadien het wel ſeker is, datſe na hun herleving, ook hare ſprake hebben weder-gekregen, en ongetwijffeld ook geſproken hebben. Dus ſoumen dan hier over ſtilſwijgens mogen denken, dat dit een Eere is geweeſt, die voor de Soone Gods alleenig bewaard is: namelijk dat hy de eerſte en eenigſte ſoude zijn, die onder de verreſene dooden, in de Heilige Schriftuure ſpreken ſoude. Waarom dan ook de Euangeliſten niet nalaatig zijn geweeſt, ruimweidig aan te teekenen, wat Jeſus na ſijn Opſtandinge tot verſcheide Perſoonen geſproken en verrigt heeft. Gelijk het boven alle dingen mede opmerkelijk blijft, dat'er niet aangeteekend is, wat eenige van de andere opgeſtane hebben geſeid; daar het nochtans wel ſoo ſeker is, dat veele menſchen in die tijd, alſoo nieuwsgierig zijn geweeſt, om aan ſulke menſchen na veele dingen te vraagen, als wy ons ſelven konnen inbeelden dat wy ſouden zijn, indien ymand onſer goede bekende van den dooden opſtond. Want gelijk'er na de opſtandinge van Lazarus, heele Schaaren met Joden op de been raakten om hem te ſien; alſoo ſoude het nu noch by ons geſchieden; ja wy ſouden hem laſtig vallen met te vraagen, na alles wat hem geheugden van ſijnen Dood-ſtaat: en hoedanigen weſen en gedrag ſijne Ziele buiten het Lichaam hadde gehad; en in wat plaatſe ſy ter Herberg had geweeſt; en wat hy daar had konnen ervaren en denken? en honderd andere dingen meer. En dewijl het ſeer waarſchijnelijk is, dat ſommige Joden ontrent Lazarus en mogelijk andere, daar in niet nalaatig zijn geweeſt, ſoo iſſet een ding van de grootſte verwondering, dat'er niet een woord van aangeteekend is; daarſe nochtans wederom onder de menſchen verkeerd hebben; gelijk te ſien is in Eutychus, Actor. 20: 9. &c. die in de tegenwoordigheid van veele opgewekt wierd, en ſig weder in de vergaderinge begaf om Paulus te hooren Prediken. Doch 't gene men daar by ook moet aanmerken, is dit, dat deſe vergaderinge, de Predikatie des Apoſtels niet en liet vaaren, om een menſch te gaan hooren en te vraagen, die van den dooden opgeſtaan was. Maar dewijl het hier de plaatſe niet en is om dit verder uit-te-haalen, ſoo ſcheiden wy daar te ligter van, om dat het ons van den Rigt-draad onſer opgenomen ſtoffe, t'eenemaal vervremden ſoude. Als dan Jeſus nu als den Eeuwigen Hoogen-prieſter, die eenige groote Offerhande volbragt hadde, die alle de Offerhanden des Tempels te niete dede, ſoo maakte hy wel gereedſchap, om, na dat hy ſig te Jeruſalem en elders bekend gemaakt hadde, tot het Hemelſche Heiligdom in-te-gaan en voor het aangeſigte Gods te verſchijnen: doch hy en is na ſijn Opſtandinge, niet meer in den Tempel verſchenen, alhoewel hyſe nochtans te vooren ſoo dikmaal beſogt hadde; om datſe alleen een voorbeeld van deſe ſijne Hemelſche Intrede was: en welkers Voorhang hy ook in ſijn dood doen ſcheuren hadde, ſiet Hebr. 9: 24. Gelijk het mede niet ſonder opmerkinge moet over 't hoofd geſien worden; dat Jeſus ſig na ſijne Opſtandinge nooit meer de *Soone des Menſchen* genoemd heeft; hoedanigen benaaming hy hem ſelven te vooren, veel meer, dan die van de *Soone Gods*, gegeven hadde. 't Gene waarlijk niet en is geſchied,

Jeſus word alleen ſprekende, na ſijn Opſtandinge ingevoerd.

Jeſus is na ſijn Opſtandinge nooit meer in den Tempel gegaan.

om

Digitized by Google

om dat nu ſijne Opſtandinge ſijn waare Mensheid hadde te niete gedaan; maar om dat dien Naam in ſig ſloot de ſwakheid en het menſchelijk Lijden, door welk hy niet alleen kon, maar ook moeſte in de Dood vallen. Doch na dat hy uit die diepe Vernedering opgeſtaan was, en daar door betoond hadde waarlijk de Soone Gods te zijn, was het noodig van ſtijl te veranderen, en ſig niet meer de *Soone des Menſchen* te noemen. Waarom hy ook voor en na ſijn Opſtandinge ſeer dikmaal de noodſaakelijkheid van ſijn dood, aan ſijne Diſcipelen voorgeſteld heeft: want gelijk hy voor ſijn dood ſeide; *De Soone des Menſchen moet lijden:* alſoo ſeide hy na ſijn Opſtandinge; *En moeſte de Chriſtus niet alle deſe dingen lijden?* Siet de ſtraks aangehaalde plaatſen van Lucas. En hier van ſouden de Diſcipelen Getuigen zijn op Aarden, Predikende in ſijnen Naame, de Bekeeringe en de volle Vergeving der Sonden onder alle Volken; beginnende van Jeruſalem. En Jeſus ſijne Diſcipelen gezegend, en de belofte des Heiligen Geeſtes toegeſeid hebbende, voer hy onder 't gelei van een Wolke ten Hemel daar ſy het ſagen, Actor. 1. vers 9. Doch de Diſcipelen, dus ver van haaren Heere in de ſekerheid ſijner Opſtandinge uit den Dooden, beveſtigd en verſekerd zijnde, hebben ſig genoeg gehard gevonden, om deſe waarheid tegen Joden en Heidenen ſtaande te houden, en met haar Bloed te verzegelen. Vervullende ſoo in haar ſelven, als in die, welke door hare kragtige Predikinge bekeerd wierden; 't gene van het Euangelium des Gekruiſten Meſſias voorſeid was, Pſal. 40: 4. en inſonderheid ſeer kragtig van Eſaias kap. 53: 10, 11. *Wanneer hy ſijne Ziele ſal tot een Schuld-Offer geſteld hebben, dan ſal hy Zaad ſien. Om den arbeid ſijner Ziele ſal hy het ſien, daar van ſal hy verzadigd worden.* En ſchoon de Joden Jeſus Opſtandinge geheel niet en hebben willen aan-nemen; ſoo hebbenſe nochtans wel konnen ſien, en moeten ſien; dat haare Republijk en Tempel, korts hier op, het hoofd onderhaalde; en dat Jeſus Leere volgens de belofte aan ſijn Kerke gedaan, ſeer levendig en geweldig werkende, is doorgebroken over de gantſche Aarde. Soo dat de Heidenen ook nu den ſelven waren Godt kennen, dien ſy belijden, en welkers Roeping ſy eertijds voor het grootſte blijk van de komſte des Meſſias hebben aangemerkt. En indienmen ſien wil, hoedanig het Euangelium van deſen opgeſtanen Jeſus, ook aanſtonds als een Suurdeeg in drie maaten Meel gedaan; (dat is gepredikt onder alle Volken over den gantſchen Aardbodem, die uit de drie Soonen van Noach na de Sondvloed nieuwlijks bevolkt was,) voort-geſtoven is tot aan de einden der Aarden; men overleſe neerſtig het Boek van den Heiligen Lucas, dat met regt de Naam van de HANDELINGEN DER APOSTELEN draagd; vervolgd van veele geloofbare Kerkelijke Hiſtorien die bekend zijn: onder welke het Tijd-Treſoor van de naauwkeurige Aanteekenaars Merula en Mellinus, geene van de minſte by den Nederlanders te agten zijn: ſonder dat wy andere die ouder zijn, en welke in de Griekſe en Latijnſche Taal geſchreven hebben, eenigſinds in haar oorſpronklijk geſag, kreuken, of in 't Vergeet-boek willen geſteld hebben. Alleen haalen wy die niet breed op, om dat gemelde Mannen ſulks getrouw genoeg gedaan hebben. Reſteerd noch alleen, datwe ſommige niet algemeen bekende dingen, die kort voor, en in de Kruis-rol van de Saligmaaker Jeſus voorgevallen zijn, met eenige breedweidendheid, in 't volgende Boek, wat nader onderſoeken.

Jeſus heeft ſig na ſijn Opſtanding niet meer de Soone des Menſchen genoemd.

De Diſcipelen hebben op de ſekerheid van Jeſus Opſtandinge ſig gewapend gevonden om voor die waarheid te lijden.

Digitized by Google

HET VYFDE BOEK
Van de
VOOR-BEREIDSELEN
Tot de
BYBELSCHE WYSHEID,
En gebruik der Heilige en
KERKLIJKE HISTORIEN:

EERSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

HOedanigen Zalving *aan Jesus tot een* Voorbereiding sijner Begraaffenis *geoeffend is. Noodige waarneming in't* Over-een-brengen *der* Euangelisten, *en waar derselver* verschilligheid *van daan komd. Hoe dikmaal* Jesus gezalfd *is. Dat* Lucas *waarschijnelijk* een andere Zalvinge *verhaald, dan d'andere* Euangelisten. *Onderscheid tusschen de* Vrouwe *die een* Sondaresse *genoemd word, en* Maria de Suster van Lazarus. *Dat* Simon de Pharizeer *niet deselve is, die den* Melaatschen *bygenaamd word. Een gewaand* verschil *tusschen* Johannes *met* Mattheus *en* Marcus *weg-genomen.* Salvinge des Hoofds *niet heel ongewoon by de* Hebreen. Maria de Suster van Lazarus, *qualijk van* Baronius *voor* Maria Magdalena *genomen. Wat voor een* Zalf-olie *de* Nardus *geweest is; en hoedanig de* Steene *of* Albastere Zalf-flessen, *by d'Oude in gebruik waaren. Om wat reden* Maria *de* Fles *in 't zalven* aanstukken gebroken *heeft.* Zalven *aan de* Maaltijd, *hoedanigen bekende* Eer-bewijsing *onder de* Joden. *Misslag van* Baronius *ontrent het* niet Zalven der Voeten: *en op wat grond de* Discipelen, *en voornamelijk* Judas, *dese* Zalving *qualijk opnamen: met eene* swaarigheid *daar ontrent, door verscheide spreek-wijsen weggenomen. In wat zin* Jesus *dese* Zalving *heeft opgenomen; met een onderzoek, of de* Vrouwe *deselve uit eenige* Voor-kennis van Jesus aanstaande Dood *gedaan heeft. Van de gelegendheid en uitstrekkikg des* Olijf-bergs, *en het Vlek* Bethania. *Om wat reden de* Oversetters *sommige dingen niet soo seer na de* waarheid der saake, *als na de* Hedendaagse gebruiken *vertaalen. Welk de eerste of Aal-oude maniere van* Tafelhouding *was. Het* Eten op Tafel-bedden, *waar van afkomstig. Dat het* Zitten aan de Maaltijden, *veel ouder dan het* Liggen *is. Dat de* Hebreen *ons in 't* Oude Testament *meest* Zittende *voorkomen. Oud gebruik der* Tafel-bedden. Euangelisten *spreken doorgaans van* aan de Tafel *of* aan de Maaltijd *te* Liggen, *en niet van daar* aan te zitten. Tafel-beddekens, *van hoedanigen* Maaksel *en* Toestel; *en hoemen op deselve tot de Maaltijd* Aanlag. Af-binding der Schoen-zoolen *voor het* aanliggen *op de* Bedden, *met eenige waarnemingen over de* geringe Dienst-pleging *daar ontrent.* Voet-wasling *hoedanigen Ceremonie by de* Hebreen *voor het* Eet-maal. *Dat* Jesus *sijn* Discipelen *de* Voeten gewas-

wassen *heeft, terwijlse op de* Beddekens aanlagen; *en misslag der* Schilders *daar ontrent. Van het Oud gebruik der* Schoenen *en* Schoen-zoolen *by de Hebreen. Noodwendigheid van de* Burgerpligt der Voet-wasling *te dier tyden. Misslag van* Dathenus *over* Psalm 60: 10. &c. Paasch-lam *in Egipten, waarom belast* met Schoenen aan de Voeten te Eten: *en hoemen verstaan sal, dat de* Schoenen *der* Kinderen Israels, *in haar veertig-jaarige Reise door de Woestyne,* niet ver-ouderd en zijn. *Dat het* Pascha *al* liggende *en* Bloot-voets te Eten, *niet strydig is met de* eerste Instellinge. Ongeschoend *te gaan, hoedanigen blyk van* Treurigheid. *Beschryving sommiger Oude* Schoen-dragten. Wasling *en* Zalving, *hoedanigen* Eer-bewijsing; *en wanneer gebruikelyk: en waarom niet als een* Ceremonie *in de* Christen-Kerke *ingevoerd. Dat* Jesus Voet-wasling *aan sijne* Discipelen, *alleen als een* Exempel, *en niet als een* Gebod, *voorgedaan is; enwat hy daar in voor een Geestelijke zin be-oogd heeft. Dat de* Hebreen *met hun* Boven-kleeden *of* Mantels *aan de Maaltyden* aangelegen *hebben.* Zalf-olye *waarom na het droppel-gieten,* ingevreven *of* afgedroogd *wierd: met eenige bedenkingen over de* Hair-dragt der Vrouwen, &c. *Van de* Eer-bewijsing *der* Voor-aansitting *op de* Maaltijden; *en hoedanigen ligt het wel verstaan daar van, geeft tot de* Zalving *aan* Jesus *gepleegd: met een* Bedenking *over de* bestraffing *der* Pharizeen; *aangaande de* Voor-aansittinge. *Hoemen het* Aansitten *van den* Geliefden Discipel in den Schoot *van* Jesus, *verstaan moet; en hoe seer de* Schilders *daar mede verlegen zyn, die het* Avondmaal des Heeren zittende verbeelden: *met eenige spelingen der* Heilige Schriften, *die haar opsigt tot de geseide* Eet-wijse *schynen te hebben, &c.*

DAar en is geensinds aan te twijffelen of die gene, welke tot hier toe, de smaadelijke Kruis-rol van de Saligmaaker Jesus, ten laatsten op Golgotha, als een verborgen aanhangsel van sijn waare Messiasschap, hebben sien ten einde afspelen; sullen haar gemoed, van wegen sommige seldsaame voorvallen, met veelerlei bedenkingen en twijffelagtige overleggingen beset vinden; die waarlijk de pijne waardig zijn, datmense andermaal ter deugden, en van wat nader by besiet. Hier vooren hebben wy ondersogt, waarom JESUS, die de CHRISTUS, dat is de *Gezalfde* genoemd word, waarschijnelijk geene uiterlijke zalving heeft ontfangen; daar hem nochtans de driederlei Ampten, die door de Zalving onder 't Oude Verbond plagten Geheiligd en Ingewijd te worden, worden toegeschreven: en deselve ook bediend heeft, als een die te gelijk, een Propheet, Priester en Koning was. Daar wy dan gesien hebben, hoedanig hy behoudens dese Ampten, de Zalving egter daar toe niet en heeft van nooden gehad. Doch nu sal ons evenwel een andere soort van uiterlijke Zalvinge in agt te nemen staan; en wel voornamelijk die, welke aan Jesus te koste geleid is, tot een Wonder-spreukig Voorbereidsel van sijne Begraavinge: gelijk hy dat selve alsoo verklaard in de Euangelische Historie, Matth. 26. Marc. 14. en Joh. 12. Doch of Jesus meer dan eens, of twee of driemaal; of slegts op een en deselve tijd gezalfd is, schoon het de Euangelisten verscheidentlijk schijnen te verhaalen, sulks word ook seer verscheidentlijk van de Geleerde onderstogt en vast gesteld. Gelijk'er mede geen kleen verschil is over de Vrouwen, die dese zalving aan Jesus gedaan hebben, en te wat tijd en plaatse sulks voor sijn Overleveringe is geschied: daar by ook de wijse en maniere hoe sulks gedaan is, niet overgeslagen word. Tot welk onderstoek wy voor-af, ons selven en onsen Lezer willen indagtig maaken, dat

Hoe en waarom Jesus gezalfd is voor sijn Dood en Begraaffenis.

de

Digitized by Google

Watmen in het wel over-een brengen en verſtaan der Euangeliſten moet waarnemen.

de Heilige Euangeliſten, in het verhaalen van de meeſte dingen, meer ſter-oogen op den zin en de meeninge der ſaake, als wel op het by-brengen van een en deſelve woorden, dieſe dikmaal haar eigen maaken, en juiſt niet diens, dieſe geſprooken heeft; ofte ſoo als die van een anderen Euangeliſt, aangeteekend zijn: waar door het by gekomen is, datſe wel eenigſinds verſchillig zijn in 't verhaal; doch in de ſaake eens zijn, wanneermen alles tegen malkanderen afweegd: en derhalven verminderd ſulks geenſinds hun geſag. Want om datſe verſchillig zijn in de woorden en niet in de ſaaken, ſoo blijkt het, datſe yder met een groote vryheid, de waarheid hebben be-oogd, en te ſaamen tot een getuigeniſſe ſtaan: 't geene ſoo niet en ſoude blijken, wanneer ſy alle, een en deſelve woorden by-brengende, ligtelijk verdagt konden gehouden worden van ſaamenſpanning: ofte dat het den eenen Schrijver uit den anderen genomen hadde. Voorwaar alsmen 't verhaal wel inſiet dat de drie aangehaalde Euangeliſten doen, aangaande de zalvinge die ſekere Vrouwe, met naamen Maria, de Suſter van Lazarus, aan Jeſus te werk ſtelde, daar hy doe op den Avond des daags, in welke hy aan ſijne Diſcipelen voorſeid hadde, dat hy na twee daagen op het Feeſt ſou overgeleverd worden, in 't Huis van eenen Simon, den Melaatſchen by-genoemd, aan Tafel was; ſoo diendmen dat verhaal alleenig van een en deſelve zalvinge te verſtaan; niet tegenſtaande deſelve verſcheidentlijk van de Euangeliſten verhaald ſchijnd. Ja daar ontbrekender geen die meenen, datmen ook het verhaal van Lucas, kap. 7. daar toe moet brengen. Doch die met Johannes ſoodanige andere omſtandigheden verhaald, dat ſommige wederom geloofd hebben, datſe bei van Mattheus en Marcus verſchillig zijn. Die gene dan, welke alle de geſeide plaatſen van een en deſelve Vrouwe verſtaan, ſtellen voor vaſt; dat Jeſus maar eenmaal is gezalfd geworden. Doch ſommige oude Kerk-vaders willen, dat Jeſus wel driemaal vooor ſijn Begravinge gezalfd is, en dat van drie verſcheide Vrouws-perſoonen: namelijk eerſt van een Vrouwe die in Galilea woonde, zijnde een Sondareſſe, maar van een onbekende Naam: van wien dan deſe Zalvinge geſchied ſou zijn, in 't Huis van Simon de Pharizeer, eenigen tijd voor dat Chriſtus verraden wierd: waar vanſe meenen dat Lucas alleen gewag maakt. De tweedemaal houdenſe van Maria, de Suſter van Martha en Lazarus gedaan, ſes daagen voor het Paſcha: waar van Johannes kap. 12: 1-18. alleen ſou ſchijnen te ſpreken. En dan ten derden en ten laatſtemaal, van een Vrouwe wiens Naam niet gemeld en word, te Bethanien in 't Huis van Simon den Melaatſchen; waar van men by Mattheus en Marcus leeſt. Doch andere ſtellen veel waarſchijnelijker, maar twee verſcheide Zalvingen, van twee verſcheide Vrouwen geoeffend. Ontrent welk doen, ſommige noch dit willen in agt-genomen hebben; dat de eene alleen Jeſus Voeten, en d'andere alleen ſijn Hoofd met Nardus-olie begoten heeft. En meenen dat ſulks ſijn grond vind in verſchillige aanteekening van Mattheus en Marcus, tegen Johannes en Lucas afgewogen; dewijl beide de eerſte ſpreken van het Hoofd, de twee laatſte alleen van de Voeten. Doch het gene wy aanſtonds, in Johannes met Mattheus en Marcus over-een-gebragt ſullen ſien: maar aangaande Lucas, ſal het verſchil genoegſaam daar in gegrondveſt blijven, dat hy ſpreekt van een Vrouwe die een Sondareſſe, dat is mogelijk een Hoere, of berugt van een onkuis leven was: want ſulks ſchijnd te blijken, wanneer den Huis-waard Simon, by ſig ſelven preveld, en ſeid; *By-aldien deſen een Propheet was, hy ſoude wel weten wat en hoedanigen Vrouwe deſe is, die hem aanraakt; want ſy is een* SONDARESSE. Met hoedanigen Bend-naam, de Hebreen veelſinds de Vrouwen plagten te noemen, die wat ligt van aart waaren.

Verſchil over de tijd en plaatſen en de Vrouwen, van wie Jeſus gezalfd is, en hoe dikmaal.

Luc. 7: 30-50.

Dat Jeſus ſeer waarſchijnelijk maar tweemaal gezalfd is.

Matth. 26. Marc. 14. Luc. 7. Joh. 12.

Dat Lucas een andere zalvinge dan de drie andere Euangeliſten beſchreven heeft.

Luc. 7: 39.

Hier-

Digitized by Google

Hier-en-tegen ſpreken Mattheus en Marcus alleen van een Vrouwe, welkers Naam ſy niet alleen verſwijgen; maar ſy roemen ook haare Godvrugtigheid, en liefde aan Jeſus beweſen: ja Jeſus ſelfs voorſegd van haar, dat haare geheugenis te gelijk met het Euangelium in de Kerk ſoude blijven: waar van by Lucas een diep ſtilſwijgen is. Gelijk Jeſus aldaar ook niet en ſeid, dat ſulks een voorkomen of een Voorbereiding van ſijn Begraavinge was. Indienmen hier nu toevoegd, dat Johannes deſe Vrouwe noemd, Maria de Suſter van Lazarus; namelijk met welke Jeſus veel verkeerd hadde; ja Lazarus ook opgewekt en ſeer lief hadde, Joh. 11: 5. en dat'er van deſe Maria geſeid word, datſe aan Jeſus Voeten gezeten heeft, om ſijne ſchoone Leeringen in-agt te nemen? ſoo en ſchijnd ſulks waarlijk gantſch niet te ſluiten op eene Vrouwe, die volgens de gemeene Straat-maare, een Sondareſſe of een Hoere was. Ook en kan Maria aan Jeſus niet onbekend geweeſt zijn; daar nochtans het ſeggen van Simon op ſchijnd te moeten paſſen. Daar-en-boven woonde deſe Maria, volgens Johannes, Mattheus en Marcus, te Bethanien; daar Lucas van een Vrouwe in de Stadt, gewag maakt. Ja het blijkt uit alle omſtandigheden, dat Maria een van de genoode was; gelijkmen uit de ſaamenhangende woorden van Johannes kap. 12. vers 2, 3. kan afnemen: *Sy bereiden hem aldaar een Avondmaal, ende Martha diende, en Lazarus was een van de gene die met hem aanzaten: Maria dan genomen hebbende een pond Zalve, &c.* Soo dat Lucas waarlijk een andere zalvinge verhaald; namelijk welke geſchied kan zijn, ontrent het laatſte van het tweede jaar, in welke Jeſus had begonnen te Prediken; en dat in het Huis van Simon den Pharizeer: maar welke zalvinge niet en is geſchied tot een Voorbereidinge van Jeſus Begraavenis. Doch tot deſe moetmen die zalving betrekken, van welke Johannes, even gelijk Mattheus en Marcus verhaald; dewijl ſoodanigen getuigenis aldaar gevonden word: En ons deswegen doet beſluiten, dat dan die zalving, waar van Mattheus en Marcus en Johannes verhaalen, op een en deſelve tijd geſchied is, ten Huiſe van Simon den Melaatſchen; namelijk twee daagen voor het Paſcha, op welken tijd Jeſus gekruiſt is. En alhoewel daar geen voorname Kerk-vaders en ontbreken, welke meenen datmen beide deſe Simons voor een en den ſelven Huis-waard nemen moet, ſoo hebben andere nochtans uit de alreeds aangemerkte omſtandigheden, beter meenen uit haar oogen te ſien, wanneer ſy Simon de Pharizeer, voor eenen anderen als Simon den Melaatſchen willen gehouden hebben. Want behalven datmen ſou mogen twijffelen, of een Pharizeer doe ter tijd wel ſoo gemeen met Jeſus ſou durven omgaan hebben, ſchoon hy hem al heimelijk lief hadde; ſoo was Jeſus nochtans openbaar genoeg by die ſoort van menſchen in den haat: want de Pharizeen en Schriftgeleerde ſogten hem te dooden: (gelijk den vroomen Nicodemus hem hierom ook ſoo bedektelijk droeg, dat hy Jeſus by nagte beſogte:) ſoo ſietmen ook, dat de maniere van de zalving die Lucas verhaald, veel verſcheeld van die der andere Euangeliſten. Want d'eerſte Vrouwe by Lucas weende en maakte Jeſus Voeten nat met haare Traanen; Kuſteſe, Droogdeſe en Zalfdeſe; en Simon de Pharizeer nam'er misnoegen over, om dat ſulks van een Sondareſſe geſchiede: tegen welke Jeſus ſig nochtans Vriendelijk uitliet en haar de Vergeving haarer Sonden aanſeide. Doch de tweede Vrouwe, die Jeſus volgens Mattheus, Marcus en Johannes, ten Huiſe van Simon den Melaatſchen zalfd; giet, na datſe de Voeten van Jeſus gezalfd, en de Fles den langen hals afgeknakt hadde, de gantſche voor-raad van Nardus-Olie, over ſijn hoofd uit; ſoo dat de Diſcipelen, en voornamelijk Judas, over 't verlies beginnen te knorren;

Bewijs daar van uit verſcheide Vrouwen genomen.

Dat Maria de Suſter van Lazarus niet deſelve is, die een Sondareſſe genoemd word.

Dat Simon de Pharizeer onderſcheiden is van Simon den Melaatſen.

Vergelijkt Joh. 3: 1, 2. met kap. 19: 38. &c.

't Verſchil over deſe twee Vrouwen door de Hiſtorie der Zalvinge ſelfs verëffend.

Digitized by Google

doch sy word van Jesus verschoond, en geseid dit gedaan te hebben; Tot een voorkomen van sijne Begraavinge. Soo dat hier een andere Vrouwe, een andere Zalvinge, en een andere wijse van Zalven, ten Huise van twee onderscheide Simons, en op een ander voorval geschied is: namelijk de laatste, twee daagen voor dat Jesus gekruist is, ten Huise van Simon den Melaatschen. Hoedanigen Naam hy schijnd gedragen te hebben, om dat hy te vooren was Melaatsch geweest, en niet dat hy het doe ter tijd noch was; gelijk Ambrosius en andere meenen: want die en mogten volgens de Wet, niet onder 't geselschap der menschen komen, ja selfs niet binnen te Steden en Vlekken verblijven: gelijk te sien is, Levit. 13: 46. Num. 5:1, 2. &c. Maar hy word den Melaatschen genoemd, volgens een seer gemeene maniere van spreken die by de Hebreen was; namelijk ymand te noemen na het geene hy te vooren was geweest: gelijk sulks ook in verscheide spreekwijsen blijkt: ja men mag gelooven, dat Jesus ook in dien zin segd; *De Blinde sien, de Doove hooren, de Kreupele wandelen &c.* Daarse dan ook noch Blind en Doof en Kreupel genoemd worden, schoonse het immers nu niet meer en waaren na haare genesinge. En in deser manieren heeft Mattheus, mogelijk ook al sijn leven, den Naam van *Tollenaar* behouden. Maar gelijk'er in het verhaal van Mattheus, Marcus en Johannes, eenige dingen ontrent dese Zalvinge malkander seer gelijk zijn; en wy de H. Historie ook houden van een en 't selve voorval te spreken; soo werd'er evenwel van de Geleerde verschil genoeg in gevonden, om de moeite waardig te agten, datmen 't naspoore; op datse alle drie wel mogten over-een gebragt worden: 't gene wy nu ook willen besien. De Zalvinge dan waar van Johannes spreekt, is tot Bethanien en digt ontrent de Tijd van Jesus aanstaande Lijden geschied; en stemd dus verre met Mattheus en Marcus over-een. Sy is ten anderen ook gedaan door een Vrouwe, die met een Alabastere Flesse, met Nardus-zalve verscheen, daar Jesus aan de Maaltijd was. Hier op getuigen alle drie de Euangelisten, dat de Discipelen het verquisten deser Zalve, qualijk namen, en de Vrouwe daar over beschrobden; en by alle drie, word de Vrouwe van Jesus niet alleen vry-gesproken; maar ook haar doen verklaard, geschied te zijn, Tot een Voorbereiding om hem te begraaven. Nu nadien datwe dusdanige over-een-stemmende blijken niet in het verhaal van Lucas en vinden; soo leeren wy daar uit, dat Mattheus, Marcus en Johannes een en deselve Zalvinge verhaalen, die geheel van Lucas verhaal onderscheiden blijft. En alhoewel tegen het over-een-stemmend verhaal van Johannes met eenige waarschijnelijkheid ingebragt werd; dat hy dese Zalving steld ses daagen voor het Pascha geschied te zijn, daar Mattheus en Marcus deselve alleen twee daagen te vooren stellen; soo en sal hier egter geen groote swarigheid over blijven; soo wanneermen slegts eenige weinige dingen bescheidentlijk voor-af aanmerkt: want die sullen ons konnen leeren, hoemen de saak door hulp van een gemakkelijke zin-geving, welvoegsaam kan op haar koten setten. Dus seggenwe dan, dat by-aldienmen het verhaal van ses daagen by Johannes; en by de twee andere Euangelisten, van twee daagen voor het Pascha, hart-nekkig vast-steld, het waarlijk seer moejelijk sal vallen te denken; hoe een en deselve saak, met alle gelijke omstandigheden, en ter selver plaatse, gelijkwe in 't verhaal van alle ontwaar worden; binnen den tijd van vier daagen heeft konnen voorvallen? Gelijk het mede niet wel te denken is, dat de Discipelen, wanneer sy in de eerste reise, wegen haar qualijk genoegen over dese Zalvinge, van haaren Meester Jesus bestraft waren; vier daagen daar na, wanneer Jesus soo 't schijnd, dan noch eens gezalfd sou zijn geworden; haar Les soo schoon souden vergeten hebben gehad,

datse

Waarom desen Simon toegenaamd wierd den Melaatsen. 2 Kon. 15. vers 5. Luc. 17:12.

En sulks met voorbeelden bevestigd.

Het gewaande verschil tusschen Johannes, met Mattheus en Marcus ver-effend.

kap. 14:1.

Hoe Johannes dese Zalving ses dagen voor het Pascha steld, en Mattheus en Marcus alleen twee daagen.

En 't selve door aanmerking van sommige omstandigheden ver-effend.

Digitized by Google

datſe wederom ſouden hebben durven beginnen te kijven; daar de eerſte Vrouwe alreede ſoo hooge gepreſen was, in haare tegenwoordigheid? Voegd'er by, datmen ten opſigte van 't verſchil des tijds, tuſſchen Johannes en d'andere twee Euangeliſten; ſoo ſtrikt niet verpligt is, den tijd van Johannes, na de Letter te nemen, even als of Jeſus ſes daagen voor het Paſcha gezalfd was: want of hy wel verhaald, dat Jeſus ſes daagen voor het Paſcha te Bethanien quam, en dat hy daar eene Maaltijd gehouden heeft; ſoo en word'er egter niet by geſeid, dat ſulks op dien eigen en ſelven dag geſchied is; nadien deſen Euangeliſt ſulks alleen onbepaald verhaald, ſeggende; *Sy bereiden hem aldaar een Avondmaal, &c.* 't Gene niemand vreemd ſal ſchijnen, die daar wel aanmerkt, datmen het negende vers van kap. 12. tot het eerſte leſen moet, en het ſelve houd voor een ſaamenhang van het voorgaande elfde kapittel; en dat deſe Hiſtorie der Zalvinge van vers 2. tot aan vers 9. hier buiten Orden van den tijd, ingelaſt is geworden. Het welke ook genoegſaam waar gemaakt word, uit het gene kort hier op volgd; namelijk Jeſus In-huldiging binnen Jeruſalem. Ook en is daar geen groot werk aan vaſt, om deſe verſchillige omſtandigheid weg-te-nemen; namelijk dat Mattheus en Marcus ſeggen, dat de Vrouwe de Alabaſtere Fleſſe gebroken, en de Zalve op Jeſus hoofd uitgeſtort heeft; en dat Johannes alleen ſegd, dat Maria Jeſus Voeten Zalfde, ſonder van het hoofd te reppen; dewijl het niet moejelijk en valt uit eenige omſtandigheden te denken, datſe eerſt de Voeten gezalfd, en daar na het overige op Jeſus Hoofd uitgegoten heeft, wanneerſe daar toe, alswe terſtond ſeiden, de enge hals der Zalf-fleſſe gebroken hadde. Want datſe deſe gantſche Fleſſe aan Jeſus te koſte gehangen heeft, ſulks en blijkt niet alleen daar uit, dat Johannes ſegd, dat het gantſche Huis van den Reuk vervuld wierd; (want ſulks kan van het inwrijven der Zalve verſtaan worden, welke de Vrouwe met haar Hoofd-tuiten dede;) maar ook daar uit, dat de gitſige Judas over deſe Gulle uitſtorting en verlies der Zalve, ſoo ernſtig begaan was. Invoegen dat mogelijk Johannes alleen de Zalving der Voeten verhaald, om dat ſulks het Voorbereidſel deſer geheele Zalving was, die daar op gewoon was aan het Hoofd te volgen; en hier ook gevolgd is; gelijkmen uit Mattheus en Marcus kan afnemen: welke dan ook alleen van de Zalving des Hoofds ſpreken, met verſwijging der Voeten; om datſe mogelijk voor hadden, deſe Zalving in haar uiterſte uitvoering te verhaalen. En om dat Jeſus by alle drie deſe Schrijvers, deſe Zalving opneemd, als een Voorbereidſel van ſijn Begraavinge; ſoo hebbenſe waarlijk een en deſelve ſaak verhaald; nadien de Zalvinge der Voeten alleen, niet wel ſoodanigen Voorbereidſel konde genoemd worden, maar wel de Zalvinge des Hoofds; om datmen daar door gemeenlijk den geheelen Perſoon verſtaat: want dat ymand over 't Hoofd komd, word geſeid, dien geheelen menſche overgekomen te zijn. Gelijkmen dan ook deſe Orden in het Zalven ſig ligtelijk verbeelden kan, dat de Vrouwe noodſaakelijk eerſt de Voeten gezalfd, en met het Hair van haar Hoofd afgedroogd of liever ingewreven heeft: want by-aldien ſy die voor-af op Jeſus Hoofd uitgegoten hadde, ſoo en hadſe tot de Voeten niets overig gehad. En dat in de Zalvingen die by de Ouden ymand ter Eeren, aan de Maaltijd plagten gedaan te worden, voornamelijk het Hoofd gezalfd wierd; ſulks en blijkt niet alleen uit de Griekſe en Latijnſe Schrijvers; maar ook uit de Heilige Schriften, ſiet Pſalm 23: 5. En waar toe meer of netter getuigenis, daar Jeſus ſelfs ons deſe Joodſche Eerbewijſinge duidelijk genoeg in ſijn verwijt aan Simon den Pharizeer, by Lucas afſchilderd, ſeggende; ik ben in uw Huis gekomen; *Met Olie en hebt gy myn*

Ongerijmdheid in het tegenſtrijdig gevoelen getoond.

Joh. 12: 2.

Dat de Zalving by Johannes waarſchijnelijk buiten den rang des tijds ingelaſt is.

Hoe Johannes alleen van de Zalving der Voeten, en Mattheus en Marcus van het Hoofd, en nochtans van eene Zalving ſpreken.

En ſulks nader uit de Orden deſer Zalving beveſtigd.

Zalven des Hoofds niet ongewoon by de Hebreen.

Digitized by Google

Maria die Jesus gezalfd heeft, van Baronius sonder grond voor Maria Magdalena gehouden.

Marc. 16:1.

Hoedanigen Zalfolie de Nardus geweest is.

Waarom dese Nardus kostelijk en onvervalst genoemd word.

Alabastere of Steene Zalf-flessen hoedanig by d'Oude in gebruik.

hoofd niet gezalfd, &c. Het word ook van de meeste Godsgeleerde voor een misslag gehouden, dat den Kardinaal Baronius meend, dat dese Maria, die Jesus volgens Mattheus, Marcus en Johannes gezalfd heeft, *Maria Magdalena* is geweest, namelijk uit welke Jesus seven Duivelen uitgeworpen hadde; dewijl Maria wel de Suster van Lazarus, maar nergens, Maria Magdalena genoemd word. Gelijk'er ook nergens van Maria, Lazarus Suster, geseid word, dat Jesus seven Duivelen uit haar geworpen hadde. Doch nadien Baronius gevoelen alleen op dese gissing schijnd gebouwd te staan; dat Maria Magdalena, by Marcus ook geteld word onder die gene, welke Jesus begeerden te zalven na sijn dood; als waar van sy aan Jesus in sijn leven, de Voorbereiding door dese hare zalving sou gepleegd hebben; soo dunkt ons sulks vry verre getrokken, en seer onvast te staan. Belangende nu de Zalve, welke hier aan Jesus besteed is, die word by Johannes met den Naam van *Nardus* beschreven; doch by Marcus, *Salve van Onvervalste Nardus;* en by Mattheus, *Kostelijke Salve.* Maar Lucas, die een andere als dese laatste zalvinge verhaald, noemd die alleen *Zalve.* Doch nadien de Zalven, waar mede d'Ouden uit vermaak en wellust of ook om de gesondheid plagten gezalfd te worden, niet soodanig stijf noch dik waaren, gelijk die gene welkmen thans uit Was en Olie en Poeders maakt, en meest dienen om te smeeren; maar dun en Olyf-agtig, dat is, die vloejen en gegoten konden worden; alsoo moetmen verstaan, dat Jesus ook met dusdanige Zalf-Olie gezalfd is. Gelijk sulks genoegsaam uit de daad deser Vrouwe blijkt, als sy geseid word, de Zalve op Jesus Hoofd uitgegoten te hebben. En houdmen dat dusdanige Nardus alsoo genoemd is, naar seker Kruid dat veel in Syrien wies, uit welk eene seer sterk-ruikende Olie getrokken wierd; die kostelijk, dat is van hooge prijs was; en daarom ook soo ligt van de Discipelen geseid wierd, *Waar toe diend dit verlies?* Hoedanige Olie, *Zalve* genoemd word; om datmen daar mede Zalven en begieten konde. En dewijl dese Nardus-zalve van wegen den hoogen prijs, van sommige baatsoekende menschen, dikmaal plagte vervalst te worden, of uit andere Speçerien plagte nagebootst te worden, (want dit bedrog schijnd al in de Weereld geweest te zijn, eer Valerius Cordis sijn *Succedania,* voor de Artzenye-bereiders na-liet) daarom word ons ongetwijffeld dese ZALVE, *Opregte,* ofte als den Euangelist segd, *Onvervalste Nardus* genoemd. Ten zy mogelijk dat ymand sig door de Taal-vitters wil laaten in twijffel brengen, of ons daar door niet liever de eigen soort van Nardus aangewesen word; namelijk die uit Airen of uit Halmen voorkomd, tot onderscheid van die, welk alleen uit de Bladen gemaakt wierd. En nadien de Oude veel van welriekende Zalven en Olien hielden, en dat deselve om haar natuurlijke kragt en reuk niet te verliesen, sorgvuldig moesten bewaard worden; soo bevindmen dat die ook veelsinds in Alabastere Flessen of Steene Zalfbussen bewaard zijn geweest; nadien de Zalven daar in wel versekerd waaren, en niet ligt, ten zy met geweld, het breken der Flessen onderhavig waaren. En gelijk dese Steen-agtige stoffe, vers uit de Bergen gehaald, volgens Herodoot, Elianus en Plinius, tamelijk sagt was; alsoo is deselve ook seer ligtvoerig van binnen uitgehold en tot dusdanige Zalf-flessen gefatsoeneerd konnen worden. Hoedanige Alabastere Flessen, om datse wel het oudste maaksel belooven, ook deselve naam aan andere, die uit Glas, uit Goud of andere stof gemaakt wierden, overgelaaten hebben: gelijk meermaal plagt te gebeuren, wanneer een ding van d'een stoffe in d'ander overgaat, en nochtans den ouden naam behoud. En alhoewel mogelijk eenige hier uit vryheid genomen hebben, om voor *Alabastere Flesse,*

ge-

Digitized by Google

gelijk d'Euangeliſten ſeggen, een *Glaſe Fleſſe* te vertaalen; meenende hier door genoeg geſtijfd te zijn, dat'er geſeid word, dat de Vrouwe de Fleſſe gebroken heeft: nochtans houden de meeſte Schrift-en-Taal-geleerde voor vaſt, datmen hier waarlijk een Steene, dat is een waare Alabaſtere Fleſſe moet verſtaan; nadien niet alleen de Oude meeſt Alabaſtere Salf-fleſſen gebruikt hebben, maar ook dat het Griekſe woord die eige beteekenis heeft: alhoewelſe niet en ontkennen, dat het ook anders kan overgeſet worden. In het eerſte Boek Samuels leeſtmen wel van een Kruik of *Olie-vat*, met welke Saul tot Koning gezalfd wierd. En wederom van een *Olie-hoorn*; doch nadien deſe zalving neffens veele andere ſoorten die tot de Heiliging en Inwy-ing van Perſoonen, en de H. Vaten des Ouden Godsdienſt, en't beſtuur der Hebreeuwſe Republijk, aangeleid wierden, geheel van de zalving, die tot Eerbewijſing, en Liefde-pligten geſchiede, moeten onderſcheiden blijven; ſoo vermaanen ons ook deſelve hier daar van te ſwijgen. Indien wy voorts de waarde deſer Nardus-zalve tot de Alabaſtere Fleſſen toevoegen, wy ſullen ligt toeſtaan, datſe veel ſekerder in een duſdanigen Steene, dan in een Glaſe Fleſſe is bewaard geworden. Gelijk'er ook van d'Oude getuigd word, datſe een ſonderlinge hand-greep hadden, om deſelve uit deſe Steen ſoo dun en èel van boorden, tot de ligtigheid te maaken, datſe weinig dikker dan Glas, of mogelijk ruim ſoo teer als het Indiaans of Hollands Porcelein geweeſt zijn. Aan dewelke dan ook met eenige kleine moeite de lange en dunne halſen ligtelijk konden gebroken worden. Want dat de gewoone Salf-fleſſen lange en dunne halſen hadden, was om datmen daar mede alleen gewoon was, de koſtelijke Salf-Olie by droppelen, en weinig teffens te laaten uitvloejen. Waar van daan ook ſoodanigen Salf-fles by de Romeinen GUTTUM, als ofmen *Droppelaar* of *Droppel-fles* ſeide, genoemd wierd. Doch nadien deſe Vrouwe een overvloedige Gulhertigheid en Liefde tot Jeſus wilde betoonen; ſoo heeftſe waarſchijnelijk den engen hals van de Fleſſe, die mogelijk tot aan den buik toe geledigd was met de Voeten te zalven, aan ſtukken gebroken, op datſe de Salf-Olie te gemakkelijker op Jeſus Hoofd ſou konnen uitſtorten. En hoe veel Olie ſy uitgeſtort en te gelijk aan de Voeten en het Hoofd verorberd heeft, word ons een Pond genoemd, namelijk een Pond in Maate, en niet in Gewigte; om dat de Hebreen tweederlei Pond noemden; namelijk een Ponds-gewigt, en een Ponds-maate; komende tien deelen Ponds-gewigt over-een met twaalf-deelen Ponds-maate. Voorwaar al iſt dat de Diſcipelen deſe zalving qualijk nemen, ſoo en moetmen niet meenen, dat het gene deſe Vrouwe hier aan Jeſus gedaan heeft, hem zalvende aan de Maaltijd, een geheel nieuwe en ongehoorde ſaake is geweeſt; nadien wy alreede geſien hebben, dat ſulks by de Oude Hebreen en Joden, Grieken en Romeinen, ſeer gebruikelijk is geweeſt; en niet alleen overbodig uit Homerus, Martialis, Catullus, Lucretius en Plautus werd beweſen; maar ook in de Bybelſche Schriften genoeg beveſtigd word, in veele ſpreekwijſen en ſpelingen; en onder die inſonderheid van David, Pſalm 23: 5. *Gy rigt de Tafel voor mijn aangeſigte; gy zalfd mijn hoofd overvloedig.* Vergelijk'er mede Cantic. 1: 12. daar Salomon, ſpelende op deſe Nardus-zalve, die haaren reuk verſpreide, terwijl de Koning aan ſijn ronde Tafel was, deſe zalving van Jeſus niet on-aardig afgeſchaduwd heeft. En alhoewel Baronius toeſtaat, dat duſdanige zalvingen by de gemelde Volken wel aan het Hoofd geoeffend wierden, ſoo houd hy nochtans voor vaſt, dat de Voeten nooit by d'Oude wierden gezalfd; ten waare meend hy, onder de alder-brood-dronkenſte menſchen: hoedani-

1 Sam. 10: 1. en kap. 16. vers 13.

Jakob zalfde Steenen, Gen. 28: 18. en 31: 13. en 35: 14.

Aaron gezalfd, Exod. 29: vers 29. en kap. 30: 30. Lev. 8: 12.

Tabernakel gezalfd, Lev. 8: 10. &c.

Waarom de Salf-fleſſen lange en dunne halſen hadden.

Waarom deſe Vrouwe de Salf-fles aan ſtukken gebroken heeft.

Hoe veel een Ponds-maate by de Hebreen deed.

Het zalven aan de Maaltijd was niet ongewoon by de Joden.

Digitized by Google

Misslag van Baronius als hy meend dat d Oude de Voeten niet gezalfd hebben.

gen uitbundigheid hy wel te Athenen en sommige andere Grieken, doch niet onder de Joden wild erkend hebben. Doch indien dien Man niet soo veele getuigenissen hadde nagelaaten in-te-sien, als hy wel hadde behooren op te soeken; hy soude by verscheide oude Schrijvers genoegsaam aangeteekend gevonden hebben, dat het zalven der Voeten niet soo ongemeen was. Ja dat dese Eerbewijsing selfs het gewoone dienst-werk is geweest van de Vrouwen en Dienstmaagden, sulks heeft de Griekse Verklaarder over Aristophanes lang voor Baronius aangemerkt: voegende aldaar soo naauwkeurig het zalven der Voeten, by het wassen en kussen der selve, als of hy sulks met opset uit het Euangelium van Lucas uitgeschreven hadde, wanneer hy segd; *Ende siet een Vrouwe &c. staande agter aan Jesus Voeten, weenende, begon sy sijne Voeten nat te maaken met tranen, ende sy droogdese af; met het hair van haar hoofd, ende kuste sijne Voeten en zalfdese met Salve.* Gelijk mede Ligtfoot, over Joh. 12: 3. uit de Joodsche Schriften genoeg beweesen heeft; dat het Zalven der Voeten, by de Joden niet ongewoon was; en derhalven dat dese Vrouwe, of liever geene van de beide Vrouwen by gevolg, geen nieuwe of nooit gepleegde saake aan Jesus gedaan hebben. Maar sal mogelijk ymand denken; is het zalven der Voeten, en het zalven des Hoofds soo gemeen bekend onder de Joden geweest; hoe heeft sig dan Judas en mogelijk ymand van d'andere Discipelen, die'er niet als het swijgen toe deden, soo aanstonds over het verlies deser Salve geklaagd? want dat haddenwe daar soo even beginnen aan.te-raken: wisten-se dan niet dat de Salve in soo gemeene gebruiken, nootwendig te loir ging? Wy antwoorden; Judas en heeft de zalving aan Jesus gepleegd, niet voor een geheel ongewoone of nooit-gehoorde saak onder de Joden, opgenomen, selfs ook niet Simon de Pharizeer, die alleen verwonderd is, dat hy sulks van een Sondaresse toelaat. Maar dit was Judas nieuw en hard tegen de borst, dat soo kostelijke en onvervalste Nardus-zalve, soo overvloedig uitgestort, en soo hy meende, heel onnut verquist wierd; nadienmen die, alswe straks seiden, alleen gewoon was soberlijk, en maar met weinig droppelen teffens te besigen. En daarom toond hy niet alleen sijn afkeerigheid wegen dese overdadige plenging der Salf-Olie; maar hy noemd daar by ook den prijs, namelijk 300 *Denarien* of Penningen, hoe veel die waard sou zijn, by-aldien datmense verkogte. Doch met hoedanig een geveinst en baatsoekig gemoed desen Apostel dit seide, dat heeft Johannes niet vergeten aan-te-teekenen, kap. 12: 6. Daar by-voegende niet alleen, dat hy als de Kassier of Rentmeester van de Apostelen was, ontfangende het gene te mets voor d'Arme gegeven wierd; als mede waarschijnelijk, 't gene de Discipelen tot eenige gemeenschap van 't haare haddensaamen gebragt: maar ook, dat hy een Dief was. En alhoewel het waarschijnelijk is, dat Judas, die hier van Johannes alleen dese zalving tegenspreken-de, ingevoerd word, ook de eenigste onder de Discipelen is geweest, die daar tegens met knor-sieke woorden uitgevallen is; soo schijnd het egter aan sommige een swarigheid te geven, dat den Euangelist Mattheus in 't meer-getal segd, dat *de Discipelen dat qualijk namen.* Doch 't gene voor eerst Marcus schijnd te verklaaren, als hy segd, *Dat sommige dat seer qualijk namen by haar selven; en seiden &c.* Dat is, morrende en mompelende mogelijk daar over by haar selven: doch dat Judas, die van een gierigen Duivel bereden wierd, het woord opvatte en uit de borst sprak in naam van haar allen: daar in mogelijk meenende gestijft te worden, dat hy aan haar wesen en gefronste voorhoofden wel sag, datse dese quist-zalving, even als hy, qualijk opnamen. Dit soumen mogen denken: doch sommige willen dese on-

Luc. 7: 38.

Hoe de Discipelen dit zalven qualijk of vremd opnemen konden, daar sulks na een meer gewoone maniere geschiede.

300 Denarien gistmen op 90 Gulden volgens ons Geld.

Hoe Mattheus in 't meer-getal van de Discipelen segd datse de zalvinge qualijk namen, daar Judas sulks alleen schijnd gedaan te hebben volgens 't verhaal van d'andere.

be-

besuistheid alleen Judas op den hals gesmeten hebben, op dat d'andere Apostelen geheel vry gesproken mogten blijven; naardien het meermaal de gewoonte der Heilige Schrift is, een saak aan veele toe-te-schrijven, schoon datse maar aan een alleen eigen is; en wel voornamelijk dan, wanneerse in en ontrent een en deselve saak zijn, en alle in deselve hoedanigheid tegenwoordig zijn, gelijk hier Jesus Discipelen waaren. 't Geenmen met eenige voorbeelden, daarmen het noodsaakelijk soo nemen moet, ligt sou konnen toonen. Onder welke voornamelijk worden by-gebragt, Genesis 8: 4. daar de Arke geseid word, te *rusten op de Bergen van Ararat:* en Genesis 19: 29. het omkeeren van de *Steden, in welke Loth gewoond hadde:* en Judic. 12: 7. dat Jeptha is begraaven *in de Steden Gileads:* en 2 Kron. 16: 14. daar Asa wierd begraaven *in sijne Graf-steden:* en Jona 1: 5. dat Jonas lag *aan de Zyde van het Schip.* En in 't Nieuwe Testament, Matth. 27: 44. &c. dat de *Moordenaars,* Jesus desgelijks beschimpten en verweten &c. Alwaarmen sonder tegenspreken, niet anders, dan Een van de Bergen Ararath; Een van de Steden daar in Loth gewoond had; Een van de Steden Giliads; Een van de Zijden des Schips: en alleen, Een van beide Moordenaars moet verstaen: gelijkwe hier naar breeder sullen toonen. Het gene dan de Geldgierige Judas, hier alleen voor soo grooten Overdaad uitschold; daar over heeft Jesus op de versse daad, een veel betere Getuigenis gegeven, op dat hy hem den mond snoerde, seggende; Dat dese Vrouwe, aangaande sijn Persoon, een soo Lofwaardigen stuk gedaan hadde, datmen haarder gedagtenis nooit sou konnen uitwissen. En derhalven belaste hy billik de Vrouwe ongemoeid te laaten. Judas daar by ook genoeg sijn geveinstheid onder de neus vryvende, en aanseggende; dat by-aldien hy soo bekommerd was om goed aan den Armen te doen, het hem nooit aan wettige gelegentheid ontbreken sou. Doch nademaal Jesus gesegd hadde, dat hy nu haast van haar henen ging, soo sou haar de middel afgesneden worden, om eenig goed meer aan hem te konnen bewijsen; en daarom, die eenige liefde aan sijn Persoon wilden betoonen, die moesten het nu en seer haastig doen: gelijk dese Vrouwe, die Jesus Begraaffenisse voorquam, dat is onderschepte; dewijl sy nu haast aanstaande was. Niet anders voorwaar, als of hy tegen sijne Discipelen hadde willen seggen; Gy weet immers seer wel; dat soo by-aldien dese Salve aan mijn dood Lichaam te koste geleid waare, het en soude van niemand, ja selfs mogelijk niet van uw, euvel opgenomen worden: wel waarom doet gy dan dese Vrouwe moeite aan? nademaal sy dit doet tot een Voorbereidinge van mijne Begraaffenis; dewijl ik het immers u al voorsegd hebbe, dat dien tijd hard aanschiet, welke de Vrouwe hier is voorgekomen, ten aansien van de sekerheid derselve. En alhoewel het aan sommige waarschijnelijk heeft geschenen, dat dese Vrouwe met andere Godsdienstige Vrouwen, verstaan hebbende dat Jesus dood na-by de deure was, dese Zalving aan hem geoeffend heeft, niet slegts by de gis, maar met een soodanigen oogmerk als Jesus dat naderhand selfs verklaarde; denkende of het haar mogelijk namaals niet toegelaten wierd van de boose Joden; soo en ontbrekender nochtans geen gaauwe Mannen, die van andere gedagten zijn; en seggen voor vast niet te meenen, dat dese Vrouwe dit werk uit een geloovige voorkennis van Jesus aan-naderende Dood en begraavinge gedaan heeft; maar alleen dat Jesus die daad alsoo opgenomen heeft, om sijne Discipelen te leeren, het gene hy daar in te leeren agte. Waarom hy ook alleen segd, dat de daad van dese Vrouwe, namelijk de Zalvinge, en niet het groot Geloove waar door sy dit gedaan hadde, verspreid sou worden, al waar dit Euangelium in de geheele Weereld sou gepredikt worden, Matth. 26: 13 De plaatse nu daar Jesus aldus gezalfd is, twee dagen voor

En sulks met voorbeelden opgehelderd en een goeden zin gegeven.

Hoedanig en in wat zin Jesus sijne Discipelen van dese zalving onderwesen en de Vrouwe in haar werk gepresen heeft.

Het tegendeel besloten en voor waarschijnelijk gehouden.

Hoedanigen Vlek Bethanien was, en waar gelegen.

voor sijne Begraavinge, die seggen ons de Euangelisten, met uitsluiting van Lucas, dat BETHANIEN was, in het Huis van Simon des Melaatschen: een Vlek dat seer dikmaal in de Euangelische Historien genoemd word, om dat Jesus daar veelsinds verkeerd heeft; zijnde slegts een half-uur van Jerusalem gelegen; soo genoemd na seker groot gedeelte van den Olijf-berg, dat

Bethania waar van soo genoemd.

van wegen de Palm of Dadel-boomen den selven naam droeg: want BETHANIA, is soo veel als *Een Huis der Dadelen:* even gelijk een ander gedeelte des selven Olijf-bergs, BETPHAGE, dat is, *Een Huis der Onrijpe Vijgen*, geheeten wierd: siet de Stands-gelegentheid deser Vlekken, Luc. 19: 29. En gelijk Jesus langs desen Palm-weg van Bethanien tegens het Feest sijn Inrijdinge binnen Jerusalem dede, Joh. 12: 12, 13. alsoo vonden de Scharen, die hem uit Jerusalem te gemoete gingen, goede gelegentheid om Palmtakken van de Boomen te scheuren en den weg te bestroojen. Nu gelijk den

Strekking van den Olijf-berg en desselfs verscheide streken.

Olijf-berg kort onder Jerusalem wel begon, maar sig seer verre van daar henen strekte, en in verscheide naamen en streken onderscheiden wierd; (gelijk somtijds het Vlek Bethanien genoemd word, en somtijds het gedeelte van den Olijf-berg, dat den selven naam voerde;) soo moetmen dit in 't lesen der Euangelische Historien, vermaand blijven wel te onderscheiden.

Jesus heeft veel ontrent den Olijf-Berg en te Bethanien verkeerd.

En waarlijk alsmen aanmerkt, hoe dat Jesus in sijn drie of vierde-half jaren Prediking, dagelijks seer gemeen, en dikmaal ontrent de Landstreek van den Olijf-berg heeft verkeerd; en wel insonderheid in sijn laatste dagen, wanneer hy sijn verblijf des nagts meest tot Bethanien aan den Olijf-berg nam, en daags na Jerusalem opging na den Tempel: gelijk onder andere plaatsen duidelijk af-te-nemen is uit Luc. 21: 37. soo moetmen sig verwonderen, hoe,

Joodsche leering van des Messias verkeeren op den Olijf-berg.

ofte door welk een oud Erf-gerugt van Rabbi Janna, de Joden geleerd hebben; Dat de Goddelijke Majesteit drie jaar en een half, op den Olijf-berg gestaan heeft: sijn Volk vermanende; *Soekt den Heere terwijle hy te vinden is.* Want of schoon dese gedagten wel hier op konnen gegrondvest staan, datse gewaand hebben dat den Messias een Koningrijk en een Rijk-stoel binnen Jerusalem oprigten, en daar toe veel op den Olijf-berg verkeeren soude; soo sietmen niet te min, dat het gene sy neffens meer andere dingen qualijk van den Messias verwagt hebben; hier egter in Jesus is vervuld geworden. Aldus is dan dese laatste en opmerkelijke zalvinge, die twee dagen voor Jesus Lijden uitgevoerd wierd, te Bethanien geschied; daar Jesus in het Huis van Simon den Melaatschen, met Lazarus en andere genoode Gasten aan de Tafel zat; ofte liever op de wijse in die tijden gebruikelijk, op sekere Bank-peuluwen of Tafel-beddekens, tot de Maaltijd aanlag; gelijkwe aanstonds nader besien sullen. Want of wel onse en andere Oversetters, doorgaans de Text-woorden van *Jesus aanzitten aan de Maaltijd*, hebben

Om wat reden de Oversetters sommige dingen volgens de hedendaagse gewoonte hebben vertaald.

vertaald na de gewoone wijse van Tafel-houden deses tijds en onse Landaard, (meenende soo alderbest verstaan te worden;) soo leeren nochtans de Taalkundigers, dat deselve gebruikelijke Grond-woorden, niet aan de *Tafel Zitten;* maar aan de Tafel of Eet-plaats, *Aanliggen*, beteekenen. Als zijnde t'eenemaal geschikt na de gewoonte van die tijden diemen hield in het nemen van spijse, alsmen behoorlijk de Maaltijd hield: gelijk de meeste Oude Volken al lang voor Jesus tijd die gewoonte hadden aangenomen, om niet Zittende, maar Liggende op sekere Beddekens te Eten. En alhoewel het

Dat het Eten op Lig-bedden niet de eerste of alder-oudste Eet-wijse is.

waar is, dat de meeste Oude dese gewoonte hebben gehad, soo isset nochtans soo eenparig niet voor waaragtig te houden, dat dese Eet-wijse de Eerste en alder-Oudste is, maar dat gelijk sommige waarschijnelijk willen, de maniere van liggende op Bedde-kussens te Eten, van de gewoonte der eerste Oosterssche Volken af-komstig is, als welke gewoon waren, in 't Veld neder, en op

de

de Gras-velden en Bloem-bedden, en by gebrek van die, op Bonte-vellen neder te liggen en ſpijſe te nemen. Van hoedanigen maniere van op Vellen neder te zitten ofte te liggen, wy een voorbeeld vinden in Judith, die voor Holophernes aldus neder zat om na hare gewoonte ſpijſe te nemen: ſiet het Boek Judith kap. 12: 15. Dus meendmen dat alle duſdanige wijſen, ſoo lange in gebruik geweeſt zijn, tot datmen uit een verbeterde navolging, en wanneer de opſchikking der woon-huiſen, en de luſt tot Huis-cieraden, ook Tafels, Bedden, Stoelen, Banken, en Ruſt-bedden en dierlijke Inboel, uitgevonden heeft, men ook duſdanige Tafel-Bedden, tot de Eet-plaatſen en Maaltijden heeft begonnen te gebruiken, in plaatſe van de geſeide Vellen en Gras-Bedden; gelijk I. Caſaubonus tegens Baronius ſtaande houd: gevoelende dat de wijſe van al-Liggende te Eten, van de geſeide gewoonte tot onder de Joden, Indianen, Celten, Perſen, Meden, Grieken en Romeinen overgebleven is. Doch andere wel toeſtaande, datmen voor het uitvinden van Tafels en Zit-ſtoelen, en Ruſt-Banken en Bedden, wel benoodigd was op het Gras, of op ruige Vellen, of op yts anders te liggen, om ſpijſe te nemen; willen egter om veele goede blijken der Oudheid, niet ſoo volſtrekt toeſtaan, dat daar uit van Ouds de gewoonte van op Lig-bedden te Eten, ſoodanig algemeen ſou voortgevloeid zijn, datmen ook niet van begin-aan, en korts op het verlaaten van de eerſte plompe wijſe, al-Zittende gelijk thans, de Maaltijd gehouden heeft. Welke zedige maniere, wanneer de Welluſt en Leuiheid te gelijk met de Rijkdom begon te vermeerderen, metter tijd in Lig-beddekens veranderd is; en dat niet alleen by de Ooſterſche Volken, maar ook by de Grieken en Romeinen: doch die naderhand wederom haar voorige plooy genomen hebben; namelijk wanneer voor het Eten al-Liggende te nemen, wederom het Zitten aan de Maaltijd in gebruik gekomen is. Gelijk dan ook uit ſeer vele blijken genomen uit de Schriften des Ouden Teſtaments, en andere Schrijvers, kan getoond worden, dat van de alder-oudſte tijden af, het Zitten veel eer dan het Liggen, by de Hebreen, Grieken en Romeinen is in gebruik geweeſt. In het Oude Teſtament vindmen doorgaans dat de Hebreen Gezeten, doch nergens datſe Gelegen hebben wanneer ſy Aten, of de Maaltijd hielden. Gelijk dan hier ook van daan quam, dat Jakob tot ſijnen Vader ſeide: *Zit-en eet van myn Wild-braad*, Geneſis 27: 19. En ſoo *Zaten ook Joſephs Broeders neder, om Brood te eten*, kapit. 37: 25. Ja wanneerſe in Egipten van hem ter Maaltijd genoodigd waaren, ſoo word'er verhaald, datſe *Zaten voor ſijn aangeſigte*. Waar over Philo de Jode verklaard heeft, dat de menſchen doe ter tijd noch niet gewoon waaren, tot de Maaltijden te gaan Aanliggen. En alhoewel de Geleerde Caſaubonus dit uit Joſephus heeft poogen te verbeteren, ſeggende, dat Joſeph ſijn Broeders hier alleen ſoberlijk en volgens de ſlehte gewoonte van de Uithemers, maar niet na de Hoffelijke, dat is na de dertele en welluſtige wijſe der grooten, onthaald heeft, op dat hy Philo aan ſijne zijde trok; ſoo ſietmen ſulks egter uit Philo genoegſaam beter en tegens hem aan verklaard, wanneer hy ſegd; dat ſulks doe ter tijd de gewoonte der Ooſterſche Volken niet en was. Daar-en-boven helpt hem niet, dat Joſephus ſegd, datſe *Aanlagen;* nadien hy ſulks alleen geſchreven heeft, ſiende op de Eet-wijſe die in ſijnen tijd gebruikelijk was: even gelijkwe aanſtonds ſeiden, dat ſoo de meeſte Overſetters in deſe en meer plaatſen van het Nieuwe Teſtament gedaan hebben: leſende *Aanzitten* voor *Aanliggen*. En ei-lieve doch! waar ſou Joſephus dit na de waarheid van daan gehaald hebben? Want men moet ſoo gek niet zijn, datmen de Schriften van Moſes, welke van Joſephs Broeders duidelijk ſegd, datſe *Zaten*, uit Joſephus

Waar van het Eten op Bedden na ſommiger gevoelen afkomſtig is.

Dat het Eten al-zittende veel ouder is, dan op Lig-bedden de Maaltijd te houden.

Dat'er van de Hebreen doorgaans in 't Oude Teſtament als zittende te Eten geſproken word.

Een tegenwerping aan Caſaubonus beantwoord.

Joſephus opgehelderd.

't Is voegſamer Joſephus uit Moſes, dan Moſes uit Joſephus te verbeteren.

Digitized by Google

die ſchrijft, datſe *Lagen*, ſou willen verbeteren; maar wy kunnen met meerder welvoegſaamheid, Joſephus uit Moſes verbeteren en uit Philo verklaaren. En om dat de Aal-oude gewoonte der Egiptenaren ook geweeſt is, al-zittende te Eten, ſiet daarom ſeggen die Murmureerders onder Iſrael, datſe in Egipten, *by de Vlees-potten Zaten*, Exod. 16: 3. Ja doen Iſrael al van Egipten uitgegaan was, en in de Woeſtijne het Gulden Kalf gemaakt hadden, en die Grouwel-daad, met Gaſtmaalen en vrolijk zingen en danſſen, als met een dertele Feeſtdag meenden te voltoojen, ſoo Zaten ſy ook neder om te Eten en te Drinken, en daar na ſtondenſe op om te ſpelen, Exod. 32: 6. ſiet ook Judic. 19: 6. Gelijk mede David in een opmerkelijke plaatſe van het Aan-Tafel Zitten ſpreekt, 1 Sam. 20. vers 24, 25. Daar uit wy dan overbodig ontwaar worden, dat de Oude Hebreen, aan de Tafel gezeten, en niet als daar na met andere Volken, daar aan Gelegen hebben. Soo dat Baronius billik uitgelachen is, om dat hy uit een Latijnſche Vertaalinge, daar het woord TRICLINIUM, dat is, een *Eet plaats van drie Bedden*, heeft willen bewijſen, dat de Oude Hebreen aan hunne Maaltijden gelegen hebben, daar het ſijn pligt was, ſulks uit de Hebreeuwſche Grond-text te doen, indien hy het immers niet alſoo ſlegt hadde willen maaken als de Schilders, die het Aanzitten der Joden, en deſe Maaltijd in welke Jeſus gezalfd is, uit de gemeene Overſettingen, na de waarheid der ſaake, ſeer wel meenen af-te-beelden: doch 't gene waardig is uitgeſtampt te worden. En gelijkwe dit alſoo van de Hebreen vernemen, ſoo vindmen alle 't ſelve mede ſeer ruim van de Aal-oude Grieken en Romeinen aangeteekend; niet tegenſtaande ſy ook daar na tot de Lig-Bedden vervallen zijn. Dus heeft dan Athenæus uit Homerus waargenomen, dat de Helden Zittende, en niet al-Liggende gegeten hebben; betoonende dat die maniere onder de Macedoniers geduurd heeft, tot op de tijden van Alexander de Groot; welken Grooten Monarch op eenen tijd, Vier honderd Overſten aan de Maaltijd onthaald heeft, Zittende alle in Silvere en Goude Stoelen met Purper behangen. Soo teekend ook Servius aan over het agtſte Boek van Eneas, dat aangaande de gewoonte der Romeinen, onſe Voor-ouders na de maniere der Laconers en Kretenſen, hunne Maaltijden al-Zittende gedaan hebben; en dat volgens 't gene ons Varro leerd, wanneer hy aanwijſt, wat dat yder Volk door navolging van dees en gene, aangenomen heeft. En Tacitus en Strabo getuigen ſulks ook van de Françoiſen en Spanjaarden. Waar van daan het dan voortgekomen is, datmen by d'Oude Griekſe en Latijnſche Schrijvers, behalven de laatere Tafel-Bedden, ſoo dikmaal van Stoelen en Geſtoelten, Zetels, Ruſt-banken, Schabellen, Zit-en-Leun-kuſſens, en diergelijke dingen, gewag gemaakt vind. Welke ook navolgens haar byſonder maakſel en gebruik met verſcheiden naamen genoemd zijn geworden; doch waar van wy alleen eenige weinige willen uitkippen, en ſommige met haare af-beelding gedenken, om dat der ſelver verſcheidentheid, ons alte-wijd van ons voorgenomen ſtuk, afleiden ſou. En alhoewel deſe veelerhande ſoorten van Zit en Leun-ſtoelen niet by alle, noch in alle tijden, alleen gebruikt zijn tot de gemeene Aanzitting aan de Maaltijden; maar dat deſelve ook min en meer Cierlijk, grooter of kleinder, in opmerkelijke voorvallen van bedieningen der Eerampten, als Geſtoelten van Eerbewijſing, &c. plagten gemaakt en gebruikt te worden; nochtans vindenwe onder de pragtigſte en fraaiſte ſoort ook eenige, die voor en in het doorbreken van de Lig-Bedden, ook hun gebruik gehad hebben, om daar op Zittende, te Eten of ſpijſe te nemen. Gelijk het mede blijkt, datmen van Ouds gewoon is geweeſt, eenige Staatelijkheid ontrent het Eten

1 Kon. 13: 20. Prov. 23: 1. Jer. 16: 8. Ezech. 44. vers 3.

Baronius door een vertaalinge misleid.

d'Oudſte Grieken en Romeinen hebben ook eerſt aan hun Maaltijden gezeten.

Oud gebruik der Stoelen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Eten te laaten blijken: doch waaren deſe Stoelen ſoodanig, dat eenige van die, metter tijd door de Leuningen en Bank-peuluwen of Beddekuſſens, diemen daar op gebruikte, meer en meer aanleiding tot de Tafel-bedden hebben begonnen te geven. Onder welk opkomen men van de Zit-ſtoelen en Bedde-ſtoelen, op ſoodanige Ruſt-banken eerſt zittende, daar na al-liggende heeft beginnen te Eten; gelijkwe terſtond in d'afbeelding van eenige Oude Steenen en een Schilderkundig Tafereel ſullen beſien. En hier van daan vindmen, dat ook de Stoelen by de Oude ſeer waarſchijnelijk, *Accubita* en *Accubitalia* genoemd zijn: waar op men volgens ſommiger gevoelen, gewoon was aan de Tafel Aan-te-Zitten, ofte ook wel aan te Lenen of te liggen: zijnde deſe Stoelen ſomtijds voor voorname Perſoonaadjen, door een onder-Zit-ſtede verheven, en als tot een Throon gemaakt. Ook waarenſe ſomtijds Dobbel, dat is ſoo breed, datmen met ſijn tween daar op kon zitten; alhoewel ſy Eerens-halven, maar aan eenen gegeven wierd: hoedanigen Breeden Eer-ſtoel, ons dikwils onder den naam van *Biſellium*, by de Schrijvers voorkomd; doch waar van het regt gebruik en maakſel, eerſt ſeer laat by de Geleerde onderſoekers der Oudheden, is bekend geworden. *Clinocathedrion* of *Lectiſella*, als ofmen *Stoel-bedde* ſeide; was een ſoort van Stoelen, daar opmen gemakkelijk Zitten, en Liggen, en als op een kleine Bed-ſtede, over-end zitten kon; by-na in fatſoen als de Baker-matten by de Nederlanders, dog wat meer verheven van de grond en hooger aan de zijden: gelijk in eenige deſer Modellen kan geſien worden. Ook wilmen ons wijs-maaken, dat *Anaclinterium*, en *Reclinatorium*, een Lening-bank of Lening-ſtoel zy geweeſt, daar tegen de Aanzittende met haare Schouders konden aan-lenen. Hoedanigen ding ook genomen word voor het opſtaande agter-ſteunſel of Oorkuſſen der Bed-ſteden, om datmen daar tegen, of door tuſſchen-middel van de Hoofd-peuluwe, Aanlag of leunde, en alſoo onderſchraagd wierd. Soo dat de geſchapenheid deſer Leun of Bedde-ſtoelen, ſig ſoo wel in haare benamingen, als in haare fatſoenen ſeer ligt geſchikt hebben, om eindelijk in Tafel-Bedden te veranderen; op datmen daar op gemakkelijk Aanliggende, ſou konnen de Maaltijd doen: gelijkwe aanſtonds noch nader uit de Griekſe ſpreekwijſen, met welke de Euangeliſten, aangaande het Tafelhouden, gewoon zijn te ſpreken, ſullen ontwaar worden. Daar het dan mede ſal ſchijnen te blijken, dat gelijk de benamingen der doeningen gebleven zijn, ſchoonmen van het Zitten op Stoelen en Banken, geheel-en-al tot het Aanliggen op Beddekens en Matraſſen overgegaan is; dat ook deſelve woorden van die gewoonte behouden zijn; na datmen wederom tot het Zitten gekomen is; en dat de Overſetters alſoo in veele gelegentheden ook ſoo ſprekende, moeten opgenomen worden. Gelijkwe mede in de volgende Antijke Steenen afgebeeld ſullen ſien, dat de Zit of Ruſt-Bedden, alleen in eenige weinige manieren ſchijnen te verſchillen, van de regte Tafel-Bedden, welke de Leuiheid metter tijd ingevoerd heeft; en welkers afbeelding, wy een weinig daar na beſchouwen ſullen. Vergelijkt alleen deſe breede Stoelen, of liever duſdanige Zit-bedden met Leuningen of Lig-kuſſens, met Ezech. 23: 41. Valerius Chimentellius, die over 't Opſchrift van een Marmerſteen te Piſa, een gantſch Boek, wegen de Eer-genieting der Dobbele Stoelen, geſchreven heeft; getuigd dat het niet alleen een groote en byſondere Eere was, in ſekere ſoort van ſeer breede Stoelen te zitten, maar dat het ſelfs een byſonder Ampt of Konſt-oeffeninge was, die ſulke Stoelen maakte; als de welke BISELLIARIUS, na de *Biſellien*, of Dobbele Stoelen dien hy maakte, genoemd wierd. Deſelve ſegd ook, dat deſe Stoelen na agter en van bezijden, eenige Cierlijke gelijkenis hadden van een Zege-wagen; en ſoodanig

Wanneer en waar doormen tot het liggen aan de Maaltijden gekomen is

Digitized by Google

Wat en hoedanig de Eer-genieting der Dobbele Stoelen was

breed van Zitting waren, dat indienmenſe in de middel-ruimte afſchutte, daar gemakkelijk twee menſchen op hadden konnen zitten. Invoegen dat de gene, welke d'Eer genoot, van in ſulken Stoel te zitten, ſig na believen, na de regter of na de ſlinker zijde zetten of leunen kon; ja ſig ook agterwaards neer leggen, gelijk dertele en leuije menſchen dikmaal gewoon zijn te doen. Gelijk dan ook van duſdanigen breeden Stoel-bezitting, noch eene andere Eer-bewijſing afvloeide; namelijk op de gene welke neffens ſoodanige aanzaten: waar van daan, ASSIDENDI HONOR, *De Eer om by te zitten;* en ASSESSORES, *By-zitters*, genoemd zijn. Welke ſoo wel in verſcheide by-een komſten, als voornamelijk in de Raads-vergaderingen, en het naby zitten van des Rigters zijde, genooten wierd. Want gelijk het een Eere was, in ſoo een Dobbele Stoel te zitten; alſoo was het ook een Eere, neffens ſoodanigen in den ſelven Stoel, of daar benevens te zitten. Op hoedanigen Eer-genieting mogelijk de Moeder van Zebedeus Kinderen het oog gehad heeft, wanneerſe aan Jeſus verſogte; dat haare Soonen, d'een aan ſijn regter en d'andere aan ſijn ſlinker hand mogten zitten, Matth. 20. vers 21. De voornoemde Geleerde Man teekend ook aan, dat deſe dobbele Stoelen ſomtijds gebruikt wierden van de Koningen, om van de Wagens af te klimmen; inſonderheid by de Perſianen, die haar ſchaamden, met de handen van haare Onderdanen aangetaſt te worden: die dan ook daar toe, haare Stoel-dragers by de hand hadden. Tot deſe ſoort van Eerſtoelen magmen ook in 't voorby-gaan, die van den Paus toevoegen, welke van ſommige, wegens ſekere gewoone Ceremonie, door een ſpotswijſe vernoeming, SEDES STERCORARIA, dat is *Stront-ſtoel*, genoemd is geworden. Op welken Stoel nu noch gemeenlijk dien zit, die tot Paus verkooren word: En van den Stoel opſtaande, werd hem, op dat hy ſig ſou gewennen niet te verhoovaardigen, uit 1 Sam. 2: 8. ſagjes in de Ooren geveſeld: *Hy verheft den geringen uit den ſtof*, (ende) *den nooddruftigen verhoogd hy uit den Drek, om te doen Zitten by de Vorſten, dat hyſe den Stoel der Eeren doe be-erven.* Men vind waarlijk by de Oude al te veel verſcheide benamingen aan de Stoelen gegeven, om niet te gelooven, datmen eertijds ſeer veel opſigt heeft gehad ontrent derſelver Maakſel, Gebruik en Land-aard; gelijk ons ook ſeer veel Oude Penningen en Steenen, eenige blijken daar van geven konnen. Dus worden ons de Theſſaliſche Stoelen, met ſeer Cierlijke Voeten beſchreven; ook eenige die op Sleden en Rollen ſtonden. Gelijk'er ons ook ſommige voorkomen die gevuld, en met ſeer ſagte Kuſſens en bekleedſels, en ook met rijkelijke Behangſels opgemaakt waaren. Ja die daar-en-boven dikmaal noch met Stoel-kuſſens van verſcheide Verwen, als Paauwe-ſteerten, gedekt waaren: by hoedanige bekleedſels men mogelijk onſe Gebloemde en gemengde Trypen ſou mogen vergelijken. Van Iſocrates word geſeid, dat hy een Stoel-kuſſen gebruikte, dat met Saffraan gevuld was: Waarom hy ook een Wijffen of week-gebakken Reden-konſtenaar genoemd is; doch de goede Man, ſegd ymand ſeer aardig, verdiende wel een ſagt en makkelijk Kuſſen, nadien hy wel vijftien heele jaaren heeft moeten zitten, om een eenige deftige Oratie der Athenienſen by-een te brengen. De Keiſers Stoelen ſegdmen, dat eertijds met Goud-blik beſlagen waaren; na welkſe Goude Stoelen genoemd wierden. De Koninglijke Stoelen of Throon-zetels, waaren gemeenlijk met ANACLINTERIA, dat is met Leuningen daarmen met den Rugge, en aan de zijden, met de Armen tegen-aan en boven op leunen of liggen kon; mogelijk in manieren als wy gewoon zijn, een Arm-ſtoel te noemen; en thans noch eenige met gevulde agter-leuningen by de Groote gebruikt worden. Maar

Stront-ſtoel van de Paus waar van ſoo genoemd.

ge-

Digitized by Google

gelijk alle deſe Eerwaardige Stoelen, haar meeſte gebruik in de publijke Zittingen, en 't bedienen van Eer-ampten; als mede de ſeer Breede of Dobbele Stoelen dikmaal in de beſchouwing der Tooneel-ſpelen, plagten te hebben; alſoo vindmen ook gewag gemaakt, van andere ſeer gemeene Stoelen; by d'Oude SELIQUASTRA genoemd: hoedanige ſonder eenig Cieraad, van het ſlegte Volkje gebeſigd wierden om aan de Tafel te zitten. Ook wierdenſe veelſinds van de Wijven om aan de Spinrok te zitten, gebruikt: by Chimentellus *Beſtevaars Stoelen* genoemd. Tot welkmen de Houte Boere Stoelen die overwelft waaren, by-voegen kan. De *Sella Tripus*, of Drie-voetige Stoelen, dienden al van Ouds, voor de Dienſtknegten en geringe menſchen, en haar gebruik houd by veele noch niet geheel op. Ook zijnder Vrouwe-Stoelen geweeſt, die om de Eerbaarheid en Zedigheid, bedekt waaren: even als de Draag-ſtoelen by ſommige noch in gebruik zijn. Gelijkmen onder deſe ook de *Sella Nuptialis*, of Bruiloft-Zetel ſou konnen rekenen; namelijk waar in de Bruiden tot des Bruidegoms Huis, heen gevoerd wierden. 't Geen wy niet verder willen ophaalen, om datwe alreede buiten ons beſtek geraakt zijn. Dus merken wy dan alleenig aan, dat gelijk de Zeden en gewoonten, veelſinds na de geſteldheden der tijden veranderen en hun plooy ſetten; alſoo heeft ook de weelde en overdaad, beneffens het ſoeken van gemak en welluſt, de menſchen eerſt van de eenvoudige gewoontens doen afwiſſelen, en van de Slegte tot de Cierlijke Stoelen, en ſoo tot de Kuſſens en Leuningen; en ten laatſten ismen van het regt-op Zitten aan de Tafel op Stoelen en Banken, allengkens tot het vadſig en makkelijk Aanliggen op de geſeide Beddekens gekomen: want dit iſſet daar de klagte van Athenæus op ſiet, als hy ſegd; *Wy zijn ſoo verre van de Oude zedigheid afgeweken, dat wy al-Liggende Eten.* Het ſoude onſes agtens vry ſwaar en onſeker te doen zijn, net aan te wijſen, by wien en wanneermen deſe maniere van Tafel-Bedden, eerſt heeft beginnen in-te-voeren; doch dat het ontrent de tijden vande Babyloniſche gevangenſchap der Joden, by de Perſen al in gebruik is geweeſt, op Beddekens aan de Maaltijden alliggende te Eten; ſulks ſietmen niet twijffelagtig in de grootſe Maaltijd, welke de Koning Ahaſueros aan het Volk op de Burgt te Suſan gaf, Eſther 1: 6. alwaar met ſeer Schilderagtige woorden verhaald word, dat daar waaren *Witte, Groene en Hemels-blaauwe Behangſelen, gevat aan fijn Linnen en Purpere banden, die in Silvere Ringen aan Marbere Kolommen opgeſchort waaren; en dat de Bed-ſteden waaren van Goud, en Silver op een Porphyr-ſteene vloer, &c.* Alwaarmen voor *Bedſteden*, niet anders dan duſdanige Tafel-Bedden of Lig-geſtoelten, met verheven Hoofd-peuluwen tot de Maaltijden, verſtaan moet: want in duſdanigen zin leeſtmen, dat *Haman was gevallen op het Bedde daar Eſther op was*, kap. 7: 8. dat is op het Tafel-Bed op welke Eſther aan de Tafel lag. Gelijkwe mede de gewoonte der Aſſyriers en Chaldeen, die in haare Maaltijden de maniere hadden, van op ſekere Lig-beddekens al-zittende te Eeten, ſeer ſraai by Ezechiel afgeſchilderd vinden, kap. 23: 41. daar Godt klaagd: *Ende gy Zat op een Heerlijk Bedde, voor welk een Tafel toegerigt was.* Hoedanigen gewoonte by de Joden ingevoerd wierd, *door Mannen die van verre quamen*, gelijk den Propheet aldaar ſegd. En dus zijn mede alle oude Schrijvers vol van getuigeniſſen, die aanwijſen; dat de Staatelijke Grieken en Romeinen, ook deſe leuye en gemakkelijke gewoonte metter tijd aangenomen hebben. En derhalven iſſet een maniere die alleen van d'eene tot de andere in navolging van dertelheid doorgebroken is; en niet diemen voor de alder-oudſte of eerſte algemeene Eet-wijſe houden moet. En van hoedani-

Wanneer by de Perſen deſe Tafel-bedden al in gebruik waaren.

Pragtige toeſtel in de Maaltijd van Ahaſueros.

Digitized by Google

gen toeſtel miſſchien het Zitten op een Bedde, waar van Ezechiel ſpreekt, moet opgenomen worden; ſulks konnen ons de af-beeldſels ſommiger Oude Steenen niet duiſterlijk aanwijſen: waar toe ons Jakobus Boyſſardus in ſijn Plaats-beſchrijving van Roomen, eenige niet geheel onfraai heeft te voorſchijn gebragt; en wy hier uit hem ontleend, goed vonden by te voegen; op datſe ten minſten een Voorbereidſel ſouden zijn, tot de verklaaring en Schilderkundige af-beelding van de Tafel-Bedden, op welkwe Jeſus kort hier na, ſullen gezalfd ſien. Gelijk ons dan mede door deſe oude overblijffels geleerd word, hoedanig d'Oude veelſinds gewoon waaren, met hun geheele, dat is met haare boven-kleederen of Mantels, de Maaltijd te houden; en derhalven datmen daar door ligt verſtaan kan, dat de Saligmaaker Jeſus, ſulks ook na de gewoone wijſe met ſijne Diſcipelen gedaan heeft, wanneer den Euangeliſt Johannes ſegd, dat hy van het Avondmaal opſtond, ſijn Kleederen aflei; en ſijne Diſcipelen de Voeten gewaſſen hebbende, deſelve wederom aan-nam en aan de Tafel ging aanliggen, kap. 13: 4, 12. waar van terſtond nader, alswe van de Voet-waſſing ſullen ſpreken. Gelijkwe ook van voornemen zijn, om ter plaatſe, daarwe van de verdeelinge van Jeſus Kleederen ſullen handelen, een opmerkelijk af-beeldſel van der Ouden Staatelijke Kleer-dragt in Man en Vrouw, te vertoonen, om dat ons ſulks in veele dingen, Ligt en Cieraad kan toe-brengen. Dat het nu ook ten tijde des Saligmaakers onder de Joden, de gemeene gewoonte was geworden, al-liggende te Eten, ſulks blijkt, alswe nu al meermaal vermaand hebben, uit alle de ſpreekwijſen, waar mede niet alleen d'Oude Schrijvers, maar ook de Euangeliſten, van *Maaltijdhouden* gewoon zijn te ſpreken. Want de Griekſe woorden, ANAKEIMAI, KATAKEIMAI, ANAKLINEIN, KATAKLINEIN, SYNKATHEMAI en SYNANAKEIMAI, beteekenen eigentlijk niet anders dan *Aanliggen, mede aanliggen, &c.* Gelijkwe ook diergelijk van de benaming der Lig-banken of Leun-ſtoelen met Zit-kuſſens, die grootdeels het ſelve gebruik deſer Tafel-Bedden hebben gehad, geſeid hebben. Maar gelijkwe ſien, dat deſe Oude gewoonte egter niet gemeen by de Aal-oude Hebreen, ja ook niet de eerſte Staatelijke Eet-wijſe der Volken is geweeſt, ſoo werd'er van de Geleerde ook onderſogt, van wien de Joden deſe Lig-Bedden aangenomen of geleerd hebben? en de gevoelens en zijn daar over niet eenparig. Grootius brengd over Matth. 26: 20. alleen deſe giſling by; namelijk datſe dit mogelijk van de Aſſyriers of Chaldeen aangenomen hebben, en datſe door het gebruik der Grieken en Romeinen daar verder in beveſtigd zijn. Want nadien wy deſe gewoonte al by de ouder Ooſterſche Volken doorgebroken ſien; ſoo en iſſet niet waarſchijnelijk dat de Joden, als ſommige meenen, dit eerſt van de Romeinen ſouden aangenomen hebben, na datſe door Lukullus en Pompejus, onder de Roomſche Mogendheid gebragt waaren. 't Gene egter Ciaconius wil ſtaande houden. Alhoewelmen van dien Man bekennen moet, dat hy ons, beneffens Fulvius Urſinus en andere, tamelijk fraai en naauwkeurig, de maniere van dit Aanliggen ter Maaltijd, door veele Gedenkeniſſen en Oudheden verklaard heeft. Dus verneemdmen ook uit den ſelven, dat deſe Tafel-Beddekens in haar fatſoen en maakſel, niet ongelijk en zijn geweeſt aan die, op welkmen in de warme Ooſterſche Landen, gewoon was te ſlapen; en diemen onſes agtens eenigſinds, door onſe niet heel-lang weder nieuw ingevoerde Ruſt-banken, ſoude mogen vergelijken en verklaaren; alhoewel deſe Tafel-Bedden tot haar gebruik ſomtijds ſmalder en ſomtijds breeder, en meer dan voor een of twee Perſoonen waaren; doch de meeſte waaren vierkant, en een weinig lan-

d'Euangeliſten ſpreken ook altijd van *Aanliggen*, en niet van *Aanzitten*.

Van wien de Joden de Tafel-Bedden aangenomen hebben.

Hoedanig de Tafel-Bedden gemaakt waren.

Digitized by Google

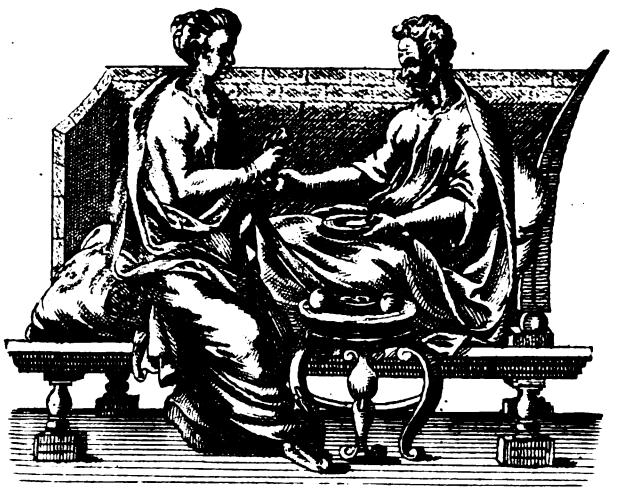

Digitized by Google

Digitized by Google

langer dan een menſch, welvoegſaam daar op aangelegen: want ſy hielden het af-hangen der Voeten ongemakkelijk, en met goede reden voor een beletſel van de ruſt. Ook waaren deſe Lig-banken gedekt met een Matras, ofte met een ſagte of donſige Bultſak, welke na boven, dat is naar het hoofd-einde dat tegens de Tafel aanlag, met een hooger of verheven Peuluwe, omgerold of opgebonden was; ook ſomtijds los na de Tafel-zijde aangelegen: en aldus als een *Anaclinterium* of Ruſt-Bedde toegemaakt. Ook waarenſe veelſinds ſoo breed, dat'er drie nevens den anderen op konden liggen. Na welk getal van Aanliggers deſe ſoort gemeenlijk LECTI TRICLINIARES, dat is, *Beddekens van Dryen*, genoemd wierden; namelijk daarmen met ſijn dryen op aanliggen kon. Waar naar ook eindelijk ſelfs de Eet-kamers, daarmen op duſdanige Beddekens, of *Drieleger's* aanlag, waarſchijnelijk TRICLINIA genoemd zijn. Gelijkwe ook in een oud Handſchrift voor TRICLINIUM, *Een Drie-Ordening van Zit-plaatſen*, verklaard vinden. Doch ſy hadden ook Bedden daar maar een of twee, en ook wel vier en vijf op aanliggen konden. En wierden deſe Beddekens gemeenlijk aan drie zijden van de Tafel geſet; invoegen eene zijde des Tafels open en onbelemmerd bleef, op datmen d'Aanrigting en bediening des Maaltijds, van die zijde te ligter ſoude konnen doen; ten waare aan geheel lange Tafels daarmen d'Orden kon verſchikken. Op duſdanig toegerigte Beddekens dan, gingmen in ſulker voegen aanliggen, dat de hoog opgehoopte Bultſak of Bank-peuluwe tegens de zijde der Borſt quam, en het Boven-lijf na de zijde van de Tafel daar op verheven lag, en de Handen en Armen eenigſinds daar boven vry waaren, tot het nemen van Spijſe en Drank. In hoedanigen maniere dan ook de Gaſten, wanneer de eerſte graagheid van 't Eten een weinig geſteuit was, of datſe meeſt verzadigd waren, ſig een weinig gemakkelijker met den Elleboog op het Peuluw-kuſſen nederleiden, en met malkanderen ſpraken; en onder dies ook van de Na-gerigten peuſelden, of malkander een Beker tot vrolijkheid toedronken. Gelijkmen diergelijke wijſe van doen in verſcheide oude Steenen uitgehouwen, by de Aal-oudheid beminnaars bewaard vind; en die de gemelde Schrijvers tot betooging van deſe Eet-wijſe, in haare Boeken ook niet vergeten hebben by te brengen; alhoewel d'oorſpronkelijke ſelfs, door den tijd, en noch veel meer door het dikmaal en on-agtſaam nabootſen, niet weinig van hare oude fraai-igheid ſchijnen verlooren te hebben. En op dat niemand van ons en denke, datwe te karig zijn geweeſt, om deſe dingen door een Vertoogſchets uit de Oudheid te beveſtigen; ſiet daar, wy willen hier niet ſoo ſeer d'af beelding van een oude en half-verminkte Steen by-brengen; maar uw veel liever de Eetwijſe op duſdanige Tafel-beddekens na de Oudheid, op eene veel Staatelijker wijſe vertoonen; namelijk hoedanig den grooten Schilder-meeſter Nikolaas Pouſſijn, na-volgens het aanbrengen der geſeide Gedenk-ſteenen, niet on-aangenaam ontworpen heeft. Als den welken daar in toegeleid heeft, om de Zalving van Jeſus Voeten, volgens 't verhaal van Lucas, kap. 7: 36-38. beter dan andere groote Meeſters voor hem, te verbeelden; alhoewel hy mogelijk gemiſt heeft met deſe Vrouwe knielende te vertoonen, daar de Heilige Lucas ſegd, datſe *ſtond agter aan Jeſus Voeten*, vers 38. 't Geen wy wel verbeterd hebben, gelijk het Print-Tafereel aan d'ander zijde vertoond; doch het gene egter in een kleine omſtandigheid, onſe naauwkeurigheid niet heel voldoet, maar uit de Text ſeer ligt kan verbeterd worden: ten zy dan dat ymand, het *ſtaan agter aan Jeſus Voeten*, alleen op de plaatſe daar deſe Vrouwe haar begaf om ſijne Voeten te zalven, en niet op de eigentlijke ſtand derſelve Vrouwe, ſou willen gepaſt hebben. Anderſinds agten wy, dat

En ſulks wat nader aangeweſen.

Hoe en op wat wijſe de Tafel-Bedden gerangeerd ſtonden.

Hoemen op deſe Tafel-bedden tot de Maaltijd aanlag.

Siet de maniere van op Tafel-bedden te Eten in deſe volgende Print verbeelding.

Digitized by Google

dat hier door ook ſeer wel ſal verklaard zijn, hoedanig deſe Vrouwe de Voeten van Jeſus, agter hem ſtaande, heeft konnen zalven; en datſe dit waarlijk alſoo niet en had konnen doen, by-aldien Jeſus neffens andere Gaſten, volgens d'hedendaagſe wijſe, aan de Tafel gezeten hadde: want dan hadſe niet agter Jeſus konnen ſtaan, maar voor Jeſus, en ſelfs op Knyen en Ellebogen onder de Tafel moeten kruipen, om hem de Voeten met Traanen te waſſen, te kuſſen en te Zalven, en met haar Hoofd-hairen af-te-droogen, &c. Invoegen datwe dan hier de Schilder-konſt niet onbetamelijk ſchijnen te baate genomen te hebben, als die ons niet alleen tamelijk Schilderkundig in dit Tafereel vertoond, hoedanig de Lig-Beddekens der Ouden waren; maar ook hoedanigmen de Heilige Hiſtorie van den Euangeliſt Lucas verſtaan moet, wanneer hy ſegd; *Ende ſiet een Vrouwe in de Stadt, welke een Sondareſſe was, verſtaande dat hy in des Pharizeen Huis aanzat, bragt een Alabaſtere Fleſſe met Salve: ende ſtaande agter ſijne Voeten, weenende, begon ſy ſijne Voeten nat te maaken met traanen, ende ſy droogdeſe af met het Hair van haar hoofd, ende kuſte ſijne Voeten en zalfdeſe met Zalve.* En niet tegenſtaande wy hier vooren hebben getoond, dat deſe zalving onderſcheiden is van die, welke Mattheus, Marcus en Johannes verhaalen, twee dagen voor Jeſus Lijden geſchied te zijn, in 't Huis van Simon den Melaatſchen: ſoo werden nochtans beide die Hiſtorien, niet onvoegſaam door ons Print-Tafereel opgehelderd; gelijkwe dat aanſtonds van wat nader by beſien ſullen. Maar gelijkwe geſeid hebben, dat de Eet-kamers na de ſeer gewoone *Drie-Beddekens*, TRICLINIA by de Romeinen genoemd wierden; ſoo heeftmender nochtans ook gehad die TETRACLINIA, dat is, *van Vier Bedden*, en PENTACLINIA, *van Vijf Bedden*, en HEXACLINIA, *van Ses Bedden*, genoemd zijn. Ten zy dan mogelijk datmen dit veel eer op de hoegrootheid der Lig-bedden ſelfs, ten aanſien van het getal der Perſoonen die daar op aanliggen konden, te paſſen heeft; als op de plaats of Eet-zaal, daar drie of vier of meer van deſe Lig-banken ſtonden. Doch het zy hoemen 't ook neemd, wy ſien dat het alleen maar op een giſſinge ſteund, dit of het laatſte Avondmaal van Jeſus, juiſt met drie Lig-bedden te bepaalen; gelijkwe hier na in het houden van Jeſus Paaſch-maal breeder ſullen gedenken. 't Gene mede de reden is, waarom wy alleen op geen ſekerder grond-ſteun, een andere Tafel-ſchikking in onſe Printverbeelding nagevolgd hebben: want ſchoon wy daar toe al een andere verkieſing, namelijk van vier of van vijf Tafel-Bedden genomen hadden, deſelve onſekerheid ſou'er plaatſe gevonden hebben. En om dat het de gewoonte der Ouden was, de Eet-Tafels voor het aankomen der Gaſten, toe te rigten of te *Dekken* gelijk wy ſpreken; alſoo ſchikten ſy ook de veelheid en hoegrootheid der Lig-Bedden na het getal der gener die tot de Maaltijd aanliggen ſouden. even gelijk wy gewoon zijn, Stoelen en Banken en Zitte-kuſſens, en alles te ſetten en te leggen na het getal der gener die Eten ſullen. Waarom Jeſus ook op de Voorbereiding van het Paſcha, aan ſijne Diſcipelen ſeide, dat ſy henen gaande, *tot ſulk-eenen*, ſouden vinden of aangeweſen ſouden worden; *Een toegeruſte Opper-Zaale*, dat is, gelijk'er ook eigentlijk ſtaat, een *Geſpreide Zaale;* om datmen by d'Oude gewoon was tegen de Maaltijd, niet alleen de Spijs-Tafel, maar ook de *Lig-Beddekens te ſpreiden;* namelijk te ſetten, en te ſchikken na het getal der genoode Gaſten, en de Bultſakken en Borſt-peuluwen op te ſchudden, en fraai en gemakkelijk te leggen; ja die ook ſomtijds by de aanſienelijke Luiden, met Kleeden noch overſpreid wierden. Invoegen dat het een Eerbewijs en groots aanſien voor de Gaſten gaf, diemen hen door deſe toeſtel bewees. Soo datſe ſchijnen te miſſen, die in de gemelde plaatſe voor een

Nut van dit Print-Tafereel. Luc. 7: 37. &c.

Dat de Eet-kamers ook na de veelheid der Tafel-Bedden zijn genoemd geworden.

De plaatſe Marc. 14. vers 15. ligt aan gebragt

Toe-

Digitized by Google

Digitized by Google

het Aanliggen op de Tafel-Bedden; hoedanigen Eetwyse der Asſyriers, P

Digitized by Google

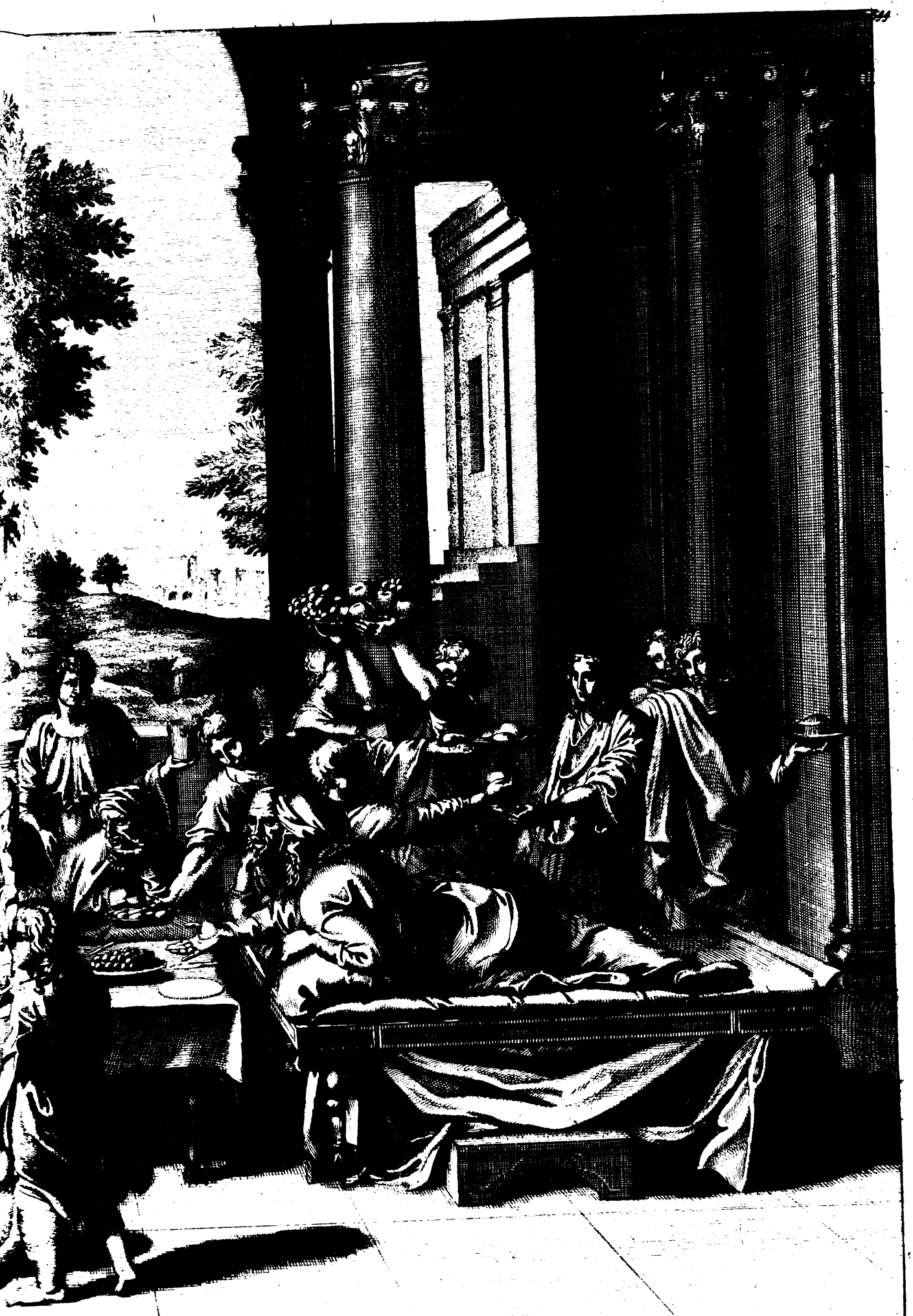

Perſen, Grieken en Romeinen, ook by de Joden in gebruyk geraakt is.

Digitized by Google

Digitized by Google

Toegeruſte Eet-Zaale, een Cierlijk gevloerde, of *Geplaveide Vloer* willen verſtaan hebben. Wanneermen dan op deſe Beddekens ſou gaan aanliggen en Maaltijd houden, was het de gewoonte, datmen voor-af de Schoen-zoolen ontbond, en van de Voeten af-dede; op datmen met deſelve de ſpreikleeden, noch de Beddekens, noch ook de mede Gaſten, die neffens en deun by den anderen aanlagen, niet bekladden noch vuil maaken ſoude: ſulks datſe meeſt gewoon waaren, met de bloote Voeten aan de Tafel te liggen. Waar uit wederom openbaar word, hoedanigen bequamen gelegentheid ſulks aan beide Vrouwen verſchaft heeft, om Jeſus aan de Tafel liggende, de Voeten te waſſen en te zalven, ſtaande agter hem; gelijk wy geſien hebben. En by-aldien yts in het verhaal der Euangeliſche Hiſtorie daar ontrent mogte duiſter ſchijnen, ofte dat onſe verklaaring daar in te kort geſchoten is; ſoo agten wy nochtans dat onſe Printverbeelding, de ſaak genoegſaam klaar heeft afgeſchilderd, wanneermen die met aandagt door wandeld. d'Aanſienelijke Gaſten en Heeren, waaren ook gewoon voor het aanliggen, door de gemeene Huis-knegten des Waards, daar de Maaltijd gehouden wierd; ofte ook wel van haare eigen Volg-jongens of ſlaven, hunne Schoen-zoolen te laaten af-binden; dieſe dan moeſten bewaaren en reinigen, en na de Maaltijd deſelve wederom aan haare Heeren brengen, en aanbinden. Hoedanigen gewoonte, Fulvius Urſinus door een Oude ſteen, bewaard in den Hof van den Kardinaal MONTALTI, tot een aanhangſel van Ciaconius Boek, en klaar bewijs van deſe ſaak, heeft bygebragt: gelijk'er mede geen ruim bewijs van oude Schrijvers en Digters en ontbreekt, dat ſulks beveſtigd. Onder 't welk mede ſeer aardig is, het gene Martialis ſegd, ſchimpende op eenen Cotta; namelijk dat hy eindelijk begon Barrevoets na de Gaſt-maalen te gaan, om dat ſijn nalaatigen Jongen, ſijn Schoen-zoolen, dien hy bewaaren moeſte, hadde laaten ſtelen; en deswegen verhoeden wilde, dat hem ſulken verlies niet meer aantreffen mogte. Doch waar toe deſe dingen uit andere beveſtigd, daarwe ſulks ook in d'Euangeliſche Hiſtorien vinden? want als Johannes ſegd, *Dat hy niet waardig was, om nederbukkende, Jeſus Schoen-riemen te ontbinden;* ſoo ſiet hy daar geheel-en-al op de ſeer geringe dienſt, die de Slaven en volg-jongens haare Heeren aan de Maaltijden en elders gewoon waaren te doen. Waarom het dan ook niemand voor een mis-ſtand in ons Print-Tafereel agten moet, dat nergens geen Schoenzoolen aangeweſen zijn: alhoewel het ligt te denken is, dat ſommige van minder vermogen, dan Heeren die Knegten hielden, hunne Schoenen voor het aanliggen ſelfs afdoende, deſelve geduurende de Maaltijd, onder de Ligbedden lieten ſtaan. En nadien wy tot deſe gewoonte van Tafel-houden en het voorval der Zalvinge, noodſaakelijk aan het Voet-waſſen moeten gedenken; ſoo en willenwe ook niet af-laaten, yts van het ſelve tot den draad van onſe reden in te laſſen; dewijl deſe Ceremonie ſeer dikmaal voor het Aanliggen tot de Maaltijd, Eer en Liefdens-halve plagte te geſchieden: en dat mogelijk ook wel, zittende reeds op de Voet-einden der Bedden. Gelijk Jeſus ſelfs ook ſijne Diſcipelen de Voeten gewaſſen heeft, tot bewijs van nederige gedienſtigheid; en dat terwijle ſy met hem op de verhaalde wijſe aan de Tafel aangelegen waren, gaande van den eenen tot den anderen; gelijk klaar genoeg uit de Euangeliſche Hiſtorie af te nemen is, Joh. 13: 4, 5. Luc. 7: 38. En geſchiede deſe Waſſinge ook dikmaal, en mogelijk wel meeſt, om datſe de Voeten, die ligtelijk van 't ſtof en d'aanlading des ſweets, bekroſen en onrein waaren geworden, wilden reinigen om niet on-aangenaam noch walgelijk voor malkander te ſchijnen; dewijl ſy aan de Maaltijden, meeſt bloot geſien wierden. Tot hoedanigen bevuiling der Voeten,

Datmen voor het aanliggen, de Schoenzoolen afbond.

Beſiet ander maal onſe Vertoog-ſchets der Zalvinge.

Het af en aanbinden der Schoenen wierd veelſints van de volg jongens en Dienſtknegten gedaan.

Marc. 1: 7.

Voetwaſſinge hoedanigen Ceremonie voor het houden der Maaltijden.

Jeſus heeft ſijn Diſcipelen de Voeten gewaſſen daarſe noch aan de Tafel lagen.

Digitized by Google

Waar toe de Voet-wassing der Ouden te werk gestelt wierd.

de uitgesnede Schoenen en Voet-zoolen, die alleen met Banden of Riemen vast-gebonden wierden, meer gelegentheid gaven, dan wel aan onse Voeten, die met Kousſen en digte Schoenen gedekt en overkleed zijnde, ook aan de Maaltijd gedekt blijven. Van welke dragt en maaksel der Aal-Oude Schoenen of Voet-zoolen, het ons nu ook lust een weing voor-af te spreken; om daar op, de rest van de Burgerlijke Ceremonie der Joodsche Voet-wassinge, niet onvoegsaam aan te lassen. Dat dan het gebruik der Schoenen al seer Oud is, sulks wijsen ons de Bybelsche Historien genoegsaam aan: En heeft selfs Abraham sijne spreuke Genesis 14: 23. daar van ontleend, wanneer hy segd; *Soo ik van eenen draad tot een Schoen-riem toe, yts neme dat uwe is, &c.* En Moses hadde ook Schoenen aan de Voeten, als Godt tot hem sprak uit den brandenden Braam-bosch, Exod. 3: 5. seggende; *Trekt uwe Schoenen uit van uwe Voeten, want de plaatse daar gy op staat, is Heilig Land.* Gelijk soo ook aan de Israeliten belast wierd, alsse uit Egipten gingen; datse het Paasch-lam, *met Schoenen aan de Voeten*, souden Eten, Exod. 12: 11. Doch of de Schoenen wel van soo Ouden gebruik zijn, dat Godt juist daar van den eersten Werk-meester sou geweest zijn, ter tijd dat hy Adam en Eva, Rokken van Vellen, in het Paradijs aanpaste; en datse van die tot alle menschen doorgebroken zijn, gelijk Balduinus meend; sulks schijnd veel eer voor een schrandere bedenking van dien Man, als voor een sekere waarheid te moeten gehouden worden; nadien daar heden noch sommige Volken gevonden werden, die, schoonse het Lichaam tegen koude en hitte met Kleederen gedost hebben, nochtans sonder Schoenen aan de Voeten gaan; alhoewelmen van wegen desselfs noodsakelijkheid, seer waarschijnelijk te besluiten heeft, dat de eerste menschen, gelijk de Kleederen, ook alsoo de Schoenen niet lang ontbroken hebben: ten minsten zijn deselve al van seer Oude-tijden by de Hebreen in gemeen gebruik geweest; gelijk sulks klaar genoeg bevestigd werd uit veele van hare Zeden. Dus plagtense in haare Onderhandelingen en Verbinteniſſen, de Schoenen uit te trekken: en den Man welke de Weduwe van sijnen af-lijvigen Broeder niet trouwen wilde, wierd van haar de Schoen uitgetrokken, Deut. 25: 9. Hoedanige gebruiken, onder dit Volk geen plaatse hadden konnen hebben, by-aldien sy in 't algemeen niet Geschoend gegaan hadden. Siet, behalven d'aangetoge spreekwijsen, na, Josua 5: 15. Ezech. 16: 10. Jes. 11: 15. en kap. 20. vers 2, 3, 4. 2 Kron. 28: 15. en in 't Nieuwe Testament, Luc. 15: 22. Marc. 6: 9. En alhoewel het in de Heilige Boeken niet alte-klaar is, uit wat stoffe de Schoenen van Ouds by de Hebreen gemaakt waaren, noch ook niet wat Fatsoen die eigentlijk hadden; soo meenen egter d'Oudheid onderssoekers, datmen waarschijnelijk gissen mag, datse als hedendaags, uit Vellen of Leder gemaakt zijn geweest; niet alleen om dat sulks daar toe wel alderbequaamste is, maar ook om dat soo wel de Oude Hebreen, als de Grieken en Romeinen, de Vellen eerstmaal tot Kleedingen hebben gebruikt. By Ezechiel kap. 16: 10. word geleſen: *Ik Beschoeide u met Dasse-Vellen:* dat eenige op Cierlijke gekleurde Schoenen willen gepast hebben. Nu gelijk den Hebreen verboden was eenig dood Aas aan-te-raaken; en dat egter de Velleplooters of Lèertouwers veelsinds daar mede moesten besig zijn; soo meendmen dat deselve ook meest gewoon waaren, van andere menschen afgescheiden, en aan het Water te woonen; daarse haar dan niet alleen seer gereed wassen en en reinigen konden, maar ook andere minder gelegentheid gaven om besmet of ontreinigd te worden. Waarom mogelijk ook van Simon den Lèer-bereider geseid word, dat hy sijn Huis na-by de Zee hadde, Actor. 10: 6. Van het maaksel of Vorm der oude Hebreeuwse

Dat het gebruik der Schoenen of Schoen-zoolen al seer oud is.

Wie den eersten vinder der Schoenen is kanmen niet seker seggen.

Nader bewijs voor de Oudheid der Schoenen.

Schoenen waarschijnelijk van ouds uit Vellen en Leder gemaakt.

Of de Leder-bereiders of Velle-plooters ook gemeen onder de Joden gewoond hebben.

of

Digitized by Google

Digitized by Google

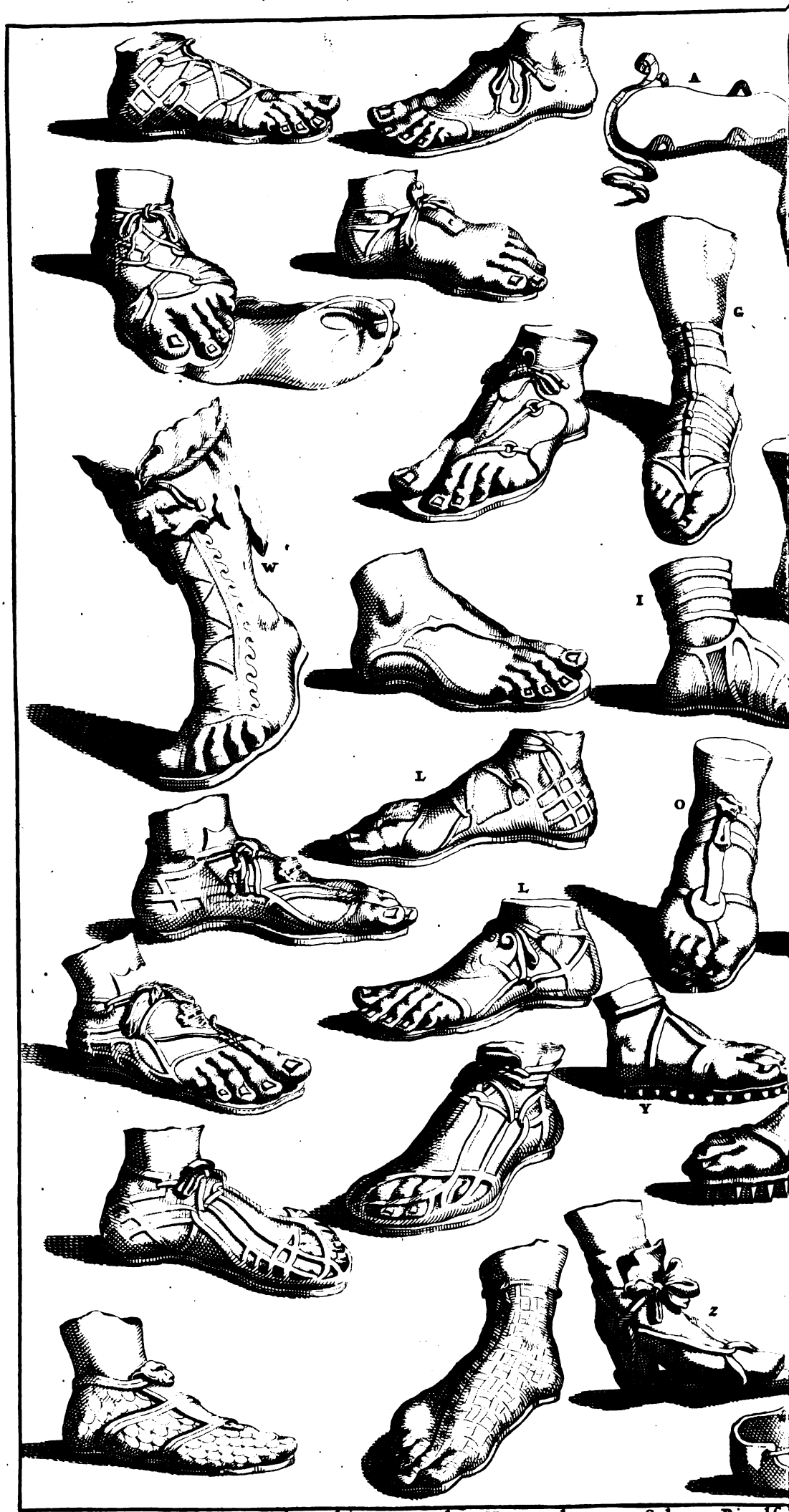

Der Aal-Ouden Dragt der Voet-zolen, en Schoen-Bindse

len, volgens haar verſcheide maakſel en dienſt.

Digitized by Google

Digitized by Google

of Joodſche Schoenen, vindmen onſes wetens in de Heilige Schriftuur geen gewag altoos; en ſy hebben ook in hare Taal maar een woord daarſe deſelve mede noemen, ſonder van het Fatſoen yts daar by te voegen. Dus meendmen uit veele blijken der Oudheid, en ſpreekwijſen der Heilige Schrift, dat het gemeenlijk alleen platte Zoolen zijn geweeſt, die de plante der Voeten van onderen bedekten; de Boven-voet ongedekt blijvende, ten zy alleen met de Bind-ſnoeren of Riemen, met welke deſe Zoolen aan de Voeten vaſt gebonden wierden. Hoedanige wy in deſe volgende Printverbeelding eenige hebben afgeſchetſt; als te ſien is ontrent de Letteren A. B. en mogelijk andere. Waar van de algemeene maniere van aan-doen, ligtelijk door hét aanbinden van onſe Schaatſen, hier onder aan met Z. gemerkt, niet onvoegſaam kan verklaard worden. Van welk aanbinden, deſe Voet-zoolen by de Grieken, ook alleen *Onderbindſels* genoemd zijn. Doch by de Romeinen ſchijnd CALCEUS, een *Schoen*, van CALCIBUS, de *Hielen* geheeten, om datſe alleen het onderſte van de Voet bedekten. Waarom dan ook mogelijk de Hebreen duſdanige Zoolen alleen רצועה dat is een *Band*, genoemd hebben. Welke benaming naderhand ook aan de holle Schoenen, namelijk die de gantſche Voet bedekken, behouden is. En dat de Voeten by de meeſte met de geſeide Zooltjes, alleen van onderen bedekt waren, ſulks kanmen duidelijk genoeg afnemen uit de gewoonte der Ouden; die, gelijkwe terſtond ſeiden, de reiſende Gaſten eer ſy ter Tafel gingen Aanliggen om te Eten, de Voeten met fris-water waſten: hoedanig al ten tijde van Abraham in gebruik was, Geneſis 18: 4. en kap. 19: 2. alwaar mogelijk het noodigen *tot het leunen of ruſten onder eenen Boom;* ook op de maniere van het eerſte gebruik van nederliggende op het Gras te Eten, ſchemeragtig ſou konnen gepaſt worden. Ook ten tijde van Chriſtus, Luc. 7: 44. en hadde *Simon, de Voeten van Jeſus geen water gegeven;* namelijk wanneer hy als een genood Vriend by hem ingekomen was, om ter Maaltijd op de Bank-peuluwen te gaan aanliggen. 't Gene by de Hebreen van geen andere reden ſchijnd te moeten afgeleid worden, dan van deſe aangebonde Voet-zoolen: want het overige der Voeten, tuſſchen en bezijden de Zool-riemen of Bind-ſnoeren bloot zijnde, kon het niet anders geſchieden, of de ſelve wierden ligtelijk van het ſtof en ſtraatſlijk vervuild: welke dan af te waſſen, by hun de eerſte Eer en Dienſtpligt was: en ook in veele gevallen noodig was, om in het aanliggen op de Tafel Bank-peuluwen, deſelve, of de naaſt-aanliggende Gaſten, niet te bekladden, gelijkwe boven geſeid hebben. En alhoewel ſommige deſe Voetzoolen niet algemeen by de oude Hebreen ſtellen, maar meenen dat de groote Heeren, en de Jonk-vrouwen en Staat-juffers, Roode Schaarlake-Verwe Schoenen gedragen hebben; (mogelijk die wy Broosjes of Scheen-Laarsjes ſouden noemen;) hoedanige men grootdeels voor holle of geheele Schoenen of liever voor halve Laarjes moet nemen; overmids het rood Koleur aan de Zoolen alleen, niets en ſoude te beduiden gehad hebben. 't Geen d'Heer Heynſius, daarom ook meend ſeer wel te verklaaren, als hy ſeid; dat het Rood Koleur der Schoenen, alleen op de Ledere Riemen of Banden der Zoolen moet gepaſt worden: met hoedanige Riemen de Joden hunne Voet-zoolen, om het Onder-Scheen-been, of Boven-voet gewoon waaren vaſt te binden. Waar van wy hier een goed aantal verſcheide Modellen uit de Oudheid by-brengen, beſiet C. D. E. tot O. met andere die eenvoudiger in onſe Print-verbeelding, ontrent P. Q. &c. geſien worden. Want wy meenen, dat'er ook verſcheide van ſeer geringe manieren onder 't gemeene Volk gedragen zijn; gelijkwe ligtelijk eenige door het Vaſt-binden van onſe Yſſchaatſen konnen verklaaren: hebbende agter een Hiel-band, en vooren

D'Oude Hebreen hebben geen overdekte Schoenen, maar alleen Zoolen onder de Voeten met Riemen of Banden om de wrigt der Voet vaſt gebonden.

De Voetwaſſing wierd noodſaakelijk tot duſdanige Schoenzoolen gehouden om de aanliggingе op de Maaltijden.

Roode Bind-zeelen qualijk voor Schoenen genomen.

Digitized by Google

een dobbel Snoer, dat wederzijds na agteren door den Hiel-band doorgeſtoken, op de wrigt der Voor-voet toegeſtrikt wierd: vergelijkt A. B. Z. als mede een aardige ſoort van een Schoen van laater tijd by R. Hoedanig een na-aping, men hier te Lande *Brakjes* pleeg te noemen; en veel van het vaarend Volk gedragen wierd. Doch gevoelen ſommige Geleerde, dat alhoewel het Volk Iſraels, eerſt alleen van deſe SANDALIA of *Voet-Zoolen* gedragen hebben; ſy egter metter tijd ook holle Schoenen, dat is mogelijk een ſoort van Ledere Sokken, (hoedanig men ſig hier by S. T. V. X. eenigſinds ſou konnen verbeelden) hebben beginnen te dragen. Datſe nu ook verder duſdanige Voet-zoolen, met Banden of Riemen vaſt gebonden hebben, ſulks toonen ons verſcheide plaatſen der Heilige Schrift: beſiet Geneſis 14: 23. En Marc. 1: 7. getuigd Johannes de Dooper, dat hy niet waardig was, *om Jeſus Schoen-riemen te Ontbinden.* En Actor. 12: 8. ſegd een Engel tot Petrus; *Omgord uw, en Bind uwe Schoen-Zoolen aan.* En ſoo ſegd Virgilius ook onder de Romeinſche Schrijvers, van Evander; *d'Oude Man Bind ſijn Tyreniſche Zoolen aan, &c.* Hoedanige Riemen of Banden, de Hebreen van 't *Ombinden* noemen; gelijk het de Lxx Overſetters ook van het *In* of *Omwentelen* der Banden of Riemen, ſeer fraai hebben overgeſet, namelijk om dat de Zool-banden op veel en verſcheide wijſen, aande Voeten omgewonden en als gevlogten wierden. Gelijk ſulks mede uit veele oude Pronk-beelden en Penningen openbaar is; waar van wy in onſe Printverbeeldinge, de opmerkelijkſte konnen ſien. En gelijk deſe Zoolen uit Leder waaren gemaakt, alſoo waaren ook meeſtdeels de gemeene Riemen of Banden; waarom de Talmudiſten de Schoen-riem, niet on-eigen, een *Schoen-leder* noemen. Verbeeld u hier alleen de gemeene ſoort, in ons Tafereel A. D. E. F. P. van de reſt ſullen we terſtond ſpreken. Die ymand by de Hebreen in geval van Dienſt-bewijſing, de Schoen uit-deed ofte ontbond of aantrok, deed hem het geringſte en ſlegtſte Dienſt-werk, dat een Dienſtknegt of ſlaaf aan ſijnen Heer die hem gekogt hadde, bewijſen kon. Gelijkwe ſulks alreede ook van de Romeinen hebben aangeteekend. Waar op dan ook Johannes de Dooper geſien heeft in de ſtraks aangetooge plaatſe. Gelijk het ook ſoo dient opgenomen te worden, wanneer de Zegen-pralenden David over de Edomiten ſegd; *Op Edom ſal ik mijn Schoen werpen*, Pſal. 60: 10. en 108: 10. dat is tot een ſlaave of Dienſtknegt maken; gelijk de Knegten de Schoenen van haare Heeren dikmaal on-geagt toegeſmeten wierden, om die te kuiſſen en agter-na te dragen; die aan-te-trekken en uit-te-doen, ofte te bewaaren alſſe aan de Maaltijd waaren, &c. Alhoewel'er ook geen andere ontbreken, die deſe plaatſe uitleggen; *Ik ſal de Edomiten onder mijne Voeten doen liggen*, ofte *Vertreden.* Maar gelijk'er groot verſchil onder d'Uitleggers deſer woorden is; alſoo behaagd ons ook niemand minder dan P. Dathenus, om dat hy deſelve reden op beide plaatſen in ſijn Zing-Pſalmen, dus ongelukkig gerijmd heeft; *Edom agt ik met ſijn Volk koen, niet beter dan mijn Oude Schoen.* 't Welk ſeer belachelijk is. Voorts konnen wy uit alle deſe verſcheide manieren van Schoen-bindſelen ſeer ligt afnemen; dat niet tegenſtaande de Schoen en Voet-zoolen de alder-onreinſte bedekſelen der Voeten zijn, ſy nochtans in dertele tijden, op verſcheide wijſe, niet ſonder pragt en uitbundige overdadigheid, voornamelijk van de Vrouwen en dril-eerſige Maagden gedragen zijn: Hoedanigen hoovaardie, de Propheet te ſijnen tijde ſchijnd te beſtraffen, Jeſ. 3: 18. Men vind verder van de Geleerde Mannen, nog verſcheide dingen aangemerkt, rakende ſekere manieren en ſpreekwijſen der Hebreen, waar mede van de Schoenen in de H. Schrift verſcheidentlijk gerept werd. Onder anderen word'er na-

Schoen-zoolen by de Hebreen ſeer gemeen.

Virgilius VIII. Boek van Eneas.

De plaatſen Pſal. 60: 10. en 108: 10. van Dathenus ſlegt in Rijm gebragt.

ge-

Digitized by Google

geſpoord; waarom Godt ontrent het Eten van het Paaſch-lam, gewild heeft dat d'Iſraeliten, dat *ſouden doen, Geſchoend aan de Voeten?* Exod. 12: 11. Hier meend de Geleerde Bochartus, dat Godt ſulks gebied, om dat de meeſte in het warm Egipten ongeſchoend gingen, ſelfs ook daar na noch in Canaan als 't haar wel ging: doch dat Godt hier nu wilde, dat ſy op deſe aanſtaande ſwaare Reis-togt door de Woeſtijne, tegens de Bar-oorige Velden en ongebaande wegen, met Schoen-zoolen ſouden gewapend zijn. Hoedanigen gebod hy ook meend, dat Godt met zegen ſou agtervolgd hebben, wanneer hy haare Schoenen veertig jaaren, dat is gedurende haare gantſche Reiſe, niet en heeft laaten verſlijten. 't Geen andere alleen voor een fraaje giſſinge houden: want voor eerſt ſoo zijn de Iſraeliten in Egipten onder geen ſoo ſtrengen, noch ver-armden ſlavernie geweeſt, datſe geene Schoenen aan de Voeten ſouden gehad hebben: maar het is veel eer te gelooven, dat Godt by 't Eten des Paaſch-lams, heeft bevoolen, deſelve gemeene of ſlegte Schoenen aan te doen, dieſe dagelijks gewoon waaren te dragen; 't zy dan hoe die ook waaren. En al iſſet dat de Joden naderhand, en Jeſus met ſijne Diſcipelen, ſelfs ook het Paaſch-lam, al-Liggende aan de Tafel en met bloote Voeten gegeten hebben; ſoo en moetmen ſulks niet voor een tegenſtrijdigheid met d'Inſtellinge houden; als de welke het in Egipten belaſte met Schoen-zoolen aan de voeten, opgeſchorte Lendenen en met Staven in de handen; en met'er haaſt, dat is, mogelijk al-ſtaande te Eten, Exod. 12: 11. Want men moet wel aanmerken, dat by die eerſte Inſtellinge verſcheide dingen te ſaamen liepen, die alleendoe, en niet daar na onder Iſrael plaatſe hadden: gelijk daar was het beſtrijken van de boven-Dorpel en de zy-Poſten: het niet uitgaan op dien nagt: de Lendenen te ſchorten: Wandelſtokken in de hand te hebben en diergelijke: hoedanige Ceremonien ook nergens in de herhaaling van het Paſcha belaſt worden, noch ooit onderhouden zijn: en derhalven verſtaan wy ſulks ook van de Schoenen. Maar wat aangaat, *Dat haare Schoenen in de Woeſtijne niet ver-Ouderd en zijn aan haaren Voet*, Deut. 29: 5. ſulks ſchijnd ſoo te moeten opgenomen worden; Datſe in Veertig jaaren lang, geen gebrek aan Schoenen gehad hebben: dewijl het geenſinds waarſchijnelijk is, dat hun Oude Schoenen dieſe uit Egipten mede bragten, altijd duurden; ofte datſe te gelijk aan der Kinderen voeten gegroeid zijn: want in duſdanigen zin werd'er ook geſeid; *Dat ſy geenen dorſt gehad hebben ſoo lange Godt haar door de Woeſtijne leide*, Jeſ. 48: 21. daarmen verſtaan moet, datſe geenen dorſt hebben gehad, om dat Godt haar ſoo wel den dorſt geleſt hadde. Dus hebben dan d'Iſraeliten alleen Geſchoend geweeſt, om datſe ſeer fluks en veerdig moeſten uittrekken: gelijk dit gebod ook daarom, alswe ſeiden, alleen tot dit Paſcha in Egipten behoorde, als een Voorbereiding tot ſoo grooten Reiſe. De Joden hebben uit Eerbiedigheid den Tempel ook altijd ſonder Schoenen beſogt: 't geen ſijn oorſprong heeft gehaald uit het bevel Gods aan Moſes en Joſua gegeven, Exod. 3: 5. &c. En dat de Prieſters en Leviten ook haaren dienſt en d'Offerhanden, met bloote voeten gedaan hebben, ſchijnd onder allen ook daar uit beveſtigd te worden; dat, alhoewel Exod. 28. alle de deelen der Prieſterlijke Kleedingen geboden worden te maaken, en met kennelijke naamen genoemd worden; van de Schoenen nochtans geen gewag gemaakt word. Want dat de Schoenen aldaar in de optelling, niet onverſiens en worden overgeſlagen, ſulks ſchijnd het voorſpel der reden, in deſe woorden met nadruk te willen waarſchouwen: *Dit nu zijn de Kleederen die ſy* (Aaron) *maaken ſullen, &c.* Tot welkmen het Voet-waſſen by-voegen kan, wanneerſe tot de Tente der Saamenkomſte ſouden ingaan,

Bedenking over het Eten van het Paaſch-lam in Egipten met Schoenen aan de Voeten.

Het Paſcha liggende en met bloote Voeten te Eten ſtrijd niet tegen d'eerſte Inſtelling in Egipten, daarſe ſulks met Schoenen, &c. deden.

Hoe het te verſtaan is dat de Schoenen der Kinderen Iſraels niet verouderd zijn.

Siet Cuneus Republijk der Hebreen het Tweede Vervolg.

Exod. 28: 4.

Digitized by Google

Bloots-voet of sonder Schoenen te gaan was eertijds een teeken van droefheid en vernedering

kap. 30: 19, 20. De Schoenen uit-te doen en Bloot-voets-te gaan, was ook eertijds by de Hebreen een teeken van Ootmoedigheid voor Godt: waar in haar andere Volken, vry onbesonnen zijn nagewandeld. Van den Koning David en andere sienwe, datse in benaauwde tijden, of dat het seer slegt met de Hebreeuwsche Republijk stond, bloot-voets gegaan hebben: gelijk te sien is, 2 Sam. 15: 30. als mede Jes. 20: 2. Gelijk mede in het berooven der Gevangene, niet alleen de Kleederen, maar ook de Schoe-

Gen. 14:23. nen afgeplunderd wierden, 2 Kron. 28: 15. En hoedanig de Wet beval aan een gestorven Mans onwilligen Broeder te doen, hebben wy boven uit Deut. 25: 5, 6. genoeg aangewesen. Dat nu verder ook de Krijgsluiden by de Hebreen, Schoenen gedragen hebben, sulks kanmen uit 1 Kon. 2:5. genoegsaam afnemen. Gelijk het mede van de Romeinsche Soldaten openbaar genoeg is, uit alle de fraaiste Latijnsche Schrijvers. Van de Schoenen der Romeinsche Keisers, vindmen aangeteekend; datse die veelsinds van Rood Koleur gedragen hebben: hoedanige volgens Dio en Cassiodorus, ook by de Albaners gemeen waaren. Gelijk sy mede getuigen, dat de minder Raadsheeren en den aansienlijken Adel, swarte Schoenen droegen: doch die tot de waardigheid van den Wagen-zetel verheven wierden, hadden ook Roode Schoenen aan de voeten. Ook spreekt Corrippus van Roode Riem-bandenkens, waar mede de Koningen haare Onder-beenen Cierlijk omswagtelden: doch de Keisers droegen veelsinds een soort van halve Laarsjes, die by na op de wijs der Turken, halverweegs de Beenen quamen. Van welke dragt sommige meenen, dat de Keiser GERMANICUS, van sijn Jonkheid af den Bynaam van CALIGULA, als ofmen *Laarsemannetje* of *Laarselaartje* seide, behouden heeft: hoedanigen naam hem van de Soldaten, die hem met dusdanige Hoosjes, wanneer hy noch een Kind was, in 't Leger sagen, gegeven wierd. 't Gene egter den Heer Paffenrode in sijn Aal-oude Krijgshandel der Grieken en Romeinen, schijnd te mishaagen: wanneer hy segd, datmen 't van de Militaire Schoenen moet af haalen, die met Nagels beslagen, en daar door onderscheiden waaren van de gene diemen in de Steden droeg. 't Gene andere uit Tacitus op de Riem-bandjes of Snoeren passen; waar mede deselve Germanicus noch een Jongen zijnde, sijn Krijgsmans Schoenzoolen, om de Voet en Onder-beenen aangebonden droeg; soo datse by-na het Fatsoen van halve Laarsjes hadden: siet'er mogelijk een sweemseltje van in onse Vertoog-schets ontrent L. en W. Doch dat dusdanigen soort van halve Laarsjes, diemen anders ook gewoon is, *Broosjes* te noemen, veelsinds de dragt van aansienelijke Vrouwen en Maagden plagt te wesen, sulks soumen uit de gedagtenis sommiger oude Pronk-beelden mogen besluiten: onder welke ons Diana en andere uit de vergode Vrouwschap, met seer aardig gestrikte Laarsjes en Rijg-zooltjes voorkomen. En waaren dese Keiserlijke Hoosen, veelsinds van vast en digt Leer, en te mets met andere stof overkleed; en soodanig met ruiten en hoeken uitgesneden, datse niet alleen doorlugtig, maar als van door, en over malkanderen geswagtelde Riemen, soodanig van de voeten opwaerds na de Beenen, aangebonden waren; siet onse Printverbeeldinge ontrent W. Doch de gemeene Soldaten hadden selden de Riemskens meer dan op de voeten. En gelijk de slegte Soldaten alleen *Milites Caligati* by de Romeinen genoemd wierden van de Militaire Schoenen diese droegen; soo meenen ook sommige Taalkundigers, en met deselve ook den gemelden Paffenrode, datse missen welke het woord CALIGA door een *Kous* of *Hoos* verklaaren; en derhalven datse beter doen, die het voor een *Voet-Zool* nemen; gelijk het Nigronius ook alsoo uitleid, als hy segd; *Dat de Militaire* CALIGA, *een Voet-Zool is sonder dek-*

De Hebreeuwse en Romeinse Soldaten zijn ook geschoend geweest.

Roode Schoenen der Roomse Heeren.

De Keiser Germanicus waar van *Caligula* genoemd

Nader beschrijving sommiger Aal-oude Schoendragten.

Dat het woord CALIGA een *Voet-zool* en niet eigentlijk een *Hoos* of *Kous* beteekend.

sel,

Digitized by Google

ſel, voor de Voet of onder-Schene, maar alleen met Riemkens aan de Voet gebonden; en met veele Yſere Nageltjes of Taatſen, van onderen ingeſlagen. Soo datſe op de hoofden der Nagelen gingen: beſiet d'af beelding met de Letter Y. aangeweſen. En hier in worden wy ook noch van Nigronius uit Hieronymus onderſteund, ſeggende; dat de Apoſtelen *geen* CALIGAS, (Schoenen) *aan de Voeten hadden:* want ſoo hy door CALIGAS, *Kouſſen* of *Laarſen* verſtaan hadde, hy ſou niet geſeid hebben, *Aan de Voeten;* maar *aan de Beenen.* Hier-en-boven worden wy van de Taal-vitters ook geleerd, dat CALIGA alſoo genoemd is geworden, van het Binden der Voet-zoolen; 't geen dan ſoo veel ſou weſen als ofmen ſeide, CALCILIGA, *De Band van de Voet-Zoolen.* Want even gelijk CALX, dat is, *De Zoole van de voet,* genoemd is van CALCANDO, dat is, van *Trappen;* en wederom CALCEUS, de *Schoen,* van CALCE, de *Voet-Zoole;* alſoo en kan de CALIGÆ geen dekſel voor de Beenen geweeſt zijn; maar alleen ſeker ſlag van Zoolen of Schoenen, die het onderſte van de Voet-planten beſchermden. De Romeinſche Soldaten droegen ook verſcheide Schoenen, en d'een was ſomtijds beter en met meer riemen gebonden dan d'andere: alle ſoo overvloedig in onſe Vertoog-ſchets aangeweſen, dat'er onſes agtens, wegen derſelver verſcheidentheid, geen nader verklaaringe over van nooden is. En hoedanige Schoenen ook in plaats van Nagel-hoofden, met ſcherpe Iſere of Kòopere Pinnen, van onder beſlagen, en als een Saag met ronde Tanden waren, ſulks ſietmen in d'af beelding ontrent N. duidelijk genoeg. Ja Juſtinus getuigd, dat in 't Leger van Antiochus, ſoo veel Goud en Silver was, dat de gemeene Soldaten haare Schoenen daar mede beſloegen. En alhoewel het ook waarſchijnelijk genoeg is, dat meeſt alle menſchen ſoo van hooge als van laage ſtaat; ja ook ſelfs de ſlegte Boeren, eenig ſlag van deſe Schoen-zoolen gedragen hebben; ſoo blijkt het nochtans nergens, dat ymand anders dan mogelijk de Soldaten, duſdanig vernagelde Schoenen gedragen hebben: en ſoo zijn mogelijk deſe Schoenen daar van na de Soldaten dieſe droegen, of de Soldaten na de Schoenen genoemd; gelijk we boven ſeiden. Wat de reſt onſer Modellen belangd, deſelve behooren niet alleen tot vervullinge der ledige plaats, maar ook tot een laater tijd: hoedanige eenige voor Pauſſelijke Pantoffelen hebben aangebragt, als X. B B. Gelijk mede C C. een Uitheemſe dragt, en D D. de Voet-klompen der Turkſe Vrouwen aanduid: alleen blijft noch de gevlogtene Schoen A A. opmerkelijk by ſommige gehouden, van wegen haar Aal-oude vindinge; zijnde op de wijs van een Vijgekorf gevlogten; hoedanig men ligt begrijpen kan, datmen van gedroogd Lis, Bieſen, Paards-hair en diergelijke vlegten kan: zijnde deſe maniere noch niet geheel buiten gebruik. Gelijk mede de Schoenmakers ſig eenmaal met duſdanigen ſoort van Schoenen, tegen de Yſerſmeden behielpen, wanneer die haar overſnoeven en verwijten wilden; dat'er voor het Yſerſmeden, geen Schoenmaakers waaren geweeſt. Doch dit is buiten ons beſtek; en wy hebben meer dan alte lang in deſe ſtoffe beſig geweeſt: dus ſcheiden wy daar af, en teekenen liever aan, het gene ons nu ter ſnè, van de Voet-waſſinge der Ouden, in de hand gevallen is; en wy korts hier vooren opgenomen hadden niet te ſullen vergeten. Deſe Voet-waſſing is van overlang by de Hebreen en Joden, en doorgaans by de meeſte Ooſterſche volken, daar de Reiſigers en Wandelaars gemeenlijk bloot-beens, en gelijkwe gehoord hebben, alleen met Voet-zoolen aan de voeten gingen, in gebruik geweeſt; en wel voornamelijk wanneer deſelve als Gaſten by ymand ter Maaltijd genoodigd, ofte ter Herberge quamen: en wierd ſulks niet alleen tot verquikking der vermoeide voeten, maar ook alswe geſeid hebben,

CALIGA waar van ſoo genoemd.

Gevlogte of gebraaide Schoenen, of Zokken.

Voet-waſſing waarom by de Oude geoeffend.

Voet-waſſing hoedagen Eer-bewijs aan de genoode Gaſten.

tot

Digitized by Google

Voet-wasſing en zalving ter Eer-bewijſing; van wien pleegd gedaan te worden.

tot een Eer-bewijſinge, en om het aard-agtige ſtof, dat door het ſweeten aan deſelve vaſt gekleefd was, met fris water af te waſſen; en daar-enboven ſomtijds met welriekende Olie te zalven. Hoedanigen dienſtpleging dan ook veelſinds van de Dienaaren des Huiſes, ofte wanneermen ymand groote vriendſchap en Eere bewijſen wilde, door de Vrouwen en Maagden geſchiede: gelijkwe in de Zalvinge van Jeſus hebben aangeteekend, en aanſtonds noch nader beſien ſullen. Dat nu de Ceremonie der Burgerlijke Voet-waſſing al ſeer Oud is, kan onder andere afgenomen worden uit

Oud gebruik der Voet-waſſinge.

Geneſis 18: 4. daar Abraham aan ſijn Huis-volk belaſt, *Dat doch een weinig waters mogt gegeven worden*, op dat de Mannen die hem quamen beſoeken, *haare voeten waſten*. Waar tegen men ook beſien mag, kap. 19: 2. daar Loth tegen de twee Engelen, die hem te Sodom in den avond befogten, ſeid; *Siet nu mijne Heeren, keeret doch in ten Huiſe van uwen Knegt, en vernagtet, en waſſet uwe voeten, &c.* En deſe vriendſchap van Simon de Pharizeer, aan Jeſus naar gelaaten, wierd hem ſagtelijk verweten, wanneer hy ſelfs misnoegd was, over de Voet-waſſinge, welke een Sondareſſe aan Jeſus met haare Traanen pleegde, en daar na zalfde; ſeggende tot deſen Simon; *Siet gy deſe Vrouwe? Ik ben in uw Huis gekomen, water en hebt gy my niet tot mijne Voeten gegeven, maar deſe heeft mijne Voeten met Traanen nat gemaakt en met het Hair haares hoofd afgedroogd. Gy en hebt my geenen kus gegeven; maar deſe, van dat ſy ingekomen is, en heeft niet nagelaten mijne voeten te kuſſen: met Olie en hebt gy mijn hoofd niet Gezalfd; maar deſe heeft mijne Voeten met Salve gezalfd*, Luc. 7: 44-46. Waar uit niet duiſterlijk ſchijnd te blijken, dat de

De Burgerlijke Ceremonie der Voet-waſſing wierd gedaan en ook nagelaten als een middelmatige ſaak die geen gebod hadde.

Voet-waſſinge, wel eene Ceremonie van vriendſchap en betooning van liefde was, welke veelſinds voor het Aanliggen op de Tafel-Bedden ter Maaltijd, aan de Gaſten geoeffend wierd; doch die ook te mets naar gelaten wierd. Gelijk ons ſulks eenigſinds nader ſchijnd beveſtigd te worden, uit de Voet-waſſinge, welke Jeſus ſelfs aan ſijne Diſcipelen oeffende, namelijk aan de Maaltijd des Daags voor het Paſcha, gelijkwe in 't volgende Hoofdſtuk klaar genoeg ſullen ſien: Jeſus daar toe opſtaande van de Tafel, Joh. 13: 5. over welk het niet te denken ſtaat, dat Jeſus deſe Voet-waſſinge ſoo kort ſou herdaan hebben, by-aldien ſy volgens een altijd gewoone Landwijſe, voor de Maaltijd, de Voeten Gewaſſen hadden. Gelijk mede de welhebbende

En ſulks nader beweſen geen vaſte gewoonte voor het Eten by de Joden geweeſt te zijn.

Simon, waar van Lucas verhaald, ſoo algemeenen Ceremonie, niet en ſou nagelaaten hebben, by-aldien deſelve nooit naargelaaten en wierd; voornamelijk niet een uit de Pharizeen als deſe was; die doorgaans alle ſeer vies op de waſſinge der handen en andere uiterlijke dingen waaren: 't gene Jeſus hem mogelijk daarom voor een kleene beleefdheid, met des te meerder welvoegſaamheid, wilde onder de Neus vrijven. Gelijk dan ook voorder de Ceremonie der Joodſche Voet-waſſing, van den Apoſtel Paulus alleen aangemerkt word, als een byſondere Liefde-pligt, en onderlinge veroodmoediginge, die de Heiligen en goede vrienden malkanderen ſomtijds quamen te bewijſen: ſeggende van de Weduwen die tot Diakoneſſen bequaam ſouden zijn; *Soo ſy der Heiligen Voeten gewaſſen heeft*, 1 Timoth. 5: 10. En al-

Joh. 13: 5. &c.

hoewel ſommige uit het voorbeeld van Jeſus Voet-waſſinge aan ſijne Diſcipelen gepleegd, ſeker meenen te bewijſen, dat de Saligmaaker door ſijn

Dat Jeſus door het Voetwaſſen ſijner Diſcipelen geen gebod gegeven heeft darmen in

Exempel, een Gebod aangaande de Voet-waſſinge ſou ingeſteld hebben, dat op alle Plaatſen en Perſoonen en Tijden paſſen ſou, (ſteunende op de woorden; *Ik hebbe u een Exempel gegeven, op dat, gelijkerwijs ik u gedaan hebbe, gy-lieden ook doet.*) ſoo is ſulks onſes bedunkens, geenſinds klaar te betoogen. Want behalven dat Jeſus deſe gedaane pligt-pleging, ſlegts een

Exem-

Digitized by Google

Exempel, en geenſinds een *Gebod* noemd; ſoo blijkt uit het voorval deſer Voet-waſſinge, datſe eerſtelijk van Jeſus aan ſijne Diſcipelen geoeffend is, tot een Exemplaar blijk van ſijne nedrigheid; op dat hy de Eerſugt, welke hy in ſijne Apoſtelen te gemoet ſag, betoomde: gelijk kort daar na ook twiſtinge onder haar wierd, wie van haar de meeſte ſcheen te zijn, Luc. 22: 24, 27. Daar-en-boven, ſoo betoonde Jeſus als de Groote Leermeeſter, dat hy neffens deſe waſſinge der Voeten, yts Geeſtelijks wilde afſchaduwen; namelijk de beneerſtiging van eenen reinen wandel, die als een vrugt van de Reinigmaakinge der Sonde, haare Roepinge moeſte beveſtigen. Waar toe geen ander bewijs dan Jeſus eigen woorden behoeven opgehaald. Want als Petrus tot hem ſeide; *Gy en ſult mijne voeten niet waſſen in der Eeuwigheid:* Soo antwoorde Jeſus; *Indien ik uwe Voeten niet en waſſe, gy en hebt geen deel aan my.* Doch Petrus ſeide tot hem; *Heere niet alleen mijne voeten, maar ook de handen en het hoofd.* Jeſus ſeide wederom; *Die gewaſſen is, en heeft niet van nooden dan de Voeten te waſſen, maar is geheel rein*, Joh. 13. vers 8-10. Te kennen gevende, dat alle die geroepen en daar toe geheiligd waaren, door de Reinigmaakinge der Sonde; alleen van nooden hadden, waardiglijk die Roepinge en Reinigmaaking, door eenen goeden Wandel te beleven; om alſoo haar Geloove uit hare Werken te konnen betoonen: gelijk meermaal het gedrag, en doen en laaten des Menſchen, door de Voeten, in de Heilige Schriften pleegd afgebeeld te worden: ſiet onder andere plaatſen Pſalm 73: 2. en 119: 59. 't Geen dan de Saligmaaker Jeſus hier heeft willen leeren, als hy ſegd; *Die gewaſſen is, en heeft niet van nooden*

de Kerk verpligt is na te volgen.

Wat Jeſus door het waſſen van der Diſcipelen voeten voornamelijk beoogd heeft.

Het Geeſtelijk oogmerk der Voet-waſſing nader verklaard.

Des menſchen levens-gedrag waarom by een *Wandel* vergeleken.

Digitized by Google

den dan de Voeten te waſſen. Gelijk mede de Waſlinge, welke in het Oude Teſtament, aan het Prieſterdom belaſt was in agt te nemen op ſtraffe van de dood; niet anders dan een voor-afſchaduwinge van deſen reinen wandel, moet aangemerkt worden: waar van ſiet Exod. 30: 19-21. Invoegen wy uit dit alles te beſluiten hebben, dat in deſe Ceremonie, voornamelijk op het afgebeelde gedoeld word: want ſulks geeft de Saligmaaker genoeg te kennen, wanneer hy tegen Petrus ſegd; *Dat ik doe en weet gy nu niet, maar gy ſult het na deſen verſtaan*, vers 7. Voegd'er by, dat Jeſus ook kort hier op, noch een andere ſeldſaame verklaaringe geeft, als hy tot Petrus ſegd; *Gy lieden zijd Rein, doch niet alle.* Daar door verſtaande, alle, behalven Judas: gelijk den Euangeliſt dat terſtond alſoo uitlegd, als hy fluks daar by-voegd; *Want hy wiſt, wie hem ſou Verraden: daarom ſeide hy; Gy zijd niet alle Rein*, vers 10, 11. vergeleken met kap. 15: 3. Dus en moetmen dan geheel niet meenen, dat de woorden van Jeſus; *Doet gelijkerwijs als ik aan vw gedaan hebbe;* noodſaakelijk op een eigen uiterlijk Dienſt-werk van Voet-waſſen ſien; maar wel, dat hy daar door heeft willen leeren, malkanderen gedienſtig zijn in diergelijke pligten; en niet juiſt in 't ſelve dat hy gedaan hadde: hoedanige ſpreekwijſen meer gevonden worden. En dat de Apoſtelen dit ook alſoo opgenomen en verſtaan hebben, ſulks ſoumen daar uit mogen beſluiten; dat het nergens en blijkt, dat ſy, of haare navolgers, de Voet-waſſing ooit in de Gemeenten hebben geoeffend. 't Geenſe nochtans waarſchijnelijk ſouden gedaan hebben, by-aldien ſy het voor een Gebod van Jeſus hadden opgenomen. Want wat de voor-aangehaalde plaatſe 1 Timoth. 5: 10. belangd, die ſiet ongetwijffeld op de gewoonte der Joden, die ſulks dikmaal, alswe ſtraks ſeiden, als een aangename dienſt en Burgerlijke Liefde-pligt, neffens meeſt alle de Ooſterſche volken, oeffenden. Dus is dan de Voet-waſſing van de vroome Mannen en Godvrugtige Vrouwen, in die Landen daar ſulks de gewoone maniere was, en een dienſt van verquikking der vermoeide voeten geagt wierd; niet alleen konnen gepleegd worden, tot inſchikking van de gemeene Landwijſe, en op dat ſig niemand en ergerde; maar ſelfs ook konnen gedaan worden, tot een betooging van Liefde en Ootmoedigheid d'een aan d'ander. Doch geenſinds Kerk-pligtig noch Godsdienſtig, om die tot de Gemeenten in-te-voeren; en dat juiſt voor het H. Avondmaal, als ſommige eertijds hier uit gantſch qualijk hebben afgenomen; meenende dat Jeſus ſulks onder het Eten van't Paaſch-lam, ofte liever voor het Inſtellen van 't H. Avondmaal, gedaan heeft; terwijle de Diſcipelen noch op Tafel-Bedden aanlagen. Want alhoewel uit vers 2. blijkt, dat de Maaltijd, die daar een Avondmaal ten aanſien van den tijd genoemd word, doe meeſt gedaan was; ſoo moetmen egter deſelve Maaltijd, geheel-en-al van die des Paaſch-lams, en d'Inſtellinge des H. Gedenk-maals, welk eerſt den dag daar aan gehouden is, onderſcheiden; alswe in 't vervolg van deſe ſtoffe genoegſaam ſullen ſien. Gelijkwe ook in 't volgende Hoofdſtuk, yts van de onſekerheid der tweevoudige Voet-waſſing op het Paaſch-feeſt, uit Schaliger ſullen aangeteekend vinden. Ook ſullen we uit vers 2. en 12. genoeg ontwaar worden, dat Jeſus niet alleen wederom op ſijn plaatſe ging Aanliggen; maar ook, dat hy ſelfs tot de plaatſe ging, daar Petrus neffens andere aanlag; en niet dat ymand van de Diſcipelen tot Jeſus quam, om gewaſſen te worden, gelijk de Schilders gewoon zijn, dit voorval aldus gantſch qualijk uit te beelden. Want *Jeſus ſtond op* (of ging af) *van het Avondmaal, en lei ſijne Kleederen af; en nemende eenen Linnen Doek, omgorde hem ſelven. Daar na goot hy water in het Bekken en begon de Diſcipelen de Voeten te waſſen en af te droogen met den Linnen Doek daar mede hy omgord was.*

Dat d'Apoſtelen dit ook ſoo hebben opgenomen.

De Schilders miſſen ſeer in het verbeelden van de Voet-waſſing der Diſcipelen.

Digitized by Google

was. Hy dan quam tot Petrus, &c. Waar uit wy niet alleen ſien, datſe doe noch aan de Tafel aanlagen, maar ook datmen doe ter tijd de gewoonte hadde, van met volkomen Kleedinge, namelijk met de onder-Kleeden, en de boven-Kleeden, of de Mantels, aan de Maaltijden te liggen: want dat Johannes ſegd, dat Jeſus ſijn Kleederen afleide, om ſijne Diſcipelen de Voeten te waſſen; moet alleen van ſijn Opperkleed of Mantel, verſtaan worden: in hoedanigen zin men dit woord ook genomen vind, Matth. 5: 40. Luc. 6: 29. 't Gene onſen Schilder dan ook ſeer wel waargenomen heeft, in het Print-Tafereel der Zalvinge; en vooren ook genoegſaam door drie Aal-oude Steenen aangeweſen is, tot verklaaringe van de ſpreekwijſe, Ezech. 23: 41. Die nu voorts alle Kerkelijke Schrijvers ſou willen doorloopen, ſou wel uit eenige blijken ſien, dat de Voet-waſſinge ſomtijds in de Chriſten Gemeenten gepleegd is: namelijk even als Ambroſius van ſijnen tijd te Milanen getuigd; en ook goed-gekeurd is in ſeker Concilie van Toledo; daar Paus Zacharias ook ſijn Zegel aan plakte. Gelijk mede de Pauſen van Roomen de gewoonte hebben, van op Witten Donderdag, Twaalf Bedelaars de voeten te waſſen. Doch alle die getuigeniſſen enzijn ons van geen algemeene verpligting; en het gemelde Concilie heeft ſulks ook maar alleen belaſt te doen, *Na het voorbeeld des Heeren;* en geenſinds na het Gebod van Jeſus. En of wel de Paus Zacharias, het ſelve een *Gebod* genoemd heeft, ſoo heeft hy het egter aan geen tijd of plaatſe vaſt gebonden. Doch gelijkwe hier boven alreede aangemerkt hebben, dat Jeſus met deſe Voet-waſſing, neffens het voorbeeld van nedrigheid, alleen den Geeſtelijken zin be-oogd heeft; ſoo agten wy, dat deſelve dan ook alleen in haar beteekenende ſaak, van ouds by meeſt alle Chriſtenen opgenomen is. Dus ſegd Origenes, *Dat de Weduwen der Heiligen Voeten waſſen, alleen uit de reden der Geeſtelijke Leere.* En over Rom. 10: 15. ontkend hy ſelve; *Dat eenig Biſſchop of Diaken, den aankomelingen Voeten waſte.* Ja het werd ook in ſeker Oud Concilie verboden. En Auguſtinus en den Cardinal Hugo, ſijn even ſoo geſind. Soo dat het niet door nalaatigheid, of on-Godsdienſtigheid, maar als niet noodſaakelijk, noch geboden, by alle Chriſtenen, weinige uitgeſonderd, buiten gebruik geraakt is. Alhoewel de Voet-waſſing noch by ſommige volken, die ſelfs geen Chriſtenen zijn, in voorval van Eer en Liefde-pligten, onderhouden word. En gelijkwe geſeid hebben, dat deſe Voet-waſſinge by d'Oude Hebreen veelſinds gepleegd is, voor het Aanliggen tot de Maaltijd; alſoo word'er ook onder de Geleerde getwiſt, of de Vrouwe, waar van Lucas verhaald, datſe Jeſus Voeten met het Hair van haar hoofd heeft afgedroogd; ſulks terſtond na het waſſen, ofte eerſt naar het Zalven gedaan heeft? Doch die de reden en de gewoone wijſe der Voet-waſſinge wel aanmerkt, ſal onſes agtens, alderveiligſt mogen oordeelen; dat of ſchoon deſe Vrouwe Jeſus voeten eerſt gewaſſen, en daar na gezalfd heeft, men egter de afdrooginge derſelve, in dat voorval juiſt niet genoodſaakt word, alleen tot de waſſinge te betrekken. Want alhoewel Lucas de afdrooging agter de waſſinge met Traanen voegd; en ſulks ook doorgaans in de Voet-waſſinge plaats had: (gelijk in het gedrag van Jeſus blijkt; dat hy ſig daar toe met een Linnen Doek omgorde, vers 4. en dat daar op vers 5. geſeid word; *Daar na goot Jeſus water in het Bekken, en begon de Voeten der Diſcipelen te waſſen, en af-te-droogen met den Linnen Doek, waar mede hy omgord was.*) Nochtans kanmen met veele welvoegſaamheid, de afdrooging ook op de Zalvinge paſſen; als waar in wy ons ook ondersteund vinden van Johannes; welke van Jeſus laatſte Zalvinge, die Maria de Suſter van Lazarus te Bethanien aan hem dede, ſulks duide-

Dat de Hebreen met hun volle Kleeding of Mantels aan de Maaltijd gelegen hebben.

De Pauſen en Concilien die de Voet-waſſing hebben goed gekeurd, hebben ſulks alleen belaſt door een navolging en niet als een gebod van Jeſus te doen.

De Ceremonie der Voet-waſſing is alleen als niet noodſaakelijk in de Kerk buiten gebruik geraakt.

Of de Vrouwe die Jeſus zalfde ſijn Voeten na het waſſen of na het Zalven gedroogd heeft.

Digitized by Google

lijk genoeg ſchijnd te leeren, als hy kap. 12: 3. ſegd; *Maria dan genomen hebbende, een Pond Salve van onvervalſte ſeer koſtelijke Nardus, heeft de voeten Jeſu gezalfd, en met haaren Haire, ſijne voeten afgedroogd; en het Huis wierd vervuld van den reuk der Salve.* Waar uitmen leerd, dat deſe afdrooging daar Lucas van gewaagd, ligtelijk op bei de doeningen kan gepaſt worden: namelijk eerſt op het waſſen, daar na op het Zalven: want datmen na het Zalven by de Ouden gewoon was de Zalve met Doeken in te wrijven, ſulks word ons van veele Oude Digters beveſtigd. 't Gene dan hier deſe Vrouwe met haar neerhangende Tuiten gedaan heeft, op dat niet alleen de Olie niet op de Beddekens druipen ſoude; maar ook op dat de Zalf-Olie, die ſlegts by droppelen, of met een kleine ſtraal uit een lang en naau-gehalsde Fles, kon uitgeſtort worden, des te beter verſpreid, en alſoo alderbeſt haaren reuk ſou geven: gelijk uit Johannes blijkt, wanneer hy op de Afdroogінge, of liever de Inwrijving der Zalve ſegd; *Dat het gantſche Huis vervuld wierd van den reuk der Zalve.* Doch waarom Maria deſe inwrijving juiſt met het Hair van haar hoofd gedaan heeft, en offe daar toe hare Tuiten onthuld heeft, of gewoon was neerhangende Tuiten te dragen? ſulks kanmen niet heel ſeker ſeggen. Doch van de Sondareſſe daar Lucas alleen van verhaald, ſoumen mogen denken, datſe daar ter plaatſe met hangenden-Haire verſchenen is uit droefheid: gelijk ſommige willen, dat veelſinds onder de Hebreen de gewoonte was, in treurige voorvallen, het Hair los te doen. Waar op mogelijk Jeſaias kap. 47: 2. geſien heeft: het gene onſes agtens, van onſen Schilder niet alte nadrukkelijk waargenomen is. Doch andere meenen, dat het by de Hebreeuwſche Vrouwen en Maagden niet ongewoon was, een gedeelte van het Hair, met neerhangende Tuiten ſaam-gedraaid te dragen. Gelijk het ook niet noodig is, de woorden van Jeſaias, *Ontdekt uwe vlegten*, anders te verſtaan, als alleen van het Hair des hoofds, of Boven-tuiten; of van de Hulle-doek of Sleuyer te ontblooten, en Ongedekt te gaan; gelijk de gewoonte der Dienſtmaagden en Slavinnen was: nadien uit de volgende reden ſchijnd te blijken; datmen dit tot eenig Slaafs Dienſt-werk, betrekken moet; namelijk wanneer de Propheet ſpreekt, van *in den Meulen, Meel te maalen en Barre-voets te gaan.* Ook ſchijnd Salomon Cant. 6: 7. veel eer van hangende Vlegten, die bezijden het hoofd en van den ſchouder over de Boeſem neerhingen, te ſpreken, dan van kort opgebonde Tuiten, wanneer hy van de Bruid ſegd; *Uwe Wangen zijn als een ſtuk van eenen Granaat-Appel tuſſchen uwe Vlegten:* nadien de Wangen ſeer on-eigentlijk konnen geſeid worden, tuſſchen de Hair-vlegten te zijn, die boven en aan het agterhoofd, op eenige wijſe Cierlijk opgebonden zijn: ſiet mede kap. 4: 2, 3. Gelijk mede aanſtonds blijken ſal, dat beide deſe Hair-dragt, te gelijk heeft konnen plaatſe hebben. Ja dat in die Text niet ſoo ſeer op eenige verciering des Hairs, of andere Hoofd-Teujering geſien werd, als wel op de natuurlijke ſchoonheid der Bruid, ſulks kanmen onſes agtens daar uit beſluiten; dat de Bruid voornamelijk, volgens haar eigen volmaaktheden in 't Hoogelied beſchreven word, en niet als of die met Goud en Geſteenten, en dertele Haircierſelen, opgebakerd was. Doch ofmen hier uit Paulus eerſten Brief aan de Corinthers, yts van de lang-tuitige Hair-dragt, ſou konnen by-brengen, heeft ons altijd twijffelagtig toegeſchenen: nadien het vry bedenkelijk is, of den Apoſtel aldaar niet veel eer het oog heeft op de gewoone Hair-kuiven, of opgekoppelde Hair-vlegten der Vrouwen, dan op de eigentlijke Langneerhangende Hair-ſtrengen, diemen daar uit ſou mogen vaſt-ſtellen doe gedragen te zijn; naardien ons eenige blijken ſchijnen te vermanen, dat de

Het drooгen der Voeten op het inwrijven der Zalve gepaſt.

Waar toe de Zalve ingewreven wierd.

Waarom de Sondareſſe waarſchijnelijk met hangenden Haire verſchenen kan zijn.

Jeſ. 47: 2. en kap. 3. 23, 24.

Dat de Hebreeuwſe Vrouwen ook ſchijnen met loſſe Hair-tuiten Gekapt geweeſt te zijn.

Of den Apoſtel Paulus waarſchijnelijk het lang Hair der Mannen oneerlijk agt.

Digitized by Google

de Corinthers doe, noch in Man, noch in Vrouw, de gewoonte hadden, het Hair lang te dragen; maar wel Cierlijk opgekruld, en aardig gevlogten: waar in mogelijk ſommige dertele Mannen, de Vrouwen grootdeels naaapten. Dus ſoumen mogen denken, dat Paulus, willende in d'aangehaalde plaatſe, de Corinthers het verborgen of Geeſtelijk Houwelijk tuſſchen Chriſtus en ſijn Gemeente voorſtellen, haar ſulks heeft poogen te leeren, door het onderſcheid van Man en Vrouw, waar van de laatſte volgens de Aal-oude wijſe der Hebreen, gedekt moeſte weſen, tot een Teeken van Onderdanigheid, ſtaande onder een Magt, die den Man toequam als haar Hoofd en Beſchermer. Hoedanigen ſchik en welvoegſame Inſtellinge, ook door het gebruik beveſtigd, ſchandelijk onder alle beſcheide menſchen was, 't ſelve metter daad, om-te-keeren en te verwiſſelen: gelijk het uiterlijk on-eerlijk was, dat de Mannen het Hoofd dekkende, betoonden onder de Magt der Vrouwe te ſtaan. Want gelijk de gewoonte onder de Hebreen was, dat wanneer het Wijf eerſtmaal aan haaren Man vertoond wierd, ſy het Hoofd dekte met een Dekſel, (gelijk Rebekka haar met een Sleuijer dekte, Geneſis 24: 65.) alſoo ontleend den Apoſtel daar van ſijne reden, als hy vers 10. ſegd, *Daarom moet de Vrouwe een Magt op het Hoofd hebben.* Verſtaande door die *Magt*; niet anders, dan een *Dekſel*, dat het Teeken van de Onderdanigheid aan den Man te kennen gaf; doe genoeg bekend. En ſoo mogelijk ymand hier ſou willen vraagen; hoe of op wat grond, Paulus dit Vrouwelijk *Hoofd-dekſel*, de naam van *Magt* kan geven, daar het ſelfde nochtans een uitdrukkelijk Teeken van Onderdanigheid was? dien ſoumen dit konnen antwoorden; namelijk, dat nadien Paulus een Hebreer uit den Hebreen was, hy mogelijk het oog heeft gehad op het Hebreeuwſche woord RADID, welk niet alleen een *Dekſel* beteekend, maar ook afgeleid word, van een woord dat by haar *Heerſchappie* en *Geſag-hebben*, te kennen geeft: invoegen dat hy daar op ſiende het Griekſe woord EXOUSIA, dat *Magt* beteekend, gebruikt heeft; gelijk het de Hebreen ook in den ſelven zin nemen. Te minder onvoegſaam, om dat de Onderdanigheid onder den Man, waarlijk niet anders en is, als een ſoorte van *Magt en Beſcherminge*, afdalende tot de Vrouwe, ten opſigte van haaren voorigen ſtaat, zijnde noch een vrye Maagd. Waarom dan ook in gevalle dat haaren Man Jaloers wierd, en ſy door het Yver-Water moeſte beproefd worden, ſy onder andere Teekenen van droefheid; niet ſoo ſeer de Hair-Tuiten los gemaakt wierd, maar voornamelijk het Hoofd van haar gewoone Dekſel ontbloot wierd, volgens Num. 5: 18. Waar door te kennen gegeven wierd; dat by-aldien ſy haar ſelven niet wettig en konde ſuiveren, ſy van nu-aan ontbloot en beroofd wierd, van alle Magt en Beſcherminge, welke ſy te vooren van haaren Man genooten hadde. Gelijk deſe Ontblooting ook voor haare Eet-ſweeringe geſchiede, om haar daar toe vryheid te geven, en voor dien tijd en ſoo lang deſe Ceremonie duurde, haar ſelfs Eigen, en geenſinds des Mans te zijn. Hoedanigen Dekſel mogelijk by ſommige Griekſe Jodinnen na de gemeene Land-wijſe, alleen in Hair vlegtingen heeft konnen beſtaan; en den Apoſtel alſoo van het een tot het ander heeft geredeneerd. Welken uitleg wy agten ſeer waarſchijnelijk op de meeninge van Paulus te paſſen. Dat hy nu verder in deſe reden, aangaande de Hair-dragt der Mannen en Vrouwen, heeft willen leeren, dat het d'eene Lang en d'andere alleen Kort, onder alle Land-aard geoorlofd is te dragen; (gelijk het veele Godsgeleerde daar henen willen getrokken hebben,) ſulks en meenen wy niet alte waarſchijnelijk te zijn. Want behalven dat'er groote twiſt onder de Geleerden is, hoedanigen *Hair-kap*, of *Kuif*, of *Paruik* men aldaar verſtaan moet;

Waar Paulus ſijn redenering van afleid. 1 Cor. 11.

Waarom Paulus het Dekſel des Vrouwen Hoofd waarſchijnelijk een Magt genoemd heeft.

Digitized by Google

Het blijft by de Geleerde betwist of den Apoſtel op eigentlijk lang Hair ofte op Gekruld of Verciert Hair geſien heeft. 1 Cor. 11: 14, 15.

ofte dat'mer eigentlijk Lang-neerhangend Hair voor nemen moet; gelijk onſe Overſetters hier ook *Lang-Hair* vertaalen; ſoo en ſegd den Apoſtel egter niet, dat alle Vrouwen juiſt ſoo een Hair-kuif van haar eigen Hair maakten; noch ook niet datſe 't ſelve met Lange Tuiten neerhangende droegen; ſchoon haar de Natuur het haar daar toe verſchafte: maar alleen, *Soo,* of *By-aldien een Vrouwe een Hairen-kapſel* of *lang-Hair draagd, het haar een Eere is?* Hoedanig ſy wel wiſten, dat den Man immers niet en paſte; om dat, gelijk wy geſeid hebben, de Vrouwe een Dekſel moeſte op 't Hoofd hebben; gelijk haar ſelfs door de Natuure gegeven wierd, by-aldien ſy het daar toe gebruiken wilde. Gelijkſe het ook van ouds gewoon waaren anders dan de Mannen op-te-Vlegten. Haar alſoo uit de Leere der Natuure en het dagelijks gebruik, dat gene ſeer fraai aanwijſende, dat te vooren onder de Hebreeuwſche Vrouwen, volgens een oude Burger-pligt, gedaan was door een Sleuijer. Dit ſoumen waarſchijnelijk mogen giſſen; om dat het niet te denken is, dat den Apoſtel ſijn redeneering tegens de Corinthers van het eigentlijke Lang-neerhangende Hair heeft willen afleiden; nadien het onder hen geene gewoonte was, dat de Mannen lang-Hair droegen: ſelfs ook ſeer waarſchijnelijk niet eigentlijk de Vrouwen: maar wel dit, dat de Mannen ook uit dertelheid begonden Vercierd Hair te dragen, dat even als de Vrouwen, met Krullen en Vlegtingen kort-op gefriſeerd was, en ſy alſoo ook met een Hair-kap gedekt wilden ſchijnen; 't geen om de geſeide reden, ſchandelijk was. Want dat den Apoſtel de Corinthers deſe Mannelijke mis-dragt en omkeering haarder agtbaarheid, niet ontijdig op haar brood geſchoten heeft, en niet der Vrouwen Hair-kap beriſpt heeft, (nadien hy ſegd, dat het haar een Eere was, om datſe die droegen tot een Teeken der Onderdanigheid:) ſulks ſietmen niet on-aardig van den Digter Martialis aangeweſen, wanneer hy volgens de vertaaling van de ſoetvloejende J. Oudaan, tegens den Corintiſchen Carmenion, over ſijn verwijfde Hair-dragt, met duſdanige ſchamp-ſchooten uitvald: ſeggende;

Soo de Corinthers in Man nog Vrouw niet gewoon waren lang Hair te dragen, ſal hy buiten twijffel op yrs anders geſien hebben.

Paulus heeft de Corinthers van verwijfdheid willen beſchuldigen.

Den zin des Apoſtels uit Martialis, ligt toegebragt.

Hoe komd dat gy my dus genegen,
CARMENION, *uw Broeder noemd?*
Daar gy uw een Corinther roemd;
En niet een menſch en ſeid'er tegen:
Schoon ik geboore by d'Iberen
En Celten, *Burger van den* Taag,
Dus op ſijn Spaans *mijn hairen draag,*
En weet van zalven nog van ſmeeren;
Onagtſaam ſtaanſe, en als verwilderd,
Daar gy ſoo net gelijk een Pop,
Uw' Lokjes ſchikt met krullen op,
Uw koontjes met blanketſel ſchilderd:
Ik, hier-en-tegen, ben van kaaken,
Gelijk van knyen ruig en ros:
Gy piept in 't ſpreken als een Mos,
Myn Dogters ſtem uit ſterker ſpraken:
Hoe! zijnwe dan gelijk van weſen?
Soo zijn 't de Duif en Arend mee,
De forſe Leeuw, en ſchuwe Rhee.
Wes-halven, noem my niet na deſen
Uw Broeder, *ſooje niet weerom*
Wild, dat ik uw mijn Suſter *nom.*

Waar uit klaar ſchijnd te blijken, dat de Corinthers geen lang Hair gedragen hebben; en derhalven dat den Apoſtel 't ſelve dan ook geenſinds eigentlijk beſtraft. En ſoo ymand hier tegen inbrengd, dat des Apoſtels reden hier nochtans haar kragt uit neemd; namelijk dat de Corintiſche Mannen geen Lang-Hair dragende, des te beter konden oordeelen van deſſelfs onbetamelijkheid; dewijſe het ſchandelijk onder hen hielden ſoo het ymand dede? ſoo en ſal het egter geenſinds op de Vrouwen paſſen, nadien die ook geen Lang-Hair en droegen. En ſoo men al wil gelooven, dat den Apoſtel alleen het Vrouwen Hair, *Lang* genoemd heeft, om dat het de Natuur gemeenlijk lang doed uitwaſſen, en niet om datſe het Lang droegen; (gelijkſe het ook waarſchijnelijk kort opgebonden gedragen hebben:) ſoo ſal dit ſtand houdende, alles

Digitized by Google

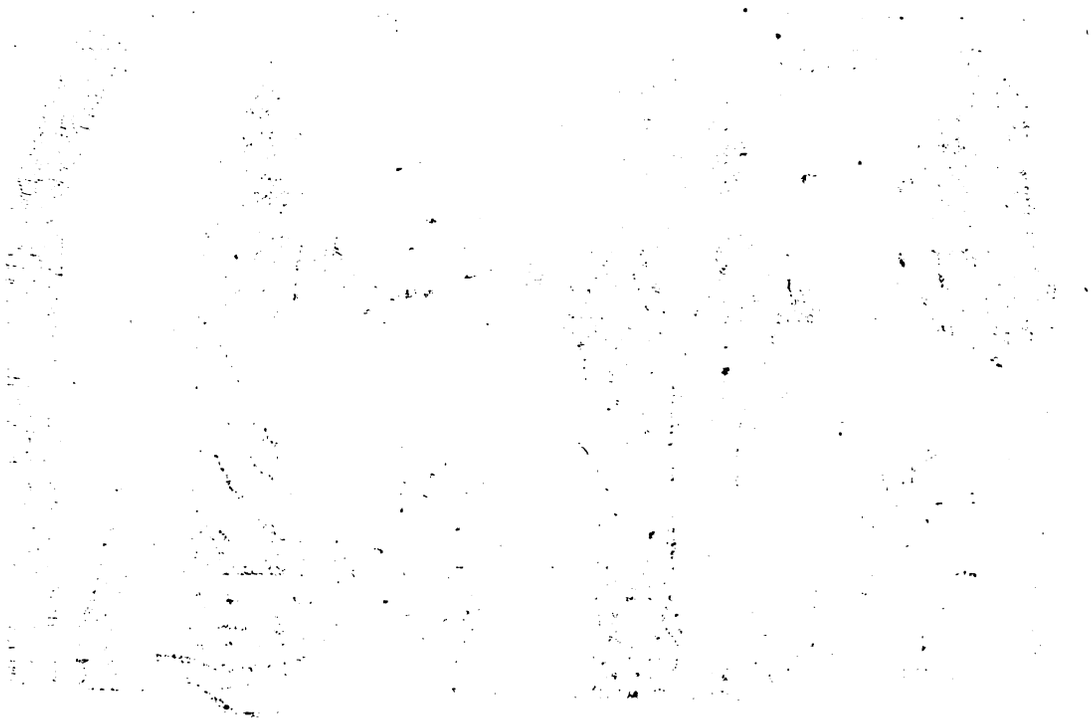

Digitized by Google

LVCIVS STRATONICVS ELPIDI EARINAE
CONIVGI ET VENVLINAE RODONICAE FILIAE
DVLCISS:ET ELPIDIO STRATONICO ET SIBI
ET SVIS LIBERTIS LIBERTAB.Q.POSTERISQ.
EORVM.

Digitized by Google

alles doen om-ver vallen, watmen daar uit tegen der Mannen Lang-Hair sou willen inbrengen: want den Apostel sal als dan ten ergsten genomen, niet anders seggen; als dat het den Mannen on-eerlijk is, dat hy Opgevlogten of Opgekruld Hair draagd; namelijk even soo als het de Vrouwen dragen; het gene wy seer geern toestaan, wanneermen agt geeft op het gene wy boven aangaande het Vrouwen Hoofd-dekſel, uit de Burger-pligt der Hebreen, hebben aangemerkt, en wy alleen bewijsen wilden. Doch dat de dragt der lang-af hangende Tuiten te gelijk met eenig Hair-kapsel in die tijden niet geheel ongewoon by de Romeinse Vrouwen, en mogelijk andere voor en naar die tijden zy geweest; sulks schijnen ons niet alleen eenige oude Statuen en Pronk-beelden van vermaarde Syrische, Griekse en Romeinse Vrouwen, en Godinnen die ge-eerd wierden, te leeren; maar ook verscheide geagte Schrijvers, die van de Dragten der Ouden gewag maaken. Gelijkwe dan ook het selve seer fraai bevestigd konnen sien, in desen Aal-ouden Steen, welke eertijds te Roomen gesien wierd aan den weg welke van den ronden Schouwburg na de Baadstoven van Vespasianus strekte: pronkende met dit Opschrift: LUCIUS STRATONICUS (HEEFT DIT) VOOR ELPIS EARINA SYNE HUISVROUW, EN VOOR VENULINA RODONICA SYNE SOETSTE DOGTER, EN VOOR ELPIDIUS STRATONICUS, EN VOOR HEM SELFS, ENDE VOOR SYNE VRYGELATENE SLAVEN EN SLAVINNEN, EN VOOR HAARE NAKOMELINGEN, (DOEN OPRIGTEN.) Uit welke getuigenis wy dan verseker mogen zijn; dat, gelijk de Beeldnissen, alsoo ook de Vrouwelijke Hair-dragt, navolgens de waarheid hier sal aangewesen zijn. Gelijk ook Boyssardus het Beeld van sekere Syrische Godinne vertoond, dat niet heel veel van dese Hair-dragt afwijkt. Soo dat wy om de groote gelijkheid van Zeden die de tijden doemaals hadden, mogen gissen; dat Maria de Suster van Lazarus, dusdanige los neer-hangende Hair-tuiten gedragen heeft; diese in het voorval van de geseide Zalvinge, in plaatse van eenen wrijfdoek heeft willen besigen. Alhoewel wy niet en willen tegenspreken, dat de berouw-hebbende Sondaresse daar Lucas van spreekt, genoegsame reden heeft konnen hebben, om neffens een treurige gedaante, ook met ongeagt Hair, dat is met los-neerhangende Tuiten, op de Maaltijd van Jesus te verschijnen; om dat het beide waarschijnelijk is, tot het gene dat'er gebeurd is. En hoedanige Cierlijke en kort opgekapte Vrouwe Hulsels en Hair-kuiven, eertijds by d'Oude gedragen zijn, sulks hebbenwe hier vooren onder de Oor-ringen en Voorhoofd-cierſels der Hebreen, met eenige staaltjes aangewesen. Soo datwer nu niet meer van sullen ophaalen, om datwe hier noch yts tot onse voorgenomen Taaks, namelijk de Zalvinge van Jesus te Bethanien, uit het voorgaande Print-Tafereel, aan-te-merken hebben.

Dat het Hair met hangende Tuiten te dragen niet ongewoon by sommige is geweest.

Blijk uit een Roomsche Steen genomen.

Dat beide Vrouwen uit verscheide reden met hangend Hair konnen verschenen zijn.

Die dan deselve Vertoog-schets met aandagt besiet, sal ligt bemerken, in hoedanigen maniere Jesus hier aldus voor-aan, dat is aan de hooge hand van de Tafel, op een der Lig-Bedden aangelegen heeft. En dat het derhalven niet seer swaar om te verstaan is, hoedanig een van de geseide Vrouwen, namelijk Maria, na het Zalven der Voeten, ook het Hoofd van Jesus heeft konnen Zalven, sonder eenige groote moeite aan te wenden, ofte van agter by Jesus Voet-eind, op het Bedde te klimmen, op datse de Zalve welvoegsaam over sijn Hoofd uitstorten mogt, gelijk eenige meenen; en daar in ook al een swarigheid vinden. Doch waar toe knoopen in de Biesen gesogt, daar wy sien hoe alles sig gemakkelijk schikt; en dat dese Vrouwe, of tusschen twee Beddekens heeft konnen ingaan; ofte datse na de buiten-kant gestaan heeft, waar Jesus, als een waardig Gast, waarschijnelijk kan aangelegen hebben; en sy alsoo dit haar Liefde-werk gepleegd heeft: nadien daar volgens dese Eet-

Siet het groot Print-Tafereel der Zalvinge een weinig te rug.

Hoe Maria in dese toestand der Maaltijd, de Zalving aan Jesus volgens het verhaal der H. Historie heeft konnen verrigten.

Digitized by Google

Eet-wijse, noodwendig plaatse om de Spijs-Gerigten op en af te dienen, en Drink-bekers aan te geven, aan de Tafels moesten open-gelaten worden; het zy dan alleen voor-aan de van-vooren zijde, ofte ook aan de hoeken daarse aan de vierkante of lange Tafels eenigsinds van selfs open vielen. Gelijk in ons Print-Tafereel tamelijk wel tot de waarheid en mogelijkheid deser doeninge, in agt-genomen is. Dat nu ook ten tijde van Jesus de eene plaatse aan de Maaltijden hooger, dat is, wat meerder waardigheid hadde dan de andere; en datmen die wel gewoon was aan een waardig Persoon te geven, op datmen hem, even alswe vooren van de Dubbele Stoelen hebben geseid, de grootste Eere en Vriendschap bewees; sulks werd ons genoegsaam van Jesus selfs aangewesen, wanneer hy van de eersugtige Schriftgeleerde en Pharizeen segd; *Datse de Voor-aanzittinge in de Maaltijden beminden*, Matth. 23: 6. Niet dat Jesus daar mis-prees of verbieden wilde, dat niemand sig soodanigen Eer-bewijs mogte laaten aandoen, soo wanneer als den Heere des Maaltijds, dat is den Huis-waard, sulks met welvoegsaamheid een genoodigd Gast opdroeg; maar alleen datmen uit eigen Grootsheid en Eergierige Hoovaardie, en om boven een ander aan de Maaltijd geagt te willen zijn, sulks niet met vlijt soeken en moeste, en daar in als in een beminnelijk goed, een groote gelukfaligheid stellen; gelijk dese menschen deden: want alsoo heeft Jesus het selfs seer aardig verklaard, wanneer hy op den Sabbath in het Huis van een Oversten der Pharizeen was om Brood te Eten, Luc. 14: 7. sprekende tot de Genoode door een Gelijkenisse; *Aanmerkende hoe sy de Voor-aanzittingen verkooren;* seggende tot haar; *Wanneer gy van ymand ter Bruiloft genood sult zijn, soo en zet u niet in de eerste Zit-plaatse; op dat niet misschien een waardiger dan gy genood zy; en hy komende die uw en hem genood heeft, tot u segge; Geeft desen plaatse: en gy alsdan soud beginnen met schaamte de laatste plaatste te houden. Doch wanneer gy genood sult zijn, gaat henen en set u in de laatste plaatse: op dat wanneer hy komd die u genood heeft, hy tot u segge; Vriend gaat hooger op. Als dan sal het u Eere zijn, voor de gene die met u aanzitten, &c.* Alwaar wy dan ook vermaand moeten zijn, voor *Aanzitten*, volgens de gewoonte van die tijden, op de geseide Bedden *Aanliggen*, te verstaan. Sulks dat schoon dese maniere laater, en eerst met het doorbreken van 't gemak en weelde, ingevoerd was; Jesus egter volgens de wijse die lange voor hem in gebruik geraakt was, dit en sijn Paasch-maal al-Liggende gegeten, en ook het Avondmaal ingesteld heeft. Ons alsoo met sijn voorbeeld stilswijgens aanwijsende, datmen in middelmatige dingen, die door den tijd aan allen gemeen geworden zijn, niet eigenzinnig vies en behoefd te wesen, in het naar volgen van de gemeene Landwijsen, die door 't gebruik gewettigd en onder geen uitgedrukt gebod of verbod en staan. Invoegen dan ook de Schilders dapper missen, wanneer sy Jesus met sijne Discipelen verbeeldende Avondmaal te houden; deselve navolgens onse wijse, op Stoelen en Banken aan de Tafel zittende verbeelden: zijnde gemeenlijk daar ontrent seer verlegen, om Johannes, den Discipel die Jesus lief hadde, volgens de Heilige Historie, Joh. 13: 23. *Aanzittende in den Schoot van Jesus*, te vertoonen. Daar het, navolgens d'Oude gewoonte van die tijden; tot hier toe genoegsaam verklaard, seer gemakkelijk kan verstaan worden: want alsmen aanmerkt, hoe ligt en welvoegsaam ymand die op dusdanigen Beddeken naast een anders voor-zijde lag, kan geseid worden in ymands Schoot *Aan-te-liggen;* soo en isser geheel geen duisterheid meer in dese Historie. Behalven noch, datmen dit Aanliggen in Jesus Schoot, niet en behoorde te vertoonen in het laatste Avondmaal dat Jesus hield op het Paasch-feest der Joden; maar als-

Voor-aanzittinge in de Maaltijden, hoe te verstaan.

Marc. 12. vers 39. Luc. 20:46.

Jesus heeft in 't bestraffen der Pharizeen en Schriftgeleerde niet verboden eenig Eer-bewijs aan de Maaltijden aan te nemen.

Verstaat dat dese reden navolgens onse maniere van Tafelhouden overgeset is.

Jesus heeft niet vies geweest de gemeene Lands-wijse te volgen.

Dat de Schilders die het Avondmaal zittende vertoonen, seer verlegen zijn om Johannes in den Schoot van Jesus te plaatsen, op datse de Historie voldoen.

Digitized by Google

alswe flus ſeiden, in de Avondmaal-tijd die voor het Paaſch-feeſt gehouden is, volgens Joh. 13: 1. daar Jeſus den Verrader bekend maakte, na dat hy ſijne Diſcipelen de Voeten gewaſſen hadde. Hoedanigen plaatſe in den Schoot, men by de Oude gewoon was te geven, aan den genen diemen ſeer lief hadde; ofte diemen volgens Plutarchus, gemeenlijk gaf aan de Vrouwe, ofte aan de lieffſte Kinderen. Gelijk ſulks uit Suetonius kan verklaard worden, wanneer hy ſeid; dat Cajus ſijne Suſter aan de Tafel onder ſig, dat is in ſijn Schoot liet liggen, en ſijn Vrouw na de agter zijde boven hem: te kennen gevende, dat die plaatſe de Vrouwe toequam. En om datmen in de Heilige Schrift, de Eeuwige Gelukzaligheid na dit leven, dikmaal onder een Maaltijd voorgeſteld, of ten minſten vergeleken vind; daarom meenen ſommige, dat wanneer van den armen Lazarus geſeid word, *Dat hy van de Engelen in Abrahams Schoot gedragen wierd*, Luce 16. vers 22, 23. op duſdanigen aanliggen in den Schoot van den genen die ons liefde bewijſt, geſien word. Waar van ook het ſeggen van Jeſus voortkomd, wanneer hy ſijne Diſcipelen het Koningrijk verordineerd: *Op datſe ſouden Eten en Drinken aan ſijne Tafel in ſijn Koningrijk*, Luc. 22: 30. Soo dat aan de Maaltijd naaſt ymand, en in ymands Schoot te liggen, een Teeken was van de grootſte Eere en Liefde, diemen ſulk een toedroeg. Waarom mogelijk ons ook de uitnementheid der Goddelijke Liefde tot den Soone Jeſus, Joh. 1: 18. door duſdanigen ſpreekwijſe afgeſchilderd word; *Niemand en heeft ooit Godt geſien; den Eenig-geboore Soone die in den Schoot des Vaders is, heeft hem ons verklaard.* En dit verſtaan wy aldus met regt; om dat Jeſus was den Geliefden des Vaders, volgens ſijn eige betuiging in ſijnen Doop en op den Berg gegeven. Alle welke dingen voorwaar veel beter ſchijnen te paſſen, op het Aanliggen tot de Maaltijd, dan wanneermen die verſtaat van neffens ymand volgens onſe Eetwijſe, op een Stoel of Bank, aan de Tafel regt-op te zitten. 't Geene, alhoewel het de meeſte Schilders egter tot noch toe aldus gantſch qualijk tot de waarheid afgebeeld hebben, nochtans in haar geen grooter faal-greep moet gehouden worden, dan het is in de meeſte Overſetters, die gewoon zijn, in alle die plaatſen, *Aanzitten* voor *Aanliggen* te ſtellen. En ſoo ymand begeerig is, ſig ſelven liever met de Oogen, dan met de gedagten alleen te behelpen, op dat hy te naauwkeuriger verſtaan mogte, 't geene wy tot hier toe, van het aan-liggen in Jeſus Schoot, op deſe Maaltijd voor het Paſcha, geſeid hebben? wel aan, wy ſullen in 't volgende Hoofdſtuk gelegendheid vinden, om ſulks door een Oude Steen, na 't oorſpronkelijk Antijk, te Roomen afgeteekend, oogenſchijnelijk te verklaaren.

Wie het liggen in den Schoot des Huiswaards of Gaſthouder toequam. &c.

Met eenige ſpelingen der Heilige Schrift op het ſelve.

Datmen de Schilders hier niet boven de vertalers moet beſchrobben.

TWEEDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

WAnneer Judas *ſijn Verding met* d'Overprieſters *gemaakt heeft. Dat* Jeſus *het* Paaſch-feeſt *niet ſonder groote verborgentheid, tot den* Dag van ſijn Lijden *verkooren heeft; en hoedanig ſijn* Voorſegging *daar van, tegen het* voornemen van den Raad der Joden, *heeft ſtand gehouden.* PASCHA *waar van ſoo genoemd; en van hoedanigen breeden uitſtrekking. Op wat* Dag *en* Tijd *de Joden* Paſcha *hielden. Hoe den* Tijd des Paaſch-feeſt *den Diſcipelen genoeg bekend was.* Paſcha *wanneer*

Digitized by Google

neer en waarom te mets in Iſrael *nagelaten. Van wien het* Paſcha *niet en mogt gegeten worden.* Betwiſting *over den Tijd op welke* Jeſus *ſijn* Paſcha *gegeten heeft; en waarom ſulks van ons regt diend geweten te zyn.* Paaſchlam *moeſt alleen in den* Tempel geſlagt, *en te* Jeruſalem gegeten *worden. Verſchil over 't ſtellen der* Nieuwe Maane. *Vaſt-ſtelling dat* Jeſus *ſijn* Paſcha *op den regten tijd* gegeten *heeft. Datmen de* Maaltijd *Iohannes* 13. *van* Jeſus laatſte Avondmaal *wel moet onderſcheiden.* Dag-rekening *hoe by de* Hebreen *van den* Avond *begon. Hoe* Jeſus *op den* eigen dag *kan* Gekruiſt *zijn, op welk hy het* Paſcha *gegeten hadde; met een* fraaje Toepaſſinge *daar op.* Vierdag *van Jeſus* Opſtandinge; *waarom te onregt* Paaſchen *genoemd. Hoe* Jeſus *het* Oude Paſcha, *ſeer wijſſelijk met d'Inſtelling van het* Gedenk-teeken ſijnes Doods *beſloten heeft. Dat* Jeſus *op de* Paaſchmaaltijd *voor de tweedemaal den* Verrader *aangeweſen heeft; en hoedanig hy ſulks de* eerſte reis *aan* Johannes *alleen gedaan heeft. Hoe* Johannes *in den* Schoot van Jeſus *aangelegen heeft, en van* Petrus *toegewenkt is.* Paaſchlam *hoedanig met verſcheide* Doop-ſchootelen bittere Sauſſe, *te gelijk is opgeſet geworden. Groote* valsheid *van* Judas, *waar in byſonderlyk gebleken. Of* Judas *met het maaken van ſijn* Beding, *aanſtonds den* bedongen Loon *ontfangen heeft; en dat hem ſulks waarſchijnelijk na der* Hebreen *wijſe,* Toegewogen *is.* Silverlingen *of* Silvere Penningen, *hoedanig in de Heilige Schrift doorgaans voor* Sikelen *genomen. Dat* Jeſus *voor den gemeenen* Prijs *van een* Slaaf *verkogt is; en watmen te houden heeft van eenige* lang-bewaarde Penningen; *welkmen voorgeeft, uit deſen* Loon *van* Judas *overgebleven te zijn. Of* Judas *juiſt met* dertig Silverlingen, *of alleen met de* waarde van dien, *betaald is.* Bloed-akker *een bewijs dat dit* Geld *in verſcheide* gemeene handen *geraakt en niet ſorgvuldig* bewaard *is. Wanneer* Jeſus *de Gedagtenis van* ſijn Dood *heeft* Ingeſteld; *en ofmen by de* Joden *meer dan eene* Maaltijd *op het* Paaſchmaal *deed. Dat de* Voetwaſſing *der* Apoſtelen, *van* Jeſus *niet op het* Paaſchmaal *gedaan is.* Breken *van Jeſus* Lichaam *hoe te verſtaan. Dat* Jeſus *in ſijn* laatſte Paſcha, *alle de* Joodſche Ceremonien *naauwkeurig onderhouden heeft. Van de* Joodſche Zegening *des* Broods. Paaſchlam *hoedanig met* Ongehevelde Koeken, *of* platte Brooden *gegeten.* Brood-breking *en 't voorleggen der* ſtukken, *hoe van den* Huisvader *moeſt gedaan worden. In wat zin en na welke* Joodſche Ceremonie *Jeſus het* Brood, *ſijn* Lichaam *noemde.* Drinkbeker *wanneer van* Jeſus *genomen; en waarom* d'Euangeliſten *veel eer den* Beker, *dan den* Wijn *die daar in was, noemen.* Beker der Dankſegging, *met hoedanigen* Zegening *de Joden gewoon waaren te* Zegenen; *en waarom niet van den* Huis-vader *ſelfs mogte* Ingeſchonken *worden. In wat zin* Jeſus *den* Drinkbeker *noemd, het* Nieuwe Teſtament in ſijn Bloed; *en hoe wijſſelijk den* Wijn *tot een* Teeken *van* Jeſus Bloed *genomen is; beneffens een ſpeling op* de Vergietinge *desſelfs,* voor Veele. *In wat zin* Jeſus *ſeide, dat hy na het* beſluit van dit Paſcha, *niet meer van de* Vrugt des Wijnſtoks *en ſoude* Drinken, *voor dat hy ſulks met de Diſcipelen* Nieuw *ſou doen: als medeyts van* Jeſus uitgaan *na* buiten, *en* Gevangen-neming, *onder den verraderſſen* Leidsman Judas, &c.

HEt blijft dan ſeer waarſchijnelijk vaſt en ſeker, dat Jeſus tweemaal Gezalfd is; en dat die laatſte Eerbewijſing, alleen twee dagen voor ſijn Lijden aan hem gedaan is, aan de Maaltijd tot Bethanien: daar hy het ſelve verklaard heeft, geſchied te zijn, *Tot een Voorbereidinge van ſijne Begraaffenis.* Als niet alleene ſeer wel paſſende op het gene hy te vooren dikmaalen aan ſijne Diſcipelen hadde bekend

Digitized by Google

kend gemaakt; (insonderheid wanneer hy seide; *Siet wy gaan op na Jerusalem, en de Soone des Menschen sal den Overpriesteren en den Schriftgeleerden overgeleverd worden, en sy sullen hem ter Dood veroordeelen, &c.*) maar ook kort voor het houden van de geseide Maaltijd in het Huis van Simon den Melaatschen; doe hy haar met dese woorden aansprak en seide: *Gy weet dat het na twee dagen Pascha is, en de Soone des Menschen sal Overgeleverd worden om Gekruissigd te worden*, Matth. 26: 2. Ter welker tijd het uit vers 3. schijnd te volgen; dat ook den Joodschen Raad, juist op dien eigen dag vergaderd is geweest, om te beraadslagen; *Hoe sy Jesus met listigheid Vangen en Dooden souden.* Invoegen datmen de voor-verhaalde laatste Zalving van Jesus, seer waarschijnelijk brengen moet, op den Avond van desen selven dag geschied te zijn, in 't Huis van den voornoemden Simon. Alwaar wy dan ook alreede omstandelijk gesien hebben; dat Judas over de quisting der Zalve misnoegd zijnde, van Jesus is bestraft geworden; sulks dat hy daar over gramsteurig geworden zijnde, des anderen daags met een boos-aardig voornemen is henen gegaan tot de Overpriesters en Hoofdmannen des Tempels, om door een onderling Beding, sijn Heer en Meester Jesus, met een streek in haare Bloed-gierige handen over te leveren. En niet willende om niet, of sonder Belooning een Schelm worden; schoon hy hem ook seer bedenkelijk over sijn geleden bestraffing, aan Jesus wilde wreken; ging henen en seide tot haar; *Wat wild gy my geven, en ik sal hem uw Overleveren?* Het gene hy buiten twijffel eerst des Morgens vroeg daar aan, en niet op dien selven laaten Avond of Nagt en sal gedaan hebben, als hy met Jesus noch aan de Maaltijd was. En het ook niet te denken is, dat de Joodsche Overpriesters doe noch dus laat in den Nagt zijn vergaderd geweest, ofte van Judas hier toe opgesogt zijn geworden. Want in al sulken Draad en Volgreeks van saaken meenen wy, datwe het selve tot aan het uit-einde van Jesus laatste Avondmaal op het Paasch-feest gehouden, en sijne verraderlse Overleveringe; in de Euangelische Historie aangeteekend vinden: en wel insonderheid van Mattheus; wiens woorden, om datse de voornaamste stoffe van dit Vijfde Boek, in haaren omtrek schijnen te bessuiten, wy ook daarom met een groote welvoegsaamheid hier mogen inlassen; niet tegenstaande wy de laatste Zalving van Jesus, ruimweidig genoeg in het voorige Hoofdstuk hebben afgedaan. *Ende het geschiede*, segd deselve Euangelist, kap. 26. *als Jesus dese woorden ge-eindigd hadde, dat hy tot sijne Discipelen seide; Gy weet dat na twee dagen Pascha is, ende de Soone des Menschen sal Overgeleverd worden om Gekruist te worden. Doe vergaderden de Overpriesters ende de Schriftgeleerde, en de Ouderlingen des Volks, in de Zaale des Hoogen-priesters, die genaamd was Cajaphas. Ende beraadslaagden t'saamen, hoe sy Jesum met listigheid Vangen en Dooden souden. Doch sy seiden, niet op het Feest, op dat'er geen Oproer en worde onder het Volk. Als nu Jesus te Bethanien was, ten huise van Simon des Melaatschen: quam tot hem een Vrouwe, hebbende een Alabastere Flesse met seer kostelijke Zalve, ende gootse uit op sijn hoofd daar hy aan Tafel zat. Ende sijne Discipelen dat siende, namen't seer qualijk, seggende, Waar toe dit verlies? Want dese Zalve hadde konnen diere verkogt, ende de Penningen den Armen gegeven worden. Maar Jesus* (sulks) *verstaande seide tot haar, Waarom doet gy dese Vrouwe moeite aan? Want sy heeft een goed werk aan my gewrogt, &c. Want als sy dese Zalve op myn lichaam gegoten heeft, soo heeft sy het gedaan tot* (een Voorbereiding van) *myne Begraaffenisse. Voorwaar segge ik u, &c. Doe ging een van de twaalve genaamd Judas Iscarioth, tot de Overpriesters, en seide; Wat wild gy my*

Wanneer de laatste Zalving aan Jesus gedaan is.

Judas gramsteurig over Jesus bestraffing geworden, is met een boos opset tot de Overpriesters gegaan op dat hy hem overleverde

Wanneer Judas tot de Overpriesters gegaan is om een beding met haar te maaken.

't Verhaal van Mattheus kap. 26. schijnd de saak die hier te verhandelen is, in een nette orden te beschrijven.

Digitized by Google

geven en ik ſal hem u Overleveren? En ſy hebben hem toegeleid dertig Silverlingen. En van doen-af ſogt hy gelegentheid op dat hy hem Overleveren mogte. Ende op den eerſten (dag) *der ongehevelde* (Brooden) *quamen de Diſcipelen tot Jeſum, ſeggende tot hem, Waar wild gy datwe uw bereiden het Paſcha te Eten? Ende hy ſeide, Gaat henen in de Stadt tot ſulkeenen, ende ſegget hem, de Meeſter ſegd, mijnen tijd is na-by, ik ſal by u het Paſcha houden met mijne Diſcipelen. Ende de Diſcipelen deden gelijk Jeſus haar bevoolen hadde ende bereiden het Paſcha. Ende als het Avond geworden was, zat hy aan met de Twaalve. Ende als ſy Aten, ſeide hy, Voorwaar ik ſegge u, dat een van uw my ſal Verraden. Ende ſy ſeer bedroefd geworden zijnde, begonnen een ygelijk van haar te ſeggen, Ben ik't Heere? Ende hy antwoordende ſeide; Die ſijn hand met my in de Schootel indoopt die ſal my Verraden. De Soone des Menſchen gaat wel henen, gelijk van hem geſchreven is, maar wee dien menſche, door welken de Soone des Menſchen verraden word, het waare hem goed ſoo die menſche niet gebooren en hadde geweeſt. Ende Iudas die hem verried antwoorde en ſeide, Ben ik het Rabbi? Hy ſeide tot hem, Gy hebt het geſegd. Ende als ſy aten nam Ieſus het Brood, ende Gezegend hebbende brak hy het en gaf het den Diſcipelen, ende ſeide; Nemet, Etet, dat is mijn Lichaam. Ende hy nam den Drinkbeker, ende gedankt hebbende gaf haar* (dien) *ſeggende, Drinkt alle daar uit: want dat is mijn Bloed, het* (Bloed) *des Nieuwen Teſtaments, het welke voor veele vergoten word tot vergevinge der Sonden. Ende ik ſegge u, dat ik van nu aan niet en ſal Drinken van deſe vrugt des Wijnſtoks, tot op dien dag, wanneer ik deſelve Nieuw ſal Drinken in het Koningrijke mijnes Vaders. Ende als ſy den Lofzang gezongen hadden gingen ſy uit na den Olijfberg, &c.* Dus ver de volg-draad van Mattheus in het verhaalen van 't gene opmerkelijk in deſe twee dagen, tot aan Jeſus Gevangen-neming voorgevallen is. Waar in wy dan eerſtelijk ſchijnen te moeten in agt nemen; dat Jeſus ſijne Diſcipelen niet alleen voorſegd, dat hy op het Paaſch-feeſt ſou Overgeleverd worden om Gekruiſt te worden; en dat alſoo ſijne Slagtinge een tegenbeeld van het Joodſche Paaſch-lam ſoude worden, gelijk Paulus naderhand verklaarde, 1 Cor. 5:7. maar ook, op dat hy haar al tijdelijk van die gemeene waan der Joden ontſloeg; welke daar meenden, dat de Meſſias een Aards Koningrijk oprigten ſoude: waar van een voorbeeld geſien word, Matth. 20: 21. gemerkt door ſeer vele veranderingen, het Heerlijk Koningrijk van David, dat is de Hebreeuwſe of Joodſe Republijk, doe ſeer vervallen was van haaren voorigen luiſter; gelijkwe onder de twee laatſte Monarchien geſien hebben. Want dat Jeſus Diſcipelen ook met duſdanige gedagten ſwanger gingen, is ſelfs noch na ſijne dood en begraavinge gebleken, wanneerſe met groote droefheid van hem ſeiden; *Wy hadden gehoopt, dat deſe de gene was, die Iſrael verloſſen ſoude*, Luc. 24: 21. Ja na Jeſus Opſtandinge hebben de Apoſtelen, die te ſaamen vergaderd waaren, hem noch afgevraagd: *Heere ſult gy in deſen tijd, aan Iſrael het Koningrijk wederom oprigten?* Actor. 1: 6. Wanneer nu Jeſus tot ſijne Diſcipelen ſegd, *Gy weet dat na twee dagen Paſcha is;* en daar kort op laat volgen; *Ende de Soone des Menſchen ſal Overgeleverd worden om gekruiſt te worden;* ſoo en moetmen niet meenen, dat het ook den Diſcipelen even ſoo bekend was dat Jeſus op het Paaſch-feeſt ſou gekruiſſigd worden, als ſy ſeker wiſten dat het Paſcha na twee dagen was: want het heeft gebleken dat ſulks den Overprieſters noch d'uitvoerders van Jeſus hals-vonnis ſelfs niet bekend en was: ja het Paaſch-feeſt lag haar t'eenemaal in den weg, om Jeſus te Vangen en te Dooden: en daarom beſluiten ſy ook, dat ſulks doch op

Matth. 26. vers 2.

Waarom Jeſus ſegd dat hy op het Paſcha ſal gekruiſt worden.

De Diſcipelen hebben ook het gevoelen gehad dat Jeſus het Aards Koningrijk van Iſrael herſtellen ſoude.

De Diſcipelen wiſten den tijd van het Paſcha, maar niet van Jeſus Lijden; en daarom voorſeid hy het haar.

Digitized by Google

op het Feeſt niet en mogte geſchieden, om alle Oproer te ſchutten. Dus wiſten dan de Diſcipelen met het Volk alleen, dat het Paſcha na twee dagen was; maar dat Jeſus op het ſelve Feeſt ſou Overgeleverd worden, en dat tot de wreede dood der Kruis-ſtraffe, dat en wiſtenſe niet. Doch Jeſus heeft haar dit beide eenigſinds ſaamenhangende voorgedragen, op dat hy haar van het geenſe niet en wiſten, te gelijk onderrigte, en met den tijd en dag af bakenen ſou, hoe na-by ſijne Overleveringe voor de deure ſtond. Ja het gene opmerkelijk is, den Euangeliſt Mattheus ſegd daarom ook; de Soone des Menſchen *word Overgeleverd;* op dat hy de ſekerheid en naby-heid uitdrukte. 't Gene egter van onſe Overſetters met andere, ſeer wel na de waarheid en de orden van den tijd, overgeſet is; *Sal Overgeleverd worden.* Sulks dat Jeſus dan haar dit alſoo te ſaamen ſchijnd te kennen te geven, op datſe ſoo ſeker ſouden weten, dat ſijn Kruiſſing op den eigen dag van het Paſcha ſoude volbragt worden, als ſy ſekerlijk wiſten dat het na Twee dagen waarlijk Paſcha was: invoegen hy haar den dag te gelijk met de wijſe van ſijn dood aanſeide, die niemand en wiſte dan Jeſus alleen; ſelfs ook niet ſijne Regters, gelijkwe terſtond ſeiden; en uit de rigtdraad der ſaake hier na verder blijken ſal. Daar dan ook met eenen ſal openbaar worden, dat Jeſus woorden, voortgekomen uit den mond der waarheid, genoegſaam tegen 't menſchelijk voornemen en de beraadſlagingen der Overprieſters en den geheelen Raad, heeft konnen ſtand houden; ſchoon dat hun gedagten hier tegens malkanderen aangekant lagen. Jeſus hadde geſegd, het ſoude op het Paaſch-feeſt geſchieden: den Joodſchen Raad hadde een andere zin, en beſluit het niet op het Feeſt te doen, op dat'er geen Oproer onder het Volk en quame. Doch den uitſlag heeft geleerd, dat de raadſlagen der menſchen tegen het beſluit Gods, ſeer ligt te kort ſchieten; en dat Jeſus de Magten en de Overheden uittrekken en over haar Zegepralen konde, eer ſy ſelfs nog hare booſe raadſlagen hadden vaſtgeſteld of uitgevoerd. Maar gelijk het niet ſonder Gods byſondere Voorſienigheid en Wijsheid gebeurd is, dat ſoo grooten ſtuk van de Verborgentheid des Geloofs, als daar is de Overleveringe van Jeſus in de dood, welke geſchied is op het PAASCH-FEEST; alſoo vereiſcht waarlijk de gewigtigheid der ſaake, dat wy de Natuure en het ware Oogmerk en den Tijd, en andere omſtandigheden van dat ſelve ſtuk, aandagtelijk doorloopen; om dat ons ſulks een groot ligt en Voorbereidſel, tot de beſchouwing der Goddelijke Wijsheid en H. Schriften, ſal konnen toedienen. De meeſte regtſinnige Leeraars en Taalkundigers houden voor ſeker, dat de benaaming PASCHA, waar mede dit Feeſt van ouds genoemd is geworden, eigentlijk beteekend een *Doorgang* of *Voorby-gang;* nadien PESACH, waar van ons PASCHA uit het Grieks komd, by de Hebreen, even dat ſelve te kennen geeft. Hoedanigen naam dan aan den Dag en ſekere Ceremonie ontrent het ſlagten en Eten van een Lam gegeven is, diemen in de Hebreeuſe Kerke ſederd d'Uittogt uit Egipten, naar Gods gebod, ter Gedagtenis van dien Nagt, heeft gehouden, in welke den ſlaanden Engel, Exod. 12: 12, 13. in Egipten *Doorging*, en alle Eerſtgeboorne doode; doch de Huiſen der Kinderen Iſraels genadig *Voorby-ging*, om dat hare Boven-dorpels en Zy-poſten met het Bloed van een Lam beſtreken waaren. Waar van de Goddelijke Inſtellinge in de aangehaalde plaatſe klaar genoeg te ſien is. Gelijk Moſes dan ook even te vooren de wijſe en maniere van een ſoodanigen Lam af te ſonderen, te Slagten, en plegtelijk te Eten, voorgeſteld heeft; 't ſelve noemende DES HEEREN PASCHA, dat is, des *Heeren Doorgang* of *Voorby-gang*. En ſoo wordenſe ook belaſt in haare Huisgeſinnen het ſelve aan haare Kinderen voort te leeren, ſelfs wanneerſe daar na in Canaan ſouden ingekomen zijn, en dat

Matth. 26. vers 5.

Waarom Jeſus ſijn dood te gelijk aan den tijd des Paaſch-feeſt vaſt-hegt en bekend maakt.

Schoon dat Jeſus voorſegging tegen het voornemen van de Overprieſters aangekant lag, heeft egter ſtand gegrepen.

Jeſus is niet ſonder verborgentheid op het Paſcha gekruiſt.

Wat PASCHA eigentlijk beteekend.

Waarom dit des Heeren Paſcha genoemd is.

d'Ouden of Huis-vaders van haare Kinderen wegen dit Paſcha ſouden gevraagd worden, *Wat is dit?* of wat beteekend, *u deſen Dienſt?* ſoo ſoudenſe ſeggen; *Dit is den Heere een Paaſch-offer; die voor der Kinderen Iſraels Huiſen voorby-ging in Egipten, doe hy de Egiptenaars ſloeg, en onſe Huiſen bevrijde*, Exod. 12: 26, 27. Waar toe men aanmerken moet, dat van wegen de daad Gods, die hier *Des Heeren Paſcha* genoemd werd, den ſelven naam ook overgegaan is, niet alleen tot den Dag op welkmen deſe Gedenk-Ceremonie hield; namelijk een jarig Lammeken te ſlagten, te Braden, en volgens d'Inſtellinge dat ſelve te Eten; maar ook tot het Lammeken ſelfs, en tot de Offerhanden die doe geſlagt wierden, overgebragt is; en geduurig in de Joodſche Kerke onderhouden is tot haaren laatſten ondergang, gelijk te ſien is, Exod. 12: 21. en 2 Kron. 35: 1, 11, 13. Alleen ſchijnen ons eenige tuſſchen-vallen voor te komen, in welke deſe Ceremonie eenigſinds noodſaakelijk, ofte ook wel uit ſlof heid in Iſrael agtergelaten is geworden; niet tegenſtaande ſy door de Goddelijke Inſtelling tot deſelve ten hoogſten verpligt waaren. En van deſe ſtrikte en ſeer gewoone onderhoudinge des Paaſch-feeſts, ſeiden dan ook de Diſcipelen tot Jeſus; *Waar wild gy dat wy u bereiden het Paſcha te Eten*, Matth. 26: 17. Want die het op den wettigen dag deden, worden geſeid, *Het Paſcha den Heere haaren Godt te ſlagten;* gelijk Moſes alſoo ſpreekt in de herhaalde Wet: handelende van het houden der Drie groote Feeſten; namelijk Paaſchen, Pinxteren (dat is het Feeſt der VII Weken) en het Loofhutten-feeſt, Deut. 16. Want dat het Feeſt ſelve, daar wy thans van handelen, ook met dien eigen naam, het PASCHA by de Hebreen genoemd is, ſulks werd ons niet alleen duidelijk genoeg aangeweſen, Exod. 23: 15. en Lev. 23. vers 5. &c. daar het ſelve, *Het Feeſt der Ongeſuurde Brooden*, en des *Heeren Paaſchen* genoemd werd; maar ook ſeer net in 't Nieuwe Teſtament, Joh. 18: 39. daar ſelfs Pilatus na de gewoone ſpreekwijſe der Joden ſeide; *Gy hebt een gewoonte dat ik u op het* PASCHA *eenen los laate;* dat is op het Paaſch-feeſt, of *Feeſt van Paſcha;* gelijk Actor. 12: 4. ſtaat. En in deſen zin heeft dan ook Jeſus geſeid; *Gy weet dat het na twee dagen Paſcha is.* Want gelijk de Feeſt-dagen haare geſette dagen hadden, ſoo konde een yder, ten minſten als die naby waaren, weten, wanneer de ſelve ſouden zijn, en ſig daar na ſchikken. Welk nu den juiſten dag van het Paſcha was, ſulks konnenwe uit deſſelfs Inſtelling ligt ontwaar worden: namelijk dat het Lam dat een Manneken moeſte zijn, van den Tienden der Maand ABIB, naderhand NISAN genoemd, moeſte afgeſonderd, en in bewaringe gehouden worden tot aan den Veertienden: en alsdan geſlagt worden *Tuſſchen de twee Avonden*, Exod. 12: 3, 6. &c. En gelijk de Joden na de wederkeeringe uit de Babyloniſche gevangenſchap, verſcheide herſtellingen en voorſieningen, ontrent de onderhouding der Feeſt-dagen, en andere uitwendige dingen, door de Schriftgeleerden hebben gedaan, die tot op de tijden van de Saligmaaker Jeſus, neerſtig zijn beſorgd geworden; alſoo verneemdmen mede uit haare oude Geſchriften, datſe ontrent deſe tijd, de gewoonte hadden, om door groote Tafereelen of Schrijf-Tafels, als by-wijſe van Eeuwigduurende Almanakken, of Tijd-wijſers, ſtaande aan het einde van den gemeenen Voorhof, de aanſtaande Feeſt-dagen bekend te maaken. Gelijkmen ook de naauwkeurige onderhoudinge des Paaſch-feeſt in die dagen, niet ſlaauwelijk afgeteekend ſiet in de Euangeliſche Hiſtorien: als dewelke geduurende de wandeling van Jeſus op Aarden, van verſcheide Paaſch-feeſten gewag maaken. Doch 't en ſchijnd niet meenen ſommige, dat Iſrael het Paſcha in de Woeſtijne doorgaans onderhouden heeft:

De benaming PASCHA is van de Daad Gods tot het Feeſt, en het Eten van een Lam overgebragt.

Paaſch-Offeren.

Marc. 14. vers 12. Luc. 22: 7.

Siet mede Num. 9: 6. en 28: 18. Deut. 16: 1. Marc. 14: 1.

Luc. 23: 17. Matth. 27. vers 15.

Wanneer en op wat dag het Paſcha by de Hebreen volgens de Wet moeſte gehouden worden.

Exod. 13: 4. Nehem. 2: 1. Eſth. 3: 7.

Hoe de Joden ten tijde van de Saligmaker den tijd der Feeſt-dagen bekend maakten.

na-

Digitized by Google

nadien de Besnijdenis, geduurende haare sukkeling, heeft opgehouden, en dat geen Onbesnedene het Pascha en vermogt te Eten, volgens de Wet der Instellinge, Exod. 12: 48. Invoegen datse niet als na het eerste jaar datse uit Egipten getrokken waaren, het Pascha souden gegeten hebben; en het selve voorts hebben nagelaten tot op d'aankomste in de effene Velden van Jericho; als wanneer sy te Gilgal wederom het Pascha aten, Josua 5: 10. namelijk na dat de Kinderen en al het Volk dat in de Woestijne gebooren en Onbesneden gebleven was, wederom Besneden waaren. Gelijk den Heiligen Schrijver van 't gemelde Boek aanteekend, kap. 5: 4-8. Doch wat aangaat, dat in 't Boek der Uit-togt geseid word; dat *geen Onbesnedene het Pascha sal Eten;* 't selve willen sommige, dat alleen op de Onbesnede Vreemdelingen siet; namelijk die niet uit het Zaad Abrahams voortgekomen waaren. Want indien zin soumen de woorden Exod. 12: 48. eenigsinds bedenkelijk konnen opnemen: *Als nu een Vreemdeling by uw verkeerd, ende den Heere het Pascha houden sal, dat alles wat Mannelijk is, by hem Besneden worde, en dan kome hy daar toe, om dat te houden, ende hy sal wesen als een Ingebooren des Lands: maar geen Onbesneden sal daar van Eten.* Namelijk dan alleen, niet den Onbesneden Vreemdeling, met uitsluiting van de Soonen der Israeliten; schoon die niet Besneden waaren, van wegen de moejelijkheid der Reise. Gelijkmen ook noch schemeragtig aangewesen siet, vers 43-45. *Dit is de Instettinge van het Pascha, geen Vreemdelings Soone, geen Uitlander, noch Huurling, sal daar van Eten; doch alle Knegt van yder een, die voor Geld gekogt is, na dat gy hem sult Besneden hebben, dan sal hy daar van Eten.* Maar nadien de Besnijdenis aan de Vreemdelingen, alsoo wel als aan de Kinderen van Israel, van wegen de langduurige Reise in de Woestijne heeft moeten agter blijven; soo schijndmen dit alles te moeten opnemen voor Wetten, diese naderhand in het Land Canaan souden waar te nemen hebben: want *eenerlei Wet moest den Ingeboornen en den Vreemdeling onderhouden*, volgens vers 49. En daarom houden wy voor het sekerste, dat het Pascha in de geseide tijd, niet jaarlijks gehouden is. Gelijkwe ook vernemen, dat het naderhand door slordigheid en verval in de Kerk-tugt, een tijd lang nagelaten is, volgens 2 Kron. 30: 3. 't Gene dan door Hiskia hersteld wierd; namelijk in de tweede Maand; alhoewel het op den Veertienden der eerste Maand moeste bereid worden: doch sy en konden het doe niet op den gesetten tijd doen; *Om dat de Priesters sig op dien tijd niet genoeg geheiligd en hadden, en't Volk niet opgekomen en was te Jerusalem.* En daarom moestense dan ook van nieuws door gantsch Israel, met een uitroeping, tot het Pascha genoodigd worden: *Want* segd de Heilige Historie, *sy en hadden 't in lange niet gehouden, gelijk 't geschreven was*, vers 5. Ook en schijnen de Joden in de Babylonische gevangenschap, het gesette Pascha niet onderhouden te hebben: gelijk te sien in het Boek van Ezdras, kap. 6: vers 19-22. daar de Priesters haar gereinigd hebbende, wederom het Pascha slagten en Eten *met de Kinderen der Gevangeniſſe*, op den Veertienden der Eerste Maand, volgens de Wet, Exodus 12: 6. En nadien daar van ouds een geschil in de Christen-Kerke onder de Godsgeleerde geweest is; namelijk wanneer Jesus sijn laatste Pascha gegeten heeft: (want sommige stellend seer waarschijnelijk op den eigen dag der Joden, andere een dag vroeger) soo diend hier ook onderſogt; Wanneer, hoe en op wat dag en stond de Joden waarlijk haar Pascha geslagt en gegeten hebben; op datwe Jesus, als ons waare Pascha en tegenbeeld van het Schaduwagtige, in het regte punt des tijds, voor ons geslagtet en afgeschilderd voor onse oogen mogen sien,

De Vreemdeling noch d'Onbesnedene mogte het Pascha Eten.

Exod. 12. vers 49.

Het Pascha wanneer en waarom onder Israel nagelaten.

Het Pascha is waarschijnelijk in de Babylonise gevangenschap niet onderhouden.

Lev. 23:5. Num. 28. vers 16. Deut. 16:1.

Of Jesus op den regten dag sijn Pascha gegeten heeft is van ouds betwist geworden.

Digitized by Google

soo

Waarom het noodig is dat men dit regt weet.

ſoo als hy onder den Joden Gekruiſſigd is, 1 Cor. 5: 7. Galat. 3: 1. Het is wel ſeker uit de Wet, dat de Joden haar Paaſch-lam, op den Veertienden dag geſlagtet en in 't begin van den vijftienden gegeten hebben; welke den Eerſten dag genoemd werd van de Ongehevelde Brooden, Matth. 26. vers 17. Want alhoewel het waar is, dat het Eten der Ongehevelde Brooden, dat navolgens de Wet, Seven dagen duurde, Exod. 12:15. eerſt op den Vijftienden dag ſijn waare aanvang nam; namelijk des Avonds na den Veertienden dag, op welkmen het Paaſch-lam At: ſoo is nochtans den Veertienden, op welkmen het Paaſch-lam ſlagten moeſte, *Den Eerſten dag der Ongehevelde Brooden* genoemd, van wegen de gewoonte der Joden; welke twee Uuren voor het aankomen van den Avond, in welkſe het Paſcha Aten, alle het gehevelde Brood, uit haare Huiſen weg deden; gelijk in de aangehaalde Wet en in meer andere plaatſen te ſien is: en ſeer wel moet in agt genomen worden, om net te verſtaan, hoedanig de Diſcipelen op den Eerſten dag der Ongehevelde Brooden (namelijk die op dien dag, haare Voorbereiding en begin kregen;) konnen geſeid worden tot Jeſus gekomen te zijn, om hem af te vraagen; Waar hy wilde datſe hem het Paſcha bereiden ſouden? daar nochtans de regte tijd der Ongehevelde Brooden, eerſt op den Vijftienden, met de Maaltijd des Paaſch-lams, waarlijk heeft begonnen. Het Paſcha moeſte ook nergens geſlagt worden als in den Tempel, en niemand vermogte ſulks in ſijn Huis te doen, volgens Deut. 16: 5, 6. Want het moeſte gedaan worden ter plaatſe die God verkooren hadde om ſijnen Naam aldaar te doen woonen: gelijk Maimonides dat ſeer fraai verklaard heeft. Waar toe dan op die tijd veele Prieſters waren, die deſe ſlagting geſwind en vlijtig waarnamen: gelijk mede de Vaderen der Huisgeſinnen, 't ſelve ook wel in deſe H. plaatſe mogten doen. En dit moeſte te meer in des Tempels Voorhof geſchieden, dewijl het Paaſch-lam ook een Offerhande was, Exod. 12: 27. en 34: 25. van Paulus ook in dien zin alleen op Chriſtus gepaſt, 1 Cor. 5: 7. Want, *Ons Paſcha is voor ons Geſlagtet;* beteekend daar ſoo veel als *Geofferd.* Gelijk ook hier in het eigen weſen van een Offerhande gebleken is, dat met het Bloed deſer Lammeren, een Heilige beſprenging gedaan wierd door den Prieſter; waar van men voorbeelden ſien kan, 2 Kron. 30: 16. en kap. 35: 11. Even gelijk ook in den Nagt der Uittogt, het Bloed van deſe Lammeren aan de Poſten geſtreken wierd, welk voor die tijd haare Altaren waaren. En overmids de hedendaagſche Joden de Stadt Jeruſalem, en te gelijk haaren Tempel en Altaar miſſen; ſoo houden ſy wel Paſcha ter gedagtenis haarer doorlugtige Verloſſing uit het Dienſthuis van Egipten; doch ſy en konnen of mogen geene Lammeren ſlagten om te Offeren, om datſe geenen Altaar hebben. Gelijkſe ook niet na Jeruſalem konnen opgaan, als eertijds ſelfs de Parters en Meders, en andere uit ver afgelegene geweſten die Joden waaren, op de Feeſten derwaards gingen, Actor. 2: 9. Soo dat deſe aanmerking, namelijk dat het Paſcha alleen te Jeruſalem geſlagt en gegeten moeſte worden, ons in 't voorby-gaan kan leeren; dat wanneer de Diſcipelen aan Jeſus vraagen; *Waar wild gy dat wy uw bereiden het Paſcha te Eten?* Sy alsdan niet en vraagen, in wat Stadt of Vlek ſy ſulks ſouden doen; maar in wat of in wiens Huis ſy hem het Paſcha bereiden ſouden? want dat verneemdmen daar uit, als Jeſus haar alleen antwoord en ſegd; *Gaat in de Stadt,* dat is, te Jeruſalem: nadien ſy hem dit waarſchijnelijk afvraagen, alſſe met hem te Bethanien waaren; welk Vlek alswe geſien hebben, ſlegts een half Mijl van Jeruſalem lag. Overweegd de ſaamenhang van dit voorval met de voorgaande Zalving: waar vanwe in 't voorgaande Hoofdſtuk geſprooken hebben: en

Lev. 23. 5, 6. Exod. 12. vers 17-20. Num. 28. vers 16, 17.

Bedenkelijke bewijſen, welke ons leeren konnen dat Jeſus ſijn Paſcha op den regten tijd en niet een dag vroeger gegeten heeft.

Exod. 12. vers 22.

Matth. 26. vers 17.

Paſcha moeſt alleen te Jeruſalem gehouden worden.

de

Digitized by Google

de ruim aangehaalde Text-woorden, uit Matth. 26. en wy ſullen uit beide ſien, dat ons die omſtandigheden genoegſame vaſte bewijs-redenen in de hand reiken, om te gelooven, dat Jeſus ſijn laatſte Paſcha en Avondmaal, op den eigen Dag en Tijd van de Joden gegeten heeft. Want als Jeſus tot ſijne Diſcipelen ſeide; *Gy weet dat na twee dagen Paſcha is;* en datſe naderhand wederom aan Hem vraagen; *Waar wild gy dat wy u het Paſcha bereiden te Eten?* Ja datſe op Jeſus bevel ook na Jeruſalem gaan, en de Opper-Zaale ten Huiſe van ſekeren Huis-waard; (die ongetwijffeld een goed Vriend van Jeſus ſal geweeſt zijn) toegeruſt, dat is, de Tafel-Bedden tot het Paaſchmaal opgeſchud en geſpreid vinden; ſoo ſietmen waarlijk dat dit alles ſiet op eenen algemeen-bekenden Dag of Feeſt, die de Joden gewoon waaren alsdan te houden. Het gene Jeſus dan ook nu met ſijne Diſcipelen op deſelve tijd, en volgens de Wet begeerig was te houden; om dat gelijk hy ſeide, ſijn Lijden naby en als voor de deure ſtond, Luc. 22: 15. Van het welke Jeſus, indien hy geſind waare geweeſt, ſijn laatſte Paſcha eenen dag eerder te houden als de gewoonte der Joden was, immers niet en ſoude geſeid hebben, dat de Diſcipelen den dag van het Paſcha wiſten; dewijl ſulks dan geheelen-al niet en ſou te pas gekomen hebben: nochte ook dit niet, dat de Diſcipelen hem vraagden, *Waar hy het Paſcha, wilde bereid hebben?* Gelijkſe ook om geen andere reden niet en vraagen, wanneer of op wat Dag hy dat wilde Eten? als om dat hun den gewoonen dag des Paſcha ſeer wel bekend was; en dat na alle waarſchijnelijkheid het verſtellen der Feeſten, daar ſommige hier mede voor den dag komen, by de Joden doe noch niet in gebruik en was gekomen. En ſchoon al waar is, dat de Feeſt-dagen na de Nieuwe Maane vaſt-geſteld zijn geworden; en ſommige daar by ſeggen, dat de Joden wel gewoon waaren het Paaſch-feeſt twee dagen na malkander te houden, om datſe onſeker waaren op wat dag de regte Feeſtdag vaſt-geſteld was; ſoo en geld egter die uitvlugt geheel niet onder de Joden van Jeruſalem; nadien ſy daar gelijkwe geſeid hebben, den eigen dag altijd wiſten; daar het andere alleen diende, voor de Buiten-landers die in Judea en verder afgelegen waren, en het ſelve niet en wiſten. Nochtans, niet tegenſtaande alle deſe en noch veel klaarder blijken, heeft egter de Griekſe Kerke lange ſtaande gehouden, dat Jeſus ſijn Paſcha, een dag vroeger als de Wet belaſte, gehouden heeft; namelijk op den Dertienden der Maand Abib of Niſan, en niet gelijk de Joden op den Veertienden. En gelijk het Eten van Ongeheveld Brood eerſt aanging op den dag dat het Paſcha ofte het Eten van het Paaſch-lam des Avonds daar aan geſchiede; alſoo ſtelden deſelve dan ook op die grondſteun voor vaſt, dat Jeſus Gemeen-Brood gebruikt, en ook ſijn Gedenk-maal daar mede ingeſteld heeft. En op datſe Jeſus hier niet als een ſchender van de Joodſche Wet ſouden ſchijnen te ſtellen; ſeidenſe dat hy dit tegen de Wet heeft mogen doen, om dat hy een Heere van de Wet was. Doch dit is onſes agtens ſeer blaauw, nadien Jeſus immers geworden is, *Onder de Wet, op dat hy die, die onder de Wet waaren, verloſſen ſoude,* Galat. 4: 4, 5. Waarom hy ook door de Beſnijdeniſſe een ſchuldenaar geworden was, om alles te onderhouden wat in de Wet belaſt was te doen; als zijnde dien, die van hem ſelven betuigde dat hem alle geregtigheid betaamde. Hoe ſal hy dit dan tegen de Wet gedaan hebben? En ſoo Jeſus waarlijk alle de Ceremonien gehouden heeft die de Joden hielden in het houden van het Paſcha, ſoo heeft hy niet alleen den ſelven dag; maar ook het Paſcha, door het Eten van een Paaſch-lam, met Ongehevelde Brooden, en alle plegtigheden die daar toe behoorden, gehouden met ſijne Diſcipelen: gelijk aanſtonds uit ſeer veele omſtandigheden,

Bewijs dat Jeſus ſijn Paſcha op den regten tijd gegeten heeft als het de Joden te Jeruſalem Aten.

Jeſus kon de Diſcipelen van den regten dag des Paſchas niet vermanen, indien hy dat met haar een dag vroeger hadde willen houden.

Waarom het ſtellen der Feeſtdagen volgens de Nieuwe Maane hier geen veranderinge geven kan.

Waarom Jeſus na ſommiger meeninge een dag vroeger ſijn Paſcha met geſuurd Brood gegeten heeft ſonder egter tegen de Wet te doen.

Digitized by Google

diemen gewoon is mogelijk maar alte agteloos over het hoofd te ſien, blijken ſal: ja waar vanmen hier alreede de waarheid uit derſelve gewoone benaming en ſpreekwijſe, genoegſaam heeft ſien doorſtralen. Laat ons derhalven ook ſoo gek niet zijn, datwe met ſommige uitſinnige menſchen ſouden gelooven; dat Jeſus geheel-en-al het Paſcha of Paaſch-lam niet gegeten heeft; maar dat hy alleen te deſer tijd, ſijn laatſte vermaarde Avondmaal gehouden heeft, in welk hy de Verbreking ſijnes Lichaams, dat is ſijn Dood, onder de breking des Broods en omgaan van den Drinkbeker, tot een Verbonds-teeken van 't Nieuwe Teſtament, ingeſteld heeft. 't Gene waarlijk ongerijmd is, niet tegenſtaande het eertijds het gevoelen van ſommige der Griekſe Kerke was; en naderhand noch groote Mannen gevonden heeft, die hun Zegel daar aan gehangen hebben. Andere, Jeſus Paaſchmaal ook een dag voor der Joden Paſcha ſtellende, ſeggen; dat hy het wel op den Veertienden, doch de Joden op den Vijftienden gegeten hebben; uit reden dat ſy het Paſcha volgens d'Overlevering der Vaderen, van wegen den Sabbath, eenen dag laater geſet hebben: En beveſtigen haar gevoelen uit een naauwkeurigheid die veele van de laatere of hedendaagſe Joden onderdouden: rekenende de Nieuwe Maane ſoodanig, dat de Feeſt-dagen nooit voor of na een Sabbath komen. Gelijkſe ook daar toe deſen regel hebben: *Dat het Paſcha nooit op den Tweeden, Vierden noch Sesden Dag der Weke moet komen.* 't Gene egter van de Oude Joden anders verſtaan ſchijnd, als die volgens Aben Ezra, in den Talmud en elders, regt het tegendeel ſchijnen te leeren: ja dat het op alle dagen van de Week heeft konnen vallen, getuigen veele van de voornaamſte Griekſe Kerk-Vaders. Die nochtans welke het verſtellen der Feeſt-dagen, voor een Aal-oud gebruik der Joden willen vaſt-geſteld hebben; beſluiten daar uit, dat het Paſcha nu in dit jaar op den Sesden dag der Weke komende, om den volgenden Sabbath, die de Sevende was, verſteld is: en dat Jeſus alſoo op den Veertienden volgens de Wet, doch de Joden op den vijftienden na deſe oude Overleveringe, het Paſcha ſouden gegeten hebben. Daar zijnder ook noch andere die dit gevoelen aldus voor heel waarſchijnelijk willen gehouden hebben, ſeggende; dat het in der Joden vryheid gelaten was, alle Feeſten twee dagen te Vieren; om datſe, gelijkwe aanſtonds begonden te ſeggen, van den regten tijd ook niet alte ſeker en waaren; nadien eenige de Nieuwe Maane wilden gerekend hebben, na datſe geſien wierd; andere na datſe met de Sonne vereenigd wierd: het gene dan by de Joden, het kennelijk ſien of ſchijnen, eenen dag voorquam. Hoedanigen tweederlei Viering, beide voor Wettig wierd gehouden, om dat de Wet niet net bepaald en hadde, hoemen de Nieuwe Maane rekenen moeſte. Gelijk dan ook de Euangeliſten den eigen Dag op welke Jeſus het Paſcha gegeten heeft, niet klaar genoeg ſchijnen aangeteekend te hebben. Ja eenige meenen uit Johannes te konnen bewijſen, dat de Joden het Paſcha doe noch niet gegeten hadden, als Jeſus na ſijn laatſte Avondmaal, Gevangen en ſelfs al aan den Rigter Pilatus overgeleverd was: haar gevoelen veſtende op Johan. 18: 28. alwaar geſeid word, dat de Overprieſters *niet in het Rigthuis gingen op datſe niet verontreinigd en wierden, maar het Paſcha mogten Eten.* Als mede kap. 19: 14. *Het was de Voorbereidinge des Paſcha.* Namelijk wanneer Pilatus op den Rigterſtoel ging zitten. Doch behalven dat uit vers 31. niet alleen genoegſaam kan blijken, dat hier van de Voorbereidinge des Sabbaths geſprooken word, die op het Paſcha volgde, en daarom *Groot* genoemd word: ſoo en moetmen ook niet meenen, dat de Joodſche Overprieſters des Avonds te vooren, namelijk als Jeſus ſijn Paſcha At, haar Paaſch-lam niet gegeten hadden; nadienmen moet

Joodſche waarneming in 't ſtellen van den tijd des Paaſchfeeſt, &c.

Verſchil over het rekenen van de Nieuwe Maane.

Dat de Joden haar Paſcha nog niet gegeten hadden doe Jeſus al overgeleverd was, is niet waarſchijnelijk.

Digitized by Google

moet aanmerken, dat het Paſcha langer duurde, als dat juiſt het Paaſch-lam op eenen Avond gegeten wierd. Want de Lammeren en Runderen die op dit Feeſt, Seven dagen ge-Offerd wierden, volgens 2 Kron. 30: 22. vergeleken met Deut. 16: 2. konnen ook onder dit Paſcha of Feeſt van Paaſchen betrokken worden. Van welke de Prieſters Etende, niet onvoegſaam konden geſeid worden, ook *het Paſcha te Eten;* namelijk als een gevolg van het eigentlijke of Wettige Paaſch-lam. En ſchoonmen dit mogelijk niet alte waarſchijnelijk, op het Eten van Seven dagen ſou mogen paſſen; ſoo kan het nochtans met groote reden op het Eten van de Paaſch-Offeren gepaſt worden, welke op den eigen dag ge-Offerd waaren, alſſe haar gewoone Paaſch-lam Aten; en deswegen gemeenlijk tot aan den volgenden dag uitgeſteld wierd. En ſchoon die maar eerſt op den Vijftienden dag ge-Offerd waaren geworden, ſoo zijnſe egter met regt het Paſcha konnen genoemd worden, nadien ons Johannes daar in genoegſaam ondersteund, wanneer hy den volgenden Dag, die de Voorbereiding des Sabbaths was, noch de naam van Paſcha geeft, ſeggende; *Het was de Voorbereiding des Paſcha:* Vergelijkt'er mede vers 31. En in deſen zin hebben de Overprieſters van de Paaſch-Offeren Etende, ook het Paſcha des anderen daags gegeten. Doch waar toe veele woorden, daar ons alle duiſterheid door het voorval ſelfs opgehelderd word: want nadien het Paaſch-lam alleen des Avonds moeſte gegeten worden, en dat van de Overprieſters geſeid word, datſe in deſen volgenden Morgenſtond, niet in het Rigthuis wilden gaan, *Op datſe niet ver-Ontreinigd wierden, maar het Paſcha Eten;* ſoo kan ſulks geheel-en-al niet op het Eten van het Paaſch-lam ſien, om datſe hen voor den aankomenden Avond, hadden konnen waſſen en alſoo wederom Rein zijn om het Paaſch-lam te mogen Eten. Want die Onrein wierd, die was ſulks volgens de Wet, alleen tot aan den Avond. Doch indien ſy haar ver-Ontreinigheid hadden met in het Rigthuis te gaan, ſoo en haddenſe dien dag van de Paaſch-Offeren niet konnen Eten, om dat niemand die op eenige wijſe Onrein was, van de Offerhanden Eten mogt. Soo dat wy agten, dat de ſake hier door ſoodanig opgeklaard is, datſe ons niet meer de oogen benevelen, noch beletten ſal te ſien, dat de Overprieſters niet om het Eten van het Paaſch-lam, uit het Rigthuis van Pilatus gebleven zijn; en derhalven dat ons ſulks dan ook niet en ſal verhinderen te gelooven; dat Jeſus met ſijne Diſcipelen, noodſaakelijk het Paſcha, op een en den ſelven Dag, met de Joden gegeten heeft. Waar op dan ook alleen de aanſpraak van Jeſus kan gepaſt worden, wanneer hy tot ſijne Diſcipelen ſeide; *Gy weet dat na twee dagen Paſcha is:* Sprekende van een bekende ſaak en tijd, die na de gewoone onderhouding der Joden vaſt ſtond. En niet alleen dit, maar daar door word ook ſeer klaar beweſen; dat het Avondmaal daar Johannes kap. 13: 1, 2. van gewag maakt, en Jeſus ſijne Diſcipelen de Voeten waſte, niet en kan gehouden worden voor dit laatſte Paaſch-maal; dewijl deſe Maaltijd niet alleen volgens Johannes eigen woorden, voor het Paaſch-feeſt der Joden, maar ook even een dag voor Jeſus laatſte Avondmaal en Paſcha gehouden is; waar in ſeer veele tot noch toe geſtruikeld hebben, gelijkwe breeder ſullen ſien. Als dan Jeſus ſijne Diſcipelen henen ſond, om aan ſekeren Huis-waard, die, alswe ſeiden, een van Jeſus goede bekende en vertrouwde Vrienden kan geweeſt zijn, te ſeggen; *De Meeſter ſegd, mijnen Tijd is na-by, ik ſal by u het Paſcha houden met mijne Diſcipelen,* Matth. 26: 18. ſoo heeft hy ſulks op geen anderen grond gedaan, als om dat het de gewoone tijd en dag was, op welkmen by de Joden het Paſcha bereide. Gelijk de Diſcipelen ook henen gingen, en het ſelfde alſoo deden: namelijk een Lam kog-

Bedenking over Joh. 18: 28.

Joh. 19: vers 14, 31.

Wat het ſeggen wil dat de Overprieſters noch het Paſcha moeſten Eten, doe Jeſus al in handen van Pilatus overgeleverd was.

Het Avondmaal daar Johannes kap. 13. van ſpreekt, kan niet voor Jeſus Paſcha gehouden worden.

Digitized by Google
ten,

ten, en in den Voorhof des Tempels lieten ſlagten, en na deſen Huis-waard bragten, daar het gebraden wierd. Waar op dan de Heilige Hiſtorie ſeid; *Als het Avond geworden was, lag Jeſus aan met de Twaalve, &c.* En alhoewel eenige meenen dat de woorden, *Myn tyd is na-by*, ſouden ſien op dit Feeſt dat na-by was; (even gelijk hy tot ſijne Diſcipelen geſeid hadde, *Gy weet dat na twee dagen Paſcha is;* en dat daar door blijken ſou, dat Jeſus den tijd heeft willen voorkomen, om dat hy wiſte dat hy tot op het Paaſch-feeſt niet leven en ſoude; gelijk Grootius met andere, deſe woorden een ſoodanigen draai wil gegeven hebben; om'er mogelijk een voordeeldjen uit op te ſteken;) ſoo kanmen ſulks nochtans veel beter op de aan-naderende tijd, of Uure van ſijn Lijden paſſen, dat ſeer na-by was: gelijk het immers Jeſus ſelfs alſoo ſchijnd te verklaaren; wanneer hy tot ſijne Diſcipelen ſeid: *Ik hebbe grootelyks begeerd dit Paſcha met u-lieden te Eten, eer dat ik Lyde: Want ik ſegge u, dat ik niet meer daar van Eten ſal, &c.* Luc. 22: 15, 16. Soo dat het dan vaſt by ons ſtaat, dat Jeſus op den eigen tijd het Paſcha gegeten heeft, namelijk wanneer de Joden haar Paaſch-lam Aten des Avonds; die wel op het einde van den Veertienden dag volgde, maar egter voor het begin van den volgenden Vijftienden dag moet gerekend worden. Welke Veertienden dag, *Den eerſten dag der Ongehevelde Brooden* genoemd werd; op welke het Paſcha moeſte Geſlagt worden, volgens Luc. 22: 7. Daar wy ook ſien, dat Jeſus aan de Diſcipelen laſt geeft, om het Paſcha op dien dag te bereiden, vergelijkt Matth. 26: 17. met Marc. 14: 12. En dit en ſal ons gantſch niet ſwaar om verſtaan noch om toe te ſtemmen vallen, wanneermen aanmerkt; dat gelijk in de Scheppinge, den Avond gegaan is voor den Morgen, dat alſoo ook by de meeſte oude Volken in gebruik gebleven is, datmen den Dag van den Avond heeft begonnen te rekenen; welk gebruik onder anderen de Hebreen ook aangenomen hebben. Invoegen dat den Dag onder hen met den Avond beginnende, ook wederom aan den Avond van den volgenden Dag eindigde. Waar door ons wederom ſeer klaar voor-oogen geſteld word, dat dan Jeſus ſijn Paſcha op den Wettigen tijd en eigen Avond als het de Joden Aten, gehouden hebbende, ook op dien ſelven Dag Gekruiſſigd is. Want het Paſcha gegeten wordende op den Avond, die het begin was van der Joden Vijftienden dag, ſoo is Jeſus Gekruiſt op den Dag ſelve, en Geſtorven tegen den avond des ſelvigen daags; op welke wederom den regten avond volgde, die de Voorbereiding des Sabbaths was: welke ook daarom Joſeph van Arimathea deed verhaaſten, om Jeſus doode Lichaam te begraaven. Gelijk ook uit Marc. 15: 42. en Luc. 23: 54. op ſijn plaatſe, ſoo klaar als den dag ſal geſien worden, dat het Paſcha niet ſonder een opmerkelijke verborgentheid, gegeten is in het begin van den Dag; en Jeſus Gekruiſt is op den Dag ſelve, en Geſtorven en Begraaven is, op het einde van dien dag: op dat het Lichaam en de Schaduwe elkander niet alleen op een en ſelven tijd, des te beter verklaaren en aanwijſen ſoude; maar dat ook blijken ſou; dat gelijk het Voorbeeld in het begin des Daags bloeide en geſien wierd, het Nabeeld en de Waarheid, op het einde des Daags voorgeſteld wierd: nadien alle de Schaduwen in Jeſus uitgediend en ten einde loopen moeſten. Want dat wy het Paaſch-lam voor een uitdrukkelijk Voorbeeld van Jeſus Dood moeten opnemen; ſulks heeft ons niet alleen Paulus willen leeren, wanneer hy ſegd; *Ons Paſcha is voor ons geſlagtet, namelijk Chriſtus;* maar het blijkt ook uit den Euangeliſt Johannes, wanneer hy kap. 19: 36. het niet verbreken van Jeſus Beenderen, aanmerkt als een vervullinge van het gene in de Wet, aangaande het Paaſch-

lam

Matth. 26. vers 20.

In wat zin Jeſus van ſijn Paſcha geſeid heeft *Mijn Tijd is na-by.*

Het Paſcha wierd des Avonds na den 14. dag gegeten die het begin van den volgenden 15. dag was.

Den Dag is by de Hebreen van den Avond begonnen te rekenen.

Hoe Jeſus op een en deſelfde dag ſijn Paſcha kan gegeten hebben, en Gekruiſſigd zijn.

Bedenking waarom dit alſoo geſchied is.

1 Cor. 5: 7.

En uit de H. Schrift nader beweſen.

Digitized by Google

lam belast was, Exod. 12: 46. *Gy en sult geen Been daar aan breken.* Hoedanige spelingen t'eenemaal op Jesus passen, als dien, welke gelijk Johannes segd; *Het Lam Gods is, dat de Sonden der Weereld wegneemd,* Johan. 1: 29. 't Gene wy dan ook daar in van Jesus stilswijgens toegestemd sien, wanneer hy desen Paasch-dag tot den Dag van sijne Slagtinge en Dood heeft uitgekipt; op datwe geensinds in het Geloove souden wankelen, wanneer ons sijne Dood, als een tegenbeeld van het Voorbeeld des Paasch-lams, door het Eeuwig en onverganklijk Euangelium, soude gepredikt worden. Gelijk mede de oude regtsinnige Joden, niet beschreumd en zijn geweest te gelooven, dat den Messias op dien selven Dag de Verlosslinge aan Israel sou toebrengen, in welke de Middelaar Moses, het voorige Israel uit Egipten verlost heeft; waar van het Paasch-lam de geheugenis draagd: Hoedanigen Leeringe ook noch in haaren Talmud te vinden is. Sulks dat Jesus even dan dit selfde, heeft schijnen te willen leeren, wanneer hy seide; *Gy weet dat na twee dagen Pascha is,* (namelijk op welke de gedagtenis van de Verlosslinge in Egipten gevierd sal worden;) *en de de Soone des Menschen sal Overgeleverd worden om Gekruissigd te worden.* En nademaal men dan verpligt word den Dag van Jesus Dood op den eigen Paasch-dag der Joden te stellen; soo hebben sommige doorsigtige Mannen daar uit aangemerkt, dat het een groote misslag in de Christen-Kerk is, datmen den Dag, op welkmen Jesus Glorieuse Opstandinge vierd, met den naam van PAASCHEN noemd; daar die met het aldergrootste regt, aan den Dag behoorde gegeven te worden, op welke Jesus aan het Kruis genageld en gestorven is. Gelijk ook eenige van de oude Kerk-vaders, daarom het Heilige Avondmaal, welke Jesus ter gedagtenis van sijn Dood ingesteld heeft te onderhouden, niet heel on-eigen, PASCHA hebben genoemd. Want dewijl het Paasch-lam gesteld was tot een voorbeeld van de Offerhande die Jesus als de Messias doen sou; en dat Godt de saake soo bestuurd heeft, dat dit ook in hem op een en den selven dag volbragt is; soo en isser geheel geen grondsteun waar op dit woord een anderen zin kan aangedraaid worden; schoon ook datmen door het gebruik en doorsigtig oordeel, in de saak selfs niet en dwaald. Waarom eenige meenen, dat by-aldienmen de Wijsheid Gods behoorlijk wilde opvolgen, datmen dan den Vrydag die voor ons gewoone Paasch-Dag komd, behoorde PAASCHEN te noemen; om dat onsen Saligmaaker op dien dag Gekruist is, en door den Dood hem selven voor ons Opgeofferd heeft. Soo dat het Pascha waarlijk veel voegsaamer ter gedagtenis van Jesus Dood, als van sijne Zegepralende Opstandinge kan gehouden worden. Maar gelijk het tegendeel in gebruik geraakt is, en Jesus van sijn Dood sprekende ook te gelijk sijne Opstandinge gemeenlijk daar aan-knoopte; alsoo meenen sommige, dat het Eten van *Paasch-Eyren,* ook daar van onder ons sijn oorsprong genomen heeft: om dat gelijk men voorgeeft, eenige der eerste Christenen, op den Paasch-dag malkanderen te gemoed komende, een Ey tot een waarteken van Jesus Verrijsenisse plagten te toonen; met byvoeging van dese woorden, *Jesus is Opgestaan.* Als offe hadden willen seggen, dat hy soo waaragtig Opgestaan was, als het openbaar en bekend was, dat uit een levenloos Ey, een levendig Dier; als uit een besloten Graf, te voorschijn konde komen.

Indien het dan vast blijft, dat Jesus sijn Pascha op den selven tijd der Joden gegeten heeft; soo sal dan nu ook van selfs volgen, dat hy doe sijn Gedenk-Avondmaal ingesteld heeft, eer hy noch van de Maaltijd des Paasch-lams was opgestaan; doch egter niet eerder, voor dat hy voor de tweedemaal aan sijne Discipelen bekend gemaakt hadde, wie hem Verraden soude. Want dit

Waarom Jesus den dag van het Pascha tot sijn Lijden verkosen heeft.

En hoe sulks van de Joden is toegestemd

Waar op van Jesus gespeeld word, Matth. 26. vers 2.

Waarom den Vierdag van Jesus Opstanding geen Paaschen en moeste genoemd worden.

Waarom den Vrydag voor Paaschen behoorde PASCHEN genoemd te worden.

Jesus heeft het Pascha seer welvoegsaam met d'Instelling van een Gedenk-teeken sijnes Doods besloten.

Digitized by Google

Terwijl Jesus van het Paasch-lam At, sprak hy voor de tweede-maal van den Verrader.

dit geschiede, gelijk Mattheus en Marcus verhaalen, *Terwijlse noch Aten.* Namelijk wanneerse het Paasch-lam Aten; en datse met malkanderen hare Beten, in de Schootels met bittere Sausse indoopten: soo seide Jesus wederom; *Een van uw sal my Verraden.* Nemende Jesus daar na dese Indooping, voor een kennelijk Teeken, om aan te wijsen wie hem Verraden soude, seggende; *Die met my de hand in de Schootel Indoopt sal my Verraden.* Daar mede niet alleen willende uitdrukken, hoe grooten Schelmstuk het soude zijn, ymand daarmen mede aan de Tafel is, en als door Onderpanden van Vriendschap, van eenerlei Brood en Spijse gevoed word, te Verraden. (Gelijk het de Discipelen ook uit dat begrip, seer koud op het hert vald, sulks uit Jesus mond te moeten hooren;) maar dat hy ook soo na-by aan Jesus zijde durfde komen aanliggen, dat hy met hem te gelijk sijne Beten, in een en deselve Schootel indoopte. Want daar diende seer wel aangemerkt te worden, dat Jesus gelijkwe aanstonds seiden, met dese reden, een nader beschrijvinge van den Verrader, dan de voorige heeft willen doen, vergelijkt Matth. 26. vers 21. met 23. Daar-en-boven heeft Jesus tweemaal en op twee verscheide reisen aangewesen, wie hem Verraden soude; gelijk uit seer veel blijken openbaar is, schoon dat sommige het selve niet alte naauwkeurig en schijnen waargenomen te hebben. Doch de saak en sal geen duisterheid noch swaarigheid overlaten, wanneermen hier wederom wel aanmerkt, dat de Maaltijd, op welke Jesus sijne Discipelen de Voeten waste, en van den Verrader sprak, Joh. 13. Van dese des Paasch-feest en Instellinge des H. Avondmaals, eenen dag moet onderscheiden blijven. Want in die Maaltijd voor het Feest, sienwe klaar genoeg, dat Jesus, (spelende op het verdrag dat Judas alreede met de Overpriesters gemaakt hadde, na dat hy daags te vooren tot Bethanien gezalfd was;) naar de Voetwaslinge tot sijne Discipelen seide; *Gy lieden zijd Rein doch niet alle:* Wetende wie onder hen den Verrader van sijn Persoon sou zijn, vers 10, 11. En wederom vers 18. *Ik en segge niet van uw allen; ik weet welken ik uitverkooren hebbe; maar op dat de Schrift vervuld worde: Die met my het Brood Eet, heeft tegen my sijn Verssen opgeheven.* uit Psalm 41: 10. En dese dingen gesegd hebbende, begon Jesus seer ontroerd te worden in den Geest: want siende hier den Man die hem Verraden soude voor sijn oogen; en die alreede een Verding met de Overpriesters gemaakt, ja mogelijk den Bloed-loon van sijn voorgenomen Schelmstuk al opgestreken hadde, met hem aan de Tafel; soo barste hy voor de eerstemaal, namelijk des daags voor het Pascha, in dese openhartige betuiginge uit: *Voorwaar voorwaar segge ik u, dat een van u-lieden my sal Verraden.* Welk opgetijgd Schelmstuk den Discipelen ook soo vreemd en afkeerig voorquam, datse d'een op d'ander siende, sogten te vernemen of het ook aan de ontsteltenis van elks gelaat, niet te bespeuren was, wie de Man sou zijn: sig latende voorstaan dat dien die sulken Grouwelstuk in sijn boesem droeg, het selve beswaarlijk ontveinsen of in sijn aangesigt sou konnen verbergen. *Dus sagen sy dan op malkanderen, twijffelende van wien Jesus dit seide.* Onder dese bekommeringe dan nam Simon Petrus, die ongetwijffeld wat verder van Jesus afgelegen was, de vryheid op sig, om Johannes, die geseid word in den Schoot van Jesus aangelegen te hebben, toe te wenken, op dat hy de Meester in stilligheid afvraagen soude; *Wie hy doch waare van welken hy seide, dat hy hem Verraden soude.* Het gene dan ook desen geliefden Discipel willende doen, *op Jesus Borst vald,* en met sagt-vesende woorden afvraagd; *Heere wie ist?* Want dat Johannes dit niet overluid geseid heeft, schijnd uit het toewenken van Petrus, en het vallen van Johannes op Jesus Borst, te konnen afgenomen worden: daar op dan

Wat nadruk in Jesus woorden aan te merken is.

Psal. 41:10.

Jesus heeft op het Paaschmaal eerst in het gemeen daar na in 't bysonder den Verrader Judas aangewesen

De Maaltijd Joh. 13, moet noodsaakelijk van het Paaschmaal een dag onderscheiden worden.

Waarom Jesus ontroerd begon te werden als hy den Verrader aanwijsen soude.

Joh. 13: 21.

Waarom de Discipelen op malkander sagen als Jesus een Verrader onder haar vond.

Johannes heeft Jesus in stilligheid afgevraagd wie hy voor de Verrader hield.

Digitized by Google

, *Terwijlse noch Aten.*
e met maikanderen ha-
ten: soo seide Jesus we-
sus daar na dese Indoo-
ie hem Verraden soude,
doopt sal my Verraden.
grooten Schelmstuk het
, en als door Onder-
pijse gevoed word, te
grip, seer koud op het
aar dat hy ook soo na-by
met hem te gelijk sijne
nt daar diende seer wel
seiden, met dese reden,
rige heeft willen doen,
oven heeft Jesus twee-
e hem Verraden soude;
nmige het selve niet alte
Doch de saak en sal geen
hier wederom wel aan-
len de Voeten waste, en
-feest en Instellinge des
n. Want in die Maaltijd
ende op het verdrag dat
a dat hy daags te vooren
t sijne Discipelen seide;
er hen den Verrader van
18. *Ik en segge niet van*
maar op dat de Schrift
gen my sijn Verssen opge-
bende, begon Jesus teer
den Man die hem Ver-
erding met de Overprie-
voorgenomen Schelm-
l; soo barste hy voor de
openhartige betuginge
u-lieden my sal Verra-
ook soo vreemd en af-
sogten te vernemen of
bespeuren was, wie de
sulken Grouwelstuk in
sen of in sijn aangesigt
deren, twijffelende van
an nam Simon Petrus,
, de vryheid op sig, om
s aangelegen te hebben,
afvraagen soude; *Wie*
Verraden soude. Het ge-
, *op Jesus Borst vald,*
st? Want dat Johannes
nken van Petrus, en het
omen worden: *daar op*
dan

Digitized by Google

Terwijl Jesus van het Paasch-lam At.

dit geschiede, gelijk Mattheus en Marcus verhaalen, *Terwijlse noch Aten.* Namelijk wanneerse het Paasch-lam Aten; en datse met malkanderen hare Beten, in de Schootels met bittere Sausse indoopten: soo seide Jesus we-

len. Nemende Jesus daar na de

Johannes heeft Jesus in stilligheid afgevraagd wie hy voor de Verrader hield.

hy

ne dan ook desen geliefden Discipel willende doen, op Jesus Bors

en met sagt-veselende woorden afvraagd; *Heere wie ist?* Want dat Johannes dit niet overluid geseid heeft, schijnd uit het toewenken van Petrus, en het vallen van Johannes op Jesus Borst, te konnen afgenomen worden: daar op dan

dan Jeſus ook ſijne antwoorde in ſtilligheid aan hem alleen toegevoegd heeft, vers 26. dewijl het geheel-en-al niet welvoegſaam is, dat wanneer ons ymand ſagtelijk yts afvraagd, men dien overluid antwoord komd te geven. En hoedanig ſig dit alles heeft toegedragen, ſal niet meer duiſter om verſtaan zijn, wanneermen ſig hier wederom indagtig maakt, het gene wy in 't voorige Hoofdſtuk, aangaande der Ouden Eetwijſe, en het Aanliggen op de Tafel-Bedden, omſtandelijk hebben geſien: want alsdan ſullen wy ligtelijk ontwaar worden, in wat voegen den Diſcipel, *welken Jeſus lief hadde*, hier geſeid kan worden, *in den Schoot van Jeſus*, aangelegen te hebben; en hoedanig hy op het wenken van Petrus, op Jeſus Borſt heeft konnen vallen, om hem in ſtilligheid af te vraagen, wie den Verrader ſoude zijn? En ſoo mogelijk ymand ſig in deſen beter met de oogen dan met de gedagten, en onſe voorby-geſlagen Print-verbeeldingen konde behelpen, (om uit de ſpreekwijſe van den Euangeliſt te verſtaan, dat Johannes waarſchijnelijk hier wat nader by aan Jeſus zijde aangelegen heeft, als de gemeene wijſe van gelijke Gaſten was, en daar door betoonde ſijn Lieveling te zijn;) ſoo agten wy dat de afbeelding van deſen ouden Steen, die te Roomen in 't Gaſthuis van Lateranen, met dit Grieks Opſchrift, ΗΔΥΣ ΒΙΟΣ ΤΟ ΖΗΝ ΓΑΥΚΥ ΤΟ ΘΑΝΕΙΝ ΠΗΟΨΙΑ, gevonden word: ('t welk op deſen zin ſchijnd uit te komen; Dewijl *het Leven ſoet is; iſt aangenaam te leven;* doch *de Dood is Verdenkelijk te houden.*) ons genoegſaam de maniere van in ymands Schoot, aan de Maaltijd te liggen, ſal konnen aanduiden; en openbaar maaken, datmen het verhaal van den Euangeliſt Johannes niet alleen daar door verligt, maar ook der Schilders algemeene dwaalinge en verlegentheid daar uit ontdekt ſiet, wanneer ſy deſe waarheid, in een zittende Maaltijd willen vaſt houden, of tegen hun dank, in haare Tafereelen verbeelden. Gelijk'er ook veel Geleerde betwiſtingen ontrent dit voorval, en 't gene daar aan vaſt kleefd, op de baan gekomen zijn, daarmen nooit en ſou van gerept hebben, by-aldien men deſe Maaltijd der Voetwaſlinge (in welke Jeſus voor de eerſtemaal op den avond voor het Paſcha, aan Johannes alleen den Verrader, door het geven van de *Ingedoopte Bete*, bekend maakte; om dat hy dit teeken verkoos uit een meer gewoone maniere; namelijk ymand een ingeſopt ſtuk Brood toe te dienen, en niets byſonders buiten dat en beteekende;) van deſe Maaltijd des Paaſch-lams, die daags daar aan gehouden wierd, wel hadde konnen onderſcheiden: als waar van dan ook Johannes alleen gewag maakt in ſijn Euangelium. Soo dat het geheel niet te pas en komd, hier over te onderſoeken, of de ingedoopte Bete ook van het Brood geweeſt is, waar mede Jeſus het Teeken van ſijn Lichaam ingeſteld heeft. Doch de tweede bekendmaaking, heeft Jeſus des anderen daags op het Paaſchmaal, aan alle de Diſcipelen in 't openbaar gedaan, waar van alleen Mattheus, Marcus en Lucas ſpreken. En alhoewel ſommige hier in een ſwaarigheid meenen te vinden, dat Mattheus en Marcus, deſe tweede ontdekking des Verraders, onder het Eten van het Paaſch-lam ſtellen; namelijk eer Jeſus noch het Brood en den Wijn tot een Gedenk-teeken van ſijn gebroken Lichaam en vergoten Bloed ingeſteld hadde; daar Lucas ſulks verhaald naar de Inſtellinge van het ſelve Gedenk-teeken? ſoo ſal nochtans op ſijn plaatſe blijken, dat'er geen verſchil in dit verhaal en is; en dat Jeſus by gevolg op het Paaſchmaal ook niet meer dan eens van den Verrader geſprooken heeft, nadienmen ſijn tweede reden, namelijk de Indooping der Bete in een en deſelve Schootel, daar alleen voor een nader beteekening des Verraders opnemen moet: gelijkwe alreede uit Matth. 26. vers 21. en 23. hebben aangemerkt. Dat nu Johannes kap. 13: 27. ſegd dat de Satan

't Geen Jeſus aan hem ook in ſtilligheid beantwoord.

Digitized by Google

Hoe de Satan tweemaal geſeid word in Judas gevaren te zijn.

tan naar het nemen van de ingedoopte Bete, in Judas voer, daar deſelve al des nagts te vooren in hem gevaaren was, eer hy ſelfs noch tot de Overprieſters was henen gegaan, Luc. 22: 3, 4. vergeleken met Joh. 13: 2? Sulks moetmen ſoodanig opnemen; dat Judas, welke Jeſus hier hadde hooren gewag maaken van een Verrader, die onder dit geſelſchap was, en de Diſcipelen daar over ſiende mompelen en malkander toewenken; uit het gene hy in den zin hadde, ſeer ligt heeft konnen bevroeden, dat de ſaak hem raakte. En vreeſende dat het Schelmſtuk, dat hy op ſijn Lever had, onder dit toe-fluiſteren, aan Johannes bekend gemaakt zijnde, nu haaſt ook aan alle de Diſcipelen ſou ontdekt worden; is daar over in 't oorn ontſteken, en in ſijn boos voornemen ſoodanig beveſtigd geworden, dat hy het van nu aan vaſt en hardnekkig in ſijn herte beſloot, ſekerlijk te ſullen uitvoeren. En gelijkwe vooren hebben geſien, hoedanig de Eet-zaalen der Oude, na

Op hoe veel Bedden deſe Maaltijd gehouden is.

het getal der Bedden genoemd zijn geworden, en dat ook de Bedden na het getal der Gaſten plegen gereguleerd te worden; alſoo hebben ſommige ook willen onderſoeken, op hoe veel Tafel-Bedden Jeſus deſe eerſte Maaltijd daar Johannes van ſpreekt, en ſommige qualijk voor het Paaſchmaal nemen, met ſijne twaalf Diſcipelen gehouden heeft. Dus meenen eenige dan, dat hier in 't geheel maar Drie Bedden geweeſt zijn; waar van Petrus en Johannes met Jeſus te gelijk op een Bedde hebben aangelegen, en d'andere tien Diſcipelen yder met haar Vijven op de twee andere. Het gene waarlijk alleen voor een giſſing te houden is: ja men ſoude ten aanſien van Petrus mogen ſeggen, dat het uit het verhaal van den Euangeliſt Johannes niet waarſchijnelijk en is, dat hy met Jeſus op een en 't ſelve Tafel-Bed aangelegen heeft: want nadien hy ſoo doende ſeer digt by Jeſus ſoude gelegen hebben, ſoo en ſoude het geheel niet noodig zijn geweeſt, Johannes toe te wenken, maar hy hadde ſulks ſeer gevoeglijk of ſelfs, of ten minſten door Johannes, met een woord konnen doen: want ymand toe te wenken, ſchijnd altijd eenige ver-afgelegentheid aan te duiden: ſulks datmen veel eer te denken heeft, dat Petrus regt, of mogelijk ſcheuins tegens Johannes over gelegen heeft. En ſoo ymand egter het eerſte ſou willen ſtaande houden, die en ſal ſulks evenwel niet alte hardnekkig gevoelen konnen: want by-aldien Jeſus aan het Opper-einde aangelegen heeft, en Johannes na-by hem en als in ſijnen Schoot, ſoo moet Petrus neffens Johannes gelegen hebben, en derhalven heeft hy hem niet behoeven toe te wenken. Of ſoo Jeſus tuſſchen deſe beide aangelegen heeft, ſoo hadde Petrus, die alſinds wat heet gebakerd ſcheen, hem ſulks alswe terſtond ſeiden, veel ligter ſelfs konnen vraagen, dan Johannes daar over toewenken: Waar overwe nu niet langer dutten willen. Doch hoedanig Johannes ten aanſien van Jeſus gelegen is geweeſt, ſulks kanmen hier uit afnemen, dat hy een heimelijke wenk van Petrus gekregen hebbende, terſtond met het hoofd op Jeſus Borſt vald, en hem uit een vlot en overvloejend gemoed afvraagd, *Heere wie iſt?* Op welke vraage Jeſus hem deſe ſchrik-woorden toefluiſterd, en ſegd; *Deſe iſſet, dien ik de Bete als ikſe ingedoopt hebbe, geven ſal.* Waar op den Euangeliſt ook het beloofde Teeken van Jeſus ſeggen, aanſtonds met deſe woorden ſchijnd ſaamen te knoopen, wanneer hy ſeid; *Ende als hy de Bete ingedoopt hadde, gaf hyſe Jude Simonis Iſcarioth, &c.* Soo datmen dit dan voor de eerſte byſondere bekend-maakinge des Verraders houden moet; namelijk door het geven van een Ingedoopte Bete: 't gene Johannes dan ook alleen voor ſulk een Teeken, heeft konnen opnemen en verſtaan. Gelijk'er doe ook noch geen van al de Diſcipelen en verſtond, wat Jeſus meende, wanneer hy Judas, na 't geven van de Bete, deſe woorden toeſchoot; *Dat*

3.
5.
5.
13.

Petrus en heeft niet waarſchijnelijk met Johannes op het Bedde van Jeſus aan de Tafel gelegen.

Joh. 13:26.

Johannes heeft alleen verſtaan dat Jeſus met het geven van de Bete den Verrader aanwees

gy

Digitized by Google

gy doet, doet het haaſtelijk, vers 27, 28. En derhalven moet dit wel onderſcheiden blijven van die aanwijſing, welke Jeſus des anderen daags op het Paaſchmaal, opentlijk dede; namelijk wanneer hy met de twaalve het Paaſchlam Etende, ſeide; *Die met my de hand in de Schootel indoopt, ſal my Verraden.* Alwaar Jeſus niet alleen in 't algemeen wilde aanwijſen, dat den Verrader onder hun allen was die nu met hem Aten; maar hy heeft gelijkwe terſtond ſeiden, daar mede ook willen ſeggen, dat Judas ſoo naby hem aanlag dat hy hem ſelven in het Eten des Paaſch-lams, van een en deſelve Doop-ſchootel bediende: dewijl het ſeer waarſchijnelijk is, dat'er in duſdanigen toeſtel van Tafel-houding, verſcheide Schootelen met bittere Sauſſe op de Tafel ſtonden; daar dan twee of drie Gaſten te ſamen konden indoopen. Want om nu niet wederom op te haalen, ofte in 't onſeker te bepalen, dat Jeſus met ſijne Diſcipelen, hier juiſt op Drie of op Vier Bedden aangelegen heeft, alswe terſtond uit Ciakonius bybragten; ſoo blijft het egter wel ſeker, datſe in deſer voegen Maaltijd houdende, met hun Dertienen, niet in een en deſelve Schootel ingedoopt hebben; alhoewel het ſommige Geleerde, eertijds hebben gemeend. Gelijk de gemelde Ciakonius ſulks ook voor vaſt wil geloofd hebben; daar hy nochtans van gevoelen is, dat Jeſus met deſe woorden; *Die met my in de Schootel indoopt*, heeft willen aanwijſen, wie dat hem Verraden ſoude: 't gene voorwaar ſeer ſlegt is, en geheel niet en kan ſaamen gaan; dewijl ſulks als dan niet een hair-breed nader den Verrader hadde konnen toonen, dan het gene Jeſus even te vooren onder deſelve Maaltijd geſeid hadde; *Een uit u ſal my Verraden;* om datſe na ſijn ſeggen, alle te gelijk in een en deſelve Schootel doopten. Waarom wy het dan alderveiligſt met die gene houden, welke ſtellen; dat wel het Paaſchlam geheel-en-al in eene Schootel, midden op de Tafel geſet wierd; doch dat'er gelijkwe geſeid hebben, verſcheide Schootels met bittere Kruid-Sauſſe, volgens de Wet des Paaſch-lams, op de Tafel ſtonden; daar ſig dan twee of drie Gaſten, die deun of naaſt malkanderen aangelegen waaren, van konden bedienen. En aldus kan dan Judas in de Schootel, welke ontrent Jeſus ſtond, gemakkelijk ook ſijne Beten ingedoopt hebben. Waar op de geſeide reden van Jeſus als dan ſeer wel heeft konnen paſſen, om daar door wat nader als te vooren, aan te wijſen; wie hem Verraden ſoude. 't Gene dan Judas ook ſoo wel in ſijn geweten wiſte, dat hy daar over ligt geraakt zijnde, ſig egter geveinsdelijk aanſteld en ſeid, (om niet minder onſchuldig dan de andere Diſcipelen te ſchijnen,) *Ben ik het Rabbi?* Waar op hem Jeſus dan ook duidelijk genoeg, en ſonder bewimpeling voor aller Ooren antwoord; *Gy hebt het geſegd.* Hoedanige woorden waarlijk, volgens de ſpreekwijſe der Hebreen, niet anders te kennen geven, als of Jeſus geſeid hadde; *Ja, Judas gy zijd het.* Sulks dat Judas nu hier door genoegſaam en tot elks geruſt-ſtelling, onder alle de Diſcipelen, uitgeteekend en voor den Verrader bekend gemaakt is geworden: Doch het geene van haar waarſchijnelijk noch in ſijn ware grond, en niet voor ſoo grouwſaam, als wanneer de daad uitgevoerd wordende, hun wel ſchijnen ſou, begrepen is geworden. En ſulks ook noch te minder, nadienſe ongetwijffeld doe noch niet en wiſten, dat deſen haaren mede-diſcipel, dit Schelmſtuk alreede dus ver beſteeken, en een Verding met Jeſus Vyanden gemaakt; ja ſijn Bloed-loon mogelijk al op de hand ontfangen hadde, op dat hy d'uitvoeringe van ſijn aanſlag, kort hier op in het werk ſtellen mogt. Het gene by-aldienſe geweten hadden, of nu ter tijd over de Maaltijd, naauwkeurig ingeſien en wel-begrepen hadden, haar mogelijk in veele heftige bejegeningen tegens Judas ſoude doen uitvallen hebben. Ja het ſoude wonder geweeſt zijn, by-aldien de kittige Petrus, wetende dat

Dat'er in het Eten van het Paaſch-lam verſcheide Schootelen met bittere Sauſſe op de Tafel ſtonden.

En ſulks uit de H. Hiſtorie der Euangeliſten waarſchijnelijk gemaakt.

Waarom Judas even als d'ander Diſcipelen vraagd, *Ben ik het Rabbi?*

Van den Eer-titel *Rabbi* is vooren in een ander Boek genoeg geſprooken.

Digitized by Google

Judas alreede Geld getrokken hadde, op dat hy Jesus Verraden soude, hem niet wel daar over en hadde by de kop gevat. Gelijkmen dit neffens andere bedenkingen, alsoo sou mogen gissen. Doch niemand moet sig alte veel verwonderen, wanneer wy hier schijnen te seggen, dat Judas voor het volvoeren van dit Verraderstuk sijn bedongen Loon van de Overpriesters ontfangen heeft? Want of wel sommige niet bevroeden konnen, dat de Overpriesters en doortrapte Schriftgeleerde, aan Judas; die sig hier door sijn eigen aanbieding, als een trouwloosen Verrader van sijn eigen Meester voordede; soo veel geloof souden gegeven hebben, hem de beloofde Penningen toe te Tellen; of liever gelijk Mattheus segd, toe te Wegen, eer hy noch sijn aangenomen Schelmstuk sou uitgevoerd hebben? (uit ervarendheid wel wetende, dat ymand die over sijn verrigting op eenige belooning vlamd, sig gemeenlijk te vlijtiger in sijn doen quijt, wanneer hy deselve noch te wagten heeft van de gene welkse hem seer ligt souden konnen betwisten.) Daar en boven dat dese Overpriesters ook ligtelijk hebben konnen vreesen, of Judas mogelijk sig niet wel na het ontfangen van sijn belooning, hadde konnen bedenken, en in sijn ondernemінge aarselen, ofte berouw krijgen? want sy wisten wel dat Judas een Discipel van Jesus zijnde, sulks niet uit hem selven konde doen, sonder een boos-aardig opset en wrok tegens sijnen Meester; ofte alleen uit Geldsugt, die ymand bekruipen kan: over welk eene onbesuisde Harts-togt een mensch in sijn gewisse ligtelijk aangetast en berouw krijgen kan, eer selfs noch het sondig Feit volvoerd is? Waarom die, welke soodanige gedagten hier ontrent hebben gehad, ook de woorden van Mattheus, *Sy hebben hem toegelegd*, liever voor *Beloofd* willen opnemen: Meenende daar in ondersteund te worden van Marcus, welke segd; *Datse hem Beloofden Geld te geven.* Doch andere meer ster-oogende op de beteekenis van 't Griekse woord, dat hier van de Taalkundigers seer wel *Toe-wegen* verklaard word; (gelijk onse Kant-teekenaars over de plaatse van Mattheus ook aanwijsen, schoonse *Toe-leggen* in de Text stellen;) vinden haar in het tegengesteld gevoelen seer gestijfd; namelijk dat Judas aanstonds en neffens het Verding, sijn bedongen Loon opgestreken heeft. En salmen daar in noch waarschijnelijker bevestigd worden, van de Lxx Oversetters welke in de plaatse van Zacharias, alwaar den Propheet desen Verradersen koop voorseid; vertaald hebben, *Sy hebben Toe-gewogen*, siet kap. 11. vers 12. En by-aldien dit Griekse woord nergens voor *Toe-leggen*, noch voor *Belooven* genomen word, daar van eenige Loon of Betaalinge gesprooken word; waarom en salmen 't hier ook soo niet nemen? Te meer noch, alsmen uit den draad der Historie aanmerkt, dat Judas het Geld in dien Morgenstond al in handen heeft gehad, wanneer Jesus tot Pilatus geleid wierd. Gelijk mede den prijs van dertig Silverlingen, niet te groot en was, om van de Joodsche Overpriesters, in een stuk van soo grooten aangelegentheid, ligtelijk gewaagd te worden. En soo ymand hier al liever wilde bedenkelijk houden, of hy het niet veel waarschijnelijker des Nagts ontfangen heeft, wanneer hy als een Vaandrager, die 't vervloekte Teeken, als een Wagt-woord op sijn Lippen voerde, met de Gewapende knegten en Dienaars der Overpriesters na buiten spatte, om Jesus gevangen te nemen? sulks en sou waarlijk de voorige swarigheden geensinds doen opruimen: nadien Judas dan evenwel voor het volbrengen van sijn beloofde schen-daad, sijn Belooning sou ontfangen hebben; en de Overpriesters even als te vooren, in 't selve gevaar souden geweest zijn, om van desen Verklikker misleid, of alsmen seid, van de Kik gesteken te worden. Daar-en-boven en gelijkt het ook niet waarschijnelijk, dat Judas dit Geld, onder al dit beleid, en uit-

Judas heeft waarschijnelijk het Geld voor sijn Verraderie terstond ontfangen als hy het beding maakte.

Of het wel waarschijnelijk is dat d'Overpriesters Judas het Geld voor het uitvoeren van sijn schelmstuk ter hand gesteld hebben.

Matth. 26. vers 15.

Marc. 14. vers 11.

Bewijsen voor het eerste gevoelen.

Digitized by Google

uitgaan en beſige afwagting ſommiger Overprieſters, ontrent het Vangen van Jeſus, dus laat en diep in den Nagt ſal ontfangen hebben: maar die omſtandigheden vermaanen ons veel meer te gelooven, dat nadien hy des Morgens, na dat Jeſus door hem des ſelven Nagts Overgeleverd was, de Ponk al heeft weg-gehad; dat hem het Geld op den ſelven tijd toe-gewogen is, als hy twee dagen te vooren van de Maaltijd der Zalving, die te Bethanien gehouden wierd, Nors en Gramſteurig vertrokken zijnde, 's Morgens daar aan, na de Overprieſters gegaan was, om met haar een Beding te maaken: vergelijkt Matth. 26: 14, 15. met Marc. 14: 10. &c. En dat hy daar op ſig wederom in 't geſelſchap van Jeſus heeft begeven, en des Avonds, de Maaltijd daar Johannes van verhaald kap. 13. met hem gehouden heeft, een dag voor het Paſcha. Ook konnen wy ligtelijk ontwaar worden, dat Mattheus, aangaande het toe-wegen van het Geld aan Judas, den Euangeliſt Marcus genoeg verklaard: en datmen geenſinds den laatſte verſchillig of tegens den eerſten aangekant, moet opnemen. Want dewijl Marcus alleenelijk ſegd, datſe hem *Geld beloofden*, ſonder de hoeveelheid des Gelds te noemen; en dat Mattheus in tegendeel, niet alleen de juiſte ſomme met Dertig Silverlingen bepaald; maar ook daar by ſegd, datſe ſulken beloop van Penningen aan Judas *Toe-gewogen* hebben; ſoo ſchijnd Marcus deſe onderhandeling alleen in haar begin en niet in haare voltrekking aangeroerd te hebben: 't gene Mattheus dan geheel volvoerd heeft, op dat hy ons aanwijſen ſou, dat Judas naar het eens-worden met d'Overprieſters en Hoofdmannen des Tempels, ook terſtond ſijn Loon op de hand en in voorraad ontfangen heeft: want alſoo ſchijnd het verhaal van Mattheus op den eiſch van Judas; *Wat wild gy my geven, &c.* aan malkander te hangen, als hy ſeid; *Ende ſy hebben hem toe-gewogen Dertig Silvere Penningen.* Doch Lucas ſegd; *Sy zijn't eens-geworden, datſe hem Geld ſouden geven*, kap. 22: 5. Namelijk na een lang beding of wiſſelinge van woorden, gelijkmen in Koophandel en aanbeſtedingen doet. Waar op dan Mattheus het ſluiten van de Partye met deſe woorden heeft uitgedrukt; Datſe hem daar op, Dertig Silvere Penningen hebben toe-gewogen. Alwaarmen mede diend aan te merken, dat d'Euangeliſt, *Silver* voor *Geld* geſteld heeft; om datmen 't by veele Volken alſoo gewoon was te doen; gelijk onder andere ook noch in de Latijnſche en Franſche Taal blijkt. En nadien hier van *Toe-wegen* in de Text gewag gemaakt word; ſoo en behoordmen onſes agtens, niet nieuwsgierig te zijn om verder te willen onderſoeken, of d'Overprieſters dit Geld aan Judas Geteld of Gewogen hebben: nadien ons het ſelve hier t'eenemaal na de wijſe der Ouden beſchreven word; als die het Geld niet gewoon waaren te Tellen, maar te Wegen. Gelijk ſulks doorgaans in het Oude Teſtament te ſien is. Want behalven dat het Hebreeuwſche woord SCHEKEL, een *Sikel*, komd van SCHAKAL, dat is *Wegen;* ſoo woeg Abraham aan Ephron, 400 Sikelen Silvers, *onder den Koopman gangbaar*, Geneſis 23: 16. ſiet mede Eſaia 55: 2. vergeleken met Jerem. 32: 9, 10. Ja Zacharias heeft het toe-wegen van deſe xxx. Silverlingen aan Judas, duidelijk genoeg voorſeid, kap. 11. vers 12. Waarom dan ook dit Geld, Gewogen en niet Geteld heeft moeten worden; op dat ook die Schrift alſoo vervuld wierde. En nadien Lucas hier de *Hoofdmannen* neffens de *Overprieſters* genoemd heeft, tot welke Judas henen gegaan is, om het gemelde Beding te maaken; ſoo heeft'et eenige de pijne waard geſchenen, datmen onderſoeke; wie en welke deſe Hoofdmannen ſijn geweeſt; nadien deſelve ook in het Gevangen-nemen van Jeſus ſijn tegenwoordig geweeſt; gelijk uit het aangehaalde Hoofdſtuk van Lucas vers 52. blijkt; daar

Een ſchijnverſchil tuſſchen Marcus en Mattheus aangaande het beloven of toewegen van het Geld aan Judas vereffend.

Matth. 26. vers 15.

ARGENTUM en L'ARGENT werd ſoo wel by de Latijnen en Francoiſen voor Geld als voor Silver genomen.

1 Kon. 20: vers 39. Ezdræ 8: 26.

Luc. 22. vers 4. 52.

Digitized by Google

Wie de Hoofdmannen des Tempels zijn geweeſt.

daar den Euangeliſt deſelve noemd; *Hoofdmannen des Tempels;* op dat hyſe ons mogelijk daar door nader verklaarde. Want of wel onſe Kant-teekenaars met ſommige, hier en Actor. 4: 1. en kap. 5: 24, 26. door deſe Hoofdmannen, waarſchijnelijk eenige Overſten van het Romeinſche Krijgs-volk willen verſtaan hebben; namelijk die door haare beſettinge den Tempel van buiten bewaakten, op dat'er, inſonderheid op de Feeſt-dagen, geen Oproer onder 't Volk ontſtond; ſoo zijn nochtans andere van gedagten, dat niet tegenſtaande de Romeinen wel gewoon waaren eenige van haare beſettelingen, uit de Burgt Antonia te ligten, en in en om de buiten Galderyen van den Tempel te leggen, om alle onheil te verhoeden; gelijk uit Joſephus ſchijnd te blijken: men nochtans die ſelve Hoofdmannen daar van daan geenſinds, *Hoofdmannen des Tempels* heeft konnen noemen. Gelijk het daar-en-boven ook niet waarſchijnelijk is, dat Judas met de Overſte der Romeinen ſou gaan aanſpannen hebben, om Jeſus in de knip te krijgen? alhoewel het niet heel ongerijmd is te denken, dat'er eenige Romeinſche Soldaten, des Nagts in het Vangen en knevelen van Jeſus, ſijn tegenwoordig geweeſt, als daar toe verſogt zijnde van hooger hand: doch dat en ging geheel-en-al het Beding-maaken van Judas niet aan. Want behalven dat hy het ſelve twee dagen voor het Paſcha dede, ſoo ſoude hy als een privaat Perſoon, ſig ſelven daar door veel eer als een Oproer-maaker, dan een bevorderaar van de gemeene ruſte des Volks, aan de Romeinſche Amptenaaren, aangebragt hebben. 't Gene dan ſommige heeft doen meenen, datmen voor deſe Hoofdmannen, eenige Prieſters moet nemen, welke opſigt hadden, over de Heilige dingen des Tempels; gelijkmen by ſommige Talmudiſten wel tot V ijftien verſcheide opgeteld vind. Andere willen, dat dit Overſten zijn geweeſt van de verſcheide Levitiſche Wagten, die inſonderheid des Nagts den Tempel bewaakten; namelijk gelijk in het Talmudiſch Tractaat *Middoth* geleerd word; dat de Prieſters op Drie, en de Leviten op Een-en-twintig plaatſen de Wagt hielden: en datſe neffens haar, verſcheide Dienaars en Knapen hadden, door welkſe de Misdadigers, die tegens de Wet ofte yts dat den Tempel of den Godsdienſt raakte, Sondigden; uit laſt van den Grooten Raad konden gevangen nemen. En te deſer tijd mogelijk ook in verlegentheid, wel gewoon waaren eenige van de Romeinſche beſettelingen te hulp te nemen; gelijkmen uit het bewaaken van Jeſus Graf, ſchemeragtig ſou konnen afnemen. Hoedanige Dienaars der Overprieſters en Hoofdmannen, men ongetwijffeld, daar van ook dikmaal in de Heilige Schrift genoemd vind. En nadien daar over ſoodanige Levitiſche Wagten, ongetwijffeld eenen uit de Prieſters, tot een *Overſten Wagtmeeſter* is geſteld geweeſt, die noch andere *Hoofdmannen* onder hem hadde, welke over de byſondere Wagten geſet waaren; ſoo iſſet datmen ſomtijds leeſt van den *Hoofdman des Tempels;* en ſomtijds wederom, van de *Hoofdmannen des Tempels:* vergelijkt Actor. 4: 1. en kap. 5. 24, 26. met de boven-aangehaalde plaatſen van Lucas 22. Tot welke Hoofdmannen Judas dan ook te gelijk kan gegaan zijn, wanneer hy naar de Overprieſters ging: ofte ſoo hy ſulks in 't byſonder gedaan heeft; kan 't geſchied zijn, om hem ſelven en ſijn gemaakt Beding, bekend te maaken: ofte mogelijk om te gaan vernemen, of haar van deſen aanſlag eenige kundſchap mogte gedaan zijn. Gelijk het mede ſeer wel heeft konnen gebeuren, dat de Hoofdmannen des Tempels, Ampts'halven haar dikmaal in 't geſelſchap der Overprieſters begaven, als deel-genooten van haare Raadsvergaderinge: Daarwe nu niet langer over twiſten willen, om datwe ook noch andere dingen wegens den ontfangen Loon van Judas hebben af te doen.

Matth. 27. vers 65.

Digitized by Google

doen. Want nadien daar van Geld, ofte van Silverlingen, en van het Toewegen deſſelfs, ſchijnd geſprooken te worden; ſoo diendemen waarlijk te weten, van welke en hoedanige Penningen men dit op te nemen heeft; nadien het Griekſe woord ARGYRION, dat Matth. 26: 15. een *Silverling*, of *Silvere Penning* vertaald word, ſeer verſcheiden by de Uitleggers genomen word. Doch de beſte willen eenparig, datment voor een Hebreeuwſchen Sikel ſal nemen; ſig daar in geſtijfd vindende van Joſephus, die den Sikel met dit ſelve woord genoemd heeft. Gelijk mede de LXX. Overſetters, dikmaal het woord CESEPH, een *Sikel*, en ſomtijds een *Silveren Penning* hebben vertaald. Soo dat'er geene en ontbreken, welke met Hieronymus willen, datmen doorgaans *Sikelen* moet verſtaan, al waar van *Silvere Penningen* in de Heilige Schrift gerept word. Dus gaf Abimelech aan Abraham, die ſig bewimpeld, voor Saraas Broeder uitgegeven hadde; *Duiſend Silverlingen*, dat zijn Sikelen, Geneſis 20: 16. En Joſeph Drie honderd, aan Benjamin, kap. 45: 22. Alwaar de Chaldeeſche Uitbreider, *Sikelen Silvers* verklaard heeft. En hoe veel een Sikel deed, is in 't Eerſte Vervolg op de Republijk der Hebreen aan 't XVI. Hoofdſtuk aangeweſen: alwaar mede vermaand is, dat'er waarſchijnelijk maar eenerlei Sikel by de Hebreen geweeſt is, ſchoon die te mets met de by-naamen van *Gemeenen*, en van *Heiligen Sikel*, ſchijnen onderſcheiden te worden; hier vooren eenigſinds breeder van ons aangemerkt. Soo dat nu uit dat alles, wel ſekerlijk kan geweten worden, hoe veel Geld Judas voor ſijn Verraderie heeft meenen te profiteeren? namelijk 37. Gulden en een halve. Doch hoedanigen verhoopten voordeel, hem wel niet anders, dan den hals, in een rampzaligen ſtrop bedraaid heeft; maar egter niet en heeft nagelaaten, de Heilige Schriften, ten aanſien van Jeſus, te vervullen: *Want de Soone des Menſchen moeſte wel henen gaan, gelijk van hem geſchreven was; maar Wee den menſche door welke hy ſoude Verraden worden; nadien hy beter nooit gebooren waare geweeſt.* Doch gelijk Jeſus de geſtalte van eenen Dienſtknegt aangenomen hadde; alſoo is ſulks ook hier in gebleken, dat hy volgens den vaſt-geſtelden prijs, die de Wet beveeld voor een Slaaf te geven, Exod. 21: 32. is Gewaardeerd geworden. Gelijk'er mede van Ptolomeus Philadelphus verhaald word; dat hy meenigte ſlaaſſe Joden, welke hem lange-tijd in Egipten waaren Dienſtbaar geweeſt, hoofd voor hoofd, voor Dertig Sikelen vry-gelaaten heeft. En alhoewel het verſcheide Geleerde Mannen de moeite heeft waardig geſchenen, omſtandelijk te gedenken, aan eenige lang-bewaarde Penningen, diemen voorgeeft, uit het getal van dit Verraderſe Geld overgebleven te zijn; en te Roomen en te Parijs en mogelijk elders, in geen onvermaarde Kerken, als niet ſeer gemeene Heiligdommen te vinden zijn; ſoo agten wy het nochtans te beuſelagtig en te gevaarlijk, om groot geloof aan deſelve te geven; en deswegen niet noodig voor het onderſoek der waarheid, groote plaats in te ruimen. Niet om dat deſelve juiſt Griekſe, of Uitlandſche Penningen zijn, welke in geenen deele na de Joodſche Sikelen komen te ſweemen? ofte dat het te ſwaar vald te gelooven, dat de Overprieſters vreemd Geld aan Judas ſouden toegewogen hebben, terwijlſe doe ter tijd noch het regt van eige Munte te ſlaan, ſchijnen gehad te hebben? en ook noch haaren Sikel aan den Tempel hebben betaald tot de laatſte ſtand van haare Republijk; die haar ook van Jeſus aanbevoolen wierd te onderhouden, wanneer hy ſeide; *Geeft Gode dat Gods is*; ſiende op den halven Sikel, dieſe als een Hoofd-geld aan Godt moeſten betaalen: en derhalven doe ook noch vryheid ſchijnen gehad te hebben om die te mogen ſlaan; gelijk onder de Syriſche Koningen haar

Het woord ARGYRION of *Silvere Penning*, verſcheidentlijk genomen.

Ofmen een Silvere Penning of Silverling doorgaans voor een Sikel nemen moet.

Hoe veel 30 Silverlingen, aan Geld by ons beloopen.

Matth. 26. vers 24.

Watmen van de oude ſtukken Gelds houden moet diemen voorgeeft uit deſe 30. Silverlingen bewaard te zijn.

Matth. 22. vers 21.

Digitized by Google

haar niet alleen het Geld-ſlaan is ontnomen geweeſt; maar ook wederom gegeven is, van Antiochus de Soon van Demetrius, gelijk te ſien is, 1 Mach. 15:6. En alhoewel de Romeinen, onder wiens Mogendheid de Joden nu te deſer tijden gebukt zaaten, niet gewoon en waaren aan de overwonne Volken de vryheid der Munte, en Maat en Gewigt te geven; ſoo ſchijnd dat ſulks nochtans, van wegen de Godsdienſt en de Goddelijke Voorſienigheid, ſig geheel anders toegedragen heeft ontrent de Joden; als dewelke behoudens haare Wet en Religie, niet welvoegſaam in haar Geld en Maaten en Gewigten, een geheele verandering konden dulden; niet tegenſtaande het van wegens haare vermeenigvuldiging, (waar doorſe nu ter tijd door heel Syrien, Arabien, Egipten, Perſien en Grieken-land, ja in alle geweſten der Aarde uitgedegen waaren, en jaarlijks Jeruſalem op de Feeſt-dagen beſogten; en ſelfs van alle kanten Geld derwaards ſonden,) niet anders heeft konnen weſen, of ſy hebben ook verſcheide vreemd of uitlandſch Geld, dat deſe Reiſigers met ſig bragten, onder hen, voor Gangbaar moeten aannemen: want hier van leeſtmen van de *Denarien, &c.* namelijk den Schatting-Penning, die ſonder eenig tegenſpreken, Romeinſch Geld was, en met des Keiſers Tronie-beeld geſtempeld was; gelijk te ſien is, Matth. 22:21. En derhalven heeft het ſeer wel konnen gebeuren, dat niet tegenſtaande de voorgemelde bewaarde Penningen, te Rhodus of elders in Grieken-land geſlagen zijn, en deswegen geheel vreemd van de Hebreeuwſche Munten en Gewigten zijn; dat Judas nochtans met ſulken of diergelijken uitlands Geld is betaald geworden: namelijk wanneer hem deſelve toegewogen wordende, de waarde van dertig Sikelen Joodſch-geld gegeven is; even gelijkmen onder ons wel Dertig halve of heele Rijksdaalders, in Stuivers of Schellingen, &c. ymand toe-wegen of toe-tellen kan. Te meer noch, nadien ons veel Geleerde Mannen toeſtaan, datmen in de Euangeliſche Hiſtorie, niet genoodſaakt word, voor het toe-wegen van xxx Silverlingen, juiſt te verſtaan, dat dat Geld in de eige *Specie*, dat is, met even xxx ſtuks Silverlingen, toe-gewogen is; nadien het getal van Dertig als dan veel eer het *Toe-tellen*, dan het *Toe-wegen* ſou ſchijnen in te ſluiten: want het Geld datmen Teld, ismen niet gewoon te Wegen; ten zy datmen het ſtuk voor ſtuk doet, om te vernemen of het ook vol-wigtig is; gelijkmen onder ons het Goud-geld weegd. Invoegen dat den Euangeliſt alleen hier de Somme, en geenſinds de Specie, ſchijnd aangeteekend te hebben. Doch dit alles en bewijſt noch geenſinds vaſtelijk, dat die ſelve Penningen welke te Roomen en elders, by-na Godvrugtelijk bewaard worden, van die ſelve zijn, welke onder de Penningen van Judas Bloed-loon zijn geweeſt: als de welke aan een Pottebakkers uitgemergeld en verlaaten Akkertje beſteed zijnde, ook genoegſaam in alte ſlegte handen geraakt zijn, om weinig of niet voor derſelver bewaaringe te waaken, of te beſorgen, datſe niet onder andere verſtrooid en uitgegeven, en alſoo onkenbaar geworden zijn voor de gedagtenis der Nakomelingen, op datſe deſelve met veel agtinge mogten bewaaren. En ſoo by-aldien daar al eenige byſondere voorſienigheid over deſe Penningen gekomen waare; voorwaar het is te denken, dat de gedagtenis daar van niet minder, als het Brand-merk van den *Akker des Bloeds*, om datſe voor deſe Penningen gekogt was, van de Euangeliſten en ſoude aangeteekend geworden zijn. Daar ons nu in tegendeel de kooping van deſen veragten Akker, beſchreven ſchijnd, om ons te doen gelooven, dat deſe xxx Penningen, even als ander gemeen Geld, in allemans handen geraakt zijn. Aldus blijft het dan ſeer waarſchijnelijk, dat Judas dit Geld te vooren ontfangen heeft; namelijk wanneer hy ſig over de beſtraffing van Jeſus te Bethanien gebelgd ge-

Daar zijn verſcheide vryheden aan de Joden gelaten die van de Romeinen aan andere Overwonne Volken benomen zijn

Ten is niet heel onmoglijk dat Judas niet met vreemd Geld is konnen betaald worden.

De bewaarde Penningen diemen voor geeft van dit Geld te zijn, hebben geen geloof baarheid by haar ſelven.

Indien yts wonderlijks over deſe Penningen gekomen ware het ſoude ongetwijffeld ook aangeteekend zijn geworden.

Digitized by Google

gevonden hebbende, henen gegaan is en een Verding met de Overprieſters geſloten heeft. Doch na welk ontfangen Geld hy ſig wederom in 't geſelſchap van Jeſus begaf: gelijkwe alreede uit de tweede Maaltijd, daar in Jeſus ſijne Diſcipelen de Voeten waſte, en van den Verrader repte, hebben aangemerkt. Waarom Mattheus ook aanteekend, dat Judas *Van doe-aan;* dat is, na het Verding met de Overprieſters gemaakt, *bequaame gelegentheid ſogt, op dat hy hem Overleveren mogte:* vergelijkt hier toe de Euangeliſten met malkander; want ſy brengen yder yts by, dat de ſaak met nadruk verklaard. Soo dat wy dan nu hier tot aan het houden van Jeſus laatſte Paſcha, en by gevolg tot het inſtellen van ſijn vermaard Avondmaal gekomen zijn; waar in hy de Gedagtenis van ſijn Dood, tot een Onderpand van ſijne Genoegdoeninge aan de Goddelijke Geregtigheid, en onſe Verloſſinge, door een Verbonds-teeken heeft aanbevolen te houden: verkieſende daar toe ſeer wijſſelijk deſe tijd des Paaſch-feeſt, op dat deſe ſijne Inſtellinge, als een Nieuw en waare Paſcha, in plaatſe van het Oude Schaduwagtige, (te vooren in Egipten aan Iſrael gegeven, tot Gedagtenis haarer Verloſſinge,) geduurig in ſijne Kerke ſoude blijven. Want daar toe heeft hy het ſelve ook, volgens het verhaal van Mattheus, Marcus en Lucas, naar het Eten van het Paaſchlam, Ingeſteld; wanneer dat hy kort te vooren, onder het houden van deſelve Maaltijd, geſeid hadde, dat Een van ſijne Diſcipelen hem Verraden ſoude: namelijk eenen die ſoo digt met hem aan de Tafel lag, dat hy ſijne Brood-Beten met hem te gelijk in een en deſelve Schootel indoopte, Mattheus 26: 21-23. Waar op Mattheus, de tijd en d'omſtandigheden, in welk hy dit Teeken tot Gedagtenis ſijnes Doods heeft ingeſteld, in deſe woorden beſchrijft, ſeggende; *Ende als ſy Aten, nam Jeſus het Brood, ende Gezegend hebbende brak hy het, ende gaf het den Diſcipelen, ende ſeide; Neemd, Etet, dat is myn Lichaam. Ende hy nam den Drinkbeker, ende Gedankt hebbende gaf haar dien, ſeggende, Drinkt alle daar uit. Want dat is myn Bloed, het* Bloed *des Nieuwen Teſtaments, het welk voor Veele vergooten word, tot Vergevinge der Sonden. Ende ik ſegge u, dat ik van nu aan niet en ſal Drinken van deſe vrugt des Wynſtoks, tot op dien Dag, wanneer ik deſelve Nieuw ſal Drinken, in't Koningrijke mijnes Vaders:* vergelijkt hier mede Marc. 14: 22-26. en Luc. 22: 19, 20. Welken laatſten, alleen daar in verſchillig is, dat hy de tijd niet en noemd wanneer Jeſus het Brood gebrooken heeft; doch hy voegd daar toe buiten d'andere Euangeliſten; *Doet dat tot myner Gedagtenis.* Gelijk deſelve ook de bekend-maaking van den Verrader, eerſt na deſe Inſtellinge verhaald; daar Mattheus en Marcus het ſelve te vooren ſtellen; alswe terſtond nader ſullen ſien. Voorwaar alle de woorden deſer Inſtellinge, zijn alte klaar en te nadrukkelijk geſprooken, om'er de minſte duiſterheid of dobbelſinnigheid in te willen ſoeken; en wy hebben in 't laatſte Hoofd-ſtuk van 't voorgaande Boek, genoegſaam aangemerkt, dat een eenige waarneming, namelijk, dat Jeſus ſig ſelven, hier niet anders als Dood en Verbrooken onder de Inſtelling van ſijn Avondmaal voorgeſteld heeft; alle de droomen en ſlinkſe opvattingen der Roomſche Kerke, en andere die ſtuks-wijſe, en meer en min met deſelve dwalen, verydelen en uit ons gemoed uitwiſſen kan. En wy ſullen aanſtonds gelegentheid vinden, om uit de gantſche omſlag van dit Avondmaal, in dat gevoelen beveſtigd te worden. Dus willen wy voor af noch eenige andere plegtigheden, die aangaande de Inſtellinge des Avondmaals, by de Geleerde nu en dan betwiſt worden, gaan afdoen: want of ſchoon deſelve niet ſoo ſeer de Geloof-ſtukken der Zaligheid, als wel eenige omſtandigheden, van dit laatſte Paaſchmaal, en de

Wanneer en hoe Jeſus de Teekenen van de gedagtenis ſijnes Doods door Brood en Wijn op het Paaſchmaal ingeſteld heeft.

Digitized by Google

Ce-

Ceremonien der Joden aangaan; ſoo en laaten egter deſelve niet na, te dienen tot regt verſtand en gelijkluidendheid der Euangeliſche Hiſtorie; en veele dingen, die ontrent deſe tijd en d'Inſtellinge van des Heeren Heilige Avondmaal voorgevallen, ſeer fraai te weten zijn. En hier toe hadden wy eertijds eenige byſondere gedagten van vermaarde Mannen by-een gegaderd, die wy naderhand met ſoo veele verrijkinge van de ſeer Geleerde Heer ANTHONIUS BYNÆUS vonden ſaamen-gelaſt, datwe van zinne wierden, alle onſen voorraad in dit ſtuk, uit-te-wiſſchen, en deſe plaatſe, met het voornaamſte pit deſſelven Mans opmerkelijke reden, in alle welnemendheid te ſtofferen. Den ſelven heeft aangaande den tijd wanneer Jeſus hier het Brood, tot de Inſtellinge des H. Avondmaals genomen heeft, ſeer wel aangeteekend, datmen daar over geheel verſcheidentlijk heeft geoordeeld: want Joſephus Schaliger heeft aangemerkt, dat de Joden in de Ceremonie van het Paſcha, twee Avondmaalen hielden; het eerſte in welk ſy het Paaſch-lam Aten; het tweede in welk ſy Ongehevelde Koeken met bittere Sauſſe Aten: waar toe ſy dan van nieuws de Voeten gewaſſen wierden, en als tot een tweede Maaltijd wederom aanlagen: wanneer dan in plaats van eenig Na-geregt, een Schootel met Bittere Kruiden gebragt wierd, welkers ſmaak door een ſaamgebonden Sop verſagt zijnde, het Ongeheveld Brood daar ingedoopt wierd. Waar uit hy dan gemeend heeft, dat Jeſus dit tweede Paaſch-Avondmaal, overgebragt heeft tot d'Inſtellinge van Brood en Wijn, om een Gedenk-teeken te weſen van ſijn Verbrooken Lichaam en Vergoten Bloed. Hoedanigen gevoelen by veele ingang genomen heeft: denkende dat de woorden, *Als ſy Aten*, moeſten genomen worden, niet van het Eten des Paaſch-lams; maar van de Ongehevelde Koeken. Doch andere hebben hier driederlei Avondmaal geſogt; het eerſte van het Paaſch-lam, het andere van het Ongehevelde Brood; het derde van Jeſus Inſtellinge. Waar ontrent egter ſommige in het tweede verſchillig zijn; om datſe meenen, dat de Joden, na het Eten van het Paaſch-lam, noch wel een andere gemeene Maaltijd hielden, wanneer een groot Huisgeſin daar aan niet volkomen kon verſadigd worden: invoegen dat Jeſus eerſt het Avondmaal van het Paaſch-lam, volgens de Wet; en daar na de gemeene Maaltijd gegeten hebbende; eindelijk daar op ſijn eigen Avondmaal, tot ſijner Gedagtenis ſou ingeſteld hebben. Andere ſeid hy, meenen veel waarſchijnelijker, dat'er maar een Avondmaal met het Eten des Lams gehouden is geworden; en dat Jeſus na het eindigen van 't ſelve, het Brood genomen, en het Teeken van ſijn Verbrooken Lichaam, als een aanhangſel van deſe Maaltijd, ingeſteld heeft. Doch ſy miſſen alleen daar in, dat hier het Waſſen van der Diſcipelen Voeten, tuſſchen beiden ſou voorgevallen zijn. Om welk laatſte gevoelen vaſt te maaken, men daar by-brengd, dat Lucas ſegd; dat Jeſus den Drinkbeker genomen heeft, *Na het Avondmaal*. Meenende dat ſulks niet tot den Drinkbeker alleen, maar tot de gantſche Inſtellinge moet betrokken worden; nadien hy ſonder verloop van tijd, op het uitdeelen des Broods, den Drinkbeker genomen heeft. Maar behalven dat wy vooren hebben geſien dat de Maaltijd der Voetwaſſinge, van deſe moet onderſcheiden blijven; ſoo werd van d'Heer Bynæus, hier tegens uit Johannes Buxtorf, met verſcheide reden aangeweſen; dat de Joden niet gewoon waaren twee onderſcheide Avondmaalen op het Paaſch-feeſt te houden; en dat'er ook in geene van haare Schriften yts van gerept word: daar byvoegende; dat de Joden ſeggen, dat het Paaſch-lam niet op het eerſte, maar op het laatſte van het Avondmaal wierd gegeten; namelijk wanneer den Honger door an-

A. Bynæus Gekruiſte Chriſtus VIII. Hoofdſtuk.

J. Schaliger meend dat de Joden op het Paſcha twee Maaltijden hielden.

Van andere een driederlei Avondmaal geſteld.

Het voorgaande gevoelen wederſproken.

Digitized by Google

andere gemeene Voor-ſpijſe, meeſt verzaadigd was: ja dat'er na het Eten van het Lam, niets meer en mogt gegeten worden; maar dat de Maaltijd met *den Drinkbeker der Dankſegginge*, beſloten wierd. Als waar van ook het ſeggen der Joden gekomen is, *Dat op het Paaſchmaal, geen Na-geregt gebragt en wierd.* Gelijk deſelve Buxtorf ook aanmerkt, datmen te vergeefs twee Avondmaalen op den Paaſch-nagt ſteld; nadien immers een byſondere aanregting van ſpijſe, geen ander of tweede Avondmaal en maakt. Daar-en-boven dat'er in 't begin van de Maaltijd, dat gene te gelijk met het Lam al opgebragt is geweeſt, het gene men tot het houden van een tweede Avondmaal wil betrokken hebben; namelijk de Ongehevelde Brooden en de Bittere Sauſſe, waar mede het Paaſch-Lam wettelijk moeſte gegeten worden. Soo datmen hier geen ſoodanige twee verſcheide Maaltijden vinden kan, datmen met eenige welvoegſaamheid het nieuwlijks Waſſen der Voeten, ſou konnen noodig gehad hebben: ja hoedanigen Voet-waſſinge hy ook toond, op de Paaſch-maaltijd nooit in gebruik geweeſt te zijn. Soo dat hier door het gevoelen van Schaliger, en die na het Paaſchmaal noch een gemeene Maaltijd ſtellen, &c. geheel in duigen vald. En derhalven behoefdmen niet naauwkeurig te onderſoeken, of de Voet-waſſinge na het Eten van het Paaſch-lam, of naar het eindigen van de gemeene Maaltijd, geſchied is tot een onderſcheiding, welke Jeſus hier door ſou ſchijnen gemaakt te hebben, tuſſchen het Eten des Paaſch-lams en ſijne Inſtellinge; nemende het Brood daar toe, wanneer hy ſijne Diſcipelen de Voeten gewaſſen hadde. Doch laat ons naſien Joh. 13: 1. &c. En het ſal ons openbaar zijn, dat het ſelve voor het Paaſch-feeſt geſchied is. Dus gevoelen wy dan dat de woorden, *Als ſy Aten*, niet verſtaan en konnen worden, van het Eten der Ongehevelde Brooden alleen, diemen wild dat eerſt naar het Eten des Paaſch-lams, in de gewaande tweede Maaltijd, te gelijk met de Bittere Sauſſen opgediſt wierden. Gelijkmen ook die woorden niet en behoefd op te nemen, als of ſy beteekenden, *Als ſy gegeten hadden*; niet tegenſtaande het by veele verkeerdelijk uit Lucas en Paulus afgenomen word. Want ſchoon deſelve den Drinkbeker *na het Avondmaal* noemen, ſoo en moetmen dit niet tot de geheele Inſtellinge, maar tot den Drinkbeker alleen betrekken: vergelijkt 1 Cor. 11: 25. met Luc. 22: 20. Voorwaar wanneermen Exod. 12. vers 4-10. de Inſtellinge en de geheele geſchapenheid des Paaſch-lams wel overweegd; en daar op aanmerkt dat het moeſte weſen een jaarig Lam; en datmen daar toe overſlag maakte, hoe veele Gaſten 't ſelve in een Huisgeſin konden op-Eten; dewijl daar van niets en mogte overblijven tot den Morgen; ſoo behoefdmen niet bekommerd te zijn, datſe daar van niet en hebben konnen Eten tot volle verzaadiging; en dat'er noch eene andere gemeene Maaltijd, het zy van Voor of Na-ſpijſe, op den ſelven Nagt gehouden heeft moeten worden. Sulks dat wy niet anders te denken hebben, of de Joden hebben haar gantſche Maaltijd met het Eten van het Paaſch-lam, te gelijk met het nuttigen van de Ongehevelde Brooden en Bittere Sauſſe gedaan. Invoegen men de woorden, *Als ſy Aten*, eenvoudig en klaar in haar waare beteekenis, even ſoo moet verſtaan, als of 'er geſeid wierd; *Wanneer ſy het Paaſch-lam Aten.* En by gevolg dat Jeſus het Brood genomen heeft, als ſy noch van het Paaſch-lam Aten; dat is mogelijk in een naauwer zin, wanneermen meeſt daar van begon verzaadigd te worden; en niet juiſt als het geheele Avondmaal gedaan was; gelijk Jeſus ſoo ook den *Drinkbeker* eerſt genomen heeft *Na het Avondmaal*; namelijk waar mede na der Joden wijſe van doen, de Maaltijd gemeenlijk beſloten wierd.. 't Welkmen in orden aldus op malkander volgende, ſou konnen te ſaamen ſchakelen: Jeſus leid met ſijn

Op het Paſcha wierd maar een Maaltijd gehouden.

Nadien de Voet-waſſinge niet op het Paſcha maar een Avond te vooren geſchied is, kanmen niet daar van by brengen tot bewijs van de Ceremonien die het Paaſchmaal aangaan.

Uit de Inſtellinge van het Paſcha blijkt datſe alleen de geheele Maaltijd met het Eten van een Jaarig-lam gedaan hebben.

Wanneer Jeſus het Brood tot d'Inſtelling van ſijn Gedenkmaal genomen heeft.

Digitized by Google

Diſcipelen aan om het Paaſch-lam te Eten; terwijlſe Eten, en de Beten in de Bittere Sauſſe indoopen, ſpreekt hy van den Verrader: eer de Maaltijd noch eindigd, neemd Jeſus het Brood; het welk omgedeeld zijnde, ſoo beſluit hy de Maaltijd met den gewoonen Drinkbeker der Dankſegginge. Soo dat het nemen en omdeelen van het Brood, dat Jeſus hier-toe heiligde, geſchied is als de Maaltijd des Paaſch-lams nu vaſt ten einde liep, en daar op den Drinkbeker, om deſelve te beſluiten genomen heeft. Tuſſchen welk nemen des Broods en Zegenen van den Drinkbeker, men egter geheel niet verpligt word, met ſommige juiſt een merkelijk verloop van tijd te ſtellen. Want by-aldienmen hier toe ook de woorden van Maimonides ſou mogen bybrengen, wy agten datmen ſig in dat gevoelen, door die fraaje Jood, ook eenigſinds ſal beveſtigd vinden, wanneer hy ſeid; *Op het laatſte Eet hy van het vleeſch des Paaſch-lams, een ſtuk ten minſten van een Olijve groot; en daar na proefd hy niets meer.* Waar uit Ligtfoot gegiſt heeft; dat Jeſus in plaats van dit laatſte ſtukje des Paaſch-lams, het Brood genomen heeft, en dat Mattheus en Marcus daarom ſeggen, *Als ſy Aten;* 't geene meend hy, niet en kon geſeid worden, na dat dit laatſte gegeten was. Sulks dat Jeſus hier dan deſe gewoonte tot ſijn voornemen veranderende, een ſtuk Brood genomen heeft tot een Gedenk-teeken van ſijn Lichaam dat Gebrooken ſou worden: namelijk aan het Hout des Kruiſſes door de Dood; welke ſijne Ziele van wegen het lijden der ſmerte en ſtorten van ſijn Bloed, uit dien Tempel ſou doen verhuiſen, na dat ſijne Handen en Voeten gebrooken, dat is met Nagelen doorboord ſouden zijn. Want aan het Lichaam ſelve en moeſte na het voorbeeld des Paaſch-lams, geen Been gebrooken worden, gelijk hier ook vervuld is: vergelijkt Joh. 2: 19. en 1 Cor. 11: 24. met Joh. 19. vers 33, 36. En nadien in de Wet belaſt was, het Paaſch-lam met Ongehevelde Brooden te Eten; ſoo iſſer geenſinds aan te twijffelen, of Jeſus, die in alles ſeer naauwkeurig de Oude Ceremonien der Goddelijke Wet onderhouden heeft, heeft hier toe ook Ongeheveld Brood genomen: namelijk waar mede men gewoonlijk het Paaſch-lam At. Dewijle de Joden op die tijd, alle Gedeeſſemd Brood moeſten van haar weg doen. En of wel de voornaamſte Vaders der Griekſe Kerke gevoeld hebben, dat Jeſus hier Gedeeſſemd Brood gebruikt heeft; ſoo ſteund ſulks alleen daar op, datſe meenden, dat Jeſus ſijn Paſcha een dag vroeger als de Joden gehouden heeft: daar hy het nochtans ſekerlijk volgens Mattheus, Marcus en Lucas des Avonds, die op den Eerſten dag der Ongehevelde Brooden volgde, gegeten heeft. En waarom ſoude doch Jeſus, die ongetwijffeld dit Paſcha gehouden heeft tot volbrenging van de Wet, het ſelve ook niet op den regten dag, en met Ongeheveld Brood gegeten hebben? Gelijkwe ook in de verdere naſpooringe van dit Paſcha, noch veele andere omſtandigheden, die tot de Ceremonien van der Joden Paſcha ſchijnen te behooren, in het Euangeliſch verhaal hebben aan te merken. Want voor eerſt en behoordemen geenſinds ongemerkt te laaten voorby gaan, dat de Euangeliſten ſeggen; dat Jeſus *het Brood nam:* Namelijk in ſijn hand: want alſoo plagten de Joden te doen wanneerſe den Zegen daar over wilden uitſpreken. Gelijk by de JoodſcheMeeſters ook een Regel gevonden word, welke leerd; dat den Huis-vader geenſinds den Zegen over het Brood mag uitſpreken, voor dat hy het ſelve in ſijn hand genomen heeft; op dat alſoo een ygelijk ſien ſou, waar over hy Zegend. Gelijk Jeſus ook meermaal, de ſpijſe ſullende Zegenen, deſelve in ſijn hand genomen, of ten minſten die aangeraakt heeft; ſiet Matth. 14: 19. en kap. 15: 36. 't Gene hy ook noch na ſijne Opſtandinge, te Emmaus gedaan heeft, volgens Luc. 24: 30. ſchoon hy

Hoe Jeſus dit alles na de gewoone Ceremonie der Joden gedaan heeft.

Hoe het verbreken van Jeſus Lichaam moet opgenomen worden.

Waarom eenige van de eerſte Kerk-vaders meenen dat Jeſus geen Ongeheveld Brood genomen heeft.

Matth. 26. vers 17. &c.

Dat Jeſus in alle omſtandigheden, het Paſcha gegeten heeft na der Joden wijſe.

Waarom geſeid word dat Jeſus *Het Brood Nam.*

hy voor ſig ſelfs, doe geen ſpijſe meer van nooden hadde om ſijn Lichaam in't leven te behouden. Dus heeft Jeſus dan op het nemen des Broods, het ſelve Gezegend, na de gewoone wijſe der Joden: gelijk deſelve ook in haare Talmudiſche Schriften leeren; dat het den menſche niet geoorloofd en is, eenig ding uit deſe Weereld te genieten, ſonder Zegening: *Want* ſeggenſe, *die yts uit de Schepſelen geniet ſonder Zegening, doet ſoo veel als of hy Godt van 't ſijne beroofde.* En ſoomen geloof aan deſe Joodſche Overleveringe mag geven, ſoo waaren ſy gewoon de Zegeninge des Broods met deſe woorden, overluid te doen: *Gezegend zijd gy O Heere onſe Godt, Koning des Weereld; die het Brood uit de Aarde doet voortkomen.* Of nu Jeſus ook dit ſelve Formulier van Zegening, na die gewoone maniere gehouden heeft? kanmen niet ſeker ſeggen; alhoewel de omſigtigſte Mannen meenen, dat hy ſijne Zegeninge gepaſt heeft na de tegenwoordige ſaake; 't gene niet heel ongerijmd is te denken. Doch ſy ſchijnen te miſſen, welke *Zegenen* by Mattheus en Marcus, meenen te verſchillen van *Danken;* waar van Lucas en Paulus gewag maaken: nadien beide deſe woorden doorgaans, voor een en 't ſelve, in 't Nieuwe Teſtament genomen worden. Want ſoo ſeggen Mattheus en Marcus van den *Drinkbeker*, dat Jeſus daar over *Gedankt heeft;* daar ſy van het Brood geſeid hebben, dat hy het *Gezegend heeft.* Hier beneffens ſeggen Mattheus, Marcus en Lucas, in 't verhaal van de vermeenigvuldiging der Vijf Brooden en twee Viſſen; dat Jeſus *Opwaards ſiende na den Hemel, deſelve Gezegend heeft:* maar Johannes, dat Jeſus *Gedankt hebbende, die aan de Diſcipelen uitdeelde.* En in 't verhaal van de ſeven Brooden, &c. Matth. 15: 36. word geſeid, dat *Jeſus Gedankt heeft.* En Marcus ſeid van het Brood, dat *Jeſus Gedankt heeft*, en van de Viſſen, dat hy *Gezegend heeft.* Doch alderklaarſt word *Danken* of *Dankſeggen*, voor een en 't ſelve met *Zegenen* genomen, van Paulus, 1 Cor. 14: 16. *Indien gy Zegend met den Geeſt, hoe ſal de gene, die de plaatſe eenes Ongeleerden vervuld, Amen ſeggen op uwe Dankſegginge?* En om dat *Zegenen* en *Danken*, twee dingen zijn die te ſaamen komen in deſe Heilige Handelinge; ſoo moetmen ſig niet verwonderen, dat deſe twee woorden ſonder onderſcheid genomen worden. Naar dit Zegenen dan heeft Jeſus volgens der Joden maniere, het Brood gebrooken: want gelijk onder hen van ouds de gewoonte was, hun Brooden als ronde platte Koeken te bakken, die ſlegts een goeden Vinger dik waaren; en wel inſonderheid de Ongehevelde Brooden tot het Paaſch-feeſt; alſoo en was men die niet gewoon te Snijden, maar te Breken. Waar van daan ook onder hen, *Broodbreken* voor *Eten;* en *een Brood met ymand Breken*, ſoo veel geſeid is, als *een Maaltijd met ymand houden.* Hoedanigen wijſe van platte Koeken, ſelfs ook noch de hedendaagſche Joden, tot de Paaſch-maaltijd gewoon zijn te Bakken, ſchoon datſe anderſinds buiten deſe Feeſt-dagen, ook Dikke of verheven Brooden, gewoon zijn te gebruiken. In de Joodſche Boeken, vindmen mede dikmaal gewag gemaakt van het *Breken des Broods:* en leeren onder andere gewoontens daar in; dat het onder hen in gebruik is, dat de Vader des Huis-geſins, het Brood moet Breken, wanneermen de gedagtenis van het Paaſch-lam houd; gelijk Maimonides alſoo ſchrijft. En dus teekenen de Euangeliſten ook aan, dat Jeſus het Brood genomen, 't ſelve Gezegend en Gebrooken heeft: en wy mogen het opnemen, dat hy ſulks geheel-en-al na der Joden gemeene wijſe gedaan heeft. Gelijk ook onder andere Vaderlijke Overleveringen in den Talmud hier van dit ſeggen gevonden word; *Hy Zegend en daar na Breekt hy.* En om dat Jeſus deſe Brekinge des Broods, niet ſonder nadrukkelijke beteekenis dede;

Jeſus heeft het Brood na de wijſe der Joden Gezegend.

Wat Zegen de Joden gemeenlijk over het Brood uitſpraken.

Zegenen en *Danken* hoe en in wat zin voor een en 't ſelve genomen.

De Joodſe Brooden waaren meeſt platte Koeken, voornamelijk op 't Paſcha die gebrooken en niet geſneden wierden.

Breken des Broods was het Ampt van den Vader des Huisgeſins.

Digitized by Google

Brood-breking is van ouds in de Kerk tot het houden des Heeren Avondmaal gebruiklijk geweeſt.

alſoo is het ſelve ook van de Apoſtelen, en in d'eerſte Kerke en tot noch toe onderhouden: waarom Paulus ſegd; *Het Brood dat wy Breken, &c.* 1 Cor. 10: 16. En ongetwijffeld in de Handelinge der Apoſtelen, daar van daan, *De Brekinge des Broods* genoemd, Actor. 2: 42. als waar toe de Diſcipelen ook te ſaamen gekomen waaren, kap. 20: 7. En dus heeft de Oude Kerke ook de gantſche handelinge des Avondmaals, onder *Brood-breken*, en *Brood-deelen*, genomen; om dat het Brood van ouds eerſt in kleine ſtukken *Gebrooken* of *Gedeeld* wierd, om te konnen Omgedeeld worden: gelijk J. Caſaubonus tegens Baronius uitvoerig beweſen heeft. Jeſus heeft niet alleen dit Brood Gebrooken, maar hy heeft het ook aan ſijne Diſcipelen op ſekere wijſe gegeven of Voor-geleid: en daar in ook ſeer waarſchijnelijk de gewoone Ceremonie der Joden onderhouden: want het is onder hen een ſeer oud gebruik geweeſt, dat dien die het Brood Brak, een ſtuk daar van neder leide voor een yder der aanliggende Gaſten. Van welke oude gewoonte ons Maimonides deſen naauwkeurigen regel nagelaaten heeft, ſeggende: *Die het Brood Breekt, geeft een ſtuk voor een ygelijk, Een voor Een; en den anderen* (namelijk dien het gegeven word) *neemd dat op met ſijn hand; doch die het Brood ſelfs Breekt, mag het niet ſelfs in de hand geven van de gene die het Eten ſal, ten zy dat hy treurig is: ook en ſal hy dat ſtuk niemand toewerpen, om dat ſulks ſou tot ſmaadheid van de ſpijſe zijn. Gelijk het ook niet tot Eere van dien, die het ſtuk ontfangd ſal zijn, indien hy het hem alſoo toe-werpt.* Dus heeft dan Jeſus volgens deſe gewoonte, de ſtukken Brood onder de Diſcipelen Om-gedeeld, en haar voorgeleid: het geenſe dan ſelfs met de hand moeſten opnemen om te Eten. Want hier op ſchijnen mogelijk de woorden van Jeſus te paſſen; als hy na het geven des Broods ſeide, *Nemet, Etet:* namelijk dat elk ſijn voorgeleid ſtuk met de hand opnemen ſoude om te Eten. En op dat hy ſijne Diſcipelen verklaaren ſoude, wat hy nu verder hier mede in den zin hadde; ſoo voegd hy daar by, *Dat is myn Lichaam:* even gelijk Godt eertijds aan de Kinderen Iſraels belaſtende, het Paaſch-lam te Slagten en te Eten; de beduidenis daar by-voegde en ſeide: *Dit is des Heeren Paſcha; want ik ſal in deſen Nagt door Egiptenland gaan, &c.* Exod. 12: 11-13. Daar dan het Paaſch-lam, waarlijk niet anders en kan opgenomen worden, als een Geloofs-teeken van des *Heeren Paſcha* of Doorgang door Egipten. 't Gene ook de Joden naderhand onderhoudende, niet anders en hebben konnen opnemen, als een Gedenk-teeken van haare Verloſſinge uit Egipten. En ſoo ymand daar aan twijffeld, die overdenke met aandagt, de verklaaringe van deſe Inſtellinge, Exod. 12: 26, 27. In hoedanigen zin het ook van de beſte Joodſche Meeſters opgenomen is. En aldus konnen de woorden van Jeſus, *Dat is myn Lichaam*, tot alle omſtandigheden en Ceremonien van het Paſcha toegevoegd, ook niet anders opgevat worden; als dat het Brood, welk hy gebrooken en ſijne Diſcipelen voorgeleid hadde om te *Nemen* en *te Eten*, was een ſigtbaar Geloofs-Teeken van ſijn Lichaam: dat ook namaals, wanneer het meermaal hier toe ſou gebrooken en gegeten worden, een Gedenk-Teeken ſou zijn, van ſijn Lichaam dat Gebrooken is geworden: waar toe Jeſus dat dan ook belaſt te *doen, tot ſijner Gedagtenis.* En de Joden en ſpreken niet alleen noch doorgaans alſoo van haar Paaſch-Brood, wanneerſe dat noemen, *Het Brood der Verdrukkinge, dat haare Vaders gegeten hebben in Egiptenland;* maar de Heilige Schriften zijn vol van deſe overdragtige ſpreekwijſen. Gelijk onder andere ſelfs van de ſmertelijke Beſnijdenis word geſeid; *Dit is myn Verbond*, Geneſis 17: 10, 11. &c. Ook en ſchijnd het mede niet ſonder verborgentheid geſchied te zijn, dat Je-

Hoe het Brood op het Paſcha gebrooken en voor yder een ſtuk wierd nedergeleid.

Waarom Jeſus na het omdeelen des Broods ſegd, *Nemet, Etet, &c.*

Hoe en in wat zin en volgens wat gelijke Ceremonie Jeſus het Brood ſijn Lichaam noemd.

Gen. 41. vers 26, 27. Dan. 2: 38. en 7: 17. Ezech. 37. vers 11.

ſus

Digitized by Google

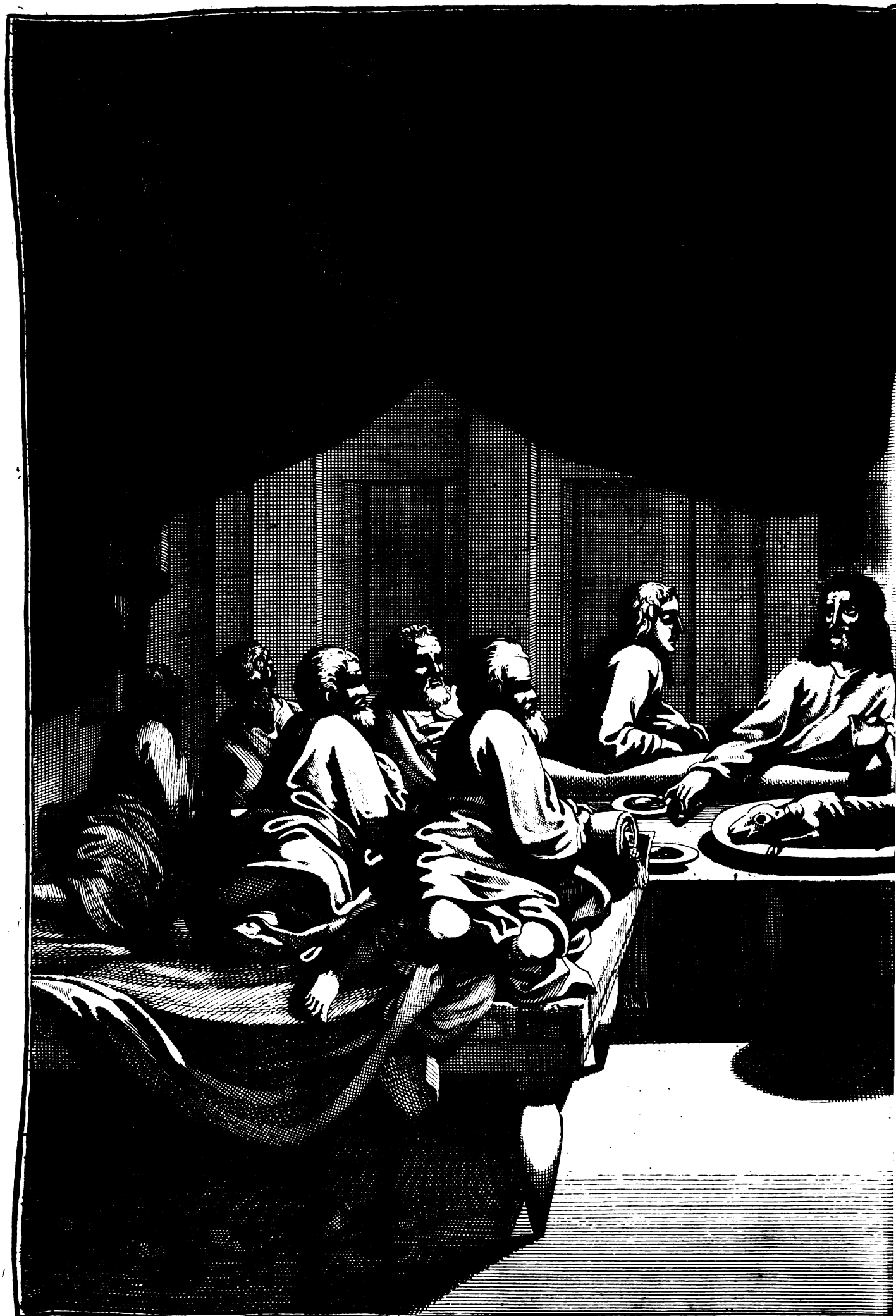

Ende als het Avond geworden was, lag Jesus aan met de Twaalve. Ende doe sy aten,

Digitized by Google

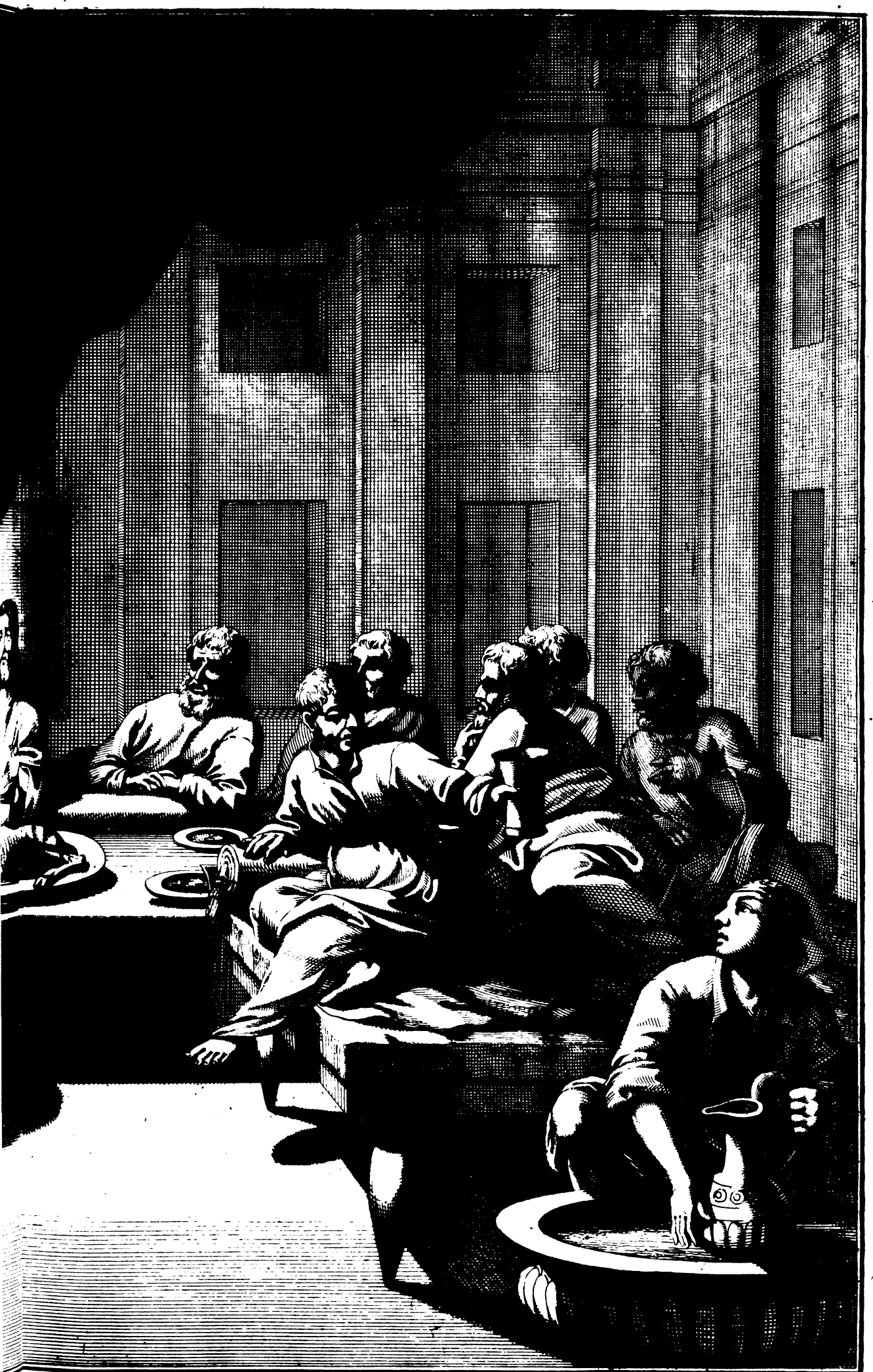

nam hy het Brood, ende brak het en gaf het den Discipelen. etc. *Matth. 26:20, 26.*

Digitized by Google

Digitized by Google

ſus ook daar geweeſt is, daar deſe Ceremonie des Paaſch-lams, eerſtmaal is ingeſteld geworden; namelijk in Egipten: op dat, gelijk de Schaduwe van het Paſcha uit Egipten herrewaards in 't Beloofde Land overgekomen was; Jeſus als het waaragtige Paſcha, ook alſoo van daar, herrewaards geroepen ſoude zijn, volgens Matth. 2: 15. Den Geleerden L. Capellus ook van gevoelen zijnde, dat Jeſus deſe laatſte Breking des Broods, volgens een ſeer oude gewoonte der Joden gedaan heeft, en welkſe na ſijn ſchrijven, nog in hare Paaſchmaaltijd onderhouden, ſegd; dat den Huis-Vader na het eindigen van de Maaltijd, gewoon was een Koek in ſoo veel ſtukken te breken alſſer Gaſten waaren, en dat hy voor elk een ſtuk in een Schootel met Bittere Kruiden indoopte, en aan yder by beurten Om-deelde. Doch behalven dat die vermaarde Man, ſulks alleen uit de laatere gewoonten der Joden ſchijnd gehaald te hebben; en dat den Talmud noch haaren beſten Schrijver Maimonides, daar niet van en reppen; ſoo heeft hy daar-en-boven hier in voornamentlijk gemiſt, dat hy dit enkel by-brengd, om te bewijſen; dat Jeſus volgens die gewoonte op 't Paſcha gebruikelijk, in 't Omdeelen van de Ingedoopte Bete, (daar Johannes alleen van verhaald,) doe juiſt tot aan Judas was gekomen, wanneer hy dit geven der Bete, aan den Diſcipel die in ſijn Schoot lag, tot een Teeken gaf, om aan te wijſen, wie dat hem Verraden ſoude: hoedanigen voorval wy immers nu al klaar genoeg geſien hebben, dat niet op Jeſus laatſte Paaſch-maal, maar des Avonds te vooren geſchied is; en derhalven niet toe en laat, datmen yts daar uit, ontrent eenige Ceremonien van het Paſcha verklaard: alhoewel het veele Godsgeleerde, voor een en deſelve Maaltijd; namelijk voor Jeſus laatſte Paſcha willen gehouden hebben: ſiet onder andere, onſe Kant-teekenaars op 't eerſte en tweede vers van kap. 13. Waarom niemand ſig ook en behoefd te verwonderen, dat hy geen van alle die dingen, na deſe gemeene dwaalinge, in het volgende Print-Tafereel ſal waargenomen ſien. Doch dat Jeſus op een ſeer deftige wijſe en niet ſonder de aldergrootſte betamelijkheid, het Brood tot een Teeken van ſijn Lichaam geſteld heeft; dat ſietmen waarlijk met veele ſtraalen uitblinken: want behalven andere gelijkeniſſen diemen ſou konnen by-brengen, ſoo en word'er niets in de geheele natuure gevonden, dat een Vleeſchelijk Lichaam nader komd dan Brood: gelijk het ons ook het voornaamſte Voedſel verſchaft; ja als een voorname ſtoffe van het Vleeſch kan aangemerkt worden, gelijk Galenus alſoo ſpreekt. Waar bymen ook moet aanmerken, dat de gemeinſchap van Jeſus Lichaam, niet alleen uitgedrukt is geworden, door het woord ETEN, om dat ſulks een doeninge beteekend, waar door wy ons Voedſel krijgen; maar het ſchijnd ook ontleend te zijn, van het Prieſterlijk Iſrael dat onder de Ceremonieele Wet, deel had aan het Vleeſch der Offerhanden, en de geheiligde Brooden. Soo dat Jeſus ſeer welvoegſaam deſe maniere van ſpreken behouden heeft uit het Oude Teſtament. Want ſprekende ook van ſijn Bloed, ſoo verklaard hy ſig ſelven ſeer aardig na de ſpreekwijſe van Moſes, Exod. 24: 8. *Siet*, dit is *het Bloed des Verbonds*: gelijk we terſtond nader ſullen ſien. En om dat de geheele Wet der Ceremonien beſtond in *Waſſingen*, *Spijſen* en *Dranken*, volgens Hebr. 9: 10. ſiet daarom zijn de Verbonds-Teekenen onder het Nieuwe Teſtament, alleen in Twee dingen voorgeſteld; waar van het eene in *Waſſinge*, het andere in Voedſel beſtaat. En watmen boven dien, de Kerk wil opleggen, vind geen grondveſt in Moſes, buiten welke Jeſus niet geſproken heeft. Doch ſoo ymand luſt heeft ſig met eenige fraaje bedenkingen over de ſtoffe des Avondmaals beſig te houden; hy leſe aandagtig het Boek van Ian d'Eſpagne, *Van het Eten des Lichaams Chriſti*: en hy ſal verſcheide ſtaaltjes

Jeſus heeft op een ſeer ſchoone wijſe ſijn Lichaam onder Brood voorgeſteld

Digitized by Google

ontwaar worden, die aanmerkelijk en niet gemeen fraai zijn. Naar de Om-
Wanneer Jesus den Drinkbeker genomen heeft.
deeling en het bevel van het Eten des Broods, neemd Jesus dan eindelijk ook den gewoonen Drinkbeker, seggende; *Desen Drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijnen Bloede, 't welk voor uw Vergooten word*, Luc. 22: 20. In welke woorden men waarlijk meer moet letten, op het gene hier in den Beker onderstelt word, als op den Beker selve; nadien den Beker geensinds
Waarom Jesus den Beker en niet den Wijn die daar in was noemd.
het Nieuwe Testament in Jesus Bloed kon beteekenen; maar seer wel den Wijn die daar in was: en dat even gelijk hy in dien zin van het Brood geseid hadde. Waarom het ook alsoo van Paulus verstaan moet worden, als hy segd; *Den Drinkbeker der Dankseggínge, die wy Dankseggende Zegenen, is die niet de Gemeinschap des Bloeds Christi?* 1 Cor. 10: 16. Alwaarmen geheel-en-al, de Gemeinschap van Christi Bloed, sekerlijk aan den Wijn, en niet aan den Drink-Beker toepassen moet, vergelijkt 1 Cor. 11. vers 26, 27. Soo dat het nemen van den Drinkbeker, soo veel geseid is, als dat Jesus den Wijn genomen heeft: van de Euangelisten met den naam van Drinkbeker genoemd, om datmen in die tijden gewoon was uit verscheide soorten van Bekers te Drinken. En datmen ook op dit Feest niet als Wijn en geen Water dronk, getuigen alle de Joodsche Schriften, en haare Ceremonien van het Paasch-feest. Soo datmen hier niet aalwaardig en moet tusschen vallen en seggen; dat alhoewel den Drinkbeker kan beteekenen het geene dat'er in is, sy egter niet noodsaakelijk en beteekend, dat'er juist
Daar is waarlijk Wijn in den Drinkbeker geweest.
Wijn in is geweest; nadien daar meer soorten van drank dan Wijn in den Drinkbeker zijn konnen ingeschonken worden. Want by aldien daar waarlijk geen Wijn in den Drinkbeker geweest waare, die Jesus hier genomen heeft; soo en hebben dan ook sijne woorden geensinds hier op konnen passen,
Matth. 26. vers 29.
wanneer hy kort daar na seide; *Ik segge uw, dat ik niet meer sal Drinken van de Vrugt des Wijnstoks, &c.* By de Oude waaren de Drinkbekers
Bekers en Kroesen van ouds tot Drinkvaten gebruikelijk.
van gemeen gebruik; en hadden die na den staat en gelegentheid der menschen, van verscheide stoffe en gedaante; doch d'alder-Oudste schijnen soo wel by de Rijke als by de Arme, van Leem geweest te zijn; hebbende ook wel eenig plomp Boetseersel aan de buiten-zijde; mogelijk niet ongelijk met de Indiaansche Thèe Potten en Bakken. Gelijkmen ook by de Griekse en Latijnsche Digters, wanneer sy de soberheid der Ouden prijsen, dikmaal van Houte Drink-vaten, Kroesen en Bekers gewag gemaakt vind. Athenæus spreekt van Bekers die uit Osse Hoornen gemaakt waaren. En voor, en in de tijden van Tiberius waaren'er Bekers van buigsaam Glas in gebruik. Ook die van Kristal en uit een stof als Porcellein waaren. Gelijk boven alle ook de Silvere en Goude Drinkbekers in groot aansien waaren: ja die metter tijd uit allerhande Stoffen, van verscheide Form en Gedaante; en ook met opsigt van haar Gebruik, wierden gemaakt. Want sommige waaren langwerpig, en geleken na een Basuine; andere hadden de gedaante van een Schuit of Schip, of een Dolphijn, of yts anders. Sommige hadden een of twee Ooren, andere haddender geen, of waaren Cierlijk gedreven, of eenvoudig en effen. En of wel de gewoone maniere der Joden was, uit Bekers te drinken; en dat de oude Joodsche Meesters ook van Bekers die op het Paaschmaal gebruikt wierden, gewag maaken; en Jesus na die gewoonte hier ook een Drinkbeker genomen heeft; soo en vindmen nochtans niets van derselver Stof of Maaksel aangeteekend; ten zy mogelijk dat ymand de plaatse Genesis 44: 2. in den zin schoot; daar Josephs Beker van Silver genoemd word. En of wel Beda heeft geschreven dat in sijnen tijd te Jerusalem een Silveren Beker met twee Ooren of hand-haven, bewaard wierd, diemen voor vast hield, dat Jesus op d'In-

stel-

Digitized by Google

ſtellinge des Avondmaals gebruikt heeft; ſoo hebben nochtans alle verſtandige Mannen dit onder de menſchelijke verſierſels willen gerekend hebben: gelijk mede de hoegrootheid van dien Beker geheel niet over-een en komd met die, die de Joden van die Bekers geven, welkmen op de Paaſch-maaltijden plagte te gebruiken: en daar is ons ook meer aangelegen dat wy wel verſtaan, wat beteekenis het heeft dat in den Beker is; als van welke gedaante juiſt deſen geweeſt is. Gelijk mede den tijd in welke Jeſus deſen Drinkbeker genomen heeft, niet ſonder opmerking behoorde overgeſlagen te worden: want als Lucas ſegd, dat hy ſulks dede, *Na het Avondmaal;* ſoo is ſulks mogelijk ook uit de gewoonte der Joden voortgekomen; als dewelke een Beker tot beſluit dronken, als'er Gedankt wierd na de Maaltijd. Want ſy ſeggen dat'er op de Paaſch-maaltijd Vier Bekers om-gingen, en dat van yder uit Vier Bekers moeſt gedronken worden. De Eerſte wierd in het begin van de Maaltijd ingeſchonken, en den Zegen uitgeſproken over den Wijn. Den Tweeden wierd ingeſchonken, eerder van den Soone des Huiſes gevraagd wierd, wat alle die dingen te beduiden hadden. De Derde wanneer na de Maaltijd Gedankt wierd: en de Vierde wanneer den Lofzang gezongen wierd. Hoedanige gewoonten volgens Athenæus, by-na ook onder de Grieken in gebruik waaren: namelijk op den laatſten dronk, die als ter Eeren van den Goeden Godt geſchiede, de Tafel op te nemen. Nu gelijk de Joden de gewoonte hadden, datſe Dankende na den Eten, een Drinkbeker met Wijn dronken; even ſoo heeft Jeſus met eenen Drinkbeker, *Na het Avondmaal*, deſe Maaltijd beſloten: daar by-voegende, 't gene hy wilde dat tot een ſeer hooge beteekenis van ſijn Lijden ſoude betrokken worden. Want gelijk als hy op het einde van het Paaſch-maal, namelijk als ſy noch van het Paaſch-lam aten, het Brood gebrooken, en bevoolen hadde te Eten, tot een Teeken van ſijn Lichaam; ſoo heeft hy daar op, wanneer over den Drinkbeker volgens der Joden gewoonte moeſte Gedankt worden, deſelve in ſijn hand genomen, Gezegend, of Gedankt, en Ingeſteld, tot een Teeken van ſijn Bloed. Een Beker die niet alleen van de Joden, maar ook met regt daarom van Paulus, *Den Drinkbeker der Dankſegginge* genoemd is. Hoedanigen Zegening des Bekers, de Joden van ouds hebben geleerd, dat behalven de Zegening des Broods, die alle andere Spijſe en Drank heiligd; den Drinkbeker nochtans, van wegen de voortreffelijkheid van den Wijn, eene byſondere Zegeninge vereiſcht. 't Gene dan ook Jeſus hier ſchijnd waargenomen te hebben. Doch of hy deſelve woorden der Joodſche gewoone Zegening gebruikt heeft, dat en ſeggen de Euangeliſten niet; alhoewelmen het ſou mogen giſſen uit de geheele onderhoudinge der Joodſche Ceremonien, welke Jeſus hier in agt-genomen heeft. En of wel alle plegtigheden, die volgelijk na malkander in Jeſus Paaſch-maal, en d'Inſtellinge van de Gedagtenis-teekenen ſijnes Doods, voorgevallen zijn, niet mogelijk en zijn om in een verſtandelijke Printverbeeldinge afgeſchilderd te worden; (om dat de Konſt-Tafereelen niet welvoegſaam, meer dan een eenig voorval; dat is de geſchiedenis van een Oogenblik, konnen vertoonen;) nochtans agten wy dat de volgende afbeelding van dit Avondmaal, aan een opmerkend beſchouwer, 't een en 't ander tot verbeteringe der gemeene dwalingen, en meenigte valſche Schilderyen, ſal konnen toebrengen; om navolgens 't gene wy tot hier toe over deſe H. Hiſtorie hebben geſeid, en noch ſeggen ſullen, een veel beter en klaarder begrip te hebben als voor-henen. Men vind voorts de gewoone Zegening over den Wijn, van de over-neerſtige Buxtorf duſdanig bygebragt: *Gezegend zijd gy Heere onſe Godt, Koning van de Weereld, die de Vrugt des Wijn-*

Dat Jeſus waarſchijnelijk den *Beker na het Avondmaal*, volgens de gewoone *Dankſegging* der Joden genomen heeft.

Exod. 12. vers 26, 27.

Waarom den Drinkbeker byſonder moeſt gezegend worden.

Digitized by Google

Zegen over den laatſten Drinkbeker.

Wijnſtoks ſchept. Doch den Zegen welke over den Beker na de Maaltijd uitgeſprooken wierd, was van deſen inhoud: *Laat ons hem Zegenen, die ons met het ſijne Geſpijſt heeft, en door wiens goedheid wyleven, &c.* Hoedanige diergelijke Formulieren, als Dank-gebeden na de Maaltijd, niet ſonder het prijſen van de Genadige Verloſſinge door het Bloed van Jeſus, groot-deels ontleend uit dit voorval, ook noch onder ſeer veele Chriſtenen in gebruik zijn: doch die van ſommige Godsgeleerde ſoodanig worden tegengeſprooken, als offe vieſer en omſigtiger wilden zijn, al hier waarſchijnelijk haaren Heer en Meeſter ſig heeft willen betoonen te weſen. En even als'er van het Brood geſeid werd, dat Jeſus dat ſelfs genomen en ſelfs met ſijn handen gebrooken heeft; ſoo werd'er ook wel van den Drinkbeker geſeid, dat hy die genomen en de Dankſegging daar over heeft uitgeſprooken, doch geenſinds dat hy die ſelfs ingeſchonken heeft: 't gene mogelijk ook al na der Joden wijſe geſchied is: want deſelve leeren ons, dat het den Huis-Vader niet geoorlofd is, dat hy op het Paaſch-maal, den Drinkbeker der Dankſegging ſelfs Inſchenkt; om dat alles op dit Feeſt met een deftige en aanſienelijke wijſe moet geſchieden; op dat daar door Iſraels heerlijke Verloſſinge uit de Dienſtbaarheid van Egipten beteekend wierd; en daarom geen blijken van Dienſtbaarheid mogten toonen. Invoegen dat gelijk de Joden gewoon waaren, deſen Beker van hunne Dienaars, ofte ymand der mindere des Huisgeſins, te laaten Inſchenken; het ſeer waarſchijnelijk is, dat ook ymand van de Diſcipelen, of een Huis-knegt van den Waard, en niet Jeſus ſelfs, deſen Beker Ingeſchonken heeft; en daarom miſſchien van de Euangeliſten verſwegen. Doch het gene Jeſus verder met deſen Drinkbeker doet, is dit, dat hyſe aan ſijne Diſcipelen overgeeft, ſeggende; *Drinkt alle daar uit.* Want dit was ook van overlang de gewoonte der Joden, dat een ygelijk der aanliggende Gaſten, na het Zegenen van den Beker der Dankſegginge, eenen dronk dede, wanneer den Vader des Huisgeſins hen ſulks hadde voorgedaan. Gelijkwe dan ook ſien, dat de Diſcipelen ſulks gedaan hebben, als Marcus aanteekend; *Sy Dronken alle daar uit.* 't Gene dan ook hier als yts ſonderlings van d'Heer BINÆUS word aangemerkt; namelijk dat'er van het Brood alleen geſeid word; *Nemet, Etet,* en niet *Etet alle;* noch ook niet verhaald word, *Sy Aten daar alle van:* en dat dit beide nochtans van den Drinkbeker aangeteekend word; *Drinkt alle daar uit;* en niet alleen *Drinkt.* Maar dat'er noch by geſeid word; *Sy Dronken alle uit den ſelven* Beker, Marc. 14: 23. En terſtond met het overgeven des Bekers, voegd Jeſus ſijne Heerlijke verklaaringe over de beduidenis daar by, ſeggende; *Deſen Drinkbeker is het Nieuwe Teſtament in mijnen Bloede, 't welk voor uw gegeven word,* Luc. 22: 20. vergeleken met Mattheus en Marcus, die dit genoeg verklaaren konnen. En of wel het woord TESTAMENT, in verſcheide beteekeniſſen en opſigten ſchijnd te konnen genomen worden, en van de Geleerde ſomtijds eigentlijk op de Erfmaaking by Uiterſte-Wil gepaſt word; als mede dat het te mets genomen word voor een Verdrag en Over-een-koming, het zy door ſaamenſweering over een te ſaamen vaſt-geſtelde ſaak: ſoo paſt nochtans het ſelve hier ſeer eigentlijk op het Verbond, dat Godt met den menſche gemaakt heeft; ſiende op de beloofde Goederen, welke na de Gehoorſaamheid en 't Geloove ſouden volgen: voortkomende uit Gods onveranderlijken Wille, om den menſche te ſtellen tot een Erfgenaam van het Eeuwige Leven. En nadien de Sonde de Wet Gods niet en heeft konnen te niete doen, maar wel heeft konnen beletten datſe door het Vleeſch kragteloos gemaakt zijnde, niet meer en heeft konnen tot het Leven inleiden; alſoo

Waarom den Huisvader den Beker niet ſelfs en mogt inſchenken.

Jeſus heeft ook alleen den Drinkbeker genomen, als ſy van een ander ingeſchonken was.

Aanmerking over het ſeggen van Jeſus, Drinkt alle daar uit.

Matth. 26. vers 28. Marc. 14. vers 24.

In hoedanigen beteekenis men hier een Teſtament moet nemen.

Digitized by Google

soo werd hier het woord TESTAMENT van Jesus regt ter snè gebruikt, voor het Verbond Gods, dat met den Mensche wederom van Nieuws sou opgeregt worden, door de Dood van den Middelaar des Verbonds; als het welke, om dat het den mensche de verkrijginge van de Erffenis des Eeuwigen Levens toesegd, ook waarlijk een Testament is. Gelijk ons dat van niemand beter, dan van dien Grooten Schrijver aan de Hebreen, verklaard is, als hy kap. 9: 15-17. van de Saligmaaker Jesus segd; *Daarom is hy de Middelaar des Nieuwen Testaments, op dat de Dood daar* TUSSCHEN *gekomen zijnde, tot Versoeninge der Overtredinge die onder het eerste Testament waaren, de gene die geroepen zijn de beloftenisse der Eeuwiger Erve ontfangen souden. Want waar een* TESTAMENT *is, daar is het noodsaake dat de Dood des Testament-maakers tusschen kome: want een Testament is vast in den Dooden: dewijle het noch geen kragt heeft, wanneer den Testament-maaker leefd:* vergelijkt hier mede aandagtelijk het gene deselve Hoogverligte Schrijver kap. 8. van vers 6. tot 13. wegen d'afschaffing en verdwijning van het Eerste Verbond op Sinai met Israel gemaakt, komd aan te merken, in tegenstellinge van 't Tweede veel betere Verbond, waar van Christus Jesus de Middelaar is; en het sal aan yder openbaar worden, waarom en met hoedanigen regt en welvoegsaamheid, Jesus aan den *Drinkbeker der Danksegging*, de beteekenis van *het Nieuwe Testament in sijnen Bloede* opgedragen heeft; als een Nieuw Testament dat in de plaatse van het Oude komen sou: en 't gene Jesus nu met sijn Bloed verzegelen moeste, op dat het kragt hebben soude. Gelijk daarom ook het Eerste Testament *niet sonder Bloed* Ingewijd is, Hebr. 9: 18. *Want als alle de Geboden na de Wet van Moses tot al het Volk uitgesprooken waaren, nam hy het Bloed der Kalveren ende Bokken, met Water en Purpere Wolle ende Hysope, ende besprengde beide het Boek selve ende al het Volk, seggende; Dit is het Bloed des Testaments, welk Godt aan u-lieden heeft gegeven:* vergeleken met het verhaal van Moses, Exod. 24: 3-9. En om dat de Aards-Vaders over het maaken van Verbonden, veelsinds gewoon waaren Beesten te slagten en Bloed te vergieten; soo hebben de Hebreen ook van Ouds de gewoonte gehad, dat sy, *Een Verbond Slagten* of *Slaan* hebben geseid, wanneer sy een *Verbond maaken* wilden. Gelijk dan ook den opmerkenden Heer I. d'Espagne Seven verscheide daden in agt-genomen heeft, welke in den tijd van de Wet, onder Bloed-plenging en besprenging gepleegd wierden. Siet sijn nieuwe gedagten over d'Artijkelen des Geloofs: daar den selven ook seer fraai by wijse van een naam-verwisselinge verklaard, hoe Apoc. 7: 14. geseid kan worden; *Dat de Heiligen haare lange Kleederen Wit gemaakt hebben in het Bloed des Lams;* daar het Bloed nochtans geensinds de eigenschap van Wit noch Rein-maaken heeft? Soo men nu ook verder de spreekwijse van Jesus, als hy by Mattheus en Marcus van den Drinkbeker seid; *Dit is het Bloed, het Bloed des Nieuwen Testaments:* vergelijkt met de woorden welke Lucas en den Apostel Paulus bybrengen, seggende; *Desen Drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijnen Bloede:* soo en kanmen sonder moetwil niet soo dom noch onverstandig zijn, datmen het laatste niet en sal opnemen voor een heldere en Goddelijke verklaaringe van den zin en meeninge des Heeren Jesu: nadien die Heilige Schrijvers immers nergens in mogen verschillig gehouden worden. Namelijk dan, dat den Wijn die in den Beker was, een uitgedrukt Teeken was van Jesus Bloed, waar mede dit Nieuwe Testament Ingewijd wierd; in tegenstellinge van de Schaduwagtige Bloed-vergietingen die onder het Oude Testament geschied waaren. Gemerkt dat op geenderhande wijse, noch den Wijn noch den Beker, noch

Wat het Nieuwe Testament in Jesus Bloed is.

Hoe den Drinkbeker het Nieuwe Testament in Jesus Bloed genoemd is.

Digitized by Google

die beide te gelijk een Verbond of Teſtament heeft konnen genoemd worden: maar ſeer wel een Geloofs-Teeken van het Nieuwe Teſtament; en alſoo een Teeken van het Bloed van Jeſus, waar mede dit Teſtament nu waarlijk, als eertijds Voorbeeldig met dat van de gekeelde Beeſten, Ingewijd is geworden. En ſoo dit den getrouwen zin van Jeſus niet en is geweeſt; voorwaar wy en ſien dan niet hoedanig of op wat wijſe, men de verſtelling der woorden by Lucas en Paulus, met Mattheus en Marcus verſtandelijk overeen-brengen ſal? En gelijk uit alle de ſpreekwijſen der H. Schrift, en veele andere getuigeniſſen openbaar is, dat de Wijn in het Heilige Land, doorgaans Rood van Koleur viel; alſoo en heeft Jeſus waarlijk niets beters dan den Wijn tot een Gedenk-Teeken van ſijn Bloed konnen ſtellen: gelijk daarom ook over Jeſus Lijden gevraagd word; *Waarom zijdgy Rood aan u Gewaad, en u Kleed als een die de Wynpers treed*, Jeſ. 63: 2. Ook leeſtmen van *Wijndruiven-bloed*, Geneſis 49: 11. Waar mede ſommige Griekſe Schrijvers overeen-ſtemmen. Deſen Rooden Wijn nu ſteld Jeſus niet alleen als een ſeer gelijkvormig Teeken van ſijn Bloed; maar ook tot een Geloofs-teeken van ſijn Bloed, welk *voor Veele vergoten word*: ofte gelijk als Lucas aanteekend, *Dat voor u Vergoten word*: ſpelende mogelijk ook al wederom in die woorden, op den Wijn die Vergoten, en den Drinkbeker die Ingeſchonken was voor hun Allen. Gelijk hy in het overgeven daarom ook ſeide, *Drinkt Alle daar uit*. Ook en heeft Jeſus geheel niet on-eigentlijk van het *Uitſtorten* of *Vergieten* van ſijn Bloed geſprooken; wanneermen wel aanmerkt, hoedanig na de Joodſche Ceremonien, het Bloed der Slagt-Offeren, en inſonderheid ook nu ter tijd dat der Paaſch-lammeren, van de Prieſters Vergoten en uitgeſtort moeſte worden aan de Voet-ſtal van den Altaar; welke Bloedige Ceremonie dit waare Paſcha hadde voor-afgebeeld. En even alſeer van het Nieuwe Verbond beloofd was, dat Godt eens de Ongeregtigheid van ſijn Volk vergeven, en haare Sonden niet meer gedenken wilde, Jerem. 31: vers 34. alſoo heeft ook Jeſus by de Vergieting van ſijn Bloed toegevoegd; dat ſulks ſou zijn *tot Vergevinge der Sonden*: Op dat hy alſoo waaragtig maakte het gene Daniel van deſen beſtemden tijd des Meſſias, en het Verſoenen der Sonden voorſegd hadde, kap. 9: 24. Als op welke Bloed-ſtortinge ter Vergevinge, ook alle de Offerhanden geſpeeld hebben, en Voorſchaduwen zijn geweeſt, die geenſins in en door haar ſelfs, magtig waaren de Sonde weg te nemen, Hebr. 10: 4. Want alhoewel Godt het Bloed op den Altaar gegeven hadde om voor de Ziele Verſoeninge te doen, Levit. 17: 11. ſoo was ſulks alleen Schaduwagtig, gelijk den Apoſtel ſeer fraai verklaard, Hebr. 10: 2. Waarom Jeſus dan van Godt moeſte voorgeſteld worden, *Tot een Verſoeninge door het Geloof in ſijn Bloed*, Rom. 3: 25. Want van hem was voorſeid, *Dat hy ſijne Ziele ſou ſtellen tot een Schuld-Offer*, Eſaia 53: 10, om dat'er ſonder bloed-ſtortinge geen Vergevinge geſchied, Hebreen 9: 18. En het Eerſte Verbond daarom ook niet ſonder Bloed is Ingewijd. Ja dien ſelven Schrijver heeft het gantſche beſtel van het Joodſche Heiligdom en alle de Offer-dienſten van het Aaroniſche Prieſterdom, tegen d'eenige genoegſaame Bloedige Offerhande van Jeſus Chriſtus, ſoo net afgewogen, dat'er niets tot ſijn voordeſtige verklaaringe behoefd toegevoegd te worden, overleeſt met opmerking kap. 9: 7-12. Een Leere, die als de Grondveſt des Geloofs, ook doorgaans van de Apoſteleen erkend en toegeſtemd is, met ſeer veel kragtige betuigingen. En om dat deſe Bloed-ſtorting van Jeſus ſoo na-by was, ſoo ſegd hy niet alleen in de tegenwoordigen Tijd, dat ſulks vergoten wierd tot Vergevinge; maar hy voegd daar ook noch andere woorden by, die de verhaaſtinge daar van

Jeſ. 27: 2. en 63: 1-3. Deut. 32. vers 14. Syrach. 39. vers 30. en 50: 15. 1 Mach. 6. vers 34.

Spelinge op Jeſus Bloed dat voor Veele vergoten wierd.

Vergieting van Jeſus Bloed, op het Slagten der Paaſch-Offeren gepaſt.

Matth. 26. vers 28.

Hoe Jeſus Bloed vergieten waarlijk tot Vergeving der Sonden was; in tegenſtellinge van de ſlagting der oude Verſoen-Offeren.

Rom. 5: 9. Eph. 1: 7. Coll. 1. vers 14, 20. 1 Petr. 1. vers 18, 19. 1 Joh. 1: 7. Apoc. 1: 5.

Digitized by Google

van genoegſaam konden aanduiden, ſeggende; Dat hy van doe-aan, *Niet meer met ſijne Diſcipelen* (daar hy immers dagelijks mede gewoon was te Eten en te Drinken) *van de Vrugt des Wijnſtoks en ſou drinken: tot op dien Dag, wanneer hy deſelve met haar Nieuw ſou drinken in het Koningrijke ſijnes Vaders*, Marc. 14: 25. Matth. 26: 29. Alwaarmen voor *Nieuw te Drinken;* met ſommige ſeer welvoegſaam kan verſtaan; *Op een Nieuwe wijſe*, van de Vrugt des *Wijnſtoks drinken.* Namelijk na dat hy ſou Geſtorven zijn, en dat hy door ſijne Opſtandinge, de Magt van de Duivel en de Sonde ſou vernietigd hebben; ſederd welke Overwinninge het Koningrijke des Vaders een aanvang nemen ſou. Sijn Diſcipelen daar door alſoo vermaanende en trooſtende; dat of ſchoon dit de laatſte reiſe was, dat hy voor ſijn dood met haar van den Vrugt des Wijnſtoks dronk; hy nochtans na ſijn Opſtandinge, wederom by haar verkeeren, met haar Eten en Wijn met haar drinken ſoude, tot eene betooging dat hy waarlijk opgeſtaan was, en wederom leefde; alhoewel niet als ſpijſe en drank van nooden hebbende, tot onderhouding van het Lichaam. Het gene dan die *Nieuwe wijſe* van Drinken ſoude zijn, welke hy op dit laatſte Schei-maal ſijne lieve Diſcipelen toeſei: en een weinig tijds daar na, 't ſelve ook volbragt heeft, wanneer hy ſederd ſijne Opſtandinge, geduurende ſijn Veertig-daagſe verkeeringe op Aarden, met haar gegeten en gedronken heeft; gelijk te ſien is in de ontmoetinge van de bekommerde Wandelaars naar Emmaus; en noch wel alderklaarſt in de betuiging van Petrus, Actor. 10: 40, 41. daar hy tegen Cornelius, ſprekende van Jeſus Opſtandinge, deſe opmerkelijke woorden voortbrengd: *Deſen heeft Godt opgewekt ten derden dage, en gegeven dat hy openbaar ſoude worden: niet alle den Volke, maar den Getuigen die van Godt te vooren verkooren waaren; ons namelijk die met hem Gegeten ende Gedronken hebben, na dat hy uit den Dooden Opgeſtaan was.* Invoegen datwe tot hier toe genoegſaam hebben geſien, hoedanig Jeſus met d'Inſtelling van het Verbonds-Teeken des Nieuwen Teſtaments, in tegenwoordigheid der Twaalf Apoſtelen, eindelijk ſijn laatſte Paſcha beſlooten heeft; en op wat grondſteun de Gemeente van Chriſtus, door een afgeſonderde Breking des Broods, *Den Dood des Heeren*, te verkondigen heeft, volgens 1 Cor. 11: 26. Ook meenenwe datmen hier geheel geen verſchil behoefd te maken, of Judas voor of naar deſe Inſtellinge, het geſelſchap van Jeſus verlaaten heeft; nadien het duidelijk genoeg van de Euangeliſten aangeteekend is; namelijk dat Jeſus *aanzat met de Twaalve*, Matth. 26: 20. Luc. 22: 14. alwaar Jeſus vers 21. naar het omgaan van den Drinkbeker, uit welk hyſe alle belaſte te drinken, noch ſegd; *Siet de hand des genen die my Verraad, is met my aan de Tafel:* vergelijkt Marc. 14: 17-23. Sulks dat'er om van deſe ſtoffe af te laaten, alleen noch reſt wel aan te merken; dat d'Euangeliſten en den Apoſtel Paulus, Jeſus woorden, aangaande d'Inſtelling des Heiligen Avondmaals, tot geen ander oogmerk ſoo verſcheidentlijk hebben verhaald, als op datmen den eenigen en eenvoudigen zin daar van, uit die alle te gelijk, des te beter en ſekerder ſou konnen opmaaken, en ons alſoo de weg ſou afgeſneden worden, om geenſinds aan de bloote Letter-zin der woorden, te blijven hangen. En of ſchoon de Joden hier uit meenen, dat die verſchilligheid een groote onſekerheid aan het Euangelium geeft; ſoo behoorden ſy nochtans te weten, dat dit dan ook in Moſes Schriften plaats ſou vinden; als waar in wy ſien, dat hy ſelfs in het verhaalen van de X. Geboden, niet alleen verſchillig is in de woorden; maar dat ook op de eene plaats yts gevonden word, dat op d'andere uitgelaaten is; ja dat ook den Orden niet eens en is: vergelijkt Exodus 20. met Deut. 5. Voorwaar het ſchijnd Gods ge-

Waarom Jeſus voor ſijn Lijden, ſegd, dat ſijn Bloed Vergoten wierd.

In wat zin Jeſus ſeide de Vrugt des Wijnſtoks Nieuw te Drinken.

Wanneer Jeſus met ſijn Diſcipelen van de Vrugt des Wijnſtoks op een Nieuwe wijſe gedronken heeft.

Waarom de woorden van de Inſtelling des Avondmaals verſcheidentlijk by de H. Schrijvers verhaald worden.

Digitized by Google

woonte te zijn, dat hy een saake dikmaal laatende verhaalen, sulks meest met eenige verscheidentheid heeft willen doen; op dat hy sig aangaande den zin, daar door te beter verklaarde. Soo datmen dit veel eer een Goddelijke voorsorge, dan een onsekerheid der Heilige Schriften te agten heeft. Waarom wy ook durven vast-stellen, dat de woorden van de Instelling deser Nieuwe Verbonds-Teekenen, door haare verscheidentheid, veel klaarder en netter na den waaren zin en meeninge van de Saligmaaker konnen verstaan worden, dan wanneer die over-al met een en deselve woord-grepen uitgedrukt gevonden wierden. Gelijk ons daarom ook de *Wet der X. Geboden*, en het *Vader Onse*, niet sonder eenige verscheidentheid, Tweemaal breed-spraakig verhaald worden: vergelijkt het laatste, Matth. 6. met Luc. 11. en het eerste in de straks aangehaalde plaatsen.

Jesus gaat na het zingen van den Lofzang na buiten.

Als dan Jesus den gewoonen Lofzang met sijne Discipelen, na het omgaan van den Beker der Dankssegging, gezongen hadde; is hy met haar uitgegaan over de Beke Kidron, na den Olijf-berg, Matth. 26: 30. alwaar het Hofken van Gethsemane niet wijd van de Olijf-perssen gelegen was; namelijk daarmen de Olie der Olijven perste: een plaatse die Judas ongetwijffeld seer wel bekend was, om dat Jesus daar dikmaal verkeerd hadde met sijne Discipelen. 't Gene Judas dan waarschijnelijk voor-af vernomen hebbende, heeft hy sig daar op het geselschap van Jesus ontrokken, en stillekens besijden henen druipende, is hy tot de Wagten en Dienstknegten gegaan, die op Jesus passen souden, om hem te Vangen; namelijk terwijlen sijn Meester Jesus met de andere Discipelen na buiten ging om te Bidden. 't Gene niemand hier en moet vreemd schijnen, dus laat in den Nagt en na het Eten des Paasch-Avondmaals geschied te zijn; nadien het uit sommige oude getuigenissen openbaar is, datmen in Vredige tijden, de Poorten van Jerusalem des Nagts veeltijds open liet. Ook en moetmen sig niet laaten voorstaan, dat Jesus hier in tegen de Wet van het Pascha gedaan heeft; schoon dat ontrent de eerste Instellinge belast was; dat niemand in dien Nagt buiten sijnen Huise soude uitgaan, volgens Exod. 12: 22? dewijle dat'er in die tijd veele omstandigheden ontrent het Eten van het Paasch-lam waargenomen moesten worden, die alleen daar en voor die reis, en niet altijd noch geduurig als noodsakelijk in agt-genomen zijn; gelijkwe in een ander Hoofdstuk ruimer hebben aangeteekend: waar onder men ook het niet uit-gaan buiten den Huise stellen moet; als een saak die doe van wegen den Slaanden Engel, (die door Egipten gaande, den Israeliten gesloten deuren, met het Bloed des Paasch-lams aan de zij-posten bestreken, voorby-ging,) alleen in Egipten belast was waar te nemen. En of schoon de Joden uit een Overleveringe ons poogen wijs te maaken, dat een yder op dese tijd gehouden was binnen Jerusalem te vernagten; soo en zijnse doch in dat stuk van geen een gevoelen: want om dat het van dees en geene buiten de Wet geleerd is, soo betwistense het selve ook noch onder malkander: want d'eene wil dat het moet verstaan worden van den eigen Nagt op welkmen het Paasch-lam At; d'andere, dat het van den volgenden moet opgenomen worden. Dus en soude het niet heel ongerijmd zijn te denken, dat mogelijk in onbekommerde tijden, op de Feest-dagen meer vryheid dan ooit gegeven wierd, om des Nagts uit en in Jerusalem te mogen gaan; nadien de toevloed der af en aankomende Vreemdelingen sulks heeft schijnen te vereischen. Als nu de plaatse te gelijk met het boos voornemen van den Verrader vaststond, en de kans aanwees, hoe en waarmen Jesus in stilligheid en sonder Oproer, betrappen soude; nam Judas een Bende Dienaars, die van de Hoofdmannen des Tempels, en d'Overpriesters en Pharizeen, niet alleen

Jesus angst en Gebed is op 't einde van 't Vierde Boek aangeteekend.

In Vredige tijd konmen des Nagts buiten de Poorten van Jerusalem komen

tot

Digitized by Google

tot deſen aanſlag uitgeſonden wierden; maar die ook ſelfs met ſommige Kopſtukken uit haaren Raad henen gingen om het werk te verſellen: gelijk uit Jeſus aanſpraake blijkt, wanneer hy Luc. 22:53. tegen deſe Overprieſters en Hoofdmannen des Tempels en d'Ouderlingen ſegd; dat hy dagelijks by haar in den Tempel gezeten hadde om haar te leeren; doch die nu tegens hem in de naare Nagt uitgegaan waaren, als tegens eenen Moordenaar met Stokken en Swaarden en brandende Fakkel-ligten, op datſe hem ſekerlijk aantreffen en Vangen mogten. Waar toe dan ook Judas, als den Leidsman van deſe Schaare, in 't aankomen voor-uit ſtapt; op dat hy Jeſus, navolgens het gegeven Sein-teeken, uit alle de andere Diſcipelen te veiliger Brand-merken ſou, ſeggende; *Weeſt gegroet Rabbi? en hy kuſte hem.* Want hy hadde de Dienſt-knegten van de Hoofdmannen des Tempels, (die mogelijk nu ook geſtijfd waaren met eenige Grijp-Vogels uit de Romeinſche Wagt, aan wien Jeſus van aangeſigte min bekend was;) dit tot een Teeken gegeven. Doch hoedanig een heilloos Teeken van hem waarſchijnelijk hier toe uit argliſtigheid verkoſen was; om dat het Kuſſen, een ſeer gebruikelijke maniere van begroeting onder de Joden was: gelijk de Apoſtelen naderhand in 't aanbevelen der Groeteniſſen en Liefde-pligten, daar van ook dikmaal vermaanen: en Jeſus Diſcipelen mogelijk ook wel gewoon waaren, haaren Meeſter te mets met een Kus te begroeten. 't Gene Judas dan hier heeft weten waar te nemen, en tot een Teeken te ſtellen; op dat het aan d'een zijde de Wagt-knegten tot haaren pligt vermaanen ſou, wien ſy te Grijpen en te Binden hadden; doch het gene egter voor Jeſus en de andere Diſcipelen, niet nieuw noch ongewoon ſou zijn, maar veel eer een blijk van ſijne liefde en goede genegentheid ſou konnen betoonen. Een ſchandelijke omkeering voorwaar, die in het openbaar maaken van Judas overgroote geveinſtheid, ſijn begaane Schelmſtuk, niet weinig en beſwaard. Waar op dan ook Jeſus, die deſe Schijnheilige ontmoeting ſeer wel kende, hem daar over niet lange ſchuldig bleef, wanneer hy fluks op ſijn aannaderen tegens hem ſeide; wel, *Judas? Verraad gy de Soone des Menſchen met eenen Kus?* Luc. 22:48. Gelijk Jeſus woorden die Mattheus aanteekend; *Vriend waar toe zijd gy hier?* ſulks ook ſchijnen te beveſtigen; inſonderheid alsmen aanmerkt, dat die woorden niet ſoo ſeer Vraagender-wijs, als wel Beſtraffender-wijs tot Judas geſprooken zijn: gelijk ſommige Geleerde Mannen ons ligtelijk toeſtaan, datmen hier waarſchijnelijk moet leſen; *Bend gy daarom hier?* even als of de zin was; *Wel Vriend, zijd gy daarom hier gekomen; op dat gy den Soone des Menſchen, onder ſchijn van liefde en het begroeten met een Kus, dus Schelms Verraden ſoud?* Invoegen Jeſus hem hier door niet alleen een felle neep in ſijn geweten gaf, maar hem ook indagtig maakte, dat hy de Booſe raadſlagen van ſijn herte ſeer wel kende; en derhalven denken moeſte, met wien hy hier te doen hadde. Doch Petrus ſiende nu ſijnen Meeſter hier van de gewapende Knegten geweldig overvallen, poogden ſonder lang te marren hem fluks t'ontſetten; en uit yver ſijn hand laatende voor ſijn gedagten loopen, trok hy ſijn Swaard uit, en hieuw den Dienſtknegt des Hoogenprieſters Cajaphas, ſoo vinnig in de Kop, datter de regter Oor-flab by neer-hing. Maar Jeſus onder dit Vangen en knevelen, Petrus hier van afgemaand hebbende, is van de Bende, namelijk de Overſte over Duiſend, en de Dienaars der Joden, Gevangen en Gebonden zijnde, de Stadt in, eerſt tot Annas, en daar naar tot Cajaphas geleid, welke desſelven jaars Hoogenprieſter was, volgens Joh. 18:12, 13. In wiens Huis de Overprieſters en Schriftgeleerden en Ouderlingen op ſijn aankomſt alreede vergaderd waaren, Matth. 26:57. Waar van wy nu in de volgende Hoofd-

Matth. 26. vers 49.

Uit wat inſigt Judas het Teeken van een Kus aan de Dienſtknegten gegeven hadde.

Rom. 16. vers 16. 1 Cor. 16. vers 20. 2 Cor. 13. vers 12. 1 Theſſ. 5. vers 26. 1 Petr. 5:14.

Jeſus Gevangen word tot Annas en van daar tot Cajaphas geleid.

Digitized by Google

ſtukken, met eenige breedweidendheid moeten handelen; om dat'er ons, van wegen ſeer veel opmerkelijke ſaaken, die ſoo wel de geſteldheid van den Grooten Raad der Joden, als het gantſche Hals-geding van Jeſus raken, ten hoogſten aangelegen leid: op datwe eindelijk eens mogen ſien, hoe en waarom dog onſen Saligmaaker, daar hy waarlijk een Jode uit den geſlagte Davids was, na ſijn verwijſing noch den Heidenen, dat is den Romeinſen Rigter Pontius Pilatus, is moeten Overgeleverd worden; om naar veele beſpotting en hoon, door de wreede en ſmadelijke ſtraffe des Kruiſſes, de Dood te moeten ſterven. Gelijk hy te vooren met ſijn eigen Mond, niet alleen dit gantſche wedervaren aan ſijn Twaalf Diſcipelen, gaande op den weg na Jeruſalem, in deſe nadrukkelijke woorden afgeſchilderd hadde, als hy ſeide; *Siet wy gaan op na Jeruſalem, en de Soone des Menſchen ſal den Overprieſteren ende Schriftgeleerden Overgeleverd worden, en ſy ſullen hem ter Dood ver-Oordeelen; en ſy ſullen hem den Heidenen Overleveren, om hem te Beſpotten ende te Geeſſelen, ende te Kruiſſigen; ende ten Derden dage ſal hy wederom Opſtaan*, Matth. 20: 18, 19. Maar hy heeft deſe waarheid naderhand, wanneer hy al in handen van den Roomſen Stadthouder Pilatus was Overgeleverd, noch beleden, en geſeid; dat het alleen door de Voorſienigheid Gods geſchiede, dat hy nu van de Heidenen door het toedoen der Joden, ſoude Gedood worden: namelijk ſoo wanneer hy op het dreigement van deſen Roomſchen Rigter ſeide: *Gy en ſoud geen magt hebben tegens my, indien het u niet van boven gegeven waare; en daarom, die my aan u heeft overgegeven, heeft grooter Sonde*, Joh. 19: 11. Welken Godsgeleerden uitleg wy ons op ſijn plaatſe, ontrent de gedagten van den ſeer Geleerden Heer W. GOES en andere, grootelijks ſullen te nutte maaken.

DERDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

NAſporinge waarom Jeſus *Gevangen zijnde, eerſt tot* Annas, *en van daar naar* Cajaphas *kan geleid zijn; en van hoedanigen* Prieſterlijke waardigheid, *die beide te deſer tijden waaren. Beurt-verwiſſeling des* Hoogen-prieſterdoms *in die dagen. Dat* Jeſus *tweemaal in 't* Huis van Cajaphas, *en niet ten* Huiſe van Annas, *Ondervraagd is. Dat den* Hoogen-prieſter *niet uit kragt van ſijn* Ampt *een noodwendig* Lidt *van den* Grooten Raad der Joden *was; noch ook niet altijd het* Wettig Hoofd, *noch den* Woord-voerder *was. Welke en hoedanig* d'Overprieſters *waren die in den* Grooten Raad *zaaten; en op welke wijſe de* Lxx Oudſte *verkooren wierden. Wat ſaaken den* Hoogen-prieſter, *een* Lidt *van den* Raad *zijnde, wel gewoon was, ſig meeſt aan te trekken.* Schriftgeleerden *en* Ouderlingen, *hoedanige twee andere ſoorten uit welk neffens* d'Overprieſters, *den geheelen* Raad der Joden *beſtond; en hoedanigen ſteunſel deſe* Vergadering *aan de* Joodſche Republijk *geweeſt is; en hoe die* Magt *na de* Voorſegging *tot op deſe tijden moeſte in weſen blijven. Waarom den* Joodſchen Raad, *over* Jeſus *ſaake, in 't* Huis van Cajaphas, *en niet in haar gewoone* Gerigts-kamer *vergaderd is. Dat het niet tegens de gewoonte was* groote Misdadigers *op de* Feeſt-dagen *te* Straffen; *alhoewel ſy* Jeſus niet op het Paſcha *wilden aangetaſt hebben. Blijk dat de* Joden *alleen bedrieglijk en geveinſt* haare Wetten, *in de* Gerigts-handeling over Jeſus, *gehouden hebben. Op*

wat

Digitized by Google

wat grondsteun Jesus *van de* Joden *aan den* Roomschen Stadthouder *Overgeleverd en* aangeklaagd *is geworden. Waarom* Cajaphas *in dese Vergaderinge het* Woord voerd; *en welk een ongerijmdheid* Jesus *in sijne* Ondervraging *toond. Hoe des* Hoogen-priesters Dienst-knegt, *Jesus voor den* Raad *staande, heeft durven in 't* Aangesigt klinken; *en wat het* slaan op de Mond *of* Kinnebakken, *in dusdanige gevallen van-Ouds beteekende. Waarom de* Joden *dit* Gerigts-geding *ten eersten van* Jesus Beschuldiging, *en niet van sijn* Ontschuldiging *begonden, tegens haare gewoonte; en hoe* Jesus *op haar* Vonnis *in den Morgenstond, aanstonds en sonder haar gebruikelijk* uitstel, *aan den* Rigter *is konnen* Overgeleverd *worden. Wat* beschuldiging *onder vecle*, Jesus *heeft schijnen* Dood-waardig *te maaken.* Valsche Getuigenissen; *en overvalsche* opvattinge *derselve, waar in gebleken. Aardige* Speling *in de toepassing van 't* af breken des Tempels, *op* Jesus Lichaam *dat de Joden wilden* Gekruist *hebben. Geveinsde Godsdienstigheid in* Cajaphas, *yverende voor de* Eere Gods. *Van het* Zitten *der* Joden *in haaren* Raad: *en hoedanig* Jesus *op de* Beswering van Cajaphas, *opentlijk beleden heeft, de* Soone Gods te zijn; *met een aanmerking, waarom hy sig te gelijk ook in haare vergaderinge*, de Soone des Menschen *genoemd heeft; en in wat zin sulks beide van de* Joden *opgenomen is. Volgens welke eene gewoonte* Cajaphas *sijn* Kleederen gescheurd *heeft; met eenige* Joodsche bepalingen *daar ontrent.* Gods-lasteraars, *hoe by de Joden* na de Wet gestraft. Spouwen in 't Aangesigt, *hoedanigen smaading by de* Hebreen. *Dat de* Dienst-knegten *Jesus waarschijnelijk buiten de Vergader-kamer* bespot *hebben; als wanneer* Petrus *korts daar op is* aangerand *geworden, en van* Jesus *over sijn* beangste verloochening *aangesien is.* Tweede verschijninge *van* Jesus *voor den* geheelen Raad; *met een onderzoek, of hy daar ook* vry en ongebonden *gestaan heeft. Waarom de* Joden *geen* Uitvoerders *van haar eigen* Vonnis *waaren; en offe in die tijd noch de* Magt des Swaards *hadden: met eenige blijken, datmen de waarheid daar van, veel eer uit de* Goddelijke Voorsienigheid *en de* Heilige Schrift; *dan uit de* Regts-geleerde *betwistingen, en Oude schemeringen der* Profane Historien, *kan agterhaalen. Wie* Pontius Pilatus *is geweest; en hoemen sig het* Rigt-huis *van dien* Stadthouder *verbeelden kan. Wat reden de Joden geven, aangaande de* Overleveringe *van* Jesus, *tot dese* Rigtbank. *In wat bepaalden zin de* Joden *seggen;* Ten is ons niet geoorlofd ymand te dooden. *Dat* Jesus *volgens der* Joden beschuldiging, *noodwendig van* Pilatus *moeste* gestraft *worden: met eenige opmerkelijke* bedenkingen *daar over: En de* Blaauwe uitvlugten *sommiger Geleerde hier ontrent ver-ydeld.* Stephanus *in wat voegen na de* Wet gesteenigd; *en hoedanig* Paulus *en de* Overpriesters, *het* Hals-gerigt *aan den* Joodschen Raad *toe-eigenen. Dat de* Joodsche Godsdienst *niet wel bestaan konde, sonder ook in eenige gevallen, de* Magt van Dood-straf *te mogen oeffenen; en wat hier toe in* Jesus beschuldiging *aan te merken is. Verkeerde betrekking van* Jesus voorgewend Koningrijk, *om hem schuldig te maaken voor den* Keiser. *En hoe* Jesus *egter als sulk eenen* Misdadiger, *eindeling onder* Pontius Pilatus, *met de* Dood des Kruises *is konnen gestraft worden, &c.*

IEsus dan in 't Hof ken van Gethsemane gegrepen zijnde, is waarschijnelijk na de wijs der Romeinse Gevangelingen, van de Dienaren der Joodse Overpriesters en Hoofdmannen des Tempels, met Koorden gebonden, en soo de Stadt in, en als in 't voorby-gaan tot eenen Annas geleid, die des Wijfs-Vader was van Cajaphas, welke in dat jaar de Hoogepriesterlijke waardigheid bekleede, volgens Joh. 18: 13.

En

Digitized by Google

Jesus tot Cajaphas geleid.

En gelijk d'andere drie Euangeliſten alleen van Jeſus Gevangen-neming aanteekenen, dat hy gebonden zijnde, tot den Hoogen-prieſter Cajaphas is geleid geworden, ſonder van deſen ſijn Schoon-vader Annas, gewag te maken; ſoo heeftmen van tijd tot tijd verſcheide meeningen daar over ſien voor den dag brengen: onder welke ons waarlijk geene beter en behaagen dan die, welke daar gevoelen, dat Johannes alleen by wijſe van verklaaringe der andere Euangeliſten, ſegd; *Sy leiden Jeſus eerſt tot Annas*: daar Mattheus, Marcus en Lucas de ſaak even ſoo verhaalen, als of Jeſus ten eerſten tot Cajaphas gebragt was; om dat de leiding tot deſen Annas, ſlegts een Voorbereidſel ſchijnd geweeſt te zijn, om hem tot den Hoogen-prieſter henen te leiden. Waarom Johannes dan ook door maniere van onderſchepping geſeid heeft; *Sy leiden hem eerſt tot Annas, &c.* onderſtellende 't gene daar op volgde. En datſe dit mogelijk beide niet ſonder reden aldus verſchillig aangeteekend hebben; ſullenwe noch te bet ontwaar worden, wanneermen ſal aangemerkt hebben, hoe verre het Geſag over de bedieninge der Hooge-prieſterlijke waardigheid, in deſe dagen van haare voorige Inſtellinge afgewiſſeld, en van de Vyanden en overheerſchende Oppermagt der Babyloniſche en Syriſche Koningen; als mede van de Romeinen ingepalmd was. Daar toe veel ſal helpen dat wy regt weten, wie deſen Annas, en wie deſen Hooge-prieſter Cajaphas geweeſt is; en wat aannemelijke gedagten eenige Geleerde Mannen daar over hebben opgemaakt. Hoe het Hooge-prieſterlijk Ampt te deſer daagen onder de Herodeſſen en andere voor haar, geringel-oord is geworden, is onſes agtens, vooren in 't Vierde Boek overbodig aangeweſen: doch wy konnen als een herhaaling daar van, hier ligtelijk aanmerken, dat ook deſe Annas, een Man geweeſt is, die het Hoogeprieſterdom bediend hadde; waar in hem den Roomſchen Stadthouder Quirinius geſteld hadde; maar die nu ter tijd van Valerius Gratus afgeſet was. Den ſelven hadde ook ſijn Soon Eleazar tot de Hooge-prieſterlijke waardigheid verheven geſien; en op die wiſſel-wijſe was'er nu ook ſijn Schoon-Soon Cajaphas, namelijk die met ſijn Dochter getrouwd was, in dit jaar aangekomen: Gelijk Johannes dit daarom ook als met opſet, in de gemelde plaatſe ſchijnd aangeteekend te hebben. Want om dat in die tijden het Hooge-prieſterſchap als met beurten omging; ofte ten naauwſten genomen, dat het niet heel ſeker en was, dat dien, die in het eene jaar Hoogeprieſter was, ook in het volgende jaar daar aan blijven ſou; ſoo heeft den Euangeliſt dit met de grootſte billijkheid en omſigtigheid daar door willen aanwijſen, ſoo wanneer hy van deſen Cajaphas ſegd; *Dat hy deſſelven jaars Hooge-prieſter was*. Den welken dan ook uit deſen hoofde, den Geeſt der Prophetie hadde; en daar door den Joden aangeſeid, of liever geraden hadde; *Dat het nut was, dat Een menſche ſtierf voor het Volk*, Joh. 18: 14. Hoedanigen uit-ſpraake hy gaf in de Raads-Vergaderinge, welke te ſaamen gekomen was, om tegen Jeſus Goddelijke Mirakelen te waaken: namelijk doe hy Lazarus van den Dood hadde Opgewekt; en ſoo openbaar aan yder bekend was, dat het op geenerhande wijſe van haar geloochend, noch bewimpeld konde worden: Siet Johannes 11: 47. en gy ſult aldaar deſe hare opmerkelijke redenkaveling aangeteekend vinden; *De Overprieſters dan ende de Pharizeen vergaderden den Raad, ende ſeiden; Wat ſullen wy doen? want deſen menſche doet veele Teekenen: Indien wy hem alſoo laaten geworden, ſy ſullen alle in hem gelooven; en de Romeinen ſullen komen ende wegnemen beide onſe plaatſe ende Volk. Ende een uit haar, namelijk Cajaphas, die desſelven jaars Hoogeprieſter was, ſeide tot haar, Gy en verſtaat niets, noch gy en bedenkt niet, dat het ons Nut is, dat een menſche ſterve voor het Volk,*

Waarom Jeſus eerſt tot Annas en doe tot Cajaphas geleid is.

Hoedanigen Man deſe Annas was.

Waarom den Euangeliſten ſegd dat Cajaphas in dat jaar Hoogeprieſter was Joh. 11: vers 49. en kap. 18. vers 14.

De Hooge-prieſters ſchijnen doorgaans met den Geeſt der Prophetie begaafd te zijn geweeſt. Joh. 11: 51.

Digitized by Google

volk, en het geheele volk niet verlooren en gaa. En dit ſeide hy niet uit hem ſelven: maar zijnde deſſelven jaar Hooge-prieſter, Propheteerde hy, dat Jeſus ſterven ſoude voor het volk. En niet alleen voor dat volk, maar op dat hy ook de Kinderen Gods, die verſtrooid waaren, tot een ſou vergaderen. Van dien dag dan af raadſlaagden ſy te ſaamen, dat ſy hem Dooden ſouden, &c. Invoegen dat'er genoegſaame blijken zijn, om Annas te houden voor een Man van groot aanſien; als die Soonen en Swaagers hadde, die Hooge-prieſters waaren. En daarom met regt, en als of het tot ſijn Eer-titel behoorde; *Des Wijfs Vader van Cajaphas* genoemd. En om dat niet Annas, maar ſijn Schoon-Soon Cajaphas, te deſer tijd het Hooge-prieſter Ampt bediende; daarom hebben mogelijk Mattheus, Marcus en Lucas, het henen-leiden tot Annas, verſwegen; nadien aldaar ten Huiſe, niets ontrent de ſaake van Jeſus en heeft konnen voorvallen; om dat de Overprieſters en Oudſten des Volks, alreede in 't Huis van Cajaphas vergaderd waaren, om Jeſus te Ondervraagen; gelijkwe aanſtonds nader ſullen ontwaar worden. Sulks dat het aan ſommige de pijne waard geſchenen heeft eenige reden op te ſoeken; waarom ſy egter Jeſus eerſt tot Annas geleid hebben? Dus hebben ſommige met Auguſtinus gemeend, dat het alleen waarſchijnelijk in het voorby-gaan na het Huis van Cajaphas, ſou geſchied zijn; om dat Annas wooninge op deſelve Straat-weg lag. Andere willen met Chryſoſtomus denken, dat het mogelijk geſchied is, om deſen Ouden Paay, een behaagelijk ſtuk te doen, met hem oogenſchijnelijk te laaten ſien, datſe Jeſus nu met een liſtige trek in handen gekregen hadden; en hy daar uit nu ook bemerken ſou, hoe-wel dat Judas ſijn Geld verdiend hadde: want deſe giſſinge ſteund grootdeels daar op, datſe meenen, dat deſen Annas de Man was, die Judas Geld beloofd hadde; ofte miſſchien het ſelve wel fluks op het Verding, ofte ten minſten in deſen Nagt, hem toe-gewogen hadde. 't Geenmen wel eenigſinds waarſchijnelijk ſou mogen houden, by-aldien de giſſing van de Kardinaal Baronius kon ſtand houden; namelijk dat Annas doe ter tijd, PRESIDENT of *Voor-zitter* is geweeſt in den Grooten Raad der Joden. Doch het ſchijnd dat den Euangeliſt Johannes, alle ſulke bepaalde giſſingen, heeft willen uit-gewiſt hebben, wanneer hy alleen tot reden van deſe hene-leiding by-brengd; dat Annas de Schoon-vader was van den Hoogen-prieſter Cajaphas. Soo datmen na geen andere reden ſchijnd te moeten omſoeken. En ſulks ſal ons ook niet heel vreemd dunken, wanneermen wel aanmerkt, dat deſe Annas, van wegen dat hy des Wijfs Vader van Cajaphas was, en ſelfs ook Hoogen-prieſter was geweeſt, in ſeer groot aanſien by de Joden was; ja mogelijk meer en hooger geagt wierd dan Cajaphas ſelve. Gelijk hy ook ſelfs van den Euangeliſt Lucas, niet tegenſtaande hy van Valerius Gratus afgeſet was, onder de rang der Hooge-prieſters geteld word, wanneer hy ſeid; *Onder de Hooge-prieſters Annas en Cajaphas*, Luc. 3: 2. En ſoo ymand ſou mogen meenen, dat hem hier de Eer-naam der Hoogen-prieſterlijke waardigheid opgedragen word, voor ſijne affettinge; of dat hy 't mogelijk indien tijd of jaar, waarlijk geweeſt is; ſoo blijft egter ſeker, dat dien Titel daar aan beide te gelijk gegeven werd; ſchoon het Prieſter-ampt nochtans maar door een van beide bediend is geworden: gelijk mede deſelve Lucas Actor. 4: 6. alle twiſtinge hier over ſchijnd te willen weg-nemen, wanneer hy eenige tijd naar dit voorval ſegd; *Ende Annas de Hooge-prieſter; ende Cajaphas, ende Johannes, ende Alexander, en ſoo veele daar van het Hooge-prieſterlijk geſlagte waren, &c.* Invoegen wy uit dit algemeen aanſien van Annas, mogen beſluiten, dat de Overprieſters, die de Geweldenaars hier verſelden, eerſtelijk met

Waarom Mattheus, Marcus en Lucas het henen leiden tot Annas verſwegen hebben

Waarom Jeſus eerſt tot Annas geleid is, daar doch niets in ſijne ſaake gedaan wierd.

Of Judas ſijn beloning van Annas ontfangen hadde.

Hoe Annas te gelijk met Cajaphas konnen Hooge prieſters genoemd werden, daar maar eenen teffens dat Ampt bediende.

Digitized by Google

De Overprieſters zijn waarſchijnelijk tot Annas gegaan om te beleggen waarſe den Raad vergaderen ſouden.

Jeſus tot hem zijn gegaan, om mogelijk te overleggen en te beraamen, waar de Raads-vergaderinge over de ſaake van deſen Gevangenen, wilde gaan zitten; nadien het uit veele getuigeniſſen en ook uit deſe Hiſtorie waarſchijnelijk is; dat de Joden nu ter tijd geen ſoo gewoonen noch vaſten Zit-plaatſe tot hare Gerigts-handelingen meer en hadden, als wel voor henen. Ten zy dan datſe enkel en alleen om de ſaake van Jeſus af te doen, hier ontrent eenige veranderinge maakten; en in het Huis van Cajaphas te ſaamen quamen, om datſe hem, terwijlen het Paaſch-feeſt was, ſonder Oproer en ontſteltenis onder het gemeene Volk te maaken, ſogten van kant te helpen. Tot welk te denken, ons het vervolg deſer ſtoffe, mogelijk eenigſinds gelegentheid ſal geven. Soo dat dan Jeſus eerſte henen leiden tot Annas, alleen alswe ſeiden, als een Voorbereidſel aan te merken is, van de henen leiding tot Cajaphas;

Jeſus en is in 't Huis van Annas niet ondervraagd, ſchoon Johannes ſijn henen leiden tot Cajaphas na het ſelve verhaald.

namelijk tot den welken deſe Annas belaſte, dat hy Gebonden henen geleid ſou worden, Joh. 18: 24. En alhoewel dit henen ſenden, van Johannes verhaald ſchijnd te worden, agter de Ondervraaging welke aan Jeſus gedaan wierd, aangaande ſijne Leere en ſijne Diſcipelen, vers 19-23. daar d'andere Euangeliſten ſulks eerſt na de henen leiding, en in 't Huis van Cajaphas voorgevallen, verhaalen; ſoo kan ſulks egter uit Johannes ſelfs genoegſaam opgehelderd worden, wanneermen wel aanmerkt, dat hy niet en ſegd, dat Annas hem tot Cajaphas henen ſond na de Ondervraging; maar gelijk onſe Overſetters ſeer wel vertaalen; *Annas hadde hem gebonden geſonden tot Cajaphas.* Joh. 18:24. Invoegen het voorige verhaal, namelijk van vers 14. tot aan vers 24. voor een tuſſchen-laſſinge van Johannes reden; en vers 24. geenſinds voor een nalaatige verſettinge der Text-woorden moet gehouden worden; ſchoon het ſommige egter daar toe willen gebragt hebben. En ſoo ymand mogelijk hier al een andere leſing uit een Exempelaar van Cyrillus of ymand anders ſou willen by-brengen; het is te denken dat ſulks door eenige qualijk by-geſette Kant-teekening, van eenen die van dat gevoelen was, in den Text ſal ingekropen zijn. En alhoewel ſommige uit het gemelde tuſſchenverhaal ook hebben gemeend, dat Jeſus in het Huis van Annas is ondervraagd geworden; ſoo werd ſulks genoegſaam daar uit wederſprooken, wanneer daar geſeid word, dat een van de Dienaren, Jeſus over ſijn regtſchapen antwoorde, een Kinnebak-ſlag gaf, ſeggende; *Antwoord gy alſoo den Hoogen-prieſter?* 't Gene niet en kon geſeid worden, ſtaande voor Annas, maar wel voor Cajaphas, die deſſelven jaars Hooge-prieſter was. Die dan ook hier in de ondervraging van Jeſus, wel het woord heeft ſchijnen te doen; doch daar door geenſinds beweſen heeft, dat den Hoogen-prieſter doorgaans het Opperhoofd was, ofte de Voorzitting in het Sanhedrin hadde; gelijk eenige voorname Mannen in de Roomſche Kerke, tegen veele blijken die ſulks wederleggen, hebben ſtaande gehouden, op datſe daar door de Pauſſelijke Oppermagt in de Kerk, onderſchraagden. En nadien het hier de plaatſe is, in welkwe 't een en 't ander van den Grooten Raad der Joden, in agt te nemen hebben; ſoo kan het geenſinds ontijdig zijn, datwe tot een nuttig Voorbereidſel van de Gerigts-handelinge, welke de Overprieſters en Ouderlingen en Schriftgeleerden, ontrent de ſaake van Jeſus gehouden hebben, eenigſinds breedweidig ſpreken: zijnde Jeſus volgens 't verhaal der Heilige Hiſtorie, voor deſe Vergaderinge, als voor ſijne Wettige Regters geleid in het Huis van den Hooge-prieſter Cajaphas.

Joh. 18:24.

Waarſchijnelijk bewijs dat Jeſus niet in 't Huis van Annas ondervraagd is

De Hooge-prieſters hebben Ampts-halven het woord niet altijd in den Raad gevoerd.

Waar uit dikmaal van der Joodſche Regt-banken verward geſprooken werd.

Daer zijn verſcheide Geleerde Mannen geweeſt, welke het Joodſche Geſag en haare Geregts-banken, van wegen de verſcheidentheid der tijden, en Boeken uit welkſe 't een en 't ander aangeteekend hebben, met niet alten grooten nettigheid ſchijnen verklaard te hebben. Gelijk ſommige ook van oor-

deel

deel zijn, dat gelijk deſe Regeeringe onder de ſwaare tijden van den Tyranniegen Koning Antiochus Epiphanes en andere, een groote krak en verwarringe gekregen heeft, men ſlegts eenige bedommelde voet-ſpeuren van de eerſte en Aal-oude luiſter derſelve, in het Nieuwe Teſtament, en de beſte der Joodſche Boeken vinden kan: alhoewel ſy niet geheel ontkennen willen, dat dat Volk, ſchoon het te deſer tijden, onder de Romeinen gebukt zat; nochtans van wegen d'on-afſcheidelijke ſaamenloop haarder Godsdienſt, altijd de vryheid van haare eigen Regeeringe en Geregts-dwang behouden heeft. Waarom ſy ook van gevoelen zijn, datmen de geſchapenheid van haar Sanhedrin, ten tijde van de Saligmaaker, niet welvoegſaam ſonder naſporing van derſelver eerſte Inſtellinge, verklaaren kan. Dus hebben eenige niet ſonder onſekerheid, het Geregts-Hof der Joden, namelijk waar in haare gantſche Regeeringe beſtond, ſeer wel in twee Hoofd-benden meenen te onderſcheiden; namelijk in een *Kerkelijke Vergaderinge;* en in een *Burgerlijk Geregte.* Hoedanigen onderſcheiding ſy willen nemen uit Deut. 17: 12. daar geleſen word; *Den Man die trotſelijk handelen ſal, dat hy niet en hoore na den Prieſter ofte na den Regter.* Alwaar vers 8, 9. &c. geſien word, dat het Volk Iſraels onderweſen werd, aangaande eenige gevallen van Regt-ſaaken; en hoeſe van mindere Geregt-kamers mogten appelleeren, tot de Levitiſche Prieſteren, in Ceremonieele of Kerkelijke ſaaken; ofte tot den Regter in Burgerlijke of Straf-waardige ſaaken. Hoedanige tweederhande Vierſchaaren ſy meenen datmen aangeweſen ſiet, 2 Kron. 19. alwaar Joſaphat veele ingeſlopen on-Godsdienſtigheden en wan-ordens in 't Kerkelijk en Burgerlijk beſtuur, hervormd, Stellende door alle de vaſte Steden van Juda, Weereldlijke Regters, om over alle Straf-ſaaken en misdoeningen te Vonniſſen. Gelijk hy ook te Jeruſalem een Geeſtelijke Geregts-Bank uit Leviten, Prieſteren en Hoofden der Vaderen Iſraels ſtelde. Deſelve onderſcheidende in deſe woorden: *Siet Amaria de Hoofd-prieſter is over u in alle ſaake des Heeren, ende Zebadja de Soone Iſmaels, de Vorſt van het Huis Iſraels, in alle ſaake des Konings; ook zijn de Ampt-lieden, de Leviten, voor u aangeſigte, &c.* Sy voegender by, dat de Propheet Jeremias voor tweederlei Geregte is geweeſt: want door de Vergadering der Prieſteren wierd hy veroordeeld te ſterven: maar in de Vergaderinge der Vorſten en Weereldlijke Regters, wierd hy vry-geſprooken, kapit. 26: 8, 16. En op deſe wijſe ſchijnen ook na ſommiger meeninge, de *Overprieſters* en de *Ouderlingen des Volks*, als twee onderſcheide Vergaderingen in 't Nieuwe Teſtament genoemd te worden, Matth. 21: 23. alhoewelſe kap. 26: 3. beide aan ſommige niet duiſterlijk, als te ſaamen den Grooten Raad der Joden uit-maakende, ſchijnen voor te komen: want de gewigtigheid der ſaake, namelijk Jeſus met liſt te vangen, ſcheen deſe beiden ter herten te gaan, om datſe de Kerk en Burger-beſtuur raakte. Gelijk ook volgens Deuter. 17: 8, 9. aan haar, het Oordeel over de ſwaarſte ſaaken ſtond. Dus willen veele Schrijvers aangemerkt hebben, dat beide deſe onderſcheide Vergaderingen ſomtijds te ſaamen quamen; namelijk wanneer daar over ſaaken te vonniſſen was, die alsweſeiden, ten deele Ceremonieel en ten deele Burgerlijk waren; behoorende ten deele tot de Kerk, en ten deele tot het Gemeene-beſt. Welke by-een komſte ſy meenen dat ons dikmaal in de Euangeliſche Hiſtorie, onder deſe ſpreekwijſe voorkomd: *De Overprieſters ende de Ouderlingen quamen te ſaamen.* Die als dan den Grooten Raad uitmaakten: 't geen onſes agtens ten aanſien van de eerſte Inſtellinge der Lxx Oudſten, anders ſchijnd te moeten verſtaan worden. Hier toe word ook aangemerkt, dat Matth. 10: 17. de *Raadsvergaderingen*, SYNEDRIA, en de *Kerkelijke* of *Geeſtelijke Vergaderingen*,

Joodſche Regeering en Geregts-dwang hoe van ſommige te deſer tijd onderſcheiden.

2 Kron. 19. vers 5, 8.

Digitized by Google

SYNAGOGEN genoemd worden: gelijk de Saligmaaker ſijne Apoſtelen waarſchouwende, daar van ſegd: *Wagt u voor de menſchen; want ſy ſullen u Overleveren in de Raads-vergaderingen* (SYNEDRIA) *en in haare* SYNAGOGEN *ſullen ſy u Geeſſelen.* Hoedanig aan Paulus gebeurd is, Actor. 5: 40. 2 Cor. 11: 24. Waar van daan ook die Groote Vergadering der Propheten en Heilige Mannen, die de neerſtige Ezdras tot hervorming der Joodſche Kerk, na de Babyloniſche gevangenſchap te ſaamen riep, de *Groote Synagoge* genoemd word. Volgens Goodwin was het Ampt van de Kerkelijke Geregt-ſtoel, om onderſcheid tuſſchen Heilige en Onheilige, en tuſſchen Reine en Onreine dingen te ſtellen, Levit. 10: 11. Sy was meend hy, ook een uiterlijke vertooninge van het Lichaam der Kerke, dat is der Gemeinte; op welk miſſchien geſien word Matth. 18: 17. *Segd het de Gemeinte:* dat is den Regeerders der Gemeinte: die ook in de Chriſten-Kerk ingeſteld is, volgens den Apoſtel, 1 Cor. 12: 28. Voorts, gelijk in de Burgerlijke Geregts-vergaderinge, beſtaande uit Lxx. Regters, twee Hoofden waaren, d'een NASI, *de Heer* of *Opperſte Regter;* en d'ander AB BETH DIN, de *Vader van den Raad* genoemd: alſoo meend deſelve Goodwin, was in de Kerkelijke vergadering, den Hoogen-prieſter en ſijnen SAGAN, of tweede Hoogeprieſter; anders buiten twijffel ſijn Ste-houder; of een ſoort van tweede Prieſters, die SARE HACCOHANIM, dat zijn Princen of Overſten van de Prieſters genoemd wierden: gelijk eenige dat uit 2 Kon. 25: 18. beſluiten. Gelijkmen ook 2 Kon. 23: 4. gewag gemaakt vind van een *Tweede Ordening der Prieſteren;* welke daar als de voornaamſte voorkomen. Ook waarender Hoofden van de Vier-en-twintig Ordeningen of Claſſen der Prieſteren, welke David inſtelde, en Salomon beveſtigde, 1 Kron. 24. en 2 Kron 8: 14. Naderhand mogelijk Hoofdmannen des Tempels genoemd. Ook zijnder Hoofden der Huis-geſinnen in elke Ordeninge geweeſt; waar by de verſcheidene Ampten, en dienſten des Tempels moeten toegevoegd worden. Uit welke geheele Prieſterlijke Bende, eenige tot Leden van den Grooten Raad verkooren wierden; die wy deswegen met d'algemeenen naam van *Overprieſters* in 't Nieuwe Teſtament, van andere Prieſters, die haar eigen Orden hadden, onderſcheiden vinden. Van welke Overprieſters, die neffens andere Leden het Joodſe Sanhedrin of Grooten Raad, te deſer daagen hebben uitgemaakt; wy een weinig netter en met omſlag moeten ſpreken, om dat ons alle de voorige gedagten eenigſinds verward voorkomen; en geenſinds de ſaak ſchijnen op te maaken, die hier af te doen *is.*

Dat de voorgaande beſchrijving wat verward is.

Voorwaar wy en twijffelen geenſinds, dat wanneer de Euangeliſten op 't Gevangen-nemen van Jeſus, ſeggen; dat de *Overprieſters*, met de *Schriftgeleerde en Ouderlingen des volks*, in het Huis van Cajaphas vergaderd waaren; men ſulks niet anders op te nemen heeft, als een nette omſchrijvinge van het geſelſchap, uit welke te deſen tijde, den Grooten Raad der Joden binnen Jeruſalem beſtond; gemeenelijk by de Joden het SANHEDRIN, dat is, de *Saamen-zittinge* genoemd; beſtaande uit LXXI. Leden: van de Saligmaaker doorgaans den *Grooten Raad* geheeten, volgens Matth. 5: 22. en dat waarſchijnelijk, tot onderſcheidinge van andere SYNEDRIA of gemeene Raads-vergaderingen, Matth. 10: 17. Want gelijk daar in alle Steden, daar ſlegts 120. Huis-geſinnen waaren, een Geregts-Vergadering van 23. Regters was; ofte indien minder dan 100. Huis-geſinnen, een Regt-bank van Drie Mannen was geſteld; ſoo was men gewoon van alle die Regtbanken ſig tot deſen Grooten Raad van Jeruſalem te beroepen, wanneer de ſaaken voor de mindere Geregten niet en konden afgedaan worden, volgens 't geen men aanbevoolen ſiet Deut. 17: 8-11. Gelijkmen mede d'In-

Uit wat Perſoonen den Grooten Raad der Joden te deſen tijd beſtond.

ſtel-

Digitized by Google

ſtellinge van een duſdanigen Grooten Raad, ſeer waarſchijnelijk af-haalen kan, van de Goddelijke Ordinantie, waar in Moſes van wegen ſijne klagte over de ſwaarigheid van Iſrael te Rigten; belaſt worden Lxx. Mannen te verkieſen: gelijk dat klaar genoeg te ſien is in 't Boek der Tellinge, kap. 11. vers 14-17. En alhoewel het ſchijnd dat Godt die Lxx. Mannen aldaar uit de Oudſten des Volks heeft willen verſameld hebben, ſonder onderſcheid uit alle Stammen; ſoo ſchijnd ſulks egter alswe ſeiden, ten tijde van de Koning Joſaphat veranderd te zijn: als den welken den Grooten Raad, die doe ſederd de ſcheuring der x. Stammen wat vervallen was, herſtelde: verkieſende deſe Raads-mannen uit de Prieſters en Leviten en Hoofden der Vaderen, 2 Kron. 19: 8: 10. 't Gene ongetwijffeld geſchiede, om dat behalven de Stamme Levi, alleen Juda en Benjamin aan de Kroon der Koningen te Jeruſalem bleven. Uit welke dan den Grooten Raad verkooren, en ſoo gebleven is. Waar van dan na de Babyloniſche wederkeeringe, gewag gemaakt word, van de *Overſte der Prieſteren en Leviten en Vorſten der Vaderen Iſraels*, Ezra 8: 29. Hoedanige *Overprieſters* als Leden van den Grooten Raad, men dan ook met goed onderſcheid van de Hooge-prieſterlijke waardigheid diende te onderſcheiden, wanneermen van beide in 't Nieuwe Teſtament gewag gemaakt vind. De Joden leeren ons, dat deſe Lxx. Oudſten eertijds verkooren wierden, uit Ses van elke Stamme; uitgenomen de Stamme Levi, uit welke alleen Vier genomen wierden. Waar van Salomon Jarchi de verkieſing aldus heeft opgegeven: namelijk, dat Ses uit elke Stamme, haare naamen op kleine Ceedelkens geſchreven hadden: en op Seventig van duſdanige Ceedelkens was geſchreven, *Oudſte*. In de twee andere ſtond: *Een Deel*. Deſe Ceedelkens of Briefjes wierpenſe in een Aarden Kruike, om te Looten; die een Briefje uit-trok op welke *Oudſte* geſchreven ſtond, ging daar op over in 't getal der Regteren: doch die de andere Briefjes uit-trokken, namelijk op welk *Een Deel* geſchreven ſtond, die wierd verworpen volgens Num. 11: 26. En die de Oudſte onder dit getal der Lxx. was, noemdemen AB BETH DIN, *Vader van de Geregts-kamer*. Rabbi Moſes de Kotſi ſegd ook, dat deſe Vergadering gewoon was te Zitten in maniere van een halve Kring; zittende den NASI, die boven 't getal der Lxx. als de Vorſt was, in het midden boven de reſt: de andere rond'om beneden hem, in ſulker voegen, dat den Oudſten of Vader van de Geregts-kamer, zat naaſt en aan de regterhand van den NASI. waar van hier na wat breeder. En hoedanig de Joden leeren, dat alſulke Regters moeſten geſtelt zijn, dat ſullenwe in het volgende Hoofdſtuk beſien. Dus en moetmen ook niet meenen, dat alle die, welke de Hooge-prieſterlijke waardigheid eenmaal bediend hadden, daar van *Overprieſters* zijn genoemd geworden: want by-aldienmen dat vaſt ſtelde, ſoo hadden deſelve dan ook altijd Leden van den Grooten Raad moeten zijn; 't geene niet waarſchijnelijk is, om dat ſelfs den Hoogen-prieſter daar toe niet altijd verkooren wierd, ten waare om eenige byſondere bequaamheid; gelijk de Geleerde uit Maimonides aanteekenen. En in ſulker voegen wierden ook alleen de af-gegane Hooge-prieſters om haare Gaven, en niet om haar Ampt, in deſe Vergaderinge aangenomen. Gelijk'er ook uit de gemeene Prieſters wierden ingenomen, by-aldien datſe verſtand en gaven hadden, die haar daar toe waardig maakten. En derhalven moetenwe alleen ſulke voor *Over-prieſters* en *Leden* van den Grooten Raad nemen, welke om de geſeide hoedanigheden, uit het Prieſterlijke Bloed, tot dat geſelſchap verkooren waaren: zijnde door die waardigheid in meerder aanſien, dan andere van de Prieſterlijke Ordeninge, welke geen Leden van deſen Groo-

11. 6. 66. 4. 70. Hoe de Lxx. Oudſten verkooren wierden. 12. 6. 72.

Overprieſters zijn niet van wegen de Hooge-prieſterlijke waardigheid genoemd, maar om datſe uit de Prieſterlijke Orden in den Raad zaaten.

Wat de eige Titel van Overprieſter ſeggen wil in 't N. Teſtament.

Digitized by Google

ten Raad en waaren. Dat nu ook den Hoogen-prieſter geenſinds het gewoonlijk Opperhoofd in deſe Raads-Vergaderinge zy geweeſt; ſchijnd onder andere blijken, ook in Cajaphas geſien te worden; nadien hy by den Euangeliſt Johannes niet hooger dan een Lidt van die Vergaderinge te Boek geſteld word: overleeſt met aandagt kap. 11. van vers 47. tot 51. alwaar voornamelijk deſe woorden; (*Ende een uit haar, namelijk Cajaphas, die deſſelven jaar Hooge-prieſter was, ſeide, &c.*) in agt dienen genomen te worden. Gelijk mede de Geleerde Seldenus breed beweſen heeft; dat deſen Cajaphas, ſelfs in de Naam-lijſt van den Grooten Raad, niet genoemd en word. En de Hooge-prieſter Ananias, en ſchijnd ook niet als Voorzitter of Opperhoofd van die Vergaderinge, het Woord gevoerd te hebben, voor welke ſig Paulus eens moeſte verdedigen: want by-aldien den Hoogen-prieſter doorgaans het Opper-hoofd, of de Wettige PRESIDENT van den Grooten Raad waare geweeſt; ſoo en hadde waarlijk Paulus niet onkundig konnen weſen, wie den Voorzitter was; noch ook niet dat het den Hoogen-prieſter was, die hem beval op den Bek te ſlaan? Sullende ſig anders ongetwijffeld gewagt hebben, om op deſen ſijn Slag-ſieke uitſpoorigheid, te ſeggen; *Godt ſla uw, gy Gewittede Wand, &c.* Want daar over beſtraft wordende, beroept hy ſig alleen op ſijn onkenniſſe, ſeggende; *Ik en wiſt niet Broeders, dat het den Hooge-prieſter was; want daar is geſchreven, Den Overſten uwes Volks ſult gy niet ſchelden;* daar mede alſoo aardig te kennen gevende, dat hy anderſinds buiten het aanraaken van de Prieſterlijke waardigheid, niet geheel mis-geſchoten had: doch het gene hy immers wel ſou geweten hebben, by-aldien het Voorzitten en het Woordvoeren, altijd den Hooge-prieſter hadde toegekomen; dewijle het van Paulus geenſinds te denken is, dat hy ſig hier met ſoo openbaren leugen voor de gantſche Vergaderinge heeft ſoeken te behelpen. Soo dat wy veel eer reden hebben te gelooven, dat wy de waarheid der ſaake hier in t'eenemaal agterhaald ſien; namelijk, dat den Hooge-prieſter Ananias daar was verſchenen, als een van de andere Leden; en dat Paulus deswegen niet en heeft konnen weten dat het den Hoogen-prieſter was; als dewelke daar ook nooit gewoon waaren met de *Goude*, dat is met de Prieſterlijke en genoegſaam kennelijke Kleederen te verſchijnen. Waarom wy ons ſelven hier indagtig moeten maaken; dat of ſchoon den Hoogen-prieſter Cajaphas in de Vergaderinge, voor welke Jeſus verſcheen om Ondervraagd te worden, het woord voerde; hy ſulks egter niet en dede uit kragt van ſijn Hooge-Prieſterlijk Ampt; want hy kon Hooge-prieſter zijn, ſonder het Woord te voeren, en het Woord voeren op ſijn beurt, ſonder Hooge-prieſter te zijn: en dit alles ſoo nochtans, dat gelijk ſommige uit de Joodſche Schriften niet qualijk hier ter ſnè hebben waargenomen; den Hoogen-prieſter evenwel die dingen, welke de Godsdienſt eenigſinds van na-by aangingen, wel wat meer ter herten nam en voort-zette, dan d'andere Leden der Vergaderinge; hebbende daar ontrent als een waardig Lidt van dit Geſelſchap, veel aanſien en geſag. Gelijkmen ook ſchijnd te moeten gelooven, dat dit ſelve aanſien, ſederd de tijden der Machabeen, al mede ontrent andere ſaaken, veel vermeerderd is; als wanneer de Hooge-prieſters begonden Princelijk en Koninglijk Geſag te krijgen; gelijkwe elders getoond hebben. En derhalven moetmen niet vreemd houden, dat gelijk den Hooge-prieſter en de Overprieſters, dusdoende in veele voorvallen, het woord hebben konnen voeren, Cajaphas het ſelve ook hier als Hooge-prieſter; doch niet als het Hoofd van den Grooten Raad gedaan heeft. Waar by men dan alleenig noch dit aan te merken heeft, dat de genoemde *Over-prieſters*, Leden van den

Hoogen-prieſter is geen Opperhoofd van den Grooten Raad, maar een waardig Lidt deſſelfs geweeſt.

Bewijs voor dat gevoelen uit Actor. 23: 2-6.

Actor. 23. vers 2-6.

Paulus van Leugentaal verſchoond.

In wat geval den Hoogen-prieſter ſig eenige dingen ter Vergaderinge meer als andere heeft konnen aantrekken.

Digitized by Google

den Grooten Raad waaren, die uit de Prieſterlijke Ordens in dat Geſelſchap opgetrokken waaren: even als ofmenſe *Prieſters Overſten*, of *Prieſterlijke Raads-heeren van het Geregte*, genoemd hadde. De tweede ſoort uit welke den Grooten Raad beſtond, werd ons *Schriftgeleerde* genoemd; om dat eenige voorname uit die in deſe Vergadering opgetrokken wierden: waar over wy buiten de bedieninge van dit Ampt, in 't Vierde Boek genoeg geſprooken hebben. Diend hier alleen aangemerkt, dat het deſelve zijn, die ook doorgaans *Wetgeleerde* genoemd worden: vergelijkt Matth. 22: 35. met Marc. 12: 28. Zijnde ook waarſchijnelijk uit de Leviten genomen; en welkers Ampt was, het Volk de Wet te verklaaren; namelijk, voor niet en ſonder Loon: want het tegendeel werd voor een groot quaad aangeteekend by Micha kap. 3: 11. En daarom dikmaal neffens de Prieſters genoemd. Sulks datmen dan geen geloof behoefd te geven aan die Joodſche Meeſters, welke ſeggen; dat de Schriftgeleerde alleen uit de Stamme *Simeon* waaren; daarmen de ſulke veel eer voor School-meeſters, die de Kinderen leerden Schrijven, ſou konnen houden: gelijkwe dat elders breedgenoeg aangeteekend hebben. Die gene nu welke verder voor de *Oudſten*, of *Ouderlingen des Volks*, in den Grooten Raad gehouden moeten worden, zijn juiſt niet geweeſt de Oudſte van jaren; maar die, welke in het meeſte aanſien waaren, en by 't volk ge-Eerd wierden; onder welke beide Oude en Jonge, moeten gerekend worden: gelijk Maimonides de ſoorten van menſchen, welke in het Sanhedrin toegelaten wierden, in deſe woorden beſchrijft; ſeggende; *Daar en wierden in 't Sanhedrin geen andere geſteld, als Prieſters, Leviten en Iſraeliten die van Edelen geſlagte waaren, en welkers Dochters aan een Prieſter konden ten Houwelijk gegeven worden: gelijk'er belaſt word: Gy ſultſe by u ſtellen; namelijk die u gelijk zijn in Wijsheid, Ontſag en Geſlagte, &c.* Soo datmen voor *Ouderlingen*, niemand anders te nemen heeft dan ſulke, welke uit de voornaamſte des Volks over andere geſteld waaren: even gelijkmen by ſommige, ſonder eenig opſigt op de jaaren, in eenige Gilden, noch wel gewoon is, ymand een *Ouderman* of *Overman* te noemen; alleen om dat hy in eenigen trap uit de beſte ſoort, over andere geſteld is. Hoedanigen ſeer gemeene benaaming men niet geheel onvoegſaam van de Romeinen afleiden kan, als dewelke haaren Raad, SENATUS, dat is een *Vergadering van d'Oude*; en de Raads-heeren SENATORES, dat is *Oudermannen* genoemd hebben. 't Geenſe waarlijk niet en deden, om datſe juiſt heel-Oud van jaaren waaren; want men vind by ſommige vaſt-geſteld, dat ymand met ſijn XX. of XXV. jaaren, tot die waardigheid kon opgetrokken worden. Ja het woord SENIOR, *Ouder*, is eindelijk met het verblikken van de Latijnſche Taal, voor een *Heer* genomen; waar van noch een voetſpeur in *Signior* en *Seigneur*, *&c.* by verſcheide Volken van Europa te vinden is. En uit duſdanigen driederlei ſoort van menſchen, heeft dan het Sanhedrin, als de eenige ſtut en ruggeſteun der Joodſche Republijk, in deſe daagen beſtaan. Zijnde nu onder de Romeinen, vry minder veranderinge als eertijds onder de Koningen van Babel en Syrien onderworpen: ja welken Raad nu in haar ſelven ſoo magtig ſcheen, dat den Roomſchen Stadthouder Gabinius oordeelde, dat de Joodſche Regeering alte ſeer door de vaſtigheid van dit Sanhedrin geſteven wierd; en dat daarom haare magt, in verſcheide Steden behoorde verdeeld te werden: ſtellende derhalven vijf Regt-Banken in, van gelijk Geſag met die van Jeruſalem. En of wel Herodes de Soon van Antipater, na ſijn welgevallen met deſen Raad in de bogt geſprongen heeft; ſoo heeft hy nochtans andere van ſijnen aanhang daar ingeplakt; en het Sanhedrin heeft t'elkens wederom ſijn weſen

Schriftgeleerde hoedanigen tweede ſoort van den Grooten Raad.

Hoedanige Ouderlingen in den Grooten Raad zaten.

Signior en Seigneur, waar van af komſtig.

Dat het Sanhedrin of Grooten Raad der Joden de band haarer Republijk is geweeſt tot aan haaren ondergang

en

en aanſien door alle die tuimelingen heen geſleept. Gelijk dan ook de Saligmaaker 't ſelve Geſag aan deſen Raad opdraagd, wanneer hy aanwijſt, welke en hoedanige misdadigers, *Strafbaar waaren voor het Geregte, en voor den Grooten Raad*, Matth. 5: 22. En het kan ook noch verder blijken, in de Geregts-handeling met Jeſus, en in de Handelingen der Apoſtelen: als een vervullinge van 't gene den Aards-vader Jakob, van de *Wetgever* voorſeid hadde; namelijk dat die duuren moeſte, tot dat de Silo ſou gekomen zijn, Geneſis 49: 10. Gelijk het Sanhedrin ook gebleven is, tot dat Jeruſalem van de Romeinen verwoeſt is. Maar gelijk deſen Grooten Raad over de ſaake van Jeſus geſeid word, in de Zaale van den Hooge-prieſter Cajaphas vergaderd te zijn geweeſt; ſoo en ſalmen ſulks niet heel vreemd noch ongehoord opnemen, wanneermen aanmerkt, dat het Sanhedrin te deſe tijden, geen vaſte Zit-plaatſe hield, maar verſcheide plaatſen verkooſen heeft om te vergaderen. In de daagen van Moſes was de Vergaderplaatſe geſteld voor de Deure van de Tente der Saamenkomſte: en ſederd iſſe tot den tijd des Tempels, meeſt de plaatſe des Tabernakels gevolgd; en gehouden te Siloh, te Miſpa, te Gilgal, te Nob, te Gibeon en elders; en ten laatſten op Zion binnen Jeruſalem. Van waarſe wederom veranderde met de Bouwinge des Tempels: alhoewelmen niet alte ſeker weet, waar dit Sanhedrin gezeten heeft, ſtaande den Eerſten Tempel: ten zy men de Joden in deſe onſekerheid geloove ſchuldig is; die ſtoutelijk en ſonder bewijs ſeggen; dat haare Vergader-kamer ſeer na-by den Tempel geweeſt is. Doch na de wederkeering uit Babel, ſtellenſe deſelve aan de Zuid-zijde van den Tempel; in een plaatſe dieſe LISKAT HAGAZITH, of de *Kamer van de Geplaveide Steenen* noemen; buiten twijffel ſoo by uitnementheid genoemd, om datſe op een konſtige wijſe niet alleen Gevloerd; maar ook waarſchijnelijk aan de Wanden met veelerhande kleurige Marmerſteen, Ingeleid en Cierlijk opgehaald was; waar van wy hier na in 't beſchrijven van Pilatus Gerigts-plaatſe, die LITHOSTROTOS genoemd word, Joh. 19: 13. breed genoeg ſullen ſpreken. Van hoedanigen Kamer-vloering Joſephus ook gedenkt, welke in Herodes verbeterden Tempel was: ſiet mede van een diergelijke Plaveidſel, Ezech. 40: 17. En van deſen Kamer GAZITH, ſeggen de Joden, datſe de gewoone Vergader-plaatſe van den Grooten Raad geweeſt is: daar by in haaren Talmud leerende, dat die om verſcheide voorvallen, dikmaal daar uit Verhuiſt is. Hoedanigen verhuiſing ſy ook ſtellen, dat eerſt ontrent XL. jaaren voor de laatſte verwoeſtinge des Tempels is begonnen: namelijk ontrent het Dertigſte of Een-en-dertigſte jaar van Chriſti Menſch-werdinge. Houdende nu eens haare Zit-plaats in de Kamers van de Behuiſinge des Tempel-Bergs; en dan wederom in andere plaatſen van Jeruſalem, tot aan de verwoeſtinge des Tempels; als wanneer de Raads-vergadering na Jafne en elders henen in verſcheide plaatſen; en ten alderlaatſten te Tiberias verhuisde: daar het Sanhedrin geheel in duigen viel en te niet liep. Soo datmen ſig niet en moet verwonderen, wanneerwe uit d'Euangeliſche Hiſtorie vernemen, dat den Joodſchen Raad hier in het Huis van Cajaphas is vergaderd geweeſt; want het was nu ontrent het tweede of derde jaar, datſe deſe Vergader-plaats begonnen hadden te verleggen, na dat het den NASI, of den Voorzitter van de Vergaderinge goed vond. Soo dat deſe Vergaderinge niet in het Huis van den Hoogen-prieſter Cajaphas gehouden is, om dat hy het Hoofd of de Voorzitter van de Vergaderinge was, als ſommige hier uit gantſch qualijk beſluiten; maar om dat de Raads-Vergadering doe ter tijd geen ſekere plaatſe meer en hadde; en het niet altijd vaſt ging, dat den Hooge-prieſter, een Lidt van die Vergadering moeſte weſen. Gelijk-

Waarom dit Sanhedrin dus lang in weſen moeſt blijven.

De Joden ſeggen, dat den Grooten Raad om verſcheide reden haar Vergader-plaats dikmaal verhuiſd heeft.

Dat den Joodſchen Raad in het Huis van Cajaphas vergaderde, is niet ongehoord.

Digitized by Google

lijkmen ook denken kan, dat dien, welke doe het Hoofd van de Vergaderinge geweeſt is, het Huis van Cajaphas voor die tijd, juiſt ſoo heeft willen verkieſen: en niet dat dit alleen geſchied zy om haaren raadſlag verhoolen te houden; als offe bevreeſt waaren, dat die in haar gewoone Raad-kamer van den Tempel gehouden wordende, te eerder hadde konnen uitlekken. En wat wonder iſſet doch, dat de Vergaderinge hier in het Huis van Cajaphas te ſaamen komd, om Jeſus van kant te helpen, daar ſy te vooren in deſſelfs Zaale hadden vergaderd geweeſt, om te beraadſlagen, hoe ſy hem met liſtigheid Vangen en Dooden ſouden? vergelijkt Matth. 26: 3, 3. met vers 57. Soo dat, gelijkſe het werk hier te ſamen beſteken hadden, ſy 't ſelve aldaar ook raadſaam vonden af te doen: namelijk in het Huis of Zaale des Hoogen-prieſters Cajaphas. En of wel ſomtijds voor *Zaale*, een open Plein, of Voorhof van een groot Huis of Paleis verſtaan word; namelijk ſoodanig een, als dikmaal aan Princen-Hooven gevonden worden; daar ſig de Lijf-wagten der Heeren en Hoovelingen, in de opene Lugt, of onder gedekte Wandel-plaatſen, die aan de vleugels der opene Pleinen quamen, plagten te onthouden; ſoo vindmen het ſelve nochtans ook dikmaal voor het Paleis of Heeren-Huis ſelfs genomen; gelijk ons *Aula*, dikmaal by de Hiſtorie-Schrijvers en oude Digters, voor een Konings-Huis of Princen-Hof voorkomd. Waarom wy gelooven, dat door de Zaale van Cajaphas, het Huis of Paleis van Cajaphas moet verſtaan worden: alhoewel wy aanſtonds ſullen ſien, dat dit ſelve Huis ook niet ſonder een ſoodanigen Voorplein of opene Zaale geweeſt is; die als een byſonder deel van het geheele Huis, by de Euangeliſten gedagt word: want dat ſal ons te pas komen om wel te verſtaan; hoe Jeſus, ſijnen volgeling Petrus heeft konnen aanſien, daar hy buiten zat in de Zaale, en ſig warmde by de Lijf-wagten, Luc. 22. vers 55, 61. Gelijk mede aanſtonds blijken ſal, datſe voor de tweede reis; ofte wanneer het gantſche Sanhedrin over Jeſus ſake, in den Morgenſtond voor de tweedemaal vergaderde, niet in de gewoone Geregts-kamer GAZITH, maar wederom in het ſelve Huis van den Hoogen-prieſter Cajaphas, te ſaamen gekomen zijn: waar van wy nu de reden alreede aangeweſen hebben. En alhoewel wy deſen Hoogen-prieſter, by Joſephus met ſijn eigen Voor-naam JOSEPH, genoemd vinden; ſoo ſchijnen hem nochtans de Euangeliſten alleen met ſijn By-naam CAJAPHAS te noemen, om dat hy daar mede meeſt bekend, en te ligter van andere te onderſcheiden was; zijnde den Naam *Joſeph* ſeer gemeen onder de Joden. Hy was van Religie een Sadduceer; en die in deſe Hiſtorie ſeer wel van de *Overprieſters*, welke ook in het Sanhedrin zaaten, moet onderſcheiden worden: hebbende wel een meerder waardigheid als een uit d'Overprieſters, maar egter niet anders als een Lidt vanden Grooten Raad, die alleen daar in toegelaaten wierd, ſoo hy ſoo groote bequaamheid hadde, dat hy dat geſelſchap dienen kon. Invoegen, dat alle de Overprieſters, alleen voor ſoo veel ſy van het Prieſterlijke Geſlagte waaren, onder hem ſtonden. Waarom onſe Overſetters ſulks ſeer naauwkeurig, met verſcheide Namen onderſcheiden hebben, alwaar ſulks voorkomd; op datmen den *Hoogen-prieſter*, ſeer wel van de Minder-prieſters, (welke om datſe Leden van den Grooten Raad waaren, *Overprieſters* genoemd zijn,) ſoude konnen onderſcheiden. Maar het gene ſig hier wonderlijk en geheel tegen het voornemen van der Joden beſluit opdoet, is dit; datſe hier over Jeſus Hals-vonnis ten Huiſe van Cajaphas vergaderen, op het Paaſch-feeſt; daarſe nochtans beſloten hadden, Jeſus niet te Vangen noch te Dooden *op het Feeſt; op dat'er geen Oproer en quam onder het Volk*, Matth. 26: 5. 't Gene ſy buiten alle twijffel alſoo beſloten heb-

De Joden hebben de ſaak over Jeſus afgedaan daarſe begonnen was.

De Hooge-prieſter Cajaphas waarom niet met ſijn Voornaam genoemd.

De Joden zijn over Jeſus ſaake tegen haar voornemen vergaderd geweeſt.

Digitized by Google

Waarom de Joden beſloten Jeſus niet op't Feeſt te Vangen, daar het haare gewoonte nochtans was groote misdadigers als dan te ſtraffen.

hebben, om daar in de gewoone maniere voorby te ſluipen: als dewelke anderſinds onder hen in gebruik hadden; groote Misdadigers, tot op de Feeſten te bewaaren; als wanneer de Straf-exempels, om de overgroote toeloop van menſchen, waarlijk van grooter nut waren: ziende daar in mogelijk op de Wet, Deut. 17: 13. *Het gantſche Volk ſal het hooren en Vreeſen.* Gelijk Fagius uit Maimonides over die plaatſe ook aangeteekend heeft: namelijk, dat alle wederhoorige, en die ſchuldig waaren aan de ſchendinge van de Prieſterlijke en Regterlijke waardigheid, alleen Geſtraft plagten te worden, op de drie Hoofd-Feeſten: om dat op die tijd het gantſche Volk uit alle Stammen Iſraels, te ſaamen quam. Gelijk mede Druſius uit Rabbi Salomon en andere, 't ſelve heeft aangemerkt. Indienmen hier toe nu ook aanmerkt, hoedanig Jeruſalem op de Drie jaarlijkſe * Feeſten, vol menſchen liep; en dat'er van ſommige met veele waarſchijnelijkheid, ten aanſien van de meenigte Paaſch-lammeren die'er geſlagt wierden, uitgerekend is, dat'er te mets xxv. maal Honderd-duiſend menſchen, uit alle Geweſten op het Paaſch-feeſt in gevonden wierden; ſoo ſalmen ligt ontwaar konnen worden, op wat gronaſteun den Grooten Raad bekommerd was, dat door het dooden van Jeſus op dit Feeſt, eenig Oproer onder het Volk kon geſchieden? ſchoon ook datſe in deſe tijd, noch dit tot een Waarborg hadden; dat de Roomſche Stadthouders gewoon waren, hare Beſetting in 't Geweer, en alle onheil in toom te houden; gelijk Joſephus dat verhaald in het xx. Boek ſijner Joodſche Oudheden. Want nadien onder alle de Joden, die van de verſtrooide, en uit ver-afgelegen Landſtreken na Jeruſalem quaamen, ongetwijffeld ook ſeer veele van de naby-gelege Galileers opgingen, onder welke Jeſus veel verkeerd, gewoond en ſeer veel goeds gedaan hadde; ſoo hadden ſy buiten alle andere onheilen, te vreeſen, dat deſe menſchen, de mishandeling aan Jeſus, mogelijk met geen goede oogen ſouden aangeſien hebben: want veele hingen hem aan, en hielden hem voor een Groot Propheet en Leeraar in Iſrael; gelijk uit der Joden getuigenis blijkt, Johan. 12: 19. Welke agtinge des Volks, dan ook de reden is geweeſt, datſe hem tot noch toe, niet welvoegſaam hadden konnen aan het Lijf komen: *Want ſy en ſaagen geen kans daar toe; nadien alle het Volk hem agter-na kleefde, en Gehoor gaf,* Luc. 19: 48. en kap. 21: 38. Dus liepen dan haare gedagten daar henen, datſe Jeſus met liſtigheid Vangen en ſonder Oproer Dooden ſouden: en ſy oordeelden dit niet alleen ondienſtig op den eerſten Dag van het Paſcha, maar ook ſulks niet op een van de volgende te doen, ſoo lang het Feeſt duurde: want het Paſcha-Eten duurde den gantſchen tijd van de Seven daagen der Ongehevelde Brooden, Exod. 12: 15. maar ſy wilden d'Uitvoering van dit beſluit uitſtellen, tot dat het Feeſt voorby, en de Feeſt-genooten na Huis ſouden getrokken, en de Baan alſoo veil ſou zijn. Doch de Goddelijke Voorſienigheid, deſen raadſlag willende te ſchande maaken, en daar toe Jeſus voorſegging geſtand doen, beſchikt de ſake ſoo; dat Judas haar van alle deſe ſorge ſchijnd te ontſlaan; komende heimelijk tot haar en ſegd; *Wat wild gy my geven, ende ik ſal hem uw Overleveren?* Haar daar by ook de wijſe en maniere voorſtellende, Luc. 22: 4. 't Gene dan, om dat Judas dit ſchijnd voor-te-wenden, in alle ſtilligheid te ſullen doen, haar ook fluks van zinnen doet veranderen; namelijk Jeſus hoe eer hoe liever, en als Judas maar gelegentheid had, te Vangen; en hem, al waar 't ſelfs op het Feeſt, te Dooden; gelijk gebleken is. O! ſchielijke omkeering van zinnen? O! wonderlijke voorbeſchikkinge? die ons niet alleen waaragtig doet ſien, dat menſchen die een quaad ſtuk op het Tapijt hebben, ſeer ligt van het eene Schelm-ſtuk tot het andere, konnen heen geſleept wor-

*Namelijk, Paaſchen, Pinxter en Loof-hutten-Feeſt.

Dat de toeloop der menſchen op het Feeſt de Joden voor Oproer bekommerde

De Joden in haar voornemen omgewend

In een boosaardig voornemen wordmen ligt van het eene quaad tot het ander vervoerd.

Digitized by Google

worden; maar ook leeren kan, dat het Vangen en Dooden van Misdadigers op de Feeſt-daagen, by de Joden niet en is naargelaaten, van wegen de Godsdienſt, die dit Feeſt aankleefde; nadien wy alreede geſien hebben, dat het der Joden gewoonte was, ſulks veel eer op de Feeſten te doen. Gelijk mede uit de ſluit-reden van den Grooten Raad, blijkt; dat het hun geoorlofd was ymand op het Feeſt te Dooden: want het hadde waarlijk te vergeefs geweeſt daar ontrent yts te willen ſeggen ofte daar tegen te beſluiten, by-aldien het Lijn-regt tegens de Wet en haare gewoonte aanliep ſulks te doen. Maar om datſe dit gemeenlijk op de Feeſt-daagen plegen te doen; ſiet daarom iſſet datſe uit vreeſe van het volk, dat Jeſus ſeer geſind was, niet geraaden vinden ſulks op het Feeſt te doen. En waarlijk ſoo het haar de Wet verboden hadde, ſoo en behoefde haar de vreeſe voor het volk geheel niet te bekommeren; dewijl die als dan de Wet had konnen ondersteunen: 't Gene hier tegens Caſaubonus diende aangemerkt te worden, als die het tegendeel daar van uit Maimonides heeft meenen te bewijſen: namelijk dat de Joden noch op den Avond van den Sabbath, noch op de Voorbereidinge des Feeſts, eenige Geregts-handelinge, noch Hals-ſaaken verhandeld hebben: 't gene wy nochtans agten dat geſchied is, in de Vergaderinge welke hier in Cajaphas Zaale gehouden is, op den Dag ofte op den Avond, die de Voorbereiding des Paaſch-feeſt was. En niet alleen dit, maar het is ten laatſten in dit Hals-vonnis ſelfs gebleken, wanneer ſy Jeſus ter Dood verweſen, en als een Oproer-maaker voor het Geregt ſlepen en Overleveren aan den Roomſchen Stadthouder; op dat hy ſonder uitſtel op het Feeſt, als ſulk eenen Quaad-doender, aan welk geen uitſtel vergund wierd, ſou Gekruiſt worden. Invoegen datmen met de fraaje Hieronymus hier geruſtelijk beſluiten mag; dat den Joodſchen Raad, veel eer beſorgd heeft, dat haar verwaten Schen-daad, hun door Oproer niet en mogt komen te mis-lukken; dan datſe uit Godsdienſtigheid ſouden ontſien hebben, het Paaſch-feeſt met menſchen Bloed te bekladden. Soo datſe derhalven ook ſchijnen te miſſen, welke de woorden, *Niet op het Feeſt, &c.* ſoo opnemen; als offe het ombrengen van Jeſus wilden verhaaſten; namelijk om ſulks noch voor het Feeſt te doen. Want nadien de tijd, die ſekerlijk hier tuſſchen beiden gevonden word, daar veel te kort toe ſchijnd te zijn, en de Joden dit beſlooten hadden, met liſt en behendigheid te doen; ſoo ſoude dat ſchielijk voortvaren niet dan door een openbaar geweld, of zinneloſe overval hebben konnen geſchieden. Dus hebben dan de Overprieſters en Ouderlingen en den geheelen Raad, op deſen Dag, namelijk des Vrydaags Morgens, als Jeſus in den Nagt gevangen tot Annas, en van daar in het Huis van Cajaphas geleid was, mogen vergaderen; namelijk op den Dag welke ſelfs de Voorbereidinge was van den Sabbath, die des ſelven Avonds inging; en niet op den Dag van de Voorbereiding des Paaſcha; gelijk die gene meenen, welke ſtellen, dat Jeſus ſijn Paſcha een Dag vroeger gegeten heeft: ſteunende op de woorden van Johannes, kap. 19: 14. daar hy ontrent het Vonnis-ſpreken van Pilatus, ſegd; *Ende het was de Voorbereidinge des Paſcha.* Even als of de Joden haar Paaſch-lam doe noch niet gegeten hadden? Doch men diende te weten, dat deſen Dag alſoo genoemd word, om datſe was de Voorbereidinge van den Sabbath die op het Paaſch-feeſt volgde, en by uitnementheid Groot was; gelijk deſelve Johannes, die niet alleen ſoo noemd, vers 31. maar ook deſen ſelven Dag, op welk Jeſus aan het Kruis genageld is, daar ook noemd; *De Voorbereidinge op welk de Sabbath aanquam.* En noch klaarder by Marcus, kap. 15: 42. *Ende als het nu Avond geworden was, dewijle het de Voorbereidinge was, welke is*

Indien de Wet of haar gewoonte verboden hadde ymand op het Feeſt te Dooden, 't waar onnoodig geweeſt daar tegen yts te beſluiten.

De Joden zijn alleen voor het mis-lukken van Jeſus Dood, en niet voor de ontheiliging des Paaſch-feeſt bekommerd geweeſt.

Dat de Joden op den Dag die de Voorbereiding des Sabbaths was vergaderd geweeſt zijn.

Digitized by Google

de Voor-Sabbath. Het ſelve verklaard ook Lucas, kap. 23: 54. En alhoewel wy boven uit Mattheus en Marcus hebben geſeid, dat de Overprieſters, Ouderlingen en Schriftgeleerde, alreede des Nagts in de Zaale van Cajaphas vergaderd waaren; ſoo moetmen deſe tweede ſaamenkomſte, in welke den geheelen Grooten Raad, wederom des Morgens als het dag geworden was, vergaderde, Luc. 22: 66. van de voorige by-een-komſte wel onderſcheiden; nadien de eerſte vergaderinge mogelijk grootdeels uit die Kopſtukken heeft beſtaan, welke in het Gevangen-nemen van Jeſus, waaren tegenwoordig geweeſt, en ſig met de gantſche drom derwaards vervoegden: onder welke ſig ook mogelijk ſommige hadden opgehouden, afwagtende hoe den aanſlag afloopen ſou; ofte die uit yver, van de Gelei-troep, (het zy uit het Huis van Annas, of anders,) voor-uit geſpat waren; en alſoo met haar allen, of ten minſten met de meeſte Leden, daar tegenwoordig waaren, om ſijne aan-komſt daar af te wagten, en hem te Ondervraagen. 't Geenſe mogelijk ook uit de nader vaſt-ſtellinge deſer Vergadering, ten Huiſe van Annas hebben konnen vernemen. Ter welker plaatſe ſy dan nu wederom wilden vergaderen, om het Vonnis, dat in den Nagt raadplegender wijſe over Jeſus opgemaakt was geworden, te doen uitvoeren. Gelijk dit uit Marcus openbaar is, als hy ſegd; *Ende terſtond des Morgens vroeg, hielden de Overprieſters t'ſaamen Raad, met de Ouderlingen en Schriftgeleerden, en den geheelen Raad; ende Jeſum gebonden hebbende, bragten ſy hem henen, en gaven hem aan Pontius Pilatus over, &c.* Want alhoewel de Joodſche regels mede bragten, dat ſy des Daags en niet des Nagts, over de Hals-gerigten moeſten zitten; ſoo en moetmen niet meenen, dat de Joden in deſe ſaake alles ſoo net na haare eigene gewoonten hebben gedaan. Of wie ſal ons beletten te gelooven, dat ſchoon ſy Jeſus al des Nagts veroordeeld hadden des Doods waardig te zijn, ſy om de uiterlijke glimp te bewaaren, egter niet wederom des Morgens vroeg, als het dag wierd; dat is, voor den aanvang des Morgen-offers, vergaderd zijn? Gelijk ook elk die het verhaal van Lucas, kap. 22: van vers 54. tot 67. ter deugden overweegd, wel ſien ſal konnen, dat alles niet in eene vergadering afgedaan is; maar dat den Joodſchen Raad des Nagts ter loops geſcheiden, en in den vroegen Morgenſtond, van nieuws wederom vergaderd is; laatende Jeſus ſoo lange in handen van de gene die hem vaſt-hielden en veel ſmaad aandeden, vers 63-65. meenende daar toe vryheid te hebben, nu Jeſus veroordeeld was. En dit houden wy heel waarſchijnelijk; alhoewel dat het Grootius ſoo ſeer mishaagd heeft: Doch het gene tegens hem genoeg ſal blijken, wanneer wy ſullen ſien, dat Jeſus ook tweemaal in deſe twee onderſcheide Vergaderingen ondervraagd is. Want als Jeſus des Nagts tot Cajaphas geleid was, wierd hy eerſtelijken gevraagd, aangaande ſijne Diſcipelen en ſijne Leere; even als offe een voorbereidſel wilden maaken, om hem te betigten van Aanhang, Scheuringe en Oproerigheid: want op deſen grondſlag kondenſe hem beſt by den Roomſchen Stadthouder aanklagen en Dood-waardig verklaaren: gelijk dat ook op het laatſte ſcheiden van de Vergadering, in haare beſchuldiging voor Pilatus bleek, wanneer ſy ſeiden; *Wy hebben bevonden, dat deſen het Volk verkeerd, en verbied den Keiſer Schattinge te geven; voorgevende dat hy ſelfs Chriſtus de Koning is,* Luc. 23: 2. Vervolgende de inſtelling van hare klagte, noch met deſen aanhang; *Dat hy het volk beroerde; leerende door geheel Judea; begonnen hebbende van Galilea tot hier toe.* Hoedanige diergelijke ſoorten van Oproer noch onlangs te vooren, eenen Judas Galilæus, en eenen Theudas aangerigt hadden, Actor. 5: 36, 37. Die dan wel in agt neemd, dat alle d'Euangeliſten, behalven Johannes, de Ondervraaging

Marc. 15: 1.

Dat de Joden hier niet alles na haare eige Wetten hebben gedaan, blijkt daar in dat ſe des Nagts over een Hals-vonnis beſig waaren.

Waar in ſy ſulks nochtans hebben willen ſchijnen te doen.

Dat Jeſus tweemaal in twee onderſcheide Vergaderingen ondervraagd is.

Op wat grondſlag de Joden, Jeſus aan den Roomſen Stadhouder ſogten te beklaagen.

van

Digitized by Google

van Jeſus, ſoodanig verhaalen; als of hy regel-regt en ten eerſten op ſijn Gevangen-neming, tot Cajaphas geleid was; ſal ook te gelijk wel verſtaan konnen, dat de eerſte Ondervraaging, die in den ſelven Nagt geſchiede, niet in het Huis van Annas, maar in de Zaale van Cajaphas gedaan is, daar de Overprieſters vergaderd waaren. Sulks dat Johannes, gelijkwe geſeid hebben, dit henen-ſenden van Annas tot Cajaphas, buiten de orden des tijds, naar de Ondervraaging geſteld heeft. En alhoewel Cajaphas hier het Woord voerd; ſoo en moetmen, gelijkwe meermaal vermaand hebben, niet meenen, dat hy ſulks na een vaſte gewoonte doed, welke aan het Hooge-prieſters Ampt vaſt-kleefde; maar dat hy ſulks alleen opneemd als een waardig Lidt van deſe Vergaderinge; en dat deſe ſaake ook de Godsdienſt eenigſinds van na-by aanging. Als dan Cajaphas, Jeſus in ſijn Ondervraaging, van Oproerigheid ſogt te bekladden; ſoo toond hy aanſtonds een groote ongerijmdheid in die beſchuldiging; namelijk dat hy geenſins door ſijne Leering heeft konnen Oproer maaken; naardien hy doorgaans opentlijk in den Tempel en Godsdienſtige Oeffen-Schoolen, vry-uit geſproken hadde tot het volk; en derhalven datmen hier over niet ſoo ſeer hem, als wel de gene die ſulks gehoord hadden, moeſte Vraagen, op datſe daar van Getuigen mogten, Joh. 18: 19. tot 25. Jeſus alſoo te kennen gevende; dat by-aldien daar niets Oproerigs in ſijne Leere gevonden wierd, dat daar als dan ook geene bekommeringe viel ontrent ſijne Diſcipelen. Daar-enboven waſſet openbaar, dat by-aldien hy hier door Twiſt en Tweedragt, of eenige Oproer onder het volk hadde ſoeken te maaken, hy ſulks niet opentlijk in den Tempel, noch in de Godshuiſen en Schoolen daarmen de Wet en de Propheten, op de Sabbattiſche Leſingen verklaarde; maar ſulks ſtil en in heimelijke plaatſen, ſou gedaan hebben; om onder de hand eerſt ſijnen aanhang groot en ſterk te maaken, en als dan met magt uit te vallen: waar van Jeſus nu alſinds het tegendeel gedaan hadde, als te ſien is Luc. 4. vers 17. en op meenigte plaatſen. En daarom, dewijl al-de-weereld van Jeſus Leere konde getuigen, ſoo ſchaamd hy ſig ook niet hem daar op te beroepen en den Hoogen-prieſter tot het volk henen te wijſen, op datmen haar daar van onderſoeken ſoude, ſeggende; *Wat Ondervraagd gy my? Ondervraagdſe die het gehoord hebben.* Doch een Dienaar van den Hoogen-prieſter, deſe antwoord opnemende, als of Jeſus de Prieſterlijke waardigheid niet genoegſaam erkende, of hem te na ſprak; gaf hem daar over een Kinnebak-ſlag; namelijk een klink met de vlakke hand in 't aangeſigte, gelijkmen het waarſchijnelijk hier ſoo opnemen moet. En alhoewel het ons mogelijk vreemd kan voorkomen, hoe een Geregts-dienaar, die hier alleen verſcheen om den gevangen Jeſus vaſt te houden, ſig durfde verſtouten, om in de Geſpanne Vierſchaar, en in 't aanſien van het Geregte, eenen beklaagden duſdanig in het aangeſigte te ſlaan? ſoo ſal ons ſulks minder nieuw doen, wanneermen agt mag geven op het getuigenis der Joden, welke ſeggen; datſe van Ouds vryheid hadden, om, wanneer ymand de Heiligheid van den Hoogen-prieſter, het zy met woorden of met werken ſchond, op hem aan te vallen, hem te ſlaan en te wonden; ja hem de reſt te geven. Invoegen men ſou konnen denken, dat wanneer de Dienſtknegt Jeſus hier toeſnaauwd; *Antwoord gy alſoo den Hoogen-prieſter?* hy ſijn Kinnebak-ſlag op deſe grondſteun geveſtigd heeft. Alhoewel het ſommige opnemen uit vleiſugt geſchied te zijn; en brengen daar toe de Hiſtorie van Zedekia; die in tegenwoordigheid van Achab, den Propheet Micha, op het Kinnebakken ſloeg, op dat hy een plas-dank behaalde; ſiet 1 Kon. 22: 24. Gelijk ook het ſlaan in het Aangeſigte, ofte op het Kinne-

Waarom Cajaphas in deſe ondervraaging het Woord voerd.

Jeſus toond een ongerijmdheid in de beſchuldiging van Cajaphas.

Die aanhang en muiterie ſoekt te maaken doet ſulks bedekt en heimelijk.

Matth. 4: 23. en kap. 9: 35. en kap. 13: 54. Marc. 1: 21. en 6: 12. Luc. 4: 44. en 6: 6. en 13: 10. Joh. 6: 59.

Op wat grond des Overprieſters Dienſtknegts Jeſus, ſtaande voor den Raad een een Kinnebak-ſlag mogte geven.

Digitized by Google

Het slaan op den Mond of Kinnebakken een teeken van dat'er met spreken gesondigd was.

bakken, van Ouds niet alleen heeft schijnen aan te wijsen, dat'er met spreken gesondigd wierd; (gelijk de Hooge-prieſter Ananias belaſte, datmen Paulus op de Mond sou slaan, doe hy hem *een Gewittede Wand*, noemde;) maar het is ook t'allen tijden voor een groote Smaad en Eer-quetsing opgenomen. Doch Jesus schijnd dese Kinnebak-slag in de eerſte bejegening op te vatten, en de gewaande Vryheid van ymand ligtelijk te Slaan, geensinds goed te keuren, wanneer hy segd; *Indien ik qualijk gesprooken hebbe?* wel aan, gy staat hier voor de Regt-Bank, *Getuigd van het quaade: En indien wel; waarom slaat gy my?* Ontkennende alsoo daar mede niet alleen, dat hy qualijk tegen den Hoogen-prieſter gesprooken hadde, maar dat dese Rakker voor het slaan, eerſt van Jesus qualijk spreken, had moeten getuigenis geven. Het was nu ook den Joodschen Raad genoeg bekend, dat soude het Geregts-geding voor al-de-Weereld buiten last blijven, en haar doen den glants van Regtvaardigheid behouden (*Doende Regt;*) dat Jesus, niet sonder schuld en kon veroordeeld worden. Dies sogten sy dan Valsche Getuigen tegens hem op, by gebrek dat'er geene waaragtige te vinden waren; op datse quans-wijs, noch de uiterlijke schors der Wet behielden: welke belaſte niets in de Regts-plegingen te doen, als volgens de Mond van Geloof-bare Getuigen, Num. 35: 30. Deut. 17: 6. En nadien deselve Wet Deut. 19: 16-19. haar ook aanseide, dat soo ymand Valschelijk tegen sijnen Broeder Getuigde; dat den selven als dan ook met deselve verdiende Straffe, in de plaatse van den Beschuldigden moeste Gestraft worden: siet daarom werd ons de quade handelinge van den Joodschen Raad, hier in te bet openbaar gemaakt, wanneer de Euangeliſten seggen; datse niets vindende, Valsche Getuigen opsogten. En om dat Jesus sig selven kende, en genoegsaam versekerd was, datse geene waaragtige Getuigenis tegens hem souden konnen by-brengen; soo heeft hy haar ook hier, als meermaals voor-henen, mogen uit-tarten en seggen; *Wie van uw Overtuigd my van Sonden?* De Joden hadden de gewoonte, datse uit een menschelijke mewaarigheid, haare Geregts-gedingen over een beklaagden Misdadiger, eerſtelijk begonden met het opsoeken van des Misdadigers ver-Ontschuldiging, en 't gene getuigd en bygebragt wierd tot sijn verschooninge; ten waare over eenen, diemen hield voor een Valsch Propheet: want dien handeldense na de straftste wijse; beginnende van sijne beschuldinge: ja de Regters meenden, dat'er niets tot sijn verschooning, maar wel tot sijn beswaaringe, mogte bygebragt worden; het zy dan waar of valsch: gelijk Fagius dese gewoonte alsoo verklaard. Nu nadien sy Jesus ook voor een Valsch Propheet, en een groot Verleider des Volks hielden; soo hebben sy ook haar Geregtshandeling, ten eerſten aangevangen met Getuigen, ja met Valsche Getuigen tegens hem op te soeken; op datse yts vinden mogten, waar op een Vonnis des Doods passen sou. Meenende dat hun sulks vry stond te doen, om datse Jesus voor een valsch Propheet hielden, die het Volk verleide: sig hier in waanende gestijfd te zijn uit de Wet, Deut. 13: 8. *Gy en suld hem niet te wille zijn, nochte na hem niet hooren.* Waarom de Joden ook aan sulk een Misdadiger de gewoone uitstel niet en gaven, diese aan andere voor een Dag en een Nagt verleenden; selfs naar dat het Dood-Vonnis over haar uitgesprooken was; op dat'er tijd gegund wierd, om noch yts tot verligtinge van den Verwesenen by te brengen. Ja dat sulks noch vergund wierd, wanneer selfs den verwesen Misdadiger al na buiten tot de Geregts-plaats, uitgeleid wierd; sulks sullen wy uit haare Boeken onder der Joden Geregts-handelinge ontwaar worden. 't Gene dan hier geen plaats heeft konnen vinden, ontrent het Vonnis van Jesus, om datse hem als een

De Joden willen niet schijnen Jesus onschuldig te veroordeelen.

Waarom 'er aangeteekend word, datse valsche Getuigen tegens Jesus opsogten.

Waarom de Joden in haar Geregts-handel van Jesus niet na hare gewoonte van des beklaagden Verontschuldinge beginnen.

Valsch

Digitized by Google

valsch Propheet, en een Verleider en Oproermaaker verweſen hebbende, veroorſaakt heeft, datſe hem aanſtonds en ſonder uitſtel, aan Pilatus tot de Dood des Kruiſſes hebben overgegeven; gelijkwe terſtond ſullen ſien. Maar hoe hebben doch deſe opgeſogte, en deſe valſche Getuigen, eindelijk beweſen, dat Jeſus aan duſdanigen misdaad ſchuldig zijnde, aldus Wettig is konnen veroordeeld worden? Voorwaar dat dienden wy uit den draad der Euangeliſche Hiſtorie na te ſpooren, indien het ons anders luſt een klaar begrip van deſe Overlevering te hebben.

Waarom Jeſus ſonder uitſtel aan den Regter overgegeven is.

Als dan de valſche Getuigen alles bygebragt hadden watſe konden, ſoo viel haare beſchuldiging te onwigtig om Jeſus aan de Dood te helpen: want haar Getuigeniſſen leuterden, ſy ſtreden tegens malkander, enſy waaren geheel niet een-ſtemmig. Doch ten laatſten quamender Twee, die ſoo ſy meenden, een veel ſwaarder Getuigenis tegens hem inbragten; namelijk, hy hadde geſeid; *Ik ſal deſen Tempel, die met handen gemaakt is, afbreken, ende in drie daagen eenen anderen ſonder handen gemaakt, Bouwen.* Dit nu ſeiden twee Getuigen; en ſoo was het ook noodig, by-aldien het volgens de Wet ſou konnen ſtand houden in het Geregte, Deut. 17:6. Num. 35:30. van Jeſus ſelfs ook ſoo verklaard en toegeſtemd, Matth. 18: 16. Maar deſe waaren immers ook valſche Getuigen, en niet een hair beter dan de voorige; brengende te voorſchijn 't gene Jeſus nooit met ſulke woorden, en noch veel minder in ſulken meeninge geſprooken hadde. Jeſus en hadde waarlijk niet geſeid; *Ik ſal*, of *ik wil den Tempel die te Jeruſalem is afbreken;* maar hy hadde tegen de Joden geſeid; *Breekt deſen Tempel af.* 't Gene voor-eerſt veel van de meeninge deſer Getuigen verſchild, dewijl Jeſus niet een woord gerept hadde van het gene hy ſelfs Perſoonlijk ontrent het af-breken van den Tempel wilde of konde doen; maar wat hy doen konde ontrent deſelver weder-Opregtinge, indien de Joden deſen Tempel afbraken; namelijk ſijn Lichaam; op het welke hy ongetwijffeld aldus ſprekende, met de hand geweſen heeft: gelijk d'omſtandigheden des verhaals ſchijnen te leeren. Spelende van doe aan, ſeer aardig op het voornemen der Joden, die Jeſus wilden Dooden: want dat ſoude het Breken van den Tabernakel of Tempel ſijns Lichaams weſen; dat Jeſus immers niet ſelfs, maar deſe booſe Joden, onder Gods toelatende Voorſienigheid, ſouden doen: doch de weder-Oprigting ſou aan Jeſus en niet aan haar ſtaan, als die magt hadde het Leven wederom aan te nemen: en deswegen konde Jeſus ook niet ſeggen, dat hy den Tempel wilde afbreken. Gelijk dan ten tweeden ook de valsheid deſer Getuigenis daar in uitblinkt, dat Jeſus in dit geſprek geen gewag gemaakt en heeft, van den *Tempel die met handen gemaakt was*, alhoewel het deſe twee nochtans dus onbeſchaamdelijk voor den vollen Raad uitlappen: paſſende aldus verdraaid de woorden welke Jeſus in een Schriftgeleerden zin van ſijn Lichaam geſprooken hadde, na haare booſe pooging, op het groot en beklonken Gevaarte van den ſtoffelijken Tempel. En by-aldien Jeſus al woordelijk geſeid hadde, 't geen deſe Getuigen egter valſch by-brengen, ſoo en hadde ſulks ten hoogſten genomen, Jeſus niet verder dan ſlegts voor eene vermetelheid, en geenſins voor een Godslaſtering en Dood-waardige misdaad konnen toegerekend worden. Want hy ondernam daar in niet ſoo ſeer yts te doen, dat tot Verbreking des Tempels ſou geſtrekt hebben; als wel dat hy door een magtige Daad, de weder-Oprigtinge deſſelfs ſoude bevorderd hebben. Maar genomen ymand roemde uit vermetelheid dit alles te doen, ſoo en ſou ſulks egter niemand ſchuldig maaken aan de Dood. Gelijk ook de Joden die tegenwoordig waaren, als Jeſus deſe reden voerde, ſulks niet ſoo hoog hebben opgenomen,

Wat voorname beſchuldiging Jeſus Dood-waardig maakte voor den Raad der Joden.

En hoe valſch en verdraaid deſelve voor-gebragt wierd

Spelinge van Jeſus op het breken van ſijn Lichaam dat de Joden doen ſouden, ſprekende van den Tempel.

Waarom deſe Getuigen de woorden van Jeſus door by-voeging een anderen draai gegeven hebben

Digitized by Google

men, maar wel datſe hem over ſijn groote inbeeldinge ſchijnen uitgelacchen en beſchimpt te hebben, alſſe ſeiden; *Ses-en-veertig jaaren is over deſen Tempel gebouwd, en gy, ſult gy hem in drie daagen wederom oprigten?* Joh. 2: 20. Soo dat die dan ook de Regters van deſe Raads-vergaderinq konnen zijn. Doch nu men Jeſus voor de Regt-Bank had, en dat dit als een ſwaar en openbaar ſtuk, boven op alle ſijne andere twijffelbare beſchuldigingen, ingeworpen wierd; ſoo wiſte het Cajaphas ook met een effene Prieſterlijke Tronie, op dat hy de ſaak een glimp aan-ſtreek, op te nemen als een hoog-gaande beſchuldiging, en Gods-laſtering die hem ter herten ging. Gelijk hy dan ook daar over in den vollen Raad opſtaande, tegen Jeſus uitvaard en hem ſtraffelijk afvraagd, ſeggende; *Antwoord gy niet? wat Getuigen deſe tegen u?* Gy hebt Gods-laſterlijk van den Heiligen Tempel geſprooken. Uit welk ſchielijk en ernſtig opvliegen van Cajaphas, wy in 't voorby-gaan aan-te-merken hebben, dat de Regters by de Joden, in haare Vergaderinge Zaaten: En dat d'Euangeliſten daarom aanteekenen, *Dat den Hoogen-prieſter Opſtond,* Matth. 26: 62. Want dat hy niet alleen, maar te gelijk met d'andere Leden van den Raad, nederzat, blijkt genoeg uit Marcus als hy ſegd: *En de de Hooge-prieſter in 't midden Opſtaande, vraagde Jeſus, &c.* Waar van daan men dan ook dikmaal in de Heilige Schrift, deſe ſpreekwijſe vind; van *In 't Geregte te Zitten.* Gelijk mede het woord SYNEDRION, ſoo wel by de Grieken, als SANHEDRIN by de Hebreen, een *Saamen-zittinge* van *Regters* wil te kennen geven: van welk Zitten mogelijk by ons, een Vierſchaare, daarmen Geregts-gedingen houd, den naam van *Regt-Bank* behouden heeft. Jeſus dan wetende wat deſe Regters over die plompe en leugen-agtig ingebragte Getuigenis, van 't af breken des Tempels, by haar ſelven dagten; en dat in dit geval de ſtomme genoegſaam voor d'onſchuld van ſijne ſaake pleiten; ſoo heeft hy daar op geſwegen, en niet de pijne waardig geagt daar op yts aan den Raad te antwoorden: nadien hem doch bekend was, datſe hem beſloten hadden te Dooden; en derhalven onverſchillig was, wat hy ook tegen deſe Beſchuldinge hadde bygebragt. Doch wanneer den Hoogen-prieſter over dit ſtilſwijgen van nieuws opſtuifd, en onder Eede tegens hem uitvarende ſegd; *Ik beſweere u by den Levendigen Godt, dat gy ons ſegd; of gy zijd de Chriſtus de Soone Gods:* Soo en heeft Jeſus geenſinds daar op geſwegen, maar rond-uit deſe Waarheid beleden; gelijk hy gekomen was, om van deſelve Getuigenis te geven: ſeggende; *Gy hebt het geſegd, &c.* ſiet Matth. 26: 64. En hier toe ſogte het Cajaphas te brengen; om dat den Raad haar liet voorſtaan, dat by-aldien ſy Jeſus deſe Belijdenis ſonder bewimpeling konden uit den hals wringen, ſy als dan regt genoeg op hem hadden, om hem niet alleen als een Gods-laſteraar, maar ook als een ontſteller der Gemeene ruſte, ter Dood te veroordeelen. Tot welke eene uitſinnigheid ſy te ligter konden vervallen; nadien ſy doch vaſtelijk geloofden, dat of ſchoon deſe Jeſus van Nazareth de Meſſias had geweeſt, hy egter geen Godt konde zijn. Want dat de Joden dit meermaal ongerijmd en ſeer valſch opgenomen hebben, is genoeg gebleken, wanneer ſy Jeſus willende met Steenen Dood werpen, ſeiden: *Wy ſteenigen u niet over eenig Goed werk; maar over Gods-laſtering; en om dat gy een menſche zijnde, u ſelven Godt maakt*, Joh. 10: 33. Waar uit wy niet alleen ſien, dat het verwerplijk gevoelen van Socinus, al van doen-aan is in de Weereld geweeſt; maar dat ook Jeſus de waarheid van ſijn Godtheid en Soonſchap, ſtaande hier in 't midden der Goden, niet langer heeft willen inhouden. Dus antwoord en betuigd hy dan op de vraage van Cajaphas, *Ja, dat hy het waarlijk was;* namelijk onder deſe Hebreeuwſche ſpreekwijſe; *Gy hebt het geſegd:*

Hoedanigen glimp Cajaphas deſe beſchuldiging weet aan te ſtrijken.

Marc. 14. vers 60.

Dat de Joden ook in haare Raads-Vergaderingen plagten te Zitten.

Vierſchaaren waar van *Regt-Banken* genoemd.

Waarom Cajaphas Jeſus beſweerd.

Jeſus belijd in den vollen Raad dat hy was Chriſtus de Soone Gods,

Joden hebben in dees tijd niet geloofd dat de Meſſias moeſte Godt zijn.

Digitized by Google

ſegd: 't Gene Marcus verklaard, *Ik bend*. Hoedanigen zin en uitleg wy voorwaar meer geloof geven, dan het ſchraal geſeg van Auguſtinus, als hy meend; dat Jeſus hier mede ſou geantwoord hebben; *Ik en ſeg het niet, maar gy ſegd het*. 't Geen ſeer ſlegt is van dien Grooten Man. Doch wie is ſoo vaſt in ſijn gedagten, dat hy niet eens in den dut vald? Jeſus en belijd dan niet alleen dat hy Chriſtus was de Soone Gods, maar hy roemd daar noch by; *Datſe van doe aan de Soone des Menſchen ſouden ſien, zittende ter regterhand der kragt Gods, en komende op de Wolken des Hemels*. Als of hy hadde willen ſeggen; dat, of ſchoon hy nu aanſtonds door haar Vonnis, als een Gering menſch, en als een Sondaar veroordeeld, in de Dood ſoude gaan; hy nochtans door ſijne Opſtandinge uit den Dooden, kragtelijken ſou beweſen worden, de Soone Gods te zijn, Rom. 1: 4. Waar op dan ſijne Heerlijkheid, voortkomende van den Hemel en de kragt Gods, in de Eeuwigduurende Heerſchappye van het Koningrijk des Euangeliums, ſou geſien worden; Zittende ter Regterhand ſijnes Vaders. Als waar van Daniel buiten twijffel, het voorſpel geſien heeft: overweegd kap. 7. vers 13. en 14. En is dit Zitten van Jeſus ter regterhand Gods, klaar genoeg beweſen na ſijne Dood, Opſtaande ten Derden Daage: op dat vervuld wierde 't gene Jeſus hier ſtaande voor de Joodſche Vierſchaare, beleden hadde: namelijk dat hy, die nu ſoo gering en een veragt menſch, ja een Gods-laſteraar in haare oogen ſcheen, van Godt nochtans ſoodanig als hy daar geſeid hadde, boven alles ſou verheven worden. Sig ſelven voor ſijn aanſtaande Dood, noch de *Soone des Menſchen* noemende, om daar door een aardige en zinrijke tegenſtellinge te maaken, van ſijn aanſtaande Verheerlijkinge; waar van ſelfs ſijne ver-Oordeelers noch Aanſchouwers ſouden zijn. Doch nu moeſte de Soone des Menſchen henen gaan gelijk van hem geſchreven ſtond. Waarom het ook opmerkelijk is, dat Jeſus ſig na ſijne Opſtandinge, niet meer, *de Soone des Menſchen* genoemd heeft. Gelijk mede deſe betuiging van hem naderhand, ſeer waaragtig aan de Joden gebleken is, volgens de verklaaring van den Apoſtel Petrus, Actor. 2: 32, 33. ſeggende; *Deſe Jeſus heeft Godt Op-gewekt, waar van wy alle Getuige zijn. Hy dan door de regterhand Gods verhoogd zijnde, ende de belofte des Heiligen Geeſtes, ontfangen hebbende van den Vader, heeft dit uitgeſtort, dat gy nu ſiet en hoord*. Als wy dan nu verder ontwaar worden, dat den Hoogen-prieſter Cajaphas, over Jeſus rijkvoerige betuiging, niet alleen uitroept, dat hy hier voor aller Ooren, Godt gelaſterd heeft; maar daar op, tot een Teeken ſijner onſteltenis en af-keerigheid van die Grouwel-daad, ook ſijne Kleederen ſcheurd: ſoo blijkt het genoegſaam; dat de Joden, de betuiging van Jeſus Goddelijk Soonſchap, in een geheel anderen zin op-nemen, alsmen onder hen wel gewoon was, ymand een *Soone Gods*, of eenige, *Kinderen Gods* te noemen: gelijk het mede niet ongehoord by de Hebreen is, Perſoonen die hooge en waardige Ampten bekleeden, of die Regters en Regeerders des Volks zijn, GODEN te noemen: als in verſcheide plaatſen van 't Oude Teſtament, en inſonderheid in de Pſalmen blijkt. Maar Cajaphas oordeelende dat Jeſus ſig dus de Soone Gods noemende, ſig ſelven Godt maakte; meende reden genoeg te hebben, om over de ont-eering van Gods Naam, ſijne Kleederen te ſcheuren. Gelijk de Joden ook geleerd hebben, dat ymand een Gods-laſteringe uit de Mond van een Jode hoorende, verpligt wierd ſijn Kleederen aan-ſtukken te rijten. Alhoewel hy het niet gehouden was te doen ontrent een Heiden, die Godt niet en kend. Doch dat dit onderſcheid eertijds in Iſrael ſoo niet in agt-genomen is; ſietmen uit 2 Kon. 18: 37. alwaar Eliakim, en Sebna en andere, over de laſterlijke woorden van Rabſake den

Slegte verklaaring van Auguſtinus.

Hoedanig Jeſus ſijn belijdenis nader beveſtigd.

Waarom Jeſus ſig voor den Joodſchen Raad te gelijk de *Soone Gods* en de *Soone des Menſchen* noemd.

Jeſus betuiging en toeſegging waar in na ſijn Hemelvaard gebleken.

Waarom Cajaphas ſijn Kleederen ſcheurd.

Exod. 21: 6. en kap. 22. vers 8: 28. Pſal. 8: 6. en 50: 1. en 95: 3. en 97: 7, 9. en 138: 1. &c.

Digitized by Google

Syrier, met Geſcheurde Kleederen tot Hiskia quamen. Welke Koning ook ſelfs daar over ſijn Kleederen ſcheurde, kap. 19: 1. En of ſchoon de Joden ſeggen, dat deſe Mannen haare Kleederen ſcheurden, om dat Rabſake niet een gebooren Aſſyrier, of van Godsdienſt een Heiden was; maar om dat hy een afvalligen Jode was, die de Vaderlijke Godsdienſt verloochend en afgeſwooren hadde: ſoo verſieren ſy dit nochtans ſonder eenig bewijs, om haare vieſe gedagten, aangaande dit onderſcheid, een weinig op-te-poetſen; mogelijk daar in geſtijfd wordende uit 2 Kon. 18: 26, 28. daar we ſien; dat deſelve Rabſake ſoo wel Joodſch als Syriſch kon ſpreken. En wat voorts de wijſe van doen ontrènt dit Scheuren der Kleederen belangd, daar van vindmen in den Talmud aangeteekend; dat de Regters in duſdanige gevallen, gewoon waaren, haare Kleederen al-ſtaande te ſcheuren, en dat deſelve niet wederom Genaaid wierden. Waar ontrent ſy ook noch deſe bepaalingen ſtellen; namelijk, dat het den Hoogen-prieſter, in geval van ſpijt en hertzeer, alleen geoorlofd was, ſijn Kleederen van beneden aan de Voeten te ſcheuren; doch geenſinds van boven ontrent de Borſt. Alhoewel het aan de andere Prieſters toegelaaten was, deſelve van boven na beneden te ſcheuren. En alhoewel de Schilders gewoon zijn het tegendeel hier van in Cajaphas te verbeelden, nochtans kanmen agten, dat deſelve Hooge-prieſter, volgens een diergelijke gewoonte, ook hier op Jeſus gewaande Gods-laſterlijke bekentenis, ſijne Kleederen geſcheurd heeft, tot een betuiging van de waarheid en af-keerigheid der misdaad, waar mede Jeſus beſchuldigd wierd: Want dat ſchijnd hy in deſe woorden te doen, wanneer hy ſegd; *Hy heeft Godt gelaſterd, wat hebben wy meer getuigen van nooden? gy hebt ſijne Gods-laſteringe gehoord; wat dunkt U-lieden?* Te kennen gevende; dat hy, die opentlijk in 't Geregte belijd, dat gene, waar van hy aangeklaagd word; ſig ſelven gewillig overgeeft aan het Vonnis, dat den Regter navolgens de Wet ſal oordeelen op de waardigheid der misdaad te moeten volgen: en derhalven, *Wat dunkt uw?* hier leid de bekentenis; daar reſt niet, als om te ſien, watmen met deſen Gods-laſteraar doen ſal? Waar op den geheelen Raad haar goed-dunken inbrengende, ſoo ſeggenſe alle; *Hy is des Doods ſchuldig:* vergelijkt Matth. 26: 66. met Marc. 14: 64. En dit ſeidenſe, ſteunende ongetwijffeld op de Wet, Levit. 24: 11, 14-16. gelijkſe naderhand verklaarden, alſſe tegen Pilatus ſeiden; *Wy hebben eene Wet, en volgens die Wet moet hy ſterven; want hy heeft ſig Gods Soone gemaakt*, Joh. 19: 7, Want *wie den Naame Gods gelaſterd ſal hebben; ſal ſekerlijk Gedood worden*, Levit. 24: 16. Ook moeſt de Schrift in Jeſus vervuld worden, die van hem voorſegd hadde; *Dat hy als een Misdadiger ſou gerekend worden*, Eſaia 53: 12. Gelijk Jeſus dat ook ſoo verklaard, Luc. 22: 37. Jeſus was ſoo dra van den Grooten Raad niet veroordeeld, of ſiet de Geregt-dienaars, en d'Oppaſſers die hem vaſt-hielden; (alhoewel hy hier niet gebonden, maar los en vry voor de Regters ſchijnd geſtaan te hebben, gelijkwe aanſtonds ſien ſullen;) begonden hem te Beſpotten, en als een uit-vaagſel onder de menſchen, in het Aangeſigt te ſpouwen: een bejegening voorwaar, die van ouds, inſonderheid by de Joden, de grootſte ſmaadheid was, diemen ymand aandoen kon: gelijk het ook onder de Heidenen niet beter opgenomen is; als by veele Schrijvers te ſien is: ſiet van de Hebreen, Num. 12: 14. Deut. 25: 9. Job 30. vers 10. Eſaia 50: 6. &c. Doch of het aan de hedendaagſche Joden noch natuurlijk eigen is, ymand ligtelijk in 't Aangeſigt te ſpouwen, wetenwe niet heel ſeker; maar wel dit, dat van wegen deſe mishandeling aan Jeſus gepleegd, by veele Chriſtenen overgebleven ſchijnd; eenen die ons in het

Bepaaling der Joden over het ſcheuren der Kleederen.

Hoe den Hoogen-prieſter vermogt ſijn Kleederen te ſcheuren.

Cajaphas betuiging voor den Raad nader verklaard.

Een Gods-laſteraar moeſte volgens de Wet Levit. 24. de Dood ſterven.

Jeſus doodwaardig verklaard, was aan ſtonds veil voor yderen ſpot en mishandeling.

Spouwen in 't aangeſigt van ouds een ſmadelijke bejegening.

Aan-

Aangesigt spouwd, *Een Jood* te noemen; gelijk ook selfs dit in de Kinderen gehoord word; als die gewoon zijn in sulken voorval, haare Makkers toe te graauwen; *Gy Spouwd als een Jood.* Dese Bengels en Spouwen Jesus niet alleen tot versmaading in 't Aangesigte, maar sy blinden ook sijne Oogen, en geven hem Kinnebak-slagan; seggende, (op datse sijn Goddelijk Leer-ampt beschimpten;) *Propheteerd ons, wie u geslagen heeft?* Door mengende alsoo dit smertelijk slaan en mishandelen, met veel Laster en Scheldwoorden, diese tegens hem uitbraakten; gelijk Lucas aanteekend. Want siende Jesus nu ter Dood ver-oordeeld, en mogelijk den Raad voor een wijle-tijd gescheiden; hebbense gemeend, dat hun alles vry-stond wat haare roekeloosheid en baldadigheid tegens hem bedenken kon; verdraajende spots-wijse alle Jesus goede werken, en leersame Onderwijsingen, op datse hem beschimpen souden. En alhoewel mogelijk dese mishandeling wel een gevolg kan geweest zijn, van het Vonnis des Joodschen Raads; soo is het egter waarschijnelijk van daar tot op heden onder ons, voor een spreek-woord behouden; namelijk van ymand die in handen van baldadige en onbarmhertige menschen vervallen is, te seggen; *Hy is als aan de Joden Overgeleverd.* Alhoewelmen niet beschreumd en hoefd te zijn, om dat spreek-woord van dese gantsche handeling der Joden af-te-leiden. Gelijk mede eenige meenen, dat het Kinder-spel, *Handje-klap* genoemd, dat veelsinds in de geselschappen van jonge Luiden plagt geoeffend te worden, een oud sweemsel is, van de spotwijse verblindinge aan Jesus gepleegd; *Hem het aangesigt bedekkende; en met vuisten slaande, te seggen; Propheteerd ons wie het is, die u geslagen heeft?* Luc. 22: 64. Jesus dan aldus aan de Dienst-knegten van de Overpriesters en Hoofdmannen des Tempels &c. gelaaten zijnde, soo schijnd het, dat terwijlen dese mishandelingen aan hem gepleegd wierden, den Grooten Raad gescheiden is; tot datse des Morgens heel vroeg wederom vergaderd zijn, om tot de uitvoeringe van het Vonnis te komen: als wanneer, gelijk de Euangelisten verhaalen, sy Jesus wederom in haaren Raad bragten: namelijk wederom in het Huis van Cajaphas, en niet in haar gewoone Kamer GAZITH, als sommige meenen: want het tegendeel sal aanstonds seer waarschijnelijk blijken. In welke Vergaderinge sy hem dan, volgens Lucas kap. 22: 66. niet terstonds aan Pilatus doen Overleveren; maar op datse haar in dit Geregts-geding niet en souden schijnen te verhaasten, of dat alleen in den Nagt afgedaan te hebben; hem voor de tweedemaal souden afvraagen; *Zijd gy de Christus segget ons.* Tusschen welk verloop van tijd, men waarschijnelijk stellen moet, d'aanrandinge die Petrus alhier overquam: als den welken Jesus op sijn Gevangen-neming in Gethsemane, getrouwelijk tot hier aan de Zaale des Hoogenpriesters, gevolgd was, en hem vrymoediglijk onder de Dienaars en Volgknegten begevende, sig zat en warmde buiten in het Voor-plein van Cajaphas Huis. Daar hy dan van een Deurwaarster aangesprooken en hard bestreden wierd, dat hem selfs sijne spraake beklapte, een Galileer, en een Makker van Jesus aanhang te zijn. 't Geenmen soo niet en moet opnemen, als of Petrus een geheel andere Taal sprak als de Joden; maar alleen, dat hy een Galileesche by-klank in sijne woorden liet hooren, die van de Joden in Judea, in uitspraak verscheelde: even gelijkmen in Neerland een Hollander van een Vlaming &c. kend. Maar gelijk Petrus dit meermaal opgedrongen wierd; selfs van een Bloed-verwand, wiens Oor hy afgehouwen hadde, Joh. 18: 26. soo loochende hy het egter tot driemaalen, eer het noch Dag wierd, en de Haanen noch niet voleindigd hadden te kraajen: gelijk Jesus hem voorsegd hadde, dat hy op dien eigen Nagt noch

Dat dese mishandeling waarschijnelijk aan Jesus geschied is, terwijl den Raad vertrokken was tot hare vroege wederkomst.

En wat spreekwoord van dese mishandeling onder ons schijnd overgebleven te zijn.

Matt. 27:1. Marc. 15:1.

Petrus te wat tijd aangerand.

Matth. 26. vers 58, 69. Marc. 14. vers 66. Luc. 22:55.

Digitized by Google

doen ſou, ſchoon hy roemde ſoo vaſt in ſijn Schoenen te ſtaan, dat hy veel liever de voetſtappen van ſijnen Heere tot den Dood wou volgen, dan dat hy hem Verſaaken ſoude. En alhoewel Petrus in deſe kragtige betuiging, bygeſprongen wierd van d'andere Diſcipelen, *Want ſy ſeiden alle desgelyks*, Matth. 26: 35. ſoo zijnſe nochtans alle gevlugt, en als Schapen verſtrooid, doe haaren Herder geſlagen wierd: vergelijkt vers 56. met Jeſus voorſegging, vers 31. ſpelende op Zach. 13: 7. Maar als de Euangeliſche Hiſtorie hier aanteekend; dat Petrus niet alleen op de tijd van het Haanen-gekraai indagtig wierd, wat hem Jeſus hier van korts te vooren geſegd hadde; maar dat Lucas daar by voegd; *Ende de Heere hem omkeerende ſag Petrus aan; ende hy wierd indagtig des woord des Heeren, &c.* Soo iſſet by veele bedenkelijk gehouden; hoe dat Jeſus hier Petrus heeft konnen aanſien, daar hy in de binnen-Zaal voor den Raad ſtond, en Petrus deſe verloochening dede; buiten, daar hy onder de Dienſtknegten ſig warmde by het Kôôl-vuur? Doch de ſaake en ſal geen ſwaarigheid lijden, wanneermen aanmerkt, dat Jeſus, terwijlen den Raad geſcheiden was, ſeer waarſchijnelijk ſal na buiten geleid zijn; namelijk daar het meeſte gros van de Dienaars die hem beſpot hebben, ſig onthielden; het zy dan midden in het open-Plein daarſe haar warmden, of onder een gedekte Galderie, die voor het open-Plein van Cajaphas Huis kan geweeſt zijn: en by welke troep ſig Petrus onthield. En dit ſchijnd ook daar uit te blijken, dat de Overprieſters des Morgens wederom vergaderd zijnde, hem andermaal voor haaren Raad hebben doen verſchijnen, om hem alswe terſtond ſeiden, voor de tweedemaal te Ondervraagen; ſiet met aandagt na, Luc. 22: 66. Gelijk het ook niet te denken is, dat den Joodſchen Raad vertrekkende, ſy Jeſus alleen in de Vergader-kamer gelaaten hebben; maar datſe hem veel eer na buiten uitgeleid hebben, in de overdekte Galderie, en na-by het open-Plein dat beneden, dat is laager dan het Huis was: alwaar de Dienſtknegten haar warmden, en Petrus onder haar geſelſchap was: daar ſy hem dan mogelijk ook alleen beſpot en beſpogen hebben. Onder hoedanigen mishandeling Petrus dan mede ſeer ligt kan aangerand en opgeſtreden zijn geworden, dat hy ook een van Jeſus Makkers was. Sulks dat hy na d'een en d'anderwerfſe verloochening, hem van angſt, herrewaards en gindſewaards gewend hebbende, ten laatſten ſeer na-by en ontrent Jeſus geraakt is; die hem aanſiende, daar door de misdaad ſijner verloochening heeft konnen indagtig maaken. En van deſe Buiten-plaatſe, iſſet dan datſe des Morgens Jeſus wederom in haaren Raad konnen ingebragt hebben; namelijk wederom in het Huis of de binne-Zaal van Cajaphas, daar hy des Nagts verhoord en ver-oordeeld was; en niet alswe ſeiden, in haar gewoone Geregts-kamer GAZITH; als veele hier duſdanigen verwiſſeling van plaats meenen te vinden: ſeggende; dat Jeſus nu des Morgens uit het Huis van Cajaphas na der Joden gewoonelijke Geregts-kamer ſou geleid zijn. Doch dit werd hier uit wederſprooken, als Johannes ſegd, datſe Jeſus van Cajaphas in het Regt-huis, namelijk van Pilatus hebben geleid, kap. 18: 28. Want ſoo agten wy ook datmen 't verſtaan moet, wanneer Lucas ſegd; *Als het Dag geworden was, vergaderden de Overprieſters, &c. en bragten hem in haaren Raad.* Hem van nieuws afperſlende te ſeggen; *Of hy was de Chriſtus?* Hoedanigen Ondervraaging, Jeſus waarlijk als ſeer ydel en vergeefs opneemd, wetende dat ſy ſulks doch niet en ſouden gelooven. En ſchoon hy ook door veele bewijſen betoond had de Chriſtus te zijn; ſoo ſtond het doch by haar vaſt hem niet los te laaten: want ſy hadden beſloten hem te Dooden: ja hem ook des Nagts al des Doods waardig verklaard. Van welk Vonnis des Grooten Raad, ook geen her-roe-

ping

Marc. 14. vers 27. Joh. 16:32.

Luc. 22:61.

Hoe Jeſus den Diſcipel Petrus heeft konnen aanſien daar hy buiten en Jeſus binnen in het Huis van Cajaphas was.

Dat Jeſus voor de tweedemaal wederom in de Zaale van Cajaphas en niet in der Joden gewoone Geregts-kamer gebragt is.

Digitized by Google

ping plaats kon vinden: gelijk mede uit de eigen woorden van Lucas, by- Luc. 22:
na dien zin alſoo kan opgemaakt worden: nadien Jeſus antwoorde; *Indien* 67, 68, 69.
ik u ook vraage? ſoodanig ſchijnd te moeten opgenomen worden, als of hy geſeid hadde; *Indien ik eenige bewijſen voortbrenge, waar mede ik betoone de Chriſtus te zijn, gy en ſult die geen geloof geven; noch my daarom los-laaten:* namelijk, dewijl haar Vonnis daar alreede tot haar boos voornemen lag. Wat Jeſus van het voornemen der Joden en haar Vonnis oordeeld.
Sprekende Jeſus hier alleen van ſijne Regters *te Vraagen;* om dat het den Hebreen ſeer gewoone maniere was, ook by wijſe van Vraagen, te Bewijſen; gelijk de Saligmaaker ſulks in ſijne Leeringen te vooren tegen de Pharizeen en Schriftgeleerde, ſeer dikmaal gedaan hadde, om haar te overtuigen. 't Gene hy hier dan ook hadde mogen doen: ſiet een voorbeeld daar van, Matth. 21: 23, 24. En deswegen moetmen het geenſinds vreemd opnemen, dat Jeſus hier ſijne Regters ſoude hebben willen Vraagen; daar ſulks te doen, het eigen werk van den Regter ſchijnd te zijn? Den Raad nu op haar tweede aanhouden, uit Jeſus eigen Mond gehoord hebbende, dat hy ſig de *Soone Gods* noemde; heeft geoordeeld, dat'er geen Getuigeniſſen meer van nooden waaren; dewijle hy ook daar by noch ſtaande hield; *Dat van nu aan de Soone des Menſchen ſou Gezeten zijn aan de Regterhand der kragt Gods.*
Derhalven ſtaan alle de Leden der Vergadering op; ſy doen Jeſus binden Luc. 23: 1.
en tot Pilatus henen-leiden; namelijk uit het Huis van Cajaphas, in het Regt-huis; gelijk Johannes ſegd, kap. 18: 28. Uit welk Binden van Jeſus, daar Lucas van ſpreekt, ſchijnd te blijken; dat hy hier Los en niet Gebonden voor den Raad heeft geſtaan: hoedanigen gewoonte noch huiden by veele in gebruik is, op dat een Misdadiger buiten Banden, ſijne Bekentenis doen ſoude. Waar van daan het mogelijk voortgekomen is, dat'er Dat Jeſus waarſchijnelijk vry en buiten Banden voor den Raad geſtaan heeft.
in deſe Hiſtorie meer dan eenmaal, van Jeſus Bindinge gewag gemaakt word: namelijk eerſt doe ſy hem in Gethſemane Gevangen namen; en nu wederom als hy ter Dood veroordeeld zijnde, uit haaren Raad naar het Rigthuis van Pilatus gebragt ſou worden. Alhoewel eenige met Grootius ſchijnen te meenen, dat Jeſus nu noch Gebonden was, en niet dat hy hier van nieuws ſou Gebonden zijn geworden. Doch die op de plaatſe Marc. 15: 1. wel let, ſal niet welvoegſaam agten, dat een ſaak die ſoo lang te vooren gedaan is, daar als tegenwoordig verhaald word; en datmen voorts by Mattheus en Marcus, juiſt ſoude moeten verſtaan; *Dat Ieſus henen-geleid wierd, Gebonden zijnde.* Daarſe ſulks te vooren in ſijn Gevangen-neming genoegſaam aangeteekend hadden: vergelijktſe met malkanderen, en de ſaak en ſal geen duiſterheid hebben. Doch waarom de Joden, na datſe Jeſus nu in haaren Raad genoegſaam ter Dood veroordeeld hadden, hem eindelijk naar het Regt-huis en voor den Roomſen Stadthouder Pontius Pilatus geleid hebben? En waarom ſy ſelfs geen Uitvoerders van hun eigen Vonnis geweeſt zijn? voorwaar dat heeft veel na-vragens, en verſchil onder de Geleerde Koppen gegeven. Die dan ook elk voor haar gevoelen, verſcheide opmerkelijke redenen hebben bygebragt: waar van wy ſlegts de beſte willen aanraken. Dus zijn dan veele van meeninge, dat de Joden Jeſus alleen aan Waarom de Joden geen uitvoerders van haar Vonnis over Jeſus zijn geweeſt, is onder de Godsgeleerde een hoog geſchil.
Pilatus Overgeleverd hebben; om dat hen, volgens haar eigen betuiging, Joh. 18: 31. *Niet geoorlofd en was ymand te Dooden;* maar dat alle Doodvonniſſen door de Romeinen moeſten uitgevoerd worden; om datſe doe ter tijd, de Magt van het Swaard des Hals-Geregts ſoodanig aan haar genomen hadden, dat het geheel-en-al niet meer by den Grooten Raad der Joden was; ofte datſe ſulks immers niet meer en mogten oeffenen, als met toeſtaan van den Stadthouder; gelijk onſe Kant-teekenaars deſe plaatſe alſoo verklaaren. Voor welk eerſte gevoelen, de ſeer geleerde Heer W. Goes, ſig door ſoo

Digitized by Google

veel fraaje bedenkingen, een ſoodanigen ſtevigen Kampvegter heeft betoond te zijn, dat wy deſe ſtoffe benadeelen ſouden, indien wy ook niet eenige van ſijn aanmerkelijkſte redenen korts hier na, geſind waaren by te brengen; nadien deſelve t'eenemaal aangekant liggen tegen het gevoelen van veele onſer voornaamſte Godsgeleerde; welke met een groote waarſchijnelijkheid ſtaande houden, dat de Joden te deſer tijd immers noch de Magt hadden om haar eigen Dood-vonniſſen uit te voeren: namelijk over ſulke, welke tegen haare Wet, een Dood-waardige misdaad begaan hadden: bekennende daar by geeren; dat hun nu ter tijd niet aan en gingen ſulke Misdadigers te ſtraffen, welke Burgerlijke Oproermaakers in haare Republijk waren; of die ſig tegens den Keiſer opwierpen; en 't Volk de Schattinge, en de Onderdanigheid &c. aan de Romeinen, leerde tegenſtaan: hoedanige dingen niet tot de Regt-Bank van den Joodſchen Raad, maar geheel tot die van den Roomſchen Stadthouder, als Geregts-beſorger des Keiſers, in dit verwonnen Landſchap behoorden. En nadien de Joden voorgenomen en beſloten hadden, Jeſus van duſdanigen misdaad te betigten, gelijkwe nu terſtond ſullen ſien; ſoo iſſet dat ſy hem ook op dien grondſlag veroordeeld, tot Pilatus brengen, en daar toe bepaaldelijk ſeggen; *'t Is ons niet geoorlofd ymand te Dooden.* En waarlijk alsmen aanmerkt, hoedanig Jeſus voorſegd hadde; dat hy den Heidenen moeſte Overgeleverd worden, om den Dood des Kruiſſes, (die hy den Diſcipelen voor-af beteekend hadde) te Sterven; en dat hy ook naderhand voor deſen Heidenſchen Regter ſtaande, ſeide; dat het alleen uit de byſondere Goddelijke Voorſienigheid voortquam, dat hy nu tegens hem Magt gekregen hadde hem te Dooden; ſoo ſietmen wel dat ſou Jeſus konnen Gekruiſtigd worden, hy noodſaakelijk aan den Roomſchen Stadthouder, over de misdaad van Gequetſte Hoogheid moeſt verklaagd worden; op dat het geſchiede volgens 't gene Gods hand en Raad te vooren bepaald hadde: gelijk dat ſeer fraai verklaard word, Actor. 4. vers 27, 28. Welke waarheid wy agten, veel beter na de Bybelſche Godgeleerdheid te konnen betoogen, dan datwe ons al te veel ſouden bekommeren om het Regt en Vermogen, dat de Roomſche Beſorgers over de Volken der Verwonne Landſchappen plagten te hebben, naaukeurig uit-te-pluiſen: alhoewel wy ſulks niet geheel en ſullen konnen ontſluipen, op datwe weten mogten van welk eenen Geregts-beſorger wy ſpreken, alswe in de Geloofs-Artijkelen, van Jeſus Chriſtus belijden; *Dat hy Geleden heeft onder Pontius Pilatus, &c.* Namelijk een Adelijk Romein, die nu ter tijd in rang, den Vijfden Stadthouder of Regts-beſorger in Judea was; op het Dertiende jaar van den Keiſer Tiberius derwaards geſonden. Gelijkwe by Tacitus ook beveſtigd vinden; wanneer hy, ſprekende van de Chriſtenen, diemen den Brand der Stadt Roomen op den hals ſmeet, welke Nero aangeſtoken had, ſegd; *Den Autheur van dien Naam, is eenen Chriſtus, die onder de Regeering van Tiberius, door ſijnen Stadthouder Pontius Pilatus geſtraft was.* Dus ſietmen dan Jeſus wel uit laſt van den Grooten Raad in 't Regt-huis van Pilatus geleid; doch ſy ſelve en gingen daar niet in, op datſe niet ver-Ontreinigd wierden, maar het Paſcha Eten mogten: namelijk de Paaſch-Offeren, van welk de Overprieſters mogten Eten. Want het Paaſch-lam ſelve haddenſe des Avonds te vooren al gegeten; gelijk nu al uitvoerig genoeg in het voorgaande Hoofdſtuk getoond is. En hier om ſchikt ſig dan ook de Landbeſorger Pilatus na der Joden Wetten; en gaat ſelve buiten het Regt-huis tot de Joden uit, om haare beſchuldiging aan te hooren, Johan. 18: 29. Even gelijk onſe Overheden te mets eenige dingen tegen de gewoone ſleur toelaat of verſet, wanneer der Joden Sabbath in de weg komd, en verwarring

Of de Joden ten tijde van Jeſus Chriſtus noch de magt van 't Swaard en Hals-Geregt hadden

Joh. 19:11.

Datmen in dit geſchil veel dingen uit de Goddelijke Voorſienigheid ophelderen kan.

Wie Pontius Pilatus geweeſt is.

Digitized by Google

ring onder de Burgerſchap geven ſouden; nadien ſy deſelve onder haare beſcherminge behoudens hun Godsdienſt, aangenomen heeft te laaten woonen. Hoedanigen uitkomen en aanſpraak van Pilatus, men ſig in deſer voegen ligtelijk kan verbeelden; namelijk dat aan het Regt-huis miſſchien een verheven uitſtek of Voor-bogt, als een Balkonie na het buiten-Plein uitſiende, is geweeſt; hoedanig wy mogelijk een PEUY ſouden noemen, daarmen de publijke bevelen van de Raad-huiſen, op af kondigd. Op het welke Pilatus dan tot de Joden, die beneden ſtonden, uit de Vierſchaar is konnen uit-komen, en van daar tot haar ſpreken: gelijk de Romeinen doorgaans gewoon waaren, haare aanſpraken tot het Volk, van een Verheven plaatſe te doen; ſelfs in de Legers, daarſe genoodſaaktwierden, deſelve van Aarde Zoojen op te werpen; ofte ook wel op een verheven Steen. Hoedanigen verheven plaats by hen gemeenlijk TRIBUNAL, *Regter-ſtoel*, of *Hooge Regts-plaats* genoemd wierd; naderhand tot de Vierſchaaren overgebragt. Sulks datwe dan hier ook te giſſen hebben, dat Jeſus op deſe plaatſe ten toone geſteld is geworden, doe hem Pilatus, Gegeeſſeld hebbende, tot de Joden met een Purpere Spot-mantel en een Doorne Kroone liet uitbrengen; ſeggende tot de omſtanders; *Ziet den Menſche*, Joh. 19: 5. Waar van hier na breeder. Als dan Pilatus vraagd: *Wat beſchuldiging brengd gy tegen deſen Menſche?* Soo is opmerkelijk dat de Joden niet alleen ſeggen, dat hy een *Quaad-doender* was; maar datſe dit met een ſoodanigen laatdunkenheid ſeggen, als of dit haar bloot ſeggen, genoeg behoorde te zijn, om Jeſus aan een harde Dood-ſtraf ſchuldig te maaken: dewijl ſy hier, en in deſe ſaak, uit naam van den Grooten Raad ſpraken, die deſen menſche buiten alle Apellering, des Doods-waardig geoordeeld hadden; ſeggende niet ſonder een Statige ſchamperheid; *Indien deſe geen Quaad-doender en waare, ſoo en ſouden wy hem aan u niet Overgeleverd hebben.* Daar door mogelijk te kennen gevende; dat by-aldien ſy in haaren Raad geoordeeld hadden, dat deſen menſche ſlegts eenige quade ſtukken gedaan hadde, die voor haare Geregten ſtraf-baar waaren, ſy hem dan niet en ſouden tot hem gebragt hebben. Doch op deſe onbepaalde voorſtel, antwoord haar Pilatus; *Neemd gy hem, en Oordeeld hem na uwe Wet:* als of hy hadde willen ſeggen; hebt gy hem ſchuldig bevonden tegens U misdaan te hebben, gaat henen ſtraft hem na uwe Wet: want in ſulken geval en behoord hy geenſinds tot mijne Regt-Bank: Ten zy dan dat gy yts tegens hem inbrengd, waar uit blijkt dat hy eenen Quaad-doender is tegens den Keiſer, wiens Stadthouder en Geregts-beſorger ik ben. Welke uitleg onſes agtens, een veel beter zin geeft, dan wanneer wy met ſommige ſouden meenen; dat deſen Stadthouder in een ſake van Hals-geregt daar een menſchen Leven aan hing, den Joodſchen Raad met dit antwoorde ſoude uit-gelacchen hebben; haar onder d'aangehaalde woorden, een heimelijke neep gevende over haare onmagt, om ymand te mogen Dooden: 't Gene waarlijk ſeer ſlegt is; alhoe wel het noch al veele behaagd heeft. Doch wat behoefde Pilatus hen ſulks dus ſchamper te verwijten, nadien ſy dit immers na deſer Luiden gevoelen, ſelfs beleden? namelijk eerſt met deſen Misdadiger voor hem te brengen, en daar na op ſijn afwijſinge te betuigen; *Dat het haar niet geoorlofd was ymand te Dooden.* Voorwaar men moet niet denken, dat de Joodſe Raads-heeren, die Overprieſters en Schriftgeleerde waren, ſoo gek geweeſt zijn, datſe tuſſchen Jok en Ernſt, geen onderſcheid geweten hebben: want dat is in de loosheid van haar beleid, wel anders gebleken. Maar de Joden voor hebbende Jeſus ſaak voor Pilatus, Bank-vaſt te maaken, en ſchijnen niet onbepaald te willen ſeggen; dat het haar geenſinds geoorlofd was ymand te Dooden, om dat haar het Hals-geregt geheel ontnomen was: want dat ſou

Hoemen ſig het Regt-huis van Pilatus kan verbeelden.

Waarom de Overprieſters aan Pilatus ſeggen, dat ſy Jeſus aan hem Overleveren, om dat hy een Quaad-doender was.

Pilatus heeft buiten twijffel in Ernſt en niet uit ſchimp geſeid, datſe Jeſus ſelfs ſouden oordeelen na haare Wet.

Hoe en in wat zin de Joden ſeggen dat het haar niet geoorlofd was ymand te Dooden.

Pi-

Digitized by Google

Pilatus immers alſoo wel als ſy geweten hebben; en hy en hadde haar ook even te vooren, in ernſt op haare onbepaalde beſchuldiging, dan niet konnen ſeggen; *Neemd gy hem en Oordeeld hem na uwe Wet.* Soo datmen hier ſchijnd genoodſaakt te worden, neerſtiglijk na eene andere verklaaringe om te ſoeken; op datmen klaar verſtaan mag; dat den Joodſchen Raad in dit antwoord, niet erkend en heeft, geen magt meer te hebben, om een Dood-vonnis over een Misdadiger uit-te-voeren. En waarlijk alsmen aandagtig let, hoedanig Johannes aanteekend, dat de Joodſche Overprieſters daarom ſeiden; Dat het haar niet geoorlofd was ymand te Dooden; *Op dat het woord Jeſu vervuld wierde dat hy geſegd hadde; beteekenende hoedanigen Dood hy Sterven ſoude:* ſoo ſchijndmen tot hooger gedagten opgetrokken te worden, dan 't gene verſcheide Regts-geleerde en Oudheid-onderſoekers, tot noch toe daar over hebben bygebragt. Want de geheele ſaake wel ingeſien zijnde, ſal eindelijk hier op uitkomen; dat Godt de gedagten van de Joden ſoodanig beſtuurd heeft, datſe Jeſus niet als een Gods-laſteraar na de Wet, door Steenigen gedood hebben; gelijkſe naderhand aan Stephanus deden: maar datſe hem aan deſen Roomſchen Stadthouder verklaagden over Oproer en Gequetſte Majeſteit. 't Geenſe door een Duivelſche trek aan de betigte misdaad van Gods-laſtering wiſten te verknoopen, op dat hy mogte Gekruiſt worden: als genoegſaam bewuſt zijnde, dat duſdanigen ſtraffe by de Romeinen, voor ſulke Misdadigers ſeer gereed ſtond. Waarom hier ook een fraaje reden uit de Goddelijke Voorſienigheid kan gehaald worden, wanneer wy ſien; dat Jeſus voor den Stadthouder Pilatus beſchuldigd word, ſoo groflijk tegen den Keiſer misdaan te hebben; (*Verkeerende het Volk, en Verbiedende den Keiſer Schattinge te geven; ſeggende, dat hy ſelfs een Koning was;*) dat hy by den ſelven geenſinds ongeſtratt konde blijven, ſonder ſig ſelfs in Ongenade van ſijnen Heere en Meeſter te werpen: gelijkwe terſtond uit Joh. 19. vers 11, 12. met een ſeer fraaje waarneming ſullen opgehelderd ſien. Hoedanigen beſchuldiging dan ook noodſaakelijk moeſte voorgaan, ſoude Pilatus Magt krijgen tegen Jeſus, om hem te konnen Kruiſſigen. Gelijk wy ook meenen dat Jeſus dit ſelfs ſoo verklaard, als hy tegens Pilatus ſegd; *Gy ſoud geen magt hebben tegens my, ſoo het u niet van boven gegeven waare.* En by-aldien de Joden, Jeſus al uit een andere reden van misdaad hadden Overgeleverd; ofte datſe het enkel genoodſaakt waaren geweeſt te doen, om dat haar het Hals-geregt ontnomen was; ſoo ſoude Jeſus waarlijk daarom niet noodſaakelijk zijn Gekruiſt geworden. Waarom den Euangeliſt dan ook wil, datmen dit als een heimelijke beſtuuring van Godt opnemen ſal. Want wanneer de Joden alleen bepaaldelijk ſchijnen te ſeggen; *Dat het haar niet geoorlofd is ymand te Dooden;* ſoo voegd hy tot verklaaring daar by, datſe ſulks ſeiden; *Op dat vervuld ſoude worden 't gene Jeſus voorſeid hadde:* vergelijkt Matth. 20. vers 19. en Joh. 12:32. met kap. 18:32. Maar hoe klaar ſig ook deſe ſaake hier in haar begin opdoet, en aanſtonds noch veel doorlugtiger doorſtralen ſal; nochtans hebben de Geleerde Mannen, verſcheide andere redenen hier ontrent bedagt; en wel voornamelijk, op datſe aangaande de Magt des Swaards, dit ſeggen der Joden, elk tot ſijn verſchillig gevoelen te regt verklaaren mogten. Dus hebben eenige uit den Joodſchen Talmud aangemerkt, dat haare Meeſters ſelfs ſchrijven; dat het Oordeel des Doods, wel Veertig jaaren voor de laatſte verwoeſting van haaren Tempel, onder haar opgehouden heeft: waar op dan ſommige Groote Mannen hebben gemeend, datmen deſe woorden, *Het is ons niet geoorlofd ymand te Dooden,* paſſen moet. Andere wel toeſtaande dat de Joden nu ter tijd noch wel de magt hadden, om Gods-laſteraars, en Vloekers die tegens de Wet van Moſes geſon-

Joh. 18:32.

't Voorgaande ſeggen der Joden van Johannes fraai verklaard.

Dat Jeſus ook als een Oproermaaker en ſchuldig aan Gequetſte Hoogheid verklaagd is, geeft een groot ligt in deſe ſake.

De Joden hebben geoordeeld dat Pilatus Jeſus niet Ongeſtraft heeft konnen laaten volgens ſijn Ampt.

Jeſus moeſt noodſaakelijk ook voor een Oproermaaker aan den Stadhouder verklaagd worden ſou hy aan het Kruis geraken, en Jeſus voorſegging ſtand houden.

Verſcheide meeningen over de betuiging der Joden; *Het is ons niet geoorlofd ymand te Dooden.*

ſondigd hadden, volgens haare gewoone Dood-ſtraffen, te Steenigen of te Worgen, &c. doch datſe ſulks niet en konden doen, door een ongewoone Straffe des Kruiſſes, die onder hen in geen gebruik was, alswe hier na ſullen ſien: alhoewel het opmerkelijk ſchijnd aan ſommige; hoe Pilatus tegen de Joden konde ſeggen; neemd gy-lieden hem en Kruiſſigd hem, Joh. 19:6. Waar henen dan ook eenige deſe woorden, *Het is ons niet geoorlofd ymand te Dooden*, willen betrokken hebben. Doch nadien'er niets en was dat den Joden verpligten konde, Jeſus juiſt te moeten Kruiſſigen; ten zy gelijkwe geſeid hebben, om datſe hem beſchuldigden tegens den Keiſer misdaan te hebben; op datſe hem te gelijk van den Hals ſchudden, en egter aan het Kruis hielpen; Godt hare gedagten daar toe neigende: ſoo houden wy dat gevoelen ſeer blaauw en eenigſinds ongerijmd: ten waare men denken mogte, dat Pilatus dit mogelijk Gramſteurig geſproken heeft; als of hy geſeid hadde; Doet met de Man wat gy wild, ik en vinde geen ſchuld in hem; Kruiſt hem ſelfs, dunkt uwe Raads-vergadering dat hy 't verdiend heeft, &c. Gelijk het op 't leſt ook noch bleek, dat hy Jeſus aan haar overgaf om Gekruiſt te worden; alhoewel door de handen van ſijne Soldaten, Joh. 19:16. Andere hebben d'uitvlugt der Joden, op het Feeſt geſchoven; even als offe geſeid hadden, dat het haar niet geoorlofd en was, menſchen-Bloed te vergieten op het Paaſch-feeſt, op datſe het ſelve daar door niet en ontheiligden: gelijk de Overprieſters ook daarom niet in 't Regt-huis gingen, maar daar buiten bleven, op datſe mogelijk dien Dag, welke de Voorbereiding des Sabbaths was, niet en ontheiligden: ofte liever gelijkſe ſeiden, op datſe niet verontreinigd wierden, om het Paſcha te Eten. Doch dat de Dood-ſtraf by de Joden niet uitgeſteld en is om het Paſcha wille, ſulks hebben wy hier vooren waarſchijnelijk genoeg beweſen; dewijle ſy ſelfs de gewoonte hadden, van voorname Misdadigers tot op de Feeſt-dagen te bewaaren; om die alsdan voor de Oogen van 't meeſte Volk te ſtraffen. En by-aldien ſy nooit die gewoonte hadden gehad, het hadde waarlijk vergeefs geweeſt te beſluiten; datſe Jeſus doch niet op het Feeſt Vangen en Dooden ſouden. Gelijk dan mede de voorſlag van Pilatus hier op ſcheen te paſſen, wanneer hy tot de Joden ſeide; *Gy hebt de gewoonte dat ik u op het Paſcha eenen los-laate*, Johan. 18:39. En by-aldien ſy Jeſus om het Paaſch-feeſt niet en hadden durven aan 't Leven komen, ſy hadden immers konnen wagten tot het ſelve voorby was, gelijkſe Jeſus ook noch tegen haar voornemen, op het Paaſch-feeſt in handen kregen. Ten waare dat ymand giſſen wilde, datſe hem nu onverwagt meeſter geworden zijnde, daar mede voort moeſten, op dat het uitſtel, geen beroering en naſpreken onderworpen wierd. Andere willen dat de Joden de Dood-vonniſſen nu ter tijd wel niet geweldiglijk ontnomen waren, maar datſe die Magt, uit ſlaphertigheid en verval van yver, vrywillig hadden laaten drijven; deſelve niet langer willende oeffenen: ſiende Dag by Dag haare Wegen over-al, van ſoo veel Schelmen en Moordenaars onveil gemaakt, dat'er geen in-toomen aan en ſcheen; en ſy ook niet alte ſtreng tegen het Zaad Abrahams wilden handelen, &c. En derhalven ſoudenſe haare eige Geregts-kamer verlaaten, en voortaan ongeoorlofd geagt hebben ymand te Dooden. Welke gedagten wy hier na van de Heer W. Goes, met regt ſullen hooren uit-ſtampen. Gelijk dan ook andere tegen het eigen gevoelen van dien Geleerden Man, uit veele waarſchijnelijke blijken, die in het Hals-geregt van Jeſus voorgevallen zijn, vaſtelijk meenen te mogen beſluiten; Dat ja, den Grooten Raad der Joden, te deſer tijd, de Magt gehad heeft om ymand te Dooden: doch egter ſoo; dat deſelve Magt, in ſeker opſigt wel eensdeels, doch niet geheel, aan den Roomſchen Stadthou-

Dat de Joden om het Feeſt geen uitvlugt gemaakt hebben.

Matth. 27. vers 15. Marc. 15:6. Luc. 23:17.

Dat de Joden haare Hals-Geregten laaten drijven hadden om dat nu ter tijd veel Schelmen in haare Landpalen waaren, ſchijnd ſeer belacchelijk

Digitized by Google

Eenige ſtellen de Magt van het Swaard aan beide in ſekere opſigten.

der of Land-beſorger behoord heeft. En ſulks meenenſe ſchijnd eerſtelijk daar uit afgenomen te konnen worden; dat de Joden meermaal toegeleid hebben om Jeſus te Vangen en te Dooden: ſiet Joh. 7: 32. en kap. 11: 53. daar toe uit-ſendende haare Dienaaren. Hoedanigen Dooding ſy dan mogelijk heel anders, namelijk door haar eigen Magt, en volgens een van haare gewoone Dood-ſtraffen, ſouden uitgevoerd hebben. 't Geenſe waarlijk niet en hadden konnen doen, ſonder de hoogſte ſchennis van het Hals-geregt dat den Roomſen Stadthouder toequam: ja waar over ſy haar ſelfs als Dood-ſlagers voor den Roomſchen Regter hadden ſchuldig gemaakt. Ook heeft deſen Grooten Raad, Stephanum eerſt als een Gods-laſteraar veroordeeld; en daar op als ſulk-eenen, na haare gewoone wijſe laaten dood Steenigen, Actor. 7: 58. Alwaar uit vergelijking van kap. 6: 12. &c. omſtandelijk genoeg geſien werd, dat de Joden in deſen alle uiterlijke Ceremonien van de Wet Moſis, in agt-genomen hebben, Levit. 24: 14. en datmen derhalven met ſommige hier ſoo ligt niet ſeggen en moet, dat dit alles onder een Oproer, en met geweld, van het gemeene Volk geſchied is: even gelijk te mets ymand omhals geraakt, door de gene die geen Magt van Dood-ſtraf, in handen hebben. Doch ſulks werd genoegſaam wederſprooken, wanneermen aanmerkt; dat als die van de Libertijnſche en andere Secten, de Wijsheid van Stephanus in haare Synagoge niet en konden wederſtaan; *Sy Mannen uitmaakten en ſeiden; Wy hebben hem hooren ſpreken, Laſterlyke woorden tegen Moſem ende Godt. Ende ſy beroerden het Volk, ende de Ouderlingen en de Schriftgeleerde: ende hem aanvallende grepen ſy hem, en leiden hem voor den Raad. En ſtelden valſche Getuigen, &c:* Alwaar wy ſien konnen ſijn Beſchuldiging voo rden Raad; en hoedanig eenige Dienaars over het uit-krijten van ſijn laſterlijke Verantwoording, hem aangegrepen hebben, en na buiten ſleepten, en hem eindelijk Steenigden, navolgens de Wet: gelijk ons Lucas dat aanwijſt, wanneer hy ſegd; *Dat de Getuigen ſulks deden*, Actor. 7: 58, 59. ſiende die Straf-wijſe op de Wet, Levit. 24: 14. *Brengd den Vloeker uit tot buiten het Leger; en alle die het gehoord hebben ſullen de handen op ſijn hoofd leggen, daar na ſal de geheele Vergadering hem Steenigen:* Doch waar van de omſtandigheden breeder onder 't verhandelen der Joodſche Dood-ſtraffen, ſullen aangeweſen worden. En ſchoonmen hier tegen alleen wilde ſeggen, dat Stephanus geweldelijk de Stadt uitgedreven is, ſonder dat'er een Wettig Dood-vonnis over hem uitgeſprooken was; ofte eer dat hy ſig noch genoegſaam over ſijn Beſchuldiging verantwoord hadde; ſoo gaat ſulks egter niet vaſt: want hy kan in den Joodſchen Raad veroordeeld zijn geworden, ſchoon het Lucas niet aangeteekend heeft; dewijl ons d'ordentelijke uitvoeringe, het Vonnis genoegſaam aanwijſt: Gelijkmen ook niet gewoon is, in een Oproer of Moordadige overval, eenige plegtigheden der Straf-wetten naauwkeurig waar te nemen. Wy en twijffelen immers geenſinds, of daar is een Dood-vonnis over de twee Moordenaars gegaan, die met Jeſus Gekruiſt wierden, ſchoon dat'er in d'Euangeliſche Hiſtorie niets van gerept word? Doch met de Geregt-handel over Jeſus gehouden, iſſet geheel anders gelegen: Want het is tot een merkelijke verſekeringe des Geloofs, en vervullinge der Schriften geſchied, dat ons het Hals-Vonnis van den Joodſchen Raad, en d'uitvoering daar van, onder Pontius Pilatus, ſoo omſtandelijk van de Euangeliſten beſchreven is. Voorwaar de groote Paulus heeft ſig naderhand niet geſchaamd, voor den Koning Agrippa en de Magtige Feſtus, het Hals-geregt noch aan den Grooten Raad der Joden op te dragen, wanneer hy van hem ſelven getuigd; dat hy Magt ontfangen hebbende van de Overprieſters, veele van de Heiligen in de Gevangeniſſen geſloten hadde; en dat hy ſulks toeſtemde wanneer

Blijken die ſulks ſchijnen te beveſtigen.

Stephanus is niet onder Oproer en met Geweld, maar na de Ceremonie der Wet als een Gods-laſteraar Geſteenigd.

Actor. 6. 9-13.

Daar kan over Stephanus een Hals-vonnis geveld zijn, ſchoon dat niet omſtandig beſchreven is.

Paulus heeft het Hals-geregt aan den Grooten Raad erkend.

Digitized by Google

neer ſy om-gebragt wierden, Actor. 26: 10. 't Gene ſy niet en hadden konnen doen, by-aldien ſy geene Magt gehad hadden. Daar-en-boven erkend den Joodſchen Raad dit ſelfs, wanneer ſy Paulus door haaren Voorſpraak Tertullus, voor den Roomſen Stadthouder Felix beſchuldigende, doen ſeggen; *Welken wy ook gegrepen hebben, en na onſe Wet hebben willen Oordeelen. Maar Lyſias de Overſte daar over komende, heeft hem onſe handen ontrukt*, Actor. 24: 6, 7. En ſeker alsmen kap. 5: 26, 33, 40. ontwaar word, dat den Joodſche Raad, de Apoſtelen laat Vangen, en over haar geraadſlaagd hebben omſe te Dooden; ſoo ſietmen genoeg, datſe ſulks ook ſouden gedaan hebben, by-aldien dat haar Gamaliel 't ſelve niet uit het hoofd geſteken hadde. Gelijk het mede geenſinds te denken is, datſe ſulks ook al door den Roomſen Stadthouder ſouden gedaan hebben; als of die altijd tot haren dienſt had moeten vaardig ſtaan. Siet mede't geval, wanneer de Overprieſters beraadſlaagden, dat ſy Lazarus dooden ſouden, Joh. 12: 10. Hier-en-boven iſſet ook niet volſtrekt waar, dat de Romeinen in geen Overheerde Landſchappen, de Magt van Dood-vonniſſen aan niemand dan aan haare Land-beſorgers of Stadthouders gelaaten hebben: want behalven dat Joſephus in het Veertiende Boek van de Joodſche Oudheden onbepaald getuigd; dat den Joden volkomen vryheid gelaaten is, om in alle dingen die haare Godsdienſt aangingen, naar haare eigene Wetten te leven; ſoo pleit de Natuure van de ſaak ook genoegſaam voor die waarheid; nadien ſy niet na haare eigene Wetten konden leven, by-aldienſe ook niet de Magt gehad hadden, om eenen die groflijk tegen die Wetten of Godsdienſt Sondigde, volgens de Wet te mogen Dooden. En deſe Magt kondenſe hebben en oeffenen, ſonder datſe nochtans Magt gehad hebben, om ſtraf te plegen over die gene, welke tegens de Republijk van de Romeinen geſondigd hadden: waar van het onderſoek, te gelijk met de Magt van te ſtraffen, aan den Stadthouder ſtond. Gelijk'er in meer plaatſen, en onder meer Volken nu noch, een tweederlei Hals-geregte is. Soo datwe uit dit alles te beſluiten hebben, dat het den Joden hier alleen niet geoorlofd is geweeſt ymand te dooden; om dat het voorgewend begaane Feit; namelijk waar mede ſy Jeſus nu voorgenomen hadden te beſchuldigen, niet tot haare Regt-Bank, maar tot die van den Keiſer behoorde. En daar van gevenſe ook reden genoeg in haare beſchuldiging, ſeggende; *Wy hebben bevonden, dat deſe het Volk verkeerd; en verbied den Keiſer Schattinge te geven; ſeggende dat hy Chriſtus de Koning is.* Dus maakenſe Jeſus dan hier mede ſchuldig aan 't Romeins Geregte, voor den Stadthouder, die van des Keiſers wegen, het regt der Schatting-eiſſers, en de Eer des Keiſers gebied, te beſorgen hadde. Hoedanige Misdadigers den Joodſen Raad, ſeer wel tot behoud van de Gemeene ruſte vermogte aan te klaagen, doch geenſinds de hand daar aan ſlaan om die te dooden. En al wie het Volk ſogt af te troonen van de onderdanigheid des Keiſers, en het gewillig betaalen van de Schattinge; kon niet anders aangeſien worden als een Oproermaaker. Welke te deſer tijden heel ligt in 't oog liepen: en de Keiſer Tiberius ook ſtrengelijk gewild heeft, dat tegens deſulke ſou ſtraffe geoeffend worden. Waarom ook ſy, die een aangebooren wrok tegen 't jok der Roomſche Mogendheid, en 't betaalen van den Schatting-Penning in haaren boeſem koeſterden, nu volmondig durfden uitroepen; *Datſe geenen Koning en erkenden dan den Keiſer:* op datſe onder die geveinsde vleiſugt, het voorgewende Koningrijk van Jeſus, te gelijk voor Pilatus ſtaande houden en wraken ſouden. Want dat'er meermaals oproeren over het geven van Schattinge en diergelijke onderdanigheden voorgevallen zijn, ſietmen onder andere in die, welke in den tijd der Beſchrijving aangeregt wierd, door eenen

't Geen den Joodſche Raad ſig ſelfs ook aanmatigd,

Volgens de vryheid der Joodſe Godsdienſt moeſtenſe onder de Romeinen noch het regt der Dood-ſtraf hebben.

De Joodſe beſchuldiging is ook daar henen geſtrekt, datſe Jeſus voor den Stadthouder konden verklaagen.

Digitized by Google

Het was te deſer tijd ſeer gevaarlijk van Oproer en opſtand tegen de Roomſche Mogendheid beſchuldigd te worden.

Judas Galilæus, Actor 5: 37. welke ook vergaan is met ſijn gantſche aanhang: en derhalven beſchuldigdenſe Jeſus hier van een gevaarelijk quaad. Maar hoe en op wat grondſteun hebben de Joden doch van Jeſus meenen te bewijſen, dat hy het Volk verleide, en verbood Schattinge te geven? daar ſy immers wel wiſten, dat hy opentlijk het tegendeel, in tegenwoordigheid der Herodianen of Schatting-gaarders, en Pharizeen geleerd en vermaand hadde? als hy ſeide; *Geeft den Keiſer dat des Keiſers is?* Doch heel ſchrander voorwaar: ſy ſeggen daar by, *Dat hy geſeid hadde, de Chriſtus de Koning te zijn.* Dit was de waarheid; Jeſus hadde ſulks waarlijk beleden aan Cajaphas, ſtaande voor den geheelen Joodſen Raad: doch dat hy 't Volk verbood Schattinge te geven, ſulks ſchijnenſe alleen op haare wijſe, by gevolg daar uit getrokken te hebben; alhoewelſe het voortbrengen, als of Jeſus dat waarlijk en regt-ſtreeks alſoo geleerd hadde. Want ſy vaſt-ſtellende, dat Jeſus ſig voor een Koning uitgaf, ſoo wederſtond hy by gevolg de Magt des Keiſers; en ſcheen alſoo te willen, datmen aan hem de Schattinge betaalde en Onderdanig was: Nadien het aan yder ligt kon openbaar zijn, dat het regt van Schatting-eiſch, aan ſulk een voorgewend Koningrijk vaſt-kleefde. En nadien ſy ſeiden geenen Koning te erkennen als den Keiſer, ſoo wederſtond Jeſus den Keiſer, met hem ſelven voor de Koning der Joden op te werpen. Sulks dat Lipſius hier eenigſinds wel uit ſijn oogen geſien heeft, als hy gevoeld; dat Jeſus, van wegen Oproer, en om dat hy ſig ſelven een Koningrijk verwerven wilde aangeklaagd, volgens de Roomſe Wetten veroordeeld is: als onder wien het de gewoonte was, al-ſulke Belhamels, of aan het Kruis te klampen, of voor de wilde Beeſte te werpen. Hoedanigen beſchuldiging, Pilatus daar in ook ſoo ver heeft toegeſtemd; dat hy tuſſchen de waggelinge van Geloof en Ongeloof, in het Titel-Opſchrift des Kruis, als een oorſaak van Jeſus Dood ſtelde; JESUS DE NAZARENER DE KONING DER JODEN, Joh. 19: 19. Gelijk deſelve ook even te vooren aan de Schaare gevraagd hadde; *Wild gy dat ik u den Koning der Joden los-laate?* Marc. 15: 9. Indienmen nu hier toe de Heilige Schriften, Godtvrugtig te raade neemd; ſoo en kon Jeſus waarlijk niet van de Joden Gedood worden, ſchoon ſy ook noch ſoo veel Magt hadden, om de Misdadigers die tegens de Joodſche Wetten Sondigden, te mogen ſtraffen. Ook hadde Jeſus voorſeid; dat hy den Heidenen ſoude Overgeleverd worden, om ongemoeid der Joodſche beſchimpingen, ook van haar Beſpot en Gegeeſſeld, en dan Gekruiſt te worden, Matth. 20: 19. Soo was dan de reden van deſe Verborgentheid, het wreede Kruis, aan welke Jeſus niet en konde geraaken, ten zy den Joodſchen Raad beſloot, hem aan den Roomſchen Stadthouder, over ſulken misdaad te beklaagen, dat hy van de Heidenen kon ter Dood, en wel met naamen, tot de Dood-ſtraf van het Kruis, gebragt worden: waar in de Joden, gelijkſe voor Pilatus bekennen, niet geoorlofd en was, ſelfs de hand te ſteken. Want aldus agten wy, datmen dit verklaaren moet, volgens de meeninge van Johannes, wanneer hy ſchijnd te leeren; dat de Joden de Saligmaaker alleen niet Handdadig Gedood en hebben na haare wijſe; op dat vervuld ſou worden 't gene Jeſus daar van voorſeid hadde: overweegd wederom kap. 18: 31, 32. met Actor. 4: 27, 28. Doch laat ons het gantſche Geregts-geding voor deſen Roomſchen Stadthouder Pontius Pilatus, nu in een ander Hoofdſtuk wat ordentelijker gaan beſien; en die gantſche handelinge ſal ons, behalven haare eigene aanmerkelijkheden, veele fraaje blijken ter hand ſtellen, die het gevoelen van de vermaarde Heer W. Goes, ſullen ſchijnen uit-te-wiſſen. En om dat daar ter plaatſe ook noodwendig van de Heidenſche Kruisſtraffe ſelfs ſal moeten gehandeld werden; ſoo en ſal het geene onvoeg-

Om dat Jeſus ſeide dat hy een Koning was, beſloten ſy dat hy verbood Schattinge te geven.

De reden van het Goddelijk beſtuur in deſen was dat Jeſus van de Hejdenen door toedoen en opſigt der Joden moeſte Gekruiſt worden.

ſaam-

saamheid schijnen te geven, datwe nu voor-af, de gewoone Dood-straffen der Joden, in 't volgende Hoofdstuk afdoen, en in een Printverbeelding besien; op dat wy daar uit niet alleen mogen ontwaar werden, hoedanigen Dood Jesus hadde konnen sterven, by-aldien het Godt voorsien hadde, dat de Joden hem na haare wijse souden Gedood hebben; maar ook dat de Romeinsche straffe des Kruisses, soo veel van die der Joodsche Doodstraffen verscheelde, datse genoegsaam opmerkelijk was tot het Voornemen Gods, namelijk gelijk Jesus voorseid hadde; dat hy *den Heidenen sou Overgeleverd worden, om Gekruist te worden.* Want aldus sullen we sien, dat de Joden hem aan Pilatus overgegeven hebbende, met alle geweld voor sijn Regthuis staande, geroepen hebben; *Kruist hem, Kruist hem.* Alwaarmen seer aanmerkelijk moet houden, dat Pilatus tegen de Joden niet alleen en seide; *Neemd gy hem en Kruist hem;* maar dat den Euangelist Johannes ook segd; dat Pilatus ten laatsten door der Joden lastig aanhouden vermoeid, Jesus aan haar heeft overgegeven om Gekruist te worden, kap. 19: 16. daar het geheel-en-al geene wijse van doen onder haar was, een mensch te Kruissigen: ten zy mogelijk ymand hier wilde gedagt hebben, aan die 800. Joden, welke de wraakgierige Alexander Jannæus binnen Jerusalem liet aan Kruissen slaan; hier vooren met een Printverbeelding aangewesen. Doch dese Straffe, door de Joden selfs van den Roomschen Stadthouder over Jesus afgeperst zijnde, scheen ook daarom van de Romeinse Krijgs-knegten, die de gewoone Uitvoerders der Hals-vonnissen onder hen waaren, te moeten geschieden; alhoewel'er gesien word dat de Joodsche Overpriesters, even als ofse Opsigthebbers van de Justitie, in dit geval van Jesus wilden zijn, over-al zijn ontrent geweest; gelijk sulks blijkt, Matth. 27: 41. &c. Waarom Jesus dan ook niet alleen geseid word; *Onder de Joden,* maar ook, *Door deselve Gekruist zijn:* siet diergelijke spreekwijsen van de Apostelen gebruikt, Actor. 2: 36. en kap. 4: 10. en mogelijk ook 1 Cor. 2: 8. en Galat. 3: 1. &c.

VIERDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

VAn de Vier *voorname* Dood-straffen der Joden; *en haare* bepaalingen *over de* Wet, *welke een* Misdadiger *belast te* Dooden. *Of het* Steenigen *sekerlijk een* Straf *der* Overspeelders *was; en wat* Misdaden *ymand daar aan* schuldig maakte. *Hoe de* Doodstraf *der* Steeninginge *geschiede. Van den* Vloek *des* Opgehangenen, *en derselver* Begraaving; *beneffens yts van het* Worg-hangen. *Ceremonie ontrent den* Verwesenen, *door de* Oplegging der Handen. *Begraaving van eenen* Uitgeworpenen *die* onbekeerd *gestorven was. Wat de* Verbranding des Lichaams, *en de* Verbranding der Ziele *was; en hoedanige* Misdaden *ymand sulken* Dood, waardig *maakte.* Straf der Verbrandinge, *hoedanig dikmaal van Godt geoeffend. Van de Straf-wijse der* Onthoofdinge *en der* Worginge; *als mede wat* Dood-straffen *de Joden van andere Volken ontleend hebben. Van de* Niet Doodelijke Straffen; *en hoedanig het* Geesselen *by de* Joden *en* Romeinen *geschiede. Van de straf der* Gevangen-zetting; *en wat eigentlijk de* Strat der Wedergeving, *der* Vergoeding, *en die van* Gelijk voor Gelijk *was. Op wat wijse de* Misdaad van Verminking des Lichaams *geboet wierd. Van der* Joden Uitbanning *en Werpen uit*

Digitized by Google

de Synagoge, *en het* Overgeven aan den Satan: *en welke* Verbanning *eigentlijk* geen Straf *was*. *Van de Vervloekinge* Maranatha *en* Schammatha, &c. *Van de* Ceremonieele affonderinge *der gener die door ongeval* Onrein *waaren geworden*. *Waarom* Godt *geen magt gegeven heeft om een* Iſraelijt, *buiten het* Beloofde Land *te* Bannen. *Hoe* Moſes *na der Joden gevoelen, de* Ligte *en* Swaare Geregts-ſaaken *behandelde*. Hals-vonniſſen *hoe by de* Joden *wierden* uitgeſprooken. *Roekelooſe omkeeringe der* Joodſche Ceremonie, *aangaande haar geroep in 't* Geregts-geding *over* Jeſus; Sijn Bloed zy op onſen Kop, &c. Scherpregters *waarom mogelijk* SPECULATORES *of* Aanſchouwers *by de Oude genoemd*. *Van den Beampten* Roeper *die den* Misdadiger *in 't uitgaan tot aan het* Straf-veld *verſelde*. *Wat tijd en gelegentheid een* Verweſenen *tot het inbrengen* ſijner Verſchooning *vergund wierd*. *Waarom men een* Veroordeelden ſterveling, *gemeenelyk* Wijn te drinken *gaf*. Getuigen *hoedanig van de* Regters *moeſten onderſogt worden*. *Van de twee* Schrijvers *en* Schouten, *en* Geregts-dienaaren, *en andere* Amptenaren, *die in de* Joodſche Vierſchaaren *moeſten tegenwoordig zyn*. *Van het* Veroordeelen *en* Vry-ſpreken, *door* Swarte *en* Witte Steenen. *Waarom* Jeſus *van den* Grooten Raad *moeſt veroordeeld worden; en hoe de* Joden *gewoon waaren een* Valſch Propheet *te onderſoeken*. *Dat voor het Joodſche* Sanhedrin *geen* Appèl, *nochte in haare vergadering eenige Viertijd of* Vacantie, *plaats greep*. *Van de* Deugden *en andere hoedanigheden die in een* Regter *moeſten zyn; en hoe de* Leden *uit de* Aankomelingen der minder Geregt-Banken, *in den* Grooten Raad *aangenomen wierden, &c.*

Joodſche Dood-ſtraffen waren Vier

DE Hebreen hebben waarſchijnelijk maar Vierderlei ſoorten van Dood-ſtraffen onder haar in gebruik gehad; waar van de eene vry ligter dan d'andere was: als namelijk het Steenigen; het Verbranden; het Onthoofden, en ten laatſten ook het Worgen. Onder welke Hals-geregten, het Steenigen de hoogſte of ſwaarſte ſtraf, en het Worgen de ligtſte van alle onder hen wierd gehouden. Gelijk mede niet ſonder reden de Verbrandinge erger dan de Onthoofding gerekend wierd. En ſchijnen de laatere Joden in het oeffenen haarer Dood-ſtraffen veelſinds deſen regel waargenomen te hebben; namelijk, dat al waar de Wet van een Misdadiger ſegd; *Hy ſal ſekerlijk gedood worden;* (gelijk by voorbeeld Exod. 21: 16. van een Menſch-dief belaſt word;) ſonder de bepaalde Straf-wijſe ter Dood, uit-te-drukken; dat ſulk-eenen altijd moeſt uitgeleid en verſtaan worden, van de Worging; om dat die Dood voor de ſagtſte wierd geagt; en het billik was, dat den Regter de onbepaalde Wet, op het voordeeligſte en met de meeſte Barmhertigheid ontrent den Lijder, uitleide. En op deſe wijſe hebben veel Rabbinen ook de plaatſe Levit. 20: 10. verklaard; om dat daar van de Overſpeelders en Overſpeeldereſſen, alleen geſeid word; *Datſe beide ſullen gedood worden*. Doch dat deſen regel niet algemeen noch van ouds ſoodanig by de Hebreen in agt-genomen is; noch ook de Wet ſoodanig niet verklaard hebben; ſulks kanmen genoegſaam uit den Mond der Joodſche Schriftgeleerden en Pharizeen ſelfs ontwaar worden: want Johan. 8: 5. daarſe een Vrouwe in Overſpel betrapt, tot Jeſus brengen, ſeggenſe duidelijk: *Moſes heeft ons in Wet geboden dat de ſulke Geſteenigd ſullen worden*. Want alhoewel de Wet Moſis, Levit. 20: 10. alleen belaſt den Overſpeelder te dooden, ſonder de ſoort der ſtraffe te melden, ſoo ſchijnenſe egter uit Deut. 22: 22, 23, 24. beſloten te hebben; dat den Overſpeelder volgens de Wet ſonder verſchooning moeſt Geſteenigd werden:

Joodſche bepaaling en uitleg der Wet aangaande het Dooden.

En hoe van ouds aangaande Overſpel verſtaan.

Digitized by Google

den: want ſoo luid het Gebod in d'aangetooge plaatſen; *Wanneer een Man gevonden ſal worden, liggende by eenes Mans getrouwde Vrouwe, ſoo ſullen ſy ook beide ſterven.* Namelijk dan ook door de ſtraf der Steeniging, die vers 21. belaſt is te oeffenen over eene jonge Dochter, die haare Maagdom niet ongekreukt ten Houwelijk gebragt heeft: vergelijkt daar mede vers 23. en 24. Gelijkmen ook alſoo diend te verklaaren, Ezech. 16: 38. *Ik ſal u na de Regten der Overſpeeldereſſen rigten.* Welke Geregt-ſtraf niet duiſterlijk aengeweſen word, wanneer daar vers 40. geſeid word; *Sy ſullen u met Steenen Steenigen.* Invoegen het klaar genoeg is, dat de eerſt-aangehaalde uitleg, niet Aal-oud by de Hebreen is aangenomen geweeſt, maar dat het ſlegts beknibbelingen der laatere Rabbinen zijn. Men heeft vorders over der Joden gewoone Dood-ſtraffen aan te merken; welke en hoedanigen ſoort ſy tot deſe en gene Misdadigers plegen toe te paſſen: dat is, welke Dood-waardige Sonde ymand aan ſulk of ſulken Straffe deed ſchuldig worden: op datwe daar by dan ook gelegentheid mogten vinden, om aan te wijſen; hoe en op wat maniere ſoodanigen Straffe, aan elk Misdadiger geoeffend en uitgevoerd is geworden. Tot welken einde wy dan ook niet nalaatig zijn geweeſt, alle die Straf-wijſen in een Tafereel ordentelijk af te ſchilderen.

Dat de Overſpeelders moeſten Geſteenigd werden.

De misdaden die ymamd ſchuldig maakten Geſteenigd te worden, vindmen gemeenelijk op Agtien geteld: als namelijk I. hy die ſijn Moeder Beſlapen had. II. ofte ſijns Vaders Wijf. III. ofte ſijn Schoon-dochter. IV. ofte een Ondertrouwde Maagd. V. ofte een Man verſaamens-wijſe by een Man. VI. ofte by een Beeſt. VII. ofte een Vrouw die by een Beeſt ligd. Ten VIII. een Laſteraar. IX. Die een Afgod diend. X. die van ſijn Zaad den Moloch op-Offerd. XI. Die een Waarſeggenden Geeſt heeft. XII. Een Duivels-konſtenaar. XIII. Een heimelijke Verleider tot Afgoderie. XIV. Een die ſulks in 't openbaar doet. XV. De Tooveraar. XVI. Den Sabbath-ſchender. XVII. Die ſijn Vader of Moeder Vloekt. En ten XVIII. eenen wederſpannigen Soone. Tot welkmen volgens onſen voorgaanden uitleg, den Overſpeelder, voor de XIX. ſoort by doen mag; ten zy men die onder eenige ſoorten der verbodene By-ſlapingen betrekken wil. Vraagd nu ymand, hoedanig de Steeniging onder de Joden gemeenelijk toeging? wy konnender dit volgende, uit verſcheide getuigeniſſen der Joden en ſommige Erfgerugten, gepaſt op de Wet, Deut. 17: 7. tot verklaaring onſer Printverbeelding, eenigſinds waarſchijnelijk van ſeggen. Als den Misdadiger voor het Geregte verweſen was, wierd hy uitgeleid na eene plaatſe buiten de Stadt, daar men gewoon was verdiende Straf te oeffenen. Sijn handen gebonden zijnde, deed hem eene ſijner Getuigen of Beſchuldigers, die ten minſten twee of drie moeſten zijn, Deut. 17: 6. van een tamelijke hoogte (ſommige ſtellen twee Ellen) door eenen heftigen ſlag in de Lenden, van Boven nederſtorten; by-aldien hem die val niet en doode, ſoo vatteden andere ſijner Getuigen, een ſoo ſwaaren Steen op als twee Mannen draagen konden, en wierpen die op den neergevallen Misdadiger dat hy ſtierve: en ſulks hem noch niet doodende, ſoo wierpen alle de omſtaanders, uit verpligting van de Wet, hem voort met Hand-ſteenen, tot dat hy den Geeſt gaf: volgens 't geenwe leſen, Deut. 17: 7. *De Hand der Getuigen ſal eerſt tegens hem zijn om te Dooden, en daar na de hand des gantſchen Volks.* En hier van daan iſſet mogelijk voort-gerold, dat eenige Joden meenen; dat de Misdadigers die deſe ſtraf verdiend hadden, gemeenelijk bewaard wierden tot op een van haare groote Feeſt-daagen; op welke gantſch Iſrael gewoon was te Jeruſalem te verſchijnen: gelijkwe in het voorgaande Hoofdſtuk hebben geſien, dat de Joden deſe gewoonte wilden voorby-gaan, ontrent

Om wat misdaden ymand by de Joden kon Geſteenigd worden.

Op wat wijſe het Steenigen by de Joden geſchiede.

Digitized by Google

trent het dooden van Jesus, op dat'er geen Oproer en quame. 't Geen egter Rabbi Akiba, alleen aan een Afgoden-dienaar meend gepleegd te zijn: alhoewel het sommige tot alle die welke tot de Dood-straf der Steeninge veroordeeld waaren, willen betrokken hebben, om dat die straf de swaarste was. Doch wy houden dese bepaalde uitleg seer onseker; om datmen veel voegsaamer, door de *Hand des gantschen Volks*, verstaan kan, een saam-getropte meenigte der Stedelingen; en niet juist het geheele Volk Israels uit alle hoeken te Jerusalem op de Feest-daagen te saam-gekomen. Alhoewel het anders onder hen gebruikelijk was, voorname Quaad-doenders op de Hoogtijden te straffen. Maar hoe soude doch het Volk van een gantsche Republijk plaats en beurt vinden, om een eenigen Steen op eenen armen Misdadiger te werpen? Gelijk het ook in andere Steden en plaatsen daar sulks mogt voorvallen, geen plaats heeft konnen vinden: waarom wy liever in desen een groot deel des Volks, het zy buiten de Feest-daagen, ofte op deselve, voor 't geheel nemen. Den Misdadiger nu door d'uitvoering van gemelde Straf, ter dood gebragt zijnde, wierd daar na als tot een openbaare verstmaading en Vloek, aan een Boom-stam Opgehangen, tot aan den ondergang der Sonne: en doe afgenomen, en als de Joden leeren, met den Boom, aan welk hy Gehangen hadde, en de Steenen daar mede hy dood geworpen was, te gelijk begraaven; op dat'er niet het minst quaad Gedenk-teeken meer over en bleve, dat van dien mensch genoemd sou konnen worden onder den Volke. En schijnd dese maniere van aan een Hout of Boom-stamme op te hangen, wel meest ofte mogelijk maar alleen aan de Gesteenigde gepleegd te zijn; gelijk veele meenen datmen sulks uit de Wet, Deut. 21. niet duisterlijk kan besluiten: want als daar ter plaatse van het Steenigen eenes Wederspannigen Soone gesprooken is, soo volgd daar op: *Wanneer in ymand een Sonde sal zijn, die het Oordeel des Doods waardig is, dat hy gedood sal worden; en gy hem aan het Hout sult opgehangen hebben, soo en sal sijn Doode Lichaam aan het Hout niet overnagten, maar gy sult het sekerlijk ten selven daage begraaven: want den Opgehangenen is Gode een Vloek: alsoo sult gy het Land niet ver-Ontreinigen, &c.* Dat nu ook dese Wet doorgaans by de Joden onderhouden is, blijkt uit verscheide voorbeelden: als te sien is, Josua 8: 29. en kapit. 10: 26, 27. Gelijkwe ook hier na sullen sien, dat de Joden versorgden, dat het Doode Lichaam van Jesus, tegen den Avondstond afgenomen wierd. Want om dat de Gekruiste, volgens de Romeinse straffen, somtijds langsaam aan haare dood geraakten; daarom quamen sy tot Pilatus en versogten, datse den Dood van den Opgehangen Jesus, en die van de schelmen welke te gelijk met hem Gekruist waaren, door het Breken der Beenen verhaasten mogten; op datse niet aan het Kruis souden blijven vernagten: te meer noch, om dat het Sabbath sou zijn: gelijk Johannes verhaald, kap. 19: 31. En op dese Wet speeld den Apostel dan ook seer welvoegsaam, wanneer hy Galaten 3: 13. segd; *Dat Christus ons verlost heeft van den Vloek der Wet, een Vloek geworden zijnde voor ons:* (namelijk hangende aan het Hout, Actor. 5: 30.) *want daar is geschreven, Vervloekt is een ygelijk die aan het Hout hangd.* 't Geen waarlijk soo niet en moet verstaan worden, als of alle die, welke aan een Boom opgehangen, ofte aan een Kruishout gehegt wierden, daarom Verdoemd waaren: (want sulks leerd ons de Saligmaaker genoeg anders in den bekeerden Moordenaar, die selfs doe sijn welverdiende straf leed, Luc. 23:43.) maar om dat Godt dusdanigen smaadigen Straf, tot een Voorbeeld gesteld schijnd te hebben, van de Straffe die sijnen Soone eens soude lijden om ons van desen Vloek, te verlossen. Gelijk Petrus sulks ook niet heel schemeragtig toestemd, als hy segd; dat Jesus selve onse

Son-

Den Gesteenigden aan een Hout opgehangen.

Deut. 21. vers 21, 22. en 23.

Doode Lichamen moesten voor Sonnen ondergang begraaven worden.

Van Paulus fraai verklaard.

Digitized by Google

Digitized by Google

de Vierderlei Dood-Straffen der aal-Oude Joden; als meede

Digitized by Google

eenige onder hen by toeval van andere Volken ontleend:

Digitized by Google

Digitized by Google

Sonden in ſijn eigen Lichaam gedragen heeft, *Op* of *Aan het Hout*, 1 Petri. 2: 24. Beſiet verder d'uitvoering der Joodſche Dood-ſtraf, die door het Steenigen geſchiede, in onſe af-beelding ter ſlinker hand; en aanmerkt dat

A. Vertoond den Misdadiger op een hoogte ſtaande.
B. De Getuige die hem door een Slag in de Lendenen, doet neder tuimelen.
C. Twee andere Getuigen, die een ſwaaren Steen optillen, om de gevallen Lijder te pletten dat hy ſterft.
D. Den neergeſtorten Misdadiger onder de Steenen alreede gedrukt en voorts ter Dood Geſteenigd wordende.
E. 't Gemeene Volk, Kijkers of Joodſe Burgers, met Steenen op den Sterveling werpende; in de Heilige Schrift, *De Hand des gantſchen Volks* genoemd, Deut. 17: 7.
F. Eenige vande Regters, die d'uitvoering der ſtraffe met haare tegenwoordigheid Wettigen.
G. Den Dood-geſteenigden naderhand aan een Boom of Vloek-hout Opgehangen tot aan der Sonnen ondergang, volgens de Wet, Deut. 21. vers 22, 23.
H. Den Opgehangenen afgenomen zijnde, word te gelijk met het Vloek-hout en Steenen, overſtulpt en Begraaven.

En dit was de wettige maniere van Steenigen by de Joden gebruikelijk, gelijk ſy ons ſelfs leeren. Waar toe ons mede de Hiſtorie van den H. Stephanus, Actor. 7: 58. eenige geloof baarheid ſchijnd ter verſchaffen: als waar in wy niet duiſterlijk ſien, dat de booſe Joden in hare mishandeling egter noch veele plegtigheden van deſe Wet, en de maniere die wy tot hier toe hebben afgeſchetſt; waargenomen hebben: want eerſt, ſy leiden Stephanus de Stadt uit, volgens Levit. 24: 14. daar geſeid word; *Brengd den Vloeker uit tot buiten het Leger, en alle die het gehoord hebben, ſullen de handen op ſijn hoofd leggen. Daar na ſal hem de geheele vergadering Steenigen.* Gelijk mede Naboth op duſdanigen wijſe buiten de Stadt Geſteenigd is, 1 Kon. 21: 13. Daar-en-boven ſoo hebben ook de Getuigen die Stephanus voor den Regter beſchuldigd hadden, deſe Dood-ſtraf ſelfs uitgevoerd; als uit de gemelde plaatſe blijkt; daar wy ſien, dat alleen de Getuigen haare Opper-kleederen af-leggen, om deſe Steeniging uit-te-voeren; dewijl deſe volgens de Wet, Deut. 17: 7. eerſt moeſten beginnen. Invoegen de Schilders ſeer ver van de waarheid afwijken, wanneer ſy deſe Hiſtorie dikmaal ſoodanig verbeelden, als of die onder een radelooſe oploop, en by wijſe van Doodſlag, ofte wel door een werp-Gevegt geſchied waare: even gelijk aan Paulus te Iconien van de Joden geſchiede; en nochtans haare hand ontquam; alhoewel ſy hem voor dood na buiten ſleepten, Actor. 14: 19. en 2 Cor. 11: 25. Waar toe men ook de Getuigenis van den ſelven Apoſtel mag te raade nemen, die Actor. 22: 20. ſegd: dat hy de Kleederen bewaarde der gener die Stephanum dooden. 't Gene geenſins op eenig verhaal van Verwerringe, noch Moordadige Geweld-pleging, of Straat-ſchenderie, of in geval daarwe ſoo even van ſpraaken; maar ſeer wel op de uitvoering van een beſtemd Vonnis ſchijnd te paſſen: alhoewel het tegendeel egter vele behaagd, op datſe het Wettig Hals-geregt der Joden te deſer tijd, vernietigden. Daar was ook noch een maniere van *Dooden te Steenigen* by de Joden gemeen; namelijk die geſchiede, ſoo wanneer eenen die Wettig uit de Synagoge geworpen was, in de daagen van ſijn afſonderinge, ſonder Bekeeringe ſtierf; als wanneermen eenige Steenen uit bevel van den Regter, op des Overledens Dood-Baar wierp, tot bewijs dat hy waardig was Geſteenigd te worden; hier ſlegts als in 't verſchiet in onſe Printverbeelding aangeweſen: alhoewel ſommige deſe Straf, alleen door 't werpen van een eenigen Steen willen uitgevoerd hebben. En wierd over een ſoodanig Geſtorvenen, geheel geene Rouw noch plegtige Beweeninge noch Gepijp aangeregt; maar ſonder groot gevolg of Lijk-ſtacie wierd hy, vry ſlegter dan de gemeenſte Begraaving der Dooden, ten Graave geſtopt. Hier even te vooren hebben wy uit Deuter. 21. waarſchijnelijk beſloten, dat de Geſteenigde doorgaans aan een Vloek-hout opgehangen wierden:

Stephanus eenigſinds na deſe wijſe Geſteenigd.

Siet ook d'Opleggingen der handen door de Getuigen in onſe Printverbeelding, by de Letter V. vertoond

Stephanus is niet Moordadig noch in een Oproer Geſteenigd.

Maniere van Doodden te Steenigen.

Siet het Tafereel ontrent het midden by de Merkletter I.

Digitized by Google

De Geſteenigde zijn niet altijd opgehangen.

doch wy vernemen uit Joſua 7: 25. dat ſulks van ouds niet ſoo algemeen waargenomen is. Want Achan met de ſijne Geſteenigd zijnde, wierd verbrand; en de aſſche onder een opgeworpen Steen-hoop beſtulpt. Doch aan den Koning Ai, ſchijnd Joſua de Wet, aangaande het afnemen van den Opgehangenen voor den Avond, t'eenemaal in agt-genomen te hebben; ſiet kap. 8: 29. met kap. 10: 26, 27. vergeleken. Maar om vaſt te ſeggen, dat hy eerſt dood Geſteenigd en doe aan het Hout opgehangen is; ſulks meenen wy dat ſwaar te bewijſen ſou zijn: nadien het veel eer ſchijnd dat hy levend aan een Galg Opgehangen, en door een Worg-Strop of anders, om-gekomen is. Gelijk de Text-woorden ook klaar genoeg ſouden ſchijnen, om ſulks te beſluiten, alſſer geſeid word: *Den Koning Ai hing hy aan een Hout tot aan den Avondſtond: en ontrent den Ondergang der Sonne gebood Joſua, datmen ſijn doode Lichaam van het Hout afname, en ſy wierpen 't aan de Stadts-poorte, &c.* Ten waare dat de plaatſe kap. 10. vers 26. 't ſelve niet eenigſinds en ſcheen te leur te ſtellen. Want de Vijf Koningen der Canaaniten, die Joſua in een Spelonke had doen beknellen, ſchijnen eerſtelijk uit ſijn bevel Gedood, en daar na Opgehangen te zijn; want aldus leeſtmen daar: *Ende Joſua ſloegſe daar na,* (namelijk na datſe uitgebragt, en van de Krijgs-Overſten den nekke ingetrapt waaren, vers 24.) *ende Doodeſe en hingſe aan vijf Houten: en ſy hingen aan de Houten tot aan den Avond, &c.* Doch ſommige agten, dat dit geval van het voorige verſchild; en datmen 't een uit het ander niet verklaaren kan; dewijl daar meer blijken zijn, die, alhoewel met eenige bedeemſtering, de gewoone maniere der hedendaagſe Galg-hanging, by de Oude en onder die ook by de Joden aanwijſen. Daar toemen meend dat het Hangen van Pharaos Bakker, Geneſis 40: 22. en de Afgoden-dienaars die ſig aan Baal-Peor koppelden, Num. 25: 4. en diergelijke, eenig waarſchijnelijk bewijs toebrengen konnen. Immers ſchijnd het Worgen door een Strop, den Hebreen, en de Volken onder welkſe gewoond hebben en Dienſt-baar geweeſt zijn, oud en al lang bekend geweeſt te zijn: want behalven hare Dood-ſtraf, die ſy door ſoodanigen Worging deden, alswe hier volgens der Joden wijſe, in onſe Printverbeelding by de Letter N. vertoonen, ſoo verhing Achitophel ſig ſelven ongetwijffeld ook op ſoodanigen wijſe, 2 Sam. 17: 23. en Judas, Matth. 27: 5. Siet verder van het Hangen, 2 Sam. 21: 9. daar ſeven Perſoonen van Sauls geſlagte, van de Gibeoniten Gehangen worden: als mede, Ezra 6: 11. daar de Chaldeeſche Uitbreider voor *Opgehangen*, leeſt *Uitgedelgd* worden: en Klaagl. 5: 12. en voornamelijk in het Boek Eſther, kap. 2: 23. en kap. 5: 14. daar van een *Galge* of *Hout* voor Mordechai geſprooken word, Vijftig Ellen hoog, aan welke Haman Gehangen is, kap. 7: 10. Gelijk ook aan het negende kapittel van het Ophangen ſijner tien Soonen gewag gemaakt werd, vers 13, 14. Doch met dit onderſcheid; datſe te vooren Dood-geſlagen, en doe Opgehangen zijn: als duidelijk genoeg op vers 10. aangeteekend werd: om ons te doen gedenken, datmen ſoo wel levende als doode, dat is op beide wijſen, Opgehangen heeft. Gelijkwe mede van ſommige aangeteekend vinden, dat het Worg-hangen, na de hedendaagſche maniere, ſederd het afſchaffen der wreede Kruis-ſtraf, door Konſtantijn de Groot, onder de Romeinen ſeer gemeen geworden is.

Blijken voor en tegen.

Het Worghangen is ook by de Hebreen bekend geweeſt.

Tweederlei Doodſtraf der Verbrandinge.

De Dood-ſtraf die onder de Joden door Verbrandinge geſchiede, moetmen tweeſinds aanmerken: d'een die geſchiede door Hout en Takke-boſſen aan-te-ſteken, noemdenſe, *De Verbranding des Lichaams;* de andere, welke uitgevoerd wierd met Ziedend-heet Loot door de Mond in de Keel te gieten, was *de Verbrandinge der Ziele* genoemd; als het welk tot des Misdadigers Ingewand nederdaalende, de Dood noodſaakelijk te weege bragt;

Digitized by Google

bragt; maar geensinds het Lichaam uiterlijk beschadigde. En gelijkmen van dese maniere wel meest by de Joodsche Schrijvers gewag gemaakt vind; soo schijnenwe verpligt te worden, om te gelooven, dat dese wijse ook meest onder hen in swang gegaan heeft. Waar van wy ook een Vertoogschetsje in onse Printverbeelding by de Merk-letteren K. L. aangewesen sien. Moses de Kotsi, heeft egter de Misdadigers, die gemeenlijk tot de Verbranding des Lichaams verwesen wierden, aldus opgeteld: I. De Priesters Dochters die Hoereerden. II. Die sijn eigen Dochter Besliep. III. ofte sijn Dochters Dochter. Ten IV. of sijn Soons Dochter. Ten V. of sijn Wijfs Dochter. Ten VI. of haar Soons Dochter. VII. of haare Dochters Dochter. VIII. ofte sijn Schoon-Moeder. IX. ofte de Moeder sijner Schoon-Moeder. En ten X. die by de Moeder van sijn Schoon-Vader lag. Van de uitvoering deser straffe door het Geregte, vindmen onses wetens geene klaare voorbeelden in de Heilige Boeken: alleen sietmen Genesis 38: 24. datse den Hebreen waarlijk is bekend geweest: want op dien grondslag scheen het Vonnis van Juda te steunen, als hem geboodschapt wierd; *Dat sijne Dochter Swanger was van Hoererie;* dat hy seide: *Brengdse her-voor dat sy Verbrand worde.* Godt schijnd ook selfs dese soort van straffe, nu en dan onmiddelijk over hoog-gaande Misdaden geoeffend te hebben, als te sien is in Nadab en Abihu, Num. 3: 4. Levit. 10: 1, 2, welke door het Vuur verslonden zijn: siet'er ook noch voorbeelden van, Num. 11: 2, 3. en kap. 16: 35. En hoe Josua den Gesteenigden Achan met de sijne Verbrand heeft, hebbenwe boven uit kap. 7: 25. aangewesen. Gelijk ook de Koning Josias de gebeenten der Afgodendienaars te Bethel, en door geheel Samaria, uit de Graaven deed ophaalen; en de Priesters die de Hoogten dienden, deed Slagten, en te saamen op de Altaren der Afgoden liet Verbranden, 2 Kon. 23: 16.

Wat misdaden ymand aan de Doodstraf der Verbrandinge schuldig maakte.

Straf der Verbrandinge van Godt geoeffend.

Van de Misdadigers die by de Joden tot de Onthoofding veroordeeld wierden, vindmen seer weinig by hun aanteekend. Moses de Kotsi teld ook maar twee soorten van misdaden op, die ymand aan dese straf schuldig maakten; namelijk een gewisse Doodslag; En ten tweeden, een die sig tot eenige Afgoderie uit sijn Stadt hadde laaten verlokken. Gelijk ook de uitvoeringe van die straf niets van de hedendaagse Onthoofding met den Swaarde, en schijnd verscheeld te hebben: Hier in ons Print-Tafereel by de Letter M. genoegsaam aangewesen. En is Johannes de Dooper buiten alle twijffel op dusdanigen wijse in de Gevangenis, uit last van Herodes, op dat hy sijn roekelooſen Eed voldeed, Onthalst, Matth. 14: 10. Marc. 6. vers 27. En alhoewel dese daad heimelijk en niet in 't openbaar op een gewoone Geregt-plaats of Straf-Tooneel geschiede; egter word ons in die geschiedenis genoegsaam gedood-verfd, dat ook d'Onthoofding door het Swaard by den Joden bekend is geweest; dewijl d'Euangelisten daar van spreken als van een doe bekende wijse van Dooden. Wy seggen met den Swaarde, en niet met de Bijl, (die ook by de Romeinen in gebruik, en selfs het sigtbaar Teeken van 't Hals-Geregt by hun was;) om dat ons de woorden van den Saligmaaker daar toe schijnen aanleiding te geven, soo wanneer hy aangaande het Dood-slaan segd; *Alle die het Swaard nemen vergaan met het Swaard*, Matth. 26: 52. Namelijk door het Swaard van de Justitie en hooge Magten die het Swaard niet te vergeefs en draagen; maar ontfangen hebben tot Straffe der Boos-doenders, Rom. 13: 4. Invoegen de Saligmaaker soo sprekende, buiten alle twijffel gesien heeft op de Wet, Genesis 9: 6. *Wie Menschen Bloed Vergiet, diens Bloed sal door den Mensche Vergoten worden.* Alle welke woorden mogelijk veel eigentlijker en netter op de Onthoofding of straffe met den Swaarde, dan op eenige andere Dood-

Onthoofding met het Swaard.

In alle dese plaatsen word ook eigentlijk van een SWAARD om te Dooden, gesproken.

Digitized by Google

ſtraffe (het zy door Steeniging, Hanging, Branding, Worging of anders onder de Joden gebruikelijk,) konnen gepaſt worden: Als komende ook ſeer wel met de Wet van Gelijke Vergelding over-een. En moetmen over het Dood-ſlaan hier ter plaatſe niet vergeten aan-te-merken, dat ſulke Neerlagen alleen ſtraf-baar onder de Joden waaren, die met een Verheven Hand, dat is met Moetwil en niet Onvoorſiens, en na den menſch, by Toeval gedaan waaren. Tegens welke Godt daarom ook in ſijne Wet geſorgd had; gelijk te ſien is in het beſtel der Vry-ſteden tot welken den Onnooſelen Bloedvergieter henen vlieden moeſt, Deut. 4: 41-43. Joſua 20. vers 8, 9. Waar toe de Regters ſelfs gehouden waaren, goede en welgebaande wegen te bereiden om'er gemakkelijk henen te komen, Deut. 19: 3. Gelijk mede Exod. 22: 2. belaſt word, dat die eenen Dief in het doorgraven ſlaat dat hy ſterft, dat het den ſulken voor geen Bloed-ſchuld en ſal aangerekend worden. Namelijk wanneer ſulks in den donkeren Nagt geſchiede: doch de Sonne opgegaan zijnde, wierd het voor een Doodſlag opgenomen: als uit het volgende vers blijkt. De Dienaars en Uitvoerders van de Hals-Geregten waaren gemeenlijk ook met duſdanigen geweer gewapend; gelijk dat klaar genoeg te ſien is, Matth. 26: 55. *Gy zijd uitgegaan, als tegen eenen Moordenaar, met Swaarden en Stokken om my te Vangen.* Even gelijk te vooren vers 47. van de Dienſtknegten, die Judas en de Schaare verſelden, verhaald was: ſiet ook Actor. 16: 27. Soo werd'er ook geſeid van de Koning Herodes, namelijk Agrippa, die een Soon was van Ariſtobulus, de Soon van Herodes de Groote; dat hy Jakobus de Broeder van Johannes met den Swaarde doode, Actor. 12: 2. Deſe Swaarden ſchijnen ook tweemondig, dat is aan weer-zijden Scherp geweeſt te zijn; als niet geheel ongerijmd afgeleid werd, van de ſpreek-wijſe die den Apoſtel gebruikt, Hebr. 4: 12. In welken Brief ook gewaagd word van veel Geloovige die door het Swaard ter Dood gebragt zijn, kap. 11: 37. Gelijk dat waarſchijnelijk geſchied is ten tijde van Manaſſe, 2 Kon. 21: 16. en andere Tyrannen.

Matt. 4: 21.

Wat misdaad ymand aan de Doodſtraf der Worging ſchuldig maakte.

Tot de ſtraf der Worging tellen de Joden alleen Sesderlei misdaden die ymand onder hen daar aan plagte ſchuldig te konnen maaken. Namelijk I. een die ſijn Vader ofte Moeder ſloeg. II. Die een Ziele ſtal uit Iſrael. III. Een Oudſten die de Vergadering of *Conſiſtorie*, opentlijk tegenſprak. IV. Een Valſch Propheet, en die in den naam van een Afgod Propheteerde. V. Die by een anders Vrouw lag. En ten laatſten; een die de Dochter van een Prieſter door Beſlaping te ſchande bragt. Waar van de uitvoeringe der ſtraffe, duſdanig toeging: den verweſen Misdadiger wierd buiten de Stadt geleid; in manieren alswe in onſe Printverbeelding ontrent de Letter O. aangeweſen ſien: ter Geregts-plaatſe gekomen zijnde, wierd hy in tegenwoordigheid van eenige Regters en Getuigen, tot aan de Lenden in een Vuilnishoop of drekkige Aard-grond, bedolven: en hem daar op een langen ſmallen Doek, dubbel om den Hals geworpen zijnde, wierd die van twee ſterke Mannen, na de wijſe welkmen noch by de Turken en andere Ooſterſche Volken in gebruik heeft, *Strangeleeren* genoemd, ginds en herrewaards toegehaald, tot den Lijder dood was: en 't leven alſoo uitgebluſt zijnde, wierd hy ter ſelver plaatſe, beneffens den Worg-doek begraaven. Beſiet de ſtands-gelegentheid daar van nader in onſe Vertoog-ſchets by de Letter N. aangeweſen. In de welke wy, (behalven de Joodſche Geeſſeling die niet onder de Dood-ſtraffen behoord,) ook noch eenige byſondere harde Dood-ſtraffen, van andere Volken ontleend, vertoond ſien; diewe ſlegts met een woord verklaaren willen; om datmenſe alleen als Uitheemſche Dood-ſtraffen, in de Heilige Boeken gedagt vind, en alleen van de Tyrannen,

Hoe de Worging by de Joden geſchiede.

Dood-ſtraffen die de Joden van andere Volken ontleend hebben.

en

Digitized by Google

en ſomtjids over de Verbanne Volken, of andere toevallen onder de Joden geoeffend zijn: dog die alswe ſeiden, meeſt van andere Volken, namelijk de Grieken en Romeinen, en waarſchijnelijk ook van de oude Heidenſche Volken in Canaan, ontleend zijn: en derhalven geenſinds voor eige Geregt-ſpraakelijke Dood-ſtraffen der Hebreen of Joden, moeten gehouden worden; ſchoon ook veele onder hen in verſcheide Vervolgingen, door die wijſe omgekomen zijn. Gelijkwe daar van voorbeelden opgehaald vinden, Hebr. 11. Waar van het Doorzagen; met de Wilde Beeſten te vegten; 't Verdrinken; de Leden uitrekken en met Kluppels dood-ſlaan, en diergelijke, wel de voornaamſte zijn. Tot welkmen noch meenigte andere ombrengingen en wreed-aardige Pijnigingen, die de Chriſtenen naderhand onder de Heidenſe Vervolgingen geleden hebben, toevoegen kan: die wy ook als Overblijffelen van Chriſti ſmaadheid, op't einde van dit Boek, niet vergeten ſullen te gedenken. 2 Sam. 12: 31. word verhaald, dat David veel van de verwonne Ammoniten, die in de Hoofd-ſtadt Rabba waaren, uitvoerde, en *onder de Zage leide;* dat is gelijk 1 Kron. 20: 3. geleſen word, *Met Zagen Door-zaagde.* Die ſulks waarſchijnelijk gedaan heeft, na hare eige gewoone wreed-aardige ſtraffen, te vooren als geſlagen Vyanden van Iſrael, aan het Volk Gods geoeffend. Het Doorzagen is ook by de Romeinen in gebruik geweeſt, als Suetonius in 't Leven van Caligula aanteekend. Als ook by ſommige Tyrannen onder de Hebreen; wantmen agt dat Manaſſes den Propheet Eſaias op duſdanigen wijſe omgebragt heeft; gelijk Tertullianus en andere getuigen. En dat den Apoſtel daar op ſiet Hebr. 11: 37. als hy ſegd; *Sy zijn in ſtukken Gezaagd,* word van veele geoordeeld. Somtijds Zaagdenſe van 't Hoofd nederwaards; ſomtijds van tuſſchen de Beenen beginnende, de Lichaamen met de Voeten opwaards gehangen hebbende: ook wel te midden dwars door, ofte alleen de Armen en Voeten af; gelijkwe hier na breeder ſullen aanwijſen. Beſiet een voorbeeld van duſdanigen ombrenging in ons Tafereel der Joodſche ſtraffen, omtrent de Letter P. Daar wy dan ook de oude maniere van Pijnelijke Uit-rekking, die op een Houte Paard, ofte door middel van een Kaap-ſtand, of Wind-haſpel geſchiede, ontrent de Merk-letteren Q. en R. aangeweſen ſien. En wierden duſdanige uitgerekte Lichaamen als dan met Kluppels als met Trommel-ſtokken, dood geſlagen: waar van daan die ſtraffe ook, *Timpaniſmus* by d'Oude genoemd ſchijnd: gelijk ſommige Uitleggers over Hebr. 11: 35. aanmerken. Ook meendmen, dat den wreeden Antiochus Epiphanes, 2 Mach. 6: 18, 30. den ſtandvaſtigen Eleazarus, door duſdanigen Pijniging omgebragt heeft. De Verdrinking heeft van ouds by veele Volken in ſwang gegaan, en wierd op verſcheide wijſen uitgevoerd. Uit Atheneus verneemdmen dat de Grieken in dit geval, de Misdadigers in Lood wonden, en in Zee wierpen. De Romeinen naaiden een Vadermoorder, te gelijk met een Slang, en een Haan, en een Aap, in een Lederen Sak, en wierpen hem met dat geſelſchap in 't Water. Doch de Hebreen ſegdmen, dat ſulks met eenen Meulen-ſteen gedaan hebben. Waar op de Saligmaker ſchijnd te ſien, Matth. 18: 6. als hy ſeid: *Soo wie ymand van deſe kleine, die in my gelooven, ergerd, het waare hem nutter dat eenen Meulenſteen aan ſijnen Hals gehangen, en dat hy verſonken waare in de diepte der Zee.* Doch genoeg van de Joodſche Lijf-ſtraffen die de Dood aanbragten; daar reſt noch yts te ſeggen van haare Straffen die niet doodelijk en waren.

Doorzagen en Uit-rekken, &c.

Verdrinken der Misdadigers.

Voor *Meulenſteen*, ſtaat hier eigentlijk een *Ezels-Meulenſteen.*

De niet doodelijke Straffen onder dit Volk konnen bequaamelijk in Vier ſoorten onderſcheiden worden: namelijk de *Gevangen-zetting;* de *Wedergeving;* de *Vergelding* of *Gelijk voor Gelijk;* (als ofmen ſeide; *Ooge om Ooge, Tand voor Tand, &c.*) En dan ten laatſten, de *Geeſſeling.* By

Joodſche ſtraffen, die niet doodelijk waren.

Digitized by Google

Geeſſeling hoedanig by de Joden in gebruik.

de Romeinen was tweederlei wijſe van Geeſſelen, namelijk door Roeden, en dan door Sweepen of Ledere Riemen; gelijkwe in het volgende Hoofdſtuk nader ſullen beſien: doch de laatſte maniere die de ſwaarſte van beide gehouden word, ſchijnd alleen by de Joden in gebruik geweeſt te zijn. Deuteronomium 25: vers 2, 3. werd aan Iſrael, aangaande de wijſe van Slaan of Geeſſelen, deſe Wet gegeven: *Ende het ſal geſchieden indien een Onregtvaardige Slagen verdiend heeft; dat den Regter hem ſal doen nedervallen en hem doen ſlaan in ſijn tegenwoordigheid, na dat het voor ſijn Ongeregtigheid genoeg ſal zijn in getale. Met Veertig Slagen ſal hy hem doen ſlaan; hy en ſalder niet toedoen, op dat niet miſſchien ſoo hy voort-voere hem daar boven met ſlagen te doen ſlaan, uwe Broeder dan voor uwe Oogen, veragtelijk gehouden worde.* In welke Wet een bepaald Getal van ſlagen geboden word, boven 't welk den Regter niet gaan en mogt: doch ſoo nochtans, dat hy na eiſch van ſaaken, of hoegrootheid der misdaad, de Slagen in getal wel verminderen mogt: want ſulks en beſluiten de Joodſche Meeſters niet qualijk uit de woorden der Wet; *Na dat het voor ſijn Ongeregtigheid genoeg ſal zijn.* Invoegen dat *Veertig ſlagen*, by hun de hoogſte trap van Geeſſel-ſtraf moeſt gehouden worden. Doch de Joden die in ſeer veele dingen, Heiliger dan de uitgedrukte Wet hebben willen ſchijnen, (alswe elders van hunne bepaalingen ontrent het aanvangen van den Sabbath; het Eten of Drinken met de Heidenen; en weg-weeren van den Suurdeeg voor het Paaſch-feeſt; en het Eten van Swijnen Vleeſch, &c. hebben aangeweſen;) hebben ook de Slagen deſer Geeſſel-tugt, uit een over-Godsdienſtige vieſigheid, van *Veertig* op *Negen-en-dertig* gebragt; op datſe ſelfs in de hoogſte ſtraffe, het geboden getal van *Veertig*, niet en ſouden te buiten gaan. Gelijk ſulks ook duidelijk genoeg afgenomen word uit de woorden van Paulus, als hy ſegd: *Van de Joden hebbe ik Veertig ſlagen min een, vijfmaal ontfangen*, 2 Cor. 11: 24. Daarwe dan in 't vervolg des Apoſtels reden, ook het onderſcheid van 't Geeſſelen onder de Heidenen ſchijnen aangeteekend te vinden, wanneer hy vers 25. ſegd: *Driemaal ben ik met Roeden Gegeeſſeld geweeſt, &c.* Want dat deſe ſtraf-lijdingen boven de vijf eerſte reiſen onder de Joden geleden, moeten geteld worden; ſulks dunkt ons uit de woorden des Apoſtels klaar genoeg onderſcheiden te konnen worden. En gelijk de Geeſſel-ſweepen gemeenlijk uit drie Riemen of Banden beſtonden; ſoo meenen ſommige Joodſche Uitleggers, dat het getal der ſlagen niet gerekend wierd na de veelheid der Slag-pooſen; maar naar het getal der Geeſſel-riemen, met welk yder ſlag gedaan wierd: in welk den Misdadiger in yder klop, noodſaakelijk drie ſlagen ontfing: en by gevolg in de hoogſte Kaſtijding, in Dertien kloppen, *Veertig ſlagen min een*, dat is Negen-en-dertig. Doch andere meenen, datmen waarſchijnelijk 't getal der ſlagen eenvoudig na de pooſen opnemen, en geenſinds na het Drietal der Sweep-riemen tellen moet. Gelijk het ook na de Joodſche Fabelen ſweemd, wanneer in haaren Talmud geleerd word; dat deſe Sweepen van tweederhande Leer gemaakt waaren; namelijk een van een Stiers-Huid; d'andere twee van een Ezels-Huid: doch Druſius heeft uit andere van haare Schrijvers aangeteekend, dat eenige willen datſe alle drie van een Kalfs-vel gemaakt waaren: datwe haar ſelfs nader laaten onderſoeken. Doch dat de Saligmaaker Jeſus dit Volk met een Geeſſel van Touw-ſnoeren uit den Voorhof des Tempels geſwiept heeft, kanmen uit de Euangeliſche Hiſtorie vernemen, Joh. 2: 15. In ſwaare misdaden wierden om de Pijn te vermeerderen, te mets eenige Loode Bollekens, ook wel Kooten (*Flagra Taxillata* genoemd) en ſeer ſcherpe Doornen of Angels daar in, aan 't uit-

Hoedanig het getal der ſlagen bepaald wierd.

Onderſcheid der Joodſche en Romeinſche Geeſſel-ſtraf.

Hoe het getal der ſlagen in de Joodſche Geeſſel-ſtraf gerekend wierd

Hoe en waar van de Joodſche Geeſſel-ſwiepen gemaakt waren.

Digitized by Google

uitterſte einde van de Riemen geknoopt; van ſommige 't onregt voor *Scorpioenen* genomen, waar van geſeid word, 1 Kon. 12: 11. *Mijn Vader heeft uw met Geeſſelen Gekaſtijd, maar ik ſal uw met Scorpioenen Kaſtijden.* Dat duſdanige Sweepen met Loode Bollekens, by de Romeinen gebruikt zijn, dat ſullen we hier na onder de Heidenſche Martel-Tuigen ontwaar worden: doch aangaande de Scorpioenen daar hier van gewag gemaakt word, meenen wy, dat het dunne Riet-houte Staaven of ſwakke Rijſen waaren, die met Yſere Doornen op de wijſe van een Rooſe-Boom of Egelantier-ſtamme, aan alle zijden beſet waaren: waar van wy hier na d'af beelding net genoeg vertoonen ſullen. En alhoewel uit alle de omſtandigheden der aangehaalde Wet, en de getuigeniſſen der Joden openbaar is, dat de Geeſſel-ſtraffen niet buiten de Steden of op de Straaten voor het Volk, even als de Dood-ſtraffen, maar binnen in het Regt-huis geoeffend wierden; (gelijk Jeſus daarom ook ſegd; *In haare Synagogen ſullen ſy uw Geeſſelen*, Matth. 10: 17.) nochtans vereiſchte de ſchikking onſer Vertoog-ſchets, dat wy de maniere daar van, in de open-lugt, ontrent de Merk-letter S. hebben afgebeeld. Waar van de uitvoering aldus geſchiede: den Misdadiger wierd met bei de handen aan een Paal of Steen vaſt-gebonden, by de Hebreen *Gnammud* genoemd: hebbende by-na de geſtalte van een Aanbeeld of Voet-ſtuk eener Kolom; en ontrent de hoogte van anderhalf El of derde-half voet boven d'Aarde: invoegen hy daar ontrent als voorwaards-over Nedergebogen lag, om de ſlagen op ſijnen Rugge te ontfangen; volgens 't gene in de Wet belaſt word: *Den Regter ſal hem doen Nedervallen*, Deut. 25: 2. De Kleederen waaren hem van het Boven-lijf tot aan de Heupen neerwaards getrokken: 't geen volgens de Talmudiſten geſchiede, door wijſe van affnijden; ofte wel door een flukſe afſcheuringe; gelijkwe eenigſinds ſchemeragtig in 't voorbeeld van Paulus beveſtigd ſien, Actor. 16: 22. *De Hoofdmannen Paulus en Silas de Kleederen afgeſcheurd hebbende, bevalenſe te Geeſſelen.* 't Gene buiten twijffel naar de Romeinſche wijſe ſal geſchied zijn. By de Joden geſchiede de Geeſſeling, altijd in tegenwoordigheid van den Opperſte Regter, die met noch twee andere Leden van de Juſtitie-Kamer verſeld was: want alſoo beveeld ook de Wet, Deut. 25: 2. *Den Regter ſal hem doen Slaan in ſijne tegenwoordigheid.* Of als in 't Hebreeuwſch ſtaat; *Voor ſijn aangeſigte.* En geſchiede dit voornamelijk, op dat de Geregts-dienaar de ſlagen met eenige gelijkmatigheid van getal en ſtrengheid, na de hoegrootheid der misdaad ſou reguleeren. Geduurende deſe ſtraf, wierd van de Opperſte Regter, uit Deut. 28. vers 58, 59. voorgeleſen ofte van buiten verhaald: *Indien gy niet en ſult waarnemen te doen alle de woorden deſer Wet, &c. ſoo ſal de Heere uwe plagen wonderlijk maaken, &c.* Voorts was de bedieninge des tweeden Regters, de Slagen te tellen; en van den derden, dat hy den Straf-doender bevel gaf om te ſlaan. Het Slaan ten einde zijnde, beſloot den Opper-Regter de ſtraf met de woorden uit den 78. Pſalm vers 38. *Doch hy Barmhertig zijnde, verſoende de Ongeregtigheid, ende en verdorfſe niet, &c. Hy dagte dat ſy vleeſch waaren: een Wind die henen gaat en niet weder en keerd, &c.* En dit was het Geeſſelen by de Joden. Maar aangaande de voornoemde Straf der *Gevangen-zetting*, die voornamelijk in 't beſluiten aan Boejen, 't zetten aan een Kaak of Blok, of in Kettingen en Yſere Arm-banden of diergelijke beſtonden; daar over is niet byſonders onder de Zeden der Joden aan-te-merken; om datſe weinig of niet van de hedendaagſe en ſchijnen te verſchillen: alleen ſchijnd Th. Goodwin in twijffel te trekken, of de Kerker-bewaarders onder de Hebreen, die eenen Gevangenen onder haar opſigt aanbevoolen was, lieten ontſnappen, niet ſchuldig en wierden aan

Loode Sweepen en Scorpioenen.

Wat Straftuigen de Scorpioenen waren.

Geeſſeling hoe by de Joden uitgevoerd.

Straf der Gevangenzetting.

Digitized by Google

aan deſelve ſtraf, die den ontkomenen anders verdiend had? 't geen ſommige waarſchijnelijk meenen af-te-nemen uit 1 Kon. 20: 39. *Bewaard deſen Man, indien hy eenigſinds Gemiſt word, ſoo ſal uwe Ziele, in de plaatſe ſijner Ziele zijn.* Doch den ſelven Autheur meend niet, dat de *Libera Cuſtodia*, die de Geleerde Druſius by de Romeinen gebruikelijk ſteld, onder de Hebreen bekend geweeſt zijn. Anders ſchijnd het dat in duſdanige gevallen, ſoo wel den Bewaarder als den Gevangen geboeid of vaſt-gebonden wierd; doch den eerſten alleen aan ſijn ſlinker, den Gevangen aan ſijn regter-arm; waar door den regter-arm als den ſterkſten, aan den Bewaarder eenigſinds te gelijk met hem ſcheen vry te blijven; dewijl hy ſig ſelven vrywillig en alleen om den anderen te ſekerder te bewaaren, doch niet uit ſtraffe, met deſelve Keten bond. De ſtraf van *Wedergeving*, wierd by de Joden geoeffend, wanneer ymand ſijn Naaſten yts Ontvreemd, Ontſtolen, ofte hem het ſijne door eenige Verongelijking onthouden had, volgens Exod. kap. 22. Daar de Wet van Dief-Stal; de Schade die ymands Beeſt in eenes anderens Land doet; als mede de Schade die door 't Vuur komd; en de Schade die aan eenig goed komd datmen in bewaaring heeft; of dat over eenig ding komd datmen te leen heeft, &c. duidelijk genoeg de Vergoeding-ſtraf aanwijſt. En wierd deſe Vergoeding-ſtraf drieſinds by de Joden geoeffend: de eerſte wijſe geſchiede naar-volgens de Vergoeding van een en 't ſelve Ding, daar in of daar aan de beſchadiging geſchied was; dat is, men gaf alleen wederom het regte en eigen Ding, dat door Verongelijking ymand ontfutſeld was: Ofte men gaf, *Soo veel*, of *Voor ſoo veel*, in meenigte wederom, wanneer de onregtvaardig verkregen Goederen, Verlooren, Verkogt, ofte elders te ſoek geraakt waaren. Ofte de Wedergeving geſchiede ook, navolgens de mogelijkheid van ymand; dat is na dat ymand hadde, en dat hy niet magtig was, de geheele ſchade te voldoen. Doch *de Wedergeving van een en 't ſelfde Ding*, word voornamelijk in de Wet vereiſcht: want by-aldien een ontnomen Oſſe of Ezel, of Schaap, levendig by ymand gevonden wierd, ſoo gaf hy ſlegts Dobbel wederom, volgens Exod. 22: 4. Maar by-aldien 't geſtolen Beeſt, geſlagt of Verkogt was, als dan moeſtender vijf Runder-Beeſten, voor eenen Oſſe weder gegeven werden: en Vier Schapen voor een eenig ſtuk van 't kleen Vee: als in 't eerſte vers van 't ſelve kapittel te ſien is. En ſoo ymand niet genoeg en hadde om de Wedergeving aldus te doen, die wierd ſelfs voor ſijn Dieverie Verkogt, vers 3. Men ſegd ook dat de Joden in deſe ſoort van Straf, ſoo naauw toe-ſagen, dat ſoo by-aldien ymand een Huis gebouwd had, met een Balk, of ſtuk Timmerhout, of eenen Steen, die onregtvaardig of ſteels-wijſe bekomen was, ſy het ſelve Huis onder de voet geſmeten, en den Eigenaar ſijn Hout of Steen ſouden weder gegeven hebben. Van welk doen de Propheet ſijn ſpreekwijſe ſchijnd te ontleenen, als hy de Joden haare Ongeregtigheden onder Oogen ſtellende, ſegd; *De Steen uit de Muur roept, en de Balk uit het Hout antwoord dien*, Habakuk 2: 11. De Straf die in de *ſelve ſoort* beſtond, TALIO, of *Vergelding* genoemd, dat is, Gelijk voor Gelijk, (in welke ſonder verſchooning, volgens Deut. 19.21: *Ooge voor Ooge, Tand voor Tand; Hand voor Hand; Voet voor Voet, &c.* moeſte gegeven worden, Exod. 21: 23, 24.) word tweeſinds aangemerkt; de eene geſchiede ſtrikt en volgens de uitgedrukte Letter van de Wet, ſoodanig; dat ymand die eens anders Oog uitgeſteken hadde, met verlies van een ſijner Oogen, geſtraft wierd. De andere Straf-wijſe geſchiede niet door een ſoort van *Gelijk voor Gelijk*; maar door een Prijs: by voorbeeld van van ymands Ooge, in maniere van een Boete te betaalen. Gelijk veele Joden over de geſeide Wet, Deut. 19: 21. ook verſtaan en verklaa-

Wat de Kerker-bewaarders waaren.

Wat de ſtraf der Wedergeving by de Joden was.

Straf van Vergoeding

Die het Geſtole niet magtig was na de Wet te vergoeden moeſte verkogt worden.

Straf van Gelijke voor Gelijke.

Digitized by Google

klaaren; dat den Misdoender niet altijd geſtraft behoefd te worden met een gelijke Verminking aan Oog of Hand of Voet; nadien in ſommige gevallen de Wet ophield, en onmogelijk was deſelve na de Letter te voldoen: gelijk wanneer een Blind menſch eenes anderens Ooge uitſloeg, of eenen Tandelooſen Grimmer, ymand een Tand uit den Bek ſtiet. En word ſelfs in de verklaaring van Jonathan, door *Ooge* voor *Ooge*, verſtaan, *Den Prijs der Ooge*, en geenſinds de weder-berooving des beſchadigers Ooge ſelfs. Hierom leeren ook de Joodſche Rabbinen, dat de Misdoenders, in geval van een Lichamelijke Verminking, verpligt wierden deſelve in Vijfderlei manieren te boeten: namelijk Eerſt voor de ſchade in 't verlieſen van 't Lidt toegebragt. II. Voor de ſchade in 't verlies van ſijn Hand-werk. III. Voor des Lijders pijn en droefheid, uit ſijne Wonde of Verminking voort gekomen. Ten IV. voor het Meeſter-loon van hem te Geneſen. En ten laatſten voor de Vlek of de Mismaaktheid, die na de geneſing quam over teblijven: gelijk Munſterus over Exod. 21. uit de Joodſche Meeſters breeder aangeweſen heeft. Uit Aulus Gellius blijkt wel, dat de Romeinen ook duſdanigen Straf-oeffening hebben gehad; doch met dit onderſcheid; datſe doorgaans de keur aan den Misdoender gaven, of hy door een gelijkmatige Geldboete? ofte dat hy door een en deſelfde Verminking aan ſijn Lichaam, betaalen wilde? En dus verre van de Doodelijke en niet Doodelijke Lijf-ſtraffen der Joden. Laat ons'er nu noch yts van de Straf der *Uitbanninge*, of liever *Uitwerping* of *Affonderinge*, by aanknoopen.

Bepaaling ontrent de ſtraf der Vergelding of Gelijk voor Gelijk

Hoe de misdaad van Verminking of Quetſing moeſte geboet worden.

Het ſchijnd dat'er driederlei Trappen van *Uitbanninge* by de Hebreen in gebruik geweeſt zijn, waar van wy de Praktijk-Oeffening wel alderklaarſt uit de Boeken des Nieuwen Teſtaments, ontwaar meenen te worden. Want dat'er in de Wet des Ouden Teſtaments, dikmaal gewag gemaakt werd; van *uit de Vergaderinge Iſraels afgeſneden te worden, &c.* ſulks moetmen niet eigentlijk voor een *Uitbanninge* nemen; dewijle in Iſrael niemand met een eigentlijke Uitbanninge geſtraft is geworden: gelijkwe aanſtonds uit de dwaalinge van ſommige uitleggers deſer Wet, ſullen aanwijſen. Dus houden wy dan, dat het *Uitwerpen uit de Synagoge*, Joh. 9: 22. waarſchijnelijk eene van deſe ſoorten is geweeſt; die by de Joden NIDDUI genoemd wierd; beteekenende na hun meeninge, alleen een *Affonderinge* van alle handel of gemeenſchap met eenig Man of Vrouw; en dat ten minſten ſooſe ſeggen, door de tuſſening van vier Ellen: als mede van gemeenſaam Eten en Drinken: en van 't Huwelijks Bed, en van Scheeren, Waſſen, en diergelijke af te houden; navolgens dat den Regter tot de hoedanigheid der misdaad, betamelijk oordeelde. Doch het ſchijnd uit de ſtraks aangehaalde plaatſe van Johannes, dat duſdanigen *Uitwerping* voornamelijk ſag, op het Uit-ſluiten van de Gemeenſchap des Godsdienſt: gelijk onſe Kant-teekenaars aldaar aanmerken. Van welk Buxtorf uit de Rabbinen leerd; dat alhoewel ſulken uitwerping, Dertig daagen ſijn kragt hadde; de tijd nochtans op ymands Bekeeringe moeſte ingekort worden: daar-en-boven dat ſoo eenen Afgeſonderden, het vermogen in regt behield, om de Godsdienſt by te woonen, andere te Onderwijſen, of van andere geleerd te worden. Ook kon hy Dienſtknegten huuren, en ſelfs van een ander Gehuurd worden; doch alles op voorwaarde van de geſeide Uitbanninge. Indien hy ſig binnen de geſeide tijd niet en bekeerde; ſoo wierd volgens het believen van den Regter ſijn ſtraf verſwaard, met verdubbeling der tijd; en ſomtijds tot drie en meervoud uitgerekt; ja ook wel ten ergſten genomen, tot aan het einde van ſijn Leef-tijd geſteld. En by-aldien hem onder die tijd Soonen gebooren wierden, ſoo en wierden ſy niet Beſneden: en geheel onbekeerd ſtervende, ver-eerde men ſijn

Van de Uitbanning of Affonderinge, &c.

Eerſte ſoort van Uitwerping die in een Affonderinge beſtond.

Dat de Uitwerping Joh. 9. ſiet op de uitſluiting der Godsdienſt.

Uitwerping geſchiede ſlegts voor een tijd.

Wanneer en hoedanig de Uitwerping in den tijd verlengd wierd

Digitized by Google

Lijk-baar, in plaats van eenige Rouw-sleep of Stacie, met een Steen-werping; alswe vooren hebben aangeteekend. De tweede soort van Ban, of Uitwerping, was *Den Satan overgeven*, by de Joden CHEREM genoemd. Den Apostel Paulus gebruikt dese spreekwijse in een weinig anderen zin, 1 Cor. 5: 5. gelijk hy ook doet, 1 Tim. 1: 20. als hy segd, dat hy de Lasteraars, *Hymeneus en Alexander, den Satan overgegeven heeft:* doch tot bekeering en behoud van haare Zielen. Waarom veel fraaje Uitleggers, sulks ook verstaan, van ymand door den Christelijken Ban uit de Gemeente te werpen, tot sy haar Bekeeren. Doch Thomas Godwin is van oordeel, dat het egter in dien zin niet gebruikt en is, onder de Joden van 't Oude Testament; maar dat men dese Verbanning daar heel anders toegepast vind, aan Persoonen en Saaken. Daar het den Persoonen raakt, geeft het meest een Verbanninge aan Godt door haare dood en Ondergang te kennen, volgens Levit. 27: 29. *Al wat Verbannen is, dat van den menschе sal Verbannen zijn, het sal niet Gelost worden; het sal sekerlijk Gedood worden:* vergeleken met het voorgaande vers, daarmen dese Wet door verklaaren moet. En hebben sommige Godgeleerde het Oog seer sterk op dese plaats gevestigd, welke meenen, dat Jephta, navolgens dese Wet, sijn Dochter waarlijk opge-Offerd heeft, Jud. 11: 39. Welke soort van Verbanninge, men niet wel eigentlijk onder de Burgerlijke noch Kerkelijke Straf-oeffeninge betrekken kan. Indien nu de Verbanninge ging ontrent Dingen of Saaken, soo geschiede het selve ook aan Godt door desselfs Affonderinge, als door Belofte geheiligd en afgescheiden zijnde, van 't gemeen gebruik. En hier tegen Sondigde Achan, welke van 't Verbannene gestolen hadde; daar hy ook om Gesteenigd en Verbrand wierd, volgens Jos. 7: 11, 25. Men segd ook, dat wanneer de Joden, dusdanige Verbanningen tot straffe oeffenden, sy gewoon waaren eenige Vloeken uit de Wet Mosis daar by te voegen: als ook datse onder het verkondigen of aanseggen van deselve, gewoon waaren, eenige Lampen aan te steken; die sy dan op het einde der aanspraake uit-dompten; tot beteekenis dat den verbannen Persoon, beroofd was van het ligt des Hemels. Verschillende alsoo niet veel van 't gene sommige voor een derde soort van Uitbanninge stellen; bestaande in sekere Vervloeking, welke in 't Nieuwe Testament, met een Syrise of Chaldeesche benaaming, MARANATHA genoemd word, 1 Cor. 16: 22. welke by-na over-een-stemd met de vervloeking der Hebreen CHEREM: waar van boven gerept is. MARAN beteekend de *Heere*, en ATHA, *Komd;* invoegen MARANATHA soo veel geseid is, als *De Heere komd.* En was dese vloeking, soo eenige meenen, ingesteld van Enoch, Judæ vers 14, 16. Anderssinds noemen het de Joden SCHAMMATHA, waar van men ons tweederlei verklaaring geeft: sommige seggen, het beduid even soo veel als MARAN-ATHA, *De Heere komd:* want SCHEM beteekend *Heere*, en ATHA, *Komd.* Andere seggen het beduid, *Daar is Dood.* Waar van daan het sommige vrymoedig oversetten; *Een Verbanninge ter Dood.* Gelijk Bertramus ook meend, dat de maniere van spreken, 1 Joh. 5: 16. *Daar is een Sonde tot der Dood,* hier op siet; als of daar geseid wierd; *Een Sonde die de Verbanninge ter Dood verdiend.* Buxtorf teekend aan, dat Rabbi Gersom het opbreken van Brieven, op straffe van alle drie de soorten van Verbanninge verbied. Numerorum aan het vijfde kapittel, leestmen van een Uitbanninge of Affondering buiten het Leger; ja buiten de drie Legers; gelijk het by de Joden onderscheiden werd. 't Welke geschiede om driederlei soorten van Onreinigheid. Doch dewijl sulks geen straffe, maar een Wettige Ceremonie was, die haar Schaduwagtige beduiding had; en dat sommige Onreinigheden den mensch onvoorsiens en te-

Uitwerping door het overgeven aan den Satan.

Verbanningen die geen straf-oeffening waaren.

Verbanninge tot straffe hoe geoeffend.

Uitbanninge door Vervloeking.

Verbanninge ter Dood

Digitized by Google

tegen wil en dank overkomen konden, ſoo en behoorenſe niet tot deſe ſoort van Uitbanninge, die ymand over eenig quaadaardig gedrag overquam. Ja die ook daar geenſinds van ontleend ſchijnen, om dat de Verbanninge tot ſtraffe, waarſchijnelijk een Ouder herkomſt toegeſchreven word. Want men agt, dat Cain met de eerſte ſoort of trap van Uitbanning NIDDUI geſtraft is: alhoewel het andere voor een Verbanninge uit ſijn Vaderland nemen; hoedanig in Iſrael nooit geſchied is. Doch de laatſte ſoort SCHAMMATHA genoemd, houdmen door Enochs Inſtelling ingevoerd te zijn. In welke beide egter, ſommige een opmerkelijke Over-een-ſtemming meenen ontwaar te worden: want ſy willen dat de Verbanninge NIDDUI, ſeer wel met de uitſluiting *Buiten het Leger Gods alleen*, kan vergeleken worden: welke aan die geoeffend wierd, die na de Wet Onrein geworden waaren, door 't aanraken van eenen dooden, &c. De Verbanning CHEREM paſt ook eenigſinds op de Uitſluiting buiten het *Leger Gods en het Leger der Leviten*. 't Gene deſe gebeurde, welke Onrein waaren door een vloejing of tegen-natuurlijke Zaad-ſpilling, Num. 5: 2. Levit. 15: 1. En ten laatſten mag ook SCHAMMATHA vergeleken worden, by de Verbanning buiten alle Drie de Legers: namelijk *Het Leger Gods, het Leger der Leviten*, en *het Leger Iſraels*. En geſchiede het laatſte aan die gene, die door Melaatsheid Onrein waaren, Num. 5: 2. Daar aan het derde vers, niet duiſterlijk van deſe Legers geſproken word, alſſer geboden word: *Van den Man tot de Vrouwe toe, ſult gyſe weg-ſenden; tot buiten het Leger ſult gyſe weg-ſenden: op dat ſy niet en ver-Ontreinigen haare Legeren, in welker midden Ik woone.* Uit welke dingen wy dan ook genoegſaam konnen ſien; dat'er geenerlei ſlag van Sonden, noch van Onreinigheden onder de Wet konden begaan worden, die ymand ſchuldig maakte, om Geregts-wijſe buiten het Land Iſraels, Uitgebannen te worden. En hier in hebben ſommige uitleggers ſchijnen te miſſen, wanneer ſy de woorden van de Straf-dreigende Wet; *Die Ziele ſal Uitgeroeid worden uit Iſrael*, Geneſis 17: 14. Exod. 12: 15. &c. voor eene Uitbanninge uit haar Vaderland opgenomen hebben. Alhoewel het andere nemen, voor uit de gemeenſchap van Gods volk gebannen te zijn. Andere paſſen 't op een Lijf-ſtraffe, uit Exod. 31: 14. Levit. 17: 4. Doch even gelijk de Moabiten en Ammoniten in het Land Canaan en onder Iſrael hebben konnen woonen, ſonder datſe tot de Gemeente of Vergaderinge van Iſrael toegelaaten waaren; alſoo is ook een Iſraelijt, om eenige Sondige nalaatigheid der Wet, of Ceremonieele Onreinigheid, op verſcheide wijſe, van de Vergaderinge konnen afgeſneden of afgeſonderd zijn, ſchoon hy levende en woonende in 't Land Iſraels bleef. Gelijkwe geſien hebben, dat hier toe dan ook verſcheide ſtraffer en ſagter ſoorten van Uitwerping of Afſonderingen waaren; maar geen verwijſinge tot een eigentlijke Ballingſchap buiten het Erfdeel van Canaan. En of ſchoon die gene, welk een Onwetenden Doodſlag begaan had, ſijn Huis en Stadt verlaat en, en ſijn toevlugt tot een der Vryſteden moeſte nemen; ſoo bleef hy egter in ſijn Vaderland; en onthield ſig ſelfs in een Levitiſche Stadt. En alhoewel de Wetgever den Misdadigers een tijdelijke ſtraffe opleide; ſoo droeg hy nochtans ſorge voor de Ziele des Sondaars: want niet willende dat ymand uit ſijn volk in gevaar ſou geraaken van een Afgodendienaar te worden; ſoo en leed hy ook niet dat ymand buiten d'algemeene oeffening en onderwijſing der Godsdienſt Gebannen ſou worden, om onder de Afgodiſche Heidenen te ſwerven. Hier tegen en ſtrijd niet, datmen ſou willen inbrengen, dat Godt te mets eenige van ſijn volk, belaſt heeft een tijd-lang onder de Ongeloovige te gaan woonen; als by voorbeeld, de Sunamitiſche met haar Soon, 2 Kon. 8. en

Siet de Duitſche Kant-teekenaar op Num 5: 3.

Wat het eigentlijk is, uitgeroeid te worden in Iſrael.

Waarom Godt niet gewild heeft dat ymand uit het Land Iſraels ſou Gebannen worden.

Digitized by Google

naderhand Joſeph met Maria, &c. Dewijl daar groot onderſcheid te maaken is, tuſſchen een plaatſe daarmen by-wijſe van Straf, met vreeſe henen Gebannen werd; ofte daarmen ſlegts tot ſijne Verberging, een wijl ſijn toevlugt neemd, om Vryheid te genieten. Gelijk Godt ook die gene, welke hy in een vreemd Land geſonden heeft, ſeer opmerkelijk voor de Afgodiſche beſmetting bewaard heeft: waar van de waarheid aan Joſeph in Egipten; en David onder de Philiſtijnen, &c. gebleken is. Ja doe Godt ſelfs, dit gantſche Volk vervoerd, en laaten woonen heeft onder de Heidenen, (gelijk Iſrael in Egipten; de Tien afvallige Stammen in Aſſyrien; de Joden in Babylonien, &c.) ſoo heeft hy wel eenige uit die, tot een regtvaardige ſtraffe haarder voorgaande Afgoderie, haar ſelven laten verderven; haar Gebannen latende in 't Land der Grouwelen, op datſe ook de maate van de haare, aldaar vervullen ſouden. Doch duſdanigen Magt noch Straf-oeffeninge, en heeft hy aan geene Overheid in Iſrael ter hand geſteld. Gelijk hy ook in tegendeel de Vroome, welke ſig nu en dan onder de algemeene rampen van ſijn Volk bedraaid vonden, tegens de beſmetting der Afgoderie, byſonderlijk heeft beſchermd: waar van de voorbeelden in Daniel en ſijne Metgeſellen te ſien zijn. En om dat dit byſondere Proef-ſtukken van Gods Genade zijn; daarom heeft hy ongetwijffeld in Iſrael geene Magt gegeven, om eenige Ziele, door Uitbanninge in ſoodanigen verlaaten ſtaat te brengen. Hoedanige Trappen nu van Uitbanninge de Chriſtenen van de Joden ontleend hebben; en hoe die eerſtelijk in de Griekſe Kerk geoeffend zijn, ſulks en hoord niet tot deſe plaatſe. Gelijkwe ook van de Joodſche ſtraffe der Uitwerpinge tot hier toe alleen, als in 't voorby-gaan 't een en 't ander hebben aangeraakt, om de algemeene Straf-oeffening der Hebreen daar mede te beſluiten. Doch daar ontbreekt noch, datwe ook de gemeene Ceremonien, welke in alle Vonniſſen, of Geregts-uitſpraaken by de Joden plagten gehouden te worden, afdoen; en wel voornamelijk die, welke de Hals-Geregten en Lijf-ſtraffen aangingen; om dat ons eenige dingen daar in ligt konnen geven, aangaande de behandeling, welk den Joodſchen Raad, ten deele na deſelve, ten deele tegens deſelve, over de Saligmaker Jeſus gehouden heeft; waar van wy nu in 't voorige Hoofdſtuk geſprooken hebben; en de reſt onder Pilatus, in 't volgende, voornemens zijn ten einden-af te doen.

Waarom Godt de Magt van Uitbannen niet aan ſijn Volk gegeven heeft.

De vermaarde Rabbi Jonathan heeft verſcheide dingen aangeteekend, rakende de algemeene Ceremonien en plegtigheden, die by de Joden voornamelijk in Gewigtige ſaaken en Hals-Geregten, moeſten in agt-genomen werden: in welke hy ook te gelijk aanwijſt, dat de Regters in alle voorvallen die hen voorquamen, gehouden waaren, verſtandelijke Beraadſlagingen te gebruiken. Daar toe verklaarende in hoedanigen gedrag de Geregtsſaaken, het zy die Ligt of Swaar waaren, van Moſes gewoon waaren behandeld en geoordeeld te worden. In de niet Gewigtige ſaaken ſegd hy, was hy gewoon haaſtig een Oordeel uit te ſpreken; maar in de Swaare of meer-Gewigtige gevallen, en die 't Leven en Dood aangingen, daar ontrent maakte hy eenig beraad en uitſtel. Doch van de ligte en ſwaare ſaaken was hy gewoon te ſeggen: *Ik en hebbet niet gehoord;* te weten van den Heere: op dat hy daar mede betoonde, dat'er in alle Oordeeling by den Regter, een overlegging en beraadſlaging als met Godt, behoorde voor af te gaan, eer een Vonnis mag uitgeſproken worden. In den Targum van Jeruſalem, worden de ſaaken die voor Moſes quamen, in twee *Ligte* en twee *Swaare* onderſcheiden. De twee ligtſte ſteldſe te zijn, eerſt het geval van Onreinigheid, die het Volk van het Eten des Paaſch-lams konde af-houden, Num. 9: 6-10. Voor de tweede; de ſaake van Zelapheads Dochters,

Hoe Moſes volgens Rabbi Jonathan, de Geregts-ſaaken behandelde.

Ligte en ſwaare ſaaken hoe van de Joden in twee hoopen gedeeld.

die

Digitized by Google

die de Soonen van haare Oomen Trouwden, Num. 36: 10. De twee Gewigtiger ſaaken ſteldſe, eerſt het geval van den Laſteraar, Leviticus 24. vers 12, 13. En voor de tweede, de ſaake van den Man die Hout op den Sabbath verſamelde, Num. 15: 32-34. In alle welke gevallen, men t'elkens aangeteekend vind; *De Heere ſprak tot Moſes.* Alwaar dan ook geſien word, dat Moſes ſelfs in de ligte ſaaken, dat is, die het Lijf niet aan en gingen, op een plegtige wijſe, gebied het Volk ſtille te ſtaan; op dat hy vernam wat de Heere ſou gebieden. Anderſinds houdmen alle moetwillig uitſtel, voor een Onregtvaardigheid des Regters. Gelijk ook alleen dien Regter, van welke ſeker Weduwe, door tijdig en ontijdig aanhouden en moejelijk vallen, eindelijk een Vonnis afperſte, van wegen ſijn ſloffig uitſtel, een *Onregtvaardigen Regter* ſchijnd genaamd te worden by Lucas op het 18. kapittel. Alsmen voortijds by de Hebreen een Hals-vonnis plagte uit te ſpreken, wierd den Beſchuldigden, op een Verhevene plaatſe geſteld; alwaar hy geſien en gehoord kon worden van alle die ter Vierſchaar tegenwoordig waaren: gelijk mogelijk daar op moet gepaſt worden, 1 Kon. 21: 9. *Set Naboth in de hoogſte plaatſe des Volks.* Na het uitſpreken deſer Sententie, leiden de Regters en de Getuigen, de handen op het Hoofd des ver-Oordeelden, en ſeiden: *Uw Bloed zy op uw eigen Hoofd.* Hoedanigen Ceremonie in onſe meer-gemelde Printverbeelding by de Letter V. noods-halve, in de open-lugt, en ontrent het Straf-veld aangeweſen is; daar ſulks anderſinds voornamelijk in de Vierſchaaren geſchiede. En gelijk de Regters deſe Handoplegging deden, om te betuigen, dat ſoo eenen, *Door ſijn eigen Schuld te Gronde ging;* en ſy alſoo Onſchuldig van ſijn Bloed wilden zijn: alſoo ſullen wy in 't volgende Hoofdſtuk ſien, dat de Joden deſe Ceremonie, in het Vonniſſen van de Saligmaaker Jeſus, gantſch roekeloos tot haar eigen veroordeeling hebben omgekeerd; als genoegſaam de hand der ſtraffe op haar eigen hoofd leggende, uitroepende; Laat deſen Jeſus ſlegts aan het Kruis geklampt worden; ſterft hy onſchuldig, daar is niet aangelegen: *Sijn Bloed zy op Ons, en op Onſe Kinderen:* gelijk te ſien is by Mattheus op het 27. kapittel. Tot welke ook het Bloed van ſommige Diſcipelen, die Jeſus als Propheten, en Wijſe en Schriftgeleerde onder dit Slangen en Adderen Gebroedſel uit ſou ſenden, niet mis-druipen ſou, volgens Matth. 23: 35. Nu gelijk de plaatſen daarmen de Dood-ſtraffen by de Hebreen uitvoerde, buiten de Stads-poorten waaren; alſoo wierd den Verweſenen daar henen geleid van twee uitvoerders des Geregts; volgens Moſes de Kotſi, oneigentlijk CHASANI HACCENESETH, dat is, *Aanſchouwers van de Geregts-vergadering*, by de Rabbinen genoemd. Met hoedanigen benaaming den Euangeliſt Marcus ook den *Beul* of *Scherpregter* van Herodes, door een omſchrijving ſchijnd te noemen; wanneer hy het Latijnſche woord *Speculator*, in het Grieks gebruikt: namelijk om dat de Scherpregters of uitvoerders in het Geregte, ſoo veel waaren als SPECULATORES, of *Aanſchouwers*, om te ſien en neerſtig te letten, wat de Regters haar ſullen bevelen te doen. Waarom ſommige onder de woorden die Mattheus gebruikt, gemeenelijk een *Lijf-wagt*, *Trauwant* of *Hellebardier* verſtaan, als die op de Oogen van haare Heeren ſien en wagten, en haar geſtadig ten dienſte ſtaan: gelijk het ook de Chaldeeſche Uitlegger ſoo verklaard. Hoedanige Oppaſſers dan ook daarom altijd in de Regt-Banken der Joden, tegenwoordig moeſten zijn; gelijkwe aanſtonds van haare SCHOTERIM ſullen aanwijſen. Den Misdadiger dan aldus na de Geregts-plaats buiten de Poort uitgeleid wordende, ging'er te gelijk met hem een beampt Uit-roeper voor henen, dragende het Straf-vonnis op een beſchreven Tafereelken, bezijden voor hem; gelijkwe wederom

Luc. 18. vers 1-6.

Hoe een Hals-vonnis by de Joden uitgeſprooken wierd,

Waar toe de Handoplegging hier geſchiede.

Matth. 27. vers 25.

Marc. 6:27. Matth. 14. vers 10.

Waarom de Scherpregters of Beulen die de Dood-ſtraffen oeffenden, *Speculatores* of Aanſchouwers genoemd zijn

De ſtraf-waardige Misdadiger uitgeleid wordende ging een Uitroeper voor hem.

Digitized by Google

in ons Print-Tafereel onder de Letter O. afgeſchetſt konnen ſien. Seggende deſe uitroeper tot het Volk, 't gene na 't gemeen gebruik alsdan wel gewoon is met een digten drom te volgen; deſe of diergelijke woorden: *Sulken menſch, gaat henen om Geſtraft te worden met ſulken Dood; om dat hy ſulken misdaad begaan heeft op ſulken tijd en plaatſe: waar van die en die Getuige zijn: en derhalven ſoo ymand noch yts weet by te brengen tot ſijner verſchooning; die ga haaſtig en maake het den Regter bekend, &c.* En dewijl het ſomtijds gebeuren kon, dat ymand den Lijder yts ten goede by-brengen kon; daarom ſtond'er aan den ingang van de Geregts-zaal, een Kamer-bode, met eenen Linnen Doek in hand: op dat ſoo ſig ymand tot verligting van des Ver-oordeeldens Vonnis opdeed; deſelve als dan met dien Linnen Doek, ſwenken en een Teeken geven ſou aan eenen anderen Geregts-dienaar, die een ſtukweegs verder te Paard zittende, daar op moeſt agt-geven: want in ſulken voorval was het ſijn Ampt, den Ver-oordeelden in der haaſt na te ſetten, en wederom tot de Vergader-plaats te roepen. En ſulks en vermogt een Misdadiger niet alleen in deſen gevalle te doen; maar ſoo hy op den weg by ſig ſelve noch yts bedagt, dat tot ſijn verſchooning of vermindering van ſtraf verder kon bepleit worden; ſoo was hem geoorlofd, tot vier of vijf reiſen wederom te keeren, en gehoor te verſoeken: het geen hy dan eerſtelijk gehouden was aan de twee aankomende Raadsheeren, (by de Joden *Leerlingen der Wijſen* genaamd;) bekend te maaken: die tot dien einde den Lijder tot aan de Geregts-plaats verſelden; en oordeelden of het van belang was, dat'er van hem ſou konnen bygebragt worden. Doch ſoo ſy oordeelden, dat den Misdadiger in 't verſtand belemmerd was, of ſlegts ydele en geſogte praatjes voor-ſloeg; ſoo gingmen ſonder omſien met de ſtraf voort, en daar en wierd geen verder gehoor verleend: maar van alle geſchiede aan hem trouwhertige en minnelijke vermaaninge, tot belijdenis des quaads en betooning van Berouw; na het voorbeeld van Joſua, die Achan vermaande, kap. 7: 19. ſeggende; *Mijn Soone geeft doch den Heere de Godt Iſraels de Eere; en doet voor hem belijdenis.* En wat deſelve Achan antwoorde, ſienwe vers 20. in deſe woorden aangeweſen: *Voorwaar ik hebbe tegen den Heere den Godt Iſraels geſondigd, en hebbe alſoo en alſoo gedaan.* Welke misdaad, klaar genoeg in het 11. vers afgeſchilderd ſtaat. Van alle welke Geregtelijke Ceremonien, wy niet de minſte blijk in 't verwijſen van Jeſus vernemen; om datſe mogelijk beſloten hadden, hem aan 't Geregt van Pilatus over te geven; op dat hy niet als een Propheet of Leeraar, maar als een Quaad-doender ſou ſchijnen te ſterven. Den Misdadiger eindelijk op de Geregt-plaats of Galgeveld gekomen zijnde, gafmen hem gemeenlijk een Beker Wijn met Wierook gemengd te drinken: ſiet die Ceremonie in onſe Vertoog-ſchets ontrent de Letter T. 't Gene men houd dat ſulks geſchiede, om eenige duiſeling of ſwijmeling in de Herſſenen des Stervelings te maaken; op dat hy te ligt-voeriger in de Dood ſtapte, en miſſchien de ſmerte minder gevoelen ſoude. En ſchijnd het dat de Joden deſe wijſe ook ontrent den ſtervenden Jeſus poogden t'onderhouden; waar van wy ſijn plaatſe met meerder welvoegſaamheid ſullen ſpreken. Doch andere Joden te gelijk met de Roomſche Krijgs-knegten daar mede ſpottende, gaven hem naderhand Edik met Galle gemengd, Matth. 27: 34. Hoedanige Edik of verſuurde Wijn, de Krijgs-knegten op Golgotha ſchenen mede genomen te hebben; om dat haaren gewoonen drank was, een dronk ſchoon Water met een Scholpje Edik gemengd; gelijkwe hier na breeder moeten uitvoeren. Alleen blijft hier opmerkelijk, dat ons by Arrianus verhaald word, dat de Myrrhe en de Wierook eertijds in Arabien, niet van yder

Wanneer daar geen gehoor aan eenig Appèl gegeven wierd.

Waar toe de Stervelingen Wijn te drinken gegeven wierden.

Digitized by Google

yder mogte opgeſaameld worden; maar dat ſulks alleen door de Slaven des Konings, en die, welke ter Dood ver-oordeeld waren, geſchiede. Gelijk mede dat Land, van wegen de dikke en miſtige Lugt, HAZARMAVOTH, dat is *Voorhof des Doods*, by de Hebreen genoemd is. En meenen veele, dat het geven van Gemyrrede Wijn, een gewoonte by de Joden is geweeſt, welke op eenige Medelijdentheid gegrondveſt ſtond; ſiende mogelijk op de vermaaning van Salomon, Prov. 31: 6. *Gevet ſterken Drank den genen die verlooren gaat.* En om dat duſdanigen Beker gemeenelijk op het uiterſte punt des tijds gedronken wierd, dat des Misdadigers Leven na-by het einde gekomen was; daar van meenen ſommige, iſſet voortgekomen, dat een Drinkbeker dikmaal voor Kruis en Lijden, ja voor de Dood-ſtraf ſelfs, in de Heilige Schrift genomen word: in hoedanigen opſigt ook de Saligmaaker in ſijn laatſte beangſting gebeden heeft: *Vader, indien't mogelijk is laat deſen Drinkbeker van my voorby gaan*, Matth. 26: 39. &c. En dit zy genoeg van de Ceremonien die in de uitvoering der Joodſche Dood-ſtraffen gehouden wierden. Tot welkmen noch die plegtigheden, welkſe in haare Vierſchaaren ontrent de Geregts-gedingen gewoon waaren te onderhouden, hier kortelijk mogen by doen: alhoewel het mogelijk ymand ſou mogen voegſaamer ſchijnen, datwe die een weinig te vooren hadden afgedaan. Dus hebben eenige Geleerde dan uit de Joodſche Schriften by-een verſaameld, dat in alle der Joden Geregt-ſpraakelijke handelingen, gemeenelijk Vierderlei ſoorten van beampte Perſoonen, tegenwoordig waaren: namelijk *Regters*, *Schouten*, *Pleiters* of *Voorſpraaken*, en *Schrijvers*. By welkmen ten laatſten, ook noch eenige *Getuigen*, voor de Vijfde toevoegen kan. Hoedanige ook in alle *Geregt-ſaaken*, niet minder dan Twee mogten zijn, volgens Deut. 19:15. Welke dan ook van de Regters wel moeſten onderſogt worden. En ſoo by-aldien deſe valſch bevonden wierden, ſoo ſtraftemen haar volgens de Wet der Vergelding met deſelve ſtraf, dien ſy voorgenomen hadden haaren Broeder op den hals te rokkenen: gelijk in de Wet bevolen is, Deut. 19: 19. Hoedanigen onderſoeking en beproeving des Geregts-handel, met oorlof van den NASI of Overſte der opperſte Geregts-Bank, geſchieden moeſte. De Schrijvers waaren volgens Moſes de Kotſi, gemeenelijk Twee; te wederzijds den Beſchuldigden Misdadiger een: die aan de regterhand ſtond, was ſijn Ampt alles aan te teekenen, wat'er van de Pleiters of Vrienden, tot beſcherming en verſchooning des Beklaagden bygebragt wierd. En die aan de ſlinkerhand ſtond, hield ſig vaardig om alle beſchuldiging en ver-oordeelinge, ja ook de Sententie, tegens den Aangeklaagden te ſchrijven. En meend de Geleerde Druſius, dat de Saligmaaker op deſe Geregts-handeling het oog heeft, wanneer hy Matth. 25: 33. (ſprekende van ſijn laatſte Oordeel) ſegd: *Hy ſal de Schapen tot ſijne Regter-hand ſetten; maar de Bokken tot ſijner Slinker-hand.* De Schouten of Geregts-dienaars, by de Hebreen SCHOTERIM genoemd, waaren hier doorgaans tegenwoordig, om het Vonnis dat'er by de Regters ſtond geweſen te worden, vaardig uit-te-voeren. Waarom ſy haar dan ook daar ter plaatſe lieten vinden met hare Staaven en Roeden, die ſy geduurig regt op en neer droegen; by-na alsmen voor de Borgemeeſters te Roomen, de Staaf-buſſels en Bijlen gewoon was te dragen; als Rabbi Moſes de Kotſi ſulks heel neerſtig heeft aangeteekend. Gelijkmen ook aan duſdanige Geregts-dienaars gedagt vind, Luc. 12:58. *Als gy henen gaat met uwe Wederparty voor de Overheid, ſoo doet neerſtigheid op den weg om van hem verloſt te worden, op dat hy u miſſchien niet voor den Regter en trekke; en den Regter u den Geregts-dienaar Overlevere, &c.* Den BAALRIB of Pleiter (hoedanige wy een *Advokaat* of Voorſpraak ſouden noemen) ſtond

Pſal. 11: 6. en 75: 9. Eſa. 51: 17. Jer. 25: 15-17. Hab. 2: 15, 16. Apoc. 14: vers 10. en 16: 19. en 18: 6.

Getuigen moeſten van de Regters wel onderſogt worden.

Waarom de Joden Twee Schrijvers ſtelden.

Waar toe hier de Schouten of Gewapende Geregts-dienaars waren

Digitized by Google

Voorſpreker hoedanigen ſtand-plaats hy in de Vierſchaare nam.

ſtond gemeenlijk aan de Regter-hand van den Beklaagden ter Vierſchaare: het zy dan dat hy voor of tegen hem Pleite. En hier van vindmen veele ſpreekwijſen en zin-ſpelingen by de H. Schrijvers ontleend. Dus word'er geſegd Pſalm 109: 31. *De Heere ſal den nooddruftigen ter Regter-hand ſtaan, om hem te verdedigen tegens die ſijne Ziele ver-oordeelen.* En ſoo wederom in tegendeel van beſchuldigen: ſiet Zach. 3: 1. *De Satan ſtond aan de Regterhand van Joſua, om hem te Beſchuldigen.* Johannes ſchijnd ook op duſdanigen *Baal rib* of Pleiter te ſien, wanneer hy ſegd: *Soo ymand geſondigd heeft, wy hebben eenen* (PARACLETON) *Voorſpraak* of *Advokaat, by den Vader*, 1 Joh. 2: 1. Welk woord ook van den ſelven Apoſtel en Euangeliſt gebruikt word, kap. 14: 16. Want alhoewel onſe Overſetters aldaar, *Trooſter* hebben vertaald, ſoo verklaaren de Kant-teekenaars het ſelve egter volgens Junius ſeer wel, *Advokaat* of *Voorſpraake*. De Regters onderſogten dan de dingen die voor en tegen den Beſchuldigden ingebragt wierden: en na het onderſoek, wierd het Vonnis mondeling uitgeſproken door den Regter; verklaarende, N. N. *Regtvaardig*; ofte *Schuldig* in ſijne tegenwoordigheid: op welke uitſpraake den Schuldigen, aanſtonds na de plaatſe van het Geregte getrokken, dat is geweldig henen geleid wierd. Waar op geſien ſchijnd te worden, Pſal. 109: 7. *Als hy Geregtet word ſoo gaa hy ſchuldig* (of Godloos) *uit.* Alhoewel de laatere Joden ſchrijven, dat'er in de meeſte voorvallen, noch eenigen kleinen tijd tot het bybrengen van verſchooninge gegund wierd. Th. Goodwin heeft aangaande deſe ſtoffe, ook 't een en 't ander uit Roſinus aangeteekend, dat hier ter ſnè komd. De maniere der Vonnis-ſprekende Perſoonen ſegd hy, is onder meeſt alle Land-aard verſchillig geweeſt. De Joden ſpraken de menſchen Vry, of Ver-oordeelden deſelve, door een enkele uitſpraak: gelijk den Grooten Raad hierom van Jeſus ſeide; *Hy is des Doods ſchuldig*, Matth. 26: 66. Doch de Romeinen gaven haare Verwijſingen en Vry-ſprekingen met Houtjes, dieſe in een Dooſe of waardig Vat wierpen, dat tot dien einde gemaakt was. Indienſe ymand Vry-ſpraaken, ſoo ſchrevenſe een A. op ſoodanigen Houtje; om dat het de eerſte Letter is van ABSOLVO, *Ik ſpreke Vry:* en indien ſy ymand ver-Oordeelden, ſoo wierpenſe een Houtjen in, daar een C. op geſchreven was: zijnde deſe de eerſte Letter van CONDEMNO, *Ik ver-Oordeele.* Indien hen de ſaak te ſwaar was om te beſluiten, ſoo wierpenſe Houtjes in, met de Letteren N. L. beteekende NON LIQUET, *Ten blijkt niet*, of *Het is ſoo klaar niet.* De Grieken gebruikten ook drie Letteren; van welk de Θ. *Theta*, het Teeken was van ver-Oordeelinge. Waar op den Digter Perſius in dit Vers ſchijnd te ſien, als hy ſegd:

Het Ampt der Regters ontrent de klagten der Getuigen.

Hoe de Dood-vonniſſen uitgeſproken wierden.

Et potis eſt Nigrum vitio Præfigere THETA.

Dat is.

En hy ſal magtig zijn, de Ondeugd te beklemmen,
Met haar een Swarte Letter THETA voor-te-Stemmen.

Ver-Oordeeling by de Grieken.

De T. *Tau*, was het Teeken van Vry-ſpreking: A. *Alpha*, van Uitbreiding of Uitſtel. Andere beteekenden de ver-Oordeeling door het geven van een Swarten Steen: en de Vry-ſpreking door eenen Witten. Waar op in de Openbaring van Johannes ſchijnd geſpeeld te worden: *Die Overwind, ik ſal hem geven eenen Witten Keurſteen:* dat is, Ik ſal hem *Vry-ſpreken* in den Dag des Oordeels. Van de Rabbinen vindmen de Burgerlijke Geregtſtoelen, of gewoone Vierſchaaren der Joden, tweefinds onderſcheiden; namelijk in de Groote Vergadering of Opperſte Raad; waar van wy genoeg geſeid hebben in het voorige Hoofdſtuk: En in een kleinder of minder Geregte: de

En Hoedanig door Witte en Swarte Steenen gedaan.

Apoc. 2: 17.

Digitized by Google

de eerſte die wy verhandeld hebben, noemdenſe *Sanhedrin Gedola;* en de laatſte *Sanhedrin Ketanna.* En alhoewel het ſchijnd dat deſe laatſte of kleine Vierſchaare, naderhand noch onderdeeld is geworden; egter zijn deſe twee alleen van ouds de oorſpronkelijke Takken: die ook van de Saligmaaker erkend ſchijnen te worden, Matth. 5: 22. *Wie te onregt op ſijnen Broeder toornig is die ſal ſtrafbaar zijn door 't Geregte. Ende wie tot ſijnen Broeder ſegd Raka, die ſal ſtrafbaar zijn door den Grooten Raad.* By welken Grooten Raad dan het oordeel ſtond, over de alderſwaarſte ſaaken: zittende binnen Jeruſalem niet wijd van den Tempel, en te mets elders, alswe vooren hebben geſien. Doch de andere mindere Geregten, ofte die in andere Steden als Regters de Doodſlagers en Quaad-doenders ſtraften, Deuter. 21: 19. ſchijnen haare Vierſchaare meeſtdeels in de Stads-poorten gehouden te hebben. 't Geen ſelfs eenige alſoo ook te Jeruſalem meenen geſchied te zijn. En om dat de Poorten der Steden van ouds de meeſte ſterkte hadden, en dat de Regters en Overheden, die 't geweld des gemeenen beſtels in handen hadden, daar in veele Regts-gevallen, haren Zetel hadden; ſoo ſchijnd de Saligmaaker ſijne ſpreekwijſe daar van te ontleenen, Matth. 16: 18. *De Poorten der Hellen en ſullen deſelve niet Overweldigen:* verſtaande daar door, de Magt en de liſtige Raad-beſluiten des Satans. De Regt-Banken verſcheelden ook veel ten opſigt van Geſag en Magt: want men kon ſijne Geregts-ſaaken, van de mindere Regt-Banken tot de Vergadering der LXXII. als tot het Opperſte Regt herroepen. Doch de Vergadering der drie Mannen en zat niet over Hals-ſaaken, dat is die Leven en Dood aangingen; maar alleen over de gemeene Burgerlijke voorvallen, van Geld-twiſten, Schulden, Erffeniſſen en diergelijke: alhoewel'er eenige ook het ſtraffen aan den Lijve, door Slagen of Geeſſelingen toeſchrijven. De Vergadering der Drie-en-twintig Mannen, zat wel over byſondere Crimineele ſaaken; doch ſy en hadden geen vermogen, om over dingen die een gantſche Stamme des Volks, ofte den Hoogen-prieſter, ofte een Valſch Propheet of diergelijke ſwaare voorvallen raakten, te Oordeelen: want alſulke ſaaken behoorden alleen tot het geheele Sanhedrin of LXXII Oudſten; namelijk die alleen binnen Jeruſalem den Grooten Raad uitmaakten. Waar op volgens de meening van Petrus Cunæus, geſien word, Luc. 13: 34. *O! Jeruſalem, Jeruſalem, gy die de Propheten dood, &c.* Gelijk het daarom ook billik ſcheen, dat Jeſus voor deſen Raad te Regte geſteld wierd: *Want het en gebeurde niet dat een Propheet buiten Jeruſalem gedood* (dat is, ook ver-Oordeeld) *wierd*, vers 33. Alhoewel ſy hem uit vreeſe des Volks, die Jeſus Wonderen erkenden, een Politijke misdaad aan 't been ſmeten; op datſe hem door den Roomſchen Stadthouder (tegen welke niemand kikken dorſt, om dat hy de Krijgs-magt in handen hadde,) aan 't Kruis hielpen, Actor. 13: 28. En op hoedanigen wijſe de Joden gewoon waaren een Valſch Propheet te onderſoeken of te beproeven; ſulks meenen ſommige datſe aldus plegen te doen: ſy overwogen aandagtelijk, hoedanige Oordeelen hy over eenig Volk of plaatſe dreigde; als mede het goede dat hy over ymand voorſeide: byaldien nu de gedreigde Oordeelen niet en quamen of volbragt wierden, ſulks en bewees noch gantſchelijk niet dat hy een Valſch Propheet was; om datſe geloofden dat Godt Barmhertig was, en dat hy ſijn gedreigd Oordeel, of opgeſchort, of omgekeerd kon hebben: gelijk in het voorbeeld van Hiskia geſien is: ofte ook dat het volk door Bekeering, het gedreigde quaad geſchut hadde; gelijk aan de Niniviten geſchied is. Doch indien hy het goede gepropheteerd had, en het geſchiede niet, ſoo oordeelden ſy hem een Valſch Propheet te zijn; daar in meenende geſtijfd te werden uit Jer. 28.

Hoe het te verſtaan is dat de Regters geſeid worden in de Poorte te zitten.

Wat Geregten niet over de Hals geregten zaaten, of van welk men Appelleren konde

Waarom Jeſus ook door den Grooten Raad te Jeruſalem moeſte veroordeeld werden.

Hoe de Joden een Valſch Propheet onderſogten.

Digitized by Google

vers 9. *De Propheet die gepropheteerd ſal hebben van Vrede: als het woord van dien Propheet komd*, (dan) *ſal die Propheet bekend worden, dat hem de Heere in der waarheid geſonden heeft.* En heeft de Vergadering deſer LXXII Oudſten, doorgaans onder Iſrael plaats gehad en Geregte geoeffend, ſoo voor als onder de Koningen: en deſelve duurde tuſſchen alle ſtilſtand of ledige Vier-dagen, on-ophoudelijk; ſelfs in de tijden dat'er nog Regter noch Koning in Iſrael en was. Ja deſen Raad heeft door alle tuimelingen ſtand gehouden, ſchoon ook Herodes volgens Joſephus, veele daar van de voet ligte en andere daar in plakte; op dat hy ſig te geruſter van het Rijk verſekeren mogte. En alhoewel de Heldhaftige Regters en daar na de Koningen Iſraels en Juda, ook geſeid worden, het volk beſtuurd en de Geregts-ſaaken gehandhaafd te hebben; en ſommige vaſtelijk meenen, dat de Magt van deſe Regt-Banken ten tijde der Regters en Koningen, ſeer gebroken is geworden; (gelijk van Samuel geſeid word, dat hy van jaar tot jaar op-trok en romd'om henen ging na Bethel, en Gilgal en Miſpa: en dat hy Iſrael Rigte in alle die plaatſen, 1 Sam. 7: 16.) nochtans heeft in allen deſen, het Geſag deſer groote Regt-Bank vaſt geſtaan; en niet de minſte inbreuk daar van geleden. Waarom eenige dit geval by de Roomſche Keiſers vergelijken, die wel genoegſaame magt hadden, om in alle plaatſen om te rijden, en Regt-Banken te houden; maar ſulks nochtans deden ſonder de vryheid van de Roomſche Raads-vergadering te kreuken. En hoedanig de Koningen Iſraels en Juda nu en dan eenige goede Reformatien en Beſtel ontrent den Grooten Raad, en de mindere Geregts-Banken hebben gemaakt, dat hebbenwe hier vooren met een voorbeeld van Joſaphat uit 2 Kron. 19. klaar genoeg aangeweſen. Dus zijn de Koningen dan niet tegen, maar voor de geſeide Regt-Banken tot behoud des Joodſchen Gemeene-beſte geweeſt. Ten aanſien nu van de hoedanigheid der Regters, moeſten volgens de Wet Gods, verſcheide Deugden of Eigenſchappen van een braaf-Man, in deſelve gevonden worden. Van welk de Joden eerſtelijk drie, uit Deut. 1: 13. op-tellen: namelijk *Wyſheid*, *Verſtand* en *Opregtigheid*. d'Andere vier haalenſe uit Exod. 18: 21. te weten, *Kloekmoedigheid; Godvreeſendheid; Liefde tot de Waarheid;* en een *Hater der Gierigheid.* Doch de agtſte, en voornaamſte ten aanſien van't Geregte, vattenſe op, uit Deut. 1: 17. namelijk, *Het Aangeſigt niet te kennen:* dat is, geen *Aan-nemer van Perſoonen* te zijn. Hoedanige twee laatſte Deugden, ook alle de beſcheidenſte Heidenen, van haare Regters afgevorderd hebben: gelijk Plutarchus van de Thebèen verhaald, datſe hierom gewoon waaren de Geregtigheid ſonder Oogen en Handen af-te-ſchilderen, om aan te wijſen, dat den Regter geene Gaven mag ontfangen, noch door het aanſien van Perſoonen, ſig mag laaten weg-rukken. De Joden, die doch ſelden aan de belaſting der Wet, willen ſchijnen genoeg te hebben, hebben noch eenige andere hoedanigheden tot de Amptenaren die in den Grooten Raad ſouden zitten, bygevoegd: namelijk, Datſe moeſten zijn ſonder eenig letſel aan 't Lichaam: Datſe in LXXII Taalen, en in de Cabale moeſten ervaren zijn, om in geen ſaaken door een Taalman te moeten ſpreken. Datſe niet te Oud van jaaren moeſten zijn. Dat het geen Ontmande mogten zijn; om dat die veelſinds wreed-aardig vallen. Datſe Vaders van Egte Kinderen moeten weſen, en alſoo geleerd hebben Barmhertig te zijn: en Datſe ook in de Swarte-konſt en alle Natuurlijke wetenſchappen moeſten ervaren zijn; om van de ſulke wel te konnen Oordeelen. En op dat het de Joodſche Republijk nooit aan voorraad van ſoodanige wel afgeregte Mannen ontbreken mogt, om by af-lijvigheid, of onbequaam-wordinge der Oude, de plaatſe te vervullen; daarom ſegd Moſes de Kotſi, waarender noch drie andere gemeene Ban-

In het Sanhedrin viel geen Vacantie noch Viertijd.

't Sanhedrin heeft in alle voorval en tijd der Republijk ſtand gehouden.

Wat Deugden in een regtſchapen Rigter moeſten weſen.

En hoe van Lijfs-geſtalte en Geleerdheid.

Digitized by Google

Banken beneden de groote en kleine Regt-Banken; die sy noemden, THALMIDI CHACAMIM, *Leerlingen der Wijsen.* Uit dese dan wierd de verkiesing der nieuw-aankomende Regters gedaan. Gelijk ook altijd twee uit dit gesel schap de ver-Oordeelde Misdadigers, tot de Geregts-plaatse moesten helpen uit-leiden; alswe nu alreede gehoord hebben. De Bevestiging of Inhuldinge der Nieuw-verkooren Regters, geschiede in alle de Vergaderingen, door de Oplegging der Handen, en onder het toe-spreken van eenige weinige Formulier-woorden: hoedanigen Oplegging der Handen gedaan wierd na het voorbeeld van Moses, die Josua, in tegenwoordigheid der gantsche Vergadering, de Handen Opleide, Num. 27: 18, 23. 't Gene de Joden gewoon waaren te doen in tegenwoordigheid van Vijf Regters, of ten minsten Drie; sprekende daar by dese woorden: *Siet gy zijd By-gevoegd, en u is magt gegeven over Straffen te Oordeelen.* Gelijk Maimonides dat klaar genoeg heeft aangeteekend, in sijn Boek handelende van het *Sanhedrin*, of groote Raads-vergadering der Joden.

Minder Regt-Banken in welkmen de Leerlingen of jonge Raadsheeren aanfokte.

Hoedanig de Leden in den Grooten Raad wierden aangenomen.

VYFDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

IEsus *van* Pilatus ondervraagd, *aangaande sijn* Koningrijk; *en waarom hy van de* Joden, *voor desen* Stadthouder, *als een* Oproer-maaker uit Galilea *beschuldigd zynde, daar over tot* Herodes *gesonden, en van hem* bespottelijk *te rug gestuurd is.* Pilatus, *der Joden Eisch van* Doodstraf *ontseggende, houd verscheide onderhandelingen met haar, op dat hy* Jesus *van de* Dood-straf *ontheffe. Volgens wat gewoonte* Pilatus *een* Gevangenen *op het* Paasch-feest los-liet; *en hoedanig schrander hy dit den Joden voorsloeg.* Jesus *tegens* Barabbas *in de waagschaal der* Joden-keur *gesteld.* Edelmoedigheid *der* Romeinsche Geregt-besorgers *in 't geven van* Dood-vonnissen. *Gevaarlijke meeninge van sommige, welke willen, dat den* Droom van Pilatus Huisvrouw, *van den* Satan *voortgekomen is. Waarom de Joden juist hebben gewild, dat* Jesus *sou* Gekruist *worden. Nieuwe voorslag van* Pilatus *om Jesus* Los te laaten. Geessel-straf, *hoedanig by de* Romeinen *geoeffend: en waarom* Pilatus *Jesus eigentlijk doen* Geesselen *heeft. Dat het* Geesselen *by de Romeinen een gewoon* Voorspel *van de* Kruis-straf *was.* Jesus *bespottelijk toegetakeld, waarom aan het Joodsche volk* ten Toon gesteld: *met een aanmerking over den* Purperen Mantel, Doorne Kroon *en* Rieten Scepter. *Belacchelijke afkomst van het woord* AVERREGTS. *In wat zin* Pilatus *over den* Beschuldigden Jesus, *tot de Joden seide;* Kruist hem selfs. *Waar toe de Joden haare* Wet *tegen* Pilatus *by-brengen; seggende dat hy sig,* Gods Soone *genoemd heeft; en hoe* Pilatus *sulks met bekommering opneemd, en* Jesus *daar op nader* ondervraagd. Jesus *opmerkelijke antwoorde, aangaande* Pilatus Magt tegens Hem: *en in wat zin sulks van* Pilatus *opgenomen is.* Oproerige Bejegening *der Joden aan* Pilatus, *hoedanig met Geveinstheid en vleisugt vermengd.* Pilatus *het* Dood-Vonnis *overdrongen en afgeperst,* wast sijn handen in onschuld, *en geeft* Jesus *over tot de* Dood-straf des Kruisses. Joden *spreken te gelijk met haare Nakomelingen,* Borge *voor de* Straf der Goddelijke Wraake, *die den Stadthouder en haar, over* Jesus onschuld *mogte op den hals komen; seggende,* Sijn Bloed zy op ons, &c. *En hoe sulks vervuld is geworden. Dat* Jesus *van* Pilatus

Digitized by Google

niet ſonder Hals-vonnis, *tot het* Kruis *is overgegeven; en alſoo waarlijk onder hem* Geleden *heeft, volgens den* Artikel des algemeenen Geloofs. *Dat de* Roomſche Mogendheid *de plaats voor* Jeſus Geboorte *en ſijn* Doodſtraf *bevorderd heeft. Te wat* Tijd *en* Uure *Jeſus* Overgegeven *is. Met een aanmerking over de* Dag-verdeeling der Joden, *en ſommige andere omſtandigheden, die in dit* Hals-geding *voorgevallen zijn, &c.*

NAar dat dan de Romeinſche Stadthouder Pontius Pilatus, het beklag over Jeſus misdaad, uit den mond der Overprieſters, van voor de Gevel-peuy van ſijn Regt-huis hadde aangehoord; is hy volgens Johannes 18: 33. wederom na binnen gegaan; en Jeſus doende in ſijn Geheim-kamer komen, heeft hy hem afgevraagd; *Of hy ook een Koning der Joden was?* Dat is, of hy hem voor ſulk eenen Koning uitgaf of ſogt op-te-werpen, als de Joodſche Overprieſters hem hier beſchuldigden; en of hy daar toe het volk agter hem oproerig maakte, en aftroonde van de gehoorſaamheid des Keiſers? Want dit moeſte Pilatus regt weten, eer hy hem waarlijk ſchuldig konde houden voor ſijne Regt-Bank. Doch Jeſus gelegentheid ſoekende, om te betuigen hoedanigen Koning hy voorwende te zijn; namelijk die geenſinds de Mogentheid des Roomſchen Keiſers konde kreuken: vroeg hy den Stadthouder, of hy ſulks uit hem ſelven, ofte uit den mond van andere, tegens hem quam in te werpen? Waar op Pilatus hem als vraagender-wijs aanſeid; *Ben ik een Jode? Uw volk ende de Overprieſters hebben u aan mijn Overgeleverd: wat hebt gy gedaan?* Te kennen gevende, ja, dat hy dit van andere gehoord hadde, als een beſchuldiging die voor ſijn Regt-Bank ſcheen te behooren; en derhalven, dat Jeſus hier moeſt bekennen, hoe het met de ſaak gelegen was; ofte wat hy tegen duſdanigen hoog-gaande beſchuldiging hadde by te brengen? Waar op Jeſus dan ook rondelijk beleed, van hoedanigen Rijk hy een Koning was: en dat de waarheid van ſijn ſeggen daar in genoeg bleek, dat hy geene Weereldſche Magt, noch gewapenden aanhang, noch Krijgsknegten onder ſig in dienſt hadde, die voor hem geſtreden, noch ook belet hadden, dat hy in handen van de Joden gevallen was. Het ſelve ſoodanig voorſtellende, dat hy het waare beſluit daar over, t'eenemaal aan 't oordeel van Pilatus ſteld: namelijk daar uit te verſtaan, dat ſijn Koningrijk niet van deſe Weereld was, Joh. 18: 36. ſprekende hier uit een en deſelve mond, waar mede hy te vooren tot de Pharizeen geſeid hadde; *Dat het Koningrijke Gods niet en quam met uiterlijk gelaat, &c.* Luc. 17: 20. Maar gelijk Pilatus hier uit wel vernam dat Jeſus voorgewend Koningrijk niet nadeelig aan den Keiſer was; maar hem egter hoorde van een Koningrijk getuigenis geven; hervatte hy andermaal te vraagen; *Zijd gy dan een Koning?* doch Jeſus antwoorde, *Gy ſegd dat ik het ben. Hier toe ben ik geboren; en hier toe ben ik in de Weereld gekomen, op dat ik der* Waarheid *getuigeniſſe geven ſoude. Een ygelijk die uit de* Waarheid *is hoord mijne ſtemme, &c.* Invoegen dat Pilatus hier uit genoeg te vernemen hadde, dat mogelijk dit Koningrijk vaſt was, aan eenig geſchil dat de Godsdienſt der Hebreen raakte; waar in Jeſus aangaande de leering van eenige *Waarheden*, verſchillig mochte zijn met andere Secten die onder de Joden waaren. (Gelijk hem ook het gerugt der Pharizeen, Zadduceen en Eſſeen, &c. niet heel onbekend konde zijn.) Sulks dat miſſchien Jeſus Rijk, ten quaadſten genomen, maar aan-te-merken was, als de Benden of School-troepen van ſommige afgeſonderde Wijsgeeren en Schriftgeleerden; die, om datſe van andere in ſommige gevoelens verſchil-

Jeſus van Pilatus ondervraagd.

Jeſus antwoorde aangaande de natuure van ſijn Rijk.

Jeſus bekend voor Pilatus dat hy een Koning is.

Joh. 18:37.

Hoe Pilatus Jeſus voorgewend Koningrijk heeft konnen opnemen.

Digitized by Google

ſchilden, in Secten, als in byſondere Rijken verdeeld waaren, die elk haar Hoofd en Voorganger hadden, na wien de Leerlingen en Navolgers genoemd wierden; als Aanhangers van ſulke Meeſters. Want hier toe ſcheen hem Jeſus met deſe woorden aanleiding gegeven te hebben, als hy ſeide; *Een ygelyk die uit de* Waarheid *is, hoord myne ſtemme.* Als of hy hadde willen te kennen geven, dat die gene, welke uit liefde van de Waarheid dien hy leerde, Onderdanen van dit Rijk der Waarheid wilden zijn, tot ſijn Koningrijk behoorden. Doende Jeſus hier alſoo onder Pontius Pilatus, een goede en ronde belijdenis, volgens de getuigenis van Paulus, 1 Tim. 6: 13. Gelijk Pilatus dan ook daar uit beſloot; dat of ſchoon daar eenig geſchil onder de Joden met deſen menſche was, dat het bewijs der Waarheid, en niets anders en raakte; hy nochtans geene reden daar in heeft konnen vinden, die Jeſus deswegen ſchuldig maakten voor ſijne Regt-Bank; dewijl doch de *Waarheid* naar het gevoelen van de Wijsgeeren dier tijden, een Ding geagt wierd, dat ſoo diep in de onſekerheid bedolven lag, datmender geheel-en-al niet ſeker agter komen kon: en dat'er deswegen ook van alle tijden, betwiſtingen onder de Geleerde over zijn geweeſt, die dagelijks konden aanwaſſen. En dus denkende, heeft Pilatus niet konnen oordeelen, dat de ſaak voor hem laſt leed; noch dat'er dwang agter ſchool, om deſen menſche als een Oproermaaker ter Dood over te geven. Want ſulks ſchijndmen van hem te moeten oordeelen, wanneer hy eenigſinds ver-agtender-wijſe op Jeſus antwoorde ſeid; *Wat is Waarheid?* Doch hoedanig ſommige uit deſe vraage, (dieſe onderſtellen volgens de Romeinſche ſtijl van Ding-taal houden, in het Latijn geſchied te zijn) door een Letter-verſettinge van deſe vraag, QUID EST VERITAS? de antwoord voortbrengen, EST VIR QUI ADEST, *Het is de Man die daar ſtaat*, of *tegenwoordig is*; ſulks is in 't Eerſte Hoofdſtuk van 't Eerſte Boek aangeweſen. Doch hoe het daar mede ook mag zijn; deſe Letter-verſetting kan nochtans de waarheid in deſen niet on-aardig toeſtemmen. Pilatus hier op wederom tot de Overprieſters uitgaande, ſprak hy Jeſus genoegſaam voor ſijn Regt-Bank vry, wanneer hy ſeide; *Ik en vinde geen ſchuld in hem.* Maar de Joden ſiende dat Pilatus aan de zijde van Jeſus over-helde, hielden te ſterker aan, en beſchuldigden hem van veele ſaaken. En op dat ſe haare eerſte aanklagte noch te ernſtiger aandrongen; ſeidenſe dat hy ſekerlijk, *Het volk beroerde, leerende door geheel Judea, begonnen hebbende van Galilea tot aan Ieruſalem toe*, Luc. 23: 5. Dit dedenſe nergens om, als op dat Jeſus als een Oproer-maaker en ſtoorder van de ruſte des Gemeenen beſte, mogte Gedood worden, Actor. 13: 28. Want dat de Joden in deſe beſchuldinge niet en verſtonden, dat Jeſus eenige Ketterie of valſche Leere tegens de Wet Moſis leerde; maar dat hy het volk ongehoorſaam maakte aan den Keiſer; en daar door weigerden Schatting te betaalen &c. blijkt daar uit, dat ſy wel wiſten dat Pilatus een Heiden zijnde, van haare Wet en Godsdienſtige Leere niet en konde oordeelen; en ſy ook nooit gewoon waaren ſulke dingen voor ymand anders dan voor haare Raads-vergaderinge te brengen. Gelijk deſe Stadthouder dit ook ſelfs genoegſaam bekende, Joh. 18: 35. Daar toemen ook deſelve beſchuldiging voor Herodes moet in agt nemen: zijnde deſen een Viervorſt, die ſoo wel als Pilatus van de Roomſche Mogendheid afhing, Luc. 23: 10, 14, 15. En hier en ſtrijd mede niet tegen, dat de Joden ſeggen; dat hy ſulks had begonnen te plegen van Galilea af, daar Jeſus waarlijk eerſtmaal hadde beginnen te Prediken: want het blijkt datſe dit by brengen, om hem des te meer verdagt te maaken; nadien de Galileers doe ter tijd in 't quaade blaadje ſtonden; en boven andere Joden berugt waaren van Oproerigheid: zijnde ook noch in verſſe geheugenis, hoedanig

En waar uit Pilatus ſulks waarſchijnelijk alſoo heeft konnen denken.

Jeſus als een Oproermaaker voor Pilatus beſchuldigd.

Dat Jeſus voor Pilatus niet beſchuldigd word van valſche Leere.

Waarom de Joden ſeggen dat Jeſus ſijn Oproer van Galilea begonnen hadde.

Matt. 4: 23.

Digitized by Google

Galileers vermaard voor Oproermakers

eenen Judas Galileus in de daagen der Romeinſche Beſchrijving, wegens het Hoofd-geld, ſoodanig de Beeſt geſpeeld had, dat Pilatus daar over komende, meenigte van ſijnen aanhang op de Vleeſch-bank hielp; mengende hun Bloed met dat der Heidenſche Offerhanden, Luc. 13: 1. Het gene mogelijk wel een oorſaak is geweeſt van de Vyandſchap tuſſchen Pilatus en Herodes, die Viervorſt in Galilea was; in wiens Geſag en Geregts-Bank, Pilatus mogelijk door deſe daad, de hand te diep hadde in-geſteken. Gelijk dit ook Petrus by-na aan een ramp hielp, dat de Tong-val van ſijn ſpraak hem beklapte een Galileer te zijn: als Marcus en Lucas aanteekenen. Dus heeft dan Pilatus uit der Joden nader beklag wel vernomen, dat Jeſus een Galileer en uit het gebied van Herodes was; doch daar uit noch geen Schelm-ſtuk konnen vinden, dat hem bewoog dien menſch als een Oproer-maaker te ſtraffen; derhalven ſend hy hem tot Herodes; die van wegen het Paaſch-feeſt, doe ook juiſt te Jeruſalem was: op dat hy ſig alſoo waar 't mogelijk, behoudens de ruſte en gunſte des gemeenen Joodſchen volks, van deſe ſaak ontſloeg. En gelijk Herodes neffens de ſijne, die met hem Idumeers en Joden-genooten waaren, waarſchijnelijk hier tot het Feeſt gekomen was; alſoo was hy ook ſeer verblijd als hy Jeſus ſag; want hy hadde ſeer daar na verlangd; om dat hy veel van hem door gerugte hadde hooren ſpreken; nieuwsgierig zijnde eenige Wonder-daaden van hem te ſien, Luc. 23: 8. op dat hy ontwaar wierd, of hy niet en was Johannes de Dooper, welke Herodes de Groote, in de gevangenis had doen ombrengen, en na ſijn gevoelen van den dooden opgeſtaan was; vergelijkt Matth. 14: 1, 2. Dus vraagde deſe Herodes hem dan na veele dingen, waar op Jeſus niet en antwoorde; ſelfs ook niet ſchoon de Joodſche Overprieſters en de Schriftgeleerden, hem hier wederom met de voorgemelde misdaad heftiglijk ſogten te bekladden: haar laatende voorſtaan, dat ſulks ſoo wel voor deſen Herodes, als tegens Pilatus en den Keiſer konde gelden; overmids hy een Viervorſt over Galilea was, die den Roomſchen Keiſer, ſoo wel als andere Landbeſorgers over deſſelfs Gebied geſteld hadde. Doch deſen, alhoewel hy belijdenis van 't Joden Geloof dede, en ſprak Jeſus niet Vry, noch hy en ver-Oordeelde hem ook niet, maar liet hem alleen door ſijn Krijgslieden, of Lijfwagten en Hoovelingen, ſmaadelijk handelen en beſpotten: hem doende een blinkend Kleed omhangen; en aldus toegeſteld, wederom tot Pilatus brengen. Als of hy met deſe daad betuigde, dat hy deſen menſche voor de Gek en voor een dwaaſen Koning hield; die ſig ſelven uit beroeringe van zinnen, inbeelde Koning te zijn; ofte ten minſten uit een dwaal-ſieke laatdunkendheid daar na ſtond. Waarom eenige ook meenen, dat hy Jeſus eigentlijk een Wit Kleed omgehangen heeft; om dat ſulks de gewoonte was der gener, welke onder de Romeinen na Eerampten ſtonden. Gelijk ons ook de Taal-vitters leeren, dat het Kleed dat hier blinkende vertaald is, ſeer wel voor een Helder, Suiver en Wit Kleed kan genomen worden. En gelijk deſe wederſending van Jeſus den eerſten ſteen lei, waar op de vervalle vriendſchap tuſſchen Herodes en Pilatus herbouwd wierd; (*Want ſy waaren te vooren elkander Vyandig;*) alſoo heeftmen voor waarſchijnelijk te houden, dat ſulks op die grondveſt geſchiede; dat Herodes nu ſag, dat Pilatus hem het regt over ſijn volk in Galilea, volkomen wederom gaf; niet willende oordeelen over een menſch die tot eenes anderen Gebied-ſtrekking of Regt-Bank behoorde. En derhalven zijnſe Vrienden geworden, uitwiſſende en agter rugge werpende de Vyandſchap die tuſſchen haar ontſtaan was, over het ombrengen van de Galileers, welkers Bloed alswe terſtond ſeiden, Pilatus met dat der Offerhanden gemengd

Marc. 14. vers 70. Luc. 22: 59.

Luc. 23: 7.

Herodes onderhandeling met Jeſus.

Waarom Herodes Jeſus alleen ſpottelijk handeld en weder tot Pilatus ſend.

Hoedanigen blinkend Kleed Herodes Jeſus heeft doen omhangen.

Pilatus en Herodes van nieuws bevriend.

Digitized by Google

mengd hadde. Doch Pilatus ſiende Jeſus wederom tot hem gebragt, neemd uit ſulk een onverwagt voorval, gelegentheid, om de Overprieſters en de Oudſte des Joodſchen Volks, van nieuws by-een te roepen; en ſeid tot haar; Mannen Overprieſters, &c. *Gy hebt deſen menſche tot my gebragt, als eenen die het Volk afkeerig maakt; ende ſiet ik hebbe* (hem) *in uwe tegenwoordigheid ondervraagd, en hebbe in deſen menſche geen ſchuld gevonden, van het gene daar gy hem mede beſchuldigd. Ja ook ſelfs Herodes niet: want ik hebbe u-lieden tot hem geſonden, en ſiet daar is van hem niets gedaan, dat des Doods waardig is. Soo ſal ik hem dan Kaſtijden en los-laaten.* Waar in Sonnen-klaar te ſien is; dat Pilatus de beſchuldiging der Joden heeft opgenomen, als van eenen die het Volk van onder de gehoorſaamheid des Roomſchen Keiſers ſogte af-te-trekken; en dat hy hem ook als ſoodanig beſchuldigd, tot Herodes geſonden heeft: doch waar van hy hem vry kend, als hy ſegd; *Ik en vinde geen ſchuld in hem van 't gene waar mede gy hem beſchuldigd.* En wat die beſchuldiging was, ſteld Pilatus haar in deſe reden voor; namelijk, dat ſy ſeiden; *Dat hy het Volk afkeerig maakte*, Luc. 23: 14. Van welk hy hem dan ondervraagd hebbende, niets waaragtig had bevonden; en derhalven hem ook niet ver-Oordeelen kon. Ja het gene Pilatus noch als een veel kragtiger reden voor Jeſus onſchuld by-brengd', is dit; dat ook de ſaak even ſoo voor Herodes de Viervorſt over Galilea, uitgevallen was; in wiens Gebied deſen menſche t'huis hoorde; en in welke Landſtreek ſy hem immers beſchuldigden, dat hy het Volk van daar af hadde beginnen Oproerig te maaken: En daarom, nadien hem Herodes ook onſchuldig oordeelde, ſoo ſtond'er by hem niet anders te doen, als deſen menſche wederom los te laaten. Doch ſeid hy, om dat het kan zijn dat'er miſſchien yts van hem, in weerwil der Joden gedaan is, dat door een ſlinkſe opvatting wel qualijk kan opgenomen worden; ſoo wil ik hem u te geval *Kaſtijden;* dat is na de Romeinſche wijſe Geeſſelen, en daar op Vry-laaten: want ik vinde niets in hem, dat des Doods-waardig voor mijne Vierſchaare kan genoemd worden, Luc. 23: 15, 16. 't Selve naderhand andermaal voorwendende, wanneer hy haar ten derdemaal afvraagde; wat hy dan quaads gedaan hadde, vers 22. En of mogelijk dit ten eerſten noch geen gehoor by de Joden konde vinden, doet hy fluks op deſe reden, noch een andere opmerkelijke voorſlag; op dat hy ten minſten onder ſchijn van eenige betamelijkheid, ſig Jeſus te gelijk van den Hals ſchoof, en van een Dood-vonnis verſchoonde; ſeggende; *Gy hebt de Gewoonte dat ik u op het Paſcha eenen los-laate; wild gy dan dat ik u den Koning der Ioden los-laate?* Doch de Schaare door de Overprieſters aangehitſt zijnde, riep'er tegens in; *Weg met deſen, laat ons Barabbam los.* Voorwaar het heeft veele vreemd geſchenen, dat Pilatus hier ſegd; Dat de Joden de Gewoonte hadden, van dat hy haar op het Paſcha eenen Gevangenen los-liet; ofte gelijk als Lucas ſegd; dat hy haar op het Feeſt, *Eenen moeſte los-laaten:* namelijk op het Feeſt van Paſcha, en niet onbepaald op alle de Groote Feeſten; gelijk ſommige met Beza en andere hier uit gemeend hebben; dewijl Johannnes in de ſtraks aangehaalde woorden, alle twiſt wegneemd, en de voorgewende los-laating alleen tot het Paſcha bepaald; het gene doe na gewoonte was en gevierd wierd. Dus heeftmen dan alleen hier te overwegen, of deſe Gewoonte van de Joden ofte van de Romeinen eenige waarſchijnelijke af-komſt toe te rekenen is? ofte dat mogelijk hier in yts van beider zijden toegebragt is? Wat de Joden, ten aanſien van den Tijd belangd; ſoo ſietmen ligtelijk, dat het Vry-geven of los-laaten van een Gevangenen, veel beter met het Paſcha, dan met de omſtandigheid van eenige der andere Feeſt-daagen over-een komd; om dat hun

Hoedanig ſig Pilatus van Jeſus ſogt te ontſlaan en op verſcheide wijſen los te laaten.

Schrandere voorſlag van Pilatus aan de Joden om Jeſus los te laaten.

Joh. 18:39.

Luc. 23:17.

Of Pilatus deſe los-laating volgens de Romeinſe of naar de Joodſche gewoonte onderhouden heeft.

Digitized by Google

Uit wat nisigt het vrylaaten van een Gevangen op het Paasch-feest by de Joden kan ingevoerd zijn.

hun sulks ten minsten, eenige geheugenis van de Verlossing uit de slaafse Gevangenschap van Egipten indagtig maaken kon: welke aanmerking sommige soo Wettig heeft geschenen, datse dit alleen voor de waaschijnelijke oorsprong, van sulken gewoonte, en Instellinge deser Feestelijke los-lating hebben opgenomen: niet tegenstaande sy met alle omsigtige Mannen bekennen, dat de regte af-komst daar van, niet alte klaar bekend is. Want alhoewel de Geleerde Vossius en Grootius dit gebruik, van der Romeinen gewoone vry-laating, willen af-halen, namelijk die dikmaals op het Feest van Ceres tot versoeninge der Goden geschiede; (hoedanigen weldaad de Keiser Augustus ook aan de Joden soude vergund hebben;) soo schijnd egter desen Roomsen Stadthouder hier te belijden, dat het niet hare, maar der Joden eigen Gewoonte was. Gelijk het ook swaar te gelooven is, dat de Roomsche Keisers, het zy Augustus of Tiberius, &c. uit haare wijse van los-laatinge, (namelijk het ontslaan van de Boejen der Gevangenen, die op het spreiden van eenige Beddekens, welke in den Tempel toegerust wierden, als of 'er de Goden op souden komen aanliggen om te Eten, quam te volgen;) aan de Joden souden vergund hebben, juist op haar Pascha, een eenigen Gevangenen los te laaten.

Dat Pilatus hier in veel eer op de Joodse wijse dan op die der Romeinen gesien heeft

Voorwaar indien dit alsoo was, Pilatus soude ongetwijffeld veel eer tot de Joodsche Overpriesters geseid hebben; *Gy weet, dat het der Romeinen Gewoonte is, dat haare Geregts-besorgers op dit of dat Feest, eenen Gevangenen los-laaten.* Doch nu seid hy; *Gy hebt de Gewoonte dat ik u op het Pascha eenen los-laate:* ja Lucas segd; *Dat hy sulks moeste doen:* namelijk dan volgens de gewoonte der Joden; na welkers on-afscheidelijke Wetten sig desen Stadthouder in meer voorvallen geschikt heeft; gelijkwe in 't Derde Hoofdstuk over sijn uitkomen tot de Overpriesters; om datse niet in 't Regthuis gingen van wegen het Pascha, hebben aangemerkt. En hier en geld niet tegen, datmen inbrengd, dat die gene, welke tegens de Wet van Moses gesondigd hadden, sekerlijk moesten gedood worden; en dat de Joden derhalven geene vryheid hadden, eenen Dood-waardigen los te laaten; (*Want als ymand de Wet Moses te niete gedaan hadde, die stierf sonder Barmhertigheid, onder twee of drie Getuigen*, Hebreen 10: 28.) naardien men doorgaans seer veele dingen ontwaar word, die de laatere Joden ingevoerd en gedaan hebben; waar door sy sommige Instellingen van Moses, ten aansien der strikte onderhoudinge, gerekt en geboogen hebben na haare uitleggingen en gedagten: En derhalven ook seer ligt onder die veranderinge hebben konnen invoeren, eenige Barmhertigheid te oeffenen aan een Misdadiger op het Pascha; die haar soose meenden, de verlossinge uit Egipten levendig konde vertoonen. Hoedanigen gewoonte de Romeinsche Gebied-hebbers onder haar, te gelijk met het vergunnen haarer vrye Godsdienst en Wetten, niet sonder reden hebben willen opvolgen en bevestigen. Aldus heeft dan Pilatus dese eige Gewoonte der Joden tot sijn voordeel konnen nemen; om onder het voorhouden van deselve, Jesus te bevrijden; gevende haar de keur uit twee Gevangenen; namelijk Jesus of Barabbas; welken laatsten doe over een Doodslag onder andere Oproermaakers in banden zat; op dat hy haare gewoonte voldede seggende; *Wild gy dat ik u de Koning der Joden los-laate?* Joh. 18: 39. Stellende Jesus hier tegens Barabbas; om dat hy hoop hadde, dat de Joden van wegen de ongelijkheid deser twee Gevangenen, ten minsten Jesus souden vryeischen: want of sy wel beide over eenerlei misdaad waaren aangeklaagd; namelijk dat Barabbas selfs niet alleen binnen Jerusalem sig in een opentlijke Oproer gemengd hadde, maar daar toe ook noch eenen bekende Doodslag begaan hadde; en dat Jesus beschuldigd wierd, dat hy het Volk Oproerig maakte, en van de gehoorsaamheid des Roomschen Keisers sogt af

Num. 35. vers 30. Deut. 17:6. en 19: 15. Matth. 18. vers 16. Joh. 8: 17. 2 Cor. 13:1.

Waarschijnelijkheid voor het gemeen gevoelen.

Waarom Pilatus, Jesus met den Gevangen Barabbas in de waagschaal steld.

te

Digitized by Google

te troonen; verbiedende Schattinge te geven, &c. ſoo was het nochtans met deſe beide ſoo gelegen, dat den eerſten voor ſulk-eenen Schelm, opentlijk bekend was; en ook alswe ſeiden, een Doodſlag gedaan had, gelijk hem Mattheus brandmerkt, kap. 27: 16. Doch den laatſten, ſlegts ſoodanig mondeling beſchuldigd, dat hy ſelfs van der Joden voorgewende feiten, niet en kon overtuigd wordē; en Pilatus ook genoegſaam door gerugte en vele blijken bemerkte, dat de Joden hem alleen, *Uit nijdigheid Overgeleverd hadden*, vers 18. Dus ſogt hy dan veel liever uit toe-genegentheid, onder d'opvolging van der Joden gewoonte, Jeſus los te laaten, dan een uitvoerder te zijn van den haat, dieſe tegens deſen menſche, waarſchijnelijk over 't verlieſen van haar Geſag, opgenomen hadden: hem beſchuldigende met ſeer veele dingen, die voor Pilatus geheel geen proef ſchenen te houden. Doende gelijk Feſtus eens van de Edelmoedigheid der Romeinen getuigde; dat het geenſinds haare gewoonte was, eenig menſch uit gunſte ter Dood over-te-geven, Actor. 25: 16. Doch de Joden ſogten Jeſus door deſen Regter van kant te helpen, op dat de menſchen daar uit ſekerlijk ſouden beginnen te gelooven, datſe nu dus lang niet dan een Verleider hadden nagewandeld: ja die voor den Stadthouder, als een Beroerder van de gemeene ruſte des Volks, ſchuldig bevonden en geſtraft wierd. Maar gelijk deſe aanmerkinge te weeg bragt, dat Pilatus telkens in ſijn Vonnis ſogt te aarſelen; alſoo wierd hy daar in ook noch ondersteund, door eene beſendinge van ſijn Gemalinne: welke doe ter tijd ook haaren Man in de Provincie van Judea gevolgd was: doch hoedanig te vooren onder Auguſtus en eerder, niet toe-gelaaten wierd. Hem doende afraaden daar hy reeds op den Regter-ſtoel zat; dat hy ſig doch niet bemoejen wilde met dien regtvaardigen menſche; dewijl haar een ſeer benaauwden Droom daar over veele bekommeringen hadde ingeboeſemd, Matth. 27: 19. Over welke ſeldſaame en onſekere oorſaak deſes Tuſſchen-vals, ſommige Geleerde Mannen, verſcheide niet alte voorſigtige bedenkingen hebben opgenomen: want veele hebben gemeend, dat deſen Droom, Pilatus Huisvrouw alleen door den Satan ingeworpen is; als die ſijn ondergang in Jeſus dood voorſiende, het Vonnis ſou hebben ſoeken te ſchorten. Doch deſe beſpiegelingen zijn ydele vindingen en Droomen van menſchen die geen doorſigt en hebben: want hoe iſſet te denken; dat den Satan, die daags te vooren, ſoo kragtelijk in Judas gewrogt hadde, om Jeſus in de dood te helpen, in deſe korten tijd, ſoodanig van ſinnen ſou veranderd zijn, dat hy nu het ſelve door den Droom van een Heidenſche Vrouwe ſou hebben ſoeken te verhinderen? Daar-en-boven, nadien Mattheus deſen Droom ſchijnd by te brengen, als door een boven-natuurlijke oorſaak te zijn voortgekomen; ſoo iſſet van wegen d'onſekerheid der ware oorſaake, veel gevaarlijker die aan de Magt des Satans toe te ſchrijven, dan te gelooven, datſe door een Goddelijke Ingeving kan voortgekomen zijn. Want indien het eerſte gevoelen veilig ſtand mogt grijpen, ſoo ſoumen met deſelve waarſchijnelijkheid mogen ſeggen, dat den wakker-zijnden Pilatus, ſoo wel als ſijn droomende Vrouwe, door den Satan gedreven is geworden, om Jeſus Onſchuldig te verklaaren; daar de H. Schrijvers nogtans den geheelen handel van Pilatus ſchijnen by te brengen, tot regtvaardiging van Jeſus onſchuld; waar toe hy den Duivel geenſinds tot Advokaat noodig had. Soo dat Ioh. d'Eſpagne hier over wel beſluit, als hy ſeid; *Ik wil liever de getuigeniſſen van Jeſus Onſchuld voor een Ingeven Gods, als voor een kunſt des Duivels houden.* Als dan de Overprieſters onder deſen vernemen, dat Pilatus door ſijne aanbieding, Jeſus tegens Barabbas, in de waag-ſchaal ſtelde, ſcheen het hun gevaarlijk, of Jeſus niet wel en ſoude los-gelaaten worden, en haar gantſche toeleg in 't riet loopen ſou. Dus

Pilatus heeft ſig in deſen na der Romeinen Edelmoedig ſoeken te draagen.

Of deſen Droom door Ingeven des Duivels voortgekomen is.

De Euangeliſten ſchijnen deſe dingen aan het Goddelijk beſtuur op te draagen.

Digitized by Google

hitſten ſy dan het Volk door haare Raad-geving en Geſag, ſonder ophouden aan, om Barabbas te eiſſen, en te willen dat Jeſus mogt Gekruiſt worden. Waar op ſy dan niet alleen met alle-Man deſen Dood-ſlager los eiſchen; maar ſy roepen daar toe ook noch, met een af-keerige reden over Jeſus; *Weg met deſen; en laat ons Barabbas los.* Pilatus ſiende hier ſijn toeleg tegen hoop uitgevallen, ſtond met het ſtuk niet weinig verlegen; en willende Jeſus egter geern los-laten, of ten minſten niet aan den Dood-ſtraf overgeven; vraagde de Joden wederom; wat ſy dan wilden dat hy met Jeſus doen ſoude? Doch *ſy ſeiden alle tot hem; laat hy Gekruiſt worden.* Ja ſy verdubbelen haare begeerte met een uitſinnig geroep, ſeggende; *Kruiſt hem, Kruiſt hem,* Luc. 23: 21. Genoegſaam uit de loosheid der Overprieſters en Schriftgeleerde vaſtſtellende, dat die ſtraffe t'eenemaal op ſijn begaane misdaad paſte; terwijl ſy hem van Oproer beſchuldigd hadden; en datmen deſulke na de Roomſche Straf-wijſen, ook meeſt ſoodanig was gewoon te handelen. Doch Pilatus haar dit noch geenſinds konnende toeſtaan, vraagde nochmaals; *Wat heeft hy dan quaads gedaan; ik en vinde geen ſchuld in hem?* Als of hy ſeggen wilde; hoe kan ik deſe Man doen aan het Kruis nagelen, daar ik niets des Doods-waardig in hem en vinde: of gelijk Lucas ſegd; *Ik hebbe geen ſchuld des Doods in hem gevonden.* Veelmin dan dat ik hem aan de wreede dood des Kruiſſes overgeven kan. Maar kom-aan, neemd genoegen aan 't geen ik doen ſal; ik ſal hem u-lieden te geval Kaſtijden, (dat is Geeſſelen) en daar op los-laaten. Doch dit was Oly in de Vlam gegoten, en ten mogter niet aan helpen: want ſy riepen des te meer; *Laat hy Gekruiſt worden:* ja de meenigte wierd noch onder dit roepen en gillen, van de Mannen Overprieſters ondersteund, en te heftiger gemaakt; op dat Pilatus haar doch niet met reden, noch met klaare bewijſen voor Jeſus onſchuld, overreden mogte; maar datſe hem liever met on-ophoudelijk roepen en ſchreeuwen, overſnorken ſouden. Voorwaar een openbaar Teeken van haare verlegentheid: want niets meer tot beſchuldinge hebbende in-te-brengen, hebbenſe ſig met duſdanigen dolle-mans onbeſuiſtheid, en bedreiging van Oploop tegens deſen Stadthouder, moeten behelpen; gelijk dat aanſtonds verder blijken ſal. Pilatus ſig hier aldus van der Joden verwoedheid benard vindende, oordeelde tot deſſelfs bezaadiginge raadſaam te zijn, Jeſus tegen regt en billikheid, terwijl hy hem meer dan drie-werf voor het Volk hadde onſchuldig verklaard, te doen Geeſſelen; dat is met Riemen of met Peſen ſlaan: gelijk de Geleerde willen datmen het Geeſſelen hier alſoo nemen ſal: nadien daar tweederhande maniere van Geeſſelen by de Romeinen geoeffend wierd; namelijk met Garden of Roeden; en alswe ſeiden, met taaje Riemen of Sweep-leders. Welke laatſte wijſe men houd, dat meeſt in de Straf der Slaaven gebruikt wierd: want men hield het Geeſſelen met Roeden eenigſinds voor een minder ſtraf en ſchandaal. En die dus in 't Regt-huis Gegeeſſeld wierden (want ſomtijds geſchiede dat gaande langs de Straate, en na de Geregts-plaats uitgaande om Gekruiſt te worden, &c.) plagtmen aan een Kolom te binden, en de ſlagen op ſijn rugge te geven. Invoegen dat ſommige Schilders hier in met Maldonatus en veel andere gemiſt hebben, wanneer ſy Jeſus met Roeden Gegeeſſeld, vertoonen: doch 't geen andere beter hebben waargenomen, gelijkwe terſtond nader moeten uitvoeren. Want daar wierd ſelden ymand Gekruiſt, voor dat hem eerſt met Geeſſelen den rugge gepurperd was. Dus diend dan hier onderſogt, of Pilatus deſe Geeſſelinge aan Jeſus gedaan heeft, om de Joden tot Medoogen en Barmhertigheid te beweegen, en hem door dat middel alſoo los te laaten; (gelijk ſommige uit het verhaal van Johannes kap. 19: 1. &c. afnemen: ſiende Jeſus daar naar het Geeſſelen, met een Doorne Kroone

Waarom de Joden wilden dat Jeſus ſou Gekruiſt worden.

Luc. 23:22.

Voorſlag van Pilatus om Jeſus los te laten.

Geeſſelſtraf by de Romeinen.

Of Jeſus Gegeeſſeld is, om hem duſdanig afgeregt en ſpotteljk toegeſteld,

Kroone en Purpere Mantel, heel ſpottelijk aan het Volk voorgeſteld: en Mattheus en Marcus het Geeſſelen ſoodanig ſchijnen te verhaalen, als of ſulks geſchied waare, eer en voor dat Pilatus hem overgaf om te Kruiſſigen? ſiet Matth. 27: 27. en Marc. 15: 15.) ofte wel dat deſe Geeſſeling gedaan is, tot een Voorbereidſel van het Kruis; nadien de Romeinen gewoon waaren, alle misdadigers die tot het Kruis ver-Oordeeld waaren, eerſtelijk te Geeſſelen: ja men hield onder haar, het Geeſſelen voor een deel van de Dood-ſtraf des Kruiſſes. Welk eerſte van beide gevoelens, vele Voorſtanders vind: doch ſommige willen 't laatſte naaſt aan de waarheid gehouden hebben: gelijk d'Heer BINÆUS ook niet ſonder waarſchijnelijkheid oordeeld, dat het ſeggen van Marcus genoegſaam te kennen geeft; dat Jeſus Gegeeſſeld is, om daar na Gekruiſt te worden. Want Pilatus willende de Schaare genoeg doen, heeft haar Barabbas los-gelaaten, en hy gaf Jeſus over als hy hem Gegeeſſeld hadde, (of liever *Geeſſelende,*) om Gekruiſt te worden. Invoegen dat het oogmerk deſer Geeſſelinge was, op dat Jeſus na der Romeinen wijſe, Gekruiſt ſou worden. Tegen welke de woorden van Mattheus; *Maar Jeſus Gegeeſſeld hebbende, gaf hy hem over om Gekruiſt te worden;* onſes agtens, geenſinds aanloopen; maar veel eer te kennen geven, waar toe Pilatus hem doen Geeſſelen heeft; namelijk om Gekruiſt te worden. Wy ſeggen alleen dat Pilatus Jeſus heeft doen Geeſſelen: op dat niemand ſoo uitzinnig en worde als Beda, die geloofd heeft, dat deſen Stadthouder dit ſelfs gedaan heeft; 't geen waarlijk te belacchen is: want ſchoon de Euangeliſten ſeggen; *Dat Pilatus hem Geeſſelde;* ſoo geeft ſulks na de gewoone maniere van ſpreken niet anders te kennen, als wy daar ſoo even verklaarden: nadien al het gene ymand op ſijn geſag en bevel door een ander doet, even ſoo gehouden word, als of hy ſulks in eigen Perſoon dede. Gelijk Salomon ſoo geſeid word den Tempel gebouwd te hebben; en de Heilige Schriften vol zijn van ſulke ſpreekwijſen. Andere om het gewaande verſchil, aangaande Jeſus Geeſſelinge te ver-effenen; hebben in bedenken genomen, of hy niet wel tweemaal mogt Gegeeſſeld zijn? Het gene niet waarſchijnelijk is; alhoewel Pilatus dit Geeſſelen, en beſpottelijk toeſtellen, en na binnen uitbrengen, kan aangeleid hebben, tot een laatſte proef, waar door hy wilde beſoeken, of de Joden niet te bewegen waaren, om haren Koning van 't Kruis te verſchoonen, en daar toe mogt los-gelaten worden; als zijnde nu door duſdanigen beſpotting genoegſaam geſtraft: dewijl dit alles ſeer wel heeft konnen ſamen gaan in de behandelinge van Pilatus, ſchoon hy Jeſus ook tot een Voorſpel van het Kruſſigen, hadde laten Geeſſelen; inwilligende dus ver haar onverſettelijk aanhouden; op dat hy het ſwaarſte, namelijk Jeſus door ſijn Vonnis volkomen na haren wille Over-te-geven, om Gekruiſt te worden, noch maal onder eenige Tijd-winninge aan de Nagel hing. Boven dit alles ſoo pleit ook het gewoon gebruik der Romeinſche Kruis-ſtraffe voor het laatſte gevoelen: want daar gingen, als Lipſius aanmerkt, gemeenlijk twee dingen voor het Kruiſſigen; namelijk de Geeſſeling en het Weg-leiden. Het Geeſſelen ſeid hy, wierd doorgaans voor-af gedaan: ja het was in ſoo gemeenen gebruik, dat het ook tot een Wet wierd, dat niemand ſonder bebloeden Rug aan het Kruis geklonken wierd: gelijk daarom het ſchrikelijk Veersje ſeid;

Den Rug met Sweep of Gard, wel digt werd afgetouwd,
En hangd hem rood Geverft, aan 't Ongelukkig Hout.

En alhoewel de Geeſſeling ſoo wel met Roeden als met Peſen of Ledere Riemen gedaan wierd, ſoo geſchiede egter die Geeſſeling, welk eigentlijk tot een Voorbereidſel der Kruis-ſtraf gedaan wierd, meeſt door de laatſte ſoort:

den Joden voor te ſtellen om te bewegen tot ſijn losſlaating, of tot een Voorbereidſel der Kruisſtraffe.

Jeſus ſchijnd Gegeeſſeld om Gekruiſt te worden na de gewoone ſtraf der Romeinen.

Pilatus heeft Jeſus geenſinds ſelfs Gegeeſſeld als eenige hebben durven ſchrijven.

Jeſus is niet tweemaal Gegeeſſeld.

Digitized by Google

want om dat het ſlaan met Roeden alswe ſeiden, eerlijker was; ſoo heeftmen de Peſen tot de on-eerlijke Lijf-ſtraffe gevoegd: hoedanig gemeenlijk aan de Slaaven, doch ſelden of nooit aan Vry-geboorene, noch aan Vrouwen gepleegd wierd. En wierden deſe Peſen dikmaal met eenige ſcherpe Doorn-angels, en ook wel met Kooten en Bikkels verknoopt. Waarom Apuleus gewag maakt, van een Geeſſel met Beeſte-beenen geteekend. Doch alſulke, wil Lipſius geenſinds datmen in Jeſus Geeſſel-ſtraf verbeeld; alhoewel het eenige uit Godsdienſtigheid ſoo Schilderen. Nonnus moemdeſe een Geeſſel van lange Riemen gemaakt. Gelijk mede de Geeſſeling niet altijd op een tijd en plaats geſchiede: want ſy wierd ſoo wel voor de henen-leiding binnen in het Regt-huis gedaan; (gelijkwe ſien, dat aan Jeſus geſchiede,) als ſelfs onder de henen-leiding op den weg, draagende het Kruis, of gaande onder een Gaffel, ofte alleen het dwars hout des Kruis; waar aanſe dan met beide Armen uitgerekt, vaſt-gebonden waaren; gelijkwe hier na in onſe Printverbeelding der Kruis ſtraffe, uitvoerig genoeg ſullen aangeweſen ſien. Als dan het Geeſſelen na deſe gewoonte van Pilatus Krijgs-knegten, diena de wijſe der Romeinen, de gewoone Uitvoerders der Lijf-ſtraffen waaren, ook aan Jeſus gedaan was; vergaderden daar op een gantſche Bende der Soldaten, Matth. 27: 27. gelijk by hen gebruikelijk was, wanneer daar eenig Hals-geregt gedaan wierd: namelijk ſy vergaderden in Pilatus Regt-huis, daar Jeſus Gegeeſſeld wierd, en de Overprieſters niet en wilden ingaan. Wantmen moet weten, dat dit Geeſſelen niet buiten op de Gevel-peuy in 't geſigte van yderen; maar alswe terſtond ſeiden, na een meer gewoon gebruik binnen in het Regt-huis geſchiede: waar van men de Orden des tijds alderſekerſt uit Johannes ſchijnd te konnen afnemen, wanner hy ſeid; dat Pilatus Jeſus Geeſſelde, en beſpottelijk met een Purpere Mantel, en Doorne Hair-band of Kroone, en een Scepter van Riet in de hand, tot het Volk uitbragt. Invoegen datmen daar door verſtaan kan, dat Jeſus voor het Geeſſelen, na binnen gebragt is; ſchoon Mattheus en Marcus eerſt van het Geeſſelen, en daar na van het binnen-leiden ſpreken. Want datmen die beide uit Johannes alſoo verklaaren moet, blijkt daar uit; dat Mattheus eerſt na het Geeſſelen verhaald, dat de Krijgs-knegten, Jeſus ontkleed hebben; daar ſulks buiten alle bedenken, voor het Geeſſelen geſchied is, om da ſulks ſoo wel der Romeinen als der Joden wijſe van doen was: ſiet Actor. 16: 22. Soo dat de Bende der Krijgs-knegten, die onder dit Geeſſelen over Jeſus vergaderd zijn, een Bende van een goed getal Koppen, ſchijnd geweeſt te zijn: gelijk het in duſdanige gevallen by de Romeinen de gewoonte was; uit welke dan ſommige, na dat Jeſus gegeeſſeld was, hem met een laſter-Kroon op 't Hoofd, en een Spot-mantel om den ſchouder, en een Riet-ſtaf in de hand, gehoond, beſpogen en geſlagen hebben; als eenen dieſe nu opentlijk ten ſpotte ſouden ſtellen; om dat hy uit een ydele vermetelheid, na de Koninglijke waardigheid der Joden geſtaan hadde. En gelijk ons de Griekſe en Romeinſche Oudheid leerd, dat de Koningen en Veld-Overſten, ſekere Staat-Mantels, boven hun Borſt-wapenen, om den hals toegegeſpt en van den Schouder af-hangende, plagten te draagen: en dat deſelve veelſinds Purper of Schaarlaken, dat is Rood van koleur waaren; (namelijk die met Conzenilje, ofte mogelijk met Tyriſch Slakken-bloed, alſoo geverwd waaren;) alſoo verhaalen ons d'Euangeliſten Marcus en Johannes ook, dat deſen Spot-Mantel even ſoodanig van koleur geweeſt is. Doch gelijk Mattheus deſe Verwe eigentlijk *Scharlaaken* noemd; alſoo heeft het ſommige moejelijk geſchenen, dit verſchil te ver-effenen, op datſe Jeſus Spot-Mantel van eenerlei Verwe ſtelden. Doch om alle ydele giſſingen voorby te ſtappen, ſoo kanmen ſig alder-

Een Bende Soldaten vergaderen op het Geeſſelen van Jeſus, ſullende Gekruiſt worden.

Jeſus is binnen in 't Regt-huis Gegeeſſeld. Joh. 19: 1-5.

Waarom Jeſus dus ſpottelijk voor het Volk ten toon geſteld is geworden.

Waar toe Jeſus een Koninglijke Mantel van Rood koleur omgehangen wierd.

Purper en Scharlaken waar in verſchillig en over een komende.

derligtſt by die voegen, welke niet onwaarſchijnelijk meenen; dat of ſchoon de Euangeliſten in deſe Verwe ſchijnen te verſchillen, men nochtans daar over in agt te nemen heeft; datſe dit Koleur niet ſonder reden tweelinds hebben konnen noemen, om datſe beide Rood-verwig zijn: invoegen dat Marcus en Johannes na de gemeene ſleur der Ouden (die alle Roode koleuren gewoon waaren Purper te noemen,) deſe benaaming verkooſen hebben. En nadien ook het Scharlaaken by ſommige Schrijvers gehouden word voor een koleur dat het Purper ſeer na komd; ſoo kan het ligt gebeurd zijn, dat d'een Euangeliſt het waar en eigen koleur heeft uitgedrukt; de ander alleenlijk, dat gene genoemd heeft, daar het naaſt-aan quam: ofte mogelijk ookwel, om dat men, (gelijk de doorleerde S. Bochartus met veele voorbeelden bewijſt,) by de Oude ſeer gewoon was, *Purper* voor *Scharlaaken*, en wederom *Scharlaaken* voor *Purper* te noemen. Gelijk onſe Overſetters ook daarom in alle drie de Euangeliſten, *Purper* hebben vertaald, ſchoon het woord by Mattheus, eigentlijk *Scharlaaken* beteekend. Soo datmen te houden heeft, dat de Euangeliſten, met d'aanwijſing van deſe Verwe, voornamelijk hebben willen te kennen geven, dat deſen Spot-Mantel van een vermaard en Koninglijk koleur geweeſt is. Gelijk mede uit de Oudheden openbaar is, dat'er niets gemeender onder de Koninglijke Pragt geweeſt is, dan het Purper: vergelijkt Luc. 16: 19. met Apoc. 17: 4. en kap. 18: 12, 16. &c. Tot de beſchimping nu van duſdanig een Mantelkleed, paſſenſe ook een Kroone op Jeſus Hoofd; namelijk dieſe in na-aping van een Koninglijke *Diadema* of Hairband, uit Doorn-ranken in ſoodanigen Forme te ſaamen vlegten, datſe die in maniere van een Kroone om ſijn Hoofd deden ſluiten: hoedanigen ſoort van Straal-kroonen, als met ſcherpe Doornen, doe al lang van Goud by de Koningen van Syrien en andere, in gebruik waaren geweeſt. Gelijk ook van de Kroonen kan geſien worden, 2 Kon. 11: 12. 2 Sam. 12: 30. en andere plaatſen. En gelijk het de Euangeliſten genoeg ſchijnd, deſe Doornen door ſulken woord af-te-ſchilderen, datmender in 't algemeen door verſtaan kan, dat Jeſus Kroone van eenig ſtekelig of Doorn-agtig Struik-gewas genomen is; ſoo heeft het ook aan veel geleerde Mannen een ydelheid geſchenen, naauwkeurig te willen onderſoeken, wat ſoort van Doornen dit geweeſt zijn. En daar en ontbreken'er ook geene, die opentlijk getuigd hebben, datſe hier over meer dan te vergeefs geſweet hebben: onder welk men ook den arbeidſaamen yver van Clemens, Hieronymus, en eenen Bellonius (waar van d'eene, deſe Kroon uit een Braam-bos, d'ander van een Doorn-boom wil geſteld hebben;) ſonder haar agtbaarheid een kreuk te geven, wel ſouden mogen geteld worden. Doch die ons vryheid geven, om met die gene te lacchen, welke ſoo meenigte van Jeſus Kroon-doornen, uit verſcheide Godsdienſtige bewaar-plaatſen weten by-een te ſaamelen, datmer Schepen mede bevragten ſoude: ten zy dan datmen liever deernis met alſulke uitſpoorige by-geloovigheden behoorde te hebben. En alhoewel ons deſe Doornen ſoodanig ſchijnen voor te komen, datſe veel eer van eenig teer en buigſaam Doorn-rijs of Heeſter genomen ſchijnd, dan uit de Takken van een Doornige Boom-ſtam (hoedanig onbehandelbaar, de Schilders gemeenlijk als een dubbelen Hout-hoep, om Jeſus Hoofd gewrongen, gewoon zijn te verbeelden;) ſoo meenen evenwel ſommige, dat ſy aldus na der Schilders gewoone verbeelding, alderbeſt de Koninglijke Diadema, of Hair-band heeft konnen na-bootſen. Maar gelijk tot deſe Koninglijke Kroone en Purpere Mantel, ook een Scepter paſte, die de Magt en Beheerſching des Volks verbeelde; alſoo gaven deſe Krijgs-knegten Jeſus ook een Riet-ſtaf

Een ſchijn verſchil der Euangeliſten verëffend.

Waarom hier ook een Doorne-Kroone moeſte weſen om Jeſus te beſpotten.

2 Sam. 1:10. Eſth. 2: 17, en 8: 15. Pſal. 21: 4. Prov. 4: 9. Zach. 6: 11. &c.

Belacchelijke by-geloovigheid omtrent Jeſus Kroon-doornen.

Digitized by Google

Hoedanigen Scepter aan Jesus gegeven wierd.

in de hand. Zijnde de Scepter of Gebied-staf van Ouds een soodanig Zinnetecken des Koninglijken Gebieds, datmen dikwerf alleen een SCEPTER, voor het KONINGRYK selfs genoemd vind: gelijk sulks in die vermaarde Gods-sprak van den Aards-vader Jakob blijkt; sprekende van den Scepter die van Juda niet wijken soude, Genesis 49: 10. Van de uiterste Oudheid af, verneemdmen dat de Scepters eerst van Hout, en soberlijk vercierd; en naderhand van Goud, en te mets ook met Gesteenten vercierd waaren. Doch de Romeinsche Soldaten, Jesus willende als een seer slegten, en ydelen Koning toe-stellen, gaven hem een swakken Rietstok in de hand; op datse te bet, de wankelbaarheid en ydelheid van sijn voorgewend Koningrijk en Regeering souden afmaalen en bespotten. Gelijkse dan ook op dese toe-taakeling, terstond voor hem op de knyen nederstuipen, seggende, als osse hem door dusken averregtsen Eerbied, voor Koning verklaaren en Inhuldigen wilden; *Weest gegroet gy Koning der Joden.* Dese stacie alsoo ontleenende van de bejegening met welke de Romeinen meermaal gewoon waaren haare Keisers te begroeten; ja uit vleisugt sulks ook aan de klappende Vogels leerden. Doch dit en wasset noch niet al; en 't en bleef by dese spotternie niet; maar sy agtervolgen dese haare Averregtse begroeting, noch met een erger smaat; hem spouwende in het aangesigt en Kinnebak slagen gevende; op datse hem, en malkanderen verklaarden; in welken verkeerden zin sy seiden; *Weest gegroet gy Koning der Joden.* En om datse in haare mishandeling, het den Joden niet en wilden toegeven, (als die by-na alle dit selve aan hem in 't Huis van Pilatus gedaan hadden; schoon het hen minder paste als dese;) soo namense Jesus noch dit Scepter-riet uit de hand, en sloegen hem daar mede op het Hoofd; op dat hy daar door van sijn Doorne Kroone geprikkeld wordende, de onbesonnenheid van sijn ingebeeld Koningrijk, des te beter ontwaar mogte worden, Matth. 27: 30. Ofmen nu ook hier ons Duitsche spreekwoord AVERREGTS, dat is, *Onregt, Verkeerd, Slinks &c.* van het seggen der Roomsche Krijgs-knegten, AVE REX JUDEORUM, *Zijd gegroet Koning der Joden*, moet afleiden, als die dit in 't Romeinsch, dat is in 't Latijn souden geseid hebben, gelijk sommige meenen; sulks houden wy buiten spoor, en alte verre gesogt: alhoewel het ons seker Jesuit heeft willen op de mou spellen. Alleenig willen wy met sommige Duitsche Taal-pluisers niet ontkennen, dat het woord *Averregts* waarschijnelijk saamen-geset is, uit *Aver*, dat is *Wan, On*, of *Af*, en van *Regt;* en aldus te saamen gevoegd, niet anders dan *Onregt*, of *Wanregt* beteekend: want *Aver* meend ook by de Vriesen *Over;* waar van daan de woorden, *Avergeloof, Averhands, Averwijs*, even als *Averregts* by eenige Duitse Land-aard, in gebruik gekomen zijn. En dat de Oude Volken meermaal gewoon zijn geweest, in onsekere gevallen, ymand door bespottinge ten Toon te stellen; sulks schijnen ons eenige blijken niet duisterlijk aante wijsen: gelijk onder andere uit Philo by-gebragt word; dat die van Alexandrien aan een Krankzinnig mensch yts diergelijks, als hier de Romeinen aan Jesus deden, gedaan hebben; op datse daar mede Agrippa bespotten souden; als die sig Koning noemde, terwijl hy die Eer-naam onwaardig was: stellende dien mensche op een verheven plaatse met een Koninglijke Hoofd-band van Biesen; en een Mantel uit Matten geweven om 't lijf; houdende in de hand een Staf van Oever-riet, of Papier-gewas, gelijk de Nijl voort-brengd: hem doende volgen van eenige Stok-draagers, en Jongens die hem alderhande Eer-bewijs onder schimpende gebeerden toebragten. Jesus dan na het Geesselen dus lang in het Regt-huis met smaat, en smerte afgemat zijnde; deed hem Pilatus in desen toestand, onder sijn te-

Waarom de Soldaten Jesus een Scepter van Riet gaven.

Bespottelijk Eer-bewijs aan Jesus gepleegd.

Onsekere af-komst van het woord AVERREGTS.

Jesus is na een meer gewoone wijs der Ouden bespot.

Digitized by Google

tegenwoordigheid na buiten op de Gevel-peuy tot de Joden uitbrengen: nochmaal beproevende, of hy door dusdanig bespottelijken Schouw-spel, de verwoedheid deser gemoederen niet bedaaren, en Jesus los-laaten kon: haar daar toe dan ook met dese nadenkelijke woorden toesprekende, seggende; *Siet, ik brenge hem tot u-lieden uit, op dat gy weet dat ik in hem geen schuld en vinde*, Joh. 19:4. Even-eens als of hy geseid hadde; Ziet daar gy Joden Overpriesters, daar hebt gy uwen voorgewenden Koning, die gy aan my Overgeleverd hebt, als eenen die den Keiser wederstaat: doch wel aan, beschouwd hem nu eens, en siet hoedanig belacchelijk ik hem heb doen toe-takelen; en oordeeld daar uit, dat ik waarlijk in hem niets en vinde, waar uit my blijkt, dat het dese Man ernst is om sig tot een Koning op-te-werpen, gelijk gy-lieden segd: want *Siet den mensche*; ik brenge hem daarom tot u allen uit, op dat gy dit daar uit alsoo vermoeden en afnemen soud. Gelijk gy nu ook wel gelooven kond, dat voor desen mensche, die hier soo ellendig, en van alle hulp en voorspraak ontbloot, voor u oogen staat, van nu voortaan niet te vreesen is, dat hy eenige Magt of Aanhang maaken sal; ofte sig tot Koning ooit opwerpen; ofte het Joodsche Volk van de gehoorsaamheid des Keisers sal konnen aftrekken. Want schoon hy mogelijk sulks al door een waanwijse inbeelding sijner verdwaalde zinnen voorgeslagen heeft; soo vinde ik hem egter daar over veel eer dus te beschimpen, dan aan de Dood-straf over-te-geven. Gelijk gy Joodsche Overpriesters ook wel sien kond, dat hy, behalven dat ik hem doen Geesselen hebbe, door dusdanigen spottelijken vertooninge, hier genoegsaam in uwe tegenwoordigheid gestraft staat, over sijne onsinnigheid; met welke het u ten uitersten behoorde genoeg te zijn; dewijl ik dit alles u te geval hebbe laaten doen, om dat ik geen waare schuld in hem en vinde. Doch de Joden en bekreunen haar dit erbarmelijk Schouw-spel geensinds; maar vallen met een aanhoudend geroep daar tegen uit; *Kruist hem, Kruist hem*. Soo dat Pilatus toeleg hier wederom te loir liep; en geheel tegen sijne verwagting uit-viel. Want daar hy gemeend had, dat de Joodsche Schaare sig sou bedaard hebben; ziende nu de wind en grooten ophef van Jesus Koningdom t'eenemaal gevallen, en opentlijk voor alde-weereld ten spot gesteld; daar verneemd hy haar nu maar des te verwoeder; en wel bysonderlijk de Overpriesters en Oudsten des Volks, die sig geduurende dese Geregts-handeling, voor het Regt-huis onthielden, en het gemeene Volk, op welk insonderheid de Pharizeesche Secte veel vermogt, van buiten tot na binnen in de Vierschaare, tegens Jesus aanhitsten. Soo dat Pilatus daar over Bal-oorig geworden, haar met ernst toe-graauwd en segd; *Neemd gy-lieden hem, en Kruist hem selfs; Want* my aangaande, *Ik en vinde geen schuld in hem*. Voorwaar dit en konde Pilatus niet ter goeder meening seggen, by-aldien de Joden alle Magt waare benomen geweest, om eenig Misdadiger met de Dood te straffen. Doch nu geest hy te kennen, ja seid genoegsaam; Ik en kan hem niet Kruissigen, want ik en vinde geen schuld van Oproer noch van Gequetste Hoogheid in hem, ofte yts dat my of het gesag des Keisers raakt; en derhalven vind ik my ook geensinds bevoegd om desen mensche ter Dood te ver-Oordeelen. Maar nu gy Joden, is hy u soo dapper in de weg, of heeft hy het soo grof tegens uwe Wet verkorven, dat gy hem met geweld wild Gekruist hebben, gy meugd het selfs doen, gy hoeft'er my noch mijne Regt-Bank dan niet mede te bekommeren. En alhoewel de Joden op dese aanspraak wel een weinig van Taal veranderen; nochtans blijvense drijst daar by, datse Jesus van kant willen hebben, en dat hy sterven moet, seggende; *Wy hebben een Wet, en na onse Wet moet hy sterven; want hy heeft sig selven Gods Soone gemaakt*. Als offe seggen wilden;

Jesus als een bespottelijken Koning tot de Joden uitgebragt.

En waarom Pilatus sulks dede.

Onbesuisde drift der Joden willende Jesus noch al aan het Kruis hebben.

In wat zin Pilatus tegen de Joden kon seggen, *Kruist hem selfs*.

Het

Waar toe de Joden haare Wet tegen Pilatus bybrengen, en seggen; dat Jesus sig Gods Soone gemaakt hadde.

Het is misschien daarom dat gy geen schuld in hem en vind, dat gy onse Wet, en veel min onse toeleg niet en verstaat. Voorwaar een loose vond: want sy brengen dit, dat Jesus sig voor de Soone Gods uitgegeven hadde, niet anders voor, als soodanig, dat sulks voor den Stadthouder, ook tot de misdaad van Gequetste Hoogheid kon betrokken worden: te meer in dese tijd verdagt, om dat onder de Regeering van den Keiser Tiberius, ymand om de minste schemering, hier aan schuldig raakte, en seer ligt de kladde van Oproerigheid, op den hals gesmeten wierd. 't Geen de Joden wetende, soo was daar henen ook haaren gantschen toeleg gestrekt. En daarom wagtense haar ook wel te seggen, dat hy een Gods-lasteraar was: noch sy en willen hem ook als soo eenen niet beklaagen: want dan haddense hem na haare Wet selfs konnen, ja moeten Steenigen: gelijkse te vooren meermaal hebben willen doen, Joh. 10: 33. 't Geen dan ook Pilatus even alsoo scheen op te vatten, als hy seide; Kruist hem selve, heeft hy tegens uwe Wet misdaan. Doch om dit te ontwijken, hebben de Joden haare Wet van Gods-lasteringe, (tegens welke Jesus noodsaakelijk na haare meeninge misdaan hadde, met sig voor de Soone Gods uit te geven,) ook tot de misdaad van Gequetste Majesteit betrokken: alhoewel het anders seker is, dat Jesus eigentlijk voor de waarheid van sijn Goddelijk Soonschap, Geleden heeft, en ook Gestorven is. Doch dit en wilden de Joden in desen zin aan Pilatus niet voordraagen; om dat die misdaad tot haaren Raad, en niet tot het onderzoek van Pilatus stond. Invoegen dat, gelijk de Heer BINÆUS seer wel aanmerkt, de Joden de misdaad van Jesus Gods-lasteringe hier niet verder by-brengen, als voor soo veel sy oordeelden, dat hy daar door sig selven schuldig tegens den Keiser hadde gemaakt; en niet datse hem eigentlijk daar door Dood-waardig voor den Stadthouder verklaagden. Want hoe konden de Joden Jesus als een Gods-lasteraar volgens haare Wet, van Pilatus willen gedood hebben, daar Pilatus haar aansei, datse hem selfs na haare Wet souden oordeelen; en geern bekende dat hy geen Jode en was, en haare Wet niet naauwkeurig genoeg verstond om Regter daar over te zijn, Joh. 18: 35. Soo datmen dit seggen; *Hy heeft sig Gods Soone gemaakt*, opnemen moet als een Joodsche verklaaring en uitbreiding van Jesus misdaad; sondigende tegen de Majesteit des Keisers; dit alsoo oordeelende na haare Wet. Doch wat gebeurd hier op? Pilatus word bevreest; en dat noch veel meer dan te vooren, hoorende dat desen mensche sig Gods Soone maakte: dat is soo hy meende, sig beroemde van Goddelijke af-komst te zijn; en waarschijnelijk niet sonder reden: want gelijk dit waangeloof onder de Heidenen in swang ging; dat de Goden te mets wel beneden op de Aarde quaamen, en ook Kinderen en Helden teelden: (gelijk veel van de Oude Griekse en Latijnsche Digters, hier van daan den oorsprong van veel vermaarde Mannen, uit de Goden stellen; ja ook eenige onder de Syrische Koningen, sig selven den naam van GOD toe-geeigend hebben;) alsoo heeft Pilatus dit van Jesus hoorende, konnen denken, of hy niet wel mogelijk uit eenige Godheid mogte gesprooten zijn. Dus is hy dan daar over bekommerd, vreesende misschien met Jesus te Dooden, sig den Vloek der Goden op den hals te haalen. Hierom hervat hy Jesus te onderzoeken; hy gaat wederom in het Regt-huis, en ondervraagd hem fluks, *Van waar hy was?* Joh. 19: 9. namelijk hy soekt te vernemen, uit wat Stamme, ofte Geslagte en Ouders hy gebooren was; op dat hy daar uit ontwaar wierd, hoe hy het seggen der Joden op-te-vatten hadde. Doch als Jesus hem daar op niet en antwoorde, om dat hy buiten twijffel sijn Goddelijk Soonschap niet en sou konnen begrijpen hebben, wierd Pilatus eenigsinds gramsteurig, seggende; *En spreekt gy tot my niet? Weet gy niet*

Hoe Pilatus der Joden beschuldiging van Jesus Goddelijk Soonschap, opgenomen heeft.

Waarom Pilatus bekommerd word, hoorende dat Jesus sig van Goddelijk afkomste beroemde.

Jesus van Pilatus ondersogt, aangaande sijn afkomst.

dat

Digitized by Google

Dat ik magt hebbe u te Kruiſſigen, ende magt hebbe u los te laaten? Hier op antwoorde Jeſus met een hoogdraavende nadruk, daar waarlijk op te letten ſtaat: ſeggende; *Gy en ſoud geen magt hebben tegens My, indien het u niet van boven gegeven en waare. Daarom die my aan u heeft Overgeleverd, heeft meerder Sonde.* Een antwoorde voorwaar die wel verſtaan zijnde, veel ligt aan de omſtandigheden van dit Hals-geregt kan toebrengen. Want of wel eenige Uitleggers dit alſoo opnemen en verklaaren, als of Jeſus met deſe woorden had willen leeren; dat de Koningen en Vorſten der Aarde, alleen door Gods Ordinantie en Toelaating, Magt hebben en Regeeren: ſoo moetmen het hier nochtans daar voor houden, dat Jeſus in deſe woorden, veel verder geſien heeft: want alhoewel hy geenſinds de voorgewende Magt van Pilatus wederſpreken wilde; maar volkomentlijk erkende, dat hy hem konde aan het Kruis doen hegten, ofte los-laaten; ſoo geeft Jeſus hem nochtans in ſijn antwoorde genoegſaam te kennen, dat die Magt ſig nu in dit geval, niet tot hem en hadde konnen uitſtrekken, ten waare dat het door een byſondere Voorſienigheid Gods beſteld waare, dat de Joden hem aan Pilatus hadden Overgeleverd: namelijk om dat die Uure gekomen was, van welke hy geſeid hadde; dat hy in de handen der menſchen, en wel met namen in die der Heidenen moeſte Overgeleverd worden; om met hem te doen en uit-te-voeren, 't gene Gods Raad te vooren bepaald hadde; gelijk'er verklaard word, Actor. 2: 23. en kap. 4: 27, 28. En dat deſe verklaaring proef kan houden, heeft Jeſus ons ſelfs genoegſaam onder dit Hals-geding te kennen gegeven, wanneer hy tot ſijn voorgaande reden, aangaande Pilatus Magt *tegens Hem*, daar by-voegd: *Daarom die My aan u heeft Overgeleverd, heeft meerder Sonde*, Joh. 19: 11. Als of hy geſeid hadde; Gy Pilatus en zijd wel niet geheel ſonder misdaad, om dat gy my, daar ik volgens u eigen betuiging immers onſchuldig ben, niet volkomen, en ſelfs niet met u eigen gevaar, en ſuld ſoeken te beſchermen; doch evenwel en is uwe Sonde daar ontrent ſoo groot niet als die van den Joodſchen Raad, die door 't archliſtig beleid van Judas, my in handen gekregen hebbende, my wel hadden konnen ſtraffen ſoo ik tegens haare Wet misdaan hadde: maar nu zijn ſy oorſaak geworden, dat ik naar haar ſlinks beſluit, als een Misdadiger die tegens den Keiſer Oproerig ben, voor uwe Vierſchaare geleid werde; waar door gy nu *Magt tegens my*, gekregen hebt door de Goddelijke Beſtuuringe, die dit geval in uwe hand gegeven heeft. En ſeker, ſoomen naauwkeurig op de Volg-draad deſer onderhandelinge let; het ſchijnd ons eenigſinds bedenkelijk, of niet Pilatus deſe reden ten minſten ſchemeragtig, en met nadenken alſoo opgenomen heeft: en wel voornamelijk daar uit, dat Johannes on-afſcheidelijk op Jeſus antwoorde, ſegd: *Van doe-aan ſogt Pilatus hem los te laaten;* dat is, hy ſogt nader en meerder gelegendheid, om Jeſus van voor ſijn Regt-Bank te ontſlaan: ja neemd ook genoegſaam ſulk-een voor-nemen, om dat hy nu meermaal daar op hadde toegeleid. Doch wat volgd'er op? Niet anders, als dat de Joden, ſiende Jeſus in het uiterſte gevaar van los-gelaaten te worden, ſoo onbeſchaamd en driftig worden, datſe nu ſelfs ſoodanig tegens den Stadthouder beginnen uit-te-vallen, dat het niet veel en ſcheeld, of ſy ſeggen met ronde woorden; dat ſoo by-aldien hy Jeſus beſtond los te laaten, hy ſig ſelfs ſchuldig ſou maaken aan de misdaad van Gequetſte Hoogheid: willende alſoo de misdaad, daarſe Jeſus eerſtelijk mede beklad hadden, nu op den hals van den Stadthouder ſelfs ſmijten. Want dat meendenſe ſou daar uit konnen, ja moeten volgen, ſoo wanneer hy de Oproer-maakers vry-ſprak of ongeſtraft liet henen gaan. Gelijkmen in alſulken zin haare woorden ſchijnd te

Joh. 19: 10, 11.

Opmerkelijke antwoorde van Jeſus aan Pilatus.

Jeſus antwoord nadenkelijk verklaard.

Dat Pilatus Jeſus antwoord eenigſinds na waarheid verſtaan heeft.

Joodſche opſtand tegen den Stadhouder.

Digitized by Google

moeten opnemen, wanneer sy niet alleen en seggen, maar 't selve volmondig als onder een Straat-gerugt uit-roepen; *Indien gy desen los-laat, soo zijd gy des Keisers Vriend niet. Een ygelijk die hem selven Koning maakt, wedersprèekt den Keiser.* O! listige toe-leg; O! schelmse streken; als die ons niet alleen doen sien, op wat grondsteun Jesus noodwendig voor Pilatus te Regte moeste komen, op dat hy volgens Gods Raad-besluit en sijn eigen Voorsegging, Gekruist wierd: maar ons ook Sonnen-klaar, de gadelooze valsheid en geveinstheid der Joden ten toon steld: nemende hier dat gene, welke haar soo dapper tegen de Borst stiet, ja tot barstens-toe in haar hert speet; (namelijk onder de Roomsche Mogendheid gebukt te zitten, en een Hoofd-geld aan den Keiser te betaalen;) tot een dekmantel van haare goedwillige Onderdanigheid, op datse Jesus daar mede te sekerder aan 't Kruis hielpen. Den Stadthouder genoegsaam in het aangesigt smijtende, dat hy gantsch ontrouwelijk voor de saak des Keisers sou handelen, by-aldien hy Jesus los-liet: dewijl hy sulks immers niet en vermogt aan desen te doen, om dat hy sig-selven Koning maakte, en by-gevolg den Keiser wederstond. Soo dat het hier soodanig uitsinnig met de Joden geschapen stond; dat by-aldien sy Jesus niet als een Oproermaaker hadden konnen aan het Kruis doen hegten, sy veel liever de gantsche Stadt, en selfs op d'Hooge Feest-tijd, in Oproer en Bloed-bad souden gesteld hebben, dan te sien dat Jesus de hand des Regters ontquaame. Sig alsoo niet ontsiende, alle het Volk aan deselve misdaad schuldig te maaken; waar van sy Jesus voor den Stadthouder de Dood-straf des Kruis waardig hielden. Pilatus in dese bedraaidheid genoegsaam bewust zijnde, hoe yversugtig Tiberius was ontrent alle inbreuken, en opkomende Heerschappien, die sijn Gebied schènen te beteugelen; is over dese Joodsche voorwendinge, niet weinig bekommerd geworden: want vreesende dat dusdanige quade getuigenissen, maar alte-ligt by den Keiser konden ingang nemen, heeft hy in sijn voornemen beginnen te aarselen, en in twijffel te nemen; of het hem niet beter en waare, een onregtvaardig stuk voor dese poos te hand-haven, of ten minsten Regeers-wijse toe-te-laaten, en de ongestuime buye des Volks door de vingeren te sien, schoon'er een mensch onschuldig om lijden moest; als selfs sijn eigen Ampt en Persoon in gevaar van de ongunst des Keisers te steken. Want sulks schijnd hy gedagt te hebben, soo wanneer Johannes segd; dat als Pilatus dit woord hoorde, hy Jesus liet uitbrengen, en op den Regterstoel ging neder zitten; namelijk in een plaats, die ongetwijffeld sijn gewoone Vierschaare was; en van wegen de konstig-ingeleide Marmere Brokkel-vloeringe, by de Grieken LITHOSTROTOS genoemd wierd: zijnde te desen tijde by de Romeinen in groot gebruik; gelijkwe in 't volgen-Hoofdstuk wat nader besien sullen. Doch eer Pilatus noch op desen Regterstoel zit en Jesus overgeeft om te Kruissigen, laat hy niet na verscheide wigtige dingen den Joden voor te houden, die haar mogten indagtig maaken, hoe grooten af-keerigheid hy hadde in Jesus te ver-Oordeelen: seggende; *Siet uwen Koning.* Als of hy haar hadde willen voordragen; siet en bedenkt doch, of in desen mensche wel de minste schaduwe gesien word van 't gene daar van gy hem beschuldigd, en daarom gy hem aan my hebt Overgeleverd. Doch wanneer der Joden onbesuist geroep hier door noch niet gestild wierd, maar des te heftiger aanhielden, dat hy Gekruist mogt worden; poogde Pilatus anderwerf de onredelijkheid van dien eisch af te kaatsen. Want op dat hy haar de omgerijmdheid van desen eisch, door de Neus vreef, segd hy; Wel hoe? *Sal ik uwen Koning Kruissigen?* Maar de Overpriesters sig niet ontsiende haar Rokje klakkeloos om-te-keeren, en de Heuik na de wind te hangen, seiden rond-uit; *Wy en hebben geenen Koning als den Keiser.* Te voo-

De Joden poogen van wegen Jesus voorgewende loslaating, Pilatus selfs van Gequetste Hoogheid te beschuldigen.

Joden willden de gantsche Stadt liever in Oproer brengen en schuldig aan Jesus voorgewende misdaad maken dan van opset veranderen.

Uit wat insigt Pilatus eindelijk te rade wierd Jesus over te geven tot het Kruis.

Joh. 19: 13.

Pilatus in het laatste gevaar van Jesus te moeten overgeven.

ren

ren haddenſe geſeid; Wy en hebben geenen Koning als Godt: en hadden het betaalen van den Schatting-Penning met lijf en ziele betwiſt, en Jeſus ſelve door haare Verklikkers daar over met Twiſt-vraagen ſoeken te verſtrikken: doch nu ſy hem uit haat en vuile nijd, wilden van-kant helpen, ſoo belijdenſe met den monde en veinſen te willen, 't geenſe in haar herte quaamen te haaten: erkennende hier de Overprieſters en Leden van den Grooten Raad, (die anderſinds ſoo pogten op hare Vryheid, en roemden datſe nooit waren Dienſtbaaar geweeſt, Joh. 8: 33.) niemand voor Koning te houden als den Roomſchen Keiſer; aan wienſe Schattinge betaalden, en door wiens Stadthouder ſy nu geregeerd en beſchermd wierden. En ſoo gaat het vaak met menſchen die onvaſt in haar Schoenen ſtaande, te mets een ſaak aan het Swaard opdraagen, wanneerder hun voordeel of booſe driften door konnen uitgevoerd worden; daarſe anderſinds ſoo over-afkeerig van zijn, dat wanneer de klem daar van niet in haar Zeil kan waajen, ſy niet op en houden van daar tegen te ſchelden en laſteren; ja dikmaal daar in niet eer en bedaaren, voor datſe hunne ſaaken de handhaving haarer Wettige Regt-Banken ondraaid hebbende, die aan de Magt van een anderen Regter hebben vaſt-gerokkend, op hoope datſe die ten nutte van eigen Oogwit, verpligt ſal worden, tot haar merklijk voordeel af-te-doen. Dus was dan dit de laatſte toeleg van Pilatus, op dat hy den dus-ver mishandelden Jeſus, los-laaten mogte. *Maar ſiende* ſegd Mattheus, *Dat hy niets en vorderde; maar veel eer dat'er Oproer wierd; nam hy Water, en wies de handen voor de Schaare;* ſeggende; IK BEN ONSCHULDIG VAN HET BLOED DESES REGTVAARDIGEN: *Gy-lieden moogd toe-ſien.* Daar door alſoo te kennen gevende; dat hy, eer hy noch voor dit hardnekkig Jodendom ſwigten wilde; door het opſteken van een openbaar Teeken en getuigenis ſijner opregte handeling, de ſchuld van ſijnen hals, op die der Joden wierp; haar waarſchouwende, *Toe te ſien*, Matth. 27: 24. Dus Waſt hy dan ſijn handen met rein Water voor al het Volk, tot een ſigtbaar blijk, dat hy onbeſmet, dat is, Onſchuldig wilde zijn, van het Bloed deſes regtvaardigen menſche, daar de Joden ſoo dorſtig na ſchenen te zijn. Hoedanigen blijk van betuiging over Onſchuld; Pilatus hier waarſchijnelijk dede, na een meer gewoone wijſe der Ouden, die ook den Hebreen genoeg bekend was; ja ſelfs in de Wet van Moſes belaſt was in ſekere gevallen te doen; gelijk te ſien is, Deut. 21: 1-8. Waar op mede geſpeeld word Pſalm 26: 6. en 73: 13. *Ik waſſe mijn handen in Onſchuld, &c.* Of nu Pilatus dit eigentlijk na de Zeden der Romeinen gedaan heeft; ſig daar door op ſijn Heidens willende afwaſſen en ſuiver maaken, van de misdaad die tot noch aan Jeſus begaan was, en voornamelijk nu noch ſou begaan worden, met hem onſchuldig in de Dood over te geven? Ofte dat hy ſulks in navolging van de Joodſe gewoonte gedaan heeft; denkende haar daar door des te beter te overtuigen? ſulks werd by eenige betwiſt, en by andere voor een onſekere bedenkelijkheid gehouden. Doch by-aldien ymand het laatſte voor waarſchijnelijk hield, namelijk dat Pilatus dit na het voorbeeld der Joden gedaan heeft, hy en ſoude onſes agtens, niet behoeven uitgeſtampt te worden: want nadien Pilatus nu alreede een ruimen tijd onder de Joden verkeerd hadde, heeft hy niet alleen veel van de Joodſche gewoonten konnen weten; maar die ook hier in dit geval konnen oeffenen; om dat hy met haar te doen hebbende, aldervoegſaamſt heeft geoordeeld, haare gewoonte van doen op te volgen, tot een veel kragtiger betuiging tegens deſelve. Als die dan ook door ſulken daad ſeer wel verſtonden, wat hy daar mede aanduiden wilde. Anderſinds is het ook genoegſaam bekend, dat de Heidenen geloofden, datſe

Onbeſchaamdheid, en geveinsde vleiſugt der Joden.

Pilatus waſt ſijn handen in onſchuld Matth. 27: 24.

Waar toe en uit wat gewoonte van doen, Pilatus ſijn handen waſt wegen het Halsvonnis dat hy over Jeſus overdrongen wierd uit te ſpreken.

Dat Pilatus deſe handwaſſing waarſchijnelijk in navolging der Joden gedaan heeft.

Digitized by Google

haare begaane misdaden en Schelm-ſtukken, met Water konden afwaſſen. Doch dit ſou minder op de Joden vermogen hebben; by-aldien ſy ook niet deſelve gewoonte onder haar hadden gehad. En aangaande het Geloof der Heidenen, ſoo weetmen, dat de omſigtigſte onder hen, met het waangeloof deſer afwaſſinge, opentlijk genoeg den ſpot gedreven hebben. Waarom dan ook eenige fraaje Godsgeleerde meenen, dat Pilatus deſe Hand-waſſinge geheel-en al naar de bevattinge der Joodſche Zeden gedaan heeft, tot een openbaare betuiging voor het Volk; namendlijk dat hy onſchuldig wou zijn van het Bloed, dat hy, van wegen haare onverſettelijke hardnekkigheid, hun te geval, en om verder Oproer te verhoeden, gedwongen wierd te laaten vergieten. Doch de Joden door 't Geſag der Overprieſters en Oudſten aangeſtookt, om teffens hun pligt en Wet te vergeten, worden niet eens hier over bekommerd noch bewogen; maar ſy beantwoorden Pilatus betuiging, met een volkomen ontſlaking ſijner Bloed-ſchuld: en luid-keels hem hier over toeroepende, ſeggenſe; *Sijn Bloed kome over Ons en over Onſe Kinderen.* Als offe ſeiden; Zijd gy bekommerd dat deſen menſche Onſchuldig ter Dood gaat, wy weten beter; en zijn daar in ſoo geheel ſeker, dat wy de ſtraf die gy meend dat uw en ons daar over op den kop ſal komen, wel alleen willen op ons nemen te draagen: Godt mag het ons en onſe Kinderen af-eiſchen; wy zijnder wel in geruſt: dewijl wy geſtijft door het oordeel des Sanhedrins, hem ſekerlijk ſchuldig houden; ja voor ydelheid agten, dat gy uwe handen in Onſchuld waſt. Stellende, ja verpandende hier door alſoo niet alleen haar ſelven, maar ook haare Kinderen, aan den eiſch van de Goddelijke Wraake over haar; by-aldien ſy Jeſum onſchuldig ter Dood deden brengen. Doch het geenſe dus uiterlijk navolgens een meer gebruikelijke maniere der Joden ſchijnen gedaan te hebben; gelijk van Druſius uit ſeker Hebreeuwſch Boek, over Matth. 27: 25. aangeteekend word. Namelijk datſe leeren, dat in Regts-ſaaken over Doodſlagen, het Bloed blijft van ſoo eenen op ſijne nazaaten, tot aan het einde der Weereld. Gelijkwe ook in de Joodſche Geregts-handelingen geſien hebben, dat de Regters op het uitſpreken der Doodvonniſſen, gewoon waaren de hand op des Misdadigers hoofd te leggen, en te ſeggen; *U Bloed zy op u; en door u eigen ſchuld gaat gy onder.* Doch dit keeren de Joden hier anders-om, alſſe ſeggen; *Syn Bloed zy op Ons, &c.* Maar hoedanig ook Godt ſijn eigen ſaak tegen deſe Joden ſtaande gehouden, en tot blijk van Jeſus onſchuld, ſijn Bloed haar regtvaardig op den Kop gebragt heeft; dat heeft de geheele Joodſche Ondergang, gevolgd van onmenſchelijke Bloed-vergietingen, en het uit-trekken van alle haare Overheden en Magten, die op den Stoel van Moſes zaaten; ſoodanig aan de gantſche Weereld ten toon geſtelt, dat ſelfs haare hedendaagſe Verſtrooijing hen niet anders, dan een on-ophoudelijk verwijt en opgeſteken Vuur-Baak van ſulk-een Godverlaaten ſtuk verſtrekken kan. Soo dat die Gulde-mond Chryſoſtomus ſeer wel tegen haar is uitgevaaren, wanneer hy ſeid; *Soo lange als gy maar tegens de Dienſtknegten des Heeren ſondigde, en de Propheten Steenigde die tot u geſonden waaren; ſoo kreegd gy Vergeving. Maar ſederd dat gy u aan den Heere ſelfs vergrepen hebt; ſoo is uwe ſmerte Ongeneeſlijk geworden.* Spelende in die aanſpraake ſeer fraai op de Parabel, die Jeſus eenmaal voortbragt van den Heere des Wijngaards, Matth. 21. vers 31. welke ook in de Ondergang van de Joodſche Republijk, tot de minſte Jota vervuld is. De Joden dan hier de ſaak van Jeſus, van-voor Pilatus Regt-Bank, op haar genomen hebbende; ſoo laat deſen Regter den Gevangen Doodſlager Barabbas op haar verſoek los; en geeft Jeſus eindelijk over om naar haaren wille Gekruiſt te worden: of gelijk Johannes ſegd; *Hy*

De Joden ſtellen haar ſelven Borge voor de Goddelijke wraake die over Jeſus onſchuldig Dood-vonnis te wagten ſtond.

Waar in en wanneer Godt dit Bloed haar op den Kop gebragt heeft.

gaf

Digitized by Google

gaf hem haar over op dat hy Gekruist soude worden. Dat is, Pilatus heeft hem niet alleèn aan de Joden Overgegeven, op datse hem volgens haare begeerte, door de hand-dadige dienst van sijne Krijgsknegten, Kruisligen souden; ofte op dat hy van haar Gekruisigd wierd: maar hy heeft ook waarschijnelijk over hem als Regter, een Vonnis des Doods uitgesproken; namelijk dat hy sou Gekruist worden. Want daar toe ging hy ook uit het Geheim-vertrek, in sijne Vierschaare op den gewoone Regter-stoel zitten: namelijk die hier na de Romeinsche wijse verhèven, en midden in het Boogswijse Zaal-gebouw van de Geplaveide Kamer, daar naast-aan was: zijnde dit Geheim-vertrek de plaatse daar de Misdadigers ondervraagd wierden, en als sommige meenen, alleen door Behangsel-Gordijnen van den Regter-stoel afgeschoten. Uit welke Kamer dan den Regter uitquam tot den Regter-stoel, om het Vonnis uit-te-spreken voor het Volk. Waar uit wy niet alleen waarschijnelijk agten, dat even Pilatus alsoo op den Regter-stoel voor het Volk is gaan zitten, en aldaar ook aangesproken is geworden, door de besendingvan sijn Vrouwe; en daar na sijn handen gewassen heeft; maar ook dat'er een groote meenigte van de Joodsche Schaare, tot binnen in 't Regt-huis, en voor de Vierschaare of plaatse des Regter-stoels, ingedrongen is geweest. Want alhoewel daar geseid word, dat de Joden niet in het Regt-huis en gingen, op datse niet ver-Ontreinigd en wierden, maar het Pascha mogten Eten, Johan. 18: 28. soo moet sulks voornamelijk van de Overpriesters verstaan worden, die volgens de Wet, regt hadden van de Paasch-Offeren te Eten: want het Paasch-lam selfs, haddense met andere Joden des Avonds te vooren al gegeten; gelijkwe vooren genoeg getoond hebben. Invoegen dese ver-Ontreiniging het Gemeene Volk niet aan en ging, en deswegen ook niet en behoefden uit het Regt-huis te blijven. Ja hier van daan isset ook waarschijnelijk, datmen by d'Euangelisten leest, dat de Overpriesters van Pilatus aangesproken zijn, tot welk hy na buiten tot op de Gevel-peuy schijnd uitgekomen te zijn. Alwaar Jesus ook na dat hy Gegeessèld was, ten toone schijnd gesteld te zijn geweest: *Uitgaande* segd Johannes, *tot de Joden.* En dan wederom van een aanspraak die alleen tot de Schaare; namelijk die uit het gemeene gros des Volks, tot binnen aan de opene Bogen en Insigten der Vierschaare, daar den Regter-stoel stond, ingedrongen waaren. Soo datmen niet genoodsaakt werd te stellen, dat Pilatus Regter-stoel juist buiten het Regthuis, daar de Overpriesters haar onthielden, heeft gestaan; schoon hy voor het Volk geseid word, sijn handen gewassen te hebben in Onschuld, zittende op den Regter-stoel; en de Overpriesters niet in het Regt-huis wilden gaan. Gelijk ook dit, wanneer Johannes segd, dat Pilatus op het roepen der Joden, Jesus uitbragt, en op den Regter-stoel ging nederzitten, soo moet verstaan worden; dat hy uit de Geheim-kamer in de Geplaveide plaatse gebragt is; daar Pilatus neder-zittende op den Regter-stoel, hem heeft Overgegeven op dat hy Gekruist wierd. Ten zy misschien dat ymand liever sou willen denken; dat de Overpriesters en Ouderlingen hier alleen sprekende, of Jesus beschuldigende, door de mond van andere, het zy dan door eenige Pleiters of Schriftgeleerden; en niet in haar eigen persoon, ingevoerd worden. Gelijkmen ook siet, dat de Schaare van haar is gaande gemaakt, om Pilatus dit Hals-Vonnis onder bedreiging van Oproer af te persen, en Barabbas los te eischen: vergelijkt Mattheus 27: 20, 24. met Marcus 15: 3, 11. Doch wanneer Lucas segd, dat Pilatus *Tot de Overpriesters en tot de Schaare sprak;* soo schijndmen van sinnen te moeten veranderen, en te gelooven, dat Pilatus, gelijkwe eerst seiden, tot buiten uitgekomen is, en met de Overpriesters gesproken heeft: Die dan ook van een

Alle de Joden waren van wegen het Pascha niet belet in het Regthuis te gaan.

Of de Overpriesters mondeling met Pilatus gesproken hebben.

Digitized by Google

deel der Schaare ſullen verſeld geweeſt zijn: Alwaar ſy dan mogelijk, by wijſe van ſaamen-troeping, gehoor gaven: want ſoo ſchijndmen te konnen denken, als Mattheus ſegd; *Als ſy dan vergaderd waaren, ſeide Pilatus tot haar, &c.* Doch dat hy in een Vertrek dat binnen in 't Regt-huis was, uit de Geheim-kamer in een andere plaatſe komende, op den Regter-ſtoel is gaan zitten; blijkt genoeg uit Joh. 19: 13. En alhoewel van ſommige betwiſt word; en veel Oud-vaders ook van gevoelen zijn, dat Pilatus geenſinds dit Dood-vonnis, geregtelijk uitgeſproken of toegeſtaan, maar alleen aan de Joden toegelaaten heeft; ſoo pleiten nochtans ſeer veele omſtandigheden voor het eerſte gevoelen: dat onſes agtens, geenſinds af-breuk lijden kan, door de eige betuiging van des Stadthouders Onſchuld, waſſende ſijn handen tot ſulken beduiding. Want alsmen wel aanmerkt, hoedanig Pilatus te gelijk op ſijne inwilliging, noch doorgaans de hand houd aan de verder uitvoeringe van ſijn Vonnis; ſoo ſchijnd hy ook alſoo geſind geweeſt te zijn. Want hy ſelfs Ordineerd immers het Opſchrift van Jeſus Beſchuldiging te ſchrijven, en hy wil daar in naderhand, ſelfs op 't verſoek der Joden, niet een ſtip veranderen, doenſe daar in yts meenden te vinden, dat hen tegens de Borſt was, of t'eeniger tijd voor de ſchenen loopen kon. Daar-en-boven ſoo zijn niet alleen de Romeinſche Soldaten, Uitvoerders van het Dood-Vonnis; maar de Dood-ſtraf ſelfs, is geheel-en-al na de wijſe der Romeinen. Ja dat meer is, de Straf uitgevoerd zijnde, is het Doode Lichaam noch van Pilatus, als Heer van het Geregte, diens Magt over den geſtraften Misdadiger naar de Dood niet op en houd, afgevorderd geworden. Gelijk mede de Joden, wanneer Pilatus ſig van dit Hals-geregt ſogte te ontſlaan, (ſeggende; *Neemd gy-lieden hem en Oordeeld hem na uwe Wet,*) het Vonnis van niemand dan van den Stadthouder hebben afgewagt: ſeggende; *Het en is ons niet geoorlofd ymand te Dooden.* Tot het welkmen ook met groot nut de verklaring van Paulus mag te raade nemen, als hy Actor. 13: 28. ſegd; dat de Joden hebben begeerd dat Jeſus van Pilatus ſou Gedood worden; om datſe ſelfs geen oorſaak des Doods in hem, voor haare Vergaderinge en vonden. Alhoewelſe doe ſeiden, *Hy is des Doods waardig*, Matth. 26: 66. en daar na, voor Pilatus uit-riepen; *Na onſe Wet moet hy ſterven*, Joh. 19: 7. Soo dat de reden van haar geduurig aanhouden was, dat Jeſus doch van Pilatus mogt ver-Oordeeld worden; wetende dat hy ſonder ſijn Dood-vonnis niet aan het Kruis geraaken kon. Alle welke dingen hier te ſaamen tot den uitſlag der Hiſtorie gebragt, genoeg zijn om ons te doen gelooven; dat Jeſus waarlijk van Pilatus ver-Oordeeld is; en dat wy derhalven van hem in de Artijkelen des Geloofs, ſonder bewimpeling of eenige Twiſt-ſieke uitvlugt mogen belijden; *Dat hy Geleden heeft onder Pontius Pilatus.* Aan welke waarheid, ſelfs de Romeinſche Hiſtorie Schrijver Tacitus, onwetende ſijn Zegel gehangen heeft, wanneer hy in ſijn XV. Boek ſegd; *Dat den Autheur van den Naam der Chriſtenen, onder het Rijks-beſtuur van Tiberius, door ſijn Stadthouder Pontius Pilatus geſtraft is.* 't Gene dan geheel niet ſonder een voorgaande Vonnis en ſal geſchied zijn; op dat daar in alſoo vervuld ſou worden, 't gene Jeſus van ſijn uitgang voorſegd hadde: namelijk dat hy den Heidenen ſoude Overgeleverd worden, en dat hy ſou Gekruiſt worden. Matth. 20: 19. In welke Voorſegging wy dan ook de reden, noch het middel, hoe en waarom Jeſus niet alleen Overgeleverd, maar ook Gekruiſt moeſte worden, geenſinds moeten agten uitgeſloten te zijn. Want als wy ſien dat Pilatus eindelijk den Gevangenen Barabbas los-laat, en Jeſus overgeeft om Gekruiſt te worden; ſoo behoevenwe ons geenſinds in dat geſchil te begeven, welke eertijds tuſſchen ſommige Geleerde betwiſt wierd; onderſoekende,

om

Matth. 27: 17.

Pilatus heeft ook een Vonnis over Jeſus uitgeſproken.

De Joden hebben Jeſus niet ſonder het Dood-vonnis van Pilatus willen Gekruiſt hebben.

Jeſus Lijden onder Pontius Pilatus van Tacitus beveſtigd.

Digitized by Google

om wat voorgewende misdaad Jesus veroordeeld is geworden: nadien den seer Geleerden Casaubonus, den Cardinaal Baronius daar over, ernstig genoeg in het haair gezeten heeft. Gelijk ons ook het Opschrift, JESUS NAZARENUS DE KONING DER JODEN, dat Pilatus dede boven het Hoofd van Jesus hegten, genoegsaam aanwijst, dat dien Regter daar in waarlijk gesien heeft op de aanklagte der Joden; die hem als een Oproer-maaker en als eenen die naar het Rijk der Joden stond, terwijlse onder den Roomschen Keiser waren, voor sijne Regt-Bank hadden gebragt; en hem daar over tot de straffe van het Kruis, navolgens de Romeinsche Wetten, overgegeven hadden: en niet gelijk Baronius seer belacchelijk wild, dat de straffe die de Roervink Barabbas verdiend hadde, op Jesus omgekeerd of overgebragt is; daar wy het Dood-vonnis genoegsaam van Lucas aangeteekend vinden, als hy segd; *Pilatus Oordeelde dat haaren eisch geschiede soude*, kap. 23: 24. Alwaar dan ook in het volgende vers, niet alleen klaar genoeg gesien word, watmen van Baronius meening te houden heeft; maar ook dat het gevoelen van Casaubonus en Lipsius hier te regt van sommige gepresen word; als sy meenen, dat alleen het voorgewend Koningrijk van Jesus, de grond-vest van der Joden Beschuldiging voor Pilatus is geweest. Gelijk d'Oude ook gewoon waaren de Opschriften der Dood-waardige Misdadigers, t'eenemaal in-te-stellen naar den aart der misdaad, waar over ymand ter Dood ging: en dat niet alleen tot een openbare Beschuldiging tegen den Lijder voor alde-Weereld; maar ook tot regtvaardiging van den Regter, *Doende Regt*. Gelijk Jesus ook in sekeren zin voor Pilatus beleden heeft een Koning te zijn, Matth. 27: 11. Luc. 23: 3. Invoegen men aanmerken kan, dat de Roomse Mogendheid hier soo wel de wijse van Jesus Dood bevorderd heeft, als dat door het Gebod des Keisers Augustus, de plaatse bereid wierd, daar hy moeste Gebooren worden: gelijk in de Beschrijving Luc. 2. gebleken is. Sulks dat het geheele werk der Verlossinge niet alleen vervuld is, ter tijd dat dese Monarchie in Judea Heerschte; maar haar Gesag is daar ontrent ook een opmerkelijk Werk-tuig geweest; niet tegenstaande de menschelijke raadslagen der Aardsche Vorsten, onder d'uitvoeringe, tegens malkanderen zijn geloopen: want daarse Jesus geherbergd hebben doe hy Gebooren wierd, hebbense hem daar na wederom het Leven ontseid en uit de Weereld doen verhuisen: verschaffende eerst de Wiege tot sijn Geboorte, daar na het Kruis tot sijne Dood. Indien nu ymand verder met vele sou willen meenen; datmen hier ook de misdaad van Gods-lasteringe tot Jesus Beschuldiging sou moeten onder mengen, of als de voornaamste misdaad sou aan-te-merken hebben; soo schijnd sulks egter niet verder voor de Vierschaar van Pilatus te hebben konnen gelden, alsvoor soo veel de Joden dit met Jesus voorgewend Koningrijk sogten te bedraajen. Gelijk mede het straks-aangehaalde Opschrift, alle geschil hier ontrent, teffens de pas af-snijd. Dat ons nu ook de tijd in welke Jesus van Pilatus tot het Kruis Overgegeven is, niet een-stemmig by de Euangelisten Johannes en Marcus, schijnd aangeteekend te zijn; voorwaar sulks heeft vele vermoeid, om te vereffenen. Want Johannes segd, dat het was de Sesde Uure, namelijk wanneer Pilatus op den Regter-stoel ging zitten, om Jesus te ver-Oordeelen en over-te-geven: daar Marcus schijnd aan-te-teekenen; dat het was de Derde Uure als sy Jesus Kruisigden; namelijk na de tijd der Derde Uure, wanneer hy even ter Derde Uure ver-Oordeeld was: want soo schijnen aan sommige de woorden des Euangelist als ingelast, te moeten verklaard worden, wanneer hy selfs na het Kruisigen en verdeelen der Kleederen, segd; *Ende het was de Derde Uure, en sy Kruisigden hem*. Ten zy dan datmen hier met andere geloofd, dat Marcus niet eigentlijk de nette tijd

De grondvest van Jesus ver-Oordeeling uit Pilatus Opschrift tot het Kruis bevestigd.

De Roomse Mogendheid heeft de Wiege en het Kruis voor Jesus verschaft.

Hoe ver de Beschuldiging van Gods-lastering, ontrent Pilatus heeft konnen gelden.

Te wat tijd Jesus aan de Dood-straf van het Kruis is Overgegeven.

Digitized by Google

tijd van Jesus Kruisſiging, maar van het verdeelen der Kleederen, te kennen gegeven heeft: even als of hy ſeide; *Het was de Derde Uure na dat ſy hem Gekruiſſigd hadden, wanneerſe ſijne Kleederen verdeelden.* Doch veele houden het eerſte gevoelen voor beter; namelijk dat Jesus op de Derde Uure, dat is des Morgens ten Negen Uuren Gekruist is: want of ſulks met de toeſtel der Overgeving en henen-leiden eenigſinds laater, dat is een wijl na de Derde Uure geſchied is; ſoo ſegd den Euangeliſt dit alleen volgens de gewoone Dag-verdeeling der Joden, in welkſe van wegen de geſette Offerhanden en Gebeden, de *Derde*, *Sesde* en *Negende Uure*, als de meeſt bekendſte pooſen des Daags hielden: en ſeer gewoon waaren den Tijd die tuſſchen d'een en d'ander poos verliep, egter na de Eerſte te noemen, ſoo lang'er geen Tweede poos verſchenen was: waar van wy een opmerkelijk voorbeeld ſien, in de Gelijkenis die Jesus nam van den Heere, die Arbeiders in ſijn Wijngaard huurde, Matth. 20: 4, 5. daar den Dag in de *Derde*, *Sesde* en *Negende Uure* verdeeld werd; om dat het een ſeer gewoone wijſe was, de Uuren die tuſſchen beiden liepen, altijd tot d'een of d'andere Tijdpoos te brengen: en dat wel mogelijk gelijk als wy den Dag, ruimelijk in Morgen, Middag en Avond; of Ugtend, Middag en Naar-middag, tot aan den Avond, gewoon zijn te verdeelen: niet tegenſtaande ook in de aangehaalde plaatſe van Mattheus, van de *Elfde Uure* gewag gemaakt word. En alhoewel veel Geleerde Mannen deſe Derde Uure van Marcus met de Seſde van Johannes, door een andere verdeelinge van den Dag, hebben ſoeken te ver-effenen; ſoo ſchijnen het evenwel die Godgeleerde over te haalen, welke niet ſonder eenige waarſchijnelijkheid gelooven, dat'er een Schrijf-fout in den Text van Johannes ingeſlopen is; overmids dat'er verſcheide Afſchriften geſien zijn, daar even als by Marcus, *De Derde Uure* geleſen werd: invoegen datmen Johannes uit Marcus, ondersteund door eenige omſtandigheden, veiliger mag verbeteren; dan datmen Marcus na Johannes ſou willen verklaaren, ofte ſoo veranderen, datmen by hem leſen ſou; *Het was de Sesde Uure en ſy Kruiſſigden hem.* Want of'er wel veele zijn, welke meenen, dat alle de omſtandigheden die de Euangeliſten verhaalen, voorgevallen te zijn, ſederd dat Jesus van de Overprieſters aan Pilatus Overgeleverd is; (wordende eerſt beſchuldigd; daar op van Pilatus ondervraagd; doe na Herodes geſonden; en van dien wederom na Pilatus, die lange tijd met de Halsſtarrige Joden worſteld; en uitſtel van ſijn Vonnis ſoekt; pogende Jesus los te laaten; en eindelijk verwijſt, en Gegeeſſeld zijnde de Stadt uit na Golgotha laat henen leiden;) ſoo meenenſe, dat dit alles naauwlijks in Ses Uuren, veel min in Drie Uuren heeft konnen voorvallen: tot welkſe ook noch dit uit Mattheus by-brengen, dat de Son verduiſterd is op de Seſde Uure; meenende dat deſelve waarſchijnelijker verduiſterd is geworden, op deſelve Uure dat Jesus Gekruiſt is, als eerſt Drie Uuren na dat hy was Gekruiſt geweeſt. Maar dit en ſal die gene niet heel voldoen, die ſlegts aanmerkt, dat de geheele Volgreeks der Geſchiedeniſſe, veel voegſaamer de Derde Uure van Marcus, dan de Seſde van Johannes ſchijnd af-te-vorderen: nadien Mattheus ſegd; *Van der Seſter Uure aan wierd'er duiſterniſſe over de Aarde tot de Negende Uure toe.* Waar uit de Heer BINÆUS met andere ſeer wel aanmerkt te blijken, dat by-aldien Jesus eerſt ontrent de Seſde Uure was ver-Oordeeld (gelijk veele uit Johannes vaſt willen ſtellen) dat hy dan onmogelijk in ſoo korten tijd kon zijn weg-geleid, Gekruiſt met de Moordenaars, en beſpot van de gene die voorby-gingen; dewijl dan noodſaakelijk ten hoogſten tot dat alles, een Half-uur ſal konnen geſteld worden, om dat de Duiſterniſſe de Aarde bedekt heeft, van de Seſde tot de Negende Uure

Groote Dag verdeeling der Joden.

Johannes uit Marcus hoe te verbeteren.

Bedenkelijkheid over de tijd van Jesus Overgeven tot het Kruis genomen uit de veelvuldige voorvallen.

Digitized by Google

Uure toe, Matth. 27: 45. Waarom den ſelven ook oordeeld, dat het veel beter te ſaamen hangd, dat Jeſus vroeg en met den Dag is Overgeleverd aan Pilatus; en dat'er met de gantſche Geregts-handeling voor ſijne Vierſchaare, Drie Uuren verloopen zijn. Invoegen hy ontrent de Derde Uure ver-Oordeeld, en op, of een weinig na de Derde Uure Gekruiſt is; en hangende aan 't Kruis tot aan de Seſde Uure, van de voorby-gangers en ſijn Straf-genoot beſpot is geworden; ſtervende na de Duiſterniſſe van de andere volgende Drie Uuren, ter Negender Uure: gelijk Mattheus en Marcus aanteekenen. Waar van wy nu alle de omſtandigheden, die tot de uitvoeringe deſer Kruis-ſtraf behooren, in een ander Hoofdſtuk naar het volgende Seſde, verpligt blijven af-te-doen; om dat wy voor-af noch eenige opmerkelijke dingen, aangaande de konſtig Geplaveide Geregts-plaats van Pilatus, en het hoogdravend geſchil der Geleerde, over de Magt des Swaards, en het Regt der Hals-ſtraf dier tijden, (waar van wy korts te vooren begonnen hebben te ſpreken,) uit de Oudheid hebben na te ſpooren; nadien ons ſulks ſoo wel tot verſtand der Euangeliſche Hiſtorie, als tot een nuttig Voorbereidſel van de volgende Hoofd-ſtukken verſtrekken ſal.

Jeſus waarſchijnelijk des Morgens ter Derder Uure verweſen.

SESDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

VAn de Geregts-ſprekelijke plaatſe LITHOSTROTOS en GABBATHA *genoemd. Of* Pilatus *het* Hals-vonnis over Jeſus, *in der* Joden Vergader-kamer GAZITH *uitgeſprooken heeft. Verklaaring der* Syriſche *en* Griekſe *benaaming, waar mede Pilatus Vierſchaare by Johannes genoemd word. Pragt der* Ouden *in* Konſtige Vloerwerken: *en van hoedanigen* onderſcheid. *Wat eigentlijk* Muſiviſche *en* Lithoſtrote Vloer-werken *waaren.* Vloer-Tapeten, *hoedanig voor en na de geſeide* Brokkel-vloeren *in gebruik. Wat de ſpreekwijſe ſeggen wil;* Sig in Sak en Aſſe te vernederen. *Dat* Pilatus *Vierſchaare ook met duſdanig* Veel-kleurige Marmere Korsjes *Ingeleid; dat is geheel* Bevloerd *is geweeſt. Gedagtenis en overgroote bekoſtiging der* Romeinen *in 't maaken van duſdanige* Vloeren. *Datmen de* Geſchilderde Vloeren *niet waarſchijnelijk voor* Muſiviſchwerk *te houden heeft; en hoe ver deſelve gelijk met de* Lithoſtroten *genomen konnen worden. Hoedanig deſe* Vloeringen *verſorgd en* behandeld *wierden. De* Heer W. Goes *gevoelen, aangaande de* Alleen-hebbende Magt der Roomſche Stadthouders *in 't* Hals-regt *ten tijde van* Jeſus, *volgens ſijn eigen ontwerp en voornaame bewijſen, tamelijk ruimweidig voorgeſteld: en met verſcheide* Aanmerkingen, *Zedig wederſprooken, of elders in* bedenkelijk *gehouden. Onderſcheid der Roomſe* FISCALEN *en* PROCURATORS, *en hoedanigen Amptenaar* Pilatus *is geweeſt. Verſchilligheid der* Joodſche Overheering *met andere* Heidenen. *Hoedanig en in welke gevallen,* Pilatus *alleen de* Magt van Doodſtraf *had; en hoe ver die ongemoeid den* Stadthouder, *ook by den* Joodſchen Raad *is konnen zijn, in de ſaaken die aan de* Vryheid haarder Godsdienſt *en* Levens-wijſe na haare Wetten, *on-afſcheidelijk verknogt waaren. Dat* Jeſus *van* Oproer tegens den Keiſer Beſchuldigd *wordende, van niemand dan van Pilatus kon gevonniſt noch geſtraft worden.* Prieſterlijke Hoofdmannen des Tempels; *hoedanig in 't* Nieuwe Teſtament *van de* Romeinſche KA-

Digitized by Google

PITEINEN, *of* Hoofdmannen Over honderd &c. *genoegſaam onderſcheiden. Dat* Jeſus *waarſchijnelijk van de* Dienſtknegten der Overprieſters *en* Hoofdmannen *gegrepen, en alleen geſtijfd door de Romeinſche Bende, tot* Cajaphas *geleid is. Waarom de* Moordenaars *en den bekenden* Barabbas, *ook onder* Pilatus *te Regte ſtonden. Dat der Joden* Beſluit, *door den verborgen* Raad Gods, *oorſaak van Jeſus* Overleveren *aan* Pilatus *is geweeſt; als mede dat hy niet ſonder beſchuldiging ſijner* Oproerigheid, *aan het* Kruis *geraaken kon. Van het* Regt der Vry-geving; *en hoe het te verſtaan is, dat* Pilatus *ſulks op het* Paaſch-feeſt, *den* Joden *moeſte inwilligen.* Pilatus *voorgewende* Magt tegens Jeſus, *uit* Jeſus *eige* antwoord *fraai verklaard: en hoedanigen* Magt van Hals-geregt, *Pilatus egter aan den* Joodſchen Raad *erkend heeft. Met noch ſommige bedenkingen over de ſaamenhang der* Lijf- *en* Dood-ſtraffen; *en hoe waarſchijnelijk de Joden 't ſelve noch na deſe tijd* geoeffend *hebben, &c.*

TOt hier toe hebbenwe het Geregts-geding van Jeſus, voor den Roomſchen Stadthouder Pontius Pilatus, ten einde hooren afpleiten; en geſien hoedanig eindeling een Hals-vonnis, en Overgeving tot de Dood-ſtraf van het Kruis, daar op gevolgd is; reſteren noch tot het ſelve Beſtek twee opmerkelijke dingen af-te-doen, die in het voorgaande Hoofdſtuk ſonder de rigtdraad der Heilige Hiſtorie eenigſinds onvoegſaam af te knakken, geen plaatſe konden ingeſchikt worden: namelijk de beſchouwinge van Pilatus eigen Vierſchaare, of de plaatſe die den Euangeliſt op het
Joh. 19: 13. Grieks LITHOSTROTOS, en in het Syriſch-Hebreeuws, GABBATHA noemd. Daar-en-boven, een naſporing te doen over de Magt des Swaards te deſen tijde: hoedanigen hoogdravend ſtuk, de Geleerde dikmaal onder malkander betwiſt hebben; willende ſommige, gelijkwe in 't Vierde Hoofdſtuk hadden begonnen te ſeggen, dat het Hals-geregt in de daagen van Jeſus Chriſtus, den Joden ſoo t'eenemaal van de Romeinen afgenomen was, datſe het ſelve geheel-en-al niet meer en konden oeffenen; en dat Jeſus derhalven noodſaakelijk door het Dood-vonnis en de Straf-uitvoeringe van Pilatus, en niet van den Grooten Raad der Joden, is konnen met de Dood geſtraft worden: waar van wy hier het tegendeel door verſcheide Aanmerkingen, uit de Bybelſche Godsgeleerdheid ontleend, over de bewijs-redenen van de Heer W. GOES, meenen waarſchijnelijk te maaken.

Wat dan eerſtelijk de Geregts-kamer aangaat, daar Pilatus als in ſijn gewoone Vierſchaare op den Regter-ſtoel ging neder-zitten om het Vonnis over Jeſus uit te ſpreken, (gelijk der Romeinen gewoonte was, ſulks niet als zittende en verheven te doen.) Johan. 19: 13. daar over hebben ſommige verſcheide gedagten opgenomen; en dat ſoo wel aangaande de plaatſe ſelve, als ontrent de Bouw-geſtalte van der ſelver konſtige Vloeringe, by de Oude *Lithoſtrotos* genoemd. Seldenus is van meeninge, dat deſe plaatſe eertijds was de Vergader-plaatſe van den Grooten Raad der Joden. En Ligtfoot neemd het voor de Kamer GAZITH: daar by-voegende, dat Pilatus in der Joden Vergader-kamer GAZITH gegaan is; om dat ſy ſelve van wegen het Paaſch-feeſt, niet in het Regt-huis van Pilatus wilden gaan. 't Geen by ſommige van oordeel, voor een lautere giſſing gehouden word: en meenen met meerder waarſchijnelijkheid, dat Pilatus op ſijn eigen Regter-ſtoel gezeten heeft; niet tegenſtaande men uit de Joodſche Boeken verneemd, dat haare Geregts-kamer GAZITH ook een Cierlijk Geplaveide Vloer gehad heeft; en datſe ook ſoodanig daar na genoemd wierd. Doch hier ſtaat

Verſcheide gedagten over de plaatſe daar Pilatus ging zitten om te Vonniſſen.

Pilatus is niet in der Joden maar in ſijn eigen Vierſchaare neder gezeten.

ons

Digitized by Google

ons niet anders te denken, of Pilatus heeft wel seker sijn eigen Regterstoel, in sijn Regt-huis gehad; namelijk daar hy gewoonelijk Vonnis gaf; welke hy dan ook in dit geval niet en sal verlaaten hebben, om ter inwilliging van dese lastige Joden, in haare Kamer Gazith, als Regter te gaan zitten: te min waarschijnelijk, nadien het geen'er te doen was, in sijn Regt-huis seer wel geschieden kon; en hy sig ook niet alte naauw heeft soeken te bemoejen met de Joodsche dingen die haar eigen Regeering en Godsdienst na-by quaamen: Gelijk dat alsinds gebleken is, wanneer de Joden niets van hem in de saak van Jesus konden vorderen, als voor soo veelse sijn Feit met het bestuur der Romeinsche Mogendheid te-gaar tisten. Invoegen men veilig te besluiten heeft, dat Pilatus Regter-stoel gestaan heeft, in het Regt-huis van Pilatus: welke plaatse van wegen de konstig-ingeleide Marmere Brokkel-vloering, LITHOSTROTOS genoemd is; en in 't Hebreeuws, (namelijk die de Joden, als der Hebreen gewoone Taal, doe spraaken; en met de Syrische groote gemeenschap hadde,) GABBATHA. En alhoewel dese Hebreeuwsche benaaming by de uitleggers gemeenlijk genomen word, voor een plaatse die na de wijse der Oude Romeinsche Regter-stoelen, verheven was; om datse desulke ook gebruikten, om het volk daar van aan-te-spreken; soo hebben nochtans andere uit Caninus, door vergelijking van het Syrisch met het Hebreeuwsch, aangemerkt; dat GABBATHA in de Syrische Taal, even dat selve beteekend, dat by de Grieken LITHOSTRATON genoemd word. Voorwaar de Oude hebben seer veel opgehad, met verscheide konstige en kostelijke Vloer-werken en vercierde Wanden te maaken; en men vind by de voornaamste Griekse en Latijnse Schrijvers, onder verscheide benamingen, dikmaal aan deselve gedagt: waar van die, diemen LITHOSTROTEN, dat zijn ingeleide *Brokkel-vloeren*, genoemd vind, wel de voornaamste schijnen: verschillende in kostelijkheid en cierlijke arbeid noch seer veel van andere Plaveitsels, die op sekere geschakerde beurt-wijsen, en Ordeningen uit twee of meerderhande kleur van Steenen, verscheidentlijk gefatsoeneerd en saam-gevoegd, ofte die Geschilderd, of met gekleurde Cementen en Plaaster-harsten aangevuld waaren; waar van eenige niet ongelijk waren, aan de hedendaagse Italiaanse Vloeren, die met Fasen, Banden, Spiegels, Lijsten en diergelijke verdeelingen, met een groots-aansien, in Kamers, Zaalen en Gallerien geleid worden. Gelijk ook in het Boek van Esther aangeteekend werd; dat de Zaal in het Voorhof des Konings Ahasueros, met Porfyre, Marmere en Albastere Steenen gevloerd was. En nadien dese Plaveitsels eenigsinds verscheiden by d'Oude waaren; en daar door verscheidentlijk genoemd zijn by de Schrijvers, (waar vanmen sou mogen denken, dat de eene benaaming sag op de maniere of konstige Legging; d'andere op de stoffe en kleur der Steenen, of derselver Fatsoeneering en saamenvoeging in 't werk, ofte ook wel op desselfs toe-eigening en plaats;) alsoo zijn de uitleggers ook daar over niet weinig verschillig, om deselve net en onderscheidentlijk te verklaaren. Gelijk ook eenige deswegen sommige dingen geheel qualijk hebben opgevat. Dus vindmen van Vloeren gewag gemaakt, die met *Sectilia*, en met *Tessera* geleid waaren. Ook Vloeringen alswe seiden, die *Lithostrata*, en *Musiviſche Plaveitſels* genoemd worden. Van welke eerste soort, Vitruvius in sijn Sevende Boek segd; *Boven de* RUDUS, (dat is boven het aangevulde Steen-gruis of rouwe grond) *moeten de Vloeren volgens het Water-pas, met* Sectilia *of met* Tessera *geleid worden.* SECTILIA schijnen ons dun-gekloven, of doorgezaagde Schilfers van fijne Marmer-Steen te zijn, gefatsoeneerd na den omtrek van 't werk; en TESSERA vierkante Steentjes van eender groote. Gelijk Vitruvius, sprekende van Vloeren met vierkante Steenen Geplaveid;

De Griekse en Hebreeuwse benaaming van dit Vloer-werk overeen gebragt

Pragt der Aal-ouden konstige Vloer-werken,

Onderscheid der konstige Vloer-werken.

Esth. 6.

Wat soort van Vloeren met SECTILIA en met TESSERA waaren.

Digitized by Google

deſelve ook noemd, *Teſſellata Pavimenta.* En ſijn uitlegger Philander heeft over de gemelde woorden aldus meenen wel aan-te-teekenen; *De Vloeren* ſeid hy, *wierden eerſt beſchilderd; maar naderhand maaktemen* LYTHOSRATA; *dat is die met* Teſſellate Steenen *Geplaveid waaren:* SECTILIA *zijn kleine verſcheidendlijk gekleurde Marmere Korsjes of Schilfers; die wy eigentlijk voor het* OPUS MUSIVUM *of* AMUSEATUM *houden.* En alhoc-wel Baldus deſen uitlegger tegenvald, nochtans en ſchijnen ſy beide noch op 't regte ſpoor niet te wandelen; ten minſten laaten ſy de ſaak noch een weinig in het duiſter vernagten. Dus meend dan Baldus regt anders-om, dat de TESSERA tot het OPUS MUSIVUM behooren: en dat de SECTILIA groote vierkante Marmer-ſteenen zijn. Doch het is bekend dat *Teſſera* doorgaans voor vierkante Steenen genomen worden; gelijk het Griekſe woord *Teſſara*, daar deſe benaming van af-komd, 't getal van *Viere* beteekend. Soo dat Salmaſius onſes agtens, hier in wat nader komd, als hy ſeid; *De Teſſellate Vloeren waaren gantſch verſcheiden van de Lythoſtrata: want de Lythoſtrata waaren Geplaveid met kleine ſtukjes Marmer van verſcheide aart en kleur, doch ongeverfd: maar de Teſſellata waaren geleid met kleine Teſſellen, dat zijn kleine vierkante Steentjes, die onderſcheidentlijk geverfd waren. Ook ſchijnen de Lythoſtrata alleen op de Vloeren gebruikt: maar de Teſſellata* (namelijk diemen waarſchijnelijk daar na *Muſiviſch-werk* genoemd heeft) *zijn ook aan de Welfſels gekomen.* Ja hy wil genoegſaam, dat de laatſte alleen aan de Wanden, en geenſinds aan de Vloeren gebruikt zijn. De Heer Perraut in ſijn verklaaringen over Vitruvius, onderſcheid de Vloeren, die met *Sectilia*, of ſaamgegaarde Marmere-korsjes geleid waaren, van de *Muſiviſche Vloeren*, duſdanig; dat hy de laatſte met kleine vierkante Steentjes ſteld; ofte immers die ten naaſten-by deſelve Form hadden in de ſaamenſchikking; hebbende yder maar eenderhande of geheel ſijn eigen koleur: even gelijk wy de Scheer- en Inſlag-draaden van de Tapeten ſouden aanmerken. Doch met de andere, namentlijk die met *Sectilia* gemaakt wierden, was het anders gelegen: want in ſulken werk wierden de Marmere Korsjes, niet alleen uitgeſogt na haar eigen en verſcheide Verwe, zijnde voorſien met Dag en Schaduwe; maar de vlakke Brokjes wierden ook navolgens het werk verſcheidentlijk gefatſoeneerd, en aan de zijden hol, en bol, en kreus, &c. uitgeſaagd, tot de plaatſe daarſe ſouden gevoegd worden. En dit houd hy voor de Vloeren diemen *Lothoſtroten* noemde, namelijk die met *Sectilia* geleid waren; by de Franſſen nu wederom nieuwlijks in gebruik, *Pavez de pierres Raportées* genoemd. Andere meenen dat de *Muſiviſche Vloeren*, deſelve zijn die de Grieken *Lithoſtroton* noemden; en dat die eerſtelijk te Roomen door Sylla ingevoerd zijn; welke een ſoodanigen Plaveitſel-werk te Preneſte in den Tempel van de Fortuin, 170. jaar voor Chriſtus heeft doen maaken: waar van wy aanſtonds yts naders ſullen by-brengen. En gelijk de Oude duſdanige Konſt-werken eerſtelijk maar aan de Vloeren beſteden; begondenſe met der tijd te oordeelen, dat het jammer was, dien arbeid alleen met voeten te treden; dus wildenſe die dan ook tot de Welfſels en Zy-wanden van Kameren en Zaalen invoeren; en van daar zijnſe dan eindelijk ook in de Tempelen, en in de afgeſonderde Kamer-vertrekken en Vergader-plaatſen der Geleerde, dieſe *Muſea* noemden, ingevoerd; en ſomtijds met groote vlijt en oordeel in de gedaante van natuurlijke Steen-rotſten en Grotten gemaakt waaren. En om dat in duſdanige plaatſen, dikmaals de MUSEN, dat zijn de Zang-godinnen, als Voedſtereſſen van de Vrye-konſten en Wetenſchappen, door duſdanige ingeleide Vloeren en Welfſels plagte te verbeelden; ſoo heeftmen met'er tijd aan alſulke werken ook

Wat Muſiviſch werk was.

Naauwkeurig onderſcheid der Muſiviſche en Lithoſtrate Vloer-werken.

Wat de Inlegging van der Franſſen *Pierres Raportées* is.

Muſiviſchwerk waar van ſoo genoemd.

Digitized by Google

ook den naam van *Muſea*, *Muſia* en *Muſiva* gegeven. En alhoewel de Franſſen haar on-egt woord *Moſaïque*, van dit Latijnſche woord *Muſivum*, ontleend hebben: ſoo willen doch alle die verſtand hebben, liever na de waare af-komſt, *Muſaïque* geſeid hebben: want ſy dwaalen groffelijk die haar inbeelden, dat dit Konſt-werk na *Moſes*, ofte na het *Jodendom* alſoo ſou genoemd zijn. Gelijkmen ook by de Oude alle duſdanige konſtige Inleggſels, gemeenlijk *Opus Muſivum;* en een Werk-meeſter van 't ſelve, *Muſivarius*, genoemd vind. En dat dit ſeer waarſchijnelijk de af-komſt deſer naam is; ſulks werd ons door veele oude Overblijffels beveſtigd: dus vindmen in een ſeer ouden Tempel te Lyons in Vrankrijk; een Muſiviſch Plaveitſel, waar in de Vrye-konſten verbeeld zijn. En den Tempel van Træſenen in Peloponeſen, was niet alleen aan de MUSEN geheiligd, maar ook na deſelve, *Muſium* of MUSEUM genoemd; zijnde alleen geſchikt voor het beſoek en de * Oeffening der Geletterde Mannen. Philoſtratus en Dion Chryſoſtomus, ſpreken ook van ſulken *Muſeum* dat te Alexandrien was; alwaar de Keiſer Claudius ook een ſoodanigen Gebouw liet maaken. Gelijk mede Spartianus ſegd; *Dat de Hoog-leeraars in het* Muſeum, *gewoon waaren hunne Vraagſtukken voor te ſtellen.* Ter plaatſe daar Vitruvius handeld van het Inleggen en Vercieren der Deuren, maakt hy ook gewag van een *Ceroſtratum Opus*, dat meeſt in ſchoon-gekleurd hout geſchiede: Gelijkmen mede by hem, en by den neerſtigen Villalpandus leeſt, van een vercieringe diemen *Hyaloſtroton*, en *Xyloſtroton*, plagt te noemen. Het eerſte was een maniere van Inleggen met *Stukjes Hoorn:* Het tweede van verſcheide *Stukjes geverfd Glas.* En het laatſte geſchiede door *Stukjes gekoleurd Hout.* Buiten twijffel op de maniere als by ons, en inſonderheid in Vrankrijk, het Inleggen aan Kabinetten, Kas-werken, Tafels en Deuren noch in gebruik is. Dat nu duſdanig konſtig Ingeleide Marmer-vloeren, diemen *Lythoſtroten* noemde, eertijds by de Grieken, en daar na by de Romeinen zijn in gebruik geweeſt; ſulks en getuigen niet alleen Plinius, Varro, Auſonius, Statius Papinius, Suetonius en andere; maar ook gelijkwe ſien, den Euangeliſt Johannes kapittel 19: 13. Waar van mede Swareſius, Markus Velſerus, A. Kircherus, de Heer Spon en andere onder de nieuwe Schrijvers, verſcheide voorbeelden uit de oude Overblijffelen hebben aan den dag gebragt, daar inmen die maniere niet duiſterlijk kan ontwaar worden; onder welke dat Aal-Oud en aanſienelijk Overblijffel, welke te Preneſte in den Tempel van de Fortuin gevonden is, wegen ſijn konſtig maakſel ſoo ſeer geroemd word, dat het de Schilder-konſt niet en ſou konnen verbeteren. Gelijk dat Werk-ſtuk ook om ſijn ſeldſaame verkieſinge en meenigte Beelden, en diepſinnige drolligheden die daar in geſien worden, aan veele heeft doen denken, dat het alleen uit de Fantaſien des konſtigen Werk-meeſters, ſonder eenig bepaald oogmerk of Zin-beduiding, voortgebragt is; en datmen dit gantſche ontwerp, niet anders houden moet, als een Werk-ſtuk, welkmen gemeenlijk *Grotiſſen* noemd. Hoedanige belacchelijke Boetſeerſels men eertijds in de Onder-aardſe gangen en koele wandel-plaatſen maakte die *Grotten* genoemd wierden; en van de laatere eindelijk op de Snakerien ſelfs, die onder de ingeſtorte Puin-hoopen van die Grot-gebouwen gevonden zijn, door vernoeming gepaſt. Doch andere hebben dit Werk-ſtuk met wat meerder doorſigt, voor een verſtandelijk Ontwerp verklaard; en willen dat volgens de Godsdienſt der Ouden, t'eenemaal Verdigtſel-kundig op de Fortuin, en de Ceremonien met welke die Godinne daar gediend wierd, betrokken hebben. Want dat de Oude in alle duſdanige Vloer-werken en vercierde Tempel-wanden, ſeer gewoon waaren, eenige Emblemen of Zin-aanduidende Beeldniſſen te vertoonen;

* MUSÆUM meend ook noch by de Latijnen een Oeffen-kamer, School &c.

Andere Cierlijke Inlegſels.

Brokkelvloeren in de Overblijffelen bekend.

Muſiviſch Werk te Preneſte.

Digitized by Google

ſulk ſchijnd ons Plinius in het Veersje van Lucilius af-te-ſchilderen, als hy ſegd;

Arte Pavimenta atque Emblemata vermiculata.

Wanneer wy ons nu ook de Bloei-tijd van deſe Vloer-konſt en haar gemeen-gebruik vertegenwoordigen; en inbeelden hoedanig Cierlijk ſig alſulke Steene Inlegſelen, in de beſchouwing hebben opgedaan; voorwaar wy en konnen niet na-laaten te denken; dat de laatere Vloer-Tapeten (die ook tot het pragtig bekleeden der Wanden, in de Kamer en Zaal-vertrekken gul en ruim ver-orberd werden,) mogelijk wel Affetſels van duſdanige Brokkel-vloeren konnen zijn; namelijk die ingekomen zijn, wanneer door verval der tijden, de *Lythoſtraten* en *Muſiviſche* werken, om haar gadeloose Arbeid en Geld-ſpilling, agter de Bank ſijn begonnen te raaken: en dat mogelijk wel aldereerſt in die Landen, daarmen alderhande Marmers, Agaten en diergelijke ſchoon-kleurige Steenen, niet ſoo mild by de hand had. Als mede dat ſelfs de Vloeringen van konſtig ſaamgeſogte en ingeleide Marmer-Steenen, op de alder-eerſte gebruikelijke Vloer-Tapeten, en Kamer-dekſels gevolgd zijn, doe 't vermogen der Groote en de Pragt en Overdaad te gelijk met de Konſt aan-groeide. Want gelijkwe elders geſeid hebben, dat de alder-eerſte of oud-ſte bezaadigſte wijſe van Eten of Maaltijd houden; zittende op Matten, Vellen, of ook wel op Gras- en Bloem-Bedden &c. geſchiede; en de Groote daar toe te mets Cierlijk Geweefde Kleeden op de ſlegte Aard-vloeren ſpreiden, daarmen ſonder Stoel of Kuſſen, Snijers-gewijs op ging nederzitten; (in welkers plaats naderhand de Stoelen en Banken, en eindelijk ook de Lig-Beddekens inquaamen;) alſoo moetmen agten, dat de Spreuke van de Salig-maaker daar van ontleend ſchijnd, wanneer hy ſegd; Dat die van Tyrus en Sidon, *Haar in Sakken en in Aſſen ſouden bekeerd hebben;* by-aldien de krag-ten die hy te Chorazin en Bethzaida gedaan hadde, daar geſchied waaren, Matth. 11: 21. namelijk ſy ſouden van wegen de Treurigheid over haare misdaden, ſig niet op Cierlijke Vloer-Tapeten neergezet hebben, om vro-lijk te zijn en te quinkeleeren: maar ſy ſouden, alle Pragt aan een zijde ſtellende, ſig op ſlegte Hennippe Feilen, en op Bies-matten, &c. als het ſlegtſte volk in de Vloer-ſtof en Aſſe der Aarde, nedergezet hebben. Hoe-danigen wijſe van doen, eertijds gebruikelijk was by de gene die uiterlij-ke Teekenen van Boetvaardigheid wilden geven; gelijk dat met een by-ſondere nadruk te zien is, Jeſ. 58: 5. *Soude het ſulken Vaſten zijn dat ik verkieſen ſoude, dat de menſche ſijne Ziele een dag quelle? Dat hy ſijn hoofd kromme gelijk een Bieſe, en een Sak en Aſſe onder ſig ſpreide?* Hoedanige ſlegte en onge-agte Kleeden dan ook in duſdanige gevallen, in plaatſe van de Pronk-gewaden wierden aangetoogen, gelijk te ſien is, Klaagl. 2: 10. Dan. 9: 3. Jona 3: 6. &c. Doch dit loopt buiten ons beſtek. Den Oud-heid-lievenden J. Oudaan heeft onſes bedunkens, ter plaatſe daar hy van de verſorging der Roomſche Straat-wegen, eindelijk ook op de geſeide kon-ſtige Brokkel-vloeren gevallen is; met een ſoo geheel zin-rijke reden daar van geſproken, datwe te raden wierden, ſijn gantſche geſeg buiten alle ver-minking hier in-te-laſſen: De Roomſche Mogendheid ſeid hy, heeft niet „alleen aan 't beſtraaten der Wegen, die onder den Blaauwen Hemel lig-„gen, haare grootheid betoond; maar 's heeft ook haare Bekoſtiging en „Konſt te werk geleid aan het Bevloeren van alle voorname en uitſteken-„de Gebouwen, in by-na alle plaatſen, daar ſig haar Geſag en Magt ge-„ſtrekt heeft. En hier van geeft ons de ſeer Naam-rugtige Markus Velſe-„rus in ſijn Beſchrijving van Augsburg een voorbeeld aan een Vloer, on-der

Tapeten Affetſels van de Brokkel-vloeren.

De kon-ſtige Brok-kel-vloeren hoedanigen na-aping der ouden Vloer-Ta-peten.

Wat het zy ſig in Sak en Aſſe te vernede-ren, Matth. 11: 21.

De Brok-kel-vloeren wat nader beſchreven.

Digitized by Google

„der de Bouwvalligheden, eeniger Gebouwen ontdekt, van veelerlei Ver-
„wen, met Beeld-werk van Schermers en Beesten ingeleid: hoedanig veel-
„ligt de plaats daar Pilatus over den Heere Jesus 't Hals-Vonnis uitsprak,
„* LITHOSTROTOS genoemd, moge geweest zijn. Want of wel de gemeene Joh.19:13.
„ Oversetters niet anders daar op aanteekenen; als *Een Plaats met Steenen Ge-*
„*plaveid;* gelijk de vertaaling van 't woord dat kan lijden: soo wetenwe * LITHOS meend een Steen, en STROTON, Gestraat of Geplaveid.
„nochtans uit Varro en Plinius, dat dese benaaming in een veel ruimer
„beteekenis genomen word. Dus seid Varro; *Dewyl gy een Land-hoef*
„*hebt, aansienlijk om haar Dak-werk en Binnewerk en de Edele Vloeren* De Litho-
„Lithostroten *genoemd, &c.* En noch *is niet onse Land-hoeve, hoewelse* strote Vloe-
„*onse Voor-Ouders getimmerd hebben, min quist-agtig en beter dan dese u-* ren uit Var-
„*we in alles uitgewrogte te Reatinum; siet gy hier wel Citroen-koleur of* ro en Pli-
„*Goud of Vermilioen ofte Armenisch Rood? Ziet gy hier wel eenig Zin-* nius be-
„*nebeeld of Lithostrotum?* Om welks woord toepassing grondig te ver- schreven.
„staan, ons de woorden van Plinius volkomen ligt geven, daar hy aldus
„seid: *Vloeren door Konst gewrogt, op de wijse van Schilder-werk, heb-*
„*ben haare oorspronkelijkheid by de Grieken; tot datse door het Vloer-werk*
„*der Lithostroten in klein-agting gekomen zijn: in de welke* Sosus *een ver-*
„*maard Werk-meester is geweest, diese te Pergamum eerst geleid heeft; hier*
„*had hy de Tafel-kruimen van een Maaltijd, en 't geenmen gewoon is weg*
„*te vegen, als of het blijven liggen was van kleine Steen-stukjes, in vee-*
„*lerlei Verwen onderscheiden, in de Vloer gewerkt (waaromse het Huis*
ook ASAROTOS OIKOS, *dat is,* Het Ongevaagde Huis *hebben gedoopt.*)
„Ziet gy nu wel hoedanigen Vloer-werk Varro, *Edele Vloeren* en een
„*Zinnebeeld* noemd, door onderscheiding van Goud en Kleuren? Gelijk
„dan Plinius voortgaande segd; *Daar was wonderlijk een Duif, die drin-*
„*kende door de schaduwe van haar hoofd, het Water Bruin maakte.* Papi-
„nius Statius gedenkt ook aan diergelijke Werken op verscheide plaatsen.
„en Prudentius neemd de vergelijking van een Bloem-veld, daar hy in de
„Lofzang van de Martelaresse EULALIA seid;

Gesneden Steenen overspreijen
Met Sprenk'len soo den gladden grond,
Als of't Gebloemte in ope Weijen,
In 't schoonste van sijn bloeijen stond.

Insgelijks Ausonius in sijn Gedigt van de Moezel;

Ga heen nu, en bezaai met Frygisch Brokkel-steen
De Vloeren, dat hy door de Weijen schijnd te treen,
Die langs het Marmer treed der wijd gespanne Zaalen.

„En dusdanig is dan na alle waarschijnelijkheid geweest het Vloer-werk
„in het Regt-huis van Pilatus, op de Roomsche wijse Geboud en Ge-
„vloerd: en vermids de vermaardheid aan allen bekend; wes-halven het den
„Euangelist Johannes goed gedagt heeft, 't selve door desen naam uit-te-
„drukken. Hoe ver nu sig de Overdadigheid der Romeinen in 't Bevloeren
„van Panden, Tempels of Straaten uitgestrekt hebbe, blijft duister onder
„sulk-een schemeragtigheid der Oudheid: doch van de uitbundigheid in Uitbundi-
„desen, is een Staaltje by Suetonius in 't Leven van Cæsar, daar hy seid; ge Quistin-
„*Dat hy in sijn Leger-togten ook Brokkel-vloeren omvoerde:* namelijk wan- ge der Ro-
„neer sig 't Leger nedersloeg, en des Veld-Heers Leger-rak Gebouwd meinen in't
„wierd. De Quistigheid van Nero of Heliogabalus, die de Vloeren haar- maaken van
„der Slaap-kameren met Paarlen en Punten van Robijnen, dede bestraten, dusdanige Konst-vloeren.

„hier

Digitized by Google

„hier nu ook toe te betrekken, waare van de algemeenheid der Eeuwe „afgeweken; maar dat de Cierlijkheid der Brokkel-vloeren, ſig wijd in „de Landſchappen des Rijks hebben doen ſien, daar kan ook ons Vader- „land, kenniſſe van draagen, dewijl alhier te Voorburg op het getuige- „nis van Heda, als een Oog-getuige te ſijnen tijde, duſdanig Vloer-werk „onder de Bouw-valligheden ontdekt is. Tot beſluit konnenwe niet na- „laaten hier by-te-voegen, 't gene Zonaras meld van een Markt te Con- „ſtantinopolen, die van Gebrokkeld Steen-werk ingeleid was. Ja het ſel- „ve Werk ſien wy by onſe tijd vernieuwd, aan dat Heerlijk Vloer-werk „op het Amſterdamſe Raad-huis, aan den Hemel en Aard-Bol, met alle „haare vercierſelen, ſtreken en verdeelingen van Geſternte, Zeen en Lan- „den, door de onderſcheidentheid der Kleuren in 't Steen-werk afgebeeld. „Men mag ſeggen dat ons deſe Stadt in veel dingen van den Roomſchen „Leeuw een Klaauw vertoond, of liever van den Adelaar een Veder, om „daar aan de ſtand van het geheele Lichaam te leeren kennen: en noch is „dit Vloer-werk maar een vertooning van de Geſchilderde Vloeren, of 't „* *Muſiviſch Werk*, gelijk het met ſijn eigen naam genoemd wierd; waar „vanwe gehoord hebben dat Plinius ſegd; *Datſe door de Lithoſtroten in „klein-agtinge zijn gekomen.* Veele hebben ligt gehoord van die beroemde „Tafel-krans voor den Heer GEERARD HULFT van Paarlemoer in Toet- „ſteen gevlogten, dat is een Feſtoen en Loof-werk van alderhande Ge- „bloemte, elk op ſijn Kleuren, van Parlemoer in een Toet-ſteene Tafel „ingeleid: een werk daar de Amſterdamſe Digters, als een regt verwonde- „rens, en nooit genoeg volpreſen voorwerp, haare Pennen verdienſtige, en „den wel-bedreven Konſtenaar, onſterffelijke Lof aan verſchaft hebben. „Te Roomen traadenſe ſoodanigen Heerlijkheid met voeten, en 't geen „hier een Konſt-ſtuk en dierbare bezittinge van hoogen prijs geworden is, „diende daar, om de Oogen der aanſchouwende Wandelaars op d'Aarde „te trekken; gelijkwe uit de Vaarsjes van Prudentius en Auſonius verſtaan „hebben; ſoo verre ging de Overdadigheid en Weelde en Magtigheid van „die Stadt en Tijd, deſe onſe Tijd en Stand te boven. Daar zijnder die meenen, dat de eerſte Griekſe beſchilderde Vloeren, die eenige qualijk *Muſiviſche* ſchijnen te noemen, alleen met een Korſt van eenig vaſt en beſtendig Plaaſter-kalk zijn Geplaneerd geweeſt, op welke men naderhand, (mogelijk op de wijſe diemen in FRESCO, of *Natte Kalk* noemde) in eenen verſſen of nieuw-geleiden grond, de Beeld-werken quam te Schilderen. Doch gelijk deſe door het betreden niet lang hebben konnen ſtand houden, maar ligtelijk af-ſlijten, en geheel onſienelijk worden; alſoo ſoumen mogelijk met ſommige veel-eer van deſe *Geſchilderde Vloeren* konnen denken, datſe naderhand met verſcheide hart-wordende Kleur-Cementen, Glas, Talk en Alabaſter-Kalk, bearbeid zijn geweeſt: het zy dan datſe deſe Plaaſtering, aardig en glat, navolgens de Teekenkundige Trek, Schilderagtig tegens malkanderen hebben weten aan-te-leggen: (even gelijkmen nu noch weet te doen, op *Gips* of ſagte Plaaſter-grond, daar de Ontwerpen te vooren op uitgebeiteld worden, en door 't vuur, het Inlegſel als tot een Marmere Korſt gehard word:) ofte als andere meenen, datſe ſulks alleen in ſekere uitgehouwen Groeven der Marmere Vloer-ſteenen, hebben aangevuld; waar aan de voornoemde J. Oudaan over de Weereld-Bollen op 't Raad-huis t'Amſterdam, ſoo aanſtonds gedagte. Doch 't gene wy alleen voor een by-ſoort van der Ouden Muſiviſch Werk, meenen waarſchijnelijk te houden; namelijk dat door het gemeen maaken der LITHOSTROTEN en waare Muſiviſche Werken, dat zijn Vloeren, die door veelerlei Marmere Stukjes en Brokjes, als tot een

Aal-oude blijken deſer Vloeren.

De Aard en Hemels-Bol op het Amſterdamſe Raad huis na de wijs der Oude Geſchilderde Vloeren gemaakt.

* Andere agten de Muſiviſche Vloeren de ſelve met de Lithoſtroten, ten aanſien datſe ook van Steen-brokjes gemaakt wierden; alhoewelſe meer aan de Wanden dan tot de Vloeren gebruikt zijn; als vooren geſien is.

Wat en hoedanig mogelijk de Oude Geſchilderde Vloeren waaren.

Naauwkeuriger onderſcheid tuſſchen de Geſchilderde en Muſiviſche, en Lithoſtrote Vloeren.

Digitized by Google

een konſtig Schilder-werk te ſaamen ingeleid waaren,) agter de Bank geraakten; om dat die niet alleen veel koſtelijker en konſtelijker, maar datſe ook de natuure der Marmer-ſteene Vloeren, naaſt en meer eigen waaren. Invoegen men het werk van de Aard en Hemels-kloot op de Voorzaal van 't Amſterdamſe Raad-huis, veel eer tot de eerſte *Geſchilderde Vloeren* der Grieken, dan tot de ware *Muſiviſche* ſoorten, of die der *Lithoſtroten* te betrekkē heeft; om dat bei de laatſte geheel uit natuurlijke Marmer-ſteen ingeleid wierden, en nergens dan in haar ſamenvoeging quamen te verſchillen; ofte ook wel van wegen de plaatſe daarſe gebruikt wierden; gelijk we alreede hebben aangemerkt, en de oude Overblijffels ons ſulks ook genoegſaam aanwijſen. Door hoedanigen toeval nu meeſt alle die manieren in de Gebouwen nagelaaten zijn; (het zy dan mogelijk door de verwoeſtinge der Gotthen in Italien, waar door de meeſte Konſten te gelijk met het afnemen van de Roomſche Mogendheid, in 't voet-zand geraakten; ofte datmen met'er tijd, daar minder agting heeft beginnen voor te hebben; gelijk veele dingen die beurt-wiſſeling onderhaving zijn;) ſulks is ons duiſter geworden, door de nalaatigheid ſommiger tuſſen-loopende Eeuwen. Doch behalven dat ons eenige fraaje en ware oorſpronkelijke Overblijffelen, de hoedanigheid der ſaake grondig aanwijſen; ſoo ſietmen ook in de behandelinge ſommiger hedendaagſe Konſtwerkers, blijken genoeg, om ons de *Lithoſtroten* der Ouden, duidelijk afte-ſchilderen. Ook verhaaldmen van eenen Duccio een Italiaans Schilder, dat hy in de laatere tijd, de Konſt van Muſiviſche Vloeren te maaken, wederom als wat nieuws heeft op de baan gebragt. Gelijk hy ook de Vloeren op de wijſe alswe van de veelkleurige Cementen of Geſchilderde Vloeren ſeiden, ſeer Cierlijk heeft weten te vullen: ook word het ſelve op beide der Ouden wijſe, nu noch in Vrankrijk en elders geoeffend in de Koninglijke Werk-huiſen tot vercieringe van Kabinetten en Rariteit-kamers. Inſonderheid word ſulks geſien aan de naauwkeurige Inlegſels van Steen; by hun *Pierre Rapportées* genoemd; en haare *Grotten* uit Schulpen Paarlemoen, Koral en Rotz-werk gemaakt. En 't geenſe *Marqueterie* (by de Italiaanen TAUSIA en TARSIA) dat is, *Spikkeling* of *Marmering* heeten; namelijk dat door Hoorn en veelkleurig Hout geſchiede; by Vitruvius, *Ceroſtrotum Opus &c.* genoemd. Ook in haare *Damaſquinure*, of Loof-werken op Hout, Metaal en anders ingeſonken. En gelijk het Inleggen aan de Buffetten en Kabinetten, en andere Hout of Schrijn-werken, hier te Lande meeſtdeels buiten gebruik geraakt is, en thans meer aan oudwetſe dan wel aan heel nieuwe Huisraden geſien word; ſoo agtenwe egter dat alle die dingen bequaam genoeg zijn, om ons alswe ſeiden, de maniere der geſeide *Lithoſtrote* en *Muſiviſche* Vloeren te verklaren: als in de welkmen ook gelijk voor henen de Beeldniſſen, van Landſchappen, Gebouwen, Door-ſigten, Bloemen, Vrugten, Dieren, &c. door onderſcheide Kleuren van dun-gezaagde Hout-ſpaantjes ingeleid, op het aldernaaſt de Marmere Korsjes der Lithoſtrote-vloeren nageboott ſiet. Gelijkmen mede onſe hedendaagſe Geſchilderde Steentjes, niet anders dan voor onkoſtelijke Baſterd-kinderen, van die oude pragtige Vloer-en-Muurwerken aan-te-merken heeft. En met hoedanigen ſorge, moeite en bekoſtiging de Oude duſdanige Konſt-vloeren gewoon waaren te leggen; op dat die tegens de betreding, en 't toevallig verwrikken der Gebouwen mogten ſtand houden, en niet ligt en quaamen te verderven; ſulks willenwe eenigſinds in deſe nevens-gaande Vertoog-ſchets aanwijſen: als waar in genoegſaam door twee opmerkelijke voorbeelden geſien word, hoedanig de Oude vermaand hebben, de Solder-vloeren der Kamer-vertrekken, daar duſdanige Brokkel-Werken ſouden geleid worden, vaſt en beſtendig te maaken

Brokkel-vloeren thans in geen of weinig gebruik.

Brokkel-vloeren en Muſiviſch werk wederom in Italien gevonden.

Der Ouden konſtige vloeren door de hedendaagſe Inlegging verklaard.

Hoedanig de Onder-vloeringe tot de konſtige Plaveidſels plagten verſorgd te worden.

Digitized by Google

daar-en-boven ook hoedanig ſy tot meerder verſekering, het onderſte Plankwerk, kruis-lings of dwars-draads, plagten te verdubbelen; op dat het Plaveitſel van de daar-op geleide Vloeringe, naderhand door krimpinge des Houts, niet en quaame te barſten, en alſoo geruiwineerd te worden. Waar toe ſy dan ook geenſinds raadſaam vonden het Balken Solder-hout, van twee verſcheide ſoorten te nemen; om dat ſulks heel ſelden met malkanderen kan uit-houden. Op de Planken ſpreidenſe hard-gedroogde Kruiden, fijn Oever-riet en Stroohalmen, om deſelve voor de Kalk en het Aard-agtig aanvuldſel, des te langer te beſchermen. Tot hoedanigen verſorging onſe hedendaagſe Italiaanſe Vloeren, (om dat we in een vogtiger Landſtreek woonen,) wy gewoon zijn, Duinſchulpen te gebruiken. Boven deſe Bladeren wierd by d'Oude, een dikke huid van Steen-gruis, Aarde en Kalk geleid, en met Houte Stampers wel digt aangevuld: en die met de Vloer-plaam vlak overſtreken zijnde, wierd daar op wederom een tweede Huid geleid, die fijnder en uit een taajer ſtof te gaar gekleinſt was, ontrent ſes Duimen dik; 't geenſy de *Kern* of 't *Merg van de Vloer* noemden. En deſe met een gladde Schijf vlak na het Water-pas overſtreken zijnde, wierd daar op de fijn-geſlepe Marmere Vloeringe geleid; namelijk in een hard beſlag, datſe *Stukko* noemden, van Kalk en fijn gemalen Marmer beſlagen. Het zy dan ook hoedanig men deſe Vloering verkoſen hadde: gelijkwe eerſtelijk hier uit ſulke, die eenigſinds met gereguleerde grooter Steenen, en ſonder Beeld-werk geleid wierden, ſes of ſeven verſcheide op 't getuigenis van Ruſconius by-brengen. Ofte men bekleede deſe vlakte met verſcheide kleurige vierkante Marmer-ſteentjes, tot alderhande Beeld-werk, volgens de Teikenkonſtige Trek na de Muſiviſche maniere, door * vierkante Stukjes te ſamen gevoegd; die ſomtijds in Vakken of Perken afgedeeld waren; ofte ook wel meer Tafereels-gewijſe; namelijk alswe ſtraks ſeiden, door Stukjes Marmer, Agaten &c. die na het gedeelte des Ontwerps, en de Plaats, en Koleur, en Dag en Schaduwe, afgezaagd en op allerhande wijſen gefatſoeneerd zijnde, in een grond van *Stukko* te ſamen gebragt wierden; die droog en vaſt-geworden, te ſamen met die Marmere Brokkelingen ſoo hard wierd, datmen 't niet alleen als een enkel ſtuk, kon Polijſten en effen maaken; maar daar op ook kon gaan en loopen en water plegen; en 't ſelve ſonder hinder afwaſſen mogte. Waar van wy hierin de tweede Printverbeelding, eenige overgebleve ſtukken en ſtollen vertoonen, die te Preneſte en elders gevonden zijn. En na dat dan duſdanige Konſt-vloeren en Muur-vakken alſoo ingeleid waaren, wierden de on-evenheden der hoeken, en de verſchrokke ſamenvoegſelen met ſware Schuur-ſteenen glat geſlepen en gepolijſterd: gelijk u de eerſte Schets boven aan, werkdadig vertoond. Alwaar ook na beneden toe geſien word, hoedanig tuſſen de geſeide onder en boven-Huid, te mets noch een Hard-ſteene Vloering geleid wierd, die aan de Zy-voegen met een groef uitgeloopen, wel digt met een beſlag van Kalk en Olie te gaar geleid wierdē. Welke verſorging meeſt geſchiede wanneer duſdanige Cierlijke Plaveitſels in de opene Lugt gemaakt wierden. Waar uit dan ook ligtelijk de overgroote Bekoſtiging en Tijd-ſpilling, die voornamelijk noch aan 't Uitkieſen, Paſſen en Samenvoegen der Marmere Brokjes beſteed wierd, kan afgenomen worden. Om ons te vermaanen dat wy'er nu al meer dan genoeg van geſeid hebben tot verklaaringe van 't Vloerwerk in de plaatſe, daar Pilatus op den Regter-ſtoel nedergezeten, het Halvonnis over Jeſus uitgeſproken heeft. Soo dat wy ons derhalven nu ook door onſe belofte genoopt vinden, tot de naſporinge van de Magt der Straf-uitvoeringe ſelfs; namelijk of die in deſe tijd alleen by den Romeinſen Land-beſorger Pilatus geweeſt zy, dan of den Joodſen Raad ook noch vermogens is geweeſt, om Dood-ſtraf te oeffenen over ſulke, die na de Wet van Moſes het leven verbeurd hadden?

Waarom de Oude niet geern tweederlei Hout in een werk en gebruikten.

Enkele Geſchakerde Vloeren.

* In ſeker Opſchrift te Langres, Opus QUADRATARIUM genoemd.

Vloeren door kleine ſaamgevoegde Steentjes na de Schilderkonſt geleid.

De

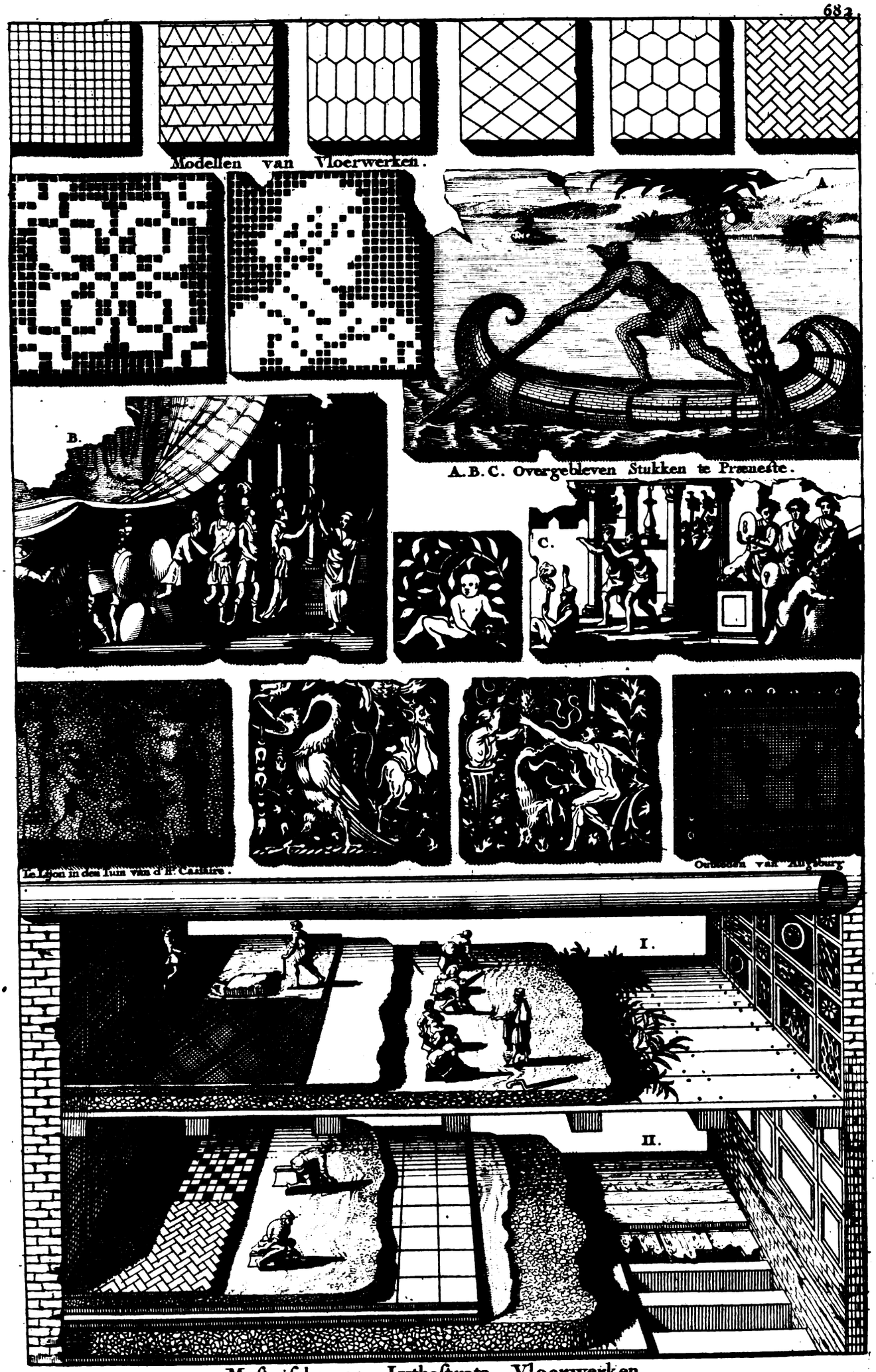

Modellen van Vloerwerken.

A.B.C. Overgebleven Stukken te Præneste.

Le Lijon in den Tuin van d'H. Casiaire.

Oudheden van Augsburg

Musivische en Lythostrote Vloerwerken.

Digitized by Google

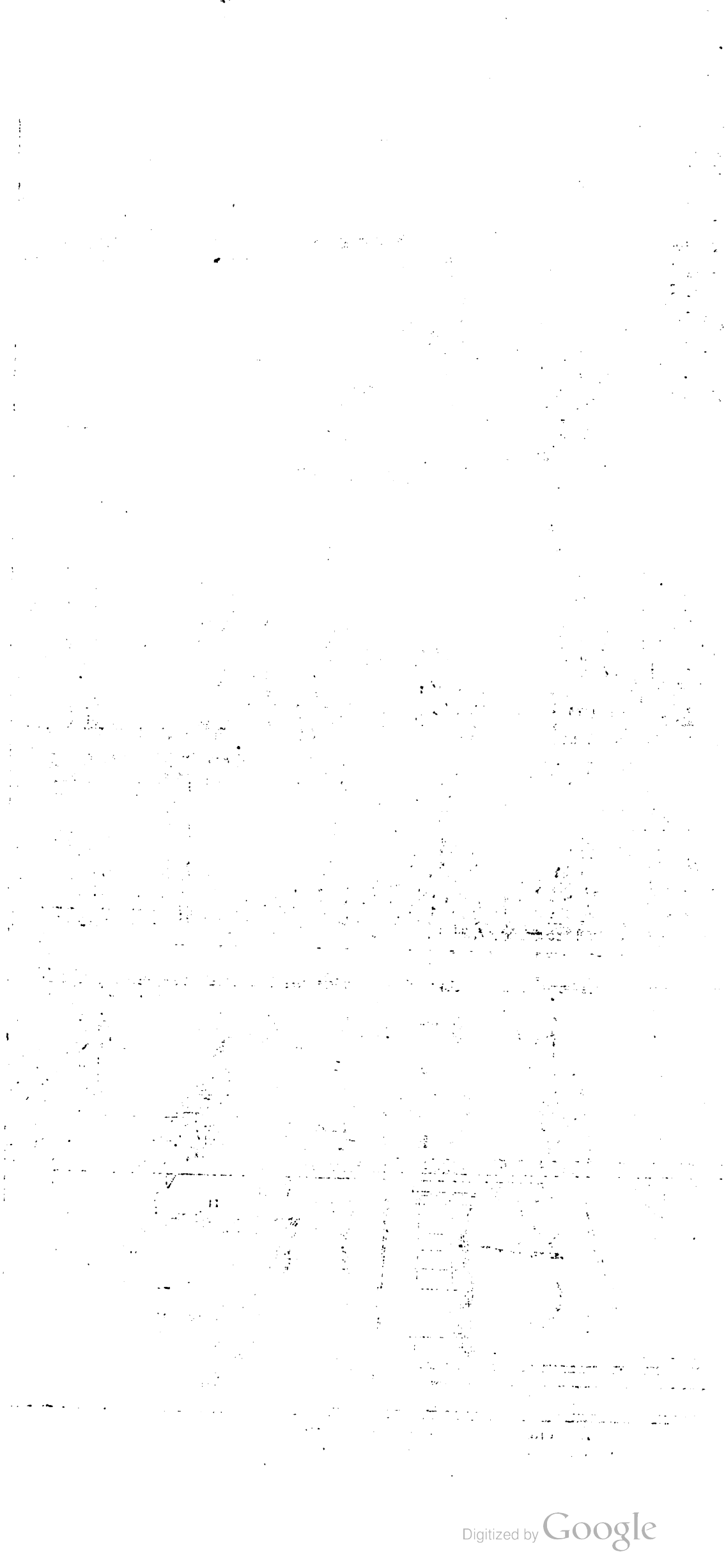

Digitized by Google

De seer Geleerde Heer W. GOES, heeft aangaande dese stoffe, in sijn Boek PILATUS JUDEX, *Pilatus Regter*, t'eenemaal toegeleid, om te betoonen; dat de Joden ten tijde van de Saligmaaker Jesus, de Magt van 't Swaard, en de uitvoeringe van het Hals-geregt, verlooren hadden; en dat het selve geheel-en-al aan de Roomse Landvoogden en Stadthouders was overgegaan: ja hy meend, dat de Overpriesters dit selfs opentlijk beleden hebben, wanneer sy tot Pilatus seiden; *Het en is ons niet geoorlofd ymand te Dooden.* En nadien deselve Geleerde Man, over dit stuk veel opmerkelijke dingen tegens die Godsgeleerde in-brengd, welke na sijne meeninge, de Rabbijnen te onvoorsigtig navolgen; soo lust het ons hier, niet sonder by-voeging van eenige onser Aanmerkingen; een sijner voornaamste redeneeringen uit hem, voor den dag te brengen: en met naamen die, waar in hy dese saak, in de volgende staat van geschil, voorsteld: te weten; *Of ten tijde dat de saak van Jesus Christus voor den Roomschen Land-Regter Pontius Pilatus bepleit wierd; het Regt en de Magt om te oordeelen over Hals-saaken, en straffe te oeffenen die 't leven aanging, by den Grooten Raad der Joden was? Dan of die Magt tot de Landvoogden van Judea, welke van de Roomsche Keisers derwaards gesonden wierden, geheel was overgedragen?* Welk laatste, dien Heer omstandelijk meend te bewijsen; op dat hy eindelijk daar uit seer welvoegsaam sou besluiten; dat by-aldien'er blijken kan dat de Roomse Stadthouders 't selve regt toebehoord heeft; het van selfs sal moeten volgen; dat dan den Grooten Raad der Joden, daar geheel is buiten gesloten geweest; nadien twee even volmagtige, een en 't selve regt niet hebben konnen besitten, om datse in een en deselve plaatse, niet als met een seer ongelijk regt, (1) in alle saaken oordeelen konnen: te meer noch, dewijl alle Heerschappie en Regeering van een eenig beginsel af-vloeid; en derhalven geen welgestelde Staat kan voortbrengen, terwijlse dus gemengd tegen malkanderen aanstooten, en een onderling belet uitsluiten. Daarom het dan ook na sijn gevoelen onder de Roomsche Mogendheid ongehoord is, datse elders haare Landvoogden en Regters gehad hebben, die het Regt uitspraaken; en egter te gelijk ook aan het (2) Overwonne-Volk vryheid gelaaten hebben, Regters te sijn van haar eigen

AANMERKINGEN.

1. GElijk het noodsaakelijk aan de Overheering vast was, dat de Roomsche Landbesorgers de straffe over 't gene tegen den Keiser misdaan wierd, aande hand namē; alsoo hebben ook aan d'ander zijde de Misdoeningē, die alleen tegen de Joodsche Wet en Godsdienst begaan wierden, soo lang haren Grooten Raad in wesen bleef, konnen gestraft worden; sonder dat de Geregts-versorging van de een, de andere noodwendig vernietigde. Want hebben de Romeinen, de Joden haare Wetten konnen laaten behouden, en haar daar in willen aan-nemen te beschermen; waarom hebbense haar ook niet het Hals-geregt, over de misdaden die tegens haare Wet begaan wierden, en een straffe des Doods afvorderden, konnen laaten behouden? Hoedanigē besorging door toeval van tweederlei Heerschappie, wel van een eenig beginsel, maar juist niet van eene bedieninge behoefd afgeleid te worden. Gelijkse ook beide niet even magtig behoeven te zijn, die de Magt van Dood-Vonnissen uit-te-voeren, uit kragt van haar Ampt en Bestuur hebben.

2. Het heeft sig van wegen de verpligting der Godsdienst en Goddelijke Wet, heel anders met de Joden, dan met andere Heidensche Volken, ten aansien van de Roomse Mogendheid toegedraagen: want overmids de Romeinen na de Overheersching noch den gantschen Joodschen Raad in Orden lieten, en die vryheid van Regeeringe lieten behouden, die aan haare Godsdienst on-afscheidelijk verknogt was: en Wetten hadden, waar tegen men Sondigende, sekerlijk de Dood verdiende; soo hebbense waarschijnelijk ook straf konnen oeffenen, by-aldiense van Josephus geseid konden worden, hun Volk te regeeren, en na hare eige Wetten te leven: nadien het immers de Romeinsche Regters qualijk paste, de Joodsche Wetten te ondersoeken; en ymand die swaarlijk tegens haaren Godsdienst gesondigd hadde, met de Dood te straffen. Gelijk Pilatus ongetwijffeld daar op siet, als hy tegens Jesus segd: BEN IK EEN JODE? Ten zy dan datmen seer belacchelijk sou willen denken, dat soo een Regter wel een Dood-vonnis had konnen wijsen en Straf-oeffenen, op het oordeel der Joden, sonder eigen ondersoek; naardien hem sulks onmogelijk was te doen, van wegen sijn eigen onkunde in deselve. 't Geenwe nochtans heel anders in 't gedrag van Pilatus sien; als die over den beschuldigden Jesus, van nieuws-aan ondersoek gedaan heeft. Ook en kanmen geen Exempel by-brengen, daar de saak soo gelegen is geweest als in d'Overheering der Joden: ten zy dan datmen hier t'eenemaal de bysondere Voorsienigheid Gods, en den Staat der Joodsche Kerke, in welke den Persoon van den Messias verschijnen moeste, om het gewigtig stuk der Verlossinge uit te voeren, voor enkel Historisch en onder den rang der menschelijke doeningen betrekken wilde.

Digitized by Google

eigen Lichaam. En dwijl uit de Euangeliſche Hiſtorie klaar is, dat Pilatus op den Regter-ſtoel gezeten, en het Oordeel ofte de Vierſchaar gehouden heeft, ſoo wel over de (3) Moordenaars, als over onſen Heere Jeſus Chriſtus; ſoo dwingen ons, ſegd hy, de Regten te gelooven, dat Pilatus ſulks ook niet als met regt gedaan heeft: ten waare ymand bewees, dat het Hals-vonnis, ter ſelver tijd niet (4) tot den Landvoogd Pilatus; maar geheel-en-al tot den Grooten Raad der LXXII Mannen behoord heeft: ofte dat Pilatus hier een opentlijk ſtuk gedaan heeft, welk hem niet toeſtond te doen: 't gene nochtans daar uit wederleid word, dat ſijn getrouwheid van den Keiſer is voor goed-gekeurd. Voorts is het ook bekend, dat de Keiſer Tiberius eenen Land-regter over het Joodſche Land geſonden heeft; en ook deſen, die met aller toeſtemminge, Pontius Pilatus genoemd was; doch hoedanigen Magt hy daar in gehad heeft, ſulks meenen we dat ſoo wel uit ſijn Titul of Eernaam, als uit ſijne verrigtingen, die hem aldaar gedaan toegeſchreven zijn, kan afgenomen worden. Want ſoo wy op ſijn Titul ſien, hy werd een PRÆSES genoemd, dat is, *Gouverneur*, of *Stadthouder*, of *Voorzitter*, *&c.* Van welke doorgaans blijkt, dat over-al waar van Stadthouders of Veld-heeren, of Burgemeeſters, of Opper-Schouten, die te Roomen Vonnis gaven, in de Verwonne Landſchappen gerept word (5) ſy een volkomen Geregts-dwang hebben gehad. En indienſe Pilatus gehad heeft, ſoo en heeftſe den Hoogenprieſter noch het Sanhedrin, noch niemand anders onder de Joden gehad. Gelijk wy meenen dat Faber gewild heeft, als hy ſegd; *Dat den Stadthouder het Regts-gebied alleen heeft in hem; en niet hoops-wijſe*; dat is met niemand anders. En ſoo ymand meend, dat wy den Titul van Pilatus niet uit een Overſetting, maar uit de Griekſe Text moeſten verklaaren, daar hy Η'ΓΕΜΩΝ, een *Regter* genoemd word; ſoo is dien Titul wel wat algemeender, en toepaſſelijk aan grooter Magten, als Koningen en Princen, &c. Doch dit en kan al niets ter ſaake by-brengen; dewijl dat ſoo wel den Stadthouder des Burgemeeſters, en de Geſanten des Keiſers, en de Verbeteraars der Provincien, als andere, na den Opperheer of Prins, de Magt des Swaards hebben: invoegen, dat het zy men Pilatus een Geſant des Keiſers, of een Verbeteraar der Provincie noemd; men ſal hem daar door geen minder Magt toe-ſchrijven, dan ofmen hem den Eer-naam van een Geſant des Burgemeeſters of des Preſidenten noemde: En by gevolg hem het Oordeel over 't Hals-geregt niet ontnemen mogen; dewijl hy ſonder dat te bezitten, geen van de geſeide Eer-Titulen Wettig draagen kon. En ſoo ymand meend dat ons hier de Naam-geving van PRÆSIDENT te voordeelig is, ofte dat de Griekſe Naam *Regeerder* of *Regter* te ruim genomen word; en dat ſulks

3. Dat Pilatus over de Moordenaars het Hals-vonnis uitgeſproken heeft, kan ſeer waarſchijnelijk geſchied zijn; om dat deſe Quaad-doenders ſchuldig zijnde aan Oproer en Doodſlag, ook tot ſijne Vierſchaare behoorden; en geenſinds als Overſpeelders, of Gods-laſteraars, of Valſche Propheten van de Joden konden gedood worden. Waarom mogelijk de Euangeliſten met nadruk van Barabbas ſeggen, dat hy een welbekenden, of ſeer vermaarden Quaaddoender was, die over Oproer en Moord gevangé zat. Gelijkmen ook klaar genoeg ſiet, dat de Joden Jeſus daarom van Oproerigheid beſchuldigden, om hem met een beter welvoegſaamheid aan den Stadthouder te konnen verklaagen: vergelijkt Joh. 18: 30. met Luc. 23: 39. en de ſaak ſal een andere gedaante ſchijnen aan-te-nemen. Want daar uit ſalmen ligtelijk konnen ontwaar worden, dat ſoo wel de Moordenaars, QUAAD-DOENDERS genoemd worden; als dat de Joden van Jeſus voor Pilatus ſeiden, datſe hem als een QUAAD-DOENDER aan hem Overleverden.

4. Pilatus heeft het Hals-geregt gehad, uit kragt van ſijn Ampt; en als des Keiſers Beſorger konnen Vonniſſen over de Misdaden tegens hem begaan; en alſoo Wettelijk tot ſijne Regt-Bank behoorden. Want dat hy de reden van Jeſus Overlevering, indien zin opgenomen heeft, blijkt als hy tot de Overprieſters ſegd: GY HEBT DESEN MENSCHE TOT MY GEBRAGT ALS EENEN DIE HET VOLK AFKEERIG MAAKT, &c. Luc. 23: 14. Dog hy geen ſchuld in hem vindende die tot ſijn Regt-Bank of beſorging ſtond, ſeid hy; OORDEELD HEM SELFS NA UWE WET: ſoo haddenſe dan niet alleen een Wet, maar ook een Magt om hem te Oordeelen, dat is, te ſtraffen.

5. De Joden hebben onder het Stadthouderſchap van Pilatus, ten minſten ſoo veel van het Hals-regt konnen hebben, als aan haare Godsdienſt, en eige Regeeringe vaſt was; nadien'er verſcheide Wetten waaren, die behoudens de vryheid van haare Godsdienſt, en haarer Raads-vergaderinge, niet en konden geſcheiden worden: Schoon ook dat die beide onder voorwaarde van het betaalen der Schatting, van de vergunning des Keiſers af-hing; en miſſchien alleen voor ſoo ver maar gewettigd bleven.

6. Dit

ſulks de waardigheden die in 't Roomſch-gebied waaren, niet net genoeg en kan verklaaren; wel aan, laat ons by de Oude Latijnen hulp ſoeken; dewijl ons die een anderen byſonderen Naam voorſtellen, welke de waardigheid van Pilatus te gelijk met ſijne Magt bekend maakt. Dus ontmoetenwe dan onder deſe Schrijvers Tacitus, Tertullianus, Cyprianus en Hieronymus; waar uit wy leeren; dat Pilatus, een PROCURATOR, dat is, *Gemagtigde, Geregts* of *Gedings-beſorger*, van 't Joodſche Land, is genoemd geworden. Want in deſen zin ſchrijft den eerſt-genoemden in ſijn xv Jaar-Boek; *Dat Chriſtus onder de Regeeringe van Tiberius, door den Procurator Pontius Pilatus is Gedood geworden.* En Tertullianus in ſijn verantwoordinge tegens de Heidenen, ſchrijft hem de Beſorginge toe: alhoewel hy daar in ſchijnd gemiſt te hebben, dat hy ſegd van *Syrien;* daar hy van 't *Joodſe Land* hadde moeten ſeggen. 't Gene ook Cyprianus gedaan heeft. Doch Hieronymus die de Tijd-Boeken van Euſebius in 't Latijn vertaald heeft, heeft over het Jaar-getal MMXLII. aldus aangeteekend geleſen; *Pilatus word van Tiberius tot Beſorger des Joodſchen Lands geſonden.* En ſoo ſpreken ook alle Latijnen, die deſe waardigheid in haar eigen natuure hebben willen uitdrukken. Pilatus Eer-Titul dan door het Geſag van deſe Mannen vaſt-geſteld zijnde, diend'er alleen onderſogt, hoedanigen Regt en Magt een ſoodanigen *Geregts-beſorger* gehad heeft, volgens de gewoone onderhouding der Romeinen in de (6) Overheerde Landſchappen? En terwijlen wy'er van tweederlei ſlag vinden, willenwe van beide niet ſtilſwijgen. Aan de eerſte ſoort wierd alleen als den FISCAAL, of *s' Lands-Schatbewaarder*, bevolen Vonniſſen te geven, over de Inkomſten des Lands; en raakte alſoo des Keiſers Schat-kiſte: doch die geene magt en hadden om te Bannen, noch ymand Straf of Geld-boeten op-te-leggen, veel min Vonniſſen over het Hals-geregt te vellen; dewijl ſy boven de geſeide Beſorging, als een privaat perſoon aan te ſien waaren; en ook aan de Stadthouders of Beſorgers der Burgemeeſters des ſelven Gebieds, daarſe geſonden wierden, moeſten gehoorſaamen. Doch de tweede ſoort van *Beſorgers*, wierden genomen uit den Ridderlijken Staat, welke Beurt-wijſe door de Romeinſe Kreits als PRÆSIDENTEN de Geregts-dwang regeerden: waar van daan deſelve Beſorgers by Tacitus geſeid worden; *De Provincie in te hebben;* en (7) *de Provincien voor te ſtaan.* Om het welke dan ook wel en ſeker te konnen doen, hem het (8) Krijgs-volk en de Wapenen aanbevolen waaren. Waar vanmen het begin deſer inſtelling by Tacitus aan 't Twaalfde ſijner Jaar-Boeken vind. En nadien dan hier uit al de ſoorten der Roomſche Beſorgers, by de Romeinſche Schrijvers gekend worden, ſoo ſalmen vergeefſe moeite doen, met noch een andere of derde geſlagt by de Rabbijnsge-

6. Dit heeft in alle andere Landſchappen, en onder alle Volken konnen ſtand grijpen, behalven onder de Joden in Judea; onder wien een Wetgever moeſte blijven, volgens de Prophetie van Jakob, Geneſis 49: 10. Welke nu noch in haar Sanhedrin geſien wierd. En hoe ſoudenſe doch de Wet beſchermd hebben, als Regeerders des Volks, indienſe onvermogen waaren geweeſt de Overtreders derſelve te ſtraffen? Of dat het andere ſouden gedaan hebben, die geenſinds onder die Wet ſtonden, noch geen kennis daar van en hadden, en egter noch der Joden Wetgever een gedaante hebben? &c.

7. Namelijk dan als Beſorger van de dingen die alleen de Romeinſche Opper-Mogendheid aangingen; en geenſinds die, welke daar behoorden tot de eige Huis-houdinge en d'aanhoorige Geregten des Joodſchen Volks, welkers eigen Wetten en Godsdienſt, de Romeinen van wegen haar naauwe verbintenis, behouden lieten. Gelijk ſelfs een ſoodanigen Stadthouder wel minder Geregts-Banken ſtellen kan, aan welk hy het Hals-geregt in ſommige gevallen overlaat of vergund: veel meer dan dat hy ſulks aan een Volk, die dat regt uit kragt van haare eige Regeer-wetten en Godsdienſt alreede hebben, kan laaten behouden: Ja het Ampt der Stadthouders was ook te beſorgen, dat de Juſtitie door de ondergeſtelde Magten en Overheden bloeide en gehandhaafd wierd. Gelijk ſulk een beſorging ſelfs ook wel vergund word, in vrye Landen die door een Volkſe-Regeering, en niet door Overheering beſtuurd worden.

8. Het Krijgs-volk was wel de Magt der Overheeren; namelijk waar mede des Keiſers Stadthouders het Overheerde Volk in toom en onder de gehoorſaamheid hield: gelijkmen alle bemagtigde Landſchappen, door Beſettinge in de Steden te leggen, inhoud: doch ſulks en bewijſt niet dat de Overheden, die in ſoodanig Overheerde Steden by haare Regeering, Wetten en Godsdienſt blijven, geheel geen Hals-geregt meer en ſouden konnen oeffenen: dewijl het van ſig ſelfs ſchijnd te volgen, dat alwaarmen de Regeering van een Volk ſijn eigen weſen laat behouden; dat daar ook noodſaakelijk het regt der

Digitized by Google

geſinde te willen opſoeken. Dus ſietmen dan wel, datmen hier gedrongen word, een van tween te kieſen; namelijk aan Pilatus te geven, het Ampt der *Schat-beſorging*; ofte dat van de PRÆSIDENTEN, ſoo als de Romeinen gewoon waaren te ſenden in de Verwonne Landſchappen van haare Mogendheid. Doch het laatſte ſullen de Rabbijns-geſinde geenſinds konnen toeſtaan; om datſe dan ook ſullen gedrongen zijn te erkennen, dat Pilatus het Swaard en de Magt gehad heeft, over het Hals-geregt, 't geen haar ſeer tegen de Borſt is, (9) in de ſaake van Jeſus Chriſtus. Gelijkſe ook om de klem van deſe reden te ontgaan, ſig tot een ongerijmde uitvlugt keeren, en ſeggen; dat Pilatus wel is geweeſt *Beſorger* om de ſaaken van den Opperheer te bedienen; (10) maar dat hy geene Dood-Vonniſſen uitgevoerd en heeft. Doch het ſtaat nu aan onſe beurt dit eens te ondertaſten; op datwe vernemen, wat Magt Pontius Pilatus ter tijd van ſijn Bedieninge gehad, en ook gcoeffend heeft in de Provincie van Judea, daar hy van den Keiſer geſonden was. Want indien het openbaar word, dat hy niet verrigt en heeft, de dingen welke van de andere ſoort van Rekengevers of FISCALEN, dat zijn *'s Lands Schat-bewaarders*, waargenomen moeſten worden; maar dat hy die ſaaken, welke aan 't Regt van t' Swaard vaſt-gehegt waaren, beſorgd heeft, navolgens het Ampt deſer PRÆSIDENTEN gebruikelijk; ſoo hebben wy onſe Taaks in deſen genoegſaam afgedaan. Want regtuit geſeid; waar word doch aan Pilatus ergens, het zy in de Euangelien, ofte by Joſephus, de bedieninge der Schat-kiſte, of andere gemeene ſaaken des Keiſers, toegeſchreven? In tegendeel leeren wy uit die beide Boeken, dat hy de Krijgsknegten heeft in ſijn geweld gehad: (11) want Judas heeft immers de Bende Soldaten met welk hy Jeſus Gevangen nam, niet van den Hoogenprieſter noch d'Ouderlingen des Volks, maar van Pilatus den Beſorger der Provincie verkregen; gelijk veel groote Godgeleerde met ons gevoelen. En of ſchoon Grotius ſteld, dat de Prieſters aan eenen uit haar getal, die den *Hoofdman des Tempels* genoemd wierd, het

Hals-ſtraf moet blijven; ten minſten voor ſoo veel als ſulken Magt on-afſcheidelijk en noodſaakelijk aan ſoodanigen Regeering verknogt is.

9. Pilatus is met Magt voorſien geweeſt, om als Stadthouder ſtraf te oeffenen over de Misdadigers, welke tegens de gemeene Ruſte, en by gevolg tegens de gehoorſaamheid des Keiſers Sondigden: en uit dien hoofde heeft hy ook Magt gehad tegens Jeſus; om dat het Feit, waar van de Joden hem beſchuldigden, van die natuur en opſigt was, ſeggende; dat hy 't Volk beroerde, en de Schattinge leerde weigeren; hem ſelfs tot Koning opwerpende, &c. want elk die ſig Koning maakte wederſtond den Keiſer, en was grootelijks ſchuldig aan de misdaad van Gequetſte Hoogheid; gelijk de Joden in ſekeren zin alſoo van Jeſus ſpraaken. En derhalven was hy ſtrafbaar voor Pilatus; doch geenſinds om dat de Joden geheel geen Magt meer en hadden, een Misdadiger tegens haare eige Wet geſondigd hebbende, naar de Wet te ſtraffen. Maar nu en behoorde de ſaak van Jeſus geheel niet tot den Joodſchen Raad, maar tot de Vierſchaare van Pilatus, die des Keiſers Regt-beſorger was, &c.

10. Die ſulks onbepaald ſouden ſeggen, ſchijnen ſeer te miſſen; en worden door ervarenis der ſaake wederſprooken.

11. Het en ſal nooit klaar beweſen worden, dat Judas de Krijgs-knegten, van Pilatus verkregen heeft: alhoewel ons uit het verhaal van Johannes wel ſeker ſchijnd, dat'er in het Gevangen-nemen van Jeſus, eenige Soldaten ſijn tegenwoordig geweeſt; namelijk die de Overprieſters en Hoofdmannen des Tempels, en niet Judas door ſijn eigen overreding, daar toe verſorgd hadde: doch de reſt zijn meeſt de Dienaaren van de Overprieſters, en van de Prieſterlijke Hoofdmannen over de Wagten des Tempels geweeſt. Want datmen door deſe geen Hoofdmannen van de Romeinſche Soldaten moet verſtaan; blijkt genoeg als Jeſus tot haar ſegd; dat hy dagelijks met haar in den Tempel gezeten hadde haar leerende, Luc. 22: 53. 't Geen hy immers met de Romeinſche Hoofdmannen noch haare Soldaten niet gedaan en hadde. En hoe ſouden doch hier de Romeinſche Kapiteins onder en tuſſen de Overprieſters en Ouderlingen geteld worden? Ja dat de Joodſche Dienſtknegten, en ſelfs die des Hoogenprieſters, de voornaamſte Vangers van Jeſus zijn geweeſt; ſchijndmen uit het gevegt van Petrus met haar, te moeten beſluiten; als van de welke Jeſus ſeide; LAATSE TOT HIER TOE GEWORDEN. En het is ook niet te denken, dat Petrus hier tegens een Leeg-ganger met het Swaard uitgevallen is. Invoegen dat de Romeinſche Krijgs-knegten, en dien Overſten over Duiſend, daar Johannes van ſpreekt, kap. 18: 12. de Joodſe Schaare alleen verſeld konnen hebben; om als 't nood deed, haar de behulpelijke hand te bien; daar toe verſogt zijnde, als in een ſaake die de Joden van heel na-by, de Romeinen ſlegts van verre of by gevolg aanging. Gelijkmen dat ook alſoo in 't algemeen ſchijnd te moeten opnemen, wanneer Johannes ſegd; DE BENDE DAN, ENDE DE OVERSTE OVER DUISEND, ENDE DE DIENAARS DER JODEN NAAMEN JESUM GESAAMENTLYK, ENDE BONDEN HEM, kap. 18: 12. En ſoo Jeſus enkel en alleen onder 't geweld der Roomſche Overſte en ſijn Bende Soldaten gevangen heeft moeten worden; wat hebbender de Overprieſters, wat de Hoofdmannen des Tempels, wat de Ouderlingen des Volks, en alle haare gewapende Dienſt-knegten dan

Digitized by Google

het Gebied alſoo wel over deſe Bende, als over de Wagters, welke ſelfs van den Hoogen Raad waaren, gegeven hebben: ſoo erkend hy nochtans, dat deſe Krijgsluiden Romeinen zijn geweeſt, die van Pontius Pilatus geſonden wierden. Doch dat hy meend dat deſe Hoofdmannen ook het Gebied gehad hebben over de Roomeinſche Soldaten, ſulks en ſchijnd aan veele niet waaragtig. Maar 't is ons genoeg, dat de Krijgs-lieden Romeinen geweeſt zijn, welke ſtonden onder 't Gebied van deſen Beſorger Pilatus. En ſoo dien Hoofdman over deſelve 't Gebied gehad heeft, ſoo heeft het alleen konnen zijn onder den ſelven Pilatus; en dienvolgens ſeer bepaald en klein genoeg. Want het is openbaar uit Matth. 27: 27. dat den Euangeliſt niet alleen ſegd; (12) *Doe naamen de Krijgs-knegten des Stadthouders, Jeſum met haar in het Regt-huis:* maar daar word kap. 28: 14. klaar genoeg te kennen gegeven, dat den Stadthouder, en niet den Hoofdman het (13) regt gehad heeft, om deſelve te ſtraffen. Gelijk deſen Hoofdman ook het regt niet gehad heeft, om opentlijk buiten-om den Tempel, Wagt te houden of Schildwagten uit te ſetten, ſonder order of kundſchap van den Stadthouder; dewijle dit alles tot ſijn Ampt behoorde. En de Soldaten dienden, om de Inwoonderen der Provincien, welke gemeenlijk de Overheering en prang van vreemde laſten, in den beginne ſeer onwillig draagen, in Toom te houden; op dat het ſonder Oproer en Tweeſpalt, onder 't Jok der Schattinge, beſchermd bleef. En of ſchoon Petitus tegens Hieronymus, en Appianus, en an-

dan te doen gehad? Ja ſoo het regt van een Misdadiger te ſtraffen, alleen tot het Ampt van Pilatus behoord heeft; waarom en is Jeſus dan niet alleen van ſijne Krijgs-knegten gevangen en eens-loefs tot Pilatus gebragt? Of ſou die hem niet durven, of mogen verhooren noch ver-Oordeelen hebben, ſonder dat hy eerſt voor den Joodſchen Raad verſchenen, en ſy een Vonnis des Doods over hem geſtreken hadden? Voorwaar Pilatus is wijſer geweeſt, als dat hy ſig ſulks heeft laaten voorſtaan: want bemerkende dat Jeſus niet geheel eigen tot ſijne Regt-Bank behoorde; ſogt hy hem op allerlei wijſe daar van te ontſlaan, en het Oordeel aan de Joden over te geven; 't geen hy niet wijſſelijk en deed, ſoo ſe ſulks niet en hadden. Ook en moet het aangaande de geſeide Hoofdmannen niet ſonder opmerking over 't hoofd geſien worden, dat in de meeſte plaatſen daar van de Romeinſche Kapiteinen gewag gemaakt word, deſelve doorgaans, HOOFT-MANNEN OVER HONDERD genoemd worden. Tot een kennelijk onderſcheid van de HOOFTMANNEN DES TEMPELS: vergelijkt Matth. 8: 5, 8, 13. en kap. 27: 54. Marc. 15. vers 39, 44, 45. Luc. 7: 2, 6. en kap. 23: 47. Actor. 10: 1, 22. en kap. 21: 32. en kap. 22: 25, 26. en kap. 23: 17, 23. en kap. 24: 23. en kap. 27: 1. tegens Luc. 22: 4. Actor. 4: 1. en kap. 5: 24, 26. Ja ter plaatſe daar deſe by-naaming niet tot der ſelver onderſcheiding bygevoegd word; word egter yts in de ſaamenhang der reden geſeid, waar doormen verſtaat, dat'er niet van de PRIESTERLYKE HOOFTMANNEN, maar van die, welke het Hoofd over een Bende der Romeinſche Krijgsknegten waaren, gerept word: ſiet aandagtig na, Actor. 16: 20, 22, 35-38. en kap. 27: 6, 11, 31, 43. en kap. 28: 16. &c. Gelijk Johannes ook van een OVERSTE OVER DUISEND gewag maakt, als Jeſus Gevangen word, kap. 18: 12. Alhoewel in geen anderen zin, als dat hy daar door een Overſte van die Bende wil verſtaan hebben; ſiet ook Actor. 21: 31. En dat ook de Romeinſche Wagten, die den Tempel van buiten bewaarden, in veelen onder 't Gebied van de Joodſe Hoofdman des Tempels geſtaan hebben; ſulks meenen ſommige dat uit het antwoord van Pilatus volgd, als hy ſeid; GY HEBT EENE WAGT, &c. Matth. 27: 65.

12. 't Geen de Krijgs-knegten hier doen, bewijſt niets tegen het gevoelen der Rabbijns-geſinde Godsgeleerde: want hier was Jeſus alreede in handen van Pilatus Overgeleverd; en verklaagd een Misdadiger te zijn, die niet meer tot de Regt-Bank der Joden, maar tot den Stadthouder des Keiſers behoorde; en tegen welk hy ſig had ſchuldig gemaakt. En dat derhalven de Krijgs-knegten nu de handen aan Jeſus ſlaan, ſal niemand vreemd dunken, die weet dat deſe de gewoone Uitvoerders der Hals-geregten by de Romeinen waaren. Gelijk het daarom ook geene van deſe Soldaten, maar Dienſtknegten van den Hoogepriester en Overprieſters zijn geweeſt, die Jeſus, ſtaande voor den Joodſchen Raad in 't Huis van Cajaphas, vaſt-hielden, en beſpot hebben, &c. gelijk in de Euangeliſche Hiſtorie te ſien is; en wy nu genoegſaam op ſijn plaats verklaard hebben.

13. Pilatus hadde doch regt om ſijn Soldaten over het verlaaten van haare Poſt te ſtraffen; ſchoon dat hy deſelve hier in dit geval en alleen ten verſoeke van de Joodſche Overprieſters toegelaaten hadde. Nadien des Stadthouders inwilliging den Krijgsknegten niet minder aan haar getrouwe dienſt verpligte, dan of ſy ſulks enkel en alleen in ſijn eigen dienſt gedaan hadden. Ja deſe verſekeringe des Grafs ging ook den Stadthouder aan; om dat de Joden ſulks t'eenemaal verſogten, tot bewaaringe van de gemeene Ruſte des Volks; waar toe Pilatus met Krijgsmagt ook voorſien was: en daar toe ſelfs de gewoonte hadde, van op de Feeſt-daagen de Wagten te verſterken, en naauwer toe te ſien, &c. Ja deswegen, had hy haar ook mogelijk een Overſten met eenige Soldaten bygeſet, om Jeſus te helpen Vangen: ofte ſy hebben die genomen uit de gemeene Wagt des Tempels, hoedanige op de Feeſten daar gewoon waaren op te paſſen: De Joden mogelijk uit vreeſe voor 't Volk, haar ſelven het ſtuk niet alleen betrouwende, Joh. 18: 12. Waar toe dan ook de Ouderlingen den Stadthouder ſchenen aan te maanen, alſſe tot voorkoming van meerder onheil onder 't Volk, een Wagt tot verſekering van Jeſus Graf verſogten: ſiet aandagtig na, Matth. 27: 63-66. En let wel hoe Pilatus ſegd, datſe alreede een Wagt onder haar Gebied hadden.

14. Hoe

Digitized by Google

andere beweerd, dat Herodes met het beſte regt tot Koning verklaard was; nochtans ſteld hy het buiten bedenken vaſt; dat het Joodſche Land, na dat Archelaus Herodes Soon, in Ballingſchap verdreven was, door 't opleggen van Schattingen (14) tot een Provincie gemaakt is geworden. Waar uit blijkt dat Pilatus geen *Rekenge-ver* of *Rentmeeſter*, maar een *Geregts-beſorger* is geweeſt; die met ſoodanigen Magt bekleed was, als andere Romeinſche PRÆSIDENTEN, die door haare onderhebbende Krijgs-magt, (gelijkwe ſien dat Pilatus ook hadde,) de Provincie die haar aanbevoolen was, onder het Jok hielden. Maar het gene wy hier als noch een veel kragtiger bewijs moeten by-brengen, is dit; datmen ligt bewijſen kan, dat Pilatus niet alleen ſoodanigen Magt als andere Beſorgers heeft gehad, maar ook dat duſdanige Beſorgers der Provincien, ſelfs den Hoogen-prieſter, welkers Geſag immers (15) het hoogſte in de Joodſe Republijk was, van hun Ampt hebben afgeſet, en ſulks na hun believen aan andere opgedragen hebben. Waar uit wy vermaand worden te gelooven, dat ook het ſelve, met een en het ſelve regt, tegens andere Leden van den Grooten Raad der Joden, heeft toebehoord; en derhalven dat Pilatus was boven alles wat in den geheelen ſtaat der Joden het hoogſte was. (16) Sulks daar door dan ook haare Mogendheid omgekeerd, en de ſijne t'eenemaal beveſtigd is geweeſt. Want by-aldien Valerius Gratus, op wien Pilatus als Stadthouder van Judea gevolgd is, vier Hooge-prieſters afgeſet heeft, terwijlen hy Beſorger was; en in plaatſe van den laatſten, eindelijk Cajaphas geſteld heeft; wat ſal ons beletten te gelooven, dat hy ook niet alle andere Leden van den Grooten Raad, by wien de Hooge Regeeringe was, heeft konnen affetten? Aan hoedanige dingen immers in 't minſte geen FISCAAL of Keiſerlijke *Schatting-beſorger* heeft konnen tillen. Boven dit moetmen ook noch aanmerken, dat de Misdadigers niet in het Gevangen-Huis van den Joodſchen Raad (17) opgeſloten, noch bewaard zijn geworden: ja dat het ook niet vry en ſtond aan de

14. Hoe verre het kan verſtaan worden, dat het Joodſche Land te deſer tijd tot een PROVINCIE, of Verwonnen Landſchap gemaakt was, behoudens nochtans der Joden eige Regeeringe; daar van is op ſijn plaats in 't Vierde Boek genoeg geſproken.

15. Den Hoogen-prieſter en is uit kragt van ſijn Ampt, geen Hoofd, ja ſelfs geen noodwendig Lidt van den Grooten Raad geweeſt; alhoewel hy ſomtijds daar in getrokken wierd, uit reden van ſijne groote bequaamheid: gelijkwe in 't Derde Hoofdſtuk, uit Maimonides breed getoond hebben. Ook ging het Hooge-prieſter-Ampt voornamelijk de Godsdienſt aan; verrigtende de dingen die wegens den menſche by Godt te doen waaren; namelijk de voorbeeldige Verſoeninge, Heb. 2: 17. ſiende op het Eeuwige Hoogeprieſterſchap van Jeſus Chriſtus. Diens Ampt in't minſte met de Hals-geregten niet te ſchaffen hadde. Soo dat de Inneming, of liever het Dwang-gebruik dat de Romeinen over de op en affetting des Hoogeprieſterdoms oeffenden, geenſinds bewijſt, dat ſoo by-aldien den Hoogenprieſter noodwendig en altijd het Hoofd of Preſident van den Grooten Raad hadde geweeſt; hy dan met de Leden van den Grooten Raad, om de geſeide af hangelijkheid, geen Hals-geregt meer en hadde konnen uitvoeren. Immers hebben meer Stadthouders en Landvoogden de Magt (het zy dan gegeven, of ſelfs ingepalmd, of dat de geſchapenheid der tijd ſulks ver-eiſt,) om Overheden in de Steden te verkieſen, op en af te zetten, en andere in plaats te ſtellen; en dat nochtans het Hals-geregt dat van ouds tot haare Vierſchaare behoorde, aan haar blijft. Ja daar uit dat de Romeinen, de Hoogeprieſters en andere Leden van den Grooten Raad de ſchop gegeven, en andere in deſſelfs plaatſe gevoegd hebben, blijkt geheel het tegendeel van 't gene de Heer W. GOES daar uit ſou meenen te bewijſen; namelijk dat den Joodſchen Raad daar door in haare Magt en Waardigheid beveſtigd bleef. Want waar toe kan doch de verſtelling derſelve worden aangemerkt, als op datſe het Volk, over welkſe geſteld wierden, volgens haar behoude Wetten, Regeeren ſouden? Gelijk'er ook geen Regeeringe ſtand kan houden ſonder Magt en Dwang van ſtraf te hebben, die haar doet Heeren en Beſchermers van de Wetten zijn.

16. Dat het affetten van den Hoogenprieſter geenſinds bewijſt, dat de Joden het Hals-geregt geheel ontnomen was, werd uit de voorgaande Aanmerking wederſproken. En ſulken Meeſterſchap over 't Joodſche Hooge-prieſterſchap is niet alleen onder de Romeinen; maar ook al ten tijde der Syriſche Koningen gepleegd. Dus hebben dan de Romeinen op duſdanige wijſe de Joden wel als een Overheerd Volk konnen onder dwang houden en in veele dingen wat Ringel-ooren; laatende egter den Joodſchen Raad die Magt gebruiken, welk aan haare Wetten vaſt was. Ja ſy konden haar ſulks niet onttrekken, voor ſoo veelſe van haar ſelfs daar in geſteld waaren, en vryheid haarer Wetten en Godsdienſt gegeven wierden; betaalende alleen Tribuit aan den Keiſer. De Joodſche Republijk heeft meermaalen Cijnsbaar geweeſt, ſoude daarom geen Magt van Hals-geregt onder haar gebloeid hebben?

17. Uit de Gevangen Quaad-doenders die niet by den Joodſen Raad, maar in 't Gevangen-huis van den Stadhouder Pilatus Gekerkerd zaten, kan niets beſloten worden, aangaande de ſaak van Jeſus; nadien de Euangeliſten duidelijk genoeg aanteekenen, dat Barabbas ook daar onder andere Straatſchenders, als een ſeer bekenden Oproermaaker en Doodſlager gevangen

Digitized by Google

de Overheden van andere Steden; maar gehouden waaren, hun betrapte Quaad-doenders aan den PRÆSIDENT over te ſenden: even gelijk als Jeſus Chriſtus hier ook van de Overprieſters en Ouderlingen des volks, aan Pilatus Overgeleverd is. Die dan ook Barabbas in ſijn Gevangen-huis op den Hals hadde zitten, met andere Schelmen en Moordenaars; waar van'er twee met Jeſus Gekruiſt zijn, aan welken den Grooten Raad niets en ſchijnd gehad te hebben. En ſoodanigen Gevangen-

gen zat: hoedanige Misdadigers in de daagē deſer Overheeringe, alleen tot de Regt-Bank van den Roomſen Stadhouder behoorden, als die door ſijn Magt alle Oproer te ſchutten hadde. En derhalven geen wonder datſe op de daad gegrepen, ten eerſten onder 't Geregt van Pilatus Gevangen zijn geſet. Met alle hoedanige genoemde Quaad-doenders, de Joden ſig ook niet gemoeid en hebben. Waarom Jeſus dan ook niet eer derwaards gebragt is, voor dat de Joden in haaren Raad beſloten hadden, hem als ſoodanigen Misdadiger, voor den Stadthouder te beſchuldigen: ja ſy beklaagden hem niet alleen dat hy een Oproermaaker was; maar dat hy ook ſig ſelfs tot Koning ſogt op-te-werpē; en by gevolg de gehoorſaamheid en het betaalen van de Schattinge, het Volk leerde weigeren. En hier van heeft onſes goed-dunkens, ymand uit Lipſius ſeer wel geſchreven; wanneer hy de Romeinſche Straf-wijſe over Straatſchenders, Moordenaars en voornaame Belhamels van Oproer, door het Kruiſſigen aangeweſen hebbende, ten laatſten daar toe deſe woorden voortbrengd; Ik vraag ſegd hy, veel „meer Godvrugtiglijk, als nieuwsgierig; wat voor „ſchijn van misdaad (want nooit waare oorſaak) in „onſen Saligmaaker geweeſt is, om hem tot het „Kruis te ver-Oordeelen? Indien ymand ſegd; de „Gods-laſtering, volgens de getuigenis der Joden: „'t Is ſoo; ſy verklaagden hem als ſulk-eenen voor „den Grooten Raad in het Huis van den Hoogen„prieſter Cajaphas, en men ſoekt getuigen tegens „hem over die misdaad op: en Cajaphas en de O„verprieſters ver-Oordeelden hem van wegen ſulk„een begaanen ſtuk. Nochtans, indienmen de Jood„ſche Wet inſiet; ſoo zijn de ſulke nooit Gekruiſſigd, „maar Geſteenigd geworden. Maar nu, ſal het niet „veel waaragtiger en eenvoudiger na de waarheid „gelijken, datmen dit geheele Oordeel, hoe weinig „het ook na een Oordeel gelijkt, na de Romein„ſche Wetten en Zeden inſchikt? Voorwaar het „ſoude my ſoodanig toeſchijnen; Ja ik ſoude ant„woorden, dat de onſchuldige Jeſus ter oorſaak van „Oproerigheid, en om 't verkrijgen van een Ko„ningrijk, ver-Oordeeld is geworden. Want volgens „de Romeinſche Wetten wierden de Belhamels van „Oploop en Beroerten na de hoogdraavendheid der „misdaad, of aan het Kruis verhoogd, ofte aan de „Wilde Beeſten voorgeworpen. En dat onſen Sa„ligmaaker ook aldus is aangeklaagd, betuigd Lu„cas klaar genoeg. Pilatus geloofdet, en hy geloof„det ook niet: en nochtans ſchreef hy het Titul„Opſchrift en de oorſaak des Doods; DE KONING „DER JODEN. En dit ſegd dien Man. Wy voegender by; dat ſoo by-aldien de Joden te deſer tijd, geenſinds de Magt des Swaards tot Straf-oeffening hebben gehad, datſe dan ook verpligt zijn geweeſt, om den Gevangenen Jeſus, aanſtonds tot den Stadthouder te brengen: want haar geheele voornemen was immers, volgens de getuigenis der Euangeliſten, datſe hem Dooden ſouden, ſoo dra hy in haar handen ſou zijn. En by-aldien dit haar eerſte voornemen niet en was geweeſt; maar datſe te vooren ſulks alleen dagten door den Stadthouder te doen; en ook moeſten doen, by-aldienſe geen Hals-geregt hadden; ſoo en ſouden ſy hem dan gebonden, niet eerſt tot Cajaphas geleid, en voor de Regt-Bank van den geheelen Joodſchen Raad geſteld hebben. In welke Vergaderinge ſy dan van ſinnen veranderd en te rade geworden zijn, hem voor den Stadthouder te verklaagen: draajende daar toe dan ook haare beſchuldiginge geheel anders-om; gelijkwe in 't voorige Hoofdſtuk getoond hebben. En dat deſen uitleg niet te ver geſogt noch buiten de getuigenis der Heilige Schrijvers loopt, kanons Paulus goed maaken, ſoo wanneer hy te Antiochien in de Synagoge leerd en betuigd, DAT DE OVERPRIESTERS HEBBEN BEGEERD, DAT JESUS VAN PILATUS SOU GEDOOD WORDEN, OM DATSE SELFS VOOR HARE VERGADERINGE GEEN OORSAAKE DES DOODS IN HEM EN VONDEN, Actor. 13: 28. Voorwaar indien het te deſer tijd met de Joodſche ſaaken ſoodanig geſtaan heeft, als de Heer W. GOES gevoeld; den Apoſtel had onſes agtens geheel anders moeten ſpreken; en hy ſou ongetwijffeld geſeid hebben; DAT DE JODEN GEEN MAGT MEER HEBBENDE OM HALS-STRAF TE OEFFENEN; SICH GEDWONGEN VONDEN OM JESUS VAN DEN ROOMSCHEN STADTHOUDER PONTIUS PILATUS TE LAATEN DOODEN, &c. Of ſou het Paulus ſoo naauw niet geweten hebben? Dat nu ook de Joden niet gewoon waaren, Doodwaardige Misdadigers lange in Gevangeniſſen op te ſluiten; vergunnende ſlegts eenen dag, en noch ſoo veel tijds, alſſer van de Vierſchaare tot het gaan na de Geregts-plaatſe verliep: ten zy eenige voornaame daar de heele Republijk aan ſcheen gelegen te zijn; ſulks hebbenwe onder de Joodſche Dood-ſtraffen uit haare getuigeniſſen aangeteekend. Waarom mogelijk Jeſus van de Overſpeeldereſſe, die de Joden by hem bragten, niet en repte van haar Gevangen-zetting of Vonnis, maar aanſtonds de Straf-oeffeninge gebood, by-aldien haare Beſchuldigers ſig ſonder ſonde bewuſt hadden gekend; de wijl op der Joden getuigenis het Feit daar lag; en de Wet na haare meeninge beval de ſulke te Steenigen. Maar gelijk'er over Jeſus voorſegd was, dat hy met de Quaad-doenders ſou gerekend worden; en Jeſus alreede aangeweſen hadde, hoedanigen Dood hy ſoude ſterven; ſoo moetmen het t'eenemaal aan de Goddelijke Voorſienigheid opdraagen; dat de Joden van zinne geworden zijn, Jeſus voor deſen Roomſchen Stadthouder, van Gequetſte Hoogheid te beklaagen: overweegd haare reden, Joh. 18: 30. en aanmerkt uit vers 32. waarom ſy ſeiden; Dat het hen niet geoorlofd en was ymand te Dooden; en men ſal mogelijk een ander denkbeeld van de ſaak krijgen. Gelijk het mede ſeer gemakkelijk te verſtaan is, dat aan Pilatus niet onvoegſaamer een Gevangen-huis; als een eigen Regt-huis toegeſchreven word. Het ſtond wel vaſt uit de voorſegging, dat Jeſus moeſte Gekruiſt worden; doch hy kon wel aan den Stadthouder Overgeleverd worden, om dat hy een Heer van het Politijk Hals-geregt was; maar daarom egter geenſinds noodſakelijk Gekruiſt worden: Doch nu is de Kruis-ſtraf alleen een gevolg geweeſt van ſijn hooggaande beſchuldiging; namelijk om dat de Romeinen alle Oproermaakers ſoodanig ſtraften, &c.

Digitized by Google

gen-huis kon niemands anders zijn, dan dien die het toekomd de Quaad-doenders behoorlijk te ſtraffen. Voorts ſoo wenſten wy wel, dat ons ymand dit eens regt ontknoopte; namelijk, of het van meerder Magt is, een (18) Misdadiger los te laaten en Genade te doen ontrent het quaad; als hem met behoorlijke Lijf-ſtraffe te ſtraffen? Doch wy agten, dat niemand die verſtand heeft, het laatſte boven het eerſte ſal willen ſtellen; overmids ſig deſen Regter alleen maar betoond als een Dienaar van de Wet; daar den genen die het andere doet, de bepaaling der Wet te boven gaat, en naaſt aan de Goddelijke Majeſteit genaakt; welke alleen toekomd de Sonden te Vergeven. En gelijk dit noodſaakelijk moet toegeſtaan worden; ſoo vraagenwe verder? wie dat'er in de Joodſche Republijk op het Feeſt eenen Gevangenen pleeg los te laaten, en aan het Volk te ſchenken? den Stadthouder, of den Joodſchen Hoogenprieſter? Pontius Pilatus, of Cajaphas? Voorwaar wy en verwagten van niemand een ander antwoord, dan datmen dit Pilatus den Beſorger der Provincie toe-eigend; ten waare ymand onbeſchaamdelijk den Euangeliſt Mattheus en Johannes, gelijk de Joden aan Jeſus deden, wou in 't aangeſigt ſpouwen; dewijl ſy deſe Magt met uitgedrukte woorden aan Pilatus opdraagen. En by-aldien het dan ſoo is, ſoo ſtaat het ons hier ook vry, volgens den regel des Regts, welk de reden ſelfs op het Papier gebragt heeft, te beſluiten; Dat, *aan wien het meerdere vry ſtaat, aan dien moet ook het mindere vry ſtaan.* Derhalven wien het vry-ſtaat de misdaad te begenadigen, heeft ook vryheid over den Misdadigen te Vonniſſen en den Schuldigen te ſtraffen. En daarom houden wy voor vaſt, dat by-aldien Pilatus uit ſijne Magt het regt gehad heeft, om Barabbas los te laaten, ſoo heeft hem veel meer uit kragt van deſelve, het regt toebehoord, om over Jeſus en alle menſchen des Joodſchen Geregts-dwang, te konnen Vonniſſen. En dit beſluiten wy alſoo billik en regt te zijn; ten waare dat ymand toonde, dat het in dit geval van Pilatus, of in ymand diergelijke, door eenige uitgedrukte Wet, anders bepaald en voorſien waare geweeſt. Het gene nergens in deſe Provincie ſal konnen getoond worden geſchied te zijn. Voegd hier by; dat alhoewelmen door het Vonnis verſtaat, dat wanneer dien Dood is, die ſchuldig was aan een Doodwaardige Misdaad, dat dan de ſtraffe uitgebluſt ofte te niete gedaan is: ſoo is het nochtans ſoo gelegen, dat ſoo dra ymand ver-Oordeeld is; ſoo blijft de ſtraffe noch na ſijn Dood, navolgens de onderhoudinge des Roomſchen regts; om dat het, het alderbekendſte regt is, dat een ver-Oordeelden gemaakt word tot een Slaave der ſtraffe; Ja ook ſoo verre, dat hy van dien tijd aan, niet meer een Knegt van ſijnen Heere is, die herſteld wordende ſelfs niet in den voorigen ſtaat kan komen. Gelijk ſoo eenen ook niet door den Dood, een deel van ymands regt kan worden; maar ſijn Doode romp blijft ſelfs onder het geweld van den genen diens hy Levendig was. Want gelijk het mijne is, al wat uit het mijne overig is, en magt hebbe dat te eigenen; alſoo en word ook uit dien ſtaat niet verloſt het gene aan de Straffe Overgeleverd is, ſoo lang daar yts van overblijft. En daar van daan komd'et voort dat de Vrienden, ja ſelfs niet de Vader of den Heere, ſig de Doode Lichaamen der ver-Oordeelden, konnen toe-eigenen. Doch de Groote Keiſer

18. Deſe los-laating is alleen een weldaad geweeſt, ontrent het ſchenken van ymand uit het Joodſche Volk, welke om eenige Misdaad onder des Stadthouders geweld zaaten; gelijk hier by voorbeeld Barabbas met andere in handen waaren. En dat ſeer waarſchijnelijk ter Gedagtenis haarer Verloſſinge uit Egipten; omdat ſulks alleen op het Paſcha geſchiede, en Pilatus ook erkende dat hy dit aan haar dede, volgens haar eigen gebruik, ſeggende; GY HEBT DE GEWOONTE DAT IK U OP HET PASCHA EENEN LOS-LAATE; namelijk op het Feeſt van Paaſſchen; en dat de Joden ook meermaal de gewoonte hadden voornaame Misdadigers als dan te ſtraffen: dat hebben wy hier vooren breeder beweſen. Hoedanige omſtandigheden de Euangeliſten dan ook niet ſoo ſeer ſchijnen te verhaalen, om te betoonen, dat Pilatus dit uit ſijn Alleen-hebbende Magt des Swaards dede; als wel op dat wy weten ſouden, hoe Jeſus eindelijk volgens den Voorbepaalden Raad Gods, aan het Kruis geraakt is. Gelijk mede alle het gene de Heer W. GOES verder inbrengd, over de Magt der Vrylaatinge, en het regt over het Gedoode Lichaam; namelijk het Begraaven, en Bezegelen des Grafs, &c. t'eenemaal vaſt is aan het voorige; te weten, aan de Regt-Bank, voor wien, en door wien ymand is konnen ver-Oordeeld en geſtraft worden. En daarom werd alle bewijs daar uitgehaald, ook door het geſeide wederſproken.

19. Dit

Digitized by Google

ſer Auguſtus, heeft, na dat de ſtrengheid des Burgerlijken regts, aan 't ſlabbakken was, gewild, datmen de Lichaamen der gener die aan het Leven geſtraft waren, aan de Bloed-vrienden niet weigeren moeſte: betuigende dat hy ſulks ook ſelfs onderhouden heeft, wanneer hy daarom gebeden wierd: begeerende dat ſoo ymand die ſal verſoeken te naderen, hy ſulks verkrijgen ſal van den Opperheer, in wiens regt en magt ſy door het Dood-Vonnis gekomen zijn. En alhoewel daar eenige gevonden worden, die deſe Magt aan yder geven, welke het Swaard of Hals-geregt voeren; ſoo getuigd nochtans Rebuffus, dat het oude regt der Romeinen ook in Vrankrijk onderhouden is; en ſteld daar uit vaſt; *Dat het Doode Lichaam des Misdadigen, niet en kan Begraaven worden, ten zy met toelaating van den Opper-Vorſt ofte van den Hoogen-Raad.* Maar gelijk den Hoogen-Raad dit niet en doet in haaren naam; alſoo heeft ook Pilatus het Doode Lichaam van Jeſus, aan Joſeph van Arimathea niet overgegeven in ſijnen, maar in des Keiſers Naam; om dat het niemand toekomd tegen de Wetten yts te beſluiten dan den Keiſer; welke den eenigen is die niet door den Band der Burger-wetten, in den Toom gehouden word. Soo lange nu den ſtaat der Joodſche Republijk in weſen was, heeft het Begraaven der geſtrafte Lijken, niemand anders konnen toebehooren, dan den Grooten Raad der Joden: want daar was tot haar geſeid; (19) *Indien gy ymand ſult aan het Hout hangen, ſoo ſal ſijn Dood Lichaam niet aan het ſelve Hout blijven overnagten; maar gy ſult hem des ſelven daags Begraaven.* Van welke beſorging en regt ontrent Chriſti Dood Lichaam, ſy dan immers ſchijnen vervallen geweeſt te zijn. Men kan ook noch eenig bewijs voor onſe meeninge by-brengen, uit het Zegel dat de Overprieſters begeerden, dat op de Sluit-Zerk van Jeſus Graf-kelder ſoude geſet worden: want of wel de Zegels ook gebruikt worden om een ſaake te beveſtigen; egter laatenſe ook niet na, om tot die beveſtiging mede het regt van Heerſchappie te bewijſen; als ook om alle bedrog de pas af-te-ſnijden. In hoedanige gevallen, niet alleen het Geſag van 't publijke Land-zegel gebruikt werd; maar ook de Zegel-ringen, of Merk-ſtempels van privaate Perſoonen, naar ygelijks goed-dunken, toegelaaten werden. (20) Doch de Overprieſters dagten niet raadſaam Jeſus Graf ſelfs te verzegelen, om

19. Dit was den Joden in de Wet belaſt te doen, ſooſe ymand door haar Vonnis ter Dood Geſteenigd, aan een Vloek-hout ter verſmaading ophingen. Doch hier was nu door haare Overlevering, en Aanklaagen, eenen anderen Regter, die een Uitheemſe Dood-ſtraf en andere wijſe van Hangen deed uitvoeren; om dat die menſch ſchuldig wierd gemaakt aan des ſelfs Regt-Bank, en aan ſulken Dood-vonnis, waar in het de Joden alſoo min geoorlofd was, na de uitvoeringe der ſtraffe, de hand uit haar eigen Geſag te ſteken; als het hen niet geoorlofd was, in dit geval ſelfs Uitvoerders daar van te zijn. Waarom dit geenſinds het verval van het regt der Dood-ſtraf in de Joodſche Republijk kan aanwijſen. Doch op dat de Wet onder-hun mogte bewaard worden, verſoeken ſy dat de Dood van de Gekruiſte mogte verhaaſt worden, door het Breken haarer Beenderen; en de Opgehangene Lichaamen alſoo daar op voor den Avond ſouden afgenomen worden, om dat het Joden waaren; en in alle haare booſe handeling ten minſten noch de uiterlijke ſchors der Wet moeſten ſoeken te bewaaren. 't Geenſe ſoo niet en deden, ontrent andere Misdadigers die uit de Heidenen onder de Romeinen met de Dood geſtraft wierden: hoedanige ſy haar geenſinds aan en trokken. Gelijk dan mede uit Lipſius hier ſeer wel ter ſnè kan aangemerkt worden, dat het Breken der Beenderen aan deſe Gekruiſte, niet na de Romeinſche gewoonte gedaan is; maar van Pilatus in dit geval, alleen toegeſtaan is op 't verſoek der Joden; op datſe haare Wet bewaarden. Want of wel het Been-breken byde Romeinen ſeer oud is, ſoo bewijſt gemelde Schrijver nochtans, dat ſulks onder hen niet juiſt met de Kruis-ſtraf ſaamen ging: gelijkwe hier na breeder ſullen toonen. Alduś ſeggenwe dan, heeft Pilatus haar het verhaaſten des Doods ingewilligd, door ſijn Soldaten; en het Begraaven door Joſeph van Arimathea; om dat haare Godsdienſt ſulks mede bragt; en een na-ſleep had tot het Gemeene beſt, waar van hy ook een Beſorger was, Joh. 19: 31, 32, en 38. Waarom het ook wel kan zijn, dat den Euangeliſt Lucas, aangaande de keur der Vry-laating ſegd: dat Pilatus haar op het Feeſt eenen MOESTE LOS-LAATEN, kap. 23: 17. Gelijk mede het afnemen van Jeſus Doode Lichaam, niet onwaarſchijnelijk de behandeling der Joden toegeſchreven word, wanneer Paulus van haar ſegd; ENDE ALS SY ALLES VOLBRAGT HADDEN WAT VAN HEM GESCHREVEN WAS, NAAMEN SY HEM AF VAN HET HOUT, EN LEIDEN HEM IN HET GRAF, Actor. 13: 29. Ten zy mogelijk datmen het laatſte alleen onder 't opſigt en beſorging van Joſeph van Arimathea wil gepaſt hebben, Luc. 23: 53. die ontrent den Avond-ſtond daar om gebeden hadde, Matth. 27: 57. Marc. 15. vers 42, 43.

20. De geloofbaarheid der Overprieſters was maar alleen Privaat, om datſe in dit ſtuk geen Uitvoerders van het Geregt waaren; maar van haaren hals geſchoven hadden; om datſe Jeſus van de Romeinen wilden Gekruiſt hebben: gelijkſe ook die

Digitized by Google

om dat haare geloofwaardigheid daar ontrent Privaat en onbevoegd was; en derhalven geen vermogen had, 't ſelve in een vreemde ſaak yts te doen gelden. Maar ſiet daarom gaan ſy tot Pilatus, en verſoeken, *Hy ſou beveelen, dat het Graf Verzegeld wierde tot aan den anderen dag;* Op welke Jeſus voorſeid hadde, dat hy wederom Opſtaan ſoude. Dus wilden ſy beſorgen, dat de ydelheid van Jeſus Toeſegging, daar door aan 't geheele Joodſche Volk mogte bekend gemaakt worden. Want het en ſcheen haar niet genoeg het Graf met Krijgs-luiden te bewaaren; die, gelijk de uitkomſt geleerd heeft, met Geld konden omgekogt worden; maar het moeſte met het openbaare Zegel des Stadthouders daar-en-boven noch verſekerd worden: even gelijk eertijds de Steen van den Kuil der Leeuwen, daar Daniel ingeworpen was, van Darius verzegeld wierd. Want aldus kondenſe ook de getuigenis van een algemeene geloofwaardigheid voor hare ſaak hebben, dewijlſe voor het Zegel ſelfs geen bekommering hadden, dat genoeg ſijn eigen Geſag en Waardigheid beſchermde, en niet minder vry-ſtond geſchonden te worden, dan 't gene Heilig ofte buiten het ongelijk der menſchen bewaard is. Derhalven gingen ſy dan henen, en bewaarden het Graf, verzegelende den Steen navolgens Pilatus toelaating; ſtellende een Wagt daar by. Soo dat het niet alleen Pilatus Soldaten waaren, die hier toe gebruikt wierden, maar het was ook ſijn Zegel; gelijk Calvinus en Grootius met ons vaſt-ſtellen. Want gelijk het Graf niet ſonder het Geſag en Toelaating van Pilatus konde bewaard worden; alſoo konde het ook niet ſonder ſijn toeſtemming met ſijn Merkteeken, dat is met het publijke Zegel geſchieden. Sulks dat wy uit alle deſe bewijſen, vaſtelijk gelooven, dat in dit Hals-geregt van Jeſus, niets ter Weereld gevonden word, waar uit blijken kan, dat het regt des Swaards doe noch in der Joden handen geweeſt is; maar dat in tegendeel uit dit alles geleerd word, dat Pontius Pilatus 't ſelve beide geoeffend heeft: het gene wy voorgenomen hadden te bewijſen. Maar op dat wy ook noch eenige Rabbijns-geſinde mogten genoeg doen, ſullen wy hier ten overvloed noch andere bewijſen by-brengen, op datwe alle gelegentheid van twijffeling aan een kant helpen mogten. Dus brengen wy dan wederom de woorden van Tacitus by, die wy vooren noch eens by-gebragt hebben, dewelke ſegd; *Dat Chriſtus onder de Regeeringe van Tiberius met Lijf-ſtraffe is belegt geworden.* Maar wat is doch Lijf-ſtraffe anders, dan de ſtraffe over de misdaad, welke den ſchuldigen opgelegd word, door dien, die het regt en de magt heeft om te Vonniſſen en te Straffen, ſoo als uit kragt van de Wetten de misdaad toege-eigend is? Waarlijk anders niet. Want by-aldien een privaat perſoon, een Boosdoender dood, ſoo en is ſulks geen Lijf-ſtraffe, maar een quaad Feit, dat hy ſelfs door Lijf-ſtraffe boeten moet. En op dat niemand meenen ſou, dat wy alleen van ſulke ſpreken, welke daar geheel geen Geſag in de Republijk hebben; ſoo iſſet noodig hier indagtig te

Dood-ſtraf onder hen in geen gebruik hadden, en daarom genoodſaakt wierden hem voor deſen Regter te ſlepen. Daar toe ook genoegſaame beſchuldigingen tegens hem inbrengende, op dat de ſaak ſoo wel voor den Regter, als voor het Volk een glimp hadde. Waarom ſy dan ook niet ſlinks waaren, om Burgerlijke ſwaarigheden van grooten na-ſleep voor den Stadthouder in-te-brengen, op datſe de Verzegelinge des Grafs van hem verkrijgen mogten: genoegſaam haar laatende voorſtaan, dat dit van den Stadthouder ſelfs beſorgd wordende, meer geloof by het Volk ſoude hebben, dan of ſy dit ſelfs gedaan hadden; gelijk de Heer W. Goes dat ſeer wel heeft aangemerkt. Doch ten ſchijnd niet dat Pilatus ſig hier aan ſoo veel heeft laaten gelegen zijn, als ſommige wel meenen: want het zy dat wy houden, dat hy de bewaaring des Grafs, alſoo wel onwillig, als het Dood-vonnis ſelfs toegeſtaan heeft, haar toeſnaauwende; HEBT EENE WAGT; ofte dat wy gelooven dat hy ſagtzinnig geſeid heeft; GY HEBT EENE WAGT, GAAT HEENEN EN VERZEKERD HET GELYK GY 'T VERSTAAT; (want het kan beide ſoo vertaald worden) ſoo ſchijnd het egter dat Pilatus haar nu met de reſt laat omſpringē, wanneer hy erkend dat de Joden eene Wagt hadden die onder haar Gebied ſtond, en gebruiken konden na hun welgevallen; wordende waaarſchijnelijk beſtuurd van den Hoofd-man des Tempels. Ten waare dat ymand met Lipſius wilde denken; dat Pilatus hier van die Soldaten ſprak, welk de Uitvoerders en Aanſchouwers des Hals-geregts waren geweeſt; gelijk de Gekruiſte door Wagten plegen bewaard te worden; alswe in het volgende Hoofdſtuk ſullen ſien. Doch hoe het daar mede is, de Joden moeſten dit ſoo wel van Pilatus begeeren, als ſy Jeſus van hem wilden gedood hebben. Overdenkt hier wederom Actor. 13: 28. &c. en houd de reſt by ons goed, tot op het einde van Jeſus Kruis-rol.

21. Pi-

Digitized by Google

te maaken, dat alle ſulke perſoonen, ſlegts privaate zijn, welke boven de Magt of de Geregts-dwang die hun toegelaaten is, elders over ſouden begeeren eenig regt te ſpreken. Waar van ons Joſephus in Herodes een voorbeeld geeft; den welken van een misdaad beſchuldigd wierd, om dat hy Ezecas een vermaarden Straatſchender gedood hadde, daar hem nochtans de ſorge over Galilea toevertrouwd was. Indien nu Pilatus yts diergelijks begaan hadde, voorwaar men moet niet meenen, dat Tiberius ſulks ongeſtraft ſou gelaten hebben: of dat het ook niet en ſou gebeurd zijn, dat hy deswegen, van eenig naauwkeurig Hiſtorie-Schrijver aangeteekend ſou geworden zijn. En nadien dit nochtans niet geſchied en is; ſoo ſal ons de plaatſe van Tacitus voor een fraaje getuigenis verſtrekken, om te betoonen dat Pilatus (21) Magt gehad heeft, om over het Leven van Jeſus Chriſtus, een Vonnis te ſtrijken. Maar wat hebben doch de Joden, wat heeft Pilatus, ja wat heeft ſelfs Jeſus vraagenwe, hier van gevoeld? Want daar is ons waarlijk veel aangelegen dat wy weten, wat voor meeninge en gedagten ſy hier van gehad hebben? Nadien wy meenen dat dit gantſche geſchil uit haar oordeel, ſeer ligtvoerig kan ten einde gebragt worden; namelijk wanneermen ſal zien, hoe wel haare getuigeniſſen, tegen 't ſeggen der Rabbijns-geſinde, met ons gevoelen over-een komd. Want ſchoon wy al willen, datmen Jeſus in dit geval ook aanmerkt, als eenen onder het gemeene Volk; ſoo agten wy hem nochtans voor ſoo eenen regtvaardigen menſche, datwe hem geen Geloove konnen weigeren; en derhalven iſſet wel de moeite waard, dat wy dit onderſoeken, en datwe daar toe een weinig te rugge gaan tot in de Vierſchaare daar de ſaake van Jeſus bepleit is. Jeſus dan gebragt zijnde voor Cajaphas, en den Grooten Raad, word gevraagd en onderſogt wegen ſijn misdaad; de Getuigen worden gehoord; hy word ver-Oordeeld; (22) nochtans en word het Vonnis niet

21. Pilatus en ſchijnd onſes bedunkens met het voorbeeld van een Privaat Perſoon, noch met de daad van deſen Herodes niet te konnen vergeleken worden; nadien hy als een Land-beſorger van den Keiſer geſteld was, om onder ander beſtuur van ſaaken, ook die te ſtraffen, welke tegens de Roomſche Mogendheid misdeden; doch geheel niet om alle de ſulke met ſtraf te beleggen, welke tegens de Wet van Moſes misdaan hebbende, volgens deſelve de Dood verdiend hadden; naardien Pilatus geen Jode zijnde, noch ook haar Wet niet en verſtond, daar mede niet te ſchaffen hadde. Waarom men ſchijnd te moeten gelooven, dat hy Jeſus ook daarom onderſogt heeft, op dat hy regt wiſte, in wat voegen hy tot ſijne Vierſchaare behoorde. Want het blijkt klaar genoeg uit ſijne handeling, dat hy niet te vreden en was, tegen Jeſus alleen te hooren inbrengen, dat hy een Quaad-doender was; maar hy wilde naauwkeurig uitvorſſen of ook ſijne Feiten van ſoodanigen natuur waaren, datſe voor ſijne Vierſchaare ſtraf baar waaren. En ſulks niet zijnde, weigerde hy de hand daar in te ſteken; waarom hy Jeſus t'elkens ook tot de Regt-Bank der Joden heeft ſoeken heen te wijſen, ſeggende; NEEMD GY HEM EN OORDEELD HEM NA UWE WET. Dit en heeft hy waarlijk niet ſpots-wijſe geſeid, daar hy hem alleſinds ſoo ernſtig in deſe ſaak ſchijnd gedraagen te hebben? Soo dat Pilatus dan ſoo ſprekende, noch een Magt van Hals-vonnis aan den Joodſchen Raad erkende; die van Jeſus ook te vooren genoegſaam toegeſtemd was, Matth. 5:22. Gelijk deſen Raad, Stephanum naderhand mede ver-Oordeeld en Geſteenigd hebben, volgens de Wet der Gods-laſteraars. 't Geenſe egter aan Jeſus niet en deden, om dat het Godt anders voorſien hadde, en hy haar inboeſemde datſe geen oorſaak des Doods en vonden, Actor. 13:28. Gelijk Jeſus dat daarom ook ſelfs aan Pilatus indagtig maakt, als hy ſegd; Dat het hem van boven gegeven was, dat hy nu Magt tegens hem gekregen hadde, om hem te Kruiſſigen; en niet dat hem ſulks uit ſijn Alleen-hebbend Regt der Doodſtraf, ſonder een byſonder toeval aanquam, dat hy nu door ſijn Vonnis ſterven ſou. En dit houden wy voor het regte gevoelen, dat Jeſus van Pilatus Magt gehad heeft. En niet ſoo als het onſen Autheur tot ſijn gevoelen meend te verklaaren. Waarom dan ook de ſchuld der Joden grooter was, dan die van Pilatus; om datſe hem alleen dus valſchelijk beſchuldigden van Gequetſte Hoogheid, op datſe hem met eenige ſchijn aan deſen Regter Overleveren ſouden: daarſe na eenige de minſte waarſchijnelijkheid willende handelen, hem alleen aangaande ſijne Leere en ſijne Diſcipelen, uit het getuigeniſſe ſijner Toehoorders hadden moeten Oordeelen; gelijkſe in hare Vergadering in het Huis van Cajaphas begonnen hadden. Doch die nu alſoo wel van zinnen veranderd waaren, als het ſelfs tegen haar opſet aanliep, dat Jeſus op het Paaſch-Feeſt gevangen wierd, Matth. 26:5.

22. Het Vonnis des Doods is van den Joodſchen Raad niet uitgevoerd; ja kon van haar niet uitgevoerd worden; om dat hy by haar ſchuldig verklaard wierd, aan een misdaad tegen den Keiſer begaan, wiens Geregts-beſorgers ſy geenſinds en waaren: alhoewel ſy deſulke, tot behoud van de gemeene Ruſte, en om ſelfs geen Aanhouders van Scheurmaakers te ſchijnen, ſeer wel konden verklaagen. In hoedaniger voegen ſy Jeſus dan aan den Stadthouder overleverden, ſeggende; Dat het haar niet geoorlofd en was ymand te Dooden: doch niet om datſe niet en konden van wegen haare onmagt, maar van wegen haar beſluit, geveſtigd op de misdaad van deſen Beklaagden; hem ſchuldig kennende aan Oproer en Wederſtrevinge des Keiſers; buiten wien ſy geenen Koning erkenden. Godt hier toe alſoo hare gedagten beſtuurende, op dat ſijn Raad-beſluit wierde uitgevoerd. Waar toemen te raade moet nemen, Joh. 18.

Digitized by Google

niet volbragt. Doch uit wat oorſaak? iſſet yts anders dan gebrek van Magt? Voorwaar geen andere als wy alle, wanneer wy niet en konnen uitvoeren het gene wy willen? Nu gelijk dit de oorſaak is die wy in ons alle bevinden, ſoo konnen wy ligt giſſen, dat ſy ook hier door weder-houden zijn. Soo dat deſe eenige ſaak genoegſaam uitroept, dat te deſer tijd het Regt des Swaards niet in haare Magt geweeſt is. Maar nademaal Jeſus ſonder genade, ten opſigte der Joden pooging, ter Dood moeſte gebragt worden; ſoo werd hy tot Pilatus geleid, alwaar van meta aan, even als of'er voor Cajaphas en den Grooten Raad, niet met allen over ſijne ſaake gedaan was, (want waarlijk het was niets) alleen om deſelve reden ter Vierſchaare gebragt. Het welke, wanneer wy met ons gantſche gemoed bevatten, ons klaarlijk doet ſien, en met Hieronymus en Beda bekennen, dat Pilatus ſig niet dan ſeer onwillig hier toe vernederd heeft, dat hy het Vonnis tegen Jeſus uitſprak. Maar wat konde doch eenen onwilligen dwingen, deſe ſaak op ſig te nemen; (23) anders dan ſijn Ampt ſelfs dat hem opgeleid was, en daar van hy rekenſchap aan den Keiſer moeſte geven? Dit dan in 't gemeen voor-af geſonden, moeten we ook noch de byſondere dingen afdoen. (24) Als dan de Joden ſien dat haar ver-Oordeeling geen uitkomſt en kan hebben; ſoo word Jeſus weg-geleid tot Pilatus, op dat hy van hem ver-Oordeeld wierde; en erkennen daar door by gevolg dat de Magt om te Oordeelen en te Verwijſen niet by haar, maar by den Stadthouder ſtaat. En als wy ſoo ſpreken, ſoo verklaaren wy onſe zin en meeninge niet minder met de daad en ſaake ſelfs, dan met de eige woorden. Want als Jeſus tot Pilatus gebragt word, wat woorden wiſſeld hy aanſtonds met de Overprieſters en Ouderlingen des Volks? zijn 't niet deſe? (25) *Wat voor beſchuldiginge brengd gy by tegen deſen menſche?* na-

me-

vers 32. Actor. 4: 27, 28. Ook moetmen hier niet vergeten aan-te-merken, dat de Joden alleen ſeggen, HET IS ONS NIET GEOORLOFD; en niet, wy en hebben geen Magt noch regt, om ymand met de Dood te ſtraffen: want in ſulken zin ſchijnenſe ook van de Dertig Silverlingen, die Judas te vroeg ontfangen, en te ſpaade wederom gebragt hadde, te ſeggen; HET IS ONS NIET GEOORLOFD DESELVE IN DE OFFER-KISTE TE LEGGEN, Matth. 27: 6. Namelijk niet welvoegſaam noch raadſaam, om dat het een prijs des Bloeds is, en miſchien ymand ſal ſchijnen aan te loopen, tegen 't gene verboden ſtaat, Deut. 23: 18. Aldus was het dan den Joden van wegen den uitſlag hares beſluit, niet geoorlofd ymand te Dooden: gelijk het hen om 't geſeide inſigt niet geoorlofd was dit Geld in de Offer-Kiſt te werpen: alhoewel het buiten dat, beide genoegſaam in haare Magt ſtond.

23. Pilatus heeft ongemoeid ſijn byſondere vreeſe voor des Volks Oproerigheid, Jeſus waarlijk niet anders als volgens ſijn Ampt ver-Oordeeld: want dewijl hy des Keiſers Regt-beſorger was, en deſen Menſche van den Joodſen Raad aangeklaagd wierd, als eenen die tegens den Keiſer groffelijk misdaan hadde; ſig opwerpende voor een Koning der Joden, en 't Volk verbood Schattinge te geven, &c. ſoo behoorden hy t'eenemaal tot ſijn Regt-Bank: gelijk Pilatus ook met Magt en Krijgs-volk voorſien was, om alſulke inbrekende onheilen te ſchutten en te ſtraffen.

24. De Joden ſaagen dit niet uit haar onmagt, van Jeſus niet te konnen Dooden: want dat wiſten-ſe te vooren immers wel; maar ſy ſaagen dit, alswe terſtond noch eens ſeiden, aan den uitſlag van haar beſluit; hem willende aan den Stadthouder verklaagen, voor een Politijken of Burgerlijken Oproermaaker; hoedanige haar niet geoorlofd was te Dooden. Gelijk'er meer dingen in dit geval van haar gedaan zijn, die te vooren alſoo niet voorgenomen waaren: alhoewelſe tot de uitvinding haarder beſluit geen kleine reden meenden te hebben: want nu ſy Jeſus tegens haaren eerſten raadſlag in handen hadden, ſogten ſy hem wel van kant te helpen; maar uit vreſe van 't Volk die hem aanhingen, en dat Jeruſalem op het Feeſt vol Galileers was, onder welke hy veel goeds en Wonderen gedaan hadde, (gelijk hem ook veele uit die, ſelfs tot op den Kruis-berg Golgotha gevolgd zijn, Luc. 23: 49.) wilden ſy het ſelfs niet ſchijnen te doen; immers hem niet Dooden als eenen die tegens de Wet Moſis, maar die tegen den Keiſer misdaan hadde: vindende ook voor haare Vergadering geen genoegſaame oorſaak des Doods; gelijk Paulus dat ſeer fraai verklaard, Actor. 13: 28. Wetende dat den Stadhouder met genoegſame Magt gewapend was, om te beletten dat'er ymand tegen kikken ſou. Gelijk gebleken is hoedanig de Joden ook noch daar na ſijne behulpige hand verſogten, tot de Verzegeling des Grafs, &c. op dat'er wegen deſen Jeſus geen erger Oproer als te vooren opſtond, ſiet Matth. 27: 64.

25. Alſoo ſtond het aan Pilatus te vraagen; als een Regter die niet alleen ſonder Wettige oorſaak geen Misdadiger voor ſijn Regt-Bank aannemen nog ſtraffen kon; maar die ook te meer van deſen menſche moeſte onderrigt weſen, die hem hier met breeden omſlag ſelfs van de Overprieſters Overgeleverd wierd: in welkers Ondervraaging hy dan ook ſoo veel heeft willen te kennen geven, als of hy geſeid hadde; Gy Joodſche Overprieſters en Mannen van den Grooten Raad; wat heeft deſen Menſche gedaan dat gy hem ſelfs niet en ſtraft; wat haperd'er meer aan dat gy hem tot my brengd? Want dat Pilatus niet alleen na des Misdadigers begaane Feit vraagd, als om dat de Joden geheel-en-al het Halsgeregt ontnomen was; ſchijnd niet te blijken, wanneer hy tot haar ſegd; Neemd gy hem en Oordeeld

hem

Digitized by Google

melijk dien gy hier voor my brengd? Wat dunkt u is deſe vraage van Pilatus ſelfs niet even ſoo veel als een ſtilſwijgende bekentenis, dat deſe Regt-pleging Wettig tot hem behoorde? En wat ſoude doch ſotter weſen als deſe vraage, (26) by-aldien Pilatus wiſte dat hy geen Geregtelijk onderſoek over de misdaden hadde? Want by-aldien het alſoo geweeſt waare, hadde hy niet veel beter geantwoord, Gy Overprieſters en Joodſche Mannen in waardigheid geſteld; weet genoeg hoe ſeer dat gy u ſelven wagt te doen, boven 't gene u de Wet Gods verpligt te doen; dewijl gy voor u leven vreeſt, indien ook een Levijt het Prieſter-Ampt aanvaard, of een onbevoegden Man de Dienſt-beurte des Sangers waarneemd: derhalven daar gy-lieden met regt en billikheid voor vreeſt; daar voor behoord gy ook goed te keuren dat ik my wagte. Want u-lieden is ook deſelve Wet voorgeſchreven, welke ons ſchuldig maakt aan Gequetſte Hoogheid, indien een privaat perſoon, yts met argliſt voor de Overheid gedaan ofte bediend heeft, dat ſelfs door de hoedanigheid der daad beweſen word niet tot hem te behooren. Want den Keiſer en ſal niet willen inſien, of gy my met veel bidden en aanloopen vermoeid, en daar toegebragt hebt, dat ik dit op mijne Schouders neme; maar alleen dit, of ik het publijke Ampt gebruikt en de Geregts-dwang geoeffend hebbe die van ſijne Regeeringe afhangd; en welke ik weet dat van geen privaat regt is. Want alhoewel ik hier des Keiſers Rekengever ben, ſoo weet gy nochtans ſeer wel, dat ik in alle het gene deſe beſorging ſou mogen te boven gaan, alleen de plaats van een privaat perſoon bekleede: en daarom ſal het beter zijn u daar van te onthouden; op dat gy niet te vergeefs u ſelven en my in moeite bedraaid. Want aldus of op diergelijke wijſe ſoude Pilatus ten minſten konnen geantwoord hebben, by-aldien in ſijn Ampt niets meerder dan in dat van een 's Lands-rekengever waare geweeſt. En by-aldien Pilatus op ſulken wijſe geantwoord hadde, wat hadden de Joden doch daar tegen konnen inbrengen? haddenſe niet geheel ſtom geſtaan? ofte indien niet; ſoudenſe niet door veele Murmureeringen hier tegen in-te-werpen, eene groote dwaasheid begaan hebben? (27) Doch nu, waarom vraagd Pilatus na de Oorſaak? waarom hoord hy d'Aanklaagers tegens Jeſus? waarom komd hy tot onderſoeking? waarom word hy bevreeſt, als hy in ſijn tegenwoordigheid de Goddelijke Wet hoord verhaalen? Ja waarom vreeſt hy eindelijk de gramſchap des Keiſer, by-aldien hy Jeſus

hem na uwe Wet; ja naderhand onder een haaſtige oploopendheid ſijner ernſt, noch ſegd; Kruiſt hem ſelfs.

26. Pilatus wiſte dat hy Geregtelijk onderſoek hadde te doen over Misdadigers die tegens het bewind van ſijn Ampt gedaan hadden; en daarom was het ſijn beurt om kennis van ſaaken te nemen. En dit wiſten de Joden ook, en hadden beſloten te willen dat hy van Pilatus ſou gedood worden, Actor. 13: 28. Gelijk Pilatus daarom ook niet alleen vraagd; of de Joden deſen menſche voor een Quaad-doender hielden; want dat kon ook uit d'Overlevering blijken; maar hy vraagd byſonderlijk wat ſoort van beſchuldiging, tegens deſen menſche ingebragt wierd: op dat hy niet alleen van de ſtrafwaardigheid der misdaad; maar ook ſou konnen oordeelen, of de ſaak ſijn Regt-Bank aanging. Waar op dan de Joden hem ſoeken genoeg te doen; op datſe Jeſus Feit voor ſijne Vierſchaare Bank-vaſt maakten, ſeggende; WY HEBBEN BEVONDEN DAT DESEN HET VOLK VERKEERD, EN VERBIED DEN KEISER SCHATTINGE TE GEVEN, &c. Waar op dan Pilatus onderſoek doende, en deswegen niets des Doodswaardig vindende, hem ſogt van den hals te ſchuiven, en weder in handen van de Joden over te geven, die hem ſtraffen mogten ſoo ſe wilden: 't gene hy immers niet en heeft konnen doen, als de eenige Magthebber van het Swaard; overgevende aan de Joden dat haar ontnomen was, en nu aan hem alleen ſtond. En 't gene de Heer W. GOES op de voorgaande reden hierdoet volgen, is wel Cierlijk opgepoetſt, doch en kan by ons voor geen vaſte betooging van ſijn gevoelen opgenomen worden; om datmen alle het ſelve geſeg, ſeer ligt tot voordeel van den Joodſen Raad kan omkeeren.

27. Pilatus vraagd na de beſchuldiging, op dat hy, gelijkwe meer geſeid hebben, vernam of deſe misdaad tot ſijn Regt-Bank behoorde. En dat vernemende komd hy met regt tot onderſoek; doch dat hy bevreeſt word, ontſtaat daar uit, dat dit geval met ſommige vreemdigheid vermengd was, die hy niet ten klaardſten verſtond. En hoorende uit det Joden Oproerige verwijtinge; DAT HY DES KEISERS VRIEND NIET EN SOU ZYN SOO HY JESUS LOSLIET; Dat ſijn Ampt in dit ſtuk bedraaid wierd, en ligtelijk voor een nalaatigen Regter ſtond verklaagd te worden; (als die de Roer-vinken en Belhamels tegen des Keiſers Geſag, ongeſtraft liet;) ſoo is hy niet ſonder reden bevreeſt geworden; en heeft tuſſen kundig en onkundig in deſe ſaak te zijn, Jeſus Overgegeven om Gekruiſt te worden; op dat hy alle verder onheil ſchutte; en ſulks doende minder den haat des Keiſers te vreeſen hadde, zijnde van hem geſteld om de gemeene Ruſte der Onderdanen, en 't gewillig betalender Schattinge in Judea te beſorgen

28. Dat

Digitized by Google

ſus vry gegeven hadde? daar de Gramſchap des Keiſers hem meer te vreeſen was na de ver-Oordeeling van Jeſus, by-aldien de Magt des Swaards hem niet en hadde toegelaaten geweeſt; nadien hem deſe daad in de alderſwaarſte ſchuld van Gequetſte Hoogheid ſoude ingewikkeld hebben. Doch waar toe ſoo veel woorden overhoop gehaald; daar alle deſe dingen ſoo openbaar bekend zijn? Dus laat ons kort zijn. De Joden bekennen; *Het en is ons niet geoorlofd ymand te Dooden:* en het gene deſe ontkennen, eigend Pilatus hem ſelven toe, wanneer hy Jeſus vraagd; *Weet gy niet* (28) *dat ik Magt hebbe u te Kruiſſigen, en Magt hebbe u los te laaten?* En wat antwoord Jeſus doch hier op? ſegd hy wel gelijk hy tegen Petrus ſeide; *Alle die het Swaard nemen, vergaan door het Swaard?* Geheel niet; maar hem antwoordende erkend hy, dat Pilatus die Magt hadde, ſeggende; *Gy en ſoud geen Magt hebben tegen my, indien 't u van boven niet gegeven ware.* Siet hier komen de Joden, Pilatus en Chriſtus over-een, en geven een eenparige getuigenis tot deſe ſaak; en nochtans en geloofdmen haar niet. Dus verwerptmen de gantſche meenigte der Joden; en het Geſag van den Stadthouder word met voeten getreden; ja Chriſtus die de Waarheid ſelfs is, en geeftmen niet datmen ſchuldig is te geven aan een Vroom en Eerlijk Man. En ſulks is nochtans behaaglijk aan de Godsgeleerde die de Hebreeuwſche Meeſters ligtelijk de Ooren leenen. Maar men ſal miſſchien ſeggen, dat'er veele onder die Mannen zijn, welke neerſtiglijk alle Talmudiſche en Rabbiniſe Geſchriften doorkroopen hebben; en datſe de Geheimeniſſen die daar in verborgen liggen, uitgeput en geheel opgegeten hebben; en deswegen ons dingen hebben voorgeſteld, diemen elders te vergeefs beter ſoeken ſoude. Maar dewijl wy hier niet breed van de geloofbaarheid der Godsgeleerden noch d'agting der Rabbinen ſoeken te handelen; ſoo moeten wy hier indagtig zijn, dat alle die uit het verhaal van andere getuigenis geven, ſchoon die ſelfs Deugſaame menſchen waren, die en verdienen geen geloove, indien hy, van wien ſy 't hebben 't geenſe ſeggen, een ligtvaardigen Leugenaar en een ondeugend Man is; gelijk ook die gene niet alte hoog te agten zijn, die haare Ooren open ſetten voor menſchen die van een leugenagtigen en bedrieglijken aard zijn. En op dat wy dit niet te onregt op de Rabbijnen ſouden ſchijnen te paſſen; ſoo laat ons eens vernemen, hoe fraai ſy by ſommige braave Mannen te Boek ſtaan. Hieronymus heeft al van overlange op deſe wijſe van haar geſchreven: *Hoe groot de Overleveringen der Pharizeen zijn* ſeid hy, diemen thans DEUTEROSEIS, *dat is van de* Tweede Ordening *noemd; en welke Oude-wijfs Fabelen zy niet al voortbrengen; dat en kan ik niet genoeg overdenken: want de grootheid des Boeks lijd het niet; en de meeſte zijn ſoo Godloos en uitſpoorig, dat ik my ſchaame daar van te reppen.* En duſdanige getuigeniſſen vindmen ook by de laatere Schrijvers: gelijk dan onder deſe de vermaarde Caſaubonus in ſijn Oeffeningen tegen Baronius aldus ſchrijft: *Wanneer de Rabbijnen van de Hebreeuwſche Taal: en de eigenſchap der woorden, of van de Talmudiſche Inſettingen handelen, ſoo konnen de Chriſtenen, haar billik eenige geloof-*

28. Dat Pilatus die Magt hadde word van niemand, ſelfs niet van Jeſus ontkend; doch ſulks en kan niet onbepaald opgenomen worden, wanneer men aanmerkt in wat zin Jeſus ſegd; GY SOUD GEEN MAGT HEBBEN TEGENS MY. Gelijk dan Johannes een fraaje verklaaringe van Jeſus Geſeg, aanſtonds daar byvoegd; namelijk dat de Joden dit ſeiden, Op dat Jeſus Voorſegging ſtand hield, Joh. 18: 32. Want gelijk Godt gewild heeft, dat Jeſus den Heidenen ſou Overgeleverd worden; ſoo heeft hy ook het middel verſchaft, waar door ſulks kon geſchieden; namelijk hy heeft den Joodſchen Raad, ſoodanig de zinnen beſtuurd, datſe Jeſus voor den Stadthouder beklaagen, tegen den Keiſer misdaan te hebben. In hoedanigen geval hy noodwendig tot deſen Geregtsbeſorger moeſte komen, op dat hy van Pilatus Gedood wierd; ſy ſelfs in hem geen genoegſaame ſchuld des Doods vindende, om hem na de Wet te Dooden, Actor. 13: 28. Soo dat wy dit vaſt-ſtellende, nochtans geenſinds de getuigenis der Joden, noch die volſlagen Belijdenis van Jeſus, noch van Pilatus en behoeven te verwerpen, als de ſeer Geleerde Heer W. GOES ſchijnd te meenen. Maar wy houden ons veel beter voldaan door de uitlegging der Apoſtelen, alſſe ſeggen: In der waarheid zijn vergaderd tegen „ u Heilig Kind Jeſum welken gy Gezalfd hebt, bei„ de Herodes ende Pontius Pilatus, met de Heide„ nen ende de Volken Iſraels: Om te doen al wat u„ we Hand en uwen Raad te vooren bepaald hadde „ dat geſchieden ſoude, Actor. 4: 27, 28. Siet mede 't geen de Duitſche Kant-teekenaars over de aangehaalde plaatſe van Johannes gevoelen.

29. De

loofbaarheid toe-ſchrijven ; maar wanneer ſy van de woorden tot de ſaaken, ofte tot de Geſchiedeniſſen, of tot de Uitlegging der ver-ouderde dingen overſtappen, ſoo en moetmen haar geenſinds gelooven, by-aldienmen niet en wil bedroogen zyn. 't Selve, of noch veel erger, heeft Seldenus van haar getuigd; ja hy haald een gantſche Lees-rolle op van vermaarde Mannen, die even ſoo van deſe Meeſters oordeelen. Wanneer wy nu aanmerken, hoe ſchoon de Rabbijnen met duſdanigen lof opgepoetſt, te pronk geſet zijn; ſoo kanmen ligtelijk afnemen, watmen behoord te gevoelen van haare Overleveringen, die ſy hebben van dingen die voor ettelijke Honderd jaaren geſchied zijn, en ſy-lieden ſelver in Geſchrift gebragt hebben: want indien de oudſte onder de Regts-geleerden ons aanwijſen, datmen de Boeken niet en geloofd, welke van de Voor-vaders geſchreven zijn, van die gene, welkſe in haare ſaak en voor ſig ſelven by-brengen; wat ſullen wy dan eindelijk van die gene ſeggen, welkers Autheuren van ſoo groote voor-oordeelen worden aangeklaagd? en welke dingen voor den dag brengen, die ſeer lange tijd voor haare gedagtenis geſchied zijn? Want den Talmud van Jeruſalem, die ouder is dan den Babyloniſchen, is ten minſten Honderd en twintig jaaren na de verſtooring des Tempels, of als andere ſeggen, in het Derde honderd jaar na Chriſti Geboorte geſchreven. Wy verſwijgen noch dat de Carræen, en het ander geſlagt uit de Sadduceen overig, die hartnekkig aan de Schrift hangende, alle Leere diemen *Mondelinge Overleveringen* noemd, verwerpen; en by gevolg ook den Talmud. Welke Schriften nochtans de Pharizeen, als Schriften van de Tweede ſoorte behalven de Wet, ſeer Godsdienſtig leerden onderhouden. Dus en paſt dan niet datmen deſe aan een Chriſten ſoodanig opdringd, als ofmen ſonder beſwaaring des gemoeds, daar niet van afwijken konde. Maar behalven deſe algemeene reden, komd noch een andere byſondere te voorſchijn, waarom wy haar geenſinds mogen gelooven: namelijk deſe, dat ſy doorgaans ſeer onbeſchaamde (29) groot-ſprekers van haare vryheid zijn geweeſt; ſelfs ook dan wanneer ſy aldermeeſt onder de Dienſtbaarheid gebukt zaaten. Want hier van daan quam haar die ſotte antwoorde te ontvallen, welkſe aan Jeſus gaven, ſeggende; *Wy zijn Abrahams Zaad, ende en hebben nooit Gediend; hoe ſegd gy dan, gy ſult in Vryheid herſteld worden*, Joh. 8: 33. Kander wel ſotter en vermeteler bedagt worden dan dit? als waar in ſy niet alleen hun ſwaarſte ellenden in Egipten, en in de Babyloniſche Gevangenſchap en elders geleden, geveinsdelijk bedekten; maar ook toonden datſe noch het Jok van den Roomſchen Keiſer niet op den hals en voelden. En dit is van de ſelve laatdunkendheid, wanneer ſy haar uitgeven voor een Volk dat ſijne eigen Regten heeft; en ontkennen dat het Hals-Geregt hun van de Romeinen ontnomen is; terwijlſe nochtans voor den Stadthouder bekennen, dat ſy het ſelve niet en oeffenen: even als ofmen geloofde dat ymand vrywillig afdankte, het gene in de Vryheid het hoogſte is; en dat overgeeft aan een Overwinnend Volk dat op die tijd hem de voet op de Nek heeft. Derhalven roemen deſe menſchen nu hier wederom met deſelve onbeſchaamdheid, waar mede ſy te vooren van haare Vryheid

29. De Joodſche opſnij-erie is waarlijk in veelen groot, doch ſy kan, aangaande haare Vryheid, niet hinderen, noch een waarheid verdagt maaken, die wy in de Euangeliſche Hiſtorie ſoo merkelijk onderſteund vinden. Want ſoo veel te aanmerkelijker was de Vryheid van Gods Volk; datſe ſelfs in Slavernie en Gevangenſchappen, nimmer ſoo geheel-en-al haar eigen Huishoudelijk Geſag zijn quijt geweeſt; datſe niet altijd haar eigē Vorſten, Prieſters en Groote Raads-vergaderinge hebben gehad; en na haare eigen Wetten hebben geleefd. Ja ſchoon ſy het Halsgeregt over Jeſus, hier vrywillig aan Pilatus hadden overgegeven; nochtans heeft Pilatus, niet tegenſtaande hy nu Regter in deſe ſaak wierd, niet nagelaaten, alles op te volgen, wat met hun Wetten over-een quam: want daar toe quam hy ſelfs tot de Overprieſters uit; Ja daar toe gaf hy ook verlof, om door het Breken der Beenen, de Dood te verhaaſten, op dat de Lichaamen afgenomen wierden voor Sonnen Ondergang, Deuter. 21: 23. En of ſchoon der Joden Vryheid te mets door Scheuringen, en 't bedrijf van Oproerigheden, in eenige Stammen wat minder geſien is geworden; egter lag daar de belofte, dat'er een weſentlijke Wetgever, dat is de Beſorgers der Wet, van Juda niet en ſouden afwijken, tot dat de Silo of Meſſias ſou gekomen zijn, Geneſis 49: 10. Gelijk dan deſelve ook ſoodanig te deſer tijd, in het Joodſche Sanhedrin binnen Jeruſalem geſien is geworden.

Digitized by Google

heid hadden opgeſnèen; alſſe ſeggen; (30) Dat hun het Hals-geregt niet ontnomen is. En waarlijk dat het niet goedwillig van de Joden weg-geſchonken, maar hun door de Romeinen afgenomen is; ſulks gelooven veele Groote Mannen met ons. Ook is deſe Talmudiſche Overlevering ſeer gemeen aangenomen, alſſe leerd; *Dat de Hoofd-Geregten veertig jaaren voor de Verſtooringe des Tempels van Iſrael weggenomen zijn.* 't Gene Ligtfoot bepaald ontrent ander-half jaar voor Chriſti Geboorte: alhoewel Schaliger en Druſius meenen, dat'er een meerder ruimte van jaren tuſſchen geloopen is; namelijk 61. jaaren: want aldus ſchrijft hy over het getal MM. LXXXVI. van de Euſebiaanſche Kronijk: *Maar ſoo wel de Oude als de Nieuwe Joden miſſen, welke ſeggen, dat hun de Geregten van de Romeinen afgenomen zijn* XL *jaar voor de verbrandinge des Tempels, dat is in het Vijftiende jaar van Tiberius: 't geen belacchelijk is. Want dit is geſchied, Een-en-t'ſeſtig jaar voor de Verſtooring der Stadt Jeruſalem, als Archelaus in Ballingſchap verweſen was. Waar van dan dit voortgekomen is;* Het ſtaat ons niet vry ymand te Dooden. *Want Coponius de Stadthouder of Beſorger des Keiſers, hadde alle Geregts-dwang, naar ſig getrokken, en ſeer weinig aan het Sanhedrin der Joden overgelaaten; namelijk alleen de dingen welke tot haare Wet-gebruiken, en Ceremonien behoorden.* Het gene t'eenemaal na de waarheid geſeid is: want het Joodſche Land is doe eerſt tot een Verwonne Landſchap gemaakt. Doch het zy ook te wat tijd dit geſchied zy; dit

30. De Joden te deſer tijd van de Romeinen Overheerd zijnde, kon het niet anders geſchieden of daar moeſte van ſelfs en ſonder overgaaf, een deel des Geregts aan den Keiſer ofte ſijne Land-beſtuurders ter hand komen. En wel voornamelijk de Magt over die dingen, welke de Romeinſche Magt-hebbinge, en Schatting-eiſch van na-by aangingen: waar toe dan ook de Stadthouders de Magt des Krijgs-Volk in handen hadden, op dat niet alleen niemand haar Beſtuur betwiſten; maar ook de Onderdanen in haare Ruſte, en de minder Amptenaren en Regt-Banken uit kragt van haare Bedieninge ſouden konnen Regeeren. 't Geen genoegſaam kon in ſtaat gehouden worden, ſonder de ongelijmdheid van twee of meer gelijke Opperſte Magt-hebbingen in een Rijk te ſtellen. Als geenſinds belettende, dat een Overheerd Volk dat onder de erkentenis van een Hoofd-geld te betaalen, aangenomen is te beſchermen, en by ſijn Wetten, Regeering en Godsdienſt te laaten, niet en ſoude konnen Lijf-ſtraf oeffenen over de gene die tegens haare eigen Vaderlijke Wetten Sondigden. Want hoe ſouden doch de Joden na de Wetten van Moſes hebben konnen leven, byaldien het haar onmogelijk hadde geweeſt, over ymand die volgens die Wetten de Dood verdiend had, Lijf-ſtraf te oeffenen? Waarom Pilatus dit ook den Joden in het Hals-geding over Jeſus geenſinds heeft ſoeken te ontrekken; maar veel eer tegen wil en dank op-te-dringen: op dat hy elk by ſijn onderhoorig Regt liet. Gelijk hy ook ſeer gereed was om Jeſus na Herodes te ſenden; hooreende dat hy uit ſijn Gebied, dat is, uit Galilea was; welke Herodes hoewel een Jode-genoot, egter als een Smal-heer van den Roomſchen Keiſer; tot Vier-Vorſt over die Land-ſtreek geſteld zijnde, even als Pilatus, deſſelfs Geregts-beſorger was; voor wien de Joden dan ook reden vonden om Jeſus te beſchuldigen, Luc. 23: 10. Het gene nu uit de Rabbijnen bygebragt word, aangaande het ophouden der Halsgeregten in Iſrael, 40. jaaren voor de Verſtooringe des Tempels; daar ontrent bekend onſen Autheur dat veele ſulks brengen op het 61. jaar. En voorwaar, indien de Magt van Dood-vonniſſen uit te voeren, den Joden door de Romeinen ooit geheel benomen is geweeſt; het moeſte te dien tijde geſchied zijn, wanneer Judea onder de Overheerde Landſchappen gebragt is, die door de Romeinſche Stadhouders of PROCURATORS beſtuurd wierden; 't gene niet op het 40. jaar voor den Ondergang van Jeruſalem, als de Joden in den Talmud ſeggen; maar in het 61. jaar geſchied is. Soo dat indienſe doe ter tijd noch Magt gehad hebben, om ſtraffe te oeffenen over die, welken tegen de Wet geſondigd hadden; ſoo en wordmen niet verpligt om der Joden bekentenis ſonder eenig opſigt of bepaaling op te nemen: namelijk niemand met de Dood te ſtraffen, als die tegen haare Wet ſoodanig misdaan hadden. En ſchoon hier ymand ſou mogen ſeggen, dat dit alleen te verſtaan zy van de gemeene ligte en niet Doodelijke ſtraffen, als Geeſſelen en Gevangenſettinge, &c. (gelijk Jeſus ſijn Diſcipelen voorſei dat hun van de Joden in haare Synagogen overkomen ſou, Matth. 10. vers 17. en kap. 23: 34.) ſoo en hinderd ons dit geenſinds: want even gelijk in het Gebod van niet te Dooden, ook begrepen is, niemand te ſlaan nochte te verminken; alſoo agten wy de Geeſſel-ſtraf door Regts-pleging, een deel van de Dood-ſtraf, van welke een Regter als van ligter tot ſwaarder overgaat, af hangende van een en deſelve Magt. Tot welkmen de Private Kaſtijdingen geenſinds betrekken moet. Gelijk ook de Staaf-buſſels van Roeden, en een hand-Bijl daar in gebonden, by de Romeinen het Teeken van Hals en Lijf-ſtraf was, die voor de Burgemeeſters en Schouten, en daar na voor de Keiſers gedraagen wierden; om aan te duiden, dat het den Regter toeſtaat, eerſtelijk het quaad met minder ſtraf en door Kaſtijdingen uit te drijven en te verbeteren: doch ſulks niet helpende, verpligt werd de Boosdoenders met de Bijl uit te roejen. Die dan ook daar toe tuſſchen de Staaven ingewikkeld, en by na als bedekt gehouden wierd; om te betoonen, dat het Geregte niet haaſtig noch Bloed-dorſtig, maar voorbedagtelijk tot de uitvoering van Dood-vonniſſen komen moet; tijd nemende om de Straf-Bijl langmoediglijk los te maaken en te ontbinden: gelijk Plutarchus dat alſoo tot de Zede-leer verklaard heeft.

31. Hoe

Digitized by Google

dit is egter openbaar dat de Hals-geregten den Joden ſijn ontnomen geweeſt, eer dat het Dood-vonnis over Jeſus onſen Heere uitgeſproken is. En nadien de ſaake dan alſoo geſchapen ſtaat, gelijk tot hier-toe beweſen is; hoe kanmen ons dan hier noch tegenwerpen, de Lijf-ſtraffe, gelijk ſommige die noemen, van Stephanus? Ofte wat brengdmen noch deſe verſierde reden by; namelijk dat ſy het Hals-geregt hun ſelven gewillig van den hals geſchoven hebben; en deswegen Jeſus niet en hebben durven ter Dood brengen? Dit zijn voorwaar reden van ligtvaardige menſchen, die wy wilden dat van geen Geleerde Mannen wierden voor goed gekeurd, gelijk het egter gebeurd is. Voorwaar de ſtraffe aan (31) Stephanus geoeffend, behoord niet ſoo waardig gehouden te worden, datmenſe een Lijf-ſtraffe of Hals-geregt noemde; overmids dat gelijk'er geene oorſaake ſijner ver-Oordeelinge geweeſt is; alſoo word ook in deſelve Geſchiedenis niet gerept van het Vonnis, daar op de Lijf-ſtraffe pleeg te volgen. Maar de Joden hebben eendragtelijk onder een Beroerte of Oploop, ſonder eenige Orden op *Hem aangevallen, en hem buiten de Stadt geworpen en Geſteenigd.* Invoegen dit geen Hals-geregt, maar veel eer een moordadig Schelmſtuk behoorde genoemd te worden. Tertullianus heeft beter gedagten hier van gehad, als hy ſeid; Dat Stephanus niet ver-Oordeeld noch met Lijf-ſtraffe beſwaard is, maar met geweld is verdrukt geworden. En Cyprianus dat hy van de Joden met geweld en met Steenen gedood is. Ja Beza teikend aan, dat de Joden door deſe daad, het Geſag des Stadthouders geſchonden hebben. Het gene Grootius en andere toeſtemmen. En gelijk als Zepperus, ſederd de tijden dat het Joodſche Land tot een Provincie gemaakt is, vaſt-ſteld, dat den Stadthouder het Hals-geregt gehad heeft; alſoo beſtraft hy ook de Joden als een Oproerig geſlagte, ſeggende; *Datſe ook door Oproer het Hals-geregte met geweld naar haar getrokken hebben, gelijk gebleken is, in de Geſchiedeniſſen der Apoſtelen, namelijk van Stephanus en Paulus.* Maar op dat niemand vreemd mogte dunken, dat dit geſchied is, wanneer het aanſien van de Oude Republijk noch in verſſe gedagtenis was; ſoo ſullen doch andere Voorbeelden van eenige Honderd jaaren daar na geſchied, alle het ſelve konnen goed maaken. Want het is openbaar datſe ten (32) tijde van Conſtantijn de Groote, ſoo verre tot ſtoutheid en raſernie vervallen zijn, datſe tegen

31. Hoe verre de Dood-ſtraf aan Stephanus, na de Wet van Moſes geoeffend is, hebbenwe in het Derde Hoofd-ſtuk afgedaan. Wy konnender hier noch by-voegen; dat ſoo de Joden dit enkel als Privaate Perſoonen gedaan hebben, het meer dan wonder is, dat ten minſten de Belhamels van ſulken inbreuk des Roomſchen Geſag-hebbing, van den Stadthouder daar over niet als Moordenaars en ſijn by de Kop gevat; dewijl immers aan deſen Geregtsbeſorger, volgens d'Heer W. GOES meeninge, alleen en ſonder eenige deel-hebbing van ymand, de Magt des Swaards was: 't gene nochtans ſoo wel met ſtilſwijgen in de Boeken des Nieuwen Teſtaments, als het Dood-vonnis van den Grooten Raad over Stephanus, voorby-gegaan word; indien men anderſinds ſig daar op ſoude meenen te beroepen. Ook pleit de Hiſtorie en het uitvoeren van het Hals-vonnis genoegſaam voor de waarheid van de Magt der Joden Dood-ſtraf ontrent een Gods-laſteraar. Alhoewel Beza en Grootius noodeloos bekommerd zijn, dat ſy daar in de Magt des Stadthouders geſchonden hebben; terwijl het nergens blijkt, dat ſig ymand dit geval ſoodanig aangetrokken heeft. Gelijk mede Pilatus ſoo gereed niet en ſou geweeſt hebben, ſijn Magt in de ſaak van Jeſus aan de Joden over te laaten, of wederom te geven, als hy ſeide; OORDEELD HEM SELFS; EN KRUIST GY-LIEDEN HEM, &c. En ſchoon de Joden nu en dan al hadden toegeleid, om onder Oproer deſe Magt wederom in te palmen; ſoo hadden immers de Stadhouders de Krijgs-magt in handen, om alſulke uitſpoorigheden in te toomen; gelijk wel naderhand geſchied is, doe het Jodendom meer vervallen, en het Sanhedrin van Jeruſalem verhuiſt was; 't gene tot deſe ſaak geenſinds en helpt. En ſchoon de Joden door Oproerigheid, t'eenige tijd het Hals-geregt na haar getrokken hebben, als de Heer GOES uit Zepperus aantrekt; ſoo hebbenſe ſulks met weinig minder regt beſeten, als de Romeinen die het haar door Overheerſching ontnomen hadden. Doch ſy en ſchijnen ten tijde van Jeſus alſoo niet geſind geweeſt zijn; of anders ſoudenſe Jeſus ſelfs liever willen ſtraffen hebben; of ſy ſouden hem ten minſten ſeer onvoegſaam voor een Oproermaker aan Pilatus konnen beklagen hebben; by-aldien ſy ſoo hart na de weder-inpalming van haar ontnomen Swaard geſtaan hadden.

32. Hier uit ſoumen mogen beſluiten, dat by-aldien ſy dus lang hebben beſtaan ſtraffe te oeffenen, tegens die, welkſe uit haat der Chriſtenen, meenden tegens de Vaderlijke Godsdienſt te Sondigen, ſy ſulks met veel meerder vryheid en Magt hebbe gedaan doe haare Republijk nog over-end ſtond, en den Grooten Raad te Jeruſalem noch in weſen was, en alſoodanig erkend wierd van de Saligmaaker, en van de Apoſtelen, en van haar ſelfs; gelijkwe genoeg getoond hebben. Want dat Paulus voor ſijne Bekeeringe, uit laſt en magt der Overprieſters, ook de Chriſtenen vervolgde en na Jeruſalem deed brengen om

Digitized by Google

tegen die gene, welke van haare Godsdienſt tot het Chriſtendom overgingen, met Steenigen en andere wreedheden gewoed hebben. Soo dat den Keiſer hunne ontmenſte onver't ſaagdheid, met duſdanigen Verbod-ſchrift genoodſaakt wierd te ſchutten: *Wy gebieden en willen, datmen de Joden en haare Ouderlingen over-al inboeſemen ſal; dat indien ymand uit de Joden na deſen, eenig menſch die af-keerig van haar vervloekte Wet is, en na een beter Godsdienſt tragt, onderneemd met Steenigen ofte ander geweld te overvallen, gelijk wy ervaaren dat nu en dan geſchied; dat den ſelven aanſtonds in't Vuur geworpen, en met alle ſijne Makkers verbrand ſal worden.* Uit welk Plak-ſchrift dan ook aan Ligtfoot geantwoord en genoegen kan verſchaft worden, wanneer hy eenige Exempelen by-brengd, waar mede hy poogd te bewijſen; dat ſommige na de Verſtooringe des Tempels van de Joden zijn geſtraft geworden. Daar duſdanige voorvallen niet en moeten aangemerkt worden, geſchied te zijn by wijſe van Geregts-handeling, maar door geweld; even gelijk in de daagen van Conſtantijn. Invoegen hier door ook het bewijs van Stephanus genoegſaam uitgewiſt en verdwenen is. Laat ons nu tot de andere reden, of liever blaauwe uitvlugt komen; waar mede men poogd aan te wijſen, waarom de Joden goedwillig het Hals-geregt overgegeven, ofte ten minſten niet meer geoeffend hebben: namelijk; *Om dat het Joodſche Land doe vol was van Struik-roovers en Moordenaars; en den Grooten Raad geen middel ſaagen omſe te konnen temmen.* (33) Voorwaar heel klugtig en belacchelijk: daar den Wettigen en wel ingeſtelden Regter ſiet, dat hy de Geweldenarie der toenemende Quaad-doenders en Schelm-ſtukken niet intoomen kan, daar zit hy onbekommerd, en ſteekt ſig tot geene dingen in; en onder deſe Leuiheid gaat het regt om te Oordeelen en te Straffen, over tot een ander, die een Privaat Perſoon, of in deſſelfs plaatſe is. En dit wilmen ook al datmen voor goede Munt aannemen ſal. Doch indien wy ofte ymand anders dit gelooven willen, ſullenwe aan alle verſtandige menſchen, niet veel onſmaakelijker zijn, dan d'alderſlegtſte Paddeſtoel? Immers wat wy van ſulke gelooven, ſullenwe nu niet melden; maar dit ſeggenwe; dat ſoo dikmaal alſſer tijden komen, daar in een Regter benard word om ſijn Ampt te plegen met ſijn gewoone Dienaaren en Lijf-wagten, welke hy na Orden gebruikt; ſoo krijgt hy van de Oppermagt ſoo veel Soldaten als genoeg ſchijnen, om die ſwaarigheid voor te komen, gelijk ons ſelfs gebeurd is. Op gelijke wijſe ſouden de Joden die van Pilatus een Bende Krijgs-knegten verkregen hadden, om den ongewapenden Jeſus te Vangen, ongetwijffeld meer byſtand verkregen hebben, om ſoodanige Straatſchenders in haar geweld te krijgen, by-aldien ſy het ge-eiſt hadden; gelijk het hen ook vry-ſtond met regt te eiſchen; gemerkt aan den Stadthouder de magt en het regt gegeven is, om volgens de Keiſerlijke Beveelen, de Lands-genooten der Provincien door den dienſt der Krijgs-lieden te hulp te komen. Maar ſegdmen; ſy en wilden deſe hulp niet ter hand nemen, om datſe Goedertierene Regters waaren ontrent het Zaad Abrahams. Maar doch, van wat voor Genadige Regters verhaaldmen ons dit? namelijk van ſulke, die de Wolven ſpaarden op dat de Schaapen vernield wierden? Ja die ſoo heet van Lever en dorſtig na het Bloed van Jeſus, dat onbevlekte Lam waaren? Of welke op alle manieren woeden tegen Stephanus, tegen de Apoſte-

len,

geſtraft te worden; ſulks vindmen in de Handelingen der Apoſtelen meer dan eens aangeteekend: ſiet onder andere ſijn eigen betuiging, Actor. 26. 10, 11. Doch hoedanigen verwoeſting ſy dan in de laatere en vervallen tijd, te uitbunding tegens de Chriſtenen willende gebruiken; ſoo heeft de Chriſten Keiſer Conſtantijn de Groot, daar tegen billik gewaakt. Gelijk het mede geenſinds in geſchil ſtaat, dat de Joden na de laatſte Verſtooringe van Jeruſalem, geen of weinig Magt hadden; en het Sanhedrin verhuiſt en elders in ſoberen ſtaat, naauwlijks het hoofd boven hield. Soo dat het wel waar kan zijn, dat de neerſtige Ligtfoot met ſommige van deſe laatere voorbeelden, tot ſijn waarſchijnelijk gevoelen by te brengen, niet alte gelukkig is geweeſt.

33. Deſe uitvlugt beneffens de volgende, werd onſes agtens niet te onpas van de Heer W. Goes doorgeſtreken. En om datſe beide geenſinds tegens ons gevoelen aanloopen, ſlaan wy die voorby; en prijſen alleen des Mans ſchrander Oordeel over alſulke dwaalſieke gedagten.

34. Dat

Digitized by Google

len, en de reſt der Diſcipelen Jeſu? en egter noch ſulke Sagtmoedige, ſulke Barmhertige Regters waaren, datſe haare Ampten liever afdankten, dan datſe de Struikroovers en Moordenaars, die 't gantſche Land in rep en roer ſtelden, en de wegen onveil maakten, door regtvaardige Lijf-ſtraffen uitdelgen ſouden? O ſeldſaame en ongehoorde ſaak, die alle Wonderen verre te boven gaat! Sie hier een nieuw Fatſoen van Regters, welke Jeſus, Stephanus en de Apoſtelen, die van het ſelve Zaad Abrahams geſprooten zijn, Dooden, en met veelerhande Lijf-ſtraf pijnigen, om datſe geene Straatſchenders noch Moordenaars en waaren, en nochtans de Straatſchenders en Struikroovers wilden ſpaaren, om datſe ſoodanige Schelmen waaren. Een fraai Verdigtſel waarlijk, ſoomen 't alleen gelooven kon. Maar nadien men ſegd, dat den Grooten Raad der Joden op deſe wijſe ſig van haar Ampt ontrokken heeft; ſoo diendmen noch te weten, hoe en op wat wijſe Pontius Pilatus daar eindelijk aangekomen is? Het zy dan door twee partyen, daar toe verkooren; of dat hy uit laſt des Grooten Raads, alſoo haare beurt en plaats waargenomen heeft: of heeft hy dit ſtil-ſtaande Ampt, by wijſe van voorkoming ingepalmd; gelijk wy ons te mets yts toe-eigenen 't gene niemand toebehoord? Doch al watmen hier van ſal willen ſeggen, dat ſal ten alderhoogſten ongerijmd zijn; overmids wy ſoo wel door de klaarheid der daad, als met het geſag van Hieronymus en Beda, betoond hebben, dat Pilatus de ſaake van Jeſus niet gewillig op ſig genomen heeft. Doch onwillig nemen wy geen ledige Ampten in, nochte ook geen bevel op ons; gelijk mede de over-een-koming der ſtrijdende partyen, niemand onwillig tot een Regter ſteld: alhoewel deſſelfs onwetendheid en dwaaling, het uitſtel niet onkragtig maakt. Daar-en-boven wanneermen van deſe dingen onderſoek doet, ſoo moetmen in agt-nemen 't gene Diocletianus en Maximianus vaſtgeſteld hebben: namelijk, *Dat de over-een-koming der Privaate Perſoonen, dien tot geen Regter maakt, die geen Regter-ampt heeft; gelijk ook het gene ſoo eenen beſluit de kragt noch het geſag heeft van een Gevonniſte ſaak.* En niet alleen dit, maar het is ook van een ontwijffelbaar regt, dat de pleitende Partyen niet vry-ſtaat, aan een Regter die over ſekere ſaaken geſteld is, een nieuw Regts-gebied door uitſtel of verſchuiving, te verleenen. En of ſchoon een Amptenaar, het zy een Rentmeeſter of FISCAAL, wel in een andere Privaate ſaake, die niet van die ſoort is van Privaate Perſoonen, als een Regter kan aangeſprooken worden, en Regter zijn; ſoo en kan ſulks egter in Hals-geregts-pleging geenſinds plaatſe hebben; om dat deſe van die ſoort van Ampten zijn, waar van ſoo eenen de uitvoeringe niet opentlijk toegelaaten is. En even ſoo veel ſchijnd het, moetmen ook ſeggen van den laſt of het bevel, en de inneming, daar van uit tween, een Geregts-dwang op Pilatus kan overgegaan zijn. Want ſoomen het laatſte ſteld, ſoo worden wy genoodſaakt om Pilatus voor een ſtout en dwaas Man aan-te-merken; als die niet alleen niet bevreeſt was voor de ongenade des Keiſers; maar ook hem ſelven moetwillig en buiten noodſaak, in gevaarlijke Oproerigheid der Joden ſoude ingewikkeld hebben. Ofte indienmen het eerſte ſteld; ſoo ſal het niet waar zijn, (34) dat Jeſus Chriſtus onder Pontius Pilatus Geleden heeft; (het gene ons nochtans de Apoſtoliſche Ge-

34. Dat Jeſus onder Pontius Pilatus Geleden heeft en Lijden moeſt, kan uit de ſaamenhang van Jeſus Kruis-rol ſoo klaar geſien worden, datmer geen bewijs toe behoefd. Verklaarende Jeſus ſelfs genoegſaam de reden, waarom hy onder deſen Heidenſen Regter ſoude Lijden; namelijk om dat Godt ſulks wilde; en hy den Joden ook daar toe niet alleen in den zin gaf, niet haare Magt aan hem te oeffenen, maar hem aan den Romeinſchen Stadthouder over te leveren, en te begeeren dat hy van Pilatus ſou Gedood worden, om datſe ſelfs geen Wettige oorſaak des Doods in hem en vonden, Actor. 13:28. 't Geenmen dan op haar onmagt niet en moet leggen, en den Apoſtel Paulus vlak in 't aanſigt wederſpreken. Gelijk Jeſus dat ook ſelfs ſoo voorſeid hadde. Ja daar op ſag, als hy in 't Hof ken van Gethſemane bad; VADER UWEN WILLE GESCHIEDE. Soo dat de Heer W. GOES over deſe ſtoffe, veel waarſchijnelijker als een groot Regts-geleerde, en ervaren in de Hiſtorien, dan als een Godsgeleerden in 't Koningrijk van Jeſus onderweſen, redeneerd, wanneer hy alle duſdanige getuigeniſſen, eenen anderen draai wil gegeven hebben.

Digitized by Google

Geloofs-belijdenis uitdrukkelijk leerd;) maar onder den Grooten Raad der Joden. Want die een bevoolen Geregts-dwang op hem neemd, heeft niets eigen, maar hy gebruikt alleen de Vierſchaare des geenen die ſulks bevoolen heeft; dewijl hy niets voor of door ſijn eigen Regeering, maar voor dien, uit wiens bevel hy het regt ſpreekt, Vonniſt, ſoo dikmaal hy het regt uitſpreekt. Derhalven laat ons ſeggen wat van de ſaak is: De Goedheid en Barmhertigheid der Joden, tegen de Quaaddoenders word van de Rabbijnen valſchelijk uitgemeten en gepreſen. Want alhoewelmen ſegd, dat de Pharizeen met veele vriendelijkheid en beſcheidendheid begaafd waaren; nochtans verhaaldmen ook van haar veele harde en onbehoorlijke handelingen ontrent het gemeene Volk, onder welke ſy ook Jeſus geteld hebben; noemende 't ſelve een Volk der Aarde: ja ook ſoo ſeer datſe voor billik agteden, een gemeen menſche te ſlagten op 't gewoone Feeſt der Verſoeninge, 't welk inviel op den Sabbath, die den Alderheiligſten was. Boven deſe ſtaan de Sadduceen noch in Strengheid, Wreedheid en Grimmigheid bekend. En dat den Grooten Raad der Joden meeſt uit die twee ſoorten van Geſindheden, ontrent deſe tijden beſtaan heeft; dat blijkt uit de Handelingen der Apoſtelen; alwaar Lucas kapittel 23. verhaald, dat *Paulus wiſte, dat het een deel van den Joodſchen Raad, Sadduceen, en het ander deel Pharizeen waaren.* Ja dat de Partie der Sadduceen de ſterkſte was, ſchijndmen te moeten afnemen uit dien, dat Lucas in 't vijfde kapittel van 't ſelve Boek ſegd, dat de Secte van de Sadduceen op de zijde van den Hoogenprieſter waaren. Waar over de Uitleggers ſeer wel aanteekenen; dat hier die gene verſtaan worden, welke den Hoogenprieſter meerder toegedaan waaren; welkers Raad hy onder de gantſche Vergaderinge pleeg te gebruiken; die uitkieſende niet uit Oordeel, maar ter liefde ſijner Secte. Wat verſtandig Man nu ſal gelooven, dat ſulke luiden hunne Wettige Magt niet en ſouden willen gebruiken, tegens een bedorven geſlagt, dat door ſijn Schelmſtukken de grondveſt van de gemeene ruſte der Republijk omkeerd? Nochtans indien dit ſoo was, wat paſt dit doch op den ongewapenden Jeſus, die niet als een Moordenaar, niet als een Straatſchender het Land onruſtig of de wegen onveil maakte, maar die ſy ſelfs al Gevangen en Gebonden weg-geleid hadden; tegen dien ſy Valſche Getuigen ſaamen-geſogt hadden; en van wiens misdaad ſy al onderſoek gedaan hadden: ja tegens dien ſy eindelijk het Vonnis des Doods geſprooken hadden: en daar op verder ontrent Pilatus ſoo ſterk tegen den ſelven quamen te woeden, als in haar magt was. En hierom iſſet ook van geen klem, alsmen der noch by-voegd; *Dat den Grooten Raad der Joden, van wegen haare ſlapheid en ſagtmoedigheid, uit de gewoonelijke* (35) *Vergader-plaatſe* GAZITH *verhuiſt was, aan welke de Oordeelen vaſt-gebonden waaren; en buiten welke plaatſe, ſy haar onthielden van de Vonniſſen, en meenden dat het niet billik was deſelve te oeffenen.* Maar laat ons al toeſtaan, 't gene egter niet de minſte ſchijn van waarheid heeft, datſe aldaar niet en wilden te ſaamen komen, om de Straatſchenders te ver-Oordeelen; kondenſe niet te ſaamen komen om Jeſus te ver-Oordeelen, die noch aan Doodſlag noch aan Straatſchenderie ſchuldig was, even ſoo ligt alſſe te ſaamen vergaderden in 't Huis van Annas of Cajaphas? Ja het gene alle Rabbijnsgeſinde Praatjes en Sprookjes doorſtrijkt, en Ligtfoot ſelfs voortbrengd, is dit; *Dat wanneer den Grooten Raad, Jeſus ondertaſt hadden, in de Zaale van Cajaphas; dat des Morgens het geheele Sanhedrin is vergaderd, om het Vonnis ſijnes Doods uit te ſpreken, ſonder twijffel in de* (36) *Kamer* GAZITH. En op deſe Man word noch-

35. Waarom de Joden te deſer tijd haar gewoone Geregts-kamer verlaaten hebben, en wegens de ſaak van Jeſus in het Huis van Cajaphas vergaderd zijn; ſulks is in het Derde Hoofdſtuk van dit Boek afgedaan. En daar konnen veele onſekere giſſingen en Erfgerugten der Joden, voor en tegen haar verhuiſing bygebragt worden.

36. Dit is niet waarſchijnelijk in de Kamer GAZITH geſchied; maar wederom in het Huis van Cajaphas, daar Jeſus, alswe beweſen hebben, in de tuſſchen-tijd van haar ſcheiden, dus lange in 't open Plein, in handen van de Dienſtknegten der Overprieſters en der Hoofdmannen des Tempels gelaten was. En wat aangaat dat de Joden geen Hals-vonnis konden

Digitized by Google

nochtans wegen dit gevoelen soo sterk gesteund. Maar het lust ons hier noch te vraagen? Wat voor reden setten die doch by, welke alsoo gevoelen, waarom den Grooten Raad, de Hals-geregten niet heeft konnen oeffenen in een andere plaatse dan in GAZITH, HAGAZITH, of LISKAT HAGAZITH? Want Godt hadde Deut. 17. bevoolen: *Soo dikmaal uw een saake voor 't Geregte te swaar sal zijn, soo suld gy u opmaaken, en henen gaan tot de Plaatse die de Heere uwe Godt verkiesen sal, ende tot de Priesteren de Leviten, ende tot den Regter, die te dier tijd zyn sal, inkomen, ende vraagen; en die sullen u het Oordeel spreken. Ende gy sult doen na dien, dat sy u seggen in de Plaatse die u de Heere verkooren heeft.* Seer wel: want hier uit volgd, dat Godt niet juist verkooren heeft den Tempel, niet de Stadt Jerusalem, en veel min noch de Kamer GAZITH. Waar van wy de getuigenis tot noch toe vergeefs in de Heilige Schrift gesogt hebben. Waarom het seer vreemd is; dat nademaal het Sanhedrin, wel elders alle andere swaare saaken heeft konnen verrigten, nochtans de Hals-geregten niet buiten deselve heeft konnen afdoen. Siet hoe belacchelijk dese Rabbijnen sig aanstellen, en met haar te gelijk die geene, welke alsulke Verdigtselen geloof geven. Doch de Joodsche Meesters seggen wat se willen, de Overpriesters en den Grooten Raad die antwoorden egter aan Pilatus; *Het en staat ons niet vry, ymand te Dooden.* En dese reden heeft Pilatus ook soo kragtig en waaragtig geschenen, dat hy niet een woord daar op te seggen had, ofte ook wel niet en heeft gekonnen. Want indien dese dingen alsoo geschapen hadden gestaan, als de meeste willen; hadde Pilatus dan den Joden niet billiker geantwoord en geseid? Hoe nu toe gy Overpriesters, Ouderlingen en Schriftgeleerde Mannen? Hoe handeld gy soo verkeerdelijk tegen my, my opdraagende soodanige dingen die geen schijn van waarheid hebben? Want daar is tusschen *Niet geoorlofd zyn*, en *Niet willen*, een groot onderscheid; overmids daar veele yts willen, dat niet geoorlofd is; en wederom sommige dien wel yts geoorlofd is, en willen niet: 't gene ik aan u Joodsche Raadsmannen ook toeschrijven kan, als die wel de magt van Leven en Dood hebt, maar en wild die gantschelijk niet oeffenen, terwijlen gy weigerd te saamen te komen in de Kamer GAZITH, daar uwe Vierschaare aangebonden is. Wel wat belet uw doch dat gy niet daar henen vergaderd, nademaal u immers die plaatse niet minder dan het Huis van Annas of Cajaphas openstaat? Wie werpt u eenige swaarigheid in? Siet hier hebt gy den Aangeklaagden; en hy is niet alleen in uwe hand, maar gy hebt ook alreede onderzoek gedaan, gy hebt Gevonnist, gy hebt hem ver-Oordeeld, (37) straft hem nu verder, als 't behoord: en op dat 'er aan u gewoonlijk Feest niet en ontbreke, soo gaat in uwe Kamer GAZITH; op dat alsoo de Magt des Geregts, gevoegd word tot u Vonnis, 't geen gy tegen desen mensche Jesus uitgesprooken hebt: nademaal het niet alleen geoorlofd is, maar gy moet ook noodwendig daar te saamen komen, en van dese dingen raad plegen: want dit en eist niet alleen u gewoonte, die in plaats van een Wet is, maar gy sult ook indien gy het niet en doet, den Keiser moeten rekenschap geven, van wegen het versuim uwer pligt; en by gevolg ook van de Oproerigheid, die gy kond in toom houden. En doch, op wat wijse behoord dese saake tot my, ik die hier een Rentmeester des Keisers ben, en (38) alleen te besorgen hebbe, 't gene sijne Schatkiste raakt, en buiten dat niet anders. En by-aldien ik dit waarneme als my betaamd,

soo

den uitspreken, als in de Kamer GAZITH; dat laaten wy die, die sulks by-brengen, te gelijk met de Rabbijnen, daarse het van geleerd hebben, verantwoorden, en 't en loopt ook niet als seer Geringel-oord, tegens ons gevoelen.

37. Dit heeft Pilatus niet alleen konnen seggen, maar hy heeft het ook meer dan eens geseid, vergelijkt Joh. 18: 31. met kap. 19: 6. Oordeelende dat de Beschuldiging, waar mede de Joden Jesus voor sijn Regt-Bank bragten, geen proef kon houden. En daarom segd hy tegens haar; Heeft desen mensche tegens uwe Wet misdaan, wel aan, straft hem na deselve, &c. Als of hy seide; Gy kund immers dat doen, als Beschermers en Uitleggers van uwe eigen Wet. Doch sy seiden; TEN IS ONS NIET GEOORLOFD &c. om datse geen oorsaak des Doods in hem vonden; maar wilden dat hy van Pilatus sou Gedood worden, Actor. 13: 28.

38. Dit werd onder verbetering, niet dan alte aalwaardig ingeworpen; nadien niemand die het Ampt van

ſoo ſal den Keiſer niets verder van my eiſchen, en gy-lieden ſult erkennen, dat u geen gelegendheid gegeven is, om over my te klaagen, &c. Dus bekennen wy, dat by-aldien de Joodſche Republijk doe was geſteld geweeſt, als de Rabbijns-geſinde willen, wy dan niet ſien en konnen, of Pilatus hadde met dit alles in te brengen, niets meer konnen ſeggen, om haar te overreden, en willig dit Vonnis op haar te doen nemen, &c. En dus ver hadden wy gedagt het voornaamſte van de Heer W. GOES ſijne ſchrandere en Regtsgeleerde Aanmerkingen over het Hals-geregt van Pilatus, tot de Kruis-rol van Jeſus onſen Saligmaaker aan-te-haalen; dewijl dien doorſigtigen Man, ſchoon hy ons en mogelijk ook u Lezer, in alles niet voldaan heeft; egter daar in veele fraaje Waarnemingen voortgebragt heeft, die bedenkelijk te houden zijn.

van Pilatus verſtaat; en ſal drijven dat hy alleen des Keiſers Schat-kiſte te beſorgen hadde; dewijl ſulks andere was aanbevoolen: Doch waar van de Dwang en Beſcherming tot invordering derſelve, ook van den Stadthouder af-hing; om dat hy de Soldaten in ſijn geweld hadde; en by gevolge ook de Magt van het Swaard, om die gene, welke tegen ſijn Bewind misdeden, te ſtraffen. En dit zy hier van genoeg.

SEVENDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

Waarom Jeſus, *ſonder eenige* Tijd-gunning, *op* Pilatus Dood-vonnis, *aanſtonds met het* Kruis *belaaden en* henen geleid *is? Met een onderſoek of hem ook de* Doorne Kroone *te gelijk met den* Spot-Mantel *afgenomen is. Misſlag der* Schilders *die* Pilatus *tegen de Romeinſche Zeden van dien tijd, met een* Ruigen Baard *verbeelden.* Hair *en* Baard *hoedanig te mets tot Teeken van* Droefheid *by de* Roomſche Keiſers *gedraagen: als mede hoedanig den* Baard *ſomtijds uit* Partyſchap *aangenomen of* afgeleid *is geworden. Dat den Hoogenprieſter* Cajaphas *gantſch qualijk en tegen de* Wet Moſis, *met een* Kaale Kin *geſchilderd word. Dat* Jeſus *ſoo wel volgens der* Romeinen, *als der* Joden *gewoonte,* Buiten de Poorte Geleden *heeft; en dat ſulks egter ſijn grondveſt in de* Heilige Schriften *en* Schaduwen des Ouden Godsdienſt *hadde. Dat* Jeſus *niet ſlegts* ſterven, *maar eigentlijk* aan 't Kruis *moeſte in de* Dood *gaan; en hoe welvoegſaam hy ſelfs die* Dood-ſtraf, *een* Verhooging *genoemd heeft. Waarom de* Kruis-ſtraffen *gemeenlijk op een* Hooge plaatſe, *en aan de voorby-loop der* gemeene Wegen *geſchieden: En hoedanigen gemeenen* Straffe *der geringſte* Slaaven, Schelmen *en* Moordenaars *dit geweeſt zy? Dat het* Kruis *van ouds voor de* Wreedſte *en* Veragtſte *van alle Dood-ſtraffen gehouden is. Van de eigentlijke en on-eigentlijke benaaming des* Kruis: *En waar van daan* Kruis *en* Lijden, *by de Hebreen een* Drinkbeker *genoemd is; als mede voor welk een* Lijden, *God den Eerwaardigen* Naam *des* Kruis, *bewaard heeft. Dat het Maakſel des* Kruis, *geenſinds uit derſelver* veelerlei benaamingen, *kan opgemaakt worden. Bedenking waarom wel de* Stoffe *en niet de* Form des Kruis, *in het Nieuwe Teſtament aangeweſen is. Onderſcheid der* Kruis-paalen; *en derſelver veel verſchillige* Aanhegtinge. Boomen *eerſt in plaatſe der* Kruiſſen *gebruikt. De waare gedaante van driederlei* gewoonelijke Kruiſſen *beſchreven. Dat het waare en* Volkomen Kruis *t'eenemaal na de* Lijfs-geſtalte *van een* Menſch *geleeſt ſchijnd. Onder wat Volken het* Kruis *is in* gebruik *geweeſt, en dat het ſelden aan* Vry-geboorne *en* Burgers *geoeffend is. Om wat* ſoorten van Misdaden *de* Slaaven *het* Kruis *verdienden. Dat den*

ver-

Digitized by Google

ver-Oordeelden *ſijn* eigen Kruis, *als een geregtig deel van die* Straf, *na het* Galge-veld moeſte heen ſlepen. *Met een bewijs datſe ſulks* Geheel *en niet* Stuks-wijs *moeſten dragen; en hoedanige* misſlagen *ook de* Schilders *daar ontrent begaan. Hoe de* Aanhegting *aan het* Kruis *geſchieden kon, ſtaande het* Kruis in de Aarde *geplant; met een betooging datſe miſſen die het op den* Grond nederliggende *vertoonen. Of de* Gekruiſte *geheel* naakt *en ſonder* bedekking der ſchaamte *hingen; en waarom ſulks van ons ſoo niet verbeeld is, ſchoon het ook ſoo in* Jeſus *heeft konnen geſchied zijn. Van het* Zit-bankje *of* Houten Paardeken *dat te midden aan het ſtaande* Kruis-hout *voor-uitſtak; en hoe den* Misdadiger *tot de* Aanhegting *daar* Schrijlings *opgebeurd wierd. Dat de* Aanhegting *eerſt met* Koorden, *daar na met* Nagelen *geſchiede; en datmen ſulks niet gelooflijk ſonder eenig* Ladder-tuig *heeft konnen doen, als ſommige meenen. Van de* Aanhegting *die ſomtijds alleen met* Koorden *ſonder* Aan-nageling *geſchiede; en hoe ſulks qualijk tot de twee* Moordenaars *op* Golgotha *gepaſt word. Met hoe veel* Nagelen *de* Aanhegting *gemeenlijk geſchiede; en of een* Menſch *aan ſijn doornagelde* Hand-palmen *heeft konnen* Opgehangen *worden. Dat'er aan het* Kruis *geen* Voetbankje, *maar een* Zitbankje *geweeſt is; en dat de* Voeten *ook niet* Kruiſlings, *als de Schilders meeſt vertoonen, maar* neffens den anderen, *tegen het* Kruis-hout *aangenageld zijn. Dat de* Gekruiſte *na de* Dood, *volgens de* Roomſche Zeden, *niet* afgenomen *wierden. In wat voegen des Lijders* Beſchuldiging *door een* Opſchrift *of* TITUL *boven ſijn* Hoofd *gehangen wierd. Dat de* Gekruiſte *wel een langſaame en* harde Dood *aan het Kruis ſtierven, maar niet eigentlijk* door het Kruis *in de Dood gingen; en ſulks met eenige voorbeelden van ſommige* lang-levende *beveſtigd. Bedenking over der* Joden *Spotreden,* Hy kome af van het Kruis, &c. *Dat een* Gekruiſte *tijdelijk afgenomen, genoegſaam kon* in het Leven *blijven. Dat de* Gekruiſte *ook aan de* Wilde Dieren *ten prooje gegeven zijn. Van de* Been-breking; *en op wat wijſe ſulks alleen aan de* Gekruiſte, *wegens de* Joodſche Ceremonien, *gedaan is, tot* verhaaſting van de Dood. *Wat byſondere Straf de* Been-breking *by de* Oude *ſchijnd geweeſt te zijn. Van de* Bewaaringe *en* Verrottinge *aan't* Kruis. *Van hoedanigen afkomſt de hedendaagſe* Galgen *zijn. Van eenige niet gewoone* Kruis-hegtingen. *En uit wat* Stof *of* Hout *de* Kruiſſen *eertijds plagten gemaakt te worden. Dat* Jeſus Kruis *niet hooger dan de gewoone maniere geweeſt is. Van de geheele* afſchaffinge des Kruis *onder* Conſtantijn; *met eenige* Opmerkelijke bedenkingen *over het* Eeren, *en inſluipen der onſekere en ſlinkſe* Verbeeldingen des Kruis *en* Kruis-teekenen, &c.

ALs Pilatus dan eindelijk door der Joden onverſettelijk aanhouden, het Dood-vonnis over den Heere Jeſus uitgeſproken, en geoordeeld hadde, dat haaren eiſch geſchieden ſoude; ſoo en moetmen ſig niet alte ſeer verwonderen, wanneer de Euangeliſten verhaalen, dat Jeſus ſoo fluks op dit geſtreken Vonnis, ſijn eigen kleederen aangeſchooten, en aanſtonds de Stad uitgeleid is om op Golgotha Gekruiſt te worden; (daar nochtans volgens 't Gebod van den Keiſer Tiberius, aan een ver-Oordeelden Misdadiger, tien daagen Tijd-gunning moeſte verleend worden, eer hy in de Dood ging; gelijk ſulks uit Tacitus en Suetonius ſchijnd te blijken?) Nadien ons de Oudheid-onderſoekers leeren, dat ſulken uitſtel alleenig plaatſe had, ontrent de Misdadigers die door den Roomſchen Raad na Orden des Geregts, ofte op de ſelve wijſe van den Prince ſelfs, ver-Oordeeld waaren; doch dat ſulken reſpijt-geving geheel geen plaats greep ontrent

Waarom Jeſus ſoo haaſt op het Dood-vonnis en ſonder Tijd-gunning Gekruiſt is.

Digitized by Google

Moordenaars en Schelmen gafmen geen vergund uitſtel op haar Vonnis.

Straatſchenders, Oproermaakers en moetwillige Moordenaars, diemen gewoon was aanſtonds, en gelijkmen ſeid, op de verſſe-Daad te ſtraffen; om dat het gantſche Gemeene beſt daar aan gelegen was, dat ſulke openbaare Schelmen ſonder uitſtel van kant geholpen wierden: invoegen dat dan ook Jeſus van de Joodſche Overprieſters en Ouderlingen, die tegens hem met Swaarden en Stokken als tegen eenen Moordenaar in Gethſemane waaren uitgevallen, als ſoodanigen Quaad-doender aangeklaagd, ſonder eenige Tijd-vergunning, Overgegeven, en henen geleid is om Gekruiſt te worden. Waar toe

Jeſus als een Moordenaar en groot Quaad-doender gehandeld.

Jeſus dan ook noch door het Geeſſelen toebereid, en als ont-burgerd was geworden; op dat hy nu door dusken Schandaal niet meer onder de vrye geboorne, maar onder de Slaaven, en het geringſte ſoort van menſchen ſoude gerekend konnen worden; voor welken ras, men geen agting had eenige Burger-regten te laaten genieten. Invoegen dat deſe haaſtige uitvoering dan niet geſchied en is, van wegen de heete Bloedluſt der Joden, noch de verpligtinge van het Paſcha te Eten; noch uit vreeſe dat Pilatus dit noo-geſtreken Vonnis herroepen mogte; ofte dat hy ſulks aanſtonds dede uitvoeren, om van het getalm der Joden ontſlagen te zijn: gelijk ſommige Godsgeleerde hier over hebben bedenkelijk gehouden. Dus vervolgd dan de Heilige Hiſtorie; dat de Romeinſche Krijgs-knegten Jeſus den Purperen Spot-Mantel afgedaan, en ſijn eigen kleederen wederom aangetrokken hebben, om hem alſoo van Pilatus Regt-huis, langs de Straaten van Jeruſalem henen te leiden, na de Straf-plaats daar hy ſoude Gekruiſt worden, Matth. 27: 31. Marc. 15: 20. Want in deſer voegen konmen beſt bekennen en weten wie het

Waarom Jeſus met ſijn eigen Kleederen na Golgotha geleid moeſte worden.

was, die henen ging om Gekruiſt te worden; 't gene ſy dan deden, op dat Jeſus ſchande des te openbaarder aan het Volk wierd: gelijk ook de Soldaten, die in 't gemeen de kleederen der Misdadigers, onder hen tot beuit maakten, haar voordeel daar in niet en vergaten. Doch Jeſus, die nooit het geſtoelte der Spotters bemind hadde, konde ook ligt deſen Spot-Mantel, den Spotters ter hand laaten, en met ſijn eigen kleederen gedekt, ſijn Kruis op Golgotha henen ſlepen, op datſe daar door het Werp-Lot gedeeld, en de Schriften vervuld wierden. Maar gelijk wy uit dit verhaal wel vernemen,

Of Jeſus ook de Doorne Kroone voor ſijn henen leiden afgenomen is?

dat de Rakkers Jeſus den Koninglijken Mantel hebben afgedaan, doch niet datſe hem ook de Doorne Kroone, het voornaame Spot-Teeken van ſijn voorgewend Koningrijk, hebben afgenomen; ſoo heeft ſulks aan veele voorvaſt doen denken, datſe deſelve in het henen leiden, op ſijn Hoofd gelaaten hebben; op dat'er niet alleen doorgaans noch yts Koninglijks aan hem geſien wierde; maar ook, op dat hy ſoo wel daar mede pronkende aan het Kruis, van andere Misdadigers uitmunten, en des te meer beſpot ſou mogen worden: ſtemmende ſulks ſeer wel over-een met het Opſchrift boven ſijn Hoofd, DE KONING DER JODEN. Hoedanigen gevoelen dan ook door het on-eindig beſchouwen der Schilderien, ſoo diep in der menſchen gemoederen ingeprent is, dat het een overgroove misſlag ſou ſchijnen, indien ymand ſulks quam na te laaten te vertoonen. Doch nadienmen dit nochtans niemand voor een onfeilbaare waarheid buiten de Heilige Schrift, kan opdringen; en het eene alſoo ſeker onwaarſchijnelijk, als het andere waarſchijnelijk kan beſtreden worden; ſoo ſy het geoorlofd met een woord, ons gevoelen hier over in alle welnemendheid, vry-uit te ſeggen. Dus dunkt

Jeſus is waarſchijnelijk ſonder Doorne Kroone na Golgotha henen geleid.

het ons dan alderwaarſchijnelijkſt toe, datſe Jeſus de Doorne Kroone, te gelijk met den Koninglijken Mantel hebben afgedaan, wanneer ſy hem ſijn eigen kleederen aangeſchooten, en het Kruis-hout op den Nekke geladen hebben; om dat navolgens de Romeinſche Straf-wijſe, na de Geregts-plaatſe buiten de Poorte van Jeruſalem te draagen; alhoewel daar ook eenige omſtandighe-

den

Digitized by Google

den zijn, die ons niet heel twijffelagtig doen gelooven, datſe hem in 't weder-ontkleeden op Golgotha, de Doorne Kroone andermaal hebben opgeſet; tot beveſtiging, of liever tot een veragtelijke en beſpottelijke verklaaringe, van het Opſchrift dat Pilatus, uit kragt van ſijn Dood-vonnis geordineerd hadde, boven Jeſus Hoofd te hangen. Want gelijk wy hier na ſullen ſien, dat de Joden dit Opſchrift poogden te wraaken, en van Pilatus wilden veranderd hebben; ſoo haddenſe daar in alleenig voor, om het ſelve tot meerder Spot en Laſter van Jeſus, te laaten inſtellen; op dat het des te beter met deſe ſlegte en pijnelijke Straf-kroone, mogte over-een komen. Waarom het dan ook niemand vreemd moet dunken, dat Jeſus in de volgende Print-verbeelding, waar in wy de Overgeving en de Uitleiding van Jeſus, in het Regt-huis van Pilatus vertoonen, tegen de gewoonte der Schilders, ſonder Doorne Kroone geſien word: doch die egter ymand van de Roomſche Soldaten, op een Hand-ſpies geſteken, mogelijk te gelijk met het Titul-Opſchrift tot op Golgotha ſal agter na gedraagen hebben; op dat hy niet ſonder die beide Koninglijke Eer-blijken, aan het Kruis en ſoude geſien worden: ten zy miſſchien dat ymand uit de ſpaade beriſping der Joden wilde gelooven, dat Pilatus het Opſchrift tot op Golgotha bedekt doen houden heeft; 't geenwe hier na ruimer ſullen overwegen. Gelijk wy dan ook in 't geſeide Print-Tafereel, die algemeene misſlag der Schilders met opſet hebben ſoeken te verbeteren, namelijk dat den Romeinſchen Stadthouder, daar niet tegen de waarheid, met een ruig-gewaſſen Baard geſien word; dewijl wy uit veele getuigeniſſen weten, hoe ſeer ook de Smal-heeren, en afgeſondene PROCURATORS der Roomſche Keiſers, hare Heeren door vleiſugt ſtreelden; en ſelfs in 't draagen of afleggen van den Baard, haar gewoon waaren na te volgen. En nadien ons de Beeldniſſen der eerſte Keiſers doorgaans ſonder Baard voorkomen; hoe ſalmenſe dan met eenige welvoegſaamheid Tiberius, en hoe ſijn Stadthouder Pilatus toepaſſen? Want of wel te mets aan eenige van de Roomſe Keiſers den Baard mogt geſien worden, ſoo diendmen te weten, dat het hangend Hair en het laaten-waſſen van den Baard, by de Romeinen een Teeken was van Droefheid: gelijk'er geen voorbeelden ontbreken, welke bewijſen, dat ook de Keiſers ſelfs in ſulke gevallen, den Baard voor een tijd hebben aangenomen: want ſoo dede Cæſar doen hy verſtaan hadde, dat Titurius Sabinus door bedrog was omgekomen; dien hy ook niet eer weg-nam, voor dat hy ſig daar over gewroken hadde. Insgelijks word ook het ſelve van Auguſtus, Caligula en andere getuigd: en wy hebben mede yts diergelijks over de Penningen der Syriſe Koningen in agt-genomen. Invoegen de Romeinen 't ſelve geheel anders in agtnamen, als de gewoonte was van andere Volken, die in blijdſchap het Hair en den Baard lieten groejen, en in Droefheid t'eenemaal weg-naamen. Gelijk ſoodanig eenige Bondgenoodſche Koningen over de Dood van Germanicus den Baard afleiden, en haare Vrouwen 't Hoofd beſchoeren, tot een Teeken van hare overmaaten Droefheid. Doch dat de Keiſers van wat laater tijd, wederom eenig Cieraad in een ruig bewaſſen Kin hebben geſteld, en die te mets in gedraaide Hair-tiſſen gedraagen hebben, bewijſen, behalven Markus Aurelius, en mogelijk andere, de Penningen van Julianus en Severus; als mede van Lucius Verus, Commodus, Pertinax, Percennus Niger en Klodius Albinus. Hoewel tuſſchen beiden van ſommige, doch voornaamelijk van Conſtantijn de Groot, wederom afgeleid; op dat hy daar mede ſijn veranderinge van ſtand, en af-keer der Heidenſche gewoonten betoonde; daar in hy ook van alle ſijne Chriſten-genaamde Nazaaten gevolgd is. Waarom Julianus, op dat hy Conſtantijn beſchimpte, en ſijnen haat be-

Siet de print verbeelding aan de andere zijde.

Misſlag der Schilders die Pilatus met een ruigen Hair-bos om de Kin verbeelden.

De Roomſche Stadthouders hebben haare Opperheeren in Hair en Baard nagevolgd.

Hair en Baard te laaten waſſen een Teeken van Rouw &c.

Digitized by Google

toonde tegen alle die de Zeden der Chriſtenen aangenomen hadden, den Baard wederom gedraagen heeft. En ſchoon die van Antiochien hem daar over beſpotteden, en ſeiden; dat de Luiſen een ruimweidig Boſch in ſijnen Baard vonden; ſoo heeft hy ſulks alleen op de punt van ſijn ſcherp-geſnede Penne afgekeerd: En is daar in van Theodoſius de Groote, geduurende ſijn Heidenſch Leven nagevolgd. Waar uit wy niet alleen af-te-nemen hebben, dat het afleggen of aannemen van den Baard, ook te mets uit Partyſchap geſchied is; maar ook dat de Hoovelingen en Smalheeren, die van de Roomſche Keiſers elders geſonden waaren; ongetwijffeld haare Heeren en Meeſters van wienſe af-hingen, daar in ſijn nagewandeld, op datſe haar vleiden en gunſtig ſchenen: en derhalven dat den Stadthouder Pontius Pilatus, ons alſoo weinig met een ruigen Hair-bos om de Kin, dan den Keiſer Tiberius, in de Schilderien en Bybel-printen behoorde vertoond te worden: doch waar van het tegendeel alte gul en ruim doorgebroken is. En is dit noch maar de kleenſte helft van de misſlag, die ontrent deſe Hiſtorie van Jeſus Lijden begaan word; want de grootſte leid hier in, datmen in tegendeel van Pilatus, den Joodſen Hoogenprieſter Cajaphas, gemeenlijk met een kaale Kin en geheel ſonder Baard, dat is vlak tegen de Wet aangekant, komd te ſien. Wel hoe nu? en wat ſalmen langer dus bot en onwetende zijn? heeft dan niemand van de Geleerde Konſtenaaren in het Levitiſche Prieſter-Boek geleſen, dat Aarons kinderen en hare Prieſterlijke Nazaaten, de hoeken van haare Baarden niet en moeſten afſcheeren? Daar het nochtans alſoo klaar geſchreven ſtaat, als de meeſte meenigte het tegendeel der Wet in haare Tafereelen, malkander ſonder omſigtigheid na-apen: vergelijkt alleen, Leviticus 19: 27. met kap. 21: 5. En elk wijs Man ſal volvaardig zijn, om ten minſten alle die valſche Denk en Drukbeelden, t'effens in ſijn geheugen uit te wiſſen, by-aldien hyſe anders konſts-halven, noch aan de Wand mogt komen te dulden. Dus en moetmen ſig dan niet verwonderen, datmen Pilatus hier ongebaard op den Regter-ſtoel ſiet ſijn handen waſſen, en dat Jeſus ſonder Doorne Kroone op het Hoofd, van voor dien Regter na buiten het Regt-huis henen geleid word, om daar ſijn Kruis op te nemen, en met twee Schelmen na Golgotha geſleept te worden. Gelijkwe hier ook ſien, dat deſe behandelinge alleen geſchied van de Romeinſche Krijgs-knegten; om dat die de gewoone Uitvoerders van de Hals-vonniſſen en Lijf-ſtraffen onder hen waaren. Ook geſchiede deſe Dood-ſtraffe ſoo wel na der Romeinen, als na der Joden wijſe, buiten de Steden: want alſoo was aan de Hebreen belaſt, de Misdadigers buiten het Leger te Steenigen, Num. 15. vers 35, 36. waar van verſcheide voorbeelden geſien worden, ſoo als die agtervolgd zijn woonende in Canaan. Gelijkmen mede by de Romeinſe Schrijvers dikmaals gewag gemaakt vind, van Geregts-plaatſen buiten de Steden, en in de Voorſteden: hoedanige Straf-velden buiten Roomen eertijds waren, *Eſquilina* en *Metia* genoemd. En aldus moetmen dan ook verſtaan dat Jeſus uitgeleid is, buiten de Poorte van Jeruſalem, wanneer Mattheus, Marcus en Lucas van ſijn *Henen-leiden*, *Uitleiden* en *Weg-leiden* ſpreken; om dat Johannes ſulks verklaard, als hy ſeid; *En ſy naamen Jeſum en leiden hem weg; ende hy draagende ſijn Kruis, ging uit na de Hoofd-ſcheel plaatſe, &c.* Alwaar mogelijk de eerſte Weg-leiding vers 16. ſiet op het Uitleiden buiten het Raad-huis; de tweede vers 17. op de Kruis-draging; wordende van de Joden door den dienſt der Romeinſche Krijgs-knegten, na buiten op Golgotha uitgeleid: want alſoo willen eenige datmen de woorden van Johannes moet opnemen, als hy ſegd; *Sy naamen hem en leiden hem weg.* En alhoewel daar in deſe Weg-leiding na buiten, een ſaamen loop ge-

Den Baard uit Partyſchap afgeleid en aangenomen.

De Hooge-prieſter Cajaphas met een kaale Kin of ſonder Baard te verbeelden, is een botte misſlag der Schilders.

Jeſus is ſoo wel na der Romeinen als na der Joden wijſe buiten de Stad Gekruiſt.

1 Kon. 21. vers 13. Actor. 7. vers 58.

Joh. 19. vers 16, 17.

Digitized by Google

Pilatus op den Rigterſtoel gezeten inde plaatſe genaamd LITHOSTROTOS, geeft Ieſus over om Gekruiſt te Worden. *Ioh. 19. v. 16.*

Digitized by Google

Digitized by Google

geſien word, van de gewoone manieren der Joodſche en Romeinſche Straf-wijſen; ſoo ſietmen nochtans dat in deſe behandeling, yts byſonders ten opſigt van de alwijſe uitkieſinge der Schaduw-wetten, uitgeblonken heeft, dat navolgens de uitgangen van de Goddelijke Voorſienigheid, ſijn vervullinge in Jeſus moeſte vinden: want gelijk'er in de Wet van de Varre, en den Bok, en de Roode Koe des Sond-Offers, en 't geen ter Reiniging geſlagt wierd, belaſt was, datſe buiten het Leger moeſten Verbrand worden, Exod. 29: 14. &c. Levit. 4: 12. en kapitel 16: 22, 27. Num. 19: 3. alſoo verklaard ons den Apoſtel ook, dat Jeſus, als het waare Tegenbeeld van die Voorſchaduwen, daarom ook buiten de Poorte van Jeruſalem Geleden heeft; op dat hy door ſijn eigen Bloed het Volk ſoude Heiligen, Hebr. 13: 11, 12. Waarom den ſelven ook vers 13. vermaand, datwe tot hem ſouden uitgaan, *Buiten de Leger-plaatſe, ſijne Smaadheid draagende.* Niet minder heeft de Goddelijke Voorſienigheid tot beveſtiging van Jeſus Voorſegging, ook daar in opmerklijk geſpeeld, dat juiſt de wreede Dood des Kruiſſes aan Jeſus, de Soone des Menſchen, moeſte geoeffend worden: want ſchoon de Joden al gewild hadden, dat hy van Pilatus ſoude Gedood worden, om datſe voor haare Regt-Bank geen oorſaak des Doods in hem oordeelden te vinden, als Paulus verklaard, Actor. 13: 28. ſoo waſſet nochtans geheel onſeker, dat hy niet door het Swaard of met de Bijl of anders ſneuvelde. Doch behalven dat Jeſus ſulks ſelfs voorſeid, en beteekenender-wijſe aangeweſen hadde; ſoo hadde Godt ſulks ook te vooren in de Schaduwen afgebeeld door het opregten van de Koopere Slange; waar vanmen de Hiſtorie leeſt, Num. 21: 4-9. van Jeſus uit het verborgen oogmerk Gods, op ſijn Verhooging aan het Kruis gepaſt, Joh. 3: 14, 15. En ſchoon de Joodſche Meeſters dit alſoo niet en konnen verklaaren; ſoo moet ons ſulks geen wonder doen, ſoo lang ſy Moſes met een Dekſel op haar herte leſen; op datſe niet te ſterk en ſouden ſien op het einde des genen dat te niete gedaan word, 2 Cor. 3: 13-16. Doch veel beter heeft ſig hier de Syriſche Overſetter gedraagen, wanneer hy by-wijſe van een fraaje verklaaringe in de plaatſe Matth. 20: 19. voor *Kruſſigen*, VERHOOGEN geſet heeft: vaſtſtellende dat Jeſus, wanneer hy van ſijn Verhooging ſprak in vergelijking der Koopere Slange, hy waarlijk heeft willen aanduiden, dat hy aan een Kruis-hout ſou Opgehangen worden. En dat Jeſus ook ſijn Kruiſſing geenſinds ongehoord, een *Verhooging* genoemd heeft, blijkt niet duiſter uit het gevoelen der Ouden: want aldus heeft Artemidorus geſeid, dat het Eere en Verhooginge beteekende, als ymand droomd, dat hy Gekruiſt werd. Soo datmen het oogmerk van Jeſus, hier ſoo ſprekende, geheel niet en moet paſſen op ſijn Verhooging die geſchieden ſoude door de verkondiging van het Euangelium, als ſommige leer ſlegt hebben gemeend. Gelijk mede het woord *Verhoogen* of *Verheffen* by de Chaldeen, veelſinds voor *Ophangen* gebruikt word; als uit derſelver Overſettinge, in de Hiſtorie van Eſther en Haman beweſen word: als mede uit het bevel van de Perſiſche Koning Darius, Ezra 6: 11. daar eigentlijk voor *Hangen*, *Verhoogen* genomen word. Gelijk wy ook noch wel het Worg-hangen, gewoon zijn **Klimmen* te noemen. Maar gelijkmen die gene, welke tot een Exempel van andere, met de Dood geſtraft wierden, van ouds boven de Hoofden der menſchen Verhief, op datſe in haare ſtraf-lijding, van al-de-Weereld ſouden geſien worden; alſoo ſtonden ook de Kruis-houten, aan welk de Misdadigers met Nagelen vaſt-geklampt wierden, niet alleen op hooge Gronden en Heuvelen geplant, maar d'aangehegte waaren ook Verheven boven de Hoofden der menſchen, die daar deun by en om ſtonden; alhoewel juiſt niet ſoo onverlaaten hoog,

Jeſus uitleiding buiten Jeruſalem hoe ſijn grondveſt in de Heilige Schrift en Schaduwen vind.

Jeſus moeſte niet alleen ſterven na de Schrift, maar juiſt Gekruiſt worden.

En hoe ſulks van Jeſus verklaard is.

Dat Jeſus ſijn Kruiſſiging met groote welvoegſaamheid een Verhooging genoemd heeft.

Eſth. 7: 10. kap. 9: 13.

* Siet de aanteekening op Geneſis 40: 19.

De Kruiſſiging en Dood-ſtraf der Ouden geſchiede veelſinds op een Heuvel of Verheven plaatſe.

Digitized by Google

hoog, als de algemeene dwaalinge der Schilders wil; gelijkwe aanſtonds nader moeten aanwijſen. Daar zijn ook Oude Kerk-vaders geweeſt die gewild hebben, dat den Ram die Abraham ſag, ter tijd als hy Iſaak ſoude op-Offeren, ſig ſelven hangende in de Struiken, vertoond heeft als een voorſchaduwe van Jeſus Kruiſſiging; en willen ſulks uit het Hebreeuwſche woord SABEC, dat *Verwerdheid* beteekend, afleiden: doch behalven datſe dit niet ſonder geweld aan de Taal te doen, op het regt-op hangen van den Ram komen te paſſen; alſoo hebben ſommige dit alleen voor ydele ſcherpſinnigheden opgenomen; en andere Taalkundigers willen datmenſe daar over uitlacchen ſal. Voorwaar de Boosheid der menſchen heeft ſederd de Sondvloed, verſcheide ſnoode vonden bedagt, om een menſche van het Leven af te maaken; en onder veeledie wreed zijn, is ook het ongelukkig Kruis gevonden; namelijk een menſch moeder-naakt uit te ſchudden, en met Nagelen door Hand en Voet-planten, aan een dwars en ſtaande Hout vaſt te hegten. Hoedanigen Dood-ſtraf by verſcheide Volken en inſonderheid by de Romeinen van een heel oud gebruik gevonden word. Doch die meeſt aan Slaaven, en Misdadigers uit de ſlegtſte ſoort van menſchen, of aan openbaare Moordenaars en Oproermaakers geoeffend wierd. Waarom die ook dikmaal by de Schrijvers, een *Slaaffe ſtraffe* genoemd werd. Gelijk Cicero het Kruis ook de naam van de alderwreedſte en afgrijſſelijkſte ſtraffe gegeven heeft. Ja den Regts-geleerden Ulpianus, noemdſe *De hoogſte en uiterſte ſtraffe, die verre boven de ſtraf des vuurs te ſtellen was.* Soo dat wanneer wy Jeſus in 't volgende Hoofdſtuk na deſe Straf-wijſe ſullen ſien ter Dood brengen; wy niet alleen ſullen aan-te-merken hebben, dat hy op de alderwreedſte maniere Geleden, en het Nieuwe Teſtament met ſijn Bloed Ingewijd heeft; maar ook dat hy daar in waarlijk de aldernederigſte geſtalte van een Dienſtknegt, ja van een geringen en verlaaten Slaaf, heeft aangenomen: gelijk hy ook voor den ſelven prijs van eenen Slaaffen Huurling verkogt was; op dat de Soone des Menſchen henen ging, gelijk van hem geſchreven was, Matth. 26: 24. Maar op datwe Jeſus op het alderklaardſte na duſdanigen Heidenſche Straf-wijſe, onder de Joden Gekruiſt zijnde, voor onſe Oogen mogten afgeſchilderd ſien, ſal het hier de plaatſe zijn, voor-af, uit de waarſchijnelijkſte getuigeniſſen der Oudheid, op te haalen; met hoedanige omſtandigheden de Romeinſche Overheden gewoon waren, haare Slaaffe Misdadigers met ſulk een Dood te ſtraffen: naardien wy ons verſekerd meenen te houden, dat de Euangeliſe Hiſtorie van Jeſus Bitter Lijden en Sterven aan het Kruis, ons waarlijk alſulken nuttig Voorbereidſel afgevorderd heeft. Waarom ook verſcheide Geleerde Mannen ſig bemoeid hebben om in haare Schriften, ruim en breed van 't Kruis te ſpreken; waar onder men gemeenlijk Lipſius, Gretſerus, Salmaſius, Niquetus, Nihuſius, Curtius en Bartholinus wel de voornaamſte teld; tot welke eenige ook Gallonius en Riccius, &c. die van het Martelen der Chriſtenen, onder de Tyrannige Keiſeren geſchreven hebben, betrokken worden. Doch die in ſommige omſtandigheden van noch laatere Schrijvers, niet geheel onwaarſchijnelijk verbeterd zijn; en ons veele ſaaken naauwkeuriger tot de Heilige Hiſtorie van den Gekruiſten Jeſus, uit d'Oude geheugeniſſen hebben aan de hand gelaaten, die wy hier een weinig nader tot een verſtandige beſchouwinge van ons volgende Print-Tafereel der Kruis-ſtraffen, en Jeſus hoogdravend Lijden en Dood, willen overdenken.

Kruis-ſtraf by wat Volk gemeen.

Kruis-ſtraf een gemeene Dood der Slaaven, Schelmen en Moordenaaren.

Jeſus heeft de Slaaffe ſtraf geleden, wanneer hy tot Sonde gemaakt wierd aan het Kruis.

De verhandeling der Kruis-ſtraffe hoedanigen Voorbereidſel van Jeſus Lijden

Wie van het Kruis geſchreven hebben.

Kruis waar van ſoo genoemd.

Wat dan eerſtelijk de benaaming van het KRUIS betreft; ſoo vindmen deſelve ſomtijds in een ruime en on-eige zin, maar meeſtdeels in een naauwe en eige beduidinge, by de Heilige en Weereldſe Schrijvers genomen. In

de

Digitized by Google

de eerſte beteekenis geeft KRUIS, meeſtdeels Lijden, Benaauwdheid en Pijniging, ja ook wel het geheele verderf of ondergang van een menſch te kennen; in hoedanigen zin de Tooneelſpel-digters geſproken hebben, van *Een quaad Kruis te ondergaan:* of door een *Quaad Kruis te niete te gaan.* Waar op ook Terentius geſien heeft, wanneer hy ſelfs de Hoeren van 't *Pijnigen* of *Quellen*, KRUISSEN genoemd heeft. Maar gelijk *Kruis* en *Lijden*, doorgaans by de Hebreen ook een *Drinkbeker* genoemd is; alſoo hebben ſy het draagen of uitſtaan des Lijdens, niet on-eigentlijk, *Drinken* genoemd. Gelijk het ook by Plautus en andere Schrijvers in dien zin genomen word. En de Saligmaaker Jeſus, ſprekende van ſijn *Lijden* aan het KRUIS, heeft ook het ſelve een *Drinkbeker* genoemd, Matth. 20: 22. &c. 't Gene ſommige van een ſeer oude af-komſt ſtellen. Want gelijkmen eertijds in aanſienelijke Maaltijden de gewoonte had, datmeh eenen uit den hoop, tot *Vader* of *Koning* verkoos, die behalven alle andere Tafelvoogdyſchappie, de maat van Drinken aan al de Gaſten voorſchreef; en beval hoe groote Bekers elk Drinken ſou; ſoo gebeurdend dikmaal dat het niet alleen ymand laſtig en moejelijk viel, meer te Drinken dan hem luſte; maar den Drinkbeker wierd hem ook t'eenemaal af-keerig en walgelijk. Waar van daan dan ook gemeend word, dat Kruis en Lijden, een *Drinkbeker* is begonnen genoemd te worden. Gelijk Jeſus daar op ſchijnd te ſien, als hy ſegd; *Den Drinkbeker die my de Vader gegeven heeft, ſal ik dien niet Drinken?* Joh. 18: 11. Doch het gene eenige doorſigtige Mannen voor een misſlag onder de Chriſtenheid willen aangemerkt hebben, is dit; dat de menſchen welke met ſwaarigheid beſogt worden, ofte die andere ſelfs trooſten ſullen, niets gemeender in de Mond hebben, dan te ſeggen; *Datſe hun Kruis draagen;* dat *haar Kruis ſwaar is;* en *dat den menſche in dit Leven veel Kruis onderworpen is, &c.* volgens 't gemeene Veersje:

Eige en on-eige beteekenis van het Kruis benaaming.

Pſal. 11: 6. en 75. 9. Jeſ. 51: 17. Jer. 25: 15, 16, 17. Hab. 2: 15. &c.

Kruis en Lijden by de Hebreen een Drinkbeker genoemd.

En waar van ſulks kan afkomſtig zijn.

Wat Lijden men geen Kruis behoorde te noemen.

Ons Aardſche Huis, in moeit en Kruis, werd onderhouwen;
't Kan niet beſtaan, maar 't moet vergaan, hoe vaſt wy 't bouwen.

Dus willen dan die wijſer zijn, dat'er volgens de Taal die Godt ſpreekt, geen andere Quellingen, behoorden *Kruiſſen* genoemd te worden; dan die, welke ons om des Gekruiſten Jeſus wille, en ſijn Euangelium, worden aangedaan; om dat Godt dien Eerlijken Titul alleen voor ſoodanigen Lijden bewaard en toege-eigend heeft. Op 't welke mogelijk ook den Apoſtel het Oog heeft, wanneer hy Hebr. 13: 13. ſegd; *Laat ons uitgaan ſijne Smaadheid dragende.* Invoegen dat alleen de Pijnen, Dood-ſtraffen, Vervolgingen, Verbanningen, Schaden en Laſteringen, die een Chriſten om die ſaake lijd, van wegen de gemeenſchap met Chriſti Lijden, den naam van *Kruis* konnen waardig zijn: dewijl alle de rampen die ons van andere oorſaaken, en wel meeſt om onſe misdaden overkomen, geen deel aan dien Eer-titul, noch aan de vervullinge der Overblijffelen des Lijdens Chriſti rekenen konnen. Over welke misſlag dan ook J. Deſpagne in ſijn SCHIBBOLETH of verbetering eeniger Schriftuur-plaatſen, ſommige Godsgeleerde niet weinig over den hekel gehaald heeft. Doch laat ons het *Kruis* en het *Kruiſſigen*, in ſijn Tweede, dat is in ſijne eigen en waare beteekenis gaan beſchrijven; namelijk hoedanig ymand door het Aanhegten van ſijn Lichaam aan een regt-op ſtaande Hout, niet alleen in Quelling, maar ook daar aan in de Dood geraakt is. Dus teekenen ſommige uit Lipſius aan, dat het Kruis in geen andere beteekenis GABALUS na het Hebreeuwſch genoemd is, als om dat GAB *Hoog:* en GABAL, een *Opgeregte Paal*, of *Merkſteen* in 't Veld beduid: 't gene by ſommige voor een ſoodanigen Kruis-hout gehouden word, dat tot ſtraf opgeregt en

Voor welk Lijden Godt den naam van KRUIS alleen bewaard heeft

na

Digitized by Google

na de hoogte Toppig Over-end ſtaat; waar van men meend dat de Hoogduitſchen en wy, het woord GALGEN ontleend hebben. Gelijk die ook eigentlijk eerſt na de afſchaffing van het Kruis, in deſſelfs plaatſe gekomen is. Waar tegen andere inbrengen, dat gelijk de Kruis-ſtraf by de Hebreen in geen gebruik was; ſy ook geen woord en hebben, waar mede ſy 't ſelve eigentlijk konnen noemen. Anderſinds hebben de Schrijvers en d'oude Digters het Kruis, een *Ongelukkigen Boom*, of *Hout*, of *Paal* genoemd: ook wel een *Smadelijke Stamme, &c.* Hoedanige benamingē alleen voortgekomen zijn, uit het Oordeel en de Bevattinge des gemeenen Volks, aan wien deſe ſtraffe te gelijk ſchrikkelijk, en gantſch veragtelijk toeſcheen. Invoegen ſommige Geleerde Mannen niet qualijk oordeelen; datmen uit de benaamingen, welkmen by de Oude van het Kruis vind, niet geheel net de gedaante van 't ſelve opmaaken kan; nadienmen alles ſeer verſchillig kan opnemen. Selfs ook niet uit de Schrijvers van het Nieuwe Teſtament; als die het ſelve alleen met een woord noemen, dat ſlegts een *Staak* of *Paal* beduid. Waar van daan het dan alswe ſeiden, by eenige Digters, een *Schandelijke Staak*, een *Rampzalig* en *Ongelukkig Hout, &c.* genoemd word: ſiende daar in veel meer op het regt-ſtaan van het Hout, en de veragtelijke Straf, als op de Forme of Maakſel van het Hout ſelve; om dat derſelver geſtalte doe ſeer gemeen en aan alleman bekend was. Soo dat dit lang een Stoffe is geweeſt, waar in de Taalkundigers niet weinig overhoop gelegen hebben. Gelijk ſelfs de Geleerde Salmaſius ook dapper gehekeld is geworden; om dat hy STAUROS niet voor vaſt ingeſteken Paalen of Paliſſaden, maar voor Staaken wil nemen, die na 't boven-end door twee of meer afgeknotte Takken, de gedaante van een Y hebben; anders FURCA dat is, *Vorke* of *Gaffel* genoemd: hoedanigen gedaante men meend dat allengskens tot het Kruis in de geſtalte van de Letter T ſou overgebragt zijn; waar van wy terſtond ſullen ſpreken. Gelijkwe ook ſoo dadelijk uit Lipſius en andere willen aanmerken, dat ſommige dit verbeteren; en paſſen de geſeide benaming op een ſoort van ſcherpe Pin-ſtaaken, aan welk de menſchen als aan een Spit geregen wierden. En dat ſomtijds enkel, ſomtijds in twee of drie Spitſen of Pennen; van hoedanigen Straf-tuig men leeſt by Plutarchus, in het Leven van Artaxerxes. Doch de af-beelding word tweeſinds geſien in 't volgende Print-Tafereel, beide met A. geteekend; daar u dan ook op den Kruis-Berg ontrent I. de bloote Staaken vertoond worden. Voorwaar het heeft aan ſommige bedenkelijk geſchenen; waarom doch de Heilige Schrijvers wel de Stoffe van 't Kruis, en niet deſſelfs Gedaante of Fatſoen aangeweſen hebben? doch het kan onſes agtens weſen, dat ſulks ſijn reden heeft: Want of ymand mogelijk ook dit van weinig belang agte, dat wy deugdelijk wiſten dat Jeſus Kruis van Hout zy geweeſt; ſoo heeft nochtans den Apoſtel daar in een verborgentheid ontdekt, die de ſulke van ſinnen kan doen veranderen; namelijk wanneer den ſelven bewijſt; Dat Jeſus Chriſtus ons van den Vloek verloſt heeft, *Doen hy aan het Hout hing:* door dien deſe ſoort van Dood, door de Wet Vervloekt was, vergelijkt Deut. 21: 23. met Galaten 3: 13. Doch aangaande het Fatſoen van dit Hout of Kruis? uit hoe veel ſtukken dat het ſaamen-gevoegd was? en hoe die tot den anderen en tot de aanhegting opgeregt waaren? dat gaan de Heilige Schrijvers met ſtilſwijgen als niet noodſaakelijk voorby. En ſchoonſe ſulks al hebben konnen naar-laaten, om dat het Kruis in die tijden genoeg bekend was, gelijk wy heden wel verſtaan wat een Galg, of een Rat is; ſoo en ſoudenſe ſulks nochtans niet oorbaar geagt hebben, agter te houden, by-aldien yts in het ſelve tot een Godsdienſtig Geheug-Teeken voor de Kerke, waare gelegen geweeſt. Soo dat Jan d'Eſpagne hier over wel in agt-genomen heeft; dat of ſchoon wy al de waare

Dat uit de benaamingen des Kruis weinig tot deſſelfs gedaante kan verſtaan worden.

Twiſt over de naam van 't Kruis

Bedenking waarom de Schrijvers van het Nieuwe Teſtament wel de Stof, maar niet de Form van het Kruis beſchrijven

ge-

Digitized by Google

gedaante van Jesus Kruis hadden; en beweſen wierd, dat het een voorwerp van Aanbidding en Godsdienſtig Eerbewijs moeſte zijn, als de Roomsgeſinde willen; dat ſulks dan ook maar alleen aan het Houte Kruis ſou toebehooren: *Want* ſegd hy, *Jeſus en is niet Gekruiſt aan een Steenen of Gouden of Silveren Kruis; en nochtans maaktmen het ſelve uit allerhande ſtoffe; is dit niet het Kruiſſe Chriſti vervalſchen, onder ſchijn van het ſelve te vertoonen?* En dit en ſal ons geen wonder doen, wanneermen aanmerkt, dat het Eeren van het Kruis eerſt ingekomen is, na dat die ſtraffe lang buiten gebruik geraakt was; waar doormen dan heel ligt tot valſche verbeeldingen is konnen geraaken; dewijl yder Konſtenaar 't ſelve na ſijne bevattinge voortbragt. Want nadien het openbaar is, dat de Schilders ontrent de meeſte dingen der Oudheid gedwaald hebben, waar van men ſelfs de Ceremonien in de Heilige Boeken net genoeg afgeſchetſt vind; wat ſalmen van de Kruis-beelden gelooven, die mogelijk drie en vierhonderd, of meer jaaren, na derſelver wegdoening, ſonder Voorbeeld of net Afſchrift voor den dag gekomen zijn? Gelijkwe hier agter-aan met eenige fraaje bedenkelijkheden over d'opkomſt en doorbreken der Kruis-beelden, d'onſekerheid daar van, verhoopen aan-te-wijſen. En datwe niet ſonder reden eenige verbeeldſels verdagt houden, ſullen ons die gene ligtelijk toeſtaan, die aanmerken; dat ſelfs dien Geleerden Schildermeeſter P. P. Rubens, Jeſus laatſte Paſcha vertoond heeft; daar een Hond de Beenderen onder de Tafel knabbeld: daar de Wet immers verboden heeft, geen Been daar aan te breken. Hier toe te ſeggen, dat ſulks de Monſtering kan paſſeeren; om dat hy ſal gedagt hebben, dat de Wet niet tot de Beeſten behoord; ſulks waare alte onbetamelijk van de goede agting des Mans afgeweken. Gelijk het hem ook niet en verſchoond, dat hy geloofd heeft, dat Jeſus een dag vroeger als de Joden, ſijn Paſcha gegeten heeft: want Jeſus heeft alſinds de Joodſche Ceremonien onderhouden, om dat hy door de Beſnijdenis onder de Wet ſtond, en by gevolg een Schuldenaar der Wet geworden was. Doch dit alles loopt buiten de rigtdraad onſer voorgenomen ſtof. En alhoewel het *Kruis* eigentlijk was het Hout, en het *Kruiſſigen* aan het Hout geſchiede; ſoo heeftmen nochtans van wegen eenige gelijkheid, alle andere Ophanging, of Aanhegting van des menſchen Lichaam aan eenig ander Straf of Pijning-tuig, dikmaals met den ſelven naam genoemd; alwaar 't ook dat ſulks aan een Berg of Rotſteen geſchiede. Gelijk Paulus Emylius verhaald van ſeker Jongeling, die aan de Wand Gekruiſt, dat is met Nagelen door handen en voeten vaſtgeklonken wierd: waar van men by Riccius de af-beelding vind. Aldus is dan ook eindelijk den naam des KRUIS, dat is van het Straf-tuig, overgegaan tot het lijden van de Lijf-ſtraffe ſelve aan ſulken Kruis. Onder welke CRUCI SUFFIGERE, en IN CRUCE SUFFIGERE, &c. dat is, *Aan't Kruis hegten* of *Aanhegten*, by de Latijnſche Schrijvers ſeer gemeen is: alhoewel men ook met een minder gewoone maniere alleen geſeid vind, *Hegten*, ſonder daar by te ſetten waar aan de Aanhegting gepleegd wierd. Ook hebben 't ſommige *By-hegten* genoemd: en wel voornamelijk iſt met ſijn eigen woord, *Kruiſſigen*, en *Kruis-hegten* geheeten. Waar van dan ook verder die gene die aan 't Kruis hing, of het ſelve verdiend had, een *Kruis-draager* of *Kruis-boef* is genoemd geworden: even gelijk by ſommige ymand van wegen de ſlaagen en Geeſſelingen, of ook wel van de Galg die hy verdiend heeft, en daar toe in den Stok of Boejen zit, een *Slagebalg*, *Geeſſelbalg*, *Stokbalg*, *Galg-vogel* en *Galgen-aas*, *&c.* geheeten word. In welken zin Feſtus ook de zuure en wrange Wijn, *Kruis-Wijn* genoemd heeft. By de Grieken vindmen by-na twee verſcheide naamen van het Kruis; namelijk STAUROS, een

Kruiſſen van Gout en Silver &c. van Joh. d'Eſpagne doorgeſtreken.

Kruiſſen zijn eerſt begonnen te verbeelden en te Eeren na datſe lang afgeſchaft waaren.

Misſlag van Rubens in 't verbeelden van Jeſus laatſte Paſcha.

Kruiſſigen is van het Kruis, en het Lijden van het Pijning-tuig overgekomen.

Digitized by Google

Onderscheid der Kruis en Spits-palen.

Houte Paal, en SKOLOPS, een *Spits-paal*. Doch de eerſte is vry gemeener; alhoewelſe eigentlijk niet anders dan een enkele opgeregte Paal beteekend. Gelijk mede de Latijnen 't ſelve PALUS of VALLUS, dat is een *Sterke Staak* of *Stÿve Stÿl* noemen. Welk woord gemaakt is van wegen datſe in de Logt ſtaan, of in de Breedte. Doch egter ſoo, dat beide namen, van wegen dat STAUROI de voornaame ſtaande ſtukken der Kruiſſen waaren, namaals tot de geheele Kruiſſen betrokken zijn. En alhoewel Lucianus het woord STAUROS van de Letter THAU, dat is T. die de Figuur van een Kruis voorſteld, alleen Spots-wijſe komd af te leiden; ſoo laat hy onder-en-tuſſchen niet na, daar door yets van de eige gedaante des Kruis aan-te-wijſen. Gelijk hy ook ſegd, dat de menſchen klaagden over de Letter *Thau*; van wegen dat de Tyrannen de Kruiſſen van die geſtalte maakten, om de menſchen daar aan te hangen. De laatſte Letter der Egiptenaren, vertoond een Kruis; en word in haare Taal *Salebdi* genoemd; buiten twijffel om dat *Saleb*, by haar een Kruis beteekend. Gelijk mede de Coptiſche Letter *Dei* of *Di*, dat is T. de Figuur van een waar Straf-kruis heeft; namelijk waar aan boven de Dwars-ſtreep een Hoofdjen uitſteekt. Maar gelijk SKOLOPS eigentlijk een Spits-paal, of een Staak die na het Boven-end geſcherpt is, beteekend; alſoo werd het Kruis gemeenelijk IKPI'ON genoemd, dat is, *Een Verhoogſel van Hout* of *Planken*. Gelijk de Grieken ook twee Werk-woorden hebben, waar mede ſy de Kruiſſiging ſelfs beteekenden; namelijk ANASTAUROUN, *Na Opwaards* of *na boven Kruiſſigen*; en daar na ANASKLOPIZEIN, * *Aan de Paal ſteeken en Opregten*. Hoedanigen bewoording meeſt bequaam is, om de *Opheffing* en *Aanhegting in de Hoogte* te beteekenen: en dat even ſoo als by veele ſou konnen geſeid en verſtaan worden, door *Kruiſſigen* en *Spitſen*. Gelijk by de Grieken noch twee andere Werk-woorden hier ontrent ſeer gemeen gebruikt worden; namelijk PROSELOUN, *Aanſpÿkeren*, *Aannagelen*; en KREMAN, *Hangen*; en ook ANAKREMAN, *Ophangen*: waar van het eerſte eigentlijk de Aan-nageling aan het Hout; en het tweede de Ophanging aan het ſelve beteekend; waar van SUSPENDERE, *Ophangen* by de Latijnen tot het Kruis betrokken word. Uit deſe tweederlei benaaming der Paalen, ſchijndmen dan van ouds tweederlei geſlagte van Kruiſſen geſteld te hebben; namelijk enkele of eenvoudige; en dan dobbele of ſaamen-gevoegde. De eerſte noemd Lipſius ſoodanig, wanneer de Aanhegting of Inhegting, geſchiede aan een enkel Hout: waar van men mogelijk de maniere in ons Print-Tafereel ontrent Y. en A. ſiet. Van welke eerſte en plompe maniere, deſelve Man meend, datmen naderhand tot een andere welvoegſaamer ſoorte, door het Dwars-hout gekomen is; die wy terſtond verklaaren ſullen. Doch de eerſte ſoort is daar in ook noch tweederlei geweeſt; dat de eene diende, gelijkwe terſtond vermaanden, tot de *Aanhegting*; d'ander tot de *Inhegting* of *Spitſinge*. Wordende de menſchen ſomtijds aan een Boom of Paal-ſtijl gebonden of met Nagelen Aangehegt. Ja men twijffeld niet, of de Boomſtammen zijn eerſtelijk en gemeenlijk hier toe gebruikt geworden; voornamentlijk wanneer daar een groot getal menſchen moeſten Gekruiſt worden. Waar toe ſy dan ook te mets de boven Takken wierden afgeknot; en ſomtijks ook wel haar Takken en Blaaderen behielden, om de menſchen met de Armen daar aan vaſt te binden; gelijk ſoo Paphnutius onder Diocletiaan, aan een Palm-boom Opgehangen, en met de Voeten tegen desſelfs Stamme aangenageld is. Hoedanigen behandeling aan een eenvoudige Paal, alle het ſelve geweeſt is, diemen voor de Aanhegting aan een enkele Kruis-paal te agten heeft. De andere wijſe die wy tot noch toe *Spit-*

De Letter T. van Lucianus aardig voor het Kruis genomen.

* Beſiet deſe Straf tweeſnds in ons Print-Tafereel beide met A. geteekend.

Het Ophangen en Aannagelen hoedanig van de Grieken onderſcheidentlijk genoemd.

Tweederlei Aanhegting aan het Hout.

Boomen eerſt in plaats van Kruiſſen gebruikt.

ſing

Digitized by Google

Digitized by Google

l'Aal-oude Kruis-ſtraffen der Romeinen: hoedanige door Conſtantyn de Gr

Digitized by Google

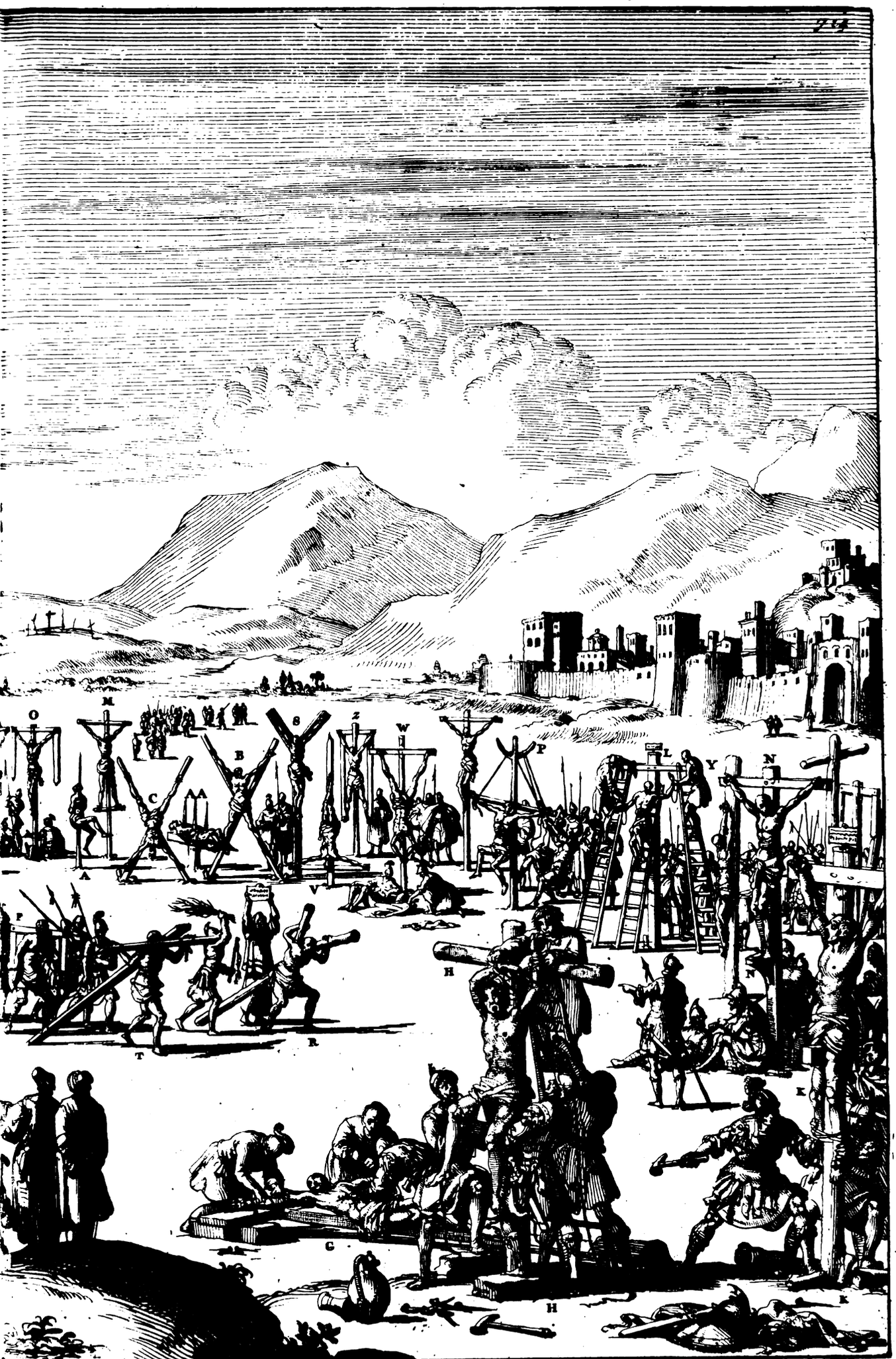

root, uit eerbied voor het Kruis des Saligmakers, afgeschaft zyn.

Digitized by Google

Digitized by Google

ſing of *Inhegting* genoemd hebben, was ſoodanig, dat een menſch moeder-naakt aan een geſcherpte Paal, als aan een Spit midden door ſijn Lichaam heen geſtooken wierd; hoedanig wy anders *Inpaaling* ſouden noemen. Waar van men meend dat ons Seneca een nette ſchets geeft, wanneer hy ſeid; *Gedenkt aan de Gevankeniſſe, en de Kruiſſen, en de menſchen door het midden ſoodanig daar aan geſteken, dat de Paal-ſpits door de mond te voorſchyn komd.* En dit moetmen eigentlijk voor SKOLOPSIS en SKOLOPIZEIN nemen daar boven van gerept, en in ons Print-Tafereel ontrent A. aangeweſen is. En gelijk de menſchen aan deſe ſoort van Spits-houten ſoodanig van onderen na boven toe door geſtooken wierden; alſoo is ſulks niet alleen by de Grieken ANASKOLOPISTHENAI, *Aan een Paal ſteken en Opregten;* maar ook ANASKINDYLEUESTHAI, *Van malkander ſcheuren*, en *in ſtukken klieven* genoemd. 't Gene dan ook wel geſchiede door twee of drie Spitſen, gelijk in ons Print-Tafereel der Kruis-ſtraffen, ontrent A. A. verbeeld is. Op hoedanigen wijſe Thucidides verhaald, dat Inarus Gekruiſt is: namelijk dien, van welke Cteſias getuigd, dat Amytis de Dochter van Xerxes, Megabyſus Vrouwe, aan drie Kruiſſen heeft laten Kruiſſigen; 't geen alleen van duſdanigen Drie-ſpits, en niet van een ander gewoonlijk Kruis moet verſtaan worden. Doch hier van verſchild ſeer veel het ſaam-geſette of *Vergaarde Kruis;* namelijk dat uit een dobbel Hout en met de hand gemaakt word. Hoedanige men voor het volmaakte of waaragtige Kruis diend te nemen; aan welke niet enkelijk het Lichaam aan gehangen; maar ook de Armen aan uitgeſtrekt wierden; en daar van daan eenige meenen, datmen het ſelve meer dan eens, PATIBULUM, dat is volgens Lipſius, *Het Opene* of *Breede Kruis* genoemd vind; datwe terſtond naarder ondertaſten moeten. Gelijkwe dan ook deſe Kruiſſen in drie ſoorten onderſcheiden vinden: want daar is een Kruis geweeſt na de gedaante van een X. datmen noemd; *Midden doorgeſneden.* Siet het Model op den Kruis-Berg ontrent 2. en d'Aanhegting ontrent B. C. En daar is een *Saamen-geſet*, en een *Ingevoegd Kruis:* waar van ons Print-Tafereel, het maakſel ontrent de Merk-getallen 3. 4. 5. 6. &c. en de Aanhegting verſcheidentlijk na de regter hand vertoond. Het midden doorgeſneden Kruis is, dat uit twee regte Houten van gelijke grootte over dwars aan malkanderen gevoegd word; by de Romeinen DECUSSARE, dat is volgens Hieronymus en Iſidorus, *Door het midden klieven; namelijk als wanneer twee Stylen te ſaamen komen in de geſtalte van de Letter* X. *'t gene het Beeld des Kruiſſes is.* Hoedanigen ſoort men noch heden een *St. Andries-kruis* in de wandeling noemd; om datmen door een oud Erfgerugt, en 't ſien der Schilder-beelden, geloofd, dat den Apoſtel Andreas, aan ſulken Kruis gemarteld is. Het *Saam-geſette Kruis*, houdmen hier door noch van de twee andere onderſcheiden; wanneer aan een Opgeregt Hout, een ander veel korter ſtuk Houts, even boven aan het Hoofd of Opper-end geſet word, ſonder dat'er yts van het groote ſtaande ſtuk, boven uit-ſteekt. Welke Form t'eenemaal met de Romeinſche T. en met veel Oude Af-beeldſels en Schilderien over-een-ſtemd; in ons Print-Tafereel met het getal 6. en met D. geteekend. Gelijk mede de Wandel-Stokken, welke hedendaags noch gebruikt worden, om ſwakke en lamme menſchen in het gaan de Oxſelen en Armen te onderſteunen, niet alleen na de ſweem van deſe Kruiſſen gemaakt zijn; maar ook ſelfs in onſe Taal KRUKKEN, van CRUX, een *Kruis* genoemd worden. In welke oorſpronkelijke benaaming mogelijk ook op de onderſteuning en het draagen van den menſch, geſien is geworden. En om dat de Tyrannen de Kruiſſen in navolging van de Letter T. maakten, die de gedaante van een Kruk verbeeld; daarom ſegd ſeker Spotter,

Wat eigentlijk Spitſing of Inpaaling is

Het Saamgeſette of Vergaarde Kruis verſcheeld veel van het Spits-hout.

Drie ſoorten van waare of volkome Kruiſſen.

Wat het doorgeſneden Kuis is.

Tweemaal V. is X. dat is *Thien.*

Siet d'afbeelding B. C.

Wat en hoe het Saamgeſette Kruis was.

Digitized by Google

dat de menſchen daar over klaagden en gemelijk waaren. By de Egiptenaren was de Letter T. eertijds een Zinnebeeld van het toekomende Leven; en men ſietſe op de Egiptiſche Naalden dikmaal in de hand van Oſiris en Iſis en andere geagte Afgodiſche Beelden uitgehouwen; alhoewel met een ring of hand-haafs-gewijſe Geſpe: gelijk by Kircherus, Caſalius, Pignorius en andere vertoond werd. Ook hebben ſommige de af-beeldinge van Jeſus Kruis in de Oude Hebreeuwſche of eigentlijk Samaritaanſche Letter *Thau* of T. geſogt, die deſelve in de gedaante van een ✠ Kruis ſchreven; alhoewel eenige de hedendaagſe ת *Thau* verkieſen, die meer na een Galg-gaffel of Juk ſweemd. En meenen d'eerſte haar gevoelen daar uit geſtand te doen; dat
Ezech. 9: 4. Godt daarom by den Propheet Ezechiel belaſt, de Vrome met de Letter *Thau* te teekenen, en de andere te Dooden; namelijk door de Verwoeſtinge der Chaldeen, uit welke Godt een overblijffel wilde ſpaaren, ſeggende; *Gaat door de Stadt, en teekend een Teeken op de Voorhoofden, &c.* Alwaar ſommige
Valſche toepaſſing van Ezech. 9: 4. op de Letter THAU. vertaalen; *Teekend de Letter* Thau *op de Voorhoofden.* 't Geen andere Geleerde Mannen voor een gantſch ydele toepaſſinge houden: want of wel deſe Letter eertijds by de Hebreen niet ſoodanig was als de hedendaagſe ת *Thau.* Maar alswe ſeiden, uit twee Beenen Kruis-lings over malkander gehaald, gelijkwe vooren genoeg in onſe Oude Alphebêten en Sikelen der Hebreen geſien hebben; ſoo en beteekend het Grond-woord THAU by Ezechiel niet de Letter T. maar een *Teeken* daar de Voorhoofden mede moeſten geteekend worden. Waarom deſe uitleg alleen voor een ſlinkſe vertaaling van Aquila gehouden word, die dit voor de eigentlijke Letter *Thau* geſteld heeft, en van ſommige onvoorſigtig nagevolgd is. En waarlijk gelijkt de Griekſe en Romeinſche Letter T. meer na de gedaante van het Saam-geſette Kruis, als de Samaritaanſche, dewijl daar niets boven uitſteekt. Eindelijk noemen de Schrijvers dit een *Ingevoegd Kruis;* wanneer aan een Opgeregt Hout een ander korter Hout, over-dwers of regt kruiſſeling, na het boven-gedeelte ſoodanig ingevoegd is, dat het ſtaande ſtuk daar van doorſneden word. Invoegen daar door altijd een Hoofd of Uitſtek boven het Dwers-ſtuk geſien werd; gelijk hier op de Kruis-Berg door de Modellen 3. 4. 5. 7. aangeweſen word. Hoedanigen Uitſtek wy terſtond geſien hebben, dat aan het *Saam-geſette Kruis* (6) niet en was. Gelijk mede de Hoeken of Einden van dit Kruis, Viere in getal zijn, aan d'andere alleen Drie. En deſe moetmen houden voor die Kruiſſen, van welke Juſtinus Martyr ſegd; datſe met een Hoorn boven uitſteken, en niet breed behoeven beſchreven te worden; nadien ons de Schilderien en ſommige oude Schriften, deſelve, beneffens onſe geheele Print-verbeelding, genoeg voor oogen ſtellen. Alleen
Dat Jeſus aan een Ingehegt Kruis gehangen is. heeftmen uit ſeer veel waarſchijnelijke blijken te gelooven, dat onſen Saligmaaker Jeſus aan een uit de laatſte ſoort; namelijk die ingevoegd en met Vier-einden waaren, Opgehangen is; en dat, als ſommige Godtvrugtelijk willen aangemerkt hebben, niet ſonder verborgentheid: want het Kruis na Vier Oorden uit-geſtrekt, kanmen nemen tot een aanduidinge van dat Jeſus ten beſten van de geheele Weereld daar aan gehangen heeft. En dit ſoumen konnen toelaaten. Doch dat Auguſtinus en Gregorius Nyſſenus deſe Vier Hoeken, tot de Breedte, Lengde, Diepte en Hoogte willen betrekken; daar den Apoſtel, Epheſen 3: 18. van ſpreekt; handelende van het hoogdravend en on-doorgrondelijk ſtuk der Verloſſinge; ſulks dunkt ons van het ſpoor der deftige verklaaringen af-te-wijken. Gelijkwe mede van deſelve waarde houden, wanneer eenige met Geiſteranus willen, dat Jeſus aan een Galg-kruis van Drie Houten, in maniere van de Chaldeeſche ת *Thau* (die een Deur ſchijnd te verbeelden) gehangen heeft; om niet alleen de Polten

en

Digitized by Google

en Boven-dorpel te vertoonen, welke in Egipten met het Bloed des Paaſch-lams beſtreken wierden; maar ook op dat daar door de Deure van des Hemels opening aangeduid wierd: gelijkwe op 't einde van dit Hoofdſtuk, volgens een fraaje vertalinge, breeder ſullen aanhalen. Doch hoedanig ſommige Kerk-Vaders den Ram die Abraham in de Struiken Opgehangen verſcheen; als mede het Villen, Ophangen en Braaden des Paaſch-lams na der Joden wijſe, voor ſchaduwagtige af-beeldingen van Jeſus Hangen aan het Kruis, willen opgenomen hebben; ſulks ſal ons in 't volgende Hoofdſtuk, wat voegſaamer dan hier in de hand vallen. Men kan voorts ook een kleen na-beeldſel van het regt Ingevoegd Kruis ſien in onſe Schrijf-letter t. wanneer wy letten hoedanig boven de Dwars-ſtreep een kleen hoofdeken uitſteekt. En waarlijk alsmen de gedaante van ſulke Kruiſſen aanmerkt, deſelve ſchijnd ons t'eenemaal de Lijfs-geſtalte van een menſch af-te-ſchetſen; ten minſten over-een te komen, met de wijſe van derſelver Aanhegting. Gelijkmen ligtelijk ontwaar word, wanneer ymand regt opſtaande, den Stijl, en de Armen wederzijds uitgeſtrekt, het Dwars-hout verbeeld; boven welke dan het Hoofd als een gedeelte van 't ſtaande ſtuk, boven het dwerſſe Kruis-hout uit-ſteekt. Soo dat het ſchijnd als of het maakſel der menſchen, de eerſte aanleg tot de Vorm van het Kruis verſchaft heeft. Waar van daan het dan ſeer ligt voortgerold is, datmen het Kruis onder verſcheide bevattingen, by de Oud-vaders aangemerkt en vergeleken vind: als namelijk onder de gedaante van een ſwemmend menſch: Van een die met uitgeſtrekte Armen bid: Als mede van een vliegende Vogel; van een Roei-ſchip; een Wandel-kruk; een Raa-ſpriet en diergelijke. Gelijk dan ook te Carthago onder den Tyran Hunnericus, de Raa-ſprieten op de Schepen, noch tot Kruiſſen der Martelaaren geworden zijn: als Riccius in ſijn Kruis-verbeeldingen aanteekend. En alhoewel Sigonius, Lipſius en Baronius meenen, dat het Kruis by-na onder alle Volken aangenomen is geworden; en dat de Ooſterſche wel de eerſte en oudſte ſchijnen, (onder welk ſy mede willen, dat het ſelve ook van de Syriers, volgens het Boek Eſther, en van de Joden dikwils gebruikt is;) ſoo ſchijnen ſy daar in nochtans te miſſen: naardien de Joden maar vierderlei Doodſtraffen hadden; namelijk het Steenigen, het Worgen, het Branden, en het Dooden met den Swaarde: gelijk uit haaren Talmud beweſen word, en hier vooren ook ruim genoeg getoond is. En ſeker ſoo het Kruiſſigen onder haar gebruikelijk waare geweeſt, wie kan denken dat alle de Joodſche Meeſters daar van ſouden ſwijgen, ter plaatſe daarſe met opſet van haare Wettelijke Dood-ſtraffen handelen. Ja ſy en ſwijgen niet alleen daar van; maar op dat niemand ſou meenen, datſe ſulks door ſlordigheid of met voordagt vergeten hadden, ſoo ſeggenſer wel uitdrukkelijk by; dat het de gewoonte nooit geweeſt en is in Iſrael, ymand de handen met Nagelen te Doorbooren: het zy dan datſe Geworgd ofte Geſteenigd waaren. En alhoewel ſy dit nergens anders om daar neffens ſchijnen te plakken, als om het geloof van de Euangeliſche Hiſtorie af-te-troonen; ſoo beveſtigen ſy nochtans dit daar door, datmen de voorſegging van den 22. Pſalm; *Sy hebben myne Handen en myne Voeten Doorgraaven*, op niemand dan op Jeſus, die onder haar Gekruiſt is, te paſſen heeft. Want alsmen aanmerkt wat'er in Jeſus Kruiſſing meer geſchied is, aangaande ſijn beſpotting en 't verdeelen ſijner kleederen, &c. ſoo ſietmen wel dat ſulks geheel niet op David, maar alleen op Jeſus paſt; waar toe de Euangeliſten dan ook die woorden met groot nut by-brengen. Sulks dat der Joden ſeggen, geheel geen af-breuk aan het Euangelium en doet; dewijl daar in immers niet geſeid en word, dat de Joden de Kruiſſiging van Jeſus ſelfs, en volgens haare gewoone Straf-wijſe

Na-beeld van 't Kruis in onſe Schrijf-letter t.

Kruis is niet by de Joden geoeffend.

Joden ſeggen dat niemand in Iſrael de handen doorboord geworden is.

Datſe hier door betoonen datmen Pſalm 22. alleen op Jeſus paſſen kan.

Digitized by Google

gedaan hebben; maar datſe gewild hebben, dat ſulks door den Roomſchen Stadthouder Pontius Pilatus ſoude uitgevoerd worden: vergelijkt de gantſche handeling in de Euangeliſche Hiſtorie, met Paulus getuigenis, Actor. 13: 28. Ook is het Kruis den Hebreen ſoo onbekend geweeſt, dat'er in haare gantſche Taal, noch in het geheele Oude Teſtament, niet een bewijs noch woord gevonden word, waar mede ſy het ſelve eigentlijk hebben konnen noemen; alhoewel het Juſtus Lipſius ſchijnd gemeend te hebben. En ſchoon ymand het *Hangen aan een Hout*, hier toe ſou meenen betrekkelijk te zijn; die diende te weten, dat hy ſulks geheel ongelukkig tot het Kruis ſou doen; nademaal het Hangen aan een Hout onder de Joden, ſeer veel verſcheelde van de Kruis-hegting der Romeinen: want onder de Joden, alswe geſien hebben, wierden de menſchen eerſt gedood, en dan aan een Hout Opgehangen tot aan den Avond; en dat voornaamelijk alleen de Geſteenigde: op dat'et yder bleek, dat hy de Dood-ſtraf waarlijk doorſtaan hadde. Invoegen het Ophangen wel een Smaad en Vloek-gevolg der ſtraffe, maar eigentlijk geen Straffe ſelfs was: doch ſoo en was het met het Romeinſche Kruis niet, daar de Misdadigers tot ſtraffe Levendig aangehangen wierden, en daar aan moeſten ſterven. Soo dat Lipſius en Baronius geheel het ſpoor zijn mis geloopen, wanneer ſy in weerwil van alle de Geleerde Joden, uit Philo willen bewijſen; dat Moſes ook de ſtraffe van het Kruis, aan de Doodſlagers geboden heeft. Daar doch die Meeſters eenpaarlijk vaſt-houden, dat die ſoort van misdaad onder hen alleen met het Swaard plagte geſtraft te worden. Waar in ons de plaatſe, Geneſis 9: 6. met Matth. 26: 52. en Apoc. 13: 10. kragtelijk onderſteund. En nadien de Wet een Vloek ſpreekt over den Opgehangenen; ſoo was die Ophanging harder en ſmaadelijker dan de Dood ſelve, die hier door merkelijk verſwaard wierd. Voorts wil Lipſius, dat het Kruis ook by de Egiptenaaren en Perſiaanen in gebruik geweeſt is, doch by de Afrikaners wel het meeſt; en dat niet alleen tot ſtraf der geringe, maar ſelfs ook aan doorlugtige Perſoonaadien. Ook heeft den Raad van Carthago, de Krijgs-Overſten die hun te laf-hartig in den Oorlog gequeten hadden, met het Kruis geſtraft. En ſoo bewijſt hy ook, dat het de Grieken gebruikt hebben: als ook dat deſe Lijf-ſtraf ſeer oud by de Romeinen is; dewijl uit Livius blijkt, datſe de eerſte Koningen al gehad hebben. Maar alhoewel de Kruis-ſtraf van ouds by veele ter hand genomen is; nochtans is deſelve na de Romeinſche wijſe, meeſt geoeffend tegens geringe menſchen, Slaaven en overgeve Booswigten, en ſelden tegens andere van eenig aanſien. Gelijk het ook als de eige Lijfs-ſtraf der Dienſtknegten en Slaaven gehouden wierd; aan wien dan het ſlegte Volk gehouden wierd alderna aſt te komen. Ja ſy was den Slaaven ſoo ſeer eigen, datmen door het woord *Knegtſe* of *Dienſtbaare Lijf-ſtraf*, gehouden was alleen die van het *Kruis* te verſtaan. Dus wierd ſy na veeler meeninge, aan geen Vry-gebooren, of Burger-menſch gepleegd; ten waare datſe hem eerſt door Geeſſelingen bragten in ſtaat van een veragten Slaaf; mogelijk gelijkmen by ons ymand ſegd te *Ontpoorteren*, *&c.* 't Geen dan veel ligt ook de reden is, dat ſulke ver-Oordeelde tot het Kruis, eerſt Gegeeſſeld wierden: gelijk ſulks aan Jeſus ook geſchied was. Egter en wierd deſe ſtraffe niet geoeffend, om een geringe of dagelijkſe overtredinge; maar alleen om een gewigtige en hooggaande misdaad. Want gelijk het Kruis de uiterſte of geſtrengſte ſtraffe was, alſoo moeſt ſy ook de uiterſte oorſaak hebben. Tot hoe hooggaande Straf-loon, het de Slaaven nochtans, behalven Moord, Oproer en Straatſchenderie, al heel ligt verkerven konden; als namelijk wanneer ſy haare Heeren verklikten, of ſelfs Aanklaagers van hun Meeſters voor de Geregten waaren.

Onderſcheid tuſſchen der Joden Hangen en het Kruiſſigen der Romeinen.

Misſlag van Lipſius en Baronius.

Deuter. 21: 23.

By wien het Kruis volgens Lipſius al meerder in gebruik geweeſt is.

Kruis een Slaafſe ſtraf genoemd.

Kruis-ſtraf wierd niet aan Burgers of Vry-geboorne gebruikt voor datſe eerſt door Geeſſelen Ontpoorterd waaren.

Als

Als mede alderhande heimelijke en ontrouwe aanſlagen, tegen het welvaren van haare Heeren. Ook wanneer ſy weg-liepen; inſonderheid wanneer ſy ſulks gedaan hebbende, eerſt naar een langen tijd gekregen wierden; ofte datſe ſulks ook meer dan eens gepleegd hadden, &c. Hoedanige misdoeningen ſommige ſtrenge Heeren gewoon waaren met het Kruis te ſtraffen; hoewel eenige uit ſagtmoediger imborſt, de ſtraffen verſagt hebben. En gelijk ſommige gevoelen, datmen aan de Vry-geboorne het Kruis ſelden gebruikte; ſoo heeftſe Lactantius nogtans geheel-en-al van deſe ſtraffe ſoeken vry te pleiten: 't Geen hem ſommige uit Lipſius hebben geſogt te ontleggen; ſeggende; dat alhoewel het Kruis geen Burger en paſt, en ſy ook niet en gelooven, dat het ooit tegen deſelve gebruikt is; ſoo iſſet nochtans genoeg geſchied buiten de Wetten, en door wreedheid. Ook en zijn de geringe Vrye-luiden, dat is het gemeene Volkje van de Provincien, daar niet van bevrijd geweeſt: maar konden wegens verſcheide quade Feiten, ſig ſchuldig aan de Kruis-ſtraf maken; namelijk door Oproer, Straatſchenderie, Moord en liſtige Vervalſching. Als mede door Dieſte, hoewel juiſt niet te Roomen. Waarom het aan ſommige bedenkelijk ſchijnd, of niet die Koningen, na welkers gewoone maniere van Regt-doen, nu nog de Huis-brekende Dieven, tot de *Galg* verweſen worden, van Franſche en Duitſche af-komſt zijn geweeſt. Gelijk veele ook niet eens in twijffel trekken, ofmen heeft ſig eertijds door noch andere misdaden, deſe wreede ſtraf konnen op den hals haalen. En gelijkwe in de Kruis-rol van Jeſus ſullen ſien, dat'er te ſelver tijd twee Moordenaars Gekruiſt zijn geworden; alſoo werd ons ſulks als een ſeer gewoone ſtraf van die misdaad, van Seneca beveſtigd, wanneer hy in een ſijner Brieven ſegd; *Heeft ymand Moorderie bedreven, heeft hy'er niet door verdiend dat hy Opgehangen word?* Dat is Gekruiſt werd: nadienmen ſulken ſoort van Hangen doorgaans verſtaan moet by de Romeinſche Schrijvers, die voor de tijden van Conſtantijn geſchreven hebben. Waar van daan dan deſe klare woorden by Petronius voorkomen, als hy ſegd; *Wanneer den Land-beſorger bevoolen heeft, dat de Moordenaars ſouden Gekruiſt worden &c.* Invoegen dat het Kruis van ouds met Orden en volgens een Geregt-plegende Straf-oeffeninge, tegens veelerleiſoorten van hooggaande Feiten gebruikt is. Alhoewel het de Koningen ſomtijds vry ruimer genomen hebben, en dikmaal alleen uit een vuile Wreed-aardigheid en Bloed-gierige Dertelmoedigheid, 't ſelve tegens hare Vyanden, of wederſpannige Verwonnelingen hebben gebruikt; doende te mets op eenen tijd, veele te gelijk op verſcheide wijſen aan Kruiſſen ſlaan. Gelijk onder andere verhaald word, dat Alexander de Groot ſulks aan twee duiſend Tyriers dede. En hoe Alexander Jannæus de Joodſe Hoogeprieſters, 800 van ſijn voorname Bondgenooten binnen Jeruſalem, als in een vermaakelijk Schouwſpel liet Kruiſſigen; dat hebbenwe hier vooren genoegſaam in een Print-Tafereel geſien. Ook heeft Quintilianus Varus, uit die ſelfde Land-aard, ontrent 2000, om ik en weet niet wat voor een Oproerigheid, op de geſeide wijſe doen aan hun einde komen. Ja men ſchrijft dat ſelfs de goedertierne Titus in de laaſt vernielende Belegering van Jeruſalem, dagelijks meer dan 500 menſchen deed aan Kruiſſen Nagelen; ſoo dat om derſelver veelheid, de Kruiſſen meer gebrek van Aarde, dan van Lichaamen hadden. Ook ſegdmen dat Auguſtus, naar 't volvoeren van den Siciliaanſchen Krijg, 600 Slaaven liet aan het Kruis hegten. In de eerſte Kerke hebben de Romeinſche Tyrannen deſe ſtraf ook dikmaal tegen de Chriſtenen geoeffend; waar van Gallonius, en byſonderlijk B. Riccius, ontrent de Lxx ſeldſaame wijſen, met ſeer konſtig geſneden Printverbeeldingen aan den dag gegeven heeft. Ja hoedanigen Kruis-hegten ſomtijds aan ſoo veele te gelijk geſchiede, dat'er op eene plaats en tijd,

Om wat misdaden de Slaaven aan 't Kruis konden geraaken.

Hoe ver ook de Kruis-ſtraf aan de Vrygeboorne is geoeffend.

De Kruis-ſtraffe is om verſcheide reden van de Opperheeren ingevoerd.

Voorbeelden van meenigte menſchen die te mets op een tijd teffens Gekruiſt zijn.

Kruiſſigen in de eerſte Kerke dikmaal tegen de Chriſtenen gebruikt.

wei-

weinig minder dan 10000, aan ſulken Galg-hout omquaamen. In welke on-
Kruis-ſtraf ook aan de Vrouwen en Maagden gepleegd.
menſchelijke Martel-eeuwen, ook ſelfs deſe ſtraffe aan 't Vrouwelijk geſlagte niet geſpaard en is. Gelijk onder deſe Eulalia en de Godtvrugtige Julia en andere ten tijde van de Keiſers Diocletiaan en Theodoſius Gekruiſt zijn: waar van de eerſte hangende aan het Kruis-Hout, de Borſt met ſcherpe klaauwhaaken open geſcheurd en met ziedende Oly en levende Kalk, lange tijd gemarteld wierd. Ook verhaaldmen dat Tiberius, de Prieſters en de Dienſtmaagd Ida, welke oorſaak was dat Paulina in den Tempel van Iſis Geſchoffeerd was, aan het Kruis doen klampen heeft. Doch al genoeg van het Kruis, en hoedanig het geweeſt is, en waarom, en by wien het is gebruikt geworden: wy moeten voornamelijk ook ſeggen en vertoonen, op hoedanigen wijſe dit pijnelijk en wreed-aardig Timmer-hout gebruikt is; opdatwe niet alleen de groote leelijkheid van deſe Lijf-ſtraffe in ons gemoed overwegen; maar Jeſus Chriſtus ook duſdanig tot Sonde gemaakt, en in onſe plaatſe geſtraft, voor onſe Oogen afgeſchilderd ſouden ſien; en alſoo verſtaan ſouden, dat Cicero het Kruis niet ſonder oordeel, de *Wreedſte Dood;* en Nonnius, een *Verdoemelijk Noodlot* genoemd heeft. Gelijk het van de Aal-oude Regts-geleerde ook van wegen de Eerloosheid, Grootheid, en voornamelijk de langduurigheid der ſtraffe, ſeer verre boven het Vuur, of de Dood-ſtraf der Verbrandinge geſteld is. Dus heeft dan Lipſius tweederlei wijſe van Kruiſſigen aangemerkt; namelijk de Gemeene, die doorgaans aangenomen was; en de andere die alleen ſelden, en niet ſoo dagelijks in gebruik was. En wil voorts datmen daar ontrent aanmerkt; eerſt wat'er voor de Kruiſſiging; en dan wat in deſelve; en ten laatſten wat na deſelve geſchiede. Hoedanige waarnemingen van Orden, onſe gedagten hier ſeer wel tot de beſchouwing van Jeſus Kruis-lijding ſullen toetakelen. Voor de Kruis-hegtinge, gingen gemeenlijk
Wat'er voor de Kruiſſiging geſchiede.
twee dingen, die den Lijder aangedaan wierden; namelijk de *Geeſſeling*, en de *Weg-leiding* na het Straf-veld; waar van wy het eerſte alreede in de Geeſſeling van Jeſus in 't Regt-huis van Pilatus hebben aangeweſen: daarwe te gelijk ook
Geeſſeling een voorſpel van het Kruis.
vermaanden, dat de Geeſſel-ſtraf tweeſinds, namelijk met Roeden, en ook met Ledere Riemen of Peſen by de Romeinen geoeffend wierd; waar van de laatſte ſoort, als de veragtſte alleen tot der Kruis-boeven-ſtraf behoorde. Soo dat Maldonatus gehouden word ſeer te miſſen, als hy ſegd, dat Jeſus met Roeden Gegeeſſeld is: niet tegenſtaande hy de meeſte Schilderien aan ſijn hand heeft. En of wel de Sweepen nu en dan door in-geknoopte Bikkels, Looden en Kooten, ſoodanig ſtraf en onlijdelijk toegeſteld wierden, dat Ulpianus ſchrijft, dat de Lijders te mets door de wreedheid der Geregts-dienaaren en Beulen, ſoodanig geteiſterd wierden, datſe onder de ſlaagen van haare onbarmhertige handen, het Leven daar by inſchooten; ſoo en moetmen nochtans alſulk Geeſſelen geenſinds tot een Voorbereidſel van de gewoone Kruis-ſtraffe betrekken. Gelijk ſommige aan d'ander zijde ook hier in miſſen, welke ſonder grond van waarheid ſeggen; dat Jeſus met Riemen geſlagen is daar Stekels in waren: Alhoewel'er te Roomen een ſoodanigen neffens andere onſekere Heiligdommen, Godsdienſtelijk bewaard word. In de Weg-leiding der ver-Oordeelde, moetmen ook twee dingen aanmerken; namelijk de *Smaadheid* of
Den Misdadiger moeſte ſijn eigen Kruis na het Galgeveld draagen.
Beſpottinge, en onder dies ook de *Pijn* of het *Lijden*. De Smaadheid beſtond meeſt daar in, dat den Lijder ſijn eigen Kruis na de Geregts-plaats of Galgeveld moeſte dragen; ofte ten minſten als ſommige willen, een gedeelte daar van: invoegen in haar t'eenemaal waaragtig wierd, 't geen men in een ſpreekwoord ſegd; *Elk brengd ſig ſelven het quade met ſijn eigen Beeſt thuis*. Waarom het Johannes ook waardig geſchenen heeft van Jeſus aan-te-teekenen, *Dat hy ſijn Kruis dragende, uitging na de Hoofd-ſcheel plaatſe, &c.* kap. 19: 17. Over welke

Digitized by Google

welke plaatſe Lipſius ſeer wel aanmerkt; dat Jeſus ſijn Kruis geheel gedraagen heeft, (ſchoon hy van gevoelen is, daar hem andere in tegen vallen, dat de Misdadigers het ſomtijds maar ten deele droegen:) want ſegd hy, by-aldien ſy Jeſus het Kruis niet volſlagen op den Nekke geleid hebben, waar toe iſſer dan een mede-helper van noode geweeſt, die hem voor een gedeelte verligte? Doch hier van moet breeder in het volgende Hoofdſtuk geſprooken worden; nadien'er ook geen gaauwe koppen ontbreken, welke meenen, dat Simon van Cyrenen, het gantſche Kruis, en niet ſlegts de ſteert of 't onderſte deel, heeft helpen draagen. Deſelve Lipſius meend ook, dat die op de oude maniere uitgeleid, en *Onder de Gaffel* of het *Patibulum* Gegeeſſeld wierden, niet meer dan de korte Dwars-Balk of het Galg-hout, aan welkſe met bei de Armen uitgeſtrekt, en vaſt-gebonden waaren, en droegen: vergelijkt hier mede onſe Printverbeelding der Kruis-ſtraffen ontrent E. en mogelijk ook F. en R. Ja ſomtijds meend hy, droegenſe wel niet met allen: want ſegd hy, wanneer daar ymand haaſtig, ofte aan een Boom Gekruiſt wierd, die en droeg niets dan ſig ſelven. Noopende de Pijn die den Lijder in deſe henen-leiding aangedaan wierd; die beſtond in 't Quellen, en ſtraffelijk voortdrijven; het zy dan met Sweepen of met Prikkels te ſlaan: gelijk in ons Tafereel niet vergeten is aan-te-wijſen: En onder dies veragtelijk als uitvaagſels der menſchen, neer te Stooten, te Schoppen, en uit wreedheid alderhande ſchimp aan-te-doen. En alhoewel het *Patibulum* of Dwars-hout ſomtijds van de Kruis-boeven wel eerſt gedraagen, en een wijl daar mede omgeleid wierden; (gelijk uit Plautus en andere afgenomen word, als den eerſten ſeid: *Laat hy een Patibulum door de Stadt draagen, en daar na aan een Kruis Opgehangen worden;*) ſoo meenen egter ſommige, datmen het *Patibulum* niet voor het Dwars-hout en moet nemen, aan welke den omgeleiden naderhand tegen 't ſtaande ſtuk Opgehangen wierd: om dat het noch niet alte klaar en blijkt, dat *Patibulum* voor het Dwars-hout des Kruis moet genomen worden; maar dat het veel eer voor een Hout kan gehouden worden, dat ook FURCA of de *Gaffel* genoemd wierd; namelijk dat ſig als een Mik boven-aan in twee gelijk-afgeknotte Hoornen, als een Y. van malkanderen ſpreide. Met hoedanigen Hout Salmaſius heeft beweſen, datmen eertijds de Slaaven, veel meer tot een Schandaal, als om de Dood aan te doen, plagte te ſtraffen. Siet de af-beelding der Daad, in ons Print-Tafereel ontrent R. En aanmerkt, hoedanig den Straf-boef met ſijn gebogen Nek onder en tuſſchen het geſeide Gaffel-hout geladen gaat: werdende onder 't henen-leiden met Roeden en met Prikkelen geſlagen. Na hoedanigen uitvoeringe ſommige die het grof verkorven hadden, noch buiten de Stadt aan een Kruis wierden Opgehangen. Waar op onſes agtens, de gemelde Spreuke van Plautus, aldervoegſaamſt ſchijnd te paſſen: Alhoewel wy mede niet ontkennen willen, dat by-aldienmen door *Patibulum*, een over-dwars uitgeſtrekt Hout mag verſtaan, als hier in E. geſien word; men ſou konnen agten, dat de regt opſtaande Staaken, die mogelijk eenige altijd op de Galge-velden geplant ſtonden, door het aanhegten van ſoodanigen Dwars-hout, tot Kruiſſen zijn konnen gemaakt worden. Waar op Lipſius het Oog ſchijnd te hebben als hy wil, dat ſomtijds alleen maar het Dwars-hout en niet het geheele Kruis gedraagen wierd. Gelijk wy dan ook daarom na die wijſe, een Aanhegting vertoonen ontrent P. Dat hier toe nu ſommige meenen, dat ymand niet en ſou konnen geſeid worden het Kruis te draagen, die alleen het Dwars-hout draagd; ſulks meenen wy ſoo heel vaſt niet te gaan: want om dat het ſtaande ſtuk alleen door het Dwars-hout dat gedraagen wierd, tot een Kruis gemaakt wierd; ſoo heeft het ſelve in dien zin, ſelfs voor de Aanhegting, een Kruis

Verſcheide meeningen aangaande het draagen van het heele Kruis, of een gedeelte deſſelfs.

Of men het Patibulum voor het Dwars-hout des Kruis, of voor de twee hoofdige Gaffel nemen moet.

Wat het was onder de Gaffel te gaan.

Offe met het Patibulum van Lipſius ook aan 't Kruis Opgehangen zijn.

Digitized by Google

Het gantſche Kruis wierd gedraagen.

konnen genoemd worden: Sonder nochtans dat wy hierom ſouden gelooven, dat de geheele Kruiſſen van wegen hare ſwaarte, niet en zijn konnen gedragen worden; naardien het blijkt dat deſe laſt, ook een deel van de ſtaffe ſelfs was. En hierom wierd ongetwijffeld aan Jeſus, wiens Lichaam door Waaken, Beſpotten, Geeſſelen en andere mishandelingen, en een ſtuk-weegs ſijn Kruis te torſſen, afgemat was, een helper toegevoegd, dien ſy het gantſche Kruis opleiden; gelijkwe in het volgende Hoofdſtuk ſullen ſien. En ſoo ons ymand hier vraagd, hoedanig het Kruis gedraagen wierd? Wy agten dat ons de waarſchijnelijke maniere daar van genoegſaam ontrent de Letter T. aangeweſen word; daarmen wel ſiet hoedanig het ſtaande ſtuk van agter den Rug, op den Schouder leid, en de handen te wederzijds op het Dwars-hout uitgeſtrekt, met Koorden daar aan vaſt-gebonden zijn; invoegen het agterſte beneden-einde, langs de grond ſleepte. Gelijk dan ook de Heere Jeſus op duſdanigen omleiding met het Kruis, heeft ſchijnen te ſpelen, wanneer hy Joh. 21: 18, 19. aan Petrus voorſpelde, met hoedanigen Dood hy Godt verheerlijken ſoude, ſeggende; *Doe gy Jonger waard, gordet gy u ſelven, en wandelde waar gy wildet; maar wanneer gy ſult Oud geworden zijn, ſoo ſult gy uwe handen uitſtrekken, en een ander ſal u gorden en brengen waar gy niet en wild. En dit ſeide hy, beteekende met hoedanigen Dood, &c.* Soo dat dan ook hier in wederom de Schilders dapper miſſen, welke de Kruis-draaginge van Jeſus, regt anders vertoonen; namelijk ſoo dat het Dwars-hout van over den Schouder na vooren, regt op en neer by de Borſt, als een Schiet-Anker af-hangt: ſtellende Simon van Cyrenen gemeenlijk aan de agter-poſt, om de ſteert van het Kruis te helpen tillen: Dat niet waarſchijnelijk is. In deſe geſtalte eindelijk tot de Geregts-plaats gekomen zijnde, reſteerdender niet dan de *Ophanging*, de *Aanhegting*, en ten laatſten het *Opſchrift der Beſchuldiging*. De Ophanging ging wel voor dit alles; doch egter de Ontblooting en Berooving der kleederen ging noch voor het ſelve. Want ſoo dra men tot het Kruis, of liever tot het Kruis-veld quam, wierd het Hout in de Aarde gedolven, by-aldienmen'er geen gereed vond; en men ſchudde den menſche daar op de kleederen uit, en hing hem alſoo naakt aan het Kruis-hout. Gelijk ſulks in de meeſte Lijf-ſtraffen der Ouden geſchiede; als of de Natuure dit alſoo leerde, welk de menſche naakt in 't Leven brengd, en alſoo ook wederom daar uitvoerd: Doch 't gene voornaamelijk in agt genomen ſchijnd aan die, welke door een Dood-ſtraf uit het Leven gingen. En ſulks ſullen wy ook ontrent de Kruiſſing van Jeſus ontwaar worden, wanneer de Euangeliſten niet alleen verhaalen, dat hy na de Geeſſeling ſullende henen geleid worden, ſijn kleederen wederom aangekregen heeft: maar datſe hem die wederom afgenomen hebben doe hy op Golgotha gekomen, aan het Kruis ſou gehangen worden, gelijkmen uit het verdeelen der kleederen ſien kan, ſchoon de Euangeliſten 't ſelve eerſt na de Kruiſſing verhaalen: want ſy hebben hem die niet konnen uitſchieten, hangende aan het Kruis. Waarom men ook voor vaſt moet houden, dat de menſchen geheel naakt aan het Kruis gehegt zijn; alhoewel wy uit een zedige voorſigtigheid in dit en in het voorige groot Print-Tafereel, de bedekking der ſchaamdeelen hebben doen in agt nemen; om dat ons ſulks niet alleen betamelijk ſcheen, maar ook datmen het niet geheel ongerijmd ſou konnen in bedenken houden, of ſulks niet te mets alſoo en is waargenomen: inſonderheid ſou het konnen plaats gevonden hebben, in de Kruiſſinge van Jeſus; ontrent welke het ſchijnd, dat de Joodſche Overprieſters, (ſchoonſe hier geen eige Uitvoerders van het Hals-geregt waaren;) door haare tegenwoordigheid, alſoo wel hebben konnen verſorgen, dat dus ver de Eerbaarheid be-

Hoe het Kruis opgeleid en gedraagen wierd.

En hoe van Jeſus ſelfs te vooren aan Petrus net afgeſchilderd.

Schilders miſſen ſeer in de Kruis-draaginge.

Hoe de Aanhegting aan het Kruis in Orden toegaing.

Die Gekruiſt ſouden worden wierden de kleederen uitgeſchut.

Waarom wy Jeſus hier vooren niet geheel naakt aan 't Kruis vertoond hebben na de meeſte waarſchijnelijkheid.

waard

Digitized by Google

waard wierd, alſſe verſorgden dat de Doode Lichaamen, tegens haare Wet, niet aan de Kruis-galgen bleven overnagten: en ſooſe dit al niet gedaan hebben ontrent de ſobere bedekking der Naaktheid; (hoedanigen dekſel in dit geval juiſt geen eigen kleed des Lijders heeft moeten weſen; en ymand ook Naakt geſeid word, die van ſijn gewoone kleederen beroofd is;) ſoo ſal het ligt in een Eerbaar gemoed vreemd ſchijnen, hoe de Vrouwen en Godtvrugtige Matroonen, hier hebben durven verſchijnen, daar in de Wet ſoo naauw agt gegeven was, ontrent het onbetaamelijk ondekken der ſchaamte: ſiet Levit. 18: 6-18. Deuter. 22: 30. en kap. 27: 20. En den Prieſters ook daar toe de beſorging van den Onderbroek aanbevoolen was, Exod. 28: 42. Want of wel in de eerſte plaatſe voornamelijk geſien word op eenige ſoorten van verbode By-ſlapingen; ſoo en blijft nochtans het gene daar in ook de Eerbaarheid alleen raakt, geenſinds uitgeſloten. Gelijk het ook niet veel toebrengd, dat Mattheus en Marcus ſeggen, dat de Vrouwen van verre ſtonden, alſſe dit Schouwſpel aanſagen: want uit Johannes blijkt, dat ſelfs Jeſus Moeder, en ſijn Moeders Suſter, en Maria Magdalena, &c. ſoo na by het Kruis ſtonden, dat Jeſus haar als van mond tot mond heeft aangeſprooken, Joh. 19: 25, 26. waar van terſtond nader. Voorts werd'er over de Aanhegting der Lichaamen by de Geleerde naauwkeurig onderſogt, of het ſelve geſchiede als het Kruis op de grond nederlag; ofte wanneer dat het opgeregt en pal over-end ſtond? En meend Lipſius, dat de oude behandeling van den Ouderling Pionius, die te Smyrna onder Decius gemarteld is, t'eenemaal pleit voor het liggende Kruis; en geeft in bedenken, of het ook niet ligter en is een menſch aldus ruggelings op een Kruis-balk liggende, aan handen en voeten vaſt te hegten, (gelijk ons Print-Tafereel ontrent G. vertoond;) dan datmen ſulks aan een ſtaande ſtijl, door optilling en heffing, met gevaar van vallen; en miſſchien ook onder vele tegenworſtelingen des Lijders ſoude doen? (Beſiet de maniere daar van tegens de voorige in deſe met H. aangeweſen.) Voorwaar ſeid hy, het ſchijnd wel ſoo: en nochtans getuigen veele oude blijken, dat het geſchied zy aan het opgeregte Hout: en wy en ſien ook niet datmen yts als deſe ſwakke reden daar tegen ſoude konnen inbrengen; namelijk dat de Kruiſſen, of ten minſten de ſtaande Stijlen, wel ſtonden opgeregt; maar datſe die op de aankomſte des Misdadigers, wederom hebben neder geveld. Maar wie ſal Eerbied en Geloove voor al deſen vergeeffen arbeid hebben? Daar meeſt alle de oude manieren van ſpreken, ſulks ook ontkennen; en niet ongewoon zijn meeſt met de waarheid der dingen naaſt over-een te komen: want de Oude ſpreken dikwils, van *Aan't Kruis op te heffen; op het Kruis te brengen*, en *op 't Kruis te draagen, &c.* Hoedanige woorden niet anders dan een arbeidſaame of moejelijke opbeuring en verheffing aan eenig ſtaande Tuig ſchijnen te kennen te geven. Gelijk mede de doeninge des Misdadigers in duſdanigen Straf-geval, dikmaal genoemd word, *Opklimmen*, en *Op* of *Aan het Kruis ſpringen, &c.* 't Gene waarlijk niet anders dan op een ſtaande Kruis-hout en ſchijnd te paſſen. En ſal ons ſulks dan voornamelijk toevallen, wanneer wy kort hier na ſullen aangemerkt hebben, dat'er in 't midden van het ſtaande ſtuk des Kruis, een Navel, in manieren van een Blokket of Bankje, uit ſtak, op welke den Misdadiger tot de Aanhegting, eerſtelijk als op een Houten Paardeken geſet wierd. 't Gene, by-aldien Lipſius in agt-genomen had, ſekerder hier van hadde doen ſpreken: vergelijkt onſe reden met de Vertoog-ſchets H. K. en het liggende Kruis-hout op den Berg door het getal 8. enhet ſtaande ontrent 7. &c. aangeweſen. En alhoewel een ander Schrijver hier uit Lipſius in twijffel trekt, watmen over dit verſchil ſekerlijk te bepaalen heeft;

Of door Naakt zijn noodig is altijd een geheele ontbloo-ting des gantſchen Lichaams te verſtaan.

Of het Kruis voor de Aanhegtinge over end ſtond of op de grond neer lag.

Lipſius beſluit dat de Kruiſſen waarſchijnelijk voor de Aanhegting geplant wierden.

En ſulks uit verſcheide blijken nader beveſtigd.

En voornamelijk uit ſeker Zit-bankje in 't midden van het ſtaande Kruis-hout.

Digitized by Google

ſoo beſluit hy met hem, dat beide wijſen zijn in gebruik geweeſt; en noch wel aldergemeendſt de laatſte; en dat van wegen de noodſaakelijkheid van de eerſte oorſpronk der Kruiſſen. Want ſeid hy, geſteld zijnde, dat ymand aan een Boom gehangen wierd, gelijkwe weten dat dikmaal plagte te geſchieden; ſoo leerd de daad, datmen die niet ontwortelde noch neder gelaten heeft; om die na de Aanhegting wederom op te regten. En dit meend dan Lipſius, tamelijk wel na de waarheid. Doch indienmen hem vroeg, op wat wijſe men een menſch aan een ſtaande Kruis of Boom-ſtam welvoegſaam heeft konnen vaſt-hegten; wy meenen ſekerlijk dat hy ſou verlegen ſtaan: Ja het is te giſſen dat hem deſe ongerijmdheden, na het gevoelen van een onderſte Voetbankje aan de Kruiſſen twijffelagtig heeft doen over-hellen; terwijlen hy het Houten Middel-uitſtek, daar de Misdadigers Schrijlings op geſet wierden, by de veel ouder Schrijvers mis-geloopen was. In welke onwetendheid dan ook veele voor en na hem, door de valſche verbeeldingen der Schilders geſteven zijn. Dus wierdenſe dan met de Billen op een ſoodanigen Uitſtek, als op een Bankje of Houten Paardeken geſet, de Beenen nederwaards, en ruggelings tegen het ſtaande Hout aan gedrongen; en doe de Armen te wederzijds uitgeſtrekt, en met Koorden tegen het bovenſte Dwars-hout aangebonden: insgelijks ook de Beenen beneden, en daar na door die vier Deelen vaſt genageld: vergelijkt de af-beelding ontrent H. met K. en de ſaak ſal u niet ſwaar om verſtaan vallen: Ook dit niet, dat de Schilders ſulks van ouds gantſch qualijk en tegen de waarheid hebben afgebeeld; gelijk ook meer andere dingen. Die dan ook uit verlegentheid te mets nieuwe en heel vreemde vindingen daar toe hebben bedagt, op datſe de Gekruiſte van beneden de Aarde in Opſtal bragten; onder welke Riccius eenige wijſen vertoond, die door middel van een Schalk of Bok met Hijs-touwen, die over Schijven loopen, ſeer arbeidſaam verrigt werden. Op welke ſchiclijke behandelingen, ook de Digters met hoogdraavende bedenkingen uitgevallen zijn. En alhoewel ſommige meenen, dat de Schilders geen duſdanigen Uitſtek aan het Kruis hebben konnen verbeelden, van wegen datſe Jeſus gewoon zijn, met eenig Linnen bewindſel aan het onder-lichaam af-te-ſchilderen, en daar door dit Houten Paardeken bedommeld en bedekt hebben; ſoo en dunkt ons ſulks geheel niet waarſchijnelijk: want onſe * Printverbeelding hier vooren wijſt genoeg aan datſe ſulks ſeer welvoegſaam hebben konnen doen, ongemoeid de bedekking der ſchaam-deelen. Anderſinds agten wy, datmen het veel eer mag waarſchijnelijk houden, dat de Misdadigers geheel Naakt aan 't Kruis gehangen zijn, dan dat wy juiſt betaamelijk ſouden agten, dat ſoodanig in Jeſus Kruis-lijden te verbeelden. Want het is gelijkwe ſeiden, buiten alle andere blijken, uit het verdeelen van Jeſus kleederen wel ſeker, dat de Romeinen gewoon waaren de Stervelingen voor het Aanhegten, de kleederen uit te trekken, en van alles beroofd te doen uit de Weereld gaan. Hoedanigen Naaktheid ſommige Geleerde ook ſoo geheel ſtreng, en na de Letter der oude Schrijvers willen genomen hebben, dat ſelfs niet eens de bedekking der ſchaamte in agt-genomen is geworden; om dat ſulks ook tot vermeerdering van het Schandaal deſer ſtraffe ſtrekte. Of dit nu altijd een ſoo onverſettelijken gevolg van deſe ſtraffe is geweeſt, dat het ook de ſchaamteloose Joden geduld, en de Eerbaare Vrouwen hebben willen aanſien; dat hebben wy ſoo aanſtonds niet ſonder reden bedenkelijk gehouden. Wy voegender hier noch eens by, dat wy, om veele billijke ergerniſſen te weeren, het ſelve, ſchoon het konde waar zijn, alſoo niet en hebben laaten verbeelden; om dat wy ons verſekeren, dat een beſcheiden Chriſten, deſe afwijking der waarſchijnelijkheid, ons ligtelijk ſal ten beſten afnemen.

Dat aan het ſtaande ſtuk der Kruiſſen een Zitbankje of Houten Paardeken was.

Digters hebben hun gedagten dikmaal qualijk op de Schilderien gevеſtigd.

* Siet te rug op 't 516. Blad.

Bedenking over het Naakt Kruiſſigen.

En

Digitized by Google

En doch wat wonder ſou het zijn, dat by-aldien het de gewoonte der Romeinen is geweeſt, de veragte Misdadigers geheel Naakt te Kruiſſigen; dat ook de onſchuldige Jeſus, die voor ons tot Sonde gemaakt en geſtraft is, onder Naaktheid en Schaamte aan het Kruis-hout gehangen is; nadien immers de Sonde, de Naaktheid en Beſchaaming aan den dag gebragt heeft, gelijk te ſien is, Geneſis 2: 25. en kap. 3: 7. met Rom. 6: 21. vergeleken. Of nu ook de Duiſterniſſe, die van de Seſde tot aan de Negende Uure over de Aarde geſien wierd, als een bedekking van deſe onbeſchaamde daad der Joden aan-te-merken zy, als ſommige hebben gemeend; laatenwe ſonder tegenſpreken yders aandagt geern bevoolen. Doch hoe Geiſteranus dit ſtuk wou begrepen hebben; dat heeft hy in ſijn Beelde-ſtraf, den Schilders in deſe Vaarſen afgeteekend, als hy ſeid; 2 Cor. 5. vers 21.

Ey lieg niet Maalers hand; want is 't de tijd of ſtond,
Om weer 't Ontblooten, dat wel eer te Dekken ſtond,
Soo Schilderd vry het Kruis met Moeder-naakte Leden:
Want hing het Handſchrift niet &c.

Gelijkwe hier na uit de Digtkundige vertaling van J. Oudaan wat ruimer ſullen by-haalen. De Aanhegting geſchiede met Nagels of met Koorden, doch meeſtdeels met de eerſte; alhoewel ook de Koorden dienden tot deeerſte aanbinding van Handen en Voeten, op datſe daar na te ligtvoeriger en ſekerder, met Nagelen wierden vaſt geklonken: beſiet de Vertoog-ſchets H. K. Waar van daan dan de Grieken het Kruiſſigen ſelfs; een *Aannageling* genoemd hebben. Ook zijnder alleen wel Koorden toe gebruikt ſonder aan ſpijkeren; alhoewel ſommige hier de Koorden alleen noodſaakelijk ſtellen, tot de geſeide Aanhegting door de Nagelen: want ſy oordeelen, alswe terſtond ſeiden, datmen de Handen en Voeten daar mede vaſt-gebonden heeft, op datſe die op de ſlaagen niet en ſouden onttrekken eer de Nagelen quamen hout te vatten. Ofte ook wel als andere gemeend hebben, op dat de Lichaamen te ſekerder in het hangen ondersteund en opgehouden wierden. Ook willen eenige dat noch een andere Koorde, na het midden der Borſt en onder de Oxſelen door gegaan is, om deſelve na boven het Opper-einde des Kruis op te trekken: alhoewelmen ſulks niet noodſaakelijk ſal ſtellen, wanneer wy ons de Kruiſſen met een Middel-uitſtek als ontrent 7. 8. en H. K. verbeelden; nadien de Koorden, met welk alleen de Armen na de voorhand tegens het bovenſte Dwars-hout aangebonden wierden, genoeg waaren. Tot welken behandeling men genoodſaakt ſchijnd te worden te gelooven, datmen hier ook Ladders toe gebruikt heeft; alhoewel andere dit in Lipſius tegenſpreken, en dat meeſt uit waarneming van de niet ſoo hoog-verheve Kruiſſen, als ſommige ſig verbeeld hebben: meenende dat ſulks alleen door het opbeuren op het houte Paardeken, door de Krijgs-knegten of Rakkers is konnen geſchieden, ſonder ſoodanige Ladders of Steigertuigen daar toe te gebruiken; om datmen by de Oude Schrijvers daar af geen gewag vind: veel min dat'er drie ſoodanige Ladders toe ſouden gebeſigd zijn; gelijkwe met een ſtaaltje volgens Lipſius, in ons Print-Tafereel ontrent L. vertoonen. Doch hoe laag by de grond ook de Kruiſſen mogen geweeſt zijn; wy en ſien niet hoe egter de Aanhegting ſonder eenig Ladder-tuig is konnen uitgevoerd worden: overweegd de behandeling in onſe Vertoogſchets het af-beeldſel met H. geteekend. Ook en is de nalaatigheid der oude Schrijvers die de Ladders mogen vergeten hebben, niet genoeg, om deſelve geheel en al van deſe Kruis-hegting af te weeren: nadien ons meer uitvoeringen verhaald worden, daar juiſt al de Werk-tuigen niet opgeteld

Dat de Aanhegting te gelijk met Nagelen en met Koorden geſchiede.

Of'er meer Koorden dan tot de Aanbinge van handen en Voeten noodig waaren.

Of de Aanhegting ook door een of meer Ladders gedaan is.

Digitized by Google

Dat de menſchen ſonder Ladder-tuig ſeer beſwaarlijk zijn konnen vaſtgehegt worden.

worden: inſonderheid niet wanneer de daad, de noodſaakelijkheid van een bekend Werk-tuig inſluit. Dus ſal het ons dan ſeer moejelijk te verklaaren zijn, hoedanig het vaſt-binden der Armen en 't Aannagelen der Handen heeft konnen geſchieden; ten zy door behulp van een Steek-leer, of Hoender-trap, of yts diergelijks; op welke de Armen door een of twee Soldaten, van agteren met Koorden opgehaald, en aan het Dwars-hout vaſt-gebonden zijnde, daar tegen vaſt-geſpijkerd zijn geworden. Want ſchoon een menſch maar twee, drie of vier voeten van de Aarde verheven heeft gehangen, ſoo zijn de handen ten minſten 9. of 10. Voeten van de grond moeten aangehegt worden: hoedanigen hoogte men niet welvoegſaam ſonder hulp-tuig van een Ladder beklimmen kan, om eenige ſekere daad (gelijk daar was het aanhegten van een wederſtrevenden Misdadiger of baldadigen Booſwigt) te konnen verrigten. Waar toe dan ook noch komd, dat de Kruiſſen ſomtijds wat hooger, en de Aanhegting meerder van de grond geſchiede: gelijk mede de Kruis-houten juiſt niet altijd ſoo net en vlak geſchaafd noch bediſſeld waaren. Soo dat de minſte Kruiſſen ligt twaalf Voeten boven de Aarde, andere mogelijk meer hebben uitgeſtaan. 't Gene immers niemand ongelooflijk ſal ſchijnen, by-aldienmen mag gelooven, 't gene Nicephorus ſegd; namelijk dat Jeſus ruim ſeven voeten is lang geweeſt: gaande volgens den Brief van den Romein Lentulus aan Tiberius geſchreven, geheel regt-op. Doch de Marmere Kolom die te St. Denis in Vrankrijk, van Jeſus Lijf-lengde vertoond word, houd maar 6. Voet en 3. Duimen. Doch hoe het hier mede ook mag zijn, dit geeft nochtans eenige ſchijn voor de hoogte der Kruiſſen te kennen, dat den Krijgs-knegt of mogelijk een van de ſchampere Joden, die Jeſus te Drinken wilde geven, de nat gevulde Spongie op een Riet-ſtok of Tak van Hyſſope moeſte ſteken, om aan ſijn mond te brengen: hoedanigen ligtvoerigen doening immers veel beter ongemiddeld, dan de Aannageling van een levend menſch, ſonder eenig hulp-tuig, hadde konnen geſchieden. Datmen hier toe nu ook vraagd, hoedanig een Epheſiſche Weduw-vrouw, met hulp van haar Dienſtmeid en een Soldaat, haaren Dooden Man in de plaatſe van een geſtoolen Straf-boef, ſonder Ladder aan het Kruis gehangen heeft, gelijk Petronius verhaald; ſulks kan hier wel bedenkelijk bygebragt worden, maar niets ter ſaake bewijſen: immers was deſe Man Dood, en uit ſijn Graf genomen? En dus was het alsmen ſeid, met een Dood Kalf goed ſollen; Doch de Kruis-boeven wierden levend daar aangeklampt; en waaren dikmaal overgegeven Schelmen, die ſig alſinds onbehandelbaar aanſtelden. Gelijk dan ook het gene uit nood, en in de uiterſte verlegentheid te mets door een nieuwe vond en met gevaar gedaan word, niet ligt tot een algemeene regel en moet betrokken worden: En den gemelden Schimpſchrijver ook niet uitdrukkelijk en ſegd, datſe deſe daad ſonder eenig Steiger-tuig, of ander behulp-middel hebben uitgevoerd. Ja hoedanig ſeldſaam ſig te mets Dieven en Huis-brekers weten te behelpen; daar van heeftmen ongelooflijke blijken geſien. En deswegen moet het niemand vreemd ſchijnen, dat wy de Aanhegting van boven, hier ontrent H. door middel van een Ladder vertoonen: alhoewel de Print-verbeelding niet alte naaukeurig tot onſe zindelijkheid uitgevallen is. Met Koorden alleen aan het Kruis gebonden te worden, wierd van wegen de langſaamer Dood, voor wreeder gehouden dan de Aanhegting met Nagelen; en men heeft niet alleen door een oud en verſierd Erfgerugt gelooſd, dat de twee Moordenaars, duſdanig te wederzijds Jeſus gehangen hebben; maar men heeft ſulk een valſch gevoelen ook noch door veele Schilderien en geſnede Beelden ondersteund, en by na on-uitwiſſelijk de gedagten der menſchen ingedrukt: daarſe na

3. van de Aarde.
6. menſche lengde.
1. boven het Hoofd.
2. Uitſteks.
12. Voeten.

De Aanhegting is door eenig Ladder-tuig gedaan

Met Koorden aan het Kruis gebonden ſonder Nagelen was een wreeder Dood dan die daar toe noch met Spijkers geſchiede.

alle

Digitized by Google

alle waarſchijnelijkheid niet anders, maar even ſoo als Jeſus ſijn aangehegt geworden. Want gelijkſe voor den Avond-ſtond na de Joodſche Wet moeſten afgenomen, en dat daar toe door het Breken der Beenen, hun Dood moeſte verhaaſt worden, gelijk de Euangeliſche Hiſtorie leerd; alſoo ſouden ſy alleen gebonden gehangen hebbende, niet een ſtrenger, maar een ſagter Dood, dan of ſy genageld hadden geweeſt, gehad hebben. Het gene Nonnius ook beveſtigd heeft; en het kan miſſchien noch veel kragtiger uit het Oude verhaal van Helena de Moeder van den Grooten Conſtantijn, waarſchijnelijk gehouden worden. Want als die Godtvrugtige Vrouwe gekomen was om de Heilige plaatſen te beſoeken, die de Saligmaaker in het Vleeſch woonende, bewandeld hadde; iſſe begeerig geweeſt na het Kruis daar Jeſus tot onſer behoudenis aan Geleden hadde. En wanneer ſy na een naarſtig omgraaven, drie Kruiſſen gevonden hadde, bleef men lang in 't onſeker, welk van de drie het regte was: want het Opſchrift aan welk het hadde konnen gekend worden, lag ter zijden geworpen. 't Gene waarlijk buiten dat ſeer ligt hadde te kennen geweeſt, by-aldien de Lid-teekenen der Nagelen maar in een hadden geweeſt. Sulks dat ons dit dan ook indagtig maakt te onderſoeken, hoe veel Nagelen daar gemeenlijk tot duſdanigen Aanhegting gebruikt wierden; nadien hier over niet alleen groot geſchil is, maar dat ook de dwaalinge der Schilders daar in tegen de meeſte waarſchijnelijkheid aangekant leid. Als de welke met de meeſte ſtellen, dat'er gemeenlijk Drie; doch de waarheid dat'er Viere gebruikt zijn; en wy willen 't laatſte ook in Jeſus Kruis-lijding voor ſeker gehouden hebben; terwijl'er over 't Aan-nagelen ſelfs geen geſchil kan zijn, gelijkwe aanſtonds uit de reden van Thomas, Johan. 20: 25. ſullen ontwaar worden. Plautus heeft'er viere volgens 't oud gebruik in agt-genomen; en Lipſius heefiſe ook met groote agting aangenomen; om dat hy gemerkt heeft, datmen ook het getal der Spijkeren, niet alleen uit wreedheid vermeerderd, maar deſelve ook wel aan eenig ander deel des Lichaams gebruikt heeft. Want in deſer voegen, is eenen Angricola onder Diocletianus te Bononien, met meer dan twaalf Nagelen aan 't Kruis genageld. En Philomenus onder Aurelianus in Galatien Gekruiſt zijnde, ook met een Nagel door het Hoofd vaſt-geſlagen. Invoegen hy meend, dat wy uit de maniere der Ouden te gelooven hebben, dat de Nagelen ook in de vrye-keur der Regters geſtaan hebben; en datmen mogelijk te vergeefs ſou twiſten, by-aldienmen ſig verpijnigen ſou, om het getal juiſt met Drie of met Vier te bepaalen. Alhoewel het waarlijk geen wan-ſtal hebben ſou, yts ſekers uit de H. Schrift te konnen ſeggen, wanneer ons de waarheid hier van, in het Kruiſſigen van de Saligmaaker Jeſus, afgevraagd wierd: ſiet de ſtraks aangehaalde plaatſe, Joh. 20: 25, 27. Maar of ſchoon het ons niet toe en komd ſegd Lipſius, uit het verſchil der Vaderen de keur te nemen; nochtans hel ik ſeer na het gevoelen der vier Nagelen. In de Griekſe Kerken vondmen eertijds de Schilderien van Jeſus doorgaans met de Voeten van malkander aan het Kruis genageld. Waar van de wijs der Aanhegting ſoodanig was, datſe eerſtelijk de handen, daar na de voeten vaſt maakten: beginnende in beide van den Regter. En alhoewel het geheele Lichaam voornamelijk aan de Handen moeſte hangen; ſoo en moetmen ſulks geenſinds in twijffel trekken, noch onmogelijk houden, gemerkt de Been-agtige en taaje Zenuwagtige deelen der handen, tot deſe laſt ſterk genoeg zijn; en vry minder te draagen hadden, wanneer men ſig hier toe ook noch een ſoodanigen Middelbankje aan het ſtaande Kruis-hout verbeeld, als wy boven hebben begonnen te melden. Doch dat Lipſius hier in twijffel trekt, of de Middel-palm

Dwalinge ſommiger Schilders in het verbeelden van de Moordenaars aan 't Kruis.

De Aannageling der Moordenaaren uit de Hiſtorie van Helena beweſen.

Of daar gemeenlijk drie of vier Nagelen tot d'Aanhegting gebeſigd zijn.

De Aanhegting is waarſchijnelijk met vier Nagelen geſchied

In wat Orden de Aanhegting geſchiede.

Dat de Hand-palmen ſterk genoeg zijn om een vaſt-genageld menſch op te houden.

der

der handen hier toe genoeg was; en bedenkelijk houd, of de Nagelen niet wel te mets even agter de Voor-hand, dat is aan den Onder-arm, tuſſchen de Speek en de Arm-pijp, ingeſlagen zijn geworden; gelijk den Grooten Schilder-meeſter P. Paulus Rubens ſulks, alhoewel niet altijd, in ſijn Tafereelen waargenomen heeft: daar in ſchijnd ſijn oordeel met al ſijne navolgers vergeefs te waggelen. Want behalven dat wy dagelijks ſien, hoe een geſlagen Os, van ettelijke honderd Ponden wegens, aan twee dunne Peesknoopen der agter-ſchenkelen opgehangen word; ſoo heeft Fontanus genoegſaam uit de ſaamenbindſelen der Hand-palm, de mogelijkheid deſer daad beweſen. Gelijk mede het maakſel des menſchen leerd, dat het doorwonden van de beneden Arm, om de veelheid der Aderen, de Dood des Gekruiſten te ſeer verhaaſt, en by gevolg de ſtraf tegen 't voornemen des Regters, veelſinds had konnen verminderen. Doch waar toe hier over in twijffel gebleven, daar wy het doorbooren der Handen, niet alleen van Jeſus in den 22. Pſalm voorſeid vinden; maar ſulks ook klaar genoeg vervuld ſien in de Euangeliſche Hiſtorie; nadien de woorden van Thomas, Joh. 20: 25. *Indien ik in ſijne Handen niet en ſie, het Teeken der Nagelen, en mijne Vinger daar in ſteke;* niet anders dan deſe waarheid beveſtigen: vergelijkt'er de antwoorde van den Verreſen Jeſus mede, daar hy tegen Thomas ſeid; *Breng d uwe Vinger hier en ſiet mijne handen*, vers 27. Dus houden wy dan voor waaragtig, dat de Aannageling midden door de Hand-palmen geſchiede; daar wel een ſnerkende pijn veroorſaakt, doch weinig Bloed-aderen geraakt wierden; en de Lijders deswegen niet aan een haaſtig einde quamen: gelijk ſommige dat uitvoerig tegens Lipſius beweſen hebben. Doch waar dat ſeker Godsgeleerde, die ſeer veel geſchreven heeft, geleſen of hooren ſeggen heeft, dat dit gemeenlijk met Houte Nagelen geſchiede; ſulks hebbenwe tot noch niet konnen wijs worden. Voorts meenen wy, dat ſommige uit Lipſius met meerder ſekerheid gevoelen, dat in geval dat de Lichaamen ſwaar en de Handen teer waaren, de Koorden waar van boven gerept is, een noodwendig hulp-middel geweeſt zijn, om alle gevaar van doorſcheuren der Nagel-wonden, voor te komen. Gelijk die ook aan Baldadige en hartnekkige Kruis-boeven, een gereed middel tegen het los-wrikken der Handen konnen verſtrekt hebben. En dus ver ſou hy onſes ágtens wel oordeelen; doch datſer alleen daarom ſouden by-gedaan zijn: als mede dat'er een Koorde gebruikt is, om de Lichaamen, het zy om de Borſt of onder de Oxſelen, aan 't Kruis vaſt te maaken; daar in ſchijnd die Geleerde Man niet alte vaſt in ſijn Schoenen te ſtaan; ſchoon hy ook het Bankje of Houten-Tafeltje dat ſommige tot een onderſteunſel der Voeten aan het Kruis ſtellen, wil verworpen hebben; ongemoeid dat Gregorius Turonenſis het ſelve ſig ſoodanig aan het Kruis van Jeſus, uit Godsdienſtigheid ingebeeld heeft; mogelijk verleid zijnde door de ſweemſels van eenige oude Schilderien en Beelden; daar Lipſius niet alleen ook van getuigd gehoord te hebben; maar daar door hy ook in ſijn oordeel ſoo ver heeft beginnen te aarſelen, dat hy duſdanigen Voet-bankje aan het Kruis van Jeſus, niet geheel roekeloos wil verwerpen; alhoewel hy ſegd, ſulks veel ſtouter, ontrent dat van andere te durven doen. Doch datmen eertijds alleen uit een Godsdienſtige Eerbiedigheid duſdanigen Voet-bankje aan het Kruis van Jeſus bedagt heeft, kan mogelijk het Grieks Opſchrift van dien Penning bedenkelijk doen houden, welke aan Lipſius door ſekeren Vriend gemeen gemaakt is; alwaar geleſen word: KOCMOV TO ATTPON AIMA TOV ΘV ΛOГOV, *Het Bloed van Godt, het Woord, is het Randſoen der Weereld.* Zijnde deſen Penning van Keiſer Henricus uit Conſtantinopelen geſonden

Misſlag der Schilders die de Nagelen door den Onder-arm verbeelden.

Dat deſe Nagelen geen Houte Pennen zijn geweeſt.

Dat'er geen Voet-bank aan het Kruis is geweeſt.

on-

Digitized by Google

ontrent het Jaar 1208. Maar waarom ſullen wy de blijken der laatere Schrijvers geloof geven, die eerſt geleefd hebben naar dat de Kruis-ſtraf al lang de ſchop gegeven was; daar wy veel ouder getuigeniſſen hebben, en welke leefden alſſe noch in gebruik was? en wy immers altijd ſien en hooren, voor Hooren-ſeggen en Erfgerugten, behoorden plaatſe in te ruimen. Dus ſpreken dan alle de Schrijvers voor Conſtantijn de Groot, wel van een Middel-uitſtek, dat als een Blokket, of Houte Paardeken, daarmen Schrijelings op zitten konde, midden in het Staande-ſtuk des Kruis ingevoegd was; maar van geen Voet-Bankje, op welke de Gekruiſte te gelijk Stonden en Hingen, en dat byna volgens de maniere als de Japoneſen veeltijds plegen te doen; hier ook in ons Print-Tafereel afgebeeld onder de Letter M. en inſonderheid na de oude Schilder-wijſe by N. vertoond. Welke maniere der Japoneſen ſoodanig is, datſe ook behalven het Voet-ſteunſel, noch een Zit-bankje hebben: en voorts daar in van de Romeinſche Kruis-wijſe verſcheelden, datſe de Handen en Voeten alleen met Koorden vaſt-bonden, en na een wijl hangens, met Spieſſen doorſtaken; maar nooit gewoon zijn met Spijkers vaſt te Nagelen; gelijk B. Riccius met eenige niet onkonſtig geſneden Print-beelden aangeweſen heeft; ſonder nochtans eenig bewijs van een Zit-bankje te laaten ſien. Waarom dan ook alle doorſigtige Mannen, weinig geloof aan ſoodanigen Voet-bank by de Romeinen willen gegeven hebben; ſchoon het in niet heel Oude Penningen, en ſommige Schilderien, ſoodanig geſien word. Maar het gene eenige Geleerde wonder doet, is dit; dat de neerſtige Lipſius een gantſch Boek van het Kruis geſchreven hebbende, niet eens aan het kleine Dwars-hout dat met een End na vooren aan het regt-ſtaande Kruis-hout uitſtak, gedagt heeft; daar het ons nochtans bekend gemaakt werd van Luiden die in de tijden voor Conſtantijn, en als de Kruis-ſtraf noch in ſwang ging, geleefd hebben; namelijk Irenæus, Tertullianus en Juſtinus Martyr, uit wien het de Geleerde Schaliger alder-eerſt ſchijnd opgeſpeurd te hebben. Zijnde dit uitſtekend Hout als een Bankje, ſomtijds wat rond-agtig of ſtomp vierkantig; doch meeſtdeels na de boven zijde met een ſcherpe Rug, op de wijs van een Houte Paard. Beſiet'er de Print-verbeeldingen van op de Kruis-Berg ontrent 7. en 8. Waar op dan die gene, welke Gekruiſt wierden, ſoodanig Schrijelings opgeſet wierden, dat het ſelve Dwars-hout van tuſſchen de Beenen na vooren uitſtak: Waar van wy de verder behandeling nu al hebben verklaard, navolgens de Print-verbeelding ontrent de Letteren H. K. Invoegen datmen het gemeene en waare Kruis moet aanmerken uit Drie ſtukken ſaam-geſet te zijn; namelijk een groot regt-ſtaande Stuk of ſtaak; en dan een kleinder ſtuk, dat ontrent het boven-end, daar dwars tegen ingevoegd is: en ten laatſten het benedenſte Blokketje, of Paardeken daar den Lijder op Zat of Reed, gelijk Juſtinus Martyr ſegd. En alhoewel ſommige dit Uitſteekſel op het boven-gemelde Voet-bankje willen gepaſt hebben; op welke den Lijder met de Voeten als op een Klos of Kardoes, vaſt-geſpijkerd wierd, navolgens de maniere by N. vertoond; ſulks en ſchijnd geheel met het ſeggen van Juſtinus Martyr niet over-een te komen; nadien een ſoodanig ſtaande menſch, niet wel en kan geſeid worden te Rijden, noch te ruſten; maar veel eigentlijker eenen die alſoo op een Uitſtek zit als in H. K. Invoegen wy daar uit beſluiten mogen, dat de Gekruiſte met hare Billen op duſdanigen Houten Paardeken zaaten; de Beenen te wederzijds neffens het Staande ſtuk af-hangende; en de Voet-planten met twee Spijkers een weinig van den anderen, daar tegens aangenageld wierden; na datſe eerſt daar toe met Koorden waaren vaſt-gebonden: gelijk u onſe Printverbeelding ontrent K. ſulks genoegſaam aanwijſt: En dus niet kruiſſelings de Voeten over malkanderen, ge-

De Autheuren voor Conſtantijn ſpreken van geen Voet-bank maar van een Zit-bankje.

De Kruiſſen hebben in't midden een Houten Paardeken gehad.

Het Kruis uit drie Deelen beſchreven.

Digitized by Google

Voeten zijn nevens malkander en niet kruisselings over malkander vast genageld.

lijkmen het soo meer na de welstand en verkiesing der Schilders, als wel na de waarheid, doorgaans afgeschilderd siet: dog waar over al van ouds, een groot verschil by de Geleerde is geweest. En dat de Romeinen d'Aanhegting der Voeten niet over, maar nevens malkanderen hebben gedaan; word ook door het getal der Vier Spijkers bewesen. Gelijk dan mede het maaksel des menschen daar tegen strijd, en de Voeten, zijnde de Beenen aan een Hout soodanig regt uitgestrekt, als de Schilderien vertoonen, niet soo vlak en konnen aangenageld worden; ten zy dan dat de Knijen een weinig voorwaards-uit gebogen staan: van de Schilders alleen om de minder welstand nagelaaten; of zijn blindeling hun Voorgangers nagewandeld; schoon mogelijk sommige beter weten, alsse doen, om dat het soo de gemeene Mode is. En op dese voet gebeurd het dan, datmen *Krucifixen* siet, waar aan het Beeld van Jesus soo net en glat uitgestrekt hangd, als of 't slegts een vermaak-Spulletje was aan soo een Kruis te hangen. 't Geen waarlijk te bestraffen is. En schoon mogelijk ymand mogt denken, dat sulks in onse kleine Verbeeldingen niet alte naauwkeurig in agt-genomen is; soo hebben wy 't selve nochtans in de voorgaande * groote Kruis-verbeelding veelsinds doen verbeteren; om dat het hier tegen onse goedvinding, door de ongehoorsaamheid des Konstenaars alreede dus geschied was. Waar uit dan nu ook ligtelijk kan afgenomen worden, datse dus zittende, en selfs dood zijnde, beter hebben konnen rusten, dan datse staande met de Voeten op een Bankje, aan 't Kruis hebben konnen opgehouden worden: nadien door de pijn en smerte der Voet-nagelen, het Lichaam veel eer vermoeidheid dan bequaam steunsel verschaft wierd om te rusten. Te meer geloofljk, wanneermen aanmerkt, dat Tertullianus dit middelste Dwars-houtje noemd, *Het Uitstek van de Zitbank.* 't Gene dan ook veeltijds na boven scherp, dat is met een Rug gemaakt wierd, om ook noch een pijnelijk zitten, tot de smerte der Kruis-nagelen toe te voegen: gelijk dat uit de woorden van Seneca niet duister af te nemen is, als hy seid; *Hangd my vry op, en doet een Scherp Kruis onder my daar ik op Zitten sal.* Hoedanige woorden Lipsius misschien seer qualijk op de straf door een scherpe Spits-paal, die van onder ingesteken boven uitquam, gepast heeft. Ook salmen dusdanigen Zit-bankje, aan de Kruissen te ligter noodsaakelijk agten, wanneerwe uit het vervolg sullen ontwaar worden, dat de Romeinen niet gewoon waaren de Gekruiste na de Dood af te nemen; maar datse die meest daar aan lieten vergaan; en van de Raaven en Vlees-etende Vogelen verteeren: in hoedanigen gevalle de Lichaamen door het rotten der wonden in handen en voeten, wegens haar eigen swaarte, seer ligt van de Kruissen hadden konnen afvallen: waar tegen sy dan door soodanigen Middel-hout, merkelijk ondersteund wierden. Want of wel de Hand-beenderen, Senuwen en Pesen, sterk genoeg van maaksel en saamenstel zijn, om een mensch met Spijkers doorboord, daar aan op te hangen en te draagen; soo moetmen nochtans agten, dat sulks alleen plaats kon vinden, wanneer de Lichaamen noch vers en levendig, ofte slegts een weinig tijds gestorven waren; en niet wanneer de saamenbindselen der Beenderen, door 't uitgestorte Bloed en Zenuw-vogten ontbonden, en los-gemaakt zijnde, begonden te rotten en door te sluipen. Soo dat hier uit klaar gesien word, dat dit uitstekend Hout, niet alleen en diende om de Lichaamen in en na de Dood te onderschragen; maar het verstrekte ook voor een eerste of tweede Trap, om het Kruis te beklimmen: naardien den Misdadiger gemeenlijk eerst op selve geset of opgebeurd wierd, om aan het Kruis vast-gehegt te worden. Gelijkwe ook hebben gesien, dat de Kruis-houten voor de Aanhegting, in haar volle maaksel in de Aarde pal geset stonden, of even voor de Straf-daad daar in gedolven wierden. Naar de Vast-hegting volgde noch de By-hegting, of het voor-

• Siet dese op 't 516. Blad.

De Gekruiste wierden na de Dood niet afgenomen.

Nuttigheid van het uitstekende Paardeken aan de Kruissen.

Digitized by Google

voorhangen van een Opſchrift; namelijk de oorſaak der Lijf-ſtraffe; of liever een korte Inhoud van het Feit des Misdadigers. By de Romeinen gemeenelijk den TITUL genoemd; welk woord den Euangeliſt Johannes daarom ook gebruikt heeft; en Mattheus ſeer wel na de ware en eigentlijke beduidenis, *De Oorſaak der Beſchuldiging* genoemd heeft. Met welke beide benaamingen, de Griekſe en Latijnſe Boeken ſeer wel over-een-ſtemmen. Duſdanigen *Titul, Opſchrift*, of *Oorſaak der beſchuldiging en Straf*; was men ook veelſinds gewoon, neffens of voor den ver-Oordeelden te draagen, wanneer ſy omgeleid wierden; namelijk als ſy door het gemompel des gemeenen Volks, en als ten Toone voor al de Weereld henen geleid wierden, om daar op elders geſtraft te worden: ſiet onſe Printverbeelding ontrent R. T. E. F. Daar dit Opſchrift dan den ver-Oordeelden plagt voorgehangen of bygehegt te worden: alhoewel wy ook by Juſtus Lipſius vinden aangeteekend, datmen duſdanigen Titul te mets heeft naargelaaten; en het alleen voor genoeg gehouden wierd, dat de Oorſaak van des Misdadigers ſtraf, mondeling door een Beampt Uitroeper, gaande voor den Sterveling, aan het gemeene Volk bekend gemaakt wierd. Gelijkwe mede ſulk een maniere van doen in de verhandeling der Joodſche Dood-ſtraffen hebben geſien: alleen daar in verſchullig, dat ſy gewoon waaren ook neffens het Uitroepen, de Oorſaak des Doods op een Schrijf-Tafelken te ſtellen, en 't ſelve voor den Lijder tot op ſijn Kerk-hof henen te draagen. Doch uit de Kruis-wijſe des Saligmaakers blijkt het genoeg, dat de Romeinſche gewoonte mede bragt, duſdanigen Opſchrift, boven het Hoofd der Gekruiſte, voor te hangen, of vaſt te hegten; en dat ongetwijffeld dan eerſt, wanneer ſy alreede volkomen daar aan genageld waaren: waar van breeder in 't volgende Hoofdſtuk. Daar ons dan niet alleen verſcheide dingen aangaande de Inſtelling deſes Opſchrifts, en de Form-gedaante ſal te onderſoeken ſtaan; maar ook in bedenken ſal komen; of Pilatus het Opſchrift niet en heeft laaten agter-houden, tot dat de Joodſe Overprieſters met den Kruis-draagenden Jeſus op Golgotha gekomen waren? nadien ſommige meenen dat ſy den Inhoud van 't ſelve eerſt ſchijnen betwiſt te hebben, doe Jeſus al Gekruiſt was; en dat het boven ſijn Hoofd hangende, van veele voorby-gaande Joden geleſen wierd, volgens Joh. 19. vers 20, 21. 't Gene nu naar de Aanhegtinge geſchiede, of den Lijder aan het Kruis overquam; was eindeling de *Dood*, de *Bewaaringe*, en de *Verrottinge &c.* Wat de Dood belangd, deſelve was onder een groote pijnelijkheid, langſaam en ſwaar: want deſelve en wierd in die Straf-lijding niet dan door Honger en Dorſt; en door een langſaame afdruiping des Bloeds, veroorſaakt. Ofte ook wel, van de menſchelijke bewaaking verlaaten wordende, van de verſcheurende Vogelen, of Wilde Dieren jammerlijk aan 't einde gebragt. En of wel het Bloed hier alleen tragelijk door de Wonden is konnen uitlekken; nochtans iſſet gelooflijk dat veele ſwakke, alſoo wel hier door als van het Geeſſelen en Slaan, dat voor het Aannagelen dikmaals onder de henen-leiding geſchied was, aan hun Dood gekomen zijn: alhoewel het andere door de ſterkte des Lichaams en de kloekheid van haaren Geeſt, tegen dit alles ſeer lang hebben uitgehouden. Gelijkmen daarom ook van ſommige leeſt, die een ruime tijd; ja ettelijke daagen aan het Kruis geleefd, en kloekmoedig van het ſelve tot haare Regters geſproken hebben. Van de Salige Andreas word verhaald, dat hy twee daagen daar aan geleefd, en het Volk geleerd heeft. En van Victorinus, die onder Nerva als een tweeden Petrus, met het Hoofd nederwaards gehangen is, ſegdmen; dat hy het drie dagen aan 't Kruis uitgehard heeft: ja Thimotheus en Maura, die onder Decius in Egipten gemarteld zijn, hebben negen daagen, aan

Het Opſchrift volgde na de Aanhegting.

Waar toe duſdanige Opſchriften dienden

De Oorſaak der ſtraffe is ook door een Uitroeper bekend gemaakt.

De oorſaak van ymands beſchuldiging wierd by de Romeinen boven 't hoofd des Misdadiger opgehangen.

Aanmerking over het Byhegten van Jeſus Opſchrift boven ſijn Hoofd.

Wat na de Aanhegting den Gekruiſten overquam.

De Gekruiſte konden lange aan 't ſelve in het Leven blijven.

Digitized by Google

De lang-levendheid met voor-beelden be-veſtigd.

het Kruis hangende, elkander in 't Chriſten Geloof onderſteund, en hare Martel-rol voleindigd; gelijk B. Riccius uit Baronius aanteekend, en met een ſeer fraaje Afteekening vertoond. En alhoewelmen in dit geval ligtelijk kan gelooven, dat duſdanigen taajen Leef-geeſt, naauwlijks elders dan uit de Goddelijke Fonteine des Levens kan voortgevloeid zijn; nochtans leeſtmen ook van eenige andere onder de Heidenen, dat ſy haar in deſe uiterſte dingen ſeer hartnekkig en onver'tſaagd gedraagen hebben. Gelijk ſoo de Koning Bomilcar by Juſtinus, midden op de Markt aan het Kruis gehegt zijnde, met een groote ſtandvaſtigheid ſijnes gemoeds, niet alleen de wreedheid der Burgeren doorſtond; maar ook van het hooge Kruis als van een Regter-ſtoel, de Schelmſtukken van dit Volk verkondigde. Sommige Booswigten hebben haar ſelven ook t'eenemaal moedwillig tegens de Dood aangekant; gelijk die onverlaate ſtoutaarden by Seneca, welke haare omſtaanders van het Kruis in 't aangeſigt ſpogen. 't Gene ons niet ongeloofbaar ſal ſchijnen, wanneerwe ſien dat een uit de Moordenaars, die met Jeſus Gekruiſt wierd, ſoo koen en hard van gemoed was, dat hy noch luſt had om Jeſus te beſpotten en te laſteren, terwijl hy in het ſelve Oordeel was; en geen hoop had dan door de uiterſte ſtraf, voor ſijne Schelmſtukken, een harde Dood in ſijn vermorſelde Schonken te ſmaaken. En om dat het Pilatus niet nieuw en was, dat de Gekruiſte ſomtijds heel lange leefden; ſiet daarom is hy ook ſoo ſeer verwonderd geweeſt, als hy hoorde dat Jeſus ſoo vroeg voor den Avond geſtorven was, dat hy niet na en liet den Hoofdman daar over, met groote naauwkeurigheid te ondervraagen, Marc. 15. vers 44. Doch hy en dagte niet, dat Jeſus ſelfs magt hadde om het Leven af te leggen; alhoewel hy wel wiſte, dat hy hem onſchuldig d'overlaſtige Joden te geval ver-Oordeeld had. Maar gelijk het Kruis en de Aanhegting wel een Straf-tuig en middel was, aan welk de Misdadigers in de Dood gingen; maar niet door welkers aangebragte ſmerte ſy alleen de Dood ſtierven; (gelijkwe aanſtonds ſullen toonen;) alſoo leeſtmen ook, dat ſommige te niets uit medogendheid der Princen en Overheden, van het Kruis zijn afgenomen, en het Leven behouden hebben. Of nu ook de Galbrakende Joodſche Overprieſters, ſtaande by Jeſus Kruis op Golgotha, hier op eenigſinds het Oog gehad hebben, alſſe ſeiden; *Indien hy de Koning Iſraels is, dat hy nu afkome van het Kruis;* ſulks ſou mogelijk ymand bedenkelijk mogen houden: alhoewelſe dit ook ſchijnen geſeid te hebben, om Pilatus Opſchrift, dat haar ſoo ſeer tegen de Borſt ſtiet, te beſchimpen; en te beletten, dat het niemand anders dan ſoo als ſy wilden, en quam op te nemen. Ofte ſoo ſy dit alleen ſeiden, om Jeſus over ſijn voorgewende Magt te beſchimpen; zijnde nu ſijn vermogen even als ſijn handen en voeten aan het Kruis-hout vernageld; en hy door het af-komen van 't Kruis, haar waarlijk betoonen ſoude, groot vermogen te hebben in ſig ſelven los te maaken; ſoo hebben ſy ſulks nochtans ook konnen ſeggen, van wegen de mogelijkheid der ſaake; namelijk dat eenen Opgehangenen van het Kruis los-gemaakt zijnde, genoegſaam in het Leven konde blijven; en niet noodſaakelijk van die vers bekomen wonden moeſte ſterven. 't Gene eenigſinds van verre ſchijnd beweſen te worden, uit het ſomtijds verhaaſten des Doods: waar vanwe terſtond ſullen ſpreken. Waar in ook noch deſe Spotters konnen geſien hebben, op het wonderlijk geneſen van Siekten en Wonden dat Jeſus over-al onder hen gedaan, ja ſelfs de Dooden Opgewekt hadde; en den Dienſtknegt Malchus ſijn afgeklonken Oor in Gethſemane, even des nagts te vooren in haar byzijn toegeheeld had: willende hier nu wederom een Teeken ſien, Matth. 12: 38. Daarſe geenſinds dit voor een Boven-natuurlijk Teeken van hem had-

De lang-levendheid der Gekruiſte uit de verwondering van Pilatus aangemerkt.

Het Kruis en Kruiſſiging ſelve en was niet volſtrekt Doodelijk.

Bedenking over de ſchimp der Joden, ſeggende dat Jeſus van 't Kruis ſou komen &c.

Een tijdelijk afgenomen van het Kruis kon wel natuurlijk in het leven blijven.

hadden willen aannemen; dat hy aan het Kruis vaſt-genageld zijnde, daar aan ſterven, en Begraven zijnde, wederom Levendig worden ſoude. Gelijk hy haar te vooren onder het Teeken van Jonas hadde voorſpeld, Matth. 12: 39,40. Doch niet als naar dat hy eerſt aldus ſoude Verhoogd zijn, gelijk Moſes de Koopere Slange Verhoogd hadde; en dat hy waarlijk Geſtorven ſou zijn. Hoedanigen proef hy, behalven ſijn verblijf in 't Graf, ook noch aan 't Kruis geſtorven zijnde doorſtaan heeft, wanneer hem een Baldadigen Rakker met een Hand-ſpies doorſtak. Voorts en moeten wy niet vergeten hier noch aan te merken, dat ook de Verſcheuring door de Wilde en Vlees-etende Dieren, te mets een Oorſaak van de Dood der Gekruiſte zy geweeſt. Want ſommige Misdadigers aldus aan de Kruiſſen vaſt-gebonden, ofte daar toe ook vernageld, zijn dikwils Levendig en ſomtijds Geſtorven zijnde, den Honden en Vogelen tot een proye gegeven; hier ook in 't Print-Tafereel der Kruis-ſtraffen, ontrent D. aangewеſen. Gelijk Lipſius mede aanteekend, dat duſdanigen uitvaard ook wel in 't Geregtelijk Dood-Vonnis pleegd uitgedrukt te worden. Waarom Apuleus dit ook voor een eigen Pijn-ſtraf van het Kruis geſteld heeft; dat de Honden en Gier-vogels de binnenſte Ingewanden uitſcheuren. Waar uit wy dan in 't voorby-gaan te leeren hebben; dat de Kruiſſen heel ſelden ſoo hoog geweeſt zijn, als de dwaalinge der Schilders 't gemeen gevoelen heeft ingeprent; Ja datſe mogelijk nooit ſoo hoog in de Lugt opgeſtoven zijn; dewijle veele blijken en doeningen, die de Aanhegting betreffen, daar tegen aanloopen: gelijkwe alreede geſien hebben, en nu noch verder blijken ſal. En wie kan doch regt bedenken, hoe de Honden en Wolven tot de Lichaamen zijn konnen genaaken; by-aldien deſelve ſoo ſeer boven de Aarde hebben verhoogd geweeſt? Dus zijn dit dan meeſt alle de manieren des Doods, welke aan het Kruis Geleden wierden. Behalven noch datmen by Lipſius leeſt, dat ſy ook ſomtijds met een Hand-ſpies doorſteken zijn; het zy dan om de Dood te verhaaſten, ofte om te onderſoeken, offe niet al geſtorven waaren. Het eerſte getuigd deſelve Lipſius dat aan Marcellinus en aan Marcus geſchied is. En het tweede verneemdmen meend hy, uit de Euangeliſten; namelijk dat een Krijgsknegt de Zijde van den reeds geſtorven Jeſus opende met een Lancie, om te onderſoeken of hy ook waarlijk Dood was. En dus gevoeld hy. Gelijkmen ook verhaald, dat eenige Martelaars aan 't Kruis hangende, met Pijlen doorſchoten, Gevild, Verbrand en met Steenen dood geworpen zijn. Gelijk het laatſte van den Apoſtel Philippus verhaald word. Maar ſal mogelijk ymand denken, zijn de Gekruiſte ook niet de Beenen, namelijk de benedenſte Schenkelen vermorſeld, en daar door in de Dood geſtort? Ja gewiſſelijk; doch niet noodſakelijk noch volgens de eige Romeinſche Straf-wijſe van het Kruis. Alhoewel deſe meeninge met niet alten grooten ſekerheid hard doorgedrongen is; en uit aanleiding der Euangeliſe Hiſtorie mogelijk by veele noch lang ſtand houden ſal. Doch die de ſaak wel onderſoekt, ſal wel ſien, ten minſten in twijffel trekken, dat beide deſe Lijf-ſtraffen niet tot malkander en behooren; en dat het laatſte hier alleen door byſonder toeval en als yts byſonders gedaan is. Want of wel het gemeen gevoelen tot dat geloove gebragt is; uit dien, datmen in de H. Hiſtorie van Jeſus Lijden leeſt; dat de Krijgsknegten de Beenen der twee Moordenaars gebroken hebben; ſoo diendmen nochtans wel aan-te-merken, dat ſulks na de Zeden der Joden geſchied is, of ten minſten ſeggenwe, van wegen haare Zeden; ja mogelijk wel alleen by haar geoeffend; namelijk, aan de gene die uit haar Gekruiſt wierden; om datſe de Wet niet en mogten overtreden, die hen bevolen hadde, datſe den Opgehangenen, voor der Sonnen ondergang van 't Hout ſouden afnemen, Deuter. 21: 23. Doch nadien ſy dus geſtraft wierden om

De Gekruiſte wierden ook aan de Wilde Dieren ten prooje gelaaten.

Hoe en waar door de Dood der Gekruiſte ſomtijds verhaaſt wierd.

Of de Gekruiſte ook niet de Schenkelen gebrooken zijn?

En of ſulks een ſeker gevolg van de Romeinſche Kruis-ſtraffe was.

Dat de Been breking alleen den Joden te geval gedaan ſchijnd.

Digitized by Google

te ſterven, en derhalven niet en mogten afgenomen worden voor datſe Dood waaren; en dat de meeſte langer als tot aan den Avond leefden; ja alswe gehoord hebben, twee, drie en negen daagen hebben konnen leven; alſoo moeſte de Dood op d'een of d'andere wijſe verhaaſt worden: waar toe men dan als de ſmertelijkſte en veragtſte wijſe, het Breken der Schenkelen verkoſen heeft, op dat door duſdanigen duldelooſen pijn, de weldaad der verhaaſte Dood, eenigſinds betaald geſet wierd. Doch van welke egter Jeſus niet ſonder een verreſiende verborgendheid verſchoond bleef; om dat ſulks van hem voor-afgeſchaduwd was, en hy daar toe ook het Leven te vooren hadde afgeleid; op dat dat voorbeeld in niemand dan in hem vervuld en wierde. Gelijk'er mede andere middelen genoeg by de hand waaren, om alsmen wilde door een ſagter wijſe, een Gekruiſten van kant te helpen. Derhalven heeftmen te agten, dat het Breken der Beenen niet eigentlijk tot het Kruis behoorde, of een geregtelijk deel der Romeinſe Kruis-ſtraf was. Maar om dat het hier ter plaats, uit de Euangeliſche Hiſtorie als van ter zijden inſluipt; en dat ſulks van wegen de wreedheid der daad en veragtinge, naaſt aan het Kruis behoord; ja dat het door tuſſchenval der Joodſe Wetten, tot verhaaſting der Opgehangene op Golgotha gepleegd ſchijnd; luſt het ons daar van noch yts te ſeggen. Want alhoewel wy tot hier toe geſeid hebben, dat de Been-breking der Gekruiſte, waarſchijnelijk om der Joden wille geſchied is; en datmen daar in ook door den Euangeliſt ondersteund word, als hy ſeid; *De Joden dan op dat de Lichaamen niet aan de Kruiſſen ſouden blijven op den Sabbath, &c.* ſoo hebben ſommige nochtans aan de andere zijde willen twijffelen, of deſe daad ook niet wel ſelfs by de Romeinen, tot verhaaſting van de Dood der Gekruiſte gepleegd is geworden? nadien de Joden dit niet als een ongehoorde ſaak; maar als yts dat meermaals geſchiede, verſogt, en Pilatus haar ook ligtvoerig ſchijnd toegeſtaan te hebben: brengende den Euangeliſt hier de reden van haare Godsdienſt, namelijk den Sabbath by; ſchoon ſy op alle andere dagen, de Opgehangene voor den Ondergang der Sonne verpligt waaren af te nemen. Doch hy noemd deſen dag, om dat derſelver Voorbereidinge aanquam, en den volgenden dag de Sabbath weſen ſou. 't Geen de Joden dan des te meer tot de afneminge heeft doen verhaaſten: waar van breeder in het volgende Hoofdſtuk. Lipſius heeft aangaande de Been-breking poogen te bewijſen, dat het woord CRURIFRAGIUM, dat is *Schèen-Been breking*, goed Latijn, en van een heel oud gebruik is by de Schrijvers. En gelijk de Naam, alſoo houd hy ook dat de Daad niet nieuw en is: want men heeft ſelfs ten tijde van Plautus, en lang voor hem, de Schelmſe Slaaven dikmaal met het *Been-breken* gedreigd: en het en waare niet oncierlijk, datmen ſulks niet meer onder de Chriſtenheid malkander hoorde toe-graauwen. En alhoewel deſelve Autheur gevoeld, dat die ſtraf even als het Kruis, den Slaaven ſeer eigen geweeſt is; nochtans meend hy dat ook de Vry-geboorne daar van niet geheel vry waaren, wanneer ſy in grove misdaden vervallen waaren, ofte dat ſig een wreeden Tyran daar door aan ymand wreken wilde. Inſonderheid heeftmen onder de Vervolgingen der Chriſtenen, meenigmaal tegen de Martelaaren daar mede gewoed. Men leide de Schèen-beenen op een Aanbeeld, en ſloeg die met een Moker of Yſere Hand-boom aanſtukken. Gelijkwe dat hier na, met meer diergelijke wreede behandelingen, onder de Martel-ſtraffen, in een ruimweidig Print-Tafereel vertoonen ſullen. Maar gelijk de Keiſer Conſtantinus de Kruis-ſtraf uit Eerbied van Jeſus Dood, afſchafte; alſoo getuigd Victor, dat hy ook de byſondere ſtraf van het Been-breken te niete gedaan heeft. Ook merkt Lipſius aan, dat de *Uitſnijding van het Scheen-been*, noch yts anders dan de *Been-brekinge* was, en daar van verſcheel-

Siet de Been-breking aan 't Kruis in de Print-verbeelding ontrent X. vertoond.

Joh. 19:31.

Of de Been-breking ook by de Romeinen gebruikt is.

Wat de Been-breking der Ouden was

Hoe de Been-breking tegen de Martelaaren onder de eerſte Chriſten Vervolging gecoeffend is

En bei te gehjk van Conſtantijn afgeſchaft.

Digitized by Google

ſcheelde; om dat in die alleen de Spieren van de Kuit of agter-Been afgeſchild en in riemen geſneden wierden. Hoedanigen wreedheid Hannibal tegens de Romeinen, en ſommige Tyrannige Keiſers tegens de Chriſtenen dikmaals hebben gebruikt. Maar wanneer wy in de Euangeliſche Hiſtorie van de Beenbreking der Moordenaaren, en van de geoorloofde afdoeninge der Gekruiſte leſen; ſoo en moetmen niet meenen, dat ook niet de Verrottinge na de Dood, een Wettig deel der Kruis-ſtraffe zy geweeſt: want men liet de Lichamen ſeer gewoon aan de Galg-Kruiſſen hangen, en door het rotten des Bloeds en Ingewanden, als mede van de Sonne en Regen en Wind, bederven en te niet gaan. Op welke een veragte uitgang Theodorus Cyrenæus aardig ſpeelde, wanneer hy tegens den Dwingeland, die hem daar mede dreigde, ſeide: *Daar leid my niet aangelegen of ik op d'Aarde of in de hoogte de Verrottinge onderga.* Dus zijn dan de Gekruiſte niet alleen ſeer ſelden afgenomen geworden; maar ſy wierden daar-en-boven, navolgens de Romeinſche gewoonte, ten minſten een tijd lang, wel naauw aan 't Kruis door Wagten en Krijgs-knegten bewaard, op datſe niemand af en nam. 't Gene dan wel meeſt in agt pleegd genomen te worden, wanneer den Gekruiſten wat vermaard, en ſeer bekend was; ofte dat hy veele Vrienden hadde, of verdagt gehouden wierd, dat hy aanhang van Makkers of Fielt-genooten hadde, die ſulks mogten doen, om hem elders heimelijk in de Aarde te ſtoppen. Gelijk wy in de Kruiſſiging van Jeſus niet ſonder opmerking moeten voorby-gaan, dat deſe bewaaring onder anderen, ſelfs een uit de Romeinſche Hoofdmannen is aanbevoolen geweeſt. Daar ons dan ook in die Hiſtorie bedenklijk voorkomd; of niet Pilatus, wanneer de Joden het Graf van Jeſus wilden bewaard hebben, haar niet die Wagt toegeſtaan heeft, welke te vooren by het Kruis was; namelijk welke uit die Bende, die voor het henen-leiden in Pilatus Regthuis over dit Hals-vonnis vergaderd waaren; en mogelijk ook wel de Uitvoerders van deſe ſtraffe zijn geweeſt, en Jeſus kleederen onder hen verdeeld hadden: ſeggende Pilatus, *Gy hebt eene Wagt, gaat henen, &c.* Tot welk gevoelen Lipſius ſchijnd over te hellen: ten zy dan mogelijk dat dit Dienſtwerk onder hen meer zy verdeeld geweeſt. En alhoewel ſommige de woorden van Pilatus willen opgenomen hebben, als van een Gebieder die tegen wil en dank yts geeft, ſeggende onder een toeſnaauwende wijſe van ſpreken; *Hebt een Wagt*, (om dat het Griekſe woord ſulks ook kan beteekenen;) ſoo en ontbrekender egter geen, welke meenen, dat Pilatus dit ter goeder meeninge van die Wagt ſeide, welke de Prieſterlijke Hoofdmannen des Tempels doe onder haaren Dienſt hadden; en met welke ſy door Judas beleid, Jeſus Gevangen hadden; waar van Pilatus wilde ſeggen, datſe immers genoeg hadden, om het Graf na haaren zin te verſekeren: ſoo dat het niet noodig en was, een andere Garde, elders van haar Poſt te ligten. 't Geen mogelijk de Overprieſters liever geſien hadden, op dat het werk wat minder van haar eigen opſigt en bewind ſou ſchijnen af te hangen. En dit ſou onſes agtens tot hier toe konnen genoeg zijn, van de Gemeen-gebruikelijke ſtrafwijſe des Kruiſſes, tot een Voorbereidſel om Jeſus Lijden en Dood, navolgens die gewoonte, niet onvoegſaam te konnen verklaaren; ten waare daar noch eenige andere en ſeldſaame ſoorten van Kruis-ſtraffen bekend waaren, die mogelijk ymand te nalatig ſouden ſchijnen datweſe overſloegen; nadien deſelve met de voorige Kruiſſing eenige gelijkheid hebben, of malkander elders in verklaaren konnen. Wat eertijds de ſtraf door het PATIBULUM, of de *Gaffel* was, is hier vooren aangeweſen; en wy hebbender alleen noch de *Nieuwe Gaffel* die uit drie Houten de gedaante van een Juk had, tot een waarſchijnelijk onderſcheid van de Oude by te voegen; alhoewel ſommige dit

Uitſnijding der Scheenbeenen.

Verrotting aan 't Kruis is een gedeelte der Kruis ſtraf geweeſt.

Gekruiſte wierden aan 't Kruis hangende bewaard.

En waarom ſulks geſchiede.

Matth. 27. vers 54.

Wie en welke Wagt het Graf van Jeſus bewaarde.

Digitized by Google

dit voor het oude of waare Maakſel der Kruis-Galge willen gehouden hebben. En indien deſe Gaffel die wy in ons Print-Tafereel ontrent F. onder de gedaante van een Griekſe Π vertoonen, na waarheid aangetroffen is; het en ſal ons niet ſwaar vallen te denken, dat onſe hedendaagſche Galgen een overblijffel en na-beeld van deſelve zijn. Gelijkmen ook meend, datſe met duſdanigen drievoudigen Galg-Juk na een wijle met het ſelve omgeleid en daar onder Gegeeſſeld te zijn, aan een Paal als aan een Kruis Opgehangen zijn. Gelijk'er ook geene ontbreken die meenen, dat dit de Kruis-Galge of *Patibulum* der Ouden is; hoedanig men het Kruis behoorde te verbeelden: aan welkmen de Aanhegting, volgens 't laater begrip, ook *Kruiſſigen* ſou konnen noemen, van wegen dat de menſchen als over-kruis daar aan hingen. 't Gene eenigſinds ook Geiſteranus toegedaan ſchijnd, als hy ſelfs Jeſus aan ſulk een Galg-hout wil Opgehangen hebben; waar toe hy dan ook de Vorm der Griekſe T. verwerpt en de Hebreeuwſche ת *Thau* wil aangenomen hebben, daar hy veel eer de Griekſe Π. *Pi* had moeten verkieſen. Siet de maniere daar van in ons Print-Tafereel ontrent F. O. en Z. In welker plaatſe, wanneer het Kruis heeft beginnen op te houden, mogelijk het Hangen met den Worg-Strop ingevoerd is. Hoedanigen ſtraf by de Oude ſchijnd onbekend geweeſt te zijn; alhoewel Homerus ſegd, dat de Onkuiſſe Dienſtmaagden van Ulyſſes alſoo geſtraft zijn; noemende die een Smaadelijke en Onreine Dood; om dat de Geeſt die in de Dood opening tot haar uitgang ſoekt, verſtikt en binnen geſloten word. Waarom andere dit een *Flaauwe, Verlaatene* en *Wijffe Dood* genoemd hebben. Men vindſe naauwlijks onder de Grieken geoeffend; en by de Romeinen ſelden in 't openbaar. Want alhoewel datſe ſommige ver-Oordeelde in de Gevangenis met den Strop de Keel toeworgden; ſoo en hingenſe die nochtans niet op. Egter vindmen den naam daar van in de Eeuwe van Iſidorus al in gebruik geweeſt te zijn. Gelijkſe mede in de Wet-boeken, die Tribonianus en ſijn mede-helpers verſaameld hebben, niet heel ſelden in deſe nieuwe beteekenis gevonden word. Want doe de ſtraffe des Kruiſſes weg gedaan was, is deſe Gaffel ook agter de bank geraakt. Waar van de oorſaak daar in genoegſaam openbaar is, dat Conſtantinus te gelijk de Kruisſtraf, en by gevolg ook die, welke de Wetten verſamelden tot gebruik van het ſelve, voor die en de volgende Eeuwe, als door een ſekere Wet weggenomen heeft. En alhoewel daar door dit onheil ingekomen is, datwe deswegen met minder ſekerheid, aangaande veele dingen die het Kruis raken, ſpreken konnen; nochtans luſt het ons hier noch een woord van de verſcheide niet heel-gewoone manieren van Aanhanging by te brengen; niet tegenſtaande de meeſte daar van meer tot de Martel-ſtraffen, dan tot de Geregts-ſtraf der Quaad-doenders zijn in 't werk geſteld. Want gelijk de wreedheid nooit traag noch onwetende geweeſt is in Straf-wijſen uit te vinden; alſoo heeftmen de menſchen niet op eenerlei wijſe, maar anders en anders, en geheel verſcheiden van de gemeene manieren die wy tot hier geſien hebben, aan de Kruis-houten Opgehangen. Dus wierd dan de eerſte ongemeene wijſe, de *Omgekeerde* genoemd; namelijk wanneer ſy de menſchen hingen met de Hoofden na beneden, de Voeten opwaards. Gelijk Euſebius betuigd dat ſulks den Martelaaren in Egipten wedervaaren is. Als mede aan Petrus op ſijn eigen bede; om dat hy ſoo veel Eere niet en wilde genieten als ſijnen Meeſter Jeſus onder de Joden-genooten had. Waar van Chriſoſtomus getuigd, dat deſen Apoſtel ook met Nagelen is aangehegt geworden. Als mede den Martelaar Calliopius: alhoewel'er ook eenige met Koorden, gelijk den Apoſtel Philippus, vaſt gemaakt zijn: ſiet de maniere ontrent V.

Hedendaagſe Galgen, hoedanigen overblijffel de nieuwe Gaffel.

Worgen waarom by de Oude een ſchandelijke Dood genoemd.

Wanneer het hedendaags Worg-hangen begonnen heeft.

Wat de omgekeerde Kruis-hegtinge was.

en

Digitized by Google

en W. Men vind ook datſe krom, of ſcheef en over-dwars, aan of op de Kruiſſen en op Pin-ſtaaken, als op een Vork zijn gelegt geworden. Van hoedanige men by Plutarchus leeſt in het Leven van Artaxerxes. By ſommige gemeenelijk, de *Scheeve Aanhegting* genoemd. In 't Martelaars-boek vindmen van Anaſtaſia; datſe tuſſchen twee Paalen over-kruis te ſaamen-gevoegd, met uitgeſtrekte handen en voeten is vaſt gemaakt geworden: namelijk in de geſtalte van een Romeinſe X. waar van de wijſe ontrent B. en C. in ons Tafereel te ſien is. Ook ſullen wy onder de Martel-ſtraffen, hier na ontwaar worden; dat eenige tuſſchen de neergebogen Boomen Opgehangen zijn, die dan los-gelaaten, daar door van malkanderen geſcheurd zijn. Welke maniere Propertius ook tot de Kruiſſen betrekt. De menſchen wierden aan de Kruiſſen Opgehangen om op verſcheide wijſen daar aan te ſterven. En ſoodanig was onder die ook de maniere, dat de Opgehangene met een Toorts-Vlamme geblakerd, en door den Rook verſtikt wierd: waar van men by Cicero leeſt. De Keiſer Alexander deed een Bedrieger die Rook verkogt hadde, door gelijke ſtraffe in de Dood gaan: en het is aan de Martelaaren dikmaal gepleegd; en onder die aan Pionius en Palycarpus, Biſſchoppen te Smyrna. Ja daar zijnder op eenen tijd veele met de voeten op waards gehangen, door den Rook geſtikt, of regt-op aan een Paal of Diſſel-boom hangende met Vuur verbrand. Van welke ſeer gemeene Martel-ſtraf, Tertullianus verhaald; dat de Chriſtenen ſpots-wijſe, SEMAXII, dat is, *Half-Aſſenaars*, van wegen de Spil of Staak daar aan ſy vaſt gehegt wierden: en SARMENTITII, dat is, *Takke-boſſers*, van de Hout-buſſels, daar mede ſy gebrand wierden, zijn genoemd geworden. Ja men meend ook door een Oud Erf-gerugt, dat den Apoſtel Philippus, aan het Kruis hangende, met Steenen Dood geworpen is. Het Kruis heeft ook tot een Vleeſch-bank gediend; namentlijk wanneer ſy de menſchen; die daar aan hingen, den Wilden Beeſten ten prooje gaven: gelijk van veele Martelaaren, en ook van die geen Chriſtenen waaren, verhaald word. En op deſelve wijſe dede Nero, volgens ſijn ontmenſte leelijkheid, in de Schouw-ſpeelen, wanneer hy ſelfs met een Beeſten Huid toegedoſt, Mannen en Vrouwen, die aan Paalen gebonden waaren, als een dollen Tyger aanviel. Na dit gebruik van het Kruis, vindmen aan 't ſelve noch een andere ſtraf toegepaſt: namelijk wanneer de menſchen niet levend, maar dood daar aan gehangen wierden: waar van men mogelijk een Na-beeld onder ons ſou mogen ſien in die gene, welke met de Dood geſtraft zijnde, op een Rad geleid worden: want gelijk dit gemeenlijk geſchied tot een langduurig Merk-teeken en ſchandelijk blijk van haare quaade Feiten; alſoo plagtmen 't ſelve by de Ooſterſche Volken aan het Kruis te doen: namelijk na datſe eerſt door verminking, en verbreking der Ledemaaten of Villing, aan een harde Dood geraakt waaren. Want het Villen en Spier-ſnijden, was eertijds ſeer gemeen onder d'Egiptiſche en Perſiſche Lijf-ſtraffen: En het word onder de eerſte ſegdmen, noch geoeffend tot een ſtraffe van Straatſchenders en Moordenaars: doende deſelve door Villen, en 't Vleeſch tot aan de Navel van de Beenen af te ſchillen, een langwijlig Dood beſuuren. Ja men vind ook datſe Beelden in plaats van menſchen tot ſtraffe aan de Kruiſſen opgehangen hebben; waar toe Lipſius de geſchiedenis van Celſus tot een voorbeeld by-brengd: welkers Lichaam ſeid hy van de Honden gevreten zijnde, ſijn Beeldnis tot een nieuwe ſoort van ſmaat, aan het Kruis gehangen is. Maar al genoeg van de Form en het gebruik des Kruiſſes; wy behoorden ook aan de Stoffe en de Plaatſe deſſelfs te gedenken; op dat dit in deſe verhandeling door nalaatigheid niet en ſcheen over het hoofd geſien te zijn. *Uit wat voor Stoffe*, vraagd Lipſius, *wierd het Kruis gemaakt?* En hy

Het branden en Blakeren aan 't Kruis hangende, een ſeer gewoone Martel-ſtraf.

Kruis-hout tot een Vlees-bank gemaakt.

Dooden aan de Kruiſſen Opgehangen.

Villing en Spier-ſchilling een uitheemſe ſtraf voor Schelmen. &c.

Daar zijn ook Beelden aan de Kruiſſen opgehangen.

Digitized by Google

Uit wat ſtoffe het Kruis gemeenlijk genomen wierd.

antwoord; *Uit Hout dat by de hand en gereed was.* Maar doch vraagd hy verder; *Uit wat voor Hout was het Kruis van Jeſus?* Hy antwoord wederom; *Wy meenen uit een Eiken-boom:* En grondveſt ſijn reden hier op; dat geloofwaardige Mannen getuigen, dat de ſtukken welke van dat alderheiligſte Kruishout heden noch overig zijn, duſdanigen ſoort van Hout vertoonen: En ſulks wil hy daar en boven waarſchijnelijk geloofd hebben, om dat deſe Boomen eertijds, als ook noch, overvloedig in het Joodſche Land waſſen. En ten laatſten, om dat dit Hout heel ſterk en bequaam tot de Aanhegting en tot het dragen vald. Doch ſeid hy, dat eenige Schrijvers der voorige Eeuwe, drie of vier geſlagten van Hout aan het Kruis des Heeren erkend hebben; namelijk Cederen, Dadel, Cypres en Olyven-hout; ſulks agten wy veel meer nieuwsgierig, dan na de eenvoudige waarheid geſeid. Doch waarom mogelijk in het Nieuwe Teſtament wel onbepaald van de ſtoffe, doch niet van de Forme van Jeſus Kruis geſproken word; dat hebbenwe vooren onder een bedenking, des Leſers aandagt bevolen gelaaten. De Plaats nu die voor het Kruis beſteld was, voorwaar die vindmen wel geheel onſeker en t'eenemaal aan de keur der Overheden en Regters gelaaten; maar nochtans ſoodanig, datſe doorgaans buiten de Steden, en meeſt verheven, en aan de gemeene Wegen en voorbyloop der menſchen uitgekipt wierd; om dat de Exempelen nalaaten Exempelen te zijn, ſooſe niet openbaar aan de beſchouwing der menſchen worden voorgeſteld. Gelijk mede de oude vermaand hebben, dat de Straffe niet ſoo ſeer tot de ſchuld der misdaad, als voornamelijk wel tot het Exempel behoord. Waarom dan ook gemeenelijk de Steden eenige ſekere plaatſen daar toe geordineerd hebben, die open en in elks geſigt laagen. En dus ſullen wy ook ſien, dat Jeſus met de Moordenaars daarom op Golgotha of den Berg der Bekkeneelen, van de Krijgsknegten en Joden geleid is. Gelijk mede hier van daan de Beulen, die ſchimps-wijſe by Plautus, *Vleeſch-houwers met Bellen* genoemd worden, niet binnen Roomen, maar buiten de Poorte Metia, en Eſquilina, ontrent de Galge-velden woonden. Doch in de Verwonne Landſchappen waren de Soldaten, gewoone Uitvoerders der Lijf-ſtraffen. En op dat de ſtraften aanſien van een voornaam Misdadiger te opmerkelijker ſou ſchijnen, heeftmen te mets ook het Kruis wel wat hooger dan 't gemeen gebruik verkoſen: gelijk Lipſius betoond uit de ſpottelijke handeling van Sulpicius Galba, welke voor eenen die tot de Romeinſche Wetten Appelleerde, en betuigde, dat hy een Roomſch-Burger was; (op dat hy tot ſijn vertroofting, de ſtraffe wat verſagte,) beval het Kruis te veranderen, en 't ſelve niet alleen dede veel hooger dan andere Kruiſſen maaken; maar daar en boven ook noch belaſte te Witten: namelijk hooger als voor eenen die waardiger was: en gewit, als voor een Burger die door een Wit kleed, ſou uitſteken boven andere merkwaardige kleeden, die ymand aanſienelijk maakten. En om dat de Euangeliſche Hiſtorie ſchijnd te verhalen, dat Jeſus als een voornaamen Quaad-doender, en eenen die ſig tot Koning had willen opwerpen, tuſſchen twee Moordenaars Gekruiſſigd is; ſoo hebben ſommige daar uit gegiſt, dat ook ſijn Kruis veel hooger is geweeſt als d'andere, of als de gemeene gewoonte was; op dat hy daar door boven d'andere in Smaad-ſtraf uitſteken ſou. Gelijk het ook uit geen andere meeninge is voortgevloeid dat de Schilders ſulks al mede in haare Tafereelen hebben waargenomen; niet tegenſtaande het dikmaal van de Geleerde met regt tegen geſproken is om dat hun doen geheel geen grond in de H. Schriften vind; en de Euangeliſten nochtans werk ſchijnen te maaken, om alle andere dingen, welke tot Jeſus ſmaadelijk Lijden en Dood aangewend zijn, naauwkeurig aan-te-teekenen. En ſeker, alswe ſien dat ſy niet vergeten hebben te verhaalen, dat hy als den voornaamſten in het mid-

Waarom de Kruisſtraf gemeenlijk op een Heuvel of verheven plaatſe geſchiede.

Doodſtraffen van ouds buiten de Steden geoeffend.

Dat Jeſus Kruis niet hooger dan de gemeene Kruiſſen is geweeſt.

den

Digitized by Google

den van twee overgegeven Schelmen, Opgehangen is geworden; hoe iſſet gelooflijk dat ſy daar toe ook niet en ſouden bygevoegd hebben, dat ſijn Kruis boven d'andere heeft uitgeſteken? Want dit kon merklijk haar oogmerk geſteven hebben. Doch nu hebben wy veel eer te beſluiten; dat nadien de Prophetiſche Schriften in Jeſus moeſten vervuld worden, namelijk dat hy met de Quaad-doenders ſou gerekend worden, Jeſ. 53:12. Luc. 22:37. hy ook even ſoo, als deſe Moordenaars gehandeld is geworden. 't Gene ook noch verder daar in gebleken is, wanneer de Krijgs-knegten tot Jeſus quaamen, om hem de Beenen te breken, gelijkſe d'andere Moordenaars ſoo even gedaan hadden; doch ſulks nalieten, om dat hy alreede geſtorven was, Joh. 19: 33. Invoegen daar uit genoegſaam blijkt, dat Jeſus Kruis ſoodanig van een en deſelve hoogte was, dat de Krijgs-knegten daar by op d'Aarde ſtaande de Beenen, met een Moker of Yſere Hand-boom hadden konnen aanſtukken ſlaan, by-aldien niet de Goddelijke Voorſienigheid gewild hadde, dat geen Been aan hem gebroken wierd. Soo datmen hier uit vaſtelijk te beſluiten heeft, dat de menſchen gemeenelijk niet ver boven de Twee, Drie of Vier Voeten van de Grond-vlakte gehangen hebben, ofte dat ſy anderſinds ſeer onvoegſaam de Beenen konden gebroken worden. Alhoewel wy juiſt niet en willen ſeggen, dat ſulks geheel onmogelijk is; ſchoon een menſch ook vijf of ſes Voeten van de Aarde tegens een Hout geklampt hing. En ſoo ymand vraagen mogt, ofmen niet yts ſekers van de noodſaakelijke hoogte der gemeene Kruiſſen ſou konnen ſtellen? Soo agten wy datmen deſelve ſeer wel met Veertien of Vijftien Voeten ſou konnen bepalen: waar van dan ruim drie Voeten in de Aarde gedolven zijnde, het ſtaande ſtuk ontrent twaalf Voeten boven de grond uitſtak: daar van de menſch drie of vier Voeten verheven boven de Aarde gehangen, noch ruim ſes Voeten, dat is te ſamen negen of tien Voeten weg-nam. Waar toe dan nog twee Voet uitſtek boven 't Hoofd geſteld, de vijftien Voeten worden volgemaakt. Datmen nu verder hier tegen ſou willen denken, dat dat de Been-breking geen ſeker gevolg der Romeinſe Kruis-ſtraffe was; maar ſulks in de Kruiſſing van Jeſus alleen tot bewaring der Joodſe Wet geſchiede, op dat de Dood verhaaſt, en de Lichaamen voor Sonnen ondergang afgenomen wierden, gelijkwe uit Lipſius hebben aangeteekend; ſoo hebbenwe nochtans hier vooren uit de Aanhegting der Lichaamen, alreede genoegſaam verſtaan, dat deſelve niet ſoo hoog van de Grond en zijn verheven geweeſt, als de Dwaalſieke Schilders, de gedagten der menſchen doorgaans hebben ingeprent; en nochtans hoog genoeg, om het Kruiſſigen met groote welvoegſaamheid, een *Verhooginge* te noemen; gelijk Jeſus het ſelve alſoo genoemd heeft, als hy van ſijn Kruis-hegting ſprak, in vergelijking van de Koopere Slange die Moſes aan een Stenge verhoogde: vergelijkt Joh. 3: 14. met kap. 8: 28. en 12: 32. En om dat het egter te mets eens geſchied is, dat de Kruiſſen wat hooger gemaakt zijn, daarom werd het ook by Juſtinus aan het XVIII. Boek kap. 7. en by andere; als wat byſonders, en yts buiten de gewoonte aangeteekend: gelijkwe ook ſoo ſtraks een voorbeeld van Galba daar toe uit Suetonius by-bragten. Maar gelijk het Kruis een ruime tijd in de Weereld gebloeid heeft; alſoo iſſet ontrent over 1380 jaaren eenmaal ondergegaan, en uit het gebruik der menſchen weg-genomen. Want na dat het, het Leven ſelfs Gedood hadde; ſoo en ſcheen het den Chriſten Keiſer Conſtantijn niet billik dat het ſelfs langer in 't leven bleef: niet willende dat ſulks meer dienen ſou tot een Lijf-ſtraffe der ver-Oordeelde menſchen. En derhalven heeft hy 't door een Wet ſoo kragtig weg-genomen, dat het naderhand niet wederom ingevoerd is geworden. Soo dat het ſederd is begonnen ge-eerd te worden; en wel voornamelijk, gelijk de Vertel-

En ſulks met Schriftuurlijke bedenking waarſchijnelijk beweſen.

Kruiſſen zijn in het geheel niet boven de 15. Voet hoog behoeven te weſen, waar van alleen 11. of 12. Voet boven de Aarde ſtond.

3. In de Aarde.
4. van de Grond.
6. menſche lengde.
2. boven 't Hoofd.
15. Voeten.

Kruis ſtraf onder Conſtantijn afgeſchaft.

Digitized by Google

lingen melden, ſederd het voorval van de Overwinninge tegens den Tyran Maxentius; die op het ſien van een Kruis-beeld uit Sterren in de Lugt gevormd, met deſe Letteren verſeld, OVERWIN IN DIT, Conſtantijn te beurt viel. Na welken gelukkigen uitſlag hy het Kruis als een Overwinning-Teeken in de Krijgs-Vaanen ſou doen ſetten hebben: van waar het eindelijk op de Kaptinnen der Kerken en Tooren-ſpitſen geraakte; als mede op de Kroonen der Keiſeren, en den Rijks-Appel, die de Beheerſching der Weereld verbeeld: gelijk ons ſommige uit de Penningen en andere oude Geſchiedeniſſen willen aanwijſen: daar toe'er ook geen en ontbreken die alle die Vertellingen niet ſonder reden in twijffel getrokken hebben. Doch nopende de afſchaffinge der Kruis-ſtraffe, daar van heeft ons Auguſtinus dit eenigſinds tot reden ſchijnen te geven, als hy ſegd; *Dat het Kruis hedendaags niet meer tot een ſtraffe van den Schuldigen onder de Romeinen was, om dat ſoo ras men het Kruis van Jeſus heeft begonnen te Eeren, men te gelijk heeft beginnen te meenen, dat een Misdadiger ook daar door ſou ge-eerd worden, by-aldien hy aan een Kruis opgehangen wierd.* Ook heeft deſelve Keiſer ſederd het Hangen aan een Galg-hout door de bekende Worg-ſtrop doen invoeren, gelijkwe terſtond geſeid hebben: hoedanigen verwiſſeling te weeg gebragt heeft, datmen aangaande de Forme der oude Romeinſche Kruis-houten, en de maniere van Aanhegten, niet als met veele onſekerheden ſpreken kan: Alhoewelmen uit veele ſchemeragtige blijken by malkanderen gebragt, ligtelijk bemerken kan, datmen op de gemeene verbeeldingen der Schilders, en ſommige laatere Schrijvers, niet alte veel ſtaat mag maaken. En datwe derhalven dus verre niet heel vergeeffe moeite hebben aangewend, om verſcheide mistaſtingen daar ontrent te verbeteren. Doch dat het na-maaken en Vormen der Kruis-beelden, met alle de bewijs-redenen der Geleerde, onder die gene, welke voornamelijk van deſſelfs Eer-bewijs groot beſlag maaken; alleen op de Sandgrond van onſekere Giſſingen en Verdigtſelen ſteund; daar van heeft ons J. Oudaan eenige bedenkelijke ſtaaltjes by-gebragt, die wy met deſſelfs bewoording hier moeten inlaſſen; om datſe aan d'eene zijde yts van het voorige ſchijnen op te helderen, en aan d'ander zijde door een tegenſtrijdig gevoelen van het geſeide, eenige nader bedenkelijkheid voor den opmerkenden, inwerpen konnen. Aldus vangd hy dan aan: Alhoewel wy weten ſegd hy, dat de agting des Kruis uit de Dood onſes Saligmaakers ſijn oorſprong genomen heeft; ſoo en willen wy egter niet breed ophaalen, hoedanigen Wolke van duiſternis hen ſederd op het hert gelegen heeft, die van het Kruis, als het Kruis, het zy door Hand-werk of Maal-konſt uitgebeeld, eenig werk maaken; en die het *Heilig, Heilſaam*, of het *Hout des Levens* noemen; om dat het gediend heeft tot een Straf-gereedſchap waar aan den Heere Chriſtus de Dood ſmaakende, de Dood en Vyand overwonnen, en als in Zegepraal omgevoerd, het Hand-ſchrift der Inſettingen, dat tegen ons was, met'er 't ſelve aan te nagelen, uitgewiſcht heeft: dewijle wy hier en tegen weten, dat hy Vervloekt was die aan het Hout hing veel meer dan het Hout ſelve (als 't geen in ſig ſelven zijnde een dood ding, om de Bedieninge des Doods, en 't aanraaken der Misdadigen, of Lichaamen der Geſtorvenen, onder de Omreine dingen moeſt geſteld worden:) En of ſchoon hy, die een Vloek geworden ſcheen, de Vloek weg-genomen en vernietigd heeft, ſoo heeft egter hier toe de toedieninge des Houts niet geholpen, omeenige Heiliger agting uit te erlangen: want het zy hoemen 't opciere, het word, doch den *Schandelijken Dood*, ja *den Smaadelijken Dood des Kruiſſes* genoemd. Hoe verre nu de agting of Eer-bewijſing geweeſt zy, die de Chriſtenen van de Eerſte, Tweede of Derde Eeuw, aan het Kruis toegedragen heb-

Kruis-Teeken hoe op de Toorens en Kerken &c. geraakt

J. Oudaan Roomſche Mogendheid ſeven-de Saamenſpraak.

Dat het Eeren des Kruis geen grondveſt in de Godsdienſt noch Godrgeleerdheid vind.

hebben, is niet ligt uit te vinden: Want Tertullianus, by wien men ſiet, datſe al vroeg het Teeken-maaken van het Kruis, als eenige maniere van Zegening gebruikt hebben, ſoekt de Chriſtenen met alle bewijs, van het Eeren deſſelfs te verontſchuldigen. Doch gelijk yts dat met een ingewikkelde vry-kenning toegelaaten word, te mets al verder en verder inkruipt; ſoo is het ook met de Eer-bewijſing van het Kruis gegaan. Om dit alles nu niet te ſeggen, laat ons eens ſien, of 'er ook op de Penningen der eerſte Chriſten Keiſeren, eenige af-beeldinge van het Kruis gevonden word? Dit hebbenwe, hoe ſeer het andere poogen in te ſtampen, met geen voegſaam gevolg konnen ontwaar worden; doch op eenige Penningkjes van de Conſtantijnen, heeftmen twee ſtaande Krijgs-knegten met een Vaandel in de hand; waar in men ſomtijds een Sterretje, ſomtijds een Kransje of Klootje of yts anders ſiet: als mede eenige Letteren, als d'A, d'I, of d'M. ofte eenige andere, en ook de Griekſe *Chi* X. en *Ro* P. op deſe wijſe XP. te ſamen, als u onder 't eerſte getal in de volgende Printverbeelding aangeweſen word; met het By-ſchrift, GLORIA EXERCITVS, *Heerlijkheid des Heirlegers.* Welk laatſte ſommige waarlijk te onregt voor het Teeken des Kruis hebben beginnen aan te merken; nadien het kennelijk is, dat hier door niet het Kruis, maar *Chriſti Naam* is beteekend geworden. En om dit wat nader ontleed te ſien, ſoo laat ons hier den Penning van Magnentius beſien, alwaarmen duidelijk genoeg de Letter-trek van een Latijnſche *Ex* en *Pe*; namelijk de Griekſe *Chi* en *Rho* of *Ch en R.* als de eerſte het zy twee of drie Letteren van Chriſti Naam op ſiet; gelijkmen daar op ook wel ſiet, dat de X. eerſt, en de P. daar over-heen gehaald is, even gelijk in deſen Naam de *Chi* eerſt, en dan de *Rho* geſchreven word. Om nu hier toe kragtelijk te toonen, dat het gemelde Teeken nergens dan op een eigen Naam ſijn opſigt heeft, diend tot bewijs, dat ook het ſelve op de Koopere Penningen der Egiptiſche Koningen, de Ptolomeen gevonden word; gelijk Pignorius in een Brief aan den Cardinaal Kobellutius, met byvoeging van deſe woorden betuigd: *Op de Penningen* ſeid hy, *voor Chriſti Tijden gemaant, kan het door eenige verkortende ſaamenknooping, de Naam van eenig Maant-meeſter beteekenen, als van* Chriſtodorus, Chryſaorus, Chremes, Chryſantius, Chryſippus, *of diergelijke: en na Conſtantijn, alleen de Naam onſes Saligmaakers: want Ey-lieve! is het yts nieuws, dat veele dingen onder den Huisraad des Chriſtendoms (op dat ik ſoo ſpreke) ingevoerd zijn geweeſt, die anderſins na Heidenſche ligtvaardigheid ſmaaken?* En met dit gevoelen ſtemmen Schacchius en Licetus over-een: baarblijkelijk beweerende, dat ſelfs na de tijden van Conſtantijn, deſe in-een gevlogte Letteren op eenige dingen der Heidenen; en met naamen op Koopere Plaaten, die de weergekrege Slaaven, welke van haare Heeren weg-geloopen waaren, tot een merk der ſchandelijkheid om den hals gehangen wierden, gevonden worden; doch datſe alhier op den Penning de Naam onſes Saligmaakers beteekenen, geven noch duidelijker te kennen de Letteren Alpha en Omega: alleen dat'er noch op deſe of duſdanige Letter-ſtellinge kan aangemerkt worden, dat'er eenige der Oude Ketters, gelijk de Baſilidianen, Valentinianen en diergelijke, eenig wonderlijk geheim gewaand hebben in te vinden; waaromſe gewoon waaren eenige van haare Herſſengedrogten en Droomen, door enkele of verwardelijk aan-een geſchakelde en ſaamgeſmede Letteren te kennen te geven; gelijk by eenige vermoed word, dat haaren ABRAKAS, of *Gedrogtelijken Wonder-God*, uit Letteren, die elk een woord of reden beteekenen, te ſaam-geſet, alſoo genaamd is: en ſoo ook vindmen by-na doorgaans ontrent de uitbeelding van haren

't Kruis by de Chriſtenen te Eeren van Tertullianus afgeweſen.

Of op de Penningen der eerſte Chriſten Keiſers een waare afbeelding van 't Kruis gevonden word.

Siet de Printverbeelding der Kruisteekenen &c. Penning 1. aan de ander zijde.

Chriſti Naam op de Penning door twee Begin-letteren uitgebreid qualijk voor het Kruis aangeſien.

Siet de Penning 11. 't volgende Blad.

Bewijs dat dit Teeken een eigen Naam en geen Kruis verbeeld, en by de Heidenen ook ſoo gebruikt is.

En aan de halſen der ontrouwe Slaaven tot een Brandmerk in Kooper gedragen.

Bewijs op den Penning 11. dat de XP. den Naam van Chriſtus beteekenen.

Digitized by Google

Siet de afbeelding ontrent IV. aangewesen

Abraxas, ofte wie het weſen mag; zijnde een afſchuwelijk Monſter met een Haanekop, dat met een Borſtkolder om het Lijf geſloten, met een Schild in d'eene, en een Sweep in d'andere hand, op twee te wederzijds uit-geſpreide Slangen, in ſtè van Voeten voort-kruipt. De benaaming IAΩ, zijnde een Naam diemen wil dat van den Naam JEHOVAH af-komſtig, van de Heidenen alſoo verbogen, en op den Opperſten Godt gepaſt is: en ſoomen hier op yts verders ramen mag, ſoo gelooven wy dat deſe Ketters hier door en onder, ook den Perſoon van de Heere Jeſus betrokken en beteekend hebben; namentlijk aldus, I *Jeſus*, A *Alpha*, Ω *Omega*; dewijlſe ſeggen dorſten, dat hy om de kragt en 't geheim van alle de Letteren te kennen te geven, de eerſte en de laatſte Letter genomen en ſig ſelven tot een By-naam toegepaſt had: Deſe dan met de eerſte Letter van de Naam Jeſus te ſaam-gevoegd, het woord IAΩ uitbrengende, ſchijnen wederom een ſaamen-knooping van den Goddelijken Naam, by de Joden ſoo hoog geeerbied, en dienvolgende van den Joodſchen Godsdienſt; van de naboot-ſing der Heidenen, onder haren JAO; en van den Saligmaaker der Chriſtenen, in een te brengen, gelijk hier op doch alle haare Wonder-ſpooken geveſtigd waaren. Deſe Letters nu van Chriſti Naam, namentlijk de X. en P. (die als noch onder de Roomſche tot uitbeelding van deſelve Naam, van een geſcheiden, met benaaming van EX en PE, en by-voeging van R. en S. geſchreven worden) wierden even geteekend, als N. i. te ſien is, en ook op verſcheide andere wijſen aan-een gekoppeld en verbeeld; waar van wy u eenigen voorſchrijven; gelijk ontrent de N. 2. 3. 4. en 5. die de X. alleen vertoond, te ſien is. En hier uit giſſenwe dan voortgekomen te zijn, dat de Griekſe CHI of Latijnſche Ex, voor het Kruis genomen is geworden, om datſe ſig in vier gelijke deelen uitſtrekt, en een weinig verdraaid zijnde, op de gelijkenis van een Menſch, die de Armen zijdewaards van ſig uitſteekt, ſchijnd te paſſen. Maar gelijk een menſch in ſoodanigen geſtalte een ongelijke verdeelinge maakt; dewijl het benedenſte deel des Lichaams van onder de Armen geen over-een koming heeft met het Hoofd; alſoo gelooven wy daar uit, dat'er door de tijd aan het Kruis, wanneer het uitgebeeld wierd, ſoodanigen langwerpigen Staak, is aangevoegd geworden. Om nu niet ſtil te ſtaan op den Hoorn des Eenhoorns, en de Eer des Stiers, van Juſtinus en Tertullianus (dat is een Allegoriſche Toepaſſing op de afbeelding des Kruis, in ſijn Dwars-ſtaak by de twee Hoornen eenes Stiers, en in de Middelpaal by den Hooren eenes Eenhoorens vergeleken) bygebragt; om dat diergelijke voorſegging op de Stamme Joſephs in de Boeken Moſis gevonden word; om hier op niet ſtil te ſtaan ſeggenwe, (dewijl dit een ſeer onſekere giſſinge is, van welks ontſachelijke agtinge geen eenparig gevoelen is aangenomen) hoe onſeker ſelfs van ouds her, ook die genen, die het Kruis groot geagt hebben, in deſſelfs uitbeelding geweeſt zijn, blijkt hier uit; dat het nooit op een geſette ſtand is uitgebeeld geworden, en noch veeltijds op de Munten, en veelerlei voorvallen in een ſaamenhegting van twee evendeelige Dwars-ſtreken; gelijk hier ontrent de Figuur 10. uitgebeeld word: op de Penningen van de laater Conſtantinopelſche Keiſers, als waare het om eenig meerder Cieraad by te ſetten, ſietmen 't als ontrent 6. op yder eind wederom met een Dwars-ſtreek; ja die Dwars-ſtreek wederom met eenige ronden, als ontrent 7. vercierd: of ook op ſommige Penningen gelijk twee Dwars-houten over een Staak, ofte gelijkmen des Paus Staf ſchilderd, met een Trits van Kruiſſen als ontrent 8. En van deſe gedaante voortgaande tot een ander, die hier uit ſchijnd gevloeyd te zijn, en mede op de Penningen gevonden word, ſietmen de on-

IAΩ op den Naam Jeſus betrokken.

Siet de Kruis-teekeningen in de Print verbeelding met getallen geteekend.

Waar uit dit Letterteeken voor het Kruis genomen is

Allegoriſche toepaſſing van Juſtinus en Tertullianus.

Den Autheur wil dat de verſchillige afbeeldingen van het Kruis een bewijs zijn voor deſſelfs onſeker Maakſel

Kruis-teekenen hoe verſcheide op de Penningen gevonden worden.

Digitized by Google

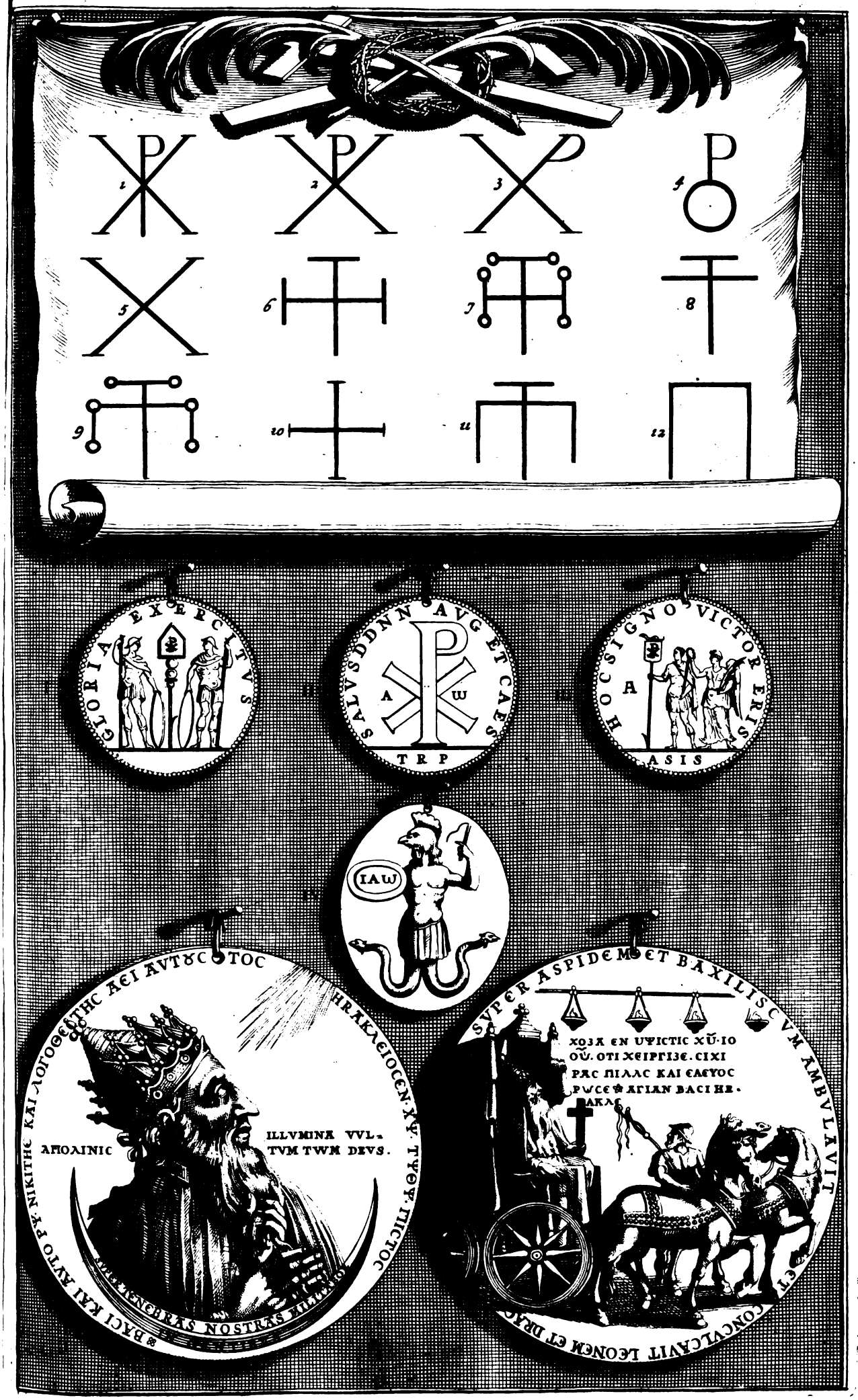

Digitized by Google

Digitized by Google

onderſte van deſe twee Dwars-ſtaaken, met twee Neder-ſtaaken: gelijk 't getal 9. aanwijſt: waar uit dan de ongeſetheid in deſen, genoegſaam aangeweſen blijft. Hoedanigen verſcheidentheid hier uit ontſtaan ſchijnd; dat niemand de af-beeldinge regt getroffen hebbende, elk eenige wanſtal in des anderens Af-beelding heeft konnen beſpeuren: want dat de eerſte afbeeldinge, namelijk de *Chi* en de *Rho* in een gevlogten, als by N. i. te ſien is, niet het Kruis, maar Chriſti Naam verbeeld heeft, is nu al aangeweſen; ook dat de daar uitgetrokken X. en 't Vier-even hoekig Kruis 10. op een menſchen Lichaam geen geſtalte gehad heeft, hebben ſy konnen ſien: de onderſte Staak langer te nemen (gelijk het Kruis te verbeelden meeſt doorgedrongen is) geeft evenwel geen beveſtiging: want (boven de onſekerheid, om dat ook dit Teeken, volgens Okkos aanwijſing op de Penningen van Heidenſche Keiſers gevonden word:) hoe weinig ſy ook hier in de regte ſtand getroffen hebben, ſullen wy magtig zijn aan te wijſen met de Graf-ſteenen van Petronius Probus, en Anicia Proba (geſtorven ontrent den Jaare Chriſti Vierhonderd) waar op Baronius ſig met groote verſekerdheid beroemd, noemende 't ſelve, * *Overblijfſelen van Eerwaardige Oudheid:* Hier ſietmen de Heere Chriſtus op een verheven ſteen, met ſijne Apoſtelen te wederzijds: hy heeft het Kruis in de regter Arm; 't gene wat de lengde belangd, ter hoogte komd van een 's menſchen Lichaam; maar in de breedte, daar het de zijde Staaken of Hoornen uitſtrekt, naauwlijks de Rugge, ik laate ſtaan de uitgeſtrekte Armen, ſoude bevatten: ſoo ſietmen dan alhier een magtige wangeſtalte, om op een menſchen Lichaam te konnen gepaſt worden: het Kruis ſelfs ſietmen met Diamanten vercierd; (gelijk het overgeloof van die tijd ſig aan duſdanige uitwendigheden begon te vergapen.) Dat het Chriſtus voerd in 't geſelſchap van ſijn Apoſtelen, kan immers niet paſſen op ſijn wandeling op Aarde; dewijl hy aldaar eenmaal het Kruis, na dat hy van de ſijnen verlaaten was, in ſmaadheid gedraagen heeft, veel min dat het alsdoen met koſtelijke Steenen verheerlijkt zy geweeſt: wat dan? of is dit een vertooning van de Heerlijke en Verheve ſtand die onſe Saligmaaker althans met ſijn Apoſtelen in den Hemel voerd en vertoond? Immers heeft hy aldaar het Kruis niet met ſig genomen; of is hem van de Engelen een ander toegeſteld, en met dierbaarheden opgepronkt? Kinderlijk voorwaar, en beuſelagtig! en 't gene genoeg betoond aan hoe ſpooreloſe Mijmerien, deſe Eeuwen hebben begoſt ſig ſelven in te laaten; en met eenen, hoe weinig vaſtigheid hier uit tot vaſt-ſtellinge en verdediging van het Kruis-Teeken gehaald kan worden: wy ſullen hier het bewijs van een laater Eeuwe by doen: Op de ſeer groote Penning van de Keiſer Heraklius, die beroemde Kruisheffer, ſietmen hem zitten op een Zege-wagen, met een ſoodanigen Kruis in de hand; doch naar bedeeling des Beelds niet ter groote van een menſch, maar ontrent van twee ſpannen: en waarom duſdanige ongelijke verdeeling? Om dat geloofljk is, dat Heraklius, belangende het Kruis, alſoo onſeker geweeſt is als ſijn Voorzaaten of Nakomelingen; en derhalven dat de Vertellinge, *Dat hy het Kruis in Perſie van den Koning Koſroës weder bekomen, en eerſt na Jeruſalem, en daar na, na Conſtantinopel gevoerd hebbe*, niet uit de waarheid, maar uit de vertooning op den Penning zy toegeſteld geworden: doch wie en weet niet, dat niet alleen Heraklius, maar meeſt alle de Keiſers, ontrent deſe tijd, ſig met eenig Teeken des Kruis uitgebeeld, plagten te vertoonen. En op datmen weten mogt, of het Opſchrift des Pennings ſelfs, dat ten deele Latijn en ten deele Grieks is, ons niet eenige verklaaringe kan geven; ſoo ſetten wy 't hier by; want aldus

Waar uit die verſchilligheid ontſtaan is.

* Waar van de afbeelding in ſijn vierde ſtuk der Kerkelijke Jaar-boeken te vinden is.

Misverſtandige af-beelding van een veel geagt Kruis

En dwaaſieke gedagten der Roomſche daar ontrent van onſen Autheur aangemerkt.

Siet de Print-verbeelding van deſen beroemden Penning onder de voorgaande Kruis-teekenen aangeweſen met V.

Digitized by Google

De Opſchriften deſes Penningsverklaard.

dus ſpreekt hy aan d'eene zijde; *Heraklius in Chriſto Godt getrouw Koning en Roomſch Keiſer, Overwinnaar en Wetgever, altijd Auguſtus, ſonder Bloed; Laat O Godt uw aanſchijn lichten over onſe duiſterniſſen, ſoo ſal ik Krijg voeren onder de Heidenen:* Op d'ander zijde leeſtmen; *Op den Aſpis en Baſiliſk heeft hy gewandeld, en den Leeuw en Draak vertreden; Eere in den Hoogen zy Chriſto Godt; want hy heeft de Yſere Poorten verbrooken, en verloſt het Heilige Rijk van Heraklius.* Hier heeftmen van het Kruis of deſſelfs herkrijging en verheffing niet een woord; doch dat hy de ſpreuk uit den 91. Pſalm gebruikt, geſchied veel-ligt, om dat hy bei de Perſiſche Koningen, Koſroës en ſijn Soon Syroës overwonnen hadde. Aan dit Kruis dan, dus verbeeld wordende, ontbreekt de plaats om eenig Opſchrift op te maaken, 't gene men by de Euangeliſten leeſt, dat Pilatus in driederlei Taalen op het Kruis geſchreven heeft: en ſchijnd hier uit eerſt gekomen te zijn, dat op het Opperſte van de Staak wederom deſe Dwars-ſtreek 10. by gedaan word: maar daar nu aan de onderſte Dwars-ſtreek te wederzijds een nedergaande ſtreek als ontrent 11. geſien word, dat komd eenigſinds de bedenking, die ſommige van het Kruis en het Kruiſſigen gehad hebben, nader; namelijk dat gelijk de Armen, ook alſoo de * Voeten te wederzijds zijn uitgeſtrekt geweeſt: en 't is om niet niet, dat ook 't gevoelen van een *Andries Kruis*, dat is een Kruis het geen de Handen en Voeten aan vier einden uitſpand, ſoo eenparig is aangenomen. Om nu hier op eens grondig te onderſoeken, ſoo kanmen ſien dat de Geleerde Lipſius in ſijn byſonder Boekje van het Kruis, geen ſekere geſtalte daar van en weet aan te wijſen; en onder alle vlottende meeningen ook onderſoekt, of het niet geweeſt zy de gedaante van onſe hedendaagſe Galg; namelijk die uit twee Staaken en een Dwars-hout beſtaat; doch daar Lipſius omſe te draagen een derde Middel-ſtaak byvoegd; en dat by-na op de laaſt voorgaande wijs van af-beeldinge: Dit is 't gevoelen geweeſt ſeid Lipſius, van Anthonius Morillonus, die een uitſtekend Man ſtond te worden had hy langer mogen leven: ſijn reden was, om dat dit de gedaante eenes Juks vertoonde, en het Juk te draagen een Schandaal en Dreigement van duſdanigen Dood was: als mede dat de Hebreen tot noch toe aldus haar Letter *Thau* verbeelden; en dat doorgaans het Kruis met die Letter vergeleken word. Maar ſeid Lipſius, dit gevoelen, alhoewel ſpitsſinnig, kan om veel reden by my niet aangenomen worden, en voornamelijk om deſe eene ſeer bondige, dat alle de Af-beeldingen en Gedenkeniſſen, diemen van Ouds-her ſiet, dit eenparig wederſpreken: En hoe ſoude het doch gaan met ons Chriſtenen, indien ſelfs het Beeld des Kruiſſes dagelijks overal niet alleen anders Geſchilderd, maar ook met de handen anders nagemaakt moeſt worden? Dit over de eerſte: over de andere reden ſeid hy aldus; Van de Hebreen is het waar, maar van de hedendaagſche, dat haare oude Letteren andere en anders van geſtalte geweeſt zijn, word van die in haare Taal ervaren zijn, en van Hieronymus ſelve betuigd. Dus verre Lipſius, en wy konnen ons niet genoeg verwonderen over de ſlegtheid deſer reden: gelijkwe meermaal ondervonden hebben, dat het met Geleerde en ſeer vermaarde Mannen, meenigmaal daar het nijpt, op kinderlijke en beuſel-agtige uitvlugten aankomd: want dat hy ſeid, dat alle de Af-beeldingen en * oude Gedenkeniſſen, hier tegen ſtrijden; dien-aangaande is nu al overvloedig getoond, dat de oudſte Eeuwen niet het Kruis, maar de *Naam Chriſti*, hebben ſoeken te verbeelden: en dat de daar-aanvolgende in ſoo groote onſekerheid geweeſt zijn, als de tegenwoordige; derhalven is het ſonder bewijs, daar van eenig be-

* Siet hier toe onſe Printverbeelding der Kruisſtraffen ontrent Z. en B.

Lipſius van 't Kruis in 't Vijfde Hoofdſtuk des Derden Boeks.

Siet de Kruis-ſtraffen ontrent O. Z. en F.

Lipſius in ſijn Aanteekeningen op 't Vijfde Hoofdſtuk van 't Kruis

Waarom Lipſius de Galg-kruiſſen niet volkomen aanneemd.

* Verſtaat van Penningen of Steenen. &c.

Digitized by Google

bewijs te willen ontleenen, en by verder gevolg ſig te beklaagen, hoe het doch de Chriſtenheid hebben ſou met het Teeken des Kruis te maaken, dat is belacchelijk, en betoond hoe ſeer dat Lipſius in de Kap van 't Roomſche by-geloof, den Demoedigen heeft ſoeken te ſpelen: en veel ligt des te liever, om dat hy hier in, als op ſijn eigen Veld, in ſijn Lekkernien der Oude Roomſche plegtigheden te weide gaat; dewijl hy hier in een Heilige over-een koming getroffen heeft, met het Godsdienſtig Borſt-cieraad der oude Veſtaalſe Maagden; gelijkmen aan de af-beelding van ſoodanigen Maagd, in ſijn Werkje van VESTA ſien kan; in alles over-een dragende met de Goude of Koopere Kruisjes die veeltijds van de Nonnetjes om den hals gedraagen worden. 't Gene Lipſius nu verder ſeid, van de verandering der Hebreeuwſche Letteren, doet ter ſaake niet, ſoo lang noch niet beweſen is, dat alle de Hebreeuwſche Letteren, en voornamelijk ook de Letter *Thau*, van geſtalte veranderd zijn: doch dat deſe van ouds van duſdanige gedaante geweeſt zy, als hier ontrent 12. een Poort of Deur verbeeld; ſulks bewijſt Johannes Herwart in ſijn Wonder-geheimen der Heidenſche Godgeleerdheid, waar toe hy de woorden van Porphyrius by-brengd, tot verklaaringe van ſoodanigen Teeken, als de Letter *Thau*: hoedanig alſoo in ſeker Koopere Tafel gevonden word; waar van hy de beduiding voor handen genomen hadde: Het ſelve, dat namelijk de Letter *Thau* van duſdanigen maakſel geweeſt zy, en het **Kruis-gelijke* genoemd word, beveſtigd Hottingerus in ſijn Verhandeling van de Hebreeuwſche en andere Ooſterſche Penningen wijdluftelijk, en ſonder eenige twijffeling over te laaten: Soo dat dan de meeninge van Morillonus, door de tegen-reden van Lipſius onverwrikt blijft: om welkers gevoelen verder vaſt te ſtellen, ſeer wel dienen de reden van Geiſteranus, die ons hier van het eerſte bedenken te gemoete gevoerd heeft, wanneer hy in ſijn Beelde-ſtraf daar aldus van ſpreekt:

Lipſius van J. Oudaan op den teen getreden.

Siet hier tegen 't gene in 't Eerſte Boek van de Oudheid der H. Letteren geſeid is.

* Tegen de Vorm van duſdanigen Galg-Kruis ſchijnen alle ſpreekwijſen en Griekſe benaamingen hier vooren bygebragt, aan te loopen. Siet ook na Joh. 21: 18, 19. en vergelijkt kap. 3. vers 14. met 12: vers 32, 33.

Men hangd den Heiland als een Griekſe T, *by tijde,*
Was ſoo de Stijl en ſtand van 't Straf-hout in ſijn Lijden?
Daar 't uitgerekte Lijf ſig Lidt voor Lidt ontſloot,
En 't Oog de Beenen teld, en ſag de Leden Bloot;
Nu hegt men Voet op Voet, met eene Nagel tevens,
Nu dekt'mer yet uit ſchaamd, met wat vercierd gewevens:
Maar lieg niet Maalers hand, want is 't de tijd of ſtond,
Om weer 't Ontblooten, dat wel eer te Dekken ſtond,
Soo Schilderd vry het Kruis met moeder-naakte Leden:
Want hing het Handſchrift niet, het merk van dien Beſneden,
Genageld aan de Staak, tot blijk voor yder een?
Een Teeken ſelfs aan die ontjeugdeden Beſneen,
Dien Ouden Abraham, *dat uit hem 't Heil der Vroomen,*
(Doch ſonder Magt des Mans) het Leven voort ſou komen:
Een Zegel naderhand aan ſijn geſlagt, en bey
Aan 't Sondig Heidendom een kennelijk Lieverey,
Om onder 't Juk des Doods haar nekken neer te drukken,
En afgeſchaft van hem die 't Handſchrift af quam rukken;
Dit gaf ſig bloot op 't Hout, en eiſte een haaſtig Graf,
Op dat het d'Aarde dekt, daar 't geen geheug meer gaf.
Wat wil het Bloed des Lams, geverfd op bei de Poſten
En d'Opper Drempel, als ſy 't Paſcha *ſlagten moſten?*
Dus agt ik dat aan 't Hout, de Heere Chriſtus *hing*
Vertoonende de Deur van 's Hemels opening;

Het gewoone Kruis na de T. van Geiſteranus tegen-geſproken en een Π. of Galg-kruis door hem in plaats geſteld.

De Form van het Galg-kruis, op de Deur-ſtijlen die met het Bloed des Paaſchlams beſtreken wierden gepaſt. &c.

Digitized by Google

Want wat behoefdmen ſig aan d'Oude waan te houwen,
Of hoe een Afgodiſt ſijn grollen wil ontvouwen?

Kragtige redenen ſeker, uit het beſtrijken des Opper-dorpels en der Poſten met het Bloed des Paaſch lams gehaald, tot een voorbeeld van 't Bloed onſes Saligmaakers, dat alſoo ſou vergoten worden; tot een af-beelding van de Deure des Hemels, daarmen niet anders dan door de aanraaking deſes Bloeds in kan treden: en aldus dan hangende, ſagmen het geheele Lichaam Bloot en Naakt, dat in 't uitgeſpanne geraamte alle de Ledemaaten en Beenderen konden geteld worden; gelijk de Prophetiſche voorſeggingen van David dat ook alſoo mede bragten. Soo dat daar mede nu ook weg-genomen is de bedenkelijkheid, waar en hoe Pilatus ſijn Opſchrift op het Kruis geſchreven hebbe; dewijle de geheele Boven-dorpel of Dwars-ſtreek hier toe bequame plaats heeft aangeweſen: en indien het eenig gewigt toebrengd, dus hebben ook de vier Krijgs-knegten die de kleederen onſes Saligmaakers gedeeld hebben, elk aan een Hand of Voet, met aan te nagelen, haar * Hand-gebaar gevonden: gelijk aldus de handen met het Opperſte vlak tegen de Opper-poſten gehegt, en de Beenen wederzijds uitgeſpannen, de Nagelen door het week, tuſſchen de Hiel en de Enkklauw, hebben konnen ingedreven worden. Voorts gelooven wy, dat de twijffelagtigheid van hoe het Kruis geweeſt zy, ſoo ras voortgekomen is, uit de veelerlei maakſels van Staaken, Kruiſſen, Vorken, Mikken, Jukken en andere Straf-houten, met welk de Romeinen haare Misdadigen op de Slaafſe wijſe gedood hebben; om dat de Griekſe benaaming *Stauros*, dat gemeenelijk *Kruis* overgeſet word, niet het Maakſel, maar een *Staak* of *Paal* tot allerlei gebruik aanwijſt. En dat het gebruik der Lijf-ſtraf van het Maakſel geen nader verklaaring geeft, blijkt uit Lucianus, die den geheelen Berg Kaukaſus, daar Prometheus aangeboeid wierd, § STAURON, *Het Kruis*, en het Aanhegten, *Kruiſſigen* noemd. En dat ook door het weg-nemen van die ſtraffe door Conſtantijn de Groote, de maniere en de Form des Kruis in vergeten gekomen is. Het gene ons met ſommige ſou konnen doen denken, dat by-aldien hy doen op eenen Penning-gedagtenis hadde doen houden, van dat Teeken dat hem in de Lugt vertoond wierd, met het Opſchrift; *Overwin hier in*; ſoo konde het ons althans groot ligt toedienen. Deſen Penning 3. van Conſtantijn, met het Opſchrift; HOC SIGNO VICTOR ERIS, *Door dit Teeken ſult gy Overwinnaar zijn*, word ons van verſcheide Oudheid-kenners vertoond; en onder anderen ook van Baronius op 't Jaar 353. daar hy aldus ſeid: *Conſtantinus ſullende tegen Magnentius te Velde trekken, om het Gebied des geheelen Roomſchen Rijks, nam in ſulk een ſwaarwigtigheid van ſaaken, het voorbeeld ſijns Vaders voor oogen, dien hy wiſt alle ſijn vertrouwen, om de Zegen te verkrijgen, niet in de kragten van ſijn Heirlegers, maar in de kragt van 't Kruis, en in den Naam Chriſti geſteld te hebben, volgens 't gene hem aan den Hemel vertoond was:* OVERWIN IN DIT. *Hy dan met deſelve hoop geſterkt, en door 't ſelve vertrouwen gemoedigd, gaf ſig geheel en al aan de Goddelijke hulpe over, hoopende dat hem van den Hemel de Overwinninge tegen den Dwingeland ſou gegeven worden: en toen zijn van Conſtantinus, die deſe hoop op Godt in 't hart hadde, deſe Penningen Gemunt, met die Teekenen en het Heerlijk Opſchrift;* HOC SIGNO VICTOR ERIS: *vertoonende ſijn Kruis-beeld, dat het Vaandel in de regterhand houd; waar in met het Kruis ook Chriſti Naam uitgebeeld ſtaat. En dat hy op de voorgang van dit Teeken de Overwinninge verkrijgen ſou, geeft het Overwinning-beeld, 't gene met een Palm-tak in*

Pſalm 22.

* Ontbreekt alleen aan deſe reden welvoegſaam te bedenken, hoe een menſch aan dusken ſtaanden Hout is konnen aangehangen worden; ten zy ſulks beneden op de Aarde geſchied; en daar na opgeregt is geworden, gelijk Riccius den Martelaar Zoticus ſoo vertoond heeft: wordende dus aangehegt zijnde, aan een hooge Middelſtaak gehangen.

§ Men ſou hier uit mogen denken, dat die benaming nooit op een Kruis dat in de gedaante van een T. of Hebreeuwſe T ſtaat, kan gepaſt worden; ten zy op de groote Middelſtaak daar deſe Galg aan vaſt gemaakt wierd.

de

de hand, hem van agteren een Krans op 't Hoofd zet, niet duisterlijk te kennen. Dus verre Baronius; doch dat hy *het Kruis met den Naam Christi*, beliefd gemeen te stellen, ('t gene niet anders is dan de gewoonelijke Letteren *Chi* en *Rho* XP, die de Naam Christi verbeelden,) is na de Roomse gewoonte, die meenigmaal willen sien het geen'er waarlijk niet te sien en is: gelijk ook, *Dat op de voorgang van dit Teeken, de Overwinninge sekerlijk moeste volgen;* dewijl ook Magnentius, geen Zinnebeeld soo overvloedig als dit Teeken, gelijk uit sijne Penningen te bespeuren staat, gebruikt heeft; en 't geen hy ook, gelijk Baronius, even daar selfs seid, in het Vaandel heeft doen ten Toon draagen: *Want in desen Oorlog* (dit zijn sijn woorden verder;) *is de eerstemaal ô welk een schendig stuk! dit als een Schrik-Teeken aan den dag gekomen, dat het Kruis tegen het Kruis in den Slag gevoerd, en Christi Naam tegen Christum in het Vaandel opgesteken, en de Christenen tegen de Christenen gewapender hand aangedreven wierden; maar waar van de eene zijde een Dwingeland, en aan de ander een Ketterschen Keiser, d'Aanvoerders geweest zijn: en sulk een schendaad voegd'et niet anders dan onder dusdanige Aanleiders aangevangen te worden.* Maar hoe nu Baroni, na dat het niet van een Schendigen Geweldenaar en Ketterschen Keiser, maar van Broeder tegen Broeder, by de Roomsche Kerk de overhand genomen heeft? En die egter beide van deselve Kerk, als Broeders en gehoorsaame Soonen omhelst en erkend worden? Wiens voetstappen is dit nagetreden, of Christi, die sijn Leven gegeven heeft voor sijne Vyanden, of Cains die een Moorder van sijn Broeder was? En hoe salmense uit dese vrugten kennen, anders als datse malkanderen lief hebben gelijk Cain, die uit den Booſen was, en sijn Broeder doode, en derhalven dat alle die desselfs werken navolgen niet uit Godt, maar uit den Duivel zijn. En dus verre dagt het ons goed de neerstige waarnemingen van den Oudheid-lievenden J. Oudaan by te brengen. Die daar op met veele redenen poogd te bewijsen, datmen het Lugt-gesigt van Constantijn, niet dan voor een enkel versierssel te agten heeft, dat allengskens meer en meer gelikt en tot de geloof baarheid opgepoetst is. Soo dat wyder hier nu ook van afscheiden, om datwe noch nutter en grooter dingen in 't volgende Hoofdstuk hebben af te doen.

Misslag van Baronius aanmerking.

Baronius een ongerijmdheid te gemoet gevoerd.

AGTSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

IEsus Gekruist, *een Wonder-spreuk van het* Nieuwe Testament. *Om wat reden de* Joodsche Overpriesters, *konnen op* Golgotha *gegaan zijn. Dat* Jesus Kruis-draaging *'t onregt tot een* Treurgesigt *in de* Tafereelen *voorgesteld word. Dat* Jesus *volgens de* Romeinsche Straf-wijse, *zijn* Kruis *geheel gedraagen heeft. Waarom van* Jesus Gedaante *in de Heilige Schrift niet gerept en word: En watmen van* Veronica's Sweet-Doek *moet houden, in welk* Jesus Tronie-beeld *sou ingedrukt zijn: met een Brief van* Lentulus *aangaande* Jesus Gedaante. *Waarom* Jesus *niet over sijn* Lijden *wilde* Geweend *hebben; en de uitgaande Vrouwen,* Dochteren Jerusalems *genoemd heeft.* Kruis-Berg *waar van* Golgotha *geheeten; en waar gelegen; en onder wat schuil-reden,* Jesus *daar moest* Gekruist *worden.* Gemyrrhede Wijn *waar toe eertijds aan de* Stervende *gegeven, en van hoedanigen* kragt *en* uitwerking: *en waarom ook* Edik met Galle *ge-*

Digitized by Google

noemd. By wat toeval Jesus *tusschen* Twee Moordenaars Gekruist is. Opschrift der Beschuldiging, *waarom en wanneer aan 't* Kruis-hout *voorgehangen. Dat* Pilatus *niet selfs op* Golgotha *verschenen is. In wat order het* Opschrift *was ingesteld, met een misslag der* Schilders *daar ontrent: en ofmen daar uit reden vind om de* Latijnsche Taal *voor de* Kerk-Taale *te houden. Wanneer en waarom de* Overpriesters *het* Opschrift *berispt hebben: als mede dat'er geen* Blijk van Beschuldiging *in't selve is konnen gesien worden. Hoedanigen* Kleeding *Jesus waarschijnelijk gedraagen heeft: en of'er meer dan* Vier Krijgs-knegten *met de* Kruis-hegting *zijn besig geweest; als mede offe soo wel niet over den* Mantel *als over den* Ondeelbaren Rok *geloot hebben.* Jesus aan 't Kruis bewaard, *hoedanig van allerlei soort van menschen* Bespot. *Als mede yts bysonders van de* Moordenaars. *Staat der* Gelukzaligheid, *waarom* Paradijs *genoemd.* Aanspraak *van* Jesus *tot sijne* Vrienden. *Of alleen* Judea *of de* Geheele verligte Aarde Verduisterd *is. Dat dese* Verduistering *geen natuurlijke* Taaning *of* Eclipsis *is geweest. Of de Joden Jesus woorden,* ELI, ELI, *uit enkel* Moetwil *of uit* Misvatting *op* ELIAS *gepast hebben.* Jesus *aan 't Kruis* Dorstende, *hoe hy by toeval met* Edik, *die daar by de hand was, is konnen* Gedrenkt *worden. Waarom* Jesus *tweemaal met een* Groote stemme *geroepen heeft. En wanneer de* Joden *oorlof versogt hebben om der Gekruisten* Beenen te Breken; *en hoe* Jesus *waarlijk* Gestorven *is.* Sabbath *die op den dag van* Jesus Lijden *volgde, waarom* Groot *genoemd. Dat de* Been-breking *geen gevolg van de* Romeinsche Kruis-straffe *was; maar datse hier alleen tot bewaaringe der* Joodsche Wet *geschied is, waar van egter* Jesus *moeste bevrijd blijven, om dat hy haar het middel daar toe selfs verschaft had. Dat* Jesus Zijde *niet sonder de Schrift* Doorsteken *is; noch dat dien Krijgs-knegt geen* Ruiter te Paard *is geweest. In wat* Zijde Jesus *waarschijnelijk* Gesteken *is; met een fabelagtig Erfgerugt van het* Bloed *en* Water *dat* Maria *in haare* Handen *sou ontfangen hebben. In wat zin* Jesus Graf *geseid was,* By den Goddelooſen te ſullen gesteld worden. *Dat* Pilatus, Jesus Dood Lichaam *aan* Joseph van Arimathea *niet* Verkogt, *maar* Geschonken *heeft. Hoe de Joden haare Dooden in* Linne Doeken *met* Windselen geswagteld, *in het* Graf *leiden: met een verklaaring over 't* Uitkomen *van* Lazarus, gebonden aan handen en voeten. *Van de* Salving *en* Inbalseming *der* Joden *en* Egiptenaaren: *met een bedenking over de* Egiptische Mumien, *en toepassing op de* Dood-kist van Joseph, Genesis 50. *En watmen van de bewaarde* Graf-doeken *te oordeelen heeft; diemen voorgeeft de oorspronkelijke uit* Jesus Graf *te zijn. Waarom* Jesus Heerlijk Gesalfd *zijnde ook moest* Begraaven, *en juist in een* Nieuw Graf *geleid worden, dat in een* Rotsteen uitgehouwen *was. Hoedanig de Joodsche* Lijken *waarschijnelijk in* Vakken *en niet in* Houte Kisten *geleid wierden. En op wat wijse de* Joden *vergeefs tegens* Jesus Opstandinge *gewaakt hebben, &c.*

Jesus Gekruist is een Wonderspreuk van het Nieuwe Testament.

1 Cor. 2: 7.

NAardien dit dan, DAT JESUS GEKRUIST IS, geensinds onder de Wonder-spreuken van het Nieuwe Testament kan mis-geteld worden; soo luſt het ons nu ook eens in dit Hoofdstuk, de hand-dadige Uitvoeringe van die geopenbaarde Verborgentheid der Goddelijke Wijsheid, en voornaam Geheim-pand des Christelijken Geloofs, ten einden af te doen. Want hoedanig Jesus soo fluks op het Gestreken Vonnis, van voor Pilatus aangesigte weg-geleid is; sulks hebbenwe alreede tot hier toe, onder een seldsame Omkeering van vele saken gesien. En doch wat kon'er vreemder zijn als dit, dat nu dien Jesus, die soo korts te vooren

ren

onder het gejuich van Hoſanna, Hoſanna, binnen Jeruſalem ingehuldigd was; ja die ſelfs de Joodſche Schacheraars, als een Heere van ſijn eigen Huis en de Soone Gods, den Tempel uitgeſwiept had; nu ſeggen we als een Doodwaardig Misdadiger en veragten Booswigt, de H. Stadt uit-geleid wierd? En niet alleen dit; maar wy dienen hier toe ook aan te merken, dat gelijk elk die tot de Kruisſtraf ver-Oordeeld was, de onbarmhertige handen der Krijgs-knegten aanbevolen wierd; en onder 't henen-leiden, met het Kruis-hout beladen zijnde, gemeenlijk door ſlaan en ſtooten, als een voorwerp van elks moetwil, voortgedreven wierd; Johannes daarom ook van de rouwe Soldaten ſchijnd te ſeggen; *Sy namen Jeſum en leiden hem weg, &c.* Als of hy ſeide; Dat ſy hem aangrepen als een grage prooje, die nu door het Vonnis haar moetwil aanbevolen was: geenſinds in agt nemende, hoe gantſch onwillig Pilatus hem overgaf. Leidende dien na de Dood, dien den Stadthouder ſoo dikwerf verklaard hadde, *Niets des Doodswaardigs misdaan te hebben.* Een Verborgendheid waarlijk, die te dien tijde den Joden ſwaar om verſtaan, ons nader geopenbaard is. Want wie konde doe dog gelooven, dat dien Jeſus, die bekend was de Dooden het Leven gegeven te hebben, hier onſchuldig in 't geſelſchap, ja als een Makker van Schelmen en Moordenaars, met een Kruis-hout, aan welk hy ſterven ſou, beladen ging? wordende uitgeleid van de Romeinſe Krijgs-knegten, en voorname Kopſtukkē van ſijn eigen Volk; namelijk de Overprieſters en aanſienelijke Mannen verſeld met veel gemeene Joden: waar van de eerſte hem nu liever na Golgotha en tot op het Galgeveld wilden henen leiden, dan op dit Paas-Feeſt den Tempel-dienſt tegenwoordig zijn: alhoewelſe ſig op deſen dag nog te vies aangeſteld hadden, om van wegen het Eten der Paaſch-Offeren, haren voet in Pilatus Regt-huis te ſetten. Doch wat behoeſden deſe Overprieſters, deſe Oudſten, en aanſienelijke Raads-heeren ſig dit te ſchamen, die haar des Avonds te vooren niet ontſien en hadden, Jeſus ſelfs te helpen Vangen? En ſy mogelijk daar toe haar ſelven hebben ingebeeld, datſe tot deſe Uitleiding grootelijks door de Wet verpligt waaren; om datſe Beſchuldigers en Getuigen van Jeſus quade Feiten zijnde, de hand als 't ware van de uitvoeringe des Doods-Vonnis, niet en ſouden ſchijnen te ont-trekken? Gelijkwe ſoo mede onder de Joodſche Dood-ſtraffen geſien hebben; dat de Getuigen den eerſten Steen op een Doodwaardigen Misdadiger moeſten werpen. Voorwaar de Wet maakte ymand door het aanraken van eenen Dooden, alwaar't ook een Eerlijk Man die onnooſel omgebragt was, wel Onrein; doch dit en geſchiede geenſinds door het aanraaken van een over-gegeven Schelm of Moordenaar, ſchoon hy ook noch de handen vol Bloeds hadde: en hierom ſchijnen de Joden minder ſwaarigheid daar in te ſien, alhoewel ſy eenige meerder meenden te vinden om uit het Raad-huis te blijven. En alhoewel deſe Wet aan vele moejelijk ſchijnd, om een waare reden daar toe op te ſoeken; ſoo ſoumer dit egter van konnen ſeggen; dat gelijk'er onder de Wet verſcheide inſigten en oorſaaken der ver-Ontreiniging waaren, de Onreinigheid van het Doode Lichaam eenes menſchen daar van daan komd; dat hy het Beeld Gods verlooren heeft, welkers trekken en Schetſe eigentlijk in de Ziele gelegen zijn. Maar een Levendig menſch, al ſchoon hy een Doodſlager is, draagd niet te min noch ten opſigte van het Weſen der redelijke Ziele, dit Evenbeeld, het welke den Dooden niet meer en heeft. En nadien Jeſus tuſſchen twee Moordenaars Gekruiſt is, en dat'er van hem voorſeid was, dat hy met de Misdadigers ſoude gerekend worden; ſoo hebben veele in bedenken gehouden, of Jeſus ook niet in het uitleiden met het Kruis, tuſſchen deſe twee Moordenaars henen gegaan is; gelijkmen uit Lucas ſchijnd te moeten afnemen, wanneer hy ſeid: *Ende daar wierden ook twee andere, zijnde Quaad-doen-*

Den verweſen Misdadiger is tot een ſlave der ſtraffe gemaakt. Joh. 19: 6.

Jeſus als een Doodwaardigen Straf-boef aangegrepen en weg geleid dragende ſijn Kruis-hout.

Wat den gemeenen Jod en in Jeſus Dood ongeloofbaar heeft konnen ſchijnen.

Joodſche Overprieſters volgden Jeſus liever op 't Galge-veld, dan de bywooning des Tempel-dienſt.

Waarom mogelijk de Overprieſters met Jeſus op Golgotha gegaan zijn, daarſe doch geen eigen uitvoerders van dit Hals-geregt waaren.

Waarom men volgens de Wet wel een Moordenaar en niet een Vermoorden aanraaken kon ſonder Onrein te worden.

Luc. 23: 32.

Digitized by Google

ders, Uitgeleid, om met hem Gedood te worden: waar van men nochtans het tegendeel doorgaans verbeeld ſiet. Maar gelijk het ligt in een menſch vald, over Jeſus henen-leiding in 't Gemoed bewogen te zijn; (gelijk de Vrouwen en de Vrienden van Jeſus hem niet ſonder Traanen en groote droefheid na gaande, ſijn Kruis ſagen na buiten torſſen;) alſoo moetmen bekennen, dat ſulk een droefheid veel meer behoord tot de vleeſchelijke Ooge, dan tot het Geſigt der verſtandige Ziele; nadien de klaare beſchouwing van het Werk der Saligheid, niet dan vermaakelijk aan het Geloove kan voorkomen: En derhalven dat alle ſoodanige Kerk-Tafereelen, welke alleen te pronk geſet worden, om de togten van eenvoudige Zielen in Traanen te doen uitſtorten, vergeefſe inſigten hebben. Gelijkwe daar toe ook aanſtonds ſullen ſien, hoedanig Jeſus, zijnde in deſen ſtaat, het Weenen over hem verboden heeft, als hy ſeide; *En Weend niet over my.* Want alhoewel'er wel niets natuurlijker is, als medelijden te hebben met onſen even-menſch; nochtans, om datmen in Jeſus, Godt ſelfs ſoude ſien lijden, alhoewel onder de gedaante van een Dienſtknegt; ſiet daarom verbied hy die gene Traanen te ſtorten, die over hem Weenden als over een Menſche, wiens Ellende men beſchreid, of welkers verlies men beklaagd, Luc. 23:28. En hier van daan meenenwe, komd het voort, dat de Euangeliſten, die ons geenſinds een Treurſpel van menſchelijke ſwaarigheden, maar een ſtuk van hoogdravende Blijdſchap verkondigen, de Hiſtorie van Jeſus Lijden, met geen Beklaaglijke ſtijl noch Treurige woorden en beſchrijven. Soo dat derſelver ſpreekwijſen waarlijk veel verſchillen, van de Klaagliederen die Jeremias voortbrengd; ofte van het Treur-geſeg van David over Saul en Jonathan; of van de verlaatene Eenſaamheid van Iſrael aan de Water-Oevers van Babel gezongen; waar van terſtond nader. Als dan Johannes van Jeſus henen-leiding begind te ſpreken, en ſegd; *Dat hy draagende ſijn Kruis, uitging na de Hoofd-ſcheel plaatſe;* ſoo diendmen uit ons voorgaande Hoofdſtuk indagtig te zijn; dat hy ſulks na de gewoone Straf-wijſe der Romeinen gedaan heeft: want die tot het Kruis ver-Oordeeld waaren, moeſten het Kruis-hout, als een deel van deſe ſtraffe, ſelfs na de Geregts-plaatſe henen ſlepen. En hoedanig de Kruiſſen van maakſel waaren, is in 't ſelve Hoofdſtuk met veele waarſchijnelijkheden aangeweſen. Doch daar reſt noch met de naauwkeurige te onderſoeken, of de Misdadigers in dit geval ook doorgaans het geheele en gantſch opgemaakte Kruis, of ſlegts een gedeelte van het ſelve gedragen hebben: want van beide gevoelens vindmen veele voorſtanders. Gelijkwe alreede uit Lipſius vernomen hebben, dat hy geloofd, datſe ſomtijds het geheele Kruis, en ſomtijds ſlegts het Dwars-hout alleen gedraagen hebben, aan welkſe in 't henen gaan met de Armen uitgeſtrekt waaren vaſt-gebonden. Welk laatſte gevoelen eenige mishaagd; om dat meenenſe, niemand geſeid kan werden het Kruis te draagen, die alleen het Dwars-hout draagd; waar op wy vooren onſe bedenking hebben by-gebragt. En alhoewel het grondwoord by Johannes, juiſt niet het geheele Kruis beteekend, maar gelijkwe meer geſeid hebben, alleen een Staak of Paal; nochtans heeftmen ſulks veel waarſchijnelijker op het geheele Kruis, ten minſten op de regt-ſtaande Stijl, dan op het Dwars-hout alleen te paſſen. Invoegen dat de voornaamſte onder de Geleerde van meeninge zijn, dat ook Jeſus na de gewoone wijſe, ſijn eigen Kruis geheel, en ſoo als hy daar ſou Aangehegt worden, gedraagen heeft: alhoewel'er ook geen en ontbreken, die uit ſommige oude ſchemeringen, meenen ligts genoeg te ſcheppen, om te gevoelen; datter ook op de Geregts-plaatſen of Galge-velden, altijd ledig-gevallen Kruiſſen, ofte ook wel regte Paalen, genoeg in voorraad opgerigt ſtonden; aan welke

Dat de Tafereelen die tot droefmaaking over Jeſus Kruis-draging voorgeſteld worden, uit verkeerd inſigt voortkomen.

Waarom Jeſus verbood over hem te Weenen.

Joh. 19:17.

Jeſus heeft na de Romeinſche Straf-wijſe ook ſelfs ſijn Kruis gedraagen.

Dat Jeſus het geheele opgemaakte Kruis, en niet ſlegts een gedeelte gedraagen heeft.

Digitized by Google

welke de verweſene Kruis-boeven, (na datſe een wijle tijd aan het Dwars-hout gebonden zijnde, daar mede omgeleid en gaande-weg Gegeeſſeld, na buiten gebragt waaren,) als dan vaſt-gemaakt en alſoo Gekruiſt wierden. 't Gene in Lipſius van veele tegen-geſproken is. Eenige ook gelet hebbende op de groote lengde en ſwaarte van het gantſche Kruis, hebben gemeend, dat het niet wel mogelijk was, dat ſulks geheel van een menſche kon gedragen worden. Doch behalven dat deſe meeninge meeſt ſteund op de dwaalinge der Schilders, die van wegen d'onſekerheid der Kruis-houten, deſelve veel meer uit hun welgevallige verkieſing, dan na de grondveſt der waarſchijnelijkheid, dikmaal vervaarlijk hoog en ſwaarwigtig vertoonen; ſoo hebben wy daar en boven met verſcheide reden alreede aangeweſen, dat de Kruiſſen in 't geheel niet boven de 14 of 15 Voeten zijn lang geweeſt, en de opſtaande Toppen, ſlegts 11 of 12 Voeten boven de Aarde ſtonden; aan welk de menſchen alleen twee of drie, of mogelijk ten alderhoogſten vier Voeten van de Grond hingen. Waar toe, wanneermen aanmerkt, hoedanig het Kruis met het boven-einde van het ſtaande ſtuk op den Schouder ſoodanig geleid wierd, dat het Dwars-hout in de breedte na vooren quam, waar aan de handen gebonden waaren, en het agter-end beneden op de Grond ſleepte, de ſwaarte des Kruis daar door merkelijk is verligt geworden. Dog egter ſoo nogtans, dat de ſwaarte des Houts genoegſaam laſtig en by-na ondraagbaar, een merkelijk deel van de ſtraffe, en tot ſmerte des Misdadigers verſtrekte. Gelijkwe ook meenen, dat Jeſus op duſdanigen Kruis-draaging en henen-leiden het Oog gehad heeft, wanneer hy Petrus ſijn Martel-lijden voorſeide, Joh. 21:18,19. Gelijkwe ook alreede in't voorgaande Print-Tafereeel de maniere daar van genoegſaam aangeweſen hebben. Doch daar ſtaat in Jeſus Kruis-draging noch een ander opmerkelijk voorval in agt te nemen, dat ons niet langer over deſe volkomene Kruis-draaging, en behoorde in twijffel te laten: want als de Krijgs-knegten, en mogelijk ook ſommige van de booſe Joden, ſagen, dat Jeſus door allerlei ongemak van Waaken en Vaſten, Geeſſelen en ſijn Kruis tot buiten de Poorten getorſt te hebben, afgemat, daar onder ſcheen te beſwijken; en datſe mogelijk dagten te ſpa op Golgotha te raaken; ontmoetenſe onder het henen-leiden, eenen Akker-man die van buiten de Stad wilde ingaan; by de Euangeliſten met naauwkeurigheid een Man van Cyrenen, en met naamen Simon genoemd; op datſe de waarheid der ſaake door deſe omſtandigheid, eenige luiſter by-ſetten mogten. Waarom veele gelooven, dat deſen Simon bekend was voor een Diſcipel van Jeſus; want een Vyand van hem ſoudenſe miſſchien daar veel te goed toe gekend hebben: En ſy haddender dan ſlegts maar een uit de Volg-troep by de kop mogen vatten. Dog deſen Simon, gaande mogelijk tegen de Uure des Gebeds na de Stadt, en op het Paaſch-Feeſt, pakkenſe roekeloos aan, en ſmijten hem het Kruis van Jeſus liever op den hals, dan datſe ſelfs een hand daar aan ſouden ſlaan, om hem te verligten. Wy ſeggen, dat ſy het Kruis deſen Simon geheel op den hals leiden, na datſe het Jeſus eerſt hadden afgenomen; ſiende mogelijk datſe niet ylig genoeg met hem konden voortkomen. Doch indien wy hier de Dwaalſieke gedagten der Oude en Nieuwe Schilder-beelden, wilden te raden nemen, voorwaar wy ſouden moeten ſtellen; Dat Simon met Jeſus te gelijk het Kruis gedragen heeft; namelijk Jeſus het boven-einde met het Dwars-hout, en Simon het agter-einde dat te vooren langs de Grond ſleepte: 't gene onſes agteſis, Jeſus niet alleen ſeer weinig ſoude verligt hebben; maar ook van de eenvoudige meeninge der Euangeliſten Mattheus en Lucas ſchijnd af te wijken: want als den eerſten ſegd; *Datſe deſen Simon dwongen dat hy Jeſus Kruis droege.* En den tweeden; *Dat ſy hem het Kruis opleiden, op dat hy het agter Jeſum droege;*

Waarom eenige het draagen van 't heele Kruis onmogelijk geagt hebben.

De gantſche Kruis-draaging ligter om verſtaan gemaakt.

Dat Symon van Cyrenen Jeſus geheele Kruis gedragen heeft en niet ſlegts de Steert als de Schilders verbeelden.

Matth. 27:32. Luc. 23:26.

Digitized by Google

Blijken die bewijſen dat Simon het geheele Kruis agter Jeſus gedragen heeft.

ſoo en willenſe beide niet anders ſeggen, als dat Simon het geheele Kruis gedraagen heeft; wordende den afgematten Jeſus nu voor hem henen geleid: naardien men by Lucas, *Het agter na draagen van het Kruis*, alſoo verſtaan moet, en geenſinds die woorden alleen op het draagen van de Steert of agterend des Kruis paſſen kan; dewijl het immers geſchiede op datſe Jeſus verligten ſouden, en des te eer met hem, beneffens de twee Moordenaars op Golgotha quaamen. Want die meenen ſou, datſe Jeſus deſe weldaad uit Medogendheid gedaan hebben, voorwaar die ſoude te veel goedheid en agting voor deſe Soldaten, en nijdige Joden by ſig hebben. Dus iſſet veel eer te denken, datſe aangaande Jeſus, konnen bekommerd geweeſt zijn, dat hy mogelijk onder deſe laſt beſwijkende, haar het middel uit de hand doen glippen ſou, om hem aan het Kruis een ſchandelijken Dood te doen ſterven, en beletten ſou, haar geſag by 't Volk en de Zit-plaats op Moſes Stoel, in te houden. Gelijk het ook een kleine beleefdheid ſou geweeſt zijn, een Doodwaardig menſch te verligten in ſijn regtvaardige ſtraf, en die eenen onſchuldigen voor een deel op te leggen. Doch het hadde yts geſchenen, indienſe ſelfs de hand daar aan geſlagen hadden. En aangaande de Joden haare Overprieſters, Schriftgeleerden en Pharizeen, die waaren doch wel gewoon de menſchen laſten op te leggen, die ſy ſelfs met geen Vinger aanraaken wilden. Soo dat dan deſe dobbele Kruis-draaging, van verſcheide Geleerde Mannen niet ſonder reden tegen-geſproken is; ſchoon ook dat het doen der Schilders op het geſag van ſommige niet onvermaarde Kerk-vaders geveſtigd ſtaat. En ſeker als wy hier toe ook noch aanmerken, dat Lucas ſegd; dat ſy Simon *Het Kruis opleiden;* ſoo verſtaan wy daar door niet alleen, dat hy ſulks geenſinds gewillig of van ſelfs op ſig genomen heeft: (want daar ſtaat, *Sy Dwongen hem;*) maar het geeft eenige ſchemering voor onſe meening, dat ſy deſen Man het geheele Kruis in ſulker voegen als wy terſtond ſeiden, op de ſchoft geleid hebben. Jeſus dan in deſe geſtalte uitgeleid wordende, is daar op van een groote meenigte Volks gevolgd; gelijk het ſoo gemeenlijk toegaat, wanneer men ymand uitleid om Gedood te worden; die ſig dan ook hier uit verſcheide inſigten om Jeſus wille op de Been begaven: want gelijk den eenen Jeſus uit liefde volgde, als inſonderheid de Vrouwen en ſijne Diſcipelen deden, met ſommige die hem uit Galilea gevolgd waaren; alſoo deden 't wederom andere uit nieuwsgierigheid; vernemende dat de vermaarde Jeſus na de Dood geleid wierd. Daar by dan ook veele alleen mede liepen, om haare booſe Oogen aan het Schouw-ſpel van ſijn ſmaadelijken Dood te verzadigen. Alle welke verſcheide driften, deſe Volg-troep nu ongetwijffeld grooter dan de gewoonte was, heeft doen aanwaſſen: waarom dan ook Lucas met nadruk ſegd; dat hem een groote meenigte volgde. Onder deſe waaren nu mede eenige Godtvrugtige Vrouwen, welke Weenden en klaagden, om datſe Jeſus dus onſchuldig met het Kruis beladen, in het Voorbogt van de gewiſſe Dood-ſtraf ſagen. En alhoewel de Vrouwen, volgens haar aangeboore ſwakheid, wel alderligtſt tot Medoogen en Weenen bewoogen worden, en ſig deswegen gemeenlijk niet dan met ſchreum onder het gewoel van het Man-volk mengen; ſoo ſchijnen eenige nogtans ſig veel ſtoutmoediger in deſen, dan de Mannen gedragen te hebben; als die ſig hier in Jeſus laatſte uitleiding ſoo digt hem van agter navolgen, dat hy hem omkeerende, haar heeft konnen aanſpreken. Sy volgen hem al weenende op de hielen na Golgotha; doch Petrus, die Jeſus in de Dood wilde naſtappen, en Thomas die met ſijn Meeſter ſterven wou, en ſagmen hier niet eens ſoo kloekmoedig: ten zy dan mogelijk uit bekommering datmen de Mannen dit ſoo wel niet en ſoude afgenomen hebben; gelijk de Joden ook tegen deſe Vrouwen niets en ondernamen; om datſe van Abra-

Jeſus is niet ſonder reden van veele gevolgd en uit verſcheiden inſigten.

Waar in ſommige Vrouwen ſig yveriger dan Jeſus Diſcipelen gedraagen hebben.

Waarom ſig mogelijk de Diſcipelen hier wat ſchuil gehouden hebben.

Digitized by Google

Abrahams Zaad en Geſlagte waaren; en het niet heel onvoegſaam is met een Sterveling, ſchoon hy over ſijn misdaden omkomd, mewaarig te zijn. Gelijk ook de hardvogte en roekelooſe Soldaten, weinig agt-gaven op een Troep huilende Wijven. Ook konnen de Krijgs-knegten en Joden nagelaaten hebben deſe Vrouwen af te keeren, by-aldien het waar is, dat ſig ook hier eenige aanſienelijke Juffers hebben laaten vinden: onder welke ook Johanna, de Huis-vrouw van Chuſe, Herodes Rent-meeſter, die met Suſanna en andere Vrouwen, Jeſus en ſijne Diſcipelen, van haare goederen te vooren ſoo gulhertig gediend hadden, Luc. 8: 3. geteld word. Invoegen de andere geringe Vrouwen, en ſelfs ook Maria, de Moeder van Jeſus, onder deſe Juffer-ſtoet hebben konnen ſchuilen. Uit welk een gevolg van Vrouwen men dan ook voor vaſt mach houden, dat de laatere Schrijvers, de Fabel van VERONICA verſierd hebben; welke Jeſus in deſe beangſtheid een Snuit-doek ſoude toegereikt hebben om ſijn benaauwde Sweet af te droogen; in welk doen, Jeſus de Beeldnis van ſijn aangeſigt daar in ſoude afgedrukt hebben. Die dan namaals veel Mirakelen daar door gedaan heeft; en met naamen ook de Keiſer Tiberius daar mede geneſen heeft. Gelijk Stapleton verhaald in de Boek-zaal van het Vaticaan geleſen te hebben, dat deſelve levend beſchilderde Snuit-doek, naderhand in handen van Clemens gekomen is, &c. 't Gene wy alles voor een enkel verſierſel der laatere Schrijvers te houden hebben; nadien de aldergeloofwaardigſte van de eerſte Eeuwe, niet alleen daar van niet en reppen; maar dat ook geene van de Euangeliſten die Wonder-daad hebben aangeteekend; daarſe doch veele dingen van minder belang, niet en ſchijnen vergeten te hebben. Hoedanigen Erfgerugte ook noch door het on-ophoudelijk verbeelden der Schilders, ſoodanige diepe wortelen in 't over-geloof des gemeenen Volks geſchoten heeft, datmen vaſtelijk vertrouwd in die ontelbaare nabeelden, noch op heden het waare afbeeldſel van des Saligmaakers aangeſigte behouden te hebben: doch andere willen dies-aangaande meer geloof geven aan het ontwerp datmen hier van in den Brief door Lentulus aan den Keiſer Tiberius geſchreven, gedoodverfd ſiet. Daar hy van Jeſus Gedaante, te gelijk met ſijn Groot-agting duſdanig ſchrijft: *In deſe tijden heeftmen geſien, en hy leefd noch, een menſche van groote kragt, genaamd Chriſtus Jeſus, dewelke van de Volkeren geſeid word een Propheet te zijn: ſijn Diſcipelen noemen hem de Soone Gods, hy wekt de Dooden op, en hy geneeſt allerlei ſiekten. Hy is een menſche van een lange en aanſienelijke Lijfs-geſtalte; en heeft een ontſaghelijk weſen, 't welk die hem ſien, hem ſoo wel kan doen beminnen als doen vreeſen. Sijn Hair is de Verwe van een rijpe Haſelnoot gelyk; en het leid meeſt glat en effen tot aan de Ooren; van daar iſſet wat meer gekruld en ſwierd loſſer van den hals af, en hangd op de Schouderen; draagende een Scheidel op 't midden van ſijn hoofd, op de wijs der Nazirenen. Hy heeft een vlak en effen Voorhoofd; en ſijn gantſche Aangeſigt is ſonder vlek of rimpel, daar een aangenaam blooſen doorſpeeld. Sijn Neus en Mond ſijn ſonder Mangel. Hy draagd een grooten jeugdigen Baard, van eenerlei kleur en die niet lang, maar tamelijk breed, en als in twee vlokken ſagtelijk onderſcheiden is. Hy is eenvoudig van opſigt maar helder van Oogen; zijnde in Beſtraffinge verſchrikkelijk, doch vriendelijk en aangenaam in Vermaaningen: ook is hy vrolijk behoudens ſijne deftigheid: maar nooit heeftmen hem ſien Lachen, maar dikmaals Weenen. Hy gaat geheel regt-op, en is in ſijn Saamenſprekingen Seldſaam en Zedig; en voorts geheel aanſienelijk onder de kinderen der menſchen.* Dus verre den Brief van den Romein Lentulus. En Nicephorus getuigd mede by-na al het ſelve. Of nu de hedendaagſche

Waar uit de Fabel van Veronica en den Snuit-doek met Jeſus Tronie-beeld verſierd is.

Jeſus Lijfs-geſtalte en Tronie-beeld, uit een Brief van den Romein Lentulus aan Tiberius ontworpen.

Digitized by Google

Schilder-beelden, haaren oorſprong uit duſdanigen Voorſchrift ontleend hebben; of dat mogelijk dit Ontwerp na eenige andere giſſelijke gedaante, op den Naam van Lentulus verſierd is, ſulks word van eenige twijffelagtig gehouden; niet tegenſtaande men in beide een onderlinge ſaamenſtemminge ontwaar word. Doch wy agten, dat indien ons de waare geſtalte van Jeſus, noodig waare geweeſt in Schilderkundige trekken, tot een voorwerp van Goddelijke aandagt te hebben; het te denken is, dat de Heilige Schriften ons elders yts van ſijn eigen natuurlijk Aangeſigt of ſweemſel, ſouden afgeſchetſt hebben: maar nu ſien wy dat hy ons tot het ſtuk des Geloofs, in het Oude Teſtament ſelfs niet onder de eige gedaante van een menſch; maar onder de gelijkenis van een Slange op een houten Stange verhoogd, buiten den Tabernakel voorkomd. Die ook, wanneerſe van Iſrael met ver-Afgoding ge-eerd wierd, door Hiskia Godsdienſtelijk als ſlegt Kooper verbroken is, 2 Kon. 18: 4. Gelijkwe Jeſus ook na ſijn Menſch-werding, Lijden en Hemelvaard, in de Openbaringe van Johannes, alleen ſien verſchijnen met Seven Sterren in ſijn regterhand, en een tweeſnijdend Swaard dat uit ſijnen Mond gaat; zijnde bekleed met eenen Rok die in het Bloed gedoopt is: ja wy ſien hem in de gedaante van een Lam dat geſlagt is, hebbende Seven Hoornen en Seven Oogen. Waar uit wy veel eer geleerd worden Jeſus Gedaante te ſoeken in ſijne Deugden en Volmaaktheden, als in de Teikenkundige trekken van ſijn Aangeſigte. En ſchoonmen Jeſus onder de gelijkenis van een menſch in de Geſigten van Ezechiel of elders ſou willen ſoeken; ſoo ſalmen hem doch daar in maar onder Vuur en Gloejend Metaal, bedommeld en als onſigtbaar ſien. *Indien ik egter een waare Schilderie van Jeſus hadde*, ſegd Jan d'Eſpagne, *Ik ſondeſe niet alleen hooger agten dan alle andere Taferee-len, maar ook waardeeren boven alles wat fraai aan 't Ooge der menſchen verſchynd. Doch by-aldienmen ſoo een Schilderie ſou willen misbruiken en ver-Afgoden; ſoo ſoude ikſe liever tot gruis verbrijſelen; gelijk Hiskia de Koopere Slange dede.* Maar gelijk het Jeſus gewoontewas geweeſt de ſwakke te ſterken, en de droevige alſinds te trooſten; alſoo heeft hy ſig ook dit Geween der Vrouwen aangetrokkken, ſeggende; *Gy Dochteren van Jeruſalem en Weend niet over my: maar Weend over u ſelven en over uwe kinderen;* namelijk over welke uwe Joodſche Manſchap, de Wraake van mijn onſchuldig Bloed, over uw en haaren hals geroepen heeft: willende Jeſus alſoo aan de eene zijde, datſe ſijn Lijden uit den Geloove ſonder Tranen en met een ongebroken herte ſouden aanſien; doch datſe aan d'ander zijde wel mogten Weenen over haar en haare kinderen, van wegen de rampen die ſy in de nakende Belegeringe van Jeruſalem, door de Romeinen te wagten hadden, om het Grondſop van Gods Gramſchap uit te drinken. Hoedanigen Onweer hy haar dan ook genoeg ſaam aanwijſt, dat niet lang vertoeven ſou, wanneer hy het ſelve haar als met de Vinger aanwijſt en ſegd; *Siet de daagen komen in welk gy ſeggen ſuld, Salig zijn de Onvrugtbaare, &c.* Luc. 23: 29. 't Gene ſoo niet en moet opgenomen worden, als of Jeſus de Onvrugtbaare Vrouwen hier Salig ſprak; maar alleen, dat de Joodſche Vrouwſchap, van wegen het quaad dat hen alsdan op den hals ſou komen; alle die welke geene Suigelingen tot haare Borſten hadden, ſig gelukkig ſouden agten: als welkers Oogen deſelve dan ook niet onder duiſend Doodſtuipen, van de wreede Soldaten uit haare armen gerukt, en ſouden ſien tegens de Wanden verpletteren; noch ſig geperſt ſouden vinden haar van Honger en Dorſt te laten verſmagten: vergelijkt hier tegen Jeſus Voorſegging, Marc. 13: 17. En dit kondenſe hier uit giſſen, wanneerſe aanmerkten, hoe de Romeinen met Jeſus handelden die als een Groen hout, doorgaans ſoo vrugtbaar in goede werken, en heilſaame Leere onder hen

De Heilige Schrijvers hebben nooit toegeleid om ons yts van Jeſus gedaante af te maalen.

2 Kon. 18: 4.

Jeſus heeft ſig het Weenen der Vrouwen laaten ter herten gaan.

Jeſus onderwijſt de Vrouwen over haar aanſtaande rampen te Weenen.

ge-

Digitized by Google

gewandeld, en altijd hadde geſogt te bloejen; dat het vry ſlegter met de onvrugtbaare Boomen, en het Dorre Hout des Jodendoms afloopen ſou, wanneer haare Mogendheid door de Romeinſche Bijl die alreede aan de Wortel lag, eenmaal uitgehouwen en in 't Vuur ſou geworpen worden; vergelijkt Matth. 3: 10. met Luc. 23: 31. En merkt over de laatſte plaatſe aan, dat Jeſus het Joodſche Volk, navolgens de gewoone ſpreek-wijſen der Hebreen, ſeer wel by een Dorr, en ſig ſelven by een Groen-Hout vergeleken heeft; als dewelke ſeer gewoon waaren, Vroome Mannen, *Groene Houten*, en Goddelooſe menſchen, *Dorre Houten* te noemen. Waar van daan dan ook by Ezechiel gedreigd word, een Vuur onder het Jodendom aan te ſteeken, dat den Groenen en Dorren Boom verteeren; dat is den Regtvaardigen en Goddelooſen uitroejen ſou; vergelijkt wederom kap. 20: 47. met kapit. 21: 3. Waarom wy ook meenen, dat Jeſus hier geenſinds het Weenen der Vrouwen verboden heeft, om dat hy juiſt niet en wilde kleinmoedig gemaakt worden; gelijk Paulus eens het Weenen over hem opſchorte, Actor. 21: 13. maar om datſe alleen uiteen menſchelijk medelijden over hem Treurig zijnde, ſulks in't minſt niet en deden over haar eigen verdorven ſtaat, om welk Jeſus nu lijden moeſte, terwijle doch de Wet kragteloos geworden was door de Sonde. En ſchoon hier eenige Vrouwen waaren, die of haar ſelfs, noch ook haare Mannen, ſig nooit ſchuldig aan Jeſus Vonnis hadden gemaakt; ſoo waarenſe immers alle ſchuldig aan Jeſus Dood, die door ſijn Dood ſouden verloſt worden. Invoegen deſe dan alleen verboden zijn te Weenen, om dat ſy Jeſus Lijden als een droevig toeval, en niet als Heilſaam voor haar ſelven aan en ſagen: meer lettende op Pilatus geſtreken Dood-Vonnis, en het Ongelukkig en Vervloekte Kruis-hout dat hy torſte, als op de vervullinge der Schriften: ofte op den Vloek die de Joden haar en hare Nazaaten over den kop geroepen hadden: ja veel minder ſagenſe op den Vloek der Wet, dien Jeſus hangende aan 't Hout, te niete doen ſoude. Waarom het ons dan in dit ſtuk veel nutter is aan te merken, voor wien, dan door wien Jeſus Geſtorven is; op datwe niet ſoo ſeer en Weenen met de Oogen, alswe Jeſus ſien henen-leiden om te Lijden, en wanneer hy Lijd; als dat wy hem met een vrolijk herte lief hebben, en groot-agten, om dat hy als onſe Borge en Betaals-heer, vrywillig heeft willen henen geleid worden; op dat hy, ſtervende in onſe plaatſe, ons door ſijn Dood, verſekerde van het Teſtament en de Erffenis des Eeuwigen Levens, het ſelve verzegelende met ſijn Bloed. Maar het geenwe in deſe aanſpraak van Jeſus niet en dienden over te ſlaan, is dit, dat Lucas ſchijnd te ſeggen, dat hy ſig tot deſe Vrouwen omgewend heeft; *Ende Jeſus hem tot haar keerende ſeide, &c.* Dat is ongetwijffeld een weinig daar toe ſtil-ſtaande; en vergetende ſijn eigen Lijden, wilde hy ſijne Vrienden ſijn aangeſigte niet ont-trekken; haar waarſchouwende tegen haaren aanſtaanden nood; de Vrouwen toeſprekende onder dien Oor en Gemoed-ſtreelenden Eer-naam, *Gy Dochteren Jeruſalems:* op dat hy in ſpijt van alle de Naam-roovende Joden, betoonde dat by de Liefde tot ſijne Vrienden geenſinds afgeleid hadde, noch in alle deſe veranderingen geenſinds veranderd, maar in hem veel ſterker was dan de Dood, Cant. 8: 6. Hy noemde haar ook mogelijk in 't algemeen, *Dochteren Jeruſalems;* als of hy de gantſche Vrouwſchap van Zion, en niet ſlegts in 't byſonder ſijn Vriendinnen, die hem hier volgden aanſprak; op datſe miſſchien om ſijnent wille niet in Lijden quaamen, maar datſe onder Zions Dochteren verſchoond bleven, terwijl de Hoofden van Zions Burgerſchap hem nu niet en wilden verſchoonen. Jeſus dan aldus door Simon van Cyrenen, voor een weinig tijds van het laſtig Kruis-hout ontladen, is eindelijk op de Geregts-plaatſe gekomen, die op 't Syriſch-Hebreeuwſch ge-

Ezechiel 20: 47.

Jeſus wilde niet eigentlijk over ſijn bitter Lijden aan het Kruis Geweend hebben.

Waarom men Jeſus Lijden in blijdſchap moet aanmerken.

Waarom Jeſus deſe Vrouwen in 't algemeen noemd Dochteren Jeruſalems.

Digitized by Google

noemd wierd, GOLGOTHA, dat overgeſet zijnde, ſoo veel als *Hoofd-ſcheel plaatſe* geſeid is. Hoedanig de Straf-velden der Ouden gemeenlijk buiten de Steden, en veelſinds op Heuvelen en hooge plaatſen die aan de voorby-loop der Wegen in 't geſigt laagen, verkoſen wierden; hebbenwe in 't voorige Hoofdſtuk afgedaan. Doch waarom eigentlijk de plaatſe daar Jeſus Gekruiſt is, *Hoofd-ſcheel plaatſe* of *Kerk-hof der Bekkeneelen* genoemd is; ſulks is van veelen gevraagd en onderſogt, en volgens verſcheide meeningen beantwoord. Doch onder die verſchillige gevoelens, zijn ſulke van over lange uitgeſtampt, welke meenden, dat deſe Geregts-plaatſe ſoo genaamd is, van wegen het Bekkeneel van den Aards-Vader Adam, die aldaar ſou begraaven zijn. Doch die welke deſen naam afleiden van de Hoofd-ſchedels der Misdadigers, welke daar ter plaatſe Onthoofd wierden, ſchijnen by eenige meer gehoor te verdienen: nadien ook onder de Vierderlei Dood-ſtraffen der Joden, het Halsgeregt met den Swaarde by hen gemeen was. Doch andere willend van de Bekkeneelen der geſtrafte aan de Kruiſſen afleiden, als welke aan deſelve vergaande en afvallende, de Grond met de overblijvende Bekkeneelen bezaaide, en dan hier en daar verſtrooid geſien wierden: 't gene niet geheel aannemelijk is, van wegen dat die benaaming mogelijk ouder ſchijnd, dan dat de Romeinen de Kruis-ſtraf onder dit Volk geoeffend hebben; en de Joden ook gewoon waren de geſtrafte Lichaamen te begraven; gelijkwe onder hare Dood-ſtraffen hebben geſien. Alhoewel de Joden nochtans deſe plaatſe ſoo hebben konnen noemen, van wegen dat'er veele begraaven, en alſoo niet alleen daar, alsmen ſegd, het hoofd hadden onder gehaald; maar welker Bekkeneelen ook dikmaal in 't opdelven van nieuwe Graf-kuilen, te voorſchijn quaamen; en de plaatſe alſoo na een voornaam deel des menſchen hebben konnen noemen; om dat het onder hen niet vreemd en was, door de Kop of Schedel, den geheelen menſch te verſtaan. En ſoomen een ſchuil-reden ſou mogen ſoeken, waarom Jeſus juiſt op Golgotha, het Kerk-hof der gener die de Dood waren geſtorven in haare misdaden, Gekruiſt is? men ſou mogen denken, dat het was, om aan te wijſen, dat hy ook de grootſte Sondaars het Leven wilde geven door ſijn Dood. En gelijkmen houd dat Golgotha na den ondergang, dat is in het Weſten van Jeruſalem gelegen was; alſoo is den Joden ook de Sonne der Geregtigheid, aldaar niet on-opſigtelijk ondergegaan. Terſtond en ſoo het ſchijnd met de aankomſt van Jeſus op dit Galge-veld, hebben ſy volgens Marcus (namelijk de Joden ofte de Krijgs-knegten, of mogelijk deſe beide gelijkerhand) hem Gemyrrhede-Wijn te Drinken gegeven. Hoedanigen Wijn, ſommige hier voor een lekkere toegemaakte-Wijn willen nemen, die met Myrrhe en andere Specerien aangeſet en opgeheven was; namentlijk gelijk de Oude dikmaal in de welluſtige Banketten en Maaltijden plegen te gebruiken. Doch nadien Mattheus deſen Wijn noemd, *Edik met Galle gemengd*, en Jeſus die ook weigerde te nemen, ſchoon hyſe eerſtelijk proefde; ſoo en ſchijndmen niet te mogen denken, dat hier op Golgotha ſoodanigen lekkeren Kruis-Wijn heeft gereed geſtaan. Dus meenen dan ſommige beter, dat het is Wijn geweeſt met Wierook gemengd, van welke de Joden in den Talmud ſeggen; datmenſe gemeenlijk onder hen plagt aan de ver-Oordeelde Stervelingen te geven, op datſe de vreeſe des Doods daar door niet alleen wat aan een zijde mogten zetten; maar ook bedwelmd in 't verſtand wordende, als ongevoelig in de Dood ſouden ſtappen. Siende mogelijk op 't gene de Moeder van Salomon belaſte; namelijk aan een Verweſenen, ſterken Drank te geven, Prov. 31:6. En om datmen hier toe ſoo wel Wierook en andere dingen gebruikte, die deſelve bequaamheid hadden van de Myrrhe; daarom wierd al duſdanigen aangeſetten Wijn, met een gemeene naam, *Gemyrrhede-Wijn* genoemd: even gelijkmen

Golgotha is niet na het Bekkeneel van Adam genoemd.

Spelinge waarom Jeſus op Golgotha moeſte Gekruiſt worden.

Jeſus is in het Weſten van Jeruſalem Gekruiſt.

Jeſus krijgd Gemyrrhede Wijn eer hy aan het Kruis gehegt word.

Vergelijkt Matth. 27. vers 34. met Marc. 15: 23.

Waar toe Gemyrrhede Wijn aan de ver-Oordeelde Stervelingen gegeven wierd.

Digitized by Google

men onder ons gemeenlijk ſegd, *Geſmeerde Wijn, Gekruide Wijn, &c.* niet tegenſtaande die op verſcheide wijſen gemengd en behandeld werd. En dat duſdanige toegemaakte-Wijn van geen kleene uitwerking was, ſulks komd ons in verſcheide voorbeelden te vooren. Ja men leeſt van afgeregte Quanten, die door het innemen van Myrrhe en Wierook, hare Pijnigers geen kleinen tijd hardnekkig verduurd hebben. Ptolomeus Philopater de Joden willende overvallen, deed ſelfs ſijn Krijs-Olyphanten Wijn met Wierook drinken, op datſe des te moediger tot den Krijg waaren, 3 Mach. 5: 1. Dat nu Mattheus deſen Gemyrrheden-Wijn, liever *Edik met Galle gemengd* heeft willen noemen; ſchijnd niet ſoo ſeer een andere eige beteekenis, als wel een overdragtige benaming te zijn: als of hy daar mede hadde willen aanwijſen, dat het ſeer ſlegte, Oude of verſuurde Wijn was; het zy dan dat de Joden niet gewoon waren in duſdanigen geval van de beſte te nemen, maar de ſlegtſte goed genoeg dagten, als ſommige meenen; ofte dat den Euangeliſt deſe Wijn door vernoeming *Edik* noemd; om datſe gewoon waaren goede en wel toegemaakte Wijn aan de Stervelingen te geven, ſy hier aan Jeſus uit een vuile boos-aardigheid, Verſuurde, Wrange en ſeer Eggerige Wijn gegeven hebben; op datſe hem te meer ſmaad aandeden: want hier toe ſchijnd den Euangeliſt niet alleen de quaade hoedanigheden van deſen Wijn by te brengen; maar hy noemd ook daar toe het leelijk Inmengſel in 't algemeen, *Galle*, na de Bittere ſmaak die deſen Verſuurden Wijn, (dien hy *Edik* noemd) van de Myrrhe of Wierook aangenomen hadde: invoegen hy heeft willen te kennen geven; *Datſe hem Suure Wijn met een Bitter Inmengſel te drinken gaven*, ſonder egter de Bittere dingen eigentlijk te noemen. Waarom ook ſommige oude en vermaarde Overſetters, het woord dat hier gemeenlijk *Galle* vertaald word, ſomtijds *Alſem*, en te mets ook *Bitterheid* hebben overgeſet: gelijk de Hoogduitſen mede noch wel gewoon zijn, *Bitter-wijn*, voor *Alſen-wijn* te ſeggen: en wy hebben meer ſpreekwijſen die daar aan ſeer gelijk zijn. Doch waarom Jeſus deſen Swijmel-wijn niet en wilde Drinken ſchoon hyſe proefde, is vooren genoegſaam aangeweſen. Hier op vervolgd dan de H. Hiſtorie, datſe Jeſus Gekruiſſigd hebben; namelijk, de Krijgsknegten hebben hem Naakt uitgekleed; en aan het ſtaande Kruis (dat onder de ontkleeding en andere toeſtel aanſtonds in de Aarde gedolven wierd;) op het middel-uitſtek opgebeurd; en de Handen en Voeten met Koorden onder en boven vaſt-gebonden en met Nagelen vaſt-geklonken, en alſoo Opgehangen tuſſchen twee Moordenaaren, als of hy het Hoofd en Belhamel van ſulken geſpuis ware geweeſt. Waarom Jeſus dan mogelijk ook wel eerſt aan het Kruis gehegt is; gelijkmen uit Mattheus ſou mogen beſluiten, wanneer hy ſelfs na het voorhangen van Jeſus Opſchrift, ſeid; *Doe wierden met hem twee Moordenaars Gekruiſt, een ter regter, en een ter ſlinker zijde:* vergeleken met Luc. 23. vers 33. Alhoewel uit Marcus en Johannes ſchijnd te blijken, datſe deſe Aanhegting gelijker-hand gedaan hebben: Daar ons weinig aangelegen is; ten zy tot de verbeelding deſer Hiſtorie op Tafereelen. En gelijk'er van de Joden getuigd word, dat in Judea ontrent deſe tijd veele Straatſchenders en Roovers gevonden wierden; en dat deſe Schelmen met andere Boeven gevangen zittende, mogelijk tegen het Paaſch-Feeſt bewaard wierden, om door de toeloop der menſchen geſtraft te worden, op dat het Exempel van veele geſien wierd; alſoo zijn deſe Quaad-doenders met Jeſus Gekruiſt geworden, als Verſtoorders van de Gemeene Vryheid des Volks: geſondigd hebbende, niet alleen tegens haar eigen Volk de Joden, maar nu ook voornamelijk tegen de Heerſchappye der Romeinen, tegens welke Jeſus ook beſchuldigd was misdaan te hebben: ſig oproerig uitgevende voor de Koning der Joden; gelijk Pi-

Wierook met Wijn gedronken van hoedanigen uitwerking.

Waarom Mattheus deſe Gemyrrhede Wijn, Edik met Galle noemd.

Matth. 27: 38.

Marc. 15. vers 27. Joh. 19: 18.

Waarom Jeſus met twee Moordenaars Gekruiſt wierd.

Digitized by Google

latus dit ook eenigsinds in het Opschrift, dat hy na de Aanhegting boven Jesus Hoofd als den Titul sijner Beschuldiging dede voorhangen, gedagtig was. Te deser tijd nu, of mogelijk terwijl de Krijgs-knegten, omringd met een drom van Joden en Joodsche Opsienders, noch besig waren met Jesus aan het Kruis te nagelen, schijnd hy volgens Lucas, voor dit Volk Gebeden te hebben. Want hy die geleerd hadde voor sijne Vyanden, en voor die ons geweld aandoen te Bidden, wilde hier ook voor die genen Bidden die hem Kruisigden; dus Bad dan wel den Heere voor de Knegten, den Schepper voor de Schepselen, den Regtvaardigen voor de Onregtvaardige; doch het geschiede naar de Schriften: want de Messias moeste voor de Overtreders Bidden, Esaia 53: 12. Hierom Bad hy dan; *Vader vergeef d het haar, want sy en weten niet watse doen*, Luc. 23. 34. Doch nadien sommige Joden maar al te wel by haar selven wisten, datse Jesus uit enkel Boosheid, (Sondigende tegen den Heiligen Geest, Matth. 12: 32.) hadden Overgeleverd; soo diendmen hier te moeten verstaan, dat Jesus voornamelijk voor die Joden Gebeden heeft, die haar dus ver van eenige Kopstukken uit de Overpriesters en Pharizeen, hadden laaten weg voeren; en niet en wisten datse den Messias haren Verlosser, aan het Kruis hingen. Gelijk dan misschien ook dese woorden, *Sy en weten niet watse doen*, sien op de eige daad van sommige Joden, die sig alsinds genegen toonden de hand hier in te steken soo veel sy konden; alhoewel het meer on-eigentlijk moet opgenomen worden; namelijk in welken zin mogelijk Petrus segd, dat de Joden, *Jesus de Nazarener Gekruist hebben*, Actor. 2: 22, 23. en kap. 5: 30. Waar toe dan ook Jesus noch tot der Joden verschooninge, haar onwetendheid by-brengd, tot verberging of verkleening van 't quaad datse deden. Doch soomen geloof aan den Brief mag geven, welke Pilatus aan den Roomsen Keiser sou geschreven hebben; soo schijnen de Joden selfs * ook hand-dadig aan Jesus Kruis-hegtinge geweest; dewijl hy daar in klaagende over de Joden, duidelijk genoeg segd; *Doch sy hebben hem Gekruist en hebben Wagters by sijn Graf gesteld &c.* En alhoewel deselve Petrus, Actor. 3: 17. segd; *Ik weet Broeders dat gy sulks door onwetendheid gedaan hebt, als ook uwe Overste*; soo verstaan nochtans de Godtgeleerde daar alleen sommige van de Overste, die de Wijsheid Gods, welke in Verborgendheid bedekt was, niet genoeg doorgrond hadden: *Want soose die gekend hadden, soo en souden sy*, noch ook de Overste deser Weereld Herodes noch Pilatus &c. *den Heere der Heerlijkheid niet Gekruist hebben*, 1 Cor. 2: 7, 8. Het gros dan van dese Joden, en wist noch en dagt niet, datse dien hier op het Galge-veld hadden uitgeleid, die hare Vaderen eertijds als den Engel voor Gods Aangesigte, uit Egipten in 't Beloofde Canaan gebragt hadde. Sy en wisten waarschijnelijk niet, datse dien met het veragte Kruis beladen hadden, die hare Voorvaders met Goud en Silver verrijkt, hadde uitgeleid: veel min datse dagten dat hy boven het Kruis ook nog belast was met den Ballast der Sonden die hem benaauwden. Sy en wisten niet datse dien tussen twee Moordenaars henen-geleid en nu soo even Gekruist hadden, die haar tusschen een Vuur en Wolk-kolomme bedektelijk geleid had. Ja sy en wisten niet datse hem, die het Eeuwige Leven hadde in hem selven, en hare Eerstgeboorne van den slaanden Engel bevrijd had, en van den Eeuwige Dood verlossen moest, nu selfs in het naare Dal des Doods hadden henen gevoerd.

Jesus Bid voor die hem Kruisigden. Matth. 5. vers 44. Luc. 6: 28.

Voor wie Jesus Bad.

* Doch Petrus segd, dat de Joden het door de handen der Onregtvaardige, dat is door de Romeinen gedaan hebben, Actor. 2: 22 na Jesus Voorsegging, Matth. 20. vers 19.

Psalm 105. vers 37.

Hier vooren hebben wy onder de Joodsche Dood-straffen uit Maimonides by-gebragt, dat het onder haar een gewoonte was, dat een Beampt-Uitroeper voor den Misdadiger gaande, aan yder bekend maakte, om wat oorsaak soo eenen ter Dood ging; en alle het selve is by-na ook by de Romeinen in gebruik geweest; doch egter soo, datse in bysondere gevallen, sulks in Geschrifte stelden, en hingend op sekere kennelijke wijse boven de hoofden, ofte ook wel op

't Opschrift der Beschuldiging hoedanig en waar toe opgehangen.

de

Digitized by Google

de Borſt of boven 't hoofd der gene die aan het Kruis hingen. Hoedanige Opſchriften ook naderhand onder de Vervolginge der Roomſche Keiſeren en Dwingelanden, dikmaal op een wit Bordeken met ſwarte Letteren geſchreven, den Chriſten Martelaaren voorgedragen of op de Borſt gehangen is: daar op dan dikmaal geleſen wierd, HIC EST CHRISTIANUS, *Deſe is een Chriſten.* Gelijk mede getuigd word, dat op den Purperen Hoed van Johannes Hus geſchreven ſtond, DIT IS EEN HOOFD-KETTER. En duſdanigen maniere van doen ſchijnd dan hier ook ontrent het Kruiſſigen van Jeſus waargenomen te zijn; en ſulks uit laſt en bevel van den Regter Pontius Pilatus: want ſoo diendmen de meeninge der Euangeliſten te verſtaan, ſchoon Johannes ſegd; *Pilatus ſchreef ook een Opſchrift en ſette dat op het Kruis;* dewijle niemand die wel by ſijn zinnen is, ſal gelooven, dat Pilatus dit Opſchrift ſelfs boven het Kruis geſteld heeft; alhoewel het Johannes nochtans ſchijnd te ſeggen: want die anders gevoelen ſou, die ſou daar in ſeer gereed van Mattheus wederſproken worden, als dewelke duidelijk genoeg ſchijnd te ſeggen; dat het de Soldaten daar op geſet hebben: als hy ſeid, *Sy*, namelijk de Krijgsknegten die Jeſus Gekruiſtigd hadden. En ſoo kanmen ook van het ſchrijven des ſelven Opſchrifts denken, dat Pilatus het door eenig Amptenaar doen ſchrijven heeft. En wat het ſelfs opſetten des Opſchrifts ſou betreffen, Pilatus en is ſelfs niet op Golgotha geweeſt: gelijk uit alle die verſoeken en verder omſtandigheden blijkt: hebbende daar toe de Bende Krijgsknegten doen vergaderen, en den Hoofdman de ſorge aanbevolen. En alhoewel het onder de Romeinen de gewoonte was, dat de Regters het Doodvonnis op een Tafelken ſchreven; ſoo hield ſulks doch alleen in, tot hoedanigen Dood-ſtraf den Beſchuldigden verweſen was. Waarom ſoodanigen Schrijf-bordeken, geheel verſchillig van dat gene moet gehouden worden, dat neffens den uitgaanden Lijder omgedraagen, en by hem opgehangen wierd; nadien daar in alleen de Beſchuldiging of Oorſaak van ſijn Dood-ſtraf geſchreven ſtond: waar toe men ook mag te raade nemen, de benaaming met welke de Euangeliſten dit Opſchrift, een TITUL of BESCHULDIGING &c. noemen. Nu even gelijk ſy den Inhoud eenigſinds verſcheidentlijk in woorden ſchijnen aan te teekenen, alhoewel den zin daar van genoegſaam een is; ſoo ſoumen met ſommige mogen giſſen, dat egter een van alle d'Euangeliſten, de eige en nette woorden deſſelfs aangeteekend heeft; terwijle miſſchien d'andere ſig hebben vernoegd met alleen de meeninge daar van uit te drukken: hoedanigen Stijl men meermaals in de Euangeliſche Verhaalingen gehouden ſiet. Dus ſoumen dan uit eenige waarſchijnelijkheid mogen denken, dat Johannes de eigen woorden van het Griekſe Opſchrift aangeteekend heeft: wy ſeggen beſtipt van het Griekſe; om dat het was in drie Taalen; namelijk in het Hebreeuwſch of Syriſch, in 't Grieks en in 't Latijn geſchreven: want wanneer hy voor-af ſeid; *Ende daar was geſchreven*, JESUS DE NAZARENER, DE KONING DER JODEN; ſoo ſchijndmen ſulks te moeten opnemen, als of hy ons verſekeren wilde, de eige woorden des Opſchrifts te verhaalen. Hoedanigen ſchijn van nettigheid de andere Euangeliſten daar ontrent niet en geven. En alhoewel geene van hun allen verhaalen, dat boven de hoofden der Moordenaars, ook een Opſchrift van Beſchuldiging geſet wierd; ſoo iſſet nogtans ſekerlijk te giſſen, dat ſulks mede na deſelve wijſe geſchied is. Doch dat de Euangeliſten 't ſelve over 't hoofd geſien hebben, moet ons niet verwonderen; nadien ſy ook ſelfs de Geregts-handeling over haar gehouden, te gelijk met hare namen verſwijgen; om datſe alleen voor hadden de Kruis-rol van Jeſus te verhalen; en aan te wijſen waarom hy ter Dood ver-Oordeeld, en met duſdanige Quaad-doenders is gerekend geworden: 't gene immers niet duidelijker

Pilatus heeft het Opſchrift niet ſelfs geſchreven noch aan 't Kruis gehangen.

Pilatus is niet op Golgotha geweeſt als Jeſus Gekruiſt wierd.

Het Doodvonnis wierd by de Romeinſe Regters ſelfs geſchreven.

Wie van de Euangeliſten het Opſchrift des Kruis na de ware orden aangeteekend ſchijnd te hebben.

Joh. 19:19.

Matth. 27. vers 37. Marc. 15. vers 26. Luc. 23:38.

Waarom de Euangeliſten de Kruiſſiging der Moordenaren maar ter loops aanhaalen.

kon

kon aangeweſen worden, als met te ſeggen, dat hy tuſſchen twee Moordenaren is Gekruiſt geworden. Soo dat dit tot de Hiſtorie van het Euangelium ſeer noodig was; maar niet de byſondere dingen der andere te verhalen. En gelijk'er waarlijk aan den Inhoud van de Opſchriften ſeer veel gelegen was, op dat het aan yder opentlijk bleek, waarom ymand ter Dood ging; alſoo ſullen wy aanſtonds ſien, dat de Geveinſtheid der Joden hier uit gelegendheid genomen heeft, om tegen de Inſtelling van Pilatus Opſchrift te morren. Alhoewel dit noch mogelijk t'eenemaal na hun zin was, dat hy ſulks in Drie verſcheide Taalen dede: waar toe Pilatus ongetwijffeld deſe reden ſal gehad hebben; dat de Syriſch-Hebreeuwſche Tale doe in dat Land als de gemeene Moeder-Taale der Joden geſproken wierd; en de Latijnſche de eige Spraak der Romeinen was; gelijk ook de Griekſe haarlieden, en de Joden die elders in de verſtrojinge waren, ſeer gemeen geworden was; zijnde de Bybel nu ook al een ruimen tijd daar in Overgeſet geweeſt. Soo dat'er nu op het Paſcha naauwlijks ymand te Jeruſalem verſcheen, die niet een van die Taalen verſtond of ſprak. En dat het by de Romeinen niet geheel ongehoord was, eenige harer beſluiten in't Latijn en Grieks te laaten beſchrijven, ſulks werd ons van Joſephus aangeweſen. Welke nu van deſe Drie Taalen, boven, midden of onder geſtaan heeft? daar ontrent hebben de Geleerde als in't donker omtaſtende, verſcheide giſſingen gedaan, die ons van te weinigen belang ſchijnen, omſe in't breede op te halen; nadien ons de pas tot alle ſoodanige ramerien, door de voorſigtige nalaatigheid der Euangeliſten, ſchijnd afgeſneden te worden; namelijk wanneer wy ſien dat Lucas en Johannes, de optelling deſer Taalen niet in eenerlei orden doen, en de andere daar geheel van ſwijgen. Want daar Lucas ſegd; *Daar was een Opſchrift boven hem geſchreven, met Griekſe, Romeinſche en Hebreeuwſche Letteren;* daar ſegd Johannes; *Het was geſchreven in't Hebreeuws, in't Grieks en in't Latijn.* Doch ſoo het giſſen hier geoorlofd is, men ſou mogen denken; dat gelijk Johannes den Inhoud des Opſchrifts ſeer waarſchijnelijk met de eige woorden bygebragt heeft, hy ook alſoo de rang der Taalen aldernaaſt heeft aangeteekend. Hoedanigen bedenking onſes agtens vry van meerder gewigte is, dan het gene Baronius en andere, (die ook de orden van Johannes voor de waare kieſen,) aangaande de agtinge deſer Taalen bybrengen; namelijk dat Pilatus uit een byſonder voorregt dat de Romeinen voor haare Taal meenden te hebben, het Latijn onder-aan geſteld heeft; hoedanigen bewijs hy daar toe ook ſeer werkſaam uit de gewoonten der Romeinen heeft poogen te bewijſen; by-brengende verſcheide voorbeelden, die na ſijn meeninge betoonen, dat de Raadsheeren in de Schouwſpelen onder-aan zaaten, en de Veld-Overſte in de Triomphen agter-aan gingen; ja dat de Burgemeeſters aan de Maaltijden, gemeenlijk de laatſte op de Tafel-Bedden aan-laagen, &c. Van hoedanige Droomen hem Caſaubonus genoegſaam wakker gemaakt en betoond heeft, dat de gantſche Oudheid dien Grooten Cardinaal, daar in van onwaarheid overtuigd. Gelijk hy ook waarlijk weinig ſou moeten weten, die niet en wiſte, dat de Romeinſche Raadsheeren alleen in de benedenſte Geſtoelten zaaten, om het bequaamſte geſigt der Spelen te hebben; maar niet om datſe de ge-eerſte Zit-plaatſen waaren. Noch ſlegter iſſet wanneer ſommige niet alleen uit de Orden van Johannes, het Latijnſe Opſchrift, het naaſte aan Jeſus Hoofd willen voor ſeker houden; maar datſe daar uit willen beſluiten, datmen die Taale voor de Kerk-Taale moet houden; ofte ten minſten datmen alleen de Hebreeuwſche, Griekſe en Latijnſche Taal, uit dat voorregt in deſelve behoord te gebruiken. 't Gene ſeer belacchelijk is: want behalven dat dit Opſchrift in de geſeide Taalen geſteld was; om dat die drie doe de voornaamſte Taalen der Weereld waaren;

Aan den Inhoud der Opſchriften was veel gelegen.

En waarom Pilatus dit in drie Talen dede.

De Euangeliſten hebben de Orden der Taalen in dit Opſchrift niet even-eens aangeteekend.

Baronius heeft het Latijnſch Opſchrift naaſt aan Jeſus hoofd uit de agting van die Taale willen haalen.

Slegt gevoelen der gener welke willen datmen de Latijnſche Taal voor de Kerk-Taale houden moet.

(ge-

Digitized by Google

(gelijk ook onder die Volken eerſtelijk het Euangelium van den Gekruiſten Jeſus Gepredikt is;) alſoo was het onmogelijk dat alle de Talen van de Weereld in dit Opſchrift geſteld wierden; maar heel welvoegſaam dat het ingeſteld wierd naar den Tijd, en het Land, en het Volk dat ſig doemaals meeſt binnen Jeruſalem vond, en die Talen ſeer gemeen verſtonden. Hier en boven komd ook in bedenken, waarom Jeſus in dit Opſchrift, NAZARENUS genoemd is, daar hy doch te Bethlehem Gebooren was? Doch men kan ſeggen, dat hy navolgens de voorſegging van dien naam, hier ook Nazarenus genoemd is, om dat hy te Nazareth opgevoed zijnde, van hem in de wandelinge gemeend wierd dat het ſijn Geboorte plaats was. En nadien Nazareth een ſeer geringe en veragte plaatſe was, (gelijk Nathaniel eens ſeide, Joh. 1: 47. *Kan ook uit Nazareth yts goeds komen?*) ſoo hebben eenige gemeend, dat Jeſus in het Opſchrift alleen tot veragtinge, NAZARENUS genoemd is. En dat'er, KONING DER JODEN, bygevoegd is geworden, om dat hy ſig daar voor vermetelijk uitgegeven hadde, en van de Joden daar over aangeklaagd, en nu ver-Oordeeld was tot het Kruis: gaande Pilatus in 't Opſchrift alle andere Beſchuldigingen voorby, om dat mogelijk dit ten ergſten van 't Volk opgenomen, de voorname misdaad kon gehouden worden tegen den Keiſer, wiens Geregts-beſorger Pilatus was: alhoewel hy'er de Overprieſters niet ernſtig noch ſcherp genoeg in en ging, gelijk uit haare ſteurnis bleek. En nadien den Euangeliſt ſegd, dat duſdanigen Opſchrift boven Jeſus Hoofd geſet wierd; ſoo vald het niet ſwaar om te bedenken dat het geſchied is, of door vaſt-ſpijkeren, of door aanbinden, of door voorhangen, &c. aan welke eigentlijke wijſe van doen, ons weinig gelegen is; alhoewel de Schilders miſſen, wanneer ſy dit Opſchrift in maniere van een Ceedel of Plak-ſchrift verbeelden: want nadien de Gekruiſte aan de Kruiſſen bleven hangen, en daar aan vergaan moeſten; ſoo en ſouden duſdanige Schriften op Pergament, of ander Papierig Schrijf-tuig, niet lang in de opene Lugt ſtand gehouden hebben: invoegen het ſeer waarſchijnelijk op een Houten Tafereelken is geſchreven geweeſt. En ſchoon ymand meend, dat het hier niet noodig was 't ſelve ſoo beſtendig te maaken, om dat de Lichaamen van deſe Gekruiſte tot voldoening der Joodſche Wet, voor den Avond moeſten afgenomen worden; ſoo iſt nochtans waarſchijnelijk dat de Romeinen in deſe Straf-uitvoeringe, t'eenemaal haar gewoone maniere gehouden hebben. Maar gelijk ons dit mogelijk eenige verſtandige Mannen ſullen toeſtaan; alſoo word'er deswegen verder onderſogt, of dit Opſchrift gemeenlijk over-dwars in de lengde, ofte over-langs in de hoogte tegen het boven-uitſtek des Kruis aangehegt is geworden? Voorwaar al iſt dat de Schilders gemeenlijk het eerſte vertoonen; nochtans agtenwe dat Salmaſius met meerder reden het laatſte aan Jeſus Kruis verkooſen heeft; nadien ons de Forme van duſdanigen Schrijf-bordeken, aldervoegſaamſt tot een Opſchrift in drie Talen na malkander geſteld, ſchijnd te paſſen. En dat ook dit Opſchrift niet voorgehangen is, voor dat Jeſus alreede aan het Kruis vaſt-gehegt was; ſulks ſoumen daar uit ſchemeragtig konnen giſſen, dat'er geſeid word; *Dat het geſteld wierd boven 't Hoofd van Jeſus.* Dat is aan het bovenſte uitſtek van 't Kruis, daar Jeſus alreede aan 't Dwars-hout aangehegt hing. Alhoewel ſommige met Geiſteranus meenen, dat het tegen het Dwars-hout vande Kruis-Galge ſelfs geſteld zy geweeſt; oordeelende daar toe dat de Kruiſſen de gedaante van een Griekſe π hadden: datwe niet voor goed keuren; alhoewel de plaatſe genoeg tot het Opſchrift was. Maar nadien wy in de Euangeliſe Hiſtorie ſien, dat de Joodſche Overprieſters, die Jeſus Hals-Geregt op Golgotha by-woonden, geen kleene reden van beriſping over de inſtelling van dit Opſchrift meenden te hebben; ſoo heeft het aan veele bedenkelijk geſchenen,

Waarom Jeſus in dit Opſchrift NAZARENUS genoemd is.

Het Opſchrift en is niet op Pergament of dunne Schrijf-ſtoffe geſchreven.

Of het Opſchrift in de breedte of in de hoogte geſteld is.

Siet hier toe de Print-verbeelding der Kruis-ſtraffen. in 't voorgaande Hoofdſtuk ontrent Z. &c.

Digitized by Google

of dit geſchied zy voor dat het ſelve alreede aan het Kruis opgehangen was, ofte wel daar na; namelijk wanneer het nu alreede van eenige Joden geleſen wierd: want veele uit de Stadt komende hebben daar toe nieuwsgierig geweeſt, geern willende vernemen, waarom deſen menſche Gekruiſt wierd: gelijk de Opſchriften ook tot dien einde voorgehangen wierden. Waarom mogelijk ook Johannes het leſen van het ſelve, eerſt na de voorhanging verhaald. Gelijk hier toe dan ook die welke van het eerſte gevoelen zijn, meenen waarſchijnelijk te zijn, dat Pilatus dit Opſchrift heeft doen bedekt houden, tot dat het op Golgotha aangehegt en openbaar van veele geleſen is; nadien de Overprieſters anderſinds hun agterdogtig misnoegen daar over ſoo lange niet en ſouden ingehouden hebben: En het ook veel gereeder had konnen veranderd worden, zijnde noch voor, of liever in het Regt-huis van Pilatus, als nu dus verre buiten de Stadt op 't Galge-veld. Want dat Pilatus daar in yts voorgehad heeft, ſchijnd den uitſlag van de Hiſtorie aan te wijſen; het ſelve niet willende veranderen, om dat het genoeg tot Pilatus eigen oogmerk ingeſteld, nu alreede aan het Kruis hing; en deswegen niet als met kreuking van des Stadhouders Geſag en kon afgenomen nog veranderd worden. Invoegen dat de Overprieſters uit het algemeen gemompel der Joden, die uit de Stadt komende dit Opſchrift laſen, daar over vol agterdogt geworden zijn. Doch andere zijn van oordeel, dat ſchoon dit alles ſchijnd verhaald te worden, wanneer de Overprieſters nu al op Golgotha gekomen waren, en het Kruis al geſteld was; dat ſulks alleen maar als een voorkomen in de Hiſtorie, en niet in tijd moet opgenomen worden: nadien gemeend word, datſe hier over noch met Pilatus ſpreken, daar hy immers niet mede op Golgotha was: welk eerſte en tweede geſeg, met regt bedenkelijk mag gehouden worden. Doch deſe dan haar misnoegen inbrengende, ſeggenſe; *En ſchrijft niet de Koning der Joden, maar dat hy geſegd heeft*, IK BEN DE KONING DER JODEN. Dit wildenſe aldus, om datſe vreeſden, dat by-aldien het Opſchrift bleef, het even ſou konnen opgenomen worden, als of het Joodſche Volk hem voor haaren Koning hadden gehouden. En daarom gelijk ſy hem beſchuldigd hadden, dat hy ſulks alleen vermetelijk geſeid hadde: (gelijk in alle de voorgaande beſpottingen door den Mantel, Riet-ſtaf en Doorne Kroone had ſchijnen te blijken;) ſoo wildenſe dat dit ook ſoo in het Opſchrift, als een Brand-merk van Jeſus quade Feiten ſou konnen geſien en geleſen worden. Doch Pilatus, die ongetwijffeld door de inſtellinge van dusken Opſchrift, de Joden Overprieſters een ſtreek gaf; (Kruiſſigende haaren Koning op haar eigen beſchuldiging; en ſulks nochtans bewimpeld onder de beſorging van ſijn Ampt, yverende voor de Eer des Keiſers; een menſch ſtraffende die ſig tegen de Roomſche Mogendheid hadde aangekant;) en wilde opdeſe voorwending, die ſijn Eer van na-by ſcheen te quetſen, geenſinds agt ſlaan; maar wees haar onder deſe ſteurnis van de hand, ſeggende; *Dat ik geſchreven hebbe dat hebbe ik geſchreven.* 't Geen ſoo veel beteekende, als of hy geſeid hadde; *Ik wil het niet veranderen, het mag'er voor deſe reiſe ſoo mede doorſtaan.* Want gelijk hy in Jeſus geen ſchuld gevonden hadde, maar hem alleen den Joden te geval, een Slaaf deſer Dood-ſtraf gemaakt had; alſoo heeft hy ook de beſchuldiging ſoodanig doen inſtellen, dat alle die onder de Joden wijs waaren, deſen menſche moeſten verontſchuldigen: want men las daar in niet, dat hy een Quaad-doender, noch een Oproermaaker was; noch den Keiſer verboden hadde Schattinge te geven, noch dat hy den Tempel had willen af-breken; gelijkſe in haar beklag voor Cajaphas, en daar na voor deſen Stadthouder ſtuk-wijs inbragten; en ſulks hier nochtans de eige ſtof van het Opſchrift hadde moeten weſen. Hierom wildenſe dan, *Dat hy*

ge-

Joh. 19:20.

Of de Overprieſters het Opſchrift voor of na de voorhanging beſpt hebben.

Uit wat inſigt de Joden het Opſchrift wilden veranderd hebben.

't Gemeen der Joden en heeft in Pilatus Opſchrift geen beſchuldiging des Doods konnen vinden.

Digitized by Google

geseid hadde, de Koning der Joden te zijn; op dat hy daar door schuldig sou hangen, aan een valsch voorgeven; namelijk yts groots van sig selven geseid te hebben, dat hy waarlijk niet en was, en derhalven een openbaren Leugenaar, een Valsaris en Verleider. Gelijkwe mede terstond sullen sien, datse in haare gantsche bespottinge nergens op hebben toegeleid, als om dit Opschrift een slinksen uitleg aan te draajen; terwijlen het haar niet weinig speet, het selve niet veranderd te konnen krijgen. Offe Jesus nu ook van nieuws wederom de Doorne Kroone hebben opgeset, tot een Spot-teeken van sijn voorgewend Koningdom? (hoedanig wy vooren alleen twijffelagtig gesteld hebben, datse hem te gelijk met den Spot-Mantel kan afgenomen zijn, doen sy hem sijn eigen kleederen in Pilatus Regt-huis wederom aanschoten;) sulks blijft hier wederom bedenkelijk: want nadien dese Kroon een merkelijk blijk van Jesus valsch voorgewend Koningrijk, aan het Kruis verstrekken konde, en de Joden ook doorgaans daar op geschimpt hebben, seggende; *Soo, of byaldien hy de Koning der Joden is, &c.* soo sou het aldus konnen geschied zijn. Immers pleiten alle de Schilderien voor de Doorne Kroon aan 't Kruis. Doch datmense doorgaans op Jesus Hoofd wil gesien hebben, selfs van 't Regt-huis uitgaande na Golgotha; daar toe heeftmen heel weinig sekerheid. En om dat de Joodsche Overpriesters wel wisten, dat schoon alles watse hier seiden waar was, Jesus egter daar door sig niet aan de Dood-straf van 't Kruis hadde konnen schuldig maaken; daarom hebben sy met vele saken te vooren tegens hem overhoop te haalen, soo lang gewoeld, dat hy van Pilatus als een Politijk Misdadiger is Gedood geworden; op dat de schuld op dien Regter en niet op haare Schouderen mogte geleid worden. Maar Pilatus die om veele overlegging en nood-dwang, dit Vonnis eindelijk uitgesproken had, en daar door nu al ver genoeg buiten den Band der Romeinsche Edelmoedigheid gesprongen was; wilde sijn Eer niet verder in de waagschaal stellen; maar wederom sijn selfs wordende, begeerde hy dat het Opschrift onveranderd bleef; niet tegenstaande hy het selve niet alleen ligtelijk hen te geval had konnen veranderen: (insonderheid alsmen geloofd, dat het voor dese berisping noch niet aan het Kruis gehangen noch van veele Stedelingen gelesen was;) maar ook daar door had konnen voorkomen, dat hem Philo de Jode, namaals niet voor een hardnekkig mensch te Boek geset hadde. Hoedanigen standvastigheid eenige voor een klaar bewijs nemen; van dat ja, het Opschrift alreede boven Jesus Hoofd hing, eer de Joden over desselfs Inhoud agterdogtig geworden zijn. Waar toe alswe seiden, het gemompel des Volks die het lasen, haar kan gaande gemaakt hebben: Het welke nu te veranderen, Pilatus geheel niet raadsaam en docht, noch ook tot sijn lof had konnen strekken. 't Geen egter uit Joh. 19: 19-22. niet soo geheel en kan gewonnen gegeven worden. Dat nu ook de menschen heel moeder-naakt uitgeschut, aan de Kruissen wierden opgehangen, is ruim genoeg in 't voorgaande Hoofdstuk aangewesen; en de Euangelisten vermaanen ons sulks ook van Jesus te gedenken, wanneer onder anderen Johannes seid; *De Krijgs-knegten dan als sy Jesum Gekruist hadden, naamen sijne Kleederen, &c.* Namelijk na dat sy deselve Jesus hadden uitgeschooten voor de Aanhegting: want gelijk de Krijgs-knegten by de Romeinen de Uitvoerders der Lijf-straffen waaren; alsoo waaren de kleederen van de Gestorvene haar verval, datse onder malkander tot Beuit maakten. Doch hoe veel bysondere kleederen Jesus te deser tijd aangehad heeft, word uit de omstandigheid van dit voorval onderssogt; alhoewel men alleen maar uit eenige waarschijnelijke Gissingen seggen kan; dat deselve uit twee verscheide stukken bestonden; namelijk een Rok en een Mantel of Opper-kleed. Hoedanigen kleeding Jesus ook na de wijs der Ou-

Waarom Pilatus het Opschrift niet en wilde veranderen.

Bedenking over Joh. 19: 19-22.

Jesus is sonder Kleederen en Naakt aan 't Kruis gehangen.

Hoe veel Kleedingen Jesus gedraagen heeft.

Digitized by Google

Jesus heeft na de wijs der Ouden een Rok en een Mantel gedraagen.

den van die tijden en Joodsche Land-aard, men sou mogen besluiten gedragen te hebben, uit het voorval der Voetwassinge, Joh. 13. daar Jesus sijn kleederen, dat is sijn Opper-kleed of Mantel afgeleid hebbende, sijne Discipelen de Voeten waste. Alwaar men diende aan te merken, dat de Heilige Schrift veelmaal gewoon is, een Kleed in 't veel getal te noemen: en te mets wederom daar van in het enkel getal te spreken. En nadien den Euangelist Jesus kleederen niet en noemd, is 't noch veiliger die ongeteld, dan deselve met sommige in vijf of in drie bysondere kleederen te onderscheiden; daar nochtans de kleedingen der Ouden ons veel meer tot het gevoelen van twee onderscheiden stukken schijnd te vermaanen. Want om niet lang in twijffel te blijven, of de Oude met twee kleedingen, namelijk een Lijf-rokje met een Mantel, niet seer deftig, Staatelijk en Groots in Man en Vrouw, zijn konnen toegedost wesen; daar van kan ons de beschouwing deser af-beelding, die geen geringe oorsprong beloofd, soo grooten Denk-beeld geven, dat we geen verder verklaaring noodig agten, om daar uit te verstaan, dat ook Jesus niet onwaarschijnelijk met dusken sweem van kleedingen gewandeld heeft; nadien ook de verdeeling derselve onder de Krijgs-knegten, daar geheel en al de hand toe schijnd te leenen. Die egter Jesus kleederen met Vijf verscheide kleerstukken willen onderscheiden hebben, vestigen meest hun gevoelen op Johannes 19: 23. daar geseid word; *De Krijgs-knegten naamen sijne Kleederen (en maakten Vier deelen, voor elken Krijgsknegt een deel) ende den Rok. Den Rok nu was sonder naad, van boven-af geheel geweven. Sy dan seiden tot malkander; Laat ons dien niet scheuren, maar laat ons daar over Loten wiens het zijn sal, &c.* Waar uit sy dan meenen, dat yder Soldaat een bysonder kleed na hem genomen heeft; en datse over den on-evenen Rok, het Lot geworpen hebben. Doch dese Sluit-reden gaat seer onvast: want alhoewel daar in klaar genoeg gesien word, dat 'er waarschijnelijk vier Soldaten sijn besig geweest om Jesus aan 't Kruis te hegten, en dese kleederen tot Beuit na haar te nemen; soo en volgd nochtans uit de vier Deelen en den Rok niet, dat Jesus vijf verscheide kleederen aangehad heeft; namelijk waar van yder Rakker een geheel kleed sou na hem genomen hebben, en den Rok die Ondeelbaar was, sou overgeschoten zijn? Maar wy agten datmen het tegendeel veel eer uit de woorden van Johannes moet besluiten: want als de Krijgs-knegten van den Rok seggen; *Laat ons dien niet scheuren*, soo gevense genoegsaam te kennen, datse den Mantel of het Opper-kleed immers gescheurd, dat is, in vier Baanen, Panden of Lappen getornd hadden. Hoedanigen ontornen aan den Rok geen plaatse hadde, om datse sonder Naad, en als uit eenen Draad geweven was; en sulken ongevolden Weefsel sig niet en laat scheuren, noch snijden, om dat door de uit-rafeling der Scheer en Inslag-draaden, het gantsche kleed te schande en tot niemands nut soude gemaakt geworden zijn. Welk gevoelen ons minder vreemd sal schijnen, wanneerwe ons van de Joden laaten verseekeren, dat de Hebreen, gelijk ook meer Oosterssche Volken, hunne Mantels gewoon waaren uit vier Panden of stukken saamen te Naajen; diemen dan ook ligtelijk behoudens de Stoffe, van een scheuren konde. Gelijkmen ook nergens in de Oude Pronkbeelden, noch Penningen, eenige kleedingen siet, die welvoegsaam in vijf bysondere Deelen konnen onderscheiden worden: daarse in tegendeel meest alle met dese onse voorgestelde meening en Printverbeelding schijnen over-een te stemmen. Soo dat wy bekennen moeten, dat de Schilders sig hier beter dan elders in betoonen te gedragen. Alhoewel de Spreeuwen, van P. P. Rubens warm toegeduffelde Apostelen, plagten te seggen; *Dat hy het Laaken goed koop had, en ons Heere geen rekenschap van schaarsse maat sou moeten geven.* Doch aangaande Jesus Rok son-

De Kleeding der Oude Joden, Grieken en Romeinen in dese Printverbeelding aangewesen, waarschijnelijk op Jesus Kleeding gepast.

Uit wat aanmerking sommige Jesus Kleederen in Vijf verscheide stukken onderscheiden.

Het tegendeel uit Johannes beweerd.

Joodsche Mantel of Opperkleed uit vier Panden saamen genaaid.

Den Schilder Rubens gestraald over de rijkheid der Apostelen Mantel-Kleeden.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ſonder Naad, deſſelfs Maakſel en ſal niemand thans ſoo donker noch moejelijk om verklaaren vallen, als wel voor henen; nu de Geleerde Heer JOHANNES BRAUNIUS in ſijn Boek van de Prieſterlijke Kleederen der Hebreen, niet alleen de waare Modellen van ſulke Rokken; maar ſelfs ook het Werk-Getouw, tot de hand-dadige Weving derſelve, in een naauwkeurige Printverbeelding heeft aan den dag gebragt. Voorwaar de Lappen van den Mantel, konden de Soldaten in dusken minder deel eenigſinds te nutte komen; doch van den Geweven Rok ſagenſe wel, dat hy door't ſcheuren hadde bedorven geweeſt; en daarom willenſer liever 't Lot over werpen, op dat hy ymand van allen te nutte quam; gelijkmen in ondeelbare dingen gewoon is, ſig door het Lot te laten ſcheiden. En nadien de Euangeliſten niet aan en teekenen, wat ſoort van Lot, de Krijgs-knegten hier gebeſigd hebben; en dat'er by de Romeinen verſcheide in gebruik waaren; vald'et ſeer onſeker daar na te raaden: alleen word ons vermaand, dat dit geſchied is, op dat de Schrift vervuld wierde, welke ſeid; *Sy hebben mijne Kleederen onder haar verdeeld en over deſelve hebben ſy het Lot geworpen*, Pſalm 22: 19. Doch gelijk dit met Marcus yts algemeens ſchijnd te ſtellen, (daar Johannes ſulks alleen op den Rok paſt;) ſoo hebben ſommige in bedenken gehouden, of ſy ook niet te vooren over den Mantel gelôot hadden: want ſchoonſe in vier Lappen geſcheurd was, ſoo kan egter noch om de keur der ſtukken gelôot zijn; dewijle het eene wat beter van wegen de ſaamen-laſſing, dan het andere kan geweeſt zijn. Gelijk'er ook zijn die meenen, datſe uit veragtinge het Lot op de kleederen ſelfs geworpen hebben; maakende daar van een Tafel der Dobbelaars. Doch dit en ſchijnd ons tôt de Voorſegging, noch tot de aanteekening der Euangeliſten, niet ernſtig genoeg verklaard te zijn. 't Geenwe vorders in Jeſus Kruiſſiging, navolgens de Romeinſche Zeden aangeteekend vinden, is dit, dat hy ook aan het Kruis bewaakt wierd van de Krijgs-knegten, die by het Kruis gingen nederzitten: want alſoo moeſtenſe doen, op dat de Lichaamen, het zy levend of dood, niet en ſouden afgenomen worden. Voor welk doen men inſonderheid bedugt was, wanneer ymand van groote Vrienden of Aanhang was. 't Gene men ſou mogen denken meer met opmerking ontrent Jeſus dan de andere Gekruiſte, geſchied te zijn, wanneerwe ſien, dat ſelfs een Hoofdman over Honderd, deſe bewaaringe aanbevolen was, Matth. 27: 54. En indien het ons nu noch indagtig is, hoedanig wy in het voorgaande Hoofdſtuk de lang-levendheid der Gekruiſten uit verſcheide Getuigeniſſen hebben geſien; voorwaar ten ſal ons geen wonder doen, dat ons Jeſus naar alle deſe Tijd-verlooping, en veele verrigtingen, noch levendig aan het Kruis hangende, te vooren komd; ja dat hy in dien ſtaat des Lijdens, niet alleen ontrent ſes Uuren deſe ſtraffe verduurd heeft; maar ook in dien tijd van Kijkers en Omſtaanders, die hem uit Jeruſalem gevolgd en bygetroept waaren, doorgaans beſpot en gelaſterd is. Hem ſmaadelijk als een dwaas en vermetel-ſtuk in het aangeſigte werpende, dat hy, die geſeid hadde den Tempel af te breken en na drie daagen weder op te bouwen, ſig ſelven nu niet verloſſen konde: want dat meendenſe moeſte ſoo eenen ten minſten konnen doen; indien hy daar toe ook noch met waarheid van ſig ſelven geſeid hadde, dat hy *Gods Soone* was. Ja ſy ſtellen dit genoegſaam tot een grond-ſteun van hun geloove; dat ſoo by-aldien hy, die ſig nu ſoo ellendig en onmagtig aan het Kruis hadde laten Nagelen, dat hy handen noch voeten reppen konde, ſig ſelven van het Kruis konde afrukken; hy daar door betoonen ſou dat hy 't waarlijk was. Doch hoe ernſtig haar dit afging, kanmen daar uit afnemen, wanneer Marcus aanteekend, datſe dit navolgens der Joden gewoone ſpot-wijſe, met een ſmaadelijke ſchuddinge

Jeſus Rok Geweven kon in ſtukken geſcheurd, niemand nut zijn.

Bedenking of de Soldaten ook niet over de Lappen van Jeſus Mantel gelôot hebben.

Jeſus is ook aan 't Kruis bewaakt.

Hoedanig en in wat zin de Joden verſcheide laſteringen tegens Jeſus uitbraakten

Digitized by Google

des Hoofds deden: ſeggende, HA! *gy die dat doen kond, &c*, Hoedanigen wijſe van veragtelijke bejegening, ons dikmaal in de Heilige Schrift voor komd. 't Geenſe waarlijk alſoo niet en ſouden gedaan hebben, by-aldien het hen ernſt geweeſt was de waarheid tot het Geloove te kennen. En 't ware noch een kleen geweeſt, indien deſe beſpottinge alleen van het graauw der ſlegte Voorby-gangers, die na de Aanhegting nader by het Kruis quaamen, geſchied waare; maar de Overprieſters met de Schriftgeleerde en Ouderlingen; ja ſelfs de Pharizeen, die ſig tot noch toe uit de kink gehouden, en ſig naauwlijks eens laaten ſien hadden, vallen met geen minder ſmaad-reden tegen Jeſus uit: Ja gaan in haare laſteringen door ontelbaare ſlinkſe inſigten, 't gemeene Volk ſeer verre te boven. En alhoewel deſe in haare laſteringen Jeſus wel getuigenis gaven, dat hy veele menſchen goed gedaan hadde; (want ſijne Wonder-werken waaren ſoo openbaar, datſe elk-een wiſte, getuigenis gevende dat hy geſonden was, Joh. 5: 36.) ſeggende; *Hy heeft andere verloſt; hy kan hem ſelven niet verloſſen;* ſoo ſogten ſy nochtans het Volk daar by wijs te maaken, dat hy ſulks alleen bedrieglijk, en mogelijk door den Duivel gedaan hadde; gelijkſe eens van derſelver uitwerping ſeiden, Matth. 12: 24. 't Gene ſy meenden hier uit te blijken, om dat Jeſus nu ſelver in de neep zijnde, niet geholpen wierd, om dat hy van ſijn helper Beelzebul verlaten was. Dus laſterden ſy dan hier door ſijn Goddelijke Wonderen, dien hy veelſinds met ſchoone Leeringen en Voorſeggingen verſeld hadde; en ſogten het Volk wijs te maaken, dat hy een Valſch Propheet was: ja die het ook ſoo grof in het beroeren des Volks gemaakt hadde, dat hy ſelfs van den Roomſchen Stadthouder als een ondraaglijk menſch voor de Joodſche Republijk, aan de Dood-ſtraf van het Kruis was overgegeven. Sijn Magt beſchimpten ſy ook, met een ſlinkſe voorwendinge, als of hy geſeid had, den Tempel af te breken en ſeer ſchielijk wederom op te bouwen. Doch ſy en wilden niet eens bemerken, dat Jeſus geſeid hadde, dat als ſy ſelfs den Tempel van ſijn Lichaam breken ſouden, hy deſelve alsdan wederom opregten ſoude; terwijlſe nu ſelfs met het af-breken van dien waaren Tempel, namelijk ſijn Lichaam waar van hy geſproken hadde, beſig waaren. Sy laſterden ook voornamelijk ſijn Perſoon, en dat hy niet en was de Soone Gods; en dat onder deſe Glorieuſe blijken, dat Jeſus aan het Kruis blijvende hangen, ſy haaren toeleg nu dus ver gelukt ſagen, aan den genen die haare Valsheid en Geveinſtheid ſoo dikmaal doorgeſtreken hadde. En gelijk haar het Opſchrift, DE KONING DER JODEN te bijſter in de weg was, ſoo ſogtenſe ook in hem dien Eernaam verdagt te maaken, op dat niemand en geloofde dat dit Titul-Opſchrift ſoodanig met voordagt tot de waarheid geſchreven was. Hierom beſpotten ſy dan ſijn Koninglijk Ampt, ſeggende; *Indien hy de Koning der Joden is, &c.* Te kennen gevende, dat hy het niet en was. Want ſoo hy de Koning der Joden, dat is de Meſſias was, wel ſoo meendenſe, moeſt hy aan het Kruis niet blijven hangen, maar hy moeſt op den Throon ſijns Vader Davids gaan zitten, de Heidenen Overwinnen, en als een Aarden Vat aan-ſtukken ſlaan: maar nu meendenſe ſagmen het tegendeel; dewijlſe hem aan het Kruis ſagen hangen, en daar aan bleef om te ſterven: en derhalven kon hy ook Gods Soone niet zijn; want die en konde immers ſijnen Soone niet verlaten. Dus en paſten dan ook by hen, de aanvangwoorden van den 22. Pſalm op den Meſſias niet; ſchoon de Joden met deſelve mogelijk doe al gewoon waaren, haare Morgen-dienſten in den Tempel te beginnen. Maar gelijk de Saligmaaker Jeſus, voor alle ſoorten van menſchen aan het Kruis wilde Lijden; alſoo en ſchijnd het ook niet vremd, dat hy van allerlei ſlag van menſchen in ſijn Lijden geſmaad en beſpot wierd.

2 Kon. 19. vers 21. Job 16: 4. Pſal. 22: 8. en 109: 25. Klaagl. 2. vers 15. Jeſ. Syrach. 12. vers 18. en 13: 8.

Laſter-ſugt der Overprieſters en Pharizeen.

Valsheid en geveinſtheid in deſe Laſtering der Overprieſters. &c.

De Joden beſchuldigen Jeſus van 't afbreken des Tempels, terwijlſe ſelfs daar mede in ſijn Lichaam beſig waren

De Overprieſters getergd door Pilatus Opſchrift, hebben Jeſus Koninglijk Ampt beginnen te beſpotten.

Jeſus is van allerlei ſlag beſpot en voor allerlei Sondaars geſtorven.

Im-

Digitized by Google

Immers werdmen ontwaar, dat ook ten laatſten de Romeinſche Krijgsknegten, en ſelfs de Goddeloose Kruis-boeven, of ten minſten een van beide, die te gelijk met Jeſus onder deſe Straf hingen, den Mond tegen hem in Smaadheid hebben open gedaan; namelijk wanneerſe daar toe lang genoeg van de Overprieſters en 't gemeene Volk der Joden, aangeprikkeld waren. Waar in dan eerſtelijk de Krijgs-knegten voornamelijk gedoeld hebben op Jeſus Koninglijk Ampt, op dat hy ſig ſelven van het Kruis mogte verloſſen, en alſoo ontheffen van de Straf-magt der Romeinen. Ook deden ſulks de Moordenaars, ſeggende; *Soo gy de Chriſtus zijd, verloſt u ſelven en ons.* Namelijk alswe terſtond ſeiden, een van de Moordenaars: want of wel by Mattheus en Marcus, beide de Moordenaars ſchijnen te moeten verſtaan worden; ſoo blijkt nochtans niet duiſterlijk uit de ſtraks-volgende betuiging van den eenen, dat beide die Euangeliſten, deſe laſtering niet als van een van de Moordenaars voortbrengen; laatende door die breede ſpreekwijſe alſoo in 't onſeker blijven, wie het van haar beide geweeſt is. Soo datmen *Moordenaars*, hier moet opnemen, als offe na een meer gewoone wijſe van ſpreken ſeiden; *Een van de Moordenaars.* Ten zy dan dat ymand met ſommige Godsgeleerde liever ſou willen denken; dat Jeſus in den beginne, van bei de Moordenaars beſpot is: doch dat den eenen naderhand, hoorende van Jeſus Koningrijk en Goddelijk Soonſchap ſpreken, dusken Spot-reden na waarheid heeft beginnen om-te keeren, vernemende wie Jeſus was; en dus tot andere gedagten gekomen zijnde daar op van Taal veranderd is: invoegen hy niet langer hardnekkig in het quaad willende volharden, hy ſijn Makker heeft beginnen te beſtraffen: hem onder oogen ſtellende, hoe roekelooſen ſtuk het voor Godt was, dat hy, daar hy regtvaardelijk met hem om ſijn Schelmſtukken ſtraf leed, een ander die niets onbehoorlijks bedreven hadde, noch met ſmaadheid in ſijn onverdiende Lijden beſwaarde. En daar op Jeſus met een Gebed aanſprekende ſeid hy: *Heere gedenkt myner als gy in u Rijk komd.* Niet anders als of hy in deſen oogenblik van Godt geleerd waare, te verſtaan en te gelooven, dat de Chriſtus Lijden, en alſoo in ſijn Heerlijkheid ingaan moeſte. Hoedanigen Hoofdſtuk des Geloofs, anderſinds de Joden; ja ſelfs niet veele van Jeſus Diſcipelen, tot noch toe ten klaarſten begrepen hadden; nadien het gemeen gevoelen der Joden doe ter tijd noch ſoo laag by de grond ſweefde, datſe meenden, dat de Meſſias alleen een Aards Koningrijk opregten ſoude: gelijk de Diſcipelen, van die opregting in Iſrael, ſelfs noch na Jeſus Opſtandinge onderſoek gedaan hebben, Actor. 1: 6. En Jeſus op de Boetvaardige Bede van deſen Moordenaar geenſinds willende ſwijgen, heeft hem met een verſtaanelijke ſpreekwijſe verſekerd, *Dathy Heden met hem in het Paradijs*, dat is in den ſtaat der Gelukzaligheid, *ſoude zijn.* Deſelve het Paradijs noemende, volgens een ſpreekwijſe der Hebreen; nadien het by de Joden niet alleen ſoodanigen beteekenis hadde; maar ook ſeer wel op den zin en begeerte van den Moordenaar paſte; openende Jeſus nu door ſijn Lijden, den weg tot het Heiligdom des Paradijſes, en den Boom des Levens, die door de Sonde dus lange hadde geſloten geweeſt. Voorwaar ſy dwaalen ſeer, welke hier de woorden van Jeſus ſoo opnemen, als of hy geſeid hadde; *Ik ſegge u Heden, gy ſult met my in 't Paradijs zijn.* dewijl het immers geheel niet noodig was, deſen Moordenaar te ſeggen, dat Jeſus *Heden* ſprak: want dat hoorde en ſag hy wel: doch het was ten hoogſten noodig dat Jeſus hem op ſijn Bede verſekerde, dat het niet lange aanloopen ſou, dat hy hem gedagtig ſou weſen; ja dat hy hem op *Heden deſen Dag*, ſijn begeerte vervullen ſoude. En gelijk Jeſus tot deſen Moordenaar van het Kruis-hout geſprooken heeft; alſoo heeft hy ſig ook niet ge-

Jeſus is van de Romeinſche Krijgsknegten beſpot.

Of Jeſus van een of beide Moordenaars gelaſterd is.

Hoe en door welk een uiterlijk middel den eenen Moordenaar kan bekeerd zijn.

't Geloof des Moordenaars waar in uitſtekende.

Jeſus Diſcipelen wiſten niet dat hy door Lijden tot ſijn Koningrijk moeſt ingaan.

Waarom Jeſus den Staat der Zaligheid het Paradijs genoemd heeft.

Slinkſe opvattinge van Jeſus woorden; Heden ſult gy met my in 't Paradijs zijn.

Digitized by Google

Jesus heeft aan 't Kruis ook sijne Vrienden aangesproken.

geschaamd, hem tot sijne Vrienden en Bekenden te keeren, welke met eenige Vrouwen by het Kruis stonden en dit Schouwspel aansagen: 't gene des te wonderlijker in haare Oogen moeste wesen, om dat sommige uit haar noch daags te vooren, in Jesus lieflijk geselschap geweest waaren. Dus was hier dan Maria de Moeder van Jesus, en haare Suster Maria Magdalena tegenwoordig, gelijk Johannes getuigd. Als dewelke waarschijnelijk in den beginne met andere Vrouwen wat verder-af gestaan hadde, Matth. 27: 55.

Jesus spreekt Maria in 't bysonder aan en beveeldse aan Johannes, om dat hy haar na de Weereld niets te besetten hadde.

Maar nu dat Jesus vast-gehegt hing, en de Soldaten by het Kruis waaren gaan nederzitten, isse met Johannes en andere van Jesus bekende, wat nader by gekomen: 't geenmen uit dese woorden, *Jesus nu siende sijne Moeder &c.* sou konnen afnemen. Die dan ook daar op van Jesus in 't bysonder aangesproken wierd, seggende; *Vrouwe ziet u Soone;* haar bevelende aan het opsigt en voorsorge van Johannes sijnen Lieveling onder de Discipelen; op dat hy haar by sig hielde als sijne Moeder: gelijk dat seer welvoegsaam uit Jesus woorden te verstaan is, als hy tot hem seide; *Siet uwe Moeder.* Die haar ook van doe-aan in sijn Huis en besorging opgenomen heeft. Want Jesus hier Naakt uitgeschud hangende aan het Kruis om te sterven, hadde na de Weereld niets aan sijne Nabestaande te bezetten: want Judas hadde ongetwijffeld sijn Geld gehad; en sijn Lichaam was nu door des Regters Straf-Vonnis, het veragte Kruis, en ter naauwer nood het Graf eigen geworden: sijn kleederen hadden de Krijgsknegten onder malkanderen tot Beuit gemaakt; en sijn Ziele bereide hy vast om in de handen van sijnen Vader tot een Schuld-Offer over te geven: en met die Dood, te gelijk sijn Leven tot Saligheid van de sijne af te leggen. Invoegen Jesus sijn verlaatene Moeder, niet sonder welvoegsaame reden, desen Johannes aanbevoolen heeft. Maar gelijk de Joden tot noch toe niet dan Gal en Alsem tegen Jesus hadden uit-gebraakt, op datse soo wel sijn Eer en goeden Naam, als sijn Leven aan het Kruis deden ondergaan; alsoo heeft Godt door veele verschijnselen van ongemeene Wonderen en Teekenen aan den Hemel, en op de Aarde, niet nalaatig geweest, de saake van Jesus onschuld, voor de Oogen van de geheele Weereld staande te houden.

Met wat opsigt den Joden de Sonne op den Middag verdonkerd is.

Maar wat wonder was het doch, dat Godt onder alle dese Wonderen, ook den Joden, die nu Kinderen der Duisterniste wilden worden, de Sonne op den Middag verduisterde, gelijk hy haar gedreigd hadde te doen, *Wanneer het noch Dag sou zijn*, Jer. 15: 9. Esaia 5: 30. op dat daar na, haar overblijffel aan het Swaard sou overgegeven worden. Dus is hen dan dese Duisternisse overgekomen, doe sy het Ligt der Weereld aan het Kruis gehangen hadden; een Duisternisse die volgens Mattheus, Marcus en Lucas, van de Sesde Uure begon en tot aan de Negende Uure duurde; dat is van den klaren Middag, tot aan de Derde des Na-middags: en dat niet alleen over Judea, als veele vermaarde Mannen op 't spoor van Origenes hebben gemeend; maar over de gantsche Aarde; gelijk ons Lucas duidelijk schijnd te leeren onderscheiden, wanneer hy segd; *De Sonne is Verduisterd.* Naardien men van soodanigen Verduisteringe alleen gewoon is soo te spreken, wanneer de Son *Eclipseerd*, of in Taaning is; dat is als de Maane in haar saamenvoeging met de Son, vald binnen de Sonne-weg en de Aarde; en in haar voorby-gang de Sonne straalen van de Aarde af-keerd, en daar door aan de Aarde Verduisterd schijnd. Maar nadien dusdanigen Taaning nooit als ter tijd der Nieuwe Maane geschied; soo kanmen daar uit genoegsaam leeren, dat de Verduistering in Jesus Lijden voorgevallen, geen Eclipsis geweest is, om dat het volgens de Tijd-stellinge van der Joden Pascha, nu geen Nieuwe, maar Volle Maane geweest is. Waarom dese Duisternis geensinds onder den loop der Natuurlijke Hemel-Verschijnselen, maar tot een Wonder-daad Gods moet be-

Dat dese Duisterheid over de geheele verligte Aarde gegaan is.

En datse geen Eclipsis is geweest.

Digitized by Google

betrokken worden. En alhoewel het aan ſommige heeft wonder geſchenen; dat by-aldien deſe Verduiſtering ſig over de geheele verligte Aarde heeft uitgeſtrekt, dat deſelve van geene Heidenſche Schrijvers in de afgelegen Landſchappen, is aangeteekend geworden; en daar uit meenen dat dit alleen tot het Joodſche-Land moet bepaald worden; ſoo willen nochtans andere de woorden, *Over de gantſche Aarde*, ruimer genomen hebben. Want of 'er wel voorbeelden konnen by-gebragt worden, waar in het Joodſche-Land, *De geheele Aarde* genoemd word; gelijkmen daar toe by-brengd Luc. 4: 25. ſoo diendmen wel in-agt te nemen, dat het voorſtel van die reden, ſprekende van Iſrael dat in Canaan woonde, genoegſaam leerd, dat die ſpreekwijſe niet buiten het Joodſche Land en gaat: 't geen den Overſetter ook ſchijnd gemerkt te hebben, wanneer hy leeſt; *Over het geheele Land.* Gelijk dan ook dit gevoelen door de oude Sterrekijkers ſchijnd onderſteund te worden, wanneer ſy de tijd deſer Verduiſtering hebben aangeteekend, ſonder betrekking op deſe Land-ſtreek daarſe alleen moeſte geſien zijn: waar uit te vermoeden is, datſe ſig veel verder, en by den Uitheemſchen heeft vertoond. En dat ſommige miſſen, welke meenen dat by de oude Schrijvers van deſe Duiſterniſſe eigentlijk geen gewag gemaakt en word; ſulks heeft de Heer BINÆUS voor ons, met eenige aanmerkelijke Staaltjes uit Phlegon Trallianus en andere, onder deſe bewoording getoond: „Om hier niet by te brengen ſeid hy, het geen men leeſt in den Brief van „Dionyſius Areopagita aan Polycarpus, dat deſe ſonderlinge Eclipſis van „hem en Apollophanes te Heliopolis in Egipten is aangemerkt: en dat hy „daar over uitroept: *Of de Godt der geſchapen dingen Lijd nu; of het ge-„bouw der geſchape dingen gaat te niete.* (Nadien van verſtandige Mannen „in twijffel getrokken word, of deſe Brieven niet liever onder den naam „van Dionyſius verſierd zijn: gelijk meer oude Schriften onder ymands naam „verdigt zijn.) Soo brengen wy liever dit by; dat Phlegon Trallianus een „vry-gemaakte Slaaf van Hadrianus, en een ſeer net Rekenaar der Tijden „aangeteekend heeft; dat in het Vierde Jaar van de Tweehonderd en tweede „Olympias, welk is het Agtiende van Tyberius, en het ſelve in welke Je„ſus Gekruiſt is, een groote Eclipſis in de Sonne geweeſt is, welkers ge„lijk de Weereld nooit geſien hadde. Hoedanige woorden van Trallianus „by Euſebius aldus geleſen worden: *In het Vierde Jaar van de Tweehonderd „en tweede Olympias, iſſer geſchied de grootſte Eclipſis in de Sonne van alle die „ooit te voren bekend geweeſt zijn. Op de Seſde Uure van den Dagh is het Nagt „geworden, ſoo dat de Sterren aan den Hemel geſien wierden. En een groo„te Aardbeving in Bythinien heeft veel Huiſen van de Stadt Nicæa om„ver geworpen.* Hy noemd wel de plaatſe van de Aardbeving, maar niet „in welke de Eclipſis geſien is. Doch dewijl hy aanmerkt dat 'er nooit ſul„ken Eclipſis aan de Sonne geweeſt is, in ſoo verre dat het op den hel„deren Middag is Nagt geworden; ſoo toond hy genoegſaam, dat deſe „Eclipſis niet alleen in het Joodſche-Land geweeſt is. Wy weten wel dat „Gerh. Joh. Voſſius meend, dat van Phlegon een andere Eclipſis aan de „Sonne, als die van de Euangeliſten is aangeteekend. Doch het tegendeel „kan uit verſcheide omſtandigheden getoond worden. Immers is het een „en 't ſelve jaar op welke Phlegon deſe ongemeene Eclipſis ſteld, met het „jaar op welke Jeſus Gekruiſt is: want het Vierde jaar van de Tweehon„derd en tweede Olympias, is het Agtiende van Tiberius, en het ſelve „in welke Jeſus Geleden heeft. Daar by is dit ook deſelve Uure van den „Dagh de Seſde. Ook maakt hy gewag van een Aardbevinge na de Ver„duiſteringe van de Sonne, welke ook gevolgd is, wanneer Jeſus Leed.

Dat de Son niet alleen in in Judea is Verduiſterd geweeſt.

Dat d'Oude Schrijvers ook van deſe Verduiſtering gewag maaken.

De getuigenis van Dionyſius Areopagita over deſe ongewoone Eclipſis by ſommige verdagt gehouden.

De Verduiſtering der Sonne van Phlegon Trallianus op deſelve tijd van Jeſus Lijden geſteld.

De meening van Phlegon nader open geleid.

Joh. Ger. Voſſius wederleid.

Digitized by Google

„ Voſſius ſeid wel dat Phlegon die Eclipſis, van welk hy gewag maakt,
„ gehouden heeft voor een Verduiſtering volgens den loop der Natuure,
„ daar de Verduiſtering der Sonne, van welke de Euangeliſten ſpreken, niet
„ geweeſt is een Eclipſis, als voorgevallen op de Volle Maan. Joſephus
„ Schaliger, en Iſaacus Caſaubonus hebben het ſelve geſeid, dat Phlegon die
„ gehouden heeft voor een waare Eclipſis. Doch ſy en ſeggen niet waar
„ uit ſy ſulks beſloten hebben. Dus iſt dan gelooflijk datſe misleid zijnde door
„ het woord ECLIPSIS; welk ſy gemeend hebben dat ſulks alleen beteekende
„ een Natuurlijke Verduiſtering van de Sonne of Maane: daar nochtans dit
„ woord gebruikt word, het zy de Son op een gewoone of ongewoone ma-
„ niere Verduiſterd word; gelijk Grootius aanteekend, en P. D. Huet verder
„ betoond heeft. Die daar by noch aanmerkt, dat Africanus de woorden van
„ Phlegon aldus heeft opgenomen: *Phlegon verhaald, dat onder Tiberius*
„ Cæſar een Eclipſis van de Son geweeſt is op de Volle-Maan. Waar uit
„ blijkt, dat Phlegon dit niet gehouden heeft voor een Eclipſis volgens den
„ loop van de Natuur; maar dat hy de Verduiſteringe van de Sonne ten tij-
„ de van de Volle Maan een Eclipſis genoemd heeft; om dat de Sonne ook
„ kan geſeid worden te Eclipſeeren, wanneerſe Verduiſterd word op een
„ ongewoone wijſe. Voſſius ſeid verder, dat het wel ſchijnd te zijn deſel-
„ ve Eclipſis van welke Phlegon en de Euangeliſten ſpreken; om dat de
„ Euangeliſten op die tijd gewag maaken van een Aardbevinge, welke ſel-
„ ve Phlegon ſeid van die tijd op welke de Eclipſis, waar van hy ſpreekt,
„ geſien is: doch dat het ſijn ſwarigheid heeft, dat Phlegon van een Aard-
„ beving in Bythinien, en voornamelijk te Nicæen gewag maakt, en ge-
„ heel ſtil-ſwijgd van de Aardbeving in Paleſtina. Even als of Phlegon voor-
„ genomen had, alle Landſchappen op te tellen, die door deſe Aardbe-
„ ving geſchud zijn, en niet Bythinien alleen genoemd heeft, welk hy wiſt
„ dat voornamelijk was beſchadigd? Eindelijk ſeid Voſſius, dat Phlegon
„ niet alleen van die wonderlijke Eclipſis ſou hebben geſchreven, indien
„ deſelve geſien was in verſcheide Landen, door dien der niet wondelijker
„ is, als dat de Son op de Volle-Maan word Verduiſterd. Maar behalven
„ dat ſulken bewijs-reden van geen groote kragt is, dewijl het genoeg ſou
„ zijn, indien Phlegon alleen van de Eclipſis had geſchreven, om dat in
„ de Geſchiedeniſſen het verhaal van een geloofwaardig Schrijver moet ge-
„ ſteld worden boven 't ſtilſwijgend voorby-gaan van veele, ſoo zijn'er eer-
„ tijds andere geweeſt die ook van deſelve gewag gemaakt hebben, gelijk
„ Euſebius verhaald, ſeggende; *Op welke tyd men ook in andere Griekſe Ge-*
„ denk-Boeken dit van woord tot woord verhaald vind: De Son is Verdui-
„ ſterd, Bythinia is door Aardbeving geſchud, veel Huiſen zijn te Nicæen
„ omgevallen. Onder ſulke die van deſe Duiſterniſſe geſchreven hebben, is
„ ook Thallus geweeſt, van welke Africanus ſegd: *Dat hy deſe Duiſter-*
„ nis in het Derde Boek van ſijn Geſchiedeniſſen, een Eclipſis van de Son
„ na ſijn bedunken tegen reden genoemd heeft. Invoegen Thallus hier van
„ Africanus beriſpt word; om dat hy deſe Verduiſtering een Eclipſis noemd;
„ daar een eigentlijk geſeide Eclipſis ten tijde van de Nieuwe-Maan geſchied,
„ en deſe op de Volle-Maan is voorgevallen. En derhalven niet na de ge-
„ woone wijſe. Ja Tertullianus beroept ſig op de Staat-Boeken der Romei-
„ nen, in welke deſe Verduiſtering van de Sonne aangeteekend is geweeſt;
„ ſeggende: *Op die ſelve ſtond is den Dag, als de Son aan 't midden van*
„ den Hemel ſtond, de menſchen ontrokken. Die niet en wiſten dat dit ook
„ over de Chriſtus voorſeid was, hebben gemeend dat het een Eclipſis was;
„ En nochtans hebt gy dit geval des Weerelds ook in uwe Rollen verhaald.

Phlegon van Schaliger en Caſaubonus qualijk verſtaan.

En van Grootius en Huet verbeterd.

Phlegon heeft deſe Verduiſtering voor geen Natuurlijke Verduiſtering gehouden, ſchoon hy die een Eclipſis noemd.

Om dat Phlegon de Aardbeving van Bythinien aanteekend en andere overſlaat, kanſe egter verder gevoeld zijn, dewijl hy niet voor had die van alle plaatſen te beſchrijven.

Het verhaal van Phlegon door andere, op't ſeggen van Euſebius ondersteund.

Als mede van Thallus uit Africanus.

En uit Tertullianus.

„ Op

Digitized by Google

„ Op deſelve heeft ſich ook den Martelaar Lucianus, al te vooren te Nicome-
„ dien voor den Stadthouder beroepen, gelijk Euſebius verhaald. Waar toe
„ dan mede ſeer opmerkelijk is 't gene d'Heer Huet by-brengd uit de Geſchie-
„ denisſen van China: als dat ſy in hare Boeken aanteekenen; dat op die tijd,
„ op welke het Twee-en-dertigſte Jaar van Chriſtus word gerekend, ontrent
„ de Maand April, een Verduiſtering in de Son geweeſt is, buiten de ge-
„ woone loop der Natuure en rekening van de Sterrekundigers, en dat door
„ de nieuwigheid van die ſaake de Keiſer QUAMVUTIUS ſeer is ontſteld ge-
„ weeſt. Hierom dan, dewijlmen bevind, dat onder de Heidenen deſe Ver-
„ duiſteringe is aangeteekend op het eigen Jaar in welk Jeſus te Jeruſalem
„ Geleden heeft; en dat ook de eerſte Chriſtenen, ſprekende van dit Won-
„ der, ſig beroepen hebben op de eigen Schriften der Heidenen, en geſeid
„ hebben dat daar in ſou gevonden worden, dat het Ligt had opgehouden op
„ den Middag, en de Sonne buiten den gewoonen loop van de Natuure was
„ Verduiſterd; ja datmen ontrent die tijd van een wonderlijke Verduiſte-
„ ringe van de Sonne leeſt in de Geſigt-Boeken van China, ſoo kanmen ligte-
„ lijk afnemen, dat dit niet en moet bepaald worden tot Judea alleen. Alhoe-
„ wel ook indien deſe Verduiſtering geſteld word in het Joodſche Land al-
„ leen, het Wonder niet te minder ſou weſen. Want wie doch als Godt al-
„ leen, kan het ligt van de Sonne inhouden buiten de Vereeniging met de
„ Maane, dat het over-al ligt is, behalven in het Joodſche Land? En dus
ver wilden wy de woorden van dien Heer in haar gantſche beſlag by-brengen,
om dat ons aan de ſaak gelegen dagt. Jeſus dan onder deſe Duiſterniſſe, die nu
de Aarde, en inſonderheid Canaan, dat Schavot en Straf-Tooneel der Joden,
als met een Rouw-kleed overdekte, miſſchien in 't verloop van Drie Uuren
aan 't Kruis geſwegen hebbende; heeft ontrent de Negende Uure, dat is de
Derde des Naarmiddags, en mogelijk wel onder een weinig opklaarings der
Donkerheid, niet alleen wederom beginnen den Mond open te doen; maar
ook door het roepen uit een volle-Borſt en ſterke ſtemme, betoond dat
hy noch geenſinds Aammegtig geworden was; alhoewel hy de Schrift ver-
vullende, waarlijk in dien ſtaat vervallen moeſt, dat hy in waarheid kon uit-
roepen; ELI, ELI, LAMA SABACHTANI, *Mijn Godt, mijn Godt, waarom
hebt gy my verlaaten.* En of ſchoon Marcus deſe woorden meer na het Sy-
riſch heeft bygebragt, en voor ELI, ELI, heeft ELOÏ, ELOÏ geſteld; ſoo
meenen nochtans de Geleerde niet onwaarſchijnelijk, dat gelijk deſe woor-
den uit het begin van den 22. Pſalm genomen zijn; Jeſus volgens Mat-
theus, ELI, ELI geroepen heeft; te meer aannemelijk, naardienſe dus uit-
geſprooken, beter met den Naam ELIAS ſchijnen over-een te komen; als
waar toe 't vervolg der Hiſtorie ook leerd, dat de Joden die woorden Spots-
wijſe betrokken hebben. Want *Sommige die daar by ſtonden, ſeiden hy roept
ELIAM.* Wie deſe *Sommige* zijn geweeſt, Joden, of Romeinſche Krijgs-
knegten; word van de Geleerde onderſogt: doch dit en is niet waarſchij-
nelijk van de Soldaten geſeid, dewijl die immers van Elias niet en wiſten:
invoegen het ſekerlijk van de Joden geſchied is, die dit alleen Spots-wijſe op
Elias geduid hebben; nademaal ſy wel wiſten, dat ELI, ELI niet ELIAS,
maar *Mijn Godt, mijn Godt* te ſeggen was. Grootius en Salmaſius mee-
nen, dat dit eenige Helleniſtiſche Joden zijn geweeſt, die door de Griek-
ſe Taal het Moeder-Hebreeuwſch ontwiſſeld, deſe woorden qualijk heb-
ben opgevat; waar toe ſy gelooven, dat mede veel geholpen heeft, datſe
door het Prophetiſch Erfgerugt van Elias wederkomſte uit Malach. 4: 5.
kennis hebbende, terſtond die woord-klank ELI op ELIAS geduid en geſeid
hebben; *Deſe roept Eliam:* En datſe kort daar na, wanneer eener uit haar

Dat de geheugenis van deſe Verduiſtering ook in de Geſchiedeniſſen der Chineſen gevonden word.

Jeſus heeft na by het eindigen deſer Duiſterniſſe wederom beginnen te ſpreken.

Of Jeſus ELI, ELI of ELOÏ, ELOÏ geroepen heeft volgens Marcus.

Dat de woord-klank ELI beſt met de Joodſche betrekking op ELIAS over-een komd.

Of de Helleniſtiſe Joden met ernſt ELIAS voor ELI verſtaan hebben, als Grootius en Salmaſius meenen.

Digitized by Google

toe-liep om Jesus te drenken, seiden; *Hout op, laat ons zien of Elias komd om hem te verlossen.* Dat is gelijk Marcus verklaard; *Om hem af te nemen.* Doch nadien dese reden naauwlijk anders dan voor Spot kan opgenomen worden; (want sy wisten immers wel dat niemand in haare tegenwoordigheid, en onder 't opsigt der Romeinsche Wagt sou komen, om den onmagtigen Jesus van 't Kruis af te haalen;) soo en schijndmen niet te mogen denken, dat eenige Uitheemsche Joden dit uit onkunde van de Syrische of Hebreeuwsche Taal souden gedaan hebben. Ja het en sou onses agtens, niet onvoegsaam zijn te gelooven, dat de Joden desen uitleg op Elias gemaakt hebben, tot aanhitsing der Krijgs-knegten, op dat Jesus de Koning der Joden, hangende aan het Kruis genageld, door ymands hulp tot sijn ontset te roepen, sich maar des te meer aan haar en yders bespotting sou bloot gegeven hebben. Ende Jesus hier na; wetende dat nu alles volbragt was, op dat de Schrift vervuld soude worden, seide; *My Dorst.* Hy eilte geen Drinken van de Joden noch van de Krijgs-knegten, maar hy riep alleenlijk, *My Dorst;* op dat'er gelegentheid verschaft wierd, om hem navolgens Psalm 69: 22. (*In mynen Dorst hebben sy my Edik te Drinken gegeven.*) met Edik te drenken. Gelijk dit dan volgens Johannes ook soo geschiede: want op den Kruis-Berg, *Een Vat vol Edik staande, vulden sy een Spongie met deselve, en omleidense met Hysope en bragtense aan sijn Mond.* Namelijk op dat Jesus den Edik daar uit suigen soude: want hy en konde de hand aan geen Beker of Kruike slaan, om die selfs aan de Mond te brengen. Gelijk mede Jesus aan het Kruis te hoog van de Grond verheven hing, om sulks door ymand van de Krijgs-knegten, door eenig Drink-vat met de hand toe-te reiken; soo datse voor het gereedste middel goed vonden een Spongie met dese Edik te vullen, en die op een Tak of Heester-struik van Hyssope te steken, op datse hem die aan de Mond bragten. En alhoewel de Euangelisten hierin wederom schijnen te verschillen, dat Mattheus en Marcus van een Riet-stok spreken, maar Johannes segd dat het Hyssope was; soo moetmen nochtans agten dat den laatsten alle 't selve met de eerste geseid heeft: want Mattheus en Marcus hebben alleen te kennen willen geven, datse de Spongie op een rijssig Stokje gesteken hebben; en dat Johannes in het bysonder heeft willen aanwijsen, dat het een Stèel of hout-agtigen Heester-halm van Hyssope geweest is; gelijk aan meer Gewassen, die Halmsgewijs haar Takken of Ranken uitschieten, den naam van Riet-stok gegeven word. Want dat'er in Syrien van dit gewas gevonden word, dat vry hooger, ja wel over de twee of drie voet opschiet; dat hebben sommige Geleerde Mannen omstandelijk bevestigd. Ja daar en ontbrekender geen die de Hyssope, volgens Josephus, ook onder de Boom-gewassen, en niet onder de Planten of Kruiden willen geteld hebben, en meenen dat sulks in sijn getuigenis van Salomon blijkt. Ook en heeft soodanigen Struik tot dese doening niet boven de twee of derdehalf voet behoeven lang te zijn; alhoewel hier de Schilders tot haare hooge Kruissen, dikmaal een Indiaanse Bamboes verbeelden. Voorwaar daar zijn verscheide gevoelens en Raadselen van de Uitleggers by-gebragt, om met eenige waarschijnelijkheid te betoonen; door wat toeval doch hier een Vat vol Edik, op Golgotha geraakt mag zijn? Ontrent welke die Godsgeleerde al lange uitgestampt zijn, welke meenen, dat den Edik doorgaans op de Galge-velden mede genomen wierd, om de Dood der Gekruiste, door een schielijke Bloed-stremming te verhaasten; hoedanigen vermogen van veele aan den Edik toegeschreven word; 't gene, om dat het uit de voorgaande verhandeling der Romeinsche Kruisstraffen valsch bevonden is, hier niet verder behoefd wederleid te worden.

De Joden hebben waarschijnelijk uit vuile Spotternie Jesus roepen ELI, ELI op Elias geduid.

En mogelijk sulks wel om de wil van de Soldaten die dit niet en verstonden.

Jesus heeft van de Joden geen Drinken ge-eist, maar alleen geroepen, MY DORST

Jesus is met Edik gedrenkt tot vervullinge der Schriften.

Den Riet-stok van Mattheus en Marcus met de Hyssope van Johannes overeen gebragt

Hyssope van Syrien hooger van gewas dan in onse Landen.

Dat de Edik niet op het Galgeveld mede genomen is om de Dood der Gekruiste door stremming des Bloeds te verhaasten.

Dus

Digitized by Google

Dus houden wy die dan nader aan de waarheid te zijn, welke ſeggen, dat den Edik met veel Water gemengd, de gewoone Drank der Romeinſche Soldaten zy geweeſt; gelijk uit verſcheide Roomſche Schrijvers beveſtigd word: Waarom het dan ſeer wel kan zijn, dat de Krijgs-knegten, moetende hier by de Gekruiſte de Wagt houden, ook deſen Edik te gelijk met hun Drinkwater hebben mede gebragt, tot haar eigen gebruik. By welk toeval dan hier een ſoodanigen Vat met Edik ſal tegenwoordig geweeſt hebben, als Johannes geſeid heeft. Voor de Aanhegting hadmen Jeſus Gemyrrhede-Wijn aangeboden, maar deſelve geſmaakt hebbende, wilde hyſe niet nemen; maar deſen Edik heeft hy aangenomen en van de Spongie uitgeſogen: ongetwijffeld op dat de Schrift vervuld wierd. En ſulks ſcheen hy ook te verklaaren, wanneer hy fluks daar op ſeide; *Het is Volbragt.* Namelijk alles wat tot hier in ſijn Leven van hem en aan hem volbragt moeſte worden: gelijkwe onder de betooging van ſijn ware Meſſiaſſchap hebben getoond. Waar op Jeſus dan andermaal met een Groote ſtemme en uit de volle Borſt roepende, ſijnen Geeſt, dat is ſijne Ziele in de handen van ſijnen Vader bevolen heeft: want, *Daar op het Hoofd buigende gaf hy den Geeſt.* Dat is, hy gaf ſijne Ziele over in de handen van ſijnen Vader, wien hyſe ſoo even te vooren aanbevolen hadde; en onder dat overgeven ſcheide dan ſijne Ziele uit het Lichaam, en ſtierf alſoo een waaragtige Dood. Dus boog Jeſus daar toe dan het Hoofd, niet uit ſwakheid, gelijk een ſtervende onmagtig is het Hoofd op te beuren, want dat bleek dat hy met een Groote ſtemme riep; noch ook niet als of hy nu al geſtorven zijnde, het ſelve niet meer magtig was op te houden; maar tot een Voorbereiding, om onder het willig overgeven ſijner Ziele, het Leven ſelfs af te leggen, gelijk hy daar toe Magt hadde, alſoo te ſterven. Soo dat den Hoofdman niet ſonder reden verwonderd was, dat Jeſus dus fris en ſterk roepende, den Geeſt gaf, Marc. 15: 39. dewijl men niet gewoon en was dat de Gekruiſſigde ſoo dra aan haar einde quamen, maar gemeenlijk langſaam en door kragteloosheid allengskens beſwijkende, gewoon waren uit te gaan. Waarom ſich ook Pilatus daar over verwonderd heeft getoond: en den Hoofdman door ſulk een geweldige uitgang, verſeld met Wonderen aan den Hemel en op d'Aarde, in deſe ſluit-woorden heeft doen uitbarſten; *Waarlijk deſe menſche was Gods Soone.* Soo dat dan uit ſoo veel getuigeniſſen en volgende omſtandigheden, ons waarlijk de pas afgeſneden word, om te twijffelen, of Jeſus niet ſlegts in ſchijn, en geenſinds de waaragtige Dood geſtorven is? Want ſulks en bewijſen niet alleen ontelbare plaatſen der Euangeliſten en Apoſtelen, ſluitende op de Voorſeggingen der Propheten; maar ook de Overprieſters ſelfs hebben deſe waarheid beveſtigd. Waar toe mede diend het onderſoek van den Krijgs-knegt, die Jeſus door de Zijde met een Hand-Spies vliemde, en Bloed en Water aftapte, na dat d'andere hem al voor geſtorven, van het breken der Beenen verſchoond, en de moeite onnoodig geoordeeld hadden, gelijkwe ſtraks nader ſullen ſien. En met hoedanige groote Wonderdaden deſe uitgang van Jeſus is verſeld geweeſt, en geſien en gehoord zijn, aan de Dooden die Levend wierden, aan de Steenrotzen die beefden en ſcheurden; als ook aan den Voorhang des Tempels, die tot elks verbaaſtheid en overtuiging te midden van-een gereten wierd; dat hebbenwe op 't einde van het Vierde Boek onder de betooging van Jeſus Meſſiaſſchap genoegſaam aangeweſen. Maar alhoewel Johannes ſchijnd te verhalen, dat de Joden tot bewaring van de Heiligheid des Sabbaths, tot Pilatus zijn gegaan, verſoekende dat door het breken der Beenen, de Dood deſer drie Gekruiſte verhaaſt en de Lichaamen voor den Avond mogten afgenomen worden, naar dat hy geſeid heeft dat Jeſus al het Hoofd gebogen en den Geeſt gegeven hadde;

De gewoone Drank der Romeinſche Soldaten was Water met een Scholpje Edik gemengd.

Jeſus heeft onder het roepen uit een volle Borſt ſijn Ziele overgegeven.

Hoe Jeſus ſtervende ſijn Leven ſelfs afgeleid heeft.

Actor. 2. vers 22, 23. en 3: 15. en 5: 30. en 7: 52. en 13: 27-29. Rom. 5: 10. en 6: 3, 4. Phil. 2: 8. 1 Theſſ. 2. vers 14, 15. Hebr. 9. vers 15-18.

Het Beenbreken is van de Joden voor Jeſus Dood verſogt, ſchoon het na ſijn afſcheiden aangeteekend word.

Digitized by Google

soo is sulks nochtans een weinig te vooren geschied: gelijkmen dat uit de Historie onbeschroomd besluiten sal, wanneer men aanmerkt, dat sy des wegen eenige tot Pilatus gesonden hebben; en dat Jesus onder die tijd waarschijnelijk Gestorven is: want aldus luiden Johannes woorden: *De Joden dan, op dat de Lichaamen niet aan het Kruis en souden blijven op den Sabbath, dewijl het de Voorbereidinge was, (want die Dag des Sabbaths was Groot) baden Pilatum dat haare Beenen souden gebroken, ende sy weg-genomen worden.* Waar uit wy niet alleen sien, datse Jesus doe noch onder de Levende aan het Kruis geteld hebben; maar daar in ook de reden van der Joden versoek aangeteekend vinden; namelijk op dat de Gekruiste doch niet Levendig op den Sabbath mogten overblijven: waar van het nu de Voorbereidinge was, en des Avonds sou ingaan; gelijk by Lucas verklaard word, als hy van Jesus Graf-legging kort hier na segd: *Ende het was de Dag der Voorbereiding en de Sabbath quam-aan.* 't Gene van andere geheel qualijk op de Voorbereiding van het Pascha betrokken is; gelijkwe in Jesus laatste Pascha nu al ruim genoeg gesien hebben. Want dat dese Been-breking was om de Dood te verhaasten, blijkt datse Jesus naderhand Gestorven vindende, daar van verschoond hielden. 't Geen ons hier ook kan in bedenken doen houden, of niet wel te mets daar toe noch een aantreffen van eenig ander voornaam deel des Lichaams geschied zy, wanneer het breken der Schèen-beenen niet genoeg tot de Dood was: hier mogelijk alleen *Been-breken* genoemd, om datmen van daar begonde. Voorts word dese aankomenden Sabbath, *Groot* genoemd; om dat sy niet alleen kort op 't Pascha volgde, maar ook selfs den tweeden Dag van het Feest was; en alsoo gelijk als een tweede, of dubbel Feest maakte in tegenwoordigheid van soo veele menschen, alsser gemeenlijk het Pascha by-woonden; ja misschien wel voornamelijk Groot, om dat nu ook de Ceremonie van de Garve der Eerstelingen, die volgens Levit. 23: 10, 11. op den tweeden Dag der Ongesuurde Brooden, voor het aangesigte des Heeren bewogen moeste worden, op desen Sabbath soude gehouden worden, om datse op den tweeden dag des Paschas viel. En derhalven een Grooten Vierdag, van wegen alle de Offeren en Brand-Offeren, die de beweging der Garve Godsdienstiglijk verselden. En daarom dan de Joden, die nu op de Voorbereiding des Sabbaths Goddeloosheid pleegden, sogten dit werk met wat schijnheiligheid te beswagtelen: want het was doch haare gewoonte de uitwendige dingen, over-Godsdienstig te onderhouden, en 't voornaamste der Wet na te laaten. Sy wilden hier tegen de Ontheiliging van den Sabbath waaken, als die ten Grooten Dag was dan datse Jesus tot een Vloek aan het Kruis sou sien; terwijlse selfs den Heere van den Sabbath, op desselfs Voorbereiding, voor de Oogen van gantsch Israel dus schandelijk hadden Opgehangen. Niet konnende versinnen, dat hy het Leven selfs af-leggen kon op sijne Uure, om haarde weg af te snijden, van den Wetgever tegens de Wet, aan het Vloek-hout te laaten vernagten. Maar doch wat dunkt u? wasset wel yts gerings dat dese boose menschen van den Stadthouder begeerden? Geensinds waarlijk: want sy wilden dat Jesus niet sonder noch gerabraakt te worden, aan sijn Dood en met de twee andere Booswigten van het Kruis geraakte, eer het noch Sabbath wierd. De afgesondene dan noch niet wetende, dat Jesus onder haar uitgaan gestorven was, versoeken, *Dat aan dese de Beenen souden gebroken worden;* nadien de Gekruiste gemeenlijk langer leefden, als de aankomende tijd des Sabbaths hier toeliet; gelijkwe in 't voorgaande Hoofdstuk breeder hebben aangeteekend. Daar wy dan ook gesien hebben dat dese Been-breking niet geheel volgens de gewoonte der Romeinsche Kruis-straffe, maar ten geval van de Joodsche Wet

Joh. 19: 31.

Blijk dat Jesus op Vrydag Namiddags gestorven is

Waarom dese Sabbath GROOT genoemd word.

Joodsche geveinstheid in het onderhouden der Wet.

Matth. 23: 23. Luc. 11: 42.

Joden versoeken dat ook Jesus beenen door een bysondere harde straf, die niet tot het Kruis behoorden, souden gebrooken worden voor den Sabbath.

ge-

Digitized by Google

geſchied zy, na welke geen Opgehangenen aan het Hout vernagten mogte. Deut. 21. vers 23. Want alhoewel de Been-breking ook by de Romeinen bekend was en te mets geoeffend is; ſoo is egter 't ſelve een onderſcheide ſtraf geweeſt, die geenſinds een ſeker gevolg van de Kruis-ſtraffe was. Soo dat daar in ook de groote Boos-aardigheid der Joden uitgeſteken heeft, dat ſy de verhaaſting van Jeſus Dood, ſoo wel als die van deſe Moordenaars, niet dan door het alderwreed-aardigſte middel wilden uitgewrogt hebben; ten einde de opſchorting van een langwijlig Lijden, door de overwigt van een zinneloſe Pijn vergolden wierd; en Jeſus alſoo tot in den Dood, met de Quaad-doenders ſoude gerekend worden: ten waare Jeſus door 't afleggen van ſijn Leven, de uitvoering van des Stadthouders verlof, voorſienelijk onderſchept had. Aan hoedanigen verſoek, Pilatus dan ook aanſtonds ſijn Zegel hing, om dat hy mogelijk ſelfs niet heel veel luſt hadde, Jeſus Lichaam aan het Kruis langer tot een verwijt van ſijn onregtmatig Vonnis, te laaten hangen. Ja hy ſcheen dit den Joden te ligter in-te willigen; om datſe ſulks niet alleen uit kragt van haare Godsdienſt afvorderden; maar datſe hem ook beleefdelijk daar om aanſprekende, hy door het toeſtaan haarder begeerte, geenſinds ſijn Eerbied benadeelde: waarom hy ſich te vooren in het veranderen van het Opſchrift, vry ſtugger gedraagen hadde. De Krijgs-knegten dan hier toe laſt ontfangen hebbende, quamen korts daar op aan, en braken de Beenen van den eerſten en van den tweeden Moordenaar, die beide met Jeſus Gekruiſt waaren, Joh. 19: 32. En komende ten laatſten ook by Jeſus, en brakenſe ſijne Beenen niet; om datſe aan ſijn neergebogen Hoofd, en Doodverwig Aangeſigt, ligtelijk ſagen dat hy alreede Geſtorven, en dus van de Been-breking geen gevoel hebben ſoude. Soo dat aan Jeſus, die als een Tegenbeeld van het Paaſch-lam, hier voor ons Geſlagtet is, geen Been gebroken wierd; gelijk Johannes dat alſoo leerd verklaaren, vers 36. 't Geen van de Geleerde Bochartus en Buxtorfius ook deswegen, niet on-aardig uit de Joodſe Getuigeniſſen, met het Slagten en Braaden des Paaſch-lams, dat aan een houten Spit in de gedaante van dusken Kruis-hangen geſchiede, in vergelijkinge gebragt is. Doch den Bekeerden Moordenaar, die om ſijne Misdaden regtvaardige ſtraf leed, moeſt ſoo wel als ſijn roekelooſen Makker, door het ſmertelijk aantreffen der Been-breking, in de Dood vaaren. Want de anneminge van Jeſus, die op ſijne Bekeeringe volgde, verloſte hem wel van de Verdoemeniſſe; maar geheel niet van de Burgelijke ſtraffe, dien hy ſich door ſijn quaade nukken had over den hals gehaald. *Aldus en brakenſe dan Jeſus Beenen niet. Maar een Krijgs-knegt doorſtak ſijne Zijde met een Speere; ende terſtond quam daar Bloed en Water uit, &c.* Joh. 19:34. Voorwaar wanneer wy aanmerken dat Johannes hier een ſoodanigen Krijgs-knegt noemd, die alleen een *Voet-knegt* en geenſinds een *Ruiter* te kennen geeft; ſoo ſienwe wel dat hier al wederom de Schilders dikmaal miſſen, wanneer ſy in deſe Hiſtorie een Ruiter te Paard zittende, vertoonen, die Jeſus met een Lancie de Zijde opend. In hoedanigen dwaalinge ſelfs de vermaarde Meeſters Tintoret, Rubens, van Dijk en veele van haare navolgers vervallen zijn. Doch indienſe wel hadden in agt-genomen, dat de Kruiſſen niet ſoo onverlaaten hoog zijn geweeſt als ſy op 't Dwaal-ſpoor haarer Voorgangers dikmaal vertoonen, ſy waaren tot heel andere gedagten gekomen: want ſy hadden dan ligt gemerkt, dat een menſch die ten hoogſten maar drie of vier Voeten boven de Aarde verheven hangd, ligtelijk van ymand op de Grond ſtaande, met een Hand-Spiesje konde doorſtoken worden. Hier nu met ſommige naaukeurig te onderſoeken, in wat Zijde Jeſus geſtoken is, in de regter of in de ſlinker? ſulks ſou vergeefſe moeite zijn, om dat den Euangeliſt het ſelve niet aan en teekend.

Been-breking by de Romeinen onderſcheiden van de Kruis-ſtraf en gevolg van dien.

Waarom Pilatus de Been-breking ligtvoerig heeft konnen toeſtaan.

Jeſus is van de Been-breking verſchoond om dat hy't Leven ſelfs afgeleid hebbende geen oorſaak wilde geven om tegens de Wet aan 't Hout te overnagten.

De Schilders miſſen ſeer welke een Ruiter-knegt te Paard zittende Jeſus Zijde doen doorſteken

In wat Zijde Jeſus geſteken is.

Dus

Digitized by Google

Dus konnenwe alleen ſeggen, dat de meeſte meenen reden te vinden, om te gelooven, dat het de ſlinker Zijde geweeſt is, en dat uit aanmerking van de gelegentheid van het Herte, dat deſen Krijgs-knegt wilde doorſteken, om miſſchien te beſoeken of Jeſus ook Doodwas; waar toe Lipſius ſchijnd te hellen: 't Geen andere tegen-ſpreken, dewijl immers deſe Krijgs-knegt met ſijn makkers, het Been-breken nagelaten hadden, om datſe ſagen dat hy alreede Geſtorven was: ſoo dat hy dit ten aanſien van hem ſelven, veel eer uit moetwil ſchijnd gedaan te hebben: 't gene van Johannes als een blijk van dat Jeſus doe al ſekerlijk Geſtorven was, ſchijnd aangeteekend te zijn: inſonderheid wanneer hy daar op verhaald, dat'er Bloed en Water uit de Wonde kiemde, tot vervullinge van Zach. 12: 10. Het zy dan door hoedanigen toeval deſe vogten ſoo beide te gelijk uit de Zijde te voorſchijn gekomen zijn: namelijk dat ſich miſſchien elders in de Borſt, eenig Water door de pijne en ſmerte die Jeſus geleden heeft, onder het ſterven van het Bloed afgeſcheiden hadde; (gelijk ons ſommige voorname Genees-kundigers leeren, dat meerbevonden is;) 't welk geopend zijnde, het laauwe Bloed dat der gequetſte Vaten uitgudſden, verſeld heeft. 't Gene dan in deſer voegen van Johannes onderſcheidentlijk is konnen geſien worden: alhoewel hy ſulks als in een ander Perſoon verhaald, als hy ſegd: *Die het geſien heeft die heeft het getuigd, en ſijn getuigeniſſe is waaragtig, &c.* Gelijk hy dit mede alleen ſchijnd aante teekenen, *Op datmen ſoude gelooven*, dat hier in ook de Schrift vervuld is, vers 36. Waar door wy ons dan meenen vermaand te vinden, alles voor Fabelen te mogen houden, wat ſommige Schrijvers der latere Eeuwen, vertellen van het Water en Bloed dat Maria in hare hand-palmen ſou ontfangen en bewaard hebben; en dat ſulks noch elders te ſien ſoude zijn. Voorwaar indien Johannes dit geſien hadde, daar en is geen reden, waarom hy het ſelve niet alſoo-wel als andere dingen en ſoude aangeteekend hebben. Doch nadien hy op dit verhaal daar by-voegd; dat dit alles na de Wijsheid Gods geſchied is, op dat de Schrift vervuld wierde: *Geen Been en ſal aan hem gebroken worden:* en wederom dat een andere Schrift ſeid; *Sy ſullen zien in welken ſy Geſteken hebben*, Zach. 12:10. ſoo ſoude het ons wonder doen, indien hy dit onder andere opmerkelijke voorvallen, vergeten hadde. Want dat Johannes deſe Voorſegging van Zacharias niet eerſt, noch ongehoord op de Meſſias betrokken heeft; ſulks getuigen ſelfs de vermaardſte onder de Joodſche Meeſters: gelijk by Rabbi Salomon Jarchi aangeteekend ſtaat. Waarom Apoc. 1: 7. daar op ook niet vergeefs geſpeeld word. En alhoewel Jeſus dus ver met de Quaad-doenders gerekend, en met de Moordenaars Gekruiſt, en nu op Golgotha aan 't Hout Geſtorven was; ſoo heeft Godt nochtans verſorgd dat hy by den Rijken in ſijn Dood geraakte; dat is, dat hy rijkelijk Gezalfd, en in een aanſienelijk en onbeſproken Graf geleid is. Dus beſchikt hy dan daar toe eenen Joſeph van Arimathea, een Rijk en Aanſienelijk Raadsheer, die ſich uit vroomheid nergens tot den Joodſchen handel ingelaaten hadde; doch bedektelijk een Diſcipel van Jeſus was. Deſen dan, mogelijk ook noch door de Wonderen die'er geſien wierden, aangemoedigd zijnde, merkende dat Godt de ſaake van Jeſus handhaafde, quam tot Pilatus en Bad verlof om dit Doode Lichaam weg te haalen; op dat het niet na de ſlegte wijſe der Joodſche Straf-Lijken beſtulpt, veel min na de gewoonte der Romeinſche Kruis-boeven, tot een ſpijſe der Vogelen en Wilde Dieren, noch door de ongenade des Lugts opgeknaagd wierd. Hoedanigen magt nu ter tijd gehouden wierd in de hand des Regters te zijn; namelijk de geſtrafte Lijken over te geven, om Begraaven te worden; inſonderheid wanneer van de naaſte Vrienden of een aan-

Hoe Water en Bloed te gelijk uit de Zijde van Jeſus gevloden is.

Joh. 19:35. en 1 Joh. 1. vers 1.

Wat'er van de Fabelagtige Vertelling te houden is, welke ſegd, dat Maria Water en Bloed in haar handpalmen ſou ontfangen hebben.

Exod. 12. vers 46.

Jeſus met de Quaaddoenders gerekend, heeft ſijn Graf egter by den Rijken gehad.

De Lijken der geſtrafte Dooden, konden van de Roomſe Regters afgebeden worden ter Begravenis-

Digitized by Google

aanſienelijk Man daar om gebeden wierd. 't Gene dan Pilatus, van wegen der Joden ſorge voor de Begraaving der Dooden, en de reden haarder Wet, heeft willen opvolgen; gelijk hy ook de Been-breking toegeſtaan hadde, op dat de Lichaamen ſouden afgenomen en Begraaven worden; namelijk op de geringſte wijſe in de ſlegte Aard-Graaven, die voor de Geſteenigde of anders ter Dood-gebragte, elders ontrent deſen Kruis-Berg bewaard wierden; nadien ſulke niet waardig geagt en wierden, om in de Graaven haarer Vaderen verſameld te werden. Sulks datmen hier dan ook de Voorſegging, Eſaia 53: 9. vervuld moet houden, als de Propheet ſegd; *Men heeft ſijn Graf met den Goddeloſen geſteld, en met den Ryken ſijne Graf-ſtede.* Namelijk dewijl het Jodendom Jeſus Graf met de Goddeloſen geſteld hadden, wanneer hy met de Moordenaars Gekruiſt en Geſtorven, op deſelve plaatſe daarſe geſtraft waren, het Graf ſekerlijk neffens ſijn Straf-genooten ſou gehad hebben. Doch Godt heeft dit alſoo willen beſtuuren, dat ſijn Lichaam door de af-bede van deſen Joſeph, die een Rijk Man genoemd word, Pilatus Geregts-dwang ontheven zijnde, hem in ſijn Nieuw Graf geleid heeft, op dat ſijn gemeende Graf-ſtede verwiſſeld en met den Rijken geſteld wierd. En of ſchoon de laaſte woorden gemeenlijk overgeſet worden; *Hy is met den Ryken in ſijn Dood geweeſt;* ſoo hebbender doch eenige Taal-ſifters wat tegen, en ſeggen dat het eigentlijk moet genomen worden; *En met den Rijken ſijne Hoogten,* alwaarſe met ſommige Joden en veele fraaje Uitleggers, voor *Hoogten*, het *Graf* willen verſtaan hebben; nadien de Graaven dikmaal op en aan de Heuvelen geweeſt zijn. Waar toe men mogelijk kan te rade nemen, Ezech. 43: 7. Invoegen het ſchijnd dat Eſaias de *Hoogten* by wijſe van veragting, *Graaven* genoemd heeft. Andere willen, *Het Graf met den Goddeloſen*, op de nabyheid van Joſephs Nieuw Graf ontrent het Galge-veld gepaſt hebben, daar ook de Moordenaars begraaven zijn; dewijl Johannes ſegd; *En de daar was in de plaatſe daar hy Gekruiſt was, een Hof, &c.* Waar tegen men aanmerken moet, dat dit alleen te kennen geeft, dat deſen Hof ontrent en in de ſtreek van Golgotha gelegen heeft; gelijk ons in het volgende vers, alſoo geleerd word te verklaaren, wanneer Johannes ſegd; *Datſe Jeſus daar leiden om de Voorbereidinge der Joden, overmids het Graf naby was.* Namelijk dan uit haaſt; *Want de Sabbath quam aan*, Luce 23: 54. Doch ſommige willen 't gepaſt hebben op de Heidenſche Soldaten, by welke Jeſus *In ſijn Dood ſou zijn*, als ſy ſijn Graf bewaakten: 't geen onſes agtens te verr geſogt is: en omhelſen daarom liever de eerſte Vertaalinge, met derſelver uitlegging; waar van ook onſe Kant-teekenaars op de plaatſe van Eſaias 53: 44. niet vies en zijn; alhoewel ſy leſen; *Hy is met den Ryken in ſijn Dood* (of Dooden) *geweeſt.* Duſdanig-een ſlegte Begraaf-plaats dan ſogt Joſeph van Jeſus af te keeren; en daarom gaat hy tot Pilatus en verſoekt het Lichaam van Jeſus, op dat hy het in een Eerlijke Begraaf-plaatſe beſtelde. Welke Daad de Joodſche Overprieſters met ſtil-ſwijgen ligt konden toeſtemmen; nadien het haar genoeg was dat Jeſus Dood was, en hy dus bekend Begraaven wordende, te ſekerder van andere onderſcheiden ſou blijven, op datmer beter agt op gave, dat niemand hem ligtelijk weg-name. Pilatus was wel verwonderd dat Jeſus ſoo ras Geſtorven was, om dat de Gekruiſte in 't gemeen veel langer leefden; doch daar van door den Hoofdman verſekerd zijnde, ſchonk hy het Lichaam vrywillig aan deſen Joſeph van Arimathea op ſijn verſoek, Marc. 15: 44, 45. ſonder daar toe door ſteek-Penningen omgekogt te zijn; naardien alle oog-uitſteking by de Romeinen ſeer gehaat was. Soo dat die gene niet weinig ſchijnen te dwaalen, welke met Theophylactus meenen, dat deſen Raadsheer veel Geld voor Jeſus

Hoe Jeſus Graf met de Goddeloſe geſteld kan zijn daar hy niet met haar begraaven is.

Verſcheide meeningen over Jeſ. 53: 9.

Joh. 19. vers 41, 42.

Jeſ. 53: 9.

Waarom de Joodſe Overprieſters niets tegen deſe Begraavenis inbragten.

Dat Pilatus geen Geld getrokken heeft voor Jeſus Dood Lichaam.

Digitized by Google

Doode Lichaam gegeven heeft, daar Mattheus nochtans segd, dat Pilatus dit Lichaam *Gegeven*, en Marcus, dat hy 't *Geschonken*, dat is, gelijk Johannes segd, vrywillig desen Raedsheer *Toegestaan* heeft. Wanneer Joseph dan het regt der Begraaving over Jesus Lichaam genaderd had, heeft hy aanstonds sijn Lijnwaad tot Graf-doeken gekogt, om het selve daar inte winden, navolgens de fraaiste gewoonte der Joden, die doe ter tijd ook by andere Oosterssche Volken in gemeen gebruik was. Waar op hy dan het Doode Lichaam door sijn Dienaars en Boden van het Kruis doen afnemen heeft: want alhoewel Johannes van hem segd; *Hy dan ging en nam het Lichaam Jesu weg*, en Lucas; *Als hy*, namelijk Joseph, *het Lichaam afgenomen hadde;* soo diend men sulks te verstaan, dat dit door sijn Order en onder sijn opsigt gedaan is; staande bekend voor een Rijk en Aansienelijk Man, die niet en scheen te passen, selfs op het Kruis te klaveren: alhoewel het niet heel ongerijmd sou zijn te denken, dat hy mogelijk uit een bysondere Liefde sig niet ontsien heeft, selfs ook de hand aan 't werk te slaan, om dat de tijd kort wierd, en de Sabbath aanquam; vreesende van den Avond overvallen te worden. Waarom het ook niemand vreemd moet schijnen, dat wy dien Man, beneffens sijn Pligt-genoot Nicodemus, in dit volgende Print-Tafereel, dese Graf-legging selfs sullen sien behandelen. Want daar toe bragt dan ook deselve Nicodemus, een rijkvoerig mengsel van Myrrhe en Aloë, ontrent honderd wegens; op dat Jesus Lichaam daar mede na een fraaje wijse Gebalsemd, en een wijl tegen de verrottinge bewaard wierd. Gelijk dese Speceryen, namelijk Myrrhe, Aloë en Cassie, daarom ook van de oude Egiptenaars veel gebruikt zijn; die haare Dooden konstig droogden, en door Inbalseminge by-na onverganklijk maakten.

Joh. 19:40. Met dusdanige Speceryen dan segd Johannes, dat dese Heeren, het Lichaam van Jesus Gebalsemd hebben: want *Sy naamen het Lichaam en bonden dat in Linnen Doeken met de Speceryen, gelijk de Joden de gewoonte hebben van Begraaven*, of liever, *Van haare Dooden toe te maaken.* Gelijk sommige dese woorden willen verstaan hebben. Dus hebbense dan Jesus Doode Lichaam met dese Speceryen in een grooten Linnen Graf-doek ingewonden, en met Swagtelen, van boven den hals tot beneden aan de Voeten omwonden; de Armen en Handen bysonder ingevouwen door de Windsel-strooken van buiten het Graf-kleed, en nevens het Lichaam uitgestrekt en omgeswagteld. Dekkende het Hoofd en Aangesichte met een bysonderen Hoofd-doek; gelijk na Jesus Opstandinge gebleken is, wanneer de Discipelen tot het Graf ingaande, den *Sweet-doek*, die op het Hoofd geweest was, bysonder van de *Graf-doeken* saamgerold vonden, Joh. 20. vers 6. met kap. 11: 44. vergeleken; daar Lazarus uitkomd aan 't *Aangesigte omwonden met den Sweet-doek.* En alhoewel onse Kant-teekenaar meend datse dese Speceryen alleen uit haast en om den Sabbath te voorkomen, neffens het Doode Lichaam met de Doeken ingewonden hebben, om dat de tijd niet toe-liet, een regtmatige of behoorlijke Balseming of Salving daar mede te doen; soo schijnd Johannes dit nochtans anders te meenen, wanneer hy seid, dat Joseph en Nicodemus, het Lichaam met de Speceryen, *In Linne Doeken wonden; gelijk de Joden de gewoonte hebben van Doode Lichaamen toe te maaken.* Alhoewel niet na de over-uitvoerige wijse der Egiptenaren, die de Dooden de Herssenen door den Neuse uithaalden, en veele verforgingen ontrent de Ingewanden deden: hoedanige dingen aan Jesus Lichaam geen plaats mogten vinden; nadien hy ten derden daage sullende Opstaan, de Salving alleen tot bewijs van sijn Dood en Begraaving, volgens der Joden wijse noodig had; doch geensinds als de Egiptische Mu-

Jesus Dood Lichaam is na de wijse der Joden toegemaakt en ingewonden.

De Sweet-doek is bysonder van het Graf-linnen geweest.

Dat de Salving aan Jesus Dood Lichaam geschied is na de wijse der Joden.

MIEN,

Digitized by Google

MIEN, of Droog-ingebalſemde Lichaamen, behoefde toegemaakt te worden. Alswe dan ſien, dat Jeſus Doode Lichaam in de Linne-doeken *Gewonden* wierd; ſoo ſchijndmen daar uit te moeten beſluiten, dat deſe Windſelen byſondere en lang en ſmal-afgeſcheurde ſtrooken zijn geweeſt, afgeſcheiden van den Grooten Graf-doek, of het Linnen Laaken, waar in 't gantſche Lichaam eerſtelijk met de Speceryen of Zalve ingewonden wierd: waar toe dan die lange Swagtel-ſtrooken, dienden om ſulken los-omgewonden Graf-kleed, digt-om en tegen het Lichaam aan te winden, en op te ſluiten. Want alhoewel ſommige hebben gewild, datſe hier toe alleen Windſels of ſmalle ſtrooken van groote Doeken hebben afgeſcheurd; en datſe daar mede het gantſche Lichaam, van de Voeten tot aan het Hoofd ſonder een anderen Graf-doek omwonden hebben; ſoo blijkt ſulks nochtans uit Herodoot, ſprekende van de Egiptenaars, geheel anders; en de hier en daar lang-bewaarde Aal-oud Geballemde Lichaamen, diemen *Mumien* noemd, ſtemmen ons het ſelve ook toe. Gelijk'er mede by dien Schrijver genoegſaam onderſcheid gemaakt werd, tuſſchen den grooten SINDON of *Graf-doek*, en de Windſels, welke dienden om den ſelven Graf-doek te omſwagtelen, wanneer de Lichaamen daar eerſt loſſelijk ingewonden waren. 't Geenmen dan ook alſoo verſtaan moet, wanneer Johannes ſegd; datſe het Lichaam *In Linnen Doeken bonden met de Speceryen*. En ſeker alsmen aanmerkt, hoedanig de Lichaamen op deſe wijſe bereid, dat is, met * *Salve en gemengde Speceryen* beſmeerd wierden; ſoo werdmen ligt ontwaar, datſe dus toegemaakt, eerſt in een groot Linnen Laaken ingewonden, en ſoo omſwagteld zijn geworden; nadien de Swagteling ſonder een ſoodanigen inwinding, geheel onvoegſaam en ſlordig ſoude toegegaan hebben. Waar van wy de maniere genoegſaam in onſe half-opgebakerde Kinderen ſien, zijnde noch in de eerſte Leuyren met de Swagtel omwonden. En dat de Oude ook die gewoonte hebben gehad, kan men in ſommige Overblijffelen van Steenen en Penningen ontwaar worden: gelijkwe kort hier na ook een voorbeeld daar van ſullen ſien. Soo dat uit beide de geſeide dingen blijkt, dat Artemidorus, van wegen de gelijkheid die een ingewonden Dooden, met de jong-Opgebakerde Kinderen hadde, alleen geſeid heeft; dat wanneer een Sieke droomd van Kinderen in de Leuyren gewonden, hy ſekerlijk ſterven ſal. En gelijk wy ons ook niet verpligt vinden veel geloof te geven aan dien SINDON of *Linnen Graf-doek*, welke te Thurin in Piemond Godsdienſtig bewaard word, als den eigen oorſpronkelijken Doek daar Jeſus in gelegen heeft; alſoo hebben wy ook deſelve beuſel-agting voor dien over-grooten Sweet-doek, die te Bezanſon bewaard word; welke van Chiffletius op 't 200 Blad van ſijn Boek der Graf-doeken, in Print vertoond is: te meer nadien de Beſchermers van die Heiligdommen, het ſtuk met malkanderen ſelfs niet eens en zijn; en veele ongerijmdheden der ſelver geloofbaarheid, geen kleine kreuk geven. Waarom wy die ook niet noodig agten by te brengen, om te bewijſen datmen het groote Graf-linnen, geheel van de Swagtel-ſtrooken onderſcheiden moet; nadien wy ſulks genoeg buiten die verſierde Overblijffelen, in de Oudheid en by de Euangeliſten vinden aangeweſen. Want het ſchijnd wel ſeker dat Jeſus van duſdanig een Omſwagteling ſprak, als hy belaſte, datſe Lazarus, die op ſijne ſtemme, *Gebonden aan Handen en Voeten uitquam*, Ontbinden ſouden; *Sijn Aangeſigte omwonden zijnde met eenen Sweet-doek.* Waar uit wy dan immers ſien, dat den Sweet-doek eenen byſonderen Hoofd-doek is geweeſt, die voor het Aangeſigte gedaan, agter in den Nekke vaſtgemaakt wierd. En datſe Jeſus hier ook eenen duſdanigen Sweet-doek hebben aan 't Hoofd gebonden, is na ſijne Opſtandinge geſien, wanneer die van

De Windſels moeten van den Grooten Graf-doek onderſcheiden worden.

De Lichamen wierden eerſt in een Graf-kleed gewonden en daar na met ſmalle Linne ſtrooken omſwagteld en op gebakerd.

* Voor mengſel, Joh. 19:39. diendmen een Salve uit Myrrhe en Aloë &c. te verſtaan.

Dat de Dooden geſwagteld wierden als de Kinderen in de Leuyren.

Den Linnen Graf-doek van Jeſus te Thurin bewaard van weinig geloof baarheid.

Joh. 11:44.

Digitized by Google

de andere Graf-doeken een weinig ter zijden saamen-gerold, van Petrus in het Graf gevonden wierd. En alhoewel de Taal-sifters seer over den naam van desen Sweet-doek gesweet hebben; en den eenen deselve van 't Syrisch, den anderen uit het Latijn tot het Grieks wil overgebragt hebben: (gelijk'er ook eenige zijn die deselve volgens het Hebreeuws en Chaldeesch een *Sleuijer* of *Toelband* willen genoemd hebben;) soo schijndmen heel ligt tot die te konnen overhellen, welke meenen, dat desen Hoofd-doek, alleen van wegen de gelijkheid, die deselve met sulke Doeken hadde, welkeby de Latijnen SUDARIUM, *een Linnen Doek om 't Sweet af te vaagen*, genoemd wierd, by den Euangelist geheeten is; by ons gemeenlijk een *Neus-doek* genoemd, om datmen de snot en 't quijl der Neuse daar in uit-snuit: en ook gebruikt om het Sweet en de Traanen af te droogen. Soo dat Boxhorn sich vergeefs vermoeid heeft, wanneer hy in sijn antwoord over de onbekende Afgodinne NEHALENNIA, onse Oversetters uitlacht, om datse hier een *Sweet-doek* vertaald hebben; als offe gemeend hadden dat de Dooden in het Graf ook plagten te Sweeten. Dus heeft hy dan met grooten arbeid het woord *Schlidar*, by ons *Sleuijer*, af-komstig van SUDARION poogen in te dringen. Doch waar van hy sich mogelijk onthouden had, indien hy aangemerkt hadde, dat dese benaming alleen door uitstrekking van den Euangeliist gebruikt is, en dat van wegen de gelijkheid met den Sweet-doek. Hoedanige Sweet-doeken dan ook by de Joden niet heel groot en zijn geweest, gelijk te sien is Actor. 19: 12. Alwaar den Sweet-doek van Paulus afgenomen, en tot de Sieken gedragen word. Gelijk mede by Suetonius gelesen word; dat Nero uitging met een Sweet-doek om sijn hals geknoopt. Invoegen dit kleine Linnen Doeken geweest zijn, diemen by sich droeg, even gelijk wy den Neus-doek draagen. Waarom die van Bezanson te belacchen zijn, welke desen Sweet-doek van agt voeten lang, en breed na evenmaat vertoonen. Maar nadien in deselve de geheele gestalte van Jesus uitgestrekt Lichaam, van 't Hoofd tot de Voeten in-gedrukt te sien is, hoe kanmen doch van dien denken, datse in de lengde van een gantsch Slaap-laaken, alleen om Jesus Hoofd in het Graf geweest is? Voorwaar de Heiligdommen en behoorden haar selven, noch malkander door sulk een onwaarschijnelijkheid niet te verraden. En alhoewel de Egiptenaren ook gewoon waren het Hoofd der Dooden met een Hulle-doek te dekken; nochtans willen eenige datse veeltijds het Aangesigt bloot gelaaten hebben: gelijkse met voorbeelden en de woorden van Lucianus bewijsen. Waar op mede Diodorus siet, als hy segd; datse alle de trekken van het Aangesigte soo vast en onverschrokken wisten te setten, dat selfs de Wingbraan en de hairen der Oog-scheelen, te gelijk met het gantsche Lichaam duuren konden. Doch van Kircherus worden eenige Mumien bygebragt, welke geheel-en al ingewonden, waarlijk niet sonder leersaame beschouwing onser Heel-meesters, aangaande derselver konstige beswagteling, en behoorden gesien te worden: waar toe wy nu niet veel meer en willen by-haalen, om datwe van meeninge zijn, dat alle de geseide dingen, door dese Printverbeeldinge, niet onvoegsaam verklaard, of ten minsten wat nader konnen aangewesen worden. De eerste schets daar in vertoond kennelijk genoeg het uitkomen van den Opgewekten Lazarus, waar van wy terstond gerept hebben, aangaande de Omswagteling der Doode Lichaamen in den Linnen Graf-doek. Men siet waarlijk daar in aangewesen, dat den Euangeliist Johannes, navolgens de toemaaking deser Dooden, seer wel van Lazarus geseid heeft; *Dat hy gebonden was aan Handen en Voeten.* Want behalven dat hy daar door een dobbel Mirakel, of de eene Wonderdaad in de andere heeft willen te kennen geven; (als namelijk dat een gestor-

Verschillige meeninge over den Sweet-doek of Linnen Hoofd-windsel.

De Duitse Oversetters t'onregt van Boxhorn gehekeld.

Bedenking over de Graf-doeken van den verresen Lazarus.

Digitized by Google

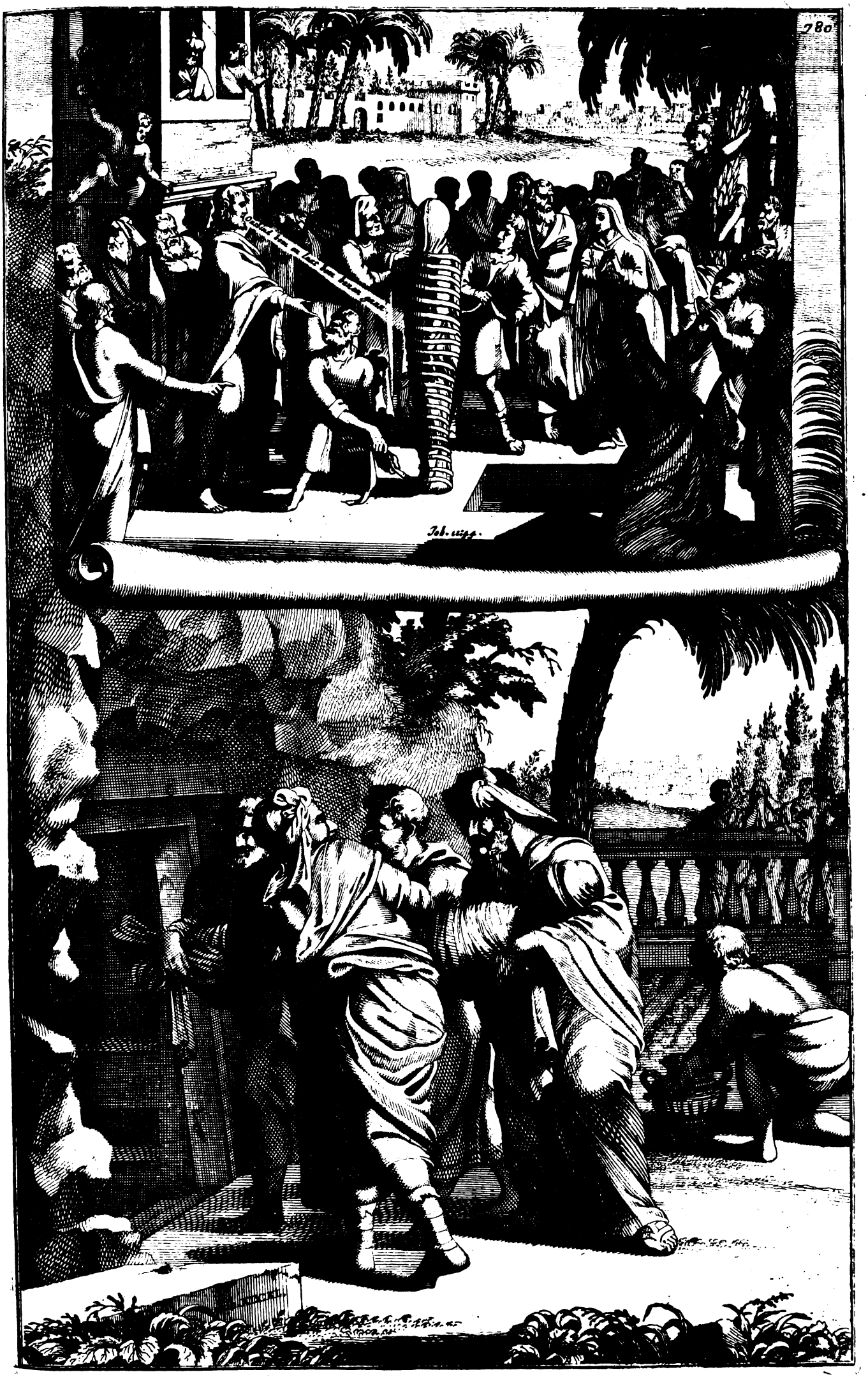

Digitized by Google

Digitized by Google

ſtorven menſche, ſoo als hy met Graf-Windſelen in een Dood-kleed van het Hoofd tot de Voeten omſwagteld was, en met d'Armen bezijden de romp des Lichaams aangebonden lag, levendig wierd, en ten Graave uitquam. ſoo heeft hy ſulks alleen door het *Binden aan Handen en Voeten*, ſeer wel uitgedrukt; nadien volgens een meer gewoone ſpreekwijſe, het gantſche Gedoen van een menſch, door de roeringe van handen en voeten pleegd uitgedrukt te worden; om dat ſelfs een levend menſch aan deſelve Leden gebonden zijnde, even gelijk een roereloose Klomp is: want indien ook de ſterkſte menſch duſdanig regt uitgeſtrekt, aan Armen en Beenen gebonden, neder-geleid word; ſoo en kan hy ſich volgens de ervarenis der ge-oeffenſte Worſtelaars en Springers, van wegen de belemmering der handen en voeten, geenſinds ophelpen. Doch het en moet voor geen grooter wonder gehouden worden, dat Lazarus dus gebonden de Graf-kelder uitquam, als dat hy eenige dagen dood geweeſt zijnde, op Jeſus ſtemme wederom levend wierd. Maar om dat dit beide even ſeldſaam is, ſiet daarom heeft Johannes daar willen by-voegen; *Dat de Geſtorvene uitquam, gebonden aan Handen en Voeten.* Welke men dan ſoodanig moet verſtaan, dat hy hem uit ſich ſelven, ſchoon hy leefde, buiten deſe Wonder-daad niet en konde roeren om te gaan: want de Beenen en Voeten waaren in een Linnen Dood-kleed of *Sindon* met Windſelen te ſaam geſwagteld, en de Armen nederwaards uitgeſtrekt, en tegen de zijden van het Lichaam aangebonden; zijnde 't hoofd ook omwonden met eenen Sweet-doek, gelijk onſe af-beelding toond, en Jeſus verklaard, als hy tot de omſtaanders ſeid; *Ontbind hem en laat hem henen gaan.* En derhalven was hy hier ſoodanig omſwagteld uitgekomen, dat hy ſonder vervolg van Mirakel, niet natuurlijk konde gaan. En gelijkwe agten dat dit de Inwinding van Jeſus Doode Lichaam, navolgens der Joden Begraaf-wijſe grootdeels verklaaren kan; alſoo en hebben wy ook de Graf-legging van het ſelve, geenſinds in de geſeide Print-verbeelding willen agter houden; terwijlwe meenen dat alles wat wy tot hier toe met opſet daar van geſeid hebben, daar in afgeſchilderd en verklaard te ſien is. Sulks daar niets meer over reſteerd, als aan-te-merken, dat gelijk Lazarus door Jeſus opgewekt zijnde, van de Windſels en Graf-doeken moeſte ontbonden worden, op dat hy henen ging; Jeſus alſoo door ſijn eigen kragt Opgeſtaan zijnde, deſe Graf-doeken ſelfs te gelijk met de Magt des Doods uitgeſchud, of van de Engelen doen ontſwagtelen heeft; op datſe van de Diſcipelen in 't Graf gevonden, een klaar blijk van ſijn waare Opſtandinge ſouden konnen geven: want Petrus en een ander Diſcipel in het Graf ingaande, *Vonden de Doeken, en den Sweet-doek bezijden-af te ſaamen gerold*, Joh. 20: 6, 7. en ſogten alſoo den Levenden vergeefs by den Dooden, om datſe doe uit de Schriften noch niet en wiſten; *Dat Jeſus van den Dooden moeſte opſtaan.* Maar of ſchoon genoegſaam blijkt, dat Jeſus op de wijſe van Lazarus, duſdanig met Doeken en Windſels is omſwagteld geweeſt; egter en ſchijnd het uit de woorden van Martha niet te blijken, dat Lazarus even als Jeſus ſal Gebalſemd geweeſt zijn: want het ſoude waarlijk een ſlegte en wel geringe Balſeming geweeſt zijn, dat hy vier dagen in het Graf gelegen hebbende, al ſou beginnen te ſtinken hebben. Sulks dat, wanneer Johannes ſegd, dat Joſeph en Nicodemus Jeſus Lichaam met de Aloë en Myrrhe zalfden en in de Linne Doeken wonden, (gelijk de Joden de gewoonte hadden van begraaven;) hy wil te kennen geven, dat ſy ſulks na een overtreffelijke maniere gedaan hebben. Invoegen dat Lazarus ook wel na der Joden wijſe ingewonden, en mogelijk ook na de ſlegte Burgerlijke wijſe wat Gebalſemd is geweeſt, maar alleen met grove of geringe Windſels omſwagteld zijnde, begraaven is. Waarom

Dat Lazarus niet ſonder Wonder-daad gebonden aan handen en voeten is konnen uit het Graf komen.

Waarom Johannes ſegd dat Lazarus gebonden was als hy uitquam.

Jeſus heeft de Graf-doeken of Windſels ſelfs uitgeſchud, of ſy zijn van de Engelen ontſwagteld.

Of Lazarus ook is Gebalſemd geweeſt na der Joden wijſe.

Digitized by Google

Luc. 23:55. Matth. 27. vers 59. Marc. 15. vers 46. Lucas ook, op dat hy de rijkelijkheid van Jesus Begraaving niet te kort en dede, segd, dat Joseph hem in *Fyn Lijnwaad wond;* en Mattheus, dat het was, *Suiver fijn Lijnwaad;* dat hy volgens Marcus, met opset en kosten daar toe Gekogt hadde: mogelijk om dat gelijk de Joden schrijven, het altijd voor ongeoorlofd by haar gehouden is, eenige andere kostelijker stoffe of Zijde daar toe te nemen, hoe groote Persoonaadjen ook begraven wierden. Het soude waarlijk te veel omslag geven, hier toe nu ook de overneerstige wijse van der Egiptenaren Lijk-versorging by te haalen, als de welke onder hen seer oud is, en dikmaal met groote kosten en pragt gedaan wierd; gelijk te sien is, Genesis 50. Want den Aardsvader Jakob gestorven zijnde; *Ontbood Joseph sijne Knegten den Medicyn-meesters, datse het lichaam Balsemen souden, ende de Medicyn-meesters Balsemden Israel. Veertig dagen wierden aan hem vervuld: want alsoo wierden vervuld de dagen der gener die Gebalsemd wierden, &c.* Welke tijd van Veertig dagen, sy waarschijnelijk namen, om door een geduurig toebrengen van Specerien, en het bestrijken van Zalve, de ligt-verdervende vogten des Dooden te verteeren, en de kragt der Balsem, door het gantsche Lichaam te doen intrekken, om het selve als een inzultsel tegen alle verderf te verharden: met hoedanigen versorging dit Volk bysonder veel op had, ja daar ontrent seer Afgodisch waaren; gelijk te sien is in eenige lang-bewaarde Mumien: alhoewel de Geloovige Hebreen en Joden, sulks wel uit de gewoonte der Oostersche Volken hebben na gedaan, doch met opsigt en Geloove in de Zalige Opstandinge; waar toe de Lichaamen in de Verdervinge, onverderffelijk ten aansien van Godt, bewaard wierden. En schoon Tacitus segd; *Dat de Joden liever haare Dooden begroeven na de wijse der Egiptenaren, als datse die verbranden;* soo en hebbense doch het begraaven der Dooden niet eerst van de Egiptenaren geleerd; alhoewel sy naderhand wel eenige Zeden, aangaande het Balsemen en toemaaken der Dooden, van haar konnen aangenomen hebben: want Abraham heeft Sara al begraaven, eer de Hebreen in Egipten woonden, siet Genesis 23. daar de Soonen Hets spreken, *Van de keur haarer Graaven.* Ook heeft de Joodsche Zalving veel van de Egiptische Balseming verscheeld; nadien sy alswe seiden, de gewoonte niet en hadden, van de Ingewanden uit te haalen, noch de Hersenen door den Neuse en Ooren uit te loosen; maar sy begroeven haare Dooden volkomen, en dat met de geseide Specerien in Doeken met Swagtels ingewonden. Doch wanneer wy op 't einde van het gemelde laatste kapittel des Boeks Genesis lesen; *Dat ook Joseph,* in Egipten gestorven zijnde, *Gebalsemd en in een Kiste geleid is:* soo verstaan wy daar uit niet alleen, dat sulks enkel geschied is, om hem daar in lang voor het verderf te bewaaren; maar ook op dat sijn Gebalsemd Lichaam, dus in een Kist of Kas aan een versorgde plaats onder hen gesteld wierd, tot ter tijd dat Godt het Volk Israels besoeken, en haar uit Egipten uitvoeren soude, sy dit ingeleide Lichaam van daar mede na Canaan souden nemen; gelijk hy voor sijn uitvaard belaste te doen, seggende; *Ikster've, maar Godt sal u gewisselijk hier van daan uitvoeren, na het Land dat hy onse Vaderen geswooren heeft. Dus sult gy myne Beenderen van hier opvoeren.* Hoedanigen bevel, Joseph waarlijk niet als een Afgodischen Egiptenaar, noch om in sijn vermaarde Doode Romp, aangebeden of ge-eerd te zijn onder Israel, maar uit den Geloove gedaan heeft; gemeenschap willende hebben aan de Belofte Gods; waar in hy het Hebreeuwsche Volk versterkte. Gelijk dat alsoo fraai verklaard word, Hebr. 11:22. En nadien Joseph in sijn Leven seer verhoogd, en een groot Man in Egipten geworden was; soo staat ons geensinds te twijffelen, of het bestel van dese Salvinge en 't maaksel sijner Dood-

Balsemen der Lichaamen seer oud by de Hebreen en Egiptenaren.

2 Kron. 16. vers 14. Marc. 16:1. Joh. 19:40.

De Joden hebben het begraven der dooden niet van de Egiptenaars ontleend.

Genesis 50. vers 26.

Waarom Joseph Gebalsemd en in een Kiste bewaard wierd.

Genesis 50 vere 24, 25.

Genesis 41. vers 40, 41.

Bus,

Digitized by Google

Digitized by Google

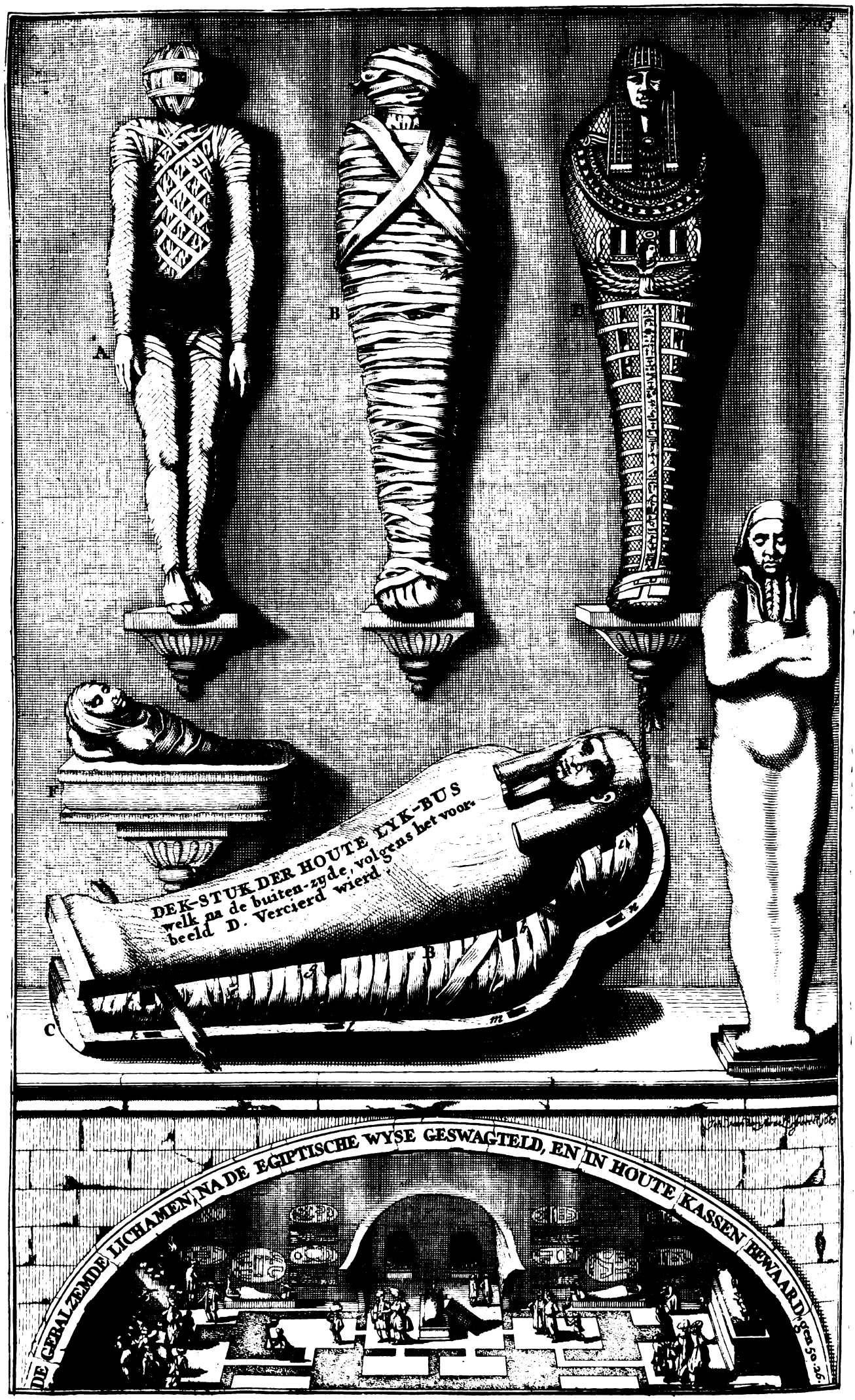

Digitized by Google

Bus, sal ook naar een geheel rijkvoerige wijse zijn geweest: dewijl doch de Egiptenaren van ouds vermaard, ja seer uitstekende in alle Rouw-bedrijf wilden betoonen te wesen: gelijkmen hier van daan sou mogen denken, dat de Canaaniten van Jakobs begraaving, welke Joseph te Machpela deed, niet alleen seiden; *Dit is een grooten Rouwe der Egiptenaren;* maar dien Akker ook sederd, ABEL MIZRAIM, *Rouwe der Egiptenaren*, gedoopt hebben. Doch op datwe door alte naauwkeurigen beschouwing deser dingen, niet te verr van ons voetspoor mogten af-dwaalen, lust het ons alleen met een staal of twee aan te wijsen, hoedanig de Egiptenaren haare Konstig-Ingebalsemde Lichaamen (gemeenelijk volgens een Persische benaaming, *Mumien* genoemd) Beswagtelden, Inwonden en in houte vercierde Kassen of Kisten weg-leiden, en met verscheide Beeldspraakige Opschriften, niet sonder over-Godsdienstigheid, in sekere drooge onder-aardsche Kelders plagten te begraaven: op datwe mogelijk door de beschouwing van alsulke af-beeldsels, de Egiptische Dood-Kist van Joseph, als door eenige schemering waarschijnelijk mogten verklaard sien. Dus vertoond ons Tafereel dan de afteekening van eenige waar ingebalsemde Lichaamen; hoedanige verscheide oorspronkelijke, eertijds in de Bewaar-kamer van den Groot-Hertog van Hetrurien, en in die van Johannes Nardius &c. te sien waaren.

Egiptenaren pragtig in 't Zalven en begraven der Dooden Genesis 50. vers 11.

En sulks door eenige lang-bewaarde Mumien bevestigd.

A. Is de Vertoog-schets van een volkomen doorbalsemd Lichaam; dat met Linnen-strooken op verscheide wijsen, soo konstig en verstandelijk geswagteld is, dat het van geen Wond-heelers sou konnen verbeterd worden. Daar dan ook het Bewindsel des Hoofds genoeg toond, dat de Egiptenaars het Aangesigt niet altijd gewoon waaren bloot te laaten, wanneerse die met de Kassen in Graf-kelders stelden; ten minsten heel selden aan de regt ingebalsemde Lichaamen. Alhoewel'er mogelijk sommige bloot gesien worden. Want daarom waarense gewoon boven aan het Dek-stuk der Houte Lijk-kas, een af-beeldsel van des ver-storvens Tronie te maaken; gelijk we aanstonds sullen sien.

B. Vertoond het selve konstig geswagtelde Lichaam, binnen een anderen Graf-doek met wat breeder Windselen, van 't Hoofd tot de Voeten geheel omwonden en opgebakerd; in manieren byna, als wy Lazarus en het Lichaam van Jesus soo straks ingewonden en omswagteld hebben gesien. Waar op men de woorden van Herodoot sou mogen passen, als hy van de Egiptenaars seid; WANNEER DEN DOODEN AF-GEWASSEN IS, BEWINDEN SY HET GANTSCHE LICHAAM MET EEN LINNEN SINDON OF GRAF-DOEK, MET AFGESNEDEN WINDEL-STROOKEN.

C. Verbeeld de houte Kas of Dood-kist, half van sijn Dek-stuk geopend; en het dobbel ingewonden Lichaam A. B. daar in te ruste geleid. Hoedanigen houten Kist, volgens Diodorus Siculus by de Egiptenaars aan elken Dooden vergund wierd, na de hoedanigheid van sijn Staat, het zy kostelijker of slegter. En gelijkmen aan het boven deel des Dek-stuks een menschen aangesigt siet; alsoo was men gewoon het Tronie-beeld van eenigen Godt, die den Verstorvenen door 't Opschrift van sommige Beeld-sprakige Letteren aanbevolen was, vertoonde; ofte van de eigen gedaante des menschen die daar in lag, met Verwen of Goud, of met beide te gelijk, daar op te Schilderen, of als een Mom-aanstigt uit-te snijden, en te verbeelden. Waar van mogelijk het uithouwen van ymands eige Beeldnis, op de Pronk-Graven van vermaarde Mannen, tot op heden by ons kan overgebleven zijn. En hoedanig te mets dese Dekels uitwendig noch vercierd wierden, wijst de naast volgende verklaring over de Af-beelding D. overvloedig aan. Aan welke Kas dan ook door de platte Pennen aan de zijden des Dekels, met f. g. h. i. geteekend, genoegsaam aangewesen word; hoedanig het selve in de gaten k. l. m. n. van rond'om den Boord des onderdeels, ingesloten, en te saam gehouden kon worden.

D. Vertoond de buiten-gedaante van een geheel vercierde Lijk-bus; alwaar sig een Vrouwen Beeld laat sien dat met een veelkleurig en gestriept Polymiten Hoofd-hulsel bekaperd is: t'eenemaal sweemende na het Hulsel dat Chiffletius aan sijn Mumie vertoond; hier ontrent E. verbeeld. De Borst van dit selve voorbeeld is met veel Kringen omboord; en de rest na onder, in vernaauwende Cirkels verdeeld; door welker midden een Breeden Band neerwaards gaat, die met Egiptische Beeld letteren vercierd is; waar van het ons nu niet en lust, de verklaaringe by te haalen, om dat het hier de plaatse niet en is. Hoedanige Mumien, men geensinds en moet houden in de Lybische Zand-Zee van de Sonne gedroogd te zijn, gelijk het gemeen Praatje wil.

E. Vertoond een Gebalsemd Lichaam, van Chiffletius alswe terstond seiden, by-gebragt; om te betoonen, dat de Egiptenaren het Aangesigt hebben bloot gelaten; alleen het Hoofd met een Hulle-doek versorgende, die by de Wangen tot over de Borst met twee slippen neer hing; de Ooren selfs gesien wordende; waar van men misschien mag denken, dat het Hoofd-windsel afgenomen is. Gelijk ook van die, welke hy segd te Venetien gesien te hebben, en elders meer soodanig vertoond worden. Doch dat hier de smalle Windsel-strooken niet gesien en worden, is van wegen de dik gesmeerde Salve, die daar om bekorst is. Zijnde dese hier in van de vorige verschillig; dat de Armen kruislingsover malkander geslagen zijn. De Kinne is met een geplooiden Doek, in maniere van een Baard, ondersteund, op dat de Mond niet en soude gapen.

F. Is

Digitized by Google

F. Is de Af-beelding die deſelve Chiffletius by-brengd, tot bewijs van de maniere der Ouden; namelijk hoedanig de jonge kinderen met breede Swagtelen, van den Schouder tot de Voeten omwonden wierden: welk Antijk-voorbeeld genomen is uit een Oude Marmere Kolom, en van Roomen gebragt zijnde, eertijds te ſien was in 't Huis van P. P. Rubens, vermaard Schilder tot Antwerpen.

Aldus is dan ſoo wel de rijkvoerige, als de gemeene wijſe van Dooden te behandelen, onder de Egiptenaren geweeſt: met welke de oude Hebreen en Perſen en alle de Ooſterſe Volken ſoo grooten gemeenſchap hebben gehad, datmen d'een door d'ander genoeg verklaren kan. En alhoewel het begraaven der Dooden, van overlang ook by de Grieken en Romeinen in gebruik was; nochtans plagtenſe die mede te verbranden. Welk doen van ſommige ook den Joden met niet alten grooten ſekerheid, toegeſchreven word: want of ſchoon men daar toe brengd; dat die van Jabes, het Doode Lichaam van Saul, en die van ſijne Soonen verbrand hebben, 1 Sam. 31: 11-13. en dat Aſa op een Bed van Specerien geleid, een groote Lijk-branding aangedaan is, 2 Kron. 16: 14. als mede aan Joram, kap. 21: 19. en Jeremias dusken Eer-bewijſſelijke Lijk-ſtacie, aan Hiskia beloofd, kap. 34: 5. vergeleken met het dreigement van Amos 6: 10? ſoo en kan nochtans het eerſte voorval niet anders, als een byſondere daad aangemerkt worden; nadien die van Jabes dit deden, op dat mogelijk de Philiſtijnen niet wederom quamen, en de Lichaamen verder mishandelden: gelijkſe waarſchijnelijk nu al door bederving tot het Balſemen onbequaam waaren geworden. Doch de reſt der Brandinge moetmen niet ſoo ſeer van de doode Lichaamen, als wel van een Brandinge der Specerien, welke ter Eeren en als tot een Uitvaard der Koningen, plagten aangeſteken te worden; waar van Maimonides en andere Joden tamelijk wel geſchreven hebben. Gelijk ſy mede met ſommige Taal-vitters noch niet eens zijn, in wat zin men de Verbrandinge by Amos opnemen moet. Doch dat hy daar van yts ongemeens ſpreekt, ſchijnd de bedreiging eenigſinds aan te wijſen. Hier nu verder by te haalen, hoedanig alle andere Volken met haare Dooden omgeſprongen hebben, ſulks ſou veel te lang, en mogelijk eenige af-keerig ſchijnen: want daar in ſou hy ſien, hoe de Schijten, en die van Pontus met de oude Yeren, haare Dooden, of die door Ouderdom haaſt ſchenen te ſterven, op-aten. Ja hoe eenige Indiaanen haare ſieke Vrienden aten, terwijlſe noch leefden; uit vreeſe dat hun miſſchien het Vleeſch niet wel ſmaken ſou, wanneerſe dood waren. Gelijkwe dan ook uit Heredoot van de Eſſedoners ſouden ontwaar worden, datſe het voor ſchande houdende van ſiekte te ſterven, haar van hunne Kinderen lieten op-eten; die niets daar van en bewaarden dan het hoofd, datſe plegen te vergulden. Ook hoe ſommige de Geſtorvene voor de Beeſten of in 't Water wierpen, of aan de Boomen ophingen; voornamelijk wanneerſe op het nijp-punt van de Dood waaren. Tot welkwe waarlijk de belacchelijke wijſe der Trogloditen met een woord ſouden mogen by-voegen; als die haare Dooden het hoofd aan de voeten bonden, en op een Berg met Werp-ſteenen overſtulpten; en dan voor wettig begraaven hielden, wanneerſe op dien Steenhoop een Geiten Hoorn te pronk geſet hebbende, onder een uitbundig lacchen en ſchateren henen gingen.

Of de Hebreen ook haare Dooden ooit Verbrand hebben.

Verſcheide behandeling der Dooden onder de Volken.

Soo is dan den geſtorven Jeſus, eindelijk aldus Gebalſemd en Ingewonden, niet ſonder by den Rijken in ſijn Graf-ſtede te zijn, na de Schriften Heerlijk begraaven: want de trooſt der Kerke vereiſchte, dat Jeſus Begraaven wierd; gelijk den Artijkel des Geloofs ſulks ook gedenkt: als den welken daar door de Graaven der Geloovige Heiligen moeſte, op datſer in bewaard wierden tot een Zalige Opſtandinge: te vooren ook in 't Geloove der oude Vaderen, aangaande de beſorging der Begraaf-plaatſen, en Zalvinge der Dooden Lichaamen, onder de beginſelen der Weereld afgeſchaduwd. Want Jeſus in ſijn Dood, de Dood door ſijn Opſtandinge ſullende overwinnen, moe-

Jeſus moeſt Begraaven worden.

Digitized by Google

moeſte aldus in 't Graf dalen om den Vloek der Graaven weg te nemen, door ſijn Zegenpralende uitgang uit het ſelve. Van de plaatſe nu daar Jeſus na deſe wijſe begraaven wierd, ſeggen ons de Euangeliſten, datſe gelegen was in een Hof ontrent Golgotha: want ſoo moetmen 't verſtaan wanneer Johannes ſegd; *Daar was in de plaatſe, daar hy Gekruiſt was, een Hof, en in den Hof een Nieuw Graf, in het welke noch nooit ymand gelegt en was geweeſt.* Namelijk Joſeph van Arimathea, hadde ontrent den Kruis-Berg een eigen Hof, en in die plaatſe een Nieuw Graf, in een Steenrotz uitgehouwen; dat ſoo Nieuw was, dat'er niemand noch in gelegen hadde: vergelijkt Matth. 27: 60. met de andere Euangeliſten. Want gelijk het de gewoonte by de Joden was, haare Begraaf-plaatſen even als de Romeinen, buiten de Steden te hebben; alſoo waaren wel haare openbaare Graaven, dikmaal aan den voorby-loop der Wegen; (gelijk aan dien Beſetenen te ſien is, Matth. 8: 28. welke de Dood-kelders en Graaven uit en in rinkinkende, den weg aan de voorby-gangers onveilmaakte.) Doch de meeſte onder de welgeſtelde Joden, hadden eigen Begraaf-plaatſen, voor hare gantſche Familien; en dat dikmaal in hunne Hooven of Land-goederen; gelijk te ſien is, 2 Kon. 21: 18. en 26. 1 Sam. 25: 1. 1 Kon. 2: 34. Waarom de Rabbijnen ook ſeggen, dat het der Joden gewoonte niet en was, de Dooden uit een geſlagt, hier en daar verſtrooid te leggen, maar in een Spelonk of Graf-kelder, daar verſcheide uitgehouwen plaatſen waaren voor een geheel Stam-huis. Aldus dan hadde Joſeph van Arimathea hier ook een Nieuw Graf in ſijnen Hof, die niet heel-wijd van Golgotha lag, uit een Steenrotz uitgehouwen; namelijk tot een holle Graf-kelder uitgekapt, en met verſcheide Vakken of Neſten, in de Wanden te wederzijds als ondiepe Ovens ingehouwen; bequaam om in yder Vak, een ingewonden Lichaam te konnen leggen, afgeſcheiden van andere die daar lagen, of ſtonden geleid te worden: aan hoedanigen uithouwen der Graaven, Eſaias ook gedenkt, kap. 22: 16. Soo dat dit dan geen Graf van uitgehouwen Steenen gebouwd, en ſchijnd geweeſt te zijn, gelijk Salmaſius dat na een Griekſe ſnuf heeft willen verpoeſen: alhoewel'er veele ſoodanig opgemetſeld by Joden en Heidenen, en ook onder de eerſte Chriſtenen, meer als thans, gevonden wierden, die noch in geſtalte noch in gebruik, van de uitgehouwene verſchillig waren. Waarom het van de Euangeliſten tot onderſcheiding van al-ſulke Graaven ſchijnd geſeid te worden, dat Jeſus in een *Uitgehouwen Graf* geleid is. Gelijkſe ook naauwkeurig aanteekenen, dat'er nooit ymand in gelegen hadde: want Jeſus moeſt in ſulk een Graf geleid worden, op dat hy Opgeſtaan zijnde, niemand konde twijffelen, of niet een ander in ſijne plaatſe opgeſtaan waare? Hoedanigen agterdogt nu ſoodanig de pas afgeſneden was, dat het ſelfs niet met leugenen te ſtofferen noch goed te maaken was. Want ſoo dit had konnen gelden, het is te denken, dat de Joden dit veel-ligter hadden konnen voortbrengen, als te ſeggen, dat hy geſtolen was; nadien het immers meer onder hen gebeurd was, dat ymand van den Dood verreſen was: alhoewel Jeſus voor den dag komende, haar ſoo wel door de Wonden der Kruis-nagelen, als aan Thomas hadde konnen bekend worden. Ja Jeſus is niet ſonder verre-ſiende reden, ook in duſdanigen uitgehouwen Rotzſteen, en niet in een Aarden, noch 't geen van gebakken Steenen gebouwd was, begraaven; op datmen daar over geenſinds agterdogt ſou konnen opnemen, dat het Lijk ondermijnd, dat is by wijſe van doorgraaven, weggeſtolen, of dieper ingeſonken was geworden: Gemerkt dit alles in geen Steenrotz plaats had, 't ſelve behending en in korten tijd te doen. En nadien ons ook van Jeſus Graf-legging niet anders verhaald word, als dat ſijn Lichaam met Specerien inge-

Joh. 19: 41.

Waar Jeſus Graf eigentlijk gelegen was.

Joh. 19: 41.

De Joden hielden veel van eige Graaven te hebben voor haare geheele Familien.

Hoedanig de Graaven met langvierkante Vakken in de Muurwanden ingehouwen waaren.

Waarom Jeſus in een Nieuw Graf, en in een Rotz gehouwen moeſte begraaven worden.

Digitized by Google

wonden, en in een Nieuw Graf geleid wierd, dat uit een Rotsſteen uitgehouwen was; alſoo ſietmen wel dat hy niet in een houten Dood-Kiſt of diergelijken Lijk-Bus ingeſloten is geworden: gelijk volgens Diodorus, doorgaans by de Afgodiſche Egiptenaren in gebruik was, de ingewonden Dooden, in houte Dooſen of holle Kaſſen met Dekſels te ſluiten: maar dat hy alswe ſtraks ſeiden, in ſoodanigen uitgehouwen Vak, dat langwerpig vierkant, de groote van een menſch had, op de geſeide wijs met Graf-doeken omwonden, nedergeleid is. Gelijk mede in de Opwekking van Lazarus wel gewag gemaakt word, van de Spelonke of Dood-kelder, en van de Graf-windſels, waar mede hy aan handen en voeten gebonden zijnde, uitquam; maar van geen Dood-kiſt gerept word. En ſullen wy hier noch te minder aan twijffelen, wanneer wy aanmerken, dat den Engel de yverige Graf-beſoekers, niet verder als met deſe woorden noodigde, als hy ſeide; *Komd herwaards, ſiet de plaatſe daar de Heere gelegen heeft.* Gelijk Johannes ook niet als van de vindinge der Graf-doeken, en den Sweet-doek des hoofds gewag maakt, en niet en ſpreekt van de geledigde Dood-kiſt, waar in Jeſus gelegen hadde; om dat de Vakken der Lijken in de zy-wanden van ſulke Graf-kelders ingehouwen, of daar in gebouwd, tot de plaatſe ſelfs behoorden. 't Gene by-aldien het anders waare geweeſt, den Engel veel meer reden hadde gehad, te ſeggen; *Komd herrewaards en ſiet de Dood-Bus geopend en ledig*: doch nu ſegd hy alleen; *Komd en ſiet de plaatſe.* Maar om dat dit Dood-vak niet verplaatſt, noch tot het Graf kon uitgebragt worden, heeft hy ongetwijffeld gewild, datſe daar toe ingaan ſouden. Soo dat deſe Joodſe wijſe daar in van die der Egiptenaren verſcheelde, datſe haare Dooden niet in houte Kaſſen of Kiſten begroeven; gelijkwe kort hier vooren aan de Mumien geſien hebben, en met Joſeph die in Egipten Gebalſemd, en in een Kiſte geleid, lange daar na in Canaan gevoerd is, uit Geneſis 50. beweſen hebben. Maar wanneer Johannes aanteekend, dat ſy Jeſus in een na-by gelegen Hof ontrent Golgotha begroeven, *Om de Voorbereidinge der Joden;* ſoo ſchijndmen te mogen bedenkelijk houden, of ſy hem niet veel-ligt in een andere plaatſe, en verr hier van daan, ſouden begraaven hebben, ten waare haar den Sabbath overvallen hadde, welke met het aanligten van de Sterren inging? Waarom eenige dit als een byſonder Schik-lot tot vervulling der Schriften agten; op dat Jeſus hier deun by Golgotha begraaven, nochtans ſijn Graf-ſtede by den Rijken hebben ſoude, om op den Sabbath daar in te ruſten: waar van wy nu alreede een waarſchijnelijker uitleg hebben bygebragt. En datſe dit noch alles voor het ingaan van den Sabbath ſelfs, verrigt en ten einde gebragt hebben, ſulks ſietmen klaar uit Luc. 23: 55. Want de Vrouwen, die met Jeſus uit Galilea gegaan waaren, volgden en aanſchouwden het Graf, en hoe het Lichaam geleid wierd: *En wedergekeerd zijnde, bereiden ſy Specerien en Zalven: en op den Sabbath ruſteden ſy na het Gebod.* Gelijk ook na 't getuigenis der Joden, het Zalven van doode Lichaamen, voornamelijk op den Sabbath ongeoorlofd wierd gehouden. Soo datſe dan na de Graf-legging noch ſoo veel tijd over hadden, tot deſe Bereidinge; zijnde mogelijk, aangaande deſe Zalving, ten aanſien haarer eige liefde-pligt noch niet voldaan; om datſe alleen dus haaſtig, alhoewel rijklijk gedaan was. 't Geenſe dan na 't eindigen van den Sabbath wilden hervatten: gelijkſe dat ook op het getuigenis der Euangeliſten, met de daad beweſen hebben, wanneerſe op den eerſten Dag der Weke, al vroeg in den Morgenſtond met deſe Specerien na het Graf gegaan zijn. Want dat deſe Liefde-pligt veelmaal het werk der Joodſche Vrouwen is geweeſt; ſchijndmen ſchemeragtig uit de woorden van Jeſus te konnen afnemen, wanneer hy

Dat Jeſus in geen houte Dood-kiſt, noch Leemen Lijk-Bus in het Graf gelegen heeft.

Matth. 28: 6.

Waarom den Engel de Graf-beſoekers tot het Graf in te gaan noodigde.

De Zalving en Graf-legging is voor het ingaan van den Sabbath geſchied.

hy de Gramsteurigheid sijner Discipelen, om dat hem een Vrouwe aan de Maaltijd zalfde, en op sijn hoofd uitstorte, met dese woorden ter neder zet; *Datse dit gedaan hadde, tot een Voorbereidsel van sijne Begraaffenis*: nadien Jesus wiste, dat het den Vrouwen door den Sabbath en sijne Verrijsenisse, belet soude worden, sulks aan sijn dood Lichaam te bewijsen. Alhoewel de Vrouwe selfs die Zalving niet en dede met die voorkennis, als ofse geweten had, dat Jesus soo na-by sijn Dood en Begraaving was: gelijkwe vooren breed getoond hebben. Daarwe ook hebben aangeteekend, dat de Eer-pligtige Zalvinge by de Grieken en Romeinen, dikmaal van de Vrouwen geschiede; voornamelijk aan de Maaltijden; alhoewel de Heeren in de Bad-stoven ook haare Volg-jongens daar toe gebruikten; ten minsten om haar de Huid met den Strigel te schraapen, en het Druppel-Vat na te dragen. Hoedanigen Zalving, meest tot de gesondheid en raddigheid der Leden aangewend wierd. Doch Jesus heeft over de Zalving aan hem over Maaltijd gedaan, gelegentheid willen nemen, om van sijne Dood en Begraaffenis te spreken: dit daar by tot een Merk-Teeken zettende, dat alwaar naderhand de goede Boodschap van sijn Dood sou verkondigd worden, de loffelijke daad deser Vrouwe, aangekant tegens het verkeerd oordeel van Judas, soude gedagt en erkend worden. Jesus dan aldus in het Graf geleid zijnde, hebbense eenen grooten Steen voor den ingang van het Graf geleid; met hoedanige Graf-zerken de Joodsche Graaven gewoonlijk schijnen toegedompt te zijn; gelijk Jesus soo den Steen, die op of tegen den ingang van Lazarus Graf geleid was, belaste weg te nemen, Joh. 11: 38, 41. Soo dat Joseph van Arimathea dit juist niet gedaan heeft, om Jesus dood Lichaam voor de mishandeling der Joden te beschermen, als sommige meenen. Naar dat dan Jesus op 't aannaderen van den Sabbath, welke de *Voorbereidinge* genoemd word, volkomen begraaven was, sijn daags daar aan, namelijk als het nu Sabbath geworden was, de Overpriesters en Pharizeen, tot Pilatus vergaderd, om met hem van desen begraaven Jesus te spreken, seggende: *Heere wy zijn indagtig, dat dese Verleider noch levende geseid heeft*, Na drie dagen sal ik wederom Opstaan: *Beveeld dan dat het Garf verseekerd worde tot den derden dag toe, op dat sijne Discipelen misschien niet en komen by nagte, en stelen hem, en seggen tot den volke, Hy is Opgestaan van den Dooden: en soo sal de laatste dwaalinge erger zyn dan de eerste.* Het gene dan alleen eenige Overpriesters en Pharizeen schijnen geweest te zijn, die uit haar eigen listigheid dit op den Sabbath deden, om geen tijd te verlieſen; terwijl het gantsche Sanhedrin doe niet vergaderen konde. En daar te vooren de Pharizeen weinig in dese Historie genoemd zijn, en haar doorgaans in dit stuk wat schuil gehouden hadden; om datse mogelijk by het Volk dat Jesus aanhing, te seer verdagt waaren; daar komense nu tot dese listige trek ook in 't spel; geloovende dat Pilatus haar dit niet en sal afslaan, die hun dus verre haare driften ingevolgd scheen te hebben. Dus vergaderense dan *Des anderen daags, welke is na de Voorbereidinge;* dat is op den Sabbath, waar van het daags te vooren de Voorbereidinge was: want met dat opligt diendmen de woorden van Mattheus op te nemen: soo dat het niet en was den eersten dag der Ongehevelde Brooden, waar van de Voorbereidinge was, wanneer het Paasch-lam by de Joden gegeten wierd, als Grotius met sommige gemeend heeft, om dat hy Jesus laatste Pascha een dag vroeger dan dat der Joden steld; daar hy het doch op den selven tijd gegeten heeft; en het nu op desen Sabbath den tweeden dag der Ongehevelde Brooden was, en daarom *Groot* genoemd word, Joh. 19: 31. Dese Overpriesters dan komen onder vleijerie tot den Stadthouder, en seggen met groo-

Matth. 26. vers 12.

Matth. 26. vers 13.

Jesus Graf met een Zerk-steen beſtulpt.

Bekommerde raadslag der Overpriesters over den Begraaven Jesus.

Matth. 27: 62. &c.

Wanneer de Overpriesters tot Pilatus zijn gegaan.

Digitized by Google

groote onderdanigheid; *Heere wy ſijn indagtig &c:* doch van Jeſus ſpreken-
ſe veragtelijk, en gedragen haar tegens ſijn ondernemingen, als groote Be-
En onder wat voorgeven ſy haar verſoek inſtellen. ſorgers van de gemeene Ruſte des Volks; hem noemende een *Verleider*: dat
is niet ſlegts een Goochelaar of die door kunſten d'Oogen des Volks bedriegd;
maar als eenen die het Volk van de Vaderlijke Inſettingen aftroonde, en tot
andere dienſten wilde overbrengen. In hoedanigen zin ſy ook eertijds van
hem geſeid hadden; *Hy Verleid de Schaare*, Joh. 7: 12. En ſtaande voor Pi-
latus, hem ook beſchuldigden; *Dat hy het Volk verkeerde &c.* Luc. 23: 2.
Gelijk men mede by Juſtinus Martyr aangeteekend vind, dat eenige Pale-
ſtijnſche Joden, aan ſommige Synagogen hebben bekend gemaakt; *Dat door
eenen Verleider, Jeſus de Galileer genoemd, een Goddeloose Ketterie onder hen
was opgeſtaan.* Maar waar uit zijn doch deſe Overprieſters en Pharizeen in-
dagtig geworden dat Jeſus geſeid hadde; *Na drie Dagen ſal ik wederom Op-
ſtaan?* Men vind het nergens ſoo van hem rond-uit tegens haar geſeid noch
Marc. 10. vers 34. Luc. 18: 33. vergeleken met kap. 24: 7. aangeteekend; doch wel tegen ſijne Diſcipelen, Matth. 20: 19. &c. Ten
zy dan mogelijk hier uit, dat hy te vooren tot dit geſlagte, dat van hem
een Teeken begeerde, geſeid hadde: *Het Boos en Overſpelig geſlagte ver-
ſoekt een Teeken; en haar en ſal geen Teeken gegeven worden, dan het Tee-
ken Jone des Propheten. Want gelijk Jonas drie Dagen en drie Nagten was
in den Buik des Walviſch; alſoo ſal de Soone des Menſchen drie Dagen en drie
Nagten weſen in het herte der Aarde*, Matth. 12: 39, 40. Dit haddenſe dan
misschien klaar genoeg verſtaan; en het ſelve nu indagtig geworden zijnde,
en het gevaarlijk gevolg daar van verder inſiende, zijnſe te rade geworden,
Pilatus daar over met ernſt aan-te ſpreken, en een Wagt tot bewaaringe van
het Graf te verſoeken; op dat Jeſus Diſcipelen de pas afgeſneden wierd,
hem by nagte ſteelswijſe weg te nemen, en daar op onder 't Volk breed uit te
ſtroojen, dat hy Opgeſtaan was: 't geen meendenſe, Jeſus Leere dapper
ſou voort zetten, ſiende deſelve nu door ſijne Opſtandinge beveſtigd: alſoo
Pilatus ſtaat den Joden verſoek toe en wil datſe het Graf verſekeren na haar wel gevallen. *Dat de laatſte dwalinge erger dan de eerſte ſoude zijn.* 't Gene haar Pilatus dan
ook ligtelijk toeſtond, en ſeide; *Gy hebt eene Wagt, gaat henen verſekerd
het gelijk gy het verſtaat;* namelijk als of hy ſeide; neemd die Wagt die gy al-
reede in dienſt en tot bewaaring van den Tempel hebt; gelijkwe vooren ge-
toond hebben. Waar toe dan Pilatus ſich ook noch te gereeder ſcheen te vin-
den, als hy eenig gevaarlijk gevolg hoorde inbrengen; mogende daar op heel
wel Lijden, dat Jeſus in het Graf bleef; om dat hy geen nieuwe onluſten on-
der 't Volk ſogt. Gelijkmen ook getuigd vind, dat de Joden naderhand noch
over deſen Stadthouder, by den Keiſer Cajus Caligula, ſoodanig zijn klagtig
gevallen; dat hy na Roomen op ontboden, en van ſeer veele wreedheden be-
tigt zijnde, uit vreeſe voor harde ſtraf, ſich ſelven ſou doorſteken hebben;
Jeſus Graf met de Romeinſche Wagt verſekerd. gelijk Euſebius verhaald. Dus gingen dan de Overprieſters en Pharizeen
henen, en verſekerden niet alleen het Graf met deſe Wagt; maar ſy verze-
gelden ook den Steen; en dat ſeer waarſchijnelijk met des Stadthouders ge-
woonlijk Zegel-merk, op dat de Krijgs-knegten, mogelijk haaren pligt ver-
getende, ſich niet en lieten omkoopen, om toe te laaten dat den Steen van 't
Graf geligt, en het Lichaam daar uit gedraagen wierd. 't Geen men alleen
als het voornaam Oog-wit deſer Verzegelinge te agten heeft; en niet als of
Mattheus alleen geſeid hadde; *Datſe het Graf verzegelden*, dat is, *Verſeker-
den met de Wagt.* En waarlijk, duſdanigen Verzegeling is ſeer noodig geweeſt,
Waarom Jeſus Graf ook billik Verzegeld is om Jeſus Verrijſenis des te Heerlijker, en te ſekerder het Geloove voor te
ſtellen, als den Eerſteling der gener die ontſlapen zijn, 1 Cor. 15. vers 20,
23. Gelijk den uitſlag tegen alle valſche bewimpeling, Sonnen klaar geleerd
heeft: want Jeſus en kon in 't Graf niet blijven, dewijl hy ſelfs de Op-

ſtan-

Digitized by Google

ſtandinge was, Joh. 11: 25: waar van wy nu niet wederom en ſullen beginnen te ſpreken, om dat wy de ſekerheid van deſe Glorieuſe Opſtandinge, tot genoegſaame beſchaaming van alle der Joden liſtige bedekſelen, in de betooging van Jeſus ware Meſſiaſſchap, op 't einde van 't Vierde Boek hebben getoond. Wy voegender hier ten overvloed alleen noch de getuigenis van Pontius Pilatus by, welke gevonden word in ſijnen Brief aan den Keiſer Tiberius geſchreven, wien hy ſchuldig was rekenſchap van ſijne beſorginge te geven; die van deſen Inhoud is: *De Joden hebben waarlijk haar ſelven en haare Nakomelingen door enkel nijdigheid, een ſwaare ramp op den hals gehaald: want ſy belofte hebbende, dat haaren Godt hen ſijnen Heiligen van den Hemel ſoude ſenden, die met regt van haar ſou Koning genoemd worden; ſoo is hy eindelijk geſonden, en heeft onder haar gewandeld, terwijlen ik Stadthouder was in Judea. Doch ſiende deſen ſoo veel groote Wonderen doen, dat het Joodſche Volk van hem ſeide, dat hy Gods Soone was; zijn de Overſten der Joden, met nijd tegens hem ontſteken, en hebben hem gevangen genomen en aan my Overgeleverd. En na dat ſy dan dit, dan dat van hem liegende, hem beſchuldigd hadden; namentlijk dat hy Toovenaar was, en dingen deed die tegens haare Wet aanliepen; Soo hebbe ik geloofd dat het ſoo was; en hem Gegeeſſeld hebbende, hebbe ik hem aan haaren wille overgegeven. Doch ſy hebben hem Gekruiſt; en hebben Wagters by ſijn Graf geſteld: maar hy is terwijl mijne Krijgs-knegten het Graf bewaakten, aan den derden Dag Opgeſtaan. Waar over de Boosheid der Joden ſoo hoog opgeſtegen is, datſe de Wagters met geld hebben omgekogt, om te ſeggen; dat hem ſijne Navolgers by Nagt uit het Graf geſtolen hadden. Doch het geld na haar genomen hebbende, hebbenſe egter de waarheid geenſinds verſwegen; maar betuigd, dat den Begraavenen onder haar geſigt was Opgeſtaan; en datſe om ſulks te verbergen, door ſteek-penningen van de Overprieſters waren omgeſet.* Dus luid den Inhoud van den Brief, op het aanbrengen van verſcheide Oude Schrijvers. Op welke ſich ook Juſtinus Martyr niet geſchaamd en heeft, hem tegens de Heidenen te beroepen, wanneer hy ſegd; *Dat deſe dingen ſoo geſchied zijn, kond gy weten uit de blijken der Brieven die Pontius Pilatus geſchreven heeft.* Soo dat ſelfs Tiberius over deſe getuigeniſſe gaande wierd, om in den Roomſchen Raad voor te ſtellen; *Dat Chriſtus als Godt moeſte geëerd worden.* 't Geen wy hier niet verder ſullen vervolgen, om dat wy in dit Vijfde Boek alleen voor hadden, eenige byſondere dingen uit de Oudheid der Joden en Heidenen, tot de hand-dadige Kruis-rol des Saligmaaker Jeſus, van wat nader by te beſchouwen: invoegen ons hier alleen noch ſchijnd te ontbreken, datwe ook de Overblijfſelen van Jeſus Lijden in de Hiſtorie der Apoſtelen, met den aanwas der Kerke, onder de Tien Bloedige Vervolgingen van den Rooden Draak, tot aan Conſtantijn de Groote, mogen ſien vervullen; om dit gedeelte der Bybelſche Voorbereidſelen met een Seſde Boek, welvoegſaam te laaten eindigen.

Brief van Pontius Pilatus aan den Keiſer Tiberius.

Digitized by Google

HET SESDE BOEK
Van de
VOOR-BEREIDSELEN
Tot de
BYBELSCHE WYSHEID,
En gebruik der Heilige en
KERKLIJKE HISTORIEN:

EERSTE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

HEt Euangelium *hoedanig op de* Uitſtorting des H. Geeſts *van de* Apoſtelen *verkondigd; en hoe* Jeſus *daar in met* Kragt op de Wolken *geſien is. Dat de Bekeering der* Volkeren, *volgens de Ordening der* Vier-zijdſe Tempel-metinge *geſchied is. Noodiging en* Verwerping der Joden, *hoedanigen Deure tot de* Roeping der Heidenen. Stephanus *Predikatie ontlèed. Joden vervolgen de* Apoſtelen. *Leven en bedrijf van* Paulus. Concilie *waar over te Ieruſalem gehouden.* Oproer *te Epheſen.* Paulus *Reiſe na* Roomen, *en ſijn Dood.* Nero *hoedanigen wreeden Prins, en onder wat toeval, hy de* Eerſte Vervolger der Chriſtenen *is geworden.* Simon den Toovenaar *ſijn Leven en Bedrijf, en* Fabel-agtige Vertellingen *van ſijn* Vliegen *te* Roomen &c. *Dat* Petrus *niet waarſchijnelijk te* Roomen *is geweeſt; en waarom* Roomen *alle* Uitheemſe Godsdienſt, *behalven de* Chriſtelijke *heeft konnen dulden. Vuile en wan-gedrogtelijke* Ketterien *in de Kerk opgekomen. Uit-einde en Dood ſommiger* Apoſtelen. Derde Deel der Zee, *of* Roomſche Rijk, *wanneer in* Bloed *veranderd. Oorſprong der* Joodſche Onheilen, *en derſelver Oproer tegens de* Romeinen. *Van den valſchen Meſſias* Barchohab. Joodſche Politie, *hoe in* Drie ſoorten van Boomen *onderſcheiden.* Jeſus *onſchuldig* Bloed, *wanneer op der* Joden Kop *gekomen.* Oproer *en voorloopende Onheilen binnen* Ieruſalem: *deſelve* Stadt Belegerd, *en onder veel hoog-gaande benaauwdheden, door* Titus Veſpaſianus *ingenomen, &c.*

Jeſus heeft ſijne Diſcipelen niet ſonder troofstelijk afſcheid verlaaten.

WAnneer de Saligmaaker Jeſus nu eenmaal ge-eindigd hadde ſijne Diſcipelen bevelen te geven, en hy de Aarde verlaatende ten Hemel Opvaaren ſoude; heeft hy haar ſijn henengaan niet alleen met een overtroofstelijke belofte willen ſmakelijk maaken, haar toeſeggende; Datſe de kragt van den Heiligen Geeſt ſouden ontfangen; maar hy heeft haar ook den laſt van het hoog-waardig Apoſtel-Ampt op de Schouderen geleid; en haar gantſche uitvoeringe en wedervaren onder die bedieninge, in drie woorden afgebakend, als hy ſeide: *Gy ſult mijne Getuigen zijn, ſoo te Ieruſalem, als in geheel Iudea en Samaria, tot aan het uiterſte der Aarden.* Namentlijk om in ſijnen Naame, te Prediken Bekeeringe en Vergevinge der Sonden onder

Act. 1: 8.

Digitized by Google

der allen Volken; eerſt aan de Joden, beginnende van Jeruſalem: alſinds beveſtigende, Dat Jeſus van Nazareth de beloofde Meſſias was na de Schriften; en dat in hem alles vervuld was geworden, dat geſchreven was in de Wet Moſis, ende de Propheten en Pſalmen, Luc. 24: 44. &c. Waar toe Jeſus haar dan ook als ſijne Diſcipelen te vooren vermaand had, niet van Jeruſalem af te wijken, voor datſe tot de uitvoeringe van ſijne Getuigenis, door de Kragt uit de Hoogte, ſouden aangedaan en voorbereid zijn: om van daar, namelijk van Jeruſalem, op des Heeren bevel, hare Getuigeniſſe te beginnen. Dus zijnſe dan ook aanſtonds, en ſoo haaſt als Jeſus van den Olijf-Berg voor haare Oogen opgenomen was, derwaards gekeerd, om aldaar de Belofte des Vaders in het Geloove te blijven afwagten; daar toe ingaande en verſaamelende in ſekere Opperzaale, die na ſommiger meeninge, ſeer na-by, of aan den Tempel was: alwaarſe eendragtelijk volherdende waaren in 't Bidden en Smeeken, ontrent 120 Perſoonen in getal: wordende kort daar op, volgens de ernſtige vermaaninge van Petrus, Matthias in des uitgevallen Judas plaatſe, tot de Elf Apoſtelen verkoren. En gelijk Lucas den eerſten Pinxter-dag aanteekend, welke volgens de Wet op den Vijftigſten dag na den tweeden Paaſch-dag quam, Levit. 23: 15, 16. op welk de Wet gegeven was en de Eerſtelingen van den Oogſt der Vrugten Opge-offerd wierden, Num. 28: 28. alſoo ſienwe ook daar in, dat Jeſus Chriſtus op dien ſelven tijd en dag, gelegentheid heeft willen nemen, om door de eerſte magtige Daad, dien hy na ſijn Hemelvaard beloofd hadde te volvoeren, ſijn Koningrijk aan te vaarden; en dat door de uitſtortinge van ſijnen Geeſt, over die Perſoonen, welke binnen Jeruſalem in de geſeide Opperzaale by malkanderen waaren. 't Gene hy dan dede onder een Wind, die ontrent de Derde of Negende Uure, het Huis dede dreunen, Actor. 2: 15. Door welk eene Goddelijke aandoeninge, ſy dan aanſtonds hebben begonnen met andere Talen te ſpreken; en te betoonen een onwederſprekelijke kragt van Wijsheid te hebben, om de Uitverkoorene tot de Kerke des Euangeliums te vergaderen: waar van dan ook fluks drie duiſend Zielen, door de Prediking van Petrus Bekeerd zijn; en de Eendragt en Vrede der jong-gebooren Kerke, niet alleen door geen gering getal van Eerſtelingen op deſen Pinxter-dag Ingewijd wierd; maar ook een Goddelijk blijk, van de kragtige werking door den Geeſt der Liefde en Eendragt, gegeven wierd: vervullende de Apoſtelen hier alſoo, door den aanvang harer Prediking, hunne Getuigenis eerſtelijk binnen Jeruſalem, aan allerlei Natien: verſekerende Petrus met de Elf andere Apoſtelen, aan alle Uithemers, Parthers en Meders, Elamiters, Meſopotamers, en die uit Judea, Cappadocien, Pontus en Aſien, en Phrygien en Pamphilien, Egipten en Lybien daar gekomen waaren; en aan d'uitlandſche Romeinen, en Joden en Joden-genooten, Cretenſers en Arabiers; Dat dit nu de Groote Werken Gods waren, waar van Joël gepropheteerd hadde, kap. 2: 28-31. Betoonende aan de Iſraelitiſche Mannen, door een nette beſchrijving van Jeſus de Nazarener, Dat hy de waare Meſſias was, die ſy door de handen der Onregtvaardige aan 't Kruis gehegt hadden; maar nu van Godt Opgewekt was na de Schriften, uit den 16. Pſalm: welken Opgeſtaanen Jeſus nu ſijn Koningrijk aanving, volgens de Voorſeggingen der Propheten. Een Leere die ſoo kragtig wrogt, dat'er niet alleen verſlagentheid, maar ook Geloove onder veele quam; ſoo dat Petrus een geheele Schaare vermaande ſich te laaten Doopen in den Naame des Heeren Jeſu, navolgens den laſt dien hy neffens de andere Apoſtelen ontfangen hadde, Matth. 28: 19. *Gaat henen onderwijſt alle Volken, deſelve Doopende, &c.* Over welke Bekeeringe der opgetelde Natien, men tot vervulling der H. Schriften aanmerken moet, dat deſe meeſt Japhetiten waaren,

Luc. 2.

Jeſus aanvaard ſijn Koningrijk

Cant. 4: 16. Joh. 3: 8. &c.

Het Euangelium word met kragtdadige betuiging van de Goddelijke werkinge des Heiligen Geeſt voortgeſet.

Pſalm 110. &c.

Digitized by Google

Japhet'ten eerſt Gepredikt en tot de Kerke geroepen.

ten, die volgens Geneſis 9: 27. eerſt moeſten geroepen worden: ja ook eenige uit de verſtrooide Tien Stammen Iſraels; gelijkmen uit Lucas kan afnemen, als hy ſegd; *Dat'er Ioden waaren uit allen Volke die onder den Hemel zijn.* En gelijk de zijden des Tempels by Ezechiel, in haar Vier Geweſten, van het Ooſten begonnen worden te meten, kap. 42: 16-19. alſoo ſienwe dat de optellinge der Volkeren, ook van het Ooſten geſchied; alwaar het Euangelium eerſt onder de Heidenen doorgebroken is. Daar na van 't Noorden, Zuiden en Weſten; alwaar de Romeinen, en in de Middellandſche Zee, de Cretenſers; en eindelijk de Arabiers genoemd worden, die eenigſinds Zuidelijk ten Ooſten gelegen zijn. Hier by quam noch de kragt van Wonder-daden te doen; gelijk eerſtelijk bleek in het gene Petrus en Johannes aan eenen Kreupelen beveſtigde, welken in het openbaar aan den Ooſter-ingang des Tempels, by de Joden de *Schoone* genoemd, zat en Bedelde. Op welk voorval, ſiende des Volks verbaaſtheid en ongeloovigheid, Petrus ook der Joden wederſpannige ondankbaarheid in het mishandelen van den Heere Jeſus, genoegſaam onder Oogen geſteld heeft: moetende deſe nu aanſchouwers zijn van de Wonderen die de Godt Abrahams, Iſaaks en Jakobs, ter verheerlijking van ſijn Kind Jeſus hier onder haar dede, en betoonde dat hy nu ter Regterhand der ſterkte Gods gezeten was; wiens kragt ſy nu van den Hemel, en als komende op de Wolken zagen; gelijk hy ſtaande voor den Hoogenprieſter Cajaphas, geſeid had. Soekende egter Petrus dit Jodendom door ſeer beweeglijke redenen te bekeeren, als hy ſeide; *Maar nu Broeders, ik weet dat gy dit door onwetendheid gedaan hebt, gelijk als ook uwe Overſte, &c. Beterd u dan en Bekeerd uw, &c.* Actor. 3: 17-19. Voorwaar de Apoſtelen hebben niet alleen met duſdanigen ronden Belijdenis voor het gemeene Volk Getuigenis van Jeſus gegeven; maar ſy en zijn daar in geenſinds beſweeken, doen ſy ſelfs uit laſt van de Overprieſters en Hoofd-mannen des Tempels, gegrepen, vaſt-gezet, en korts daar op voor Annas den Hoogenprieſter en den geheelen Joodſchen Raad, ter Verantwoordinge geſteld zijnde; met ſeer veele dreigementen aangevallen wierden. Daar ſy haar dan niet en ſchaamden uit Eſaias te bewijſen, dat Jeſus dien STEEN was, die ſy als onwetende Bouw-lieden verworpen hadden, en Godt nu egter tot een Hoofd des Hoeks, (dat is tot een voornamen Sluit-ſteen, die het gantſche Gebouw van Gods Raad voltoojen ſoude,) gemaakt hadde. Gelijkſe haar ook uit den tweeden Pſalm in het aangeſigt verweten; hoe beide Herodes en Pilatus, tegen Jeſus gewoed hadden. Invoegen door dit Prediken, de Gemeente Gods ſoo dapper toenam, dat'er ontrent 5000 te gelijk tot de Gemeenſchap des Geloofs over gingen; levende in ſoodanigen Liefde en Mede-deelſaamheid, datſe ſelfs ook haare Tijdelijke goederen, op een geheel vertrouwde wijſe te ſamen bragten. Hoedanigen Geeſtelijken Gemeenſchap, ook eenen Ananias en Sapphira, door bedrog meenden te liegen; doch met een ſoo onverwagte Dood geſtraft wierden, dat'er vreeſe en ontſag door deſe Wonder-daad Gods, en te gelijk een gulle wasdom der Geloovige geſien wierd: ſoo dat Jeruſalem met waare Kinderen Abrahams begon vervuld te werden; en Jeſus met het openen van het Eerſte Zegel, door ſijn Apoſtelen op een Wit Paard, uit Zion en Jeruſalem, overwinnende door het Land Canaan is uitgegaan, en ſoo tot alle Joden, Apoc. 6: 2. Die dan in deſe daad voor de Tweedemaal genoodigd zijn na de Schriften. In welke noodiging egter maar een kleen Overblijfſel naar de Verkieſinge der genade geloofd heeft, Rom. 11: 5. De Groote, en den meeſten hoop des Volks, heeft het Euangelium verworpen: en ſteunende op den Roomſen Keiſer, Joh. 11: 48. hebben ſy eenen Meſſias gewagt die geen Godt en was, Deuter. 32: 21. Joh. 19: 7. Ook blevenſe aan den uiterlijken Tempel ver-

Eſaia 41: 2. Ezech. 43. vers 1.

Het Euangelium is met Wonder daden beveſtigd.

En hoedanigen verwijt aan de ongehoorſaame Joden.

Matth. 26. vers 64.

Actor. 4.

Standvaſtigheid der Apoſtelen in 't leeren van Jeſus Opſtandinge.

Eenvoudige en opregte Gemeenſchap der eerſte Geloovige.

Siet Prov. 9: 2, 3. Jeſ. 55: 1-6. Matt. 22: 4. Pſalm 50. en 95. als ook den Sendbrief Jakobi aan de Twaalf Stammen. &c.

na-

Digitized by Google

nageld, en poogden alsinds de Dronkene des Euangeliums, tot de Dorstige Kerke der Wet te brengen, Deut. 29: 19. 't Geense ook soo hevig deden, datse de waare Kinderen Israels niet alleen Vervolgden, maar ook selfs de Heidenen tegens haar ophitsten; om datse nu een Synagoge des Satans waaren geworden, Apoc. 2: 9. gelijkwe kort hier na sullen sien. De Joodse Overpriesters en Mannen van den Grooten Raad, dan eerstelijk tegens de Leere des Euangeliums aangesteken, hebben veele van de Apostelen in de Gevangenis gesmeten. Doch die daar in geensinds verlaaten, maar wonderbaarlijk uit verlost zijnde, andermaal voor de Joodse Vergadering gesteld zijn. En wanneerse over hare Prediking doorgeschrobd wierden, zijnse geensinds van opset veranderd, seggende; *Wy en konnen niet nalaaten te spreken, 't gene wy gehoord en gesien hebben; men moet Godt meer gehoorsaam zijn dan den menschе.* Ja, wanneer sy volgens het goed-dunken van den doorsigtigen Gamaliel, niet met de Dood, maar met een Geesseling henen gesonden wierden, hebben sy Godt daar over niet alleen Verheerlijkt, maar sy hebben ook volhard den Gekruisten Jesus, daagelijks in den Tempel en by de Huisen te Prediken. Soo dat nu de Weke, in welke volgens Dan. 9:27. het Slagt-Offer ophouden moeste, na-by of gekomen scheen, en de Kerke van Jesus, een sienelijke gedaante begon aan te nemen; stellende in het eerste jaar na sijn Hemelvaard, Diakonen tot Arm-besorgers en Kerk-dienaaren in: waar van wy sien dat'er eenige door de Hand-oplegging der Apostelen bevestigd zijn. Uit welke korts daar na de Vroome Stephanus vol des Heiligen Geestes en kragtig in Wonderen, den eersten Martelaar, door de hand des Joodschen Raads geworden is. Tot welke boose daad, sijn seer opmerkelijke Predikatie haar scheen gaande gemaakt te hebben, wanneer hy in twist was geweest met de Libertijnen; of Italianen, die van Lucas, Africaanse en Asiatise Joden, of Cyreners en Egiptenaaren genoemd worden: Haar op een seer kragtige wijse betoonende, datse het alleen door een slinkse bevatting der Schriften, voor een Gods-lastering opnaamen, dat den Tempel en de Ceremonien van het Oude Verbond, met de Opstandinge van Jesus Christus ophouden moesten; en datse dit wederstrevende, sekerlijk den Heiligen Geest wederstonden. Dus betoonde hy haar, dat Gods Oogwit in de Belofte den Vaderen gedaan, niet en was haar aan het Land Canaan noch aan den Tempel te verbinden: maar dit; Dat hy haar de Geestelijke goederen der Genade in Christo soude schenken, blijkende daar in, dat Abraham buiten Canaan geroepen, en sijn Zaad lang als Vremdeling verkeerd heeft: ja dat Abraham door het Geloove, en voor de Instelling van 't Vleesselijk Verbond-Teeken der Besnijdenis, Geregtvaardigd was; en dat ook al sijn Zaad, uitgesonderd Jakob en Joseph, buiten Canaan begraaven was. Daar op bewees hy haar, dat de Groote Wetgever Moses, onder de Instellinge des Godsdienst, de bysondere Beloften, in't senden van dien Grooten Propheet gesteld heeft, dien hy uit haar verwekken soude. Haar aanmerkende als Ongeloovige, en Ondankbaare, en Wederspannige, gelijk als sy nu ook de maate haarer Vaderen vervulden. Hy leerde haar mede, Dat den Tempel eerst lange tijd daar na door Salomon gebouwd was, en Godt van een on-afmetelijke Majesteit moeste aangemerkt worden, Esa. 6: 1, 2. die in geen Tempelen woond, 1 Kon. 8: 27. En derhalven toonde hy den Joden, dat het alleen hun Boosheid en Hartnekkigheid was, datse haar aan den Tempel vergaapten, en de Mannen Gods die tot haar gesonden wierden, sogten te Dooden, gelijk als ook haare Vaderen gedaan hadden, Actor. 7: 51, 52. Na dat dan Stephanus onder het welbehagen van den onbekeerden Saulus, Gesteenigd was; is de Kerke binnen Jerusalem, niet weinig van dien selven Pharizeer vervolgd: want daar toe Volmagts-Brieven van de Overpriesters afgetroond heb-

Blijven meest onbekeerd.

Joden kanten sig tegen het Enangelium.

Actor. 4. vers 20. en 5: 29. &c.

De Kerke krijgd een sienelijke gedaante.

Actor. 6.

De Prediking van Stephanus ontleed.

Stephanus bewijst dat den Tempel der Joden geen stand kon houden.

De Kerk van Jerusalem door Saulus vervolgd.

Digitized by Google

hebbende, verwoeste hy de Gemeente Gods, Overleverende Mannen en Vrouwen in de Gevangeniſſe, Actor. 8: 3. Blaſende niet dan Moord, en Bedreiging ſelfs tegens de Diſcipelen des Heeren, kap. 9: 1, 2. Nochtans hebben de Apoſtelen, die Stadt daarom niet verlaaten; maar be-yverden ſich om van daar over-al opſigt te hebben, op de dingen die het beſtel van deſe Nieuwe Kerke aangingen, over-al Diſcipelen uitſendende; op dat die met andere Geloovige, eerſtelijk Getuigen van Jeſus wierden buiten Jeruſalem. Predikende in de Landſchappen van Judea en Samaria: *Want de gene die verſtrooid waaren om de Verdrukking die over Stephanus geſchied was, gingen het Land door, tot Phenicien toe, en Cypren en Antiochien; tot niemand het woord ſprekende dan tot de Joden*, Actor. 11: 19. met kap. 8: 4. vergeleken. Alwaar dan onder anderen Philippus met groote vrugt Predikende, ſelfs Simon den Toovenaar ſich uiterlijk bekeerde; ſoo dat van wegen de hoope deſes grooten Oogſt, ook Petrus en Johannes van Jeruſalem derwaards geſonden wierden, welke de Geloovige den Heiligen Geeſt deelagtig maakten. En wanneer Simon ook deſe gaave, (van wiens ſlegte daad, het woord SIMONIA, dat is, *Geeſtelijke Ampt-kooping*, af-komſtig ſchijnd) haar te vergeefs voor Geld poogde af te knijpen; wierd hem aangekondigd, dat hy geen deel in de ſaake van Chriſtus had; zijnde vol Bittere Galle en ongeregtigheid, wiens Geld met hem ten verderve ſou zijn. En gelijk de Vertellingen en oude Erf-gerugten, veel wonders van deſen Simon agtergelaaten hebben; alſoo ſullen we niet lang hier na, eenige weinige van die verſierde Leugenen ophaalen. Naar deſe uitſendinge verhaald Lucas ook haar wederkomſt binnen Jeruſalem, Predikende op de Reiſe, in de Vlekken van Samaria. En Philippus tot den Kamerling geſonden werdende, Doopte hy hem op ſijn geloove: en daar op naar Azoten geſonden zijnde, verkondigde hy in alle de Steden des Lands, het Euangelium; tot dat hy te Cæſareen aanquam, Actor. 8: 40. En alhoewel de H. Lucas de nette tijd van Paulus Bekeering niet aan en wijſt; ſoo ontbrekender nochtans geen fraaje Schriftgeleerde, die dit opmerkelijk voorval, ontrent een jaar na Jeſus Hemelvaard ſtellen: omſtandelijk genoeg verhaald, Actor. 9. en kap. 22: 6-16. Den welken, na dat hy in 't Huis Jude te Damaſcus, de Hoofdſtad van Syrien, door de Hand-Oplegging van Ananias, wederom ſiende geworden was, aanſtonds in de Synagogen die aldaar waaren, begonde te Prediken, *Dat Jeſus Chriſtus, de Soone Gods was*. Van waar hy na het verloop van veele dagen, (mogelijk onder die tijd in Arabien geweeſt hebbende, Galaten 1: 17.) in een Korf van de Diſcipelen over de Stadts-muuren heimelijk in der nagt nedergelaten wierd, en na Jeruſalem reisde; namelijk in het derde jaar na ſijne Bekeeringe, Galaten 1: 18. Want de Joden begonden hem laagen te leggen ſoo ras hy bekeerd was, op datſe hem liſtelijk van kant hielpen. Daar hy dan aangekomen, van Barnabas tot het geſelſchap der Apoſtelen geleid wierd, en Chriſtus Predikte. Ontrent deſe tijd ſag hy ook onder een verrukking van zinnen, het *Geſigte* in den Tempel, waar van hy Actor. 22: 17. ſpreekt. Doch waar door hy ſich de Geeſſel-ſtraf op den hals haalde; waar van hier na. En gelijk Paulus een boven gemeen getuigen van Jeſus Chriſtus, ja een uitverkooren Vat des Heeren, in de eerſte Kerke geweeſt is; alſoo maakt ook ſijn leven na deſe voorvallen de voornaamſte ſtof uit, van de gantſche Handelinge der Apoſtelen. Wordende de andere ſaaken meerendeels, maar als van ter zijden ingelaſt; en dat noch wel meeſt die, waar mede het bewind en de gemeenſchap van Paulus eenigſinds ſamen loopt. Waarom wy hem in ſijne reiſen wat kort willen op de hielen ſtappen. Als dan Paulus ook den Joden te Jeruſalem in de weg was, en ſy hem ſogten te Dooden;

Yver der Apoſtelen in 't beſtel der Kerke.

Geveinsde Bekeeringe van Simon de Toovenaar.

Actor 8:21.

Te wat tijd Paulus Bekeerd is.

Actor. 9:23.

Paulus Predikt te Damaſcus en moet vlugten.

't Leven van Paulus de meeſte ſtoffe vande Handelingen der Apoſtelen.

Digitized by Google

den; is hy van de Broeders uitgeleid na Cæsareen, en van daar afgesonden na Tharsen. Onder welke tijd de Gemeenten in Judea, Samaria en Galilea, vrede en wasdom hadden; *Wandelende in de Vreese des Heeren, en in de vertroostinge des Heiligen Geestes*, Actor. 9: 31. Waar toe ook eenige meenen, dat doorgaans veel hielp, het gerugt dat den Keiser Tiberius, op het verhaal welk Pilatus hem van Jesus mishandeling gedaan hadde, aan den Roomschen Raad belast hadde, deselve Jesus onder de Goden te Eeren; 't geen sy af-sloegen, om dat sulks uit haaren Kooker niet en quam; dewijl'er sonder goedkeuring des Raads, niemand tot een Godt aangenomen wierd. Doch Tiberius egter bevelende, datmen den Christenen ongemoeid sou laaten; kante sich den Raad daar soodanig tegens-aan, dat'er een Bloed-bad uit ontstond: Alhoewel het getal der Geloovige egter vermeenigvuldigde, volgens de straks aangetooge plaatse. En schoon de Boose Joden, het eenige van dese te bang maakten, en na andere Landschappen deden vlugten; soo waarense doch in haar oogmerk bedroogen; dewijl dit een seer bequame gelegentheid verschafte, om het Euangelium daar door onder de Joden te planten: gelijk Lucas aanteekend, Actor. 8: 4. en kap. 11: 19. En wanneer Petrus te Lydda eenen Eneas genesen, en Tabitha te Joppen Opgewekt had; is hy door 't gesigte van een Vat met Reine en Onreine Dieren onderwesen, om den onbesneden Hoofdman Kornelius, sonder Slagt- en Spijs-Offer, te roepen tot de gemeenschap der Kerke; terwijl het nu ruim in de helfd der Weke was, Dan. 9: 27. En is dien daar door alsoo een Eersteling van de Roepinge der Heidenen geworden: welke daar op al verder door de verstrooide Discipelen, zijn begonnen vergaderd te worden, tot Phænicien, Cypren en Antiochien. Naar welke Barnabas derhalven henen gesonden wierd, om haar Geloove verder op te bouwen. Den welken dan ook Paulus van Tharsen naar Antiochien bragte, alwaar de Discipelen, niet alleen eerstelijk met den Naam van CHRISTENEN, genoemd wierden, maar waar van daan Paulus, als uit sijn vaste verblijf plaatse, verscheide van sijne reisen aangevangen heeft; en een tijd lang heen en weder, als na sijn Vader-stadt gekeerd is: gaande van daar voor de eerstemaal met Barnabas in Besendinge na Jerusalem, om een Aalmoes tot onderstand der ver-armde Broederen, aldaar over te brengen: onder welke verrigtinge Jakobus Onthoofd is; en Petrus van Herodes Agrippa in de Gevangenis gesmeten, wederom daar uit verlost, doch Herodes daar over van Godt geslagen is. Waar op Paulus met Barnabas en Johannes, die toegenaamd wierd Marcus, wederom na Antiochien keerden, en van daar andermaal van de Leeraars, tot de Heidenen uitgesonden wierd: gelijk kap. 13. te sien is. Want of hy wel met de sijne sich eerst begaf tot de Synagogen der Joden; en daar als tot de eerste geroepene in het Koningrijke, het Woord der Versoeninge sprak; soo ist dat hy aldaar verworpen wordende, sich aanstonds tot de Heidenen heeft gewend. Soo dat Paulus door veele plaatsen reisende, al-omme het Euangelium voortgeplant heeft; gelijkwe konnen sien, indien wy hem in sijne reisen aandagtelijk nawandelen. Want nadien volgens de Goddelijke Bedeelinge der Tijden, nu den Tijd voor de deure was, ja genoegsaam begon in te gaan, Dat de Heidenen met kragt souden geroepen worden; welke onder alle Oorden, eerst van het Oosten tot de Bruiloft des Lams gekomen zijn, Luc. 13. vers 29 Matth. 22: 9, 10. Esaia 2: 1-5. soo is Paulus met Barnabas en Johannes uit de bloejende Gemeente van Antiochien na Seleucien, een Zeestadt aan den Oever van de Syrische Zee, getrokken; van waarse af-schepende te Salamino, een vermaarde Stadt van het Eiland Cyprus, aanquaamen, en aldaar veele Christenen maakten. Ook wierd Elymas de Toove-

Paulus te Jerusalem vervolgd.

Tiberius den Christenen eenigsinds gunstig.

Het verjagen der Apostelen en haare uitgesondene is een middel tot voortplantinge des Euangeliums geweest.

De ophouding der Slagt en Spijs-Offeren hoe aan Petrus door een Gesigte vertoond.

Christenen wanneer soo genoemd tot onderscheid der Ongeloovige.

Jakobus Onthoofd en Petrus gevangen en verlost. Actor. 12.

Paulus een Leeraar der Heidenen.

Roepinge der Heidenen.

Gen. 9: 27. en 17: 4, 5. en 49: 10. Deut. 29: 24, 25, 29. Psal. 45. en 68. en 72. en 86: 9. en 87. en 96. en 100. en 117. Esaia kap.

Digitized by Google

2. 11. 45. 49 en 54. Amos 9. vers 11, 12. vergeleken met Actor. 15: 16, 17, Hos. 2: 22. met Rom. 9: 26. en 1 Petr. 2. vers 6, 7. 10. Esaia 65: 1. met Rom. 10: 20. &c.

naar, in de Hoofd-stadt Paphos met Blindheid geslagen, en den Stadthouder Sergius Paulus, in spijt van dien Verleider, tot Godt bekeerd. Paulus hier het werk des Euangeliums verrigt hebbende, is met sijn geselschap naar klein Asien overgevaaren, daar hy te Pergen in Pamphilien aangekomen is: Johannes onder dies na Jerusalem keerende. Van Pergen is hy met de sijne voortgetrokken tot Antiochien in Pysidien, alwaar hy op den Sabbath in de Synagoge der Joden opentlijk leerde; *Dat nu de Belofte, te vooren den Vaderen gedaan, en meenigmaal herhaald, en bysonderlijk aan David toegeseid, nu vervuld was; noopende de Messias, die op den Voorlooper verschenen was: namelijk dien, welke onder de Joden geleefd, gehaat en Gedood, en ten derden Dage Opgestaan was, tot vervullinge van den tweeden en sestienden Psalm*, en Esaia 55: 3. Haar daar uit dan toeleggende, de regtvaardigheid uit het Geloove, met vrymaaking van de Wet. De Joden waarschouwende, tegens die ongeloovigheid, welke volgens Hab. 1: 5. haarer meeste deel bevangen sou. Gevende die groote Leeraar Paulus, ons daar in een deftig voorbeeld, na welk wy leeren souden, hoedanig men doorgaans met het verharde Jodendom behoorde te handelen. En gelijk hy onvermoeid in den loop des Euangeliums was; alsoo rukte hy op den volgenden Sabbath, by-na de geheele Stadt te saamen tot gehoor: waar over de Joden met nijd ontsteken, veele lasteringen tegen hem en sijn metgenoot Barnabas uitspoogen: soo dat dese Apostelen, tot een getuigenis tegens haar, het stof van haare voeten hebben geschud; en vertrokken zijnde, te Iconien aangekomen zijn; daarse wederom in de Synagogen Predikten, en meenigte Joden en Grieken tot het Geloove bragten; het selve agtervolgende en grondig bevestigende, door het doen van Wonder-Teekenen en vele Weldaden. Maar wanneer door eenige Joden en Heidenen, onder bewilliging van haaren Oversten, een Oploop tegens haar uitbrak, (*Want de Joden die ongehoorsaam waaren, hitsten de Heidenen met groote verbittering tegens de Broederen aan*) zijnse vertrokken; en dieper de Landschappen van kleen Asien doorwandelende, zijnse in 't Gewest van Lycaonien gekomen, daarse te Lystren en te Derben, de Leere van Jesus soo verwonderlijk in de Ooren van sommige Toehoorders deden dreunen, datse op het genesen van eenen Kreupelen, Paulus voor Merkurius, en Barnabas voor Jupiter wilden Eeren: In hoedanigen drift sy ter naauwer nood, door een deftige reden, aangaande den Eenigen Onsienelijken Godt, en sijn Alwijse Voorsienigheid in het bestuur aller dingen, dese Afgodische Schaare wederhielden, op dat Jupiters Priesters, geene Offerhanden van bekranste Ossen voor haar en quaamen te slagten; want sy geloofden dat de Goden tot haar nedergekomen waaren. Doch wanneer eenige Joden van Antiochien en Iconien over haar gerugt aldaar aangekomen waaren, hebben sy 't gemeene Volk aan haar snoer getrokken: En met een aanhang tegen Paulus uitvallende, hebbense hem soodanig Gesteenigd, dat hy voor Dood, de Stadt uitgesleept wierd, Actor. 14: 19, 20. daar hy egter van de Discipelen fluks omringd en bygesprongen werdende, wederom de Stadt ingeleid wierd. Keerende daar op met Barnabas weder na Iconien en Antiochien; alwaarse de Discipelen een hert onder de riem staken, de Ouderlingen bevestigden; en voorts door Persien en Attalien, naar Antiochien, van waarse afgesonden waaren, wederom aanquaamen, en lang verbleven: alsinds bekend maakende, hoedanigen Deure des Geloofs, Godt door haar onder de Heidenen alreede geopend hadde. Tot hoe verre men de verrigting van Paulus Tweede Reise, dien hy als sijn eerste bysonderlijke uit-togt, tot de Heidenen gedaan heeft, met sommige ligtelijk bepalen kan, om nu sijn Derde hier op uit kap. 15. niet onvoegsaam te doen volgen. Alsser dan een geschil on-

Paulus leerd te Antiochien in de Synagoge.

En van de Joden wederstaan, is hy vertrokken en te Iconien aangekomen.

Actor. 14: 2.

Paulus en Barnabas voor Goden aangesien.

Paulus Gesteenigd.

Paulus Derde uit-reise.

der

der de Broederen ontſtaan was, welke door die van Judea twijffelmoedig gemaakt waaren, ofmen ook niet de Beſnijdenis, en by gevolg mede het Jok van de Wet onderhouden moeſte; ſoo hebben ſich Paulus en Barnabas daar tegens aangekant; en zijn daar op na Jeruſalem geſonden, om over dit hoogdravend Vraagſtuk, een bepaaling van de Opper-Kerk-vergaderinge der Apoſtelen en Ouderlingen af-te haalen. Welke dan door Phænicien en Samarien gereiſt zijnde, te Jeruſalem aangekomen zijn; namenlijk ontrent Veertien jaaren naar Paulus Bekeeringe, volgens 't geenmen uit Galaten 2: 1. van hem ſelfs aangeteekend vind. Alwaar deſe afgeſondene dan van de Gemeente en Ouderlingen en Apoſtelen wel ontfangen, en met haar in de Vergaderinge te ſaamen zijn gekomen, om op dat ſtuk te letten. En gelijk Lucas ſegd; Dat daar geen kleine twiſtinge was; alſoo ſtond eindeling de yverige Petrus in het midden van haar op, en betoonde den Mannen Broeders met kragt van reden, datmen den Diſcipelen geen Jok op den hals moeſte leggen, dat noch ſy noch haare Vaders hadden konnen draagen: dewijle het immers alreede bleek, dat hy de Heidenen hadde bekeerd, en ſy den Heiligen Geeſt daar op ontfangen hadden ſonder Jok. Gelijk ook deſe haare herten door het Geloove gereinigd waren geworden. Betoonende verder, Dat het Jok en de Genade die door Jeſus Chriſtus geworden is, geenſinds konden blijven te ſaamen gaan: en de Vaderen immers alleeen door de Genade, en niet door de Wet, noch derſelver laſtige Dienſt, Zalig geworden waren. En op dat'er verder aan de onruſtige klaar getoond wierd, dat Gods voornemen niet en was, haar nu noch met Ceremonien te belaſten; wierd Petrus door Paulus en Barnabas ter regter tijd in deſe Leere, kragtelijk ondersteund; verhaalende met een deftigheid, de groote Daaden en Wonderen, welke Godt door haare Prediking alreede onder de Heidenen gedaan hadde. En dat getoond hebbende, viel ook Jakobus uit, en beveſtigde het geſeg van Petrus met magt uit de Heilige Schriften; waar in Godt ſijn Eeuwig Raad-beſluit over de Heidenen, kennelijk nagelaaten heeft. Deſelve betooging noch verrijkende en aangenaam maakende, met een Heilſaame Raad-geving, aangaande 't beſtel der Heidenen, ſoo lang den Tempel ſou ſtaan: namelijk van niet ſoo hard te dringen, op de geheele verwerping der Ceremonien, waar doorſe ook de geboden van Noach miſſchien verlaaten ſouden; en Moſes alſoo in veragten brengen, die onder hen gepredikt wierd, en van gelijk het Verſtikte en het Bloed verboden hadde te Eten, Geneſis 9: 4, 5. Waarom dan de Vergadering dit als een betamelijken Raad, goed gedagt heeft voor te ſtellen, en de vryheid des Heiligen Euangeliums, als een waarheid uit het woord van de Heiligen Geeſt beveſtigd, den Gemeenten te gelaſten: Bevelende in den Brief die Paulus en Barnabas met de andere Reis-geſellen mede naamen; (op dat niemand van Joden noch Heidenen beſmet en wierd;) *Geen meerder laſt aan te nemen, als haar te onthouden van't gene den Afgoden geofferd was, en van Bloed, en van het Verſtikte, en van Hoererie.* Welken Brief van de Broederen geleſen, haar heeft doen roemen van wegen dusken trooſtelijken vermaaninge, Actor. 15:31. Daar wy dan verder ſien, dat wanneer Paulus ſich een wijle tijd met Barnabas te Antiochien onthouden hadde; en ſich genegen toonde in een omreiſe den toeſtand der Broederen te onderſoeken, hy een Verſchil en Verbittering met Barnabas gekregen heeft, over het mede-nemen van Marcus: invoegen ſy van malkanderen geſcheiden zijn, en Barnabas ſich met Marcus na Cypren afſcheepte: doch Paulus, Silam verkoſen hebbende, ſijn Vierde reiſe aanving. Hy dan trekkende door Syrien en Cilicien, is hy te Derben en Lyſtren gekomen, daar hy ſijnen Timotheus Beſneed en mede nam, hem doorgaans in groote waardigheid houdende; gelijk uit ſijne Brieven, nader-

Twiſt onder de Apoſtelen en Broeders over't onderhouden der Beſnijdenis.

Concilie of Kerk-vergadering te Jeruſalem gehouden.

Petrus bewijſt waarom men geen laſt op de Schouderen der Diſcipelen leggen moeſt.

Rom. 4.

Van Paulus en Barnabas kragtelijk ondersteund.

Beſcheidene inſchikking tot bevorderinge des Geloofs.

Paulus ſcheid van Barnabas af en vangd ſijn Vierde reiſe aan.

Digitized by Google

hand aan hem geſchreven, genoeg kan afgenomen worden. Ook heeft Paulus het beſluit van de Jeruſalemſe Opper-Kerk-vergadering, aan alle de Gemeenten, welk hy door-trok bekend gemaakt. Doch Phrygien en de Landſtreken van Galatien doorgewandeld zijnde, is hy met de ſijne door den H. Geeſt geſchut, het Woord verder in Aſien te ſpreken; ſulks datſe door Myſien trekkende te Troas quamen; alwaar Paulus in een Nagt-geſigte, van een Macedoniſchen Man genoopt, naar Macedonien gereiſt is; en door Samotracen en Neapolis te Philippis aanquam; zijnde de eerſte Stadt van dat deel van Macedonien. In welke verblijf-dagen hy aldaar Lydia en haar Huisgeſin Doopte, en den Waarſeggenden Geeſt uit ſekere Dienſtmaagd uitwierp. En daar over met ſijn mede-reiſiger Sylas voor den Regter geſleept zijnde, op dat de aanhouwers haare ſchade vergoed kregen, wierdenſe beſchuldigd tegens de Romeinſe Zeden gepredikt te hebben; die haar dan daar over deden Geeſſelen, en daar op in de Gevangenis wierpen; uit welkſe onder een Aardſchuddinge, met bekeeringe van den Stokwaarder, en een Eerlijke uitleidinge verloſt, en na de vertroofting van Lydia en veele der geloovige Broederen, van daar getrokken zijn. En doen haaren weg door Amphipolis en Apolonia nemende, zijnſe te Theſſalonica gekomen, de Hoofdſtadt van het tweede gedeelte van Macedonien, gelegen aan de Zee; alwaar de Joden een aanſienelijke Synagoge hadden, uit welke ſommige met eenige Grieken, de Prediking van Paulus met Geloove aannamen; doch andere ſich gantſch Oproerig aanſtelden. En deſe haare Bloedgierige handen ontkomen zijnde, hebbenſe ook die van Bereen beſogt, welke van wegen haar neerſtig onderſoek gepreſen worden, kap. 17: 2-10. En overmids hun daar een diergelijk Oproer aantrof, (want de Joden vielen met een Troep Markt-boeven op het Huis van Jaſon aan, willende Paulus en Sylas dooden; en die niet vindende, ruktenſe Jaſon ſelfs voor het Geregt, als een aan-houwer van Oproermaakers, en menſchen die tegens den Keiſer leerden, *Dat'er een anderen Konink was;* namelijk, *eenen Jeſus &c.*) ſoo zijnſe na Athenen getrokken, die vermaarde Schoole der Grieken die Wijsheid ſogten. Zijnde Paulus op deſe reiſe niet wijd van Illyrien, van welk hy gewag maakt Rom. 15: 19. Alwaar hy dan alleenig gelaaten, daaglijks te Twiſt-reden hadde, met de Epikuriſe en Stoiſe Wijsgeeren. En op de Markt-plaats Areopagus, het Opſchrift eenes Altaars, die aan DEN ONBEKENDEN GODT toegewijd was, waargenomen hebbende, heeft hy dit nieuwsgierig Volk door een Godvrugtige liſtigheid, den waren Godt, die ſy niet kennende nochtans dienden, bekend gemaakt; ſprekende met groote deftigheid van deſſelfs Eeuwige Voorſienigheid, en on-afmetelijke Genade onder het Euangelium, en van de laatſte Opſtandinge en het algemeen Oordeel. En alhoewel dit den Grieken ſoo dwaas ſcheen, datſe opentlijk daar mede den Spot dreven; ſoo hebben nogtans, Dionyſius Areopagita en Damaris en andere, Paulus aangehangen. Van hier is hy dan naar het vermaarde Corinthen getrokken, kap. 18. En gelijk de Roomſche Keiſer Klaudius in 't negende jaar ſijner Regeeringe, de Joden en Chriſtenen, die langen tijd onder eenen naam doorgingen, uit Roomen doen verhuiſen hadde; alſoo vond hy hier onder andere eene Aquila, die hem met ſijn Wijf Priſcilla, alſinds de behulpige hand toeſtaaken. Sich onder dies aldaar geneerende met Tenten of Veld-hutten te maaken; en wanneer hy aldaar eerſtelijk in de Synagoge Predikte, en verworpen wierd, is hy in het Huis van eenen Juſtus gegaan, welkers wooninge aan deſelve Synagoge paalde: en overmids hier ook den Overſten Criſpus geloovig wierd; ſoo bleef Paulus aldaar onder den Stadthouder Gallio, een wijl tegens de raſernie der Joden beſchermd: doende in anderhalf jaar, groote vrugt door het Euangelium. En gelijk deſen Gallio de Broeder was van den vermaarden L. Anneu Se-

Paulus door een Nagt-geſigt vermaand na Macedonien te gaan.

Paulus te Philippis Gegeeſſeld.

Paulus te Theſſalonica.

En naderhand te Athenen.

Daar hy haar den Onbekenden Godt bekend maakt.

Paulus te Corinthen.

En onder den Stadthouder Gallio beſchermd.

Digitized by Google

Seneca, de Leermeester van den Keiser Nero, gelijk hy selfs getuigd; alsoo hebben veele niet onwaarschijnelijk gehouden, dat Paulus ook eenige kundschap aan desen Seneca gehad heeft; alhoewel'er Lucas niet van en vermaand. De Joden dan van voor desen Regterstoel weg-gedreven, zijn de Grieken op Sosthenes aangevallen, die een Overste der Synagoge, en doe een Christen geworden was; gelijk'er schemeragtig uit 1 Cor. 1: 1. beslooten word. En desen voor den Regter-stoel geslagen wordende, en trok sich Gallio, alhoewel hy Stadhouder van * Achajen was, geen van alle die dingen aan. Hier van daan dan is Paulus met Aquila en Priscilla na Ephesen overscheept: en daar niet lang soekende te marren, is hy vertrokken om na Jerusalem te gaan; dus quam hy weder te Antiochien, van waar hy na eenige dagen toevens, aftrok en sijn Vijfde reis-togt aanvaarde: en trekkende door Galatien en Phrygien, versterkte hy de Discipelen aldaar. Onderwijlen leerde Apollos den Doop van Johannes te Ephesen: en van Aquila en Priscilla verder onderrigt zijnde, Predikte hy Christus te Achajen: ook quam Paulus te Ephesen, daar hy twee jaaren bleef, en Godt ongewoone kragten door sijne handen werkte. Onder welke men dese dingen waarlijk niet voor gering te schatten heeft; namelijk dat de Discipelen, welke in den Doop van Johannes gedoopt waaren, ook den Heiligen Geest ontfingen: en Paulus in de Synagoge drie maanden in de Schoole van eenen Tyrannus, met groot voordeel handelde, en de seven Soonen van Sceva verstomde, en te weeg bragt, dat de Bekeerde haare Toover-Boeken verbranden. En daar op Predikende tegens de groote Godinne Diana, die aldaar een pragtigen Tempel had, welke door gantsch Asien vermaard was, heeft sich de gantsche Veem der Silversmits, (welke haare winst deden met * kleine Silvere af-beeldselen van desen Afgodischen Tempel en groote Godinne te maken, en aan de Vremdelingen voor Heiligdommen te verkoopen,) onder haaren Overman Demetrius, daar over op de Been begeven; en souden Paulus sekerlijk gedood hebben, ten waare de Stadts Geheim-schrijver, dien Oploop doen bedaaren hadde. Doch Paulus daar op niet langer soekende sijn tijd te spillen, is na Macedonien gereist; overwinterende te Nicopolis, volgens Tit. 3: 12. En daar op Griekenland verder inboorende, heeft hy aldaar drie maanden overgebragt. Ook besogt hy de Stadt Philippis en Troas, daar hy Eutychus Opwekte; en besag Asson, Mytilenen, Samos, Trogyllion en Mileten; alwaar hy de Ouderlingen van Ephesen tot hem ontbood, op dat hyse wapende tegen de aanstaande Ketterien; om sich te spoediger na Jerusalem te begeven; dewijl hy voor had, tegen den Pinxterdag aldaar met eenige Aalmoessen te wesen, Actor. 24: 17. vergeleken met Rom. 15: 26. en 2 Cor. 9. En overmids eenige Broeders bekommerd waren, over Paulus aanstaande wedervaren te Jerusalem, zijn die gene, welke hem van hier uitgelei deden, met groote droefheid van hem afgescheiden. Dus trok hy dan te Water na Jerusalem; en quam eerstelijk aan het Eiland Coos; en den volgenden dag in Rhodus, en van daar in de schoone Stadt Patara in Syrien: van waar hy in een Schip na Phœnicien voer: en op de reise seven dagen te Tyrus gebleven hebbende, is hy onder dies gewaarschouwd, sich niet na Jerusalem te begeven: doch hy egter weder Scheep stappende, is na Ptolomais gevaaren; en van daar te Cæsareen aankomende, is hy veele dagen van Philippus den Euangelist gehuisvest, en van Agabus sijne aanstaande Banden te Jerusalem voorspeld: doch Paulus bereid zijnde ook voor den Naame van Christus te sterven, is egter derwaards getrokken en wel aangekomen: en aldaar verhaald hebbende, hoe groote dingen Godt door hem uitgewrogt hadde, is hy van de Asiaansche Joden met sommige uit de bekeerde Heidenen, in den Tempel gesien; die over sulken onthei-

* Van Pausanias over heel Griekenland gesteld.

Paulus Vijfde uitreise.

Komd te Ephesen.

Actor. 19.

Oproer te Ephesen over het Predikken tegen d'Afgodinne Diana.

* 't Geen sommige op Silvere Penningen passen daar d'af-beelding des Tempels op gedrukt was; andere op Silvere Kasjes daar een Beeldeken van Diana als in een Tempel-Kapelleken stond.

Paulus reist na Jerusalem.

Digitized by Google

Paulus met eenige Bekeerde Heidenen in den Tempel gesien verwekt groote Oproer.

heiliging, soo grooten beroerte tegens hem oprokkenden, dat hy ligtelijk om het leven had gekomen, soo niet de Romeinsen Oversten, hem hare handen ontrukt, en onder groot gedrang en geroep, *Weg met hem*, Geboeyd in de Romeinse Leger-plaats of * Wagt-huis had doen brengen; hem oorlof gevende om het Volk in vryheid van de Trappen aan te spreken: 't geen hy dan ook door het verhaal van sijn Bekeering en Roepinge tot het Apostels-Ampt, maar des te verwoeder tegens hem maakte; soo dat den Oversten, by-aldien hy niet van Paulus Romeins Burger-regt had kundschap gekregen, hem soude doen Geesselen hebben; maar nu alleen des anderen daags sich voor den Raad liet verantwoorden. In welk gesprek hy door last des Hoogenpriesters, bevolen wierd op den Mond te slaan; dien hy door de onkunde van sijn Hoogepriesterlijke waardigheid, schold, en een *Gewittede Wand* noemde; En daar op door het inwerpen van de Leere der Opstandinge, een verdeeldheid onder de Sadduceen en Pharizeen verwekt hebbende, hebben meer dan veertig Joden gesworen, geen spijse te nutten, voor datse Paulus van kant souden geholpen hebben.

* Mogelijk de Burgt Antonia die naar seker Romeinsch Veld-overste soo genoemd was

Paulus tot den Stadthouder Felix gesonden.

Maar desen aanslag by den Oversten uitgelekt, sond hy Paulus onder bescherming van eenige Krijgs-knegten, tot den Stadthouder Felix die te Cæsareen was; alwaar den selven hem in het *Prætorium* of Regt-huis van Herodes, in bewaaring stelde: waar op hy hem daar na, voor den Hoogenpriester Ananias en andere sijner Beschuldigers, sijne verantwoording dede voortbrengen. Dog het wasser soo ver af, dat Felix hem in de dood sou overgegeven hebben, dat hy hem selfs dikmaals met sijn Wijf Drusilla ging hooren Prediken: alhoewel hy hem egter twee jaaren gevangen hield: tot dat hy selfs uit Judea op-ontboden wierd, en Porcius Festus als Stadthouder in sijne plaatse quam. By desen nu, leiden de Joden toe, om Paulus wederom na Jerusalem te doen brengen; 't geen haar Festus afsloeg; maar egter vryheid gaf, om selfs haare beschuldiging tot Cæsareen tegen hem te mogen inbrengen. 't Gene dan geschiede, maar gantsch ydel uitviel: alhoewel Festus op 't versoek der Joden, aan Paulus voorsloeg, om te Jerusalem verhoord te worden. Doch Paulus dese listige trek bemerkende, sloeg sulks af en beriep sich op den Keiser; 't geen hem wierd toegestaan. De Koning Agrippa met sijn Gemalin onder dese tijd hier aankomende, en begeerig zijnde Paulus te sien, stelde Festus hem in haarder tegenwoordigheid vry tot sijner verantwoording. 't Geen hy dan ook soo loffelijk en kragtig deed, datse hem als onschuldig souden los-gelaaten hebben, by-aldien hy sich niet op den Keiser beroepen hadde. Paulus dan hier op den Hoofd-man Julius aanbevoolen zijnde, is te Scheep na Roomen gevoerd; doch op reis ontrent Meliten Schipbreuk lijdende, heeft hy met alle de Reis-gesellen, op dat Eiland drie maanden overwinterd, en is van daar met een Alexandrijns Schip, Castor en Pollux genoemd, na Roomen gevaaren, alwaar hy als Gevangeling aangekomen, egter twee jaaren soo grooten vryheid had, dat hy opentlijk mogte spreken en Prediken tot yderen. Schrijvende Brieven, en bekeerde veele tot het Christen Geloove: gelijk als uit sijne Send-schriften aan de Galaten, Ephesen, Philippensen, Collossensen; den Tweeden Brief aan Timotheus, Philemon, en mogelijk ook dien voortreffelijken aan de Hebreen, af te nemen is. Alhoewel hy'er ook geen kleinen tegenloop van de Joden te verduuren hadde, en doorgaans beproefde dat de opgang der Kerke moejelijk en Bloedig sou zijn; gelijk hy sulks ook al te voren uit sijn eigen ondervindinge aan de Corinthers betuigd hadde, wanneer hy haar van Philippis uit Macedonien, in sijn Eersten en Tweeden Brief aldus schreef: *Ik agte dat Godt ons, die de laatste Apostelen zijn, ten toone gesteld heeft als tot der Dood verwesen: want wy zijn een Schouwspel der Weereld, en der Engelen en menschen geworden. Tot op dese tegenwoordige Uure lijden wy Hon-*

Actor. 24. vers 1-21.

vers 24-26.

Paulus verantwoordsig te Cæsareen.

Actor. 25: 9. &c.

En word na Roomen gevoerd.

Paulus te Roomen aangekomen leefde, twee jaar in groote vryheid.

Staat der Apostelen van Paulus afgeschetst. 1 Cor. 4:9, 11-13. en 2 Cor. 1:8. &c.

Digitized by Google

Honger ende Dorſt, ende ſijn Naakt, ende worden met Vuiſten geſlagen, ende en hebben geen vaſte woonplaatſe: wy worden geſcholden, wy worden vervolgd, wy worden gelaſterd, wy zijn geworden als uitvaagſels der Weereld tot nu toe. Wy zyn in veele verdrukkingen, in nooden en benaauwdheden. In Aſia zyn wy ſeer beſwaard geweeſt boven onſe magt, alſoo dat wy ſeer in twijffel waaren, ook van ons leven. Dit getuigd Paulus van hem ſelven. En na dat hy door ſijn twee-jaarig verblijf te Roomen, en tweede verantwoording voor den Keiſer Nero, als uit den Muil des Leeuws verloſt was, 2 Tim. 4: 17. is hy daar na wederom uit laſt van deſelve Keiſer gevangen: om dat hy, ſoo Chryſoſtomus verhaald, Poppeia Sabina, de Vrouw van Rufus Criſpus, die Nero voor ſijn Byzit hield, tot het Chriſten Geloove, en een Kuis Leven gebragt had. En overmids Paulus weigerde deſe Vrouwe wederom tot des Keiſers welluſt te bewegen; deed hy dien Grooten Prediker in het 37 jaar ſijner Bekeeringe, met de Bijl het Hoofd af-ſlaan. Gelijk hy ſelfs in gemelde Brief ſchijnd te voorſpellen, als hy ſeid: *Want ik worde nu tot een Drank-offer geofferd, ende de Tijd myner Ontbindinge is aanſtaande.* Aldus is Paulus een voorſpel der andere Apoſtelen en Leeraaren geworden, met wien het korts daar na, niet een hair beter afliep. Want of wel de Keiſer Nero, ontrent Vijf jaaren lang, een goed-aardig menſch ſcheen; ſoo openbaarde hy ſich nochtans daar na, een wreeden Tyger, en een vuil Swijn te weſen. Doch die het niet alleen en is geweeſt: want dien Rooden Draak met Tien Hoornen, ſiende dat hy over-al uit ſijn Zetel geſchopt wierd, en heeft niet opgehouden, om als de eene Vervolger der Kerke, te lange in ruſte, of vermoeid of neergemaakt was, een ander wederom gaande te maaken; gebruikende daar toe ſoo wel de Joden als de Heidenen. Dus iſſet dan geſchied, dat als Porcius Feſtus in Judea geſtorven was, en wat tijd verſpild wierd, eer ſijn plaats door Albinus te Jeruſalem vervuld wierd; dat de Booſe Joden (aan wien de Roomſche Stadthouders altijd een Doorn in de voet ſchenen, wanneerſe toegeleid hadden de Apoſtelen van kant te helpen;) haar kans hebben waargenomen; en zijn met den Hoogen-prieſter Ananias, die ſijn gewaande Eerquetſing van Paulus geleden, alſinds poogde te wreken, de andere Apoſtelen te Jeruſalem op het lijf gevallen: haar beſchuldigende voor afvallige van der Joden Oude Godsdienſt. Hier by quam noch, dat Nero de eerſte onder de Roomſe Keiſers wilde zijn, die met openbare Plak-brieven, de Chriſtenen door geheel ſijn Rijk beval te dooden: Alhoewel'er van veele geoordeeld word, dat hy ſulks niet uit een eigen haat tegens deſelve, maar om een ander uitbundig voorval deed. Want gelijk hy in 't tiende jaar ſijner Regeering, een dertelmoedige begeerte kreeg, om in een Nabeeld te ſien, hoe Troojen door het Argooſe Vuur in de aſſe gedompeld was; en ſich daar by door Glorie aangemoedigd vond, om binnen ſijn leef-tijd, het Oude Roomen in een Nieuw herbouwde Stadt hervormd, en na ſijnen naam genoemd te ſien; ſoo heeft hy de Stadt in verſcheide wijken doen in de vlam zetten: die daar op dan door een Brand van ſes dagen, meeſtdeels in de aſſe nederſtorte. Maar als het uit-lekte, dat Nero ſelfs hier van de Stigter was; en ſich daar door niet alleen den haat des Volks op den hals rokkende; maar dat ook de Landſchappen van Italien daar over tegens hem op-ſtonden; wierd hy van opſet, om dien algemeenen haat t'ontgaan, te doen uitſtroojen; Dat de Chriſtenen dien Brand hadden aangeregt. Om welken betigting een glimp te geven, (dewijl dit gerugte noch door mildadigheid des Vorſten, noch het paajen der Goden de Ooren introk,) hy op allerhande onmenſchelijke wijſen, tegens de Chriſtenen heeft beginnen te woeden: gelijk Tacitus ons de Beul-

Paulus naderhand gevangen en Onthoofd.

Nero was vijf jaaren tamelijk goed-aardig

Joodſche Oproerigheid tegen de Romeinen.

Nero de eerſte Keiſer die met Plakkaten tegen de Chriſtenen woeld.

I. Vervolging der Chriſtenen waar uit ontſtaan.

Brand van Roomen op den hals der Chriſtenen geſmeten om haar gehaat te maaken.

Digitized by Google

ſche onderneming van dat Schrik-dier, in deſe woorden met levende kleuren afmaald: *Nero derhalven om het gerugte te doen verdwijnen, beſtelde datmen beſchuldigde, en ſtrafte met de uitgeſogtſte wreedheid die te bedenken waaren, de genen die om hunne Laſter-ſtukken in den haat zijnde, by het gemeen* Chriſtenen *genoemd worden. Welker Stigter van dien naam was* Chriſtus, *die onder het Gebied van Tiberius, door den Verſorger Pontius Pilatus ter Dood gebragt was. Ende het verderflijk overgeloof voor dien tijd onderdrukt, borſt wederom uit, niet alleen door Judea, de oorſprong des quaads, maar ook in de Stadt Roomen, daar alle Grouwelen en Schandelijkheden van alle kanten na toe vloejen, en in ſwang gaan. Soo werden dan eerſt aangegrepen die 't bekenden, daar na op hun aangeven een groote meenigte, niet ſoo ſeer overtuigd van de misdaad der Brandſtigtinge, als van haat tegens 't menſchelijk geſlagt. By het ombrengen voegdemen noch dien ſpot, dat ſy verſteken in Huiden van Wilde Beeſten, van Honden verſcheurd en gedood, ofte aan Kruiſſen genageld, of ſtaande om geblaakt te worden, en als de dag deur was, tot verſtrekking van Nagt-ligt gebrand wierden.* Dit ſegd Tacitus; die daar by-voegd; dat Nero aan duſdanige Schouwſpelen ſijn Hof ten beſte gegeven hadde; en dat hy onderwijlen, tijd-kortingen in de Renbaanen gaf; daar hy ſelfs ook het Wagentje mende. Hoedanigen wreeden handelinge Tertullianus naderhand ook den Heidenen verweten heeft, als hy ſegd; *Doorſoekt uwe Aanteekeningen, daar ſult gy vinden, dat Nero tegen die Geſindheid welk doe te Roomen dapper opquam, alder-eerſt met ſijn Swaard gewoed heeft.* Soo dat het derhalven geen wonder is, dat Nero van die tijd af, *Een Vyand van 't menſchelijk geſlagt* genoemd is. Ja eenige Chriſtenen zijn over dien menſch, ſoo verr in wangeloof gevallen, dat ſe begonden te meenen, dat Nero het eige Beeſt was, dat eens wederom, als het een wijle niet geweeſt en was, uit den Afgrond ſou opkomen, Apoc. 17. vers 8. En duurde deſe Vervolging tot aan des Keiſers Dood; namelijk ruim vier jaaren: onder welke tijd ook Barnabas, de metgeſel van Paulus, tot Cypren gedood is. Gelijk Euſebius mede ſchrijft, dat ook den Apoſtel Petrus om die ſtreek van tijd, Binnen Roomen Gekruiſt is. Doch nadien het nergens en blijkt, dat deſen Apoſtel ooit te Roomen geweeſt is, houdmen dit geheel onſeker; alhoewel het van Paulus uit 2 Tim. 4: 6. waarſchijnelijker is; en veel ligt al Onthoofd was, voor dat Nero ſijn Plakkaat tegens de Chriſtenen uit-gegeven hadde. Want dat hy te vooren al tegens de Chriſtenen gewoed heeft, en die in de Schouwſpelen met de Beeſten had laten vegten, blijkt daar uit, dat Paulus Nero, den *Muil des Leeuws* ſchijnd te noemen, voor welker ontkominge hy Godt Dankte, 2 Tim. 4: 17. dewijl hy deſen Brief van Roomen geſchreven heeft, wanneer hy voor de tweedemaal voor dien Keiſer geſteld was. Paſſende alſoo de wreedheid der Leeuwen, met welke de menſchen doe ſomtijds in de Keiſerlijke Schouwburgen moeſten kampen, op de wreedheid van Nero, door wiens laſt ſulks geſchiede. Gelijk het naderhand noch de gewoonte te Roomen wierd, dat een Chriſten gevangen zijnde, heel gemeen geroepen wierd; *Den Chriſtenen voor de Leeuwen.* En nadien men in de Hiſtorien aangeteekend vind, dat bei deſe Apoſtelen egter onder Nero ſchijnen omgekomen te zijn; ſoo zijn veele, de grond-oorſaake daar van naſpoorende, daar over in verſcheide bedenkingen gevallen. Want behalven dat eenige meenen, dat Nero bevreeſt is geworden voor Oproer en te grooten aanhang deſer Apoſtelen; ſoo ontbrekender geen die ſeggen, dat Simon de Toovenaar hier toe gelegentheid verſchaft heeft: want als die hem uitgaf voor een Godt, en wonderlijke dingen door Vliegen en ſich in de hoogte te verheffen dede, om 't Volk agter hem te lokken, en daar door by Nero, even

als

En van Tacitus ſelfs beveſtigd.

Menſchen in brand geſteken voor Nagt-ligten gebruikt.

Nero in ſijn tijd van ſommige voor het Beeſt gehouden, Apoc. 17:8.

Dood van Barnabas en Petrus.

Wat Nero bewogen heeft Paulus en Petrus te doen dooden.

Digitized by Google

als te vooren aan Klaudius, aangenaam te zijn; soo sou hy door de gebeden van Paulus en soose seggen, ook van Petrus, als een tweeden Lucifer nedergestort en dood gevallen zijn. 't Gene Nero haar dan met de Dood sou doen boeten hebben. En om dat'er van verscheide geagte Schrijvers, aan het Levens-bedrijf van desen Symon Magus gedagt word: mogenwe 't gemeen verhaal daar van niet geheel overslaan; alhoewel de Vertellinge van sijn Levens-einde te Roomen, by alle doorligtige Mannen verdagt gehouden word. 't Gerugt dan, op de voorligting van Lucas, Actor. 8:9-25. wil, dat'er eertijds een Man te Samaria was, met naamen Simon, een uitstekend Toovenaar, gebooren te Gitton in een Dorp; welke het Christendom op alle wijse sogte te verderven, door quaad Zaad in den Akker des Heeren te zaajen: en bragt het eindelijk door sijne Konsten soo verr, dat hy voor een Godt geeerd wierd: uitstroojende dat hy in Judea, was *Godt de Soone*: in Samaria, *Godt de Vader*: en onder de Heidenen, *Godt de Heilige Geest*. Van sijn Wijf Selene, seide hy datse was, *De reden en 't hoogste begrip Gods, en Moeder aller dingen; van wien de Engelen voortgeteeld waaren*. Daaren boven, dat hy Godt zijnde, in menschen gedaante gekomen was, om alle menschen die haar toevlugt tot hem namen, de Zaligheid te geven. Verschaffende alsoo genoegsaame stof, uit welke in de volgende tijd, de Ketters Menander, Cerdon, Valentius, Basilides en Marcion te voorschijn quamen. Soo dat sommige desen Simon, *Den Eerstgeboornen des Duivels* genoemd hebben. Hoedanigen voorgeven eenigsinds in de Handelingen der Apostelen sijn grondvest schijnd te vinden, wanneer Lucas aanteekend, dat desen Simon van hem selven seide, *Dat hy wat Groots was, &c.* Want aldus luid de Heilige Historie aan 't agtste kapittel: *Ende een seker Man met naamen Simon, was te vooren in de Stadt plegende Tooverie, en verrukkende de sinnen des Volks van Samaria, seggende van hem selven, dat hy wat Groots was. Welke sy alle aanhingen van den kleinen tot den grooten, seggende, Dese is de groote Kragt Gods. Ende sy hingen hem aan, om dat hy een langen tijd met Tooverien haare sinnen verrukt hadde: maar doe sy Philippo geloofden, die het Euangelium van het Koningrijke Gods, ende van den Naame Jesus Christus verkondigde, wierden sy Gedoopt beide Mannen en Vrouwen. Ende Simon* geloofde ook selve, ende gedoopt zijnde, bleef geduurig by Philippum: Ende siende de Teekenen ende groote kragten, die daar geschieden, ontsettede hy hem. Als nu de Apostelen die te Jerusalem waaren, hoorden, dat Samaria het Woord Gods aangenomen hadde, sonden sy tot haar Petrum en Joannem: dewelke afgekomen zijnde baden voor haar, dat sy den Heiligen Geest ontfangen mogten; (want sy en was noch op niemand van haar gevallen, maar sy waaren alleenlijk gedoopt in den Naame des Heeren Jesu.) Doe leiden sy de handen op haar, en sy ontfingen den Heiligen Geest. Ende als Simon sag, dat door de Oplegging van de handen der Apostelen, de Heilige Geest gegeven wierd; soo boodt hy haar Geld aan, seggende;* Geeft ook my dese Magt, op dat soo wie ik de handen oplegge, hy den Heiligen Geest ontfange. *Maar Petrus seide tot hem, uw Geld zy met u ten verderve, om dat gy gemeend hebt dat de gave Gods door geld verkregen word. Gy en hebt geen deel noch lot in dit Woord: want uw herte en is niet regt voor Godt. Bekeerd u dan van dese uwe boosheid en bid Godt, of misschien u dese overlegging uwes herten vergeven wierde. Want ik sie dat gy zijd in eene gantsch Bittere Galle, en saamenknoopinge der ongeregtigheid. Doch Simon antwoordende seide; Bidt gy-lieden voor my tot den Heere, op dat niets over my en kome van 't gene gy gesegd hebt.* Dit segd Lucas. En Simon dus van Petrus verstooten zijnde, wilmen dat hy, bemer-

Dat Simon de Toovenaar te Roomen gevlogen heeft, van veele verdagt gehouden.

God-vergeten voorgeven van Simon den Toovenaar.

Eenigsinds waarschijnelijk uit Actor. 8:9. &c.

* Namelijk overtuigd zijnde door 't gene hy hoorde en sag, bekende hy de waarheid des Euangeliums, en voegde hem by de Gemeinte; doch sijn Geloove was niet opregt, gelijk uit vers 21. blijkt.

Digitized by Google

De vertelling van Simon de Toovenaar na het oud Erfgerugt.

kende hoe seer hy in de ongenade des Hemels vervallen was, wederom sijn oude Toover-kunsten en bedriegerien te werk gesteld heeft; gaande van Samaria na Roomen; daar hy eerst by den Keiser Klaudius, en naderhand by Nero, den Roomschen Raad en by 't gemeene Volk, soo grooten agting wist te krijgen, datse hem onder den eersten Keiser voor een Godt hielden; en op het Tyber-Eiland tusschen twee Bruggen met een staande Kooper Beeld vereerden, pronkende met dit Opschrift; SIMONI SANCTO DEO, *Aan Simon den Heiligen Godt.* Alhoewel sommige willen, dat dit onder Nero geschied is. Petrus ondertusschen te Roomen gekomen zijnde, soude sich aanstonds tegen desen Toovenaar aangekant, en alle sijne bedriegerien ontdekt en te schande gemaakt hebben; 't geen Simon soo seer heeft gespeten, dat hy op verbeurte van 't Leven, Petrus uit-tarte, om eenen Dooden levendig te maaken; doch daar in het door Petrus Gebed, met Simon slegt uitviel, alhoewel de proef aan des Keisers gestorven Neef gedaan wierd. 't Volk van Simon bedrogen zijnde, wilden hem den hals breken, 't geen Petrus voorquam, seggende; *Laat dien Booswigt leven, want hy moet noch tot grooter spijt, de Uitbreidinge van het Koningrijke Christi sien.* Simon hier op veinsende Roomen te verlaaten, gaf voor na den Hemel te sullen Vliegen; en daar toe aan een Top van den Capitolijnschen Heuvel geklommen, wierp hy sich af, en bleef door sijn Tooverien een weinig tijd op sijn gemaakte Vleugelen in de Lugt hangen: doch Petrus door een kragtig Gebed hem die verwate slag-pennen inkortende, is hy tommelings op de Aarde nedergestort en dood gevallen; of als andere seggen, de Heup en Enklauwen verstuikt: en daar op als een beschaamden Lam-poot, uit Roomen vertrokken. Waar over Nero dan vergramd geworden, Petrus door de Kruisstraf soude doen dooden hebben. Dit vindmen aldus by sommige aangeteekend. Doch gelijk de geloofbaarheid van Simons Afgodisch-Beeld, alleen steund op de getuigenis van Justinus Martyr; soo meenen andere nochtans, dat desen Vader door 't gemeen gerugt van het Opschrift, SEMO SANCTUS, dat door den tijd qualijk op SIMON MAGUS gepast was, verleid is: hoedanigen Beeld van Hercules, die by de Sabinen ook SANCUS, en door verbuiging SANCTUS genoemd is, eertijds op de gescide plaatse des Tybers schijnd gestaan te hebben; gelijk *J. Oudaan uit verscheide Opschriften van Penningen en Steenen, waarschijnelijk getoond heeft. Daar den selven dan ook bewijst, dat dese Vergoding van Simon, noch onder Klaudius noch onder Nero kan geschied zijn: dewijl het den Romeinen gewoonte niet en was, ymand onder de Goden te rekenen, terwijl hy leefde. Gelijk het ook leugenagtig luid, dat Nero, die doe ter tijd, de Christenen, Joden en Samaritanen hatig was en vervolgde, sich van dusdanigen Bedrieger sou laaten dollen hebben. Want dat seker ligtvaardige Bootsemaaker, een Jongeling van 16 jaaren, onder een Spel-vertooninge een proef dede om te Vliegen, en by Neroòs Stoel neder bonsde; vindmen wel by Suetonius aangeteekend; maar en kan om veelerhande ongelijkheid, geensinds op de Historie van Simon Magùs betrokken worden; alhoewel'er Baronius sich noch al meend mede te behelpen. Maar aangaande Petrus, voorwaar daar zijn seer veele blijken, die beletten te gelooven, dat hy ooit te Roomen geweest is, veel min aldaar den Stoel van Opperste Kerk-Opsiender bekleed heeft, schoon het nochtans met veel sweetens soo hard gedreven word. Maar indien 't ergens in de Schriften van het Nieuwe Testament konde nagelaaten zijn, sulks met de minste schemeringe aan te wijsen; het behoorde immers in de Handelingen der Apostelen, soo wel als Paulus Reise na Roomen gevonden te worden. Daar-en-boven wy vinden wel dat Petrus in de Opper Kerk-ver-

En leugenagtig gemaakt.

* Roomse Mogendheid op het 241. Blad.

Dat Petrus niet waarschijnelijk te Roomen geweest is.

ga-

Digitized by Google

gaderinge van Jeruſalem is tegenwoordig geweeſt, volgens Galaten 2. maar daar en word geen Hiſtorie gevonden die verhaald, dat hy van Jeruſalem wederom na Roomen gekeerd is. En Paulus van Corinthen aan die van Roomen ſchrijvende, doet wel veele Heiligen groeten, maar en rept van Petrus niet een woord. Gelijk hy ook op 't einde van dien Brief, wenſcht, dat Godt haar verſterke na ſijn Euangelium; 't gene waarlijk aan Petrus nadeelig kon geſchenen hebben, indien hy in Roomen het Hoofd der Kerke ware geweeſt en ſijn dienſt voorby-gegaan hadde. Gelijk ook Paulus ſelfs te Roomen zijnde, Actor. 28: 17. nergens gewag maakt van Petrus: ja ſelfs uit Roomen ſchrijvende, en doet hy uit ſijnen naam, de Groetenis aan de Gemeenten niet. Ook klaagd hy, 2 Tim. 4: 16. datſe hem alle verlaten hadden in ſijn eerſte Verantwoordinge. En wat ſalmen van de eenſtemmigheid der getuigen, ſekers gelooven? Hieronymus en Lyra ſeggen, dat hy te Jeruſalem Gekruiſt is. En Origenes ſegd, dat hy den verſtrooiden Joden, aan welk hy Brieven geſchreven heeft, Gepredikt heeft. Clemens getuigd, dat Barnabas de Gemeente tot Roomen geſtigt heeft. Gelijk'er daar-en-boven, ſich ook ſommige bemoeid hebben, met deugdelijk uit-te-rekenen, dat Petrus noch eenige jaaren, naar de Dood van Nero geleefd heeft: niet tegenſtaande niet en kan ontkend worden, dat eenige van de Oude Kerk-Schrijvers, in dit gevoelen geweeſt zijn, dat Petrus te Roomen met het hoofd nederwaards Gekruiſt is. Maar alhoewel de Roomſche Mogendheid alle ſoorten van Godsdienſt heeft konnen dulden, en ſelfs de Egiptiſche wangedrogten met'er tijd plaats heeft ingeruimd; nochtans en kon'er het Chriſtendom geen vrye herberg vinden: want behalven dat deſe Godsdienſt vlak tegens de veelheid der Goden aangekant lag, en de Chriſtenen uit der Heidenen onkunde, voor een Volk met de Joden aangeſien wierden, welke haar door Oproerigheid, en om datſe geen vreemd Jok op den Schouder dulden wilden, te bijſter in den Romeinſchen haat waaren; ſoo moeſte doch de waarheid des Euangeliums, ſijn ſtandſaamheid en vaſtigheid, door het Vuur der Vervolging erlangen: vervullende de Getuigen van Jeſus, de Overblijfſelen ſijner verdrukkinge. Waar tegen den Heere Chriſtus dan ook de Geloovige van die tijden, uit ſijnen naame door den Apoſtel Johannes gewapend heeft, ſeggende; *En vreeſt niet der dingen die gy lijden ſult: ſiet de Duivel ſal eenige van u-lieden in de Gevangeniſſe werpen, op dat gy verſogt word, en gy ſult een Verdrukkinge hebben van* Tien dagen. *Zyd getrouw tot de dood, en ik ſal u geven de Kroone des Eeuwigen Levens.* Waar toe hy dan door ſijn uit-rijdinge op het Roode Paard, eerſtelijk den Vrede van de Paleſtijnſe Aarde ſou wegnemen, als een geregtige ſtraf der Joden: Gelijk hy voorſeid hadde, Matth. 10: 34, 35. Tot de voortgang der Vervolginge, hielp nu ook ſeer veel, dat ſich eenige uit het vermengde Volk, by de Chriſtenen vervoegden, die wel in't verſtand overtuigd waren van de dwaasheid der Afgodendienſt; maar onder-en-tuſſchen nog niet afgewaſſen waaren van de Heidenſche grouwelen, en het bywoonen van de uitgietingen haarder overdadigheden. Waar uit dan heel ligt valſche Broeders, Ketters, Oproermaakers, en Wolven, en kleine Voſſen voortquaamen, die de Kudde geenſinds ſpaarden, maar den Wijngaard Gods bedierven. Even gelijk met Iſrael, ſich een gemengd Volk uit Egipten begaf, dat haar in de Woeſtijne dikmaal dede ſtruikelen. Dus zijn dan in deſe tijden geweeſt eenen Menander, Baſilides en voornamelijk Nicolaus, die voor vuile uitbroedſels van Simon den Toovenaar gehouden worden: waar over inſonderheid de Gemeente van Epheſen gepreſen word; om datſe de Werken der Nicolaïten haatig waaren, Apoc. 2: 6. En in tegendeel die van Pergamus beſtraft worden,

Blijken die bewijſen dat Petrus te Roomen niet en kan geweeſt zijn.

En ſulks verdagt gehouden uit de tegenſtrijdige getuigeniſſen der Schrijvers.

Roomen had voor alle vremde Godsdienſt herberg behalven voor de Chriſtelijke.

Apoc. 6: 4.

Vermenging van valſche Chriſtenen, hoedanigen middeloorſaak tot vervolging.

Vuile en gedrogtelijke Ketters in de Kerk. &c.

Digitized by Google

om datſe deſulke onder haar quaamen te dulden, vers 15. Van welken Nicolaus ons grouwelijke dingen, die hy tegen het Heilig Leven der ware Chriſtenen invoerde, verhaald worden; als namelijk het gemeen gebruik der Vrouwen; Hoererie, en het Eten van Afgoden-Offer en diergelijke. Waar uit veele van ſijne navolgers den Toom ſoo ruim namen, datſe veel ſlimmer dan de ontugtigſte Heidenen leefden. Welke dan ook niet traag waren, daar uit gelegentheid te nemen, om alſinds de ſuivere Leere van Chriſtus te Brand-merken; en alſulke verfoejelijke Zeden, de gemeene Chriſtenheid aan te ſmeeren. Soo dat het hen noodig wierd, haare Vergaderingen ter ſluik en in hoolen, en by nagte, en in woeſte en onbewoonde plaatſen te houden: ja ſich ook te mets tegen een klein overval der Heidenen met Wapenen aan te kanten. Waar uit dan de Vyanden des Geloofs uitſtrooiden, dat de Chriſtenen ſich in het donker verſchuilden, om allerhande ontugtigheden heimelijk te plegen: ja datſe ſelfs Roovers waaren geworden die de Wegen onveil maakten. En gelijk ſelfs Nero al in ſijnen tijd op deſen voet in de afgelegen Landſchappen tegen de Chriſtenheid dede waaken; alſoo wierd'er eertijds te Maraveſor een Dorp in Spangien, in ſeker Romeins Opſchrift geleſen: *Voor Nero de Keiſer, Vermeerderaar, Opperſte Prieſter; om dat hy de Provincie van Moorders, en de gene die het menſchelijk geſlagt een nieuw overgeloof ingeboeſemd hebben, gezuiverd heeft.* Wat einde de andere Apoſtelen en Euangeliſten gehad hebben, daar van vindmen wel eenige aanteekeningen by de Kerkelijke Schrijvers, doch meeſt met wat onſekerheid gemengd; nadien twee of meer Autheuren, niet even 't ſelve van een en den ſelven Apoſtels uit-einde verhaalen. Dus vindmen by Socrates, dat Mattheus in Ethiopien met den Swaarde gedood is; en Nicephorus, dat hy de Menſch-eters in de Stadt Myrmena Predikende, door laſt van haaren Prins, met lange Nagelen in de Aarde geſpijkerd is. Ontrent welk voorval groote Wonderen ſouden geſchied zijn, die ons alte fabelagtig ſchijnen om by te haalen. Andreas ſegdmen dat te Patris in Achajen Gekruiſt is; gelijk Cyprianus betuigd, dat de Menſchelijke Hiſtorie alſoo van hem vermeld. Van den Apoſtel Johannes die Actor. 4. met Petrus gevangen wierd geſet, vindmen verſcheiden dingen verhaald: Waar van wel het ſekerſte ſchijnd, dat hy in ſijn Ouden dag, op 't Eiland Patmos door Domitianus gebannen zijnde, van ſijn navolger Nerva, die al Domitiaans boos gedoen, tragte te vernietigen, ontſlagen en wederom na Epheſen gekeerd is. En of wel neffens andere dingen van hem geſeid word, dat hy in een Vat ziedende Oly geworpen, daar levendig weder uitgekomen is; ſoo houdmen nochtans naaſt aan de waarheid; dat hy de eenigſte onder de Apoſtelen is die ſijn Leven op het Bedde ge-eindigd heeft, ruim honderd jaaren oud zijnde. Philippus ſeggen ſommige dat van de Ketterſche Ebioniten Gekruiſt is; andere datſe hem Geſteenigd hebben. Bartholomeus ſchijnd tweemaal aan het Kruis opgehangen te zijn; om dat hy de eerſtemaal door een Wonder-daad daar van verloſt was. Andere willen dat hy uit Wraak-luſt der Heidenſche Prieſters, in Armenien Gekruiſt, en na de Perſiaanſche wijſe levendig de Huid af-geſchild is: Hoedanig Riccius onder ſijn af-beeldingen vertoond. Thomas heeft in Indiën, onder de Bragmanen; en Judas Thaddeus of Lebbeus, die ook Judas Jacobi genoemd word, onder de Perſianen, of als andere ſeggen, in Egipten de Martel-kroon ontfangen. Van den Euangeliſt Lucas ſegd Hieronymus, dat hy in Bythinien, tot ſijn 84 jaaren ongetrouwd geleefd heeft; en Dorotheus dat hy te Epheſen geſtorven en begraaven is; doch Nazianſenus wil hem onder de Martelaars geteld hebben. En ſoo ſegdmen dat Marcus al in het agtſte jaar van Nero bin-

Ketterie der Nicolaiten.

En hoedanig nadeelig aan het Chriſtendom.

Uit-einde der Apoſtelen is niet alte ſeker beſchreven.

En meeſt van de Oudvaders alleen op 't gerugt aangeteekend.

Johannes is waarſchijnelijk geen Martelaar geſtorven.

Bartholomeus tweemaal Gekruiſt.

Digitized by Google

binnen Alexandrien ſijn Martel-lot ontfangen heeft. Onder de Drie volgende Keiſers, namelijk Galba, Otho en Vitellius, vindmen van wegens haare korte Regeer-tijd, weinig aangaande de Chriſtenheid aangeteekend: nadien de Romeinen uit overgroote Heerſch-ſugt, elkanderen in die tijd, met Moorden en Bloed-vergieten dapper in 't hair zaten. Want Nero ſig ſelven de ſtrot geveegd hebbende, is den eerſten na hem om ſijne Gierigheid van ſijn eigen Soldaten gedood: den tweeden doode ſich ſelven uit haat van de Burgerlijke Oorlogen; zijnde in de vierde Veldſlag overwonnen: En den laatſten verbrande het Kapitool, en wierd jammerlijk vermoord, en van Veſpaſianus Hopmannen, veragtelijk in den Tyber geſleept. Soo dat deſe drie, hun Rijk in min dan anderhalf jaar ge-eindigd hebben: gelijk de Heer Suicerus met andere heeft aangeteekend, tot verklaaring van Apoc. 8: 8. *Het derde Deel der Zee is Bloed geworden.* Want in twee jaaren na de dood van Nero, is Roomen en gantſch Italien, van meer rampen aangetroffen, als het te vooren onder de Tyrannie van deſelve Nero, Klaudius en Tyberius geleden hadde. En belangende de Chriſtenen, men vind waarlijk onder de tijden van Domitianus, veel van haar te leſen; welken Keiſer naar Veſpaſianus en Titus, aan 't Rooms Gebied gekomen is. Want alhoewel Domitianus een Soon van den eerſten; en een Broeder van den tweeden was; ſoo volgde hy nogtans veel eer de voetſtappen van den wreeden Nero, dan die van ſijnen braaven Vader. Onder de Keiſers Veſpaſianus en Titus, hadden de Chriſtenen weinig te lijden; alhoewel ſy ſich wat hard tegens de Oproerigheid der Joden zetten. Want of ſy ook wel eenige Joden die Chriſtenen geworden waaren deden opſoeken; egter geſchiede ſulks alleen door naar-yver, die gaande wierd uit het gerugt van een *Vreede Vorſt*, welke uit het geſlagte Davids voortkomende, in Eeuwigheid regeeren ſoude: door welke dan van wegen die belijdenis, eenige Chriſtenen die Joden geweeſt waaren, ligtelijk om den hals quamen. Waar toe mede de geduurige Oproerigheid der Joden, die van tijd tot tijd meer en meer was doorgebroken, niet weinig toebragt; welke ons nu te beſien ſtaat, eer wy de Tweede Vervolging onder Domitianus voorgevallen, hier mogen aanlaſſen. De Joden die waarlijk onder Auguſtus in groote ruſte gezeten, en volgens haare eigen Wetten, geduurende 't Gebied van ſijnen navolger Tiberius, ſoodanig voorſpoedig hadden geleefd, dat'er behalven het byſonder Geregts-geding over Jeſus gehouden, weinig ongemaks onder hen opgereſen was, (alleen dat den Stadthouder Pilatus, over het planten van Tiberius Beeld in den Tempel van Jeruſalem, een Opſtand en Bloed-bad aangeſteld hadde;) is het hun onder Caligula, die een Bloed-ſchender van ſijn Suſter, en Moordenaar van Heeren en Vrienden was, te gelijk met de Chriſtenen, vry ſlegter gegaan. Want wanneer deſen Keiſer wilde, dat de Joden hem voor een Godt ſouden aanbidden, en daar toe ſijn Pronkbeeld met dit Opſchrift in den Tempel wou ge-eerd hebben; JOVI ILLUSTRI NOVO CAJO, *Ter Eeren van den nieuwen Cajus, den Heerlijken Jupiter*: ſoo zijn de Joden hier tegens van opſet geworden, liever haare Koppen te waagen, als dusken Schendaad in haar Gods-huis te dulden: invoegen ſy daar over een Bloedige Opſtand te Jeruſalem en te Alexandrien ter baane bragten: 't gene ſy egter door eenige beſendinge, waar toe ſich ook de vermaarde Philo inliet, het ſpul een wijle tijd draalende hielden, en dus de verder onheilen tot aan des Keiſers dood, opgeſchort kregen: Alhoewel ſy onder-en-tuſſchen niet ſtil en hadden geſtaan, om alſinds de Heidenſche Vervolging, ſoodanig tegens de Chriſtenen te helpen aanſtooken, dat veele dit voor den oorſprong van de eerſte Vervolging hebben aangeteekend. De Joden eindelijk de laſtvoerige Regeeringe van den volgenden on-agtſaamen Keiſer Claudius te baat krijgende, deed hen ſoodanig

Galba, Otho en Vitellius regeeren kort.

Wanneer een groot Deel der Zee of Roomſche Rijk in Bloed veranderd is, volgens Apoc. 8: 8.

Domitianus volgd de voetſtappen van Nero.

Onder de Keiſers Veſpaſinus en ſijn Soon Titus hadden de Chriſtenen ſelfs geen Vervolging als door gemeenſchap der Joodſe ſaaken.

Oorſprong der Joodſe onluſten en Oproeren tegen de Romeinen.

Caligula wil ſijn Beeld in den Tempel geſet hebben.

Waar tegen de Joden Oproerig zijn.

Digitized by Google

danig in trotsheid opſteigeren, datſe nu het Romeinſche Jok, door allerhande Oproer en quaade nukken, teffens meenden van den hals te ſchudden. Te meer hier in geſteven, wanneer dat Claudius ſoo goed was, dat hy alle de oude voorregten die hun Auguſtus vergund hadde, haar onder geen ſtrenger verband vernieuwde, dan den Heidenſen Godsdienſt onbeſchimpt te laten. Dog de Joden onder ſoo veel weelde, ſich niet alte nauw binnen de palen van Eendragt konnende houden, (woelende voornamelijk tegens de prang der Romeinſe beſettinge,) zijn ſeer haaſt over het minſte ongelijk hun van de Heidenen aangedaan, met allerhande Oproerigheid uitgeſtoven; waar door'er dan Binnelandſe Krijg ontſtond, en te mets niet weinig Joden om den hals, en eenige Belhamels aan het Kruis geraakten; gelijk Joſephus verſcheide Oproerige voorvallen, onder den Romeinſchen Stadthouder Cumanus, die doemaals het Geſag in Judea voerde, verhaald. En alhoewel de Keiſer Claudius geene Plakkaten tegens de Chriſtenen maakte, ſoo was nochtans de traagheid van ſijn verſtand, en gantſch on-agtſaame Regeering oorſaak, datſe door ſijne Stadthouders hier en daar, ſeer qualijk gehandeld wierden. Ook quam te deſer tijd wederom eenen Herodes voor den dag; namelijk Herodes Agrippa, welke door de gunſt van Caligula als Koning over 't Joodſe Volk geſteld was; daar in hem Claudius van nieuws, de hand boven 't hoofd hield. Want dat hy deſen Keiſer ook daar over alſinds heeft ſoeken te vleijen, blijkt onder andere ge-

Joden door de goedheid van Claudius in haar Oproerigheid geſteven.

Chriſtenen onder Claudius door ſijn ſloffe toeſigt qualijk gehandeld.

Herodes Agrippa.

tuigeniſſen, uit deſen fraajen Penning, op welke beneffens ſijn Tronie-Beeld geleſen word: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΗΡΩΔΗΣ ΦΙΛΟΚΛΑΥΔΙΟΣ, *Koning Herodes de Vriend van Klaudius.* Aan de ander zijde, ΚΛΑΥΔΙΩ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ ΕΤ. Γ. *Ter Eeren van Claudius de Keiſer, in't derde jaar.* En overmids deſen Agrippa de Joodſche Religie aanhing, ſogt hy die niet alleen ſterk voort te zetten; maar hy ſloeg ook de handen aan ſommige uit de Gemeente, en bragt alswe geſeid hebben, den Apoſtel Jakobus door het Swaard om: en ſiende dat ſulks den Joden behaaglijk was, nam hy ook voor, om het ſelve mede aan Petrus te doen: hem gevangen nemende; dog daar uit hy wonderlijk verloſt wierd, volgens Actor. 12. Hoedanigen hooggaanden twiſt tuſſchen Joden en Chriſtenen, eindelijk noch oorſaak wierd, datſe beide onder Claudius, om datſe by de Romeinen voor een Volk aangeſien waaren, uit Roomen gebannen wierden. Waarom Lucas in deſe Hiſtorie ook maar alleen van de Joden gewag maakt, gelijk onſe Kant-teekenaars wel verklaaren over Actor. 18: 2. ziet mede hier toe, Suetonius, en Oroſius aan ſijn Sevende Boek. Gelijk Joſephus en Tacitus ook van een Hongers-nood onder deſen Keiſer gedenken, welke de Propheet Agabus voorſeid hadde te ſullen inkomen, Actor. 11: vers 28. Soo dat het Joodſche Land doe als met *Hagel* geſlagen is; waar op onder 't blaaſen van de eerſte Baſuine geſien word, Apoc. 8: 7. Zijnde de-

Daar Herodes Agrippa onder ſpeelde.

Joodſche Land door Honger als met Hagel geſlagen.

Digitized by Google

deſen Hagel vermengd met Vuur en Bloed, dat uit de Inlandſche Oproeren voortquam; na dat het door eenen Judas Galileus en andere aangeſteken was, Actor. 5: 37. niet willende onder het Romeinſche Jok buigen. Hoedanige onluſten verder onder de Keiſer Nero, ſoo hoog liepen, dat de Stadthouders Felix, Feſtus, Albinus en Florus, deſelve door geene dreigementen noch wreede ſtraffen, konden in den Toom houden: invoegen daar niet alleene veele Joden, om haare uitſporige ondernemingen, als openbare Moordenaars en Landberoerders, aan een quaad end geraakten; maar ook nu, en korts hier op volgende, het Derde deel der Boomen verbrand, dat is der Joden Weereldlijke Magt, meeſt gevallen is. Want dat het Lichaam der Joodſche Republijk in drie ſoorten van Boomen beſtaan heeft, kanmen eenigſinds afgeſchaduwd ſien, Malach. 2: 12. daar dien *die Waakt*, de Vorſten en Overheden beteekenen; dien *die Antwoord*, de Propheten; en dien *die Spijs-Offer brengd*, de Prieſters en Leviten beduiden. Waarom dan de Weereldlijke Hoogheid der Joden; *Het Derde deel der Boomen* genoemd is. Het gene dan ook geſchiede, wanneer Florus tot de voorgaande, veele Joodſche Edel-luiden dede Geeſſelen en Kruiſſigen; doodende op eenen dag 630 Vrouwen en Kinderen. En ſchoon de Joden ſich door ſaamenſweeringen hier tegens hebben aangekant; ſoo zijnſe doch in alle haare raadſlagen te kort geſchooten, en hebben 't hoofd niet weinig geſtooten. Mutilius een verſtandig Krijgs-Overſte der Romeinen, dit Volk eindelijk een weinig aan 't bedaaren gebragt hebbende, leidenſe wel voor een wijl de Oproerige Wapenen, doch geenſinds haar wrevelmoedige herten af: want dien die op het Roode Paard zat, was nu, gelijkwe ſeiden, magt gegeven, om de Vrede van de Aarde, dat is van het Joodſche Land weg te nemen, Apoc. 6: 4. En het eene Volk moeſte naar Jeſus voorſegging, tegens het andere opſtaan, Matth. 24: 7. Gelijk den ſelven daar toe ook voorſeid hadde, dat hy niet gekomen was om Vrede te brengen, maar het Swaard, Matth. 10: 34. Want door het Geloove moeſte den Joodſchen Berg verzet worden, Mattheus 17: 20. op dat het Euangelium ſonder dekſel geſien wierd. Aldus hebben dan de Joden korts op deſe ſtilte wederom een kans gewaagd, en op de Romeinen aanvallende, hebbenſe niemand dan Mutilius het leven geſpaard: hoedanigen Verraderſſen Zegepraal haar op den ſelven dag met een verlies van twintig duiſend te Ceſarea betaald gezet wierd. Het Jodendom van raſende ſpijt hier over uit alle banden los-gebroken, viel nu door gantſch Syrien alle Romeinen, en watmen meer onder de Heidenen telde, op het lijf; en ſloegen Man en Vrouw, en al wat menſch genoemd kon worden. Doch gelijkſe in deſen uitval nu ook meeſt de Land-ſtreek Scytopolis onder haar geweld meenden te hebben; zijnſe aldaar in ſeker Boſch, Dertig duiſend van hun Volk afgeſlagen: waar op de reſt van de Romeinen, welke hier en daar, in verſcheide Steden verſpreid waaren, vervolgd en aangetaſt wierden. Soo dat het Joodſche Land een Vlees-bank wierd; behalven dat'er noch ontelbare van het gemeene Volk wijds en zijds in gevangenſchap, en verre van haare Stammen en Vrienden henen gevoerd wierden: want alle het Groene Gras; namelijk het gemeene volk, dat ten minſten de ſchijn daar van had, is verbrand, Apoc. 8: 7. En alhoewel het Land vol Joden gepropt was, en ſy met groote Troepen nu en dan tegens de Romeinen aanquamen; ſoo hebbenſe doch meeſt tekort gebold; om datſe ſonder Hoofden en goede Ordentelijkheid, gewoon waaren uit te vallen: ook warenſe daar-en-boven meeſt altijd on-eens onder malkanderen. Sy hadden voor het Regt-huis van Pilatus geroepen; Sijn Bloed zy op Ons en op Onſe Kinderen; en dit ſagenſe nu dagelijks met groote ſtort-vlaagen, als een voorſpel van haare geheelen Ondergang, op hun Koppen regenen: want de Wet had-

Joodſche onluſten nemen onder Nero noch toe.

Joodſche Republijk in drie ſoorten van Boomen onderſcheiden, waar van een derde verbrande, Apoc. 8: 8.

Zach. 11: vers 10, 11.

Het Joodſe gemeene Volk, by Gras vergeleken.

Jeſus onſchuldig Bloed wanneer op den Joden Kop gekomen.

Digitized by Google

hadſe Vervloekt die onſchuldig Bloed vergoten, Deut. 27: 25. Dit was hun voorſeid; en Jeſus hadde haare Vrouwſchap daar van noch gewaarſchouwd, draagende ſijn Straf-Kruis na Golgotha. Dus moeſte het dan alſoo geſchieden en ſijn gang gaan: want Godt was met den Vrede van Iſrael geweken; om datſe den Heere der Heerlijkheid Gekruiſt en den Rotzſteen hares Heils verlaten hadden: En daar toe was den Ruiter op 't Roode Paard, een *Groot Swaard* gegeven, Apoc. 6: 4. Welk Swaard, of Romeinſe Heir-Bijl, voornamelijk tegens dit Volk gewoed heeft onder Titus Veſpaſianus. Want dat de Krijgs-Overſten in d'aangetoge plaatſe, niet oneigen *Swaarden* genoemd worden, ſulks ſietmen uit Levit. 26: 33. en Pſalm 17: 13. &c. En hoe veel menſchen-vleeſch dit Swaard verſlonden heeft, ſal ons haaſt afgewogen worden. Thans dede Varius de Romein, die onder 't afweſen van Agrippa 't beſtuur in Judea had, t'Seventig welgeboorne, uit het puik der Joodſche Manſchap ombrengen; en te Aſcalon, te Ptolomais, en in het groote Tyrus, moeſtent'er duiſenden met den hals boeten. De Griekſe Joden, die ſich ontelbaar binnen Alexandrien bevonden; haar ook niet langer konnende ſtil houden, wierden van de Romeinen overvallen en haare Huiſen in de aſſe geleid; ſoo dat'er Vijftig duiſend ſneuvelden: de reſt voor genade hielden, den hals onder Ballingſchap daar door te haalen. Ceſtius in Syrien zijnde, viel op de Stadt Zabulon; en die in de aſſe gedompeld hebbende, trok hy na Joppe, daar by-na Honderd duiſend Joden omquamen, en 't Land rondſom plat geloopen wierd. Cæſennius onder dies van Ceſtius na Galilea geſonden, ſloeg in 't Gebergte noch ontrent twee duiſend Vlugtelingen. De Burgers van Damaſcus, de Joden nu ook al lang moede geworden, hebben'er Tien duiſend in haare Synagogen dood geſmeten. En nochtans was dit alles niet genoeg om haaren luſt tot Oproer, in den Toom te houden; maar wierden over de minſte buiten-kans op de Romeinen behaald, t'elkens van opſet, om in den Oorlog voort te vaaren. Hier toe hielp veel datſe uit een ſlinkſe verklaaringe van de voorſegging des Meſſias, in haare gedagten verleid zijnde, voorgaven; Dat het nu de tijd was in welke de Heerſchappie der Joden bloejen, en alle vreemd Jok moeſt van den hals geſchud worden. 't Geen de Keiſer Nero vernemende, ſijn Veld-Overſten Veſpaſianus en ſijn Soon Titus, met een groot Heir-Leger na Syrien en tegens de Joden ſond: daar ſy weinig op-paſſende, d'aangebode voorwaarden in de wind ſloegen, en veele Steden afgenomen, en meenigte als Katten en Honden dood geſlagen wierden. Onder deſe beſtooking nam Veſpaſianus, ook niet ſonder een hard tegenweer, de Stadt Jotapata in; daar ettelijke duiſend dooden onder de Joden geteld, en ruim twaalf honderd in Gevangenſchap geſleept wierden: waar onder ook de vermaarde Hiſtorie-Schrijver Joſephus was; welken tot Veſpaſianus gebragt zijnde, hem voorſei, dat hy en ſijn Soon Titus, noch Keiſers van Rodmen en Heerſchappie-hebbers van de Weereld ſouden worden. Als dan Veſpaſianus het gantſche Jodendom voor een wederſpannig Volk hield, nam hy voor haar geheel uit te roejen: en daar op Tiberias en andere vermaarde Steden bemagtigd hebbende, zijnder veele Joden geſneuveld en gevangen; en niet weinige voor Slaaven onder de Uithemers verkogt: onder welke hy ook Ses duiſend uitgeleſe Jongelingen voor Leger-graavers aan den Keiſer Nero ſond. Hoedanigen Dienſtbaarheid die van Gamala, door een hartnekkig vegten ſogten te ontduiken; en deswegen de overwinninge aan Veſpaſianus duur genoeg betaald zetten: de reſt die overbleef, ontſag ſich niet door 't afſtorten van een hoogte, liever in de dood te vallen, dan hun aan den vyand over te geven. Nu waaren dan de Romeinen van Galilea meeſter geworden, van

Joodſche neerlaag onder Varius.

En onder Ceſtius &c.

Joodſche Opgeblaſendheid.

Iotapata van Veſpaſianus ingenomen.

Ioſephus gevangen.

Tiberias van Titus ingenomen

Galileers eerſt verwonnen en geſtraft.

waar

waar Gods Oordeel tegens de Joden, eerſt begonnen is, gelijk haar het ligt ook aldaar eerſtelijk was opgegaan. Alleen had ſich de Stadt Giſcala noch in ſtilte gehouden; als wanneerſe door eenen Johannes, de Soon van een Levijt, ten laatſten ook tegens de Romeinen gaande wierd: ſoo datſe Titus met een Beleg op 't lijf quam. Doch deſen Belhamel, ſtilſtand op den naaſt-volgenden Sabbath verſoekende, ontſnapte hy het heimelijk by nagte, met Twee duiſend van ſijne ſpitſen. De Belegerde van hun Kopſtuk verlaaten, gaven de Stadt onder hand-geding van genade over; doch de gevlugte betrapt, zijn jammerlijk geſlagen: alleen was het de looſe Johannes ter naauwer nood binnen Jeruſalem ontkomen: welke Stadt hy onder bewimpeling van heilſaame raadgeving, in rep en in roere zette; willende dat Jeruſalem, die de oude Kerk-bewaardſter des Vaderlijken Godsdienſt was, tegens de Romeinſe Heirkragt, in ſtaat van tegenweer gebragt wierd. Dus ſprak dien Tuk om het gemeen aan ſijn ſnoer te krijgen, terwijl de Overprieſters en Oudſten des volks, daar over niet weinig ſwaarhoofdig waren; zijnde alreede bekend, hoe ſich allengskens eenige *Zeloten*, of Yveraars ſooſe ſich noemden, de hand in Kerkelijke en Burgerlijke dingen hadden beginnen te ſteken. En vermids Johannes geveinsdelijk aan de zijde van den Hoogenprieſter Ananus ſcheen te hellen, openbaarde hy onder dies, alles wat'er tegens de Zeloten ondernomen wierd; ſoo dat het enkel vergeefſen arbeid was, dat Ananus ſich tegen dien Muitmaaker aankante. Dus ſtrooide hy dan onder't Volk uit, dat Ananus de Stadt aan de Romeinen wilde overgeven; die daar op met de Idumeers, (een Volk dat van Kinds-been tot Oproer en Oorlog genegen was) aanſpanden, en ontrent met Twintig duiſend na Jeruſalem ſpatten, om haar de behulpige hand te bieden. En ſchoon Ananus haar door 't ſluiten van de Poorten, de intogt betwiſte, ſoo hield haar ſulks niet te rug: want de Poorten met geweld opbonſende, vielenſe te gelijk in de Stadt en op de Burgerſchap aan; daarſe ontrent Agt duiſend van neer maakten; onder welke ſelfs ook de braave Ananus, en een ſijner beſte mede-genooten, om den hals quaamen. Hier by en bleef het niet: want de Idumeers met de Zeloten aangeſpannen, grepen vecle welgeboorne Mannen by de kop, ſmeten ſommige in de Gevangenis; ja Geeſſelden en vermoorden'er ook eenige geheel wreed-aardig. En ſiende ten laatſten dit werk te hard gedreven, ſtaakenſe de walg aan dusken langduurigen uitbundigheid. En meenende door 't verlaaten der Zeloten, 't boos-aardig voornemen een beentje te zetten; hebbenſe de vlam des Oproers, door een Godvergete beſpotting van des Heeren Woord en Wet, maar des te heviger doen uitbarſten: Soo dat de gantſche Stadt in verwerringe, en de ſtraaten als een Slagthuis, met Bloed geverſd, en met doode Lijken bezaaid lagen. Johannes dit onweer hoog genoeg tot ſijn oogmerk opgeſtegen, ſcheide ſich van de Zeloten af; en poogde door allerlei liſt en bedrog 't Gebied der Stadt alleen in handen te krijgen. Eenige Moordenaars ſich ondertuſſchen na Engaddi begevende, dreven'er 't Man-volk uit, en ſloegen de overgeblevene Vrouwen en Kinderen dood, tot Seven honderd in getal. Doch Gadara om ſulken ſchelmſen overval te ontduiken, gaf ſich onder de beſcherming der Romeinen, daar Veſpaſianus ook ſelfs binnen quam. 't Gene de booſe Joden ſoodanig ſpeet, datſe ſommige uit die Geding-maakers met liſtigheid den hals braaken. Doch daar over van Vijf honderd Romeinen onder den Hopman Placidus, aan de Jordane agterhaald, hebben 't met verlies van Dertien honderd Spits-Broeders moeten boeten: onder welke veele, die ſich door 't Water meenden te bergen, in de Rieviere verſoopen. Veſpaſianus door deſe Krijgs-gelukken aangemoedigd, wierd van opſet om nu ook Je-

Loosheid van eenen Johannes een Oproerigen Jood.

Beroerd Jeruſalem.

Bedriegd Ananus.

Idumeers nemen Ieruſalem met geweld in.

En wreede uitvoeringe van dit Volk.

De Zeloten van Iohannes verlaaten.

Moord te Engaddi.

Digitized by Google

Vespasianus belegerd Ierusalem.

rusalem aan te tasten. En daar op den Oversten Annius na Gerasa sendende, bemagtigde hy die Stadt, en sloeg'er ontrent Duisend van haar jonge-Manschap af, en nam de voornaamste Huisgesinnen gevangen, de rest ten plonderinge. 't Romeinsche Leger onder dies Jerusalem nader komende, roofde alles weg, en gaf 't overschot aan het vuur. Soo dat het gewisselijk de Moeder-stadt sou gegolden hebben, ten waare Vespasianus op de maare van

En breekt op.

Neroòs dood, van opset veranderd, en het Leger van dien Bodem op doen breken had. En alhoewel nu den Oorlog onder de kortwijlige Regeering van Galba, Otho en Vitellius, wel niet hard aanging, en de Joden tamelijk gerust waaren, terwijl het Roomsche Rijk om de Heerschappie, selfs in een Bloed-bad stond; nochtans en lieten de eigen rampen van dat Volk niet na, dagelijks aan te groejen. Onder welke dan uit het overschot der

Simon werpt sich tot een tweede hoofd der Joodsche Oproeren op.

Joodsche Roof-vogels, eenen Simon, een koen en stout mensch, sich geen kleene Roervink betoonde te zijn: want dese met eenige Schelmen nieuwen aanhang gemaakt hebbende, raapte alles weg wat de Romeinen rondsom Jerusalem overig gelaaten hadden. En van daar tot in Idumeen doordringende, stelde hy 't daar ook soo ondraaglijk aan, dat veele de vlugt na Jerusalem naamen; die haastelijk nagestapt en genoegsaam in de Stadt belegerd wierden: alles dood slaande wat sich op de Landhoeven meende te verbergen. Jerusalem thans door desen Simon van buiten benaauwd, en van binnen door de Zeloten ontrust, zat niet weinig benepen: te meer noch verlegen, om dat de Goddeloose Johannes, die het gesag in handen had, ge-

Slegte toestand van Ierusalem.

veinsdelijk yder toeliet wat sijn baldaad wilde. Soo dat nu roof, Vrouweschenderie en Moord, maar Tijd-verdrijf en Kinderspel geagt wierd. Mannen in Vrouwe kleedingen uit-gedost, liepen met bedekte Swaarden en Moord-priemen elkanderen onvoorsiens op 't Lijf; soo dat'er niemand sijn leven meer seker, nog nergens verberging te vinden was. En schoon'er sommige de Stadt ontsnapten, vielense doch in handen van Simon, en moesten het met

Burgerlijke Oproer en vegterie binnen Ierusalem.

den hals boeten. De Idumeen ten laatsten het toomloos bestuur van Johannes wars geworden, vielen nu selfs de Zeloten op 't Lijf; en veele daar van dood slaande, vervolgdense de Vlugtelingen tot in den Tempel, daarser veele neermaakten, en den versteken schat van Johannes tot beuit maakten. Hier op riepen de Zeloten Simon in; en hem te gelijk 't Gebied der

Simon te Ierusalem als Beschermheer ingeroepen.

Stadt opdraagende, wildense dat hy de Idumeen daar uitboende. Doch Simon te loos, kante sich tegens beiden aan, en koos de zijde van het gemeene Volk. Hy dan veele waaghalsen uit die by een gerukt hebbende, viel te gelijk de Zeloten en den Tempel aan. Waar uit wederom een ander onweer opstak: want eenen Eleazar van Heers-zugt rasende geworden, maakte uit het puik der Zeloten een nieuwen aanhang, en de zijde van Johannes de schop gevende, nam hy een voornaam deel des Tempels in; onder welke bemagtiging niet weinig, om de Alleen-heersching gevogten wierd. Soo

Gevegt in den Tempel.

dat den Tempel ettelijke dagen een Strijd-perk, en de opene Galderien en Kamer-vertrekken een Slagt-huis vol Bloed en doode Lichaamen geleek. Ja wanneer de Priesters slegts ter sluik d'Offerdiensten meenden waar te nemen, zijnse selfs aan den Altaar met de Levitische Slagt-messen vermoord, en de Heilige plaatse met hun warm Bloed begooten. Soo dat het'er thans bijster uitsag, en teffens met dit Volk na den Ondergang haaste; die dan ook niet lang vertoefde. Want als Vitellius vermoord, en Vespasianus in sijn

De Keiser Vespasianus send Titus na Ierusalem.

plaatse Keiser geworden was, heeft hy niet sonder kundschap van der Joden on-eenigheid, sijn Soon met een magtig Leger na Jerusalem gesonden: en die Stadt selfs onder een berenning van Ses honderd Ruiter-knegten, meenende tot beding van Vrede te praamen, is hy van de Joden soo vinnig aange-

Digitized by Google

gevallen, dat hy ter naauwer nood haare handen ontquam. Jeruſalem hier op voorſeker Belegerd, ſmakten de onruſtige van binnen haare Koppen te gelijk met haare magt te ſaamen; en bragten den Belegeraars dagelijks geen kleene ſchaade toe: Doch het geen tot der Joden eigen verderf ſeer haaſt in alderhande Tweedragt uitbarſte. De Prieſter Eleazar, die de zijde van Johannes gekoſen had, wilde de Poorten open-gezet, en het buite-volk toegang tot den Godsdienſt gegeven hebben: en in ſtilheid op ſijn luimen liggende, beſtelde hy op den Feeſt-dag eenige Booswigten, die met bedekte Wapenen onder ſchijn van Godvrugtigheid, tot den Tempel quamen, en onvoorſiens alles dood ſloegen watſe konden; en met deſelve drift op de noodhulpen van Simon aanvielen. 't Romeinſche Leger onder deſen meer de Stadt genaderd, deden de Joden een beſending aan Titus, als of het hen waarlijk om den Vrede te doen waare; en gaven ſulks ook door Teekenen van de Muuren te kennen. Doch Titus op ſijn hoede zijnde, deed het genaderd Volk op haar Poſt blijven; en vernemende dat der Joden voorwending ongerijmd was, heeft hy de afgeſondene te rug laaten gaan; als wanneer ook de Joden op ſommige genaderde Troepjes vyandelijk uitvielen. Waar op Titus de Stadt heel naauw deed beſluiten, en de Partyſchappen van binnen de hoofden weder ſaamen ſtaaken; en elkander ſwoeren, Stadt en Tempel ten uiterſten te verdedigen. Thans begon Titus de Noord-zijde der Stads-muuren met Storm-rammen te beuken, die hy in 't kort ter neder bonsde, en meeſter van dat gedeelte wierd. En daar op het Zuider-geweſt aantaſtende, daar den Tempel lag, had hy in der yl ſulks ook bemagtigd, ten waare hy liever den Joden, het aantreffen van het uiterſte gevaar had willen afraaden. Want gelijk hy onder ſijn Gevangene de vermaarde Joſephus hadde, gaf hy deſen laſt rondſom de Muuren te gaan en den Joden te gelijk tot Vrede en Overgaaf aan te maanen: 't geen deſen Gezant heel vrugteloos uitvoerde: alleen begaven ſich eenige rijke Fokkers, die een weinig Goud by kleine ſtukjes ingeſwolgen hadden, heimelijk de Stadt-uit, en in handen van den Vyand, die door het by-ſich hebbende Goud te onvoorſigtig beklapt, hun gewiſſe dood waaren te gemoet geſtapt. Door verloop des tijds, geraakte nu niet alleen de Leeftogt onder den Belegerden ſchaars en duur, maar daar quam ook gebrek, en eindelijk Hongers-nood, doe de Voorraads-huiſen ledig geput, en de Soldaten die de Stadt verdedigden, alle geſlote Huiſen begonden op te breeken, omſe te doorſnuffelen, en weg te nemen watſe vonden; ja de Huis-vaders en Moeder-vrouwen pijnigden alles voor den-dag te brengen, watſe meenden ergens verſteken te zijn: en dit van dag tot dag hooger loopende, barſte ten laatſten tot veel jammers uit. Die nog fris en geſond ſchenen, hieldmen verdagt van vol-op te hebben; en die'er ſwak en uitgehongerd uit-zagen, ſmeetmen dood, onder voorgeven datſe het doch niet lange maaken ſouden. Dus ſogtmen overal op wat Etelijk was; en het gene nooit voor ſpijſe gediend had, wierd malkanderen voor lekkernien, als uit de keel gerukt. De Rijkſte ſelfs, die noch een handje vol Graan elders verſteken hadden, moeſten 't onbereid inſlingeren; en men dektender geen Tafel meer, noch ging op Purpere Bank-peuluwen, als voor-henen, tot de Maaltijd aanliggen. Vrouwen en Kinderen in dusken ſobere ſchaftijd te mets betrapt, wierden vermoord; en de Suigelingen van des Moeders uitgemergelde Borſten afgerukt, en tegens de Wanden aangekletſt. Invoegen de Dochteren Jeruſalems nu waarlijk die daagen voor oogen ſaagen, waar van Jeſus gebukt onder het Kruis-hout na Golgotha gaande, vermaand hadde, datmen ſeggen ſoude; *Zalig zijn de Onvrugtbaare, en de Buiken die niet Gebaard en hebben, &c.* Gelijk ſoodanigen Treurigheid der Joodſche

En word van de Joden afgeſlagen.

Schelmſtuk van de Prieſter Eleazar.

Titus taſt de Noordzijde der Stadt aan.

En laat Jeruſalem op-eiſchen.

Hongersnood binnen Ieruſalem.

En ſwaar gevolg daar uit ontſtaan

Luc. 23:29.

Digitized by Google

De droevige toeſtand van Judea op de Romeinſe Penningen vertoond.

Vrouwſchap, ook na de overwinninge van Judea, ſelfs op de Romeinſe Penningen gedagt ſchijnd, wanneermen op eenen van Titus een bedrukte vrouwe onder een Palmboom nedergezeten, de hand onder 't hoofd ſiet houden; treurende over haare uiterſte verwoeſtinge; om dat, gelijk het Opſchrift, JUDÆA CAPTA, ſegd dat *Judea ingenomen* is. Niet anders als of daar in een nabeeld van Jeremias Klaaglied geſien wierd; daar in hy van Jeruſalem, die als een Vorſtinne onder de Landſchappen was, ſegd; *Datſe Weend dat haare Traanen over de Kinnebakken loopen.* Daar wy niet onvoegſaam noch eenen anderen Penning van Veſpaſianus mogen toevoegen; daar op door een Vrouwe, ſtaande onder een Palmboom met de Armen kruiſſelings over malkander geſlagen, den verlaaten ſtaat van het Overwonnen Judea aangeweſen word. Maar gelijk de nood nu alles binnen Jeruſalem deed in-ſlingeren, wat ſlegts Etelijk ſcheen; alſoo quam'er veel aan een ontijdig einde. Paarde-vleeſch, Beeſte en Menſche-drek wierd niet meer verſchoond; en men at, Leder, Schoenzoolen en de bekleedſels der Schilden, voor een grage ſpijs. Ja wat ſalmen ſeggen, en hoe iſt gelooflijk? een Joodſche Moeder heeft haar eigen Soontje geſlagt, gekookt en ſelfs gegeten: en het ſou nimmer aan de vertelling rugtbaar geworden zijn, ſoo niet de Joodſche Soldaten ſelfs, in des vrouwen Huis gevallen, de Gordijn van dat Schouwſpel opgeſchooven hadden. Die dan ook, hoe ſeer door den honger verwoed, uit enkel ſchrik het Huis verlieten, en de maar ſoo breed door de Stadt zaaiden, datſe ook tot in 't Romeinſche Leger uitbotte. Maar alhoewel deſe toeſtand, veele noodſaakte, behendig de Stadt te verlaaten, en met heele troepen overliepen; ſoo wierdenſe doch van de Romeinen ſtreng gehavend, en te mets Vier of Vijf-honderd uit hen, aan 't Kruis geklampt, of aan de hand-leden verminkt en wederom Stèwaards ingeſonden; op dat miſſchien de Belegerde tot agterdogt quaamen. Doch de Joden alle deſe rampen hardnekkig verduurende, omtuinde Titus de Stadt met een Muur-wal ſoo digt, dat'er Kat noch Hond uit noch in kon. Van binnen lagen thans de Straaten en Huiſen vol dooden getaſt, die eindelijk noch toenemende, ſoo ondraaglijken ſtank in de Logt maakten, datſe geperſt wierden eenige in Putten te ſtulpen, de reſt over de Stads-muuren uit-te-werpen. Sy hier over andermaal door de aanſpraak van Joſephus tot onderdanigheid vermaand, bleven even koen; en wilden ſelfs dien uitgeſondenen den hals breken. Ja Simon deed ſijn afgeleefde Ouders in de Gevangenis zetten, als of ſy door de Belegering, niet genoegſaam met haar allen in de Valle waaren. Ook betigte hy de Hooge-prieſter Matthias van verraad, en deed hem met drie Soonen omkomen, als wanneer het ook Vijftig aanſienelijke Mannen niet een hair beter ging. Maar als eenen Judas deſe roekeloosheid poogde te wraaken, ondernam hy met eenige aanhang, de Stadt over te geven; doch te vroeg verklikt, is hy uit laſt van Simon gedood en over de Muur geworpen. Onder-en-tuſſchen was Johannes in den Tempel gevallen, daar hy veel Goud en Silver ligte, op dat het niet in handen van de Romeinen quam, welke nu vaſt de Burgt Antonia bemagtigden, welke na-by den Tempel lag; tot welk de uitgedreven Joden ſchuil gingen; en van daar den aanval der Romeinen, met geen kleine dapperheid af-keerden. Titus bedugt, dat de Godsdienſtige agting voor den Tempel, den Joden miſſchien kloekmoedig maakte, dagt haar tot behoud van dat gevaarte, daar uit te troonen, en aan een anderen Oort, een kans met haar te waagen; doch te vergeefs van hem voorgewend: want Simon boeſemde het volk in, dat deſe voorſlag ſlegts een blijk van der Romeinen blood-aardigheid was; en datmen derhalven het ſtuk ſoo niet en moeſt gewonnen geven. Dus ging den ſtrijd met ſchie-

Weergaloose Hongers-nood in Ieruſalem.

Ioodſche Overloopers van Titus Gekruiſt.

Ieruſalemmers werpen hun dooden de Stadt uit.

Iohannes ligt het Goud uit den Tempel.

ten

ten en Vuur-werpen ſoo dapper voort, dat de Romeinen den Brand in de buiten-Galderien des Tempels kregen: 't geen wel met yver geleſt, doch van den Vyand door een on-ophoudelijk ſtormen ſoo digt agtervold wierd, dat ten laatſten den Brand, de Voorpoorte des Tempels aantaſte, en den Joden een benaauwde uitkomſt gedreigd wierd. Ook ſtond nu de eene buiten-Galderie ſoodanig in de vlam, datſe niets daar aan en ſcheen te ſullen overlaten: ſulks dat Titus met de rampzalige ondergang van dusken overſchoonen Bouwpraal begaan, maar al te ſpade yverde om den Brand te ſmooren, en te behouden watmen ſlegts behouden kon: want een Romeinſe waaghals tot binnen in het Heiligdom geraakt, had door een Werp-toorts het Huis ſoodanig van boven aangeſteken, dat alle pooging des Veldheers, te midden in deſe onſteltenis, en dreunend geroep en Moordgeſchreeuw, gantſch vrugteloos afliep. Aldus moeſte dan der Joden vermaarden Tempel, niet ſonder de Goddelijke noodſchikking in de aſſe nederploffen; op den tienden dag der Maand, die naar Auguſtus genoemd is; op welken dag ſy 600 jaaren te vooren, van de Chaldeen ontmaakſeld was. Nu wierden de Joden, die ſich aan alle wijken des Tempels onthouden hadden, jammerlijk verſtrooid en dood geſlaagen, de reſte verbranden, of wierden onder de puin en doorgebrande Solderwelffels, levendig begraaven. Ja eenige Prieſters waaren hartnekkig in het vuur geſprongen, om niet in handen der Romeinen te vallen. Gelijk mede Ses duiſend Joden, die hun verberging onder de langſt-overgebleven Galderien geſogt hadden, door het vuur omquamen. In al dit noodweer, hadden ſich ſommige Prieſters dapper gequeten, terwijl eenige flaauwhertige, ſich als Honden lieten dood ſlaan. De kloekſte hadden ſich met Stok en ſteen, en Schop en Krauwel, en watſe by der hand vonden, te weere geſteld; ſoo dat de Braad-ſpeten nu haare Spieſſen, en de Offer-meſſen hun tot Moordpriemen en Daggen hadden verſtrekt. Vijf Prieſterlijke Joden, ſich op een Muur-wrak lange tijd verborgen gehouden hebbende, quamen uit vreeſe van een gewiſſe dood, eindelijk voor den dag, en meenden door een geveinsde Voet-val, het leven by den Veldheer af te ſmeeken; doch Titus geen Ooren hebbende, antwoorde; *Nadien gy uwen Tempel en Dienſt verwaarlooſt hebt, en iſt niet nut dat gy langer leeft:* en gaf te gelijk daar op laſt, datmenſe voort van-kant hielp. De Kopſtukken Johannes en Simon, nu den gewiſſen ondergang der Stadt voor oogen ſiende, leiden toe om met Titus in geſprek te komen, gelijk geſchiede: die hen hare hardnekkigheid genoegſaam in 't aangeſigte gewreven hebbende, egter noch ſijn vriendſchap aanbood; doch van deſe Stout-aarden met verſoek van uit-te-trekken, van de hand geweſen wierd; 't welk hun den Veldheer affloeg; en het regt des Oorlogs opvolgende, gaf hy de Stadt aan't Vuur en ter Plonderinge over. Simon met ſijn Makker, begaven ſich na 't Koninglijk Paleis, daarſe noch een ſterke beſetting tot bewaaring van veele ſchatten, uit de Burgerſchap gelaten hadden. En daar een laatſte kans met de Romeinen, en de Joden onder malkanderen over dien Beuit gewaagd hebbende, zijnder Agt duiſend geſneuveld, de reſt verbergde ſich onder de heel en halfgeſloopte Huiſen en Kelder-Wulffels: hoedanig ſich ook Johannes met een klein geſelſchap elders ophield: en ſich niet langer konnende verſteken, bequam hy eindelijk onder veel demoed, een Eeuwige Gevangenſchap. Simon ook gegrepen, wierd ſtreng bewaard, en korts daar na onder Titus Zegepraal, geboeid na Roomen gevoerd; daar hy ſijn Schelmſtukken door den Worg-ſtrop boete. En dit was alſoo het uit-einde van die Belhamels, en de overdroevige ondergang van de beroemde Stadt Jeruſalem en Joodſchen Tempel, die te deſer daagen, te gelijk met haare Republijk, onder 't blaaſen der Tweede Baſuine,

Brand in den Tempel.

Den Tempel gaat te gronde.

Met welke veele Joden omkomen.

Seldſaam gevegt in den Tempel.

Titus in geſprek met Simon en Johannes.

Ieruſalem in de laatſte doodſtuipen.

Simon en Johannes komen aan haren loon.

Als

Digitized by Google

Esaia 60: 5. Dan. 7:2,3. Apoc. 13:1. *Als een Berg Brandende van Vuur in de Zee geworpen wierd*, Apoc. 8: 8. Van welkers seer droevige ondergang Jesus voorseid hadde; Dat'er van 't begin der Weereld tot aan haar einde, geene soo onverdraaglijke smerten souden zijn. Waarom men het ook niet geheel ongelooflijk en moet houden, wanneer ons de Elenden deser Belegering, van Josephus en Egisippus soo breed uitgemeten worden; dewijl alle soodanige rampen haare grond-vest genoegsaam in die voorsegging van de Saligmaaker vinden: siet Mattheus 24: 21. Apoc. 8: 8. &c. Want indien men daar toe eens al der Joden neerlagen, uit de gemelde Schrijvers sou willen optellen; voorwaar men sou bevinden, dat de Joodsche Republijk, het hoofd geheel in menschen-Bloed heeft onder-gehaald en daar in verzopen is: nadiender weinig min dan Twaalf honderd duisend Inwoonderen des Lands gesneuveld, en ontrent Negen-en-t'seventig duisend gevangen, verkogt en in Zegepraal weg-gevoerd zijn. Van welk'er noch meenigte in de Romeinsche Vegt-perken, het leven veragtelijk tegens de Beesten gelaten hebben. Soo dat dit volk niet alleen in de woeste Zee van het Romeinsche Heidendom, verstrooit en onderworpen is geworden; maar welke Zee ook veele swaare Baaren van doodlijk Schuim, en Modder en Slijk onder veele smaadheden tegens haar opgeworpen heeft. En schoonse dese woede door den tijd ontkomen zijn; soo boetense doch onder de derving van den Mosaischen Godsdienst, het restant van die Verbanninge, tot op heden desen dag: gelijk Prudentius van haar geseid heeft;

De hooggaanden rampen der Joodsche ondergang van Iesus voorseid.

Hos. 3:3, 4. Deut. 28. vers 65-68. en kap. 32. vers 20,29. Esa. 6:9,10. Amos 8. vers 11.12. Malch. 4:6. Luc. 21:24.

De Jood als Balling swerfd, door Landen en door Steden,
Naar dat hy eenmaal is verbannen uit sijn Land,
Tot straffe van de Moord, dien hy ont-aard van Zeden
Aan Jesus heeft gepleegd; en boet met smaad en schand.

TWEEDE HOOFTSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFTSTUKS.

DOmitianus *vervolgd de* Christenen; *en drukt de* Joden *hard met* Schattingen; *die van* Nerva *worden afgeschaft. De* Verdrukking van Tien Daagen, *of* Tien Vervolgingen *onder verscheide* Roomse Keisers, (*en bysonder die van* Diocletianus) *in haare Tijd-reeks beschreven.* XII. Artikelen des Geloofs, *wanneer en waar toe opgesteld.* Joodsche aanwas *onder* Hadrianus, *hoedanig met de geheele* Verwoesting *van* Judea, *door dien* Keiser *ingetoomd.* Jerusalem *vernoemd en den* Joden *ontseid; en door een* Marmer Swijn, *daar uit gebannen.* Joodsche *bedekking der* H. Schriften, *en samen stellen der* Mischna, *en tweederlei* Talmuden. *Verschil in de* Christen Kerken *over de vast-stelling van het* Pascha. *Ongehoorde* Wreedheden, *en uitgesogte* Pijnigingen, *aan de* Christen-Martelaaren *gepleegd, en door een naauwkeurige* Printverbeeldinge *in haare uitvoering aangewesen.* Afval *van sommige* Christenen, *en hoedanige* Ketterien *in de* Tijden der Verkoelinge *ingekomen zijn. Langduurige* Vervolging *onder* Diocletianus *en sijn* mede Keisers. *De* Christenen *onder* Constantius Chlorus *begunstigd, werd daar in van* Constantijn de Groot *nagevolgd: Die den Tyran* Maxentius *overwind, en het* Christendom *onder sijn opgang, over-al doed hand-haven, &c.*

Naar

NAar dat Titus Veſpaſianus op ſijn vaders dood, aan't Rijk gekomen, en hy den Oorlog in Judea ge-eindigd hadde; heeft na hem, Domitianus de Roomſche Mogendheid in handen gekregen; die alſoo ſeer in vuilheid en wreedheid, als ſijn voorzaat Titus, in goedaardigheid heeft willen vermaard zijn. Gelijk den ſelven ook niet alleen den Joden hard drukte, maar ook een nieuwe Vervolging tegens de Chriſtenen invoerde: waar van wy hier even te vooren geſeid hebben, datſe gemeenlijk voor de Tweede, by de Kerkelijke Hiſtorie-ſchrijvers aangeteekend word. Want als deſen yts ter hooren gekomen was, van eenen Vrede Vorſt, die in Judea uit een Maagd gebooren was; heeft hy ſich ſelven GODT, en een SOON van de GODINNE MAAGD doen noemen. Gelijk mede Euſebius verhaald, dat hy de naaſte Vrienden van Jeſus, naauwkeurig dede opſoeken, op dat hyſe dooden mogt: en eenige uit ſijn geſlagte voor hem krijgende, ſag hy deſelve in ſoo nederigen ſtaat, dat hyſe alleen beſpotte, en van haar oordeelde, datſe geenſinds nadeelig aan de Roomſche Mogendheid konden zijn. En ten eerſten een vinnig Plakſchrift tegens alle Chriſtenen ingeſteld hebbende, beval hyſe overal uit te roejen. Invoegen daar op onder veele wreedheden, veel Bloeds vergoten wierd: en het ſelfs een groote weldaad was, dat Flavia Domicilla ſijn Nigte en naamgenoot, en den Burgemeeſter Flavius Klemens, om dat ſy Chriſtenen geworden waaren, alleen uit Roomen na het Eiland Planaria gebannen wierden: hoedanigen geluk wy gehoord hebben, dat den Apoſtel Johannes ook te beurt viel, als hy na 't Eiland Patmos, nu *Paimoſa* genoemd, moeſt henen gaan: gelijk hy ſelve getuigd, Apoc. 1:9. Alwaar hy dan ſijn Goddelijke Openbaringen, ſoo van de toekomſtige, als van de voorige nood-gevallen der Kerke, ontfangen heeft; beginnende van Chriſti Geboorte tot aan den volkomen tijd. Want ſoo wierd hem doemaals belaſt: *Schrijft het gene gy geſien hebt, ende het gene is, en het gene geſchieden ſal na deſen*, Apoc. 1. vers 19. Voorts is de vroome Oneſimus en Timotheus, en Dionyſius Areopagita en andere, onder deſen Keiſer jammerlijk vermoord: als mede Antipas die getrouwe Getuige te Pergamus, Apoc. 2:13. die door een Metale Stier verbrand wierd. Ook is M. Acilius Glabrius, die 's jaars te vooren noch Burgemeeſter was; na dat hy een Leeuw in 't Roomſe Vergtperk neergemaakt hadde, moordadig omgebragt. Dog ten laatſten is Domitianus ſelfs binnen Roomen, in ſijn Slaap-kamer, niet ſonder kundſchap van ſijn vrouw Domitia, met Seven wonden in de dood geſtort; na dat hy vijftien jaaren geregeerd, en de Chriſtenen en Joden veel harder dan Nero vervolgd hadde. Hy was een menſch, die ſelfs alle Bloedſtortingen en zugtingen van den Roomſen Raad, ſoo koen en ſonder beweginge des gemoeds konde ſien en aan-hooren, dat Tacitus van hemgeſeid heeft; *Dat hy door ſijn wreede gedaante, en roodheid des aangeſigts, ſig wapende tegens de ſchaamte:* ja hy doode doorgaans uit wreedaardigheid de Vliegen. Waarom hy ook vermoord zijnde, volgens het beſluit van den Raad, op een ſeer veragtelijke wijſe begraaven is; doende ſijn Naam en Eer-titelen overal uit-ſchrabben; en verbieden dat hem niemand meer en ſou Keiſer noemen. Sijn onderdrukkingen hadden ook tegen de Joden, ſoo hoog geloopen, datſe ſelfs van de Boomen die op haar Land-goederen ſtonden, ſchattinge moeſten betaalen: gelijk Suetonius aan diergelijke Geld-uitperſingen gedenkt, als hy van Domitianus tijden ſeid: *De Joodſche Schat-kiſt wierd thans boven al met ſeer hevige uitperſing voort-gezet: Waar toe ſy alle aangebragt wierden die van't Jodendom belijdenis doende, binnen de Stadt leefden: of die haar af-komſt ontveinſende, de opgeleide ſchatting niet en betaalden. My gedenkt dat ik in mijne jonkheid tegenwoordig was, dat'er een*

Domitianus voerd een Vervolging tegens de Chriſtenen in.

Tweede Vervolging onder Domitianus ontrent het jaar 90.

Domitianus was ſeer yverſugtig tegen het geſlagte van David.

Geeft Bloedige Plakkaten tegen de Chriſtenen uit.

Band den Apoſtel Johannes na Patmos.

Domitianus komd om.

Sijn wreedaardige imborſt.

En veragte Begraaffenis.

Heeft de Joden ſeer met ſchattinge gedrukt.

Digitized by Google

Man van t'negentig jaaren, van den Schatting-gaarder en een meenigte Volk beſchouwd wierd, of hy Beſneden was of niet. Invoegen haar nu het Teeken des Verbonds, als een Brandmerk der ſchande geworden was, waar aan ſy gekend konden worden; even als eens aan Cain het Teeken van ſijn Broeders Bloed verſtrekte, op dat hy in ſijn Ballingſchap gehaat en vervolgd wierd. Hoedanig Martialis dit volk ook bits en bitter genoeg verweten heeft. En om dat Domitianus de Joden ook uit Roomen wierp, die daar op ſeker Boſch innamen, dat Numa aan de Nimph Egeria geheiligd, en de Zang-Godinnen haar Kapèl hadden; (ofte datſe het mogelijk by gedoog in Huur hadden) daar van meendmen dat Juvenalis geſeid heeft;

De Joden van Juvenalis beſpot

Van dat de Jood Kapèl en Boſch in huur verworf,
Die tot ſijn Huis-beſlag wat Hoy heeft, en een Korf
(Dewijl'er word een Pagt van elke Boom bevoolen)
Gaan uit het Bedel-boſch de Zang-Godinnen doolen.

Onder Nerva hadden de Chriſtenen eerſt wat ruſte.

Maar alhoewel onder de goede Keiſer Nerva eenige verligting voor de Chriſtenen quam, en hoop gaf van verder gevolg; wierd ſulks egter door ſijn kleine Regeer-tijd afgebroken. Hy dede alles te niete wat Domitianus gedaan hadde, en wiſte ſelfs ook de Bloedige Plakkaten uit: willende datmen't haar vergeven ſou die tegens de Goden misdaan hadden. Soo dat volgens Euſebius, ook de uitgebannene, door den Roomſen Raad wederom ingeroepen en vryheid gegeven wierden: gelijk den ſelven ook meend, dat den Apoſtel Johannes hier op, van Patmos wederom in vryheid tot de Kerke van Epheſen gekomen is. Ook ſchafte Nerva de belaſting der Joden af, en deed de ſtraks-genoemde Boomſchatting ophouden; waar van ons het Opſchrift van een ſijner Penningen ſchijnd verſekering te geven; alhoewel'er meeſt alle de Schrijvers van geſwegen hebben: daar dan aldus op geleſen word: FISCI JUDAICI CALUMNIA SUBLATA, *De laſtering des Joodſchen Schat-kiſt weg-genomen.* Vertoonende daar toe ook een Palm-boom; op dat te gelijk de gemelde Boom-ſchatting, met het Land-teeken van Judea en Syrien, daar op te bet bekend gezet wierd. Dog Nerva ſlegts twee jaaren 't Gebied in handen hebbende, wierd door ſijn dood de ruſte der Kerke niet weinig te rug gezet: want overmids Trajanus van hem tot Soon was aangenomen, ſoo heeft deſen, Keiſer geworden zijnde, wel een goed en Burgerlijk Man geſchenen; (gelijk hy by de Romeinen tot die Eer-trap ſteeg, datmen in de volgende verkieſinge der Keiſeren, plagte uit-te ſchaateren, *Dat hy Gelukkiger zy als Auguſtus, en Goedaardiger als Trajanus;*) maar is nochtans naar Nero en Domitianus, de Derde groote, ja overgroote Vervolger der Chriſtenen geweeſt. Want heel hard op de Heidenſche Religie gezet zijnde, ſcheen hy niet te konnen dulden, dat de Vaderlijke Godsdienſt, door de Chriſtenheid ſoo grooten af-breuk leed: waar in hy dan ook noch, alsmen denken mag, niet weinig van de Prieſters en Wichelaars geſteven is geworden: ſiende den Satan ſijn Zetel nu ſoodanig aan't kraken, dat hy ſelfs de Joden tot Aanklaagers en Laſteraars der Chriſtenen aanſtookte. Dus gaf Trajanus dan volkomen laſt, om de Chriſtenen overal op te ſoeken; en door pijnigingen tot de dood, indien 't niet anders te doen waare, te dwingen, om de Vaderlijke Goden te Offeren. Hier en boven was hy ook noch bedugt voor het geſag der Chriſten-Opſienders, en het beſluit van Euariſtus; 't geen behelsde, datmen geene beſchuldiging van het gemeene volk, tegens een Biſſchop moeſte aan-nemen. Uit welk Trajanus vreeſde, eenigen aanhang te konnen opkomen, die de Roomſche Mogendheid t'eeniger daagen de voet mogt dwars zetten: invoegen Euariſtus dit beſtel met ſijn eigen Bloed verzegelde, of liever uitwiſte: en de Chriſtenen doorgaans

Vernietigd de Plakkaten van Domitianus.

En ſchaft de laſt der Joodſe Boom-ſchatting af

Derde Vervolging onder Trajanus ontrent het jaar 100

Waar door Trajanus tot de Vervolging ook noch aangezet wierd.

Digitized by Google

gaans aangeſien wierden als vyanden der onſterffelijke Goden, en des Keiſers Godsdienſt, en het algemeen welvaaren des Rijks: weigerende Wierook te branden voor ſijn Pronk-beeld. En daar op door den Roomſchen Raad, een ſcherp Plakkaat uit het Kapitool tegens hen voortgeſtoven zijnde; terwijl Trajanus den Krijg in het Ooſten waar-nam; zijnſe op alle wijſen vervolgd: en veele aanſienelijke Mannen en Vrouwen, onder het verbeuren van Lijf en Goed, jammerlijk gemarteld. Waar onder ook vermaard blijft eenen Simeon de Soon van Cleophas, welke eerſt ſtreng Gegeeſſeld zijnde, aan't Kruis opgehangen is, wanneer hy volgens Euſebius, 120 jaaren oud was. Als mede de Hiſtorie van Vijfjonge Dochteren, die Trajanus deed verbranden, en de Aſſe van hare Beenderen met Kooper liet mengen, en tot Waſch-vaten gieten, om in ſijne Baad-ſtoven te gebruiken: maar vernemende dat alle die ſich daar van bedienden, met ſwijmelingen in het hoofd, en blindheid aangerand wierden; heeft hy deſelve doen ſmelten en in vijf Pronkbeelden laten verwiſſelen, om aan den ingang van ſijn Baad-ſtoove te zetten. Ja wanneer Trajanus de Overwinninge bekomen had, dankte hy dikmaal ſijne Goden, met een Slagt-Offer uit Chriſten-menſchen genomen. Ook deed hy ſommige vermaarde Mannen, in de Schouwſpelen tegens de Beeſten kampen: gelijk onder deſe, den vermaarden Ignatius, een Martelaar geworden is: als den welken ſtaande om in het Vegtperk tegen de Wilde Dieren aan te gaan, ſeide; *Dat hy de Tarwe des Heeren was, die door de Tanden der Beeſten vermaald zijnde, voor hem een Rein Brood ſoude bevonden worden.* In Pontus wierd den Leeraar Phocas, in een brandende Kalk-Oven geworpen, om dat hy Neptunus onwillig was te Offeren. Onder deſen toeſtand der tijden, leefden eenen Plinius Secundus, een geleerd en verſtandig Man, en tweede Overſten van Bythinien: deſen menſche over het doorbreken en lang aanhouden van dusken wreedheid; ten laatſten mewaarig geworden, (ſchoon hy ook volmagtig was tegen de Chriſtenen te woeden,) poogde alſinds dit opgeſteken onweer te bedaaren: en daar over een ruimweidigen * Brief aan den Keiſer ſchrijvende, was ſijn opſet van ſoo grooten uitwerkinge, dat Trajanus met een opentlijke uitſchrijvinge, aan alle Overheden gelaſte; *Geene Chriſtenen meer op te ſoeken noch te vervolgen: maar datmenſe alleen ſtraffen ſoude, wanneerſe van eenig beſchuldiger wierden aangeklaagd.* Invoegen de hitte deſer dagen wat verkoelde; alhoewel het Vuur niet geheel en wierd uitgebluſt: want men houd dat deſe vervolging ontrent 19 jaren duurde. En gelijk'er in deſe tijd al veele Ketters waaren uitgebroed, die den naam der Chriſtenen misbruikten, op datſe bedekt bleven, zijnde ſlimme Voſſen die den Wijngaard des Heeren heimelijk bedierven, Cant. 2:15. alſoo meenen ſommige, dat ontrent deſe tijd, de Twaalf Artijkelen des Apoſtoliſen Geloofs gemaakt zijn, tot een noodſaakelijk Ken-teeken des waaren Chriſtendoms; terwijlen nu de Oorſpronkelijke Apoſtelen al geſtorven waaren: alhoewel andere willen, datſe van de XII. Apoſtelen ſelfs ſouden opgeſteld zijn, en dat yder een Artijkel daar aan ſoude toegebragt hebben: 't Geen niet heel waarſchijnelijk is, om dat Lucas in ſijn Handeling, noch Euſebius, noch Juſtinus Martyr, noch Ignatius noch Irenæus, daar van gewag maaken. Dus houdmenſe van wat laater tijd, in welke ook de Catechiſmen of Mond-onderwijſingen des Geloofs, voor den dag gekomen zijn: Alhoewelſe Euſebius aan den Euangeliſt Marcus wil toegeſchreven hebben: als mede aan eenen Hermes, van wien Paulus gewag maakt, Rom. 16: 14. Gelijk ook de Geloofs-onderwijſing van Dionyſius de Corinther, vermaard is, die Nicephorus de Kerk van Lacedemonien opdraagd. De Chriſtenheid hadde nu ontrent Veertien jaaren onder deſe lieuwte en't verſagten van Trajanus henen geſukkeld, als

Uitbundige wreedheid deſer Vervolging.

Plinius Secundus een Heiden, verantwoord de Chriſtenen.

* Hoedanigen Brief ook noch onder ſijn werken gevonden word.

XII. Artijkelen des Geloofs wanneer gemaakt.

De Catechiſmen wanneer ſaamen begonnen te ſtellen.

Digitized by Google

wanneer met des Keisers dood, die hem volgens 't verhaal, te Trajanopolis door de Water-zugt aanquam, (na dat hem sijne Beenderen genoegsaam verstuikt en Lèe-lam waaren geworden;) wederom een nieuwe swaarigheid uitborste: terwijle Hadrianus naar hem Keiser geworden zijnde, het beide Joden en Christenen zuur genoeg gemaakt heeft. Want na dat het Joodsche Land sich van die deerlijke verwoesting onder Vespasianus geleden, een weinig had begonnen te herstellen, en den aassem wat te herhaalen; hadde Bethlehem wel eerst het meeste aansien verkregen, en wierd met toevoer van de Joden dagelijks versterkt. Zijnde dit volk nu in den tijd van ontrent Vijftig jaaren naar de eerste verstooringe, ook soodanig in Kinderen gezegend, dat Judea en Egipten van Joden krielde: soo dat Rutilius over desselfs aanwas klaagende, in dusdanige woorden uitgevallen is.

Joden toestand onder Hadrianus.

Och of het Joodsche Land, nooit aan't Gebied van Roomen,
Door Titus of Pompèe sijn Heir-magt was gekomen!
Want 't uitgeroeide Volk groeid thans veel wijder aan;
Verwonnen zijnde, sou 't sijn Winnaars selfs verslaan.

Joden door een valsche Messias gaande gemaakt.

De Joden thans ook noch door de wind van eenen Bedrieger, Barchochab, die sich voor haaren Messias uitgaf, opgeblasen wordende; zijnse daar opwederom in allerhande Oproer en trouwloosheid uit-geborsten. Roemende sich desen Barchochab; Dat hy die Sterre was, die volgens de voorsegging van Bileam, in Jakob op-komen sou. Hoedanigen valsch voorgeven ook noch seer gesteven wierd door Rabbi Akiba, die groot aansien by de Joden had, en als een Vaandraager desen nieuwen Messias voor-stapte. Soo dat Barchochab door hem soo grooten aanhang maakte, dat hy ten laatsten met deselve tegens de Romeinen in Oorlog opstond. En groote moeite aanwendende, om ook de Christenen aan sijn snoer te rijgen, hebbense sulks afgeslagen; waarom hyse selfs op 't lijf viel, en veele door een wreede dood van kant hielp. Doch het geen hem naderhand van Hadrianus, duur genoeg is betaald geset: want de Keiser hem een magtig Leger, onder Julius Severus op den hals sendende, is hy in de Stadt Bittera bekneld, en na een lange uithongering, met veele van de sijne gesneuveld. De Romeinen daar op met hun Heir-magt voortvarende, heeft Hadrianus het gantsche Joodse Land, andermaal verdelgd; Bethlehem ingenomen; Vijftig van de voornaamste sterkten des Lands verwoest; en Negen honderd en Vijf-en-t'negentig Vlekken, die tamelijk bewoond waaren, uitgeplonderd en verbrand; en Vijftig duisend menschen door het Swaard, en ontallijke meenigte door Honger en Vuur, doen omkomen; de rest vervoerd, vervolgd, verjaagd; en haar eindelijk verboden den Voet meer in Jerusalem te zetten; of selfs het Land van een hoogte te beschouwen: ofte als andere seggen, het was haar alleen voor Geld toegelaaten, op den selven dag, als Titus de Stadt ingenomen hadde, binnen Jerusalem te komen: op dat sulks t'elkens haaren ondergang indagtig maaken, en als in het aangesigt smijten soude; en sy daar alleen mogten komen om over de H. Moeder-stadt te weenen. Soo dat ook de Joden, dese neerlag van Barchochab, met de heillooze verwoestingen daar op gevolgd, met een diepe nadruk in haare Boeken gedagtig zijn, en daar van seggen; *Dat noch Nebukadnezar, noch Titus Vespasianus, haar soo lastig geweest en zijn, als de Keiser Hadrianus; die haar Vaderland in de uiterste Ellenden geworpen heeft.* En alhoewel dese Keiser Jerusalem wederom opbouwde, soo dede hy het dog tot smaadheid der Joden, die daar niet anders konden sien, dan haar alderheiligste gedagtenis ontheiligd door allerhande Heidensche Grouwelen. Binnen Bethlehem dede hy een Tempel voor Venus bouwen; als ook eenen diergelij-

Num. 14.

Barchochab rokkende de Joden van nieuws tegen de Romeinen op.

Groote neerlag der Joden onder Hadrianus.

Hadrianus verbied den Joden Ierusalem te besoeken.

Ioden erkennen onder Hadrianus de grootste krak gekregen te hebben.

Hadrianus doet de Joden veel smaadheid.

lijken, op den weg van Jeruſalem derwaards; met noch eenen anderen voor Adonis die van een Swijn gedood was. En alhoewel de Joden, noch met de Heidenſche Venus, noch met de geſeide Adonis, geheel niet te ſchaffen hadden; ſoo meenen egter eenige, dat nadien den Joden of uit ſpot of uit misvatting verweten word, datſe Adonis dienden, men gelooven moet, dat de Heidenen uit een ruwe kennis van den Joodſchen Godsdienſt, door over-eenkoming van de Goddelijke Naam ADONAI met Adonis, tot deſe gedagten gebragt zijn. Gelijk mede dit, dat de Joden en Chriſtenen te deſer tijd, ſeer gemeen voor een-volk doorgingen, ligtelijk kan te weeg gebragt hebben, dat Bethlehem, vermaard door de Geboorte onſes Saligmaakers uit een reine Maagd, oorſaak kan gegeven hebben, om die plaatſe door den Tempel van Venus, een onkuiſſe Goddinne, des te meerder in de gedagten der Joden ſooſe waanden, te ontheiligen. Gelijk het mede uit deſelve Koker quam, dat Hadrianus Jeruſalem herbouwende, deſelve niet meer met haar eigen naam, noch Aal-oude heerelijke ſtand heeft willen gedagt hebben; maar alleen ſoo als hy die uit haare Puinhoopen en aſſe wat opgeredderd, na hem ſelfs ÆLIA gedoopt hadde. Waar van ſijne Penningen de waarheid ook geſtand doen; op welke geleſen word: COL. AEL. HADR. AUG. *De Volkplante Elia Hadriana Auguſta.* En op eenen anderen, COL. AEL. CAP. COMM. *Het Capitolijnſch, Kommodiaanſch Elia.* En dat miſſchien ter gedagtenis van Cejonius Kommodus, die Hadrianus tot Soon hadde aangenomen, met toeeigening van Jupiter die te Roomen onder den by-naam van Capitolinus ge-eerd wierd. En nadien men deſen hier in een Tempel met Kolommen, en andere Gode-beelden op dien Penning verbeeld vind; ſchijndmen daar uit te moeten gelooven, dat Hadrianus binnen dit ÆLIA, dat is *Jeruſalem*, ſoodanigen Tempel voor Jupiter doen bouwen heeft. Gelijk dat ook noch door het Opſchrift van een anderen Penning; ΔΙΟΣ ΝΑΟΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, *De Heilige Tempel te Jeruſalem*, ofte *Jupiters Tempel te Jeruſalem*, ſchijnd onderſchraagd te worden. En ſoo wanneer Hadrianus hier toe ook noch een groot Marmer Verken, dat is een Zog met veele Biggen op de Poort die na Bethlehem uit-zag dede zetten; ſoo hebben de Joden, ſiende nu Jeruſalem na de Heidenſche wijſe Herbouwd, Hernoemd, en met Roomſche Inwoonderen vervuld; (onder welke veele Chriſtenen ſchuilden, om datſe vry meer dan de Joden vertrouwd wierden;) ſich genoegſaam door dusken Marmeren Swijn, als door een afſchouwelijke Bullebak, van Jeruſalem afgekeerd gevonden. Want alhoewel eenige onder de Romeinen hebben ſchijnen te meenen, dat de Joden ſelfs ook het Swijn Goddelijke Eere aandeden; ſiende mogelijk datſe het nooit en beſchadigden of dooden; (gelijkmen met ſommige uit het Vaarsje van Petronius, ſou konnen beſluiten als hy ſegd;

Judæus licet & Porcinum numen adoret.
Hoewel de Jood aanbid de Godheid van het Swijn.)

ſoo heeft dit nogtans meer ſchimp dan ernſt geweeſt: ſeer wel wetende dat de Joden waarlijk van dit Beeſt een grouwel hadden. Of nu ook de Roomſe Penningen, op welke een diergelijke Zog met Biggen geſien word, enkel en alleen gemaakt zijn, om den Joden deſe ſmaadheid in 't aangeſigt te werpen, en haar te ſeggen; dat nu de Swijnen, daarſe ſoo over-af-keerig van waren, vry en vrank door Judea mogten gaan weiden? ofte dat het alleen aanwees, datſe overwonnen zijnde, 't ſelve nu niet en konden hinderen; ſulks kan beide bedenkelijk gehouden worden. En waarlijk en is het Swijn niet on-toepaſſelijk tegen deſe Joden ingevoerd; nadien dit Beeſt van ouds in de Beelde-ſpraak der Egiptenaaren, het Waar-teeken was van een menſch die de Waarheid verſmaad:

Den Tempel van Venus en Adonis hoe tot beſpotting der Joden en Chriſtenen gebouwd.

't Heilige Jeruſalem ELIA, na de voornaam van Hadrianus genoemd.

En op ſijn Penningen gedagt.

Hadrianus ſtelt een Marmere Zog met Biggen op de Poort van Jeruſalem.

De Romeinen wiſten wel dat de Joden het Swijn niet met Goddelijke Eere verſchoonden.

Het Swijn van ouds het Teeken van een menſch die de waarheid haat &c.

Digitized by Google

ſmaad; die verwaaten, die ſchadelijk en van Godt vervreemd was. Soo dat dit den Joden alſinds, een bijtende Looge in hare wonde is geweeſt. Dog egter den Chriſtenen Godsdienſt eenigſinds voordeelig: want dewijl ſommige Chriſten-geworde Joden, doe ter tijd noch het Jok der Wet, en voornamelijk de Beſnijdenis met het Euangelium ſogten te vermengen, en Hadrianus den Joden voor deſe laatſte verwoeſting, dit Verbonds-Teeken verboden had te oeffenen; ſoo is ook door der Joden uitbanninge buiten Jeruſalem, die vermenging grootdeels afgeſneden: en het Oude Verbond niet alleen verouderd, maar ook geheel in de Chriſten Kerk verdweenen. Alſinds wenſchende dat alle vermenginge der oude Schaduwen geweerd bleven; gelijk de Bruid om de ſuiverheid van Jeſus Koningrijk, alſoo ſchijnd te begeeren, Cant. 2: 17. alſſe ſeid; *Tot dat dien Dag aankomd, en de Schaduwen vlieden.* Of nu naar dit onweer, Judea onder de gunſt van Hadrianus, niet eenigſinds wederom het hoofd wat heeft opgebeurd; ſulks ſoumen uit twee Penningen mogelijk waarſchijnelijk konnen houden: wordende het ſelve op den eerſten vertoond door een neergeknielde Vrouwe die van den Keiſer by de hand gevat, eenige naakte Kindertjes rondſom haar heeft, met het Opſchrift JUDAEA. Als mede door eenen anderen Penning, op welk geleſen word; ADVENT AUG JUDAEAE, *Ter aankomſt des Keiſers in Iudea.* Vertoonende een ſtaande Vrouwe, die op de aankomſt des Keiſers, dat is in ſijne door-reiſe na de verwoeſting van Judea, aan eenen brandenden Altaar Offerd; wederom by haar hebbende twee naakte Kindertjes, waar van het eene een Palm-Tak houd: door welke buiten twijffel de Inwoonders van Judea worden aangeweſen, die thans ſeer kleen, dat is weinig; en naakt, dat is arm en berooid waaren. Want den Joden was geſeid, datſe van haare Boelen, namelijk van de Romeinen, met welkſe gehoereerd hadden, naakt uit-geſchud ſouden worden, Hoſ. 2. vers 6. Obadja 5-7. Ofte men ſou mogelijk met andere mogen denken, datſe naakt vertoond worden, om datſe nu niet meer Beſneden wierden, als voorhenen; beginnende met haar Land-aard nu ook haare Godsdienſtige Zeden te verwiſſelen; gelijkmen mogelijk ook uit het dekken des hoofs, dat na de Heidenſe wijſe op de Penning geſien word, ſou mogen beſluiten: ſten zy dan dat het een toepaſſelijke uitdrukking der Romeinen is, welke de Joden altijd voor ſeer Godsdienſtig hebben gehouden. Dit volk dan aldus dun en klein, en daar by ſeer verſtrooid geworden zijnde, heeft ſich van nieuws wederom beginnen te koeſteren, in de ydele verwagting van den toekomenden Meſſias: waar toe hare Meeſters met veele grollen en vaatſe uitleggingen, de Schriften des Ouden Verbonds, jammerlijk kebben beginnen te verderven; op datſe hare dwaalſieke verwagtingen begunſtigden: waar van onder andere, Rabbi JUDAS, bygenaamd *den Heiligen*, een grooten voorvegter in de Tyberiaanſche Synagoge was. Want deſen de gunſt des Keiſers op ſijn zijde gepracheld hebbende; willen ſommige, dat hy de MISCHNA, die Rabbi Hillel voor de komſte Chriſti, ſlegts kortelijk ontworpen had, uitvoerig heeft in het ligt gebragt. over welke dan de Rabbijnen, op datſe deſelve met ruimweidige uitleggingen verklaarden, haar langen tijd hebben afgeſloofd. Tot dat eindelijk eenen Rabbi Juchanan uit alle die Schriften, den Talmud meeſtdeels by-een geraapt heeft: welke thans tweeſinds onderſcheiden blijft; namelijk de Hieroſolymitaanſche en de Babyloniſche: waar van elk ook noch in twee deelen beſtaat, die MISCHNAJOTH en GEMAROTH genoemd worden. Beſtaande de eerſte in een oude Overlevering van Mond tot Mond, van de Voor-vaderen ontfangen: by haar anderſinds, *De Tweede Wet* genoemd. De laatſte behelſt een volſlage uitlegging van het eerſte, beneffens verſcheide gevoelens der Joodſche Meeſters daar over: zijnde doorgaans getaſt en overladen met Leuge-

Wat nut dit voor de Chriſten Godsdienſt was.

De herſtelling van Judea ſchemeragtig uit de Penningen aangemerkt.

Bedenklijkheid over de vertooninge der naakte Kinderen op gemelde Penningen.

Ioodſche bedekking haarer ondergang en verdraajing der Schriften.

Wie de MISCHNA der Ioden verſameld heeft.

Den Talmud waar uit ſaamen geſtanſt.

Digitized by Google

genen en Fabelen. Deſelve Rabbi Judas heeft ſich ook daar na ſoodanig in de gunſt van de volgende Keiſer Antoninus Pius, weten in te wikkelen, dat ſy Antoninus ſelfs, voor een Jode-genoot hebben gehouden: gelijk Seldenus heeft aangeteekend. Maar alhoewel onder Hadrianus, de Derde Vervolging, die Trajanus tegens de Chriſtenen begonnen had, geduurende de rampen der Joden, niet geheel op en hield; ſoo heeft Hadrianus nochtans van nieuws-aan ſoo hevig tegens deſelve beginnen te woeden, datmen onder hem de *Vierde Vervolging*, van veele Schrijvers aangeteekend vind. Doch gelijk deſen Keiſer alſinds groote vlijt deed, om ſijn Onderdanen een goed gevoelen over ſijn Perſoon in te boeſemen; (ſchenkende de Roomſche Burgerſchap een groote ſomme Gelds quijt, en herſtelde in 't vierde jaar in een omreiſe, alles wat in de Roomſe Mogendheid ontſteld was;) ſoo meendmen nochtans dat hy deſe vervolging geenſinds uit af-keer of haat tegen de Chriſtenen ondernam; maar daar toe opgehitſt zijnde van de Heidenſche Papen: 't geen ook ſoo geſchiede ontrent ſijnen navolger Antoninus Pius: Want Lampridius getuigd van Hadrianus, dat hy ſelfs een Tempel voor Chriſtus heeft willen bouwen; doch die beide Keiſers hebben hare gunſt alleen op het laatſte van hun leven aan de Chriſtenen betoond; namelijk wanneer nu de vervolgingen eenmaal lang genoeg, ja tot walgens toe, wreedelijk geduurd hadden, ofte datſe daar van door de reden van treffelijke Mannen waaren afgemaand. Want Hadrianus hem in 't begin laatende in de Ooren blaaſen, dat de Chriſtenen een Peſt voor 't Roomſche Rijk waaren, is hy overal ſoo hard tegens haar uit-gevallen, dat hy onder veele andere wreedheden, ontrent Twaalf honderd en vijftig Chriſtenen, in gloejende Ovens heeft doen verbranden: als mede op 't Armeniſche Gebergte Tien duiſend gedood heeft: waar onder ook de Prins Achaicus, Heliades met de Overſte Theodorus, Carcerius en andere gebleven zijn. Gelijk doe mede met naamen de Jongvrouw Saphyra, en Sabina, de Weduw-vrouw van Valentius, Martelareſſen binnen Roomen geworden zijn. En vreeſende dat de drift der vervolging mogt ſlabbakken, heeft hy na ſijn uitreis-togten, te Athenen gekomen zijnde, onder de Inwy-ing der Heidenſche Godsdienſten, aan yder volle vryheid gegeven, om op de Chriſtenen aan te vallen. En het ſoude ook overal deerlijk met haar afgeloopen hebben, by-aldien Hadrianus in die verwoedheid, door de Geleerde Verantwoord-ſchriften van ſommige brave Mannen, niet onderſchept en ware geworden: vertoonende die met kennelijke blijken, van hoedanigen ſaftvoerigen en duldelijken gedrag de Chriſtenen alſinds waaren. Waar toe dan ſeer veel hielp de overtreffelijke Oratie van Ariſtides, een welſpreken-den Wijsgeern, die Chriſten geworden was, en hier mede den Keiſer geweldig bemagtigde en innam, overmids hyeen groot Lief hebber van de Geleerdheid was. Sulks dat Hadrianus door Brieven van den Leeraar Quadratus, en eenen Provianus, die ſelfs nog een Heiden was, niet alleen tot bedaarder zinnen quam; maar ook by ingeſtelde Verbods-brieven, het ombrengen der Chriſtenen, ſelfs om datſe Chriſtenen waaren, dede ſtremmen. Gelijk Juſtinus Martyr het afſchrift van een ſeer opmerkelijke Brief des Keiſers, aan Minutius Fondanus, Regent in Aſien, toegeſonden heeft. Soo dat de Chriſtenen daar op voor weinig jaaren wat ruſte bequamen; alhoewel eenige ſchelmſe Overheden in de afgelegen Landſchappen, noch hier en daar een Chriſten, onder valſche voorwendingen, aan een Dood-ramp hielpen: invoegen deſe vervolging alleen maar onder de leſte tijden van Antoninus Pius geheel is opgeſchort. Doch de Kerk wat Vrede van buiten hebbende, rees aanſtonds een ander quaad van binnen in deſelve op: want eenen Carpocrates met ſijn Soon Epiphanes van Alexandrien, aan de vergiftige Prammen van Simon Magus, Menander, Baſilides

Vierde Vervolging onder Hadrianus ontrent het jaar 120. die andere onder Antoninus willen ſtellen.

Hebben op 't einde hares levens alleen de Chriſtenen gunſtig geſchenen.

Hadrianus een hard Vervolget der Chriſtenen.

Word van braave Mannen met Verantwoord-ſchriften onderſchept.

De Vervolging onder Hadrianus opgeſchort.

De Kerk van Ketterien aangevogten.

Digitized by Google

des en diergelijke gesogen hebbende, bragten eindelijk de nieuwe Ketterie der GNOSTIKEN, of *Wetende*, of *Verligte* op de baan; roemende volkomen kundschap van alles te hebben. En overmids dese onder de naam van Christenen, alle ongebondheid soo gieriglijk bedreven, dat haar gedrag selfs van de Heidenen gelasterd en verfoeid wierd; zijn de Christenen daar door niet weinig in verdenken gekomen: alhoewel dit gespuis sich onder malkanderen genoegsaam door een Brand-merk op de Lel van 't regter-Oor, had uitgesonderd. Hoedanigen mesthoop van Goddeloosheid, in der yl ook nog in een ander gebroedsel van Barbarianen, Barbeliten, Phibioniten, Coddianen en diergelijke uitbrak. Onder de Regtsinnige, raakten thans ook een geschil aan de gang, over de Dag op welkmen het Paasch-feest vieren moest; willende de Oosterse Kerken, datmen 't na de Mosaise Instelling, op den 14 der Maane met de Joden soude houden; de Westerse daar-en-tegen, datmen den Dagh van des Heeren Opstandinge daar toe affonderen sou: aan welk laatste gevoelen, Victor die doemaals Opsiender der Kerke van Roomen was, soo hard tilde, dat hy tot groot-herten leed van veel braave Mannen, de Oosterse Kerken, daar over den Ban op 't lijf sond: daar hy weinig eer en noch min ontsag mede behaalde; oordeelende veele datmen om de verscheidendheid der Tijd-vieringen niet soo roekeloos moeste schijnen, de gemeenschap des Geloofs te kreuken. En gelijk Irenæus met veel andere tegen alsulken gedrag, sich niet koel noch heel verkleumd hebben aangekant; alsoo en is daar in ook geensinds gebleken, dat Victor dit als Magthebbende over de Kerken van 't Ooslen, maar alleen privaat gedaan heeft; en soo als andere Opsienders te mets haars-gelijke, ja de mindere, de meerdere hebben in den Ban gedaan: gelijk de voorbeelden van Cyprianus aan Novatius, en Johannes de Patriarch, aan Cyrillus den Alexandriner: ja Hilarius immers naderhand, aan den Paus Liberius selfs gedaan heeft; 't geenwe nu niet verder mogen opvolgen. Gelijk dan ook desen uitslag der saake geleerd heeft, dat de Kerken van Asien, desen Ban veragtende, eenige tijd by den Veertienden Dagh gebleven zijn: 't geen de Westersche hebben na-gevolgd; gelijk Beda sulks mede van de Brittanners verhaald: doch de scheure t'elkens weder open gaande, is eindelijk den Veertienden dagh in de eerste Groote Kerk-vergadering van Nicenen ver-oordeeld, en den Dag des Heeren doorgaans daar toe vast-gesteld. De Bloedige Vervolging onder Hadrianus dan aldus uitgewist, is dien Keiser eindelijk oud geworden zijnde, met veele pijnen en Bloedlooſen aangetast; soo dat hy sich selven dikmaal wilde van kant helpen. En gelijk hy in sijne woeden tegens de Christenen, Sophia met haar drie Dochters, wreedelijk doen pijnigen en laaten ombrengen had, om datse aan Diana het Offeren geweigerd hadden; alsoo segdmen dat hy in het midden van sijne Dood-stuipen liggende, dikmaal uitriep: *O Godt der drie Maagden en haarer Moeder, rukt mijne Ziele sonder uitstel uit dit Lichaam, in welk ik om haarent wille soo heftig gepijnigd worde.* En dus wanhoopende is desen Elendigen daar henen gevaaren. En noch willen eenige Schrijvers het bedrijf van desen Keiser niet onder de Vervolgingen geteld hebben: ten zy dan datmen deselve met de volgende tijden onder Antoninus rekenen wil, die de aankomende ruste, wederom af-brak. Maar alhoewel wy soo even vermaand hebben, dat Antoninus Pius, naar Hadrianus Keiser wierd, en de Christenen op 't einde van sijn Regeeringe, tamelijk in ruste waaren; soo verhief sich nochtans met den aanvang sijner Rijk-bezitting, een Donkere Wolke boven de Kerke. Want schoon desen Keiser wel een sagtmoedig en Burgerlijk Man was, en daarom mogelijk PIUS, dat is de *Godvrugtige* genoemd wierd, en voor sijn eigen spreuk voerde; *Ik wil liever een Burger by 't leven houden, als dui-*

Die door Goddeloos leven de Christenen in verdenken bragten

Verschil in de Kerk over 't vieren van den gesetten Paasch-dag.

d'Oosterse Kerken door den Opsiender van Roomen in den Ban gedaan van weinige in agtgenomen.

Hadrianus sterft.

Vierde Vervolging onder Antoninus Pius by Hadrianus begonnen, word van sommige voor de Vijfde genomen; doch Eusebius begind de Vierde eerst onder Antoninus Verus.

Digitized by Google

duiſend Vyanden verſlaan: ſoo deden de ſchelmſe Wichelaars hem dog gelooven, dat alle rampen die het Rijk en het gemeene beſt des Roomſchen Volks aantroffen, van de Chriſtenen voort-quaamen. Van haar voorgevende, datſe onder malkander in ontugt leefden; hare kinderen dooden en menſche vleeſch aten: en dat haar het hoofd na een ander Koningrijk hing &c. Waar door dan de deure tot een ſeer wreede Vervolging geopend wierd: gelijk ook veel voornaame * Chriſtenen in dien tijd omgekomen, en onder 't getal der Martelaaren aangeteekend ſtaan. Ook word'er verhaald, dat eenige te mets bekneld, nu en dan wederom los-gelaaten zijn: waar van onder anderen een ſeldſaame geſchiedenis by Tertullianus gevonden word. *Als Antoninus*, ſeid hy, *in Aſien de Chriſtenen on-ophoudelijk vervolgde; iſſer een meenigte voor ſijnen Regter-ſtoel verſchenen, die ſich vrywillig aanboden voor 't Geloof te ſterven: En eenige weinige uit den hoop doende gevangen nemen, heeft hy tot de reſt geſeid; O gy ongelukkige, indienje ſterven wild, hebt gy geene ſtroppen of ſteilten?* Hoedanigen volharding der Chriſtenen, Euſebius ook by-brengd, als een middel door welk de Philoſooph Juſtinus Martyr, tot het Chriſten Geloof ſou gekomen zijn. Voorts beval de gemeene laſt aan alle Overheden; Wie berugt was een Chriſten te zijn, by de kop te vatten, en ſonder onderſoek, om den hals te brengen. Die ſich onder 't Masker van het Heidendom ter nauwer-nood bedekt hielden, dwong men by de Fortuin des Keiſers te ſweeren, Jeſus Chriſtus te laſteren, en den Afgoden hun Wierook te geven, of op de Martel-bank te ſmijten. Soo dat Juſtinus met andere ſig in de ſpits begaf, om door Verantwoord-ſchriften deſe hitte te verkoelen. Eindelijk kreeg de Kerk wat verligtings, doch ſeldſaam en naar een wonder toeval: want als Antoninus in Sileſien, of als andere ſeggen, in Ooſtenrijk, met ſijn Heir-Leger tuſſchen 't Gebergte beſlooten, groot gebrek aan Water had, en deswegen al Vijf dagen in nood had geweeſt; niet tegenſtaande de Keiſer met de ſijne, al lang de hulp der Goden aangeſogt had, die den Doodvaard ſpeelden: Maar wanneer ſich hier een Bende Chriſtenen openbaarde; ſoo hebben deſe na eenige demoedige Gebeden, te gelijk Water door den Regen, en Blixem tot verſchrikking der Vyanden gekregen; hoedanigen onverwagten weldaad den Keiſer bewoog, de Vervolging op te ſchorten: overal aan ſijne Land-beſorgers bekend maakende, dat hy door de Gebeden der Chriſtenen, de Overwinninge tegens de Markomannen bekomen hadde; noemende die Bende daarom, *Het Blixemwerpend Regiment:* gelijk ſulks uit den Brief des Keiſers by Onuphrius Pannuvinus kan geſien worden. En alhoewel ſommige dit toeval, van wegen de meenigte Standbaare getuigen, niet en durven wraaken; ſoo willenſe egter niet toeſtaan, dat dit juiſt een gantſch Legioen Chriſtenen geweeſt is; als mede, dat de benaaming van *Blixemwerpend Legioen*, niet eerſtelijk daar van af-komſtig is: gelijk J. Oudaan ook beweerd, dat deſelve meer dan t'ſeſtig jaaren te vooren is bekend geweeſt. Het Roomſche Rijk hier op met Peſt en Buitenlandſche Oorlogen overvallen, kregen de Chriſtenen onder dies wat adem-togt. Naar Pius volgde ſijn Broeder Antoninus Verus, die wel een groot Wijsgeer was, en veele Burgerlijke Deugden hadde, maar die hem in den beginne, gantſch qualijk tegens de Chriſtenen droeg. Waarom hy ook gemeenlijk voor het Kop-ſtuk van de Vierde Vervolginge, die onder Hadrianus en Antoninus Pius begonnen was, gehouden word. 't Rijk in handen hebbende, gebood hy aanſtonds met een Plakkaat, datmenſe alle na de Eilanden verbannen ſou, die yts tegens de Vaderlijke Religie deden. 't Gene noch van een tweede bevel agtervolgd wierd; namelijk datmen alle die een Chriſten wilde blijven, dooden ſou; en die ſulks verſaakten, ſchoonſe daar over aan-

Antoninus Pius tegens de Chriſtenen opgehitſt.

* Onder welke ook Felicitas met haar ſeven Soonen, en Photinus en Ptolomeus, Polycarpus de Leerling van Johannes, Lycius en Blandina en andere worden geteld.

Vervolging onder Antoninus Pius.

Pius door 't Gebed der Chriſtenen uit verlegentheid gered.

J. Oudaan op 't 463. Blad.

Antoninus Verus is het voornaamſte Kopſtuk der Vierde Vervolginge geweeſt.

Digitized by Google

Streng Plakkaat van Antoninus Verus

geklaagd, alreede in de gevangenis zaaten, ſoude los-laaten. De Geregts-beſorgers hier door overal den Toom los hebbende, en graag op Geld en Goed, handelden veel breeder en wreeder dan des Keiſers bevel lag: ſoo dat'er menigte aanſienelijke Chriſtenen, door de liſtige omkooping harer knegten en ſlaven, jammerlijk in 't lijden quaamen, en de eerſte ſpits moeſten af-bijten: dat vry diep en tot onder het gemeene volk voort liep. Soo dat'er geen wreedheid te

Ongehoorde wreedheden gepleegd.

grouwelijk was, om niet aan de Chriſtenen te oeffenen: want het Lede-rekken, Beuken, Worgen en 't Hoofd af te ſlaan, was nu, even gelijk in de voorige en de volgende quade tijden, gaande weg gebleken is, de ſagtſte dood: dewijl het ſtrengelijk Geeſſelen met Roeden, of Riemen met Bikkels, of Loode Bollen verknoopt; het ſchrobben met Yſere Roskammen, en Zengen en Blaakeren met Toortſen, ſlegts voorbereidſelen tot een overwreede dood waren; die niet door menſchen, maar uit den Afgrond der Hellen van de Duivel ſelfs, onder de Heidenen ſchenen overgebragt te zijn. Veele diemen het leven ſelfs tot een ſtraffe liet behouden, wierden Neus en Ooren, of Handen en Voeten afgehouwen, of door Brand-yſers, de Leden jammerlijk verlamd; en dus ontmaakſeld tot ſchrik van andere, onder de menſchen henen geſonden: ja ſelden ging'er een in de dood, die niet te vooren op meenigerhande wijs gepijnigd was. De Vingers met Splinters, Doornen of ſcherpe Rieten onder de Nagelen te priemen, en daar op met Kalk en Sout te vrijven, geſchiede aan veele: meenigte zijn in de Kalk-Ovens tot aſſe gebrand; andere met hoopen, als by Buſſels ſaamen-gebonden, zijn op Vlot-ſchuiten in Zee gevoerd, en over boord geſmeten: of op glimmende Kool-vuuren langſaam gebraaden; in Yſere Stoelen geboeid, of in een Braad-panne gerooſt. Ook zijnder geſonder-herten, in Netten gewoeld en voor de Wilde Beeſten geworpen: daar toe ſommige eerſt heel en half Gevild zijn geworden; andere vryheid gegeven om in de Vegt-perken met verſcheurende Beeſten te kampen; en onder ſich te mogen verweeren, duiſend Dooden voor Oogen te ſien, ſonder hoope van Overwinninge. Ook zijn Mannen en Vrouwen, Jongelingen en Maagden, verſcheidentlijk aan Kruis-houten en Pijning-ſtaaken, moeder-naakt opgehangen, en aan de hitte der Sonne, en aan de ſtekende Byen en Horſſels overgelaaten: waar van ſommige noch te vooren eerſt met Roskammen of met vinnige Vleeſch-haaken, het Lijf overal open-geſcheurd; ofte op een Trommel-rad gebonden, langs een Pinnebord, de Borſt jammerlijk geteiſterd waren. Soo dat Euſebius naderhand, over de ſtandvaſtigheid

Verdraagſaamheid der Martelaren van Euſebius ontworpen.

der Chriſten-Martelaren roemende, met waarheid geſeid heeft; *De Mannen verdraagen Vuur, Swaard, Yſer, Kruiſſigen, Wilde Beeſten, Water, Verminking der Ledemaaten, Verſenging, Oog-uitſteking, en Verderving van 't gantſche Lichaam. Kettingen en Boejen, Honger en Dorſt, en allerlei ſoorten van Pijn-ſtraffen omhelſenſe met Godſaligheid; ook hebben de Vrouwen dit alles liever Mannelijk met de Mannen uitgeſtaan, dan de Afgoden ge-eerd.* Doch waarom deſe wreedheden dus breed opgehaald, daar ons

Beſiet het volgende groote Print-Tafereel der Martel-ſtraffen.

doch alle die mishandelingen onder de Tien Vervolgingen gepleegd, veel netter in dit Schrik-Tafereel, navolgens deſe uitlegging verklaard worden. Hier ter plaatſe van ons ingevoegd; op datwe in de aanteekening der volgende wreedheden, welke voornamelijk onder de Keiſeren, Severus, Maximinus, Decius, Valerianus, Aurelianus, Diocletianus, Maximianus en mogelijk andere, die in de tuſſchen-tijden aan de gang waaren, niet en ſouden verpligt zijn, die t'elkens wederom te herhaalen. Welk Print-Tafereel dan by yder Straf-wijſe, met een byſonder getal gemerkt zijnde, van een neerſtig Beſchouwer, navolgens deſe verklaaringe, duidelijk genoeg tot de waarheid der ſaake, ſal konnen verſtaan worden.

1. Den

Digitized by Google

Digitized by Google

Apocal: 12:15.3.

Digitized by Google

Digitized by Google

1. Den Martelaar, een heet-gemaakte Yſere Maalje-kolder op 't naakte Lichaam aan geſchoten; en ſijn voeten in gloejende Pantoffelen geſteken. Hoedanig onder andere wreedheden, ook aan Anthymus Biſſchop van Nicomedien gepleegd is.

2. Den Martelaar op een Yſere Stoel over 't Vuur gezet, aan handen en voeten vaſt gebonden, en een Yſere Stormhoed, gloejende over 't hoofd geſtulpt. Een maniere die ten tijde van Markus Aurelius veel in ſwang ging.

3. Den Martelaar in een Kopere Braad-panne gerooſt: op hoedanigen onmenſchelijke wijſen ſommige onder deſelve Markus Aurelius ter dood gebragt zijn. En ten tijde van Antiochus Epiphanes aan de Joden ook is geoeffend, 2 Mach. 7.

4. Den Martelaar word Vuur en Wierook tuſſchen de ſaamgeknevelde handen gelegd, en gedwongen den Afgoden tegen wil en dank te Offeren. Hoedanig volgens de getuigenis van Baſilius aan Baarlam gepleegd is.

5. Den Martelaar werd levend in een ziedende Olie-ketel geworpen. Hoedanig onder veel andere, aan Maxmilianus en Nympha, na veel dagen uithongerens, ten tijde van Aurelius geſchied is.

6. Den Martelaar levendig in een vuurig Graf geworpen en met Kôôl-vuur Verbrand.

7. Den Martelaar met Armen en Beenen aan Vier lage paaltjes een weinig van de Aarde verheven, vaſt-gebonden, en met Vuur van onder Gebrand of Gebraden.

8. Den Martelaar ruggelings op een Yſer Richel-Bed, als op een Rooſter, over Kôôl-vuur gebraden. Hoedanig onder andere aan Laurentius den Diaken, onder Decius tuſſchen de Sevende en Agtſte Vervolging geſchied is. Als mede aan eenen Plato Biſſchop van Ancyra onder Diocletianus, na dat hem eerſt het lichaam over een Pinne-bord, jammerlijk open-geſcheurd was, ſiet ſoodanigen Pijnig-Tuig by 't getal 11. aangeweſen.

9. Den Martelaar ruggelings tegen de buiten-kring van een dubbel Rad gebonden, dat vol Yeſere Pinnen is, en langs de grond over diergelijke Yſere Pinnen of Voet-angels omgerold.

10. Den Martelaar met het hoofd nederwaards op een Dubbel Rad gebonden, en als een Slijpſteen of Hand-moolen, over 't Vuur door rook en vlam omgedreven, Geblakerd en geſtikt.

11. Den Martelaar ruggelings op een ſmal of enkel Rad gebonden, en door 't omgieren, over een Yſer Pinne-Bord dat tegens de grond leid, het gantſche lichaam elendig open-geſcheurd. Hoedanig onder andere aan Clemens Biſſchop van Ancyra onder Diocletiaan gepleegd is: den welken naderhand ook noch op een Yſere Rooſter gebraden wierd.

12. Den Martelaar een Yſere Haak door de Enkel van de voet geſlagen, en naakt over een rouwe en ſteenige Weg, veragtelijk geſleept.

13. Den Martelaar levendig op een Rad geleid, en met gekneusde Armen en Beenen, tuſſchen de Rader-ſpeeken ingeſteken, eenige dagen lang elendig laten omkomen.

14. Den Martelaar met handen en voeten aan een ſware ſteen vaſt-geboeid. En de toppen der vingeren met gloejende Elſſen, en andere lange en ſcherpe Doornen of Rieten, onder de Nagelen en elders in 't vleeſch geſteken. Op hoedanigen wijſe men ook leeſt dat eenen Barachiſius onder Sapores de Koning van Perſien, elendig gemarteld is. Suetonius getuigd ook van Caligula, dat hy niet ligt ymand dedeſterven, voor dat hy eerſt met Priemen geprikkeld en gepijnigd was, op datſe ter dege voelden datſe ſtierven.

15. Den Martelaar ruggelings uitgeſtrekt, aan handen en voeten op een doorlugtig Trommel-rad gebonden, word van een hoogte over rouwe en ſteenige klotſen, van een hoogte nederwaard gerold.

16. Den Martelaar door 't Werk-Tuig van een Pers gedrukt en ter dood gebragt. Hoedanig behalven onder de Roomſche Keiſer Diocletiaan, ook onder Sapores de Koning van Perſien aan de Martelaars, Jonas en den voornoemden Barachiſius gepleegd is.

17. Den Martelaar tweeſinds door het Houte Paard, ſoo met rekken als het beknellen van handen en voeten gepijnigd, en daar na afgenomen en op verſcheide wijſen omgebragt: gelijk in de volgende aanwijſing te ſien is.

18. Den Martelaar door 't pijnigen op 't houte Paard afgemat, word over Pot-ſcherven en Schulpen geſold en omgewenteld; en 't mishandelde Lichaam door 't begieten van levende Kalk, en brandende Olie, ter dood gebragt. Hoedanig veele Martelaren onder de Vervolging van Diocletiaan te Thebaides geleden hebben. Gelijk ook noch een Brief van de Gemeinte van Smyrna aan die van Pontus gevonden word, in welkſe over duſdanige mishandeling klaagen. Potaminea wierd onder deſelve Keiſer, te Alexandrien eerſt ſtreng Gegeeſſeld, en doe met ziedend Pek begoten.

19. Den Martelaar door een Kaap-ſtand of Wind-haſpel geweldig uitgerekt, en met Kluppels, als met Trommelſtokken dood geſlagen.

20. Den Martelaar, na dat hy met Geeſſelen afgemat is, aan een geknotte Boom-ſtam of Mik opgehangen, en onder de Oxelen met Gloejende Yſere Vleeſch-Vorken of Krouwels gepijnigd, en met Yſere ſtaaven of Brand-yſers geſchroeid.

21. De Martelaars twee en twee, ruggelings aan-een gebonden, en in een Ton met Pik en Swaavel levendig verbrand. Op hoedanigen wijs ook ſommige in Gewaſte en met Pik-beſmeerde Kleeden of Tabbers van Papier of Linnen toegewoeld, in den brand gezet, tot Nagt-vuuren voor de Roomſche Soldaten aangeſteken wierden. Op welke Juvenalis en Martialis elders geſchimpt hebben; gelijkwe beneden aanteekenen.

22. Den Martelaar in een Metalen Os of Stier gezet, en door ondergeſtookt Vuur, als in een Oven

Digitized by Google

geſmagt en gebraden. Hoedanig men meend dat Antipas de getrouwe Getuige, Apoc. 2:13. te Pergamus onder Domitianus gedood is. Ook getuigdmen, dat eenen Euſtachius met Vrouw en Kinderen onder Hadrianus tot deſe geweldige dood ver-oordeeld is: na dat haar de Leeuwen verſchoond hadden. Anderſinds houdmen, dat duſdanigen Martel-tuig eerſt van eenen Perillus uit vleiſugt, voor den Tyran Phalarides uitgevonden is; die hem ook in plaats van een rijk voerige belooning, de eerſte proef ſijner Duivelſche vond heeft doen ſmaaken.

23. Den Martelaar word op vuurige Koolen gewenteld, en met geſmolten Lood en ziedende Olie gedroopt. Hoedanig onder veel andere, ook een Diſcipelin van Origenes gemarteld is.

24. Den Martelaar met Yſere Brand-merken op 't voorhoofd en andere plaatſen verſcheidelijk mishandeld, en aldus Verminkt en Verlamd, tot ſchrik der Chriſtenen henen geſonden.

25. Den Martelaar aan een Staak of Paal met Vuur gebrand. Hoedanig Branden aan ſtaaken onder Nero heel gemeen was; ſoo datſe tot Nagt-ligten dienden. Gelijk onder anderen uit het Veersje van Juvenalis geſien word. Want ſchimpende op ſekeren Gunſt-genoot des Keiſers, Tigillinus genoemd, welke Nero tot die wreedheid aanzette, ſeid hy;

Koom Tigillijn te na, ſoo ſpeetmen uw aan Staaken
Tot Fakkelen, gelijk ſy ſtaande ſtaan en Blaaken,
Die met geſtrekte Keel vaſt rooken in den Brand,
En trekken eene ſleuf van Bloed en nat door 't Zand.

Trajanus deed eenige Maagden tot aſſe verbranden, en maakte uit dat mengſel met Kooper, eenige Vaten, diemen in ſijne Baadſtoven gebruikte. Ja datſe eenige in Papiere en Linne Tabbaards gekleed, en met Was en Pek en Olie beſtreken, tot Nagt-ligten hebben aangeſteken, daar op heeft Martialis ook genoeg geſchimpt. Gelijk Polycarpus mede duſdanig aan een Staak gebonden en verbrand is.

26. Den Martelaar in een brandende Kalk-Oven geworpen. Op hoedanigen wijſe ontrent 300 Martelaars binnen Carthago omgebragt zijn; en onder andere ook de vermaarde Phocas in Pontus. Waar van deſulke van Prudentius, MASSA CANDIDA, dat is Witte Klomp of Wit Deeg, genoemd zijn: gelijk Auguſtinus dikmaal onder dien naam aan haar gedenkt. Men ſegd mede dat deſe wijſe van ſtraffe, ſeer gemeen onder Valerianus in ſwang ging.

27. Den Martelaar onder ſwaare Zerk-ſteenen dood gepletterd.

28. Den Martelaar met hand-ſteenen dood geworpen.

29. Den Martelaar aan een Paal gebonden, en de Kinnebakken en 't Hoofd met hand-ſteenen gebroken of aan ſtukken geſlagen. Op hoedanigen wijs by-na Ambroſius verteld, dat Soteris een Edele Jongvrouw onder Diocletiaan mishandeld wierd.

30. Den Martelaar met Vuiſt-ſlagen, Voet-ſchoppen en andere mishandeling, langſaam van-kant geholpen. Hoedanig onder veele andere ook aan Photinus Biſſchop van Lyon gepleegd is. Andere ook de handen ruggelings aan de Hielen gebonden zijnde, worden met Stokken jammerlijk dood geſlagen: ſiet het voorbeeld daar nevens aan.

31. Den Martelaar met het naakte Lichaam op een Yſer Pinne-bord gelegd, en met Mangel-ſtokken dood gebeukt. Gelijk getuigd word, dat eenen Philippus de Soon van Felicitas, onder Antoninus Pius om den hals gebragt is.

32. Den Martelaar aan handen en voeten een weinig van de grond verheven, aan vier Paaltjes vaſtgebonden, en op de voorige wijſe met ſtokken geſlagen.

33. Den Martelaar aan een Pilaar gebonden, en met ſcherpe Roeden, en Ledere Sweepen met Loode Klooten daar aan, on-ophoudelijk Gegeeſſeld, en blond en blauw geſlagen. In welke gevallen ook de Scorpioenen of Yſere Doorn-roeden ſomtijds geoeffend wierden. De Hiſtorien getuigen, dat den Martelaar Romanus, Diaken van Cæſareen, met duſdanige Loode Bollekens onder Diocletiaan, en veel andere onder M. Aurelius, elendig geſlagen zijn. Als mede de Soon van Felicitas onder Antoninus Pius; en de Leeraaren Vincentius, Euſebius en Potentianus onder Commodus. Gelijk ook Gervaſius met ſijn Broeder Protaſius onder Marcus Aurelius. In hoedanige gevallen ſomtijds Wervel-beenen en Kooten, in plaats van Loode Bollekens tot duſdanige Sweepen of Geeſſels plagten gebruikt te worden.

34. De Martelaars met haar vieren ruggelings aan een lage Paal gebonden, en elendig met Stokken of Kluppels den rugge gedorſt en dood geſlagen. Op hoedanigen wijs onder anderen ook Valeria de Vrouw van den Martelaar Vitalis, onder Nero binnen Milanen ter dood gebragt is.

35. Den Martelaar met vier Koorden aan handen en voeten, door geweld van Beulen, van malkanderen geſcheurd. Hoedanig ook veelſinds door Paarden geſchiede.

36. Eenige Martelaars te gelijk aan een Paal gebonden, worden op verſcheide wijſen met Yſere Kammen geroſt en de Borſt open-geſcheurd; of met dubbele Klauw-Tangen 't vleeſch afgeknepen; of met een kromme Mes-haak de Borſt van een gerukt. In welk geval ook de Scorpioenen of Yſere Doorn-roeden gebruikt wierden. Hoedanig onder andere Dorotheus en Gorgonius, Hovelingen van Diocletiaan gemarteld, en naderhand met Sout en Edik overgoten zijn. Gelijk ook ſeker Dienſtmaagd Blandina eerſtelijk aldus lang gepijnigd, en daar na met eenen Ponticus aan een Kruis-hout opgehangen, van de Beeſten verſlonden is. 't Selve is mede gepleegd aan Eulalia onder deſelve Keiſer. En aan Eupodius en Alexander, onder Marcus Aurelius, beneffens veele andere onder Valerianus. Gelijk ook eenige dus Geroskamd, naderhand op Pot-ſcherven omgewenteld zijn.

37. De

Digitized by Google

37. Den half-dood gefoolden Martelaar langs de grond op Yſere Voet-angels gewenteld, en elendig laten ſterven. Siet hier toe ook na, de 17, en 18, aanwijſing.

38. Den Martelaar met het hoofd nederwaards in een ſtinkende Born-Put geworpen, en verſmoord.

39. Den Martelaar door twee geweldig neergebogen Boom-takken, met de Beenen van malkanderen geſcheurd. Hoedanigen ſtraf-handeling onder Diocletiaan ſeer veel te Thebaides geſchiede. Gelijk ook getuigd word, dat Alexander de Groot, eenen Beſſus de mede-makker van Narbazanus, die den gevlugten Darius in Meden vermoord hadden, op deſe wijſe ſijn begane Feit doen boeten heeft.

40. Den Martelaar in een Bootje gezet, vol Pek en Vlas-ſtoppelen, en 't Vuur daar ingeſteken, op het Water drijvende laten verbranden.

41. Den Martelaar met een groote Steen aan de hand of voet in de Rieviere geworpen. Hoedanigen dood verſcheide Biſſchoppen aangedaan is.

42. Den Martelaar op deſelve wijſe met een Steen om den hals van een hooge Brug in een Rieviere verdronken. Hoedanig aan ſeker Biſſchop Quirinus in Illyrien geſchiede, in 't Sevende jaar van de Diocletiaanſche Vervolginge.

43. Den Martelaar met eenige ſwaarte in een Vis-net gewikkeld en in 't Water verdronken.

44. Den Martelaar levend in een Loode Kiſt, te Water geſonden.

45. Den Martelaar te gelijk met een levende Hond, een Aap, een Adder en een Haan in een Lederen Sak genaaid en in de Riviere geworpen. Zijnde dit anderſinds de gemeene ſtraf diemen een Vader-moorder plagt aan te doen.

46. Den Martelaar met het hoofd nederwaards aan de voeten opgehangen, word met Toorts-Fakkelen geblakerd; en daar door van den damp geſtikt. Hoedanig Branden en Blakeren door Lampen en Fakkels ſeer veel onder Nero geſchiede; als by Tacitus te ſien is. Den Genees-meeſter Panthaleon, onder Maximinus dus met Fakkels en Keerſſen geblakerd zijnde, is daar na Onthoofd geworden.

47. Den Martelaar aan eene Voet met het hoofd nederwaards over 't Vuur gehangen, word met Stokken geſlagen, en door den Rookdamp verſtikt. Een Martel-wijſe die ſeer gemeen in Arabien en in Cappadocien is gepleegd.

48. Den Martelaar ruggelings aan bei de handen opgehangen; de Schouderen met het Boven-lijf van agteren met ſwaare Sout-klompen beladen. Hebbende de Mond met een dergelijke Steen of Sout-bal opgeſpalkt.

49. Den Martelaar met het hoofd nederwaards aan bei de voeten gehangen, word met Smits-hamers het hoofd vermorſeld.

50. Een Martelaar levend by het onderſte Kinnebakken, aan een Vleeſch-haak opgehangen om daar aan elendig te ſterven.

51. Den Martelaar met de een hand aan de Knie, d'ander aan de Voet gebonden, en met het hoofd neerwaards aan een Yſere Band opgehangen; zijnde het ander Been door groote aangehegte Steenen ſeer beſwaard.

52. Den Martelaar door een fijne Strop-koorde aan bei de Duimen opgehangen, en de voeten door Gewigt-ſteenen beſwaard.

53. Den Martelaar by de Voeten met het hoofd neerwaards opgehangen, en den hals door een aangehangen Steen beladen.

54. Den Martelaar levendig de Huid afgevild.

55. Den Martelaar aan eene hand en een Voet overlangs aan twee Vlees-haaken opgehangen.

56. Den Martelaar Borſt en Buik wreedelijk open-geſneden, en de Lever uitgenomen; die de Heidenen gewoon waaren met de Tanden aan te vatten.

57. De Martelaars verſcheidentlijk aan eene hand opgehangen, en de voeten met ſwaare Steenen gedrukt. Hoedanig ſeer gemeen binnen Alexandrien onder Diokletiaan gepleegd wierd.

58. De Martelaar of Martelareſſe by het Hoofd-hair opgehangen, en met ſwaare Steenen aan de voeten gebonden.

59. Den Martelaar de Tong met geweld uit de Mond gerukt en afgeſneden. Hoedanig onder andere ook aan Romanus de Diaken van Ceſareen, ten tijde der Diocletiaanſche Vervolging onder Galerius gepleegd is. Als mede aan Eugenius onder Maximinus met verminking van handen en voeten.

60. Den Martelaar agterwaards aan de handen op den rug, opgehangen; hebbende een ſwaare ſteen om den hals en aan de voeten vaſt-gemaakt.

61. Den Martelaar aan eene Voet met het hoofd nederwaards gehangen, ſonder eenige beſwaringe.

62. Den Martelaar verſcheidentlijk aan ſtukken gezaagd. 't Gene ook ſelfs aan de Vrouwen en Maagden gepleegd is, als in de voorbeelden der Martelareſſen, Tarbula en hare Suſters kan geſien worden.

63. Den Martelaar, ſijnen Rugge vol Yſere Nagelen tuſſchen de Schouderen en Ribben ingeſlagen.

64. Den Martelaars Borſt met een Havegeer, Kruis of Fret-boor doorboord.

Digitized by Google

65. Den Martelaar de Tanden met geweld uit de Kinnebakken gebrooken.

66. Den Martelaar na eenige rekking doorſtaan te hebben, ter zijden aan 't Houte Paard of Pijnbank, aan handen en voeten gehangen, en met brandende Toorts-Fakkelen rond'om geblakerd. Siet hier toe ook de 17, 18, en 37. aanteekening.

67. Den Martelaar met geweld van Koorden, aan een geſcherpte Spriet, als aan een Spit overlangs door 't onder-lijf heen geregen. Hoedanigen Inpaling heel gemeen onder Decius in ſwang was.

68. Den Martelaar met de handen op den rug gebonden, word by wijſe van Wippen dikmaal opgehaald, en op ſpitſe Kegel-ſteenen neergebonſt. Een Martel-wijſe die ook over 't Vuur, onder Diocletiaan veelſinds te Alexandrien geoeffend is.

69. Den Martelaar half in de Aarde bedolven, werd ſoo gelaten om te ſterven, of met ſteenen Dood geſmeten: hoedanigen indelving dikmaal geſchiede tot aan den hals. Vitalis de Man van Valeria is onder Nero aldus omgebragt. En dat ſulks ook veelmaal onder Domitianus geſchiede, heeft Plutarchus aangeteekend.

70. Den Martelaar levendig van een gebouw of hooge Toorn afgeſmeten. Door hoedanigen wijſe Calixtus de Biſſchop van Roomen, na veele Stokſlagen omgekomen is.

71. De Martelaars op verſcheide wijſen met de Bijl; Onthoofd, handen en voeten afgekapt, of Gevierendeeld, en arm en Beeneloos laten omkomen. Gelijk ſulks onder Trajanus, Galerius en Maximianus veel geſchiede: en in ſeker Hiſtorie van eenen Hadrianus, een Hoofd-Officier, met Drie-en-twintig andere te ſien is.

72. Den Martelaar aan een Paal gebonden en met Pijlen doorſchoten. Hoedanig Sebaſtiaan onder Diocletiaan gedood, na welk hy in een ſtinkende Riool geſmeten wierd. Als mede Gudelia van de Perſianen, die eerſt het Aangeſigt gevild wierd.

73. Den Martelaar met de voeten aan de ſteert van een wild Paard gebonden, en langs de grond geſleurd. Hoedanig ook veele Martelaars met twee Paarden van een geſcheurd zijn. Gelijk aan Hypolytus de Leerling van Laurentius, onder Valerianus geſchiede.

74. Den Martelaar in een Net gewikkeld, en voor de dolle Stieren geworpen. Gelijk de Kerkelijke Hiſtorien getuigen, dat'er onder Diocletiaan, in Paleſtina, Africa, Egipten en Phenicien, ontallijke menſchen door Stieren en Wilde Beeſten omgebragt zijn. Onder welke eenen Agapius en Thecla vermaard zijn.

75. Den Martelaar aan dolle Honden overgegeven. Hoedanig Sylvanus, een ſtok-oud Man, die de Kerk XL jaar gediend hadde, onder Maximianus gehandeld is.

76. Den Martelaar met Beeſte-Vellen omhangen, en voor de Leeuwen en Tygers geworpen. Op hoedanigen wijſe de Keiſer Nero veele Chriſtenen, die hy den Brand van Roomen valſchelijk te laſt lei, doed omkomen; als te ſien is by Tacitus aan ſijn Vijftiende Jaar-boek. 't Gene veelſinds in de Schouwburgen geſchiede, gelijk aan Ignatius Theophorus Biſſchop van Antiochien na veel pijnigens te beurt viel. 't Geen in onſe Print-verbeelding geen voegſame plaats kon vinden.

77. Den Martelaar de Beenen aan ſtukken geſlagen, en aan een langſame dood overgelaten. Hoedanigen mishandeling de Kerkelijke Hiſtorien verhalen dat in Cappadocien ſeer gemeen heeft in ſwang gegaan; by de Romeinen CRURIFRAGIUM genoemd.

Naarder VERKLARINGE

Over de Vertoogſchets der voornaamſte Pijnig-Tuigen, welke mogelijk den Beſchouwer, van wegen de over-groote omſlag der Martel-ſtraffen, in 't voorige Print-Tafereel wat te bekrompen mogten afgebeeld ſchijnen. Hoedanigen diergelijken ſaamenkoppeling van Straf-Tuigen, de Keiſer Galerius, by-na even ſoo in Illyrien, tot een Schrik-Standaard tegens de Chriſtenen dede opregten; op dat niemand ſich meer verſtouten ſoude, dien name te belijden.

A. Vertoond de Kruis-ſtam aan welke de Martel-tuigen als aan een Wapen-zuil of Overwinning-ſtandaard opgehangen zijn.

B. De Burgemeeſterlijke Buſſel in welke de Bijl, als een Teeken van 't Romeinſche Hals-geregt ingebonden en voor de Roomſche Burgemeeſters en Overheden gedragen wierd.

C. Brandende Lampen om te Zengen, te Blakeren, en met Rook en Vlam te doen ſtikken.

D. Toortſen van Pik-touwen met Was en Olie gedroopt, om daar mede de Gepijnigde te Blakeren, en de Vuuren aan te ſteeken.

E. Scorpioenen of lange ſlag-Roeden met Yſere Doornen.

F. Een Yſere Klaauw-Tang om 't vleeſ van de Beenen af-te ſcheuren. Hoedanig een Aaloude gevonden is in ſekere Dood-kelder van het Kerk-hof, in't Roomſche Vaticaan.

G. Stokken of Kluppels om de uitgerekte Lichamen als met Mangel of Trommel-ſtokken te ſlaan.

H. Ledere Geeſſel-riemen, &c. die ſomtijds verknoopt wierden.

I. Geeſſel-koorden met Loode Bollekens, Koten, Bikkels &c.

K. Een Yſere Kam, om de naakte lichaamen te Roskammen en 't veeſch van de Borſt-Ribben te ſcheuren.

L. Een

Digitized by Google

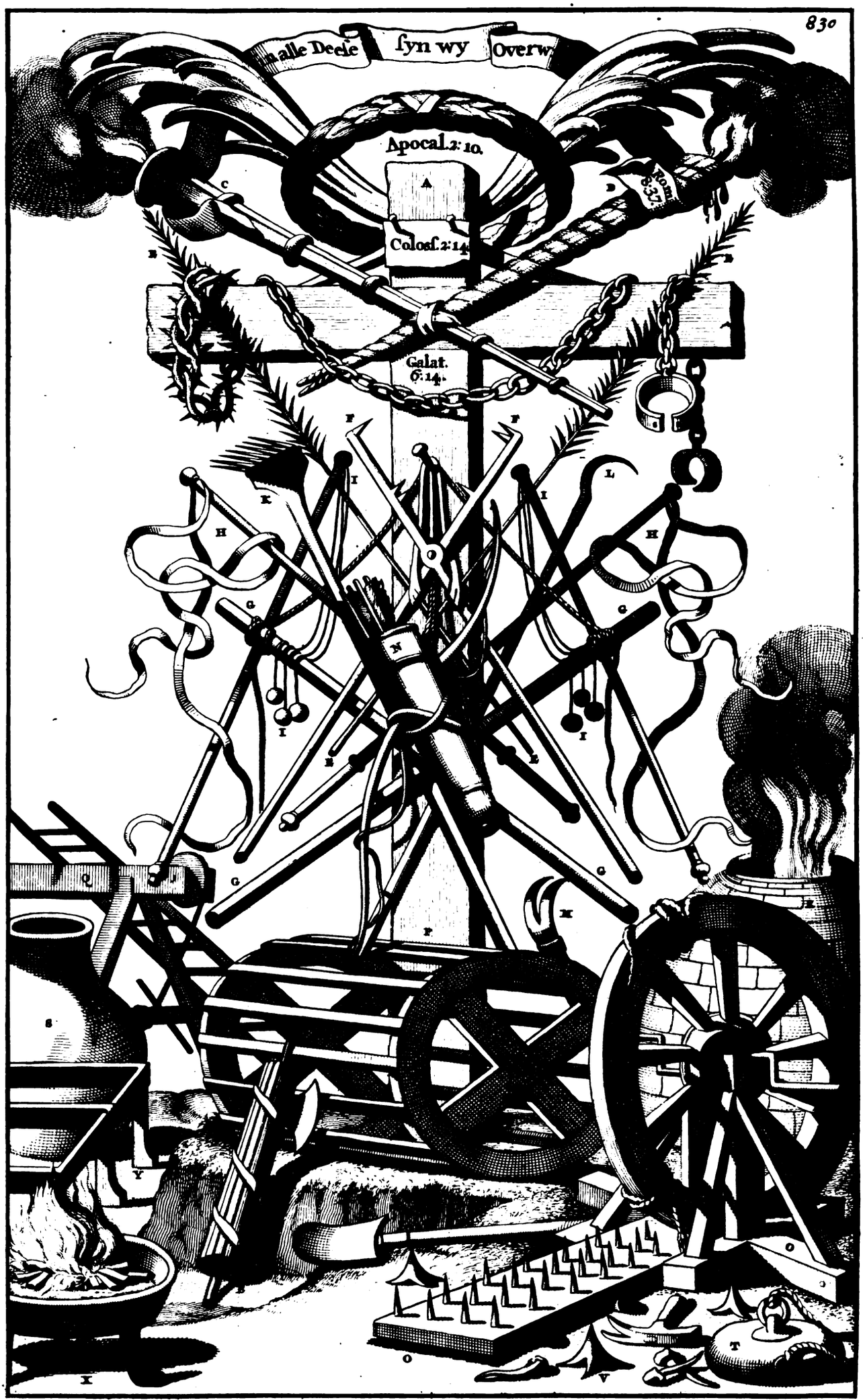

de Martel-tuigen tot een Overwinning-Teeken aen't kruis-Hout opgehangen.

Digitized by Google

L. Een Yſere
te ſcheuren

M. Een dobbe
len en teder
te pijnigen.

N. Pijl-kooke

O. Een Marte
bonden, ov
open-geſch

P. Een doorlu
welk den
nederwaar

M
de Keiſe
righeid
de. 't
de Wo
Marcia
Keiſer'
dat onc
de Ro
te Brit
hoofd
namen
Leeraa
ling o
den R
van ſe
wierd
een la
ſtener
nen e
vold
of no
te-da
een L
en aa
van d
heftig
geloo
dat h
getro
ſluim
inſon
twee
hebb
maal
re vo
clus
Syn
draa

Digitized by Google

L. Een Yſere Mes-haak om de Borſt en Buik open te ſcheuren, &c.
M. Een dobbele Yſere Klauw om onder de Oxelen en tedere plaatſen, de uitgerekte Lichamen te pijnigen.
N. Pijl-kooker met doodelijke Schigten.
O. Een Martel-Rad aan welk den Martelaar gebonden, over een Yſer Pinnebord het Lichaam open-geſcheurd wierd.
P. Een doorlugtig Trommel-Rad of Haſpel, op welk den Martelaar gebonden van een ſteilte nederwaards geworpen wierd.
Q. Een Houte Paard of Romeinſe Pijn-Bank.
R. Een brandende Kalk-Oven.
S. En Kooper-vat daar in men den Martelaar in de Olie zood.
T. Een Gewigt-ſteen om de Opgehangene de handen en voeten te beſwaren.
V. Voet-Angels, op welke de Martelaars langs de Aarde gewenteld wierden.
X. Een Vuur-Wagen in welk men de Brand- en Schroei-Yſers gloeide, &c.
Y, Yſere Rooſters daarmen de Martelaren op Braade &c. De reſt verklaard ſig ſelve.

MAar gelijkwe terſtond ſeiden, dat de Kerke onder de laatſte daagen van Antoninus Verus, anders de Philoſooph genoemd, een tamelijke ruſte kreeg; alſoo hield die ook noch een wijltje aan onder de volgende Keiſer Commodus; die wel een Monſter in wreedheid, en een Peſt in gierigheid voor de Roomſe Republijk was; doch de Chriſtenen niet en vervolgde. 't Gene hier uit ſcheen te ontſtaan, dat hy eenigſinds gedagtig zijnde de Wonder-daad aan ſijn Vader Pius geſchied; als mede dat ſijn By-zit Marcia dien hy ſeer beminde, den Chriſtenen alſinds gunſtig was, en den Keiſer 't vervolgen derſelve, ſonder ophouden afried. Gelijkmen ook meend dat onder deſe tijd, het Chriſten-Geloof in Schotland geplant is; als wanneer de Romeinſche Heir-magt, van den Hollandſchen Bodem ontrent het Huis te Britten, derwaards overſcheepte. Hier op dan beurde de Chriſtenen het hoofd een weinig op, en veel aanſienelijke Familien te Roomen en elders, namen het Geloof aan; ſoo datſe nu openbare Vergaderinge hielden, en de Leeraars vry en vrank de Gemeinten beſogten; alhoewel'er een kleine ſtribbeling onder voorviel: want een ſchelmſen Slaf, den Raadsheer Apollonius by den Raad van Roomen aangeklaagd hebbende, wierd onder de handhaving van ſeker oude Wet, (welke beval ymand te moeten ſtraffen, die aangeklaagd wierd dat hy een Chriſten was;) het Hoofd afgeſlagen. Maar overmids ook een laater inſtelling van Antoninus eiſchte, datmen de aanklagers der Chriſtenen dooden moeſt, op dat het on-ophoudelijk beklappen, den Heidenen eenmaal den mond geſnoerd wierd; heeft den Raad, om ook die Wet te voldoen, deſen verraderſſen knegt, de Beenen doen Breken. Yts diergelijks of noch erger, geſchiede mede aan vier Kerk-Leeraars, welke op de Geboorte-dag-viering van Commodus verſchenen waren; want ſiende den Keiſer met een Leeuwen-huid toegedoſt, Wierook Offeren aan Jupiters Gouden Beeld, en aan dat van Hercules, met uitroeping, Dat deſe waaren de Beſchermers van de Republijk en vryheid der Romeinen: ſoo hebbenſe deſe daad gantſch heftig onder 't Volk beſtraft: waar over gevat, Commodus haar belaſte met geloode Snoeren dood te Geeſſelen. Gelijk ook den Raadsheer Julius, na dat hy van den Keiſer dapper was overgehaald, met Mangel-ſtokken dood getrommeld wierd. De Heidenſche Vervolging egter nu een wijl aan het ſluimeren geraakt, wierd de Kerk weder door opkomende Ketterien ontruſt; inſonderheid van eenen Montanus een vreemden Quant uit Phrygien, die twee Hoeren by ſich hadde, welk hy voor Propheteſſen wilde gehouden hebben. En terwijl deſen een groote verwarringe, en aanhang van Diſcipelen maakte, quamender noch andere Ketters uit de ſtink-poel van ſijne vuile Leere voor den dag; waar onder eenen Themiſus, Coriarius, Artemon, Patroclus en andere, met een ſwarte kôôl geteekend ſtaan. Ter welker tijd ook Symachus geſteld word gebloeid te hebben, die wel ſeer Geleerd, doch ondraaglijk Eerſugtig was: en hoopende by de Joden grooter agting dan by de

Ruſte der Kerke onder Commodus.

Een Raadsheer van ſijn Slaaf beklapt.

Opſtand van de Ketter Montanus.

Digitized by Google

Symachus gaat uit Heers-ſugt tot de Joden over.

de Chriſtenen te hebben, is hy tot de Beſnijdenis overgegaan. Den ſelven heeft het Oude Teſtament niet alleen in het Grieks vertaald; maar hy heeft dat ook in de meeſte plaatſen die Chriſtus als de ware Meſſias gunſtig waren, veelſinds vervalſt; ſoo dat Hieronymus hem, *Een Joodſchen Ketter* genoemd heeft.

Commodus komd aan ſijn einde.

Na dat de Keiſer Commodus door ſijn Wijf vergeven, doch daar van opkomende, van Nariſſus onder een Worſtel-gevegt, den krop ingeduwd was; hield de ruſte der Kerke nog aan, tot ontrent het negende jaar van den Keiſer Septimus Severus, die wegen ſijn Wijf Mammea, in den aanvang wat in Toom gehouden wierd; zijnde tuſſen beiden Pertinax op den Vijf-en-taghentigſten dag ſijner Regeeringe gedood; en Didius Julianus, om dat hy het Rijk met Geld gekogt had, door laſt van den Roomſchen Raad, aan een kant geholpen.

Severus Keiſer naar Pertinax en Julianus.

Severus van gering opgekomen, was egter doortrapt en wel ervaren in Oorlog en Vrede: En ſeer gelukkig zijnde in den krijg, overwon hy beide Perſennius Niger, en Albinus, die ſig tegens hem hadden aangekant. En ſeer genegen zijnde tot wreedheid, begon hy eindelijk ook de Chriſtenen (tegens welke hy door veele laſteringen opgehitſt wierd, om dat hyſe mogelijk alte gunſtig was;) ſoo heftig te vervolgen, dat ſijn woeden genoegſaam voor de Vijfde der ſwaare Tijden, mag aangeteekend ſtaan. Gelijk men ook van deſen Bloed-hond plagt te ſeggen; *Dat hy of nooit had behooren gebooren te zijn, van wegen ſijne wreedheid; of nooit had behooren geſtorven te zijn, van wegen ſijner Nazaaten Ondeugd.* Ja de Kerkelijke Hiſtorien getuigen, dat ſelfs de Beken en Oevers der Rivieren, van 't Chriſten Bloed, onder deſen Keiſer Rood geverfd hebben geſchenen. Soo dat hem ſelfs eenige, voor den Antichriſt gehouden hebben. Of als andere hebben aangemerkt, dat hy ten minſten ſijnen Naam SEVERUS, dat is *Geſtrengen* of *Wreeden*, niet ſonder een byſonder nood-lot bekomen hadde. In't begin dan deed hy vele Chriſtenen dooden; en verbood wel ſcherpelijk dat Geloove aan te nemen: waar toe dan ook de Joden over-al, genoegſaam quaad Zaad tegens de Chriſtenen uitſtrooiden, op datſe met haar te bekladden, haar ſelven verſchoonen mogten.

Vijfde Vervolging onder Severus, by ſommige de Sesde geſteld in het jaar 203.

Algemeene Vlees-bank te Alexandrien.

Nergens ging het thans erger dan in Egipten en Theba; en men ſogt de Chriſtenen over-al naauwkeurig op, en ſondſe met heele drommen na Alexandrien; daarſe als in een algemeen Slagt-huis, op een gewiſſe Vleeſch-bank raakten. Alwaar ook Leonides de Vader van den vermaarden Origenes, een Martelaar geworden is; en ſijne Moeder met ſeven Soonen, ver-armd overbleef, wanneer Origenes ſlegts Seſtien jaaren oud was. En gelijk Severus na een drie-jaarig verblijf in Engeland, daar hy de Britten overwon, aan ſijn einde quam; alſoo vindmen ook de gedagtenis van ſijn overſcheping uit Holland derwaards, in de grond-ſpeuren van het Huis te Britten, gelegen aan den uitval van den Rijn, daarſe ſich in de Noord-Zee ontlaſt, beveſtigd: thans meeſt met Duin-zand en Zee-water beſtulpt; gemeenlijk ARMAMENTARIUM BRITTANICUM, of *Wapenhuis der Britten* genoemd: 't gene Severus en na hem Karacalla, wederom heeft doen opmaaken; gelijk het Opſchrift van een uitgehaalde Steen getuigd; namelijk, *Dat de Keiſer Septimus Severus, en Aurelius Antoninus Krijgs-Overſte, dat Wapenhuis door ouderdom vervallen, wederom herbouwd hebben.* Heden noch een ſtuk Zeewaards-in, den *Tooren van Kalla*, of *Op Kalla*, van de Viſſers genoemd.

Geleerde Mannen die onder Severus bloeiden.

Onder deſe tijd hebben veele fraaje Mannen in de Kerk gebloeid, als met namen, Clemens d'Alexandriner, Minucius Felix en den geleerden en ſeer welſprekende Tertullianus, die ook geenſinds ſtil ſtond de Chriſtenen door deftige Verantwoord-ſchriften, af te waſſen van de laſter-kladden die hen van de Heidenen op 't lijf geſmeten wierden: betoonende daar in met beſtendige blijken, dat de Chriſtenen geenſinds vyanden van 't Roomſe Rijk waaren, maar datſe

En haar Verantwoord-ſchriften voor de Chriſtenen.

ſelfs

ſelfs voor den welſtand des Keiſers baden: en datſe mede van het betigte Kinder-dooden, ſoo af-keerig waaren, datſe ſelfs geen Beeſte-Bloed en aten; noch ook geenen Ezels-kop tot haaren Godt hadden, gelijk de leugenagtige Joden van haar uitſtrooiden: beſluitende voorts ſijne Verantwoordinge met deſe opmerkelijke woorden, ſeggende: *Soo meenigmaal wy van u Afgemaaid worden, botten wy in meerder getal uit: het Bloed der Chriſtenen, is een Zaad voor onſe Kerke. Want wie iſſer doch die door de beſchouwinge van het laauwe Martel-bloed, niet aangeſet en word, om te onderſoeken, wat agter deſe Godsdienſt ſchuild? En wie iſſer doch die het regt onderſogt hebbende, niet tot deſelve en werd toegevoegd? Ja wie van haar en wenſcht ſelfs niet te lijden, wanneer hy tot haar overgekomen is?* Maar alhoewel de volgende Keiſer Karakalla een Broeder-moorder en een Bloedſchender voor hem ſelven was; en daar toe ook noch den Regtsgeleerden Papinianus om den hals bragt, om dat hy hem de Doodſlag van ſijn naaſte Bloed, op ſijn Moeders Schoot geplengd, voor den Roomſchen Raad weigerde te verdedigen, (ſeggende; *Dat het ſoo ligt niet en was de vlek van vermoord Broeder-bloed uit-te-wiſſen, als die ſich ſelven op den hals te haalen;*) nochtans had de Kerk in ſijnen tijd wederom wat ruſte; zijnde Karakalla ſelfs ook met Chriſten-melk opgevoed. Ook was het deſen ſelven, die eenmaal ſiende de Schoot van ſijn Stief-moeder Julia te geil ontdekt, in deſe woorden uitviel en ſeide; *Ik ſoude wel willen, by-aldien het geoorlofd was.* En wanneer Julia onvertoefd daar op antwoorde; *Het is geoorlofd, ſoo 't u alleen geluſt, weet gy niet datje Keiſer zijd, en Wetten geeft, maar geen en ontfangd?* Beſliep hyſe en namſe ter Vrouwe. Naderhand in Meſopotamien Oorlogende, is hy onder 't afſtijgen van ſijn Paard, door 't beſtel van ſijn Overſten Opelius Macrinus, om ſijn ontugt en wreedaardigheid vermoord. En alhoewel deſen Macrinus, en ſijn Soon Diadumenus, Keiſers wierden; ſoo zijnſe doch in 't volgende jaar, als Keiſer-moorders om den hals gebragt, en Heliogabalus aan het Rijk gekomen. Deſe een on-egte Soon zijnde van Antonius Karakalla, was een vuil en ontugtig menſch; eerſt Varius Antonius, en daar na HELIOGABALUS, dat is, *Prieſter van de Godt* ELAGAB of de *Sonne* genoemd; om dat hy voor deſelve een Tempel bouwde, en den Chriſtenen oorlof gaf daar in Godsdienſt te oeffenen, ſooſe ſulks ter Eeren van de Sonne wilden doen. En na dat deſen ſich ſelven gelubd, en geheel verwijfd had beginnen aan te ſtellen, is hy te gelijk met ſijn Moeder van ſijn eigen Soldaten omgebragt, en de Lichaamen in den Tyber geworpen. Ondertuſſchen was het vry geruſt voor de Chriſtenen; en hield deſe lieuwte noch lang onder de volgende Keiſer Alexander Severus aan; die een goedaardig en ſeer vroom Man, en gantſch ongelijk aan de Zeden van Karakalla en Heliogabalus was; zijnde ſelfs ook niet heel af-keerig van de Godsdienſt der Chriſtenen; alhoewel hy om ſijn Kroon te beſchermen, ſich niet en dorſt bloot geven: ſulks dat door de aanſtooking van Ulpianus, noch al eenige aanſienelijke uit de Chriſtenen in de keers vlogen. Doch hier in tijdelijk van ſijn Moeder Mammea afgemaand, is hy ſoo verr overgekomen, dat hy de Beeldnis van Chriſtus in ſijn Bid-kamer dede ſtellen, en de Chriſtenen, in ſpijt van alle de Roomſche Prieſters die'er ſich tegen zetten, plaatſe tot haar Godsdienſt inruimde. En na dat hy een wijl Zeeghaftig tegen de Parthen den krijg gevoerd hadde, is hy te Ments in Duitsland gedood; als ook ſijne Moeder, die de Chriſtenen ſeer begunſtigd, en tot Origenes groote genegentheid betoond had. Als den welken ſy op het gerugt van ſijn groote Geleerdheid, na Antiochien tot haar op-ontboden hadde. Gelijk men ook meend, dat Minucius Felix ſijne Saamenſpraak OCTAVIUS, te de-

Sluit-rede van Tertullianus Verantwoordſchrift.

Ruſte onder Karakalla.

Beſlaapt ſijn Moeder en word vermoord.

Opelius Macrinus Keiſer, word vermoord.

Heliogabalus Keiſer.

Waar van ſoo genoemd. Siet Oudaan R. Mog. op 't 73. en 205. Blad.

Word vermoord en in den Tyber geworpen.

Alexander Severus Keiſer.

Veinſt ſig voor de Chriſtenen te zijn.

Origenes bemind van van Severus Moeder

Digitized by Google

ſer tijd in voordeel van de Chriſtenen ſchreef. Maar doch wat mogt het helpen, nu'er na deſen goeden Keiſer, een ontmenſten Beul opſtond, en Maximinus ſijn plaatſe in-nemen moeſt: een Man van wien Capitolinus ſegd, dat'er nooit wreeder Tyger op Aarden was. Zijnde van langer-hand, ja van een Vee-drijver Soldaat, Kapitein en Krijgs-Overſte; en ten laatſten door een dolle drift des Krijgs-volks, buiten het geſag van den Raad, tot de Keiſerlijke waardigheid verheven. Hy was heel onbeſchoft en groot van Lichaam; en men geeft hem na, dat hy te mets ontrent Veertig Ponden vlees op een Vret-maal vernielen kon. Sijn kleine agtinge en ſlegte af-komſte, maakte hem verwoed tegen alle welgeboorne menſchen, of die in eenige uitnementheid, boven 't gemeene volk uitſtaken: vermoordende alle dien hy meende dat kennis van ſijn geringe oorſprong hadden. Dus moeſten het dan ook die, welke voornamelijk onder de Chriſtenen vermaard waaren, eerſt ontgelden: want hy dagt, ja liet het genoegſaam verluijen; *Als de Kopſtukken van kant zijn, ſal den gemeenen hoop, het Chriſtendom wel haaſt de ſchop geven:* Waar door dan nu wederom een harde Vervolging opſtond; als dewelke op een tamelijke ontſlaking van ſmerte gevolgd, niet ſonder grondveſt voor de Sesde Vervolginge te agten is. Die anders ook wel kort, maar vry heet en ſcherp was. Soo dat Origenes ſich doe bewogen vond, om ſijn Boek van het Martelaarſchap te ſchrijven; op dat hy ſijn Geloofs-genooten een ſtandvaſtig gemoed onder den riem ſtak. Maximinus onder dies voortvarende tegen ſijn Vrienden, en boven al tegens de Chriſtenen te woeden, bragt'er in korten tijd, ontrent Vier duiſend om 't leven. En daar aan niet verzadigd, ſpatte hy na den Duitſchen Bodem, daar hy by duiſende Dorpen af-brande, en geen kleen getal vermoorde of in ſlavernie wegvoerde. Ook wierd Pontianus de Biſſchop van Roomen, na veele mishandelingen naar het Eiland Sardinien verweſen; en ſijn navolger Antherus, die de eerſte is geweeſt welke ſich beneerſtigd hadde, het leven en uit-einde der Martelaaren tot aan ſijnen tijd te beſchrijven, is ook tot deſſelfs Regiſter gebragt. In hoedanigen wreedheid dit Beeſt volharde, tot aan ſijn laatſten Doodſnik: welke hem te gelijk met het ſneuvelen van ſijn Soon, door ſijn eigen Soldaten aanquam, en haare Lijken daar op beide in een Riviere geworpen wierden: ſchoon ook dien Jongeling het leven vry beter dan ſijn wreedaardigen Vader paſte. Na hem volgde Gordianus de Jonge, uit het Stamhuis van Scipio Africanus geſprooten. En alhoewel deſen ſeer goedaardig en vriendelijk van aart was, en de Chriſtenen ongemoeid liet; is hy egter van ſijn navolger Philippus vermoord, doe hy ſlegts weinig jaaren de Beheerſching was magtig geweeſt. Deſen dan was niet alleen den Chriſtenen gunſtig, maar hy wierd ook ſelfs een Chriſten; alhoewel de Heidenen ſeiden, dat hy ſulks alleen uit loutere geveinſtheid dede, om ſijne Schelmſtukken te beſwagtelen. Hy wierd van Fabus op den Paaſch-dag te gelijk met ſijn Vrouw Severa en ſijn Soon Julius Saturninus Gedoopt. Het Chriſten Bloed-vergieten hier door wat opgeſchort blijvende, ſag de Kerk wederom nieuwe Ketterien opſtijgen: onder welkſe ſig inſonderheid beſwaard vond door de Leere van eenen Beryllus; welke ook in de Opperkerk-vergaderinge van Philadelphia verdoemd, doch hy ſelfs van Origenes wederom op het regte ſpoor gebragt wierd. Ook ſtonden om deſe tijd de Novatianen en Catharen op, van welke Cyprianus Biſſchop van Carthago, veel heeft weten te ſeggen: Gelijk mede der Chriſtenen aangewaſſen vryheid, niet lange ſtand hield: want Philippus tot ſijns en der Chriſtenen ongeluk, den Overſten Decius Meſſius na Pannonien ſendende, op dat hy haare Oproerigheid intoomde, is hy den Keiſer afgevallen; en ſelfs tegens hem te Velde ſtuivende, heeft hy hem ontrent Ve-

Weergaalooſe wreedheid van Maximinus.

Was ook onbeſchoft van Lichaam en een veelvraat.

De Sesde Vervolging onder Maximinus ontrent het jaar 236. by ſommige de Sevende geteld.

Verwoedheid van Maximinus

Gordianus Keiſer word van Philippus gedood.

Die het Keiſer-Rijk en 't Chriſten Geloof aanneemd.

Vrede der Kerke met opkomſt van nieuwe Ketterien.

Philippus van ſijn eigen Veld-Overſte beſtoken en geſlagen.

ronen

ronen geſlagen; daar Philippus niet alleen ſelfs dood bleef, maar ſijn Soon korts daar op ook te Roomen vermoord is, en Decius de Keiſerlijke waardigheid in ſijn plaatſe aanvaard heeft. Die daar op wederom een ſoo wreeden Vervolger der Chriſtenen wierd, dat ſijn tijd te gelijk voor de alderhevigſte en de Sevende der benaauwde Tijden der Kerke gehouden word. Den ſelven was van meeninge, dat hy om ſijn haat tegen Philippus en ſijn Stam-Huis te betoonen, niets voegſaamers ondernemen kon, dan ſich op de Chriſtenen te verhaalen, aan wien Philippus opentlijk was gunſtig geweeſt. Dus deed hy dan door ſijn Bloedige Plakkaten, over-al ſoo veele menſchen ombrengen, datmen van ſijn tijd geſeid heeft, dat de Martelaaren minder als het Zand aan den Oever der Zee te tellen waaren. Gelijk'er ook noch een Brief voor handen is, van Dionyſius Alexandrinus, aan Fabius en Germanus geſchreven; daar in hy als een Oog-getuige, de wreede mishandeling van veel voorname Mannen omſtandelijk verhaald. Waar onder ook Apollonia en Babylas, en mogelijk Laurentius, en Sixtus met andere gemeld ſtaan. Welken Laurentius op een Yſeren Rooſter levendig gebraden is, en vermaard blijft onder de Martelaren, ſeggende na een wijle Lijdens tot den Tyran; *Het is genoeg Gebraaden, keerd om en Eet.* 't geen andere onder de Negende Vervolging van Licinius Valerianus voorgevallen ſtellen. Ook heeft Cyprianus van deſe tijd geklaagd; dat veele Chriſtenen, van wegen de onlijdelijke Pijnigingen diemen haar aandede, in 't Geloove beſweken, en als een Hond tot haar eigen uitbraakſel, wederom gekeerd zijn, 2 Petr. 2: 22. Soo datmen om de meenigte der afvalligen, deſelve door driederlei benaaming onder deſe ſoorte, die een Derde deel der levende Schepſelen in de Kerk uitmaakten, begon te onderſcheiden. Want eenige wierden SACRIFICATI, andere THURIFICATI, en andere LIBELLATICI genoemd. Dus hietmen de eerſte dan *Geoffer de*, om datſe den Afgoden geofferd hadden. De tweede *Gewierookte*, om datſe alleen Wierook den Afgoden ter Eeren hadden gerookt. En de laatſte, *Geboekte* of *Gebriefde*, van wegen datſe het Chriſtendom heimelijk afgeſworen hebbende, (of mogelijk voor Geld een vry-Brief van den Keiſer of ſijn Stadthouder bekomen hadden,) daar voor aangeteekend ſtonden. Onder welke ſoort van afvallige ook Marcellinus en Origenes van ſommige geteld worden. Welken laatſten daar toe uit vreeſe, datmen hem ter ſchandelijk gebruik aan een Moor overleveren ſoude, vervallen is. Dog hoedanigen ſtruikeling hy naderhand, met veele Traanen geboet heeft; alhoewel Baronius wil, datmen den afval van deſen Man, t'eenemaal ſal in twijffel houden. Daar toe ook noch verſchil is, of dit onder Decius of onder Gallus geſchied is. Dus maaken dan deſe met andere ſoorten, Driederlei Schepſelen uit, die geleefd hebben en in de Zee geſtorven zijn, Apoc. 8: 9. De eerſte zijn de Martelaren, wegen de ſtandvaſtige belijdenis der Waarheid. De tweede, om de Ketterſe verloochening der Waarheid. En de derde, waar van wy ſoo ſtraks ſpraken, om de vreesagtige ontveinſinge der Waarheid. Hoedanige twee laatſte de Geeſtelijke dood ſtierven: in de Heilige Schrift de *Tweede Dood* genoemd. Tegen duſdanigen afval heeft Cyprianus ſelfs in Ballingſchap zijnde, den Chriſtenen, die in de Metaal-bergen gebannen waaren, met Trooſt-brieven gewapend: gelijk by ſijne nagelaten Schriften ruim genoeg te ſien is. En gelijk'er in deſe tijden ſich veele na de Bergen en Spelonken, en on-toegangelijke plaatſen begaven, om ſich als tuſſchen de kloven der Steenrotzſen te verbergen; alſoo meendmen dat ſederd het leven der Heremiten ſijn begin genomen heeft, van welke eenen Thebæus en Hilarion de eerſte gerekend worden. Maar hoe hard ook de vervolging onder Dicius aanging, egter iſſer onder eenige afgeknepen verligtinge, nog tijd en plaatſe binnen Roomen gevonden,

Decius Keiſer.

Sevende Vervolging onder de Keiſer Decius in het jaar 248. by eenige de Agtſte genoemd.

Ontelbare Martelaren onder Decius.

Laurentius op een Rooſter gebraden.

Drie ſoorten van afvallige Chriſtenen te deſer tijd.

Origenes uit ſchrik der Pijniging afgevallen.

Toepaſſing op Apoc. 8: vers 9.

Heremiten wanneer en van wie oorſpronkelijk.

Digitized by Google

om in een Kerk-vergadering tegens de dwaalingen van Novatus te waaken; alhoewel'er niet de minſte hoope voor der Chriſtenen vryheid aan de Logt geſien wierd. Want alhoewel door Secten en Ketterien, veele Kerken bedorven, en door on-ophoudelijke Vervolgingen, uitgeroeid en te gronde geſmeten wierden; ſoo is nochtans maar het Derde deel der Schepen, dat is der byſondere Kerken, die in de Zee van het Heidendom omſworven, vergaan: gelijkwe volgens den draad der Openbaring, dat alſoo dienden te verklaaren. Decius na deſen tegen de Barbaren of Gothen, te Velde komende, op dat hy haar de ſaamenſweering met Vibius Tribonianus Gallus verleerde, is ſijn Soon in dien Slag geſneuveld: hoedanigen verlies hy dan op den Vyand poogde te wreken: en hier toe te kittig door een draſſig Veld op deſelve willende los-gaan, is hy met Man en Paard in de Moeras gebleven, ſonder dat hy ooit is konnen gevonden worden. Dus volgde hem dan Vibius Gallus in het Roomſche Rijk; die twee jaar Gebieder was, maar weinig geluk had. Want behalven dat ſijn Rijk door de Barbaren ontruſt bleef, wierd hy ook een groot Vervolger der Chriſtenen; en de Opſienders en groote Kerk-Leeraars, moeſten 't met Bannen en Dooden niet weinig ontgelden. Te meer noch, nadien hy en ſijn Soon Voluſius ſeer ſlordig in 't beſtuur der gemeene ſaaken; elk ſcheenen de handen vry te geven, om de Chriſtenen te plaagen. Gallus eindelijk een nadeelig Verbond met de Schyten aangegaan hebbende, is Æmilianus met magt van volk tegens hem uitgeſtoven; die hem niet alleen ſloeg en met ſijn Soon deed omkomen; maar ook ſelfs van de Soldaten voor Keiſer uitgeroepen wierd. Maar als de goedkeuring van den Roomſchen Raad, tot over de Alpes heenen ſpoede; heeft het gerugt de Roomſche Soldaten aangeſet, om Licinius Valerianus voor Keiſer uit te ſchateren. Den welken, alhoewel LXX jaaren oud, nochtans van hooger ſtaat, en uit het Stamhuis der Cornelien was: waarom hy van Æmilianus aanhang gevreeſt zijnde, ſy ſelfs haaren nieuwen Keiſer na drie Maanden van kant hielpen, op datſe Valerianus te bet aanhingen. Den ſelven was een verſtandig Man, maar ongelukkig; doch den Roomſen Raad heeft alſinds met groot lof van hem geſproken. Sijn Hof was niet alleen vervuld met Chriſtenen, maar hy betoonde ook een groot vriend van de ſelve te zijn. Dog verleid door een Egiptiſche Toovenaar, is hy een wreeden Vervolger van deſelve geworden. In Paleſtina deed hy de Leeraars voor de wilde Beeſten werpen. Te Alexandrien en daar ontrent wierden Mannen en Vrouwen jong en oud, op alderhande wijſe gedood: als wanneer ook Cyprianus te Carthago, met Drie honderd andere Onthoofd is. Te Roomen wierden drie Biſſchoppen, Lucius, Xyſtus en Stephanus, neffens een Rooms Raadsheer Aſterius, en een Krijgs-Overſten, met ſommige Diakonen, van kant geholpen: waarom verſcheide Oud-vaders deſe tijd voor de Agtſte, en ſommige voor de Negende Vervolging geteld hebben. Deſe dan een wijle tijd hard aangehouden hebbende, is de luiſter van Valerianus Gebied, allengskens verduiſterd geworden; en heeft ſijn quaade Feiten ten laatſten noch duur genoeg moeten betaalen: want van den Perſiſchen Koning Sapor gevangen zijnde, is hy niet alleen een tijd lang elendig gehandeld, hem gebruikende voor ſijne Voet-bank om te Paard te ſtijgen; maar hy is na alle die ſmaadelijke ſlaafdienſten, welk met geen Geld te randſoeneeren waren, levendig de Huid afgeſtroopt; en 't mishandeld Lichaam door knagend Sout, voorts ten einden uit-gemergeld. Sijn Soon Galienus hier op het Rijk in handen krijgende, trok aanſtonds de Bloedige Plakkaten in: en gaf de Gebannene vryheid na haar Vaderland te keeren. Waar door de Kerke een agtjaarige ruſte te vooren quam: namelijk tot dat Galienus in den Oorlog te-

gens

Apoc. 8: 9.

Decius in de Moeras geſmoord.

Vibius Gallus Keiſer.

Gedoogd de Vervolging der Chriſtenen.

Word van Æmilianus geſlagen,

Die voor Keiſer uitgeroepen word

En wederom voor hem, Licinius Valerianus.

Valerianus is den Chriſtenen in den beginne gunſtig.

Agtſte Vervolging onder Licinius Valerianus ontrent het jaar 256.

't geen eenige voor de Negende Vervolginge tellen.

Valerianus geſtraft onder Sapor.

En komd aan een wreede dood.

Galienus Keiſer trekt ſijn Vaders Bloedige Plakkaten in.

Digitized by Google

gens de Tyrannen, onder de Belegering van Milanen ſneuvelde. Te deſe tijd heeft ook eenen Paulus Samoſatenus, Biſſchop van Antiochien, groote ſwaarigheden tot de Kerk ingevoerd; welke van ſijnen Leermeeſter Sabellius beſmet zijnde, hem in vergiftige gevoelens wilde overtreffen: loochenende Jeſus waare Godtheid; hem houdende voor een bloot menſch, die ſlegts met byſondere Geregtigheid begaafd zijnde, van wegen ſijne Wonderwerken, alleen de Soone Gods van 't volk genoemd is: zijnde van Godt geſonden om het Woord te ſpreken. Waar over hy ook onder Aurelianus veroordeeld is. Claudius de Dalmater, nu in ſijn ſtè Keiſer geworden, gaf van nieuws volle laſt, om de Chriſtenen over-al om-te brengen waar men kon: Doende ſelfs binnen Roomen ontrent Drie honderd doorſteken, en Ses-en-veertig gedoopte Soldaten, de kop afflaan: een Onweder dat niet heel lang en ſcheen te ſullen aan-houden. Want Aurelianus korts daar op Keiſer geworden, kreeg de Kerk onder eenige Tijd-veinſing des ſelven, een weinig verkoelinge; alhoewel'er naderhand onder hem een Negende Vervolging aangevangen wierd. Want of ſchoon deſen Keiſer, wreed en Bloed-dorſtig genoeg van gemoed was, om de Chriſtenen niet te ſpaaren; (wordende ſelfs over die nuk, van de ſijne gehaat;) nochtans en deed hy ſulks in den beginne niet, maar droeg ſig in tegendeel heel goedertieren tegens deſelve; haar ſoodanig de hand boven 't hoofd houdende, als of hy t'eenemaal haar welſtand beſorgde: gelijk gebleken is doe te Antiochien een Kerk-vergadering tegen de ſtraksgemelde Ketter Samoſatenus gehouden wierd, in welk hy den Chriſtenen hulpe gaf, en dien Ketter dwong ſijn Kerk te verlaten. Van hoedanigen goedaardigheid hy op 't laatſte ſoo ver uitviel, dat hy met regt onder de voornaamſte Vervolgers gerekend is: gelijk de Martel-rollen veel voornaame Mannen en Vrouwen optellen, die onder hem het leven voor het Geloof gelaaten hebben. Men ſegd ook, dat Aurelianus na Perſien reiſende eerſt door een felle Blixem-ſtraal verſchrikt, korts daar na van ſijn Geheimſchrijver vermoord is. Na hem zijn verſcheide Keiſers gevolgd, die de Chriſtenen groote vryheid lieten; ſoo dat de Kerk in den tijd van ontrent Veertig jaaren, niet weinig aanwies: namelijk onder Florianus, Tacitus, Probus en Marcus Aurelius Carus, die bei ſijn Soonen Carinus en Numerianus voor Keiſers hield. Onder deſe Vredige tijd ſtond de Ketter Manes op, van wien de Manicheen haar af-komſt en naam hebben: tegens welker Dwaal-leere ſich Auguſtinus naderhand dapper aangekant heeft. Manes ſelfs ſegdmen dat in Perſien levendig gevild is, om dat hy ſich vermeten hadde, des Konings Soon te geneſen, die onder ſijn handen dood bleef. Sijn dwaalinge liep ook ſoo bot tegen Godt en ſijne Wet, en de goede Samenleving aan, dat'er weinige of geen gevonden wierden, die ſijn gevoelen opentlijk dorſten verdedigen. En hoedanigen ſorgeloosheid en verval door de ruſte der Kerke thans onder de Chriſtenen allengskens ingekropen was, verſeld met Tweeſpalt en Hoovaardie, (daar in ſelfs ſommige Kerkelijke, tot een ergerlijk ſchandaal aan de Heidenen opſtegen;) dat heeft Euſebius in het Agtſte Boek ſijner Hiſtorie der Kerke, genoegſaam aangeweſen. Wanneer nu Diocletianus 't Gebied des Rijks in handen had, heeft de ruſte der Kerke geen lange duur gehad: alhoewel dien Keiſer ſich in het begin, ja ſoo eenige meenen, by-na agtien jaaren tamelijk ſtil tegens de Chriſtenen droeg. Naderhand eenen Aurelius Maximianus, en korts daar op Galerius Maximinus tot Soonen en mede-Keiſers aangenomen hebbende, heeft hy een wijltje het Rijk met groote eendragtigheid beſtuurd. En de ſaaken voorſpoedig ſtaande, begon Diocletianus de Chriſtenen te vervolgen, en door Maximianus ſoo dapper voort te zetten, datſe onder hem en onder

De Ketterie van Samoſatenus op de baan gebragt.

Claudius de Dalmater Keiſer, vervolgd wederom de Chriſtenen

Aurelianus Keiſer.

Negende Vervolging onder Aurelianus ontrent het jaar 272.

die ſommige overſlaan, om datſe de Vierde in twee verſcheide deelen.

Aurelianus ſterft.

Vryheid der Chriſtenen onder verſcheide Keiſers.

Ketterie der Manicheen

Manes ſelfs aan een quaad einde geraakt.

Ruſte der Kerke hoedanig oorſaak van groot verval.

Diocletianus Keiſer.

Tiende en laatſte vervolging onder Diocletiaan &c.

Digitized by Google

dien hy een deel van 't Rijk aanplakte, Tien volle jaren, even ſtreng geduurd heeft: op welken getal van jaren, te gelijk met de verſcheide Tijd-pooſen der Vervolgingen onder Tien Roomſe Keiſeren, in de Openbaringe ſchijnd geſpeeld te worden, wanneer daar geſproken word, van *Een Verdrukking van Tien daagen*, Apoc. 2: 10. Namelijk in welke tijd, Tien verſcheide Keiſers, als Tien Hoornen van den Draak, nieuwe Vervolgingen aanvangen ſouden, Apoc. 12. Dus begon men dan eerſt tegens de Krijgs-luiden; waar door een groote Oproer in Vrankrijk opſtond; weigerende veele Chriſten Soldaten onder den Overſten Mauricius, den Afgoden te Offeren. Waar op Maximianus den tienden Man uit de Benden deed ſneuvelen. Ja het Thebaiſche Legioen is verſcheidemaal Getiend, dat is de Tiende-Man uitgeſift en verworgd. Mauricius ſeide; *Wel voor het Rijk te willen ſtrijden, maar geenſinds ſijnen Godt te verlaaten om aan de Duivelen te Offeren.* Dus ſprak hy, ſiende te gelijk de dood voor Oogen, en Maximianus Leger verwoed genoeg op hem aankomen. Waar van ook ſijn volk meeſtdeels vernield is. Gelijk mede naderhand ontallijke Chriſtenen onder deſen jammerlijk omquaamen. Wordende alſinds door de voorgang van Diocletiaan daar toe aangezet; die ſijn bitterheid op eenen Paaſch-dag begon, als wanneer de Chriſtenen met groote meenigten in de Tempelen vergaderd zijnde, te beter konden overvallen worden. Smijtende daar op haare Kerken te gronde, en verbrande haare Boeken; en die 't in ſulken overval ontquamen, wierden ſonder Barmhertigheid, na de Straf-pleinen geſleept, en den Pijnigers overgeleverd tot een wreeden dood. Gelijkmen dan ook aangeteekend vind, dat'er in den Tempel van Nicomedien, Twintig duiſend verbrand zijn; en in Egipten, binnen den tijd van eene Maand, Seventien duiſend, aan een geweldige Dood ſtierven. Alſoo dat de Schepſelen in de Zee, die leven hadden, dat is de Chriſtenen die waarlijk in 't Geloove midden onder 't Heidendom leefden, om Chriſti wille geſtorven zijn, Apoc. 8: 9. Onder tuſſchen ſtond ook des Keiſers medemakker Maximianus niet ledig: want ter tijd dat hy ſich in de Renloop-ſpelen vermaakte, wierd'er als door een Duivelſche beſtellinge, dikwerf uitgeroepen; CHRISTIANI TOLLANTUR, *Dat de Chriſtenen verdaan worden.* En wederom daar na tot tienmaal; AUGUSTE, CHRISTIANI NE SINT; *Heer Keiſer, dat'er doch geen Chriſtenen meer en zijn.* En daar op ſelfs een Monſtering van ſijn Krijgsvolk doende, wierdenſe alle omgebragt die den Afgoden weigerden te Offeren. Soo dat de Vervolging thans over-al ſoo hevig voort-ging, dat'er nooit wreeder noch grooter in meenigte van menſchen om te brengen, geſien was. En daarom ook niet te onregt voor de Tiende, en aldergrouwelijkſte Vervolging by de Kerkelijke Hiſtorie-ſchrijvers aangeteekend, die Tien agter een volgende jaren duurde. Gelijk Sulpitius Severus deswegen ook van deſelve geſeid heeft; dat de Weereld in geene Oorlogen ſoo ſeer is uitgeledigd geworden, dan door deſe verwoedheid. Doch voegd hy'er by; *Wy en hebben nooit grooter Zegepraal behaald, als wanneer wy in een Tien-jaarige neerlage, met regt niet en zijn konnen Overwonnen werden;* terwijlen de Martelkroonen doe meer begeerd wierden, dan de Biskoppelijke Eer-ampten, die door een Mijter en Staf kennelijk waaren. Nochtans heeft Diocletiaan ſich hier tegens ſchijnen te beroemen, wanneer hy Penningen heeft doen ſlaan die dit tot Opſchrift hadden; DEN NAAM DER CHRISTENEN VEDELGD HEBBENDE, DIE DE REPUBLYK OMVERRE WIERPEN. Gelijk in Hiſpanien ook noch deſe gedagtenis op een Steen geleſen word: VOOR DIOCLETIAAN KEISER; VERMEERDERAAR GALERIUS IN HET OOSTEN AANGENOMEN; HET BY-GELOOVE VAN CHRISTUS OVER-AL UITGEROEID; DEN DIENST

DER

En waarom de Tien jaarige genoemd.

Wat de Verdrukking van Tien dagen is.

Chriſten Tempelen omgeſmeten en hare Boeken verbrand.

Maximianus doet de verdelging der Chriſtenen in de openbare Schouwſpelen uitroepen.

Woeden van Maximianus.

Uitbundigheid deſer Vervolging.

Vergeefſe roem van Diocletiaan over 't uitroejen der Chriſtenen.

Digitized by Google

DER GODEN VOORTGEPLANT ZYNDE. Ook heeftmen tot gedagtenis der Tyrannen, onder Diocletianus en Maximianus, in Egipten Geld geslagen, datmen *Martelaars Penningen* noemde. Hoe en waar door nu Diocletianus met sijn mede-Keisers, Maximianus en Galerius, tot dese algemeene Uitdelging der Christenen mag gaande geworden zijn, daar van word verscheidentlijk geoordeeld: 't waarschijnelijkste is wel dit, dat hy een loos en ernstig Prins zijnde, groote neerstigheid heeft gedaan, om alles wat door de laf heid der voorige Keisers in 't Rijk vervallen was, in sijn ouden luister te herstellen. En vernemende dat onder andere ontstelteniſſen, ook een merkelijke veragtering in den dienst der Goden bespeurd wierd, hebben het de Christenen, die bekend stonden, alle Afgoden te verfoejen, niet weinig moeten ontgelden. Dus nam hy dan voor, om op dit stuk in 't Ooſten te letten, en liet het Weſten van Maximianus beheerschen; die schelms en ontugtig van gemoed, in alle wreede uitbundigheden tegens de Christenen uitviel. Hier by wierd het Christendom ook niet weinig van de Heidensche Wijsgeeren genepen, welke tegens haar, seer vuile en vergiftige Boeken uitgaven: onder welke Porphyrius een Man van scherp verstand, en wel doordronken in de Leere der Heidenen, en haaren Godsdienst, niet mis te tellen is: zijnde van een Jood een Christen, en van een Christen een Afvalligen geworden; gelijk Eusebius in sijn Euangelise Voorbereidselen getuigd. Ook quam doen eenen Hierokles met sijne Schriften voor den dag, die veel aansien by de Grooten had. Soo dat het voornemen van Diocletiaan sich door veele Stookebranden ondersteund en aangehouden vond. Ook en geschiede daar geen quaad, dat de bedrieglijke Wichelaars en Vogel-ramers, door een Duivelschen draai, den Christenen niet en wisten op den hals te smijten. Ja den Brand te Nicomedien, daar des Keisers Hof by-na in de assche dook, moesten Duisenden met haar Bloed uitblusschen: en de schade met het sloopen van haare Kerken en Schoolen boeten. Daar dan ook meest alle haare Bybelse Afschriften, en andere waardige Boeken verbranden; als mede eenige Oversettingen door de neerstigheid van Origenes versameld, te loir gingen. Ja de dwang van een wreede dood, bragt eenige Leeraars soo ver, datse haare Boeken selfs bedektelijk aanbragten, en aan 't vuur overgaven. Waar over desulke ook met een Spot-naam, TRADITORES, dat zijn *Overleveraars*, gedoopt wierden. Maar wat sullen wy verder van dese wreede tijd ophalen, in welke de Kerke als in den gloet van een brandenden Oven gelouterd, onder alle de Tormenten der voorige Vervolgingen op een gestapeld, de laatste proef heeft moeten doorstaan; dewijl ons daar toe de tijd ontbreken sou; en het is ook alreede van andere, met eenige ruimweidendheid gedaan. 't Gene Lactantius daarom bekortende, 't selve binnen de omtrek van dese woorden heeft willen besluiten: *Niemand*, seid hy, *kan de ont-menste wreedheid van dit Beest na waarheid afmaalen, het welk sich op eene plaatse nederleggende, over de gantsche Aarde soo schrikkelijk met sijn Ysere Tanden woedende, niet alleen de gewrigten der menschen verstuikt en ontmaakseld, maar ook selfs de gebeenten verbrijseld, en tot asse verdaan heeft; op dat'er geene plaatse voor de begraaffenis overig zy. Wat Wreedheid is dese? wat Rasernie? wat Onsinnigheid? den Levenden het dag-ligt, en den Dooden de Aarde te weigeren? Ik segge daarom; dat'er niets elendiger zy als die menschen, welke van den nood by de keel gevat, henen gesleept worden, om Slaaven van eenes anderens verwoedheid, of Trauwanten van sulke Goddelooſe beveelen te zijn.* Diocletianus en Maximianus, na het derde jaar deser Vervolginge, eer vermoeid dan mogelijk verzadigd, hebben het Gebied in 't Weſten, aan Constantius Chlorus, en aan Galerius Maximinus

Wat Diocletiaan aansette dus hard te woeden.

Onder Diocletiaan zijn veele vuile Boeken tegen de Christenen geschreven.

Porphyrius en Hierocles hedanige vyanden van het Christendom.

Brand te Nicomedien den Christenen op den hals gesmeten.

Wie en wat TRADITORES te deser tijd waren.

De laatste Tien-jarige Martel-tijd van Lactantius afgeschilderd.

Digitized by Google

nus in het Ooſten overgegeven, en ſich van de Regeering ontſlagen. Welken laatſten ſich niet magtig genoeg vindende, om ſijn wreedheid uit te voeren, heeft hy ſijn Susters Soon tot mede-helper aangenomen. Waar toe ſich dan noch de wreede Maxentius tegen Galerius en Maximianus tot Keiſer of Dwingeland te Roomen opwierp, wanneer Conſtantijn de Groot, in 't Vijfde jaar deſer Vervolging, in Engeland in ſijns Vader Conſtantius plaatſe verkooren wierd. Ook wierd Licinius door Galerius aan 't ſnoer geregen; welke daar op de Vervolging, die Diocletiaan byſonderlijk in 't Ooſten begonnen hadde, ſeer lang en hard doen duuren heeft. Ja de vervolging ſcheen doorgaans vry lange te ſullen aanhouden, overmids deſe Tyrannen als door Houwelijken te gaar getiſt, ſich van malkander tot wreedheid geſteven vonden. Want Diocletiaan had ſijn Dochter Valeria aan Galerius, en Maximinus ſijn Stief-dochter Theodora aan Conſtantius Chlorus gegeven, doe hem Diocletiaan het Rijk over liet; en deswegen genoodſaakt wierd, ſijn Wijf Helena, de Moeder van Conſtantijn te verlaaten, om datſe een Chriſten was. Welken Conſtantius egter noch veel goeds aan het Chriſtendom dede; die Galerius daar en tegen, te Antiochien en elders, beval te Geeſſelen, en aan Kruiſſen te nagelen. Wat reden doch deſe twee, Diocletianus en Maximianus bewogen hebben, de Regeering te laaten drijven, dewijlſe doch voorſpoedig waaren? daar van is verſcheidentlijk geoordeeld. Want alhoewel ſy ſulks onder voorwending deden, datſe oud van jaaren, de Weereldlijke Eere zat geworden waaren; ſoo werd nogtans dit voor de regte Wortel-oorſaak geſteld, datſe hoopeloos over de Uitdelging der Chriſtenen geworden waaren, om datſe die tegens alle geweld ſagen aangroejen. En alhoewel het nu inſonderheid bleek, dat het Bloed der Martelaaren als een Zaad der Kerke was; alſoo en heeft het deſe Tyrannen onder-en-tuſſchen aan geene Pluim-ſtrijkers ontbroken, die door Gedenkeniſſen en Opſchriften de Weereld hebben ſoeken wijs te maaken, datſe de Chriſtenen te gelijk met der ſelver Geloof, over-al uitgeroeid hadden: gelijkwe daar ſoo even met een voorbeeld by-bragten. En dus dan eindelijk vermoeid of liever verdrietig over het onverwinnelijk moorden der Chriſtenen geworden, meendenſe deſelve ſonder voortaan wreedelijk in de dood te ſtorten, uit te roeijen; verkieſende daar toe Drie ſoorten van ſtraffen, die hen het leven ſooſe meenden, loof genoeg en over-al veragt maaken ſou. De eerſte was het uitſteken der regter Ooge; even gelijk eens Nahas den Ammoniter, ſulken ſchande op Iſrael wilde leggen, 1 Sam. 11: 2. Ook dedenſe veele Chriſtenen de ſlinker Knie-ſchijf, met een Brand-yſer merken en verſwakken; en dikwils noch ſoo verminkt in de Metaal en Steen-Mijnen gaan, om daar ſoo veel te werken, alſſe onder veelerlei ſmaat en ſlagen, tot op-knaaging van haar elendig leven, konden uitvoeren. Hoedanige Sraffen onder den naam van de Genade des Keiſers doorgingen. Conſtantius Chlorus in 't vierde jaar deſer vervolging, na Engeland overſchepende, hadde niet alleen groote af-keer van alle deſe mishandelingen, verfoejende ſeer het woeden van Galerius; maar hy gaf ook in alle de Landſchappen van ſijn Gebied, vreede aan de Chriſtenen, en begunſtigde haar doordaans, met eige verſaaking van de meeſte Afgoderie der Heidenen; alhoewel hy het Chriſtendom niet opentlijk en beleed. Soo dat nu de Chriſtenen onder hem, in Vrankrijk en Hiſpanien, als ook ten deele in Engeland, als een aanhangſel daar van, een vrye Vlugt-plaats tot verberging vonden: waarom vele Godsgeleerde dit op die *Twee Vleugelen van den grooten Arend* gepaſt hebben, welke aan de Vrouwe gegeven wierden, om buiten het geſigt van den Rooden Draak te vlieden: om aldaar Twaalfhonderd en t'ſeſtig Dagen, dat is Jaaren, Gevoed te worden. Welke

Conſtantijn in ſijns Vaders plaatſe tot Roomſch Keiſer in Engeland uitgeroepen.

Wat Diocletiaan en Maximianus bewoog 't Rijk af te ſtaan.

Toeleg om de Chriſtenen ſonder dooden uit te roejen.

Conſtantius Chlorus begunſtigd de Chriſtenen

De Kerk krijgt twee Vleugelen tot beſcherming.

Apoc. 12. vers 14.

Pro-

Digitized by Google

Prophetiſe Jaar-dagen, in 't Jaar Vijftien honderd en twee-en-vijftig ten einde geloopen zijn. Doch Galerius, roemende tegens Chlorus, dat ſijn Moeder van een Draak beſwangerd zijnde, hy daar af voortgekomen was: ſcheen daar in niet anders voor te geven, als of hy ten minſten onder de Hoornen van den grooten Rooden Draak, die een Riviere van Vervolging op d'Aarde uitſpoog, had willen aangeſien zijn. Conſtantinus eindelijk met gemeene bewilliging der Soldaten, binnen Jork in Engeland, in ſijn Vader Conſtantius plaatſe, voor Keiſer uitgeroepen, betoonde ſich in het eerſte een Heiden; doch hy begunſtigde de Chriſtenen om ſijn Wijf Fauſta, die Chriſtens was. 't Gerugt van Conſtantijn te Roomen overgewaaid, wierp ſich, alswe terſtond ſeiden, Maxentius tegens hem op: die in alle dolligheden en wreedheid uitſpatte, en veele aanſienelijke van kant hielp: waar toe hy ook veele Burgers, tot een baldadig Schouwſpel aan ſijn Soldaten ſchonk, om haar moetwilliglijk te vermoorden. En dit deed hy, die onverzadiglijk verſlingerd op Tooverie en Duivels-konſt, den Chriſtenen over-al verdrukte, en ſich noch voor een Chriſten dorſte uit-geven. Den eerſten die ſich tegens dit Beeſt aankante, was Aurelius Severus; doch deſen van ſijn eigen volk te ſchelms verlaaten wordende, is na Ravenna gevlugt, en aldaar door de liſtigheid van Maxentius omgebragt. Die dan na ſulken overwinning, maar des te verwoeder tegens alle deftige Chriſten Mannen en Vrouwen, Jongelingen en Maagden, binnen Roomen aanbiesde. Gelijk Galerius in het Ooſten ook noch niet ledig ſtond. Conſtantinus onder dies met een magtig Heir-leger uit Engeland overſtappende, heeft ſich eerſtelijk aan de Franken gewroken, die wegens het ſchandelijk ombrengen haarer twee Koningen Aſaricus en Gaiſon, een onverzoenelijken haat tegens hem hadden opgevat; doch welke het verbond, met ſijnen Vader aangegaan, verbroken hadden. Dus heeft dan Conſtantijn ſijn Heir-magt over den Rijn-kant gebragt; en het volk vry ſlegt gehandeld hebbende, heeft hy te gelijk het Land met Branden en Blaaken, en ſijnen goeden naam grootdeels bedurven. Galerius dede op 't agtſte Jaar in Illyrien een Kruis maaken, en liet dat met Swaarden, Roeden, Scorpioenen, Brand-yſers en andere Straf-Tuigen behangen, en tot een Schrik-ſtandaard voor de Chriſtenen opregten: met bevel, dat niemand den Naam van Chriſtus en ſou mogen belijden. In hoedaniger manieren wy mogelijk hier vooren, de Martel-Tuigen tot een Overwinning-Teeken van het Chriſten Geloof, als het tegenbeeld van dat, in een Printverbeelding hebben geſien. Licinius, die ontrent het negende Jaar deſer Vervolging, in Pannonien Keiſer verklaard was, ſtak ſeer uit in Geld-gierigheid en Geilheid: en overmids hy ſelfs een onwetenden en dommen Stier was, was hy te ligter een haater van alle Geleerde en Verſtandige menſchen: noemende de Geletterde Mannen, *Hof-muiſen*, dien hy uit Roomen moeſt jaagen; om dat'er ſeide hy, geen ſnooder Peſt voor het Gemeene-beſt was, dan de Geleerdheid. Zijnde daar toe ook een heimelijken Vervolger der Chriſtenen, dien hy meenigen neep als in het donker toebragt. En overmids Maximinus nu beneffens hem Keiſer in het Ooſten was, heeft het Rooms Gebied thans aan Vijf Keiſers te gelijk geſtaan; namelijk Galerius, Conſtantinus, Maxentius, Licinius en Maximinus; die alle, uitgeſonderd Conſtantinus, tegens de Chriſtenen ingenomen waaren: hebbende Conſtantinus van ſijn Vader, en byſonderlijk van ſijn Moeder Helena, die een ſeer Godsdienſtige Princeſſe was, de beginſelen en de ſugt tot het Chriſtendom allengskens ingeſogen. Waar in hy ook al tijdelijk ſcheen proeven te geven, in het neerbonſen van een ſchandelijke Venus-Tempel, welke de Heidenen, ontrent de plaatſe van Jeſus Graf-ſtè gebouwd hadden; welker grond hy met een andere koſtelijke Kerke, ter Eeren van den

Apoc. 12:3, 15, 16.

Conſtantinus Keiſer geworden, ſtaat Maxentius tegens hem op.

Aurelius Severus van Maxentius omgebragt

Galerius woed in 't Ooſten.

Conſtantinus wreekt ſich aan de Franken.

Galerius regt een Schrik-ſtandaard van Pijnig-Tuigen op.

Licinius tot Keiſer verklaard.

Is een hater der Geleerdheid.

En der Chriſtenen.

Vijf Keiſers tegelijk aan de Roomſe Mogendheid.

Waar van alleen Conſtantijn de Chriſtenheid voorſtaat.

Digitized by Google

Saligmaaker Jesus verbeterde; daar in hy ernstig voortging, en den Rijkdom der Heidenen alsoo in de Kerke bragt: gelijk Cedrenus van hem getuigd; woonende nu te *Pergamus*, dat is in Vastigheid en Sterkte: gelijk in den derden Sendbrief dese Kerke alsoo word aangewesen, Apoc. 2: 12, 13. namelijk daar, *Daar den Stoel des Satans geweest is:* want in het Roomsche Rijk had den Satan, door de meenigte der Afgoden en Altaren en Tafelen der Duivelen, sijnen Throon gehad; die nu tot Christum bekeerd zijnde, andere Stoelen der Kerken-Leeraaren en Bisschoppen zijn gezet geworden, aan welke het Kerken-regt gegeven is. Sederd welke tijd veele Prophetische Tijd-rekenaars, de Duisend Jaaren beginnen, in welke de Satan gebonden is; konnende de Heidenen nu niet meer tegens het Christendom aan-hitsen; en de Twee Getuigen, het Oude en Nieuwe Testament, haare getuigenis ook hebben beginnen te vol-einden, Apoc. 11:7. gelijk Suicerus en andere, dat seer fraai hebben aangewesen. Men getuigd voorts van Constantijn, van wiens Opgang wy noch yts moeten seggen, dat hy geleerd, dapper en grootmoedig in den krijg was; waarom Galerius meer dan eens toelei, om hem door list van kant te helpen. Gelijkmen ook aangeteekend vind, dat Constantinus sijn Schoon-vader Maximianus, al ontrent het Sesde of Sevende Jaar der Vervolging, doen wurgen had; alhoewel ook andere willen, dat hy sich selven, uit vreese voor Constantijn, dusdan gom het leven gebragt heeft. Maxentius in het Agtste Jaar noch niet ophoudende van sijne wreedheid binnen Roomen te plegen, bande veele Edelen uit, en deed ook den Bisschop Marcellus in een stinkende Kerker omkomen. En Licinius geen Ooren aan Constantijn willende leenen, hoe dikmaal hy hem de Vervolging der Christenen afmaande; is hy van hem den Oorlog aangeseid; en driemaal van hem geslaagen wordende, heeft hy alleen op de voorbede van sijn Wijf Constantia, Constantijns Suster, het leven daar uitgesleept, en is na Thessalonica getrokken, om aldaar 't restant van sijn leef-tijd, als een privaat Man op te knaagen. Doch dat Maxentius, Constantijns gevreesde Opgang en grooten yver, ten minsten geveinsdelijk heeft soeken te vleijen, soumen misschien mogen besluiten uit eenen Penning dien hy na de dood van Constantius Chlorus met dit Opschrift onder het volk dede uitstrooijen: IMP. MAXENTIUS DIVO CONSTANTIO COGNAT, *De Keiser Maxentius aan den Vergoden Constantius sijn Neef.* Maximinus onder dies wederom met een nieuw gebod vryheid gevende, om de Christenen te dooden waarmen kon, zijnder in Egipten veele Martelaars geworden. Galerius in het Tiende of laatste Jaar deser Vervolging eindeling aan een ongeneeslijke pijn in de Ingewanden te Bed gesmeten; poogde door een schielijke stremming der Vervolging, den Godt der Christenen te versoenen; maar geen gehoor krijgende, deed hy in sijn rasende smerten eenige van sijn Genees-meesters den Bek breken, en voer in die Gramsteurigheid ter Zielen. Dit by het gesag van Constantijn komende, die den Christenen beval ongemoeid te laaten, gaf wel eenige vrees aan Maximinus, maar en sogt egter geen Ooren tot een geheele schorsing der Vervolging te leenen: dus verduisterde hy dit gebod soo veel hy kon, en dede het selve alleen met koelen monde, aan sijne Land-besorgers bekend maaken, op dat hy het onder schijn van gehoorsaamheid bewimpelde: waar in hem egter eenen Sabinus, een Oversten uit de Christenen, voor-quam; doende het Plakkaat des Keisers in het Latijn beschreven, aan alle Stadthouders des Rijks affenden: waar op veele gevangene en slaafse Mijn-gravers uit de Bergkuilen verloft, en korts daar op een geheel andere gedaante onder het Christendom en de Regeeringe der Kerke, gesien wierd: als dewelke daar

Speeling op de Openbaring van Johannes.

Constantinus segd Licinius den Oorlog aan.

Dien hy overwind.

Maximinus vervolgd de Christenen noch.

Galerius sterft aan een uitsinnige pijn.

Constantijn brengd de Kerk, hoop van herstel aan.

toe

Digitized by Google

toe ook noch een grooten aanwas uit het Heidendom bequam. Maximinus nu in ſijn toeleg bedrogen, ruſte niet om de Kerke alſinds te ont-ruſten; waar toe hy ſich dan ook bediende van eenen Theoteknus, een Booswigt en Toovenaar, door welk hy de onnooſele Chriſtenen, als ſchuldig aan Schelm-ſtukken, te bijſter in de klem, en niet ſelden van kant wiſt te helpen. Ook deed hy een Beeld opregten, dat onder eenige Afgodiſche prevelingen en beſweeringen, valſche Godtſpraaken voortbragt, welke meeſt hier op uitliepen; *Datmen de Chriſtenen uit Landen en Steden moeſte bannen; terwylſe ſijn Godtheid vyandig waaren.* 't Gene veele uit over-Godsdienſtigheid geloof gevende, verpligte om de Chriſtenen over-al te vermoorden. Ook ſegdmen dat hy de Gerigts-handeling van Pilatus over Jeſus gehouden, onder ſeer laſterlijke woorden deed in geſchrifte ſtellen, en onder het volk ſtroojen: dwingende den eenen Chriſten tegen den anderen, valſche getuigenis te geven, op datmenſe van kant hielp. Lucianus, een Ouderling van Antiochien, hier tegens een Verantwoord-ſchrift ingeſteld hebbende, om dat aan den Keiſer binnen Nicomedien ſelfs te vertoonen; wierd aanſtonds vaſt-gehouden en in de Gevangeniſſe vermoord. Soo dat Euſebius niet ſonder reden geſeid heeft; *Dat Maximinus met ſoo grooten wreedheid tegens de Chriſtenen gewoed heeft, dat de laatſte Vervolging veel ſwaarder geweeſt is dan de voorige.* En ſulks mogenwe waarlijk, van deſe onmenſchelijke Tien agter-een volgende jaaren ſeggen; welke boven alle andere rampen der Kerke worden aangeteekend; als waar in by-na de geheele Aarde, dat is Aſia, Africa en Europa met alle de Eilanden, met Chriſten-Bloed begoten is. Den Tyran Maxentius eindelijk van den Roomſchen Raad, voor een algemeenen Vyand des Rijks verklaard, is na drie Veld-ſlagen van Conſtantijn, wiens yverzugt geen mede-maat in het Rijk dulde, t'onder-gebragt; en vlugtende over de bedriegelijke Valbrug Mylvia, is hy met veele van de ſijne in den Tyber gebonſt, en verdronken: ſoo dat Conſtantinus nu het Rijk voor hem alleen open, en de Chriſtenen de borſt ruim kregen, om uit den negenden Pſalm te zingen; *De Heidenen zijn geſonken.* Licinius hier op gedagten nemende, om van ſijn privaat leven het hoofd op te beuren, ſogt met aanhang den voorſpoed van Conſtantijn te ſchutten: en daar toe bevorderd hebbende, dat Martinianus tot Keiſer uitgeroepen wierd, zijnſe beide als in de ſlinger der voorige drift, door bevel van Conſtantijn om 't leven gebragt. En daar op toeleggende om meer en meer de Vyanden der Chriſtenen te dempen, is ſijn Magt en Geſag ſoodanig over-al doorgebrooken en hoog opgeſtegen, dat hy niet alleen den by-naam van den *Grooten;* maar ook van den *Grootſten* daar door verwaardigd wierd te draagen. Gelijk mede vele Schrijvers van hem getuigen, dat hy de eerſte onder de Romeinſche Vorſten is geweeſt, die de Dwaal-ſieke Afgoderie der Heidenen, volkomen de ſchop gegeven hebbende, de Majeſteit van den eenigen waaren Godt erkend heeft. Soo dat ſijn Opgang, den Ondergang en het einde van alle de vreeſſelijke Vervolgingen der Heidenſche Tyrannen is geweeſt. Want alhoewel'er eenige aan de opregten ernſt van Conſtantijn groot twijffel ſlaan, en in hem beſtraffen dat hy het Chriſtendom met een alte rood-geverfden Bloed-vlag, gunſtig geweeſt is; nochtans is deſe verloſſinge doorgaans van de Chriſtenen ſoo hoog gewaardeerd, dat de neerlaag van Maxentius als de Geboorte-dag des Chriſtendoms gehouden is. En gelijk met deſen het Afgodiſch Rijk des Satans, dat tot noch den Antichriſt wederhouden hadde, uit het midden weg-genomen is, 2 Theſſ. 2: 7, 8. en de Keiſeren ſederd, geen agt meer en hebben beginnen te geven op de Goden harer Vaderen, maar alle hun magt tot beſcherming des Geloofs aanleiden,

Laatſte wrok van Maximinus tegen de Chriſtenen.

De Vervolging onder Maximinus van Euſebius groot uitgemeten

Maxentius voor vyand van 't Rijk verklaard.

Van Conſtantijn geſlagen verdrinkt in den Tyber.

Licinius het hoofd opbeuren de word beteugeld.

Conſtantijn bekomd den Eernaam van den Grootſten.

Ondergang van Maxentius de Opgang der Chriſten-Godsdienſt.

Digitized by Google

gelijk in veele Concilien gebleken is; (want Conſtantijn, heeft den Ketterſen Arrius, in de eerſte Groote Kerk-vergaderinge van Nicenen veroordeeld: Theodoſius, de Leere van Macedonius, in de tweede algemeene te Konſtantinopolen: en ſijn naam-genoot, Theodoſius de tweede, Neſtorius in de derde te Epheſen; gelijk Martianus, Eutyches in de vierde te Chalcedonien verdoemde;) alſoo hadden wy den om-trek onſes voornemens ſoodanig ontworpen, dat wy met den Opgang van Conſtantijn de Groot, als wanneer het Koningrijk van Chriſtus, ongemoeid het Beeſt, dat daar uit voort-quam, het Rijk des Satans in het Ooſten en Weſten, met magt heeft beginnen in duigen te ſmijten; onſe Taaks genoegſaam giſten afgedaan te hebben, om dit Boek-deel te gelijk met dit Eerdigt tot deſſelven Keiſers Tronie-beeld, aldus te laaten eindigen.

't Was Conſtantijn, de Baak der Kriſten Vorſten,
Wiens ſtaale Ziel 's Lands onheil willig torſten:
Sijn Godsvrugt demptend 't woedend Heidendom,
En bragt de Leer der Zaligheid *al-om.* I. V. V.

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

A.

AAlmoessen, waarom van Jesus nooit aan eenige Arme Menschen gegeven die sijn genesing van qualen genooten hadden. pag. 485
Aanbinding der Schoenen, hoedanigen dienst der Slaven. 545
Aangesicht, van wat beteekenis in het Gesichte van Ezechiel kap. 1. &c. 427, 428, &c.
Aangesicht door Speeksel te bekladden, hoedanigen smaadheid by de Oude. 618, 619
Aanliggen tot de Maaltijden, waarom in het N. Testament doorgaans *Aanzitten* vertaald. 536, 542
Aanteekeningen over de Masoretische Punctatien, tot wat einde gemaakt. 110
Aardbeving en verduistering, hoedanig ten tijde van Jesus Lijden geschied. 769
Aard- en Hemel-kloot op het Amsterdamse Raadhuis, hoedanigen sweem na der ouden Musivische Vloeren. 680
Aarons Griffie of Steekbeitel, hoedanig die tot de boetseering van het Gulde Kalf kan geweest zijn. 59
Aarons Amandel-staf, hoedanig op sommige Joodsche Sikelen verbeeld met Chaldeesche Opschriften. 81, 86
Abarbanel van Coccejus overgehaald. 452, 453
Abednego, van hoedanigen beteekenis dien naam is. 298
Abimelech brengd Gideons Huis een groote neerlag toe. 273
Abraham, van Suidas qualijk voor een vinder van de Hebreeuwsche Taale gehouden. 32
Abrahams Alphabêt ten tijde als hy over den Eufrat trok. 43
Abraham; waarom een *Overganger* genoemd. 63, 64
Abraham, hoedanig van den Engel Zadkiel onderwesen, wegen de oorsaak der Saligheid. 203
Abraxas, hoedanigen gedrogtelijken Wonder-God der Basilidianen &c. 741, 742
Accenten of By-klanken, waarom by de Hebreen ingevoerd. 104
Actosa de Dochter van Bellopares, regeerd als een tweede Semiramis in Assyrien. 268
Adam waarschijnelijk de eerste vinder der Letteren. 32, 33, 34
Adam in wat zin hy een Propheet geweest is. 152
Adam, hoe na der Joden gevoelen in de Cabbaalsche wetenschap onderwesen. 210
Adam is niet waarschijnelijk op Golgotha begraven. 756
Adams geschreven Boek van Godt. 29
Adams meening, aangaande de verlossing des gevallen Mensche. 202
Adonai, door hoedanigen merkteeken dien Naam Gods, by de Cabbalisten aangewesen word. 207
Adoniram is te Sichem en niet in Spanjen begraven, als seker Joodsche Fabel wil. 78
Advokaat of Voorspreker, hoe en waarom aan de rechterzijde des Beschuldigden stond. 647, 648
Æmilianus voor Roomsch Keiser uitgeroepen. 836
Ætiopische Overzetting des Bybels. 125
Afgoden noch Beelden, waarom Godt niet en kan in de Kerk gedoogen. 412
Afgoderie, hoedanig van Israel met Gideons Gouden Ephod gepleegd. 272
Afgoderie, hoedanig na de wederkeering uit Babel by de Joden versoeid. 381
Afgodisch Beeld van Maximinus, door valsche Gods-spraken tegen de Christenen gebruikt. 843
Afgodische Beelden der Egiptenaren, waarom met de Heilige Letter A. in de hand verbeeld. 50
Afgodische Naam-klank aan Daniel en sijn medegezellen gegeven, hoe van Godt wedersproken. 298
Afgodische Priesters van Josias op de Altaren der Afgoden verbrand. 635
Afschrift van Ezdras is buiten twijffel sonder Puncten geweest, en van groot Gesag. 103, 112, 115
Afschriften der H. Boeken, welke in achtinge by de Joden zijn. 115, 116
Afschrift des Bybels van Ben-Ascher en Ben-Nephtali. 117
Afschrift van Origenes met bygevoegde Overzettingen, hoedanig verlooren. 118
Afschriften der H. Mannen, zijn sonder fouten geweest. 138
Afschriften hebben door haare meenigte de Ketters en Ongodisten belet de H. Schrift te vervalschen. 147
Afschriften der H. Historie-Boeken zijn niet buiten haar orden van tijd, elders qualijk af of aangehegt, als sommige meenen. 244
Afval der Joden onder Antiochus Epiphanes. 224, 226
Afvallige Christenen onder de Keiser Decius in drie soorten onderscheiden. 835
Afzetten des Hooge-priesters door de Romeinen gepleegd, bewijst niet datse ten tijde van Jesus het Hals-gerecht quijt waren. 686
Agrikola met twaalf nagelen aan het Kruis gespijkerd. 727
Agrippa, siet Herodes Agrippa.
Ahasueros Koning van Persien, hoe waarschijnelijk voor Xerxes gehouden. 310
Akker des Bloeds, hoedanigen ondeugenden stuks Lands. 514
Alabastere Flesen, hoedanig by de Oude tot de Salvinge gebruikelijk. 532
Alcimus een Goddeloos Mensch, tot Hooge-priester in Onias plaatse gesteld. 324, 342
Aleph, hoedanigen merkteecken die Hebreeuwsche Letter in de Cabbaalsche Geheimkunde is. 206
Alexander de Groot, hoe door den Hoorn tusschen de Oogen des Geiten-Boks verbeeld. 305
Alexander de Groot volgd sijn Vader in het Macedonische en Griekse Rijk, trekt gestoord na Jerusalem, en word in Daniels Prophetie onderwesen. 316, 317
Alexanders Rijk na lange Oorlogen onder vier Koningrijken verdeeld. 319
Alexander Epiphanes volgd Demetrius Soter in het Syrische Rijk. 325, 342
Alexander Zebinna overwind Demetrius Nicator, en word Koning. 327, 328
Alexander Bala, anders Theopater, hoedanig buiten gewoonte der Syrische Koningen met een Helmet vertoond. 343
Alexander Jannæus komd naar Aristobulus aan de Joodsche Regeeringe, en laat 800 Joden aan Kruissen hegten. 329, 330, 351
Alexander Severus Keiser geworden, vertoond sich der Christenen Vriend te zijn. 833
Alexandrien van Severus tot een algemeene Vleesch-bank der Christen Martelaren gesteld. 832
Alexandrijns Afschrift der Lxx Overzetting, hoedanig verschillig van de hedensdaagse maniere der Grieken geschreven. 17
Allegorien, hoe men die behoorde te maaken. 199
Alpha en Omega, waarom in de Openbaring op die Letteren gespeeld word. 50
Alphabêt van Abraham, 43. van Enoch, 44. van Salomon, 47. der Syriers en Chaldeen, 48. der Phœniciers, 49. der Cabbalisten. 206, 207, 208
Altaar des Kruisses, hoedanigen quaden spreekwijse in het Christen-geloof. 516
Altaar van den Onbekenden Godt, hoe van Paulus te Athenen bekend gemaakt. 798
Alwetendheid Gods, hoe bysonder in de Prophetien openbaar. 399, 400
Amandel-staf, hoe en waarom op sommige Hebreeuwsche Penningen verbeeld. 81
Amasia de Koning van Juda, kan niet waarschijnelijk in Spanjen begraven zijn. 78
Amerikanen hebben de Letter-maaking en desselfs gebruik, voor een vond van Godt of van de Duivel gehouden. 28
Amynthas komd aan de Assyrische Regeering. 268
Ammon, of Jupiter Ammon, waar van daan hem Ramshoornen toegepast zijn. 52
Ammoniten en Moabiten aan Israel als vervloekt voorgesteld. 243
Amos, wanneer hy gepropheteerd heeft. 240
Ananelus een slegt gebooren Man van Herodes tot Hoogepriester gemaakt. 363
Ananias de Hooge-priester, hoedanigen lid der vergaderinge in de verantwoordinge van Paulus. 606
Anker op de Syrische Penningen, hoedanigen aanwijsing van den oorsprong der Seleuken. 344
Ananus van Johannes valschelijk van verraad tegen Jerusalem beschuldigd. 811
Andreas leefd twee dagen aan het Kruis. 731

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

St. Andries-Kruis, van hoedanigen fatsoen. 715, 744
Annas en Cajaphas, hoe te gelijk konnen Hooge-prieſters genoemd worden, daar maar een dat Ampt bediende. 601
Antigonus de Speel-Soon van Philippus, ſtaat na de Griekſe Monarchie, en komd om den hals. 319, 329
Antiochus Gryphus komd aan 't Syriſche Rijk. 328, 329, 348
Antiochus Cyzicenus neemd als Koning het Rijk van Syrien aan. 330, 350
Antiochus Cyzicenus, waar van ſoo bygenaamd. 350
Antiochus Dionyſus Koning te Damaſcus vande Arabiers geſlagen. 331
Antiochus Soter volgd Seleukus Nicator in het Syriſche Rijk. 321, 334
Antiochus Theos volgd Antiochus Soter in het Syriſche Rijk. 321, 334, 335
Antiochus Magnus in Oorlogen bedraaid, laat ſijn twee Soons tot Gijſelaars voor het bedongen accoord. 322, 336
Antiochus Eupator volgd ſijn Vader Epiphanes in het Syriſche Rijk. 324, 341
Antiochus Epiphanes, waarom miſſchien by Daniel den *Ver-achten* genoemd, ſijn Oorlogen en Daden. 322, 323, 339, 340
Antiochus Epiphanes verbied de Joden het Wet-boek te leſen, en doed veele grouwelen. 224, 225, 229
Antiochus Theos regeerd als Koning in Syrien. 329, 345
Antiochus Sidetes regeerd als Koning in Syrien. 327, 345
Antiochus Hierax overwind ſijn Broeder, en word vermoord. 336
Antiochus Aſiaticus of Comagenus, bezit het Syriſche Rijk ſtuks-wijſe. 331, 357
Antiochus Pius krijgt 't Gebied van Syrien in handen. 331, 352
Antiochus Dydimus neemd de Koninglijke Hairband van Syrien aan. 331, 353
Antichriſt kan alleen uit de tijd-raming der Propheten gekend worden. 412, 502
Antigonus werd het Gebied over Aſien toegeweſen. 319
Antipater van Julius Cæſar tot Beſcherm-Heer over Judea geſtelt. 359
Antillus met een Yſere Schrijf-pen doorſtooken. 60
Antoninus belacht de Chriſtenen, om datſe haar om het Geloove lieten dooden. 825
Antoninus Pius door het Gebed der Chriſtenen met ſijn gantſche Krijgs-macht geret. 825
Antoninus Verus Keiſer geworden, is een hard Vervolger der Chriſtenen. 825
Apis de voorname God der Egiptenaren, van Cambyſes beſpot en gedood. 308
Apis aangedane leed, van Bagoas aan Artaxerxes Ochus, door de Katten gewroken. 314
Apocryphe Boeken, in hoedanigen achting by de oude Joodſche Kerk, en van wat gebruik. 112, 113, 257
Apollo, hoedanig veelſinds en ten verſcheiden opſichte op de Syriſche Penningen verbeeld. 335
Apollonius een Roomſch Raadsheer van ſijn Slaaf beklapt, word Onthoofd. 831
Apoſtelen, waarom de Gave der Talen noodig hadden. 25
Apoſtelen, wanneerſe de Boeken des N. Teſtaments geſchreven hebben. 116
Apoſtelen hebben de Joden nergens van vervalſching der H. Schriften betigt. 142
Apoſtelen, waar toe ſy hare Brieven geſchreven hebben. 472
Apoſtelen wedervaren, hoedanig van Jeſus voorſegd. 490
Apoſtelen krijgen twiſt over de Beſnijdenis en onderhouding van de Wet. 797
Apoſtelen, hoedanig ſtandvaſtig in de leere van Jeſus Opſtandinge, en yver voor den ſtand der Kerke. 792, 794
Apoſtelen dood en einde, is niet al te ſeker bekend. 806
Apoſtelen hebben de XII. Artikelen des Geloofs niet ſelfs opgeſteld. 819
Arabiers, Syriers en Ethiopers, hebben haar Letteren van de Hebreen. 36
Arabiers, in wat zin van Petronius, *Doorboorde Ooren* genoemd. 283
Arabiſche Overzetting des Bybels. 126
Arameſche Taal, hoe van Ezdras gebruikt tot de H. Boeke. 47
Arbaces de Mediſche Stadhouder, vind Sardanapalus by de Wijven aan de Spinrok zitten, en ontweldigd hem het Rijk. 292, 321
Arias Montanus heeft het oog op de Plantijnſche Biblia Regia. 120
Aridæus in Alexander de Groots plaatſe verkooſen. 318
Ariſtæus Hiſtorie der LXX Overzetters, van R. Simon een Joodſche Fabel genoemd. 153
Ariſtides onderſchept Hadrianus wreedheid tegen de Chriſtenen. 823
Ariſtobulus volgd ſijn Vader Hirkanus in het Vorſt- en Prieſter-ampt, en neemd de Koninglijke Eertijtel aan. 329, 351
Ariſtobulus de Jonge, boend Hirkanus uit ſijn Moeders Rijk. 330
Ariſtobulus gevangen na Roomen gevoerd, en omgebracht. 358, 359
Ariſtoteles heeft Babylon qualijk voor Ninive gehouden. 264
Ariſtoteles te wat tijd hy in fleur was. 316
Arke van Noach, wat de Cabbaliſten uit derſelver proportie verſieren. 200
Arke des Verbonds, hoe gemaakt na Villalpandus meeninge, en in het Geſicht van Ezechiel vertoond. 455
Arke des Verbonds met de Cherubinen, waar toe van Godt onder Iſrael bevoolen te maaken. 461
Arke des Verbonds is in Salomons Tempel niet vernieuwd. 456, 457
Armbanden, hoe verſcheiden, en waarom by de Oude plegen gedragen te worden. 285, 286, 288, 290
Armen ook Vleugelen genoemd, 427. en ſulks op de Cherubinen gepaſt. 436, 458
Armen en handen, hoedanig onder der Cherubinen Vleugelen geplaatſt. 430
Armeniſche Overzetting des Bybels. 125
Armgeſmijde, wat het voor een Cieraad geweeſt zy, en van wien gedragen. 283, 288
Arm-ringen, waar van ſoo genoemd, en hoe gemaakt en gedragen. 284, 285, 287, 289
Arm-ſtoelen, waar van genoemd en in gebruik gekomen. 540
Arrius in het Concilie van Nicenen veroordeeld. 844
Artaxerxes, van hoedanigen beteekenis dien naam by de Perſen is. 310
Artaxerxes Longimanus volgd Xerxes in het Perſiſche Rijk. 310, 311
Artaxerxes Mnemon volgd Darius Nothus in het Perſiſche Rijk. 313
Artaxerxes Ochus volgd geweldelijk ſijn Vader Mnemon in het Perſiſche Rijk, en word vermoord over het invoeren van een Ezel in Apis plaats. 314, 315
Arthaſaſta ſiet Artaxerxes.
Artijkelen des Chriſtelijken Geloofs, wanneer gemaakt, 819
Aſcadates heeft de Aſſyriſche Monarchie in handen. 268
Aſcrazapeus regeerd in het Aſſyriſche Rijk. 291
Aſſamoneen, waar van ſoo genoemd. 227
Aſſerhaddon de vijfde Koning van Aſſyrien, die de H. Hiſtorie vermeld, neemd het het Rijk van Sennacherib. 293, 295
Aſſyrien heeft lang voor Egipten in Konſten en Letteren gebloeid. 29, 31
Aſſyriſche Rijk, wanneer begonnen. 259
Aſſyriſche Monarchie, hoe van Chams geſlachte, tot de nakomelingen van Sem en Japhet overgegaan, haar Koningen in de H. Schrift gedacht. 261, 262
Aſſyriſche Rijk vervald onder Ninias, en raakt onder Sardanapalus in twee hoopen. 267, 292
Aſſyriſche wegvoeringe of die de eerſte onder Tiglat-Pul Aſſur te rekenen is. 293
Aſſyriſche Rijk, waarom na de Regeering van Merodag, het Babyloniſche genoemd. 295
Aſſur, wien hy geweeſt is. 262, 267
Aſtarte de Godinne der Sydoniers, hoedanig op de Syriſche Penningen verbeeld. 344
Averregts, van hoedanigen gemeende afkomſt. 662
Auguſtinus wraakt de Latijnſche Overzetting van Hieronymus. 127
Auguſtinus misſlag, aangaande de Oorcierſelen die de Vrouwen in den Neuſe plegen te dragen. 282
Auguſtinus in den dut ove. Jeſus antwoorde aan Cajaphas, *Gy ſegd het.* 617
Avondmaal, hoe en wanneer in plaatſe van 't Joodſche Paſcha ingeſteld. 509, 583, 585
Avondmaal van Jeſus, op hoe veel Lig-bedden hy dat met ſijn XII Diſcipelen gehouden heeft. 576

Avond-

Digitized by Google

BLAD-WYSER:

Avondmaal, hoedanig van sommige driesinds gesteld. 584
Aurelianus vervolging tegens de Christenen. 837
Aurelius Maximianus, en Galerius Maximinus, van Diocletiaan tot Sonen en mede-Keiters aangenomen. 837
Aurelius Severus kant sich tegens Maxentius, en komd om den hals. 841
Autheuren der Heilige Boeken, wie die geweest zijn. 213, 214, 219, 242

B.

BAal-Berith, hoedanigen Afgodinne te Beritus gedient. 273
Baard en Hair-dragt, met wat opsicht te mets by de Romeinen aangenomen en afgeleid. 707, 708
Baard mocht van de Joodsche Priesters aan de hoeken niet gekort worden. 708
Babel, wanneer mogelijk eerst begonnen te bouwen. 259
Babel, hoe en wanneer het Cieraad der Koningrijken genoemd, en van Cyrus ingenomen. 302, 304
Babels grootheid door Jeremias afgebakend. 264
Babylon, waarom door de Noorder Wind afgebeeld. 422
Babylonische Monarchie, hoedanig een en deselve met de Assyrische. 261
Babylonische Gevangenschap, sederd welke tijd te rekenen. 295, 298, 300, 304
Bacchus, hoe en waarom veelsinds op de Syrische Penningen verbeeld. 347, 348, 355, &c.
Bagge op de Borst, van ouds een Teeken des Adeldoms. 283
Bagoas brengd de Persische Koning Artaxerxes Ochus, uit Godsdienstige wraak-lust om den hals, en ontheiligd den Tempel. 314
Ballingschap mocht geen Israelijt opgeleid worden. 643
Balsemen der Lichamen wierd by de Joden na verscheide staat gedaan. 778, 781, 782
Balsem-gewas, hoe op de Hebreeuwse Penningen verbeeld. 83, 84
Banieren Israels, hoedanig met de Teekenen der Cherubinen beschilderd. 460
Banninge siet Uitbanninge.
Barabbas een oproerigen Moordenaar, waarom van Pilatus tegens Jesus in der Joden keure gesteld. 656
Barchochab, hoedanigen valschen Messias onder de Joden opgestaan. 820
Barnabas en Petrus, ontrent wat tijd als Martelaars gestorven. 802
Barrevoets gaan, hoedanig van ouds een Teeken van droefheid. 550
Bartholomeus tweemaal gekruist. 806
Basilidianen, hoedanig veel op hadden met haren Wonder-God ABRAXAS. 741, 742
Basten van Boomen, hoe eertijds in stee van Schrijf-papier gebruikt. 56
Beampt-schrijvers, hoedanig eertijds onder de Hebreen. 221
Beddekens tot het aanliggen ter Maaltijd. 536, 537
Beeld van Simon de Toovenaar, hoedanig qualijk te Roomen aangehouden. 804
Beeld uit Nebukadnezars Droom-gesicht van Daniel verklaard. 295, 296
Beelden en Afgoden, waaromse Godt niet en kan in de Kerk gedoogen. 412
Beelden, hoe en waarom tot straf aan Kruis-houten opgehangen. 737
Beeldnis van Christus, van Alexander Severus in sijn Bid-kamer gesteld. 833
Beeld-letteren zijn nooit een gemeene Schrijf-wijse des Volks geweest. 31
Beeldsprakige Letteren, hoedanig oorspronkelijk by de Egiptenaren. 30, 38, 39
Beenbreking is geen noodwendig gevolg der Kruis-straffe geweest. 691, 733, 734
Beenbreking, hoe aan een schelmse Slaaf door de Wet van vergelding geoefend. 831
Beesten, hoedanigen schaduwe sy van de Menschelijke Spraak en reden schijnen te hebben. 4
Beeste-vellen van ouds tot veel gebruik genomen. 57
Beesten hebben ook verscheide Oorciersels gedragen. 284
Begraaf-wijse die seer belacchelijk is onder de Trogloditen. 784
Begraving der dooden hebben de Joden geensinds van de Egiptenaren geleerd. 782
Bekeering der Heidenen, hoedanig door de Griekse Vertaling des Bybels voorbereid. 175
Bekeeringe in Zak en Asse, waar van die spreekwijse ontleend is. 678
Bekers, Kroesen en Drinkvaten, van hoedanigen gebruik by de Oude. 590
Bellopares word van Lamprides in het Assyrische Rijk gevolgd. 269
Belochus Priscus komd aan het Assyrische Rijk. 268
Belofte van de Messias, hoedanig volgens de Cabbaalsche leeringe van de eene Vader op de ander uitgesteld. 203
Beloften Gods, hoedanig in orden in haar reeks vervuld zijn. 408
Belzasar de derde en laatste Koning van Babel na Nebukadnezar in sijn Nacht-banket gedood. 303, 304
BELTHAZAR, wat dien naam te kennen geeft. 298
Belus of Baal, waar van af komstig. 67
Ben-Aschers afschrift der H. Boeken, van hoedanigen agting. 117
Benjamins versierselen ontrent de Letteren op de Graf-steenen van Abraham, Isaak en Jakob. 78
Ben-Merodach, hoe de laatste Koning uit de Assyriers die de H. Historie vermeld. 293, 295
Ben-Nephtali word van de Oosterse Joden aangaande het afschrift des Bybels meest gevolgd. 117
Berenice door Kallenicus vermoord na de voorsegging van Daniel. 321
Beschrijvingen, hoedanig twee onder Augustus gedaan. 372
Besnijdenis en *Tijd der Vettigheid*, wat het in sommige Opschriften van Hebreeuwsche Penningen seggen wil. 83, 85, 93
Besnijdenis geschiede niet aan de Kinderen die een Jood geboren wierden, onder de straf van uitsonderinge. 641
Besnijdenis, wanneer den Joden als een kennelijk Brandmerk geworden. 818
Besnijdenis den Joden van Keiser Hadrianus verboden. 822
Bespottinge van Jesus in het Rechthuis van Pilatus, en aan het Kruis. 662, 766
Besluis over de verraderlijke moord van Darius Codomanus, door Alexander wreedelijk gestraft. 318
Bestevaars Stoelen, van wat gebruik en afkomst. 541
Besweering, waarom van den Hoogen-priester Cajaphas aan Jesus gepleegd. 616
Bethanien, hoedanigen Vlek en waar ontrent Jerusalem gelegen. 536
Betphage, hoe en waar gelegen. 536
Beul siet Scherprechter.
Bewaring der H. Schriften, wanneer de Joodsche Kerk ontnomen. 143
Bewaringe der Gekruiste, hoe en waarom sulks ook aan Jesus geschiede. 731, 735, 765
Bezetene, hoe de Joden door een Neus-ring plagten te genesen. 284
Bybel-verklaarders, hoedanig en waarom noodig in de H. Taalen moeten ervaren zijn. 74
Bybel-Text, hoe haar lesing sonder Puncten is konnen bewaard worden. 107
Bybel of Boeken des O. Testaments, hoedanig van ouds in XXII Boeken of Lees-rollen afgedeeld. 112
BYBEL, waarom dien naam aan de H. Schrift opgedragen is. 213, 214
Bybel in haar verscheide Hebreeuwsche Druk-uitgevingen nagespoord. 118, 120, 121, 122
Bybel, waarom in veelerlei Taalen moeste overgezet worden. 123
Bybel is waarschijnelijk van de LXX Overzetters geheel vertaald. 155
Bybel, hoedanig verscheidemaal in het Neerduits overgezet en gedrukt. 128, 129
Biblia Alexandrina, hoedanig mislukt door een Titel-vermomming uit te geven. 121
Biblia Polyglotta, hoedanig van Brianus Walton toegesteld en uitgegeven. 122
Bybel-boeken, van wien en wanneer geschreven, en in Kapittelen en Verssen verdeeld. 219, 230
Bybelsche Historien, waarom die met Nehemias ophouden. 256
Bybel-siffters over de inlassingen der Historische Boeken, genoeg gedaan. 242

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Bijl in de Staaf-busſels der Romeinen, van wat beteekenis. 698
Biſchoppen in de eerſte Kerk, leerden alzittende. 398
Biſchoppelijke macht bekommerd den Keiſer Trajanus. 818
Bittere Sauſen, hoedanig neffens het Paaſch-lam opgedist. 577
Blad, Schrijf-Blad, en Blad Papier, waar van ſoo genoemd. 54
Bladen van Dadel-boomen, hoedanig eertijds tot Schrijf-papier in gebruik. 56
Blakeren en door rook verſtikken, hoedanigen Martel-ſtraf der Opgehangene. 737
Blinkend Kleed, hoedanig en waarom Herodes ſulks Jeſus heeft doen omhangen. 654
Blixem-werpend Regiment, hoe en waarom ſoo genoemd. 825
Blixem en Vuur van tuſſchen de Cherubinen geſien, van Coccejus op de liefde der Kerke Gods gepaſt. 436
Bloed der Martelaren van Tertullianus in een ſluit-reden, voor het Zaad en aanwas der Kerke geroemd. 833
Bloed des Lams, hoe een Wit-maaking der Kleederen kan toegepaſt worden. 593
Bloed des Doodſlag bleef na der Joden gevoelen ook op de Kinderen tot aan het einde der Weereld. 668
Bloed des Paaſch-lams aan de Poſten der Deuren beſtreken, hoe een voorſchaduwe van Jeſus Lijden aan het Kruis. 746
Bloed-dorſtigheid van Herodes de Aſcaloniter. 360
Bloed en Water, hoe te gelijk uit Jeſus Zijde gevloeid. 776
Bloedgierigheid der Joden, waar in de oorſaak niet geweeſt van Jeſus haaſtige Kruisſiging. 706
Bloedſchande van Juda en Thamar, waarom in de H. Schrift aangeteekend. 474
Bloed van Jeſus, wanneer den Joden op den Kop gekomē. 668
Bloed van Jeſus, waarom onder het Teeken van Wijn voorgeſteld. 509, 593, 594
Bloed-vergieten der Slacht-Offeren, hoedanig van Jeſus op ſijn eigen dood gepaſt. 594
Bloed-vergieten met een Opgeheve hand, hoedanig by de Joden met den Sweerde geſtraft. 636
Bloemen, waar toe van ſommige achter de Ooren gedragen. 281
Boek der Scheppinge by de Joden voor een Schrift van Adam gehouden. 29
Boek en Boeken, hoe van der ouden Boekeboomen houte Schrijf-Tafelkens genoemd. 54, 56
Boek of *Boek-deel*, waar van daan by de Latijnen, Volumen genoemd. 58
Boek *Zohar*, van hoedanigen ouderdom. 109
Boek van Daniel, waar door niet ſuiver in de Lxx Overzetting gevonden word. 160
Boekverſameling der H. Schriften, wanneer opgehouden. 242
Boek van Ruth, van wat inhoud, en waar het behoorde ingelaſt te worden. 244
Boek van Ezdras, hoedanig wel geſchikt achter die der Kronijken. 249
Boek Eſthers van wien beſchreven, en hoedanig van de Joden neffens Moſis Schriften geacht. 250, 251
Boek van Nehemias, van hoedanig Tijd-verhaal en Inhoud. 250
Boek Jobs, hoedanigen waren Hiſtorie dat behelſt. 252
Boek der Pſalmen van hoedanigen aal-oude achting in de Kerk. 252, 253
Boek der Spreuken, van wien gemaakt. 253
Boek der Openbaring, waarom belaſt niet te verzegelen. 416
Boeken, wat die vermogen aan de nakomelingen. 28
Boeken der H. Schrift, hebben na ſommiger meeninge nooit verandering in Letter noch Taal geleden. 47
Boeken met Punćten, in hoedanig kleen-achting by de Joden. 102
Boeken des O. Teſtaments, hoedanig van ouds in XXII Leesrollen afgedeeld. 112, 216, 217
Boeken van Ezdras die men Apocryf houd, van hoedanigen geloofbaarheid. 113
Boeken der Machabeen, hoe van eenige Joden neffens de H. Boeken aangenomen. 115, 116
Boeken met fouten mogen de Joden niet gebruiken. 143
Boeken Samuels, der Koningen en Kronijken, wanneer en van wie geſchreven. 219, 245, 248
Boeken der H. Schrift, zijn na het ophouden der Prophetie, niet vermeerderd. 221
Boeken Moſis in de Coptiſche Taal. 125
Boeken Moſis, hoe ver van hem ſelfs geſchreven. 221, 243
Boeken der Koningen, hoedanig miſſchien van ſommige Propheten beſchreven. 245
Boeken der Kronijken, van hoedanigen Inhoud en Autheuren. 246
Boeken en Bybelſche afſchriften der Chriſtenen, onder Diocletiaan verbrand. 838
Boeken, hoedanig onder Diocletiaan verſcheide tegens de Chriſtenen geſchreven zijn. 839
Boekdrukkerien tot vordering der Ooſterſche Taalen opgerecht. 27
Boekenboom, hoedanig den oorſprong van 't woord Boek. 56
Boek-rollen, hoedanig uit gewaſcht Linnen of ſaamgehegte Pergamenten gemaakt. 58
Bombergen durfd de plaatſe Pſalm 22: 17. niet veranderen na een beter Exemplaar, en echter van Rabbi Elias veragt. 119
Bomilcar beſtraft aan het Kruis hangende, ſijner Vyanden wreedheid. 732
Bondgenoodſchap der Joden met de Romeinen, van geen goed gevolg. 326, 326
Bonte Vellen, hoedanig van gebruik in het liggen aan de Maaltijd. 537
Boomen en Kruiden, door hoedanigen letter ſy haar merkteeken hebben in de Cabbaalſche Leere. 208
Boomen, hoedanig eertijds voor Kruis-houten gebruikt. 714
Boomſchatting, hoedanig den Joden onder Domitianus opgeleid, en van Nerva quijt geſcholden. 817, 818
Boorden der Mouw-opſlagen, waar van herkomſtig. 288
Bouwlieden der Joodſche Kerke, hoedanigen Steen in Jeſus verworpen. 504
Brand-Altaar, of die in de Geſichten van Ezechiel vertoond is. 458
Brand van Roomen door Nero aangerecht, en op den hals der Chriſtenen geſchoven. 801
Brand te Nicomedien tot groot nadeel der Kerke, den Chriſtenen op den hals geſmeten. 839
Brandinge in de Lijkſtacien, hoedanig in de H. Schrift op te nemen. 784
Braſeletten of Goude Arm-kettingen, hoedanigen dragt der Oude. 284, 285, 287
Braſilianen dragen Ringen in den Neuſe en Lippen. 282
Breken des Broods was by den Joden het ampt van den Vader des Huisgeſins. 587
Brief van Lentulus aan de Keiſer Tiberius over de Lijfs-geſtalte en Gedaante van Jeſus geſchreven. 753
Brief van Pontius Pilatus aan den Keiſer Tiberius aangaande Jeſus Hals-gerecht. 789
Brief van Plinius Secundus tot voordeel der Chriſtenen aande Keiſer Trajanus geſchreven. 819
Brieven van Verband, en die door Zegeling der Overheid gewettigd worden, waarom meeſt op Pergament geſchreven worden. 58
Brieven der Apoſtelen, waar toe geſchreven. 471
Brief-ſchrijvige Letteren der Egiptenaren, hoedanig. 38, 39
Brokkel-vloeren, hoedanig konſtig gemaakt. 675, 679
Brood, waarom Jeſus gebroken Lichaam genoemd. 509, 588, 589
Brood, wanneer van Jeſus gebroken en omgedeeld, tot Teeken van ſijn gebroken Lichaam. 585, 587
Brooden der Joden, hoedanig de forme van heel platte Koeken hadden, die gebroken en niet geſneden wierden. 587
Brood-breking is van ouds tot het houden des Avondmaals in gebruik geweeſt. 588
Brood-deeling of omgeven, hoedanig van Jeſus na de Joodſche wijſe gedaan. 588, 589
Bruidegom gaf by de Hebreen een Voorhoofd-cierſel aan de Bruid. 279
Bruids-gifte, waarom juiſt aan de Ooren gedragen. 283
Bruiloft-zetels van wat gebruik. 541
Buxtorfs gevoelen aangaande de oudheid en vinding der Punćten. 102
Buxtorfs Bybel, hoedanig te Baſel uitgegeven. 120
Buxtorfs gevoelen aangaande de Maſoreten. 186

C.

CAbbaalſche leering, hoe en waar in kortelijk begrepen, deſelve getoetſt en verydeld. 202, 203, 210
Cabbaalſche Telkunde en haar gebruik. 209

Cabbala

BLAD-WYSER.

Cabbala van wien af komstig. 198
Cabbalistische geheimen, en die der H. Schrijvers, van welk een onderscheid. 139
Cabbalistisch A, B, C. door een ontleding van desselfs merkteekenen verklaard. 206-208
Cabbalisten hebben haare Geheim-leere uit de Letteren en niet uit de Puncten genomen. 103
Cadmus, hoedanige Letteren hy in Griekenland gebracht heeft. 31, 32
Cajaphas, hoedanig hy de Jaar-beurte van het Hooge-priesterschap bediende. 600, 606, 613
Cajaphas, hoedanig meest tegen de Wet van Mosis, met een kale Kin verbeeld. 708
Cajaphas heeft sonder onvoegsaamheid den Grooten Raad te sijnen Huise konnen laten vergaderen. 608, 609
Cajaphas, waarom van de Euangelisten alleen met sijn bynaam genoemd. 609
Cajaphas, waarom hy Jesus voor den Grooten Raad Besweerd, en sijn Kleederen scheurd. 616, 617
Cajus doet een Raadsheer met Yserе Schrijf-priemen dood steken. 60
CALIGA, of het Schoenen of Kousen by de Oude zijn geweest. 551
Caligula de Roomsche Keiser, waar van hy soodanig by-genoemd is. 550
Caligula wil sijn Beeld in den Tempel te Jerusalem gesteld hebben. 807
Cambyses volgd sijn Vader in het Persische Rijk, en dood al spottende, den Egiptischen God Apis. 308, 309
Cambro-Brittanners hebben haar Taal nooit verwisseld. 22
Canaan aan Israel beloofd, was noodig dat ook de Tale bleef. 71
Canaan, hoedanig op sekere Hebreeuwse Munt afgebeeld. 92
Canaaneesche Vrouwe, aangaande de reinheid des herten, oprecht in het geloove verklaard. 501
Canaaniten hebben van ouds de Hebreeuwse Taal gesproken. 64, 69
Canaaniten en Phœniciers van de Lxx Overzetters voor een Volk genomen. 70
Canaanitische Volken, waarom van Moses soo nauwkeurig beschreven. 14
Cartaginensen, hoedanigen Volkplantinge der Phœniciers. 70
Cassander wreekt de dood van Arideus aan Olympias de Moeder van Alexander, en behoud het Gebied in Europa. 318, 319
Cassianus Bisschop van Brixien, word van sijn School-jongens met Schrijf-priemen dood geprikkeld. 60
Cassius van Cæsar met een Isere Schrijf-penne doorstoke. 60
Castor en Pollux, hoedanig bysonder van de Tripolitanen ge-eerd, en op de Penningen geslagen. 352, 353
Catechismen of Mond-onderwijsingen des Geloofs, wanneer in de Kerk gebruikelijk geworden. 819
Cellen in welke Ptolomeus de Lxx Overzetters de Hebreeuwse Bybel in 't Grieks liet vertalen. 176, 177
Celsus van de Honden opgegeten, word sijn Beeldnis aan een Kruis gehangen. 737
Ceremonien der Wet, waarom onder het N. Testament niet wederom konnen ingevoerd worden. 236, 237
Ceremonien der Wet, tot wat nut en oogmerk aan de Israelitische Kerk gegeven. 238
Ceremonien ontrent het Yver-Water, hoe ver van Jesus in acht genomen, schrijvende in het stof het oordeel over de Overspeeldersse. 492
Chaldeesch Alphabêt, hoedanig het van ouds was. 48
Chaldeesche Letteren, of Ezdras die tot de Bybel-schriften uit haat tegen de Samaritanen heeft ingevoerd. 47
Chaldeesche Letteren, die men hedensdaags Hebreeuws noemd, hoe van sommige voor de oude Letteren van Moses genomen. 75, 79
Chaldeesche Taal, hoe van veele ouder dan de Hebreeuwsche gesteld. 65
Chaldeesche naamen, of Moses die in het Hebreeuws heeft overgezet. 66
Chaldeesche woorden en spreekwijsen, hoe eenigsinds onder het Hebreeuws, en in sommige Boeken der H. Schrift geraakt. 67
Chaldeesche Uitbreiding, van wie gemaakt, en hoedanig van de Joden gewaardeerd. 124
Chaldeesche Koningen die voor Nimrod regeerden. 239
Chaldeesche Monarchie een en deselve met de Assyrische en Babylonische. 261
Chams nakomelingen zijn niet alle Afgoden-dienaars geweest. 64
Chanajach propheteerd tegens Jeremias en blaast Zedekias de Ooren vol. 298
CHANANIHA, wat dien naam beteekend. 298
Characters der Chineesen worden tot het getal van 120000 door 9 verscheide streeptjes gemaakt. 42
CHERUB, van hoedanigen beteekenis. 433
Cherubinen zijn Engelen in Menschelijke gedaante. 426, 465
Cherubinen hebben geen vier Hoofden, noch vier Tronieaangesichten gehad. 427, 428, 432, 434, &c.
Cherubinen van Ezechiel, hoedanig gelijk aan die in het Heiligdom des Tempels &c. 428, 455
Cherubinen, waarom en hoe met vier Vleugelen gesien. 431
Cherubinen, waarom en hoe aan de vier zijden des Wagens gesien, en recht uitgingen. 430, 431, 432, 433, 437
Cherubinen hebben den Wagen voortgetrokken sonder daar aan ingespannen te zijn. 444
Cherubinen stilstand, van wat beteekenis in Ezechiels eerste Gesichte. 449
Cherubinen, in wat stands-gelegendheid sy het Versoendeksel overschaduwden. 456
Cherubinen van 10 ellen, hoedanig van Salomon in het Heiligdom nestens de Arke des Verbonds gesteld. 456
Cherubinen rondsom den Throon Gods, waarom die malkander gelijk waren. 465
Chineesche Taal, hoe oorspronkelijk en oud. 16
Chineesen verwonderen haar seer over het weinig getal en groot gebruik der Europische Letteren. 28
Chineesche Letter-teekens, waar in voornamelijk van de Egiptische Beeld-letteren onderscheiden. 36, 40, 41
Chineesen meenen de Letteren 300 jaaren voor de Zondvloed gevonden te hebben, 41. Haar oude Schrijfwijse afgebeeld. 49
Christi waare Mensheid, waar in ten klaarsten gebleken. 469
Christi drie Ampten, hoedanig en waar in bediend. 470
Christi dag der Opstandinge, waarom te onrecht Paaschen genoemd. 573
Christi naam door de twee begin-letteren, qualijk voor het Kruis van Jesus aangesien. 741
Christi Lijden, hoe als een voorwerp van blijdschap en geloof aan te merken. 755
Christus als de HIERALPHA, of Heilige A. aangemerkt. 50
Christus en sijn Rijk, hoedanig veelsinds in de oude geschiedenissen voorgebeeld. 199
Christus in wat tijd en toestand der Weereld geboren. 375
Christus, hoe den Heere des Rijks, en nochtans Davids Sone. 375
Christus heeft de Prophetie en te gelijk de Mirakelen wederom in de Kerk gebracht. 377
Christus Jesus, waarom hy tot sijn drie Ampten niet uiterlijk gezalfd is. 386
Christus, hoedanig als de Hoofd-stoffe der Prophetien, en Sleutel der H. Schrift aan te merken. 403
Christus en d' Apostelen hebben niets buite Moses geleerd. 413
Christus, hoedanig zittende op een Zaphyren Throon van Ezechiel gesien. 451, 453
Christus Jesus bewesen Godt te zijn. 465
Christus in wat zin hy een Vloek voor ons geworden is. 632
Christus Jesus van de Keiser Tiberius aan den Roomsen Raad voorgesteld, om hem als Godt te eeren. 789
Christus siet Jesus.
Christen-Kerke, hoe en waarom altijd trouw voor de bewaringe der H. Schriften. 145
Christen-Kerke is de Joodsche billik in 't niet aannemen der Apocryphe Boeken nagevolgd. 257
Christen-Menschen van Trajanus tot Dank-Offers aan de Goden opgedragen. 819
Christenen hebben de H. Boeken van de Joodsche Kerk ontfangen, gelijkse nu zijn. 116
Christenen, waarom in de Hebreeuwse Bybel geen letteren of lesing na een beter Exemplaar mogen veranderen. 120
Christenen en behoorden het verstand der H. Schriften nu niet meer van de Joden af te bedelen. 163
Christenen, wanneer eerst met dien naam genoemd. 795

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Christenen onder Claudius slappe Regeeringe te gelijk met de Joden qualijk gehandeld. 808
Christenen worden onder Nero door het gantsche Roomsche Rijk bevoolen uit te roeijen. 801
Christenen onder Decius door allerhande wreedheden verschrikt, beswijken in het geloof. 835
Christenen, hoedanig gepoogd sonder dooden uit te roeijen. 840
Christenen door Constantius Chlorus begunstigd. 840
Cijffer-letteren der Joden, hoe veel die zijn. 112, 113
Cyprianus troost de vervolgde Christenen met Sendbrieven. 835
Cyprianus met 300 andere te Karthago Onthoofd. 836
Cyrenius of Quirinus, wanneer hy over Syrien Stadhouder was. 372
Cyrilliaansche Letteren, waar van soo genoemd. 36
Cyrillus vind een Illyrisch A, B, C. &c. 126
Cyrus de Koning van Persien, neemd de Stadt Babel en te gelijk de Monarchie in. 304
Cyrus, hoe lang hy geregeerd heeft. 305
Cyrus aanvaard wederom het Rijk der Babyloniers. 305
Cyrus afkomst en opkomst beschreven. 306
Cyrus van de Koninginne Tomyris gedood, en sijn hoofd in Bloed gedompeld. 306
Cyrus geeft den Joden verlof, om uit de gevangenschap te gaan en haar Stadt en Tempel te bouwen. 306, 307
Cyrus, hoedanig hy door de voorsegging der Propheten, een Gunst-genoot der Joden kan geworden zijn. 307
Cyrus sterft, en sijn Soon Cambyses word Koning in sijn plaatse. 308
Cirkel-trek des Passers, hoe uit de doeninge van den Ibisvögel gevonden. 51
Cleopatra, Philometors Dochter, word Alexander Epiphanes ontnomen, en aan Demetrius Nicator gegeven. 325
Cleopatra, van haar Soon Gryphus gedwongen om het vergift voor hem bereid, selfs in te drinken. 328, 349, 350
Claudius de Roomsche Keiser, schrabt een Raadsheer in Griekenland uit het getal, om dat hy geen Latijn konde. 20
Claudius Rooms Keiser, stijft de Joodse Oproerigheid door sijn goedheid. 808
Claudius vervolgd na Galienus de Christenen van nieuws aan. 837
Climaat, siet Hemel-streek.
Coccejus gedachten over de Wolke en de Vuur-vlammen in het eerste gesichte van Ezechiel vertoond. 424
Coccejus gevoelen over het bedekken van der Cherubinen Lichamen. 435
Coccejus gevoelen over de beduidinge der Raderen, in welke de Geest der Dieren was. 445
Coccejus gedagten over Ezechiels gesichte van de Sone Gods, zittende op den Throon. 451, 452
Coccejus verklaringe over de vier Dieren van Ezechiel gesien. 465
Codex (gemeenlijk een *Boek* verduitst) waar van soo genoemd. 56
Codomannus volgd Artaxerxes Ochus in het Persische Rijk. 316
Commodus word Keiser van het Roomsche Rijk; houd sich stil tegen de Christenen, en wreekt hem aande beschimpers van sijn Geboorte-viering. 831
Commodus van sijn Wijf vergeven, komd wederom op, en blijft in een Worstel-gevegt. 832
Concilie van Trenten heeft aldereerst de Apocryphe Boeken Kanonijk verklaard. 113
Concilie of Groote Kerk-vergadering, waar over te Jerusalem gehouden. 797
Concordantien, hoedanig nut om de Boeken suiver te houden. 147
Constantijn schaft het Kruisigen af, en voerd het Galg-hangen in. 634, 739, 740
Constantijn verbied de Joodsche Overheden de Christenen te steenigen. 700
Constantijn leid den Baard af tot Teeken van sijn afkeer der Heidensche gewoonten. 707
Constantijn in sijn Vader Constantius plaatse verkooren. 840, 841
Constantijn uit Engeland overstappende, wreekt sich aan de Franken. 841
Constantinus smijt een Venus Tempel te gronde, en toond sich genegen voor de Christenen. 841
Constantinus segd Licinius den Oorlog aan. 842
Constantius Chlorus krijgt het Gebied in het Westen, en geeft de Christenen Vrede. 838, 840
Copyen der H. Schriften zijn ten tijde der wederkeeringe uit Babel niet alle verlooren geweest. 46
Coptisch Alphabêt, hoedanig oud Egiptisch. 49
Cores een en deselve met Cyrus de Koning der Perse. 305, 306
Corintische Mannen hebben geen lang-hair gedragen, en haar verwijftheid aardig van Martialis beschimpt. 557, 558
Cotto gaat Barrevoets na de Maaltijd, om dat sijn Schoenen eenmaal gestoolen waren. 545
Cuschan Ritschataim Koning van Mesopotamien, maakt Israel dienstbaar. 268
Cuthæen, hoedanigen Volkplantinge van de Assyriers te Samarien. 81

D.

DAdel-keernen, hoedanig voor Hals-cieraden en Armbanden gedragen. 286
Dag des Heeren, wat het seggen wil. 409
Dag van Jesus Geboorte, waarom by de Euangelisten verswegen. 473
Dag is by de Hebreen van den Avond begonnen te rekenen. 572
Dag van Jesus Opstandinge, waarom geen Paaschen kan genoemd worden, 573
Dagen, hoe somtijds by de Propheten voor Jaren gerekend. 416
Dag-verdeelinge der Joden, hoedanig tweesinds genomen. 672
Damasus Paus van Roomen, ontneemd de Roomsche Keiser de Titel van Opper-priester. 371
Daniels Boek, of dat ook van de Joden vervalscht is. 160
Daniel van de Joden uit sijn rang verschoven. 218, 389
Daniels voorseggingen over Antiochus Epiphanes en staat der Joden. 228
Daniel, waar en wanneer hy gepropheteerd heeft. 240, 391
Daniels verklaring en voorsegging over het Beeld-gesichte van Nebukadnezar. 296, 332
Daniel en sijn Mede-makkers in de Wijsheid der Chaldeen onderwesen, sijn verstand in Gesigten en Droomē. 297, 301
DANIEL van hoedanigen beteekenis dien naam is, 298
Darius de Meder heerscht in Babylonien. 305
Darius Hystaspis volgd Cambyses in het Persische Rijk. 309
Darius Nothus volgd Artaxerxes Longimanus in 't Persische Rijk, en begunstigd der Joden Tempel-bouw. 311
Darius Codomannus volgd Artaxerxes Ochus in 't Persische Rijk, als de laatste. 316, 317
Davids Geslacht-rekening, hoedanig in den Kinderlooſen Jechonias niet en is afgebroken. 220
Davids Psalmen, van hoedanigen algemeenen achting in de Kerk. 252, 253
David van sommige Rabbijnen niet onder de Propheten geteld. 388, 389
Davids geslachte, hoedanig van Domitianus opgesogt. 817
Debora en Barak bloeijen in Israel. 269
Decius Keiser geworden, vervolgd wederom de Christenen, en komd om den hals. 835, 836
Deksel op der Vrouwen hoofd, waarom van Paulus een *Magt* genoemd. 557
Demetrius Soter volgd Antiochus Eupator in't Syrische Rijk. 324, 341
Demetrius Nicator komd aan het Syrische Rijk, en neemd verscheide Eer-namen aan. 326, 327, 344
Demetrius Nicator by de Parthen gevangen, en wederom verloſt. 344, 345, 347
Demetrius, hoedanigen Overman der Silversmids te Epheſen. 799
Demosthenes, te wat tijd hy gebloeid heeft. 316
DENARIUS of *Tienling*, hoedanigen benaming van Geld of Penning. 367, 582
Derden dag, waarom aan geen Dooden, als aan Jesus ter Opstandinge vergund. 520, 521
Derde deel der Boomen, hoedanig en wanneer in de Joodsche Republijk verbrand. 809
Derde deel der Schepen die vergaan zijn, wat Kerken daar door te verstaan zijn. 835

Derde

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Derde deel der levende Schepselen, hoe en wanneer in de Zee gestorven. 835
Dertig Silverlingen, van hoedanig beloop in ons Geld. 581
Deucalions Watervloed, wanneer voorgevallen. 268
Deuteronomium of Vijtde Boek Mosis, waarom soo genoemd. 233
Diana, hoedanigen groot-geachte Godinne te Ephesen. 799
DIDRAGMA, hoedanigen Schat-penning of Geld munte onder Joden en Romeinen. 367, 368
Dief in den donkeren nacht geslagen, hoe onder de Wet voor geen doodslag gerekend. 636
Dief het gestoole goed niet konnende wedergeven, word selfs verkocht. 640
Dienstknechten, watse eertijds uit het doorbooren van haare Ooren te leeren hadden. 283
Dienstknechten ontbinden haare Heeren Schoenriemen voor het aanliggen ter Maaltijd. 545
Dienstknecht des Overpriesters, hoe hy Jesus vermocht te slaan staande voor den Joodschen Raad. 613
Dieren, hoedanigen merkteeken sy hebben in de Cabbaalsche Leere. 208
Dieren en Raderen van den Wagen der Cherubim, hoe te gelijk bewogen in haar voortgaan. 443
Dieven om Huisbraak te Hangen, waar van het kan afgekomen zijn. 719
Diocletiaan Roomsch Keiser, word een hard Vervolger der Christenen. 837, 838
Diocletiaan en Maximianus geven de Heerschappy de schop. 840
Discipelen, waarom van Jesus verboden sich te laten RABBI, noemen. 392
Discipelen, waarom niet uit de Schriftgeleerde verkosen. 480
Discipelen, waarom soo omstandig van Jesus Lijden onder wesen. 503
Discipelen hebben op de sekerheid van Jesus Opstandinge haar gehard gevonden om te lijden. 525
Discipelen, waarom tegen het Zalven van Jesus hebben gemord, daar het meermaal onder de Joden in gebruik was. 534
Discipelen onstandvastigheid aan haar selfs bekend gemaakt. 620
Discipelen, waarom in Jesus uitleiding na Golgotha, bloohertiger dan de Wijven. 753
Discipelen onkunde aangaande Jesus Lijden &c. 767
Dogters, waar toe eertijds door haar Moeders van Oor-cierssels besorgd. 283
DOGTEREN JERUSALEMS, waarom dien naam van Jesus op de Vrouwen gepast is die hem na Golgotha volgden. 755
Domitianus wreedheid tegen de Christenen. 807, 817
Dood Christi, hoedanigen vervullinge van het gene in de Wet afgeschaduwd was. 238, 503
Dood van Christus is alleen voor ons, en niet voor hem selven geweest. 509
Dood, hoedanig langsaam de Gekruiste quam aan te treffen. 731, 733
Dooden op te wekken, hoedanig alleen eigen aan de Goddelijke macht. 488
Dooden, waarom van Jesus sonder onreinigheid mochten aangeraakt worden. 489
Dooden op te wekken, waarom niet aan Moses vergund. 497
Dooden, hoedanig tot straf te mets gesteenigd wierden. 633
Dooden aan te raken, hoedanig onrein maakte na de Wet, daar sulks niet door het aantasten van een Moordenaar geschiede. 749
Dooden, hoedanig en waarom aan Kruissen opgehangen. 737
Dooden zijn by verscheide Volken seldsaam en verscheidentlijk behandeld en ook verbrand. 784
Dood-gesteenigden, hoedanig en waarom aan een Hout opgehangen. 632
Dood-kist, hoe van Joseph in Egipten mag geweest zijn. 783
Doode Lichamen der Opgehangene, moesten voor Sonnen ondergang afgenomen en begraven worden. 632, 634
Doode Lichamen der gestrafte Quaad-doenders, hoedanig eigen aan den Rechter. 690
Doode Lichamen, hoedanig met Speceryen in doeken gewonden, en met strooken omswagteld. 778, 783
Doode Lichamen en Menschen die afgeleefd schenen, hoe van de oude Scyten en Yren eertijds opgegeten. 784
Doode Lichaam van Jesus, hoedanig in een uitgehouwen Vak ingeleid. 786
Doodslag, hoedanig alleen by de Joden straf baar was. 636
Dood-straf te oeffenen, waarom van de Joden voor Pilatus in de saak van Jesus ontkend. 623
Dood-straf in de Wet onbepaald gelaten, hoe by de Joden altijd op het Worgen uitgeleid. 630
Dood-straf der Joden door verbrandinge tweesinds geoeffend. 634, 635
Dood-straf aan Stephanus gepleegd, hoedanig ook op een Vonnis gevolgd. 699
Dood-straf geschiede by d'Oude meest buiten de Poorten der Steden. 708
Dood-straffe en kon van wegen de Godsdienst, den Joden niet gantsch ontnomen worden. 683
Dood-straffen der Joden in vier soorten onderscheiden. 630, 636
Dood-straffen geschieden van ouds op eenig verheven plaatse. 709
Dood-vonnissen, hoedanige eertijds ook in de macht der Joodsche Schriftgeleerde. 223
Dood-vonnis over Jesus, waarom eigentlijk van de Joden niet selfs uitgevoerd. 621
Dood-vonnis is waarschijnelijk over Stephanus gegaan, schoon Lucas dat niet en verhaald. 626
Dood-vonnissen wilden de Oude nooit haastig gedaan hebben. 698
Dood-vonnissen, hoedanig van de Romeinsche Rechters selfs geschreven. 759
Doorbooringe der Oore, hoe aan de Jong-vrouwen door Paleerikers pleeg te geschieden. 281, 282
Doornen van Jesus Kroon, hoedanig in belacchelijk getal bewaard. 661
Doorne Kroone, hoe tot den Spot-mantel uitgekosen. 661
Doorne Kroone is Jesus waarschijnelijk met den Spot-mantel afgedaan voor sijn henen leiden, en aan het Kruis weder opgezet. 706, 763
Doorsteken van Jesus Zijde, hoedanigen seker bewijs van sijn dood. 773
Doorsteking der Gekruiste, waar toe somtijds gedaan. 733
Dorstende Kerke, hoedanig onder de Bedieninge der Schaduwen aan te merken. 494
Door-zagen, hoedanig en wanneer te mets tot straffe geoeffend. 637
Drank der Romeinsche Soldaten, was gemeenlijk Water, met een luttel Edik gemengd. 772
Drie-en-twintig Mannen, hoedanigen Vergadering, en waar over sy het regt van Vonnissen hadden. 649
Drie-daagse reise van Jonas door Ninive, hoe te verstaan. 264, 265
Drie Koningen van Juda alleen by de Joden gepresen. 249
Drie-Mannen, hoedanige Rechters der Joden over Burgerlijke saaken. 649
Drie-voet Stoelen, van hoedanigen oud gebruik der Dienstknegten. 541
Drinkbeker, hoe en wanneer van Jesus genomen, en in plaats van de Wijn die'er in was, genoemd, en hoe gezegend. 590, 591
Drinkbeker, waarom op het Pascha niet van de Vader des Huisgesinds word ingeschonken. 592
Drinkbeker, hoedanig voor Lijden en Kruis &c. genoemd. 647, 711
Drinkt alle daar uit, met wat nadruk van Jesus gesproken. 592
Dronke-drinken, hoedanig aan de Joden bevolen op 't Feest van PURIM ter gedagtenis van Hamans Hang-dag. 251
Droom van Pilatus Vrouw, hoedanig van sommige onvoorsichtig verklaard. 657
Droomen, hoedanig Godt sijn openbaringen daar door heeft bekend gemaakt. 418
Druk-uitgevingen der Hebreeuwsche Bybels, wanneer begonnen, en hoe die alleen na het Exemplaar van Ben-Ascher gevolgd zijn. 117, 118
Drusius tot een Mede-helper aande Heer Marnix tot de nieuwe Overzetting des Bybels toegevoegd. 129
Duisend jaren van de bindinge des Satans, wanneer ingegaan. 842
Duisternis over de gantsche Aarde, hoe te verstaan ten tijde dat Jesus aan het Kruis hing. 768, 769

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Duitſche Bybel, wanneer voor de eerſtemaal door den Druk uitgegeven. 128
Duivel, hoe uit ſpijt van ſijn Val, den Menſch in 't Paradijs verleid heeft. 202
Duivel, hoe hy de Sone Gods heeft durven verſoeken. 478
Duivel heeft Jeſus nooit konnen behulpig zijn in het doen van ſijn Wonderen. 494
Duivel moet nergens in tot Advokaat gebruikt worden. 657

E.

EBzan de Richter Iſrael van de Joden voor Boaz gehouden. 291
Eclipſis in de Sönne, heeft niet konnen vallen ten tijde van Jeſus Lijden, en hoe van Phlegon Trallianus echter ſoodanig aangeteekend. 769
Edel-geboore Kinderen droegen van ouds Hals-ketting. 290
Edelmoedigheid der Romeinen, hoe van Pilatus betoond. 657
Edik met Galle gemengd, waarom van Mattheus in plaats van Gemyrrede Wijn genoemd. 756, 757
Edik is geenſinds in Jeſus Kruis-lijding op Golgotha gebragt, om door Bloedſtremming de dood te verhaaſten. 772
Edom, wat'er gemeenlijk by de Propheten door verſtaan word. 415
Edomiten, wanneer Joden-genooten geworden. 328
Eer-genieting aan de Maaltijden, of die van Jeſus verboden is. 560
Eer-namen Gods, hoedanig ſederd de verloſſinge Iſraels ingekomen. 461, 462
Eer-ſtoelen, welken hoedanig die van ouds waren. 539
Eer-titelen der Joodſche Wet en Schriftgeleerde. 392, 392
Eerſte beginſelen der Weereld, hoe en waarom ſoo genoemd. 232
Eerſte Monarchie, waarom te mets de Aſſyriſche en wederom de Babyloniſche genoemd. 228, 261
Eerſte-geboorte van Eſau aan Jacob overgegaan, op de Joden gepaſt. 328
Eerſte dag der Ongehevelde Brooden, hoe en wanneer die by de Joden inging. 568, 572
Eet-kamers der Ouden, hoedanig verſcheiden na de veelheid der toegeruſte Tafel-bedden genoemd. 544
Eet-wijſe der Ouden op Lig-beddekens, is niet de alderoudſte gewoonte. 536, 537
Eeten van Jeſus Lichaam, in wat zin uit het Oude Teſtament voorgeſteld. 589
Eeuwig Leven, of Staat der Gelukzaligheid, waarom dikmaal onder een Maaltijd &c. voorgeſteld. 561
Egipten van Jeſaias gedreigd, en van de Aſſyriſche Koning Sennacherib uitgevoerd. 294
Egipten en Syrien, waar door na Alexanders dood vermaard geworden. 319
Egiptens groote inkomſten ten tijde van Ptolomeus Philadelphus. 169
Egiptenaren wären van ouds gewoon alzittende te Eten. 538
Egiptenaren hebben van ouds veel opgehad met het Balſemen en Begraven der doode Lichamen. 782783
Egiptenaars, hoedanig by ſommige voor de eerſte Letter-makers of Schrijvers gehouden, en wanneer veranderd. 29, 37
Egiptiſch Alphabêt, hoe in Letteren en Beelden beſtond. 49
Egiptiſche Taal, waar van afkomſtig. 16
Egiptiſche Letters offe van Cadmus by de Grieken gebracht zijn. 30
Egiptiſche Beeld-letteren, van hoedanigen breeden zin en moeijelijkheid. 38
Egiptiſchen Afgod Apis, hoedanig te Memphis van Cambyſes gedood. 308, 309
Egiptiſche gebalſemde Lichamen, hoedanig geſwagteld en in houte Lijk-buſſen geleid. 783
Egiptus, hoedanig oneigentlijk in de H. Schrift genomen. 416
EHIE Gods Naam, door hoedanigen merkteeken in de Cabbaalſche Leere der Joden aangewеſen. 206
Ehud de vierde Richter Iſraels, doorſteekt Eglon de Koning der Moabiten. 269
Eyeren op het Paaſch-feeſt der Chriſtenen te eten, waar van oorſpronkelijk. 573
Eikenboom, waarom van Lipſius voor de gemeene Kruis-houten gehouden. 738
Eike Stammen veelfinds tot de Wapenſtanders gebruikt. 274, 275
Eleazar neemt door aanhang den Tempel in ſijn geweld, en doed veele Joden omkomen. 812, 813
Elias Levita ſteld wondere Heiligheid in de Cabbaalſche wijsheid. 200
Eli Richter en Hooge-prieſter in Iſrael. 292
ELI, ELI, van Jeſus aan het Kruis geroepen, hoedanig ſpotswijſe van de Joden op ELIAS betrokken. 771, 772
Elias, hoedanig van Malachias voorſeid te komen voor de komſte des Meſſias, en in wien verſchenen. 241, 476, 477
Elle-maat, hoedanig uit de ſchrede of voetſtap van den Vogel Ibis gevonden. 52
ELLOBIA of Oor-cierſelen, hoedanig by de Grieken van het Oorlapje, daarſe in hingen, ſoo genoemd. 277
ELOHIM, door hoedanigen Letter deſen Naam Gods ſijn merkteeken krijgt in de Cabbaalſche Leere. 206
ELSCADDAI, door hoedanigen merkteeken deſe naam in de Cabbaalſche Leere der Joden word te kennen gegeven. 207
Engelen, hoeſe ſpreken of tot malkanders gedachten inſien, en een Menſchelijke Taal aannemen. 4, 5, 6
Engelen, hoedanig aan yder een der eerſte Vaderen tot een Leermeeſter gegeven. 201
Engelen, waarom altijd in Menſchelijke gedaanten verſchenen zijn. 426, 427
Engelen om te ſtraffen geſonden, zijn meeſt onſienelijk in haar werking tegenwoordig geweeſt. 427
Engelen of Cherubinen al ſtaande te verbeelden, van wat beduidenis. 428
Engelen hebben niemand dan Jeſus geboorte verkondigd. 473
Ephod of Prieſterlijke Lijfrok, hoedanig van Gideon opgeregt. 269, 270, 271, &c.
Ephraimiten, waarom ſy *Sibboleth* voor *Schibboleth* uitſpraken. 23
Eſaus eerſte-geboorte, op de Verwerping der Joden gepaſt. 328
Eſſedoniers achten het ſchandelijk van ſiekte te ſterven. 784
Eſther, wie ſy geweeſt is &c. 310
Eſther van Ahaſuerös bemind, krijgt de middel om haar Volk te verloſſen. 250
Eſther, of het Boek dat haare Hiſtorie bevat, waarom tuſſchen Ezdras en Nehemias Tijd-verhaling in te laſſen. 250
Euangelien in het Gottiſch en Engels-Saxiſch. 126
Euangelien in de Coptiſche Taal geſchreven. 126
Euangelium van Johannes te Epheſen inde Kerk bewaard. 148
Euangelien uit de Rabbiniſche Schriften te verklaren, van I. Voſſius heftig beſtraft. 167
Euangelium, hoedanig in de Prophetien des O. Teſtaments afgeſchetſt. 216
Euangelium, hoedanig de vervullinge van het Geeſtelijk oogmerk der Ceremonieele Wet. 237
Euangelium des Geloofs, hoe door de Prophetien bekend word. 402
Euangelium, hoedanigen licht om Jeſus als de Chriſtus te zien. 404
Euangelium, hoe door de Heidenſche Vervolging en Ketterien beproefd. 411
Euangelium, waarom eerſt in de Landpalen van Zabulon en Naphtalim bekend gemaakt. 478, 479
Euangelium, waarom aan de ongeloovige Joden moeſt bedekt blijven. 498
Euangelium, hoe na Chriſti Hemelvaard eerſt te Jeruſalem verkondigd. 791
Euangelium, hoe door het middel van der Apoſtelen vervolging voortgeplant. 791, &c.
Euangeliſten en Apoſtelen, hoe ver ſy de LXX Overzetting wettigen door haar gebruik. 181
Euangeliſten hebben doorgaans de vervullinge der Prophetien be-oogd. 216
Euangeliſten, waar van daan yder met een verſcheide Dier afgebeeld. 464
Euangeliſche Hiſtorien, hoe en van wat Inhoud. 471
Euangeliſten betoogen Jeſus als de ware Meſſias na de Schriften der Propheten. 472
Euangeliſten ſamenſtemming, waar door merkelijk verlicht word. 528
Euangeliſche Hiſtorie van Jeſus Lijden, waar in by ſonderlijk ſelfs van de Joden beveſtigd. 717
Euangeliſten, waaromſe het Lijden van Chriſtus met geen beklaaglijke ſtijl beſchrijven. 750
Euariſtus het geſag der Biſſchoppen te veel willende verheffen, doed Trajanus tegen de Chriſtenen woeden. 818

Evil-

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Evilmerodach word Koning van Babel in sijn Vader Nebukadnezars plaatse, en van Regassar vermoord. 303
Eumenes van Antigonus de Speel-soon van Philippus, van kant gemaakt. 319
Euphrat, hoedanig van ouds afgebeeld. 44
Europers hielden het eertijds voor schande, Letteren te gebruiken. 36
Exodus of tweede Boek Mosis, waarom soo genoemd. 232
Ezdras, hoe en of hy uit af keerigheid tegen de Samaritanen, de Bybel-schriften in Chaldeesche Letteren afgeschreven heeft. 45, 47
Ezdras herschrijft de H. Boeken met Chaldeesche Letteren 75, 77, 80, 90
Ezdras maakt uit veele Afschriften der H. Boeken, een suiver Exemplaar. 112, 113, 115
Ezdras, of hy na sommiger stelling, alleen het slegte Volkje achter sich uit Babel heeft weg-gesleept &c. 168
Ezdras, van hoedanigen achting in de Joodsche Kerk. 186
Ezdras van eenige Joden qualijk voor den Autheur der Masora gehouden. 191
Ezdras, hoedanigen Beampt-Schriftgeleerde. 221, 222, 223
Ezdras van eenige voor de samensteller der H. Historie-Boeken gehouden. 242
Ezdras, hoedanigen versamelaar der Hebreeuwse Geslagt-rekeningen, en waarom van Nehemias verscheeld. 246, 247
Ezdras oogmerk in de Boeken der Kronijken. 249
Ezdras Boek, hoedanigen vervolg op die der Kronijken. 249
Ezdras leven en daden, in en ontrent de wederkeering uit Babel. 313
Ezechiel profeteerd onder de gevange Joden in Chaldea. 300
Ezechiel, waarom in het noemen der Stadt en Tempel &c. dikwils onseker spreekt. 429
Ezechiels uitnemend Gesichte van de Heerlijkheid des Heeren aan de Rieviere Chebar. 419, 422, 423, &c.
Ezechiel, waarom hy op het einde van sijn eerste Gesichte op sijn aangesichte vald. 454
Ezechiels eerste Gesichte, hoe ver het met dat van Jesaias, Daniel en Johannes over-een komd. 457
Ezechiels eerste Gesichte, wat daar in het voornaamste is 465
Ezel van Artaxerxes Ochus uit bespotting in plaatse van den Heiligen Os Apis voorgesteld. 314

F.

Feest-dag *Purim*, hoedanig van Mordechai ingesteld en by de Joden gehouden. 251
Feest der Ongezuurde Brooden, hoe en wanneer het gehouden wierd. 566, 568
Feest van Paascha, waarom het de Joden bekommerde om Jesus te vangen. 610, 614
Fenicien ook eertijds Canaan genoemd. 31
Feniciers, hoedanig hun Letteren van de Hebreen ontleend hebben. 30
Feniciers, hoedanig voor de eerste vinders der Letteren gehouden. 32
Feniciers van de Cananiten afkomstig, en haar Taal een en deselve gehouden. 70
Fenisisehs Alphabêt. 49
Figuren en Zinnebeelden, waar toe in 't Oude Testament en van de Propheten gebruikt. 415
Figuurlijke dingen, hoedanig in de H. Schrift aangeteekend. 199
Figuurlijke zin der H. Schrift, hoedanig behoord gemaakt te worden. 199
Fiscaal of 's Lands Schat-bevorderaar, hoedanig by de Romeinen in de Overheerde Landschappen. 685
Flavia Domicilla uit Roomen gebannen, om datse Christens geworden was. 817
Fohy, Chinesche Koning, de eerste vinder der Chinesche Lees-teekenen. 36, 41
Formulier-Gebed, hoedanig de Kinderen der Syriers door de Letteren van het Alphabêt leerden. 49
Formulier-gebeden en Dankseggingen, hoedanig uit een verwaande vieisigheid van sommige tegen-gesproken. 592
Formulier der Joden Zegen in de Breking des Broods. 587
Formulier van der Joden Zegening des Drinkbekers. 592
Fouten in de H. Text ingeslopen, hoe in een Overzetting te verbeteren. 149
Franciscus Ximenius Bisschop van Toledo, doed de Complutenser Hebreeuwse bybel Drukken. 118
Fransche Taal, hoe in Engeland geraakt. 19
Fransen hebben eertijds Letteren na de Griekse sweem gehad. 36

G.

Gabinius de Romein, stelt Gerichts-banken in Judea. 359
Gaffel of *Furka*, hoedanigen Kruis-hout tot straffe der Slaven gedragen. 721, 735
Galba doed seker laatdunkend Burger aan een hoog en wit geschilderd Kruis hegten. 738
Galba, Otto en Vitellius, regeeren kort. 807
Galerius Maximinus krijgt het Gebied in het Ooslen, en regt een Schrik-standaard op. 838, 840, 841
Galgevelden buiten Roomen, van hoedanigen gebruik 708
Galgen, waar van soo genoemd. 712
Galgen na het hedensdaags fatsoen, hoedanigen overblijfsel der nieuwe Gaffel. 736
Galienus Rooms Keiser geworden, trekt sijn Vaders bloedige Plakkaten tegen de Christenen in. 836
Galileers in hoedanigen zin een met de Gouloniten. 373
Galileers, hoe eerst het Euangelium verkondigd. 479, 480
Galileers, hoedanig ten tijde van Jesus berugt van Oproerigheid. 653
Galileers eerst van de Romeinen overwonnen en gestraft. 811
Gave der Taalen, waarom noodig aan de eerste Apostelen &c. 25
Gauloniten van wien soo genoemd. 372, 373
Gazith, hoedanigen Geplaveide Kamer daar de Joden Hals-geding hielden. 674, 675
Geboden en verboden, van hoedanigen getal by de Joden geteld. 235
Geboekte of Gebriefde, hoedanigen soort van afvallige Christenen onder de Keiser Decius. 835
Geboorte-dag van Jesus, waarom by de Euangelisten verswegen. 473
Geboorte-vermaninge, hoe door het geven van Oor-cierselen gepleegd. 283
Geboorte-vieringe van Herodes Antipas, kost Johannes de Dooper het hoofd. 365
Gedachtenis van Jesus Dood, hoedanig van hem door Brood en Wijn ingesteld. 583
Gedenk-steenen der XII Stammen Jos. 4, hoe waarschijnelijk lang in wesen gebleven. 44
Geesseling, hoedanig by de Joden in gebruik. 638, 639
Geesseling, hoe van Pilatus aan Jesus is voorgesteld, daar hy hem nochtans vry kende. 655
Geesseling, hoedanigen voorbereidsel en Ontburgering tot de Kruis-straffe. 658, 659, 718, 720
Geessel-straf, hoe daar ontrent het getal der slagen wierd in acht genomen. 638
Geessel-straf door Rechts-pleging, hoedanigen deel van het Hals-gerecht. 698
Geessel-tweepen met Angels en Loode Bollekens, hoedanig by de Romeinen in gebruik. 639, 830
Geest, in wat zin voor Ziele genomen. 445, 446
Geest der Prophetien kan na der Joden meening maar alleen aan de Hebreen gegeven worden. 388
Geestelijke dingen, waarom te mets door Aardsche voorgesteld. 414
Gehangene die een Vloek waren, bewijsen geensinds haare Verdoemenisse. 632
Geheimkunde der Joden, wat die eigentlijk is. 198
Geilheid van Semiramis aan haar Soon gebleken. 267
Geisteranus gevoelen over de form van Jesus Kruis. 736, 745
Gekruisste zaten ten deele op of aan het Kruis. 729
Gekruisste konden lange in het leven blijven. 731, 732
Gekruiste, hoedanig te mets aan de verscheurende Dieren ten proye gelaten. 733
Gekruiste gestorven zijnde, liet men somtijds ook aan de Kruisten verrotten en te niet gaan. 735
Geld der Lossinge, waarom soo genoemd. 87, 88
Geld, hoedanig in de H. Schrift dikmaal *Silver* genoemd. 579
Geld wierd by de Oude niet geteld maar meest gewogen. 579
Geld-munten der Hebreen verklaard. 82, &c.
Geld-munte der oude Hebreen, bestond in Goud en Silver. 95
Geld-slaan, hoedanig gemeenlijk aan de Overheeren blijft. 90
Geld slaan heeft lang in de Joodsche Republijk stand gehouden. 581

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Geleerdheid der Chineſen beſtaat meeſt in het verſtaan van 80000 of 120000 Characters. 42
Geleerde Mannen, van Licinius *Hof-muizen* genoemd. 841
Gelijkeniſſe van der Cherubinen vier aangeſichten, hoe te verſtaan. 432
Gelijkeniſſen van Jeſus, hoedanig als Prophetien geſproken. 497
Gelijk-luidende plaatſen, van hoedanigen gebruik. 137
Geloove, hoe op een Overzetting kan ruſten. 149
Geloove van den Moordenaar aan het Kruis, waar in byſonder gebleken. 767
Geloovige der verloſte Kerke, door de Cherubinen in Ezechiels Geſigte verbeeld. 428
Gemyrrede Wijn, hoe en waarom aan Jeſus op Golgotha gegeven. 515, 756
Genees-kragt, hoe aan de Braſeletten en Arm-ringen opgedragen. 289
Geneſing der Krankheden, hoedanig van den Meſſias voorſegd. 485
Geneſis of Boek der Schepping, hoedanig van de Hebreen genoemd. 231
GE-OFFERDE, hoedanigen ſoort van afvallige Chriſtenen onder de Keiſer Decius. 835
Geregtigheid, waarom by die van Theben ſonder oogen en handen afgeſchilderd. 650
Geregts-dwang der Joden in twee hoofd-benden onderſcheiden. 603
Geregts-gedingen wierden in den Joodſchen Raad, alzittende gehouden. 616
Geregts-handel over Jeſus, hoe ſelfs tegen der Joden Wetten van haar begonnen. 513
Geregts-handelingen der Joden, van hoedanigen bedieninge en uitvoeringe. 644, 645, &c.
Geregts-plaatſe van Pilatus, hoedanig konſtig Geplaveid. 674, 675
Geregts-plaatſen waren van ouds buiten de Steden. 708
Germanicus de Roomſche Keiſer, waar van daan Caligula genoemd. 550
Geſchiedeniſſen des O. Teſtaments, hoe aan te merken. 234
Geſchilderde Vloeren, wat die waren. 680
Geſchreven Bybels, van hoedanigen oudheid onder de Chriſtenen bekend. 117
Geſchreve en Ongeſchreve Wet, van wat onderſcheid. 198
Geſigten Gods, waarom die benaming aan de Prophetien gegeven word. 386
Geſigten van Jeſaias, Jeremias, Ezechiel en Daniel &c. 418
Geſigten en Droomen, hoe gebruikt ontrent de Propheten. 418
Geſigten onder het N. Teſtament, aan wien gedaan. 421
Geſlagt-regiſter van de Saligmaaker, hoe uit de H. Hiſtorie-boeken, van Mattheus opgemaakt. 220
Geſlagt-regiſters der Hebreen, van hoedanigen oud gebruik en noodſakelijkheid. 247, 248
Geſlagt-regiſters van Iſrael, hoedanig by de Stamme Juda in Babel bewaard. 301
Geſlagt-rekeninge Davids is in Jechonias niet verlooren. 220
Geſlagt-rekeningen in de Boeken der Kronijken, waar uit gehaald. 246
Geſlagt-rekeningen der Joden, waarom thans onherſtelbaar. 248
Geſteenigde, hoedanig na de dood aan een hout opgehangen. 632, 634
Geſtoelten, hoedanig in de Synagogen der Joden gereguleerd. 397
Geſtoelten in Ahaſueros Maaltijd, van hoedanigen toeſtel en pragt. 541
Getuigen moeſten den verweſen misdadiger ter ſteeniging ſelfs afſtoten, en den eerſten ſteen op hem werpen. 631, 633
Getuigen moeſten in de Vierſchare altijd tegenwoordig zijn. 647
Getrouwigheid der H. Hiſtorie-Schrijvers, waar in openbaar. 242
Gevallen Menſch, hoedanig beloofd wederom op te regten &c. 201
Gevangen-zetting, hoedanigen Lijf-ſtraf by de Joden. 639
Gevangenen op het Paſcha los te laten door den Roomſchen Stadhouder, van hoedanig regt en herkoming. 655
Gewaſchte Schrijf-tafeikens, van hoedanigen gebruik. 54, 55
GEWIEROOKTE, hoedanigen ſoort van afvallige Chriſtenen onder de Keiſer Decius. 835
Gideon regt een Gouden Ephod ter gedagtenis ſijner Overwinninge als een Zege-teeken op. 269, 272, 276
Gideon, hoedanig en waarom van Porphyrius Jerombal, en in de H. Schrift, ook Jerubbaal genoemd. 273
Gijzeling, ſiet Gevangen-zetting.
Goddelijk Wezen, door hoedanigen merkteeken in de Cabbaalſe Leere der Joden aangewezen. 206
Goddelijke Openbaringen, wanneer noch in de Joodſche Kerk erkend, en hoe aan de Propheten geſchiede. 377, 417
Goddelijkheid der H. Schrift, lijd geen gevaar door het byvoegen der Klank-ſtippen. 101
Goddelooſe Linie, waarom de ſaken onder haar voorgevallen, minder in de Heilige Schriften gedagt worden. 260
Goden voor Menſchen, en Menſchen voor Goden, hoe dikwils qualijk by de Oude genomen. 266
Godinne des Verbonds, wie die was, en van wie gediend. 273
Godheid van Jeſus Chriſtus, waar in gebleken. 469
Godheid Chriſti, van hoedanige Ketters onder de Keiſer Galienus geloochend. 837
Gods naam JEHOVAH, wanneer de Joden verboden uit te ſpreken. 68
Gods Gedenk-naam JEHOVAH, of die hedensdaags wel uitgeſproken word. 193
Gods by-naam ZEBAOTH, door hoedanigen Letter in de Cabbaalſche Leere, ſy haar merkteeken ontfangt. 207
Gods Naam, waarom mogelijk nergens in het Boek van Eſther gedagt. 250
Gods Eer-namen ſederd de verloſſinge Iſraels aangenomen. 461
Gods Woorden en ſijn niet aan de latere Joden noch hare Talmudiſten toevertrouwd. 173
Godsdienſt, wat die aan de Taal-veranderinge kan toebrengen. 22
Godsdienſt der Chriſtenen, hoedanigen nut uit de kennis der Taalen ontfangt. 23
Godsdienſt der Joden, heeft alderlangſt onder de Stamme Juda ſtand gehouden. 245
Gods-laſteraar, hoedanig na de Wet moeſte ſterven. 618, 626
Gods-penning des Houwelijks, hoe eertijds in een paar Armringen of Braſeletten beſtond. 288
Godt, hoedanig van de Cabbaliſten als de eerſte oorſaak, werkende door de tweede en derde, aangemerkt. 209
Godt kon buiten de Propheten nooit regt gekend worden. 401
Godt, hoe hy te gelijk in 't Donker, en nochtans in een ontoeganklijk Ligt woond. 450
Godt, hoedanig dikmaals als een Wagen-menner in de H. Schrift voorkomd. 450
Godt-beelden te maaken, hoedanigen misdaad. 452
Godt-ſpraken door liſtigheid van een Beeld tegen de Chriſtenen voortgebragt. 843
GOLGOTHA, waar van ſoo genoemd. 756
Gordianus Rooms Keiſer, word van Philippus gedood. 834
Gottiſche Overzetting der H. Schrift. 36, 126
Goud-dragers, wie ſoo by Strabo genoemd worden. 286
Goude Arm-ringen, waarom van de Oude gedragen. 285, 286
Goude Spangen, hoedanigen Hoofd-cieraad der Vrouwen. 285
Gouden Arend op de Tempel-poort gezet, word van de Joden afgerukt. 362, 363
Goude Hals-banden, by wien van ouds gedragen. 290
Gouden Hoofd des Beelds dat de volgende Monarchien afbeelde, waarom op Nebukadnezar gepaſt. 293
Goude Kleederen des Hoogen-prieſters van Herodes in bewaringe genomen. 363
Goud in de Ooren te dragen, van ouds een algemeen Cieraad der Ooſterſche Volken. 283
Goude Voorhoofd-Cierſels, ſiet Voorhoofd-Cierſels.
Goude en Silvere Kruiſſen, hoedanige valſe nabeeldingen. 713
Gnoſtiken maaken door haar uitbundig leven, de Chriſtenen over-al gehaat. 824
Graf van Jeſus, hoe by den Goddelooſen geſtelt kan ſijn, daar hy met met haar begraven is. 777
Graf van Joſeph van Arimathea, hoedanig uitgehouwen en toegeſtulpt. 785, 787
Graf van Jeſus, hoedanig met een Wagt van Romeinſche Soldaten verſekerd. 788

Graf-

BLAD-WYSER.

Graf-doeken, hoedanig driesinds te onderscheiden. 778, 779
Graf-doeken, hoe van Jesus selfs met sijn Opstandinge ontswagteld of uitgeschud. 781
Graf-doek van Jesus elders te zien, van wat geloofbaarheid. 779
Graf-schrift van eenen gewaanden Amasia Koning van Juda, die in Spanjen sou begraven zijn. 78
Gramschap Gods, hoe door een Stormwind verbeeld. 422, 423
Gras of gemeene Volk der Joden, wanneer verbrand. 809
Graven der Joden waren buiten de Steden aan de wegen gelegen. 785
Graveeren was van ouds ook een maniere van Schrijven. 55
Grieken hebben de Schrijf- en Lees-wijse der Phœnisische Letteren ontleend en omgekeerd. 34, 35, 37
Grieken schijnen het schrijven op Pergament van de Hebreen geleerd te hebben. 58
Grieken en Latijnen hebben van ouds in het schrijven geen *Accenten* of By-klankteekens gehad. 105
Grieken en Romeinen hebben na de aal-oudste wijse, ook aan de Maaltijd gezeten. 538
Grieken gebruikten drie Letteren in het uitspreken der Vonnissen. 648
Gricken-land onder het Gebied van Philippus de Macedonier gebragt. 315
Griekse Afschriften des Bybels die over de 1200 jaaren oud zijn. 117
Griekse Bybel, wanneer en waar toe gemaakt. 124
Griekse Bybel van de Godsgeleerde op veel plaatsen bedorven aangemerkt. 184
Griekse Joden, wanneer de Bybel in haar Moederlijke Spraake konden lesen. 175
Griekse Letteren, of die door Cadmus uit Egipten na Grieken-land gebragt zijn. 31
Griekse Letteren hebben haar benaming meestdeels van de Hebreeuwse ontleend. 35
Griekse en Romeinsche Monarchie wanneer aan Japhets nakomelingen gekomen. 261
Griekse Monarchie, hoe van Daniel uit het Beeld van Nebukadnezar voorspeld. 296, 318
Griekse Monarchie neemd een einde. 332
Griekse Overzetting der Lxx Oudsten, hoedanig van ouds in de Oosterssche en Westersche Kerken gedagt. 124
Griekse Overzettingen van Theodotion en Symachus. 125
Griekse Overzetting des Bybels of 'er een voor die der Lxx is geweest. 155, 178
Griekse Overzetting der Lxx, maakt na I. Vossius meening de Hebreeuwse Bybel alleen sprekende. 157
Griekse Overzetting, hoedanig een voorbereidinge van de Bekeeringe der Heidenen. 175
Griekse Overzetting der Lxx, hoedanig van de beste Godsgeleerde gewaardeerd. 184
Griekse Rijk in vier Hoornen gesplist. 318, 319
Griekse Schrijvers dwalen seer ontrent de Stadt Ninive en Babel. 262
Griekse Vorsten worstelen om de Heerschappie by stukken en brokken in te palmen. 318
Griekse Taal, hoedanig wijd verspreid, en van de Romeinen gecoffend. 20, 21
Griekse Text des N. Testaments, waarom meer de verscheide lesingen onderworpen dan de Hebreeuwse Text des Ouden Verbonds. 147
Griekse Taal, hoe en wanneer verbasterd. 17
Griekse Taal, hoe van Ptolomeus met de Griekse Letteren in Egipten gebragt. 30
Griekse Taal ten tijde van Alexander de Groot de gemeenste van alle Talen. 175
Griekse Taal, hoedanig tot vervulling van Noachs Prophetie over Japhet, door de opkomst der Griekse Monarchie onder de Japhetiten uitgebreid. 261
Griffie of Steekbijtel van Aaron. 59
Griffien van Yser of Staal, hoedanig gebruikt om te schrijven. 59
GRIFFIER en GRIFFIE of *Stads-schrijfkamer*, waar van daan soo genoemd. 61
Groeten met een Kus, hoedanig een oude gewoonte onder de Oosterssche Volken. 511
Groote en kleene Letters in de H. Text, wat de Joden daar uit versieren. 189
Groote en kleene MASORA, hoedanig gestelt. 190, 191
Groote dingen, waarom veelsinds van de Hebreen aan God toege-eigend. 266
Grooten Raad der Joden, hoedanig uit twee Vergaderingen samen-gevoegd. 603, 604
Grooten Raad der Joden, waarom over Jesus in de Zale van Cajaphas vergaderd. 608, 611, 612
Grooten Raad der Joden, heeft het Hals-geregt niet uit nalatigheid de zak gegeven. 700, 701
Grooten Raad der Joden bestond meest uit Zadduceen en Pharizeen. 702
Grotissen of snakerige Boetseersels, waar van soo genoemd. 677
Grouwelijken Vleugel &c. toepasselijk uit een Penning van Antiochus Soter verklaard. 334

H.

HAair-dragt der Mannen en Vrouwen, hoedanig en waar in van den Apostel bestraft. 556, 557, &c.
Haair-dragt, hoedanig te mets aangenomen en wederom afgeleid. 707
Haair-tuiten, hoedanig by de Hebreeuwse Vrouwen gedragen. 556, 559
Habakuk, wanner hy gepropheteerd heeft. 241
Hadrianus slaat de Joden, en haren Messias Barchohab, en vernoemd Jerusalem. 820, 822
Hagar en Sara, hoedanige Voorbeelden der twee Testamenten. 234
Haggai, wanneer hy gepropheteerd heeft: en troost de Joden over de toestand des Nieuwen Tempels. 241, 308
HALPIER of groot Chinees Woorden-boek. 42
Hals-banden, hoe verciert en tot de Honden overgegaan. 286
Hals-dragende Genees-middelen, hoedanig by de Basilidiaansche Ketters toegesteld. 95, 211
Hals-gedingen moesten by de Joden niet in den nacht gehouden worden. 612
Hals-geregt over Jesus; waarom van de Joden niet selfs uitgevoerd. 621, 623, 625, 683, &c.
Hals-geregten wierden van ouds op eenige verheven plaatse uitgevoerd. 709
Hals-kettingen tot vereeringen en belooning van diensten uitgedeeld. 290
Hals-vonnis, hoedanig by de Joden uitgesproken wierd. 645
Halven Sikel der Hebreen verklaard. 83, 91
Halve Sikels des Heiligdoms, waar toe van de Joden betaald. 368
Hamans aanslag mislukt, helpt hem selven aan de Galg. 310
Handen en voeten, hoedanig in de Kruis-straffe vast-gehegt. 725, 726, 727
Hand des gantschen Volks, hoedanig ontrent de straf der Steeniging te verstaan. 632
Handeling der Apostelen, behelsen meest het leven en de daden van Paulus. 794
Handje-klap, waar van mogelijk herkomstig. 619
Hand-oplegging, hoedanig en waar toe aan de dood-verwese Misdadigers geschiede. 645
Handschrift siet Afschrift.
Hangen door een Worg-strop, of het van ouds onder Israel en andere gecoffend is. 634, 736, 740
Hangen en Kruisigen, van wat onderscheid. 718
Hangen der Huis-brekers en Dieven, waar van mogelijk afkomstig. 719
Hangen moet men by de Latijnsche Schrijvers voor de tijden van Constantijn, voor Kruisigen opnemen. 719
Hangende en omgekeerde Letteren, wat die by de Joden beduiden. 189
Hangende Hoven te Babel zijn niet van Semiramis gebouwd. 262
Hannibal neemd de vlugt van Carthago, en vergeeft sich selven. 338, 339
Harpe of Hebreeuwse Lier, hoedanig op een Joodsche Penning verbeeld. 92, 93
HASMAL, wat het in het Gesichte van Ezechiel wil te kennen geven. 425, 451
Hasmoneen, waar van soo genoemd. 227
Haviks-kop en desselfs gelijkvormige Letters, waarom aan de Sonne geheiligd. 52
HAZARMAVOTH of *Voorhof des Doods*, waarom een deel van Arabien soo genoemd word. 647

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Heber of hy de Erf-naam aan de Hebreen heeft mede gedeeld. 63, 64, 65, 301
Hebreen, hoe ook Phœniciers genoemd. 32
Hebreen hebben lang voor de Grieken Letters gehad. 35
Hebreen hebben van ouds van de rechter na de slinker-hand geschreven. 37
Hebreen, offe haar naam eerst na Abrahams overgang der Rieviere bekomen hebben. 65
Hebreen schijnen onder het Oude Testament meest zittende gegeten te hebben. 537
Hebreen hebben het begraven der Dooden niet eerst van de Egiptenaren ontleend. 782
Hebreers konnen na der Joden meening alleen Propheten zijn. 388
Hebreeuws en Chaldeesch, van hoedanigen onderscheid. 66
Hebreeuws, Grieks en Latijn, hoedanige seer gemeene Spraken ten tijde van Jesus. 760
Hebreeuws Alphabêt van Ezdras met Chaldeese Letteren. 45
Hebreeuws Alphabêt, hoedanig door samenknoopinge gebruikelijk in de Cabbaalsche Geheimkunde. 205
Hebreeuwse Afschriften des Bybels, welke de oudste zijn die men vind. 117
Hebreeuwse Bybel, hoedanig haar rechte lesing sonder Puncten is konnen bewaard worden. 107
Hebreeuwse Bybel, wanneer begonnen te drukken. 118, 122
Hebreeuwse Historien, in hoedanigen rang van Paulus aangehaald. 244
Hebreeuwse Kerk, hoedanig gesteld onder de Assyrische Monarchie. 255, 257, &c.
Hebreeuwse Kerk in Babel, hoedanig van Godt besorgd. 300
Hebreeuwse Letteren, wanneer in Chaldeesche veranderd. 34, 46, 75
Hebreeuwse Letteren hebben thans noch haar eerste en aaloude naam. 104
Hebreeuwse Natie in Babel en Persien, door Haman belast uit te roeijen. 310
Hebreeuwse en Joodsche dingen zijn van de Heidensche Historie-Schrijvers jammerlijk gerabraakt. 262
Hebreeuwse Puncten of Lees-stippen, van hoedanigen oudheid en gesag. 101
Hebreeuwse Schoenen schijnen van ouds alleen Voet-zolen sonder boven-leer geweest te zijn.
Hebreeuwse Sikelen zijn meest met Samaritaansche Letteren gestempeld. 76, 80
Hebreeuwse Spraak ten tijde der Overzetters noch in volkomen gebruik. 165
Hebreeuwse Taal of die in de Verwerringe der Spraken is ondergaan. 9
Hebreeuwse Taal, van hoedanigen ouderdom en oorsprong. 16, 65
Hebreeuwse Taal, wanneer by-na geheel in de Christen-Kerke in versuim geraakt. 26
Hebreeuwse Taal is lang voor Abraham in gebruik geweest. 32
Hebreeuwse Taal en Letteren, hoe lang by de H. Linie bewaard. 48
Hebreeuwse Taal en Godsdienst, of die alleen in het huis van Heber bewaard is. 64
Hebreeuwse Taal ontleend geen woorden uit andere Talē. 67
Hebreeuwse Taal, hoedanig suiver bewaard. 68, 71
Hebreeuwse Taal, hoe gesteld na de Babylonische Gevangenschap. 73
Hebreeuwse Taal, of die in het Eeuwig Leven sal gesproken worden, en van wat nut. 73, 74
Hebreeuwse Taal, hoe volgens der Joden getuigenis vergaan. 164
Hebreeuwse Text, waar in krachtiger tegen de Joden dan de Griekse. 143
Hebreeuwse en Griekse Text, van hoedanigen oorspronkelijke suiverheid. 142
Hebreeuwse woorden, hoedanig te mets dobbelsinnig wanneerse niet gepuncteerd zijn. 138
Heden zult gy met my in het Paradijs zijn, van slinkse opvatting gesuiverd. 767
Heeren Staten betuiging voor de agting der nieuwe Overzetting. 131
Heerlijkheid des Heeren, hoedanig van Ezechiel gesien. 423, 451, 454, &c.
Heidenen, op wat grond sy tot de gemeenschap der Kerke souden geroepen worden. 405, 501
Heidensche God-spraken, waar in tegen de Goddelijke Prophetien te ligt bevonden. 400, 410
Heidensche Historie-Schrijvers hebben seer onseker van de Hebreen geschreven. 262
Heidensche Schrijvers hebben van de eerste tijden niet sekers, maar fabelachtig geschreven. 239
Heidensche Volken zijn door de Joodsche Gevangenschap in Babel, tot kennis van den waren Godt gekomen. 301
Heiligdom des Tempels door Antiochus Epiphanes ontheiligd. 224, 225
Heilige Boeken hebben uit haar eigen nature, na het sluiten van den Kanon, geen byvoeging meer geleden. 243
Heiligen Geest, hoedanig door de Letter *Gimel* in de Cabbaalsche Leere aangewesen werd. 206
Heilige Historien, wanneer die hun begin na de Zondvloed nemen. 257
Heilige Historien eindigen met de Persische Koning Arthasasta, of Artaxerxes Mnemon. 313
Heilige Historie-Boeken, waar inse alle andere Schrijvers overtreffen. 239
Heilige Historie-Boeken, haar Inhoud en Autheuren. 242, 243
Heilige Historie-Boeken van de Kerk aangenomen, waarom die met Nehemias ophouden. 250, 256
Heilige Schrift lijd geen Lxx verscheide zinnen als de Joden leeren. 75
Heilige Schrift word door de nieuwheid der Puncten in geen onsekerheid gesteld. 108
Heilige Schrift, hoe door sommige Vertalers bedorven. 842
Heilige Schrift, waarom Bybel en Verbond genoemd. 213, 214, 215
Heilige Schriften van ouds in drie groote Deelen onderscheiden. 216, 217
Heilige Schriften, hoe by de oude Joden in XXII Boek-rollen afgedeeld. 217
Heilige Schrijvers hebben niet konnen dwalen. 138
Heilige en Burgerlijke Letteren, of die tweesinds by de Joden in gebruik waren. 90
Heiligen Sikel was niet grooter dan de gemeene. &c. 88
Heilige Taal is wel meest in Sems geslachte gebleven. 72
Heirleger der Chaldeen, hoe door de Wolke in Ezechiels eerste gesichte beteekend. 423
Heliogabalus Rooms Keiser, waar van soo genoemd. 833
Heliodorus de Syrische Rentmeester over sijn Tempel-roof geslagen. 339
Hellenistische Joden, offe met ernst uit Jesus geroep, *Eli*, *Eli* &c. ook Elias verstaan hebben. 771
Hemel-streek, hoe die verandering in de Taal kan te weeg brengen. 22
Hemel voor den Tempel genoemd. 459
Heraklius de Keiser, hoedanigen vermaarden Kruis-hester, &c. 743, 744
Heremiten, van wien en wanneer oorspronkelijk. 835
Herodes Agrippa draagd uit vleisugt de naam van Salomon en sijn Tempel, op sekeren Penning, aan Marcus Antonius op. 95, 97
Herodes, waarom hy na sommiger meening de Joodsche Geslacht-registers sou verbrand hebben. 248
Herodes de Ascaloniter te Roomen Koning over Judea gemaakt. 359
Herodes vleid den Roomschen Keiser met pragtige gebouwen. 362
Herodes geslachte, hoe uit Edom geseid. 328
Herodesssen driesinds van malkanderen te onderscheiden. 364
Herodes verbeterd den Tempel. 312, 363, 364
Herodes de Groote, hoe van eenige voor de Messias gehouden. 366
Herodes Agrippa, wien hy geweest is &c. 373, 808
Herodes Kinder-moord te Bethlehem, waarom van Josephus verswegen. 475
Herodes onderhandeling met Jesus ter tijd als hy van Pilatus derwaards gesonden was. 654
Herodes Agrippa van de Keiser Claudius tot Koning over 't Joodsche Volk gesteld. 808
Herodianen, waaromse yverden voor de Roomsche Schattinge. 366

BLAD-WYSER.

HEXAPLA en TETRAPLA van Origenes, hoedanig te samen gezet. 118
HIERALPHA of Heilige Letter A. waar van by de Egiptenaren ge-eerd. 50
Hieroglyphische Letteren, hoedanig Heilig by de Egiptenaren. 59
Hierombaal, wie daar door by Porphyrius en andere verstaan word. 274
Hysop beneffens andere Offer-gaven op een Hebreeuwse Penning verbeeld. 93
Hysope van Johannes, hoe by Mattheus en Marcus, een Rietstok genoemd. 772
Hilarion en Thebeus voor de eerste oorsprong der Heremiten gehouden. 835
Hillel is meer dan een onder de Joden vermaard geweest, en wanneer deselve geleefd hebben. 117
Hillels Afschrift, hoedanig vermaard. 116, 117
Hillel en Schammai de eerste instellers vande Joodse wassinge der handen. 500
Hirkanus van Antiochus Sidetes binnen Jerusalem belegerd, verkrijgt stilstand op het Loof hutten-Feest. 328
Hirkanus de Soon van Simon Machabeus, van Josephus een Propheet genoemd. 300
Hirkanus breid het Gesag der Joden wijd en zijd uit. 327, 347
Hirkanus van Pompejus tot Hooge-priester gesteld. 357
Hirkanus de Ooren afgesneden om hem van het Hooge-priesterschap te weeren. 359
Hiskias koopt de Belegering van Jerusalem met een Brandschatting af. 294
Hiskias toond uit gemeenschap met Merodag, sijn Schatten aan desselfs Gesanten, en word daar over van Jesaias sijn ondergang voorspeld. 295
Historie der Schepping, offe Adam by Monde of by Geschrift heeft overgeleverd. 45
Historie der LXX Overzetters nader onderzogt. 176
Historie-Boeken der H. Schrift, hangen in haar volgreeks seer wel aan malkanderen. 239
Historien des Ouden Testaments, hoedanig aan te merken. 234
Historie-Boeken des Bybels, van wie en wanneer geschreven. 219, 240, 242
Historie-Boeken der Hebreen, zijn niet door de verstrojinge der oude beschreven Vellen of stukken, qualijk af en aangehegt. 244
Historie van Ruth en Boaz, wanneer voorgevallen. 291
Historische Boeken, hoedanig van de Saligmaaker goedgekeurd. 220
Historische Boeken des Bybels, waarom geen latere zijn dan Nehemias. 256
Honden, waar van daan veelsinds met vercierde Hals-banden pronken. 286
Honden, waarom sederd Cambyses dood, minder Eer-bewijs in Egipten aangedaan. 309
Hongers-nood binnen Jerusalem. 813, 814
Hoofden der Stammen, wie die onder Israel waren na de wederkeeringe uit Babel. 314
Hoofden der Stammen Israels, hoedanig door de vier Dieren of Cherubinen afgebeeld. 460
Hoofd-geld, siet Schatting-penning.
Hoofd-mannen des Tempels, wie in het N. Testament daar door verstaan worden. 579, 580
Hoofdman over honderd, waarom verwonderd over Jesus sterk roepen en schielijke dood. 773
Hoofdschreel-plaatse, waar van soo genoemd. 756
Hoofd-windel of Sweet-doek der Dooden, vergeefs van Boxhorn gehekeld. 780
Hoogduitsche Taal, hoedanig oorspronkelijk. 16
Hoogelied Salomons, hoedanig verscheiden opgenomen. 253
Hooge-priester Jaddus, of Simon Justus, trekt Alexanders aankomst na Jerusalem te gemoed. 316
Hooge-priester, waarom geen Dooden vermocht aan te raken. 489
Hooge-priester heeft van wegen sijn Ampt het woord niet altijd in den Grooten Raad gehad. 602, 605, 606
Hoogen-priester der Joden, hoedanig hy vermocht sijn Kleederen te scheuren. 618
Hooge-priesterdom, hoedanig en wanneer het by Jaar-beurten omging. 600, 601
Hooge-priesters besnoeijen de gemeene Priesters hare wettige Tienden. 374
Hooge-priesters, hoedanig met den Geest der Prophetie begaafd. 600
Hooge-priesterschap niet waarschijnelijk van Judas Macchabeus bediend. 325
Hooge-priesterschap, wanneer seven jaaren ledig gestaan. 325
Hooge-priesterschap der Joden, van Herodes mishandeld. 363
Hooge-priesterschap, waarom ook van de Roomsche Keisers aangenomen. 371
Hoornen aan de hoofden der Helden en Helmetten, wat het van ouds wilde te kennen geven. 334, 345
Horus een vermaarden Afgod der Egiptenaren, waarom doorgaans met een Winkelhaak verbeeld. 51
Hoseas, wanneer hy gepropheteerd heeft. 240
Hoseas, waar toe belast word een Hoere te trouwen. 421
Hosea de Koning van Juda, van Salmanasser gevangen, en Samaria ingenomen. 293
Hosea doorsteekt Pekah en word Koning in sijn plaatse. 293
Hout was alleen de gewoone stoffe uit welk de Kruissen sonder uitkiesing van soorte gemaakt wierden. 737, 738
Houte Paardeken, hoedanig en waar toe aan de Kruis-staken gemaakt. 729, 730
Houte Schrijf-tafelkens, hoedanig van ouds in gebruik. 56
Houwelijks-beloften, hoedanig met de gifte van *Oor-cierselen* verseld. 283, 288
Huis te Britten, hoedanig eertijds van Severus en Karakalla hermaakt. 832

I.

IAar-rekening der Griekse en Hebreeuwse Bybel, van hoedanigen verschil. 184
Iaar-rekening des Bybels, hoe en wanneer na I. Vossius meening van de Joden vervalscht. 158
Iaar-rekening, hoedanig by de Propheten dikwils in acht genomen word. 416
Iaar-getallen op de Syrische Penningen, van hoedanigen nut in de oude Historien. 337
Iaddus word Hooge-priester. 313
Iaïr de Gileaditer Richter in Israel. 291
Iakob worden XII Sonen gebooren. 268
Iakob in Egipten veertig dagen gebalsemd. 782, 783
Iakobs nakomelingen bewaren de Hebreeuwse Taal in Egipten. 72
Iakobus Onthoofd en Petrus Gevangen. 795
IAO, hoedanigen God-naam der Basilidiaansche Ketters, aan haren ABRAXAS toegepast. 742
Iaphet, hoe en wanneer uitgebreid, en aangelokt om in Sems Tenten te woonen. 261
Iaphetiten eerst het Euangelium verkondigd. 792
Iaponesen, hoedanigen Kruis-straffe by hen geoeffend werd. 729
Iason koopt van Antiochus Epiphanes het Hooge-priesterschap voor Geld. 323, 340
Ibis Vogel heeft de Egiptenaren veel Figuren van Letteren en ook de Passer aangewesen. 52
Idumæers nemen Jerusalem met geweld in. 811
IEHOVAH, Gods Naam in het suiver Hebreeuws, hoe alleen sijn Wezen uitdrukt. 68
IEHOVAH, of dien Naam Gods hedensdaags wel recht uitgesproken word. 193, 194
IEHOVAH, hoedanig in de gestalte van een Mensch aan Ezechiel verschenen. 454
IEHOVAH, hoedanigen eigen Naam Gods van wegen Israels verlossinge. 462
IEHOVAH, Gods Naam op die van Jesus gepast. 462
Iephta geroepen om Israel van de Ammoniten te verlossen. 291
Ieremias, onder wat tijd hy gepropheteerd heeft. 240
Ieremias voor den Autheur der Boeken Samuels aangehaald. 245
Ieremias propheteerd Babels ondergang tegen Merodach de Koning. 295
Ieremias van Nebucadnezar toegelaten met het overschot des Volks in Judea te blijven, word na Egipten gelokt. 300
Ieremias voor Zacharias, door hoedanig misslag in't Nieuwe Testament kan ingeslopen zijn. 514
Ieremias, hoedanig by de Joden voor tweederhande Geregt verschenen. 603

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Ierombal, hoedanigen vernoeming by Porphyrius van Gideon. 273
Ierusalem, hoe van ouds sonder *God* geschreven. 197
Ierusalem door Antiochus Epiphanes verwoest. 224, 225
Ierusalem van Sisach overvallen en geplonderd. 291
Ierusalem van Nebucadnezar ten tijde van Zedekia ingenomen en verbrand. 299
Ierusalems Ondergang nadrukkelijk van Jesus voorseid. 508
Ierusalem door inwendige Oproer in slegte toestand gebragt. 811, 812
Ierusalem van Titus Vespasianus belegerd, tast de Stadt aan de Noord-zijde aan. 813
Ierusalem in de laatste dood-stuipen van haar ondergang. 815
Ierusalem den Joden van Hadrianus ontseid, en vernoemd. 820, 821
Ierusalemmers bysondere wijse van Schrijven. 82
Ierusalemse Schriftgeleerde van andere onderscheiden. 223
Isaias, wanneer hy gepropheteerd heeft, 240
Isaias voorspeld Hiskias ondergang en gevangenschap. 295
Isaias gesichte der Seraphim, waar in met het eerste gesichte van Ezechiel gelijk. 457
Iesuiten vinden vijf Lees-teekens om al de Chinesche woorden recht uit te spreken. 42
Iesus van de Pharizeen en Herodianen versogt over het betalen der Roomsche Schattinge. 367, 368, 370
Iesus de Koning der Joden, te wat toestand der Weereld gebooren. 375
Iesus Christus, waarom hy tot sijn Ampten niet uiterlijk gezalfd is. 386
Iesus leerd in en buiten de Synagoge meest al zittende. 398
Iesus als de Christus, hoedanig het eenig oogpunt der Prophetie. 403
Iesus, hoedanig als Koning op sijn Throon verschenen in 't gesichte van Ezechiel. 453
Iesus, hoedanig hem den naam JEHOVAH past. 462, 463
Iesus, hoe een waarachtig Mensch is geweest. 469
Iesus van Nazareth de ware Messias betoond na de Schriften. 469, 470, &c.
Iesus Geslacht-rekening, waarom van de Euangelist Matheus en Lucas opgehaald. 472
Iesus, hoedanig tegen het oogmerk van sijn Voor-ouders voortgekomen. 473
Iesus Nazarenus, waar van daan soo genoemd. 476
Iesus Messiasschap door de Kinder-moord te Bethlehem bevestigd. 476
Iesus Goddelijk Soonschap driesinds bewesen. 477
Iesus strijd met de Duivel. 478
Iesus, waarom en hoe lang hy sich gemeenlijk de *Sone des Menschen* genoemd heeft. 477, 478
Iesus, hoe bewesen de Propheet te zijn die Moses beloofd had. 479
Iesus uit sijn Leere en Wonderen bewesen de Messias te zijn. 480, 481
Iesus, hoedanig hy geleerd heeft als *Magt-hebbende*, en te mets buiten propoost schijnd te spreken. 483
Iesus, waarom hy aan de arme Kranke die hy genas nooit Aalmoesen gegeven heeft. 485
Iesus Wonderen van bedrog vry gesproken. 484, 485
Iesus geneest geen Kranke meer na sijn Opstandinge. 486
Iesus heeft geen Mirakelen tot sijns selfs verquikking gedaan. 486
Iesus Goddelijke Macht over de Schepselen. 487
Iesus Godheid, hoedanig van de Propheten voorseid. 487
Iesus gestorven voor de waarheid van sijn Goddelijk Soonschap. 488
Iesus, hoe en waarom hy buiten onreinigheid de Dooden heeft mogen aanraken. 489
Iesus, waar in bysonderlijk bewesen Koning te zijn. 490
Iesus van Nazareth, hoedanig van de Joden voor de grondoorsaak van haren Ondergang gesteld. 490
Iesus schrijvende in het stof aangaande het oordeel der Overspeeldersse, hoedanig desselfs inhoud mach geweest zijn. 492
Iesus Mensch-werdinge, hoe te vooren in de verschijninge Gods afgeschaduwd. 492
Iesus Wonderen tegens die van Moses afgewogen. 496
Iesus heeft volgens de Prophetien, door Gelijkenissen moeten leeren. 497, 498
Iesus Wijsheid, hoedanigen bewijs voor sijn Ampt en Persoon. 499
Iesus, waarom voor een wijl tijd Herodes aanslagen ontweken is. 500
Iesus heeft nooit voor gehad sijn Kerk op een sterflijk Mensch te bouwen. 502. 503
Iesus heeft hem selven het Lijden niet soeken te ontrekken. 503
Iesus Dood, hoedanigen Wonder-spreuk. 503
Iesus, hoedanigen Steen van de Bouwlieden verworpen. 504
Iesus inhuldiging binnen Jerusalem, waar toe noodig. 505
Iesus is volgens alle de Trappen van sijn Ampt in den Tempel verschenen, 505
Iesus sprekende van sijn Overlevering ter Dood, siet voornamelijk op die, welke de Joden aan Pilatus souden doen. 515
Iesus Dood, hoedanig het Levens-behoud van sijn Doodslagers. 516
Iesus, hoedanig gezalfd tot een voorbereiding sijner Begraafenis. 527, 535
Iesus voeten gezalfd, volgens Lucas 7. door een Printverbeelding verklaard. 544
Iesus heeft door het Voet-wassen sijner Discipelen geen Gebod of nieuwe Ceremonie ingesteld. 552, 553
Iesus heeft sich ook na de gebruiken en zeden des Tijds en des Volks geschikt. 560
Iesus Lichaam kan in het Avondmaal niet als verbroken en dood aangemerkt worden. 509
Iesus bedroefd in het Hof ken van Gethsemane. 511
Iesus Lijden, waarom een Drinkbeker genoemd. 511
Iesus gevangen zijnde, waarom geen vryheid noch ontset begeerde. 512
Iesus moest aan de Heidenen overgeleverd worden na de Schriften. 513
Iesus van Judas voor 37 Gulden 10 Stuivers verraden. 581
Iesus laatste Avondmaal op het Paasch-feest der Joden. 563, 568, &c.
Iesus, waarom hy op het Paasch-feest moest gekruist worden. 564, 565
Iesus Paaschmaal, hoedanig welvoegsaam met de instelling van een voornaam Gedenk-teeken besloten. 573, 583
Iesus heeft in het houden van sijn laatste Pascha en breken des Broods &c. de Joodsche Ceremonien opgevolgd. 586, 587
Iesus woorden, *Dat is mijn Lichaam*, hoe door het Geloofsteeken van Brood voorgesteld, navolgens de eigenschap van het Pascha &c. 588
Iesus woorden, *Nemet, Etet* &c. een goede zin gegeven. 588
Iesus vergoten Bloed, hoedanig waarlijk tot vergeving der Sonden gesteld. 594
Iesus aanspraak tot Judas in 't Hof ken nader overwogen. 597
Iesus in 't Hof ken gegrepen, is na de wijse der Romeinsche Gevangelingen gebonden weg geleid. 599
Iesus gevangen, hoe en by wat toeval eerst tot Annas gebracht. 597, 600, 601
Iesus henen leiden tot Annas, waarom van Mattheus, Marcus en Lucas verswegen. 601
Iesus voor den Grooten Raad in het Huis van Cajaphas. 601, 602
Iesus gevangen, waarom in het Huis van Annas niet onder vraagd. 602
Iesus in den Joodschen Raad tegen desselfs eigen Wetten, des nachts verhoord. 612
Iesus, op wat grondsteun van de Joden aan den Roomschen Stadhouder gesogt te verklagen. 612
Iesus voor den Joodschen Raad, op wat grond van den Dienstknecht geslagen. 613
Iesus van Cajaphas ondervraagd, betoond een groote ongerijmdheid in desselfs beschuldiginge. 613
Iesus, in wat voegen van den Joodschen Raad als een Valsch Propheet gehandeld. 614
Iesus heeft nooit geseid, den Tempel te willen afbreken. 615
Iesus zitten ter reehter-hand Gods, hoe en wanneer voorseid. 617
Iesus belijd voor den Joodschen Raad, de Christus en de Sone Gods te zijn. 616, 617
Iesus van den Joodschen Raad de dood waardig verklaard, werd een voorwerp der bespottinge. 618, 619
Iesus voor de tweedemaal in de Zaale van Cajaphas verschenen. 620

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Ieſus aan Pilatus overgeleverd onder voorwending dat hy een *Quaad-doender* was. 622, 623
Ieſus van Oproer beſchuldigd, hoedanig hem voor Pilatus Gerecht-bank ſchuldig maakte. 624, 627, 628
Ieſus voor den Roomſchen Stadhouder Pontius Pilatus. 652, 653, &c.
Ieſus voor Pilatus ſtaande, hoe door een Letter-verzetting, voor de WAARHEID verklaard. 20
Ieſus van Pilatus ondervraagd aangaande ſijn Koningrijk, en vrygeſproken. 652, 653, 655
Ieſus, waarom als een Oproermaaker voor Pilatus beſchuldigd, en tot Herodes geſonden. 653
Ieſus, waarom van Pilatus tegens Barabbas in der Joden keur geſteld. 656
Ieſus, waar toe van Pilatus gegeeſſeld. 658
Ieſus voor Barabbas in de dood ge-eiſt. 658
Ieſus, waarom met het ſpottelijk Scepter-riet op het hooft geſlagen. 662
Ieſus van Pilatus tot der Joden overtuiging beſpottelijk uitgebracht en ten toon geſteld. 662, 663
Ieſus belijdenis van ſijn Goddelijk Soonſchap, waarom van de Joden tegen Pilatus ingebracht. 664
Ieſus misdaad, hoe en in wat zin van de Joden op Pilatus hals geſmeten. 665
Ieſus tot behoud van Pilatus gunſt by den Keiſer, eindeling in de dood overgegeven. 666
Ieſus is waarſchijnelijk des morgens ter derder uure Gekruist. 673
Ieſus kon niet aan het Kruis geraken als door het verklagen van Oproerigheid. 688, 689, 693, &c.
Ieſus, waarom ſonder Tijd-gunning, op Pilatus Vonnis Gekruiſt is. 705, 706
Ieſus, waarom niet met de Koninglijke Spotmantel en Doorne Kroone na Golgotha geleid. 706, 707
Ieſus is ſoo wel na der Romeinen als na der Joden wijſe buiten de Poorte gedood. 708
Ieſus moeſt niet alleen ſterven, maar daar toe te vooren Gekruiſt worden. 709
Ieſus draagd ſijn Kruis na Golgotha. 720, 721, 722
Ieſus heeft na eenige waarſchijnelijkheid niet geheel Moeder-naakt aan het Kruis gehangen. 722, 724
Ieſus moeſt van de Heidenen door toedoen der Joden Gekruiſt worden. 628
Ieſus haaſtig en ſagt ſterven, hoedanigen bewijs voor de langlevendheid der Gekruiſte. 732
Ieſus, hoedanig en in wat zin voor ons een Vloek geworden. 632
Ieſus is waarlijk aan het Kruis, en niet door het Kruis geſtorven. 733
Ieſus moeſt aan't Kruis vande Beenbrekinge vry zijn. 734, 775
Ieſus Dood, hoedanig in het ſlagten van het Paaſch-lam afgeſchaduwd. 572
Ieſus verhooging aan het Kruis, hoedanig door de Metale Slang afgebeeld. 235
Ieſus, waar in ook gebleken met de Quaad-doenders gerekend te zijn. 738, 739
Ieſus van Geiſteranus ſonder bedekking der naaktheid aan 't Kruis beſchreven. 746
Ieſus Gekruiſt, hoedanigen Wonderſpreuk des N. Teſtaments. 748
Ieſus is waarſchijnelijk tuſſchen de twee Moordenaars uitgeleid. 749
Ieſus Lijf-geſtalte en Tronie-ſweem, hoedanig in een Brief van Lentulus aan Tiberius afgeſchetſt, en waarom van de Euangeliſten verſwegen. 753, 754
Ieſus Lijden, hoe als een voorwerp van blijdſchap aan te merken. 750, 755
Ieſus, waarom hy op Golgotha moeſte Gekruiſt worden. 756
Ieſus ontkleed en van de Romeinſche Soldaten hand-dadig aan het Kruis gehegt. 757
Ieſus, waarom tuſſchen twee Moordenaars Gekruiſt. 757
Ieſus biddende voor die hem Kruiſſigden, hoe en voor wie ſulks te verſtaan zy. 758
Ieſus de Nazarener de Koning der Joden, waarom voor de eige woorden des Opſchrifts genomen. 759
Ieſus is eerſt naar het Geeſſelen met den Purpere Spotmantel en Doorne Kroone voor het Volk uitgebracht. 660
Ieſus, waarom in het Opſchrift NAZARENUS genoemd. 761
Ieſus, hoe in't Opſchrift van Pilatus geregt veerdigd. 762, 763
Ieſus Mantel of Opperkleed, hoedanig uit vier ſtukken ſamen-gezet. 764
Ieſus aan het Kruis van de Joden beſpot, en ſijn vermeteldheid ten toon geſteld. 765
Ieſus aan 't Kruis bewaakt na de Romeinſche ſtraf-wijſe. 765
Ieſus onmacht aan het Kruis, hoe tot een Fondament van der Joden ongeloove geſteld. 766
Ieſus voor allerlei ſlag van Menſchen geſtorven, is ook van allerlei ſoort aan het Kruis beſpot geworden. 766, 767
Ieſus roept aan het Kruis dat hem Dorſt ſonder nochtans dat hy eiſcht Gedrenkt te worden. 518, 772
Ieſus met Edik gedrenkt, hoedanig heeft konnen geſchieden. 772
Ieſus roept andermaal en beveeld zijn Ziele in de handen van ſijnen Vader. 773
Ieſus laatſte woorden zijn deſelve van de eerſte des Prieſters in haare Morgen-bede. 517
Ieſus, waarom hy ſijn VADER in de uiterſte verlatendheid, GODT noemd. 517
Ieſus leid ſijn leven ſelfs af aan het Kruis. 773
Ieſus Kruis-dag, hoe die op den ſelven tijd kan gevallen zijn, dat hy het Paſcha gegeten heeft. 572
Ieſus is op Vrydag namiddag geſtorven. 774
Ieſus geſtorven ter tijd des Avond-Offers. 518
Ieſus is aan het Kruis niet van een Paard-Ruiter doorſteken, om te beproeven of hy waarlijk dood was. 775, 776
Ieſus met de Quaad-doenders gerekend, hoedanig echter ſijn Graf by den Rijken bekomd. 776, 777
Ieſus onſchuld, hoedanig van Godt ten toone geſteld. 518, 519
Ieſus dood Lichaam, door wien van het Kruis genomen. 777
Ieſus Begraven na de Schriften. 519, 784
Ieſus dood Lichaam, hoe na de Joodſche wijſe toegemaakt ter Begravenis. 778
Ieſus Graf-doeken zijn niet waarſchijnelijk bewaard geworden. 779
Ieſus of hy ſijn Graf-doeken en Windſels ſelfs uitgeſchud heeft. 781
Ieſus moeſte in een nieuw en onbeſproken Graf geleid worden om alle argwaan voor ſijn Opſtandinge weg te nemen. 785
Ieſus doode Lichaam is in geen Lijk-bus of houten Kiſt geleid. 786
Ieſus Graf met een Zerk-ſteen toegedompt, en met een Wagt en Zegel verſekerd. 787, 788
Ieſus Opſtandinge, van hoedanigen geloof baarheid. 520, 523
Ieſus dood Lichaam is van de Diſcipelen noch van de Wagten niet konnen geſtolen worden. 521
Ieſus, hoedanig onder alle de opgewekte alleen ſprekende ingevoerd. 523
Ieſus, waarom na ſijn Opſtandinge den Tempel niet meer beſogt, noch ſich de Sone des Menſchen genoemd heeft. 524, 525
Ieſus verlaat ſijn Diſcipelen niet ſonder trooſtelijk affcheid. 790
Ieſus, wanneer op een wit Paard gezeten en Overwinnende geſien. 792
Ieſus Bloed, wanneer den Joden op den Kop gekomen. 809
Ieſus Vrienden na den Vleeſche, hoe ſelfs ten tijde van Domitianus opgeſogt. 817
Ieſus mishandeling, hoedanig aan het Jodendom gewroken. 496
Ieſus na ſijn Begraving, boedanig noch tegen Pilatus beſchuldigd. 788
Inarus, hoedanig op een Drie-ſpits gekruiſt. 715
Indooping der bete ter tijd van Jeſus Maaltijd, hoedanig aangeleid om den Verrader bekend te maaken. 575, 576
Inlegſels van Marmer en andere Steenen, hoedanig in Vrankrijk geoeffend. 677, 681
Inſettingen der Wet, hoedanig en waar in van de Joden bewaard. 195
Inſtellinge van Jeſus Avondmaal in ſijn waarſchijnelijke orden opgeſteld. 585, 586
Iob, wanneer geleefd, en wie ſijn Boek geſchreven heeft. 252
Iob heeft al de oude manieren van Schrijven aangewеſen. 55
IOD, hoe de grootſte Letter in het Samaritaanſche A, B, C. en de kleenſte in het hedensdaags Hebreeuws. 79

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Ioden hebben van ouds de Samaritanen gehaat. 46
Ioden eerst na den afval der X. Stammen soo genoemd. 65
Ioden hebben na de wederkeering uit Babel hun eigen Boeken met een verbasterde Taal beginnen te schrijven. 72
Ioden mogen in de dingen die tot lof van hare Natie strekken niet alte veel vertrouwd worden. 77
Ioden hebben na de Babylonische wederkeeridg ook vremd Geld gehandeld. 90
Ioden mochten geen Beelden maaken, en daarom misschien ook geen Penningen met Moses Troniebeeld. 90, 96, 97, 98
Ioden hebben van ouds het Wet-boek sonder Puncten in de Synagogen voorgelesen. 102
Ioden in China ontdekt die nooit van Christus gehoord hadden. 102
Ioden gelooven ook dat Ezdras de H. Boeken sonder Puncten geschreven heeft. 103
Ioden zijn door hare verstroojinge vremdelingen in hare eigene Geschiedenissen geworden. 110
Ioden offe geloofslijk eenige uit de Apocryphe Boeken gekanonizeerd hebben. 115
Ioden waardeeren de Chaldeesche Uitbreiding neffens de H. Schrift. 124
Ioden hebben na Vossius meening de Hebreeuwse Affschriften ontrent de tijden van Aquila beginnen te vervalschen. 125, 158, 159, &c.
Ioden zijn geen moetwillige oorsaak van de verscheide lesingen en schrijf-touten. 136
Ioden hebben de H. Schrift noch voor noch na Christus komste vervalscht. 142, 144
Ioden en Christenen van Machomet beschuldigd over het verderven der H. Schrift. 142
Ioden volgen in tweederlei lesing altijd de Text die het Christendom minst begunstigd. 143
Ioden altijd trouw ontrent de woorden en letteren der H. Schrift. 143, 145
Ioden versieren dat'er niet LXXII, maar slegts vijf Overzetters met de Griekse Bybel zijn besich geweest. 155, 168
Ioden haat tegen het Boek van Daniel 160
Ioden moeten de uitlegging der H. Schriften nu selfs van de Christenen af halen. 163
Ioden belijden dat de rechte Hebreeuwse Taal vergaan is. 164
Ioden hebben veele dingen uit de Euangelische Boeken gestolen. 164
Ioden, waarom se meenen dat de H. Schrift in geen Heidensche Taal mach of kan overgezet worden. 171
Ioden konnen de LXX Overzetting niet met eenige schijn wraken, om dat se lang voor Christus tijd gemaakt is. 175
Ioden in Persien gevangen van Ptolomeus Philadelphus vrygekogt. 176
Ioden hebben twist onder malkanderen over het gebruik der Griekse Bybel in hare Synagogen. 182
Ioden hebben alle de Letteren des Ouden Testaments tot seker getal geteld. 190
Ioden, hoe en wanneer se ADONAI voor JEHOVAH hebben beginnen te lesen. 194
Ioden hebben in veele dingen de Wet soeken te verbeteren door byvoegingen van uiterlijke dingen. 195
Ioden stellen de H. Schrift beneden de Cabbala. 198
Ioden onder Antiochus Epiphanes gedwongen het Heidendom aan te nemen. 226
Ioden op den Sabbath geslagen, om dat se uit Godsdienstigheid niet vegten wilden. 227
Ioden beneden de dertig jaaren verboden het eerste kapittel van Genesis te lesen. 231
Ioden, waarom se haare Geslacht-registers niet meer en konnen opmaaken. 247, 248
Ioden hebben het Feest van Mordechai alleen Burgerlijk aangenomen, en nooit met Godsdienstigheid gevierd. 250, 251
Ioden plegen de Bezetene door een Ring in de Neus te genesen. 284
Ioden Gevangenschap moeste LXX jaaren duren. 300
Ioden, wanneer eerst aan dien naam gekomen. 301
Ioden hebben in de Babylonische Gevangenschap haar eigen Wetten en Regeeringe gehad. 301
Ioden in Gevangenschap onder Evilmerodach wel gehandeld. 303
Ioden krijgen onder Cyrus vryheid om na Judea te trekken. 306
Ioden worden onder bedreiging gelast uit Babel te gaan. 307
Ioden scheppen onder Darius Nothus wederom adem. 311
Ioden verwaarloosen haar geluk onder Artaxerxes Ochus. 315
Ioden verkrijgen Vrede met Alexander de Groot. 316, 317
Ioden traag om Seleukus Philopater Schattingop te brengen, worden aan haaren Tempel beroofd. 323
Ioden soeken de Bondgenootschap der Romeinen, en worden Cijnsbaar. 325, 331, 341
Ioden die de Saligmaaker Gekruist hebben, waarom EDOM genoemd. 328
Ioden krijgen lange na de wederkeering een Koninglijke Regeering. 329
Ioden tot 800 voorname, binnen Jerusalem onder Alexander Jannæus aan Kruisen genageld. 329, 330
Ioden lijden groot aanval door de Oorlogen der Syrische en Egiptische Koningen. 337
Ioden erkennen Jupiters Beeld in haaren Tempel gesteld, op sekere Penning van Antiochus Epiphanes. 340
Ioden worden gedwongen Bacchus te dienen en een Ommegang met Klimmer-kransen te doen. 347
Ioden wilden Herodes nooit haaren Koning noemen. 361
Ioden lijden een harden stoot onder Ptolomeus Lathyrus. 350
Ioden hebben Herodes de Groote niet waarschijnelijk voor de Messias konnen houden, als eenige meenen. 366
Ioden, waarom soo af keerig van de belasting der Roomsche Schattinge. 369
Ioden, hoedanig ten tijd des Messias vermeenigvuldigd boven hare Vaderen. 376
Ioden tot Daniel gesonden, aangaande het ophouden der *Gesichten* en *Propheten*. 378
Ioden hebben na de wederkeering uit Babel altijd de Afgoderie verfoeid. 381
Ioden hebben de Propheten nooit meer gebrek gehad, als in het doorbreken van het Chnristendom. 388
Ioden hebben nooit Propheten tegen den Christenen konnen bybrengen. 388
Ioden, hoedanig en waarom blind inhet Euangelium. 483
Ioden, hoedanig met Lazarus te dooden een dobbelen doodslag wilden begaan. 488
Ioden, waar in eertijds beter van gevoelen dan ten tijde van Jesus. 494
Ioden van de later tijd willen niet dat de Messias sal Wonderen doen. 497
Ioden onder de Romeinen geraakt, waarom meer vryheid dan andere Overheerde Volken genooten. 582
Ioden of die in het eten van het Paasch-lam twee Maaltijden hielden. 584
Ioden versteendheid ontrent Jesus hangende aan 't Kruis. 517
Ioden getuigen wel Jesus Dood, maar loochenen sijn Opstandinge. 519
Ioden, wanneer hebben begonnen al-liggende te eté. 541, 542
Ioden plegen met hun Opperkleed of Mantel aan de Maaltijd te liggen. 542, 555
Ioden worden van Ptolomeus voor 30 Silverlingen vry gegeven. 581
Ioden geloofden ten tijde van Jesus niet dat de Messias moeste Godt zijn. 616
Ioden hebben ten tijde van Jesus noch de macht van 't Sweerd gehad. 622, 625, 686
Ioden seggen alleen uit vleijerie, dat se geen Koning kennen als den Keiser. 627, 666
Ioden, waarom in haar Geessel straf maar 39 slagen gave. 638
Ioden stellen haar Borge voor Jesus onschuldig Bloed. 668
Ioden verval, hoe en waarom van Chrysostomus onherstelbaar gesteld. 668
Ioden en waren niet alle van wegen het Pascha verhinderd in het Rechthuis van Pilatus te gaan. 669
Ioden en wilden Jesus niet sonder het Dood-vonnis van Pilatus Gekruist hebben. 670
Ioden hebben de macht van Dood-straf konnen houden over dingen die aan hun Godsdienst vast waren. 683, 684, &c.
Ioden van Constantijn verboden tegen de Christenen te woeden. 700
Ioden eischen een Teeken van Jesus terwijl hy aan het Kruis hangd. 732, 733
Ioden, wat hen in Jesus Kruisiging en Dood ongeloofbaar geschenen heeft. 749

Ioden

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Ioden hebben in het Opschrift boven Jesus hoofd, geen beschuldiging des doods konnen lesen. 762, 763
Ioden hebben ook Jesus dood, door het breken van sijn Beenen willen verhaasten. 774
Ioden hebben het begraven der Dooden niet eerst van de Egiptenaren geleerd. 782
Ioden, wanneer voor de tweedemaal genoodigd. 792
Ioden kanten sich aanstonds tegen het Euangelium en de Apostelen. 793
Ioden stooken de Vervolging tegen de Christenen aan. 807
Ioden en Christenen te gelijk onder de Keiser Claudius uit Roomen gebannen. 808
Ioden vallen de Romeinen op het Lijf, en worden selfs geslagen. 809
Ioden onder Domitianus seer met Schattinge geperst. 817
Ioden door een Marmer Swijn met Biggen van Jerusalem afgeweerd. 821
Iodendom over Jesus mishandeling gestraft. 496
Ioodsche Talmud, hoedanig van slegte stijl en Taal. 17
Ioodsche Taal en Godsdienst weinig of niet van de Romeinen verstaan. 21
Ioodsche Kerk, van hoedanige Taalkundigers voorsien. 25
Ioodsche Meesters hebben groot geschil onder haar over de verandering der Letteren &c. 47
Ioodsche Boek-rollen der Wet, hoedanig met onderscheide Perken geschreven. 59
Ioodschen haat tegen de Samaritanen is geen oorsaak dat Ezdras de Samaritaansche Letteren verlaten en de Chaldeesche gebruikt heeft. 75
Ioodsche Sikelen met Chaldeesche of hedendaags Hebreeusche Letteren. 86
Ioodsche Penningen worden seer weinige met Chaldeesche Letteren gevonden. 91
Ioodsche vielijgheid in het lesen van andere woorden als in de Text staan. 104
Ioodsche bedriegerie ontrent het vermaarde Boek ZOHAR gepleegd. 109
Ioodsche Scholen in Babylonien ontrent de latere tijden. 110
Ioodsche Priesters hebben in vervallte tijden, de Afschriften der H. Boeken wel oversien, maar geen nieuwe in den Kanon gelapt. 116
Ioodsche hardnekkigheid in het drukken van Bombergens Hebreeuwse Bybel gebleken. 119
Ioodsche Afschriften moeten vande Christenen gevolgd worden. 120
Ioodsche dwaling aangaande de LXXII verscheide zinnen der Hebreeuwse Text. 136
Ioodsche betuiging aangaande de Schriftuur-plaatsen die eertijds anders gelesen wierden. 146
Ioodsche Sanhedrin door den Vader Simon beschuldigd van vervalsching der Bybelsche Jaar-rekening. 158
Ioodsche Sanhedrin qualijk van samenspanning beschuldigd om de Heidenen een valsche vertalinge van de Bybel in de hand te stoppen. 169
Ioodsche Sanhedrin is niet waarschijnelijk selfs na Egipten getrokken om de Bybel te vertalen. 179
Ioodsche Jaar-rekening, wanneer in Spanjen ingevoerd en wederom afgeschaft. 159
Ioodsche Religie, waar door na Vossius meeninge soo lang stand houd. 160
Ioodsche wijsheid om de H. Schrift te verklaren, moet nu by de Christenen gesogt worden. 163
Ioods verdigtsel ontrent de achting der LXX Overzetting. 177
Ioodsche toestanden verspreide wooninge ter tijd dat de Bybel in het Grieks vertaald wierd. 175
Ioodsche laster tegens de Griekse Overzetting des Bybels. 182
Ioodsche vielijgheid ontrent het toevoegen der Inlettingen &c. 194
Ioodsche Cabbala, hoedanig gesteld ontrent de dingen van den Messias. 199
Ioodsche Cabbalisten, hoe sy desselfs Geheimkunde te werk leggen. 200
Ioodsche Cabbala, van wat oorsprong. 201
Ioodsche Kerk heeft sederd Ezdras alleen deselve H. Boeken gehad, die wy nu hebben. 219
Ioodsche Schrijvers of Beampt-schrijvers en Schriftgeleerde, van hoedanigen bewind. 221, 223
Ioodsche Leeraars en Voorlesers, wat hun werk was. 222
Ioodsche Kerk in slegte staat onder Antiochus Epiphanes. 224, 226
Ioodsche saaken, hoedanig onder Judas Macchabeus hersteld. 227
Ioodsche Godsdienst, hoedanig grootdeels na de eerste beginselen der vroome Vaderen geschikt. 232
Ioodsche Vasten-avond ter gedachtenis van Haman. 251
Ioodsche Kerk, hoedanig ons beschreven word onder de Israelitische Koningen. 245
Ioodsche Geslacht-registers, van hoedanigen oud gebruik en nut. 247, 248
Ioodsche staat onder de Persische Monarchie, hoe van Ezdras beschreven. 250
Ioodsche Historie-Schrijvers, van wat gebruik. 257
Ioodsche saaken vande Heidense Schrijvers seer verward. 262
Ioodsche gedachten over Jonas reise na Ninive. 265
Ioodsche Mannen van aansien, hoe in Babel tot Eer-ampten opgetrokken. 301
Ioodsche saken, hoe en waar door met de Egiptische en Syrische Oorlogen dikmaal gemeen geworden. 319
Ioodsche Regeering krijgt onder Simon de gedaante van een Koningrijk. 326, 344
Ioodsche toestand ten tijde van de opkomst der Roomsche Mogendheid. 358, &c.
Ioodsche Burger-tugt vervald onder Herodes. 362
Ioodsche Rijk van de Keiser Augustus in vieren gedeeld. 365
Ioodsche vertellinge van Herodes Agrippa aangaande sijn voorlesen der Wet. 375
Ioodsche Kroon, hoe en wanneer driewerf omgekeerd. 374
Ioodsche Godsdienst, hoe gesteld ontrent de komste van Christus. 376, 378, 381
Ioodsche Eer-naam RABBI, hoedanig verscheiden en onderscheiden. 395
Ioodsche Meesters over het niet onderzoeken der Prophetien van Jesus bestraft. 402
Ioodsche ergernis aangaande Jesus Messiasschap weggenomen. 479
Ioodsche laatdunkendheid van Jesus doorgestreken. 482
Ioodsche ondergang, hoedanig van de Joden op de schuld van Jesus geleid. 490, 491
Ioodsche verdraajing van Psalm 110. 507
Ioodschen Raad door Jesus Opstandinge in verlegendheid gebracht. 522, 523
Ioodschen Raad wil Jesus niet op het Paasch-feest aangegrepen hebben. 565
Ioodsche getuigenis aangaande des Messias verkeeren op den Olijf-berg. 536
Ioodsche waarneming in het stellen van den tijd des Paaschfeest. 570
Ioodsche misvatting over de verschilligheid der Euangelisten genoeg gedaan. 595
Ioodsche Gerecht-banken moeijelijk wel te onderscheiden. 602, 603
Ioodschen Raad, hoe in 't Huis van Cajaphas vergaderd. 608
Ioodschen Raad, hoedanig over Jesus tegen haar voornemen vergaderd. 609, 610
Ioodsche vryheid hield het Halsgeregt noodsakelijk vast. 627
Ioodsche Dood-straffen in vier soorten onderscheiden. 630, 631, &c.
Ioodsche Overheid kon geen Israeliten in Ballingschap buiten Canaan stooten. 644
Ioodschen Raad, waaromse Jesus een Politijke misdaad aansmeerden. 649
Ioodsche geveinsdheid in 't beschuldigen van Jesus tegens Pilatus. 666, 667
Ioodsche ondergang, hoedanigen Teeken van het onschuldig Bloed van Jesus, dat op het hoofd hunner Kinderen quam. 668
Ioodsche getuigenis tegen het Euangelium, tot bevestiging desselfs, omgekeerd. 717
Ioodsche rampen, waar in van Jesus voorseid gaande onder het Kruis na Golgotha. 754, 755
Ioodsche Mantels, hoedanig uit vier Banen of Pand-naden saamgezet. 764
Ioodsche geveinsdheid in 't onderhouden van de uiterlijke dingen der Wet, terwijl Jesus aan 't Kruis hing. 774
Ioodsche Oproerigheid tegen de Romeinen, wanneer begonnen. 801

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Joodsche Land door Honger als met Hagel geslagen. 808
Joodschen Berg, hoedanig door het Geloove verzet. 809
Joodsche Republijk in drie soorten vanBoomen aangemerkt. 809, 816
Joodsche opgeblasendheid ter tijd dat de ondergang van hare Republijk naderde. 810
Joodsche neerlagen onder de Romeine Varius en Cestius. 810
Joodsche Overloopers van Titus Vespasianus aan 't Kruis gehegt. 814
Joodsche Priesterdom sieuveld met menigte in den Tempel. 814
Joodsche Boom-schatting door Nerva quijt gescholden. 818
Joël, wanneer hy gepropheteerd heeft. 240
Johanna de Vrouw van Herodes Rentmeester, verseld Jesus in sijn uitleiding na Golgotha. 753
Johanan Hooge-priester dood sijn Broeder Jesus in den Tempel. 315
Johannes Hirkanus volgd sijn Vader Simon in de Joodsche Gesag-hebbing. 327
Johannes de Dooper van Herodes Antipas gedood. 365
Johannes de Dooper, hoedanigen blijk voor Jesus Messiasschap. 476
Johannes in wat orden hy Jesus als de Christus beschrijft. 472
Johannes den Apostel is waarschijnelijk sijn eigen dood gestorven. 806
Johannes, hoedanigen Oog-getuige van Jesus wonden &c. 776
Johannes den Apostel onder Domitianus na Pathmos gebannen. 817
Johannes Openbaring, hoe en wanneer in den Kanon der H. Boeken aangenomen. 116
Johannes liggende in den schoot van Jesus, qualijk van de Schilders in 't Avondmaal verbeeld. 560, 575
Johannes een Belhamel onder de Joden, beroerd Jerusalem. 811
Johannes ligt het Goud uit den Tempel om het selve voor de Romeinen te versteken. 814
Jojachim of Jechonia van Evilmerodag de Koning van Babel ontslagen en aansienelijk onthaald. 303
Jojachims wegvoeringe, hoe van sommige voor het begin der seventig jaarige Gevangenschap gesteld. 296, 297
Jok van Jesus, waar in sagt en ligt om dragen. 501
Jok der Dienstbaarheid, hoedanig niet te gelijk met de Genade in Christus Jesus kon samen gaan. 797
Jonas, wanneer hy gepropheteerd heeft, en na Ninive gesonden is. 240, 291
Jonas reise van drie dagen binnen Ninive, verklaard. 264
Jonas voorbeeld, hoe en waar door in Jesus Opstandinge vervuld. 502, 520
Jonathan de Broeder van Judas Macchabeus tot beschermer der Joden aangenomen. 324, 326
Jonathan Macchabeus maakt Vrede met Bachides. 342
Jongelingen der Leviten plagten het lesen der H. Schrift alleen van 't Boek Leviticus te beginnen. 232
Jonkvrouwen droegen van ouds de Oorciersels in beide Ooren, de Jongelingen alleen in de regter. 277, 282
Josaphat de Koning, waarom hy den Grooten Raad hervormd. 605
Joseph spreekt met sijn Broeders door een Taalman. 72
Joseph onder wiens Regeering der Assyrische Monarchie hy gebloeid heeft. 268
Joseph in Egipten gestorven, hoedanig na de Egiptische wijse Gebalsemd, en in een houte Kist geleid &c. 782
Joseph en Maria, waarom alleen met het Kindeken Jesus vermaand voor Herodes te vlugten. 476
Joseph van Arimathea versoekt Jesus doode Lichaam te mogen hebben om heerlijk te begraven. 776
Josephus achting voor sommige Apocryphe Boeken. 116
Josephus, hoe ver hy de Joodsche Geschiedenissen achtervolgd heeft. 257
Josephus, waarom hy de Kinder-moord te Bethlehem verswegen heeft, en wat van sijn getuigenis van Christus te houden is. 474, 475
Josephus uit Moses opgehelderd en een regten zin gegeven. 537
Josephus van de Romeinen gevangen. 810
Josias de Koning doed de Afgodische Priesters op de Altaren verbranden. 635
Josua of hy den Autheur van 't Boek is dat sijn naam draagd. 241
Josua heeft sich t'eenemaal na Mosis voorschrift gerigt. 245
Josua neemd het Bestuur des Volk Israels aan. 268
Irenæus met Aristeus vereffend in het verhaal van de LXX Overzetters. 174, 175
Isere Stift of Grisie, hoedanigen Schrijf-penne der Ouden. 56, 59
Islanders sweeren by 't aanraken van sekeren Silveren Armband. 288
Ismaeliten en Midianiten, waarom als eenerlei Volk genomen. 270
Isokrates weekgebakkenheid door sijn Saffrane Zitte-kussen aardig doorgestreken. 540
Israeliten, hoe eerst na Jacob soo genoemd. 65
Israel, hoe onder de Richteren geregeerd. 243
Israel in Egipten zijnde, had met de Aardsche Koningrijken niets gemeen. 257
Israel begind in Canaan de Baals en de Bossen der Syriers te dienen. 268
Israel wil de Heerschappie aan Gideon en sijn Stamhuis erflijk opdragen. 269
Israel word dienstbaar aan Eglon de Koning der Moabiten, 269
Israel, hoedanig misschien na Gideons dood sijn Ephod misbruikt heeft. 273
Israel diend BAAL-BERITH of *Godinne des Verbonds*. 273
Israel onder den Richter Thola. 291
Israel, hoe en waarom onder verscheide handelingen Gods geleid. 408
Israel, met hoedanige Eer-namen sy Godt genoemd hebben. 461, 462
Israels verlossinge, hoedanigen voorspel van de Saligmaking der Menschen. 463
Israels Koningrijk, hoedanig verwagt wierd hersteld te worden. 564
Israelijt kon geen Ballingschap tot buiten sijn Vaderland opgeleid worden. 643
Israeliten hebben deselve Taal met de Canaaniten gesproken. 69
Israeliten in Egipten woonende, hoe sy haar eigen Taal hebben konnen bewaren. 72
Israeliten in China ontdekt, aan wie den naam van *Joden* en *Christenen* onbekend was. 102
Israeliten, wanneer eerst Joden genoemd. 301
Israeliten, wanneer met Edom tot een Volk geworden. 328
Israeliten hebben van ouds Schoenen gedragen. 546
Israeliten hebben na der Joden seggen, nooit ymand onder hen, met Nagelen de handen doorboord. 717
Israelitische Kerk, hoedanig gesteld gedurende de Assyrische Monarchie. 255
Juda heeft het recht des Scepters en de suivere Godsdienst alderlangst bewaard. 245
Judea of het waarlijk van Pompejus tot een Provincie gemaakt is. 358
Judea in sijn droevige toestand en overwonnen staat, hoe op de Roomsche Penningen gedacht. 814
Judea onder Hadrianus hersteld en op sijn Penningen gedagt. 822
Judas Macchabeus tot Veld-Overste der verdrukte Joden verkosen. 227
Judas Macchabeus hersteld den Tempel met den Altaar. 229, 324
Judas Galileus kant sich tegens de Roomsche Schattinge. 373
Judicieele Wet, hoedanig een aanhangsel van de Moreele Wet. 236
Juliaans laster tegen de Sterre op Jesus Geboorte verschenen. 473
Julianus neemd tot spijt der Christenen den Baard wederom aan. 708
Judas verraderisse geveinstheid ontdekt. 511
Judas, waarom misnoegd over de Zalving aan Jesus gepleegd. 534
Judas van Jesus bestraft, wegen sijn misnoegen over de Zalving aan hem besteed, heeft tot wraak met den Joodschen Raad aangespannen. 563
Judas, wanneer hy tot de Hooge-priesters gegaan is om sijn beding over Jesus te maaken. 563, 508

Judas

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Iudas voor de eerſte en tweede reis voor Jeſus Verrader bekend gemaakt. 574, 575, 576
Iudas, wanneer ſijn Verrader-ſtuk tegen Jeſus ſchijnd vaſtelijk beſloten te hebben. 576
Iudas heeft van ſchaamte alleē gevraagd, *Ben ik het Heere?* 577
Iudas heeft den Bloed-loon over het verraden van ſijn Meeſter waarſchijnelijk al te vooren opgeſteken. 578, 579
Iudas is ook by de inſtellinge van't Avondmaal geweeſt. 595
Iudas met een Bende uit de Over-prieſters en Hoofd-mannen des Tempels, gaat uit om Jeſus te vangen. 597
Iudas, waarom van Jeſus in het Hofke van Gethſemane, VRIEND genoemd. 597
Iudas heeft de Bende Soldaten niet waarſchijnelijk ſelfs te hulp genomen. 686
Iupiters Prieſters willen Paulus en Barabbas bekranſte Oſſen ſlagten. 796
Iuſtinianus de Keiſer vergund de Joden 't gebruik der Griekſe en Latijnſche Bybel. 182

K.

KAbbaliſten ſiet Cabbaliſten, Letter C.
Kabinetten en Kas-werken, na wat oude maniere deſelve noch met Bloem en Feſtoenen &c. ingeleid worden. 677
Kain, hoe na der Joden meening van Eva voor de Saligmaker genomen. 202
Kalfs gedaante der Cherubinen op de Offerhandē gepaſt. 461
Kalfs-voeten, hoedanigen vertooninge van het aangeſichte des Oſſes aan de Cherubinen. 428, 429, 430
Kamer *Gazith*, hoedanig van de Joden ontrent den Tempel geplaatſt. 608
Kamer-bode, hoedanig ſijn Ampt by de Joden was in de Hals-vonniſſen. 646
Kanonijke Hiſtorien, eindigen eigentlijk met het Boek van Nehemias. 250
Kant-leſingen zijn van deſelve waarde met de Overzettinge. 132, 133
Kant-teckeningen en fraaje Overzettingen, hoedanige vrugten der Taalkunde. 26
Kant-teekeningen der Joden, die *Keri* en *Ketib* genoemd worden. 103, 193, 196
Kant-woorden en Text-woorden, hoe die in de Maſoretiſche Bybels by de Joden geleſen worden. 193
Kapittelen en Veerſen, wanneer en van wie in de Bybel afgedeeld. 230
Karakalla word Keiſer, beſlaapt ſijn Stief-moeder en word vermoord. 833
Karakalla doed Papinianus dooden, om dat hy des Keiſers Broeder-moord voor den Raad niet wilde bepleiten. 833
Karel de Groote doed de Latijnſche Taal in groot gebruik brengen. 173
Keiſers Beeldnis op de Schatting-penningen, waarom den Joden tegen de borſt. 98
Keiſers van Roomen, hoe en wanneer den Titel van Opperſte Prieſter gevoerd hebben. 371
Kenteeken der Prophetiſche Schriften, hoe van ſommige verduiſterd. 412
KERI en KETIB, wat het voor aanteekeningen zijn op de kant van de Joodſche Bybel. 103, 187, 194, &c.
Kerke van Jeſus, waarom kort na ſijn Hemelvaard met de Gaven der Taalen moeſte verrijkt worden. 25, 112
Kerke, hoe ver geen volſtrekt vermogen heeft nieuwe Feeſtdagen in te ſtellen. 251
Kerke Gods, hoedanig onder de Iſraelitiſche Koningen beſchreven. 245
Kerke Gods, waar en wanneer haare ſaaken met de Aardſche Koningrijken gemeenſchap gekregen heeft. 258
Kerk in Babel, hoe door de Propheten ontrent hare verloſtinge ondersteund. 300, 301
Kerk heeft de Prophetie en Goddelijke openbaring noodiger gehad dan de Mirakelen. 377
Kerke des Euangeliums, hoe eerſt van de Ceremonien los gemaakt. 411
Kerke, hoedanig door de Cherubinen aangewеſen. 426, 427, 464
Kerke van het N. Teſtament, hoedanigen groot deel van het Huis Gods. 405
Kerke Chriſti in haare vierderlei voordeelen door de vier Raderen van de Wagen der Cherubinen verbeeld. 440
Kerke Chriſti, wanneer een ſienelijke gedaante begon te hebben. 793
Kerke van vuile en gedrogtelijke Ketterien bekroopen. 805, 823
Kerke door ſorgeloosheid in groot verval. 837
Kerken en Bybelſche Affchriften onder Diocletiaan door het Vuur vernield. 838
Kerke krijgt twee Vleugelen van den Grooten Arend. 840
Kerk in haar hoop van herſtelling door Conſtantijn geſteven. 842
Kerken van Nederland yveren om een Nieuwe Overzetting des Bybels. 128, 129
Kerk-geſchil tuſſchen de Ooſterſche en Weſterſche over het vieren van den regten Paaſch-dag. 824
Kerkelijke Hiſtorien en Prophetiſche Schriften, waarom dikmaals aan de Koningen van Egipten en Syrien gedenken. 320
Kerkelijke regeeringe der Joden, van wat bedieninge. 604
Kerkelijke Schrijvers, hoedanig eertijds by de Hebreen. 222
Kerker-bewaarder, hoedanig ſchuldig als hy eenen Gevangenen verwaarloosde. 640
Ketterien die vuil en gedrogtelijk waren, wanneer in de Kerk opgekomen. 805
Ketterie der Gnoſtiken, van wien op de baan gebragt. 823, 324
Ketterien beginnen onder de Joden op te ſtaan. 329
Ketterien onder de Keiſer Philippus in de Kerke opgekomen. 834
Ketterie der Manicheen, wanneer op de baan gekomen. 837
Ketterie van Samoſatenus, wanneer opgekomen. 838
Ketters hebben de H. Schrift niet konnen vervalſchen. 148
Ketters en Ketterien, hoedanig onder de Keiſer Commodus opgeſtaan. 831
Ketting, hoedanigen Waarteeken by de Egiptenaren. 53
Kettingen die gewrongen of gedraaid waren voor Hals-cieraden gedragen. 287, 290
Kinderen ſonder gehoor van Taal, waarom gemeenlijk ſtom zijn. 3
Kinderen leeren by de Syriers de Letters met toevoeging van naam-woorden die een Gebed uitmaaken. 49
Kinderen der Menſchen, wanneer ſich van de Kerke hebben afgeſcheiden. 260
Kinderen plegen in het kuſſen van haar Vader, hem by de Ooren vaſt te houden. 281
Kinderen en Sonen der Propheten, van hoedanigen benaming. 392
Kinderen te Bethlehem, waarom van Godt toegelaten om te brengen. 476
Kinderen der Eſſedoniers eten de Lichamen van haar Ouderen op behalven het hoofd. 784
Kinder-moord te Bethlehem, waarom van Joſephus verſwegen. 361, 474
Kinnebak-ſlag, met wat regt van den Dienſtknegt des Overprieſters aan Jeſus gegeven. 613, 614
Kircherus dwaling aangaande den oorſprong der Egiptiſche Letteren. 30
Kircherus gevoelen over de rechte oudheid ſommiger Hebreeuwſe Penningen. 91
Kircherus misſlag aangaande de Stadt Ninive. 266
Klank-ſtippen of Puncten der Hebreen, van wat Oudheid en Geſag. 101
Kleederen te ſcheuren over laſteringen, wanneer by den Joden geoorlofd. 617
Kleederen der Gekruiſte, was het verval voor de uitvoerders der Hals-gerichten. 763
Kleeding der Ouden was onder de Hebreen, Grieken en Romeinen eenvoudig, maar groots. 764
Kleedinge van Jeſus heeft waarſchijnelijk maar uit twee verſcheide ſtukken beſtaan. 763, 764
Knegten en Slaven ontbinden en bewaren de Schoenen van haare Heeren terwijlſe Maaltijd houden. 545
Knie-ſchijf door Brandmerken te verlammen, waar toe aan de Chriſtenen gepleegd. 840
Koeken of geheel platte Brood-ſchijven, hoedanig voornamelijk op het Joodſche Paſcha gebruikelijk. 587, 589
Kommodus ſiet Commodus.
Koningen der Chaldeen die voor Nimrod geregeerd hebben. 239

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Koningen Israels en Juda, hoedanig en in wat rang in de Boeken der Koningen beschreven. 245
Koningen van Juda, hoedanig in orden gevolgd, en maar aan drie een goeden Naam opgedragen. 249
Koningen van Assyrien, waarom men na Nimrod alleen maar eenige van de laatste in de H. Boeken vermeld vind. 261
Koningen, waar toe sich van ouds de naam-veranderingen van gevangene aanmatigden. 298
Koningen der Persen, welke die geweest zijn. 305
Koningen der Joden zijn na de wederkeering uit Babel niet uit Juda geweest. 307
Koningen van Syrien in haar gantsche Rijks-bezitting en Daden beschreven. 320, 321, &c.
Koningen van Syrien voeren dikmaal den naam GOD op hare Penningen. 337, 340
Koningen van Israel en Juda, hoedanig geensinds hinderlijk aan de regeering van het Sanhedrin. 650
Koninglijke Bybel te Parijs uitgegeven. 121
Koninglijken Titel, wanneer by de Joden gehaat. 357
Koninglijke Schrijvers, wie die waren. 394
Koninglijke Stoelen, hoedanig eertijds met Goud vercierd. 540
Koninglijke Mantels, hoedanig eertijds van koleur. 660
Koningrijken van Juda en Israel, hoedanig door splitsing opgekomen. 29
Koningrijk der Hemelen, waarom soo genoemd. 464
Koningrijk van Israel, hoedanig verwagt dat door Jesus hersteld sou worden. 564
Koningrijk van Jesus, hoedanig van hem selfs aan Pilatus voorgesteld. 652
Koningrijk van Jesus, hoedanigen grondslag van sijn beschuldiging en lijden. 671
Koningrijk van Jesus, hoedanig en waarom aanvaard op sijn Hemelvaard. 791
Konsten en Wetenschappen, hoedanig door de kennis der Taalen aan yder konnen gemeen gemaakt worden. 23
Koorden of Touwen, hoedanig noodig in de Kruis-hegting. 725, 728
Kopere Sikel der Hebreen, van hoedanigen oudheid en achting. 83
Kopere Penningen der Hebreen die recht oud zijn van Schikhardus beweerd. 98
Kopere Arm-banden, hoedanigen dragt van het slegte Volkje. 286
Kopere Slang, wanneer en waarom van Hiskias verbroken. 754
Kopere Slang, hoedanigen voorbeeld van Jesus verhooging aan het Kruis. 709
Kopyisten, hoedanig in 't afschrijven der Hebreeuwse Boeken seer ligt in sommige Letteren hebben konnen missen. 138
Koussebanden, hoe eertijds de dragt van Lakeyen, &c. 286
Koussebanden die vercierd waren, hoedanigen Eer-dragt by de Romeinen. 287
Krijgsknegt die Jesus Zijde doorstak is geen Ruiter te Paard geweest, als de Schilders dikwils verbeelden. 775
Krijgsknegten of Soldaten by Joden en Romeinen, hoedanig van ouds geschoeid. 550
Krijgs-Overste der Romeinen, moesten ook in de Griekse Taal geoefend zijn. 20
Krijgs-Overste by die van Carthago over haar laf-hertigheid met het Kruis gestraft. 718
Kristallige Hemel, hoedanig van Ezechiel boven den Wagen der Cherubim gesien. 447
Kronijk-boek der Mexikanen van verscheide gepresen. 43
Kronijk-boeken der H. Schrift, van hoedanigen Inhoud en Autheuren, 246, 248
Kroone der Joden, hoe en wanneer driewerf omgekeerd. 374
Kruicifixen, waar in gemeenlijk tegen de waarheid gemaakt worden. 730
Kruik met een Homer Manna, hoedanig en waarom op de Hebreeuwse Sikelen verbeeld. 81
Krukken, waar van soo genoemd. 715
Kranke, waarom Jesus geen meer na sijn Opstandinge genesen heeft. 486
Krankheden der Menschen, hoe en waar in van Jesus gedragen. 486
Kruis waar van het sijn benaming bekomen heeft. 710
Kruis, waarom een *Drinkbeker* genoemd. 647, 711
Kruis is als een Godsdienstig kentecken nooit in 't N. Testament erkend noch in sijn fatsoen beschreven. 712
Kruis van Jesus, hoedanig van maaksel. 716, &c.
Kruis, hoedanig in de oude Letter *Vau* van Enochs Alphabet gevonden. 44
Kruis, hoedanig van sommige in de oude Hebreeuwse Letter *Thau* gesogt. 716
Kruis en Kruis-straffe by wat Volken eertijds in gebruik. 718
Kruis moeste van den Lijder selfs na het Galgeveld gedragen worden. 720
Kruis van Jesus, hoe op sekere Penningen gevonden. 728
Kruis heeft uit drie deelen bestaan. 729
Kruis en Kruissiging was niet in hem selven doodelijk. 732
Kruis van Jesus heeft maar de gemeene hoogte gehad. 738
Kruis en desselfs Teekenen, waarom niet Heilig kan zijn noch soo genoemd worden. 740, 741
Kruis of het onder een ware afbeelding op eenige Penningen der Christen-Keisers gevonden word. 741
Kruis op sekere Graf-steenen verbeeld, van J. Oudaan op den hekel gezet. 743
Kruis van Geisteranus de gedaante van een Deur-Kassijn gegeven, en op de Bloed-bestreke Posten der Israeliten in Egipten gepast. 745
Kruis is van Jesus en van Simon van Cyrenen geheel en niet stuks-wijse gedragen. 750, 751
Kruissen van Goud en Silver van Jan d'Espagne doorgestreken. 713
Kruissigen, hoedanig ook genomen voor een diergelijke straf buiten of sonder Kruis-hout. 713
Kruissen hebben waarschijnelijk in het midden een uitstek, maar geen Voetbank gehad. 723
Kruissen stonden waarschijnelijk voor de aanhegting in de Aarde geplant. 723
Kruissen, hoe ver boven de Aarde verheven. 726
Kruissen veelsinds tegen de waarheid van een ongelooflijke hoogte vertoond. 733
Kruissen tot straf wierden uit allerhande soort van hout gemaakt. 738
Kruissen in wat geval te mets wat hooger dan de gemeene sleur gemaakt. 738, 739
Kruissing van Jesus, waarom sonder tijd-gunning op Pilatus Vonnis uitgevoerd. 707
Kruissiging van Jesus, met hoedanigen welvoegsaamheid, een *Verhooging* genoemd. 709
Kruissiging die eigentlijk Spitsing of Inpaling genoemd word. 715
Kruissigen der Romeinen en 't Hangen der Joden, van wat onderscheid. 718
Kruissiging der Moordenaren, waarom van de Euangelisten maar als in het voorby-gaan aangehaald. 759
Kruis-beelden en Kruis-teekenen van valsheid betigt. 713
Kruis-boef of Kruis-drager, hoedanig na de toegepaste of verdiende straf-wijse genoemd. 713
Kruis-draging, hoe het volgens verscheide meeningen geschiede. 721, 722
Kruis-draging, waarom van Jesus in sijn eigen Kleeding gedaan. 706
Kruis-draging, hoedanig lastig en een deel der straffe. 751
Kruis-eering, hoedanig eerst na het afschaffen der Kruisstraffe ingevoerd. 713
Kruis-eering vind geen grondvest in de H. Schrift &c. 740
Kruis-galg, hoe van Geisteranus opgevat. 716, 717
Kruis-hegting, hoe eigentlijk Kruisigen genoemd. 713, 714
Kruis-hegting in orden beschreven. 722
Kruis-hegting, hoedanig van de Schilders qualijk verbeeld. 723
Kruis-hegting, hoedanig met Koorden en Nagelen geschiede. 725, 728
Kruis-hegting die men de *Omgekeerde* noemde. 736
Kruis-hout kan heel mooijelijk uit sijn aal-oude benaminge aangaande sijn form en maaksel opgemaakt worden. 712, 714, 716
Kruis-hout, hoedanig tot een Vleesch-bank gemaakt. 737
Kruis-houten, hoe lang haar staande stuk mag gegift worden. 739
Kruis-hout heeft niet tot de daad van de versoeninge te weeg gebracht. 740

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Kruis en Kruis-ſtraffe is by de Joden niet in gebruik geweeſt. 717
Kruis-ſtraf geſchiede gemeenlijk niet ſonder voor-afgaande Geeſſeling en henen-leidinge met het Kruis-hout. 659
Kruis-ſtraf by wat Volken eertijds gemeen. 710
Kruis-ſtraf is meeſt aan ſchelmſe Slaven, Moordenaars en Oproermaakers geoeffend. 710
Kruis-ſtraf, door hoedanige misdaden ligtelijk van de Slaven kon verdiend worden. 718, 719
Kruis-ſtraf, hoe ook aan de Vry-geboorne geoeffend. 719
Kruis-ſtraffe had eenige voorbereidinge noodig. 720
Kruis-ſtraffe, hoe en wanneer ook aan de Vrouwen geplecgd. 720
Kruis-ſtraffe wierd meeſt Moeder-naakt geleden. 722, 724
Kruis-ſtraf, hoedanig door wreedheid op verſcheide wijſe geoeffend. 736, 737
Kruis ſtraf, waarom gemeenlijk op een Heuvel of verheven Land-grond geſchiede. 731
Kruis-ſtraf, hoedanig en waarom van de Keiſer Conſtantijn de Groot afgeſchaft. 739
Kruiſt hem, *Kruiſt hem*, op wat grondſteun van de Joden over Jeſus uitgeroepen. 658, 663
Kruis-teeken, hoe en wanneer op Toorens en Kerken geraakt. 740
Kruis-teekenen, hoedanig op verſcheide wijſe van ouds geſchreven. 742
Kruis van Jeſus, waarom met een Opſchrift van de drie algemeene Moeder-taalen moeſte pronken. 24
Kruis-titel ſiet Opſchrift &c.
Kruis-vorm, hoedanig in veel dingen geſien. 715, 716, 717
Kruis-wijſe der Japoneſen. 729
Kuſſen, waarom de Kinderen ſulks plagten te doen onder het aangrijpen van des Vaders Ooren. 281
Kuſſen, hoedanigen gewoone maniere van groeten. 512
Kus, waarom van Judas tot een Teeken aan de Dienſtknegten gegeven. 597
Kuſſen (Zitte-kuſſen) van Iſocrates, door ymand aardig beſchimpt. 540

L.

LAnd Canaan, hoedanig op ſekere Hebreeuwſe Geldmunt afgebeeld. 92
Lands-wijſe, *'s Lands-eere*, hoe ver en waar in van Jeſus nagevolgd. 560
Lang-hair een teeken van droefheid by de Romeinen. 707
Lang-hair, of het eigentlijk van den Apoſtel Paulus beſtraft word. 556, 557
Langlevendheid der Gekruiſte, uit Jeſus haaſtig ſterven beweſen. 732
Laodice de Dochter van Ptolomeus, trouwd met Antiochus Theos, en word verſtoten. 321
Laſteringen tegen Jeſus aan het Kruis nader overdagt. 766
Latijnen hebben de Letteren van de Grieken overgenomen. 35
Latijnſche Overzetting die men de *Gemeene* noemd, hoedanig onſeker van wie en te wat tijd gemaakt. 127, 142
Latijnſche Taal van de Romeinen doorgaans in hare Pleidoyen gebruikt. 20
Latijnſche Taal, hoedanig van ſommige uit het Opſchrift van het Kruis voor de Kerk-tale gehouden. 760
Laurentius op een Rooſter gebraden. 835
Lazarus na ſijn Opſtandinge te dooden, hoedanigen dubbele Manſlag. 488
Lazarus, hoe hy in Abrahams ſchoot moet verſtaan worden te *Zitten*. 561
Lazarus opgeſtaan, waarom belaſt te ontſwagtelen van de Windſelen of Graf-doeken. 779, 780, 781
Lederbereiders of die heel gemeen en midden onder de Joden gewoond hebben. 546
Leeraren, hoe noodig in de Taalen moeten geoeffend zijn. 24
Leeraars der Wet, wat die eertijds by de Joden waren. 222, 392
Leeren of Prediken geſchiede by de Joden meeſt al-zittende. 398
Leere van Chriſtus en de Apoſtelen, hoe aan Moſes en de Propheten moeſten beproefd worden. 405
Leere des Euangeliums, waar in die de Schilderien en Beelden overtreft. 516
Leerlingen der Wijsheid, wanneer die benaming by de Joodſche Meeſters aangenomen is. 393
Leerlingen der Schriftgeleerde, in drie ſtaten onderſcheiden; en haar gedrag in de Synagogen. 395, 397, 398
Leerlingen der Wijſen, hoedanige aankomelingen tot het Rechter-ampt. 651
Leer-regelen der Joodſche Meeſters, waar in van Jeſus waargenomen. 482
Lees-rollen, hoedanig die eertijds beſchreven waren. 59
Leeuwen aangeſichte der Cherubinen beſtond alleen in de Leeuwe Manen dieſe op de borſt en ſchouderen hadde. 434
Leeuwen-huid, waar toe van Seleukus Nicator en andere Syriſche Koningen, op haar Penningen gevoerd. 333, 335
Leeuwen veelſlags in de Schouwſpelen tegen de Chriſtenen gebruikt. 802
Leger Iſraels in ſijn vier Hoofd-quartieren beſchreven. 460
Leonides de Vader van Origenes, ſterft Martelaar onder de Keiſer Severus. 832
Leſing der Hebreeuwſe Bybel, hoe die ſonder bygeſette Puncten is konnen ſuiver bewaard worden. 107, 108, 109
Leſing der H. Schrift, moet voornamelijk uit de ſamenhang recht geoordeeld worden. 109
Leſing der H. Text ſteund niet op het geſag der Joodſche Overleveringe. 110
Leſing der H. Schrift, hoe men de beſte of ware, van andere kan onderſcheiden. 137, 138
Leſing der Wet, hoe in 54 Weken afgedaan wierd. 224, 230
Leſing der Wet geſchiede van ouds uit Boek-rollen ſonder Puncten geſchreven. 102
Leſing der Wet, hoedanig in de Synagogen al-ſtaande geſchiede. 397
Letteren vande Joden onder de tien vermaarde dingen geteld, welk op den avond des Sabbaths geſchapen zijn. 28
Letteren, van wie eerſt gevonden. 28, 30, 31
Letteren der Egiptenaren oorſpronkelijk van de vormen der Dieren afgeleid. 31, 50
Letteren zijn van Moſes ten nutte van Iſrael niet veranderd. 32
Letteren offe ook voor de Zondvloed in gebruik waren. 32, 33
Letteren zijn aan Adam betamelijk geweeſt. 33
Letteren, van wat form en gedaante de aldereerſte zijn geweeſt. 34
Letter-wiſſeling en omkeering der Lees-orden. 35
Letteren der Chineſen, van wien eerſt gevonden. 36
Letteren, hoedanig in twee ſoorten konnen onderſcheiden worden. 38
Letteren of die algemeen voor de gantſche Weereld ſouden konnen bedacht worden. 42
Letteren der Mexicanen, van wie oorſpronkelijk. 43
Letteren op de oude Hebreeuwſe Sikelen zijn meeſt Samaritaanſche. 46
Letteren der eerſte Oudheid met malkanderen vergeleken. 88
Letteren der Hebreen hebben noch haar eerſte en aal-oude namen. 104
Letteren die hangen of die omgekeerd in de H. Text gevonden worden, wat die by de Joden te kennen geven. 189
Letteren van het Hebreeuws A, B, C. hoe dikmaal yder in 't gantſche O. Teſtament gevonden worden. 190
Letter-vinding, waar in alle nutte dingen te boven gaat. 27
Leven des Menſchen, waarom een *Wandel* genoemd. 553
Leviten, waarom nauwkeurig op haar Geſlagt-regiſters moeſten zijn. 247
Leviticus of derde Boek Moſis, waar van ſoo genoemd. 232
LIBELLATICI, hoedanigen ſoort van afvallige Chriſtenen onder de Keiſer Decius. 835
Lied Moſis, hoedanigen blijk van de geduurſaamheid der Prophetiſche Schriften. 406
Liefde door hoedanigen Zin-teeken by de Egiptenaars aangeweſen. 53
Liesveldſche Bybel, hoe eertijds van achting en gebruik. 128
Lig-beddekens, hoedanig die tot het aanleggen ter Maaltijd dienden. 537, 538
Liggen in ymands ſchoot aan de Maaltijd, hoedanigen Eer en Liefde bewijs. 561, 575
Ligtfoot van I. Voſſius doorgeſtreken. 167, 168
Ligtfoot aangaande der Joden laf heid in het doen van Halsgeregt ten tijde van Jeſus, verbeterd. 700
Lijden en Kruis, waarom een *Drinkbeker* genoemd. 647
Lijden van Chriſtus, waarom van de Euangeliſten met geen beklaaglijke Stijl beſchreven. 750

Digitized by Google

Lijden Chriſti, hoe als een voorwerp van blijdſchap aan te merken. 755
Lijden om eige ſchulden of verdienſte, waarom geen KRUIS kan genoemd worden. 711
Lijdſaamheid der ware Martelaren van Euſebius kort ontworpen. 826
Lijf-ſtraffen der Joden die niet doodelijk waren, hoedanig by haar geoeffend. 637
Lijf-ſtraffe der Joden geſchiede buiten de Stads-poorten 708
Lijf-ſtraffe ſiet Hals-geregt.
Lijk-ſtacien die door brandinge geſchiede, hoe in de Heilige Schrift op te nemen. 784
Lindeboomen, hoedanig haar binne-baſt plagt voor Schrijf-papier te dienen. 56
Linne Schrijf-boeken, wanneer in gebruik, en waar in noch overgebleven. 57
Lijnwaad, hoedanig fijn van Joſeph gekogt, om Jeſus dood Lichaam in te winden. 778, 782
Lipſius gevoelen aangaande het hout der gewoone Kruiſſen. 738, 744
LISKAT HAGAZITH, of *Kamer van de Geplaveide Steenen*, hoedanigen Vergader-plaatſe van den Grooten Raad der Joden. 608
Lithoſtrote Vloeren, waar in van de Muſiviſche Werken te onderſcheiden. 675, 676, 680
Loode Platen daar men op plagte te ſchrijven. 61
Los-lating van een Gevangenen op het Paſcha, na wat gewoonte ſulks by de Joden plagt te geſchieden. 655
Lot-werping over Jeſus Mantel, hoedanig mogelijk over de keur der losgetornde lappen geſchied is. 765
Lucifer, hoe hy om ſijn Val te wreken, de Menſch in het Paradijs verleid heeft. 202
Lucullus neemd Tygranes het Rijk van Syrien af. 331

M.

MAaltijd van Ahaſueros, van hoedanigen pragt in Geſtoelte. 541
Maaltijd van Belſazar, wanneer en waar toe gehouden. 304
Maaltijd, hoe op de Lig-beddekens gehouden wierd. 543, 545
Maan-jaar en Sonne-jaar, wanneer in getal van dagen overeen komd. 417
Machabeen, waar van ſoo genoemd. 227
Machomet beſchuldigd Joden en Chriſtenen over de vervalſching der H. Schrift. 142
Magt op het hoofd der Vrouwen, van hoedanigen beteekenis. 557
Magt van Pilatus tegens Jeſus, hoe door de Goddelijke Voorſienigheid te verklaaren. 665
Mahumedanen hebben even als de Joden de Bybel, de Letteren van haren Alcoran geteld. 190
Malachias, wanneer hy gepropheteerd heeft. 241, 313
Manna, hoedanigen voorbeeld en Geeſtelijke beduiding. 234
Manaſſes de Koning Hiskias Soon, onder Ben-Merodach na Babel gevoerd. 295
Manaſſes verkrijgt door Sanaballat een Tempel op Gerazim te bouwen. 317
Mannen droegen de Arm-ringen aan de rechter arm. 285
Manes een Ketter komd aan een quaad einde. 837
Manylius komd aan het Aſſyriſche Rijk, en Moſes word gebooren. 268
Mantel of Opperkleed, wierd by den Joden aan de Maaltijden niet altijd afgeleid. 542, 555
Mantel van Jeſus, hoe mogelijk in vier lappen geſcheurd. 765
MARANATHA, hoedanigen ſtraf van uitbanninge door Vervlocking. 642
Marcus Antonius Beeldnis, hoedanig van Herodes Agrippa op een Penning met een Hebreeuws Opſchrift aan de Koning Salomon opgedragen. 95, 96, 97
Maria de Suſter van Lazarus, hoe van ſekere Sondareſſe te onderſcheiden. 529
Maria, waarom van Jeſus aan ſijn Diſcipel Johannes bevoolen. 768
Maria heeft geen Water en Bloed uit Jeſus Zijde vloeijende, in haare hand-palmen ontfangen. 776
Martelaren die vermaard zijn. 817, 823, 825
Martelaren tot nagt-ligten aan brand geſteken. 828
Martelaren zijn ontelbaar onder de Keiſer Decius geweeſt. 835
Martelaar-penningen onder Diocletiaan en Maximianus geſlagen. 859
Martel-ſtraffen, hoedanig verſcheiden onder de Keiſer Verus geoeffend. 826
Maſora der Joden, waar toe en wanneer gemaakt. 103, 105, 110, 185
Maſora die men de groote en kleene Maſora noemd, van hoedanigen onderſcheid en nut. 190, 192
Maſora heeft de H. Text niet geheel ſuiver konnen bewaren. 192
Maſoreten hebben waarſchijnelijk de rechte Puncten of Klank-ſtippen by de H. Text geſteld. 109
Maſoreten hebben de klanken der woorden wel met Teekenen kennelijk gemaakt, maar ſelfs niet gevonden. 109
Maſoreten, wie van derſelver neerſtigheid wel geſchreven hebben. 185
Maſoreten, waar ontrent die meeſt aangaande de Bybel-bewaringe zijn beſich geweeſt. 187
Maſoreten, wat die ontrent de Puncten gedaan hebben. 190, 192
Maſoreten zijn waarſchijnelijk de Autheuren van de Kantteekeningen KERI en KETIB. 196
Maſoretiſche woord- en letter-telling, of die de Bybel voor Schrijf-fouten heeft konnen bewaren. 187, 188, 192
Maſoretiſche Bybels, hoedanig met Kant en Text-woorden toegeſteld, &c. 193, 196
Matthatias en ſijn Sonen wederſtaan de wreede bevoelen van Antiochus Epiphanes. 226, 227
Mattheus de Euangeliſt maakt Jeſus Geſlacht-regiſter grootdeels uit de H. Hiſtorie-Boeken op. 220, 247
Mattheus Euangelium, wanneer geſchreven, en hy Martelaar geſtorven is. 523, 806
Matthias de Hooge-prieſter onder de Belegering van Jeruſalem door Simon omgebracht. 814
Mauricius wil het Roomſche Rijk wel beſchermen, maar geenſinds aan de Duivelen offeren. 838
Maxentius werpt ſich tegens Galerius en Maximianus op. 840
Maxentius woeld te Roomen dapper tegen de Chriſtenen, terwijl Conſtantijn in Engeland vertoefd. 841
Maxentius voor Vyand des Rijks verklaard, word van Conſtantijn geſlagen, en verſuipt in den Tyber. 843
Maximinus Rooms Keiſer geworden, overtreft alle ſijn voorzaten in wreedheid. 834, 843
Maximianus doet de uitdelging der Chriſtenen inde Schouwſpelen uitroepen, en ſlaat Mauricius. 838
Mede-genoot der Rabbijnen, hoedanige Leerlingen ſoo genoemd wierden. 396
Meeſters van den Text en der *Overlevering*, wat die by de Joden waren. 393, 395
Meeſter ſiet Rabbi &c.
Melchiſedek een Prieſter onder de Canaaniten, wat het bewijſt. 64
Menachem den Koning der Hebreen, over ſijn Tyrannie door Pul Belochus geſtraft. 293
Menelaus ligt Jaſon van 't Joodſe Hooge-prieſterdom af. 340
Menſch waar door van de Beeſten onderſcheiden. 1
Menſch ſal miſſchien in het Eeuwig Leven een nieuwe en ſeer zinrijke Taale gegeven worden. 74
Menſch in den Meſſias wederom op te regten, de eerſte wortel der Joodſche Cabbala, 201
Menſch heeft ſelfs de eerſte ſchets van het Straf-kruis aangewieſen. 717
Menſche Gods, hoedanig van Ezechiel op den Throon geſien. 451
Mensheid van Chriſtus, hoe en waar in klaar gebleken. 469
Menſchen gedaante, waarom van de Cherubinen aangenomen. 427
Menſchen, hoedanig by de Oude dikmaal qualijk voor Goden genomen. 266
Menſch-beelden, of die den Joden van ouds geoorlofd waren op hun Geld of Penningen te maaken. 96, 97
Merkurius, hoedanig van ſommige voor *Teuth* genomen die by de Egiptenaren voor een God gehouden is. 29
Merkurius Triſmegiſtus, te wat tijd hy gebloeid heeft. 268
Merodach Baladan de ſesde Koning van Aſſyrien die de H. Hiſtorie vermeld, komd aan het Rijk. 293, 295
Merodach houd groote gemeenſchap met Hiskias de Koning van Juda. 295

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

MESAH, van hoedanigen beteekenis dien naam is. 298
Messias word ook van de Joden verwagt om de rechte lesing der H. Text aan haar te leeren. 149, 163
Messias sal na der Joden meeninge, haar vervalle Geslacht-regisiters wederom herstellen. 247
Messias in sijn komste van de Joden uitgesteld door vervalschinge der Tijd-rekening. 159
Messias in het Paradijs beloofd, hoedanigen grondslag der Joodsche Cabbala. 199
Messias moeste ook voornamelijk uit de Geslacht-registers der Joden openbaar worden. 247, 249
Messias sal na der Joden meeninge alle de Feest-dagen afschaffen behalven de Smul-avond op het Feest *Purim* en den Grooten Versoen-dag. 251
Messias, wanneer die komen moest. 300, 499
Messias, hoe van de Propheet Haggai beloofd tot den twee den Tempel te komen. 308
Messias te betoogen is het gantsche oogmerk van het Nieuwe Testament. 469, 470, &c.
Messias, hoedanig van de Euangelisten uit de H. Schrift betoond. 472
Messias is even soo geopenbaard als hy verwagt wierd. 477, 479, 480
Messias moest Gods Soon zijn. 215
Messias wierd ten tijde van Christus niet als Godt verwagt. 616
Messias moeste het verval onder de Schriftgeleerde verbeteren. 482
Messias, hoedanig voorseid tot een aanstoot te sullen zijn. 491
Messias, hoedanigen macht hy hadde om de Ceremonieele Wetten af te schaffen. 493
Metale Slang in de Woestijne, van hoedanigen voorbeeld en beduidenisse. 235
Mexicanen van wie sy haar Schrijf-letteren hebben. 43
Micha, wanneer hy gepropheteerd, en hoedanige Gesichten hy gehad heeft. 241, 421
Minucius Felix schrijft tot voordeel van de Christenen. 834
My Dorst, waarom van Jesus sonder eisch van drinken uitgeroepen. 772
Mijn Godt, mijn Godt, waarom hebt gy my verlaten? nader overwogen. 771
Myrrhe en Wierook, waarom in Arabien alleen van de Slaven en ter dood-verweesene, plagt opgesameld te worde. 647
Mirakelen, wanneer in het O. Test ment opgehouden. 376
Mirakelen, hoedanigen blijk voor Jesus Messiasschap. 484
Mirakelen van Jesus, hoedanig boos-aardig van de Schriftgeleerde misduid. 489
Mirakelen zijn van niemand als van de Sone Gods in den Tempel gedaan. 505
Misdadiger wierd by de Joden tusschen twee jonge Raadsmannen na de straf-plaats uitgeleid. 646
Misdadiger mocht na het vellen van sijn Dood-vonnis noch appelleeren, en hadde tien dagen tijd-gunning. 646, 705
Misdadigers, waarom by de Joden meest op de drie hooge Feesten gestraft. 610, 625
Misdadigers, waarom eertijds meest ontkleed en geheel naakt in de dood gingen. 722, 724
Misdadigers, waarom op het Straf-veld met Wijn en Wierook gedrenkt. 646, 647
Moab, wat'er onder dien naam aangaande de Joden by de Propheten door verstaan word. 415
Moeders, waaromse hun Dochters van Oor-cierselen plagten te versorgen. 283
Moeder van Zebedeus Kinderen, hoedanigen Eer-genieting sy van Jesus sogte te verkrijgen. 540
Momien siet Mumien.
Monarchien en Heidensche Koningrijken, waar toe in de H. Schriften aangehaald. 257
Monarchie der Assyriers, hoedanig ook de Babylonische genoemd. 261
Monarchie van Babel, waarom in de H. Historien als van nieuws onder Nebukadnezar begonnen. 296
Monarchie der Babyloniers eindigd met Belsazars dood. 304
Monarchie der Meden en Persen, als de tweede, hoe van Daniel uit het Beeldgesigte van Nebukadnezar voorspeld. 296
Monarchie der Persen, hoe opgekome en ge-eindigd. 305, 316
Monarchie der Grieken en Romeinen, hoe en waarom aan de magt van Japhets nakomelingen gekomen. 261
Monarchie der Grieken, hoedanig als de Derde en groote Heerschappie, van Daniel voorsegd. 296
Monarchie der Romeinen, die de Vierde en laatste sou zijn, van Daniel voorspeld, en wanneer opgeregt. 296, 332
Mond der Wet, hoedanig in 't O. Testament gesloten. 480
MONILIA of Bruids-baggen, wat die by de Oude waren. 279
Montanus een Ketter, ontrust de Kerke onder de Keiser Commodus. 831
Moordenaars en Schelmen wierden selden eenige tijd na hun Vonnis gegeven. 706
Moordenaars zijn eertijds veel door het Kruis gestraft. 715
Moordenaar met Jesus aan 't Kruis, heeft niet sonder Exempel op Jesus geschimpt. 732
Moordenaar, hoe onder de Wet sonder onreinigheid kon aangeraakt worden, doch niet den vermoorden. 749
Moordenaar aan het Kruis, door hoedanigen uiterlijk middel hy kan bekeerd zijn. 767
Moordenaars, offe Jesus beide bespot hebben, of dat sulks maar van den eenen geschied is. 767
Moord-priemen en *Styletten*, waar van mogelijk afkomstig. 59
Moraliteit der Wet, hoedanig altijd-durende. 236
Mordechai de waarschijnelijke Schrijver van't Boek Esthers. 250
Mordechais Feest-dag behoord niet eigentlijk tot het Jodendom schoonse het selve vieren. 251
Moses of hy niet de eerste Schrijver ten aansien van 't Israelitische Volk te houden zy. 30, 32
Moses heeft de Letteren noch de Taale Canaans veranderd. 32
Moses heeft de oude Chaldeesche namen in't Hebreeuws niet overgezet. 66
Moses schijnd geen bysondere Letteren tot het beschrijven van de Wet gebruikt te hebben. 90
Moses Beeldnis op de Joodsche Penningen, hoedanig een leugenachtig versiersel. 90, 100
Moses heeft na sommiger gevoelen de Puncten alleen mondeling overgeleverd. 101
Moses heeft niets tot der Joden Masora toegebragt. 191
Moses heeft over sijn eigen Boeken geen Kant-teekeningen behoeven te maken, als sommige Joden schijnen te droomen. 195
Moses, hoe naar de Cabbaalse Leere in sijn tijd voor de hersteller van 't Menschelijk geslacht aangenomen. 203
Moses, hoedanig de Schrijver van sijn eigen Boeken. 221, 243
Moses, hoe weeklijks op den Sabbath gelesen. 230
Moses, onder wat Koning van Egipten gebooren en gestorven. 268
Moses, hoedanig ook een Bedienaar van het N. Testament. 405
Moses heeft seer ordentlijk neffens de Sonde en Dood ook het Pad des Levens voorgesteld. 408
Moses, waar in van de andere Propheten onderscheiden. 418
Moses Wonderen, hoedanig meest tot straffe aangeleid. 497
Moses, waarom hy geen Dooden heeft opgewekt. 497
Moses en Elias, waarom tot getuige geroepen als Jesus verheerlijkt wierd op den Berg Thabor. 503
Moses heeft de Kruis-straste nooit over de Doodslagers bevolen als Baronius wil. 718
Moses Wonderen, hoe en waar in van Jesus overtroffen. 496
Mumien of gebalsemde Lichamen, hoe na de wijse der Egiptenaren geswagteld, ingewonden en in houte gebeelde Kassen geleid. 783
Munten of Geld slaan, is lang aan de Joden eigen geweest. 582
Musivische Plaveidsels, hoedanige Vloer-werken, en waar in van de Lithostroten onderscheiden. 675, 677, 681, 682
MUSEUM, of Oeffen-kamer, waar van soo genoemd. 677
Muur des afscheidsels, waar en wanneer tusschen de Vroome en Godloose Linie gesteld. 260
Muuren van Babel, hoedanig van sommige valsch beschreven. 264

N.

NAam der Joodsche Leerlingen, waarom een tijd-lang verswegen. 395
Naam der Christenen, hoedanig van Diocletiaan geroemd, verdelgd te zijn. 838
Naam Gods na de verwoesting des Tempels den Joden verboden recht uit te spreken. 193

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Naam van Jesus Christus, hoe op sommige Penningen en Afgodische Hals-hangselen met Letteren uitgedrukt. 741, 742
Naam-verandering over Daniel, of sulks uit een haat van den naam Gods geschied zy. 298
Naam-verandering, waar in van de Saligmaaker aan sijn Discipelen nagevolgd. 298
NAAM, wat die in het voornemen der Babylonische Tooren-bouwers te seggen is. 8
Naam-woorden, zijn bysonder weinig by de Chineesen. 42
Nagelen, hoe veel, wanneer en hoedanig in de Kruis-hegting gebesigd. 725, 727, 728
Nagt-ligten, hoedanig onder Nero van de Christen-Martelaren gemaakt. 802
Nagtmaal siet Avondmaal &c.
Nahum, wanneer hy gepropheteerd heeft. 241
Namen aan Menschen en plaatsen, geven groot bewijs voor de Oudheid der Hebreeuwse Taal. 65, 66
Namen der XII Stammen Israels, met hoedanige Letteren op sekere Steenen gesneden. 43
Namen en Eigenschappen Gods, hoedanig door de Letteren van het Hebreeuws Alphabêth in de Cabbaalsche Leere by de Joden aangeduid. 206
Nardus, hoedanigen Zalf-Olye. 532
NAZARENUS, waar van daan dien naam aan Jesus toegepast is. 476
NAZARENUS, hoedanig en waarom in het Opschrift des Kruis gesteld, daar Jesus dog te Bethlehem gebooren was. 761
Nebukadnezar brengd de Assyrische Monarchie wederom aan de Babyloniers, en tot een hoofd. 292, 293, 295
Nebukadnezar van sommige twee verscheide gesteld. 295
Nebukadnezars Wonder-beeld van Daniel verklaard, en waarom *Groot* en het *Gouden Hoofd* genoemd. 293, 296, 302
Nebukadnezar voerd Jojachin de Koning met de H. Vaten des Tempels, Vorsten en Edelen na Babel. 297
Nebukadnezar laat de namen van Daniel en sijn Medgezellen veranderen. 297
Nebukadnezar, hoe lang hy het Volk Gods in Ballingschap gesien heeft. 300
Nebukadnezars verdere overwinningen en nalesing in Judea van 't geen onder Gedalia gelaten was. 301, 302
Nebukadnezar word trots en laat sich een Gouden Beeld oprichten om te aanbidden, en word gestraft. 302
Nederduitsche Overzetting des Bybels, waarom voor de laatste nieuwe, geen soo goed konden zijn. 128
Neerlagen der Joden door de Romeinen geleden. 810
Neerstigheid der Masoreten, hoe en waar ontrent die is besig geweest. 187
Nehemias Geslacht-rekening, hoe en waar door het van Ezdras heeft komen verschillen. 247
Nehemias Boek, van hoedanigen Inhoud en Tijd-verhaal. 250
Nehemias te wat tijd ontrent tot Landvoogd in Persien gesteld, en hoe naderhand in het Jodendom 311, 314
Nero gaat de Christenen in de Schouwspelen selfs te keer. 737
Nero doed Roomen in den brand steken om de Christenen verhaat te maaken. 801
Nero doed Paulus het hoofd afslaan. 801
Nero, hoe van sommige voor het Beest gehouden. Apoc. 17:8. 802
Nerva trekt de Bloedige Plakkaten van Domitianus in. 818
Neus-cierscls, hoe en waar die gehangen wierden. 280
Neus-ringen, hoe van ouds tot betemming der wilde Dieren gebruikt. 286
Nicolaïten, hoedanige Ketters. 806
Nieuwe Mane, hoedanig by de Joden gerekend tot het vaststellen van het Paasch-feest. 570
Nieuwe Overzetting des Bybels, door wien en hoedanig ondernomen en volvoerd. 127, 128, 130, &c.
Nieuwe Taalen, hoe en waar door te mets op de baan gekomen. 19
Nieuwe Taale, hoe die misschien de Mensch in de Opstandinge sal medegedeeld worden. 74
Nieuwe Testament, van wie ondernomen op nieuws uit te geven. 122
Nieuwe Testament, waar door lichtelijk verscheide lesingen is onderworpen geworden. 147
Nieuwe Testament, waar van soo genoemd. 214, 215
Nieuwe Testament betoond dat de voorseggingen der Propheten voldaan zijn. 216
Nieuwe Testament, hoedanigen betooging van Jesus Messiasschap. 469
Nieuwe Testament in *Jesus Bloed*, wat en hoedanig te verstaan. 593
Nieuw Verbond, van hoedanigen bestel. 215
Niglassar en Labassar als twee Koningen van Babel tusschen Evilmerodach en Belsazar ingevoegd. 303
Nimrod, hoedanig waarschijnelijke de eerste stigter der Monarchie. 258, 261
Nimrod, waar van misschien soo genoemd. 260
Nimrod, hoedanig by eenige Belus en Saturnus genoemd. 266
Ninias de Soon van Semiramis komd aan 't Assyrise Rijk. 267
Ninive, hoedanig ook van Nimrod gebouwd. 261, 267
Ninive, van hoedanigen beteekenis die grond-naam is. 262
Ninive en Babel, waar door by de Griekse Schrijver onder een verward en qualijk geplaatst. 262
Ninive in sijn stands-gelegentheid afgebeeld en beschreven. 263, 264, 265
Ninus of hy niet deselve met Nimrod is. 261
Ninus qualijk van Justinus voor den eersten stigter van het Assyrische Rijk gesteld. 267
No een vermaarde Stadt van Egipten, van Alexander herbouwd en na sijn naam *Alexandria* genoemd. 294
Noachs drie Sonen, hoedanige Landschappen sy hebben ingenomen. 11
Noachs Arke, wat die voor geheimen aan de Cabbalisten verschaft. 200
Noach, hoedanig na de Cabbaalsche Leering eertijds gehouden voor den hersteller der Saligheid. 203
Noachs Prophetie over Japhets uitbreidinge, hoe in de Griekse en Romeinsche Monarchie bevestigd. 261
Noach sterft na gissing onder de regeering van de Assyrische Koning Ninias. 268
Noorde-wind, wat die in het eerste Gesichte van Ezechiel beduid. 422
Noordsche Volken, hoe veel later dan de Oosterssche aan de Letteren gekomen. 36
Notarissen, hoedanig onder de Hebreen. 221, 222
Novatianen en Cataren, wanneer hun Ketterien in de Kerk opquamen. 834
Novatus dwalinge in een Synode te Roomen verworpen. 835, 836
Numeri of vierde Boek Mosis, waar van daan soo genoemd. 232
Nun of Letter N. ontbreekt in het Hebreeuws Alphabêt van Psalm CXLV. 139
Nun, hoedanigen Merkteeken die Letter heeft in de Cabbaalsche Leere. 208

O.

OBadias, wanneer hy gepropheteerd heeft. 240
Ochus de Koning van Persien, vermoord en voor de Katten geworpen. 314
Offer-dienst der Hebreen, hoedanig na het Godvrugtig beginsel der eerste Vaders ingesteld. 232
Offerhanden hebben op het Verbond der Genade gesien. 215
Olyphanten in groote meenigte van Seleukus Nicator gevoerd. 333
Olyphanten met Wijn en Wierook tot den Krijg aangemoedigd. 756
Olijf-berg in sijn strekking en verscheide streken beschreven. 536
Olijf-boom, waarom van ouds veelsinds tot de Wape-zuilen of Zege-standers verkosen. 274
Oly-kruik en Kooren-schoof, van hoedanigen zin-beduiding op de Hebreeuwse Penningen. 84
Olympias de Moeder van Alexander, doed Aridæus omkomen. 318
Omgekeerde en hangende Letteren in de H. Text, wat die by de Joden beduiden. 189
Onbesnedene en Vreemdeling, waarom verboden van het Pascha te eten. 567
Ondergang der Joodsche Republijk, hoedanigen gevolg van Jesus Lijden. 491, 506
Ondersoek der Propheten, waar in van Jesus aangewesen. 402
ONDERSOEKER, hoedanigen soort van Schriftgeleerde by de Joden. 395

On-

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Ongehevelde Brooden en bittere Sausſen, zijn een byſonder na gericht op het Paſcha geweeſt. 584, 585
Ongeſchreve Wet, wat die by de Joden is. 198
Ongeſuurde Brooden, ſiet Feeſt der Ongeſuurde Brooden.
Onias de derde Soon van Simon word Hooge-prieſter, en komd met Jaſon om den hals. 338, 339
Onkelos en Jonathan, wanneerſe ontrent geleefd hebben. 73
Onkuiſſe woorden, hoedanig na der vieſe Joden meening in de Bybel-Kantleſingen verbeterd. 196
Onnooſelen Doodſlager vlugtende, wierd niet als een Balling aangemerkt. 643
ONOCEPHALUS, waarom by de Egiptenaars het Teeken van een Keukenklauwer. 40
Onreinigheid, hoedanig ymand aan de uitbanninge buiten het Leger Iſraels ſchuldig maakte. 643
Ontbindinge der Schoen-riemen, hoedanigen geringen dienſt der Slaven en Volg-jongens. 545, 548
Ontdekking der ſchaamte, waarom in de Kruis-ſtraf van Jeſus kan verhoed zijn. 722, 723
Onthoofding, hoedanigen ſtraf by de Joden. 635
Onvervalſchte Nardus, wat die by Mattheus is. 532
Ooge aan de rechter zijde uit te ſteken, waar toe aan de Chriſtenen gepleegd. 840
Ooge voor *Ooge*, *Tand* om *Tand*, hoedanig by de Joden verklaard. 641
Oogen, hoedanig aan de Wiel-banden van den Wagen der Cherubinen geſien. 442, 443, 459
Oor-cierſelen zijn meer na het fatſoen, dan na de plaats daarſe gedragen wierden genoemd. 277
Oor-cierſels of Oor-ringen, hoedanigen gewoone dragt der Midianiten en Iſmaeliten. 276, 278
Oor-cierſelen, hoedanig by de Hebreen meeſt van Goud en verſcheiden van de Overzetters vertaald. 278, 279
Oor-cierſels van ouds in de Oorlellen ſelfs gedragen. 281
Oor-cierſelen van de Vrienden aan de Nieuw-getrouwde gegeven. 283
Oor-cierſels der Mannen, hoedanig en waarom van de Romeinen veracht en verboden. 283
Oor-cierſels, hoe by de Hebreen voor Offerhanden en Heilige Giften gebruikt. 284
Oor-cierſelen zijn ook tot de Beeſten, en tot de Afgoden en Sonne-beelden en Dooden overgegaan. 284
Oor-geſmijden, wat het geweeſt zijn. 278, 279
Oor-lellen, waarom van de Kinderen vaſt-gehouden, wanneer ſy haar Vader kuſten. 281
Oorlogen tuſſchen de Egiptiſche en Syriſche Koningen, hoe door de Voeten van Yſer met Leem gemengd, verbeeld. 320
Oor-ringen of Goude Baggen; hoedanige by de Midianiten en Iſmaeliten gedragen. 270, 278
Oorſpangen, hoedanig qualijk van Lutherus voor Oor- en Voorhoofd-cierſels vertaald. 279, 285
Ooſterſche Schrijf-wijſe, hoedanig van ouds. 37
Ooſterſche Taalen en ſchijnen geene van al, haare Punctën van ouds te hebben. 106
Ooſterſche Taalen, hoedanig dienſtig tot naſpooring van den zin der H. Schrift. 124
Ooſterſche Joden houden ſich meeſt aan het Bybel-afſchrift van Ben-Nephtali. 117
Ooſterſche Volken waren van ouds gewoon op het Veld neder te zitten of te liggen om te eten. 536, 537
Ooſterſche en Weſterſche Joden, hoedanig verſchillig in de leſing des Bybels. 197
Ooſterſche en Weſterſche Kerken hadden eertijds groote agting voor de LXX Overzetting. 124
Ooſterſche en Weſterſche Kerke krijgen geſchil over de vieringe van den rechten Paaſch-dag. 824
Oor-vercierſters, wat hun dienſt ontrent de Jong-vrouwen was. 282
Opelius Macrinus Keiſer, word met ſijn Soon vermoord. 833
Openbaringe, hoedanig en op wat wijſe aan de Propheten gedaan. 417
Openbaring van Johannes, hoe en wanneer ſtilſwijgend inden Kanon der H. Boeken des N. Teſtaments aangenomen. 116
Openbaringe Johannis begrijpt den loop der dingen in de Kerke des N. Teſtaments onder eenige Perioden of Tijdpooſen. 410, 411, 817
Opgehangenen, waarom in de Wet tot een Vloek geſteld. 632, 718
Oplegging der handen om tot het geſelſchap der Rabbijnen over te gaan. 396
Oplegging der handen, waar toe ſulks van de Richters en Getuigen aan een ſtervenden Misdadiger geſchiede. 645
Oplegging der handen, hoedanig ontrent de Inhuldiging der Leden van den Grooten Raad der Joden geſchiede. 651
Oprigtinge des afgebroken Tempels, hoe daar onder Jeſus Lichaam te verſtaan is, dat hy ſelfs Opregten ſou. 615
Oproer te Epheſen over het prediken tegen de Afgodinne Diana. 799
Oproer-maakers en Belhamels tegen de Regeeringe, hoedanig by de Romeinen geſtraft. 628
Oproerigheid, waarom geſeid wierd dat Jeſus die *van Galilea* begonnen had. 653
Opſchriften der oudſte Hebreeuwſe Sikelen vertoonen meeſt Samaritaanſche Letteren. 46
Opſchriften en Graf-ſteenen, waarom van de Joden en Chriſtenen verſierd. 78
Opſchriften van veel Hebreeuwſe Sikelen of Penningen verklaard. 83, &c.
Opſchrift onder Semiramis Pronk-beeld verklaard. 263
Opſchriften, waar toe van ouds onder de Wapen-zuilen gezet. 276
Opſchrift der Schatting-penning, waarom van Jeſus na gevraagd. 370
Opſchrift boven het Kruis, hoedanigen bewijs van Jeſus beſchuldiging. 671
Opſchriften der Gekruiſten, hoe en waar toe ingeſteld. 731
Opſchrift der beſchuldiging, hoedanig boven Jeſus hoofd aan het Kruis gehegt. 758, 759
Opſchrift van Jeſus Kruis, hoe en waarom verſcheidentlijk van de Euangeliſten verhaald. 759
Opſchrift boven het Kruis, waarom van Pilatus in drie Talen geſchreven. 760
Opſchrift, waarom en wanneer van de Joden getragt te veranderen. 762
Opſchrift boven Jeſus hoofd, hoedanig en waarom door beſpotting verdacht gemaakt. 766
Opſtandinge ſal de Menſch waarſchijnelijk ook met een nieuwe Taal aankomen. 74
Opſtandinge van Jeſus, hoedanig van de Joden tot een Fondament van haare Bekeeringe geſteld. 519
Opſtandinge van Jeſus op wat geloof baarheid deſelve ſteund. 519, 521, 523
Opſtandinge van Jeſus, hoedanigen grondſteun van der Apoſtelen getuigenis en Lijden. 525, 792
Opſtandinge van Jeſus, hoedanig den Diſcipelen onder het nieuw-drinken van de Vrugt des Wijnſtoks beloofd. 595
Opſtandinge van Jeſus uit den Dooden, hoe van hem voor den Joodſchen Raad voorſegd. 617
Opſtandinge der twee Getuigen. 842
Opwekking der Dooden is alleen aan Gods magt eigen. 488
Orakelen der Heidenen; waar in tegen de Prophetien te kort gebleven. 400, 410
Orden der Kerk-verwiſſelingen onder het N. Teſtament beknoptelijk afgeſchetſt. 411
Origenes Afſchrift des Bybels met bygevoegde Overzettingen, hoedanig verlooren. 118, 155, 183, 839
Oſſen aangeſichte der Cherubinen beſtond in de Kalfs-voeten. 429, 433
Oude en Nieuwe Teſtament, waarom een VERBOND genoemd. 214, 215
Oude en Nieuwe Teſtament ſtaan ſeer betooglijk tot malkander. 215, 405, 471
Oude en Nieuwe Teſtament, hoedanige twee getuigen in de Kerke opgeſtaan. 842
Oude Teſtament heeft alleen de Hebreeuwſe Taal ſuiver bewaard. 71
Oude Teſtament, hoe veel Hebreeuwſe Letteren daar in gevonden worden. 190
Oudheid van 't Hebreeuws Alphabêt. 35
Oudheid van Mattheus Euangelium. 523
OUDERMAN, OVERMAN en OUDERLING, waar van ſoo genoemd. 607
Oudſten Iſraels, hoedanigen opſicht ſy hadden over de H. Boeken. 219
Oud-vaders hebben de ſterf-wijſe der Apoſtelen alleen op het gemeen gerugt aangeteekend. 806

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Overblijffeltjes uit de X Stammen, twijffelachtig in China ontdekt. 102
Overleveringen der Rabbijnen, van hoedanigen klein-agting by ſommige. 697
Overprieſters, hoe en waar in wel van den Hoogenprieſter te onderſcheiden. 579, 605, 607
Overprieſters zijn om het eten des Paaſch-lams niet uit Pilatus Rechthuis gebleven. 571
Overprieſters, waaromſe te gelijk met den gevangen Jeſus tot Annas gegaan zijn. 602
Overprieſters en Ouderlingen des Volks, hoedanig als twee onderſcheide Vergaderingen in't N. Teſtament genoemd. 603
Overprieſters der Joden, offe mondeling met Pilatus geſproken hebben. 669, 670
Overprieſters en Mannen uit den Raad, in wat voegen ſy ook op Golgotha verſchenen zijn. 749
Overprieſters der Joden, waarom ſy de nadering van Jeſus dood Lichaam, lichtelijk konden gedoogen. 777
Overprieſters bekommerd over Jeſus Opſtandinge, willen ſijn Graf verſekerd hebben. 787
Overſpel, hoedanig met de dood door Steeniging geſtraft. 630, 631
Overſpeeldereſſe, waarom van Jeſus niet veroordeeld. 492
Overzetters, hoedanige luiden by de Joden. 25
Overzetters, waarom van Ptolomeus Philadelphus yder in een byſondere Celle ſouden geplaatſt zijn. 176
Overzetters, waaromſe ſommige dingen na de hedensdaagſe gewoonten vertaalen. 536
Overzettinge der Chaldeen, Syriers en Grieken, geven door haar verſchilligheid genoeg te kennen dat de Puncten niet aal-oud zijn. 105
Overzetting der Lxx, hoedanig te weeg gebragt. 124
Overzetting die men de Samaritaanſche noemd. 124
Overzettingen in verſcheiden Taalen. 125, 126, 127, 128
Overzettingen doen altijds yts van de oorſpronklijke deugdſaamheid verlieſen. 23
Overzettingen der H. Schriften, hoe en waarom hoog te waardeeren. 24, 26, 123, 124
Overzetting des Bybels in't Neerduits op't Synode binnen Dordrecht beſloten. 130
Overzettingen des Bybels, hoedanigen achting men deſelve ſchuldig is. 132, 133, 139, 148
Overzettingen des Bybels moeten na I. Voſſius meening alleen uit de Griekſe der Lxx geſchieden. 163
Overzettingen, waarom ſoo kleenen tijd ſtand houden. 173

P.

PAard door Cabbaalſche Tooverie in plaats van een Overſpelige Jood verbrand. 199
Paard op de Syriſche Penningen, van wat beteekenis. 336
Paaſch-dag-viering tuſſchen de Ooſterſche en Weſterſche Kerken in geſchil gebracht. 824
Paaſch-eyren te eten, waar van miſſchien onder de Chriſtenen in gebruik gekomen. 573
Paaſch-feeſt, hoedanig door een publijk Schrift bekend gemaakt. 566
Paaſch-feeſt der Joden had groote toeloop te Jeruſalem. 610
Paaſch-lam, waarom in Egipten belaſt te eten met Schoenen aan de voeten, en naderhand achter-gelaten. 549
Paaſch-lam, hoedanigen Geloofs-teeken van den Doorgang des Heeren in Egipten. 588
Paaſch-maal, hoedanig met een Lofzang beſloten. 510
Paaſch-lammeren mochten nergens als in den Tempel geſlacht worden. 568
Paaſch-offeren, wien daar van eten mochten. 571
Paſcha, hoedanig van Jeſus verklaard. 509
Paſcha der Joden, waarom by Moſes van een langwijlige inſtellinge. 510
Paſcha, hoedanigen affchaduwing van Jeſus dood. 527
Paſcha, waarom des *Heeren Paſcha* genoemd. 565, 566
Paſcha, waarom van Jeſus tot een dag van ſijn Lijden verkoſen. 573, 583
Paſcha der Joden wierd onder het omgaan van vier Drink-bekers gehouden. 591
Palm-boom op de Hebreeuwſe Penningen, van wat beduidenis. 83
Paphnutius aan een Palm-boom Gekruiſt. 714
PAPIER, waar van ſoo genoemd, en eertijds gemaakt. 54, 57
Papinianus de Rechtsgeleerde, door Karakalla om het leven gebracht. 833
Parabelen van Jeſus, hoedanige Prophetien. 497
Paradijs waarom op den ſtaat der Gelukzaligheid gepaſt. 767
Paraleipomena of Boecken der Kronijken, waarom ſoo genoemd. 246
Paſſer-tuig, hoe uit de doening van den Ibis-vogel gevonden. 51
Patibulum, hoedanigen ſtuk houts dat van de Kruis-boeven in ſeker ſtraf-omleidinge gedragen wierd. 721
Paulus heeft verſcheide Geſigten gehad. 421
Paulus bewaarde Schriften, welke die zijn. 471
Paulus in ſijn onkunde van den Hoogen-prieſter Annas, verdedigd. 606
Paulus erkend het Hals geregt den Joodſchen Raad toe, lang na Jeſus Lijden. 626
Paulus Bekeeringe ontrent wat tijd voorgevallen. 794
Paulus een Leeraar der Heidenen, ſijn Leven en Reiſen. 795, 796, &c.
Paus van Roomen, waarom hy op ſijn verkieſing in een Kakſtoel zit. 540
Pauſen die voor de Taalkunde geſorgd hebben. 27
Peerlen en Geſteenten, hoedanig van ouds in de form van een Druive-tros gedragen. 277
Peerlen, hoedanig van ouds de voornaamſte Oor- en Halscieraden, en hoe te mets verboden. 281, 283, 287
Pekahia werd Koning in plaatſe van ſijn Tyrannigen Vader Menachem. 293
Pekah de Soon van Remalia Koning van Iſrael, van Tiglat-Pul-Aſſur met den Krijg beſtoken. 293
Pendanten of hedensdaagſe Oor-cierſelen der Vrouwen, hoedanig een oude ſweem der Oor-cieraden. 278
Pendanten, van wat afkomſt deſelve na de achter-zijde met Bloem-werk gebrandſchilderd worden. 281
Pendanten der getrouwde Vrouwen, hoedanigen Gedenkteeken haarer Onderdanigheid ontrent den Man. 283
Penningen der Hebreen na haar verſcheide Opſchriften en tijden verklaard. 76, 81, 84, 86
Penningen met de Beeldnis van Moſes en van Salomon, waarom by de meeſte kenders voor valſch gehouden. 90
Penningen met Hebreeuwſe Letteren beſchreven zijn niet alle voor ware Hebreeuwſe Penningen te agten. 95
Penningen der Hebreen, hoe onſeker en dikmaal valſch. 100
Penningen der Tyriers waar van veelfinds met een Roeiſchip geſtempeld. 337
Penningen met Jeſus aan het Kruis, en een Grieks Opſchrift, hoedanig van de Keiſer Hendricus uit Conſtantinopolen geſonden. 728
Penningen op welk eenige de afbeelding van het Kruis vergeefs geſogt hebben. 741
Penningen die de droevige toeſtand van Judea vertoonen. 814
Penningen van SELEUKUS NICATOR de I. Koning van Syrien, met die van ſijn navolgers in het Rijk. 333 tot 357
Penning van Heraklius en deſſelfs Overwinning-opſchriften verklaard. 743, 744
Perdikkas word Aridæus tot een noodhulp in het Grieks Gebied toegevoegd. 318
Pergamenten en Vellen waren van ouds de ſtoffe daar men opſchreef. 54, 57, 58
Perioden of Tijd-begrijpen, hoedanig in de Kerke des N. Teſtaments geſien worden. 410
Perſianen plegen van ouds haare Geſchiedeniſſen op Zijde-ſtoffen te ſchrijven. 57
Perſiſche Koningen hebben ſederd Ezdras de Joodſche ſaaken weinig aangetrokken. 314
Perſiſche Koningen ſchamen ſich van haar Onderdanen handen aangetaſt te worden. 540
Perſiſche Monarchie, hoe uit het Beeld van Nebukadnezar voorſpeld. 296
Perſiſche Monarchie, hoedanig onder Cyrus opgeregt, en het Rijk der Meden en Perſen genoemd. 305
Perſiſche Overzetting des Bybels. 126
Pertinax en Didius Julianus, onregt aan het Rijk gekomen, worden gedood. 832
Petronius in een duiſtere plaatſe, aangaande de Schilder-konſt der Egiptenaren verligt. 57
Petrus, waar toe hy een geſigte van allerlei Dieren gehad heeft. 421

Petrus

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Petrus is nooit voor het Hoofd der Kerke ingewijd, noch te Roomen geweest. 502, 804
Petrus, hoe en wanneer in het buiten-ruim van Cajaphas Huis, van Jesus gesien en aangerand. 619, 620
Petrus deftige aanspraak en besluit in het Concilie te Jerusalem. 797
Petrus en Barnabas ontrent wat tijd als Martelaars gestorven. 802
Pharizeen, hoedanige Schriftgeleerde en beminders der Overleveringen. 222
Pharizeen, Zadduceen en Esseen, te wat tijd in de Joodsche Kerk opgekomen. 329
Pharizeen loosheid ontrent Jesus over het betalen der Schattinge aan den Keiser. 367
Pharizeen en Rabbijnen, hoe en waaromse de Voorgestoelten in de Synagogen beminden. 397
Pharizeesche lasteringen van Jesus te schande gemaakt. 489
Pharizeen, waarom lichter dan de Zadduzeen konden bekeerd worden. 493
Pharos een Eiland ontrent Alexandrien, alwaar de Hebreeuse Bybel in 't Grieks sou vertaald zijn. 176
Philippus van Macedonien begind in Griekenland te regeeren. 315, 316
Phlegon Trallianus aangaande de Eclipsis ten tijde van Jesus Lijden, hoe van Schaliger en Casaubonus qualijk opgevat. 770
Philips Marnix werd de nieuwe Overzetting des Bybels aanbevoolen. 129
Philippus Keiser geworden, neemd het Christen-geloof aan. 834
Philippus van sijn Veld-Oversten Decius Messius geslagen. 834, 835
Philippus Epiphanes krijgt deel aande Regeering van Syrien. 331, 354
Philippus den Apostel van de Ebioniten gedood. 806
Philometor maakt met Antiochus Vrede. 323
Pilatus, of hy in het Hals-geding met Jesus, Latijn gesproken heeft. 20
Pilatus bescheidentheid, waar in grooter dan die van den Joodschen Raad. 515
Pilatus Huisvrouw, waarom misschien niet bekeerd en is. 516
Pilatus, wien hy geweest is. 622
Pilatus heeft geensinds uit schimp geseid, *Neemd gy hem, en Kruist hem.* 623, 625
Pilatus ondervraagd Jesus aangaande sijn Koningrijk. 652
Pilatus, waarom hy den verklaagden Jesus na Herodes gesonden heeft. 654
Pilatus schrandere voorslag aan de Joden om Jesus los te laten. 655, 656
Pilatus, hoedanig door sijn Vrouwe vermaand Jesus los te laten, en sijn aanslag daar toe. 657, 658, 663
Pilatus heeft Jesus niet selfs in persoon gegeesseld. 659
Pilatus aansprake tot de Joden, brengende Jesus bespottelijk na buiten uit. 663
Pilatus Magthebbing ontrent Jesus, hoedanig en waar in opmerkelijk van Jesus verklaard. 665
Pilatus van de Joden gedreigd en beschuldigd. 665
Pilatus om het behoud van de gunste des Keisers, geeft Jesus in de dood over. 666, 668
Pilatus in het uiterste gevaar der Joden boos-aardigheid gesteld. 666
Pilatus wast sijn handen tot betuiging van Jesus onschuld. 667
Pilatus Geplaveide Kamer LITHOSTROTOS en GABBATHA genoemd, hoedanig gevloerd. 674, 675
Pilatus heeft het Hals-geregt over Jesus sich niet aangematigd, als een Misdadiger tegen de Joodsche Wet. 683, 684, 685
Pilatus, hoedanigen Lands-besorger, Rechter of Stadhouder hy was. 684, 685
Pilatus uit wat recht hy Jesus doode Lichaam aan Joseph van Arimathea overgegeven heeft. 691
Pilatus heeft het sedige of stilstaande Hals-geregt der Joden niet ingepalmd, maar de Joden selfs toegestemd. 701, 703
Pilatus, hoedanig qualijk van de Schilders met een ruig bewassen Kinne geschilderd. 707
Pilatus heeft het Opschrift tot Jesus Kruis niet selfs geschreven. 759, 763
Pilatus is niet mede op Golgotha gegaan. 759
Pilatus heeft Jesus dood Lichaam niet aan Joseph van Arimathea voor een somme Geld verkogt. 777
Pijnig-tuigen in de Martel-straffen gebruikelijk, in een Afbeelding aan het Kruis-hout opgehangen. 830
Pijnigingen en Martel straffen, hoedanig tot voorbereidselen van de dood aangedaan. 826
Pinxter-dag vercierd met de sendinge van den H. Geest. 791
Pyriatides komd aan de Assyrische Monarchie. 291
Pythagoras schaft met sijn Exempel, alle windige Titels der Leermeesters af. 393
Plagen Israels, hoe onder verscheide Zinnebeelden door de Propheten voorgesteld. 421
Plakkaat van Antoninus Verus tegens de Christenen. 825, 826
Plato, te wat tijd hy geblocid heeft. 316
Plavleidsels der oude Cierlijke Vloeren en Muur-werken, hoedanig behandeld. 675, 676
Plinius heeft de Stads-muuren van Ninive in plaats van Babel opgegeven. 264
Plinius Secundus, een Heiden, springd de Christenen by met Verantwoord-brieven aan de Keiser Trajanus. 819
Pompejus de Groote overwind Syrien, en maakt de Joden Cijnsbaar aan de Roomsche Mogendheid. 331, 332
Pompejus Daden in een Kopere Tafel afgeschreven. 332
Pompejus neemd Jerusalem in en betreed het Heiligdom. 357
Pontius Pilatus schrijft aan den Keiser Tiberius aangaande sijn handeling in het Hals-geregt van Jesus. 789
Pontius Pilatus soekt Pilatus.
Ponds mate, hoedanigen gewigte by de Hebreen. 533
Poorten van Jerusalem, wanneer des nagts open stonden. 596
Popilius Lenas maakt Antiochus Epiphanes verbaalt, en tot Vrede genegen. 324
Porphyrius, waarom hy Gideon, Jerombaal genoemd heeft. 274
Porphyrius en Hierokles, hoedanige Vyanden van het Christendom. 839
Porphyrius aangaande de Alleen-heersching van Antiochus Gryphus uit eenen Syrische Penning verbeterd. 349
Pharizeen en Zadduceen zaten veel in den Grooten Raad. 702
Prediken en verklaren der Wet geschiede by de Joden meest al-zittende. 398
Priester-ampt der Joden, wanneer seven jaaren ledig gestaan. 325
Priesterdom, hoedanig de Geslacht-registers noodig had. 247
Priesterdom der Joden van Herodes overheerd. 363
Priesterlijke Letteren der Egiptenaren. 39
Priesterlijke Lijf-rok, hoedanig van fatsoen. 271
PROCURATOR, hoedanigen Ampt by de Romeinen in de Overheerde Landschappen. 684, 685
Propheet, wie daar voor moeste gehouden worden. 385, 400
Propheten hebben in en na de wederkeering uit Babel haar Prophetien noch in suiver Hebreeuws geschreven. 73
Propheten, hoedanig breed dien naam volgens I. Vossius te nemen is. 152
Propheten schijnen de voornaamste en naaste Schrijvers der H. Historie-Boeken te zijn. 240, 246
Propheten in wat tijd en onder wat Koningen sy geprophecteerd hebben. 240, 241
Propheten die in de Babylonise Gevangenschap bloeiden. 301
Propheten ontbraken in de Joodsche Kerk ontrent de tijden van Christus. 376, 377
Propheten zijn van ouds in de Joodse Synagogen gelesen. 385
Propheten en Propheteering, van hoedanigen beteekenis en onderscheid in de H. Schrift. 385, 386, 387
Propheten moeten na der Joden meening alleen Hebreen zijn. 388
Propheten, hoedanig ook Vaders genoemd. 392, 393
Propheten en Prophetische Schriften, welke die zijn. 398
Propheten, waarom en te wat tijd tot Israel gesonden. 409
Propheten leggen toe om de Mensch een recht begrip van Gods wegen te doen hebben. 414
Propheten hebben hare Voorseggingen niet met bedwelmde zinnen of als Revelaars voortgebragt. 416, 417, 418
Propheten, waar in van Moses onderscheiden. 418
Prophetceeren, wat dat eigentlijk is. 400, 401
Prophetie *der Woorden, der Wet* en *der Geschiedenissen*, waar inse bestaat. 387
Prophetie voor Christus opgehouden, is met sijne komste wederom gegeven. 377

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Prophetie van langer duur in de Kerk dan de Mirakelen. 377
Prophetien, waar door eertijds by het Jodendom donker en onverstaanbaar geworden. 380
Prophetien, waarom *Gesichten* genoemd. 385
Prophetien, waarom niet en konnen versierd zijn. 399
Prophetien moet men niet onverstaanbaar aanmerken. 401, 402
Prophetien, hoedanig van een altijd-durend gebruik door alle tijden der Kerke. 401, 402, 406
Prophetien waaren ten hoogsten noodig datse beschreven wierden. 406
Prophetien, hoedanig en waar ontrent in de Kerk des Nieuwen Testaments vervuld gesien. 407
Prophetien als een Kerkelijke Historie voor den tijd aangemerkt. 410
Prophetien moeten niet voor Zede-leeren en Burger-lessen opgenomen worden. 404, 411
Prophetien met wat oogmerk in 't N. Testament aangehaald. 412
Prophetien, waarom verscheiden en op veelmalen voortgebragt. 414
Prophetische Boeken zijn alle behouden die de Kerk noodig had. 399
Prophetische Geschriften, waarom hier en daer met donkerheid versield. 403, 418
Prophetische uitleggingen, door wien meest in 't Vergeetboek geraakt. 411
Prophetische stijl en spreekwijsen, hoedanig en waar toe wel moeten in agt genomen worden. 415
Prophetisch Jaar, hoe veel Tijd het selve begrijpt. 416, 417
Prophetische Gesigten en Zinne-beelden, hoedanig die geweest zijn. 419, 421, &c.
Prophetische Schriften van 't N. Testament. 471
Prophetische Parabelen, hoe van Jesus voortgebragt. 508
Psalmen Davids, hoedanige Liederen die noodig in de Kerk dienen bewaard. 406
Psalm XXII: 17. van hoedanigen lesing, en of de Joden die plaatse quaadwillig vervalscht hebben. 144, 717
Psalm 145. ontbreekt het vers dat met de Letter *Nun* moest beginnen. 139
Psalm des Dageraads, hoedanig by de Leviten des morgens gezongen. 517
Psalmen, hoedanige aal-oude Kerk-liederen. 253
Psalmen, van wien gemaakt. 253
Psalmen van de Joden in vijf deelen onderscheiden. 253
Psammenitus van Cambyses gedood. 308
Psammetichus is de eerste die Menschen van een vremde Taal in Egipten laat huisvesten. 30
Ptolomeus Philadelphus, wanneer hy geleefd heeft. 175
Ptolomeus Philadelphus, wanneer hy de Hebreeuwse Bybel in 't Grieks heeft laten overzetten. 124, 168, 169, 180
Ptolomeus Philadelphus, geeft twee van sijn Dochters aan Antiochus Theos ten Houwelijk. 321
Ptolomeus Philadelphus lost veel gevange Joden, yder voor dertig Silverlingen. 581
Ptolomeus Philometer sterft van schrik over 't toegesonden hoofd van sijn Schoonsoon Alexander Epiphanes. 326
Ptolomeus Latyrus handeld seer wreed met de Joden. 329
Ptolomeus Epiphanes regeerd in Egipten. 338
Ptolomeus Evergetes regeerd na sijn Vader Philadelphus in Egipten. 336
Pul-Belochus kant sich met Arbaces tegens Sardanapalus lafhertigheid. 292, 293
PUNCTEN of Klank-stippen der Hebreen, van wat Oudheid en Gesag. 101
Puncten der Hebreen, in haar naamen en eigenschappen beschreven. 104
Puncten geven geen meerder sekerheid aan de lesing der H. Schrift. 108
Puncten en Accenten dienen voornamelijk om een Taal aan andere voort te leeren. 108
Puncten des Bybels, stemmen met de beste Overzettingen over-een die voor 't gebruik der Puncten gemaakt zijn. 109
Puncten zijn alleen tot de regte lesing der H. Schrift uitgevonden. 109
Puncten die op eenige woorden gesteld zijn om een verborgentheid aan te duiden, hoedanig na der Joden seggen verlooren. 189
Punische Taal, hoedanig uit het Hebreeuws afkomstig. 70
PURIM, hoedanigen Feest-dag by de Joden. 251
Purper, hoedanigen gemeene naam van alle rood koleur by de Oude. 661
Purpere Mantel en Doorne Kroone, waar toe Jesus aangedaan, en wederom afgenomen. 659, 660, 706

Q.

QUetsing van ymands gesonde Leden, hoedanig by de Joden geboet. 641

R.

RAads-vergadering der Joden, hoedanig dikmaal verhuist. 608
Rabbi en Rabban, hoedanigen Eer-tijtel van gemeen gebruik ten tijde des Saligmaakers. 395, 396
Rabbi, waarom Jesus die naam-aanneming den Discipelen verboden heeft. 392
Rabbi Hillel en Schammai, hoedanige vermaarde Schriftgeleerde onder de Joden. 379
Rabbi Elias veragt de eerste, en prijst de tweede Veneetsche Druk des Bybels by Bomberge uitgegeven. 119
Rabbi Ben-Chajim word van Bomberge gehuurd tot de oversiening der tweede Veneetsche Druk des Hebreeuwsen Bybels. 119
Rabbi Ben-Ascher, wanneer hy leefde, en van hoedanigen agting by de Westersche Joden. 111
Rabbijnen hebben hun beste dingen uit de Euangelisten, en uit Aristeus, Philo, Josephus en de Heidensche Jaar-boeken saamgeraapt. 165
Rabbijnen, hoedanige vinders van de Cabbaalse wijsheid. 200, 211
Rabbijnen, hoedanigen gesag en aansien sy eertijds in de Synagogen en Lees-schoolen hadden. 397
Rabbijnsche verklaringen over de Euangelien, van I. Vossius in Ligtfoot uitgestampt. 164, 167
Rabbijnsche Titel en Naamen, hoe door verkorting uitgesproken. 396
Rabbijnsche Overleveringen, van hoedanigen kleen-agtinge by sommige. 697
Rabsake de Veld-Overste van Sennacherib lasterd Godt, en word met sijn Leger geslagen. 294
Raders aan de Wagen der Cherubinen, van wat beteekenis en koleur in Ezechiels Gesigte. 438, 439, 440, 445, &c.
Ram met twee Hoornen, hoedanig een voorbeduiding van 't Rijk der Meden en Persen. 304
Ram aan Abraham verschenen, of die een voorbeeld van Jesus Kruisiging kan gehouden worden. 710
Raziel, hoedanigen Engel en troostelijke Leermeesters van Adam. 201, 202, 207
Reden en Spraak onderscheid de Mensch alleen van de Beesten. 1
Reformatie, hoedanigen blijde uitgang uit Babel. 411
Regenboge in 't Gesigte van Ezechiel van Coccejus verklaard. 453
Regter-arm, hoedanigen merkteeken der Mannelijke dapperheid. 285
Regter en slinker hand, van hoedanigen onderscheid aangaande de *Voorspraken* en *Beschuldigers* in de Hals-gedingen. 647
Regter-hand, hoedanigen beteekening van de Goddelijke hulpe. 423
Regters der Joden waren gewoon in de Vergadering te zitten. 616
Regthuis van Pilatus, hoe men het sich eenigsinds verbeelden kan. 623
Regters wat hen ontrent de beschuldigingen in de Joodsche Vierschare te doen stond. 648
Regters, hoedanig geseid worden, *te Zitten in de Poorte*. 649
Regters moesten doorgaans Vaders van Egte Kinderen, en met een bysonde Deugd begaafd zijn. 650
Reinigheid des Herten, hoedanig op 't voorval der Handwassinge van Jesus verklaard. 500, 501
Reinigheid des Levens, hoe van Jesus door de Voet-wassinge afgeschaduwd. 553
Reisen van Paulus ordentelijk beschreven. 795, 796, &c.
Religie, hoe in alle verval, van Godt hersteld. 408, 409
Republijk der Joden, hoedanig onder de Vorsten na de wederkeeringe. 314
Resa Mensullam volgd Zerubbabel als Vorst des Joodschen Volks. 313

Digitized by Google

Resin de Koning van Syrien, van Tiglat Pul-Assur bestoken. 293
Reuk-Altaar of die in 't Gesigte van Ezechiel vertoond is. 458
Rietstok, hoedanig tot de Spotmantel en Kroone van Jesus uitgekosen. 662
Rietstok van Mattheus en Markus, met de Hysope van Johannes over-een gebragt. 772
Rigteren Israels, hoedanige Mannen sy waren. 243
Rigteren Israels te wat tijd der Assyrische Rijks-bezittinge gebloeid hebben. 269
Rigterstoel van Pilatus, waarse gestaan heeft. 669, 675
Rijk der Babyloniers, waar van daan in de H. Schrift *het Rijk ders Assyriers* genoemd. 292
Rijk van den Draak, welk het geweest is. 296
Rijk der Meden en Persen, hoedanig opgekomen, en door een Ram met twee Hoornen verbeeld. 292
Rijk der Grieken, hoe door een Geiten-bok verbeeld. 305
Rijk der Grieken of Seleuken, onder wie begonnen. 320
Rijk van Syrien te wat tijd verward en onseker in de Koninglijke Rijks-bezitting. 331
Rijks-bezitting der aal-oude Assyrische Koningen. 268
Ringen in den Neuse, Ooren en Lippen, by wien gedragen. 282
Ringen der Vingeren, hoedanige afzetsels der Mannelijke Arm-ringen. 290
Robbert Stephanus, is de eerste die het N. Testament in Versse afdeeld. 230
Roede siet Staaf-bussels.
Roeden waren by de Joden tot de Geesseling niet in gebruik. 638
Roeper, hoedanig neffens den uitgaanden Misdadiger, het geschreven Vonnis met hem droeg. 645, 646
Roeping der Apostelen, hoedanigen blijk voor Jesus Messiasschap. 479
Roepinge der Heidenen, wanneer begonnen. 795
Rok en een Mantel, hoedanig van Jesus gedragen na de wijse der Ouden. 764
Rok sonder Naat, hoedanig van maaksel en dragt. 765
Rollen, hoe eertijds in plaats van Boeken in gebruik. 58, 217
Roode bindselen der Schoen-zoolen, hoedanig van sommige qualijk voor Schoenen genomen. 547. 550
Roode Schoenen, hoedanigen dragt der Roomse Heeren. 550
Rooden Wijn, hoedanig wijselijk verkosen tot een Teeken van Jesus Bloed. 594
Romeinen yver om haar Taal en Gebied voort te zetten. 20
Romeinen weinig of niet in de Hebreeuwse of Joodsche Taal ervaren. 21
Romeinen veragten de Oor-cieraden in de Mannen. 283
Romeinen ontfingen haare Schattingen niet dan in Silvergeld. 368
Romeinen trokken het recht der Munte van de Overheerde Volken gemeenlijk aan haar selven. 582
Romeinen hebben neffens de Sweepen ook de Roeden tot de Geessel-straf gebruikt. 638
Romeinen, hoedanig sy haare Sententien door houtjes uitspraken. 648
Romeinen overdadigheid in 't maaken van konstige Vloerwerken. 679
Romeinen hebben doorgaans het Hals-geregt der overwonne Volken aan haar getrokken. 683
Roomsche Amptenaren moesten de Griekse Taal verstaan. 20
Roomsche Monarchie begind onder Pompejus. 332
Roomsche Keisers, hoedanigen Gesag sich over de Godsdienst aanmatigden. 371
Roomsche Stadhouders stonden den Joodschen Raad niet ten dienste, aangaande het Hals-geregt op haar gestreken Vonnis. 627
Roomsche Regters vermogten de Lijken der gestrafte aan de Vrienden te geven ter begraaffenis. 776
Romeins Hals-geregt, hoe door de Bijl en Staaf-bussels vertoond. 698
Romeinsche Monarchie, hoe uit het Beeld van Nebukadnezar voorspeld. 296
Romeinsche Bijl, hoedanig en wanneer aan de wortel der Joodsche Boomen geleid. 375
Romeinsche Soldaten, hoedanig van ouds geschoeid. 551
Romeinsche Oversten spraken gemeenlijk tot het Volk van eenige verheven plaatse. 623
Romeinse Edelmoedigheid, waar aan in Pilatus gebleke. 657
Romeinsche wijse van doen ontrent de vrylatinge der gevangene tot versoeninge der Goden. 656
Romeinsche Stadhouders hebben niet konnen bevoegd zijn, de misdaden tegen de Joodsche Wet begaan met de dood te straffen. 683
Romeinsche Stadhouders en Smalheeren, hoedanig gewoon in Hair en Baard-dragt den Keiser te volgen. 707, 708
Romeinsche Kruis-straffe, van wien uitvoerig beschreven. 710
Romeinsche Soldaten dronken gemeenlijk Water met een weinig Edik gemengd. 772
Romeinsche Schrijvers hebben in 't beschrijven van den Cartagischen Oorlog de eigen namen van Steden en Volken bewaard. 66
Roomen met Ninive en Babel vergeleken. 264
Roomen door Neroos last in brand gesteken, en op den hals der Christenen gesmeten. 801
Roomen, waarom eertijds alle Godsdiensten behalven de Christelijke dulden kon. 805
Rooms-gezinden verhaal van de Lxx Overzetters. 176
Roomsche Heerschappie, hoedanig de Joden tegen de borst, en nochtans bewimpeld. 666
Roomschen Keiser uit wat insigt van de Joden voor haren wettigen Heer uitgeroepen. 666, 667
Rooms Gebied, hoe en wanneer aan vijf Keisers te gelijk deelagtig. 841
Roskam, hoedanigen Pijnig-tuig in de Martel-straffen gebruikelijk. 830
Rubens de vermaarde Schilder geeft ruime maat in de Kleedingen van sijn Apostelen. 764
Rubens misslag in 't verbeelden van Jesus Avondmaal. 713
Rubens en andere groote Schilders hebben Jesus qualijk van een Paard-Ruiter doen de Zijde openen. 775
Ruiter op 't Roode Paard gezeten, wanneer sijn Swaard heeft aangegord. 810
Rust-banken en Leuning-stoelen, waar van daan opgekomen. 539, 542
Ruste der Kerke, hoedanigen oorsaak van verval in deselve. 837
Ruth en Boaz, wanneer haar Historie voorgevallen is. 291
Ruth of het Boek Ruths, waar het behoorde ingelast te worden. 344

S.

Sabbath, hoedanig onder de affchaffelijke Ceremonien te rekenen. 494
Sabbattische lesinge der Wet volgens de 54 Paraschas. 224, 230
Sacrificati, hoedanigen soort van afvallige Christenen onder de Keiser Decius. 835
Sadduceen, waarom geene onder hen de Leere van Jesus schijnen aangenomen te hebben. 493
Sadduceen en Pharizeen zaten veel in den Grooten Raad. 702
Sadrah, wat dien naam in de Grond-taal beduid. 298
Sakrament des Avondmaals, waar toe ingesteld. 509
Salomons Rijk kort na sijn dood in twee Koningrijken gescheurd. 291
Salomons Spreuken, welke van hem selfs, en welke van andere gemaakt schijnen. 253
Salomons Hoogelied, hoe van sommige opgenomen. 253
Salomon, wat de Hebreen na de Cabbaalse Leering van hem verwagt hebben. 203
Salomons Tronie-beeld qualijk op seker Penning van Marcus Antonius aangesien. 77, 93, 95
Salomon heeft na alle schijn geen Tooverien of Konst van Belesingen door Characters gecoeffend. 48
Salomons Alphabêt, hoe waarschijnelijk versierd. 47
Salmanasser de derde Koning van Assyrien die de H. Historie gedenkt. 293, 294
Salig-sprekinge, hoedanig van Jesus gedaan. 481
Salig zijn de Onvrugtbare, nader verklaard. 754
Samaria van Salmanasser ingenomen en X. Stammen na Assyrien gevoerd. 294
Samaritaan, hoedanig een laster-naam by de Joden. 46
Samaritaans of aal-oud Hebreeuws Alphabêt, waarom van Ezdras verlaten. 46, 47
Samaritaansche Letteren, zijn de regt aal-oude of eerste Hebreeuwse Letteren. 75, 76, 89
Samaritanen kennen geen Lees-puncten. 102

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Samaritaanſche Overzetting, hoe en waar toegeſteld. 124
Samaritanen hebben de Jaar-rekening ook vervalſcht, doch verſchillig van de Joden. 161
Samoſatenus Biſchop van Antiochien, bekommerd de Kerke met ſijn Ketterie, en word veroordeeld. 837
Samuel voor de Schrijver van Joſuaas Boek, Richteren en Ruth gehouden. 241
Samuels Boeken en die der Koningen &c. hoe en van wie geſchreven. 219
Samuels Boeken by de Oude ook onder de Boeken der Koningen geteld. 245
Sanaballat Landvoogd van Samaria. 317
SANDALIA, hoedanige Voetzooltjes die in plaats van Schoenen gedragen wierden. 548
Sanhedrin van Jeruſalem, keurd de Griekſe Overzetting die men de Lxx noemd, voor goed, &c. 158
Sanhedrin of Grooten Raad der Lxx Mannen, hoe geſteld na de wederkeering uit Babel. 314, 603, 604
Sanhedrin der Joden van Herodes mishandeld. 360
Sanhedrin of Lxx Ouſten, hoedanig na der Joden meening verkooren wierd, en hoe die plagten te zitten. 605
Sanhedrin had ten tijde van Jeſus Hals-geregt geen vaſte zitplaats. 608
Sanhedrin GEDOLA en KETANNA, hoedanige twee onderſcheide Vierſcharen der Joden. 649
Sanhedrin of Grooten Raad der Joden, hield geen Vacantie of Vier-tijd. 650
Sanchouiaton de oudſte Schrijver der Phœniciers, of hy Gideons Tijd-genoot zy geweeſt. 273
Saphyren in haar aardt en koleur beſchreven. 449
Saphrus verbeterd veele dingen in't Aſſyriſche Rijk. 268
Sardanapalus krijgt het Aſſyriſche Rijk na ſijn Vader in handen, regeerd gantſch ſlordig en verbrand ſich ſelfs. 291, 292
Satan, hoedanig tweemaal geſeid word in Judas gevaren te zijn. 576
Satan over te geven, hoedanigen ſtraf van uitwerping onder de Joden. 642
Satan ſiet Duivel.
Saturnus van een Hebreeuwſe benaming afgeleid. 67
Sauls dood Lichaam met die van ſijne Sonen, waaromſe verbrand geworden zijn. 784
Saulus naderhand Paulus, vervolgd de Gemeente Gods met volkomen laſt der Overprieſters. 793
Scepter van Juda, hoedanig in allerhande ſukkelingen is aan die Stamme vaſt gebleven. 245, 375
Scepter van Juda, hoe in de Babyloniſche Gevangenſchap geweken, en niet geweken. 299, 300, 307, 362
Schaduwen der Wet, waarom onder 't N. Teſtament geen plaats meer konnen hebben. 237
Scharlake Verwe en Purper, hoedanig voor een en het ſelve kan genomen worden. 661
Schatting des Roomſche Keiſers, hoedanig door de Herodianen gevorderd. 366
Schatting-penning aan Jeſus vertoond, van hoedanigen Stempel en waardie. 367, 368, 369
Scheid brief aan de Joodſche Kerk, aangaande de bewaring der H. Schriften. 143
Scheid-brief des Houwelijks, hoedanig eertijds een gebod van toelating en Politie onder de Joden. 237
Schepen in de Openbaringe van Johannes, voor byſondere Kerken genomen. 836
Schepping, ofte Adam by geſchrifte heeft overgeleverd. 45
Schepping der Weereld, waarom tot het verſtand des Geloofs betrokken. 231
Scherpregters, waarom in de H. Schrift *Aanſchouwers* genoemd. 645
Scheuren der Kleederen, hoedanig en wanneer geoorlofd was. 617, 618
SCHIBBOLETH, waarom de Ephraimiten dat woord niet en konden regt uitſpreken. 23
Schilders verſcheide misſlag aangaande het verbeelden van ſommige Hiſtoriale dingen. 538, 560, 738, 739, 707, 722, 751, 775
Schilderien te maaken door indooping. 57
Schilderien van Jeſus Lijden, hoedanig meeſt tot een verkeerd inſigt gemaakt. 750
Schimp der Joden, willende dat Jeſus van 't Kruis afquam ſoo hy de Joodſche Koning was. 732
Schijnheiligheid van den Joodſchen Raad in Jeſus te veroordeelen. 614
Scyten en andere eten hun dooden of afgeleefde op. 784
Sclavoniſche Taal, hoe oorſpronkelijk. 16
Schoenen zijn van ouds uit Vellen en Leder gemaakt. 546
Schoen-zoolen, hoe en waarom voor het aanliggen op de Tafel-bedden afgedaan, en van wat gebruik by de Hebreen. 545, 546, 547, 548
Schoenen en Schoen-zoolen, van hoedanigen oud gebruik by de Hebreen. 546, 547, 548
Schoenen, waarom in 't voorſchrift der Hooge-prieſterlijke Kleederen, overgeſlagen. 549
Schoenen der Iſraeliten, hoe te verſtaan datſe in de Woeſtijne niet en zijn verouderd. 549
Schoenen en Schoen-zoolen der Oude, door een afbeeldinge vertoond en beſchreven. 550, 551
Scholieren der Joodſche Meeſters, hoedanig haar in de Synagogen moeſten gedragen. 397
School-jongens brengen haaren Meeſter Caſſianus met hun Yſere Schrijf-prienen jammerlijk om den hals. 60
Schouten, hoedanig miſſchien van der Hebreen SCHOTERIM of *Geregts-dienaars* genoemd. 647
Schriftgeleerde by de Joden, wat hun Ampt en Dienſt was. 222, 223
Schriftgeleerde en Uitleggers, hoedanige ook Propheten genoemd zijn. 392, 394
Schriftgeleerde leſen de Wet in de Synagogen al-ſtaande. 397
Schriftgeleerde, hoe aan de ſchors der Wet vernageld. 482
Schriftgeleerde der Joden, waar in van 't gemeene Volk beſchaamd gemaakt. 495
Schriftgeleerde, hoedanige uit deſelve in den Grooten Raad zaten. 607
Schrijf-beelden der Chineſen, van hoedanigen grooten getal, en van welke Koningen uitgevonden. 16, 41
Schrijf-fouten in de H. Schrift, hoedanig altijd geſuiverd en verhoed. 112, 136
Schrijf-fouten der H. Boeken, hoe en wanneer onder Ezdras geſuiverd. 186, 187
Schrijf-konſt door een Gevangenen liſtig bedacht. 55
Schrijf-meeſters of die alleen uit de Stamme Simeon mogten gemaakt worden. 394
Schrijf-pennen en gebruik van Papier hebben de Yſere Griffien allengskens achter de bank geholpen. 59, 61
Schrijf-rollen, hoe van ouds in ſtee van Boeken gebruikt. 54, 58
Schrijf-Tafelkens die gewaſt waren. 54
Schrijf-teekens of Characters der Chineſen zijn in wonder-groot getal onder deſelve in gebruik. 42
Schrijf-wijſe der Hebreen, Grieken en andere Volken. 37
Schrijf-wijſen der Ouden, hoedanig van Job aangeweſen. 55
Schrijven op Vellen of Pergament ſeer oud. 57
Schrijvende hand op Belſazars Maaltijd van Daniel uitgeleid. 304
Schrijvers, hoedanig eertijds verſcheiden by de Joden van Ampt en Bedieninge. 221
Schrijvers der Machabeeſche ſaken, hoedanig dikwils tegens haar ſelven. 227
Schrijvers der H. Hiſtorie-boeken, zijn niet alte ſeker bekend, maar getrouw. 241, 242
Schrijvers of Secretariſſen, waarom twee inde Joodſche Halsgedingen tegenwoordig waren. 647
Schrijving tweeſinds van ouds in gebruik. 55
Scorpioenen, hoedanige Geeſſel-roeden met Yſere Doornen. 639, 830
Secten beginnen onder de Joden op te komen. 329
Secten der Joden, waarom noodſakelijk met boos-aardigheid moeſten ſtaande gehouden worden. 380
Secten der Joden, hoedanigen oorſaak van onwetendheid des Volks. 379
SEIGNEUR, van welk een afkomſt die benaming is. 607
Seleukus Nicator de eerſte Koning van Syrien na Alexanders dood. 319, 320, 333
Seleukus Philopator, of ook Soter genoemd, volgd ſijn Vader Antiochus de Groote in 't Syriſche Rijk. 322, 338
Seleukus Ceraunes komd na Kallenicus in 't Syriſche Rijk. 322, 236
Seleukus Kallenicus komd aan 't Syriſche Rijk. 321, 335
Seleukus Epiphanes Nicator, de twintigſte der Syriſche Koningen. 331, 352

Se-

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Semiramis en heeft Babel niet gebouwd, haar Pronk-beeld, Opschrift en Daden. 262, 263, 267
Sems nakomelingen, wanneerse de Monarchie in handen gekregen hebben. 261
Senaat of Raads-vergadering der *Oudsten*, waar van by de Romeinen soo genoemd. 607
Sendinge der Apostelen, hoedanigen blijk van Jesus Messiasschap. 490
Sennacherib de vierde Koning van Assyrien die de H. Historie vermeld. 293, 294
Sepier die eenen Gevangenen liet ontsnappen, hoedanig schuldig aan de straf van den ontloopenen. 640
Septimus Severus komd aan't Roomsche Rijk en is wreed. 8, 2
Seraphim, waar van soo genoemd, en met de Cherubinen vergeleken. 426, 458
Seraphinen, hoe van Jesaias met ses Vleugelen gesien. 436
Sesde Vervolging onder Septimus Severus, van sommige voor de vijfde geteld. 832
Ses Vleugelen aan de Seraphinen toegeschreven, hoe te verstaan. 436
Seven getal, waarom van eenige als soo veel Perioden of groote Tijd-poosen der Kerk-wisselingen aangemerkt. 410
Seven Koningen der Chaldeen die voor Nimrod souden geregeerd hebben. 259
Sevende sware Vervolginge onder Maximinus, van sommige voor de sesde geteld. 834
Seventig jaren over Israels Gevangenschap besteld. 300
Seventig jarige Gevangenschap in Babel, van waar te rekenen. 296
Seventig jarige Gevangenschap der Joden eindigen met Belsazars dood. 304
Seventig Oudsten, of die de Overzetters der Griekse Bybel zijn, of alleen de Goedkeurders. 155, 176
Seventig Oudsten, hoe en uit wien sy verkoren wierden. 605
Seventig Overzetters, of die met voordagt een ondeugend Afschrift gebruikt hebben. 105, 169, 180
Seventig Overzetters, offe alle de Boeken des O. Testaments vertaald hebben. 124, 154
Seventig Overzetters van I. Vossius voor Propheten gehouden. 151, 152
Seventig Overzetters hebben goed Grieks geschreven. 157, 162, 181
Seventig Overzetting is soo wel van Joden als van Grieken aangenomen. 157
Seventig Overzetters in haar staat, bequaamheid en tijd beschreven. 165
Seventig Overzetters hebben niet waarschijnelijk elk in een bysondere Celle gezeten. 177, 179
Seventig Overzetters hebben soo wel de Kant-lesing, als die der Text gebruikt. 196
Seventig Overzettinge, hoedanigen bewijs van de nieuwheid der Hebreeuwse Puncten. 101
Seventig Overzetting, hoedanig van de Saligmaaker en de Apostelen gebruikt, en hoe ver gewettigd. 142, 180, 181
Seventig Overzetting ook in de Joodse Synagogen gelese. 168
Seventig Overzetting de oudste van alle Overzettingen. 174
Seventig Overzetting door Aquila en andere bedorven, en of die van Sixtus de V. hersteld is. 176
Seventig Taalen, en verscheide spelingen op dat selve getal. 13, 15
Seventig Weken van Daniel overdacht en nagerekend. 312
Siet den Menschе, hoedanig en waarom van Pilatus tot de Joden gesproken. 663
Sikel Davids, hoedanig gemunt en omschreven. 82
Sikel, hoedanig van *Afwegen* genoemd. 579
Sikel des Heiligdoms, waarom soodanig bygenaamd. 87
Sikelen der oude Hebreen hebben meest Samaritaansche Letteren. 46, 76
Sikelen der Hebreen, wie van deselve omstandig geschreven hebben. 80
Sikelen der Hebreen zijn altijd van Silver, en nooit van Koper geweest. 97, 98
Sikelen schijnen ook van Goud geweest. 98
Sikelen zijn na I. Vossius gevoelen, na de Babylonische Gevangenschap by de Joden niet vernieuwd. 96
Silvere Arm-banden van Papirius aan sijn Ruiters uitgedeeld. 286
Silver in wat zin en geval voor Geld genomen. 579
Silverling seer gemeen voor Sikel, en Sikel voor Silverling in de H. Schrift genomen. 98, 581
Silverlingen offe aan Judas in specie, of in waarde toegeteld of gewogen zijn. 579
Silverlingen uit Judas verraderssen Bloed-loon bewaard, waarom van weinig geloofbaarheid. 581, 582
Symachus gaat uit Eerlugt tot de Joden over. 832
Simeon, hoe die Stamme verspreid onder de andre leefde. 394
Simon de Pharizeer, hoedanig van Simon den Melaatschen onderscheiden. 529, 530
Simon de Lederbereider, waarom hy misschien by de Zee woonde. 546
Simon van Cirenen heeft Jesus Kruis niet ten deele, maar geheel op sich genomen, en gedragen. 722, 751
Simon de Hooge-priester, en gemeende Schrijver van 't derde Boek der Machabeen, wanneer geleefd heeft. 321, 337
Simon de Toovenaar bekeerd sich geveinsdelijk. 794
Simon de Toovenaar, of hy aanleiding tot de dood van Paulus en Petrus gegeven heeft. 802
Simon de Toovenaar, hoedanig van Lucas in de Handeling der Apostelen beschreven. 803, 804
Simon vermaarde Roervink van de oproerige Joden en Zeloten, tot Bescherm-Heer binnen Jerusalem ingeroepen. 812
Simon en Johannes, twee Kopstukken der Jerusalemse onheilen bekomen haaren loon. 815
Simonia of Geestelijke Ampt-koping, waar van soo genoemd. 794
Simson verlost Israel ten deele van de Philistijnen, 291
Synagogen van Joden in China ontdekt. 102
Synagoge die den Grooten Raad genoemd word, hoedanigen opsicht die had over de H. Boeken, 186
Synagogen en Oeffen-schoolen, in hoedanige meenigte te Jerusalem en elders ontrent de tijden van Christus. 381
Synagogen, hoe ook Raads-vergaderingen genoemd. 604
Sinesen, waar door hare Jaar-boeken soo lang in gelijke stand blijven. 172
Synode van Dordrecht besluit een nieuwe Overzetting des Bybels te laten doen. 130
Syrisch Alphabêt, tweesinds vertoond. 48
Syrische Koningen in de Volgreeks haarer Rijks-bezitting en Daden beschreven. 320, 321, &c.
Syrische Rijk van Tweespalt afgemat, roept Tigranes de Koning van Armenien in. 331
Syrische Taal, hoedanig na de Babylonische wederkeering by de Joden in gemeen gebruik. 21, 67
Syrische Overzetting van groot gesag. 124, 126
Syrien van Pompejus tot een verwonne Landschap gemaakt. 331
Sisach de Koning van Egipten overvald Jerusalem. 291
Sisamnis van Cambyses levendig gevild. 308
Sy weten niet watse doen, nader verklaard. 758
Slang, hoedanig van ouds een Letter of Zinnebeeld van het *Leven*, en de Letter Z. 53
Slave voor hoe veel die eertijds gekogt wierd. 514
Slaven, hoedanig lichtelijk aan het Kruis geklampt, of met het Patibulum gestraft wierden. 718, 721
Slaven na haar weg-loopen gekregen, worden een Kopere Plaatje met merkletteren aan den hals gehangen, &c. 741
Slavoners van wiense de Letteren gekregen hebben. 36
Sleutel der kennes, te wat tijd en door wien onder de Joden weg-genomen. 379, 380
Snuitdoek van Veronika, hoedanig en waar uit bedacht. 753
Socinus gevoelen, aangaande de niet-Godheid Christi, al ten tijde van Jesus leeftijd, veroordeeld. 616
Soldaten der Romeinen, hoedanig de gewoone uitvoerders der Lijf-straffen. 708
Solons Wetten, hoedanig geschreven. 37
Sondaresse die Jesus zalfde wiese geweest mag zijn. 529, 530, 556
Sonde van Israel heeft Gods belofte niet te niete gedaan. 409
Sonde te vergeven, hoe een bewijs voor Jesus Godheid. 487
Sonde in den H. Geest, hoe en wanneer van de Joodse Schriftgeleerde begaan. 495
Sonde, hoedanig van Jesus voor ons aan het Vloek-hout gedragen. 632, 633
Sonen en Kinderen der Propheten, wie en welke die ware. 392
Sone Gods, hoedanig van Ezechiel gesien zittende op den Throon. 451

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Sone des Menschen, waarom dien naam van Jesus is aangenomen. 477
Sone Gods en Sone des Menschen; waarom Jesus sich soo noemd voor den Joodschen Raad. 617
Sonne en Mane, door hoedanigen waarteeken by de Egiptenaars aangewesen. 52, 53
Sonne op wat wijse den Joden op den klare middag verdonkerd is. 768
Sopherim, hoedanige Schriftgeleerde by de Joden. 394, 395
Spangen, hoedanigen Hoofd-cieraad der Hebreeuwse Vrouwen. 285
Spanjaarden hebben eenige tijden, de vervalschte Joodsche Jaar-rekeninge nagevolgd. 159
Spijkers, siet Nagelen.
Spouwen in het aangesichte, hoedanigen aandoening van smaat en verachtinge. 618
Spraak en reden onderscheid de Mensch alleen van de Beesten, en is hem bysonderlijk van Godt ingestort. 1, 2
Spraak, hoe die van den Mensch voortgebracht word. 4
Spraak siet Taal.
Spreekwijsen die na het Hebreeuws of Chaldees aarden, moeten niet voor quade Overzetting of verbasterde Taal gehouden worden. 157
Spreuken Salomons, van wien gemaakt. 252
Staaf-bussel met de Romeinsche Bijl, hoedanigen teeken des Hals-gerechts. 698
Staat der Joodsche Kerk onder Antiochus Epiphanes. 226, 227
Staat der Hebreeuse Kerk onder de Assyrise Monarchie. 255
Staat der Hebreeuse Kerk onder de Persische Monarchie. 305
Staat der Joodse Republijk na de wederkeering uit Babel. 307
Staat der Joden, waarom slegt onder Xerxes. 310
Staat der Joden onder Alexander de Groot tamelijk voorspoedig. 317
Staat der Joden vol onlusten onder Artaxerxes Ochus. 315
Staat der Joden onder de Koningen van Syrien. 321, 322, &c.
Staat der Joodse Republijk onder Jonathan Macchebeus. 326
Staat der Joden onder de opkomst der Roomsche Monarchie. 358, 359, &c.
Staat der Joden onder Herodes en sijn Sonen. 362, 363, &c.
Staat der Joden onder de laatste tijden voor Christus. 376, 377, 499, &c.
Staat der Joodsche Schriftgeleerde, hoedanig slegt ten tijde van de Saligmaaker. 482
Staat der Joden onder de Keiser Hadrianus. 820, 822
Staad der Gelukzaligheid, waarom van Jesus in het Paradijs gesteld. 767
Stacie-wagens der Groote en Overwinnaars, van hoedanigen oud gebruik. 463
Stammen Israels, hoedanig door de vierderlei gedaante der Cherubinen afgebeeld. 460
Steden in Canaan hebben alle Hebreeuwse namen gehad voor de inkomste van Israel. 69
Steek-penningen, hoedanig by de Romeinen gehaat. 777
Steene Tafelen en Leyen, hoe van ouds tot het Schrijven gebruikt. 56
Steenigen, hoedanig en over wien sulks in de Joodsche straf-oeffening gepleegd wierd. 631, 632, &c.
Steenigen van Stephanes, of het Gerechts-wijse of Moordadig gedaan is. 626, 633, 699
Steenrots in Horeb, hoedanigen voorbeeld van Christus. 234
Stemme Gods, hoedanigen getuigenis voor Jesus Soonschap. 477
Stephanus in wat Taal hy sijn laatste Predikatie gedaan heeft. 152
Stephanus predikt den Joden de afschaffing des Ceremonieelen Godsdienst. 793
Sterrekonst en Cijfferkunde van wien in Assyrien gebragt. 29
Sterrekonst, hoedanig en waar door ten tijde van Abraham aldoorgebroken. 45
Stift van Been, hoe tot een Schrijf-penne gebruikt. 54
Stijl der Propheten, hoedanig wel in acht te nemen. 415
Stylus of Yfere Schrijf-priem, hoedanig ook om te dooden gebruikt. 59
Stilswijgendheid, door hoedanigen Beeld-letter by de Egiptenaars afgebeeld. 40
Stervelingen door Dood-straf, hoedanig te vooren met Wijn versterkt. 756
Stoel des Satans, waar die was en geweest is. 842
Stoel-dragers der Persische Koningen, wat die waren. 543
Stoelen met gevulde Kussens en Behangselen, &c. 540
Stoelen van hoedanigen gebruik in de Eer-ampten en Maaltijden. 538, 539
Stormwind, wat die in het eerste Gesichte van Ezechiel beteekend. 422
Straal-kroon, by wien en van hoedanigen gebruik by de Koningen. 96, 99
Straf-oeffening der Joodsche Steeniging, hoedanig pleeg te geschieden. 631, 632
Straffen der Joden die niet doodelijk en waren. 637
Straf der Gevangenzetting, wat en hoedanig die was by de Joden. 639
Straf van *Gelijk voor Gelijk*, en van Wedergeving, hoedanig by de Joden en Romeinen in acht genomen. 640, 641
Straf der Misdoenders, hoedanig wel aldermeest tot het Exempel behoord. 738
Stront-stoel, van hoedanigen gebruik in het bevestigen van een nieuwe Paus van Roomen. 540
Suurdeesem mag gedurende het Pascha by de Joden niet genoemd worden. 195
Suurdeessem Herodis, wat men daar door te verstaan heeft. 365, 366
Swagtel-doeken, hoedanig van fatsoen en gebruik tot de inwinding der Dooden. 779
Sweepen of ledere Riemen, hoedanig tot de Joodsche Geesselstraf gemaakt. 638
Sweepen met Loode Bollekens, hoedanige Geessels by de Romeinen. 639
Sweet-doek der Dooden, hoedanig van andere Graf-doeken te onderscheiden. 778, 779, 780
Sweet-doek te Bezanzon belacchelijk groot vertoond. 780
Swijn van Marmer op de Poorte van Jerusalem gesteld. 821
Swijn is nooit van de Joden ge-eerd. 821

T.

TAal is een bysondere band der Menschelijke samenleving, en niet by toeval opgekomen. 2, 3, 6
Taal der Vogelen, of die van Salomon verstaan is, als de Joden droomen. 4
Taal en uitspraak des gemeenen Volks hangd niet geheel af van de magt der Princen. 19
Taal-veranderingen, waar doorse veelsinds geschieden kan en geschied is. 18, 19, 22
Taal kan sonder Vocalen of *Klinkers* niet uitgesproken, maar wel geschreven worden. 106
Tale der Joden, hoe en waarom de Tale Canaans genoemd. 70, 71
Tale der Heidenen, hoe den Joden tot straffe gedreigd. 71
Tale sal in het Eeuwig Leven eenerlei, en misschien de Hebreeuwse zijn. 73, 74
Talen, hoe veel die geteld worden, en uit verscheide andere samengezet zijn. 12, 14
Talen worden door veelerlei Gebuur-volken van nieuws voortgebracht. 16, 19
Talen om wat reden die van de Oude wierden geleerd. 23
Taal-geleerdheid heeft ons alleen veele fraaje Overzettingen en Aanteekeningen verschaft. 26
Taalkunde in de eerste Apostolische Kerke, hoedanigen gave van de H. Geest, en wanneer wederom levendig geworden. 24, 25, 26
Taalkundige van Paus Paulus de V. alleen belast tot Ampten te verheffen. 27
Tabernakel, hoe na een gemeene wijse der Oude, met Beeste Vellen gedekt. 57
Tacitus getuigenis van Jesus Lijden onder Pontius Pilatus. 475, 622, 670
Tacitus getuigenis van Neroos schendaad die den Christenen te last geleid wierd 802
Tafel-bedden om al-liggende op te eten, waar van afkomstig. 537, 539, 541
Tafel-bedden, hoe die in de Eetzalen gerangeerd waren. 543, 544
Tafel-krans van de Heer G. Hulft, hoedanig konstig ingeleid. 680
Talmud der Joden, van hoedanigen slegten Stijl en Taal. 17
Talmuden der Joden, waar uit te samen geraapt. 822
Talmudische Schriften moesten na Vossius meening niet tot verklaringe der Euangelien gebruikt worden. 167, 168

Tal-

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Talmudiſten, hoedanig verbitterd tegen Jeſus Mirakelen op den Sabbath gedaan. 494
Targum van Jeruſalem &c. hoe ver die verklaring gaat. 124, 125
Tartariſche Taal, waar van oorſpronkelijk. 16
Teekenen der Tijden, waar toe aan de Joodſche Kerk voorgeſteld. 375, 407, 409
Teekenen, waarom van de Joodſche Schriftgeleerde telkens van nieuws geeiſcht. 501
Telling der Letteren des O. Teſtaments, tot hoedanigen ſomme bevonden, en van wat nut. 190, 193
Tempel te Jeruſalem van de Chaldeen onder Nebukadnezar geplonderd en verbrand. 299
Tempel, hoe maar eens herbouwd en den Tweeden Tempel genoemd. 311, 312
Tempel te Jeruſalem, hoedanig door Antiochus ontheiligd en beroofd. 224, 225
Tempel te Jeruſalem van Bagoſis de Veld-Overſte van Ochus geplonderd. 315
Tempelbouw der Joden onder Darius Nothus voltrokkē. 311
Tempel te Jeruſalem word van M. Craſſus beroofd. 358
Tempel-bouw van Herodes. 363
Tempel wierd altijd Barrevoets beſogt. 549
Tempel van Salomon, twijffelachtig en ſeer valſch op eenige Joodſche Penningen vertoond. 92, 93, 95, 96, 100
Tempel door Sanaballat, voor ſijn Schoon-ſoon te Samaria gebouwd. 317
Tempel van de Romeinen in brand geſtoken. 815
Tempel van Jeſus Lichaam, hoe en wanneer van de Joden verbroken. 766, 615
Tempel van Ezechiel, hoe deſelve met die van Salomon. 419, 420
Tempel voor Hemel genomen. 459
Tempel, hoedanigen geheim-ſtoffe voor de Cabbaliſten. 200
Tempel van Diana, hoedanig in Silver voor de Reiſigers in kleene forme gemaakt wierd. 799
Tempel van Venus en Adonis, hoe tot beſpotting van Joden en Chriſtenen door Hadrianus gebouwd. 821
Tempelen der Chriſtenen onder Diocletiaan en Maximianus om-ver geſmeten. 838
Tertullianus ſpreekt de Kruis-eeringe tegen, en verantwoord ſich onder Severus. 741, 832, 833
Tertullus, waarom van den Hoogen-prieſter Ananias, voor een Taalman in het Pleidoy tegen Paulus verkoren. 20, 21
Teſtament der Belofte en der Vervullinge, van hoedanigen onderſcheid. 215
Testament, hoedanig genomen in het overgeven van den Drinkbeker in Jeſus Avondmaal. 592, 593
Tetrapla en Hexapla, hoe van Origenes toegeſteld. 118, 155, 156
Text-luiden, wat die by de Joden waren. 395
Text-woorden en Kant-woorden, hoe die in de Maſoretiſche Bybels by de Joden geleſen worden. 193
Themiſtokles leerd de Perſiſche Taal om ſonder Taalman yts van den Koning te verſoecken. 74
Theodotion, Symachus en Aquila, wat men van hare Overzettingen in het Gricks te houden heeft. 125
Thimoteus en Maura, leven negen dagen aan het Kruis. 731
Thurificati, hoedanigen ſoort van afvallige Chriſtenen onder de Keiſer Decius. 835
Tiberias van Titus ingenomen. 810
Tiberienſer Rabbijnen, wat die ontrent de Puncten gedaan hebben. 111, 116
Tiberienſe Bybel-geleerde, hoe en waarom *Maſoreten* genaamd. 186, 191
Tiberius Beeldnis waarſchijnelijk op den Schatting-penning aan Jeſus vertoond. 369
Tiberius ſteld in den Roomſchen Raad voor om Chriſtus als Godt te eeren. 789
Tiberius is den Chriſtenen eenigſinds gunſtig. 795
Tiende en laatſte vervolging onder Diocletiaan. 837, 838, 839
Tien Hoornen van den Draak, hoe in Tien Vervolgingen geſien. 838
Tien Woorden zijn na de eerſte of oude wijſe, op Steene Tafelen geſchreven. 56
Tien Stammen uit den Talmud in haar Land en woonplaatſen aangeweſen. 168
Tien Stammen Iſraels van Salmanaſſer gevanglijk weg-gevoerd. 294
Tien Stammen zijn ten deele ook wedergekeerd als de Joden uit Babel trokken. 307
Tijd-gunning, hoedanig by de Romeinen aan de veroordeelde verleend. 705
Tijd-raming of Jaar-rekening, hoe by de Propheten in acht genomen. 416
Tijd-rekening op ſekere Hebreeuwſe Penning in de dagen van Joſias geſlagen. 85
Tijd-rekening der Hebreeuwſe Bybel, hoe en wanneer na Voſſius meening van de Joden vervalſcht. 158
Tijd-Tafel over de Rijks-bezitting der Syriſche Koningen; welke ſederd Alexanders dood tot d'ondergang der Grieckſe Monarchie volgelijk geregeerd hebben. 333
Tyd der Zalvinge, wat het in 't Opſchrift van ſekere Hebreeuwſe Penningen ſeggen wil. 84
Tyd der Vettigheid, van wat beteekenis in de Opſchriften van ſommige Hebreeuwſe Penningen. 83, 85
Tiglat Pilezer de tweede Koning van Aſſyrien, die de H. Hiſtorie vermeld. 293
Tigranes vande Syriers tot haar Koning aangenomē. 331, 356
Tintoret, Italiaans Schilder, heeft ſeer qualijk ter ſnē een Ruiter-knegt verbeeld die Jeſus de Zijde opend. 775
Titel of Opſchrift, waar toe boven het hoofd der Gekruiſte geſtelt. 731, 759
Toren van Babel, om wat reden en wanneer ondernomen te bouwen. 7, 258, 259
Torre, van wat beteekenis by de Egiptenaars. 40
Tooverkonſten van Simon de Toovenaar volgens 't gemeen erfgerugt verhaald. 803
Traditores, hoedanigen ſpot-naam onder de Vervolging van Diocletiaan. 839
Trajanus laat de aſſe van vijf verbrande Dogters met Koper mengen, en tot Vaten voor ſijn Badſtove gieten. 818
Trajanus vervolgd de Chriſtenen hard. 818
Trajanus ſchort de Vervolging op, door de voorbede van Plinius Secundus. 819
Tribunal, wat en van hoedanigen hoogte om tot het Volk te ſpreken. 623
Tryphon de Veld-Overſte, regeerd drie jaar als Koning in Syrien. 327, 345
Trogloditen hebben een belacchelijke wijſe van hun Dooden te begraven. 784
Trojaanſen Oorlog ontrent wat tijd voorgevallen. 291
Tronie-ſchouwing van Jeſus Chriſtus, waarom in het Oude en Nieuwe Teſtament bedekt of verſwegen. 754
Tronien, waar toe op de ſamenvatting der Mannelijke Armbanden gemaald. 288
Troon Gods, hoe op de wagen der Cherubinē geſien. 449, 461
Trouw-belofte der Ouden, hoedanig door het geven van Arm Ringen verzegeld. 288, 290
Tugt-meeſterſchap der Wet, hoedanig fraai van den Apoſtel verklaard. 239
Turkois, hoedanigen gedaante in de Raderen van den Wagen der Cherubinen. 440
Twaalf Apoſtelen, hoe op de XII Stammen Iſraels te paſſē. 490
Twaalf Artijkelen des Geloofs, wanneer gemaakt. 819
Twee duiſend jaren van de Joden in de Bybelſche Jaar-rekening uitgeveegd. 159
Tweede Dood, hoe en wanneer van ſommige in de Kerke geſtorven. 835
Twiſt onder de Apoſtelen over de Beſnijdenis en onderhouding van de Wet. 797

V.

Vader, hoe en waarom dien naam ook aan de Propheten en hooge Ampt-bedienders gegeven is. 392, 393
Vader van het Huis des Gerigts, wie die was. 393
Vader des Huisgeſins quam de breking des Broods op het Paſcha toe. 587
Vader van de Joodſche Raads-vergadering of Gerigts-kamer, van hoedanigen bedieninge. 604, 605
Vader-moorder, hoedanig by de Romeinen geſtraft. 637
Valentinianen, hoedanig verſot op haaren gedrogtelijken God Abraxas. 741, 742
Valerius van de Perſiſche Koning Sapor gevangen, word levendig de huid afgeſtroopt. 856
Val der Engelen, hoedanig in de Cabbaalſche Leere der Joden bedagt. 202
Val des Menſchen, waarom van Moſes voor-af verhaald. 234

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Valsch Propheet, hoe men daar mede handelde in 't Geregte. 614, 649
Valsche Getuigen, hoe en waarom van den Joodschen Raad tegens Jesus opgesogt. 614
Valsche Getuigen tegen een Misdadiger, hoe met deselve verdiende straf des beschuldigden gestraft. 647
Valsche Messias der Joden onder de Keiser Hadrianus. 820
Veertig slagen, hoedanig de hoogste trap in de Geessel-straf der Joden. 638
Vel Papier, waar van die benaming herkomstig is. 54
Vellen van Beesten was eertijds de stoffe op welk men schreef. 57
Vellen en Bloem-bedden, hoe van de Oude gebruikt om ter Maaltijd aan te liggen. 537
Velleplooters, waarom mogelijk niet gemeen onder de Joden gewoond hebben. 546
Veld-teekenen der XII Stammen Israels, wat die waren. 460
Verbands Brieven, waaromse gemeenlijk op Pergament geschreven worden. 58
Verbanningen die eigentlijk geen straf-oeffening by de Joden waren, en wat de Verbanning ter Dood was. 642
Verbond der Genade, hoe op Sinai opgeregt, en verscheidentlijk voorgehouden. 214, 215
Verbond, waarom dien naam op het Oude en Nieuwe Testament gepast word. 214, 215
Verbonds-teekenen van het N. Testament, waarom alleen in Wassing en in Voedsel voorgesteld. 589
Verbrandinge des Lichaams en der Ziele, hoe en waar in onder de Joodsche Dood-straffen te onderscheiden. 634
Verbranden der Dooden, by wien van ouds in gebruik. 784
Verdeelde Klaauwen der reine Dieren, waarom aan de Cherubinen toegepast. 430
Verdrinking, hoedanigen Dood-straf by sommige. 637
Verdrukking van Tien Dagen, wat die is, en wanneer vervuld. 838
Verduistering der Sonne ontrent Christi Lijden, hoe by de Chineesen gedacht. 769, 771
Vergeving der Sonden is in bei de Verbonden voorgesteld. 215
Vergoding van ymand geschiede nooit by sijn leven. 804
Vergoeding van gedane schade, hoe by de Jodē geoeffend. 640
Verhoogen, by wien voor *Kruissigen* in het N. Testament vertaald. 909
Verlosser Israels, waarom Godt dien Naam heeft aangenomen. 461
Verminking des Lichaams, hoe by de Joden vijfsinds te vergoeden. 641
Veronica, hoedanige Mirakelen worden toegeschreven, door den Snuitdoek met Jesus ingedrukte Tronie geverfd gedaan te hebben. 753
Verrader die Jesus verraden soude, wanneer voor de eerste en tweedemaal bekend gemaakt. 574, 575, 576
Verschillige lesingen en vertalingen van woorden, waarom noodig op de kant te zetten. 132, 135, 136, &c.
Verscheide lesingen, waarom die meer in het N. Testament, dan in het Oude hebben konnen voorvallen. 147
Verscheide lesing des Bybels tussen de Oosterssche en Westersche Joden. 197
Verssen des O. Testaments, hoe veel van de Joden geteld. 188
Vertalingen siet Overzettingen.
Vervalsching der H. Schrift is van de Joden niet door samenstemming konnen geschieden. 136, 143, 144
Vervalsching der Jaar-rekening, wanneer na Vossius meening gepleegd. 158, 160
Vervolging der Christenen, hoe door de Ketterien gesteven en aangestookt. 805, 823, 825, 837
Vervullinge der Wet, hoedanig door de verklaring van Jesus Christus geschied. 236
Verwerringe der Talen, hoe en door wie geschied. 6, 7, 9
Verwerringe der Lippe, hoe van de Verwerringe der Sprake te onderscheiden. 9, 10
Verwerringe der Talen, of die door de eenheid van Schrijfletteren had konnen verhoed worden. 42
Verwisselingen der Talen in de voornaamste aangewesen. 17
Verwijftheid der Corinters, hoedanig van den Apostel en den Poëet Martialis doorgestreken. 558
Verzegeling van Jesus Graf, waar toe aan het Euangelium is noodig geweest. 788
Versoendeksel, wat en hoedanig het selve aan de Arke des Verbonds was toegevoegd. 456
Vespasianus send sijn Soon Titus met een machtig Heir na Jerusalem. 812
Vibius Gallus Rooms Keiser geworden, doed de Vervolging der Christenen aanhouden. 836
Victor Bisschop van Roomen, doed de Oosterssche Kerke in den Ban, maar recht weinig uit. 824
Victorinus onder Nerva Gekruist, leefd drie dagen na sijn aanhegting. 731
Vier aangesichten der Cherubinen, van hoedanigen moeijelijke verklaring. 427, 428, 433
Vier aangesichten der Cherubinen, hoedanig qualijk van Lyranus op de IV. Monarchien gepast. 460
Vier Boeken der Koningen, hoedanig eertijds by eenige gerekend. 245
Vierde Boek Mosis, waarom NUMERI genoemd. 232
Vier Dieren of die de Kerke der Verloste in het eerste Gesigte van Ezechiel beduiden. 424
Vier Dieren die Ezechiel sag, waarom alleen geseid word, datse als de Gelijkenis hadden van Vier Dieren. 425, 426
Vier Dieren zijn aan den Wagen der Cherubinen niet ingespannen geweest. 444
Vier Dieren in de Prophetissche Gesichten van Ezechiel en elders, van wat beteekenis. 434, 440, 460, 461, 464
Vier Dieren, waar van daan aande Euangelisten toegepast. 464
Vier Rijken uit het Gebied van Alexander voortgekomen. 319
Vierscharen der Joden, hoedanig tweesinds aangemerkt. 603
Vierscharen, waar van *Regtbanken* genoemd. 616
Vierschaar, hoedanig gespannen by de Joden. 645, 647
Vier-Vorsten, wat die waren. 365
Vijf Boeken Mosis, offe voor de LXX Overzetters in 't Grieks zijn vertaald geweest. 153, 154
Vijf Boeken Mosis, waarom die seer waarschijnelijk van Moses selfs geschreven zijn. 221
Vijf Boeken Mosis, hoe by de Joden boven alle andere Boeken Heilig gehouden. 223
Vijf Boeken Mosis, hoedanig verscheidentlijk by de Hebreen en Grieken genoemd. 233
Vijf Keisers aan de Roomsche Rijks-bezitting te gelijk. 841
Villen en Spier-snijden, hoedanigen Dood-straf der oude Egiptenaren en Persen. 737
Vinders der dingen en zijn niet alle bekend. 111
Variatus recht Zege-teekenen van gestikte Tabbers en Staafbussels op. 276
Vissers, waarom tot Apostelen verkoren. 479
Uitbanning, hoedanigen straf by de Joden. 641, 643, &c.
Uitgehouwe Graven, hoe van Gemetselde te onderscheiden. 785
Uitgeroeid te worden in Israel, hoedanig te verstaan. 643
Uitgeworpene der Synagogen onbekeerd gestorven, hoedanig op haar Doodbaar gesteenigd. 633
Uitleggers en Overzetters, hoedanig van I. Vossius voor Propheten genomen. 152
Uitleggers der Wet, hoe by de Joden sederd Ezdras tijden. 178
Uitleiding van Jesus na Golgotha, hoedanig en waar in te vooren afgeschaduwd. 709
Uitschrijvers der H. Boeken, hoe en waar door oorsaak van fouten en verscheide lesingen. 138
Uitsnijding der Scheen-beenen, hoedanigen straf. 735
Uittogt der Kinderen Israels te wat tijd der Assyrische Regeeringe. 268
Uitwerping uit de Synagoge en overgeven aan den Satan, hoe en wat voor een straffe by de Joden. 641
Vleugelen aan de hoofden der Helden te verbeelden, van wat beteekenis. 334
Vleugelen der Cherubinen, van hoedanigen aansien en schikking. 431, 434, 435, &c.
Vliegen der Cherubinen, hoedanig in Ezechiels Gesichte aangewesen. 435
Vloek der Wet heeft geen kragt onder 't N. Testament. 236
Vloek-hout, hoedanig in gebruik tot de ophanging der doodgesteenigde. 632
Vloek des Opgehangenen, hoe eigentlijk geen straffe was. 718
Vloer-Tapijten, waar van in gebruik gekomen. 678
Vloer-werken der Oude, hoe konstlig en kostelijk gemaakt. 675, 676, 680, &c.
Vlugt naar Egipten, hoedanigen bewijs van Jesus Messiasschap. 474
Vokalen of Klank-galmen zijn soo oud als de Talen. 109

Voet-

Digitized by Google

Voetbankje is niet waarſchijnelijk aan de Kruis-ſtaaken geweeſt. 728, 729
Voeten te zalven, van hoedanigen gebruik by de Joden. 534
Voeten der Gekruiſte, hoedanig aan het ſtaande ſtuk vaſt genageld. 729, 730, 739
Voet-waſſinge, van hoedanigen Oudheid en Ceremonie der Hebreen. 545, 546, 551, &c.
Voet-waſſinge van Jeſus aan ſijn Diſcipelen gepleegd, een Geeſtelijken zin gegeven. 553
Voet-waſſing, waarom in de Chriſten-Kerk buiten gebruik geraakt. 555
Voet-waſſinge is op 't Paaſch-maal niet gebruiklijk geweeſt. 585
Voetzoolen, hoedanig van ſatſoen en aanbinding. 548
VOLUMEN, dat is, een *Boek-deel*, waar van ſoo genoemd. 58
Vonnis van den Joodſchen Raad, hoedanig van Jeſus en Pilatus opgenomen. 621, 627
Vonnis des Misdadigers, hoe door een Uitroeper gedragen en bekend gemaakt. 645, 646
Vonnis der Joden wierd in de Vierſchare mondeling uitgeſproken. 648
Vonnis des Doods is ook van Pilatus over Jeſus uitgeſproken. 669, 670
Vonnis des Doods of dat niet dan in der Joden Gerechtskamer Gazith kon geveld worden. 702
Voor-aanzitting aan de Maaltijden, wat die was. 560
Voorbereidſel van Jeſus Lijden en Dood. 509
Voorgeſtoelten in de Synagogen, wat en hoe die waren. 397
Voorhoofd-cierſels, hoedanigen dragt der Iſmaeliten en Hebreen. 270, 277, 278, 280
Voorhuid, hoedanig by de afvallige Joden aangenomen onder Antiochus Epiphanes. 224
Voorleſing der Wet, waarom na de wederkeering uit Babel, een uitleg noodig had. 72
Voorſeggingen aangaande de komſte en Perſoon van den Meſſias, waar toe de Kerk ſoo noodig hadde. 216
Voorſienigheid Gods, hoe door het voortgaan van den Wagen der Cherubinen aangeweſen. 444
Voorſienigheid grootelijks gebleken in het overleveren van Jeſus aan Pontius Pilatus. 622
Vorſten en Hoofden Iſraels, hoedanig geſteld in de Babyloniſche Gevangenſchap. 301
Vrankrijk en Spanjen, hoe als twee Vleugelen der Kerke aangemerkt. 840
Vreemdelingen en Onbeſnedene, waarom niet van het Paſcha mochten eten. 567
VRIEND, hoedanigen benaming van tweederlei betekenis. 512
Vrylating van een Gevangenen, hoedanig toepaſſelijk aan het Paſcha der Joden. 656
Vrouwe-Stoelen die overdekt waren, van wat gebruik. 541
Vrouwen Zaad, waarom aanſtonds op het verhaal van den Val Adams verkondigd en beloofd. 408
Vrouwen plegen van ouds de Ooren met Goude Ringen en ander vercierſel tegens de beſweeringen te beſchermē. 277
Vrouwen gehoorſame onderdanigheid aan den Man, hoe door de Pendanten vermaand. 283
Vrouwen die Jeſus gezalfd hebben, hoedanig te onderſcheiden. 528, 529, 531, &c.
Vrouwen die Jeſus gezalfd hebben, hoedanig in bei de gevallen met hangend Hair konnen verſchenen zijn. 559
Vrouwen, hoe in Jeſus uitleiding ſtouter dan de Diſcipelen, en waarom vermaand niet over Jeſus te Weenen. 753, 754
Vrouwen namen onder de Joden, veelſinds de Zalving der Dooden waar. 786, 787
Vrouwelijke Hoofd-cieraden, hoe meeſt in en aan de Oore en ontrent den Neuſe gedragen. 279, 280, 281
Vrouwelijke Hoofd en Hair-dragt, hoe van Paulus beſchreven. 557
Vrugt des Wijnſtoks, in hoedanigen zin van Jeſus geſegt werd Nieuw te ſullen drinken. 595
Vuur op den Reuk-Altaar, waarom op den Wagen der Cherubinen omgevoerd. 436, 457

W.

WAgen met Raderen, hoedanig van Ezechiel tuſſchen de Vier Dieren of Cherubinen geſien. 438, 443, 464
Wagen der Cherubinen, hoe en waar geſteld in den Tempel. 456
Waken op Jeſus Graf verydeld. 519
Walton geeft de Polygiotta Bybel uit. 122
Waltons gevoelen over het ſamenbrengen der Maſora. 191
Wapen-zuilen en Zegen-ſtanders, van hoedanigen oud gebruik en achting. 274, 275
Waſerus bygebrachte Hebreeuwſe Sikelen verklaard. 85
Waſſinge der handen, van wien onder de Joden ingeſteld. 500
Waſſinge der handen tot betuiging van onſchuld, hoe en wanneer van ſommige gepleegd. 667
Waſſinge der Voeten, van hoedanigen gebruik voor de Maaltijd. 545, 546, 551, &c.
Waſſing der Voeten, hoe van Jeſus gepleegd en een Geeſtelijken zin gegeven. 553
Water door hoedanigen Zinneeken by de Egiptenaren van ouds uitgedrukt. 53
Water en Bloed, hoe te gelijk uit Jeſus Zijd-wonde gevloden is. 776
Wat is Waarheid? of ſulks van Pilatus in de Latijnſche Taal aan Jeſus is afgevraagd. 20
Wedergeving, hoedanigen ſtraf by de Joden. 640
Weereld van ſommige veel ouder geſteld als de Hebreeuwſe Bybel uitwijſt. 258
Weerelden, hoedanig driederlei van de Joodſche Cabbaliſten aangemerkt. 205
WET, hoedanig veelſinds voor de gantſche H. Schrift des Ouden Verbonds genomen. 154
Wet der Tien Geboden, hoedanig na het oudſte gebruik in Steene Tafelen geſchreven. 56, 79
Wet der Tien Woorden, hoedanig aan te merken. 235
Wet is na 't gevoelen der Joden ook ſonder Puncten geſchreven. 102
Wet-boek Moſis, hoe in de Joodſe Boek-rollen geſchreven. 59
Wet-boek, hoedanig in 54 PARASCHAS of *Weekſe leſingen* verdeeld. 224
Wet wierd in de Synagogen al-ſtaande geleſen. 397
Wet des O. Teſtaments, in wat zin voor Chriſtus een Tugtmeeſter genoemd. 238, 404
Wet-boek van Jericho, hoedanig en wat. 117
Wet-boeken verbrand onder Antiochus Epiphanes. 226
Wet der Ceremonien, van hoedanigen aardt, Inſtelling, during en beduiding. 237
Wet der Ceremonien, hoedanig goed en niet goed, en noodwendig afgeſchaft. 238
Wet der Ceremonien, hoe en waarom neffens de belofte toegevoegd. 239
Wet der Schaduwen, waar in langwijliger dan die des Geloofs. 510
Wet der Liefde, hoe en in wat zin boven alle andere deelen der Wet. 236
Wet Gods, in *Wetten*, in *Zeden* en in *Regten* onderſcheiden. 235
Wet Gods, waarom in geſchrifte moeſte geſteld worden. 112
Wet Gods, hoedanig van de Saligmaker vervuld en opgehelderd. 236
Wet van Chriſtus, hoedanig eerſt van de Eilanders die Japhetiten waren aangenomen. 261
Wet is ſonder Chriſtus een doodende Letter. 497
Wetten van Moſes, hoedanig vande Joden tot 613 geteld. 235
Wetten van Moſes, hoe en waar in van de latere Joden gebogen en gerekt na de uitleggingen der Rabbijnen. 656
Wet der Meden en Perſen, waar van daan ſoo genoemd. 306
Wetgever in Juda, hoe en hoe lang noch in weſen. 307, 374
Wetgeleerde, wat die by de Joden waren. 222, 394, 395
Wetgeleerde der Joden mochten voor haar onderwijs geen loon genieten. 607
Wichelaars wiſten onder Diocletiaan alle quade gevallen op den hals der Chriſtenen te ſmijten. 859
Wierookvat, hoe en waar toe op de Joodſe Sikels verbeeld. 86
Wierook met Wijn gedronken, van hoedanigen uitwerking by ſommige. 757
Windſelen, hoedanige ſmalle ſtrooken om de ingewonde Lichamen der Dooden te omſwagtelen. 779
WYN, waarom Jeſus BLOED genoemd 509
Wijn wierd op het Paſcha ſonder water gedronken. 595
Wijn en is niet anders als tot een Geloofs-teeken van Jeſus Bloed konnen voorgeſteld worden te drinken. 594
Wijn met Wierook, hoedanig aan de ſtervende Misdadigers gegeven. 646, 647
Wijn-tros, waar toe op ſommige Hebreeuſe Penningen verbeeld. 92

Digitized by Google

BLAD-WYSER.

Winkelhaak, sijn benaming en zinbeduiding by de Egiptenaars. 51
Wijsen uit Oosten, hoedanigen agting voor Jesus persoon. 473
Wisselbanken der Joden, waar toe ontrent den Tempel. 368
Wit Kleed, hoedanigen bekleeding der gener die na hooge Ampten stonden. 654
Witten of Edele, waar van sodanig by d'Hebreen genoemd. 314
Witten Keursteen, van wat beteekenis in de Openbaringe Johannis. 648
Wyse, hoedanigen Eer-naam die van de Pharizeen aangenomen wierd. 393
Wonden in Jesus handen en voeten, hoedanigen bewijs der Kruis-wijse en getal der Nagelen, &c. 727, 728
Wonden door de aanhegting der Kruis-straf, tijdelijk verbonden, waren niet doodelijk. 732
Wonderen die de Heilige Mannen eertijds deden, zijn niet door de Cabbaalsche Leeringe geschied. 211
Woorden Gods en zijn niet aande latere Joden toevertrouwd. 173
Woorden uit de Hebreeuwse Taal verlooren of buiten gebruik geraakt, maakt die Taal somtijds duister. 71
Woorden die geheel niet, ofte die anders als sie staan, by de Hebreen moeten gelesen worden. 104
Woorden, Letteren en Verssen des Bybels, hoedanig en waarom van de Masoreten geteld. 187, 188
Woorden der Dagen, waarom dien naam van ouds aan de Boeken der KRONYKEN gegeven is. 246
Worg-hangen, hoedanig ook van ouds by de Hebreen bekend. 630, 634, 636
Worg-hangen, waarom by de Oude een schandelijke Dood genoemd. 736

X.

XEnophon, te wat tijd hy gebloeid heeft. 316
Xerxes volgd Darius Hystaspis in 't Persische Rijk. 309
Xerxes by veele voor Ahasueros gehouden. 310

Z.

ZAad der Vrouwen, hoe van de Joden voor de grond der Cabbaalsche Leeringen gesteld. 199
Zaag-penningen, waar toe by de Oude gemaakt. 348
Zacharias in wat tijd hy gepropheteerd heeft. 241
Zacharias, hoedanige Gesichten hy gehad heeft. 420
Zagen, hoedanig tot een Dood-straf geoeffend. 637
Zak en Asse, wat het in de H. Schrift beduid. 678
Zalf-flesse, waarom in Jesus Zalvinge gebroken. 533
Zalf-Olye die men Nardus heet, hoe gemaakt. 532
Zalve, hoedanig na de Zalving met Doeken ingewreven wierd. 556
Zalven aan de Maaltijd was by de Joden niet ongemeen. 533
Zalving der Propheten, hoe en wanneer gepleegd. 386
Zalving, waarom niet uiterlijk aan Jesus gepleegd tot sijn Ampten. 386
Zalving van Jesus, hoe ver die hem stelde boven sijne Medegenooten. 503
Zalving, hoe dikmaal aan Jesus geschied. 528, 529, &c.
Zalving der voeten, hoedanigen Voorbereidsel van een geheele Zalving die aan het hoofd geschiede. 531
Zalving aan Jesus door een Vrouwe gedaan, hoedanig en waarom van Jesus gepresen. 535
Zalving van Jesus hoofd, hoedanig het selve heeft konnen geschieden liggende op een Tafel-bedde. 559
Zalving der doode Lichamen, hoedanig veelsinds het werk der Joodsche Vrouwen. 786
Zale van Cajaphas, voor hoedanigen gedeelte van desselfs Huis op te nemen. 609
Zalige staat des Menschen, waarom in 't Paradijs gesteld. 767
Zedekias van Nebukadnezar in Jechonias plaatse gesteld, en daar na verordeeld. 298, 299
Zee of Roomsche Rijk, wanneer ten derde deele in Bloed veranderd. 807
Zegen welk de Joden gewoon zijn over het Brood uit te spreken. 587
Zegenen en Danken voor een en het selve genomen. 587
Zegening der Drinkbekers, waarom die bysonderlijk geschiede. 591
Zege-teekenen en Wapen-zuilen der Romeinen, van hoedanigen maaksel en toestel. 271, 274, 275
Zeloten of Yveraars, hoedanigen Factie binnen Jerusalem. 811
Zephanias, wanneer hy gepropheteerd heeft. 241
Zerubbabel de eerste Vorst der Joodsche Republijk na de wederkeering uit Babel. 307
Ziele, hoedanig somtijds *Geest* genoemd. 445
Zienders, waarom dien naam op de Propheten gepast word. 385
Zinbeduiding der Egiptische Beeld-letteren, waar in onseker en belacchelijk. 38
Zinnebeelden, waar toe aan de Propheten belast in het werk te stellen. 421
Zinteekenen der Sinesen, hoedanigen oorsaak dat hun saken lang en onveranderd bewaard blijven. 172
Zitten in de Synagogen, hoedanig geschiede om de Wet te verklaren. 397
Zitten aande Maaltijd, hoedanigen gewoonte by de Israeliten, Egiptenaren en andere. 537, 538
Zohar, hoedanigen oud Boek der Joodsche Cabbalisten. 109
Zokken of holle Schoenen, waar in van de Voetzoolen te onderscheiden. 548
Zuiden, van hoedanigen goeden beteekenis in de H. Schrift. 423

DRUK-FOUTEN
Aldus te verbeteren.

Blad 147. *regel* 8. *van onderen*, *voor* Amana, *leest* Amama. *Bl.* 274. *op de kant*, *voor* Trophum, *leest* Trophæum. *Bl.* 317. *reg.* 19. *van onderen*, *voor* overvallen, *leest* overgevallen. *Bl.* 322. *reg.* 22. *voor*, van V sijn ader Antiochus, *leest* van sijn Vader Antiochus. *Bl.* 496. *reg.* 9. *voor* en dat volzadig, *leest* en dat soo volzadig &c. *Bl.* 619. *reg.* 5. *voor* slagan, *leest* slagen. *Bl.* 646. *reg.* 9. *van onder*, *voor* waar van wy zijn plaatse, *leest* waar van wy op zijn plaatse. *Bl.* 719. *reg.* 15. *van onder*, *voor* Joodse Hooge-priester, *leest* liever, de Joodse Koning &c. De rest, soo hem eenige andere ontmoet, gelieft den bescheiden Lezer selfs te verbeteren.

Berigt aan den
BOEK-BINDER.

DEn Boek-binder gelieft te weten, dat alle de losse Figuren gefolieerd zijn, en daar na vervolgens op haar plaats konnen ingevoegd worden, overmids de paginaas van vooren tot achteren in bei de Deelen op malkander volgen. Alleen dient gelet, dat de halve Blad-figuren met het aansien der Print, tegens de aangewesen pagina gesteld worden; waar ontrent in meest alle Boeken gemist word: ook dienense achter in den rug gelijk aangeplakt, om vooren in het afsnijden niet te smal te komen. De heele Vellen konnen met een aangepapte strook ingevoegd worden, datmense vlak open leggen en insien mag. Doch de geheel lange stukken, dienden Endeling in den rug gezet te worden, en een of tweemaal toegevouwen, na buiten uitslaande te staan; op datmense tegens de Verklaar-Tafels des te beter kan insien. Insonderheid de Platen die pagina 1148, 1158, 1594, en 1618. moeten staan. Als mede die van den Opstal des Tempels en desselfs Grond, die beide pagina 1606. Endeling na de slinker-hand uitslaande, moeten ingevoegd worden, om de gantsche Wandeling van pagina 1606. tot 1681. daar tegen te konnen insien. Ook moeten de herdrukte 4 halve Bladen, die aan 2 Vellen in't Register van het Tweede Deel liggen, in plaats van even soo veel uitgesneden Bladen, ingezet worden; namelijk pagina 7, 29, 217, en 899. Voor de rest vermanen wy insonderheid de Exemplaren op groot Papier, van boven weinig af te snijden, om 't formaat beter te reguleeren.

EINDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google